ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κλπ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1860 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. ΠΑΥΛΙΔΟΥ.

1861.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ

ΕΝ ΤΩ. ΙΑ' ΤΟΜΩ. ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΠΙΝΑΞ ΚΑΘ' ΥΛΗΝ.

—o—

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ.

Β'. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Γ'. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

Δ'. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΟΓΡΑΦΙΚΑ.

Ε'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΑ.

ΣΤ'. ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΗΘΩΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ.

Ζ'. ΠΟΙΗΣΙΣ.

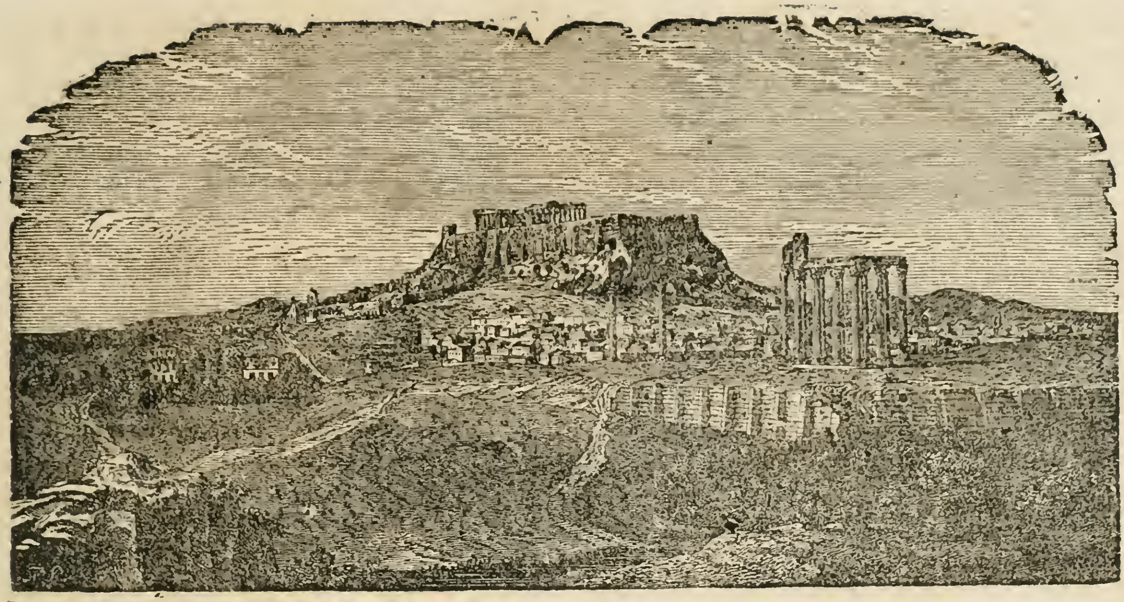
Η'. ΖΩΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

Θ'. ΒΟΤΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΑ.

Ι'. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑΙ.

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 241.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ.

—ooo—

Α'.

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΙΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 138, 139 καὶ 140.)

—

Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων περιπετειῶν, ἡ φορὰ τῶν ὁποίων συνιστᾷ τὸ δρᾶμα τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἑνετοκρατίας, δέον ἐνταῦθα, ὡς εἰς τόπον οἰκειότερον, νὰ διαδείξωμεν ἓν φαινόμενον σπουδαῖον, ἴσως τὸ πάντων σπουδαιότερον. Οἱ ἐκ διαλειμμάτων ἀποικήσαντες εἰς Κρήτην ἱππόται Ἰταλοί, οἱ ὀμώσαντες πρὸς μὲν τὴν Δημοκρατίαν πίστιν καὶ ὑποταγὴν, κατὰ δὲ τῶν ἰθαγενῶν δυσπιστίαν ἄγρυπνον, οὗτοι, τοῦ πατρίου Λατινικοῦ δόγματος ἀποσκιρτήσαντες, καὶ τὸ σύμβολον ἀσπασάμενοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, μετεβλήθησαν εἰς Κρῆτας. Το φαινόμενον, ὅπερ ὁπωσοῦν ἀναμιμνήσκει τὰς μεταμορφώσεις τῆς χρυσαλλίδος, συνεπληρώθη ἐντὸς χρόνου μικροῦ, εἰς τὸ διάστημα περίπου ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος. ¡Τίνα καὶ πόσα τὰ αἴτια, ἅπερ συντρέχουσιν εἰς τὴν ταχεῖαν ἅμα καὶ παράδοξον ταύτην μεταμόρφωσιν; Ἡ ἔρευνα καθίσταται χρήσιμος ἐπὶ τοῦ νῦν, καθόσον τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς πρωτεύουσιν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν συμβάντων, ἣν ἑτοιμαζόμεθα ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ να σχεδιάσωμεν.

Ὅτι ὁ ἰταλικὸς νοῦς οὐδέποτε ἠρίστευσεν ἐπὶ συστηματικῇ φιλοκερδείᾳ καὶ πραγματοκοπίᾳ, τοῦτο παρὰ πάντων ὁμολογούμενον. Ὡς οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἰταλοὶ, ἀντὶ τῶν δελεασμάτων τοῦ Ἑρμοῦ,

« *Ὃς ψυχὰς θνητῶν κατάγει ὑπὸ νέρτερα γαίης,* »

αἱρετωτέραν ἔκρινον τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' αἱ παράλιοι πολιτεῖαι τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἡ Ἑνετία, ἡ Πῖσα, ἡ Γενούα, ὁ Ἀγκὼν, ἡ Ἀμάλφη, παριστῶσι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐξαίρεσιν, ἣν πιθανῶς ἤθελεν ἀποκηρύξει ὁ δαίμων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ὁ στηλιτεύσας μετα περιφρονήσεω. τὸ φιλέμπορον ἦθος τῶν Καρχηδονίων. — ¡Πῶς ἡ Ἑνετία συνεβίβασε τὴν ἀριστοκρατικὴν τήβενναν πρὸς τὸ κηρύκειον; Γνωστὸν, ὅτι τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα δὲν ἀπηγορεύθη τοῖς *Πατρικίοις*, ἢ κατὰ τὴν ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδα. ¡Ἐρωτᾷς πῶς; ὅπως ἡ Ἀγγλία τῶν ἡμερῶν μας, θαλασσόβιος καὶ αὐτὴ ὅσον ἡ *Νύμφη τοῦ Ἀδρίου*, στηρίζει τὸ κράτος της ἐπὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ προνομίου καὶ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ. —Τάχα λοιπὸν, ἡ ὄψις τῆς θαλάσσης διεγείρει τοῦ πλούτου τὴν ἐπιθυμίαν! Βέβαιον τοὐλάχιστον, ὅτι πλοῦτος καὶ ἀριστοκρατία πολλάκις ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας συνεπολιτεύθησαν.

τῆς Παπικῆς ἐξελέγξεως καὶ ἐπαγρυπνήσεως, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπόκεντρον αὐτῶν in partibus schismaticorum ἀποστολὴν, δεύτερον δὲ χάριν τῆς συχνῆς διαφωνίας Ῥώμης καὶ Ἐνετίας· ἄλλως τε, τὴν ἐχεμυθίαν τῶν ἐντοπίων ἀρχῶν κτησάμενοι δι' ἀμοιβαίας συγκαταβάσεως, ἀνεπαύθησαν ἕως ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ ἀπολαύσει εὐδαιμονίας ἀνεπιμόχθου, καὶ συμφέρον δὲν ἔκρινον νὰ διαταράξωσι τὴν συνείδησιν τῶν δουλοπαροίκων, ἢ νὰ ὑποκινήσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀποικίας ἀντιζηλίας δογματικὰς, δυναμένας ἴσως νὰ ἐκθέσωσιν εἰς κίνδυνον τὴν μακαριότητά των. Ἡ προϊοῦσα τῆς ἱππάδος τάξεως ἀποξένωσις οὐδόλως ἔσυρε τὴν προσοχήν των. Καὶ ὅμως, ἀπροβούλευτός τις, ἀθέλητος προσηλυτισμὸς συνέβαινε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν εἰς ὄφελος τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἐντοπίων εὗρον ἐκ δυσελπίστου οἱ τιμαριοῦχοι Ἰταλοὶ κρείττονα τὴν ἁπλότητα, ἧττον δεδεσμευμένην τὴν προσωπικὴν συνείδησιν, ἀκεραιοτέραν τὴν ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὁ Παπισμὸς ἐζεύγνυε πίστιν, δόγματα, λατρείαν εἰς τὴν δίφρον τῶν ἐπιγείων του συμφερόντων, κατέθλιβε καὶ λαοὺς καὶ ἡγεμόνας διὰ θεοκρατίας ὄντως Καλιφικῆς. Τοιαύτην δὲ πίεσιν, ἀπολυτισμὸν οὕτω δεσποτικῶς ἐπιβαλλόμενον, δὲν εἶδον οἱ νέηλυδες εὐγενεῖς εἰς τὴν πορείαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀνέκαθεν ἀποστολικωτέρα διαμείνασα τήν τε ἀρχαιρεσίαν καὶ τὰς διαθέσεις, οὔτε δόγματα καὶ τελετὰς μετεκίνει, οὔτε τὸ ἄσυλον ἐβίαζε τοῦ συνειδότος, ὡς θεοκάπηλος. Πλὴν δὲ τούτου, καὶ ἕτερος λόγος συνετέλει. Περιτετραμμένοι οἱ εὐγενεῖς αὐτοὶ εἰς τὴν καλλιέργησιν τῶν τιμαρίων των, διέτριψαν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ ἔτους εἰς τόπους ἐνδοτέρους, μακρὰν τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν πόλεων, εἰς ἀγροὺς ἀπωτάτους, ὅπου αὐτοί τε καὶ τὰ τέκνα των οὔτε λειτουργίαν ἠκροάσθησαν Λατινικὴν, οὔτε εἶδον Λατινεπισκόπου πρόσωπον. Μετὰ μικρὸν, ἀπέβη ἡ σπάνις τῶν λατίνων ἱερέων οὕτως ἐπαισθητὴ, ὥστε, τυχόντος βαπτίσματος ἢ θανάτου, τινὲς τῶν ἧττον δεισιδαιμόνων Ἰταλῶν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πρόθυμον καὶ ἀνεξίθρησκον ὑπηρεσίαν Ἑλλήνων ἱερέων· ὅθεν προῆλθε κυκεὼν, οἷος οὐδαμοῦ συνέβη τῆς λοιπῆς Ἀνατολῆς. Ἱππόται, κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας βαπτισθέντες, νῦν μὲν ἐκοινώνησαν τοῦ τιμίου Σώματος εἰς λατινικὸν ναὸν, ἄλλοτε δὲ ἀδιαφόρως μετέλαβον Αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ὀρθοδόξου ἱερέως.

Εἶχεν οὕτω πλεονάσει τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀδράνεια καθ' ὃν διεξερχόμεθα χρόνον, οὕτως ἐπίφοβα πρὸς τὴν μητρόπολιν ἀνεφάνησαν τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου τὰ ἐλλείμματα, ὥστε τέλος προνοήματα ἐλείφθησαν εἰς ἀναστολὴν τῆς παραλυσίας. Ἔχομεν ὑπὸ ἀνάγνωσιν τρία ἔγγραφα, ἁρμοδίως τὰς σκέψεις μας διατρανοῦντα. Παραλείποντες τὸ πρῶτον, ὡς ἧττον πρόσφορον, ἀναφέρομεν ἀσμενέστερον τὰ δύο ἄλλα, εἰ καὶ κατά τινα ἔτη μεταγενέστερα. Ἐξ αὐτῶν θέλει ἐναργῶς προσανακύψει καί τι παρασιωπηθὲν, ὅμως παραδοξότερον· ὅτι δηλαδὴ ὁ κατ' ἀρχὰς ἀπρομελέτητος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας προσηλυτισμὸς ἐνήργησεν ὀψιαίτερον ἐκ προμελέτης, εἰσέδυσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγονν, ἀπὸ τῶν πορρωτέρων τῆς νήσου, ἐντὸς αὐτῶν τῶν πόλεων, καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτῶν τῶν ἐπιτρόπω, τῆς Δημοκρατίας.

« Διέτριβον πάλαι ποτὲ, (γράφει τῷ 1417 ὁ Δοὺξ Ἐνετίας Θωμᾶς Μοτσενίγος πρὸς τὸν Ἰάκωβον Γουσώνην, Κρήτης Ἁρμοστὴν), διέτριβον τὸ πάλαι εἰς τὰ φρούρια (πόλεις) τῆς νήσου Κρήτης ἐφημέριοι Λατῖνοι, τελοῦντες τὴν ἱεροπραξίαν ἐπὶ διατετιμημένῃ ἀμοιβῇ. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι, μὴ ἀρκεσθέντες ἐφεξῆς εἰς τὴν ἀμοιβὴν αὐτὴν, ἀπῆλθον τῶν φρουρίων, ἢ ἐνοριῶν, ζημίᾳ μεγάλῃ τῶν εὐγενῶν τιμαριούχων, καὶ λοιπῶν Λατίνων, ἐν τοῖς φρουρίοις ἐκείνοις ἐγκατοικούντων. Ὅθεν οἱ Λατῖνοι, ὑπὸ ἀνάγκης βιασθέντες, ἐβάπτισαν τὰ τέκνα των, ἐτάφησαν, ηὐλογήθησαν παρὰ Σχισματικῶν (Ἑλλήνων) ἱερέων, ὥστε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ *Καθολικὴ* πίστις ἐξέλιπεν εἰς χώρας Λατινικὰς, οἱ δὲ Λατῖνοι μετεβλήθησαν εἰς Ἕλληνας (et hoc modo Latini efficiuntur Græci)· τοῦθ' ὅπερ λίαν δυσάρεστον τῷ τε Θεῷ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ (que res multum displicet Deo et humane rationi). Διὸ, πρὸς τιμὴν καὶ πλείονα δόξαν τῆς Αὐθεντίας μας, θεσπίζομεν ὡς ἑξῆς· Τὸ Ἡμέτερον Συμβούλιον θέλει διατάξει τὸν Δοῦκα Κρήτης, καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς εἰρημένης νήσου διοικητὰς, νὰ πέμψωσιν εἰς πάντα τὰ φρούρια ἱκανοὺς καὶ δραστηρίους ἱερεῖς Λατίνους ὑπὸ τὸν αὐτὸν τῆς ἀρχαίας συνηθείας μισθόν. Ἐὰν δὲ ὁ μισθὸς αὐτὸς δὲν ἐξαρκέσῃ, αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ θέλουσι προνοήσει, ὥστε οἱ ἐφημέριοι νὰ διαμείνωσιν ἄσμενοι, ὡς ἦσαν τὸ πρίν. . . . » κ.τ.λ. (1).

Τὸ ἕτερον ψήφισμα ἐξεδόθη μετὰ ἑπταετίαν, τῷ 1425, προτάσει τοῦ Δουκὸς Κρήτης Φραγκίσκου τοῦ Λαυρεδανοῦ (ΡΘ).

« Ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας καὶ τὰ μέρη τῆς Ἀνα-
» τολῆς μας (Nostris Levantis) πολὺ ἡ Λατινικὴ πί-
» στις ἠλαττώθη, ὅθεν οἱ Σχιματιστικοὶ γαυριῶσι
» καὶ θρασύνονται· ἐπειδὴ χηρευούσας Ἐπισκόπων
» Λατίνων ὁρῶμεν τὰς ἐκεῖ Ἐπισκοπάς· ἐπειδὴ καὶ
» εὐσεβείας χάριν, καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἱερᾶς Ἡμῶν
» λατρείας, καὶ πρὸς διάδοσιν τῆς Χριστιανικῆς πί-
» στεως, καὶ πρὸς ἐλάττωσιν ἅμα τῶν Σχισματι-
» κῶν, χρέος ἔχομεν περὶ τούτου νὰ προνοήσωμεν
» θεσπίζομεν ὡς ἑξῆς· Πάντες οἱ Ἐπίσκοποι τῶν ἐ-
» πέκεινα τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου χωρῶν καὶ μερῶν
» Ἡμῶν, θέλουσιν ἐντὸς δεκαμηνίας ἐπιστρέψει εἰς
» τὰς ἕδρας των, καὶ μονίμως ἐγκατοικήσει. Οἱ
» δὲ κατὰ τόπους Διοικηταὶ προστάσσονται (ἐὰν
» οἱ Ἐπίσκοποι τῆς σχετικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας
» δὲν ἐπανέλθωσιν ἐντὸς τῆς ὁριζομένης προθε-
» σμίας), νὰ παραδώσωσι τὰς προσόδους καὶ πᾶν

(1) Creta Sacra. T. 2. ζ. 373.

» ὠφέλημα τῆς χηρευούσης Ἐπισκοπῆς πρὸς δύο ἐ-
» πιτρόπους, οἵτινες θέλουσι μισθώσει ἑτέρους Ἐ-
» πισκόπους, ἀντὶ τῶν ἀπειθούντων, πρὸς ἐκτέλεσιν
» τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, πρὸς ἐπισκεύασιν τῶν
» ναῶν, πρὸς κτῆσιν ἱερῶν σκευῶν. . . » κ.τ.λ. (1).

Προὐδράμομεν ὀλίγα ἔτη, θελήσαντας δι' ἐγγράφων ἐπισήμων καὶ Δουκικῶν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀταξίαν τῆς τότε Λατινικῆς ἀποικίας. Ἔχομεν ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἀποδείξεις ἧττον μὲν αὐθεντικάς, ἀλλ' ὡσαύτως ἀξιοπίστους, ληφθείσας ἐκ τῆς συγχρόνου χρονογραφίας. Κατὰ μαρτυρίαν τῶν Ἐνετῶν, ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος, ἐμψυχωθεὶς ἀπὸ τῆς ἀδρανείας τῶν τε Διοικητῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων τῆς νήσου, ἤρξατο ἕως ἐξ ἀρχῆς τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος νὰ κατηχῇ τοὺς παρεπιδήμους Λατίνους, καὶ νὰ διαδίδῃ τῆς Ὀρθοδοξίας τὰ σπέρματα. Ἕλληνες ἱερεῖς, ζήλῳ ὑπερβολικῷ κινηθέντες, προσεποιήθησαν προθυμίαν εἰς τὴν ἀποστασίαν, χειροτονηθέντες δὲ Λατινεπίσκοποι, ἐπέσπευσαν δραστηρίως τὸ ἔργον τῆς προσηλυτεύσεως. Βέβαιον, ὅτι δι' Ἀποστολικῆς τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Ε'. Ἐπιστολῆς, σταλείσης πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσσοπον Κρήτης τῷ 1368, ἀπαγορεύεται εἰς τὸ ἑξῆς *οἱουδήποτε Κρητὸς* ἡ εἰσαγωγὴ ἐν τοῖς τάγμασι τῶν κληρικῶν Λατίνων, ἀποκλείονται δὲ *τῆς Λειτουργίας, καὶ πάσης Ῥωμαϊκῆς ἱεροτελεστίας* ὅσοι αὐτόχθονες Ἐπίσκοποι, ἢ ἐν γένει *Γραικοκατόλικοι* (2). Ὅθεν ἡ ἕως τότε ἀμέριμνος Σύγκλητος παρακινηθεῖσα, διέταξε, tam provide, quam catholice, τὴν ἔξωσιν ὅλων τῶν Σχισματικῶν Ἐπισκόπων, ὅσοι συνέρρεον εἰς Κρήτην ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐξιδιοποιεῖσθαι Λατίνους, ἅμα δὲ τὴν κράτησιν τῶν ἰθαγενῶν ἱεραποστόλων, ἵνα μὴ διὰ τῆς προθυμίας τούτων διαδοθῶσι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τὰ ζιζάνια. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, καὶ Πάπας καὶ Σύγκλητος ἀπέτυχον. Οὐχ ἧττον Ἕλληνες Ἐπίσκοποι διέσπειρον ὑπὸ πρόσχημα λατινικὸν *τὸ θανατηφόρον τοῦ σχίσματος δηλητήριον*, mortale schismatis venenum (3). Διό, πάλιν ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ'. ἔγραψεν αὐστηρὰν Ἐγκύκλιον πρὸς τὸν Κρήτης Ἀρχιεπίσκοπον Πέτρον, ἀφέντα χηρεύουσαν καὶ ὅλως ἀνεπιμέλητον τὴν ἕδραν του. Νουθετεῖ ἡ ἐγκύκλιος αὐτὸν ἀνὰ θεραπεύῃ εἰς τὸ ἑξῆς προσεκτικώτερον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς νήσου, ἔνθα πλεῖσται ὅσαι εἰσέφρησαν καταχρήσεις, ὅπου τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἡ διαχείρισις περιέπεσεν εἰς χεῖρας Σχισματικῶν Ἑλλήνων, ἔνθα Γραικοὶ νέμονται τὰς συντάξεις τῶν ἱερέων, καὶ τοῦ κλήρου τὴν ἀναγκαίαν ἀρτοδοσίαν ». Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη συναπεστάλη καὶ πρὸς ἐννέα ἑτέρους Λατινεπισκόπους Κρήτης· ἐξεδόθη δὲ εἰς Αὐενιῶνα, ὑπὸ χρονίαν 17 Ἀπριλίου 1375 (1).

Ἐκ τῶν δειγμάτων τούτων ! δὲν συμπεραίνει καὶ οἴκοθεν ὁ ἀναγνώστης τίνι τρόπῳ οἱ τῆς Ἰταλικῆς ἀποικίας εὐγενεῖς ἐτράπησαν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν λατινικῶν δογμάτων εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας; Θρησκευτικὴ ἀδιαφορία τῆς Δημοκρατίας, ἀπάθεια τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν, διαφθορὰ Λατινεπισκόπων, πλεονεκτήματα τῆς Ἀνατολικῆς πίστεως ἀφιλονείκητα, ἴσως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ζῆλος προσηλυτεύσεως τῶν ἐντοπίων, ἰδοὺ τὰ αἴτια τῆς σπουδαίας μεταβολῆς, ἣν χρέος εἴχομεν νὰ σημειώσωμεν εἰς τὰ τέλη τῆς ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδος! Ἤρκει, καθ' ἡμετέραν γνώμην, καὶ τῶν αἰτιῶν τούτων τὸ ἥμισυ.

Ἀλλ' ἀπὸ ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἑτέρα τις ἀφορμὴ προστίθεται εἰς ὅσας ἐξέθημεν ἄχρι τοῦδε σκέψεις καὶ μαρτυρίας· ἕτερός τις συνέρχεται λόγος, ἐξαιρέτως ἐπιταχύνων τὴν παρατηρουμένην μεταβολήν, λόγος πειστικὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος· ἐννοοῦμεν δὲ τὴν περιβόητον ἐκείνην μεταξὺ Καλλέργου καὶ Δημοκρατίας Συνθήκην, ἥτις ἀπὸ 1300 καὶ ἐφεξῆς εἰσάγει τρανὸν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀποικίας νεωτερισμόν. Ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δὲν παρελίπομεν νὰ στιγματίσωμεν τὴν δουλοπρεπῆ τοῦ Μεγάλου Ἀποστάτου διαγωγήν. Ἀλλ' ἡ Συνθήκη του ἐκείνη περιεῖχε τὸν ὅρον τῆς ἐλευθερογαμίας. Τίς δ' ἀγνοεῖ τὴν δραστηρίαν καὶ συγχωνευτικὴν τῆς ἐλευθερογαμίας ἰδιότητα εἰς ἑτερογενεῖς, ἢ ἑτεροθρήσκους κοινωνίας; Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου μεταξὺ εὐπατριδῶν, ἐχόντων καὶ ἀπέναντι τῆς μητροπόλεως, καὶ ἀπέναντι συννησιωτῶν πάμπολλα κοινὰ συμφέροντα, εἶχεν ἀποβῆ ἐπαχθεστάτη. Εἶναι ἡ ἐπιμιξία νόμος φύσεως, νόμος ἐπιτακτικὸς κατ' ἐξοχὴν εἰς κοινωνίας περιωρισμένας (2). Ὁ δὲ ὅρος τῆς Καλλεργείου Συνθήκης, ὅστις ἐπέτρεπε τὸν γάμον μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, ἔπαυσε τὰς συχνὰς παραβάσεις (3). Ὡς ἐλύθη τὸ κώλυμα, οἱ μικτοὶ γάμοι συνεφωνήθησαν καὶ συνεκροτήθησαν, μεθ' ἧς συνήθως σπουδῆς ἀπολαμβάνεται ἀγαθὸν ἀπηγορευμένον. Ἐντὸς ὀλίγου αἱ ἑτερότητες φυλῆς καὶ θρησκείας ἐξηλείφθησαν. Γραικοὶ καὶ Ἰταλοὶ συμπαρευρέθησαν ἐν ταῖς αὐταῖς πανηγύρεσι καὶ ἐφεστίοις ἑορταῖς, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐθίμοις, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ. Κοινῆς δὲ πατρίδος πρὸς τοὺς πλείστους τῶν εὐγενῶν γενομένης τῆς Κρήτης, ἡ Ἰταλία παρεπέμφθη εἰς τὴν χώραν τῶν γενεαλογικῶν ἀναμνήσεων. Καὶ πολλὰ μὲν τῶν τιμαρίων, πρὸς Ἰταλοὺς ἀνέκαθεν προσνεμηθέντων, περιῆλθον διὰ κληρονομίας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ Γραικῶν, τοιούτων ἐκ καταγωγῆς· οἱ δὲ περὶ προνομίων, καὶ τιμαρίων, καὶ εὐγενείας, καὶ διαδοχῆς θεσμοὶ οὔ-

(1) Αὐτόθι σελ. 375.
(2) Creta Sacra, T. 2. ζ. 54.
(3) Αὐτόθι, σελ. 55.

(1) Raynaldus, Anno 1375, Num. 25.
(2) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Μαρτυροῦσι τοῦτο ὅλαι σχεδὸν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἀφ' ὧν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐξέλιπεν ὁ λατινισμός. Ὅρα περὶ τούτου τὸ ἐν τῷ 90 φυλλαδ. τῆς Πανδώρας (σελ. 486) περίεργον ἀνέκδοτον τῆς ἐξελληνίσεως τῆς οἰκογενείας Γκίζη.
(3) Ὅρα τὰς σκανδαλώδεις καταχρήσεις εἰς ἃς ὁ Λατινικὸς κλῆρος τῆς Κερκύρας ἐξετράπη, ἰσχυούσης ἔτι τῆς κωλυσιγαμίας, ἐν τῷ πολλοῦ ἀξίῳ συγγράμματι τοῦ Κ. Ἑρμ. Λούντζη « Πολιτικὴ κατάστασις Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν. »

τῆς Παπικῆς ἐξελέγξεως καὶ ἐπαγρυπνήσεως, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπόκεντρον αὐτῶν in partibus schismaticorum ἀποστολὴν, δεύτερον δὲ χάριν τῆς συχνῆς διαφωνίας Ῥώμης καὶ Ἐνετίας· ἄλλως τε, τὴν ἐχεμυθίαν τῶν ἐντοπίων ἀρχῶν κτησάμενοι δι' ἀμοιβαίας συγκαταβάσεως, ἀνεπαύθησαν ἕως ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ ἀπολαύσει εὐδαιμονίας ἀνεπιμόχθου, καὶ συμφέρον δὲν ἔκρινον νὰ διαταράξωσι τὴν συνείδησιν τῶν δουλοπαροίκων, ἢ νὰ ὑποκινήσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀποικίας ἀντιζηλίας δογματικὰς, δυναμένας ἴσως νὰ ἐκθέσωσιν εἰς κίνδυνον τὴν μακαριότητά των. Ἡ προϊοῦσα τῆς ἱππάδος τάξεως ἀποξένωσις οὐδόλως ἔσυρε τὴν προσοχήν των. Καὶ ὅμως, ἀπροβούλευτός τις, ἀθέλητος προσηλυτισμὸς συνέβαινε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν εἰς ὄφελος τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἐντοπίων εὗρον ἐκ δυσελπίστου οἱ τιμαριοῦχοι Ἰταλοὶ κρείττονα τὴν ἁπλότητα, ἧττον δεδεσμευμένην τὴν προσωπικὴν συνείδησιν, ἀκεραιοτέραν τὴν ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὁ Παπισμὸς ἐζεύγνυε πίστιν, δόγματα, λατρείαν εἰς τὴν δίφρον τῶν ἐπιγείων του συμφερόντων, κατέθλιβε καὶ λαοὺς καὶ ἡγεμόνας διὰ θεοκρατίας ὄντως Καλιφικῆς. Τοιαύτην δὲ πίεσιν, ἀπολυτισμὸν οὕτω δεσποτικῶς ἐπιβαλλόμενον, δὲν εἶδον οἱ νεήλυδες εὐγενεῖς εἰς τὴν πορείαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀνέκαθεν ἀποστολικωτέρα διαμείνασα τήν τε ἀρχαιρεσίαν καὶ τὰς διαθέσεις, οὔτε δόγματα καὶ τελετὰς μετεκίνει, οὔτε τὸ ἄσυλον ἐβίαζε τοῦ συνειδότος, ὡς θεοκάπηλος. Πλὴν δὲ τούτου, καὶ ἕτερος λόγος συνετέλει. Περιτετραμμένοι οἱ εὐγενεῖς αὐτοὶ εἰς τὴν καλλιέργησιν τῶν τιμαρίων των, διέτριψαν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ ἔτους εἰς τόπους ἐνδοτέρους, μακρὰν τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν πόλεων, εἰς ἀγροὺς ἀπωτάτους, ὅπου αὐτοί τε καὶ τὰ τέκνα των οὔτε λειτουργίαν ἠκροάσθησαν Λατινικὴν, οὔτε εἶδον Λατινεπισκόπου πρόσωπον. Μετὰ μικρὸν, ἀπέβη ἡ σπάνις τῶν λατίνων ἱερέων οὕτως ἐπαισθητὴ, ὥστε, τυχόντος βαπτίσματος ἢ θανάτου, τινὲς τῶν ἧττον δεισιδαιμόνων Ἰταλῶν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πρόθυμον καὶ ἀνεξίθρησκον ὑπηρεσίαν Ἑλλήνων ἱερέων· ὅθεν προῆλθε κυκεὼν, οἷος οὐδαμοῦ συνέβη τῆς λοιπῆς Ἀνατολῆς. Ἱππόται, κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας βαπτισθέντες, νῦν μὲν ἐκοινώνησαν τοῦ τιμίου Σώματος εἰς λατινικὸν ναὸν, ἄλλοτε δὲ ἀδιαφόρως μετέλαβον Αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ὀρθοδόξου ἱερέως.

Εἶχεν οὕτω πλεονάσει τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀφάνεια καθ' ὃν διεξερχόμεθα χρόνον, οὕτως ἐπίφοβα πρὸς τὴν μητρόπολιν ἀνεφάνησαν τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου τὰ ἐλλείμματα, ὥστε τέλος προνοήματα ἐλείφθησαν εἰς ἀναστολὴν τῆς παραλυσίας. Ἔχομεν ὑπὸ ἀνάγνωσιν τρία ἔγγραφα, ἁρμοδίως τας σκέψεις μας διατρανοῦντα. Παραλείποντες τὸ πρῶτον, ὡς ἧττον πρόσφορον, ἀναφέρομεν ἀσμενέστερον τὰ δύο ἄλλα, εἰ καὶ κατά τινα ἔτη μεταγενέστερα. Ἐξ αὐτῶν θέλει ἐναργῶς προσανακύψει καί τι παρασιωπηθὲν, ὅμως παραδοξότερον· ὅτι δηλαδὴ ὁ κατ' ἀρχὰς ἀπρομελέτητος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας προσηλυτισμὸς ἐνήργησεν ὀψιαίτερον ἐκ προμελέτης, εἰσέδυσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγονν, ἀπὸ τῶν πορρωτέρων τῆς νήσου, ἐντὸς αὐτῶν τῶν πόλεων, καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτῶν τῶν ἐπιτρόπω, τῆς Δημοκρατίας.

« Διέτριβον πάλαι ποτε, (γράφει τῷ 1417, ὁ Δοὺξ Ἐνετίας Θωμᾶς Μοτσενίγος πρὸς τὸν Ἰάκωβον Γουσώνην, Κρήτης Ἁρμοστὴν), διέτριβον τὸ πάλαι εἰς τὰ φρούρια (πόλεις) τῆς νήσου Κρήτης ἐφημέριοι Λατῖνοι, τελοῦντες τὴν ἱεροπραξίαν ἐπὶ διατετιμημένῃ ἀμοιβῇ. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι, μὴ ἀρκεσθέντες ἐφεξῆς εἰς τὴν ἀμοιβὴν αὐτὴν, ἀπῆλθον τῶν φρουρίων, ἢ ἐνοριῶν, ζημίᾳ μεγάλῃ τῶν εὐγενῶν τιμαριούχων, καὶ λοιπῶν Λατίνων, ἐν τοῖς φρουρίοις ἐκείνοις ἐγκατοικούντων. Ὅθεν οἱ Λατῖνοι, ὑπὸ ἀνάγκης βιασθέντες, ἐβάπτισαν τὰ τέκνα των, ἐτάφησαν, ηὐλογήθησαν παρὰ Σχισματικῶν (Ἑλλήνων) ἱερέων, ὥστε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ *Καθολικὴ* πίστις ἐξέλιπεν εἰς χώρας Λατινικὰς, οἱ δὲ Λατῖνοι μετεβλήθησαν εἰς Ἕλληνας (et hoc modo Latini efficiuntur Grœci)· τοῦθ' ὅπερ λίαν δυσάρεστον τῷ τε Θεῷ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ (que res multum displicet Deo et humane rationi). Διὸ, πρὸς τιμὴν καὶ πλείονα δόξαν τῆς Αὐθεντίας μας, θεσπίζομεν ὡς ἑξῆς· Τὸ Ἡμέτερον Συμβούλιον θέλει διατάξει τὸν Δοῦκα Κρήτης, καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς εἰρημένης νήσου διοικητὰς, νὰ πέμψωσιν εἰς πάντα τὰ φρούρια ἱκανοὺς καὶ δραστηρίους ἱερεῖς Λατίνους ὑπὸ τὸν αὐτὸν τῆς ἀρχαίας συνηθείας μισθόν. Ἐὰν δὲ ὁ μισθὸς αὐτὸς δὲν ἐξαρκέσῃ, αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ θέλουσι προνοήσει, ὥστε οἱ ἐφημέριοι νὰ διαμείνωσιν ἄσμενοι, ὡς ἦσαν τὸ πρίν. . . . » κ.τ.λ. (1).

Τὸ ἕτερον ψήφισμα ἐξεδόθη μετὰ ἑπταετίαν, τῷ 1425, προτάσει τοῦ Δουκὸς Κρήτης Φραγκίσκου τοῦ Λαυρεδανοῦ (ΡΘ).

« Ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας καὶ τὰ μέρη τῆς Ἀνα-
» τολῆς μας (Nostris Levantis) πολὺ ἡ Λατινικὴ πί-
» στις ἠλαττώθη, ὅθεν οἱ Σχισματιστικοὶ γαυριῶσι
» καὶ θρασύνονται· ἐπειδὴ χηρευούσας Ἐπισκόπων
» Λατίνων ὁρῶμεν τὰς ἐκεῖ Ἐπισκοπάς· ἐπειδὴ καὶ
» εὐσεβείας χάριν, καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἱερᾶς Ἡμῶν
» λατρείας, καὶ πρὸς διάδοσιν τῆς Χριστιανικῆς πί-
» στεως, καὶ πρὸς ἐλάττωσιν ἅμα τῶν Σχισματι-
» κῶν, χρέος ἔχομεν περὶ τούτου νὰ προνοήσωμεν
» θεσπίζομεν ὡς ἑξῆς· Πάντες οἱ Ἐπίσκοποι τῶν ἐ-
» πέκεινα τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου χωρῶν καὶ μερῶν
» Ἡμῶν, θέλουσιν ἐντὸς δεκαμηνίας ἐπιστρέψει εἰς
» τὰς ἕδρας των, καὶ μονίμως ἐγκατοικήσει. Οἱ
» δὲ κατὰ τόπους Διοικηταὶ προστάσσονται (ἐὰν
» οἱ Ἐπίσκοποι τῆς σχετικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας
» δὲν ἐπανέλθωσιν ἐντὸς τῆς ὁριζομένης προθε-
» σμίας), νὰ παραδώσωσι τὰς προσόδους καὶ πᾶν

(1) Creta Sacra. T. 2. ς. 373.

» ὠφέλημα τῆς χηρευούσης Ἐπισκοπῆς πρὸς δύο ἐ-
» πιτρόπους, οἵτινες θέλουσι μισθώσει ἑτέρους Ἐ-
» πισκόπους, ἀντὶ τῶν ἀπειθούντων, πρὸς ἐκτέλεσιν
» τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, πρὸς ἐπισκεύασιν τῶν
» ναῶν, πρὸς κτῆσιν ἱερῶν σκευῶν. . . » κ.τ.λ. (1).

Προὐδράμομεν ὀλίγα ἔτη, θελήσαντας δι' ἐγγράφων ἐπισήμων καὶ Δουκικῶν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀταξίαν τῆς τότε Λατινικῆς ἀποικίας. Ἔχομεν ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἀποδείξεις ἧττον μὲν αὐθεντικάς, ἀλλ' ὡσαύτως ἀξιοπίστους, ληφθείσας ἐκ τῆς συγχρόνου χρονογραφίας. Κατὰ μαρτυρίαν τῶν Ἐνετῶν, ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος, ἐμψυχωθεὶς ἀπὸ τῆς ἀδρανείας τῶν τε Διοικητῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων τῆς νήσου, ἤρξατο ἕως ἐξ ἀρχῆς τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος νὰ κατηχῇ τοὺς παρεπιδήμους Λατίνους, καὶ νὰ διαδίδῃ τῆς Ὀρθοδοξίας τὰ σπέρματα. Ἕλληνες ἱερεῖς, ζήλῳ ὑπερβολικῷ κινηθέντες, προσεποιήθησαν προθυμίαν εἰς τὴν ἀποστασίαν, χειροτονηθέντες δὲ Λατινεπίσκοποι, ἐπέσπευσαν δραστηρίως τὸ ἔργον τῆς προσηλυτεύσεως. Βέβαιον, ὅτι δι' Ἀποστολικῆς τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Ε'. Ἐπιστολῆς, σταλείσης πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσσοπον Κρήτης τῷ 1368, ἀπαγορεύεται εἰς τὸ ἑξῆς *οἱουδήποτε Κρητὸς* ἡ εἰσαγωγὴ ἐν τοῖς τάγμασι τῶν κληρικῶν Λατίνων, ἀποκλείονται δὲ τῆς *Λειτουργίας, καὶ πάσης Ῥωμαϊκῆς ἱεροτελεστίας* ὅσοι αὐτόχθονες Ἐπίσκοποι, ἢ ἐν γένει *Γραικοκατόλικοι* (2). Ὅθεν ἡ ἕως τότε ἀμέριμνος Σύγκλητος παρακινηθεῖσα, διέταξε, tam provide, quam catholice, τὴν ἔξωσιν ὅλων τῶν Σχισματικῶν Ἐπισκόπων, ὅσοι συνέῤῥεον εἰς Κρήτην ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐξιδιοποιεῖσθαι Λατίνους, ἅμα δὲ τὴν κράτησιν τῶν ἰθαγενῶν ἱεραποστόλων, ἵνα μὴ διὰ τῆς προθυμίας τούτων διαδοθῶσι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τὰ ζιζάνια. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, καὶ Πάπας καὶ Σύγκλητος ἀπέτυχον. Οὐχ ἧττον Ἕλληνες Ἐπίσκοποι διέσπειρον ὑπὸ πρόσχημα λατινικὸν *τὸ θανατηφόρον τοῦ σχίσματος δηλητήριον*, mortale schismatis venenum (3). Διό, πάλιν ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ'. ἔγραψεν αὐστηρὰν Ἐγκύκλιον πρὸς τὸν Κρήτης Ἀρχιεπίσκοπον Πέτρον, ἀφέντα χηρεύουσαν καὶ ὅλως ἀνεπιμέλητον τὴν ἕδραν του. Νουθετεῖ ἡ ἐγκύκλιος αὐτὸν «νὰ θεραπεύῃ εἰς τὸ ἑξῆς προσεκτικώτερον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς νήσου, ἔνθα πλεῖσται ὅσαι εἰσέφρησαν καταχρήσεις, ὅπου τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἡ διαχείρισις περιέπεσεν εἰς χεῖρας Σχισματικῶν Ἑλλήνων, ἔνθα Γραικοὶ νέμονται τὰς συντάξεις τῶν ἱερέων, καὶ τοῦ κλήρου τὴν ἀναγκαίαν ἀρτοδοσίαν ». Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη συναπεστάλη καὶ πρὸς ἐννέα ἑτέρους Λατινεπισκόπους Κρήτης· ἐξεδόθη δὲ εἰς Αὐενιῶνα, ὑπὸ χρονίαν 17 Ἀπριλίου 1375 (1).

Ἐκ τῶν δειγμάτων τούτων ! δὲν συμπεραίνει καὶ οἴκοθεν ὁ ἀναγνώστης τίνι τρόπῳ οἱ τῆς Ἰταλικῆς ἀποικίας εὐγενεῖς ἐτράπησαν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν λατινικῶν δογμάτων εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας; Θρησκευτικὴ ἀδιαφορία τῆς Δημοκρατίας, ἀπάθεια τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν, διαφθορὰ Λατινεπισκόπων, πλεονεκτήματα τῆς Ἀνατολικῆς πίστεως ἀφιλονείκητα, ἴσως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ζῆλος προσηλυτεύσεως τῶν ἐντοπίων, ἰδοὺ τὰ αἴτια τῆς σπουδαίας μεταβολῆς, ἣν χρέος εἴχομεν νὰ σημειώσωμεν εἰς τὰ τέλη τῆς ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδος! Ἤρκει, καθ' ἡμετέραν γνώμην, καὶ τῶν αἰτιῶν τούτων τὸ ἥμισυ.

(1) Αὐτόθι· σελ. 375.

(2) Creta Sacra, T. 2. ς. 54.

(3) Αὐτόθι, σελ. 55.

Ἀλλ' ἀπὸ ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἑτέρα τις ἀφορμὴ προστίθεται εἰς ὅσας ἐξέθημεν ἄχρι τοῦδε σκέψεις καὶ μαρτυρίας· ἕτερός τις συνέρχεται λόγος, ἐξαιρέτως ἐπιταχύνων τὴν παρατηρουμένην μεταβολήν, λόγος πειστικὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος· ἐννοοῦμεν δὲ τὴν περιβόητον ἐκείνην μεταξὺ Καλλέργου καὶ Δημοκρατίας Συνθήκην, ἥτις ἀπὸ 1300 καὶ ἐφεξῆς εἰσάγει τρανὸν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀποικίας νεωτερισμόν. Ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δὲν παρελίπομεν νὰ στιγματίσωμεν τὴν δουλοπρεπῆ τοῦ Μεγάλου Ἀποστάτου διαγωγήν. Ἀλλ' ἡ Συνθήκη του ἐκείνη περιεῖχε τὸν ὅρον τῆς ἐλευθερογαμίας. Τίς δ' ἀγνοεῖ τὴν δραστηρίαν καὶ συγχωνευτικὴν τῆς ἐλευθερογαμίας ἰδιότητα εἰς ἑτερογενεῖς, ἢ ἑτεροθρήσκους κοινωνίας; Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου μεταξὺ εὐπατριδῶν, ἐχόντων καὶ ἀπέναντι τῆς μητροπόλεως, καὶ ἀπέναντι συννησιωτῶν πάμπολλα κοινὰ συμφέροντα, εἶχεν ἀποβῆ ἐπαχθεστάτη. Εἶναι ἡ ἐπιμιξία νόμος φύσεως, νόμος ἐπιτακτικὸς κατ' ἐξοχὴν εἰς κοινωνίας περιωρισμένας (2). Ὁ δὲ ὅρος τῆς Καλλεργείου Συνθήκης, ὅστις ἐπέτρεπε τὸν γάμον μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, ἔπαυσε τὰς συχνὰς παραβάσεις (3). Ὡς ἐλύθη τὸ κώλυμα, οἱ μικτοὶ γάμοι συνεφωνήθησαν καὶ συνεκροτήθησαν, μεθ' ἧς συνήθως σπουδῆς ἀπολαμβάνεται ἀγαθὸν ἀπηγορευμένον. Ἐντὸς ὀλίγου αἱ ἑτερότητες φυλῆς καὶ θρησκείας ἐξηλείφθησαν. Γραικοὶ καὶ Ἰταλοὶ συμπαρευρέθησαν ἐν ταῖς αὐταῖς πανηγύρεσι καὶ ἐφεστίοις ἑορταῖς, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐθίμοις, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ. Κοινῆς δὲ πατρίδος πρὸς τοὺς πλείστους τῶν εὐγενῶν γενομένης τῆς Κρήτης, ἡ Ἰταλία παρεπέμφθη εἰς τὴν χώραν τῶν γενεαλογικῶν ἀναμνήσεων. Καὶ πολλὰ μὲν τῶν τιμαρίων, πρὸς Ἰταλοὺς ἀνέκαθεν προσνεμηθέντων, περιῆλθον διὰ κληρονομίας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ Γραικῶν, τοιούτων ἐκ καταγωγῆς· οἱ δὲ περὶ προνομίων, καὶ τιμαρίων, καὶ εὐγενείας, καὶ διαδοχῆς θεσμοὶ οὔ-

(1) Raynaldus, Anno 1375, Num. 25.

(2) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Μαρτυροῦσι τοῦτο ὅλαι σχεδὸν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἀφ' ὧν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐξέλιπεν ὁ λατινισμός. Ὅρα περὶ τούτου τὸ ἐν τῷ 90 φυλλαδ. τῆς Πανδώρας (σελ. 486) περίεργον ἀνέκδοτον τῆς ἐξελληνίσεως τῆς οἰκογενείας Γκίζη.

(3) Ὅρα τὰς σκανδαλώδεις καταχρήσεις εἰς ἃς ὁ Λατινικὸς κλῆρος τῆς Κερκύρας ἐξετράπη, ἰσχυούσης ἔτι τῆς κωλυσιγαμίας, ἐν τῷ πολλοῦ ἀξίῳ συγγράμματι τοῦ Κ. Ἑρμ. Λούντση· « Πολιτικὴ κατάστασις Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν. »

τως ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἑτεροτήτων συνεφύρησαν, ὥστε ἡ ἀποικιακὴ νομοθεσία ἀπέβη ἐν διαστήματι ἑξήκοντα ἐτῶν κυκεών.

Τὴν δὲ ἀταξίαν τῆς νομοθεσίας ἐκορύφωσε κατόπιν ἕτερον νεωτέρισμα· ἡ περιττὴ ἐπέκτασις τοῦ *Ἀνωτέρου Συμβουλίου* (οὕτως ἡ Σύγκλητος τῶν εὐγενῶν ἐκαλεῖτο)· ἐπέκτασις γενομένη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς οὐ μόνον εὐπατριδῶν ἰθαγενῶν, ἀλλ' ἔτι καὶ χυδαίων. Προῆλθεν ἡ κατάχρησις ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν. Τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἐντοπίων οἱ κατὰ καιροὺς Ἁρμοσταὶ παρατηρήσαντες, ἐπέτυχον πολλάκις νὰ κατευνάσωσι τὰς ἀποστασίας, εἰσαγαγόντες τοὺς πρωτουργούς, ἢ τοὺς ὑποκινητὰς εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν εὐγενῶν. Ἠγνόει τότε ἡ Δημοκρατία τὴν παραίνεσιν τῆς βασιλίσσης Ἀγγλίας Ἐλισσάβετ πρὸς Ἐῤῥῖκον τὸν Δ' « *Ὁσάκις ἀνακαλύψῃς συνωμοσίαν, ἢ καταβάλῃς ἀνταρσίαν, προσποιήθητι ἄγνοιαν πρὸς τοὺς συναιτίους ἢ ἀρχηγοὺς τῆς προδοσίας* ». Ὅθεν, ἀνὰ μὲν ἑκάστην ἀποστασίας ἀπειλὴν ηὔξησεν ἀπροσδιορίστως τῶν ἐξηυγενισμένων ὁ ἀριθμός, πάλιν δ' εἰς τὸ τέλος τῆς ἀποστασίας οἱ μὲν ἀμετάπειστοι τῶν ταραξιῶν ἀπηγχονίσθησαν, οἱ δὲ διαλλακτικώτεροι συμμετέσχον τῆς εὐγενείας. Διό, ὁ ἀριθμὸς τοῦ Συμβουλίου ἐπλατύνθη τοσοῦτον ἕνεκα τῆς δειλίας τῶν Ἁρμοστῶν, ὥστε ἡ ἀξία ἀπέβη αὐτόχρημα ποταπή, μάλιστα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ψαρομηλίγγων, ὅτε ἀγενεῖς καὶ χυδαῖοι προεστῶτες προσελήφθησαν εἰς διασκέδασιν τῶν ἐπαπειλουμένων θορύβων. Τέλος, ἡ κατάχρησις κατεμηνύθη καὶ εἰς Ἐνετίαν. Πρεσβείας παρὰ τῶν εὐγενῶν ἀποσταλείσης κατὰ τὸ 1355, ἐπὶ τῆς ἁρμοστείας Γοῤῥείδου τοῦ Μωροζίνου (Ο'.), ἡ Σύγκλητος τὸ ἄτοπον στιγματίσασα, ἀπεφάνθη, ὅτι ἐφεξῆς δὲν ἐπετρέπετο πρὸς τὸν Δοῦκα καὶ τοὺς συμβούλους του ἡ διὰ χάριτος εἰσαγωγὴ χυδαίων καὶ ἀναξίων (personarum indignarum) εἰς τὸ Συμβούλιον. Εἰ δὲ κατὰ τύχην ἀνάγκη τις ἐπείγουσα ἀπήτει τοιαύτην ἐξαίρεσιν, ἔδει ὁ Δοὺξ νὰ προϋποβάλῃ τὴν πρᾶξιν εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐν Ἐνετίᾳ κεντρικῆς ἀρχῆς (1).

Ἡ εὐτυχὴς τῆς αἰτήσεως ἔκβασις ἐνεθάῤῥυνε τοὺς καθεστῶτας εὐπατρίδας καὶ εἰς αἴτησιν τολμηροτέραν. Ἐζήτησαν νὰ ταχθῶσιν ἰσόβαθμοι τῶν Ἐνετῶν εὐγενῶν, ὡς τοιοῦτοι δὲ νὰ συμμερισθῶσι τῶν τῆς κοινῆς πατρίδος ὑπουργημάτων. Ἀλλὰ τοῦτο προφανῶς ὑπερέβαινε τοὺς ὅρους φρονίμου πολιτικῆς. Ἀποῤῥιφθείσης τῆς παρατόλμου διαπρεσβεύσεως ἀπροσδέκτως καὶ μετ' ἀγανακτήσεως, προέκυψαν μεμψιμοιρίαι κατὰ τῆς Συγκλήτου. Κατώτεροι, λοιπόν, τῶν συναδέλφων των εὐγενῶν ἐθεωροῦντο οἱ εὐγενεῖς τοῦ Χάνδακος! Ἐκπεπτωκότες τῆς μητρικῆς φιλοφροσύνης αὐτοὶ οἱ εἰς Κρήτην μεταναστεύσαντες Ἰταλοί! Ἡ φιλοτιμία τοῦ ἀποικιακοῦ Συμβουλίου ἐκνίσθη τραχέως ὑπὸ τοιαύτης ἀκαταδεξίας. Βουλῆς προτεθείσης, ἀπεφασίσθη νὰ σταλῶσιν εἰς Ἐνετίαν εἴκοσι *Φρόνιμοι*, ἤτοι ἐπίτροποι (Savii), ὅπως, εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας παρευρισκόμενοι, ὑπερασπίζωνται ἀποτελεσματικώτερον τὰ δικαιώματα καὶ συμφέροντα τῆς ἀποικίας. Βούλευμα ἀνήκουστον, ἀποβλέπον πλαγίως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς Δουκικῆς ἐξουσίας· πρότασις καινοφανής, ἀπαράδειγμάτιστος εἰς τὰς ἕξεις τῆς Δημοκρατίας! Τὸ θέσπισμα διηγγέλθη προφορικῶς ὑπὸ δέκα τῶν συμψηφισάντων εὐπατριδῶν, οἱ μὲν λέγουσι πρὸς τὸν εἰρημένον Δοῦκα Μωροζήνην, οἱ δὲ πρὸς τὸν ἀκολούθως ἁρμοστεύσαντα Μαρῖνον Γριμάνην (ΟΔ'.). — « Εἴκοσι *Φρονίμους* ποθεῖτε νὰ πέμψητε εἰς Ἐνετίαν! ἀνεφώνησε σαρκάσας εἷς τῶν συμβούλων τοῦ Δουκός· καὶ τίς ἐξ ὑμῶν ἁπάντων ὁ φρόνιμος ἐνώπιον θεσπίσματος οὕτω παρανόμου; » — « Πολλοί, ἐν οἷς κἀγώ, ἀπήντησε μετὰ σεμνοπρεπείας ὁ γέρων Μαρῖνος Γραδίνικος, κἀγώ, ὁ οἰκτείρων τοὺς οἰηματίας καὶ αὐθάδεις νέους, ὧν ὁ μὲν ἐγκέφαλος περίφρακτος, τὸ δὲ στόμα ἀπύλωτον ». Ἔλαβε καὶ ἡ τρίτη αἴτησις τὴν αὐτὴν τύχην τῆς δευτέρας (1). Ἀπὸ τοῦδε σχίσμα διεῤῥάγη βαθύτερον μεταξὺ Κρητῶν καὶ Ἐνετῶν, ἀναμέσον ἀποικίας καὶ μητροπόλεως. Εἰς τοὺς προμνησθέντας χωρισμοὺς προσετέθη ὁ χείρων καὶ κινδυνωδέστερος τῆς ἀντιζηλίας. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ Σύγκλητος μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέῤῥιψε τὰς ἱκεσίας τῶν Κρητῶν περὶ ἀντιπροσωπεύσεως, ἱκεσίας κατ' ἀλήθειαν οὐ παραλόγους, οἱ Κρῆτες ἐνόμισαν ἑαυτοὺς ἀνεξαγοράστως παραδεδομένους εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἁρμοστῶν, προσβεβλημένους εἰς τὸ πολυτιμότερον τῶν ἀποικιακῶν δικαιωμάτων, τὸ τῆς ἀμέσου παραστάσεως· διὸ ἔκλυτοι καὶ αὐτοὶ ἐντεῦθεν ἐθεωρήθησαν ἐξ ἀντικοπῆς ἀπὸ παντὸς καθήκοντος προερχομένου ἐκ τῆς πρὸς τὴν μητρόπολιν ὁρκοπιστίας των.

Τὴν ῥῆξιν ταύτην προσυπέθαλπε κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἡ οὐ λίαν εὐτυχὴς ῥοπὴ τῶν Ἐνετικῶν. Ἁδρὰς ζημίας ὑφίσταντο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὰ ἐξωτερικὰ συμφέροντα τῆς Δημοκρατίας. Νικηθεῖσα παρὰ τοῦ βασιλέως Οὐγγρίας Λουδοβίκου εἰς ἐπανειλημμένας συμπλοκάς, ἀπώλεσε μίαν τῶν ἀξιολογωτέρων ἀποικιῶν, τὴν Δαλματίαν, φρουρὸν τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ προπύργιον τῆς θαλασσοκρατίας της. Ἐντὸς ὀλίγου προσαπέβαλε καὶ τὰ κατὰ Συρίαν ἐμπορικά της καταστήματα, ὅθεν ἦλθεν εἰς μεγίστην ἀδημονίαν. Οὐδ' ἔστησαν ἐνταῦθα τὰ δυστυχήματα. Ὁλοκλήρους στόλους αὐτῆς ἐδίωξαν, ἢ ἠχμαλώτισαν οἱ ἀδυσώπητοι Γενουῆται εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀδριατικῆς, ἠπείλησαν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερήφανον Ἐνετίαν, ἀναγκάσαντες τοὺς κατοίκους νὰ διαμείνωσιν εἰς ἄμυναν διαρκῆ, μέχρις οὗ καὶ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης ὑπηγόρευσαν κατ' ἀρέσκειαν. Τρεῖς δ' ἐπάλληλοι συνωμοσίαι περιέσπασαν τὰ σπλάγχνα της, καὶ συνετάραξαν τὰς βάσεις τῆς πολιτείας. Ἐπῆλθον ἀκολούθως ἡ πανώλης, ἡ ἀνταρσία, καὶ ἡ ταπείνωσις τῶν πρέσβεών της εἰς Γενούην, εἰς Ἀυενιῶνα, εἰς Οὐγγρίαν, εἰς Αὐστρίαν,

(1) Ὅρα τὸ κείμενον τοῦ ψηφίσματος εἰς τὸν Κορνήλιον, Τ. Β'. σελ. 215.

(1) Cappelletti, St, Venez. T. 3. C. XVIII.

κοῦ ὄχλου τὴν ἀμετάπιστον ἀνυπερθεσίαν, σώους ἐνέβαλον τοὺς κατασχέτους εἰς τὸ σκοτεινότερον τοῦ πύργου.

Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἔξω, οἱ προὔχοντες ὅλοι Συμβούλιον ποιοῦντες ἐν τῷ Δουκικῷ Παλατίῳ, ἔῤῥιπτον τὰ θεμέλια τῆς πολιτείας των. Ἐκ τοῦ συλλόγου τῶν εὐγενῶν τριακονταπέντε ἐξελέχθησαν διὰ ψήφου γενικῆς εἰς Συντακτικὴν Ἐπιτροπήν· οὗτοι δὲ, δόντες ὅρκον πιστότητος καὶ εἰλικρινείας πρὸς τὸν σύλλογον, ἀπεδύθησαν αὐθωρεὶ εἰς τὴν ἐργασίαν. Καὶ πρῶτον μὲν συνέταξαν εἰς ἓξ κεφάλαια τὸ Καταστατικὸν Ψήφισμα μετὰ τῶν ἐπειγόντων προνοημάτων τῆν πολιτείας, εἶτα δὲ διὰ ψήφου μερικωτέρας ἐκ τοῦ κόλπου αὐτῶν ἐξελέξαντο ἐνδεκαμελῆ Κυβέρνησιν, τουτέστι τὸν Δοῦκα Κρήτης, καὶ δέκα συμβούλους. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης διασώζουσιν οὐ μόνον τὰ ὀνόματα τῆς ἐνδεκαμελοῦς αὐτῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ εἰκοσιτέσσαρα τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἐν τῷ παραδοῦναι αὐτὰ εἰς τὴν μνήμην τῶν μελλόντων τῆς Ἑλλάδος ἱστορικῶν, εὔλογον κρίνομεν, ἀκριβογραφίας χάριν, νὰ παραδεχθῶμεν τὴν χρῆσιν τῆς Ἰταλίδος, ἐν ᾗ παρὰ τῶν τότε ὑπομνηματιστῶν διεφυλάχθησαν.

Δοὺξ τῆς Πολιτείας.

1. Marino Gradenigo, ὁ καὶ *Φρόνιμος* ἐμφαντικῶς προσονομασθείς.

Σύμβουλοι αὐτοῦ.

2. Tito Gradenigo,
3. Tito Venier,
4. Giorgio da Molin,
5. Francesco Muazzo,
6. Marco Corner,
7. Pierro Gallina,
8. Marco Fradello,
9. Andrea Pandoleo,
10. Pamparino Quirin,
11. Bartolomeo Grimani.

Τὰ λοιπὰ 24 μέλη τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς.

12. Giovanni Gradenigo, el Grasso (ἀδελφὸς τοῦ Τίτου συμβούλου).
13. Leonardo Gradenigo, } ἀδελφοὶ φέροντες καὶ
14. Francesco Gradenigo, } τὴν τῶν Καλλεργῶν ἐπωνυμίαν.
15. Antonio Gradenigo, } ἀδελφοί.
16. Nicoletto Gradenigo, }
17. Marco Gradenigo, el Spiritolo,
18. Maffio Gradenigo,
19. Antonio da Molin, el Codeta,
20. Zanachi da Molin,
21. Marco Corner, la Colzina,
22. Domenico Corner, el Verzo,
23. Andrea Corner, de la casa mazor,
24. Ferangola Corner,
25. Filippo da Vigonza,
26. Zanachi da Vigonza,
27. Gerardo Venier,
28. Piolato Muazzo,
29. Zanachi d'Erizzo,
30: Giorgio Barbo,
31. Lorenzo Barbarigo,
32. Rigrazio Quirini,
33. Angelo Barozzi, dalla Cania
34. Angelo Balbi,
35. Angelo Adeldo.

Ἰδοὺ καὶ τὸ Καταστατικὸν τῆς πολιτείας ψήφισμα, ὅπερ αὐθημερὸν ἐν τυμπάνοις καὶ σάλπιγξιν ἐδημοσιεύθη περὶ τὴν πόλιν.

« Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »
« Ἔτει Κυρίου 1363, μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ. »
« Ἐκ Χάνδακος νήσου Κρήτης. »

« Ἐπειδὴ, κοινῷ ζήλῳ καὶ συνεργίᾳ τοῦ Συλλόγου τῶν τιμαριούχων, τῶν κληρικῶν, καὶ λαϊκῶν τῆς νήσου Κρήτης, κατηργήθη ἔσαεὶ ἡ ἐπὶ τῆς νήσου αὐτῆς κυριαρχία τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας· καὶ ἐπειδὴ τὴν ἤδη καταργηθεῖσαν κυβέρνησιν δέον ἑτέρα νόμιμος κυβέρνησις νὰ διαδεχθῇ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς νήσου, καὶ πρὸς εὐημερίαν τῶν ἐγκατοίκων· διὸ, τὸ Ἀνώτερον Συμβούλιον, συνελθὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τοῦ Χάνδακος εἰς σύσκεψιν προνοητικὴν καὶ παμμελῆ, ἐψήφισε καὶ θεσπίζει ὡς ἑξῆς· »

« Α'. Ἡ νῆσος Κρήτη μετὰ πάντων τῶν πόλεων φρουρίων καὶ ἐξαρτημάτων της, λαϊκῶν τε καὶ ἐκκλησιαστικῶν, κηρύττεται ἀπὸ τῆς σήμερον Δημοκρατία αὐτοκρατής, ἀδέσποτος, ἀνεξάρτητος, ὑπὸ τὴν σεπτὴν προστασίαν τοῦ Ἁγίου καὶ θαυματουργοῦ Τίτου, ἀποστόλου καὶ πάτρωνος τῆς νήσου αὐτῆς. »

« Β'. Ὑπέροχος καὶ κυρία τῆς Γαληνοτάτης Κρητικῆς Δημοκρατίας θρησκεία ἀναγορεύεται εἰς τὸ ἑξῆς ἡ ἱερωτάτη τῶν ἰθαγενῶν Γραικική. »

« Γ'. Διὸ, ἡ σημαία τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας εἶναι καὶ ἔσεται ἀπὸ τοῦ νῦν κατηργημένη, ἀντὶ δ' αὐτῆς ἁπανταχοῦ τῆς νήσου ἀναπετάννυεται ἡ ἐθνικὴ τοῦ Ἁγίου Τίτου, μόνον νόμιμον, ἐπίσημον, καὶ σεβαστὸν σύμβολον τῆς σήμερον αἰσίως ἐγκαινιζομένης αὐτονομίας. »

« Δ'. Μέχρι προνοήματος περαιτέρου, ἡ ἡγεμονικὴ τῆς Κρητικῆς Δημοκρατίας παράστασις ἐναποτίθεται παρὰ τῆς Συγκλήτου ὅλης πρὸς τὸν Ἐνδοξώτατον καὶ Συνετώτατον Μαρῖνον Γραδίνικον Βαϊάρδον, Δοῦκα, καὶ πρὸς τοὺς ἐκλαμπροτάτους δέκα εὐγενεῖς Συμβούλους του (*Ἕπονται τὰ ὀνόματα*). Τούτοις θέλουσιν ἀπονείμει τὴν πρέπουσαν εὐλάβειαν, πίστιν, καὶ ὑποταγὴν σύμπαντες ἀδιακρίτως οἱ ὑπήκοοι τῆς πολιτείας. »

« Ε'. Ὁ εἰρημένος Δοὺξ μετὰ τῶν συμβούλων του θέλουσιν ὅσον οὔπω καθυποβάλει πρὸς τὴν Σύγκλητον σχέδιον κυβερνητικοῦ Ὀργανισμοῦ.

« ϛ'. Κηρύττονται δὲ προδόται τῆς Κρητικῆς Δημοκρατίας, καὶ ὡς τοιοῦτοι θανάτῳ ζημιοῦνται·

« 1) Ὅσοι, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε διὰ ἔργου, εἴτε ἀμέσως, εἴτε πλαγίως καὶ ὁπωσδήποτε, ἐναντιωθῶσιν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ δε τοῦ ψηφίσματος, καὶ εἰς τὰ προσεχῶς δημοσιευθησόμενα θεσπίσματα τῆς ἀναγορευθείσης ἤδη πανσεβάστου Ἀρχῆς. »

« 2) Ὅσοι, εἴτε ἀμέσως, εἴτε πλαγίως, καὶ ὁπωσδήποτε, προτείνωσιν εἰρήνην μετὰ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ἢ συμβιβασμοὺς δυναμένους νὰ προσβάλωσι καθόλου ἢ ἐν μέρει τὴν αὐτονομίαν καὶ πλήρη ἀνεξαρτησίαν τῆς Γαληνοτάτης Κριτικῆς πολιτείας. »

« Δόξα, τιμή, προσκύνησις πρὸς τὸν θαυματουργὸν Τίτον, προστάτην τῆς ἡμετέρας αὐτονόμου πολιτείας τῆς Νήσου Κρήτης. »

(*Ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ τοῦ Δουκὸς [Ἐγὼ Μαρῖνος Γραδίνικος, ἐλέῳ Θεοῦ Δοὺξ Κρητῶν], τῶν δέκα συμβούλων του, ἐφεξῆς δὲ τῶν 24 μελῶν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ δύο Καγκελλαρίων.*)

Πρόδηλον ἐντεῦθεν τὸ σχῆμα τῆς ἐγκαθιδρυθείσης Δημοκρατίας.

Οἴμοι! ποῦ ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ζῆλος; Ποῦ ἡ εὐλάβεια τῶν Στεφανιτῶν, τῶν Ἀργυροπούλων, τῶν Χορτατσῶν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν μοναρχίαν; Γίνεται μὲν ἐνταῦθα μνεία σημαίας *Ἐθνικῆς*, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀετοῦ, σύμβολον ἐθνότητος παρουσιάζεται ὁ Ἅγιος Τίτος. — Ἀληθές, ὅτι ἀπὸ βασιλείας τοῦ Καντακουζηνοῦ θάῤῥος καὶ ἐμπιστοσύνην μεγάλην δὲν ἐνέπνευσεν ἡ Αὐλὴ Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰς πεποιθήσεις τῆς ἀνωτέρας τάξεως τοῦ γένους ἡμῶν, μάλιστα ὅπου κατῳκίσθησαν Ἑνετοὶ καὶ Τοπάρχαι Σταυροφόροι, συνέβησαν ἤδη ἀλλόκοτοι μεταβολαί. Ἡ συνεπιμιξία καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Δύσεως, οἷον ἱππικοὶ ἀγῶνες, γυναικολατρεία, ἐρωτικὰ δικαστήρια, θεσμοὶ καὶ τελεταὶ τῶν ἱπποτικῶν ταγμάτων, ἱεροσολυμιτικὴ νομοθεσία, ταῦτα καὶ ἄλλα ἄττα παρείσακτα, εἰσήγαγον εἰς τὰ ἤθη, εἰς τὰς γνώμας, εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τῆς τότε κοινωνίας τῶν Φραγγαρχόντων τροπήν τινά, ἢ μᾶλλον νόθευσιν ἀξιοσημείωτον. Τίς τότε δὲν ἠκροάζετο μετὰ θαυμασμοῦ τὰς ἐκ τῆς ὀργώσης Ἰταλίας ἐρχομένας φήμας περὶ γενικῆς καταλύσεως μοναρχίας καὶ δεσποτισμοῦ; Τίς δὲν ἀνεθέρμαινε τὴν φαντασίαν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν Γαλλικῶν ποιημάτων καὶ μυθιστορημάτων, ἀκουράστως μεταφραζομένων εἰς τὴν ἁπλοελληνικήν; Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος τῆς Βυζαντινῆς Σχολῆς εἶχεν ἤδη χάσει πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ζηλωτάς. Ὑπὸ τοῦ Σταυροφορικοῦ ῥεύματος παρασυρέντες, πλεῖστοι τῶν εὐφυεστέρων εὐπατριδῶν, ἐκ τῆς ἱππομαχίας ἐπιστρέφοντες, προὐτίμησαν, ἀντὶ τῆς ἐπιπόνου ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος καθ' Ὅμηρον, ἢ κατὰ Δίκτυν, ἢ κατὰ Τζέτζην, τὴν προχειροτέραν ἀνάγνωσιν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου κατὰ τὸν Γάλλον ῥαψῳδὸν Benoît de Sainte More, ἢ κατὰ τὸν Γερμανὸν Herbort von Fritslar, μεταγλωττισθέντας νεοελληνιστί. Ἑνὶ λόγῳ αἱ παραδόσεις τοῦ Βυζαντινοῦ μεσαιῶνος ἀπηρχαιώθησαν, λογισμοὶ νεώτεροι ἐδελέασαν τὰ πνεύματα. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς γεγηρακυίας αὐτοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου συνεπηύξανε τὴν πρὸς τὸν νεωτερισμὸν ῥοπήν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἐσωτερικοὶ περισπασμοί, αἱ ἐθνοκτόνοι διχόνοιαι τῶν μεγιστάνων, τὸ μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ βασιλίσσης Ἄννης σχίσμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ δυσπρεπὴς συμμαχία τῆς εἰρημένης Αὐλῆς μετὰ τῶν Ἑνετῶν, αἱ συνεχεῖς καὶ βαρύταται ζημίαι, ἃς οὐ μόνον κατὰ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην ἐπήνεγκον οἱ Γενουῆται πρὸς τὴν νοσοῦσαν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν, ταῦτα καὶ ἕτερα ἔτι κακὰ ἐχαύνωσαν σφόδρα τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ἐνθουσιασμόν. Ἔπειτα! τίς δὲν ἔβλεπε τοῦ Ὀτμάνου τὸν διάδοχον προβαίνοντα ἀψοφητὶ πρὸς τὴν ἑτοιμοθάνατον αὐτοκρατορίαν, ὡς πρὸς κλίνην ἀν γωνιῶντος ἄγγελος θανάτου; Οἱ πρῴην ἄποικοι Βυζαντινοὶ καὶ Ἑνετοὶ προὐτίθεντο νὰ οἰκοδομήσωσιν εἰς Κρήτην οἶκον ἀκράδαντον, πολιτείαν αἰωνόβιον. Ἠσπάσθησαν δὲ τὸ δημοκρατικὸν σχῆμα, διότι ἡ δημοκρατία ἦτο ἐν ἔθει τὰς ἡμέρας ἐκείνας· ἡ ἀριστοκρατικὴ ὑπεννοεῖται. Δημοκρατίαν ἤκουον εἰς Γενούην, εἰς Πῖσαν, εἰς Φλωρεντίαν, εἰς Σιένην εἰς Περουσίαν (Perugia), εἰς Ἅγιον Μαρῖνον, εἰς Ῥαγούζαν, εἰς Ἀμάλφην, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πλησιέστερον, εἰς Χίον, ὅπου ἐσχάτως οἱ Ἰουστινιανοὶ κατῳκίσθησαν· ἁπανταχοῦ τῆς Ἰταλίας τάσις πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Τοιοῦτον οὖν ζηλεύσαντες ὑπογραμμόν, κατεσιώπησαν τὴν αὐθεντίαν τῶν πατρίων παραδόσεων. Ὅθεν κόψαντες τὸ νῆμα, ὅπερ ἐξ αἰῶνος συνῆψε τὴν νῆσον Κρήτην πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν κηδεμονίαν τῆς Βυζαντινῆς μητροπόλεως, ἐνεκαθίδρυσαν τῆς μεσαιωνικῆς Ἰταλίας τὸν νεωτερισμόν.

Καὶ ὅμως, εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς Ἰταλομόρφου πολιτείας αὐτῆς, πνεῦμα Ἑλληνικόν, πνεῦμα ἀνατολικὸν καὶ ὀρθόδοξον ἐνεφώλευεν· ἀντίθεσις ἐπίσυχνος εἰς τὰ ἄμορφα ἔτι, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνεπισφράγιστα ἤθη, ἔθιμα, φρονήματα τῶν καιρῶν ἐκείνων. Τὰ μέλη τοῦ ἀρτισυστάτου Δουκικοῦ Συμβουλίου ἐπρέσβευον πατρόθεν τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας μας. Τρεῖς ὅμως αὐτῶν, ἐξ ὧν καὶ ὁ Δοὺξ Γραδίνικος, ἄτοπον τὴν ἑτεροδοξίαν κρίναντες, ἐξώμοσαν αὐθωρεὶ τὸν Λατινισμόν, καὶ τὴν ὁμολόγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ *Πιστεύω* ἔγγραφον παρέδωκαν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ἡμέρας (1). Τὸ παράδειγμα τούτων ἔθηξε καὶ ἑτέρων εὐπατριδῶν τὴν *ἐθνικὴν* φιλοτιμίαν, διότι ἡ λέξις Ἔθνος (Nazione) ἀνεπήδησεν ἀμέσως ἐκ τοῦ σταλακτηρίου τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων. Ὁλόκληροι οἰκογένειαι Λατίνων ἔσπευσαν ν' ἀρνηθῶσι τὸ ἔσχατον στίγμα τοῦ Ἑνετισμοῦ, παραδεχθεῖσαι τὰς παραδόσεις τῶν πατέρων (2). Ἡ μητρόπολις τοῦ Χάνδακος, τῇ μνή-

(1) Cappelletti, St. Venez. T. 4. Cap. XV. p. 377.

(2) « Qui ut Græcos in perfidiæ communionem allicerent, abolitio Latino ritu, in omni Cretensi Insula Græcum ritum, quem et ipsi publice amplexati, fuerant, servari mandaverunt ». Cr. Sacra. T 2.

μη τοῦ Ἁγίου Τίτου ἀνέκαθεν ἀφιερωμένη, καὶ τὸ πρὶν Λατινικὴ, διὰ σπουδῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχιπρεσβυτέρου Ἀγαπίου ἁγνισθεῖσα, καὶ εἰς Ἑλληνικὴν μεταβληθεῖσα, ἐγένετο πάνδημον κατηχητήριον. Οἵα πραγμάτων ἀπροσδόκητος μεταλλαγή! Πομπὴν μεγάλην καὶ πολυδάπανον εἰς τιμὴν τοῦ πάτρωνος ἐτέλουν συνήθως οἱ Ἐνετοὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Μετὰ τὸν ὕμνον τῆς ἑορτῆς « Christus vincet, Christus regnat, » ἐτονίζοντο τὰ πολυχρόνια πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον totius Regni Cretæ Ἀρχιεπίσκοπον· τότε δὲ ὁ ὀρθόδοξος Πρωτοπαπᾶς, ἐν ἱερᾷ στολῇ καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ἀκολουθούμενος, προσήρχετο ἐνώπιον τοῦ Λατινεπισκόπου, καὶ ἔκλινε μέχρις ἐδάφους τὴν κεφαλὴν, περιμένων διὰ τῆς εὐλογίας τὴν ἄδειαν τῆς κνορθώσεως. Διάφορος, ὅμως, ἡ παροῦσα τελετή. Ὁ μέγας κώδων τῆς μητροπόλεως, ἀφιέρωμα πρόσφατον τῆς Ἐνετίας, ἐσήμανεν ὀρθρινὸς τὴν ἑόρτασιν Ἑλληνικῶν Ἐπιφανείων μετὰ παρέλευσιν ἑκατὸν ἑξήκοντα ἐτῶν. Οὐδέποτε κατερράχθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοσαύτης συῤῥοῆς ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων· ὁ Δοὺξ Γραδίνικος μετὰ τῶν Συμβούλων του καὶ λοιπῶν προὐχόντων ἔστη ἀριστερόθεν τοῦ εἰκονοστασίου, φορῶν τὴν κοκκίνην τῆς ὑπερτάτης ἀξίας περιβολήν. Ὡς δ' ἤχησεν ἡ ἀνατολικὴ ψαλμῳδία, καὶ αἱ ἀναθυμιάσεις τοῦ λιβάνου εὐώδιασαν τὸν ἀέρα, καὶ ἤρξατο ὁ ὕμνος « *Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ, καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε, ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,* » ἔκρηξις κατανύξεως, στεναγμῶν, δακρύων ἤχησεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τὴν τελετὴν τοῦ Ἁγιασμοῦ, ὅσοι Λατῖνοι, εὐγενεῖς καὶ χυδαῖοι, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις γονυκλινήσαντες ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐξώμοσαν ὁμοφώνως τὴν ἑτεροδοξίαν, ὅπως συμμεθέξωσι τῆς θρησκείας τῶν ἰθαγενῶν· ὡς καὶ γόνατα ἱερέων καὶ *κανονικῶν* λατίνων ἔκαμψεν ὁ πατριωτικὸς ἐνθουσιασμός. — Λειτουργία εἰς τὰ χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος ἀξιομνημόνευτος! Ἄνθρωποι ἐκ περάτων Ἰταλίας, καὶ κατ' ἐποχὰς διαφόρους ἐλθόντες εἰς Κρήτην, ξένοι τὴν πατρίδα, τὸ δόγμα, τὰ ἤθη, τὴν γλῶσσαν, ξένοι τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὰ συμφέροντα, ἄνθρωποι ὑπὸ παντοίων λόγων ἕως τότε ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι, συμπαρευρέθησαν τὴν πρωΐαν ἐκείνην μετὰ τῶν ἰθαγενῶν εἰς ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ θυσιαστήριον, συνέτυχον ὑπὸ τὰς πτέρυγας μιᾶς πατρίδος κοινῆς, εἰς ἕνα καὶ μέγαν ὅρκον ἅπαντες αὐθορμήτως συνδεδεμένοι. Ἠσπάσατο δὲ ὁ εἷς τὸν ἄλλον, καὶ πάντες μετὰ καρδίας συντετριμμένης ἀλλήλους περιεπτύχθησαν, ὡς ἀδελφοί, μετὰ μακρὸν ἀναγνωριζόμενοι χωρισμόν.

Ἡ σκηνὴ ἀπέβη ἔτι μᾶλλον συγκινητικὴ, ὅτε, μετὰ τὴν εὐλόγησιν τῶν σημαιῶν τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ὁρκοδοσίας τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς, ὁ Δοὺξ Γραδίνικος, Νέστωρ λευκόκομος, νῦν δὲ καὶ νεόφυτος ὀρθοδοξίας, ἀπήγγειλε λόγον πανηγυρικὸν ἅμα καὶ παραινετικὸν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς κτηθείσης αὐτονομίας. Ἡ γλῶσσά του, εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἡμέρας περιωπὴν ἀνυψωθεῖσα, ἔλαβε ποῦ καὶ ποῦ τόνον Δημοσθενείου ῥητορικῆς. — « Ὁ τύραννος ἀπεβλήθη! εἶπεν ἀναφωνήσας ἐντονώτερον. Ἤδη ἡ εὐδαίμων νῆσός μας κατατάσσεται εἰς τὴν χορείαν τῶν πολιτειῶν. Βλέπω τὸν δαίμονα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἐλευθερίας συμπαριστάμενον δαφνοστεφῆ εἰς τὰς δεήσεις μας, ἐπικροτοῦντα τῶν ἀγώνων μας τὴν κατόρθωσιν, συνευχόμενον ὑπὲρ παγιώσεως δικαιωμάτων, ἐξαγορασθέντων διὰ μακρῶν καὶ ἀναριθμήτων ὁλοκαυτώσεων. Ἀλλ' ἂν ὁ τύραννος ἀπεβλήθη, ὅμως δὲν ἀποκαρτερεῖ, δὲν δειλιᾷ· δυσμετάπιστον γὰρ ὁ δεσποτισμός. Τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι μετ' οὐ πολὺ στόλος Ἐνετικὸς θέλει παραπλεύσει τὴν Κρήτην, καὶ σμῆνος λῃστῶν, στίφη ἀνάνδρων μισθοφόρων θέλουσιν αὖθις συλαγωγήσει τὰς πεδιάδας της; Ἀλλ' ἡμεῖς, εἰς μίαν γνώμην συνεστηριγμένοι, καὶ τὸν θάνατον καταφρονοῦντες, ἡμεῖς, ὑπέρμαχοι, ζωῆς, τιμῆς, πίστεως, οἰκογενείας, πρὸς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ τυράννου θέλομεν ἀντιτάξει τεῖχος ἀπόρθητον τὴν ἀνδρώδη μας ἐπιμονήν, τὴν φιλοπατρίαν. Εἴθε μᾶς ἔβλεπον ἐνθάδε συνηθροισμένους οἱ Ἐνετοί! Ἀπὸ τῆς στυγερᾶς αὐτῆς Βουλῆς, ὅπου χαλκεύεις τοῦ κόσμου τὰς ἁλύσεις, στρέψε, ἀπόβλητος μητρυιὰ τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην καὶ θεοπρεπῆ πανήγυριν! Ἰδὲ θέαμα ξένον πρὸς τὴν ἀφιλόστοργον ψυχήν σου, λαόν, χθὲς μὲν δοῦλον καὶ διῃρημένον, σήμερον δ' ἐλεύθερον καὶ συμπαγῆ, ὀμνύοντα κατὰ τῆς δυναστείας σου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Σταυροῦ μῖσος μεταδοθησόμενον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν! » — Βροντὴ εὐφημήσεως ὑπεδέξατο τὸν ἐξορκισμόν. Ἀμήν, ἀμήν! ἐπανεβόησαν χίλια στόματα. Ὡς δὲ ὁ θόρυβος κατεπαύθη, καὶ σιγὴ πάλιν ἐπεκράτησεν, ὁ γέρων, ἀναλαβὼν τὸν λόγον, διὰ φωνῆς πνιγομένης ὑπὸ δακρύων, καὶ ὄμμασιν ἀνατεταμένοις πρὸς οὐρανόν· — « Καὶ σεῖς, ἀνέκραξε, σκιαὶ συγγενῶν, φίλων, συμπολιτῶν, σεῖς ἀπειράριθμα θύματα τῆς μαχαίρας, τοῦ πυρός, τῆς ἀγχόνης, σεῖς, οἱ ἐν βασάνῳ καὶ μαρτυρίῳ τὴν εὐπρέπειαν τῆς σήμερον Εὐχαριστίας προομολογήσαντες, εὐφράνθητε ἐπὶ τῇ εὐγνωμοσύνῃ, ἣν κατὰ τὴν ἀείμνηστον ταύτην ἡμέραν ὁμοφώνως σᾶς ἀναπέμπομεν! Ἀπὸ τῶν οὐρανίων σκηνῶν, ὅθεν εὔχεσθε πρὸς τὸν Παντοκράτορα ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδέποτε θέλετε ἰδεῖ τὰ τέκνα σας πορευόμενα ἐν ὁδῷ διχονοίας, οὐδέποτε ὄψεσθε αὐτὰ παρεκκλίνοντα εἰς ἔργα σκότους καὶ διαφθορᾶς! »

Τῇ ἐπαύριον, ἑορτῇ τοῦ Προδρόμου, οἱ κάτοικοι τοῦ Χάνδακος καὶ τῶν προαστείων προσέφερον ἐπισήμως εἰς τὸ Παλάτιον πίστιν καὶ ὑποταγὴν τῇ Δημοκρατίᾳ. Ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ὀλιγοστοὶ ἀπεποιήθησαν νὰ συναινέσωσιν. Ἑνὸς μόνου τὴν μνήμην ἐφύλαξεν ἡ ἱστορία· ἐκαλεῖτο Ἰάκωβος Μουάτσος, ἢ Μουδάτσος, ἦν δὲ ἀδελφὸς τοῦ Φραγκίσκου, ὃν ἡ ψῆφος τῶν εὐγενῶν συνέταξεν εἰς τὸ Κυβερνητικὸν Συμβούλιον. Ὁ ἐνετόφρων οὗτος τοσοῦτον ἠθαδίασεν, ὥστε καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἀπεδοκίμασε τὴν μεταβολὴν, ἣν ἐκάλεσεν *ἀσυγχώρητον ἀποστασίαν.* Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Παλατίου, ὅπου οἱ πολῖται

προσήρχοντο τὴν αὐτονομίαν ἀνθομολογοῦντες, καὶ ἰδὼν τὸν αὐτάδελφον συνεδριάζοντα μετὰ τῶν συμβούλων καὶ τοῦ Δουκός, ἐξεῤῥάγη εἰς λοιδορίας κατὰ τῶν *σφετεριστῶν*, καὶ ἀνευφήμησε τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὴν νομιμότητα. Ἐξελήρθη ὡς παράφρων, καὶ ἀπεπέμφθη ἐν συριγμοῖς καὶ καταβοήσεσιν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, ὁ μονογενὴς υἱός του, ἐνετόφρων ὅσον ὁ πατήρ, ἀπετόλμησε καὶ ἐν πλήρει ἀγορᾷ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς καταργηθείσης ξενοκρατίας. Τὸ περὶ ἐχθρῶν πατρίδος ἄρθρον τοῦ Καταστατικοῦ Ψηφίσματος ἔλαβεν ἄμεσον ἐκτέλεσιν. Τὰ ἐγκαίνια τῆς πρώτης μετὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας ἐμολύνθησαν αἵματι. Ὁ εἰκοσαετὴς Μουάτσος ἔπεσε κατατετρωμένος ὑπὸ πληγῶν μαχαίρας, τὸ δὲ σῶμά του διεσύρθη ἄπνουν περὶ τὰς ἀγυιὰς ὑπὸ συρφετοῦ.

Οὕτω πως ἐτελέσθησαν τὰ προοίμια τῆς κτηθείσης ἐλευθερίας.

Οἱ δὲ χρονογράφοι, ὧν τὰς σελίδας ἀνελίσσομεν, παρασιωπῶσι τὸν τρόπον δι' οὗ τὰ φρούρια τοῦ Χάνδακος περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν ἰθαγενῶν. Ἀπέφυγον καθόσον φαίνεται νὰ ὁμολογήσωσιν ἀναφανδὸν τὴν ἀτιμίαν. Ἀλλ' ἡ αἰσχύνη αὐτῶν δὲν ἐξηνάλωσε τὴν ἀλήθειαν. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ ξένος ἀπεδιώχθη πανταχόθεν, ἡ δὲ νῆσος, τὸν δούλειον ζυγὸν ἀποσείσασα, συνετάχθη τῇ κυβερνήσει τῆς πρωτευούσης. Ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Τίτου ἐκυμάτισεν ὑπερήφανος ἐπὶ πάσας τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια τῆς Κρήτης, ἀπὸ Κισσάμου μέχρι Σιτίας, ἐφηρμόσθη δὲ πανταχοῦ ὁ δημοκρατικὸς τῆς ἀρχοντίας ῥυθμός.

Ὁ Δοὺξ Λεονάρδος, ἐν τοσούτῳ, ἔγκλειστος ἐτάκη μετὰ τῶν συμβούλων του εἰς τὴν φυλακήν, στερηθεὶς καὶ αὐτῆς τῆς ἀδείας τοῦ ἐπιστεῖλαι πρὸς τοὺς ἐν Ἐνετίᾳ συγγενεῖς του. Πλῆθος χωρικῶν συνέῤῥευσεν ἐπί τινας ἑβδομάδας εἰς τὸν πύργον, ὅπως θεαθῇ ὀφθαλμοῖς ἰδίοις τὸ παράδοξον θέαμα, ὅπως ἐπαληθεύσῃ τὸ ἄκουσμα τῆς ἐκτόπου ταπεινώσεως. Περιεκυκλώθη ὁ ταλαίπωρος καθ' ἑκάστην ὑπὸ περιέργων, εὐλαβητικῶς κατασκοπούντων τὸ βλέμμα, τὸ πρόσωπον, τὰ κινήματά του, ὡσεὶ θηρίον, ἄλλοτε μὲν ἐπίφοβον καὶ ζημιῶδες, νῦν δὲ περιωρισμένον εἰς σιδηροῦν κλωβόν. Ἔτυχε μεταξὺ τῶν ὀχληρῶν καί τις ἀοιδὸς, ἐκ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ψαλλόντων δημοτικοὺς ἰάμβους, ὅστις ἐπενόησε νὰ διασκεδάσῃ τοῦ δεσμώτου τὴν κατήφειαν διὰ τῆς ἡδυφωνίας του. Ἁρμόσας οὖν τὴν λύραν, συνῴδησεν ᾆσμά τι περίακτον, συντεθὲν ἀρτίως εἰς ἐξύμνησιν τῆς Κρητικῆς ἐλευθερίας. Ὁ Δοὺξ ἠγνόει τὴν Ἑλληνικήν. — « Τί λέγει τὸ ποίημα αὐτό ; » ἠρώτησεν ἰταλιστὶ τὸν ῥαψῳδόν, ἤδη τὴν σιγήσασαν λύραν ἐξαρμόζοντα.

—*Λιμπερτά* ! ἀπήντησεν οὗτος ἐμφαντικώτατα, ἐκφωνήσας λέξιν ἰταλικήν, κοινὴν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας. Καὶ διὰ χειρονομίας ἐπειράθη ν' ἀγγείλῃ πρὸς τὸν πρώην Ἁρμοστήν, ὅτι τὸ ᾆσμα ἐκεῖνο περιήρχετο τὴν νῆσον ὅλην ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νηπίων περιᾳδόμενον.

— Canzonette e Libertà, xe dò cose che no stà, ἀνέκραξε σαρκαστικῶς ὁ Ἐνετός (1).

Ἄλλως, ὅμως, ἐφρόνουν οἱ ὁμογενεῖς του Δάντης καὶ Πετράρχης. Τίς ὁ μὴ ἀσμένως ἐπανακαλῶν τοῦ περιπλανωμένου Φλωρεντινοῦ τὸν στεναγμόν·

« Libertà vò cantando ch' è si cara ; »

Ἡ ὑπεροψία τῶν Πατρικίων Ἐνετῶν κατέπεσεν· ὁ στίχος ὅμως, ἐπιζήσας, ἐξανίστησι τὴν Ἰταλίαν ἐκ τοῦ λήθαργου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ.

—ooo—

Ἐπιστολὴ ἐκ Μασσαλίας.

Φίλε !

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς σου τῆς 13 τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου μοὶ ζητεῖς, ἅτε θιασώτῃ νῦν τοῦ Ἐμπολαίου Ἑρμοῦ, πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐμπορίας τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ἐνδοξοτέραν αὐτῆς ἐποχήν, μέχρι τῆς διαιρέσεως τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικήν.

Ἀναμφιβόλως, φίλε, ζητῶν μοι πληροφορίας περὶ ἐμπορίας τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἐννοεῖς τὴν ἐμπορίαν ἥνπερ μετέρχονται οἱ λεγόμενοι τὰ νῦν πραγματευταὶ καὶ οἱ χειρώνακτες, οἵτινες ὑπάρχουσι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς, μηδ' αὐτῶν τῶν βαρβαρωτάτων ἐξαιρουμένων, διὰ τὰς καθημερινὰς χρείας· ἀλλὰ τὴν ἐμπορίαν, τὴν ἐμψυχόνουσαν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, ζωογονοῦσαν τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ πλουτίζουσαν ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τοῦ ἔθνους, ὑφ' οὗ ἐνεργεῖται.

Ἂν καὶ ὁ ὑπολειπόμενός μοι χρόνος δὲν εἶναι ἱκανὸς πρὸς ἔρευναν καὶ ἀπάντησιν ἐπὶ τοιούτου ζητήματος, ἵνα εὐχαριστήσω ὅμως τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἔρχομαι διὰ βραχέων νὰ σοὶ ἐκθέσω τὰς περὶ τούτου γνώσεις μου, ἃς συνηρανισάμην ἐκ διαφόρων συγγραφέων, παραπέμπων σε συγχρόνως εἰς αὐτοὺς πρός τε τελειοτέραν τοῦ πράγματος ἔρευναν καὶ πρὸς κόρον τῆς ἐπιθυμίας σου. (α)

---

(1) « Δὲν στερεοποιοῦσι τὰ τραγουδάκια τὴν ἐλευθερίαν.»

(α) Βλέπε Heeren, Idées sur le commerce et la politique des principaux peuples de l'antiquité, ὅπερ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ περικλεὴς οὗτος συγγραφεὺς νὰ τελειώσῃ.

Durau de la Malle. Economie politique des Romains.

Richelot. Esquisse de l'industrie et du commerce de l' antiquité.

Scherrer. Histoire du commerce de toutes les nations. Τοῦ συγγράμματος τούτου ἐδημοσίευσε καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Κύριος Ναύτης τὰ μέχρι Φοινίκων καὶ Καρχηδονίων ὑπὸ τὸν τίτλον· « Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἱστορία αὐτοῦ κτλ. Ἐν Ἀθήναις 1859.

Ὁ ἐπιχειρήσας καὶ ἐπιχειρήσων τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἐμπορίας τῶν ἀρχαίων λαῶν, βλέπει ὅτι ὁ τὴν ὀλιγωτέραν πρὸς τοῦτο ὕλην παρέχων, εἶναι ὁ διὰ τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ περιφανὴς λαὸς τῆς ἀγερώχου πάλαι τε καὶ νῦν Ῥώμης. Παρατηρεῖ ὁ ἐρευνῶν τὰ τῆς ὕλης ταύτης, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς οὗτος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος δὲν χορηγεῖ αὐτῷ ὕλην ἀνάλογον τῷ στρατιωτικῷ αὐτοῦ μεγαλείῳ, ἀλλὰ, κατ' ἀντίθεσιν, μικρὰν καὶ περὶ τὴν παρακμὴν τῆς ἐμπορίας περιστρεφομένην, εἰς ἣν καὶ μεγάλως συνετέλεσεν.

Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἦτο γενναῖος καὶ εἰς ἄκρον φιλόπατρις· ἐξ αὐτοῦ ἀνεφάνησαν πολιτικοὶ ἔξοχοι καὶ ἐπιδέξιοι, νομοθέται καὶ ῥήτορες ἐφάμιλλοι τοῖς διδασκάλοις αὐτῶν Ἕλλησιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἔμποροι. Οἱ Ῥωμαῖοι κατέλιπον μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης μνημεῖα, κατεσκεύασαν λεωφόρους λιθοστρώτους, γεφύρας, ἐξαίσια ὑδραγωγεῖα, ὀχυρώματα, ὑπονόμους, καὶ προήγαγον τὴν ὑδραυλικήν· ἀλλὰ εἰς τὰ τῆς ἐμπορίας οὐδόλως συνετέλεσαν, καὶ οὔτε ἠδύναντο νὰ συντελέσωσιν, ἕνεκα τοῦ οἰκονομολογικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ συστήματος αὐτῶν. Διότι ἡ μὲν πολιτικὴ οἰκονομία τῶν Ῥωμαίων συνίστατο εἰς τὴν κατανάλωσιν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ πλούτου· ἡ δὲ εἰρήνη καὶ τὰ λοιπὰ συντελεστικὰ μέσα πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κλάδου τούτου, ὀλίγον συνᾴδοντα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν ὑπεροπτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, παρεβλέποντο ἕνεκα ἄλλων αἰτιῶν καὶ συμφερόντων· ἡ βιομηχανία καὶ ἡ παρεπομένη ταύτῃ ἐμπορία κατεφρονοῦντο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ὡς ἐργασίαι ἀνοίκειοι εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ἐγκατελείποντο εἰς τοὺς ἀπελευθέρους αὐτῶν. Ἡ νομοθεσία αὐτῶν δὲν συνεδέετο στενῶς μετὰ τῆς ἐμπορίας, ὅπως ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ δημοκρατιῶν, οὔτε ἡ φιλολογία μετὰ τῶν ἐφηρμοσμένων ἐπιστημῶν. Αἱ μετὰ τῶν ὁμόρων καὶ ἄλλων ἐθνῶν συνθῆκαι πρὸ τῆς κοσμοκρατορίας αὐτῶν, ἦσαν συνθῆκαι ὅλως πολιτικαὶ, καὶ οὐχὶ ἐμπορικαὶ (α), οὔσης τῆς πολιτικῆς αὐτῶν κατακτητικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐμπορικῆς, ὅπως ἡ τῶν Ἑλλήνων, ὧν τὰ διάφορα πολιτικὰ συστήματα, καθ' ἃ ἐκυβερνῶντο, ἐπροστάτευον τὴν ἐμπορίαν, πλὴν τοῦ τῆς Σπάρτης, καὶ ἐντίμους πολίτας ἐθεώρουν τοὺς μετερχομένους αὐτό! Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἵνα προλάβωσι τὴν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἐπέκτασιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας, ἐδημοσίευσαν τὸν Φλαμίνιον νόμον, δι' οὗ ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Πατρικίους τὸ ἐμπορεύεσθαι, καὶ ἐκ τῶν εἰς αὐτὸ ἀναγομένων συνεχωρεῖτο μόνον ἡ τοκογλυφία καὶ ἡ ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ οἰκιῶν κερδοσκοπία.

Αἱ ἀποικίαι συντείνουσιν εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς ἐμπορίας τῶν ἐθνῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι συνέστησαν μὲν ἀποικίας, ἀλλ' αὗται ἦσαν στρατιωτικοὶ σταθμοὶ μᾶλλον ἢ ἐμπορικὰ ὁρμητήρια, ὅπως αἱ τῶν Ἑλλήνων. Τούτου ἕνεκα καὶ μέχρι σήμερον αἱ ἀποικίαι τῶν Ῥωμαίων μαρτυροῦσι τὴν στρατιωτικὴν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἐμπορικὴν εὐφυΐαν αὐτῶν, τὰ δύο ἐξοχώτατα ταῦτα χαρακτηριστικὰ, τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἦσαν καὶ ἔσονται αἰώνια τεκμήρια καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων. Αἱ ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ, αἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ αἱ ἁπανταχοῦ τῆς Μεσογείου Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, τὸ Βυζάντιον, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Μασσαλία καὶ αἱ ἐκ τούτων ἄλλαι ἀποικίαι, δεικνύουσι καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐμπορίαν τάσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν ἐκλογὴν προσφόρων τόπων πρὸς θεμελίωσιν ἀποικιῶν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπεναντίας, οὐδεμίαν ἐμπορικὴν πρόνοιαν ἐλάμβανον κατὰ τὴν κτίσιν τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν, οὔτε θέσεις καταλλήλους πρὸς ἐμπορίαν ἐξέλεγον, διότι δὲν ἦσαν φύσει πεπλασμένοι δι' αὐτὴν, ἣν ἀπηνῶς κατέστρεφον, καὶ ὅταν εὕρισκον αὐτὴν παρὰ τοῖς κατακτωμένοις λαοῖς· εἴποτε δὲ συνεχώρουν τὸ δι' αὐτῆς πλουτεῖν εἰς τοὺς καταδουλωθέντας, σκοπὸν εἶχον νὰ ἀπογυμνώσωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ὅπλων μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ διὰ μόνης τῆς τέχνης τῶν ὅπλων ἀπέκτων εὐγένειαν, τιμὰς, θέσεις καὶ πλούτη, οὐδεμία ἄλλη εὕρισκεν ὑποδοχὴν παρ' αὐτοῖς, πλὴν τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ αὕτη μόνον ἐπὶ δημοκρατίας.

Λίαν δὲ περίεργον εἶναι, (καὶ ἡ διὰ μακρῶν ἐξέτασις τούτου ἀφίνεται εἰς τοὺς ἐκ προθέσεως ἐνασχολουμένους περὶ τὰ τοιαῦτα), ὅτι, ἐνῷ ἡ κεντρικὴ Ἰταλία, ἐφ' ἧς ἐκτίσθη ἡ Ῥώμη 753. πρ. Χρ. κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Τυῤῥηνῶν, λαοῦ πεπολιτισμένου, ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχάνου, (διότι ἦσαν Πελασγοὶ καὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν Ἕλληνες ἄποικοι, ἑπομένως καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως), καὶ ἠδύναντο οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ὠφεληθῶσι καὶ νὰ διδαχθῶσιν ὑπὸ τούτων καὶ νὰ καλλιεργῶσι δι' αὐτῶν τὰς εἰρηνικὰς τέχνας, οὐδόλως ὠφελήθησαν, ἀλλ' οὔτε πρόνοιάν τινα ἔλαβον περὶ τῶν τοιούτων· περιωρίσθησαν δὲ εἰς τὸ ν' ἀφαιρέσωσι τοὺς διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν ἀποκτηθέντας θησαυροὺς ἐκείνων, νὰ καταστρέψωσι τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν, καὶ νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ ἐγκολπωθῶσι τὴν τέχνην τῶν ὅπλων. Τοιουτοτρόπως ὠφελήθησαν οἱ ἀντίπαλοι τῶν Ῥωμαίων Καρχηδόνιοι καὶ ἐξέτεινον ἔτι μᾶλλον τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν, ἐπολυπλασίαζον τὰ πλούτη, καὶ ηὔξανον τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν ἐν γνώσει τῆς Ῥώμης, ἐπειδὴ δὲν ἠγνόουν οἱ Ῥωμαῖοι ὅτι εἰς τὴν ἐμπορίαν ἐχρεώστει τὸ πᾶν ἡ ἀντίπαλος Καρχηδών. Ὅλαι λοιπὸν αἱ νῖκαι καὶ τὰ τρόπαια τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων, ἦσαν καταστροφαὶ οὐ μόνον τῆς ἐλευθερίας τῶν κατακτωμένων λαῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐμπορίας καὶ της εὐδαιμονίας ἐκείνων· διότι ἡ Ῥώμη ἐγίνωσκε νὰ κατασπαταλᾷ τὰ πλούτη αὐτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ πολλαπλασιάζῃ ταῦτα διὰ καταλλήλων καὶ συντελεστικῶν μέσων· καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ῥωμαϊ-

(α) Ὅρα τὰς παρὰ Τίτῳ 2 συνθήκας τῶν Ῥωμαίων μετὰ τῶν Καρχηδονίων, παρὰ Πολυβίῳ τὰς τῶν Καρχηδονίων πρὸς Ῥωμαίους.

κὸς λαὸς εἶναι μοναδικὸς μεταξὺ τῶν ἐπὶ πολιτισμῷ καὶ μεγαλείῳ καυχωμένων ἐνδόξων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Εἰς τὰ συντελοῦντα πρὸς διάδοσιν, ἐξάπλωσιν, καὶ παγίωσιν τοῦ πολιτισμοῦ, οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ὑπάγεται καὶ ἡ ἐμπορία, ἥτις ἂν δὲν εἶναι τὸ κυριώτερον πρὸς τοῦτο ὄργανον, εἶναι ὅμως ἓν τῶν συντελεστικωτέρων. Ἡ Ῥώμη λοιπὸν καταστρέψασα τὴν τῶν ἀρχαίων λαῶν, συνετέλεσεν ἴσως μᾶλλον τῶν βαρβάρων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ὅπου ἐτίθει τὸν πόδα αὐτοῦ ὁ Ἕλλην, ἐκεῖ ἀνέβρυε καὶ πολιτισμὸς, παιδεία, εὐνομία, πλοῦτος καὶ πᾶν ἀγαθόν· ὅπου δὲ ἡ Ῥώμη, ἐκεῖ ἦτο ἄφευκτος ὁ ὄλεθρος ὅλων τούτων, ἐὰν ὑπῆρχον. Ἐπεσώρευον πλούτη εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι· ἀλλὰ τὰ πλούτη ταῦτα ἦσαν ἡ λεία καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν κατακτηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ἀφ' ὧν ἀφῄρουν καὶ ἐξεμύζων καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ῥίπτοντες τοὺς κατοίκους εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθλιότητα. Ὁποία ἦτο ἡ Ἤπειρος, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαΐα, κτλ. κτλ. καὶ ὁποίαν θαλερὰν ἐμπορίαν εἶχον πρὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὁποῖαι κατήντησαν, ἀφοῦ ὑπέκυψαν εἰς τὸν σιδηροῦν ζυγὸν τοῦ Μουμίου καὶ Αἰμυλίου! Οἱ Ἀνθύπατοι καὶ διοικηταὶ, οὓς ἔπεμπον εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐξήρχοντο τῆς Ῥώμης πτωχοὶ, ἀλλ' ὅτε ἐπανήρχοντο ἦσαν βαθύπλουτοι, καὶ παρεδίδοντο εἰς ἀσωτείας καὶ κραιπάλας. Πόθεν ὁ πλοῦτος αὐτῶν; *Ἐκ τῆς καταστροφῆς.* Τούτου ἕνεκα ἡ Κόρινθος, ἡ Καρχηδὼν, αἱ ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, αἱ ἐν ταῖς νήσοις Σαρδῷ καὶ Κύρνῳ καὶ τοῖς παραλίοις τῆς Ἱσπανίας Ἑλληνικαὶ καὶ Καρχηδονικαὶ, αἱ ἐνεργοῦσαι πρότερον μεγάλην καὶ ἐκτεταμένην ἐμπορίαν, ἐνεκρώθησαν, τὰ ἐργοστάσια ἔπαυσαν καὶ ἡ γεωργία ἐχαυνώθη, καὶ οὕτω αἱ εὐφορώτεραι καὶ πλουσιώτεραι χῶραι μετεβλήθησαν εἰς ἐρήμους. *Ὁποία ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς κατοχῆς αὐτῶν τῶν χωρῶν!* Ἡ πρωτεύουσα Ῥώμη, ἔχουσα πρὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τοῦ Καίσαρος κατοίκους περὶ τὸ 1,300,000, καταναλίσκουσα καὶ μὴ παράγουσα, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ἄνευ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν προϊόντων τῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες, ἐὰν διετήρησαν λείψανά τινα ἐμπορίας, εἰς τοῦτο χρεωστοῦσιν αὐτὰ, δηλ. εἰς τὴν καθημερινὴν τροφὴν, τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν τῶν δεσποτῶν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ὁ ἤδη ἐκτεθηλυμένος λαὸς τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης, ἀρκούμενος εἰς τὸν « *ἐπιούσιον μόνον ἄρτον* » καὶ εἰς τὰ θέατρα θεάματα, *θηριομαχίας, κτλ*, ἤθελεν ἀποθάνει, κατὰ τὸ λεγόμενον, τῆς πείνης, ἐὰν ἡ Σικελία, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Αφρικὴ δὲν ἔπεμπον αὐτῷ τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς αὐτῶν· διότι ἡ Ἰταλία μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς γεωργίας καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ τρέφῃ χιλιάδας προλεταρίων, ἤτοι πενήτων αὐτοχθόνων καὶ ξένων, ἐστερημένων ἐργασίας καὶ πόρων, οἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶχον συνειθίσει νὰ θεωρῶσιν ὡς καθῆκον τῆς κυβερνήσεως τὴν εἰς αὐτοὺς διανομὴν τοῦ ἄρτου. Ὅθεν καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Ῥώμης, εὑρισκομένη εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐβιάζετο ν' ἀνταλλάσῃ τοὺς φόρους τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν πρὸς σῖτον, ὅστις καὶ πάλιν δὲν ἐξήρκει εἰς διατροφὴν τοῦ λαοῦ τῆς Ῥώμης, καὶ τούτου ἕνεκα ἠναγκάζετο νὰ ἀγοράζῃ ἕτερον καὶ διὰ χρημάτων. Τοῦτο ἐγένετο αἰτία, ἵνα αἱ τοπικαὶ κυβερνήσεις τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἐπιστήσωσιν ἰδιαιτέραν προσοχὴν καὶ ἐπαγρυπνήσωσιν εἰς τὴν γεωργίαν, καθὼς καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς θαλάσσης ἐγένοντο αἰτία τοῦ διοργανισμοῦ τῶν διαμετακομίσεων, τῶν ἀσφαλειῶν καὶ πασῶν τῶν ἄλλων θαλασσίων διατάξεων, ἐξ ὧν ἐπήγασαν ἄπειροι νόμοι, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀνετέθη εἰς ἰδιαιτέρους ἄρχοντας, ὡς τοὺς Ediles κτλ. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι ἦσαν πᾶν ἄλλο, ἢ ἐμπορικοί· ἦσαν κυρίως ἁπλαῖ ἀστυνομικαὶ διατάξεις, πλαγίως πως ἀποβλέπουσαι τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Ἂν δὲ ἡ Ἑλλὰς, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος διετήρουν ἔτι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας ἐμπορίας αὐτῶν, τοῦτο χρεωστεῖται, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν τροφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, καὶ εἰς τὴν τρυφὴν, τὴν ἡδυπάθειαν καὶ τὴν ἄκραν ἀσωτείαν καὶ πολυτέλειαν τῶν Λουκούλλων καὶ λοιπῶν ἀριστοκρατῶν τῆς Ῥώμης. Ἡ Ἰταλία δὲν εἶχεν οὔτε ἐργοστάσια μεταξωτῶν, οὔτε πορφυρῶν καὶ λοιπῶν πολυτελῶν ὑφασμάτων· δὲν παρῆγεν ἀρώματα καὶ καρυκεύματα, οὔτε ὡραίους καρπούς, διὰ τὴν ἀμέλειαν τῆς γεωργίας· διὸ ἠναγκάζοντο οἱ εἰς τὴν ἡδυπάθειαν ἔκδοτοι νὰ ζητῶσι ταῦτα ἐξ ἄλλων χωρῶν ἀντὶ ποσοτήτων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Οἱ κατακτηθέντες λοιπὸν λαοί, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες, βλέποντες ὅτι τὸ μόνον μέσον δι' οὗ ἠδύναντο νὰ ἀνακτήσωσι μέρος τοὐλάχιστον τοῦ διαρπαγέντος πλούτου αὐτῶν ἦτο ἡ ἐμπορία, ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἐτράπησαν εἰς αὐτὴν μετὰ μεγίστου ζήλου, ἂν καὶ ἐστερημένοι πάσης προστασίας. Ὁποία ἡ ὁμοιότης *καὶ ἐν τῷ ἐμπορικῷ τούτῳ ἐπεισοδίῳ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας κατὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνας τῆς δουλείας καὶ καταστροφῆς, πρὸς τὰ χθὲς καὶ πρώην συμβάντα καὶ πρὸς τὰ νῦν ὁρώμενα!*

Ἡ Ἑλλὰς λοιπόν, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Αἴγυπτος καὶ αἱ λοιπαὶ ἐμπορικαὶ ἐπαρχίαι τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπέζησαν ἐμπορικῶς ἐπί τινα καιρὸν, καὶ κυρίως ἡ Αἴγυπτος διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τοῦ αἰωνίου τούτου μάρτυρος τῆς τε ἐμπορικῆς καὶ τῆς οἰκονομολογικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶναι ἡ μόνη ἴσως πόλις, ἥτις ἀνέλαβε ταχέως μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν, καὶ ἡ μόνη ἥτις ἤκμασεν ἐκ νέου, ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς. Διότι αἱ ἀδιαχώριστοι τῆς Ῥωμαϊκῆς πολυτελείας πολύτιμοι πέτραι τῶν Ἰνδιῶν, οἱ μαργαρῖται τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, οἱ ἐλεφαντόδοντες καὶ τὰ Σηρικὰ ἢ Σινικὰ ὑφάσματα τῆς Κίνας, δι' ἧς διήρχοντο καὶ τὰ ἀρώματα καὶ θυμιάματα τῆς Ἀ-

ραβίας, οἱ δοῦλοι καὶ τὰ ἄγρια θηρία τῆς Αἰθιοπίας διὰ τὰς θηριομαχίας καὶ τὰ ἀμφιθέατρα. Διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπέμποντο εἰς Ῥώμην ὁ πάπυρος, ἡ ὕελος καὶ αἱ λεπταὶ ὀθόναι τῆς Αἰγύπτου. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπεμπεν ὡραίους καὶ γλυκεῖς καρποὺς καὶ ἄλλα καλλιτεχνικὰ ἔπιπλα ἐκ περκαλίου καὶ ἄλλων πολυτίμων ὑφασμάτων. (α) Ἡ Ἑλλὰς καλλιτεχνίας ἔργα καὶ μαρμάρου καὶ ὀρειχάλκου καὶ πολλὰ ἄλλα προϊόντα τέχνης λεπτῆς καὶ βιομηχανίας ποικίλης. Ἡ Μαυριτανία τάπητας λαμπρούς, ἡ Ἱσπανία πολύτιμα μέταλλα, μάλλινα ὡραῖα ὑφάσματα, κηρὸν καὶ μέλι. Αἱ Γαλλίαι ἐπρομήθευον τῇ Ῥώμῃ οἴνους, ἔλαιον καὶ ζῶα πρὸς τροφήν· ἡ Βρετανία ἔπεμπε σκεύη μολύβδου καὶ κασσιτέρου. Ὅλων τούτων οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἀγορασταὶ καὶ καταναλωταί, οὐχὶ δὲ καὶ εἰσαγωγεῖς ἢ παραγγελιοδόχοι, ἢ ἐφοπλισταὶ πλοίων.

Ἄνευ λοιπὸν βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας, κωλύοντες καὶ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν προϊόντων τῆς κυρίως Ῥωμαϊκῆς χώρας, ἤτοι τοῦ οἴνου, ἐλαίου, ἅλατος, σιδήρου κτλ, οἱ Ῥωμαῖοι ἐστεροῦντο παντὸς μέσου ἀνταλλαγῆς. Τούτου ἕνεκα ἡ Ῥώμη ἐνήργει παθητικωτάτην ἐμπορίαν, ἥτις δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ· ἀλλ' ἦν καὶ δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ διὰ τὴν ἐπιπολάζουσαν τοκογλυφίαν καὶ διαφθοράν; Χρείας μεγαλειτέρας ἀποδείξεως τοῦ μὴ ἐμπορικοῦ καὶ οἰκονομολογικοῦ πνεύματος τῶν Ῥωμαίων δὲν ἔχομεν. Τὰ ἀρχαῖα καὶ νέα ἔθνη τὰ ἐπὶ ἐμπορικῷ μεγαλείῳ καυχώμενα, δὲν ἤθελον καυχᾶσθαι ἐπὶ τούτῳ, ἐὰν ἐστέρουν ἐλευθεριῶν τὴν ἐμπορίαν καὶ ἂν δὲν προὐλάμβανον τὰς καταχρήσεις. Βλέπομεν ὅλα τὰ ἐμπορικὰ ἔθνη νὰ συγχωρῶσιν εἰς τὸν μετερχόμενον τὴν ἐμπορίαν νὰ εἰσάγῃ τὰ διάφορα ἐμπορεύματα καὶ νὰ πωλῇ ταῦτα ἐλευθέρως πρὸς τὸν καταναλωτήν, ὅπως ἐξάγῃ καὶ τὸ ἀγορασθὲν ἀπὸ τοὺς καταναλίσκοντας τὸ ἰδικόν του. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀναπτύσσεται ἡ κερδοσκοπία, καὶ στερεοῦται τὸ ἀμοιβαῖον συμφέρον, ὧν ἄνευ ἐμπορία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ πλοῦτος δὲν σχηματίζεται, ὡς ἄνευ συστάσεως δημοσίων τραπεζῶν καὶ ἄλλων οἰκονομολογικῶν μέτρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορισθῇ ἡ τοκογλυφία, καὶ νὰ προαχθῇ ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἑνὸς ἔθνους, αἵτινες δολοφονοῦνται ὑπὸ τῆς τοκογλυφίας, ὡς βλέπομεν τοῦτο παρὰ Ῥωμαίοις ἢ, ἐὰν θέλῃς, καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι.

Ἡ Ῥώμη παρεῖδε τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐμπορίας, καὶ περιεφρόνησε τοὺς μετερχομένους αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ αἰσθανθῇ καὶ τὴν μεγάλην ἀνάγκην αὐτῆς. Ἀφήρεσεν ἀγενῶς τὰ πλούτη τῶν κατακτηθέντων λαῶν, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἐπίσης ἀγενῶς νὰ ἀνταποδίδῃ ταῦτα τοῖς πρώην κυρίοις αὐτῶν, εἰς οὓς κατήντησε νὰ τελῇ, οὕτως εἰπεῖν, φόρους, οὐ μόνον διὰ τὴν τρυφὴν καὶ τὰς ἀσωτείας τῶν ἀριστοκρατῶν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῶν πολιτῶν αὐτῆς, οἵτινες, καθ' ἑκάστην πενέστεροι γινόμενοι, συνέῤῥεον ἀπὸ τῶν πέριξ ἐντὸς τῆς Ῥώμης, ἵνα εὕρωσι καταφύγιον κατὰ τῆς πείνης. Τότε ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἐμπορίας, καὶ ἐβιάσθη πρὸς εὐκολίαν τῆς μετακομίσεως τῶν προϊόντων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ κυρίως τοῦ σίτου, νὰ διορίσῃ ἐπιμελητὰς τῆς ἐμπορίας, ἑδρεύοντας ἐν Αἰγύπτῳ, Ἰλλυρίᾳ, Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ Ἱσπανίᾳ, διότι εἰς αὐτὰ τὰ μέρη ἐσώζοντο, ὡς εἴδομεν, ἴχνη τινὰ ἐμπορίας ἐξ ἀνάγκης, ὡς καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ἀκυληΐᾳ, Βυζαντίῳ, Μασσαλίᾳ καὶ Νέᾳ Καρχηδόνι. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν εὐάλωτοι ὑπὸ τῆς καταχρήσεως, τὸ ἔξοχον τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων τῆς Ῥώμης, αἱ διάφοροι πραγματεῖαι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς μεγαλοπόλεως ἐκείνης κατήντησαν βαρύτιμοι ἕνεκα τοῦ κακοῦ διοργανισμοῦ, ὅστις εἶναι ἑτέρα ἀπόδειξις τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀγνοίας τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τῆς ἐμπορίας.

Τὸ μόνον δὲ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπερ εὕρισκον εἰς τὴν ἐμπορίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἦτο ἡ χορήγησις τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως ναυτικῆς τινος δυνάμεως πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῶν τριῶν ἠπείρων τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Αἱ ναυτικαὶ αὐτῶν δυνάμεις ἦσαν ὁποῖαι καὶ αἱ τῆς ξηρᾶς, δηλ. ἀποκλειστικῶς στρατιωτικαί, καὶ οὐδὲν ἄλλο προὐτίθεντο δι' αὐτῶν ἢ τὴν κατάκτησιν. Ὅλα τὰ πλοῖα ἀνῆκον εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν ὤφειλον, χρείας καλούσης, νὰ ἦναι ὑπὸ τὴν διάθεσιν τῆς κυβερνήσεως. Ἐκστρατείας δὲ τοιαύτας, οἵας ἐπεχείρουν οἱ Φοίνικες, οἱ Καρχηδόνιοι καὶ οἱ Ἕλληνες δαπάνῃ τοῦ δημοσίου πρὸς ἀνακάλυψιν χωρῶν ἀπωτάτων πρὸς θεμελίωσιν ἀποικιῶν, καὶ πρὸς εὕρεσιν νέων ἐμπορικῶν ὁδῶν, οὐδέποτε ἐπεχείρησαν οἱ Ῥωμαῖοι. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων συνέκειντο ἐκ τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν, διότι ὁ Ῥωμαῖος οὐδεμίαν κλίσιν εἶχε πρὸς τὰ ναυτικά, ἅτινα περιεφρόνει καὶ ἐθεώρει ἧττω τῶν στρατιωτικῶν τῆς ξηρᾶς.

Ἄλλη ἀναντίῤῥητος ἀπόδειξις τῆς πτωχεύσεως καὶ ἀπογυμνώσεως, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ εἶναι καὶ ὁ τόκος (1). Ἐπὶ Αὐγούστου ἦν 4.0/0 εἶτα ἀνέβη 6.0/0, ἐπὶ δὲ Τιβερίου καὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου κατὰ τὸ 222. μ. Χρ. 12.0/0. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἠθέλησε νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰ 4.0/0 διὰ νόμου· ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἐγένετο ἀδύνατος, διότι, διὰ τὴν χρηματοδείαν, ἡ τοκογλυφία ηὔξανεν. Ὅθεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐβιάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς νόμιμον τὸν τόκον 12.0/0. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ ἐνόμισαν κατάλληλον μέσον θεραπείας τοῦ κακοῦ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐξαγωγῆς τῶν νομισμάτων· ἄθλιον μέτρον καὶ κυρίως διὰ τόπον, ὅστις ἐξήρτητο ἀπὸ τῶν

(α) Ἐπὶ Κάτωνος τὰ περίφημα κινητὰ ἐπικαλύμματα τῶν ἀνακλιντηρίων, ἅτινα κατ' ἐξοχὴν κατεσκευάζοντο εἰς Βαβυλῶνα ἐπωλοῦντο 800,000 Σεστέρτια, καὶ ἐπὶ Νέρωνος, 4,000000

(α) Ὅρα περὶ τούτου καὶ Niebhur, Histoire Romaine, sur l'intérêt du 12e. Tom. 5 σελ. 73. τῆς ὑπὸ De Golbery γαλλικῆς μεταφράσεως.

ξένων καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῶν κατοίκων αὐτοῦ.

Ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ σύστημά τι τραπεζιτῶν (Argentarii), οἵτινες ἀπετέλουν ἰδιαιτέραν τάξιν καὶ ἐπάγγελμα, ὅπερ ἦτο ἀπηγορευμένον εἰς τὰς γυναῖκας· ἀλλ' οὗτοι ἦσαν μᾶλλον εἶδός τι δημοσίων ὑπαλλήλων, οἵτινες ἐπενέβαινον εἰς τὰς πληρωμὰς καὶ ὑπεχρεοῦντο ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ κρατῶσι βιβλία κατὰ ἡμερολογίαν, ἵνα παρουσιάζωσιν αὐτὰ εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι τὸ εὐεργετικώτατον νῦν εἰς τὴν ἐμπορίαν μέσον τῶν συναλλαγμάτων, οἱ τραπεζῖται οὗτοι εὐκόλυνον ἐν μέρει δι' ἐπικαταλαγῆς (agio) τὰς ἐπὶ ξένων τόπων πληρωμὰς, καὶ αὕτη ἦτο ἡ μόνη εὐκολία, ἣν παρεῖχον εἰς τὴν ἐμπορίαν.

Ἄλλη αἰτία, ἐκτὸς τῶν εἰρημένων, τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ πλούτου τῆς Ῥώμης, ἦσαν καὶ οἱ Πραιτωριανοί, οἵτινες εἶχον ἰδιοποιηθῆ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀπέκτησαν τοσαύτην ἰσχὺν, ὥστε ἀνεβίβαζον καὶ καθῄρουν τοὺς αὐτοκράτορας οἰκείᾳ βουλήσει, θέτοντες τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα εἰς πλειοδοσίαν. Ὁ ὀρεγόμενος λοιπὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Ῥώμης στέμματος ὤφειλε νὰ ἀγοράσῃ αὐτὸ παρὰ τῶν Πραιτωριανῶν διὰ ποσότητος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ὁποίαν δὲ καταστροφὴν ἐπήγαγε τοῦτο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, καὶ ποῖα τὰ ἐπακόλουθα αὐτοῦ, ἐννοεῖ πᾶς τις εὐκόλως, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἰσέρχομαι εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. Ἐκτὸς δὲ τῶν πραιτωριανῶν ἐξεκένουν τὸ ταμεῖον τῆς Ῥώμης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς, καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, οὓς οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐγνώριζον νὰ νικῶσι πλέον διὰ τοῦ σιδήρου, ὡς πρότερον, καὶ ἐβιάζοντο νὰ καταπραΰνωσι καὶ νὰ κωλύωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω χώρησιν αὐτῶν διὰ τοῦ χρυσοῦ. Εἴπον ἀνωτέρω ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠγόραζε τὸ στέμμα διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου παρὰ τῶν πραιτωριανῶν· ἀλλὰ μήπως, ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον, ἀπηλλάττετο τῶν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων τῶν στρατιωτῶν; Ὅτι δὲ οἱ στρατιῶται ἦσαν ἀπαιτητικοί, ἀπόδειξις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελίνου διασωθεῖσα δημηγορία τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ὅστις δημηγορῶν πρὸς τοὺς ἀπλήστους καὶ ἀπαιτητικοὺς στρατιώτας αὐτοῦ πρὸ τῆς μάχης, ἣν ἔμελλον νὰ συγκροτήσωσι κατὰ τῶν Περσῶν, ἔλεγε τάδε· «Θέλετε πλούτη, ἰδοὺ οἱ Πέρσαι, ἄγωμεν ἀναζητῆσαι αὐτὰ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν· ἐν γὰρ τῷ γαζοφυλακίῳ οὐδὲν ὑπολείπεται ἡμῖν. Διδάξατε αὐτοὺς ὠνεῖσθαι παρ' ἡμῶν τὴν εἰρήνην, ὅπως οἱ αὐτοκράτορες ἡμῶν παρὰ τῶν βαρβάρων. Τὸ γαζοφυλάκιον ἐξηντλήθη, αἱ πόλεις τῆς βασιλείας ἡμῶν ἠρημώθησαν, αἱ δὲ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἡμῶν εἰσὶ λεία αὐτῶν.»

Πολλοὶ τῶν περὶ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ασχολουμένων οἰκονομολόγων, ἠθέλησαν εἰκαστικῶς μᾶλλον ἢ θετικῶς ν' ἀπαριθμήσωσι τὰ πλούτη καὶ τὰ χρηματικὰ ποσὰ, ὅσα ἀπώλεσεν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ἰταλία ἐν τοῖς τοιούτοις ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ἐγὼ δὲ, μὴ ἐπεμβαίνων εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ δὲν προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω, σοὶ λέγω ἐν κεφαλαίῳ ὅτι ἡ ὑλικὴ ἐξάντλησις καὶ πτώχευσις τῆς Ῥώμης, αἱ παρομαρτοῦσαι τῇ ἠθικῇ ἐξασθενήσει αὐτῆς, ἡ μεταφορὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς καθέδρας εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν, ἐφυγάδευσαν ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ Ἰταλίας πᾶν ὑπολειπόμενον ἴχνος ἐμπορίας, πλούτου, δυνάμεως, βιομηχανίας καὶ τεχνῶν, καὶ μετῴκισαν αὐτὰ εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ Ἀνατολὴ, εἰ καὶ ἔπαθε μυρίας καταστροφὰς, ἔσωζεν ὅμως ἀκόμη λείψανα ἐμπορικῆς ζωῆς, καὶ ναυτικῆς ἰσχύος, διότι αὕτη συνεκρότει ὅλον τὸ ναυτικὸν τῆς Ῥώμης. Μετατεθείσης δὲ τῆς πρωτευούσης εἰς τὸ Βυζάντιον, τῆς ἀρχαίας ταύτης ἐμπορικωτάτης ἀποικίας, τῆς μηδέποτε ἐπιλαθομένης τῆς καταγωγῆς αὐτῆς, ἡ κυρίως Ἑλλὰς, ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, καὶ παύσασαι πᾶσαν ἐμπορικὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Ἰταλίας, εἰργάζοντο ἀποκλειστικῶς μετὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις οὐ μόνον κατῳκεῖτο ὑπὸ ὁμοφύλων, ἀλλ' ἦτο καὶ γείτων καὶ κτίσμα Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἀποίκων ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν καλουμένων· ἡ δὲ πρὸς αὐτὴν θαλασσία ὁδὸς βραχεῖα, εὔκολος καὶ ἀσφαλεστέρα. Ἡ ἐμπορία, καί τοι ἐστερημένη δημοσιουργικοῦ πνεύματος, ἔτεινε πρὸς τὴν πρόοδον, καὶ μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διέσωζε τὰ σπέρματα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὅστις μετὰ θλιβεροὺς αἰῶνας ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν νέαν λάμψιν. Ἡ πολιτικὴ τῶν Βυζαντινῶν ἐγένετο ἔκτοτε ἀμυντική· αἱ εἰρηνικαὶ τέχναι εὗρον παρ' αὐτοῖς θέσιν ἐντιμοτέραν τῶν πολεμικῶν, ἃς περιεποιοῦντο ἐκ μόνης τῆς ἀνάγκης κινούμενοι.

Οἱ βάρβαροι τοῦ βορρᾶ βλέποντες τὴν ναυτικὴν καὶ ἐμπορικὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰ ἐκ τούτων προετοιμασθέντα ἰσχυρὰ μέσα ἀμύνης, ἀφοῦ διεπέρασαν τὸν Ἴστρον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ βαδίσωσι τὴν πρὸς τὴν νέαν πρωτεύουσαν ἄγουσαν, ἀλλ' ἔστρεψαν τὰ βήματα αὐτῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ διὰ τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν εἰσήλασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἣν εὗρον γυμνὴν πανταχόθεν, καὶ ὄντως ἐγένοντο εὐκόλως κύριοι αὐτῆς.

Ἡ ἔνδοξος πτῶσις τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης εἶναι ὕλη τοῦ ἱστορικοῦ· ἀλλ' εἰς τὰ αἴτια ἅτινα προὐκάλεσαν αὐτὴν συγκαταλέγεται καὶ ἡ περιφρόνησις καὶ ἐγκατάλειψις τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν, ἡ ἔλλειψις ἐμπορικοῦ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ἐμπορικῆς καὶ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἐν γένει ἡ ἀμέλεια τῶν παραγωγῶν μέσων τοῦ πλούτου, καὶ ἡ οἰκτρὰ σπατάλη αὐτοῦ.

Ἡ Αὐτοκρατορία, φίλε, ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἀπὸ τῆς βορείου θαλάσσης μέχρι τῶν ἀμμωδῶν καὶ καυστηρῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς, περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ἐξουσίαζε πάσας τὰς καθ' ὅ-

λας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους διαπλεομένας θαλάσσας, ἐκτεταμένας ἀκτὰς, εὐρεῖς λιμένας, πλουσίας καὶ εὐφόρους νήσους, χώρας τὰς μᾶλλον ἐξηυγενισμένας, καὶ λαοὺς ἔχοντας τὰ ἐξοχώτερα νοερὰ πλεονεκτήματα καὶ χαρίσματα. Τοιαύτη λοιπὸν αὐτοκρατορία, ἥτις ἔγεμε παντὸς εἴδους προϊόντων, αὐτοκρατορία ἥτις εὗρεν εἰς τὰς πλείστας τῶν καταχτηθεισῶν ἐπαρχιῶν γεωργίαν, ἐμπορίαν, ναυτιλίαν, βιομηχανίαν, τέχνας καὶ ἐπιστήμας, τί δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ πρὸς τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ διὰ τῆς καλῆς χρήσεως ὅλων τούτων; Καὶ ὅμως οὐ μόνον οὐδόλως ὠφελήθη ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἔπραξε καὶ πᾶν τοὐναντίον· ἐπήνεγκε δηλονότι πανταχοῦ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν, μετέβαλε τὰς ὡραίας πεδιάδας εἰς χέρσους γαίας, καὶ τὰς ἐμπορικὰς καὶ ἀκμαίας πόλεις εἰς ἐρείπια, εἰσάγουσα τὴν βαρβαρότητα καὶ ἀποδιώκουσα τὸν πολιτισμόν.

Ἐὰν ἡ Ῥώμη δὲν περιεφρόνει τὰ ὑπὸ τῶν σημερινῶν ἀληθῶς μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐθνῶν περὶ πολλοῦ ποιούμενα μέσα τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου, ὅστις ζωογονεῖ καὶ ἀναπτύσσει πᾶν συντελεστικὸν πρὸς τὴν ἐκπολίτευσιν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν λαῶν, ἡ μὲν ἱστορία δὲν ἤθελε θρηνεῖ τὴν ἐπάνοδον τῆς βαρβαρότητος καὶ τὴν ἐπὶ τόσους αἰῶνας διάρκειαν αὐτῆς, τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος ἤθελεν εἶσθαι ἴσως τελειότερον. Δικαίως λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ Σχερέρου, ὅτι ἡ μικρὰ Φοινίκη εὐηργέτησε περισσότερον τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ἡ πλήρης θριάμβων καὶ τροπαίων κυρίαρχος Ῥώμη. Ἔῤῥωσο.

Ἐκ Μασσαλίας, τὴν 27 Ἰανουαρίου 1860.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΙΓΑΡΑΣ.



Θήρα ἐν Ἀφρικῇ.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΠΩΝ ΑΓΝΩΣΤΩΝ.

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 140, σελ. 586.)

—οοο—

» Οἱ Ἰνδοὶ τῶν μερῶν τούτων εἶναι ἀξιόλογοι παρατηρηταὶ, καὶ ἡ ὀξυδέρκειά των ἐπεκτείνεται εἰς πάντα. Μισοῦντες τὴν κολακείαν, τιμῶσι τοὺς ξένους ἐὰν γνωρίσωσιν ὅτι ἔχουσιν ἀρετάς. Ἐὰν ὅμως ἀπαντήσωσιν ἀνθρώπους θεωροῦντας ὑπερτέραν τῆς ἰνδικῆς ταύτης φυλῆς τὴν φυλὴν αὐτῶν, καὶ ἀξιοῦντας ὑπεροχὴν, γίνονται ἀνηλεεῖς, καὶ τοὺς μεταχειρίζονται ὅπως ἄλλοτε τὸν συνταγματάρχην Γαλίνδον, δύο φυσιολόγους Βέλγους καὶ τρεῖς δομινικανοὺς Ἱσπανοὺς, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν διὰ τὴν αὐθάδειάν των.

» Ὅπως κατορθώσῃς νὰ ἐπισκεφθῇς ἀκινδύνως τὸν μάχιμον τοῦτον λαὸν ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃς ἦθος ἁπλοῦν, ἐγκράτειαν καὶ χαρακτῆρα ἐμπνέοντα εὐπιστοσύνην καὶ ἑλκύοντα σέβας· καὶ πάλιν δὲν ἀποκτᾷς οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο ἐὰν δὲν δοκιμασθῇς πολλάκις.

» Λακωνικώτατοι ὄντες περὶ τὸ λέγειν, πολλάκις συνεννοοῦνται διὰ νευμάτων. Ὁ πρῶτος τὸν ὁποῖον ἐπλησίασα μὲ ἠρώτησε τί ἦλθον νὰ κάμω εἰς τὸν τόπον του; καὶ ἔπειτα, ὁδηγήσας ἔμπροσθέν μου

ἄγριον ἵππον μὲ προσεκάλεσε νὰ τὸν δαμάσω. Μὲ προσεκάλεσε πρὸς τούτοις νὰ κυνηγήσω θηρία, καὶ μοὶ παρουσίασε μέταλλα καὶ καρπούς. Οἴμοι ἐὰν δὲν ἐπετύγχανον κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας δοκιμασίας! παρευθὺς ἤθελον μὲ τιμωρήσει ἀποδιώκοντές με μετὰ καταφρονήσεως· ἴσως δὲ ἤθελον πάθει καὶ χειρότερα.

» Ὁ τρόπος τὸν ὁποῖον μεταχειρίζονται εἰς τὸ νὰ ἀνταποκρίνωνται μεταξύ των αἱ φυλαὶ εἶναι ἁπλούστατος· σαλπίζουσι κέρας, καὶ διὰ διαφόρων τόνων σημαίνουσι τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα εἴδησιν. Μόλις φανῇ ξένος εἰς τὴν χώραν των, καὶ ἀμέσως εντὸς μιᾶς ὥρας μανθάνουσι τὴν ἄφιξίν των οἱ κατοικοῦντες εἰκοσιπέντε λεύγας μακράν. Ἐὰν δὲ εἶναι ἐχθρὸς τὸν συλλαμβάνουσι δι' ἐνέδρας.

» Οἱ κάτοικοι εἶναι ἐγκρατεῖς καὶ αὐστηρότατοι τὰ ἤθη. Ὁσάκις πράττῃ τις ἔγκλημα, συνέρχεται ἀμέσως τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων καὶ δικάζει αὐτόν· καὶ οὐ μόνον ἐγκληματίαι τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπώτατοι συγγενεῖς ἀναγκάζονται νὰ ἀναχωρήσωσι διὰ παντὸς ἐκτὸς τῆς πατρίδος μετ' αὐτῶν.

» Διὰ δευτέρας ἐπιστολῆς θέλω γράψει ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν περιεργοτάτων ἀντικειμένων ὅσα περιέχει ἡ χώρα αὕτη. Ἐν τοσούτῳ ἐξηγῶ τὰς εἰκόνας αἵτινες συνάπτονται εἰς τὴν παροῦσάν μου.

» Ἡ μία παριστᾷ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Λακανδόνων φοροῦντα τὴν πολεμικήν του στολὴν, καὶ τὴν σύζυγόν του. Ὁ ἀρχηγὸς μόνος ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ καλύπτῃ τὴν κεφαλὴν μὲ δέρμα λέοντος. Ὁ Βὰγ Νὰ Ἴδλτ ἔχει σπανιωτάτην ἐπιτηδειότητα· ἀναβαίνει ἀγριωτάτους ἵππους, πηδᾷ κρημνοὺς καὶ τοξεύει πτηνὰ πετώμενα.

» Ἡ ἐξουσία του δὲν εἶναι διαδοχική. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι πολλῶν ἐτῶν ἢ σεληνῶν τὸν ὑπερβῇ ἄλλος κατα τὴν ἐπιτηδειότητα, τοὺς θριάμβους ἢ τὰς γνώσεις τῆς φύσεως, τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων τὸν ἀντιποκαθιστᾷ, ὁ δὲ ἐκθρονισθεὶς γίνεται μέλος τοῦ συμβουλίου τούτου. Ἡ θέλουσα νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ ἀρχηγοῦ πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ ὑποβληθῇ εἰς δοκιμασίαν.

» Τὸ ἔνδυμά του εἶναι πάντῃ ἰδιότροπον· τὸ σῶμά του ὅλον περιτυλίσσεται μὲ δέρμα ταπείρου, καὶ περὶ τὸν τράχηλόν του φέρει τριπλῆν σειρὰν ἀνθρωπίνων ὀδόντων, ἐκ τῶν τραπεζιτῶν, ἐμφαινόντων τὸν ἀριθμὸν τῶν νικῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

» Ἡ σύζυγός του εἶναι χαριεστάτη, καὶ ἔχει ὡραῖον καὶ εὐφυὲς τὸ ἦθος· μόνη δὲ αὐτὴ μεταξὺ τῶν λοιπῶν γυναικῶν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ ἐπὶ τῶν ὤμων δέρμα λέοντος.

» Τὸ Ἄνθος τῶν ὀρέων συνοδεύει πάντοτε τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὸν πόλεμον καὶ εἰς τὰ μεγάλα κυνήγια· παρασκευάζει δὲ τότε τὴν τροφὴν τοῦ συζύγου, ἀναβαίνει ὡς καὶ αὐτὸς ἵππους ἀγρίους καὶ μάχεται πλησίον του. Ὅτε δέ, μετὰ ἐκστρατείαν ἐπιτυχοῦσαν, ἐπανέρχονται ὁμοῦ, δέχεται αὐτοὺς ὁ λαὸς μετα εὐφημιῶν καὶ αλαλαγμῶν· καὶ ἄλλοι μὲν μιμοῦνται φωνὰς θηρίων, ἄλλοι δὲ πτηνῶν, καὶ ἄλλοι παίζουσιν ὄργανα ἀλλόκοτα, στερούμενα πάσης ἁρμονίας.

» Ὁ ἀρχηγὸς καὶ τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων κατοικοῦσιν ἐν Βαπαγιού, ἐπὶ τοῦ ὄρους· σκοποὶ δὲ παρατηροῦσιν ἀδιακόπως τὰ πέριξ· αἱ οἰκίαι κατασκευάζονται ἐκ καλάμων, καὶ μόνη ἡ τοῦ ἀρχηγοῦ εἶναι ὑψηλοτέρα τῶν ἄλλων καὶ περικυκλοῦται ὑπὸ φοινίκων.

» Τὸ πάλαι οἱ ἀρχηγοὶ κατῴκουν ἐν Ὀστούτῃ, τῆς ὁποίας ἐρείπια μόνον σώζονται σήμερον, παρα τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Ἐλ Δοράδο, ἐν μέσῳ κυκλάδος περικυκλουμένης ὑπὸ ὀρέων. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων εἶδον παλάτιον, ἱερογλυφικά, εἴδωλα, στήλας καὶ ἐπιστήλια ἐν ἀφθονίᾳ. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὁ ἀρχαιολόγος θέλει εὑρεῖ ἐκεῖ θησαυρὸν μέγαν καὶ πολύτιμον, καὶ ὅτι τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀνακαλοῦσιν ἀρχαίαν ἱστορικὴν ἐποχήν. Ὡς ἀπόδειξιν δὲ τούτου φρονῶ τὴν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ ἐγχώριοι, τοῦ νὰ φρουρῶσιν αὐτὰ διὰ σκοποῦ, ὅπως φρουροῦσι καὶ τὰ σπήλαια ἐν οἷς κατοικοῦσιν οἱ θεοί των.

» Ἐντὸς τοῦ δάσους ὑπάρχει πέτρα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγίνοντο αἱ θυσίαι. Περὶ αὐτὴν δὲ ἐλίσσονται ὄφεις, καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποβάθρου εἶναι γεγλυμμένα ἱερογλυφικά. Ἐπὶ τῆς πέτρας αὐτῆς ἐχέετο τὸ αἷμα τῶν θυμάτων· ὁ δὲ λαὸς βεβαιοῖ ἐκ παραδόσεως ὅτι ὁ θύτης, ἀποσπῶν τὴν καρδίαν τοῦ θύματος, ἐδείκνυεν εἰς τοὺς περιεστῶτας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀφιέρου αὐτὴν εἰς τὸν θεόν. Παρὰ τὸν βωμὸν τοῦτον ῥέει ῥύαξ.

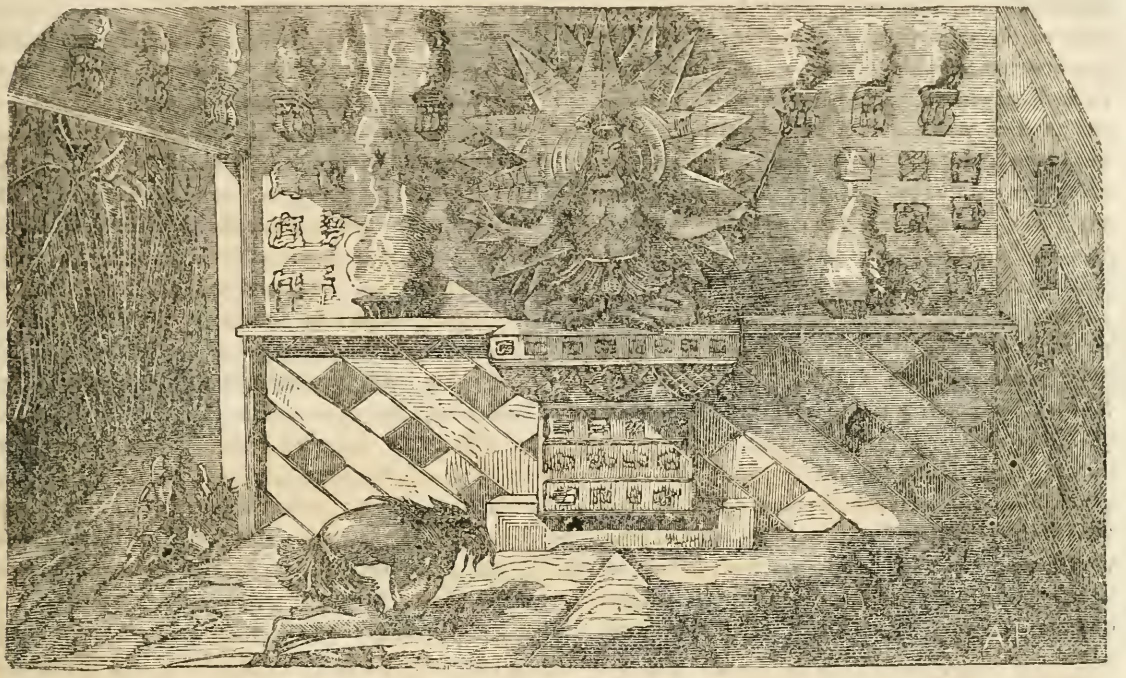
« Ἑκάστη οἰκία ἔχει καὶ τὸν ἐφέστιον αὐτῆς θεόν, ἐν μέσῳ ἡλίου ἀργυροχρύσου καὶ μαργαρώδους. Καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ὁ θεὸς δεικνύει τὸν ἥλιον, διὰ δὲ τῆς ἄλλης κρατεῖ ξίφος. Τὸ βάθρον καὶ τὰ περὶ τὸν θεὸν εἶναι ἐστολισμένα δι' ἱερογλυφικῶν. Παρὰ τὸ εἰκονοστάσιον τοῦτο καίει ἀεννάως πῦρ εὔοσμον. Τὸ δὲ ἔδαφος σύγκειται ἐκ μωσαϊκοῦ παριστῶντος διάφορα ἄνθη.

» Τὰ μνήματα κεῖνται ἐντὸς τοῦ δάσους· ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῶν παρίσταται πολεμιστὴς κρατῶν τρόπαιον· εἶναι δὲ πλήρη ἱερογλυφικῶν καὶ ἄλλων σημείων. Ἂν καὶ εἶναι κενοτάφια δὲν δύναταί τις ὅμως νὰ καταβῇ, διότι πέτραι κλείουσι τὴν εἴσοδον. Ὅταν τις ἐπισκέπτεται αὐτὰ ὁ φρουρῶν Ἰνδὸς παρατηρεῖ μετὰ πολλῆς προσοχῆς τὸν ἐπισκεπτόμενον. Καὶ ἐὰν θελήσῃ νὰ ἀνασκαλεύσῃ αὐτά, τὴν βεβήλωσιν ταύτην τιμωρεῖ ἐν ἀκαρεῖ βέλος ἐκτοξευόμενον ὄπισθεν δένδρου, ἢ ἐγχειρίδιον διαπερῶν τὴν καρδίαν τοῦ ἱεροσύλου.

» Ὀνομάζουσι *Σιναμπὰς* κήπους κυμαινομένους. Οἱ κῆποι οὗτοι, οἵτινες ταξειδεύουσιν εἰς τὴν λίμνην ὡς πλοιάρια, εἶναι ὡραιότατοι, καὶ προάγουσι λαχανικὰ καὶ ἄνθη. Ἐπ' αὐτῶν τελοῦνται αἱ ἑορταί, καὶ ἐξ αὐτῶν γίνεται ἡ ἁλιεία. Οἰκοδομοῦσι δὲ καὶ οἰκίας ἐπὶ τῶν κήπων τούτων.

» Μίαν τῶν ἡμερῶν μὲ προσεκάλεσεν ὁ ἀρχηγὸς νὰ ὑπάγω μετ' αὐτοῦ εἰς θήραν λεοπάρδων· ἀναχωρήσαντες ἀπὸ πρωΐας ἐφθάσαμεν εἰς τὸ κέντρον

τοῦ δάσους, ὅπου εὑρίσκετο φωλεὰ λεοπάρδων γνωστὴ εἰς αὐτόν. Καὶ ὅτε ἤλθομεν ὁ ἀρχηγὸς ἐσήμανε τὴν ἔφοδον ἀνακράξας δίς· *Γάχ. Γάχ!* ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον προσευχή. Ὅλοι εἴχομεν καραβίναν καὶ ἐγχειρίδια. Καὶ ἐγὼ μὲν ἐπλήγωσα διὰ τῆς καραβίνας μου τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄῤῥενος παραφυλάσσοντος ἐπὶ δένδρου ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ πέσῃ κατ' ἐμοῦ, καὶ τὸν ἐφόνευσα· ὁ δὲ ἀρχηγὸς ἐφόνευσε δι' ἐγχειριδίου τὸν θῆλυν. Μετὰ ταῦτα συνελάβομεν τὰ δύο μικρά, ἐνῷ ἐκάθηντο τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.»



Εἰκονοστάσιον.

ΕΜΠΟΡΟΥ ΘΥΓΑΤΗΡ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 238, 239 καὶ 240.)

—ooo—

Ἡ νέα αὕτη οἰκονόμος ἦτο κάτισχνος καὶ ξηρά, πανοῦργος καὶ ἰδιοτελής· καὶ διὰ νὰ ἐκμεταλλεύσῃ εὐστοχώτερον τὸν Ἄλλορυ ἐδείκνυε μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῶν συμφερόντων του. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐφοβεῖτο τὴν συνδιαλλαγὴν τῆς Μαρίας μετὰ τοῦ πατρός της. Καθυπέταξε διὰ τοῦ φόβου εἰς τὰς ὀρέξεις της ὅλους τοὺς ὑπηρέτας, καὶ αὐξάνουσα τὴν αὐστηρότητα τῶν προσταγῶν τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀπηγόρευσε τὸ νὰ δεχθῶσιν ἐπιστολὴν τῆς Μαρίας, ἢ καὶ νὰ ἐπιτρέψωσί ποτε εἰς αὐτὴν νὰ πατήσῃ εἰς τὴν πατρικήν της οἰκίαν. Ἑνὶ λόγῳ ᾠκοδόμησε περὶ τὸν Ἄλλορυ τεῖχος, τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ ἡ Μαρία, καὶ συκοφαντοῦσα τὴν κόρην ὡς ἀτίμως διάγουσαν, παρώξυνεν ἔτι μᾶλλον τὸν πατέρα. Μόλις ἤκουε τὴν θύραν κρουομένην, καὶ προκύπτουσα ἀπὸ τοῦ παραθύρου, κατέβαινε μετὰ σπουδῆς καὶ ἀπεδίωκε τὴν ταλαίπωρον Μαρίαν μὲ τοιαύτην μανίαν καὶ τοιαύτας ὕβρεις, ὁποίας οὐδ' ὁ ἐξηγριωμένος πατὴρ δὲν ἤθελε μεταχειρισθῇ.

Ταῦτα πάντα ἐπὶ τοσοῦτον ἀπεθάῤῥυναν τὴν Μαρίαν, ὥστε μίαν τῶν ἡμερῶν, ἐπανελθοῦσα ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ πατρός της, ὅπου ἐφέρθη ὑπὲρ ποτε τραχύτερα πρὸς αὐτὴν ἡ οἰκονόμος, ἐνηγκαλίσθη τὸ τέκνον της, τὸ ἐφίλησε πολλάκις, καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐκτεθῇ πλέον εἰς τοιαύτην ταπείνωσιν. Τὰ τρυφερὰ δάκτυλα τοῦ βρέφους, πλανώμενα τότε εἰς τὸ πρόσωπον τῆς μητρὸς καὶ τὰς δεδακρυσμένας παρειάς της, ἐπανέφεραν τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη της. Καθ' ἑκάστην ὅμως ἡ ἀδυσώπητος ἔνδεια, συνέστελλεν ἔτι μᾶλλον τὸν κύκλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔμελλον οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι νὰ καταστραφῶσι. Καὶ πρῶτον μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτήσωσι τὴν ἕδραν τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅπου τοσάκις προσηυχήθησαν καὶ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸ κάτω μέρος ὅπου συῤῥέει ὁ ὄχλος· δεύτερον δὲ κατέλυσαν εἰς οἴκημα ταπεινότερον, κατήργησαν τὸ τσάϊον καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος, καὶ ἐστερήθησαν καὶ αὐτῆς τῆς ἑσπερινῆς ἀναγνώσεως, διότι, χάριν οἰκονομίας, δὲν ἤναπτον φῶς· καὶ ταῦτα, ἐνῷ ὁ ἰατρὸς ἀπῄτει σημαντικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὰς ἐπισκέψεις του. Ἔλαβον λοιπὸν ἔτι χιλίας διακοσίας δραχμὰς ἐκ τοῦ μικροῦ κεφαλαίου των, τὸ ὁποῖον ἠλαττοῦτο καθ' ἑκάστην ἀνεπανορθώτως, καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου πατώματος ἀνέβησαν εἰς τὸ τρίτον, σκοτεινότερον, μελαγχολικώτερον καὶ ὀλιγώτερον ὑγιές. Ἐν τοσούτῳ

ἡ ἀγαθὴ Μαρία ἐξηκολούθει τὸ καθῆκόν της χωρὶς νὰ παραπονῆται

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασίς των ὅτε τοὺς ἐγνώρισα· καρτερικοὶ, ἄγνωστοι, ἀφελεῖς ἐπάλαιαν πρὸς τὴν τρικυμίαν, ἀδιακόπως καταποντίζουσαν αὐτούς. Ὁ Ἔλλιοτ εἶχε καταντήσει ὁ ἀχθοφόρος, οὕτως εἰπεῖν μεσίτου, ὅστις ἀνέθετε μὲν αὐτῷ ὅλας τὰς δυσκόλους ὑποθέσεις, τὸν ἀντήμειβεν ὅμως κακῶς· ἡ ὑγεία του ἐχειροτέρευε. Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ ἡ σύζυγός του τοσοῦτον εἰργάζοντο, ἐκεῖνος μὲν γράφων, αὐτὴ δὲ κεντοῦσα, ὥστε οὔτε νὰ ὁμιλήσωσι δὲν εἶχον καιρόν. Ἀλλὰ καὶ τί θὰ ἔλεγον; τί παρελθὸν νὰ ἐνθυμηθῶσι καὶ τί μέλλον νὰ ἀναπολήσωσι; ποῖον ἦτο τὸ ἔγκλημά των; Ὁ πατὴρ ὅμως, αὐτὸς ὁ ἀληθὴς ἔνοχος, ἀπέλαυε, χάριν τοῦ πλούτου του, τῶν τιμῶν ὅσας οἱ ἄνθρωποι σπεύδοντες ἀποδίδουσιν εἰς τὰ χρήματα.

Ἕνα μῆνα μετὰ τὴν πρώτην μου ἐπίσκεψιν, μόλις ἔμειναν χίλιαι διακόσιαι δραχμαὶ εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἀλλ' εὐγενεῖς ἐκείνους νέους, ἐνῷ μετ' ὀλίγον θ' ἀπέκτων καὶ δεύτερον παιδίον. Τοιαύτην δὲ λύπην καὶ τοιοῦτον θαυμασμὸν ᾐσθανόμην πρὸς αὐτούς, ὥστε ἀπεφάσισα νὰ ἐνεργήσω καὶ ἐγὼ ὑπὲρ αὐτῶν. Εἷς τῶν συναδέλφων μου, ὅστις ἐπεσκέπτετο τὴν παραλυτικὴν ἀδελφὴν τοῦ Κ. Ἄλλορυ, ἀπερχόμενος εἰς τὴν ἐξοχὴν, μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν ἀναπληρώσω, ἀφοῦ πρῶτον ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἐμπόρου. Ἐπειδὴ δὲ μὲ παρουσίασεν εἰς αὐτόν, μὲ ἐδέχετο μετὰ πολλῆς εὐμενείας· ἐγὼ δὲ ἐσπούδαζον τὸν χαρακτῆρά του, ἐπ' ἐλπίδι νὰ τὸν καταπείσω νὰ βοηθήσῃ τὰ τέκνα του. Ἦτο δὲ ἀληθῶς ὡς μὲ τὸν εἶχον παραστήσει· ψυχὴ βάναυσος, νοῦς κερδοσκοπικός, ἰσχυρογνώμων, ἀδυσώπητος καὶ περιφίλαυτος. Καὶ χρήματα μὲν, τὰ εἴδωλα ταῦτα τῆς λατρείας του, εἶχεν ἀποκτήσει· ἀνάπαυσιν ὅμως ψυχῆς, ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, ποτέ.

— Λοιπόν, μὲ εἶπε μίαν τῶν ἡμερῶν, τὰς χεῖρας ἔχων εἰς τὰ θυλάκια, καὶ βλέπων μὲ ἀηδίαν εἰς τὸν δρόμον, τί λέγετε διὰ τὴν ἄῤῥωστήν σας; Μὲ φαίνετε ὅτι μαζεύει γραφάς.

— Καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι δὲν εἶναι μακρὰν τοῦ τέλους της.

Εἶπε, καὶ μὲ προσέφερε πολυτελὲς θρανίον, ἐνῷ αὐτὸς ἔπεσε σχεδὸν εἰς τὸ ἀνάκλιντρον.

— Διάβολε! ἀνεφώνησεν· ἀποθνήσκει λοιπόν! ἦτον τόσον καλὴ καὶ τόσον ὑποχρεωτική! Εἰς μάτην, κύριε, ὁ πλοῦτος· ὁ θάνατος ὡς βλέπω, εἶναι ἰσχυρότερος ὅλων μας.

Καὶ σηκωθεὶς ἐπεριπάτει ἀδημονῶν.

— Βεβαίως, ἀπεκρίθην· ὅταν ὅμως μεταχειριζώμεθα καλῶς τὰ πλούτη μας, παρατείνομεν τὴν ζωήν μας, καὶ προετοιμάζομεν γλυκυτέρας τὰς τελευταίας ἡμέρας μας. Ὅθεν, κύριε, ἡ καλὴ χρῆσις τῆς περιουσίας σας, θὰ ἐμετρίασε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀδελφῆς σας.

— Ναί, δὲν ἐφάνην ποσῶς φειδωλός, ὡς βλέπετε· αὐτὴ δὲ πρέπει νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν της εὐτυχῆ ὅτι μὲ εἶχεν ἀδελφόν· νὰ ἦναι τις ἄῤῥωστος καὶ πτωχὸς, τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι πολλὰ νόστιμον.

Εἶπε καὶ ἐκάθησε φυσιωθείς, ὥστε ἔβλεπες τὴν οἴησιν ἐζωγραφημένην εἰς τὸ βάναυσον πρόσωπόν του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλαυτία ἦτο ὁ μόνος δρόμος δι' οὗ θὰ κατώρθονα νὰ φθάσω εἰς τὴν ἀπολιθωμένην ἐκείνην καρδίαν, ἐθεώρησα ἁρμοδίαν τὴν ὥραν νὰ ὁμιλήσω ὑπὲρ τῶν νέων.

— Μάλιστα, κύριε, ἐπανέλαβον, ἔχετε δίκαιον· τὸ καλὸν αὐτὸ ἔργον θα σᾶς ἀφῆκε γλυκείας καὶ παραμυθητικὰς ἀναμνήσεις· ἡ πτωχεία καὶ ἡ ἀσθένεια, μέγισται πληγαὶ καὶ ὅταν ἦναι μεμονωμέναι, τί δὲν γίνονται ὅταν εὑρεθοῦν ἡνωμέναι καὶ αἱ δύο! Κατὰ δυστυχίαν μου ἀπήντησα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τοιοῦτον παράδειγμα· εἶδα νέους καλογεννημένους, ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν, οἱ ὁποῖοι ὅμως στεροῦνται σήμερον καὶ τοῦ ἐπιουσίου, ἐνῷ συγχρόνως ἡ ἀσθένεια ἐπαυξάνει τὴν ἀθλιότητα τῆς ἀπελπιστικῆς θέσεώς των.

— Ναί! πάντοτε ἄνθρωποι καλογεννημένοι! χιλιάδες εὐγενῶν ξεπεσμένων εὑρίσκονται εἰς Λονδῖνον. Καὶ ἐὰν τοῦτο ἐξακολουθῇ, μετ' ὀλίγον ἡ περιουσία μας θ' ἀνήκη εἰς αὐτοὺς τοὺς κυρίους. Ἀλήθεια, γνωρίζετε τὴν συνδρομὴν ἡ ὁποία γίνεται διὰ τὰς ξεπεσμένας οἰκογενείας; ἡ ἰδέα, σᾶς βεβαιῶ, μὲ ἀρέσει· μὲ τριακοσίας δραχμὰς τὰς ὁποίας ἔδωκα μίαν καὶ μόνην φοράν, οἰκονομῶ . . . τρεῖς χιλιάδας, τὰς ὁποίας σεῖς οἱ φιλάνθρωποι μὲ κάμνετε νὰ ἐξοδεύω κατ' ἔτος. Μὴ λησμονεῖτε δὲ ὅτι ἐπιθυμῶν νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἐμοῦ μετὰ τὸν θάνατόν μου, ἔχω σκοπὸν νὰ συστήσω φιλανθρωπικόν τι κατάστημα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐξοφλήσω καὶ τὰ παρελθόντα, καὶ τὰ ἐνεστῶτα καὶ τὰ μέλλοντα χρέη· τί λέγετε, ἰατρέ; *Ἀλλόρειον νοσοκομεῖον* . . . μὲ χρυσᾶ γράμματα ἐπάνω εἰς μάρμαρον! . . . δὲν θὰ ἦναι ἄσχημον.

— Ἐγκρίνω, ἀπεκρίθην τὴν σύστασιν, καὶ φιλάνθρωπος αὐτὴ ἡ φιλοδοξία· ὑπάρχει τόση πτωχεία καὶ τόσοι πλούσιοι προσποιοῦνται ὅτι τὴν ἀγνοοῦν. Τόσος ἡρωϊσμὸς τῳόντι ἀπαντᾶται εἰς τὴν καλύβην τοῦ πτωχοῦ χωρὶς διόλου ἀνταμοιβήν! Σήμερον, παραδείγματος χάριν, οἱ νέοι περὶ τῶν ὁποίων σᾶς ἔλεγα πρὸ ὀλίγου, ἔφεραν τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια μου. . . .

— Ἂς εἰποῦν ὅτι θέλουν οἱ συγγενεῖς μου, ὑπέλαβεν ὁ ἔμπορος, φοβηθεὶς μὴ φορολογήσω τὸ βαλάντιόν του, θὰ συστήσω τὸ νοσοκομεῖον, καὶ θ' ἀφήσω εἰς αὐτὸ ἀξιόλογα εἰσοδήματα. . . .

— Χαίρω βλέπων ὅτι ἔχετε τοιαῦτα αἰσθήματα· διὰ τοῦτο λαμβάνω θάῤῥος, ἐλπίζων ὅτι θὰ ἀκούσετε εὐμενῶς τὴν πρότασίν μου.

— Ἂ! ἐλεημοσύνην ζητεῖτε, ἰατρέ, ἐλεημοσύνην; Μάθετε ὅμως ὅτι ἔχω ἀπόφασιν νὰ κρύπτω ἀπὸ τὸν κόσμον ὅ,τι καλὸν ἠμπορῶ νὰ κάμω· καὶ τὴν ἀπόφασίν μου αὐτὴν δὲν θὰ τὴν παραβῶ ποτέ. Ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον δίδω, καὶ ἐγώ, εἴμεθα οἱ μόνοι οἱ ὁποῖοι τὸ ἠξεύρομεν· ὥστε, ἰατρέ, ἡ αἴτησίς σας εἶναι πάντη ἀπαράδεκτος. . . Καὶ ὅμως,

ἐπρόσθεσεν ἰδὼν με συνοφρυούμενον καὶ τὴν δεξιάν μου διευθύνοντα πρὸς τὸν πῖλόν μου, ἐὰν νομίζετε ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη μου γίνεται ἐπαξίως, ἐὰν γνωρίζετε τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους, κάμνω ἐξαίρεσιν πρὸς χάριν σας. Σεῖς οἱ ἰατροὶ μόλις ἰδῆτε κανένα σημαντικόν, καὶ ἀμέσως ζητεῖτε νὰ τὸν φορολογήσετε.

— Ἔχετε δίκαιον· εἰς ποῖον ἄλλον ν' ἀποτανθῶμεν εἰμὴ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνην καὶ διὰ τὴν ὑψηλὴν κοινωνικήν των θέσιν, καὶ διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς των ;

— Ὁμολογῶ, ἰατρέ, ὅτι μὲ κολακεύουν οἱ λόγοι σας· δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐναντιωθῶ εἰς τὰ ἐπιχειρήματά σας· σᾶς διδω λοιπὸν ἀμέσως ὅ,τι νομίζω καλὸν δι' αὐτούς.

Καὶ ἐκβαλὼν μετὰ δυσκολίας ἀπὸ τὸ θυλάκιόν του φλωρίον τριακοντάδραχμον μοὶ τὸ ἔδωκεν, ἐγὼ δὲ λαβὼν αὐτὸ ἐπρόσθεσα·

— Ἔχω ὅμως νὰ ζητήσω καὶ δευτέραν χάριν· Μὲ δίδετε τὴν ἄδειαν νὰ φανερώσω εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους τὸ ὄνομα τοῦ εὐεργέτου των ;

— Ὅπως θέλετε, ἀπεκρίθη, λησμονήσας ὅτι πρὸ μικροῦ μ' ἔλεγεν ὅτι σύστημα εἶχε νὰ κρύπτῃ τὰς εὐεργεσίας του. Καὶ ποῖοι εἶναι αὐτοί ; ποῦ κατοικοῦν ;

— Πρὸς τὸ παρὸν κατοικοῦν εἰς Tooks-Court· ὑποπτεύομαι ὅμως ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ βιασθοῦν ν' ἀλλάξουν κατοικίαν, διότι ὁ οἰκοδεσπότης τοὺς βασανίζει πολὺ ζητῶν τὰ ἐνοίκια.

— Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται τὰ ἴδια κάμνουν· ἀλλὰ δὲν μὲ λέγετε, οἱ νέοι αὐτοὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐργασθοῦν ; Εἶναι ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν ;

— Ὁ νέος εἶναι ἐργατικώτατος, ἀλλὰ δυστυχές τι περιστατικὸν τὸν κατέστρεψε τὸν ταλαίπωρον· τὸν ἐπάτησεν εἰς τὸ στῆθος μία ἅμαξα. Εἶναι ὑπανδρευμένος πρὸ ὀλίγου.

— Μὲ γυναῖκα πτωχὴν βέβαια.

— Ναί !

— Μωρία !

— Καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν τοῦτο μόνον τὸ σφάλμα ἔκαμε, σφάλμα ἴσως βαρύ, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως τιμωροῦνται καὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸ δέον.

Ὅτε ἐπρόφερα τὴν λέξιν ὑπανδρευμένος, παρετήρησα ὅτι ἐταράχθη ὁ Ἄλλορυ· σηκωθεὶς δὲ καὶ περιπατῶν·

— Ποῖον σφάλμα ; ἠρώτησε.

— Ὑπανδρεύθησαν ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ πατρός.

Τὸ μέτωπον τοῦ ἐμπόρου συνεστάλη.

— Καὶ σήμερον, ἐπανέλαβον, ἡ οἰκογένειά των, ἡ ὁποία δὲν θέλει νὰ τοὺς ἠξεύρῃ, ἀγνοεῖ τὴν διαγωγήν, τὸν ἡρωϊσμόν, τὴν πτωχείαν των.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἄλλορυ ἐσιώπησε· τὰ χείλη του ἐγένοντο κάτωχρα, καὶ ταχύτερον τὸ βῆμά του. Μ' ἐφάνη ἡ ὥρα κρίσιμος.

— Ἐὰν ἡ οἰκογένειά των ἐπανέλαβον, συγκατένευε νὰ τοὺς ἴδῃ, νὰ τοὺς ἀκούσῃ, ἐὰν ἔβλεπε τὴν μετάνοιαν καὶ τὰ παθήματά των, θὰ ἐσυγχώρει σφάλμα τιμωρηθὲν μὲ τόσην σκληρότητα.

Ὁ Ἄλλορυ ἐστάθη ἔμπροσθέν μου κλίνων τὸν τράχηλον, στρογγυλίζων τοὺς ὤμους, νεύων τὴν κεφαλὴν μέχρι τῆς ἰδικῆς μου, καὶ προσηλῶν ἐπάνω μου βλέμμα μακρὸν καὶ ὀξύτατον.

— Καὶ πῶς ὀνομάζονται, ἠρώτησεν, οἱ πτωχοί σας ;

— Ἔλλιοτ.

— Τὸ ἐνόησα ! ἀνέκραξε σείων τὴν κεφαλήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔρρεεν ἱδρώς. Πρὸ πολλοῦ ἐνόησα τὸν σκοπόν σας. Ναί, κύριε, ἤλθετε ἐδῶ νὰ μὲ ὑβρίσετε.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύριε . . .

— Δὲν σᾶς ἀκούω πλεον· τώρα ἠξεύρω ποῖος εἶσθε.

Καὶ ἤρχισε ἀπειλῶν καὶ βλασφημῶν με. Ἐγὼ δὲ τηρῶν, ὅσον ἦτο δυνατὸν, ἀταραξίαν·

— Ἀπατᾶσθε, εἶπον, Κ. Ἄλλορυ, . . .

— Καὶ σεῖς, κύριε, ἀπατᾶσθε φρικτά. Ἐὰν γνωρίζετε αὐτούς, ἐὰν εἶσθε ὑπερασπιστής, προστάτης των, κάμετέ το, δὲν σᾶς ἐμποδιζω.

— Ἐὰν σᾶς ἐλύπησα, κύριε . . .

— Μ' ἐλυπήσατε ; . . μὲ ὑβρίσατε, εἰς τὴν οἰκίαν μου.

— Καὶ τί ὕβριν σᾶς εἶπα, κύριε ; ζητῶ νὰ μὲ τὸ εἰπῆτε.

— Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ· τὸ φλωρίον μου εἶναι εἰς τὰς χεῖράς σας· αὐτὸ εἶναι ἡ πληρωμὴ τῆς ἐπισκέψεώς σας, ἡ ὁποία νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία. Ἀκούσατε ; ἠρώτησε μὲ φωνὴν μαινομένου.

Ἐγὼ δὲ κυριευθεὶς ἀπὸ ἀγανάκτησιν ἔρριψα κατὰ γῆς τὸ φλωρίον του, καὶ ἀτενίσας αὐτόν·—Ὁ Θεός, εἶπον, θὰ εἶναι ἄδικος ἐὰν σᾶς ἀφήσῃ ν' ἀποθάνετε ἡσύχως εἰς τὸ στρῶμά σας.

Καὶ τὸν εἶδον ὠχριάσαντα, καὶ προσπαθοῦντα νὰ εὕρῃ ἀπόκρισιν. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησίς μου, ὥστε ἐνῷ ἐπανηρχόμην εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἀνεπόλουν μυρία σχέδια ἐκδικήσεως· ἠθέλησα νὰ ὑψώσω κατὰ τοῦ τέρατος ἐκείνου τὸ ὅπλον τῆς δημοσιότητος, νὰ στιγματίσω τὴν θηριωδίαν του διὰ τῶν ἐφημερίδων, νὰ γράψω ἔκθεσιν περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἔλλιοτ καὶ τῆς συζύγου του· ἀλλὰ σκέψεως ἐπελθούσης ἐπείσθην ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἀντέκειτο εἰς τὸ καθῆκον τοῦ ἰατροῦ, καὶ ὅτι χρέος ἀπαραίτητον αὐτοῦ εἶναι νὰ σιωπᾷ καὶ περὶ τῶν ἐγκλημάτων τὰ ὁποῖα μανθάνει ἕνεκα τοῦ ἐπαγγέλματός του.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Ἐγχειρίδιον τοῦ Γερμανικοῦ Ποινικοῦ δικαίου, ὑπὸ Δος Α. Φ Βέρνερ. Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Ἀριστείδου Γ. Καρατζᾶ, καὶ ἐκδοθὲν ἐπιμελείᾳ Λεωνίδα Σγούτα, 1860.

—

Ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ νεωτέρα ἡμῶν φιλολογία τοῦ δικαίου εὑρίσκεται ἔτι ἐν σπαργάνοις. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὀλίγα τινα οὐχὶ εὐκαταφρόνητα δοκίμια ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε, πλὴν μήπως ταῦτα καὶ μόνα ἀρκοῦσιν ὅπως μετοχετεύσωσι παρ' ἡμῖν τὸ ἀπέραντον τῶν γνώσεων πέλαγος, ὅπερ ἡ φιλολογία τῶν ἐθνῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης περιλαμβάνει. Τοῦτο βεβαίως οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀπαιτήσῃ· εὐχαρίστως ὅμως ἠθέλομεν ἴδει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ παρ' ἡμῖν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐκείνου πνεύματος, ὅπερ ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ ὁποῖον ὑπὸ ἁγνοῦ πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας κινούμενον ζήλου, οὐδέποτε σχολάζει, ἀλλὰ διηνεκῶς πρὸς ἑαυτὸ ἁμιλλώμενον προβαίνει διὰ τῶν σκολιῶν καὶ ἀκανθωδῶν τῆς ἐπιστήμης ἀτραπῶν, ἵνα δρέψῃ ἐντεῦθεν τὰ ἀμάραντα τῆς ἀληθοῦς μαθήσεως ἄνθη. Πόθεν ἡ ἔλλειψις αὕτη παρ' ἡμῖν προέρχεται, ἤθελεν εἶσθαι μακρὸν νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα· παρατηροῦμεν μόνον ἐν ὀλίγοις, ὅτι καὶ ἀνδρῶν δὲν στερούμεθα τυχόντων εὐρείας ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς τὰ μάλιστα προσφυὴς τῇ σπουδῇ τῶν ἐπιστημῶν παρίσταται· ὅθεν ἀλλαχοῦ που ζητητέον τὴν αἰτίαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ ἀξιολογώτερα τῶν ὑπαρχόντων περὶ δικαίου ἐπιστημονικῶν ἔργων, βλέπομεν ἀμέσως ὅτι κύριος αὐτῶν σκοπὸς εἶναι ἡ ἀναπλήρωσις τῶν οὐσιωδεστέρων ἐλλείψεων, τὰς ὁποίας οἱ σπουδάζοντες τὴν ἐπιστήμην ταύτην εἰς ἕκαστον αὐτῶν βῆμα ἀπαντῶσι, καὶ ἡ ἐξομάλυνσις τῶν ἐντεῦθεν προκυπτουσῶν δυσχερειῶν. Τοῦτο ἐσκόπευε καὶ ὁ τὴν παροῦσαν μετάφρασιν ἐπιχειρήσας. Ἡ σπουδὴ τοῦ ποινικοῦ δικαίου προξενεῖ εἰς τον κατὰ πρῶτον τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐφαπτόμενον, πλείστας ὅσας δυσχερείας, τὸ γενικὸν αὐτοῦ μέρος ἰδίως προϋποτιθησι ἐντελῆ γνῶσιν τῶν στοιχειωδῶν τοὐλάχιστον τῆς φιλοσοφίας ἀρχῶν, ἄνευ τῶν ὁποιων εἶναι ἀδύνατον νὰ προβῇ τις εἰς τὴν ανάπτυξιν τῶν διαφόρων περὶ ποινῆς θεωριῶν τῆς διακρίσεως μεταξὺ δόλου καὶ ἀμελείας, καὶ εἰς τὰς ψυχολογικὰς περὶ καταλογισμοῦ ἐν γένει ἐρεύνας. Ἂν καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, ἀνατεθιμένη εἰς ἄνδρα διακεκριμένον διά τε τὴν εὐρύτητα τῶν γνώσεων καὶ την ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν τῶν παραδόσεων αὐτοῦ, παρεῖχεν οὐχὶ μικρὰν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐντελῶς παντὸς ἄλλου βοηθήματος στερουμένους μαθητὰς τοῦ δικαίου· τίς ὅμως δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι οὗτοι ἐν τῇ σειρᾷ τῆς ὁμιλίας τοῦ καθηγητοῦ αὐτῶν, ἀντελαμβάνοντο ἀμέσως καὶ κατὰ πρῶτον τῶν δυσχερεστέρων θεωριῶν τοῦ μαθήματος τούτου, ἢ καὶ ἂν ἀντελαμβάνοντο αὐτῶν πρὸς στιγμὴν, ἠδύναντο ν' ἀνεύρωσι ταύτας ἐντελεῖς ἐντὸς τῶν γριφωδῶν καὶ συνεπτυγμένων αὐτῶν σημειώσεων μετὰ καιρόν τινα, ὅτε ἡ ζωηρὰ τῆς παραδόσεως ἐντύπωσις μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξέλιπε; Ταῦτα καὶ μόνον ἀναλογιζόμενός τις δύναται εὐκόλως νὰ κατανοήσῃ τὴν ὠφέλειαν ἣν ὑπόσχεται τὸ νεώτερον τοῦτο τῆς ἐγχωρίου φιλολογίας προϊόν.

Πρὶν ἢ ἐκφέρωμεν οἱανδήποτε περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης γνώμην, οὐχὶ ἀπὸ σκοποῦ νομίζομεν ὅπως ἐν προοιμίῳ εἴπωμεν ὀλίγα τινα περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν γένει, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ παρόντος ἐγχειριδίου ἐν πρωτοτύπῳ.

Ὁ Κ. Βέρνερ, καθηγητὴς τῆς ἐπισημοτέρας σήμερον ἐν Εὐρώπῃ νομικῆς σχολῆς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ σχολῇ ἔτι τὸ ποινικὸν δίκαιον διδάσκοντος περιωνύμου καθηγητοῦ August Wilhelm Heffter. Καίτοι μόλις τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων, διεκρίθη διὰ διαφόρων αὐτοῦ περὶ ποινικοῦ δικαίου συγγραμμάτων ὧν τὰ κυριώτερα εἰσὶ Grundlinien der Criminalistischen Imputationslehre Berlin 1843. — Die Lehre von der Theilnahme am Verbrechen αὐτόθι 1847. — Wirkungskreis des Strafgesetzes nach Zeit Raum und Personen. Berl 1858 κτλ, ὡς καὶ διὰ πολλῶν ἄρθρων ἅτινα κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Archiv des Criminalrechts ἐξεδόθησαν. Ἅπαντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ διακρίνονται πρὸ πάντων διά τε τὴν αὐστηρὰν λογικὴν μέθοδον περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεωριῶν, ἃς θέτει ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἁπανταχοῦ εὐκρίνειαν καὶ γλαφυρότητα τοῦ ὕφους. Τὰς ἀρετὰς ταύτας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ αὐτοῦ περὶ ποινικοῦ δικαίου. Ὁ συγγραφεὺς διαιρεῖ τὸ ὅλον, ὅπως συνήθως, εἰς δύω οὐσιώδη μέρη, εἰς τὸ γενικὸν καὶ εἰδικόν· προτάσει δὲ τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ μέρους σύντομον προεισαγωγικὴν ἔκθεσιν τῶν περὶ ποινῆς θεωριῶν, τῶν ἱστορικῶν περὶ ποινικοῦ δικαίου ἀρχῶν, καὶ τῶν επιβοηθητικῶν κατὰ τὴν σπουδὴν αὐτοῦ ἐπιστημῶν.

Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης τοῦ γενικοῦ μέρους δύναταί τις ν' ἀκολουθήσῃ δύω διάφορα συστήματα. Ἢ νὰ θέσῃ ὡς βάσιν τὸ διάγραμμα ἑνὸς συλλογισμοῦ, οὗτινος τὸν μὲν μείζονα ὅρον ἀποτελεῖ ὁ ποινικὸς νόμος, τὸν δ' ἐλάσσονα τὸ ἔγκλημα, καὶ το συμπέρασμα ἡ ποινὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἐνόχου, ἢ ἀντιστρέφων τὸν συλλογισμὸν τοῦτον καὶ προβαίνων ἀναλυτικῶς νὰ ἐξετάσῃ πρῶτον μεν περὶ τοῦ ἐγκλήματος εἶτα περὶ τῆς ποινῆς, καὶ τέλος περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ποινῆς ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ δεύτερον τοῦτο σύστημα ακολουθεῖ καὶ ὁ συγγραφεύς· ὅθεν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἐγκλήματος, ἐν δε τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς ποινῆς, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ποινῆς ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος. Το

γενικὸν αὐτοῦ μέρος χαρακτηρίζεται ἰδίως διὰ τῆς μεγίστης φροντίδος ἣν κατέβαλε πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀορίστων καὶ σκοτεινῶν φιλοσοφικῶν ὅρων, ἐφ' ὧν συνήθως ποινικολόγοι τινὲς τῆς Γερμανίας ἐποικοδομοῦσι τὰς θεωρίας αὐτῶν. Τὸ εἰδικὸν μέρος πραγματεύεται περὶ τῶν καθέκαστα ἐγκλημάτων, ἅτινα κατατάσσει ὁ συγγραφεὺς εἰς πέντε διαφόρους τάξεις, εἰς ἐγκλήματα προσβάλλοντα τὰ ἀτομικὰ ἑκάστου δικαιώματα, εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς ἠθικῆς καὶ οἰκογενείας, εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς κοινωνίας, εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς πολιτείας, καὶ τέλος εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς θρησκείας καὶ ἐκκλησίας. Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν τῶν ἐγκλημάτων, ὡς καὶ πολλαχοῦ ἐν τῷ γενικῷ μέρει, δὲν καταγίνεται κυρίως κατὰ μίμησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραψάντων εἰς τὴν μελέτην τῶν ὁρισμῶν τοῦ καλουμένου κοινοῦ Γερμανικοῦ δικαίου, ὅπερ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν τάσιν πρὸς κωδηκοποίησιν, περιέπεσεν ἐντελῶς εἰς ἀχρηστίαν· ἀλλ' ἀσχολεῖται ἰδίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θετικῶν διατάξεων τῶν νεωτέρων καὶ ἐν ἰσχύϊ νομοθεσιῶν. Οὕτω ἡ ἀνάγνωσις τοῦ συγγράμματος τούτου δύναται ν' ἀποβῇ ὠφέλιμος καὶ εἰς τοὺς περὶ τὴν πρακτικὴν μόνον ἀσχολουμένους.

Τοιαῦται ἐν συνόψει εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ τοῦ προκειμένου συγγράμματος. Ἕκαστος ἡμῶν γνωρίζει ὁπόσας δυσκολίας παρεμβάλλει ἡ ἡμετέρα γλῶσσα, ὁσάκις πρόκειται νὰ μεταφέρωμεν εἰς αὐτὴν ἀλλοδαπὴν τινὰ διάλεκτον· ὅθεν εὐκόλως δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν δυσχερειῶν, ἃς ἔπρεπε νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ μεταφραστὴς ἵνα καταστήσῃ τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ ἐπίσης ζωηρὰν καὶ εὐκρινῆ ὅπως καὶ τὸ πρωτότυπον· ὅτι δὲ ἐπέτυχε πληρέστατα οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ. Πρὸ πάντων ἐπιτυχὴς φαίνεται ἡ ὀνοματολογία, τὴν ὁποίαν ὁ μεταφραστὴς ἔπρεπεν ἐνίοτε πρῶτος αὐτὸς νὰ διαπλάσῃ, ὡς μὴ ὑπάρχοντος ἤδη ἐν χρήσει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ὅρου τινος ἁρμοδίου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Εὐχαρίστως δὲ παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τῷ γενικῷ μέρει προσετέθη ἐν τέλει ἑκάστου κεφαλαίου, ἀνάλυσις τῶν σχετικῶν ἄρθρων τοῦ ἡμετέρου ποινικοῦ νόμου. Αἱ προσθῆκαι αὗται τοῦ μεταφραστοῦ εἰσὶ συντομώταται, καὶ ἐνιαχοῦ φαίνεται ὅτι ἐστερεῖτο τῆς βοηθείας τῶν Βαυαρικῶν νομοσχεδίων, ἅτινα εἰσὶν αἱ ἐπίσημοι ἑρμηνευτικαὶ πηγαὶ τοῦ ἡμετέρου ποιν. Νόμου· οὐχ ἧττον ὅμως δύνανται κάλλιστα νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς εἰσαγωγικὴν σπουδὴν τῶν θετικῶν διατάξεων τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος δικαίου. Ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει ὅπερ κυρίως περιέχει τὰ δυσχερέστερα περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἄρθρων ζητήματα, ὁ μεταφραστὴς παραλείπει τὴν ἀνάλυσιν ταύτην χάριν συντομίας· ἡ ἔλλειψις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι λίαν σημαντική, ἂν ὁ μεταφραστὴς δὲν προελάμβανεν ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ν' ἀποζημιώσῃ ἡμᾶς διὰ τῆς ὑποσχέσεως, ἣν προθύμως ἀποδεχόμεθα, τῆς προσεχοῦς δημοσιεύσεως τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς ἴδιον πόνημα. Συγχαίροντες τὸν μεταφραστὴν διὰ τὸ ἔργον τοῦτο, δι' οὗ ἐπλούτισε τὴν ἡμετέραν τοῦ δικαίου φιλολογίαν, χρέος ἡμῶν νομίζομεν ὅπως τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἀποδώσωμεν καὶ πρὸς τὸν ἐκδότην αὐτοῦ Α. Σγούταν τὸν ἄοκνον τοῦτον τῆς Θέμιδος θεράποντα.

ΠΕΡΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

—ooo—

Κύριε συντάκτα!

Τὸ ἐν τῷ 232 φυλλαδίῳ τῆς *Πανδώρας* περὶ Παλαιολόγων ἄρθρον μοὶ ἐνέπνευσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συλλέξω ἀκριβεστέρας, εἰ δυνατόν, πληροφορίας περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Ἀπετάθην λοιπὸν πρὸς τὸν ἐφημέριον τῆς ἐν Κορνουάλλῃ κωμοπόλεως Λανδούλφης. Ὁ αἰδέσιμος Κ. Γ. Σεϋμοὺρ, οὗτινος οὔτε τ' ὄνομα ἐγνώριζον, χαριζόμενος εἰς τὴν ἐθνικότητά μου, ἔσπευσε μετὰ πλείστης ὅσης εὐγενείας καὶ προθυμίας νὰ μοὶ χορηγήσῃ τὰς κατωτέρω πληροφορίας, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐρωτήσεώς μου.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὰ παρὰ τοῦ ἀξιοτίμου Κ. Ζαμπελίου ἐν τῷ περὶ Ἑλληνικοῦ Μεσαιωνισμοῦ συγγράμματι ἐκτεθέντα, καὶ τὰ ἐν τῷ μνησθέντι φυλλαδίῳ τῆς *Πανδώρας* περὶ τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου δημοσιευθέντα, ὀλίγιστα ἔχω νὰ προσθέσω. Ἀλλὰ δὲν διστάζω νὰ κοινοποιήσω πρὸς ὑμᾶς τὴν πρόσθετον ταύτην ὕλην, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι, διότι θεωρῶ ἀναγκαίαν τὴν συλλογὴν καὶ ἐναποταμίευσιν καὶ τῶν εὐτελεστέρων εἰδήσεων, ὅσαι δυνατόν ποτε νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ συνόλου τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Καὶ πρῶτον ἐν τῇ ἐπιταφίῳ ἐπιγραφῇ, ὅπως ἐν τῇ *Πανδώρᾳ* κατεχωρίσθη, παρελείφθη τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν Λανδούλφῃ ταφέντος Παλαιολόγου, ὅστις ὡς ἐκ τοῦ λάθους τούτου φαίνεται ἀντὶ πέμπτου τέταρτος κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονος τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου. Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κ. Ζαμπελίου ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὀρθῶς· being the sonne of Camilio the sonne of Prosper, κτλ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ ὀρειχαλκίνης πλακὸς γεγλυμμένη σώζεται ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς Λανδούλφης. Ἄνωθεν δὲ αὐτῆς ὑπάρχουσι τὰ αὐτοκρατορικὰ οἰκόσημα, ἤτοι ἀετὸς δικέφαλος ἔχων τὰς πτέρυγας ἀνοικτάς, καὶ στηρίζων τοὺς πόδας ἐπὶ δύω πυλῶν, (τὴν τῆς Ῥώμης καὶ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως) μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα ἐπὶ κορυφῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν πυλῶν ὑπάρχει ἡμισέληνος· εἰς ἔνδειξιν δευτεροτοκίας

Οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενοι τρεῖς υἱοὶ τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου μετέσχον πάντες τῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α' ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ἀγγλίας. Θεόδωρός τις Παλαιολόγος (ὁ πρωτότοκος) ἦτον ὑπολοχαγὸς (lieutenant) εἰς τὸ τάγμα τοῦ Lord St. John ἐν τῷ στρατῷ τοῦ κόμητος Essex. Ὅτε δὲ ὁ Essex ἀπαρνηθεὶς τὸν βασιλέα ἡνώθη μὲ τοὺς

ἐπαναστάτας, ὁ Θεόδωρος παρῃτήθη, ὡς φαίνεται, τοῦ ἐν τῷ στρατῷ βαθμοῦ του, καθότι τὸ 1693 ἀπέθανε ναύτης ἐν τῷ πολεμικῷ πλοίῳ α Κάρολος Β΄ ». Διὰ τῆς διαθήκης του (ἣν ὁ προηγούμενος ἐφημέριος τῆς Λανδούλφης εἶχεν ἰδεῖ ἰδίοις ὄμμασιν) ἐκληροδότησε κτήματα εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μάρθαν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμία γίνεται ἐν τῇ διαθήκῃ μνεία περὶ τέκνων ὑποτίθεται ὅτι ἀπέθανεν ἄτεκνος.

Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Φερδινάνδος ὑπηρέτησαν ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ ὑπὸ τὸν Major Hower. Ὁ Φερδινάνδος ἦτο ὑπολοχαγός· ἀλλ' ἄγνωστος ὁ τοῦ Ἰωάννου βαθμός· ἀμφότεροι δὲ ἐπολέμησαν εἰς τὴν κατὰ τὴν 14 Ἰουνίου 1645 ἐν Naseby συγκροτηθεῖσαν μάχην, ὅτε κατετροπώθη ὁ βασιλικὸς στρατός, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ τύχη τοῦ δυστυχοῦς Καρόλου. Κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἐφονεύθη ὁ Hower· ὑποτίθεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἔπεσε παρὰ τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Φερδινάνδος κατέφυγεν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ Ὠκεανῷ νῆσον Βαρβάδαν, ὅπου ὁ ἐκ μητρὸς πάππος αὐτοῦ William Balls ἐξ Hadlye εἶχε κτήματα. Ἐκεῖ ἔζησεν ἐπὶ τριακονταετίαν ὡς ἐν τῇ *Πανδώρᾳ* μνημονεύεται, ἐνυμφεύθη δὲ Ῥεβέκαν τινὰ καὶ ἔσχεν υἱὸν Θεόδωρον. Ἀποθανὼν τὸ 1678 ἔτος ἀφῆκε τὰ ἥμισυ τῶν κτημάτων του ἰσοβίως εἰς τὴν χήραν του, τὰ δ' ἐπίλοιπα εἰς τὸν υἱόν του· ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπέθανε μετ' οὐ πολύ, καὶ ἅπασα ἡ πατρική του περιουσία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς μητρός του.

Τὰ περὶ ἀνακαλύψεως τοῦ εἰς Βαρβάδαν τάφου τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου δὲν ἐπαναλαμβάνω· ἀξιοπερίεργον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ σκελετοὶ καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρός του ἦσαν μεγέθους ἀσυνήθους.

Ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ Δωροθέα ὑπανδρεύθη ἐν Λανδούλφῃ τὸ 1656 (οὐχὶ 1636 ὡς κατὰ τυπογραφικὸν ἴσως λάθος σημειοῦται ἐν τῇ *Πανδώρᾳ*) τὸν Κ. Arundel. Μετὰ δὲ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου οἱ νεόνυμφοι ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν γείτονα τῆς Λανδούλφης συνοικίαν τοῦ St. Dominick· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀτυχῶς τὰ ἐνοριακὰ ἔγγραφα τοῦ St. Dominick ἠφανίσθησαν, μένει ἄγνωστον ἂν τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἔμεινεν ἄγονον.

Τὰς πληροφορίας ταύτας, χρεωστῶ, ὡς προεῖπον, εἰς τὸν αἰδέσιμον Κ. Seymour, ὅστις μοὶ ἀνήγγειλε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἐν καιρῷ τῆς Ἐπαναστάσεως πρεσβεία τις Ἑλλήνων ἐπεσκέφθη τὴν Λανδούλφην πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπογόνων τοῦ τελευταίου ἡμῶν αὐτοκράτορος, καὶ ὅτι ἡ αὐτὴ πρεσβεία ἐζήτησε καὶ ἀπὸ Βαρβάδαν εἰδήσεις περὶ τῆς τύχης τῶν Παλαιολόγων. Ἀλλ' ὑμεῖς δύνασθε νὰ ἐξακριβώσητε κατὰ πόσον ἡ ὕπαρξις ἢ τὸ ἐπίσημον τῆς τοιαύτης πρεσβείας ἔχεται ἀληθείας.

Ἐκ Λονδίνου, Φεβρ. 5, 1860.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

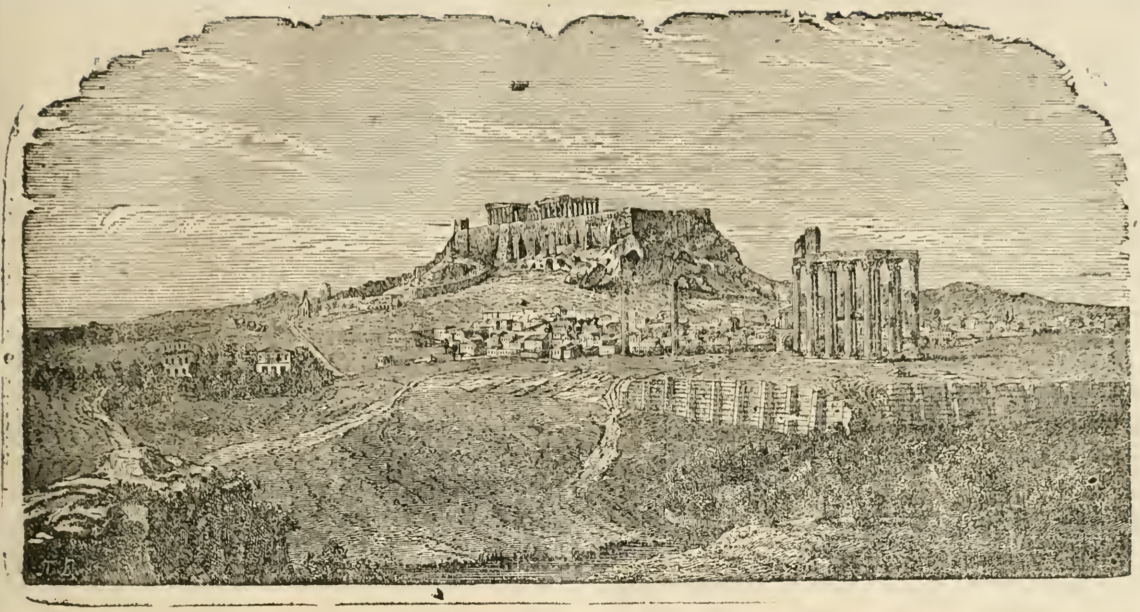
ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔ. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ. Κατὰ τοὺς πρώτους τούτους μῆνας τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐκδίδονται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι τεσσαράκοντα ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ συγγράμματα. Καὶ ἐν μὲν Ἀθήναις ἐφημερίδες 26, οἷον· 1. *Ἀθηνᾶ*, 2. *Ἐλπίς*, 3. *Αἰών*, 4. *Ἥλιος*, 5. *Μέριμνα*, 6, *Φιλόπατρις*, 7. *Φιλόπατρις Ἕλλην*, 8. *Ἐφημερὶς Φιλομαθῶν*, 9. *Φιλελεύθερος*, 10. *Φήμη*, 11. *Ἐφημερὶς τοῦ Στρατοῦ*, 12. *Ἰατρικὴ Ἐφημερίς*, 13. *Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς*, 14. *Πρωϊνὸς Κῆρυξ*, 15. *Ἀνατολή*, 16. *Φιλόλαος*, 17. *Ἀγγελιαφόρος*, 18. *Αὐγή*, 19. *Νομικὴ Μέλισσα*, 20. *Πατριώτης*, 21. *Ἐθνική*, 22. *Μέλλον τῆς Πατρίδος*, 23. *Ἀνεξαρτησία*, 24. *Φῶς*, 25. *Ἡμέρα* 26. *Ἰταλικὸς Ταχυδρόμος*· καὶ πέντε περιοδικὰ συγγράμματα· οἷον· 1. *Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ*, 2. *Πανδώρα*, 3. *Ἀσκληπιός*, 4. *Σόλων*, 5. *Ἀριστοφάνης*· τὸ ὅλον 31. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις αἱ ἑξῆς 15 ἐφημερίδες. Ἐν Τριπόλει 4, ἤτοι *Βελτίωσις*, *Ἀρκαδία*, *Φωνὴ τῶν Ἐπαρχιῶν*, καὶ *Ἐπαρχιακὸν πνεῦμα*. Ἐν Πάτραις 3, *Φοῖνιξ*, *Ἀχαΐα*, καὶ *Μίνως*. Ἐν Ναυπλίῳ, *Ἰατρὸς τοῦ λαοῦ*. Ἐν Λαμίᾳ 3, *Φάρος τῆς Ὄθρυος*, *Πελασγὸς* καὶ *Φθιῶτις*, καὶ *Φωνὴ τῶν Μεθορίων*. Ἐν Καλάμαις, 2, *Μεσσηνία*, καὶ *Δίκαιον*, Ἐν Μεσολογγίῳ *Ἑλληνικὰ χρονικά*, καὶ ἐν Πειραιεῖ *Πειραιεύς*.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ. Ὁ καθηγητὴς Κ. Διετερίκης ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου διατριβήν, ἐν ᾗ ὑπολογίζει τοὺς κατοίκους τῆς γῆς εἰς 1,283 ἑκατομμύρια, ἤτοι·

Ἐν Εὐρώπῃ	272,	ἑκατομμύρια.
Ἀσίᾳ	750,	»
Ἀφρικῇ	200,	»
Ἀμερικῇ.	59,	»
Αὐστραλίᾳ	2,	»
Τὸ ὅλον	1,283.	»

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ, ἐσύγκειτο τὸ 1787, ἐξ 150 ἑκατομμυρίων, ὥστε ἔκτοτε ἐπηυξήθη ἐξ 122 ἑκατομμυρίων

Ὁ δὲ τῆς Ἀσίας διαιρεῖται εἰς τὰ ἑξῆς ἑκατομμύρια· 7 ἐν τῇ Σιβηρίᾳ, 400 ἐν Κίνᾳ, 171 ἐν Ἰνδίᾳ, 15 ἐν ταῖς πέραν τοῦ Γάγγου χώραις, 80 ἐν τῷ Ἰνδικῷ Ἀρχιπελάγει, 35 ἐν Ἰαπωνίᾳ, 8 ἐν Ταρταρίᾳ, 13 ἐν Περσίᾳ, 4 ἐν Αὐγανιστάνῃ, 2 ἐν Βελουδχιστάνῃ, 5 ἐν Ἀραβίᾳ, καὶ 5 ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 242.

Ο ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

τοῦ 1860 ἔτους.

—οοο—

Τὴν 25 τοῦ παρελθόντος Μαρτίου ἐγένετο, κατὰ τὰ εἰθισμένα, ἐν τῷ Ὀθωνείῳ Πανεπιστημίῳ, ἡ τελετὴ τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ. Εἰσηγητὴς δὲ τῶν ἀγωνοδικῶν ἦν ὁ καὶ πολλάκις τοιοῦτος ὑπάρξας Κ. Α. Ῥ. Ῥαγκαβῆς, ὅστις ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου τὴν κατωτέρω ἔκθεσιν.

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν ταύτην τὸ Ῥάλλειον γέρας ἀπενέμετο τῷ ποιήσαντι τὸν Ἁ ρ μ α τ ω λ ό ν, οὗτινος ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον δὲν ἐφανέρωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεπε τοῖς ἀγωνοδίκαις νὰ δαπανήσωσι τὸ ἥμισυ τοῦ βραβείου ε ἰ ς ἔ ρ γ ο ν ε ὐ σ ε β έ ς.

Εἰς τὴν ἀγαθὴν ταύτην προαίρεσιν τοῦ ποιητοῦ ἐνδοῦσα ἡ ἐπιτροπὴ τῶν ἀγωνοδικῶν, ἔδωκεν εὐθὺς ἀμέσως τὰς πεντακοσίας δραχμὰς εἰς πένητα φοιτητὴν τῆς Θεολογίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ ποιητὴς ἐπισκεφθεὶς τὸν εἰσηγητήν, ἐδήλωσεν ὅτι αὐτοῦ πόνημα ἦν ὁ Ἁ ρ μ α τ ω λ ό ς· ὀνομάζεται δὲ Γρηγόριος Σταυρίδης, φοιτητὴς τῆς Ἰατρικῆς, ἐκ Μακεδονίας, τῆς χώρας ἐκείνης, ἥτις οὐδέποτε ἔπαυσε συνεισφέρουσα ἄφθονον καὶ γενναῖον ἔρανον διανοητικόν τε, ἐμπορικόν, στρατιωτικὸν καὶ γεωργικὸν εἰς τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Ἰδοὺ ἡ ἔκθεσις·

ΨΗΦΩ τῆς ἀκαδημαϊκῆς συγκλήτου εἰς ἐκδίκασιν τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κληθέντες, ὀφείλομεν, ὡς πάντες οἱ μέχρι τοῦδε ἀγωνοδίκαι, πρὸ παντὸς ν' ἀποδώσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν δίκαιον φόρον ἐπαίνου εἰς τὸν ἀγωνοθέτην Κ. Ἀμβρόσιον Ῥάλλην, ὅστις εὐστοχώτατα ἠθέλησε τὴν ἐθνοτελῆ ταύτην ἑορτήν, καθ' ἣν μετὰ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς σωτηρίας τῇ ἀνθρωπότητι, εὐηγγελίσθη καὶ ἡ ἀνάστασις τῇ Ἑλλάδι, νὰ κοσμήσῃ δι' εὐγενῶν προϊόντων τῆς διανοίας, ὡς πρὸς ἀνάμνησιν ὅτι ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀπελευθέρωσις ὀφείλεται οὐ μόνον εἰς τὴν πολεμικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀνδρείαν, ἀλλὰ προσέτι καὶ εἰς τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν. Τοῦ Ῥήγα οἱ Θούριοι καὶ τῶν πεπαιδευμένων αἱ συγγραφαὶ ἦσαν τὰ λαμπρὰ προανακρούσματα τῶν θριάμβων τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Κανάρη, καὶ ἂν τὸ πάλαι οἱ Σπαρτιᾶται ἔθυον ταῖς Μούσαις εἰς τὰς μάχας ταττόμενοι, πολὺ οἰκειότερον θύομεν αὐταῖς σήμερον, τῶν εὐκλεῶν τῆς Ἑλλάδος μαχῶν τὴν μνήμην πανηγυρίζοντες. Συγχρόνως δὲ χάριτας πρέπει νὰ ὁμολογῶμεν εἰς τὸν φιλόπατριν καὶ φιλόκαλον ἄνδρα,

ὅτι βλέπων τὸ τῆς ποιήσεως ἄνθος παραμελούμενον μεταξὺ τῶν θετικῶν καὶ πεζῶν συμφερόντων τῆς ἀρτιπαγοῦς κοινωνίας, καὶ ὀλίγου δεῖν ἀποπνιγόμενον ὑπ' αὐτῶν, περισώζει καὶ ἀρδεύει αὐτὸ, ἐν τῇ πεφωτισμένῃ αὐτοῦ πεποιθήσει, ὅτι, ὡς τὰ εὐπαίδευτα τῶν ἀτόμων, οὕτω καὶ αἱ ἐξηυγενισμέναι κοινωνίαι ἔχουσιν ἀνάγκην οὐ μόνον ὑλικῆς τροφῆς, ἀλλὰ καὶ διανοητικῆς, καὶ ἠθικῶς βελτιοῦνται γευόμεναι τῶν εὐγενῶν ἀπολαύσεων τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ.

Αἱ προσδοκίαι τοῦ φιλοτίμου ἀγωνοθέτου οὐδόλως μέχρι τοῦδε ἐψεύσθησαν· διότι, οὐ μόνον ἔδωκαν ἀφορμὴν ὥστε ἅπαξ κατ' ἔτος πᾶσα ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, καὶ διὰ τῶν Ἀθηνῶν ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ν' ἀναπνέῃ αὔραν ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς, τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ποιητικὴν εὐφυΐαν ἀγνοοῦντας ἢ ἀκαλλιέργητον καταλείποντας, προὐκάλεσεν εἰς τὸ στάδιον, ἐν ᾧ τινες ἀξίως καὶ πρὸς τιμὴν τῆς Ἑλλάδος, ἤραντο στέφανον γνησίας δάφνης τοῦ Παρνασσοῦ.

Καὶ τοῦ ἔτους δὲ τούτου τ' ἀποτελέσματα οὐδενὸς ἄλλου ἠλαττώθησαν, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ποσόν. Ἡ Κασταλία ἐν αὐτῷ οὐδόλως ἐκινδύνευσε νὰ στειρεύσῃ· ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἐκ πολυομβρίας στίχων ἔῤῥευσε μᾶλλον ὑπερχειλὴς, ὥστε καὶ φόβος ἦν ἴσως μὴ πνίξῃ καὶ εἴτι καλὸν παρεφύετο ἄνθος· διότι τεσσαρακαίδεκα ὅλα παρουσιάσθησαν ἡμῖν ποιήματα, ὧν τὰ πλεῖστα κατὰ πολὺ ὑπερηκόντισαν τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀγωνοθέτου, ἀντὶ πεντακοσίων διπλασίους καὶ πολλαπλασίους ἔχοντα στίχους, ὥστε ὁ ὅλος αὐτῶν ἀριθμὸς δὲν ἐλαττοῦται τῶν δισμυρίων· καὶ τὸ ἔτος τοῦτο θὰ ἐκηρύττετο τὸ ποιητικώτατον πάντων, ἂν, ὡς πρὸς τὴν ποίησιν, « ἐν τῷ πολλῷ ἦν τὸ εὖ », ἢ ἂν, κατὰ λόγον τῆς ποσότητος ἦν πάντοτε ἡ ποιότης, ὅπερ ἐνίοτε ἀντιθέτως μάλιστα ἔχει ἐν τοῖς ἐξετασθεῖσι ποιήμασιν.

Ἡ λεπτολόγος δ' αὐτῶν ὅλων ἀνάλυσις καὶ ἐργώδης θ' ἀπέβαινε, καὶ φορτικὴ τοῖς ἀκροωμένοις, καὶ τοῖς ἐπικρινομένοις οὐχὶ λίαν λυσιτελής· δι' ὃ, τὰ μὲν ἄλλα ἐπιτροχάδην διεξιόντες, εἰς ἐκεῖνα καὶ μόνα λόγου ἄξιον νομίζομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν, ὅσα, τῆς ἐντελείας ἐγγύτερα, ἐδύναντό πως, εἰς διαφόρους βαθμοὺς, ν' ἀντιποιηθῶσι τὸ ἆθλον, καὶ τῇ Ἑλλάδι φαίνονται ποιητὰς δοκίμους καὶ τελειοποιήσεως δεκτικοὺς ὑποσχόμενα, εἰς ἐκεῖνα τέλος, ἐφ' ὧν καί τις προτροπὴ ἢ παρατήρησις δὲν θὰ ἔπιπτεν ἐπὶ πέτρας ἀγόνου.

Τὸ πρῶτον μεταξὺ αὐτῶν, πρῶτον δηλαδὴ ἀπαντώμενον τῷ κάτωθεν χωροῦντι πρὸς τὸν Παρνασσὸν, εἶναι . . . *μελόδραμα*, ἀφορῶν, ὡς λέγει ὁ ποιητὴς, τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Ἐκ τῶν παρουσιασθέντων δεκατεσσάρων ποιημάτων, εὐχαρίστως παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἑπτὰ ὑπόθεσιν ἢ ἀφορμὴν ἔχουσι τὸν ἀγῶνα, ἢ κἂν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται. Ποῖον τῷ ὄντι οἰκειότερον θέμα εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἡμέραν ἣν πανηγυρίζει τὸ Πανελλήνιον; ἀλλὰ ποῖον συγχρόνως καὶ προσφορώτερον ὅπως ὑψώσῃ τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ; Ἔθνος πρὸ αἰώνων δουλικὴν σύρον ὕπαρξιν, ἐρείπιον μεταξὺ ἐρειπίων ὑπὸ τῶν τυράννων του καταπατούμενον καὶ ἐξολοθρευόμενον, ὑπὸ τῶν ξένων ἐθνῶν διὰ τὴν ἀσθένειάν του περιφρονούμενον, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς προνοίας φαινόμενον ὡς λησμονηθὲν, τὸ ἔθνος τοῦτο διὰ μιᾶς ἀνορθούμενον, τὰς ἁλύσεις του εἰς ὅπλα χαλκεῦον, τὸν θάνατον τῆς ἀτίμου ζωῆς προτιμῶν, καὶ τὴν γῆν ἐκπλῆττον διὰ τῆς ἀνδρείας του, καὶ τὴν ἐλευθερίαν του πρὸς θαυμασμὸν τῶν ἐθνῶν κατακτῶν, δύναται πᾶσαν φαντασίαν ν' ἀναπτερώσῃ, ὅταν μάλιστα εἶναι αὐτὸ τὸ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο διαλάμψαν εἰς τὴν οἰκουμένην, τὸ ποδηγετῆσαν τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὸ διδάξαν αὐτοῖς ὅ,τι μέγα, ὅ,τι καλὸν, ὅ,τι εὐγενές. Ὁ δὲ καὶ σπινθῆρα μόνον εὐφυΐας ἔχων Ἕλλην ποιητὴς, πρέπει νὰ αἰσθάνηται αὐτὸν εἰς ὑπερτάτην ἔμπνευσιν ἐκκαιόμενον, ὅταν πρόκειται νὰ ψάλῃ τῆς πατρίδος του τὰ κατορθώματα καὶ τὴν δόξαν. Ἂν ὁ Πίνδαρος εὕρισκε θεσπεσίους ᾠδὰς ἐξυμνῶν τῶν γυμνικῶν ἀγώνων τοὺς νικητὰς, ὁποίας δὲν πρέπει ν' ἀρυσθῇ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του ὁ ᾄδων τὸν ἔνδοξον ἀγῶνα τῆς ἐλευθερώσεως; Καὶ ὡς ὁ Αἰσχύλος μεθ' ὑπερηφάνου ἐθνικῆς συναισθήσεως ἐτραγῴδει τῶν Περσῶν τὴν φθορὰν καὶ τῆς Σαλαμῖνος τὰ τρόπαια, τὰς ἀνωτάτας θίγων τῆς ποιήσεως κορυφὰς, οὕτω δύναται μεθ' ὁμοίων αἰσθημάτων νὰ ψάλλῃ ὁ νέος Ἕλλην ποιητὴς τρόπαια πολυπληθέστερα ἐκείνων καὶ οὐχὶ ἀδοξότερα, καθότι ὁ ἀγὼν ἦτον μᾶλλον ἄνισος. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐνυπάρχῃ ἡ ποίησις εἰς τὴν ὕλην μόνην ἣν ὁ ποιητὴς πραγματεύεται· πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐνοικῇ καὶ εἰς αὐτοῦ τὸ αἴσθημα καὶ τὴν φαντασίαν, κ' ἐκεῖθεν νὰ ἐκρέῃ καλλιεπὴς καὶ καλλίτεχνος. Ὁ δεξιὸς ποιητὴς δύναται τὴν εὐτελεστέραν ὕλην νὰ ἐξευγενίσῃ εἰς ποίημα ταῖς Μούσαις εὐπρόσδεκτον, ἐν ᾧ ὁ μὴ ὑπ' αὐτῶν ἐμπνεόμενος ἐξευτελίζει τὰ εὐγενέστερα, καὶ δείκνυται τόσῳ ταπεινότερος, ὅσῳ ὑψηλότερον εἶναι τὸ ἀντικείμενον οὗ ἐφάπτεται.

Ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ὅμως μελόδραμα, καὶ ὡς πρὸς ἄλλα τρία τοὐλάχιστον ἐκ τῶν ὑποβληθέντων ποιημάτων, τύπον ἔχοντα διηγημάτων ποιητικῶν, καὶ ἐπιγραφόμενα « *Ὁ υἱὸς τῆς πτωχῆς* », « *Ὁ ἔμπορος ποιητής* » καὶ ὁ « *Δερβίσης* », μίαν γενικὴν νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξωμεν παρατήρησιν, ἢ μᾶλλον νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτὴν καὶ ἄλλοτε ἐντεῦθεν ῥηθεῖσαν, ὅτι ματαίως ἀποδύονται εἰς τὸ στάδιον τῆς ποιήσεως οἱ μὴ διὰ γνώσεως τῆς γλώσσης προγυμνασθέντες, καὶ δι' ἐμπειρίας καὶ δεξιότητος περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Εἰς τίνα τεχνίτην ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοῇ τὴν χρῆσιν τῶν ἐργαλείων αὐτοῦ; καὶ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ τεχνίτου τούτου τῆς διανοίας, ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ἐργαλεῖον. Οὐδέποτε θέλει κατορθώσει ν' ἀρέσῃ,— καὶ τὸ ἀρέσκειν εἶναι σκοπὸς καὶ τῆς ποιήσεως, ὡς καὶ πάσης καλλιτεχνίας, — ἂν δὲν ἠξεύρῃ πῶς νὰ ἐκλέξῃ τὴν εὔστοχον καὶ ἐναρμόνιον λέξιν, πῶς νὰ χρωματίσῃ διὰ τοῦ ἀκριβοῦς ἐπιθέτου, πῶς τὴν φράσιν νὰ τορεύσῃ ἔντονον μετὰ ποικιλίας καὶ μετ' ἐγκρατείας κεκοσμημένην, καὶ πολὺ μᾶλλον ἂν ἀγνοῇ καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, καὶ αὐτοὺς τοὺς στοιχειωδεστάτους κανόνας τῆς τεχνο-

λογίας ἢ τῆς συντάξεως. Ὁ τοιοῦτος, ἀντὶ νὰ ματαιοπονῇ ἀναῤῥιχώμενος τὰς ἀνοδίας τοῦ Ἑλικῶνος, προτιμότερον ἤθελε πράξει. . . εἰς τὸ σχολεῖον φοιτῶν. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι περὶ κάλλους τῆς γλώσσης ὁμιλοῦντες, δὲν αἰνιττόμεθα ἐνταῦθα τὸν βαθμὸν τῆς αὐτῆς προσεγγίσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν γραμματικὴν, ἀλλ' ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτῆς, εἰς οἱανδήποτε βαθμίδα τῆς γλωσσικῆς κλίμακος καὶ ἂν ἵσταται, ἀκρίβειαν, τέχνην, πλοῦτον καὶ καλλιέπειαν.

Ἀλλ' ἵνα ἔννοιάν τινα δώσωμεν τοῦ βαθμοῦ τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ἀπειρίας αὐτῶν τῶν ἀξιούντων νὰ διαγωνισθῶσιν ὑπὲρ τοῦ στεφάνου τῆς ὑπερτάτης καλλιεπείας, καὶ μάλιστα τῶν τριῶν τελευταίων, εἰρήσθω μόνον ὅτι ἐν τῷ *νίῳ τῆς πτωχῆς* « *καθεύδω* » σημαίνει « *κάθημαι* », ὁ ἥρως ζητεῖ τέχνην « *νὰ προκύψῃ αὐτῆς κεφαλὴν*, » κλείεται εἰς φυλακὴν « *τῷ πλευρῷ του παρέχων ληστήν*. » Κατὰ δὲ τὸν « *Δερβίσην*, « *φράσσω* » σημαίνει λέγω, ὁ κριτὴς « *ἐρητόρει*, » ὁ ἐπίσκοπος « *ἀνιστᾶται*, καὶ καταβαίνει 'ς τὴν « *αὐλαίαν* » μετὰ βήματος « *ζοφοῦ*, » καὶ εἰς χεῖράς του ὑπάρχει ῥάβδος « *ποιμαντορικὸς*, » καὶ αἱ ὑπεκφυγαὶ ταῦται εἶναι *ἀξιδάκρυτοι*. Ἐν τῷ ἐμπόρῳ τέλος ποιητῇ, ὅστις ἐλεγειακῶς ἐρωτᾷ « *τί εἶναι τὸ πηλίκον μου* ; » καὶ ὁ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ περιπαθῶς ἀποφαίνεται, « *τὴν σήμερον δὲν εἶμαι παρὰ χῆρα*,» ὁ ἥρως ἐβυθίζετο εἰς σκέψεις « *σκοτεινούς*, » καὶ ἡ *φωνή του παραδήλου γνῶσιν γνώσεων ἀπάντων* », καὶ αὐτοῦ τὰ ὀλίγα τεύχη καὶ ἡ κλίνη καὶ ὁ λέβης « *ἦσαν ἐπαρκῆ τῷ ὄντι πῶς δὲν ἔψευδε μονάδα* », καὶ αὐτὸς « *κοιμώμενος ὑπτίως ἢ πρηνὴς ἢ ἔνθεν εἴτε, ἔστιλβον δάκρυα εἰς τὰ ὄμματά του* », ἴσως διὰ τὴν ἐνθύμησιν τῆς ὡραίας « *μνηστρικάς του* », καὶ ἄλλα μυρία τούτοις ὅμοια ἢ καὶ χείρονα, ἅτινα, λυπηρὰ καθ' ἑαυτά, ἔτι λυπηρότερα θὰ ἦσαν, ἂν ἡ ὀρθότης τῶν ἐννοιῶν, ἡ τέχνη τῆς στιχουργίας, ἔστω καὶ αὐτῆς τῆς ὁμοιοκαταληξίας, τὸ κάλλος τῶν εἰκόνων, τὸ πῦρ τῆς ποιήσεως, τὸ ἐπιτήδειον τῆς πλοκῆς, ὅλαι αὗται αἱ ἄφευκτοι τοῦ καλοῦ ποιήματος ἰδιότητες, ἢ κἂν μία ἐξ αὐτῶν, ἀπεδείκνυον ὅτι ἀληθές τι ποιητικὸν προτέρημα ἀπεπνίγετο ὑπὸ τὰ πυκνὰ ἐκεῖνα γραμματικὰ ἁμαρτήματα. Ἀλλ' ὑπὸ πάσας ταύτας τὰς ἐπόψεις ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὰ τέσσαρα ταῦτα ποιήματα εἰσὶν ἐντελῶς ἀποῤῥιπτέα.

Τέσσαρα ἕτερα ποιήματα δύνανται νὰ ταχθῶσιν ὁμοῦ, ὡς ἔχοντα μετ' ἀλλήλων τὸ αὐτὸ σχῆμα, τὰ αὐτὰ προτερήματα καὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἐλαττώματα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα « *Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἢ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν τοῦ 1821* », « *Ὁ Ἕλλην τῆς Κορίνθου*,» «*Ὁ Πύργος τῆς Βορδώνης*,» καὶ « *Τὸ ὄνειρον, ἤτοι ἡ σκιὰ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου* ». Ὁ τύπος καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν εἶναι ἐπικὸς ἢ διηγηματικὸς, καὶ τὰ κοινὰ αὐτῶν προτερήματα ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καλλονὴ τῆς στιχουργίας καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης ἀκρίβεια. Τὸ πρῶτον ἔχει τοὺς στίχους ἀνομοιοκαταλήκτους, ἀλλ' ἱκανῶς ἁρμονικούς· ὅπου δὲ παρεμβάλλονται ὁμοιοκατάληκτοι, ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι ὀρθὴ, πλὴν τῶν ἐπὶ τῆς ληγούσης τονιζομένων. Καὶ ἄλλοτε ἀνεμνήσθη ἐνταῦθα, ὅτι ἐπὶ τοιούτων στίχων τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ἀποτελεῖ ὁλόκληρος ἡ τελευταία συλλαβὴ, ὡς διδάσκει ὅλων τῶν ἀρχαιοτέρων δοκίμων ἡμῶν ποιητῶν τὸ παράδειγμα. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν νῦν στιχουργούντων, μετὰ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ ὁμοτέχνων αὐτῶν, προτιμῶσι νὰ ἰταλίζωσιν ὡς πρὸς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, περιορίζοντες αὐτὴν διὰ τὸ ἀνετώτερον εἰς μόνας τὰς τελευταίας φωνὰς, ἀπὸ τοῦ τελικοῦ φωνήεντος ἢ κἂν τοῦ πρὸ αὐτοῦ συμφώνου, καὶ λησμονοῦντες ὅτι οὐδεὶς βιάζει τὸν ποιητὴν νὰ ὁμοιοκαταληκτῇ, ἀφ' οὗ μάλιστα οὐδεὶς τὸν βιάζει καὶ νὰ στιχουργῇ, ὅτι ὅμως ἅπαξ εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ὑποβληθεὶς, πρέπει νὰ φέρῃ αὐτὴν μετὰ χάριτος καὶ ἀνέτως, οὐχὶ ὡς ἅλυσιν ἀλλ' ὡς κόσμημα, οὐχὶ ὡς ὑπ' αὐτῆς νικώμενος ἀλλ' ὡς αὐτὴν νικῶν, καὶ ἑπομένως παίζων πρὸς πάσας τὰς δυσχερείας της, καὶ ἀνώτερος αὐτῶν δεικνύμενος. Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι τὸ πρῶτον ᾆσμα τοῦ ποιήματος τούτου περιέχει καὶ μίαν ᾠδὴν ἐξ 84 στίχων, ὧν τὸ μέτρον μᾶς μένει ἀκατανόητον. Οἱ πρῶτοι τρεῖς αὐτοῦ στίχοι ἔχουσιν οὕτω·

« Νομίζει τίς εἰς τὸν αἰθέρα πυρίνους
γλώσσας ὅτι βλέπει, καὶ ὅτι τὸ κνέφας
τοῦ μαύρου ᾅδου κατεκάλυψε τὴν γῆν. »

Ὁ δ' *Ἕλλην τῆς Κορίνθου* εἶναι γεγραμμένος δι' ἑξαμέτρων ἀδιάστων καὶ τῶν πλείστων ἁρμονικῶν, καί τινα ἐνυφασμένα καὶ προσηρτημένα ὁμοιοκατάληκτα τεμάχια, ἔχουσι στίχους ἐπαινετούς. Ὁ *Πύργος τῆς Βορδώνης* ἔχει στίχους ὁμοιοκαταλήκτους, γλαφυροὺς καὶ ῥέοντας, καὶ ἓν τεμάχιον εἰς ἰαμβικοὺς τριμέτρους, ἀκριβὲς τὸ μέτρον ἔχοντας. Ἔτι δὲ ἁρμονικωτέρα εἶναι ἡ στιχουργία τῆς *Σκιᾶς τοῦ Κωνσταντίνου*, γεγραμμένης εἰς στροφὰς ἀναπαιστικάς. Ἁμαρτήματα δὲ γλωσσικὰ σπάνια ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα ποιήματα.

Ὡς δὲ κατὰ τὰ προτερήματα, οὕτω συμφωνοῦσι τὰ ποιητικὰ ταῦτα προϊόντα καὶ κατὰ τὰ ἐλαττώματα, ὧν ὅμως μετέχουσιν εἰς βαθμὸν διάφορον. Εἰσὶ δὲ ταῦτα, πρῶτον μὲν ἡ ἀδόκιμος τῆς γλώσσης ὑφὴ, ἣν δὲν κωλύει ἡ καθαρότης αὐτῆς, καθὼς καλὴ ποιότης τοῦ στήμονος καὶ τῆς κρόκης δὲν ἐμποδίζει τὴν ὀθόνην νὰ εἶναι κακῶς ὑφασμένη, ἡ βεβιασμένη ἔκφρασις ἐννοιῶν πολλάκις μὴ εὐκρινῶν μηδὲ λογικῶς ἀκριβῶν, ἡ χρῆσις εἰκόνων ἀπροσφυῶν καὶ ἐπιθέτων ἀκαταλλήλων· δεύτερον δὲ ἡ ἔλλειψις ποιητικοῦ χρωματισμοῦ εἰς τὴν γλῶσσαν, καὶ ποιητικοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἰδέας καὶ τὴν φαντασίαν· καὶ τρίτον ἡ ἔλλειψις πιθανῆς καὶ ἐντέχνου πλοκῆς.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἄρχεται ἀπὸ . . . καταβολῆς κόσμου !

« Τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενὸς ὁπότε ἐπλαστούργει
ὁ προαιώνιος Θεὸς . . . »

τότε ἐκάθητο ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ πλάστου (ἂν καὶ τοῦτο δὲν συμφωνῇ ἐντελῶς πρὸς τὰ δόγματα τῆς Γραφῆς), καὶ ἐπτερύγιζεν ὡς χρυσαλὶς ἐντὸς τοῦ Παραδείσου· μετὰ τοῦτο δ' ἐστάλη *ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων*, κ' ἐκάθησεν εἰς *σαπφειρώδη θρόνον ἐν μέσῳ τούτων ὅλων*. Ἀπὸ δὲ τῆς κοσμογονικῆς ταύτης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις ὅμως τὸ πλεῖστον οὐδὲν ἄξιον ἑαυτοῦ πράττει, ἀλλὰ ψάλλει συνεχῶς, καὶ ὁμιλεῖ πρὸς τὰ πτηνὰ καὶ τὰ ὄρη, ἀποτείνων αὐτοῖς κοινοὺς τόπους ἀτελευτήτους. Τὰ δ' ἐπίλοιπα εἰσὶν ἁπλῆ ἱστορία, ἧς ἥρως οὐδὲ κἂν παρίσταται ὁ Κολοκοτρώνης, διότι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀναφέρονται ἴσα πράττοντες πρὸς αὐτὸν ἢ καὶ πλείονα, ἀλλ' ἱστορία, ἕνεκα τῶν ἀνοικείων εἰκόνων καὶ τῆς χαλαρᾶς φρασεολογίας, καὶ τοῦ πλήθους τῶν παρελκουσῶν λέξεων δι' ὧν βύονται τὰ τοῦ ῥυθμοῦ κεχηνότα, ἀπολέσασα ὑπο τὸν κάλαμον τοῦ ποιητοῦ πᾶσαν τὴν ποίησιν ἥτις περιστέφει αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Τοῦ ποιήματος τούτου ἡ ἀρίστη περικοπή, ἂν καὶ ἀπ' αὐτῆς δὲν ἐλλείπουσιν ἐλαττώματα ὕφους (α), εἶναι ἴσως ἡ ἐν τῷ Δ'. ᾄσματι περιγραφὴ τῆς πυρπολήσεως τῆς Ναυαρχίδος ἔμπροσθεν τῆς Χίου, ἥτις καὶ εἰς δύω ἄλλα τῶν παρουσιασθέντων ποιημάτων ἀπαντᾶται.

Ὅσον ἡ τοῦ *Κολοκοτρώνη* ὑπόθεσις εἶναι ψιλὴ πάσης εὑρέσεως, τόσον πολύπλοκος καὶ ἐξηυρημένη εἶναι ἡ τοῦ *Ἕλληνος τῆς Κορίνθου*, κρᾶμα ἐφευρέσεων τετριμμένων, οὔτε εἰς τὰ ἤθη στηριζομένων οὔτε εἰς τὴν πιθανότητα, οὔτε ζωογονουμένων ὑπὸ γνησίου σπινθῆρος ποιητικοῦ, ἂν καὶ περιβάλλει αὐτὰς κέντρων ποιητικῆς φρασεολογίας. Ἤρχιζεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις,

« ὅτε ὁ Μάρκος, βλαστὸς τῆς Ἑλλάδος ὡραῖος κ' ἀνδρεῖος,

ἔρχεται ἐξ Ἰταλίας κατ' εὐθεῖαν εἰς ἕνα κῆπον τῆς Κορίνθου, ὅπου συνομιλεῖ τρυφερῶς μετὰ τῆς ἀγαπητῆς του Ἑλένης, λέγων αὐτῇ ὅτι ταλαντεύεται μεταξὺ δύω αἰσθημάτων, τοῦ νὰ μείνῃ παρ' αὐτῇ, ἢ νὰ τρέξῃ εἰς τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς πατρίδος,

« ὅπως διστάζει ἐκλέγων τῶν δύω της ἕνα φωστήρων »,

ὅπερ ὀλίγον ἄξιον τοῦ *ἀνδρείου* τούτου βλαστοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ Ἑλένη ἀκούει τὰ φύλλα τοῦ κήπου κινούμενα, καὶ εὐθὺς τὸν βιάζει νὰ φύγῃ διὰ νὰ σωθῇ. Ὁ ἀνδρεῖος Μάρκος ὅμως, φρονῶν, φαίνεται, ὅτι δεινὴ θὰ ἦτον ἡ τύχη του ἂν ἔπρεπε νὰ φεύγῃ πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὅπου τὰ φύλλα σείονται, μένει, καὶ πράττει ἀφρόνως μένων καὶ μὴ πεισθεὶς εἰς τὸ προαίσθημα τῆς φίλης του, διότι ἡ φίλη του εἶχε καὶ μνηστῆρα, οὗτος δὲ εἶχε ῥῖνα ὀξεῖαν, καὶ μόλις ἀφικόμενον τὸν Μάρκον, τὸν ἐνόησε, τὸν παρηκολούθησε, τὸν ἐπρόδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπὶ τίνι διδομένῳ ἄγνωστον, τὸν συνέλαβε δι' αὐτῶν, καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακάς. Ἐνταῦθα δὲ ἔρχεται ... ὄχι ἡ Ἑλένη, ἀλλὰ « ἡ Μαρία του, ἡ γλυκεῖά του Μαρία, ἡ ἀρχαία του φίλη », — διότι ὑπάρχει ἀρχαία καὶ ὑπάρχει καὶ νέα φίλη του, — καὶ τὸν σώζει δραπετεύουσα μετ' αὐτοῦ διὰ θαλάσσης. Ἀλλ' ἐπιδραμὸν πειρατικὸν πλοῖον, μετὰ πολλὰς σφαγὰς καὶ καταποντίσεις, τοὺς ἀναγκάζει νὰ σωθῶσι νηχόμενοι. Ἔπειτα ὁ Μάρκος φαίνεται μετὰ στρατιωτῶν, ψάλλων ὅτι θὰ *συντρίψῃ τὰ μέλη τῶν* ἐχθρῶν τῆς πατρίδος. Πρὶν ὅμως διαπράξῃ τοῦτο, ἔρχονται δύω ξένοι ὁπλοφόροι, καὶ ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ Μαρία του, ἡ παλαιά του φίλη, ἥτις *μῆνας πολλοὺς* τὸν ἐζήτει ματαίως, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ *ἀνδρεῖος βλαστός*, στρατηγῶν ἤδη, πιθανῶς δὲν ἐκρύπτετο. Ἀλλ' ἡ Μαρία, ἐννοοῦσα ὅτι ὁ Μάρκος δὲν τὴν ἠγάπα εἰμὴ ὡς ἀδελφὸς, καὶ μὴ ἀρκουμένη εἰς τοῦτο, περιφέρεται εἰς ἀγρίους βράχους, καὶ ψάλλει εἰς τὰ πτηνὰ καὶ εἰς τοὺς ποιμένας· ὁ δὲ Μάρκος, μέχρις οὗ θραύσῃ ἄλλων ἐχθρῶν μέλη, συλλαμβάνει τὸν ἀντεραστήν του, τὸν μνηστῆρα τῆς Ἑλένης, ὡς προδότην δῆθεν, καὶ οἰκτρῶς ζητοῦντα ἔλεος, ὑποσχόμενον μετάνοιαν, διατάττει καὶ τὸν κρεμοῦν, ὁ ἀπάνθρωπος. Τότε φθάνει ἡ Μαρία ῥακενδύτης, — ῥακενδύτης δὲ, διότι μόνον ὡς ἀδελφὸς ὁ Μάρκος τὴν ἀγαπᾷ, — ἀναγνωρίζει τὸν κρεμασθέντα ὡς ἀδελφόν της, καὶ ἀρὰς προφέρουσα, ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὰ δάση. Μέχρι τούτου προχωρεῖ τὸ ποίημα, καὶ ἐνταῦθα ἐδύνατο νὰ λήξῃ, διότι ὁ ἀναγνώστης οὐδὲν ἐνδιαφέρεται νὰ μάθῃ περαιτέρω περὶ τῶν προσώπων αὐτοῦ, ὧν τὸ μὲν ἐκρεμάσθη, τὸ δὲ μαίνεται, τὸ δὲ, ἡ Ἑλένη, τῷ εἶναι ἀδιάφορον, ὡς μόλις φανὲν, καὶ ὁ ἥρως, ὁ Μάρκος, ὁ τὰς φίλας του χρονολογικῶς διαιρῶν εἰς ἀρχαίας καὶ νέας, οὐδὲ συμπάθειαν ἐμπνέει, ἕνεκα μάλιστα τῆς ψυχρᾶς του ὠμότητος, καὶ τὴν τύχην του συνεπλήρωσε, στρατηγῶν ἤδη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· προκειμένου δὲ περὶ τοῦ ἀγῶνος, ὅστις ἀρξάμενος ἀποῤῥοφᾷ πᾶν τὸ ἐνδιαφέρον, τίς φροντίζει ἂν ὁ Μάρκος θὰ νυμφευθῇ τὴν Ἑλένην, ἢ ἂν θὰ νυμφευθῇ τὴν Μαρίαν, ἢ ἂν διόλου θὰ νυμφευθῇ; Ἀλλὰ, κατ' ἐπιστολὴν τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς ἀγωνοδίκας, τὸ ποίημα ἔχει καὶ ἐξακολούθησιν. Ὁ Μάρκος, ὅστις δὲν φαίνεται πολὺ λεπτῶν ἀρχῶν ἄνθρωπος, πείθει τὴν Ἑλένην νὰ τὸν νυμφευθῇ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν γονέων της, δὲν ἠξεύρομεν διατί ἀρνουμένων. Ἀλλ' ἐπέρχεται ἡ Μαρία καὶ ταράττει τοὺς γάμους των, κατηγοροῦσα αὐτοῦ ὡς ἀχαρίστου, καὶ ὡς φονέως τοῦ μνηστῆρος τῆς Ἑλένης, ἥτις Ἑλένη τὸν ἐγκαταλείπει διὰ τοῦτο, ἂν καὶ, ἤδη νυμφευομένη, ἦτον εὔλογον ν' ἀδιαφορῇ πλέον διὰ τὸν ἄλλον, διὰ τὸν παλαιὸν μνηστῆρα, ὃν ἄλλως ἐνομίζομεν ὅτι ἐμίσει, καὶ ὃν καθὸ προδότην, ἔπρεπε νὰ θεωρῇ ὡς δικαίως τιμωρηθέντα. Ἐγκαταλιποῦσα δ' αὐτὸν, ἐπιστρέφει πρὸς τὸν πατέρα της, ὅστις τὴν ἀποβάλλει, καὶ ἀποθνήσκων τὴν καταρᾶται, αὐτὴ δὲ γίνεται μοναχή.

α) Ὡς ὅταν λέγηται ὅτι οἱ Τοῦρκοι πατοῦντες ὅλοι πτώματα, τραγῳδοῦσιν ἄπαυστοι, καὶ ὁ Κανάρης ἀφίνει τὰ Ψαρὰ κατ' ὀλίγον, καὶ εὔχαρις βλέπει τὰ σκάφη τῶν Τούρκων, καὶ ὅταν βροντοκράζῃ (ἀντὶ βροντοκραγεῖ), καὶ ἀφήρπαξεν ἀντὶ ἀφήρπασε, καὶ ὅταν αἱ Χῖαι αἰχμαλωτίδες καίωνται μετὰ τῆς Ναυαρχίδος, ὡς εὔοσμον θυμίαμα εὐγλώττως προσφερθεῖσαι, κτλ. κτλ.

Μοναχὸς δὲ γίνεται καὶ ὁ Μάρκος μετὰ τὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἐξηκολούθησε πολεμῶν, καὶ ἐξομολογούμενος μίαν ἑσπέραν εἰς τὸν ἡγούμενον, τῷ λέγει ὅτι ἀπήντησέ ποτε τὸ σῶμα τῆς μνηστῆς του, τῆς μοναχῆς Ἑλένης, πνιγείσης ἐν ναυαγίῳ, καὶ ἀναγνωρίζεται μέχρι τέλους ἀδελφὸς τῆς Μαρίας καὶ τοῦ ἀντεραστοῦ του ὃν ἐκρέμασε, καὶ υἱὸς τοῦ ἡγουμένου, δι' ὃ ἀπέρχεται εἰς σπήλαια καὶ ὄρη, καὶ ἐξ ἑνὸς τῶν ὑψηλοτέρων ῥίπτεται εἰς ποταμὸν καὶ πνίγεται.

Ἴσως τοσοῦτον δὲν θὰ ἐνδιετρίβομεν εἰς τὴν ἐξιστόρισιν τῶν ἐναγωνίων περιπετειῶν τοῦ ποιήματος τούτου, ἂν δὲν ἐνομίζομεν καλὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀπό τινος χρόνου οἱ πλεῖστοι τῶν ποιητῶν ἡμῶν ἥρωες, ἀφ' οὗ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πολεμοῦσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, δέχονται τὴν ἐρωμένην των, ἐρχομένην ὑπὸ ἀνδρικὸν ἔνδυμα νὰ συμπολεμήσῃ μετ' αὐτῶν, ἔπειτα γίνονται μοναχοί, ἔπειτα ἐξομολογοῦνται, ἔπειτα ἀναγνωρίζονται ἀδελφοὶ τῶν ἐρωμένων των καὶ υἱοὶ τῶν ἐξομολογητῶν των, καὶ ἔπειτα ἀποθνήσκουσιν. Ὅλοι ἔχουσι συγγενικήν τινα φυσιογνωμίαν, ὅλοι φαίνονται ὑπὸ τὸν αὐτὸν γεννηθέντες ἀστέρα, ἀστέρα ὅμως οὗ αἱ ἀκτῖνες σπανίως διαλύουσι τὴν περιβάλλουσαν αὐτοὺς ἀτμοσφαῖραν ψυχρολογιῶν καὶ ἀπιθανοτήτων.

Ὁ αὐτὸς ποιητὴς συγκαθυπέβαλε καὶ δύω Ἐλεγεῖα, *τὸν Θάνατον* καὶ *τὴν Μελαγχολίαν*, ἐν στίχοις ὁμοιοκαταλήκτοις οὐχὶ κακοῖς, κοινῶν τόπων φορτικὴν ἐπανάληψιν.

Ὁ δὲ *Πύργος τῆς Βορδώνης* ἔχει ὑπόθεσιν πεζὴν ὅλως, ἀπιθάνως συνυφασμένην. Ἡ Κυρία Παχυγιάννη, κάτοικος τοῦ πύργου, ἔχει κρίσιν δι' ἕνα κῆπον πρὸς τὸν Μεχμὲτ Ἐμίνην, διοικητὴν τοῦ Μιστρᾶ, καὶ τὴν κερδίζει. Κατ' αὐτῆς στέλλει ὁ Ἐμίνης πρὸς ἐκδίκησιν λῃστάς· αὐτὴ δέ, καί τοι ἐγκαίρως εἰδοποιηθεῖσα, μένει μόνη εἰς τὸν πύργον μετὰ τῆς θυγατρός της καὶ δύω γεροντισσῶν, χωρὶς οὐδ' ἑνὸς κἂν ὑπηρέτου, καὶ τὴν νύκτα, ὅταν οἱ λῃσταὶ ἐπέρχωνται, φονεύει προχείρως ἡ ἰδία τρεῖς τέσσαρας καὶ τὸν ἀρχιλῃστήν, καὶ ἔπειτα καταβιβάζει ἀπὸ τὸ παράθυρον, διὰ νὰ φύγωσιν εἰς τὰ ὄρη τὴν θυγατέρα της μετὰ μιᾶς τῶν δύω γυναικῶν. Ἐπὶ τῆς φυγῆς των δὲ συλλαμβάνονται, οὐχὶ μὲν ὑπὸ τῶν λῃστῶν, ὡς ἦτον λίαν ἐνδεχόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Σελίμη, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐμίνη, ὅστις ἠγάπα τὴν κόρην, καὶ τῇ ἔψαλλε πρὸ καιροῦ μυστηριώδη ᾄσματα ἐκ τοῦ ἀπέναντι λόφου, καὶ ὅστις ἄκων ἄκουσαν τὴν φέρει εἰς μοναστήριον, καὶ ἐκεῖ βαπτισθεὶς τὴν νυμφεύεται. Μεταξὺ δὲ βαπτιζόμενος ἀναγνωρίζεται (ἰδού, ἀναγνωρίζεται καὶ αὐτός!) υἱὸς τοῦ ἀναδόχου του. Ἐπέρχεται δὲ καὶ εἴδησις ὅτι ὁ Ἐμίνης ἀπέθανεν ἀπόπληκτος,

» κ' οἱ νεόνυμφοι, ἀφ' οὗ τὴν εὐλογίαν
ἐδέχθησαν τῶν μοναχῶν, εὐθὺς μετὰ τὸν δεῖπνον
ἀπῆλθον ἵνα εὕρωσιν ἀλλοῦ τὸν φίλον ὕπνον! »

Ἡ δ' ὑπόθεσις τῆς *Σκιᾶς τοῦ Κωνσταντίνου* εἶναι κατὰ τοῦτο συγγενεστέρα πρὸς τὴν τοῦ *Κολοκοτρώνου*, ὅτι εἶναι καὶ αὐτὴ καθαρὰ ἱστορία, δραματικωτάτου συμβάντος, τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πεζὴ ἀφήγησις, καί τοι πολλὰς ἔχουσα τὰς παρεκβάσεις καὶ τὰς ἐπιφωνήσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος μάλιστα, ἀπὸ τῆς 37 στροφῆς, ἐν ᾗ λέγει ὅτι τῆς προδούσης τὴν Κωνσταντινούπολιν « φίλης Εὐρώπης, ὁ καιρὸς *θ' ἀποπλύνῃ τὴν ὀφρὺν* δι' ἔργων φιλίας, καὶ ὅτι « πολλοὺς θὰ γεννήσῃ υἱοὺς Βεραγγέρους», ὡς ἂν ἦν ὁ Βεραγγέρος ὁ μόνος ἢ ὁ ὕπατος τῶν φιλελλήνων, λαμβάνει μέχρι τῆς 54 στροφῆς ὕφος ἐφημεριδογράφου μᾶλλον ἢ πνεύματος μακαρίου, γνωρίζοντος καὶ ἀναγγέλλοντος τὰς βουλὰς τοῦ Ὑψίστου.

Μετὰ τὰ ποιήματα δὲ ταῦτα, ἀπαντῶνται τρία ἕτερα, τοῦτο ἔχοντα τὸ κοινὸν πρὸς ἄλληλα, ὅτι εἰσὶ τὰ μόνα ἀνήκοντα εἰς τὸ καθαρῶς λυρικὸν εἶδος. Ἡ λυρικὴ ποίησις, στερουμένη πλοκῆς, εὑρέσεως καὶ ἠθοποιήσεως, εἶναι ἁπλῶς ἡ κραυγὴ τῆς καρδίας, ἡ διὰ μουσοπνεύστου γλώσσης ἀποκάλυψις ποιητικῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Τὰ ἄφευκτα ἑπομένως αὐτῆς προσόντα εἰσίν, ὕψος ἰδεῶν, θερμότης αἰσθημάτων, στιχουργίας ἁρμονία, γλώσσης κάλλος καὶ ἐντέλεια. Τὸ ἓν ἐκ τῶν προκειμένων ποιημάτων, *Ἡ νεανικὴ καρδία* ἐπιγραφόμενον, στερεῖται πασῶν τούτων τῶν ἰδιοτήτων σχεδὸν ἐντελῶς, καὶ λυπηρὸν θὰ ἐλογιζόμεθα, ἂν σπουδαίως ὁ ποιητὴς αὐτοῦ φρονῇ ὅ,τι λέγει ἐν τῇ 105. στροφῇ τῆς δευτέρας ᾠδῆς του, ὅτι « ἡ ποίησις εἶναι τῆς ζωῆς του τὸ μόνον μέλλον. »

Ἀσυγκρίτως τούτων ἀνώτεραι εἰσὶν αἱ λυρικαὶ συνθέσεις αἱ ἐπιγραφόμεναι « *Ἐμπνεύσεις* », αἵτινες δὲν εἶναι μὲν ἀπηλλαγμέναι ἐλαττωμάτων περὶ τὴν φρασεολογίαν καὶ κυριολεξίαν (α), ἔχουσι δὲ καὶ ἀσθενῆ χωρία, ὡς τὴν οὐχὶ ἀξίως ἑαυτῆς περιγραφομένην φοβερὰν σκηνὴν τοῦ Ζαλόγγου, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔχουσι τὰ ἐπαινετά, στιχουργίαν μὲν ἀκριβῆ καὶ ἁρμονικήν, γλῶσσαν δὲ πολλάκις καλῶς κεχρωματισμένην, καὶ θερμότητα ποιήσεως εἰς τὸ αἴσθημα, καὶ εὐτυχεῖς τινας ἰδέας πρωτοτύπως ἐκφραζομένας. Ἔντονοι εἰσὶν αἱ ἀκόλουθοι στροφαὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ ζυγὸν Ἠπειρώτας·

«Ἀπ' ἐδῶ, ἀπὸ τῶν βράχων, ὅθεν ὁ Φλεγέθων ῥέει,
καὶ τὰ ῥεύματά του σύρει ὁ βραγχώδης Κωκυτός,
Ὦ! ποσάκις δὲν ἐφάνη ὁ γενναῖος νὰ παλαίῃ
τοῦ Σουλίου ἀετός!

—

»Μὲ παλάμην ὁπλοφόρον εἰς πυρίτιδος καπνοὺς
ἡ Σουλιώτισσα παρθένος ἐκ τῶν μαύρων της ὀρέων
ὡς μετέωρον ποσάκις δὲν ἐπέλαμψεν ὡραῖον,
τὸν Ἀλῆν καταπτοοῦσα μὲ θανάτου κεραυνούς!

—

(α) Χλόη θολὴ (σ. 13), δάκρυ ἰσχνὸν (σ. 13), κρύσταλλα (ἐπιθετικῶς) πλευρὰ (σ. 4), τὰ βήματα ἐξαντλοῦνται μόνον τὸν συριγμὸν τῆς αὔρας (αὐτ.), ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι εἰκὼν ἀσθενοῦς γυναικὸς (σ. 13), καὶ κλαίει ὡς παιδίον, ὅταν τὸ δέρῃ μητρυιὰ (αὐτ.) κτλ.

»Πᾶσα δρῦς δὲν ἦτο Κλέπτου φιλελεύθερος σημαία,
πᾶσα φωλεὰ θηρίου φωλεὰ ἁρματωλοῦ ;
Τότ' ἐσφρίγα, τότε ἔζη ἡλικία γραῖα, νέα,
ἀλλοῦ σπείρουσα τὸν τρόμον καὶ τὸν θάνατον ἀλλοῦ.

—

»Πᾶσα ῥάχις, πᾶσα πέτρα, τὰ ὑψώματα, τὰ ὄρη,
τῆς ἀνδρείας σας δὲν κεῖνται Μαυσωλεῖα ὑψηλά ;
Πῶς ἀπέμαθεν ἡ χείρ σας τόσον εὔκολα τὸ δόρυ,
καὶ ἡ ὄψις σας ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων νὰ γελᾷ ; »

—

καλαὶ αὗται αἱ ἐκ τῆς ᾠδῆς πρὸς τὴν ἄνοιξιν

«Εἰς τὴν ἐρήμην στέγην μου, ὦ χελιδών, τί θέλεις ;
μὴ θορυβῇς τὰς σκέψεις μου, ἀπόδημον πτηνόν.
Ἂν στεναγμοὺς μὲ στεναγμοὺς νὰ συνενώσῃς μέλλῃς,
ἂν νὰ μεμφθῇς τὸν οὐρανόν,
πλησίασόν με· ἀλλ' ἐὰν ἡ ἄνοιξις σὲ στέλλῃ
τοῦ ἐρχομοῦ της πρὸς ἐμὲ χαρμόσυνον Ἑρμῆν,
ἐὰν ἐκείνην ψάλλωσι τῆς γλώσσης σου τὰ μέλη,
δὲν ἦλθες εἰς κατάλληλον, ὦ χελιδών, στιγμήν.»

ὅπου ὅμως ἡ πεζὴ φράσις « *εἰς κατάλληλον στιγμὴν* » δὲν ἁρμόζει εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Καὶ ποίησιν περιέχει τὸ τέλος τοῦτο τῆς ᾠδῆς εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα·

«Ὡς φέρετρον τοὺς ὤμους των εἰς τὸ φρικτὸν φορτίον
προσέφερον οἱ δαίμονες, καὶ ε'ς τὸν ᾄδην κάτω
τὸ θῦμα κατεβίβαζον τῶν μαύρων Ἐριννύων,
ἐν ᾧ τὴν ἁμαρτίαν του εἰσέτι κατηρᾶτο.

—

»Ἀλλ' ὅτε τοῦ Ἀχέροντος προσήγγισαν τὸ ῥεῦμα,
τὸ ῥεῦμα δρόμον ἤλλαξε, φριττόντων τῶν δαιμόνων.
ὁ Κέρβερος ἐσίγησε καταπλαγείς, καὶ μόνον
ὁ Κάϊν ἐπλησίασε τὸ ἀδελφόν του πνεῦμα.»

—

Προτερήματα ἀνάλογα τοῖς τῶν ἐμπνεύσεων τούτων ἔχει καὶ ἡ ἑτέρα συλλογή, ἡ ἐπιγραφομένη « *Ποιημάτια* », κάλλος στιχουργίας, ἀκρίβειαν καὶ καθαρότητα γλώσσης, φράσεως πλοκὴν ἔντονον καὶ ἐπιμελῆ, ἂν οὐχὶ πάντοτε (α), ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ἐν γένει αἴσθησιν τοῦ καλοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ. Ὑπὸ δὲ τὸ ἐν γένει καλὸν αὐτῶν περίβλημα, περιέχουσι τὰ δοκίμια ταῦτα μεταξύ τινων ἀσημοτέρων, καί τινων κοινῶν τόπων, συχνὰ τ' ἀποδεικνύοντα καὶ φαντασίας πλοῦτον κα αἰσθήματος περιουσίαν, ὡς εἶναι τὸ ποιημάτιον τὸ ἐπιγραφόμενον « *Ἄγαλμα* ».

« Ἦτον ὡραῖον ἄγαλμα ἀρχαιοτάτων χρόνων,
σωθὲν ἐκ τῶν κατακτητῶν, σωθὲν ἐκ τῶν αἰώνων.
Θλῖψιν τινα ἐξέφραζεν ἡ εὐγενὴς μορφή του,
καὶ ἔργον μεγαλοφυοῦς ἐφαίνετο τεχνίτου. »

Τοῦτο ἐπικαλεῖται ὁ ποιητὴς ὡς μάρτυρα τῶν ἡμερῶν ἐφ' ὧν ἵστατο ἱδρυμένον, καὶ δι' αὐτοῦ παριστᾷ εὐφυῶς μικρογραφίαν τῆς ἀρχαιότητος. Δὲν νομίζομεν δὲ δίκαιον νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸν καλὰ ὑποσχόμενον ποιητὴν τοῦτον, χωρὶς νὰ παραθέσωμεν καὶ ἐξ αὐτοῦ καί τι παράδειγμα, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκλέγομεν μέρος τοῦ ποιηματίου τοῦ ἐπιγραφομένου « *Ὁ μέγας Ἐπαίτης.* »

«Ἄνεμος πνέει ψυχρὸς χειμῶνος,
καὶ ἤδη στρῶμα παχὺ χιόνος
τὴν γῆν καλύπτει.
Εἶναι κλεισμένη πασα οἰκία
εἰς τὸ χωρίον, καὶ ἡ ἑστία
σπινθῆρας ῥίπτει.

—

«Ἐπαίτης ἵσταται εἰς πρὸ θύρας,
κ' ἐξ ἡμιθραύστου ἐκχέει λύρας
ᾠδὰς γλυκείας.
Οἱ ὀφθαλμοί του εἶν' ἐσβεσμένοι.
καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἐντός των μένει
πῦρ εὐφυΐας.

—

« Ἀνοίξατέ μου, ἀνοίξατέ μου !
Αἱ χεῖρες ἤδη αἱ γηραιαί μου
παγώνουν, φίλοι.
Σχεδὸν ἐξέλιπεν ἡ ψυχή μου,
καὶ παγωμένη φεύγ' ἡ πνοή μου
ἀπὸ τὰ χείλη.

—

» Ἄσυλον δότε μοι στιγμιαῖον,
καὶ θὰ σᾶς ψάλω ᾆσμα ὡραῖον.
Στέγασμα μόνον
μ' ἀρκεῖ, καὶ ἄρτου μικρὸν ψιχίον,
ἀφ' οὗ διάγω, πεινῶν, τὸν βίον,
καὶ ζῶ παγόνων.

—

» Ναί, θὰ σᾶς ψάλω ᾆσμα ὡραῖον,
ἔργ' ἀθανάτων καὶ ἡμιθέων
ἢ καὶ ἀνθρώπων,
ἔργα θὰ εἴπω μαχῶν ὀργίλα,
θὰ περιγράψω ἤθη ποικίλα
ποικίλων τόπων.

—

» Θ' ἀπαριθμήσω στρατὸν ἡρώων
ἁπανταχόθεν δραμόντ' ἀθρόον
πρὸς τὸν ἀγῶνα,
ὅπου ὑπῆρξε ποτὲ ἡ Τροία,
καὶ ὅπου σήμερον τὰ θηρία
πλανῶνται μόνα.

—

»Θὰ περιγράψω τοῦ Ἀχιλλέως
τὰς πράξεις, ὅσα θνητὸς καὶ νέος
ἔπραξε θεῖα,
πῶς ἠγωνίσθη αὐτὸς μεγάλως
εἰς τὸν ἀγῶνα, εἰς ὃν τὸ κάλλος
ὑπῆρξ' αἰτία.

—

(α) Ὁμοιοκαταληξία τῆς ληγούσης οὐχὶ ἀκριβής. Ἐχθρὸς = φοβερόν. (στ. 122 καὶ 126), κατὰ παράβλεψιν. «Ὦ ! ἦχοι ἕως ποῦ τῆς φωνῆς του» (στ. 321), στίχος παράτονος. Πολλὰ ωσι ἀντὶ ουσι, ἴσως παροράματα τῆς ἀντιγραφῆς, διότι δὲν ἀπαντῶνται ἐν ὁμοιοκαταληξίαις. « Ἔκαμες θύματα » (στ. 54), ψεκτέον. Ὁμοίως « νέφος φρικτοῦ θανάτου ἀπειλοῦν τὰ τέκνα του » (στ. 214)· ὁμοίως ὅτι ὁ πλούσιος « εἶδε τα ῥάκη τῶν πενήτων, κ' ἐξηφανίσθη τ' ὄνειρον τῆς τρυφηλῆς ἀπάτης, » κτλ.

» Πῶς τῆς Ἰθάκης ὁ Ἄναξ γέρων
πρὸς μακρὰς χώρας τὸ βῆμα φέρων
ἀπεπλανήθη.
Ἐκεῖ δὲ πόσας ἤκουσε γλώσσας
κ' ἐθνῶν σωρείας εἶδεν ὁπόσας,
κ' ἔμαθεν ἤθη.

—

» Ἀλλὰ ἡ θύελλα ἐπαυξάνει,
καὶ νὰ μὲ σώσῃ οὐδεὶς ἐφάνη.
Οἱ ἐνοικοῦντες
θερμοὶ παγόνοντα λησμονοῦσι,
καὶ τὸν ἐπαίτην περιφρονοῦσι
αὐτοὶ πλουτοῦντες.

—

» Ἀνοίξατέ μοι. Τυφλὸς καὶ γέρων,
βῆμα κλονούμενον περιφέρων
τοσοῦτον χρόνον,
παντοῦ εὑρίσκω σκληρὰς καρδίας,
παντοῦ βασάνους καὶ κακουχίας,
παντοῦ τὸν πόνον.

—

» Πλανῶμαι πάντοτε συναθροίζων
γνώσεις, καὶ ἅμα διασκορπίζων
τὰ ᾄσματά μου.
Ἀλλ' οὐδ' ἡ μνήμη μου κἂν θὰ ζήσῃ,
κ' ἡ πλὰξ τοῦ τάφου μου θὰ ἐγκλείσῃ
καὶ τ' ὄνομά μου.

—

» Ἐν μέσῳ τόσων δεινῶν καὶ πόνων
μὲ παρηγόρουν ἐλπίδες μόνον
ἀθανασίας.
Γενεὰς ἄλλας δικαιοτέρας
ἤλπιζα μάτην. Ἰδοὺ τὸ πέρας
ζωῆς ἀθλίας.

—

« Ἡ ὥρα ἔφθασε τοῦ θανάτου,
ἐνῷ εἰς ὄνειρα ἀθανάτου
ἔπλεον κλέους,
καὶ μόλις σύρων ἀσθενὲς σῶμα,
ἤλπιζον, ἄφρων ἐγώ, ἀκόμα
καιροὺς ὡραίους! » . .

—

. . . .

—

Ἀλλ' αἴφνης ἔπαυσεν ἡ ᾠδή του,
ἡ λύρα ἔπεσε, τοῦ πρεσβύτου
κτῆμα ἀρχαῖον.
Ὁ τελευταῖος δὲ ταύτης στόνος
μὲ τὴν ἐσχάτην πνοήν του μόνος
ἐμίχθη κλαίων.

—

Καὶ μὲ χιόνος τὸ πρωῒ στρῶμα
ποιμήν τις εὗρε γέροντος πτῶμα
κεκαλυμμένον.
Ἐκράτει ἔτι παρὰ τὴν χεῖρα
λύραν, κ' εἰς ταύτην « Ὁμήρου λύρα »
ἦν γεγραμμένον.

κ.τ.λ.

—

Ἕτερον δὲ τῶν *Ποιηματίων* τούτων, ἐπιγραφόμενον « *πρὸς τὸν Κανάρην,* » περιέχει τὴν αὐτὴν σκηνὴν ἥτις περιγράφεται καὶ ἐν τῷ *Κολοκοτρώνῃ*, τὴν τῆς ἐν Χίῳ πυρπολήσεως τῆς Ναυαρχίδος, πολὺ ὅμως ἐκείνης καλλιεπέστερον. Παρατρέχομεν ὅμως αὐτήν, διότι ὑπ' ὄψιν ἔχομεν καὶ τρίτην τοῦ αὐτοῦ ἀνδραγαθήματος ἐξεικόνισιν, ἀμφοτέρων τῶν ἄλλων ζωηροτέραν καὶ ποιητικωτέραν, καὶ περιεχομένην ἐν ποιήματι ἄγοντι ἡμᾶς εἰς τὸ τελευταῖον ὀροπέδιον, ἐφ' οὗ θάλλουσι τὰ κάλλιστα τῶν κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος φυέντων ποιητικῶν προϊόντων. Τῆς κατηγορίας ὂν τοῦτο τῶν ἐπικῶν ἢ διηγηματικῶν ποιημάτων, ἐπιγράφεται « *Ἅγιος Μηνᾶς,* » καὶ διαπρέπει μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτάτων ἐν τοῖς ὑποβληθεῖσιν, ἂν καὶ ὑπερβολικὴν εὕρομεν τὴν εἰς ἑαυτὸν πεποίθησιν τοῦ ποιητοῦ, ἀξιοῦντος ἐν τῇ ἄλλως ὡραίᾳ πρὸς τοὺς κριτὰς προσφωνήσει του, ν' ἀντιπαραβληθῇ πρὸς ἕνα τῶν συνεχέστερον στεφέντων ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις, ὃν καὶ εἰρωνεύεται, λέγων·

> « καὶ μὲ τοὺς ἑξαμέτρους του, ἑξάπηχυς τὸ πλάτος,
> ὁ φίλος Ὀρφανίδης μας δὲν μὲ πτοεῖ συγγράφων· »

διότι, ἂν καὶ τὸ ποίημά του ἔχῃ πολλὰς ἀρετάς, δι' ἃς δύναται ὁ ποιητὴς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐφάμιλλος τῶν προαριστευσάντων, ἔχει ὅμως καὶ ἐλαττώματα, δι' ἃ ἔπρεπε νὰ πτοηθῇ τὴν σύγκρισιν προκαλῶν πρὸς ἕνα τῶν μᾶλλον εὐδοκιμησάντων μεταξὺ αὐτῶν.

Ἀρχόμεθα δ' ἀπὸ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ποιήματος τούτου, καθ' ὃ θεωροῦντες αὐτὰ ὡς ἥττονα τῶν προτερημάτων, καὶ εἰς αὐτὰ θέλομεν λεπτολόγως μᾶλλον ἐνδιατρίψει, διότι ὅσῳ πλησιέστερον τῆς ἐντελείας τὸ ποίημα, τόσῳ ἀξιώτερον προσοχῆς, ὅσῳ χρηστοτέρας παρέχει ἐλπίδας ὁ ποιητής, τόσῳ ἀφθονώτερος πρέπει νὰ δαψιλεύηται ὁ σπόρος τῆς ἐπικρίσεως, καθὸ δυνάμενος ποτὲ ἐκ γονίμου ἐδάφους νὰ βλαστήσῃ γενναίους καρπούς. Ἄλλως τε εἰς καλὸν ποίημα δύναταί τις νὰ καταδείξῃ λεπτομερῶς ἐλαττώματα· εἰς δὲ κακόν, τί νὰ καταδείξῃ ὅταν εἶναι ὅλον ἐλάττωμα;

Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν στιχουργίαν, πλὴν τῆς ἀτελοῦς εἰς τὴν λήγουσαν ὁμοιοκαταληξίας, ἀπαντῶνται καί τινες, σπάνιοι ὅμως, τραχεῖς ἢ παράτονοι στίχοι (α), καὶ τὸ *αἰσθήματα ἐνδομύχως* (Α, 8), πρέπει ὡς ἀτέλεια νὰ θεωρηθῇ, διότι εἰς τὴν καθαρὰν τοῦ ὅλου ποιήματος γλῶσσαν δὲν ἐγχωρεῖ ἡ τοιαύτη τῶν φωνηέντων συναλοιφή, ἡ δ' ἔκθλιψις ἔσται τραχεῖα. Ὁμοίως δὲ καὶ ὑπὸ τὴν γλωσσικὴν ἔποψιν ἀπᾴδει πρὸς τὸ λοιπὸν καθαρεῦον ὕφος ἡ συγκοπὴ *'ς τὸν 'ς τὴν*, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ καὶ τοῖς χυδαίοις ὀλίγον συνήθης *'κεῖνος* (Γ, 15), καίτοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπαντωμένη. Ὁμοίως μεμφόμεθα καὶ τὴν γενικὴν *δὲν ὡμοίαζε*

(α) « Κ' ἦς τινος οὔτ' ἐφάνη, (Α, 2). « Ἐν μέσῳ σιγῆς ἱερᾶς (Α, 8). « Κ' ᾐσθάνθη λεπτὸν φρικασμόν.» (Α. 15), κτλ.

τοῦ *πατρὸς* (Δ, 3), καὶ ὠφελούμεθα μάλιστα τῆς περιστάσεως ὅτι ἐνετύχομεν τῷ κακοζήλῳ τούτῳ ἰδιωτισμῷ οὐχὶ μόνον ἐν ἐκείνοις τοῖς ποιήμασιν, ἐν οἷς οὐδὲν ὑγιές, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑνὶ τῶν δοκιμωτέρων, ὅπως ἐξανιστῶμεν κατ᾽ αὐτοῦ, κινδυνεύοντος, ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου ἄντλου τῆς χυδαιολογίας νὰ κατακλύσῃ τὴν σημερινὴν ἡμῶν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν, καὶ προστατευομένου ὑπό τινων, θεωρούντων ὡς ἀποπνέον κλασικὴν χάριν τὸ *καὶ μοῦ εἶπες καὶ σοῦ εἶπα*, καὶ διϊσχυριζομένων ὅτι τὴν ἀρχαίαν καὶ παρ᾽ ἡμῖν τόσον εὐκόλως καθιερωθεῖσαν δοτικὴν πρέπει ν᾽ ἀντικαθιστῶμεν οὐχὶ κἂν διὰ τῆς ἐν κοινῇ χρήσει αἰτιατικῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς γενικῆς, ἐπὶ τῷ κωμικῷ λόγῳ ὅτι ἀμφότεραι εἰσὶ πλάγιαι πτώσεις· καὶ ἕτερα δέ τινα ἀπαντῶνται τὰ κατακριτέα ἐν τῷ ποιήματι, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς γραμματικῆς ἀκριβείας, καὶ ὑπὸ τὴν ἔτι σπουδαιοτέραν τῆς φράσεως καὶ τοῦ ὕφους, ὧν παραδείγματα συντομίας χάριν παραπέμπομεν εἰς σημείωσιν (α).

Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον τῶν ἐλαττωμάτων εἶναι, νομίζομεν, ἡ τοῦ μύθου τοῦ πονήματος εὕρεσις καὶ διασκευή. Ξένος περὶ ἑσπέραν ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἐν Χίῳ ἐρημεκκλήσιον τοῦ ἁγ. Μηνᾶ, καὶ ἐβαρυθύμει ἀναπολῶν τὰς σφαγὰς ὧν ἡ θέσις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἓν τῶν φοβερῶν θεάτρων, διότι καὶ αὐτὸς ἦν τῆς σκηνῆς ἐκείνης ἥρως καὶ θῦμα. Βλέπων δὲ αὐτὸν γέρων ἱερεύς, καὶ ἐννοῶν ὅτι

> « μέγας πόλεμος τελεῖται αἰσθημάτων
> ἀνίας, παθημάτων,
> ἐντὸς ἁ γ ν ῆ ς ψυχῆς »,

καὶ ἀκούων αὐτὸν « ἐκφωνοῦντα φ ρ ι κ α λ έ ω ς » ὅτι τὴν κόλασιν αὐτὴν τὴν κλείει εἰς τὰ στήθη », « ἐθλίβη καὶ αὐτὸς », καὶ τῷ λέγει ὅτι ὁμιλεῖ πρὸς « δυστυχέστερον » αὐτοῦ, διότι

> « κἂν ὑπὸ μέτωπον ὠχρὸν
> καὶ ἐῤῥυτιδωμένον
> δὲν κρύπτει ὡπλισμένον
> κ᾽ ὀργίλον συνειδός »,

ἐνῷ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν « φλέγει κρατὴρ παθῶν σφοδρῶν ». Ἀφ᾽ οὗ δ᾽ οὕτως ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνεπιστεύθησαν ἀλλήλοις ὅτι μεγάλα ἦσαν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰ πάθη των, προσέρχονται εἰς τοῦ ναοῦ τὴν πύλην, ὅπου

> « ἐθρήνει τρίτον πλάσμα ἐπίσης δυστυχὲς »
> . . . .
> « γυνὴ προβεβηκυῖα, ἀλλ᾽ ἔτι θελκτική ».

« Ἀκόμα ἓν θῦμα συμφορᾶς » λέγει ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸν ξένον, προσθέτων ὅτι « οὔτε τ᾽ ὄνομα γνωστὸν τῷ εἶναι τῆς ἀθλίας ». Τότε ὁ ξένος διηγεῖται τὴν ἱστορίαν του εἰς τὸν ἱερέα, καὶ εἶναι « ὁ τῶν παθημάτων του βαρὺς ὁρμαθὸς » ὅτι παρευρέθη εἰς τὴν σφαγὴν τῆς Χίου, καὶ ἀπώλεσεν ἐκεῖ τὸν πατέρα καὶ τὴν ἐρωμένην του. Ἀλλ᾽ ἐκεῖ ἐξέρχεται τοῦ ναοῦ ἡ προβεβηκυῖα γυνή, καὶ « μετ᾽ *εὐήχου* θερμῆς στοναχῆς » ἀνακράζουσα « Παῦλε, Παῦλέ μου », ἀναγνωρίζει ἐν τῷ ξένῳ τὸν ἐραστήν της, ὡς καὶ ὁ ξένος ἐν τῇ προβεβηκυίᾳ γυναικὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἐρωμένην του Ἀγαθήν. Καὶ τότε αὐτή, « μετὰ μικρὰν ἀλλ᾽ εὔγλωττον σιγὴν *ἀκμαίου πάθους* », διηγεῖται πῶς ἀπέφυγε νὰ γίνῃ γυνὴ τοῦ ἅρπαγός της Ὀθωμανοῦ, ὅστις ἐνίοτε μετεχειρίζετο τὰς παρακλήσεις ἐνίοτε δὲ τὰς ἀπειλάς· πῶς δ᾽ ὅταν μίαν ἡμέραν ἐντελῶς ἐξεμάνη κατ᾽ αὐτῆς, αἴφνης ἰδὼν ἕνα σταυρὸν ὃν αὐτὴ ἐφόρει, ἐκυριεύθη ὑπὸ φρίκης, τὴν ἀφῆκεν ἐλευθέραν καὶ ἔφυγε. Τότε δ᾽ ἐλθούσης τῆς σειρᾶς καὶ τοῦ μοναχοῦ νὰ διηγηθῇ τὰ συμβάντα του καὶ τὰ πάθη του, λέγει καὶ αὐτὸς ὅτι ἐγεννήθη Χριστιανός, ἀλλὰ « μικρὸν παιδίον τὸν ἥρπασαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου », καὶ τὸν ἐτούρκευσαν. Γενόμενος δὲ κατ᾽ ὀλίγον μέγας χριστιανομάχος καὶ Πασᾶς, παρευρέθη, καὶ πολλὰς θηριωδίας ἔπραξεν, εἰς τὴν σφαγὴν τῆς πατρίδος του Χίου, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἥρπασε τὴν Ἀγαθήν, ἣν ἀνεγνώρισεν ὡς ἀδελφήν του, ὅταν εἶδε τὸν σταυρὸν ὃν αὐτὴ ἐφόρει. Μετὰ δὲ ταῦτα παρευρέθη καὶ εἰς τὴν πυρπόλησιν τῆς ναυαρχίδος, καὶ ἔκτοτε μεταμεληθείς, καὶ εἰς θεογνωσίαν ἐλθών, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ καταντήσας τέλος εἰς Χίον, ἔμενεν ὡς ἱερεὺς εἰς τὸν ἅγ. Μηνᾶν. Καιρὸν δέ τινα μετὰ τὴν τριπλῆν ταύτην ἐξομολόγησιν, οἱ δύω ἄνδρες ἀπέθανον, διότι πλησίον τῆς μονῆς ἔκειντο δύω τάφοι, καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν προσηύχετο « γραῖα γυνή,

> « σεμνὴ ὡς νάρκισσος ὠχρός, ὡς ἴον μελαγχολική ».

Μετὰ ταῦτα δὲ ἀπέθανε καὶ αὐτή, διότι ὁ ποιητὴς

> « ᾽ς τοὺς τάφους ἐπανέκαμψε μετὰ καιρὸν ἀθύμως;
> « ἀλλ᾽ ἀντὶ δύω . . . εὗρε τρεῖς ».

Τοιαύτη εἶναι ἡ πλοκὴ τοῦ ποιήματος· ἐν αὐτῇ δὲ πρῶτον παρατηροῦμεν, ὅτι ὅλαι αἱ συμφοραὶ καὶ ὅλος ὁ ὁρμαθὸς τῶν παθῶν τῶν προσώπων, τοὐλάχιστον τῶν δύω ἐκ τῶν τριῶν, εἰσὶ κατ᾽ οὐδὲν ἀνώτερα τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφορῶν ὅσαι ἐπέπεσαν ἐπὶ τὴν πολύστονον Χίον κατὰ τὴν φοβερὰν τῆς σφαγῆς ἐκείνην ἡμέραν. Ὅταν ὁ ποιητὴς ἐξελίσσῃ ζωηρῶς ἐνώπιον ἡμῶν τὴν αἱματηρὰν καὶ πολύδακρυν ἐκείνην εἰκόνα ἐξολοθρεύσεως τοσούτων χιλιάδων ἀνθρώπων, σφαγῆς συζύγων εἰς τὰς ἀγκάλας συζύγων, ἀδελφῶν πλησίον ἀδελφῶν, βρεφῶν εἰς τοὺς μαστοὺς τῶν μητέρων των, καταστροφῶν καὶ

(α) « Ἀ κ ο υ μ β ᾷ » (Δ, 4), λέξις λατινική· « Ἐ γ γ η ρ ά σ α ς » (Α, 7), ἀντὶ γηράσας. « Δ α κ ρ υ β ρ ε χ ὴ ς » (Α, 13), ἀντὶ δακρύβρεκτον. « Ἐ γ γ ί ξ ω ». (Α, 20). ἀντὶ ἐγγίσω.

> « Ἡ ἄλλη (χεὶρ) μ᾽ ἀ θ υ μ ί α ν
> τὸ μέτωπον κρατεῖ,
> ὡ ς ἄ ν θ ρ ω π ο ς. ὅστις ζητεῖ, κτλ. » (Α,6)

Ἡ χεὶρ δὲν κρατεῖ μ᾽ ἀθυμίαν, οὔτε ὁμοιάζει ἄνθρωπον. « Ἐ ν μ έ σ ῳ σ ι γ ῆ ς » (Α, 3) ξενικόν. « Φ ο β ε ρ ὰ αἰσθήματα » (Αὐτ.) τὰ ἐμπνεόμενα ὑπὸ ἤχου. « Φ ρ ι κ α λ έ ω ς ἐκφωνεῖ » (Α, 9). « Τὸ πάθος κινεῖ τ ὸ β ά θ ο ς τ ῶ ν σ τ έ ρ ν ω ν » (Αὐτ.). « Τ ε λ ε ῖ τ α ι πόλεμος » (Α, 13). « Λύπη ἀ λ γ ε ι ν ή » (Αὐτ.), ὅπου τὸ ἐπίθετον παρέλκει. « Ἐ κ ε ρ μ ά τ ι ζ ε τοὺς ἐχθροὺς (Β, 1). « Σ μ ῆ ν ο ς φύλλων » (Γ, 15), « Λ α β ὼ ν ὕ φ ο ς ἐ μ π λ ή κ τ ο υ » (Αὐτ.). κτλ.

σεων, τίνα ἰδίαν συμπάθειαν δύνανται ν' ἀπαιτήσωσιν ἡ Ἀγαθὴ καὶ ὁ Παῦλος, οἵτινες εἰσὶ δύω ἐν μυριάσι, καὶ οὗτοι οὐδὲ κἂν παθόντες ὅσα οἱ ἄλλοι, καὶ μέχρι τέλους ἀβλαβεῖς σωθέντες, ὅσον καὶ ἂν κλαίωσι τὰς συμφορὰς των καὶ τὰ « ψυχοβόρα » των πάθη. Καὶ ἐπειδὴ περὶ παθῶν ὁ λόγος, ἂς ἐνθυμίσωμεν ὅτι παρὰ τοῖς νέοις ἡμῶν ποιηταῖς μεγίστη γίνεται χρῆσις καὶ κατάχρησις τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφορῶν, αἰσθηματικῆς κληρονομίας, νομίζομεν, τοῦ *Ὁδοιπόρου*, θετοῦ υἱοῦ τοῦ Βύρωνος.

Ἡ βάσις λοιπὸν αὐτὴ τοῦ μύθου δὲν εἶναι ἐπιτυχής, διότι τὸ ἐνδιαφέρον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εὑρίσκεται κατεστραμμένον, καὶ ψυχρῶς ὁ ἀναγνώστης παρορᾷ τὰς ῥανίδας τῶν δακρύων τῶν ἡρώων τοῦ ποιήματος, ὅταν ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὠκεανὸν τῶν δακρύων ὅλης τῆς νήσου. Ἔπειτα δὲ πόσον ἐξηυρημένη, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀπίθανος ἡ πλοκή! Πῶς ἐκ τῆς πρώτης ὄψεως τοῦ ξένου ἐννοεῖ ἀμέσως ὁ ἱερεὺς ὅτι ἡ ψυχή του εἶναι ἁγνή, καὶ ὅτι ἔχει παθήματα καὶ ἀνίας; Ἡ ἀθυμία αὐτοῦ δὲν ἐδύνατο νὰ προέρχηται καὶ ἐξ ἁπλοῦ καμάτου, ἢ κεφαλοπόνου, ἢ ἄλλης τινὸς αἰτίας, περὶ ἧς ἀδιάκριτον ἦν ἴσως νὰ πολυπραγμονῇ ὁ ἱερεύς; Ἔπειτα ἔστω ὅτι κατὰ τύχην εἰς τὸ αὐτὸ ἐρημεκκλήσιον ἀπηντήθησαν ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ μνηστὴρ τῆς Ἀγαθῆς. Ἀλλ' ἡ τύχη αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶναι θαυματουργός, ὥστε νὰ φέρῃ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν, ἀδελφόν, ἀδελφὴν καὶ μνηστῆρα, ἐκ διαφόρων γωνιῶν τοῦ κόσμου ὁρμωμένους, ἀγνώστους πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐκεῖ ἀναγνωριζομένους. Τὸ δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως τετριμμένον τέχνασμα, δὶς ἐπαναλαμβάνεται ὡς πρὸς τὴν Ἀγαθήν.

Ἔπειτα, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς σφαγῆς τῆς Χίου ἐσώθη ὁ Παῦλος, ἂν ἦτον ἄνθρωπος ἔχων ἀξίωσιν νὰ ἐμπνεύσῃ συμπάθειαν καὶ ἐνδιαφέρον, ἔπρεπεν, ἀντὶ νὰ περιφέρεται εἰς τὰς ἀγρίας ὀρδὰς τῆς Ἀσίας, ζητῶν ματαίως τὴν ἐρωμένην του, ἥτις, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, πιθανώτατον ἦτον νὰ ἐσφάγῃ καὶ αὐτή, ἔπρεπε νὰ ζωσθῇ τὸ ξίφος τοῦ στρατιώτου, καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τῶν συμπατριωτῶν του, ὅτε καὶ ἡ μνηστή του ἦν εὐκολώτερον νὰ τὸν εὕρῃ. Ὁ δὲ Ἀβδουλᾶς, ἀφ' οὗ τόσον καιρὸν εἶχε τὴν Ἀγαθὴν εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καὶ τόσον περιπαθῶς τὴν ἠγάπα, πῶς ἦν δυνατὸν νὰ τὴν βλέπῃ καθ' ἑκάστην πρὸ τριῶν ἐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγ. Μηνᾶ, καὶ νὰ μὴ τὴν γνωρίσῃ; Ἴσως μάλιστα ἀπίθανον εἶναι νὰ μὴ τὸν γνωρίσῃ καὶ αὐτή, διότι ὡς μοναχὸς ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸν πώγωνα, ὡς τὸν εἶχε καὶ ὅταν ἦτον πασᾶς. Τοιαύτην ἡ παρέλευσις τῶν ἐτῶν ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐπιφέρῃ ἀλλοίωσιν. Ἄλλως τε, ἂν τόσα παρῆλθον ἔτη, διατί ἡ Ἀγαθὴ μόνον πρὸ τριῶν ἐτῶν νὰ ἔλθῃ εἰς Χίον; Ποῦ διέτριβε πρίν, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της;

Ἀλλὰ τέλος πάντων εὐτυχῶς ἀναγνωρισθέντες, διατί ν' ἀποθάνωσι; Διατί ὁ ἱερεύς, ὁ πρώην Ἀβδουλᾶς δὲν νυμφεύει τὴν ἀδελφήν του πρὸς τὸν Παῦλον; Ἡ ζωή των, τῶν δύω κἂν μνηστήρων, δὲν καθίσταται ἀδύνατος ὡς ἐκ τῶν προλαβόντων των, καὶ ὁ Ἀβδουλᾶς αὐτὸς διὰ τῆς μετανοίας του ἐξηγόρασε τὰς πρώην κακίας του. Ὁ θάνατός των δὲν πηγάζει ἐξ αὐτοῦ τοῦ δράματος, διὰ τοῦτο εἶν' ἐπεισόδιον μὴ συγκινοῦν.

Ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα περὶ τὴν πλοκὴν ἐξαγοράζουσι στιχουργία ἁρμονική, ἰδέαι καλαὶ καλῶς ἐκφραζόμεναι, γλῶσσα συνήθως γραφική, φαντασίας ζωηρότης, εἰκόνων ἀλήθεια, τὰ πλεῖστα τῶν προτερημάτων ἅτινα, ἂν ἐφηρμόζοντο εἰς ὑπόθεσιν καλῶς ἐπινενοημένην καὶ συνηρμολογημένην, ἐδύναντο νὰ παραγάγωσιν ἄριστον ποιητικὸν προϊόν.

Ἰδοὺ ὡραῖαι τινὲς περικοπαὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς φοβερᾶς ἐν Χίῳ σφαγῆς τῶν χριστιανῶν. (Ἆσμ. Β. 18—20.

Ἐνῷ ταῦτα 'ς τὴν θύραν συμβαίνουν,
πρὸς τὴν κάτω γωνίαν ἐκεῖ
ἠκολούθει σκηνὴ τραγική.
Οἱ ἐχθροὶ τὴν κρημνίζουν κ' ἐμβαίνουν.
Εἰσπηδῶσι δ' ὡς τίγρεις πεινῶσαι,
ὡς εἰς ποίμνιον λύκοι κακοί,
κ' ἐν ᾧ αἷμα διψοῦν φονικοί,
τὸν Θεὸν βλασφημοῦσιν αἱ γλῶσσαι.
Σφαγὴ ἤρξατο τότε ἀγρία,
μικτὴ μ' ὕβρεις, κραυγὰς κ' ἀπειλάς,
μὲ πυκνὰς πιστολίων βολάς,
καὶ μὲ κτύπους ξιφῶν εἰς κρανία.
Τότε ἤχησε μέχρις 'Ασίας
τοῦ θανάτου φρικώδης κλαυθμός·
ὡσὰν ταύρων πολλῶν μυκηθμός,
ὡς βοὴ μακρυνῆς τρικυμίας.

—

Καὶ μὲ αἷμα ἀγνίζον ἐβάφη
ἡ τὴν χθὲς ἀνθοστόλιστος γῆ,
εἰς ἣν ἄνοιξαν, θείᾳ ὀργῇ,
τρισχιλίων θυμάτων οἱ τάφοι.
Σφάζουν, σφάζουν! . . . τοὺς τέρπει τὸ αἷμα,
καὶ ὁ ῥόγχος φευγούσης ψυχῆς,
ἡ ἠχὼ υἱϊκῆς στοναχῆς,
τοῦ πατρὸς τὸ νεκρόσβεστον βλέμμα.
Τὸ τεκνίον ἡ μήτηρ ν' ἁρπάξῃ
ς' τὰς ἀγκάλας σφιγκτὰ προσπαθεῖ,
πρὶν τοῦ Τούρκου τὸ λάμπον σπαθὶ
ὡς ἀρνίον ἀσπλάγχνως τὸ σφάξῃ.
Καὶ ἐκεῖνος τὰς χεῖρας ἐκτεῖνον
πρὸς αὐτὴν μειδιᾷ ἱλαρά,
ὡς νὰ ἦτον κἀμμία χαρὰ
εἰς τοῦ βίου τὸν ὕστατον θρῆνον.

—

Καὶ ἡ σύζυγος, τρέμουσα ὅλη,
σωτηρίαν εἰς μάτην ζητεῖ
ὅπου ἄλλοτ' ἐρώτων μεστὴ
μὲ χαρὰν θελκτικῶς ηὐτομόλει.
Ὢ τί φρίκη! Παγόνω ἀκόμα
εἰς ἀνάμνησιν τόσης σφαγῆς!
Παρομοίαν σφαγὴν ἐπὶ γῆς
τοῦ ἡλίου δὲν εἶδε τὸ ὄμμα,

οὐδὲ τόσοι ἀντήχησαν θρῆνοι
καὶ δεήσεις, δακρύων μεσταί,
εἰς τὸν θρόνον τοῦ Πλάστου ποτέ,
ὡς οἱ σύμπυκνοι θρῆνοι ἐκεῖνοι.
Ἀλλοῦ ἔβλεπες μέλη κομμένα,
ἀλλοῦ βρέφη χωρὶς κεφαλάς. . .
Ἐμαρτύρησ' ἐδῶ ἡ Ἑλλὰς
μὲ ἐντόσθια κάτω χυμένα.

—

Ἰδοὺ δὲ καὶ πόσον ἐντόνως εἰκονίζει τὴν πυρπόλησιν τῆς Ναυαρχίδος, τὸ ἔνδοξον ἐκεῖνο ἀντίποινον τοῦ μεγάλου κακουργήματος. (Ἆσμ. Δ, 31—33.)

Ὁποῖον τότε θέαμα φρικῶδες ἠνεώχθη !
Ὁποῖοι Βεζουβίου
κρατῆρες, μετὰ συριγμοῦ ἐξέλαμψαν ἀγρίου,
καὶ πόσον ἑκατέρωθεν ἐστέναξεν ἡ ὄχθη,
δύσκολον εἶναι νὰ εἰπῶ· οὔτ' εἶδα ποτὲ τόσας,
πυρὸς ἀβύσσους ἠχηρὰς καὶ μαινομένας γλώσσας !

—

Κραυγαὶ δὲ, κρότοι καὶ κλαυθμοὶ μικτοὶ μὲ βλασφημίας
ἐν μέσῳ τῆς πυκνῆς πυρᾶς,
ἐτέλουν εἶδος μουσικῆς καὶ ἁρμονίας φοβερᾶς,
μόνον γνωστῆς εἰς τὰς εἱρκτὰς τοῦ ᾄδου τὰς ἀγρίας.
Αὐτὰς δ' ἐσκόρπιζ' ὁ ἀὴρ εἰς σύνολον σιγχίζων,
καὶ τὰς ἐπανελάμβανεν ὁ μελανὸς ὁρίζων.

—

Καὶ ὡς ἡμέρα ἔγιναν τὰ ταρταρώδη σκότη.
Ἐκ πρώρας δὲ καὶ πρύμνης,
περίφοβοι, ὡς β α τ ρ α χ ο ὶ ποῦ ῥίπτοντ' ἐντὸς λίμνης,
'ς τὴν θάλασσαν κατέπιπτον καὶ ἔσχατοι καὶ πρῶτοι,
κ' ἡμιθανεῖς ἐκ τῆς πυρᾶς, ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων
τὸ ἄλγος ἐδοκίμαζον δύο πικρῶν θανάτων.

—

Τέλος τὸ σκάφος ἔφαγε τὸ ἄπληστον θηρίον,
καὶ ἡ πυρίτις ἡ ἐντὸς
ἀνάψασα, 'ς τοὺς οὐρανοὺς ἔπεμψε χείμαῤῥον φωτός,
καὶ μὲ πατάγους ἔσεισε τὴν γῆν ἐκ θεμελίων.
Τὸν ταῦρον ἔλουσεν ὡς φῶς Ἠοῦς ῥοδοδακτύλου,
κ' ἀντήχησ' εἰς τὰς φάραγγας τοῦ Κάδμου καὶ Σιπύλου.

—

Κ' ἔπεσε χάλαζα πυκνὴ πτωμάτων καιομένων,
ἱστίων τε καὶ ξύλων
καὶ ἀγκυρῶν κ' ἁλύσεων καὶ φλογισθέντων ἥλων
καὶ πυροβόλων πορφυρῶν καὶ πεπυρακτωμένων.
Τὰ ῥάκη του ὁ Θάνατος μανιωδῶς σκορπίζει,
καὶ εἰς τὴν πτῶσίν των ἡ γῆ δονεῖται καὶ καπνίζει.

—

Ἀλλ' εἰς τὴν νύκτιον σιγὴν τὸ πᾶν ἐτάφη πάλιν,
κ' ἠκούσθη πάλιν σιγαλὸς
νὰ κλαυθμηρίζ' εἰς τὰς ἀκτὰς ὁ ἥμερος αἰγιαλός,
καὶ νὰ στενάζ' ὁ ζέφυρος 'ς τοῦ ἄνθους τὴν ἀ γ κ ά λ η ν·
Τόση ἰ σ χ ύ ς, τόση ζωὴ ἐσβέσθη ἐντὸς γόων,
κ' ἐπλήρωσ' αἷμα ἔνοχον τὸ αἷμα τῶν ἀθώων.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΕΜΠΟΡΟΥ ΘΥΓΑΤΗΡ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 238, 239, 240 καὶ 241.)

—ooo—

Ὁμολογῶ ὅτι δυσανασχετῶν ἐξακολουθῶ τὴν διήγησιν παθημάτων μὴ εὑρισκόντων κἂν ἀνακούφισιν. Ὁ ταλαίπωρος Ἔλλιοτ ἐργαζόμενος ἀνενδότως ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται ἐλαττούμενον τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν του· ᾐσθάνετο μάλιστα ἐντὸς αὐτῶν καὶ δριμεῖς πόνους. Ἀδιακόπως ἔβλεπε σπινθῆρας πτερυγίζοντας, καὶ μαυρωπὰ φαντάσματα πετώμενα περὶ τὸ φῶς τοῦ φανοῦ. Ἠναγκασμένος νὰ ἐργάζεται καὶ τὴν νύκτα, καὶ νὰ ἔχῃ προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν τῶν χειρογράφων, ἤγγιζε νὰ στερηθῇ τοῦ φωτός του. Ἔκρινα λοιπὸν χρέος μου νὰ προσκαλέσω εἰς τοῦτο ὅλην του τὴν προσοχήν· τοῦτο ἀκούσας ὁ ταλαίπωρος·

— Θεέ μου, ἀνεφώνησε πλήρης ἀπελπισίας, σῶσον τὴν ὅρασίν μου· τὴν δυστυχίαν τὴν ὑποφέρω· δι' αὐτὴν ἐγεννήθην, καὶ τὸ ἠξεύρω· ἀλλά, Θεέ μου, νὰ μείνω τυφλός!

— Ὄχι μόνον δὲν ἠμπορῶ νὰ σᾶς ἀπατήσω, ἀλλὰ καὶ χρέος ἔχω νὰ σᾶς εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν ἐξακολουθῆτε νὰ ἐργάζεσθε ὅπως καὶ σήμερον, θὰ χάσετε ἀφεύκτως τὸ φῶς σας.

— Εὔκολος εἶναι, ἰατρέ μου, ἡ παραγγελία σας, ἀνέκραξε μὲ τόνον ὀδυνηρόν, ἀλλὰ πῶς νὰ κάμω; Μὲ παραγγέλλετε νὰ μὴν ἐργάζωμαι· ἀλλὰ πῶς νὰ ζήσω; πῶς νὰ θρέψω τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα μου; Μήπως τὰ χρήματα θὰ πέσουν ἀπὸ τὸν οὐρανόν; τί θὰ γίνωμεν, Θεέ μου, καὶ μάλιστα τώρα, ὅτε ἡ σύζυγός μου πλησιάζῃ νὰ γεννήσῃ; Ποῦ πόροι; ποῦ ἐλπίδες; Τί νὰ γίνω; Χάρις τῷ Θεῷ, ἡ σύζυγός μου δὲν ἠξεύρει τί μὲ εἴπετε, καὶ σᾶς ἐξορκίζω μὴ τύχῃ καὶ τὸ εἰπῆτε εἰς αὐτήν. Λυποῦμαι τώρα διὰ τί ὁ Ἄλλορυ δὲν ἐνήργησε νὰ μὲ κρεμάσουν ἢ νὰ μ' ἐξορίσουν. . . . Καὶ ἡ Μαρία καὶ ἐγὼ θὰ ἤμεθα τότε ὀλιγώτερον δυστυχεῖς· ἀλλὰ σήμερον! ἀλλοίμονον! . . . καὶ ἂν ἀποθάνω τί θὰ κερδήσῃ ἡ ταλαίπωρος!

Εἶπε, καὶ ἀφῆκε τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν χειρῶν του, καὶ δάκρυα ἔῤῥευσαν εἰς τὰς παρειάς του. Ἠκούσθησαν τότε τὰ κεκοπιακότα βήματα τῆς Κ. Ἔλλιοτ ἀναβαινούσης βραδέως τὴν κλίμακα· ἐλθοῦσα δὲ ἐκάθησε πλησίον μου καὶ μὲ ἠτένισε περίλυπος. Ὁ σύζυγός της μοὶ ἔνευσε νὰ σιωπήσω· οἱ ὀφθαλμοὶ ὅμως ἐκείνης ἐστρέφοντο ἀδιακόπως πρὸς ἐμὲ ὡς νὰ ἐμάντευε νέον δυστύχημα. Ἐγὼ δε εἶπον μόνον ὅτι καλὸν ἦτο ἐὰν ὁ σύζυγός της εἰργάζετο ὀλιγώτερον τὴν νύκτα, διότι καὶ οἱ ὑγιέστεροι ὀφθαλμοὶ δυσκόλως ἀντέχουσιν εἰς τὸ τρέμον φῶς, εἰς τὸν λευκὸν χάρτην καὶ εἰς τὴν μαύρην μελάνην.

Ἐν τῷ διαστήματι τῶν ὀκτὼ ἡμερῶν αἵτινες παρῆλθον μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου, ὁ Κ. Ἄλλορυ

ἔπαθε πολλὰς ζημίας· ἡ γραῖα τὴν ὁποίαν ἐπεσκεπτόμην ἀπέθανεν· εἷς τῶν ἀδελφῶν του, πλοίαρχος, ἐναυάγησε καὶ ἐπνίγη· ὑποθέτω ὅμως ὅτι δὲν θὰ ἐλύπησε τόσον τὸν Ἄλλορυ ὁ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅσον ἡ ἀπώλεια τοῦ πολυτίμου φορτίου. Ὁ λόρδος Σκάμπλετ, ὁ οἰκειότατος φίλος του, φυλακισθεὶς διὰ χρέη ἐγένετο αὐτόχειρ. Μαθὼν ὅτι ὅλα ταῦτα τὰ συμβεβηκότα συμπεσόντα ἐνταυτῷ εἶχον συνταράξει τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἐγὼ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ κινήσω εἰς οἶκτον, εἶπον πρὸς τὴν Κ. Ἔλλιοτ, ἥτις, ὡς προεῤῥέθη, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μὴ πατήσῃ πλέον εἰς τὴν πατρικήν της οἰκίαν, ὅτι κατάλληλος μὲ ἐφαίνετο ὁ καιρὸς νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν πατέρα της. Ἴσως, ὡς μένων μόνος, θὰ ᾐσθάνετο μικράν τινα τύψιν συνειδήσεως. Ἡ ὑγεία τοῦ Εὐγενίου ἐχειροτέρευε καθ' ἑκάστην, καὶ ἐπροχώρει τῆς Κ. Ἔλλιοτ ἡ ἐγκυμοσύνη· δὲν ἔπρεπεν ἄρα νὰ παραμελήσωσιν οὐδένα τρόπον σωτηρίας. Κλαίουσα συγκατετέθη ἡ ταλαίπωρος, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ὁ σύζυγός της εἶχεν ὁμοίαν γνώμην μὲ τὴν ἰδικήν μου. Τὴν συνώδευσε λοιπὸν μέχρι τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Πάντων, καὶ ἐκεῖ τὴν ἀφῆκεν· αὐτὴ δέ, πάλλουσα τὴν καρδίαν, διευθύνθη πρὸς τὴν τρομερὰν οἰκίαν, τῆς ὁποίας τὰ πρὸς τὴν πλατεῖαν παράθυρα ἦσαν κεκλεισμένα μετὰ τὸν θάνατον τῆς θείας. Καὶ ἐλθοῦσα ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς κιγκλίδος. Ἐκεῖ εἶχεν ἀποθάνει ἡ μήτηρ της· ἐκεῖ καὶ αὐτὴ εἶχε πάθει τόσα καὶ τόσα· ἐκεῖ κατῴκει καὶ ὁ ἀδυσώπητος πατήρ της. Εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ λάβῃ θάῤῥος μὴ κατορθώσασα νὰ νικήσῃ τὴν ταραχήν της, ἔνευσε πρὸς τὸν Ἔλλιοτ, ὅστις ἐλθὼν παρέλαβεν αὐτήν, καὶ περιῆλθον βραδυπατοῦντες τὴν πλατεῖαν. Ἀφοῦ δὲ καθυσήχασεν ὀλίγον ἐστάθη πρὸ τῆς τρομερᾶς θύρας, ἥτις ἐφαίνετο πρὸς αὐτὴν σκληρὰ καὶ ἄκαμπτος ὅσον καὶ ὁ πατήρ της, καὶ μὲ τρέμουσαν χεῖρα ἔκρουσε.

— Τί θέλεις; ἠρώτησεν ἀπὸ τὸ μαγειρεῖον ὑπηρέτης, ὅστις ἀπὸ τὸ ἔνδυμά της τὴν ἐξέλαβεν ὡς πρόστυχον γυναῖκα.

— Τὸν Ἰωσήφ.

Ὁ Ἰωσὴφ ἦτο παλαιὸς θυρωρὸς γνωρίσας τὴν Μαρίαν ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεώς της.

— Ἰωσήφ, Ἰωσήφ ! εἶπεν ἡ νέα, λειποθυμῶ· μὲ δίδεις τὴν ἄδειαν νὰ καθήσω ;

Ἐκεῖνος δὲ ἰδὼν ἀνήσυχος περὶ ἑαυτόν·

— Θεέ μου, ἀνεφώνησεν, ἡ νέα μου κυρία!

Καὶ ἐπειδὴ ἤγγιζε νὰ πέσῃ, τὴν ἐκράτησε, τὴν ἔφερεν εἰς τὸ δωμάτιόν του καὶ τῇ προσέφερε νερόν, βρέξας ἐν πρώτοις τοὺς μήνιγγάς της διὰ νὰ τὴν φέρῃ εἰς τὰς αἰσθήσεις της.

— Ἡσυχάσετε, κυρία . . . εἶπεν· ἀναπαυθῆτε· μὲ φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει κίνδυνος· ὅλοι οἱ ὑπηρέται ἔχουν τὴν ὥραν αὐτὴν ἐργασίαν. Τὸ κατ' ἐμὲ μόνην τὴν γραῖαν φοβοῦμαι· ἠξεύρετε κυρία, τί δυστύχημα συνέβη ; . . .

Ἡ Μαρία κατένευσε καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ.

— Ἡ ταλαίπωρος θεία μου μὲ ἠγάπα . . . ἀλλ' ὁ πατήρ μου ! . . . εἶπεν ἡ ἀθλία μὲ φωνὴν τόσῳ ἀσθενῆ, ὥστε ὁ Ἰωσὴφ εὐμάντευσε μᾶλλον τὸν λόγον.

— Ὁ πατήρ σας εἶναι πολλὰ καλά· ἡ πρώτη ὥρα τῆς λύπης ἐπέρασε.

— Καὶ ἂν ἤξευρεν ὅτι εἶμαι ἐδῶ ; . . .

— Ἄ, κυρία μου ! καὶ πρέπει νὰ μὲ κάμετε τοιαύτην ἐρώτησιν ; Ἐὰν ἠξεύρετε πόσον ἔγεινεν αὐστηρός. Μᾶς εἶπεν ὅτι ὅποιος σᾶς ἀφήσει νὰ ἐμβῆτε ἐδῶ, θὰ διωχθῇ ἀμέσως. Ἐλυπήθημεν πολύ, κυρία, ὅλοι μας ἐκλαίαμεν. Θὰ κάμετε καλὰ νὰ ὑπάγετε εἰς τὴν οἰκονόμον ἡ ὁποία σᾶς ἀγαπᾷ· διότι ἐὰν συμβῇ τι, ἠμπορεῖτε νὰ ἀναχωρήσετε ἀπὸ τὴν ὄπισθεν θύραν χωρὶς νὰ σᾶς ἰδῇ κανείς.

— Ὄχι, καλέ μου Ἰωσήφ, δὲν θέλω νὰ πάθῃ κανεὶς ἐξ αἰτίας μου. Θὰ περιμείνω εἰς τὸν δρόμον ἀπάντησιν εἰς τοῦτο μου τὸ γράμμα.

Καὶ λαβὼν μετὰ δισταγμοῦ ὁ Ἰωσὴφ τὴν ἐπιστολὴν ἔσεισε τὴν κεφαλήν.

— Σὲ παρακαλῶ, Ἰωσήφ, λάβε αὐτὸ καὶ δός το· Γράφω εἰς τὸν πατέρα μου νὰ μὲ δώσῃ ὀλίγα χρήματα διὰ νὰ φορέσω μαῦρα.

— Καλή μου κυρία, θυσιάζω καὶ τὴν θέσιν μου διὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω. Δὲν φοβοῦμαι τὸν γέροντα, εἶπε μὲ φωνὴν χαμηλοτέραν, ἀλλὰ τὴν μέγαιραν ἐκείνην, ἡ ὁποία φέρει ἄνω κάτω ὅλον τὸν κόσμον. Περιμείνετέ με ἐδῶ· καὶ ἂν μὲ ἀκούσετε νὰ βήξω ὅταν καταβαίνω, ἀνοίξετε τὴν θύραν καὶ ἀναχωρήσετε.

Καὶ ἀμέσως ἀνέβη ὁ Ἰωσήφ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς γυναικὸς ἐκείνης ἐπροξένει καὶ ἀηδίαν καὶ φρίκην εἰς τὴν Μαρίαν, ἡ καρδία της ἔπαλλε ταχύτατα καὶ τρομερά· τέλος πάντων κατέβη ὁ Ἰωσήφ.

— Ἀδύνατον, εἶπε, κυρία μου, νὰ ὑπάγω μέχρι τοῦ πατρός σας. Ἀπήντησα τὴν μέγαιραν ἐκείνην εἰς τὸν πρόδομον· ἥρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖράς μου τὸ γράμμα σας, καὶ μὲ εἶπεν ὅτι ἐὰν τολμήσω νὰ πάρω τοιοῦτο ἄλλην φορὰν θὰ μὲ διώξῃ. Μὲ ὠνόμασεν αὐθάδη, παρήκοον καὶ ἄθλιον. Καὶ ὅταν ἔμαθεν ὅτι εἶσθε ἐδῶ ἔσεισε τὴν κεφαλὴν καὶ ἔκραξε· — Καλὰ νὰ πάθῃ· νὰ φύγῃ, δὲν ἔχει καμμίαν ὑπόθεσιν ἐδῶ· ὁ πατήρ της δὲν θέλει νὰ τὴν ἰδῇ. Πρὸ τριῶν ἡμερῶν τὸν ἤκουσα νὰ λέγῃ τὴν ἀγαπητήν του φράσιν· « Ὅπως ἔστρωσεν ἂς κοιμηθῇ. » Ποῖος τὴν πταίει; τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν θὰ τὴν συγχωρήσῃ ποτέ.

— Ἰδού, κυρία μου· σᾶς στέλλει δὲ αὐτὰ τὰ δύο φλωρία, ἐπὶ συμφωνίᾳ ὅμως νὰ μὴν πατήσετε πλέον ἐδῶ.

Καὶ ἐπροσπάθει νὰ βάλῃ ἐπιτηδείως εἰς τὴν δεξιὰν τῆς νέας τρία φλωρία, προσθέσας τὸ τρίτον ἐξ ἰδίων· ἀλλ' ἡ Μαρία, ἐνόσῳ αὐτὸς ὡμίλει, οὔτε ἐκινεῖτο, οὔτε κἂν τὰ χείλη ἐκίνει.

— Ἰωσήφ, εἶπεν ἐπὶ τέλους μὲ τόνον φωνῆς βραδύν, εὐσταθῆ καὶ σχεδὸν ἡγεμονικόν, σ' εὐχαριστῶ· ἀλλὰ σὲ ζητῶ καὶ ἄλλην χάριν· ἐπειδὴ εἶμαι πολλὰ ἀδύνατος καὶ δὲν ἠμπορῶ νὰ σαλεύσω, νὰ μὲ βοηθήσῃς νὰ σηκωθῶ.

Ἀλλὰ μόλις τὴν ἀνεσήκωσε, καὶ ἔπεσε γονυπετής· ἐκεῖνος δὲ βλέπων τὴν ἀδυναμίαν της, τὴν ἐκράτει πάντοτε. Καὶ σταυρώσασα τὰς χεῖρας εἰς τὸ στῆθος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνυψώσασα εἰς οὐρανὸν, προσηυχήθη, συνδακρύοντος καὶ συμπροσευχομένου καὶ τοῦ Ἰωσήφ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεγερθεῖσα σιωπηλὴ, ἀπέθεσεν εἰς μικρὰν τράπεζαν τὰ τρία φλωρία καὶ διευθύνθη πρὸς τὴν θύραν. Ὁ Ἰωσὴφ ἠθέλησε νὰ τὴν ὁδηγήσῃ καὶ νὰ τὴν βοηθήσῃ ἀκόμη, ἀλλ' αὐτὴ ἀπεποιήθη εἰποῦσα ὅτι τὴν ἀνέμενεν ἐκεῖ πλησίον ὁ Ἔλλιοτ.

— Ὁ ταλαίπωρος Κ. Ἔλλιοτ! ἀνεφώνησεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἐδοκίμασε νὰ βάλῃ πάλιν εἰς τὴν χεῖρα τῆς Μαρίας τὰ τρία φλωρία· αὐτὴ ὅμως·

— Ὄχι, ὄχι, ἀνέκραξε· τὰ μὲν ἐδικά σου δὲν θέλω νὰ τὰ πάρω, τὰ δὲ ἐδικά της τὰ ἀποῤῥίπτω. Ὁ Θεὸς δὲν θὰ μὲ ἀφήσῃ ν'ἀποθάνω ἀπὸ τὴν πεῖναν.

Καὶ ἀνοίξασα τὴν θύραν ἐβάδισε σταθερώτερον ἢ ὅτε ἦλθεν· ὁ δὲ σύζυγός της, ὅστις τὴν ἐπερίμενεν ἐκεῖ πλησίον, δοὺς αὐτῇ τὸν βραχίονα ᾐσθάνθη ὅτι ἔτρεμεν ὁλόκληρος.

— Τί ἔκαμες; τὴν ἠρώτησε μὲ φωνὴν τεταραγμένην.

Καὶ αὐτὴ δακτυλοδεικτήσασα τὴν πατρικὴν οἰκίαν·

— Ἀπ' ἐκεῖ, εἶπε, μὴ περιμένεις πλέον τίποτε.

Ὁ ταλαίπωρος Ἔλλιοτ ἀνεστέναξεν.

— Ἐλπίδας ἂς ἔχωμεν εἰς μόνον τὸν Θεόν, ἐπανέλαβεν ἡ Μαρία· μόνον ὁ Θεὸς δὲν θὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ χαθῶμεν. Ἂς ὑπάγωμεν γρήγορα, Εὐγένιε, διότι ὁ Ἐῤῥῖκος θὰ στενοχωρῆται μόνος.

Καὶ δὲν ὡμίλησε μὲν πλέον ὁ Ἔλλιοτ· αἱ συσταλεῖσαι ὅμως ὀφρῦς του ἐμαρτύρουν ὅτι δὲν ᾐσθάνετο τὸ αὐτὸ θάῤῥος, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ἐμπνεόμενον ἄνωθεν πρὸς τὴν σύζυγόν του. Ἐνίοτε ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος πάσχει ἐσωτερικῶς ὅμοιόν τι πρὸς τὴν ναυτίαν τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ θαλασσοπορῶν· τὸν κατακυριεύει βαθυτάτη καὶ ἀθεράπευτος ἀηδία, ἀποστροφὴ πρὸς ἑαυτόν, καὶ ἀθυμία καὶ τῆς ἀπελπισίας αὐτῆς δεινοτέρα. Καταβαλλόμενος τότε ὑπὸ τῆς τύχης γίνεται ὡς μηχανή, μηχανικὰ γίνονται καὶ ὅλα τὰ ὄργανα τῆς ζωῆς του, ἡ ψυχή του καταβαίνει εἰς τὸν τάφον, καὶ μάτην τὸ σῶμά του ἀνέχεται τὸ βάρος τῆς συνήθους ὑπάρξεως. Πόσους τὸ τρομερὸν τοῦτο διαζύγιον μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς φέρει εἰς τὴν αὐτοκτονίαν! Ἐνῷ ἡ Μαρία ἐνηγκαλίζετο μειδιῶσα τὸ τέκνον της, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ δώσῃ καὶ ἀδελφόν, ὁ Εὐγένιος περιέστεφε τὸ μέτωπόν του μὲ τὸ πράσινον ἀλεξίφωτον, τὸ ὁποῖον τὸν εἶχον συμβουλεύσει νὰ φέρῃ· μετὰ ταῦτα δὲ καθήσας παρὰ τὴν τράπεζάν του καὶ στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν δύο χειρῶν, ἐφαίνετο ἀναπολῶν ὅλην τὴν φρίκην τῆς θέσεώς του. Ἐκ τῶν δεκαεπτὰ χιλιάδων δραχμῶν τῆς συζύγου του εἶχον μείνει μόνον τριακόσιαι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ κεντήματος μικρὸν εἰσόδημα ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἐκλείψῃ ἕνεκα τοῦ τοκετοῦ της, ἐνῷ αὐτὸς κινδυνεύων νὰ πάθῃ δεινὴν ὀφθαλμίαν ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἐργαζόμενος. Τὸν ἐπρότρεψα νὰ ὑπάγῃ νὰ συμβουλευθῇ τὸν περιώνυμον ἰατρὸν Τ. . . θεραπεύοντα δωρεὰν τοὺς ὀφθαλμιῶντας. Ἐνῷ δὲ μίαν τῶν ἡμερῶν εἶχεν ἐξέλθει ἐπὶ τοῦτο, χαίρων ἔδωκα πρὸς τὴν Κ. Ἔλλιοτ δραχμὰς ἑξακοσίας, προϊὸν μικρᾶς συνεισφορᾶς γενομένης διὰ τῆς συζύγου μου. Συγχρόνως ἐνεχείρισα αὐτῇ καὶ ἐπιστολὴν τῆς γυναικός μου, δι' ἧς τὴν παρεκάλει νὰ ἀναθέσῃ εἰς αὐτὴν τὸ τέκνον της καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς λοχείας της· τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς συμπαθείας ἐφάνη πάντη νέον εἰς αὐτήν, καὶ ἐκίνησε τὰ δάκρυά της.

— Νὰ σᾶς ἐμπιστευθῶ, ἰατρέ, μοὶ εἶπεν, ἕν μου σχέδιον; ἀλλὰ μὴ ζητήσετε νὰ μ' ἐμποδίσετε, σᾶς παρακαλῶ· πρῶτον μὲν διότι δὲν θὰ ἔχετε δίκαιον, καὶ δεύτερον διότι δὲν θὰ τὸ κατορθώσετε. Ἡ κατοικία μας εἶναι τόσον μικρή, καὶ ὁ σύζυγός μου πάσχει· σεῖς δὲ, ὅσον εὐγενὴς καὶ γενναῖος καὶ ἂν εἶσθε, ἔχετε καὶ ἄλλα χρέη. Εἰς τὴν στενοχωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν κατηντήσαμεν δὲν θὰ ἠμπορέσω, ὅταν γεννήσω, νὰ ἀπολαύσω καὶ τὴν ἐλαχίστην περιποίησιν, ὅσον καὶ ἂν κοπιάσῃ ὁ Εὐγένιος. — Ἐνταῦθα σιωπήσασα μὲ ἠτένισε μὲ προσοχήν. — Δὲν ἠμπορεῖτε, ἐπανέλαβε μετ' ὀλίγον, ἰατρέ . . . (τὸ ἐσκέφθην πολὺ) . . . δὲν ἠμπορεῖτε νὰ μὲ εἰσάξετε ... εἰς τὸ Μαιευτήριον; . . . Τὸ ἀπεφάσισα ... ναὶ μὲν μὲ τήκει ἡ ἀπόρασίς μου, ἀλλ' ἡ ἰδέα μου εἶναι καλή· ἐκεῖ θὰ μὲ περιποιηθοῦν καλά, καὶ δὲν θὰ ἐκτεθῇ εἰς ἔξοδα ὁ σύζυγός μου.

Τί ν' ἀποκριθῶ εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον ἐκείνην γυναῖκα! Βλέπων τὴν ἀντίθεσιν ἐκείνην, τὴν ἡρωϊκὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν ἀσθενῆ νεότητά της, ἐδάκρυσα· καὶ αὐτή, κρύψασα τὸ πρόσωπον εἰς τὸ μανδύλιόν της, ἔκλαυσε πικρῶς.

— Ὁ Εὐγένιος θὰ μανθάνῃ καθ' ἑκάστην τὰ κατ' ἐμέ· καὶ ἐὰν μὲ βοηθήσῃ ὁ Θεός, θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ συνενωθῶμεν ἐντὸς ἑνὸς μηνός, καὶ νὰ συνενώσωμεν ἐκ νέου τοὺς ἀγῶνάς μας. Ἐὰν τῷ ὄντι τὸ παιδίον μου δὲν σᾶς στενοχωρῇ εἰς τὴν οἰκίαν σας, θὰ εἶναι εὐτυχές, ἐξηκολούθησεν ὀλοφυρομένη, ἐὰν τὸ δέχεσθε.

— Εἶμαι βέβαιος, ἀπεκρίθην, ὅτι ποτὲ δὲν θὰ συγκατανεύσῃ ὁ Κ. Ἔλλιοτ νὰ ὑπάγετε εἰς τὸ Μαιευτήριον.

— Τὸ ἠξεύρω, ἰατρέ μου, διότι μὲ ἀγαπᾷ πολύ· ἀλλὰ δὲν θὰ τὸ εἴπω· ἐνῷ τὸ πρωῒ θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν ὀφθαλμιατρόν, θ' ἀναχωρήσω, καὶ ὅταν ἐπιστρέψῃ θὰ εὕρῃ γράμμα μου· φοβοῦμαι μόνον μὴ δυσαρεστηθῇ πολὺ ἐναντίον μου.

Τὴν ἐπιοῦσαν μὲ παρέδωκεν ὁ Εὐγένιος τὸ τέκνον του· θὰ ἐνθυμῶμαι ἐπὶ ζωῆς μου τὸ ἦθος τῆς μελαγχολίας, ἀλλὰ καὶ τῆς σταθερότητος τὸ ὁποῖον εἶχεν ὅτε ἀνεβίβασε μόνος τὸ βρέφος εἰς τὸ ὄχημά μου. Ἡ δὲ Μαρία, καθ' ὅσον ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τοῦ χωρισμοῦ τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἠγνόει, ἐδιπλασίαζε τὰς ἀποδείξεις τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης της. Ἠπόρει ὁ ταλαίπωρος μὴ βλέπων μηδεμίαν προετοι-

μασίαν διὰ τὸν τοκετόν· ἀλλὰ ἐπαρηγορεῖτο ἐνθυμούμενος ὅτι ἦτο ὑγιὴς ἡ σύζυγός του.

Αὐτὴ δὲ ἀφοῦ διέταξε τὰ πάντα, ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Εὐγένιον, τὴν ὁποίαν φυλάττω ὡς ἄλλο κειμήλιον.

« Φίλτατε Εὐγένιε!

» Ἰδοὺ ἔφθασεν ὥρα δοκιμασίας διὰ τὴν ὁποίαν προητοιμάσθην· εἶχον ἀνάγκην ἀσύλου, καὶ ὁ Θεὸς μὲ τὸ ἔδωκεν. Ἐπειδὴ σὲ ἀγαπῶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδω τὴν ἐπαύξησιν τῶν δεινῶν σου διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἐδικῶν μου. Ὀλίγων ἡμερῶν ὑπομονή, καὶ ὀλίγον θάῤῥος, ἰδοὺ τί χρειάζεται, καὶ μετὰ ταῦτα θέλει πάλιν μᾶς ἑνώσει ὁ Θεός, καὶ θέλει μᾶς ἀναδείξει εὐτυχεστέρους. Σὲ καθικετεύω, Εὐγένιέ μου, μὴν ὀργισθεῖς ἐναντίον μου, μή με κατακρίνεις· ὅ,τι πράττω εἶναι καὶ ὠφέλιμον καὶ λογικόν. Ὁ ἰατρὸς μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι θὰ τύχω πᾶσαν περιποίησιν εἰς τὸ κατάστημα ὅπου ὑπάγω. Ὀλίγον θάῤῥος ἀκόμη, Εὐγένιε· ἡ μόνη παρηγορία μου εἶσαι σύ· σὺ εἶσαι τὸ μόνον ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον μὲ ἀφῆκεν ὁ Θεός. Πόσον προσηυχήθην διὰ σέ, καὶ πόσον θὰ προσευχηθῶ ἀκόμη! Σὲ ἀφίνω τὴν ἱεράν μου Γραφήν· ἀναγίνωσκε ἐνόσῳ εἶμαι ἀποῦσα τὰ μέρη τὰ ὁποῖα ἀνεγινώσκομεν ὁμοῦ. Πρέπει ἀφεύκτως νὰ συχνάζῃς εἰς τὸν περίπατον ἀντὶ νὰ φθείρῃς τὴν ὅρασίν σου, καὶ νὰ ἐξασθενῇς ὅπως συνήθως τὰς δυνάμεις σου.

» Υ. Γ. Εἰς τὸ συρτάριον τῆς καρυΐνης τραπέζης εὑρίσκεις ἐνδύματά τινα τοῦ Ἐῤῥίκου μας· ἀπὸ τὴν βίαν μου τὰ ἐλησμόνησα ὅτε ἀνεχώρησε τὸ ἀγαπητόν μας παιδίον. Ὁ ἰατρὸς μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι θὰ σὲ συγχωρήσωσι νὰ ἔρχεσαι νὰ μὲ βλέπῃς καθ' ἑσπέραν πρὸ τοῦ τοκετοῦ. Σὲ περιμένω λοιπόν, Εὐγένιέ μου, σὲ περιμένω. »

Κατ' αἴτησιν τῆς Κ. Ἔλλιοτ ἐπεσκέφθην τὸν σύζυγόν της τὴν ἑσπέραν αὐτὴν τῆς ἀναχωρήσεώς της.—Τί κάμει ὁ Κ. Ἔλλιοτ; ἠρώτησα τὴν γυναῖκα ἥτις ἤνοιξε τὴν θύραν, εἶναι ἐδῶ;

— Μάλιστα, ἀπεκρίθη ἡ γραῖα· ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω πῶς θὰ γίνῃ· διότι ἀφοῦ ἀνεχώρησεν ἡ σύζυγός του, δὲν ἔβαλε τίποτε εἰς τὸ στόμα του.

Ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὸν θαλαμόν του ἐκάθητο πλησίον μικρᾶς τραπέζης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔκαιε κηρίον τὴν θρυαλλίδα ἔχων ἀπηνθρακωμένην. Πρὸ αὐτοῦ δὲ ἔκειτο ἀνοικτὴ ἡ ἐπιστολὴ τῆς γυναικός του. Μόλις δὲ μὲ εἶδε καὶ ἀνασηκώσας τὴν κεφαλήν·

— Ἰατρέ μου! ἀνεφώνησε, τρομερὸν πρᾶγμα, ἰδοὺ ἐγὼ ὁλομόναχος!

— Θάῤῥος, ἀπεκρίθην, φίλτατε Κ. Ἔλλιοτ, καὶ καρτερία. Μιμήθητε τὸ παράδειγμα τῆς συζύγου σας.

-- Καὶ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ κάμω· ἀλλ' εἶμαι τόσον ἐλεεινός! ἂν ἠξεύρετε τί δαίμων βασανίζει τὴν καρδίαν μου! Ἐγὼ τὴν ἔχασα! ἐγὼ τὴν κατέστρεψα! Τῆς δυστυχίας, τοῦ ὀλέθρου της, ἐγὼ μόνος εἶμαι ὁ αἴτιος· ἡ κατάρα τοῦ Ἄλλορυ μὲ κυνηγᾶ!

— Κατάρα, ἀπεκρίθην, ἄδικος, δὲν ἔχει καμμίαν δύναμιν. Μὴν ἀποθαῤῥύνεσθε, φίλε μου.

— Ναί, ἄδικος, δὲν ἀντιλέγω. Ἔχασα τὰ λογικά μου, τὸ αἰσθάνομαι· ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τῆς Μαρίας κατέβαλε τὸ θάῤῥος μου. Θὰ τὴν περιποιηθοῦν, ἰατρέ; εἶσθε βέβαιος;

— Βεβαιότατος· καὶ δὲν διστάζω νὰ εἰπῶ ὅτι καὶ εἰς τὰς πλουσιωτέρας οἰκογενείας δυσκόλως εὑρίσκει μία γυνὴ τὰς περιποιήσεις, ὅσαι ἐπιδαψιλεύονται εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι καταφεύγουν εἰς τὸ κατάστημα τοῦτο. Σᾶς ὑπόσχομαι, Κ. Ἔλλιοτ, νὰ πηγαίνετε νὰ ἐπισκέπτεσθε καθ' ἡμέραν τὴν κυρίαν, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον.

Καὶ ταῦτα λέγων ἐπροσπάθουν νὰ τὸν καταπραΰνω· ἡ ἀποφασιστῆς γυναικός του, τὸ ἀπροσδόκητον αὐτῆς, ἡ τοσαύτη πρὸς τὸν σύζυγον ἀγάπη της, ἀγάπη τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόφασίς της, ὁ φόβος μήπως δὲν τὴν περιποιηθῶσι δεόντως, ὅλαι αὐταὶ αἱ σκέψεις κατέτηκον τὸν ταλαίπωρον Εὐγένιον. Ὁ ὀφθαλμιατρὸς εἶχεν ἀποτείνει πρὸς αὐτόν, τὸ πρωῒ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἐρωτήσεις τινάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνόησεν ὅτι δὲν ὑπῆρχον πολλαὶ ἐλπίδες περὶ τῆς θεραπείας τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἐμὲ ὅμως ἐφόβιζεν ἔτι μᾶλλον ἡ ἠθική του κατάστασις. Πανταχόθεν ἐφαίνοντο καταδεδικασμένοι ὑπὸ τῆς τύχης. Διὰ τοῦτο ἐνόμισα ὅτι ἐὰν ἔβλεπε τὸ τέκνον του θὰ ἀνεζωπυρεῖτο ὁπωσοῦν τὸ θάῤῥος του.

Ὅθεν τὴν ἐπιοῦσαν, ἦτο δὲ ἡμέρα Κυριακή, τὸ ἔφερα πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα ἔμαθον ὅτι ἐξῆλθε χωρὶς νὰ μὲ περιμείνῃ. Μετέβην λοιπὸν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν τὸν ηὗρα. Ἰδοὺ τί εἶχε πράξει· παραφερόμενος ἀπὸ τὴν λύπην του, καὶ σχεδὸν ἔξω φρενῶν, μετέβη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅπου ἐσύχναζεν ὁ Ἄλλορυ. Μεταξὺ δὲ τῆς λειτουργίας, ἔν τινι ὥρᾳ σιωπῆς, πλησιάσας αὐτὸν ἱστάμενον ὄρθιον ἤγγισεν ἐλαφρῶς τὸν ὦμόν του. Στραφέντος δὲ τοῦ ἐμπόρου·—Κύτταξέ με, καλά, κύριε! ἀνεφώνησεν ὁ Ἔλλιοτ· ἐκεῖνος δὲ ἔμεινε σιωπηλὸς καὶ ὡς ἐμβρόντητος. Ὁ Ἔλλιοτ ἐξῆλθεν μετὰ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀπόλυσιν. Ὁ δὲ Ἄλλορυ ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ ἀναβῇ εἰς τὸ ὄχημα, ἔστρεψε περὶ ἑαυτὸν ἔντρομος τὸ βλέμμα. καὶ εἶδε τὸν Ἔλλιοτ ὅστις πλησιάσας αὐτὸν εἶπεν·— Ὀνομάζομαι Ἔλλιοτ· ἡ κόρη σου εἶναι σύζυγός μου, καὶ ἀποθνήσκει τῆς πείνης εἰς τὸ νοσοκομεῖον· ἀκούεις;

— Ὁ Ἔλλιοτ, ἀνέκραξεν ἔντρομος ὁ ἔμπορος· σώσετέ με!

Καὶ εὐθὺς οἱ ὑπηρέται τοῦ ἑκατομμυριούχου ἀπώθησαν σφοδρῶς τὸν νέον, καὶ ἐβοήθησαν τὸν Ἄλλορυ νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν ἄμαξαν. Ὅτε ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου ἐπανελθὼν καὶ ἐγὼ τὸν ἐπερίμενα ἀνυπομόνως, μοὶ διηγήθη τὴν ἀνωφελῆ καὶ παράτολμον πρᾶξίν του, αἰσθανόμενος καὶ αὐτὸς πόσον ἦτο ἄσκοπος· — Ἐννοῶ, ἔλεγεν, ἰατρέ, τὴν ἀνοησίαν μου· ἀλλ' ἦτον ἀδύνατον ν' ἀντισταθῶ εἰς τὸ αἴσθημά μου· ἤθελα νὰ μὲ ἴδῃ ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος, ν' ἀκούσῃ τὴν φωνήν μου. Μωρὰ ἡ ἐκδίκησις, ἀλλὰ μόνην αὐτὴν εἶχα τὴν δύναμιν νὰ κάμω. Καμμία ἐλπὶς πλέον· βλέπω γυμνὴν τὴν τύχην μου. Ἐὰν ἀποθάνῃ ἡ σύζυγός μου, ἐπρόσθεσε μὲ τόνον φωνῆς ἀτάραχον, ὅστις διὰ τοῦτο μ' ἐνέπνευσε πολλοὺς

φόβους, τί ἄρα θὰ κάμῃ ὁ Ἄλλορυ; Θὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ τέκνα της εἰς τοὺς δρόμους, ὅπως ἐγκατέλιπε καὶ τὴν κόρην του; Τὸ μῖσός του θὰ τὴν καταδιώξῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τάφον; τί λέγετε, ἰατρέ;

Εἶχε δὲ ὁμιλῶν τὸ ἦθος τοσούτῳ ἀτάραχον, ὥστε ἠπόρουν τί ν' ἀποκριθῶ.

— Ἐὰν ἔχῃ καρδίαν ἀπὸ πέτραν, ἀπεκρίθην ἐπὶ τέλους, δὲν θὰ λάβῃ βεβαίως εὐσπλαγχνίαν· ἀλλά, δὲν μὲ φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ συμβῇ τὸ τοιοῦτο διὰ νὰ καμφθῇ· διότι τόσῳ παρα φύσιν εἶναι ἡ διαγωγή του, ὥστε μίαν ἡμέραν . . . .

Ὁ Ἔλλιοτ ἔσεισε τὴν κεφαλήν.

— Θὰ αἰσθανθῇ τύψιν συνειδήσεως· τὰ γηρατεῖα, ὁ πρόδρομος αὐτὸς τῆς ἐσχάτης ἀγωνίας, θὰ τὸν φέρουν εἰς μετάνοιαν. Ἐλπίζετε λοιπόν, φίλτατε, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ τόση συμφορά. Ὅσον διὰ τὴν σύζυγόν σας, σᾶς εἶπαν βεβαίως ὅτι εἶναι καλλίστη ἡ ὑγεία της.

— Ὅταν ἐπρωτογέννησεν ὑπέφερε παραπολύ.

— Εἰς τὴν δευτέραν γένναν σπανίως ὑποφέρουν αἱ γυναῖκες.

— Ἀλλὰ ποῦ θὰ βάλωμεν, ἰατρέ μου, τὸ νεογέννητον;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπεκρίθην διὰ τῶν γενικῶν ἐκείνων λέξεων, τῶν ὁποίων ἐννοεῖ ὁ κόσμος ὅλος τὴν σημασίαν. Ἡ ὥρα εἶχε προχωρήσει, καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον του εἶχε κοιμηθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας του, τὸ κατεβίβασε, καὶ ἀναβάντες εἰς ὄχημα ἀνεχωρήσαμεν.

Τὸ θάρρος τοῦ Εὐγενίου τὸ ὁποῖον ἐνόμιζον ἐξαφανισθέν, ἐζωπυρήθη ὅτε ἔμαθεν ὅτι ἔφθασε τῆς γυναικός του ὁ τοκετός. Ἰσχνὸς καὶ παράφορος ἐπλανᾶτο περὶ τὸ μαιευτήριον, παρενοχλῶν διὰ ματαίων ἐρωτήσεων καὶ συστάσεων τοὺς εἰσερχομένους καὶ τοὺς ἐξερχομένους· ἀλλὰ φαντάσθητε τὸν ταλαίπωρον ἐκεῖνον ὅτε ὁ θυρωρός, βαρυνθεὶς καὶ τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς παρακλήσεις του, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὅτι ἐπελθούσης δεινῆς αἱμοῤῥαγίας, ἐκινδύνευεν ἡ σύζυγός του. Ἔτρεξε δρομαῖος εἰς τὴν οἰκίαν μου, καὶ ἐπειδὴ δὲν μὲ ηὗρε, μὲ ἀνεζήτησεν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀσθενῶν μου. Μόλις ἔμαθον τὰ διατρέχοντα, καὶ παραλαβὼν αὐτὸν εἰς τὸ ὄχημά μου μετέβην εἰς τὸ μαιευτήριον, ἀφεὶς αὐτὸν εἰς τὴν θύραν. Οἱ φόβοι του ἦσαν δυστυχῶς βασιμώτατοι, διότι ἡ ζωὴ τῆς ἀσθενοῦς ἐκρέματο πλέον ἀπὸ μίαν κλωστήν. Ἐνῷ δὲ ἱστάμενος παρὰ τὴν κλίνην της ἠτένιζον περίλυπος τὴν ἀθλίαν ἐκείνην, ἡ νοσοκόμος ἔνευσε νὰ ὑπάγω πρὸς αὐτήν.

— Ἠξεύρετε, κύριε, μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ σύζυγος τῆς ἀσθενοῦς παρεφρόνησεν; Ὁ θυρωρὸς δὲν ἠξεύρει τί νὰ κάμῃ, διότι θέλει νὰ συντρίψῃ τὰς θύρας, καὶ νὰ ἐμβῇ μὲ τὴν βίαν εἰς τὸ κατάστημα. Καὶ ὅμως, ὡς ἠξεύρετε, δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ ἐμβῇ κανεὶς ἐδῶ. Σᾶς παρακαλῶ νὰ καταβῆτε καὶ να τὸν καθησυχάσετε.

Καὶ καταβὰς εἶδον αὐτὸν περισφίγγοντα τὰς κιγκλίδας, ἐνῷ ὁ θυρωρὸς καί τις κλητὴρ τῆς ἀστυνομίας ἠγωνίζοντο νὰ καταπαύσωσι τὰς φωνάς του.

— Ζῇ ἀκόμη; ζῇ ἀκόμη; μὲ ἠρώτησεν ἅμα ἰδών με.

— Ναί· αἱ φωναί σας ὅμως ἀντηχοῦν εἰς ὅλον τὸ κατάστημα, καὶ ἂν τὰς ἀκούσῃ θ' ἀποθάνῃ.

— Ζῇ λοιπὸν ἀκόμη; ζῇ; δὲν μὲ γελᾶτε;

— Ἰδού, κύριε, εἶπεν ὁ θυρωρός· ἀπὸ χθὲς τὸ βράδυ αὐτὰ κάμνει.

— Δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, Κ. Ἔλλιοτ! ἡσυχάσετε· ἡ σύζυγός σας ζῇ.

— Δὲν εἶναι προτιμότερον, ἠρώτησεν ὁ ἀστυνομικὸς κλητὴρ νὰ τὸν μεταφέρωμεν εἰς τὴν οἰκίαν του; φέρει τὸν κόσμον ἀνωκάτω, καὶ ὁ θυρωρὸς ἀπορεῖ τί νὰ κάμῃ.

— Ὄχι! ἀφετέ με ἐδῶ . . . ἐδῶ. . . Σᾶς δίδω ὅ,τι καὶ ἂν ἔχω εἰς εἰς τὸν κόσμον· μὲ μένουν σαράντα φλωρία.

— Μὴν τὸν πειράζεις, εἶπον πρὸς τὸν κλητῆρα.

— Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ, ἀνέκραξεν ὁ Ἔλλιοτ· ὁ Θεὸς νὰ σᾶς πληρώσῃ.

— Καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν κλητῆρα εἶπε μὲ φωνὴν κλαυθμηράν, ἱκανὴν νὰ σπαράξῃ καὶ τὴν σκληροτέραν καρδίαν·

— Μή με διώξεις ἀπ' ἐδῶ, σὲ παρακαλῶ· ἡ σύζυγός μου ἀποθνήσκει! . . . Περίμενε . . . κάποιος ἔρχεται . ; . σιωπή!

Καὶ τῳόντι μία τῶν νοσοκόμων τὴν ὁποίαν εἶχα παραγγείλει νὰ μὲ εἰδοποιήσῃ τὰ περὶ τῆς καταστασεως τῆς ἀσθενοῦς, ἐλθοῦσα μὲ ὡμίλησε κατ' ἰδίαν.

— Δός με τὴν χεῖρά σας, εἶπα εἰς τὸν νέον, ἀφοῦ τὴν ἤκουσα. . . . Ὁ κίνδυνος ἐπέρασεν, ἡ σύζυγός σας θὰ ζήσῃ.

Τοῦτο ἀκούσας περιεπτύχθη ὡς μαινόμενος τὰς κιγκλίδας, ἡ δὲ σιωπή του ἐδείκνυεν ὅτι εὐχαρίστει τὸν Θεόν. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα στραφεὶς πρὸς τὸν κλητῆρα ἔσφιγξεν ἀπὸ χαρὰν τὴν χεῖρά του.

Ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη ταραχὴ ὑπῆρξεν ὀλεθρία· διότι ηὔξησεν ἡ ὀφθαλμία του, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἠρεθίσθησαν αἱ ἠθικαί του δυνάμεις, ὥστε δύσκολον ἦτο ν' ἀνθέξῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις του. Τρὶς τὸν ἐφλεβοτόμησα, καὶ μόλις καθησύχασεν ὀλίγον. Καὶ ὅμως ἀδιακόπως ἐπεσκέπτετο καὶ παρηνόχλει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καταστήματος, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἀποκρίνωνται πλέον εἰς τὰς ἐρωτήσεις του. Ἡ σύζυγός μου ἐπεσκέφθη τὴν Κ. Ἔλλιοτ, βραδέως ἀναλαμβάνουσαν τὴν ὑγείαν της, καθόσον μάλιστα ᾐσθάνετο ἀνησυχίαν διὰ τὸν σύζυγόν της. Ἡ τοσαύτη δυστυχία, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον καταδικασθῇ τοσοῦτον ἀδίκως, μᾶς εἶχε παρακινήσει νὰ συνενώσωμεν τὰς προσπαθείας μας ὑπὲρ τῶν ταλαιπώρων ἐκείνων, καὶ διὰ νέας συνεισφορᾶς κατωρθώσαμεν νὰ συνάξωμεν ἔτι τρεῖς χιλιάδας δραχμῶν· ἀλλ' ἐν τοσούτῳ νέον τρομερὸν γεγονὸς μετήλλαξε τὴν μορφὴν τοῦ θλιβεροῦ τούτου δράματος.

Ἐνῷ περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν τῆς πρωΐας ἡτοιμαζόμην νὰ ἐξέλθω εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενῶν μου, ὁ ὑπηρέτης μου μοὶ ἐνεχείρισεν ἀριθμόν τινα ἐπι-

στολῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔσπευδον τὰς ἀπέθηκα εἰς τὸ θυλάκιόν μου, διὰ νὰ τὰς ἀναγνώσω ἐπὶ τοῦ ὀχήματος· ἀλλὰ μοὶ ἐφάνη ὅτι μία ἐξ αὐτῶν, ὀγκωδεστέρα τῶν ἄλλων, εἶχε μαύρην σφραγῖδα· ἀναλαβὼν λοιπὸν αὐτάς, τὰς παρετήρησα, καὶ ἀνοίξας τὴν ἐπιστολὴν τὴν ἔχουσαν τὴν μαύρην σφραγῖδα, εὗρον ἐν αὐτῇ τέσσαρας ἄλλας φερούσας ταύτας τας ἐπιγραφάς· *Τῷ Κ. Ἄλλορυ*, *Τῇ Κ. Ἔλλιοτ*, *Τῷ Κ. Ἐρρίκῳ Ἔλλιοτ*, καὶ *Τῷ δόκτορι Κ. Οὐ.* . . . Κρατήσας λοιπὸν ταύτην, ἥτις διευθύνετο πρὸς ἐμέ, καὶ ἀποθέσας τὰς ἄλλας εἰς τὸ θυλάκιόν μου, ἡτοιμαζόμην νὰ τὴν ἀναγνώσω ὅτε εἶδον εἰσελθοῦσαν τὴν σύζυγόν μου μὲ τὸν μικρὸν Ἐρρῖκον. Ἔσπευσα λοιπὸν νὰ τὴν παρακαλέσω νὰ ἐξέλθῃ, καὶ κλείσας τὴν θύραν ἀνέγνων τὰ ἑξῆς·

« Ὅταν θ' ἀναγνώσετε τὴν παροῦσαν, φίλτατε καὶ φιλεύσπλαγχνε ἰατρέ, θ' ἀναπαύωμαι εἰς τοὺς κόλπους τοῦ θανάτου. Εἷς δυστυχὴς θὰ βαρύνῃ ὀλιγώτερον τὴν γῆν!

» Ὁ Θεός, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου θὰ ἐμφανισθῶ, θὰ μ' ελεήσῃ ἴσως· ἴσως θὰ μὲ συγχωρήσῃ ἐμφανιζόμενον πρὸ τῆς ὥρας· ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν να ζήσω· ᾐσθάνθην πλησιάζουσαν τὴν ὥραν τῆς ἐσχάτης ἐκείνης συμφορᾶς, ἥτις, καταστρέφουσα τὴν ὅρασίν μου, θὰ μὲ κατέφερε τὸ τελευταῖον τραῦμα. Ἡ σύζυγός μου θὰ ἐστέναζεν εἰς τὴν ἀπελπισίαν· οὔτε τεμάχιον ἄρτου θὰ εἶχεν ἔμπροσθέν της, οὐδὲ ῥανὶς ἐλπίδος θὰ ἔμενεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸν υἱόν της.

» Πῶς μὲ ἠγάπησεν ἡ ἀθλία! ἀλλὰ τὴν ἀγάπην της ἀντήμειψα δι' ὁμοίας ἀγάπης· τί ἄλλο ἠδυνάμην; Θὰ μάθῃ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ τελευταία πρᾶξις τῆς ζωῆς μου ὑπῆρξεν ἀπόδειξις τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγάπης μου. Ἐμὲ μόνον μισεῖ ὁ πατήρ της· ἐγὼ τὴν παρέσυρα. Ἤλπιζον ὅτι δυνατὸν ἦτο νὰ νικήσω τὰς δυσχερείας ζωῆς πτωχῆς καὶ ἀνυποστηρίκτου, καὶ ἐπάλαισα· ἔφαγον ἄρτον μαῦρον καὶ πικρόν· ἠγρύπνησα ἐργαζόμενος· ἀλλ' ἀπέτυχον· ἡ τύχη μου ὑπῆρξεν ἰσχυροτέρα μου· ἂς ἐξαφανισθῇ λοιπὸν τὸ ἐμπόδιον· ἂς ἀφήσῃ τὸν κόσμον ὁ Εὐγένιος Ἔλλιοτ. Φέρετε αὐτοπροσώπως τὴν εἴδησιν ταύτην εἰς τὴν Μαρίαν. Ὁ πατὴρ θὰ δεχθῇ βέβαια τὴν θυγατέρα μετὰ ταῦτα· τὸ προαισθάνομαι, εἶμαι βέβαιος. Δόσατε παρακαλῶ καὶ τὰς πρὸς τὸν Ἄλλορυ καὶ τὸν υἱόν μου ἐπιστολάς. Ὁ υἱός μου ἂς μὴ με ἀρνηθῇ.

» Ὑμεῖς δέ, ἄριστε τῶν ἀνθρώπων, μόνε μου φίλε, συγχωρήσατέ με διὰ τοὺς κόπους τοὺς ὁποίους ἐδοκιμάσατε δι' ἐμέ. Ὁ Θεὸς ἂς σᾶς ἀνταμείψῃ! Εἰς ὑμᾶς στρέφονται οἱ τελευταῖοι λογισμοί μου.

» Τετέλεσται! εἶμαι ἀτάραχος· ἡ ὀδύνη τοῦ θανάτου παρῆλθεν! ὑγιαίνετε! Μοὶ φαίνεται ὅτι αἰσθάνομαι τὴν πλάκα τοῦ τάφου καταπίπτουσαν ἐπὶ τοῦ λειψάνου μου καὶ ἐξασφαλίζουσαν τὴν ἡσυχίαν μου. Δὲν φοβοῦμαι. Τὴν νύκτα ταύτην, πρὶν ἔτι σβεσθῇ τὸ φῶς τὸ ὁποῖον καίει ἔμπροσθέν μου... Μαρία! Μαρία! Θὰ ἐνταμωθῶμεν καὶ πάλιν; »

Ε. Ε.

Πολλάκις ἀνέγνων τὴν ἐπιστολὴν ταύτην· ἕκαστος παράγραφος ἐξήλειφεν ἀπὸ τὴν μνήμην μου τὸν προηγούμενον. Ἤνοιξα μηχανικῶς τὴν πρὸς τὸ παιδίον ἐπιστολήν, καὶ εὗρον μαλλία ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἔλλιοτ, καὶ περικοπήν τινα τῆς Γραφῆς γεγραμμένην ἀτάκτως.

« Ἐπεθύμησα τὸν θάνατον; διὰ τί δὲν ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου; ὅταν ἀποθάνω, υἱέ μου, ἐνταφίασόν με! Μὴ καταφρονεῖς τὴν μητέρα σου. Ἐνθυμήθητι ὅτι πολλοὺς κινδύνους διέτρεξε χάριν σοῦ, ὅτι σὲ ἔφερεν εἰς τὴν κοιλίαν της.

» Ἐνταφίασόν με μετ' αὐτῆς εἰς τὸν αὐτὸν τάφον.

» Ταῦτα σοὶ γράφει, φίλτατέ μου υἱέ, ὁ πατήρ σου ἀποθνήσκων. Ἐνθυμήθητι! »

Μεταβὰς ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν του εὗρον ἀνήσυχον τὴν οἰκοδέσποιναν, καὶ ἔρημον τὸ δωμάτιον· τεμάχια μόνον χάρτου ἦσαν ἐσκορπισμένα εἰς τὸ ἔδαφος αὐτοῦ· ἀλλὰ ποῦ διευθύνθη; Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐστοχάσθην νὰ ζητήσω πληροφορίας περὶ αὐτοῦ διὰ τῶν ἐφημερίδων· ἀλλὰ πρῶτον μὲν δὲν ἦτο πλέον καιρός, ἔπειτα δέ, ἐὰν τὸ ἐμάνθανεν ἡ σύζυγός του δὲν θὰ τὴν ἐφόνευον;

Ἡ ἀστυνομία δὲν εἶχεν οὐδεμίαν εἴδησιν· ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν περὶ τὸ ἑσπέρας, ἀνέγνων εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι νέος τις ἐπνίγη εἰς τὸν *Νέον ποταμόν*, καὶ ὅτι ὁ ἀνακριτὴς κατεγίνετο νὰ μάθῃ τὰ περὶ τῆς αὐτοχειρίας ταύτης. Μεταβὰς ἀμέσως εἰς τὸ μέρος ὅπου τὸ πτῶμα ἦτο ἀποτεθειμένον, εὗρον, ἀλλ' εἰς ποίαν, φεῦ! κατάστασιν, τὸν πατέρα ἐκεῖνον καὶ σύζυγον, τὸν πλήρη ἐλπίδων ἐκεῖνον νέον! Οἱ ὀφθαλμοί του ἦσαν ἀνοικτοὶ καὶ ὑελώδες, αἱ χεῖρες συνεσφιγμέναι ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν. Μόλις κατώρθωσα ν' ἀνοίξω τὸ στόμα μου διὰ νὰ δώσω πληροφορίας εἰς τὸν ἀνακριτήν, ὥστε νὰ μὴ καταδικασθῇ τὸ λείψανόν του εἰς ποινὴν ἀτιμωτικήν. Τὸ κατ' ἐμὲ πρὸ πολλοῦ ἐφοβούμην τὴν καταστροφὴν ταύτην· ὁ βίος ἐφαίνετο βαρύτατος εἰς τὸν Εὐγένιον, διότι πανταχοῦ ἔβλεπεν ἀπελπισίαν.

Καὶ πρῶτον μὲν εἶπον πρὸς τὴν Κ. Ἔλλιοτ ψεῦδος ἀθῷον, ὅτι εἶδον τὸν σύζυγόν της καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀνήσυχος· ἔπειτα δὲ ἐπανελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν μου περίλυπος, μόλις ὡμίλησα μετὰ τῆς γυναικός μου, καὶ κατακυριευμένος ἀπὸ αἴσθημα φρίκης καὶ ἐκδικήσεως, μετέβην εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἄλλορυ· ἦτο ὀγδόη τῆς νυκτὸς ὅτε ἔφθασα εἰς τὴν θύραν τοῦ δημίου ἐκείνου.

— Κροῦσε δυνατά, εἶπον εἰς τὸν ὑπηρέτην μου.

Ἡ οἰκία ὅλη ἀντήχησεν ἀπὸ τὸν κρότον· παρουσιασθεὶς δέ τις ὑπηρέτης εἶπεν ὅτι ὁ κύριός του δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ οὐδένα. Ἐγὼ ὅμως εἰσῆλθον βίᾳ, καὶ ἀπώθησα τὴν μέγαιραν, ἥτις ἐπροσπάθει νὰ μ' ἐμποδίσῃ. Εἰς τὸ μέτωπον αὐτῆς ἀνεγίνωσκες εὐκόλως συκοφαντίαν καὶ πλεονεξίαν.

— Μὲ συγχωρεῖτε, εἶπον, κυρία, πρέπει νὰ ἐμβῶ καὶ θὰ ἐμβῶ. Θέλω νὰ ἴδω τὸν Κ. Ἄλλορυ καὶ ἀμέσως.

— Ἡ διαγωγή σας αὐτή, ἰατρέ, εἶναι ἀλλόκοτος· ὁ Κ. Ἄλλορυ σᾶς ἀπεκρίθη . . .

— Ἀδιάφορον.

Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ δωμάτιον, ὅπου ὁ βαθύπλουτος ἔμπορος, ἐξηπλωμένος ἐπὶ ἐρυθροῦ ἀνακλιντῆρος ἐφαίνετο ὑπνώττων· τρίψας τοὺς ὀφθαλμούς, ἀνεσηκώθη ὀλίγον καὶ μὲ ἐγνώρισεν.

— Ἰατρέ, ἀνέκραξεν ὅλως ἔντρομος, τί σημαίνει τοῦτο; καὶ τί μὲ θέλετε;

— Δὲν θὰ ἐπάτουν εἰς τὴν οἰκίαν σας, ἐὰν ὑπόθεσις σημαντικὴ ἀποβλέπουσα ὑμᾶς δὲν μ' ἐβίαζεν. Ἰδοὺ ἐπιστολή.

Εἶδε τὴν μαύρην σφραγῖδα, ὠχρίασεν, ἤνοιξε τὰ χείλη, ἀλλὰ δὲν ὡμίλησεν. Ἐν τοσούτῳ εἰσῆλθε καὶ ἡ μέγαιρα, ἐστάθη ὀρθία παρὰ τὸ παράθυρον, καὶ προσήλωσεν ἐπάνω μου τοὺς λαμποκοποῦντας μικροὺς ὀφθαλμούς της.

— Εἰς ὑμᾶς μόνον ἐπιθυμῶ νὰ ὁμιλήσω, εἶπον δακτυλοδεικτήσας τὴν γυναῖκα.

— Πῶς ὑποφέρετε, ἀνέκραξεν αὐτὴ ἀποτεινομένη πρὸς τὸν Ἄλλορυ, τοιαύτην αὐθάδειαν;

Ἀλλ' ἐκεῖνος ἐννοήσας ἀπὸ τὸ ἦθός μου ὅτι ἐπρόκειτο περὶ σπουδαιοτάτης ὑποθέσεως, ἔνευσε πρὸς αὐτὴν νὰ ἐξέλθῃ. Ἐγὼ δὲ ἔφερα τὸ θρανίον μου παρὰ τὸν Ἄλλορυ ἐνῷ μὲ ἠτένιζε σχεδὸν τρέμων.

— Ἀναγνώσατε, εἶπον, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀναγνώσατέ την.

Καὶ λαβὼν αὐτὴν παρετήρησε τὴν μαύρην σφραγῖδα καὶ τὴν ἐπιγραφήν· καὶ ἔπειτα μὲ ἠτένισε.

— Γνωρίζετε, ἠρώτησα, τὸν χαρακτῆρα;

— Ὄχι, ἐψιθύρισε.

— Παρατηρήσατε ἀκόμη, καὶ θὰ τὸν γνωρίσετε.

Ἀπέθεσεν εἰς τὰ τρέμοντα γόνατά του τὴν ἐπιστολήν, ἀνεζήτησεν ἐπὶ πολὺ τὰς διόπτρας του, τὰς ἐφήρμοσε τέλος πάντων εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, ἀνέλαβεν, ὁλονὲν τρέμων, τὴν ἐπιστολήν, καὶ ἐφάνη ζητῶν ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιγραφήν.

— Δὲν ἠξεύρω, εἶπεν . . .

Ἐγὼ δὲ ἐσιώπων.

— Εἶναι γράψιμον ἀνδρός, ναὶ ἀνδρός, ὑποθέτω, εἶπε βλέπων με ἄνωθεν τῶν διοπτρῶν του.

— Πρὸ ὀλίγου, κύριε, ἡ ἀνάκρισις εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθην ἠσχολεῖτο εἰς ἐξέτασιν αὐτοχειρίας. Σᾶς ἀποβλέπει.

Ἡ ἐπιστολὴ ἔπεσεν ἀπὸ τὰς χεῖράς του, καὶ τὰ χείλη του ἠνοίχθησαν.

— Τὸ παρελθὸν Σάββατον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος σᾶς γράφει, ἐπνίγη· σήμερον εἶδα τὸ πτῶμά του ἐξηπλωμένον εἰς τράπεζαν. Οἱ σβυσμένοι ὀφθαλμοί, τὰ συνεσταλμένα χείλη, ἡ καταλασπωμένη κόμη του μὲ ἀνενθύμισαν σᾶς, κύριε, σᾶς, διότι τὸν ἐφονεύσατε. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτον ὁ Ἔλλιοτ.

Καὶ τὰ μὲν χείλη του ἐταράσσοντο χωρὶς νὰ ὁμιλῇ, ἡ δὲ φυσιογνωμία του ἐγένετο ἀπαισία. Καὶ ἐγὼ ἠπόρουν βλέπων τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἀπανθρώπου ἐκείνου. Ἐν τοσούτῳ ἡ οἰκονόμος εἰσῆλθεν ἀκροποδητί, καὶ ἅμα ἰδὼν αὐτὴν ἀνέκραξεν·

— Ἔξω, ἔξω.

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον σύμπτωμα τοῦ ματαίου ἐλέγχου τῆς συνειδήσεως, ὅστις ἐπὶ ἕνα μῆνα ἐβασάνιζε τὸ ἔνοχον ἐκεῖνο γερόντιον. Δὲν ἀναγκάζω τὸν ἀναγνώστην νὰ μὲ παρακολουθήσῃ καὶ περαιτέρω εἰς τὸ ἐπώδυνον στάδιον εἰς τοῦ ὁποίου τὸ τέρμα ἐγγίζομεν. Εἰς τί ἐχρησίμευσεν ἡ περιουσία τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν θυγατέρα του; ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς της εἶχε ξηρανθῆ, καὶ μάτην ἐδοκίμασα νὰ μετριάσω τὴν λύπην τὴν ὁποίαν θὰ ἠσθάνετο μανθάνουσα τὸ δυστύχημά της. Κατεβλήθη ὑπὸ ἐγκεφαλίτιδος δεκαπέντε ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός της, ἀποθανόντος ὑπὸ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐξασθένησίς της, ὥστε ἐφαίνετο βεβυθισμένη εἰς λήθαργον· ἐπεκαλούμην τὸν θάνατόν της ὡς χάριν παρὰ Θεοῦ. Θεραπεύων ἀλληλοδιαδόχως μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας τὰ πρόσωπα τῆς τραγῳδίας ταύτης, τῆς ὁποίας τὰ ἴχνη δὲν θέλουσιν ἐξαλειφθῆ ἀπὸ τὸν νοῦν μου, εἶδον ὅλα καταβαίνοντα τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο εἰς τὸν τάφον, τὸν ὁποῖον ἤνοιξεν ἡ αὐτοχειρία τοῦ Ἔλλιοτ. Ἡ μοῖρα, ἡ Νέμεσις αὕτη τῶν ποιητῶν, ἐξεπλήρωσεν ἀνηλεῶς τὸ ἔργον της. Ἀθεράπευτος ἀγωνία, μετάνοια σκληρά, πόνοι φυσικοί, κατήντησαν ἀφορήτους τὰς τελευταίας ὥρας τοῦ Ἄλλορυ. Ἡ Μαρία, περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς της, μόλις ἐδυνήθη νὰ ἀσπασθῇ τὸν υἱόν της Ἐρρῖκον, ὅστις ζῇ σήμερον ἐν Λονδίνῳ, κύριος τῆς μεγάλης περιουσίας τοῦ πάππου του.

(*Ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ.*)

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὑπὸ Ἰωάννου Φιλήμονος. Τόμ. Α' καὶ Β'. Ἀθῆναι, 1859.

—ooo—

Οὐδέποτε βλέπομεν ἐθνικὴν ἑορτὴν ἐρχομένην, καὶ ἐν ταῖς δημοσίαις πλατείαις ἀνεγειρόμενα τὰ εὐτελῆ ἐκεῖνα, σινδόναις περιπεταννύμενα, ἰκρία, τὰ, ὡς ἡ σκηνὴ τοῦ Ἄραβος, τὴν πρωῒαν πηγνύμενα καὶ τὴν ἐπαύριον ἀποσκευαζόμενα, χωρὶς ν' ἀναλογισθῶμεν ὅτι καθυστεροῦμεν ἀπαραίτητον ἐθνικὸν ὄφλημα, τὴν ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῶν πολυτίμων ἡμῶν λατομείων τοῦ πεντελησίου καὶ τοῦ λυχνίτου λίθου, ἀνέγερσιν μνημείου περικόσμου καὶ καταγλύφου, ἐν ἐπιγραφαῖς, ἐν προτομαῖς, ἐν συμπλέγμασι καὶ ἀγάλμασι διηγουμένου τὸ ἔνδοξον γεγονὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἀπελευθερώσεως, καὶ παραδιδοῦν τῇ εὐγνωμοσύνῃ τῶν ἐπερχομένων τὰ ὀνόματα καὶ τὰ κατορθώματα τῶν γνησίων καὶ μεγάλων ἀγωνιστῶν, ὧν πρώτιστος ἦν αὐτὸς ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτο μνημεῖον ἐκπροσωποῦν τῆς πατρίδος τὴν εὔκλειαν, θέλει τιμήσει τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνεγειρούσης γενεᾶς οὐχ ἧττον ἢ τὴν μνήμην τῆς ὑπὲρ ἧς ἀνεγείρεται· δι' ὃ

χαίροντες ἐπικροτοῦμεν εἰς τὰ ἔργα ἐκείνων, ὅσοι ὡς ὁ Κ. Τρικούπης καὶ ὡς ὁ Κ. Φιλήμων, ἐκ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων ὁρμώμενοι, ἱδρύουσιν αὐτοὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν παλλιγγενεσίαν μνημεῖα οὐχὶ μὲν ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐκ λίθου, ἀλλὰ μνημεῖα ἱστορικὰ, λαμπρότερα ἐκείνων καὶ μονιμώτερα. Τὰ Προπύλαια καὶ ὁ Παρθενὼν τιμῶσι τοῦ Περικλέους τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἐν ταῖς διαδοχαῖς τῶν αἰώνων ἐδύνατο νὰ ἐκλείψῃ κατόπιν αὐτῶν καὶ ἐκεῖνο, ἐὰν ὁ Θουκυδίδης δὲν τὸ καθίστα ἀθάνατον, ὡς ἐξέλιπον τὰ ὀνόματα τῶν Βασιλέων, ὧν αἱ μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομαὶ ἀνασκάπτονται σήμερον ἐν Ἀσίᾳ, διότι ἡ ἱστορία τ' ἀπεσιώπησεν, ἢ διότι αὐτὴν τὴν ἱστορίαν ἐγκαλύπτουσιν ἔτι τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς τὰ μυστήρια.

Εἶναι δ' ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως μνημεῖον ἔχον διπλοῦν τὸ πρόσωπον, ἓν μὲν ἐστραμμένον πρὸς τὸ παρελθὸν, εὐγνωμοσύνην ἐμφαῖνον, ἕτερον δὲ ἀφορῶν πρὸς τὸ μέλλον, καὶ διεσκευασμένον εἰς φάρον ἀντανακλῶντα τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας πείρας διδάγματα, καὶ μάλιστα χρήσιμον εἰς ἔθνος μὴ ἔτι περατῶσαν τὴν ἐναγώνιον θαλασσοπλοΐαν του. Ἱστορία πρακτικὴ, φιλαλήθης, ἀκριβολόγος, οὔτε τὰς καλὰς πράξεις παρορῶσα, οὔτε τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ λάθη ἀποκρύπτουσα, τοὺς χαρακτῆρας δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας εὐκρινῶς διαγράφουσα, καὶ τὰς αἰτίας μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐκθέτουσα καὶ συνείρουσα, εἶναι ἔργον δικαιοσύνης διὰ τὸ ἔθνος ἀπέναντι τοῦ ξένου κόσμου, καὶ ὑπερτάτης διδασκαλίας πρὸς ἑαυτό. Τοιαύτη δὲ, καθόσον ἐκ τοῦ προοιμίου της δύναται νὰ κριθῇ, εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Κ. Φιλήμονος.

Ἐν αὐτῇ βεβαίως μεγάλα κατοπτρίζονται καὶ γενικὰ καὶ ἰδιωτικὰ σφάλματα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πολλαὶ ἀρεταὶ ἄξιαι σεβασμοῦ καὶ ἐπαίνου. Ἡ Εὐρώπη, ἥτις ἐν Ἀνατολῇ ἔχει τοῦ θώρακός της τὸ κεχηνὸς, καὶ πολλάκις εἶδεν ἐκεῖθεν ἀρθέντα νέφη ἔγγυα ἀπειλῶν παγκοσμίου πολέμου, ἥτις ἐν ἐπιγνώσει τοῦ κινδύνου πολυτρόπως ζητεῖ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ, ἀδύνατον νὰ εἶδε μετ' ἀδιαφορίας νέον ἐν τῇ Ἀνατολῇ στοιχεῖον ἀναφανέν· καὶ ὅσην ἂν ἐπροσποιήθη κατὰ καιροὺς, καὶ ἕνεκα πολιτικῶν περιπετειῶν, ψυχρότητα πρὸς αὐτὸ, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐρευνᾷ ἂν δι' αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ εὕρῃ διέξοδόν τινα τῶν δυσχερειῶν της, καὶ νὰ μὴ θέλῃ νὰ σταθμίσῃ ἑπομένως τὴν ἱκανότητα καὶ ἀξίαν αὐτοῦ. Ἐν ἱστορίᾳ οἵα ἡ παροῦσα, ἀπηλλαγμένῃ μὲν ῥητορικοῦ κόμπου καὶ ἀκρίτου μεγαλαυχίας, εἰλικρινεῖ δὲ καὶ ἐμπαριστατωμένῃ, θέλει μὲν ἀπαντήσει οὐκ ὀλίγα τὰ αἰσχρὰ καὶ τὰ λυπηρὰ, ἀλλ' ἂν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας σπουδαίως ἐνδιαφέρηται, τὰς περιστάσεις ἀναμετρουμένη ἐξ ὧν ἐξήρχετο καὶ πρὸς ἃς ἐπάλαιε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, θέλει θαυμάσει βεβαίως, οὐχὶ ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, τὸ δι' αἰώνων ἐρριζωμένον τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καὶ ἔμμονον αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἀπ' ἄκρου μέχρις ἄκρου ἀκλόνητον πεποίθησίν του, ὅτι θέλει ἐκλάμψει ποτὲ ἡ ἡμέρα αὐτῆς, τὴν ἀνδρείαν του ἐν ταῖς μάχαις, τὴν σταθερότητά του ἐν τῷ ἀνίσῳ ἀγῶνι, τὴν διανοητικὴν καλλιέργειαν τῶν ἀνωτέρων τάξεων, τῶν κατωτέρων τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν νοημοσύνην, καὶ τὸ πρὸ πάντων χαρακτηρίζον λαὸν τῆς ἐλευθερίας του ἄξιον καὶ σπουδαίαν αὐτῆς χρῆσιν ποιούμενον, ὅτι ἡ πρώτη τῆς αὐτονομίας του πρᾶξις ἦν πάντοτε νὰ ὑποβάλληται εἰς νόμον καὶ νὰ καθιδρύῃ κυβέρνησιν.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Εὐρώπη ἐν τῇ ἀκριβεῖ εἰκόνι τῆς ἐπαναστάσεως βλέπει ἀναζῶντα τὸν λαὸν ὃν ἡ ἀρχαιότης ἐθαύμαζε, μετὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν χαρακτηριστικῶν καὶ ἰδιοτήτων του, μετὰ πολλῶν τῶν ἐλαττωμάτων του, ἀλλὰ καὶ μετὰ πασῶν του τῶν ἀρετῶν, καὶ τὸν βλέπει ζώσιμον, ἐπιχειρηματικὸν, δεκτικὸν προόδου καὶ ἀναπτύξεως, καὶ τὸν ἀσπάζεται ὡς βάσιν ἐφ' ἧς δύναται νὰ ἱδρύσῃ τὸ τοῦ μέλλοντος οἰκοδόμημα στερεὸν καὶ ἀκίνδυνον, συγχρόνως θέλουσι βλέπει οἱ Ἕλληνες ἐν αὐτῇ πάντας τοὺς σκοπέλους δι' ὧν διέβη τὸ σκάφος τῆς ἀνεξαρτησίας των, πρὶν ἢ καταχθῇ εἰς τὸν λιμένα τῆς σωτηρίας, πάσας τὰς εὐγενεῖς πράξεις, τὰς ὑποχρεούσας τοὺς υἱοὺς εἰς ἔργα ἀντάξια τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν πατέρων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πάντα τὰ λάθη εἰς ἃ ἐξ ἀπειρίας ἢ ἐκ κακίας τινων προσέκρουσαν, ὧν πολλὰ ἠπείλησαν αὔτανδρον καταποντισμὸν, καὶ ὧν ἡ μνήμη πρέπει νὰ διατηρῆται πρὸς ἀποτροπὴν καὶ νουθέτησιν· καὶ ἀναλογιζόμενοι τὰ θαύματα τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως, τὰς θυσίας καὶ τοὺς ἀγῶνας δι' ὧν ἡ μεγάλη γενεὰ τῶν συγχρόνων τοῦ Βότζαρη καὶ τοῦ Καραΐσκου κατεκτήσατο τὸν μυριάκις κινδυνεύσαντα ν' ἀπολεσθῇ ἀνεπιστρεπτὶ θησαυρὸν τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, θέλουσιν ἔτι μᾶλλον αἰσθανθῇ τὴν βαρέως ἐπικειμένην αὐτοῖς εὐθύνην, τοῦ νὰ διατηρήσωσι κἂν ἀλώβητα τὰ τρόπαια ὅσα παρέλαβον ἀνέτως παρὰ τῶν πατέρων των, ἂν δὲν τοῖς ἐπεφυλάχθη ἡ εὐτυχία τοῦ να στήσωσι νέα, καὶ δι' ἄφρονος ἢ ἀπερισκέπτου διαγωγῆς νὰ μὴ διακινδυνεύσωσι τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην, ἥτις ἅπαξ ἀπολεσθεῖσα, θέλει πιθανῶς ἀπολεσθῇ διὰ πάντοτε, καὶ ἧς ὀφείλουσι λόγον οὐ μόνον ἐκείνοις παρ' ὧν τὴν παρέλαβον εἰς ἀσφαλῆ διατήρησιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιγινομένοις, οἷς πρέπει νὰ τὴν παραδώσωσιν ἀβλαβῆ καὶ ἐπηυξημένην. Ὑπὸ καθαροῦ καὶ ἔμφρονος πατριωτισμοῦ ὑπηγορεύθησαν τὰ χρυσᾶ ἔπη δι' ὧν ὁ Κ. Φιλήμων περατοῖ τὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἱστορίας του. « Εἴθε ἐννοήσωσι καλῶς οἱ ἐλεύθεροι ἀπόγονοι τὰ δύσκολα καθήκοντα ἑαυτῶν πρὸς τὴν ἀκμαίαν διατήρησιν τοῦ διὰ τοσούτου αἵματος πολυτίμου ποτισθέντος δένδρου τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας, ἐνθυμούμενοι πάντοτε τοῦ μεγάλου τῆς Πνυκὸς ῥήτορος εἰπόντος τὴν πολιτικὴν ταύτην ἀλήθειαν· *Τὸ φυλάξαι τ' ἀγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον.* »

Οὐδὲν βεβαίως ἔργον τέχνης, καὶ μάλιστα ἔργον φιλολογίας, δύναται ἀκριβῶς νὰ κριθῇ ἐξ ἀτελῶν τεμαχίων, καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ ἐκ τοῦ μέρους τὸ ὅλον·

ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς παρούσης ἱστορίας ἐλάχιστον μέρος τὰ ἤδη ἔργα τοῦ, καὶ καθὼς τὰ πρόσωπα μόνον αὐτῆς. Ἓν ὅμως συστατικώτατον καὶ θεμελιῶδες αὐτῆς στοιχεῖον ἀνωφελῶς παρελείφθη ἐκ τῶν ... καθ' ἕκαστον ... κατεδείξαμεν, καὶ τοῦτο εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπελάθετο νὰ παραστήσῃ ταύτην ὡς αὐτογέννητόν τινα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, αὐτῆς οὕτως εἰπεῖν ἑαυτὴν διηγουμένης, αὐτῆς μόνον μετριοφρόνως εἰς ἑαυτὴν ἐπιφυλαξάσης νὰ διηγῆται τὰ συμβάντα εἰς συνεχῆ ... καὶ συνεσκιασμένη, ἐξηγῇ καὶ ... αὐτά, καὶ νὰ καταδεικνύῃ τὴν φιλοσοφικὴν συνάφειαν τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων.

Τῷ ὄντι, δι' ἀγώνων ἀτελευτήτων, καὶ οὓς ἐθνικὴ συνωμοσία ..., κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ καὶ νὰ περισώσῃ τῆς καταστροφῆς παμπολλὰ ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα, πληροῦντα τῶν δύο τόμων τὸ μέγιστον μέρος, καὶ χρησιμεύοντα ὡς μαρτυρίας τῶν γενομένων ἀπαιτήσεως. Τῆς ἐπιστολιμαίας ταύτης συγγραφῆς τοῦ ἱστορικοῦ πολὺ ζωηρότερον ὁμιλοῦσιν εἰς τὴν φαντασίαν καὶ συγκινοῦσι τὰ αἰσθήματα αἱ τοιαῦται γνήσιαι ἀποδείξεις τῶν χρόνων καθ' οὓς παρήχθησαν. Ἐν αὐταῖς βλέπομεν ἄνευ τῶν διαστροφῶν ξένων παθῶν, ξένων συμφερόντων καὶ πεποιθήσεων, αὐτὰ τὰ πράγματα ὡς συνέβησαν ἀνελισσόμενα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, αὐτὰ τὰ πρόσωπα, ὡς ἐσκέφθησαν καὶ ὡς ἔπραξαν ἐμφανιζόμενα ἐνώπιόν μας, οὐχὶ σχηματιζόμενα ὡς ἐπὶ τοῦ προσκηνίου τῆς ἱστορίας, ἀλλ' ἀφελέστερον ὁμιλοῦντα τὴν γλῶσσαν ἣν τότε ὡμίλουν, καὶ ἀπροσποιήτως ἐνεργοῦντα, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ ὅτι ἔχουσι τὸ μέλλον ὡς θεατήν. Ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος, τῶν ἐντελεστέρων τελείων τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου προτιμῶμεν πολλάκις τεμάχιον λίθου ἐν τοῖς ἐρειπίοις ἀνασκαπτόμενον, ... ὑπομνήματος ἢ ἄλλης τινὸς πράξεως δημοσίας ἢ ἰδιωτικῆς, διότι ταῦτα εἶναι οὐχὶ ἐλλιπεῖς ἀντανακλάσεις ἢ ἀπηχήσεις τῶν πραγμάτων ... ἀναφερόμενα, ἀλλ' ὡς τις ἀκτὶς αὐτῆς τῆς ἀρχαιότητος, σπινθηρίζουσα μεταξὺ ἡμῶν, ὡς τις τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ... παραστάσεις. Τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἃ ὁ Κ. Φιλήμων διέσωσε καὶ ἐξέδωκε, κειμήλια ἐθνικά, διότι ... δυνάμενα νὰ μεταβληθῶσιν ὑπὸ τῶν ... τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ μένοντα αὐτῆς πάντοτε τὰ μόνα ἄπταιστα ἀληθείας τεκμήρια. Τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν θὰ ἐλογιζόμεθα ὡς ζημίαν ἐθνικήν, καὶ εὐχῆς ἔργον θεωροῦμεν νὰ προσδιορισθῇ μέρος εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην, εἰς ὅ, ἐν ὅσῳ εἶναι ἔτι καιρός, νὰ προσκληθῶσι πάντες οἱ κεκτημένοι ἔγγραφα ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τοιοῦτοι εἰσὶ πολλοί, νὰ τὰ καταθέσωσι πρὸς διατήρησιν καὶ πρὸς κοινὴν χρῆσιν, ἐπιφυλαττόμενοι τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῶν. Τὴν σύστασιν τοιούτου ἀρχείου θεωροῦμεν ἀξίαν πάσης μερίμνης τῆς Κυβερνήσεως.

Προοίμιον δὲ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ Κ. Φιλήμονος ἀναγνωρίζομεν τὸ μέχρι τοῦδε ἐκδοθὲν αὐτῆς μέρος, καὶ τὸ ἀποτελοῦν δύο ὁλοκλήρους τόμους· διότι οὗτοι δὲν πραγματεύονται ἔτι τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἀλλὰ περιστρέφονται εἰς μόνα τὰ τῆς ἑταιρίας καὶ εἰς τὰ ἐν Δακίᾳ συμβάντα. Καὶ ἴσως ὑπάρχουσι καὶ οἱ κατακρίνοντες τὴν τοσαύτην τοῦ μέρους τούτου ἔκτασιν, διότι, λέγουσι, ἂν ἀναγγέλλει πολυτιμότατον τὸ σύγγραμμα, ἤθελεν εἶναι δυσανάλογον πρὸς τὰ λοιπά. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς, οὔτε λυπούμεθα ἐν μεγάλῃ λαβὸν ἔκτασιν τὸ σύγγραμμα τὸ ἐξιστοροῦν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀναγέννησιν, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶναι ὅλον ἐπίσης ἀξιόλογον καὶ ἐπίσης ἐπὶ περιέργων καὶ πολυτίμων ἀποδείξεων στηριζόμενον· οὐδ' ἂν ὑπάρχῃ καί τις δυσαναλογία μεταξὺ τῶν δύο πρώτων τόμων καὶ τῶν λοιπῶν, εὑρίσκομεν αὐτὴν ἄτοπον καὶ κατακριτέαν, ὡς δὲν κατακρίνομεν τὸ μέγεθος τῶν προπυλαίων συγκρινομένων πρὸς τὸν Παρθενῶνα. Καθὼς ἐκεῖνα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι χρησιμεύουσιν ὡς εἴσοδος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἀποτελοῦσι συγχρόνως καὶ αὐτοτελὲς μνημεῖον, ἄξιον παντὸς θαυμασμοῦ· οὕτω καὶ ἡ Φιλικὴ ἑταιρία, μετὰ τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν μεγάλου ἐπεισοδίου, ἀποτελοῦσιν οὐ μόνον τὴν προεισαγωγὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἱστορίαν ἰδίαν, καθ' ἑαυτὴν πλήρη ἐνδιαφέροντος, καὶ ἰσχυρότατα ὁμιλοῦσιν εἰς παντὸς Ἕλληνος τὴν καρδίαν. Εἰς ποῖα ὄνειρα δόξης, εἰς ποίαν ἀτμοσφαῖραν ἠθικοῦ ὕψους ἔζων οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἵτινες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ἐμελέτησαν τὴν ἐλευθερίαν, εἰς αὐτὴν καθιέρωσαν τὴν ζωήν των, καὶ τὴν τοῦ ἔθνους ἑνότητα, ἣν ἐγνώριζον τὰ αὐτὰ δάκρυα, συνέσφιξαν διὰ τῶν αὐτῶν ἐλπίδων. Ὅσον καὶ ἂν εἶχον τὸν κίνδυνον νυχθημερὸν ἐπικρεμάμενον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των, τὸν φόβον ἐπικαθήμενον εἰς τὸ προσκεφάλαιόν των, ἀλλὰ μακάριοι ἦσαν διότι διὰ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοὸς ἔζων εἰς μέγα παρελθὸν καὶ εἰς ἔνδοξον μέλλον, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος τοῦ Περικλέους, καὶ ὀνειροπολοῦντες αὐτῆς τὴν ἀνάστασιν. Ἡ συναίσθησις ὅτι ὑπὲρ μεγάλου τοιούτου καὶ ἱεροῦ σκοποῦ εἰργάζοντο, ἤγειρε βεβαίως τὴν διάνοιάν των, καὶ ἐπλήρου τὴν ψυχήν των ὑπερτάτου ἀγαλλιάσεως, καὶ πρέπει νὰ εὐχαριστῶμεν τῷ ἱστορικῷ, ὅστις μετὰ πολλῶν κόπων ἀνέσυρε τοὺς πλήρεις εὐγενῶν προσδοκιῶν, ἐναγωνίων προπαρασκευῶν εἰς σκότος ἐγκρυπτομένων, πλήρεις ἀμφιβολίας καὶ μυστηρίων ἐκείνους χρόνους, μᾶς παρέστησε τὴν εἰκόνα αὐτῶν πλήρη καὶ ἀκριβῆ, καὶ διετήρησεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἓν τῶν ποικιλωτάτων συμπτωμάτων αὐτῆς, τὴν παρέκτασιν τοῦ εὐγενοῦς ὀργασμοῦ, ἐξ οὗ προέκυψεν ἡ γενναία βλάστησις τῆς ἐπαναστάσεως. Τόσον μάλιστα σπουδαίαν καὶ περίεργον θεωροῦμεν τὴν φάσιν ἐκείνην τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας, ὥστε ἀντὶ νὰ κατακρίνωμεν τὸν συγγραφέα ὡς ἀφιερώσαντα αὐτῇ τόμον ὁλόκληρον, λυπούμεθα μᾶλλον ὅτι δὲν τὴν ἐξέτεινε περισσότερον, συγχωνεύων ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ ἀρχαιότερον περὶ Φιλικῆς ἑταιρίας εἰδικόν του δοκίμιον, ὅπως ἐκτεθῇ ἀνελλειπῶς καὶ ἄρτια ἡ



Ὅμηρος. (Ἰδὲ σελ. 45.)

εἰκὼν τῆς μεγάλης προπαρασκευῆς, ἥτις ὡρίμασε τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τὴν ἔκρηξιν.

Πρῶτος, ἴσως πρώϊμος, ταύτης καρπὸς, ὑπῆρξε τὸ κίνημα τῶν Παραδουναβίων ἐπαρχιῶν, τὸ πληροῦν ὁλόκληρον τὸν δεύτερον τόμον, ὑπὸ πᾶσαν δὲ ἔποψιν ὂν ἄξιον τῆς σπουδαιότητος ἣν ὁ συγγραφεὺς ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὸ, διότι προωδοποίησε καὶ διηυκόλυνε τὴν ἐθνικὴν ἐπανάστασιν, ἰσχυρὸν προκαλέσαν ὑπὲρ αὐτῆς ἀντιπερισπασμὸν, διότι παρίσταται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὥς τις μικρογραφικὴ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἐξεικόνισις καὶ περίληψις, καὶ διὰ τὸν ἐξόχως δραματικὸν, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ποιητικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Τῷ ὄντι τὸ δρᾶμα τοῦτο, σκηνὴν ἔχον οὐχὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐπαρχίας μεμακρυσμένας καὶ σχεδὸν ξένας τῇ Ἑλληνικῇ φυλῇ, ἔχει τι τὸ ἰδανικὸν καὶ ἀφῃρημένον, ὡς εἰ διὰ τούτου ἐμφαῖνον ὅτι ἡ ἀναγέννησις εἰς τὴν ἐλευθερίαν οὔτε ὡρισμένου τόπου οὔτε ὡρισμένης τάξεως ἢ διακρίσεως ἀνθρώπων ἦν ἴδιον ἔργον, ἀλλ' ἐκπλήρωσις τῶν εὐχῶν, καὶ ἀποτέλεσμα τῆς συμπράξεως πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Ἐν αὐτῇ Ἕλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι, Δᾶκες, Ἀλβανοὶ, παρουσιάζονται ἐπὶ τοῦ προσκηνίου, οὐχὶ ὑπὲρ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς χώρας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς τοῦ γένους ἐλευθερίας μαχόμενοι. Ὡς δ' ἐν τῷ Δοκιμίῳ ἐκτίθενται καὶ σαφηνίζονται ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ αὐτῶν τὰ κατὰ τόπον καὶ ἄτομον ποικίλα ἐκεῖνα συμβάντα, ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδεμίαν γνωρίζομεν δραματικωτέραν ποιητοῦ ἐπίνοιαν, ἔχουσαν ἐν τῇ πλοκῇ περισσοτέραν ἑνότητα, περισσοτέραν ζωηρότητα ἐν τοῖς ἐπεισοδίοις, ἰσχυρότερον καὶ τραγικώτερον διαφέρον ἐν τῇ καταστροφῇ. Ἓν μέγα πρόσωπον ἐπικρατεῖ ὅλου τοῦ δράματος, ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ μίτου πρωτεῦον καὶ εἰς ὅλους δίδον τὴν ὦσιν. Εἶναι δ' ὁ πρωταγωνιστὴς οὗτος Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης, δι' οὗ ἄρχεται καὶ εἰς ὃν ἀπολήγει τὸ ἐπιχείρημα τῆς Δακίας. Πέριξ δ' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτὸν, εἰς διαφόρους ἀποστάσεις, πράττουσι καὶ συγκρούονται διάφορα ἄλλα πρόσωπα, διάφορα συμφέροντα καὶ διάφοροι χαρακτῆρες, εὐγενὴς αὐταπάρνησις καὶ ἀρχαϊκὴ ἀρετὴ πρὸς ἰδιοτέλειαν καὶ ῥᾳδιουργίαν, πατριωτικὸς ἐνθουσιασμὸς πρὸς δολιότητα καὶ πρὸς προδοσίαν, ἡρωϊσμὸς ἄξιος τῶν λαμπροτέρων ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πρὸς ἀγενῆ φιλοπολέμων δειλίαν. Τῶν μὲν

τὰς θυσίας οὐδετεροῖ τῶν ἄλλων ἡ σπατάλη καὶ ἡ ἐκδιαίτησις καὶ ἡ ἁρπαγὴ, τοὺς ὑπὸ τούτων καταβαλλομένους ἀγῶνας πρὸς ὀργανισμὸν καὶ πρὸς διαῤῥύθμισιν, ἐκείνων τὸ δυσήνιον καὶ ἡ παρακοή, ἢ τὸ οἰκηματικὸν καὶ τὸ φίλαρχον, καὶ ἐν γένει ἡ ἀπειρία ἀνθρώπων συνελθόντων πρὸς σκοπὸν εὐγενῆ καὶ μέγαν, ἀλλ᾽ ἐστερημένων πάσης πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἀναγκαίας πείρας καὶ γνώσεως. Μιμητὴς καὶ διάδοχος τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ Βοιωτικοῦ, ὁ Ἱερὸς Λόχος ἐπότισεν ἐν Σκουλενίῳ καὶ ἀλλαχοῦ διὰ τοῦ ἱεροῦ αἵματός του τὰς πρώτας Ἑλληνικὰς δάφνας, μεμιγμένας μετὰ νεκρικῶν κυπαρίσσων, καὶ Γεώργιος ὁ Ὀλύμπιος, ὁ κληρονόμος τῆς φήμης τοῦ Λεωνίδου, ἀνῆψεν ἐν Σέκκῳ πυρὰν, ἥτις δι᾽ αἰώνων θέλει συνενοῖ τὴν λάμψιν της μετὰ τῆς λάμψεως τοῦ Μεσολογγίου, καὶ στέφει δι᾽ ἀκτίνων δόξης τὴν κεφαλὴν τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἀλλ᾽ οἱ ἄφρονες καὶ οἱ ἀναρχικοὶ, οἱ προδόται καὶ οἱ ῥιψάσπιδες,ἐπέφεραν τέλος πάντων τὴν θλιβερὰν τῆς διαγωγῆς των συνέπειαν, τὴν καταστροφὴν τοῦ Δραγατζανίου, καὶ μετ᾽ αὐτὴν, τὴν αἱματηρὰν διάλυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, φιλοτιμηθέντος ὅμως μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν του νὰ τιμήσῃ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος ὑπὲρ ἧς ἐμάχετο.

Ἀλλὰ, καὶ ἀφ᾽ οὗ τὰ πάντα ἐν Δακίᾳ ἀπώλοντο, δὲν κατέπεσεν ἐντελῶς ἡ αὐλαία ἐπὶ τοῦ περιπαθοῦς τούτου δράματος, ἀλλ᾽ ἐναπελείποντο ἔτι συγκινητικώταταί τινες σκηναὶ, ἂν καὶ εἰς ἄτομα περισταλέντος τοῦ αὐτῶν διαφέροντος. Τῆς ἐν Δακίᾳ μεγάλης φλογὸς οὐδὲν ἔμενε πλὴν τοῦ σπινθῆρος, ὅστις μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι σεσωρευμένην πυρίτιν, καὶ πλὴν τῆς τέφρας ἐξ ἧς οἱ ἀδελφοὶ Δάκες ἀπήρτισαν τὴν ἡμιανεξαρτησίαν των. Ἀλλ᾽ ἔμενεν ὁ τοῦ δράματος ἥρως, ἔμενεν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, πρὸς οὗ τὰς ἐσχάτας τύχας οὐδεμία καρδία φιλελληνικὴ, ἢ καὶ μόνον φιλάνθρωπος, ἐδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυμπαθής.

Παρ᾽ οὐδενὸς ἔθνους ἀξιοῦμεν νὰ θυσιάζῃ τὰ ἴδια ἑαυτοῦ συμφέροντα ὑπὲρ συμφέροντος ἄλλων εθνῶν, ἔστω καὶ ὅταν τὰ συμφέροντα ταῦτα στηρίζωνται ἐπὶ τῶν ἱερωτέρων βάσεων τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς δικαιοσύνης· οὐχὶ ὅτι νομίζομεν ὅτι ἡ πολιτικὴ πρέπει ἢ δύναται νὰ βαίνῃ ἐπὶ ἀρχῶν ἀλλοτρίων τῇ ἀρετῇ, ἀλλ᾽ ἵνα πρὸς χάριν τῶν ἐπαγγελλομένων τοὺς πρακτικωτέρους νόας, μὴ φανῶμεν θέλοντες νὰ περιορίσωμεν τὴν ἀποδιδομένην σπουδαιότητα εἰς τὴν λεγομένην πολιτικὴν ἀνάγκην καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν συμφέρον. Ὑπάρχουσιν ὅμως τινὲς ἀρχαὶ εὐθύτητος καὶ πρὸς ἑαυτὸν σεβασμοῦ, ὧν ἡ παράβασις εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται οὔτε ἰδιώτην οὔτε κυβέρνησιν. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, καὶ ὡς ἀπαλλαγὴ χριστιανῶν ἀπὸ ἀλλοπίστων, καὶ ὡς ἐλευθέρωσις λαοῦ δεδουλωμένου, καὶ ὡς ἀναβίωσις λαοῦ ἄλλοτε εὐκλεοῦς, ἔπρεπε νὰ ἑλκύσῃ τὴν συμπάθειαν παντὸς ἔθνους χριστιανικοῦ καὶ ἐξημερωμένου· καὶ ὅμως ἐννοοῦμεν μέχρι τινὸς ὅτι ἡ Αὐστρία ἐκηρύττετο ἐναντία αὐτῆς, ἂν ἐφρόνει ὅτι ὑπ᾽ αὐτῆς ἐβλάπτετο· ἔτι μᾶλλον ἐννοοῦμεν, ἂν ἔχουσα μετὰ τῆς Τουρκίας συνθήκην περὶ ἀμοιβαίας ἀποδόσεως τῶν πολιτικῶν προσφύγων, ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν τὸ ἐφ᾽ ἑαυτῇ, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν εἰς τὴν ἐπικράτειάν της προσφυγόντων Ἑλλήνων, καὶ ἐπὶ τοῦ Ὑψηλάντου προσέτι, ὅπως, ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει, ἔχῃ τὸ δικαίωμα ν᾽ ἀπαιτῇ παρὰ τῆς Τουρκίας τὰ ἴσα. Ἀλλ᾽ ὅ,τι ἡ ἱστορία δυσκόλως, φρονοῦμεν, θέλει συγχωρήσει εἰς τὴν τότε διέπουσαν τὸ κράτος ἐκεῖνο πολιτικὴν, εἶναι ὁ πάντοτε καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει ἀνάξιος δόλος, πολὺ δ᾽ ἀναξιώτερος ὅταν ἰσχυρὸς δολιεύηται ἀσθενῆ, ὡς τοῦτο ἀναμφισβητήτως κατέδειξεν ὁ Κ. Φιλήμων δι᾽ ἐπισήμων ἐγγράφων. Ἂν ὁ Ὑψηλάντης, ἐν ἀπογνώσει πάσης σωτηρίας, κατέφευγεν εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ παρεδίδετο εἰς αὐτὴν, ἡ Αὐστρία ἐδύνατο, ἴσως καὶ ὤφειλε, νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἴσως εὐγνωμοσύνη θὰ τῇ προσωφείλετο ἂν, ἀντὶ τούτου, περιωρίζετο εἰς τὴν αὐστηρὰν αὐτοῦ κάθειρξιν. Ἀλλ᾽ εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ἡγούμενον ἔτι τῶν στρατευμάτων του, δυνάμενον ἔτι μετ᾽ αὐτῶν νὰ πολεμήσῃ καὶ ν᾽ ἀποθάνῃ ἢ νὰ ζητήσῃ ἀλλαχοῦ σωτηρίαν, εἰς τὸν Ὑψηλάντην νὰ ὑποσχεθῇ ἐλευθέραν τὴν δίοδον διὰ τῆς ἐπικρατείας της οὐ μόνον διὰ λόγου, ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἐπισήμου διαβατηρίου, δυστυχῶς διὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν τότε κυβερνώντων αὐτὴν διατηρηθέντος καὶ δημοσιευομένου ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ, τοῦτο θέλει ἀποκρούσει τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ πάντων τῶν αἰώνων. Ἂν ὑπερβάντα τὰ ὅριά της, ὤφειλεν ἕνεκα τῶν συνθηκῶν της νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τοὺς Τούρκους ἢ νὰ τὸν φυλακίσῃ, τὸ κοινότερον αἴσθημα τῆς τιμῆς τῇ ὑπηγόρευε νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου ἐν ὅσῳ ἦτον ἐλεύθερος, καὶ νὰ τῷ ἀφήσῃ τὴν αἵρεσιν τῆς διαγωγῆς του. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αὐστρίᾳ πάντες οἱ τίμιοι ἄνθρωποι, ἐκτὸς ἂν ἔχωσιν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης νὰ καταδείξωσι περιστάσεις ἄλλας εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους, θέλουσιν ἐγκαρδίως λυπεῖσθαι διὰ τὴν ἀπάτην ταύτην δι᾽ ἧς συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη ὁ Ὑψηλάντης,ὡς καὶ τὰς ἀσκόπους σκληρότητας, αἵτινες ἐφαρμάκευσαν καὶ ἐβράχυνον τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς συντόμου, καὶ πάσης εἰς τὴν πατρίδα ἀφιερωθείσης ζωῆς του.

Ὁ ἱστοριογράφος ἐκφράζει εὐχὴν, ἣν μεθ᾽ ἡμῶν ἐπικυροῖ βεβαίως πᾶσα Ἑλληνικὴ καρδία, τὸ νὰ μετακομισθῶσι καὶ ἀποτεθῶσι τοῦ Ὑψηλάντου τὰ ὀστᾶ εἰς τὴν γῆν ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσθη, ὑπὲρ ἧς ἀπέθανε, καὶ ἧς ἡ ἐλευθερία ἦν τὸ λαμπρὸν ὄνειρον πάσης στιγμῆς τῆς ζωῆς του. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιασμὸς τοῦ συγγραφέως παραφέρει αὐτὸν ἐνίοτε, δὲν θέλομεν τὸν κακίσει διὰ τοῦτο, διότι δικαιοῦται πᾶν αἴσθημα, ὅσον θερμὸν καὶ ἂν εἶναι, ὑπὲρ τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ ἐνθουσιώδους ἐκείνου ἀνδρὸς, ὅστις πρῶτος συνεταύτισε τὴν τύχην του μετὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερώσεως, καὶ πρῶτος ἠνέωξε τὸ ἔνδοξον αὐτῆς στάδιον. Ἄλλως δὲ πᾶσα ἡ ἱστορία τοῦ Κ. Φιλήμονος πνέει ἀμεροληψίαν, σέβας πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ διάπυρον πατριωτισμόν. Καὶ



Ἀρχαῖα ἀγγεῖα.

ἂν τις προσέτι τῶν ἐκτιμήσεων αὐτῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μὴ πάντοτε ὀρθὴ, ἢ μὴ παρ᾽ ὅλων παραδεκτὴ, ἐν τῇ εὐσυνειδήτῳ ἀκριβείᾳ του παρέχει αὐτὸς πάντοτε τοὺς τρόπους πρὸς ἐπανόρθωσιν, συνοδεύων τοὺς διϊσχυρισμοὺς καὶ τὰς κρίσεις του διὰ τῶν πρωτοτύπων εγγράφων. Τὰ προτερήματα πάντα ταῦτα καθιστῶσι τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Φιλήμονος ἱστορίαν πολύτιμον διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπερβολὴ μόνον μετριοφροσύνης τῷ ὑπηγόρευσε νὰ ἐπιγράψῃ αὐτὸ ΔΟΚΙΜΙΟΝ *περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.*

Ρ.

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ.

—οοο—

Διὰ τὴν συμπεσοῦσαν πανήγυριν τῶν Ὀλυμπίων, δὲν ἐτελέσθη τὸ παρελθὸν ἔτος ἡ ἐνιαύσιος ἑορτὴ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πολυτεχνείου· διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐξεδώκαμεν, ὡς συνήθως, τὸν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ ἐκφωνούμενον κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην λόγον. Θέλομεν ὅμως δημοσιεύσει ξυλογραφήματά τινα φιλοτεχνηθέντα ὑπὸ τῶν διαγωνισαμένων μαθητῶν αὐτοῦ. Παραθέτομεν δὲ σήμερον ἐνταῦθα τὸν Ὅμηρον, καὶ ἀρχαῖον ἀγγεῖον, ἐκ πρωτοτύπου ἢ προπλασμάτων ὑπαρχόντων ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΡΛΙΩΤΗΣ.

—οοο—

Ἐκ Νικολάου τοῦ Ἀρλιώτου, ἀνδρὸς εὐπόρου καὶ διακεκριμένου, ἐγεννήθη τῷ 1777 ὁ Δημήτριος. Χάριν τῶν φροντίδων καὶ τῶν παραδειγμάτων τοῦ ἀρίστου πατρὸς ἀποκτήσας χρηστὰ καὶ φιλελεήμο-

να ἤθη, προικισθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως μὲ νοῦν εὐφυᾶ, μόλις ἔφηβος ἐπεθύμησεν εἰς τὰς μελέτας ν' ἀφιερωθῇ. Ἀλλ' ἡ Κέρκυρα ὀλίγην ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τοιαύτην ἐπιθυμίαν τροφήν. Ὅθεν μετέβη δεκαεννεαετὴς εἰς Βενετίαν, ἔνθα μικρὸν πρὶν προηγήθησαν αὐτοῦ, ἢ μικρὸν ἔπειτα τὸν ἠκολούθησαν, ἕτεροι νέοι συμπολῖται, ἐν οἷς ὁ ἀείμνηστος Καποδίστριας, Μάριος ὁ Πιέρης, Νικόλαος ὁ Δελβινιώτης, Σπυρίδων ὁ Πετρετῆς, οἵτινες ἕνεκα τῶν συγγραμμάτων των ἔντιμον κατέλιπον φήμην, πρὸς δὲ καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι οὐχὶ ἀφανῆ παρ' ἡμῖν τὸν βίον διήνυσαν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ σύμβαμα ἀξιομνημόνευτον διὰ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν, καὶ ἰδίως διὰ τὴν Ἑπτάνησον, ἀπέτρεψεν αὐτοὺς τῶν εἰρηνικῶν σπουδῶν. Ἡ πτῶσις τῆς παναρχαίου Ἀριστοκρατίας, τῆς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τῶν Ἰονίων δεσποσάσης, μετέβαλεν αἴφνης αὐτοὺς ἐξ ὑπηκόων εἰς πολίτας. Οἱ δὲ γονεῖς πάλλοντες ὡς ἐκ τῶν κινδύνων ὅσους εἰς Ἰταλίαν ἠδύναντο τὰ τέκνα νὰ ὑποστῶσιν, ἐν μέσῳ τῶν πολεμικῶν φατριῶν, τῶν δημοτικῶν ἐξάψεων, καὶ τῶν ἀπατῶν τῆς πολιτικῆς, εἰς τὰς πατρικὰς ἑστίας αὐτὰ ἀνεκάλεσαν. Ἐὰν ὁ Δημήτριος, ἐπανελθὼν εἰς Κέρκυραν, ἠναγκάσθη τὴν αὐτοῦ ἀγωγὴν νὰ διακόψῃ, πολυτιμοτέρου ὅμως καὶ διαρκεστέρου εὐεργετήματος ἀπέλαυσε. Τὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας αἰσθήματα ἐνισχύθησαν εἰς αὐτὸν, καὶ τὰ αἰσθήματα ταῦτα, μετριαζόμενα ὑπὸ ὑγιοῦς νοὸς καὶ ἀγαθῆς καρδίας, συνετέλεσαν ὀψιαίτερον εἰς τὸ νὰ καθοδηγήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν πολιτικὸν βίον, καὶ καταστήσωσι τοιοῦτον βίον βραχύτερον οὐχὶ ἄνευ βλάβης τῆς πατρίδος. Ὅτε δὲ εἶδε καθιδρυθέντα ἐνταῦθα τὸν λεγόμενον Πατριωτικὸν Κύκλον ἔσπευσε ν' ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ βήματος, καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὅστις σώζεται ἔντυπος μεθ' ἑτέρων ὑπὸ προβεβηκότων ἀνδρῶν ἐκφωνηθέντων, ἀποδεικνύει ὅτι ἐν νεαρᾷ ἔτι ἡλικίᾳ σύνεσιν ἀρκετὴν ἐκέκτητο. Ἡ σύνεσις ὅμως δὲν ἥρμοζε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ ἀκραιφνὴς ἢ ὕπουλος ἐνθουσιασμὸς ἐξώκειλεν εἰς ἀναρχίαν καὶ τρομοκρατίαν, καὶ ἐντοσούτῳ προεμηνύετο ὅτι οἱ τῆς Γαλλίας ἐχθροὶ διενοοῦντο ν' ἀπογυμνώσωσιν αὐτὴν μετ' ὀλίγον τῆς σημαντικῆς κατοχῆς τῆς Κερκύρας. Ὁ Ἀρλιώτης ἐμφρόνως προϊδὼν τὸ μέλλον, μετέβη εἰς Παρισίους πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του, ἔχων συνοδοιπόρους Γάλλους τινὰς ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπανήρχοντο· καὶ ἐπειδὴ, ἕνεκα τῆς αὐστηρότητός των, αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἐδελέαζον αὐτὸν, ἀφωσιώθη ὁλοσχερῶς εἰς τὴν γραμματολογίαν ὡς ἁρμοδιωτέραν εἰς τὴν μειλίχιον κλίσιν τοῦ ἀνδρὸς, τοῦ βουλομένου νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὴν μᾶλλον πρὸς στολισμὸν ἢ πρὸς ἐξάσκησιν ἐπιτηδεύματος. Διετέλεσε δὲ ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ Πρωτευούσῃ ἐπί τινα ἔτη, μέχρισοῦ τὸ προοιώνισμα καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας ἀνεφάνησαν ἐν τῇ καθιδρύσει τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας. Ἓν ἐκ τῶν τριῶν μελῶν τοῦ Ὑγειονομείου μας, ἀρχείου λίαν σπουδαίου, καὶ ἐπὶ Βενετῶν καὶ τότε δικαίως εἰς ἐγκρίτους ἰθαγενεῖς διαπεπιστευμένου, (καθότι τίς ἐνδιαφέρεται εἰς τὴν προφύλαξιν τοῦ τόπου ἐκ λοιμικῶν νόσων μᾶλλον ἢ ὁ βλέπων ἐπαπειλουμένους τοὺς συγγενεῖς καὶ συμπολίτας;) ἐχρημάτισεν ὁ Ἀρλιώτης, ὅστις οὐ μόνον ἁπλῶς τὸ καθῆκον τοῦτο ἐξεπλήρωσεν, ἀλλὰ καὶ συνήργησεν ὅπως καταστῶσιν εὐρύτερα καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην προσφορώτερα τὰ ὑγειονομικὰ κτίρια, ὅπερ καὶ ἐπίτηδες ἐπιγραφὴ ἐμαρτύρησε.

Φεῦ! ἡ ἄστατος Νίκη εἶναι ἡ μόνη τῶν ἀδυνάτων λαῶν δεσπότις. Κατ' ἀρέσκειαν δωρεῖ αὐτοὺς ὁτὲ μὲν εἰς τοῦτον ὁτὲ δὲ εἰς ἄλλον κυριάρχην. Ἡ Ἑπτάνησος εἶδεν ἐκ δευτέρου τοὺς Γάλλους. Εἰς τὸν Ἀρλιώτην ἓν μόνον μέσον ἀπελείπετο ἵνα ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα καὶ διατηρήσῃ συγχρόνως ἀνέπαφον τὴν ἀκεραιότητα τῶν ἀρχῶν, αἵτινες τῷ εἶχον προσελκύσει τὴν ὑπόληψιν τῶν τε συμπολιτῶν καὶ τῶν τὰς Νήσους διεπόντων ξένων. Ὅθεν συγκατένευσεν εἰς τὰς ἐπανειλημμένας προσκλήσεις, καὶ ἐδέχθη τὴν ὑψηλὴν καὶ δυσχερῆ τοῦ Δικαστοῦ θέσιν, ἣν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπαξίως κατέσχεν. Ἀλλ' οὔτε ἀπεποιεῖτο νὰ ὠφελήσῃ ἄλλως πως τὸν τόπον. Ἀκαδημία εἶχεν ἱδρυθῆ περὶ τὸ 1808 ἐν Κερκύρᾳ. Οἱ πλέον πεπαιδευμένοι μεταξὺ τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐνταῦθα διατελούντων ἀλλοδαπῶν συνεκρότουν αὐτὴν, ἥτις ἔτι μᾶλλον ἐδοξάσθη διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Baudrand, Μέντορος μετέπειτα τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλέως τῶν Γάλλων, τοῦ C. Dupin, ὀνόματος διασήμου εἰς τὰ χρονικὰ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, καὶ τοῦ Dufour, νῦν Ἀρχιστρατήγου τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδίας. Ὁ Ἀρλιώτης, ὁ χρηματίσας πρὶν μέλος τῆς ἐνταῦθα Ἑταιρίας τῶν Φίλων, καὶ ὀψιαίτερον ἄλλων τῆς Εὐρώπης Ἀκαδημιῶν, συνέταιρος γενόμενος τῶν κλεινῶν τούτων ἀνδρῶν, συνῆψε μετ' αὐτῶν ἐγκάρδιον φιλίαν· οὗτοι δὲ ἀναχωρήσαντες ἐκ Κερκύρας διετήρησαν φιλικὴν μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, ἐνθυμούμενοι πάντοτε ὅτι εἰλικρινῶς καὶ δραστηρίως εἶχε συνεργήσει εἰς τὴν πρότασιν καὶ διευκόλυνσιν κοινωφελῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σχεδίων. Ἀλλ' ἐκ τούτων, διαλυθείσης τῆς Ἀκαδημίας ἕνεκα τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν, δὲν σώζεται εἰμὴ ἡ ἀνάμνησις ἑνὸς ἐπὶ τῶν Κοιμητηρίων Ὑπομνήματος αὐτοῦ.

Ἐντούτοις ἄλλη σημαία ἐπὶ τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας ἐκυμαίνετο, ἡ δὲ ἐν Παρισίοις Συνθήκη ἔθετεν ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν Προστασίαν τὴν Ἑπτάνησον. Εἰς ἄνδρα, οἷος ὁ Ἀρλιώτης, ὅστις ὑπεραγαπῶν τὴν πατρίδα συνήθως ἔλεγεν ὅτι ἤθελε σκιρτήσει ἐξ ἀγαλλιάσεως βλέπων Πάπαν ἕνα ἐκ τῶν δυτικῶν τῆς Κερκύρας ἱερέων, ἢ Ἀρχηγὸν τῶν Ῥαββίνων τινὰ ἐκ τῶν ἡμετέρων Ἰσραηλιτῶν, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ εὐαρεστήσῃ ὁ σκοπὸς τῆς Συνθήκης, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Ὅθεν ἀπέσχε τῶν δημοσίων, καὶ δὲν ἐδέχθη ὑπουργήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Μαίτλανδ ἐπανειλημμένως τῷ προσέφερε, καὶ ἄλλοι ἡμῶν συμπολῖται δυστυχῶς ἐθήρευον παντοίαις δυνάμεσι. Παρῆλθον ἔκτοτε χρόνοι οὐκ ὀλίγοι, καὶ τέλος ἔφθασεν ἐν μέσῳ ἡμῶν ὁ φιλέλλην καὶ φιλελεύθερος Νούγγεντ. Γενναῖαι λέξεις ἐπροφέρθησαν

ὑπὸ τοῦ Ἁρμοστοῦ τούτου, ἂν καὶ ἡ ἠχὼ ἐξ Ἀγγλίας ἐπανελάμβανε· *Κέρασον διὰ τοῦ ὕδατος τὸν ἑλληνικὸν οἶνον*. Τότε ὁ Ἀρλιώτης, παρακληθεὶς ὑπό τε τῆς Κυβερνήσεως καί τινων φίλων του, συνήνεσεν εἰς τὸ νὰ ἐκλεχθῇ Ἐπαρχιακὸς Σύμβουλος, ἐπ' ἐλπίδι νὰ ὠφελήσῃ ἐπιτυχῶς καὶ ἀπ' εὐθείας τὰ εἰδικὰ τῆς Κερκύρας συμφέροντα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἠναγκάσθη ν' ἀποδοκιμάσῃ τοιαύτην ἀπόφασίν του. Ὑπουργικαὶ μεταβολαὶ ἐν τῇ Πρωτευούσῃ τῆς Προστασίας ἐπέφεραν τὴν μεταβολὴν τοῦ Ἀντιπροσώπου αὐτῆς. Ἡ εὐκαιρία ἥρμοζεν ὅπως ματαιωθῶσιν αἱ τοῦ Ἀρλιώτου ἀντιστάσεις, αἱ τείνουσαι εἰς τὸ νὰ προφυλάξωσιν οὐσιωδέστατον τοῦ δήμου δικαίωμα. Οἱ διέποντες ἡμᾶς ἔδραξαν ἡμέρας καθ' ἣν ἠσθένει ἵνα γίνῃ ἐναντίον ψήφισμα. Τὸ δὲ γεγονὸς τοῦτο, καὶ ἕτερον μαρτυροῦν ὅτι κατάλληλοι διὰ τὰς δημοσίας θέσεις ἐνομίζοντο μόνον οἱ εὔκαμπτοι καὶ οἱ σκοπὸν προτιθέμενοι τὸ χρυσοῦν θέρος, παρεκίνησαν τὸν Ἀρλιώτην ν' ἀποσυρθῇ διὰ παντὸς τῶν ὑπουργημάτων· χωρὶς ὅμως ν' ἀποποιηθῇ τοῦ λοιποῦ τὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος σύμπραξίν του κατὰ πολλὰς περιπτώσεις, καὶ ἰδίως ὅτε συνηνώθη μετὰ τῶν ἐντίμων καὶ εὐτόλμων πολιτῶν οἵτινες προσεπάθουν νὰ διεκδικήσωσι τὰ τῶν Ἰονίων δικαιώματα ἀποτεινόμενοι μέχρι τοῦ θρόνου τῆς Προστάτιδος Ἀνάσσης, καὶ ὅτε ἀνεδείχθη ἓν τῶν τριῶν ἱκανῶν καὶ ἀκεραίων μελῶν τῆς ἐπὶ τοῦ κληροδοτήματος τῆς ἀοιδίμου Μοτσενίγου Ἐπιτροπῆς.

Ἡ πολυώδυνος ποδάγρα ἤρχισε κατατρύχουσα αὐτόν. Εἰς ταύτην προσετέθησαν ὕστερον νόσος τῆς κύστεως καὶ λιθίασις, αἵτινες προσέβαλον, ἀλλ' εἰς μάτην, τὴν καρτερίαν αὐτοῦ. Οἰκουρῶν ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, παραμυθίαν εὕρισκεν εἰς τὰς ἐπισκέψεις τῶν φίλων, ἐξ ὧν τινες προβεβηκότες ἐπανελάμβανον μετ' αὐτοῦ τὰς γλυκείας ἢ πικρὰς τοῦ βίου των ἀναμνήσεις, ἄλλοι δὲ νέοι μεγάλως εὐηρεστοῦντο εἰς τὴν εὐπροσήγορον τοῦ γέροντος συναναστροφὴν, ἐκτιμῶντες τὴν σύνεσιν καὶ τὰς εὐνοϊκὰς αὐτοῦ νουθεσίας. Καὶ, ἵνα ἀποβῶσι προσφιλέστεραι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπισκέψεις, ἐνίοτε παρῆσαν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν αὐταῖς αἱ ἁγναὶ Μοῦσαι, ὧν τινων ὁ Ἀρλιώτης ταπεινόφρων πλὴν ἐπάξιος θεράπων ἐχρημάτισε. Μαρτυρεῖται δὲ ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ εὐφυΐα ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐντύπων Ποιηματίων του, καὶ ἤθελε μαρτυρηθῇ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἀνεκδότων ποιημάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς συγκαταριθμοῦνται Λυρικά τινα — ἡ ἰταλικὴ μετάφρασις Ἐπιγραμμάτων τινῶν τῆς Ἀνθολογίας — καὶ ἡ τοῦ Δ'. Βιβλίου τοῦ Βιργιλίου. Τὸ ἀντικείμενον ὅμως, περιπόθητον συνάμα καὶ λυπηρὸν, εἰς τὸ ὁποῖον σπουδαιότερον ἠσχολήθη ὁ Ἀρλιώτης, ὑπῆρξεν ὁ Βίος τοῦ Κόμ. Ἰωάννου Καποδιστρίου, συγγραφεὶς μὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1833, ἀλλὰ μόνον πέρυσι δημοσιευθείς. Ὁ συγγραφεὺς, ἱστορῶν τὰς σπανίας τοῦ φίλου ἀρετὰς, ἑαυτὸν περιέγραψε. Καὶ τίς δύναται ν' ἀναγνώσῃ τὸν Βίον τοῦτον ἄνευ κατανύξεως; . . . Τίς δύναται νὰ ἴδῃ παρόμοιον δένδρον ἀποκοπὲν μετὰ τῶν καρπῶν αὐτοῦ; . . . Θέλει ἐπιζήσει τὸ πόνημα τοῦτο, οὐ μόνον διὰ τὴν ἱκανότητα μεθ' ἧς συνετάγη, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἀνακαλυφθείσας ἐν αὐτῷ ἀληθείας, διὰ τὰς ὄντως καινοφανεῖς εἰδήσεις ὅσας ἐμπεριέχει. Εἰς δὲ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν ἀνταποκρίνεται ἡ τοῦ ὕφους καθαρότης, ἐπειδὴ, ὥσπερ ἐγκρατὴς τῆς γαλλικῆς κατέστη ὁ μακαρίτης διαρκούσης τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς του, οὕτως, ἕνεκα τῶν περιστάσεων καὶ τῶν χρόνων, εἰδικώτερον ἐθεράπευσεν ἐκείνην ἥτις ἀναμφιβόλως πρώτη μεταξὺ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν συγκαταλέγεται. Πρὸς τὰς ῥηθείσας νόσους ἐπῆλθε καὶ ἀσιτία, ἥτις ἐπὶ τρεῖς περίπου μῆνας αὐτὸν κατεβασάνισε, καὶ καθ' ἧς πᾶσα τῆς τε ἐπιστήμης καὶ τῆς στοργῆς προσπάθεια ἀπέβη ματαία. Ὁ Δημήτριος ἀτρόμητος περιέμενε τὸν θάνατον μεθ' ἱλαρᾶς ὄψεως καὶ γαληναίας ψυχῆς. Εἰς δὲ τοὺς ὅσοι πρὸς παρηγορίαν τῷ ἔλεγον, ὅτι τὸ οὐδόλως ἐρρυτιδωμένον πρόσωπόν του δὲν προεμήνυε προσεχὲς τὸ τέλος, ἀπήντα μειδιῶν· *Ἀπατᾶσθε. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ὀστέων καὶ τῶν μυώνων· διὸ ὡραῖος νεκρὸς θὰ φανῶ*. Ἐν μέσῳ δὲ τοσαύτης γαλήνης αὐτομάτως ἐξεπλήρωσε τὰ τοῦ Ὀρθοδόξου καθήκοντα, καὶ τὸν θάνατον ἀποκαλῶν μετάβασιν ἀπὸ ἀνωφελοῦς βίου εἰς αἰώνιον ἡσυχίαν, ὀλίγας μόνον ἡμέρας κλινήρης ἔμεινεν. Αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ λέξεις, πρὶν ἢ τὰς φρένας ἀπολέσῃ, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν ἀνεψιὸν καὶ κληρονόμον· *Ἀφοῦ ἀποθάνω, ποῦ θέλεις θέσει τὴν εἰκόνα τοῦ πατρός μου;* . . . καὶ ἔδειξεν αὐτὴν ἀπέναντι τῆς κλίνης του κειμένην . . . Λέξεις εὐσεβείας καὶ στοργῆς, τρανῶς περὶ τῆς τοῦ Ἀρλιώτου ψυχῆς τεκμαίρουσαι!

Ὑπερέβη οὗτος ἓν τῶν ἐσχάτων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁρίων, καθότι ἔφθασε τὸ ὀγδοηκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας· ἡ δὲ μακρὰ ἡλικία συνετέλεσεν ἵνα κάλλιον γνωρίσωμεν καὶ ἐκτιμήσωμεν αὐτὸν, ἵνα καὶ ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ μᾶλλον δοκιμασθῇ. Διὰ τῶν πολλῶν κληροδοτημάτων ἐφανέρωσε τὴν ἀγάπην μετὰ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐκείνους ὑπηρέτας, οἵτινες πᾶσαν μέριμναν καὶ πάντα κόπον ὑπὲρ τοῦ κυρίου ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν κατέβαλον. Ὁ Ἀρλιώτης ἀπὸ πολλῶν χρόνων μονήρη διῆγε βίον· ὁ Ἀρλιώτης δὲν κατέλιπε τέκνα ἰσχυρὰ καὶ τὴν κολακείαν προσελκύοντα. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ εἰς τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ συῤῥοὴ τῶν πολιτῶν πολυπληθεστάτη ὑπῆρξε· καὶ αὕτη, ὡς δεόντως παρετήρησε καὶ ὁ τὸν ἐπικήδειον Λόγον ἐκφωνήσας γηραιὸς φίλος του, εἶναι ἡ εὐγλωττοτέρα ἀπόδειξις τῆς κοινῆς ὑπολήψεως ἧς δικαίως ὁ μακαρίτης ἀπέλαυεν.

Κερκύρα, τῇ 23 Ἰανουαρίου 1860.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιέργων θεσμῶν τῆς Κίνας, περὶ ὧν πολλάκις ἔγραψεν ἡ *Πανδώρα*, ὑπάρχει καὶ δικαστήριον, συγκείμενον ἐκ πολλῶν μελῶν, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται *ἱστορικόν*· ἔχει δὲ τοιαύτην δικαιοδοσίαν·

Ἐκ τῶν δικαστῶν οἱ μὲν καταγράφουσι τὰ ἐκτὸς τῶν ἀνακτόρων γενόμενα, ἤτοι πᾶν τὸ ἀφορῶν τὰς γενικὰς ὑποθέσεις, οἱ δὲ ὅλα τὰ ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατρέχοντα, ἤτοι τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους τοῦ ἡγεμόνος, τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν. Καταγράφουσι δὲ ἑκάστην πρᾶξιν καὶ ἕκαστον λόγον εἰς τεμάχιον χάρτου, ὑπογράφουσι, καὶ χωρὶς νὰ κοινοποιήσωσιν αὐτὸ εἰς οὐδένα τῶν συναδέλφων, τὸ ῥίπτουσιν εἰς κιβώτιον τεθειμένον ἐν μέσῳ τῆς αἰθούσης ὅπου συνέρχονται. Καὶ οἱ ἐλάχιστοι λόγοι τοῦ αὐτοκράτορος σημειοῦνται μετὰ πολλῆς ἀκριβείας. Ἰδοὺ δὲ περίστασις πληροφοροῦσα ἡμᾶς περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ δικαστηρίου τούτου.

Στρατηγός τις ὀνομαζόμενος Τζοὺ ἰ Τζόγκ ἐδολοφόνησέ τινα τῶν εἰς αὐτὸν ὑποκειμένων Τσοὺ Ἀγκ Τσοὺγ καλούμενον, ἐκδικούμενος ὕβριν γενομένην κατ' αὐτοῦ. Τοῦτο μαθὼν τὸ ἱστορικὸν δικαστήριον, κατέγραψε τὴν πρᾶξιν, καὶ ἀπέθεσε τὸ ἔγγραφον εἰς τὰ συνήθη ἀρχεῖά του. Ὁ στρατηγός, πληροφορηθεὶς τὰ τῆς καταγραφῆς, καθῄρεσε τὸν πρόεδρον τοῦ δικαστηρίου, τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον, τον, ὑπεξῄρεσε τὸ ἔγγραφον καὶ διώρισεν ἄλλον πρόεδρον.

Ἀλλὰ μόλις ἀνέλαβεν ὁ νέος πρόεδρος τὰ χρέη του, καὶ ἀνεπλήρωσε τὸ ὑπεξαιρεθὲν ἔγγραφον δι' ἄλλου περιέχοντος τὴν δολοφονίαν· ὁ δὲ στρατηγός, μαθὼν τὴν τόλμην ταύτην, κατήργησε τὸ δικαστήριον καὶ ἐθανάτωσεν ὅλα τὰ μέλη του. Εὐθὺς ὅμως ἀνεφάνησαν καθ' ὅλον τὸ Κράτος πολυάριθμα ἔγγραφα, δι' ὧν ἐστιγματίζετο ἡ διαγωγὴ τοῦ στρατηγοῦ. Ὅθεν φοβηθεὶς ἐπανάστασιν, ἀνήγειρε τὸ ἱστορικὸν δικαστήριον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἀνέκδοτον οὐχ ἧττον περίεργον ὑπάρχει. Ὁ Τὰ ἰ Τσόγκ, εἷς τῶν ἡγεμονοπαίδων, καλέσας ποτὲ τὸν πρόεδρον τοῦ ἱστορικοῦ δικαστηρίου, τὸν παρεκάλεσε νὰ γράφῃ μόνον ὅσα λέγονται εἰς ἔπαινόν του· ἀλλ' ὁ πρόεδρος δὲν συγκατένευσε.

— Καὶ πῶς; ἀνέκραξεν ὁ ἡγεμονόπαις· σὺ ὅστις εἰς ἐμὲ χρεωστεῖς τὸ πᾶν, καὶ τόσον μὲ ἠγάπας, θέλεις σήμερον νὰ μεταδώσῃς εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τὰ ἁμαρτήματά μου, ἐὰν ὑποπέσω εἰς τοιαῦτα; — Δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μου, ἀπεκρίθη ὁ πρόεδρος, τὸ νὰ τὰ κρύψω. Βεβαίως μὲ πολλὴν λύπην θὰ τὰ καταγράψω· ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι ἡ αὐστηρότης τοῦ καθήκοντός μου, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν ἐνεστῶσαν συνομιλίαν πρέπει νὰ μεταδώσω εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

ΩΡΟΛΟΓΙΑ. Λέγεται ὅτι τὰ ὡρολόγια ἐφευρέθησαν περὶ τὸ 1500 ἔτος, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς Κάρολον τὸν Ε' προσέφεραν τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ κομισθὲν ὡρολόγιον. Ἀνέβη δὲ ὁ Κάρολος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας τὸν Μάϊον τοῦ 1364 ἔτους.

ΑΠΟΒΙΩΣΕΙΣ. Σώζεται πίναξ τις ἀποβιώσεων συντεταγμένος κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Δομιτίου τοῦ Οὐλπιανοῦ. Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν νεωτέρων συνέταξε τοιαύτης φύσεως πίνακας ὁ Ἄγγλος Ἰ. Γραῦντ, ὃν ἐμιμήθησαν ἀκολούθως ὁ Σισμίλχιος ἐν Γερμανίᾳ, ὁ Ἰωάννης Οὐΐττος ἐν Ὀλλανδίᾳ, ὁ Οὐργεντῖνος ἐν Σουηδίᾳ, ὁ Ὁμυρέτος ἐν Βέρνῃ, ὁ Κραύτης ἐν Πετρουπόλει, ὁ Φραγκλῖνος ἐν Ἀμερικῇ, καὶ μετὰ ταῦτα πλῆθος ἑτέρων σοφῶν καὶ ἰατρῶν κατὰ πάντα τὰ λοιπὰ πεφωτισμένα τῆς γῆς μέρη.

Ἐκ τῶν διαφόρων τούτων πινάκων ἐξάγεται ὅτι ἐν μὲν Λονδίνῳ ὁ ἀνώτατος ὅρος τῶν ἀποβιώσεων συμβαίνει τὸν Ἰανουάριον, καὶ ὁ ἐλάχιστος τὸν Ἰούνιον, ἐν δὲ Παρισίοις ὁ ἀνώτατος τὸν Ἀπρίλιον καὶ ὁ ἐλάχιστος τὸν Αὔγουστον, ἐν Στοκόλμῃ, ὁ πρῶτος τὸν Αὔγουστον καὶ ὁ δεύτερος τὸν Ἰούνιον, ἐν Βερολίνῳ, ὁ ἀνώτατος τὸν Μάρτιον, καὶ ὁ ἐλάχιστος τὸν Ὀκτώβριον, ἐν Βιέννῃ ὁ ἀνώτατος τὸν Μάρτιον καὶ ὁ ἐλάχιστος τὸν Ὀκτώβριον, ἐν Παδούῃ ὁ ἀνώτατος τὸν Αὔγουστον καὶ ὁ ἐλάχιστος τὸν Μάϊον, ἐν Βεβαίῳ (Vevay) (τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης), ὁ ἀνώτατος τὸν Μάρτιον καὶ ὁ ἐλάχιστος τὸν Ἰούλιον.

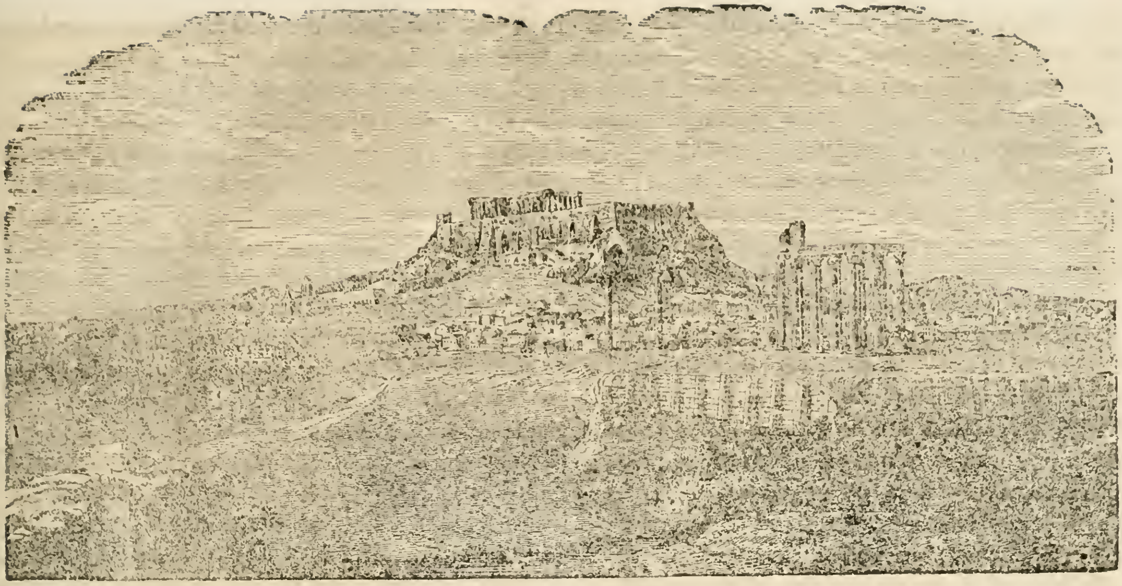
Ἰ. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ἔφη ὅτι χρὴ βίον αἱρεῖσθαι τὸν ἄριστον, ἡδὺν γὰρ αὐτὸν ἡ συνήθεια ποιήσει. Πλοῦτος ἀσθενὴς ἄγκυρα, δόξα ἔτι ἀσθενεστέρα· τὸ σῶμα ὁμοίως, καὶ ἀρχαὶ, καὶ τιμαί· πάντα ταῦτα ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Τίνες οὖν ἄγκυραι δυναταί; φρόνησις, μεγαλοψυχία, ἀνδρία· ταύτας οὐδεὶς χειμὼν σαλεύει. Οὗτος Θεοῦ νόμος, ἀρετὴν εἶναι τὸ ἰσχυρὸν καὶ βέβαιον μόνον, τὰ δ' ἄλλα λῆρον.

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ εἶπε, πᾶν πρᾶγμα καὶ πρόσωπον δύο ἔχει λαβάς, μιᾷ φορητόν, μιᾷ ἀφόρητον. Ὁ ἀδελφὸς ἐὰν ἀδικῇ, ἔνθεν αὐτὸ μὴ λάμβανε ὅτι ἀδικεῖ, ἀλλ' ἐκεῖθεν ὅτι ἀδελφός· καὶ οὕτω λήψει αὐτὸ καθ' ὃ φορητόν ἐστι.

ΚΛΕΑΝΘΗΣ ἐρωτώμενος διατί παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐ πολλῶν φιλοσοφησάντων, ὅμως πλείους διέλαμψαν ἢ νῦν, ὅτι, εἶπε, τότε μὲν ἔργον ἠσκεῖτο, νῦν δὲ λόγος.

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ἔφη δύο καιροὺς ποιοῦ τοῦ λέγειν, ἢ περὶ ὧν οἶσθα σαφῶς, ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν· ἐν τούτοις γὰρ μόνοις ὁ λόγος τῆς σιωπῆς κρείττων, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἄμεινον σιγᾶν ἢ λέγειν.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΜΑΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 243.

Ο ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

τοῦ 1860 ἔτους.

—ooo—

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 242.)

Τοῦ δὲ δραματικοῦ εἴδους ἓν μόνον ποίημα παρουσιάσθη κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος, αὐτὸ τὸ καὶ πέρυσιν ἤδη ὑποβληθέν, καὶ ἐπιγραφόμενον « *Κυψελίδαι* », καὶ δεκτὸν ἐγένετο κατὰ τὸν ὅρον ὅτι τὸ ἅπαξ ἐπαινεθὲν δύναται καὶ αὖθις νὰ διαγωνισθῇ. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, τοῦ δράματος αὐτοῦ μόναι αἱ τρεῖς πρῶται πράξεις εἶχον ὑποβληθῇ τοῖς κριταῖς, ὥστε, ὡς ἀτελές, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ κρίνωσιν ὑπὸ τὴν δραματικὴν ἔποψιν. Ἤδη ὅμως τοῖς ὑπεβλήθησαν πέντε ὅλαι πράξεις, καὶ τὸ δρᾶμα ἤθελεν εἰκότως θεωρηθῇ ὑπ' αὐτῶν ὡς συμπεπληρωμένον, ἂν ἐξ ἀνωνύμου ἐπιστολῆς τοῦ ποιητοῦ δὲν ἐμάνθανον ὅτι παρασκευάζεται καὶ ἕκτη πρᾶξις, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω, μετὰ μόνων τῶν πέντε πράξεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθ' ἑαυτὸ ἄρτιον, ἤτοι ὡς λύσιν ἔχον. Ὡς ἐκ τούτου οἱ κριταὶ δὲν ἠξεύρουσιν ὁποῖα προτερήματα δύναται νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ δρᾶμα ἡ μέλλουσα αὕτη ἕκτη πρᾶξις, πείθονται ὅμως ὅτι ἀναμφισβητήτως προσθέτει ἓν σπουδαῖον ἐλάττωμα, ὅτι δίδωσιν εἰς αὐτὸ διπλῆν λύσιν. Καὶ ἐπειδὴ δρᾶμα ἓξ ἔχον πράξεις, καὶ μάλιστα πράξεις ὡς τὰς τῶν Κυψελιδῶν, δηλαδὴ μακροτάτας, ἔχει τι τὸ ἀσύνηθες καὶ τεράστιον, καὶ πως συγγενὲς πρὸς τοὺς πολύποδας, ὡς λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι, πρὸς τοὺς Ἑκατόγχειρας, ὡς ἔλεγον οἱ Θεοί, προσέτι δὲ καὶ θ' ἀπῄτει τριέσπερον νύκτα εἰς παράστασιν, ὁ ποιητὴς προσδιορίζει, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου, τὴν πρώτην πρᾶξιν νὰ καλῆται Πρόλογος. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη πρᾶξις συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τῶν ἐπιλοίπων, ὥστε οἰκειότερον ἐδύναντο ἴσως αἱ δύω τελευταῖαι ν' ἀποτελέσωσιν Ἐπίλογον, ἢ καὶ ἰδιαίτερον δρᾶμα, καὶ τὸ ὅλον νὰ καταρτισθῇ εἰς διλογίαν ἢ τριλογίαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ περὶ τοῦ δράματος τούτου διὰ μακρῶν ἐξετέθησαν πέρυσι, διὰ τοῦτο περιοριζόμεθα ἤδη λέγοντες, ὅτι διὰ τῶν γενομένων αὐτῷ προσθηκῶν καὶ μεταβολῶν οὐδὲν τῶν προτερημάτων του ἀπώλεσεν, ἀλλά, ὀφείλομεν νὰ τὸ εἴπωμεν,—καὶ οὐδενὸς τῶν ἐλαττωμάτων του ἐστερήθη. Διαπρέπει πάντοτε ἐν αὐτῷ, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, γλῶσσα καθαρωτάτη, ἔντονος, ἐκλεκτή, ποικίλη, πολυχρωμάτιστος, ἀκριβής, γνησία ἀπήχησις τῆς ἀρχαίας καλλιεπείας, προσέτι δὲ εὔκολος καὶ ῥέουσα στιχουργία, ἂν καὶ ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον ῥέουσα, ὥστε καὶ ἐνίοτε τῇ διαῤῥέουσί τινες πόδες, καὶ οἱ στίχοι ἐνίοτε μὲν λανθάνουσι μηκυνόμενοι εἰς τριμέτρους ὑπερκαταληκτους (α), ἐνίοτε δὲ συστελλόμε-

(α) « Ἡ ἐρωμένη τοῦ Ναρκίσσου Ὀρειάς, ἐὰν » . .
« Δὲν ἐταλαιπωρήθης σύ, καὶ τὸν ἀδίωτον . . .
« Πάρεργον σελήνη τῆς μητρός σου, προσώθητι ».

νοι εἰς διμέτρους ὑπερκαταλήκτους (θ). Ἀκτινοβολεῖ δὲ δι' ὅλου τοῦ ποιήματος πολλὴ εὐφυΐα, καὶ τὸ μέγιστον τοῦ ἔργου προτέρημα εἶναι ἡ βαθεῖα γνῶσις τῆς ἀρχαιότητος. Τὰ πρόσωπα δὲν φαίνονται πλαστουργήματα συγχρόνου διανοίας· διὰ τῆς μαγικῆς ῥάβδου τῆς ἀγχινοίας καὶ τῆς παιδείας του ὁ ποιητὴς ἀνέστησεν αὐτὰ ἐκ τῶν προαιωνίων των τάφων, καὶ τὰ ἔφερε νὰ λέγωσι, νὰ πράττωσι καὶ νὰ πολιτεύωνται ὡς ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ἔζων, καὶ ν' ἀποκαλύπτωσιν ἡμῖν τὰ μόνον αὐτοῖς καὶ τῷ ποιητῇ γνωστὰ μυστήρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν πάντων τούτων τῶν ἐξόχων προτερημάτων, πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι κρίνομεν τὸ δρᾶμα δύω τινῶν στερούμενον, τῶν ἀναγκαιοτάτων, πρῶτον μὲν ποιήσεως ἱκανῆς, καὶ δεύτερον — δὲν λέγομεν γνώσεως, διότι οὐδεμία γνῶσις φαίνεται ξένη τῷ πολυμαθεστάτῳ ποιητῇ,— ἀλλ' αἰσθήσεως τῆς δραματικῆς.

Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν ποίησιν, οἱ διάλογοι εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐφυεστάτη καὶ καλλιεπεστάτη πεζολογία, καὶ προσέτι μακρολογία οὐχὶ σπανίως, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης εὐχερείας περὶ τὴν στιχουργίαν, ἥτις σχεδὸν πάντοτε ῥέει λάβρος καὶ ὑπερχειλής. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ τετάρτῃ πράξει μία μόνη τῆς Εὐάδνης μονῳδία ἐκτείνεται εἰς 193 στίχους, τα δύω σχεδὸν πέμπτα τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὸν διαγωνισμόν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα πρόσωπα ἴσως δικαιολογηθῶσί πως πεζολογοῦντα, ὡς ἐν τῷ πεζῷ τούτῳ κόσμῳ πράττοντα καὶ ἀναστρεφόμενα, ἂν καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἀληθοῦς κόσμου ὁ τῆς τραγῳδίας, ὅτι οὗτος εἶναι ἡ ἀντανάκλασις ἐκείνου, εἰς ποίησιν ἀναχθέντος· ἀλλ' ἐν τῷ δράματι τούτῳ ὑπάρχει καὶ ἓν πρόσωπον ἄλλως παρέλκον, ὅπερ πάντοτε κακὸν ἐν τῇ δραματικῇ διαῤῥυθμίσει, μόνην δ' ἐντολὴν ἔχον ν' ἀντιπροσωπεύσῃ ἐν αὐτῷ τὴν ποίησιν, ἧς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατέστη σύμβολον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι δὲ τὸ πρόσωπον τοῦτο τὸ τοῦ Ἀρίωνος. Ἀλλὰ τὰ ᾄσματα ἃ ἐν πάσῃ περιστάσει ψάλλει ὁ καὶ αὐτοὺς τοὺς δελφῖνας ἐκεῖνος διὰ τῆς λύρας τοῦ τιθασσεύων, εἰσίν, ὡς καὶ πέρυσι παρετηρήθη, πολὺ τῆς φήμης αὐτοῦ κατώτερα, καὶ, ὡς καὶ τὰ χορικά, ἀντὶ νὰ μετεωρίζωνται εἰς λαμπρὰν καὶ διθυράμβειον πτῆσιν, βαίνουσι πεζὰ κατὰ γῆς, χωρὶς κἂν ν' ἀναστυλῶνται εἰς τὴν βακτηρίαν τῆς προσῳδικῆς ἁρμονίας.

Ἰδοὺ ἓν τῶν ᾀσμάτων τοῦ Ἀρίωνος·

« Φυλακῆς ἀνηλίου ἀφεὶς τὴν σκοτίαν, ἦλθον ἐνταῦθα, ὄχ' εἰς τὰς χεῖρας δεσμὰ καὶ τοὺς πόδας ἄτιμα φέρων καὶ βαρέα, ὄχ' εἰς τὰς φρένας ἀδιάλλακτον στρέφων τροχὸν μνησικακίας, ὄχι! Ὁ ψάλτης ἦρται ὑπὲρ πάντα τ' ἀνθρώπινα πάθη, ὄρνις καθὼς Διὸς ὑπὲρ γῆν. »

(Ὅπου καλῶς μὲν συγκρίνεται ὁ ψάλτης πρὸς τὸν ὄρνιν τοῦ Διός, οὐχὶ ὅμως καὶ τ' ἀνθρώπινα πάθη πρὸς τὴν γῆν. Ἐξακολουθεῖ δέ·)

« Ἦλθον ἐστεμμένος, καὶ κιθάραν φέρων εἰς προανακρούσεις συνηθισμένην γαμηλίου μολπῆς καὶ χαρᾶς καὶ ᾠδῶν ὑμεναίου, καὶ παντοῦ χαρωπὰς εἶδον ὄψεις ἀνδρῶν ἐστεμμένων. Τί τῆς χαρᾶς τὸ ὄφελος; Καὶ ὁ καπνίζων βωμὸς ἢ οἱ κρατῆρες, κ' αἱ γαμήλι' εὐχαί, ὅσας λαὸς ψιθυρίζει, πρὸς τί, τοῦ τροφέως ἡ χεὶρ ὅταν πικρὰν πρὸς θεοὺς κατάραν εὐθύνῃ; » κ. τ. λ. διότι ἡ ᾠδὴ ἔχει ἕνδεκα στροφάς, ὅλας εἰς ἀρίστην γλῶσσαν, ἀλλὰ ὅλας οὐχὶ ποιητικωτέρας ὑφῆς τῶν τριῶν ἃς ἀνέγνωμεν.

Ἰδοὺ καὶ ὁ Χορὸς πῶς ψάλλει μίαν τῶν ποιητικωτάτων ἐφευρέσεων τῆς ἀρχαίας μυθολογίας (Πράξ. Γ. τέλος)·

« Γνήσιός σου ἐὰν εἶναι υἱὸς θέλων νὰ μάθῃ ποτὲ ὁ Φαέθων, ἄκοντος σοῦ, τὸ φλογερὸν θρασὺς ἅρμα ἐπέβη, κ' ἤλαυνε τοὺς δυσηνίους σου ἵππους. Πλὴν οἱ ἵπποι μετ' οὐ πολὺ ἀφηνίασαν, τὸν συνήθη παρεξέβησαν δρόμον, κ' ἐφλέχθη ἡ Λιβύα καὶ ἡ μορφὴ μὲ τὸ πῦρ σου τῶν Αἰθιόπων. Κεραυνὸς ἐνσκήψας πλὴν καίει τοῦτον· λεῦκαι δὲ γίνοντ' αἱ ἀδελφαί. »

Νομίζομεν ὅτι ἐν ἐπιτομῇ μυθολογίας, ἄλλως, διδακτικώτερον καὶ ψυχρότερον δὲν δύναται νὰ ἐκτεθῇ τοῦ Φαέθοντος τὸ διήγημα.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν δραματικήν, οὐδεὶς βεβαίως ὑπάρχει τῆς ποιήσεως δυσχερέστερος ἄλλος κλάδος, καὶ οὐδεὶς περὶ οὗ πλείονα συνεζητήθησαν, καὶ δύνανται νὰ φιλοσοφηθῶσι. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ ποιητὴς τῶν Κυψελιδῶν, ὁ ἐπὶ πάντων τῶν ῥηθέντων καὶ γραφέντων περὶ ποιήσεως φαινόμενος ἐνήμερος, πολλὰ καὶ σοφὰ περὶ δράματος γράφει ἐν τῇ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστολῇ του, καὶ μεταξὺ ἄλλων τοῖς ὑπομιμνήσκει ὅτι τὴν αὐτὴν ὕλην ἐπραγματεύθη δραματικῶς καὶ ὁ Γερμανὸς ποιητὴς Ἰμμερμάνος, καὶ πρὸς τούτου τὸ δρᾶμα ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν νὰ παραβάλωσι τὸ εἰς τὴν κρίσιν αὐτῶν ὑποβαλλόμενον. Ἀλλὰ τὸ ποίημα τοῦ Ἰμμερμάννου μὴ κατορθώσαντες νὰ εὕρωμεν, οὐδὲ δυνάμενοι ν' ἀναβῶμεν ἐν τῇ ἐτυμηγορίᾳ ταύτῃ εἰς ὅλας τὰς ὑψηλοτέρας περὶ δράματος θεωρίας, καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀμφισβητήσεων αἵτινες προέκυψαν ἐξ αὐτῶν, ἀναγκαζόμεθα τὸ μὲν ὑποβληθὲν δρᾶμα νὰ ἐξετάσωμεν καθ' ἑαυτό, ἐκ δὲ τῶν τῆς δραματικῆς κανόνων νὰ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἁπλουστέρους, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἀμέσως πηγάζοντας, ἢ μᾶλλον τὸν πρώτιστον καὶ γενικώτατον πάντων, ὅτι τὸ δρᾶμα, σκοπὸν ἔχον νὰ κινήσῃ τὸ αἴσθημα καὶ τὸ διαφέρον, πρέπει πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἔχῃ ἑνότητα, οὐχὶ ἀφεύκτως τὴν μίαν τῶν Ἀριστοτελικῶν ἐκείνων, ἀλλὰ κοινόν τι τοῦ διαφέροντος κέντρον, πρὸς ὃ πᾶσαι αἱ πράξεις, πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τῶν προσώπων νὰ τείνωσιν, ἀλληλουχούμεναι καὶ ἀναγκαίως ἀπ' ἀλλήλων πηγάζουσαι, ὥστε νὰ ἐντείνωσιν αὐτό, οὐχὶ δὲ νὰ τὸ διασπῶσι καὶ νὰ τὸ ἐξασθενῶσιν. Ἕτεραι δὲ τοῦ δράματος ἀρεταὶ εἰσὶν ἡ ἐπιδέξιος τῶν χαρακτήρων διάπλασις καὶ περιγραφή, ἡ τῆς

(θ) « Λυκόφρων, λυπηρός τις στοχασμός ». .
« Ἂς παύσουν αἱ κραυγαί. Ὦ βασιλεῦ! » κτλ.
Τὴν ὄψιν τότε τοῦ ἀληθινοῦ.
Καὶ στίχοι περατούμενοι εἰς καὶ, μὲ, ὁ!

ἀνθρωπίνης καρδίας γνῶσις, ἡ τῶν παθῶν ἀνάπτυξις καὶ παράστασις, ἡ τῶν δραματικῶν θέσεων ἐπιδέξιος εὕρεσις, ἅπερ πάντα πρέπει πρὸς τὴν κοινὴν ν' ἀκτινοβολῶσιν ἑστίαν. Καὶ αὐτὸν τὸν ἰδιορῥυθμότατον πάντων τῶν δραματοποιῶν, τὸν τοὺς κανόνας τῆς τέχνης του οὐχὶ ἐκ σπουδῆς ἀλλ' ἐξ ἰδίας συνειδήσεως ἀρυσάμενον, τὸν Σαικεσπεῖρον ἂν ἐπιμελῶς ἐξετάσωμεν, θέλομεν εὕρει ὅτι ἐξωτερικῶς μόνον ὑπάρχει καὶ παρ' αὐτῷ ἡ ἀνωμαλία, ἐσωτερικῶς ὅμως καὶ οὐσιωδῶς ὅτι ἀκολουθεῖ καὶ οὗτος τὸν θεμελιώδη ἐκεῖνον τῆς δραματικῆς τέχνης κανόνα, οὗ ἄνευ οὐδὲ τέχνη ὑπάρχει, καὶ ἐπομένως οὐδὲ τὸ προϊὸν αὐτῆς δύναται νὰ ἔχῃ τοῦ τεχνουργήματος τὴν ἀξίωσιν τοῦ ν' ἀρέσῃ καὶ συγκινήσῃ.

Ἀλλ' ἂν διὰ τούτου τοῦ πήχεως μετρήσωμεν τοὺς Κυψελίδας, φοβούμεθα ὅτι θέλομεν εὕρει αὐτοὺς λειπομένους. Τίς εἶναι ὁ ἥρως τοῦ δράματος; Περὶ τίνα συγκεντροῦται τὸ διαφέρον; Ποῖον πρέπει νὰ θαυμάσωμεν, ν' ἀγαπήσωμεν ἢ νὰ λυπηθῶμεν; Περὶ τούτου δὲν ἐρωτῶμεν τὸν ποιητὴν, ὅστις πολλὰ λέγει εἰς τὴν ἐπιστολήν του, διότι φρονοῦμεν ὅτι πᾶν προϊὸν τέχνης ἀποτεινόμενον εἰς τὴν φαντασίαν καὶ εἰς τὴν καρδίαν, πρέπει νὰ εἶναι σχόλιον αὐτὸ ἑαυτοῦ, καὶ κατάκρισις αὐτοῦ εἶναι τὸ ν' ἀναγκάζηται ὁ τεχνίτης νὰ τὸ ἐξηγῇ· ἀλλ' ἐρωτῶμεν τοὺς ἀναγνώστας, οἵτινες εἶναι οἱ φυσικοί του κριταί.

Εἶναι ἥρως τοῦ δράματος ὁ Περίανδρος; Τὸ καθ' ἡμᾶς μέχρι τινὸς ἠθέλομεν εἰπεῖ, ναί! Εὑρίσκομεν αὐτὸν ἄνδρα νουνεχῆ, ἀγαθὸν, φιλόστοργον, καὶ ἀδίκως κατατρεχόμενον καὶ ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ποιητὴς ὅμως ἄλλην ἔχει ἰδέαν· φρονεῖ ὅτι ὁ Περίανδρος ἦτον τύραννος, τὸν ὑβρίζει μάλιστα ἐνίοτε τοιοῦτον διὰ τοῦ υἱοῦ του, ἀλλὰ τοιοῦτον δὲν τὸν παριστᾷ. Ἄλλως τε τοῦ Περιάνδρου ἡ ἱστορία ἐν ὅλῳ τῷ δράματι τί εἶναι; Ὅτι μετεκάλεσεν ἐξ Ἐπιδαύρου πλησίον του τὰ παιδία του, ἀλλ' ὅτι δὲν τὰ εὗρεν ἄξια τῶν προσδοκιῶν του. Ἀλλὰ τοῦτο, μία τῶν κοινοτάτων τοῦ κοινοῦ βίου περιπτώσεων, εἶναι ὕλη ἀξία δράματος;

Παραλείπομεν τὴν Κλεοβουλίνην, ἥτις δὲν ἠξεύρομεν τί ζητεῖ εἰς τὸ δρᾶμα τοῦτο, κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος ἐμφανιζομένη, κατ' οὐδὲν εἰς τὴν πρόοδον αὐτοῦ συντελοῦσα, καὶ οὐδεμίαν εἰς ἑαυτὴν συμπάθειαν συγκεντρώσασα· οὐδ' ἐννοοῦμεν πολὺ τί εἴδους βασιλόπαις εἶναι, ἥτις ἐν ᾧ ὁ πατήρ της ἑλληνικώτατα φρονεῖ ὅτι

« Εἶν' ἀπρεπὲς
νὰ μένῃ νέα κόρη εἰς συμπόσιον »

αὐτὴ μένει καὶ ἀνταλλάτει ὁπωσοῦν ἐκτετραχηλισμένους ἀστεϊσμοὺς μετὰ τῶν παρασίτων καὶ τῶν λοιπῶν Κορινθίων.

Παραλείπομεν καὶ τὸν Ἀρίωνα, ὅστις, ὡς εἴπομεν, εἰς οὐδὲν ἕτερον συντελεῖ ἢ εἰς τὸ νὰ ψάλλῃ ὡς οἱ χοροὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι, καὶ τὸν παράσιτον Χρέμητα, ὅστις δύναται νὰ λείψῃ ἄνευ βλάβης τῆς ὑποθέσεως, καὶ αὐτὸν ἔτι παραλείπομεν τὸ Κύψελον, ὅστις εἶναι πάντῃ ἄχρηστος, διότι ἂν σκοπὸς τοῦ δράματος εἶναι ἡ ὡς ἐκ τῶν υἱῶν του λύπη τοῦ Περιάνδρου, οὗτος κατορθοῦται πολὺ πληρέστερον διὰ τοῦ ἄλλου υἱοῦ τοῦ Λυκόφρονος, καὶ παρέλκει ὁ Κύψελος, ὃν, ἄλλως μὴ μετέχοντα τοῦ δράματος, ὀλίγον ἐνθυμεῖται καὶ ὁ πατήρ του. Παρατηρητέον δ' ἔτι, ὅτι ἀφ' οὗ ἐν τῇ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο παρουσιασθείσῃ συντάξει τοῦ δράματος ἀφῃρέθησάν τινες τῶν πρὶν ὑπαρχουσῶν σκηνῶν, ὁ ποιητὴς καὶ ὁ Περίανδρος ἀδικοῦσι τὸν Κύψελον λέγοντες αὐτὸν βλάκα, διότι εἰς τὴν Γ'. σκηνὴν τῆς Α'. πράξεως ὁμιλεῖ φρονίμως, ὅταν, ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ πατρός του, τῷ λέγει ἀφελῶς ὅτι δὲν ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀγάπης του, ὅτι δὲν ἠξεύρει τί ἔχει ὁ ἀδελφός του, ὅτι δὲν ἤκουσε ποτὲ τὸν πάππον του ὁμιλοῦντα κατὰ τοῦ Περιάνδρου. Ὅτι δὲ ἐβασάνιζε σκύλλους, καὶ ἔζευγεν αὐτοὺς εἰς ἁμάξιον, τοῦτο ἀποδεικνύει κακὴν ἀνατροφὴν καὶ παιδαριώδη διάθεσιν, ἥτις ἐδύνατο νὰ διορθωθῇ, οὐχὶ δὲ καὶ βλακίαν.

Ἀλλ' εἶναι ἴσως ὁ Λυκόφρων ὁ ἥρως τοῦ δράματος; Τῷ ὄντι, ἡ προσοχὴ καὶ ἡ συμπάθεια, ἀπὸ τοῦ Περιάνδρου καὶ τῆς θλίψεως αὐτοῦ διότι δὲν εἶν' εὐτυχὴς εἰς τὰς μετὰ τῶν υἱῶν σχέσεις του, ἀντιπερισπᾶται εἰς τὸν Λυκόφρονα, καὶ ἐπομένως τὸ διαφέρον, διανεμόμενον εἰς τὰ δύο ταῦτα πρόσωπα κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον λόγον, ἀντικαταστρέφεται. Ἀδιαφοροῦντες πλέον διὰ τὸν Περίανδρον, ἐπειγόμεθα νὰ προσηλωθῶμεν εἰς τὸν Λυκόφρονα, καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου ὅλως ἀνεξάρτητον ἱστορίαν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον εἰς τὰς ἱστορίας αὐτοῦ, διότι δὲν ἔχει μίαν, ἔχει δύω, ἢ — τί λέγομεν; — ἔχει τρεῖς, ἀσχέτους ἐντελῶς πρὸς ἀλλήλας. Ἀγαπᾷ μίαν νέαν, ἥτις ἐπινοεῖ τὸ παράδοξον ἐπινόημα νὰ γίνῃ ἱερόδουλος τῆς Ἀφροδίτης, καὶ οὕτως ἀπόλλυται δι' αὐτόν. Ἰδοὺ ἡ πρώτη ἱστορία. Ἀκούει, ἢ βλέπει εἰς τὸν ὕπνον του, ὅτι ὁ πατήρ του, ὁ φιλόστοργός του πατὴρ, ὅστις τὸν ἐδέχθη μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, ὅστις τὸν ἀγαπᾷ ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ὅστις θέλει νὰ τῷ ἀφήσῃ τὸν θρόνον του, ὅστις τῷ δίδει ἐκείνην ἣν ἀγαπᾷ, καὶ εἰς πόλεμον καταβαίνει ἵνα μὴ τῷ τὴν ἀφαιρέσωσιν, ὅτι ὁ Περίανδρος τέλος ἐφόνευσε πρὸ εἴκοσι καὶ τόσων ἐτῶν τὴν μητέρα του, ἣν αὐτὸς δὲν ἐγνώρισε, καὶ λησμονῶν τὴν ἄλλην ἱστορίαν, τὴν ἀπώλειαν τῆς μνηστῆς του, ὡς ἂν δὲν εἶχε συμβῇ εἰς αὐτὸν, ἀποφασίζει νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του, καὶ οὔτε εἰς τὴν βαθεῖαν μετάνοιαν αὐτοῦ, οὔτε εἰς τοὺς περιπαθεστάτους αὐτοῦ λόγους (Πραξ. Δ'. σκ. Ζ'.) προσέχει, καὶ μόλις σώζεται ὁ Περίανδρος ἐξορίσας αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐξορίαν ἀπαγόμενος, ζητεῖ μετὰ θηριωδίας, ἥτις ὄχι ἥρωα, ἀλλ' ἀποτρόπαιον αὐτὸν καθιστᾷ εἰς πάντα τὸν ἀνθρώπινον αἴσθημα ἐν τῇ καρδίᾳ ἔχοντα, ζητεῖ ὡς τελευταίαν χάριν παρὰ τῶν δορυφόρων να φέρωσιν αὐτὸν ἐπὶ μίαν στιγμὴν νὰ ἴδῃ τὸν πατέρα του, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ τὸν μαχαιρώσῃ! Ἰδοὺ ἡ δευτέρα ἀποτρόπαιος ἱστορία. Ἀλλ' ἔρχεται ἐξόριστος εἰς Κέρκυραν. Ἐκεῖ δ' οἱ Κερκυραῖοι, εὑρόντες νεκρὸν τὸν Θεωρόν των, φονευθέντα ὑπ' ἄλλου τινὸς (τοῦτο εἶναι ἄλλη πάλιν

ἱστορία), καὶ ὑποπτεύσαντες τὸν Λυκόφρονα, ἢ κἂν μισοῦντες αὐτὸν ὡς υἱὸν τοῦ τυράννου, τὸν φονεύουσιν. Ἰδοὺ καὶ ἡ τρίτη ἱστορία, ξένη πρὸς τὰς δύω ἄλλας.

Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν καὶ εἰς τὴν Εὐάδνην. Αὕτη, θεία τοῦ Λυκόφρονος, ἐξαδέλφη τῆς μητρός του, ἀγαπᾷ τὸν νέον βασιλόπαιδα τῆς Κορίνθου, ὅστις ἀνετρέφετο μετ' αὐτῆς παρὰ τῷ θείῳ της, τῷ τυράννῳ τῆς Ἐπιδαύρου. Διὸ καὶ ἅμα κληθέντος τοῦ Λυκόφρονος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς Κόρινθον ὑπὸ τοῦ πατρός των, σπεύδει καὶ αὐτὴ κατόπιν του πεζὴ μετὰ τῆς τροφοῦ της, ἐνῷ οἰκειότερον θὰ ἦτον ἡ νὰ περιμείνῃ κατ' οἶκον, μέχρις οὗ αὐτὸς τὴν ζητήσῃ εἰς γάμον ἂν ἤθελεν, ἢ κἂν ν' ἀπέλθῃ μετ' αὐτοῦ ὡς μνηστῆρος ἢ ὡς συγγενοῦς της. Ἀλλὰ μόλις φθάνει εἰς Κόρινθον, καὶ ὀλίγα λεπτὰ μετ' αὐτὴν φθάνει καὶ ὁ θεῖός της μετὰ στρατοῦ ὁλοκλήρου διὰ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἀπόδοσίν της. Ὁ Περίανδρος βλέπων ὅτι ὁ υἱός του θέλει νὰ τὴν νυμφευθῇ, ἀρνεῖται νὰ τὴν ἀποδώσῃ. Ἀλλ' ἡ Εὐάδνη, ἐγγίζουσα εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων της τῶν εὐχῶν, μὴ ἀνεχομένη δὲ νὰ γίνῃ πόλεμος διὰ τοῦτο, συλλαμβάνει ἰδέαν ἀλλόκοτον, καὶ χωρὶς κανένα νὰ συμβουλευθῇ, ἀπέρχεται καὶ στέφεται ἱερόδουλος τῆς Ἀφροδίτης. Καὶ ὅμως ὅσον ἄτοπος καὶ ἄφρων καὶ ἄσκοπος καὶ ἂν ἦτον ἡ πρᾶξίς της, δὲν αἰτιώμεθα αὐτήν, διότι ἦν ἠπατημένη, καὶ δὲν ἤξευρε τί ἔπραττεν· αἰτιώμεθα ὅμως σπουδαίως τὸν ποιητήν, ὅστις ἤξευρε μὲν ὅτι Ἱερόδουλος γινομένη, ἐγίνετο δημοσία ἑταίρα, ἔπρεπε δὲ νὰ ἠξεύρῃ ὅτι ὑπάρχουσι πράγματα ἀφ' ὧν ἀποστρέφουσι τὸ πρόσωπον αἱ σεμναὶ Μοῦσαι, καὶ εἰς ἃ δὲν καταβιβάζεται ἡ γνησία τέχνη, ἧς ἐντολὴ εἶναι νὰ ὑψῇ τον νοῦν καὶ νὰ ἠθοποιῇ τὴν καρδίαν. Ἡ Εὐάδνη ὁπωσοῦν διατηρεῖ τὴν θέσιν της καὶ τὸν χαρακτῆρά της δι' ὅλου τοῦ δράματος· ἀλλ' ἀφ' οὗ ἅπαξ ἔγινεν Ἱερόδουλος, δι' αὐτὴν ἐδῶ ἔπρεπε νὰ παύσῃ τὸ δρᾶμα· ἐδῶ δυνάμει επῆλθεν ὁ ἠθικός θάνατός της· ἡ δὲ μετὰ ταῦτα θέσις της, ὡς καὶ οἱ ἀγῶνές της αὐτοὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἀρετῆς της, εἰσὶν ἐξ ἐκείνων ἐφ' ὧν δὲν ἔπρεπε ποτὲ ν' ἀρθῇ ἡ αὐλαία. Ἡ βαθεῖά της θλίψις διὰ τὴν ἐντελῆ τοῦ Λυκόφρονος ἀδιαφορίαν εἶναι τόπῳ φυσικωτέρα, ὅσῳ τερατωδεστέρα εἶναι ἡ αδιαφορία ἐκείνη. Ὁ Λυκόφρων ἰδὼν τὸ βάραθρον εἰς ὃ ἐνέπεσεν ἡ μνηστή του, καὶ μάλιστα ἐκ γενναίων ὁρμωμένη αἰσθημάτων, ἔπρεπεν ὄχι ψυχρῶς ν' αδιαφορήσῃ, ὀνειροπολῶν ἄλλας ἐκδικήσεις, ἀλλὰ ν' ἀποθάνῃ μετ' αὐτῆς ἐκ θλίψεως. Ὅτι ἡ Εὐάδνη, μαθοῦσα τὴν ἐξορίαν τοῦ Λυκόφρονος, καὶ θέλουσα νὰ τὸν παρακολουθήσῃ, προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὸν ἔρωτα τοῦ Θεωροῦ τῶν Κερκυραίων, φεύγει μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἀμυνομένη κατὰ τῶν βαναύσων αὐτοῦ ἐπιθέσεων, ἀναγκάζεται νὰ τὸν φονεύσῃ, ταῦτα δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσιν, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἐπιτήδεια, διότι ἐδῶ ἔχομεν ἄλλο δρᾶμα, ἄλλην διάσπασιν τοῦ διαφέροντος, ὑπὲρ ἢ κατα τοῦ Κερκυραίου τούτου, ὃν δὲν ἐγνωρίζομεν πρίν, καὶ ὃν ἐν τούτοις βλέπομεν ἐρῶντα καὶ φονευόμενον, δηλαδὴ πάσχοντα οὐδὲν ἔλαττον αὐτοῦ τοῦ Λυκόφρονος, καὶ ἑπομένως οὐχ ἧττον δικαιούμενον εἰς τὴν θέσιν πρωταγωνιστοῦ. Ἀλλὰ τέλος, ἀφ' οὗ ἡ Εὐάδνη εὑρίσκει τὸν Λυκόφρονα ἔτι ἀγαπῶντα αὐτήν, ἀφ' οὗ ἔμεινεν ἁγνὴ καὶ ἐνάρετος, καὶ οὐδὲν ἔγκλημα ἔπραξε φονεύσασα τὸν ἀπειλοῦντα τὴν τιμήν της Θεωρόν, διατί μετ' ὀλίγας εὐκόλους ἐξηγήσεις, ὧν ἄλλως τε ὁ Λυκόφρων οὐδ' ἀνάγκην φαίνεται ἔχων, νὰ μὴ νυμφευθῇ αὐτόν; Ἐπίσης περιττὸν δι' αὐτὴν νὰ γίνῃ παράφρων καὶ ν' ἀποθάνῃ, ὡς ἦτον περιττὸν καὶ διὰ τὴν Ἀγαθὴν τοῦ Ἀγ. Μηνᾶ, ἐπίσης μὴ ἀναγκαίως πηγάζον ἐκ τῶν προηγουμένων. Εἶναι ἄλλη πάλιν νέα ἱστορία. Ἀλλ' ἡ σκηνὴ αὕτη τῆς παραφορᾶς της εἶναι ὡραία, καὶ ἓν ἐκ τῶν δυστυχῶς ὀλίγων χωρίων ἐκείνων τῶν ὁμιλούντων εἰς τὴν καρδίαν· διὸ καὶ παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ πλεῖστον αὐτῆς.

ΛΥΚΟΦΡΩΝ. Ὁμίλησον, Εὐάδνη. Ἀνατριχιᾷ
τὸ σῶμά μου μὲ τὰ φιλήματά σου, καὶ
τὸν τρόμον μεταδίδ' εἰς τὴν καρδίαν μου
τὸ ἀτενὲς καὶ κρύον τοῦτο βλέμμα σου.

ΕΥΑΔΝΗ. Δὲν μ' ἀπατᾷς, Λυκόφρων, πλέον. ΛΥΚ. Σ' ἀπατῶ;
Εἰπέ, Εὐάδνη, πότε σὲ ἠπάτησα;

ΕΥ. Γνωρίζω. ΛΥΚ. Τί; ΕΥ. Δὲν εἶσαι ὁ Λυκόφρων σύ,

ΛΥΚ. Εἶμ' ὁ Λυκόφρων εἶμαι ὁ Λυκόφρων σου,
Εὐάδνη. ΕΥ. Ὄχι, εἶσαι τοῦ Λυκόφρονος
τὸ φάσμα, ὁποῦ βλέπω εἰς τὸν ὕπνον μου.

ΛΥΚ. Δὲν εἶμαι φάσμα ὁποῦ εἰς τὸν ὕπνον σου,
Εὐάδνη, βλέπεις. Σύνελθε εἰς σεαυτὴν
κ' ἰδὲ ὅτ' εἶσαι ἔξυπνος, ἀγάπη μου,
καὶ ὅτι εἶμαι ὁ Λυκόφρων ἀληθῶς.

ΕΥ. Ναί, οὕτως εἰς τὸν ὕπνον μου σὺ πάντοτε
φιλόφρων οὕτω καὶ γλυκὺς μοὶ φαίνεσαι.
Ἐκεῖνος, ὁ Λυκόφρων. . . ὑπερήφανος
ἐκεῖνος εἶν', ἐκεῖνος μὲ ἀπέρριψε,
μ' ἀφῆκε μόνην, μόνην, ἥτις δι' αὐτὸν
ὑπέμεινα τὰ πάντα. ΛΥΚ. Ὄχι, ὄχι! ΕΥ. Σὺ
δὲν τὸν γνωρίζεις. Ὦ! μὲ κατεφρόνησεν
ἐκεῖνος· μ' ὕβρεις καὶ πικροὺς ὀνειδισμοὺς
πληγώσας τὴν καρδίαν μου ἀνηλεῶς,
πρὸ τοῦ ἀγάλματος μ' ἀφῆκε τῆς Θεᾶς,
νὰ κοίτωμ' ἐπονείδιστος. ΛΥΚ. Μὰ τοὺς Θεούς,
δὲν ἦτο τότ', Εὐάδνη, ὁ ἀληθινὸς
Λυκόφρων, ὄχι. Τότε δὲν ἐγνώριζε
τί ἔλεγεν ἐκεῖνος. Ὁ ἀληθινὸς
Λυκόφρων μετενόησ' ἔπειτα πικρά.
Ὑπὸ τῶν δορυφόρων ἀπαγόμενος
ἐξόριστος, ὡς τὴν γλυκεῖαν ἤκουσε
φωνὴν τῆς φίλης καὶ πιστῆς Εὐάδνης του
νὰ τὸν καλῇ μακρόθεν, δάκρυα θερμὰ
τὴν ὄψιν τότε τοῦ ἀληθινοῦ (. . .)
κατέβρεξαν Λυκόφρονος, καὶ ὥρμησε
πρὸς τὴν φωνὴν ὀπίσω, τὴν γλυκεῖάν του
ἐπιθυμῶν νὰ σφίξ' εἰς τὴν ἀγκάλην του
ἀγάπην· ἀλλὰ δέσμιος ἀπήγετο
ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ κακοῦ πατρός.

[Ἡ ΕΥΑΔΝ. τὸν φιλεῖ εἰς τὸ πρόσωπον.]

Ἀλλά, Εὐάδνη, σύνελθε εἰς σεαυτήν.
Δὲν βλέπεις ὀπτασίαν· εἶσαι ἔξυπνος,
κ' ἐδῶ ἐμπρός σου βλέπεις τὸν Λυκόφρονα.

ΕΥ. Ὦ! πρὸ πολλοῦ δὲν εἶδα τὸν Λυκόφρονα.
Ἐν Ἐπιδαύρῳ καθ' ἑκάστην ἔβλεπον

ἐκεῖνον. Πλὴν ἀφ' ὅτου τὴν Ἐπίδαυρον
ἐξέλιπεν, εἰς μάτην τὸν Λυκόφρονα
ἐζήτησα, εἰς μάτην ὄρη ἔδραμον
καὶ ἔπλευσα θαλάσσας, τὸν Λυκόφρονα
ζητοῦσα καθ' ἑκάστην. Μ' ἔφυγε διὰ παντός,
καὶ μόνην τὴν γλυκεῖαν σὲ εἰκόνα του
εἰς τ' ὄνειρόν μου βλέπω. ΑΓΚ. Ὦ αἰώνιοι
Θεοί! Εὐάδνη! ΕΓ. Ἄκουσον νὰ σ' εἰπῶ πῶς
προχθὲς σὲ εἶδα πάλιν εἰς τὸν ὕπνον μου.
Ἐν Ἐπιδαύρῳ ἤμεθα ἀμφότεροι,
ἐπὶ τεθρίππου διὰ μέσης ἄγοντες
τῆς ἀγυιᾶς τῆς πρώτης εἰς τ' Ἀνάκτορα.
Λαμπρὰν ἐνδεδυμένος εἰς τὴν ἅμαξαν
ἐκάθησο στολήν, κ' ἐφόρεις στέφανον,
κ' ἐγγύς σου ἐστεμμένος παρεκάθητο
ὁ φίλος σου Εὐήρατος. Ἀριστερᾷ
ἡ ἅμαξά μου ἤρχετο με τὴν νυμφικὴν
στολήν μου, ὅπου ῥόδων φέρουσα κ' ἐγὼ
στεφάνους ἐκαθήμην, καὶ πλησίον μου
μ' ἔνδυμα γάμου αἱ παράνυμφοι λευκὸν
καὶ μὲ στεφάνους. Πρὸ ἡμῶν ἀνθοστεφῆ
μειράκια προῆγον καὶ κοράσια,
καὶ ἔφηβοι ὀπίσω καὶ νεάνιδες
λαμπαδηφόροι. Πρὸς κιθάραν καὶ αὐλὸν
ὀρχούμενοι δ' ἐξῆρχον παῖδες τῆς πομπῆς,
καὶ ἔψαλλον «Ὑμέναι', ὦ Ὑμέναιε!»

Ἐνδιετρίψαμεν τοσοῦτον εἰς τὸ ποίημα τοῦτο, διότι πολλαὶ καὶ πολλὰ ὑποσχόμεναι εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ· ὁ δ' ἰσολογισμὸς αὐτῶν μετὰ τῶν ἐλαττωμάτων του τάττει αὐτό, κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον λόγον, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου βαθμίδα εἰς ἣν ἀνήκει καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἐξετασθέν, *Ὁ ἅγ. Μηνᾶς*. Μᾶς ὑπολείπεται ἔτι ἓν εἰς ἐξέτασιν ποίημα, πολὺ τῶν ἄλλων βραχύτερον, εἰς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους γεγραμμένον, καὶ «*Ἁρματωλὸς*» ἐπιγραφόμενον. Οἱ στίχοι αὐτοῦ εἰσὶν ἐναλλὰξ δεκαπεντασύλλαβοι παροξύτονοι, καὶ ὀκτασύλλαβοι ὀξύτονοι, ταὶ τούτων ἡ ὁμοιοκαταληξία δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀκριβής (α). Καὶ ἡ διάθεσις δὲ αὕτη τῶν στίχων καταλληλοτέρα θὰ ἦν εἰς λυρικὸν μᾶλλον ἢ εἰς ἐπικὸν ποίημα, ὡς εἶναι τὸ τεμάχιον τοῦτο, διότι διατέμνουσι τὴν συνεχῆ ἀφήγησιν εἰς ἀτελεύτητον συνέχειαν μικρῶν στροφῶν, ὀχληρὰν διὰ τὴν ἀκοήν. Προσέτι δὲ παρατηροῦνται εἰς τὸ ποίημα τοῦτο καὶ ἐκθλίψεις ἄλλου πρὸ ἄλλου φωνήεντος οὐχὶ εὔκολοι οὐδὲ συνήθεις τῇ ἀκοῇ (β), καὶ ἀνισότητές τινες περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, κατωτέρω μὲν τοῦ γενικοῦ αὐτῆς μέσου ὅρου οἱ ἀναύξητοι ἐνίοτε παρατατικοὶ καὶ ἀόριστοι, καὶ αἱ συγκοπαὶ *'ς τὸν 'ς τήν*, ἀνωτέρω δὲ αὐτοῦ λέξεις τινὲς λίαν ἀρχαΐζουσαι, οἷον *νέκυς*, κτλ. Ὑπάρχουσι δὲ τέλος καί τινες στίχοι παράτονοι καὶ κατὰ τὸ μέτρον βεβιασμένοι (γ). Ἡ δ' ὑπόθεσις εἶναι· Ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐν ᾗ ἀλληλομαχοῦσι τὰ χριστιανικὰ χωρία τοῖς Τουρκικοῖς, νέος χριστιανός, φονευθεὶς ἐν συμπλοκῇ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, φέρεται ὑπ' αὐτῶν τῶν περισωθέντων ἐχθρῶν του εἰς τὸ χωρίον του, ὅπου εἷς αὐτῶν διηγεῖται τ' ἀνδραγαθήματά του, ὅπου τὸν κλαίει ἡ μήτηρ του, τὸν κλαίει ἡ μνηστή του, τὸν γάμον καὶ τὸν κόσμον τοῦ λοιποῦ ἀπαρνουμένη, τὸν κλαίουσιν αἱ μυρολόγοι καὶ τὸ χωρίον ὁλόκληρον· ἡ δὲ μήτηρ του πέμπει νὰ συλλέξῃ καὶ ἐνταφιάσῃ καὶ τοὺς πεσόντας συναγωνιστὰς τοῦ υἱοῦ της. Τοῦτο εἶναι ὅλον τὸ ποίημα!

Συνέπεσε ποτέ τις ἔν τινι τῶν δευτερευόντων τῆς Εὐρώπης Μουσείων, μεταξὺ ἀτέχνων καὶ ἀψύχων κολοσσῶν τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τερατομόρφων ξοάνων τῶν Ἰνδιῶν, μεταξὺ ἔργων τῆς Ῥωμαϊκῆς παρακμῆς ὀγκωδῶν, πεποιημένων καὶ ἀρρύθμως συγκεχυμένων, ν' ἀπαντήσῃ σύντριμμά τι ἀττικουργὲς καὶ καλλίτεχνον; Μικρὸς εἶναι ὁ λίθος, ὀλίγαι αἱ ἐπ' αὐτοῦ γλυφαί, ἀλλ' εἰς τὰς γραμμὰς αὐτῶν πόση ἀκρίβεια, πόση συμμετρία, πόσον αἴσθημα τοῦ καλοῦ, καὶ πόσην ζωὴν ἐνεφύσησεν εἰς τὸ ἀφελὲς τοῦτο προϊὸν ἡ θαυματουργὸς σμίλη, ὥστε πρὸς αὐτὸ πάλλει ἡ καρδία, ὅταν πάντα τ' ἄλλα ψυχρὰν τὴν ἀφίνουσι. Βιβλία ὁλόκληρα ἀπαιτεῖ ἡ τῶν πολυπλόκων ἐκείνων ἔργων ἐξήγησις· τοῦτο ἄλλο σχόλιον δὲν ἐπιδέχεται, ἢ ἓν μόνον ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ. Πρὸς τὸ τοιοῦτο σεμνὸν τῆς ἀρχαίας τέχνης ἔργον δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τελευταῖον τοῦτο ποιητικὸν προϊόν. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ οὐ μόνον καθαρωτάτη καὶ ἄπταιστος εἶναι, ἀλλὰ καὶ θυγάτηρ τῆς ὡραιοτέρας τῶν γλωσσῶν, κατά τε τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν, καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὸ πνεῦμα μητρῴζουσα. Ἡ δὲ πλοκὴ τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι ποικίλη, ὡς εἴδαμεν· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια σπανίως προσδεῖται τῆς ποικιλίας ὅπως συγκινήσῃ καὶ ὅπως ἀρέσῃ. Εἰκοσιτέσσαρας ῥαψῳδίας ἔχει ἡ Ἰλιάς, καὶ ὅμως τί ἁπλούστερον τῆς πλοκῆς της; Τίς εἶναι ἡ πλοκὴ τῶν πλείστων δραματικῶν προϊόντων τῆς ἀρχαιότητος; Καὶ ἵνα εἰς τὴν γλυπτικὴν ἐπανέλθωμεν, ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου καὶ ἡ Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους δὲν ἐθαυμάζοντο ἐν συμπλέγμασιν· ἀλλ' ἕκαστον τῶν ἀγαλμάτων τούτων ἐν τῇ ἀφελείᾳ καὶ ἐν τῇ ἑνότητί του εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ σύμπλεγμα, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ποίημα, ἔχον τὰ μέρη, τὰ ἐπεισόδια καὶ τὰς περιπετείας του. Οὕτω καὶ ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ, τῷ κατ' ἀρχὰς ἄνευ ὑποθέσεως φαινομένῳ, πόσον ἐντόνως χρωματίζεται ὁ χαρακτὴρ τῆς φιλοστόργου ἀλλὰ καὶ γενναίας Ἀλβανίδος μητρός, πόσον ὡραία, ἀληθὴς καὶ σώφρων ἡ περιγραφὴ τῆς νέας μνηστῆς, πόσον ἐκ τῆς καρδίας ἀποῤῥέοντα τὰ μυρολόγια, καὶ ὅλα τὰ καθέκαστα πόσον ἐμπείρως καὶ περιττῶς εἰργασμένα, πόσον καλλιτέχνως συναρμολογούμενα πρὸς τὸν τοῦ ὅλου καταρτισμόν! Ἐν αὐτῷ οὐδὲν τὸ παρέλκον, τὸ ὁμιχλῶδες ἢ τὸ ἀμφίβολον, ἀλλὰ πᾶς στίχος στίλβει ὡς καθαρὸς μαργαρίτης ἐνηρμοσμένος εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν τοῦ πλουσίου κοσμήματος. Ἰδοὺ ἐκ πολλῶν ἓν τῶν κλασικῶν ἐκείνων μικρογραφημάτων, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ὡραία εἰκών.

(α) Ἀκρὶς = βαρεῖς. Πιστοὶ = αὐτοί. Ὁμοῦ = ἡ καρδιά μου!

(β) Ὅσ' ὁ ἥρως ἡ Νέδ' ὡς. Γείτον' οἶκον. Προβλέπουσ' ὅπλου.

(γ) «Ἐνδόμυχος λύπη θερμή». — «Κ' ἕκαστος τᾶς προσμειδιᾷ». — «Ὅστις ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ». κτλ.

Τότε ἡ Νέδ' ὡς ἔλαφος ἐπὶ τὸ ὑπερῶον
ἐξώρμησε, καὶ ἐν ὀργῇ
ἐπιτιμῶσα τὸν λαόν· « Ἀφήσατε τὸν γόον,
εἶπεν, ὦ ἄνδρε, γεωργοί.
» Τί ὡς γυναῖκες τήκεσθε εἰς οἰμωγὰς ματαίας ;
Ἀλλ' ἄγετ' ὅσοι ἐξ ὑμῶν
» γόνατα ἔχετ' ἐλαφρὰ καὶ χεῖρας ῥωμαλέας,
ἀφήσατε τὸν ὀδυρμόν,
» καὶ ἅμαξαν ὁπλίσαντες, εἰς Στάνι παραχρῆμα
ἐλαύνετε μετὰ σπουδῆς.
» Ἔξοχοι ἥρωες ἐκεῖ, ἁγνὸν πατρίδος θῦμα,
εἰς κόνιν κεῖνται ἀκηδεῖς.
» Ἀπόδοτέ τους κἂν νεκροὺς εἰς δυστυχεῖς μητέρας
ἵνα κηδεύσωσ' ἐν τιμῇ
» τὰ τέκνα αὐτῶν κλαίουσαι, ὅτι θανόντων γέρας
εἶναι οἱ τάφοι κ' οἱ κλαυθμοί ».
Εἶπε, . . . καὶ ἅμ' ὠρθώθησαν ἔξοχοι ὁμηλίκων
τέσσαρες νέοι εὐειδεῖς,
καὶ εἰς τοῦ βαθυκτήμονος Φώτου τὸν γείτον' οἶκον
εἰσώρμησαν μετὰ σπουδῆς,
καὶ τρεῖς εὐτρόχους εἵρυσαν ἁμάξας, αἵπερ ἦσαν
εἰς ἔσχατον αὐλῆς μυχόν,
δρυΐνους δ' ἥρμοσαν ῥυμούς, καὶ ἤλειψαν μὲ πίσσαν
τὰς χοινικίδας τῶν τροχῶν.
καὶ εἰς ἑκάστην ἔζευξαν βουβάλων μελαντρίχων
δίδυμα ζεύγη, κ' ἐκ ψυχῆς
ἄραντες χεῖρες πρὸς Θεόν, ὀρέων πολυπτύχων
δρόμους διήνυον τραχεῖς.
Ἵδρουν τὰ κτήνη σπεύδοντα, καὶ φ ρ ι κ α λ έ ο ς ἦτο
τριγμὸς ἀξόνων καθ' ὁδόν,
κ' ἅμα τοῦ ἔργου ἔφορος γέρων ἀνὴρ ἡγεῖτο,
πολλὰ ἀκούσας καὶ ἰδών.

Ιδοὺ δὲ καὶ διὰ τίνων ἀληθῶν καὶ σεμνῶν χρωμάτων ἐξεικονίζεται ἡ πενθοῦσα νεᾶνις·

Ταῦτα μὲν οὗτοι ἔπραττον· ἔκλαιε δὲ ἀθλία
κόρη εἰς θάλαμον κλειστὴ
τὸν φίλον της Κοσμᾶν· Τίς ἦν ; Ἦτον αὕτη ἡ Μαρία,
ἡ καλλιβλέφαρος μνηστή,
ἣν ὁ Θωμᾶς, γέρων πατήρ, ἐλπίδα εἶχε μόνην,
τέχνας γινώσκουσαν πολλάς,
οἵας παρθένοι ἐξασκοῦν, κερκίδα ἢ βελόνην
κρατοῦσ' εἰς χεῖρας ἁπαλάς.
Οὐδ' ἦλθεν ἵνα τὸν νεκρὸν μνηστῆρα στεφανώσῃ
μ' ὀλίγα ἄνθη νεκρικά,
διότ' εἰς Ῥέκαν ὄνειδος εἶναι νὰ ἀκουσθῶσι
κωκύματα παρθενικά.
Ἀλλ' ὡσεὶ ἄκακα πτηνὰ ἔγκλειστοι πρὸ τοῦ γάμου,
πλέουν εἰς χάος μελετῶν,
ἃς μόνος βλέπει ὁ Θεός, κ' οἱ τοῖχοι τοῦ θαλάμου
συντρίβουν τὰς φωνὰς αὐτῶν.
Ἰδοὺ ὑφαίνουσα αὐτή, διήκουσε τὸν θρῆνον
καὶ εἶχε σκέψεις θλιβεράς,
ὅτε ὁ γέρων της πατήρ, ἄφθονον δάκρυ χύνων,
ἦλθ' ἄγγελος τῆς συμφορᾶς.
« Καιρὸς δακρύων· ὁ Κοσμᾶς ἔπεσε, φίλη κόρη,
νικῶν εἰς Στάνι τοὺς ἐχθρούς,
» κατ' οἶκον δὲ τὸν κλαίουσι γυναῖκες πενθηφόροι,
καὶ εἶν' ὁ θρῆνος σιδηροῦς ».
Εἰς τὸν πατέρα κρύπτουσα τοῦ στήθους της τὸν πόνον,
ἔδειξε πάθος ἀδρανὲς
ἡ κόρη, οὐδὲ ἔκλαυσεν, ὠχρίασε δὲ μόνον
ὡς ἤλεκτρον διαφανές.
Ἐξῆλθε δὲ ὁ γηραιός, καὶ κηδεστίας ἄλλας
ἀπεμακρύνθη μελετῶν.
Ἆ νήπιος ! οὐδ' ἔμελλε νὰ σφιγξ' εἰς τὰς ἀγκάλας
νήπιον ἔγγονον κρατῶν.
Διέῤῥηξε τὸν πέπλον της ἡ κόρη μονωθεῖσα,
ἔχυσε στόνον γοερόν,
βοστρύχους ἔλυσε μακρούς, καὶ τέφραν ἐπιθεῖσα,
ᾔσχυνε κάλλος ἱερόν.
Κλαίουσα δ' ἔλεγεν. « Ἰὼ ἄτη ! ἰὼ ὀδύναι !
Ἰὼ ἡμέρα ἀτυχής !
« Ἀγέλαστος εἰς τὸ ἑξῆς ὁ βίος μου θὰ εἶναι,
σειρὰ δακρύων συνεχής,
« καὶ ἐν τῷ τάφῳ βάλσαμον τῆς ψυχικῆς ὀδύνης
θὰ εὕρω μόνον ἡ δειλή.
« Πῶς μὲ διέφυγες, Κοσμᾶ ; Κοσμᾶ, καὶ ποῦ ἀφίνεις
μνηστὴν ἐξόχως προσφιλῆ ;
« Ἐπὶ τοῦ μαύρου ἵππου σου δὲν θὰ σὲ ἴδω πλέον
νὰ φέρῃς τρόπαιον λαμπρόν,
« οὐδὲ νὰ στίλβῃς μεταξὺ φιλοπαιγμόνων νέων
εἰς τὸν πυῤῥύχιον χορόν !
« Εἴθε νὰ ἤμην μετὰ σοῦ ὡς ἥρως ὡπλισμένη,
σπάθην κρατοῦσα καὶ ἐγώ,
« καὶ ἀντί σοῦ τῶν Ἀλβανῶν τὰ βέλη δεχομένη,
προπύργιόν σου νὰ σφαγῶ !
« Θὰ τρέξω, ἵνα ὡς Μαινὰς σπαράξω εἰς τὰ ὄρη
τοὺς αἱμοβόρους σου φονεῖς.
« Πλὴν φεῦ! φοβεῖται τῶν μαχῶν τὸ πῦρ ἀβρόφρων κόρη,
κ' ἡ χείρ μου εἶναι ἀσθενής.
« Εἰς τοῦ ὑψίστου τοὺς βωμοὺς θέλω φωνὴν ὑψώσει,
δάκρυα χύνουσα θερμά,
« Ἴσως ὁ πλάστης ἵλεως ζῶντα σὲ ἀποδώσῃ
εἰς τὰς δεήσεις μου, Κοσμᾶ !
« Ἀλλὰ τοῦ ᾅδου τίς θνητὸς διέφυγε τοὺς δρόμους ;
ὁ Χάρων εἶναι κραταιός,
« καὶ χάριν μου τῆς φύσεως τοὺς αἰωνίους νόμους
δὲν μετατρέπει ὁ Θεός.
« Διάκονος εἰς τοῦ Θεοῦ τὸν οἶκον θέλω γίνει,
στολὴν φοροῦσα μελανήν,
« ἵνα οὐδεὶς τὴν κοίτην μου θνητός ποτε μολύνῃ,
κἂν θείαν ἔχῃ καλλονήν.
« Ἴσως, θρηνοῦσα, τὸν Θεὸν θέλω ἐξιλεώσει
μὲ ἀκοιμήτους μου φωνάς,
« ἵνα ὡς τάχος μετὰ σοῦ ἵλεως μὲ ἑνώσῃ
εἰς τῶν δικαίων τὰς μονάς. » κτλ. κτλ.

Τοιοῦτον ποίημα, τόσον σπουδαῖα προτερήματα ἔχον, ἴσως ἔπρεπε ν' ἀνήκῃ οὐχὶ εἰς ἓν χωρίον τῆς Ἀλβανίας, ἀλλὰ νὰ στέφῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἀγῶνα αὐτῆς. Καὶ ὅμως οὐδεὶς φθόνος! Ἀφ' οὗ οὕτω τὸ ἠθέλησεν ὁ ποιητής, ἂς ἐπιφοιτῶσι κἂν ἐνίοτε ἡμᾶς ὀμφαὶ τῶν Μουσῶν, ὑπομιμνήσκουσαι ἡμῖν ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ μακρὰν ἡμῶν, ζῶσιν ὁμογενεῖς, ὧν Ἑλληνικαὶ εἰσὶν αἱ καρδίαι, Ἑλληνικὰ τὰ ἤθη, καὶ Ἑλληνικὸς ὁ ἡρωϊσμός.

Μετὰ τοῦ ποιήματος τούτου ἐκ τῶν καθυποβληθέντων μόνα τὰ δύω προεξετασθέντα, ὁ *ἅγ. Μηνᾶς* καὶ οἱ *Κυψελίδαι* δύνανται νὰ διαγωνισθῶσι. Καθ' ὃ δὲ ἔχον πολλὰ καὶ ἔξοχα τὰ προτερήματα, τὰ δ' ἐλαττώματα σπάνια καὶ δευτερεύοντα ὅλως, θεωρεῖ αὐτὸ ἡ ἐπιτροπὴ ὡς τὸ πρωτεῦον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, καὶ ἀπονέμει τὸν στέφανον τῷ *Ἁρματωλῷ*.

Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ.
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.
Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Α΄.

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΙΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 138, 139 140 καὶ 141.)

—

Παρῆλθον τεσσαράκοντα ἡμέραι, πρὶν ἢ μάθῃ ἡ μητρόπολις τὰ ἐν Χάνδακι διατρέξαντα. Πάσης συγκοινωνίας ἐπίτηδες ὑπὸ τῆς Κρητικῆς κυβερνήσεως διακοπείσης, ἡ φήμη τῶν γεγονότων ἔφθασε πρῶτον εἰς Ἐνετίαν διὰ τοῦ Πρίγκηπος Τόκου, ὅστις ἔσπευσε νὰ διαβιβάσῃ αὐτὴν ὡς ἀδέσποτον. Οὐδεὶς ἔδοσε πίστιν εἰς τὸ μήνυμα. Τοσοῦτον δὲ ἀπίθανα καὶ παράδοξα, τοσοῦτον ἀναξιόπιστα ἐκρίθησαν τὰ διαγγελθέντα, ὥστε καί τινες τῶν συμβούλων τοῦ Δουκὸς ἠστεΐσθησαν πλατέως ἐπὶ τῇ κατεσπευσμένῃ προθυμίᾳ τοῦ Τόκου, ὃν ἐκάλεσαν ἀπλοϊκώτατον ἀγγελιαφόρον. Ἀντάρται οἱ τιμαριοῦχοι Κρήτης! αὐτοὶ οἱ ἐνόρκως ἐπιτετραμμένοι τὴν διαφύλαξιν τῆς νήσου! Ἀποστάται καὶ πατρίδος καὶ πίστεως οἱ ἄποικοι Λατῖνοι! Ἐμβεβλημένος εἰς σκοτεινὴν φυλακὴν ὁ Δοὺξ τοῦ βασιλείου! Νόστιμον ἐφάνη τὸ θέμα τοῖς πλείστοις, καὶ ἐπιδεκτικώτατον χαριεντισμοῦ. Ἐπειδὴ ὅσα καὶ ἂν εἶχον οἱ τιμαριοῦχοι παράπονα κατὰ τῆς Ἐνετικῆς Συγκλήτου, ἀβούλους ὅσῳ καὶ ἂν ἤθελέ τις ὑποθέσει αὐτοὺς ¡πῶς ἀπρομελετήτως καὶ διὰ μιᾶς παρεξετρέποντο ἄχρι πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀποσκιρτήσεως; Ἡ φήμη λοιπὸν ἀπερρίφθη ὡς σπερμολογία, ἴσως ἐπινοηθεῖσα παρὰ τῶν ἐν Περαίᾳ ἢ Χίῳ φθονερῶν Γενουητῶν.

Ἀλλ' ὅτε ὁ Νικόλαος Φαλιέρος ἐπέθεσεν εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Συμβουλίου δευτέραν καὶ μᾶλλον ἐμπεριστατωμένην ἐπιστολήν, φθάσασαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκ Ῥεθύμνης καὶ ἐπικυροῦσαν τὰ διὰ Κερκύρας προδιαγγελθέντα, ἔκπληξις καὶ ἀφωνία κατέλαβε τὸ Συμβούλιον. Προήρχετο τὸ γράμμα ἔκ τινος Λατινεπισκόπου· ἔλεγε δέ, ὅτι «χάριν τῆς ἐξωμοσίας τῶν ἰσχυροτέρων οἰκογενειῶν τῆς νήσου, ἐβασίλευε μεγίστη σύμπνοια μεταξὺ ἀρχόντων καὶ ἰθαγενῶν· ὅτι στρατὸς ἀνδρεῖος καὶ πολυάριθμος ἤδη συνεκροτεῖτο πρὸς πᾶσαν ἐνδεχομένην ἀνάγκην· ὅτι αἱ αὐθόρμητοι συνεισφοραὶ μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον παρεβοήθουν τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τὰς παρασκευάς.» Προσετίθετο τὸ γράμμα τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, δεινοποιοῦν τὴν μεγάλην συμφοράν, οἰκτεῖρον τὴν ἀθεράπευτον ἀπώλειαν, ὥστε καὶ Δουκικὸν Συμβούλιον, καὶ Σύγκλητος, καὶ κοινὴ γνώμη, ἀπὸ τῆς δυσπιστίας, ἔνθα ἐπανεπαύθησαν χαριεντιζόμενοι, περιέπεσαν αὐτίκα εἰς βυθὸν ἀπελπισίας.

¡Τί τὸ πρακτέον ἐπ' ἀκμῇ τοιαύτῃ; Τί προτιμότερον, ὁ πόλεμος, ἢ ἡ εἰρηνικὴ διαπραγμάτευσις; Μέγα ζήτημα ἠγέρθη· ζήτημα δύσκολον ἐπιπλέον, καθόσον αἱ περιστάσεις τῆς δημοκρατίας, ὡς εἰρήκαμεν ἀνωτέρω, ἔβριθον δυσχερειῶν καὶ παντοίων περιπλοκῶν. Βέβαια, εἰς τὴν φιλοτιμίαν τῆς μητροπόλεως ἀξιοπρεπέστερος ἦτον ὁ πόλεμος. Ἀλλὰ ποῦ δύναμις ἱκανὴ νὰ καταβάλῃ τὴν παράξενον ἐκείνην σύγκρασιν τοῦ ἱπποτικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, τὴν ἐν μιᾷ πίστει συμμάχησιν πάσης τάξεως κατοίκων πρὸς τὸν τῆς ἀνεξαρτησίας σκοπόν; Ἂν δὲ ἡ νῆσος παρ' ὀλίγον ἀπετείνασε τὸν Ἰταλισμὸν ἐπὶ Λασκάρεως, ἐπὶ Βατάτσου, ἐπὶ Παλαιολόγου· ἂν μόνος ὁ Ἀλέξιος Καλλέργης παρέτεινε τὴν ἀνταρσίαν ἐπὶ δεκαοκτὼ ἐνιαυτούς· ἂν οἱ Ψαρομήλιγγοι, καίτοι παντοδαπῶς ἐπιβουλευθέντες, ἐπέτυχον νὰ ἐπανακτήσωσι τὴν Κρήτην ὅλην, πλὴν τῆς πρωτευούσης, ¡τίς πλέον ἀπέμενεν ἐλπὶς ὑπερισχύσεως ἐπὶ τοῦ νῦν, ὅτε καὶ ἡ ἀποικία κατακράτος ἀπέρριψε τὴν Ἐνετικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἡ Ἐνετία αὐτὴ ἐν τοσούτοις κακοῖς ἐμπεπλεγμένη, διέκειτο ἐχθρικῶς σχεδὸν πρὸς πάσας τὰς πολιτείας τῆς Εὐρώπης;

Τούτων ὑπολογισθέντων, ἡ Σύγκλητος προείλετο τῆς εἰρηνικῆς διαπρεσβεύσεως τὸ μέσον. Διὸ καὶ τρεῖς πρέσβεις ἀμέσως ἀνεῤῥήθησαν, ὁ Σουπεράντιος, ὁ Ζένος, καὶ ὁ Μωροζήνης, οἷς ἐνετάλη τὸ μέγα καὶ χαλεπὸν ἔργον τοῦ συμβιβασμοῦ. Τί δὲν κατορθοῦσι τὰ ὅπλα τῆς λογικῆς! Τί ἐπιτυχέστερον τῆς εὐγλωττίας! ¡Δὲν διέπρεπον δὲ οἱ τρεῖς οὗτοι εὐπατρίδαι ἐπὶ πειραστικῇ ἐπιμονῇ, ὅσον καὶ ἐπὶ ῥητορικῇ; Οὐδεμία γοῦν ἀμφιβολία, ὅτι, συνειδότες τὸ σπουδαιότατον τῆς ἀποστολῆς, ἤθελον ἐντὸς ὀλίγου ἐπαναγάγει εἰς τὴν μάνδραν τὰ ἀπολωλότα πρόβατα.

Ἀλυσιτελὴς ὅμως ἀπέβη ἡ ἐπιτηδειότης των. Ἅμα ὡς ἡ τριήρης τῶν ἀπεσταλμένων, ἥτις ἐσημαιοφόρει τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὸ σύμβολον, εἰσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Χάνδακος, ὁ πλοίαρχος αὐτῆς ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐντοπίου λιμενάρχου διαταγὴν ν' ἀποχωρήσῃ παραχρῆμα, καὶ μηδενὸς ἄλλου λιμένος τῆς Κρητικῆς Δημοκρατίας ν' ἁφθῇ. Δυσοιώνιστον προοίμιον! Οἱ πρέσβεις ἐζήτησαν ἱκετευτικῶς μίαν τοὐλάχιστον καὶ μόνην συνέντευξιν μετὰ τῆς ἐγχωρίου κυβερνήσεως. Ὁ Μέγας Καγκελλάριος ἀνήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι ἂν ἀνεπίτακτοι ἀπεβιβάζοντο, ἤθελον ἀποκεφαλισθῇ αὐτοί τε καὶ οἱ ὀπαδοί των. «—¡Οὔτε κἂν νὰ παραδώσωμεν ἰδιοχείρως πρὸς τὸν Δοῦκα Δάνδολον τὰ γράμματα τῶν συγγενῶν του;» ἠρώτησαν οἱ ἀποπεμπόμενοι. Ἔλαβον καὶ εἰς τοῦτο ἀπάντησιν ἀποφατικήν. —«Τοὐλάχιστον δότε ἡμῖν τ' ἀναγκαῖα ὁδοιπόρια!» εἶπον ἐπὶ τέλους ἀπηλπικότες οἱ πρέσβεις. Ὡς πρὸς τοῦτο δὰ οἱ Κρῆτες δὲν ἐφάνησαν ἀνελεήμονες. Ὅμως, περιττὴν καὶ βλαβερὰν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον κρίναντες τὴν κραιπάλην κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν, ἔδοσαν μὲν ἄρτον καὶ ὕδωρ, οὐχὶ δὲ καὶ οἶνον τῆς Ῥεθύμνης, κατὰ τὴν αἴτησιν ἐκείνων· ὡς δὲ πρὸς τὸ κρέας, παρασιωπήσαντες τὴν ὑπὲρ ἀσθενῶν καὶ ὁδοιπόρων ἐξ-

αἵρεσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπροφασίσθησαν ἀστείως τὴν νηστείαν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

Καὶ ὅμως ἡ πλήρης ἀποτυχία τῆς διαπρεσβεύσεως δὲν ἀφεῖλε πᾶσαν ἐλπίδα συνδιαλλαγῆς. Κατὰ τον ἐπόμενον Μάϊον καὶ δευτέρα πρεσβεία ἐξαποστέλλεται, συγκειμένη ἐκ πέντε διασήμων εὐπατριδῶν, τοῦ Ζάνου, τοῦ Βέμβου, τοῦ Γραδενίγου, τοῦ Κονταρηνοῦ, καὶ τοῦ Δανδόλου. Μεταπεισθέντων ἐν τῷ παρόντι τῶν Κρητῶν, οἱ ἐπίτροποι προσκαλοῦνται ν' ἀποβιβασθῶσιν. Ἀλλ' ἡ μετάπεισις εἶχε σκοπὸν τὴν ἐπίδειξιν μᾶλλον, ἢ τὸν συμβιβασμόν. Ἐπενόησαν οἱ Κρῆτες νὰ πτοήσωσιν ὅσον οἷόν τε τοὺς ἀπεσταλμένους διὰ τοῦ θεάματος τῆς ἰδίας εὐταξίας, διὸ καὶ μεγάλαι προετάχθησαν ἑτοιμασίαι εἰς ὑποδοχὴν τῶν πρέσβεων. Ὡς ἀπεβησαν τῶν πέντε νηῶν οἱ Πατρίκιοι τῆς Ἐνετίας, ἠναγκάσθησαν νὰ διέλθωσιν ἀνθοστόλιστον ἁψίδα, ἄνω μὲν φέρουσαν τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Τίτου, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀετώματος ἐγγεγραμμένην ἔχουσαν τὴν ἐπιγραφὴν « *Ζήτω ἡ αὐτόνομος Κρητικὴ Δημοκρατία* ». Διπλοῦς στοῖχος φρουρᾶς ἐκ πεζῶν καὶ ἱππέων ηὐτρέπισε τὴν ὁδὸν ἀπὸ τῆς ἀποβάθρας ἕως τοῦ Παλατίου· ἐνῷ δὲ ὁ κώδων τῆς μητροπόλεως ὑπεμίμνησκε δικδονούμενος τὴν ἤδη καθιερωθεῖσαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπεροχὴν, πεντήκοντα χιλιάδες ἀνθρώπων, πανταχόθεν συναθροισθέντων, ἐφώναζον· « *Ἡμεῖς δὲν θέλομεν ξένην δημοκρατίαν, ὄχι, τὴν ἰδικήν μας θέλομεν! Ἔξω οἱ Ἐνετοί! Ζήτωσαν οἱ ἐλεύθεροι Κρῆτες!* » κ. τ. λ. (1) — Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐπὶ τοιαύταις κραυγαῖς καταπτοηθέντες οἱ ἐπίτροποι, εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Παλατίου ἔντρομοι, ἀναπυνθανόμενοι μὴ ἐπὶ τέλους παραβιασθῇ ὁ πρεσβευτικὸς χαρακτὴρ, καὶ συγκαθειρχθῶσι μετα τοῦ Δουκὸς Δανδόλου εἰς τὴν φυλακήν. Ανεθάρρησαν ὅμως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ πολιτάρχου Γραδινίκου καὶ τῶν δέκα συμβούλων του. Ὁ Δουκικὸς θρόνος ἵστατο ἐπὶ βήματος, συμβόλοις τε καὶ παραπετάσμασι ποικίλοις κεκοσμημένου· ἐπάνωθι δε ἐφαίνετο προσηρτημένη εἰκὼν μεγίστη τοῦ Ἁγίου Τιτου μετὰ πελωρίας κανδύλης ἀργυρᾶς. Καὶ ἀμφοτέρωθεν μὲν τοῦ θρόνου περιτεταγμέναι ἦσαν αἱ ἕδραι τῶν συνεδρευτῶν, κατωτέρω δε περὶ τὴν αἴθουσαν ἐκάθηντο οἱ τὸν εὐγενικὸν σύλλογον συγκροτοῦντες, ἐν δὲ τῷ μέσῳ οἱ γραμματεῖς τῆς ἐπικρατείας, καὶ οἱ Μνήμονες (Notarj). Ὡς οἱ πρέσβεις προέβησαν παρὰ τὸ βῆμα, ὑποχωρήσαντες εἰς ἐθιμοταξίαν προσυμπεφωνημένην, ἔκλινον τὴν κεφαλήν. Τὴν στιγμὴν ταύτην σάλπιγγες ἤχησαν, τύμπανα ἐκρότησαν, ἀλαλαγμὸς καὶ εὐφημιστεις ἠγέρθησαν ἔξωθεν τοῦ Παλατίου παρὰ τῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ λαοῦ. Μετὰ τὴν συνήθη τῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων διατύπωσιν, λαβὼν τὸν λόγον ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐπιτρόπων Ἀνδρέας ὁ Κονταρηνός, διήγγειλεν ἐν ὀνόματι τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ Γαληνοτάτου Δουκὸς Ἐνετιας τα ἐφεξῆς·

« Ἂν ἡ Σύγκλητος, ἥτις ἐνταῦθα ἐξαποστέλλει τὴν παροῦσαν πενταμελῆ πρεσβείαν, δὲν ἐφείδετο τοῦ αἵματος, καὶ δεν ἀπεστρέφετο τὴν φθορὰν, ἂν δὲν ἐσκόπευε νὰ προφυλάξῃ ἅπαντας ὑμᾶς ἀπὸ τῶν τρομερῶν δεινῶν, ὅσα προὐκάλεσε καὶ εἰσέτι προκαλεῖ ἡ διαγωγή σας, βεβαίως δὲν ἠθέλετε ἴδει ἡμᾶς βαίνοντας ἀόπλους ἐν τῇ παρουσίᾳ σας, καὶ διατεθειμένους εἰς λόγους εἰρήνης. Κατὰ παράδειγμα τῶν πατέρων μας, ἡ Σύγκλητος προτάσσει εἰς τὴν αὐστηρότητα τὴν ἐπιείκειαν· καθότι, ὁμολογουμένως, οὐδέποτε ἀνταρσία, ἐγερθεῖσα κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἔδωκεν ἀφορμὴν δικαιοτέραν εἰς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν χαλεπότητα τῆς νομίμου κυβερνήσεως. . , » — « Τρέψε τὸν λόγον εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀποστολῆς σου, » ἀνέκραξε θρασέως ἐπὶ τῇ φράσει ταύτῃ τοῦ πρεσβευτοῦ ὁ ἀκρόχολος καὶ προπετὴς Μάρκος Φραδέλλος, εἷς τῶν δέκα συμβούλων τοῦ Γραδινίκου· σπεῦσον ἀχρονοτριβήτως εἰς τὸ προκείμενον, καὶ δεόμεθά σου, περὶ ἀνταρσίας μὴ πολυλογήσῃς! Ἡ αὐτονομία τῆς νήσου, περὶ ἧς καταφλυαρεῖς, προῆλθεν ἐκ δικαίας, καὶ νομίμου, καὶ γενικῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τυράννου, τοσοῦτον παρανόμου, ὅσον καὶ ἄφρονος Τίς ἡ χρεία μέμψεων καὶ ἀντιμέμψεων; Ἄλλως τε τὰ γενόμενα οὐκ ἀπογίνονται ». Ὁ Κονταρηνός, ἀταρακτήσας, καὶ ὡς μηδόλως διακοπείς, ἀλλὰ μόνον βλέμμα περιφρονητικὸν καὶ μνησίκακον ἐξακοντίσας πρὸς τον ῥήτορα, ἐξηκολούθησε τὴν ὁμιλίαν· — « Ἤθελεν (ὑπέλαβεν) ἡ Σύγκλητος νὰ πεισθῇ, ὅτι μᾶλλον ὑπό τινος ὁρμήματος στιγμιαίου, ἢ ὑπο πονηρίας μεμελετημένης εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν παρεξετράπητε. Διὸ παραινεῖ ὑμᾶς ἵνα ἀνοίξητε ἐπὶ τοῦ σφάλματός σας τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὴν παρεκτροπὴν νὰ ἐξαλείψητε δι' ἀνυπερθέτου μεταμελείας. ¿ Εἰς τί τάχα σᾶς ἔπταισεν ἡ Δημοκρατία, Κύριοι, αὐτὴ, ἥτις ἀείποτε ἐκυβέρνησεν ὑμᾶς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ πρᾳότητι; (Γέλως καὶ σαρκασμοὶ ὑπεδέξαντο τοῦ ῥήτορος τὴν ἐρώτησιν.) Ἆρά γε ἡ ἀφορμὴ εὐτελοῦς τινος φόρου, καὶ φόρου διορισθέντος εἰς ἐπισκεύασιν τοῦ λιμένος σας, ἀφορμὴ τοιαύτη εἶναι ἱκανὴ νὰ παρωθήσῃ ὑμᾶς εἰς ὁδὸν προδοσίας, οὕτω δὲ ν' ἀνάψῃ πυρκαϊὰν, ἥτις κινδυνεύει τὴν νῆσον ἅπασαν ν' ἀποτεφρώσῃ; ¿ Πρὸς τίνα ἐλπίζετε νὰ καταφύγητε εἰς αἴτησιν βοηθείας; ¿ Τίς τολμᾷ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν παρανομίαν σας ἐναντίον τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας; Ἐλπίζετε ἴσως, ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς Εὐρώπης θέλουσι συνεκστρατεύσει πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀβούλων σας σκοπῶν; Ἀπατᾶσθε, νὴ Δία, καὶ παραπολύ! Ἀκούσατε κάλλιον τας ἀδελφικάς μου συμβουλάς! Ἐπανέλθετε, καὶ ὅσον τάχιον, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς φρονήσεως καὶ τοῦ καθήκοντος! Ζητήσατε τὸ ἔλεος τῆς Συγκλήτου, ἥτις εἰσέτι πρόθυμος εἶναι νὰ δεχθῇ τὴν μετάνοιάν σας, ἅμα ὡς ὑμεῖς πρόθυμοι ἀναδειχθῆτε νὰ

(1) « La piazza poi pareva un campo di battaglia. Dalle finestre, e persino dai tetti delle case un numero infinito di spettatori ne osservava il passaggio; nè tra costoro mancava chi gl' insultasse con villanie ed improperii ». — Cappel. St. Venez. T. 4. p. 373.

ὁμολογήσητε τὸ σφάλμα σας, καὶ νὰ ἐπιστρέψητε εἰς τὴν πρέπουσαν υἱϊκὴν ὑποταγήν». Ὑποπραΰνας δὲ τὴν φωνὴν καὶ ὑπονειδιάσας· «Ἡ παρανομία σας, φίλτατοι, προσέθηκεν, ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀπείθειαν τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ, τοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Θαῤῥεῖτε, ὅμως, ὅτι εἰς τὰς καρδίας τῶν Συγκλητικῶν, ὡς εἰς τὴν τοῦ γονέως τῆς Παραβολῆς, ἀνεξάντλητος πατρικῆς στοργῆς θησαυρὸς ἀποταμιεύεται! Ἀλλὰ πάλιν διὰ τοῦτο μὴ τὰ σήμερον κατεπείγοντα ἀναβάλητε εἰς αὔριον! Μὴ πρὸς Θεοῦ, μὴ ἀναβάλητε εἰς ὥραν παράκαιρον τὴν μεταμέλειαν! Διότι, μὰ τὸν οὐρανὸν, φοβερὰ τότε θέλει βροντήσει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν, ναὶ, φοβερὰ, ἀδυσώπητος, καὶ ἀπαράπειστος ἡ ὀργὴ τῆς Δημοκρατίας.»

Οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ Κονταρηνοῦ παρώξυνον ἔτι μᾶλλον τοῦ ἀκροατηρίου τὴν ἀγανάκτησιν. Δύο τῶν εὐπατριδῶν, ὁ Λεονάρδος Γραδίνικος καὶ ὁ Ζανάκης ἢ Ἰαννάκης Ῥίτσος, ἀποκαρτερήσαντες, ἀπέτεινον πρὸς τὸν προαγορεύσαντα φράσεις ἀποτόμους καὶ παρατυπωτικάς. Ἐμόχθησε δ' οὐκ ὀλίγον ὁ Δοὺξ μεχρισοῦ ἐπαναγάγῃ τὴν σιγήν. Τῆς εὐταξίας ἐπὶ τέλους ἐπανορθωθείσης, διὰ λόγου ἐντόνου ἅμα καὶ μετριοπαθοῦς (οὗ δὲν σώζεται ἢ ἡ περίληψις), ἀπήντησε πρὸς τοὺς πρέσβεις ἐν ὀνόματι τοῦ Συλλόγου τῶν εὐγενῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ Κρήτης, ὡς ἑξῆς·

Α'. Ὅτι σκοπὸν ἀμετάθετον καὶ εὐχὴν ἐνθερμοτάτην εἶχον οἱ κάτοικοι νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν αὐτόνομον πολιτείαν, ἣν ἐγκαθίδρυσαν.

Β'. Ὅτι ἀπέκρουον ὁμοθυμαδὸν πᾶσαν οἱανδήποτε ξένην καὶ ἑτερόδοξον ἡγεμονίαν.

Γ'. δὲ ὅτι ἕτοιμοι ἦσαν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πατρίδα των ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης εἰσβολῆς ἢ ἐπιθέσεως ἀλλοτρίας, ἀντιτάσσοντες μὲν τὴν βίαν εἰς τὴν βίαν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, προτιμῶντες δ' ἀπειράκις τὸν θάνατον τῆς δουλείας.

Τούτων ἑκατέρωθεν ἀπαγγελθέντων, οἱ πρέσβεις διετάγησαν ν' ἀπέλθωσι τῆς νήσου ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν. Ἐν τοσούτῳ πᾶσα σχέσις αὐτῶν καὶ συγκοινωνία πρὸς τοὺς ἐγκατοίκους ἀπηγορεύθη. Οὐδ' ἐπετράπη πρὸς τὸν Δάνδολον, ἕνα τῶν πέντε Πατρικίων, νὰ ἐπισκεφθῇ εἰς τὸ δεσμωτήριον τὸν πρώην Ἁρμοστὴν καὶ στενὸν συγγενῆ του. Οὕτως οὖν ἀπεχώρησαν ἄπρακτοι εἰς Κυθήραν, ὅθεν ἔπειτα ἀπέπλευσαν οἴκαδε.

Ἡ διήγησις τῶν ἐν Κρήτῃ ὀφθέντων καὶ ἀκουσθέντων κατέπληξε τὴν Σύγκλητον. Ἀλλ' οἱ Patres Conscripti ἐξεῤῥάγησαν πλέον εἰς ὀργὴν ἀκατάσχετον, προσμαθόντες ἕτερόν τι συμβὰν, τὰς ἐχθρικὰς τῶν Κρητῶν διαθέσεις διατρανῶσαν. Μεθερμηνεύομεν τὴν λέξιν τοῦ Φραγκίσκου Πετράρχου, ὅστις ἀναφέρει τὸ συμβὰν αὐτὸ λατινιστί (1).

«Διπλῆ τις μοῖρα Ἑνετικὴ, διηγεῖται οὗτος, πλέουσα κατὰ τὸ ἐνιαύσιον ἔθος εἰς Κύπρον καὶ Ἀλεξάνδρειαν, ὡρμίσθη ἐκ τύχης εἰς τὰ παράλια τῆς ἄλλοτε μὲν πιστῆς καὶ ὑποτεταγμένης, νῦν δ' ἐχθρικῆς Κρήτης, παρὰ τὴν πόλιν Σιτείαν, ἔνθα καὶ ἠγκυροβόλησεν. Οἱ νεώτεροι τοῦ πληρώματος ἐφρύαττον, καὶ δικαίως, κατὰ τῶν ἀποτροπαίων ἀνταρτῶν· διὸ οὐδεμίαν ἤθελον νὰ λάβωσι κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἐντοπίους. Ἀλλ' εἴτε τῷόντι στερηθέντες ὕδατος, εἴτε κατόπιν τὴν ὑδρείαν προφασισθέντες, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηράν. Φεῦ! οἱ κάτοικοι ἠρνήθησαν ὕδωρ πρὸς τοὺς Ἑνετούς. Διὸ, δυσανασχετήσαντες οὗτοι, διεῖλον τὴν ὕλην αὐτῶν εἰς δύο πτέρυγας, εἰς Κυπριακὴν καὶ Ἀλεξανδρινήν. Καὶ οἱ μὲν *Ἀλεξανδρεῖς* ἐφώρμησαν οὕτω θρασέως πρὸς τὰ τείχη, ὥστε παρ' ὀλίγον ἐκυρίευον αὐτὰ ἐξ ἐπιδρομῆς. Εἰς μόνην τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου ἀνέθηκαν οἱ κάτοικοι Σιτείας τὴν σωτηρίαν των. Ἦν δὲ βεβαίως ἡ ἐπανάκτησις τετελεσμένη, χωρὶς τῆς ἀνανδρίας τῶν *Κυπρίων*, οἵτινες ἀνεδείχθησαν Κύπρου γέννημα μᾶλλον, ἢ φρουροί. Ὀλίγοι τινὲς ἔνοπλοι Γραικύλοι (Græculi), ἔκ τινος πλησιοχώρου λόφου ἀντεφορμήσαντες, ἔτρεψαν τὴν δειλὴν ταύτην πτέρυγα εἰς φυγήν. Ὅθεν οἱ πολιορκούμενοι ἀναθαῤῥήσαντες, ἔξοδον ἐποίησαν, καὶ τούτους μὲν τῶν ναυτῶν κατέσφαξαν, ἐκείνους δ' ἔπνιξαν εἰς τὰ κύματα τῆς παραλίας· ἐκ δὲ τῶν πλοίων ἄλλα μὲν κατηφανίσθησαν, ἄλλα δὲ ἀπῆλθον κακὴν κακῶς.»

Ἐκ τούτων ἁπάντων ἡ φιλοτιμία τῆς Ἑνετίας ἀπέβαινεν οὕτως ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης προσβεβλημένη, ὥστε ἀναβάλλουσα τὸν πόλεμον, αὐτὴ οἴκοθεν ὡμολόγει τὴν ταπείνωσιν καὶ ἔκπτωσίν της. Ὤφειλεν οὖν νὰ ἐνεργήσῃ ἐν τάχει πᾶν τὸ δυνατὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ κράτους της ἐν τῇ μεσογείῳ· μάλιστα καθόσον τὴν τόλμην ἐκείνην τῶν Κρητῶν καὶ ἕτεραι πιθανῶς ἀποικίαι ἠδύναντο νὰ μιμηθῶσιν, ὥστε βαθμηδὸν ἡ δεσποτεία της ν' ἀποσκορακισθῇ καὶ ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἀνατολῆς.

Πρὸς κατόρθωσιν τοιούτου σκοποῦ δύο τινὰ ἦσαν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα· ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ χερσαῖος καὶ θαλάσσιος πόλεμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ συγχρόνως ἡ ἀπομόνωσις τῶν Κρητῶν. Ἔχρῃζον θάτερα θυσιῶν ἁδρῶν. Ἐπειδὴ ὁ μὲν πόλεμος αὐτὸς καὶ πεισματώδης καὶ μακρὸς προεμηνύετο, ἄρα καὶ διαφερόντως πολυδάπανος, ἡ δὲ μόνωσις τῆς ἐπαναστησάσης νήσου ἀπῄτει ὑποχωρήσεις παρὰ τῆς Δημοκρατίας πρὸς τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους της, ἃς μόνος ὁ ἐπικείμενος κίνδυνος ἠδύνατο να δικαιολογήσῃ. — Ἤρξατο ἡ Σύγκλητος τῆς παρασκευάσεως ἐκ τοῦ δευτέρου καὶ χαλεπωτέρου μέσου.

Ἐγκύκλιος πικρὰ, φαρμακερὰ, στηλιτευτικὴ ἀπεστάλη πρὸς πάντας τοὺς πολιτάρχας τῆς Εὐρώπης. Ἐν αὐτῇ παριστάνετο ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ὡς ἄπιστος καὶ ἀχάριστος, ἐστιγματίζετο ὡς αἱρετικὸς καὶ εἰς τὴν εἰρήνην τῆς οἰκουμένης ἐπικίνδυνος διὰ τὰς στασιαστικὰς ῥοπάς του, ἄξιος ὅθεν ν' ἀποκηρυχθῇ ἐκ τῆς χριστιανωσύνης, ἢ τοὐλάχιστον νὰ σωφρονισθῇ διά τινος τιμωρίας μεγάλης καὶ παραδειγματικῆς. Τὴν ἐντολὴν δὲ ταύτην ἀναλαμβάνουσα ἡ εὐσεβὴς καὶ φιλόχριστος μητρόπολις, προσκαλεῖ πάντα χριστιανὸν ἡγεμόνα νὰ ὁμολο-

(1) Rerum Senilium, I. 3. Epist. VIII.

γήσῃ κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον ἀκριβεστάτην οὐδετερότητα. Διεβιβάσθη ἡ πρόσκλησις καὶ πρὸς φίλους ἅμα καὶ πρὸς ἐχθρούς, πλὴν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ὅστις ἐκληφθεὶς ὡς ὕποπτος, ἐξῃρέθη. Ἔλαβον αὐτὴν ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Ε΄, ὁ Δοὺξ τῆς Γενούης, ὁ Λουδοβῖκος Οὐγγρίας, ὁ Πέτρος Κύπρου, ὁ Κάρολος Ε΄ Γαλλίας, ὁ αὐτοκράτωρ Γερμανίας, ἡ Ἰωάννα βασίλισσα Νεαπόλεως, καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἄνακτες Ἰταλίας, μηδενὸς ἐξῃρημένου, μηδ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἐκθρονισθέντος Ροβέρτου, ἀπογόνου τῶν Βαλδουΐνων, ὅστις διετέλει εἰσέτι γελοίως ἐπιγράφων ἑαυτόν, *Ἰμπεράτωρα Κωνσταντινουπολίτην, Δεσπότην Ρωμανίας*, κ.τ.λ. Ἐντεῦθεν οἱ ἡγεμόνες ὁρμηθέντες, ἴσως δὲ καὶ ὑπὸ δελεασμάτων στερεωτέρων παρακινηθέντες, ἐξέδοσαν διπλώματα, δι᾽ ὧν πᾶς ἕκαστος ἐξ ἰδίων οὐ μόνον ἀπεκήρυξε τὴν Κρητικὴν αὐτονομίαν, ἣν ἐκάλεσεν *ἀνταρσίαν ἐπικατάρατον*, οὐ μόνον ὑπεσχέθη τὴν αἰτηθεῖσαν οὐδετερότητα, ἀλλὰ προέτεινεν ἐκ περισσοῦ καὶ ἄμεσον ἐν ἀνάγκῃ συνδρομήν. Ὁ δὲ Πάπας, τῶν αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἐναντίος κυριώτατος, ὁ Πάπας δυσχεράνας διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τῶν ἱπποτῶν ἀποστασίαν, προέβη καὶ εἰς σύμπραξιν ἐντονωτέραν. Ἔγραψε πρὸς τὸν Πέτρον Θωμᾶν, ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης, προτρέπων αὐτὸν *εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν ζιζανίων, ἅπερ ταράττουσι τὴν ἀληθινὴν καὶ στερεὰν ὁμόνοιαν τῶν ψυχῶν* (1). Ἐνῷ δὲ οἱ ἡγεμόνες ἐπισήμως διὰ τοιαύτης ἀποκηρύξεως ἐγκατέλειπον τὴν Κρήτην εἰς τὸ ἀβέβαιον τῆς τύχης, ἡ Δημοκρατία, φυγομαχοῦσα μέν, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα προμηθουμένη, ἐπολέμει πλαγίως τὴν ἐπανάστασιν. Ἐντεῦθεν μὲν προκατεγίνωσκεν ὡς προδότας τὸν Δοῦκα Γραδινικον, τοὺς δέκα συμβούλους του, καὶ τοὺς εἰκοσιπέντε ἐκλογεῖς τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκεῖθεν δὲ διὰ ψηφίσματος ἀπηγόρευε τοῖς ἁπανταχοῦ ὑπηκόοις παντοῖον ἐπισιτισμὸν καὶ ἐφοδίασιν πρὸς τοὺς ἀντάρτας. Οἱ δὲ Προβλεπταὶ τῶν Ἐνετικῶν χωρῶν ἔλαβον αὐστηρὰν διαταγὴν νὰ ἐξωθήσωσι τῆς δικαιοδοσίας των οἱονδήποτε πλοῖον, ἔστω ὑπὸ σημαίαν φιλικήν, προσορμισθὲν εἰς Κρητικὸν λιμένα.

¡ Τί εἰργάζοντο, οἱ Κρῆτες ἐν τῷ μεταξύ ; Πῶς ἡτοιμάζοντο ν᾽ ἀντικρούσωσι τοὺς κεραυνούς, οἵτινες ἔβρεμον ἤδη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ;

Τὰ προοίμια τῆς αὐτονομίας των ὑπῆρξαν ἄξια παντὸς ἐπαίνου. Ἄφευκτον ἐξ ἀρχῆς προϊδόντες τὸν πόλεμον ὁ Γραδίνικος καὶ οἱ συνάδελφοί του ἐπέστησαν τὴν πᾶσαν σπουδὴν εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς νήσου κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι κατὰ τὸ πατριωτικὸν τοῦτο προνόημα συνεβοηθήθησαν προθύμως ὑπὸ πάσης τάξεως πολιτῶν. Ἐπειδὴ πλούσιοι προσήνεγκον γενναίως μερίδα τῆς περιουσίας των. Ἐπισκοπαὶ δὲ συνεισέφερον τὸ πεμπτημόριον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματός των, χωρικοὶ δὲ ἀφιέρωσαν τὸ περίσσευμα τῆς οἰκονομίας των, ἕως καὶ γυναῖκες γεναρχῶν ἐφιλοτιμήθησαν νὰ συνεργήσωσι, δωρησάμεναι τῇ πολιτείᾳ μαργαρίτας, σαπφείρους, καὶ ἕτερα κοσμήματα. Ὡς ἐκ τοῦ ζήλου τούτου, τὸ ταμεῖον δὲν ἐστενοχωρήθη. Διὸ καὶ στρατὸς ἐσχηματίσθη πεζικὸς ἐκ δέκα περίπου χιλιάδων ὁπλιτῶν, καὶ ἱππικὸν συνετάχθη ἱκανόν, καὶ τὰ φρούρια ἐπεσκευάσθησαν, καὶ πύργοι τινὲς εἰς θέσεις ὀχυρὰς ἐκτίσθησαν, καὶ ναυτικὸν περιπλέον ἐξηρτήθη, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων μεγάλων τριήρεων, δύο μικροτέρων, καὶ ὀκτὼ δρομάδων. Ταῦτα, καὶ ἕτερα ἴσως οὐχ ἧττον ἀξιόλογα, παρὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἐνετίας παρασιωπηθέντα, προήγγειλον ἄκαμπτον εἰς τὸ ἑξῆς καὶ ἀδιάτρεπτον τὴν ἀπόφασιν τῶν Κρητῶν περὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κτηθείσης ἐλευθερίας. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ¡ τίς ἐν τῇ ἐπόψει τοσαύτης ὁμονοίας καὶ αὐταπαρνησίας δὲν ἤθελεν ἐκφέρει αἰσιωτάτους οἰωνοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς ; Τίνα δύναμιν ὑπερτέραν δὲν καταβάλλει, τίνα φοβερὰ προσκόμματα δὲν ὑπερβαίνει ὁ σύμψυχος τῆς φιλοπατρίας ἐνθουσιασμός ;

Καὶ ὅμως, ἡ ὁμόνοια, ἧς ἔδοσαν λαμπρὰ ἐκ προοιμίων δείγματα οἱ προὔχοντες τῆς πολιτείας, οἴμοι ! δὲν διήρκεσε χρόνον μακρόν.

« *Δεινὴ Ἔρις πεπότητο κορύσσουσα κλόνον ἀνδρῶν* ».

Εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἐξαγορασθείσης Κρητικῆς κοινωνίας ἐνεφώλευε τερηδὼν φθοροποιός. — Δέον νὰ προδιασαφήσωμεν ἐν παρόδῳ πῶς εἰσέφρησε καὶ ἀνεπτύχθη ὁ καρδιοβόρος αὐτὸς σής.

Περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἕξεων τῶν Ἰταλῶν ἀποίκων ἀποχρώντως ἐν τοῖς ὄπισθεν ἐξηγήθημεν. Καλεῖ ἡ χρεία νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι, πλὴν τινων ἐξαιρέτως εὐφυΐᾳ καὶ ἀρετῇ κεκοσμημένων, ἦσαν οὗτοι τὸ πλεῖστον μέρος ἁπλοῖ τυχοδιῶκται, μηδεμίαν πρεσβεύσαντες σταθερὰν ἀρχὴν πολιτικὴν ἢ θρησκευτικήν, ἄρα μήτε πατρίας παραδόσεις φιλοτίμως διαφυλάξαντες, μήτε σέβασμα διακεκριμένον καὶ ἀγαπητὸν μεταδόντες πρὸς τὰ τέκνα. Ὁ βίος τοῦ τιμαριώτου κατὰ τὴν ΙΓ΄. καὶ ΙΔ΄. ἑκατονταετηρίδα, μάλιστα δὲ ὁ τοῦ Κρητός, ἁρμόδιος δὲν ἦτο νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ἐλάττωμα αὐτό. Χάριν τῆς τιμαριωτικῆς αὐτῶν καταστάσεως συνοικειωθέντες πρὸς ἐλευθέρους καὶ δουλοπαροίκους ἰθαγενεῖς, οἱ ἄποικοι προσέλαβον μὲν βαθμηδὸν τὴν πονηρίαν τούτων, δὲν συμμετέσχον ὅμως καὶ τοῦ κοινοῦ, τοῦ θαυμαστοῦ πρὸς ὅλους τοὺς Ἕλληνας προτερήματος, τῆς ἐνθέρμου φιλογενείας. Οὕτω, πρὸς τὰς ἐξ ἀρχῆς ἰδιωματικὰς αὐτῶν κηλῖδας προσετέθη μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ ῥύπος τῆς δουλικῆς τῶν αὐτοχθόνων διαφθορᾶς, ἀποτελέσματος ἐπαλλήλων καταχτήσεων. Ἂν τὸ ἱπποτικὸν τοῦτο καθίδρυμα εἶχεν ἐκ καταβολῆς ἐγκατασταθῇ εἰς στερεάν, τίς οἶδεν, ἴσως ἡ συνεχὴς μετ᾽ ἀλλογενῶν ἐπιμιξία, ἡ ἄσκησις, ἡ πεῖρα, ἡ ἐπενέργεια τοῦ πολιτισμοῦ ἤθελον

(1) Δέκα ἡγεμόνων ἐπιστολὰς καὶ διπλώματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς Κρητικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως, παρένειρεν εἰς τὴν χρονογραφίαν του ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἱερᾶς Κρήτης. Ὅρα Τ. Β΄. σελ. 321 καὶ ἑξῆς.

προβάδην καθαρίσει τὰς προπατορικὰς ἁμαρτίας του, καὶ ποιήσει αὐτὸ παράλληλον τῶν ἑτέρων ἱπποτικῶν ταγμάτων τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου. Ἀλλ' εἰς νῆσον, καὶ νῆσον ἀπέχουσαν τῆς ἑστίας τοῦ τότε πολιτισμοῦ, περιορισθὲν, τὸ σωματεῖον ἔτυχε μεμονωμένον, πάντως ἀσυγκοινώνητον, διὸ μετ' ὀλίγον ἐξέστη τοῦ τε σκοποῦ, πρὸς ὃν ἀνέκαθεν ἐπενοήθη, καὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς ἀξίας του. Ἡ εἰσβολὴ τῆς Βυζαντινῆς μερίδος τῶν εὐγενῶν, ἀκολούθως δὲ ἡ εἰσαγωγὴ χυδαίων εἰς τὸ Ἀνώτερον Συμβούλιον, μετεποίησαν τὴν κατάστασιν τοῦ τάγματος ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἀλλόκοτος τότε κρᾶσις ἠθῶν, ἐθίμων, φρονημάτων συνέβη. Ὁ μὲν παρείσακτος Ἰταλισμὸς, νόθος ὡς εἴδομεν ἐκ καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἀπομιμήσεως Σταυροφορικῶν τινων ἐθίμων μᾶλλον ἔτι νενοθευμένος, ἐπηρέασεν ἐπαισθητῶς τὰς ἕξεις τοῦ εἰσβαλόντος εἰς τὸ Συμβούλιον Ἑλληνισμοῦ, οὗτος δ' ἀμοιβαδὸν ἑκόντα ἄκοντα συνεπέσυρε τὸν Ἰταλισμὸν, ἀχαρακτήριστον διατηρηθέντα καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνεπισφράγιστον, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων αὐτοῦ πατριωτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀποσκοπῶν. ¿ Διατί δὲ λέγομεν ὅτι ἑκὼν ἄκων ὁ Ἰταλισμὸς τῆς ἀποικίας παρεσύρη εἰς τὴν τροχιὰν τοῦ ἰθαγενοῦς Ἑλληνισμοῦ; Διότι ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ μεταβολῇ, ἧς σχεδιογραφοῦμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας, ἐξαιρέτως εἰς τὰς κυρίας ἀφορμὰς, αἵτινες τὴν μεταβολὴν αὐτὴν παρεσκεύασαν, δὲν ἔχομεν κατὰ δυστυχίαν εἰς ἔπαινον τῶν προσηλύτων Φραγγαρχόντων νὰ παραδειγματίσωμεν οὔτε ὁρμὰς γενναίας καὶ αὐτομάτους, οὔτε πεποιθήσεις ἀκλονήτους, οὔτε φιλογενείας πατροπαράδοτου ῥωμαλεότητα. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, ἃς ἐξετάσωμεν ἐν συντόμῳ τοὺς κινητικοὺς λόγους τῆς ἀποστασίας των. ¿ Τί παρεκίνησεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόῤῥιψιν τοῦ Ἐνετικοῦ ζυγοῦ; Μήγαρ αἴσθημα θρησκείας καταπιεζομένης; Ἀλλ' αὐτοὶ ἢ ἦσαν Λατῖνοι, ἢ Ἕλληνες γενόμενοι, ἀπήλαυσαν, ὡς εἴδομεν, ἀνεξιθρησκείας ἐκτενοῦς παρὰ τῶν Ἐνετῶν. Μήγαρ παρώτρυνον αὐτοὺς ἱστορικαὶ παραδόσεις, ἀναμνήσεις ἐθνικῆς αὐτονομίας; Οὔτε. Ἦσαν Ἰταλοὶ καὶ τὴν καταγωγὴν, καὶ τὴν εὐγενικὴν κατάστασιν, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν, καὶ τὰ ἤθη κατὰ μέρος. Δὲν ὡρμήθησαν αὐτοὶ, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν προηγουμένων ἐπανεστηκότων, ὑπὸ εὐλαβείας πρὸς τὸν ἱερὸν τῆς Βυζαντινῆς μοναρχίας θρόνον, ἀλλ' ὑπὸ αἰτιῶν μερικωτέρων, ἐγχωρίων, προσωπικῶν. Ἠρνήθη ἡ μητρόπολις νὰ κατατάξῃ αὐτοὺς εἰς τὸν σύλλογον τῶν Πατρικίων Ἐνετῶν· παρέβη ὁ Κρήτης Ἁρμοστὴς τὰς ἐν ἰσχύϊ συνηθείας, αὐτεπαγγέλτως διατάξας τοῦ λιμένος τὸν καθαρισμόν. Ἰδοὺ ἡ ἀφετηρία τοῦ κινήματός των. Ἐνήργησε λοιπὸν φιλαυτία, ἐνήργησεν ἀγανάκτησις, δὲν ἐξεῤῥάγη ὡς ἐπὶ Χορτατσῶν, ἐπὶ Σμυριλίου, ἐπὶ Ψαρομηλίγγων μῖσος κατὰ τῆς ξενοκρατίας ἀδυσώπητον, ἐνθουσιασμὸς πατροπαράδοτος. ¿ Ἤθελον ἆρά γε ἀναπετάσει οἱ ἱππόται τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Τίτου, ἂν ἡ μητρόπολις ὑπενέδιδεν εἰς τὰς αἰτήσεις των;

Εἰς τὸν οὐσιώδη λόγον, ὅθεν ὁρμᾶται τὸ κίνημα, προστίθενται καὶ ἕτερα ἐλαττώματα τυχηρὰ, βαρύνοντα μὲν τοὺς ἀποίκους, ὅμως ἀποδοτέα, εἰς περιστάσεις ἐντοπίας, εἰς ἐμποδίσματα δυσυπέρβλητα. Ἀληθὲς μὲν, ὅτι οἱ Λατῖνοι εὐγενεῖς ἠσπάσαντο τὴν θρησκείαν τῶν αὐτοχθόνων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις ἰδιωτῶν Ἰταλῶν οὐκ ὀλίγοι ἐνεκαρτέρησαν εἰς τὸ σέβασμα τῶν πατέρων των. Οὐδὲ, τοῦ Παπισμοῦ ἐπισήμως ἀποκηρυχθέντος, ἀπῆλθον τῆς Κρήτης οἱ Λατῖνοι κληρικοί, μάλιστα οἱ Ἐπίσκοποι Σιτείας, Ῥεθύμνης, Κυδωνίας, καὶ ἕτεροι ἐπαρχιῶται, ὧν τὴν παρουσίαν ἐξακριβοῦμεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ χρονικὰ τῆς ἐποχῆς. Στοιχεῖα τοιαῦτα τί ἀγαθὸν ἠδύναντο νὰ παράξωσιν; Ἦσαν σκάνδαλα ὑποκεκρυμμένα, καὶ διὰ τοῦτο κινδυνωδέστερα, ἅπερ θέλουσιν οὐκ ὀλίγον χρησιμεύσει εἰς τὴν μηχανοῤῥαφικὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ ἐχθροῦ. Πρόσθες τούτοις καὶ τοὺς Ἑβραίους τοῦ Χάνδακος, κοινωνίαν πολυάριθμον τότε, προσκεκολλημένην δὲ ψυχῇ τε καὶ σώματι πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, ὡς πρὸς εὐεργέτας μοναδικοὺς ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρατούσης Ἰουδαϊκῆς διώξεως, (κοινωνίαν ἑπομένως δυσμενῆ) καὶ θέλεις συμπεράνει ὑπὸ τίνων καὶ ὁπωσοῦν φαρμακερῶν ζιζανίων περιεκυκλώθη ἀπ' ἀρχῆς ἡ ῥίζα τοῦ ἐμφυτευθέντος δένδρου τῆς ἐλευθερίας, θέλεις εἰκάσει πόθεν εἰσέφρησεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Κρητικῆς πολιτείας ἡ τερηδὼν αὐτὴ, ἧς τὴν ὕπαρξιν ἐπειράθημεν νὰ ὑποδείξωμεν.

Τούτων προλεχθέντων, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν διήγησιν.

Ἡ ἀγγελία τῆς Ἐγκυκλίου, δι' ἧς ἡ Ἐνετία προσεπάθει ν' ἀπομονώσῃ τοὺς ἐπαναστάτας, κατέπληξε τὴν κυβέρνησιν τοῦ Χάνδακος. Ἐξελείφθη, καὶ δικαίως, ὡς πρόδρομος πολέμου πεισματώδους. Διὸ, συμβουλίου κροτηθέντος γενικοῦ, ἐν ᾧ πάντες οἱ εὐγενεῖς συμπαρευρέθησαν, διεζητήθη τὸ πρακτέον ἐπ' ἀκμῇ τοιαύτῃ. Ἐκεῖ ἡ Ἐγκύκλιος ἐκρίθη ὀλεθρία ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Δὲν ἤρκει, ὅτι ἡ Κρήτη ἀπεκηρύττετο καὶ παρὰ φίλων ἅμα καὶ παρὰ ἐχθρῶν τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας· οἱ ἡγεμόνες ἔδιδον ἐξ ἐπιδόματος ὑπόσχεσιν νὰ συνδράμωσι καὶ ἐνόπλως τὴν μητρόπολιν κατὰ τῆς ἀποσκιρτησάσης ἀποικίας, ἂν ἡ χρεία τὸ ἐκάλει. Τὸ δὲ χεῖρον, ὁ Δοὺξ Ἀδοῦρνος τῶν Γενουητῶν, πρὸς ὃν οἱ ἐπαναστάται ἀνετίθεντο τὰς ἐλπίδας των, ὡς πρὸς πολέμιον ἀδυσώπητον τῆς Ἐνετίας, οὗτος, οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων πολιταρχῶν, συνωμολόγει τὴν ἀποκήρυξιν. Ἡ ἔποψις τῶν πραγμάτων, ἡ ἀνάλυσις τῆς παρούσης καταστάσεως, διήγειρον εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Συμβουλίου δεινοὺς ἐνδοιασμούς. ¿ Πῶς, τοιουτοτρόπως μεμονωμένη, καὶ εἰς τὰς εὐτελεῖς αὐτῆς προσπαθείας ἐγκαταλελειμμένη, πῶς ἠδύνατο ἡ Κρήτη ν' ἀντιπαλαίσῃ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ ἀπέναντι τοιούτου κολοσσοῦ; Τὴν ἀμφιβολίαν ταύτην πάντες συμφώνως οἱ εὐγενεῖς ἐξέφρασαν ἀπὸ τοῦ βήματος. Ἀλλ' ὅμως, ἐνῷ οἱ γενναιότεροι, τὴν ἀντίληψιν τῆς Θεότητος ἐπικαλεσθέντες, εἶπον ὅτι, ῥιφθέντος ἤδη τοῦ κύβου, οὐδὲν ἄλλο ἔντιμον ἀπέμενε, πλὴν τῆς

ἀντιστάσεως ἕως θανάτου, ὅθεν ἀναγκαία ὑπέρ ποτε καθίστατο ἡ συνδρομὴ πάσης τάξεως πολιτῶν, ἕτεροι αὐτῶν δειλοί, καὶ προφυλακτικοὶ ὑπὲρ τὸ δέον, ἤρξαντο μεμψιμοιρεῖν καὶ στενάζειν ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκήτῳ τροπῇ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων· ἐθάῤῥησαν δὲ τοσοῦτον ὥστε καὶ αἰτιάσασθαι ἐπὶ ἀφροσύνῃ τοὺς πρωταιτίους τῆς ὑποκινηθείσης ἐπαναστάσεως. Ἡ συνεδρίασις δὲν ἔληξεν ἀσκανδάλιστος. Προσβληθέντες ἐκ τοιαύτης ἀποστροφῆς οἱ πρωτουργοί, ὑπεσήμανον ἐξ ἀμοιβῆς τοὺς κατηγόρους των ὡς κρυφίους ἐνετόφρονας, ἢ τοὐλάχιστον ὡς ἀνάνδρους, θέλοντας νὰ χαυνώσωσι παρὰ τοῖς πολίταις τὸν χρήσιμον ὑπὲρ πατρίδος ἐνθουσιασμόν. Ἐντεῦθεν δὲ ῥῆξις συνέβη μεταξὺ Ἀνωτέρου Συμβουλίου καὶ Ἐκτελεστικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ὑποψία καὶ ἡ δυσπιστία, συνήθη τῆς πολιτικῆς διχονοίας ἀποτελέσματα, διέτεμον τὴν συνέλευσιν εἰς κόμματα, εἰς κατ' ἰδίαν συνομιλίας, εἰς κύκλους χωριστούς. Οἱ μὲν ἐντεῦθεν, πεποιθότες εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στολίσκου τῆς νήσου, εὐελπιστήσαντες εἰς τὴν ἀνδρώδη τῶν πολιτῶν ἐπιμονήν, καὶ τὰ τυχηρὰ ὑπολογίσαντες, ἠγόρευσαν ὑπὲρ τοῦ πολέμου, ἐφ' ᾧ καὶ προέτεινον φόρους ἁδροτέρους· οἱ δ' ἐκεῖθεν, ἐν οἷς πρῶτος καὶ θρασύτερος ὁ Ἰωάννης Καλλέργης, ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτευτικῆς μερίδος δραστηριότατος, ἐμέμφθησαν τοῦ Δουκὸς καὶ τῶν συμβούλων του ἐπὶ ἀδρανίᾳ, ὅτι ὠλιγώρησαν περὶ τὴν ἐπηγγελμένην σύνταξιν τοῦ *Ὀργανισμοῦ* κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦ καταστατικοῦ ψηφίσματος, ὅτι δῆθεν κατηνάλωσαν καὶ πολύτιμον καιρὸν καὶ χρήματα εἰς ματαίας ἐπιδείξεις· ἄλλοι δ' ἄλλοθεν προέβαλον ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δ' ἐκεῖνο, ὥστε ἀταξία προέκυψεν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ὁ Καλλέργης, ἤδη διαθέτης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, καθὸ στρατηγὸς τῆς Δημοκρατίας, ἄλλως τε δὲ κορυφαῖος κόμματος ἰσχυροῦ καὶ ἀρχιδημαγωγός, δὲν ἠρέθιζε τὴν συνέλευσιν ἀσκόπως. Παρεμβάλλων σκάνδαλον ἐπὶ σκανδάλου, παροξύνων τὰ πάθη καὶ ὑπεγείρων ὑπονοίας, παραλύων τὴν σπουδὴν τῶν ἐναρετωτέρων εἰς τὴν κοινὴν σύμβασιν καὶ συμφρόνησιν, ἐσκόπευε νὰ διαλύσῃ τὴν κρισιμωτάτην συνεδρίασιν ὅλως ἄπρακτον εἰ δυνατόν. Διὰ τεχνήματος τοιούτου ἤθελε καταδείξει πρὸς τὸ πλῆθος, ὅπερ παρέσυρεν εἰς τὰς προθέσεις του, ἔνθεν μὲν τὴν ἀνικανότητα, εἰ μὴ την προδοσίαν τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς κατασταθείσης κυβερνήσεως, ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην δικτατωρίας, ἣν κατὰ γνώμην τῶν ἱστορικῶν Ἐνετίας προσεποιεῖτο ἑαυτῷ. Ὁ ἐπίβουλος σκοπός του δὲν ἐξέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν εὖ φρονούντων, οἵτινες καὶ προλαβόντως ἤδη εἶχον παρακολουθήσει τὰς μηχανὰς τῆς φιλοδόξου δημοκοπίας του παρά τε τοῖς ταγματάρχαις τοῦ στρατοῦ, καὶ τοῖς γενάρχαις τῶν χωρίων. Ἂν λοιπὸν ἡ ἐπιθυμία του κατωρθοῦτο, βέβαια τὴν ἱδρυθεῖσαν εὐνομίαν ὀχλαγωγία ἤθελε διαδεχθῇ τὴν ἐπαύριον. Ἐν τοσούτῳ προέβαινεν ἀναποτέλεστος ἡ ὥρα. Εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην στιγμὴν ὁ γέρων Δοὺξ ἀνακαλέσας τὴν σιγήν, ἔλαβε τὸν λόγον, ὡς ἀκολούθως·

« Συνάδελφοι, εἶπε, καὶ συμπολῖται! Καθ' ἣν ἡμέραν συνήλθομεν εἰς συμβούλιον πρὸς ἀποβολὴν τοῦ ζυγοῦ, πλήρης ὁμόνοια ἐπεκράτησεν εἰς τὰς διασκέψεις μας. Ὠμόσαμεν πάντες οἱ ἐνταῦθα παρόντες, ὠμόσαμεν ἐκ κοινοῦ συνθήματος τὴν διατήρησιν τῆς ἀδελφοσύνης, ἧς ἄνευ οὔτε καθιδρύεται, οὔτε κἂν εὐδοκιμεῖ ἐλευθέρα πολιτεία. Πολλοὶ μάλιστα ἐξ ἡμῶν, ἐν οἷς κἀγὼ αὐτός, ἀσύμφορον κρίναντες τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἑτερότητα πρὸς τὴν ποθητὴν συγκρότησιν τῆς συμφωνίας, ἀσμένως ἀπετάχθημεν ταῖς παραδόσεσι τῶν προπατόρων μας, καὶ παρεδέχθημεν ὡς κοινὴν τοῖς πᾶσι τὴν θρησκείαν τῶν πολλῶν. Ὑπερέβη ἡ σύμπνοια αὕτη ἀναρίθμητα προσκόμματα. Ὁ Παντοδύναμος ηὐλόγησεν ἕως τοῦδε τὰς συντόνους μας διατάσεις, ὥστε καὶ τὴν πολιτείαν εὖ τε καὶ χεῖρον διηυθετήσαμεν ἐπὶ τὸ στεῤῥότερον, καὶ δύναμιν παρεσκευάσαμεν ἱκανὴν εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῆς. Δὲν εἶπον μέχρι τοῦ νῦν οἱ κακόβουλοι ἐχθροί μας, ὄχι, δὲν εἶπον, ὡς συνειθίζουσι νὰ διαθρυλλῶσιν, ὅτι μετὰ Γραικῶν ἀναμιχθέντες, ὡς Γραικοί, τουτέστιν ὡς ἀνάγωγοι καὶ δόλιοι, ἐπολιτεύθημεν! Ἡ πεντάμηνος διαγωγή μας ἔφραξε πολλὰ βάσκανα στόματα . . . Ἀλλ' οἴμοι! τί ἔντρομος βλέπω σήμερον; Τί τοῦτο; Ἔκπληκτος, ἐπτοημένος ἀκολουθῶ τὰς περιπετείας τῆς παρούσης συνεδριάσεως. Διχονοίας δηλητήριον διέρπει εἰς ταύτην μας τὴν σοβαρὰν συνδιάσκεψιν· φλὸξ κομματικῆς φιλονεικίας ἤρθη ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, φλὸξ ἀπειλοῦσα πᾶν ἡμέτερον κατόρθωμα νὰ καταναλώσῃ. Πρόδηλον ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ ἐνθάδε σήμερον βουλευόμενοι δὲν εἶναι οἱ αὐτοί, οἷοι ἐξ ἀρχῆς. Πρόδηλον, ὅτι φθοροποιά τις ἐπέστη πρὸ ὀλίγου μεταβολὴ εἰς τὰς διαθέσεις μας, ὅτι σκάνδαλον ἐνεσκήφθη, καὶ παρίσταται, καὶ ἐνεργεῖ θανασίμως εἰς τοὺς κόλπους μας, σκάνδαλον, ὅπερ ἐπάναγκες καὶ νὰ ἐξιχνιάσωμεν καὶ νὰ ἐκβάλωμεν, ἐὰν δὲν θέλωμεν καὶ ἡμεῖς συγχρόνως νὰ συναπολεσθῶμεν, καὶ τὴν πολιτείαν αὔτανδρον νὰ συνεπισύρωμεν εἰς τὸν ὄλεθρον. « Ποῖον οὖν, καὶ ποῦ φωλεύει τὸ σκάνδαλον αὐτό; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα, ἐν ᾧ πάντα τ' ἄλλα συγκεφαλαιοῦνται. Ἐνταῦθα ἐξαιτοῦμαι τὴν παῤῥησίαν καὶ εἰλικρίνειάν σας· ἐπικαλῶ ὑμᾶς, ἀδιστάκτως, ἀναφανδόν, γενναίως νὰ ἐκφράσητε τὴν γνώμην σας, καὶ νὰ ἐπιφέρητε ψῆφον ἐπὶ τούτου. « Φρονεῖτε ἴσως, ὅτι τὸ σκάνδαλον προέρχεται ἐξ ἐμοῦ καὶ ἐκ τῶν συμβούλων μου; Ἕτοιμοι ἐσμὲν καὶ οἱ ἕνδεκα ἡμεῖς ὁμοῦ, αὐθημερόν, χωρὶς τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς νὰ παραδώσωμεν τὴν ἐξουσίαν πρὸς οὓς διορίσητε διαδόχους μας, ἐντὸς δὲ τριημερίας νὰ ἐγκαταλείψωμεν καὶ τὴν νῆσον πανοικεί, μεχρισοῦ εὔλογον νομίσητε νὰ μᾶς ἀνακαλέσητε ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτας. Ἐὰν ὅμως ἡ ψῆφός σας ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ὑποψίας, καὶ δηλώσῃ ὅτι δὲν ἔγκειται τὸ σκάνδαλον εἰς τὴν ἑνδεκαμελῆ κυβέρνησιν, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῆς, καὶ κατ' αὐτῆς, τότε ἀπαραίτητον κρίνω τὴν ἕως ἀπὸ τοῦδε ἔγκρισιν ἁπάντων ὑμῶν εἰς ἓν προνόημα τοσούτῳ ἀναγκαῖον, ὅσῳ προσέτι καὶ ἀναπόφευκτον. Θέλετε δηλαδὴ

προεπιτρέψει, ὥστε ἡμεῖς, οἱ ἀναλαβόντες τὰς ἡνίας τῆς πολιτείας, ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ καταδείξωμεν, στηλιτεύσωμεν, καὶ παραδώσωμεν τὸν ἐπίβουλον εἰς τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ὑπηκόου!»

Ὁ Μάρκος Γραδίνικος, ἕτερος τῶν ἀντιπολιτευομένων δεινὸς, καὶ ὁ Καλλέργης ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐφ' ὅλην τὴν ἀγόρευσιν. Ἀλλὰ τὸ σεμνὸν σχῆμα, αἱ λευκαὶ τρίχες, ἡ παῤῥησιώδης τοῦ Δουκὸς ἔμφανσις ἔσεισαν τὴν συνείδησιν καὶ αὐτῶν τῶν ἐναντίων του. Καὶ τῷ ὄντι· οἵας ἀναμνήσεις εὐαρέστους ἤθελεν ἀφήσει ἡ δημοκρατικὴ τῆς Κρήτης περίοδος, ἂν πάντες, ἢ τοὐλάχιστον οἱ πλεῖστοι τῶν ἱδρυτῶν της, διετύπουν τὴν διαγωγὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου! — Ψήφου προτεθείσης, τὸ Συμβούλιον ἐπεδοκίμασε τὴν ἀξιοπραγίαν τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπὶ προτάσει δὲ τοῦ Τίτου Βενιέρου ἀφέθη πλήρης ἐξουσία τῷ Δουκὶ καὶ τοῖς συμβούλοις αὐτοῦ εἰς πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο ἐφεξῆς νὰ ἐνισχύσῃ καὶ προφυλάξῃ τὴν πολιτείαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν, ἔλαβεν ὁ Ἰωάννης Καλλέργης διαταγὴν ν' ἀποχωρήσῃ τῆς πρωτευούσης μετὰ τεσσάρων μόνων λόχων, καὶ νὰ μεταβῇ εἴς τινα ἀπωτάτην ἐπαρχίαν τῆς νήσου, ὅπου χωρικῶν ἀκαταστασίαι, καὶ εὐγενῶν ῥαδιουργίαι ἀναγκαίαν ἐποίουν τὴν παρουσίαν του. Ὑπετάγη ἑκὼν ἄκων, εἰ καὶ ἐπιφυλαχθεὶς κατ' ἄλλον τρόπον νὰ περιπλέξῃ εἰς ἀμηχανίαν καὶ κίνδυνον τοῦ Γραδινίκου τὴν διοίκησιν. Ἀπὸ τοῦδε ἀποκαλύπτεται ἡ μελανία τῆς ψυχῆς του.

Ἀναφέρουσιν οἱ χρονογράφοι, ὅτι ὁ θηριώδης οὗτος δημαγωγὸς, χείρων καὶ αὐτοῦ τοῦ Marat τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ἐποφθαλμίᾳ περὶ τὴν ἡγεμονίαν Κρήτης, εἰς τοῦτο παρακινηθεὶς ὑπὸ τινων ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐπαρχίας. Ἀπίθανος ἡ μαρτυρία δὲν εἶναι. Ἀναντίῤῥητον, ὁπωσδήποτε, καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προσβεβαιούμενον, ὅτι τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν ἐπιβουλεύσας, ἐμηχανεύθη καὶ διενήργησεν ὅσα οὔτε ὁ δυσμενέστερος τῶν ἐχθρῶν ἤθελεν ἐνεργήσει. Αἱ μανιώδεις ὑπόνοιαι τῶν συνεταίρων του, χυδαίων καὶ μοχθηρῶν τὸ πλεῖστον μέρος, ἐπιπαρώξυνον τὴν ἔμφυτον ὠμότητά του. Ὑφηγήσεις οἰστρηλατουμένων πατριωτῶν, ἰδόντων ἁπανταχοῦ τὴν προδοσίαν, παρώθησαν αὐτὸν εἰς φρικώδεις ἐκτροπάς. Οὐδεὶς ἀντιλέγει, ὅτι πραξικοπίαι καὶ μυστικαὶ συνεννοήσεις εἶχον πρό τινος συσταθῆ μεταξὺ τῶν ἐπιδήμων Λατίνων καὶ τῆς Ἐνετικῆς Συγκλήτου· ὅτι ἐνετίζοντες, λατινίζοντες, φραγγίζοντες οὐκ εὐάριθμοι διέτριβον εἰς τὰς πόλεις ὑπὸ πρόσχημα δημοκρατῶν· ὅτι ἐκ τῶν ἑλληνισθέντων εὐγενῶν ὅλοι δὲν ἦσαν ἄπεφθος χρυσός. Περὶ τῶν ἠθῶν καὶ διαθέσεων τῆς τάξεως ταύτης ἀρκούντως ἐξεφράσθημεν· τὰ δὲ μετέπειτα θέλουσιν ἐπικυρώσει τὰς σκέψεις μας. Ἀλλὰ, καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, εἰς τίνας στυγερὰς καταχρήσεις δὲν ἐξοκέλλει ἡ στρατιωτικὴ αὐθαιρεσία, τί δὲν ἐπινοεῖ καὶ δὲν ἀπεργάζεται ἀφηνιαστὴς στρατηγὸς, ὅταν μάλιστα ἐπισπᾷ τὸ ξίφος αὐτοῦ λυσσώδης δεισιδαιμονία, ἢ πόθος ἀκράτητος σφετερισμοῦ!

Ὡς ἐξῆλθεν εἰς περιοδίαν μετὰ τῶν τεσσάρων λόχων, ἔσπειρε τὸν τρόμον ὅπου διενυκτέρευσεν. Εἴτε ὑπὸ ζηλοτυπίας κινηθεὶς, εἴτε νομίσας τὴν μάχαιραν ὄργανον δραστήριον εἰς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του, εἴτε εἰς ἄλλων κακεντρεχείας χαρισθεὶς, ἔδοσε πρὸς τοὺς ὀπαδούς του τὸ σύνθημα τῆς ἀφηνιάσεως. Εἰς ἕκαστον πρόσωπον εὐγενοῦς, μὴ συντιθεμένου παῤῥησίᾳ τῷ ἄφρονι φρονήματί του, εἶδεν ὑποτετυπωμένην τὴν ἐπιβουλήν. Οὐαὶ δὲ πρὸς ὅντινα κατέκρινε τὴν παραφοράν του! Ὁ αὐθάδης οὗτος, εἰς τὴν βίβλον σημειωθεὶς τῆς προγραφῆς, παρεδίδετο εἰς χεῖρας δολοφόνων, ἀπολυθέντων πρὸ ὀλίγου τῶν κατέργων καὶ τοῦ δεσμωτηρίου, τὰ δὲ κτήματά του καὶ ὁ οἶκός του ὑπεδεικνύοντο εἰς συμμορίας πλανωμένων ἐμπρηστῶν. Ὀνόματα ὑπόπτων ἐνετοφρόνων, λατινεπισκόπων, ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαλλήλων τῆς πρῴην κυβερνήσεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καί τινων ζηλωτῶν τῆς παρούσης πολιτείας, ἀνετέθησαν εἰς τὴν ἐκδίκησιν δουλοπαροίκων, εἰς τὴν ἐχθροπάθειαν χωρικῶν, εἰς τὸ φιλάρπαγον ὑποτεθειμένων θιασωτῶν δημοκρατίας, ἰσονομίας, κοινοκτημοσύνης. Κατ' αὐτὸν, διὰ δύο μέσων ἔδει ἡ ἐλευθερία νὰ παγιωθῇ (ἡ τυραννία, δηλαδὴ, ἣν προσποιούμενος ὠνόμαζεν ἐλευθερίαν)· διὰ τῆς βιαστικῆς πειθοῦς καὶ τῆς τοῦ πλούτου καταργήσεως. Δύο λοιπὸν θηρία ὤφειλεν ἡ κοινωνία νὰ ἄρῃ ἐκ μέσου, τοὺς ἰταλίζοντας καὶ τοὺς πλουσίους· τοὺς μὲν, ὡς ἐχθροὺς τῶν ἰθαγενῶν ἐκ κοιλίας μητρὸς, τοὺς δὲ, καθὸ δυναμένους νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν πλοῦτον ὡς ὄργανον ἐπιῤῥοῆς καὶ ἀντιδράσεως. Ἐκ τοιούτων ἀρχῶν ὁ Καλλέργης ὁρμηθεὶς, ἡρμήνευσε τὴν ἐντολὴν καὶ τὰς ληφθείσας ὁδηγίας του μᾶλλον ὡς τύραννος, τὸν ἀπολωλότα θρόνον διὰ τῆς λόγχης ἐπανακτήσας, ἢ ὡς ἐλευθέρας πολιτείας στρατηγὸς καὶ λειτουργός. Ἕκαστος αὐτοῦ σταθμὸς ἐγένετο θέατρον σφαγῆς, βίας, ἁρπαγῆς. Τοῦ ἱεροῦ προστάτου ἡ εἰκὼν, σύμβολον ἕως τότε Ἑλληνικῆς αὐτονομίας, ἐνεποίησεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τάγματός του τὸν τρόμον αὐτὸν, ὃν ἐμπνέει λοιμὸς ἐπιπροβαίνων. Ἐμβὰς εἰς τὴν κώμην Μωψιλᾶ, κατέσφαξε τὸν Ἀνδρέαν Κορνάρον, τὸ δὲ ἐνδιαίτημα τοῦ ἄρχοντος παρέδωκε λάφυρον εἰς τοὺς στρατιώτας. Ἐντεῦθεν δὲ μεταβὰς εἰς Πουλέαν, ηὐχένισε τὸν Γαβριὴλ Βενιέρον καί τινας συνεταίρους του. Ὁ Σανοῦτος, παρ' οὗ ἀρυόμεθα τὴν ἔκθεσιν τῆς μιαρᾶς πολυκτονίας, προσαναφέρει, ὅτι ὁ Καλλέργης ὤμοσε τὴν ἐξολόθρευσιν πάντων ἀδιακρίτως τῶν ἐπὶ ἐνετισμῷ ὑπόπτων εὐγενῶν. Ἡ παραβολὴ τῶν μαρτυριῶν ἐπαληθεύει τὴν καταμήνυσιν. Ὅπου ἔδειξε δάκτυλος κατασκόπου, ὅπου ἔνευσεν ὀφθαλμὸς ἅρπαγος ταγματάρχου, ἢ μνησικάκου χωρικοῦ, ἐκεῖ πῦρ καὶ μάχαιρα κατέπεσεν. Ὁ νομὸς τοῦ Κισσάμου, ἕδρα πολλῶν πλουσίων καὶ εὐγενῶν, ἐκακοποιήθη διαφερόντως. Νύκτωρ βιάσας ὁ Καλλέργης τὴν κώμην Ἀερινὸν, ἀπέκτεινε σύσσωμον τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἱερωνύμου Γριμάνου, ἔπειτα δ' ἐλθὼν εἰς τὸ Σφινά-

ριον, παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας οἶκον καὶ ἐλεῶνας τῶν Φαλέτρων. Καὶ εἰς μὲν τὸν Μελισσᾶν ἐφόνευσε τοὺς ἀδελφοὺς Μαρῖνον καὶ Λαυρέντιον Πασκουαλίγους, εἰς δὲ τὴν Πέστριαν τὸν Γρίττην, ἀλλαχοῦ δὲ τὸν Ἰαννάκην Ἰουστινιάνην, τὸν Λεονάρδον Ἀβράμον, τὸν Ἀνδρέαν Βαλλέρον, καὶ ἄλλους πολλούς. Μάτην ἡ κυβέρνησις, μαθοῦσα τὰς τοιαύτας παρανομίας, ἀπέτεινε πρὸς τὸν μαινόμενον νουθεσίας ἐπὶ νουθεσιῶν, ἀπειλὰς ἐπὶ ἀπειλῶν. Ὁ αἱμοβόρρος οὗτο., πεποιθὼς εἰς τὰς προσωπικὰς δυνάμεις του, καὶ στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς ἀπεχθείας τοῦ ὄχλου κατὰ τῶν ἐκ καταγωγῆς Ἰταλῶν, ἀπεχθείας ἴσως ἐξαρθείσης καὶ παρατρεφομένης ὑπ' αὐτοῦ, τὸν μὲν φό.ον καὶ τὴν λεηλασίαν ἐδικαιολόγησεν ἀκροθιγῶς καὶ ὡς ἠθέλησε, τὴν δὲ γνώμην ἄκαμπτον ἐτήρησε κατὰ τὴν ἐξωλεστάτην του περιοδίαν ἐκείνην.

Οὐδ' ἐφείσθη ὁ κατάρατος ὁμογενῶν καὶ ὁμοθρήσκων συννησιωτῶν. Μεταξὺ τῶν πολλῶν θυμάτων ἔτυχε καί τις ἱερεὺς ὀρθόδοξος ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῶν Χανίων, ὅστις ἐκρίθη πταίστης κατὰ δύο λόγους· ὡς οἰκογενειάρχης εὐκατάστατος, καὶ ὡς πατὴρ θυγατρὸς ὡραιοτάτης. Ἡ παρθένος αὕτη, δεκαπενταετὴς τὴν ἡλικίαν, ἀγλάϊσμα δὲ τῶν γονέων καθὸ μονογενής, εἶχε πρό τινων μηνῶν ἀῤῥαβωνισθῇ τὸν πρωτότοκον υἱὸν εὐγενοῦς τινος τῶν Χανίων, Ἕλληνος μὲν τὸ δόγμα, Ἰταλοῦ, ὅμως, τὴν καταγωγήν. Ἀντίζηλός τις συγχωρίτης, ἐποφθαλμιάσας περὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ πρεσβυτέρου, κατεμήνυσε τὴν συγγένειαν ὡς προϊὸν μηχανοῤῥαφίας Λατινικῆς. — Ἱερεὺς ὀρθόδοξος, εὐλογῶν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ γαμβρόν, οὗ ὁ πάππος ἀπέθανε Λατῖνος! Φεῦ τῆς ἐπιβουλῆς καὶ τῆς προδοσίας! —Ὁ Καλλεργης, ἀνὴρ τοσοῦτον ἀκατάσχετος, ὅσον καὶ ἀκόλαστος, εὐλάβειαν εἰς τὰ πάτρια ἔθιμα προφασισθείς, ὑπόσχεται τῷ καταμηνυτῇ νὰ θραύσῃ τὴν ἀνόσιον μνηστείαν, καὶ αὐτῷ τούτῳ νὰ συζεύξῃ εἰς γάμον τὸ κοράσιον. Τὴν ἐπομένην Κυριακήν, ἐνῷ ἡ Ἀϊδονίτσα ἐξήρχετο τῆς ἱερᾶς λειτουργίας μετὰ τῆς μητρος, δύο μισθοφόροι ὁρμῶντες αἴφνης ἐκ τοῦ φράκτου, ἁρπάζουσιν αὐτὴν ἐναέριον, καὶ περιμωμένην ἄγουσι παρὰ τῷ Καλλέργῃ, ἐσκηνωμένῳ ἐν τῇ προκειμένῃ κώμῃ. Αἱ κραυγαὶ τῆς μητρὸς ἔντρομον σύρουσιν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὸν πατέρα, ὅστις εἶχε μόλις τελέσει τὴν ἀπόλυσιν. Ἐνδεδυμένος εἰσέτι τὴν ἱερὰν στολήν, σπεύδει ἕνεκα φιλοστόργου προθυμιας ὁ ταλαίπωρος ἱερεύς, σπεύδει ἀσθμαίνων καὶ ὀδυρόμενος ἐκεῖ, ὅπου ὁ Καλλέργης ἐστάθμευε· διότι ἀμέσως ὑπενόησε πόθεν εὐλογοφανῶς προήρχετο ἡ ἁρπαγή. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἀποποιεῖται νὰ τὸν δεχθῇ, καὶ διατάσσει νὰ διώξωσιν αὐτὸν ὡς ανευλαβῆ καὶ παράνομον. Οὐδεὶς τῶν στρατιωτῶν ετόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἱεροενδεδυμένου.

« Αὐθέντα, ὁ ἄθλιος γονεὺς ἀνέκραξε, πλησιάσας εἰς τὴν εἴσοδον τῆς σκηνῆς, καὶ κλίνας τὸ γόνυ, αὐθέντα, πρὸς Θεοῦ οἴκτειρον τὸν θρῆνόν μου, εὐσπλαγχνίσθητι τοὺς στεναγμούς, τὰ δάκρυά μου! Ἔλεος εἰς ἐμέ, ἔλεος εἰς τὴν ταλαίπωρον γυναῖκά μου! Ἰδού, σταυρῶ τὰς χεῖράς μου ἐνώπιόν σου! Ἂν ἔπταισα, αὐθέντα, συγχώρησόν με ὡς χριστιανός, ἀλλ' ἀπόδος μοι τὸ θυγάτριον! »

« Τὰ μηχανήματά σου, εἶπεν ὁ ἄσπλαγχνος Καλλέργης, ἐφανερώθησαν, ἱερεῦ ἀνίερε! Φύγε ἐν τῷ ἅμα, καὶ σίγα, ἵνα μὴ καὶ διὰ τῆς κεφαλῆς πληρώσῃς τὰς ἁμαρτίας σου. Κρέμαται ἡ ζωή σου ἐκ νήματος ἀράχνης. »

« Τὴν κεφαλήν μου θέλεις; ὑπέλαβε τότε μυκώμενος μᾶλλον, ἢ στενάζων ὁ οἰκέτης. Ἀσμένως σοὶ τὴν δίδω· λάβε την, ἐξοχώτατε! Λάβε ἰδιοχείρως, λάβε σὺ αὐτὸς τὴν ζωὴν πατρὸς καὶ ἱερέως, ὃν καταδικάζεις εἰς καταισχύνην ἀδιόρθωτον καὶ ἀνεξαγόραστον! Ἀλλ' ἂν ἔνοχος εἰμὶ ἐγώ, ὡς ἀξιοῖς, ποῖον ἆρα τὸ πταῖσμα τῆς θυγατρός μου; »

Αἱ παρακλήσεις τοῦ πατρὸς, ὁ κοπετὸς τῆς μητρὸς, ἥτις πνευστιῶσα καὶ αὐτὴ ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον, αἱ ἱκετευτικαὶ τῶν συγγενῶν ἐνστάσεις δὲν ἀπέτρεψαν τὸν σκληρὸν καὶ ἀμάλακτον ἀπὸ τῆς βδελυρᾶς αὐτοῦ προθέσεως. Προσέταξε καὶ δεύτερον νὰ ἐκβάλωσι τῆς παρουσίας του τοὺς ὀχληρούς. Ἀλλ' ἰδὼν διστάξαντας τοὺς σωματοφύλακας, καὶ μὴ τολμήσας διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰδιοχείρως νὰ τοὺς ἀποδιώξῃ καὶ κακοποιήσῃ, ἐπήδησεν ἐπὶ τοῦ ἐπεστρωμένου ἵππου του, ἀνεπίμονος νὰ καταλείψῃ τὴν φορτικὴν σκηνήν.— « Στῆθι, θηρίον ἀνθρωπόμορφον! » ἐφώναξε τότε ὁ πρεσβύτερος ὁρμήσας, καὶ τὸν ἵππον καταλαβὼν ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ.

Ὁ τύραννος πτοηθείς, προσέθηκε τὴν δεξιὰν τῇ λαβῇ τοῦ ξίφους.

— « Στῆθι! ἐπανεβόησεν ἄφοβος ὁ ἱερεύς, ὀρθότριχα τὴν γενειάδα, καὶ ἀστραποβόλους τοὺς ὀφθαλμοὺς στηλώσας πρὸς τὸν ἅρπαγα. « Ἀφοῦ, τέρας ὠμότητος, οὔτε φόβος Θεοῦ, οὔτε ἀνθρώπων νόμοι, οὔτε γονέων θρῆνοι ἰσχύουσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς σου· ἀφοῦ καὶ τοῦ οἴκου μου τὴν ἀτίμωσιν διώκεις, καὶ τὴν ζωήν μου ταύτην ἀρνεῖσαι νὰ δεχθῇς, λάβε λοιπον ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος πατρὸς, ἱερέως, πολίτου καθυβριζομένου, λάβε τὸν μισθὸν τῆς ἀνομίας σου! » Καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν ἀμφίων ἐκτείνας τὰς χεῖρας, δι' ὧν πρό τινος ἀνύψωσε τὴν ἄχραντον Κοινωνίαν, « Τὸ κρῖμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου, ἀνέκραξε, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς γενεᾶς σου, παράνομε! Ἀνάθεμα τὸν Δοῦκα Γραδίνικον, ὅστις σὲ ἀπέστειλεν ἐνταῦθα! Ἀνάθεμα τὴν Κρητικὴν Δημοκρατίαν, ἥτις διώρισε Δοῦκα τὸν Γραδίνικον! Ἀνάθεμα δὲ, ἀνάθεμα καὶ τρισανάθεμα εἰς οἱονδήποτε Ῥωμαῖον (Ἕλληνα) ἐπινοήσῃ ἐφεξῆς, ἢ καθιδρύσῃ Ῥωμαϊκὴν (Ἑλληνικὴν) Δημοκρατίαν! »

Ὁ ἵππος, βιαίως κεντρωθεὶς, και καλπάσας, ἀνεπήδησεν ἐπὶ τῆς κατακειμένης χαμαὶ μητρός. Καὶ ὁ μὲν Καλλέργης ἄφαντος ἐγένετο, ἡ δὲ Ἀηδονίτσα δὲν παρεδόθη σύζυγος θρηνοῦσα πρὸς τὸν καταμηνυτὴν, εἰμὴ μετα παρέλευσιν δύο ἑβδομάδων.

Τὸ αἰσχρὸν τοῦτο τῆς περιοδίας του ἐπεισόδιον, διαθρυλληθεν ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν, κατετάραξε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Χάνδακι φίλους του Π-

ρώτησεν τότε πολλοί· « Ἐὰν ὁ στρατηγὸς τῆς Δημοκρατίας μόνον, ὡς λέγει, προτίθεται σκοπὸν νὰ καθαρίσῃ τὴν νῆσον ἀπὸ τῶν ἐγκρυπτομένων ἐχθρικῶν στοιχείων· ἐὰν ἐντολὴν ἔχῃ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς Λατίνους, πρὸς τί κακοῖ καὶ καταδιώκει Γραικούς; »

Καὶ ἂν περιωρίζοντο αἱ κακώσεις εἰς μόνην τὴν παρέκβασιν τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐκδιαιτήσεως, ὑπομονή. Ἀλλὰ τὸ ἀποτρόπαιον παράδειγμα ἐνεθάῤῥυνε πάντα πονηρὸν εἰς τὴν παραβίασιν τῆς εὐνομίας, τῆς εὐσεβείας, τῆς χρηστοηθείας. *Δημοκρατία, ἐλευθερία, δικαιοσύνη, ἰσονομία*, λέξεις ἱεραὶ ἐν στόματι φιλοσόφων καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐναρέτων πολιτῶν, ἐγένοντο τάχιστα ἀφορμαὶ αὐθαιρεσίας, ἀφετήρια λεηλασίας, τρόμου, παραλυσίας κοινωνικῆς. Συνετάχθησαν συμμορίαι *δημοκρατῶν*, αἵτινες ἀχάλινοι περιελθοῦσαι τὴν χώραν ὑπὸ πρόφασιν στρατολογίας καὶ διαδόσεως φρονημάτων ἐλευθεροπρεπῶν, οὐ μόνον ἀπεγύμνωσαν πλουσίων οἴκους, καὶ πτωχῶν καλύβας ἐλωποδύτησαν, ἀλλὰ μεταδοῦσαι τῆς ἀῤῥητοποιΐας τὸ μόλυσμα, ὑπήγειρον τὴν ἀπληστίαν τῆς κατωτέρας τάξεως κατὰ τῆς ἀνωτέρας, καὶ προὐκάλεσαν τῆς ἀναρχίας τὸν ἀφηνιασμόν. Ἐπειδὴ δὲ δυσκόλως ἡ ἀναρχία περιστέλλεται, ὅταν ἅπαξ ἀναῤῥαγῇ, ἀπὸ τὰ κοσμικὰ εἰσέβαλλεν ὁρμηδὸν ἡ βία καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἱερά. Ἄνθρωποι μετ' εὐλαβείας αὐστηροτάτης τηρήσαντες νηστείας καὶ τεσσαρακοστὰς, εὐσεβείας ἐρασταὶ, ἀκριβέστατα ἀκολουθήσαντες ἑσπερινοὺς καὶ ὄρθρους τῆς Ἐκκλησίας, ἐπεπήδησαν τείχη μοναστηρίων, εἰσέδυσαν νύκτωρ ἐν θυσιαστηρίοις, καὶ ἀπήγαγον τ' ἀργυρᾶ σκεύη τῶν ναῶν. Τί τὰ πολλά; Εἰς τὸ ὄνομα τῆς αὐτονομίας πολιτεία τε καὶ κοινωνία ἀπέβησαν ἀνάστατοι. Διὸ πολῖται Κρῆτες ἐνέκρυψαν συζύγους, θυγατέρας καὶ τὸ ἀργύριον εἰς ἄντρα δύσβατα, ἄρχοντες δὲ Λατῖνοι κατέφυγον, συγγενῶν ἔρημοι, εἰς τὰς παρακειμένας νήσους.

Εἰς ἐπιμέτρησιν συμφορᾶς προῆλθεν ἐκ τοιαύτης ἀκαταστασίας ἕτερον δεινὸν, ἡ σχεδὸν παντελὴς ἔκλειψις τῶν νομισμάτων. Ἀφότου οἱ ἔμποροι καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων ἀπέσυρον δυσπιστίας ἕνεκα τὸ χρηματικὸν αὐτῶν κεφάλαιον, ἡ κυκλοφορία τοῦ νομίσματος διεκόπη, καὶ πλήρης ἀταξία εἰσέφρησεν εἰς τὰς ἰδιωτικὰς συναλλαγάς. Μόνον νόμισμα εἰς χρῆσιν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀπέμεινε τὸ ἀποικιακὸν χαλκίον τῆς Ἑνετίας, τὸ σολδίον, δηλαδή. Τὰ δὲ γρόσια καὶ φλωρία τῆς πρώην μητροπόλεως, τ' ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ νομίσματα τοῦ Βυζαντίου, τῆς Κύπρου, τῆς Γενούης, ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς σπάνεως, ἀπέλαβον τιμῆς διπλασίας τῆς ὑλικῆς ἀξίας των, ὅθεν προέκυψεν ὑποτίμησις καὶ ἐξευτελισμὸς μεγάλος εἰς τὴν πρᾶσιν τῶν ἐντοπίων προϊόντων. Δύναται δὲ πᾶς ἕκαστος νὰ ὑπολάβῃ τίνας ἐπήνεγκε καταχρήσεις ἡ τοιαύτη περιπλοκὴ, ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι ἄγνωστα ἦσαν τότε καὶ τὰ συναλλάγματα, καὶ τὰ χαρτονομίσματα, καὶ τὰ ἕτερα μέσα, δι' ὧν σήμερον διευκολύνεται παρ' ἡμῖν ἡ κυκλοφορία τοῦ χρηματικοῦ, καὶ ἐπεκτείνεται ἡ πίστωσις περὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας. Ἴσως εἰς τὴν ἔκλειψιν ταύτην τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, ἥτις ἐκώλυσε τὴν προθυμίαν τῆς κυβερνήσεως, ἀποδοτέα καὶ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ νομισματολογία οὐδὲν εὗρε μέχρι τοῦδε νόμισμα τῆς Κρητικῆς πολιτείας αὐτόνομον, κεχαραγμένον τῷ 1363, ἢ 1364. Ἔκοψαν ἆρά γε ἴδια νομίσματα οἱ ἀπελεύθεροι, (ὡς ἄλλως τε, οὔτε ἀδύνατον, οὔτε ἀπίθανον εἶναι), ἤ, στερηθέντες καὶ νομισματοκοπείου καὶ μετάλλου, ἠναγκάσθησαν νὰ τηρήσωσι τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὸ σύμβολον εἰς τὰς καθημερινὰς συναλλαγάς των; Ἂν δὲ κατὰ τύχην, ἀντὶ ἀργυρίου, νενομισμένου, ἐχάραξαν τοὐλάχιστον εἰς ἀνάμνησιν τῆς κτηθείσης αὐτονομίας των χαλκᾶ νομισματόσημα (médaillons), τίνα γλῶσσαν μετεχειρίσθησαν ἐν αὐτοῖς τὴν Ἑλληνικὴν, ἢ τὴν Ἰταλικήν; Προβλήματα περίεργα, τὰ ὁποῖα συνιστῶμεν εἰς τὸν φιλέρευνον ζῆλον τῶν ἡμετέρων νομισματολόγων.

Ἐν τοσούτῳ, μόνοι οἵτινες ὠφελήθησαν ἀπὸ τοιαύτης πραγμάτων καταστάσεως ὑπῆρξαν οἱ Ἑβραῖοι, γένος ἐπὶ φιλοκερδείᾳ γνωστόν. Οἱ Ἑβραῖοι τοῦ Χάνδακος, ἐπιτηδείως γεωργήσαντες καὶ καρπωθέντες τὴν κοινὴν συμφοράν, συνεσώρευσαν ἔκτοτε πλοῦτον, δι' οὗ καὶ τὴν ἰδίαν κοινωνίαν ἤγειρον εἴς τινα περιωπὴν, καὶ τὰς ἐφεξῆς τύχας τῆς νήσου ἐπέτυχον νὰ ἐπηρεάσωσιν.

Ὡς εἴπομεν, ἀδιάγγελτος πρὸς τὴν κυβέρνησιν δὲν ἔμεινεν ἕως ἀπ' ἀρχῆς ἡ παράτροπος διαγωγὴ τοῦ Καλλέργου. Φοβηθεὶς περὶ τῆς ὀλεθρίας τῶν πραγμάτων ῥοπῆς, δὶς ὑπὸ πρόσχημα κατεπειγούσης ὑπηρεσίας ἀνεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Χάνδακα ὁ Δοὺξ Γραδίνικος, ἀπέναντι δύο προκειμένων κακῶν προτιμήσας τὸ ἧττον φοβερόν. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ποικίλαις προφάσεσι τὴν ἀνάγκην τῆς παρουσίας του ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ δικαιολογήσας, οὔτε ὑπετάγη τῇ ἀνακλήσει, οὔτε προθυμίαν ἔδειξε, τοὐλάχιστον, εἰς τὴν ἐπιστροφήν. Προσκληθεὶς καὶ τρίτον, ἀπαρακαλύπτως πλέον ἐδήλωσε τὴν παρακοήν. Ἀπεκρίθη, ὅτι τότε μόνον θέλει ἐπανέλθει εἰς Χάνδακα, ὅταν οἴκοθεν αὐτὸς ἐκεῖνος κρίνῃ χρήσιμον τὴν εἰς τὰ ἐκεῖ μετάβασίν του· οὐδεὶς γὰρ ἐγίνωσκε κάλλιον αὐτοῦ πόσον λυσιτελὴς εἰς τὴν χώραν καθίστατο ἡ αὐτοπρόσωπος ἐνέργειά του. Πρὸς ἔνδειξιν δὲ τρανωτέραν τῶν ἑαυτοῦ προθέσεων καὶ διαθέσεων, ἅμα τῇ ἐπιστολῇ συναπέστειλε πρὸς τὸν Δοῦκα Γραδίνικον καὶ ὑποκόλπιον ξίφος καθημαγμένον, φέρον ἐπὶ τῆς λεπίδος τὴν ἰδίαν του ἐπωνυμίαν.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Δουκὸς ἐκορυφώθη. Ἡ ἀπείθεια κατεψηφίσθη ἐν τῷ Συμβουλίῳ ὡς ἐναργὴς ἀποστασία, ἐπαπειλοῦσα τῶν ὅλων τὴν καταστροφήν. Διὸ, λόγος ἀπὸ τοῦ νῦν ἐγένετο εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Παλατίου περὶ τοῦ πῶς ἀκινδύνως ἀπαλλάξαι τὴν πολιτείαν ἀπὸ τοιούτου λυμεῶνος.

Τὸ ἐπιχείρημα ἦτο δυσκατόρθωτον. Πανοῦργος ὁ Καλλέργης ὢν, καὶ ἤδη προκατειλημμένος διατελῶν περὶ τῆς δυσμενείας τοῦ Δουκὸς ἤθελε τάχα παραδώσει ἑαυτὸν ἀνεπιφυλάκτως εἰς παρακε-

λεύσεις, ὑποκρυπτούσας ἴσως τὸν δόλον καὶ τὴν ἐπιβουλήν; Εἰ δὲ μάταιαι ἀπέβησαν αἱ ἐπίσημοι τρεῖς προσκλήσεις τοῦ Δουκός, ποῖον ἄλλο μέσον ἀπέμενε πρόσφορον καὶ ἀποτελεσματικώτερον εἰς τὴν προσωπικὴν κατάσχεσίν του;

Τοῦ Καλλέργου ἤδη ἐν τῇ σιγῇ τοῦ Συμβουλίου ἀποκηρυχθέντος ὡς προδότου, γνώμη πάμψηφος ἀπεφήνατο, ὅτι τὴν προδοσίαν ἔπρεπε προδοσία ν' ἀντιμετρήσῃ. Τεθείσης ταύτης τῆς ἀρχῆς, τὴν πλοκὴν τῆς κατασχέσεως ἐπενόησεν ὁ Ἀνδρέας Παντελέος. Καὶ ἰδοὺ ὁ τρόπος.

Διέτριβεν εἴς τινα κωμόπολιν παρὰ τὴν Ῥεθύμνην γυνή τις οὐ δοκίμου διαγωγῆς, ἣν ὁ Καλλέργης ἠγάπα διαφερόντως, καὶ συχνάκις ἐπεσκέπτετο. Ταύτης ὁ ἀδελφός, ὑπαξιωματικὸς ἑνὸς τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ σταθμευόντων ταγμάτων, πεισθεὶς ὑπὸ χρηματικῆς δωρεᾶς, εἰσήγαγε κρυφίως εἰς τὰ κατώγεια τοῦ οἴκου του δώδεκα στρατιώτας, καθ' ἣν ἔμελλεν ἑσπέραν νὰ συντύχῃ μετημφιεσμένος ὁ στρατηγὸς τῇ εὐνοουμένῃ του.—Πάσης προφυλάξεως ληφθείσης, τὸ ἐφεύρημα ἐπέτυχεν. Ὁ δυσάλωτος συλληφθεὶς νύκτωρ καὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ μετὰ δύο του δορυφόρων, ἤχθη σιδηροδέσμιος εἰς Χάνδακα.

Εἰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Συμβουλίῳ διῃρημένη, ἡ Κυβέρνησις προυτίθετο νὰ ἐξοικονομήσῃ φρονίμως τὴν δεινὴν ταύτην τῆς πολιτείας περιπέτειαν. Προϋπολογίσασα τὰς ἐνδεχομένας συνεπείας, γνώμην δὲν εἶχε νὰ καθυποβάλῃ τὸν ἀποστάτην εἰς διαδικασίαν. Ἤθελε μόνον, ἀσφαλείας χάριν, νὰ κατακρατήσῃ αὐτὸν ὑπὸ φυλακήν. Ἀλλ' ἡ μανιώδης προπέτεια τοῦ συλληφθέντος ἔτρεψε τὴν ἀγαθὴν διάθεσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ὁ Καλλέργης ἐθάῤῥει εἰς τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν δειλίαν τοῦ Δουκός. Προσαχθεὶς ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Συμβουλίου, ἠρνήθη νὰ προσκυνήσῃ, καί τοι ἐπανειλημμένως προσκληθείς. Ἅμα δὲ ὡς τὸ φίμωτρον ἐξεβλήθη τοῦ στόματός του, ἐξεῤῥάγη εἰς ὕβρεις ἀπρεπεῖς κατὰ τοῦ Δουκὸς καὶ τῶν συναδέλφων του.

— «Γινώσκεις τὸ μαχαιρίδιον ἐκεῖνο; ἠρώτησεν αὐτῷ ὁ σύμβουλος Λεονάρδος.

— « Ναί, ἀπήντησεν ὁ δέσμιος. Εἶναι πατρικὴ κληρονομία μου. Ἀπηυθύνθη ἐξαιρέτως πρὸς σέ, καὶ πρός τινας τῶν ἀρχιπροδοτῶν συναδέλφων σου.

— « Ἆ, ὑπέλαβε σεσηρὸς ὁ ἀνακριτής· ἐξαιρεῖς τώρα τὸν Δοῦκα, πρὸς ὃν τὸ μαχαιρίδιον ἐστάλη, ὅπως τύχῃς τῆς ἐπιεικείας του.

— «Ἀπατᾶσαι! Ὡς πρὸς τὴν Γαληνότητά του, (ὁ ἀτρόμητος ἠμείψατο), εἶχον καὶ ἔχω εἰσέτι κατὰ νοῦν νὰ τὴν κρημνίσω κατὰ πρώτην εὐκαιρίαν ἀπ' ἐκείνου τοῦ παραθύρου.

—«Ἐντελὴς *Δειγοκρατία*!» ἐφώνησεν ὁ Δούξ, πικρὸν ἀφεὶς στεναγμὸν καὶ δονήσας τὴν κεφαλήν. «Δημοκρατία τετελεσμένη καὶ ἀπηρτισμένη!»

Καταστρωθείσης τῆς ἐρωταποκρίσεως, ὁ ὑπόδικος ἐκρίθη διὰ πλειοψηφίας ἄξιος θανάτου. Ἡ δὲ καταδίκη ἐξετελέσθη παραχρῆμα. Περὶ τὸν ὄρθρον, κάθετος ἀπ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ παραθύρου κατεκρημνίσθη ἐπὶ τῶν ὀρθίων λογχῶν τῆς σωματοφυλακῆς (1).

¿ Τίνα ψῆφον ἔδωκεν ὁ Δούξ, λευκήν, ἢ μέλαιναν; Ἄδηλον. Ἀλλ' ὁ ἀναστεναγμὸς ἐκεῖνος ¿ ἆρα δὲν ὑπενέφαινε μεταμελήσεις ἀναπεπιεσμένας εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας του; — Ἴσως. Ὀκτάμηνος ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων πεῖρα πολλὰς ἤδη καὶ φιλτάτας ἐματαίωσε τοῦ γέροντος προσδοκίας, πολλὰς διέλυσεν εὐχάς. Εἰς ἄλλα ὁ Φρόνιμος ἤλπισεν, ἄλλα δ' ἐμπράκτως εἶδεν. Ἐφαντάσθη κατορθωτὴν τὴν πατριωτικὴν ὁμόνοιαν, ἀλλ' αὐτὴ φεῦ! διήρκεσεν ὅσον ἀστραπή. Ἐφαντάσθη τὴν εὐνομίαν, εἶδε δ' ἐριννυώδη ἀναρχίαν ὁσημέραι καταφθείρουσαν τὸ περιπόθητον πλάσμα τῆς φαντασίας του ¿ Ποῦ ἡ αὐταπαρνησία, ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἀνδρία ¿ Ποῦ οἱ στύλοι τῆς πολιτείας, οἱ ἄνδρες πρὸς οὓς ἀνέθηκε θαῤῥαλέως τῆς πατρίδος τὸ κειμήλιον, αὐτοὶ τοὺς ὁποίους ἠσπάζετο ἀδελφικῶς καὶ μετὰ πάσης ἐμπιστοσύνης; ¿ Ποῦ οἱ ὅρκοι, καὶ αἱ ὑποσχέσεις, καὶ αἱ ἐνθουσιώδεις δημηγορίαι, καὶ τὰ ἐναγκαλίσματα τῶν προοιμίων τῆς ἀνεξαρτησίας; Οἴμοι! ληξάσης τῆς ἑορτῆς, ἐσβέσθησαν τὰ φῶτα, ὁ δὲ ναὸς ἀπέμεινεν ἐν τῷ σκότει, ἐγκαταλελειμμένος, ἢ βεβηλωμένος· ναὸς ἀφοίτητος καὶ ἀλειτούργητος, εἰς διάθεσιν τῆς τύχης παραδεδομένος. Ἡ διάψευσις τῶν ὀνείρων του εἰσεποίησε βαθμηδὸν τὴν ἀθυμίαν εἰς τὴν ψυχήν του, ἐκλόνησε τὰς πεποιθήσεις του, διεσπάραξε τῆς νεότητος, τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας, τοῦ γήρατός του τὰς ὑγιεστέρας ἀρχάς. Τοσοῦτον δὲ τὸ θέαμα τῆς ἐπαυξανομένης φθορᾶς ἐπηρέασε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰς φρένας του, ὥστε ἀπὸ τῆς ἀθυμίας περιέπεσεν εἰς ἀπαραμύθητον ἀγανάκτησιν, ὥστε ἀναπολήσας τὴν συνεργίαν του εἰς τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν μεταβολήν, αὐτὸς ἐκεῖνος ἠρυθρίασεν ἐνίοτε, συναισθανθεὶς ἐνδομύχως τὰς τύψεις τοῦ συνειδότος.

Ἡ φήμη τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Καλλέργου διεδόθη τὴν ἑπομένην πρωΐαν ὡς βροντή, ἅμα ὡς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐπεφώτισε τὴν στηλογραφηθεῖσαν καταδίκην. Συνεκεφαλαίου ἡ ἀπόφασις ἐν συντόμῳ τὰ κακουργήματα τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ἀπειθείας στηριζομένη κυρίως, διεκήρυττεν αὐτὸν προδότην. Ἔκπληξις κατέλαβε τὸ κοινὸν κατ' ἀρχάς. Μετ' ὀλίγον ὑπόκωφα μεμψιμοιρήματα καὶ τονθορυσμὸς προεσήμανον τοῦ πλήθους τὴν δυσαρέστησιν. Ἦσαν αὐτὰ προανακρούσματα θορύβου. Καὶ τῷ ὄντι μετὰ μεσημβρίαν ὄχλος παμμιγὴς συνηθροίσθη περὶ τὸ Παλάτιον, κατέφραξε τὴν Πλατεῖαν, τὰς διόδους, τὴν προκυμαίαν. Ἀστραπηδὸν τῆς φοβερᾶς ἀγγελίας διαδοθείσης, ὅμιλος χωρικῶν εἰσεῤῥευσεν ἐκ τῶν προαστείων, ἐκ τῶν πέριξ κωμῶν, ἕως ἀπὸ τῶν *ῥιζῶν* τοῦ Ἰκαρίου ὄρους, χωρικῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἔσπευσαν χαρισθέντες πρὸς τοὺς Καλλέργας ἢ πρὸς ἄλλους τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ δὲ

(1) « Solum lo fece prendere, e buttarlo già dal pa lazzo sicchè egli mori ». Sanuto, Hist. — Τὸ περιστατικὸν τῶν λογχῶν ἀναφέρεται ὑπὸ ἑτέρων χρονογράφων.

ἐπὶ προσδοκίᾳ ἐνδεχομένου νεωτερισμοῦ, οἱ δὲ καὶ πρόθυμοι, χρείας τυχούσης, εἰς τὴν πόρθησιν τῆς πόλεως. Ἔβλεπέ τις μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρας στυγερωπούς, φέροντας εἰς τὴν ζώνην πυρεῖον καὶ πέλεκυν, γυναῖκας δὲ κρατούσας πήρας καὶ τριχίνους σάκκους, καὶ ἀλευροθύλακας, καὶ κιβίσεις δερματίνας. Τὸ δὲ παράδοξον καὶ ὄντως καταπληκτικόν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χυδαίου συναγελασμοῦ ἔβλεπέ τις καὶ πρόσωπα ἀρχόντων, συναγωγὰς νεοφύτων ὀρθοδόξων, οἰκειότατα καὶ συγγενικῷ τῷ τρόπῳ συμφατριαζόντων μετὰ τοῦ συρφετοῦ. Τὸ Συμβούλιον συνεδρίαζεν ἐν τῷ Παλατίῳ. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ, αἱ κιγκλίδες ἐκλείσθησαν, ἡ δὲ φρουρά, ἔξωθεν παρατεταγμένη, διέμεινεν ἄπρακτος ὑπὸ τὰ ὅπλα. Διό, φρικώδεις ὕβρεις, καταγγελίαι, συριγμοί, λοιδορίαι παχυλόταται κατὰ τοῦ Δουκὸς καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, δὲν ἠρέθισαν τοὺς στρατιώτας ἐπὶ τὸν λαόν. Συνεταῖροι καὶ συνένοχοι, καὶ συγγενεῖς τοῦ θανατωθέντος, πάμπολλοι τὸν ἀριθμόν, ἀπῄτησαν τὴν ἄμεσον ἀντιπεπόνθησιν. Ἄλλοι ἐπεκαλέσθησαν ὡς μόνον μέσον εἰς ἀπόλαυσιν ἀληθινῆς ἐλευθερίας, τὴν ἀγόρευσιν ὀχλοκρατικῆς κυβερνήσεως, συγκροτηθησομένης ὑπὸ καθαρῶν καὶ ἁπλῶν γεναρχῶν τῆς ἐξοχῆς, ὧν προέβαλον ἑκατόν, διακόσια ἀντιφιλονεικούμενα ὀνόματα. Τῇ δὲ κἀκεῖσε, δοῦλοι καὶ γεωργοί, καὶ ἀπόβλητοι στρατιῶται τοῦ τάγματος τῶν Καλλεργῶν, ἐξεθείασαν ἐν φωναῖς ἀγρίαις τὰς ἀμιμήτους ἀρετὰς τοῦ κυρίου των, ἢ γυναῖκες, καὶ θεράπαιναι, τὴν ἔξαψιν ἐπετράχυνον διὰ θρήνων καὶ στερνοκοπημάτων. Οἱ κοσμιώτεροι τῶν στασιαστῶν (ἦσαν δ' οὗτοι εὐγενεῖς καὶ πολῖται τοῦ Χάνδακος, ὑποκεκρυμμένοι φίλοι τῆς τυραννίδος, ἢ σπουδάρχαι κατὰ μέρος) ἀπεκάλεσαν μιᾷ φωνῇ τὸν Γραδίνικον αἱμοβόρρον τύραννον, ὀλετῆρα τῆς πατρίδος, προδότην, τέρας ἀνομίας καὶ φιλοδοξίας. Οὐδὲ ᾐσχύνθησαν νὰ πανηγυρίσωσιν ὡς *Πατέρα καὶ Σωτῆρα τῆς πολιτείας* τὸν Καλλέργην αὐτόν, ᾧ προσῆπτον ἕως τῆς χθὲς τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ *Ἐπαράτου*. Τοιούτους τινὰς ἐξέμεσαν βδελυγμούς. Καὶ μεχρισοῦ μὲν ὁ θόρυβος ἐξεθύμανεν εἰς κέλαδον συγκεχυμένον, οἱ ἔγκλειστοι Σύμβουλοι ἠδιαφόρησαν. Ἀλλ' οἱ δημαγωγοί, τὴν φρόνησιν τούτων ἐκλαβόντες ὡς δειλίαν, καὶ εἰς πραγματικώτερα ἐπιτολμήσαντες, προέτρεψαν τὸν ὄχλον ἐπ' ἔφοδον κατὰ τῆς φρουρᾶς. Συνέκειτο αὕτη ἐκ Τσακώνων, Βασμούλων καὶ Ἠπειρωτῶν, ἕως ἑξακοσίων, ὧν οἱ ταγματάρχαι καὶ ὁ χιλίαρχος, ἁδρῶς παρὰ τῆς κυβερνήσεως μεμισθωμένοι καὶ περιπεποιημένοι, ὡμολόγουν εἰς τὰ καθεστῶτα τυφλὴν ἀφοσίωσιν. Κατὰ τὴν πρώτην τοῦ λαοῦ ἐπιδρομὴν ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν ὀλίγοι· ἀλλ' ἡ δευτέρα ἀπέβη φονικωτάτη πρὸς τοὺς στασιαστάς, συσσώμου τοῦ τάγματος ἀντεφορμήσαντος. Κύριος δὲ οἶδε πόσον κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν αἷμα ἤθελε χυθῇ, ἂν ἀγαθῇ τύχῃ δὲν διέκοπτε τὴν τραγῳδίαν ἀντισπασμός τις ἀπροσδόκητος, καὶ ὁπωσοῦν ἀστεῖος.

Ἔζη τότε γέρων τις ἡμιπαράφρων, ἀλλὰ πανοῦργος καὶ πονηρός, γνωστὸς τοῖς πᾶσι διὰ τοὺς ἀναιδεῖς καταπαιγμοὺς καὶ τὰς βωμολοχίας του. Ὁ Θερσίτης οὗτος τῆς Κρητικῆς Δημοκρατίας, θωρακιζόμενος τῇ νομιζομένῃ φρενοβλαβείᾳ του, περιΰβριζε δωρεὰν καὶ ἀτιμωρητὶ πᾶν ὅ,τι παρεῖχεν ἀφορμὴν κατακρίσεως εἰς τὴν φιλοσκωμμοσύνην του, ἐχλεύαζε λαϊκούς τε καὶ κληρικούς, μεγάλους τε καὶ μικρούς. Ἐκαλεῖτο Θεόδωρος τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς αἰσχρολογίας του, ἄλλως δὲν ἐγινώσκετο, ἢ ὑπὸ τὸ παρωνύμιον *Ἀτσυποθόδωρος*, ὅ ἐστι Θεόδωρος ὁ Ἀναιδής (1). Ἔφερε δὲ ἐξαίρετον εὐλάβει-

---

(1) Ἡ νεοελληνικὴ λέξις Τσύπα παράγεται προφανῶς ἐκ τοῦ Σῦπαρ, ἢ Σῦφαρ, ἀμφότερα προερχόμενα ἐκ τοῦ Συπρός, ἢ Συφρός, Αἰολ. ἀντὶ Σαπρός, παμπάλαιος, ὑπὸ γήρατος τετριμμένος, ἀποβὰς ἄχρηστος. Σῦπαρ, ἢ Σῦφαρ δηλοῖ κυριολέκτως μὲν δέρμα πεπαλαιωμένον καὶ τετριμμένον, ἰδίως τὸ λεπτὸν αὐτό, ὅπερ οἱ ὄφεις ἀποβάλλουσι, τὸ καὶ γῆρας λεγόμενον· μεταφορικῶς δὲ σημαίνει τὴν ἐπὶ τοῦ γάλακτος σχηματιζομένην λεπτὴν καὶ ῥυτιδώδη ἐπιδερμίδα, ἢ τὸ ἐῤῥυτιδωμένον σῦκον, ἢ τὸ ῥικνὸν πρόσωπον τοῦ γέροντος, καὶ ἐν γένει πᾶν τὸ ἐκ φύσεως ἢ ἐκ τέχνης ῥυσόν. Ἐντεῦθεν ἡ κοινὴ συνήθεια Τσύπαν ἐκάλεσεν οὐ μόνον τὸν ἐπίπαγον τοῦ γάλακτος, ἀλλά, καθ' ὁμοίωσιν καὶ πᾶν ὕφασμα λεπτόν, ἐξαιρέτως τὸ ῥυσὸν ἐκεῖνο, δι' οὗ αἱ γυναῖκες ἐκάλυψαν τὸ πρόσωπον. Τὴν αὐτὴν ἐφαρμογὴν καὶ παραγωγὴν ἔχει, νομίζομεν, ἡ Λατινικὴ λέξις Siparium, ὕφασμα στολιδωτόν, δι' οὗ ἐκαλύπτετο πρὸς τοὺς θεατὰς ἡ σκηνή· οὐδὲ διάφορον ἔχει τὴν παραγωγὴν καὶ ἡ Γαλλικὴ Chiffon. Διό, Τσυπόνω, δηλοῖ καθ' ἡμᾶς καλύπτω τὸ πρόσωπον, καὶ Ξετσυπόνω ἀποκαλύπτω γυναικὸς τὴν ὄψιν· ὅθεν καὶ Ἄτσυπη ἢ Ἀτσύπωτη ἢ Ξετσυπωμένη ἡ ἀσκεπής, καὶ κατὰ μεταφοράν, ἡ ἀναιδής, ἡ ἀναίσχυντος γυνή.

« Δὲν ἔχει Τσύπα κ' ἐντροπήν, οὔτε ταπεινωσύνην »,

Ἔχομεν ἐν τῇ Νεοελληνικῇ καὶ ἑτέραν λέξιν ἐκ τοῦ Σῦφαρ ἀναντιῤῥήτως παραγομένην. Εἶναι δὲ ἡ Σοῦφρα (plissure, froncis, ride), ὅθεν τὰ παράγωγα Σουφρόνω, Περισουφρόνω, Σουφρωτός, κτλ. Τὸ ῥῆμα Περισουφρόνω, ἐντυγχάνεται καὶ εἰς τὸ Σατυρικὸν ποίημα τοῦ Πτωχοπροδρό- (στ. 156. Β'. Α'.) ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ Ἐμβαλόνω (rapetasser)·

« Καὶ ὡς ἦσαν τὰ καλ για μου πλῆρις ἐξεσχισμένα, »

Ἔπιασα τάχα τε μικρὸν νὰ τὰ περισουφρώσω ».

Ὁ Κοραῆς, πολυμαθέστατος μὲν σχολιαστής, οὐχὶ δὲ πάντοτε καὶ εὔστοχος ἐτυμολόγος, παράγει τὸ Σουφρόνω ἐκ τοῦ Συνοφρυόω, συστέλλω τὰς ὀφρῦς (Προδρ. Ἑλλ. Βιβλοθ. σελ. 346, καὶ Σημ. εἰς τὸν Πτωχοπρόδρομον σελ. 169). Ἀλλὰ παραβλέπει ὅτι τὸ ῥῆμα αὐτὸ εἶναι παράγωγον, ἁπλοῦν δὲ καὶ πρωτότυπον πέφυκε μόνον τὸ ὄνομα Σοῦφρα, ὅπερ βεβαίως οὔτε ἐκ τῆς λέξεως ὀφρὺς παράγεται, οὔτε ἐκ τοῦ ὑποκοριστικοῦ ὀφρύδιον. ; Ἆρά γε εἰς τὴν χυδαίαν σημασίαν τῆς Σούφρας δὲν ἔδωκεν ἀφορμὴν κύριόν τι χαρακτήρισμα τοῦ πράγματος, ὅπερ σημαίνει τὸ Σῦφαρ, δηλαδὴ αἱ ῥυτίδες αὐταί, τὰς ὁποίας βλέπομεν εἴτε ἐπὶ τῆς τοῦ πεπηγμένου γάλακτος ἐπιδερμίδος, εἴτε εἰς τὴν λεβηρίδα, τὴν κοινῶς λεγομένην ὑποκάμισον τοῦ ὄφεως; ; Δὲν ἐκάλεσαν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν Σῦφαρ καὶ Γραῦν τὸν ἐπίπαγον τοῦ γάλακτος ἐνταυτῷ καὶ τὸ σουφρωμένον ἢ ἐῤῥυτιδωμένον πρόσωπον τοῦ γέροντος; Πρόδηλον ἐκ τούτων, ὅτι ἡ λέξις Σοῦφρα, συγγενὴς τῇ Τσύπῃ κατὰ παραγωγήν, ἄλλο τι δὲν εἶναι, ἢ τὸ Σῦφαρ, αἰολιστὶ μὲν προφερόμενον Σοῦφαρ, κατὰ δὲ μετάθεσιν Σοῦφρα· σημαίνει δὲ κοινολέκτως τὴν ῥυτίδα, τὸ σφήκωμα, ἀκριβέστερον, τὴν πτύχα. Διό, ἐν τῇ ἀγοραίᾳ φράσει Σουφρόνω τὰ ὀφρύδια ἢ συγγινεύει κατά τε ἐτυμολογίαν καὶ σημασίαν τὸ Ἰταλικὸν Cipiglio, δὲν ἐπικρατεῖ ἡ κυρία τῆς λέξεως σημασία, (ὡς τινες τῶν

'αν πρὸς τὴν Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν. Ἐλθὼν εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην κατὰ τὴν νεότητά του ὡς ἐμποροπλοίαρχος, συνέλαβεν ὑπὲρ τῶν Ἐνετῶν σέβας προσεγγίζον τῇ λατρείᾳ, ἢ μᾶλλον τῇ μανίᾳ. Διό, δυσχεράνας ἐγκαρδίως διὰ τὴν τούτων ἀποδίωξιν, ἀπέπνεε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, σκώπτων καὶ ἀδιακόπως περιπαίζων τοὺς λεγομένους φιλελευθέρους συμπολίτας του. Ἀδιάλυτος κύκλος ἀκροατῶν ἐπολιόρκει καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τὸ βάθρον, ὅθεν ἐξηγόρευε ὁ γόης τὰς λοιδορίας καὶ προφητείας του.— « Ἄθλιοι! πολλάκις ἔλεγε πρὸς τὸ καγχάζον καὶ ἐπικροτοῦν ἀκροατήριον, ἄθλιοι, κακόμοιροι, κακοκέφαλοι, ἂν δὲν ἤμην πεπεισμένος, ὅτι μετ' ὀλίγον ἐπανέρχονται οἱ Ἐνετοὶ πρὸς σωφρονισμόν σας, ἤθελον ἐγὼ αὐτὸς ἀναδεχθῇ τὴν Δουκικὴν ἐξουσίαν εἰς σωτηρίαν σας, ναί, ἐγὼ ὁ φρονιμώτερος, ὁ σοφώτερος ὑμῶν ἁπάντων. ; Ἐρωτᾶτε δὲ τίνας ποτὲ Συμβούλους ἤθελον προσλάβει μετ' ἐμοῦ; Ἡ ἀπάντησις πρόχειρος. Δέκα Συμβούλους σοφούς, ἐναρέτους, δεινούς, δεινοτάτους . . . δέκα μάστιγας ῥαβδωτάς. ; Θέλετε, τέκνα μου, ἐλευθερίαν; Μάλιστα, φάγετε! Θέλετε Δημοκρατίαν; Καταδέχθητε, ὄρεξις καλή! ; Ἐχορτάσατε τέλος πάντων τὰ βλαστάρια; Θέλοντες νῦν, μὴ θέλοντες, φάγετε καὶ τὰ παραβλάσταρα!» Ἐνταῦθα δὲ διὰ τῆς *πατερίτσης* του ἠρίθμει τὸν μουσικὸν ῥυθμὸν τοῦ ῥαβδισμοῦ, « Πενῆντα, ἑξῆντα, ἑβδομῆντα . . . ἑκατόν. Ἰδού, ἀγαπητά μου τέκνα, ἡ καθημερινὴ τροφή σας! Τώρα δὰ εἰπέτε, ὅτι δὲν σᾶς περιφιλῶ πατρικῶς! »

Τοιούτου εἴδους μωρολογήματα ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τέλους. Ὁ Ἀτσυποθόδωρος, ἐκληφθεὶς ὄργανον ἐνεργὸν φατρίας ἐπιβούλου, περιωρίσθη εἴς τινα μονήν, ἀπέχουσαν δύο ὡρῶν τῆς πρωτευούσης. Ἀλλ' ἡ ἀγγελία τῶν ἐν Χάνδακι ταραχῶν δὲν ἐβράδυνε νὰ θορυβήσῃ καὶ τὸ μοναστήριον. Τοῦ δὲ γέροντος ἐρωτήσαντος, τίς ἐστιν ὁ λόγος; Προσωρμίσθησαν οἱ Ἐνετοί, ἀπεκρίνατο ἀστεϊσθεὶς δοκιμός τις τοῦ μοναστηρίου. Ὁ Ἀστυποθόδωρος ἐκπλαγείς, προσεποιήθη ἀδιαφορίαν ἐπὶ τῇ εὐαρέστῳ ἀγγελίᾳ. Ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου παραβιάσας τὸν περιορισμόν, ἐδραπέτευσεν εἰς Χάνδακα, ἀνεπίμονος νὰ προϋπαντήσῃ τοὺς ἐπανερχομένους φίλους του. Φθάσας δὲ εἰς τὴν Πλατεῖαν, καθ' ἣν στιγμὴν ἤκμαζεν ἡ συμπλοκή, καὶ τὸν θόρυβον νομίσας ἀποτέλεσμα τοῦ συμβάντος, ὅπερ εἶχε προκαταλάβει τὰς φρένας του, *Καλῶς ἤλθετε, Ἐνετοί!* ἐπεφώνησε στεντοροφώνως, *Καλῶς μᾶς ἤλθετε!* Καὶ ἐξηκολούθησεν εὐφημῶν, ἐπευχόμενος, χαιρετίζων τοὺς Ἐνετούς, ὡς ἂν εἶχεν αὐτοὺς πρὸ ὀφθαλμῶν. Οὐδὲν τοῦ παραδόξου διαδοτικώτερον. Οἱ πλησιέστεροι, μηδόλως τὴν φήμην βασανίσαντες, ἐφώνηξαν *Ἔφθασαν οἱ Ἐνετοί!* οἱ δὲ πορρωτέρω ἐπανέλαβον ἐντονώτερον τὴν ἀγγελίαν. Καὶ περαιτέρω μὲν διεφημίσθη, ὅτι τριάκοντα τριήρεις ἐνελιμένισαν ἤδη εἰς τὴν νῆσον Δίαν, μακροτέρω δὲ ὅτι καὶ τῆς Φαλῆς τὸ φρούριον ἐκυριεύθη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ δεινότερον. Ἡ κακὴ φήμη, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἐξογκωθεῖσα, μετεδόθη καὶ πρὸς τοὺς στοίχους τῶν μαχομένων, οἵτινες, καταπλαγέντες, μετεπείσθησαν, καὶ ἀπέστησαν ἐν τῷ ἅμα τῆς ἀδελφομαχίας. Ἀλλ' ἤδη καὶ ἡ στάσις πολλαχοῦ τῆς Πλατείας διελύετο διὰ τὴν ἕτοιμον ἀπόδρασιν τῶν περιέργων, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἔδραμον εἰς τὸν Λάκκον, οἱ δὲ ὥρμησαν πρὸς τὸ ἀκρωτήριον, οἱ δὲ πρὸς τοὺς προκειμένους λοφίσκους, ὅπως τὴν ἀπροσδόκητον ἐξακριβώσωσι συμφοράν. Μετ' ὀλίγον ὁ τόπος τῆς ταραχῆς ἐξεκενώθη παντελῶς. Ἐκ δὲ τῆς στάσεως οὐδὲν ἀπέμεινεν ἄλλο ἐπὶ τῆς Πλατείας, ἢ τὰ πτώματα τῶν φονευθέντων, καὶ τῶν ἡμιθανῶν οἱ στεναγμοί.

Θέαμα καρδιοβόλον πρὸς πάντα φίλον εἰλικρινῆ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐξευγενίσεως, τῆς προόδου τῶν λαῶν! Ἔποψις σπαρακτικὴ μὲν ἀλλὰ διδακτικὴ καὶ πρὸς νέους ἀπερισκέπτους, καὶ πρὸς περιεσκεμμένους γέροντας!

Ὡς ὁ Δοὺξ Γραδίνικος προέβη εἰς τὸν ἐξώστην αὐτόν, ὅθεν πρό τινων μηνῶν ὁ προκάτοχός του Δάνδολος ἐψέλλισεν ἀπολογήματα πρὸς τοὺς στασιάσαντας Κρῆτας, ὡς προέταξε τὸν πόδα καὶ εἶδε τῆς σφαγῆς τὸ θέατρον, ἰλιγγίασεν. Εἶτα δὲ τοὺς δακρύοντας ὀφθαλμοὺς ὑψώσας πρὸς οὐρανόν, « Θεέ μου, ἀνέκραξε γοερῶς, τί μοὶ ἐπεφύλαττες! Ἐπέπρωτο, λοιπόν, νὰ σώσῃ σήμερον καὶ πολιτείαν καὶ κυβέρνησιν τῶν Κρητῶν τίς; Εἷς παράφρων! »

Ἵστατο ὄπισθεν τοῦ Δουκὸς ὁ Μάρκος Φραδέλος, ὁ Σύμβουλός του αὐτός, ὃν τὰ ψηφίσματα τῆς Ἐνετίας ἀποκαλοῦσι tamquam pessimun et iniquissimum proditorem, κάκιστόν τε καὶ παρανομώτατον προδότην.

— « Εἰπὲ κάλλιον ὅτι εἷς παράφρων ἔσωσεν ἕνα *Φρόνιμον*! ἐφώνησεν οὗτος προβάς, καὶ ἀντονομάσας τὸν πολιτάρχην. Τίς οἶδεν, ὅμως, μὴ ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὁ ἐνετομανὴς Ἀτσυποθόδωρος ἀναδειχθῇ καὶ αὐτῶν τῶν φρονίμων φρονιμώτερος; Καθὼς τὰ πράγματα κατήντησαν, φοβοῦμαι ὅτι θὰ μιμηθῶμεν πάντες τὴν μανίαν του. »

— « Μετεπείσθης καὶ σύ, Μάρκε! ἀνεβόησεν ὁ Δοὺξ εἰς τόνον ἀμφίβολον μεταξὺ σπουδαίου καὶ

ἡμετέρων γνωματεύουσιν, ἀναφέροντες τὴν ἐκ τοῦ Σ υ ν ο φ ρ υ ο ω ἐτυμολογίαν τοῦ Κοραῆ), ἀλλ' εἰσχωρεῖ μεταφορά. Ὁ Γαζῆς εἰς τὸ Λεξικόν του ἀνεδείχθη τῶν ἄλλων λεξικογράφων ἐπιτυχέστερος. Ἄλλως τε, ἡ λέξις τῆς χυδαίας συνηθείας Σ ο ῦ φ ρ α φαίνεται ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῆς μᾶλλον ἀρχαιότυπος τῆς Τ σ ύ π η ς· εἶναι βεβαίως τοσοῦτον ἀρχαία τὸν σχηματισμόν, ὅσον ἡ Σ ῦ φ α ρ αὐτή. Συμπεραίνομεν δὲ τοῦτο ἐκ δύο τεκμηρίων ἀναντιῤῥήτων, διασωθέντων εἰς τὴν κοινὴν λέξιν αὐτήν· πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ληκτικοῦ στοιχείου ρ, ὅπερ διετηρήθη καὶ εἰς τὴν περιπέτειαν τῆς μεταθέσεως, ἐνῷ οὐδαμοῦ τῆς Νεοελληνικῆς ἐσώθη ὡς τοιοῦτο, οὐδὲ εἰς τὴν Τ σ ύ π α ν αὐτήν· δεύτερον δὲ ἐκ τῆς πρώτης συλλαβῆς, ἔνθα τὸ υ προφέρεται ὡς δίφθογγος ου. Ἐάν, λοιπόν, ὡς εὐλόγως ἐντεῦθεν ἐξεικάζομεν, ἐὰν ἡ Σ ο ῦ φ ρ α ἔχῃ τὴν αὐτὴν παλαιότητα καὶ πρεσβυγένειαν τῆς Σ ῦ φ α ρ τίνος ἕνεκεν, ἐν ἐλλείψει τῆς δευτέρας ταύτης, δὲν θέλομεν ἀποθησαυρίσει καὶ μεταχειρισθῇ τὴν πρώτην, ἤδη καθιερωμένην ἐν τῇ παγκοίνῳ τοῦ γένους συνηθείᾳ, οὐ μόνον εἰς σχῆμα πρωτότυπον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἔτι παράγωγα, ἀπαραμιλλήτως ἐμφαντικά;

γελοίου, όστις εμετρίασε του προσώπου του την κατήφειαν. « Ω του θαύματος! και σύ, Μάρκε, μετά των *Μαρκολίνων* ! Δεν ήθελον το πιστεύσει ποτέ ».

— « Meglio tardi che mai, απήντησε διαρρήδην ο Σύμβουλος. Τα παθήματα, μαθήματα. — Αλλ' ας αφήσωμεν τας ρητορικάς παρασιωπήσεις. Αίσθημα δυσάρεστον βαρύνει σήμερον την ψυχήν μου. Θέλεις να παραλάβης του αισθήματος αυτού την ομολογίαν και ως πολιτάρχης άμα και ως πνευματικός ,

Ο Γραδίνικος επένευσε μετά προθυμίας.

— « Γαβριήλ! έκραξε τότε ο Φραδέλος στραφείς πρός τον φίλον του Λαβούδον, όστις συνδιελέγετο μετά του Μάρκου Γραδινίκου ολίγα βήματα μακράν, Γαβριήλ, ελθέ ταχέως! — Δέχθητι δύο συγχρόνως ομολογήσεις, Γαληνότατε, προσέθηκεν είτα, τον λόγον αποτείνας πρός τον Δούκα. Ο Λαβούδος και εγώ συμμετέχομεν καθόλου των αυτών φρονημάτων ».

— « Μία μόνη ψυχή εις δύο σώματα », προσέθηκεν ούτος προσελθών.

— « Επειδή δε όσον ταχύτερον η αμαρτία εξομολογείται, τόσον καλλήτερα και διά τον πνευματικόν και διά τον αμαρτωλόν, παραλείπων τα προοίμια, συμπτύσσω την γνώμην εμού και του Γραβριήλ εις ολίγας λέξεις. — Πείρα δεκάμηνος απέδειξεν, ότι λαός, υπό χρονίας δουλείας εκβαρβαρωθείς, απροετοιμάστως και διά μιάς δεν ανεγείρεται εις περιωπήν ελευθερίας. Επενοήσαμεν μίαν Κρήτην αυτόνομον, αλλ' ως βλέπεις, δεν εδημιουργήσαμεν, ή Άδου και Κολάσεως αυτονομίαν. Κατεβάλομεν τον τύραννον. Αξιόλογα! Αλλά τί εντεύθεν; Αντ' αυτού κατεστήσαμεν τοσούτους τυράννους όσοι μεταξύ ημών φιλοχρήματοι, φιλόδοξοι, πλεονέκται, λαοπλάνοι. Η αναρχία πασιφανώς εκορυφώθη. Διατί δε των πραγμάτων μεταβληθέντων, δεν θα μεταβληθώσι και αι γνώμαι; Υπό της σημερινής μάλιστα καταπτοηθέντες σκηνής, προδρόμους καταστροφών τραγικωτέρων, εγώ και ο Λαβούδος συνωμολογήσαμεν την ανάγκην θεραπείας τινός αμέσου και ριζικής . . . . Ιδού το μυστικόν μας εν ολίγοις ».

— « Τίνα θεραπείαν επενοήσατε; » ηρώτησεν ο Γραδίνικος ανήσυχος.

— « Την επανέλευσιν των Ενετών! » εξεφώνησαν ταυτοχρόνως και μετά ζωηρότητος οι δύο φίλοι.

Ο Δούξ εσπαράχθη, ως υπό ηλεκτρικής ωθήσεως. Μετά τινα παύσιν, καθ' ήν εφάνη την απόκρισιν αναλογισθείς.

— « Τέκνα μου! » είπεν, ελπίζω ότι αστεΐζεσθε.

— « Ότι σπουδαιολογούμεν μετά πάσης φρενός και καρδίας, υπέλαβεν ο Φραδέλος, και δεν ασεβούμεν, αστεϊζόμενοι περί πραγμάτων ούτως αξιολόγων, τούτο προκύπτει εκ της δε της επιστολής.

Επί προσκλήσει του γέροντος, ασθενούς όντος την όρασιν, έλαβε και ανέγνω το γραμμάτιον ο Λαβούδος. Δι' αυτού, ο πρώην Δούξ, νυν δε δεσμώτης, Λεονάρδος Δάνδολος, προέτρεπεν εκ της φυλακής *τον φίλτατόν του Γραδίνικον* ν' απονείμη εις τ' απόρρητα του κομιστού πλατυτάτην ευλάβειαν και εμπιστοσύνην.

— « Ως βλέπω, προεβιβάσατε τους σκοπούς σας αρκετά, είπε θαρραλεώτερον ο Δούξ. Έχετε λοιπόν και ετέρους πνευματικούς, πλην εμού και του Δανδόλου! »

— « Όχι· αλλ' αμφιβάλλεις, ότι θέλουσιν ακολουθήσει την γνώμην μας οι περισσότεροι; »

— « Αφού λοιπόν, ανέκραξε τότε ο Γραδίνικος, τους δύο φίλους αναλαβών εκατέρωθεν εκ του βραχίονος, και χαμηλώσας την φωνήν, αφού λοιπόν ούτως έχουσι τα πράγματα, τί δεν συγκαλούμεν τους ομόφρονας εις βουλήν, όπως συνδιασκεφθώμεν περί του πρακτέου; »

— « Τουτ' αυτό και ημείς θέλομεν, τούτο και ημείς ποθούμεν, ομοθυμαδόν απεκρίθησαν οι δύο. Αλλά φοβούμεθα το μέγα της πρωτολογίας πρόσκομμα. Τίς εξ ημών απάντων θέλει θαρρήσει να λάβη την πρωτολογίαν; »

— « Ο γεραίτερος· εγώ αυτός, υπέλαβεν ο Δούξ. Δεν εξέλιπε καθόλου το θάρρος μου εις υπηρεσίαν και σωτηρίαν της πατρίδος. Δεκτής δε γενομένης της προτάσεως, εγώ αυτός θέλω μεταβή εις Ενετίαν».

— « Προδότα! ανεκραύγασεν ο Φραδέλος μεγαλοφώνως. Σοί απέσπασα το προσωπείον! Αλλά δεν θέλεις, όχι, δεν θέλεις εξανδραποδίσει και ημάς και τα τέκνα μας! Λάβε από τούδε την πρωτολογίαν, ήν έλαβες και ότε συνέταξας της Δημοκρατίας το Καταστατικόν! »

Άμα δε τη προσφωνήσει ταύτη, ο εβδομηκοντούτης Γραδίνικος ετύφθη παρά την καρδίαν θανατηφόρω μαχαιριδίου πληγή. Ει και τρωθείς καιρίως, επειράθη να συλλάβη του δολοφόνου την δεξιάν. Η παραξιφίς όμως του Λαβούδου, πατάξασα δεύτερον και τρίτον, κατέβαλεν άφωνον αυτόν χαμαί. Έμεινεν εις την καρδίαν του θύματος διά του ξιφιδίου προσηλωμένον το γραμμάτιον του πρώην Αρμοστού.

Μεταξύ των πολλών, οίτινες επήλθον εις την τραγικήν σκηνήν, έτυχε και ο Λεονάρδος Γραδίνικος Καλλέργης, εις των 25 της Συντακτικής Επιτροπής, ανεψιός δε του δολοφονηθέντος. Ιδών ούτος τον θείον κείμενον κατά γης, και πνέοντα τα λοίσθια εις αίματος ρύακα, έσπασε την μάχαιραν, και ώρμησε κατά των φονέων. Αλλά, κωλυθείς παρά του Ιαννάκου Ρίτσου, και το εμπηχθέν γραμμάτιον αναγνούς, έθηκε πάλιν την μάχαιραν εις τον κολεόν. — « Άλλο λοιπόν δεν με λυπεί, ανεκραύγασε, το πρόσωπον από του σφαγέντος αποστρέψας, ή ότι ο προδότης ωνομάζετο Γραδίνικος! »

Προδότην ωσαύτως, πρό πεντήκοντα ετών περίπου (1310), προδότην και οι συνωμόσαντες Κουϊρίνοι, Θειόπουλοι, Βαδουέροι εκάλεσαν τον Δούκα Ενετίας Πέτρον Γραδίνικον, καθ' ού και διήγειρον στάσιν φοβεράν εν τη μητροπόλει. Αλλ' ο Δούξ ούτος, μάλλον φιλόπατρις του ομοτίμου και ομεπω-

νόμου του Μαρίνου, τὴν σκευωρίαν προανακαλύψας τῶν ἀρχόντων, ἀντέταξεν ὅσας εἶχε δυνάμεις εἰς τὴν ἐκραγεῖσαν στάσιν, ὥστε ἐκ τῶν ἐναντίων αὐτοῦ ἄλλους μὲν κατετρόπωσεν, ἄλλους δ' ἐξώρισεν, ἄλλους δὲ παρέπεμψεν εἰς τὸ ξίφος τοῦ δημίου. Τότε δὲ καθιδρύθη καὶ ἡ περιβόητος ἐκείνη Ἀνακριτικὴ Ἐπιτροπὴ, ἥτις ἔκτοτε ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Δεκαμελὲς Συμβούλιον* (Consejo de' X) ἐπλήρωσε τρόμου τὴν πολιτείαν· ἀρχὴ μυστηριώδης καὶ ἡγεμονική, κατὰ μίμησιν τῆς ὁποίας οἱ ἀριστοδημοκράται τοῦ Χάνδακος συνέστησαν τὸ *Δεκαμελὲς συμβούλιον* τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου (1).

Τῇ ἐπαύριον, 15 Ὀκτωβρίου 1363, ὁ κώδων τοῦ Ἁγίου Τίτου, σύμβολον εὐαρέστων ἀναμνήσεων, ἐσήμανεν εἰς ῥυθμὸν πένθιμον δύο κηδείας ταὐτοχρόνους τὴν τοῦ Καλλέργου, καὶ τὴν τοῦ Γραδινίκου. Τὰ ἐντάφια τοῦ πρώτου ἔτυχον τιμῆς μεγάλης, πανδήμου συντριβῆς. Ἐξεφωνήθη καὶ λόγος πανηγυρικώτατος ἐπὶ τοῦ τάφου του. Δὲν ἠκολούθησαν τὸ λείψανον τοῦ δευτέρου, ἢ τὰ μελανειμονοῦντα τέκνα καὶ οἱ συγγενεῖς. Εἷς δὲ μόνος ἱερεὺς ἀνέγνω τὴν Νεκρώσιμον Ἀκολουθίαν, καὶ ἔχρισεν ἐλαίῳ τὰ βλέφαρα τοῦ Δουκός, αὐτὸς ὅστις πρό τινων ἑβδομάδων, εἰς τὴν κατάραν κατὰ τοῦ φθορέως τῆς ἰδίας θυγατρὸς συμπεριέλαβε καὶ Δοῦκα καὶ Δημοκρατίαν.

Ἀντὶ δὲ τοῦ Μαρίνου, πολιτάρχης αὐθημερὸν ἀνηγορεύθη ὁ Μάρκος Γραδίνικος, ὁ καὶ Spiritolo (Πνευματώδης) παρονομασθεὶς, ἀνὴρ θρασὺς, εἰς τὴν ὀχλοκοπίαν ἔκδοτος, ἑταῖρος δὲ τοῦ Φραδέλου καὶ τοῦ Λαβούδου (1).

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

(1) Daru, Hist. de Venise, L. VIII.

(1) Συντριβμήθη οὗτος εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον μετὰ τῶν 24 μελῶν τῆς Συνταχτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ο ΥΠΟΧΟΝΔΡΙΑΚΟΣ.

—ooo—

Διήγημα ἱστορικόν.

Ἡ ὑποχονδρία, ἀσθένεια παράδοξος, ὁμοιάζει πολὺ τὸν Ἰανὸν ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶχε δύο πρόσωπα, τὸ μὲν νεανικὸν καὶ ἱλαρὸν, τὸ δὲ γηραιὸν καὶ στρυφνόν. Καὶ αὐτὴ ἐπίσης διπλῆν ἔχει τὴν ὄψιν, κωμικὴν καὶ τραγικήν, κατὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ πάσχοντος. Οἱ φλεγματικοὶ ἢ μελαγχολικοὶ αἰσθάνονται βαθυτάτην θλῖψιν, ἀηδίαν τῆς ζωῆς, καὶ ἀκράτητον ῥοπὴν πρὸς πᾶσαν ἰδέαν ἀποτρόπαιον καὶ ἀπελπιστικήν. Εἶναι μισάνθρωποι, ὑπερβολικοὶ καὶ ἀθεράπευτοι μεμψίμοιροι. Πολλάκις δὲ καὶ μεγάλοι νόες κατακυριεύονται ἀπὸ τὴν νόσον ταύτην, τῆς ὁποίας τὸ δηλητήριον ἀναφαίνεται καὶ εἰς αὐτὰ αὐτῶν τὰ συγγράμματα. Ὁ Ῥουσσὼ (Ἰω. Ἰάκωβος), ὁ Κούπερ, ὁ Βάϋρων ἦσαν ὑποχονδριακοί. Ἡ νόσος αὐτὴ τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνὸς ἐγέμισε τὰς ἐρήμους ἀναχωρητῶν, ὑπηγόρευσε τὰ πλεῖστα τῶν συστημάτων τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀσκητῶν, ἐφεῦρε τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν καὶ τὰς πυράς της, καὶ ἐνίοτε ἐτόνισε τὴν φωνὴν τῆς θεᾶς τῆς ποιήσεως. Σπανιώτατον εἶναι νὰ θεραπευθῇ ἡ ὑποχονδρία. Ναὶ μὲν κατορθόνομεν ἐνίοτε νὰ διασκεδάζωμεν πρὸς ὥραν τὰ νέφη τὰ σκοτίζοντα τὸν νοσοῦντα· ἀλλὰ νὰ ἀποσπάσωμεν ὁλοσχερῶς αὐτὸν ἀπὸ τὴν θλῖψιν ἥτις προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀτελῆ ὀργανισμόν του, νὰ τὸν ἀναγεννήσωμεν, νὰ τὸν κατορθώσωμεν νὰ ἀγαπήσῃ τὴν ζωήν, τοῦτο ὑπερβαίνει καὶ τὰς δυνάμεις, καὶ τὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὰ μέτα παντὸς ἰατροῦ.

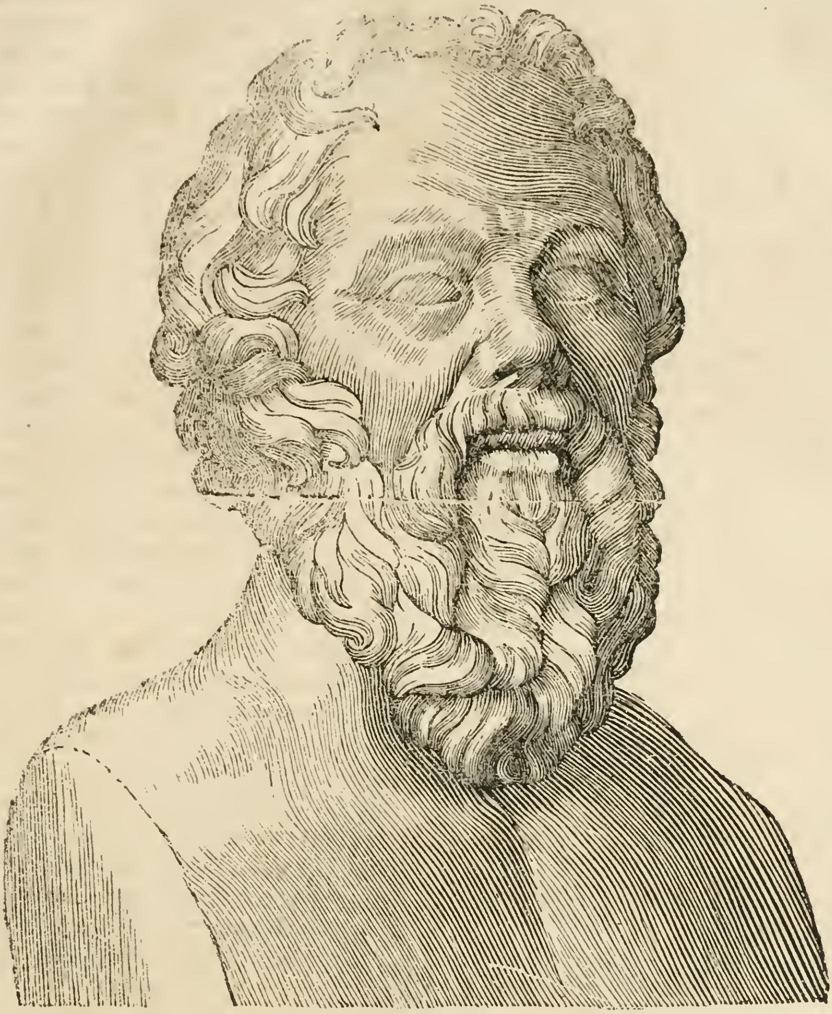
Ὁμολογῶ ὅτι ἡ φαιδρὰ ὑποχονδρία θεραπεύεται ἐνίοτε· διότι, ἐὰν φέρ' εἰπεῖν πάσχῃ αὐτὴν αἱματώδης τις ἢ χολερικός, εὔρωστος ἢ ἔνθερμον ἔχων τὴν κρᾶσιν, ἀντὶ τῶν ζοφερῶν φαντασιοκοπιῶν τοῦ μελαγχολικοῦ, εὑρίσκεις εἰς αὐτὸν παραδόξους, κωμικωτάτας, γελοίας, ἀλλὰ μικρὸν διαρκούσας. Δὲν ἐνθυμεῖσθε (α) ἐκεῖνον ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι μεταμορφωθεὶς ἐγένετο προχοῒς τεΐου; Στρογγυλίζων τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, καὶ στηρίζων τὴν παλάμην ἐπὶ τοῦ ἰσχίου, ἐσχημάτιζε τὴν λαβὴν τοῦ ἀγγείου· τείνων δὲ τὴν δεξιάν, παρίστα τὴν ῥώγαν, ἤ, ὡς λέγομεν σήμερον, τὴν μύτιν αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο φαιδρὸς ὑποχονδριακός· ἰδέα παράδοξος κατέβη εἰς τὴν κεφαλήν του, ἰδέα ἐκμηδενίσασα καὶ αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις του.

Πολλὰς τοιαύτας ἀσθενείας ἔτυχε νὰ ἴδω, πάντοτε δὲ ἐχούσας τὰ αὐτὰ συμπτώματα· ἡ πεποίθησις τοῦ πάσχοντος εἶναι ἀκλόνητος· ἐὰν δὲ θελήσῃς νὰ τοὺς θεραπεύσῃς σὲ μισοῦσιν ἀπὸ καρδίας. Ἐξάγουσι δὲ παραδοξώτατα ἀλλὰ λογικώτατα συμπεράσματα ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν των· ἐκεῖνος, παραδείγματος χάριν, ὅστις ἐνόμιζεν ἑαυτὸν προχοΐδα, ἔτρωγε πρῶτον φύλλα τεΐου καὶ μετ' αὐτὰ ἔπινε ζεστὸν νερὸν διὰ νὰ τὰ ζεματίσῃ.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν τοιούτων ἀσθενειῶν ὅσας εἶδον, θὰ διηγηθῶ μίαν, ὄχι τὴν μᾶλλον παράλογον ἢ θαυμασίαν, ἀλλὰ τὴν μᾶλλον ἀξιοσημείωτον. Ὁ ἥρως τοῦ ἀνεκδότου ἦτο ἄνθρωπος εὐφυέστατος καὶ σοφὸς συγγραφεύς. Ἂν καὶ ἀπέθανε πρὸ πολλοῦ, δὲν λέγω ὅμως τὸ ἀληθὲς ὄνομά του· ἀλλ' εἶμαι βέβαιος ὅτι ὅλοι οἱ φίλοι του θὰ τὸν ἐννοήσωσι, διότι πολλάκις ἐκίνησεν ὅλων ἡμῶν τὸν γέλωτα διὰ τῶν παραδοξολογιῶν του.

Τὸν Νικόδημον εἶχε προικίσει ἡ φύσις μὲ σπάνια πλεονεκτήματα· τὸ ἦθός του ἦτο ἦθος σοφοῦ, καὶ εἰς τὸ πρόσωπόν του ἔβλεπες ζωγραφημένην εἰρωνείαν δηκτικήν, καὶ διάθεσιν ἱλαρότητος τὴν ὁποίαν κυρίως διήγειρον αἱ γελοῖαι τῶν ἄλλων ἐλ-

(α) Ἴδε Πανδ. φυλλάδ. 23, σελ. 610.



Σωκράτης.

Ἐκ τῶν τοῦ Πολυτεχνείου, ἴδε σελ. 45.

λείψεις. Ὁσάκις οἱ μαῦροι καὶ μακροβλέφαροι ὀφθαλμοί του προσηλοῦντο ἐπάνω σου, σὲ εἰδοποίει ὅτι ἀκαταμάχητος εἶναι ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιῤῥοή του ἐπὶ σέ. Ναὶ μὲν οἱ ἀνώμαλοι χαρακτῆρες τοῦ προσώπου του, αἱ πυκνόταται ὀφρῦς του, αἵτινες ἐξέχουσαι ἀξιοσημειώτως ἐδείκνυον τοὺς ὀφθαλμούς του ὡς κεκλεισμένους ἐντὸς δύο σπηλαίων, τὰ ἐξωγκωμένα χείλη, ἡ τρίπηχυς ῥίς, τὸ ἄνισον καὶ λόφους ἐξανθοῦν μέτωπόν του, ἐπροκάλουν τὸν γέλωτά σου· ἀλλὰ τὸ ὀξύτατον καὶ πνευματωδέστατον ἅμα δὲ καὶ σαρκαστικώτατον βλέμμα του, κατέστελλεν ἀμέσως αὐτὸν εἰς τὰ χείλη σου. Ἦτο δὲ καὶ πλούσιος, ἄγαμος, συστηματικός, ὁρμητικὸς καὶ ἀχαλίνωτος τὰ πάθη, ἀκάματος καὶ ἐπίμονος σπουδαστής, εὐερέθιστος, καὶ μισάνθρωπος τὴν καρδίαν, ἀλλὰ χαρίεις ἐξωτερικῶς. Δὲν ἐμειδία ποτε, ἀλλ᾽ ἐπάλαιε πρὸς τὴν ἱλαρότητά του· καὶ συστέλλων τὸ μέτωπον, τὰ χείλη καὶ τὰς ὀφρῦς, ἀλλ᾽ ἀδυνατῶν καὶ ν᾽ ἀμαυρώσῃ τὴν λάμψιν τῶν ὀφθαλμῶν του, καθίστα κωμικωτάτην τὴν ὄψιν του. Ὡμοίαζε τὸν Μῶμον. Καὶ τὰ εὐφυέστερα, καὶ τὰ δηκτικώτερα λόγιά του ἐπρόφερε μὲ τόνον ψαλμῳδίας καὶ συντριβῆς· ἦτο ἀξιόλογος σύντροφος, τοῦ ὁποίου ἡ σκυθρωπότης σ᾽ ἐτρόμαζε μὲν κατὰ πρῶτον, ἀλλ᾽ οὗτινος οἱ χαριεντισμοὶ ἐπερχόμενοι ἀλλεπάλληλοι ὡς ἀπροσδόκητοι ἀστραπαί, σὲ κατεγοήτευον μετ᾽ ὀλίγον. Καὶ δὲν ἐμειδία, ὡς προεῖπον, ποτέ· ἐνίοτε ὅμως τὰ χείλη του διεῤῥήγνυντο παραδόξως, ἀλλ᾽ ἀμέσως κλειόμενα ἐτήρουν βαθυτάτην σιωπήν. Οὕτω πρὸ τῆς καταστροφῆς καὶ μετ᾽ αὐτὴν τὰ πάντα εἶναι ἥσυχα καὶ ἀτάραχα. Ἐὰν κατὰ τύχην δὲν τὸν ἔβλεπες ὅτε συνέβαινε τὸ μέγα καὶ σπάνιον τοῦτο γεγονός, δὲν ὑπωπτεύεσο ὅτι πρόσωπον τόσῳ ἀλλόκοτον ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ γελάσῃ.

Καὶ τίς δὲν ἐγνώρισε τὰ παράδοξά του; τίς δὲν ἐγνώρισε τὸν ἔρωτά του πρὸς τὸ τέϊον, τὴν σιωπὴν καὶ τὴν θερμάστραν, ἢ τὰς ὥρας ὅσας ἐπερῶμεν τὸ ἑσπέρας μὲ αὐτόν, ἀτενίζοντες σιωπηλοὶ ἀλλήλους, πίνοντες σιωπηλοὶ τέϊον, καὶ σιωπηλοὶ ἀ-

περχόμενοι μετὰ τὴν βοὴν ταύτην συναναστροφήν; Τίς δὲν τὸν εἶδεν ὅτε, ἀκούων νέον τινὰ γνώριμόν του ὁμιλοῦντα μεγαλοφώνως, ἐσηκόνετο αἴφνης, καὶ θρηνωδῶς σχεδὸν λέγοντα *φεύγω*, ὡς καὶ τῷ ὄντι ἔφευγεν ἀφίνων τοὺς ξένους του μόνους; Ὅλοι ὅσοι ἀναγνώσωσιν ἐν Λονδίνῳ τὴν περιγραφὴν ταύτην, θὰ ἐνθυμηθῶσι τὸν φίλον μου Νικόδημον, τὰς φαντασιοκοπίας, τὴν μάθησιν, τὸ πνεῦμα, τὴν ἀσχημίαν καὶ τὴν φιλοσκωμμοσύνην του.

Μίαν τῶν ἡμερῶν βλέπω εἰς τὸ δωμάτιόν μου τὸν μαῦρον ὑπηρέτην του ἐνῷ ἡτοιμαζόμην νὰ ἐξέλθω· τὸ πρόσωπόν του ἦτο ἠλλοιωμένον, τὴν δὲ τρακατρυπικὴν ὁμιλίαν του καθίστα ἀκατάληπτον τρόμος του.

— Ὢ . . . ἀφέντη . . . γιατρό, γιατρό . . . ἀφέντη ἐμένα . . νὰ ἔλτη νὰ δῆ . . κακὰ τὸ ἐδικό μου ἀφέντη . . . πολὺ κακά !

— Δὲν καταλαμβάνω τί μὲ λέγεις· ὁμίλησε ἀργότερα καὶ καθαρώτερα· βιάζομαι.

— Νά . . . ἀφέντη μου πολὺ κακά . . . ἀλλόκοτο ἀφέντη . . . κεφάλι γυρίζει. . . .

— Πῶς ; ὁ κύριός σου ;

— Ναί, ἀφέντη μου . . . . γιατρό . . . κεφάλι γυρίζει . . . .

Καὶ ἔπληττε τὴν κεφαλὴν μὲ τὰς χεῖρας ὁ μαῦρος.

— Τώρα καταλαμβάνω, ἀπεκρίθην πλησιάσας καὶ ἐγὼ τὴν δεξιὰν εἰς τὴν κεφαλήν· ἐγύρισε τὸ κεφάλι του.

— Ναί, ναί, γιατρό . . . κεφάλι γυρίζει ἐδικό μου ἀφέντη . . . ἀλλόκοτο !

— Καὶ πῶς τὸ ἠξεύρεις ; ποῦ εἶναι τώρα;

— Κρεββάτι . . . . ξαπλωμένο . . . . καλήτερα κομμάτι . . . μὰ κεφάλι γυρίζει.

— Καὶ πῶς τὸ ἠξεύρεις ὅτι ἐγύρισε ;

— Τὸ ἀφέντη λέγει . . . Γιώργη, Γιώργη ! κεφάλι δικό μου γυρίζει.

Μὲ ἦλθεν εὐθὺς ἡ ἰδέα ὅτι θὰ παρεφρόνησεν ὁ Νικόδημος· ἠπόρουν ὅμως πῶς ὡμολόγησεν εἰς τὸν ὑπηρέτην του ὅτι ἐγύριζεν ἡ κεφαλή του. Ἐν τοσούτῳ ἐξηκολούθησα τὰς ἐρωτήσεις μου.

— Ἐτρελάθη, λοιπὸν ὁ κύριός σου ; δὲν ἠξεύρει τί κάμνει ;

— Ὄχι . . . τρελὸ ἀφέντη δικό μου . . . μὰ κεφάλι γυρίζει . . . .

Καὶ λαβὼν τὴν κεφαλήν του μὲ τὰς δύο χεῖρας τὴν ἐγύριζεν ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ὡς νὰ ἤθελε νὰ τὴν ἀποσπάσῃ, νὰ φέρῃ τὸν πώγωνα εἰς τὴν ῥάχιν, καὶ νὰ μεταμορφωθῇ ὡς τις τῶν κολασμένων ἐκείνων τοῦ Δάντε, οἵτινες ἔχοντες τὸν τράχηλον ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς ῥάχεως, ἔστρεφον τὰ ὀπίσθια πρὸς τοὺς ἄλλους ὁσάκις ἔπρεπε νὰ ὁμιλήσωσι μετ' αὐτῶν.

Ἐξεκαρδιζόμην ἀπὸ τὸν γέλωτα βλέπων τὰ ἀλλόκοτα σχήματα τοῦ μαύρου, ἂν καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ καταλάβω καλῶς τοὺς λόγους του· τὸν παρήγγειλα δὲ νὰ ὑπάγῃ ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν κύριόν του ὅτι φθάνω ἐντὸς ὀλίγου. Ἐνῷ δὲ διευθυνόμην εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐσκεπτόμην τί ἄρα ἔπαθε. Μὴ τῷόντι παρεφρόνησεν, ἢ μὴ ἁπλῶς ἐστραγγούλισε τὸν λαιμόν του, ἢ μὴ ἠσθένησεν ἀληθῶς, ἢ μὴ ἦτο ἀποτέλεσμα ὑποχονδρίας ; διότι, ὡς καλῶς τὸν ἐγνώριζα, ἂν καὶ ποτὲ δὲν μὲ παρεπονέθη, ὁ ὀργανισμός του ἦτο ὑποκείμενος εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην νόσον. Τέλος παντων ἔφθασα· ὁ Γεώργιος μὲ ἀναγγέλλει, καὶ ἄνευ ἀργοπορίας εὑρίσκομαι παρὰ τὴν κλίνην τοῦ οἰκοδεσπότου. Τὰ ἐν τῷ κοιτῶνι ἦσαν, ὡς καὶ πάντοτε, ὅλως εὔτακτα· μόνον τὰ παράθυρα ἦσαν κλειστὰ διὰ νὰ μὴ εἰσέρχεται πολὺ φῶς. Ὁ ἀσθενής, ὡς ἔκρινα ἀπὸ τὴν ἀταξίαν τῆς κλίνης, ἐπέρασεν ἀνήσυχον νύκτα· εἶχε τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὸν ἀριστερὸν ὦμον καὶ παραχωμένην εἰς τὸ προσκέφαλον· ἡ ὠχρότης τοῦ προσώπου του ἦτο τοσαύτη, ὥστε κατεταράχθην· αὐτὸς δὲ χωρὶς διόλου νὰ κινηθῇ μὲ ἠτένιζεν.

— Ἰατρέ μου, ἀγαπητέ μου ἰατρέ, εἶπεν ἐπὶ τέλους, τί τρομερὸν πρᾶγμα ! τί δεινοτάτη θέσις ! Δὲν εἶναι ἀποτρόπαιον ;

— Τρομερόν, δεινότατον, ἀποτρόπαιον ! ποῖον ; ἠρώτησα ; τί ἔπαθες, εἶσαι ἄῤῥωστος ;

— Ἂν εἶμαι ἄῤῥωστος ! . . . Καὶ ἐσιώπησε . . . Σήμερον τὸ πρωΐ, περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν ᾐσθάνθην τὸ πρῶτον σύμπτωμα.

— Ἐάν, φίλε μου, μὲ ὁμιλῇς μὲ αἰνίγματα, δὲν θὰ ἠμπορέσω οὔτε νὰ σ' ἐννοήσω, οὔτε νὰ σὲ ἰατρεύσω.

— Τὴν ὀγδόην ὥραν, ἐξηκολούθησε χωρὶς κἂν νὰ προσέξῃ εἰς τὴν ὁμιλίαν μου. Δὲν εὑρίσκεις τὸ πρᾶγμα περίεργον καὶ ἄξιον νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ἰατρικῶν σου παρατηρήσεων ; Πῶς σ' ἐφάνην ὅταν ἐμβῆκες εἰς τὸν κοιτῶνά μου ; Σὲ ἦλθεν ὄρεξις νὰ γελάσῃς ἢ νὰ μὲ λυπηθῇς ; Χάριν περιεργείας σὲ ἐρωτῶ.

— Ἐγὼ δὲ σ' ἐρωτῶ ἂν μ' ἔκραξες ἐδῶ διὰ νὰ ἀστεϊσθῇς. Ἔχω πολλὰς ἐργασίας, φίλε μου, καὶ μή με ἀπασχολεῖς εἰς μάτην.

— Σὲ ἀπασχολῶ εἰς μάτην ! χωρατεύεις ; Δὲν ἔχεις 'μάτια; Ἐτυφλώθης σήμερον ; Δὲν βλέπεις τὴν παράδοξον, τὴν τρομερὰν μεταμόρφωσίν μου ; δὲν τὴν βλέπεις ;

— Βλέπω ὅτι τὰ λόγιά σου εἶναι λόγια τρελοῦ ἢ θερμασμένου. Δός με τὸ χέρι σου.

— Ἐγὼ τρελός ! Μὰ τὴν πίστιν μου σὺ εἶσαι τρελός, ἢ τοὐλάχιστον ἦλθες νὰ μὲ ὑβρίσῃς.

— Νὰ σὲ ὑβρίσω !

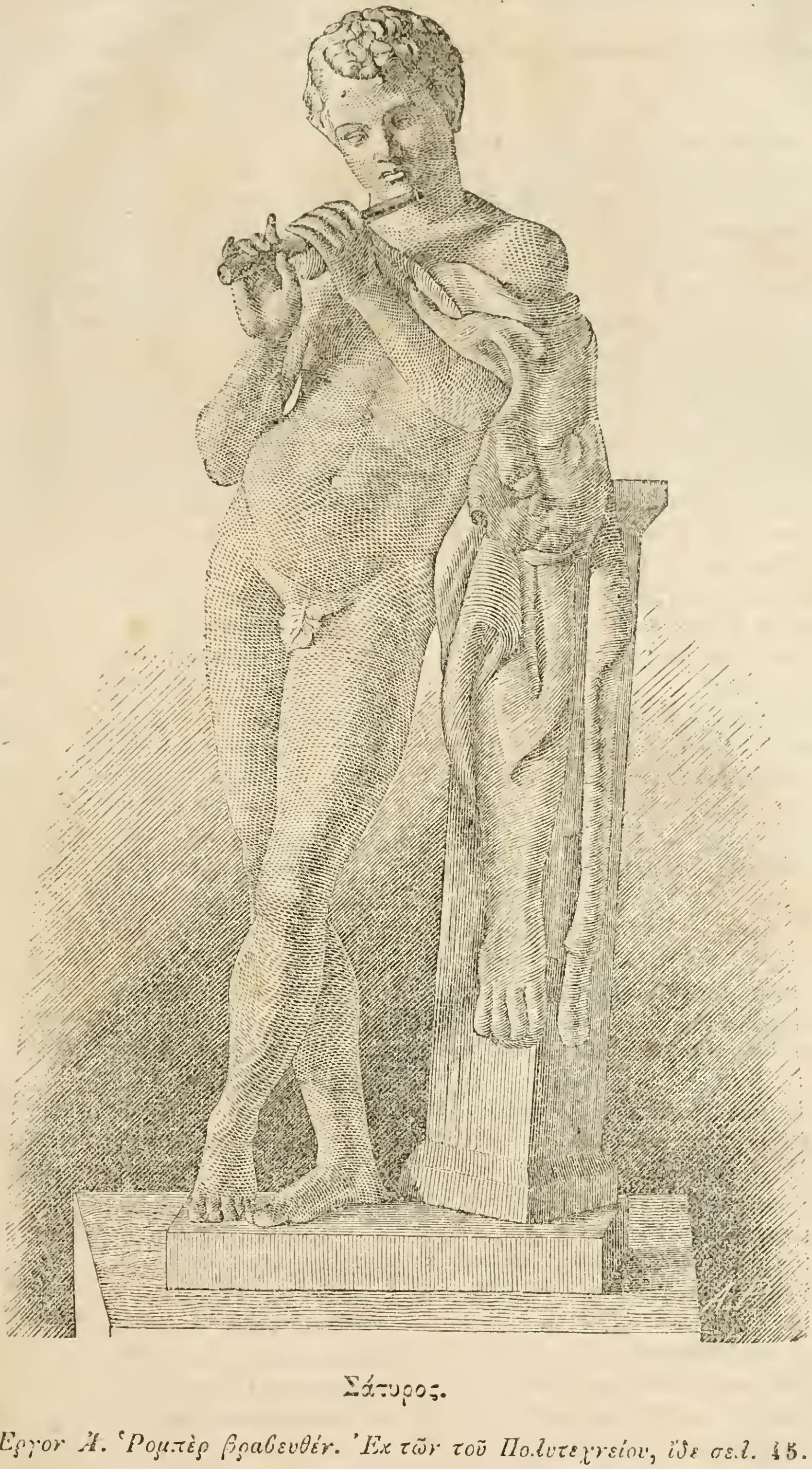
— Δὲν βλέπεις τὴν κεφαλήν μου.

— Τί ἔπαθε ;

— Δὲν βλέπεις ὅτι δὲν εἶναι πλέον εἰς τὴν θέσιν της, ὅτι ἐγύρισε ;

Καὶ ταῦτα λέγων πλήρης ὀργῆς, μὲ ἠτένιζεν ἀσκαρδαμυκτί· τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἠμπόρεσα νὰ μὴ καγχάσω.

— Ἂ! ἂ ! εἶπον, δὲν μ' ἔτυχε ποτὲ ἄῤῥωστος τόσον ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ περιγράφῃ τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας του . . . Ἐγύρισεν ἡ κεφαλή σου ! τὸ εἶδα ἅμα ἐμβὰς ἐδῶ.



Σάτυρος.

Ἔργον Α. Ῥομπὲρ βραβευθέν. Ἐκ τῶν τοῦ Πολυτεχνείου, *ἴδε σελ.* 15.

— Ἰατρέ! σὲ παρακαλῶ μὴ ἀστειότητας! Καιρὸς παντὶ πράγματι. Δὲν ἀνέχομαι νὰ μὲ περιγελᾷς. Δὲν εἶναι ἀρκετόν, ἐξηκολούθησε κλαίων, τὸ βάσανόν μου;

Ἐγὼ δὲ καθήσας παρὰ τὴν κλίνην,

— Διηγήθητί με, εἶπον, τί ἔχεις;

Ὅτε ἤκουσε τὴν ἐρώτησίν μου ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξησεν ἡ ὀργή του ὥστε ἀναπηδήσας ἔκραξε·

— Τί ἔχω; τί ἔχω; θέλεις νὰ μὲ τρελάνῃς; Δὲν βλέπεις τί ἔχω; δὲν βλέπεις ὅτι τὸ κρανίον μου ἤλλαξε θέσιν; ὅτι τὸ πηγοῦνί μου ἐπῆγεν εἰς τὴν ῥάχιν μου; ὅτι εἰς τὸν τόπον τοῦ λάρυγγός μου ἦλθεν ὁ τράχηλος, καὶ εἰς τὸν τόπον τοῦ τραχήλου ὁ λάρυγξ, καὶ ὅτι τὸ μέτωπόν μου ἐγύρισεν ὀπίσω, καὶ τ' ὀπίσω ἐμπρός; Τρομερόν! τρομερόν!

Εἶπε καὶ ἔκρυψε τὴν κεφαλὴν μὲ τὰς σινδόνας,

ἐγὼ δὲ ἐξεκαρδιζόμην γελῶν· ἀλλ' ἀνακύψας ἔτι μᾶλλον θυμωμένος·

— Ἰατρέ, ἀνέκραξεν, εἶναι καιρὸς νὰ χωρισθῶμεν.

— Καὶ διὰ τί;

— Διότι μὲ ὑβρίζεις.

— Ἀλλά, φίλε μου, σὲ εἶπα ὅτι οὔτε σὲ ὑβρίζω, οὔτε θέλω νὰ σὲ δυσαρεστήσω.

— Καὶ διὰ τοῦτο ξεκαρδίζεσαι, ἐνῷ σὲ παρεκάλεσα νὰ ἔλθῃς νὰ σὲ συμβουλευθῶ διὰ τὸ τρομερώτερον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ τις νὰ πάθῃ εἰς τὸν κόσμον; Δὲν βλέπεις τὸ δυστύχημά μου! Ἐνῷ τὸ χρέος σου εἶναι νὰ θεραπεύῃς τοὺς ἀσθενεῖς, σὺ γελᾷς! Σ' ἐρωτῶ λοιπόν· θέλεις νὰ μὲ θεραπεύσῃς; θὰ τελειώσῃς τὰ ἄνοστά σου γέλοια; ἢ ἀποκρίσου με, ἢ φύγε.

Ἐνόησα τότε ὅτι ὡμίλει σπουδάζων, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐδίσταζε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπειλήν του· ἦτο πρόδηλον ὅτι στιγμιαία ἀλλ' ἀκάθεκτος παραφροσύνη τὸν ἐκυρίευσε. Διό, ἀντὶ ἀντιλογίας, ἀπεφάσισα νὰ παραδεχθῶ ὅ,τι μοὶ ἔλεγε· καὶ καταστείλας τὸν γέλωτά μου, ἤλλαξα καὶ ἦθος καὶ φωνήν, καὶ μὲ σοβαρότητα ἀπήντησα·

— Τώρα ἐννοῶ, φίλε μου, τί τρέχει.

— Δόξα σοι ὁ Θεός!

— Ὅταν ἐπρωτοεμβῆκα παρετήρησα τὸ δυστύχημα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια αὐτὴ εἶναι σπανιωτάτη καὶ παράδοξος δὲν ἐπίστευσα ὅτι ἦτον ἀληθινή, ἀλλ' ὅτι ἀστειεύεσο.

— Ἀστειευόμην!

— Καὶ ὅτι ἐγύριζες τὴν κεφαλήν σου διὰ νὰ γελάσῃς μαζῆ μου.

— Τί τὴν ἐγύριζα! ὁ ταλαίπωρος! Ἐγύρισε μόνη της.

— Πιστεύεις ὅτι ἐγύρισε μόνη της;

— Ἂν τὸ πιστεύω!

— Μήπως καὶ ἀνακατόνεται ὀλίγον καὶ ἡ φαντασία σου . . .

— Νόστιμος εἶσαι· ὑποθέτεις λοιπὸν ὅτι θέλω νὰ στραβολεμιάσω μόνος μου, καὶ νὰ δυστυχήσω ἐπὶ ζωῆς μου;

— Δὲν λέγω αὐτό· ἐξ ἐναντίας βλέπω νέον φαινόμενον . . . ἀνωμαλίαν . . . Τφόντι τὸ περιστατικὸν εἶναι σπανιώτατον . . . ἀλλ' ὄχι καὶ ἀνύπαρκτον. Ἐνίοτε βαρὺ ὄνειρον ἔχει τοιαῦτα ἀποτελέσματα.

— Μήπως καὶ μ' ἐκλαμβάνῃς, ἰατρέ, διὰ παιδί; Νομίζεις ὅτι δὲν ἐννοῶ ὅτι ὁμιλεῖς μὲ εἰρωνείαν; Καὶ ὅμως ἀπατᾶσαι, καὶ ἔχεις ἄδικον περιγελῶν με. Λυπήσου με τὸν δυστυχῆ. Τὸ λογικόν μου δὲν πάσχει, συλλογίζομαι καλήτερα παρ' ἄλλοτε· ἔχω ὅλας μου τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, καὶ διὰ τοῦτο αἰσθάνομαι ὅλην τὴν δεινότητα τῆς ἀσθενείας, τῆς ὁποίας τὴν θεραπείαν ἀνκθέτω εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐπιστήμην σου. Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀληθέστατον· ἡ ἀθλία κεφαλή μου ἐγύρισε.

— Τὸ βλέπω, ἀπεκρίθην μὲ φωνὴν κλαυθμηράν· ἀφοῦ, ὡς λέγεις, τὸ νόσημα εἶναι ἀληθέστατον, πρέπει νὰ προλάβωμεν τὰ ἀποτελέσματά του. Πρέπει νὰ βάλωμεν τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των· δὲν ἀπελπίζομαι.

— Αἰωνίως εἰρωνεύεσαι, ἰατρέ· σὲ λέγω. . .

— Ἔλα, φίλε μου· ἀντὶ νὰ θυμόνῃς, πληροφόρησέ με καλήτερα πῶς ἔγεινεν αὐτὴ ἡ ἀλλοίωσις· ποῖα τὰ πρῶτα συμπτώματα· εἶχες πόνους; ἠσθάνθης τὸ κρανίον σου περιστραφὲν μὲ ὁρμὴν εἰς τὸν λαιμόν σου, ἢ τὸ παράδοξον αὐτὸ φαινόμενον ἦλθεν ἀργὰ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον;

— Ἄκουσε. Τὴν νύκτα ἢ μᾶλλον περὶ τὰ ἐξημερώματα, εἶδα εἰς τὸν ὕπνον μου ὅτι ἤμην εἰς τὰς Βαρβάδας νήσους, ὅπου, ὡς ἠξεύρεις, ἔχω κτήματα. Ἔβλεπα λοιπὸν ὅτι ὑπῆγα νὰ τὰ ἐπισκεφθῶ, καὶ ὅτι ἐνῷ εὑρισκόμην μεταξὺ τῶν μαύρων δούλων μου, ἐφύσησε τρομερὸς ἄνεμος ἀνατολικοβόρειος. Δένδρα, ἄνθρωποι, ζῶα, καὶ ἡ γῆ αὐτή, ὅλα ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἔγειναν ἀνάρπαστα. Ἔστρεψα τότε τὴν κεφαλὴν νὰ ἰδῶ τί τρέχει, καὶ ὁ ἄνεμος, φυσήσας σφοδρότερον, ἐστριφογύρισεν, ὡς βλέπεις, τὴν κεφαλήν μου. Ἔκαμα τὰ ἀδύνατα δυνατὰ νὰ λάβῃ τὴν πρώτην θέσιν, ἀλλ' εἰς μάτην. Ὅταν ἐξύπνησα, . . . ἀλλοίμονον . . . ηὗρα γυρισμένην τὴν κεφαλήν μου· παρεκάλεσα τὸν Θεὸν νὰ μὲ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ βάσανον αὐτό, ἀλλ' ὅμως τίποτε! . . Ἆ! ἰατρέ μου. Τί δυστυχία!

— Βέβαια! ἀλλὰ ἔχομεν καὶ τρόπους θεραπείας. Δεῖξαί με τὴν γλῶσσάν σου . . . Στάσου νὰ ἰδῶ καὶ πάλιν τὸν σφυγμόν σου. Ἆ! βλέπω καὶ ἔχεις ὀλίγον πυρετόν . . . Βέβαια, δὲν εἶναι παράδοξον.

Παρετήρησα μετὰ ταῦτα μὲ προσοχὴν καὶ μὲ σοβαρότητα τὸν λαιμόν, τὴν κεφαλήν, τὴν ῥάχιν, τὸ στῆθος του, κατατρίψας πρὸς τοῦτο ἄπειρον ὥραν· ἀλλ' ὅλα ταῦτα ἔπραττα τηρῶν βαθεῖαν σιωπήν, διότι ἐφοβούμην μὴ ἐπανέλθῃ ὁ γέλως, ὁ ὁποῖος περιεφέρετο εἰς τὰ χείλη μου.

— Πῶς ἡ τοιαύτη ἐξάρθρωσις δὲν μ' ἐφόνευσεν; ἠρώτησεν ὁ πάσχων.

— Διότι, ἀπεκρίθην, οἱ χόνδροι εἶναι εὐλύγιστοι.

— Καὶ θὰ ἠμπορῶ νὰ κάμω ὅτι ἔκαμνα ἕως τώρα;

— Ἀπαράλλακτα!

— Φοβοῦμαι μόνον μήπως ἡ θεραπεία εἶναι ἐπικίνδυνος καὶ σκληρά;

Ἀλλ' εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν ἀπεκρίθην, σφίγγων καλὰ τὰ χείλη μου μὴ καγχάσω· ἀνεζήτουν δὲ κατὰ νοῦν τρόπον τινὰ κατάλληλον νὰ θεραπεύσω τὴν τοιαύτην μανίαν. Ἐπὶ τέλους ἀνέκραξα ὡς ὁ Ἀρχιμήδης·

— Εὗρον! . . εὗρον! — Τί; — Τὸ ἰατρικόν.

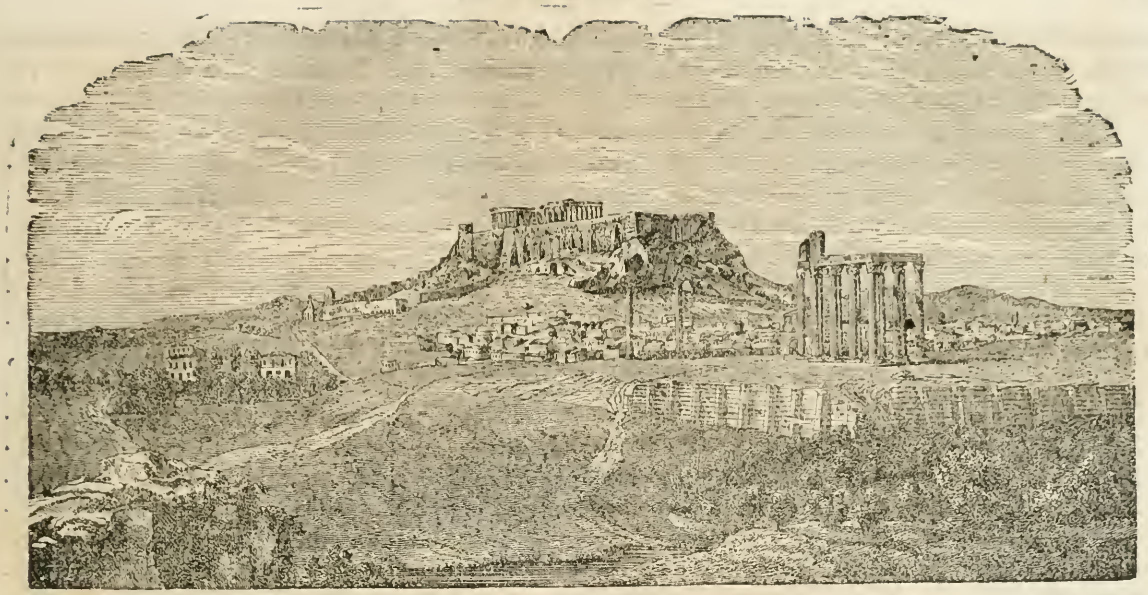
— Ἀληθινά;

— Ἐὰν ὑπάρχῃ ἰατρικὸν ἁρμόδιον δὲν εἶναι βεβαίως ἄλλο· ἡ κεφαλή σου θὰ γυρίσῃ εἰς τὴν τακτικήν θέσιν της.

— Με τὸ ὑπόσχεσαι;

— Ἐγγυῶμαι, φθάνει μόνον ν' ἀκολουθήσῃς τὴν συμβουλήν μου.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 241.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ.

Α'.

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΙΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 138, 139, 140, 141 καὶ 142.)

—

Οἰωνοὶ ἀπαίσιοι ἐπεστάτησαν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας κυβερνήσεως. Πένθος, κατήφεια, δυσελπιστία ἦσαν ἐντετυπωμέναι εἰς ὅλων τὰ πρόσωπα. Ἡ τελετὴ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ δευτέρου Δουκὸς Κρήτης, ἣν ἤθελέ τις νομίσει μᾶλλον ἐπιτάφιον πομπὴν ἢ χαρμόσυνον ὁμήγυριν, διῆλθε δύο φέρετρα, ἀναμνήσαντα τῆς αὐτονομίας τὴν ἐνίδρυσιν, διέβη μεταξὺ δύο *ἐξοδίων*. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν σεισμὸς ἐκλόνησε τὸν Χάνδακα καὶ τὴν Ῥεθύμνην. Τὸ Δουκικὸν Συμβούλιον, εἰς τὸ Παλάτιον τυχόν, ἀνεπήδησεν ἔντρομον ἐκ τῆς ἕδρας του. Ἡ ἀτμοσφαῖρα διὰ μιᾶς κατεθολώθη. Ὑπὸ λαίλαπος αἰφνιδίως διωθηθεῖσαι, φαιαὶ νεφέλαι ἐκάλυψαν τὸν οὐρανόν. Περὶ δὲ τὴν ἑσπέραν ἐξεῤῥάγη ῥαγδαῖος ὑετός, ὅστις ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διαρκέσας, κατεπλημμύρισεν αθεραπεύτῳ ζημίᾳ τῶν ἐγκατοίκων καὶ πόλεις, καὶ κώμας, καὶ ἀγρούς.

Ἀλλ' ὑπάρχουσι θυελλώδεις ψυχαί, εἰς μόνον τὸν κίνδυνον ἀρεσκόμεναι καὶ ἀναῤῥωνύουσαι. Ὁ διάδοχος τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου ἀνέβη τῆς κινδυνευούσης πολιτείας τὸν θρόνον, μεθ' ἧς ἄλλοτε τόλμης ὁ ἀνδρεῖος Μούρτσουφλος, τὴν καθέδραν ἀναπληρώσας τῶν Κομνηνῶν, ἤλπισε νὰ σώσῃ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς προκειμένης ἁλώσεως. Πασίγνωστον ἦτο τὸ ἀδυσώπητον μῖσός του καθ' Ἐνετῶν. Ἀλλὰ φρένες ὑπὲρ τὸ δέον σφοδραί, πάθη βίαια, ὀργὴ ἀμείλικτος ἐπηρέαζον τοὺς λογισμούς του. Ἂν ὁ *Φρόνιμος* προκάτοχός του ἐσκέφθη καὶ προενόησε παραπολύ, οὗτος ἐξ ἐναντίας νεώτερος ὢν τὴν ἡλικίαν καὶ θερμότατος τὸ αἴσθημα, ὡρμήθη συχνότερον ὑπὸ ζήλου πατριωτικοῦ, ἢ ὑπὸ πολιτικῆς συνέσεως. Τί πρὸ πάντων ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀξίαν; Τὸ χάρισμα τῆς εὐγλωττίας· χάρισμα θαυμαστὸν μὲν καὶ λυσιτελὲς ἐν καιρῷ διασκέψεως εἰρηνικῆς, λίαν ὅμως ἐπικίνδυνον ἐν ὥρᾳ στάσεως ἢ ἐμφυλίου ταραχῆς, ὅτε συνήθως ἀρετὴ καὶ ἀγυρτεία, ὅτε φρόνησις καὶ δημοκοπία δυσδιακρίτως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βήματος ἀντιποιοῦνται τοῦ ὄχλου τὴν εὔνοιαν. Ἀκρατὴς ὢν ἐπιθυμίας καὶ ἐστερημένος πείρας ὁ Μάρκος Γραδίνικος, ἐνόμιζεν εὐκατόρθωτα τὰ δυσκολώτερα· ἀλλὰ πρόχειρον ἔχων τὴν πειθώ, μετέδιδε καὶ πρὸς τοὺς ἀπαθεστέρους τῶν ἀκροατῶν τὴν χειμαῤῥώδη φορὰν τῶν διαλογισμῶν του. Καὶ εἶχε μὲν ἀρετὰς ἰδιωτικάς, τὴν γενναιότητα, τὴν αὐταπαρνησίαν, ἐξόχως δὲ τὴν φιλοπατρίαν. Ἀλλά, χωρὶς νουνεχίας καὶ σωφροσύνης, τί ὠφελοῦσι τὰ προτερήματα ταῦτα, μά-

λιστα εἰς τὸ πρωτεῖον τῆς ἀρχῆς; εἰς τί, ἡ εὐφράδεια τοῦ πλοιάρχου χρησιμεύει ἐν καιρῷ τρικυμίας; Πολιτεία κλυδωνιζομένη δύναται ἐνίοτε νὰ σωθῇ ὑπὸ ἀνδρὸς μετριοπαθοῦς καὶ περιεσκεμμένου, εἰ καὶ ἀμβλυτέρου τὴν διάνοιαν· ἀλλ' εὐτολμία ἀσυλλόγιστος, καίτοι ἐπ' ἀρετῆς βεβασισμένη, ἄλλην ἐλπίδα εὐδοκιμήσεως δὲν ἔχει, παρὰ τὴν σφαλερὰν καὶ παράφορον ἐλπίδα τῆς τύχης.

Ἡ Ἐγκύκλιος τῆς Ἐνετικῆς Συγκλήτου, καὶ, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, ἡ συγκαταβατικὴ τῶν ἡγεμόνων ἀπάντησις, ἀπεκήρυττον τὴν αὐτονομίαν τῶν Κρητῶν ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης ὅλης. Ἐντεῦθεν δύο μόνοι ἀπέμενον πρὸς τούτους τρόποι καταφυγῆς· ἡ βοήθεια τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως. καὶ ἡ ἐπέμβασις τῶν Τούρκων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου, οὐδεμία ἐλπίς· διότι ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκ μὲν τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῆς Περαίας ὑπὸ χριστιανῶν στενοχωρούμενος, ἐκ δὲ τῆς ἀπέναντι Ἀσίας καταπιεζόμενος μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ Μωαμεθανῶν, οὔτε μέσα ἐπιτήδεια, οὔτε καιρὸν, οὔτε διάθεσιν εἶχε νὰ ὑποθάλψῃ τοιοῦτον κατὰ τῆς Ἐνετίας ἀντιπερισπασμόν. Περὶ δὲ τῶν Τούρκων, κρείττων ἡ πιθανότης. Οὗτοι ἤθελον προθυμότερον συνδράμει τοὺς κινδυνεύοντας. Οἱ Τοῦρκοι ἀνεδέχθησαν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν ἐκστρατείαν καὶ τ' ἀναλώματα τοῦ ἀγῶνος, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οἱ Κρῆτες ἤθελον μεταταῦτα παραχωρήσει αὐτοῖς τὸ φρούριον καὶ τὰ περιπόλια τῶν Χανίων. Ἀλλὰ τίς ἐνεπιστεύετο εἰς ἀπίστους; ἢ τίς ἤθελεν ἀποτολμήσει νὰ προτείνῃ ὡς ὠφέλιμον καὶ δεκτὴν τὴν ἐπιμαχίαν Μωαμεθανῶν, καὶ τοιαύτην ἰδίως ἐπιμαχίαν; Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τῆς δὲ χρείας κατεπειγούσης ὁσημέραι, οἱ προὔχοντες τοῦ Χάνδακος, τὴν ἐσωτερικὴν ἀταξίαν καὶ τὸν ἔξωθεν κίνδυνον ἐπισταθμίσαντες, ἐβιάσθησαν νὰ ζητήσωσι σύμμαχόν τινα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἧττον προσκεκολλημένον εἰς τὴν φιλίαν τῶν Ἐνετῶν, βοηθὸν ὅσον οἷόν τε τούτοις ἀντιπαθῆ. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοιαύτης συμμαχίας, ἐξ ἧς ἴσως τὰ πάντα ἐξηρτῶντο, πρόθυμοι συμφώνως ἀνεδείχθησαν νὰ προβῶσι καὶ εἰς λυπηρὰς ὑποχωρήσεις, ἂν κατὰ τύχην οὕτως ἤθελον ἀπαιτήσει οἱ ὅροι τῆς εὐκταίας διαπραγματεύσεως.

Τὰ βλέμματα τοῦ Δουκικοῦ Συμβουλίου ἐστράφησαν ἀμέσως πρὸς τοὺς Γενουήτας. Φήμη διέτρεχε τότε τὴν νῆσον ὅτι ὁ Δοὺξ Γαβριὴλ Ἀδόρνος, εἰ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον συντεθεὶς κατὰ Κρητῶν τοῖς Ἐνετοῖς, ὅμως εὐδιάθετος ἐνδομύχως ἦτο νὰ συνδράμῃ τοὺς νησιώτας εἰς τὸν ὑπὲρ αὐτονομίας ἀγῶνα, ἂν ἔστεργον οὗτοι νὰ συνάψωσι στενὰς σχέσεις πιστότητος καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Γενούην, ἂν συγκατένευον ν' ἀφομοιώσωσι τῆς Κρήτης τὴν πολιτείαν πρὸς τὸν τύπον τῆς Χιακῆς πολιτείας τῶν Ἰουστινιανῶν. Ἐνίσχυον δὲ τὴν φήμην ταύτην μυστικαὶ πραξικοπίαι συσταθεῖσαι μετὰ τῶν ἐν Χίῳ Γενουητῶν. Τρεῖς κορυφαῖοι τῆς *Μαόνας* (1) ἀποσταλέντας πρὸ τεσσάρων μηνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατώρθωσαν νὰ λάβωσι παρὰ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου Χρυσόβουλον, δι' οὗ ἡ Βυζαντινὴ μοναρχία ἀνεγνώριζε καὶ ὡμολόγει τὴν ἐπὶ τῆς Χίου ἡγεμονίαν τῶν Ἰουστινιανῶν, μὴ ἐπιφυλαττομένη εἰς ἑαυτὴν, ἢ τὸν εὐτελέστατον φόρον πεντήκοντα ὑπερπύρων (7 Ἰουνίου 1363) (1). Ἂν λοιπὸν καὶ οἱ Κρῆτες, ὡς οἱ ἄρχοντες τῆς Μαόνας, ἐπετύγχανον νὰ σχηματίσωσι πολιτείαν ἀνεξάρτητον, τεθειμένην ἔνθεν μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίσημον τοῦ αὐτοκράτορος ὁμολόγησιν, ἐκεῖθεν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Γενουητῶν, ; δὲν ἤθελον ἆρά γε ἀπαλλαχθῆ ἅπαξ καὶ διὰ πάντοτε ἀπὸ πάσης ἀπειλῆς, ἢ προσβολῆς ὑπὸ τῆς πρώην μητροπόλεως; Καὶ ἂν ἐξ ἐπιμέτρου, οὕτως ἤδη τὴν ἰδίαν πολιτείαν διοργανώσαντες, συνέδεον φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς ἐν Χίῳ Μαονεῖς, δὲν ἤθελον τάχα καταστήσει τῶν δύο συναφομοιωμένων Ἑλληνικῶν νήσων τὴν δύναμιν ἐπίφοβον πρὸς τὸ ἐν Ἀνατολῇ ἐμπόριον τῶν Ἐνετῶν; Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς πολιτείας τῆς Μαόνας καὶ τῆς ἐνεστώσης Κρητικῆς πολιτείας ἐλογίσθη ἀσήμαντος καὶ ἀνεπαίσθητος. ; Ποῦ ἐναπετίθετο εἰς Χίον ἡ ἡγεμονικὴ ἀρχή; Ἐν τῷ συλλόγῳ τῶν εὐγενῶν. Ὡσαύτως καὶ εἰς Κρήτην. Ἀντὶ τοῦ Δουκὸς καὶ τῶν δέκα συμβούλων του, ἐκράτει εἰς Χίον τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας εἷς Πρίγκηψ μετὰ δώδεκα συμβούλων. Ἀνὰ πᾶσαν δὲ κρίσιμον περίστασιν συνηθροίζετο συμβούλιον εὐγενικόν, συγκείμενον ἐκ τεσσαράκοντα μελῶν, καὶ, προκειμένης συζητήσεως ἔτι κρισιμωτέρας, εἶχε ψήφου δικαίωμα πᾶς ἕκαστος Ἰουστινιανός, συμπληρώσας τὴν ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν. Μία καὶ μόνη δυσκολία ἐπεῖχεν ὁσωσοῦν τὰς εὐχὰς τῶν Κρητῶν ἐν τῇ ἐπόψει τοσούτου κολακευτικοῦ σχεδίου· ἡ ἑτερότης τοῦ δόγματος. Ἐπειδὴ, οὗτοι μὲν εἶχον ἤδη ἀσπασθῆ ὁριστικῶς τὰ δόγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας, οἱ δὲ Γενουῆται τῆς Γενούης, ὡς οἱ Ἰουστινιανοὶ τῆς Χίου, ἐπρέσβευον τὰ τῆς Λατινικῆς. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῆς ἑτεροδοξίας ἐπτόησε τοὺς Κρῆτας ὁ Παπικὸς ζῆλος, ἡ πρὸς τὴν Ἕνωσιν μανία τῶν ἐν Περαίᾳ καὶ Χίῳ καὶ Γενούῃ Ἰταλῶν. Δὲν ἠγνόουν οἱ προὔχοντες τοῦ Χάνδακος, ὅτι ἐνῷ αὐτοί, ἀποτασσόμενοι τῷ λατινισμῷ τῶν προγόνων, ἐνηγκαλίζοντο τὰς παραδόσεις τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Φραγκῖσκος Γαττιλούσιος, τυχοδιώκτης Γενουήτης, καὶ ὄργανον ἐφεξῆς τοῦ Δουκὸς Ἀδόρνου δραστήριον, προέτρεπεν ἀόκνως τὸν αὐτοκράτορα Παλαιολόγον νὰ ὁμολογήσῃ διά τινος Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ σύμβολον τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ παντεξούσιον τοῦ Πάπα. Οὐδὲ ἠγνόουν τὴν ταπείνωσιν καὶ τὰς ἐλεεινὰς περιπετείας τοῦ Ἑλληνικοῦ κλή-

(1) Ἡ λέξις Maona παράγεται κατὰ μαρτυρίαν τῶν Γενουητῶν αὐτῶν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως Μονάς, ἥτις ἐσήμαινε τὴν εἰς ἓν καὶ μόνον ἡγεμονικὸν σωματεῖον ἕνωσιν πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰουστινιανῶν.

(1) Ὅρα τὰ σχετικὰ Χρυσόβουλα εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ Καρόλου Παγάνου «Delle Imprese e del Dominio de Genovesi nella Grecia,» σελ. 127.

ρου εἰς Χίον, τὰς ἐκ πρώτης ἀρχῆς παρὰ τῶν Μαονῶν ἐνεργηθείσας. Οἱ ἰθαγενεῖς Γραικοί, ὑπὸ τῆς συνεχοῦς καταδιώξεως δυσανασχετήσαντες, καὶ ματαιωθείσας ἰδόντες τὰς συνθήκας αὐτῶν μετὰ τῶν ἐπιλύδων Ἰουστινιανῶν, οἵτινες καὶ Λατινεπίσκοπον παρὰ πᾶσαν συμφωνίαν εἰσήγαγον εἰς τὴν νῆσον, καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τούτου καθυπέβαλον τὸν Ὀρθόδοξον Ἀρχιεπίσκοπον, τοσοῦτον ἰλιγγίησαν, ὥστε συναπεφάσισαν ἐν μυστικῇ συνωμοσίᾳ ν' ἀποσφάξωσι τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1347, πάντας ἐν γένει τοὺς Γενουήτας, συναθροισθέντας εἰς τοὺς ναοὺς τῆς πόλεως πρὸς ἀκρόασιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας. Τὸ σύνθημα ἀπεκαλύφθη προλαβόντως, καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐσώθησαν. Ἀλλ' οἱ συνωμόται, αὐτόφωροι συλληφθέντες εἰς συμβούλιον ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, παρεδόθησαν εἰς τὸν βρόχον τοῦ δημίου, πάμπολλοι τὸν ἀριθμόν. Ἀπηγχονίσθησαν δὲ μετ' αὐτῶν καί τινες κληρικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἰθαγενὴς Μητροπολίτης, ἔσχατος τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξίαν ἐν ἐκείνῃ τῇ νήσῳ κατὰ τὴν ἐξῆς κυριαρχίαν τῶν Γενουητῶν (1).

Καὶ ὅμως, αἱ ἀνωμαλίαι αὗται δὲν ἐνέβαλον τοὺς Κρῆτας εἰς ἐσχάτην ἀθυμίαν. Ἤλπισαν νὰ συμβιβάσωσιν ἐπὶ τὸ αἰσιώτερον τά τε πολιτικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Διό, γενικοῦ συμβουλίου κροτηθέντος, ἑβδομήκοντα τέσσαρες ψῆφοι κατὰ μόνων δεκαεννέα ἐκήρυξαν δεκτὴν τὴν πρότασιν τοῦ Δουκὸς Μάρκου περὶ διαπρεσβεύσεως πρὸς τὸν Δοῦκα Γαβριὴλ Ἀδόρνον τῆς Γενούης. Συνεπείᾳ δὲ τῆς ψήφου ταύτης, τρεῖς εὐγενεῖς ἐξελέχθησαν διὰ τὴν ἀποστολήν, ὁ Λεονάρδος Γραδίνικος Καλλέργης, ὁ Λεονάρδος Γραδίνικος Βαράλδος, καὶ ὁ ναύαρχος τῆς Δημοκρατίας Ἰαννάκης Ῥίτσος (2). Ἔλαβον οὗτοι ἔγγραφον ἐντολὴν νὰ περιορισθῶσι κατ' ἀρχὰς μόνην καὶ ἁπλῆν ζητοῦντες τὴν συμμαχίαν. Εἰ δὲ ἡ αἴτησις αὕτη ἀπετύγχανεν, τότε ἤθελον ἐξικετεύσει καὶ τὴν προστασίαν τῶν Γενουητῶν ἐπὶ τῆς *αὐτονόμου* Κρήτης, παραχωροῦντες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τοῖς προστάταις καὶ δικαίωμα ναυσταθμοῦ εἰς ἕνα τῶν λιμένων τῆς νήσου, ἔτι δὲ φόρον ἐτήσιον εὐκαίρως προσδιορισθησόμενον. Ῥητῶς, ἄλλως τε, παρηγγέλλοντο οἱ πρέσβεις *νὰ μὴ συνομολογήσωσι τὴν ἐλαχίστην ὑποχώρησιν, δυναμένην ἐφεξῆς νὰ προσβάλῃ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἀμέσως ἢ πλαγίως τὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀνεξάρτητον ἐνέργειαν τῆς ἰθαγενοῦς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.*

Ἐν τούτοις, ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑνετίας ἐδιδάσκετο παρὰ κατασκόπων περὶ παντὸς κινήματος. Εἰς ἡμερολόγιον, διαπρέπον ἐπὶ μισελληνικῇ λεπτολογίᾳ, κατεμήνυεν ὁ Λατινεπίσκοπος ἢ καὶ Λατινοκατάσκοπος Κορώνης Γεώργιος Μολῖνος, Κρὴς τὴν πατρίδα, καὶ συγγενὴς τοῦ Συμβούλου Γεωργίου, μίαν κατὰ μίαν τὰς ἀλλεπαλλήλους φάσεις τῆς ἐπαναστάσεως. Ἔγραφεν οὗτος πρὸς τὴν Σύγκλητον, ὅτι καθίδρυσαν οἱ ἀποστάται Δεκαμελὲς Συμβούλιον ἐπικρατείας, ὡρισμένον εἰς τὴν προάσπισιν τῆς ἐθνικῆς *ἐλευθερίας* (φράσις ἀξιοσημείωτος), ὅτι δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐξέδωκε ψήφισμα, ἐπιβάλλον τὸν θάνατον καθ' οἱουδήποτε ἐτόλμα νὰ προτείνῃ εἰρήνην μετὰ τῆς Ἑνετίας, ἢ καὶ συνδιαλλαγήν. Ἔγραφεν, ὅτι Μαρῖνος ὁ Γραδίνικος, ὁ καὶ *Φρόνιμος* παρονομασθείς, ἀνεδείχθη ὁ πάντων μωρότερος ἐξομώσας, δημοκοπίας χάριν, τὴν λατινικὴν πίστιν, καὶ συνεπιβουλεύσας μετὰ τοῦ Καλλέργου τὴν ζωὴν παντὸς εὐγενοῦς μὴ ἀκολουθήσαντος τὴν μωρίαν του. Ἔγραφεν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνταρτῶν, αποσκιρτήσαντες ἤδη τῆς ἀρχοντικῆς προδοσίας, διὰ τὴν ἐκραγεῖσαν ἀναρχίαν, συνέλαβον σκοποὺς διαλλακτικωτέρους πρὸς τὴν μητρόπολιν, ὅθεν οἱ περὶ τὸν Γραδίνικον ἐρεθισθέντες, ἄλλους μὲν ἐξώρισαν, ἄλλους δ' ἔθαψαν εἰς σκοτεινὰς φυλακάς. Ἔγραφεν, ὅτι ὁ Καλλέργης ἐκρημνίσθη παρὰ τοῦ Δουκὸς ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ Παλατίου, ὡς συλλαβὼν τὴν ἰδέαν νὰ ἰδιοποιηθῇ τῆς νήσου τὴν ἡγεμονίαν, τοῦθ' ὅπερ ἐπέφερε ταχέως καὶ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ τοῦ Δουκός· τέλος πάντων ἔγραφεν, ὅτι, μετὰ τὸν θάνατον τούτου καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ διαδόχου του, τρεῖς ἀπόστολοι ἀπέπλευσαν ἐσπευσμένως εἰς Γένουαν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐπικαλεσθῆναι οὐκέτι τὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ τὴν προστασίαν τοῦ Δουκὸς Ἀδόρνου, ἢ ἄλλως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ὑπεκκαῦσαι τὴν ἀπληστίαν τῶν Γενουητῶν, οὕτω δὲ κινῆσαι μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων Δημοκρατιῶν πόλεμον νέον καὶ πεισματωδέστερον (1). Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Μολίνου συνεφωνει ἀκριβέστατα καὶ πρὸς ὅσα ἄλλα κατεμήνυον κρυφίως οἱ Ἑβραῖοι τοῦ Χάνδακος, ἀντεπιστέλλοντες πρὸς τοὺς ἐν Ἑνετίᾳ ὁμογενεῖς των. Μάλιστα ἐκ τοῦ ὑπομνήματος Ἰουδαίου τινός, Σαμουὴλ Μαυρογονάτου καλουμένου, ἀναφαίνεται σαφέστερον τοῦ Καλλέργου τὸ μηχάνημα. Κατ' αὐτόν, εἶχεν ὁ στρατηγὸς οὗτος σκοπὸν νὰ σφετερισθῇ διὰ τολμήματος αἰφνιδίου τὴν ἀπόλυτον κυβέρνησιν, ὡς ἔπραξε καὶ πρό τινων μηνῶν, ἐν τῷ καταργῆσαι τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν. Κύριος δὲ τῆς Κρήτης γενόμενος, προὐτίθετο παρεξῆς νὰ ὀμόσῃ πίστιν καὶ ὑποταγὴν πρὸς οἱονδήποτε πολιτάρχην Ἀνατολῆς ἢ Δύσεως, χριστιανὸν ἀδιαφόρως ἢ μωαμεθανόν, ἤθελε συγκαταβῇ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν *Δεσποσύνην* του, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν κυβερνητικὴν ἰδιονομίαν τῆς νήσου, μεταστάσης εἰς *Δεσποτάτον* (Despotato). Ἐθάρρυνε δὲ τὰς προσδοκίας του πρόσφατόν τι συμβάν, θορυβοῦν τότε τὴν Ἑλλάδα, ἡ εἰς παρόμοιον σχῆμα Πριγκηπάτου ἀπονομὴ (1357) τῶν Ἑλληνίδων νήσων Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, ἣν ἐποίησεν ἡ βασίλισσα Νεαπόλεως Ἰωάννα πρὸς τὸν μέγαν ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν αὐτῆς Λεονάρδον τὸν Τόκκον. Ὁ δι' ἐπιστολῆς ἀποδηλῶν τὰ Κρητικά, ἐπέραινε τὴν ἔκθεσίν του κατονομάζων

(1) Pagano, Domin. de' Genov. in Grecia, σελ. 129, 130.

(2) Αἱ Ἑνετικαὶ ἱστορίαι δίδουσι πρὸς τὸν Ῥίτσον τὸ ἀξίωμα τοῦ Σοπρακομίτου (Sopraccomito). Ὅρα Tentori, St. Veneta. T. VI. p. 172.

(1) Cappelletti, St. Venez. L. XV. C. XV. p. 376.

ἕνα καθ' ἕνα τοὺς κυριωτέρους ἐνόχους, ἐπιβαρύνων δὲ κατ' ἐξοχὴν τὴν οἰκογένειαν τῶν Γραδινίκων, οὓς ἀπεκάλει *φονικὰς μάστιγας τοῦ βασιλείου*. Οὐχ ἧττον ἀξιομνημόνευτον καὶ τὸ τελευταῖον σχόλιον τῆς καταμηνύσεώς του. Εἰ καὶ δυσάρεστον πρὸς δημόσιον Ἑλληνικὸν, ἀλλ' ἱστορικῇ θωρακιζόμενοι ἀπαθείᾳ, ἀναφέρομεν αὐτὸ κατὰ λέξιν. Νοεῖ πᾶς ἕκαστος ὅτι γράφει κακόδουλος Ἑβραῖος. « Ὑπεσχέθησαν, λέγει, ἐνόρκως καὶ διὰ πάσης ἐπισημότητος τὴν ἀσφάλειαν προσώπων καὶ κτημάτων. Ἀληθές· ὅμως πρὸς τί; Μόνον καὶ μόνον ὅπως, οἱ ἀπάνθρωποι, *ἀσφαλέστερον* εἶτα μᾶς στραγγαλίσωσι, καὶ ἀπογυμνώσωσιν. Οὕτως ὁ δόκιμος κλέπτης ἀποκοιμίζει τοὺς οἰκοδεσπότας διὰ ναρκωτικοῦ ποτοῦ καθ' ἣν νύκτα μελετᾷ νὰ συλλήσῃ τὸν οἶκον μετὰ τῆς συμμορίας του. Ἐγειρόμενοι καθ' ἑκάστην πρωΐαν, ἐρωτῶμεν ἀλλήλους ἂν ἐτοιχοκολλήθη νέος τις φόρος, νεος τις δασμὸς, νέος τις ἔρανος βιαστικός; τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐλωποδυτήθη, ἢ ἐρραπίσθη, ἢ ἐσφάγη; ποῦ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα κατέπεσε τοῦ ὀργιζομένου Σαβαὼθ ὁ κεραυνός; Ζῶντας δὲ εἰσέτι βλέποντες ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα μας καὶ τὰς γυναῖκάς μας, δοξάζομεν ἔντρομοι τὸ θαῦμα τοῦ οἰκτίρμονος Κυρίου, καὶ περιμένομεν τὴν τύχην τῆς αὔριον, ἀριθμοῦντες τὰς ὥρας τῆς ὑπάρξεώς μας οὐκ ἄλλως, ἢ ὡς καταδεδικασμένοι εἰς σφαγήν. Πίστευσον, λοιπόν, εἰς ὅρκους Γραικῶν, ἀναπαύθητι εἰς Κρητῶν ὁμολογίας! Προτιμητέοι χιλιάκις Τοῦρκοι, Τσάκονες, Σαρακηνοί! Οὗτοι, τοὐλάχιστον, τὴν πειρατείαν μετερχόμενοι, δὲν προσποιοῦνται ἱερὰν ἐντολὴν εὐνομίας καὶ δικαιοσύνης· διὸ εὐκόλως δύνασαι νὰ προλάβῃς τὰς κακώσεις των διὰ τῆς φυγῆς. Ἀλλ' οἱ Γραικοί, γένος ἄπιστον, παράνομον, ἐπικατάρατον, nation perfida, scellerata, maledetta, ὁ Γραικὸς ἔχει μὲν εἰς τὸ στόμα τὴν ὑπόσχεσιν τῆς σωτηρίας σου, κρύπτει δὲ πονηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν πρόθεσιν τῆς ἐκδερματίσεως σου. El Grego simula la prava voja de spolparve ».

Πλουσιώτατον ἔλεγεν ἡ κοινὴ γνώμη τὸν Μαυρογόνατον. Ἕνεκα τῆς φήμης ταύτης, ὁ χρυσολάτρης Ἑβραῖος ἐβιάσθη ἐπανειλημμένως νὰ καταβάλῃ ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας ἔρανον χρηματικὸν ἁδρόν. Ἀλλά, πλὴν τῶν ὀδυνηρῶν ἀφαιμάξεων τοιούτου εἴδους, ἔπαθε συγχρόνως καί τι ὀδυνηρότερον ὁ δείλαιος. Μία τῶν ανεψιῶν του, ὑπό τινος Κρητὸς χυδαίου ἁρπαγεῖσα, ἐξώμοσε τὸν ἰουδαϊσμόν, καὶ αὐτοπροαιρέτως ἐβαπτίσθη. Νύμφη δὲ τοῦ ἐραστοῦ γενομένη, ἐνήγαγε τὸν θεῖον εἰς τὰ δικαστήρια, ὡς καταχρασθέντα δῆθεν τῆς πατρικῆς αὐτῆς περιουσίας. Δια τοιούτου μέσου ᾠκειοποιήθη, ἄδηλον εἰ δικαίως ἢ ἀδίκως, τὸ τριτημόριον τῶν γνωστῶν ὑπαρχόντων του.

Ταυτα πάντα προέτρεπον τὴν Ἐνετίαν εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῶν ἐπανακτητικῶν παρασκευῶν. Ἦτο πλέον καιρὸς νὰ δοκιμάσῃ καὶ διὰ πολέμου ἂν ἠδύνατο νὰ χειρώσῃ πάλιν τὴν ἀποξενωθεῖσάν ἀποικίαν.

Διέτριβε τότε εἰς Μεδιόλανα, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἐκεῖ Δουκὸς Βισκόντου, περίφημός τις στρατηγὸς, Λουκῖνος Δελβέρμες ὀνομαζόμενος, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες πατροπαραδότως μετῆλθον κατὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον τὸ ἐπάγγελμα τῶν *Κονδοτιέρων* (Condottieri), εἶδος Ἁρματωλῶν, πωλούντων ἐπ' ἀμοιβῇ τὸ ξίφος καὶ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν τιμὴν πρὸς τὸν μὲν καὶ πρὸς τὸν δέ. Ὁ ἐκ Βερώνης Λουκῖνος Δελβέρμες, πρόγονος στρατηγῶν, διαπρεψάντων ἀκολούθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ΙΔ' καὶ ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ἠξιοῦτο καὶ αὐτὸς ὑπολήψεως προσωπικῆς οὐ τῆς τυχούσης, ὡς ἐμπειροπόλεμος ἅμα δὲ καὶ ὡς συνετὸς περὶ τὰ πολιτικά. Πρὸς τὸν Κονδοτιέρον τοῦτον ἐναπέβλεψεν ἐξ ἀρχῆς ἡ Σύγκλητος. Ὁ Λουκῖνος, ἐπισήμως προσκληθείς, καὶ ἄδειαν λαβὼν ἀπουσίας παρὰ τοῦ κυρίου του, ἀφίκετο μετά τινων ὀπαδῶν εἰς Ἐνετίαν, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1364. Ἦσαν ἤδη ἐκεῖ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐξ ὅλης σχεδὸν τῆς Ἰταλίας συναθροισμένοι πολλοὶ ὑπαρχηγοί, ἐπὶ τούτου κομίσαντες μεθ' ἑαυτῶν στρατὸν ἐπίλεκτον. Τῇ ἐπαύριον τῆς ἐλεύσεώς του ἐτελέσθη ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ Ἁγίου Μάρκου λειτουργία πολυτελής, παρισταμένων τῶν ἀρχηγῶν τῆς Τεσσαρακοντανδρίας (Capi della Quarantia) καὶ τῶν λοιπῶν Πατρικίων. Ὡς δὲ εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Βαλδουΐνου, ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς κατὰ Κρητῶν ἑτοιμαζομένης Σταυροφορίας ὤμοσε γονυπετὴς πίστιν τῷ Δουκί, οὕτω καὶ ὁ Δοὺξ, ἐναλλὰξ τὴν χρυσοΰφαντον τῆς ἀξίας του στολὴν περιβεβλημένος, καὶ φορῶν τὰ κόκκινα τῶν αὐτοκρατόρων μας ὑποδήματα, παρέδωκε τῷ ἀρχιστρατήγῳ τὴν σημαίαν τῆς Δημοκρατίας. Ὁ Δοὺξ Ἐνετίας Λαυρέντιος Κέλσης ἐγίνωσκε καὶ Κρήτην καὶ Κρῆτας ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Διέτριβεν εἰς Χάνδακα, καθὸ ναύαρχος, ὅτε ἀπροσδοκήτως ἀνηγορεύθη πολιτάρχης ὑπὸ δώδεκα πρέσβεων, ἐκεῖ ἀποσταλέντων ὑπὸ τῆς Συγκλήτου. Αὐτόν, οἴκαδε ἐπανακάμψαντα, προσεκύνησαν ὡς Δοῦκα πάντες οἱ πολῖται, πλὴν ἑνός, τοῦ ἰδίου του πατρὸς, ὅστις ἠπείθησε, παραστήσας τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν ἀνωτέραν οἱασδήποτε ἐπιγείου. Ὁ Λαυρέντιος, θεὶς Σταυρὸν ἐπὶ τοῦ κερατοειδοῦς Δουκικοῦ πίλου, ἠνάγκασε τὸν πατέρα νὰ κλίνῃ τὴν λευκότριχα κεφαλήν.

Μεταξὺ τῶν διασήμων προσώπων, ἅπερ ἐκόσμησαν τὴν πομπὴν αὐτὴν διὰ τῆς παρουσίας των, ἐν μέσῳ τῆς τύρβης ἀρχόντων, μεγιστάνων, συμβούλων, πρέσβεων Ἰταλῶν, Γάλλων, Ἱσπανῶν, Γερμανῶν, συνέτυχε καί τις γέρων, κόσμιος τὸ σχῆμα, καὶ εὐπρεπὴς τὴν στάσιν τοῦ σώματος, τὴν δὲ ἡλικίαν ὡς ἑξηκονταετὴς, οὗ ὁ μὲν ἱματισμὸς ὑπέφαινε τὸν κληρικὸν, ἡ δὲ κεφαλὴ ἔφερε παραδόξως δάφνινον στέφανον. Τὸ πρόσωπον τοῦτο τῆς τελετῆς ἐφείλκυε τὸ βλέμμα καὶ τὴν περιέργειαν ἁπάντων. Καί τοι προσκληθεὶς ὁ ξένος παρὰ τοῦ τελετάρχου νὰ λάβῃ θέσιν παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Δουκός, ἀπεποιήθη τὴν μοναδικὴν τιμήν, καὶ ἔστη ἁπλῶς εἰς τὸν πρῶτον στοῖχον τῶν ἀξιωματικῶν, συνδιαλεγόμενος ἐκ διαλειμμάτων πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Πάπα. Πόθεν ἡ μετριοφροσύνη τοῦ γέ-

ροντος; ; Εἶχεν ἆρα τὴν συνείδησιν ἐν ἑαυτῷ, ὅτι ὁ ἴδιός του θρόνος ἦτο λίαν ὑπέρτερος τοῦ Δουκικοῦ ἐκείνου, ὅτι τὸ στέμμα, ὅπερ ἐκαλλώπιζε τοὺς πολιούς του κροτάφους, στέμμα ὄντως ἡγεμονικόν, πεπρωμένον ἦτο νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὸ μεγαλεῖον ὅλων τῶν βασιλέων τοῦ αἰῶνός του; Ἡ τότε Ἰταλία, ἑστία δημοκρατικῆς κινήσεως, κέντρον ἐπιστήμης, ποιήσεως, ὀργασμοῦ διανοητικοῦ, ἡ ἔνδοξος πατρὶς τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Ῥιέντσου εἶχεν εὐφημήσει τὸν ξένον εἰς τὸ Καπετωλεῖον πρῶτον πολίτην Ἰταλόν· αἱ δὲ διάφοροι πολιτεῖαι τῆς χερσονήσου ἐφιλοτιμήθησαν να κυρώσωσι τῆς Ῥώμης τὴν ὁμολόγησιν. Ἔκτοτε πύλαι πόλεων, καὶ θύραι ἡγεμόνων ἠνεῴχθησαν προθύμως πρὸς τὸν ἔξοχον ποιητήν, καὶ ἱστορικὸν, καὶ θεολόγον, καὶ πολιτικόν, τὸν εἰς τὸ λατινικόν του ὕφος μεταδόντα τὴν ψυχὴν, τὴν γλαφυρότητα, τὴν εὐκαμψίαν τῆς ζώσης ἰταλίδος, πρὸς αὐτὸν, ὅστις εἰς τὰς ἀναπτερώσεις τῆς φαντασίας του πρῶτος καὶ μόνος τοῦ νεωτέρου κόσμου συνεπανώρθωσεν ἐν ἁρμονικῇ συγκράσει τρεῖς ἑτερογενεῖς ἰδανικότητας, τὴν ἑλληνικὴν τοῦ Πλάτωνος, τὴν ῥωμαϊκὴν τοῦ Σκηπίωνος, καὶ τὴν ἱπποτικὴν τοῦ χριστιανικοῦ μεσαιῶνος. Ναί, τὴν νοερὰν Ἑλλάδα τοῦ Πλάτωνος. Ἀνέτελλεν εἰς Ἰταλίαν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας μία τις ἰδέα, προωρισμένη βαθμηδὸν ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην νὰ διαδοθῇ, πεπρωμένη νὰ ῥιζοβολήσῃ βαθέως εἰς τὴν γῆν τοῦ πολιτισμοῦ, βαθύτερον τῆς κραταιοτέρας μοναρχίας, ἡ *ἰδέα* αὐτὴ, τὴν ὁποίαν εἴδομεν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐθνότητος ἀγῶνά μας θαυμασίως μεταβεβλημένην εἰς *αἴσθημα* φιλελληνικόν. Ὁ Φραγγῖσκος Πετράρχης, λάτρης τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀναδείκνυται πρῶτος τῶν Εὐρωπαίων *φιλελλήνων*· εἶναι τοὐλάχιστον ὁ ἱδρυτὴς τοῦ *φιλολογικοῦ* τῶν ἑσπερίων ἑλληνισμοῦ· διότι, κατὰ πᾶσαν ἀλήθειαν, ὁ *πολιτικὸς* φιλελληνισμὸς εἶναι προϊὸν μεταγενέστερον, καρπὸς τῆς ἐποχῆς μας. ; Τί, λοιπὸν, ἐπέσυρεν εἰς τὴν εὐκτήριον ἐκείνην τελετὴν καθ' Ἑλλήνων τὸν μαθητὴν τοῦ Λεοντίου, τὸν πλατωνικὸν τῆς Λαύρας ἐραστήν; Ὁ Πετράρχης, καί τοι ἑλληνιστής, καί τοι ποιητὴς ἀλλ' ἦτο πολίτης πάσης Ἰταλικῆς πολιτείας, ἦτο Ἰταλὸς πρὸ πάντων. Ἦτο εἰς ἄλλας λέξεις ζηλωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοσμοκρατορίας τοῦ Πάπα, καὶ τῆς κοσμικῆς τῶν Ἑνετῶν. Οὕτω πως ἀγαπῶσι καὶ οἱ σημερινοὶ Ἄγγλοι τὴν πατρίδα των. Ἕπεται, ὅτι ὁ Πετράρχης φιλῶν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἰταλίας, κατεδίκαζε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Κρητῶν. Ἰδοὺ πῶς ἑρμηνεύεται ἡ ἐν τῷ Ἁγίῳ Μάρκῳ παρουσία του. Ἰδοὺ τί προὐκάλεσε καὶ τὴν παραινετικὴν ἐκείνην ῥητορείαν, ἣν εἰς τὸ τέλος τῆς τελετῆς ἀπέτεινε πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Δημοκρατίας Δελβέρμεν (1). Ἡ προσφώνησις, μνημεῖον περίεργον τῆς ἐποχῆς, συνδέεται τοσοῦτον πρὸς τὸ ἐπεισόδιον τῆς Κρητικῆς αὐτονομίας, ὥστε κρίνομεν καλὸν νὰ μὴ ἀποσιωπήσωμεν αὐτήν. Καταχωρίζομεν λοιπὸν σύντομον ἀπόσπασμα. Ἐξ αὐτοῦ θέλει συμπεράνει ὁ ἀναγνώστης οἷος ὑπῆρξεν ἐν τῇ τάξει τῶν λογίων ὁ ἀφηρημένος τῶν βιβλίων Ἑλληνισμὸς, πρὶν ἢ χείμαῤῥος αἵματος Ἑλληνικοῦ σαρκοποιήσῃ καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Εὐρώπῃ τὰς ἀτμώδεις ἀναμνήσεις τῆς πατρίου ἱστορίας μας.

(1) Ἡ προσφώνησις αὕτη συνεχωνεύθη ἀκολούθως παρὰ τοῦ Πετράρχου εἴς τινα συγγραφὴν ἐπιγραφεῖσαν· « De officio et virtutibus Imperatoris ».

« Ἀγῶνα ἀμφίβολον, (εἶπεν ὁ Πετράρχης πρὸς τὸν Λουκῖνον) δεινὸν ἀγῶνα ὑποδύῃ, πορευόμενος εἰς Κρήτην, νῆσον δευτέραν τὸ μέγεθος μετὰ τὴν Τρινακρίαν, νῆσον τοῦ *ἡμετέρου* πελάγους περίφημόν τε καὶ ἰσχυρὰν, νῆσον ἑκατόμπολιν τὸ πάλαι, ἔνθα τὰ βασίλεια καὶ ὁ τάφος τοῦ Διός, ἔνθα ὁ τρομερὸς Μινώταυρος καὶ ὁ ἀδιέξοδος Λαβύρινθος ἐμυθολογήθησαν. Ἐκ τῶν *ἡμετέρων* νήσων, νομίζω, οὐδεμία ἀπέχει τοσοῦτον τῆς ἠπείρου. Πέλαγος ἀπέραντον πανταχόθεν, καὶ ἀλίμενοι αἰγιαλοί. Οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς παιπάλιμοι, πανοῦργοι, ψεῦσται, κατὰ μαρτυρίαν οὐ μόνον τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων ποιητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐξελέγχοντος αὐτοὺς ἐν τῷ ῥητῷ· «*Ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί*» (1). Ἄνθρωποι κατὰ πάντα νωθροί, πρόθυμοι δὲ μόνον καὶ ἐγρήγοροι εἰς τὴν ἀπάτην· ἔμπειροι εἰς πᾶν εἶδος μηχανοῤῥαφίας, συνειθισμένοι εἰς τὴν μοχθηρίαν καὶ τὸ κακοῦργημα· ἐκ μακρᾶς μὲν ἕξεως ἐπιῤῥεπεῖς εἰς οἱανδήποτε παρανομίαν, νῦν δὲ ἀποτεθηριωμένοι ὑπὸ τῆς ἀφηνιάσεως τοῦ συνειδότος, καὶ ὑπὸ ἀπελπισίας. Οἷοι δὲ οἱ κάτοικοι, τοιοῦτος καὶ ὁ τόπος, ὀρεινὸς, δύσβατος, ἀλσώδης, ἄνυδρος. Οἱ μὲν ἀγροὶ αὐτῆς αὐχμηροί, τραχεῖς, ἀνώμαλοι, αἱ δὲ ὁδοὶ σκολιαὶ, περίπλοκοι, καὶ εἰς ἐνέδρας ἐπιτήδειαι.— Ἐὰν, ὃ μὴ γένοιτο, τύχῃ σοι δυσπραγία τις εἴτε περὶ τὴν ὑποχώρησιν, εἴτε περὶ τὴν πρόβασιν τοῦ στρατοῦ· ἐὰν προσκόψῃ ἡ πορεία σου εἰς φραγμοὺς πετρώδεις, ἢ ἐμπόδια λιμναῖα, ἢ νῶτα θαλάσσης (Carcer œquoreus!), μὴ φοβοῦ, ἀλλ' ἀνάστηθι μεγαλοψύχως, καὶ βῆθι ὡρίμῳ τῇ σκέψει! Πρᾶξον, κατὰ τὸ ἔθος σου, νίκησον, μιμούμενος αὐτὸς σεαυτόν! Μνήσθητι δὲ συγχρόνως καὶ τῶν προγονικῶν κατορθωμάτων, ὧν τὴν γνῶσιν θέλεις πορισθῇ ἐξ ἀναγνώσεως, ἢ ἐξ ἀκροάσεως! Μὴ λησμονήσῃς, ὅτι ἡ νῆσος αὐτὴ, πρὸς χείρωσιν τῆς ὁποίας σπεύδεις, εἰ καὶ πλουσιωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα τὸ πάλαι παρὰ τὸ νῦν, ὅμως ἐξ ἐπιδρομῆς προχείρου κατενικήθη ὑπὸ τοῦ Μετέλλου, ὅστις ἔκτοτε προσωνομάσθη *Κρητικός*. Εἴθε, καὶ σὺ, νικητὴς τοῦ προκειμένου ἀγῶνος ἐξελθὼν, εἴθε κληρονομήσῃς τὴν ἔνδοξον αὐτὴν ἐπωνυμίαν! »

Πέντε σχεδὸν αἰῶνες χωρίζουσι τὸν ποιητὴν Πετράρχην ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ Βυρῶνος. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος, ἔκδοτος μόνον εἰς ὀνειροπολήματα *κλασικὰ*, παραδίδει εἰς τὴν μάχαιραν ἀμαθοῦς καὶ μισθοφόρου στρατηγοῦ τὴν ἐλευθερίαν λαοῦ, Ἑλληνικὸν ὄνομα φέροντος. Χριστιανικώτερος

(1) Ἐπιστ. πρὸς Τίτ. Α'. 13.

τὸ αἴσθημα, καὶ συνεπέστερος τὴν γνώμην ὁ *ῥωμαντικὸς* τῶν ἡμερῶν μας Ἑλληνισμὸς, σπεύδει πλήρης ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν γῆν τῶν μαρτύρων, ὅπως αὐτοπροσώπως συναγωνισθῇ καὶ συναποθάνῃ μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ Ἑλληνικῆς ἐξαγοράσεως.

Συμπληρωθέντων ἐν Ἐνετίᾳ τῶν πολεμικῶν παρασκευασμάτων, ὁ Δελδέρμες εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐφρόντισεν ἢ εἰς τὸν ἀπόπλουν τῆς ἐκστρατείας. Τὴν Τρίτην τῆς Διακαινησίμου παρέταξε καὶ ἐπεσκέψατο ἑξακισχιλίους ἐπιλέκτους, οὓς ἔθηκεν ἡ Δημοκρατία ὑπὸ τὰς διαταγάς του· μετέπειτα δ' ἐξέτασε τὰς τριήρεις, τὰς ναυτικὰς ἑτοιμασίας, τὰ πληρώματα ἐν τῇ συνοδίᾳ τοῦ Δουκὸς αὐτοῦ καὶ τῶν δύο συμβοηθῶν του, Λαυρεντίου τοῦ Δανδόλου, καὶ Πέτρου τοῦ Μωροζήνου. Τὸ ἐρετικὸν τοῦ στόλου συνετίθετο ὑπὸ μισθωτῶν Ἰταλῶν, Δαλματῶν, Ἰλλυριῶν· οἱ Ἕλληνες ἀπεκλείσθησαν ὡς ὕποπτοι. Καὶ ὁ μὲν Δομήνικος Μικέλης διωρίσθη ναύαρχος τοῦ στόλου· πέντε δ' ἐπίτροποι πληρεξούσιοι, ὁ Τρηβιζάνος, ὁ Μοτσενῖγος, οἱ δύο Κουΐρῖνοι, καὶ ὁ Ἰουστινιάνης, διετάχθησαν, κατὰ τὸ σύνηθες, νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πόλεμον καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Ἐνετικὴν Κυβέρνησιν. Ἡ μεγάλη ἐκστρατεία ἀπέπλευσεν ἐν μέσῳ ἐπευφημιῶν ζωηροτάτων τῇ 10 Ἀπριλίου. Διέκρινε τῆς Ἴδης τὴν κορυφὴν μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιπέντε ἡμερῶν, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐγκαθωρμίσθη παρὰ τὸ ἀκρωτήριον *Φρασκιαν*, κείμενον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ῥιζοκάστρου.

Ὡς ἔμαθον οἱ τοῦ Χάνδακος τὴν ἄφιξιν τῶν τριήρεων, ἐάσαντες χαίρειν ἔριδας καὶ συζητήσεις, παρεσκευάσθησαν μετὰ σπουδῆς πολλῆς εἰς τὴν ἄμυναν. Τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Λουκίνου ἦτον ἐπεξειργασμένον, καὶ ἐπικεκυρωμένον ὑπὸ τῶν ἐμπειροτέρων τῆς Ἰταλίας ὁπλαρχηγῶν. Κατ' αὐτὸ, ὁ μὲν ἀρχιστράτηγος ὤφειλε νὰ στενοχωρήσῃ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ ξηρᾶς, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ Στρομβόλου ὄρους, ὁ δὲ ναύαρχος, εἰσορμιζόμενος εἰς τὴν Δίαν, ἔδει συγχρόνως νὰ πολιορκήσῃ αὐτὴν καὶ τὰ παράλια ἀπὸ θαλάσσης. Περὶ τὴν προοιμιώδη λοιπὸν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου κατεγίνετο τῇ 7 Μαΐου ὁ Δελδέρμες, αὐτοπροσώπως ἐπιστατῶν τῇ ἀποβιβάσει τῆς στρατιᾶς, ὅτε οἱ κάτοικοι καιροφυλακτήσαντες, ἐτύγχανον νὰ δώσωσιν ἔναρξιν εἰς τὰς ἐχθροπραξίας. Ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ στόλου, συγκειμένου ἐκ τριάκοντα, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ τεσσαράκοντα νηῶν, ὁ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας καὶ ἀρχιστράτηγος Φραγκῖσκος Μουδάτσος, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ πεντακισχιλίους στρατιώτας, ἐκίνησεν αὐθημερὸν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Συνεξήρχοντο δὲ αὐτῷ δύο ἐπίτροποι, οἱ ἀδελφοὶ Τῖτος καὶ Γεράρδος Βενιέραι. Οἱ Κρῆτες, νυκτοπορήσαντες, ἔφθασαν εἰς Φρασκίαν τὴν ἐπομένην πρωΐαν. Ἀπὸ δὲ τῆς σκοπιᾶς τοῦ Ἁγίου Παύλου ἰδόντες τοὺς Ἐνετοὺς ποιοῦντας ἀπροφυλάκτως τὴν ἀπόβασιν, καὶ μηδεμίαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ὑποπτεύοντες ἐπίθεσιν, ἐπέπεσαν ἐξ ἀπροόπτου ἐφ' ὅσων εἶχον ἤδη σκηνώσει παρὰ τὸν αἰγιαλόν. Ἡ αἰφνίδιος ἐπιβολὴ ἐπήνεγκε ζημίαν ἐπαισθητὴν πρὸς τὸν Δελδέρμεν, ὅστις παρ' ὀλίγον ἠχμαλωτίζετο. Κατέσφαξαν οἱ Κρῆτες εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Ἀρμυροῦ ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους Ἰταλοὺς, ἐξ ὧν ἀξιωματικοὺς οὐκ ὀλίγους, τοὺς ὁποίους ἀνηλεῶς ἠκρωτηρίασαν· πλὴν δὲ τούτου συνέλαβον λάφυρα καὶ πολεμεφόδια, καὶ πλείονας ἔτι τὸν ἀριθμὸν ἀπήγαγον εἰς τὰ ἐνδότερα δεσμίους.

Ἀτυχὲς τοῦ πολέμου τὸ προοίμιον· ὁ κακὸς ὅμως τῶν ἀποβατηρίων οἰωνὸς δὲν ἠλάττωσε τὸ θάῤῥος τοῦ Λουκίνου. Περάνας εἶτα προσεκτικώτερον τὴν ἀποβίβασιν, καὶ τὸν ζῆλον τῶν ὀπαδῶν Romano more ἀναθερμάνας δι' ὑποσχέσεων ἀποζημιώσεως ὑπερβαλλούσης, ὥδευσεν εἰς Χάνδακα πανστρατιᾷ, ὅπου ἤδη ἀπηυθύνετο μετὰ τῶν τριήρεων καὶ ὁ Μικέλης. Τὸ πλεῖστον τοῦ Κρητικοῦ στρατοῦ ὀπισθοπορήσαν, ἐστάθμευε παρὰ τὴν φαραγγώδη δίοδον, ἥτις χωρίζει τοὺς δύο νομοὺς τοῦ Ῥιζοκάστρου καὶ τοῦ Χάνδακος. Ἐκεῖ ἡ κρίσιμος καὶ ἀποφασιστικὴ μάχη περιεμένετο, παρὰ τὰς ὄχθας ποταμοῦ τινος, ἴσως τοῦ σήμερον καλουμένου Γαζῆ, ἢ Ζεσέρ, εἰς τόπον δύσβατον καὶ πετρώδη. Διὸ ὁ Μουδάτσος, τὸ σπουδαιότατον ὑπερτιμήσας τῆς θέσεως, τοὺς μὲν πέριξ βράχους κατέβαλε, τὰς δὲ ὀχυρωτέρας κορυφὰς ἐξησφάλισε, πρὸς ἀποκώλυσιν τῆς ἐχθρικῆς διαβάσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκῖνος, ἑτέρωθεν, πεποιθὼς ὅτι, ἂν ἐπετύγχανε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸν φραγμὸν αὐτὸν, κύριος ἐγίνετο ἐντὸς ὀλίγου τῆς πρωτευούσης, ἀπεφάσισε *Ῥωμαΐκῇ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἢ νὰ νικήσῃ, ἢ ν' ἀποθάνῃ κατὰ τὴν συμπλοκὴν*, paratus in suo militari imperio aut vincere, aut mori (φράσις τοῦ πανηγυριστοῦ Πετράρχου). Πρὶν ἢ, ὅμως, προσκαλέσῃ τὴν κρίσιμον σύγκρουσιν, εὔλογον ἔκρινε, παρακινηθεὶς μάλιστα ὑπὸ τῶν δύο Ἐνετῶν συμβοηθῶν του, νὰ δοκιμάσῃ τὴν τελευταίαν πρότασιν διαπραγματεύσεως. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ Κρητικὸν στρατόπεδον δύο του ὑπασπιστὰς, δι' ὧν, ἐν ὀνόματι τῆς Συγκλήτου, ὑπεσχέθη τὴν ἀμνηστίαν πρὸς πάντα ἀποστάτην, ὅστις ἤθελεν αὐθωρεὶ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα, καὶ ἀποστῇ, τοὐλάχιστον κατὰ τριημερίαν, οἱασδήποτε ἀντιστάσεως. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν μετὰ καταφρονήσεως καὶ περιϋβρίσεων. Ὁ Μουδάτσος, οἱ ἀδελφοὶ Βενιέραι, ὁ Βαρθολομαῖος Γριμάνης καὶ ὁ Τῖτος Γραδίνικος, στρατηγοὶ, καὶ ἐπίτροποι τῆς ἐγχωρίου κυβερνήσεως, ἀπέπεμψαν τοὺς πρέσβεις τοῦ Λουκίνου ἐν χαριεντισμοῖς. « Ἐπατήσαμεν, σὺν Θεῷ εἶπον αὐτοῖς, καὶ συνετρίψαμεν τοῦ δράκοντος τὴν κεφαλήν. Θὰ φοβηθῶμεν δὲ τώρα τὰ σπειράματα τοῦ *ἑρπετοῦ*, ὅπερ σπεύδει εἰς τὰ ἐνταῦθα ζητοῦν τὴν πτέρναν μας; » — Ἠνίττετο τὸ λογοπαίγνιον τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἀρχιστρατήγου· διότι Del Verme μεθερμηνεύεται ἑλληνιστὶ *τοῦ Σκώληκος*.

Ἡ μάχη τῆς 9 Μαΐου, μάχη στυγερὰ καὶ πολυδάκρυτος, ἴσως ἡ φονικωτέρα τῶν ὅσαι ἀνέκαθεν εἰς Κρήτην συνεκροτήθησαν, διήρκεσεν ἀπὸ μεσημβρίας ἕως ἑσπέρας. Τεράστιον ἀνδρείαν, ἀπεγνωσμένην καρτερίαν καὶ ἐπιμονὴν ἀντέταξαν κατὰ

τῆς δοκίμου στρατηγικῆς ἐπιδεξιότητος τοῦ Λουκίνου οἱ πρό τινος διχοστατήσαντες ἀρχηγοὶ καὶ προὔχοντες τῆς αὐτονομίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ἁπλοῖ πεζομάχοι. Ἐμψυχούμενοι ἑκάστοτε ὑπὸ τοῦ κελεύσματος τῶν στρατηγῶν, καὶ τῆς παραμυθίας ἱερέων, περιερχομένων τοὺς βράχους μετὰ Σταυρῶν καὶ εἰκόνων τοῦ Ἁγίου Τίτου, τετράκις ἀντέκρουσαν ἐπιτυχῶς τὴν ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ νίκη ἔρρεπεν ἐκ μέρους των. Ὁ ἥλιος ἔκλινεν ἤδη πρὸς τὴν δύσιν, καὶ τὸ ἔδαφος ἦτο κατεσκεπασμένον ὑπὸ νεκρῶν καὶ τετραυματισμένων Ἰταλῶν. Ἤδη τὰ πάντα προεμήνυον αἰσίαν πρὸς τοὺς Κρῆτας τὴν ἔκβασιν τῆς ἡμέρας· διὸ καὶ εἰς ἔνδειξιν ὑπεροχῆς κραυγαὶ ἀγαλλιάσεως ἀνεπέμποντο πανταχόθεν τοῦ φάραγγος, τοῦ ποταμοῦ, τῶν πέριξ κρημνῶν. Ἀλλ' ὁ Λουκῖνος, τὰς ἀποπείρας ἐκείνας διατάξας, οὐδένα ἄλλον ἔσχε σκοπόν, ἢ νὰ δοκιμάσῃ τὴν διάθεσιν, καὶ νὰ ἐξαντλήσῃ ὅσον οἷόν τε τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπεφυλάχθη δὲ τὴν μεγάλην καὶ ἀληθινὴν ἔφοδον νὰ ἐνεργήσῃ ὅταν ὁ κόπος ἤθελε χαυνώσει, καὶ ἐπαισθητῶς ἐλαττώσῃ τοῦ ἐναντίου τὸν ἐνθουσιασμόν. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐξετελέσθη κατὰ προσδοκίαν. Ἡ πέμπτη ἔφοδος, σύσσωμος καὶ ἀσυγκρίτως τῶν προηγουμένων ὁρμητικωτέρα ποιηθεῖσα, διέσπασε τὰς τάξεις τῶν Κρητῶν, ἔθραυσε τὴν προφυλακήν, καὶ προβᾶσα ἕως τῆς στρατοπεδείας, ἔνθα διέμενεν ἡ ἐφεδρία, ταύτην μὲν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ διεσκόρπισε, τοὺς δὲ ὄπισθεν προμαχῶνας ἐκυρίευσε δι' ἐπιδρομῆς. Ἐντεῦθεν εἰσεχώρησεν ἀταξία εἰς τὰ σώματα τῶν ἰθαγενῶν. Ἡ μάχη παρετάθη μὲν ἕως ὀψίας, ἀλλ' ἀσυγκροτήτως ἔκτοτε, ἀλλ' ἀστόχως, ἀνεπιτυχῶς. Ἐντοσούτῳ ὁ Λουκῖνος, καθαρίσας τὴν δίοδον ἀπὸ τῶν ἐπιλοίπων πεζικῶν φυλακῶν, ὥρμησε μετὰ τῆς πλείστης ἵππου εἰς τὴν στενωπόν. Ἀφεὶς δὲ ὀκτακοσίους τῶν στρατιωτῶν του ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἔσπευσε περὶ τὴν πρωτεύουσαν, μὴ ἀπέχουσαν ἐκεῖθεν, ἢ ἑπτακισχιλίων βημάτων. — Οἴμοι, ἀπώλοντο τὰ πάντα! Μικρὸν μετὰ λύχνων ἀφάς, ἡ πεζικὴ καὶ ἡ ναυτικὴ ἐκστρατεία τῆς Ἐνετίας συνετύγχανον πάλιν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Χάνδακος.

Νὺξ ἀποφρὰς πρὸς τοὺς πολιορκουμένους! Ἡ ἀθεράπευτος ἧττα, ἡ ἐμφάνισις τοσαύτης ἐχθρικῆς δυνάμεως, ὁ ἀδιάκοπος κτύπος τῶν Ἐνετικῶν τυμπάνων, ὁ ἀφηνιασμὸς πολλῶν καὶ ἐναντίων παθῶν, ἐξέλυσαν ἐντὸς τῆς πόλεως κλυδῶνα διχονοίας καὶ θρήνων. ¿ Εἰς τί πλέον ἐχρησίμευον τὰ συνέδρια; Συνεκροτήθησαν συμβούλια ἐπὶ συμβουλίων, ἀλλ' ὀψὲ τῆς ὥρας. Οἱ ἄρχοντες ἐμέμφθησαν ἀμοιβαίως τὴν ἀναπόφευκτον συμφοράν· αἱ γυναῖκες περιεκύκλωσαν τὴν αἴθουσαν, λελυμέναι τὴν κόμην, αἰτιώμεναι τοὺς συμβίους, τοὺς ἀδελφούς, τοὺς υἱούς, ἐνῷ τρικυμιώδης στάσις χυδαίων καὶ χωρικῶν ἀνεπάφλασεν ἔξωθεν τοῦ παλατίου ὑπὸ τῆς κωδωνοκρουσίας παρορμουμένη. Ηὔξησε προβάδην ὁ θόρυβος, ἡ σύγχυσις ἐκορυφώθη. Πολῖται, ἕως τότε προσποιηθέντες φιλελεύθερα φρονήματα, ἀπέθηκαν τὸ προσωπεῖον, καὶ ἀνευφήμησαν τὴν ἐπανέλευσιν τῶν Ἐνετῶν. Ἱερεῖς λατῖνοι, θρασύστομοι ἀναπηδήσαντες, παρώξυνον τοῦ πλήθους τὴν ἀδημονίαν. Καὶ οἱ μὲν ἐντεῦθεν ἐζητήσαντο νὰ παραδοθῇ ὁ Χάνδαξ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀρχιστρατήγου· οἱ δ' ἐκεῖθεν ἀπεποιήθησαν ν' ἀφίσωσι τὰς οἰκογενείας των εἰς τὴν λύσσαν μισθοφόρων, διψώντων ἐκδίκησιν καὶ αἷμα. Οὐδ' ἔλειψαν ἄνθρωποι, προτείναντες, εἰς ἐξιλέωσιν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τὴν σφαγὴν τοῦ Δεκαμελοῦς Συμβουλίου, παροτρύνοντες τὸν ὄχλον ν' ἀποτεφρώσῃ αὔτανδρον τὸ Παλάτιον. Ἐν τούτοις, οἱ δειλότεροι, ἐμανδαλοῦντο σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τοὺς πύργους τοῦ φρουρίου, ἢ ἐγκατέθαπτον τὰ πολυτιμότερα τῆς περιουσίας των εἰς κρύπτας καὶ ὀπὰς οἰκιακάς. Ὡς δ' ἂν μὴ ἤρκουν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα σπάσματα, τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην εἰκόνα τῆς κολάσεως συνεπλήρου ὁ λοιμός, ὅστις πρό τινων ἑβδομάδων ἐθέριζε καθ' ἑκάστην ὁλομελεῖς οἰκογενείας.

Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν! ¿ ποία τις ἀπέμενεν ἐλπὶς σωτηρίας μετὰ τοιαύτην καταστροφήν; Εὐσυνειδήτως κρίνοντες τὴν περιπέτειαν, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ κρείττονας ἀρετὰς ἂν περιεῖχεν ἡ Κρητικὴ πολιτεία, δυσκόλως ἀπὸ τοιαύτης ἀκμῆς ἤθελε σωθῆ. ¿ Τί γὰρ δύναται κατ' ἐχθροῦ μεγάλου καὶ κραταιοῦ νῆσος ἀσύντακτος, ἀδιοργάνωτος, στερουμένη συνάμα καὶ φίλων, καὶ χρημάτων ἱκανῶν, καὶ ναυτικοῦ, νῆσος, ἑνὶ λόγῳ, ἐκ δουλείας μακρᾶς ἐξερχομένη, καὶ περισπασμοὺς ἐμφυλίους κληρονομήσασα ἐκ τῆς δουλείας αὐτῆς; Οἱ δύο Λεονάρδοι Γραδίνικοι, καὶ ὁ Ἰαννάκης Ῥίτσος, τρεῖς ὅλους μῆνας ματαίως εἰς Γενούην καταναλώσαντες, ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως οὐδεμία ἐλπὶς ἐπικουρίας πραγματικῆς, ἀλλὰ σκολιαὶ καὶ ἐκικεκαλυμμέναι ὑποσχέσεις. Ὁ μὲν αὐτοκράτωρ, ὑποχείριος τοῖς Ἰταλοῖς, ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνοδος, ἀπρόθυμος ἢ ἀδύνατος. Ὡσαύτως ἐξ Οὐγγρίας, ἧς ὁ βασιλεύς, καί τοι τὴν οὐδετερότητα συνομολογήσας, παρέσχεν ὅμως ἐκ πλαγίως πρὸς τοὺς Κρῆτας ἀβέβαιά τινα σημεῖα συγκαταβάσεως (1). Καὶ οἱ μὲν Μαονεῖς τῆς Χίου, ἀπαθεῖς τῆς ἀγωνίας θεαταί, οἱ δὲ Ῥόδιοι ἀσυγκατάθετοι, ὁ δὲ Πάπας, ἀδιαλείπτως ἐπισαλπίζων ἐξ Αὐενιῶνος τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀποστασίαν τῶν ἱπποτῶν, καὶ κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αὐτονομίας των ἐπικαλούμενος τὰς κατάρας τῆς Θεότητος.

Οἱ Κρῆτες οὖν, (τοὐλάχιστον οἱ πλεῖσται τῶν ἐν Χάνδακι διατριβόντων), ἀπολέσαντες πᾶσαν ἐλπίδα βοηθείας, καταβεβλημένοι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀποκηρύξεως, στενωθέντες ἐκ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ὑπὸ δυνάμεως, ἤδη ἀκαταπαλαίστου γενομένης, τὸ δὴ βαρύτερον, μὴ πεποιθότες, ὡς οἱ ἄρ-

---

(1) Ἡ πρὸς τὴν Σύγκλητον ἀπάντησίς του λήγει εἰς τρόπον ὁπωσοῦν ἐλαστικόν. « Et si quæ singulares personæ dictis Cretensibus forte causa proximitatis, vel alia quacumque ratione subsidium præstitissent, vel præstarent, hoc pro certo non processit, nec procedit voluntate » Cr. Lacr. T. 2. 315.

χηγοὶ τῶν προηγουμένων ἀνταρσιῶν, εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ αὐτόματον συνεργίαν τῶν χυδαίων, οἵτινες, παρὰ τὸ σύμβολον τοῦ Τίτου, ὠνειροπόλησαν πάντοτε προτιμότερον τὸν βυζαντινὸν ἀετὸν, οἱ πλεῖστοι, λέγομεν, τῶν προὐχόντων, συμφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους εἰς ἰδιαιτέραν γνώμην, ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὸν ἁρμοδιώτερον τρόπον τῆς ὑποχωρήσεως. Σημειωτέον, ὅτι οἱ θερμουργότεροι τῶν δημοκρατῶν ἦσαν πρὸ πέντε ἡμερῶν ἀπόντες, συνεκστρατεύσαντες μετὰ τοῦ Μουδάτσου.

Μεταξὺ τῶν μετριοφρονεστέρων εὐγενῶν, ἵνα μὴ εἴπωμεν τῶν ὑποκεκρυμμένων ἐνετοφρόνων ὅσοι ἐνδιέμεινον εἰς Χάνδακα, διέπρεψαν ἀπ' ἀρχῆς δύο ἄρχοντες, πολλοὶ μὲν τὴν φρόνησιν, σοβαροὶ δὲ τὸ ἦθος, καὶ ἐπὶ βραχυλογίᾳ γνωστοὶ, ἀλλ' ἐξ ἀμοιβῆς πολλάκις ἐπιβαρύναντες διὰ τοῦ λόγου τὴν ψῆφον τῶν συμβουλίων, ὁ Ἀνδρέας Κορνάρος, καὶ ὁ Μιχαὴλ Φαλιέρος. Οὐδεὶς ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς τὰς πεποιθήσεις των. Οἱ μὲν ἔλεγον αὐτοὺς γνησίους δημοκράτας, οἱ δὲ πανούργους καὶ ὑποκριτάς. Ἀποδείξεις ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς διαγωγῆς των ἠριθμοῦντο πολλαί, ἀλλ' οὐδὲν βέβαιον τεκμήριον εἶχεν ἡ κοινὴ γνώμη συνάξει ἕως τότε περὶ τοῦ φρονήματός των. Ὡς δ' ἂν ἐσκέπτοντο καὶ εἰργάζοντο ἐκ προμελέτης, οἱ δύο μυστηριώδεις εὐγενεῖς, εἰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀσυγκοινώνητοι τὸ φαινόμενον, ὅμως ἠκολούθησαν σταθερῶς τὴν αὐτὴν πορείαν. Ἦν δ' αὕτη μέσος τις ὅρος πολιτικῆς, σύστημά τι μετριότητος, ἀναχαιτίσαν, λόγῳ συνέσεως, τὰς ἀπερινοήτους ὁρμὰς τῶν σφόδρα Κρητιζόντων, περιστεῖλαν τῶν δημοκρατῶν τὴν παραφοράν. Προέκειτο λ. χ. περί τινος βιαίου ψηφίσματος, περὶ νέας ἀργυρολογίας, περὶ θανάτου, περὶ διαπρεσβεύσεως; Ἦσαν βέβαιοι οἱ εἰσηγηταὶ ὅτι οἱ δύο ῥήτορες ἤθελον ἀπαραιτήτως λάβει τὸν λόγον, καὶ ἁρπάσει τὰς ψήφους. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη κατά τινα κρίσιμον συζήτησιν, (ἀκροθιγῶς μνημονευθεῖσαν ὑπὸ τῶν χρονογράφων), καθ' ἣν ἡ ζωὴ τοῦ ἀποβλήτου Δουκὸς Δανδόλου καὶ τῶν συμβούλων του ἐγένετο θέμα ζωηρᾶς ἀντιλογίας ἐν τῷ Παλατίῳ. Ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Φαλιέρος, παραστήσαντες τὴν ἀνάκρισιν αὐτὴν ὡς βδελυκτὴν καὶ κατάπτυστον, ἔσυρον εἰς τὴν γνώμην των τοὺς μετριωτέρους. Ὑποστηριχθέντες δὲ παρὰ τῆς πειστικῆς εὐφραδείας τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου καὶ τοῦ συγγενοῦς του Τίτου, ἐπέτυχον νὰ σώσωσιν ἀπὸ θανάτου τοὺς Ἐνετούς.

Ἐὰν χαρακτῆρες τοιαύτης κράσεως ἰσχύωσιν εἰς εὐτάκτους διασκέψεις, πόσῳ μᾶλλον εὐδοκιμοῦσιν ὅταν ναυαγῇ τὸ σκάφος τῆς πόλεως! Εἴπομεν ὅτι, τῶν πνευμάτων ἤδη διατεθειμένων ὄντων εἰς ὑποχώρησιν, μόνος ὁ τρόπος τῆς παραδόσεως ἀπελείπετο ἀνεξέταστος. Οἱ δύο οὗτοι εὐγενεῖς προτείνουσι δύο τινὰ μέσα σωτηρίας· τὴν ἄμεσον ἀπελευθέρωσιν τοῦ Δανδόλου μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς πρώην ἁρμοστείας ἀξιωματικῶν, καὶ τὴν ἀποστολὴν πρὸς τὸν ναύαρχον Μικέλην πρεσβείας ἱκετευτικῆς. Ὁ Δάνδολος partim amore, partim timore, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Καρεζίνου, ἐκλύεται παραχρῆμα τῶν δεσμῶν, καὶ ἄγεται ἐπωμαδὸν εἰς τὰ μέγαρα τῶν Δουκῶν, προηγούμενος ὑπὸ φανῶν καὶ λαμπάδων. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ, τινὲς τῶν ἀνωτέρων τῆς αὐτονόμου Δημοκρατίας ἀξιωματικῶν καταπτοηθέντες δραπετεύουσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου. Οἱ ἐπίλοιποι, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Δοὺξ Γραδίνικος, πειρῶνται ματαίως νὰ μεταπείσωσι τοὺς πρωτουργοὺς τῆς μεταβολῆς, ἀπαυδῶσιν ἀλυσιτελῶς δημηγοροῦντες καὶ ἐπικελεύοντες τὸ ἀπεγνωσμένον πλῆθος.

Ὡς ἔφεξεν ἡ ἐπιοῦσα, δύο πρέσβεις, τὴν ναυαρχίδα προσπελάσαντες, ἐζήτησαν νὰ παρουσιασθῶσι πρὸς τὸν Μικέλην. Ἦσαν οὗτοι ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Φαλιέρος, λείψανα τελευταῖα καὶ ἀμφίβολα τῆς ἐπιθανάτου Κρητικῆς πολιτείας. Ὁ ναύαρχος, ἰδὼν αὐτοὺς, ἐξεῤῥάγη εἰς παχυλὰς λοιδορίας· ἀλλ' ἀκούσας ἐφεξῆς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Δανδόλου, καὶ τὴν διάθεσιν τῶν πολιτῶν εἰς τὴν ὑποταγήν, ἐμετρίασεν ὁπωσοῦν τὸ ὕφος εἰς τὸ ἠπιώτερον, καὶ συγκατένευσε ν' ἀκροασθῇ τὰς ἱκεσίας τῶν ἀπεσταλμένων. Κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην οἱ πρέσβεις παρέστησαν τὴν ἀποστασίαν ὡς ἔργον, οὐχὶ ἀθρόων τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μόνον φατρίας τινός, ἐξ αὐτοσχεδίου καὶ ἀπροσδοκήτως καταλαβούσης τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ φρούρια. Εἶπον, ὅτι καὶ σύλλογος εὐπατριδῶν, καὶ κλῆρος, καὶ λαὸς ἐπεπόθησαν αὖθις καὶ πρὸ πολλοῦ τὴν μητρικὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν τῆς Κραταιοτάτης καὶ Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Διό, πρόθυμοι ἦσαν νὰ παραδώσωσιν ἀμέσως τὸν Χάνδακα, ἂν ἠδύναντο νὰ εὐελπιστήσωσιν εἰς τὴν πεφημισμένην ἐπιείκειαν καὶ φιλοικτίρμονα συγκατάβασιν τῶν αὐτῆς Ἐπιτρόπων. — « Πολὺς καὶ μέγας ὁ οἶκτος τῆς Συγκλήτου, ἀπήντησεν ὁ Μικέλης· ἀλλ' ἔστι καὶ τρόπος ἐν τοῖς πράγμασιν, est modus in rebus. Μέχρι τίνος ἐλπίζουσιν οἱ πολιορκούμενοι νὰ ἴδωσιν ἐφηρμοσμένον τῆς ἐπιεικείας τὸν νόμον; » — « Μόνον ἕως τῆς ἀσφαλείας ζωῆς καὶ κτημάτων », ὑπέβαλον οἱ πρέσβεις. Ἐνταῦθα φιλονεικία διεγέρθη. Ὁ μὲν ναύαρχος ἐπέμεινεν ἀπαιτῶν τὴν τιμωρίαν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας, οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι ἐνεκαρτέρησαν ἐπιθυμοῦντες, ἢ μᾶλλον ἱκετεύοντες ἀπεριόριστον καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως τὴν ἀμνηστίαν. Τέλος, μετὰ συνδιάλεξιν μακρὰν συνεφωνήθη ἀμφοτέρωθεν, ὅτι οἱ μὲν πολῖται ἤθελον αὐθημερὸν καὶ χωρὶς τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως ἀνοίξει τὰς πύλας τῆς πόλεως πρὸς τὸν Δελβέρμεν· εἰς ἀμοιβὴν δὲ τῆς ἑκουσίας αὐτῶν ὑποταγῆς, οἱ Ἐπίτροποι τῆς Ἐνετικῆς Κυβερνήσεως ἠγγυῶντο σῶας, οὐ μόνον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν *ἁπάντων ἀδιακρίτως τῶν Κρητῶν*, ἀλλὰ προσέτι καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν. Εἰς μαρτυρίαν δὲ τῆς ὑποσχέσεως, ὁ Μικέλης παρέδωκε τοῖς ἀπεσταλμένοις ἔγγραφον καὶ ἐνυπόγραφον τῆς ἀμοιβαίας συμφωνίας τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος ὑπόσχεσις τοῦ ναυάρχου δὲν κατεκοίμισε τὰς φροντίδας τῶν ἐγκατοίκων. Πλὴν τῆς εἰκοσαμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἥτις διωρίσθη νὰ πα-

ραδώσῃ ἐπὶ δίσκου πρὸς τοὺς Πληρεξουσίους τὰς ἀργυρᾶς κλεῖδας τοῦ Χάνδακος, καὶ τινων εὐαρίθμων, προπεμφθέντων εἰς ὑποδοχὴν τοῦ Λουκίου, πάντες τῶν πολιτῶν ἔσπευσαν ν' ἀποχωρήσωσιν εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ νὰ ἐξασφαλισθῶσι σύραντες ὅσους εἶχον αἱ θύραι μοχλούς. Οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν προκυμαίαν, ἢ περὶ τὴν Πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἢ ὅπου ἔμελλον νὰ διαβῶσιν οἱ νικηταί. Αὐτοὶ οἱ ἀναφανδὸν Ἑνετόφρονες, ἀπιστήσαντες εἰς τὴν πειθαρχίαν τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Λουκίνου, φρόνιμον ἔκρινον ν' ἀποφύγωσι τὴν πρώτην ὁρμὴν τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν πόλιν, ἄτακτον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποβαίνουσαν. Εἷς μόνος θαῤῥαλέος, εἷς μόνος ἄφοβος ἐνέμεινεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς κατηρημωμένης Πλατείας, ὄρθιος, ὡς φάσμα Ἐριννύος, ἐπὶ τῶν κλάδων ἀπεξηραμμένου δένδρου, ὁ παράφρων Ἀτσυποθόδωρος, ἔσχατος ἀντιπρόσωπος καὶ παραστάτης τῆς δεκαπενταμήνου Κρητικῆς αὐτονομίας, ἧς ὁ κορυφαῖος προσηγορεύθη *Φρόνιμος*. Ἀπέναντι αὐτοῦ, εἰς τὸν ἐξώστην τοῦ Δουκικοῦ Παλατίου, ἐκάθητο ἐπὶ κλιντῆρος κατακεκλιμένος, ὠχρὸς τὴν ὄψιν καὶ ἀσθενῶν, ὁ πρὸ ὀλίγου ἀπελευθερωθεὶς Λεονάρδος Δάνδολος· περὶ δὲ αὐτὸν συνδιελέγοντο φαιδρῶς οἱ πρώην ὑπάλληλοι τῆς Ἑνετίας καὶ συνδεσμῶταί του, ἔχοντες τὸ βλέμμα ἐπεστραμμένον πρὸς τὸ μέρος, ὅθεν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ στρατός. Ἄκρα σιγή, ἀφωνία τάφου ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν· μόνος ὁ τιτυβισμὸς τῶν χελιδόνων ἐνεψύχου τὴν νεκρικὴν σκηνήν. Περὶ τὴν ἐνδεκάτην τῆς πρωΐας, σαλπισμοὶ καὶ θόρυβος καὶ κλαπασμὸς προεμήνυσαν τὴν προσέλευσιν τῶν Ἑνετῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὁ Ἀτσυποθόδωρος διέλυσε τὴν σιωπὴν διὰ προσπεποιημένων ὀλολυγῶν καὶ στεναγμῶν καὶ θρήνων. Ἡ ἀριστερά του περιεπλέκετο εἰς τὸν ξηρὸν κλάδον τοῦ δένδρου, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ ἐκράτει κωδώνιον προβάτου — « ! Ποῦ εἶσθε, ἀνδρεῖοι δημοκράται ; ἐφώναξεν ἑκατοντάκις, τοὺς θρήνους ἐναλλάξας τοῖς καγχασμοῖς. Αἲ ! τί ἐγείνετε σήμερον, σεῖς, εὔγλωττοι ῥήτορες, ἀπαράμιλλοι κήρυκες τῆς ἐλευθερίας; Πῶς! κωφεύετε τώρα, οἱ λεοντόψυχοι σεῖς, κωφεύετε εἰς τῆς πατρίδος σας τὴν φωνήν ! » (Καὶ δὲν ἔπαυσε δονίζων τὸ προσκλητικὸν κωδώνιον) . . . « Ποῦ οἱ ὅρκοι σας, αὐθένται, καὶ ἡ τόλμη σας ; ποῦ τὰ φιλόσοφα σχέδιά σας ; Ἐμέ, λοιπόν, ἀφίσετε ἐδῶ μόνον κληρονόμον τοσαύτης δόξης, ἐμὲ λεγατάριον τοῦ μεγαλείου σας ; Ἔστω ! Αἰωνία λοιπὸν ἡ μνήμη τῆς *μαγαρίτιδος* Δημοκρατίας σας ! *Πνεῦμα γὰρ ἐξέλιπεν ἀπὸ σκηνώματος, ὁ πηλὸς μεμελάνωται, τὸ σκεῦος ἐῤῥάγη*. Ἂς μεσιτεύσῃ ὁ Ἅγιος Τίτος πρὸς Θεὸν ὅπως ἡ ψυχὴ τῆς *μαγαρίτιδος* ἀναπαυθῇ εἰς τόπον χλοερόν, ὅπως συγχωρηθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι της ! *Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δῶμεν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι !* » Ἐνταῦθα τὸ κωδώνιον ἐδονίσθη ἰσοτόνως, εἰς πένθιμον ῥυθμόν.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ στράτευμα εἰσῆλθεν εὐτάκτως εἰς τὴν πόλιν· ἀλλ' ἅμα ὡς διετάχθη εἰς φρουράς, οἱ στρατιῶται, διασκορπισθέντες, ἤρξαντο τῆς διαρπαγῆς. Πρῶτοι ἔδωκαν τὸ κακὸν παράδειγμα οἱ ἀξιωματικοί, νομίσαντες ὀφειλομένην καὶ νόμιμον τὴν συλλαγώγησιν. Αἱ θύραι τῶν οἴκων κατεθραύσθησαν, κτηνώδης ὄχλος στρατιωτικὸς εἰσέδυσε ξιφήρης εἰς ἄσυλα οἰκογενείας, παρθένοι ἐβιάσθησαν, καὶ πολῖται ἐθανατώθησαν οὐκ ὀλίγοι, τὴν τιμὴν τῶν θυγατέρων ὑπερασπίσαντες. Ἡ πόλις ἐλεηλατήθη ἀπὸ μεσημβρίας ἄχρις ὀψίας, καὶ αἷμα ἀρχοντικὸν ἐπέστιξε τὰ εἰσόδια τοῦ Ἑνετοῦ. Εἰς μάτην τύμπανά τε καὶ σάλπιγγες ἤχησαν τὴν ἀποχώρησιν. Ὁ φόνος, οἱ βιασμοί, καὶ ἡ ἁρπαγή, ἐπίμετρον λοιμοῦ καὶ πολέμου, δὲν ἔληξαν ἢ ἐπελθούσης τῆς νυκτός. Δύο μόνοι τῶν ὑπαρχηγῶν ἐπέμεινον ἀπειθήσαντες μετὰ τῆς μοίρας των, νέοι ὡσαύτως ἀνδρεῖοι καὶ κατὰ τὴν μάχην τὰ μάλιστα διαπρέψαντες. Ὁ μὲν ὠνομάζετο Martino de Rimini, ὁ δὲ Giovanni Visconti. Ὁ δεύτερος οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν τῶν Μεδιολάνων, εἶχε δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑνετίας βαθμὸν χιλιάρχου. Ἡ διάσημος τοῦ ἀξιωματικοῦ καταγωγὴ δὲν ὑπέστειλε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Λουκίνου καὶ τοῦ Μικέλου. Προσκληθέντες οἱ ἀνάγωγοι εἰς τὴν ἀποχώρησιν δευτέραν πάλιν καὶ τρίτην φοράν, ἀλλ' ἐπίσης ἀπειθήσαντες, περιεκυκλώθησαν πανταχόθεν ὑπὸ στρατιωτῶν πιστοτέρων, ὑπὸ τῶν ναυτικῶν πληρωμάτων, καὶ ὑπὸ πολιτῶν ὁμοῦ. Ἐφόδου δὲ γενομένης κατ' αὐτῶν, ἡ στάσις διελύθη, ὅμως ἐν ἀλληλοσφαγίᾳ φρικτῇ. Οὐδεὶς ἐσώθη τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν. Ὁ μὲν Μαρτῖνος de Rimini ἔπεσε τρωθεὶς εἰς τὴν κεφαλήν, ὁ δὲ Βισκόντης, ζωγρηθείς, ἀπεκεφαλίσθη ἐν τῷ ἅμα, εἰς παραδειγματισμὸν τοῦ λοιποῦ στρατοῦ.

Τῇ ἐπαύριον, 12 Μαΐου, εἰσήλασαν εἰς Χάνδακα οἱ Πληρεξούσιοι Ducalis Dominii (τῆς Δουκικῆς κυριαρχίας) sub Beatissimi Marci Evangelistæ glorioso et triumphali vexillo (ὑπὸ τὴν ἔνδοξον καὶ τροπαιοῦχον σημαίαν τοῦ Μακαριωτάτου Μάρκου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ). Σωρὸς πτωμάτων ἐνέφραξε τὴν θριαμβικὴν πορείαν αὐτῶν εἰς τὰς ἀμφόδους τοῦ Παλατίου, ἀνάμικτοι νεκροὶ χυδαίων, εὐγενῶν, στρατιωτῶν, χωρικῶν θανατωθέντων ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ. Κατόπιν ἱερεῖς λατῖνοι ἐτέλεσαν τὰ εὐχαριστήρια. Περὶ δὲ τὴν ἑσπέραν, ἐν ἐλλείψει φωταψίας, ναῦται μεμεθυσμένοι παρέδωκαν εἰς τὰς φλόγας ὁλόκληρον προάστειον.

Ταῦτα μόνον διέσωσεν ἡ ἱστορία περὶ τῆς καταστροφῆς. Ἀλλ' ἆρα δὲν συνέβησαν καὶ περισσότερα ἅπερ ὁ Ἑνετικὸς κάλαμος παρεσιώπησεν ;

Ἐλείπετο πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ δράματος ἡ πένθιμος ἐπῳδή. Εἵπετο ἡ τραγῳδία τῆς ἐκδικήσεως.

Κατὰ τὴν ὑπὸ χρονίαν 14 Ἰαννουαρίου 1364 μυστικὴν πρὸς τοὺς πέντε Πληρεξουσίους διαταγὴν τῆς Ἑνετικῆς Συγκλήτου (1), δέκα ὀνόματα προδοτῶν ἐξόχως τε καὶ ἀπαραιτήτως προκατεδικά-

(1) Ὅρα τὸ λατινικὸν κείμενον αὐτῆς καὶ τὰ ὀνόματα εἰς τὴν Ἱερὰν Κρήτην, Τ. 2. σελ. 331.

ζοντο εἰς θάνατον. Πᾶσα περαιτέρω τιμωρία ἀφίετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Πληρεξουσίων αὐτῶν.

Οἱ προεστῶτες τῆς ἤδη καταβληθείσης Δημοκρατίας, ἀξιωματικοὶ πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοὶ, καὶ ναυτικοὶ, πεπιστευκότες εἰς τὴν φερέγγυον ὑπόσχεσιν τοῦ ναυάρχου περὶ ἀμνηστίας πλήρους καὶ ἀπεριορίστου, ἔσπευσαν ἐκ πειθανάγκης νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Χάνδακα, οἱ μὲν ἀπὸ τῆς ἀποτυχούσης ἐκστρατείας, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν, ἄλλοι δὲ καὶ ἀπὸ τόπων καταφυγῆς, ὅπως μὴ ἕνεκεν ἀπουσίας δικασθῶσι κατ' ἐρήμην, καὶ οὕτω συνεπισύρωσι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τὴν ἀπώλειαν. Ὀλίγοι τινὲς, ἀλλ' ἴσως οἱ μᾶλλον ἐκτεθειμένοι, ἢ οἱ προφυλακτικώτεροι, ἐχρονοτρίβησαν ἀνυπήκοοι. Μεσοῦντος τοῦ Μαΐου, προκήρυξις τῶν Πληρεξουσίων προσεκάλεσεν ἐντὸς δύο ἑβδομάδων εἰς Χάνδακα πάντα φυγάδα, προεπιβαλοῦσα ποινὴν ἐξορίας ἰσοβίου, καὶ δημεύσεως κτημάτων ἐν περιπτώσει ἀπειθήσεως. Ἡ πρόσκλησις ἀντεποιεῖτο τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ὁρκοδοσίας παρὰ τῶν ἀπόντων εὐγενῶν, ὅσοι παρεβίασαν τὴν πίστιν πρὸς τὴν μητρόπολιν, καὶ προεπήγγελλε πάλιν τὴν εὐσπλαγχνίαν τῆς Συγκλήτου. Πολλοὶ τῶν λοιπῶν φυγάδων, καταπεισθέντες, ἦλθον εἰς Χάνδακα, καὶ προσεκύνησαν. Ἀλλ' ὡς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ *Μελαίνῃ Βίβλῳ* σημειωθέντων συνεπληρώθη ἐν τῇ πρωτευούσῃ (ἔτυχε δὲ τοῦτο μετ' ὀλίγον), αἴφνης ἀπεκαλύφθη τῆς προκηρύξεως ὁ σκοπός. Μιᾷ τῶν νυκτῶν, ἐνῷ πάντες ἀνυπονόητοι ἐκάθευδον, λόχοι στρατιωτῶν περικυκλοῦσι τὰς οἰκίας τῶν κυριωτέρων ἀποστατῶν, συντρίβουσι τὰς θύρας, καὶ εἰσβάλλοντες εἰς τοὺς κοιτῶνας σύρουσιν ὁλοκλήρους οἰκογενείας μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων εἰς τὸ δεσμωτήριον. Τὴν ἑπομένην πρωΐαν ἐγκατεγράφησαν εἰς τὸν πίνακα τῆς φυλακῆς ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν πεντήκοντα ψυχάς.

Πρώτιστα θύματα τῆς Ἐνετικῆς ὀργῆς ἐξελέχθησαν ὁ ἐκπεπτωκὼς Δοὺξ τῆς αὐτονομίας Μάρκος Γραδίνικος, καὶ οἱ δύο σφαγεῖς τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου Μάρκος Φραδέλλος, καὶ Γαβριὴλ Δελαβοῦδος. Ἀχθέντες εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἐζήτησαν οὗτοι πρὶν ἢ παραδώσωσι τῷ δημίῳ τὴν κεφαλὴν, νὰ προσφωνήσωσι τὸν λαὸν ἐν ὀλίγαις λέξεσιν. Ἐπεθύμησαν ἴσως ν' ἀποσκήψωσι κατὰ τῆς Ἐνετίας τὴν τελευταίαν ἀράν. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου, φιμωθέντες, ἄφωνοι ἀπελαιμίσθησαν. Ἰδοὺ ἡ σύντομος ἀπόφασις τῶν Πληρεξουσίων.

« Ἀπεφάσισαν οἱ Ἐπίτροποι τῆς Δημοκρατίας (*ἕπονται τὰ γνωστὰ πέντε ὀνόματα*), ὅτι ὁ Μάρκος Γραδίνικος πρεσβύτερος, ὁ Μάρκος Φραδέλλος, καὶ Γαβριὴλ Δελαβοῦδος (Delabado), κάκιστοί τε καὶ παρανομώτατοι προδόται τῆς Ἐνετικῆς Κοινότητος, νὰ ἀχθῶσιν ὁμοῦ καὶ συγχρόνως εἰς τὴν Δουκικὴν Πλατεῖαν, ἐκεῖ δὲ ν' ἀποκεφαλισθῶσιν ἄχρι θανάτου (taliter quod moriantur). Ὁ μὲν Μάρκος Γραδίνικος θέλει σταθῇ ἐν τῷ μέσῳ, οἱ δὲ ἕτεροι δύο εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Τὰ ὑπάρχοντα τῶν τριῶν τούτων, κινητά τε καὶ ἀκίνητα, μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς κυβερνήσεως ».

« Ἀπεφάσισαν προσέτι ὅτι, ἐκτελεσθείσης τῆς παρούσης καταδίκης, οὐδεὶς τῶν ὑπηκόων, εἰς οἱανδήποτε τάξιν ἂν ἀνήκῃ, θέλει τολμήσει νὰ μετακινήσῃ ἀπὸ τῆς Πλατείας τὰ πτώματα, ἢ τὰς κεφαλὰς ἑνὸς ἢ πάντων τῶν εἰρημένων προδοτῶν, χωρὶς ἀδείας τῶν Ἐπιτρόπων. Ὁ παραβάτης θέλει τιμωρηθῇ διὰ τῆς ἀποκοπῆς μιᾶς τῶν χειρῶν (sub pena perdendi manum) ».

Τὴν καταδίκην ταύτην διεδέχθησαν ἀδιαλείπτως ἕτεραι πολλαί, μάλιστα μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ῥεθύμνης καὶ τῶν Χανίων, ἥτις συνέβη μετ' οὐ πολύ. Ὁ Παῦλος Κουΐρῖνος, συλληφθεὶς εἰς Ῥεθύμνην, ἤχθη εἰς Χάνδακα καὶ ἐκαρατομήθη. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐκαρατομήθησαν τρεῖς ἕτεροι, Λεονάρδος ὁ Γραδίνικος Βαράλδος, ὁ Ἰαννάκης Ῥίτσος, καὶ ὁ Γεώργιος Μολῖνος. Δύο δὲ περιπλέον μετά τινας ἡμέρας, ὁ Ἀνδρέας Παντολέος καὶ ὁ Μάρκος Κορνέρος. Ἀκολούθως τέσσαρες ἕτεροι, ὁ Ἀντώνιος Βάρβος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου, ὁ Πιολάτος Μουδάτσος καί τις ἀκατονόμαστος. Τὰ κτήματα τούτων ἁπάντων ἐδημεύθησαν. Τὸ δ' ἔργον τοῦ πελέκυος ἤθελε βεβαίως, χάριτι καὶ ἐλέῳ τῶν Πληρεξουσίων, παραταθῇ καὶ περαιτέρω, χωρὶς τῆς ἀνελπίστου σωτηρίας τινῶν ἐκ τῶν κορυφαίων διὰ παραδόξου ἀποδράσεως. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Τῖτος καὶ Γεράρδος Βενιέροι, ὁ Φραγκῖσκος Μουδάτσος, ὁ Βαρθολομαῖος Γριμάνης μετὰ δύο του υἱῶν, ὁ Πέτρος Γαλλῖνος, ὁ Τῖτος Γραδίνικος, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐπέτυχον νὰ ὑπεκφύγωσι τὸν θάνατον, ἀποδράσαντες καὶ τῆς φυλακῆς καὶ τῆς νήσου διὰ νυκτός. Οὗτοι, καταφυγόντες, οἱ μὲν εἰς Χίον παρὰ τοῖς Μαονεῦσιν, οἱ δὲ εἰς Ῥόδον παρὰ τοῖς Ἱππόταις τῶν Ἱεροσολύμων, ἄλλοι δὲ εἰς Τένεδον καὶ Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον φιλανθρώπου συνδρομῆς (1). Ἀλλ' ἡ Ἐνετικὴ κυβέρνησις, μὴ ἐξαρκεσθεῖσα εἰς τὴν παντελῆ δήμευσιν τῆς περιουσίας των, τὴν μὲν κεφαλὴν ἑκάστου αὐτῶν ἐκήρυξεν ἀργυρώνητον ἀντὶ τριακοσίων ὑπερπύρων, αὐτοὺς δὲ ζῶντας κατεδίκασεν εἰς ἰσόβιον ἐξορίαν οὐ μόνον ἐκ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅλης τῆς Ἐνετικῆς ἐπικρατείας.

Εἴπομεν, ὅτι τὸ ἔργον τῆς μαχαίρας διέκοψεν ἡ φυγή. Μήπως ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὁ ἀναγνώστης τὴν ὕφεσιν τῆς ὀργῆς; Ἠπατήθη. Ὁ λόγος ἦτο μόνον περὶ κορυφαίων. Δεκατισθείσης ἅπαξ τῆς τάξεως τῶν εὐπατριδῶν, ἐπῆλθε καὶ ἡ φορὰ τῶν χυδαίων. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἕκαστος μὴν κατὰ συνέχειαν ἔχει ἴδιον μαρτυρολόγιον. Δρέπονται ἀκουράστως

(1) Ἕνα τῶν φυγάδων τούτων, τὸν Ἰαννάκην Μουδάτσον, εὑρίσκομεν τῷ 1381 Διοικητὴν τῆς Τενέδου, εἰς ὑπηρεσίαν τῆς Ἐνετίας. Ἀπειθήσας οὗτος τῇ Συγκλήτῳ ἥτις διέταξε τὴν μετάδοσιν τῆς νήσου πρὸς τοὺς Γενουήτας, ἐπέτυχε ν' ἀναγορευθῇ παρὰ τῶν ἐγκατοίκων ἡγεμών. Ἀλλ' ἐφεξῆς ἀναγκασθεὶς νὰ ὑποταχθῇ καὶ συνθηκολογήσας μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τενέδου, καὶ μετανέστη εἰς Κρήτην. Οἱ λοιποὶ τῶν νησιωτῶν κατῳκίσθησαν εἰς Εὔβοιαν.

ζωαὶ, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ζωαὶ ἰδιωτῶν ἀκατονομάστων. Μετὰ τὸν ἔντιμον θάνατον τῆς μαχαίρας, ἡ ἀγενὴς ἀγχόνη.

« Γαληνότατε Κύριε, (γράφουσιν οἱ Πληρεξούσιοι πρὸς τὸν Δοῦκα Ἐνετίας), γνωστά σοι παρ' ἡμῶν ἐγένοντο τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦ νῦν. Πρέπον ἐπὶ τοῦ παρόντος κρίνομεν νὰ παρασυνάψωμεν καὶ ὅσα ἕτερα διεπράχθησαν ἄχρι τῆς 15 τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου, καθ' ἣν ἐννέα προδόται ἀπεκεφαλίσθησαν. Τῇ ἐπιούσῃ, 16 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, ἀπεκεφαλίσθησαν ἡμετέρᾳ διαταγῇ τρεῖς, δύο δὲ ἀπηγχονίσθησαν. Καὶ τὸν μὲν Ἀντώνιον Μοντέλλον ἐξωρίσαμεν ἐπὶ ἓν ἔτος, τὸν δὲ χρυσοχόον Μοσχολέον Σολόπουλον ἐπὶ δύο ἔτη. Εἰς ἄλλας ἐπισυνημμένας ἐπιστολὰς περιέχονται τὰ ὀνόματα καὶ αἱ καταδίκαι ἁπάντων τῶν μελῶν τοῦ γένους τῶν Γραδινίκων, καὶ τοῦ γένους τῶν Βενιέρων, ἔτι δὲ αἱ δικογραφίαι τῶν τέκνων ἐννέα προὐχόντων καὶ κυριωτέρων προδοτῶν, ἔτι δὲ αἱ καταδίκαι τῶν υἱῶν ἑτέρων τινῶν φυγοδίκων, εἰς τὸ κεφαλικὸν τίμημα ὑποβληθέντων. Ὡσαύτως, ἐν ἐπιστολῇ προηγουμένῃ, ἐσημειώσαμέν σοι τὸν κατάλογον τῶν τιμαρίων, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐδημεύσαμεν εἰς ὄφελος τῆς Γαληνότητός σου. Νῦν δ' ἐπισυνάπτομεν τὰ ὀνόματα ἑτέρων δημευθέντων κτημάτων καὶ καβαλλαριῶν. — Ἐκ Χάνδακος, 2 Αὐγούστου ».

Δῆλον ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ πλεῖστον βάρος τῆς εὐθύνης καὶ τῆς Ἐνετικῆς ἐκδικήσεως ἔπεσεν ἐπὶ δύο οἴκους, τὸν τῶν Γραδινίκων καὶ τῶν Βενιέρων, οἵτινες κατ' ἀλήθειαν ἀπέβησαν οἱ πολυαριθμότεροι ἅμα καὶ ἰσχυρότεροι τῆς νήσου, μάλιστα ἀπὸ τῆς περιφήμου Συνθήκης τοῦ Ἀλεξίου Καλλέργου καὶ ἐφεξῆς. Ἡ Σύγκλητος, ἀποτυχοῦσα περὶ τὴν ἑκατόμβην, ἣν ἐπεφύλαττε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν οἴκων τούτων, δραπετευσάντων, ὡς εἴρηται, εἰς Χίον καὶ Ῥόδον, διέταξεν εἰς ἀμοιβὴν τὸν ἐξοικισμὸν ἀθρόων τῶν δύω οἰκογενειῶν. Ἐξάγεται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς ἑξῆς τῶν Πληρεξουσίων ἐπιστολῆς.

« Γαληνότατε! γνωστοποιοῦμεν τῇ Δουκικῇ Ὑψηλότητί σου, ὅτι, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κατὰ τοῦ γένους τῶν Γραδινίκων καὶ Βενιέρων ἐντάλματός σου, αὐτῶν, δηλαδὴ, οἵτινες κατῴκουν ἐπὶ ἀνταρσίας τὴν πόλιν τοῦ Χάνδακος, ἰδοὺ ἀποστέλλομεν δεσμίους εἰς Ἐνετίαν πάντας ὅσων τὰ ὀνόματα ἐν τῷδε τῷ γράμματι ὑποσημειοῦνται. Ὡς δὲ πρός τινα μέλη τῶν οἴκων αὐτῶν, οἷον νήπια ἄῤῥωστα, ἢ καχεκτικά, ἢ ἐγκύους γυναῖκας, ἐπειδὴ ἀνίκανα εἶναι ταῦτα κατὰ τὸ παρὸν νὰ συνθαλασσοπορήσωσι, διωρίσαμεν ν' ἀφίσωσι τὴν Κρήτην μετὰ ἑπτάμηνον προθεσμίαν. Ἀποστέλλομεν συγχρόνως τὰ τέκνα τῶν Δέκα ἀρχιπροδοτῶν, οἵτινες ὤφειλον ἡμῖν τὴν ἐπιτραπεῖσαν ἱκανοποίησιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα ἑτέρων τινῶν, μέρος τῶν ὁποίων ἔπαθον ἤδη τὸ ἀντίποινον τῆς προδοσίας. Σημειοῦμεν ἐνθάδε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν φυγοδίκων, καθ' ὧν ἐξεδώκαμεν ἤδη τίμημα κεφαλικόν. Οἱ ἐπίλοιποι θέλουσι παρουσιασθῇ ἐντὸς τῆς τεθειμένης προθεσμίας πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς τιμωρίας των. Τὰ δὲ περὶ τῆς ἐκτελέσεως ταύτης εἰς ἑπομένας ἐπιστολάς. Ἐκ Χάνδακος, 2 Αὐγούστου ».

Ἐνῷ ὁ πυρετώδης οὗτος διωγμὸς ἐπεκράτει, πανηγύρεις καὶ τελεταὶ ἐψηφίζοντο παρὰ τῶν καθιδρυθεισῶν ἀρχῶν. Ὁ Πέτρος Μωροζήνης (ΟΖ'.) ἐξέδοσε θέσπισμα, φέρον ὡς ἔγγιστα τὰς ἐφεξῆς διατάξεις·

« Βουλόμενοι ἡ Αὐτοῦ Ἐντιμότης ὁ Δοὺξ καὶ οἱ σύμβουλοί του Λουδοβῖκος Μολῖνος καὶ Νικόλαος Κιβρανὸς ν' ἀποδώσωσι χάριτας τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ μακαρίᾳ Παρθένῳ Μαρίᾳ, καὶ τῷ Εὐαγγελιστῇ καὶ προστάτῃ Μάρκῳ, ὅτι ἀπήλλαξαν τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ λοιμοῦ, θεσπίζουσιν ὡς ἑξῆς· Α'. Εἰς μνήμην αἰωνίαν, θέλει τελεῖσθαι καθ' ἑκάστην 10 Μαΐου ἐνιαύσιος λιτανεία, ἐν ᾗ παρευρεθήσεται σύμπας ὁ κλῆρος τοῦ Χάνδακος *μετὰ τῶν Γραικῶν Παπάδων*. Β.' Εἰς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν τῶν πιστῶν ὑπηκόων τῆς Αὐθεντείας, τελεσθήσονται κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀγῶνες ἱππικοί, κανονισθησόμενοι ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς Δουκῶν. Γ'. Ἡ δεκάτη Μαΐου κηρύττεται ἐπίσημος καὶ ἑορτάσιμος, ὡς τοιαύτην δὲ θέλουσιν ἅπαντες, ὑπὸ ποινὴν αὐστηράν, πανηγυρίζει αὐτήν ».

Κατὰ δυστυχίαν, οὔτε ὁ λοιμός, οὔτε ἡ ἀποστασία εἶχον ὁλοτελῶς ἐκλείψει. Μετ' ὀλίγον, ὁ Λουκῖνος Δελβέρμες ἀπέπλευσε, λαβὼν εἰς βραβεῖον διὰ χειρὸς τοῦ Μωροζήνου δωδεκάπηχυ ὕφασμα κοκκινοβαφές. Ὁ δὲ πολυπαθὴς Λεονάρδος Δάνδολος, ἀνακληθεὶς εἰς Ἐνετίαν, ἐτιμήθη παρὰ τῆς Συγκλήτου διὰ περιφανῶν καὶ ἐπιζήλων ἀξιωμάτων.

Τοιοῦτον τέλος, νομιζόμενον τοὐλάχιστον, ἔλαβεν ἡ ἐξιστορουμένη ἐπανάστασις.

Ἡ δὲ ἐπανάκτησις τῆς Κρήτης ἐπανηγυρίσθη εἰς Ἐνετίαν ἱεροπρεπῶς ἐνταυτῷ καὶ κοσμικῶς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐψάλη ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ Ἁγίου Μάρκου τριήμερος Εὐχαριστία, παρόντων τοῦ Δουκὸς, τοῦ Πέτρου, βασιλέως Κύπρου, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λουκίνου. Εἶτα δὲ, ἐπὶ τρεῖς ἀκολούθους ἡμέρας, ἐτελέσθησαν ἀγῶνες δημόσιοι, χάριτες ἀπενεμήθησαν καταδίκοις, καὶ ἐλεημοσύναι τοῖς ἀπόροις διενεμήθησαν. Οὐδὲ παρέλιπε καὶ κατὰ ταύτην τὴν πανήγυριν ὁ Ἀρετῖνος ποιητὴς νὰ ἐξυμνήσῃ εἰς καθαρεύουσαν λατινικὴν τὴν νίκην τοῦ φίλου του Λουκίνου κατὰ τῶν *Graeculorum*, ὡς περιφρονητικῶς ἐκάλει τοὺς ὁμοεθνεῖς Λεοντίου Πιλάτου τοῦ διδασκάλου του. Καὶ ὅμως (φαίνεται σχεδὸν ἀπίστευτον), ὁ Πετράρχης διέμενε τότε εἰς Ἐνετίαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ συμμελετῆσαι μετὰ τοῦ διαπρεποῦς τούτου ἑλληνιστοῦ τοὺς φιλελευθέρους ὕμνους τοῦ Πινδάρου, καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοὺς *Πέρσας*!

Έσπευδε δ' εντοσούτω ή Κυβέρνησις να διαβιβάσῃ και προς τους ηγεμόνας της χριστιανωσύνης επίσημον την χαρμόσυνον αγγελίαν της νίκης, και την διά θανάτου, ἢ δι' εξορίας καταστροφὴν των ανταρτών. Συνεχάρησαν αυτῇ άπαντες οι πολιτάρχαι και βασιλεῖς αντεπιστείλαντες φράσεις τιμητηρίους, και, κατά το τότε έθος, υπερόγκους επαίνους. Ο Κάρολος Δ'. αυτοκράτωρ και Βοημίας Ῥῆξ, ὁ Λουδοβῖκος Ουγγρίας, ή Ιωάννα, βασίλισσα Ιεροσολύμων και Σικελίας, ο ψωμοζήτης εκείνος Ῥοβέρτος, *Ιμπεράτωρ* Κωνσταντινουπόλεως, Αχαΐας δε και Ταράντου Πρίγκηψ, ο Ουρβανός Επίσκοπος, Δοῦλος τῶν Δούλων τοῦ Θεοῦ, συνερίσθησαν αλλήλοις τίς πλείονας ν' αποπέμψῃ προς τον Ὕψιστον δοξολογίας διά τον θρίαμβον των Ενετών και την εξολόθρευσιν των αποστατών.

Τάχα ο λεγόμενος γραμματεύς και διερμηνεύς του Αγίου Πνεύματος, ο *αλάνθαστος και αναμάρτητος* Πάπας, τάχα πέποιθεν, ότι καταβληθείσης τοιουτοτρόπως της αποστασίας, στερεωθείσης ούτω της τυραννίδος εν Κρήτῃ, (validum fundamentum positum, ως εκφράζεται, μακαρίζων τα τρόπαια των Ενετών), ουδέποτε πλέον ή δεσποτεία της Δημοκρατίας ήθελεν εν εκείνῃ τῇ νήσῳ διαταραχθῇ;

Την πεποίθησίν του ταύτην, (αν συνέλαβεν ειλικρινώς τοιαύτην πεποίθησιν), θέλουσι βασανίσει τα εκτεθησόμενα εις το επόμενον κεφάλαιον (1).

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

Ο ΥΠΟΧΟΝΔΡΙΑΚΟΣ.

—οοο—

Διήγημα ιστορικόν.

—

(Συνέχ. και τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 243.)

— Ω ιατρέ μου! πώς να σε αποδείξω την ευγνωμοσύνην μου; Αυτή σου ή υπηρεσία δεν έχει αμοιβήν. Και τρεις χιλιάδας δραχμάς είμαι ευχαριστημένος να εξοδεύσω, φθάνει μόνον να ιατρευθώ.

— Αν και είμαι σχεδόν βέβαιος περί της θεραπείας σου, δεν θέλω όμως να σε δώσω ελπίδας. Μάθε λοιπόν ότι εάν δεν εκτελέσῃς κατά γράμμα τας παραγγελίας μου, είναι πολλά πιθανόν ν' αποτύχω. Διά να ενεργήσῃ καλήτερα το ιατρικόν, ιδού τί πρέπει να κάμῃς· να μείνῃς ολόκληρον την ημέραν εις την κλίνην, και να κλείσουν καλά καλά τα παράθυρα και τα παραπετάσματα. Με το υπόσχεσαι;

— Εννοείται. Το δε ιατρικόν; ειπέ με το.

— Δεν είναι αναγκαίον· πιθανόν μάλιστα να βλάψῃ εάν σε το ειπώ.

— Θα πονέσω πολύ; Και όμως τί να γείνῃ; προτιμώ το θάνατον παρά ζωήν με στραβόν κεφάλι.

— Μην φοβεῖσαι· υπομονή μόνον και υπακοή.

— Το δε ιατρικόν; . . .

— Όταν ιατρευθῇς σε δίδω τον λόγον της τιμής μου ότι θα σε το ειπώ.

— Θα είναι εσωτερικόν, ἢ εξωτερικόν;

— Και τα δύο· το μεν εσωτερικόν είναι προπαρασκευαστικόν, το δε εξωτερικόν, αποτελεσματικόν.

Καλόν δε να μάθῃ ο αναγνώστης ότι το ιατρικόν τούτο δεν ήτον ούτε επικίνδυνον ούτε δύσκολον· τρία καταπότια εξ αλεύρου την ώραν, κατάπλασμα εις τον λαιμόν εξ απλού άρτου, και ολίγον λαύδανον ως πραϋντικόν, ιδού όλος ο τρόπος της θεραπείας, τον οποίον ανεκάλυψα την ημέραν εκείνην. Τοιαύτη λαμπρά ανακάλυψις δεν έγεινε βεβαίως ποτέ. Ότε δε με ηρώτα και μ' εξανηρώτα, εγενόμην σοβαρώτερος, έβηχα, απεκρινόμην με μισόλογα, ἢ συνεζήτουν εν εκτάσει. Κατέπειθα δε πάντοτε τον άρρωστόν μου ότι εντός ολίγου θα επανήρχετο ή κεφαλή του. Είχον σχεδόν την βεβαιότητα ότι τα καταπότια, το κατάπλασμα και το λαύδανον θα επενήργουν θαυμασίως εις την φαντασίαν του. Υπεσχέθην δε να επανέλθω την επιούσαν. Ότε όμως ανεχώρησα τόσῳ πολύ εγέλων καθ' οδόν, ώστε εφαινόμην ως τρελός. Κυρία τις την οποίαν εγνώριζα ιδούσά με, διέδωκεν ότι επεριγέλων τους ασθενεῖς μου.

Απόκειται εις τους φιλοσόφους να εξηγήσωσιν, αν δύνανται, την απίστευτον αυτήν φαντασιοκοπίαν· εις αυτούς μένει να είπωσι πώς ο άνθρωπος παραλογίζεται τόσῳ λογικώς, καλεῖ ιατρόν χάριν ασθενείας την οποίαν δεν έχει, δεν βλέπει ό,τι είναι καταφανές, απιστεῖ και εις αυτάς τας αισθήσεις του, και πιστεύει ότι ή κεφαλή του είναι δεξιά ενῷ ευρίσκεται αριστερά. Ο στραβολαίμης φίλος μου είχεν ακεραίαν την όρασίν του, και ήτο εύρωστος και ακμαῖος· ή δε υποχονδρία του δι' ενός μόνου τρόπου εφανερούτο, διά του παραλογισμού.

Την επιούσαν περί την ενδεκάτην, ήλθον και πάλιν εις την οικίαν του· πρώτον δε απήντησα τον μαύρον· οι οφθαλμοί του έλαμπον από ιλαρότητα, και το στόμα του ήτον έτοιμον να καγχάσῃ. Ενόησα λοιπόν ότι πάντες οι πλησιάζοντες αυτόν έπασχον ό,τι και εγώ, και ότι ο ταλαίπωρος Γεώργιος δεν αντεῖχεν εις την επιθυμίαν του να γελάσῃ.

— Ἂ! ἂ! ἂ! ανέκραξεν ο μαύρος, προσπαθῶν να μη γελάσῃ δυνατά, αλλά μη κατορθόνων αυτό· αφέντη δικόμου . . . απάνου . . . κάτου . . . κεφάλι δεξιά . . . ρούχα ανάποδα . . . αλλόκοτο . . . αλλόκοτο!

Και ταύτα λέγων έστρεφε πολλαχώς τας άκρας του ενδύματός του, το εκόμβονε με ορμήν, αλλά δεν κατώρθονε να μ' εξηγήσῃ την ιδέαν του. Ελθών δε εις τον κοιτώνα του Νικοδήμου, είδον θέαμα αληθώς κωμικώτατον.

Είχον φέρει το πρόγευμα και αποθέσει αυτό εἰς

---

(1) Το απόσπασμα εκ της ανεκδότου συγγραφής «Πάθη της Κρήτης επί Ενετών» λήγει ενταύθα.

τράπεζαν παρὰ τὴν ἑστίαν· εἷς δὲ τῶν φίλων αὐτοῦ, ὀνομαστὸς νομοδιδάσκαλος, ἐκάθητο παρ' αὐτὴν, κατέναντι τῆς εἰσόδου, ἐνῷ τοῦ ὑποχονδριακοῦ ἡ ῥάχις ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὴν θύραν αὐτήν. Ἀντὶ νὰ ἐνδυθῇ κατὰ τὸ σύνηθες ὁ Νικόδημος, ἐπενόησεν ἄλλον τρόπον πάντη σύμφωνον μὲ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς κεφαλῆς του. Βρακίον, ἐσωκάρδιον, κάλτας, ἐπενδύτην, καὶ αὐτὸν τὸν λαιμοδέτην, ὅλα τὰ ἐφόρει στραβά. Τὰ κομβία τοῦ ἐνδύματός του ἦσαν εἰς τὴν ῥάχιν του, καὶ ὁ κόμβος τοῦ λαιμοδέτου, κομψῶς δεδεμένος, ἔκειτο κατὰ μέσον τοῦ αὐχένος του. Ὅθεν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἡ μεταμόρφωσις ἦτο θαυμασία· τὰ τέσσαρα ὀπίσθια κομβία καὶ αἱ δύο ὀπίσθιαι ἄκραι τοῦ ἐπενδύτου ἐφαίνοντο ἔμπροσθεν, τὸ βρακίον ἐφύσκονεν εἰς τὰ γόνατά του, καὶ τοῦ ὑποκαμίσου αἱ πτυχαὶ ἐστόλιζον τὸ ῥαχοκόκκαλόν του.

Ὁ προσκληθεὶς ἵνα προγευθῇ μετὰ τοῦ Νικοδήμου εἶχε προσηλωμένα τὰ βλέμματα εἰς τὴν ἑστίαν, φοβούμενος μὴ ἴδῃ τὸν ἀσθενῆ καὶ διαῤῥηχθῇ γελῶν. Ὅτε δὲ ἐπλησίασα σοβαρὸς καὶ σιωπηλός, ἐσηκώθησαν καὶ οἱ δύο διὰ νὰ μὲ ὑποδεχθῶσιν· ἡ βαθυτάτη λύπη τοῦ οἰκοδεσπότου, ἡ ἀλλόκοτος ἐνδυμασία του, ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον ὁ φίλος του καὶ ἐγὼ κατεβάλλομεν διὰ νὰ μὴ γελάσωμεν συνεκρότουν περιεργοτάτην σιωπήν. Ἀλλὰ γνωστὸν πόσον ὁ γέλως εἶναι κολλητικός. Ἐπιθυμῶν νὰ τὸν διασκεδάσω ἀνεστέναξα· ἀλλ' εὐθὺς διπλῆ ἔκρηξις καγχασμῶν, πρὸ πολλοῦ σιγαζομένων ἀντήχησεν, ἐκρήξις τρομερὰ καὶ ἀκατάσχετος. Εἰς μάτην ἔδακνα τὸ κατωτέρω χεῖλός μου, καὶ ἐπροσπάθουν νὰ πραϋνθῶ· οἱ καγχασμοὶ τοῦ ξένου συνεδαύλιζον τοὺς ἰδικούς μου. Ὁ ταλαίπωρος ὑποχονδριακὸς ἔμενεν ἀκίνητος ἐπὶ τρία λεπτὰ τῆς ὥρας· ἀλλὰ τέλος σηκωθείς·

— Τί σημαίνουν αὐτά; ἀνέκραξε· τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλλόκοτος διαγωγή;

Κυριευόμενος ἀδιακόπως ἀπὸ ἄσβεστον γέλωτα δὲν ἀπεκρίθην· ἐδακτυλοδείκτησα μόνον τὴν ἐνδυμασίαν του· ἀλλ' ἡ ἀπολογία μου αὐτὴ δὲν τὸν εὐχαρίστησεν. Ἐθύμωσεν εἰς ἄκρον, καὶ κτυπήσας μὲ τὸν πόδα τὴν γῆν ἐσήμανεν. Αἱ ὕβρεις τὰς ὁποίας ἐξεσφενδόνιζεν ἐναντίον μας ἐξηκολούθησαν ἀδιάκοποι, ὅπως ἐξηκολούθει καὶ ὁ βρασμὸς τοῦ γέλωτός μας. Ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ μαῦρος·

— Γιώργη, εἶπε μαινόμενος, ὁδήγησε τοὺς κυρίους τούτους εἰς τὴν θύραν· μὴ περιμένῃς νὰ τοὺς διώξω. . . .

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Γεώργιος ἤρχισε νὰ γελᾷ σφοδρότερον ἡμῶν, ὁ Νικόδημος ἠθέλησε νὰ τὸν δείρῃ· ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς ἐνδυμασίας του τὸν ἐμπόδισε. Τέλος πάντων ἐκαθήσαμεν, διότι καὶ αἱ ἐνθερμότεραι συγκινήσεις καταπραΰνονται ἐξαντλούμεναι ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς· ὁλόκληρον τὸ σῶμά μου ἔτρεμε, καὶ τὰ νεῦρά μου ἐκλονοῦντο.

— Ἐμπειρότατοι ἄνθρωποι, εἶπεν ὁ ὑποχονδριακός, εἴσθε σεῖς οἱ ἰατροί.

— Τί σᾶς ἐκάμαμεν, φίλε μου; ἠρώτησα.

— Τὸ κατάπλασμα καὶ τὰ καταπότιά σου δὲν μ' ἔκαμαν τίποτε· ἀγυρτεία. Μὲ ἤρχετο ὄρεξις νὰ βιάσω τὸν Γιώργην νὰ τὰ φάγῃ, διότι ἐξεκαρδίζετο ὅταν μὲ τὰ ἔβλεπεν ἀπὸ τὰ γέλοια. Ἡ ἰατρικὴ εἶναι ἁπλῆ ἀγυρτεία, καὶ οἱ ἰατροὶ ἀγύρται· πρὸ πάντων ὅμως ἐγὼ εἶμαι μωρὸς ἐμπιστευόμενος εἰς αὐτούς.

Εἶπε καὶ κατεκυριεύθη ἀπὸ μελαγχολίαν.

— Πῶς νὰ κάμω; ἀνέκραξεν αἴφνης. Κατεστάθην περίεργον ἀλλὰ καὶ λυπηρὸν φυσιολογικὸν καὶ παθολογικὸν πρόβλημα. Ἐπειδὴ ἡ κεφαλή μου εὑρίσκεται, ὅπως τὴν βλέπετε, στραβά, αἰωνίως τὰ φαινόμενα θὰ μὲ ἀπατοῦν· ἡ θέλησίς μου θὰ παλαίῃ μὲ τὰς πράξεις μου· διότι ἐνῷ θὰ θέλω νὰ προχωρήσω, θὰ ὀπισθοδρομῶ. Τετέλεσται, φίλε μου! Ὁλόκληρος ἡ ζωή μου θὰ εἶναι αἰωνία ὀπισθοδρόμησις! Ἐὰν ἡ κεφαλή μου θέλῃ νὰ ὑπάγω ἐμπρός, τὰ ποδάριά μου θὰ μὲ φέρουν ὀπίσω· ἡ μία κίνησις θὰ οὐδετερώνῃ τὴν ἄλλην, καὶ οὕτω θὰ πάσχω ὅ,τι αἱ πάπιαι καὶ οἱ γάλλοι ὅταν κόπτουν τὴν μίαν τῶν πτερύγων των· θὰ περιστρέφωμαι αἰωνίως. Αἰσθήματα, ἀντιλήψεις, ὅλα μου θὰ συγχέωνται. Ποῦ λοιπὸν εἶμαι; Τί θὰ γείνω; Δι' ἐμὲ φαίνεται εἶπεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος· « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου.»

— Καὶ ὅμως, εἶπα γελῶν, ἡ ἀσθένειά σου δὲν ὀλιγοστεύει τὴν πολυμάθειάν σου.

— Πῶς, ἐπανέλαβε, πῶς θὰ ἐκτελῶνται αἱ συνήθεις ὑπηρεσίαι τοῦ σώματός μου; Πῶς τὰ ὄργανα τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὰ ὄργανα τῆς χωνεύσεως θὰ ὑποφέρουν τὴν παράδοξον αὐτὴν ἀνατροπὴν ὅλων μου τῶν δυνάμεων; Εἶμαι λοιπὸν ἔκτρωμα ἐνσαρκωμένον, ψεῦδος ζῶν, τέρας τὸ ὁποῖον θὰ βάλουν μετὰ θάνατον εἰς τὸ οἰνόπνευμα διὰ νὰ τὸ βλέπουν οἱ τυχόντες;

Ἐγὼ δὲ ἐθαύμαζον βλέπων τόσον πνεῦμα καὶ τόσην παραφροσύνην ἐν ταυτῷ, βλέπων ἄνθρωπον ἐπὶ τοσοῦτον πεπωρωμένον, ἐξάγοντα συμπεράσματα τόσῳ ἀκριβῆ ἐκ προφανῶν παραλογισμῶν. Βαλὼν τὸν δάκτυλον εἰς τὴν ῥῖνα καὶ τὴν χεῖρα εἰς τὴν κοιλίαν του, τὸν ὑπεχρέωσα νὰ σταθῇ ὀρθὸς καὶ τὸν ἠρώτησα·

— Τὰ χέριά μου εἶναι κατὰ κάθετον τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου;

— Μάλιστα.

— Τὸ ἓν δὲν εἶναι ἐπάνω εἰς τὴν κοιλίαν, καὶ τὸ ἄλλο ἐπάνω εἰς τὴν μύτιν σου;

— Μάλιστα.

— Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ μύτις σου εἶναι εἰς τὴν μέσην τοῦ προσώπου σου, εἶναι φανερὸν ὅτι . .

— Ἄφες με, μὴ με σκοτίζεις πλέον. Πρὸ μιᾶς ὥρας μὲ βιάζεις νὰ κρατῶ τὴν κεφαλήν μου γυρισμένην εἰς τὴν ῥάχιν μου, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μὲ περιγελᾷς. Δὲν μὲ λυπεῖσαι;

Καὶ ἔπεσεν εἰς τὸ θρανίον του ὡς κεκοπιακὼς καὶ καταβεβλημένος ὑπὸ δεινῶν ἀγώνων. Προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν ἑστίαν, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεκάγχασεν οὕτω πως, ὥστε ἐνόμισα ὅτι ἀνέλαβε τὸ λογικόν του.

— Τί γελᾷς; τὸν ἠρώτησα.

— Μὲ ἦλθε μία ἰδέα. Ἐὰν κάμω ποτὲ κακούργημα ἄξιον ἀγχόνης, πῶς θὰ μὲ κρεμάσουν; Τί ὡραῖον θέαμα! πῶς θὰ γελᾷ τὸ σκυλολόγιον! Ὁ δήμιος δὲν θὰ ἔχῃ τὴν γενναιότητα νὰ ἐκτελέσῃ τὸ χρέος του. Φαντασθῆτε πλὴν τούτου ἂν ἐπρόκειτο νὰ μὲ μαστιγώσουν· ἡ ἐπιθεώρησις τῆς ποινῆς δὲν θὰ μὲ ἦτον δύσκολος . . . Ἐ! τί λέγετε; ἢ ἐὰν ἐκαθήμην εἰς ἄλογον, τί εὔμορφος θὰ ἐφαινόμην; ἢ ἐὰν μὲ ἤρχετο ὄρεξις νὰ ἐρωτευθῶ . . .

— Ὅλον τὸ κακὸν μέρος τῶν πραγμάτων βλέπεις, εἶπον ὑπολαβών.

— Καὶ πῶς διαφορετικά; ἔχω καὶ καλόν;

Καὶ ἐξηκολούθει γελῶν μεθ' ἡμῶν· λαβὼν δὲ μετ' ὀλίγον ἀνάγκην τοῦ μανδυλίου του, ἔφερε μηχανικῶς τὴν χεῖρα πρὸς τὸ ὄπισθεν μέρος, ὅπου συνείθιζε νὰ τὸ βάλλῃ ἄλλοτε. Καὶ ἐπειδὴ δὲν εὗρε τὴν θέσιν ἠπόρησε καὶ ἔφερε τὴν χεῖρα εἰς τὸ θυλάκιον τὸ ὁποῖον, διὰ τὸν νέον τρόπον τῆς ἐνδυμασίας, εὑρίσκετο εἰς τὰ γόνατά του.

— Ἡ ἕξις, εἶπεν, εἶναι τόσον δυνατή· καὶ ὅμως θὰ τὴν νικήσω.

Ὅτε ἐσηκώθην μ' ἔτεινε τὴν δεξιάν, καὶ ἂν καὶ ἐδυσκολεύετο νὰ περιπατήσῃ ὅπως ἦτον ἐνδεδυμένος, μὲ συνώδευσεν ὅμως μέχρι τῆς θύρας.

— Καλὰ ὑπάγεις, εἶπα· ἂν καὶ εἶσαι βιασμένος νὰ περιπατῆς ὡς κάβουρας, ἔχεις ὅμως, βλέπω, πολλὴν εὐκολίαν.

Αὐτὸς δὲ σκεφθεὶς ὀλίγον ἀπεκρίθη περίλυπος·

— Νὰ ἤξευρες πόσην δυσκολίαν δοκιμάζω! καὶ ὅμως πρέπει νὰ συνειθίσω.

Ἕνα μῆνα διήρκεσεν ἡ μονομανία αὐτή, χωρὶς νὰ ὠφελήσωσιν οὔτε τὰ ἰατρικὰ οὔτε αἱ συμβουλαί μου. Τὸν διώρισα λουτρά, ψυχρολουσίαν, καπνίσματα, ὅλα ὅμως ἀπέτυχον· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔπεσε κατὰ τύχην εἰς τὰς χεῖράς μου ἀρχαῖον βιβλίον ἰατρικῆς, οὗτινος ὁ συγγραφεὺς διηγεῖτο τὴν θεραπείαν ἀσθενοῦς παραδόξου ὅσον καὶ ὁ φίλος μου Νικόδημος. Ὁ ἀσθενὴς ἐκεῖνος ἦτο βασιλεὺς πιστεύων ὅτι ἡ μύτις του εἶχε γενεῖ ὀγκωδεστέρα καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματός του, καὶ ὅτι ἐθεράπευσε τὴν φαντασιοκοπίαν αὐτοῦ διὰ σφοδροῦ τινος κλόνου. Τοῦτο ἀναγνοὺς ἀπεφάσισα καὶ ἐγὼ νὰ μετέλθω τὸ αὐτὸ σύστημα, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ὀξύ, καὶ νὰ ὑποβάλω τὸν ἄῤῥωστόν μου εἰς ἠλεκτρικὴν προσβολήν. Μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις τὸν κατέπεισα ὅτι, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ἡ κεφαλή του εἰς τὴν φυσικήν της θέσιν, μόνη θεραπεία ὑπῆρχεν ἡ διὰ τῆς ἠλεκτρικῆς μηχανῆς.

Ἰδοὺ δὲ τί ἔπραξα·

Φαντάσθητε τὴν αἴθουσαν τοῦ Νικοδήμου φωτιζομένην ἀμυδρῶς ὑπὸ δύο κηρίων, τὸν μαῦρον, ἔντρομον ἕνεκα τῶν προετοιμασιῶν, βοηθοῦντά με εἰς τακτοποίησιν τῆς μηχανῆς, ἕνα χειροῦργον, φίλον μου, καταγινόμενον μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν παρασκευὴν αὐτῆς, καὶ τὸν ἀσθενῆ ἐξηπλωμένον ἐπὶ μακροῦ θρανίου, καὶ περίφοβον στρέφοντα τὸ βλέμμα πρὸς τὸν κρυστάλλινον τροχὸν καὶ τὰ παραρτήματά του. Κατωρθώσαμεν δὲ μετὰ πολλοῦ κόπου νὰ δέσωμεν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμούς του, εἰπόντες ὅτι ἦτο τοῦτο ἀναπόφευκτον διὰ νὰ προλάβωμεν πᾶσαν κίνησιν, εἰ καὶ ἀκουσίαν, καὶ νὰ προεξασφαλίσωμεν τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἰατρικοῦ. Ὁ Γεώργιος, ὅστις μᾶς ἔβλεπεν ὑπομειδιῶντας, ἤρχισε νὰ γελᾷ· ἡμεῖς δέ, φοβούμενοι μὴ ἀνατρέψῃ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σχεδίου, τὸν ἀπεπέμψαμεν.

Ἰδοὺ ἡ μηχανὴ ἑτοίμη· σπινθηροβολεῖ, κροτεῖ καὶ ἐκρήγνυται· ὁ Νικόδημος προσβληθείς, αναπηδᾷ, καὶ δὲν μὲ δίδει καιρὸν νὰ καταφέρω εἰς τὸν λαιμόν του τὸν βίαιον κλόνον, ὅστις θὰ ἐθεράπευε τὴν πάσχουσαν φαντασίαν του· ἀφοῦ δὲ ἐψηλαφίσθη μὲ τὰς χεῖράς του ἐξηπλώθη ἐκ νέου εἰπών·

— Κάτι τι ἐξεκόλλησε· μὲ φαίνεται ὅτι εἶμαι καλήτερα.

— Θάῤῥος, καὶ μὴ κινεῖσαι.

Παρεσκευάσαμεν καὶ αὖθις τὴν μηχανήν, καὶ ἐδέσαμεν στερεότερα τὰς χεῖρας τοῦ πάσχοντος· ἡ ἄκρα τοῦ σωλῆνος ἐφηρμόζετο εἰς τὸν λαιμόν του.

Ἰδοὺ ὁ σπινθήρ· ὁ συνάδελφός μου κτυπᾷ δυνατὰ τὸν τράχηλον τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ ἐγὼ στρεφογυρίζω τὴν κεφαλήν του οὕτω πως, ὥστε ᾐσθάνθη ἱκανὸν πόνον.

— Δόξα σοι ὁ Θεός! ἀνεκράξαμεν καὶ οἱ δύο χειροῦργοι.

— Ἐτελείωσεν; ἐψιθύρισεν ὁ Νικόδημος.

— Ἡ θεραπεία ἔγεινεν ἐντελεστάτη.

— Εὐχαριστῶ τὸν Θεόν! γρήγορα καθρέπτην. Καὶ κατοπτρισθείς·

— Τί εὐτυχία! ἀνεφώνησε, φίλοι μου.

Ἔμεινε δύο ἡμέρας εἰς τὴν κλίνην, καὶ μετὰ ταῦτα ἐσηκώθη κατὰ πάντα ὑγιής.

(Ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ.)

ΜΕΘΟΔΙΟΣ Ο ΑΝΘΡΑΚΙΤΗΣ (α).

—ooo—

Ἡ παρατιθεμένη περιπαθὴς καὶ ἀφελὴς ἐπιστολὴ τοῦ ἀοιδίμου τούτου ἱερομονάχου, ἀρίστου μαθηματικοῦ, φιλοσόφου, καὶ θεολόγου (β) διαπρέποντος μεταξὺ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν πεπαιδευμένων, συνοδευομένη μετὰ τῆς ἱκετηρίου ἐκθέσεως (γ)

(α) Ἡ βιογραφία αὕτη ἐκδίδεται ὡς ἀπόσπασμα ἡμετέρου ἀνεκδότου πονήματος, ἐπιγραφομένου «Βιογραφικὴ συλλογή, ἢ κατάλογος Ἑλλήνων σοφῶν καὶ λογίων, ἀκμασάντων ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ, κατὰ τὴν ΙϚ' ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα, μεθ' ὧν ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ἐπιφαίνονται ὅλως σχεδὸν ἄγνωστοι καὶ ἀμνημόνευτοι διελθόντες, κτλ.»

(β) Περὶ τῶν ὑψηλῶν μαθηματικῶν γνώσεων, τῆς τε φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς αὐτοῦ μαθήσεως, ἀρκούντως ἐξηγεῖται ὁ σοφὸς αὐτοῦ μαθητὴς Μπαλάνος ὁ Βασιλόπουλος (Ἴδε Μαθηματικὴ ὁδός, τόμ. Α' σελ XII).

(γ) Ἴδε τὴν ἡμετέραν χρονογραφίαν, τόμ. Β' σελ. 277.

με ἀνεδείξατε, ἀποτρόπαιον ἀνθρώποις, οὐμὴν δὲ Θεῷ. Τί ἔτι ἐπιζητεῖτε; τὰ πάλαι ἀνακυκλοῦν καὶ τὰς λύπας ἀναστομοῦν; Ὁρᾶτε, ὅτι ἔστι καὶ ὀφθαλμὸς ἐκδικήσεως. Ταῦτα μὲν ὡς πατήρ· ὑμεῖς δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑμῖν ποιεῖτε. Ὑγιαίνοιτε! »

Ὁ ΜΕΘΟΔΙΟΣ.

Χ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ.

—ooo—

Ἦτο ποτὲ τις ἔμπορος, ὅστις ἀπελθὼν μετὰ τῆς γυναικὸς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ κερδήσας ἱκανά, ἐπεβιβάσθη μετά τινα ἔτη διὰ νὰ ἐπανέλθη εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξ ἧς κατήγετο· εἶχε δὲ υἱὸν καὶ θυγατέρα. Καὶ ὁ μὲν τετραετὴς αὐτοῦ υἱὸς ὠνομάζετο Ἰωάννης, τὸ δὲ κοράσιον, μόλις τριετές, Μαρία. Κατὰ τὸν διάπλουν ἐπῆλθεν αἴφνης τρομερὰ θύελλα, καὶ ὁ πλοίαρχος εἶπε πρὸς πάντας ὅτι εὑρίσκοντο εἰς μέγαν κίνδυνον, διότι ὁ ἄνεμος ὤθει αὐτοὺς πρὸς τὰς νήσους, ἐφ' ὧν τὸ πλοῖον ἀφεύκτως ἤθελε συντριβῆ. Ὁ ταλαίπωρος ἔμπορος ἀκούσας τοῦτο, ἔλαβε μεγάλην σανίδα καὶ ἔδεσεν ἐπ' αὐτῆς τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του· ἔμελλε δὲ νὰ δεθῆ καὶ αὐτός, ἀλλὰ καιρὸς πλέον δὲν ἦτο· διότι τὸ πλοῖον ἐξοκείλαν ἐπὶ βράχου διεῤῥάγη, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἔπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ σανίς, ἐφ' ἧς ἡ γυνὴ καὶ τὰ δύο τέκνα, πλέουσα ὡς πλοιάριον, ἦλθεν εἴς τινα νῆσον· τότε ἡ γυνὴ λύσασα τὰ σχοινία ἀπέβη εἰς τὴν ξηρὰν μετὰ τῶν δύο τέκνων της.

Ἅμα δ' εὑρεθεῖσα εἰς ἀσφαλῆ τόπον, γονυπετήσασα εὐχαρίστησε τὸν σώσαντα αὐτοὺς Θεόν. Ἦτο ὅμως περίλυπος ὡς ἀπολέσασα τὸν σύζυγόν της, καὶ συλλογιζομένη ὅτι καὶ αὐτὴ καὶ τὰ τέκνα της ἔμελλον ν' ἀποθάνωσιν ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ ἐκ τῆς πείνης, ἢ νὰ καταφαγωθῶσιν ὑπὸ τῶν θηρίων. Τοιαῦτα διαλογιζομένη παρετήρησε πολλὰ δένδρα πλήρη καρπῶν, καὶ λαβοῦσα ῥάβδον ἐτείναξέ τινας, τοὺς ὁποίους ἔδωκεν εἰς τὰ μικρὰ τέκνα της φαγοῦσα καὶ αὐτή. Μετὰ ταῦτα προχωρήσασα ἐπ' ἐλπίδι νὰ εὕρῃ καλύβην, ἐνόησεν ὅτι εὑρίσκετο εἰς νῆσον ἔρημον· ἐπειδὴ δὲ ἀπήντησε καθ' ὁδὸν μέγα δένδρον κοῖλον, ἀπεφάσισε νὰ διανυκτερεύσῃ ἐν αὐτῷ. Κοιμηθεῖσα λοιπὸν μετὰ τῶν τέκνων της, τὴν ἐπιοῦσαν προεχώρησεν ὅσον αὐτὰ ἠδύναντο νὰ περιπατήσωσιν. Ἀνεκάλυψε δὲ φωλεὰς πτηνῶν, τῶν ὁποίων ἔλαβε τὰ ὠά. Ἀλλ' ἰδοῦσα τέλος ὅτι δὲν εὕρισκεν οὔτε ἀνθρώπους οὔτε ζῶα ἐπιβλαβῆ, ἀπεφάσισε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν θείαν θέλησιν, καὶ νὰ κάμῃ τὸ κατὰ δύναμιν ν' ἀναθρέψῃ καλῶς τὰ τέκνα της. Ὅτε ἐδέθη εἰς τὴν σανίδα εἶχεν εἰς τὸν κόλπον της τὸ Εὐαγγέλιον καὶ Σύνοψιν. Μετεχειρίσθη λοιπὸν αὐτὰ διὰ νὰ διδάξῃ τὰ τέκνα της τὸ ἀναγινώσκειν, καὶ νὰ τὰ μάθῃ νὰ γνωρίζωσι τὸν ἀγαθὸν Θεόν. Ἡμέραν δέ τινα τὸ μικρὸν παιδίον εἶπε πρὸς αὐτήν· Μῆτέρ μου! ποῦ εἶναι ὁ πατήρ μας; — Ἀγαπητόν μοι τέκνον, ἀπεκρίθη ἡ ταλαίπωρος κλαίουσα, ὁ πατήρ σας ὑπῆγεν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ἔχετε ἄλλον πατέρα τὸν ἀγαθὸν Θεόν, ὅστις εἶναι παρὼν ἂν καὶ δὲν τὸν βλέπετε. Αὐτὸς μᾶς στέλλει τοὺς καρποὺς τούτους καὶ τὰ ὠά, καὶ θὰ φροντίζῃ περὶ ἡμῶν ἐν ὅσῳ τὸν ἀγαπῶμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας μας καὶ τὸν λατρεύωμεν. — Ἀφ' οὗ δὲ τὰ μικρὰ ταῦτα παιδία ἔμαθον ν' ἀναγινώσκωσιν, ἀνεγίνωσκον μετὰ πολλῆς προθυμίας πᾶν ὅ,τι ἦτον εἰς τὰ βιβλία των, καὶ ἐλάλουν περὶ αὐτῶν καθ' ἑκάστην. Ἄλλως τε ἦσαν πολὺ ἀγαθὰ καὶ ὑπήκοα εἰς τὴν μητέρα των.

Μετὰ δὲ δύο ἔτη ἠσθένησεν αὐτή, καὶ αἰσθανομένη τὸν θάνατον πλησιάζοντα, ἦτο ὅλη ἀνήσυχος διὰ τὰ τέκνα της· ἀλλὰ τέλος συλλογισθεῖσα ὅτι ὁ τόσον ἀγαθὸς Θεὸς ἤθελε φροντίσει περὶ αὐτῶν, κατεκλίθη εἰς τὸ κοῖλον δένδρον, καὶ καλέσασα τὰ τέκνα της εἶπε πρὸς αὐτά·— Μέλλω μετ' ὀλίγον ν' ἀποθάνω, ἀγαπητά μου τέκνα, καὶ δὲν θὰ ἔχετε πλέον μητέρα· ἐνθυμήθητε ὅμως ὅτι δὲν θὰ ἦσθε ὁλομόναχα, καὶ ὅτι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς θὰ βλέπῃ ὅ,τι θὰ κάμνετε. Μὴ παύσετέ ποτε τοῦ νὰ προσεύχεσθε πρωῒ καὶ ἑσπέρας. Σύ, ἀγαπητέ μου Ἰωάννη, φρόντιζε πολὺ περὶ τῆς ἀδελφῆς σου, μὴ τὴν μαλλώσῃς ποτέ, μήτε νὰ τὴν κτυπήσῃς, ὡς ὢν μεγαλήτερο. καὶ δυνατώτερος αὐτῆς· ἀλλὰ νὰ πηγαίνῃς νὰ ζητῇς δι' αὐτὴν ὠὰ καὶ καρπούς. — Ἤθελε νὰ εἴπῃ τι καὶ εἰς τὴν Μαρίαν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε.

Τὰ ταλαίπωρα ὅμως παιδία μὴ γνωρίζοντα τί ἐστι θάνατος, δὲν κατελάμβανον ποσῶς τί ἤθελε νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτὰ ἡ μήτηρ. Ἀφ' οὗ δὲ ἀπέθανεν ἐνόμισαν ὅτι ἐκοιμᾶτο, καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ κάμωσι θόρυβον φοβούμενα μήπως τὴν ἐξυπνίσωσιν. Ὁ Ἰωάννης ὑπῆγεν εἰς ἀναζήτησιν καρπῶν, καὶ ἀφ' οὗ ἐδείπνησαν κατεκλίθησαν παρὰ τὸ δένδρον καὶ ἐκοιμήθησαν ἀμφότεροι. Ἀλλὰ τὴν πρωΐαν ἐξεπλάγησαν καθ' ὑπερβολήν, ἰδόντα ὅτι ἡ μήτηρ των ἐκοιμᾶτο ἔτι, καὶ ἐλθόντα ἔσεισαν αὐτὴν ἐκ τοῦ βραχίονος διὰ νὰ τὴν ἐξυπνίσωσιν. Ἰδόντα δὲ ὅτι δὲν ἀπεκρίνετο, ἐνόμισαν ὅτι ἦτο ὠργισμένη κατ' αὐτῶν καὶ ἤρχισαν νὰ κλαίωσιν, αἰτοῦντα συγγνώμην καὶ ὑποσχόμενα ὅτι θὰ ἦναι πολλὰ φρόνιμα. Ἀλλὰ ματαίως ἐκοπίαζον. Ἔμειναν λοιπὸν ἐκεῖ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, μέχρις οὗ τὸ σῶμα ἤρχισε νὰ σήπεται. Πρωΐαν δέ τινα ἡ Μαρία κραυγάσασα μεγάλως εἶπε πρὸς τὸν Ἰωάννην· — Ἆ! ἀδελφέ μου ἰδοὺ σκώληκες τρώγουσι τὴν ταλαίπωρον μητέρα μας, πρέπει νὰ τοὺς ἀποσπάσωμεν· ἔλα νὰ μὲ βοηθήσῃς.— Ὁ Ἰωάννης ἐπλησίασεν, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἀνέδιδεν τόσῳ βαρεῖαν ἀποφοράν, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μείνωσιν, ἀλλ' ἐβιάσθησαν νὰ ζητήσωσιν ἄλλο δένδρον διὰ νὰ κοιμῶνται. Δὲν ἔπαυσαν δὲ ποτὲ τοῦ νὰ προσεύχωνται εἰς τὸν Θεόν· ἀνεγίνωσκον τόσον συχνὰ τὰ βιβλία των, ὥστε τὰ ἐγίνωσκον ἐκ στήθους. Ἀφ' οὗ δὲ ἀνεγίνωσκον ἀρκούντως ἐπεριπάτουν ἢ ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ χόρτου καὶ συνωμίλουν πρὸς ἄλληλα. Ἡμέραν δέ τινα εἶπεν ὁ Ἰωάννης πρὸς τὴν ἀ-

δελφήν του ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε ἤμην πολλὰ μικρὸς, εὑρισκόμην εἰς τόπον ὅπου ἦσαν μεγάλαι οἰκίαι καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι· ὁ πατήρ μας εἶχε πολλοὺς ὑπηρέτας, καὶ ἡμεῖς εἴχαμεν ὡραῖα ἐνδύματα. Ἀλλ' αἴφνης ὁ πατήρ μας μᾶς ἔβαλεν εἰς οἰκίαν περιπατοῦσαν ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔπειτα διὰ μιᾶς μᾶς ἔδεσεν ἐπὶ σανίδος, καὶ αὐτὸς ἐβυθίσθη εἰς τὴν θάλασσαν, ὅθεν δὲν ἐπανῆλθε· καὶ ἡ ἀγαπητή μας μήτηρ εἶπεν, ὅτι αὐτὸς εἶναι εἰς τὸν οὐρανόν. — Τοῦτο εἶναι πολλὰ παράδοξον, ἀπεκρίθη ἡ Μαρία· ἀλλὰ τέλος ἀφ' οὗ ἔγεινεν, ὁ Θεὸς τὸ ἠθέλησε, διότι γνωρίζεις καλῶς, ἀδελφέ μου, ὅτι εἶναι παντοδύναμος.

Ὁ Ἰωάννης λοιπὸν καὶ ἡ Μαρία ἔμειναν ἕνδεκα ἔτη εἰς αὐτὴν τὴν νῆσον. Ἡμέραν δέ τινα καθήμενα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης εἶδον πλησιάζοντας ἐπὶ πλοίου πολλοὺς μαύρους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Μαρία ἐφοβήθη καὶ ἤθελε νὰ φύγῃ, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης εἶπε πρὸς αὐτήν·—Ἂς μείνωμεν, ἀδελφή, δὲν γνωρίζεις καλῶς ὅτι ὁ πατήρ μας, ὁ ἀγαθὸς Θεὸς εἶναι ἐδῶ, καὶ θὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἀνθρώπους τούτους ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς κακοποιήσωσιν; — Οἱ μαῦροι ἀποβάντες ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐξεπλάγησαν ἰδόντες τὰ ἀλλόχροα ταῦτα παιδία. Περικυκλώσαντες δὲ αὐτὰ ἐλάλουν, ἀλλὰ ματαίως, ἐπειδὴ δὲν κατελάμβανον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν· ὁ δὲ Ἰωάννης ὡδήγησε τοὺς ἀγρίους τούτους ἐκεῖ ὅπου ἦσαν τὰ ὀστᾶ τῆς μητρός του καὶ διηγήθη εἰς αὐτοὺς πῶς ἀπέθανεν, ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνοι κατελάμβανον αὐτόν. Τέλος οἱ μαῦροι ἔδειξαν εἰς αὐτὰ τὸ πλοιάριόν των καὶ ἔνευσαν εἰς αὐτὰ νὰ ἐπιβῶσιν. — Δὲν τολμῶ, ἔλεγεν ἡ Μαρία, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μοὶ προξενοῦσι φόβον.— Ἀλλ' ὁ ἀδελφός της τὴν ἐνεψύχωσεν.

Ἐπέβησαν λοιπὸν εἰς τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἐκόμισεν αὐτὰ εἰς νῆσον ὀλίγον μεμακρυσμένην καὶ κατῳκημένην ὑπὸ ἀγρίων. Πάντες δὲ οἱ ἄγριοι οὗτοι ὑπεδέξαντο αὐτὰ κάλλιστα. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἔβλεπεν εὐχαρίστως τὴν Μαρίαν, καὶ ἔθετε πολλάκις τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας, σημαίνων διὰ τούτου ὅτι τὴν ἠγάπα. Ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωάννης δὲν ἐβράδυναν νὰ μάθωσι τὴν γλῶσσαν τῶν ἀγρίων, καὶ νὰ πληροφορηθῶσι τὰ κατ' αὐτούς· ὁ Ἰωάννης ἔμαθεν ὅτι πολεμοῦντες οἱ μαῦροι πρὸς λαοὺς κατοικοῦντας τὰς γειτονικὰς νήσους, ἔτρωγον τοὺς αἰχμαλώτους των, καὶ ἐλάτρευον μέγαν τινὰ αἰσχρὸν πίθηκον, ἔχοντα πολλοὺς ἀγρίους ὑπηρέτας· ὅθεν καὶ ἐλυπήθησαν εἰς ἐκεῖνον, διότι ἦλθον νὰ κατοικήσωσι μετὰ τῶν κακῶν τούτων ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς ἤθελεν ἐξ ἅπαντος νὰ νυμφευθῇ τὴν Μαρίαν, ἥτις ἔλεγε πρὸς τὸν ἀδελφόν της·—Προτιμῶ ν' ἀποθάνω παρὰ νὰ γίνω σύζυγος τοῦ ἀνθρώπου τούτου. — Ἐπειδὴ εἶναι εἶναι πολλὰ ἄσχημος διὰ τοῦτο δὲν θέλεις νὰ τὸν ὑπανδρευθῇς; ἠρώτησεν ὁ Ἰωάννης. — Ὄχι, ἀδελφέ μου, ἀλλὰ διότι εἶναι κακός. Δὲν βλέπεις ὅτι δὲν γνωρίζει τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἀγαθὸν Θεόν, καὶ ὅτι ἀντὶ νὰ προσεύχεται εἰς αὐτόν, γονυπετεῖ ἐνώπιον τοῦ αἰσχροῦ τούτου πιθήκος; Ἄλλως τε τὸ βιβλίον ἡμῶν λέγει ὅτι πρέπει νὰ συγχωρῇ τις τοὺς ἐχθρούς του, καὶ νὰ εὐεργετῇ αὐτούς. Ὁ κακὸς ὅμως αὐτὸς ἄνθρωπος φονεύει τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς τρώγει.

— Μοὶ ἔρχεται ἰδέα τις, εἶπεν ὁ Ἰωάννης· ἐὰν ἐξαλείψωμεν τὸν ῥυπαρὸν τοῦτον πίθηκον, θὰ ἴδωσι καλῶς ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι Θεός. Πρέπει λοιπὸν να τὸν φαρμακώσωμεν. — Ἡ Μαρία συγκατετέθη εἰς τοῦτο καὶ ὁ πίθηξ ἀπέθανεν· οἱ δὲ ἄγριοι οἱ φροντίζοντες περὶ αὐτοῦ, εἶπον πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ Μαρία καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς ἔγειναν αἰτία τῆς συμβάσης δυστυχίας, καὶ ὅτι πρέπει νὰ φονευθῶσι τὰ δύο λευκὰ παιδία. Παρευθὺς λοιπὸν ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς θυσιάσωσιν εἰς τὸν νέον πίθηκον, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀντικαταστήσει εἰς τὸν πρῶτον, καίοντες αὐτὰ ζῶντα. Ὁ δὲ Ἰωάννης μαθὼν τὴν ἀπόφασιν ταύτην εἶπε πρὸς αὐτούς·—Ἐὰν ὁ ὑμέτερος πίθηξ ἦτο Θεός, δὲν θὰ ἠδυνάμην να φονεύσω αὐτόν· ἄρα ἐγὼ εἶμαι δυνατώτερος ἐκείνου· πρέπει νὰ σεβώμεθα τὸν μέγαν Θεόν, ὅστις εἶναι δημιουργὸς τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ οὐχὶ τόσον ἀχρεῖον κτῆνος.—Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος οὗτος ἠρέθισεν ὅλους τοὺς ἀγρίους, ἔδεσαν καὶ αὐτὸν καὶ τὴν ἀδελφήν του εἰς δένδρα, καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ καύσωσιν αὐτούς, ὅτε ἀνηγγέλθη ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἐχθρῶν προσήγγισεν εἰς τὴν νῆσον. Ἔσπευσαν λοιπὸν ν' ἀποκρούσωσιν αὐτούς, ἀλλ' ἐνικήθησαν, οἱ δὲ νικηταί, ἄγριοι ὡσαύτως, ἐξέβαλον τὰς ἁλύσεις τῶν λευκῶν καὶ ὡδήγησαν αὐτοὺς εἰς τὴν νῆσόν των, ὅπου ἔγειναν δοῦλοι τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ οἱ νέοι οὗτοι ἄγριοι συχνάκις ἐπολέμουν, καὶ οἱ γείτονες ἐκείνων ἔτρωγον τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν. Ἡμέραν δέ τινα συνέλαβον ἱκανὸν ἀριθμόν, διότι ἦσαν πολλὰ ἀνδρεῖοι. Μετὰ δὲ τούτων ὑπῆρχε καὶ λευκός τις, καὶ ἐπειδὴ ἦτο πολλὰ ἰσχνὸς ἀπεφάσισαν νὰ παχύνωσιν αὐτὸν πρὶν τὸν φάγωσιν. Ὅθεν ἐφυλάκισαν αὐτὸν εἴς τινα καλύβην, καὶ ἐπεφόρτισαν τὴν Μαρίαν νὰ φέρῃ πρὸς αὐτὸν τροφήν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγνώριζεν ὅτι ἔμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀποθάνῃ, ἔλαβε μεγάλην συμπάθειαν πρὸς αὐτόν, καὶ ἔλεγε παρατηροῦσα αὐτὸν θλιβερῶς· Θεέ μου! οἴκτειρον αὐτόν! Ὁ λευκὸς ὅστις εἶχεν ἐκπλαγεῖ πολὺ ἰδὼν κόρην τοῦ αὐτοῦ χρώματος, ἐξεπλάγη ἔτι μᾶλλον ἀκούσας αὐτὴν λαλοῦσαν την γλῶσσάν του.—Τίς σ' ἔμαθε νὰ λαλῇς γαλλιστί; ἠρώτησε αὐτήν.

— Δὲν γνωρίζω τὸ ὄνομα τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν λαλῶ, ἀπεκρίθη ἐκείνη· ἠξεύρω μόνον ὅτι εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς μητρός μου, καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ἔμαθε. Ἔχομεν καὶ δύο βιβλία τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκομεν καθ' ἑκάστην.

— Θεέ μου! ἀνέκραξεν ὁ ἄνθρωπος ὑψώσας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶναι δυνατόν! Ἀλλά, κόρη μου, δύνασαι νὰ μὲ δείξῃς τὰ βιβλία ἐκεῖνα;—Δὲν τὰ ἔχω ἐγώ, ἀλλ' ὑπάγω νὰ τὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μου, καὶ θὰ σὲ τὰ δείξω.—Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐξῆλθε, μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανῆλθε μετὰ τοῦ Ἰωάννου φέροντος τὰ δύο βιβλία. Ὁ λευκὸς ἤνοιξεν αὐτὰ μετὰ συγκινήσεως καὶ ἀναγνοὺς εἰς τὸ πρῶτον φύλλον· « Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνήκει τῷ Ἰωάννῃ

Μαυρικίῳ» ἀνεκραύγασεν. — Ἆ! ἀγαπητά μου τέκνα, σᾶς βλέπω τέλος πάντων! ἔλθετε νὰ ἐναγκαλισθῆτε τὸν πατέρα σας· δύνασθε νὰ μοὶ δώσητε πληροφορίας περὶ τῆς μητρός σας; — Ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ Μαρία ἀκούσαντες ταῦτα ἔπεσαν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ λευκοῦ, χύνοντες δάκρυα χαρᾶς. Τέλος δ' ὁ Ἰωάννης λαβὼν τὸν λόγον ἀνέκραξεν· ἡ καρδία μὲ λέγει ὅτι εἶσαι πατήρ μου. Καὶ ὅμως δὲν τὸ ἐννοῶ, διότι ἡ μήτηρ μου μὲ εἶπε πολλάκις ὅτι ἔπεσες εἰς τὴν θάλασσαν. — Ἔπεσα τῳόντι εἰς τὴν θάλασσαν ὅτε τὸ πλοῖόν μας διεσχίσθη, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος. Ἀλλὰ πιάσας σανίδα ἔφθασα εὐτυχῶς εἴς τινα νῆσον, καὶ σᾶς ἐνόμιζα ἀπολωλότας. Τότε ὁ Ἰωάννης διηγήθη ὅσα ἐνθυμεῖτο καὶ ὁ πατήρ του ἔκλαυσε πικρῶς μαθὼν τὸν θάνατον τῆς γυναικός του. Ἡ δὲ Μαρία ἔκλαιεν ἐπίσης, ἀλλὰ δι' ἄλλο πρᾶγμα. — Φεῦ! ἀνεκραύγασε, τί ὠφελεῖ ὅτι ηὕραμεν τὸν πατέρα μας, ἀφ' οὗ θὰ φονευθῇ μετ' ὀλίγας ἡμέρας; — Πρέπει νὰ θραύσωμεν τὰς ἁλύσεις του, εἶπεν ὁ Ἰωάννης, καὶ νὰ σωθῶμεν καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ δάσος. — Καὶ τί θὰ κάμωμεν ἐκεῖ, ταλαίπωρα τέκνα μου; εἶπεν ὁ Ἰωάννης Μαυρίκιος. Οἱ ἄγριοι θὰ μᾶς συλλάβωσι πάλιν ἢ μᾶλλον θ' ἀποθάνωμεν τῆς πείνης. — Ἀφήσατε εἰς ἐμὲ νὰ ἐνεργήσω, εἶπεν ἡ Μαρία, γνωρίζω τρόπον τῆς σωτηρίας σας ἐπιτυχῆ.

Καὶ ἐξελθοῦσα ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν βασιλέα. Καὶ πεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας του εἶπε πρὸς αὐτόν· — Μεγαλειότατε, μίαν χάριν θὰ σᾶς ζητήσω, μὲ ὑπόσχεσθε ὅτι θὰ ἐκπληρώσετε αὐτήν; — Τὸ ὀμνύω, ἀνέκραξεν ὁ βασιλεύς, διότι εἶμαι πολλὰ εὐχαριστημένος ἀπὸ σέ. — Ὁ λευκὸς τοῦ ὁποίου τὴν φροντίδα μὲ ἔδωκαν, εἶναι πατὴρ ἐμοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου· ἀπεφασίσατε νὰ τὸν φάγετε, ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶ ὅτι εἶναι γέρων καὶ ἰσχνός, ἐν ᾧ ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ παχεῖα· ὅθεν ἐλπίζω ὅτι θὰ θελήσετε νὰ φάγετε ἐμὲ ἀντ' ἐκείνου. Ζητῶ μόνον ὀκταήμερον προθεσμίαν, διὰ νὰ λάβω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδω περισσότερον τὸν πατέρα μου. — Τῇ ἀληθείᾳ, εἶπεν ὁ βασιλεύς, εἶσαι τόσον καλὴ κόρη, ὥστε δὲν θὰ συγκατανεύσω ποτὲ νὰ φονευθῇς· θὰ ζήσετε καὶ σεῖς καὶ ὁ πατήρ σας. Σὲ λέγω μάλιστα ὅτι κατ' ἔτος ἔρχεται ἐνταῦθα πλοῖον πλῆρες λευκῶν ἀνθρώπων, εἰς τοὺς ὁποίους πωλοῦμεν ὅσους αἰχμαλώτους δὲν τρώγομεν· τοῦτο δὲ θὰ φθάσῃ μετ' ὀλίγον, καὶ θὰ σᾶς ἀφήσω ν' ἀναχωρήσητε.

Ἡ Μαρία εὐχαριστήσασα τὸν βασιλέα, εὐχαρίστει ἐσωτερικῶς τὸν ἀγαθὸν Θεόν, τὸν μαλάξαντα τὴν καρδίαν του· ἔσπευσε δὲ νὰ φέρῃ τὴν καλὴν ταύτην ἀγγελίαν πρὸς τὸν πατέρα της, καὶ μετά τινας ἡμέρας τὸ πλοῖον, περὶ οὗ ὁ μαῦρος βασιλεὺς εἶχεν εἰπεῖ, ἔφθασε καὶ παρέλαβε καὶ αὐτὴν καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφόν της· καὶ ἦλθον εἰς μεγάλην νῆσον κατοικουμένην ὑπὸ Ἱσπανῶν. Ὁ διοικητὴς τῆς νήσου ταύτης μαθὼν τὴν ἱστορίαν τῆς Μαρίας, εἶπε καθ' ἑαυτόν· — Ἡ κόρη αὕτη δὲν ἔχει περιουσίαν καὶ εἶναι πολλὰ ἠλλοιωμένη ὑπὸ τοῦ ἡλίου· ἀλλ' εἶναι τόσον καλὴ καὶ τόσον ἐνάρετος, ὥστε δύναται νὰ καταστήσῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς εὐτυχέστερον, ἢ ἂν ἦτο πλουσία καὶ ὡραία. — Παρεκάλεσε λοιπὸν τὸν πατέρα τῆς Μαρίας νὰ τῷ δώσῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του· καὶ τοῦ Ἰωάννου Μαυρικίου συγκατατεθέντος, ἐνυμφεύθη αὐτήν, καὶ ἔδωκέ τινα συγγένισσάν του εἰς τὸν Ἰωάννην. Ἔζησαν δὲ πολλὰ εὐτυχεῖς ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ, δοξάζοντες τὸν Θεόν, συγχωρήσαντα νὰ δουλωθῇ ἡ Μαρία διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ἀφορμὴν νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ πατρός της.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ)

ΙΩ. Δ. ΚΑΜΠΑΝΗΣ.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ
ΤΟΠΩΝ ΑΓΝΩΣΤΩΝ (*).

—ooo—

« Καὶ τὸ μὲν μεσημβρινὸν μέρος τῆς ἀπεράντου ταύτης χώρας περιλαμβάνει δεκαεννέα περίπου χιλιάδας τετραγώνων λευγῶν, τὸ δὲ ἀρκτικὸν εἶναι, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μου, τετράκις τοὐλάχιστον πλέον ἐκτεταμένον ἐκείνου, καὶ μέγαν ἔχει ἀριθμὸν κατοίκων γενναίων καὶ ἐμπολέμων. Καὶ ἑξακοσίας χιλιάδας στρατιωτῶν εὐκόλως δίδουσιν οἱ ἐπὶ τῶν οροπεδίων σεσωρευμένοι λαοί. Εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος παράγονται ὅλα τὰ προϊόντα τῆς Εὐρώπης, εἰς δὲ τὸ κατώτερον ὅλα τὰ τῶν τροπικῶν· εὑρίσκεις δὲ καὶ ὅλας τὰς θερμοκρασίας, κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ ὕψους, ἀπὸ τῆς διακεκαυμένης μέχρι τῆς κατεψυγμένης ζώνης.

»Ἡ γῆ τῶν ὀροπεδίων εἶναι γονιμωτάτη καὶ πλουσιωτάτη· ἐντεῦθεν συμπεραίνει τις εὐκόλως, βλέπων μάλιστα τὰ πολυάριθμα ἐρείπια τῶν πόλεων τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθην, ὅτι πολιτισμὸς ἤκμασε πάλαι εἰς τὸν ἀληθῆ τοῦτον ἐπίγειον παράδεισον. Καὶ ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἐκεῖ κατάστασις κοινωνικὴ ἀξία λόγου, ἀναφέρω τὴν ὁδόν, τῆς ὁποίας ἀνεκάλυψα τὰ ἴχνη, δι' ἧς συνεκοινώνουν αἱ πόλεις, ὧν μόνα τὰ ἐρείπια σώζονται, μετὰ τῶν δύο ὠκεανῶν.

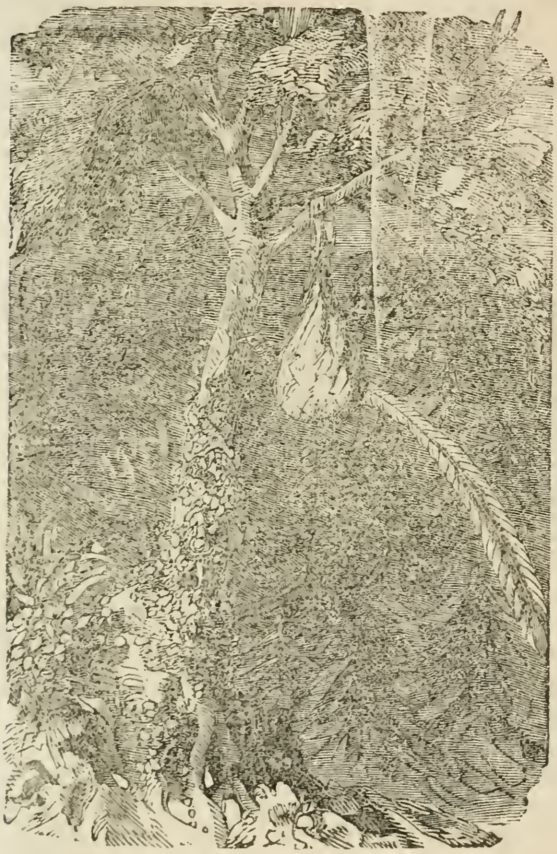
»Εἰς τὰ ὄρη εὑρίσκεις μέγαν καὶ πολυειδῆ πλοῦτον ὀρυκτολογικόν· καὶ χρυσόν, καὶ ἄργυρον, καὶ μόλυβδον, καὶ σίδηρον, καὶ χαλκόν, ἀλλ' οὐδὲν σχεδὸν τῶν εἰδῶν τούτων ἐκμεταλλεύεται· διότι οἱ Ἰνδοί, ὀλίγον μόνον χρυσὸν καὶ ἄργυρον μεταχειρίζονται διὰ τὰς μετὰ τῶν ξένων συναλλαγάς. Καὶ ὅμως, ἂν καὶ δὲν ἀγαπῶσι τὰ πλούτη, ἀγαπῶσιν εἰς ἄκρον τὰ μεταλλεῖα, καὶ κατά τινα νόμον ἐν ἰσχύϊ παρὰ πολλοῖς λαοῖς, τιμωροῦσι διὰ θανάτου τὸν ἀποκαλύπτοντα εἰς τοὺς ξένους μεταλλεῖον ἀργυροῦ ἢ χρυσοῦ. Ὁ αὐστηρὸς

(*) Ἰδὲ τὰ ὑπ' ἀρ. 240 καὶ 241 φυλλάδια. Ὁ ἀνακαλύψας τοὺς τόπους τούτους δὲν ὀνομάζεται Πινέλης, ὡς κατὰ παραδρομὴν ἐγράφη εἰς τὰ προηγούμενα ἄρθρα, ἀλλὰ Ποντέλλης.

οὗτος νόμος, ὅστις διατηρεῖται ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἱσπανῶν, σκοπὸν βεβαίως ἔχει τὸν διωγμὸν τῆς πλεονεξίας, ἥτις κατηφάνισε τοὺς ταλαιπώρους Ἰνδοὺς κατὰ τὰς πρώτας μεταβάσεις τῶν Εὐρωπαίων εἰς τὴν ἀμερικανικὴν χώραν.

» Πρὸς τὰ λοιπὰ ὀρυκτὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσω τοὺς πολυτίμους λίθους, οἷον τὸν ὀπάλλιον, τὸν σάρδιον, τὸν τοπάζιον, τὸν λυχνίτην καὶ τὸν σμάραγδον. Εὗρον δὲ καὶ σωροὺς πέτρας κρυσταλλώδους, καὶ πολλάκις εἰσελθὼν εἰς σπήλαια κρατῶν λαμπάδα, ἐθαύμασα τὴν ἐκ τῆς ἀντανακλάσεως λαμπρότητα.

» Ἀλλὰ καὶ τὰ δένδρα εἶναι πολλὰ καὶ πολυποίκιλα· ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀπαντᾷς τοιαῦτα παράγοντα κόμμι,



Φωλεὰ τοῦ πτηνοῦ Κουεζάλ.

καουτσοὺ, βάλσαμον Τολοὺ ἢ μαῦρον, κοπάϊον, κιγκίναν ἐρυθρὰν καὶ κιτρίνην, κηρίον, στέαρ καὶ μέταξαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δένδρον εὑρίσκεται ἐν ἀφθονίᾳ, καὶ φέρει περίεργον προϊόν· ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ κάθηνται ἀράχναι ὑφαίνουσαι σάκκους, ἐν οἷς περιέχεται μέταξα πολλὴ καὶ ἀρίστης ποιότητος.

» Καὶ ποῦ νὰ διαλάβω ἐν συντόμῳ τὰ πλούτη, ὅσα ἀνήκουσιν ἐ αυθα καὶ εἰ, τὰ τρία βασίλεια τῆς φύσεως;

» Ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν χώραν ταύτην πρέπει νὰ ἐμπνεύσῃ, ὡς εἶπον, πίστιν εἰς τοὺς κατοίκους. Πρέπει νὰ τοὺς πείσῃ πρὸ πάντων ὅτι γνωρίζει τὴν τέχνην τοῦ πολεμιστοῦ καὶ τὴν βοτανικήν. Καὶ μὴ νομίσῃ ὅτι δύναται νὰ τους ἀπατήσῃ· διότι ἔχουσιν ἱκανὰς γνώσεις περὶ τὰ τοιαῦτα.

» Εἶχον ἐξηγήσει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν, ἀλλὰ πάντοτε μὲ ἐμπόδιζον λέγοντες ὅτι δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς αἱ ὁδοὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐδόθη εἴδησις διὰ τηλεγραφικῶν σημείων ὅτι ὁ *Λέων τῶν Ὀρέων* συγκατατίθεται νὰ μὲ δεχθῇ, καὶ ὅτι θὰ εὕρω καθ' ὁδὸν καὶ ὁδηγοὺς καὶ φύλακας.

» Ὅτε ἐπλησίασα εἰς τὰ ὄρη μὲ συνεβούλευσαν ν' ἀφήσω τὸν ἵππον, διότι αἱ ὁδοὶ εἶναι εἰς ἄκρον ἀπότομοι καὶ κρημνώδεις. Καὶ ἀληθῶς εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὅλων τῶν πραγμάτων αἱ μεταφοραὶ γίνονται δι' ἀνθρώπων καὶ ὄχι δι' ὑποζυγίων. Ἐγὼ ὅμως ἀπεποιήθην νὰ προχωρήσω πεζός, εἰπὼν ὅτι ὁ ἀχώριστος σύν-



Τρόπος τοῦ θηρεύειν ἄρκτους.

τροφός μου Κοχάν, εἶναι ἱκανὸς νὰ διαβῇ δι' ὅλων τῶν μερῶν δι' ὧν καὶ ἐγώ. Καὶ τῳόντι ὁ ἵππος μου ὅστις κατήγετο ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἰνδίας, ἦτο καὶ νοημονέστατος, καὶ τολμηρότατος, καὶ ἀκαταπόνητος. Ἡ ἀπόφασίς μου ἐξέπληξε τοὺς Ἰνδούς, καὶ παρετήρησα ὅτι μὲ ἐτίμων ἔκτοτε ἔτι μᾶλλον.

» Ὅτε ἐπροχωρήσαμεν εἰς τὰ ὄρη, ἐπείσθην ὅτι τολμηρὰ ἦτο ἡ ἀπόφασίς μου· ἀνέβην βράχους, διέβην βαθυτάτας φάραγγας, ἐπέρασα ποταμούς, καὶ μόλις μετὰ πολλοὺς μόχθους καὶ πλεῖστα ὅσα κακοπαθήματα κατώρθωσα νὰ κατανικήσω ὅλα ταῦτα τὰ ἐμπόδια. Πολλάκις εἶδον τοὺς περὶ ἐμὲ φοβηθέντας διὰ τοὺς κινδύνους μου, γονυπετήσαντας καὶ ἐπικαλεσθέντας τὸ Μέγα Πνεῦμα ὑπὲρ ἐμοῦ. Δεκαπέντε ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐφθάσαμεν εἰς Κουχυμάτην, ὅπου

ἔμελλε νὰ ἴδω τὸν ἰσχυρὸν ἀρχηγὸν Βὰχ Νὰ Ἴβλτ. Ἀπήντησα δὲ αὐτὸν περὶ τὴν ἄκραν ἀποτομωτάτου κρημνοῦ, φέροντα τὸ πολεμικὸν ἔνδυμά του, μεταξὺ τῆς συζύγου του καὶ τῆς Γερουσίας. Οἱ ὁδηγοί μου ἀνήγγειλαν τὴν ἄφιξίν μου σαλπίσαντες. Ἐγὼ δέ, ἅμα ἰδὼν τὸν Ἰνδὸν ἡγεμόνα, ἐκέντησα τὸν θυμοειδῆ μου Κογάν, καὶ καλπάσας εὑρέθην πλησίον τοῦ Λέοντος τῶν Ὀρέων, ὅστις ἐθαύμασε τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν τόλμην μου.

»Μὲ ὑπεδέχθη δὲ φιλοφρόνως, κρατῶν εἰς σημεῖον φιλίας φύλλον φοίνικος ἐν εἴδει ῥιπιδίου, ἐνῷ διὰ τῆς ἄλλης χειρὸς ἤγγιζε κατὰ γῆς τὸ κοντάκιον τοῦ πυροβόλου του.»

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Ἴδε φυλλάδ. 235, 236, 237, 238, 239 καὶ 240.)

—ooo—

Δ'.

Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἔφθασεν εἰς Ἰρλανδίαν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1802 ἔτους καὶ ἀμέσως συνεννοήθη μετ' ἐκείνων οἵτινες εἶχον προσκαλέσει αὐτὸν ἐκ Παρισίων. Σχεδὸν ἅπαντες ἦσαν ἀρχαῖοι ἀρχηγοὶ τῆς ἀνταρσίας τοῦ 1798· « ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, λέγει ὁ Μάδδεν, ὑπῆρχον ὄπισθεν τοῦ παραπετάσματος ἄνδρες ἀνωτέρας περιωπῆς, γινώσκοντες τὴν συνωμοσίαν, ἅπαντα τὰ ἐλατήρια αὐτῆς, καὶ διευθύνοντες ὅλα τὰ κινήματα . . . . . . Πᾶς τις θέλει ἐννοήσει, προσθέτει, ὁποῖον αἴσθημα μ' ἐμποδίζει, τοῦ νὰ καταχωρίσω ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα ἐκείνων ὅσοι μένουσιν ἄγνωστοι, οἵτινες ἔκτοτε ἀπέδωκαν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, καὶ τῶν ὁποίων αἱ οἰκογένειαι ἐπιθυμοῦσιν ἴσως νὰ φυλάξωσι τὸ μυστήριον ». Εἶναι ὅμως βέβαιον, θέτοντες κατὰ μέρος πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει τολμηρὸν εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα, ὅτι ἡ συνωμοσία τοῦ 1803 ὑπῆρξε πολὺ πλέον ἐκτεταμένη ἢ ὅσον γενικῶς ἐνομίζετο. Ἡ περὶ ἑνώσεως πρᾶξις κατέστρεφε τὸ Δουβλῖνον, καὶ αἱ ἀνώτεραι τάξεις, δυσηρεστημέναι ὅσον καὶ ὁ λαὸς ἀπὸ τῆς καταργήσεως τοῦ Παρλαμέντου, μετεῖχον τῆς συνωμοσίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεγιστάνων οἵτινες ὑπετίθεντο ὅτι μετέσχον αὐτῆς, λέγεται καὶ ὁ λόρδος Μέαθ (Meath), καὶ ὁ μαρκήσιος Οὐϊκόμβ (Wycombe), ὅστις ἐσύγναζε παρὰ τῷ Ῥοβέρτῳ Ἔμμετ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀποστασίας. Οἱ μεγιστᾶνες ἐφέρθησαν πιθανώτατα ὅπως καὶ ὁ Λαφαγὲτ καὶ Αρζανσὸν ἐν ταῖς συνωμοσίαις τῆς παλινορθώσεως. Ἦσαν ἐντὸς τοῦ μυστηρίου, ἐπεθύμουν τὴν ἐπιτυχίαν, ἴσως τὸ ἐβοήθουν διὰ τῆς περιουσίας των, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ φανερωθῶσιν (α).

Ὁ Ῥοβέρτος, ὅστις ὡς ἐνομίζετο, μόνον δι' ἰδίας ὑποθέσεις ἐπανῆλθεν εἰς Δουβλῖνον, πολλάκις παρευρέθη εἰς συναναστροφάς, καὶ ἐκ νέου ἐπεσκέπτετο συνεχῶς τὴν οἰκίαν τοῦ Κούῤῥαν, ὅπου καὶ ἐπανεῖδεν ἐκείνην, ἧς ἐτήρει τὴν μνήμην κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα τῆς ἀπουσίας. Ὁ Μάδδεν διηγεῖται ὅτι ἔν τινι γεύματι παρὰ τῷ Κυρίῳ Κεὸχ (Keogh), συνδιάλεξις λίαν ζωηρὰ διέτρεξε μεταξὺ Ῥοβέρτου καί τινος κυρίου Κ. . . ἀνδρὸς ἀρχαίας τινος πολιτικῆς συνωμοσίας, οὗτινος δὲν ἀναφέρει ὁλόκληρον τὸ ὄνομα. Κατὰ φυσικὸν λόγον ὡμίλησαν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, περὶ τῶν διαθέσεων αὐτοῦ ὅπως ἀνανεωθῇ ὁ ἀγών· ὁ δὲ Ῥοβέρτος ἐξέφρασε μετὰ ζέσεως τὴν περὶ ἐπιτυχίας ἐλπίδα του, ἐὰν καὶ πάλιν προσεπάθουν ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν ζυγόν. Ὁ κύριος Κ. . . ἐδείχθη μᾶλλον ἀποτεθαῤῥημένος καὶ δύσπιστος.—Εἰς πόσας κομητείας, κατὰ τὴν γνώμην σας, ἀγαπητέ μοι Ῥοβέρτε, δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν εἰς περίστασιν νέας τινὸς ἀποστασίας; — Εἰς δέκα ἐννέα, ἀπεκρίθη ὁ Ἔμμετ· ἀλλὰ δὲν νομίζετε, ὅτι καὶ μ' ὀλιγωτέρας δυνάμεθα νὰ ἐνεργήσωμεν ;—Πολὺ καλά, φίλε μου, δότε μοι μόνον δύο, διὰ τὰς ὁποίας νὰ ἔχετε πλήρη βεβαιότητα, καὶ ἔρχομαι μεθ' ὑμῶν.

Τὸν Μάρτιον, διάγγελμα τοῦ βασιλέως Γεωργίου Γ' ἀνήγγειλεν εἰς τὸ Παρλαμέντον τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας ῥῆξιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τρόμος προσεχοῦς τινος εἰσβολῆς ἐκυρίευσε τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ συνωμόται ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰ σχέδιά των. Μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων οἵτινες ἐξέθεσαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν συνωμοσίαν, καὶ ὧντινες ὑπῆρξαν ἀρχηγοὶ τῆς ἀποστασίας, κατατάττομεν τὸν στρατηγὸν Ῥούσσελ, ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀνταρσίας τοῦ 1798. Προικισμένος διὰ προτερημάτων ἧττον ἀξιολόγων τῶν τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, δὲν εἶχεν οὐδ' ὀλιγωτέραν τιμιότητα οὐδ' ὀλιγωτέραν ἀκεραιότητα χαρακτῆρος. Ἦτο διαμαρτυρόμενος, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀνταρσίας τοῦ 1798 καὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ 1803, ἀρχῶν δὲ θρησκευτικῶν λίαν ἐξημμένων, οἷοι οἱ κύριοι Φὶτζ Γεράλδος, Φίλιππος Λόγκ, Ἄμιλτον Ῥοουάν, Μαλαχῆς Δελανύ, υἱὸς μεγάλου κτηματίου ἐκ τῶν πέριξ τοῦ Δουβλίνου, Ἰωάννης Ἄλλεν, Σαμουὴλ Νέϊλσον, Βὺρν Οὐεξφὸρδ, Οὐΐλιαμ Δοδδάλ, ὁ συνταγματάρχης Πλούγκετ, μετὰ ταῦτα λόρδος Δυνσανύ, κτλ. κτλ. Μὴ παραλείψωμεν δὲ καὶ γυναῖκά τινα, τὴν Κ. Biddy Palmer, ἣν ὁ Μάδδεν

(α) Ὅτε ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ παρεστάθη ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, λέγει ἐφημερίς τις Ἰρλανδικὴ (1835), «ἡ σφραγὶς τοῦ μυστηρίου ἦτο ἐπὶ τῶν χειλέων του, καὶ ποτὲ δὲν κατώρθωσαν νὰ μάθωσι τὰ ὀνόματα ἐκείνων οἵτινες μετέσχον τῆς συνωμοσίας, ἢ τοὐλάχιστον τὴν εἶχον ἐνθαῤῥύνει. Ἐν τῷ ἀξιομνημονεύτῳ αὐτοῦ λόγῳ λέγει ὅτι ὑπῆρχον ἄνδρες ἀνώτεροι αὐτοῦ, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔκλινεν εὐσεβάστως γόνυ· κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ λόρδος Μέαθ καὶ ὁ μαρκέσιος Οὐϊκόμβ.»

Ὁ Ἰωάννης Ἐῤῥῖκος, κόμης τοῦ Οὐ. . . . λέγει ὁ Μάδδεν, ὅστις δὲν κρίνει εὔλογον νὰ ὀνομάσῃ αὐτόν, ἐγεννήθη τὸ 1765, ἐκληρονόμησε τὸν τίτλον τοῦ μαρκεσίου τοῦ Λ. τὴν 9 Μαΐου 1805, καὶ ἀπέθανε τῷ 1809.

ἀποκαλεῖ, Ῥολάνδην τῆς Ἰρλανδίας, καταστᾶσαν ἐκ τῶν δραστηριωτέρων ὀργάνων τῆς συνωμοσίας. Ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς εἶχεν ὑπάρξει ἀξιωματικὸς τοῦ λόρδου Φίτζ Γεράλδου. Ὅλοι οὗτοι οἱ συνωμόται ἦσαν ἀξιότιμοι ἄνδρες, τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως, καὶ κάτοχοι σημαντικῶν περιουσιῶν. « Ἐκτὸς δὲ τούτων, προσθέτει ὁ Μάδδεν, ὁ ἀριθμὸς τῶν διακεκριμένων κατὰ τὴν νοημοσύνην καὶ τὸν βαθμόν, οἵτινες ἔχοντες γνῶσιν τῆς συνωμοσίας, ἐνεθάῤῥυνον αὐτὴν διὰ τῶν μυστικῶν εὐχῶν των, ἦτο μέγας.» Ἀλλ᾽ ὁ ἀρχηγός, ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ζωὴ τῆς συνωμοσίας ἦτο ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ. Τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐκ τῶν μᾶλλον τολμηρῶν δὲν ἦτο ἀνεπίδεκτον ἐπιτυχίας. Φαίνεται σχεδὸν ὅμοιον μὲ τὸ εὑρεθὲν ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ λόρδου Φίτζ Γεράλδου κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεώς του. Ἐκ πείρας διδαχθέντες οἱ συνωμόται τοῦ 1803 ἐνόμιζον ὅτι ἡ ἀποστασία τοῦ 1797 εἶχεν ἀποτύχει διότι, ἐκταθεῖσα καθ᾽ ὅλην τὴν χώραν εἶχεν ἔλλειψιν ἐνεργητικοῦ κέντρου. Τὸ σπουδαιότατον κατ᾽ αὐτούς, ἦτο τὸ νὰ καταλάβωσιν ἐν πρώτοις τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον τοῦ Δουβλίνου, διατηροῦντες ἐνταὐτῷ σχέσεις μετὰ τὴν κυριωτέραν κομητείαν. Διά τινων συμπεφωνημένων σημείων, ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία πάραυτα ἤθελε γενεῖ γνωστὴ καθ᾽ ὅλον τὸν τόπον, καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἐὰν ἡ ἀποστασία ἐπετύγχανεν ἐν Δουβλίνῳ, ἡ Ἰρλανδία ἅπασα ἤθελεν ἀναστατωθῆ, καὶ πόλεμος ἐθνικὸς μᾶλλον καὶ ἧττον διαρκής, μᾶλλον καὶ ἧττον εὐτυχὴς ἤθελεν ἐπακολουθήσει. Ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ σχέδιον τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ εἶχε τὸ πλεονέκτημα ὅπως ἀποκρούσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν χύσιν τοῦ αἵματος, καὶ ἀποφύγῃ μερικὰς καὶ ἀνωφελεῖς μάχας, ἐὰν τὸ πρῶτον κίνημα ἀπετύγχανεν. Ἡ προσβολὴ τοῦ Δουβλίνου ἔμελλε νὰ γείνῃ συγχρόνως μὲ τὴν ἀποβίβασιν κατὰ τὸν μῆνα Αὔγουστον, τῶν Γάλλων ἐν Ἀγγλίᾳ.

Αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἦσαν ἐκ τῶν μᾶλλον εὐνοϊκῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ προσοχὴ τῆς Ἀγγλίας, συγκεντρωθεῖσα ὅλη πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἀφῆκε τὴν Ἰρλανδίαν σχεδὸν ἐγκαταλελειμένην· ἅπασαι αἱ στρατιωτικαὶ προετοιμασίαι προωρίσθησαν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑπεράσπισιν, ὥστε τὴν ἡμέραν τῆς ἀποστασίας, δὲν ὑπῆρχον, ὡς λέγουσιν, ἀρκεταὶ σφαῖραι καὶ πολεμεφόδια διὰ τὰ ἐν Δουβλίνῳ σώματα τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ.

Μέχρι τῆς ἑβδόμης καὶ ἡμισείας ὥρας τῆς ἑσπέρας, αἱ πύλαι τοῦ φρουρίου ἔμενον ἀνοικταί, ὥστε ἄνευ δυσκολίας εἰσήρχετο ὁ θέλων. Διὰ μυστικῶν δὲ συνεννοήσεων πληροφορούμενοι περὶ τῶν ἐλαχίστων κινημάτων τοῦ ἰδιαιτέρου συμβουλίου, ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ καί τινες ἐκ τῶν τολμηροτέρων συνωμοτῶν ἔμελλον νὰ εἰσδύσωσιν ἔνοπλοι εἰς τὸν περίβολον τοῦ φρουρίου ὅπως τὸ κυριεύσωσιν, ἐνῷ οἱ χωρικοὶ τοῦ Οὐϊκλὼβ, Οὐξφόρδ, Καρλὼ, Κιλδάρ, δοκιμασθέντες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1798 ἔτους καὶ ὑπὸ ἀνδρὸς πιστοῦ ὁδηγούμενοι, ἔμελλον νὰ καταβῶσιν εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ προσβάλλωσιν αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους. Ἐὰν δὲ ἐκυρίευον τὸ φρούριον καὶ μετὰ ταῦτα τὴν πόλιν, ἤθελον συγκαλέσει ἀμέσως τὰ διακόσια μέλη τῶν πατριωτῶν τῆς ἀρχαίας Βουλῆς, οἱ δὲ παρόντες ἐν Δουβλίνῳ καὶ γινώσκοντες τὴν συνωμοσίαν ἤθελον συγκροτήσει τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν. Ἐφαίνετο ὅτι ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ εἶχεν ὑπ᾽ὄψιν τὸ παράδειγμα τῆς Πορτογαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1640, γενομένης εἰς ἰδίας περιστάσεις. Τεσσαράκοντα ἄνδρες εἰσέβαλον τότε εὐσταθῶς εἰς τὸν περίβολον τοῦ φρουρίου τῆς Λισαβῶνος, ἐκυρίευσαν τὴν ἀντιβασίλισσαν καὶ τὰς Ἱσπανικὰς ἀρχάς, καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀκολουθούμενοι ἀπελευθέρωσαν τὸν τόπον αὐτῶν ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς Ἱσπανίας.

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας οἵτινες προηγήθησαν τῆς ἀποστασίας ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἀποκατεστάθη παρὰ τῇ Κυρίᾳ Palmer, ὑπὸ τὸ ὄνομα Hewitt, ἐν οἰκίᾳ κειμένῃ κατὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, καὶ πλησίον μιᾶς τῶν πολυαριθμοτέρων συνοικιῶν. Ἐκεῖ, ἡμέραν καὶ νύκτα, ἄνευ διακοπῆς οὐδ᾽ ἀναπαύσεως, ἠγρύπνει καὶ διεύθυνε τὰς προετοιμασίας τῆς ἀποστασίας. Ἀφιέρωσε δὲ εἰς ἀγορὰν ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων ἅπασαν τὴν ἀξιόλογον περιουσίαν ἣν, θανόντος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, εἶχε κληρονομήσει. Ἀνέδειξε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων, μεγάλην ἐπιτηδειότητα, φρόνησιν καὶ σπανίαν ἱκανότητα περὶ τὴν διεύθυνσιν καὶ τὸν διοργανισμὸν ἐπιχειρήματος τόσῳ δυσκόλου. Πολλαὶ οἰκίαι ἐνοικιάσθησαν κατὰ τὰς διαφόρους συνοικίας τοῦ Δουβλίνου, καὶ εἰς αὐτὰς κατεσκευάζοντο ἀπαύστως ὅπλα, πυρίτις, σφαῖραι, λόγχαι καὶ φυσέκια δι᾽ ὧν ἔμελλον ν᾽ ἀναγγείλωσι τὴν ἀποστασίαν. Ἀλλὰ δὲν ἐξετείνετο εἰς μόνον τὸ Δουβλῖνον ἡ ἐνέργεια τοῦ Ῥοβέρτου· συνενοεῖτο καὶ μεθ᾽ὅλων τῶν πέριξ κομητειῶν. Παράδοξον πῶς διετηρήθη μεγίστη ἐχεμυθία καί, μεταξὺ τόσων ἀνθρώπων γινωσκόντων ἐξ ἀνάγκης τὰ διατρέχοντα, οὐδ᾽ εἷς προδότης ἀνεφάνη. Ὁ λαὸς τοῦ Δουβλίνου, συνένοχος μὲ τοὺς συνωμότας, συμφέρον εἶχεν ὅπως διατηρήσῃ μυστικότητα. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀποστασίας ὁ λόρδος Ἄρδουϊκ φοβηθεὶς μὴ γίνωσι ταραχαὶ ἐν τῇ κομητείᾳ τοῦ Κιλδάρ, ἐξαπέστειλεν ἐκεῖ στρατεύματα ἵνα περιστείλωσι τὸν λαόν, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε τί ἐγίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του αὐτῶν. Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ εἶχε πέριξ αὐτοῦ ἕως δεκαπέντε ἄνδρας, σχεδὸν ὅλους ἐκ τοῦ λαοῦ, οἵτινες ὠνόμαζον αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐπιτελεῖόν του (his staff), τῶν ὁποίων ἐπετήρει τὰ ἔργα μόλις ὀλίγας ὥρας ἀναπαυόμενος ἐπὶ στρώματος μεταξὺ ἀποθήκης. Πλήρης ὁρμῆς ἀλλὰ καὶ συγχρόνως κύριος ἑαυτοῦ, ἐνεψύχονε μὲν ὅλους διὰ τοῦ ζήλου του, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνεχαίτιζε διὰ τῆς ἀταράχου συνέσεώς του· ἡ ἀφελὴς καὶ δημώδης εὐγλωττία του ἦτο καταληπτὴ εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας.

Ὁ Μάδδεν, κατώρθωσε ν᾽ ἀνακαλύψῃ ἕνα τούτων ὀνομαζόμενον Ἰάκωβον Χόπ, ζῶντα εἰσέτι εἰς τὸ ἐνδότερον ἐπαρχίας τινὸς ἐν Βελφάστῃ. Ἦτο τότε σεβάσμιος γέρων, πολὺ μὲν τιμώμενος διὰ τὴν εὐ-

στάθειαν τῶν ἀρχῶν καὶ τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρός του, πάντοτε δὲ πιστὸς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἣν ἐκ νεότητός του ἠσπάσθη. Κατώρθωσε δὲ νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ περιέργους τινὰς λεπτομερείας περὶ τῆς οἰκειότητός του μετὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ἀρχηγοῦ. Ἰδοὺ τί εἶπε· « Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς συνεντεύξεως μετὰ τοῦ Κ. Ἔμμετ, μοὶ εἶπεν ὅτι τινὲς ἐκ τῶν πρωτίστων Ἰρλανδῶν τὸν εἶχον μετακαλέσει ἐκ τῆς Γαλλίας, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἐὰν ἐνόμιζον τὸν τόπον ὥριμον εἰς ἐπανάστασιν. Τῷ ἀπεκρίθην δὲ καταφατικῶς, διότι τοιαύτη ἦτο ἡ γνώμη του. Τότε μὲ εἶπεν ὅτι τὸ σχέδιον του ἦτο ἕτοιμον, καὶ ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ἀπαύστως ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς μου. Τὰ καταστήματα ἦσαν ἐνοικιασμένα, καὶ προσδιωρισμένοι οἱ ἐργάται διὰ τὴν ὑπηρεσίαν· δὲν ὑπῆρχον δὲ ὀλιγώτεροι τῶν τεσσαράκοντα κατὰ τὰς διαφόρους ἀποθήκας. Οἱ ἄνδρες οὗτοι διὰ τῆς μεγαλητέρας φρονήσεως φερόμενοι, ἐφαίνοντο μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ μάθωσί τι πλέον τοῦ ἀφορῶντος τὰ καθήκοντα αὐτῶν· ἐξεπλήρουν δὲ ταῦτα, χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων. Οὐδέποτε εἶδον τεταραγμένον, τεθορυβημένον ἢ ἀνήσυχον τὸν Κ. Ἔμμετ. Καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας, ὅτε τὸ πᾶν συνώμοσεν ὅπως αποτύχωμεν, ἦτο πάντοτε ἥσυχος καὶ εὐσταθὴς, ναὶ μὲν ἐλπίζων ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ καὶ ἕτοιμος εἰς ἀποτυχίαν. Ὡμίλει πάντοτε μετὰ οἰκειότητος, ἀλλὰ καὶ σοβαρῶς· οὐδέποτε δὲ ἠστειεύθη μεθ' ἡμῶν.

»Ἡμέραν τινὰ μοὶ εἶπεν ὅτι μεγάλαι ὑποσχέσεις τῷ εἶχον γενεῖ παρὰ τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων καὶ παρ' ἀνδρῶν μεγάλης καὶ πλουσιωτάτης περιωπῆς, οἵτινες ἔμελλον νὰ τὸν συνδράμωσιν ἵνα ὀργανίσῃ τὴν ἀποστασίαν καθ' ὅλην τὴν Ἰρλανδίαν, ἀλλ' ὅτι ἀκόμη περιέμενε τὰ ὑποσχεθέντα χρήματα· ὅτι ὅμως ἤλπιζε νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς πάντα διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πόρων. Ὅτε ἀπεσκίρτησεν ὁ συνταγματάρχης Πλούγκετ, μοὶ εἶπεν ὅτι οὗτος ἦτο ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐνέβαλλον εἰς κίνδυνον τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων, αὐτοὶ δὲ ἀπεσύροντο κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν. Τὸ κατ' αὐτὸν εἶχε καταβάλει ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν, καὶ ἐὰν ἀπετύγχανε, τὸ σφάλμα θὰ ἔπιπτεν ἐπ' ἐκείνων οἵτινες παρεκίνησαν μὲν αὐτὸν, δὲν τὸν ὑπεστήριξαν ὅμως· ἀλλὰ καὶ ἂν ἐνικᾶτο, ἡ ἧττα δὲν θὰ ἔσωζε τὸ σύστημα τῆς κυβερνήσεως τὸ οποῖον προσέβαλλε, καὶ ἤθελεν ἔλθει καιρὸς καθ' ὃν θὰ ἀπέδιδον δικαιοσύνην εἰς τὸ ἐπιχείρημά του. Πολλάκις εἶδον ἐλθόντας πρὸς αὐτόν, πρὸ τῆς ἀποστασίας, τὸν Κ. Φ. . . . . ἀδελφὸν τοῦ Κ. Δε Γ. . . . . καὶ τὸν μαρκέσιον Οὐϊκόμβην. Ἀναμφιβόλως τὸ σχέδιον τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ θὰ ἐπετύγχανεν ἐὰν δειλία δὲν κατελάμβανεν τοὺς περὶ αὐτὸν (his staff)· ὅλοι σχεδὸν ἐλειποτάκτησαν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν. Αἱ αὐταὶ δυσκολίαι συνήργησαν ὅπως καὶ ὁ λόρδος Φιτζ Γεράλδος ἀποτύχῃ τὸ 1798. Ἐνθυμοῦμαι ὅτε ἡμέραν τινὰ τῷ ἐξέφραζον τὴν ἰδέαν μου περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ἵνα ἐπανακτήσῃ μέρος τῆς ἀδίκως ἀφαιρεθείσης γῆς τῶν καθολικῶν ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων. «Προτιμῶ ν' ἀποθάν ἀπεκρίθη, ἢ νὰω, συγκατατεθῶ εἰς τοιαύτην ἀδικίαν. Πᾶσα προσβολὴ κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἤθελε παρασύρει ἡμᾶς εἰς ὁδὸν ὀλεθρίαν. Ἄλλως, προσέθετο, ἅπαντες εἴμεθα εὐτυχῶς διαμαρτυρόμενοι, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ μᾶς ὑποπτευθῇ ὡς κινουμένους ἐκ προσωπικοῦ συμφέροντος. » Οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ποτὲ δὲν ἀντημείφθησαν, διότι ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, καὶ ὄχι ὑπὲρ χρημάτων. Μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἶχον πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Ἔμμετ, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν των θὰ ἔδιδον δι' αὐτόν (1). »

Τὸ πᾶν κατ' εὐχὴν ὥδευε, καὶ οἱ συνωμόται προσεπάθουν ὅπως φέρωσιν εἰς αἴσιον τέλος τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν, ὅτε ἐπῆλθε σειρά τις δυστυχῶν περιστάσεων, ἥτις κατέστρεψεν ὅλα τὰ σχέδιά των. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουλίου ἔλαβε χώραν ἔν τινι πυριταποθήκῃ, εἰς Πάτρικ Στρῆτ ἔκρηξις, καὶ δύο ἄνδρες ἐχάθησαν ἐκεῖ, ἐκτελοῦντες τὰς ἐργασίας των· ὁ εἷς τῶν δύο ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, οὗ τινος ἡ καρδία ἐσπαράχθη, ὡς λέγουσιν, ἐκ τῶν πόνων τῶν δύο αὐτοῦ συντρόφων. Κατ' εὐτυχῆ τινα συγκυρίαν, ἡ ἀστυνομία, ἥτις ἐνήργησε κατ' οἶκον ἔρευναν, συγκεχυμένας μόνον ὑπονοίας συνέλαβε, διότι ἐπρόφθασαν νὰ κρύψωσι τὰ ὅπλα, καὶ ὅμως συνέλαβεν ὅλους ὅσοι εὑρέθησαν ἐκεῖ ἀπαγαγοῦσα αὐτοὺς εἰς τὴν φυλακήν. Τὴν ἐπαύριον ἐφημερίς τις αὐρηλιανὴ (orangiste) εἰδοποίησε τὴν κυβέρνησιν ὅτι ἐκοιμᾶτο ἐπὶ ὑπονόμου, καὶ ὅτι σήμερον ἢ αὔριον ὁ ὑπόνομος ἤθελεν ἐκραγῇ. Ὁ κίνδυνος ἦτο ἐπικείμενος, καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀναβολὴ τὸ πᾶν ἠδύνατο ν' ἀπολέσῃ. Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ περιμένωσι τὴν ἀπόβασιν τοῦ γαλλικοῦ στόλου μέχρι τοῦ Αὐγούστου· ἔπρεπεν ἀμέσως νὰ ἐνεργήσωσιν ἢ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰ πάντα. Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἐπέμενεν εἰς τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν· παρέστησεν ὅτι ποτὲ δὲν ἤθελον εὕρει εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις· ὅτι μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς μηνὸς ἡ ἐθνοφυλακὴ ἴσως ἐφωπλίζετο, ἡ κυβέρνησις θὰ εἰδοποιεῖτο, καὶ ὁ τόπος θὰ ἡτοιμάζετο εἰς ἄμυναν. Ἄλλοι ὅμως εὗρον ἀνεπαρκεῖς τὰς ἑτοιμασίας, τὰς περὶ ἐπιτυχίας ἐλπίδας ἀμφιβόλους, καὶ, εἴτε φόβῳ, εἴτε φρονήσεως ἕνεκεν, ἀπεμακρύνθησαν κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου. Ἑπτὰ ἡμέραι κατετρίβησαν εἰς διασκέψεις. Ἡ ἐπιῤῥοὴ ὅμως τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ παρέσυρε τέλος τὴν πλειοψηφίαν, ἥτις ἐκυρήχθη ἑτοίμη ἵνα καὶ εἰς ζωὴν καὶ εἰς θάνατον ἀκολουθήσῃ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς. Ὁμοφώνως λοιπὸν ἀπεφάσισαν νὰ δοκιμάσωσι τὴν κατὰ τοῦ φρουρίου ἔφοδον. » Τοῦτο ἐστὶ τὸ ἄξιον λόγου ἀντικείμενον, εἶπεν εἷς τῶν

---

(1) Madden, United Irishem. Memoir of Bobert Emmet. Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη οὐδαμῶς συμφωνεῖ μὲ τὴν προηγηθεῖσαν. Τὴν διατηροῦμεν ὅμως τοιαύτην ὁποία ὑπάρχει ἐν τῷ κειμένῳ, χωρὶς κἂν νὰ ἀλλοιώσωμεν τὸ ἀφελὲς τῆς διηγήσεως τοῦ γέροντος συνωμότην.

συνωμοτῶν, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, νόμιμον ἐξουσίαν θεωροῦσι τὴν κατέχουσαν τὴν ἕδραν τῆς κυβερνήσεως. » Ὁ κῦβος ἐῤῥίφθη· ὅπλα διενεμήθησαν κρυφίως εἰς τὸν λαόν· ἀλλ' ἡ ἀταξία καὶ ἡ διαίρεσις ἤρξαντο ἐν ταῖς τάξεσι τῶν συνωμοτῶν· ὅθεν ἐκ τῆς ἡμέρας ἐκείνης πάντες ὤφειλον νὰ προΐδωσι τὴν ἀποτυχίαν, καὶ δύσκολον εἶναι τὸ νὰ μὴ κατακρίνῃ τις ἐν τῇ τελευταίᾳ στιγμῇ τὸν νέον συνωμότην ἐπὶ ἀπρονοησίᾳ καὶ μεγάλῃ σπουδῇ. Ἐμπιστευόμενος εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος, ἔνθερμος, καὶ ἄνευ πείρας, τὴν ἡμέραν τῆς ἐκτελέσεως, δὲν εἶχεν οὔτε ὀξυδέρκειαν οὔτε ἐπιτηδειότητα ὅπως κατὰ τὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας καὶ τὰς προετοιμασίας τῶν σκοπῶν αὐτοῦ.

(Ἕπεται συνέχεια.)

Σ.

Πρὸς τὸν συντάκτην τῆς Πανδώρας

Ἀνήκων εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τακτικωτέρων ἀναγνωστῶν τοῦ ὑμετέρου περιοδικοῦ συγγράμματος, οὐδέποτε παραλείπων τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ποικίλων διατριβῶν ἃς ἕκαστον φυλλάδιον τῆς Πανδώρας περιέχει, μετὰ πλείστης ὅσης ἐπιστασίας ἀναγινώσκω τὰς σπουδαίας ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς πραγματείας ἃς πολλοὶ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος πεπαιδευμένων πέμπουσιν ὑμῖν πρὸς δημοσίευσιν· τὰ μάλιστα δὲ ὠφέλιμον θεωρῶ τὴν παρ' αὐτῆς γινομένην βιβλιοκρισίαν τῶν νεωτέρων προϊόντων τῆς ἡμετέρας φιλολογίας· διότι διὰ τοῦ τρόπου τούτου καὶ τὰ παρ' ἡμῖν δημοσιευόμενα γνωστότερα καθίστανται, καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν καταδεικνύεται, καὶ τέλος οἱ μὴ ἀποκτήσαντες αὐτὰ πορίζονται ἐντεῦθεν εἰδήσεις τινας γενικωτέρας τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, οὕτω δὲ ἀποφεύγουσι τὸν κίνδυνον τοῦ διαδίδειν ἀκουσίως ἐσφαλμένας πληροφορίας περὶ συγγραμμάτων ἅτινα, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πορισθῶσι. Λέγω δὲ ταῦτα διότι τὰ μέγιστα ἠπόρησα ἀναγνοὺς ἔν τινι τῶν τελευταίων φυλλαδίων τῆς Πανδώρας ἐπιστολὴν ἐκ Μασσαλίας περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἐμπορίας, καὶ ἀπαντήσας ἐνταῦθα ὑποσημείωσιν λέγουσαν, ὅτι ὑπάρχει καὶ παρ' ἡμῖν μετάφρασις τοῦ πρώτου μέρους τοῦ συγγράμματος τοῦ Scherrer, *ὑπὸ τὸν τίτλον «Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἱστορία αὐτοῦ.» Τὴν τοιαύτην μετάφρασιν ἠγνόουν ἐντελῶς, ἐκ τύχης ὅμως συνέπεσε νὰ ἔχω ἀνὰ χεῖρας ἀμφότερα τὰ συγγράμματα ταῦτα, καὶ φαντασθῆτε ποίαν ἐντύπωσιν μοὶ ἐπροξένησεν ἡ πρωτοφανὴς αὕτη εἴδησις ἣν ἀνέγνων ἐν τῇ ῥηθείσῃ ὑποσημειώσει, καθόσον μάλιστα ἐκ τῆς ἐπιπολαίας αὐτῶν ἀναγνώσεως εἶχον πεισθῇ, ὅτι οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν στηρίζονται ἐπὶ ἀρχῶν ὅλως ἀντιθέτων, καὶ πολλαχοῦ εἰς διάφορα τελ-*
γουσι συμπεράσματα. Δυστυχῶς ὁ καιρὸς δὲν μοὶ ἐπιτρέπει ὅπως εἰδικώτερον ἐρευνήσω ἐνταῦθα τὸ ἐντελῶς πρωτότυπον σύγγραμμα τοῦ Κ. Ναύτη, ἐπιφυλαττόμενος νὰ πράξω τοῦτο μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ δευτέρου τόμου· ἐνόμισα ὅμως καθῆκόν μου ὅπως ἀπευθύνω ὑμῖν τὰς ὀλίγας ταύτας παρατηρήσεις χάριν τῶν πολυαρίθμων ἡμῶν ἀναγνωστῶν, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἐνδεχομένης πλάνης.

Εἷς τῶν συνδρομητῶν σας.

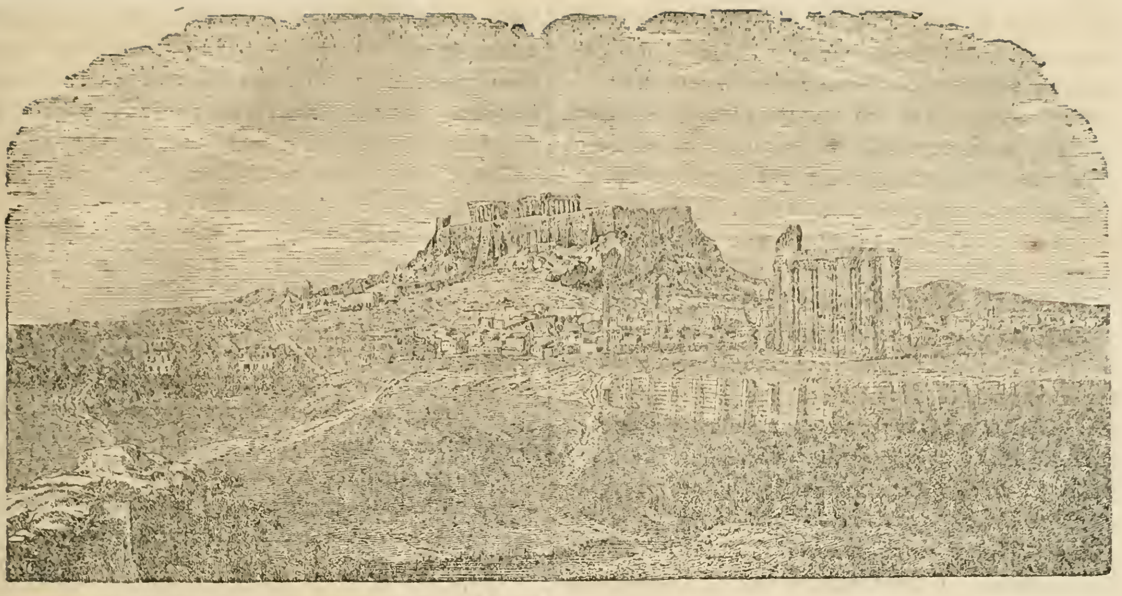
ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

Μετὰ βαθείας λύπης ἀναγγέλλομεν τὸν θάνατον τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ἀνδρὸς πολλὰ μοχθήσαντος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν.

Τὸν βίον αὐτοῦ θέλουσι βεβαίως γράψει ἄλλοι γινώσκοντες ἀκριβέστερον ἡμῶν τὰ κατ' αὐτόν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι βιογραφία ἀνδρῶν, οἷος ὁ Φαρμακίδης, δὲν εἶναι ἁπλῆ διήγησις τῆς γεννήσεως, τῆς αὐξήσεως, τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ τοῦ θανάτου τοῦ βιογραφουμένου, ἀλλὰ συζήτησις, βάσανος, ἀνατομία τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ στάθμισις ἀπροσωπόληπτος καὶ ἀκριβὴς τῆς ἐπενεργείας τῶν ἔργων τούτων ἐπὶ τὴν κοινωνίαν χάριν τῆς ὁποίας ἐγένοντο, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐκεῖνος ἤκμασεν.

Αὐτὰ ταῦτα ἐγράψαμεν καὶ ἄλλοτε περὶ ἄλλου ἐπισήμου ἀνδρός· ἡ βιογραφία τοῦ Φαρμακίδου, ὡς ἐλέγομεν καὶ δι' ἐκεῖνον, πρέπει νὰ διαιρεθῇ πρὸ πάντων εἰς δύο, εἰς τὴν πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ εἰς τὴν μετὰ τὸν ἀγῶνα ἐποχήν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐξεταστέος ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγιοι, οἷοι ὁ Βενιαμίν, καὶ Δούκας, καὶ Κωσταντᾶς, καὶ Οἰκονόμος· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὡς ἀντίπαλος τῆς ὑπὸ τούτου θεμελιώσεως ἢ ἀνακαινίσεως τῆς Σχολῆς, τῆς ἀποβλεπούσης τὴν πρὸς τὴν Πολιτείαν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας. Τῆς τελευταίας ταύτης φάσεως τοῦ βίου τοῦ Φαρμακίδου ἡ ἀνάκρισις εἶναι σπουδαιοτάτη, οὐ μόνον διὰ τὸ ἀξιόλογον τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν δεινὸν αὐτοῦ ἀνταγωνιστήν.

Ἡ φιλοπατρία πρὸ πάντων τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ἀπαράμιλλος. Δακρύων διηγήθη δὶς πρὸς ἡμᾶς τὸ παρελθὸν ἔτος ὅτι ἤκουσεν ἐκ στόματος ὁμογενῶν ὅλως ἀγραμμάτων, ἐλθόντων ἐκ βάθους τῆς Ἀσίας εἰς Τῆνον χάριν εὐλαβείας, ὅτι μετέβησαν ἐπίτηδες εἰς Ἀθήνας ἵνα ἴδωσι καὶ αὐτοψεὶ « τὴν πρωτεύουσαν τοῦ *βασιλείου μας*, » ἴδιον αὐτῶν βασίλειον ὀνομάσαντες τὴν Ἑλλάδα. « Πόσον μεγάλη, εἶπεν, ἡ δύναμις τοῦ Κράτους, οὗτινος ἡ δύναμις κεῖται εἰς τὰς καρδίας τῶν λαῶν! καὶ ὅμως τί δὲν πράττομεν, προσέθετο, ἵν' ἀποξενωθῶμεν αὐτῆς! »



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 245.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΩΝ ΟΥΤΩ ΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΡΟΔΟΜΩΝ ΤΩΝ ΓΙΓΑΝΤΩΝ,

ΥΠΟ

Τοῦ Μεγαλειοτάτου καὶ φιλομούσου βασιλέως τῆς Δανίας

ΦΡΙΔΕΡΙΚΟΥ τοῦ Ζ'.

Μετάφρασις

ΙΩΣΗΦ ΔΕ-ΚΙΓΑΛΛΑ (*).

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐνιαυσίῳ συνεδριάσει τῆς βασιλικῆς τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Ἄρκτου Ἑταιρίας, τῇ συγκροτηθείσῃ εν τοῖς ἀνακτόροις ἡμῶν, λόγος πολὺς ἐγένετο περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ προπάτορες ἡμῶν, καί τοι στερούμενοι τῶν νῦν ἐν χρήσει μηχανικῶν μέσων, ἠδυνήθησαν κατὰ τὸν οὕτω καλούμενον λίθινον αἰῶνα, νὰ κινήσωσι τοὺς ὑπερμεγέθεις ἐκείνους λίθους, δι' ὧν κατεσκεύαζον τοὺς τάφους αὐτῶν, τοὺς γνωστοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα « *Πρόδομοι τῶν γιγάντων*, καὶ πῶς ἠδυνήθησαν ν' ἀνυψώσωσι κολοσσιαίους λίθους μέχρι τῆς κορυφῆς τῶν τάφων, οὓς ἐστέγαζον διὰ τῶν λίθων τούτων.

Πρό τινων ἤδη ἐτῶν, καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἐνιαυσίῳ τῆς ἑταιρίας ταύτης συνεδριάσει τῆς 21 Μαρτίου 1853, ἐξέφρασα γνώμην περὶ τούτου, δοὺς ἁπλῶς νύξιν πρὸς ἐξήγησιν γεγονότος τοσοῦτον ὑπὸ πάντων θαυμαζομένου· παρατηρήσας δὲ μετὰ ταῦτα ὅτι χρήζει ἀκριβεστέρας ἐρεύνης καὶ ἀναπτύξεως, ἀφιέρωσα τὰς στιγμὰς καθ' ἃς ἔμενον ἐλεύθερος ἀσχολιῶν κυβερνητικῶν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· ὅθεν ἴσως δυνηθῶ σήμερον νὰ διαλάβω περὶ αὐτοῦ ἐκτενέστερον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχον περιορισθῇ εἰς μόνον τὸ ζήτημα· « τίνι τρόπῳ οἱ τοῦ λιθίνου λεγομένου αἰῶνος ἄνθρωποι κατώρθωσαν ν' ἀνυψώ-

(*) Ἡ ἀνωτέρω ἔκθεσις ἀνεγνώσθη ἐν τῇ γενικῇ ἐνιαυσίῳ συνεδριάσει τῆς Βασιλικῆς ἑταιρίας τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Ἄρκτου, τῇ συγκροτηθείσῃ τὴν 20 Μαΐου τοῦ 1857 ἔτους ἐν τοῖς τοῦ Χριστιανοβοΐργου ἀνακτόροις, ὑπὸ τὴν καὶ ὀνόματι καὶ πράγματι προστασίαν τοῦ Μεγαλειοτάτου βασιλέως, τοῦ καὶ συγγραφέως τῶν συνεδριάσεων τῆς ἑταιρίας. Ταύτης τὰς ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς ἀρκτώας ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας προσπαθείας θαυμάζει πᾶς ὁ πεφωτισμένος κόσμος, ὡς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν γνωρίζουσιν οἱ ἀναγνῶσται τῆς Πανδώρας, ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς δημοσιευομένων εἰδήσεων. Δημοσιευθεῖσα ἡ προκειμένη ἔκθεσις μετὰ τῶν πρακτικῶν τῆς ἑταιρίας, κατεχωρίσθη καὶ εἰς διάφορα ἄλλα περιοδικὰ συγγράμματα, καὶ μετεφράσθη καὶ εἰς πλείστας τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης γλωσσῶν· ὅθεν ἠθέλομεν ἀδικήσει τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν ἐὰν δὲν μετεφράζομεν καὶ ἡμεῖς αὐτήν. Σ. Μ.

σωσι κολοσσιαίους λίθους μέχρι τῆς κορυφῆς τῶν νεκρικῶν αὐτῶν καταλυμάτων.» Σήμερον ὅμως θέλω ἐνασχοληθῆ περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν καταλυμάτων τούτων κατὰ τὸ σύνολον αὐτῶν, καὶ μετὰ ταῦτα θέλω ἐξετάσει πῶς ἀνεύρισκον τὴν ἀναγκαίαν ὕλην, πῶς ἐξώρυττον, τίνι τρόπῳ μετεκόμιζον αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τέλους πῶς ᾠκοδόμουν.

Ἐφρόνουν ποτὲ ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκείνῃ ἐποχῇ ὀλίγον ἢ μηδόλως ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ θέσις καθ' ἣν ᾠκοδομοῦντο τὰ ὁπωσοῦν ἐκτάσεώς τινος νεκρικὰ καταλύματα, καὶ ἐπομένως ὅτι ἠναγκάζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ κατασκευάζωσιν αὐτὰ εἰς τὰς αὐτὰς ἐκείνας θέσεις εἰς ἃς ἔκειντο οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι, οἱ μέλλοντες νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς στέγασμα. Ἤμην πρὸς τούτοις γνώμης ὅτι δὲν ἐστέγαζον τὰ καταλύματα ταῦτα ἀνυψοῦντες τοὺς λίθους, ἀλλ' ὅτι σκάπτοντες ὑπὸ τούτους ἐσχημάτιζον βαθέα καταλύματα εἰς τρόπον τοιοῦτον ᾠκοδομημένα, ὥστε ἐξορύττοντες τὴν πέριξ γῆν ν' ἀποτελῶσι μεμονωμένον οἰκοδόμημα, φέρον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὡς στέγην τὸν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν προϋπάρχοντα κολοσσιαῖον λίθον. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου καὶ ὡριμώτερον σκεφθεὶς, παρετήρησα ὅτι κατεσκευάζοντο ἀδιαφόρως εἰς οἱανδήποτε θέσιν. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσω περαιτέρω θέλω ἀναφέρει τοὺς λόγους ἐφ' ὧν στηρίζω τὴν δόξαν μου.

Καὶ ἐν πρώτοις εἶναι πάντη ἀπίθανον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατεσκευάζοντο οἱ τάφοι εἰς τόπους ἀπροσδιορίστους, καὶ ὅπου ἂν ἤθελεν εὑρεθῆ εὐμεγέθης λίθος. Πιστευτὸν μᾶλλον καὶ σχεδὸν βέβαιον ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἐποχὴν, ὑπῆρχον ἐν ταῖς πεδιάσαις ἡμῶν πλείονες ἢ σήμερον κολοσσιαῖοι κοκκωτοὶ λίθοι· εἶναι δὲ ὡσαύτως πιθανὸν ὅτι ἕνεκα τοῦ μεγάλου πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων, οἱ λίθοι οὗτοι κατηναλίσκοντο χρησιμεύοντες εἰς διαφόρους οἰκοδομὰς, ὥστε μετά τινα χρόνον ἠναγκάσθησαν νὰ μεταφέρωσιν ἄλλοθεν ἄλλους.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων τούτων εἰσὶ κεκαλυμμένοι ὑπὸ διαφόρων λίθων κατὰ σειρὰν καὶ συμμέτρως τεθειμένων, ἕπεται ὅτι δὲν προέκυψε τοῦτο ἐξ ἡφαιστείου καταστροφῆς, ὅπως οἱ γεωλόγοι ἀξιοῦσιν, ἀποδίδοντες εἰς τοιαύτην τὴν εἰς τὰς χώρας ταύτας ὕπαρξιν τῶν κοκκωτῶν λίθων.

Ἐκτὸς τούτου οἱ λίθοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὰς στέγας τῶν νεκρικῶν τούτων καταλυμάτων, κεῖνται σχεδὸν ἀείποτε ἔχοντες πρὸς τὰ κάτω τὴν λείαν αὐτῶν ἐπιφάνειαν, ἐνῷ οἱ εἰς τὰς πεδιάδας μας τυχαίως εὑρισκόμενοι κολοσσιαῖοι λίθοι, ἔχουσι πρὸς τὰ κάτω ἐν τῇ γῇ τας ἀνωμάλους καὶ ὀξείας αὐτῶν πλευρὰς, συμφώνως πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς γεωλογίας πρεσβευομένας θεωρίας. Ἐπομένως ἐὰν οἱ τάφοι κατεσκευάζοντο ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ὅπου ἔκειντο οἱ λίθοι καὶ ἰδίως ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς λίθους, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, πώποτε ἢ τουλάχιστον λίαν σπανίως ἤθελεν ὑπάρχει πρὸς τὸ κάτω μέρος ἡ λεία αὐτῶν ἐπιφάνεια, ὅπως σήμερον εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ τοιούτου εἴδους οἰκοδομήματα.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι οἱ παρακινήσαντές με νὰ μεταβάλω γνώμην καὶ νὰ μελετήσω ἐκ νέου τὸ περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν οἰκοδομῶν τούτων ζήτημα. Νῦν δὲ θέλω ἐκθέσει ἐν συνόψει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σκέψεών μου, στηριζομένων ἐπί τινων δοκιμῶν ἃς ἐπεχείρησα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποθέσεώς μου ταύτης.

1. Περὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν ἐξόρυξιν τῶν βράχων.

Ἐν πρώτοις εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι εἰς πᾶσαν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐξετάζωμεν ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν τῆς ὅλης ἐποχῆς· διὸ ὁ καταγινόμενος εἴς τι ζήτημα λιθίνου λεγομένου αἰῶνος, ὀφείλει νὰ σπουδάσῃ ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰς κλίσεις καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐπ' αὐτῆς ἀκμασάντων, καὶ ποῖά τινα προβλήματα ἐθεώρουν ἀναγκαῖα ἐφιστῶντες ἐπ' αὐτῶν πᾶσαν τὴν προσοχήν των.

Ἡ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπωνυμία, *λίθινος αἰών*, εἶναι λίαν σημαντικὴ, καθότι ὁ λίθος ἦτο ἐπ' αὐτῆς ὅ,τι μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν τὸ μέταλλον· καὶ καθὼς ἐπὶ τῶν νεωτέρων χρόνων καταγίνονται παντὶ σθένει εἰς τὴν ἐξόρυξιν καὶ τὴν παντοειδῆ διασκευὴν τῶν μετάλλων, κατὰ τὰς διαφόρους οἰκονομικὰς ἡμῶν χρείας, οὕτω καὶ οἱ τῆς λιθίνου ἐποχῆς κατεγίνοντο περὶ τὴν διάφορον ἐφαρμογὴν τῶν λίθων εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας, κατασκευάζοντες διὰ μὲν τῶν μεγάλων οἰκοδομὰς, διὰ δὲ τῶν μικροτέρων διαφόρου εἴδους σκεύη καὶ ἐργαλεῖα, ὡς στερούμενοι χαλκοῦ τε καὶ σιδήρου. Ἐκ τούτου δῆλον γίνεται ὅτι οἱ λίθοι ἀπετέλουν οὐσιωδεστάτην καὶ ὠφελιμωτάτην ὕλην· διὸ καὶ πᾶσα ἡ φροντὶς αὐτῶν περιεστρέφετο πάλαι περὶ τὴν εἰς τὰς διαφόρους αὐτῶν ἀνάγκας καταλληλοτέρας χρήσεως τῶν λίθων, ὡς γίνεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας περὶ τῶν μετάλλων. Τὴν κατὰ τοῦτο πεῖραν καὶ ἐμπειρίαν τῶν πρώτων γενεῶν ἐκληρονόμουν αἱ ἑπόμεναι, αἵτινες ὡς ἐκ τῶν ἀπαντωμένων μεγίστων κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν δυσκολιῶν, ἀναλόγως μάλιστα τῶν ὁποίων εἶχον τότε μέσων, ἠναγκάζοντο νὰ μελετῶσιν ἀκριβέστερον καὶ μετὰ σπουδῆς τὸ προκείμενον ζήτημα, καὶ οὕτως ἔφθασαν νὰ ἐπινοήσωσι μέσα καὶ τρόπους, εἰς κατόρθωσιν ἔργων, ἅτινα σήμερον ἑλκύουσι τὸν θαυμασμόν. Ἡ δὲ τοιαύτη μελέτη συνέτεινεν οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τόν καί πως ἐξευγενισμὸν αὐτῶν. Ὁ ἐξευγενισμὸς οὗτος δύναται κατά τινα τρόπον νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν τῶν ἡμετέρων ἐργατῶν, καὶ ἰδίως τὸν τῶν λιθοτόμων τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὴν τομὴν τῶν βράχων, τὴν μεταφορὰν τῶν ἐξορυττομένων λίθων, καὶ τὴν δι' αὐτῶν κατασκευὴν περιφραγμάτων καὶ ἀκανονίστων τοίχων. Οἱ ἐργάται οὗτοι εἰσὶ λίαν ἐπιτήδειοι, καὶ ὅστις παρετήρησε μετὰ προσοχῆς τὰς ἐργασίας, ἢ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐξετάσῃ αὐτοὺς ἐπὶ ζητημάτων ἀφορώντων τὴν τέχνην αὐτῶν, εἶδεν ἀναμφιβόλως ὅτι γινώσκουσι κάλλιστα, καί τοι ἀγνοοῦν-

τες τοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους, πῶς νὰ κινήσωσι μετ' εὐκολίας γιγαντιαίους λίθους, πῶς εὐκολώτερον καὶ ἄνευ βλάβης νὰ χωρίσωσιν εἰς διάφορα κατ' ἀρέσκειαν τμήματα τοὺς σκληροτάτους, καὶ τίνι τρόπῳ νὰ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς μακροτάτας ἀποστάσεις. Διὸ συνήθως ἅμα ἐρωτώμενοι ἀπαντῶσιν ἑτοίμως· « ἐντεῦθεν πρέπει νὰ ὠθήσωμεν τὸν κολοσσιαῖον τοῦτον λίθον ἵνα εὐκολώτερον κινηθῇ, ἢ ἐντεῦθεν πρέπει νὰ γίνῃ τοῦ λίθου τούτου ἡ τομὴ ἵνα μήπως τριβῇ.» Καὶ ἂν πρόκειται νὰ ἐκτελέσωσι τὸ προτεινόμενον, διαγράφουσι μετὰ γαιάνθρακος ἐπὶ τοῦ λίθου τὸ μέρος ὅπου πρέπει νὰ γίνῃ ἡ τομή, εἶτα ἐκτελοῦσιν αὐτὴν μετὰ τοσαύτης δεξιότητος ἐπὶ τῆς σημειωθείσης γραμμῆς, ὥστε σπανιώτατα συμβαίνει νὰ πέσῃ τὸ ἐργαλεῖον ἐκτὸς τοῦ τέρματος, καὶ ὁ λίθος, καίτοι σκληρότατος καὶ κολοσσιαίου μεγέθους, νὰ μὴ διασχισθῇ εἰς ὁμαλώτατα καὶ λειοτάτην τὴν ἐπιφάνειαν ἔχοντα τμήματα. Καὶ ἐν τούτοις ὁ ἐμπειρότερος τῶν γεολόγων ἢ ὀρυκτολόγων, ἀδυνατεῖ νὰ διαγράψῃ τὴν γραμμὴν ταύτην μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας, ἐπὶ τοῦ μέρους ὅπου πρόκειται νὰ γίνῃ ἡ τομή. Ἐὰν λοιπὸν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὅτε ἡ τέχνη αὕτη δὲν ἀπολαύει πλέον τῆς αὐτῆς ὑπολήψεως ὡς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων, παρ' οἷς πάντα τὰ οὐσιωδέστερα πρὸς οἰκονομικὴν καὶ θρησκευτικὴν χρῆσιν πράγματα κατεσκευάζοντο ἐκ λίθων, οἱ ἐργάται δεικνύουσι τοιαύτην ἐμπειρίαν, φανερὸν ὅτι οἱ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς ἦσαν ἔτι μᾶλλον πλέον ἔμπειροι, ὡς φαίνεται ἐκ διαφόρων μέχρι τοῦδε σωζομένων, καὶ τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν κινούντων ἔργων. Καὶ ὄντως, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσῃ τις τὰς τῶν βελῶν αὐτῶν ἀκίδας, τὰς μαχαίρας, καὶ αὐτοὺς τοὺς πελέκεις, ὑπὸ λίθου ὅλα ταῦτα κατεσκευασμένα, ἵνα εὐκόλως πεισθῇ ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνιτῶν ἤθελε ποτὲ δυνηθῇ νὰ κατασκευάσῃ μὲ μόνα τὰ πρὸς τοιαύτην ἐργασίαν εν χρήσει παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐργαλεῖα, οὐχὶ κἂν ὁμοίας ἀξίας ἀκίδας, μαχαίρας, κλ, ἀλλ' οὐδὲ χειροτέρας. Αὐτὸ τοῦτο λέγομεν καὶ περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν νεκρικῶν καταλυμάτων, ἃ νῦν θεωρεῖται ἀδύνατον νὰ κατασκευασθῶσι μὲ μόνα τὰ τῶν ἀρχαίων μέσα. Ἀλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, πῶς ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιτηδειότης αὕτη τῶν ἀρχαίων ἐξέλιπον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους; Ἀναμφιβόλως ἕνεκα τῆς ἀχρηστίας τῶν λιθίνων σκευῶν, καὶ λοιπῶν πραγμάτων. Ἀφοῦ τὰ ἐκ μετάλλων σκεύη καὶ ἐργαλεῖα ἀντικατέστησαν τὰ ἐκ λίθου, καὶ οἱ βαθυσκαφεῖς τάφοι τοὺς λιθοκτίστους, ἡ περὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν λίθων τέχνη ἐξέπεσε, καὶ βαθμηδὸν ἔμεινεν εἰς ἀχρηστίαν, ὥστε μετὰ καιρὸν ἐλησμονήθη ἐντελῶς καὶ ὁ τρόπος τοῦ κατεργάζεσθαι ὡς καὶ τοῦ τέμνειν τοὺς σκληροὺς λίθους, καὶ μετακομίζειν εὐκόλως εἰς μακρὰς ἀποστάσεις τοὺς εὐμεγέθεις, ἄνευ τῶν νῦν ἐν χρήσει μηχανικῶν βοηθημάτων. Ἐπομένως ὁ ἀρχαιολόγος ὁ βουλόμενος νὰ σπουδάσῃ τὸν τρόπον καθ' ὃν οἱ ἀρχαῖοι κατεσκεύαζον τὰ νεκρικὰ αὐτῶν καταλύματα, δὲν πρέπει νὰ προστρέξῃ εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν μηχανικῶν, ἀλλὰ εἰς τοὺς χωρικοὺς ἐκείνους λιθοξόους, τοὺς ἐκ μόνης τῆς ἁπλῆς πείρας ὁδηγουμένους εἰς τὰς ἐργασίας των, τὰς καὶ διὰ ἁπλουστάτων μέσων καὶ ὀλιγίστων ἐργαλείων τελουμένας. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῆς γενικῆς ταύτης καταστάσεως τῶν τοῦ λιθίνου λεγομένου αἰῶνος λαῶν, θέλομεν ἐνταῦθα ἐξετάσει κατὰ ποῖον τρόπον, κατ' ἐμὴν γνώμην, κατεσκεύαζον οὗτοι τὰ νεκρικὰ αὐτῶν καταλύματα διὰ τοσούτῳ ἁπλῶν μέσων.

2. Περὶ τῆς εὑρέσεως τῆς ἀναγκαίας ὕλης.

Πρώτη ἐργασία τοῦ ἐπιχειροῦντος οἱανδήποτε κατασκευὴν ἐστὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ συλλογὴ τῆς ἀναγκαίας ὕλης, καὶ ἡ ἀπαιτουμένη αὐτῆς προπαρασκευή· ὡς ἐκ τούτου δῆλον γίνεται ὅτι οἱ ἐκτελέσαντες τὴν κατασκευὴν τῶν νεκρικῶν καταλυμάτων ἢ τάφων, ἤρχισαν κατὰ πρῶτον συλλέγοντες τὴν ὕλην. Ἡ δ' εὕρεσις τῶν ἀναγκαίων λίθων οὐδεμίαν δυσκολίαν εἶχε κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους, διότι πιθανῶς ἀνεύρισκον αὐτοὺς εἰς τὰ περίχωρα τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἐπρόκειτο νὰ οἰκοδομηθῇ ὁ τάφος· ἄλλως δὲ, ἐὰν ἀνεζητοῦντο εἰς μακρυνὰς χώρας, ἤθελε κατασταθῇ δυσκολωτάτη ἡ μετακόμισις αὐτῶν. Φρονῶ ὅτι οἱ κολοσσιαῖοι κοκκωτοὶ λίθοι ἀνευρίσκοντο συνήθως εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ ἰδίως εἰς τὰς παραλίους χώρας, ὅπου καὶ νῦν εἰσέτι οὐ σπανίζουσι. Παρετηρήθη μάλιστα ὅτι εἰς τὰς παραλίους χώρας ἀπαντᾶται πλῆθος τοιούτου εἴδους νεκρικῶν καταλυμάτων, καὶ ὡς ἐκ τούτου τινὲς εἰκάζουσιν ὅτι αἱ χῶραι αὗται κατῳκοῦντο ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ὅπερ φαίνεται λίαν πιθανόν· διότι συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἔθαπτον τὸν νεκρὸν τοῦ συγγενοῦς ἢ οἰκείου πολὺ μακρὰν τῆς κατοικίας του. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὰς παραλίους χώρας σωζομένων τάφων, δὲν πρέπει τάχα ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν κατὰ τὰς αὐτὰς χώρας ἀφθονίαν διαφόρων μεγάλων λίθων, χρησίμων εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος τάφων, καὶ δυσκόλως ἀλλαχοῦ μετακομιζομένων; Χωρὶς νὰ ἐπιμείνω ἐπὶ τῆς ἰδέας ταύτης, περιορίζομαι ἁπλῶς νὰ ἐφελκύσω τὴν προσοχὴν τῶν εἰδημόνων, καθόσον, καθ' ὅλους τοὺς λόγους, πιθανὸν φαίνεται ὅτι οἱ ἐπιχειρήσαντες τοιαύτας τινὰς οἰκοδομὰς, ἐπροσπάθησαν ὅσον μᾶλλον ἠδυνήθησαν νὰ ἔχωσι πλησίον τοὺς πρὸς οἰκοδομὴν ἀναγκαιοῦντας λίθους.

Μετὰ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀναγκαίας ὕλης ἕπεται κατὰ φυσικὸν λόγον ἡ ἀνάλογος κατέργασις αὐτῆς, ἤτοι τῶν λίθων. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἀρχαίων τούτων τάφων, θέλομεν ἰδεῖ ὅτι οἱ τοῖχοι καὶ τὸ ἔδαφος εἰσὶν ὁμαλὰ καὶ λεῖα, ὅπερ δὲν δύναται νὰ γείνῃ ἐξ ἀνωμάλων λίθων, ὁποῖοι οἱ τῶν πεδιάδων μας, καὶ μάλιστα τῶν παραλίων, ἐκτὸς μόνον ἐὰν ὑποθέσωμεν σπανίαν τινα ἐπισυμβᾶσαν ἐξαίρεσιν· ἕπεται ἄρα ὅτι οἱ εὐμεγέθεις λίθοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὰς οἰκοδομὰς ταύτας, κατειργάσθησαν ἐπὶ τῷ ἀπαιτουμένῳ πρὸς τοιαύτας οἰκοδομὰς σκοπῷ. Πιθανὸν δὲ κατειργάσθη-

σαν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο μέρος, εἰς ὃ φυσικῶς ὑπῆρχον, καθότι τοιουτοτρόπως ἠλαττοῦντο αἱ τῆς μετακομίσεως δυσκολίαι, ὡς ἐλαττουμένου ἐπαισθητῶς τοῦ ὄγκου αὐτῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, τίνι τρόπῳ διεσχίζοντο τοσοῦτον σκληροὶ καὶ κολοσσιαῖοι λίθοι εἰς ὁμοιομερεῖς ὄγκους, καὶ λείας ἔχοντας τὰς ἐπιφανείας, μὲ ἐργαλεῖα ξύλινα, ἢ ἐκ λίθου ὁποῖον μετεχειρίζοντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; Ὅτι δὲ εἰς τοῦτο ἐπετύγχανον οὐδεμία ἀμφιβολία, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν μυρίων σωζομένων οἰκοδομημάτων, ὥστε δὲν μένει νὰ ἐξετάσωμεν ἢ τὸν τρόπον αὐτὸν δι' οὗ ἐπετύγχανον. Ἴσως δὲν ἐμβατεύσωμεν ἀκριβῶς εἰς τὴν μέθοδον τῶν ἀρχαίων· ἀλλ' ὅπως δήποτε ὁ ἀρχαιολόγος δύναται, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, νὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὰς περὶ τούτου ἐρεύνας του ἀπὸ τὴν μέθοδον ἣν ἀκολουθοῦσιν οἱ καθ' ἡμᾶς χωρικοὶ λιθοτόμοι τῶν ἀκατεργάστων καὶ κοινῶν λίθων. Ποῖα λοιπὸν μέσα μεταχειρίζονται οὗτοι; Τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὴν σφῆναν, καὶ τὸ ῥόπαλον, ἰδοὺ τὰ μέσα καὶ ἐργαλεῖα αὐτῶν. Γνωρίζοντες ἐκ τῆς ἁπλῆς πείρας ποῖον τὸ καταλληλότερον μέρος, καὶ πόθεν δύναται εὐκολώτερον νὰ χωρισθῇ ὁ βράχος, χαράττουσιν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ καὶ κατὰ τὴν διεύθυνσιν, καθ' ἣν προτίθενται νὰ σχίσωσιν αὐτὸν, εἶδος αὔλακος, ὃν πληροῦσιν ἐνίοτε ὕδατος, μέλλοντος νὰ λιμνάζῃ ἐν αὐτῷ· μετὰ δὲ τὴν ἐργασίαν ταύτην περικυκλοῦσι διὰ πυρὸς τὸν λίθον, ἢ σχηματίζουσιν ὑπ' αὐτὸν πυρεῖον δυνάμενον νὰ πυρακτώσῃ αὐτὸν, μέχρις οὗ κατασταθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐθραστότερος· τούτου δὲ γενομένου, ἐμπήγουσιν ἀνάλογον ἀριθμὸν σφηνῶν θλίβοντες αὐτὰς διὰ ῥοπάλου, καὶ τοιουτοτρόπως ἐπιτυγχάνουσι διὰ τῆς ἁπλουστάτης ταύτης μεθόδου νὰ διασχίσωσι τοὺς βράχους εἰς τμήματα ὁμαλώτατα καὶ λείαν ἔχοντα τὴν ἐπιφάνειαν, ὡσανεὶ ἐτέμνοντο διὰ πρίονος.

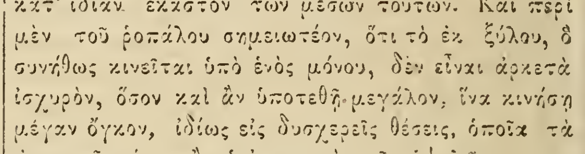
Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι οἱ τοῦ λιθίνου αἰῶνος μετεχειρίζοντο ὁμοίαν τινὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μέθοδον· δηλαδὴ, ἀφοῦ πρότερον ὡρίζετο τὸ μέρος ὅπου προέκειτο νὰ διαχωρισθῇ ὁ λίθος, ἐχάραττον διά τινος λιθίνου ἐργαλείου τὸν ἀναγκαῖον αὔλακα, τὸν ὁποῖον ἐπλήρουν ὕδατος, εἶτα διὰ τοῦ πυρὸς, καί τινων λιθίνων ἢ ξυλίνων σφηνῶν καὶ ῥοπάλων, ἐπεράτουν τὴν ἐργασίαν τόσῳ μᾶλλον εὐκολώτερον, ὅσον οἱ στιβαροὶ αὐτῶν βραχίονες δὲν ἐστεροῦντο ῥώμης.

Πέποιθα ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη ἠδύνατο κάλλιστα νὰ γίνῃ αὐτὸ τοῦτο διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου· πολλῷ δὲ μᾶλλον τότε ὅτε οἱ ἐργάται εἶχον πλειοτέραν ἄσκησιν καὶ ἐπιτηδειότητα ἕνεκα τῆς συνεχεστέρας ἐργασίας ὡς ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ καθήκοντος. Οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ ἐπασχοληθέντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν τάφων τούτων, εἶχον πιθανῷ τῷ λόγῳ τὴν ἀπαιτουμένην ὕλην ἡτοιμασμένην πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὴν κατασκευήν.

3. Περὶ τῆς εἰς τὴν ἀπαιτουμένην θέσιν μετακομίσεως τῆς ὕλης.

Ἡ μετακόμισις τῆς ὕλης δὲν ἦτο βεβαίως εὔκολος κατ' ἐκείνας μάλιστα τὰς ἐποχὰς, ὅτε ἦσαν πάντη ἄγνωστα τὰ νῦν ἐν χρήσει μηχανικὰ μέσα, καὶ ἔτι μᾶλλον καθίστατο δυσκολωτάτη καὶ τρόπον τινὰ ὅλως διόλου ἀκατόρθωτος, ὁσάκις προέκειτο νὰ μετακομισθῶσι βάρη δι' ὁδῶν δυσβάτων καὶ ἀνωμάλων. Καὶ ὅμως τοιαύτη τις μετακομιδὴ διὰ τῶν ἁπλῶν τούτων μέσων ἤθελεν εἶσθαι καὶ τὴν σήμερον κατ' ἐμὴν γνώμην κατορθωτὴ, πολλῷ δὲ μᾶλλον κατ' ἐκείνας τὰς ἀρχαίας ἐποχὰς, ὅτε εἶχον πλειοτέραν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἐμπειρίαν καὶ ζέσιν, καθὸ κινούμενοι ὑπὸ μεγαλητέρου συμφέροντος, καὶ θρησκευτικοῦ συγχρόνως αἰσθήματος.

Τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα μέσα εἰσὶν ἁπλούστατα, ὡς συγκείμενα ἐκ μόνον ξυλίνων σφηνῶν, μοχλῶν, ξυλίνων κυλίνδρων, ῥοπάλων, χορδῶν ἐκ δέρατος, καὶ μακρῶν δοκῶν ἢ κονταρίων, ἴσως δὲ καὶ ἀχθοφόρων ζώων, ἑνὶ λόγῳ τοιούτων ὁποῖα ἠδύναντο κάλλιστα νὰ διαθέσωσιν οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνθρωποι. Φέρε ἴδωμεν νῦν ἀκριβῶς καὶ κατ' ἰδίαν ἕκαστον τῶν μέσων τούτων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ῥοπάλου σημειωτέον, ὅτι τὸ ἐκ ξύλου, ὃ συνήθως κινεῖται ὑπὸ ἑνὸς μόνου, δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὸν, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ μεγάλον, ἵνα κινήσῃ μέγαν ὄγκον, ἰδίως εἰς δυσχερεῖς θέσεις, ὁποῖα τὰ ἀνωφερῆ μέρη, ἢ αἱ ἐσχατιαὶ τῶν ὑψηλῶν παραλίων. Τούτου ἕνεκα ἀπαιτεῖται καὶ ἐργαλεῖον ἀνωτέρας δυνάμεως καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀνδρῶν συγχρόνως κινητέον· οὐδὲ ἠδύναντο οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ στερῶνται τοιούτου ἐργαλείου, ὄντος εὐκόλου καὶ ἁπλουστάτης κατασκευῆς· καὶ τοιοῦτον θεωρῶ τὰς ἀκινήτους δοκοὺς, δηλαδὴ μακρόν τι ξύλον ὅσον τὸ δυνατὸν εὐθὺ, καὶ συγχρόνως περιτετυλιγμένον κατὰ διαστήματα ἐκ χορδῶν δέρατος, ἢ ἐκ σχοινίων, εἰς τρόπον τοιοῦτον, ὥστε τὰς ἄκρας τῶν χορδῶν τούτων νὰ δύνανται εὐκόλως νὰ κρατῶσι καὶ ν' ἀπολύωσι πλείονες συγχρόνως χεῖρες. Τὸ ὑποτιθέμενον τοῦτο ἐργαλεῖον δυνατὸν νὰ ἦτο κατὰ προσέγγισιν ὡς τὸ ἑφεξῆς σχέδιον.



Τοιοῦτό τι ῥόπαλον ἢ δοκὸς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἰσολογισθῇ πρὸς τὴν δύναμιν δέκα ἀνδρῶν· ἑπομένως ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἤθελεν εἶσθαι οὐ μικρά.

Περὶ δὲ τῶν ἀχθοφόρων ζώων ἐνδεχόμενον, καίτοι ἀρχαιόθεν γνωστῶν τῶν ἵππων ἐν ταῖς ἀρκτικαῖς χώραις, νὰ μὴ μετεχειρίζοντο αὐτοὺς, ὡς οὐδενὸς τεκμηρίου τοιαύτης χρήσεως σωζομένου ἐν τοῖς τάφοις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλ' ὡσαύτως ἐνδεχόμενον νὰ μετεχειρίζοντο ἄλλα εἴδη ζώων, καθόσον οἱ

ἀρχαῖαι ἀρκτῶαι ἱστορίαι (sagas) ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ βούβαλοι ἐχρησίμευον πρὸς μεταφοράν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, εὐμεγέθων λίθων.

Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι βοηθήματα καὶ ἐργαλεῖα, κινούμενα ἰδίως ὑπὸ ῥωμαλέων χειρῶν, ἤρκουν πρὸς μετακομιδὴν ἀπὸ τῆς παραλίας ἢ ἀλλαχόθεν τῶν διασχισθέντων καὶ προετοιμασθέντων λίθων, μέχρι τῆς διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου προσδιωρισμένης θέσεως. Διὰ τῶν σφηνῶν, ῥοπάλων καὶ μοχλῶν ἠδύναντο εὐκόλως ν' ἀνυψώσωσι μέχρις ἑνὸς ἀπὸ τῆς γῆς ποδὸς τοὺς καίτοι ὀγκώδεις λίθους, ἀνυψοῦντες πρότερον τὴν μίαν καὶ ἀκολούθως τὴν ἑτέραν αὐτῶν ἄκραν, καὶ οὕτω νὰ εἰσαγάγωσιν ὑπὸ αὐτοὺς κυλίνδρους ξυλίνους, ἤτοι δοκοὺς στρογγύλας, δυναμένας νὰ χρησιμεύσωσιν ἀντὶ τροχαλιῶν. Τεθέντος δὲ ἅπαξ τοῦ λίθου ἐκ τῆς λείας αὐτοῦ πλευρᾶς ἐπὶ τῆς δοκοῦ, ἀπῃτεῖτο ν' ἀνυψωθῇ ἐκ δευτέρου, ἵνα διὰ τῆς παραθέσεως ἑτέρων κυλίνδρων μεταξὺ τοῦ λίθου καὶ τῆς δοκοῦ κατασταθῇ πλέον εὔκολος ἡ μετακίνησις· ἠδύναντο ἀκολούθως νὰ περιτυλίξωσι τὸν λίθον διὰ χορδῶν, ἃς νὰ ἕλκωσι συγχρόνως χεῖρες ἀνδρῶν καὶ ἀχθοφόρα ζῶα. Τὴν ἐνέργειαν δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ λίθου ἐνεργουσῶν τούτων δυνάμεων ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίζωσι διὰ τῶν ῥοπάλων ἢ κοντταρίων, ἰδίως κατὰ τὰ ἀνωφερῆ μέρη. Καὶ ἵνα μὴ ὀπισθοπορήσῃ, ἢ καὶ ἁπλῶς πρὸς ἀνακούφισιν, ὑπεστήριζον πιθανῶς τὸν οὕτω κινούμενον λίθον διὰ τῶν σφηνῶν. Οἱ κύλινδροι, οἱ διὰ τῆς πρὸς τὸ πρόσω κινήσεως τοῦ λίθου ἐλευθερούμενοι, προσετίθεντο πιθανῶς ἔμπροσθεν, καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐὰν δὲν προσελαμβάνοντο νέοι. Τὸ αὐτὸ ἐγίνετο ἀναμφιβόλως καὶ ὡς πρὸς τὰς δοκούς, ὁσάκις ὁ λίθος προχωρῶν ἐπ' αὐτῶν ἔφθανε μέχρι τέρματος.

Τοιαύτην ἢ παραπλησίαν μέθοδον, ὑποθέτω, ἠκολούθουν οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὴν μετακομιδὴν τῶν κολοσσιαίων λίθων· ἀλλ' οἱανδήποτε καὶ ἂν ἠκολούθουν, νομίζω ὅτι διὰ τοῦ προαναφερομένου τρόπου ἠδύνατο ἄνευ δυσκολίας νὰ γίνῃ ἡ μετακομιδὴ τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τάφοις λίθων· ἐπομένως μένει ἀναμφίβολον ὅτι ἡ μετακομιδὴ αὕτη ἐτελεῖτο οὕτω πως.

Οὐδεμίαν ἐν τοσούτῳ πληροφορίαν ἱστορικὴν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κατὰ τὴν μνησθεῖσαν ἐποχήν· σώζεται ὅμως παράδοσίς τις ἀναφερομένη παρὰ τοῦ Δανοῦ χρονολόγου Σάξωνος, τοῦ ποιοῦντος μνείαν τοῦ τάφου τοῦ ἀνεγερθέντος παρὰ τοῦ Ἀράλδου τοῦ καὶ *κυανοῦ ὀδόντος* ἐπικαλουμένου, εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ Θυρήν, τὴν τοῦ Δανεβόδου. Ἡ παράδοσις αὕτη, καίτοι πάντη δραματική, στηρίζεται πιθανῷ τῷ λόγῳ ἐπὶ ἄλλων ἀρχαιοτέρων παραδόσεων.

Ὁ Σάξων οὗτος ἀναφέρει ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἄραλδος εὗρεν ἐπὶ τοῦ παραλίου Ἰουτλανδίας ὑπέρογκον κοκκωτὸν λίθον, ὃν διὰ συνδρομῆς πολλῶν ἀνδρῶν τε καὶ βουβάλων μετέφερεν εἰς τὴν προσδιωρισμένην διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τάφου θέσιν. Κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ ὁ ἐπαναστάτης υἱὸς αὐτοῦ Σιένονος, ἐκηρύχθη βασιλεύς. Ἐνῷ λοιπὸν ἐγίνετο ἡ τοῦ λίθου μετακομιδή, προστίθησιν ὁ αὐτὸς χρονολόγος, ἐπῆλθεν ἄνθρωπός τις πρὸς ὃν ἀποταθεὶς μεγαλορρήμονῶν ὁ βασιλεύς, ἠρώτησεν αὐτὸν ἂν ποτὲ ἄλλοτε εἶδεν ὑπὸ ἀνθρωπίνων δυνάμεων κινηθέντα τοσούτῳ ὑπερμεγέθη ὄγκον. Ὁ δὲ ἀπήντησε μετ' ἑτοιμότητος τά δε· «Ναί, Μεγαλειότατε, εἶδον δι' ἀνθρωπίνων δυνάμεων νὰ κινηθῇ ὄγκος πολὺ μεγαλήτερος τούτου, καθότι πρὸ μικροῦ σοὶ ἀπέσυρον ὅλον τὸ κράτος τῆς Δανίας. Ὅθεν κρῖνε μόνος ποῖος τῶν ὄγκων τούτων εἶναι ὁ μεγαλήτερος.» Οὗτοι εἰσὶ κατὰ γράμμα οἱ τῆς παραδόσεως λόγοι, εἰς οὓς γίνεται μνεία τοῦ κολοσσιαίου λίθου, τοῦ εὑρεθέντος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἢ τὰ παράλια, καὶ κἀκεῖθεν μετακομισθέντος εἰς τὸ προσδιωρισμένον διὰ τὸν τάφον μέρος, τῇ ἐνεργείᾳ ἀνθρώπων τε καὶ βουβάλων.

(Σημ.— Ἐν τῇ ὑπὸ Βεδέλου δανικῇ μεταφράσει τῶν χρονικῶν τοῦ Σάξωνος, σελ. 213, γίνεται μνεία καὶ ἵππων· ἀλλ' ἐν τῷ παρ' ἐμοῦ ἐξετασθέντι πρωτοτύπῳ οὐδόλως ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἔγινε χρῆσις ἵππων).

4. Περὶ τῆς κυρίως κατασκευῆς τῶν νεκρικῶν καταλυμάτων.

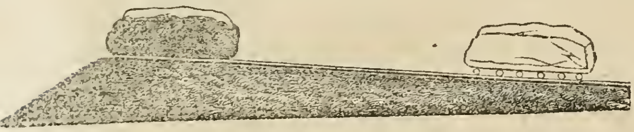
Συλλεχθέντος ὅλου τοῦ ὑλικοῦ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν διεσχισμένων λίθων, ἐπελαμβάνοντο τῆς οἰκοδομῆς τοῦ κτιρίου, δηλαδὴ ἔστενον κυκλοειδῶς τοὺς λίθους τοὺς ἀπαρτίζοντας τὰ πλευρὰ ἢ τοὺς τοίχους, καὶ ἐπέθετον τὸν πρὸς στέγασμα ὡρισμένον μέγαν λίθον. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ κολοσσιαίου τούτου λίθου τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν ὀροφήν, πιθανῶς ἐπροξένει πᾶσαν τὴν δυσκολίαν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ τούτου ἕνεκα ἠναγκάσθην κἀγὼ νὰ ὑποθέσω κατ' ἀρχὰς ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ᾠκοδομοῦντο ἐν τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ θέσει, ἐν ᾗ προϋπῆρχον οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι, οἱ μέλλοντες νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς στέγασιν. Συνεπείᾳ ὅμως μεταγενεστέρων σκέψεων ἠναγκάσθην νὰ τροποποιήσω τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Ἡ κατασκευὴ τῶν τάφων ἠδύνατο ἀναμφιβόλως νὰ γίνῃ κατὰ δύω διαφόρους τρόπους, ποτὲ μὲν κατὰ τὸν ἕνα, ποτὲ δὲ κατὰ τὸν ἄλλον, ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ τόπου καὶ τῶν λοιπῶν περιστάσεων. Ἤτοι ἠδύναντο ἢ νὰ θέτωσι πρότερον τὸν ἄνω λίθον, οὕτως ὥστε νὰ ἔχῃ τὴν λείαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὴν θέσιν τοῦ οἰκοδομήματος, καὶ ἀκολούθως νὰ ὑποστηρίζωσιν αὐτὸν διὰ τῶν λίθων τῶν παρειῶν, ἢ νὰ στήνωσι πρότερον τοὺς τῶν παρειῶν λίθους, καὶ εἶτα νὰ θέτωσιν ἐπ' αὐτῶν τὸν μέγα λίθον εἰς εἶδος στέγης.

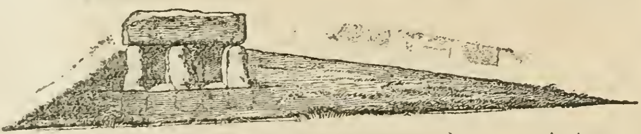
Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὑπέθεσα κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐγίνετο ἡ οἰκοδομή, καὶ τὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις μου ἐδημοσίευσα πρὸ τεσσάρων ἐτῶν διὰ τῆς *Ἀρχαιολογικῆς ἐπιθεωρήσεως* (Antiquarisk Tidsskrift) τῶν ἐτῶν 1852—1854, σελ. 6—8, ὅπου παραπέμπω καὶ νῦν τὸν ἀναγνώστην, φέρων

τὴν παρατήρησιν ὅτι τότε ἐφρόνουν ὅτι οἱ τάφοι κατεσκευάζοντο κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ μέρος ἔνθα ὑπῆρχον οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι, ἐνῷ νῦν πιστεύω κάλλιστα ὅτι ᾠκοδομοῦντο κατ' ἀρέσκειαν εἰς οἱανδήποτε θέσιν.

Ὑποθέτω ὅτι ἀφοῦ μετέφερον διὰ τοῦ εἰρημένου τρόπου καὶ ὡς παριστᾷ ἡ ἑξῆς εἰκὼν τὸν πρὸς στέγην ὡρισμένον λίθον, ἔθετον αὐτὸν μὲ τὴν λείαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν πρὸς τὰ κάτω, καὶ εἰς θέσιν ὑψη-



λήν, καὶ ἐλαφρῶς πως κεκλιμένην, καὶ οὕτως ἔσκαπτον τὸν τάφον ὑπὸ τὸν λίθον κατὰ τὸ ὕψωμα τοῦ ἐδάφους, ἀφίνοντες τὴν γῆν ὑπὸ τὸν λίθον, ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς ὑποστήριγμα αὐτοῦ, μέχρις οὗ ἤθελον τεθῆ ὅλοι τῶν παρειῶν οἱ λίθοι· ὅτε ἐκτοπιζομένης τῆς ὑπὸ τὸν λίθον γῆς, οὗτος ἔμενε μετέωρος ἐπὶ τῶν παρειῶν, ὡς παριστᾷ ἡ ἀκόλουθος εἰκών.



Κλείοντες εἶτα ὅλας τὰς θυρίδας καὶ ὀπὰς τοῦ οἰκοδομήματος διὰ μικροτέρων λίθων ἢ συντριμμάτων καὶ λιπαρᾶς γῆς, ἀπέθετον τοὺς νεκρούς, προσθέτοντες ἐπὶ τέλους τὸν λίθον τὸν χρησιμεύοντα ἀντὶ θύρας. Ὁ δὲ τῆς ὀροφῆς λίθος ἐκαλύπτετο μὲ γῆν ἴσην τῆς ὅσης συνεσωρεύετο περὶ τὸν τάφον, ἥτις ἐπομένως μετεφέρετο ἵνα ἀνυψωθῶσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους αἱ παρειαὶ ἢ οἱ τοῖχοι τοῦ τάφου.

Παρατηρητέον ὅτι πολλοὶ τῶν τάφων τῶν ᾠκοδομημένων εἰς ὑψηλὰς θέσεις, εἰσὶ τρόπον τινὰ ἐμπεφυτευμένοι ὑπὸ τὸ ἔδαφος πλέον τοῦ ἑνὸς πήχεως, οὕτως ὥστε οἱ λίθοι οἱ ἀποτελοῦντες τὰ πλευρὰ τοῦ τάφου καὶ φέροντες τὸν κολοσσιαῖον λίθον, μόλις ἐξέχουσιν ἕνα πόδα ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Οἱ τοιοῦτοι ἰδίως τάφοι, πιστεύω κάλλιστα, κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸν ὁποῖον προανέφερα τρόπον.

Ἔλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὸν δεύτερον τρόπον τῆς κατασκευῆς, ὅστις ἐνίοτε ἴσως ὑπῆρξεν εὐκολώτερος καὶ φυσικώτερος. Τελεῖται μὲν οὗτος ἀντιστρόφως, ἄγει ὅμως εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Οὕτως ὑποθέτω ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων ὁ μεταχειριζόμενος τὴν μέθοδον ταύτην, ἄρχεται ἀπὸ τῆς εἰς ἐπίπεδον μέρος κύκλῳ τοποθετήσεως τῶν λίθων τῶν πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν πλευρῶν τοῦ τάφου διωρισμένων, οἵτινες διετίθεντο ὡς ἔγγιστα κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ ἑξῆς σχεδιογραφήματος παριστανόμενον τρόπον.



Τούτου γενομένου ἐπληροῦτο τὸ ἄνω μέρος τοῦ τάφου καὶ ἡ εἴσοδος ἐξ ἀργίλου καὶ ἄμμου λιθοκολλημένων ἀρκούντως ἵνα τὸ ὅλον κτίριον ἀντέχῃ, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν τοῦ πρὸς στέγασιν κολοσσιαίου λίθου ἢ λίθων. Μετὰ ταῦτα ἐπισωρεύοντες χῶμα περὶ τὸν τάφον, καὶ ἰδίως κατὰ τὸ μέρος ἀφ' ὅπου προέκειτο ν' ἀναβιβασθῇ ὁ πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς στέγης λίθος, ἐσχημάτιζον εἶδος ἐπιπέδου ἐλαφρῶς κεκλιμένου, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν ἐστημένων λίθων μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὸ δὲ κεκλιμένον τοῦτο ἐπίπεδον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀρκετὴν στερεότητα, ἵνα ἀντέχῃ εἰς τὸ βάρος τῶν δοκῶν ἐφ' ὧν μετεφέροντο οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι, μετὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ὁποίων κατεστρέφετο ἴσως τὸ μνησθὲν ἐπίπεδον, καὶ ἡ ἀποτελοῦσα αὐτὸ γῆ ἐχρησίμευε πιθανῶς ἵνα περικαλύψωσι τοὺς αὐτοὺς τάφους.

Ἡ δὲ δυσκολωτέρα πασῶν τῶν ἐργασιῶν ἀνύψωσις τοῦ λίθου, ἐτελεῖτο κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπαραλλάκτως τρόπον ὡς καὶ ὁ τῆς μετακομιδῆς αὐτοῦ· τουτέστιν ἔθετον παραλλήλως δύω ἢ τρεῖς μακρὰς δοκοὺς ἐπὶ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου ἐκτεινομένας ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν ἐστημένων λίθων μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁριζοντείου ἐδάφους, εἶτα πλησιάζοντες τὸν λίθον πρὸς τὰς κάτω ἄκρας τῶν δοκῶν, ὤθουν αὐτὸν πρὸς ταύτας, ἐφ' ὧν συγχρόνως ὑπῆρχον ξύλινοι κύλινδροι διατεθειμένοι παραλλήλως μὲν ἀλλήλοις, ὀρθογωνίως δὲ πρὸς τὰς δοκούς, οὕτως ὥστε νὰ χρησιμεύωσιν ἀντὶ τροχῶν εἰς τὸν ἐπ' αὐτῶν λίθον, ἀπαραλλάκτως ὡς παριστᾷ ἡ ἐφεξῆς εἰκών.

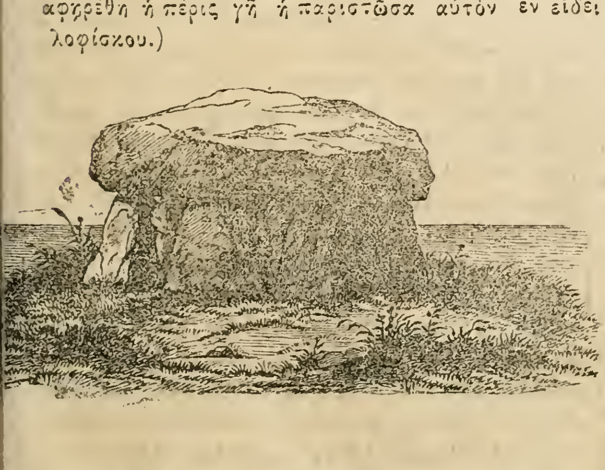


Ἡ δὲ ἐπὶ τῶν δοκῶν τούτων μέχρι τῆς ὀροφῆς μετακομιδὴ τοῦ κολοσσιαίου λίθου ἐδύνατο νὰ γίνῃ διὰ μοχλῶν, κονταρίων, σφηνῶν, ἴσως δὲ καὶ διὰ τῆς συγχρόνου δυνάμεως ανθρώπων τε καὶ ζώων. Τῶν δὲ πλευρῶν τοῦ τάφου καὶ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου ὄντων καλῶς πρότερον στερεωμένων, ἠδύναντο κάλλιστα καὶ ἄνευ ἐλαχίστης βλάβης ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ βάρος τοῦ καί τοι τοσοῦτον ὀγκώδους λίθου. Οὕτω καὶ αἱ δοκοί, κείμεναι ὁλοσχερῶς καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν, ἐπὶ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου οὐδόλως συνετρίβοντο· καὶ ἂν ποτὲ τοιοῦτό τι συνέβαινε, θὰ συνετρίβοντο κατὰ τὴν ἄνω ἄκραν, τὴν κειμένην ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν πλευρῶν τοῦ τάφου, ὅταν ὁ μέγας λίθος ἤθελε φθάσῃ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ἔργον εὑρίσκετο ἤδη πεπεραιωμένον, καὶ τὰ συντρίμματα τῶν δοκῶν ἠδύναντο εὐκόλως ν' ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἐὰν ἀντὶ ἑνὸς λίθου ἀπῃτοῦντο πρὸς στέγασμα τοῦ τάφου δύω ἢ πλείονες, τότε ἀναμφιβόλως ἐπανελαμβάνετο ἑκάστοτε ἡ αὐτὴ διὰ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου ἐργασία μετακομιδῆς. Μετὰ τὸ στέγασμα δὲ ὑπελείπετο ἁπλῆ τις καὶ εὐ-

κολος πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου ἐργασία, δηλονότι ἡ ἐκκένωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου, ἡ ἐπίχρισις τῶν παρειῶν καὶ ἡ πλήρωσις τῶν τυχὸν ὑπαρχουσῶν ὀπῶν διὰ χερμαδίων, ἀργίλου, καὶ γῆς. Ἀποπερατουμένου δὲ οὕτω τοῦ οἰκοδομήματος ἐναπετίθετο βεβαίως ὁ νεκρὸς, τελουμένης ἱεροτελεστίας, εἶτα ἐκλείετο ἡ εἴσοδος, τὸ δὲ ὅλον κτίριον ἐκαλύπτετο ἀπὸ γῆν καὶ ἰδίως ἀπ' αὐτὴν ἐκείνην ἴσως τὴν χρησιμεύσασαν κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνάγκας τῆς κατασκευῆς τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου καὶ αὐτοῦ τοῦ τάφου. Καὶ ἰδοὺ τίνι τρόπῳ κατεσκευάζοντο τὰ στρογγύλα ἢ ἐπιμήκη ἀνυψώματα, τ' ἀπαντώμενα πολλαχοῦ τῶν πεδιάδων ἡμῶν, καὶ ἐμπεριέχοντα ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτῶν τὰ κολοσσιαῖα νεκρικὰ τῶν προπατόρων ἡμῶν καταλύματα τὰ καὶ γνωστὰ ὑπὸ τὴν συνήθη ὀνομασίαν *Πρόδομοι γιγάντων*.

Κατὰ δύω διαφόρους, ὡς εἴδομεν, τρόπους ἠδύναντο νὰ κατασκευασθῶσι τὰ κτίρια ταῦτα· ποῖον δὲ τούτων ἐπροτίμων εἶναι πάντη ἀδιάφορον εἰς ἡμᾶς, διότι ἀμφότεροι εἰς τὸ αὐτὸ φέρουσιν ἀποτέλεσμα· ἡ προτίμησις ἄρα τούτου ἢ ἐκείνου ἐπήγαζεν ἴσως ἀπὸ τὰς τοπικὰς περιστάσεις, ἢ καὶ ἁπλῶς ἀπὸ τὴν ἀρέσκειαν τοῦ διευθύνοντος τὸ ἔργον ἀρχιτέκτονος. Ὅπως δήποτε φρονῶ ὅτι ἀπέδειξα ἀρκούντως πῶς ἄνευ τῶν σήμερον ἐν χρήσει μηχανικῶν μέσων, καὶ διὰ μόνον τῶν μέσων καὶ ἐργαλείων τῶν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἐπὶ τοῦ λιθίνου λεγομένου αἰῶνος προπατόροις ἡμῶν, ἦτον εὔκολον νὰ κατασκευασθῶσι τὰ κολοσσιαῖα νεκρικὰ καταλύματα, τὰ ὑπὸ πάντων τοσοῦτον θαυμαζόμενα. Οὐδόλως ἀρνοῦμαι ὅτι ἠμπορεῖ τις νὰ ὑπονοήσῃ καὶ ἄλλας τινὰς μεθόδους πρὸς κατασκευὴν τοιούτων κτιρίων, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐὰν ἄλλη τις ἀποδειχθῇ ἐλλογωτέρα καὶ πλέον σύμφωνος πρὸς τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θέλω πρῶτος παραδεχθῇ αὐτὴν, προτιμῶν ἀείποτε τὴν μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν προσεγγίζουσαν.

(Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν παριστᾷ ὁλοσχερῆ τάφον ἐκ τῶν καλουμένων *Προδόμων γιγάντων*, ἐξ οὗ ἀφῃρέθη ἡ πέριξ γῆ ἡ παριστῶσα αὐτὸν ἐν εἴδει λοφίσκου.)



Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΔΡΟΣ

Καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνάσται. (1207—1566).

Κατὰ τὸ Γερμανικὸν τοῦ Κ. Hopf.

—ooo—

. . . . . Τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐπὶ σταυροφορίᾳ ἡνωμένων Γάλλων καὶ Βενετῶν. Ἤδη κατὰ τὸν Μάρτιον, ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἔμπροσθεν τῆς πόλεως τῶν Καισάρων, ἔθεντο κλῆρον ἐπὶ τὰ διάφορα μέρη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὅλον κατεκληρώθη τῇ Βενετικῇ δημοκρατίᾳ· ἡ Ἄνδρος ἀναφέρεται ὀνομαστὶ ἐν τῇ τότε συμβάσει ὡς κτῆσις μέλλουσα νὰ ἀποδοθῇ αὐτῇ. Ἀλλὰ σὺν τῇ ἁλώσει τῆς πρωτευούσης πολλοῦ γε ἔδει νὰ κατακτηθῶσι καὶ τὰ καθ' ἕκαστα τῆς αὐτοκρατορίας· ὅθεν ἡ δημοκρατία, ἵνα μὴ διασκορπίσῃ τὰς δυνάμεις της εἰς ἐκπολιόρκησιν ἑκάστου κατὰ μέρος τόπου, ἔλαβε καταφυγὴν εἰς μέσον σύνηθες ἤδη τῷ παλαιοτέρῳ φεουδαλικῷ πολιτεύματι, καὶ ἐξέδωκε κήρυγμα· «Ὅς τις ποτ' ἂν τῶν ἐν τῇ πόλει ἀστῶν ἢ τῶν ὑπὸ τὸ κράτος της μετοίκων ᾐσθάνετο ἐπιθυμίαν καὶ δύναμιν νὰ κατακτήσῃ νήσους καὶ παραλίους χώρας τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν ἐντὸς τῆς κατακληρωθείσης τῇ δημοκρατίᾳ μερίδος, οὗτος θέλει κατέχει καὶ κυβερνᾷ αὐτὰς ὡς διαδοχικὸν τιμάριον μὲ πλήρες δικαίωμα κυριαρχίας. Οὕτως ἐπωλεῖτο ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν Δογῶν, καθὼς ἐπὶ τῶν Στουάρτων διεμοιράζοντο εἰς Ἄγγλους εὐγενεῖς αἱ ἐπὶ τοῦ νέου κόσμου κυριαρχίαι. Τὸ κήρυγμα ὡς πῦρ διῆλθε τὰ παλάτια τῆς Βενετίας, ἡ εὐγενὴς νεολαία συνηθροίσθη καταγράφουσα στρατιώτας καὶ ὁπλίζουσα τριήρεις εἰς τολμηρὰς ἱπποτικὰς ἐκδρομὰς, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀπέπλεον ἀπὸ τὰ τενάγη σωροὶ στολίσκων ὑπερηφάνων μετὰ Λομβαρδῶν καὶ Βενετῶν εὐγενῶν, ἵνα κερδήσωσι πέραν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους στέμματα ἡγεμόνων» (Curtius Naxos. S. 20).— Οὕτω κατέκτησαν Ἀνδρέας καὶ Ἱερεμίας Γκίζη τὴν Τῆνον, Μύκονον, Σκῦρον, Σκόπελον, Σκίαθον, Ἀμοργὸν, Ἀστυπάλαιαν, καὶ τὰ ἡμίση τῆς Κέω καὶ Σερίφου, τῶν ὁποίων τὰ ἄλλα ἡμίση διεμοιράσθησαν ἑαυτοῖς Δομίνικος Μιχιέλης καὶ Πέτρος Ἰουστινιάνης, ἐν ᾧ Φιλόκαλος ὁ Ναυϊγαϊόζος κατέστη μέγας δοὺξ τῆς Λήμνου, Μάρκος ὁ Βενιέρης μαρκίων τῶν Κυθήρων καὶ Ἰάκωβος ὁ Βιάρης τῆς Αἰγιλίας (Cerigotto), Ἰάκωβος ὁ Βαρότζης δυνάστης τῆς Θήρας καὶ Θηρασίας, Λεονάρδος καὶ Ἰωάννης οἱ Φόσκολοι τῆς Ἀνάφης, Μάρκος ὁ Σανοῦδος δοὺξ τῆς Νάξου, καὶ πολλῶν ἄλλων περικειμένων Κυκλάδων, καὶ οἱ Δάλλε Κάρκεροι ἐκ Βερώνης μετὰ τῶν συγγενῶν των κατέκτησαν τὴν πλουσίαν τῆς Εὐβοίας νῆσον. Πάρος ἡ μαρμαροφόρος ἡνώθη τῇ τοῦ Σανούδου δουκίᾳ, ἀλλ'

ἡ ΑΝΔΡΟΣ ἔσχεν ἴδιον ἑαυτῆς ἀνεξάρτητον δυνάστην (*).

Μαρῖνος Δάνδολος, υἱὸς τοῦ Ἀνδρέα, ἔγγονος τοῦ Βιτάλη καὶ δισέγγονος Δομινίκου τοῦ ἐξ Ἁγίου Παύλου, ἐκ τῶν εὐγενεστάτων τῆς Βενετίας οἴκων, ἤδη κατὰ τὸ 1192 εἶχε συμβάλει ὡς εἷς τῶν ἐπὶ τούτῳ ὀνομασθέντων ἐκλογέων ἵνα παρέξωσι τὸ τοῦ Δόγου ἀξίωμα τῷ ἐκ πατρὸς θείῳ του Ἐρρίκῳ τῷ μεγάλῳ. Καὶ ὅτε ἤχησεν ἡ πρόσκλησις εἰς κατάκτησιν τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος, ἠκολούθησε τὴν παρ' ἐκείνου προσχεδιασθεῖσαν πορείαν. Η τύχη ἔφερεν αὐτὸν μετὰ τῶν αὐτῷ ἀφωσιωμένων ὀπαδῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὅπου τὸ 1207 κατακτήσας τὴν Ἄνδρον ἐθεμελίωσεν ἀνεξάρτητον δυναστείαν, καὶ κατέσχεν αὐτὴν κρατήσας μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 1233. Ἀλλ' ἵνα δώσῃ εἰς τὰ ὅπλα του μεγαλείτερον κῦρος, συνεταγη τῷ κραταιοτέρῳ του συνεταίρῳ Μάρκῳ Σανούδῳ τῆς Νάξου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος ἐπὶ τῆς πομπώδους ἐν Ῥαυεννίκῃ συνόδου κατὰ τὸ 1210 παρεχώρησε τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ὅλου Αἰγαίου καὶ τῆς Δωδεκανήσου. Ὁ Σανοῦδος ἀπεσπάσθη καθ' ὅλα ἀπὸ τῆς βενετικῆς ἐπικρατήσεως, γενόμενος ὑποτελὴς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικῆς μοναρχίας, ὡς αὐτοκρατορικὸς τοποτηρητὴς καὶ διαδοχικὸς τῆς αὐτοκρατορίας ὁμότιμος ἡγεμονίδης. Μετέπειτα ὅμως, ὅτε Βαλδουῖνος ὁ Β΄. ἀπώλεσε τὸν καισαρικόν του θρόνον, μετεβίβασεν οὗτος τὴν κατ' ὄνομα ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν δουκῶν τοῦ Αἰγαίου τῷ πρίγκηπι Γυλιέλμῳ Β΄ τῆς Ἀχαΐας. Ὅθεν ἐγράφετο Μάρκος ὁ Α΄ τῆς Νάξου καὶ *Κύριος τῆς Ἄνδρου*· ἡ δὲ δημοκρατία, ἀσχολουμένη περὶ τὴν κατάκτησιν καὶ ὑπεράσπισιν ἄλλων ἐν τῇ ἀνατολῇ κτήσεών της, καὶ μάλιστα τῆς Κρήτης, οὐδέποτε ἔθετο κατὰ νοῦν ἵνα διαταράξῃ τὴν ἐν Αἰγαίῳ ἱδρυθεῖσαν ὑποτελῆ δουκίαν, ἀλλὰ μάλιστα προσεπάθει νὰ συμπολιτεύηται μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἡγεμόνων, οὓς ἐτίμα ὡς ἀνεξαρτήτους μονάρχας, ἐν ἀδιασπάστῳ φιλίᾳ. Οὕτως ἔμεινε καὶ ὁ Μαρῖνος Δάνδολος ἀκώλυτος κάτοχος τῆς Ἄνδρου, καὶ ἀκεραίαν ἔχων πίστιν πρὸς τὸν οἶκον τῶν Σανούδων, πρὸς τοὺς ὁποίους χαλαρά τις καὶ ἁπλῶς τιμαριωτικὴ τὸν συνέδεε σχέσις. Σπανίως διέτριβεν ἐπὶ τῆς μακρὰν κειμένης νήσου του, τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνα ἡσύχως ἀπὸ τοῦ παλατίου του ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ ἁγίου Παύλου τῆς Βενετίας· σπουδαιότεραι ὑποθέσεις τῆς πολιτείας ἀπησχόλουν αὐτὸν περισσότερον· οὐχ ἧττον ὁ ἀποικισμὸς τῆς νέας κτήσεώς του προεχώρει ταχέως· πλῆθος Λατίνων ἀπῳκίζοντο ἐπὶ τοῦ πολυκρούνου καὶ πολυοίνου ἐδάφους· ἐντὸς ὀλίγου ὁ ἀριθμὸς των ἐπληθύνθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ πάππας Ἰννοκέντιος ὁ Γ΄. ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἱδρύσῃ λατινικὴν ἐπὶ τῆς νήσου Ἄνδρου ἐπισκοπήν. Ἐν τῷ τὰ μάλιστα ἐνδιαφέροντι χρυσοβούλῳ τῆς 13 Φεβρουαρίου 1208, ὑπέταξεν αὐτὴν μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνταῦθα μόνον τὴν τῆς Εὐρίπου, Καρύστου καὶ Μεγάρων ἀναφέρω, τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν, ὡς μητροπολίτῃ· ἐν τούτοις εἰς τὰς προκειμένας πηγὰς δὲν περιεσώθη τὸ ὄνομα κανενὸς ἐπισκόπου Ἄνδρου πρὸ τοῦ ἔτους 1345.

Ὁ Μαρῖνος Δάνδολος ἐν τῷ μεταξὺ, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ Ῥογέρον τὸν Πρεμαρῖνον, ἐστάλη τὸ 1208 παρὰ τῆς δημοκρατίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ὄθωνα τὸν Δ΄, ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὰ συγχαρητήρια κατὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀδιαφιλονεικήτου κυριαρχίας μετὰ τὸν θάνατον Φιλίππου τοῦ Ὁενστάουφεν· δώδεκα ἔτη μετὰ ταῦτα βλέπομεν αὐτὸν ἀναλαβόντα ὁμοίαν ἐντολὴν παρὰ Φρεδερίκῳ τῷ Β΄. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1220, ἀντικατέστησε τὸν Μάρκον Μιχιέλην ὡς βάϊλος ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ μετὰ τρία ἔτη περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα βενετοῦ κόμητος καὶ δημάρχου τῆς Ζάρας. Ἐν ταύτῃ τῇ θέσει διετέλεσε δέκα ἔτη· ἡ ἐπιθυμία του, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Πέτρου Ζιάνη κατὰ τὸ 1229, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δογικὴν ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν ὁ θεῖός του περιεβέβλητό ποτε μετὰ τοσαύτης λαμπρότητος, ἀπέτυχε, διότι αἱ ψῆφοι τῶν ἐκλογέων διεχωρίσθησαν ἴσαι, καὶ ὁ λαχνὸς ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ συναγωνισθέντος Ἰακώβου τοῦ Τιεπώλου. Εἰς τὴν ἀείποτε στασιάζουσαν Ζάραν ἐφέρετο μὲ τραχυτάτην αὐστηρότητα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοσίου ἀσφαλείας· ἡ κεφαλικὴ ποινὴ τὴν ὁποίαν ἐπέβαλε κατά τινων ὀχλαγωγῶν ἔφερεν αὐτῷ τὴν καταστροφήν· διότι, ἐν ᾧ προητοιμάζετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βενετίαν, ἐπέπεσαν κατ' αὐτοῦ οἱ συγγενεῖς τῶν δημοσίᾳ θανατωθέντων, καὶ τὸν ἐφόνευσαν τὸ 1233. Ἐκτὸς τῆς νήσου του, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχε κτίσει ὀχυρὸν φρούριον, καθὼς τοιαῦτα ἐπὶ πασῶν τῶν Κυκλάδων ὑπὸ τῶν Βενετῶν τότε νεωστὶ εἶχον ἐγερθῆ, ἀφῆκε περιουσίαν 36,450 ὑπερπύρων, ἐξαιρουμένης τῆς ἀξίας τῶν ἱπποτροφείων καὶ βοσκημάτων του. Ὡσαύτως καὶ ἡ μόνη του ἀδελφὴ Μαρία, ὑπανδρευθεῖσα εὐγενῆ τινα ἐκ τοῦ οἴκου Δώρω (ἐκ τοῦ ὁποίου ἴσως κέκληται καὶ τὸ παλάτιον Cà Doro ἐν Βενετίᾳ), ἐκέκτητο τὸ ἐν τοῖς καταστίχοις τῆς πολιτείας ἤτοι τῷ μητρώῳ ἐγγεγραμμένον ποσὸν 1,400 ὑπερπύρων, συγκαταλεγομένων καὶ τῶν πολυπληθῶν κτηνοστασίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς μὴ ὤφελεν, ὁ πρῶτος ἤδη τῆς Ἄνδρου κτήτωρ ἀπέθανεν ἄπαις, ἀνεφύη πολύπλοκος ἐπὶ τῆς διαδοχῆς διαδικασία, περὶ τὰ 60 σχεδὸν διαρκέσασα ἔτη. Η μόνη αὐτῷ ἐπιζήσασα ἦτο ἡ χήρα του Ἰελίζα· αὕτη μόνη ἠδύνατο μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Ἄνδρου· ἀλλὰ κατὰ τὸ τιμαριωτικὸν δίκαιον

(*) Η Ἄνδρος ἦτο κυρίως ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα μέρη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἅτινα ᾠκειοποιήθησαν οἱ σταυροφόροι· ἀπὸ Κερκύρας πλέοντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέβησαν περὶ τὴν 15 Ἰουνίου 1203 ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, καὶ διῆλθον ὡπλισμένοι τὴν νῆσον· ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν ἠρκέσθησαν νὰ ἐπιβάλωσι τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βασιλόπαιδος Ἀλεξίου τοῦ Δ΄. ὡς κυριάρχου, καὶ μετὰ ταῦτα διευθύνθησαν εἰς Ἄβυδον· τὸ 1207 κατὰ πρῶτον κατέστη ἡ Ἄνδρος πράγματι ὑπήκοος τοῖς Βενετοῖς

τῆς Ῥωμανίας, ἀφ' οὗ τὸ γένος τοῦ πρώτου τιμαριούχου ἅμα τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἐξέλιπε, καὶ οὐδεὶς πλησιέστερος ἐξ ἀρρενογονίας πλάγιος συγγενὴς ὑπῆρχεν, εἰ μὴ ὁ ἔγγονος Πέτρου τοῦ Δανδόλου, ἀδελφοῦ τοῦ πάππου τοῦ Μαρίνου τῆς Ἄνδρου, ἡ νῆσος ἔπρεπε να ἐπανέλθῃ εἰς ἄμεσον κτῆσιν τοῦ τιμαριωτικοῦ ἐπικυριάρχου δουκὸς Ἀγγέλου, υἱοῦ Μάρκου τοῦ Α΄ τῆς Νάξου. Οὗτος κατέλιπε λοιπὸν τῇ χήρᾳ Ἰελίζᾳ τὸ ἥμισυ τῆς νήσου ὡς ἐπίκληρον τῆς χηρείας της ἀποτίμημα, κατὰ τὴν παρὰ τῶν Συνέδρων τῆς Ῥωμανίας καθιερωθεῖσαν συνήθειαν ἐν τῷ ὁρισμῷ, ὅτι τῇ χήρᾳ ὀφείλεται « τὸ ἥμισυ τοῦ τιμαρίου, τοῦ πύργου καὶ τῆς δικαιοδοσίας, » αὐτὴ δὲ ὡμολόγησε πίστιν ὡς τιμαριοῦχος τῷ δουκί, καὶ ἀπέδωκεν αὐτῇ ἀσμένως διὰ τὸ ἀπονεμηθὲν αὐτῇ τῆς νήσου ἥμισυ τὴν ὀφειλομένην προσκύνησιν. Τὸ ἄλλο ἥμισυ ἐν τούτοις, τὸ ὁποῖον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν δουκίαν τῆς Νάξου, ἔδωκεν ὁ Ἄγγελος ὡς τιμάριον τῷ πιστῶς ἀφωσιωμένῳ Ἰερεμίᾳ Γκίζῃ, τῷ δυνάστῃ τῆς Σκύρου, Σκιάθου, καὶ ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου· ἀλλ' οὗτος, ὀλίγον σεβασθεὶς τῆς Ἰελίζας τὰ δικαιώματα, ἔλαβε διὰ τῆς βίας τὸν πύργον καὶ τὸ ἄλλο ἥμισυ τῆς νήσου εἰς τὴν κατοχήν του, καὶ ἐπέβαλε συγχρόνως κατάσχεσιν ἐπὶ τῆς ἐκεῖ εὑρισκομένης περιουσίας τοῦ ἀποθανόντος Μαρίνου Δανδόλου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας Δώρω. Ἡ διωχθεῖσα ὅμως χήρα ηὗρε ζηλωτὴν προστάτην τὸν Ἰάκωβον Κυϊρίνην, ὅστις περιεφέρετο τότε συνεχῶς εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ῥωμανίας, καὶ τοῦ ὁποίου πιθανῶς ἐγένετο καὶ σύζυγος· οὗτος ἀνέλαβε τοιουτοτρόπως πάντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῆς Ἄνδρου· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκδιώξῃ ἰδίᾳ χειρὶ ἀπὸ τοῦ οἰκειοποιηθέντος κτήματος τὸν ὑπερήφανον Γκίζην, ὅστις εὕρισκεν εἰς τὸν κραταιὸν ἀδελφόν του Ἀνδρέαν ἰσχυρὰν ὑποστήριξιν, ἐτράπη πρὸς τὴν πάτριον τῆς Βενετίας δημοκρατίαν, ἐνάγων εἰς δίκην τοὺς ἅρπαγας τοῦ κτήματός του. Ἐκεῖ εἰσηκούσθη, καὶ τὴν 11 Αὐγούστου 1243 ἐξεδόθησαν δύω τὰ αὐτὰ διαλαμβάνουσαι ἀποφάσεις κατ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν Γκίζη. Ἡ μεγάλη Βουλὴ ἐψηφίσατο ἐν πρώτοις ἵνα κατασχεθῶσι πάντα τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα κτήματα, ὅσα ἐκεῖναι ἐκέκτηντο ἐν Βενετίᾳ· ἔπειτα νὰ διατάξῃ αὐτοῖς ὁ Δόγης Ἰάκωβος Τιέπωλος νὰ παραδώσωσιν ἐντὸς προθεσμίας μέχρι τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 1244, ἄνευ ἐπιφυλάξεώς τινος τόν τε πύργον καὶ τὴν νῆσον τῆς Ἄνδρου, καθὼς καὶ τὴν ἁρπαγεῖσαν περιουσίαν τοῦ Μαρίνου Δανδόλου καὶ τῆς ἀδελφῆς, εἰς τὸν Βάϊλον τῆς Εὐρίπου ἢ ἄλλον τινα πληρεξούσιον τῆς δημοκρατίας, καὶ νὰ παρουσιασθῶσι προσωπικῶς ἐνώπιον τοῦ Δόγου καὶ τοῦ συμβουλίου του μέχρι τῆς ἀκολούθου ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου· εἰ δὲ κωλυόμενοι ὑπὸ ἀξίας λόγου αἰτίας, δὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ παρουσιασθῶσιν αὐτοπροσώπως, ἔπρεπε νὰ πέμψωσι πληρεξουσίους, οἵτινες ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ ἐκπροσωπεύσωσιν αὐτούς· εἰ δὲ παρέδιδον τὰ παρὰ νόμον κατεχόμενα κτήματα, τότε ὁ Δόγης ἤθελε παύσει τὴν διαδικασίαν πρὸς τὰ ἀφορῶντα πάντας τοὺς ἔχοντας ἀπαιτήσεις, τόν τε Ἰάκωβον Κυϊρίνην, τὴν Μαρίαν Δώρω, τὸ δημόσιον τῆς Βενετίας ταμεῖον, ὡς καὶ πάντα ἄλλον· μὴ συμμορφούμενοι δὲ τῇ ἀποφάσει ταύτῃ νὰ κηρυχθῶσιν ἐκτὸς νόμου ἔν τε τῇ Βενετίᾳ καὶ ἁπανταχοῦ τῶν Βενετικῶν κτήσεων, αὐτοί τε προσωπικῶς καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ αἱ πραγματεῖαι, καὶ νὰ κατασχεθῶσι πάντα τά τε κινητὰ καὶ ἀκίνητα κτήματα αὐτῶν εἰς ὄφελος τῶν ἐχόντων πραγματικὰς ἀξιώσεις. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις προεχώρει μᾶλλον βραδέως, καὶ τούτου αἰτία ἦτο κυρίως τὸ περιστατικὸν ὅτι ὁ Λωρέντζος Τιέπωλος, υἱὸς τοῦ Ἰακώβου, εἶχε νυμφευθῇ τὴν Μαρκεζίναν Γκίζη, πρεσβυτέραν θυγατέρα τοῦ Ἰερεμίου. Μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δόγου, ὅτε καὶ ὁ Ἰερεμίας εἶχεν ἀποθάνει, ἐπανελήφθη ἡ ὑπόθεσις· καὶ τὰ μὲν ὑπάρχοντα ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν Γκίζη κατασχεθέντα κατετέθησαν παρὰ τῇ εἰσαγγελείᾳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἐδίδοντο δὲ εἰς δάνειον ποσότητες ἐξ αὐτῶν ἐπὶ συναλλαγματικαῖς, ἢ ἐπὶ γραμματίοις ἀλληλεγγύης (colleganzia)· ἡ ἀπόδοσις ὅμως τῆς νήσου δὲν κατωρθώθη· ὅθεν ἡ κυβέρνησις ἀπέστειλε τὸν Ἰωάννην Πρεμαρῖνον καὶ Βαρθολομαῖον Βαρότζην πρέσβεις εἰς τὴν Ῥωμανίαν, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Γκίζην, ὅς τις ὡμολόγησεν ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Δόγου, καὶ μάλιστα εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ ἴδιος εἰς Βενετίαν ἵνα διεκδικάσῃ τὴν ὑπόθεσίν του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ δοὺξ Ἄγγελος Σανοῦδος, εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱερεμίου, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἀφῆκεν ἄρρενας κληρονόμους, ἐπανέλαβε καὶ πάλιν τὸ τιμάριον αὐτοῦ, τὴν νῆσον Ἄνδρον· ἀλλὰ τὸ ἥμισυ αὐτῆς, κατὰ τὰ πρότερον ὡρισμένα, ἀπένειμεν ἐκ νέου τῇ χήρᾳ τοῦ Δανδόλου Ἰελίζᾳ. Ἀλλ' ἡ Βενετία δὲν καθησυχάσθη μὲ τοῦτο· τὴν 28 Μαρτίου 1252 διέταξεν ἡ μεγάλη Βουλὴ τὸν Ἀνδρέαν Γκίζην νὰ μένῃ πιστὸς εἰς τὴν μεθ' ὅρκου ὑπόσχεσίν του, καὶ νὰ συνεργήσῃ παντὶ τρόπῳ, ὅπως ἡ νῆσος Ἄνδρος μετὰ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν δουλοπαροίκων παραδοθῶσι μέχρι τῆς ἀκολούθου ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Πάντων ὑποχείριοι τῇ Βενετίᾳ, ὥστε πάντες οἱ ἔχοντες ἀξιώσεις νὰ εὕρωσι δι' αὐτῆς τὸ δίκαιόν των. Ἐὰν ἡ νῆσος μέχρι ταύτης τῆς προθεσμίας παρεδίδετο, τότε τὰ δημευθέντα χρήματα τοῦ Γκίζη ἤθελον ἐπιστραφῇ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς αὐτὸν ἢ τοὺς γενικοὺς αὐτοῦ πληρεξουσίους, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι δι' αὐτὰ τὰ ποσὰ ἔπρεπε νὰ παρέξῃ ἀξιόχρεων ἐγγύησιν ἐπὶ ἓν ἔτος, καὶ νὰ ὁρκισθῇ, ὅτι ἤθελε παρουσιάζεσθαι νὰ δίδῃ λόγον ἐν καιρῷ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς δημοκρατίας. Ἐν τούτοις ἐπετράπη αὐτῷ μέχρι τῆς ἄνω ῥηθείσης ἑορτῆς, ἐπὶ ἀδείᾳ τῆς εἰσαγγελείας τοῦ ἁγίου Μάρκου, νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν χρημάτων αὐτῶν εἰς συναλλαγὰς ἐμπορευμάτων, ἤτοι πεπέρεως, κηρίων, μετάξης, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ νὰ καταθέσῃ αὐτὰ πάλιν παρὰ τῇ εἰσαγγελείᾳ· αὐτὰ δὲ ἤθελον χρησιμεύσει ὡς ἐνέχυρον διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς νήσου, καὶ ἐὰν αὐτὴ δὲν ἐγίνετο, νὰ μένωσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς δημοκρατίας, αὐτὸς δὲ νὰ ἀποκηρυ-

-χθῇ ἐκ νέου παρὰ τῆς πολιτείας. Μέχρι τῆς τεθείσης προθεσμίας οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ κινήσῃ ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Ἀνδρέα Γκίζη διὰ τὴν νῆσον Ἄνδρον· ἀλλὰ πᾶσα ἄλλη ἑτέρου εἴδους διαδικασία, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οὗτος ἤθελε διατρίβει ἐν Βενετίᾳ, ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸν τακτικόν της δρόμον. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν καθ' ἣν ἐξεδόθη ἡ ἀπόφασις, ἐκοινοποιήθη αὕτη εἰς τὸν Ἀνδρέαν· ἀλλ' ἤδη ἡ ἀπόδοσις τῆς Ἄνδρου δὲν ἦτο πλέον εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ὅθεν τὴν 19 Μαρτίου 1253 διετάχθησαν πάντες ὅσοι ἀπὸ τὰ δημευθέντα πράγματα τοῦ Γκίζη εἶχον λάβει ποσὰ ἐπὶ συναλλαγματικαῖς ἢ διὰ γραμματίων ἐπὶ ἀλληλεγγύῃ (colleganciа) νὰ ἐπαναλάβωσι τὰ ἐπὶ τούτοις δεδομένα ἐνέχυρα, καὶ νὰ πληρώσωσι τὰ χρήματα μετὰ τῶν τόκων, ἐντὸς ἑνὸς μηνός, παρὰ τῇ εἰσαγγελείᾳ, ἐπὶ ποινῇ προστίμου δύω σολδίων δι' ἑκάστην λίραν. Ἡ κατὰ νόμον προθεσμία ἀνεβλήθη πολλάκις, καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ 14 ἡμέρας, ἔπειτα δὲ μέχρι τῆς 18 Μαΐου, καὶ τελευταῖον ἀπὸ τῆς 22 Μαΐου ἐπὶ 15 ἄλλας ἡμέρας· ἰδιαίτερος ὁρισμὸς ἐπέτρεψε τὴν 10 Ἀπριλίου τῷ Λωρέντζῳ Τιεπώλῳ, τότε κόμητι τῆς Βελίας, ἐπὶ ἐγγυήσει 200 λιρῶν, νὰ ἀποδώσῃ μετέπειτα, ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ Μεδιολάνων, τὰ εἰς τὴν ὁμάδα τῆς περιουσίας Γκίζη ἀνήκοντα χρήματα. Ὅλη ἡ τοιουτοτρόπως εἰς χρήματα μεταβληθεῖσα, καὶ παρὰ τῇ εἰσαγγελείᾳ παρακατατεθεῖσα περιουσία τοῦ Γκίζη συνεποσοῦτο εἰς 36,000 λίρας βενετικάς. Ἐπειδὴ δὲ μὲ ὅλην του τὴν καλὴν θέλησιν ὁ ἴδιος δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ παραδώσῃ τὴν Ἄνδρον τῇ δημοκρατίᾳ, ἀπεκηρύχθη ἐκ νέου, καὶ νέα δήμευσις διετάχθη, μέχρις οὗ αἱ κινδυνώδεις ταραχαὶ τῆς Εὐβοίας παρεκίνησαν τὴν πολιτείαν νὰ δειχθῇ ἠπιωτέρα. Ὁ γέρων Ἀνδρέας Γκίζης ἔδωκε πληρεξουσιότητα τὸ 1258 τῷ παρὰ τὴν συνοικίαν ἁγίου Μωϋσῆ ἐν Βενετίᾳ κατοικοῦντι υἱῷ του Μαρίνῳ, ἵνα παρέξῃ ἐγγύησιν διὰ τὰ κατασχεθέντα χρήματα τοῦ πατρός του, ὥστε, ἀναιρεθείσης τῆς ἀποκηρύξεως νὰ ἔλθῃ εἰς Βενετίαν καὶ νὰ δώσῃ δείγματα τῆς εἰς τὸν Δόγην ἀφοσιώσεώς του, ὅτι ἤθελε διαμείνει ἐκεῖ ὁλόκληρον ἔτος καὶ ἔτι πρίς, ἵνα δώσῃ λόγον ἅπασι τοῖς ἐνάγουσιν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Δόγου καὶ παντὸς ἄλλου δικαστηρίου ἐν Βενετίᾳ· ὅτι ἤθελε πληρώσει τὴν ἐπιβληθεῖσαν ἀποζημίωσιν, καὶ ὅτι ἤθελεν ἀναλάβει τὴν εὐθύνην διὰ τὸν υἱόν του Βαρθολομαῖον Γκίζην διά τε τὰς κατ' αὐτοῦ γενομένας αἰτιάσεις καὶ τὰς πολιτικὰς δίκας. Η κατὰ τὴν 10 Ἰανουαρίου 1259 γενομένη αἴτησίς του εἰσηκούσθη· τὴν 28 Μαρτίου ἀπεφασίσθη ὅτι ἀναιρουμένης τῆς προεκδοθείσης ἀποκηρύξεως, ἐπετρέπετο τῷ Ἀνδρέᾳ Γκίζῃ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βενετίαν, ἵνα ὑποβληθῇ εἰς ἀνάκρισιν διὰ τὰς προσαπτομένας αὐτῷ καὶ τῷ υἱῷ του κατηγορίας ἐπὶ βιαιοπραγίαις κατὰ τὴν Ἄνδρον, καθὼς καὶ τῶν δι' ἀντεκδίκησιν τῶν παρὰ τῆς δημοκρατίας ληφθέντων μέτρων εἰς Βενετοὺς πολίτας ἐπιβληθεισῶν ζημιῶν· ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν ἤθελον προσαγάγει μάρτυρας ἱκανούς, τότε ἡ ἀπόφασις ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρέας δὲν ἐνεφανίσθη ἐν Βενετίᾳ, ἀποθανὼν τὸ αὐτὸ ἔτος 1259, δυναστεύσας ἐν Τήνῳ, Μυκόνῳ καὶ πολλαῖς ἄλλαις νήσοις τοῦ Αἰγαίου ἐπὶ 52 ἔτη. Εἰς τὰς ἑλληνικάς του κτήσεις τὸν διεδέχθη ὁ πρεσβύτερός του υἱὸς Βαρθολομαῖος ὁ Α', ἐν ᾧ οἱ νεώτεροι ἔμενον ἐν Βενετίᾳ. Ἡ περὶ Ἄνδρου δίκη ἐτελείωσε διὰ συμβιβασμοῦ· ὁ Ἀνδρέας, ὡς πάντες εἶδον, εἶχε πράξει τὸ κατὰ δύναμιν ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν νῆσον καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς δημοκρατίας, τὴν δὲ περιουσίαν του ἐξώδευσεν εἰς ἐκδουλεύσεις ὑπὲρ τῆς πολιτείας· ἀλλὰ μόλις 21 ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθη ἡ τελικὴ ἀπόφασις ἐπὶ τῶν δημευθέντων χρημάτων του. Τὴν 17 Ὀκτωβρίου 1280 ἀπεφάνθη ἡ μεγάλη Βουλή, ἵνα δοθῶσι τὰ εἰσοδήματα τοῦ Ῥιάλτου ἀπὸ τῆς 11 Νοεμβρίου, ἡμέρας τοῦ ἁγίου Μαρτίνου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τῷ Ἱερεμίᾳ Γκίζῃ, τῷ υἱῷ αὐτοῦ, τῷ Νικολῷ Κυϊρίνῃ, καὶ τοῖς λοιποῖς δικαιώματα ἔχουσιν ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀνδρέα δημευθείσης κληρονομίας, μέχρι τελείας αὐτῶν ἀποζημιώσεως, καὶ μόνον ἡ τοῦ πρώτου ἔτους πληρωμὴ ἔπρεπε νὰ μένῃ τῇ πολιτείᾳ, ἀπέναντι τῶν δικαιωμάτων της. Ἐδῶ βλέπομεν μεταξὺ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθη τὸ δικαίωμα νὰ νέμωνται τὸ τελωνεῖον τοῦ Ῥιάλτου, νὰ παρουσιάζηται κατὰ πρῶτον καὶ ὁ Νικολῶς Κυϊρίνης, ὁ κληρονόμος τοῦ Ἰακώβου ἐκείνου, ὅστις διὰ πράξεως τοῦ 1243 παρουσιάσθη ὡς ἐπίτροπος, ὢν πιθανῶς καὶ σύζυγος τῆς Ἰελίζας, καὶ ὅστις προσέτι τὸ 1264 περιεβέβλητο τὸ ἀξίωμα βενετοῦ κόμητος τῆς Ζάρας. Ἡ Ἰελίζα εἶχεν ἐπικυρωθῇ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἀπονεμηθέντος αὐτῇ ἡμίσεως τῆς Ἄνδρου καὶ παρὰ Μάρκου Β' τοῦ Σανούδου, διαδεχθέντος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1262 τὸν πατέρα του Ἄγγελον ἐπὶ τοῦ δουκικοῦ θρόνου τῆς Νάξου· ἀλλὰ βραχύτατον χρόνον ἔζησε μετὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ νέου της τιμαριωτικοῦ ἐπικυριάρχου, ἀποθανοῦσα περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1262.

Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τα νικηφόρα ὅπλα Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος διοικούμενος κυρίως ὑπὸ Γενουηνσίων ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν ἀπροφυλάκτων Κυκλάδων, καὶ ἠρήμωσε τὴν Νάξον, Πάρον, Κέω, Λῆμνον, Χῖον, καὶ ἄλλας πολλάς, κατὰ μικρὸν δὲ ὑπέταξε καὶ μονήρεις τινὰς νήσους ὑπὸ βυζαντινὴν πάλιν κυριαρχίαν. Ὁ δοὺξ Μάρκος ὁ Β, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἰελίζας, ἐδήμευσε τὸ παρ' αὐτῆς κατεχόμενον ἥμισυ τῆς Ἄνδρου, διότι ὁ ἄμεσός της κληρονόμος δὲν ἦτο ἐν τῇ χώρᾳ παρών, καὶ αὐτά του τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα ἦσαν διαφιλονεικούμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Τὸ τιμαριωτικὸν δίκαιον τῆς Ῥωμανίας ὥριζεν, ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ νόμιμος κληρονόμος ἐντὸς 40 ἡμερῶν δὲν ἀντελαμβάνετο τῶν δικαιωμάτων του, ἐζημιοῦτο τὰ εἰσοδήματα τοῦ πρώτου ἔτους· εἰ δέ, ἐν Ῥωμανίᾳ ὑπάρχων, δὲν ἐφαίνετο ἐντὸς ἑνὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας, ἀπεκλείετο, καὶ ἂν ἀ-

πογρῶσαι αἰτίαι ἐμπόδιζον τὴν ἐμφάνισίν του, ἐν ᾧ ἡ προθεσμία διὰ τὸν διατρίβοντα ἐκτὸς τοῦ κράτους τῆς Ῥωμανίας προσδιωρίζετο εἰς δύο ἔτη καὶ δύο ἡμέρας. Ἀλλὰ τῆς Ἰελίζας ὁ μόνος κληρονόμος ἦτο ὁ ῥηθεὶς Νικολῶς Κυϊρίνης, μὲ τὸ ἐπώνυμον Δουράντης, ὅστις εἶχε τὸ παλάτιόν του ἐπὶ τοῦ πεδίου Παναγίας τῆς παγκάλου (Campo S. Maria formosa), ὅπου σήμερον ὑψοῦται τὸ παλάτιον *Κυϊρίνη-Ἀστυπάλαια* (Palazzo Quirini Stampalia). Οὗτος εἶχεν ἀποσταλῆ τὸ 1263 παρὰ τῆς δημοκρατίας του ὡς Βάϊλος εἰς Πτολεμαΐδα, τὴν δὲ θέσιν ταύτην ἔσχεν ἕως περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑπομένου ἔτους· κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Βενετίαν, προσωρμίσθη εἰς Νάξον, καὶ παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ δουκὸς Μάρκου τοῦ Β', ἵνα ἀπαιτήσῃ δι' ἑαυτὸν τῆς Ἰελίζας τὴν κληρονομίαν, τὸ ἥμισυ τῆς Ἄνδρου· ἀλλ' ἐπειδὴ παρουσιάσθη δύο ἡμέρας μετὰ τὸ τέλος τῆς νομίμου προθεσμίας, ἀπήντησεν ὁ δούξ, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν αἴτησίν του, ἂν καὶ τὸ κατ' αὐτὸν εἶχε τὴν καλὴν θέλησιν νὰ ἀπονείμῃ τὸ δίκαιόν του, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν παρέπεμψεν εἰς τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν τοῦ ὑψηλοῦ τῶν ὁμοτίμων δικαστηρίου τῆς Ἀχαΐας. Ἀπατηθεὶς εἰς τὰς ἐλπίδας του ἐπέστρεψεν ὁ Κυϊρίνης εἰς Βενετίαν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδυνήθη τότε νὰ διενεργήσῃ καμμίαν ἀπόφασιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατὰ τοῦ κραταιοῦ δουκὸς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους· ὥστε πρὸς ὥραν ἔμενεν ἥσυχος, ἐδέχθη τὸ 1268 τὴν παρὰ τῆς δημοκρατίας προσφερθεῖσαν αὐτῷ θέσιν πρέσβεως παρὰ τῇ Ῥωμαϊκῇ αὐλῇ, καὶ ἀντικατέστησε τὸ 1275 τὸν Βικτώριον Δολφῖνον ὡς Βάϊλος τῆς Εὐρίπου ἐπὶ ἓν ἔτος· ἐν τούτῳ τῷ ἀξιώματι εἶχεν ἀρκοῦσαν εὐκαιρίαν νὰ λαμβάνῃ εἰδήσεις περί τε τῶν τῆς Ἄνδρου ὑποθέσεων, ἥτις τότε εἶχεν ἑνωθῆ καθ' ὁλοκληρίαν μετὰ τῆς δουκίας Νάξου, καθὼς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἐν Αἰγαίῳ πελάγει διατρεχόντων. Τότε ὁ αὐτοκρατορικὸς μέγας δοὺξ Λικάριος, ἀπὸ βικεντινῆς καταγόμενος οἰκογενείας (καὶ ὑπὸ βυζαντινὴν ὑπηρεσίαν), εἶχεν ἀποσπάσει νήσους πολλάς, μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς αὐτῶν δυνάστας. Ἡ ἐκστρατεία, τὴν ὁποίαν Μάρκος ὁ Β', « *δοὺξ Νάξου καὶ Ἄνδρου* » προσωπικῶς ἐκίνησεν ἐναντίον του, ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος, καθὼς καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς Βενετίας νὰ καταδαμάσωσι τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Ὁ Λικάριος μάλιστα ἔκαμεν ἀπόβασιν ἐπὶ τῆς Νάξου καὶ Ἄνδρου· πλῆθος πειρατῶν ἡνώθησαν μετ' αὐτοῦ, οἵτινες αὐτόκλητοι ὑπὸ ἑλληνικὴν ἢ γενουηνσίαν σημαίαν μετήρχοντο τὸ πειρατικὸν ἐπάγγελμα εἰς τὰ διὰ τοὺς σκοποὺς των τόσον πρόσφορα ὕδατα τοῦ Αἰγαίου· περὶ τὴν Ἄνδρον μάλιστα, ἥτις ἦτο τὸ κέντρον τῆς συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν λοιπῶν νήσων καὶ τῆς Εὐβοίας, ἦταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ θέατρον τῶν πράξεών των.

Ὅτε αὐτὸς ὁ Λικάριος κατὰ τὸ 1269 μετὰ τοῦ στόλου του ἔφθασεν εἰς Ἄνδρον, ὁ φίλος του Ἰωάννης Δε-λο-Κάβω ἐῤῥυμούλκησε τὰ μὲ σῖτον φορτωμένα καὶ διὰ τὴν Εὔριπον προσδιωρισμένα πλοῖα Ἰωάννου τοῦ Δανδόλου εἰς τὸ ληστρικὸν καταγώγιόν του, τὴν Αἶνον. Ὁ Δαιμονογιάννης, εἷς τῶν προυχόντων τῆς Μονεμβασίας, ἅμα δὲ καὶ εἷς τῶν πλέον διαβοήτων πειρατῶν, ἐλήστευσε τὴν ἡμέραν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου μεταξὺ Καρύστου καὶ τοῦ ἄκρου τῆς Γεραιστοῦ (Cavo Mantello) τὸν Πέτρον Λομβάρδον· κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1271 ἐσυλλήθησαν τὰ πλοῖα Ἰωάννου Δα-Νεγροπόντε καὶ Γαλβάνου Βιτάλη, οἵτινες, καθὼς καὶ ὁ Λομβάρδος, ἔπλεον ἀπὸ τῆς Εὐρίπου εἰς Ἄνδρον, ὑπὸ τοῦ Βερναρδίνου ἐκ Μονεμβασίας καὶ Μάρκου Ῥόσσου πλησίον τῆς Γλαυκοννήσου (Cavaliani), καὶ ὑπὸ Ἰακωβίνου τοῦ ἐκ Λοδίου καὶ Ἀνσάλδου τοῦ ἐκ Γενούης ὅλως δι' ὅλου πλησίον τῆς Ἄνδρου· τὸ ἴδιον δυστύχημα ἠκολούθησε καὶ εἰς τὴν Βόναν, χήραν Σεργίου τοῦ ἐξ Ἄνδρου, πλησίον τῆς Γλαυκοννήσου ὑπὸ τοῦ Δε-λο-Κάβω τὴν 21 Ἰανουαρίου 1275. Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Κυϊρίνη ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον ἡ θρασύτης τῶν πειρατῶν, καὶ αὐτὴ ἡ Εὔβοια δὴν ἦτο πλέον ἀσφαλὴς απ' αὐτῶν. Ὀθωλῖνος ὁ ἐκ Μεδιολάνων, καθ' ὁδὸν ἀπὸ Ἄνδρου μεταβαίνων εἰς τὴν ῥηθεῖσαν νῆσον, ἐσυλλήφθη ὑπὸ τοῦ Ὀβιτζάνου ἐκ τῆς Αἴνου· ὁ Μάρκος Ῥόσσος ὑπὸ τοῦ ἄνω ῥηθέντος Ἀνσάλδου καὶ Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ Πέτρου Βάλβου πλησίον τῆς θέσεως Περιβόλι (? Barovole), καὶ τὸ σιταγωγὸν πλοῖον τοῦ Ἰωάννου Βαρότζη ὑπὸ τοῦ Δαιμονογιάννη πλησίον τῆς θέσεως Παντελένη (? Pantelene). Ἡ παρατολμία μάλιστα τῶν ληστῶν προέβη εἰς τοσοῦτον ὥστε, ὅτε ὁ Ἰωάννης Βόλπης, Βενέδικτος Φρασκέας, Ματθαῖος Ἰακώβου, Βονιφάτιος Δε-Σάντα-Μαρία, καὶ Ἄγγελος Μαρίνης μετὰ τοῦ παρ' αὐτῶν ναυλωμένου πλοίου (cozularia) ἵσταντο ἠγκυροβολημένοι πλησίον τῶν παρὰ τὸ Γαύριον σκοπέλων, περιμένοντες τὸν καιρὸν ἵνα πλεύσωσιν ἀπὸ Ἄνδρου εἰς Εὔβοιαν, ὁ Βουλγαρῖνος, εἷς τῶν ἐν Αἴνῳ ἐμφωλευόντων πειρατῶν ἐκ Πίσης, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν, καὶ ὅτε ἐρωτηθέντες διὰ τὰ διαβατήριά των ἐφανέρωσαν ὅτι ἦσαν Βενετοὶ ἐξ Εὐρίπου, κατεπάτησε μὲ τοὺς πόδας του τα ναυτιλιακα ἔγγραφα, καὶ ἥρπασε τὰ ὀλίγα μετρητὰ χρήματά των. Οὕτως ἡ τοῦ Κυϊρίνη ἁρμοστεία παρεῖχεν αὐτῷ ἀρκετὰς δυσχερείας, οὐδὲ ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ συλλάβῃ κατακτητικὰς ἰδέας ἡ τῆς δημοκρατίας διαταγὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ἁρμοστὰς τῶν κτήσεών της (Rettori), ἡ ἀπαγορεύουσα αὐτοῖς πᾶσαν ἐπέμβασιν. Μάρκος ὁ Β'. κατεῖχεν ἀνενοχλήτως τὴν Ἄνδρον, ἥτις ὡς καὶ πρότερον ἐπρομήθευε τὴν Εὔβοιαν μὲ πολλὰ τρόφιμα, σίτους, οἶνον, τυρον καὶ μαλλία· ἀλλ' ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει τοῦ δόγου Ἰωάννου Δανδόλου (1280—1289) ἐφάνησαν διὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις τῶν Βενετῶν καλλίτεροι καιροί, καὶ ὁ Νικολὼς Κυϊρίνης, βοηθείᾳ των πολυπληθῶν φίλων καὶ συγγενῶν του, εἰργάζετο πρὸς ἐπανάληψιν τῆς δίκης τῆς περὶ ἀποδόσεως τοῦ ἡμίσεως τῆς Ἄνδρου. Ὁ δόγης ἦν ἕτοιμος πρὸς τοῦτο· τέλος τὴν 12 Μαρτίου 1282 ἀπεφασίσθη ἐν τῇ μεγάλῃ Βουλῇ νὰ γράψωσι πρὸς τὸν δοῦκα Μάρκον τὸν Β'. Σανοῦδον, καὶ μάλιστα

κυρίως περὶ τῆς τοῦ Κυϊρίνη δικαστικῆς ὑποθέσεως. Ὁ ἡγεμὼν τοῦ Αἰγαίου ἐκλητεύθη διὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ (29 Σεπτεμβρίου) τοῦ ἰδίου ἔτους, ἵνα ἔλθῃ εἰς Βενετίαν καὶ προσωπικῶς ἢ δι᾿ ἐπιτετραμμένου νὰ δώσῃ λόγον ἐνώπιον τοῦ Δόγου τῷ Νικολῷ Κυϊρίνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐνάγουσιν· εἰ δὲ καὶ δὲν ἐνεφανίζετο, οὔτε ἔστελλεν ἀντιπρόσωπον, ἤθελον ἐφαρμοσθῆ κατ᾿ αὐτοῦ τὰ ὁριζόμενα παρὰ τοῦ νόμου.

Ἡ ἀξίωσις αὕτη τῆς δημοκρατίας, νὰ κλητεύῃ ξένους κυριάρχας ἐνώπιον τοῦ δικαστικοῦ βήματός της, ἠδύνατο εἰς τοιαύτην περίπτωσιν κατὰ τοῦτο μόνον νὰ δικαιολογηθῇ, ὅτι ἐθεώρει τὸν δοῦκα Μάρκον τὸν Β΄. ὡς πολίτην τῆς Βενετίας, ἐπὶ τῶν διαφορῶν τοῦ ὁποίου μετ᾿ ἄλλων Βενετῶν αὐτὴ μόνη ἀνῆκε ν᾿ ἀποφανθῇ ἀνεκκλήτως· ἀλλ᾿ ἡ αἰτία τοιαύτης θετικῆς προσκλήσεως ἦτο ἔτι σπουδαιοτέρα· ἡ δημοκρατία ἤθελεν ὥστε τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου, ἥτις, ἀφ᾿ οὗ ἐξεκλήρισεν ἐν ἀῤῥενογονίᾳ ὁ οἶκος τῶν Βιλλαρδοΐνων, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρίγκηπος Λοδοβίκου Φιλίππου τοῦ Ἀνδεγαυοῦ, περιῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον τὸν Α΄ τῆς Νεαπόλεως, ὡς πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας, νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ μισητοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς πράγμασι προεισδύσαντος ἡγεμόνος. Ἀλλ᾿ ὁ δοὺξ Μάρκος, ὅστις ἐκληρονόμησε τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν προγόνων του, δὲν ἦτο ἐκ τῶν φοβουμένων τοιαύτας βιαίας προσταγάς. Ἀπήντησε μετ᾿ εὐσταθείας τῷ Δόγῃ, ὅτι λαβὼν τὸ κλητήριον θέσπισμα τὸ προσκαλοῦν αὐτὸν εἰς τὴν Βενετίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἵνα ἀπολογηθῇ τῷ Νικολῷ Κυϊρίνῃ, ἀναγκάζεται νὰ ἐξηγήσῃ αὐτῷ τὰ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου δικαιώματά του. « Ὁ ἡμέτερος πάππος (Μάρκος ὁ Α΄.) ἐκυρίευσε τὴν Ἄνδρον μετὰ τῆς Νάξου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Αἰγαίου νήσων, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὴν δουκίαν Νάξου καὶ Ἄνδρου, εἰς καιρὸν καθ᾿ ὃν κατεκτήθη ἡ αὐτοκρατορία, δι᾿ ἐξόδων του καὶ βοηθείᾳ τῶν ὀπαδῶν του· ἀφ᾿ οὗ δὲ κατέκτησε τὰς προμνησθείσας νήσους, περιεβλήθη τὴν ἀρχὴν ἐπ᾿ αὐτῶν ὁ ἡμέτερος πάππος παρὰ τοῦ τότε αὐτοκράτορος (Ἐῤῥίκου τῆς Ἀγγρίας) ὡς τιμάριον, ἐλευθέρως καὶ μετὰ παῤῥησίας πλειοτέρας ἢ πᾶς ἄλλος βαρὼν τῶν τότε ἐν Ῥωμανίᾳ, μὲ πάντα τὰ δικαιώματα, εἰσοδήματα, τιμὰς καὶ δικαιοδοσίας ὅσαι ἀνήκουσι τῇ εἰρημένῃ δουκίᾳ, καὶ ὡρκίσθη διὰ τὰς νήσους αὐτὰς ἐνώπιον τοῦ τότε αὐτοκράτορος, τὸν ὅρκον τῆς ὑποταγῆς καὶ τὴν ὀφειλομένην πίστιν, ἐφ᾿ ὅρου ζωῆς, καὶ ποτὲ δὲν ἠνοχλήθη παρὰ τῆς Βενετίας οὔτε παρά τινος τῶν τότε δογῶν διὰ τὸν ὅρκον αὐτὸν καὶ τὴν πίστιν. Ὅτε λοιπὸν ὁ κύριος ἡμέτερος πάππος μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν ἐκείνην, ὡς προείρηται, ἥτις ἐξησφάλιζεν αὐτῷ τὴν κτῆσιν τῶν εἰρημένων νήσων, διέτριβεν εἰς Βενετίαν, ὑπῆρχε συγχρόνως ἐν Βενετίᾳ καὶ ὁ εὐγενὴς ἀνὴρ κύριος Μαρῖνος Δάνδολος, ὅστις ἐκράτει τὴν προμνησθεῖσαν νῆσον παρὰ τοῦ ἡμετέρου κυρίου πάππου, οὔτε παρὰ τῆς πολιτείας, οὔτε παρά τινος τῶν τότε Δογῶν, κατ᾿ οὐδένα τρόπον, οὔτε ἀγωγὴ κατ᾿ αὐτῶν, οὔτε ἐνόχλησις οἱαδήποτε αὐτοῖς ἐγένετο, ἀλλὰ μάλιστα περιεποιήθησαν αὐτοὺς μεγάλαις τιμαῖς, καὶ πολλὰς αὐτοῖς ἐδήλωσαν χάριτας περὶ τῆς Βενετίας καὶ ἐν ὅσῳ ὁ αὐτὸς κύριος ἡμέτερος πάππος ἔζη, ἐκέκτητο εἰρηνικῶς καὶ ἀνενοχλήτως τὰς ῥηθείσας νήσους μεθ᾿ ὅλων τῶν προμνησθέντων δικαιωμάτων, εἰσοδημάτων, τιμῶν καὶ δικαιοδοσιῶν· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ῥηθέντος ἡμετέρου πάππου, ἔδωκεν ὡσαύτως ὁ κύριος ἡμέτερος πατὴρ τὸν ὀφειλόμενον τῆς ὑποταγῆς ὅρκον τῷ αὐτοκράτορι Ῥοβέρτῳ, τῷ αὐτοκράτορι Ἰωάννῃ, καὶ τῷ αὐτοκράτορι Βαλδοΐνῳ, οἵτινες ἔζων τότε, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους ὡς καὶ ὁ ῥηθεὶς κύριος ἡμέτερος πάππος, ὡς προείρηται. Μετὰ ταῦτα ὅμως ὁ ῥηθεὶς ἡμέτερος κύριος πατὴρ (Ἄγγελος), κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδοΐνου, ὤμοσε τὸν ἴδιον ὅρκον τῆς ὑποταγῆς τῷ τότε ζῶντι ἡγεμόνι (Γυλιέλμῳ Β΄) τῆς Ἀχαΐας, καὶ ζῶντος αὐτοῦ, εἶχε, ἐκράτει καὶ κατεῖχε τὰς ῥηθείσας νήσους εἰρηνικῶς. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ προῤῥηθέντος κυρίου ἡμετέρου πατρός, ὡμόσαμεν καὶ ἡμεῖς τὸν ὀφειλόμενον τῆς ὑποταγῆς ὅρκον τῷ κυρίῳ Ἡγεμόνι ὑπὸ τὸν ἴδιον ὅρον, ὡς καὶ ὁ κύριος ἡμέτερος πάππος καὶ ὁ κύριος ἡμέτερος πατήρ, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Ἡγεμόνος, ὡμόσαμεν τὸν ἴδιον τῆς ὑποταγῆς ὅρκον, τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν, τῷ κυρίῳ ἡμῶν τῷ Βασιλεῖ (Καρόλῳ τῷ Α΄ τῷ Ἀνδεγαυῷ), ὑπὸ τὸν ἴδιον ὅρον ὡς ἀνωτέρω ἐῤῥέθη. Καὶ μ᾿ ὅλον ὅτι ἡμεῖς ὑπάρχομεν τιμαριῶται ἐθελόδουλοι εἰς τιμὴν τοῦ Κυρίου Βασιλέως καὶ τοῦ Κυρίου Ἡγεμόνος, δὲν ἦτο ὅμως παρεπόμενον καὶ ὅτι ἡ θέλησίς των ἐταυτίζετο μετὰ τῆς ἡμετέρας, ὅτε ἡμεῖς, οὐ μόνον τὴν ἡμετέραν νῆσον Ἄνδρον, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἡμῶν, καὶ ὅ,τι ἂν εἴχομεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὰ μετεχειρίσθημεν εἰς τιμὴν καὶ μεγαλεῖον τοῦ ὑμετέρου προσώπου καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Βενετῶν, καὶ εἰς παρελθόντας καιροὺς τὸ ἀπεδείξαμεν διὰ τῶν ἔργων ἡμῶν, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστόν. Περὶ δὲ τῶν ἐν τοῖς ὑμετέροις γράμμασι περὶ ἡμῶν λεχθέντων, ὅτι τάχα θαυμάζετε, διὰ τί ἄρα νὰ μὴ ἀπαντήσωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ὑψηλότητι περὶ τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα λέγετε ὅτι ἔχει τὸ προειρημένον ὑμέτερον κοινὸν ἐπὶ τῆς προμνησθείσης νήσου ἡμῶν Ἄνδρου μετὰ τὴν διανομὴν τῆς Αὐτοκρατορίας, περὶ τούτου, μὲ ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην τῇ ὑμετέρᾳ ὑψηλότητι ὑπόληψιν καὶ τὸ ἀνῆκον σέβας, δὲν ἔπρεπεν, οὔτε πρέπει νὰ παραξενευθῆτε· διότι εἰς τὰ μὴ ἀληθῆ δὲν ἠδυνάμεθα οὔτε δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ὑψηλότητι, καθόσον οὔτε ἐγινώσκομέν τι περὶ αὐτῶν, οὔτε γινώσκομέν τι ἔτι καὶ σήμερον (Pacta Ferrariae, fol. 96. b). Προσθέτει δέ, ὅτι ἐὰν ἐλάμβανεν ἀπὸ προσώπου δικαιώματι ἁρμοδίου, καὶ ἐπ᾿ ἀληθέσι προηγουμένοις θεμελιουμένην διαταγήν, ἦτο ἕτοιμος νὰ δώσῃ τὸν ὀφειλόμενον τῆς ὑποταγῆς ὅρκον· ἔπειτα, ὅτι

ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ νῆσος, κατὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας, εἶχε κληρωθῆ τῇ δημοκρατίᾳ, ὅτι ἀσμένως ἤθελε τὴν κρατήσει ὡς τιμάριον ἐξαρτώμενον παρ' αὐτῆς, καθὼς καὶ παρὰ παντὸς ἐν τῷ κόσμῳ Κυρίου. Περὶ δὲ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀγωγῆς ἀπαντᾷ ὅτι δὲν γνωρίζει τινὰ ἔχοντα δικαίωμα ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ἀλλ' ὅμως παρουσιαζομένου τινὸς ἀξιώσεις ἔχοντος ἐνώπιόν του, θέλει δώσει αὐτῷ ἀσμένως τὸ δίκαιόν του. Ἄλλως τε, ὅτι εἶνε πεπεισμένος, ὅτι ἡ Βενετία δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ τὸν κλητεύῃ τοιουτοτρόπως, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ κατὰ τὴν μετὰ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου συνομολογηθεῖσαν συνθήκην (ἐπικυρωθεῖσαν τὴν 19 Μαρτίου 1277), δὲν θεωρεῖται ἴσος τοῖς ἄλλοις Βενετοῖς, ἀλλὰ συμπαρελήφθη τῇ ἰδιαιτέρᾳ συμφωνίᾳ, ὅτι ἡ Βενετία δὲν θέλει νὰ ἦναι ὑπόλογος ἐὰν αὐτός ποτε ἤθελε λύσῃ τὴν εἰρήνην, ἀρκοῦσα ἀπόδειξις ὅτι ἦτο τιμαριοῦχος ὑποτελὴς τοῦ τότε ἔτι ζῶντος Ἡγεμόνος. Ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἠδύνατό τις νὰ ἀναδιφήσῃ τὸ πρωτόκολλον τῆς συνθήκης, ἢ νὰ ἐξετάσῃ τοὺς τότε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα σταλέντας πρέσβεις (Μάρκον Βέμβον καὶ Ματθαῖον Γραδενῖγον). Περὶ δὲ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Νικολῶ Κυΐρίνη φρονεῖ ὅτι δὲν ἔχει ὁ εὐγενὴς οὗτος βάσιμα δικαιώματα ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, διότι κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρίνου Δανδόλου, οὔτε ὁ Κυΐρίνης, οὔτε ἄλλος τις κληρονόμος παρουσιάσθη, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ πατήρ του, δυνάμει τοῦ τιμαριωτικοῦ δικαίου τῆς Ῥωμανίας, διέθεσεν ἀλλέως τὰ περὶ τὴν νῆσον. Ὅτι ὅμως δὲν ἕπεται ἐκ τούτου, ὅτι θέλει ν' ἀρνηθῇ αὐτῷ τὸ δίκαιόν του, ἔτι καὶ σήμερον εἶνε ἕτοιμος νὰ τὸ δώσῃ, ὡς παρουσιασθῇ ἐνώπιόν του, διότι αὐτῷ μόνον καὶ τῷ τιμαριωτικῷ του δικαστηρίῳ ἐναπόκειται ν' ἀποφανθῇ περὶ τούτου· ἐὰν δὲ ἡ ἐκδοθησομένη ἀπόφασις δὲν τὸν ἱκανοποιήσῃ, τότε ἂς κάμῃ ἔφεσιν ἐνώπιον τοῦ ἐπικυριάρχου του, τοῦ βασιλέως Καρόλου. Ἐν τούτοις παρακαλεῖ θερμῶς τὴν δημοκρατίαν ἄλλοτε, ἐπὶ ἀγωγῇ ἄνευ βάσεως οἱουδήποτε πολίτου, νὰ μὴ ἔρχηται εἰς διενέξεις, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ὡς ἐπακόλουθον ῥῆξιν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' οὔτε νὰ ζητῇ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξουσίαν του, ἀλλὰ μάλιστα νὰ τὸν προστατεύῃ καὶ νὰ τὸν διατηρῇ εἰς τὰ δικαιώματά του.

Ἡ Βενετία ἐγκατέλιπε τὰ σχέδιά της ἵνα μὴ περιπλεχθῇ εἰς ἐχθροπραξίας μετὰ τῆς Νεαπόλεως, ἐν ᾧ ὁ Νικολῶς Κυΐρίνης, ὅστις ἐν τούτοις δὲν παρῃτήθη τῶν ἀξιώσεών του, ἀπῆλθε κατ' ἐντολὴν τῆς πατρίδος του τὸ 1283 μετὰ Ἰακώβου τοῦ Τιεπώλου εἰς Γενούην, ἵνα παρατείνῃ τὴν προσυμφωνηθεῖσαν ἀνακωχὴν ἐπὶ τρία περαιτέρω ἔτη. Ὀλίγα ἔτη μετέπειτα ἐξεῤῥάγη ἐν αὐτῷ τῷ Αἰγαίῳ ἔρις, θέατρον τῆς ὁποίας κατέστη καὶ ἡ Ἄνδρος ἐν μέρει, καὶ τὴν περιγραφὴν τῆς ὁποίας μεταδίδομεν ἐνταῦθα μὲ αὐτὰς τοῦ Μαρίνου Σανούδου τὰς λέξεις· « Συνέβη δὲ ἐν ἔτει ἀπὸ Σωτῆρος 1286 νὰ ἁρπάσωσιν οἱ πειραταὶ ἀπὸ τῆς χώρας τοῦ Κυρίου Βαρθολομαίου Γκίζη ὄνον ὀχευτὴν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων, καὶ φέροντα τὸ σημεῖον τοῦ ἰδιοκτήτου, καὶ νὰ τὸν μεταβιβάσωσιν εἰς Νάξον, ὅπου τὸν ἐπώλησαν τῷ Κυρίῳ Γυλιέλμῳ Σανούδῳ, υἱῷ τοῦ Κυρίου Μάρκου, δουκὸς τῆς Νάξου καὶ Ἄνδρου. Ὁ Κύριος Βαρθολομαῖος ἐξηγριώθη ἐπὶ τοσοῦτον διὰ τὴν αὐτῷ προσγενομένην καταγέλαστον ὕβριν, ὥστε ὁπλίσας τὰ πλοῖα ὅσα καὶ ἂν εἶχεν, ἀπῆλθε μὲ ἐχθρικοὺς σκοποὺς εἰς ἐκπολιόρκησιν τοῦ φρουρίου ἐπὶ τῆς νήσου Σύρου· διεύθυνε δὲ τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς του καὶ προσῆγεν αὐτὰς κατὰ τῆς ἀκροπόλεως· ὥστε παρ' ὀλίγον ἐκυρίευεν αὐτήν· ἀλλ' ἔδωκεν ὁ Θεὸς καὶ ἔφθασαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰς τὴν Μῆλον δύο κάτεργα καὶ ἓν πλοῖον ἐκ τῆς Ἀπουλίας τοῦ κυρίου Ναρζώτου Δὲ Τουσῦ (Narjaud de Toucy ἢ Narzi di Torzi) ἀρχιναυάρχου τοῦ βασιλέως Καρόλου, ἅτινα μετέβαινον διὰ τὴν Ἡγεμονίδα τῆς Ἀντιοχείας, τὴν σύζυγόν του (Λουκίαν). Εἰς τὸν στολίσκον τοῦτον εἶχε δοθῆ διαταγὴ παρὰ τοῦ βασιλέως νὰ περάσωσι διὰ τῶν χωρῶν τῶν υἱῶν τοῦ Κυρίου Μάρκου Σανούδου, οἵτινες ἦσαν ἐξάδελφοί του, καὶ νὰ λάβωσιν ἐκεῖθεν τὰς ζωοτροφίας, ὅσων ἤθελον τύχει νὰ ἔχωσιν ἀνάγκην· δι' ὃ καθ' ἣν ὥραν ἡτοιμάζετο ὁ στολίσκος ν' ἀποπλεύσῃ ἀπὸ τῆς Μήλου, ἀνέβη εἰς τὸ κάτεργον ἡ σύζυγος τοῦ Κυρίου Φραγκίσκου Σανούδου, κυρία Κασσάνδρα, θυγάτηρ τοῦ Κυρίου Γοδοφρέδου Δε Τορναὶ (βαρῶνος τῶν Καλαβρύτων ἐν Πελοποννήσῳ), καὶ ἐξέθεσεν εἰς τοὺς πλοιάρχους τῶν κατέργων τὰς ἀνάγκας της καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ φρουρίου τῆς Σύρου, παρακαλοῦσα αὐτοὺς εἰς βοήθειαν· οὗτοι ἔφθασαν εἰς Ἄνδρον, καὶ ἐκεῖθεν, κατὰ διαταγὴν τοῦ Κυρίου Μάρκου Σανούδου, ὅστις ἔπεμψεν αὐτοῖς καί τινας ἐκ τῶν στρατιωτῶν του, ἔπλευσαν εἰς Σύρον, ὅπου ἐξεβίασαν τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας. Μετὰ ταῦτα ὁ Κύριος Μάρκος Σανοῦδος καὶ ὁ Κύριος Βαρθολομαῖος Γκίζης ὑπῆγον ἀμφότεροι εἰς Εὔριπον συγχρόνως, ὅπου ἐμεσολάβησαν οἱ Βενετοὶ καὶ τοὺς εἰρηνοποίησαν· οὐχ ἧττον ὅμως δι' αὐτὴν τὴν περὶ ὄνου ὑπόθεσιν ἐδαπάνησαν ἀμφότερα τὰ μέρη πλέον τῶν 30,000 βαρέων σολδίων. » (Marino Sanudo, istoria di Romania fol. 5. α.). Ὁ Σανοῦδος ἐπιφέρει ὡς μάρτυρας τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐκ τῆς τῶν νήσων ἱστορίας, ἥτις μᾶς ἐνθυμίζει τοῦ Τασσώνη τὴν secchia rapita, τὸν ἴδιον δοῦκα τῆς Νάξου Μάρκον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ δουκὸς καὶ ἴδιον αὐτοῦ ἐξάδελφον Μαρῖνον Σανοῦδον (κύριον τῆς Ἀντιπάρου, καὶ ἐπί τινα καιρὸν κατὰ τὸ 1270 εἰσαγγελέα τοῦ Ἁγίου Μάρκου), καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν πλησιεστέρων αὐτοῦ συγγενῶν καθὼς καὶ αὐτοὺς τοὺς κατοίκους τῆς Ἄνδρου, ἔτι δὲ καὶ τὸν ἐκ Γενούης Κύριον Ἀνδρέαν Γαφφόρην (*). Ἐξ αὐτῆς

(*) Ὁ ἴδιος Ἀνδρέας Γαφφόρης ἐκ Γενούης ἦτο κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ζωῆς του ἔτη εἷς τῶν πλέον διαβοήτων κατὰ θάλασσαν λῃστῶν, ἐξ ἐκείνων οἵτινες μετήρχοντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας τὸ τοσοῦτον ἐπικερδὲς πειρατικὸν ἐπάγγελμα. Ἤδη κατὰ τὸ 1296 ἔτος ἦτο ὀνομαστὸς, καὶ ἔφερε μάλιστα τοῖς Βενετοῖς μεγάλας ζημίας· διετέλει δὲ, ὡς καὶ ὁ ἧττον γνωστὸς ἀδελφός του Στέφανος, ὑπομίσθιος τῶν Βυζαν-

ὅμως τῆς διηγήσεως βλέπομεν, ὅτι οἱ δοῦκες τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἐνίοτε εἶχον τὴν ἕδραν των ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἔκτοτε προσέθηκαν εἰς τὸν τίτλον αὐτῶν « ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ », καθὼς καὶ οἱ μεγάλοι δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν πολλάκις ἤλλαζον, ἑδρεύοντες ποτὲ μὲν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἄλλοτε ἐν τῇ Καδμείᾳ ἐν Θήβαις.

Ὁ δὲ δοὺξ Μάρκος ὁ Β΄ ἐδίσταζε νὰ εἰσακούσῃ τοῦ Κυϊρίνη τὰς ἀπαιτήσεις· ὅθεν οὗτος ἐπειράθη ν' ἀπολαύσῃ ἐκ νέου τὸ ἀξίωμα Βαΐλου ἐν Εὐβοίᾳ, ἐπὶ βεβαίᾳ ἐλπίδι, ὅτι τοιουτοτρόπως ἤθελε φθάσει τὸν σκοπόν του ταχύτερον· ἀλλ' οὔτε αὐτὸς ἐξελέχθη, οὔτε ὁ υἱός του Μαφφαῖος, ἀντ' αὐτῶν δὲ κατέστη ὁ Μάρκος Μιχιέλης τοποτηρητὴς τῆς δημοκρατίας ἐν τῇ Εὐρίπῳ, καὶ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῆς οἰκογενείας Κυϊρίνη ἐματαιώθησαν ἀπέναντι τοῦ πολιτεύματος τῆς δημοκρατίας, ἀπεχούσης πάσης ἐπεμβάσεως ἐκεῖ. Ἐξ ἐναντίας ὁ Νικολὼς ἀπῆλθε τὸ 1290 ὡς δήμαρχος εἰς Παταΰϊον, καὶ ἓν ἔτος μετέπειτα ἀπεστάλη ὡς φρούραρχος τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης ἐπὶ δύω ἔτη. Τότε ἐνόμισε ὅτι ἦτο πλέον ἁρμόδιος καιρὸς νὰ τελειώσῃ τὴν περὶ Ἄνδρου διαφορὰν δι' ἀποπείρας συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ δουκὸς Μάρκου τοῦ Β΄, καὶ ἔδωκε πρὸς τοῦτο μεσιτείας πληρεξουσιότητα τῷ Νικολῷ Ἰουστινιάνῃ, ὅστις τὸ 1291 διεδέχθη τὸν Μιχιέλην ὡς Βαΐλος τῆς Εὐρίπου (1291—1293). Ὁ δοὺξ, ὅστις καλῶς ἐγνώριζε τὴν ἐπιῤῥοὴν τὴν ὁποίαν εἶχε, καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς ὁποίας ἀπέλαυεν ὁ οἶκος τοῦ Κυϊρίνη ἐν Βενετίᾳ, καὶ ἐπεθύμει εἰς τὰς τότε ἐπικρατούσας κρισίμους περιστάσεις νὰ ἔχῃ παντὶ τρόπῳ τὴν φιλίαν τῆς δημοκρατίας, ἐνέδωκε λέγων, ὅτι ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε ὁ Κυϊρίνης νὰ απωλέσῃ πᾶν δικαίωμά του, ὅτι τὸν ἐπεσκέφθη ἐπιστρέφων ἐκ Πτολεμαΐδος, ἐὰν ὁ δοὺξ ὑπεκφεύγων ἀνεχώρει καὶ δὲν ἔδιδεν αὐτῷ συνεντεύξεως εὐκαιρίαν, μέχρις οὗ παρέλθῃ ἡ παρὰ τοῦ νόμου ὡρισμένη προθεσμία· διότι οὕτω ποτὲ ἐδολιεύθη καὶ Γοδοφρέδος ὁ Α΄ Βιλλαρδοῦῖνος τὸν ἐπίδοξον διαδοχον Γυλιέλμου τοῦ Α΄ Καμπλίττου, καὶ ἀφήρεσε τὴν κληρονομικήν του ἀρχήν· ἀλλ' αὐτὸς *εὐσυνειδησίαν ἔχων*, « διότι ὁ Θεὸς δὲν τὸ θέλει νὰ ζημιωθῇ ὁ Κυϊρίνης τὸ δίκαιόν του ἐὰν ἔχῃ τοιοῦτον », δὲν θέλει νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ὅθεν συνεβιβάσθη διὰ τοῦ Ἰουστινιάνη, ὡς διαιτητοῦ, μετὰ τοῦ Νικολὼ Κυϊρίνη, καὶ ὑπεσχέθη νὰ πληρώσῃ αὐτῷ πρὸς ἐξαγορὰν διὰ τὸ ἥμισυ τῆς Ἄνδρου 6,000 βαρείας λίρας ἐντὸς πέντε ἐτῶν. Ὁ Μάρκος ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσίν του, καὶ τοιουτοτρόπως ὁ Κυϊρίνης παρῃτήθη διὰ παντὸς τῶν ἐπὶ τῆς νήσου δικαιωμάτων του καθ' ὁλοκληρίαν. Ἡ Ἄνδρος ἔμενεν ἔκτοτε ἡνωμένη μετὰ τῆς δουκίας τῶν Σανούδων τῆς Νάξου.

Τοῦ Νικολὼ Κυϊρίνη τὰς περαιτέρω τύχας νὰ ἀκολουθήσωμεν δὲν εἶνε ἐνταῦθα ὁ ἁρμόδιος τόπος· τοῦτο μόνον ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ 1294 ἐκυβέρνα ὡς ναύαρχος τὸν βενετικὸν στόλον κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὸ 1296, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς διαλύσεως τῆς μεγάλης Βουλῆς, ἐνέμεινεν ἐν αὐτῇ, μετέπειτα δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων μελῶν τοῦ κραταιοῦ του οἴκου περιεπλέχθη εἰς τὴν τοῦ Βοεμούνδου Τιεπώλου συνωμοσίαν, καὶ ἐξωρίσθη μετὰ τῶν λοιπῶν στασιαστῶν τὸ 1310· ἀπέθανε δὲ ὑπέργηρος εἰς τὴν ἐξορίαν· οἱ ἀπόγονοί του, οἵτινες μετέπειτα ἀπέκτησαν κατὰ μικρὸν τὴν νῆσον Ἀστυπάλαιαν, ἐν μέρει ἐκ κληρονομίας καὶ ἐν μέρει ὡς τιμάριον παρὰ τῆς δημοκρατίας, εἶνε οἱ σήμερον ἔτι σωζόμενοι *Κόμητες Κυϊρίνη-Ἀστυπάλαια* (Quirini-Stampalia) ἐν Βενετίᾳ.

Οἱ δοῦκες τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διέτριβον καὶ μετὰ ταῦτα πολλάκις ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Ἄνδρου, ἡ δὲ νῆσος ἦτο ἐναλλὰξ μετὰ τῆς Νάξου ἕδρα τῶν Σανούδων· ἐκεῖ π. χ. ἐξέδωκε τὴν 1 Μαΐου 1336 ὁ δοὺξ Νικολὼς ὁ Α΄ Σανοῦδος πρᾶξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐδωρήσατο Φραγκίσκῳ τῷ Γοτζαδίνῃ ἐκ Βονωνίας δυνάστῃ τῆς Κύθνου, τὸν πύργον *ἡ Ἄκρα* (La Punta) ἐπὶ τῆς Θήρας, καὶ διαφόρους δουλοπαροίκους ἐπὶ τῆς Θήρας καὶ Φολεγάνδρου.

Μέχρι τοῦ ἔτους 1384 ἔμεινεν ἡ Ἄνδρος παρὰ τῇ νησιωτικῇ δουκίᾳ· ἔλαβε μέρος εἰς πάσας τὰς τύχας ταύτης, οἱ δὲ δυνάσται της ὠνομάζοντο «*τῆς δουκίας Νάξου καὶ Ἄνδρου πιστοὶ κυριάρχαι*». Τὸν ἐπὶ τῆς νήσου ἱδρυθέντα λατινικὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον λέγεται ὅτι κατεῖχε τὸ 1272 ὡς ἱεράρχης Πλάκιδος ὁ ἀπὸ Καρμηλιτῶν, οὗτινος γίνεται μνεία ἔν τινι παρὰ τοῖς Αὐγουστινιανοῖς ἐν Ῥατισβώννῃ σωζομένῳ συγχωροχαρτίῳ, καὶ ὅστις δύω ἔτη μετέπειτα ἔλαβε μέρος ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Λουγδούνου συνόδῳ· ἀλλ' ἡ εἴδησις αὕτη εἶναι ὅλως ἐσφαλμένη, διότι ὁ Πλάκιδος κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν ἦτο ἐπίσκοπος τῆς ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως Ἀνδρίας, καὶ ὡς τοιοῦτος ἔζη ἔτι περὶ τὸ 1290. Ἐξ ἐναντίας γνωρίζομεν ὡς πρῶτον ἐπίσκοπον Ἄνδρου Ἰωάννην τὸν ἐξ Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐκ Βονωνίας, εἰς τὸ τάγμα ἀνήκοντα ὡσαύτως τῶν Καρμηλιτῶν, τὸν ὁποῖον ἐχειροτόνησε Νικόλαος μητροπολίτης Ἀθηνῶν τὴν 14 Αὐγούστου 1345 ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Εὐρίπου ὡς ἐπίσκοπον Ἄνδρου. Αὐτὸν διεδέχθη ἔπειτα Νικόλαός τις, ὅστις πρέπει νὰ ἀπέθανε περὶ τὸ ἔτος 1376, διότι ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΑ΄ ὠνόμασε τὴν 16 Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους Βενέδικτον τὸν Εὐρίπου ἐπίσκοπον Ἄνδρου, καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐκοινοποίησε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὸ τάγμα τῶν Μινωριτῶν, εἰς τὸν μητροπολίτην του, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν. Ὁ Βενέδικτος ἦτο σύγχρονος τοῦ πρώτου νέου δυνάστου τῆς Ἄνδρου, τοῦ δουκὸς Πέτρου Ζένου, καὶ ἀπέθανε τὸ 1396. Ἂν καὶ ὁ Ἑρβέρας ἀναφέρει (Alphabet. Augustinian. Tom. II. p. 75. b.) ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Φραγκίσκου τὴν 24 Σεπτεμβρίου 1390 ὑψώθη ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου Ἄνδρου ὁ Αὐγουστινιανὸς

τιῶν. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1308 εὑρίσκετο εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ συνυπέγραψε τὴν περὶ τῆς θανῆς τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Γυΐδωνος Β΄ de la Roche πρᾶξιν μὲ τὰς λέξεις «André Gafors».

μοναχὸς Μελίλλος ὁ ἐκ Σαβινικῆς, ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος ἀναιρεῖται οὐ μόνον διὰ τῆς τοῦ χρόνου βραχύτητος, καθ' ὃν τέσσαρες ἐπίσκοποι τοιουτοτρόπως ἤθελον διαδεχθῇ ἀλλήλους, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τοῦ περιστατικοῦ, ὅτι ὁ Βενέδικτος μόλις τὸ 1396 πιθανὸν νὰ ἀπέθανε. Μὲ τὸν Ἐρρέραν δὲ καὶ Λε Κυιὲν (Le Quien) νὰ παραδεχθῇ τις δύω ἱεράρχας τοῦ ἰδίου ὀνόματος φαίνεται ὅλως ἀσυμβίβαστον, διότι, ὡς εἶνε ἀποδεδειγμένον, οἱ δύω ἐκεῖνοι λεγόμενοι ἐπίσκοποι Ἄνδρου, ἦσαν ἐπίσκοποι τῆς ἐν Νεαπόλει Ἀνδρίας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ Οὐγέλλη συγγραφῆς. Ughelli, Italia sacra. p. 1256).

Ἡ Ἄνδρος κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὑπέφερε πολλὰς ἀναστατώσεις. Ὅτε ὁ μέγας ἀρχιναύαρχος Ῥογέριος Δὲ Λιούρια (Ruggiero de Luria) ἐπεχείρησε τὸ 1292 ἐπιδρομὴν εἰς Ῥωμανίαν, ὑπέφερε μετὰ τῆς Λέσβου, Λήμνου, Κύθνου, Τήνου καὶ Μυκόνου καὶ αὐτὴ ἡ Ἄνδρος τὰς ἐρημώσεις τῶν Καταλάνων. Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ μάλιστα περὶ τὸ 1303, τὸ Αἰγαῖον ἦτο τὸ θέατρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Τοῦρκοι πειραταὶ ἡγεμόνες τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἱ δυνάσται τῆς Ἰωνίας (Aïdin), Καρίας (Mendesché), Πεισιδίας (Hamid) καὶ ἄλλοι διέπραττον ληστρικὰς ἐπιδρομάς. Τὰ σχέδια ἅτινα ἀπησχόλουν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον τὸν νεώτερον, ζῶντος ἔτι τοῦ ὁμωνύμου του πάππου, πρὸς κατάκτησιν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὀλίγον βέβαια ἐδικαιοῦντο διὰ τὴν τότε ἀκροσφαλῆ θέσιν τῶν Κυκλάδων. Οἱ Καταλάνοι τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν τότε ἀρχηγόν των Δὸν Ἀλφόνσον Φαδρῖκον τῆς Ἀραγῶνος, συνετέλεσαν ὄχι ὀλιγώτερον τῶν ἀπίστων Σελδσούκων ἵνα ἀναστατώσωσι καὶ ἐρημώσωσι τὰς ἄλλοτε τόσον ἀνθηρὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἁρπάσαντες μάλιστα, παραδείγματος χάριν, κατὰ τὸ ἔτος 1317 περὶ τοὺς 700 αἰχμαλώτους ἀπὸ τὴν Μῆλον. Ὀμάρ, ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰωνίας (Aïdin) ἐλαφυραγώγησε 1325 πλοῖα καὶ νήσους τῶν δυναστῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἡ τότε ἐναντίον του συμφωνηθεῖσα ἕνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει μέρος καὶ ὁ δοὺξ τῆς Νάξου Νικολῶς, ὅστις διεδέχθη τὸν πατέρα του Γυλιέλμον τὸν Α', μεταξὺ 1321 καὶ 1324, ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐπιχειρήματος συνέτεινε μόνον εἰς αὔξησιν τῆς θρασύτητος τοῦ βαρβάρου, ὅστις μάλιστα ὀλίγον μετέπειτα καὶ τὸν τίτλον ἀκόμη ἠξίου Ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἐγένετο θαλασσοκράτωρ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πορθῶν τὰς νήσους δεινῶς. Μόλις κατεστράφη το 1345 παρὰ τὴν Σμύρνην ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ ἑνωθέντων σταυροφόρων, ὅτε ὀλέθριος λοιμός, ἡ πανώλης, ἥτις ἀπὸ δύω ἤδη ἐτῶν διέτρεχεν ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐθανάτωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ 8/9 τοῦ πληθυσμοῦ της, εἰσῆλθε καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, καὶ μὲ τὴν συνήθη της τρομακτικότητα ἥρπασε θύματα ἄπειρα. Οἱ κάτοικοι, ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν εἰσβολῶν ἤδη ἀρκετὰ ἀποδεκατισθέντες, ἐχωνεύοντο ἔτι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον· καὶ ἵνα μὴ ἐρημωθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου αἱ ἄλλοτε ἀνθηραὶ νῆσοι καθ' ὁλοκληρίαν, ἔπρεπε νὰ γίνωσι νέοι ἀποικισμοί. Ἀλλ' οἱ δοῦκες τοῦ Αἰγαίου Πελάγους δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν μὲ τὰ περιωρισμένα των μέσα νὰ κερδήσωσι νέους ἀποίκους διὰ πάσας τὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν των νήσους, ὅθεν ἡ διανομὴ αὐτῶν εἴς τινας τῶν ἐπικρατεστέρων τιμαριωτῶν, ἐφαίνετο ὅτι ἤθελεν εἶσθαι συντελεστικωτέρα εἰς τὴν προαγωγήν των. Τοιουτοτρόπως κατὰ τὸ 1341 ἐδόθη ἡ νῆσος Μῆλος παρὰ τοῦ νέου δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Α', τοῦ διαδεχθέντος τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν ἄπαιδα ἀδελφόν του Μάρκον ὡς τιμάριον, καὶ πέντε ἡμέρας μετὰ ταῦτα, τὴν 20 Ἰουλίου, ἐδόθη ἡ Σίφνος ὡς τιμάριον τῷ Βερτουκκίῳ Γριμάνη, ὅστις ὅμως ποτὲ δὲν ἔφθασε νὰ λάβη κατοχὴν τῆς νήσου του, διότι ἀπὸ τοῦ 1307 τὴν εἶχεν ἁρπάσει ἡ ἱσπανικὴ οἰκογένεια τῶν Δὲ Κορώνια. Ἐπίσης καὶ ἡ Ἄνδρος ἐπέπρωτο ἐντὸς ὀλίγου νὰ χωρισθῇ διὰ παντὸς ἀπὸ τῆς δουκίας τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ ὑπὸ ἰδιαιτέρους δυνάστας νὰ ἐπανεύρῃ τὴν εὐπορίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀπώλεσε διαρκούσης τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος.

Ὁ οἶκος τῶν Δανδόλων, τοῦ ὁποίου μέλη τινὰ ἐκ τῆς κυρίας γραμμῆς ἀπῳκίσθησαν εἰς Ἄνδρον, ἀφ' ὅτου ὁ Μαρῖνος ἐκέρδησεν ἐκεῖ τὴν ἡγεμονίαν, δὲν ἐπειράθη ποτὲ νὰ παρουσιάσῃ ἀπαιτήσεις ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης. Μάρκος Δάνδολος, ὁ μετὰ τοῦ Πέτρου Ναυαγέρου τὸ 1275 διατελέσας σύμβουλος παρὰ τῷ Βαΐλῳ Νικολῷ Κυϊρίνῃ εἰς Εὔριπον, ἐγράφετο μὲν κατὰ τὴν παρὰ τῶν συγγενῶν του ποτὲ κατεχομένην νῆσον *Μάρκος τῆς Ἄνδρου* (Marco d' Andre), ἀλλ' οὔτε αὐτός, οὔτε οἱ ἀδελφοί του διεφιλονείκησαν ποτὲ τὴν ἐπ' αὐτῆς κυριαρχίαν εἰς τοὺς Σανούδους τῆς Νάξου. Ἀνδρέας Δάνδολος, ὁ ἀναβὰς μετέπειτα (1343) ὡς δόγης τὸν βενετικὸν θρόνον, ὁ πλείστου ἄξιος τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τῆς ὁποίας καὶ πρῶτος ἱστοριογράφος γενόμενος ἀπέθανε τὸ 1354, εἶχε λάβει τὴν 31 Μαρτίου 1330 ὡς τιμάριον ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς (κατὰ τὸ 1452 ἐκλείψαντας) ἀπογόνους του τὴν Πατρόκλου νῆσον, τὴν λεγομένην Γαϊδουρονήσιον. Ὁ καλὸς τῆς νήσου ὅρμος παρεκίνησε τὴν δημοκρατίαν νὰ ὀχυρώσῃ αὐτὴν κατὰ τῶν ἐρημώσεων τῶν πειρατῶν, καὶ ὁ νέος ἰδιοκτήτης υπεχρεώθη παρὰ τῆς πολιτείας νὰ κτίσῃ ἐπ' αὐτῆς ἐντὸς δύω ἐτῶν πύργον ἰσχυρόν. Ἰωάννης Ἐρρίκου Δάνδολος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποκατασταθῆ εἰς Ἄνδρον, ἀφῆκεν ἐκτὸς ἄλλων τέκνων τὸν Μάρκον (περὶ τὸ 1324) εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Βενετία ἔδωκε τὴν ἄδειαν τὴν 14 Ἰουλίου 1364 νὰ κάμῃ ἐξαγωγὴν ἀπὸ τῆς Εὐβοίας 100 βενετικῶν κοιλῶν σίτου κατ' ἔτος διὰ τὴν Ἄνδρον, ὅπου ὑπῆρξε παντελὴς σίτου ἔλλειψις· ὥστε ἐν ᾧ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἡ Ἄνδρος ἐπρομήθευε τὴν νῆσον τῆς Εὐβοίας μὲ σῖτον, ἠναγκάζετο τόρα νὰ λαμβάνῃ ἀπὸ τὰς βενετικὰς νήσους τὰ πρὸς τροφὴν ἀναγκαῖα· ἕως ἐκεῖ τὴν εἶχον καταντήσει αἱ ἐρημώσεις τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ Φραγκοῦλαν ἀπεστάλη ὡσαύτως διάταγμα τῆς Δημοκρατίας ὑπὸ ἡμερομηνίαν

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΔΑΝΔΟΛΩΝ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ,

κατὰ τὸν Κ. ΗΟΡF.

- *Δομίνικος Δομινίκου*. 1084.
  - *Βιδάλης*. 1122.
    - *Ἐρρῖκος*, δόγης. 1192. † 1205.
      - *Μαρῖνος*. 1192 δυνάστης τῆς Ἄνδρου 1207-1233. † 1233. Σύζυγος *Ἰλίζα*, δυνάστις τοῦ ἡμίσεως Ἄνδρου 1233—1262. Συνελθοῦσα εἰς β' γάμον μετὰ *Ἰακώβου Ἰωάννου Κυϊρίνη* 1243. 1264.
        - *Νικολὼς Κυϊρίνης*, ἀντιποιούμενος τῆς Ἄνδρου 1262—1292. 1294. 1296. 1310. Ἀπόγονοί του εἶνε οἱ κόμητες Κυϊρίνη-Ἀστυπάλαια ἐν Βενετίᾳ.
    - *Ἀνδρέας*
      - *Μαρία*. 1233. 1243. συζευχθεῖσα τῷ - - - Δώρῳ.
  - *Πέτρος*
    - *Μάρκος*. Δοὺξ τῆς Καλλιπόλεως. 1205. 1215. 1233. 1240.
      - *Ῥενιέρος* ὁ ἐρυθροῦς
        - *Μάρκος* τῆς Ἄνδρου. 1275.
          - *Ῥενιέρος*.
        - *Φίλιππος*, ἐφημέριος τοῦ Ἁγ. Λουκᾶ τῆς Βενετίας
        - *Ἰωάννης*. 1270.
          - *Ἐρρῖκος* ὁ ῥαβδωτὸς (rigazzo)
            - *Ἰωάννης* κάτοικος Ἄνδρου.
              - *Μάρκος*. 1324. 1364. † πρὸ τοῦ 1382. Σύζυγός του *Φραγκοῦλα* - - - 1382.
                - *Πέτρος*. 1375. 1382. α' σύζυγος - - - θυγάτηρ Ἀγγέλου Σημιτικόλου. β' σύζυγος - - - Σανούδη. † πρὸ τοῦ 1375.
                  - *Μαρῖνος*. 1413.
                    - *Μάρκος*. 1439. Σύζυγος Βεάτριξ Μωροζίνη ὑπανδρευθ. εἰς β' γάμον τὸν Βαπτιστὴν Δὲ Κορμύλλω.
                      - *Κιάρα*. 1456. Σύζυγος Δομίνικος Ἰωάννου Μωροζίνης ἐξ Εὐρίπου.
                        - *Ἰωάννης Μωροζίνης*. 1469. † 1484.
                      - *Πέτρος*. 1439. Σύζυγος Πελλεγρίνη Γεωργίου Δολφίνου.
                        - *Βαρθολομαῖος*. 1477.
                - *Ἰωαννῖνος* ζῶν ἐν Εὐρίπῳ.
                  - *Ἀνδρέας*. Σύζυγ. Φραγκοῦλα Μαζώρη.
                    - *Ἰαννάκης*. 1416
                    - *Πέτρος*.
                    - *Νικολὼς* 1493. ἐν Εὐρίπῳ.
          - *Μάρκος*. 1296.
            - *Μάρκος*.
              - *Ἰωάννης*. 1322.
                - *Γαβριὴλ*
              - *Παῦλος*. 1325.
        - *Μαρῖνος*
        - *Λεονάρδος*. 1266. 1301.
          - *Φαντῖνος*. 1310. 1312. † 1320.
            - *Ἀνδρέας*, γενν. 1310. 1326.-Δυνάστης Γαϊδαρονήσου. ἀπὸ τοῦ 1330. Δόγης 1343. † 1354.
              - *Φαντῖνος*.
              - *Λεονάρδος* ἱππότης. Εἰσαγγελεύς. 1361. 1362. 1382
                - *Πέτρος*. διδάκτωρ τὴν 4 Δεκ. 1397.—ἱππότης. 1440.
                - *Ἀνδρέας* † 1393 ἐν Κύπρῳ.
                - *Ἰωάννης*. † 1390 ἐπὶ τοῦ πελάγους.
                - *Φαντῖνος*. 1401. Ἐπίσκοπος Πατανίου.
                - *Μαρῖνος*.
              - *Πέτρος*.
            - *Συμεών*. 1345.
            - *Μάρκος*. 1315.
              - *Ἀγνεσίνα*. † πρὸ τοῦ 1347.
              - *Ἀνδρέας*. 1347.
              - *Μαρία*. 1347.

18 Μαΐου 1382, διὰ τοῦ ὁποίου τῇ ἐδίδετο ἡ ἄδεια νὰ ταξειδεύσῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ της *Πέτρου Δανδόλου τῆς Ἄνδρου* (Pietro Dandolo d'Andre) ἐπὶ κατέργου τῆς κυβερνήσεως εἰς Εὔριπον. Μὲ τὸν Βαρθολομαῖον Δάνδολον, ὅστις τὸ 1477 κατὰ τὴν 3 Δεκεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν μεγάλην Βουλήν, καὶ ὅστις τὸ 1537 ἀπώλεσε τὰ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου κτήματά του ἐπὶ τῆς πρώτης τουρκικῆς εἰσβολῆς, κατέβη εἰς τὸν τάφον τὴν 20 Μαΐου 1545, ὁ κλάδος οὗτος τῶν κραταιῶν *Δανδόλων τῆς Ἄνδρου* (*).

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΔΩΡΑ Δ' ΙΣΤΡΙΑ.

—οοο—

Πρό τινων ἡμερῶν ἐπιδημεῖ ἐν Ἀθήναις Κυρία, ἥτις τιμᾷ οὐ μόνον τὰ δύο ἔθνη εἰς ἃ ἐξ ἡμισείας ἀνήκει, τὸ Δακικὸν καὶ τὸ Ἑλληνικόν, ἀλλὰ ἐν γένει τὸ γυναικεῖον φῦλον, οὗ καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς εἶναι σπάνιον κόσμημα καὶ ἐγκαύχημα.

Ἡ ἡγεμονὶς Ἑλένη Μασσάλσκη, ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ ἔξοχον θέσιν κατέχουσα ὑπὸ τὸ πλαστὸν ὄνομα Δῶρα δ' Ἴστρια, εἶναι θυγάτηρ τοῦ ἐξ Ἠπείρου καταγομένου, ποτὲ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Βλαχίας Κ. Μιχαὴλ Γκίκα, οὗ ἡ οἰκογένεια πρὸ δύο ἑκατονταετηρίδων ἐγκαταστᾶσα εἰς τὰς παριστρίους ἐπαρχίας, ἔδωκεν αὐταῖς πολλοὺς ἀλληλοδιαδόχως ἱκανοὺς καὶ δημωφελεῖς ἡγεμόνας, καὶ τὸν πάντων ἔσχατον, τὸν πρὸς πατρὸς θεῖον τῆς νέας ἡγεμονίδος, Ἀλέξανδρον Γκίκαν, φιλόλαον κυβερνήτην καὶ φιλέλληνα ἄνδρα, πολλάκις μετ' ἐγκαυχήσεως ὁμολογοῦντα τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν του καταγωγήν.

Ἡ νέα αὐτοῦ ἀνεψιά, τὴν 22 Ἰανουαρίου 1828 γεννηθεῖσα, προικισθεῖσα δὲ δι' ἐξόχων φυσικῶν τε καὶ διανοητικῶν πλεονεκτημάτων, ἔλαχεν ἀγωγῆς σπανίας, ὑπὸ σοφοὺς διδασκάλους ἐκπαιδευθεῖσα, καὶ ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς Μούσης ποτισθεῖσα τὸ γάλα ὑπὸ τὸν παρ' ἡμῖν ἐπὶ ποικίλῃ καὶ βαθείᾳ παιδείᾳ γνωστότατον Κ. Γρηγόριον Παπαδόπουλον. Κάτοχος τῶν ἀρχαίων κλασικῶν καὶ τῶν πλείστων νεωτέρων γλωσσῶν καὶ φιλολογιῶν, ἐκράτυνεν ἐνωρὶς τὴν φρένα της δι' ἀναγνώσεων σπουδαίων καὶ ὑγιῶν, καὶ ὕψωσεν αὐτὴν εἰς τὰς ἀνδρικωτέρας μελέτας. Προσέτι δὲ τὸ οὕτω καλλιεργηθὲν πνεῦμά της τοσοῦτον ἐκαλλώπισε καὶ διὰ καλλιτεχνικῆς ἐμπειρίας, ὥστε τὸ 1854 ἡ ἐν Πετρουπόλει Ἀκαδημία τῆς Καλλιτεχνίας τῇ ἀπένειμε τὸ ἀργυροῦν βραβεῖον τῆς ζωγραφικῆς.

Κατὰ τὸ 1849, εἰκοσαετὴς ἠπλήρης χαρίτων καὶ προτερημάτων νέα Ἑλένη, ἐνυμφεύθη τὸν πρίγκηπα Ἀλέξανδρον Κολτζὸφ Μασσάλσκην, ὑπασπιστὴν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ἐκ μιᾶς δὲ τῶν ἐπισημοτάτων καὶ ἀρχαιοτάτων ῥωσσικῶν οἰκογενειῶν καταγόμενον. Ἰσχυρὰς ἔχουσα τὰς πολιτικὰς αὐτῆς πεποιθήσεις, οὐδόλως ἐδειλία καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ κηρύττουσα αὐτάς, καὶ ἀπαρακαλύπτως ἀποδοκιμάζουσα τὸ τότε ἐκεῖ ἐπικρατοῦν κυβερνητικὸν σύστημα, ὃ ἐθεώρει ἀπᾷδον πρὸς τὰς προόδους τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς.

Καί τοι δ' οὐδέποτε παρενοχληθεῖσα δι' ἃ ἐξέφραζε φρονήματα, καί τοι ἰδοῦσα μετὰ τοῦ νῦν Αὐτοκράτορος ἐνθρονισθείσας ἀρχὰς συμφωνοτέρας πρὸς τὰς δοξασίας της, οὐχ ἧττον ὅμως μετέβη τὸ 1855 εἰς Βέλγιον καὶ εἰς Ἑλβετίαν, εἴτε θερμότερον ἀέρα θέλουσα διὰ τὴν ὑγείαν της ν' ἀναπνεύσῃ, εἴτε ἀνετώτερον θέλουσα νὰ δημοσιεύσῃ διὰ τοῦ τύπου τὰς γενναίας ἰδέας ἃς μέχρις ἐκείνου περιωρίζετο διὰ μόνου τοῦ λόγου δηλοῦσα. Ἔκτοτε ἤρξατο σειρᾶς ἐκδόσεων ἄρθρων καὶ βιβλίων, ἐμβριθῶν τὴν ἔννοιαν, ἰσχυρῶν τὴν ἔκφρασιν, καὶ ὧν ἕκαστον ἤρκει ὅπως χορηγήσῃ ἐπισήμου συγγραφέως ὑπόληψιν, καὶ ὅπως τιμήσῃ τὸν ἀνδρικώτερον καὶ μᾶλλον ἐξησκημένον τῶν καλάμων. Πᾶσα ἡ εὐρωπαϊκὴ δημοσιογραφία μετὰ μεγίστων εὐφημιῶν ἐπεκρότησεν εἰς τὰ κυριώτερα τῶν συγγραμμάτων της, τὸν « *Μοναχικὸν βίον ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ* », τὴν « *Γερμανικὴν Ἑλβετίαν*, » τὰς « *Γυναῖκας τῆς Ἀνατολῆς* », καὶ μετὰ πλείστης τέρψεως ἀνεγνώσθησαν ὅσα διά τινων τῶν ἐπισημοτέρων ἐφημερίδων ἢ περιοδικῶν τῆς Εὐρώπης ἐδημοσίευσεν, ὡς ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο κόσμων τὸ ὡραῖον μυθιστόρημα « *Ἐλεονώρα Ἄλτιγγεν* », τὴν *Ῥουμανικὴν ἐθνικότητα* » καὶ τὰς « *Ἰονίους νήσους* », ἐν τῷ Ταχυδρόμῳ τῶν Παρισίων τὸν « *Ἐξόριστον τοῦ Βιβερστεῖν* », ἀλλαχοῦ τοὺς « *ἥρωας τῆς Ῥουμανίας* », τὴν « *Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐν τῇ Δ ἑκατονταετηρίδι*, » καὶ ἄλλας διαφόρους φιλοσοφικάς, πολιτικάς, καὶ θρησκευτικὰς διατριβάς. Τὸ ὕφος της, ἀναλόγως τῶν διαφόρων ἀντικειμένων περὶ ὧν πραγματεύεται, εἶναι ποικίλον καὶ ἰσχυρῶς κεχρωματισμένον. Ὅλα της τὰ συγγράμματα πνέουσι πεφωτισμένην τὴν αἴσθησιν καὶ θερμὴν τὴν λατρείαν τοῦ καλοῦ, ἔν τε τῷ ὑλικῷ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν θρησκείαν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῶν ἀπαραγράπτων δικαιωμάτων καὶ ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως τῶν ἐθνικοτήτων, καὶ θέμα πρώτιστον ἔχουσι τὸ ἀνώτατον τοῦ ἀνθρώπου συμφέρον τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν, ἣν θεωροῦσιν ὡς στενῶς καὶ ἀναποσπάστως συνδεομένην μετὰ τῶν θρησκευτικῶν ὀργανισμῶν. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἔποψιν ἀνδρείως συνηγορεῖ ἡ εὔχαρις συγγραφεὺς ὑπὲρ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἣν θεωρεῖ ὡς τὴν ἐγγύησιν καὶ τὸ κρηπίδωμα τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, καὶ κατὰ τοῦ παπισμοῦ, ὃν παρίστησιν ὡς

(*) Ἰδὲ τὸ παρατιθέμενον παράρτημα γενεαλογίας τῶν Δανδόλων τῆς Ἄνδρου.

τὸν σιδηροῦν ζυγὸν τοῦ πολιτικοῦ ἀπολυτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς στασιμότητος.

Ἔνθερμος δὲ δείκνυται καὶ ἱπποτικὴ ὑπέρμαχος τῆς δακικῆς ἐθνικότητος, εἰς ἧς τὴν ἱστορίαν, τὴν ποίησιν καὶ τὰ δικαιώματα ὡραίας σελίδας ἀφιεροῖ· οὐχ ἧττον δὲ ἐνθουσιωδῶς ὑπεραγωνίζεται καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἀγαπᾷ περιπαθῶς καὶ ὡς ἀρχαίαν κοιτίδα τοῦ γένους της, καὶ ὡς μέλος, ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων, τοῦ κοινοῦ καὶ μεγάλου γένους τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὡς τὴν διανοητικὴν μητέρα παντὸς πνεύματος εὐγενοῦς καὶ πεπαιδευμένου.

Μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἃ ἔγραψε τὴν Ἑλλάδα ὑμνοῦσα καὶ τὰς κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολεμοῦσα προλήψεις, περιοριζόμεθα ἀναφέροντες τὴν *περὶ Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος* πραγματείαν αὐτῆς, ἣν ἐξέδωκεν ἐν τῇ *Ἑλβετικῇ ἐπιθεωρήσει* τοῦ Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους. Ἐν αὐτῇ μνημονεύει μετὰ πλείστων ἐπαίνων τῶν ἀξιολόγων ἔργων τοῦ Κ. Ζαμπελίου, καὶ μετ' αὐτοῦ πολεμεῖ τὴν ἄτοπον ἰδέαν δυτικῶν τινων συγγραφέων, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξηχρειώθη παραδεχθὲν τὸν χριστιανισμόν, ὡς ἂν ἦν δυνατὸν ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ἡ ποδηγετοῦσα τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τῆς προόδου τὸ στάδιον, αὐτὴ νὰ τὸ ἐξαχρειώσῃ, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἀποδείξεων ἐπικαλεῖται τὰ ἔξοχα ἔργα τῶν πνευματικῶν πατέρων τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων, ἀναφέρουσα τὸ περὶ αὐτῶν πολυμαθὲς σύγγραμμα τοῦ καθηγητοῦ Κ. Κοντογόνου.

Ὁμοίως δ' ἀνθισταμένη κατὰ τῶν ἀνυποστηρίκτων παραλογιῶν τοῦ Τυρολίου Φαλμεράϊερ, ὅστις ἐν Ἑλλάδι οὐδαμοῦ εὑρίσκει Ἕλληνας ἀλλὰ μόνον Σλάβους, ἀναλύει τὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συγγράμματα τοῦ Κ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, καὶ πολλοὺς ἀποδίδουσα ἐπαίνους εἰς αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν τῆς ἐκφράσεως, τὴν ἐμβρίθειαν τῆς ἰδέας, τὴν ἱστορικὴν σπουδαιότητα καὶ τῶν κρίσεων τὴν μετριοπάθειαν, καὶ συγκεφαλαιοῦσα τὰ ὑγιέστερα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νῦν Ἑλλήνων ἱστορικὰ πορίσματα, ἀποδεικνύει ὅτι οὐ μόνον διετήρησαν καὶ ἐπέβαλον μάλιστα εἰς τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀποικισθέντας ἄλλους λαοὺς τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν, ἀλλὰ ὅτι καὶ τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα γνήσιον διετήρησαν, ἰδίως δὲ τὴν διακαῆ ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἧς γενναία ἔκφρασις ἦσαν αἱ συνεχεῖς αὐτῶν ἐπαναστάσεις ἐφ' ὅλου τοῦ διαστήματος τῆς ξενικῆς δυναστείας, ὁ ἀνεξάρτητος καὶ ἡρωϊκὸς βίος τῶν ὀρεσιβίων κλεπτῶν, καὶ ἧς κορύφωμα καὶ στέφανος ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προϊὸν συγχρόνως τῶν τε φιλελευθέρων αἰσθημάτων καὶ τῆς πρὸς πολιτισμὸν τάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τοιαῦτα φρονεῖ, καὶ τοιαύτας ὑπὲρ Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων διαδίδει ἰδέας ἡ ἐπίσημος αὕτη συγγραφεύς, ἡ ἔνδοξος θυγάτηρ ἡγεμόνων, ἥτις ἐπιδημεῖ μεταξὺ ἡμῶν. Ἅπας ὁ φιλολογικὸς κόσμος τῇ προσφέρει φόρον θαυμασμοῦ καὶ εὐφημιῶν· ἡμεῖς δὲ εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν να προσθέσωμεν καὶ φόρον ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

ΚΑΡΚΙΝΟΣ καὶ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ.

Διήγησις ἱστορική.

—ooo—

Δὲν ἀξιῶ ὅτι προσφέρω πρὸς τὸν ἀναγνώστην ὁλόκληρον ἱστορίαν παθολογικῶν παρατηρήσεων ἢ καὶ τῆς περὶ τὴν ἰατρικὴν πείρας καὶ προόδου μου· ἁπλῶς μόνον περιγράφω τὰς ἀξιολογωτέρας τῶν σκηνῶν εἰς τὰς ὁποίας παρευρέθην (*). Δὲν συζητῶ ὡς ἰατρός, οὐδὲ ὡς φιλόσοφος πραγματεύομαι· ἀλλὰ μόνον ὡς ἄνθρωπος οἰκτείρων τὸ γένος μου διὰ τὰς συμφοράς του, περιγράφω ἀσυναρτήτως ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας τινὰ τῶν γεγονότων ὅσα βαθύτερον ἐνετυπώθησαν εἰς τὴν καρδίαν μου.

Ἀνέκαθεν ὑπάρχει γνώμη ὅτι αἱ γυναῖκες ἀντέχουσι πλέον τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς λύπας, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο ἔλαβον ἐκ φύσεως ἀπαράμιλλον γενναιότητα. Τὴν θλῖψιν, τῆς ὁποίας τὸ βάρος καταβάλλει τὸν ἄνδρα, ἡ γυνὴ φέρει εὐκολώτερον, διότι εἶναι μᾶλλον νευρικὴ καὶ μᾶλλον εὐλύγιστος. Γεννηθεῖσαι ἵνα γίνωσι μητέρες, αὗται εἰς τὰς ὁποίας ὁ Θεὸς ἀνέθεσε τὴν φροντίδα τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς, καὶ τίκτουσαι ἐν ὠδύναις, ὑπομένουσι καρτερικώτερον καὶ τοὺς ὀξυτέρους πόνους. Ἀπόδειξις δὲ ἔστω ἡ παροῦσα ἱστορία. Ὅσοι τῶν ἀναγνωστῶν, ἔχοντες μεγίστην εὐαισθησίαν, δὲν ὑποφέρουσι νὰ ἴδωσι κατὰ πρόσωπον τὰ ἀνθρώπινα παθήματα, τὴν φρίκην ἢ καὶ τὴν ἀηδίαν αὐτῶν, ἂς ἀποστρέψωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τὰς σελίδας ταύτας, ὅπου πάντα μὲν εἶναι ἀληθινά, ἀλλὰ καὶ πάντα τρομερὰ ἢ καὶ ἀποτρόπαια. Αἱ ἀνδρικώτεραι ὅμως ψυχαὶ θὰ ἴδωσι θέαμα περιεργότατον, καὶ θὰ θαυμάσωσι τὸ μέγεθος τῆς καρτερίας καὶ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως μεμιγμένα μετὰ σπανίας ἀγάπης.

Ἡ Κυρία Α . . . ἐξ εὐγενῶν καὶ εὐγενῆ ἔχουσα σύζυγον, ἔπασχε πρὸ πολλῶν μηνῶν πάθος σύνηθες εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον· εἶχε καρκῖνον εἰς τὸ στῆθος. Τῆς κυρίας ταύτης ἐγὼ ἤμην ὁ ἰατρός, καὶ μετὰ βαθείας θλίψεως ἔβλεπον τὸ ὡραῖον αὐτὸ πλάσμα, οὗτινος ἡ γλυκύτης ἦτο ἀγγελική, τηκόμενον ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ. Γνωστὸν μετὰ πόσης ταχύτητος ἡ μάστιξ αὕτη σπαράττουσα τὸ θῦμα, καὶ

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀνωτέρω διηγήσεως, ὡς καὶ τῶν δύο ἄλλων τὰς ὁποίας προεδημοσιεύσαμεν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Ἐμπόρου θυγάτηρ » καὶ « Ὁ ὑποχονδριακός, » ὑπῆρξεν ἄγγλος ἰατρός, ὅστις μεταβαλὼν τὰ κύρια μόνον ὀνόματα· ἐζωγράφησε θαυμασίως εἰκόνας τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν Ἄγγλων βίου, διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων καὶ μετὰ πλείστης περιπαθείας. Τοιαύτη δὲ ἡ ἀλήθεια τῶν περιγραφῶν τούτων, ὥστε καὶ εἰς τὸ δικαστήριον ἐνήγαγον τὸν συγγραφέα τινὲς τῶν ἐξεικονισθέντων. Αἱ διηγήσεις αὗται μετεφράσθησαν εἰς πολλὰς γλώσσας, καὶ πανταχοῦ ἀνεγνώσθησαν μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ συγκινήσεως.

γεννῶσα ἀδιακόπους καὶ δριμυτέρους πόνους, καταβιβρώσκει τὰς σάρκας ὀδυνηρότερον καὶ τῆς φλογὸς καὶ τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου. Συνετρίβετο δὲ ἡ καρδία μου ὁσάκις ἔβλεπον αὐτὴν μετὰ πραότητος ὑπομένουσαν τοὺς τόσους πόνους· οὔτε φωνὴν ἤκουες, οὔτε δάκρυα σχεδὸν ἔβλεπες· οὐδὲν σημεῖον δυσαρεσκείας ἐφανέρωνε πόσον ἔπασχεν. Ὅτε ἐπετυγχάνομεν νὰ προμηθεύσωμεν εἰς αὐτὴν στιγμάς τινας ἡσυχίας, ἔστρεφε πρὸς ἡμᾶς τοὺς ὡραίους της ὀφθαλμοὺς μετὰ περιπαθείας μαρτυρούσης βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην. Ἐγὼ δέ, καί τοι συνειθισμένος νὰ βλέπω τὴν ὀδύνην καθ' ὅλας τὰς ὄψεις της, οὐχ ἧττον ὅμως ᾐσθανόμην λύπην.

Μίαν τῶν ἡμερῶν τὴν ηὗρα ἐξηπλωμένην εἰς ἀνακλιντήριον, οὗ τινος τὸ πορφυροῦν χρῶμα ἀνεδείκνυεν ἔτι μᾶλλον τὴν ὠχρότητά της. Αἱ ὀφρῦς της, μόλις συνεσταλμέναι, αὐταὶ μόναι ἀνήγγελλον ὁποίους δριμεῖς πόνους ᾐσθάνετο, καὶ ὅτι τοὺς κατενίκα.

— Πῶς ἐπεράσετε τὴν νύκτα; ἠρώτησα.

— Ὦ! ἀπεκρίθη, μὲ φωνὴν τρέμουσαν ἀλλὰ γλυκεῖαν· ἐπέρασα τρομερὰν νύκτα. Ἐπαρηγορούμην μόνον ὅτι ὁ σύζυγός μου δὲν εἶναι παρών, διότι θὰ συνέπασχε πολύ.

Ἐνῷ δὲ ἔλεγε ταῦτα εἰσῆλθεν εἰς τὸν θάλαμον, σκιρτῶν καὶ γελῶν, παιδίον τετραετές, ὁ μονογενὴς υἱός της· τὸ ξανθὸν τοῦτο καὶ ἀγγελόμορφον μειράκιον, ἠγνόει ὅτι τῆς μητρός του τὴν ὕπαρξιν ὑπέσκαπτε θάνατος βραδύς. Ἡ τραγικωτάτη ἀντιπαράστασις τοσαύτης φαιδρότητος καὶ ὑγείας καὶ εὐτυχίας, πρὸς ἐπικείμενον θάνατον, εἶναι μὲν κοινὸν καὶ σύνηθες δρᾶμα, ἀλλὰ σπανίως ἐφιστῶμεν εἰς αὐτὸ τὴν προσοχήν. Φοβούμενος μήπως αἱ παιδικαί του φωναὶ ταράξωσι τὴν ἡσυχίαν τῆς ἀσθενοῦς, τὸ ἀνεσήκωσα, τὸ ἐκάθισα εἰς τὰ γόνατά μου, καὶ τὸ ἔτερπον κωδωνίζων τὴν ἅλυσιν τοῦ ὡρολογίου μου. Τὴν εἶδον τότε προσηλώσασαν γλυκύ, ἱλαρὸν καὶ ἀρρήτου ἀγάπης βλέμμα εἰς τὸ τέκνον της, καὶ μετὰ ταῦτα καλύψασαν τοὺς ὀφθαλμοὺς μὲ τὴν λευκήν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς νόσου κάτισχνον δεξιάν της, καὶ εἶδον ῥέοντα τὰ δάκρυά της. Ὁποῖα αἰσθήματα, ὁποίας ἰδέας, ὁποίαν συμφορὰν ἡρμήνευεν ἡ ἀκαριαία ἐκείνη σκηνή! Ἔβλεπες τὴν μητέρα νικηθεῖσαν, οὐχὶ ἀπὸ τοὺς πόνους, ἀλλ' ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ υἱοῦ της.

Ἐν τοσούτῳ ἡ νόσος προώδευε ταχέως, καὶ ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ γείνῃ ἐγχείρησις· ναὶ μὲν ἀβεβαία ἦτο ἡ θεραπεία, ἄλλος ὅμως τρόπος σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν. Ἐπιτήδειός τις χειροῦργος, τὸν ὁποῖον εἴχον προσλάβει συμβοηθόν, ὡς πολὺν ἔχοντα ζῆλον καὶ πολλὴν ἱκανότητα, ἀνήγγειλε τὸν σκοπόν μου εἰς τὴν πάσχουσαν, καὶ τὴν ἠρώτησεν ἐὰν ᾐσθάνετο ἱκανὴν δύναμιν ἵνα ὑπομείνῃ τὴν ἐγχείρησιν· αὐτὴ δὲ μειδιάσασα θλιβερῶς μειδίαμα ἐμφαῖνον ἀπόφασιν·

— Ναί, ἀπεκρίθη· πρὸ πολλοῦ τὸ συλλογίζομαι καὶ συνείθισα τὴν ἰδέαν αὐτήν· συγκατατίθεμαι εἰς ὅ,τι ζητεῖτε, ἀλλὰ ἐπὶ ὅρῳ· πρῶτον μὲν νὰ μὴ μάθῃ τίποτε ὁ σύζυγός μου πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του, καὶ δεύτερον νὰ μὴ δέσετε μήτε τὰς χεῖρας μήτε τοὺς ὀφθαλμούς μου.

Ἀπήτησε δὲ τὴν παραδοχὴν τοῦ δευτέρου τούτου ὅρου τοσούτῳ ἐπιμόνως, ὥστε δὲν ἐτολμήσαμεν ν' ἀντισταθῶμεν εἰς θέλησιν τόσῳ ἰσχυράν. Ὅτε προσδιωρίσαμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἐγχειρήσεως, ἤκουσε τὴν ἀπόφασιν ἥσυχος καὶ εὐσταθής, καὶ ἰδοῦσα τὸν χειροῦργον ὅτι εἶχεν ἦθος ἀμφιβολίας καὶ φόβου·

— Ἐννοῶ, εἶπε πρὸς αὐτόν, τι ἔχετε κατὰ νοῦν· ἐλπίζω ὅμως νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι, ὅταν μία γυνὴ θέλῃ νὰ φανῇ γενναία, ἠμπορεῖ νὰ τὸ κατορθώσῃ.

Τὴν ἐπομένην Τετράδην, ἡμέραν τῆς ἐγχειρήσεως, ὁ χειροῦργος, ὁ βοηθός του καὶ ἐγώ, ἐθέσαμεν εἰς τὴν ἅμαξαν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα. Νὰ ὁμολογήσω μίαν ἀδυναμίαν, διὰ τὴν ὁποίαν βεβαίως θὰ γελάσωσιν οἱ ὁμότεχνοί μου; Τὴν ὥραν ἐκείνην ἔτρεμον, καὶ ἀνετριχίαζον ἐνθυμούμενος ὅτι τὰ ἐργαλεῖα ἐκεῖνα ἀφῄρεσαν τὴν ζωὴν πολλῶν γυναικῶν.

— Εἶσαι βέβαιος, ἠρώτησεν ὁ χειροῦργος τὸν ὑπηρέτην του, ὅτι δὲν λείπει τίποτε;

Καὶ χωρὶς νὰ εὐχαριστηθῇ ἀπὸ τὴν καταφατικὴν ἀπόκρισιν, παρετήρησε μόνος τὴν θήκην, καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι ὅλα ἦσαν ἐν τάξει. Δὲν εἶχε δὲ ἄδικον λαβὼν τὴν πρόνοιαν ταύτην· διότι ἐνθυμοῦμαι περίλυπος ὅτι ἄλλοτε ἀπέθανέ τις μεταξὺ τῶν χειρῶν τοῦ χειρούργου, διότι δὲν εὑρέθη ἐντὸς τῆς θήκης ἐργαλεῖον ἰδίως ἀναγκαῖον διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐγχειρήσεως.

Ἐπειδὴ ἡ οἰκία τῆς πασχούσης ἔκειτο δύο λεύγας μακρὰν τοῦ Λονδίνου, ἐφθάσαμεν ἐντὸς δύο ὡρῶν ἐφ' ἁμάξης, καὶ εἰσήλθομεν εἰς αἴθουσαν βλέπουσαν εἰς ὡραιότατον κῆπον· ἡ μεμονωμένη θέσις καὶ σιωπὴ ἐπηύξανον τὴν ὀδύνην μου. Ὁ ὑπηρέτης, ὁ ὁδηγήσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἴθουσαν, ἦτο κάτωχρος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων ἐτεροπλανεῖς, ἔβλεπεν ἡμᾶς οὐχὶ ὡς ἰατροὺς ἀλλ' ὡς δημίους. Ὁ λαὸς δὲν ἔχει ἐν γένει πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην· τὴν χειρουργίαν μάλιστα τὴν μισεῖ διότι ναὶ μὲν ἐπιτυγχάνει ἐνίοτε νὰ σώσῃ τὴν ζωήν τινος δυστυχοῦς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σχίζουσα ἀνωφελῶς τὰς σάρκας αὐτοῦ, καθιστᾷ δεινοτέραν τὴν ἀγωνίαν του. Ἐγὼ δὲ παρετήρουν τεθλιμμένος τὰς προετοιμασίας. Καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ τοσούτων ἐτῶν πεῖραν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ τρομάξω βλέπων τοιαύτας· τὰ πανία, τὰ χειρόμακτρα, ἡ λεκάνη διὰ τὸ αἷμα, τὸ θερμὸν νερόν, ὁ σπόγγος, αἱ στίλβουσαι λεπίδες τῶν ἐργαλείων ἀκονιζόμεναι καὶ δοκιμαζόμεναι, ὅλ' αὐτὰ μοὶ φαίνονται τρομερά. Τὸ κατ' ἐμέ, καὶ αἱ πρὸς μάχην παρασκευαὶ δὲν εἶναι τόσῳ φρικταί· ναὶ μὲν τὰ καννόνια βοΐζουσι, τὰ ὅπλα ἀστράπτουσι, τα τύμπανα, αἱ σάλπιγγες ἠχοῦσι πανταχόθεν· ἀλλ' ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη σκηνὴ μεθύσκει τὸν ἄνθρωπον δι' ἐλπίδων φιλοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας, ἐνῷ ἡ αἴθουσα τῆς ἐγχειρήσεως εἰ-

ναι ζοφερὸν θέατρον βασανιστηρίων, τῶν ὁποίων ἡ ἔκβασις εἶναι ἀμφίβολος.

Μετὰ τὰς προετοιμασίας εἰδοποιήσαμεν τὴν κυρίαν.

Ὁ χειροῦργος, οὗ τινος τὴν καρδίαν εἶχε σκληρύνει ἡ μακρὰ πεῖρα, καὶ ὁ ὁποῖος ἔχαιρεν ὡς λαβὼν ἀφορμὴν νὰ δείξῃ τὴν ἐμπειρίαν του, ἐμειδία διὰ τὴν ἀνησυχίαν μου.

Ἡ Κ. Α. ἦλθε παρακολουθουμένη ὑπὸ δύο ὑπηρετῶν, τὸ μὲν ἦθος ἔχουσα πρᾶον, τὸ δὲ βῆμα εὐσταθές. Τὸ πρόσωπόν της ἦτο ὠχρόν, καὶ μειδίαμα θλιβερόν, ὡς ἡμέρας Νοεμβρίου τελευταία ἀκτὶς ἐμαρτύρει τὴν ἀπόφασίν της. Ἦτο τότε εἰκοσιὲξ ἢ εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν· καὶ οὔτε ὁ φόβος τῆς ἐγχειρήσεως, οὔτε ἡ ἔλλειψις καλλωπισμάτων, ἠλάττουν τὴν ὥραν ἐκείνην τὸ κάλλος της. Ἡ μακρὰ μαύρη κόμη της, τῆς ὁποίας τὴν ὡραιότητα ἀνεδείκνυεν ἔτι μᾶλλον καὶ ἐποίκιλε τεφροειδές τι χρῶμα, διεχέετο εἰς τὸ μέτωπον καὶ τοὺς ὤμους της, λευκοτέρους καὶ τῆς χιόνος, οἱ δὲ γαλανοί της ὀφθαλμοί, ἐσκεπασμένοι ἀπὸ μαύρας βλεφαρίδας, ἐστεροῦντο τὴν ὥραν ἐκείνην τὸ σύνηθες θέλγητρον, τὴν μαλακότητα δηλαδὴ αὐτῶν. Ἀγωνία τις ἐξ ἐναντίας, καὶ ἀγωνία ζωηρά, ἡρμηνεύετο δι' αὐτῶν· ἔβλεπες ὅτι ἡ σταθερότης τῆς ψυχῆς, ἡ δύναμις τῆς θελήσεως ἐπροσπάθουν νὰ καταβάλωσι καὶ τὰς ὑποψίας τοῦ θανάτου καὶ τὸν φόβον τῶν πόνων. Οἱ χαρακτῆρές της ἦσαν τοσούτῳ ὁμαλοί, ὥστε καὶ ἐπιτηδειοτέρα γραφὶς δὲν ἤθελε κατορθώσει νὰ διαγράψῃ τὴν κομψότητα τοιαύτης ῥινὸς καὶ τοιούτου στόματος. Ἡ ὄψις της, μᾶλλον ἄχρους συνήθως, ἦτο διαυγὴς ὡς ἀλάβαστρος, τὴν ὥραν μάλιστα ἐκείνην καθ' ἣν τὸ αἷμα συῤῥέον ὁρμητικὸν πρὸς τὴν καρδίαν, καταλείπει τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος. Παρετηρήθη ἀνέκαθεν ὅτι ἡ τρομερὰ αὕτη νόσος ἐπιπολάζει εἰς τὰς ὡραιοτέρας γυναῖκας· διὰ τί ὅμως ἄγνωστον.

Περιβαλοῦσα μὲ μέγα σάλιον ἰνδικὸν τὴν λευκὴν ἐσθῆτά της ἐκάθησε. Πῶς! ἔλεγον κατ' ἐμαυτόν, τόσον κάλλος καὶ τόση ἀθωότης νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς βάσανον μὴ ἐπιβαλλομένην μήτε εἰς τὸν κακουργότερον τῶν ἀνθρώπων! Ἡ σκέψις αὕτη μοῦ κατεσπάραττε τὴν καρδίαν· ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους σκληρότης τοῦ οὐρανοῦ ἐπάγωνε τὸ αἷμά μου. Μίαν μόνην παραμυθίαν γνωρίζω ὁσάκις παρευρίσκομαι εἰς τοιαύτας σκηνάς, ἢ καὶ ὅτε μοὶ ἐπέρχονται τοιαῦται ἰδέαι, τὴν πίστιν εἰς ζωὴν μέλλουσαν.

Ἐννοήσασα τὴν ταραχήν μου ἔνευσε νὰ ὑπάγω πρὸς αὐτήν, καὶ μοὶ εἶπε νὰ πίω ὀλίγον οἶνον ἀπὸ της παρακειμένης φιάλης.

— Δὲν ἀγαπᾶτε, ἠρώτησα, καὶ σεῖς ὀλίγον;

— Μάλιστα, ἀπεκρίθη μὲ φωνὴν μόλις ἔναρθρον, ἐὰν νομίζετε ὅτι θὰ μὲ ὠφελήσῃ.

Ἀλλὰ μόλις ἤγγισε τὸ ποτήριον εἰς τὰ χείλη, καὶ ἀποδοῦσα αὐτὸ εἶπε μὲ ἱλαρότητα·

— Βλέπω, ἰατρέ, ὅτι καὶ σεῖς ἔχετε ἀνάγκην τονικῶν. Σᾶς μαντεύω, καὶ εὐγνωμονῶ διὰ τὴν καλοσύνην σας, καὶ διὰ τὸν φόβον τὸν ὁποῖον εἰς μάτην προσπαθεῖτε νὰ κρύψετε.

Ἐγὼ δὲ ἀποθεὶς τὸ ποτήριον εἰς τὴν τράπεζαν, ἐθαύμαζον τὴν χάριν τοῦ λόγου καὶ τὸ θέλγητρον τῆς εὐαισθησίας τὴν ὁποίαν μόνον αἱ γυναῖκες δεικνύουσιν ἀσκοῦσαι τὰς μεγαλητέρας τῶν ἀρετῶν. Στραφεῖσα μετ' ὀλίγον πρὸς ἐμὲ εἶπε·

— Συγχωρήσατε, ἰατρέ μου, τὴν ἀδυναμίαν μιᾶς γυναικός, ἢ μᾶλλον τὴν φαντασιοκοπίαν, ὅπως ἴσως θὰ τὴν ὀνομάσετε. Ἰδοὺ γράμμα τοῦ ἀνδρός μου, γράμμα φίλτατον εἰς ἐμέ, διότι περιέχει τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀγάπης του· θέλετε νὰ τὸ κρατῆτε ... πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ... ἐνόσῳ διαρκεῖ ἡ ἐγχείρησις; ἔχω ἀνάγκην νὰ τὸ βλέπω ... Ἐννοῶ ὅτι γελᾶτε διὰ τὴν ἰδέαν μου, ἀλλὰ σᾶς ζητῶ αὐτὴν τὴν χάριν ... Ἔ;

— Κυρία μου, ἀπεκρίθην, δυσκολεύομαι νὰ συγκατανεύσω· τὸ γράμμα θ' αὐξήσῃ τὴν ταραχήν σας, ἐνῷ ἔχετε ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ἡσυχίας.

— Λανθάνεσθε, ἀπεκρίθη εὐσταθῶς· μάλιστα θὰ φέρῃ τὸ ἐναντίον ἀποτέλεσμα. ... Καὶ ἂν μέλλω ... ἤθελε νὰ εἴπῃ « *καὶ ἐὰν μέλλω ν' ἀποθάνω,* » ἀλλὰ δὲν ἐτελείωσε· δὲν κατώρθωσε νὰ προφέρῃ τὴν λέξιν ταύτην. Ἡ ἀκαταγώνιστος ἐκείνη γυνὴ ἐφοβεῖτο τὸν θάνατον· ἀλλὰ καί τοι φοβουμένη αὐτὸν ὡπλίζετο μὲ γενναιότητα. Οἱ ὀφθαλμοί της ἐκλείσθησαν ἐπὶ μικρόν, ἡ χείρ της ἦτο ψυχρὰ καὶ κάθιδρος. Μοὶ ἐνεχείρησε δὲ τὴν ἐπιστολὴν οὐχὶ τρέμουσα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀκίνητος.

— Συγκατανεύω, εἶπον, εἰ καὶ ἀκουσίως, εἰς ὅ,τι μὲ ζητεῖτε, ἀλλ' ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ μὲ ἀφήσετε νὰ κρατῶ τὰς χεῖράς σας ἐνόσῳ διαρκεῖ ἡ ἐγχείρησις.

— Μὲ φοβεῖσθε, ἰατρέ; εἶπεν ὑπομειδιάσασα.

Καὶ ἀφέθη εἰς τὴν διάκρισίν μου. Ὁ χειροῦργος, ὅστις ἐν τοσούτῳ ἐφαίνετο ἀνυπόμονος, ἐπλησίασε τὴν πάσχουσαν, καὶ ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ παρευρεθῇ εἰς γάμον ἢ εἰς πανήγυριν, εἶχε τὸ πρόσωπον τόσῳ φαιδρὸν καὶ τὰ λόγια τόσῳ ἐνθαῤῥυντικά, ὥστε βλέπουσα αὐτὸν ἡ ἀσθενής, βεβαίως δὲν θὰ ἐφοβεῖτο θάνατον.

— Ἐλᾶτε δά, ἀνέκραξεν, ἀκόμη δὲν ἐτελείωσαν τὰ γλυκά σας λόγια; Πρέπει, κυρία, νὰ τελειώσωμεν τὴν μικρὰν αὐτὴν ὑπόθεσιν· καὶ μετὰ ταῦτα θὰ ἔχωμεν καὶ ὑγείαν, καὶ χαράν, καὶ ἠμπορεῖτε νὰ ὁμιλῆτε ὅσον θέλετε.

— Εἶμαι ἕτοιμος, κύριε. Εὐγῆκαν ἔξω οἱ δοῦλοι; ἠρώτησε μίαν της ὑπηρέτιδα.

— Ναί, κυρία, ἀπεκρίθη, ὅλη περίδακρυς.

— Εὐγῆκε καὶ ὁ Ἐῤῥῖκός μου; ἠρώτησεν ἐκ νέου μὲ φωνὴν ἀσθενεστέραν.

Καὶ ἀκούσασα ὅτι καὶ αὐτὸς ἐξῆλθεν, εἶπεν·

— Ἐμπρός.

— Μία τῶν θεραπαινίδων ἀπέσυρε τότε τὸ σάλιον τῆς κυρίας της· ὁ χειροῦργος τὴν ἐτοποθέτησε πλαγίως πρὸς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ θρανίου, ἀπέθεσε τὸν ἀριστερόν της βραχίονα εἰς τὸ ὄπισθεν τοῦ θρανίου, καὶ τὴν παρήγγειλε νὰ στρέψῃ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν δεξιὸν ὦμον· αὐτὴ δὲ ἤνοιξε τὸ στῆθος μὲ τόσην ἡσυχίαν, ὥστε ἐνόμιζες ὅτι ἤλλαζεν ἔνδυμα ἵνα ὑπάγῃ εἰς τὸν χορόν, καὶ μοὶ ἔδωκε τὴν

δεξιάν της. Εγὼ δὲ λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ συζύγου της ἔθεσα αὐτὴν, ὡς εἶχεν ἀπαιτήτει, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν της, ἐνῷ μὲ εὐχαρίστει διὰ τοῦ βλέμματος, τὸ ὁποῖον ἔλεγεν ἐν ταυτῷ ἡσύχασον, θὰ ἴδῃς πόσον εἶμαι γενναία. Ἔβλεπε τὸν θάνατον καὶ ἐμειδία. Εἴπατε, ἥρωες τῶν στρατοπέδων, σεῖς οἵτινες βλέπετε ἀτάραχοι ῥέον τὸ αἷμά σας, ὁ ἡρωϊσμός σας δὲν εἶναι κατώτερος τοῦ θάρρους τῆς γυναικὸς ἐκείνης;

Τὰ βλέμματά της ἐχαμηλώθησαν, καὶ νεύσασα τοὺς ὀφθαλμοὺς προσήλωσεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιστολήν· οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ψυχή, ἡ ζωή της συνεκεντρώθησαν εἰς τὸν χάρτην ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἠγάπα τόσῳ περιπαθῶς. Θὰ ἔλεγες ὅτι ἠγωνίζετο νὰ ὑποφέρῃ τοὺς πόνους μεταφέρουσα, οὕτως εἰπεῖν, ὁλόκληρον τὴν ὕπαρξίν της ἐκτὸς ἑαυτῆς, καὶ ἀφιεροῦσα αὐτὴν εἰς τὸ προσφιλὲς ἐκεῖνο ἀντικείμενον. Ὁ χειροῦργος ἐξηκολούθει ἔχων τὸ αὐτὸ θάῤῥος, καὶ μὲ χεῖρα σταθερὰν ἐπεχείρησε τὸ τρομερὸν ἔργον. Καὶ εἶδον ἐγὼ τὸν σίδηρον διασχίζοντα τὸ πάλλον στῆθος· καὶ μόνη ἡ πρὸς τὴν δεδοκιμασμένην ἐμπειρίαν τοῦ χειρούργου ἀπεριόριστος πεποίθησίς μου μοὶ ἔδιδε δύναμιν νὰ μένω θεατὴς τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου δράματος. Ὅτε ἡ ὀξεῖα λεπὶς εἰσέδυσεν εἰς τὴν σάρκα, σπασμοὶ ἐτάραξαν ὅλον τὸ σῶμά της, καὶ ὄψις νεκροῦ περιεχύθη εἰς τὸ πρόσωπόν της· ἀλλὰ δὲν ἐσάλευσε, δὲν ἐκινήθη διόλου· οὔτε κἂν λέξιν ἐπρόφερε.

Κατ' ἀρχὰς ἤλπισα ὅτι αἰφνιδία τις λειποθυμία ἤθελε σώσει αὐτὴν ἀπὸ τῆς ὀδύνης, καὶ ὅτι διαρκούσης τῆς ἀναισθησίας, ἠθέλομεν ἐκριζώσει τὸν καρκῖνον. Καὶ ὅμως οἱ ὀφθαλμοί της, τῶν ὁποίων τὴν λάμψιν ἐφαίνετο ἐπαυξάνων ὁ πόνος, δὲν ἀπεσπῶντο ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς. Ἡ ἐγχείρησις διήρκεσε πολλὴν ὥραν, καὶ ὑπῆρξεν ὀδυνηροτέρα ἢ ὅσον ἠλπίζομεν· ἀλλὰ εἷς μόνος στεναγμὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ κατασπαραχθέντος ἐκείνου στήθους, καὶ οὗτος ὅτε ἐτέθη ὁ τελευταῖος ἐπίδεσμος.

— Ἐτελειώσατε; ἠρώτησε.

— Ναί, κυρία, θὰ σᾶς μεταφέρωμεν εἰς τὴν κλίνην σας.

— Ὄχι, ὄχι, θὰ ὑπάγω μόνη· ἐλπίζω ὅτι θὰ τὸ κατορθώσω.

Καὶ ἠθέλησε νὰ σηκωθῇ. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐμποδίσαμεν φοβούμενοι μήπως ἡ κίνησις φέρῃ ἀπαίσιόν τι, συγκατετέθη καὶ τὴν μετεφέραμεν· ἀλλὰ μόλις ἐξηπλώθη καὶ ἐλειποθύμησεν, ὥστε ἐνομίσαμεν ὅτι ἀπέθανε. Κατέλιπε λοιπὸν αὐτὴν ἡ ἐνέργεια τῆς ζωῆς κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην πάλην; Ἐπλησιάσαμεν κάτοπτρον εἰς τὰ χείλη της, καὶ μόλις ἀνεπαίσθητος ἄχνη τὸ ἐθάμβωσεν. Ἀνένηψε τέλος πάντων· καὶ ἐπειδὴ ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ κοιμηθῇ, ἐδώκαμεν αὐτῇ ναρκωτικὸν τὸ ὁποῖον ἐπέφερεν ὕπνον ἑπτάωρον. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ μεγαλήτερος κίνδυνος εἶχε παρελθεῖ. Ἀλλ' ἡ ἀνάῤῥωσίς της ἐγένετο βραδεῖα. Ἐν τῷ διαστήματι αὐτῆς τὴν ἐπεσκεπτόμην συνεχῶς καὶ μετὰ ζήλου, καὶ ἐθαύμαζον τὴν καρτερίαν της, τῆς ὁποίας οὔτε ἀμυδρὰν ἰδέαν, κατώρθωσα νὰ δώσω διὰ τῆς παρούσης περιγραφῆς. Ἐπὶ τέλους ἐθεραπεύθη.

Μίαν τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν εἶχε λάβει ἐπιστολὴν τοῦ ἀνδρός της, τὴν εἶδον περίλυπον· καὶ ἔκ τινων λόγων της ἐννοήσας ὅτι γυναικεῖά τις ἰδέα ἐτάραττε τὴν καρδίαν της, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ νόσος δὲν ἠλλοίωσε μὲν τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος της, ἀφῆκεν ὅμως πληγὴν σκληρὰν καὶ ἀνεξάλειπτον, τὴν παρηγόρουν.

— Ἆ! ἀνεφώνησεν . . . ὁ σύζυγός μου! . . .

Καὶ δακρύσασα ἐπρόσθεσε·

— Καὶ ὅμως ἐλπίζω ὅτι θὰ μὲ ἀγαπᾷ πάντοτε.

Πρὸς τὸ ἀξιοθαύμαστον τοῦτο παράδειγμα τῆς γυναικείας γενναιότητος, πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην ἀνδρίαν τὴν ὁποίαν συγκερᾷ, οὕτως εἰπεῖν, ἡ εὐαισθησία, παρέβαλον πολλάκις ἔργα ἀνδρικά, τῶν ὁποίων ἐγενόμην μάρτυς ὡς ἰατρός· ἀλλά, τὸ ὁμολογῶ, οὐδὲν ἐξισοῦται πρὸς αὐτὸ κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν σημασίαν. Παρευρεθεὶς εἰς πολλὰς μονομαχίας, εἶδον μανίαν θηριώδη, ἀκατάσχετον δίψαν ἀνθρωπίνου αἵματος, ἀκατανόητον ἐπιμονὴν εἰς τὸ νὰ θανατώσωσιν ἢ νὰ θανατωθῶσιν· δὲν ἦτο ὅμως αὕτη γενναιότης ἀνθρώπου, ἀλλὰ θηρίου λύσσα. Δὲν ἤθελον δὲ ἀποφασίσει νὰ ἐκθέσω ἐν λεπτομερείᾳ τὴν μονομαχίαν εἰς τὴν διήγησιν τῆς ὁποίας μεταβαίνω, ἐὰν δὲν ἤμην βέβαιος ὅτι καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος ἀπέθανον, καὶ αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν ἢ δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἢ ἐσκορπίσθησαν.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Τραγῳδίαι Ἰω. Ζαμπελίου Λευκαδίου. Ἐκδ. Σ. Γ. Ῥαφτάνη Ἠπειρώτου. Τόμ. Α' καὶ Β'. Ἐν Ζακύνθῳ 1860.

Ὁ Γεροστάθης, ἢ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ὑπὸ Α. Μελᾶ. Ἐκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1860.

Τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. — Λόγος Γ. Τερτζέτου, βιβλιοφύλαχος τῆς Βουλῆς, 1860.

Τὸ πρῶτον τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀναγγέλλομεν ἁπλῶς, ἀναβάλλοντες δι' ἔλλειψιν χρόνου τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων. Τοῦτο μόνον νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ καταδείξωμεν σήμερον, ὅτι ὁ ἀοίδιμος Ἰ. Ζαμπέλιος πρῶτος ἐδραματοποίησεν εἰς τὴν καθομιλουμένην ἐν Ἑπτανήσῳ πρὸ τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος, καὶ ὅτι εἰς τὴν προπαρασκευὴν αὐτοῦ δραστηρίως συνετέλεσε διὰ δραμάτων ἔνθερμον ἀποπνεόντων φιλοπατρίαν.

Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὅλαι μὲν αἱ ἀνὰ χεῖρας τραγῳδίαι ὑπόθεσιν ἔχουσιν ἑλληνικήν, αἱ πλεῖσται ὅμως ἀπαθανατίζουσι τῶν νεωτέρων ἡρώων, ὡς τοῦ Ῥήγα καὶ Καραϊσκάκη καὶ Βότσαρη, τὰ κατορθώματα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκδότης τῶν τραγῳδιῶν ἐφιλοτιμήθη νὰ γείνῃ ἡ ἐκτύπωσις ἐπὶ καλλίστου χάρτου καὶ διὰ νέων, εὐμεγέθων καὶ καθαρῶν στοιχείων· ἐὰν δὲ καὶ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν κατεβάλλετο μείζων φροντίς, τὸ ἔργον ἤθελεν ἀποβῆ ἐντελέστερον.

Τοῦ Γεροστάθου ἡ δευτέρα ἔκδοσις, γενομένη μόλις ἓν ἔτος καὶ ἥμισυ μετὰ τὴν πρώτην, ἐπικυροῖ ὅσα ὑπὲρ τῆς χρησιμότητος τοῦ πονήματος τούτου ἐγράψαμεν ἄλλοτε· ἡ τοσαύτη δὲ ἐπιτυχία δὲν χρεωστεῖται μόνον εἰς τὴν ἔλλειψιν βιβλίων καλῶν πρὸς ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν παραδειγμάτων ἅτινα ἐπιτηδείως συνέλεξεν ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς πατρίου ἱστορίας, καὶ εἰς τὴν ἐπιτηδειοτέραν συναρμολογίαν καὶ ἔκθεσιν. Ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων περιέχει ἀληθῶς ἀπαράμιλλα ὑποδείγματα πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρετῶν, ἅτινα οὐ μόνον πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ἀδιακόπως ἀπ' αὐτῆς τῆς νεαρᾶς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ νὰ μιμώμεθα, ἐὰν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ὅρον, τὸν ὁποῖον ἔχομεν μὲν ἀενάως διὰ στόματος, δὲν ἐπιδιώκομεν ὅμως πάντοτε καὶ δι' ἔργων.

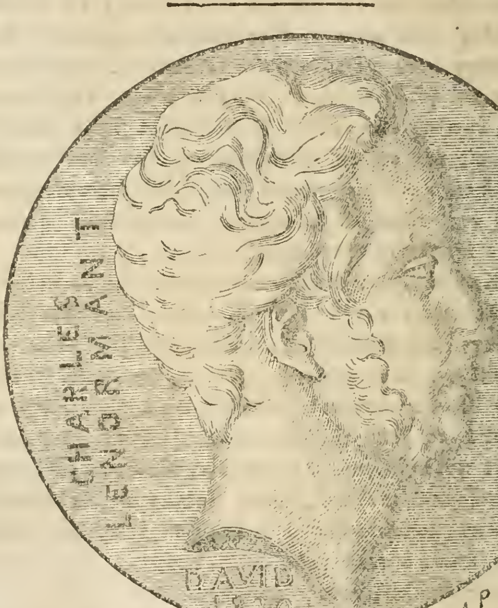
Εἰς τοιαῦτα ἔργα παρορμᾷ ἡμᾶς δὶς καὶ τρὶς τοῦ ἔτους δι' ὁμιλιῶν ὁ μετριοφρόνως ὑπογραφόμενος βιβλιοφύλαξ τῆς βουλῆς Κ. Τερτζέτης, συγκαλῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς φιλακροάμονας Ἀθηναίους. Λέγων δὲ Ἀθηναίους δὲν ἐννοῶ μόνον τοὺς προσελήνους, τοὺς βλαστάνοντας ὡς τὸ σύμβολον τῆς προστάτιδος τῆς Ἀκροπόλεως ἐκ τῶν ζοφερῶν στέρνων τῆς Δήμητρος, ἀλλὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντας, ὁθενδήποτε τῆς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος καὶ ἂν ὦσι. Πλὴν τούτου, μισῶ ἀπὸ καρδίας τὴν διάκρισιν τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐπιζητοῦσι, προσαρτῶντες εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τὸ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως αὐτῶν. Ἐννοῶ τὸν Θουκυδίδην προσγραφόμενον Ἀθηναῖον· διότι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ Ἑλλὰς δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι καὶ Θῆβαι καὶ Αἴγινα, καὶ καθεξῆς· σήμερον ὅμως, ὅτε μάλιστα ἔχομεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην συμπήξεως, νὰ ἐπονομάζεται φέρ' εἰπεῖν ὁ ἐκδότης τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Κ. Ζαμπελίου *Ἠπειρώτης*, καί, τὸ χειρότερον, νὰ ἐπονομάζῃ *Λευκάδιον* τὸν τραγῳδοποιὸν αὐτόν, εἶναι εἰ μὴ ἄλλο, τοὐλάχιστον ἄκαιρος ἀπομίμησις.

Ὁ Κ. Τερτζέτης ὅμως, οὐχὶ ὡς Ζακύνθιος, ἀλλ' ὡς Ἕλλην ἐνθέρμως ἀγαπῶν τὴν ὅλην Ἑλλάδα, ζητῶν νὰ λύσῃ δυσδιάλυτον ἄλλως ζήτημα, « *τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου*, » κατέθεσε τὸν πρῶτον λίθον πανελληνίου καταστήματος. Καὶ μὲν ἀστεῖον θὰ ἦτο τὸ *Λεπροκομεῖον* τοῦ Κ. Τερτζέτου ἂν βάθρον μόνον εἶχε τὴν Ὁμιλίαν του· διότι αἱ ὁμιλίαι ἔχουσιν, ὡς ἀξιοῖ ὁ Ὅμηρος, πτερά, καὶ ταχέως τὸ προσφιλὲς τέκνον τοῦ Κ. βιβλιοφύλακος, ὡς οἱ νόμοι τῆς Βουλῆς παρ' ᾗ λειτουργεῖ, θὰ μετηρσιοῦτο καὶ αὐτὸ πρὸς τὴν αἰωνιότητα ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων· αὐτὸς ὅμως, φρονῶν μᾶλλον ἐπίγεια, καὶ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ μακαρισθῇ ἅμα γεννηθὲν τὸ μονογενὲς τέκνον του, ἦλθε κομίζων πρὸς τὴν Ὁμιλίαν καὶ χιλιάδας δραχμῶν πέντε.

Ὁμολογῶ ὅτι τὸ χρυσοῦν τοῦτο θεμέλιον, τὸ καταβληθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ φιλογενοῦς Κ. Μαυρογιάννη, κατὰ πολὺ μοὶ φαίνεται στερεώτερον οὐ μόνον τοῦ λόγου τοῦ Κ. Τερτζέτου καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ *Λεπροκομείου* ἐκδόσεων τοῦ Κ. Δεκιγάλλα, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τοῦ Χρυσοστόμου τῶν Ὁμιλιῶν.

« *Ἆρ' ἔστι λῆρος πάντα πρὸς τὸ χρυσίον.* »

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν εἶναι δαψιλὲς τὸ δῶρον δὲν ἀρκεῖ μόνον εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ *Λεπροκομείου*· διὸ λυπούμεθα ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν παρ' ἡμῖν εὐπορωτέρων οὐδὲν συνεισέφεραν ἄχρι τοῦδε, ἀναθέτοντες ἐκ κακῆς συνηθείας τὴν περὶ τῶν τοιούτων φροντίδα εἰς τὴν ἐλευθεριότητα τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος ὁμογενῶν. Βεβαίως ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ' ἣν ἀναπόφευκτον εἴχομεν ἀνάγκην τῆς ἐλευθεριότητος ταύτης· σήμερον ὅμως δυνάμεθα, φρονῶ, νὰ ἀνεγείρωμεν ἐνίοτε καὶ ἄνευ αὐτῶν εὐεργετικόν τι μνημεῖον.



ΤΗ

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙ ΚΑΡΔΙΑι

ΚΑΡΟΛΟΥ *τοῦ* ΛΕΝΟΡΜΑΝ (*).

—οοο—

Ὀπιθόμβροτον αὔ-
χημα δόξης
Οἷον ἀποιχομένων ἀν-
δρῶν δίαιταν μανύει
Καὶ λογίοις τοὺς ἀοιδοῖς.

Πίνδ. Πυθ. Εἰδ. Α'.

Μοῦσα σεπτή, καλλιτέλαδ' αἰδοίη,
Ἥτις ἀγλαὰς πτέρυγας ἀείρεις
Λεύσσουσ' εἰς ἀγαθὴν ἐσθλοῖο ὄψιν,
γλύκιστα δ' ᾄδεις.

(*) Ὅρα φυλλάδ. 236, σελ. 474.

Τὰς φαεινὰς οἷ κλεΐζουσα πράξεις·
Θέλγεις τε φρένας παγκρατοῦς Θεοῖο,
Τὸν σάλπιγξ ὑμνεῖ ἠδύθρους Ἀγγέλλων
ἠεροφώνως.

Κλῦθί μευ φίλως, τεῇ δ' ἐκ ἀμβρότῳ
Χειρὶ Σὴν λάβ' αἰολόφωνον χέλυν,
Ἡ δὲ χρυσέης κιθάριος πλῆκτρον,
εἰπὲ δὲ εὔφρων,

Τίπτ' ἆρ' ἀσπάσιον Ἐρατὶν πέλει
Τόσσον, αἰῶνα τὸν δ' ἐπὶ γῆς οὖδας
Ἢ τί κυδρὸν πουλυΰμνατον τόσσον
Θειουδὲς ὄντως;

Ὅσσον καρδί' εὐπαγὴς, μελινοῦχος
Κλεινογεννοῦς Λεινορμάνοιο, ἥν περ
Αἴθων, ἀκάματος ἵμμερος φλέγων
Ἑλλάδος ὕπερ;

Ἦν τ' ἔοικε στέμματα ἀριζήλῳ.
Μαργαρείοις ῥήμασιν ἀρηρότι
Καλλὺν' εὐπρεπῶς, ἀμάχητον κλέος.
δοῦν' οἰχομένῳ.

— Διοσκούρ' Ἀρετὰ ἀγανὴς κόσμος
Ἀνθέων πάντ' ἐξ ἱροῦ Ἑλικῶνος
Ἡ καλλίστη χειρὶ μένεϊ τε ἀ-
γείρασα εὔνῳ

Ἦτορ ἰθύφρων τοῦ δ' ἔῤῥαν' ἀρίστου
Ἀνδρὸς, ὃν 'γείνατ' εὐδόξου Γαλλίης
Νηδὺς καλλίπαις, ἑαῖς στιβαραῖσι
δ' ὠλέναις τράφε·

Τῷ κεν εἰναλίγκιος οἷς φαιδίμοις
Ἦεν παισὶ καρτερόφροσιν τόσσον·
Καὶ γὰρ Τέχνης ἢ δ' Ἐπιστήμης δίης
κλήϊσαν ὄψιν.

Τῷ κ' Ἐρικυδὴς Λεινορμάνῳ βίη
Τοιῆς δ' αὖ φυλῆς ὁμαίμοιο ἔπλετ'
Ἀξίη μάλ' ἐν βαιῷ, κλυτῷ μέν τοι
ἤματι βίου.

Καὶ γ' οἷ καρδία Ἀρετᾷ κεκασμέ-
νη οὔτοι μέλλησεν ἔρωτ' ἀγνεῖον
Ἔμπυρον σχῆναι ποτὶ δῖαν Ἑλλάδ'
Εὔγονον αἶαν.

Ἡ κρείσσων χρυσοῖο, τοκήων δ' ἅμα
Ἀρετὰ πέλει, μαλακαυγητοῖο
Θ' ὕπνους, ζηλωτὸς δὲ θανεῖν ἢ πότμος
Ἀρετᾶς χάριν.

Τὰς χώρας ἐράσσατο, δόμησέν τε
Κεῖαρ ἑνὶν ἐμπειρόκαλον μάλα
Εἰκοῦς τῆνας βωμὸν, ὃν ἀκαμάτως
ἅζετο λίαν.

Τὸν δ' αὖ τ' ἀγνεῖον διοτραφῆ ἔρον
Παντεπόπτης Θειὸς θεάσσατ' εὔνους,
Καὶ τὸν εὐλογήσας ἔνευσ' ἑαῖσιν
ὀφρῦσι θείαις

Τοῦ Λεινορμάνοιο ὄμμα χαρίεν
Ὑστάτην, ὅπ' ἠελίου ἰδέ μεν
Τῇ δ' ἐν ἀγκάλῃ ἱμμειρυέσῃ γοί-
ης περίφιλον.

Ὑστάτη τε οἷο πνοὴ γενναίη
Τῷ φερεσβίῳ μιγέμεν ἀηματ'
Εὐόδμου πανήρεος εὐκελάδου
χείλους Ἑλλάδος.

Τὼς ἔφα Θεός. Τανηλεγὴς μέν τοι
Κὴρ δυσηχέος τ' ἀκόνου θανάτου
Ὦρσεν ἢ φθόνον δεινὸν οὐ πρὸς δῖον
Κρὰς Λεινορμάνου,

Ἀλλ' ἀν' Ἑλλάδος χαρίεσσαν μοῖραν,
Ἧκε δ' ἰὸν λευγαλέον βασκαίνων·
Καί ῥα οἷο καρχαρόδουν εὐήκη
ἁρπάσας ἄμην

Ὦρσ' ἀναλγῶς τήν δε κατὰ ἡβώσης
Κρατὸς Λεινορμάνου θαλερᾶς ἔτι
Ἤριπεν δ' αὕτη φθιμένη πρὸς κόλπον
φίλον Ἑλλάδος.

Τέθνηκεν δ' ἀνὴρ μεγάθυμος ὅ δε
Ἱμμερτῆς οἷ εὐκλεέος ἀλόχου
Νόσφι, καὶ πάτρης ἐρικυδοῦς μέλα,
τῶν θ' ὁμοφύλων.

Ὀμμάτεσσιν οἵοις θαλειρὸν δάκρυ
Λείβουσιν παιδὸς μονογεννοῦς οἷο,
Τὸν γ' ἔνεγκ' εἰς γείην Ἑλλάδα ὅπως
κάλλος ἐσίδῃ

Τὰς χώρας μεγήρεος, ἂν ἐκεῖνος
Ἅζετ' ἐμπύρως· ἀρετὰ γὰρ οἷ φί-
λε 'κάλλυνε τὴν δ' ἀμβρόσια ἔργη
φύσασα τόσσα.

—Οἴ! πότμος πικρός δ' ὁ κύδιστος μέντοι
Πάντων· Ὃν δέμως διογεινὲς, ᾧ περ
Τοῖος θέσκελος νόος, ἄμβροτόν τε
ἦτορ ἐνῴκουν

Χερσὶ μητρῴαις κυδαλί μου πάτρης,
Χερσὶ τ' αὖ ἀκοίτιδος κεδνῆς ἀλό-
χου' δόθη κυρῆσ' ἐοικότος τάφου·
Πνεῦμα δ' ἑοῖο

Θειοειδὲς ἀγλαὸν εἰς ἀγκάλην
Θείαν ἁγνὸν ὠκυπέτασσεν, ὅπως
Στέμματ' ἀστέρων αὐγῆς ἀθανάτου
σχῇ κατὰ γέρας·

Ἦτορ δ' αὖ ἀνθειμένεν ἀδάμαντε-
σιν πᾶσιν κλυτοῖς κεκασμένον ὕπο
Τᾶς αἰγλεέσσας Ἀρετᾶς 'δωρήθη
τῇ δε κυδίστῃ

Γᾷ τῆς Ἑλλάδος, χρυσοφαὴς ἔνθα
Παιφάσσουσα στίλβει ἀγαννὴς κόνις
Καρδίης εὐθέσμοιο Ἀριστείδους
καὶ Περικλέους.

Ἑλλὰς ποτνία, κυδάνειρ' ἐνδίκως,
Κλάεις τὸν γενναῖον ἐρίηρα φί-
λον στερέντ' ἀωρόταт' ἀριδόξου
ἤματος αἴης!

Ἀλλ' ἴδ' ὁ κυδάλιμος ἀγλαόφρων
Θαυμαστῶν παίδων γενέτις Γαλλία
Ἣν σεπτὴν τοι χεῖρα ὀρέγει φίλως,
καί Σε καλέει
Αὐτῆς ἀκραιφνῆ εὔφρον' ἑταίρην,
Φιλτάτην ὅσσον καλὴ κασιγνήτης
Καί γε Θειὸς ὑψιμέδων παντόπτης
Ἔννεπε χαίρων
Δεσμὸν τὸν δ' ἱμερτὸν ἱρᾶς φιλίας,
Αὐδήσας δ' ἐπνευσε κλυτᾷ Γαλλίᾳ
Εὐμενῆ νόον, τὰ ἄριστα ὥς Σον
μέδηται εὔφρων,
Φαεινῶν τόσων ἕνεκ' ἀδαμάντων,
Οὓς Σὸν στέρνον χρυσεότευκτον φέρεις,
Οἷσιν τ' ἐλλάμπει ἀγκηλεὲς ἦτορ
Τοῦ Λεονμάνου.
Ταῦτ' ἐν νῷ βάλλοισ' Ἑλλὰς ἀριστόπαις,
Αὔχει σωφρόνως, σὸν ὄμμ' οὐρανόν δε
Αἶρου σ' ἔνθα ἐντὶ ψυχὴ ἰφθίμων
Σεῖο ἑτέρου.

Σμύρνη, 23 *Δεκεμβρίου* 1859.

Σ. ΛΕΟΝΤΙΑΣ.

ΔΡΑΜΑΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΙΣ

ὑπὸ *Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ.*

—ooo—

Μεταξὺ ὅλων τῶν φιλολογικῶν προϊόντων πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ἂν εἴμεθα εἰλικρινεῖς, ὅτι τὰ ὀλιγώτερον γνωστὰ εἰς τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν εἰσὶ τὰ ἑλληνικά, καὶ μάλιστα τ' ἀριστουργήματα τῆς προγονικῆς ποιήσεως. Λυπηρὸν βεβαίως εἶναι, ὅταν δυνάμεθα νὰ σεμνυνώμεθα ἐπὶ τῇ ὡραιοτάτῃ τῶν φιλολογιῶν, ὡς ἐπὶ ἐθνικῇ ἰδιοκτησίᾳ, ν' ἀμελῶμεν καὶ ν' ἀγνοῶμεν αὐτήν, ἐπιζητοῦντες παρὰ ξένοις ἔθνεσι διανοητικὴν τροφήν, πολὺ τῆς ἡμετέρας εὐτελεστέραν. Ἀλλ' ἡ δυσκολία τῆς γλώσσης, τὸ πολλαχοῦ δύσληπτον τῶν ἰδεῶν καθ' ὃν τρόπον ἐκφράζονται, ἡ μὴ ἐντελὴς γνῶσις τῶν σχέσεων καὶ τῶν περιστάσεων εἰς ἃς ἀναφέρονται, καὶ μάλιστα ἡ ἀπώλεια τῆς στιχουργικῆς ἁρμονίας, τῆς ἰσχυρᾶς καὶ χαριεστάτης ταύτης ἀρρωγοῦ τῆς ποιήσεως, ἀποσοβοῦσι τοὺς πολλοὺς τῶν ἀναγνωστῶν, προτιμῶντας τὴν εὐχερεστέραν καὶ προχειροτέραν ἀνάγνωσιν τῶν ξένων ποιημάτων καὶ μυθιστοριῶν.

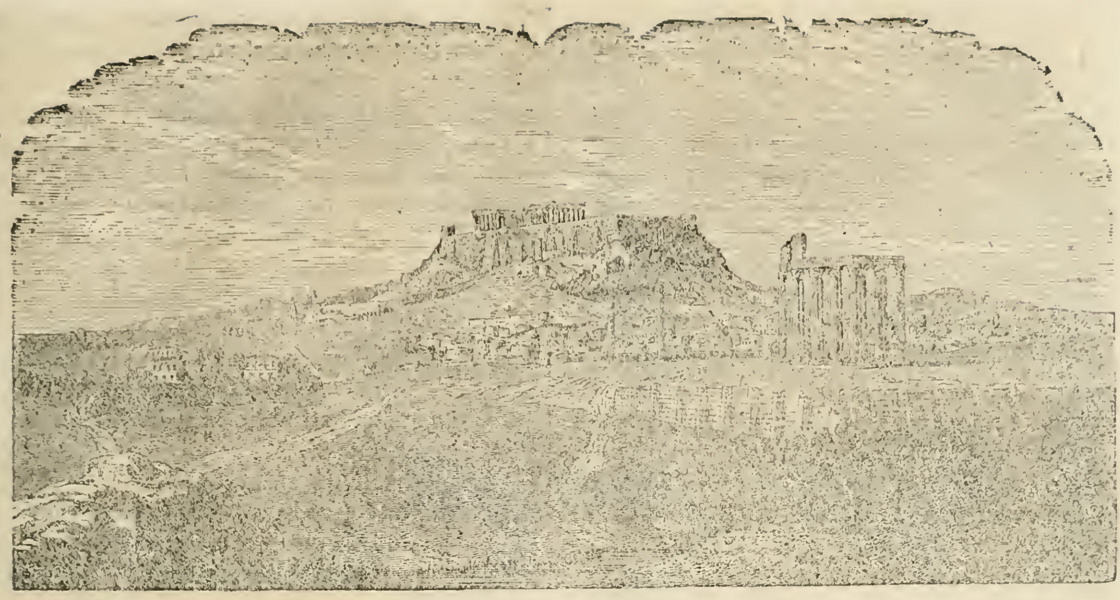
Αἱ προκηρυττόμεναι παραφράσεις, γενόμεναι ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συνεργάτου Κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ, ἐξοικειοῦσιν ἡμᾶς πρός τινα τῶν ἐντελεστέρων προϊόντων τῆς ἀρχαίας δραματικῆς μούσης, καὶ πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῆς στιχουργίας αὐτῶν, ὃν ἀκολουθοῦσιν ἀκριβῶς, καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, τῆς ὁποίας τὰ ἴχνη, ἂν δὲν μάθῃ νὰ ἀκολουθῇ ἡ ἡμετέρα, θέλει γενεῖ καταγέλαστος. Διὰ τοῦτο ἐνομίσαμεν τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν καὶ περίεργον καὶ ὠφέλιμον· προσεθέσαμεν δὲ καὶ τοῦ *Κουτρούλη* τὸν γάμον, ἐξαντληθείσης καὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ ἐκδόσεως, διότι ἡ μικρὰ αὕτη κωμῳδία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σχόλιον, ὡς ἐφαρμογὴ καὶ διὰ παραδειγμάτων ἐξήγησις τῆς στιχουργίας καὶ τῆς οἰκονομίας τῶν ἀρχαίων δραμάτων.

Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχον μίαν τραγῳδίαν τοῦ Σοφοκλέους, τρεῖς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὸν *γάμον τοῦ Κουτρούλη*, εἶναι ἤδη εἰς τὰ πιεστήρια, καὶ θέλει ἰδῇ τὸ φῶς περὶ τὸν Αὔγουστον.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΔΙΑΓΩΓΗ ΠΡΟΣ ΥΠΟΔΕΕΣΤΕΡΟΥΣ. Οὐδὲν χαρακτηριστικώτερον ἀγενοῦς διαθέσεως ἀπὸ τὴν διαγωγὴν ἀνθρώπου καταπιέζοντος τοὺς ὑποδεεστέρους του. Ὁ ὑβρίζων τὸν μὴ τολμῶντα ν' ἀποκριθῇ, εἶναι ἄνανδρος ὡς ὁ γυμνῶν τὸ ξίφος κατὰ γυναικὸς ἢ παιδίου. Διὰ τοῦτο ὅπου ἴδῃς ἄνθρωπον ὑβριστὴν πρὸς τοὺς ὑποδεεστέρους, πίστευσε ὅτι οὗτος ἕρπει πρὸς τοὺς ἀνωτέρους του· διότι ἡ αὐτὴ χαμέρπεια τοῦ πνεύματος τὸν καθιστᾷ τυραννικὸν πρὸς τοὺς μὴ δυναμένους ν' ἀντισταθῶσι καὶ δειλὸν πρὸς τοὺς δυναμένους, τύραννον μὲν τούτων, ἐκείνων δὲ σκώληκα. Οἱ ὑπηρέται καὶ ἄλλοι ὑποδεέστεροι δὲν δύνανται μὲν βεβαίως ν' ἀποδώσωσιν ὅσας ὕβρεις δέχονται παρὰ τῶν κυρίων των, ἀλλ' ἡ ἰδέα ἣν διαδίδουσιν εἰς τὸν κόσμον περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν τοὺς ἐκδικεῖ πληρέστατα. Ἡ καταλληλοτέρα ἑπομένως πρὸς ὑποδεεστέρους διαγωγὴ εἶναι ἡ τῆς φιλανθρωπίας καὶ γενναιότητος, οὔτε εἰς οἰκειότητα, ἀλλ' οὔτε εἰς ὕβριν ἐξοκέλλουσα.

ΑΜΙΛΛΑ. Αἱ φυσικαὶ κλίσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὅσαι αὐξάνουσιν αὐτοῦ τὴν δραστηριότητα καὶ βελτιοῦσιν αὐτό, πρέπει νὰ καλλιεργῶνται ὅ,τι μάλιστα, καὶ κατὰ τὸν καταλληλότατον τρόπον. Ἡ ἀρίστη μέθοδος πρὸς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ καταστήσῃ τὸν υἱόν του ἐπιμελῆ εἰς τὰς σπουδὰς καὶ δραστήριον εἰς τὰς ἐργασίας του, εἶναι νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν ψυχήν του τὴν ἅμιλλαν, καὶ τὸ αἴσθημα τῆς αἰσχύνης καὶ τῆς τιμῆς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ περιέργεια κινεῖ τοὺς νέους εἰς τὸ νὰ ἐρευνῶσι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς αἰτίας τῶν πραγμάτων καὶ νὰ θέλωσι τὰ πάντα νὰ μάθωσιν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διεγείρεται καὶ τὸ πάθος τοῦτο εἰς μέγαν βαθμόν· διὸ ὁσάκις ἐρωτώμεθα ἀπὸ τὰ παιδία, ὅσον παιδαριώδεις καὶ ἂν εἶναι αἱ ἐρωτήσεις των, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀρνώμεθα τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ν' ἀποκρινώμεθα πάντοτε κατὰ τρόπον ὅσον ἐνδέχεται λογικὸν καὶ ἀκριβῆ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 246.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΥΣΗΣ

ὑπὸ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου.

—ooo—

Ὁ βίος τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ὑπηρέτησαν τὸ ἔθνος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄξιος μελέτης τοῦ βίου τῶν ἀθλητῶν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Ναὶ μὲν οἱ πρῶτοι ἐλάμβανον τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν παρὰ ξένης κυριαρχίας· ἀλλ' εἰ καὶ ἐφαίνοντο ὑπηρετοῦντες τὴν κυριαρχίαν ταύτην, εἰ καὶ πολλάκις ἐξηυτελίζοντο μὲν ἐνώπιον αὐτῆς, εἰς ὀλεθρίας δὲ πρὸς ἀλλήλους διῆγον ἔριδας, οὐδὲν ἧττον ὅμως πολλὰ καὶ ἐπεχείρησαν καὶ κατώρθωσαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος. Εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τέλους ὀφείλεται ἡ ἰσχυρὰ προστασία, ἧς ἔτυχεν ἡ θρησκεία ἡμῶν κατὰ πολλῶν ἐπιβουλῶν τοῦ δυτικοῦ προσηλυτισμοῦ· εἰς αὐτούς, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς παιδείας· εἰς αὐτούς, ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν χώραις ὅπου, καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς ἀκμῆς τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεώς του, οὐδέποτε εἶχεν ἐπεκταθῆ· εἰς αὐτούς, ἡ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους λύσις πολλῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων· αὐτῶν ἑνὶ λόγῳ ἔργον ἦν ἡ συντήρησις καὶ ἀναζωπύρησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ αὐτοὶ ἀληθῶς παρεσκεύασαν τὸν τελευταῖον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα καὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἀποτελέσματα.

Δὲν εἶναι δὲ ὀρθὸν τὸ συνήθως πρεσβευόμενον ὅτι μόνον ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἀνηγορεύθη μέγας Διερμηνεὺς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, μετέσχον οἱ Ἕλληνες τὸ πρῶτον τῶν δημοσίων τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης πραγμάτων καὶ ἤρξαντο ἐπενεργοῦντες εἰς τὴν τύχην αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνήχθησαν εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων· ἀλλὰ ἀμέτοχοι τῆς διοικήσεως, καὶ αὐτῆς τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, δὲν ὑπῆρξαν ποτέ. Κυρίως μάλιστα εἰπεῖν, κατὰ τὴν πρώτην τῆς κατακτήσεως ἐποχὴν ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν διοίκησιν πολὺ πλειότερον ἢ μετέπειτα· καὶ τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον. Διότι κατὰ τοὺς πρώτους τῆς κατακτήσεως χρόνους τοσαύτη ἦτον ἐν γένει, καὶ μάλιστα ἡ κυβερνητικὴ ἀμάθεια τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ τοσοῦτον πολύπλοκα τὰ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ συμφέροντα τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας κατέκτησαν καὶ ἐξηκολούθουν νὰ κατακτῶσιν, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπαρκέσωσιν οἴκοθεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν αὐτῶν, καὶ ἐξ ἀνάγκης κατέφυγον εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ, τὸ ὁποῖον εὗρον ἐν κατοχῇ τῆς ὑπηρεσίας. *Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως* λέγει, ὅτι ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β΄ οἱ Ὀθωμανοὶ ἦσαν τοσοῦτον ἀγράμματοι καὶ ἀμαθεῖς, ὥστε ἠρίθμουν *κόπτοντες καὶ χαράκια ποιοῦντες διὰ ξύλων*, ὅ ἐστι διὰ συμβόλων καὶ ἐγκοπίδων, ἤτοι τῆς κοινῶς λεγομένης *τσέτουλας*· καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκκαιδεκάτης ἑκα-

τονταετηρίδος ἐφαίνοντο ἔτι ἐν τοῖς δημοσίοις αὐτῶν ταμείοις τὰ τοιαῦτα ξύλα. Διὰ τοιούτου δὲ λογιστικοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν προδήλως νὰ διοικηθῇ τὸ ἀχανὲς καὶ εὔφορον ἐκεῖνο κράτος· ὅθεν οὐδὲ ἄπορον εἶναι τὸ παρὰ τῆς αὐτῆς ἱστορίας λεγόμενον, ὅτι Μωάμεθ ὁ Β΄ ἦτο περιεστοιχισμένος ὑπὸ *φίλων καὶ γραμματικῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἐδιοίκουν πᾶσαν τὴν βασιλείαν*. Ἡ στρατιωτικὴ διοίκησις ἦτο βεβαίως εἰς χεῖρας τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλ' ἡ διοικητικὴ ὑπηρεσία διεξήγετο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Παράδοξος δὲ ἦτον ἡ ἐπιμιξία καὶ ἡ σύγχυσις τῶν δύω στοιχείων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ κατακτητοῦ. Ἐπειδὴ καὶ τῶν Ὀθωμανῶν οἱ πλεῖστοι ἀπὸ χριστιανῶν κατήγοντο, συνέβαινεν ἐκ τούτου πολλάκις ὥστε συγγενεῖς στενότατοι, οἱ μὲν τὸ Μωαμεθανικὸν πρεσβεύοντες δόγμα, οἱ δὲ τὸ Χριστιανικὸν, νὰ συνυπηρετῶσι παρὰ τῷ Μωάμεθ τῷ Β΄, καὶ εἰς φιλικὰς νὰ διατελῶσι πρὸς ἀλλήλους σχέσεις. Περὶ τούτου σώζονται ἀστεῖαί τινες παραδόσεις. Ὁ πολυθρύλλητος Μαχμοὺτ πασᾶς εἶχε πρῶτον ἐξάδελφον πρωτοβεστιάριόν τινα, καὶ ἀμφότεροι ἴσχυον μεγάλως παρὰ τῷ κατακτητῇ. Συνέβη δὲ τότε, μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῆς πόλεως ταύτης αὐθέντου, νὰ ἔλθῃ ἡ χήρα αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ χήρα αὕτη, ἥτις ἦτο θυγάτηρ Δημητρίου τοῦ Ἀσᾶ, τοῦ τελευταίου αὐθέντου Κορίνθου, διέπρεπεν ἐπὶ τῇ καλλονῇ αὐτῆς, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος, δελεασθεὶς ὑπὸ τηλικούτων χαρίτων, ἀπεφάσισε νὰ χωρίσῃ τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἵνα λάβῃ ἐκείνην ὡς σύζυγον. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης Ἰωάσαφ δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὸ διαζύγιον. Τότε ὁ πρωτοβεστιάριος κατέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἐξαδέλφου του Μαχμοὺτ πασᾶ, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένας συστάσεις καὶ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰωάσαφ ἐπέμενεν ἀρνούμενος τὴν ἄδειαν, ὁ πρωτοβεστιάριος ἐπέτυχε διὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Μαχμοὺτ πασᾶ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Πατριάρχου, ὅτε συνέπαθε μετὰ τοῦ Ἰωάσαφ καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ ἐκκλησιάρχης Μάξιμος, ὁ μετέπειτα πατριαρχεύσας καὶ διὰ λαμπροτάτων ἀρετῶν κοσμήσας τὸν πατριαρχικὸν θρόνον.

Ἄτοπα βεβαίως ταῦτα καὶ πολυειδῶς ἀξιοκατάκριτα, ἀλλὰ μαρτυροῦντα ὁποία ἦτον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ ἰσχὺς τῶν χριστιανῶν παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ κυβερνήσει. Ἰδίως δὲ ἔλαβον ἔκτοτε οἱ Ὀθωμανοὶ χρείαν νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰς διπλωματικὰς αὐτῶν διαπραγματεύσεις, οὐ μόνον διότι οὐδεμίαν εἶχον περὶ τὰ τοιαῦτα δεξιότητα καὶ ἐμπειρίαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἦτον ὅλως ἀνεπιτηδεία πρὸς τὴν δήλωσιν τῶν τύπων καὶ τῶν ἐκφράσεων τῶν διεθνῶν σχέσεων, ὥστε ἐπὶ πολὺν χρόνον ἅπαντα τῆς ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν τὰ ἔγγραφα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν συνετάσσοντο. Ἐὰν ἀνερευνηθῶσί ποτε τὰ ἀρχεῖα τῆς πάλαι ἐνετικῆς πολιτείας, θέλουσιν ἀνακαλυφθῆ αὐτόθι βεβαίως πολλὰ τοιαῦτα ἔγγραφα, ἑλληνιστὶ μὲν ἐν πρωτοτύπῳ γεγραμμένα, ἐν κεφαλίδι δὲ φέροντα τὸν μέγαν σουλτανικὸν τ ο υ ρ ά ν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, ἔχομεν ἤδη τὴν περὶ τοῦ πράγματος βεβαιότητα ἀπὸ τῆς Τουρκοφραγκικῆς συνθήκης, ἣν ὁ πολυμαθὴς Κύριος Σπυρίδων Ζαμπέλιος, παραλαβὼν ἐκ τοῦ *διπλωματικοῦ Κώδηκος τοῦ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν τάγματος*, ἐδημοσίευσε πρό τινων ἐτῶν ἐν τῇ *Πανδώρᾳ*. Ἅπαντα τὰ ἔγγραφα τῆς συνθήκης ταύτης, τῆς συνομολογηθείσης μεταξὺ Βαγιαζίτου, διαδόχου τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β΄ καὶ τοῦ μεγάλου Μαΐστορος τῆς Ῥόδου, συνετάχθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· γλῶσσαν σφόδρα τῷόντι παρεφθαρμένην καὶ ἐνίοτε ἀκατάληπτον, ἀλλὰ, ἐκτὸς φυσικῶν τινων ἀλλοιώσεων ἐπενεχθεισῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκβαρβαρώσεως ὑπὸ τὸ ὀλέθριον τουρκικὸν κράτος, ἐν γένει εἰπεῖν αὐτὴν ἐκείνην, ἥτις ἦτον ἐν χρήσει ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Αὕτη τῶν δύο στοιχείων ἡ συμβίωσις ἀπέβη, τοῦ καιροῦ προϊόντος, δυσκολωτέρα· διότι ἅπαντες τοῦ Μωάμεθ Β΄. οἱ διάδοχοι ἐφάνησαν πολὺ ὀλιγώτερον αὐτοῦ εὐμενεῖς πρὸς τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα· παρεκτὸς δὲ τούτου, καθόσον ἐπαγιοῦτο τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, καὶ διεμορφοῦτο μέχρι τινὸς ἡ γλῶσσά του, καὶ προσῳκειοῦντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ, καὶ, πρὸ πάντων, καθόσον διὰ συνεχῶν ἀποστασιῶν προσελάμβανεν ὁ ἰσλαμισμὸς παρὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἱκανὰ φῶτα καὶ ἱκανὴν εὐφυΐαν καὶ δεξιότητα, ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἐνόμισεν ὅτι ὀλιγωτέραν ἔχει χρείαν τῆς καθαρῶς ἑλληνικῆς ὑπηρεσίας· μέχρις οὗ, περὶ τὰ μέσα τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ἡ σύνεσις τῶν Κιουπριλίδων κατενόησεν αὖθις, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τὴν τοῦ κράτους διοίκησιν, καὶ νέον καὶ μεγαλήτερον ἠνέωξε στάδιον εἰς τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν δημοσίων πραγμάτων.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, κατὰ τὴν ἑκκαιδεκάτην δηλαδὴ ἑκατονταετηρίδα, οἱ Ἕλληνες δὲν ἔμειναν ὅλως ἀμέτοχοι τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας. Ὁ Μωχαμὲτ Σόκολης, ὁ τελευταῖος μέγας Βεζύρης τοῦ Σουλεϊμάνη Α΄, ὁ ἐξοχώτερος ἴσως τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν οὓς παρήγαγε τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ὅστις ἠδυνήθη καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναξίου Σελίμη τοῦ Β΄. νὰ διασώσῃ τὴν λαμπρότητα ἣν περιεποίησεν εἰς τὸν ὀσμανικὸν θρόνον ὁ δαιμόνιος τούτου πατὴρ, εἶχε φίλους καὶ συμβούλους ἐπιστηθίους, Παλαιολόγον ἕνα καὶ Καντακουζηνὸν ἕτερον, ὀνόματα πολύκροτα ἐν τῇ βυζαντινῇ ἐποχῇ, ὧν τα γένη ἐσώζοντο κατά τε τὴν περίοδον ταύτην καὶ κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἑκατονταετηρίδα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐξηκολούθουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπενεργοῦντα εἰς τὰ πράγματα. Τοῦ Καντακουζηνοῦ μάλιστα τούτου, ὅστις ἐλέγετο Μιχαὴλ, ἡ ἰσχὺς ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον παράδοξος. Ἡ

τύχη τῆς ἐκκλησίας ἦτον εἰς τὰς χεῖράς του. Πατριάρχαι καὶ μητροπολῖται παρ' αὐτοῦ προεχειρίζοντο καὶ καθῃροῦντο. Εἰς μάτην ὁ πατριάρχης Μητροφάνης ἠγωνίσθη νὰ ῥίψῃ αὐτόν· ὁ Μιχαὴλ Κανταχουζηνὸς, ἐπερειδόμενος οὐ μόνον εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ Σόκολη, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πιαλὲ Πασᾶ καὶ τοῦ Αχμὲτ Πασᾶ, κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὸ παρὰ τῇ Πόλῃ ἀξίωμα αὐτοῦ, καὶ τοσαύτην δεξιότητος ὑπόληψιν εἶχεν ἀποκτήσει παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, ὥστε ἀπεκαλεῖτο *σεϊτάνογλου*, ὅ ἐστιν υἱὸς τοῦ Σατανᾶ. Τελευταῖον ὅμως οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Σόκολη, ὁ Σινὰν Πασᾶς καὶ ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, κατέπεισαν τὸν Σουλτάνον νὰ ἐκδώσῃ διαταγὴν φυλακίσεως κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν τῶν ἑπτὰ Πύργων. Κατώρθωσεν ὅμως καὶ ἐκεῖθεν νὰ διαφύγῃ τῷ 1577, καταβαλὼν πεντήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας φλωρίων, διότι εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην περιουσίαν ὡς ἐνοικιαστὴς διαφόρων προσόδων καὶ ἰδίως τῶν ἁλικῶν τῆς Ἀγχιάλου, δι' ὃ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπεκαλεῖτο *μέγας πραγματευτής*. Ἐξελθὼν δὲ τῆς φυλακῆς, ἀνέλαβεν αὖθις τὴν παρὰ τῷ μεγάλῳ Βεζύρῃ ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ ἐξηκολούθει πορευόμενος ἀνὰ μέσον τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ ὀκτὼ ἑπομένων τσοχαδαρέων καὶ πολλῶν προπορευομένων γενιτσάρων. Ἀλλ' ἡ τοσαύτη αὐτοῦ θρασύτης ἐκίνησε πάλιν τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν τῶν ἀντιπάλων του· δειναὶ ἠγέρθησαν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι, ὅτι παραίτιος ὑπάρχει πολλῶν ἐν Μολδαυΐᾳ ταραχῶν καὶ ὅτι, ἐγκαθιδρύσας τοὺς δύο ἀδελφοὺς, Πέτρον καὶ Ἀλέξανδρον, ὡς ἡγεμόνας Μολδαυΐας καὶ Βλαχίας, ἐπήγαγε τὴν πρὸ μικροῦ συμβᾶσαν ἐν τῇ Μολδαυΐᾳ τροπὴν γενιτσάρων. Αἱ αἰτιάσεις αὗται, καὶ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρακμάζουσα τότε ἰσχὺς τοῦ Σόκολη, προεκάλεσαν τελευταῖον τὴν καταστροφὴν τοῦ Κανταχουζηνοῦ. Τῇ 28 Φεβρουαρίου 1578, ὁ Ἀλῆ Βέης, εἷς τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς τοῦ διαδόχου τοῦ Σελίμη Β'., Ἀμουράτη τοῦ Γ'., ἐξεπέμφθη εἰς Ἀγχίαλον φέρων τὴν θανατικὴν τοῦ ἀνδρὸς καταδίκην, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη ἐν τῷ ἅμα, ἀπαγχονισθέντος τοῦ Κανταχουζηνοῦ ἐπὶ τῆς πύλης τῶν πολυτελῶν μεγάρων, ἅπερ εἶχεν ἐγείρει ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ καὶ ὅπου διῆγε βίον ἡγεμονικόν. Τὸ ὄνομα τοῦ Κανταχουζηνοῦ τούτου ἀντήχησε πολλάκις καὶ εἰς τὰ ὄρη τῆς ἡμετέρας Ῥούμελης, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ Κὺρ Μιχάλης ὃν ὕμνησεν ἓν τῶν ἀρχαιοτέρων δημωδῶν ἡμῶν ᾀσμάτων.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται σήμερον νὰ γράψωμεν τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς τούτου· ἴσως ἄλλοτέ ποτε ἐπανέλθωμεν εἰς αὐτόν. Νῦν δὲ, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ὅλας τὰς εἰδήσεις ὅσας ἠδυνήθημεν να συλλέξωμεν περὶ ἀνδρὸς ἑτέρου καὶ πολὺ μᾶλλον βεβαίως εἰς τὴν τύχην τοῦ ἔθνους ἐπενεργήσαντος, καλὸν ἐνομίσαμεν νὰ ὑποδείξωμεν, ὅτι δὲν ὑπῆρξε πρῶτος αὐτὸς ὁ ἰσχύσας εἰς τὰ δημόσια πράγματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀληθῶς εἰπεῖν, οὐδέποτε ἔπαυσε μετέχον τῶν πραγμάτων τούτων, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἑπομένως ἔπαυσεν ἔχον ἰδίαν τινὰ ἱστορίαν· ἱστορίαν ταπεινὴν καὶ πολλάκις θλιβερὰν, ἀλλὰ βεβαίως ἀξιοσπούδαστον, διότι δι' αὐτῆς συνδέονται αἵ τε προηγούμεναι καὶ ἑπόμεναι ἐνδοξότεραι ἐποχαί.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἢ κατ' ἄλλους Νικούσιος, συνήθως δὲ ἁπλῶς Παναγιώτης ἢ καὶ Παναγιωτάκης φερόμενος, ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· διότι, ἐὰν ἀκριβῶς γινώσκομεν ὅτι ἀπεβίωσε τῷ 1673, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει ὀλίγας περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἔχομεν ἀσφαλεῖς τὰς εἰδήσεις. Ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἡ περίφημος σχολὴ, ἣν βραδύτερον, τῇ προστασίᾳ αὐτοῦ, ἵδρυσεν ἐν Φαναρίῳ ὁ Μανολάκης, καὶ ἐν ᾗ ἤκμασαν ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ὀνομαστοὶ ἄνδρες ὑπὸ τοῦ Καντεμίρη ἀναφερόμενοι. Ὅθεν ὁ Παναγιώτης Νικούσης δι' ἰδίας μελέτης ἀποκτήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην ἑλληνικὴν καὶ ἀραβικὴν παιδείαν, ἐν Εὐρώπῃ ἔπειτα προσέλαβε τὰς ἄλλας ποικίλας αὐτοῦ γνώσεις, καὶ μάλιστα τὰς περὶ τὴν λατινικὴν, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν. Ἐπὶ 25 δὲ ὅλα ἔτη, τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἐνεργότατον ἔλαβε μέρος εἰς τὰ δημόσια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πράγματα, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς διερμηνεὺς τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας, μετὰ δὲ ταῦτα συγχρόνως ὡς διερμηνεὺς τῆς Ὑ. Πύλης καὶ τῆς πρεσβείας ἐκείνης· ἀπὸ δὲ τοῦ 1666, ὅτε παρηκολούθησε τὸν μέγαν Βεζύρην Ἀχμὲτ Κιουπριλῆν εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην στρατείαν, ὡς διερμηνεὺς μόνης τῆς Ὑ. Πύλης.

Μετὰ παρέλευσιν 150 περίπου ἐνιαυτῶν, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, μετὰ τὸν Βαγιαζίτην τὸν Β'., οἱ Ἕλληνες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης κυβερνητικῆς ἐνεργείας, πρώτην ἤδη φορὰν ἀνὴρ Ἕλλην ἐκαλεῖτο εἰς τὸ ὕπατον τῆς μεγάλης διερμηνείας ἀξίωμα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο οὔτε τυχαῖον ἦτον οὔτε ἁπλῆς προσωπικῆς φιλίας καὶ εὐνοίας τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ πρὸς τὸν Παναγιώτην ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ σύμπτωμα συστήματος ὅλου πολιτικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ ὑπὸ τῶν Κιουπριλίδων ἐνιδρυθέντος, καὶ μέχρι τοῦ 1821 ἀδιαλείπτως ἐξακολουθήσαντος. Τῷόντι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέβη ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει κρίσις τις, ἥτις κατέστησεν ἀναπόδραστον τὴν εἰς τὰ πράγματα πρόσκλησιν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐὰν παρακολουθήσωμεν ἐπιμελῶς τὸν τρόπον καθ' ὃν διεμορφώθη τὸ τουρκικὸν ἔθνος, θέλομεν εὕρει, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν ἐπῆλθεν ἀνέκαθεν ὁπωσοῦν πολυάριθμον ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς εὐρείας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους χώρας. Ἡ παράδοσις φέρει, ὅτι ὁ Ἐρτογροὺλ ἐνέβαλε μετὰ 400 περίπου οἰκογενειῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἐκεῖ ἡ μικρὰ αὕτη πολεμικὴ ἀποικία συνεχωνεύθη μετὰ τῶν Σελσούκων καὶ Τουρκομάνων, οὓς εὗρε προκαταλαβόντας διάφορα τῆς χερσονήσου τμήματα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σελσοῦκοι οὗτοι καὶ Τουρκομάνοι ἦσαν εὐάριθμοι,

ὥστε τὰ σήμερον ὑφιστάμενα 12 ἢ 15 ἑκατομμύρια τῶν Ὀσμανλίδων πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ ἦναι ἀπόγονοι τῆς πρώτης ἐκείνης κατακτητικῆς ὁμάδος. Τὸ μέγα ὀσμανικὸν πλῆθος ἐσχηματίσθη δι' ἐνεργείας τινὸς ἀναλογωτάτης πρὸς τας περὶ τινας τῶν ποταμῶν συμβαινούσας προσχώσεις, διεμορφώθη δηλαδὴ διὰ συστηματικῆς καὶ ἀδιαλείπτου προσλήψεως πολλῶν κατακτηθέντων λαῶν εἰς τὸ δόγμα καὶ εἰς τον βίον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Τοῦ ἱστορικοῦ τούτου φαινομένου τὰ ἴχνη εἶναι μάλιστα καταφανέστατα ἐν Εὐρώπῃ, ὅπου δυνάμεθα θαῤῥούντως νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει Μωαμεθανὸς ὁ μὴ ὢν χριστιανοῦ ἀπόγονος. Ἐν Ἐρζεγοβίνῃ καὶ ἐν Βοσνίᾳ ἐπὶ ἑνὸς ἑκατομμυρίου περίπου κατοίκων ὑπάρχουσιν 700—800 χιλιάδες Μουσουλμάνων, οἵτινες ἅπαντες δύνανται νὰ ἀνεύρωσι τοὺς χριστιανοὺς αὐτῶν προπάτορας· ἐν Ἀλβανίᾳ ἡ ἀναλογία τῶν Μωαμεθανῶν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς εἶναι πολὺ μικροτέρα, καὶ ἔτι μικροτερα ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Κρήτῃ· ἁπανταχοῦ ὅμως τὰ ὀσμανικὰ πλήθη οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ Χριστιανῶν ἀπόγονοι. Εἰς διαφόρους μελέτας, τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἐν τῷ «*Θεατῇ τῆς Ἀνατολῆς*» ἐδημοσίευσα, εἶχον παρακολουθήσει κατὰ πόδας τὸ περίεργον τοῦτο καὶ χαρακτηριστικώτατον γεγονὸς τῶν χριστιανικῶν ἀποστασιῶν, καὶ εἶχον προσδιορίσει, ἐπὶ μαρτυριῶν ἀναμφισβητήτων ἐρειδόμενος, τὰ κατὰ διαφόρους ὡρισμένας ἐποχὰς εἰς τὰς πλειοτέρας τῶν χωρῶν ἐκείνων ἀναγκασθέντα ν' ἀσπασθῶσι τὸν Ἰσλαμισμὸν πλήθη. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται οὔτε νὰ ἐπαναλάβω, οὔτε νὰ συμπληρώσω τὰ γεγονότα ταῦτα, διότι, πρὸς τὸν σκοπὸν δι' ὃν γράφομεν, ἀρκεῖ νὰ ἀναπολήσωμεν τὰ συμπεράσματα αὐτῶν. Τὸ δὲ κύριον συμπέρασμα εἶναι ὅτι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι κατέκτησαν τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους χώρας, δὲν ἔπαυσαν συστηματικῶς δεκατεύοντες τοὺς χριστιανοὺς τῶν χωρῶν τούτων κατοίκους, ἵνα διὰ τῶν προσηλύτων δώσωσι θρησκευτικόν τι καὶ ἐθνικὸν ἔρεισμα εἰς τὸ κράτος αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνη ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ πλήθους ἡ ὑπαγορεύσασα εἰς τὴν Υ. Πύλην τὸ τοιοῦτον σύστημα τῆς θρησκευτικῆς τῶν χριστιανῶν ἀποδεκατεύσεως. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ κατὰ τὴν 15 καὶ 16 ἑκατονταετηρίδα προεδρεύσαντες εἰς τὴν παράδοξον τοῦ Τουρκικοῦ κράτους αὔξησιν, ἐνόησαν καὶ ἑτέραν τινὰ ἀλήθειαν· ἀλήθειαν θλιβεραν διὰ τὰ κοινωνικὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀλανθάστως μαρτυρουμένην· ἐνόησαν ὅτι τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον οὐ μόνον διὰ τὴν ἀμάθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ ἰδιότητος ἦτον ὅλως πρὸς τὴν διοίκησιν τοῦ μεγάλου κράτους ἀνεπιτήδειον. Δὲν θέλομεν ἤδη νὰ ἀνεξετάσωμεν τὰ αἴτια τῆς τοιαύτης στειρώσεως, τῆς τοιαύτης ἀνικανότητος τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον ἀναμφισβήτητον, ὥστε, καθάπερ πρὸ μικροῦ εἴπομεν, αὐτοὶ τῶν Σουλτάνων οἱ μεγαλοφυέστεροι, πρωϊμώτατα ἐννοήσαντες τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσιν αὐτὸ διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου. Ἡ θεραπεία ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ διττῶς· εἴτε ἐπιτρεπομένου εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὡς Χριστιανούς, μεγάλου τῆς διοικήσεως μέρους καὶ συνδυαζομένων οὕτω ἐν τῇ κυβερνήσει τῶν δύο θρησκευμάτων, ὅπως ἐπεχείρησε νὰ πράξῃ ὁ κατακτητής· εἴτε παραδιδομένης τῆς κυριωτέρας τοῦ κράτους τύχης εἰς χεῖρας χριστιανῶν ἀσπασθέντων τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα, ὅπως ἔπραξαν οἱ μετὰ τὸν Βαγιαζίτην διάδοχοι τοῦ κατακτητοῦ μέχρι τῶν μεσων τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Λέγοντες δὲ χριστιανοὺς ἀσπασθέντας τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα, ἐννοοῦμεν τὴν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἕνωσιν τῆς ἀπὸ Χριστιανοῦ καταγωγῆς καὶ τῆς μετέπειτα ἀποστασίας, καὶ οὐχὶ τοὺς τῶν τοιούτων ἀποστατῶν ἀπογόνους, διότι τὸ τοιοῦτον οὐδὲν ἤθελεν ἔχει τὸ παράδοξον καὶ ἰδιάζον, ἀφ' οὗ προείπομεν ὅτι τὸ πλεῖστον σχεδὸν τοῦ τουρκικοῦ πλήθους, ἐκ χριστιανῶν κατάγεται. Ἀλλὰ τὸ ἀληθῶς μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ φαινόμενον εἶναι τοῦτο, ὅτι ἅπαντες οἱ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἱδρυταὶ καὶ δημιουργοὶ κατενόησαν, ὅτι τὰ προτερήματα ἐκεῖνα, δι' ὧν οἱ χριστιανοὶ ἀνεδείκνυντο ἐπιτήδειοι εἰς τὴν τοῦ κράτους συντήρησιν, ἀκμαῖα διατηρούμενα ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀποστατῶν γενεᾷ, ἐξέλειπον κατὰ μικρὸν ἐν ταῖς ἐπομέναις, ὥστε ἀπαραίτητος ὑπῆρχε χρεία ἀδιαλείπτου ἀνακαινίσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου δι' ἀδιαλείπτων προσηλυτισμῶν· καὶ τὴν ἀπαραίτητον ταύτην χρείαν ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσι διά τε ὡρισμένων τινῶν θεσμῶν, καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἀδιακόπου ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας πράξεως. Ἡ ἐπὶ τίνος ἄλλου λόγου ἐρείδετο ὁ θεσμὸς ὁ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα κανονίσας τὴν συγκρότησιν τοῦ τῶν γενιτσάρων σώματος; Ὁ θεσμὸς οὗτος εἶναι ἀρχαιότατος· διότι εἰσήχθη ἐν ἔτει 1328 ἐπὶ Οὐρχάνου ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βεζύρη Καρὰ-Χαλὶλ-Τζενδερελῆ, καὶ ὥριζεν ὅτι ἀριθμός τις παίδων θέλει περιοδικῶς ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῶν οἰκογενειῶν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων, καὶ ὅτι οἱ παῖδες οὗτοι, ἀνατρεφόμενοι εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ ἀσκούμενοι εἰς τὰ στρατιωτικὰ γυμνάσια, θέλουσι, προαγόμενοι εἰς τὴν ἡλικίαν, συγκροτεῖ τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἤτοι τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπὶ Μωάμεθ μὲν τοῦ Β' (μέσα τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος) συνέκειτο ἐκ 12,000 ἀνδρῶν, ἐπὶ Σουλεϊμάνη δὲ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (μέσα τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος), ἐξ 20,000, ἐπὶ Μωάμεθ δὲ τοῦ Δ' (μέσα τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος), ἐκ 40,000, συνεκροτεῖτο ἀδιακόπως ἀπὸ νέων, ὡς χριστιανῶν γεννηθέντων· οὐδὲ αὐτοὶ οἱ πρῶτοι καὶ ἄμεσοι αὐτῶν ἀπόγονοι δὲν ἦσαν εἰς τὸ σῶμα τοῦτο δεκτοί. Καὶ ἐνόσῳ μὲν τοιουτοτρόπως συνεκροτεῖτο, ἀνεδείχθη λαμπρότατον ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ κυριώτατον τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως ὄργανον· ἅμα δε, περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, κατηργήθη

τὸ παιδομάζωμα, καὶ ἔπαυσαν οἱ γενίτσαροι ἀπὸ χριστιανῶν στρατολογούμενοι, καὶ ἐπετράπη ἡ διὰ τῶν ἰδίων τέκνων τῶν γενιτσάρων ἀναπλήρωσις τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἤρξατο ἀμέσως κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἀμμήρου, ἡ βαθμιαία τῆς ἄλλοτε τοσοῦτον θαυμαστῆς ἐκείνης φάλαγγος παρακμὴ, ἤρξαντο αἱ συνεχεῖς αὐτῆς στάσεις,ὥστε ἔκτοτε, ἀντὶ στηρίγματος τῆς βασιλείας, ἐθεωρήθη ὡς καιριωτάτη αὐτῆς πληγὴ, μέχρις οὗ, ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις, διὰ σφαγῆς φοβερᾶς ἀπήλλαξεν ἀπὸ αὐτῆς τὸ κράτος ὁ Μαχμούτης. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ τοιαύτη ἐξαχρείωσις τοῦ σώματος τῶν γενιτσάρων προέκυψε κυρίως διότι ἔπαυσεν ἀπὸ χριστιανῶν στρατολογούμενον, ὥστε ἐν ἔτει 1703, ὁ τότε μέγας Βεζύρης ὡς μόνον τρόπον τῆς διορθώσεως τοῦ πράγματος ἐθεώρησε νέαν τινα πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ παιδομαζώματος ἀπόπειραν, ἥτις ὅμως κατ' εὐτυχίαν ἀπέτυχε. Πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δὲν ηὐδοκίμησε καὶ δὲν ἐμεγαλούργησε κυρίως εἰμὴ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου.

Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐνῷ τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος ἀπὸ χριστιανῶν ἐστρατολογεῖτο, ἡ ὑπερτάτη τοῦ κράτους διοίκησις ὑπὸ χριστιανῶν ἐπίσης διεξήγετο, ὑπὸ χριστιανῶν δηλαδὴ ἀσπασθέντων μὲν τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα, αὐτῶν ὅμως χριστιανῶν γεννηθέντων. Ἐκ τῶν πέντε μεγάλων Βεζυρῶν τοῦ κατακτητοῦ τέσσαρες ὑπῆρξαν χριστιανοὶ τὸ γένος, δύο δὲ ἐκ τούτων ἰδίως Ἕλληνες· ὁ Μαχμοὺτ Πασᾶς, ὁ τοσοῦτον ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ περιώνυμος, ὁ πρῶτος μέγας Βεζύρης, ὁ καταλιπὼν μνημεῖά τινα τοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τοὺς εἰρηνικοὺς θεσμοὺς ἔρωτος αὐτοῦ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ διάδοχός του Ῥοὺμ Μωχαμὲτ Πασᾶς. Ἐπὶ Βαγιαζήτη Β' πέντε μεγάλοι Βεζύραι ἐγεννήθησαν χριστιανοί, καὶ ἐκ τούτων δύο ἰδίως Ἕλληνες· ὁ Μεζῆ Πασᾶς, ὁ ἀκάθεκτος τῆς Ῥόδου πολιορκητὴς, ὅστις λέγεται ἀνήκων εἰς τὸ περιφανὲς τῶν Παλαιολόγων γένος, καὶ ὁ Χότζα Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὅστις ἦτον ὁμολογουμένως Ἕλλην τὴν καταγωγήν. Ἐπὶ Σουλεϊμάνη τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ἐννέα Βεζύραι ἐκράτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν μεγάλην τοῦ κράτους σφραγῖδα. Ἐκ τούτων ὀκτὼ ἐγεννήθησαν χριστιανοί· ὁ δὲ Ἰβραῒμ Πασᾶς, ὁ ἐπιστήθιος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρὸς φίλος, ὁ ὑπ' αὐτοῦ διορισθεὶς πρῶτος μέγας Βεζύρης, ἦτον υἱὸς Ἕλληνός τινος ναυτικοῦ τῆς Πάργας. Ὁ δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Σελίμη Β' μετὰ τοσαύτης δεξιότητος κυβερνήσας τὸ κράτος Σόκολης, ὁ φίλος τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦτο χριστιανὸς τὴν καταγωγήν· ἐπὶ Μουράτη Γ', ἐπὶ Μωάμεθ Γ', ἐπὶ Μουσταφᾶ Α', ἐπὶ Μουράτη Δ', ἐπὶ Ὀσμάνη Β', ἅπαντες σχεδὸν οἱ μεγάλοι Βεζύραι ἐγεννήθησαν καὶ ἐβαπτίσθησαν χριστιανοί, ὁ δὲ Ἄμμηρος βεβαιοῖ, ὅτι ἀξίωμα εἶχε καταντήσει ἐν τῇ Ὑ. Πύλῃ, « ὅτι ἔπρεπέ τις νὰ ἦναι υἱὸς χριστιανοῦ ἵνα περιέλθῃ εἰς τὰς ὑπάτους τῶν ἀρχῶν τοῦ κράτους'» διότι τῳόντι, ἐν τῇ μεγίστῃ μάλιστα ἀκμῇ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους,ἐπὶ Σουλεϊμάνη τοῦ Μεγαλοπρεποῦς καὶ τοῦ Σελίμη Β', οὐ μόνον οἱ μεγάλοι Βεζύραι, ἀλλὰ καὶ οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπιφανέστατοι τῶν ἐν τέλει ἀνδρῶν ἄμικτον χριστιανικὸν ἔφερον εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν αἷμα· ὁ Περτὲφ Πασᾶς, οἱ Ἐρσέκογλοι, οἱ Δουκαγίνογλοι, ὁ Σινὰν Πασᾶς, ὁ Τερχὰτ Πασᾶς, ὁ Ἀχμὲτ Πασᾶς, ὁ Δαοὺτ Πασᾶς, ὁ κατακτητὴς τοῦ Γέμεν ἕτερος Σινὰν Πασᾶς, ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὁ Χοσρὲφ Πασᾶς, οἱ Γιαγιάογλοι, ὁ Σαϊλὰκ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὁ Σὰλ Μωχαμὲτ Πασᾶς, ὁ κατακτητὴς τῆς Κύπρου Λάλα Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου Μακτοὺλ Μωχαμὲτ Βέης, ὁ Βαλτατζῆ Ἀχμὲτ Πασᾶς, ὁ Τζεναδῆ Ἀχμὲτ Πασᾶς, ὁ ἕτερος σατράπης τῆς Αἰγύπτου Σόφη Ἀλῆ Πασᾶς, ὁ σατράπης τοῦ Γέμεν Χασὰν Πασᾶς, ὁ εὐνοῦχος Τζααφὲρ Πασᾶς, οἱ ναύαρχοι Σαλῆ Πασᾶς, Πιαλὲ Πασᾶς, ὁ διαβόητος Βαρβαρόσης, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ὅλοι οἱ πρωταθληταὶ τοῦ κράτους, ὅλοι οἱ δεξιώτεροι αὐτοῦ κυβερνῆται ὑπῆρξαν ἢ Ἕλληνες, ἢ Ἀλβανοὶ ἢ Σλαῦοι· ὥστε πρόδηλον καὶ αὖθις ὅτι τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δὲν προήχθη καὶ δὲν συνετήρησε τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ εἰμὴ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ αἵματος καὶ τῆς χριστιανικῆς εὐφυΐας. Δὲν λέγομεν ἡμεῖς τοῦτο· ἡ μαρτυρία Ἕλληνος δύναται πάντοτε νὰ θεωρηθῇ ὕποπτος ἐπὶ τῶν προκειμένων ζητημάτων· ἀλλ' ἐδιδάχθημεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην παρ' ἀνδρὸς εὐμενῶς πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος διακειμένου καὶ τὸν βίον ὅλον ἀναλώσαντος περὶ τὴν μελέτην τῆς ὀθωμανικῆς ἱστορίας. « Ἐὰν λοιπὸν, παρατηρεῖ ὁ Ἄμμηρος, ἡ ὀθωμανικὴ δύναμις συνέτριψε τοσαῦτα ἔθνη, μὴ ἀποδοθῇ τοῦτο εἰς τὸν νωθρὸν καὶ ἀγροῖκον τῆς τουρκικῆς φυλῆς χαρακτῆρα, ἀλλ' εἰς τὴν εὐφυΐαν, τὴν δεξιότητα, τὴν τόλμην καὶ τὴν καρτερίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ὅ ἐστιν εἰς τὰ προτερήματα αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Ὑ. Πύλης. » Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν καὶ κυβερνητικὸν τοῦτο σύστημα δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ ἐπὶ τέλους πολλὰ ἀτοπήματα καὶ πολλὰς δυσχερείας.

Τῳόντι ἡ συστηματικὴ ἐκείνη καὶ καταπιεστικὴ ἀποδεκάτευσις τῶν χριστιανικῶν τοῦ κράτους οἰκογενειῶν ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴν ἐπιφέρῃ ἐκ πρώτης αφετηρίας τὴν ἀπελπισίαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ὑ. Πύλης ὑπηκόων, ἐξακολουθοῦσα δὲ ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους, νὰ μὴ καταναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ἀναλάβωσι μᾶλλον πάντα κίνδυνον ἢ νὰ ὑπομείνωσι τελοῦντες ὑπὸ δυναστείαν, ἥτις, μὴ ἀρκουμένη νὰ ἀφαιρῇ ἀπὸ αὐτῶν πᾶν ἐγκόσμιον ἀγαθὸν, ἠξίου νὰ στερήσῃ αὐτοὺς καὶ αὐτῶν τῶν παραμυθιῶν τῆς μελλούσης ζωῆς. Αὕτη δὲ τῶν χριστιανῶν ἡ ἀπόγνωσις ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, ὅσῳ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος περιεστοιχίζετο ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ ἐπικρατειῶν, αἵτινες ἦσαν προθυμόταται νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς τοιαύτης τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ διαθέσεως.

Ἡ Ἐνετία δὲν ἔπαυσε ποτὲ ὑποθάλπουσα τὴν ἀγανάκτησιν ταύτην· κάτοχος πολλῶν παραλίων τῆς Ῥούμελης καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ κυρία τῆς

Κρήτης, ἄριστα διέκειτο ἵνα ἐπενεργῇ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἑλλήνων καὶ φέρῃ δι' αὐτῶν τοὺς δεινοτέρους εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος περισπασμούς. Ὅθεν αἱ ἐπαναστάσεις τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους τούτου ἦσαν ἀδιάκοποι, καὶ κατεβάλλοντο μὲν ἔτι ὑπὸ τῆς παντοδυνάμου τουρκικῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ὑπενέφαινον κατάστασιν πραγμάτων ἐπισφαλῆ καὶ κρίσιμον. Ὅ,τι δὲ συνέβαινεν ἐν τῷ μεσημβρινῷ τοῦ κράτους μέρει διὰ τῶν Ἐνετῶν, διενηργεῖτο ἐν τῷ βορειοδυτικῷ διὰ τῆς Αὐστρίας. Εἰς τοὺς ἀκαταπαύστους πολέμους οὓς αὕτη διεξῆγε κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ Χριστιανοί, τῶν χωρῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ πιστότεροι αὐτῆς σύμμαχοι, μάλιστα δὲ οἱ Κλημεντινοὶ καὶ οἱ Σέρβοι, οἵτινες οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιθετικὴν θέσιν ἥν, ἀντὶ τῆς πρώην ἀμυντικῆς, ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἡ Αὐστρία κατὰ τὴν ἑπτακαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα.

Ἀλλὰ παρεκτὸς τῶν ἀδιαλείπτων τούτων καὶ γειτόνων πολεμίων τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, κράτη ἕτερα, πολὺ ἀπωτέρω κείμενα, ἐπεχείρουν ἐκ διαλειμμάτων νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀνεξαντλήτου ἐπαναστατικῆς διαθέσεως, ἣν παρῆγεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν ἡ ὀθωμανικὴ τυραννία, καὶ μάλιστα ὁ τακτικὸς καὶ ἀφόρητος ἐκεῖνος προσηλυτισμός. Ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πεντεκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος Η'. συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ ἁρπάσῃ τὸ τῶν Παλαιολόγων στέμμα, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεννοήθη, διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου, μεθ' ὅλων τῶν χριστιανῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπηκόων. Πολλὰ πολεμεφόδια ἀπεστάλησαν εἰς Δυρράχιον· ἀντιπρόσωποι τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν Σλαυϊκῶν ἐπαρχιῶν προσῆλθον εἰς Ἐνετίαν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν ἵνα συμφωνήσωσι περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τῶν Γάλλων, καὶ ἀπεφασίσθη αὐτόθι, ὅτι ὁ Κάρολος θέλει διαβῇ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Αὐλῶνα καὶ πορευθῇ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνὰ μέσον τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ὑπέσχοντο εἰς αὐτὸν ἅπαντες τὴν συνδρομήν των. Ἐν μόνῃ τῇ Θεσσαλίᾳ πεντακισχίλιοι Ἕλληνες ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσωσι (*). Κατὰ δυστυχίαν τὰ βουλεύματα ταῦτα τοῦ Καρόλου ἀφ' ἑνὸς μὲν συνεδυάσθησαν μετὰ τοῦ σκοποῦ τῆς κατακτήσεως τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, δι' ὃ ἅπαντα τὰ ἰταλικὰ κράτη συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις τοῦ βασιλέως ἐκείνου δὲν συνέφερον καὶ εἰς τὴν Ἐνετίαν, ἥτις ὑπέθαλπε μὲν τὴν δυσαρέσκειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ πρὸς ἴδιον ὄφελος· ὅθεν ἐφρόντισεν αὕτη νὰ καταγγείλῃ τὰ διενεργούμενα εἰς τὴν Υ. Πύλην, ἥτις, ἐν τῇ ἀγριότητι αὐτῆς, ἔπνιξεν ἐντὸς τοῦ αἵματος πεντήκοντα χιλιάδων ψυχῶν τὸ ἀκαριαῖον ἐκεῖνο τῆς ἀπελευθερώσεως ὄνειρον.

Ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπανελήφθησαν αἱ ἐνέργειαι τῆς Γαλλίας· ὁ δοὺξ Κάρολος Β'. τοῦ Νεβέρς, ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ συνεννοήθη πρὸ πάντων μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τῶν προυχόντων τῆς Λακωνίας, οἵτινες, ἐν τῇ μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίᾳ των, ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν ἀδιακόπως Παλαιολόγον, λέγουσιν ἑαυτοὺς προθύμους νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἐπιχείρημα ἐκ παντὸς τρόπου, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δοὺξ Κάρολος περιμένεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς Μεσίας. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο κίνημα ἔλαβε φοβερὰν τῳόντι ἔκτασιν, ὑπεκκαυθὲν ἔτι μᾶλλον ὑπό τινος νέου φόρου, ὃν οἱ Ὀθωμανοὶ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπέβαλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Διότι ἐν ἔτει 1614 πλεῖστοι ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τῆς Δαλματίας συνῆλθον εἰς Κοῦκλι, πόλιν τῆς ἄνω Ἀλβανίας, καὶ ἀπεφάσισαν ἐνταῦθα ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἀγορὰν πολεμεφοδίων, τὸν σχηματισμὸν στρατοῦ 160,000 ἀνδρῶν καὶ τὴν κατασκευὴν νομίσματος προσωρινοῦ ἐξαγοραστέου μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Προσέτι δὲ ὥρισαν καὶ τὰ φρούρια τὰ ὁποῖα ἠδύναντο ἐξ ἐφόδου νὰ κυριευθῶσι, καὶ τὴν πορείαν ἣν ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ ὁ στρατὸς προβαίνων ἐπὶ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Περὶ τούτων πάντων συνετάχθη πρᾶξις τῇ 8 Σεμπτεμβρίου 1614, ἧς τὸ πρωτότυπον ἀνευρέθη ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς οἰκίας τοῦ Καρόλου Β'. Ἐν τῇ πράξει ταύτῃ ἐλέγετο πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἶχον ἤδη συνομολογήσει συμμαχίαν μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυΐας, καὶ ὅτι ἤλπιζον ὁμοίως εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ δοὺξ Κάρολος ἐπεχείρησε ναυτικάς τινας παρασκευάς, ἐσύστησε τάγμα ἱπποτικόν, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλεσε μὲν *στρατὸν χριστιανικόν*, ἔθετο δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Παναγίας καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ νέαν ἐκήρυξε σταυροφορίαν εἰς Γαλλίαν, εἰς

(*) Ὅτε ἔγραφα ἄλλοτε ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ κινήματος τούτου ἐν τῷ Θεατῇ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸν αὐτόπτην μάρτυρα τῶν γεγονότων, τὸν περιώνυμον Γάλλον ἱστορικὸν Φίλιππον τὸν Κομμινόν. Ὅθεν καλὸν νομίζω νὰ παραθέσω ἐνταῦθα ἀπόσπασμά τι τῆς περιεργοτάτης αὐτοῦ ἐκθέσεως· « Le Turc estoit aussi aisé à troubler qu' avoit esté le roi Alphonse ; car il estoit et est encore homme de nulle valeur. Tant de milliers de chrestiens grecs estoient si près de se rebeller, qu' on ne saurait le penser. . . Tous ces pays sont Albanois, esclavons et grecs, et fort peuples, qui apprenoient des nouvelles du roy Charles VIII per leurs amis, qui estoient à Venise et en Pouille, et à qui aussi ils escrivoient, et n' attendoient que messages pour se rebeller: et y fut envoyé de par le roy un archevesque de Durazzo, qui estoit Albanois . . . . En Thessalie, plus de cinq mille se fussent tournés et encore se fust prins Scutari. Ce que je savois par intelligence et par le seigneur Constantin, prince grec, qui plusieurs jours fut caché à Venise avec moy.»

Ἱσπανίαν καὶ Αὐστρίαν, ἀλλὰ δὲν συνέλεξε ποτὲ πόρους ἀποχρῶντας πρὸς ἔναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος, ἕνεκα δὲ τῆς ἀπραξίας αὐτοῦ ἐματαιώθη καὶ πάλιν ἡ μελετηθεῖσα ἐπανάστασις. Οὐδὲν ἧττον ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις εἰς πολλὴν περιῆλθεν ἀνησυχίαν, διότι ἔβλεπε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν στάσιν διχιωνιζομένας καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Μαλέου. Καὶ μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τούτους συμμάχους τῶν χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων προσετέθη νέα τις δύναμις, ἥτις, κατὰ τὴν ἑπτακαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἀπαλλαγεῖσα τῶν μακροχρονίων αὐτῆς ἐσωτερικῶν διενέξεων, ἤρχισεν ἀναμιγνυομένη εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα, καὶ ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, ὅσῳ, διὰ τὸ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ὁμόδοξον αὐτῆς, ἦτο πάσης ἄλλης ἐπιτηδειοτέρα νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς δυσαρεσκείας των. Τῇ 27 Μαΐου 1651 κρημνίζεται βιαίως ὁ Πατριάρχης Παρθένιος Β'. ἐκ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ βληθεὶς εἰς ἀκάτιον ὡς δῆθεν ἀπαγόμενος εἰς ἐξορίαν, φονεύεται ἐν αὐτῷ καὶ ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εἶχε συνεννόησιν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Τζάρου τῆς Μοσκοβίας. Μετ' οὐ πολὺ καταδικάζεται εἰς τὸν τῆς ἀγχόνης ἐπονείδιστον θάνατον ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Παρθένιος Γ'., διότι ὁ Χάνης τῶν κατὰ τὴν Ταυρίδα Τατάρων κατεμήνυσεν αὐτὸν ὡς πέμψαντα πρὸς τοὺς Καζάκους καὶ τοὺς Ῥώσσους τὸν μητροπολίτην Νικαίας ἵνα διεγείρῃ αὐτοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ διότι συγχρόνως συνελήφθη ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, ἐν ᾗ, πρὸς ταῖς ἄλλαις εὐαγγελικαῖς ὑποθήκαις, ἐφέρετο καὶ τὸ « ἔρχεται ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἐν ᾗ ἀνταμειφθήσονται οἱ ἐλεήμονες », ὅπερ παραδόξως σχολιασθὲν, ἐθεωρήθη ὡς προαναγγέλλον τὴν προσεχῆ τοῦ ἰσλαμισμοῦ πτῶσιν, καὶ συνδυασθὲν μετὰ τῆς προμνημονευθείσης καταμηνύσεως τοῦ Χάνη, ὑπελήφθη ὡς τεκμήριον μεγάλης καὶ κοινῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ἀρχηγὸς ἦτον αὐτὸς ὁ ἐθνάρχης.

Η ἀπελπισία λοιπὸν τῶν χριστιανῶν ἐφαίνετο κορυφωθεῖσα, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ πνευματικὸς καὶ πολιτικὸς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐξηλέγχετο ἢ τοὐλάχιστον ἐθεωρεῖτο ἐπιβουλευόμενος τὴν ἀφόρητον ἐκείνην δυναστείαν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῷ τῆς μεγάλης αὐτῆς βασιλευούσης. Ἐὰν δὲ εἰς ὅλα τὰ προεκτεθέντα προσθέσωμεν καὶ τὴν ἀδιάκοπον ἔνοπλον διαμαρτύρησιν τῶν κλεπτῶν ἐπὶ ὅλων τῶν ὀρέων της Ῥούμελης, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἦτο τυφλὴ διὰ νὰ μὴν ἴδῃ τὴν ἀνάγκην ῥιζικῆς τινος μεταῤῥυθμίσεως περὶ τὸ κυβερνητικὸν αὐτῆς σύστημα. Εἰς δὲ τοῦτο προῆλθε καὶ ἕνεκα ἄλλων αἰτιῶν. Ὁ ἀθρόος ἐκεῖνος καὶ ἀδιάκοπος προσηλυτισμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐπιφέρῃ πολλὴν χαλάρωσιν περὶ τὴν ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν τοῦ ἰσλαμισμοῦ καθηκόντων, καὶ νὰ μὴ προσβάλῃ οὕτω τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πολλοὶ τῶν χριστιανῶν, μάλιστα ἐν Ἀλβανίᾳ, ἀπεδέχθησαν τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα πρὸς τὸ θεαθῆναι μόνον, ἐξηκολούθουν δὲ πρεσβεύοντες καὶ τελοῦντες κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ πάτριον δόγμα· ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, τοσαύτη μὲν ἦτον ἡ περὶ τὸ νέον δόγμα ἀπειρία τῶν πολλῶν ἐκείνων προσηλύτων, τοσαύτη δὲ ἡ οἰκειότης πρὸς τοὺς πρὸ μικροῦ ὁμοδόξους, πολλάκις δὲ καὶ στενοτάτους αὐτῶν συγγενεῖς χριστιανοὺς, ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι οἱ προσήλυτοι οὗτοι οὔτε τὰ καθήκοντα τῆς νέας αὐτῶν πίστεως ἐγίνωσκον, οὔτε ἔπαυον ἔχοντες πρὸς τοὺς παλαιοὺς ὁμοδόξους σχέσεις ἀσυμβιβάστους πρὸς τὸ νέον αὐτῶν θρήσκευμα. Ἤδη ὁ κατακτητὴς ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ τῷ 1474 διαταγὴν, δι' ἧς ἐπεβάλλετο ἡ εἰς τὴν Ῥούμελην ἀκριβὴς τήρησις τῶν πέντε καθ' ἑκάστην προσευχῶν, αἵτινες εἶχον καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν παραμεληθῆ, καὶ ὁ αὐτὸς Μωάμεθ Β'. ἠναγκάσθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ν' ἀπαγορεύσῃ τοὺς μεταξὺ Μωαμεθανῶν καὶ χριστιανῶν γάμους. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον περὶ τὰ μέσα τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οἱ γάμοι οὗτοι ἦσαν ἔτι συνηθέστατοι, καὶ τοσαύτην ἐπήγοντο, πρὸς ταῖς ἄλλαις πολλαῖς αἰτίαις, τὴν μεταξὺ τῶν δύο θρησκευμάτων σύγχυσιν, ὥστε ὁ ἰσλαμισμὸς, ἀντὶ νὰ προσλαμβάνῃ διὰ τοῦ ἀδιακόπου ἐκείνου προσηλυτισμοῦ νέους ὀπαδοὺς, ἐφαίνετο μᾶλλον κινδυνεύων ν' ἀποβάλῃ τὸν ἰδιάζοντα αὐτοῦ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ πολλὴ ἤρχισεν ἐπικρατοῦσα καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν δυσαρέσκεια ἕνεκα τῶν προνομίων, τὰ ὁποῖα ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς προσηλύτους. Τὸ τάγμα ἰδίως τῶν γενιτσάρων ἠγανάκτει, διότι ἔβλεπεν ἑαυτὸ ἀνανεούμενον διὰ τῶν χριστιανοπαίδων, ἐνῷ οἱ συγκροτοῦντες αὐτὸ ἠξίουν νὰ μεταβιβάζωσι μᾶλλον εἰς τὰ ἴδια τέκνα τὰ εἰς τὸ τάγμα τοῦτο προσηρτημένα πλεονεκτήματα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολιτικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ ἐκείνου συστήματος. Ναὶ μὲν, διὰ τοῦ ἀδιαλείπτως ἐγχεομένου εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἰσλαμισμοῦ χριστιανικοῦ αἵματος, τὸ σῶμα τοῦτο προσελάμβανε ζωὴν καὶ δύναμιν ἧς οἴκοθεν ἐφαίνετο ἀπεστερημένον, ἀλλὰ συγχρόνως ὡς ἐκ τούτου οἱ μὲν χριστιανοὶ δὲν ἔπαυον στασιάζοντες καὶ συνωμοτοῦντες, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ δυσαρεστῶνται, τὸ δὲ θρήσκευμα αὐτῶν ἐκινδύνευεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ παραλυσῇ. Καθὼς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς θεσμοθεσίας, αἵτινες ἀντιβαίνουσιν εἰς τοὺς ἠθικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους, ἡ θεσμοθεσία τοῦ ἀδιακόπου προσηλυτισμοῦ, ἂν συνεπήγαγε πλεονεκτήματά τινα, συνεπήγαγεν ὅμως ἐνταυτῷ καὶ μέγιστα ἀτοπήματα τὰ ὁποῖα, καθ' ἑκάστην προαγόμενα, ἠπείλουν ν' ἀποβῶσι πολὺ τῶν πρώτων ἰσχυρότερα. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἡ μεταῤῥύθμισις ἀπέβη ἀναπόδραστος. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν ἤκμασε καὶ δὲν ἐμεγαλούργησεν εἰμὴ δι' ἀκαταπαύστων ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ δανείων, ἀπεφάσισεν ἔκτοτε νὰ ὑπάρξῃ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κεφαλαίου· ἐπὶ δὲ τῇ βάσει ταύτῃ ἐπῳκοδομήθη τὸ νέον τῆς Υ. Πύλης σύστημα.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν Κιουπριλίδων δὲν διετυπώθη διὰ πράξεως μιᾶς, ἀλλὰ διὰ σειρᾶς πράξεων, αἵτινες ἅπασαι σχεδὸν ὑπῆρξαν ἔργον τοῦ μεγάλου ἐκείνου βεζυρικοῦ οἴκου, ὅστις, εἴτε ἑλληνικῆς ὢν κατὰ τοὺς πλείστους καταγωγῆς, εἴτε, κατ' ἄλλους, σερβικῆ., ἢ ἀλβανικῆς ἢ καὶ γαλλικῆς, ἔδωκεν εἰς τὸ κράτος πέντε ὑπάτους κυβερνήτας, ἀπὸ τοῦ 1656 μέχρι τοῦ 1710. Τότε κατηργήθη τὸ παιδομάζωμα, τὸ δὲ γενιτσαρικὸν τάγμα ἤρχισε νὰ στρατολογῆται ἀπὸ τῶν ἰδίων τέκνων τῶν γενιτσάρων. Ἔκτοτε δὲν λέγομεν ὅτι ἔπαυσεν ἐντελῶς ὁ προσηλυτισμὸς, ἀλλὰ τοὐλάχιστον δὲν ἐπανελήφθησαν αἱ ἀθρόαι ἐκεῖναι καὶ βίαιαι τῶν κατοίκων ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν προσαγωγαὶ εἰς τὸ Μωαμεθανικὸν θρήσκευμα, οἵα ὑπῆρξε λ. χ. ἡ διαβόητος βιαιοπραγία τοῦ 1463 ἔτους, ὅτε 30,000 Βοσνίων ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι διὰ μιᾶς τὸν ἰσλαμισμόν. Ἔκτοτε δὲν ἔπαυσαν μὲν περιερχόμενοι ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς ὑπάτους ἀρχὰς ἄνδρες τὸ γένος χριστιανοὶ ὄντες, ἀλλὰ κατηργήθη τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα, ὅτι οὐδεὶς δύναται ν' ἀναβῇ εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας ὁ μὴ ὢν τὸ γένος χριστιανός· ἀπόδειξις δὲ τούτου ἔστω, αὐτὸς τῶν Κιουπριλίδων ὁ οἶκος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, ὡς προείρηται, πολλοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἀνεδείχθησαν μεγάλοι βεζύραι. Τότε ὁ καλὸς κἀγαθὸς Μουσταφᾶ Κιουπριλῆς ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ ἐλαφροτέραν ὁπωσοῦν τὴν καταπίεσιν τῶν χριστιανῶν διὰ τοῦ πρώτου *Νιζάμη-Τσεδίτ*, δι' οὗ οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν διετάχθησαν ῥητῶς νὰ φείδωνται τῶν ἀθλίων τούτων ὑπηκόων, καὶ νὰ μὴν ἀπαιτῶσιν ἀπὸ αὐτῶν φόρον ἄλλον εἰμὴ τὸν κεφαλικόν. Ἐπὶ τῆς κατακτήσεως αὐτὸς ἦν ὁ μόνος ἐπιβληθεὶς εἰς τοὺς χριστιανοὺς φόρος, μέτριος ὢν τὸ κατ' ἀρχάς· βραδύτερον ὅμως, οὐ μόνον παραδόξως ἐξωγκώθη, ἀλλὰ προσετέθησαν εἰς αὐτὸν πολλοὶ ἄλλοι φόροι, βαρύτατοι μὲν ὄντες καθ' ἑαυτοὺς, μάλιστα δὲ ὡς ἐκ τῶν καταχρήσεων τῆς εἰσπράξεως. Ἤδη δὲ ἡ κυβέρνησις ὑπέσχετο ὅτι δὲν θέλει εἰσπράττει παρὰ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων εἰμὴ μόνον τὸν κεφαλικὸν πάλιν φόρον, καὶ διῄρεσεν αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ εἰς τρεῖς τάξεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔμελλε νὰ πληρόνῃ τέσσαρα φλωρία κατὰ κεφαλὴν, ἡ δὲ δευτέρα δύο, καὶ ἡ τρίτη ἕν. Πρὸς τούτοις ἀπηγορεύθησαν οἱ μεταξὺ Τούρκων καὶ χριστιανῶν γάμοι· οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο δεκτοὶ, ὡς χριστιανοὶ, εἴς τινα ἀξιώματα τοῦ κράτους, καὶ ἰδίως εἰς τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἀξίωμα· ἐπετράπη δὲ αὐτοῖς ἡ ἀποκλειστικὴ κυβέρνησις τῶν δύο μεγάλων παριστρίων ἡγεμονιῶν· λόγος μάλιστα πολὺς ἐγένετο νὰ ἀνατεθῇ καὶ ἡ Πελοπόννησος εἰς χριστιανοὺς κυβερνήτας, φέροντας τὸ τοῦ ἡγεμόνος ὄνομα. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐπραγματιώθη· ἀλλ' ὅμως ἐπετράπη ἡ τῆς Μάνης διοίκησις εἰς Ἕλληνα ἡγεμόνα.

Ὅλα ταῦτα δὲν ἐξετελέσθησαν βεβαίως πολλὰ ἀκριβῶς, καὶ ἰδίως ἡ περὶ τὴν φορολογίαν ἀνακούφισις ὑπῆρξεν ὅλως ἰδανική. Ὁπωσδήποτε ὅμως ὑποδεικνύουσι τὴν ἀλλοίωσιν τὴν ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπελθοῦσαν εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ κυβερνητικὸν πνεῦμα τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως· ἀλλοίωσιν, ἥτις ἐπήγαγε δύο πραγματικὰ καὶ σπουδαῖα ἀποτελέσματα· ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐξασθένησιν τῆς στρατιωτικῆς καὶ κυβερνητικῆς δυνάμεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον, στερηθὲν ἔκτοτε τῶν ζωτικῶν πόρων, οὓς κατὰ τὰς τρεῖς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας ἀδιαλείπτως ἤντλει ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῶν χριστιανῶν ἀποθεματικοῦ ταμείου, καὶ ἐπιτρέψαν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην εἰς μόνους τοὺς γόνους τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἀπεκάλυψεν ἅπασαν τὴν γυμνότητα καὶ τὴν στείρωσιν τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπῆλθεν ἄνεσίς τις εἰς τὸν βίον τῶν χριστιανῶν τοῦ κράτους ὑπηκόων, μικρὰ μὲν καὶ μετὰ ἀπείρων ἔτι δυστυχημάτων ἀναμεμιγμένη, ἀλλ' ὁπωςδήποτε λόγου τινὸς ἀξία, παραβαλλομένη πρὸς τὴν προτέραν ἀπερίγραπτον τῷόντι συμφοράν. Ὅθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης βλέπομεν τὸ ἑλληνικὸν ἰδίως στοιχεῖον ὀργανιζόμενον, ἐκπαιδευόμενον καὶ, καθ' ὅλου εἰπεῖν, πολὺ δραστικώτερον ἢ ἄλλοτέ ποτε παρασκευαζόμενον πρὸς τὸ μέγα ἐθνικὸν κίνημα τοῦ 1821.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἁπάσας τὰς περιπετείας τοῦ διττοῦ τούτου φαινομένου τῆς ἱστορίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ μόνος σκοπὸς τῆς παρεκβάσεως ἡμῶν ταύτης ἦτο νὰ καταδείξωμεν διὰ τίνας λόγους αἴφνης ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος Ἕλλην ἀνὴρ προσεκλήθη εἰς τὸ ὕπατον τοῦ πρώτου διερμηνέως καὶ συμβούλου τοῦ κράτους ἀξίωμα, καὶ τίς ἡ σχέσις τοῦ σπουδαίου τούτου γεγονότος πρός τε τὴν προηγουμένην καὶ τὴν ἑπομένην τύχην τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἤρχισε, καθ' ἃ προείπομεν, τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον ὡς διερμηνεὺς τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας. Ὡς τοιοῦτος ἀναφέρεται ἐν ἔτει 1649, 24 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ὁ Ῥουδόλφος Σμήτιος. Ὁ πρέσβυς οὗτος εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις διαπιστευτήρια καὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Παρθένιον τὸν Β', ἵνα εὐχαριστήσῃ αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι μεσολάβησίν του. Ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπάντησις τοῦ Πατριάρχου τούτου, ὅστις ἐπέπρωτο μετὰ ἓν ἔτος νὰ θανατωθῇ, ὡς ἔχων ἀλληλογραφίαν μετὰ τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως, σώζεται εἰς τὰ ἐν Βιέννῃ ἀρχεῖα, καὶ ἄρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων, « *ὅτι μὲν τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ τῆς σωματικῆς φιλίας πρόξενοι γίνονται* κλπ. » Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως τὸ γεγονὸς, διότι μαρτυρεῖ ὁπόσον μέγα ἐθεωρεῖτο τότε τὸ τοῦ ἐθνάρχου τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας ἀξίωμα παρὰ τοῖς ἰσχυροτέροις μονάρχαις τῆς Εὐρώπης, ὥστε καὶ δι' ἰδίων διαπιστευτηρίων νὰ συνιστῶσι παρ' αὐτῷ τοὺς πρέσβεις αὐτῶν· ὁπόσον δὲ ἐπιεικεῖς ἦσαν ἀφ' ἑτέρου αἱ σχέσεις τῶν καθολικῶν δυνάμεων πρὸς τὸ

ὀρθόδοξον πλήρωμα. Αἱ καθ' ἡμῶν ἀντενέργειαι διεπράττοντο τότε κυρίως ὑπὸ τῶν ἱερατικῶν τοῦ καθολικισμοῦ ταγμάτων, ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, τῶν Φραγκισκανῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, αἱ δὲ καθολικαὶ δυνάμεις μᾶλλον κατ' ἀλλήλων ἀντέπραττον ἢ καθ' ἡμῶν. Οὕτω λ. χ. ὁ προμνημονευθεὶς Ῥουδόλφος Σμήτιος, πρό τινων ἐνιαυτῶν τακτικῶς ἑδρεύων παρὰ τῇ Ὑ. Πύλῃ, εἰς πολλὰς εἶχεν ἔλθει ἔριδας πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας κόμητα Gournay de Marcheville, ἕνεκα τοῦ παρ' ἑκατέρας τῶν δυνάμεων ἐκείνων ἐπιζητουμένου ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος τῆς προστασίας ὅλων τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθολικῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ ἔριδες αὗται καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι τῶν δύο ἐκείνων πρέσβεων ῥᾳδιουργίαι ἔβλαψαν μὲν οὐκ ὀλίγον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἐν γένει· διότι τότε ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν δύο πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, τὴν τῆς *Παναγίας* καὶ τὴν τοῦ *Ἁγίου Ἰωάννου*, ἵνα μεταβάλῃ αὐτὰς εἰς τζαμία· ἀλλ' οἱ ὀρθόδοξοι ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς διχονοίας ταύτης ἵνα ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Φραγκισκανῶν τὰ παρ' αὐτῶν ἀδίκως πρὸ μικροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις σφετερισθέντα ἱερὰ προσκυνήματα. Καὶ μέχρι τίνος μὲν ὁ Παναγιώτης Νικούσης μετ' οὐ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν Ἑλληνικῶν τούτων δικαιωμάτων, θέλομεν ἐκθέσει κατωτέρω· ἐνταῦθα δὲ σημειωτέον ὅτι ὁ Ἄμμηρος, μνημονεύων τοῦ Παναγιώτου ὡς πρώτου διερμηνέως τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας ἐν ἔτει 1649, προστίθησιν εἰς τὸ κύριον τοῦ ἀνδρὸς ὄνομα, ἐν παρενθέσει, τὸ ἐπώνυμον *Μουρούζης*, ἐξ οὗ ὁ ἡμέτερος Κούμας λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον λέγει, ὅτι ὁ Ἄμμηρος θέλει τὸν Παναγιώτην γενάρχην τοῦ οἴκου τῶν Μουρουζῶν· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οὐδὲν ἄλλο τεκμήριον τῆς τοιαύτης γενεαλογίας ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν· δὲν φαίνεται δὲ ἱκανὴ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὴν ἡ μία καὶ μόνη ἐκείνη λέξις, ἅπαξ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παναγιώτου προστεθεῖσα ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς ἱστοριογράφου τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἀπὸ τίνος ἐποχῆς ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἀνέλαβε τὸ διπλοῦν ἀξίωμα τοῦ τε διερμηνέως τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ τῆς Ὑ. Πύλης, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Βέβαιον εἶναι ὅτι διετήρησε τὴν ἀμφίβιον ταύτην ἰδιότητα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1666, ὅτε, ἀπελθὼν εἰς τὴν ἐπὶ Κρήτην στρατείαν μετὰ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ, μετέβη ἤδη εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν τῆς Ὑ. Πύλης ὑπηρεσίαν. Ἴσως ἀνέλαβε τὰ διπλᾶ ἐκεῖνα καθήκοντα τῷ 1661, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ φοβεροῦ Μωάμεθ, τοῦ πρώτου τῶν Κιουπριλίδων, ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ὁ εἴκοσι καὶ ἑξαέτης αὐτοῦ υἱός, ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς, ὅστις ἠγάπησε τὸν Παναγιώτην ὡς ἀδελφὸν καὶ ἐσεβάσθη αείποτε ὡς πατέρα· διότι οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἄνευ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ σχέσεως πρὸς τὸν μέγαν βεζύρην, ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπισφαλῆ ἐκείνην θέσιν μεταξὺ δύο δυνάμεων, αἵτινες οὔτε τὰ αὐτὰ συμφέροντα εἶχον, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, οὔτε ἐν εἰρήνῃ πάντοτε διετέλουν ἐν τῷ μεταξύ. Καὶ ἂν ἡ ἀπεριόριστος τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ εὔνοια ἐξηγῇ μέχρι τινὸς τὴν πίστιν τῆς Τουρκίας, δυσεξήγητον πάλιν μένει, πῶς ἡ Αὐστρία ἐξηκολούθει διατηροῦσα τὸν ἄνδρα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς. Ἐν ἔτει 1674 λ. χ., ἐπὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ πολυκρότου πρεσβείας τοῦ κόμητος Οὐαλτέρου Λεσλίου, ὁ Παναγιώτης Νικούσης παρίσταται οὐ μόνον ὡς πρῶτος διερμηνεὺς τῆς τε γερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ὑ. Πύλης, ἀλλὰ καὶ αὐτοκρατορικὸν βραβεῖον δισχιλίων φλωρίων λαμβάνει ἕνεκα τῆς παρ' αὐτοῦ πρὸ ἑνὸς ἔτους μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας διαπραγματευθείσης εἰρήνης τοῦ *Βασβάρ*. Ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπῆλθε μετὰ τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Σαὶν-Γκοτάρ, καθ' ἣν, μετὰ μακρὸν καὶ αἱματηρότατον ἀγῶνα, ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς ἔβλεπεν ἤδη τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ παρασκευαζομένους νὰ τραπῶσιν εἰς φυγήν, ὅτε τελευταία καὶ ἀπεγνωσμένη ἐφόρμησις τοῦ Μοντεκούκουλη ἀφήρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Ἀχμέτη τὴν βεβαίαν ἤδη νίκην. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ καὶ ἐν τῇ κρισιμωτέρᾳ αὐτῆς στιγμῇ, ὅτε χίλιοι Γάλλοι πεζοὶ καὶ τέσσαρες ἴλαι γαλλικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν δοῦκα de la Feuillade (Λαφελιάδ) ἐξώρμησαν κατὰ τῶν νικηφόρων γενιτσάρων, ὁ Κιουπριλῆς ἰδὼν τοὺς κοσμίως ἐσταλμένους ἐκείνους νέους, « Τί εἶναι αἱ κόραι αὐταί; » ἀνέκραξεν· ἀλλὰ αἱ κόραι ἐκεῖναι μετὰ κραυγῆς allons! allons! tue! tue! ἤτοι, *ἐμπρός! ἐμπρός! θάνατος! θάνατος!* προελάσασαι, ἀνέτρεψαν τὰ τάγματα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ πολλὰ μετέπειτα ἔτη οἱ γενίτσαροι δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσι τὴν κραυγὴν ἐκείνην, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φουλαδῆ, ἤτοι τοῦ χαλυβικοῦ ἢ σιδηροῦ, εἰς ὃ εἶχον παραφθείρει τὸ τοῦ Λαφελιὰδ ὄνομα. Οἱ Τοῦρκοι λοιπὸν ἡττήθησαν· ἀλλὰ ἡ ἐπελθοῦσα εἰρήνη τοῦ Βασβὰρ ἀπέβη μᾶλλον ἐπωφελὴς εἰς τὴν Τουρκίαν ἢ εἰς τὴν Αὐστρίαν· καὶ ὅμως ὁ διαπραγματευθεὶς αὐτὴν Παναγιώτης Νικούσης οὐ μόνον ἐξηκολούθει σώζων τὴν εὔνοιαν ἀμφοτέρων τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἐβραβεύετο.

Εἰς ἄλλην πάλιν περίστασιν, μικρὸν μετέπειτα, ὁ ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας Ἄπαφις διεβίβασε προτάσεις τινὰς κατὰ τῆς Αὐστρίας τῶν μεγιστάνων τῆς ἄνω Οὐγγαρίας· ὁ δὲ Παναγιώτης, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰδοποιεῖ τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέπειθε τὸν Ἀχμὲτ Κιουπριλῆν ν' ἀποῤῥίψῃ τὰς προτάσεις ταύτας ὡς ἀντιβαινούσας εἰς τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Δὲν ὑπηρέτησε δὲ μόνον τὴν Αὐστρίαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς ἐπικρατείας. Ἐν ἔτει 1666, εἰσαγαγὼν καὶ ὁδηγήσας τοὺς πρέσβεις τῆς Γενούης, ἀντημείφθη ἀναγραφεὶς εἰς τοὺς εὐπατρίδας τῆς πολιτείας ἐκείνης· συγχρόνως δὲ ἐπετύγχανε καὶ φιρμάνιον ὑπὲρ τῆς ἐμπορίας τῶν ὑπηκόων τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Τοσκάνης. Καὶ ἐπειδὴ ἀνεφέραμεν τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Γενούης τιμήν, προσθετέον ἐνταῦθα

ὅτι καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Παναγιώτου, Χία τὸ γένος οὖσα, ἀνῆκεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Καλβοκορέσιδων, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1537 ἦν ἀναγεγραμμένος εἰς τοὺς γενουαίους εὐπατρίδας, ἂν καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀναφορᾷ τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας περὶ τοῦ γάμου τοῦ Παναγιώτου ἡ σύζυγος αὐτοῦ λέγεται Κανταχουζηνή.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δίδουσι μὲν ἡμῖν ἔννοιάν τινα τῆς πολυπραγμοσύνης καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ ἀνδρὸς, δὲν ἐξηγοῦσιν ὅμως οὔτε τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἀποχρώντως, οὔτε τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσήνεγκεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος. Τρία δε γεγονότα εἶναι μάλιστα ἐπιτήδεια νὰ καταδείξωσι τὸν Παναγιώτην Νικούσην ὡς Ἕλληνα καὶ ὡς ἐξαίρετον πολιτικὸν ἄνδρα· ἡ πολυθρύλλητος αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βαννῆ Ἐφέντη συζήτησις, ἡ διαγωγή του ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κρήτης, καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου φιρμάνιον.

("Επεται συνέχεια.)

Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΔΡΟΣ
καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνάσται (1207—1566).

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 245.)

—000—

Πρώτη αἰτία τοῦ χωρισμοῦ τῆς νήσου Ἄνδρου ἀπὸ τῆς δουκίας τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Α΄ Σανούδου, συμβὰς τὸ 1362 ἔτος. Ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἀφῆκεν ἄῤῥενας κληρονόμους. τὸ δὲ *σαλικὸν* δικαιον δὲν ἴσχυεν ἐν Ῥωμανίᾳ, κατέστη ἡ μονογενὴς θυγάτηρ τοῦ ἀποθανόντος Φιωρέντζα Σανούδη γενικὴ κληρονόμος τῆς πατρικῆς ἡγεμονίας, ἀποκλειομένου τοῦ ἔτι ζῶντος ἀδελφοῦ τοῦ δουκὸς Κυρίου Μάρκου, δυνάστου τῆς Μήλου (1341—1376). Ζῶντος ἔτι τοῦ πατρός της εἶχεν ὑπανδρευθῇ αὐτὴ τὸν Ἰωάννην Πέτρου Δάλλε Κάρκερι, κύριον τῶν δύω τριτημορίων τῆς Εὐβοίας· αλλ᾽ ὁ σύζυγός της εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ πενθεροῦ του τὸ 1359, ἀφεὶς ἀνήλικον υἱὸν τὸν Νικολῶν Δάλλε Κάρκερι, κληρονομήσαντα τὰ ἐν Εὐβοίᾳ κτήματα τοῦ πατρός. Ὁ θάνατος τοῦ πάππου του ὕψωσε τὴν μητέρα του τὸ 1362 ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν δουκῶν τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸν ὁποῖον δώδεκα ἔτη μετέπειτα ἀνέβη ὁ ἴδιος ὡς Νικολῶς Β΄. Ἀλλ᾽ ἡ νέα χήρα ζητοῦσα πρὸ τοῦ θανάτου ἔτι τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Α΄ νεον σύζυγον, εἶχε στρέψει τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ἀνδρεῖον Πέτρον τὸν Α΄, υἱὸν τοῦ Ἰακώβου Ῥεκανέλλη, ὅστις ὡς Μαωνεὺς τῆς Χιου εἶχεν ἑνωθῇ μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς ἑταιρίας τῶν Ἰουστινιανῶν, καὶ διετέλει διοικητὴς τῆς, παρὰ τῶν σταυροφόρων ἀπὸ τῶν δυναστῶν τῆς Ἰωνίας (Aïdin) Τούρκων ἐλευθερωθείσης Σμύρνης. Ἀλλ᾽ ὁ μετὰ τοῦ γενουηνσιου τούτου μελετώμενος γάμος δὲν ἤρεσκε τῇ δημοκρατίᾳ τῆς Βενετίας, φοβουμένη μή ποτε πεσιέλθῃ τὸ Αἰγαῖον εἰς χεῖρας ξένων· δι᾽ ὃ ἀπεφασίσθη τὴν 6 Νοεμβρίου 1361 νὰ γράψωσι τῷ δουκὶ Ἰωάννῃ, τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Μαρία, καὶ αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ Φιωρέντζᾳ, ὅτι δεν ἐπίστευον τοιαύτην παρ᾽ αὐτῶν ὀλιγωρίαν τῆς τοσάκις ὁμολογηθείσης τῇ δημοκρατίᾳ πίστεως, ὥστε νὰ συνάψωσι γάμον μὲ πρόσωπον ἐχθρὸν τῆς Βενετίας. Συγχρόνως ἔγραψαν εἰς τὸν Φαντῖνον Μωροζίνην βαΐλον τῆς Εὐρίπου (1360—1362), νὰ διακοινώσῃ τὸ ἴδιον καὶ αὐτὸς εἰς τὸν δοῦκα, καὶ με πάντα τρόπον νὰ ἐμποδίσῃ τὸν μελετώμενον γάμον τῆς Φιωρέντζας, νὰ ἀποστείλῃ δὲ εἰς τὸν πατέρα της καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἕνα ἐκ τῶν συμβούλων του, τὸν Μάρκον Βιάρον ἢ τὸν Θωμᾶν Βαρβαρῖγον, καὶ εἴποτε δὲν ἤθελεν ἀκολουθήσει τῆς Βενετίας τὴν συμβουλὴν, νὰ τὴν ἀπαγάγῃ εἰς Εὔριπον, ἐξ ἅπαντος δὲ νὰ κατάσχῃ προσωρινῶς τὴν Ὠρεὸν καὶ τὰς ἄλλας εὐβοϊκὰς κτήσεις τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Νικολῶ Δάλλε Κάρκερι, μέχρις οὗ αὐτὸς γένῃ ἐνῆλιξ. Εἰδὲ καὶ ἦτο τετελεσμένος ὁ γάμος, νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε νὰ τὴν ἁρπάσωσι καὶ νὰ τὴν φέρωσιν εἰς Κρήτην, διὰ τὸν ὁποῖον σκοπὸν ὁ ἐκεῖ δοὺξ Μαρτῖνος Γριμάνης ὁ Β΄ (1360—1362) εἰδοποιήθη νὰ στείλῃ δύω κάτεργα. Εἰς τὸ ἔνταλμα αὐτὸ τῆς Γερουσίας ἡ δούκισσα Μαρία καὶ ἡ θυγάτηρ της Φιωρέντζα, αἵτινες εὐθὺς μετέβησαν εἰς Εὔριπον, ἀπεκρίθησαν τὴν 9 Δεκεμβρίου μὲ τὴν μεγαλειτέραν ταπεινότητα, διαβεβαιοῦσαι ἐκ νέου τὴν ὑποταγήν των, καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅτι ποτὲ δὲν θέλουσι συνάψει γάμον μὲ ἐχθρὸν τῆς Βενετίας. Ὁ Ῥεκανέλλης ἐνυμφεύθη ἀλλοῦ, καὶ ἡ Μαργαρῖτα Ἀδόρνω ἐγένετο σύζυγός του, ἐπιζήσασα αὐτῷ ἀποβιώσαντι τὸ 1380, 51 ὁλόκληρα ἔτη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Α΄, καὶ ἡ Φιωρέντζα, θέλουσα ν᾽ ἀκολουθήσῃ τὴν κλισιν τῆς καρδίας της, ἐπεθύμει νὰ συνέλθῃ εἰς γάμον μετα τοῦ μεγαλεπηβόλου Νερίου τοῦ Α΄ ἐξ Ἀκκιαϊώλων, τοῦ μετέπειτα Κυρίου τῆς καστελλανίας Κορίνθου καὶ δουκὸς Ἀθηνῶν (+ 1394)· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὡς ξένος δὲν ἤρεσκε τῇ δημοκρατίᾳ· καὶ κατὰ πρῶτον ἀπετάθησαν τὴν 27 Δεκεμβρίου 1362 πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νερίου, τὸν δεσπότην ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν Ἰωάννην (1360—1362), λέγοντες ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν γραφομένοις, ὅτι ἠπόρουν πῶς ἠδύνατο ἡ Φιωρέντζα ἄνευ συγκαταθέσεως τῆς δημοκρατίας νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν ἀδελφόν του, ἐν ᾧ αὐτὴ καὶ πρότερον, ζῶντος τοῦ πατρός της, καὶ μετέπειτα ἔτι περισσότερον ὑπέσχετο νὰ μὴ ὑπανδρευθῇ ποτε ἄνευ τοιαύτης συναινέσεως· ὅτι οἱ προπάτορές της ἦσαν βενετοὶ εὐπατρῖδαι, καὶ συναινέσει τῆς δημοκρατίας ἐζήτουν τὴν ἐπὶ τῶν νήσων ἡγεμονίαν· ὅθεν νὰ γράψῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ νὰ παύσῃ ἀπὸ τα σχέδιά του. Συγχρόνως ἐπήνεσαν τὸν βαΐλον τῆς Εὐρίπου διὰ τὰ πρὶν ληφθέντα κυβερνητικὰ μέτρα, καὶ ἔδωκαν αὐτῷ ὁδηγίας κατεπειγούσας ὅπως κατάσχῃ ὅσον τάχιον τοὺς πύργους τοῦ Νικολῶ, ἐν ᾧ τὸν δοῦκα τῆς Κρήτης, ἀφ᾽ οὗ παρομοίως τὸν ἐπήνεσαν

διὰ τὸν ἀναδειχθέντα ζῆλόν του, τὸν διέταξαν νὰ φροντίσῃ ὥστε ἡ Νάξος Ἄνδρος, Θήρα καὶ Μῆλος νὰ προστατευθῶσι κατὰ πάσης ἐπικειμένης κατοχῆς, καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὴν Φιωρέντζαν νὰ ἐκλέξῃ σύζυγον ἕνα ἐκ τῶν βενετῶν πολιτῶν. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν ἰδίαν ἐδηλοποίησαν τὴν ἀπαρέσκειαν τῆς Βενετίας μὲ τὰ νέα της περὶ συνοικεσίου σχέδια, καὶ ἔπεμψαν ἔκτακτον ἀπεσταλμένον μὲ μυστικὴν ἀποστολὴν πρὸς τὸν Γυλιελμον Σανοῦδον, ἐξάδελφον τοῦ πατρὸς τῆς Φιωρέντζας, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ πατρὸς Μάρκου, ἔγγονον τοῦ δουκὸς Μάρκου τοῦ Β΄. Ὁ Γυλιέλμος οὗτος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον περιέλθει, ὡς ἀπὸ ὑστεροτοκίας σύνταξις, σημαντικὰ κτήματα ἐπὶ τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Εὐβοίας, εἶχεν ἕνα υἱὸν, τὸν ἀνδρεῖον *Νικολὼν Σπετσαβάνδαν*· εἰς αὐτὸν, καθῶ. καὶ εἰς τὸν πατέρα του παρήνεσαν κατεπειγόντως νὰ μὴ ὑποφέρωσιν, ὥστε ξένος νὰ στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἔδωκαν αὐτῷ νὰ ἐννοήσῃ, πόσον ἤθελεν ἀρέσει εἰς τὴν Βενετίαν, ἐὰν κατώρθουν νὰ συζευχθῇ τὴν κληρονόμον τοῦ Ἰωάννου Σανούδου. Ἀλλ᾽ ὁ Νέριος δὲν ἐπτοεῖτο τόσον εὐκόλως· ἔχων σχέσεις στενὰς μετὰ τῶν Ἀνδεγαυῶν διὰ τοῦ θείου του Νικολὼ, ὅστις ἦτο μέγας δομέστικος (grand Sénéchal) τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως, ἐκ τοῦ οἴκου τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ὁ τότε τιτουλάριος αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας Ῥοβέρτος τῆς Τάραντος (1322-1364), καὶ ἔφερε, κατὰ τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς, ἐπὶ τῆς δουκίας Νάξου τὴν τιμαριωτικὴν ἐπικυριαρχίαν, ἀπετάθη πρὸς ἐκεῖνον καθὼς καὶ πρὸς τὴν βασίλισσαν Ἰωάνναν τὴν Α΄, ἵνα μεσιτεύσωσιν· ἀμφότεροι δὲ ἔγραψαν τῇ δημοκρατίᾳ νὰ μὴ ἐμποδίζῃ περαιτέρω τὸ σχεδιασθὲν συνοικέσιον, διότι ἡ δούκισσα εἶνε τιμαριῶτις ὑποτελὴς τῷ αὐτοκράτορι Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Γερουσία ἀπεφάσισε λοιπὸν τὴν 8 Ἀπριλίου 1363 νὰ ἀπαντήσῃ αὐτοῖς ὅτι καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἡ δούκισσα δὲν ἦτο ὑποτελὴς αὐτῆς καὶ ὑπήκοος, ἐπειδὴ ἦτο πολῖτις τῆς Βενετίας, ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς της τοὐλάχιστον ἦτο ὑπεχρεωμένη νὰ ὑποτάσσηται τῇ δημοκρατίᾳ, « διότι οἱ πρόγονοί της ἀνῆκον ἔκπαλαι εἰς τὰς ἐξ εὐγενῶν οἰκογενείας τῆς πατρίδος, καὶ διὰ τῆς ἡμετέρας χάριτος καὶ βοηθείας ἐκυρίευσαν καὶ ἀπέκτησαν τοὺς τόπους καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὰς ὁποίας κατέχει ἡ ῥηθεῖσα κυρία· διὰ τὴν προστασίαν καὶ ἀσφάλειαν αὐτῶν πάντοτε ἠγρύπνει ἡ ἡμετέρα κοινότης, χωρὶς νὰ φεισθῇ τὸ αἷμα τῶν πολιτῶν της καὶ τοὺς ἐπικειμένους κινδύνους· εἰς πάσας πρὸς τούτοις τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας ἐκλείσαμεν μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ εἰς τὴν νεωτάτην (τὴν ἐπικυρωθεῖσαν τὴν 8 Ὀκτωβρίου 1355) ὀνομαστὶ ὑπεδείξαμεν τοὺς τόπους ἐκείνους ὡς ἀπολαύοντας τῆς εἰδικῆς ἡμῶν προστασίας· καὶ ἐὰν δὲν ἐπράττομεν τοῦτο, πρὸ πολλοῦ δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον αὐτοὺς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της!) ὅτι ἐθαύμαζεν ἡ Βουλὴ διὰ τὴν ἐπέμβασιν τῶν βασιλέων τόσῳ περισσότερον, ὅσον ἦτο φανερὸν ὅτι ἐκείνη ἐπροσπάθει πάντοτε τὸ καλλίτερον διὰ τὴν Φιωρέντζαν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ μὲ μόνην ταύτην τὴν διακοίνωσιν ἡ δημοκρατία· εἰς μυστικὴν συνεδρίασιν τὴν 25 Μαΐου ἀπεφάσισεν ἡ Γερουσία νὰ δώσῃ διαταγὴν εἰς τὸν ναύαρχον τῆς μοίρας τοῦ Ἀδριατικοῦ Δομίνικον Μιχιέλην, νὰ φροντίσῃ ὥστε τὸ Αἰγαῖον, τοῦ ὁποίου τὴν θαλασσοκρατίαν ἀπέκτησε καὶ ἐφύλαξε μὲ τόσας θυσίας αἵματος καὶ χρημάτων, νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς ξένας χεῖρας, καὶ μαλιστα εἰς τοῦ Νερίου τὴν κυριότητα. Ἔδωκε δὲ αὐτῷ πλήρη ἐξουσίαν, νὰ ἐμποδίσῃ τὸ τοιοῦτον διὰ παντὸς τρόπου, καὶ νὰ ἐπεμβῇ ἐναντίον παντὸς, ὅστις ἤθελεν ὑποτρέφει τοιαῦτα σχέδια, « ὅπως ἤθελε φανῇ αὐτῷ καλὸν καὶ ὠφέλιμον διὰ τὴν τιμὴν τῆς πολιτείας. » Ἐπειδὴ δὲ τα κάτεργα τοῦ γενουησίου ὑποκόμητος Δὲ Γριμάλδη, ἅτινα ἐλέγετο ὅτι ἦσαν προσδιωρισμένα διὰ τὸ Αἰγαῖον, ἦσαν ἠγκυροβολημένα εἰς τὸν λιμένα τῆς Γλαρέντζας, ἔπρεπε νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς αὐτὰ καθὼς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο πλοῖον, νὰ διευθυνθῶσιν εἰς ἐκεῖνα τὰ ὕδατα· εἰ δὲ καὶ ἐπειρῶντο νὰ ἐκβιάσωσι τὸν ἀπόπλουν, νὰ φερθῇ κατ᾽ αὐτῶν ὡς ἐναντίον ἐχθρῶν τῆς Βενετίας. Ἐὰν δὲ ὁ Νέριος Ἀκκιαϊώλης, ἢ οἱ πληρεξούσιοι αὐτοῦ ἐπιτετραμμένοι εἶχον ἤδη λάβει κατοχὴν τῶν μερῶν ἐκείνων ἐναντίον τῆς θελήσεως τῆς Βενετίας, να διενεργήσῃ διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἀνάκτησίν των. Τὴν 12 Ἰουνίου ἀνενεώθη ἡ διαταγὴ εντονώτερον, ὡς καὶ τὰ ἐντάλματα πρὸς τοὺς διοικητὰς τῆς Εὐβοίας καὶ Κρήτης. Ὁ Μιχιέλης ἐνόησε τὴν διαταγὴν τῆς Βενετίας· ὑποστηριζόμενος δὲ ὑπὸ Πέτρου Γραδενίγου, βαΐλου τῆς Εὐρίπου (1362—1364) καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης Φραγκίσκου Μωροζίνη (1362—1363) ἥρπασε τὴν Φιωρέντζαν Σανούδην, καὶ ἀσφαλῶς φυλαττομένην τὴν ἔφερεν εἰς Κρήτην μὲ ὅλας τὰς ἐνστάσεις τῆς Νεαπόλεως· ἐδήλωσε δὲ εἰς αὐτὴν, ὅτι μόνον διὰ τῆς ὑπανδρείας της μετὰ τοῦ συγγενοῦς της Νικολὼ Σπετσαβάνδα ἠδύνατο νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν προσωπικήν της ἐλευθερίαν. Τοιουτοτρόπως ἠξίου ἡ Βενετία τὴν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου επικυριαρχίαν, ἐναντίον τῆς ὁποίας Μάρκος ὁ Β΄. Σανοῦδος ἀντέστη ποτὲ μετὰ τοσαύτης τόλμης. Ἡ Φιωρέντζα ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὸν μετὰ τοῦ Νικολὼ γάμον, τὸν ὁποῖον οὔτε κἂν εἶχεν ἰδεῖ πρότερον, καὶ ἔπεμψε τοὺς ἐπὶ τούτῳ ἀντιπροσώπους της εἰς Βενετίαν· ὁ Σπετσαβάνδας ἦλθεν αὐτοπροσώπως ἐκεῖ, καὶ τὴν 19 Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους 1363, ἔμπροσθεν τοῦ συμβολαιογράφου Μιχαὴλ δὲ Ἰούστη καὶ τοῦ ἐφημερίου τοῦ ἁγίου Βίτου, Δον Φραγκίσκου Κορβὲρ, ἐτελέσθη ὁ γάμος δι᾽ ἐπιτροπῆς « μεταξὺ τοῦ εὐγενοῦς Νικολὼ Σανούδου, ὀνομαζομένου Σπετσαβάνδα, υἱοῦ τοῦ κυρίου Γυλιελμακκίου, πολίτου τῆς Βενετίας, καὶ τῆς κυρίας Φιωρέντζας Σανούδης χήρας Δάλλε Κάρκερι, δουκίσσης τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ δυνάστιδος δύω τριτημορίων τῆς νήσου Εὐβοίας. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν συνεχάρη ἡ Γερουσία τον νυμφίον διὰ τὸ χαροποιον γεγονὸς, καὶ τὸν διέταξε να ὑπάγῃ νὰ εὕρῃ τὴν νύμφην του εἰς Κρήτην, διὰ νὰ τὴν γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ νὰ συμπληρώσῃ καὶ τον πραγματικον

μετ' αὐτῆς γάμον. Συγχρόνως ἐστάλη διακοίνωσις εἰς τὸν δοῦκα τῆς Κρήτης, ὅτι ἡ δημοκρατία ἐχάρη πολὺ διὰ τὰ δι' αὐτοῦ παρὰ τῆς Φιωρέντζας καὶ τῶν ὑποτελῶν της σταλέντα γράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξέφραζον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νικολὼ ὡς συζύγου τῆς δουκίσσης· ὅθεν δύναται νὰ ἀφήσῃ τὴν Φιωρέντζαν εἰς ἐλευθέραν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ αὐτῇ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τῆς Κρήτης ἄνευ νεωτέρου εἰδικοῦ περὶ τούτου τῆς Βουλῆς διαγγέλματος. Δέκα ἡμέρας ὑστερώτερον, τὴν 29 Αὐγούστου, ὥρισαν ὅτι ὁ Νικολὼς Σανοῦδος ἐξ Εὐβοίας ἠδύνατο μὲ τρεῖς ὑπηρέτας καὶ μὲ τὸν Λωρέντζον Δε Βίκκι, συμβολαιογράφον τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου τῆς Κρήτης, νὰ μεταβιβασθῇ εἰς Κρήτην πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ συνομολογηθέντος συνοικεσίου. Ἐκεῖ ἐτελέσθη ὁ γάμος. Τὴν 10 Μαρτίου 1364 ἔπεμψεν ἡ Γερουσία τῷ Βαΐλῳ μυστικὴν ἐπιστολήν, ὅτι ἐν Βενετίᾳ ἐχάρησαν ὑπερμέτρως διὰ τὴν κατόρθωσιν τοῦ συνοικεσίου, καὶ ἐλπίζουσιν ὅτι θέλει ἀποβῇ εἰς τιμὴν καὶ εὐδαιμονίαν ἀμφοτέρων, καὶ εὐημερίαν πάντων τῶν ὑπηκόων· ἐδίδετο δὲ ὑπόσχεσις εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δημοκρατία θέλει φροντίσει καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ μετέπειτα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς νησιώτιδος ἡγεμονίας, καὶ προσταγὴ συγχρόνως κατεπείγουσα νὰ ὑποστηρίζωσι μὲ ζωοτροφίας τὰ διὰ τὴν Κρήτην προσδιωρισμένα στρατεύματα τῆς δημοκρατίας κατὰ τὴν τότε κρίσιμον τῆς νήσου ταύτης θέσιν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ νέοι σύζυγοι ἦσαν συγγενεῖς ἐξ αἵματος τρίτου βαθμοῦ (ἤτοι δεύτεροι ἐξάδελφοι), ἔγραψαν εἰς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν τὸν Ε' τὴν 15 Ὀκτωβρίου 1364, μετὰ τὸν τελεσθέντα βέβαιον γάμον, νὰ δώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, ἥτις φυσικὰ καὶ δὲν ἤργησε νὰ δοθῇ. Ὁ Σανοῦδος ἐξεπλήρωσε πιστῶς τὰς ὅσας πρὸς τὴν Βενετίαν ἀνέλαβεν ὑποχρεώσεις, καὶ οὐ μόνον ἐπρομήθευε τρόφιμα διὰ τὴν Κρήτην, ἀλλὰ μάλιστα ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος μὲ τὰ κάτεργα καὶ τοὺς πρὸς βομβαρδισμὸν ὅλμους του (cum galeis et mortaris) ἐναντίον τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν. Ἡ ἀφοσίωσίς του ἐπῃνέθη δημοσίᾳ διὰ προκηρύξεως τῆς Γερουσίας τὴν 23 Αὐγούστου τοῦ ἀκολούθου ἔτους, ὅτε ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης εἶχε πλέον κατευνασθῇ.

Ἐκ τοῦ γάμου του ἀπέκτησε δύω θυγατέρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρεσβυτέρα ὠνομάσθη κατὰ τὴν πρὸς μητρὸς μάμμην της Μαρία, ἐν ᾧ ἡ νεωτέρα ἐκλήθη Ἰσαβέτα· ἀλλὰ ὀλίγον ὕστερον μετὰ τὴν γέννησιν τῆς τελευταίας ἀπέθανεν ἡ δούκισσα Φιωρέντζα, ὁ δὲ υἱός της ἐκ πρώτου γάμου Νικολὼς Β' Δάλλε Κάρκερι, ἂν καὶ ἀνῆλιξ, καὶ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ μητρυιοῦ του Νικολὼ Σανούδου, ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς δουκίας τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὸ ἔτος 1371. Ὁ νέος ἡγεμὼν ἐσκέφθη παραυτα πῶς νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν ἐκ μητρὸς ἀδελφήν του Μαρίαν, ἂν καὶ αὐτὴ μόλις εἶχε φθάσει τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας της· τὴν 18 Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἔδωκεν αὐτῇ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς μέλλουσιν ἀπογόνοις ὡς τιμάριον τὴν νῆσον Ἄνδρον, μετὰ τῶν εἰσοδημάτων καὶ δουλοπαροίκων· αὐτὴ δὲ ὑπεχρεοῦτο δι' ἑαυτὴν καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς ποτὲ ἀπογόνους τρεῖς μῆνας κατ' ἔτος νὰ ἐκπληροῖ τῷ δουκὶ κατὰ πρόσκλησίν του τιμαριωτικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ διαρκούντων δύω μηνῶν νὰ στέλλῃ δύω ναύτας διὰ τὸ πλήρωμα τῶν δουκικῶν κατέργων, νὰ μὴ ὑπανδρεύηται ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἐπικυριάρχου της, νὰ τρέφῃ δὲ τὴν νεωτέραν της ἀδελφὴν Ἰσαβέταν καὶ νὰ τὴν προικίσῃ. Καὶ ἡ Ἀντίπαρος ἀκόμη, καὶ διάφορα κτήματα εἰς τὴν θέσιν Λιχάδα ἢ Λιθάδα τῆς Εὐβοίας παρεδόθησαν αὐτῇ διὰ προνομιαίας πράξεως ἐκδοθείσης τὴν 14 Φεβρουαρίου 1372 (διὰ τοῦ καγκελλαρίου Εὐβοίας Γεράρδου Δὲ Κόρτε). Τοιουτρόπως ἐχωρίσθη ἡ Ἄνδρος ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ λοιποῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ ὡς χωριστὴ καὶ ἀνεξάρτητος πολιτεία. Τὰς περαιτέρω τύχας, εἰς τὰς ὁποίας περιέπεσεν ὑπὸ τοὺς διαδόχους τῆς Μαρίας, θέλω ἀναπτύξει ἐπὶ τὸ μερικώτερον εἰς τὴν συνέχειαν τῆς πραγματείας.

I. Μαρία Σανούδη, δυνάστις τῆς Ἄνδρου.

1371—1384.

Ἐντὸς ὀλίγου παρουσιάσθησαν μνηστῆρες διὰ τὴν νέαν κυρίαρχον τῆς Ἄνδρου. Ἐν ᾧ ὁ ἐκ μητρὸς ἀδελφός της Νικολὼς ὁ Β'. ἐνυμφεύθη τὴν Πετρωνίλλαν Τόκκω, θυγατέρα τοῦ Παλατινοῦ κόμητος Λεονάρδου Α'. τῆς Κεφαλληνίας, ὁ τότε βαΐλος τῆς Εὐρίπου Βαρθολομαῖος Κυΐρίνης (1370—1372), ἐπροσπάθει ὅπως ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ συνοικέσιον μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ ἑνὸς ἐκ τῶν υἱῶν του. Τὸ ἐκεῖ σταθμεῦον διὰ τὴν προστασίαν τῆς νήσου πολεμικὸν κάτεργον, τὸ ἔπεμπεν ἐπανειλημμένως ἐκτὸς τῆς χώρας εἰς Νάξον, ἵνα παρακινήσῃ τὸν δοῦκα Νικολῶν, καὶ τὸν μητρυιὸν τούτου Νικολῶν Σανοῦδον εἰς συγκατάνευσιν· καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἀπέφευγον νὰ ἀπαντήσωσι θετικῶς, παρεξετράπη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ζητήσῃ νὰ ἐκβιάσῃ διὰ τῆς δυνάμεως τὴν συγκατάνευσιν. Τὸ φέσιμον τοῦτο δὲν ἔλαθε τὴν ἄγρυπνον δημοκρατίαν· ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἄλλα πράγματα εἶχε παραβῇ τὰς ὁδηγίας του, καὶ οὕτως «ἥμαρτε κατὰ τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ δικαίου» ἐνεκαλέσθη μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ὑπὸ τῶν δημοσίων κατηγόρων (Avvogadori del commun) ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν Κακουργιοδικῶν (Quaranzia criminale)· ἀφ' οὗ δὲ ἀπεδείχθησαν τὰ ἐγκλήματά του, τὸ δικαστήριον τὸν κατεδίκασε τὴν 16 Ἰουλίου 1375 εἰς χρηματικὴν ποινὴν 200 δουκάτων, καὶ τὴν ἀπώλειαν πάντων τῶν δικαιωμάτων του ἐπὶ τῆς Εὐβοίας, καὶ τὴν 22 ἐδημοσιεύθη ἡ ἀπόφασις ἐν τῇ μεγάλῃ Βουλῇ. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος εὑρίσκομεν ὅτι ὁ Πέτρος Δάνδολος, υἱὸς τοῦ Μάρκου τῆς Ἄνδρου, παρουσίασεν ἀπαιτήσεις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τριτημορίου τῆς Εὐβοίας ἐναντίον τοῦ Δουκὸς Νικολῶ· ἡ ἀποθανοῦσα σύζυγός του, καταγομένη ἐκ τοῦ δουκικοῦ οἴκου τῶν Σανούδων, εἶχεν ἀπολέσει τὰ δωρητήρια ἔγγραφα προνομιῶν, ἐζήτει δὲ αὐτὸς τὴν ἀνανέω-

σίν των καὶ ἐκτέλεσιν πρὸς χάριν τοῦ υἱοῦ του Μαρίνου· ἡ ὑπόθεσις περιεπλέκετο ἐπὶ τὸ μᾶλλον, καὶ ἀπόπειραι συμβιβασμοῦ ἀπέτυχον, μέχρις οὗ τελευταῖον ἡ δημοκρατία ἀπεφάνθη εἰς τὴν δίκην ταύτην διὰ τοῦ βαΐλου της Πέτρου Μοκενίγου (1374—1376) ὑπὲρ τοῦ δουκὸς Δάλλε Κάρκερι.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν παρουσιάσθη νέος μνηστὴρ διὰ τὴν Μαρίαν, ὅστις ὅμως καὶ αὐτὸς, ὡς ἐφαίνετο, δὲν ἤρεσκε τῇ δημοκρατίᾳ· διότι τὴν 13 Μαρτίου 1376 προσέταξε πάλιν τὸν βαΐλόν της νὰ ἐμποδίσῃ τὸν γάμον, παραγγείλασα αὐτῷ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἀδελφόν της Νικολῶν Δάλλε Κάρκερι καὶ τὸν μητρυιὸν αὐτοῦ Νικολῶν Σανοῦδον διὰ τῆς δυσμενείας τῆς πολιτείας, καὶ νὰ προτείνῃ αὐτοῖς μᾶλλον εἰς γαμβρὸν τὸν υἱὸν τοῦ τριάρχου τῆς Εὐβοίας Βαρθολομαίου Γ΄ Γκίζη, ὀνόματι Γεώργιον. Καὶ ἐμποδίσθη μὲν τὸ προσχεδιασθὲν συνοικέσιον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ἡ δημοκρατία νὰ κατορθώσῃ ὥστε ἡ Μαρία νὰ δεχθῇ τὸν προταθέντα γαμβρόν. Ἐξ ἄλλου μέρους ἐγένετο εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἄλλος γάμος ἐπὶ τῆς Μήλου· ὁ Μάρκος Σανοῦδος δυνάστης τῆς νήσου ταύτης ἀπὸ τοῦ 1341 εἶχε μονογενῆ θυγατέρα, ὀνομαζομένην, ὡς καὶ ἡ ἐξαδέλφη της, Φιωρέντζα· αὐτὴ ἐτέλεσε τὸν γάμον της περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1376, καὶ ἔφερεν ὅλην τὴν νῆσον, δι' ἑκουσίας παραιτήσεως τοῦ πατρός της, προῖκα εἰς τὸν σύζυγόν της· οὗτος δὲ ἦτο Φραγκῖσκος ἢ Φραγκούλης Κρίσπος, πολίτης τῆς Εὐβοίας, ὅπου ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Α΄ τῷ εἶχε δώσει ὡς τιμάριον τὴν αὐτῷ ἀνήκουσαν βαρωνίαν *Ἀστρογίδες*. Αὐτὸς εἶχεν ἀποικήσει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικολῶ Φραγκεσκίνου ἀπὸ τῆς Λομβαρδίας εἰς Εὔβοιαν, καὶ εἶχεν εὑρεῖ καλλίστην ὑποδοχὴν παρά τε τοῖς ἐκεῖ ἄρχουσι Δάλλε Κάρκερι ἐκ Βερώνης, καθὼς καὶ παρὰ τοῖς Σανούδοις τῆς Νάξου, καὶ διὰ τῆς πανούργου συμπεριφορᾶς του ἤξευρε νὰ γίνῃ ἀγαπητὸς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῶν τελευταίων· ὑπερεῖχε δὲ εἰς τὸ ἐπιχειρηματικόν του πνεῦμα καὶ αὐτὸν τὸν νεανίαν δοῦκα Νικολῶν Δάλλε Κάρκερι. Ἐν ᾧ οὗτος διὰ τῆς ἄφρονος συμπεριφορᾶς του καὶ τῶν ἀπίστων μηχανοῤῥαφιῶν του κατὰ τῆς Εὐβοίας, διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ὁποίας εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς μεγάλης Λεγεῶνος τῆς Ναυάρας, ἦλθεν εἰς ἔχθραν μετὰ τῶν Βενετῶν, καὶ διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν του ἠρέθιζε τοὺς ὑπηκόους του, ὁ νέος δυνάστης τῆς Μήλου ἐκέρδησεν ἐντὸς ὀλίγου τὴν εὔνοιαν πάντων τῶν νησιωτῶν, οἵτινες πρὸς τούτοις ἐνόμιζον αὐτὸν ὡς ἔχοντα περισσότερα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δουκίας παρὰ ὁ σκληρὸς Δάλλε Κάρκερι. Εἴ τε λοιπὸν διότι ἠκολούθησε γενικὴ ἐπανάστασις, εἴτε διότι τοῦ Κρίσπου ἡ χεὶρ ἐτραυματίσθη δεινῶς ἐπί τινος κυνηγίου, ὁ δοὺξ Νικολῶς ὁ Β΄. ἔπεσε κατὰ τὸ ἔτος 1383 ἐπὶ τῆς Νάξου διὰ δολοφόνου χειρός· οἱ ὑπήκοοί του ὕψωσαν ὁμοφώνως τὸν δυνάστην τῆς Μήλου ὡς πλησιέστερον συγγενῆ ἐπὶ τοῦ δουκικοῦ θρόνου τῆς Νάξου, τὴν ὁποῖον κατέλαβεν ὡς Φραγκῖσκος Α΄. μέχρι τοῦ 1397. Μόλις ἔφθασεν ἡ εἴδησις εἰς Βενετίαν τῆς νέας ταύτης διαδοχῆς, καὶ ἡ Γερουσία τὴν 19 Ἀπριλίου 1383 ἔγραψε τῷ βαΐλῳ Ἀνδρέᾳ Ζένῳ (1381—1383) εἰς Εὔριπον νὰ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν πασῶν τῶν βενετικῶν κτήσεων, διὰ τὸν ὁποῖον σκοπὸν ὁ δοὺξ τῆς Κρήτης Πέτρος Μοκενῖγος (1381—1383) ἤθελε τῷ παρέξει χεῖρα ἀρωγόν· προσέτι νὰ ἐπιβάλῃ κατάσχεσιν ἐπὶ τῆς Ὠρεοῦ καὶ τῶν ἄλλων πόλεων καὶ πύργων τοῦ ἀποθανόντος δουκὸς, τὴν δὲ ἐκ μητρὸς ἀδελφὴν αὐτοῦ Μαρίαν Σανούδην τῆς Ἄνδρου νὰ ἁρπάσῃ καὶ νὰ φέρῃ εἰς Εὔριπον, καὶ πρὸ πάντων νὰ τὴν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπανδρευθῇ ἄνευ συγκαταθέσεως τῆς Βενετίας· ὡς πρὸς τὰ ἄλλα δὲ νὰ τὴν συστήσῃ εἰς τὸν πατέρα της κατεπειγόντως. Περὶ τοῦ νέου δουκὸς καὶ τῆς ἀναγνωρίσεώς του δὲν ἀπεφασίσθη τίποτε πρὶν λάβωσιν ἐπισήμους εἰδήσεις ἐκ Νάξου, αἵτινες δὲν ἐβράδυναν. Ὁ Φραγκῖσκος καὶ πάντες οἱ εὐγενεῖς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἔγραψαν τῇ Βενετίᾳ δηλοῦντες, ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ πράξωσι τὴν τιμὴν τῆς δημοκρατίας, καὶ παρεκάλουν διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναγνώρισιν· ὁ δοὺξ τῆς Κρήτης ὑπεστήριζε τὴν αἴτησίν των. Διὰ τοῦτο ἀπεφάνθη κατὰ τὴν 26 Απριλίου ἡ Γερουσία ὅτι ἦτο ἑτοίμη νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Κρίσπον ἐκ τῆς Εὐβοίας μὲ ζωοτροφίας, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Κρήτης. Ἐν τούτοις διεταχθησαν ἀμφότεροι οἱ ἐκεῖ ἁρμοσταὶ (Rettori) νὰ ἐξακολουθῶσι πάντοτε νὰ πέμπωσι πληροφορίας περὶ αὐτοῦ· εἰς δὲ τὸν βάϊλον ἐδόθη κυρίως ἡ ἐντολὴ νὰ κρατῇ καλῶς τὴν κατοχὴν τῆς Ὠρεοῦ. Δύο ἦσαν κυρίως τὰ αἴτια ἅτινα παρεκίνησαν τὴν δημοκρατίαν νὰ φανῇ φιλικωτέρα πρὸς τὸν ἅρπαγα τοῦ θρόνου τοῦ Αἰγαίου· πρῶτον μὲν ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ βαΐλου Ἀνδρέα Ζένου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος ὑπῆρχεν εἰς σχέσεις στενὰς, καὶ δεύτερον τὸ περιστατικὸν ὅτι εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐζήτησε δι' ἕνα ἐκ τῶν υἱῶν του τὴν θυγατέρα τοῦ τότε δόγου Ἀντωνίου **Βενιέρ**. Ὁ ἐπίσκοπος Μήλου Βιτάλης Δὲ Φαίντζα παρουσιάσθη εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὡς πληρεξούσιός του εἰς Βενετίαν, καὶ τὴν 30 Ἰουλίου 1382 ἔδωκεν ἡ μεγάλη Βουλὴ τὴν συναίνεσίν της, ἂν καὶ ὁ γαμβρὸς ἦτο παῖς ἀκόμη, διότι τὸ συνοικέσιον τοῦτο συνέτεινε πρὸς τιμὴν καὶ ὄφελος τῆς δημοκρατίας. Ὁ ἀῤῥαβὼν μεταξὺ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βενιὲρ καὶ τοῦ νέου Ἰακώβου Κρίσπου ἐτελέσθη εὐθύς· Δυσκολώτερον ἦτο νὰ λυθῶσι τὰ ζητήματα, τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ μὲ τὴν χήραν τοῦ Δάλλε Κάρκερι Πετρωνίλλαν Τόκκω, μὲ τὸ αὐτῇ ἀνῆκον μερίδιον ἐπὶ τῆς νήσου Εὐβοίας, καθὼς καὶ μὲ τὴν ἐκ μητρὸς ἀδελφήν του Μαρίαν Σανούδην. Ἡ πρώτη, ἥτις εἶχε δικαιώματα εἰς σύνταξιν ἐπὶ τῇ χηρείᾳ της, ἔλαβεν ἀπὸ τὰ ὑποστατικὰ τοῦ συζύγου της διάφορα σημαντικὰ κτήματα πλησίον τῆς Αἰγάδος καὶ τῆς Αἰδηψοῦ, ἅτινα τῇ ἔμειναν μέχρι τοῦ θανάτου της κατὰ τὸ 1410, μ' ὅλον ὅτι αὐτὴ ἤδη ἀπὸ τῆς 6 Δεκεμβρίου 1383 εἶχε λάβει τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς Βενετίας νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν Νικολῶν Βενιὲρ, υἱὸν τοῦ δόγου καὶ νῦν γυναικάδελφον

τοῦ Ἰακώβου Κρίσπου. Ἐκτὸς τούτων εἶχεν ἡ Πετρωνίλλα καὶ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Κρίσπου τῆς χηρείας της ἀποτίμημα, τὸ ὁποῖον ἑκουσίως νὰ δώσῃ ὁ Κρίσπος δὲν ἐδείκνυε πολλὴν ὄρεξιν. Συγχρόνως ὅμως ἦτο κενὴ καὶ ἡ κληρουχία τῶν δύω τριτημορίων τῆς Εὐβοίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων μόνη ἡ δημοκρατία ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἐκ νέου ὅπως ἂν ἤθελεν, ἀφ' οὗ ὁ τιτουλάριος αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἰάκωβος Δὲ Βῶ, ἡ κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς Δὲ Βάλτζη, παρεχώρησεν αὐτῇ τὰ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δικαιώματά του ἐπὶ τῆς τιμαριωτικῆς ἐπικυριαρχίας. Ὁ Βαρθολομαῖος Γκίζης, ὅστις ἦτο ἰδιοκτήτης τοῦ ὑπολοίπου τριτημορίου τῆς νήσου, δὲν ἔλειψε νὰ παρουσιασθῇ ἀμέσως εἰς Βενετίαν, ὥστε εἰ δυνατὸν νὰ ἐνεργήσῃ δι' ἑαυτὸν τὴν τιμαριωτικὴν περιβολὴν τῶν κτημάτων τοῦ τελευταίου Δάλλε Κάρκερι, ἅτινα περιῆλθον τῇ δημοκρατίᾳ· συγχρόνως ὅμως ἀνεφάνη καὶ ἄλλος ἀξιώσεις ἔχων ἐπὶ ἑνὸς τριτημορίου τῆς Εὐβοίας, Ἰανούλης Δὲ Νοαῦερ, τοῦ ὁποίου οἱ πρόγονοι εἶχον ποτὲ μερίδιον ἐπὶ τῆς νήσου, καὶ ὅστις εἶχε λάβει ὁ ἴδιος ἐκεῖ σημαντικὰ ὑποστατικὰ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, τοὺς Γκίζη καθὼς καὶ τοὺς Κάρκερι. Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ Γκίζης, νομίζων ἑαυτὸν ἀκόμη τιμαριοῦχον ἐξαρτώμενον παρὰ τῶν Ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας, ἀπετάθη εἰς τὸν ἐκεῖ βάϊλον Μαϊῶττον Δεῒ Κοτταρέλλι διὰ νέαν περιβολήν. Ἐν Βενετίᾳ δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς πληροφορημένοι περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, καὶ τῶν δικαιωμάτων ἀμφοτέρων τῶν αἰτούντων· δι' ὃ τοὺς διέταξαν τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1383 πρὸ πάντων νὰ πέμψωσι ταχυδρόμους εἰς Εὔβοιαν, διὰ νὰ φέρωσι τὰ ἐπὶ τῶν διεκδικουμένων προνομιῶν διπλώματα αὐτῶν· συγχρόνως ἐδόθησαν εἰς τὸν βάϊλον ὁδηγίαι νὰ γράψῃ εἰς τὸν Μαϊῶττον, καὶ νὰ λάβῃ πληροφορίας περὶ τυχούσης τιμαριωτικῆς κληρουχίας ἢ ὑποθηκεύσεως πύργων παρὰ τοῦ Γκίζη εἰς τον Νοαῦερ, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἐπὶ τῆς διαδικασίας προκειμένων ἐγγράφων. Ἔπρεπεν ὡσαύτως να ἐρευνήσῃ ἂν τυχὸν ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι συγγενεῖς ζῶντες τοῦ τελευταίου δουκός, καὶ νὰ κατάσχῃ τὰ εἰσοδήματα τῶν δύω τριαρχιῶν, καὶ νὰ φροντίσῃ πρὸς διατήρησιν τῶν βενετικῶν φρουρίων. Τρεῖς ἡμέρας μετέπειτα ἐδόθη εἰς τὸν βάϊλον πληρεξουσιότης νὰ ἐκπληροῖ προσωρινῶς καθήκοντα τοποτηρητοῦ τοῦ Κάρκερι εἰς τὰς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας υποθέσεις. Καὶ εἶχε μὲν ἀφήσει ὁ Νικολῶς Δάλλε Κάρκερι διαφόρους νόθους υἱοὺς μεταξὺ τῶν ὁποίων Φραγκῖσκος ἦτο ὁ ἀξιώτερος (α)· ἀλλ' αὐτοὶ ἔμενον εὐχαριστημένοι μὲ ὅσα ἀπένειμεν αὐτοῖς ὁ πατὴρ ἐν τῇ διαθήκῃ του, καὶ δὲν παρουσιάσθησαν καθ' ὅλου εἰς τοῦ βαΐλου τὴν πρόσκλησιν. Ἐξ ἐναντίας ἀνεφάνη πάραυτα εἰς Ἐνετίαν ὁ Φίλιππος Ἰωάννου Σανοῦδος ἐξ Εὐρίπου, ὁ πρότερον διατελέσας Φρούραρχος Πτελεοῦ (1360—1362), ὡς πληρεξούσιος τῆς Μαρίας Σανούδης, θυγατρὸς τοῦ Νικολῶ ἐκείνου Σπετσαβάνδα· αὐτὸς παρουσίασε δύω ἀγωγάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπέβλεπε τὴν Εὔβοιαν, ἡ δὲ ἄλλη τὴν νῆσον Ἄνδρον. Ἐπῆλθεν ὅμως κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν ὁ Νικολῶς Βενιέρ, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἰδίοις αναλώμασιν ἤδη πρότερον (συνεπείᾳ διαγγέλματος τῆς 8 Δεκεμβρίου) εἶχεν ἐξοπλίσει νυμφαγωγὸν κάτεργον, ἀδείᾳ αὐτῆς τῆς Γερουσίας (ὑπὸ ἡμερομηνίαν 28 Ἰουνίου 1384) ἀπέπλεε μετὰ συνοδίας 12 προσώπων εἰς τὸ Αἰγαῖον, καὶ ἀπέστειλε πάραυτα πρὸ αὐτοῦ ἀπεσταλμένον του πρὸς τὸν Φραγκίσκον Κρίσπον, διὰ νὰ παραλάβῃ τὸ τῆς χηρείας ἀποτίμημα τῆς συζύγου του Πετρωνίλλας, ἀνεφύη τοιουτοτρόπως τετραπλῆ, εἰς ἄκρον περιπεπλεγμένη δίκη.

Τάχιον τῶν ἄλλων διελύθη τὸ περὶ τῶν δύω τριτημορίων τῆς Εὐβοίας ζήτημα· παρὰ πάντων ἀνεγνωρίσθη ὅτι ὁ Γκίζης δὲν εἶχε περαιτέρω κανὲν δικαίωμα, παρα ἐπὶ τοῦ παρὰ τῶν προγόνων του κατεχομένου ἑνὸς τριτημορίου· τὰ δικαιώματα τοῦ Ἰανούλη Δὲ Νοαῦερ ἐφαίνοντο ὅτι δὲν ἦσαν μὲν κατὰ πάντα ἀναμφισβήτητα, καθὼς οὔτε τὰ τῆς Μαρίας. Ἐν τούτοις ἡ Γερουσία ἀπεφάνθη τὴν 22 Ἰουνίου 1385, ὅτι ἑκάστῳ ἐκ τῶν τελευταίων τῶν ἀξιώσεις ἐχόντων, ἔπρεπε νὰ ἀπονεμηθῶσι τὰ εἰσοδήματα ἑνὸς τριτημορίου τῆς νήσου· τὰ φρούρια ὅμως καὶ ἡ ἐπὶ τῆς χώρας δικαιοδοσία νὰ μένωσιν εἰς χεῖρας τῆς δημοκρατίας, τὰ δὲ ἔξοδα πρὸς διατήρησιν τῶν ὠχυρωμένων πύργων νὰ ἀπαντῶνται ἐκ τῶν εἰσοδημάτων. Τοιουτοτρόπως ἀπέκτησεν ὁ οἶκος Νοαῦερ ἓν τρίτον τῆς νήσου, τὸ ὁποῖον ἔμεινεν εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν του μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Ἡ Μαρία Σανούδη ἀπέκτησε τὸ βόρειον μέρος τῆς νήσου μετὰ τῆς πρωτευούσης Ὠρεοῦ, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου μέρους ἔκειτο καὶ ἡ ἐπὶ χηρείᾳ ἀπονεμηθεῖσα ὡς ἀποτίμημα χώρα τῆς Πετρωνίλλας Τόκκω, καὶ τὸ αφῆκεν εἰς κληρονομίαν τοῖς ἀπογόνοις αὐτῆς, τοῖς δυνάσταις Ἄνδρου καὶ Μάρου. Ὁ Φίλιππος Σανοῦδος ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νήσου ὡς τιμάριον παρ' αὐτῆς τὴν 14 Ὀκτωβρίου τὸν πύργον καὶ τὸ χωρίον *Ῥάχη* εἰς εὐχαριστήριον διὰ τοὺς κόπους του· ἡ αἴτησίς του ὅμως, νὰ τῷ δοθῇ ἡ ἄδεια ἵν' ἀνοίξῃ τὴν πύλην καὶ τὸν ἐξώστην ἄλλου τινὸς πύργου κειμένου πλησίον παρὰ τὰ τείχη τῆς Εὐρίπου, ἅτινα εἶχον φραχθῆ ἀπὸ τοῦ τελευταίου γενουηνσίου πολέμου, ἀπεῤῥίφθη τὴν 9 Μαρτίου 1386, καὶ οὕτως ἐπέστρεψεν εἰς τὴν νῆσον· ἐκληρονόμησε δὲ αὐτὸν ἐπὶ τῆς *Ῥάχης* καὶ τῶν ἄλλων κτημάτων ὁ υἱός του Ἰωάννης, τὸν ὁποῖον ἡ Βενετία διώρισε τὴν 24 Ἰουνίου 1416 φρούραρχον Ὠρεοῦ ἐπὶ δύω ἔτη.

Περισσοτέρας δυσκολίας ἐδοκίμασαν ἵνα διαλύσωσι τὴν μεταξὺ Πετρωνίλλας καὶ τοῦ νέου συζύγου της Νικολῶ Βενιέρ, καὶ τοῦ Φραγκίσκου Κρί-

(α) Εἰς τὸν Φραγκῖσκον τοῦτον, ἐπικαλούμενον Δὰ Βερῶνα, ὅστις περιεβλήθη μετέπειτα τὸ ἀξίωμα Θησαυροφύλακος τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας ἐν Ναυπλίᾳ (ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 1427), απενεμήθησαν μετέπειτα (τὴν 22 Ἰουλίου 14 7), κατ' ἔτος 200 ὑπέρπ. ρα ἀπὸ τοῦ εἰσοδήματος τῶν σιτηρῶν τῆς Διβιψοῦ καὶ Λιχάδος, διὰ νὰ ζῇ ἀξιοπρεπῶς.

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΑΝΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΚΑΙ ΑΝΔΡΟΥ

κατὰ τὸν Κ. ΗΟΡΓ.

Μάρκος Β'. Σανοῦδος, ἱππότης 1261.
3 δοὺξ τῆς Νάξου καὶ Ἄνδρου ἀπὸ τοῦ 1262. 1263. 1282. 1283. 1286. 1292.

Γουλιέλμος Α'. δυνάστης Σύρου 1286.
4 δοὺξ τῆς Νάξου καὶ Ἄνδρου. 1303. 1313. 1318
1319. 1321.

Φραγκῖσκος, δυνάστης Μήλου. 1286.
Σύζυγος· Κασσάνδρα Δὲ Τοιρναί, βαρωνὶς τῶν
Καλαβρύτων.

Μάρκος.

Νικολὼς Α'. 1310. 1318. 1321.
3 δοὺξ Νάξου καὶ Ἄνδρου 1321. † 1341.
Σύζυγος· Ἰωαννέττα Δὲ Βριέννη
ἐξ Ἀθηνῶν.

Ἰωάννης Α'
6 δοὺξ Νάξου καὶ Ἄνδρου 1341—1362
† 1362. Σύζυγος· Μαρία 1362. 1363.

Μάρκος, δυνάστης Μήλου. 1341—1375.

Γουλιελμάκκιος. 1319.
1362 ζῶν ἐν Εὐρίπῳ

Φιωρέντζα. 7 δούκισσα Νάξου καὶ Ἄνδρου
1362—1371. † 1371.
α'. σύζυγος· Ἰωάννης Δάλλε Κάρκερι, τριάρχης δύω τριτημορίων
τῆς Εὐβοίας. † 1359.—
β' σύζυγος· Νικολὼς Σανοῦδος Σπετσαβάνδας, ἐξάδελφός της
δευτέρου βαθμοῦ. 1363. 1383.

Φιωρέντζα δυνάστις Μήλου
διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ πατρός της 1376.
Σύζυγος· Φραγκῖσκος Α' Κρίσπος.
δυνάστης Μήλου 1376—1397.
9 δοὺξ τῆς Νάξου 1383—1397 † 1397.

Νικολὼς Σανοῦδος Σπετσαβάνδας.
1360. 1363. 1374. 1375. 1383.
Σύζυγος· Φιωρέντζα Σανοῦδη ἐξαδέλφη του
β' βαθμοῦ, δούκισσα Νάξου. † 1371.

Νικολὼς Β' Δάλλε Κάρκερι, τριάρχης δύω τριτημορίων
τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τοῦ 1359.
8 δοὺξ τῆς Νάξου 1371—1383. † 1383.
Σύζυγος· Πετρωνίλλα Τόκκω θυγάτηρ τοῦ κόμητος Παλατινοῦ τῆς
Κεφαλληνίας· λαμβάνει ἐπὶ χειρίᾳ κληρουχίαν τὴν Αἰδηψὸν
Λιχάδα ἐν Εὐβοίᾳ 1383—1410. Ἐξαναϋπανδρεύεται 1383
μετὰ τοῦ Νικολάου Ἀντωνίου Βενιέρ, ὅστις χηρεύσας τὸ 1410
λαμβάνει εἰς δεύτερον γάμον τὴν θυγατέρα Μαφφαίου Πρε-
μαρίνου δυνάστου τῆς Κέω.

Φραγκῖσκος Δάλλε Κάρκερι
Νόθος τοῦ δουκὸς Νικολὼ, ζῶν ἐν Εὐρίπῳ 1417.
[illegible] τῆς Ναυπλίας † 1427

Ἓξ διάφοροι υἱοὶ
ἀπὸ τῶν ὁποίων κατάγονται
οἱ 11 τελευταῖοι Κρίσποι
δοῦκες τῆς Νάξου.

Ἰσαβέτα, νεωτέρα ἀδελφὴ
ἀρραβωνισθεῖσα μετὰ τοῦ
δουκὸς Ἰωάννου Β' Κρίσπου
τῆς Νάξου. 1384. 1389. 1400.
ὅστις τὴν κατέλιπε νυμφευθεὶς
ἄλλην.

Πετρωνίλλα Κρίσπη 1384. 1427.
Σύζυγος· Πέτρος Ἀνδρέα Ζένος,
δοὺξ τῆς Ἄνδρου 1384—1427. † 1427.
(Ἴδε ἀκολούθως τὴν γενεαλογίαν τῶν
Ζένων τῆς Ἄνδρου.)

Μαρία
δυνάστις Ἄνδρου 1371—1384.
Κυρία τριτημορίου τῆς Εὐβοίας
1385—1426.
Δυνάστις Πάρου καὶ Ἀντιπάρου
138—1414. † 1426.
συζευχθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1390
μετὰ τοῦ
Γασπάρου δὲ Σομμαρίπα.
(Ἴδε ἀκολούθως τὴν γενεαλογίαν
τῶν Σομμαρίπα.)

σπου διαφοράν· ὁ τελευταῖος εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Βενιὲρ ἵνα κανονίσῃ τὰ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ζητήματα. Η Βενετία ἐδήλωσεν αὐτῷ τὴν 19 Ἰουνίου, 1384, ὅτι ἡ δημοκρατία ἤθελε χαρῆ πολὺ ἐὰν ἐνέδιδεν· ἐὰν δὲ ἐζήτει ὑπεκφυγάς, ὅτι ἡ πολιτεία ἤθελε βοηθήσει τὸν ἐνάγοντα εἰς τὸ δίκαιόν του· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐδόθη καμμία ἐξήγησις, τὴν ἰδίαν ἡμέραν καθ' ἣν ἔγινεν ἡ νέα διανομὴ τῆς Εὐβοίας, ἀνανεώθη ἡ πρώτη ἀπόφασις, συγχρόνως δὲ κατεσχέθησαν καὶ τὰ ἐν Κρήτῃ κείμενα δέματα βαμβακίων τοῦ ἀποθανόντος δουκός, καὶ πωληθέντων αὐτῶν παρακατετέθησαν τὰ ἐξ αὐτῶν χρήματα παρὰ τῷ ταμείῳ τῆς νήσου. Εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον Κρίσπον ἀπεστάλη δι' ἐντολῆς τῆς Πετρωνίλλας ὁ Νικολῶς Δὲ Γεράρδω, ἀφ' οὗ δὲ καὶ τότε ἀκόμη δὲν ὑπεχώρησεν, ἔγραψεν αὐτῷ ἡ Γερουσία τὴν 14 Ἰουλίου 1385 ἔντονον ἐπιστολήν, ὅτι « ὠργίσθησαν εἰς τὸ ἄκρον διὰ τοιαύτην πρωτοφανῆ ἀπιστίαν, καὶ ὅτι ἐὰν δὲν συμμορφωθῇ καὶ τόρα ἀκόμη μὲ τὰ διαταχθέντα, θέλουσιν ἐφαρμοσθῇ κατ' αὐτοῦ τὰ ἁρμόδια μέτρα. » Ἀλλὰ πάντοτε ἐβράδυνεν ὁ δούξ. Ὅθεν κατὰ πρῶτον ἐδόθη διαταγὴ τὴν 19 Ἰανουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους εἰς τὸν δοῦκα Μάρκον Ζένον τῆς Κρήτης (1385—1387) νὰ παραδώσῃ τὰ ἐν τῷ θησαυροφυλακείῳ χρήματα τοῦ Κάρκερι εἰς τοὺς κληρονόμους, τουτ' ἔστιν εἰς τὸν μητρυιὸν τοῦ θανόντος Νικολῶν Σανοῦδον· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ζένος, χάριν συγγενείας μετὰ τοῦ δουκὸς Κρίσπου ἠργοπόρει νὰ ἐκτελέσῃ τὸ διάταγμα, ἐπανελήφθη ἡ πρὸς αὐτὸν διαταγὴ τὴν 11 Δεκεμβρίου ἐντονώτερον. Καὶ ἡ μὲν πληρωμὴ ἐγένετο· ἡ Πετρωνίλλα ὅμως δὲν ἀπήλαυσε τῶν δικαίων της, ἂν καὶ ἡ Βενετία τὸ 1386 ἐμεσίτευσεν ἅπαξ ἔτι ὑπὲρ αὐτῆς. Η δίκη ἔμεινεν ἐκκρεμὴς μέχρις ὑστερωτέρων χρόνων· παρακατιὼν θέλω ἐπανέλθει ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον.

Ἔτι μᾶλλον περιπεπλεγμένη ἦτο ἡ ἄλλη ὑπόθεσις, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Φίλιππος Σανοῦδος, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Μαρίας, παρουσιάσθη ἐνάγων εἰς Βενετίαν. Η Μαρία ἀπώλεσε διὰ τοῦ ἅρπαγος τοῦ θρόνου Φραγκίσκου Κρίσπου κατὰ τὸ 1384 καὶ αὐτήν της τὴν ἀδελφικὴν κληρονομίαν, τὴν νῆσον Ἄνδρον. Νέος δυνάστης, καὶ ξένος ὡς πρὸς τὸν οἶκον τῶν Σανούδων ἐξελέξατο τὸν ἄλλοτε πύργον τοῦ Μαρίνου Δανδόλου εἰς ἰδικήν του κατοικίαν, κ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἤρχισεν ἐντεῦθεν νὰ ἀσκῇ μεγίστην ἐπιῤῥοὴν οὐχὶ μόνον εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Αἰγαίου ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ ἁπάσης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς· αὐτὸς δὲ ἦτο Πέτρος Ζένος, ὁ δοὺξ τῆς Ἄνδρου (1384—1427). — (*)

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

(*) Ὅρα τὴν παρατιθεμένην γενεαλογίαν τῶν Σανούδων τῆς Νάξου καὶ Ἄνδρου.

ΚΑΡΚΙΝΟΣ καὶ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 245.)

—ooo—

Νέος τις λόρδος μὲ προσεκάλεσεν εἰς τὴν ἐξοχήν του ἐν καιρῷ θήρας. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς θήρας συγκροτοῦνται οὕτως εἰπεῖν στρατόπεδα (Shooting boxes) εἰς ἃ συνερχόμενοι οἱ πλούσιοι εὐγενεῖς, ἀναπτύσουσιν ἀκατασχέτως τὰς ὀρέξεις των. Ὡς ἀξιοσημείωτον δὲ παράδειγμα τοῦ τοιούτου κυνηγετικοῦ, πυγμαχικοῦ, φιλοποτικοῦ καὶ ἀκολάστου βίου, ἀντικειμένου μὲν εἰς τὴν χρηστοήθειαν, ἀλλὰ ζωηροῦ, τερπνοῦ, καὶ θελκτικοῦ, ἔστω τὸ τοῦ λόρδου Βύρωνος εἰς Newstead-Abbey. Λησμονοῦντες τότε τὸν ἀριστοκρατικὸν αὐτῶν τύφον, καὶ ἀποβάλλοντες ὅλα τὰ γελοῖα αὐτῶν προνόμια, ἀναλαμβάνουσι τὴν ἀρχαίαν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἰσότητα, καθ' ἣν καὶ μόνον διακρινόμενοι τῶν λεγομένων δυσγενῶν, κατὰ τὴν ὑπερβολήν.

Ὁ λόρδος Φ. . . , ὅστις ἔμελλε νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα, περιεστοιχίζετο εἰς τὴν ἐξοχήν του ὑπὸ πλήθους νέων ἀξιωματικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἄκρα φαιδρότης καὶ τὸ ζωηρὸν πνεῦμα καθίστανον ἔτι λαμπροτέραν τὴν ἀγροτικὴν σκηνὴν εἰς ἣν παρευρισκόμην καὶ ἐγὼ ὡς θεατής. Κατέτριβον ὅλας τὰς ὥρας τρώγοντες, πίνοντες, ἀστειευόμενοι, γελῶντες, τρέχοντες ἔφιπποι ὡς μανιακοί, σεβόμενοι μὲν τὴν ἡσυχίαν καὶ τοὺς ἀγροὺς τῶν χωρικῶν, καταδιώκοντες ὅμως τὰς θυγατέρας καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, ἀγρυπνοῦντες ἐν κραιπάλῃ νύκτας ὁλοκλήρους, στοιχηματίζοντες στοιχήματα ἀλλόκοτα, ἁλιεύοντες, κυνηγοῦντες, παίζοντες, πυροβολοῦντες, κωμῳδοῦντες, ἑνὶ λόγῳ εἰς πᾶν εἶδος τέρψεως καὶ μανίας παραδιδόμενοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλα ταῦτα ἐθεωρήθησαν μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας ὡς μονότονα, ὁ λόρδος Φ. . . ἐπρότεινε νὰ ἐφεύρωμεν καὶ νέαν ποικιλίαν. Ὅθεν εἰδοποιήσαμεν διὰ τῶν ἐφημερίδων ὅτι χορὸς διὰ συνδρομῶν θέλει συγκροτηθῇ εἰς τὴν παρακειμένην κωμόπολιν Τ . . . , εἰς τὸν ὁποῖον βεβαίως θὰ συνέῤῥεον οἱ πέριξ εὐγενεῖς καὶ οἱ οἰκογένειαί των. Καὶ τῷόντι τὸ ὄνομα τοῦ Λόρδου Φ. . . καὶ ἡ παρουσία τῶν φίλων του εἵλκυσαν πολὺ πλῆθος.

Ἔπρεπε νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν μικρὰν ἐκείνην πόλιν, μεταμορφωθεῖσαν εἰς στρατόπεδον, ἑορτάζον οὕτως εἰπεῖν τὰ Βάκχεια. Ὁ ἦχος τῶν ὀργάνων, ἐπαναλαμβανόμενος ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν λόφων, ἠρέθισε τοὺς πέριξ χωρικούς, καὶ παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ συγκροτήσωσι δευτέραν ἑορτὴν οὐχ ἧττον θορυβώδη τῆς ἡμετέρας. Εὑρισκόμεθα εἰς ἄλλα Ἄβδηρα καὶ ὡμοιάζομεν ἄλλους Ἀβδηρίτας.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ὡραῖον φῦλον ἐφιλοτιμήθη νὰ καθωραΐσῃ τὴν ἑορτήν, διότι ποτὲ δὲν εἶχεν ἰδῆ νέους τόσῳ κομψούς, οὔτε ὁμήγυριν τόσῳ ἐκλεκτήν. Πόσον ἔπαλλον ὅλαι ἐκεῖναι αἱ νέαι καρδίαι ! Πόσον τὸ θέλγητρον ἦτο ἰσχυρόν ! Τίς ἐδύνατο ν' ἀντι-

στῇ εἰς αὐτό; Οἱ πλεῖστοι τῶν φίλων τοῦ λόρδου Φ. . . εἶχον εὐγενεῖς τὰ ἤθη καὶ χαρίεις τοὺς τρόπους, καὶ ὅλοι σχεδὸν ἐγίνωσκον κατὰ βάθος, τὴν ἀσήμαντον μὲν ἀλλ' ἀκαταμάχητον διάλεκτον, τὴν τέχνην τοῦ εἰσχωρεῖν εἰς τὴν καρδίαν τῶν γυναικῶν διὰ κενολογίας καὶ δ' ἐπιτηδείων θωπειῶν. Μόνος ἐγὼ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀμέτοχος ἤμην τούτων τῶν πλεονεκτημάτων· τὸ πρόσωπόν μου δὲν εἶναι εὔμορφον, τὸ ἀνάστημά μου στερεῖται χάριτος, καὶ οἱ τρόποι μου εἶναι μᾶλλον σκαιοί. Ἐκαθήμην ἄρα βωβὸς καὶ ξένος. Αἱ μελεται, τὰ δυστυχήματα, ἡ ἀφοσίωσίς μου εἰς τὴν σύζυγόν μου, αἱ εἰρηνικαὶ ἀπολαύσεις τοῦ οἰκιακοῦ βίου δὲν μὲ ἀφῆκαν νὰ σπουδάσω τὴν ἐπιπόλαιον ὁμιλητικήν, τὴν τοσούτῳ ἰσχυρὰν εἰς τὰς συναναστροφάς. Ἐχόρευσα μόνον δὶς μὲ νέαν ὅλως ἐγκαταλελειμένην, διότι ἦτο ἄσχημος, δειλὴ καὶ συνεσταλμένη. Αἱ τοιαῦται νέαι, αἰσθανόμεναι τὴν ἀπομόνωσίν των. ἀποβάλλουσι καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ αὐτὴν τὴν ζωηρότητά των, ἥτις ἀναπληροῖ ἐνίοτε τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐξωτερικῶν πλεονεκτημάτων, ἢ καὶ αὐτῆς τῆς διανοητικῆς ἱκανότητος.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων παρθένων μία ἐξεῖχε διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν σεμνότητα· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ χάρις καὶ ἡ αἰδὼ καὶ τὸ θέλγητρον αὐτῆς, ὥστε ἐπεκαλεῖτο *Λευκὸν ἴον*. Ὅλοι σωρηδὸν τὴν περιεστοίχιζον, καὶ ὅλοι ἡμιλλῶντο τίς νὰ χορεύσῃ μετ' αὐτῆς. Οἱ μυθιστοριογράφοι, ὅπως ἐξεικονίζουσι κατὰ φαντασίαν τὸ κάλλος, σύμμετρον, τέλειον, ἴσον τοῦ τῶν ἀγγέλων, καθιστῶσιν αὐτὸ γελοῖον. Ἐγὼ ὅμως θέλω προσπαθήσει νὰ ζωγραφήσω τὸ τοῦ *Λευκοῦ ἴου* ὅπως τὸ εἶδον. Οἱ ὀφθαλμοί της ἦσαν γαλανοὶ ὡς ὁ οὐρανὸς τῶν Ἀθηνῶν, μεγάλοι, μαλακοί, ἔμπυροι, εὐμενεῖς, καὶ ἐζωογόνουν παραδόξως τὸ πρόσωπόν της, οὗ τινος οἱ εὔρυθμοι χαρακτῆρες θὰ ἐφαίνοντο ἄλλως ψυχροί. Ἡ ἀντίθεσις τοῦ αὐστηροῦ σχεδὸν ἤθους της πρὸς τὰ βλέμματά της, ἑρμηνεύοντα ἐν ταὐτῷ θερμότητα ψυχῆς, σταθερότητα, δύναμιν, βάθος αἰσθημάτων, σ' ἐμάγευε. Δάσος κόμης καστανῆς περιεχέετο ἐν εἴδει βοστρύχων φυσικῶν εἰς τὸ ὡραῖον μέτωπον καὶ τοὺς λευκοτάτους ὤμους της. Χάρις ἀπαράμιλλος, μεγαλοφροσύνη εὐγενής, ἦθος ἡγεμονικὸν μὲν ἀλλ' εὐπροσήγορον, ἰδοὺ ἐν γένει τὰ κυριώτερα τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς. Ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν λεπτομέρειαν· ἀλλὰ βαθέως ἐνετυπώθη εἰς τὴν καρδίαν μου ἡ νέα ἐκείνη, καθόσον μάλιστα τὸ ἀγγελικὸν αὐτῆς κάλλος ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς παρούσης διηγήσεώς μου.

Ὅλοι λοιπόν, πλὴν τοῦ λόρδου Φ. . . . , δελεασθέντες ὑπὸ τῆς καλλονῆς τῆς νέας, συνέρρεον περὶ αὐτήν. Νέος τις λοχαγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, περίφημος γυναικολάτρης, κληρονόμος μεγίστης περιουσίας, τὸ ἀνάστημα ἀθλητικὸς καὶ ὡραῖος τὸ πρόσωπον, ἐφαίνετο σπουδάζων πλέον τῶν ἄλλων περὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς εὐνοίας τῆς νέας Μαρίας. Ὁ δὲ μετ' αὐτὸν περιπαθέστερος, τὸν ὁποῖον ἐπονομάζω *Τρέβωρ*, ἦτο νέος ἐξ εὐγενῶν, μέλλων νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὰ διπλωματικά. Ἐὰν ἡ Μαρία ὑπεμειδία πρὸς τὸν ἕνα, ὁ ἄλλος συνωφρυοῦτο. Ἐὰν ἤκουε μετά τινος προσοχῆς τὴν ὁμιλίαν τούτου, τὸ πρόσωπον ἐκείνου ἐγίνετο κατηφέστατον.

Περίστασίς τις ὅλως εὐτελὴς καὶ ἀναξία λόγου ἥναψε μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεμον, λαβόντα γένεσιν πρὸ μικροῦ ἐκ σφοδροτάτης ζηλοτυπίας. Ὁ λοχαγὸς εἶχε λάβει τὴν χεῖρα τῆς ὡραίας Μαρίας διὰ νὰ χορεύσῃ τὸν πρῶτον χορὸν μετ' αὐτῆς· ἀλλ' ὁ Τρέβωρ ἐλθὼν εἶπε·

— Λοχαγέ, ἡ κυρία ἐδέχθη πρὸ πολλοῦ τὴν πρότασίν μου. Ἐλπίζω, κυρία, εἶπε στραφεῖσα πρὸς τὴν Μαρίαν, ὅτι δὲν τὸ ἐλησμονήσατε.

Ἐρύθημα ἀνέβη εἰς τὰς παρειὰς τῆς Μαρίας, προϊδούσης τὴν ἔριδα.

— Τῳόντι, τώρα ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔδωκα τὸν λόγον μου εἰς τὸν Κ. Τρέβωρ. Ἐὰν ὅμως ἦτον δυνατὸν θὰ ἐχόρευα καὶ μὲ τοὺς δύω. Λοχαγέ, δὲν θὰ θυμώσετε· ἔ;

Καὶ μὲ βλέμμα ἱκετευτικὸν ἐφαίνετο ζητοῦσα ἔλεος ἀπὸ τὸν ζηλότυπον λοχαγόν.

Ὁ λοχαγὸς ὑπεχώρησε ῥίψας βλέμμα ἀπειλητικὸν ἅμα δὲ καὶ προκλητικὸν πρὸς τὸν Τρέβωρ, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ἀνεχώρησεν ὅλως διόλου. Ἀγνοῶ διὰ τί ἡ καρδία μου μὲ εἶπεν ἔκτοτε ὅτι τὸ εὐτελὲς τοῦτο περιστατικὸν θέλει γενήσει δυστύχημα· ἴσως διότι ἐγνώριζον καὶ τῶν δύο τὸν ἀνένδοτον χαρακτῆρα. Ὁ Τρέβωρ, ἐνῷ ἐχόρευε μὲ τὴν Μαρίαν, ἀνεζήτει διὰ τοῦ βλέμματος τὸν λοχαγόν, οὗ τινος εἶχεν ἐννοήσει τοὺς ἐχθρικοὺς σκοπούς. Ἐγὼ δὲ ἔβλεπον ὅτι τὰς ἐνθέρμους περιποιήσεις του πρὸς τὴν ὡραίαν σύντροφόν του, συνεκέρα ἀνησυχία καὶ ὀργή.

Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας ὁ λόρδος Φ. . . . προσέφερε λαμπρότατον γεῦμα πρὸς ὅλους ἐκείνους οἵτινες τὸν εἶχον συνοδεύσει εἰς τὸν χορόν· ἦσαν δὲ καὶ ὁ λοχαγὸς καὶ ὁ Τρέβωρ μετὰ τῶν ἄλλων. Ὁ λοχαγὸς ἐλθὼν πρῶτος ἐπλησίασεν εἰς τὸ παράθυρον· ὁ δὲ Τρέβωρ ἐπέζευσε πλησίον τῆς ἐξωτερικῆς θύρας. Ὁ λοχαγὸς τὸν παρετήρησεν, ὠχρίασε, συνέστειλε τὰ χείλη, καὶ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν θέσιν του ἀδιάφορος τὸ φαινόμενον· ἐγὼ ὅμως, ὅστις εἶχον ἀποφασίσει νὰ παρατηρῶ καλῶς καὶ τοὺς δύο, δὲν ἠπατήθην. Καὶ ἐλθὼν ἐστάθη ὄρθιος εἰς τὴν ἄκραν τῆς αἰθούσης, κατέναντι τῆς εἰσόδου, καὶ προσηλωμένα ἔχων τὰ βλέμματα εἰς αὐτήν. Οἱ δύο ἀντερασταὶ ἀντεχαιρετίσθησαν ἀπαντηθέντες, ψυχρῶς μὲν ἀλλ' εὐγενῶς.

Εἰς τὴν τράπεζαν παρεκάθηντο εἴκοσι δαιτυμόνες· τὰ φαγητὰ ἦσαν ἐξαίσια, ὁ οἶνος ἄφθονος, ποικίλος καὶ θαυμαστός, καὶ ἡ εὐθυμία μεγίστη· οἱ δὲ δύο ἀντερασταὶ καθήμενοι μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἐφαίνοντο λησμονήσαντες τὴν ἀντιζηλίαν των. Ὀλίγον μετὰ τὴν ὀγδόην ὥραν ἔφεραν τὰ ὀπωρικά, οἶνον Πόρτου, καμπανίτην καὶ μαδέρειον· ἐπηύξησε δὲ ἡ γενικὴ εὐθυμία ἕνεκα προπόσεων τινων, ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας οἱ νέοι συνειθίζουσι νὰ φέρωσι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν ὑπηρετῶν. Τότε ἀναστὰς

ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ὑψώσας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ποτήριον πλῆρες ἀφροῦ εἶπεν·

— Φίλτατοι φίλοι καὶ σύντροφοι, γεμίσατε τὰ ποτήριά σας. Πρόκειται περὶ προπόσεως ἀγαπητῆς εἰς ὅλους ἡμᾶς· ἕως τὰ χείλη· τοιοῦτος εἶναι ὁ νόμος. Θὰ πίωμεν εἰς ὑγείαν τῆς ὡραίας Μαρίας, τοῦ *Λευκοῦ Ἴου*! Σᾶς προσκαλῶ ὅλους· δεχθῆτε ὅλοι τὴν πρόσκλησίν μου.

Καὶ γενικαὶ ἐπευφημίαι ἐμαρτύρησαν τὸν θαυμασμὸν ὅλων ἡμῶν πρὸς τὸ κάλλος τοῦ *Λευκοῦ Ἴου*. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ ὁ λοχαγὸς καὶ ὁ Τρέβωρ ἐπανέλαβον ἐκ τῶν πρώτων τὸ ὄνομα τῆς ὡραίας νέας· ἡ χεὶρ τοῦ λοχαγοῦ ἔτρεμε μάλιστα ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὰ χείλη του τὸ ποτήριον.

— Καὶ τίς θὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ὁμήγυριν, ἠρώτησέ τις νέος, ἐξ ὀνόματος τοῦ *Λευκοῦ Ἴου*.

— Τί ἐρώτησις! ἀνεφώνησέ τις ἄλλος· ὅποιος εἵλκυσε περισσότερον τὴν εὔνοιάν της τὸ ἑσπέρας τῆς συναναστροφῆς.

— Σήκω λοιπὸν, Τρέβωρ, σήκω εὐθὺς, ἀνέκραξαν πολλοί· πρὸς τί τόση συστολή; Ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην ἐχόρευες μαζῆ της· κανεὶς ἄλλος δὲν τὸ κατώρθωσε· μόλις εὑρίσκαμεν καιρὸν νὰ τὴν εἴπωμεν καμμίαν λέξιν.

— Τὸ κατ' ἐμὲ, ὑπέλαβεν ὁ λόρδος Φ . . , ὑποθέτω ὅτι καὶ ὁ λοχαγὸς ἔχει δικαιώματα· διότι πολλάκις παρετήρησα τὴν ὡραίαν Μαρίαν χαμογελοῦσαν πρὸς αὐτόν· μικρὰ βεβαίως ἡ εὔνοια, ἀλλὰ ἐμφαντική.

Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο, ἀμηχανοῦντες ἐπίσης, ἐσιώπων. Ὁ λοχαγὸς ἔσφιγγε τεταραγμένος τὸ ποτήριον, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν συνδαιτυμόνων, τῶν ὁποίων τὸν ἐγκέφαλον εἶχεν ἤδη διαταράξει ὁ οἶνος, οἱ μὲν ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ ἀξιωματικοῦ οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ διπλωμάτου, οἵτινες ὅμως ἐξηκολούθουν νὰ σιωπῶσιν, ἐνῷ συνεζητοῦντο τὰ περὶ αὐτῶν μετὰ τοιαύτης σφοδρότητος, ὡς ἐὰν ἡ σωτηρία τοῦ κράτους ἐκρέματο ἀπὸ τὴν γελοίαν ταύτην συζήτησιν. Ἐνίοτε μόνον ὁ λοχαγὸς ἔρριπτε πρὸς τὸν Τρέβωρ βλέμματα ὠργισμένα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄλλοι μὲν δὲν παρετήρουν, ἐγὼ ὅμως ἔβλεπον. Νέος τις μαντεύων κακὰ ἐκ τῆς σιωπῆς τῶν δύο ἐραστῶν, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ καταπαύσῃ τὸν ἀδιακόπως αὐξάνοντα ἐρεθισμὸν, εἶπε·

— Ζητῶ τὸν λόγον· ἰδοὺ ἡ πρότασίς μου· στοιχηματίζω ὅσον θέλετε ὅτι ἡ νεαρὰ καρδία τῆς Μαρίας δὲν κλίνει ἀκόμη εἰς κανένα ἐκ τῶν δύο λατρευτῶν της. Τί μᾶς μέλει; ἂς συμβουλευθῶμεν τὴν τύχην· μονὰ ἢ ζυγά; Καὶ ὁ Τρέβωρ καὶ ὁ λοχαγὸς ἂς ὑποταχθοῦν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης· ὅποιος κερδήσει ἐκεῖνος ἂς ἀποκριθῇ.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ὅλοι ἐγελάσαμεν· οἱ δύο ὅμως ἀντερασταὶ ἐσκυθρώπασαν ἔτι μᾶλλον. Ὁ λοχαγὸς ἔγεινε κάτωχρος· προσηλωμένον ἔχων τὸ βλέμμα εἰς τὸν οἶνον τοῦ ποτηρίου του, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐρρόφει μικρὸν κατὰ μικρὸν, ἐπροσπάθει νὰ φανῇ ἀδιάφορος· ἀλλ' ἡ ταραχή του ἀνεδεικνύετο· ὁ δὲ Τρέβωρ, πρεσβύτερος ἐκείνου καὶ ἐγκρατέστερος ἑαυτοῦ γενόμενος, ἵστατο ἀκίνητος. Ἐγὼ δὲ παρετήρουν καὶ τὰ ἐλάχιστα κινήματά των. Ἐπειδὴ εἶχον ἰδεῖ ἐξ ἀρχῆς τὸ δρᾶμα αὐτὸ, μοὶ ἦτο εὔκολος ἡ ἀνάπτυξίς του· ἡ ματαιότης, ὁ ἔρως ἐπάλαιον καὶ παρὰ τοῖς δύο ἀντερασταῖς· ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη περίστασις εἶχε διεγείρει, ἐρεθίσει καὶ ἀναφλέξει τὰ σφοδρότερα πάθη τῆς ψυχῆς των· ἄλλος, ὀλιγώτερον σπουδάζων τὰ ἀνθρώπινα, ἤθελεν ἐκλάβει γελοῖον καὶ ἀπίθανον τοιαύτην ἔριδα· ἐγὼ ὅμως, γινώσκων ἀρκετὰ τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, δὲν ἤμην τῆς αὐτῆς γνώμης.

— Λοχαγέ, εἶπον κρυφίως πρὸς τὸν παρακαθήμενον, ἐνόμισα ὅτι ἡ τιμὴ περὶ τῆς ὁποίας γίνεται τόση φιλονεικία, σὲ ἀνῆκεν ὅταν εἶδα τὴν Μαρίαν ἐρυθριῶσαν ἀπὸ ὑπερηφάνειαν, καὶ εὐχαρίστησιν κατὰ τὰς πρώτας ἐνδείξεις τῆς εἰς αὐτὴν ἀφοσιώσεώς σου.

Αὐτὸς δὲ ὑπομειδιάσας ἀπεκρίθη·

— Ἔχεις δίκαιον· ὁ Τρέβωρ δὲν ἔχει κανὲν δικαίωμα, κατὰ τὴν γνώμην μου τοὐλάχιστον.

— Φίλοι μου, εἶπε τέλος πάντων ὁ Τρέβωρ μὲ ἀταραξίαν, νομίζω ὅτι ἐδώκαμεν εἰς τὸ πρᾶγμα σημασίαν ὁποίαν δὲν ἔχει· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔγεινεν, ἀναγκάζομαι νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου· κατ' ἐμὲ κανεὶς ἐκ τῶν παρόντων δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ προτίμησιν, τὴν ὁποίαν ἐγὼ κατέκτησα. Ὁ στρατιωτικὸς ἀντεραστής μου θὰ ὁμολογήσῃ μάλιστα, ὅτι αὐτὴ ἡ ὡραία Μαρία μὲ ἀπένειμε τὸν τίτλον τὸν ὁποῖον ζητῶ. Ναὶ μὲν ὁ λοχαγὸς ἔχει ὡραίους ὀφθαλμοὺς, ἦθος ἡγεμονικὸν, τρόπους ἑλκυστικούς . . .

— Τρέβωρ, ὑπέλαβεν ὁ λοχαγὸς πλήρης θυμοῦ, μὴ αὐθαδείας. . .

— *Αὐθαδείας*! τί σημαίνει αὐτό; Μήπως ζητῆτε νὰ μαλλώσωμεν, λοχαγέ; δὲν τὸ πιστεύω· διότι νομίζω ὅτι δὲν εἶπά τι ἱκανὸν νὰ σᾶς πειράξῃ· ἐὰν δὲ εἶπα ζητῶ συγχώρησιν, διότι τοιοῦτον σκοπὸν δὲν εἶχα μὰ τὴν τιμήν μου. Ὅσον διὰ τὴν ὡραίαν νύμφην περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος, δότε με τὴν ἄδειαν, κύριοι, νὰ ζητήσω ἐκ νέου τὴν τιμὴν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀντιπροσωπεύσω. Ναὶ, λοχαγέ, μὲ ὅλα τὰ ἄγρια βλέμματα καὶ τὸ ἀπειλητικὸν ἦθός σας, θὰ τολμήσω νὰ λάβω τὸν λόγον ἐν ὀνόματι τῆς ὡραίας μου, καὶ νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἔντιμον ὁμήγυριν.

Εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο λογίδριον ἀνέμιξε μὲ πολλὴν ἐπιτηδειότητα ὁ Τρέβωρ καὶ κουφότητα, καὶ ἀστειότητα, καὶ φαιδρότητα, πρὸς τούτοις δὲ καὶ εὐγένειαν· ὅθεν ἤλπισα ὅτι ὁ λοχαγὸς θὰ ἐπραΰνετο. Ἀντὶ ὅμως ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀντεραστοῦ του, ἀνέκραξεν ὅλως πνέων ὀργήν·

— Λανθάνεσθε, Τρέβωρ, μὰ τὴν τιμήν μου, λανθάνεσθε· ἠξεύρετε τί μὲ εἶπεν ἡ νέα Μαρία καὶ ποῖα εἶναι τὰ κρύφια αἰσθήματά της; Ἠξεύρετε ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθη εὐχαρίστως τὰς περιποιήσεις σας, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπέφερε μὲ στενοχωρίαν;

— Γελοῖον! ἀπεκρίθη ὁ Τρέβωρ· διότι εἶδα τὴν ἐπιοῦσαν τὴν Μαρίαν, καὶ σᾶς βεβαιόνω . . .

— Τὴν ἐπιοῦσαν! Τὴν εἴδετε τὴν ἐπιοῦσαν! Καὶ τί ἀφορμὴν εἴχετε;

— Δὲν χρεωστῶ νὰ σᾶς δώσω λόγον τῶν πράξεών μου... Εἶμαι, ἐξηκολούθησε ῥοφήσας ποτήριον οἴνου, τὸ ὁποῖον προστεθὲν εἰς τὰ προλαβόντα ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὴν κεφαλὴν καὶ διετάραξε τὸ λογικόν του, εἶμαι κύριος νὰ προσφέρω λατρείαν εἰς τὴν Μαρίαν· ἐάν τις δὲν τὸ ἐγκρίνῃ, τὸν λυποῦμαι.

Καὶ τὸ πρόσωπόν του ἔγεινε κατακόκκινον· ἡ φωνή του τρέμουσα ἡρμήνευε τὴν πρόοδον τῆς μέθης, καὶ ματαίως οἱ φίλοι του ἐζήτουν νὰ τὸν ἀναχαιτίσωσιν. Ἐσηκώθη κλονούμενος καὶ ἐπρόσθεσεν·

— Ἡ Μαρία ἤκουσεν εὐμενῶς τὰς εὐχάς μου, καὶ ἐγὼ ἤκουσα τὰς ἐδικάς της· τὸ λέγω φανερὰ διὰ νὰ σᾶς δείξω, λοχαγέ, ὅτι περιττὴ εἶναι ἡ ἐξακολούθησις τῆς συζητήσεως. Λέγω λοιπόν...

Ἦν τοσούτῳ γενικὸς γογγυσμὸς ἠκούσθη κατὰ τοῦ Τρέδωρ, τὸν ὁποῖον μόνον ἡ μέθη του ἐδικαιολόγει.

— Τρέδωρ, εἶπεν ὁ ἀντεραστής· φέρεσαι μικροπρεπῶς καὶ ἀγενῶς.... Δὲν ἠμπορῶ, ἐξηκολούθησε μὲ ὕφος θρηνῶδες, δὲν ἠμπορῶ νὰ κρατηθῶ... Θέλεις νὰ ἀμαυρώσῃς τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀθώου καὶ ἀδυνάτου ἐκείνου πλάσματος· ἐγὼ ὅμως ὁ ὁποῖος σὲ ἤκουσα μὲ ἀγανάκτησιν, λέγω ἔμπροσθεν ὅλων τῶν φίλων μας ὅτι εἶσαι... μὲ ἀκούεις, ὅτι εἶσαι... *ἄνανδρος*.

Τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν ἐπρόφερε βραδέως καὶ μετὰ τόνου, καὶ βαθεῖα σιωπὴ ἐπεκράτησεν ἀμέσως.

— *Ἄνανδρος*! ἐπανέλαβεν ὁ Τρέδωρ, οὗ τινος ἡ φωνὴ ἐγένετο τραχυτέρα καὶ ὠχρίασε τὸ πρόσωπον. Μὲ κατηγορεῖς ὡς μικροπρεπῆ, καὶ μὲ ὀνομάζεις... *ἄνανδρον!*

Καὶ σταθεὶς ὄρθιος ἀπέναντι τοῦ λοχαγοῦ καὶ κρατῶν τὸ ποτήριον ἐπανέλαβεν· — Ἄνανδρον, ἔ;

— Ναί, ἀπεκρίθη ὁ ἄλλος εὐσταθῶς.

— Ἐννοεῖς ποίαν συγχώρησιν πρέπει νὰ μὲ ζητήσῃς;

Ο δὲ λοχαγὸς ἀτενίσας ἀγερώχως τὸν Τρέδωρ ἀπεκρίθη·

— Δεν λέγω ποτὲ τίποτε διὰ τὸ ὁποῖον νὰ ἐρυθριάσω καὶ νὰ ζητήσω συγχώρησιν. Μὴ περιμένεις τοιαῦτα ἀπὸ ἐμέ.

— Καὶ σὺ μὴ περιμένεις νὰ σὲ ζητήσω συγχώρησιν διὰ τὴν ὕβριν ταύτην, εἶπεν ὁ Τρέδωρ ῥίψας εἰς τὸ πρόσωπον ἐκείνου τὸ πλῆρες οἴνου ποτήριόν του.

Καὶ τὸ ποτήριον συντριβὲν κατέκοψε τὸ πρόσωπον τοῦ λοχαγοῦ. Ὅλοι ἐσηκώθημεν εὐθὺς τεταραγμένοι· φωναὶ συγκεχυμέναι, κινήσεις ἄτακτοι, ἐπιφωνήματα ἀσυνάρτητα διεδέχθησαν τοῦ Τρέδωρ το τόλμημα. Μόνοι οἱ δύο ἀντίπαλοι ἵσταντο σιωπηλοὶ μεταξὺ τοῦ τόσου θορύβου. Ὁ μὲν λοχαγὸς ἐσπόγγιζεν ἀτάραχος τὸν οἶνον, ὅστις εἶχε κατακλύσει τὸ ἔνδυμά του, ὁ δὲ Τρέδωρ, ἀκίνητος, ἐσταυρωμένας ἔχων τὰς χεῖρας, ἐτήρει τὴν θέσιν του.

Μετ' ὀλίγον ὁ λοχαγὸς ἐλθὼν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην εἶπε μὲ φωνὴν ἥσυχον·

— Φιλτατέ μου Φ... ἠξεύρω ὅτι ἔχεις πιστόλια· ἂς τελειώσωμεν εὐθὺς ἐδῶ τὴν μικρὰν αὐτὴν διαφοράν. Ὁ φίλος μου, ὁ λοχαγὸς Β... θέλει φροντίσει διὰ τὴν προετοιμασίαν.

— Ἡσύχασε, φίλε μου, ἀπεκρίθη ὁ λόρδος Φ... ταραχθείς· ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀνόητα. Θέλεις λοιπὸν νὰ γείνῃ θέατρον φόνου ἡ οἰκία μου, καὶ δι' ὑπόθεσιν μάλιστα γελοίαν; Τί τρέλα! Ἔλατε, συμφιλιωθῆτε ὡς πρῶτον· δὲν ἔχει νὰ εἴπῃ κανεὶς τίποτε, διότι καὶ οἱ δύο ἐδώκατε πολλάκις ἀποδείξεις τῆς τιμῆς σας. Ἔλατε, λέγω, μὴ τρέλας!

— Ἐννοεῖς, ἐπανέλαβεν ὁ λοχαγός, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ὅ,τι ζητεῖς. Λοχαγὲ Β... κάμε με τὴν χάριν νὰ φέρῃς τὰ πιστόλια· θὰ τὰ εὕρῃς εἰς τὴν ὁπλοθήκην τοῦ λόρδου Φ... Πλήν, δὲν εἶναι καλήτερα νὰ ὑπάγωμεν ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὰ ὅπλα; μὲ φαίνεται προτιμότερον, νομίζω.

Ὁ λοχαγός, ὅστις πολλάκις εἶχε παρευρεθῆ εἰς τοιαύτας ἔριδας, ὡμίλει μὲ ἀξιοθαύμαστον ἀταραξίαν.

Τότε πολλοὶ τῶν νέων, τῶν ὁποίων τὸ ἀπερίσκεπτον εἶχεν αὐξήσει ὁ οἶνος, ἀνέκραξαν συγχρόνως·

— Ἀφετέ τους νὰ τελειώσουν εὐθὺς τώρα. Πιστόλια! πιστόλια!

Ἐξάδελφός τις δὲ τοῦ οἰκοδεσπότου νέος καὶ ἀσυλλόγιστος ἔκραζε πλέον τῶν ἄλλων·

— Πρέπει νὰ μονομαχήσουν· δὲν εἶναι ἀμφιβολία.

— Κατηραμένη ἐκείνη, ἀνέκραξεν ὁ λόρδος Φ..., διὰ τὴν ὁποίαν δύο τίμιοι ἄνθρωποι θὰ σφαχθοῦν εἰς τὴν οἰκίαν μου· κατηραμένη ἡ ὥρα εἰς τὴν ὁποίαν ἤρχισεν αὐτὴ ἡ φιλονεικία! Ἀγαπητέ μου Τρέδωρ, σὲ παρακαλῶ, σὲ καθικετεύω, σὲ τὸ ζητῶ χάριν, ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν οἰκίαν μου. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἴπουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι μὲ φόνον ἐτελείωσε τὸ γεῦμα τὸ ὁποῖον ἔδωκα εἰς τοὺς φίλους μου. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις χωρὶς αἱματοχυσίαν; Ἔλα, φίλε μου, ἔλα μαζῆ μου.

Καὶ λαβὼν τὴν χεῖρα τοῦ Τρέδωρ τὸν ἔσυρε πρὸς τὸν λοχαγόν.

— Σ' εὐχαριστῶ, εἶπεν ὁ Τρέδωρ· ἀλλ' ὅλαι σου αἱ προσπάθειαι εἶναι μάταιαι. Ἀδύνατον νὰ τελειώσῃ τὸ πρᾶγμα κατ' ἄλλον τρόπον· καὶ μάλιστα ὅσῳ προτήτερα τόσῳ καλήτερα. Ὁ φίλος μου, ὁ λόρδος Π... θὰ εἶναι μάρτυς μου· αὐτὸς θὰ φροντίσῃ διὰ τ' ἀναγκαῖα. Πήγαινε, φίλε μου Π.. ὁ λοχαγὸς Β... σὲ περιμένει.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἷς τῶν παρευρισκομένων ἐλθὼν πρὸς τὸν Τρέδωρ εἶπεν, ὅτι τοιαύτη ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ ἀντιπάλου του, ὥστε ἡ σφαῖρα τοῦ πιστολίου του κόπτει εἰς δύο καὶ τὴν δραχμὴν δέκα πήχεις κειμένην μακράν.

— Ἀληθινά! ἀνέκραξεν ὁ Τρέδωρ χωρὶς νὰ ὠχριάσῃ. Τότε πρέπει νὰ κάμω τὴν διαθήκην μου·

ἔχω 'μάτια ἀσπάλακος, καὶ ἡ τύχη μου θὰ εἶναι ἀβεβαία.

Καὶ διευθυνθεὶς πρὸς τὸν λοχαγὸν ὁμιλοῦντα ζωηρῶς μετά τινων ἀξιωματικῶν, ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα· ἐκεῖνος δὲ συνοφρυωθεὶς ἐστράφη καὶ ἐσιώπησε.

— Λοχαγέ, εἶπεν ὁ Τρέβωρ, λέγουν ὅτι ὅποιος μονομαχήσει μαζῆ σου εἶναι ἄνθρωπος χαμένος.

— Καὶ λοιπόν;

— Δὲν ἀγνοεῖς ὅτι εἶμαι μύωψ, καὶ φύσει ὀλίγον ἐπιτήδειος.

Γογγυσμοὶ ἠκούσθησαν καθ' ὅλην τὴν ὁμήγυριν. — Πῶς; μοὶ εἶπεν ὁ γείτων μου, ὁ Τρέβωρ ὀπισθοδρομεῖ; ἀπορῶ.

Ὁ δὲ λοχαγὸς, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον ἐφαίνετο περιέργεια μεμιγμένη μετ' ἀπορίας καὶ καταφρονήσεως, ἐσιώπα. Ἐπὶ τέλους δὲ ἠρώτησε·

— Τί θέλεις λοιπόν;

— Ἰδοὺ τί θέλω: δὲν εἶναι δίκαιον νὰ εἶναι τὰ ὅπλα μας ἄνισα. Νομίζεις λοιπὸν ὅτι θὰ συγκατατεθῶ νὰ σταθῶ ἀντικρύ σου, διὰ νὰ μὲ θανατώσῃ ἡ σφαῖρά σου χωρὶς νὰ ἠμπορέσω νὰ σὲ τὴν ἀποδώσω; Ὄχι βέβαια. Σὺ ἠθέλησες νὰ γείνῃ αὐτὴ ἡ μονομαχία· αἰτία αὐτῆς εἶναι ἡ τρέλα σου· οἱ λόγοι σου τὴν ἐπροκάλεσαν. Ναὶ μὲν ἡ ὑπόθεσις εἶναι καὶ γελοία καὶ τρομερά, ἀλλὰ σὺ πταίεις. Νὰ μονομαχήσωμεν λοιπὸν πρόσωπον μὲ πρόσωπον, καὶ στῆθος μὲ στῆθος· ναί, κύριοι, ἀνέκραξε μὲ φωνὴν μαινομένου, θὰ χαθῶμεν μαζῆ.

— Τρομερόν, ἄτιμον, ἀποτρόπαιον! ἠκούσθησαν λέγοντες ὅλοι. Δὲν γινόμεθα μάρτυρες τοιαύτης φονικῆς μάχης· δὲν θέλομεν οὔτε ν' ἀκούσωμεν δι' αὐτήν. Δὲν εἶναι μονομαχία, εἶναι δολοφονία.

Καὶ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἐκ τῶν παρευρισκομένων ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης. Ὁ λοχαγὸς δὲν ἀπεκρίθη· ἀλλὰ συνεβουλεύετο τοὺς φίλους του καὶ ἀνέμενε ν' ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ πρακτέου.

— Λοιπόν, ἠρώτησεν ὁ Τρέβωρ, ποῖος τῶν δύο μας εἶναι *ἄνανδρος*;

— Θὰ τὸ μάθῃς μετ' ὀλίγον. Αἱ προτάσεις σου εἶναι προτάσεις ἀγρίου. Θέλεις φόνον, διπλοῦν φόνον· θὰ τὸν ἰδῇς. Τὸ ἀνάθεμα τοῦ δολοφόνου νὰ πέσῃ εἰς τὴν κεφαλήν σου. Δύο οἰκογένειαι θὰ σὲ καταρῶνται διὰ τὸν θάνατον δύο υἱῶν μονογενῶν. Δέχομαι.

Καὶ ἡ μὲν ὄψις τοῦ λοχαγοῦ ἐφαίνετο κατάλευκος, ἡ ὁμιλία του ὅμως δὲν ἐδείκνυεν οὐδένα δισταγμόν.

— Εἶναι ἕτοιμα τὰ ὅπλα; ἠρώτησεν ὁ Τρέβωρ, χωρὶς νὰ προσέχῃ τί ἔλεγεν ὁ λοχαγός.

Ἐπειδὴ δὲ εἶπον ὅτι οἱ μάρτυρες κατεγίνοντο εἰς τοῦτο, ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἡ μονομαχία εἰς τὸ μέρος τοῦ κήπου ὅπου ἔῤῥιπτον συνήθως εἰς τὸ σημάδιον. Εἰς μάτην ἠγωνίσθησαν οἱ περιεστῶτες νὰ πείσωσι τοὺς δύο ἀντιπάλους ὅτι βάρβαρος ἦτο ὁ τρόπος οὗτος τῆς μονομαχίας· δύο μάλιστα καὶ ἀνεχώρησαν ἔφιπποι διὰ νὰ εἰδοποιήσωσι τὴν ἀστυνομίαν. Ὁ λόρδος Φ . . , ἔτρεξεν εἰς τὸ μέρος ὅπου ἔμελλε νὰ γείνῃ ἡ μονομαχία, καὶ εἰδοποίησε τοὺς μάρτυρας περὶ τῆς ἀποφάσεως τῶν δύο ἀντιπάλων. Καὶ εὐθὺς ἀμφότεροι ἔῤῥιψαν ἀγανακτοῦντες τὰ πιστόλια τὰ ὁποῖα εἶχον ἀρχίσει νὰ γεμίζωσι, καὶ εἶπον ὅτι δὲν συγκατετίθεντο νὰ γείνωσι μάρτυρες μονομαχίας ἢ μᾶλλον δολοφονίας, τόσῳ ἀναξίας ἐντίμων ἀνθρώπων. Ὁ λόρδος Φ . . . διεκοίνωσεν ἐν τοσούτῳ πρὸς αὐτοὺς σχέδιον τὸ ὁποῖον παρεδέχθησαν χαίροντες· ἐγέμισαν μόνον μὲ πυρίτιδα τὰ πιστόλια, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὰ ἐγχειρίσωσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ὡς ἂν εἶχον καὶ σφαίρας. Ἔθεσαν δύο κηρία ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὁ Τρέβωρ καὶ ὁ λοχαγὸς ἦλθον ἀνυπόμονοι νὰ φονευθῶσιν.

— Ἔχεις, μὲ ἠρώτησέ τις τῶν περιεστώτων, τὰ ἐργαλεῖά σου;

— Ἐὰν τα ὅπλα μας κάμουν τὸ χρέος των, εἶπεν ὁ Τρέβωρ, δὲν θὰ λάβωμεν ἀνάγκην ἐργαλείων.

Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον τὰ ἀπαιτούμενα εἰς τοιαύτας περιστάσεις, εἷς τῶν ὑπηρετῶν ἱππεύσας ἔδραμε νὰ εἰδοποιήσῃ χειροῦργον κατοικοῦντα ἐκεῖ πλησίον. Ὅλοι ὠχροὶ καὶ προσεκτικοὶ περιεκύκλουν τὴν τράπεζαν. . . . .

— Εἶσαι ἕτοιμος, Κ. Τρέβωρ; ἠρώτησέ τις τῶν φίλων τοῦ λοχαγοῦ.

— Ἑτοιμότατος.

Καὶ ἐστάθησαν κατὰ πρόσωπον οἱ δύο ἀντίπαλοι· ἐγὼ δὲ ἔτρεμον ἀναπολῶν ὁποῖον ἄρα θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ στρατηγήματός μας. Οἱ ὀφθαλμοί μου ἦσαν προσηλωμένοι εἰς τοὺς δύο ἀντιπάλους, καὶ ἐναγώνιος ἔβλεπον ὅλας των τὰς κινήσεις· ἡ ὄψις των ἦτο κατάλευκος, τὸ πρόσωπον ἀκίνητον, τὸ βλέμμα ἀπλανὲς, τὸ ἦθος ζοφερὸν καὶ εὐσταθὲς, καὶ τὸ μέτωπον ἀτάραχον ἀλλὰ συνεσταλμένον.

— Τίς θὰ δώσῃ τὸ σημεῖον; ἠρώτησεν ὁ λοχαγός. Εἰς τὰς τοιαύτας μονομαχίας ὅστις πυροβολήσει καὶ ἓν δεύτερον πρὸ τοῦ ἀντιπάλου εἶναι δολοφόνος.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἔφθασεν ὁ χειροῦργος· καὶ ὅλοι ἔκραξαν πρὸς αὐτόν·— Νὰ δώσετε τὸ σημεῖον.

Ὁ χειροῦργος ἔκλεισε καὶ μὲ τὰς δύο χεῖρας τοὺς ὀφθαλμούς.

— Ἀργοπορεῖς πολύ, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Τρέβωρ.

Ὁ λοχαγὸς καὶ ὁ Τρέβωρ ἔτειναν τὰς δεξιὰς πρὸς τοὺς φίλους των, καὶ μειδίαμα θλιβερὸν διέστειλε τὰ χείλη των. Ὁ χειροῦργος ἐπροχώρησε κλειστοὺς ἔχων τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ μὲ τρέμουσαν φωνὴν εἶπε·— Σηκώσατε τὰ πιστόλιά σας.

Καὶ αἱ κάνναι τῶν δύο ὅπλων ἤγγισαν τὰ στήθη τῶν ἀντιπάλων.

— Ὅταν θὰ μετρήσω τρία, θὰ πυροβολήσετε. Ἓν . . . δύο . . . τρία!

Ὁ κρότος ἀπώθησε τοὺς ἀντιπάλους, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν ἔπεσεν. Οἱ φίλοι των ἔδραμον πρὸς αὐτούς.

— Τί σημαίνει αὐτό; ἔκραξαν καὶ οἱ δύο ὡς δι' ἑνὸς στόματος· τίς ἐτόλμησε νὰ μᾶς παίξῃ; Μήπως εἴμεθα παιδία; Τὰ πιστόλια δὲν εἶχαν σφαῖρας.

Ὁ λόρδος Φ. . . καὶ οἱ μάρτυρες εἶπον τότε ὅτι

κατέφυγον εἰς τὸ ἀθῶον ἐκεῖνο στρατήγημα ἐπ' ἐλπίδι νὰ τοὺς καταπραΰνωσιν· παρέστησαν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀφοῦ ἔδειξαν τὴν γενναιότητά των καὶ διεσκέδασαν πᾶσαν ἰδέαν δειλίας, ἔπρεπε νὰ συμφιλιωθῶσιν. Εἰς μάτην ὅμως. Ὁ Τρέβωρ, οὗτινος οἱ ὀδόντες ἦσαν συνεσφιγμένοι εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ συντριβῶσιν ἔκραζεν· —Ὄχι ὄχι !

— Τὸ ἰατρικὸν εἶναι εὔκολον, εἶπεν ὁ λοχαγός· ἰδοὺ δύο ἐγχειρίδια κρεμασμένα ἐκεῖ· εἶναι τοῦ αὐτοῦ μήκους· ἔκλεξε.

Καὶ ὁ Τρέβωρ ἥρπασεν ἀμέσως τὸ ἕν.

— Δὲν θὰ μᾶς ἀπατήσετε πλέον. Προσοχή !

Ἐκδίκησις καὶ δίψα ἀκατάσχετος αἵματος ἐφαίνετο εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των. Καὶ ἡμεῖς ἱστάμεθα φρίσσοντες. Ἰδοὺ λάμπουσι τὰ ἐγχειρίδια, καὶ μόλις ὁ ὀφθαλμὸς ἀρκεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ταχυτάτας κινήσεις των· δύσκολον εἶναι ν' ἀποφασισθῇ τίς τῶν δύο δεικνύει πλειοτέραν ἐπιδεξιότητα. Ἀλλὰ πίπτει ἐπὶ τέλους ὁ λοχαγός· τὸ ἐγχειρίδιον διαπερᾷ ὁλόκληρον τὴν καρδίαν του. Ἔφερε τὴν δεξιὰν εἰς τὴν πληγήν, καὶ φωνήσας « Θεέ μου ! » ἐξέψυξεν. Ὁ Τρέβωρ ἐγονυπέτησε παρὰ τὸν ἀντίπαλόν του· τὸ πρόσωπόν του ἐταράσσετο ἀπὸ σπασμούς, καὶ αἱ χεῖρές του συνέσφιγγον ἀλλήλας.

— Ὄνειρον εἶναι ; ἀνέκραξεν.

. . . .

Ὁ Τρέβωρ ἐπεδόθη εἰς μακρὰς περιηγήσεις, δὲν εἶδε πλέον τὴν νέαν Μαρίαν, δὲν ἐνυμφεύθη ποτέ, καὶ ἀπέθανε μακρὰν τῆς πατρίδος του. Τὸ θηριῶδες ἐκεῖνο δρᾶμα παρίσταται ἔτι ζωηρὸν εἰς τὴν μνήμην μου ὡς αἱματηρὸν μᾶλλον ὄνειρον, ἢ ὡς γεγωνὸς ἀληθές, ἐξ ἐκείνων ὅσα ἀπήντησα ἐπὶ ζωῆς μου.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΠΩΝ ΑΓΝΩΣΤΩΝ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 244.)

—ooo—

« Ἡ σύζυγος τοῦ ἀρχηγοῦ, ἥτις ἐβάσταζε βρέφος εἰς τὴν ῥάχιν, μὲ ὑπεδέχθη ἐπίσης φιλικῶς ὑψώσασα τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανόν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Συμβουλίου τὰ μέλη μὲ προσηγόρευσαν ἀφέντα εἶδος γρυλλισμοῦ, ἐκφράζοντος εὐχαρίστησιν· ἐκ τῶν ἐνδείξεων δὲ τούτων ἐσυμπέρανα ὅτι εἶχον ἤδη καλὴν ἰδέαν περὶ ἐμοῦ. Μετὰ ταῦτα μὲ ἔφεραν εὐσεβάστως εἰς τὴν πόλιν, ὅπου μὲ ἔδωκαν κατάλυμα, καὶ μὲ περιεποιήθησαν μὲ ἄκραν φιλοφροσύνην καὶ γενναιότητα.

» Αἱ μετὰ τοῦ Βὰχ Νὰ Ἴβλτ σχέσεις μου ἐγένοντο μετὰ μικρὸν τοσοῦτον οἰκεῖαι, ὥστε δὲν ἐδυσκολεύθην νὰ λάβω πολλὰς περὶ πολλῶν πραγμάτων ἀξιολόγους εἰδήσεις. Ἐξ ὅσων δὲ μὲ εἶπον ἐνόησα ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ μέρους ἐκείνου ἦσαν εἰδωλολάτραι. Τοῦτο μαθὼν ἐνόμισα ὅτι ἀληθινὴν εὐεργεσίαν θ' ἀπένειμα εἰς τὸν ἀμαθῆ ἐκεῖνον λαόν, ἐὰν ἀπεκάλυπτον αὐτῷ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Καὶ δὲν ἠθέλησα μὲν νὰ προσβάλω ἀμέσως τὰς προλήψεις των, ἐφρόντισα ὅμως νὰ ἐνσταλάξω εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Παρέστησα τὴν ἀξίαν τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος, καὶ κατώρθωσα τέλος πάντων νὰ πείσω τὸν ἀρχηγὸν περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ μυστηρίου τούτου.

» Ἐζήτησε τέλος νὰ βαπτίσω πρῶτον τὰ τέκνα του, εἰπὼν ὅτι κατὰ τὸ παράδειγμά του ὅλαι αἱ μητέρες θὰ ἐβάπτιζον ὡσαύτως τὰ ἰδικά των. Τὴν ὁρισθεῖσαν λοιπὸν ἡμέραν μετέβημεν εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, καὶ παρόντων τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου ἐβάπτισα τὰ τέκνα τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐνῷ οἱ περιεστῶτες, κατὰ τὴν συμβουλήν μου, ἐπεκαλοῦντο ὑπὲρ αὐτῶν τὴν εὐλογίαν τοῦ Μεγάλου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχηγὸς μετὰ τῆς συζύγου του καθήμενοι ἐπὶ δέρματος τίγρεως, ἐπεκαλοῦντο ὡσαύτως τὸν Θεόν. Τὸ περίεργον τοῦτο δρᾶμα μεταξὺ ἐρημίας καὶ δάσους τοσοῦτον συνεκίνησε τὴν καρδίαν μου, ὥστε μετὰ πολλῆς δυσκολίας κατώρθωσα νὰ καταστείλω τὴν συγκίνησίν μου, τὴν ὁποίαν οἱ Ἰνδοὶ θὰ ἐξελάμβανον ἀντὶ μικροψυχίας.

» Τὸ θρησκευτικὸν τῶν Ἰνδῶν αἴσθημα εἶναι ζωηρότατον· καὶ διὰ τὴν ἐλαχίστην περίστασιν προσέρχονται εἰς τὸν βωμόν· ἁπλούσταται δὲ εἶναι αἱ θρησκευτικαὶ τελεταί, διότι συνίστανται μόνον εἰς προσευχάς· ἡ κατανυκτικωτέρα δὲ πασῶν εἶναι ἡ πρὸ τοῦ πολέμου, καθ' ἣν ἀναθέτουσιν εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Μεγάλου Πνεύματος πάντας τοὺς μέλλοντας νὰ πέσωσι. Τελεῖται δὲ αὕτη πρὸ τοῦ ἱεροῦ ἄντρου τοῦ ναοῦ, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀνάπτονται μεγάλαι πυραὶ ἐκ ῥητίνης εὐόσμου. Ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν περιεστώτων ἀνάπτει κυκλοτερῶς πρὸ αὐτοῦ μικρὰν πυράν, καὶ προσκυνεῖ πρηνὴς στηριζόμενος ἐπὶ τῶν βραχιόνων του· ὄπισθεν δὲ ἑκάστου ἀπὸ ξύλου ἐμπηγμένου εἰς τὴν γῆν, κρέμονται τὰ ὅπλα τοῦ προσκυνοῦντος.

» Ὁ βίος τῶν Ἰνδῶν τούτων καταναλίσκεται ὅλως σχεδὸν εἰς μάχας. Κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν διατριβήν μου μὲ παρεκάλεσεν ὁ Νὰχ Νὰ Ἴβλτ νὰ γυμνάσω τοὺς ὑπηκόους του εἰς τὴν τακτικὴν τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ δύσκολον ἦτο νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς πειθαρχίαν. Περιωρίσθην λοιπὸν εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν στρατιωτικῶν τινων γυμνασμάτων.

» Πλὴν τῶν ἐμφυλίων πολέμων οἱ κατὰ τὸ κέντρον Ἰνδοὶ καταφέρονται καὶ κατὰ τῶν εἰς τὴν παραλίαν κατοικούντων διὰ τὰς παρ' αὐτῶν γινομένας ζημίας. Ἰδοὺ δὲ τί πράττει ὁ ἀρχηγός· προσδιορίζει τὸ χωρίον ἢ τὴν πόλιν, εἰς βάρος τῆς ὁποίας ῥίπτει ὅλην τὴν εὐθύνην τῆς γενομένης ζημίας, καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς στέλλει Ἰνδοὺς κεκαλυμμένους ὑπὸ κλάδων, ὥστε φαίνονται ὡς θάμνοι, οἵτινες ἔρχονται μέχρι τῶν οἰκημάτων, κρατοῦντες καὶ δᾶδας. Οἱ ζῶντες οὗτοι θάμνοι σκεπάζουσιν ἄλλους Ἰνδοὺς οἵτινες, κρατοῦντες καὶ αὐτοὶ δᾶδας, τὰς ἀνάπτουσι, δοθέντος συνθήματος, εἰς πολλὰ μέρη, καὶ κατα-



Ἐνέδρα Ἰνδῶν ὄπισθεν θάμνων.



Γέφυρα ἐκ κληματίδων.

καίουσι τὴν πόλιν ἢ τὸ χωρίον, διότι ἀντλίαι ἢ ἄλλοι τρόποι σβέσεως τοῦ πυρὸς δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον.

» Κατὰ τὴν πυρκαϊὰν ὁρμῶσιν ἱππεῖς ἐνεδρεύοντες, πυροβολοῦσι κατὰ τῶν φευγόντων, καὶ πολλάκις αἰχμαλωτίζουσι τὰς γυναῖκάς των. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ μάχεσθαι εἶναι μᾶλλον ἐνέδρα.

» Ἡ συνήθης τέρψις τῶν Ἰνδῶν εἶναι ἡ θήρα· καὶ ὡς ἔμαθεν ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν πληροφοριῶν ὅσας ἔδωκα προηγουμένως, μεγίστην ἐπιδεξιότητα καὶ ἀνδρίαν δεικνύουσι κατ' αὐτήν. Παρακολουθήσας πολλάκις αὐτοὺς εἶδον περιεργότατα πράγματα· εἶδον παραδείγματος χάριν γιγάντειον ὄφιν μαχόμενον πρὸς ἐρυθρὸν σύαγρον, ὅστις ἀκατανόητον ἔτ

χῶν δύναμιν κατέβαλεν ἐπὶ τέλους τὸ φοβερὸν ἑρπετόν.

» Ἄλλοτε εἶδον ἐντὸς δάσους πρᾶγμα σχεδὸν ἀπίστευτον· εἶδον ἄρκτον κειμένην ἀνάσκελα ὑπὸ δένδρον (*), καὶ ἠλειμμένον ἔχουσαν τὸν ἕνα τῶν ποδῶν μετὰ μέλιτος. Τὸ μέλι ἐδελέαζε τοὺς πιθήκας, οἵτινες πλησιάζοντες νὰ φάγωσιν, ἡρπάζοντο διὰ σπανιωτάτης ἐπιτηδειότητος ὑπὸ τοῦ πανούργου θηρίου, καὶ μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἐπνίγοντο ὑπὸ τὴν μασχάλην του. Τὴν εἶδον δὲ πνίξασαν πολλοὺς πιθήκας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους πυροβολήσας τὴν ἐφόνευσα.

» Εἰς τὰ δάση ἀπήντησα καὶ πτηνὸν ὀνομαζόμενον *κουεζάλ*, ποικίλον ἔχον τὸ χρῶμα. Ἔχει δὲ μέγεθος κόκκυγος καὶ οὐρὰν μακροτάτην· τὸ πτηνὸν τοῦτο κατασκευάζει τὴν φωλεάν του ἐκ τριχῶν ζώων ἐπὶ τῶν δένδρων, παρὰ τὰς βαθυτάτας φάραγγας, καὶ τὴν κρεμᾷ ὡς ὡρολόγιον. Ἔχει δὲ ἡ φωλεὰ δύο τρύπας, ὥστε νὰ μὴ βλάπτεται ἡ οὐρά. Οἱ Ἰνδοὶ ἀξιοῦσιν ὅτι τὸ *κουεζάλ* ἐπὶ τοσοῦτον ἐπαίρεται διὰ τὴν οὐράν του, ὥστε ἐάν ποτε ἀπολέσῃ ἓν μόνον πτερὸν ἀποθνήσκει ὑπὸ τῆς λύπης. »

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Ἴδε φυλλάδ. 235, 236, 237, 238, 239 καὶ 240.)

—ooo—

Ἀπόσπασμά τι ἡμερολογίου εὑρεθὲν ἐν τῇ κατὰ τὴν ὁδὸν Θωμᾶ παρακαταθήκῃ, καὶ μετὰ ταῦτα χρησιμεῦσαν ὡς μαρτύριον κατὰ τὴν δίκην του, δύναται νὰ δώσῃ ἰδέαν τινὰ τῆς καταστάσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας τὰς προηγηθείσας τῆς ὀλεθρίας καταστροφῆς. «Ὀλίγος καιρὸς μοὶ μένει, ἔγραφεν, ὅπως σκεφθῶ περὶ τῶν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν σχεδίων μου ἀπείρων ἐμποδίων. Ἐνθέρμους καί, ὡς νομίζω, εὐλόγους ἐλπίδας ἔχω, ὅτι τὰ ἐμπόδια ταῦτα θέλουσιν ἐξαφανισθῇ. Ἀλλ' ἐὰν ἀπατῶμαι, ἐὰν αἱ ἐλπίδες αὗται εἰσὶν ἄνευ θεμελίου, ἐὰν αἴφνης ἀνοιχθῇ ὑπὸ τὰ βήματά μου βάραθρον, ἐπειδὴ τὸ χρέος μου θὰ μ' ἐμποδίζῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ὀπισθοδρομήσω, θέλω εὐχαριστήσει τὸν Θεὸν ὡς δόσαντά με θάῤῥος, διότι εἰς τοῦτον μόνον ἐμπιστεύομαι· αὐτὸ θέλει μὲ βοηθήσει ἵνα ὑποφέρω τὴν ἔκβασιν ὁποία καὶ ἂν ᾖ, ἣν μοὶ ἐπιφυλάττῃ ἡ τύχη.»

Τὸ ἑσπέρας τῆς 23 Ἰουλίου, ἐξεῤῥάγη ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Δουβλίνου καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἡ ἀποστασία, ἧς ὁ Ῥόβερτος Ἔμμετ ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἀρχηγῶν. Πᾶς τις ἠδύνατο νὰ κατανοήσῃ τὰ προδρομικὰ σημεῖα καταιγίδος ἐκ τῆς ἐπικρατούσης κατὰ τὰς ὁδοὺς βαθείας σιγῆς τὴν παραμονὴν τῆς ἀποστασίας. Τὰ καπηλεῖα ἦσαν κενά, τὰ πέριξ χωρία ἔρημα. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐμφυλίων ἡμῶν πολέμων, τὴν σιωπὴν ἐκείνην ἥτις προηγεῖται τῶν μεγάλων δημωδῶν ταραχῶν, ὡς ἐν τῇ θαλάσσῃ πρὸ τῶν λαιλάπων καὶ τρικυμιῶν; Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἡ ἀκόλουθος διακήρυξις εὑρέθη τοιχοκολλημένη ἐν Δουβλίνῳ.

« Λαὲ τῆς Ἰρλανδίας! καλεῖσαι σήμερον ὅπως δείξῃς ὅτι εἶσαι ἄξιος νὰ ἐπανακτήσῃς τὴν θέσιν σου μεταξὺ τῶν ἐθνῶν· σὺ αὐτὸς διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν σου ἀποσπώμενος ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς Ἀγγλίας, θέλεις δώσει τὴν ἀπόδειξιν τοῦ δικαίου σου τοῦ νὰ ἀναγνωρισθῇς ἀνεξάρτητον κράτος.

» Δὲν προσβάλλομεν τὴν ἰδιοκτησίαν· δὲν προσβάλλομεν οὐδεμίαν θρησκευτικὴν αἵρεσιν, μόνον τὴν Ἀγγλικὴν ἐξουσίαν προσβάλλομεν. Ἡ θρησκευτικὴ καταδυνάστευσις εἶναι τὸ ἐλάχιστον τῶν δεινῶν τὰ ὁποῖα ὑποφέρει ἡ Ἰρλανδία. Ἡ πρόθεσις ἡμῶν εἶναι ὅπως ἐλευθερωθῶμεν ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς καταδυναστεύσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅλων ἐκείνων ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων στενάζομεν. Ἀγωνιζόμεθα ὅπως ἀποκτήσωμεν καὶ ἡμεῖς πατρίδα, ἀκολούθως δὲ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἂς ἔχῃ τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Πολῖται τοῦ Δουβλίνου, ὑψώσατε ὅλοι ὁμοῦ τὴν ἐθνικὴν σημαίαν (*)· ἂς περιστοιχίσῃ αὐτὴν πᾶς εἰς τὸ στῆθος τοῦ ὁποίου καίει εἰσέτι καὶ ἐλάχιστος τῆς φιλοπατρίας σπινθήρ. Ὠφεληθῆτε ἀπὸ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς θέσεώς σας· πᾶσα ὁδὸς ἂς καταστῇ στενόν, καὶ πᾶσα οἰκία κανονοστάσιον! Σταματήσατε τὴν πρόοδον τῶν καταδυναστευόντων ὑμᾶς διὰ τῶν ὅπλων τῆς ἀνδρίας, τῆς λόγχης καὶ τοῦ πυροβόλου, καὶ ἐκ τῶν παραθύρων ὑμῶν ἂς πέσωσιν ὡς βροχὴ αἱ πλίνθοι καὶ οἱ λίθοι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν τυράννων σας, τῶν μισθωτῶν καὶ αἱμοβόρων στρατιωτῶν τῆς Ἀγγλίας!

» Πολῖται πάσης τάξεως! ἂς ἐνεργήσωμεν ὅλοι ἡνωμένοι καὶ ἐκ συμφώνου. Καθολικοί, διαμαρτυρόμενοι, πρεσβυτεριανοί, ἂς συνέλθωμεν ὅλοι πέριξ τῆς αὐτῆς σημαίας. Πεπεισμένοι περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγῶνος ἡμῶν, ἂς καταφύγωμεν σήμερον τὸ τελευταῖον εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰ ὅπλα. Ἀναστείλατε καὶ προλάβετε τὴν διαρπαγήν, τὴν μέθην καὶ τὰς καταχρήσεις. Ἕκαστος ἐκτελῶν τὸ χρέος αὐτοῦ, ἂς μὴ λησμονῇ ὅτι ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἡ ἀπραξία εἶναι ἔγκλημα. Σκεφθῆτε ὅτι μάχεσθε κατὰ τῶν πρὸ ἑξακοσίων ἐτῶν δυναστῶν σας· ἀναμνησθῆτε τὰς σφαγὰς αὐτῶν, τὰς βασάνους, τὰς οἰκίας ὑμῶν παραδοθείσας τῷ πυρί, τὰς γυναῖκάς σας βιασθείσας, σκεφθῆτε περὶ τοῦ τόπου σας, εἰς ὃν σήμερον πρέπει νὰ ἀποδώσετε τὸν βαθμὸν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, καὶ εἴθε ὁ Ὕψιστος νὰ βοηθήσῃ ἕκαστον ἡμῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ὥρᾳ, ὅπως θέλομεν βοηθήσει τὸν τόπον ἡμῶν ἐν τῇ στιγμῇ τοῦ κινδύνου! »

Αἱ διηγήσεις τῶν διαφόρων περιστατικῶν τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης ἡμέρας δὲν εἶναι πολλὰ σύμφωνοι· ἀλλὰ δὲν εἶναι παράδοξον ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι

(*) Ὅρα τὴν ἐν τῷ φυλλαδ. 214 εἰκόνα ὅπου κατὰ λάθος ἐτυπώθη « τρόπος τοῦ θηρεύειν ἄρκτους », ἀντὶ « τρόπος τῶν ἄρκτων τοῦ θηρεύειν πιθήκας. »

(*) Ἡ στολὴ καὶ ἡ σημαία τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ 1798 καὶ 1803, ἦσαν πράσιναι· διότι τοῦτο εἶναι τὸ ἐθνικὸν χρῶμα τῶν Ἰρλανδῶν.

αἱ μαρτυρίαι τῶν παρευρεθέντων καὶ συνεργησάντων εἰς τὰ αὐτὰ γεγονότα, εἰσὶ πολλάκις συγκεχυμέναι καὶ ἀντίθετοι. Οἱ ἄνδρες τοῦ Οὐΐκλῶ καὶ τοῦ Κιλδάρ, ἐπὶ τοὺς ὁποίους ἤλπιζον πολύ, δὲν ἦλθον τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν· οἱ ἔνοπλοι χωρικοὶ ὥδευσαν ὅπως καταβῶσιν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, ἀπατηθέντες ἔκ τινος ψευδοῦς εἰδήσεως, δὲν ἔφθασαν. Τὴν ἐννάτην ὥραν τῆς ἑσπέρας, ἀνεφάνη ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ, τὴν στολὴν τοῦ ἀνταρτικοῦ στρατοῦ ἐνδεδυμένος, ἔχων δύο πιστόλια εἰς τὴν ζώνην του καὶ πεντήκοντα ἄνδρας μετ' αὐτοῦ, διευθυνόμενος πρὸς τὴν ἀγοράν. Μετ' ὀλίγον ἔμελλε νὰ γνωρίσῃ ὅλην τὴν συμφορὰν ἀρχηγοῦ, καταδικασθέντος νὰ φέρῃ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης στρατὸν θορυβώδη, ἀνυπότακτον καὶ ἀνίκανον τολμηροῦ ἐπιχειρήματος. Ὁ λαὸς ἐχύθη μεθ' ὁρμῆς εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Δουβλίνου, μὴ παραδιδόμενος μὲν εἰς μηδεμίαν κατάχρησιν, διασπείρων ὅμως τρόμον ὅπου διέβαινεν. Ἅπασαι αἱ οἰκίαι ἐκλείοντο, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἔφευγον, ἀφίνοντες κραυγὰς φρίκης· ὁ Μαλαχύ, ὁ Δοδδάλ, ὁ Ῥοβέρτος καί τινες ἄλλοι ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας, δὲν κατώρθωσαν νὰ φέρωσιν εἰς προσβολὴν τοῦ φρουρίου ἐπέκεινα τῶν ὀγδοήκοντα ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων καὶ αὐτῶν ὁ ἀριθμὸς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἠλαττοῦτο. Ὅτε ἦλθον εἰς τὸ ὡρισμένον μέρος δὲν ἦσαν σχεδὸν οὐδὲ εἴκοσιν. Τὴν ὥραν ἐκείνην ἐφάνη ἀπόσπασμα φυλάκων τῆς ἀστυνομίας διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Ἐδουάρδου Οὐΐλσων, ὅστις πρῶτος ἔσχε τὸ θάῤῥος νὰ καταφρονήσῃ τὸν ἀποστάτην λαόν. Πρέπει νὰ κτυπήσωμεν; ἠρώτησεν ὁ Μαλαχὺ βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ πυροβόλου αὐτοῦ. — Περίμενε μέχρις οὗ μᾶς προσβάλωσι, ἀποκρίνεται ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἀποτρέπων αὐτόν, μὴ χύνῃς ἀνωφελῶς αἷμα. — Ἐν τούτοις διεφημίσθη ὅτι τὸ ὄχημα τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν, ἐρχόμενον ἐκ τῆς ἐξοχῆς, προσεβλήθη κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει ὑπὸ συμμορίας ἀποστατῶν, καὶ ὅτι ὁ λόρδος αὐτὸς ἐδολοφονήθη. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἔδραμεν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ προλάβῃ τὸν φόνον· ἀπέσπασεν ὅμως ἐκ τῆς ὀχλαγωγικῆς μανίας τὴν λειποθυμημένην κόρην τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν, καὶ τὴν μετέφερε μᾶλλον νεκρὰν ἢ ζῶσαν εἴς τινα πλησίον κειμένην οἰκίαν (1). Ὅτε ὁ λόρδος Κιλουάρδεν ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν, ἐνόμισε, λογικῶς σκεπτόμενος, διότι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο δημοφιλὲς ἐν Δουβλίνῳ, ὅτι ἤθελε σώσει τὴν ζωήν του λέγων αὐτό. Διὰ τοῦτο προτείνας τὴν κεφαλὴν εἶπεν ὑψηλῇ τῇ φωνῇ· — Τί θέλετε; εἶμαι ὁ λόρδος Κιλουάρδεν, ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου. — Τοῦτο ἀκούσας εἷς τῶν ἐπαναστατῶν ἐξέλαβεν αὐτὸν ὡς τὸν αἴτιον τοῦ θανάτου τοῦ δυστυχοῦς παιδίου, οὗτινος ἦτο συγγενής. — Ἐὰν εἶσαι ὁ πρόεδρος, εἶπε, ἰδοὺ τί σὲ πρέπει. — Καὶ διὰ τῆς λόγχης του τὸν ἔῤῥιψεν ἡμιθανῆ ἐντὸς τῆς ἁμάξης του. Οὕτω τὸ ἔγκλημα σύρει κατόπιν ἑαυτοῦ τὸ ἔγκλημα, καὶ ὁ ἀθῶος ἐξολοθρεύεται ἀντὶ τοῦ ἐνόχου τὴν ἡμέραν τῶν ἀντεκδικήσεων. Ὁ λόρδος Κιλουάρδεν δολοφονηθεὶς κατὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Δουβλίνου, ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ ἠπιώτερος, καὶ ὁ μᾶλλον ἀκέραιος ἐκ τῶν δικαστῶν τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ζωὴ αὐτοῦ, κατὰ τὰς τρικυμιώδεις ἡμέρας ἃς διῆλθεν, ὑπῆρξε διηνεκὴς διαμαρτύρησις ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Μεταφερθεὶς πλήρης τραυμάτων καὶ ψυχοῤῥαγῶν εἰς παρακείμενον φυλακεῖον, καὶ ἀκούων πέριξ αὐτῶν τὰς κατάρας τῶν Ἄγγλων στρατιωτῶν κατὰ τῶν ἀποστατῶν, ἀνεσηκώθη μετὰ κόπου καὶ μὲ φωνὴν ἐκλείπουσαν ἐπρόφερε τὰ θαυμάσια ταῦτα λόγια· « Οὐδεὶς δὲν πρέπει νὰ πάθῃ διὰ τὸν θάνατόν μου, ἄνευ τῆς τακτικῆς διαδικασίας. » Λόγια, λέγει ὁ Φίλλιπ, τὰ ὁποῖα χρυσοῖς γράμμασιν ἔπρεπε νὰ χαράξωσιν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ.

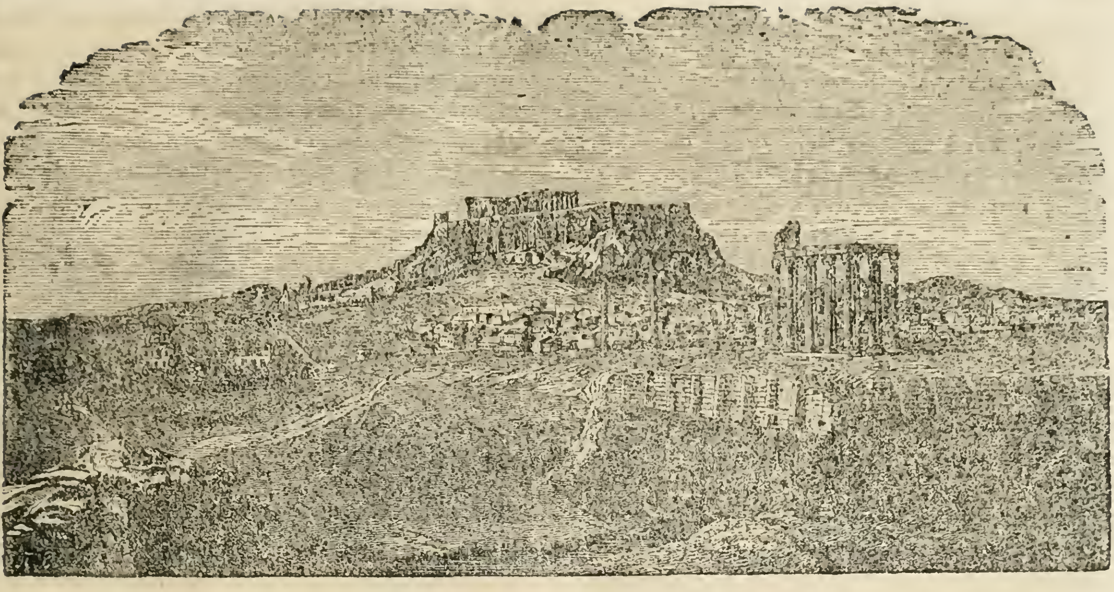
Ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἀπηλπίσθη ἐντελῶς περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Ἡ τύχη ἀπ' ἀρχῆς, λέγει ὁ λόρδος Κλόγκουρρυ, τῷ ἐφάνη ἐναντία· ἡ ἀποθάῤῥυνσις καὶ ὁ φόβος ἦσαν ἄγνωστα εἰς αὐτόν. Τότε μόνον κατὰ πρῶτον ἐφάνη ἀψυχήσας καὶ ταλαντευόμενος.

Ἡ δολοφονία τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν ἐνέπλησεν αὐτὸν φρίκης καὶ λύπης (1). Ἐκ τῶν ἀναγκαιούντων πλεονεκτημάτων εἰς ἀρχηγὸν ἐπαναστάσεως ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ εἶχε τόλμην καὶ πνεῦμα ἐπιχειρηματικόν, ὄχι ὅμως καὶ σταθερότητα ὅπως φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ δι' ὅλων τῶν μέσων. Ἠγανάκτησε καὶ ἀπεστράφη τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὃν δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ κατὰ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ὅστις παρεδίδετο εἰς πράξεις ἀνάνδρου θηριωδίας. Ὡς λέγουσιν, ὁ φόνος τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν, ἔσωσε τὴν πόλιν καὶ ὥρισε τὴν τύχην τῆς ἡμέρας. Ἡ εἴδησις διεδόθη εἰς τὴν πόλιν, αἱ θύραι τοῦ φρουρίου ἐκλείσθησαν, τὰ συντάγματα τοῦ ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ ἐτέθησαν εἰς κίνησιν, ὥστε τὸ ἐκ τῆς αἰφνιδίας προσβολῆς ὠφέλημα κατήντησεν ἄχρηστον. Ἐντὸς δύο μόνον ὡρῶν τὰ Ἀγγλικὰ στρατεύματα διέλυσαν τὴν ὀχλαγωγίαν. Σ.

(Ἕπεται συνέχεια.)

(1) Ἀποδίδεται ἡ δολοφονία τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν εἰς ἰδιαιτέραν ἐκδίκησιν. Ἐν ἔτει 1798, ταλαίπωρά τινα παιδία ἡλικίας δεκαπέντε ἕως δεκαὲξ χρόνων κατηγορήθησαν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Τὴν ἡμέραν τῆς δίκης ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου μὲ ἀνοικτὰ ὑποκάμισα ἐνδεδυμένα ὡς μικρὰ παιδία. « Τί θὰ κάμωμεν, κύριε εἰσαγγελεῦ, ὅλους αὐτοὺς τοὺς νεανίας προδότας; ἠρώτησεν ὁ πρόεδρος. Νὰ τοὺς κρεμάσωμεν ὅλους συγχρόνως; — Ὁ εἰσαγγελεὺς ὅμως, φιλανθρωπότερος ἐκείνου, παρετήρησεν ὅτι ἡ μεγάλη αὐτῶν νεότης τοὺς καθίστα ἴσως συγχωρητέους· ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ τοὺς ἐξορίσωσιν. Εἷς μόνος μεταξὺ τῶν δεκαὲξ μὴ δεχθεὶς τὴν συγχώρησιν ἀπηγχονίσθη.

(1) Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν πρὸς τιμὴν τῶν ἀποστατῶν τοῦ 1803, ὅτι δὲν ᾐσθάνθη μόνος ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ δικαίαν ἀποστροφὴν διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν. « Ἐὰν ἤμην πλησίον τοῦ λόρδου, εἶπέ τις ἐκ τοῦ λαοῦ τὴν ἡμέραν τῆς δίκης, ἤθελον σώσει τὴν ζωήν του μὲ θυσίαν τῆς ἰδικῆς μου. » Ὁ Ἰάκωβος Χὸπ βεβαιοῖ ὅτι ὁ φόνος οὗτος ἦτο ἔργον προδοτῶν ἀναμιχθέντων εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀποστατῶν, ὅπως διὰ καταχρήσεων ἀτιμάσωσι τὸν ἀγῶνα.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 247.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΥΣΗΣ

ὑπὸ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 246.)

—οοο—

Τὴν μετὰ τοῦ Βαννῆ Ἐφέντη συζήτησιν τοῦ Παναγιώτη Νικούση δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως ἣν περὶ αὐτῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Γάλλος Λακροᾶ (De la Croix), ὅστις διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ περιωνύμου πρέσβεως τῆς Γαλλίας Κ. Κ. Νοαντὲλ, ἐν τῇ ἑπτακαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ΄. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἰδὼν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἔγραψε περὶ αὐτοῦ πολλὰ καὶ ποικίλα ὑπομνήματα, ὧν ἄλλα μὲν ἐδημοσιεύθησαν, ἄλλα δὲ μένουσιν ἔτι χειρόγραφα εἰς τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας τῶν Παρισίων. Κατάλογον τῶν διαφόρων αὐτοῦ συγγραφῶν δίδει ὁ κόμης Λαβόρδης ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς περὶ Ἀθηνῶν πολυτελοῦς πραγματείας του, σελίσι 173 καὶ 174. Τὸ δὲ βιβλιάριον, ἐν ᾧ εὑρίσκεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συνδιάλεξις, ἐπιγράφεται, *Περὶ τῆς παρούσης ἐν Τουρκίᾳ καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος καὶ ἐκκλησίας, ἔτι δὲ καὶ τῆς Ἀρμενιακῆς καὶ Μαρωνιτικῆς*, καὶ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις ἐν ἔτει 1715. Ὁ Καντεμίρης, μνημονεύων τῆς διαλέξεως ταύτης, λέγει ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ καταχωρίσῃ αὐτὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του, διότι, τυπωθεῖσα, πωλεῖται δημοσίᾳ ἐν Βενετίᾳ καὶ εὑρίσκεται εἰς τὰ περὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπομνήματα τοῦ Λακροᾶ. Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Καντεμίρη ἔκθεσις, ὡς ἐν Βενετίᾳ τυπωθεῖσα, ἦναι ἄλλη παρὰ τὴν τοῦ Λακροᾶ, καὶ ἂν εἰς ἄλλην συνετάχθη παρὰ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν. Ὁ Ἄμμηρος, ὅστις δι᾽ ὀλίγων ὁμοίως λέξεων μνημονεύει τοῦ γεγονότος τούτου, δὲν παρατίθησιν εἰμὴ τὴν συγγραφὴν τοῦ γραμματέως τοῦ Κυρίου Νοαντὲλ, καὶ ἀπὸ ταύτης θέλομεν ἐκθέσει ἐνταῦθα τὰ τῆς συνδιαλέξεως.

Ἡ συνδιάλεξις ἐγένετο ἐν ἔτει 1662, κατὰ μῆνα Ἰούλιον, ὅτε συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἑορτὴ τοῦ *Μεβλούδ*, ἤτοι τῆς μνήμης τῶν γενεθλίων τοῦ Μωάμεθ. Τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ Σουλτάνος εἶχεν ὑπάγει νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὸ τζαμίον τοῦ *Ἐγιούπ*, καὶ μετὰ τὴν ἱεροτελεστίαν, ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς, ἐπειδὴ ὁ καύσων ἦτον ὑπερβολικὸς, ἠθέλησε ν᾽ ἀναπαυθῇ εἰς τὸ κατάλυμα τοῦ Ἀβουσουχοὺτ Ἐφέντη, κατάλυμα μεγαλοπρεπὲς, κείμενον εἰς θέσιν τερπνοτάτην καὶ περιέχον λαμπρὰν βιβλιοθήκην, συγκειμένην ἐκ δέκα καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων χειρογράφων τόμων τουρκικῶν, ἀραβικῶν καὶ περσικῶν, οὓς συνέλεξαν οἱ πρόγονοι τοῦ Ἀβουσουχοὺτ Ἐφέντη, διδάσκαλοι διατελέσαντες πολλῶν Σουλτάνων. Ὁ Λακροᾶ βεβαιοῖ ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ μεγάλου βεζύρη δὲν ἦτο κυρίως ν᾽ ἀναπαυθῇ, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ προσπαθήσῃ νὰ προσαγάγῃ εἰς τὸν μωαμεθισμὸν τὸν Παναγιώτην, ὃν καθ᾽ ὑπερβολὴν ἠγάπα, καὶ

εἶχε προσκαλέσει νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀβουσουχοὺτ Ἐφέντη κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην. Ἀλλά, ἀφ' ὅλων τῶν περιστάσεων τῆς συνδιαλέξεως, ὅπως αὕτη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λακροᾶ ἐκτίθεται, γίνεται κατάδηλον, ὅτι ἡ πρόθεσις τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ δὲν ἦτο σπουδαία. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ μέγας βεζύρης δὲν ἐπεθύμει νὰ προσαγάγῃ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ συμφέρον καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ μωαμεθισμοῦ ἄνδρα, πρὸς ὃν τοσοῦτον φιλικῶς διέκειτο, καὶ περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ εὐφυΐας τοῦ ὁποίου τοσαύτην εἶχεν ὑπόληψιν· ἀλλὰ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ὁμολογίας τοῦ Λακροᾶ συνάγεται, ὅτι πολλαὶ περὶ τούτου γενόμεναι προηγούμεναι ἀπόπειραι εἶχον ἀποβῆ μάταιαι, ἐγκαρτεροῦντος τοῦ Παναγιώτη εἰς τὴν πάτριον πίστιν. Περὶ δὲ βίας δὲν ἠδύνατο ἀναμφιβόλως νὰ γίνῃ λόγος ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ὥστε ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ ἦτο, φαίνεται, μᾶλλον νὰ προκαλέσῃ, περιεργείας χάριν, συζήτησιν περὶ τῶν κυριωτέρων κεφαλαίων τῶν δύο δογμάτων μεταξὺ δύο ἀνδρῶν, ὧν ἕκαστος ἐθεωρεῖτο σοφώτατος εἰς τὸ ἴδιον θρήσκευμα καὶ ἐπιτηδειότατος νὰ φέρῃ εἰς μέσον τὰ ἰσχυρότερα ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιχειρήματα. Ἄλλοτε οἱ Ὀθωμανοί, οἱ μεγαλοφυέστεροι τῶν Ὀθωμανῶν ὅσοι ἠδύναντο νὰ μετεωρισθῶσιν ὑπεράνω τῶν προλήψεων τοῦ φανατισμοῦ αὐτῶν, δὲν ἀπηρέσκοντο εἰς τοιαύτας συζητήσεις· καὶ γνωσταὶ εἶναι ἰδίως αἱ δογματικαὶ συνδιαλέξεις, ἃς ἔλαβεν ὁ Μωάμεθ Β'. μετά τε τοῦ πρώτου Πατριάρχου Γενναδίου, καὶ βραδύτερον μετὰ τοῦ Πατριάρχου Μαξίμου. Ἀλλ' ἡ ἐλευθέρα αὕτη συζήτησις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὸν ἰσλαμισμόν· ἐπὶ τοῦ Σουλεϊμάνη Α'., ἀνὴρ Ὀθωμανὸς σοφώτατος, ὁ Καβυζῆ Ἀσμὲς, ἐτόλμησε δημοσίᾳ νὰ πρεσβεύσῃ, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέρα τῆς Μωαμεθανικῆς, ὥστε ὁ Σουλτάνος ἠναγκάσθη, ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ ἀπαιτήσει τοῦ Μουφτῆ τῶν χρόνων ἐκείνων, οὐ μόνον ποινὴν θανάτου νὰ ἐπιψηφίσῃ κατὰ τοῦ λογίου Ὀθωμανοῦ, ἀλλὰ καὶ δόγμα νὰ ἐκδώσῃ, δι' οὗ ἡ αὐτὴ ἐπεβάλλετο ποινὴ κατὰ παντὸς ὅστις ἤθελε τολμήσει, ἔστω καὶ ἐπὶ τῷ λόγῳ ἁπλῆς συζητήσεως, νὰ θεωρήσῃ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα ἀνώτερον τοῦ μωαμεθανικοῦ. Αὐτὸ ὅμως τοῦτο τὸ δόγμα τοῦ Σουλεϊμάνη Α'. μαρτυρεῖ ὅτι, ἐπὶ τῆς προκειμένης συνδιαλέξεως, ἡ πρόθεσις τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ δὲν ἦτο σπουδαία· διότι, ἂν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἡ ἀποποίησις τοῦ Παναγιώτη ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ προκαλέσῃ κατ' αὐτοῦ τὴν θανατικὴν ποινήν, ὅπερ δὲν ἠδύνατο ποτὲ νὰ ἔχῃ κατὰ νοῦν ὁ φίλτατος αὐτοῦ βεζύρης. Οὐδὲν ἧττον ἡ καρτερία τοῦ Ἕλληνος δὲν ἦτον ἀπηλλαγμένη παντὸς κινδύνου· διότι εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὸν πονηρότερον καὶ ἀγριώτερον τῶν διδασκάλων τοῦ μωαμεθισμοῦ, γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι, κατ' ἐκεῖνο μάλιστα τοῦ χρόνου, αἱ ἀγαθώτεραι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Τουρκίας διαθέσεις, δὲν ἠδυνήθησαν πολλάκις ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν φανατικὴν ὁρμὴν τῶν λειτουργῶν τῆς θρησκείας των.

Τῳόντι, ὁ Βεννῆ Ἐφέντης, πρὸς ὃν προέκειτο νὰ συζητήσῃ ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ἦτον οὐ μόνον ὁ ἱεροκήρυξ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ἀπελάμβανε καὶ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ εὔνοιαν· καὶ οὐ μόνον σφόδρα προσηλωμένος εἰς τὸ ἴδιον θρήσκευμα, ἀλλὰ καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν τε χριστιανῶν καὶ πάντων τῶν ἑτεροδοξούντων Μωαμεθανῶν. Παράδοξος δὲ ἦτο μάλιστα ἡ ὑποκρισία τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις, ὑπερμαχῶν ἐκ παντὸς τρόπου, καὶ δι' αὐτῆς τῆς ἀγριωτέρας βίας, ὑπὲρ τῆς μωαμεθανικῆς ὀρθοδοξίας, αὐστηροτάτην μὲν ἀπῄτει τὴν τήρησιν τοῦ δόγματος παρὰ τῶν πολλῶν, αὐτὸς δὲ εἰς ἑαυτὸν ἐπέτρεπε πᾶσαν ἄνεσιν καὶ ἀκολασίαν. Καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν σοφιστικῶς συνεβίβαζε τὴν ἀντίφασιν ταύτην, σώζονται περίεργοί τινες πληροφορίαι. Εἷς τῶν πιστοτέρων φίλων του, ἐρωτήσας αὐτόν ποτε, πῶς ἀπὸ μὲν τοῦ ἄμβωνος καταδικάζει πικρότατα τὴν κατοχὴν καὶ τὴν χρῆσιν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν, μετάξης, μαργαριτῶν, ὡραίων δουλίδων καὶ παίδων, εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐπιτρέπει πάντα ταῦτα, ἔλαβε τὴν ἀκόλουθον χαρακτηριστικωτάτην ἀπάντησιν. « Τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, καθ' ἑαυτὰ μὲν δὲν εἶναι πονηρὰ καὶ ἀξιοκατάκριτα, μόνον δὲ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς κτήσεως καὶ χρήσεως αὐτῶν κρίνεται, ἐὰν καὶ εἰς τίνα εἰσὶν ἐπιτετραμμένα καὶ ἀπηγορευμένα· τὸ αὐτὸ ψωμίον εἶναι ὡς πρὸς σὲ μὲν ἀπηγορευμένον καὶ κακόν, ὡς πρὸς ἐμὲ δὲ ἐπιτετραμμένον καὶ καλόν· διότι τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ τρόπου τῆς κτήσεως καὶ τῆς κατοχῆς. Ὁ νόμος μας λ. χ. ἀπαγορεύει νὰ καταπίωμεν τὸ κρεάτιον τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ὀδοντογλυφίδος ἐξάγεται ἐκ μέσου τῶν ὀδόντων ἡμῶν· ἐὰν ὅμως θέλω νὰ παράσχω ἐμαυτῷ τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην, ἐξάγω τὸ κρεάτιον τοῦτο διὰ τῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν ὀδόντων καὶ τὸ καταπίνω, κατ' οὐδὲν παρανομήσας. Ὑμεῖς ἀγοράζετε πολυτελῆ ἠδύσματα καὶ ἱμάτια διὰ χρημάτων ἀνόμως ἀποκτηθέντων, τούτου δ' ἕνεκα τὰ ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι ἀπηγορευμένα εἰς ὑμᾶς· ἡμεῖς δέ, οἱ τοῦ αὐστηροῦ βίου ὀπαδοί, ἀγοράζομεν τὰ αὐτὰ ἀγαθά, καὶ ἄλλα πλειότερα, ἐπὶ προθεσμίᾳ, μὴ πληρώνοντες δηλαδὴ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰμὴ ἀφοῦ τὰ ἀπολαύσωμεν· ὥστε ὁ κύριος τῆς ἀπαγορεύσεως λόγος, ὅτι δηλαδὴ πληρώνονται δι' ἀνόμως ἀγορασθέντων χρημάτων δὲν ἐφαρμόζεται εἰς ἡμᾶς, διότι, διαρκούσης τῆς ἀπολαύσεως, δὲν ἐπληρώσαμεν ἔτι τὰ χρήματα. »

Πρὸς τοιοῦτον φοβερὸν ταρτοῦφον καὶ συγχρόνως ἀγριώτατον διώκτην τῶν χριστιανῶν εἶχε νὰ συζητήσῃ ὁ Παναγιώτης, ὅλον ἐξημμένον ἔτι ἀπὸ τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ Μωάμεθ, ὃν πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐκφωνήσει εἰς τὸ Ἐγιοὺπ-Τζαμισῆ· παρῆσαν δὲ ἐκτὸς τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ καὶ ἄλλοι τοῦ ἀγῶνος τούτου μάρτυρες, οἱ δύο καδιασκέριδες καὶ ὁ Σταμπὸλ-Ἐφέντης.

Πρὸ πάντων ἐκάθησαν ἅπαντες εἰς τὴν τράπεζαν, ἥτις ὅμως ἕνεκα τῆς ἑορτῆς τοῦ *Μεβλοὺδ* ὑπῆρξε λιτὴ καὶ δὲν διήρκεσε πολλὴν ὥραν. Μετὰ δὲ ταῦτα

ἐπορεύθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην, ἀπὸ τῆς ὁποίας λαμπροτάτη ἦτον ἡ θέα· διότι κατωπτεύετο ἐκεῖθεν ὅλος ὁ λιμὴν, τὸ λεγόμενον σεράγιον τῶν καθρεπτῶν, ὁ ναύσταθμος, ὁ Κασὶμ-Πασᾶς, ὁ Γαλατᾶς, ὁ Τοπχανὲς, τὸ Μέγα σεράγιον καὶ τὸ τοῦ Σκουταρίου· καταφανῆ δὲ ἦσαν καὶ τὰ πολυάριθμα πλοῖα τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸν ἀχανῆ τῆς πρωτευούσης ἐκείνης λιμένα καὶ τὰ ἀπὸ αὐτοῦ ἐξερχόμενα.

Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ὑπῆρχε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μία ὑδρόγειος σφαῖρα, περὶ ἧς ὁ μέγας βεζύρης διαφόρους ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις· ὁ Βαννῆ Ἐφέντης, ὅστις εἶχε, φαίνεται, παιδείαν τινά, ἀπεκρίθη μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας, ἀλλ' ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς, μὴ εὐχαριστούμενος εἰς τὰς ἀπαντήσεις τοῦ Ὀθωμανοῦ ἱεροκήρυκος, ἀπετάθη καὶ πρὸς τὸν Παναγιώτην, ὅστις εἶχε σιωπήσει μέχρι τῆς ὥρας ταύτης, ἀποφεύγων ὅσον ἐνδέχεται ν' ἀναμιχθῇ εἰς ὁμιλίαν, ἥτις εὐκολώτατα ἠδύνατο νὰ λάβῃ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα· δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ παρατείνῃ τὴν σιωπὴν, ὅτε προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου βεζύρη νὰ ἐξηγήσῃ τί σημαίνουσιν οἱ κύκλοι, οἱ ἰσημερινοὶ καὶ οἱ πόλοι, πῶς ὀνομάζονται, καὶ τίς ἦτον ἡ θέσις τῶν διαφόρων βασιλείων καὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν λατινιστὶ γεγραμμένα ἐπὶ τῆς ὑδρογείου σφαίρας.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ἀναγκασθεὶς οὕτω νὰ ὁμιλήσῃ, ἔδωκε μαρὰς καὶ ὅσον ἐνδέχεται εὐκρινεῖς γεωγραφικὰς κι ἀστρονομικὰς ἐξηγήσεις περὶ τῶν ὑποβληθεισῶν αὐτῷ ἀποριῶν, καὶ τότε ἅπαντες οἱ παρευρεθέντες λαβόντες ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἀφορμὴν, εἶπον ὅτι εἶναι κρῖμα τῷ ὄντι ἄνθρωπος τοσοῦτον σοφὸς νὰ μὴν ἦναι Τοῦρκος· ὁ δὲ μέγας βεζύρης προσενεγκὼν αὐτῷ πουγγίον πλῆρες χρυσῶν νομισμάτων τὸ ὁποῖον εἶχε φέρει ἐξεπίτηδες, ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὴν λαμπρὰν τύχην ἥτις τὸν περιέμενεν ἐὰν ἤθελε ν' ἀσπασθῇ τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα, καὶ νὰ λείψῃ τὴν ἑορτὴν ταύτην τοῦ Μεβλοὺδ διὰ τῆς ἀπτύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ὁ χρυσὸς ἐκεῖνος καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, δι' ὧν συνωδεύετο, οὐδεμίαν προὐξένησαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν μέγαν διερμηνέα, ὅστις ἀπήντησεν ὅτι γεννηθεὶς χριστιανὸς καὶ θηλάσας τὸ πάτριον θρήσκευμα διὰ τοῦ ἐκθρέψαντος αὐτὸν μητρικοῦ γάλακτος, ἤθελε ν' ἀποθάνῃ εἰς τὸ θρήσκευμα τοῦτο, πεποιθὼς ὅτι, ἂν ἄλλως ἐφρόνει, ἤθελεν ἀποβάλει τὴν πίστιν τοῦ ἐξόχου ἐκείνου φίλου του, ὅστις βεβαίως οὐδεμίαν εἶχεν ὑπόληψιν πρὸς τοὺς ἀρνησιθρήσκους.

Τότε ὁ Βαννῆ Ἐφένδης ἰσχυρίσθη ὅτι θέλει μεταπείσει αὐτὸν διὰ λόγων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς παρετήρησεν εἰς τὸν ἱεροκήρυκα ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦν εὔκολον, διότι πολλάκις ἐδοκίμασε νὰ προσελκύσῃ τὸν Παναγιώτην καὶ πάντοτε ἀπέτυχε· προσέθηκε μάλιστα, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε καταντήσει καὶ νὰ ἀπειλήσῃ αὐτὸν, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ τῶν πεποιθήσεών του.

Ἀλλ' ὁ Βαννῆ Ἐφένδης ἐπιμένων ἀπεκρίθη, ὅτι ἔχει νὰ ὑποβάλῃ αὐτῷ τοσοῦτον ἐπιτηδείας ἐρωτήσεις, ὥστε ἀδύνατον ἦτο ν' ἀποκριθῇ εἰς αὐτὰς ἀκριβῶς, καὶ ἀδύνατον ἑπομένως νὰ μὴν ἀναγκασθῇ ν' ἀποβάλῃ τὴν πλάνην του. Ἐπροοιμίασε δὲ διὰ τῆς ἐρωτήσεως· τί πιστεύει περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐὰν ἦτο Θεὸς ἢ Μεσίας;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὁ Παναγιώτης δὲν ἐδίστασε ν' ἀπαντήσῃ ἀμέσως καὶ διὰ πολλοῦ θάρρους. Πιστεύω, εἶπεν, ὅτι εἶναι Θεὸς, καὶ τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Τριάδος, ἤτοι τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῶν συγκροτούντων ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν.

Ἡ τολμηρὰ αὕτη ἀπόκρισις κατεθορύβησεν ἅπαντας τοὺς ἀκροατὰς, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι ἤκουσαν βλασφημίαν φοβεράν.

Ὁ δὲ Βαννῆς ἀνέλαβε ν' ἀποδείξῃ τὴν πλάνην τοῦ ἀντιπάλου του.

Δὲν θέλω, εἶπε, νὰ προσβάλω τὸν Ἰησοῦν, οὐδὲ νὰ ἐλαττώσω κατ' οὐδὲν τὴν εὐλάβειαν τὴν ὁποίαν ὁ νόμος ἡμῶν διατάσσει νὰ ἔχωμεν πρὸς αὐτόν· ἀλλ' ἔρχομαι ν' ἀποδείξω ὅτι δὲν εἶναι Θεὸς, διὰ τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ προφήτου ἡμῶν περὶ τῆς ἐνσαρκώσεώς του ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Μαρίας. Ὁ προφήτης ἡμῶν λέγει, ὅτι ἡ παρθένος Μαρία, ἐξελθοῦσα τῆς πόλεως Ναζαρὲτ μετά τινων συγγενῶν αὐτῆς, ἵνα καθαρθῇ κατὰ τὸ κοινὸν τῶν Ἰουδαίων γυναικῶν ἔθος, ὑπεχώρησεν εἰς τόπον, ὅπου ἀφανῶς ἠδύνατο νὰ πλυθῇ· ἐκεῖ δὲ προσῆλθε πρὸς αὐτὴν ἄγγελος, ὅστις χαιρετίσας αὐτὴν, εἶπε νὰ μὴ φοβῆται, διότι ἔρχεται παρὰ τοῦ Κυρίου ἀναγγέλλων αὐτῇ τὴν μυστηριώδη σύλληψιν υἱοῦ, ὃν θέλει γεννήσει ἀνωδύνως, ὅστις θέλει ὀνομασθῇ Ἰησοῦς καὶ θέλει καταστῆ μέγας προφήτης. Καὶ ἐπειδὴ ἐδίσταζεν ἐκείνη περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν λόγων αὐτοῦ, καθὸ παρθένος καὶ οὐδέποτε μετ' ἀνδρὸς κοινωνήσασα, ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, προσέθηκεν ὁ ἄγγελος, θέλουν κατέλθει ἐπὶ σὲ καὶ πληρώσει τὸ ῥηθέν· σὺ δὲ, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ἰουδαίων τοῦ μὴ ὁμιλεῖν διαρκούσης τῆς νηστείας αὐτῶν, θέλεις σιωπήσει ἐλεγχομένη ὑπὸ τῶν γονέων, καὶ ἐπιδείξει αὐτοῖς τὸ τέκνον, ὅπερ θέλει ἀπαντήσει ἀντὶ σοῦ. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ ἄγγελος ἠφανίσθη, ἡ δὲ Μαρία ἐγκυμονήσασα ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν, ὃν περιεκάλυψεν ὅπως ἠδυνήθη· καὶ ὅταν ἐπανῆλθε πρὸς τοὺς συγγενεῖς, οἵτινες ἤλεγχον αὐτὴν ὡς ἀτιμάσασαν τὴν γενεὰν τοῦ Δαυῒδ, τὸ νεογνὸν ἐλάλησεν εἰπόν· ὀνομάζομαι Ἰησοῦς, καὶ δὲν ἐγεννήθην παρ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκπορεύομαι παρὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· αὐτοῦ εἶμαι ὑπηρέτης καὶ προφήτης, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπέμπομαι ἵνα διδάξω ὑμῖν τὸν νόμον τὸν ἀληθῆ.

Κατὰ τὸν προφήτην μας, ἐξηκολούθησεν ὁ Βαννῆς, ὁ Ἰησοῦς, προαχθεὶς εἰς τὴν ἡλικίαν, ἔπραξε πολλὰ θαύματα, ἐθεράπευσε τοὺς ἀσθενεῖς, ἀπέδωκε τὴν ὅρασιν εἰς τοὺς τυφλοὺς, ἀνέστησε τοὺς νεκροὺς, καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐπλανήθη ἐπὶ τῆς γῆς μὴ ἔχων ἰδίαν κατοικίαν, ζῶν πενιχρῶς καὶ διδάσκων τὸν νόμον, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ. Ἀλλὰ

διὰ τοῦτο οἱ Ἰουδαῖοι φθονήσαντες αὐτὸν, ἀπεφάσισαν νὰ τὸν θανατώσωσιν, ὁ δὲ, φεύγων τὸν διωγμὸν, ἐκρύβη εἰς σπήλαιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ Κύριος ἀνέφερεν αὐτὸν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀντικαταστήσας ἀντ' αὐτοῦ ἄνθρωπον ὅμοιόν του, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἔπλασε, καὶ ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐσταύρωσαν ἀντὶ τοῦ ἀληθοῦς Ἰησοῦ, τὸν ὁποῖον τιμῶμεν ὡς προφήτην καὶ ὄχι ὡς Θεόν· διότι Θεὸς ὢν, ἤθελε προφυλαχθῆ ἀπὸ τῆς ὕβρεως τοῦ κατηραμένου ἐκείνου λαοῦ.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Παναγιώτης δὲν ἠδύνατο ν' ἀντικρούσῃ ἀπ' εὐθείας τοὺς λόγους τοῦ Βαννῆ, καταδεικνύων τὸ ψεῦδος καὶ τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ προφήτου αὐτοῦ· τοὐλάχιστον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀπέφυγε τοῦτο, περιορισθεὶς ἐφ' ἱκανὴν ὥραν εἰς τὸ νὰ πολεμήσῃ τὸ ἀνυπόστατον τῆς παρατεθείσης μαρτυρίας διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς Καινῆς μετὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἡ ἀλήθεια, εἶπε, τοῦ περὶ ἐνσαρκώσεως δόγματος ἡμῶν στηρίζεται ἐπὶ τῶν λόγων τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε. Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ (ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός·) πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.» Οἱ μυστηριώδεις οὗτοι λόγοι εἶχον ἤδη κηρυχθῆ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὑπὸ τοῦ προδρόμου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, τοῦ εἰπόντος· «οὗτος ἦν ὃν εἶπον, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καθὼς εἶπεν Ἠσαΐας ὁ προφήτης.» Ἐκ τούτων πάντων πιστεύομεν εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ ὁμοουσίου τῷ πατρὶ, τοῦ δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντος ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντος· σταυρωθέντος δὲ ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντος καὶ ταφέντος, καὶ ἀναστάντος τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς, καὶ ἀνελθόντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ πέμψαντος μετὰ δέκα ἡμέρας τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὸν Παράκλητον αὐτοῦ, τὸν πληρώσαντα αὐτοὺς πάντων τῶν δώρων· καὶ καθεζομένου ἐξ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχομένου μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.»

Αὕτη τῆς πίστεως ἡ ὁμολογία ἔφερεν ἔξω φρενῶν τὸν Βαννῆ, ὅστις ἀνέκραξε τότε· ταλαίπωρος σὺ ὁ πιστεύων εἰς τοιαύτας πόῤῥω τοῦ ἀληθοῦς βλασφημίας. Καὶ τίς εἶναι ὁ ἐπινοήσας ἅπασαν αὐτὴν τὴν ψευδολογίαν;

Παναγιώτης. Σᾶς ἀνέφερα ἤδη τὸν εὐαγγελιστὴν ἅγιον Ἰωάννην, ὅστις δὲν ἔγραφεν εἰμὴ ὅ,τι ὑπηγορεύθη καὶ ἐνεπνεύσθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ διετέλεσεν ὁ ἀγαπητὸς μαθητής.

Βαννῆς. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος μαθητὴς ὁ γράψας τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο;

Παν. Ὄχι· τὸ ἔγραψαν καὶ ἄλλοι τρεῖς, ὁ Ματθαῖος, ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς, οἵτινες ὅμως πάντες συμφωνοῦντες τὰ αὐτὰ λέγουσι.

Βαν. Καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ αὐτοὶ δὲν λέγουν τίποτε περὶ τοῦ προφήτου ἡμῶν;

Παν. Δὲν τὸν ἀναφέρουν καθόλου.

Βαν. Ἀναμφιβόλως παραμορφώνεις τὴν ἀλήθειαν.

Παν. Ἡ πίστις ἡμῶν πρὸς τὰς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν εἰμποροῦμεν νὰ τὰς παραμορφώσωμεν εἰμὴ πλανώμενοι ἡμεῖς αὐτοί· καὶ ἂν ὡμίλει περὶ τοῦ προφήτου σας, ἠθέλομεν ἀναγνωρίσει αὐτὸν τοιοῦτον οἷος ἤθελεν ὑποδειχθῆ εἰς ἡμᾶς.

Βαν. Ἴσως οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἱερεῖς σας κρύπτουν τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Παν. Οἱ εὐαγγελισταί μας κα ὅλη ἡ ἱερὰ Γραφὴ ἡρμηνεύθησαν κατὰ γράμμα ἄνευ προσθήκης τινὸς ἢ ἀφαιρέσεως· καὶ ἔπειτα ὅλα τα τα εἶναι τυπωμένα καὶ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν δύναται ἰμπορεῖ νὰ τὰ ἀναγνώσῃ.

Βαν. Ποῖος λοιπὸν εἶναι αὐὸς ὁ Παράκλητος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει τὸ εὐαγγέλιν σας, ἂν ὄχι ὁ προφήτης μας;

Παν. Εἶναι πνεῦμα παρήγορν· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔπεμψεν εἰς τοὺ ἀποστόλους αὐτοῦ δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἔνδοξο αὐτοῦ ἀνάληψιν· ὅπερ ἐπλήρωσεν αὐτοὺς τῶν δρων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν δύναμιν ν τὸν ἀναγγείλωσιν εἰς πᾶσαν γλῶσσαν, νὰ κηρύωσι τὸ εὐαγγέλιον καθ' ὅλην τὴν γῆν, καὶ νὰ ἐξηγήσωσι τὰ ἀκατάληπτα μυστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ θρησκεία.

Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγοι τοῦ Παναγιώτη, οὓς ἐπρόφερε μετὰ τόνου φωνῆς ἰδηλοῦντος τὴν βαθεῖαν τοῦ ἀνθρώπου πεποίθησ, κατετάραξαν καὶ πάλιν τοὺς ἀκροατὰς, καὶ μλιστα τὸν Βαννῆ Ἐφέντην, ὅστις ἤρχισε νὰ πτύῃ ὡς πράττουσι συνήθως οἱ Τοῦρκοι, ὁσάκις ἀκούωσιν ἐκφερομένην ἀποτρόπαιόν τινα βλασφημία. Μὴ δυνάμενος δὲ πλέον νὰ κρατήσῃ τὴν γλῶάν του καὶ εἰς προφανῆ ἐξοκέλλων ὕβριν· ἐσὺ σαι, ἀναμφιβόλως, ἀνέκραξεν, ὁ ἐπινοήσας ὅλα ὑτὰ τὰ ψεύδη· διότι ὁ Παράκλητος, περὶ τοῦ ὁπου ὁμιλεῖ τὸ εὐαγγέλιόν σου δὲν εἶναι ἄλλος πα ὁ προφήτης Μωάμεθ.

Ἀλλ' ὁ Παναγιώτης ἦτον ἐ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες δὲν παραφέρον ποτὲ ἐν τῇ συζητήσει, καὶ δὲν λησμονοῦσι το κανόνας τῆς λογικῆς. Ὅθεν μετὰ πολλῆς ψυχρότης ἀποκρινόμενος· δὲν εἰμπορῶ, εἶπε, να ἀνσιρέ καλήτερον τὴν γνώμην ταύτην εἰμὴ διὰ τῶν ἰων ὑμῶν χρονολογιῶν. Ὁ μὲν Παράκλητος αὐτὸς θε δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ Χστοῦ, ὁ δὲ προφήτης σας Μωάμεθ δὲν ἐγεννήθ εἰμὴ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ τὸν σωτῆρα ἡμῶν Ἰν Χριστόν.

Τότε ὁ Βαννῆς συνελθὼ κατέφυγε πάλιν εἰς ἄλ-

λας στρεψοδικίας· καὶ εἰς ποίαν γλῶσσαν, ἠρώτησεν, ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης τὸ εὐαγγέλιόν του;

Παν. Εἰς τὴν ἑλληνικήν.

Βαν. Ἀλλὰ αἱ λέξεις αὗται, *Ἠλὶ, Ἠλὶ, Λαμὰ Σαβαχ-θανὶ*, δὲν εἶναι ἑλληνικαί.

Παν. Ὄχι βέβαια· εἶναι ἑβραϊκαί· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι αἱ τελευταῖαι λέξεις, τὰς ὁποίας ἐπρόφερεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ εὐαγγελιστὴς ἐθεώρησε πρέπον νὰ τὰς ἀναφέρῃ καὶ νὰ τὰς ἐξηγήσῃ.

Βαν. Τί λοιπὸν σημαίνουσιν αἱ λέξεις αὗται;

Παν. Θεέ μου! Θεέ μου! ἵνα τί μὲ ἐγκατέλιπες.

Βαν. Ἐγὼ ἔβαλα καὶ μὲ τὰς ἐξήγησεν Ἕλλην ἱερεὺς ὁ ὁποῖος ἔγινε Τοῦρκος, καὶ ὅστις μὲ εἶπεν ὅτι εἶναι συριακαὶ καὶ σημαίνουσι, Θεέ μου! Θεέ μου! στεῖλε τάχιστα τὸν προφήτην σου διὰ νὰ μᾶς σώσῃ.

Ἐνταῦθα ὁ Παναγιώτης ἀπαυδήσας ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀπαντᾷ εἰς τοιαύτας μωρολογίας, ἤρχισεν ἀπὸ ἀμυνομένου νὰ ἀποβαίνῃ ἐπιθετικώτερος· καὶ ἀφοῦ παρετήρησεν ὅτι ἡ ἑρμηνεία ἐκείνη τοῦ Βαννῆ εἶναι γελοιωδεστάτη, καὶ ὅτι ἦτον εὔκολον νὰ πεισθῇ περὶ τούτου ἐρωτῶν πάντα λόγιον Ἰουδαῖον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ προφήτης σας, ἐπρόσθεσεν, ἔμελλε νὰ ἔλθῃ νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, εἶναι ἄπορον πῶς ὁ Μωϋσῆς, ὅστις ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν εἶπε τίποτε περὶ τοῦ Μωάμεθ, καὶ πῶς ὁ Θεὸς αὐτὸς οὐδεμίαν περὶ αὐτοῦ μᾶς ἔδωκεν εἴδησιν, ἵνα πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸν, καθὼς πιστεύομεν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Βαν. Τοῦτο εἶναι μυστήριον, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐπεφύλαξε διὰ τὴν τιμωρίαν καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν χριστιανῶν.

Παν. Ὁ Θεὸς, ὁ μὴ ζητῶν εἰμὴ τὴν εἰς τὴν ἀλήθειαν προσέλευσιν καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἔπεμψε λοιπὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἵνα ἀπολέσῃ τοὺς εἰς αὐτὸ πιστεύσοντας;

Βαν. Ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ ἄνθρωποι εἶναι παίγνιον, ὅπερ πλάττει καὶ στρέφει ὅπως ὁ κεραμεὺς τὴν ἄργιλον;

Παν. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πιστεύουσιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, διότι ἀνηγγέλθη αὐτοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν πολλοὺς πρὸ τῆς γεννήσεώς του αἰῶνας· καὶ διότι πάντα ὅσα εἶπον περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἐξετελέσθησαν κατὰ γράμμα, πλεῖστα δὲ ἔθνη λατρεύοντα τὰ εἴδωλα, ἠσπάσθησαν τὸ εὐαγγέλιόν του καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτό· ὥστε ὁ Θεὸς ἤθελε πράξει ἀδικίαν κολάζων τοσαῦτα ἑκατομμύρια ψυχῶν διὰ μυστηρίου, ὅπερ ἤθελεν ἐπιφυλάξει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας μόνων τῶν Μωαμεθανῶν.

Βαν. Ἀλλ' ἀφοῦ εἶσαι τόσον προσηλωμένος εἰς τὸ δόγμα καὶ εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι παλαιὰ καὶ συνέβησαν πρὸ πολλῶν αἰώνων, διατί δὲν θέλεις νὰ πιστεύσῃς εἰς τὸν προφήτην μας, ὅστις ἦλθεν ἵνα τελειώσῃ καὶ πληρώσῃ τὸν νόμον, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ δόγματα καὶ ἔργα εἶναι ἐνδοξότερα καὶ νεώτερα τῶν τοῦ Ἰησοῦ;

Παν. Διότι δὲν ἀνέστησε νεκροὺς, δὲν κατώρθωσε τυφλοὺς νὰ ἀναβλέψωσι, δὲν ἀπέδωκε τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν αὐτῶν εἰς παραλυτικοὺς, καὶ ἐν γένει δὲν ἔπραξε κανὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ πραχθέντων θαυμάτων.

Βαν. Ἂν ὁ προφήτης μας δὲν ἔκαμε θαύματα ὅμοια τῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἔπραξεν ὅμως ἄλλα οὐδὲν ἧττον θαυμαστά.

Ὁ Παναγιώτης τότε, βλέπων ὅτι ὁ Βαννῆς ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῶν κατορθωμάτων τοῦ προφήτου αὐτοῦ, ἐθεώρησε πρέπον νὰ κόψῃ τὴν συζήτησιν ἀποκρινόμενος, ὅτε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶχεν εἰπεῖ ὅτι θέλουσιν ἔλθει κατόπιν αὐτοῦ πολλοὶ ψευδοπροφῆται, ὅτι θέλουσι μάλιστα κάμει καὶ θαύματα, ἀλλ' ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔπρεπε νὰ πιστεύσωσιν εἰς αὐτοὺς, οὐδὲ νὰ παραδεχθῶσι τὸ δόγμα των, καὶ ἂν ἤθελον ἔχει σχῆμα ἀγγέλων.

Ἐν γένει δὲ εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην ἡ θέσις τοῦ Βαννῆ Ἐφέντη ἀπέβαινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀσθενεστέρα· τοῦτο ἐνόησε κάλλιστα καὶ ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς, ὥστε, διαλύων τὴν συνεδρίασιν εἶπε γελῶν πρὸς τὸν Παναγιώτην, ὅτι ἀρκοῦσι τὰ ῥηθέντα, ἀφοῦ τοσοῦτον ἐπιμένει εἰς τὸ δόγμα του.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ πολυθρύλλητος ἐκεῖνος διάλογος μεταξὺ τοῦ Βαννῆ ἐφέντη καὶ τοῦ Παναγιώτη Νικούση, καθ' ὃν ἀξιοσημείωτον πρὸ πάντων εἶναι τὸ θάῤῥος, ὅπερ ἀνέδειξεν ὁ Ἕλλην οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως ἀμυνόμενος, ἀλλὰ καταδεικνύων καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τέλους ἀποτολμήσας καὶ ἄντικρυς νὰ προσβάλῃ τὴν σαθρότητα τοῦ μωαμεθανικοῦ δόγματος. Καθὸ πρῶτος διερμηνεὺς τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας δὲν ἀπελάμβανεν ἀποχρῶσάν τινα ἀσυλίαν, διότι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ αὐτοὺς τοὺς πρέσβεις τῶν δυνάμεων πολλάκις δὲν ἐσέβοντο· οὐδ' αὐτὴ δὲ ἡ ἐξαίρετος τοῦ Ἀχμὲτ-Κιουπριλῆ εὔνοια ἀπήλλαττε τὸν Παναγιώτην ἀπὸ παντὸς κινδύνου, διότι κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1662, ὀλίγας μάλιστα ἡμέρας πρὸ τῆς συνδιαλέξεως, ὁ μέγας Βεζύρης ἠναγκάσθη, ἐνδίδων εἰς τὸν φανατισμὸν τοῦ παντοδυνάμου Βαννῆ ἐφέντη, νὰ διατάξῃ τὴν καταστροφὴν ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν ὅσας οἱ Ἕλληνες, μετά τινα μεγάλην πυρκαϊὰν, εἶχον ἀρχίσει ν' ἀνοικοδομῶσι, καὶ τὴν φυλάκισιν ὅλων τῶν περὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτην ἀσχοληθέντων ἐργατῶν.

Οὐδὲν ἧττον ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἐξῆλθε σῶος ἀπὸ τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιστάσεως, καὶ ἐξηκολούθησεν ἰσχύων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν τῇ διττῇ αὐτοῦ ἰδιότητι τοῦ πρώτου διερμηνέως τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας καὶ τοῦ πρώτου διερμηνέως τῆς Ὑ. Πύλης μέχρι τοῦ ἔτους 1666, ὅτε ἀπελθὼν μετὰ τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην στρατείαν, παρητήθη τῆς αὐστριακῆς ὑπηρεσίας καὶ περιωρίσθη ἔκτοτε εἰς μόνην τὴν τουρκικήν.

Ἡ ἅλωσις τῆς Κρήτης ὑπῆρξε τὸ ἐνδοξότερον ἔργον τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ καὶ ἓν τῶν τελευταίων μεγάλων κατορθωμάτων τοῦ κατακτητικοῦ τῶν Ὀθωμανῶν πνεύματος. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τρισκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μικρὸν μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ σταυροφόροι ἐγένοντο κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Κρήτη, περιελθοῦσα εἰς χεῖρας τῶν Ἐνετῶν, διετέλει ἤδη ἐπὶ τετρακόσια καὶ πεντήκοντα περίπου ἔτη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς τότε θαλασσοκράτορος ἐκείνης πολιτείας. Ἐφ' ὅσον ὑφίστατο ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, κατ' ἀρχὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔπειτα δὲ πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ Ἕλληνες τῆς νήσου κάτοικοι ἐπανειλημμένως ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν ξένων, ὁδηγούμενοι ἰδίως ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς τῶν Καλλεργῶν οἴκου, αἱ δὲ συνθῆκαι, τὰς ὁποίας ἡ ἐνετικὴ πολιτεία συνωμολόγησεν ἐν ἀρχῇ αὐτῇ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πρὸς Ἀλέξιον Καλλέργην τὸν πρεσβύτερον, μαρτυροῦσι δι' οἵων καὶ ὅσων θυσιῶν ἐπεθύμει νὰ διασώσῃ τὸ τιμαλφέστατον τοῦτο τῶν κατὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κτημάτων της. Αἱ παραχωρήσεις αὗται δὲν ἴσχυσαν νὰ προλάβωσι καὶ ἄλλας μεταγενεστέρας ἐπαναστάσεις αὐτοῦ τε τούτου τοῦ τῶν Καλλεργῶν οἴκου καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν τῆς νήσου ἀνδρῶν, ὅ,τι δὲ ἐπὶ τέλους κυρίως κατέπαυσεν αὐτὰς ἦτον ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν· διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐκλιπόντος τοῦ μεγάλου τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος κέντρου, οἱ Κρῆτες ἐφοβοῦντο εὐλόγως μήπως διὰ των κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἐπαναστάσεων οὐδὲν ἄλλο κατορθώσωσιν, εἰμὴ νὰ διευκολύνωσι καὶ ταύτης τῆς νήσου τὴν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑποταγήν. Κατὰ τὰς τὰς δύο τελευταίας λοιπὸν ἑκατονταετηρίδας, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πεντεκαιδεκάτης μέχρι τῶν μέσων τῆς ἑπτακαιδεκάτης, οἱ Ἐνετοὶ ἐκυριάρχουν ἐν εἰρήνῃ τῆς Κρήτης, ἂν καὶ τοὺς ἐκλιπόντας κινδύνους τῆς ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως εἶχε διαδεχθῆ κίνδυνος ἕτερος οὐδὲν ἧττον φοβερὸς, ὁ κίνδυνος τῆς τουρκικῆς ἐπιθέσεως. Δύσκολον τῳόντι ἦτο νὰ ὑποθέσωσιν οἱ Ἐνετοὶ ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀφοῦ ἐκυρίευσαν ἁπάσας τὰς πέριξ παραλίας καὶ νήσους, δὲν ἤθελον ἐπὶ τέλους ἐπιπέσει καὶ κατὰ τῆς Κρήτης. Ἡ δὲ προσδοκία αὕτη ἐπαληθεύσεν ἐν ἔτει 1645. Οἱ Ἐνετοὶ κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα ἀποκρούσωσι τὴν τουρκικὴν ἐπίθεσιν· ἐκτὸς τῶν ἰδίων αὐτῶν παρασκευῶν, ἐζήτησαν καὶ πολλαχόθεν συνδρομήν· ἀπετάθησαν πρὸ πάντων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ὅμως, πολλὰ παθόντες κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καταπιέσεις, δὲν ἔδειξαν πολλὴν προθυμίαν ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν κυρίων κατα τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν· ἡ δὲ Εὐρώπη, καὶ ἰδίως ἡ Γαλλία, ἔπεμψε μὲν εἰς Κρήτην γενναίους τινὰς ἐπικούρους, ἀλλ' οὗτοι κατώρθωσαν νὰ ἀναβάλωσι μόνον τὴν καταστροφὴν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὴν ἐπὶ τέλους.

Ἐν τούτοις, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου, ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος. Τὰ ὀθωμανικὰ στίφη εἶχον μὲν κατακλύσει ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον τῆς νήσου χώραν, ἀλλ' οἱ Ἐνετοὶ κατεῖχον ἔτι τὰ παράλια φρούρια, καὶ πρὸ πάντων τὴν δυσκαταγώνιστον πρωτεύουσαν, ἥτις βρεχομένη ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τῆς θαλάσσης, περιεφράσσετο ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ ἑπτὰ προμαχώνων καὶ ἄλλων ἀχανῶν ὀχυρωμάτων. Ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς ἀπεβιβάσθη περὶ τὴν Κανδίαν τῇ 3 Νοεμβρίου 1666, καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῇ 28 Μαΐου τοῦ ἑπομένου ἔτους. Κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1668, ἐνῷ οἱ πολιορκηταὶ δὲν ἀπεῖχον εἰμὴ 10 πήχεις ἀπὸ τοῦ ἐνδοτάτου τείχους, λαμβάνει ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς διαταγὴν παρὰ τοῦ ἐν Λαρίσσῃ διατρίβοντος Σουλτάνου, νὰ παύσῃ τὰς πολεμικὰς πράξεις, διότι ἔφθασεν εἰς Λάρισσαν πρέσβυς Ἐνετὸς ζητῶν εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ φιλόδοξος καὶ παντοδύναμος Βεζύρης ἀπαντᾷ ὅτι ἡ Κανδία πίπτει ἐντὸς ὀλίγου· καὶ ταῦτα ἀπαντήσας, ἐξακολουθεῖ ἀδιακόπως τὰς ἐφόδους. Τότε οἱ κατεπτοημένοι τῆς Κανδίας ὑπέρμαχοι προτείνουσι κρυφίως μεγάλην ἀργυρίου ποσότητα. « Δὲν εἴμεθα ἔμποροι, ἀπήντησεν ὁ ἀγέρωχος Ἀχμέτης, χρήματα ἔχομεν ἀρκετὰ καὶ δὲν ἀνταλλάσσομεν τὴν Κανδίαν ἀντὶ οὐδεμιᾶς τιμῆς τοῦ κόσμου. » Τελευταῖον μετὰ τριετεῖς περίπου πεισματωδεστάτους ἀγῶνας συνεπλήρωσεν ὁ Ἀχμέτης τὴν κατάκτησιν, γενόμενος κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου τῇ 21 Σεπτεμβρίου 1669. Τὸ ἔργον κατωρθώθη κυρίως διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ Ὀθωμανοῦ στρατάρχου· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὐκ ὀλίγον συνέπραξεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ὁ Παναγιώτης Νικούσης. Οὕτω δὲ πολιτευόμενος ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ; προέδωκεν ἆράγε τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ὡς Ἕλληνος, καὶ, ἵνα διατηρήσῃ τὴν παρὰ τῷ μεγάλῳ Βεζύρῃ εὔνοιαν, ἐλησμόνησεν ἆράγε τὰς ἱερωτάτας τῶν ὀφειλῶν πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ τὸ γένος;

Τὸ ζήτημα εἶναι σπουδαιότατον· διότι δὲν πρόκειται μόνον περὶ τοῦ προσωπικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Παναγιώτη Νικούση, ἀλλὰ περὶ τῆς ὅλης ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας. Τῳόντι, τῆς πολιτικῆς ταύτης θεμελιώδης ἀρχὴ φαίνεται πάντοτε ὑπάρξασα, ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπῄτει, ὥστε πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι νὰ διατελῶσι μᾶλλον ὑποτεταγμέναι ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, ἢ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Ὁ δὲ λόγος ἦτον ἁπλούστατος· συνείδησις πάγκοινος καὶ ἀδιάσειστος τοῦ ἔθνους ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι ἀδύνατος εἶναι ἡ ἐπ' ἄπειρον παράτασις τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ὅτι προσεχῶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔσται ἡ παραλυσία καὶ ἡ πτῶσις τῆς βαρβάρου ταύτης δυναστείας, καὶ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους, το μέγιστον αὐτοῦ συμφέρον ἦτο νὰ διατελῶσιν ἡνωμένα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς προσκαίρου ἐκείνης καὶ ἑτοιμορρόπου ξενοκρατίας ἅπαντα αὐτοῦ τὰ τμήματα, ἵνα, ἡνωμένα πάλιν προκύψωσιν εἰς τὸ εἶναι μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς. Τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅσα ἤθελον μείνει ἢ ἤθελον περιέλθει ὑπὸ τὸ κράτος εὐρωπαϊκῆς τινος

κυριαρχίας, ἠδύναντο ἄρά γε νὰ ἐλπίσωσιν ἐπίσης εὐλόγως τὴν ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας; Φανταςθῶμεν τωόντι τὴν Κρήτην ἐξακολουθοῦσαν νὰ διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν μέχρι τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος· φαντασθῶμεν καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον, ἥτις κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν περὶ τὰ τέλη τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· ὑποθέσωμεν ἑνὶ λόγῳ ὅτι ἤθελε συμβῇ εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας ὅ,τι συνέβη εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Πᾶσαι αἱ χῶραι αὗται δὲν ἤθελον πιθανώτατα καταληφθῇ, ὡς καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ἀλλεπαλλήλως ὑπὸ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς τῶν μεγάλων τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἀγώνων, καὶ ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς εἰρήνης, εὑρεθεῖσαι οὕτω πως κατειλημμέναι, δὲν ἤθελον, Κύριος οἶδε πῶς, διανεμηθῇ μεταξὺ τῶν ἰσχυροτέρων ἐπικρατειῶν, καὶ δὲν ἤθελον ἴσως διατελεῖ σήμερον εἰς τὴν δεινὴν τὴν Ἑπτανήσου θέσιν; Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ κυριαρχία ἦτον ἠπιωτέρα τῆς τουρκικῆς, ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς πρώτης τὰ ἄτομα ἔπασχον ὀλιγώτερον ἢ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῆς δευτέρας· ἀλλὰ τὸ γενικὸν συμφέρον, τὸ συμφέρον τοῦ μέλλοντος τοῦ ἐθνικοῦ, ὑπεδείκνυεν, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, καθὼς καὶ ἄχρι τοῦδε ὑποδεικνύει, προτιμοτέραν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν πάσης εὐρωπαϊκῆς. Ὑπὸ τοιούτων δὲ διανοημάτων ἢ μᾶλλον προαισθημάτων ὁδηγούμενος καὶ ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ἐπολιτεύθη ὅπως ἐπολιτεύθη κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ κρίσιμον ἐποχὴν τῆς ἁλώσεως τῆς Κρήτης.

Τωόντι ἅπαντες οἱ ἱστορικοί, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ ἐπισήμου ἱστοριογράφου τοῦ μωαμεθανικοῦ κράτους Ῥεσίτη, συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Παναγιώτης Νικούσης συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κανδίας, δι' ἧς συνεπληρώθη ἡ ὑποταγὴ τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Ὀθωμανούς· ἂν καὶ μόνος ὁ Καντεμίρης ἐκτίθησι περὶ τούτου λεπτομερείας τινάς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἔκθεσις τοῦ Καντεμίρη δὲν φαίνεται εἰς πολλὰ ἀξία πίστεως· ἐνίοτε μάλιστα, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν δεξιότητα τοῦ Παναγιώτη, καταντᾷ νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὸν πράξεις καὶ διαθέσεις ὅλως ἀτόπους· ἀλλ' ὅμως θέλομεν ἀναφέρει τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἐνταῦθα, καθὸ παρέχουσαν τὸ μέτρον τῆς γενικῆς πεποιθήσεως, ἥτις ἐπεκράτει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους περὶ τῆς μεγάλης δεξιότητος ἣν ἀνέπτυξεν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ φίλος τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ. Ἐπιφυλαττόμεθα δὲ μετέπειτα νὰ βασανίσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Καντεμίρη ῥηθέντα, καί, συνδυάζοντες αὐτὰ μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν τοῦ γεγονότος περιστάσεων, νὰ ἔλθωμεν εἰς συμπέρασμα ὅσον ἐνδέχεται ἀκριβὲς ἐπὶ τοῦ ζητήματος, μέχρι τίνος ὁ πρῶτος τοῦ κράτους διερμηνεὺς ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ μεγάλου Βεζύρη.

Κατὰ τὸν Μολδαυὸν λοιπὸν ἱστορικὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁ Σουλτάνος, προβλέπων τὰς δυσχερείας τῆς ἐπὶ τοσοῦτον παραταθείσης πολιορκίας ἐκείνης, εἶχε διακηρύξει εἰς τὸν στρατόν, ὅτι ἐὰν ἡ πόλις δὲν κυριευθῇ, οὐδεὶς τῶν ἐπὶ τῇ ἁλώσει ἐκπεμφθέντων θέλει τολμήσει νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του. Ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ αὕτη, ἀντὶ νὰ παραγάγῃ τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα, ἤτοι νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τὸν στρατόν, μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους· διότι οἱ στρατιῶται ἤρχισαν ἀναφανδὸν μεμψιμοιροῦντες καὶ παραπονούμενοι, ὅτι δὲν ἔβλεπον τὸ τέλος τῶν ἀγώνων αὐτῶν· ὅτι μετὰ 29 μηνῶν ἀδιακόπους ἐργασίας οὐδεμία ἐγένετο λόγου ἀξία πρόοδος· ὅτι εἶχον ἀπαυδήσει καὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ψῦχος τοῦ χειμῶνος καὶ τοὺς καύσωνας τοῦ θέρους· εἰς δὲ ταῦτα ἀναμιγνύοντες καὶ τὸ προσωπικὸν αὐτῶν συμφέρον προσέθετον, ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος ἵνα καταναλίσκωνται αἱ δυνάμεις ὁλοκλήρου τοῦ κράτους κατὰ τῆς ἀκαταγωνίστου ἐκείνης πόλεως, καὶ ὅτι εὔλογος ὑπῆρχεν ὑπόνοια ὅτι ἡ πολιορκία δὲν παρετείνετο εἰμὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστραφῇ τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων. Ἐντεῦθεν ὁ Βεζύρης εἶχε περιέλθει εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, μὴ τολμῶν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν στρατιωτῶν, μηδὲ νὰ παραβῇ τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου διαλύων τὴν πολιορκίαν. Ἵνα ὑποχρεώσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ, ὁτὲ μὲν περιεποιεῖτο αὐτόν, ὁτὲ δὲ ἐλευθέριος πρὸς αὐτὸν ἀνεδείκνυτο, καὶ ἄλλοτε μὲν ἠπείλει, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὑπέσχετο· ἀλλὰ πρὸ πάντων μετεχειρίζετο, ἵνα κατευνάσῃ τοὺς στασιαστάς, τὴν σπανίαν αὐτοῦ εὐγλωττίαν καὶ πειθώ, καθ' ἣν οὐδένα τῶν ὁμογενῶν εἶχεν ἐνάμιλλον· ἐπὶ πᾶσι δὲ προσέθετο τὸ παράδειγμα εἰς τοὺς λόγους, καὶ ἠγωνίζετο νὰ ἀναζωπυρήσῃ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἄλλων, αὐτὸς παρέχων τῆς ἀνδρείας τὰ μέγιστα δείγματα· ὥστε ἡ πολιορκία ἐξηκολούθει ἀδιακόπως, ὅτε ἐπῆλθεν αἴφνης ἡ ἀγγελία, ὅτι καταφθάνει μετ' ὀλίγον πρὸς ἐπικουρίαν τῶν πολιορκουμένων στόλος Γαλλικός. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπληξε τὸν μέγαν Βεζύρην, διότι εἶχεν ἐλπίσει νὰ καταβάλῃ τὴν πόλιν διὰ τῆς πείνης καὶ τῆς τῶν πολεμεφοδίων ἐλλείψεως· ἡ δὲ προσδοκωμένη ἄφιξις τῆς ἐπικουρίας κατέστρεφεν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας καὶ εἰς δεινοὺς ἐνέβαλεν αὐτὸν φόβους, θεωροῦντα τὰ ἀνυπέρβλητα προσκόμματα ὅσα ἔμελλε νὰ συνεπαγάγῃ, καὶ ἰδίως τὸν κίνδυνον νέας γενιτσάρων στάσεως.

Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν καθ' ἣν, ὑποχωρήσας ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ἐσκέπτετο περὶ τῶν τρόπων δι' ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τοὺς κινδύνους αὐτούς, καὶ ὑπὸ θλιβερῶν διανοημάτων κατεβιβρώσκετο, προσῆλθεν ὁ διερμηνεὺς Παναγιώτης καί, ἐπειδὴ διῆγεν οἰκείως πρὸς τὸν Βεζύρην, μετὰ τοὺς συνήθεις χαιρετισμούς, ἠρώτησε διατί ἦτον τοσοῦτον σύννους καὶ ἐφαίνετο τοσοῦτον καταβεβλημένος. Ὁ Βεζύρης ἐξήγησεν αὐτῷ δι' ὀλίγων τὰ τρέχοντα καὶ τότε, α παῦσε λυπούμενος, τὸν ἀπεκρίθη ὁ Παναγιώτης, καὶ δεῖξε εἰς τοὺς στρατιώτας πρόσωπον ἱλαρὸν καὶ ἀτάραχον· ψυχὴ γενναία δὲν πρέπει να

ὑπενδίδῃ εἰς μελαγχολίαν· ἔχε πλείονα εἰς τὴν εἱμαρμένην πεποίθησιν. καὶ μὴν ἀπελπίζεσαι νὰ κυριεύσῃς τὴν Κανδίαν. Ὁ προεδρεύων εἰς τὰς πράξεις σου ἀστὴρ δὲν εἰμπορεῖ εἰμὴ νὰ ἐξακολουθήσῃ εὔνους πρὸς σὲ ἀναφαινόμενος, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴν ἀποκρούσῃς τὴν ἐπιῤῥοήν του, καὶ νὰ βοηθήσῃς τὴν τύχην διὰ τῆς συνέσεως. Ἄφες με νὰ πράξω τὰ δέοντα, καὶ μεῖνε ἥσυχος περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς πολιορκίας· σὲ ὑπόσχομαι να ἔχῃς τὴν πόλιν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἐὰν μὲ ἐπιτρέψῃς νὰ ἐκτελέσω τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον συνέλαβον καὶ δὲν διακοινώσῃς αὐτὸν εἰς κανένα. Ἰδοὺ τί σὲ προτείνω· οἱ πολιορκούμενοι εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρίζωσι τὴν ἐπερχομένην εἰς αὐτοὺς βοήθειαν, διότι ἡ πόλις εἶναι τοσοῦτον στενῶς ἀποκεκλεισμένη πανταχόθεν, ὥστε ψυχὴ γεννητὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν ἐν ἀγνοίᾳ μας· σκοπεύω λοιπὸν νὰ μεταχειρισθῶ ὡς παγίδα τῶν πολεμίων αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι σωτηρίαν. Ἐπὶ τούτῳ θέλω προσκαλέσει τὸν γενικὸν διοικητὴν Μοροζίνην εἰς μυστικὴν συνέντευξιν, καὶ θέλω δώσει εἰς αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν γαλλικὸν στόλον, διότι ἀπόκρυφόν τι βουλεύεται ἡ αὐλὴ τῆς Γαλλίας, ὅπερ δύναται ν' ἀποβῇ ἐπιβλαβέστερον εἰς τοὺς Ἐνετοὺς παντὸς ὅ,τι οἱ Τοῦρκοι ἤθελον πράξει εἰς αὐτούς. Ἡ ἰδιότης μου ὡς χριστιανοῦ δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἑλκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, ὥστε ἐλπίζω νὰ καταπείσω αὐτὸν νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν.»

Ὁ βεζύρης συναινεῖ εἰς τὴν πρότασιν τοῦ διερμηνέως καὶ ἀνατίθησιν εἰς τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν δεξιότητα αὐτοῦ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος. Ὁ Παναγιώτης εἶχε δοῦλόν τινα τῆς ἐμπιστοσύνης του, ὅστις ἔφερε τὸ ὄνομα *Μαξοὺδ*, ὄνομα ἀραβικὸν τὸ ὁποῖον σημαίνει *ἐπιθυμίαν*, διότι εἴθισται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, ὅσοι ὑπηρετοῦσι τὴν Ὀθωμανικὴν αὐλὴν, νὰ δίδωσι τοιαῦτα ὀνόματα εἰς τοὺς δούλους των, ἵνα ἀπαλλάττωσιν αὐτοὺς τῶν ὑβριστικῶν ἐπιθέτων τοῦ *Γκιαοὺρ* καὶ *Κιαφὶρ*, ἅτινα οἱ Τοῦρκοι μεταχειρίζονται περὶ χριστιανῶν ὁμιλοῦντες. Ὁ Μαξοὺδ λοιπὸν αὐτὸς ἐπετράπη παρὰ τοῦ κυρίου του νὰ φέρῃ πρὸς τὸν διοικητὴν Μοροζίνην ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ὁ Παναγιώτης, ἔνθερμον δεικνύων ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ζῆλον, ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔλθῃ μετὰ τῆς Α. Ἐξοχότητος εἰς συνδιάλεξιν, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ διακοινώσῃ εἰς αὐτὴν σπουδαιότατα πράγματα. Ὁ Μοροζίνης, ἄνθρωπος ὢν συνετὸς καὶ περιεσκεμμένος, συνέλαβε κατ' ἀρχὰς δυσπιστίαν τινὰ καὶ ἐφοβήθη μήπως ἀπατηθῇ· διστάσας δὲ ἐπί τινα χρόνον περὶ τοῦ πρακτέου, διεκοίνωσεν ἔπειτα τὰ πάντα εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τῆς πόλεως, καὶ απεφασίσθη νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Παναγιώτη καὶ νὰ ἀκούσῃ τί εἶχε νὰ τὸν εἴπῃ.οὗτος· ὅθεν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀπεσταλμένου διεμηνύθη εἰς τον διερμηνέα ποῦ καὶ πότε ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἡ συνδιάλεξις.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Παναγιώτης ἀπῆλθε νὰ περιπολήσῃ περὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς φρουράς, ὅπως ἔπραττε συνήθως ἐκ διαταγῆς τοῦ Βεζύρη, καὶ ἐπλησίασεν εἰς μίαν τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ὅπου, κατὰ τὰ συντεθειμένα, προσῆλθε καὶ ὁ Μοροζίνης μετημφιεσμένος ἵνα μὴ δώσῃ ὑπόνοιάν τινα εἰς τὴν φρουράν. Ὁ Παναγιώτης ἅμα πλησιάσας πρὸς τὸν διοικητὴν ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν ὡς ἑξῆς. «Μετὰ πολλῆς θλίψεως καὶ ἀγανακτήσεως βλέπω τὴν παρακμὴν τῶν χριστιανῶν, μαλιστα τῶν ὁμογενῶν μου χριστιανῶν, οἵτινες στενάζουσιν ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, ἐνῷ οἱ ἄπιστοι αὐτοὶ προάγονται καθ' ἑκάστην καὶ ἐνισχύονται, καὶ ἀπειλοῦσι τὸν κόσμον ὁλόκληρον, μηδὲν θέτοντες ὅριον εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ τιμωρήσῃ ἡμᾶς διὰ τὰς ἁμαρτίας μας καὶ τὰς τῶν πατέρων ἡμῶν ἁμαρτίας· ἀλλὰ κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῶν ἀνεξερευνήτων αὐτοῦ βουλευμάτων, ἐλπίζομεν ὅτι, ἀφοῦ ἐτιμώρησε τὰ τέκνα αὐτοῦ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, θέλει ἐπὶ τέλους στρέψει τὴν θείαν δίκην καὶ κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς ὀργῆς του καὶ θέλει θεωρήσει ἡμᾶς ἀξίους πάλιν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ἀνάγκη νὰ φέρωμεν ἐν εἰρήνῃ τὸ βάρος τῶν θλίψεών μας, καὶ νὰ οἰκονομῶμεν τὸν καιρὸν χωρὶς νὰ μεμψιμοιρῶμεν κατὰ τῆς θείας προνοίας.»

Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἱστοροῦμεν ταῦτα πάντα κατὰ τὸν Καντεμίρην, ὅστις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀπιθάνων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, πραγμάτων ὅσα περιέχει ἡ ἔκθεσίς του, ἐπιθυμῶν νὰ ἐγκωμιάσῃ τὴν δεξιότητα τοῦ Παναγιώτη, ἐξοκέλλει ἐν τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ζήλου του προδήλως εἰς τὸ ἀτόπημα τοῦ ν' ἀποδίδῃ εἰς τὸν ἥρωα αὐτοῦ λόγους καὶ αἰσθήματα, ἅτινα, ἂν ἦσαν ἀληθῆ, ἤθελον ἐπισπάσει κατὰ τοῦ Παναγιώτη Νικούσῃ τὴν εὔλογον κατηγορίαν τῆς μοχθηρίας καὶ ἀπιστίας. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἐπιφύλαξιν ἐπιστήσαντες αὖθις τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου, ἐξακολουθοῦμεν τὴν ἔκθεσιν τοῦ Καντεμίρη.

Μετὰ τὸ παθητικὸν ἐκεῖνο προοίμιον, δι' οὗ ὁ Παναγιώτης ἐνόμισε, λέγει ὁ Μολδαυὸς ἱστορικός, ὅτι ἐδελέασε τὸ πνεῦμα τοῦ Μοροζίνη, ὁ διερμηνεὺς συνεπλήρωσε τὴν ἀπάτην του ἀπαιτήσας παρ' αὐτοῦ τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν, ὅτι εἰς οὐδένα θέλει διακοινώσει ὅσα θέλει τῷ εἴπει, προσποιούμενος ὅτι φοβεῖται μήπως αἰχμάλωτος, συλληφθεὶς τυχὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ βασανισθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης συνεντεύξεως, καὶ ἀνατραπῇ οὕτως ὅλον τὸ σχέδιον, θυσιαζομένου μόνου τοῦ Παναγιώτη ἕνεκα τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς χριστιανωσύνης προαιρέσεως. Δόντος δὲ τοῦ Διοικητοῦ τὴν ἀπαιτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ὁ Παναγιώτης ἐξηκολούθησε λέγων πρὸς αὐτὸν τάδε. «Μάθετε λοιπὸν ὅτι χθὲς μὲ ἐνεχείρισαν ἐπιστολὴν τοῦ ναυάρχου τοῦ Γαλλικοῦ στόλου, ἵνα τὴν ἐξηγήσω, καὶ ἰδοὺ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἐκ διαταγῆς τοῦ χριστιανικωτάτου βασιλέως καὶ κυρίου μου, ἐκπλέω πρὸς τὴ

Κανδίαν μετὰ στόλου ἰσχυροῦ καὶ στρατοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ κοινὸς ὑπάρχει κίνδυνος τοῦ νὰ σᾶς πληροφορήσω ἐγγράφως περὶ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, διέταξα τὸν φέροντα τὴν παροῦσαν γραμματέα μου νὰ σᾶς διακοινώσῃ τὰ πάντα προφορικῶς. Εἰσαχθέντος δὲ τοῦ γραμματέως εἰς τὸ ἐνδότατον τῆς σκηνῆς τοῦ Βεζύρη, ὅπου ἄλλος τῶν λόγων του μάρτυς δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἐγὼ καὶ μόνος, ἐλάλησεν οὗτος ὡς ἑξῆς ἐν ὀνόματι τοῦ ναυάρχου. Ἐκ πείρας ἀποχρώντως ἐπεισθημεν ὅτι οἱ Ἑνετοὶ ὑπῆρξαν ἀείποτε θανάσιμοι τῆς Γαλλίας ἐχθροί· ὁσάκις πολέμιοι ἐνέβαλον εἰς τὸ βασίλειόν μας, οἱ Ἑνετοὶ ἐφάνησαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ τοὺς βοηθήσωσι διὰ χρημάτων καὶ δι' ὅπλων· καὶ μολονότι αἱ μοχθηραὶ αὐτῶν συμβουλαὶ οὐδέποτε παρήγαγον ἅπαν τὸ παρ' αὐτῶν μελετώμενον κακόν, οὐδὲν ἧττον ἐπέχαιρον οὗτοι εἰς τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας μᾶς ἐπροξένουν. Ἀφ' ἑτέρου, ὁσάκις συνέπεσε νὰ κινδυνεύσωσιν αὐτοί, δὲν ὑπάρχει πονηρία ἣν δὲν μετεχειρίσθησαν, ἵνα μᾶς καταπείσωσι νὰ τοὺς βοηθήσωμεν, νομίζοντες ὅτι θέλουσι μᾶς ἀπατήσει διὰ ματαίων διαβεβαιώσεων φιλίας ψευδοῦς. Τοιουτοτρόπως καὶ σήμερον, τὸν ἔσχατον κινδυνεύοντες κίνδυνον ἀπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων, ἔπεμψαν τοὺς πρέσβεις αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα μας, ἀφοῦ ἐπεζήτησαν καὶ τὴν τοῦ Πάππα ὑπὲρ αὐτῶν μεσολάβησιν, καί, διὰ νὰ ἀποτρέψωσι τὸ ἐπικρεμάμενον εἰς αὐτοὺς δεινὸν καὶ νὰ μᾶς προτρέψωσιν εἰς τὸ νὰ τοὺς βοηθήσωμεν, προέτειναν τὰς ἀκολούθους συμφωνίας· 1) ὅτι ἂν κατορθωθῇ μόνον νὰ διαλύσωσιν οἱ Τοῦρκοι τὴν πολιορκίαν τῆς Κανδίας, ἡ πόλις αὕτη θέλει παραδοθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως μας, διότι προτιμῶσι νὰ ἀνήκῃ εἰς αὐτὸν μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς ἀπίστους· 2) ὅτι ἂν διὰ κοινῶν ἀγώνων κατορθωθῇ νὰ ἐξωσθῶσιν ἐντελῶς ἀπὸ τῆς νήσου Κρήτης, ἡ νῆσος αὕτη θέλει ἐξ ἡμισείας διανεμηθῇ μεταξὺ τῶν Ἑνετῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ὅστις θέλει πρὸς τοῖς ἄλλοις λάβει καὶ τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ μονάρχης μας ἀπεδέχθη κατὰ τὸ φαινόμενον τὴν συνθήκην ταύτην· ἀλλὰ σταθμίσας κατὰ τὸ δίκαιον τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν αὐλήν, ἧς ἡ ἀμοιβαία φιλία ἐρείδεται ἐπὶ ἀκραδάντων βάσεων, καὶ πρὸς τούτοις θεωρήσας εὔλογον νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὴν παροῦσαν περίστασιν ἵνα τιμωρήσῃ τὸ δόλιον ἅμα καὶ ἄστατον ἐκεῖνο ἔθνος, παρεσκεύασε στόλον ἵνα ἔλθῃ κατὰ τὸ φαινόμενον εἰς βοήθειαν τῆς Κανδίας· ἐνταυτῷ ὅμως διέταξε τὸν ναύαρχον, ἅμα γενόμενος κύριος τοῦ λιμένος, νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὸν μέγαν Βεζύρην καὶ νὰ πέμψῃ ὅλους τοὺς Ἑνετοὺς ὡς αἰχμαλώτους εἰς τὴν Γαλλίαν. Διότι ὁ βασιλεύς, ἀρκούμενος εἰς τὸ μέγα καὶ ἀκμαῖον αὐτοῦ βασίλειον, δὲν ζητεῖ ν' ἀποκτήσῃ καὶ ἄλλας πόῤῥω κειμένας χώρας, τῶν ὁποίων ἡ κατοχὴ δὲν ἤθελεν ἔχει ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ νὰ κινήσῃ ἐχθροὺς κατ' αὐτοῦ. Μὴν ἀνησυχεῖ λοιπὸν ὁ Βεζύρης διὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου μας· ὁ ναύαρχος γενόμενος ἅπαξ δεκτὸς εἰς τὴν πόλιν, ὅπερ ἐλπίζει νὰ ἐπιτύχῃ ἅμα ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ λιμένος, θέλει ἀποκαλύψει τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἔρχεται καὶ θέλει ἐπιδείξει τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως ὑπογεγραμμένας ἰδιοχείρως παρ' αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τῆς σφραγῖδος αὐτοῦ κεκυρωμένας. Ταῦτα εἶπεν ὁ γραμματεύς.»

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΔΡΟΣ

καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνάσται (1207—1566).

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 244 καὶ 245.)

—ooo—

ΙΙ. Πέτρος Ζένος δοὺξ τῆς Ἄνδρου.

1384—1427.

Ἤδη κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασίν του ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος εἶχεν ἀπευθύνει τὰς προσπαθείας του ἵνα κερδίσῃ διὰ τὰ σχέδιά του τὸν τότε Βαΐλον τῆς Εὐρίπου (1381—1383) Ἀνδρέαν Ζένον, υἱὸν τοῦ Μάρκου, τοῦ ἐκ τῆς συνοικίας Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, διότι ἐγνώριζε κάλλιστα τὴν ἐπιῤῥοὴν τὴν ὁποίαν ἤσκει οὗτος ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματός του ἐν Ἑλλάδι. Προέτεινε δὲ αὐτῷ συνοικέσιον μεταξὺ τῆς θυγατρός του Πετρωνίλλας Κρίσπης καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκείνου Πέτρου, ὅστις ἦτο ἤδη ἐνῆλιξ, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ 1378 εἶχε λάβει τὴν θέσιν του ἐντὸς τῆς μεγάλης Βουλῆς. Ἀλλὰ διὰ ν' ἀποφύγῃ δυσαρεσκείας, ὁμοίας ἐκείνων αἵτινες ἔτυχόν ποτε εἰς τὸν προκάτοχόν του Βαρθολομαῖον Κυΐρίνην, συνεφωνήθη τὸ συνοικέσιον ἔπειτα, κατὰ τὸ 1384, ἀφ' οὗ πρῶτον παρέδωκε τὸ ἀξίωμά του ὁ Ἀνδρέας Ζένος εἰς χεῖρας τοῦ προσωρινοῦ του διαδόχου Μαρίνου Στορλάδου (1383—1384). Τὴν 20 Μαρτίου τοῦ ἰδίου ἔτους ὑπέσχετο ὁ δοὺξ Φραγκῖσκος ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ συμβολαίῳ νὰ δώσῃ εἰς τὸν Πέτρον Ἀνδρέαν Ζένον τὴν θυγατέρα του Πετρωνίλλαν εἰς σύζυγον, καὶ εἰς προῖκα τὰς νήσους Ἄνδρον καὶ Σύρον, μετὰ τῶν δικαιωμάτων καὶ εἰσοδημάτων αὐτῶν κατὰ τοὺς νόμους τῆς Ῥωμανίας, καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν κτῆσίν των· ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν ἤθελε λάβει χώραν εἰρηνικῶς, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν νῆσον Νάξον μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ πύργων καὶ εἰσοδημάτων, καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὸν εἰς κυριάρχην πασῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διὰ 15 ὁλόκληρα ἔτη, ἐπιφυλάττων ἑαυτῷ μόνας τὴν Μῆλον καὶ Θήραν· ἐὰν δὲ ἐκεῖνος μετὰ 5 ἔτη ἤθελε παραιτηθῇ ἀπὸ τῆς κατοχῆς αὐτῶν, τότε ὅτι ἤθελον πληρωθῇ αὐτῷ 5,000 δουκάτα ὡς ἀποζημίωσις. Αἱ τοσοῦτον εὐνοϊκαὶ αὗται προτάσεις προσείλκυσαν τὸν Ζένον· ἄνευ κόπου κατώρθωσεν ὁ δοὺξ νὰ ἐκβάλῃ τὴν Μαρίαν Σανούδην ἀπὸ τὴν κτῆσιν τῆς Ἄνδρου, ὁ δὲ Πέτρος Ζένος τὴν ἀντικατέστησε παρευθὺς ὡς δυνάστης τῆς νήσου, καὶ ἐπεκυρώθη παρὰ τοῦ Κρίσπου τὴν 29

Ἰανουαρίου 1385, ὅστις ἐπεξέτεινε τὰς προνομίας τοῦ Ζένου ἔτι περαιτέρω τὴν 2 Φεβρουαρίου, δώσας αὐτῷ καὶ 7,000 δουκάτα προῖκα ἐκ τῶν χωρίων τῆς νήσου, ἀφ' οὗ οὗτος ἐξετέλεσε πλέον τὸν γάμον του μετὰ τῆς εἰς παιδικὴν ἔτι ἡλικίαν εὑρισκομένης Πετρωνίλλας. Ὁ Ζένος ὑπεχρεοῦτο ἐξ ἑτέρου νὰ στέλλῃ κατ' ἔτος ναύτας εἰς τὸ πλήρωμα τῶν δουκικῶν κατέργων, καθὼς καὶ νὰ ἀποδώσῃ τὴν νῆσον μετὰ τρία ἔτη, ἐὰν ἤθελε προσκληθῇ ἐπὶ τούτῳ παρὰ τοῦ Κρίσπου, ἐπὶ πληρωμῇ 5,000 δουκάτων· ἐὰν δὲ ἀπέθνησκεν αὐτὸς ἐντὸς τῆς προθεσμίας ταύτης, νὰ λαμβάνῃ ἡ Πετρωνίλλα Κρίσπη ἀπὸ τῶν ἐν Βενετίᾳ ὑποστατικῶν του 3,000 δουκάτα· ἐὰν δὲ ἤθελεν ἀποθάνῃ ἐκείνη πρότερον, νὰ μένῃ ὁ δοὺξ χρεώστης 300 δουκάτων εἰς αὐτόν. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους καὶ μὲ τὴν κατὰ παρένθεσιν ὁμολογίαν, ὅτι ὁ Ζένος θέλει πληρώσει 3,000 δουκάτα εἰς ἐτησίας δόσεις ἀνὰ 400 πρὸς ὑπανδρείαν ἑτέρας τοῦ Κρίσπου θυγατρός, ἔδωκεν ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος μετὰ τῆς συζύγου του Φιωρέντζας Σανούδης, κατὰ συμβουλὴν καὶ κατ' ἔγκρισιν τῶν περὶ αὐτοὺς βαρώνων, εἰς τὸν Πέτρον Ζένον καὶ τὴν σύζυγόν του τὴν νῆσον Ἄνδρον ὡς δουκικὸν τιμάριον, προηγηθείσης τῆς ἐπὶ τούτῳ τιμαριωτικῆς ὁρκωμοσίας. Ὁ νέος τῆς νήσου δυνάστης ὡμολόγησε περαιτέρω, ὅτι θέλει εἶσθαι ὑπήκοος καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ υἱοῦ καὶ ἐπιδόξου διαδόχου τοῦ ἐπικυριάρχου του, Ἰακώβου Κρίσπου· ὁ ἱππότης Ἰανούλης Β' Δὰ Κορώνια, δυνάστης τῆς Σίφνου, καὶ Ἰάκωβος Γριμάνης, ἰδιοκτήτης τῆς Ἀστυπαλαίας καὶ τῆς ἡμισείας νήσου Ἀμοργοῦ, ὑπέγραψαν ὡς μάρτυρες τὸ ἐπὶ τῇ τιμαριωτικῇ ταύτῃ κληρουχίᾳ πρωτόκολλον. Ἡ παρὰ νόμον αὐτὴ πρᾶξις ἔκαμε νὰ ἀγανακτήσῃ ἡ Μαρία Σανούδη, ἥτις διὰ μιᾶς εἶδεν ἑαυτὴν ἀποβληθεῖσαν τῆς ἰδιοκτησίας της· διότι ὀλίγας ἡμέρας μετέπειτα ὁ Φραγκῖσκος, ἐν ὀνόματι τῆς συζύγου του, παρέδωκεν εἰς τὸν γαμβρόν του ἐπισήμως τὴν πραγματικὴν ἰδιοκτησίαν τῆς Ἄνδρου ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Κάτω Κάστρου τῆς νήσου, εἰς τὴν ὁποίαν τελετὴν παρευρέθησαν ἐκτὸς ἄλλων τιμαριωτῶν καὶ τῶν ἐν ἀξιώμασιν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Δὲ Γενεβρέδλα, τοῦ πάπα γενικὸς τοποτηρητὴς παρὰ τῇ πατριαρχίᾳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκ τῶν ἐπισκόπων ὁ Ἄνδρου Βενέδικτος, καὶ Φίλιππος ὁ τῆς Κῶ. Ἐκ τῶν ἄλλων βαρώνων τῆς νησιωτικῆς ἡγεμονίας μόνος ὁ δυνάστης τῆς Κύθνου Ἰανούλης Δὲ Γοτζαδῖνι (*), ἐκ τινος καὶ σήμερον ἀκόμη ἀκμαζούσης οἰκογενείας τῆς Βονωνίας, ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν ἐκδιωχθεῖσαν δυνάστιν· τοῦτον ἔστειλεν ἐκείνη πρὸς τὸν ἅρπαγα τοῦ κτήματός της, ἀλλ' αἱ προσπάθειαί της ἔμειναν ἀτελεσφόρητοι· ὁ Φραγκῖσκος ἐξεφράσθη « ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ τηρῇ ὡς θυγατέρα του » τὴν Μαρίαν Σανούδην, καὶ ὅτι ἀκόμη ἀσμένως ἤθελε τῇ ἐπιστρέψει καὶ τὴν νῆσον Ἄνδρον ἐὰν ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν του· ἀλλ' ἐπειδὴ ἤδη ὁ Ζένος ἔλαβε κατοχὴν τῆς νήσου, ὅτι τοῦτο κατὰ δυστυχίαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ. Μὲ τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐπέστρεψεν ὁ Ἰανούλης εἰς Εὔβοιαν. Εἰς τὴν Μαρίαν δὲν ἔμενε λοιπὸν ἄλλο μέσον παρὰ νὰ ἀποταθῇ δι' ἀγωγῆς κατὰ τοῦ δουκὸς εἰς τὴν βενετικὴν δημοκρατίαν, ὥστε καὶ διὰ νὰ κάμῃ τοιαύτην ἀγωγὴν ἐδόθησαν κατάλληλοι ὁδηγίαι εἰς τὸν Φίλιππον Σανοῦδον. Ὁ Πέτρος Ζένος εὑρίσκετο τότε ὡσαύτως εἰς Βενετίαν, ὅτε ὁ Φίλιππος παρουσίασε τὴν ἀγωγήν του, ἀλλ' ἡτοιμάζετο ν' ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν Κύπρον. Ἡ Γερουσία διέταξεν εὐθὺς τὴν 14 Μαΐου 1385, ἐπὶ προστίμῳ 1,000 δουκάτων, νὰ μὴ ἀφήσῃ τὴν πόλιν, ἔδωκε δὲ αὐτῷ πάλιν τὴν ἄδειαν τὴν 17 Ἰουλίου νὰ ἀναχωρήσῃ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐνώπιον τῶν ἐπὶ τούτῳ ἀνακριτῶν (Uffiziali del catavere) γενομένην ἐξέτασιν. Συγχρόνως ἔγραψαν πρὸς τὸν Κρίσπον ἵνα ἀποδώσῃ τὴν νῆσον εἰς τὴν Μαρίαν, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐδόθη καμμία ἀπάντησις, ἀπέτειναν τὴν 22 Μαΐου 1385 γράμμα πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο, ὅτι ἡ δημοκρατία δὲν ἤθελεν ἐγκαταλείψει τὴν ὑπήκοόν της, ἀλλὰ μάλιστα ὅτι ἤθελε τὴν βοηθήσει μὲ πάντα τρόπον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δικαίου της· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο δὲν ἐτελεσφόρησεν, ἐξεδόθη τὴν 19 Νοεμβρίου 1386 ἡ κατὰ τοῦ Ζένου ἀπόφασις, διαλαμβάνουσα, ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ Πέτρος Ζένος ἐντὸς ἑνὸς ἔτους καὶ δύω μηνῶν δὲν ἤθελον ἀφήσει τὴν Ἄνδρον, καὶ δὲν ἤθελε παραδώσει αὐτὴν τῇ Μαρίᾳ, νὰ καταδικασθῇ εἰς πρόστιμον 1,000 δουκάτων καὶ εἱρκτὴν ἑνὸς ἔτους. Τὴν 8 Ἰανουαρίου 1387 διεκοινώθη τῷ Ζένῳ ἡ ἀπόφασις, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐκτελέσεως ἀπέστειλεν ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος τὸν ἐπίσκοπον Θήρας καὶ τὸν πιστόν του Καταλάνον Δὸν Γυλιὲμ Σαμοῦλαν εἰς Εὔριπον πρὸς τὸν Βάϊλον Φαντῖνον Γεώργιον (1384—1386) ἵνα παραστήσωσι τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, καὶ ὅτι ἦτο ἕτοιμος διὰ τὴν εὔνοιαν ἧς ἀπέλαυε παρ' αὐτῷ ἡ Μαρία, καὶ δι' ἀγάπην τῆς Βενετίας νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμόν. Ὡς ἀποζημίωσιν διὰ τὴν Ἄνδρον ἥτις ἔμεινεν εἰς τὸν Πέτρον Ζένον παρεχώρησεν αὐτῇ ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος τὴν 3 Ὀκτωβρίου 1389 τὴν νῆσον Πάρον, μὲ τὴν ὁποίαν ἀλλαγὴν ἐφαίνετο ὅτι ἡ διαφορὰ πρὸς ὥραν διελύθη. Ἀλλ' εἰς ταύτην τὴν νέαν κληρουχίαν ἐπετέθη καὶ ὅρος, νὰ λάβῃ ἡ Μαρία τὸν Γάσπαρον Δὲ Σομμαρίπα εἰς σύζυγον, καὶ οὕτω νὰ περισταλῇ ὁ τῆς εὐγενείας της τίτλος. Ὁ Κρίσπος ἤλπιζεν ἀπὸ τὸν Σομμαρίπαν ὅτι χρεωστῶν αὐτῷ τὴν προαγωγήν του, ἤθελε γενεῖ αὐτῷ ὠφέλιμος εἰς πάντα τὰ μέλλοντα πολιτικὰ σχέδιά του. . . . . Τόσον εἶνε βέβαιον, ὅτι ὁ Γάσπαρος συνεζεύχθη μετὰ τῆς Μαρίας Σανούδης τῆς τότε δυνάστιδος Πάρου· ἀλλ' ἀμφότεροι, ὅ τε Φραγκῖσκος Κρίσπος καὶ ὁ νῦν τῆς Ἄνδρου δυνάστης Πέτρος Ζένος, νομίζοντες ὅτι ἤθελον εὑρεῖ εἰς τὸν Γάσπαρον Δὲ Σομμαρίπαν εὐπειθῆ ὑπηρέτην, ἠπατή-

(*) Ὁ ἴδιος εἶχε προικοδοτηθῆ παρὰ Νικολῶ Δάλλε Κάρκερι, ὅστις τὸν ὠνόμαζε θεῖόν του, μὲ κτήματα καὶ δικαιοδοσίας ἐπὶ τῆς νήσου Θήρας, διὰ πράξεως ἐκδοθείσης τὴν 15 Μαρτίου 1377 εἰς τὸ Κάτω Κάστρον τῆς Νάξου.

θησαν καθ' ὁλοκληρίαν· μόλις συνυπεγράφη τὴν 11 Φεβρουαρίου 1390 ἐν Εὐρίπῳ ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Χριστοφόρου Δέντε ἡ περὶ γάμου σύμβασις, καὶ ὁ Γάσπαρος ἤρχισεν ἐν Βενετίᾳ νὰ κινῇ ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Ζένου. Ἡ δημοκρατία ἀπετάθη ὡς τὸ εἰκὸς εἰς τὸν δοῦκα Φραγκῖσκον κατ' εὐθεῖαν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἀπό τινος καιροῦ διέμενεν εἰς φιλικὰς σχέσεις, μόλον ὅτι ἡ Γερουσία τὴν 7 Σεπτεμβρίου 1391 τὸν εἶχεν ἀποτρέψει ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξοπλίσῃ πλοῖα κατὰ τῶν σαρακηνῶν πειρατῶν. Εἰς τὰ παράπονα τῆς δημοκρατίας ἀπήντησεν οὗτος, ὅτι ἐν Βενετίᾳ δὲν εἶναι ἀκόμη καλὰ πληροφορημένοι περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ ἐζήτει τὴν ἄδειαν ἵνα ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως ἐκεῖ ὅπως δικαιολογηθῇ. Τὴν 30 Ἰανουαρίου 1392 τῷ ἐδόθη διαβατήριον ἰσχύον ἐπὶ ἓν ἔτος, καὶ ἐπειδὴ ἕως τότε διὰ διαφόρους αἰτίας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ, ἐγένετο τὴν 11 Δεκεμβρίου 1393 παράτασις τῆς εἰς δεύτερον δοθείσης καὶ τὸν Ἰανουάριον 1394 ληγούσης νέας προθεσμίας, μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβε χώραν συμβιβασμὸς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σομμαρίπα· ὁ Κρίσπος αὐτὸς ἐλθὼν εἰς Βενετίαν ἐξηγήθη, ὅτι αἱ κτήσεις του ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, καθὼς καὶ αἱ τῶν Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων εὑρίσκοντο εἰς θλιβερὰν κατάστασιν ἐξ αἰτίας τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν· ὅθεν ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὴν 22 Φεβρουαρίου 1394 νὰ διατηρῇ δι' ἀσφάλειαν τῆς νήσου του ἓν κάτεργον.

Ἐν τούτοις ἤρχισεν ὁ Πέτρος Ζένος, δυνάστης τῆς Ἄνδρου, νὰ ἀναπτύσσῃ ὅλως ἀσυνήθη ἕως τότε δραστηριότητα εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Προικισμένος μὲ ἐξαιρέτους διπλωματικὰς ἀρετάς, ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα του ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς εἰς πάσας τὰς ἐπὶ τῆς φραγκικῆς, βυζαντινῆς καὶ μωαμεθανικῆς Ἀνατολῆς ἀναγομένας ὑποθέσεις, διεξήγαγε πολυπληθεῖς δυσκόλους πρεσβείας, καὶ ἐγνώριζε νὰ κερδίζῃ τὴν ὑπόληψιν τῶν ἰδικῶν του καὶ τῶν ξένων. Τοῦτο ἐφάνη κατὰ πρῶτον, ὅτε ἡ Βενετία τὴν 27 Μαΐου 1394 συνωμολόγησε συνθήκην μετὰ τοῦ Δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου Παλαιολόγου, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος παρεχώρει τῇ δημοκρατίᾳ τὴν ἁρπαγεῖσαν κυριαρχίαν τοῦ Ἄργους. Ὁ Ζένος ἦλθεν ἐξ ἰδίας προθέσεως κατὰ πρῶτον εἰς Ναυπλίαν πρὸς τὸν ἐκεῖ ἁρμοστὴν Νικόλαον Βιτούρην (1393—1395) ἵνα συμβουλευθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Ναυπλίας, καθὼς καὶ περὶ τοῦ σχεδίου ἵνα τειχίσωσι τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, τὸ λεγόμενον *Ἑξαμίλιον*· ἐκεῖθεν ἐπορεύθη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοδώρου, ὅστις καὶ αὐτὸς ηὐνόει τὸ ἐπιχείρημα, καὶ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ διομολογήσῃ συνθήκην μετὰ τῆς Βενετίας, καὶ μετέβη ἔπειτα καὶ ὁ ἴδιος ἐκεῖ. Τὴν 25 Αὐγούστου 1394 συνήνεσεν ἡ Γερουσία εἰς τὸ διάγραμμα τοῦ νέου τειχίσματος, ἀλλὰ συνεβούλευε πρὸ πάντων νὰ ἐπιτευχθῇ ἕνωσις μεταξὺ τοῦ Δεσπότου καὶ Πέτρου Δὲ Σὰν Σουπεράνω, τοποτηρητοῦ τῆς ἐν Ἀχαΐᾳ λεγεῶνος τῆς Ναυάρας· ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀκόμη ὑπῆρχον καλαὶ ἐλπίδες, ἐπεδοκιμάσθη τὸ σχέδιον καθ' ὁλοκληρίαν. Ἡ Γερουσία ὥρισε τότε, ὅτι ὁ Πέτρος Ζένος ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μῆλον πρὸς τὸν Κρίσπον. Τὴν 28 Αὐγούστου συνωμολόγησε λοιπὸν ὁ Μανουὴλ Φραγκόπουλος, πρέσβυς τοῦ Παλαιολόγου, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Πέτρου Ἀνδρέα Ζένου συνθήκην μετὰ τῆς Βενετίας, κατὰ συνέπειαν τῆς ὁποίας ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Παλαιολόγον τὰ Μέγαρα, καὶ ἐπεκυροῦτο ἡ παραχώρησις τοῦ Ἄργους. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἐδόθη ἡ ἄδεια εἰς τὸν Ζένον νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ τὰ κάτεργα τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἔμεινε λοιπὸν τότε καιρόν τινα ἐπὶ τῆς νήσου του· ὁ θάνατος τοῦ πενθεροῦ του Φραγκίσκου Κρίσπου, ὅστις ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ 1397, τὸν ἔθλιψε σφόδρα. διέμεινε δὲ ἐν πίστει καὶ ἀφοσιώσει πρὸς τὸν πρεσβύτερον τούτου υἱὸν καὶ διάδοχον Ἰάκωβον τὸν Α', τὸν ἐπικαλούμενον *Εἰρηνικὸν* (1397—1418), εἰς τὸν ὁποῖον ἤδη ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς κληρουχίας του ἐπὶ τῆς Ἄνδρου εἶχε δώσει τὸν ὅρκον τῆς πίστεως. Ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἀποθάνει καὶ Βενέδικτος ὁ τότε τῆς νήσου ἐπίσκοπος, καὶ τὴν 14 Ἰουλίου 1396 ὑψώθη Ἰάκωβος Δὲ Οὔρβε, αὐγουστινιανὸς μοναχὸς ἐπὶ τοῦ χηρεύοντος ποιμεναρχικοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον κατεῖχε μέχρι τοῦ ἔτους 1405. Ἐσφαλμένως ὀνομάζει τοῦτον ὁ Buchon (Nouvel. Recherch. Tom. II. p. 237) ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1394 ἀπεσταλμένον τοῦ καρδιναλίου Ἀγγέλου Ἀκκιαϊώλη πρὸς τὸν Δεσπότην Θεόδωρον περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Ναυπλίας· διότι, ὡς ἐξάγεται ἐξ αὐθεντικῶν πηγῶν, ἡ σύγχυσις προῆλθεν ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος, καὶ ὁ τοῦ Ἀκκαϊώλη πληρεξούσιος ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Ἄργους Ἰάκωβος.

Ὀλίγα ἔτη παρῆλθον ἐν ἡσυχίᾳ, μέχρις ὅτου ἡ παλαιά, ἕως τότε ἐκκρεμὴς ὑπόθεσις, μεταξὺ τοῦ νέου δουκὸς Ἰακώβου Κρίσπου καὶ τῆς Πετρωνίλλας Τόκκω, χήρας τοῦ Νικολῶ Δάλλε Κάρκερι καὶ συζύγου τοῦ Νικολῶ Βενιὲρ, ἀνεφλέχθη ἐκ νέου. Αὐτὴ διέτριβεν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Εὐβοίᾳ, ὅπου εἶχε τὰ κτήματά της, χωρὶς νὰ λάβῃ ποτὲ τὴν αὐτῇ ἀνήκουσαν ὡς χήρα τοῦ Κάρκερι ἐπὶ χηρείᾳ σύνταξιν· ὁ σύζυγός της εἶχε δώσει ἀναφορὰν εὐθὺς μετὰ τὸν κατὰ τὸ 1400 λαβόντα χώραν θάνατον τοῦ πατρός του δόγου Ἀντωνίου, περὶ ἀναγνωρίσεως τῆς συζύγου του ὡς ὑπηκόου τῆς Βενετίας· ἡ Γερουσία ὅμως ἀπέρριψε τὴν 9 Μαΐου 1401 τὴν ἐπὶ τούτῳ αἴτησιν. Τότε ἐκοινοποίησεν ἡ Πετρωνίλλα εἰς τὴν Βενετίαν, ὅτι αὐτὴ εἶχεν ἔλθει μετὰ τοῦ Φραγκίσκου Κρίσπου εἰς συμβιβασμόν, δυνάμει τοῦ ὁποίου, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ἐτησίας συντάξεως, εἶχε παραιτηθῇ τῶν δικαιωμάτων της, ἀλλ' ὅτι ὁ νέος δοὺξ παραβαίνων τὴν ὑπόσχεσιν τῇ ἀρνεῖται τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πληρωμῆς. Ὡς ἀντιπρόσωπός της παρουσιάσθη ὁ σύζυγός της· ὁ Ἰάκωβος Κρίσπος ἐξ ἄλλου μέρους ἀπέστειλεν εἰς Βενετίαν τὸν γαμβρόν του Πέτρον Ζένον τῆς Ἄνδρου, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζεν ὡς τὸν μᾶλλον ἁρμόδιον διὰ τοιαύτην ἀποστολήν. Ἡ Γερουσία ἀπεφάνθη λοιπὸν τὴν 27 Φεβρουαρίου

1402, ὅτι αἱ μὴ λαβοῦσαι χώραν πληρωμαί, διὰ τὰς ὁποίας εἶχεν ὁρισθῇ ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ συμφωνητικῷ πρόστιμον 5.000 δουκάτων, νὰ συμψηφισθῶσιν εἰς 1800 μόνον δουκάτα, τουτ' ἔστι διὰ τὰ μέχρι τότε καθυστεροῦντα χρήματα νὰ δοθῇ αὐτὸ τὸ ποσὸν ὡς ἀποζημίωσις, ἐν τῷ μέλλοντι ὅμως νὰ ἐξακολουθῶσι καὶ πάλιν τακτικῶς αἱ πληρωμαὶ τῆς ἐτησίας συντάξεως ἐπὶ προστίμῳ καὶ νέων ἄλλων 5,000 δουκάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἡμίση νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν Πετρωνίλλαν καὶ τὰ ἄλλα ἡμίση εἰς τὴν δημοκρατίαν. Ὁ Κρίσπος ὑπεσχέθη νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην· κατὰ πόσον δὲ τὴν ἐξετέλεσε θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν εὑρίσκομεν νὰ ἀναφέρηται διὰ τελευταίαν φορὰν ὁ Γάσπαρος δὲ Σομμαρίπα, ὅστις μετὰ τῆς συζύγου του Μαρίας Σανούδης ἐκράτει τῆς νήσου Πάρου. — — — — — Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1401 ἦλθεν εἰς Μεδιόλανα, ὅπου μετὰ τῶν ἐκεῖ δουκῶν ἡ οἰκογένεια Σομμαρίπα εἶχε πολυειδεῖς σχέσεις· φύσει τυχοδιώκτης καὶ ἀγανακτῶν κατὰ τοῦ πολιτεύματος τῆς Βενετίας, ἐξέφερεν ἐνώπιον τοῦ δουκὸς Ἰωάννου Γαλεάτζου Βισκόντη προσβλητικὰς ὕβρεις κατὰ τῆς δημοκρατίας· μετέπειτα συνέλαβεν ἡ Βενετία ὑποψίας κατ' αὐτοῦ, ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς τὴν Κρήτην, ἵν' ἀπελευθερώσῃ τὸν ἐκεῖ δημοσίᾳ φυλαττόμενον Ἄντζον τοῦ Ἔστε. Διὰ τοῦτο διετάχθησαν οἱ ἁρμοσταὶ τῆς Κρήτης, Εὐρίπου, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίας, νὰ φυλάττωσι τὸν τελευταῖον ἀσφαλῶς, νὰ μὴ ἀφήσωσι δὲ τὸν Γάσπαρον ἐντὸς τῆς περιφερείας των, καὶ νὰ ἀγρυπνῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων ἅτινα προερχόμενα ἐκ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διευθύνονται εἰς τὴν Κρήτην. Ἀλλ' αὕτη ἡ κατὰ τὴν 3 Μαρτίου 1402 ψηφισθεῖσα ἀπόφασις τῆς Γερουσίας δὲν ἐξετελέσθη, διότι ὁ Γάσπαρος Σομμαρίπα ἀπέθανεν εὐθὺς μετὰ ταῦτα, ἴσως εἰς αὐτὰ τὰ Μεδιόλανα. — — — — Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γάσπαρος δικαιώματι τῆς συζύγου του ἀπελάμβανε τὴν κυριαρχίαν τῆς Πάρου καὶ τὸ τρίτον τῶν εἰσοδημάτων τῆς Εὐβοίας, ἀμφότερα ταῦτα ἔμειναν εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ, ἐκ τοῦ μετὰ τῆς ὁποίας γάμου εἶχον γεννηθῇ τέσσαρα τέκνα, Χρυσῖνος ὁ Α' (Crusino), ὅστις μετέπειτα ἐκληρονόμησε τὴν μητέρα του, Νικολῶς, Γαλεάτζος καὶ Φιωρέντζα· ἡ τελευταία ὑπανδρεύθη τὸν δοῦκα Ἰάκωβον τὸν Α', καὶ ἔγεινε μέσον συμφιλιώσεως μεταξὺ τῶν ἐκ τοῦ γένους Σομμαρίπα, καὶ τῶν δουκικῶν ἐπικυριαρχῶν των· περὶ ἐκείνων θέλει γενῇ λόγος ὑστερώτερα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ Πέτρος Ζένος ν' ἀφιεροῦται μεθ' ὅλης ψυχῆς εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς δημοκρατίας. Ὅτε ὁ Βαΐλος τῆς Εὐρίπου Φραγκῖσκος Βέμβος (1401—1402) ἔκαμε τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην ἀπόπειραν κατὰ τὸ ἔτος 1402 ν' ἀποσπάσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὰς χεῖρας Ἀντωνίου Α' τοῦ νόθου, ἐξ Ἀκκιαϊώλων, καὶ ἀντὶ τούτου ἔπεσεν ὁ ἴδιος ὑπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἐναντίου του, ὁ Ζένος συνεκάλεσεν εὐθὺς συμβούλιον τῶν δώδεκα ἐν Εὐρίπῳ τοῦ Βαΐλου παρέδρων, καὶ ἐσχημάτισε τοιουτοτρόπως προσωρινὴν κυβέρνησιν, μέχρις οὗ ἤθελε διατάξει τὰ περαιτέρω τῆς ὑποθέσεως ἡ δημοκρατία, καθὼς ἀνέφερε τὴν 12 Ὀκτωβρίου εἰς τὴν περὶ τούτου ἔκθεσιν ὁ ναύαρχος τῆς μοίρας τοῦ Ἀδριατικοῦ Γεράρδος Σαγρέδος. Μετέπειτα ἔπλευσεν εἰς Χίον πρὸς συνδιάλεξιν μετὰ τοῦ ἰδίου Σαγρέδου. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἀνετέθη αὐτῷ ἡ δύσκολος ἐντολή, ἵνα ὑπάγῃ ὡς πρέσβυς παρὰ τῇ ὀθωμανικῇ Πύλῃ, καὶ ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τῶν κληρονόμων Βαγιαζὴτ τοῦ Α'.—Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ ὑπερηφάνου τούτου ἡγεμόνος, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις καὶ ἔπαρσις ἐθραύσθησαν κατὰ τῶν μογγολικῶν συρφετῶν τοῦ Τιμοὺρ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Ἀγκύρας, κατέλαβε τότε ὁ Σολιμὰν τὰς εὐρωπαϊκὰς κτήσεις, ἐν ᾧ οἱ ἀδελφοί του Μωάμεθ ὁ Α', Ἴσας καὶ Μούσας διεφιλονείκουν μεταξὺ αὐτῶν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Πέτρος Ζένος λοιπόν, ἦτο ὁ πρῶτος ὅστις ἐν ὀνόματι τῆς Βενετίας ὡμολόγησεν εἰρήνην μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ Σολιμάν. Ἡ ἔκθεσις τὴν ὁποίαν ἔκαμε περὶ τῆς πρεσβείας του εἰς τὴν Αὐθεντίαν (Signoria) τῆς Βενετίας σώζεται ἀκόμη, ἔγγραφον τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρον, καὶ ἓν ἐκ τῶν ὀλίγων παλαιοτέρων ὑπομνημάτων (Relazioni) ἅτινα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς πρὸ τῶν τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, — — — — ἐκ τοῦ ὁποίου μάλιστα ἐξάγεται, πόσον βαθείας διπλωματικὰς γνώσεις ἐκέκτητο ὁ δυνάστης οὗτος τῆς Ἄνδρου. Τὴν αὐτὴν ἐμβρίθειαν εὑρίσκομεν πάλιν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ὁποίαν ἐμεσίτευσε, καὶ ἡ ὁποία διὰ τὰς πολυειδεῖς σχέσεις πρὸς τοὺς κατὰ μέρη ἑλληνικοὺς δυνάστας εἶνε ἓν ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς. Τοιουτοτρόπως διέτριψε τρεῖς μῆνας καὶ ἥμισυν παρὰ τῇ αὐλῇ τῶν Ὀθωμανῶν· φροντίζων δὲ περὶ τῆς ὠφελείας καὶ τιμῆς τῆς πατρίδος του, δὲν ἐφείδετο οὔτε κόπους οὔτε ἔξοδα· 145 δουκάτα ἐξώδευσεν εἰς δῶρα διὰ τοὺς τούρκους μεγιστᾶνας καὶ εἰς συμβολαιογραφικὰ δικαιώματα· διὰ τοῦτο παρεκινήθη καὶ ἡ Γερουσία μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ἀποζημίωσιν 185 δουκάτων, δυνάμει ψηφίσματος ἀπὸ τῆς 2 Ἰουνίου 1403. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἡ παλαιὰ φιλονεικία μεταξὺ τοῦ Νικολῶ Βενιὲρ καὶ Ἰακώβου Κρίσπου ἀνενεώθη, διότι ὁ τελευταῖος δὲν ἐνεθυμήθη νὰ κρατήσῃ τὴν διὰ τοῦ Ζένου τῷ Βενιὲρ καὶ τῇ συζύγῳ του δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν· ὅθεν ἐκ νέου ἠκούσθησαν παράπονα κατ' αὐτοῦ ἐν Βενετίᾳ. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν τὴν 24 Μαΐου 1404 νὰ ὑπάγῃ ὁ τριήραρχος τοῦ κατέργου τῆς Κρήτης (sopracomito di Galera) πρὸς τὸν Κρίσπον, καὶ νὰ τὸν προσκαλέσῃ εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεών του, ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν δὲν ἤθελε συμμορφωθῇ, νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν ὁ ναύαρχος τῆς μοίρας τοῦ Ἀδριατικοῦ (Capitano del Golfo) νὰ ἐφαρμόσῃ ἀναγκαστικὰ πρὸς ἀντεκδίκησιν μέτρα ἐπὶ τῶν κτήσεών του. Ὁ δοὺξ Ἰάκωβος εὑρίσκετο τότε ἐν Ἀγγλίᾳ παρὰ τῷ βασι-

λεῖ Ἐρρίκῳ τῷ Δ΄, καὶ ἀναχωρῶν ἐκεῖθεν ἀπεφάσισε νὰ περάσῃ διὰ τῆς Βενετίας, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν νησιωτικήν του ἡγεμονίαν· δι᾽ ὃ παρεκάλεσε τὴν Γερουσίαν νὰ δοθῇ διαβάσεως ἄδεια αὐτῷ καὶ τῇ συνοδίᾳ του. Ἡ ἄδεια τῷ ἐδόθη τὴν 29 Ἰανουαρίου 1405, καὶ ἐμποδίσεώς τινος παρεμπεσούσης ἔγινε τὴν 10 Ἰουνίου παράτασις μέχρι τέλους Ἰουλίου. Τὴν 16 τοῦ ἰδίου μηνὸς ἔλαβε χώραν ὁ τελικὸς συμβιβασμὸς, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ Πετρωνίλλα καὶ ὁ σύζυγός της, ἐπὶ ἐτησίᾳ πληρωμῇ τῆς συντάξεως, παρῃτοῦντο παντὸς περαιτέρω δικαιώματος. Ἡ Γερουσία παρὰ τῆς ὁποίας ἀμφότερα τὰ μέρη, ὡς Βενετοὶ, ᾐτήσαντο τὴν ἐπικύρωσιν, ἔδωκεν αὐτὴν ἀμέσως, καὶ ἐπέτρεψε τῷ δουκὶ διὰ πέντε ἔτη νὰ εἰσάγῃ 25 ἕως 30 ἵππους καὶ ἡμιόνους κατ᾽ ἔτος εἰς Κρήτην ἐκ τῶν ἱπποτροφείων του καὶ νὰ τοὺς πωλῇ ἐκεῖ πρὸς πληρωμὴν τῆς συντάξεως. Ὁ Κρῖσπος περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς φιλικωτάτας σχέσεις μετὰ τῆς δημοκρατίας, ἥτις μεταξὺ ἄλλων τὴν 14 Ἰουνίου 1407 διὰ τοῦ Βαΐλου τῆς Εὐρίπου Φραγκίσκου Βέμβω (1405—1408) παρέδωκεν αὐτῷ ἓν κάτεργον εἰς προστασίαν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους κατὰ τὴν ἐπισφαλῆ τότε θέσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν ὅμως ἦλθεν ἡ Πετρωνίλλα εἰς νέαν ἔριδα μετὰ τῆς Μαρίας Σανούδης, τῆς δυνάστιδος Πάρου καὶ Ἀντιπάρου, ἥτις ἐτελείωσε διὰ πράξεως ἐγγραφείσης τὴν 12 Μαΐου 1407 παρὰ τοῦ συμβολαιογράφου Ἀντωνίου Δέλλα Πόρτα. Ἡ ἔρις ἀνεφύη ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1385 λαβούσης χώραν κληρουχίας τοῦ Φιλίππου Σανούδου μὲ τὸ χωρίον *Ράχη* καὶ τὰ αὐτῷ προσκείμενα κτήματα, τοὺς ὁποίους τόπους ἡ Πετρωνίλλα ἐχαρακτήριζεν ὡς αὐτῇ ἀνήκοντας· ἐζήτει δὲ παρὰ τῆς Μαρίας ἀποζημίωσιν 6,000 δουκάτων. Ἐξ ἐναντίας συνεφώνησαν ἀμφότερα τὰ μέρη ἐν τῷ ἄνω συμβιβασμῷ, ὅτι ὁ Φίλιππος Σανοῦδος, ὅστις ἐξηκολούθει νὰ ἐκτελῇ χρέη πληρεξουσίου ἐπιτρόπου τῆς Μαρίας, ὤφειλε νὰ παραδώσῃ μέχρι Δεκεμβρίου τῇ Πετρωνίλλᾳ τὸ ἥμισυ πάσης καρπώσεως καὶ παντὸς εἰσοδήματος τῶν νήσων Πάρου καὶ Ἀντιπάρου. Ἀλλ᾽ ἡ Πετρωνίλλα δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον αὐτὰ τὰ εἰσοδήματα· κατὰ τὸ ἔτος 1409 ἦτο ἀκόμη ζῶσα, ὅτε ὁ σύζυγός της Νικολῶς Βενιὲρ ἀπετάθη εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπως διάφορα κτήματα ἀνήκοντα ποτὲ τῷ τελευταίῳ Γκίζῃ, ἅτινα ὅμως μετὰ τὸν θάνατόν του ἐδήμευσεν ἡ δημοκρατία καὶ τὰ ἐνοικίασεν εἰς τὸν Παῦλον Δὲ Βέρτι, νὰ δοθῶσιν αὐτῷ, διότι ἔκειντο ἐντὸς τῆς βαρωνίας του delli zeppi, ἥτις δι᾽ αὐτῶν ἤθελε συσσωματωθῇ καλλίτερον· ἐπὶ ταύτῃ τῇ αἰτήσῃ τὰ ἔδωκεν ἡ μεγάλη Βουλὴ τὴν 29 Ἰουνίου εἰς ἐκμίσθωσιν. Ἡ Πετρωνίλλα ἔδωκε τότε ἐπίσης εἰς ἐκμίσθωσιν διὰ πέντε ἔτη εἰς τὸν Λέοντα Κουκουδάτον τὸν πύργον τῆς Αἰδηψοῦ, ἡ ὁποία πρᾶξις ἐπεκυρώθη παρὰ τοῦ Βαΐλου Νικολῶ Σεργίου Βενιὲρ (1408—1410)· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ αὐτὴ ἀπέθανε τὸ 1410 ἄκληρος, ὁ δὲ σύζυγός της εὐθὺς τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα Μαφφαίου Πρεμαρίνου, Κυρίου τοῦ ἡμίσεως τῆς νήσου Κέω, ἡ Βενετία ἐδήμευσε τὰ ἐν Εὐβοίᾳ ἐπὶ χηρείᾳ αὐτῇ ἀνήκοντα κτήματα, ἐναντίον τῶν νόμων τῆς Ῥωμανίας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς κτῆσιν τῆς Μαρίας Σανούδης δυνάστιδος Πάρου, ὡς νομίμου τῶν κτημάτων κληρονόμου· αὐτὴ μάλιστα ἡ τελευταία, ἥτις κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο ἐν Εὐβοίᾳ, προσεπάθησε νὰ διεκδικηθῇ τὰ δικαιώματά της, καὶ προεχώρησεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε τὴν 24 Ἰουλίου 1414 διετάχθη ὁ Βαΐλος Νικολῶ Βερνάρδου Γεώργιος (1414—1416) νὰ πέμψῃ ἀντίγραφα τῆς ἐπὶ κληρουχίᾳ τοῦ Φιλίππου Σανούδου πράξεως τοῦ 1385 καὶ τοῦ τελευταίου συμφωνητικοῦ τοῦ 1407· ἀλλ᾽ αἱ προσπάθειαί της ἔμειναν πρὸς ὥραν χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἐν τούτοις ὁ Πέτρος Ζένος ἐξηκολούθει ἐν Ἄνδρῳ νὰ κραταιοῦται ἐν τῇ κυριαρχίᾳ του καὶ νὰ αὐξάνῃ τὴν ὑπόληψίν του· τὸν ἐκεῖ ἐπισκοπικὸν θρόνον χηρεύοντα διὰ τοῦ Ἰακώβου τὸν θάνατον, ἀνεπλήρωσε πάλιν ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Ζ΄ τὴν 12 Φεβρουαρίου 1406 διὰ τοῦ δομινικανοῦ Μιχαὴλ Δὲ Τορνόβις, ὁ ὁποῖος κατεῖχεν αὐτὸν ὡς καλὸς ποιμὴν κατὰ τὴν διάρκειαν πολλῶν ἐτῶν, ἀλλ᾽ ὅστις ζῶντος ἔτι τοῦ Πέτρου Ζένου εὗρηκε διάδοχον τὸν ἐπίσκοπον Γυλιέλμον. — Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου κατὰ τὸ 1407, ἡ Κόρινθος, ἥτις εἶχε δοθῇ ὑποθήκη τῷ ἱερῷ τάγματι τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν, ἐπεστράφη παρὰ τούτων, ἐπὶ πληρωμῇ τῶν ὀφειλομένων χρημάτων, εἰς τοὺς Παλαιολόγους, Πέτρος Ζένος ἦτο ἐκεῖνος ὅστις ὁμοῦ μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου του δουκὸς Ἰακώβου ἐμεσίτευσεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἔδωκεν ἐξοφλητικὸν τὴν 15 Ἰαννουαρίου 1408 τῷ αὐτοκράτορι Μανουὴλ διὰ τὴν πληρωθεῖσαν ποσότητα. Ἦλθε δὲ συγχρόνως ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς διαπραγματεύσεις καὶ περὶ τῆς διά τινα καιρὸν παραχωρήσεως τῆς πόλεως Πατρῶν, τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνα τότε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Στέφανος Ζαχαρία, ἀδελφὸς τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, μετὰ κυριαρχικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς εὑρίσκετο εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ τότε εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας περιπλέοντος Ἰωάννου τοῦ Μαΐγγρου, δυνάστου τῆς Βουσικώτης καὶ γενικοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Γενούης, ἵνα παραχωρήσῃ τοῖς πλησιεστέροις αὐτοῦ καὶ συμπατριώταις Γενουησίοις τὴν κτῆσιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου λιμένος, ὁ Πέτρος Ζένος ἐνήργει ὅλην τὴν ὑπόθεσιν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν κατοίκων καὶ τοῦ ἐπισκόπου πρὸς ὄφελος τῆς Βενετίας. Ἐπειδὴ ὅμως τότε οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ μάλιστα ὁ ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεων τῆς αὐτοκρατορίας των ἄρχων Μούσας, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ φέρωσιν ἔνστασιν πρὸς τοιαύτην κυριαρχίας μεταλλαγὴν, καὶ μάλιστα καθ᾽ ὅσον ἡ Βενετία δὲν εἶχεν ἀνανεώσει τὰς μετὰ τοῦ Μούσα συνθήκας τοῦ 1403, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισεν ἡ πολιτεία τὴν 12 Ἰουνίου 1408 νὰ ἀναθέσωσιν

εἰς τὸν Ζένον τὴν ἀξίαν λόγου ἀποστολὴν, ἵνα πορευθῇ ὡς πρέσβυς εἰς τοῦ Μούσα τὴν αὐλήν. Τὴν 20 καὶ 23 Ἰουλίου ὡρίσθησαν τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐντολῆς του, ἅτινα δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ ἁρμόδιος τόπος ἵνα ἐκθέσω· πρὸ πάντων ἐγένετο λόγος κυρίως μετὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς εἰρήνης τοῦ 1403, περὶ τῆς κανονίσεως τῶν κτήσεων τῶν πόλεων Ναυπάκτου καὶ Πατρῶν. Ὁ πανοῦργος δυνάστης τῆς Ἄνδρου κατώρθωσεν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει βέβαια σημαντικῶν ὑποτελείας φόρων, νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοποὺς τῆς Βενετίας· τότε συνυπέγραψε μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τὴν συμφωνίαν, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ τελευταῖος παρεχώρει τῇ δημοκρατίᾳ τὴν κτῆσιν τῶν Πατρῶν ἐπὶ πέντε ἔτη, καὶ ὁ Λωρέντζος Βενιὲρ εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀνέλαβεν ἐνταῦθα τὰ χρέη του ὡς πρῶτος κόμης ἐκ μέρους τῆς Βενετίας. Διὰ τὰ ἔξοδα τῶν διαπραγματεύσεων, ἅτινα ὁ Ζένος ἐλογαρίασεν εἰς 40 λίρας, 18 σολδία, 6 γρόσια καὶ 20 λεπτὰ χρυσοῦ, τὸν ἀπεζημίωσεν ἡ πατρὶς διὰ ψηφίσματος τῆς Γερουσίας τὴν 10 Ἰανουαρίου 1409 μὲ 1000 δουκάτα. Τότε ἐπέστρεψεν εἰς Ἄνδρον, ἀφ' οὗ πρότερον ἐτελέσθη ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ 1408 ὁ γάμος τῆς θυγατρός του Φιωρέντζας μετὰ τοῦ εὐγενοῦς Μαρίνου Μάρκου Φαλιὲρ, διὰ πράξεως δὲ τῆς 18 Μαρτίου 1409 ἐστάλησαν αὐτῷ καὶ τῷ γαμβρῷ του εἰς Εὔβοιαν 15 κωπηλάται ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς ἐξοπλισμὸν τοῦ κατέργου των. Κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰσήχθη ὁ πρεσβύτερός του υἱὸς καὶ ἐπίκληρος διάδοχος Ἀνδρέας εἰς τὴν μεγάλην Βουλὴν, ὁμοία δὲ ἄδεια ἐδόθη καὶ εἰς τὸν δευτερότοκόν του υἱὸν Μάρκον τὴν 23 Φεβρουαρίου 1420, ἀφ' οὗ οἱ ληξίαρχοι (Avvogadori del commun) τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς γνήσιον τῆς Βενετίας πολίτην. — Κατὰ τὸ ἔτος 1413 ἐπέτρεψεν ἡ Γερουσία εἰς τὸν Πέτρον Ζένον τὴν 9 Φεβρουαρίου, ἵνα δύναται νὰ ἀποστέλλῃ κατὰ τὴν διάρκειαν πέντε ἐτῶν 20 ἵππους καὶ ἡμιόνους κατ' ἔτος εἰς πώλησιν εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ ἀγορὰν, καὶ την 3 Μαρτίου παρεδόθη αὐτῷ νέον κάτεργον, ὡρισμένον διὰ τὸν γυναικάδελφόν του. Τὴν 20 Μαΐου διετάχθη ὁ ναύαρχος τῆς μοίρας τοῦ Ἀδριατικοῦ νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὰς μετὰ τοῦ νέου κυριάρχου τῶν Ὀθωμανῶν Μωάμεθ τοῦ Α' συνθήκας, ἐκτὸς τοῦ δουκὸς Ἰακώβου τοῦ Α' καὶ τοῦ μαρκίονος τῆς Βωδονίτσης Νικολῶ Γεωργίου, καὶ τὸν Πέτρον Ζένον δυνάστην τῆς Ἄνδρου· πάντα ταῦτα ἦσαν ἱκαναὶ ἀποδείξεις τῆς ἐγκαρδίου συνεννοήσεως, ἥτις ἐπεκράτει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς δημοκρατίας. Η δύναμίς του ὑπερηύξησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου ἐθεωρεῖτο ὡς *δοὺξ τῆς Ἄνδρου*, τὸν ὁποῖον τίτλον καὶ ἔφερεν ὁ μόνος πάντων τῶν τῆς νήσου ταύτης δυναστῶν.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἤρχισεν ἡ Μαρία Σανούδη νὰ ἐκφέρῃ νέας ἀξιώσεις, καὶ μάλιστα αὐτὴν τὴν φορὰν ἐπὶ τῶν παρὰ τῆς Βενετίας δημευθέντων κτημάτων τῆς ἀποθανούσης χήρας τοῦ τελευταίου τῶν Δάλλε Κάρκερι. Η Μαρία παρεχώρησε κατὰ τὸ ἔτος 1414 τὴν νῆσον Πάρον εἰς τὸν πρωτότοκον αὐτῆς υἱὸν Χρυσῖνον Α' Δὲ Σομμαρίπα, καὶ ἐνήργησεν ὥστε νὰ λάβῃ οὗτος καὶ παρὰ τοῦ γαμβροῦ του δουκὸς Ἰακώβου τοῦ Α' ὡς τιμάριον τὴν 27 Σεπτεμβρίου τὴν νῆσον Ἀντίπαρον, τὴν ὁποίαν εἶχε φέρει αὐτῷ προῖκα ἡ σύζυγός του Φιωρέντζα. Καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐν Εὐβοίᾳ κτήματά της τὰ παρεχώρησεν εἰς τὸν Χρυσῖνον, κατὰ παράλειψιν τῶν ὑστερογενῶν ἀδελφῶν του Νικολῶ καὶ Γαλεάτζου. Ὁ Ἰάκωβος Κρῖσπος ἀνέλαβε μὲ ζῆλον τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς πενθερᾶς του Μαρίας Σανούδης, καὶ ἡ πρεσβεία τὴν ὁποίαν ἔπεμψε κατὰ τὸ 1415 εἰς Βενετίαν, μεταξὺ ἄλλων ἀντικειμένων, εἶχε καὶ τὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Μαρίαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κληρονομίας τῆς Πετρωνίλλας δικαιώματά της. Τὴν 6 Φεβρουαρίου ἀπήντησεν ἡ Γερουσία ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, ὅτι δὲν εἶνε μὲν ἀρκούντως πληροφορημένη περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε νὰ διαταχθῇ ὁ Βάϊλος τῆς Εὐρίπου νὰ δώσῃ ἀκρόασιν εἰς τὰ παράπονά της. Πρότερον ἀκόμη, ὅτε ὁ καιρὸς τῆς ἐκμισθώσεως τοῦ Λέοντος Κουκουδάτου εἶχε παρέλθει, εἶχε παραχωρηθῇ ἡ Αἰδηψὸς καὶ τῆς Λιχάδος ἡ χώρα εἰς τὸν Βριγάϊον Σκαπινέλλον, δημότην τῆς Εὐρίπου, ἐπὶ ἐτησίᾳ μισθώσει 1600 ὑπερπύρων· σήμερον ὅμως καὶ οἱ δύω αὐτοὶ τόποι εἶχον ὑποφέρει πολὺ ἕνεκα τῆς ἐρημώσεως τῶν Τούρκων, καὶ τὰ ὀχυρώματά των εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἐρείπια· 1500 ψυχαὶ ἀπήχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν, οἱ δὲ ἐνοικιασταὶ καὶ ὑποτελεῖς εἶχον περιέλθει εἰς παντελῆ πτωχείαν· ἡ γεωργία ἦτο παρημελημένη καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ μόνη ἡ χάρις τῆς Γερουσίας ἀπὸ τῆς 9 Μαρτίου 1416, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Σκαπινέλλος ἀπὸ τοῦ ἀκολούθου Ὀκτωβρίου ἦτο ἐλεύθερος πάσης πληρωμῆς, ἠδύνατο τρόπον τινὰ νὰ ἐπιφέρῃ τινὰ βοήθειαν εἰς τὰ ἠρημωμένα ἐκεῖνα ὑποστατικά. Ἀλλ' εἰς τῆς Μαρίας τὰς ἀξιώσεις δὲν ἐδόθη καμμία ἀκρόασις, διότι ἡ Βενετία ἐπροτίμα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν νὰ ἔχῃ τὰ φρούρια τῆς νήσου εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῆς χεῖρας, ἂν καὶ ἡ Μαρία καὶ ὁ υἱός της ἐξηκολούθουν νὰ καρπῶνται τὰ εἰσοδήματα τῆς τριαρχίας Ὠρεοῦ.

Τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος ποτὲ δὲν εἶχεν ὑποφέρει τοσαύτας κακώσεις ὑπὸ τῶν Τούρκων καθὼς τότε. Ὁ δοὺξ Πέτρος Ζένος, ὅστις πρῶτος διὰ γραμμάτων εἶχε προειδοποιήσει τοὺς Βενετοὺς, ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐξώπλιζον στρατεύματα καὶ 50 πλοῖα κατὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπέφερεν αὐτόκλητος τὴν ἐρήμωσιν εἰς τὰς τουρκικὰς κτήσεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ Καλλιπόλεως (*), καὶ ἐνέπε-

(*) Μετὰ πόσου ζήλου προσεπάθει ὁ δοὺξ Πέτρος Ζένος νὰ ἑνώσῃ τοὺς δυνάστας τοῦ Αἰγαίου Πελάγους εἰς κοινὴν ἄμυναν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ψηφίσματος τῆς βενετικῆς Γερουσίας τῆς 29 Αὐγούστου 1415. Τότε ὁ Βάϊλος τῆς Εὐρίπου διεύθυνε διὰ τοῦ ὑποναυάρχου (sopracomito del Golfo) Ζανάκη Πατχαλίγου πρόσκλησιν ἐπὶ τούτῳ εἰς τοὺς μὴ ὑποτελεῖς τῇ Βενετίᾳ δυνάστας τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Οἱ Ἰουστινιάνοι τῆς Χίου, ὁ ἡγεμὼν Φραγκῖσκος Β' Γαττιλούσιος τῆς Λέσβου καὶ οἱ Ἰωαννῖται ἱππόται, οἵτινες ἐκτὸς τῆς Ῥόδου ἐ-

σεν οὗτος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου, ὅστις οὐχ ἧττον ἐξαγριωθεὶς, ὅτι ὁ δοὺξ Ἰάκωβος οὔτε ἐν Ἀδριανουπόλει οὔτε ἐν Σμύρνῃ ἐνεφανίσθη ἵνα ἀποδώσῃ τὴν ὀφειλομένην προσκύνησιν, ἔπεμψε τὸν στόλον του ἐν πρώτοις κατὰ τοῦ Αἰγαίου. Τριάκοντα πλοῖα ἐξέπλευσαν ἀπὸ Καλλιπόλεως, διοικούμενα ὑπὸ τοῦ Τσιαλῆ Βέη ναυάρχου τῆς Ῥουμελίας, καὶ ἠρήμωσαν τὴν Ἄνδρον, Ἀντίπαρον, Μῆλον καὶ τὰς πλείστας ἄλλας Κυκλάδας, καὶ ἐπέστρεψαν φέροντα πλούσια λάφυρα, καὶ ἄγοντα πολλοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὴν Καλλίπολιν. Τοῦτο προεκάλεσεν αἱματώδη πόλεμον μεταξὺ Βενετίας καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, λήξαντα προσωρινῶς μὲ τὴν παρὰ τὴν Καλλίπολιν ναυμαχίαν τὴν 29 Μαΐου. Τότε ἐξαπέστειλεν ἡ δημοκρατία τέσσαρα κάτεργα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ναυπλίας, Εὐρίπου, Κορφῶν καὶ Ἄνδρου, καὶ ἐπέτρεψε προθύμως τὴν 4 Ἰουνίου 1416 εἰς τὸν Ἰανούλην Δέλλα Γραμμάτικα (*) νὰ ὀχυρώσῃ κατὰ τῶν Τούρκων τὸ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου κείμενον φρούριόν του, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὡς τιμάριον παρὰ τοῦ Ζένου· ἐπειδὴ δὲ ἄλλοτε τῷ ἐδίδετο ξυλικὴ ἀπὸ τῆς Κρήτης, νῦν δὲ εἶχε παύσει αὐτὴ ἡ χορήγησις, ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἄδεια νὰ πέμπῃ κατ' ἔτος 40 ἵππους καὶ ἡμιόνους εἰς Κρήτην, καὶ ἀντὶ τῆς πληρωμῆς αὐτῶν νὰ προμηθεύηται ἐκεῖθεν ξυλικὴν διὰ τὰς ἀναγκαιούσας ἐπιδιορθώσεις. Ἂν καὶ ἡ Ἄνδρος διὰ τῶν συνεχῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον καταστραφῆ, ἐν τούτοις, χάρις εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ Ζένου, ἡ νῆσος διετηρεῖτο καλλίτερα παρὰ τὰς λοιπὰς Κυκλάδας. Πολιτικὴ τὸν παρεκίνει νὰ ἔλθῃ μετὰ τῶν Τούρκων εἰς καλλιτέρας σχέσεις, καὶ μάλιστα ὑπεδέχετο ἐνίοτε ἐχθρικὰ πλοῖα εἰς Ἄνδρον, τὴν ὁποίαν διαγωγὴν ἐμέμφθη δεινῶς ἡ Γερουσία τὴν 9 Ἰουλίου 1417· ἐφρόντιζε δὲ ἐπαξίως τῆς δουκικῆς του ἀξίας νὰ διατηρῇ καὶ ἰδιαίτερα κάτεργα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κτήσεών του, καὶ ἐπὶ ἑνὸς τοιούτου ἐπέστρεψε καὶ ὁ Ἐρρῖκος Βωφὸρτ, ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Οὐϊντσέστερ καὶ θεῖος Ἐρρίκου τοῦ Ε' τῆς Ἀγγλίας, ἐρχόμενος ἐκ Παλαιστίνης τὸ 1418 καὶ διευθυνόμενος εἰς Ἀγγλίαν διὰ τῆς Βενετίας.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε καὶ Ἰάκωβος ὁ Α' δοὺξ τῆς Νάξου, ὅστις διὰ τὰς ἀρετάς του εἶχεν ἐπικληθῆ ὁ *Εἰρηνικὸς*, ἐπὶ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ταξειδίου του, εἰς Φερράραν, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τέκνα ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Φιωρέντζας Σομμαρίπα. Ἡ Γερουσία ἀνέλαβε νὰ προστατεύσῃ τὴν χήραν αὐτοῦ καθὼς καὶ τὴν μητέρα του Μαρίαν Σανούδην (χήραν Σομμαρίπα), ἵνα δοθῇ αὐταῖς ἀνάλογος ἐπὶ χηρείᾳ σύνταξις, ἐκτὸς τῆς Ἀντιπάρου, ἥτις ἀνῆκεν ἤδη τῇ Φιωρέντζᾳ δικαιώματι της μητρός της. Τὸ σχέδιον ὅμως, τὸ ὁποῖον εἶχε παραδεχθῆ ἡ Γερουσία τὴν 17 Νοεμβρίου ἵνα δημεύσῃ τὴν δουκίαν, ἀπέτυχε, ἐπειδὴ οἱ Νάξιοι προλαβόντες ἀνύψωσαν εἰς δοῦκα ἐπὶ τοῦ θρόνου παράυτα Ἰωάννην τὸν Β' (1418—1437), δευτερότοκον υἱὸν Φραγκίσκου τοῦ Κρίσπου καὶ ἀδελφὸν τοῦ ἀποθανόντος Ἰακώβου τοῦ Α'. Ὁ γάμος εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὸς συνῆλθε τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1419 μετὰ τῆς Φραγκίσκας θυγατρὸς τοῦ Βίκτωρος Λουΐγη Μωροζίνη, ἐξησφάλισεν αὐτῷ τὰς συμπαθείας τῆς δημοκρατίας· ὡς πρέσβυς του παρουσιάσθη ὁ δοὺξ Πέτρος Ζένος τῆς Ἄνδρου ἐν Βενετίᾳ, ὅπου ἔδωκεν ἐξηγήσεις περὶ τῶν δικαιωμάτων Ἰωάννου τοῦ Β', καὶ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του, ἔλαβε κατὰ τὴν 5 Μαρτίου 1420 τὴν ἄδειαν τῆς Γερουσίας νὰ ἐξοπλίσῃ τὸ κάτεργόν του ἐν Βενετίᾳ, καὶ νὰ συλλέξῃ διὰ τὸ πλήρωμά του 20 ξένους καὶ ὄχι βενετοὺς κωπηλάτας.

Ἐν τούτοις ἡ ἔρις περὶ τοῦ ἐπὶ χηρείᾳ ἀποτιμήματος τῆς Φιωρέντζας ἀκόμη δὲν εἶχε διαλυθῆ. Ἡ ἀγωγὴ περιεστρέφετο εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἰωάννης Β' ὁ νέος δοὺξ δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσίν του, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κληροδοτήσεως τῆς Μαρίας Σανούδης μὲ τὴν νῆσον Πάρον κατὰ τὸ 1389 εἰς αὐτὴν, καθὼς καὶ εἰς τὸν μνηστῆρά της Γάσπαρον Σομμαρίπα, νὰ νυμφευθῆ Ἰσαβέλαν Σανούδην τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν τῆς Μαρίας. Ἡ Μαρία παρεπονεῖτο ἔτι, ὅτι τὰ ἐκ τῶν κτημάτων τῆς Ἄνδρου αὐτῇ ἀνήκοντα χρήματα δὲν τῇ ἐπληρώθησαν· ἐνὶ λόγῳ, ἀνεφύη πολυχρόνιος δίκη μετὰ τῆς Μαρίας καὶ Φιωρέντζας, ἥτις μόλις τὸ

ξουσίαζαν καὶ πολλὰς ἄλλας νήσους μεταξὺ τῶν Κυκλάδων, ὡς π. χ. τὴν Κῶ καὶ τὴν Δῆλον, προσεκλήθησαν ἵνα σχηματίσωσι μετὰ τῆς Βενετίας συμμαχίαν κατὰ τῆς ἐπὶ μᾶλλον αὐξανούσης δυνάμεως τῶν Ὀθωμανῶν. Πᾶσα παράστασις, ὅτι μόνον διὰ τῆς ὁμοφώνου συνεργείας μετὰ τῆς βενετικῆς δυνάμεως ἠδύναντο τ ῦ λοιποῦ νὰ διατηρήσωσι καὶ αὐτάς των ἀκόμη τὰς περιλειπομένας χώρας, ἔμεινεν ἀλυσιτελής· ἡ ἐθνικὴ ἀντιζηλία μεταξὺ Γενούης καὶ Βενετίας ἐτύφλονε τοὺς δυνάστας τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ὅθεν ἦτο καὶ πάλιν ἀνάγκη τῆς μετὰ ζήλου παρεμβάσεως τοῦ Πέτρου Ζένου διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ κάποιον ἀποτέλεσμα· οἱ λοιποὶ δυνάσται ἐνεπιστεύοντο αὐτῷ μᾶλλον παρὰ τῇ δημοκρατίᾳ, ἀναφανέντι ἤδη πολλάκις πρωταγωνιστῇ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, καὶ ὑπέσχοντο αὐτῷ ἕκαστος, ὅτι ἤθελον διατηρεῖ ἀνὰ ἓν κατεργον πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ ὅτι ἤθελον τὰ ἔχει ἕτοιμα εἰς τὴν διάθεσίν του. Ἡ Βενετία ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην εὐχαρίστως, καὶ εἰδοποίησε τότε τὸν Ζένον, ὅτ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Παλαιολόγος ἡνώθη μετὰ τῆς συμμαχίας ταύτης, παροτρύνουσα αὐτὸν νὰ ἀντιστῇ ὅλαις δυνάμεσι κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Τοῦ ἐξοπλισμοῦ του καὶ τῶν ἐπιδρομῶν του κατὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπακόλουθον ἦτο ὁ πρῶτος κατὰ θάλασσαν πόλεμος μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν Ὀθωμανῶν. — Ἄλλην ἀπόδειξιν τῆς ἀξιότητός του ἔδωκεν ὁ Πέτρος Ζένος κατὰ τὸ ἔτος 1423, ὅτε διὰ μυστικοῦ ψηφίσματος τῆς Γερουσίας ἀπὸ 2 Ἰουλίου διωρίσθη εἰσηγητὴς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν βέβαια ἐγνώριζε κάλλιον πάντων, πρὸ πολλοῦ ἐνδιατρίψας εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὰς συμβουλάς του ἐχρεωστεῖτο ἡ ἀποκατάστασις ταύτης τῆς πόλεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ καταστῇ κυρία ἕδρα τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ βενετικοῦ ἀποικισμοῦ, ἐὰν δὲν ἀπεξέκλινεν ὑπὲρ τὸ δέον τὰ βλέμματα τῆς Βενετίας ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν κτήσεών της ἡ ὑπερβολικὴ αὐτῆς φειδωλία, συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀπόκτησιν χωρῶν ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, τὸ μέγα σφάλμα τοῦ μεγάλου δόγου Φραγκίσκου Φόσκαρη.

(*) Ἡ οἰκογένεια τῶν Δέλλα Γραμμάτικα ἀκμάζει ἀκόμη ἐπὶ τῆς Ἄνδρου καὶ τοῦ λοιποῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὑπαγομένη ἐν μέρει εἰς τὸ δυτικὸν καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ ἀνατολικὸν δόγμα.

1426 διελύθη, ὅτε πλέον ἡ Μαρία εἶχεν ἀποθάνει, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἦτο προθυμοτέρα ἵνα ἐνδώσῃ. Παρατρέχω ἐνταῦθα τὰ καθ' ἕκαστα τῆς συζητήσεως, ἅτινα ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Νάξου, καὶ περιορίζομαι ἁπλῶς εἴς τινα ὀλίγα τὴν Ἄνδρον ἐγγύτερον ἀποβλέποντα ζητήματα.

Ὁ Ἰωάννης Κρίσπος ἀπήντησεν εἰς τὰ παράπονα τῆς Μαρίας καὶ Φιωρέντζας πάραυτα μὲ τὴν δήμευσιν τῆς Πάρου καὶ Ἀντιπάρου· οὕτως ἀπολέσασαι ἅπαντα τὰ κτήματά των, ὑπῆγαν ἀμφότεραι εἰς Βενετίαν, καὶ ἔφεραν ἀγωγὴν ἐνώπιον τῆς Γερουσίας. Αὐτὴ δὲ ἐψηφίσατο τὴν 23 Μαρτίου 1421 νὰ γράψωσι πρὸς τὸν δοῦκα, ἵνα τὸν παρακινήσωσιν εἰς ἐπιείκειαν· ὅμοια γράμματα ἐστάλησαν καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν του καὶ πρὸς τὸν Πέτρον Ζένον τῆς Ἄνδρου. Ἀφ' οὗ δὲ οὐδεμία ἐδόθη ἀπάντησις, παρουσιάσθησαν αἱ στενοχωρημέναι καὶ πάντων τῶν πρὸς τὸ ζῆν στερούμεναι γυναῖκες, ἐκ νέου βοήθειαν ἐπικαλούμεναι. Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν των προσεκλήθησαν τὴν 9 Ἰουνίου ὁ δούξ, οἱ ἀδελφοί του καὶ ὁ Ζένος ἵνα πέμψωσι πληρεξουσίους, οἵτινες νὰ ἐκπροσωπεύσωσι τὰ δικαιώματά των καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἀγωγήν των. Ἐπὶ τούτῳ παρουσιάσθη Πέτρος Ζένος ὁ δοὺξ τῆς Ἄνδρου ἐν ὀνόματι τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ του, καὶ ἐν ὀνόματι τῶν Κρίσπων ἵνα συμβιβασθῇ μετ' ἀμφοτέρων τῶν ἐναγουσῶν ἐνώπιον τῆς Αὐθεντίας (Signoria) τῆς Βενετίας. Ἡ Βενετία ἐπεφόρτισε λοιπὸν τὸν Εἰσαγγελέα Βερτούκκιον Κυϊρίνην καὶ τὸν Ἰάκωβον Τρεβιζάνον, ἵνα διαλύσωσιν εἰρηνικῶς ταύτην τὴν διαφορὰν ὡς διαιτηταί· ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ἐστάθησαν ἱκανοὶ νὰ δώσωσι πέρας εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ὁ Πέτρος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς Ἄνδρον· ἡ δημοκρατία ἐπέμεινεν ὅμως εἰς τὴν περαιτέρω λύσιν τοῦ ζητήματος. Τὴν 21 Ἀπριλίου 1422 ἐψηφίσθη ἐν μυστικῇ συνεδριάσει τῆς Γερουσίας νὰ ἀφεθῇ ἐλευθέρα τῇ δικαιοσύνῃ πορεία, καὶ νὰ προβῶσιν εἰς ἐκλογὴν πέντε νομομαθῶν (Savj), οἵτινες νὰ ἀκούσωσι τὰς ἐναγούσας, καὶ σκεφθέντες περὶ ταύτης τῆς διαφορᾶς νὰ δώσωσιν ἔπειτα ἔκθεσιν περὶ αὐτῆς εἰς τὴν Γερουσίαν. Οἱ πέντε οὗτοι εἰδήμονες τῶν πραγμάτων ἐξελέχθησαν πάραυτα, ἀλλὰ μὴ παρουσιασθέντων αὐτῶν ἐν καιρῷ, ὁ διορισμός των ἀνῃρέθη τὴν 27 Αὐγούστου, καὶ τὴν 22 Ὀκτωβρίου προέβησαν εἰς ἐκλογὴν νέων νομομαθῶν. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα παρουσιάσθη καὶ πάλιν ὁ Ζένος ἐν Βενετίᾳ μετὰ πληρεξουσιότητος ἐκ μέρους τοῦ δουκός. Ὁ Ζένος εἶχεν εὑρεῖ πρὸς τούτοις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς νήσου του βαρὺ κιβώτιον, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἀπό τινος ναυαγήσαντος πλοίου ἐκ Γενούης, καὶ περιεῖχε 15,000 χρυσᾶ δουκάτα. Ἔγραψε λοιπὸν εἰς Γένουαν, ὅτι εἶχεν εὑρεῖ κιβώτιόν τι χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὸν νόμιμον ἰδιοκτήτην, καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἀνήκει εἴς τινα ἐκ Γενούης, τότε νὰ δηλώσωσιν ἐκεῖθεν τὴν ἀκριβῆ περιγραφήν, καὶ θέλει εἶσθαι ἕτοιμος νὰ τὸ παραδώσῃ. Ἂν ἐπὶ ταύτῃ τῇ προσκλήσει ἐδόθη ἁρμοδία ἀπάντησις μένει ἄγνωστον. Ἐν Βενετίᾳ παρουσιάσθη τὴν 7 Ἰανουαρίου 1423 μετὰ τῆς Μαρίας καὶ Φιωρέντζας ἐνώπιον τῶν αἱρετῶν δικαστῶν· αἱ τελευταῖαι παρουσίασαν ἀμφότεραι τὰ πρὶν συμφωνητικὰ περὶ τῆς Πάρου ἀπὸ τοῦ 1389 καὶ 1414· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πρωτότυπα ἔκειντο ἐν τῇ δουκικῇ καγκελλαρίᾳ τῆς Νάξου, παρεκάλει ὁ Ζένος πρὸς παράτασιν τῆς προθεσμίας ἵνα δυνηθῇ ὁ δοὺξ Ἰωάννης Β' νὰ παρουσιασθῇ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἔγγραφα· ὅσον τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐδήλωσε τὴν 2 Μαρτίου ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ πληρώσῃ τῇ Φιωρέντζᾳ ὡς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου δικαιώματά της 300 δουκάτα μετρητά, τὰ ὁποῖα ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἀποφασισθῇ ὅτι τῇ ἀνῆκον περισσότερα, νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τὸ ὅλον ποσόν. Ἐν τούτοις ἐκ μέρους τοῦ Κρίσπου δὲν ἠκούσθη τίποτε, καὶ οὕτως ἀπεφάσισεν ἡ Γερουσία τὴν 22 Μαΐου, ἂν καὶ ὁ εἷς τῶν πέντε νομομαθῶν Ἰωάννης Φιλίππου Κορβὲρ ἀνεχώρησε μὲ τὸ ἀξίωμα κόμητος εἰς τὴν Ζάραν, νὰ διαλύσῃ ἐν πρώτοις τὴν διαφορὰν περὶ τῶν δημευθεισῶν νήσων Πάρου καὶ Ἀντιπάρου. Τὴν 31 Μαΐου ἐξεδόθη ἀπόφασις περιλαμβάνουσα ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Κρίσπος δὲν ἐτήρησε τὸ συμφωνητικὸν τοῦ 1389, μὴ συζευχθεὶς τὴν Ἰσαβέταν Σανούδην, περιέπεσεν οὕτως εἰς τὸ πρόστιμον τῶν 3000 δουκάτων, ἅτινα τότε εἶχον ὁρισθῇ κατὰ τοῦ παραβαίνοντος τὰ συμφωνηθέντα· ὅτι ὁ δοὺξ ὑπεχρεοῦτο ἑπομένως ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ νὰ πληρώσῃ τῇ Μαρίᾳ τοῦτο τὸ ποσόν, διὰ τὸ ὁποῖον Πέτρος Ζένος ὁ δοὺξ τῆς Ἄνδρου ἔπρεπε νὰ ἐγγυηθῇ ὅτι αἱ νῆσοι Πάρος καὶ Ἀντίπαρος ἀπολείπονται τῇ Μαρίᾳ καὶ τῇ θυγατρὶ αὐτῆς Φιωρέντζᾳ, ἐλευθεροῦνται δὲ αὐταὶ ἀπὸ τοῦ νῦν τῆς ὑποχρεώσεως νὰ παρέχωσι 30 ναύτας κατ' ἔτος εἰς τὸν δουκικὸν στόλον· ὅτι ὅμως μὲ τοῦτο δὲν θεωρεῖται ἔτι τὸ περὶ τῆς ἐπὶ χηρείᾳ συντάξεως τῆς Φιωρέντζας ζήτημα λελυμένον, καὶ ὅτι περὶ τούτου ἔπρεπε νὰ ἀποφασισθῇ ἀκολούθως. » Ἡ ἐγγύησις διὰ τὸν Κρίσπον κατετέθη ἀμέσως ὑπὸ 10 βενετῶν εὐγενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκομεν καὶ τὸν Πέτρον Ζένον τῆς Ἄνδρου, καὶ τὸν νεώτερον υἱόν του Μάρκον μὲ 1000 δουκάτα.—Τὴν 9 Ἰουνίου ἐξεδόθη ἀπόφασις καὶ ἐπὶ τῆς δίκης τῆς Φιωρέντζας. Αὐτὴ ἀνεκάλεσε τὴν πρώτην της αἴτησιν ἵνα τῇ δοθῇ ἡ νῆσος Θήρα ὡς ἐπίκληρον ἐπὶ τῇ χηρείᾳ της ἀποτίμημα, καθότι Ἰωάννης ὁ Β' εἶχε διαθέσει ἤδη τὴν νῆσον πρὸς χάριν τοῦ νεωτέρου του ἀδελφοῦ Νικολῶ, καὶ ἠρκέσθη μόνον νὰ ἀνακτήσῃ τὰ λιθοκόλλητα πολύτιμα κοσμήματά της, καὶ νὰ τῇ ἀποδοθῶσι τὰ κειμήλια τῆς ἀποθανούσης Πετρονίλλας Βενιέρ, χήρας Δάλλε Κάρκερι, μετὰ ἐτησίας συντάξεως 1000 δουκάτων, ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ, ὅτι ἐὰν ὁ δοὺξ δὲν ἤθελε συμμορφωθῇ, ἡ πολιτεία ἤθελε λάβει τὰ ἁρμόδια μέτρα, ἐδίδετο ἡ ἄδεια εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Ζένον νὰ πωλῶσι κατ' ἔτος ἕκαστος 50 ἵππους καὶ ἡμιόνους εἰς Κρήτην πληρόνοντες τὰ ἐκεῖ εἰθισμένα τελωνικὰ δικαιώ-

ματα διὰ πέντε ἔτη ἵνα πορισθῶσι τὰ χρεωστούμενα χρήματα· ὑπέσχετο δὲ ἡ πολιτεία ἀντὶ τούτων τὴν 19 Ἰουλίου νὰ παραχωρήσῃ τῷ δουκὶ νεωστὶ ναυπηγηθὲν κάτεργον ἐκ τοῦ βενετικοῦ νεωρίου. Ἀλλ' Ἰωάννης ὁ Β' ἐζήτει νέας ὑπεκφυγάς, καὶ παρεκάλει νὰ δοθῇ αὐτῷ ἡ ἄδεια ἵνα ἔλθῃ εἰς Βενετίαν καὶ να ἐκθέσῃ προσωπικῶς τὰς ἀξιώσεις του. Ἂν καὶ παρεχωρήθη αὐτῷ ἡ τοιαύτη ἄδεια τὴν 17 Αὐγούστου 1424 διὰ ἕξ μῆνας, ἐκεῖνος ὅμως οὔτε τὰς διαταγὰς τῆς Γερουσίας ἐξετέλεσε περὶ τῆς ἐπὶ χηρείᾳ συντάξεως τῆς Φιωρέντζας, οὔτε παρουσιάσθη ἐνώπιον της Συγκλήτου τῆς δημοκρατίας. Καὶ περὶ τῆς ἀποδόσεως ἀκόμη τῆς Πάρου καὶ Ἀντιπάρου ὀλίγον ἐφρόντισε· μόνον δὲ ὅτε τὴν 29 Μαρτίου 1425 ἀπευθύνθη ἔνταλμα εἰς τὸν Βάϊλον τῆς Εὐρίπου Δονάτον Ἀριμόνδον (1424—1425) ἵνα προσκαλέσῃ ἐντόνως δι' ἀπεσταλμένου του τὸν ἀπειθῆ καὶ ἀνυπότακτον δοῦκα διὰ τελευταίαν φοραν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεών του, τότε συνεμορφώθη καὶ ἀπέδωκεν ἀμφοτέρας τὰς νήσους τῇ Μαρίᾳ Σανούδῃ, ἥτις πάραυτα παρεχώρησε τὴν μὲν Πάρον τῷ υἱῷ της Χρυσίνῳ τῷ Α' Σομμαρίπα, τὴν δὲ Ἀντίπαρον τῇ θυγατρὶ αὐτῆς Φιωρέντζᾳ (χήρᾳ τοῦ Ἰακώβου Κρίσπου). Αἱ δοθεῖσαι ἐγγυήσεις ἐπεστράφησαν τὴν 24 Μαΐου καὶ 2 Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1426 ἡ Μαρία Σανούδη ἐν Βενετίᾳ· τὸ τριτημόριον τῆς Εὐβοίας, τὸ ὁποῖον εἶχε κληρονομήσει παρὰ τοῦ πρὸ πολλοῦ ἀποθανόντος ἐκ μητρὸς ἀδελφοῦ της Νικολὼ Δάλλε Κάρκερι, τὸ ἐδήμευσε πάραυτα ὁ Βάϊλος τῆς νήσου Ἀντώνιος Μιχιέλης (1425—1427) διαταγῇ τῆς δημοκρατίας. Ἡ Φιωρέντζα ἔμεινε πρὸς ὥραν ἐν Βενετίᾳ, καὶ ἐξηκολούθει τὴν δικην της περὶ τῆς ἐπὶ χηρείᾳ συντάξεως ἐναντίον τοῦ Κρίσπου· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄγνοια τῆς λατινικῆς γλώσσης τὴν ἐδυσκόλευε παρὰ πολὺ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς συζητήσεως, διωρίσθη πληρεξούσιος αὐτῆς ἐπιτετραμμένος τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ δικηγόρος τῆς παρ' ἐφέταις εἰσαγγελείας (Avvogador dei procuratori de sopra) Νικολὼς Πιτζαμανος· αλλὰ καὶ αὐτὸς ὀλίγον ἠδυνήθη νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐπὶ χηρείᾳ συντάξεως. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μετέπειτα παρουσιασθεῖσα αἴτησίς της πρὸς τὴν δημοκρατίαν ἵνα μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ δουκὶ ὑπὲρ αὐτῆς ὡς κληρονόμου τῆς Πετρωνίλλας Τόκκω, ἀπεῤῥίφθη τὴν 19 Μαρτίου 1430 παρὰ τῆς μεγάλης Βουλῆς.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, ὅτε ἐτελεύτησεν ἡ Μαρία Σανούδη ἀπέθανε καὶ Γυλιέλμος ὁ ἐπίσκοπος Ἄνδρου. Τὴν 28 Μαρτίου 1427 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Μαρτίνου τοῦ Ε' ὡς διάδοχός του ὁ δομινικανὸς Ἀνδρέας Δώριας ἐκ τῆς γνωστῆς Γενουηνσίας τούτου τοῦ ὀνόματος, ἀνὴρ τὰ μάλιστα ἐξαιρετος διὰ τὴν αὐτοῦ εὐσέβειαν καθὼς καὶ διὰ τὴν θεολογικήν του παιδείαν, ὅςτις συνέγραψε πολλὰς ὁμιλίας διὰ τὸν λαὸν, πραγματείαν περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμίων (de Censuris ecclesiasticis) καὶ ἄλλα συγγράμματα. Ἂν καὶ εἰς τὰ μετέπειτα τυπωθέντα πρακτικὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ἡ ὑπογραφή του δὲν ὑπάρχει, φαίνεται ὅμως, ἐὰν πρέπει νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς τὰ λεγόμενα τοῦ Καβαλιέρη, (Galler. Dominic. Tom. I. p. 232. n. 57.), ὅτι παρευρέθη ἐκεῖ, πιθανὸν δὲ καὶ νὰ ἀπέθανεν ἐκεῖ κατὰ τὸ 1436· τότε εἶχεν ἤδη ἀπολέσει ἡ Ἄνδρος τὸν κυριάρχην της καὶ δοῦκα Πέτρον Ζένον.

Ὁ Πέτρος Ζένος ἀπέκτησεν ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Πετρωνίλλας Κρίσπης, θυγατρὸς Φραγκίσκου τοῦ Α', ἐκτὸς ἄλλων τέκνων τὴν Πετρωνίλλαν, ἥτις, ὡς ἄνω ἐῤῥέθη, ὑπανδρεύθη τὸ 1408 μετὰ τοῦ Μαρίνου Φαλιὲρ, Ἀνδρέαν τὸν ὡρισμένον αὐτοῦ διάδοχον, καὶ Μάρκον, ὅστις ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς του ἐνυμφεύθη δὶς, πρῶτον κατὰ τὸ 1421 μετὰ τῆς Αἰκατερίνης θυγατρὸς τοῦ Στεφάνου Γυλιέλμου Κυϊρίνη Δάλλε Παπότζε, καὶ δεύτερον κατὰ τὸ 1425 μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πέτρου Λούκα Κονταρίνη, ἔπειτα δὲ ἀκόμη καὶ μὲ τὴν Κιάραν Βελλώνη. Ὑπηρέτησε δὲ ὁ Μάρκος τῇ δημοκρατίᾳ ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, διατελέσας κατὰ τὸ 1421 δήμαρχος ἐν Ῥαυέννῃ, ἀπὸ τοῦ 1424 μέχρι τοῦ 1426 διοικητὴς τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας, κατὰ τὸ 1432 πρέσβυς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Σιγισμούνδῳ, παρὰ τοῦ ὁποίου περιεβλήθη καὶ μὲ τὸ ἀξίωμα ἱππότου, ἀκόμη δὲ καὶ κατὰ τὸ 1442 ἐξετέλει χρέη συνδίκου ἐν Ἀλβανίᾳ. Ἂν καὶ ὁ πατήρ του ἐξ ἀρχῆς ἀκόμη εἶχε προσδιορίσει τὸν Ἀνδρέαν ὡς διάδοχόν του ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, εἰς τὸν Μάρκον ὅμως παρεχώρησε τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν βενετικῶν του κτημάτων, καὶ τὸν ἔθεσεν εἰς κατάστασιν νὰ ζῇ ἀξιοπρεπῶς. Ἔτι δὲ κατὰ τὴν 24 Μαρτίου 1421 ὁ Πέτρος Ζένος, συναινέσει τῆς συζύγου του Πετρωνίλλας, παρεχώρησεν εἰς τὸν Μάρκον τὸ μερίδιον τοῦ τιμαρίου *Ἀγρίδια καὶ Ἐπάνω Κάστρον* (Castel de Alto), τὸ ὁποῖον ἀνῆκε πρότερον εἰς τὸν Περουλάκην Σανοῦδον, ἐκ πλαγίου ἀγχιστέα τῶν δουκῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ὁ Περουλάκης οὗτος ὁ καὶ Νικόλας ἐπονομαζόμενος, εἶχεν ἀφήσει τὸ ἥμισυ τῶν κτημάτων του, συνισταμένων ἐκ τοῦ ἡμίσεως τῶν τιμαρίων *Ἀγρίδα καὶ Ἐπάνω Κάστρον* εἰς τὴν σύζυγόν του Σιμώναν, ὡς ἐπὶ χηρείᾳ ἀποτίμημα, ἐν ᾧ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ζένον ὡς τιμαριωτικὸν κυριάρχην. Ἀφ' οὗ δὲ ἐκείνη συνῆλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τοῦ Ὡρίωνος Μάγνου, παρεχώρησεν εἰς τοῦτον ὁ Ζένος ὅλα τὰ κτήματα τοῦ ἀποθανόντος Σανούδου, καὶ μετὰ τὸν ἐντὸς ὀλίγου λαβόντα χώραν θάνατον καὶ αὐτοῦ τοῦ Μάγνου, ἄφησε τὴν χήραν Σιμώναν εἰς παντελῆ κτῆσιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ αὐτὴ ἀπέθανε κατα τὸν ἴδιον καιρόν, ὁ Πετρος Ζένος καὶ ἡ Πετρωνίλλα παρεχώρησαν τὰ ἐκ νέου εἰς αὐτοὺς περιελθόντα τιμάρια εἰς τιμαριωτικὴν κληρουχίαν τῷ υἱῷ αὐτῶν Ἀνδρέᾳ, καὶ παρέδωκαν αὐτῷ συναινέσει τοῦ ἐπικυριάρχου δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Β' τὴν πραγματικὴν κτῆσιν τῶν ὑποστατικῶν, ἀντὶ ἐτησίου τιμαριωτικοῦ φόρου ἑνὸς πορτογαλλίου, φόρου ὅστις πολλάκις ἀπαντᾶται ἐπὶ τιμαριωτικαῖς μεταξὺ συγγε-

νῶν κληρουχίαις (*). Ἐκτὸς τούτων ἐδωρήσατο αὐτῷ ἡ Πετρωνίλλα, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ εὐγενοῦς Γεωργίου Δέλλα Γραμμάτικα (περὶ τοῦ ὁποίου σημειωτέον ἐν παρενθέσει, ὅτι οὔτε τὸ ὄνομά του νὰ γράψῃ ἐγνώριζε) καὶ τοῦ Πέτρου Κρίσπου, 22 φοράδας ἀπὸ τῆς Τήνου πρὸς χρῆσιν του, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ βόσκωσιν εἰς τὸ Γαύριον, Ἔξω-Μεριάν, Κόρτην καὶ Πρόβατον. — Ὀλίγας ἡμέρας ὑστερώτερον, τὴν 1 Μαΐου, ἐκληροδότησεν αὐτῷ ὁ πατὴρ ἐπ' ἴσης τὰ εἰσοδήματα ἑνὸς τριτημορίου τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐκτιμηθέντα εἰς 100 δουκάτα κατ' ἔτος, ἐπὶ τῷ ἰδίῳ τιμαριωτικῷ φόρῳ ἑνὸς πορτογαλλίου, παρὰ τῇ ὁποίᾳ πράξει, ἐγγραφείσῃ ὑπὸ Ραμβάλδου Δὲϊ Ραμβάλδι, γραμματέως τοῦ συνεδρίου τῶν τιμαριωτῶν τῆς Ἄνδρου, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, παρίστατο ὡς μάρτυς καὶ ὁ Νικολῶς Δὰ Κορώνια δυνάστης τῆς Σίφνου. Ἀκόμη ἓξ ἔτη ἐκυριάρχει ὁ Πέτρος Ζένος ἐπὶ τῆς νήσου του, διατρίβων ὁτὲ μὲν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, ὁτὲ δὲ ἐν Βενετίᾳ, πολλάκις καὶ πολυτρόπως ἐνοχλούμενος ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Κυκλάδων δυνάσται ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πλοίων, ἂν καὶ ἡ Ἄνδρος καθὼς καὶ ἡ Πάρος καὶ αἱ λοιπαὶ Κυκλάδες συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὴν ὑπὸ Βερτουκκίου Διέδου τὴν 5 Δεκεμβρίου 1419 μετὰ Μωάμεθ τοῦ Α' γενομένην εἰρήνην. Διὰ τοῦτο Νικολῶς ὁ Κρίσπος, δυνάστης Θήρας καὶ Σύρου, παρὼν αὐτοπροσώπως ἐν Βενετίᾳ, παρεκάλει ἐν ὀνόματι τοῦ ἀδελφοῦ του δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Β' καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Πέτρου Ζένου, ἵνα δοθῇ αὐτοῖς ἄδεια, νὰ συνομολογήσωσιν ἰδιαιτέραν ἕκαστος μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συνθήκας. Τὴν 2 Ἰουλίου 1426 συγκατένευσεν εἰς τὴν αἴτησίν των ἡ Γερουσία ἐν μυστικῇ συνεδριάσει, ἵνα τοὐλάχιστον ἐξασφαλισθῶσιν οὕτως αἱ νῆσοι των διά τινα καιρὸν ἀπὸ τῶν καταστρεπτικῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐχθρικῶν πειρατῶν. Ὁ δοὺξ τῆς Ἄνδρου πρέπει νὰ ἦτο τότε κατά τι προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, ὢν νυμφευμένος πρὸ 42 ἐτῶν· ἀναφανεὶς δὲ πλείστου ἄξιος τῇ μητροπόλει δημοκρατίᾳ, τιμώμενος ἐκτὸς τῆς πατρίδος του παρὰ χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν ἡγεμόνων, κραταιὸς καὶ φοβερὸς ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, ἀπέθανε τὸ ἔτος 1427, καὶ κατέλιπε τὴν ἐκ νέου ἀκμάζουσαν νῆσόν του εἰς τὸν πρωτότοκον υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρέαν, τὸν δεύτερον καὶ τελευταῖον ὅστις ἐκ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Ζένων ἤσκησε τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς Ἄνδρου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

(*) Ἓν πορτογάλλιον ὡς φόρος τιμαριωτικὸς εὑρίσκεται καὶ εἰς πρᾶξιν τοῦ Ἀγγέλου Γοτζαδίνη τῆς Κύθνου ἀπὸ 21 Ἰανουαρίου 418, διὰ τῆς ὁποίας προικοδοτεῖ τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Φραγκίσκον Δὰ Βελώνια μὲ κτήματα ἐπὶ τῆς Κέω, καθὼς καὶ εἰς προνομίαν τοῦ δουκὸς Ἰακώβου Γ, Κρίσπου ἀπὸ 23 Ἰουνίου 1476, διὰ τῆς ὁποίας χαρίζει τιμάρια τινὰ ἐπὶ τῆς Νάξου εἰς τὸν Νικόλαον Γοτζαδίνην δυνάστην τῆς Κύθνου, Σίφνου καὶ τοῦ ἡμίσεως τῆς Κέω.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΕΛΕΥΣΙΝΙΟΥ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ.

—οοο—

Ἀπό τινος χρόνου ἐξαίσιον ἀρχαιολογικὸν εὕρημα ἐπλούτισε τὴν Ἑλλάδα, κοσμοῦν ἤδη τὴν ἐν τῷ Θησείῳ συλλογήν, καὶ κατὰ τὸ κάλλος καὶ σπουδαιότητα ὑπερτεροῦν πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Ὅταν πρό τινων μηνῶν ἐπεσκέφθην μετά τινων φίλων τὴν ἐν Ἐλευσῖνι μικρὰν ἐκκλησίαν, ἥτις περιέχει τῆς ἀρχαιότητος τινὰ λείψανα, ἔκπληψις καὶ θαυμασμὸς μᾶς ἐκυρίευσε πάντας ἐνώπιον τοῦ λαμπροῦ τούτου κειμηλίου τῆς τέχνης, οὗ καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις μᾶς ἦν ἄγνωστος. Ἀνάγλυφον κολοσσαϊκῶν διαστάσεων, μεῖζον παντὸς ἀναγλύφου μέχρι τοῦδε γνωστοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ, εἰς τέσσαρα δὲ τεμάχια τεθραυσμένον, εὑρέθη πλησιέστατα τοῦ ἐκκλησιδίου ἐκείνου, ἐμπρὸς τοῦ νεοκτίστου ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου, εἰς ἐλάχιστον βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς.

Τὸ μέρος τοῦτο ἀπέχει τινὰς ἑκατοστυίας βημάτων ἀπὸ τοῦ λόφου ἐφ' οὗ ἔκειτο τὸ περίφημον ἐν τῇ ἀρχαιότητι Ἀνάκτορον, ἢ ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος, πρὸς τὰ βορειανατολικὰ αὐτοῦ ἐν τῇ πεδιάδι, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐξ Ἀθηνῶν. Ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο ὁ ναὸς τοῦ Τριπτολέμου, ὃν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (Α, 38), διότι καὶ πολλὰ ἄλλα λείψανα ἐνταῦθα σώζονται, μαρτυροῦντα ἀρχαίου οἰκοδομήματος θέσιν. Πιθανὸν δὲ νὰ μὴ ἀπεῖχε πολὺ καὶ ὁ ἕτερος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μνημονευόμενος ναός, ὁ τοῦ Ποσειδῶνος, ἂν ἀληθῶς εἰς ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ τούτου ἀνήκῃ, ὡς ἐνομίσθη, καί τις κεφαλὴ αὐτόθι εὑρεθεῖσα, καὶ ὑπὲρ τὴν θύραν τοῦ σχολείου ἐντειχισθεῖσα.

Τὸ ἀνάγλυφον, ἀφ' οὗ τὰ τέσσαρα μέρη του συνηνώθησαν ἤδη εἰς ἓν ἐν τῷ Θησείῳ, εἶναι ἀνελλειπές, ὀλιγίστους μόνον ἔχον ἐνιαχοῦ τῆς ἐπιφανείας ἐκβαρμούς, μικρὸν βλάπτοντας αὐτό, διότι ὁ ὀφθαλμὸς εὐκόλως τοὺς παρορᾷ, καὶ συμπληροῖ τὰς διατεμνομένας μακρὰς γραμμάς, ὧν ἡ ἁρμονικὴ κίνησις τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὰς συμπληρώσεις. Εἶναι δὲ τοσοῦτον ἐπίπεδον, ὥστε μόλις ἐξέχει κατὰ γραμμὰς ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν ἐφ' ἧς εἶναι ἐπειργασμένον. Εἶναι σχεδὸν ὡς ἐπιφάνεια ἐπὶ ἐπιφανείας, ὡς εἰπεῖν, διακρινομένη διὰ λεπτῶν καὶ ἐλαφρῶς ἐσκιασμένων γραμμῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου μαρμάρου. Εἰς τοιαῦτα δὲν χαίρει συνήθως ἀγάλματα ὁ ἀγύμναστος καὶ ἀπαίδευτος ὀφθαλμός. Τὰ θέλει ὀγκώδη καὶ πεφυσημένα ὅπως τὰ ἐκτιμήσῃ, ὡς τὰ κατεσκεύαζεν ἡ παρακμάσασα ῥωμαϊκὴ τέχνη ἐπὶ τῶν μνημείων καὶ σαρκοφάγων της. Καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ δὲ γλυπτικῇ ἀπαντῶνται τινα λίαν προέχοντα, οἷαι εἰσὶν αἱ μετόπαι τοῦ Παρθενῶνος, ἐξέχουσαι σχεδὸν κατὰ ἕνα ὁλόκληρον πόδα, διότι τοῦ γλύπτου ἡ πρόθεσις ἦν, αἱ εἰς μέγα ὕψος



Ἐλευσίνιον μάρμαρον.

τεθειμέναι καὶ ἀπ' ἀλλήλων μεμονωμέναι αὗται εἰκόνες, ἰσχυρὰς διὰ τῆς τοιαύτης ἐξοχῆς των ῥίπτουσαι τὰς σκιάς, νὰ φαίνωνται ὡς ἄρτια τρόπον τινὰ ἀγάλματα, συνεχόμενα δὲ μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ ὀπισθίου αὐτῶν μέρους καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ κατωτέρου, διότι ἐκεῖνος μὲν ἦν ἀφανής, τοῦτο δὲ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἦν εἰς τὴν ὄψιν ἐκτεθειμένον. Ὁμοίως ἰσχυρῶς προέχει καὶ τοῦ Θησείου ἡ ζωοφόρος, καὶ αὐτὴ ὡς σειρὰ ἀγαλμάτων ἐν συμπλέγματι φαινομένη. Ἐξ ἐναντίας δ' ἡ τοῦ Παρθενῶνος ζωοφόρος ἔχει ἐπίπεδα τὰ ἀνάγλυφα, διότι ὁ προσδιορισμὸς αὐτῆς ἦν νὰ φαίνηται ὡς κατάστικτός τις ταινία, ὡς λαμπρὰ παρυφὴ περιθέουσα τὸν ναόν. Οὐχὶ ταῦτα μόνα, τὰ ἐν παρέργου μέρει περικοσμοῦντα τὰς οἰκοδομάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοτελῆ ἀνάγλυφα ἐπροτίμα ἐπιπέδως ἐργαζομένη ἡ ἀρχαία τέχνη τῶν καλῶν ἡμερῶν καὶ ἡ ἔτι ἀρχαιοτέρα. Τοιαύτη εἶναι ἡ ὡραιοτάτη ἐπιτύμβιος στρογγύλη στήλη, ἡ ἐν τῷ Θησείῳ, τῷ Φειδιακῷ ἐργαστηρίῳ ἀναμφισβητήτως ἀνήκουσα, τοιαύτη καὶ ἡ κατὰ μίαν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδα προγενεστέρα πολύτιμος στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους. Καὶ οὐδεὶς τῷ ὄντι διὰ τὸν τεχνογνώστην ὑπάρχει μεγαλήτερος τῆς τέχνης θρίαμβος, τοῦ θαυμασίου ἀποτελέσματος ὃ παράγει σοφὸς συνδυασμὸς τῶν γραμμῶν αἵτινες, τὸ ἐπίπεδον μάρμαρον εἰς ὄγκον φυσῶσι, καὶ ἐξοχὰς παριστῶσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν δι' ὀπτικῆς ἀπάτης, πρὸς ἐκείνην ἀναλόγου, ἥτις εἶναι ἰδία τῇ ζωγραφικῇ.

Παριστᾷ δὲ τὸ ἀνάγλυφον πρόσηβον παῖδα ὄρθιον, γυμνόν, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου μόνον ἔχοντα ἐῤῥιμμένον τὸν μανδύαν, οὗ τὰς πτυχὰς συνέχει

διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, πέδιλα δὲ ὑποδεδεμένον, μεταξὺ δύω ἐπίσης ὀρθίων γυναικῶν, ποδήρη χιτῶνα ἐνδεδυμένων, καὶ ὧν ἡ μὲν, τὴν κώμην λυτὴν ἔχουσα καὶ μέχρι τῶν ὤμων καθήκουσαν, κρατεῖ μακρὰν βακτηρίαν ἐν εἴδει σκήπτρου, ἡ δὲ νεωτέρα τὴν ἡλικίαν, τὴν κώμην ἔχουσα κομψῶς ἀναδεδεμένην, τὴν κεφαλὴν ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω νεύουσαν, κρατεῖ ἰσομήκη δᾷδα· εἶχε δὲ καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μετάλλινα ψέλλια κατὰ μέσον τὸν πῆχυν, ὡς ἀποδεικνύουσιν ὀπαὶ κατὰ τοῦτο τοῦ μαρμάρου τὸ μέρος. Εἰσὶ δὲ αἱ γυναῖκες αὗται ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Κόρη, ἥτοι ἀνήκει μεταξὺ τῶν φωσφόρων Θεῶν, καὶ φέρει τὴν δᾷδα ὡς ἔμβλημα τῆς ἐν ᾅδου οἰκήσεώς της. Τοιαῦται παρίστανται αἱ δύω αὗται θεαὶ ἐπὶ πολλῶν τῶν ἀρχαιοτέρων ἀναγλύφων, χωρὶς τῶν ἰδιαιτέρων ἄλλων συμβόλων, οἷα οἱ στάχεις τῆς Δήμητρος, ἃ προσέθηκεν αὐτῇ ἡ μεταγενεστέρα τέχνη καὶ μυθολογία. Ὁ δὲ μεταξὺ αὐτῶν παῖς, οὔτε τρυφερὰν ἔχων τὴν μόρφωσιν καὶ θηλυπρεπῆ, οὔτε μέλλοντος ἀθλητοῦ ἢ μέλλοντος ἥρωος τὴν μυώδη ἢ τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ σύμμετρον μὲν καὶ καλὸν τὸ σῶμα, καὶ εὐγενὲς, ὡς βασιλικὴν ἐμφαῖνον καταγωγὴν, ἀλλὰ συγχρόνως ἀφελῶς εὔρωστον, ἀνεπτυγμένον καὶ στερεὸν, ὡς ἰδανικήν τινα παράστασιν τῆς γεωργικῆς τάξεως, πανταχοῦ μὲν ἤθελεν ἀναγνωρισθῇ ὡς ὁ Τριπτόλεμος, ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν Δήμητραν σχέσεώς του, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἐν Ἐλευσῖνι, τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναγομένων μύθων. Τῆς Δήμητρος ἐκλάπη ἡ προσφιλὴς κόρη, ἡ Περσεφόνη, καὶ ἡ ἀπαρηγόρητος μήτηρ ἔτρεχεν ὄρη καὶ κοιλάδας ζητοῦσα αὐτὴν, μέχρις οὗ ἐλθοῦσα εἰς Ἐλευσῖνα, καὶ ἐνταῦθα περίθαλψιν καὶ παρηγορίαν εὑροῦσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κελεοῦ, ἔμαθε παρ᾿ αὐτοῦ ὅτι ὁ Πλούτων ἦν ὁ ἅρπαξ τῆς θυγατρός της, ἣν κατέστησεν εἰς βασίλισσαν τοῦ ᾅδου, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν θεῶν ἐπὶ ἓξ μὲν μῆνας νὰ τὴν ἀφήνῃ ἐν τοῖς καταχθονίοις, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ἓξ να τὴν ἔχῃ μεθ᾿ ἑαυτῆς. Εὐγνωμονοῦσα δ᾿ ἡ Δήμητρα διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ἐνδειχθεῖσαν φιλοφροσύνην, ἀντήμειψε μεγαλοδώρως τὸν βασιλέα, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τριπτόλεμον ὑπὸ τὴν ἄμεσον λαβοῦσα προστασίαν της, καὶ διδάξασα αὐτὸν τὴν τοῦ σίτου σπορὰν, δι᾿ ἧς ἀνεδείχθη ἰσόθεος τῆς ἀνθρωπότητος εὐεργέτης. Τοιοῦτος ἦν ὁ ἐλευσινιακὸς μῦθος, ἱστορικῶς μὲν ἀναφερόμενος εἰς φιλόλαόν τινα βασίλισσαν, προώρως στερηθεῖσαν τῆς μονογενοῦς αὐτῆς θυγατρὸς, καὶ ὑπὸ θλίψεως ἀκατασχέτου κυριευθεῖσαν, συμβολικῶς δὲ δηλῶν τὴν μητέρα γῆν (Γῆ μήτηρ=Δημήτηρ), πενθοῦσαν ἐπὶ τῶν ἓξ χειμερινῶν μηνῶν, ὅτε ἡ θυγάτηρ της, ἡ σπορὰ, βυθίζεται εἰς τὰ καταχθόνια, μετὰ χαρᾶς δὲ βλέπουσαν αὐτὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν ἄνω κόσμον καὶ θάλλουσαν, ὅταν φύωνται τὰ σπαρτά· καὶ ἴσως ἡ πλάσις αὕτη μεταξὺ τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς φυσιολατρικῆς φάσεως τοῦ μύθου ἦν τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς ἐν Ἐλευσῖνι μυήσεως. Τῆς Δήμητρος εἰσὶν ἐν τῷ ἀναγλύφῳ οἱ δάκτυλοι τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἠκρωτηριασμένοι· φαίνονται ὅμως ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των μικρόν τι ἀντικείμενον κρατοῦντες, πιθανώτατα κόκκον σίτου, ὃν ἐκτείνει τὴν χεῖρα ὅπως δεχθῇ ὁ νέος Τριπτόλεμος, ἐνῷ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐκφράζει σέβας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἔκπληξιν δι᾿ ὅσα ἡ θεὰ τῷ ἀποκαλύπτει ἴσως μυστήρια περὶ τῶν θαυμασίων παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως. Συγχρόνως δὲ ἡ Περσεφόνη θέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἐχούσης τὴν κόμην βραχεῖαν μέχρι τοῦ τραχήλου, τὴν δεξιάν χεῖρά της, ὡς ἂν ηὐλόγει τὸν θεοφιλῆ βασιλόπαιδα. Παρατηρητέον δὲ τέλος ὅτι πρὸ τοῦ μετώπου τοῦ παιδὸς ὑπάρχει μικρὰ ὀπὴ ἐν τῷ μαρμάρῳ, ἥτις ἀποδεικνύει ὕπαρξιν μεταλλίνου τινος κοσμήματος, ἴσως στλεγγίδος, ἢ μᾶλλον, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς πιθανολογεῖται, τέττιγος, διότι κατὰ τοὺς χρόνους καθ᾿ οὓς ἐγένετο τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, οἱ Ἐλευσίνιοι ἀναμφιβόλως περιελαμβάνοντο εἰς τὴν Ἀττικὴν αὐτοχθονίαν.

Τίνες δὲ ἦσαν οἱ χρόνοι οὗτοι; Τὸ ἀνάγλυφον οὐδ᾿ ἐπιγραφήν τινα, οὐδ᾿ ἄλλην τινα χρονολογικὴν ἔνδειξιν περιέχει. Συμπεράσματα δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐποχήν του δύνανται μόνον νὰ ζητηθῶσιν ἐν τῷ ῥυθμῷ καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ του.

Ἀλλ᾿ ὡς πρὸς ταῦτα παρατηροῦνται ἐν αὐτῷ ἀνωμαλίαι τινὲς δυνάμεναι νὰ παραγάγωσι τὴν κρίσιν, καὶ εἰς διαφόρους ἀμφιβολίας νὰ παρέξωσιν ἀφορμήν. Οὕτως, ἐν ᾧ τὸ γενικὸν τῶν σωμάτων περίγραμμα εἶναι ἀπαράμιλλον κατὰ τὴν εὐρυθμίαν, καὶ ἡ διάπλασις αὐτῶν τὴν φύσιν φαίνεται μιμουμένη καὶ ἐξευγενίζουσα, ἐν ᾧ εἰς τὰ πρόσωπα ἐπιπνέει σχεδὸν τὸ ὕψος καὶ ἡ καθαρότης τῶν προσώπων τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Παρθενῶνος, ἐνῷ οἱ βραχίονες τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ Τριπτολέμου τὸ σῶμα ἁμιλλῶνται κατὰ τὴν τέχνην, τὸ διάγραμμα καὶ τὴν ἀνατομικὴν ἀνάπτυξιν εἰς ὅ,τι σχεδὸν κάλλιστον κεκτήμεθα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἐν ᾧ τέλος ἡ ὅλη σύνθεσις συνδέει τὴν ἀλήθειαν μετὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας, καὶ ἀναπολεῖ τὰς ἀρίστας παραδόσεις τῆς τέχνης εἰς τὴν ἐντελεστάτην αὐτῆς ἀνάπτυξιν, συγχρόνως ὑπάρχουσί τινα συμπτώματα καί τινα μέρη τοῦ ἔργου τούτου, εἰς ἄλλην, εἰς ἀρχαιοτέραν καλλιτεχνικὴν περίοδον πλησιάζοντα. Οὕτω, τὰ τρία ἐπὶ τοῦ λίθου παριστώμενα πρόσωπα, καίτοι διὰ κοινῆς πράξεως συνδεόμενα, ἔχουσιν ὅμως τι ὑπὲρ τὸ δέον παράλληλον, σύμμετρον καὶ ἀρχιτεκτονικὸν εἰς τὴν προσάλληλον στάσιν καὶ διάθεσίν των. Ἀλλὰ καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῇ θέσει του ἔχει, οὐδὲν μὲν τὸ βεβιασμένον, ἀλλά τι τὸ μὴ ἱκανῶς ἀνειμμένον καὶ κεχορηγημένον, οὐδόλως μὲν στερεῖται φυσικότητος καὶ ζωῆς, ἀλλὰ στερεῖται κινήσεως, οὐχὶ ὡς μὴ δυνάμενον, ἀλλα ὡς μὴ θέλον νὰ κινηθῇ. Προσέτι δὲ, ἐνῷ αἱ πτυχαὶ πᾶσαι τῶν ἐνδυμάτων τῆς Περσεφόνης, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ τοῦ μανδύου τοῦ Τριπτολέμου, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ πέπλου τῆς Δήμητρος, εἰσὶ ποικίλαι, φυσικαὶ, διαφανεῖς, μελαναὶ, αἱ τοῦ χιτῶνος τῆς Δήμητρος πίπτουσιν ἐξ ἐναντίας ἀρχαϊκαὶ, μονότονοι καὶ πα-

ράλληλοι. Η κόμη τῆς μὲν Περσεφόνης εἶναι χαριέστατα διατεθειμένη, καὶ ἀναμιμνήσκει τὰς ὡραιοτάτας τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἄλλων συγχρόνων ἢ καὶ μεταγενεστέρων γλυφῶν κεφαλάς. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Τριπτολέμου ἡ κόμη σχηματίζεται διὰ γραμμῶν παραλλήλως κυματιζουσῶν, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον, εἰς ἰούλους στερουμένους τῆς ἀνέτου καὶ φυσικῆς αὐτῶν ποικιλίας. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δύω πόδες τοῦ Τριπτολέμου, καὶ ὁ δεξιὸς, ὁ μόνος φαινόμενος τῆς Δήμητρος, εἰσὶν ὑπὲρ πᾶσαν ἀναλογίαν ἰσχνοὶ καὶ μακροὶ, ὡς ἀπαντῶνται συνήθως ἐν τοῖς ἀρχαϊκοῖς ἀναγλύφοις. Τέλος δὲ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόσωπα, οἱ ὀφθαλμοὶ, ἧττον ἐν κατατομῇ διαγεγραμμένοι ἀφ' ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ ἐπίπεδος τῆς ἀναγλύφου τούτου ἐργασία, καὶ ἡ λίαν αὐστηρὰ τῆς ἐκφράσεως ἐμβρίθεια, ἀναπολοῦσιν ἐποχὴν μᾶλλον καθ' ἣν ἡ τέχνη δὲν εἶχεν ἔτι ἀναπτυχθῇ εἰς πᾶσαν αὐτῆς τὴν χάριν τῆς ἐλαστικότητος καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐλευθερίας.

Τὰ ἀρχαΐζοντα ταῦτα χαρακτηριστικὰ τοῦ τεχνουργήματος τοσοῦτον προφανῆ ὄντα, ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως ὑπερνικᾷ μάλιστα ἡ ἐντύπωσις ὅτι αὐτὸ εἶναι προϊὸν τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, ὑπ' οὐδενὸς μὲν τῶν μέχρι τοῦδε ἐξετασάντων αὐτὰ παρεγνωρίσθησαν, ἀλλὰ τινὲς ἐξέλαβον αὐτὰ ὡς ἑκουσίως καὶ ἐκ προθέσεως ἐπιτηδευθέντα, ὡς λείψανά τινα ῥυθμοῦ ἱερατικοῦ καθ' ἕξιν καὶ θρησκευτικὴν παράδοσιν παραμείναντα ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ ἀφ' οὗ ἔτι αὕτη ἔφθασεν εἰς τὸν ὑπέρτατον τῆς ἀναπτύξεώς της βαθμὸν, καὶ εἰς τὸ ἔξοχον κάλλος τῶν οὐσιωδεστέρων μερῶν τοῦ συμπλέγματος ἀποβλέποντες, ἀποδίδουσιν αὐτὸ ἀδιστάκτως εἰς τοὺς χρόνους καὶ εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Φειδίου.

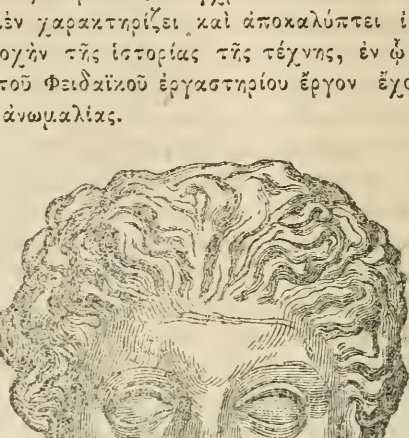
Καὶ συμφωνοῦμεν μὲν ἐντελῶς μετ' αὐτῶν ὅτι τὸ ὅλον ἔργον εἶναι μεγαλοφυὲς καὶ ὡραῖον· ἀλλ' ἵνα τὸ συμπέρασμά των ὡς ἀναγκαῖον παραδεχθῶμεν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ μεγάλη ἐκείνη τέχνη, ἧς οὐδὲν ἔθνος καὶ οὐδεμία ἐποχὴ ἐδυνήθη ποτέ τι νὰ παραγάγῃ ἐφάμιλλον, διεμορφώθη διὰ μιᾶς ἐν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτῆς ἐντελείᾳ ἐπὶ Φειδίου, ἄνευ προπαρασκευῆς, ἄνευ βαθμιαίας προόδου, ὅλη ἑτοίμη ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ ἀναπηδήσασα ὥς τις ἔνοπλος Ἀθηνᾶ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Ἀλλὰ τοῦτο, καὶ τῇ φυσικῇ πορείᾳ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μὴ συμφωνοῦν, ἀπᾴδει προσέτι, νομίζομεν, καὶ εἰς ὅσα περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας μᾶς εἶναι γνωστά. Μίαν ἑκατονταετηρίδα ἀνατρέχοντες ὀπίσω τῶν χρόνων οὓς ἐλάμπρυναν ἡ Παρθένος Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου, εὑρίσκομεν τὴν τέχνην ἐντελῶς ἔτι ἐν τοῖς ἀρχαϊκοῖς σπαργάνοις πεπεδημένην, δύσμορφον, καὶ πολλάκις τὸν γέλωτα μᾶλλον κινοῦσαν ἢ τὸν θαυμασμὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νηπιώδει αὐτῆς ἀτελείᾳ ὑποφαίνουσαν ἤδη κρυπτόμενα τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ μέλλοντος αὐτῆς μεγαλείου. Ἔκτοτε δὲ τὰ σπέρματα ταῦτα μετὰ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς φιλοτέχνου πολυτελείας καλλιεργούμενα, ἤρξαντο ἐκφυόμενα βαθμηδὸν, καὶ μετὰ πεντήκοντα ἐνιαυτοὺς εἶχον μὲν ἔτι τὰ προϊόντα τῆς γλυπτικῆς δυσλύγιστα τὰ μέλη καὶ τεταμένα, παραλλήλους καὶ φυσικῆς ἐλαστικότητος ἐστερημένους τοὺς ἰούλους καὶ τὰς πτυχὰς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὡς πρὸς τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς γραμμῆς, καὶ ὡς πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς ἀνατομικῆς μορφώσεως, καὶ ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἔκφρασιν, εἰς τοσοῦτον ἀφίκοντο βαθμὸν ἐντελείας, ὥστε ὁ Λουκιανὸς τὸν ἐν Ἀθήναις χαλκοῦν Ἀγοραῖον Ἑρμῆν, τὸν ἐν ὀλυμπ. 74 (ἤτοι 40 ἔτη πρὸ τῶν Φειδαϊκῶν ἔργων) κατασκευασθέντα, ἀρχαϊκὸν κατὰ τὸ σχῆμα, ἢ κἂν κατὰ τὴν τῆς κόμης ἀνάδεσιν, περιγράφει (Ζ. Τραγ. 33) ὡς *εὔγραμμον*, *εὐπερίγραφον*, ὡς αὐτοῦ τοῦ Ἑρμοῦ *ἀδελφόν*. Καὶ τὰ τῆς Αἰγίνης δ' ἀγάλματα, σχεδὸν τῷ Ἑρμῇ τούτῳ σύγχρονα, διότι ἦσαν ἀναμφισβητήτως μεταγενέστερα μὲν τῆς 95 ὀλυμπιάδος, καθ' ἣν ὁ Ξέρξης κατέστρεψε τοὺς ναοὺς αὐτῆς, προγενέστερα δὲ τῆς 80, καθ' ἣν ἡ νῆσος ὑπετάγη εἰς τὰς Ἀθήνας, τ' ἀριστουργήματα ταῦτα ἐφ' οἷς σεμνύνεται τὸ μουσεῖον τῆς Βαυαρίας, μετὰ τῶν παραλλήλων πτυχῶν καὶ βοστρύχων, μετὰ τῶν ὀξέων καὶ τεταμένων αὐτῶν μελῶν, μετὰ τῶν ἀψύχων καὶ τυπικῶν αὐτῶν προσώπων, ποῖον κάλλος ἔχουσιν εἰς τὴν παράστασιν τῶν γυμνῶν, ποίαν ἀλήθειαν, ποίαν ζωηρότητα εἰς τὰς θέσεις, ὥστε ἂν μόνον ἦν δυνατὸν ὀλίγον νὰ καμφθῶσιν ἐκεῖνα τὰ ἄκρα, ὀλίγον νὰ ζωογονηθῶσιν ἐκεῖνα τὰ βλέμματα, θὰ κατεῖχον ἔξοχον θέσιν μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀγαλματοποιΐας. Ἔτι μᾶλλον προσεγγίζει εἰς τῶν Φειδαϊκῶν πλασμάτων τὴν καλλονὴν ὁ ἐπίσης μεταξὺ ὀλ. 71 καὶ 75 κατασκευασθεὶς τοῦ Κανάχου Ἀπόλλων, εἰς οὗ τὴν μορφὴν ἡ ἐμβριθὴς συμμετρία ἀντικαθιστᾷ τὸν βεβιασμένον τῆς ἀρχαϊκότητος μορφασμόν.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι ἡ τέχνη, ἥτις βεβαίως ἐπὶ Φειδίου ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἐντελείας αὐτῆς, βαθμηδὸν μόνον προώδευσεν εἰς αὐτὴν, πρῶτον μὲν ἀπαλλαγεῖσα τῆς παιδαριώδους δυσμορφίας, δι' ἣν αἱ θυγατέρες τοῦ Προίτου ἐγέλασαν ἰδοῦσαι τῆς Ἥρας τὸ ξόανον, καὶ ἧς παραδείγματα σώζονται ἐν τοῖς Σελινουντίοις μαρμάροις, μετὰ ταῦτα δὲ ἤρξατο τὴν φύσιν μελετῶσα καὶ ἐπιμελῶς μιμουμένη, ἔπειτα δὲ τῆς ξηρότητος καὶ δυσκαμψίας ἀπαλλαττομένη ἥτις πρὶν τὴν ἐδέσμευε, καὶ τέλος τὰς παραστάσεις της εἰς ἰδανικὸν κάλλος ἀνάγουσα. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῶν πτυχῶν καὶ ἡ τῆς κόμης ἄνετος καὶ φυσικὴ διάθεσις δὲν δύναται, φρονοῦμεν, ν' ἀποδοθῇ ὡς ἐφεύρεσις τῷ Φειδίᾳ. Ταύτην, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς τελειοποιήσεις παρὰ τῶν προκατόχων του παραλαβὼν, ἐνεφύσησεν αὐταῖς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μεγαλοφυΐαν, πρὸς παραγωγὴν ἀριστουργημάτων. Ὁ Φειδίας δὲν ἦν ὁ νεωτερίσας περὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀγαλμάτων, ἀλλ' ὁ εὑρὼν δι' αὐτὰ τὴν γραμμὴν τοῦ κάλλους, ὁ ἐμφυσήσας αὐτοῖς ψυχὴν, καὶ ὁ

δοὺς εἰς τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν τὸ ὑπέρτατον ὕψος. Καὶ ὡς πρὸς τὴν γλυπτικὴν μὲν ἀναμφισβήτητόν τινα ἀπόδειξιν δὲν δυνάμεθα νὰ φέρωμεν ἴσως ὅτι τὰ πρὸ τοῦ Φειδίου ἔργα εἶχον ὡς πρὸς τὰς πτυχὰς καὶ τὴν κόμην τὴν εὐχέρειαν ἐκείνην καὶ τὴν ἄνεσιν, ἥτις ἀπαντᾶται εἰς τὰ ἀριστουργήματα τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζωγράφου Κίμωνος τοῦ Κλεωναίου, ἀκμάσαντος ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, ἤτοι περὶ τὴν 75 ὀλυμπιάδα, λέγει ὁ Πλίνιος (35,8), ὅτι μεταξὺ ἄλλων ἐφεῦρε τὴν παράστασιν τῶν πτυχῶν καὶ τῶν κόλπων τῶν ἐνδυμάτων. Βεβαίως δὲ διὰ τῶν λέξεων τούτων ὁ Πλίνιος δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ ζωγράφος οὗτος ἐφεῦρε τὴν διὰ τῶν παραλλήλων ἐκείνων καὶ μονοτόνων γραμμῶν παράστασιν τῶν πτυχῶν καὶ τῶν κόλπων, πρῶτον μὲν διότι αὕτη ἀπαντᾶται εἰς χρῆσιν ἀνέκαθεν εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότατα ἀγάλματα, δεύτερον δὲ διότι πτυχὰς μὲν ἠδύναντο νὰ παραστήσωσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ κόλπους. Φρονοῦμεν ἐξ ἐναντίας ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος σπουδάσας τὴν ποικιλίαν τῆς τῶν ὑφασμάτων πτύξεως, καὶ δι' εὐκάμπτου γραφίδος αὐτὴν ἀπομιμηθείς. Ἀλλ' ἡ πρόοδος αὕτη, ἅπαξ γενομένη ὡς πρὸς τὴν ζωγραφικήν, ἦν ἀδύνατον νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ ἀνεφάρμοστος καὶ εἰς τὴν γλυπτικήν. Ἡ ὕλη ἐφ' ἧς αὕτη ἐργάζεται εἶναι βεβαίως μᾶλλον ἀντίξους καὶ δύσχρηστος ἢ ὁ πίναξ τῆς γραφῆς. Ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἡ τέχνη εἶχεν ὑπερνικήσει τὰς ὑλικὰς ταύτας δυσχερείας, καὶ οὐδὲν ἐκώλυε τὴν γλυπτικὴν τοῦ νὰ παραδεχθῇ ἀμέσως ἀληθῆ τινα γραμμὴν ἣν ἤθελεν ἀνακαλύψει ἡ ζωγραφική. Ὅταν ὁ χρωστὴρ διέγραφε τὰς πλήρεις χάριτος, ἀληθείας καὶ ἐλαφρότητος ἑλικοειδεῖς ἐκείνας, πολυσχιδεῖς καὶ πολυτιμήτους γραμμάς, καὶ δι' αὐτῶν ηὔξανεν ἀπείρως τὴν ἀξίαν τῶν προϊόντων της, πῶς ἤθελεν ἀντὶ τούτων ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἡ γλυπτικὴ χαράττουσα γραμμὰς καθέτους καὶ παραλλήλους, ὡς τὰ διαξέσματα ῥαβδωτῆς κόνεως.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ ἡ σπουδὴ καὶ ἡ παράστασις τῶν πτυχῶν εἶναι πάντοτε ἐκ τῶν δυσχερεστέρων τῆς τέχνης μερῶν, διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν ἐντελεστέρων ἦσαν ἀναμεμιγμέναι καὶ ἀτελέστεραι, μετὰ τῶν ἐλαφροτέρων καὶ βαρύτεραι, μετὰ τῶν ἐπιμελέστερον μεμελετημένων καὶ ἄλλα ἀτεχνότερα ἀρχαϊκά. Τοιαῦται εἰσὶν αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος τῆς Δήμητρος ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀναγλύφῳ, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ ὅλαι εἰσὶ χαριέσταται καὶ λίαν ἔντεχνοι, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς συνυπάρχουσιν ἐν αὐτῷ ἀρχαϊκοί τινες σχηματισμοὶ μετὰ τέχνης ὡραίας καὶ ἔμπειρον ἀποδεικνυούσης γλυφίδα.

Ὡς ἐκ τῶν διπλῶν λοιπὸν τούτων τύπων τῆς ἐργασίας αὐτῆς, νομίζομεν ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἰς χρόνους προγενεστέρους, ἀλλ' ἀμέσως προηγηθέντας τοῦ Φειδίου, καθ' οὓς δὲν εἶχον μὲν ἔτι ἐντελῶς ἐξαλειφθῇ τὰ ἀρχαῖα σχήματα, ἡ τέχνη ὅμως εἶχεν ἤδη ἀναβῇ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ παράστασιν τῆς ἀληθείας, καθ' οὓς δὲν εἶχον ἔτι παύσει ἐντελῶς ἀρχαΐζουσα, εἶχεν ὅμως ἤδη ἀρχίσει οὖσα τέχνη συνδέουσα τὸ ὑψηλὸν τῷ καλῷ. Τὴν ἀμέσως μετὰ τὰ Μηδικὰ ἑπομένην ἐποχήν, τὴν τῶν Ἀθηναίων γλυπτῶν Ἐνδοίου, Κριτίου καὶ Νησιώτου, τῶν προκατόχων τοῦ Φειδίου, ἐκλαμβάνομεν ὡς τὴν τοῦ ἀναγλύφου, καὶ κατὰ τοῦτο φρονοῦμεν αὐτὸ πολὺ μᾶλλον προσοχῆς ἄξιον, παρ' ἂν ἦν σύγχρονον τοῦ Φειδίου, διότι οὕτω μὲν χαρακτηρίζει καὶ ἀποκαλύπτει ἰδιαιτέραν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, ἐν ᾧ ἄλλως θὰ ἦν τοῦ Φειδιακοῦ ἐργαστηρίου ἔργον ἔχον ἀπιθάνους ἀνωμαλίας.



Κεφαλὴ Ποσειδῶνος.

Ὡς ἐκ τῶν κολοσσιαίων αὐτοῦ διαστάσεων, τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο δὲν ἐχρησίμευε βεβαίως ὡς μετόπη, ἀλλ' ἴσως ἦν ἐντετειχισμένον ἐσωτερικῶς ἢ ἐξωτερικῶς τοῦ ναοῦ, καὶ ἀπίθανον δὲν ἐφαίνετο νὰ ὑπῆρχε καὶ ἕτερον ἴσων μετ' αὐτοῦ διαστάσεων καὶ εἰς δημητριακόν τινα ἢ τοῦ Τριπτολέμου μῦθον ἀνῆκον. Ἡ ἐλπὶς αὕτη ἐκίνησε τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν νὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν υἱὸν τοῦ μακαρίτου σοφοῦ ἀρχαιολόγου Λενορμάν, ὅστις πρῶτος μεθ' ἡμῶν εἶχεν ἰδῇ καὶ θαυμάσει τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς, νέον οὗ ἡ βάσιμος παιδεία προέτρεξε πολὺ τῆς ἡλικίας, ὅπως ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς πέριξ τοῦ μέρους ὅπου εἶχεν εὑρεθῇ τὸ ἀνάγλυφον. Καὶ ὅμοιον μὲν ἄλλο αὐτοῦ δὲν εὑρέθη· ἀλλ' ὁ νέος Κ. Λενορμάν, τὰς ἀνασκαφὰς μετὰ μεγάλης δραστηριότητος καὶ νοημοσύνης διευθύνας, ἀνεκάλυψε μέχρι τοῦδε τὰ ἐπὶ Ῥωμαίων ἀνεγερθέντα μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος, καὶ τὸν ναΐσκον τῆς προπυλαίας Ἀρτέμιδος, ἐξαίρετον προσθήκην εἰς τὰ μνημεῖα ἃ ὁ χρόνος διετήρησε, καὶ ἃ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐνομία ἀποδίδωσι τῇ Ἑλλάδι. Εὑρέθησαν δὲ καὶ διάφορα γλυπτικὰ ἔργα ἐν ταῖς ἀνα-

σκαφαῖς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον λόγου ἄξια, οὐδὲν ὅμως συγκρινόμενον πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀναγλύφου τούτου· καὶ μιᾶς κεφαλῆς, ἥτις πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν εἶχεν ἤδη εὑρεθῇ, καὶ ἐστὶν ἐντετειχισμένη ὑπὲρ τὸ ὑπέρθυρον τοῦ σχολείου τούτου. Ἡ κεφαλὴ αὕτη, κολοσσιαίου οὖσα μεγέθους, φέρει ἄφθονον τὸν πώγωνα καὶ τὴν κόμην, ἔχει ἐμβριθεῖς καὶ μεγαλεῖον πνέοντας τοὺς χαρακτῆρας, τὴν τέχνην ὡραίαν μὲν ὡς πρὸς τὸ σχεδίασμα, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα δὲ ἧττον ἐπιμελῆ, καὶ ἐλέγχει γνῶσιν πολλὴν τῆς γλυπτικῆς τῶν ἐπιφανειῶν διαθέσεως. Ῥέουσι δὲ ὑγροὶ οἱ βαθεῖς βόστρυχοι αὐτῆς, καὶ ὑγρόν τι ἔχουσι καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ πάντες τοῦ προσώπου οἱ χαρακτῆρες· ὥστε μετὰ θετικότητος σχεδὸν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος, οὗ, κατὰ Παυσανίαν, ὑπῆρχεν ἐπίσης ναὸς ἐν Ἐλευσῖνι. Δύναται δὲ νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν δοκίμων ἔργων τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, καὶ ὡς ἓν τῶν ἀρίστων ἀποκτημάτων τοῦ ἐθνικοῦ Μουσείου.

Ῥ.

ΔΙΗΓΗΜΑ

ὑπὸ Κ. ΡΑΜΦΟΥ.

—ooo—

Α'.

Συνάντησις ἀπροσδόκητος.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς γηλόφου χλοεροῦ καὶ ὑπὸ ἐλαιῶν καταφύτου, κεῖται τὸ χωρίον τῆς Ἠπείρου Σενίτσα, ἐστεμμένον πανταχόθεν ὑπὸ πιτυῶν, πτελεῶν καὶ αἰγείρων. Πρὸ τῆς εἰς αὐτὸ εἰσόδου ὑπάρχει πηγὴ διαυγοῦς καὶ καταψύχρου ὕδατος, πλάτανος δὲ γηραιὰ τὴν ἐπισκιάζει ὡς φύλαξ ἀκοίμητος, προστατεύουσα αὐτὴν ἐναντίον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ προσφέρουσα εὐφρόσυνον ἀναπαυτήριον εἰς τοὺς κατοίκους· ποίμνια βελάζοντα νέμονται τὴν σμαραγδίνην χλόην, τὴν καλύπτουσαν τὸν ἐλαιῶνα, καὶ στρουθοὶ καλλικέλαδοι ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον πετῶντες καθιστῶσι μικρὰν Ἐδὲμ τὸ χωρίον τοῦτο.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς τοπικῆς καλλονῆς, τὸ χωρίον περικοσμεῖται προσέτι καὶ ὑπ' ἄλλων θελγήτρων. Περιελισσομένης τῆς ὠοειδοῦς κορυφῆς τοῦ λόφου ὑπὸ τῶν οἰκιῶν, τὸ χωρίον ὁμοιάζει ὄφιν συσπειρωμένον, ὥστε αἱ οἰκίαι πᾶσαι καὶ αὐταὶ αἱ ὁδοί του, παρέχουσι τῷ θεατῇ ἔποψιν πανταχόθεν ἀμίμητον. Ὁ ὀφθαλμὸς περιλαμβάνει ἄπειρον ὁρίζοντα· πρὸς μεσημβρίαν βλέπει τὰ κατάφυτα τῆς Θεσπρωτίας παράλια, καὶ τὰς τερπνὰς αὐτῆς μικρὰς καὶ ἀπείρους κοιλάδας· πρὸς μεσημβρίαν τὸ Ἰόνιον πέλαγος· δυτικοαρκτικῶς τὸν κυάνεον κόλπον τοῦ Ἀδρία· πρὸς βορρᾶν τὴν Χαονίαν χώραν, τὸν διασχίζοντα τὴν ὅμορον τῆς Θεσπρωτίας κοιλάδα εἰς μυρίους ἑλιγμοὺς ἀργυροδίνην Θύαμιν, ὡς ἄπειρον ὄφιν ἕρποντα, καὶ ἀπέναντί του τὴν ἐλαιοφόρον Κέρκυραν, ἧς τὰ ὑπερήφανα φρούρια φαίνονται ὡς κύκνοι κολυμβῶντες ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Εἰς τὸ τερπνότατον τοῦτο ἐνδιαίτημα, ἔνθα βασιλεύει ἠθικὴ σοβαρὰ, κοινωνικὴ εἰρήνη καὶ οἰκιακὴ φαιδρότης, ὁ ἐραστὴς τῆς φύσεως, παραδίδεται ὅλος εἰς ἠθικὰς μελέτας, ἡ δὲ γαληνιῶσα ψυχὴ βαυκαλίζεται εἰς ὠκεανὸν ἡδονῆς ἀνεκφράστου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου τοῦ 183 . . , μίαν ὥραν Π. Μ, νέος μετρίου ἀναστήματος, ἐνδεδυμένος κυνηγετικὴν ἐνδυμασίαν, φέρων ἐπ' ὤμων δίκαννον πυροβόλον πολύτιμον, καὶ ὑπὸ δύο κυνῶν παρακολουθούμενος, ἀνέβαινεν ἠρέμα τὸν λόφον· στρέφων δὲ κατὰ πᾶν βῆμα τὸ ὄμμα εἰς τὰ διάφορα τοῦ ὁρίζοντος μέρη, παρετήρει μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἡδονῆς συγχρόνως, τὸ ἐκτυλισσόμενον ὑπὸ τὰς ὄψεις του μαγευτικὸν τοῦτο πανόραμα, οἱ δὲ παρακολουθοῦντες αὐτῷ κύνες ὁτὲ μὲν ῥινηλατοῦντες τοὺς πέριξ θάμνους, ὁτὲ δὲ εἰς διαφόρους διευθύνσεις τρέχοντες, διέβαινον πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ κυρίου των καὶ ἐπανερχόμενοι ὄπισθεν αὐτοῦ, ἠκολούθουν ἡσύχως τὰ βήματά του. Ἡ ὄψις τοῦ νέου κυνηγοῦ ἦν κατηφὴς, σοβαρὰ, ἀλλ' ἀξιοπρεπὴς, τὸ δὲ εὐρὺ μέτωπόν του καὶ τὸ ῥεμβάζον βλέμμα του, ἐμαρτύρουν μεγαλόνοιαν, περίσκεψιν καὶ μεγαλοπραγμοσύνην.

Πλησιάσας εἰς τὸ χωρίον ὁ κυνηγὸς ἔστη ἐνώπιον τῆς πρώτης οἰκίας, κεκονιαμένης ὡς περιστερᾶς, ἵνα χαιρετίσῃ τὴν πρὸ τῆς θύρας ἱσταμένην νέαν κόρην, καὶ ζητήσῃ ἄσυλον καὶ τροφήν· ἀλλ' ἔμεινεν ἀκίνητος θαυμάζων τὸ κάλλος αὐτῆς. Νέα εἰκοσαετὴς, ἀναστήματος ὑψηλοῦ καὶ χαρίεντος, ἔνδυμα φέρουσα ἠπειρωτικὸν, ἔχουσα ἀτημελῶς περιτετυλιγμένην τὴν μελανὴν κόμην της περὶ μικρὸν ἐρυθροῦν κεφαλόδεσμον, ὑφ' ὃν ὑπεφαίνετο τράχηλος κρίνου λευκότερος, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον τῆς Ἀμαζόνος τοῦ Φειδίου.

Ὢ τί ὀφθαλμοί! τί πρόσωπον! ὑπετονθόρυσεν ὁ ξένος· κατάρατοι τύραννοι! . . . Καὶ ἀποκαλυφθεὶς ἐχαιρέτισε τὴν νέαν,

— Καλῶς ἤλθατε, Κύριε, ἀπεκρίθη αὕτη γαλλιστὶ εἰς τὸν σιωπηλὸν τοῦτον χαιρετισμόν

— Κυρία, συγχωρήσατέ μοι νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι εὑρίσκομαι εἰς στιγμὰς ἀνεξηγήτους· ὁ τόπος, ἡ θέσις, ὁ ὁρίζων, ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισίς σας, ἡ γλῶσσα τῆς πατρίδος μου, μοὶ προξενοῦσιν ἔκπληξιν, καὶ διὰ μίαν στιγμὴν ὀνειρεύομαι ὅτι εὑρίσκομαι εἰς τόπον νυμφῶν.

— Κύριε, τῷ ἀπεκρίθη ἐκ νέου μειδιάσασα ἀφελῶς καὶ δείξασα μεταξὺ κοραλίνων χειλέων δύο σειρὰς ὀδόντων, λευκοτέρων καὶ αὐτῶν τῶν μαργαριτῶν, εὑρίσκεσθε εἰς χωρίον τῆς δυστυχοῦς Ἠπείρου, ὀνομαζόμενον Σενίτσα, ἐνώπιον κόρης γεννημένης ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ χωρίῳ, καὶ δυστυχοῦς ὡς ὅλοι οἱ συμπατριῶταί της.

— Καὶ πῶς, Κυρία, γνωρίζετε τὴν γαλλικήν; ὑπέλαβεν ὁ ξένος.

— Εἶναι, Κύριε, ἡ γλῶσσα τῆς μητρός μου.

— Τῆς μητρός σας! ἀπήντησεν ὁ νέος μετὰ θαυμασμοῦ. . . τῆς μητρός σας; εἶναι λοιπὸν Γαλλὶς ἡ μήτηρ σας;

— Μάλιστα, Κύριε, εἶναι ἀπὸ τὴν κώμην Γουρδῶν τῆς Γκιέννης.

— Καὶ ὁ πατήρ σας;

— Ὁ πατήρ μου εἶναι ἠπειρώτης, Ἕλλην, γεννημένος, ὡς καὶ ἐγώ, εἰς τὸ χωρίον τοῦτο.

Ὁ νέος διέκοψε μικρὸν τὴν συνδιάλεξιν, συλλογιζόμενος τὴν παράδοξον ταύτην σύμπτωσιν.

— Εἴπατέ μοι, Κυρία, σᾶς παρακαλῶ, ὑπέλαβεν ὁ κυνηγός, πῶς εὑρέθη ἐδῶ Γαλλὶς ὑπανδρευθεῖσα Ἕλληνα ἠπειρώτην; Δὲν τὸ ἐννοῶ.

— Ἡ διήγησις, Κύριε, δὲν εἶναι τόσον σύντομος. Ἔρχεσθε ἀπὸ τὴν κοιλάδα, ὅπου ὁ ἥλιος δὲν παίζει. σᾶς βλέπω ὅλον ὑπὸ ἱδρῶτος περιῤῥεόμενον, καὶ ἔχοντα χρείαν μεγίστην ἀναπαύσεως. Συγχωρήσατέ μοι ὅμως νὰ σᾶς ἐρωτήσω· εἴσθε μόνος; διότι συνήθως ὑμεῖς οἱ ξένοι κυνηγοὶ συνοδεύεσθε καὶ ἀπό τινα ὑπηρέτην ἢ διερμηνέα.

— Ἀληθῶς, ἀπεκρίθη ὁ κυνηγός· συνοδεύομαι ὑπὸ διερμηνέως καὶ ὑπὸ ὑπηρέτου· προσβληθέντα ὅμως ὑπὸ πυρετοῦ τὸν διερμηνέα, ὁ ὑπηρέτης τὸν ἔφερεν εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ χωρίου εἰς τὴν παραλίαν, καὶ ἔμεινε καὶ αὐτὸς ἐκεῖ διὰ νὰ τὸν συντροφεύσῃ, καὶ συγχρόνως νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ τὸν ὑπηρετῇ ἕωσοῦ ἐπιστρέψω. Ἀλλὰ δὲν μοὶ εἴπατε, Κυρία, τίποτε διὰ τὴν μητέρα σας.

— Καταδεχθῆτε, Κύριε, νὰ ἐμβῆτε εἰς τὴν πτωχικήν μας καλύβην, ν' ἀναπαυθῆτε ὀλίγον, καὶ μετ' ὀλίγον ἔρχεται ὁ πατήρ μου, ὅστις θέλει εὐχαριστήσει τὴν περιέργειάν σας. Κατὰ τὴν συνήθειάν του ἔρχεται πάντοτε τὸ μεσημέριον καὶ προγεύεται.

Ὁ νέος κυνηγὸς ἀκολουθῶν τὴν ὡραίαν ἠπειρώτιδα εἰσῆλθεν εἰς τὴν καλύβην, τῆς ὁποίας τὴν καθαριότητα καὶ τῶν σκευῶν τὴν εὐκοσμίαν ἐθαύμασεν.

— Ἀγαπητή μου μῆτερ, εἶπεν ἡ κόρη ἀποταθεῖσα πρὸς τὴν καθημένην ἐπὶ ξυλίνου θρανίου καὶ νήθουσαν σεβασμίαν πρεσβύτιδα, ἰδοὺ σᾶς παρουσιάζω ἕνα συμπατριώτην σας.

— Γάλλον! Γάλλον! ἀνεφώνησεν ἡ πρεσβύτις εἰς καθαρὰν γαλλικὴν γλῶσσαν. Καὶ ἐγερθεῖσα ἔρριψε τὸ ἐργόχειρόν της εἰς μίαν γωνίαν καὶ εἶπε· Κύριε, εἴσθε Γάλλος; συμπατριώτης μου; Καὶ μὲ ὀφθαλμοὺς πλήρεις δακρύων ἐναγκαλισμένη τὸν ξένον τὸν κατεφίλει εἰς τὸ μέτωπον. — Ὦ ἀκριβὸν τέκνον, ποῦ εὑρέθης ἐδῶ; τῷ ἔλεγεν· ὦ Θεέ μου τί εὐτυχία εἰς ἐμέ! Καὶ ἐξηκολούθει κλαίουσα ὑπὸ ἀμέτρου χαρᾶς.

— Κυρία, ἡ ὡραία θυγάτηρ σας μοὶ εἶπε πρὸ ὀλίγου, ὅτι ἐγεννήθητε εἰς τὸ Γουρδὸν τῆς Γκιέννης.

— Ναί, ἀγαπητὸν τέκνον, ἐκεῖ ἐγεννήθην καὶ ἀνετράφην καὶ ὑπανδρεύθην.

— Ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ, εἶπεν ὁ ξένος, πῶς εὑρέθητε ἐδῶ;

— Περιστάσεις λυπηραὶ ἔφεραν ἐνταῦθα, εἰς τὸ ἀγαπητὸν τοῦτο χωρίον ἀμφοτέρους, ἐμὲ καὶ τὸν σύζυγόν μου τὸ 1815.

— Δηλαδή;

— Τὸ δυστύχημα τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος.

Τὴν φράσιν ταύτην ἀκούσας ὁ νέος κυνηγὸς ἐσκυθρώπασε, καὶ ἱδρὼς ὡς μαργαρίτης ἀνέβλυσεν εἰς τὸ μέτωπόν του.

— Καὶ τί κοινὸν εἴχατε ὑμεῖς μὲ τὸν Ναπολέοντα;

— Τί κοινόν, τέκνον μου; ὁ Αὐτοκράτωρ ἦτον ὁ Κύριός μας. Ὁ σύζυγός μου ὑπῆρξεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ μεγάλου στρατοῦ, εἰς τὸ τάγμα τῶν Μαμελούκων· Τί λέγεις τί κοινόν; Καὶ στενάξασα βαθέως, ἔκλαυσεν αὖθις.

Ὁ νέος κυνηγὸς συγκινηθείς, μετέτρεψε τὸν διάλογον, ἀφήσας νὰ τελειώσῃ τὴν διήγησιν ὁ ἐλευσόμενος σύζυγος.

— Εἴσθε εὐχαριστημένη, Κυρία; ἠρώτησεν ὁ νέος, εἰς τὸ χωρίον τοῦτο;

— Εὐχαριστημένη; ἐπανέλαβε μὲ συγκίνησιν ἡ πρεσβύτις, ναί, εἶμαι εὐχαριστημένη· οἱ καλοὶ οὗτοι ἄνθρωποι μὲ ὑπεραγαποῦν, μὲ ἐσεβάσθησαν πάντοτε, καὶ ὅταν κατὰ πρῶτον ἔμαθαν ὅτι εἶμαι Γαλλίς, δὲν ἤξευραν πῶς νὰ φερθοῦν διὰ νὰ μὲ εὐχαριστήσωσιν. Ὁ καλὸς σύζυγός μου μετεχειρίσθη πάντοτε καὶ μεταχειρίζεται μυρίους τρόπους διὰ νὰ μ' εὐχαριστῇ.

— Οἱ Ἠπειρῶται εἶναι φιλόξενοι, ὑπέλαβεν ὁ νέος.

— Καὶ φιλόξενοι, τέκνον ἀγαπητόν, καὶ φιλότιμοι καὶ ἀνδρεῖοι, ἀλλὰ ζῶσιν ὑπὸ ζυγὸν ἄγριον· τί νὰ κάμουν; Ἡ Ἤπειρος εἶναι ἡ κοίτη τοῦ ἡρωϊσμοῦ. Βλέπεις ἐκεῖνο τὸ ὄρος; τῷ εἶπε μὲ ἐνθουσιώδη φωνήν, λαβοῦσα αὐτὸν ἀπὸ τῆς χειρὸς καὶ φέρουσα ἐκτὸς τῆς οἰκίας, ἐπ' αὐτοῦ κεῖται τὸ περιβόητον Σούλιον, ἡ πατρὶς τῶν ἀληθῶν Ἀμαζόνων. Ἐκεῖ, ὅταν ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τοῦ Τυράννου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ Πασᾶ, ἐξῆλθεν ὡς ἄλλη Ἱππολύτη ἡ μήτηρ τοῦ ἥρωος Τζαβέλλα ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων Σουλιωτισσῶν, καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν κατασφάξασα τὰ ἄγρια στίφη τοῦ μιαροῦ ἐκείνου. Ἔσωθεν πρὸς βοῤῥᾶν ὑπάρχει ἄλλος πολεμικὸς λαός, καὶ αὐτὸς λαὸς ἡρώων, οἱ Χειμαριῶται, καὶ πέραν, βλέπεις ἐκεῖ μακράν, βορειοανατολικά, τὰς δρεπανοειδεῖς ἐκείνας κορυφάς; Ἐκεῖ εἶναι ἡ Σαμαρίνα, ἡ πατρὶς λαοῦ φιλοπολέμου καὶ ἀνδρείου . . . . Καὶ ποῖον μέρος τῆς Ἠπείρου δὲν ἁμιλλᾶται πρὸς τὸ ἄλλο διὰ τὴν ἀνδρίαν;

— Καὶ εἶναι Ἕλληνες; ἠρώτησεν ὁ νέος, ὑποκρινόμενος ἄγνοιαν.

— Βεβαίως, ἀπεκρίθη μετὰ ζέσεως καὶ ζωηρότητος γαλλικῆς ἡ πρεσβύτις, βεβαίως Ἕλληνες. Αὐτοὶ ἐπολέμησαν ἡρωϊκώτατα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸ ὀλίγων ἐτῶν· καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαπητός μου σύζυγος ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς σώματος, ἡγου-

νίσθη εἰς διάφορα μέρη. Μήπως οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Μακεδόνες δὲν ἔπραξαν τὸ ἴδιον ;

— Καὶ τί ἔδωκεν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν σύζυγόν σας ;

— Τί νὰ τῷ δώσῃ ἡ πτωχὴ Ἑλλάς ; Τῷ ἔδωκεν ὅ,τι ἠδύνατο, μίαν μικρὰν σύνταξιν. Ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἠγωνίσθη ὅλη ἡ ἑλληνικὴ φυλή, Κύριε, καὶ πιστεύω, ὅτι ἡ παροῦσα ἐλευθέρα Ἑλλὰς ἐπιθυμεῖ, ἂν ἦτον τρόπος, ν' ἀνταμείψῃ ὅλα τὰ ἀγωνισθέντα τέκνα της· ἀλλ' ἐὰν θελήσῃ να πράξῃ τοῦτο, δεκάκις καὶ ἂν πωληθῇ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν πόθον της. Ἡ διπλωματία ἔπλασε τὸ μικρὸν τοῦτο βασίλειον, διὰ νὰ τὸ κατασυντρίψῃ ὑπὸ τὸ βάρος πολλῶν ἀξιώσεων καὶ ἀναποφεύκτων χρεῶν, διὰ νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ἀντικείμενον ἐρίδων, αἰτήσεων, παραπονων καὶ ἀντιζηλιῶν.

— Εἴπατέ μοι σᾶς παρακαλῶ, Κυρία, οἱ Θεσσαλοὶ εἶναι Ἕλληνες ;

— Κύριε ἐλέησον ! καὶ πῶς ; ἀγνοεῖτε ὑμεῖς οἱ Εὐρωπαῖοι, ὅτι Ἕλληνες εἶναι καὶ οἱ Ἠπειρῶται καὶ οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Θρᾷκες καὶ πολλοὶ ἀκόμη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας λαοί;

— Καὶ πόσοι νὰ ἦναι ἄραγε Ἕλληνες καὶ πόσοι Ὀθωμανοὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐπαρχίας ;

— Εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν οἱ Ἕλληνες εἶναι κατὰ δύο τρίτα περίπου καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ ἕν. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸ ἓν ὄγδοον εἶναι Ὀθωμανοί· περὶ τῆς Μικρασίας δὲν δύναμαι νὰ σὲ πληροφορήσω, τέκνον ἀγαπητόν.

— Βλέπω, Κυρία, εἶπεν ὁ νέος, ὅτι γνωρίζετε καὶ τὴν ἑλληνικὴν Γεωγραφίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν νέαν ἱστορίαν.

— Πῶς, φίλον τέκνον, νὰ μὴ γνωρίζω ἱστορίαν ἔθνους μὲ τὸ ὁποῖον ζῶ τοσαῦτα ἔτη , ἔχουσα σύζυγον Ἕλληνα καὶ θυγατέρα Ἑλληνίδα, ζήσασα εἰς τὸ ἔνδοξον Μεσολόγγιον καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ;

— Πῶς ὀνομάζεται παρακαλῶ, Κυρία, ὁ σύζυγος καὶ ἡ θυγάτηρ σας;

— Ὁ μὲν σύζυγός μου ὀνομάζεται Γεώργιος Καζούλης, ἡ δὲ θυγάτηρ μου Ὀρτενσία.

Τοῦ νέου κυνηγοῦ ἡ ἀναπνοὴ ἐγένετο ταχυτέρα, οἱ ὀφθαλμοί του ἠνοίγοντο καὶ ἐκλείοντο σπασμωδικῶς, ὡς νὰ ἐπροσπάθει νὰ κρατήσῃ τὸ ἀναβλύσαν δάκρυ.

— Βλέπω, τέκνον μου, εἶπεν ἡ πρεσβῦτις, ὅτι ὁ κόπος σὲ κατέβαλε καὶ ἔχεις ἀνάγκην ἡσυχίας· συγχώρησόν μοι, σ' ἐβάρυνα μὲ τὴν πολυλογίαν μου.

Ἡ Ὀρτενσία, ἥτις πρὸ μικροῦ ἐξῆλθε τῆς οἰκίας, ἐπέστρεψε φέρουσα δίσκον μέγαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτήριον πλῆρες δροσιστικοῦ ποτοῦ ἐκ βυσίνου, φιάλην γάλακτος, ἄρτον λευκότατον καὶ ἐντὸς παροψίδος μιζύθραν ἀχνίζουσαν ἔτι.

— Κύριε, εἶπε πρὸς τὸν ξένον, δροσισθῆτε ὀλίγον σᾶς παρακαλῶ, ἕωσοῦ νὰ ἑτοιμασθῇ δεῖπνον ἠπειρωτικόν. Ὁ πατήρ μου ἔρχεται μετ' ὀλίγον.

— Ὀρτενσία, Ὀρτενσία, ὡραία Ὀρτενσία, ἀγαπῶ νὰ σὲ ὀνομάζω συνεχῶς, σ' εὐχαριστῶ. — Καὶ ὕψωσε τὸ βλέμμα του πρὸς τὴν στέγην, ἵνα διασκεδάσῃ τὴν συγκίνησιν τῆς καρδίας του· εἶτα, ῥοφήσας ὅλον τὸ ποτήριον, ἤρξατο νὰ τρώγῃ μὲ πολλὴν ὄρεξιν. . . . .

Β.

Μετὰ μικρὸν εἰσῆλθε μὲ βῆμα σοβαρὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀνὴρ ἑξηκοντούτης, ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα, ὄρθιος εἰσέτι, καί τοι προβεβηκώς, ὡς ἀνδριάς. Ὁ ὡς ψήκτρα ἐκτεινόμενος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν παρειῶν του ὑπόλευκος δασὺς μύσταξ, τὸ εὐρὺ καὶ ἀνοικτὸν μέτωπόν του, ἐπιστέφον πρόσωπον ἀνδρικόν, οὐλὴ κατέχουσα ὅλην σχεδὸν τὴν παρειάν του, ἐδείκνυον ἀπόμαχον τοῦ μεγάλου στρατοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος.

Ὁ νέος κυνηγὸς ἅμα ἰδὼν αὐτὸν ἐνόμισεν ὅτι θεωρεῖ παλαιὸν στρατιώτην, μετημφιεσμένον ἑλληνικὴν στολήν, καὶ περιπατοῦντα εἰς τοὺς κήπους τοῦ Κεραμεικοῦ.

— Ὤ, ὤ! ἠκούσθησαν συγχρόνως δύο φωναί, ἡ φωνὴ τοῦ Γεωργίου καὶ ἡ φωνὴ τοῦ κυνηγοῦ. Ὁ χαιρετισμὸς ὑπῆρξε σιωπηλός· σφίξιμον χειρῶν, ἐναγκαλισμοὶ καὶ στεναγμοὶ ὑπόκωφοι· χαιρετισμὸς ψυχῆς πρὸς ψυχήν, χαιρετισμὸς μυστηριώδης, ἀληθής, εἰλικρινής, διότι ὅταν προσαγορεύωνται αἱ καρδίαι, τὸ στόμα σιωπᾷ.

— Ἀγαπητέ μοι πάτερ, εἶπεν ἡ Ὀρτενσία ἀποταθεῖσα πρὸς τὸν πατέρα της, ὁ νέος φίλος μας εἶναι Γάλλος.

— Τὸ ἤξευρω, μοὶ τὸ εἶπον οἱ ἐν ταῖς ἀποθήκαις κάτω ἄνθρωποί του, καὶ διὰ τοῦτο ἔσπευσα καὶ ἦλθον ταχύτερον τοῦ συνήθους. Προγευθῆτε, Κύριε, εἶπε στραφεὶς πρὸς τὸν ξένον, καὶ ἔπειτα ὁμιλοῦμεν, διότι ἔχομεν καιρόν.

— Ἀλλὰ θ' ἀναχωρήσω μετ' ὀλίγον.

— Ἐγὼ ἠρώτησα, Κύριέ μου, τοὺς πορθμεῖς τοῦ πλοιαρίου σας, πότε θ' ἀναχωρήσετε, καὶ μὲ ἀπεκρίθησαν ὅτι σήμερον εἶναι ἀδύνατον ἐξ αἰτίας τοῦ ἐμβάτου, καὶ ὅτι αὔριον μόνον τὴν αὐγὴν δύνανται ν' ἀναχωρήσωσι μὲ τὸν ἀπόγαιον ἄνεμον. Προγευθῆτε λοιπόν, ἀναπαυθῆτε καὶ ὅταν ἐξυπνήσετε ὁμιλοῦμεν ἐν ἐκτάσει, διότι ἡ σύζυγός μου μοὶ εἶπεν, ὅτι ἐπιθυμεῖτε νὰ μάθετε πῶς εὑρέθην ἐδῶ. Ἔπειτα θὰ δειπνήσωμεν ἠπειρωτικά.

— Κύριέ μου, ἀπεκρίθη ὁ ξένος μετὰ χαριεντισμοῦ, σᾶς ὑπακούω, δέχομαι εὐχαρίστως τὸ δεῖπνον σας, ἀλλὰ ἔλθετε καὶ ὑμεῖς νὰ προγευθῆτε.

— Ἡμεῖς, ἐγὼ καὶ ἡ Ὀρτενσία, ἀπεκρίθη ἡ πρεσβῦτις, προγευόμεθα τὴν δεκάτην ὥραν, ὥστε πρὸ μιᾶς ὥρας ἐπρογεύθημεν· ἂς φάγῃ ὁ Γεώργιος.

Ὁ Γεώργιος ἐκάθισεν εἰς τὴν τράπεζαν, ἵνα ὑπηρετῇ μᾶλλον τὸν ξένον του, ἢ νὰ φάγῃ. Μετα τὸ πρόγευμα οἱ σύζυγοι καὶ ἡ κόρη ἀπεχώρησαν εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἀφίσαντες τὸν κυνηγὸν μόνον ἵν' ἀναπαυθῇ ἐν ἀνέσει.

Γ.

Ἦν ὥρα τρίτη μετὰ μεσημβρίαν· κάτωθεν τῆς πλατάνου παρὰ τῇ πηγῇ, ἧς τὸ ὕδωρ κατέπιπτε μετὰ ψιθυρισμοῦ ἀπὸ πετρῶν ἀποκρήμνων, ἐκάθην-

το οἱ δύο σύζυγοι καὶ ὁ ξένος αὐτῶν ἐπὶ καθισμάτων λιθίνων, τὰ ὁποῖα οἱ φιλόκαλοι χωρικοὶ ἔκτισαν ἐπίτηδες πρὸ πολλῶν ἐτῶν πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν προσερχομένων εἰς τὴν πηγήν. Ὁ νέος Γάλλος ἐκάπνιζε μετ' ἠδυπαθείας *σιγάρον* Ἀβάνας, ἡ δ' Ὀρτενσία ἤρχετο μακρόθεν, ὡς ἀληθὴς νύμφη τῶν δασῶν, φέρουσα προχοΐδα πλήρη καφφὲ καὶ δίσκον ἔχοντα ἐπ' αὐτοῦ ἅπαντα τ' ἀναγκαῖα. Πλησιάσασα δὲ ἔχυσεν ἐντὸς κυμβίων καὶ προσέφερεν εἰς τὸν ξένον καὶ τοὺς γονεῖς αὐτῆς.

— Καιρὸς νομίζω, κύριε Γεώργιε, εἶπεν ὁ ξένος, νὰ μοὶ διηγηθῇς, πῶς εὑρέθης ἐδῶ μετὰ τῆς συμπολίτιδός μου.

— Φίλτατέ μου, ἀπεκρίθη ὁ Γεώργιος, μειράκιον ἔτι ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον ἐπροσκολλήθην εἰς τὸν κηπουρὸν τοῦ Σουκιούρ-Βεη, ἑνὸς τῶν ἰσχυρῶν καὶ πλουσίων ἐν Καΐρῳ Μαμελούκων· ὑπὸ τὸν ἔμπειρον ἀρχικηπουρὸν τοῦτον, ὅστις ἦτο νεαπολιτανός, ἔμαθα τὴν κηπουρικήν· ἀποθανόντα δὲ αὐτὸν μετά τινα ἔτη τὸν διεδέχθην ἐγώ, ὡς ὁ ἐπιτηδειότερος τῶν ἄλλων. Ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον ὁ τότε στρατηγὸς Βοναπάρτης, ἠθέλησε νὰ συστήσῃ τάγμα Μαμελούκων ἐκ τῶν ἐκεῖ παροικούντων Ἑλλήνων· εἰς τοῦτο τὸ τάγμα ὑπηρέτησα καὶ ἐγώ, ἐνόσῳ ὁ στρατὸς διέμεινεν εἰς Αἴγυπτον, τὸν παρηκολούθησα δὲ ἐπανελθόντα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Βοναπάρτης ἠγάπα τὸ τάγμα τοῦτο, καὶ ὅταν ἀνηγορεύθη Ὕπατος καὶ μετὰ ταῦτα Αὐτοκράτωρ τὸ ἐπροστάτευσεν ἔτι μᾶλλον. Οἱ Μαμελοῦκοι συνήθως ἐμάχοντο παρ' αὐτῷ, διὸ καὶ τοὺς ἠγάπα ὑπερβαλλόντως διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀφοσίωσίν των. Εἰς τὴν μάχην τῆς Λειψίας ἔλαβον τὸ τραῦμα, οὗτινος βλέπεις τὴν οὐλὴν εἰς τὴν παρειάν μου. Ἀριστεύσαντα τότε μὲ ἐτίμησε μὲ τὸ παράσημον τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς καὶ μ' ἐπροβίβασεν εἰς τὸν βαθμὸν ἐνωμοτάρχου· μετά τινα καιρὸν μὲ ἀνέδειξεν ὑπομοίραρχον τῇ μεσιτείᾳ, ὡς ἔμαθον ἔπειτα, μιᾶς μεγάλης Κυρίας. Εἰς τριάκοντα δύο μάχας τὸν ὑπηρέτησα· ἔχω ἓξ πληγὰς εἰς τὸ σῶμά μου· κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἐνῷ περιέμενον τῶν ἀγώνων μου τὴν ἀμοιβὴν ἀπὸ τὸν ἔνδοξον ἐκεῖνον Αὐτοκράτορα καὶ μέγαν στρατηγόν, ἡ ἀποφράς ἡμέρα τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ, ἡ διὰ προδοσίας ἀνατείλασα καὶ διὰ καταστροφῆς δύσασα, κατέστρεψε καὶ ἐμοῦ τὸ μέλλον. Ἀναβάντων τῶν Βουρβόνων εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, δὲν ἠθέλησα πλέον νὰ ὑπηρετήσω, καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγόν μου, τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχον νυμφευθῆ, ἦλθον εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ἔνθα ἐγεννήθην.

— Παρέλειψες, Κύριέ μου, εἶπεν ὁ ξένος μειδιῶν, τὸ κυριώτερον ἐπεισόδιον τοῦ βίου σου.

— Καταλαμβάνω, θέλετε νὰ εἴπητε τὴν ὑπανδρείαν μου. Ὁ Ἰωσὴφ Λορέ, ἦτον φίλος μου πολλὰ στενός· ἀπολέσας εἰς τὴν μάχην τοῦ Σμολένσκου τὴν δεξιάν του, κατετάχθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος μεταξὺ τῶν απομάχων, ἀφοῦ τὸν ἐτίμησε μὲ τὸ παράσημον τῆς λεγεῶνος, καὶ τῷ προσδιώρισε καὶ διὰ βίου καλὴν σύνταξιν. Ἐπανελθόντος εἰς Γαλλίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀπὸ τὴν νῆσον Ἔλβαν, ἐστάλην μὲ σπουδαίας ἐπιστολὰς εἰς τὴν κώμην Γουρδὸν τῆς Γκιέννης, ἔνθα διέτριψα εἴκοσι ἡμέρας, ἕωσοῦ νὰ τελειώσῃ ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς μου καὶ νὰ ἐπιστρέψω εἰς Παρισίους μὲ τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἐπάρχου. Ἐννοεῖται ὅτι ἔβλεπον καθ' ἑκάστην τὸν φίλον μου Λορέ, κατοικοῦντα τότε εἰς τὴν κώμην τῆς γεννήσεώς του Γουρδόν. Εἶχε τρία τέκνα, δύο θυγατέρας καὶ ἕνα υἱόν. Ἡ πρωτότοκος Λουΐζα, ἥτις εἶναι ἡ σύζυγός μου, ἦτον ὡραία.

Ἡ πρεσβύτις ὑψώσασα φιλαρέσκως τὸν τράχηλον ἐγέλασεν ἀπὸ καρδίας, διότι τὸ θῆλυ γένος, καὶ μέχρις ἐσχάτου γήρατος, ἐπιθυμεῖ ν' ἀκούῃ τοὺς πανηγυρικοὺς τῶν ὡραίων ἐτῶν του.

— Ναί, ἐπανέλαβεν ὁ Γεώργιος, ρίψας βλέμμα συμπαθείας καὶ ἁγνῆς εἰσέτι ἀγάπης πρὸς τὴν γηραιὰν σύζυγόν του, ἡ Λουΐζα μου ἦτον ὡραία καὶ ἐγὼ ἤμην εὔμορφος, παλληκαράς· μὲ μίαν ὀμματιὰν ἠγαπήθημεν· ὁ ἔρως πιάνει διὰ μιᾶς καθὼς καὶ ἡ πυρίτις μὲ μίαν μόνην σπίθαν ἀνάπτει· συνεννοήθημεν, μὲ ἤθελε τὴν ἤθελα, ἰδοὺ τὸ πᾶν· τὴν ἐζήτησα ἀπὸ τὸν πατέρα της, δὲν μὲ εἶπεν ὄχι, διότι γινώσκων τὰς ὑπηρεσίας μου ἐπίστευεν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἤθελα γενεῖ ἴλαρχος, ἢ καὶ κᾄτι περισσότερον. Ἡ Λουΐζα μου ὅμως δὲν ἔκαμνε τοιούτους λογαριασμούς, διότι ἠγάπα τὸν Γεώργιον καὶ ὄχι τὸν ὑπομοίραρχον. Ὁ ἔρως δὲν ἐσπούδασε τὴν λογικήν, ἔχει ἰδικούς του ὑπολογισμούς, τοὺς ὁποίους διαλύει μὲ τὰ δάκτυλα εὐκολώτατα, καὶ χωρὶς νὰ συντρίβῃ τὴν κεφαλήν του. Μετὰ πέντε ἡμέρας τὴν ἐνυμφεύθην καὶ ἐπέστρεψα εἰς Παρισίους, ἀφήσας αὐτὴν πλησίον τοῦ πατρός της.

— Ἐτελείωσες τοὺς γάμους σου, Γεώργιε; ἠρώτησεν ἡ Λουΐζα μὲ τὴν συνήθη τῶν Γαλλίδων ἀβρότητα, ρίψασα ἐπ' αὐτοῦ βλέμμα, τὸ ὁποῖον ἤθελε ζηλεύσει πᾶς ἀνήρ, ἔχων πεῖραν τῆς γυναικείας φιλαρεσκείας.

— Ναί, Λουΐζα μου. Εἶσαι πάντοτε ἡ τοῦ 1815 περιλημμένη μου Λουΐζα, ἀπεκρίθη ὁ Γεώργιος, πιπιλίσας τοὺς ἀποστάζοντας οἴνου μύστακάς του.

— Ἄφες αὐτά, Γεώργιε, ἐγηράσαμεν.

— Ὁ ἔρως εἶναι πάντοτε παιδίον, ἀπεκρίθη καγχάσας ὁ Γεώργιος.

Δ.

Τὴν τετάρτην ὥραν Μ. Μ. ἡ τράπεζα ἡτοιμάσθη ὑπὸ τῆς ὡραίας Ὀρτενσίας ἁπλουστάτη καὶ καθαρά· ὀθώνιον λευκότερον τῆς χιόνος τὴν ἐκάλυπτε· τὰ μαχαίρια καὶ τὰ περόνια ἔστιλβον ὡς νὰ ἐξῆλθαν προσφάτως ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ τεχνίτου· ἀρνίον ἀκέραιον ἐψητόν, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μαγειρικήν, εἰς ἣν ὁ Ἠπειρώτης ἐξέχει, ἔκειτο ἐπὶ δίσκου χαλκίνου κασσιτερίνου ἐν τῷ μέσῳ τῆς τραπέζης· τὰ ποτήρια ἔλαμπον ὑπὸ καθαριότητος, καὶ ὁ οἶνος τῆς Ζίτσης ἐδείκνυεν ὡς ὄγκον μέγαν ρουβινίου τὴν περιέχουσαν αὐτὸν φιάλην. Ὁ ξένος ἐκάθησεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν γηραιῶν συζύγων, ἡ δ' Ὀρτενσία ἀπέναντί του. Κόρη ἐκ τῶν γειτονισ-

σῶν, ἐλθοῦσα χάριν τῆς φίλης της Ὀρτενσίας νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὴν τράπεζαν, ἔφερε ζωμὸν καπονίων παρεσκευασμένον διὰ τῶν ἐντοσθίων των, δι' ἀγρίων ἀρωματικῶν χόρτων, ὀλίγου ὀρυζίου καὶ κρόκων ᾠῶν.

— Τί λαμπρὸς ζωμός! εἶπεν ὁ νέος κυνηγός, ἐξαίρετος· πρώτην φορὰν τρώγω τοιοῦτον ζωμόν.

— Πεινᾶτε, Κύριε, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ἀρέσκει τόσον, ἀπεκρίθη ὁ Γεώργιος.

— Σᾶς βεβαιῶ δὲν εἶναι τοῦτο, ὑπέλαβεν ὁ νέος, εἶναι τῷόντι ζωμὸς ἐξαίρετος.

— Ναί, προσέθεσεν ἡ πρεσβῦτις γελάσασα, εἶναι ὁ ζωμὸς τοῦ Αὐτοκράτορος, τὸν ὁποῖον ὠνόμαζε φλωρεντινὸν καὶ τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα. Ἀστεΐζεσαι, ἀγαπητὸν τέκνον.

— Διατί, Κυρία; μήπως οἱ Αὐτοκράτορες εἶναι μάγειροι; ἐξ ἐναντίας οἱ παρασκευάζοντες τὰ δεῖπνα τῶν ἡγεμόνων εἶναι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ.

— Εὐχαριστῶ, Κυρίέ μου, εἶπεν ἡ Ὀρτενσία, διότι μὲ κάμνετε νὰ ὑπερηφανεύωμαι, ὅτι εἶμαι καλὴ οἰκονόμος.

Ὁ νέος κλίνας τὴν κεφαλήν, ἐπεβεβαίωσε τὴν φράσιν τῆς ὡραίας κόρης διὰ σεμνοῦ καὶ φιλικωτάτου μειδιάματος.

— Φίλη μου Ἀγγελικοῦλα, εἶπεν ἡ Ὀρτενσία ἀποταθεῖσα πρὸς τὴν ὑπηρετοῦσαν κόρην, βάλε εἰς ἓν μεγάλον πινάκιον τὸ ἓν καπώνιον καὶ σύ, πάτερ μου, χώρισε μίαν πλάτην καὶ ἕνα μηρὸν τοῦ ἀρνίου νὰ τεθῶσιν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, διὰ νὰ σταλῶσιν αὔριον τὴν αὐγὴν εἰς τὸ πλοιάριον.

— Κυρία μου, σᾶς εὐχαριστῶ, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ λάβετε τὴν ἐνόχλησιν ταύτην, εἶπεν ὁ ξένος.

— Κύριε, ἀπεκρίθη μετὰ ζωηρότητος ἡ Ὀρτενσία, εἴμεθα κύριοι εἰς τὴν οἰκίαν μας καὶ εἰς τὸν ξένον μας θὰ κάμωμεν ὅ,τι μᾶς ἀρέσει. Καὶ ὑπομειδιάσασα, ἔδειξεν εἰς τὸν κυνηγὸν στόμα ὡς κάλυκα ῥόδου ἀνοιγομένου κατὰ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου.

Ἐν τούτοις τὸ δεῖπνον ἐπροχώρει, ὁ ξένος ἔτρωγε μὲ ἄπειρον ὄρεξιν, ἀπαγγείλας ἐκτενέστερον πανηγυρικὸν τοῦ ἐψητοῦ, ὥστε ἐὰν ὁ ζωμὸς εἶχεν αἰσθήσεις βεβαίως διεμαρτύρετο.

— Πανταχοῦ, ἐπρόσθεσεν ὁ ξένος, δύναταί να εὕρῃ τις βίον εὐάρεστον.

— Ἆ κύριέ μου! δουλεία καὶ βίος εὐάρεστος, εἶναι δύο δεινοὶ πολέμιοι, ἀπεκρίθη ἡ Ὀρτενσία. Καὶ βαθὺς στεναγμὸς ἐξέβρασεν ἐκ τοῦ ἀλαβαστρίνου στήθους της.

— Θὰ πίω εἰς τὴν ὑγείαν μιᾶς μεγάλης Κυρίας, ἀνέκραξεν ὁ Γεώργιος, ὅλος φαιδρυνθεὶς ὑπὸ τοῦ Ζιτσίου οἴνου· γεμίσατε τὰ ποτήριά σας, θὰ τὰ στραγγίσετε ἕως τὸν πάτον. Θὰ πίωμεν εἰς ὑγείαν ἑνὸς ἀγγέλου. Καὶ ἄρας ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του τὸ ποτήριον, εἰς ὑγείαν, ἐκραύγασε, τῆς βασιλίσσης Ὀρτενσίας! ὁ Θεὸς νὰ τὴν σκέπῃ ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκεται.

Τοῦ νέου κυνηγοῦ ἡ χεὶρ ἐκλονίσθη ὡς χεὶρ πυρέσσοντος, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ποτηρίου του ἐχύθη ἐπὶ τῆς τραπέζης· ἀλλ' ἀναλαβὼν αὖθις τὸ σοβαρὸν καὶ ἀτάραχον ὕφος του·

— Κύριε Γεώργιε, εἶπε, πολλὴν φαίνεται ἔχεις ἀφοσίωσιν εἰς τὴν βασίλισσαν Ὀρτενσίαν, καὶ διὰ τοῦτο θὰ ἔδωκες καὶ εἰς τὴν ὡραίαν σου θυγατέρα τὸ ὄνομά της. Ἐπεθύμουν νὰ μάθω διατί ἡ τοσαύτη ἀφοσίωσις;

— Βλέπω, φίλτατον τέκνον, ἀπεκρίθη γελῶν ὁ Γεώργιος, ὅτι ἔχεις σκοπὸν νὰ μ' ἐξομολογήσῃς. Ἰδοὺ λοιπόν. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βάγραμ ἀφοῦ ἐβάλαμεν γνῶσιν εἰς τοὺς Αὐστριακούς, ἐπεστρέψαμεν τροπαιοφόροι εἰς Παρισίους.

Ὁ Γεώργιος ἐνθουσιασθεὶς ἀνεμνήσθη τῶν παλαιῶν ἡμερῶν τοῦ βίου του καὶ ἤρξατο νὰ τραγωδῇ γαλλιστὶ τὴν στρατιωτικὴν στροφήν, ἣν οἱ στρατιῶται τοῦ μεγάλου στρατοῦ εἶχον αἰωνίως εἰς τὰ χείλη των.

« Ὁ ἔρως τῆς πατρίδος μὲ κάμνει ἀνδρεῖον
Καὶ λέοντα εἰς τῶν μαχῶν τὸ πεδίον.
Ὑπὲρ σοῦ, φιλτάτη πατρίς, τὸ αἷμα μου χύνω
Κ' εἰς τὰς ἐφόδους προθύμως τὸ βῆμα ταχύνω.
Διὰ τὴν δόξαν σου πατρὶς ἂν ἀποθάνω
Σ' τὸν οὐρανὸν θὰ πετάξω ἐπάνω.»

— Ἐξακολούθησε, Γεώργιε, τὴν διήγησίν σου, εἶπεν ὁ νέος ὅλος ἔνθους.

— Ναί, ἐξηκολούθησεν ὁ Γεώργιος, ὁ Αὐτοκράτωρ ἠθέλησε ν' ἀλλάξῃ τὴν φρουρὰν τῆς τιμῆς τῆς Αὐτοκρατορίσσης Ἰωσηφίνης, κατοικούσης τότε εἰς τὴν Μαλμαιζῶν, καὶ ἀπέστειλεν ἐκεῖ ἀπόσπασμα ἱππέων τοῦ ὁποίου μέρος ἀπετέλουν καὶ ἐγὼ μὲ μίαν ἐνωμοτίαν. Ἔβλεπα καθεκάστην τὴν ἀγαθὴν ταύτην καὶ ἐνάρετον Αὐτοκράτειρισσαν, τὴν ὁποίαν ἠγάπα περιπαθῶς ὁ στρατὸς διὰ τὰ σπάνια προτερήματά της· ἡμέρα δὲν παρήρχετο χωρὶς νὰ μᾶς εὐεργετήσῃ· ἂν ἠσθένει τις ἐξ ἡμῶν, μᾶς ἔκαμνε τὴν τιμὴν νὰ ἔρχεται αὐτοπροσώπως νὰ μᾶς ἐπισκέπτεται καὶ νὰ μᾶς παρηγορῇ, φροντίζουσα νὰ μὴ μᾶς λείψῃ τὸ παραμικρόν. Μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ φθινοπώρου περιερχόμενος τοὺς κήπους τῆς Μαλμαιζῶνος, ἐστάθην εἰς μέρος κατάφυτον ὑπὸ δενδριλλίων ἀνθοφόρων, καὶ ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ κόλπου μου μαχαιρίδιον, ἐκαθάριζον τὰ χρῄζοντα καθαρισμοῦ. Μία σκιὰ μὲ εἰδοποίησεν, ὅτι κάποιος ἵστατο ὄπισθέν μου· καὶ στραφεὶς εἶδον νέαν γυναῖκα, ὡραίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ, ἐνδεδυμένην κομψότατα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πλουσίως, τὴν ὁποίαν πρώτην φορὰν εἶδον, καὶ ἀποκαλυφθεὶς ἔκλινα τὴν κεφαλὴν ἐνώπιόν της.

— Τί κάμνετε αὐτοῦ, Κύριε; μὲ ἠρώτησε διὰ φωνῆς ἁρμονικῆς καὶ γλυκείας.

— Καθαρίζω, Κυρία μου τὰ δενδρύλλια.

— Βλέπω, ὅτι ἐπιτηδεύεσθε· φαίνεται ὅτι γνωρίζετε τὴν κηπουρικήν.

— Πρὶν γείνω, Κυρία μου, στρατιώτης ἤμην κηπουρός. Τοῦτο ἀκούσασα ἠθέλησε νὰ μάθῃ, ὡς ζητεῖτε τώρα καὶ ὑμεῖς, τὰς περιπετείας τοῦ βίου μου.

— Εἶσθε, Κύριε, Γάλλος; μὲ ἠρώτησε.

— Κυρία μου, τώρα εἶμαι Γάλλος, διότι εὑρίσκομαι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας. Ἐγεννήθην ὅμως εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶμαι Ἕλλην.

— Κατάγεσθε ἀπὸ μέγα ἔθνος· ἀνέγνωσα τὴν ἱστορίαν του. Ἡ μήτηρ μου μ' ἀνέθρεψε μὲ τοῦ ἀβϐᾶ Βαρθολομαίου τὸν νέον Ἀνάχαρσιν. Ὦ τί λαός, τί ἔθνος, τί σοφοί, τί στρατηγοί!

— Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἔθνος σήμερον καταπιέζεται ἀπὸ ζυγὸν βάρϐαρον.

— Τὰ ἔθνη, ὅσα ἔχουσιν ἔνδοξον παρελθόν, ἱστορίαν πλήρη λαμπρότητος ὡς τὸ ἑλληνικόν, δὲν ἀφανίζονται· ἴσως μίαν ἡμέραν ἡ θεία πρόνοια εὐδοκήσει. . . . . . . ὁ Αὐτοκράτωρ. . . . . Ὦ πόσον ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα ἀφ' οὗ ἀνέγνωσα τὴν λαμπρὰν ἱστορίαν της! . . . . Αἱ φράσεις της διεκόπησαν, ἡ φωνή της ἐγένετο λιγυροτέρα καὶ συγκινητική. Μ' ἔῤῥιψε τὸ βαλάντιόν της πλῆρες χρυσῶν νομισμάτων πρὸ τῶν ποδῶν μου, καὶ μὲ βῆμα ταχὺ ἐγένετο ἄφαντος, ὥστε οὔτε κἂν νὰ τὴν εὐχαριστήσω ἠδυνήθην.

— Ἔπειτα; ἠρώτησεν ὁ νέος μὲ ἀνυπομονησίαν.

— Ἔχε ὑπομονήν, εὐλογημένε, ἀπεκρίθη ὁ Γεώργιος, εἶσαι παράδοξος πνευματικός. Ἔπειτα; ἰδοὺ ἔπειτα. Τὴν ἐπιοῦσαν νὰ καὶ μ' ἔρχεται ἕνα δίπλωμα, μεγάλος, μεγάλος ὑπομοίραρχος μὲ δύο ἀργυρᾶς ἐπωμίδας. Μετά τινας ἡμέρας περιπατῶν εἰς τὸν κῆπον μεθ' ἑνὸς συναδέλφου, βλέπω μακρόθεν ἐρχομένην τὴν αὐτὴν κυρίαν. Εἰπέ με, φίλε τῷ εἶπον, σὲ παρακαλῶ, γνωρίζεις αὐτὴν τὴν κυρίαν; — Καὶ πῶς, ἀπεκρίθη δὲν τὴν γνωρίζεις σύ; εἶναι ἡ βασίλισσα Ὀρτενσία, ἡ βασίλισσα τῆς Ὀλλανδίας. Ἀπεφάσισα νὰ ῥιφθῶ εἰς τοὺς πόδας της νὰ τῇ προσφέρω τὰ σεβάσματά μου, καὶ νὰ τῇ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου, διότι οὐ μόνον δὲν ἀμφίβαλλα, ἀλλὰ καὶ ἐπίστευα, ὅτι ἡ Μεγαλειότης της ἔγεινεν ἡ μεσίτις τοῦ προβιβασμοῦ μου· διευθυνθεῖσα ὅμως δι' ἄλλων δενδροστοιχιῶν, ἐγένετο ἄφαντος ἐντὸς τοῦ λαβυρίνθου τῶν δένδρων.

Τὴν διήγησιν ταύτην ἀκούσας ὁ νέος κυνηγὸς ἐσυγκινήθη τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυά του.

— Περιληπμένη μου Γαλλία, ἀνεβόησε, περιλημμένε μου λαὲ τῆς Γαλλίας! ὦ πόσον σᾶς ἀγαπῶ!

— Ἐνθυμήθης, τέκνον μου ἀγαπητόν, εἶπεν ἡ γηραιὰ Λουΐζα, τὴν πατρίδα μας. Ἔχεις δίκαιον, καὶ ἐγὼ τὴν ἐνθυμοῦμαι συνεχῶς. Τί νὰ εἴπωσιν ὅμως οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι καὶ δὲν ἔχουσι πατρίδα!

— Ὁ Θεός, Κυρία μου, ὅστις εἶναι ὁ κοινὸς πατήρ, θέλει φροντίσει περὶ αὐτῶν. Ἡ πρόνοιά του εἶναι μεγάλη καὶ ἄπειρος.

— Ἀληθῶς, τέκνον μου, εἶναι μεγάλη, ἀλλ' ἡ Εὐρώπη, ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη τοὺς ἐγκατέλειπε. Μακάριος ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἐκτείνῃ τὴν δεξιάν του εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν νὰ τὴν πολιτίσῃ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μόνον ὠνομάσθη μέγας· τοῦ ἡγεμόνος ὅμως ἐκείνου τὸ ὄνομα, ὅστις θὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀπογόνους τοῦ ἐνδόξου τούτου ἥρωος, θέλει ἐγγραφῆ εἰς τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας λαμπρότερον τοῦ Ἀλεξάνδρου, διότι ἐγείρων ἐκ τῆς δουλείας τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, οἰκοδομεῖ τὸν φάρον, τὸν μεταδόσοντα εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ φῶτα καὶ τὸν πολιτισμόν· οὗτος κληθήσεται μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος.

— Ὁ Θεὸς θέλει ἐγείρει τὸ ὄργανον τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ προνοίας, ἀπεκρίθη μὲ τόνον σοβαρὸν καὶ δογματικὸν ὁ ξένος.

— Δότε με τὴν πλάτην, εἶπεν ὁ Γεώργιος, νὰ ἰδῶ τὴν τύχην μας.

— Φαίνεται, Γεώργιε, ὅτι γνωρίζεις τὴν πλατομαντίαν. Καὶ πιστεύεις τὰ τοιαῦτα;

— Ἀκοῦς ἐκεῖ; τὰ πιστεύω; ὁσάκις ἐκύταξα τὴν πλάτην ποτὲ δὲν ἐμάντευσε ψεύματα. Ἡ πλάτη εἶναι ἀσφαλής. Καὶ λαβὼν αὐτὴν εἰς χεῖρας τὴν ἐκαθάρισε. Διὰ λόγου σου θὰ τὴν συμϐουλευθῶ· θὰ ἰδῶ διὰ τὸ ταξείδιόν σου. Σὲ θέτω δεξιά.

— Ὦ, ὤ, ἀνέκραξε παρατηρήσας μετ' ἐκπλήξεως τὴν πλάτην, τί βλέπω; Ἀετὸς σ' ἐπισκιάζει, πλῆθος μέγα λαοῦ εἶναι εἰς τοὺς πόδας σου. Παράδοξον! Φίλε μου, ἢ μέγας μονάρχης εἶσαι, ἢ θὰ γείνῃς· ἔχεις ὅμως ἐνώπιόν σου μεγάλας περιπετείας.

Ὁ νέος κυνηγὸς ἐμειδίασε μὲ τὴν συνήθη του ἐμβρίθειαν καὶ σοβαρότητα, εἶτα ἀναβλέψας πρὸς τὸν Γεώργιον τῷ εἶπε·

— Γεώργιε βλέπω, ὅτι πιστεύεις ὡς τὰ μικρὰ παιδία, ἢ ὡς αἱ γραῖαι εἰς πράγματα γελοῖα.

— Ἐκεῖνο ὁποῦ σὲ λέγω ἐγώ, φίλτατόν μου τέκνον, ἀπεκρίθη ὁ Γεώργιος μὲ τόνον ἐντελοῦς πεποιθήσεως, ὑψώσας ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τὸν μύστακά του. . . . .

Τὴν ἐπιοῦσαν λίαν πρωῒ ὅλοι ἦσαν ἐπὶ ποδός. Ὁ ξένος ἵστατο ἐνδεδυμένος τὴν κυνηγετικήν του πανοπλίαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου ἐπισκεπτόμενος τὸ πυροβόλον του, καὶ διορθόνων τὴν ἀρυβαλίδα του· ὁ Γεώργιος ἔθετεν εἰς μίαν κάλαθον τὰ τεμάχια τοῦ ἀρνίου, τὸ καπώνιον καὶ ἄρτους, καὶ ἔφερεν ἐπ' ὤμων ὡς στρατιωτικὸν γυλιὸν πλῶσκαν πλήρη οἴνου.

— Ὀρτενσία, εἶπεν ὁ ξένος ἀπευθυνθεὶς πρὸς αὐτὴν ἱσταμένην πλησίον του, δός μοι τὴν χεῖρα σου, σὲ ἀφίνω ὑγείαν. Λάβε αὐτὸν τὸν ἀδάμαντα διὰ νὰ σοὶ χρησιμεύσῃ ὡς προῖκα. Καὶ ἔθεσε δακτύλιον βαρύτιμον εἰς τὸν δάκτυλόν της, οὗ ὁ ἀδάμας εἶχε τὸ μέγεθος μικροῦ καρύου· ἡ Ὀρτενσία ἔκαμε σχῆμα ἀρνήσεως, ἀλλ' ὁ ξένος τῇ εἶπε·—Κυρία, τὸ δῶρον τοῦτο δὲν δύνασαι νὰ τὸ ἀποποιηθῇς. Τοσοῦτο δ' ἐπιτακτικὴ καὶ σοβαρὰ ὑπῆρχεν ἡ φωνὴ τοῦ ξένου, ὥστε ἡ Ὀρτενσία ἔμεινε σιωπηλή, δείξασα εἰς αὐτὸν μόνον διὰ τῆς κλίσεως τῆς κεφαλῆς της τὴν εὐγνωμοσύνην της.

— Κύριε, εἶπεν ὁ Γεώργιος, ἀναχωρῆτε καὶ σᾶς εὐχόμεθα καλὸν κατευόδιον ὁ Θεὸς νὰ σᾶς προστατεύῃ καὶ νὰ σᾶς κατευοδώσῃ εὐτυχῶς εἰς τὴν πατρίδα σας· ἀλλ' ἐνῷ ἐγὼ σᾶς εἶπον χαρτὶ καὶ κα-

λαμάρι τὴν ἱστορίαν μου, πρέπει καὶ ὑμεῖς νὰ μᾶς εἰπῆτε τὸ ὄνομά σας διὰ νὰ σᾶς ἐνθυμούμεθα πάντοτε.

— Λουδοβῖκος Ναπολέων Βοναπάρτης, ἀπεκρίθη ὁ νέος.

— Ἡ Λουΐζα ἔδραμε νὰ ἐναγκαλισθῇ αὐτόν, ἀλλ' ὁ κυνηγὸς μὲ βῆμα ταχὺ σπεύσας πρὸς τὴν φέρουσαν εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ αἰγιαλοῦ ἐγένετο ἄφαντος.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Ἴδε φυλλάδ. 235, 236, 237, 238, 239, 240 καὶ 241.)

—ooo—

Καὶ ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀποστασίας ἠγωνίσθησαν καὶ τελευταῖον νὰ συναθροίσωσι τὸν ταχέως φεύγοντα λαὸν ἐνώπιον τῶν ἐρυθρῶν ἐνδυμάτων (1), καὶ νὰ τὸν ἐπαναφέρωσιν εἰς μάχην. Κατώρθωσαν δὲ νὰ καταλάβωσιν ἐπὶ μικρὸν τὴν δημαρχίαν, καίτινα θέσιν κατεχομένην ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Δούγλας. Ὁ συνταγματάρχης Βράουν ἐφονεύθη κατὰ τὴν ζωηροτάτην ἔφοδον. Τὴν ἐπιοῦσαν παρετηρήθη ἡ ζέσις τῶν μαχητῶν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν πληγωθέντων τῶν δύο στρατοπέδων. Πατήρ τις ἔδραμεν ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἵνα τὸν σώσῃ ἐκ τῆς μανίας τῶν στρατιωτῶν, τὸν ἐκάλυψε μὲ τὸ σῶμά του καὶ ἔπεσε πλήρης τραυμάτων. Ὁ νέος ἐτιμώρησε τὸν φονέα τοῦ πατρός του, ἐξαπλώσας αὐτὸν νεκρόν. Μετὰ μικρὸν ὅμως, ἐναντίον τῶν ἀκαταπαύστων προσπαθειῶν τοῦ Ἔμμετ καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, ἡ ἧττα κατέστη γενική.

Τὴν νύκτα μεταξὺ τοῦ σκότους ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἀποσύρεται μετὰ τῶν ἀποστατῶν. Ἡ πρώτη οἰκία ἔξω τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην νύκτα κατέφυγε μετὰ τοῦ Μελαλῶ, καὶ Δαδὰλ καί τινων ἄλλων ἦτο ἡ τῆς Ἄννης Δελβίν. Ἡ γυνὴ αὕτη ἔχουσα ἡλικίαν εἰκοσιπέντε ἢ εἰκοσιὲξ χρόνων, ἦτο, ὡς προείπομεν, ἀφωσιωμένη εἰς τὸν Ῥοβέρτον· ἦτο δὲ ἀνεψιὰ τοῦ Μιχαὴλ Δούϋερ τολμηροτάτου ἀντάρτου τοῦ 1798. Ἀργότερον θέλομεν ἰδεῖ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἡρωϊκὴ ἀφοσίωσις τῆς γυναικὸς ταύτης εἰς τὸν κύριόν της· ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὡς ἡ κατωτάτη τάξις τοῦ λαοῦ ἥτις ἀντιφέρεται πάντοτε πρὸς τὰς ἀνωτέρας, τὸν ὑπεδέχθη εἰποῦσα·—Πῶς, ἄθλιοι! ἀναστατόνετε τὸν λαὸν καὶ ἔπειτα τὸν ἐγκαταλείπετε!—Μὴ μὲ ἐπιπλήττεις, ἀγαπητή μου, ἀπεκρίθη ὁ Ἔμμετ· ἐὰν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ πράξωμέν τι, τὸ σφάλμα εἶναι ἰδικόν του καὶ ὄχι ἰδικόν μας.

Περὶ τὴν αὐγὴν κατώρθωσαν νὰ προμηθευθῶσιν ἵππους· οἱ συνωμόται διεσκορπίσθησαν, καταφυγόντες οἱ πλεῖστοι εἰς τὰ ὄρη τοῦ Οὐϊκλῶ. Ἐκεῖ εὗρον τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς ὀρεινοὺς μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας ἑτοίμους εἰς ἐπανάστασιν. Τὸ αὐτὸ ἑσπέρας, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας φθάσαντες ἐκ Δουβλίνου διὰ διαφόρων μερῶν, συνεκεντρώθησαν εἴς τι πεδίον ἐν μέσῳ ὀρέων, ἵνα σκεφθῶσι περὶ τοῦ σχεδίου αὐτῶν. Ἅπαντες δὲ συνεβούλευσαν τὴν ἐνέργειαν. Κατὰ τὴν ἰδέαν των, ἔπρεπε ἀπὸ τῆς ἐπαύριον νὰ ἀρχίσωσι τὴν προσβολὴν τῶν πόλεων Οὐϊκλῶ, Ἀρκλῶ, κτλ. κτλ. « Ἡ Ἰρλανδία ἀνεφλέγετο καὶ ὁλόκληρος ἤθελεν ἀποστατήσει ἅμα δοθέντος σημείου!' Ἀλλ' ἡ ἐποχὴ τῶν ὀνειροπολήσεων εἶχε παρελθεῖ διὰ τὸν Ῥοβέρτον. Ἐν ἄκρᾳ σιωπῇ ἤκουσε τοὺς φίλους αὐτοῦ χωρὶς κἂν νὰ ἀντισταθῇ· ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε καὶ νὰ καταδικάσῃ πᾶσαν ἐξακολούθησιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀποτυχοῦσα, εἶπε, πᾶσα νέα ἔσεται ἀνωφελής. Οἱ μὲν ἐχθροὶ εἰσὶν ὡπλισμένοι, οἱ δὲ φίλοι ἄνευ θάρρους· δὲν ἔχομεν πλέον ἐλπίδα ἢ εἰς τὸ μέλλον· ἂς περιμείνωμεν αὐτὸ μεθ' ὑπομονῆς. Ὁ ἀγὼν ἡμῶν εἶναι δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη ταχέως ἢ ἀργὰ θέλει θριαμβεύσει. Ἂς μὴ βλάψωμεν αὐτὸν δι' ἐπιχειρήσεων παρατόλμων. Ἀναμφιβόλως εἰς ἡμᾶς ἀπόκειται νὰ ἀνάψωμεν ἐντὸς τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὡρῶν τὰς φλόγας τῆς ἀνταρσίας καθ' ὅλης τῆς Ἰρλανδικῆς χώρας· ἀλλὰ τί θέλομεν; Τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ τόπου ἡμῶν. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὑπηρετῶ καλήτερον τὰ συμφέροντα αὐτῆς, ἀποποιούμενος νὰ ὑψώσω τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τῆς καταστροφῆς πολλῶν χιλιάδων συμπολιτῶν, καὶ δίδων οὕτω πως εἰς τοὺς τυράννους μας ἀφορμὴν νὰ ἐπιβαρύνωσι τὸν ζυγόν μας. Ἐὰν ποτὲ ἡ συκοφαντία προσπαθήσῃ νὰ καταστήσῃ ὑπεύθυνον τὴν μνήμην μου διὰ τὸ χυθὲν αἷμα τῆς χθεσινῆς ἑσπέρας, ἐλπίζω τοὐλάχιστον ὅτι θέλει εὑρεθῇ τις ἵνα εἴπῃ ὅτι ἀπ' ἐμὲ ἐκρέματο νὰ μεταβάλω τὴν ἡμερήσιον ταύτην ἀποστασίαν εἰς διαρκῆ ἐπανάστασιν, καὶ ὅτι τὸ ἀπεποιήθην. Τὸ πᾶν εἰς τὰς ἐπαναστάσεις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρώτης προσβολῆς, ἡμεῖς δὲ ἀπετύχαμεν. Τὸ σχέδιον ἡμῶν ἦτο θαυμάσιον· ἀλλ' ἀπέτυχεν ἐκ περιστάσεων ὅλως ἀνεξαρτήτων ἡμῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προΐδωμεν. Ἂς κρύψωμεν τὸ ἄσυλόν μας· ἡ μεγαλητέρα μυστικότης προέδρευσεν εἰς ὅλας ἡμῶν τὰς ἐνεργείας· ἀσημάντους ζημίας ὑπέστημεν· ἂς ἀφήσωμεν τὴν κυβέρνησιν νὰ ἐπαναπέσῃ εἰς ψευδῆ ἀσφάλειαν, ἂς ἀγνοῇ τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεξε, καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν μέσων ἡμῶν. Μίαν ἡμέραν, καὶ ἴσως ταχύτερον ἀφ' ὅ,τι νομίζομεν, ἡ εὐκαιρία θέλει παρουσιασθῇ ὅπως προσβάλωμεν αὐτὴν μετὰ περισσοτέρας ἐπιτυχίας. Ἡ ἐπιχείρησις ἡμῶν δὲν ὑπῆρξεν ἀνωφελὴς διότι μᾶς ἀπεκάλυψεν ὅτι χιλιάδες ἀνδρῶν δύνανται νὰ ἦνε κάτοχοι μυστηρίου, χωρὶς κἂν οὐδ' εἷς προδότης μεταξὺ αὐτῶν νὰ ὑπάρχῃ. Σᾶς παρακαλῶ, φίλοι μου, νὰ ἐνεργήσετε εἰς τὴν περίστασιν ταύτην μετὰ τῆς ἀνηκούσης φρονήσεως εἰς ἄνδρας ἀφωσιωμένους εἰς τὸν ἱερώτερον τῶν ἀγώνων, τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ τόπου αὐτῶν. Ἔστε προσεκτικοί, φυλάξετε μυστικότητα, καὶ μὴ ἐξυπνίζετε τὰς ὑπονοίας τῶν ἐχθρῶν σας.

» Ἐπὶ τοῦ μέλλοντός μου ἡ εἱμαρμένη ἔρριψε

---

(1) » The red coats. » Οὕτω ὁ λαὸς τοῦ Δουβλίνου ἀπεκάλει τοὺς Ἄγγλους στρατιώτας.

πυκνότατον κάλυμμα. Ἐὰν κατορθώσω νὰ διαφύγω, ἔστε βέβαιοι ὅτι ἡμέραν τινὰ θέλετε μὲ ἐπανίδει ὡπλισμένον διὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς Ἰρλανδίας. Ἐφ' ὅσον ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἡ κυβέρνησις τοῦ τόπου τούτου οὐδόλως θέλει εἶσθαι ἀσφαλής. Ἐὰν δὲ πέπρωται νὰ ἀποθάνω ἐπὶ τῆς λαιμητόμου, μὴν ἀποθαῤῥυνθῆτε ἐκ τοῦ παραδείγματός μου, μὴν ἀφήσετε τοὺς ἀνάνδρους νὰ σᾶς ἀποτρέψωσι τοῦ νὰ προσφεύγετε εἰς τὰ ὅπλα, μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν θέλετε ἐπανακτήσει τὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ τόπου σας. Ἐνθυμεῖσθε καὶ ἐνθυμίσατε εἰς τὰ τέκνα ὑμῶν ὅτι ἐὰν ἡ τύχη μοὶ ἦτο εὐνοϊκή, ἐὰν μόνον ὀλίγας χιλιάδας ἀνδρῶν εἶχον ἀκόμη καί τινας ἡμέρας ἐνώπιόν μου, ἤθελον ἀνατρέψει τὸν δεσποτισμὸν καὶ ἀποδώσει τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Ἰρλανδίαν.

» Ἄς ἀποχωρισθῶμεν, κύριοι, καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἄς σκεφθῇ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀσφαλείας. Θέλω προσπαθήσει νὰ ἐγκαταλείψω τὸν τόπον, ἐλπίζων νὰ σᾶς ἐπανίδω ὑπὸ αἰσιωτέρους οἰωνούς.»

Ἐφ' ὅσον ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ὡμίλει ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἦτο ἠλλοιωμένη· καὶ ὅτε ἀπεχαιρέτισε τοὺς συντρόφους του, ἐφαίνετο βαθέως συγκεκινημένος. Σιγὴ θλιβερὰ διεδέχθη τὴν δημηγορίαν αὐτήν· τὰ πρόσωπα ὅλων ἦσαν κάτωχρα, καὶ δάκρυα ἔλαμπον εἰς τὰ ὄμματα τῶν περιεστώτων· ἡ ἀποθάῤῥυνσις καὶ ἡ ἀνησυχία διὰ τὸ μέλλον, ἀντικατέστησαν τὴν ἐπίπλαστον ἔξαψιν τῶν πρώτων στιγμῶν. Μετά τινας δισταγμοὺς παρεδέχθησαν τὴν γνώμην τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς, ἀνεχώρουν καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνεδρίασις. Ἔν τινι ἰδιαιτέρᾳ ἐπιστολῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐν τῇ δίκῃ, ὁ Ῥοβέρτος φαίνεται ἔτι μᾶλλον διστάζων ὄχι μόνον διὰ τὸ παρὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου αὐτοῦ.

Εἶναι λίαν καταβεβλημένος, ἔγραφεν ὁ Δονδάλ, καὶ λέγει ὅτι οὐδὲν δυνατὸν νὰ γείνῃ διὰ τὸν λαὸν τοῦτον· ἄς κύπτῃ τὸν τράχηλον εἰς τὸν ζυγὸν ἀφοῦ εἶναι ἀνάξιος καὶ ἀνίκανος νὰ ἀπαλλαχθῇ αὐτοῦ. Περὶ τούτου ἐπείσθη ἐκ τοῦ τελευταίου ἐπιχειρήματος, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως ἤθελεν ἐπιτύχει, ἄνευ τῆς ἀνάνδρου αὐτῶν λειποταξίας· οὐδὲν εὐκολώτερον ἦτο ἢ νὰ κυριεύσωσι τὸ φρούριον, ἐὰν ὀλίγον μόνον θάῤῥος καὶ ἀπόφασιν εἶχον. Εὐκόλως πιστεύω τοῦτο, διότι ὁ Ῥοβέρτος εἶναι ἀνδρεῖος ὡς ὁ Καῖσαρ, καὶ βεβαίως ἐάν τι ἦτο κατορθωτέον αὐτὸς θὰ τὸ ἔπραττεν.

Τὴν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ, συνήχθησαν πάντες πέριξ τοῦ Ῥοβέρτου, εἰλικρινῶς ἐξορκίζοντες αὐτὸν νὰ δραπετεύσῃ πρὶν ἢ ἡ ἀστυνομία καταδιώξῃ αὐτὸν καὶ ἀνακαλύψῃ τὸ καταφύγιόν του. Μοναδικὴ μάλιστα περίστασις παρουσιάσθη τὴν ὥραν ἐκείνην· ἁλιευτικά τινα πλοιάρια ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἀποστάτας, ἔμελλον νὰ τοὺς μεταφέρωσιν ἀλλαχοῦ ἐντός τινων ὡρῶν. Ὁ Ῥοβέρτος ἐπροφασίσθη μετά τινος ἀμηχανίας, εἰπὼν ὅτι ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον πρὶν ἢ ἀφήσῃ τὴν Ἰρλανδίαν, νὰ ἐπιστρέψῃ δι' ὀλίγας ἡμέρας εἰς Δουβλῖνον. Παρευθὺς ὅλοι ὁμοῦ ἀνεφώνησαν ὅτι εὐκολώτατον θὰ ἦτο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Δουβλῖνον, ὅπου ἴσως τὴν ὥραν ἐκείνην κατεδιώκετο μέχρι θανάτου. Ἀναγκασθεὶς ἐκ τῶν πολλῶν ἐρωτήσεων, ὡμολόγησεν ἐπὶ τέλους, ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἐν Δουβλίνῳ προσφιλὲς πρόσωπον, ὃ ἀκουσίως ἔβλαψεν, καὶ παρ' οὗ ἐπεθύμει νὰ τύχῃ συγχωρήσεως πρὶν ἢ τῷ δώσῃ τελευταῖον ἴσως ἀποχαιρετισμόν. Συμβουλαί, ἱκεσίαι, πάντα ἀπέβησαν μάταια. Δὲν ἠδύνατο, ἔλεγε, ν' ἀφήσῃ τὴν Ἰρλανδίαν δι' ὁλόκληρα ἔτη, ἴσως διὰ παντός, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο· καὶ χιλίους θανάτους θὰ περιεφρόνει, διὰ νὰ τὸ ἴδῃ.

Ἐν τῇ αἰσθηματικῇ ταύτῃ προθέσει (on that very romantic business) λέγει μετ' ἀγανακτήσεως πολλὰ φυσικῆς εἷς τῶν φίλων του, ὁ Ἔμμετ ἐπανῆλθεν εἰς Δουβλῖνον διακινδυνεύων καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν του.

Ἐκατοίκησεν εἰς Ἀρόλδ-Κρόες, παρὰ τῇ κυρίᾳ Πάλμερ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἥτις ἦγεν εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅπου διέτριβεν ἡ νέα Κύῤῥαν. Κατώρθωσεν ἆρα νὰ τὴν ἴδῃ; οὐδεὶς θετικῶς τὸ γνωρίζει· εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι πολλάκις τῇ ἔγραψεν. Ἱστορικοί τινες ἀξιοῦσιν ὅτι ἐκρύβη εἰς τὴν σκιάδα κήπου τινος, ὅπου ἡ φίλη του διὰ νυκτὸς τῷ ἔφερεν τροφήν, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς οἰκογενείας της· ἀλλ' ἡ ὅλως αἰσθηματικὴ αὕτη ἱστορία μοὶ φαίνεται ἀπίθανος.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποστασίαν, εἶχε συλληφθῆ ἡ Ἄννα Δελβίνου· ἡ οἰκία αὐτῆς κατείχετο ὑπὸ στρατιωτῶν, οἵτινες ἐρημώσαντες αὐτὴν ἐκ θεμελίων παρέδωκαν τέλος εἰς τὸ πῦρ. Ἵνα δὲ ἐπιτύχωσι παρ' αὐτῆς πληροφορίας περὶ τοῦ μέρους ὅπου εὑρίσκετο ὁ κύριός της, κατ' ἀρχὰς τῇ προσέφεραν πολλὰ χρήματα· ἀλλ' αὕτη ῥίψασα βλέμμα περιφρονήσεως καὶ ἀγανακτήσεως ἐπ' αὐτὰ ἀπεκρίθη·—Ἐγὼ νὰ δεχθῶ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου Ῥοβέρτου! — Τότε ὑπέβαλλον αὐτὴν εἰς βασάνους, τὰς τότε ὀνομαζομένους picketting καὶ half hanging. Καί τοι διατρυπουμένη διὰ λογχῶν καὶ λουομένη ὑπὸ τοῦ αἵματός της, ἡ ἀδάμαστος αὕτη γυνὴ ἀκαταπαύστως ἐπανελάμβανεν·—Οὐδὲν ἔχω νὰ εἴπω, καὶ οὐδὲν θέλω εἰπεῖ. — Τότε θέσαντες ἀγχόνην περὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς, θὰ εἴπῃς, τὴν ἠρώτησαν, ποῦ εἶναι ὁ κύριος Ἔμμετ; — Φονεύσατέ με, ἂν θέλετε, ἀλλ' οὐδὲν θέλω εἰπεῖ. Μόλις δὲ ἐπρόφθασε νὰ ἀναφωνήσῃ « Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησον τὴν ψυχήν μου, « καὶ εὐθὺς ἀπηωρήθη ἐν μέσῳ τῶν χαρμοσύνων φωνῶν τῶν ἀγρίων δημίων της. Τὴν κατεβίβασαν ἐκεῖθεν δὲ ὅτε πλέον ἦτο ἀναίσθητος, καὶ τὴν μετέφεραν λειποθυμοῦσαν εἰς τὴν φυλακήν; Ἐκεῖ διῆλθε πολλὰ ἔτη, καὶ τέλος ἐξῆλθε διατελέσασα ἀσθενὴς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ βίου της. Ὁ Μάδδεν κατώρθωσε νὰ τὴν ἀνακαλύψῃ μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη προβεβηκυῖαν καὶ ἐνδεεστάτην, μόλις ἀποζῶσαν εἴς τινα ἐπαρχίαν. Τὴν μετέφερεν εἰς Butterfield-Lane, ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ εἶχε κατοικήσει μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ· ἐκεῖ λέγει οὗτος, θέαμα περίεργον καὶ κατανυκτικὸν παρουσιάσθη, διότι ἀνεγεννήθησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν ὅλαι αἱ ἀναμνήσεις αὐτῆς.

« Ἐδῶ κατῴκει ὁ Κ. Ἄμυλτον καὶ ὁ Κ. Δοουδὰλ, ἐκεῖ ἦτο ὁ κοιτών μου. » Μετέπειτα δὲ μετὰ στιγμιαίαν τινα σιωπὴν, αἱ χεῖρες αὐτῆς ἔτρεμον, δάκρυα ἐῤῥευσαν ἐπὶ τῶν ἐῤῥυτιδωμένων αὐτῆς παρειῶν, καὶ διὰ φωνῆς περιπαθοῦς ὡς πάλαι· « Ἐκεῖ, εἶπεν, ἐκοιμᾶτο ὁ Κ. Ῥοβέρτος » (1). Σ.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΦΛΟΙΟΣ ΚΙΝΑΣ. Ἡ περουανὴ ἤτοι ὁ φλοιὸς τῆς Κίνας εἶνε, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστὸν, ἐκ τῶν δραστικωτάτων ἀντιφαρμάκων ὅσα ἐδωρήσατο ἡ εὐεργετικὴ φύσις· εἶναι φλοιὸς δένδρου ἐν μόνῃ τῇ μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ καὶ ἰδίως ἐν τῇ Περουβιανῇ φυομένου. Τὸ ἀπολέπισμα τοῦ φλοιοῦ τούτου γίνεται ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μέχρι τοῦ Νοεμβρίου, ὅτε δὲν βρέχει εἰς τὴν πατρίδα τοῦ δένδρου τούτου. Τὴν ἀνακάλυψιν δὲ τῆς θεραπευτικῆς του δυνάμεως διηγοῦνται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ιζ' αἰῶνος τὸ μῖσος τῶν ἰθαγενῶν τῆς νοτείου Ἀμερικῆς κατὰ τῶν καταπιεζόντων αὐτοὺς Ἱσπανῶν ἦν ἔτι ἀκμαιότατον. Καί τοι ὑπὸ αὐστηροτάτην δουλείαν, εἶχον ὅμως ἐν τῇ Περουβιανῇ εἶδος διοικήσεως ἰδίας, ἀλλὰ κρυφίας, καὶ ἐθνικὸν ἡγεμόνα· κατὰ δὲ τὸν εἰρημένον χρόνον ἦτον ἡγεμὼν τοιοῦτος ὁ Κῖννος· υἱὸς δὲ τούτου ἦν ὁ Μέρβαν, ὁ πρὸ μικροῦ ἐν τῇ χώρᾳ Λίμᾳ νυμφευθεὶς τὴν ὡραιοτάτην Ἰνδὴν Ζοῦμαν. Νοὶ μὲν ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Περουβιανῆς εἶχεν ἀντικατασταθῆ πρὸ ὀλίγου, οἱ Ἰνδοὶ ὅμως βέβαιοι ὅτι καὶ αὐτὸς ἔσεται ἐπίσης βάρβαρος ὡς καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, συνελθόντες ἐν νυκτερινῇ συνελεύσει ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ δένδρου τῆς ὑγείας (οὕτως ἐκάλουν τὸ δένδρον, οὗτινος ὁ φλοιὸς δωρεῖται ἡμῖν τὴν κίναν,) ὤμοσαν οὐδέποτε ν' ἀνακαλύψωσι τοῖς εὐρωπαίοις τὴν δύναμιν αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ δένδρου, τοῦ μόνου ἀπολειφθέντος αὐτοῖς ἀγαθοῦ, καὶ ἀπεφάσισαν θάνατον κατὰ παντὸς ἀντιπράξοντος εἰς τοῦτο, κατά τε τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἐπὶ φρικτοῖς ὅρκοις. Ὁ νέος ἀντιβασιλεὺς κόμης Κίμχων οὐδενὸς παρημέλησεν, ἵνα καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀγαπητόν· ἀλλ' ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ οὐδεμίαν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἐντύπωσιν· οὗτοι ἐνόμισαν αὐτὴν πλαστὴν μᾶλλον κατ' ἀρχὰς, ὅπως καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀντιβασιλέων, τὴν ὁποίαν διεδέχθησαν ἀείποτε ἀδικία καὶ ἁρπαγή· ἀλλὰ προσποιούμενοι ἐξ ἀνάγκης ἐφάνησαν εὐπειθεῖς καὶ αἰδήμονες. Πλῆθος Ἰνδῶν νεανίδων παρέστη πρὸς ὑποδοχὴν τῆς ἀντιβασιλίσσης εἰς τὰς θύρας τῆς Λίμας μετὰ κανύστρων ἀνθέων καὶ στεφάνων. Ἡ Ζοῦμα προεξῆρχεν αὐτῶν, ἡ δὲ κόμησα τοσοῦτον ἐθέλχθη ὑπὸ τοῦ κάλλους αὐτῆς, ὥστε μετά τινας ἡμέρας προσεκάλεσεν αὐτὴν νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα μετὰ τῶν πρὸς θεραπείαν τῆς ἀντιβασιλίσσης προσδιωρισμένων νεανίδων Ἰνδῶν. Ταχέως ἡ Ζοῦμα ἐκέρδησε τὴν ἀγάπην τῆς κομήσης τοσοῦτον, ὥστε αὕτη ἐνεπιστεύθη ἐκείνῃ τὴν ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ κοιτῶνι ὑπηρεσίαν καὶ τὴν τοῦ ἰδίου αὐτῆς προσώπου. Ὅσον δὲ πλέον ἀντέπραττον αὐτῇ αἱ ἐξ Εὐρώπης μετὰ τῆς ἀντιβασιλίσσης ἐλθοῦσαι γυναῖκες τῶν ἀνακτόρων, τοσοῦτον ηὔξανεν ἡ πρὸς αὐτὴν ἀγάπη τῆς ἀντιβασιλίσσης. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἠσθένησεν ἡ κόμησα καὶ τριταῖος πυρετὸς ἔφερεν αὐτὴν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Αἱ γυναῖκες τῶν ἀνακτόρων, ἀείποτε μετὰ ζηλοτύπου βλέμματος καταδιώξασαι τὴν Ζοῦμαν, κατηγόρησαν αὐτὴν ὅτι ἐδηλητηρίασε τὴν κυρίαν της· καὶ ἐπειδὴ ἅπαξ κατέλαβον αὐτὴν αἴφνης ἀναμιγνύουσαν κόνιν τινὰ εἰς τὸ ποτὸν τῆς κομήσης, ἔλαβεν ἡ ὑπόνοια μείζονα ὑπόστασιν· ἀλλ' ἡ κόνις ἦτο τὸ τοῦ πυρετοῦ ἀλεξιτήριον, ὅπερ ἡ ἐγκαρδίως ἀγαπῶσα τὴν κυρίαν αὐτῆς Ζοῦμα μετεχειρίσθη ἵνα ἐπαναγάγῃ αὐτῇ τὴν ὑγείαν. Ἡ Ζοῦμα συλληφθεῖσα ἀπήχθη εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀρνηθῇ ὅτι ἔῤῥιψε κόνιν εἰς τὸ ποτήριον· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἦτο δι' ὅρκου δεσμευμένη νὰ κρύψῃ ἀπὸ τῶν εὐρωπαίων τὴν φύσιν τῆς κόνεως ταύτης. Κατεδικάσθη λοιπὸν εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον, καὶ ἦτο ἤδη ἡ δυστυχὴς δεδεμένη εἰς τὸν πάσσαλον, ὅτε ἡ κόμησα πεπεισμένη ἰσχυρῶς περὶ τῆς ἀγάπης τῆς Ζούμας, ἦλθεν ἐπὶ φορείου εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς τὴν χάριν τῆς καταδίκου. Ἡ μεγαλοψυχία αὕτη συνεκίνησε τοὺς τὴν πυρὰν περικυκλοῦντας Ἰνδούς· ἀφῆκαν μεγάλας κραυγὰς χαρᾶς, ὁ δὲ Κῖννος ἔδραμε νὰ συναθροίσῃ παραχρῆμα τοὺς Ἰνδοὺς καὶ κατέπεισεν αὐτοὺς ν' ἀνακαλέσωσι τὸν ὅρκον. Τότε ἐδήλωσαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα ὅτι ἡ πρὸς τὴν σύζυγον αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Ζούμας προσενεχθεῖσα κόνις οὐ μόνον δὲν εἶναι δηλητήριος, ἀλλ' ὅτι θέλει ἐπαναφέρει αὐτῇ τὴν ὑγείαν· αὐτὸς δὲ καὶ πλεῖστοι τῶν ἑταίρων αὐτοῦ ἔφαγον ἐξ αὐτῆς ἐνώπιόν του, ἡ δὲ ἀθῴα κατάδικος ἔλαβεν ἀφθόνους χάριτας, καὶ ἐθαυμάσθη παρά τε τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἱσπανῶν. Κ. Κ.

ΌΡΗ. — Τὰ ὄρη τῆς ὑδρογείου σφαίρας, εἰ καὶ πλεῖστα τὸν ἀριθμὸν καὶ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς διεσκορπισμένα, συνδέονται οὕτως εἰπεῖν ἀλλήλοις, ἀποτελοῦντα διάφορα κέντρα, ἀφ' ὧν λαμβάνουσι τρόπον τινὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Τοιαῦτα τινὰ κέντρα δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ εἰς τὰ πέντε τῆς γῆς μέρη· μόνον τὰ τῆς Πολυνησίας δὲν γνωρίζομεν, οὐ μόνον διότι σύγκεινται ἐκ νήσων, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ἐνδότερα τῶν μεγαλειτέρων ἐξ αὐτῶν εἶναι εἰσέτι ἄγνωστα. Τα κέντρα ταῦτα καλοῦνται συνήθως ὑπὸ τῶν γεωγράφων συστήματα (Systèmes)

(1) Ὅπως τιμωρήσωσι τὴν δυστυχῆ ταύτην γυναῖκα διὰ τὴν πρὸς τὸν κύριον της ἀφοσίωσιν, τὴν ὡδήγησαν ἐπίτηδες ἐπὶ τῆς πλατείας, τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐκτελέσεως τῆς κεφαλικῆς ποινῆς· καὶ τῇ ἔδειξαν τὸ ῥέον ἔτι αἷμα, ὅπερ οἱ σκύλοι ἔλειχον πρὸ τῆς λαιμητόμου.

σωροὶ (groupes) σειραὶ (chaînes) καὶ διακλαδισμοὶ (rameaux). Καὶ διακλαδισμὸς μὲν λέγεται ἄθροισμα μικρῶν ὀρέων, πηγάζον ἔκ τινος σειρᾶς συγκειμένης ἐκ μεγαλειτέρων ὀρέων, πολλάκις ἀποτελούντων μέρος σωροῦ· οἱ δὲ σωροὶ ἀποτελοῦσι τὸ σύστημα, ὃ σύγκειται ἐξ ὀρέων διαφόρων μεγέθων καὶ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐπεκτεινομένων.

Τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην συστήματα εἰσὶ πέντε·

Α΄. Τὸ καλούμενον *Ἱσπανικὸν*, συγκείμενον ἐκ τῶν Πυρηναίων καὶ τῶν λοιπῶν ὀρέων τῆς τε Ἱσπανίας καὶ Πορτογαλλίας· τοῦτο περιέχει ἓξ σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Cerro de Mulhacen, ἀνυψουμένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἰς 1,823 πήχεις (toises).

Β΄. Τὸ λεγόμενον *Ἀλπικὸν*, τὸ ὁποῖον καλύπτει διὰ τῶν διαφόρων αὐτοῦ διακλαδισμῶν τὸ ἐκτημόριον τῆς Εὐρώπης· δύναται δὲ νὰ διαιρεθῇ εἰς πέντε σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ Λευκοῦ ὄρους, ἀνυψουμένη εἰς 2,460 πήχ.

Γ΄. Τὸ *Σαρματικὸν*, συγκείμενον ἐκ μικρῶν χθαμαλῶν ὀρέων ἐκτεινομένων κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ῥωσσίαν, τὴν Φινλανδίαν, Πομερανίαν καὶ ἀνατολικὴν Πρωσίαν. Ἡ ὑψηλοτέρα αὐτῶν κορυφὴ εὑρίσκεται κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Βόλγα ἔχουσα ὕψος 250 πήχ.

Δ΄. Τὸ Σκανδιναβικὸν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν βορειοτέραν τῆς Εὐρώπης ἄκραν μέχρι τοῦ μεσημβρινοτέρου ἀκρωτηρίου τῆς Σουηδίας. Ἐμπεριέχει δὲ τρεῖς σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Sneehaetta, ἔχουσα ὕψος 1,270 πήχ.

Ε΄. Τὸ Βρετανικὸν, τὸ περιλαμβάνον τὰ ὄρη τῆς Βρετανίας, Σκωτίας, Ἰρλανδίας καὶ τὸ τῶν Ὀρκάδων καὶ Ὑβρίδων νήσων. Ἐμπεριέχει δὲ τέσσαρας σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Bein-Nevis, ὕψους 682 πήχ.

ϛ΄. Τὸ Σαρδο-Κορσικὸν, ὃ ἐμπεριέχει τὰ ὄρη τῶν νήσων Σαρδηνίας καὶ Κορσικῆς, διαιρούμενα εἰς δύο σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ Στρογγύλου ὄρους, Monte Rotondo, ὕψους 1418 πηχ.

Ἡ δὲ Ἀσία περιέχει τέσσαρα συστήματα.

Α΄. Τὸ Ἰμαλαϊκὸν, τὸ καὶ σημαντικώτερον οὐ μόνον τῆς Ἀσίας ἀλλὰ καὶ τῆς ὑφηλίου ἁπάσης. Ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης μέχρι τοῦ Γάγγου ποταμοῦ, καὶ ἐμπεριέχει τέσσαρας σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Χαμαλαρίου ἔχοντος ὕψος 4,400 πήχ.

Β΄. Τὸ Ἰνδικὸν, τὸ χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ προρρηθέντος διὰ τοῦ Γάγγου ποταμοῦ, καὶ ἐκτεινόμενον κατὰ τὴν Ἰνδικὴν χώραν καὶ τὴν νῆσον Ταπροβάνην· ἐμπεριέχει δὲ τέσσαρας σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους τοῦ Ἀδὰμ ἐν Ταπροβάνῃ.

Γ΄. Τὸ Καυκασικὸν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὰ Καυκάσια μέχρι τῆς Ἀρμενίας, καὶ ἐμπεριέχον δύο σωρούς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ Κασβὲκ ἔχουσα ὕψος 2,400 πήχ.

Δ΄. Τὸ Ἀραβικὸν, ἐκτεινόμενον εἰς τὰς ἀμμώδεις ἐρήμους τὰς Ἀραβίας καὶ τὰ παράλια τοῦ Περσικοῦ κόλπου, καὶ συγκείμενον ἐκ τριῶν σωρῶν, ὧν τὸ ὑψηλότερον ὄρος εἶναι τὸ Σινᾶ, ἔχων ὕψος 100 πηχ.

Ἡ Ἀφρικὴ ἐμπεριέχει, καθόσον γνωρίζομεν, τέσσερα συστήματα.

Α΄. Τὸ Ἀβυσσινιακὸν, τὸ ἐκτεινόμενον ἐν τῇ Ἀβυσσινίᾳ καὶ τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης· ἐμπεριέχει δύο σειράς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Amba Geshen, ἔχουσα ὕψος 2.300 πήχ.

Β΄. Τὸ Καφρο-Γουϊνικὸν, ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ βορρᾶ τοῦ ἰσημερινοῦ μέχρι τοῦ Εὐέλπιδος ἀκρωτηρίου καὶ τῶν παραλίων τῆς Γουϊνέας. Ἡ ὑψηλοτέρα τῶν ὀρέων τοῦ συστήματος τούτου κορυφὴ εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ὀρέων Nieuweveld, ἀνυψουμένη εἰς 1,600 πήχ.

Γ΄. Τὸ Σηνηγαμβικὸν, ἐξ οὗ πηγάζουσιν οἱ ποταμοὶ τῆς Σηνηγάλου καὶ Σηνηγαμβίας· τὸ ὕψος αὐτῶν ἄγνωστον.

Δ΄. Τὸ Βαρβαρικὸν, τὸ ἐκτεινόμενον κατὰ τὰ ἀνατολικὰ μᾶλλον μέρη τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ὑψηλοτέρα τοῦ συστήματος τούτου κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ Ἄτλαντος ὄρους, ἔχουσα ὕψος 2,300 πήχ.

Ἡ Ἀμερικὴ ἐμπεριέχει πέντε συστήματα, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο κεῖνται κατὰ τὴν βόρειον, τὰ δὲ τρία κατὰ τὴν μεσημβρινήν.

Α΄. Τὸ Ὀρεγο-Μεξικανικὸν, τὸ ἐκτεινόμενον ἐκ τοῦ βορειοτέρου τῆς Ἀμερικῆς ἀκρωτηρίου, μέχρι τοῦ Δαριενικοῦ κόλπου, καὶ διαιρούμενον εἰς δύο ἀθροίσεις, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Ἁγίου Ἡλιοῦ, ἔχουσα ὕψος 2,793 πήχ.

Β΄. Τὸ Ἀλλεγανικὸν, συγκείμενον ἐκ πολλῶν σειρῶν ἀποτελουσῶν ἕνα μόνον σωρόν, οὗ ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Οὐασιγκτῶνος, ἔχουσα ὕψος 1,040, πήχ.

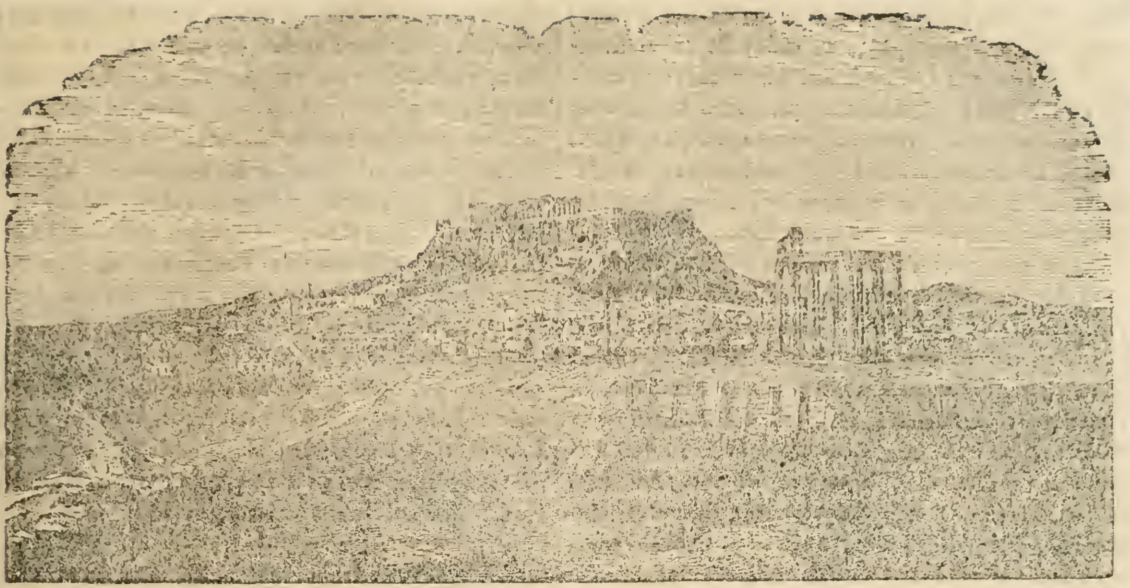
Γ΄. Τὸ Ἀνδο-Περουβικὸν, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων σειρῶν καὶ ἐκτεινόμενον κατὰ τὴν Νέαν Γρενάδην, τὸ Περοῦ, τὸ Χιλὶ, τὸ Ποτάσιον καὶ τὴν Παταγωνίαν. Τὸ ὑψηλότερον δὲ πάντων τούτων εἶναι τὸ ἐν Περοῦ Χιμβοράτσον, ἔχον ὕψος 3,350. πήχ.

Δ΄. Τὸ Παριμακὸν, τὸ συγκείμενον ἐκ πολλῶν σειρῶν, ὧν σημαντικωτέρα ἡ τοῦ Sierra-Parima. Τὸ δὲ ὑψηλότερον πάντων τῶν ὀρέων τοῦ συστήματος τούτου εἶναι τὸ ὄρος Δυΐδα, ἔχον ὕψος 1,300. πήχ.

Ε΄. Τὸ Βρασιλιακὸν, ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἀμερικῆς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Rio-de la-Plata. Ἡ ὑψηλοτέρα τῶν κορυφῶν εἶναι ἡ τοῦ ὄρους Ἰτάμβης ἔχουσα ὕψος 932 πήχ.

Τὰ ὄρη τῆς γῆς παραβαλλόμενα πρὸς τὴν διάμετρον αὐτῆς, εἰσὶ πάντη μικρὰ καὶ ἀνεπαίσθητα ὑψώματα. Ἀσήμαντα ὡσαύτως εἶναι τὰ ὕψη αὐτῶν παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ὕψη τῶν ὀρέων τοῦ Ἑρμοῦ καὶ της Σελήνης· διότι, κατὰ τὰς καταμετρήσεις τῶν ἀστρονόμων, τὰ μὲν τοῦ Ἑρμοῦ ἔχουσιν ὕψος 16,000, τὰ δὲ τῆς Σελήνης 8,000 μέτρων ἀναλογοῦν πρὸς 1/438 τῆς διαμέτρου αὐτῆς.

Ἰ. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 248.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΥΣΗΣ

ὑπὸ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου.

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 246 καὶ 247.)

—οοο—

Οὕτω παρίστησι λαλήσαντα τὸν γραμματέα τοῦ Γάλλου ναυάρχου ὁ Καντεμίρης, ἔπειτα δ' ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς.

« Τὸ κατ' ἐμὲ, ἐξηκολούθησεν ὁ Παναγιώτης, ἐπειδὴ, ὡς χριστιανὸς καὶ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πίστεώς μου ἀφωσιωμένος, δυσχεραίνω διὰ τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων ἔκβασιν, ἐβασάνισα τὸν νοῦν μου ἵνα ἐπινοήσω πῶς τοιαῦται συμφοραὶ δύνανται ν' ἀποτραπῶσιν ἀπὸ τῶν ὁμοπίστων μου. Ἀφ' ἑνὸς θεωρῶ ὅτι, ἂν δὲν δεχθῆτε τοὺς Γάλλους εἰς τὴν πόλιν σας, οὗτοι θέλουσιν ἀμέσως ἑνωθῆ μετὰ τῶν Τούρκων καθ' ὑμῶν· ὥστε ἀποβάλλοντες τὴν συνδρομὴν αὐτῶν, οὐ μόνον θέλετε προσβάλει αὐτοὺς προσωπικῶς, ἀλλὰ θέλετε θεωρηθῆ καὶ ὡς κοινοὶ τῆς χριστιανωσύνης ἐχθροὶ, καὶ μετὰ τῆς Κανδίας θέλετε συναπολέσει πᾶσαν ὑπόληψιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, δεχόμενοι τοὺς Γάλλους, οἵτινες προσέρχονται ὡς φίλοι καὶ ἐπίκουροι, αἰσθάνομαι, καὶ ὑμεῖς τὸ αἰσθάνεσθε κάλλιον ἐμοῦ, ὅτι θέλετε ἐπισπάσει καθ' ὑμῶν τε καὶ κατὰ τῆς δημοκρατίας ὑμῶν συμφορὰς μεγάλας. Διότι ἔχετε ἐνταῦθα συνηγμένους τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν εὐπατριδῶν τῆς Ἐνετίας καὶ τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ, ὥστε, ἂν ἅπαντες οὗτοι οἱ ἄνδρες, ἢ πέσωσι μαχόμενοι, ἢ ἀπαχθῶσιν αἰχμάλωτοι εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπικράτειά σας θέλει γίνει εὐχερῶς βορὰ τῆς δυνάμεως ἐκείνης. Σᾶς ὁμολογῶ, ὅτι ποτὲ δὲν εἶχα μεγάλην ὑπόληψιν εἰς τὴν καλὴν πίστιν τῶν Γάλλων, οἵτινες, ἐπὶ τῷ προσχήματι τῆς φιλοφροσύνης, ἀπατῶσιν ὅλον τὸν κόσμον· εἶμαι δὲ σταθερῶς πεπεισμένος ὅτι θέλουσιν ἐπιβουλευθῆ καὶ τοὺς ἀντιπάλους σας, ὅπως ὑμᾶς, καὶ ὅτι ὁ σκοπός των εἶναι νὰ ἀποβάλωσιν ἀπὸ τῆς νήσου πρῶτον τοὺς Ἐνετοὺς ἔπειτα τοὺς Τούρκους, ἵνα προσθέσωσι τὸ λαμπρὸν τοῦτο βασίλειον εἰς τὰς ἄλλας αὐτῶν ἀδίκους κτήσεις· κατορθώσαντες δὲ τοῦτο ἅπαξ, πιστεύσατέ με ὅτι θέλει εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξωσθῶσιν ἐνταῦθεν. Ὅθεν, ἐπειδὴ δὲν εἰμπορεῖτε νὰ ἀνθέξητε ἀκόμη πολὺ καὶ εἶναι ἄφευκτον νὰ πέσητε μετ' ὀλίγον εἰς τὰς χεῖρας ἢ τῶν Τούρκων, ἢ τῶν Γάλλων, εἰς ὑμᾶς ἀπόκειται νὰ κρίνητε τί τὸ προτιμότερον· ἢ νὰ ὑποκύψητε δηλαδὴ εἰς τὸν ζυγὸν τῆς Γαλλίας διακινδυνεύοντες ἴσως τὴν τύχην καὶ ὅλου τοῦ ἐπιλοίπου κράτους σας, ἢ νὰ συμβιβασθῆτε ἐπὶ τοῦ παρόντος μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπὶ ὅροις ἐντίμοις, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ἀνακτήσητε τὸ κτῆμά σας εὐχερῶς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἤθελον οὗτοι περιπλακῆ εἰς ἕτερόν τινα πόλεμον. Ἰδοὺ τί εἶχα νὰ σᾶς κοινοποιήσω, ὁρμώμενος, ὡς βλέπετε, ἀπὸ ζήλου κα-

θαρσοῦ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀπὸ ἀγάπης πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς μου, εἰς οὐδὲν δὲ λογιζόμενος τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς μου καὶ τὴν θυσίαν τοῦ παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ ἀξιώματός μου, ὅπερ θαῤῥούντως δύναμαι νὰ εἰπῶ ὅτι δὲν εἶναι μικρόν. Σᾶς ἀφίνω λοιπὸν νὰ ἀποφασίσητε ἐν τῇ συνέσει σας, τί δύνασθε καὶ ὀφείλετε νὰ πράξητε ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος ὑμῶν. »

Μετὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ὁ Παναγιώτης ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐξακολουθεῖ ὁ Καντεμίρης. Ὁ δὲ Μοροζίνης, λησμονήσας τὸν ὅρκον, ὃν ἔδωκε τοῦ νὰ μὴν εἴπῃ εἰς κανένα τὰ διακοινωθέντα εἰς αὐτὸν, συνεκάλεσε τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τοὺς στρατηγοὺς τῆς φρουρᾶς καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν πολιτῶν, καὶ ἐκθέσας εἰς αὐτοὺς τὴν μετὰ τοῦ Παναγιώτη συνδιάλεξιν, ἠρώτησε τί φρονοῦσι περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ δὲ, βασανίσαντες ἐπιμελῶς τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφήναντο ὁμοθυμαδὸν ὅτι προτιμότερον νομίζουσι νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐὰν ἦναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωσι συνθήκην ἔντιμον, ἢ νὰ εκτεθῶσιν εἰς μακρὰν καὶ αἰσχρὰν αἰχμαλωσίαν. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Παναγιώτης, διηγηθεὶς εἰς τὸν μέγαν βεζύρην ὅσα πρὸς τὸν Μοροζίνην ἐλάλησε, προσέθηκεν ὅτι ἵνα πεισθῶσιν ἔτι μᾶλλον οἱ ἀθυμήσαντες Ἐνετοὶ, δὲν ὑπολείπεται εἰμὴ νὰ πραχθῇ τὸ ἑξῆς τοῦτο. Αὐθημερὸν τὸ ἑσπέρας εἴκοσι τῶν μεγαλητέρων πλοίων τοῦ τουρκικοῦ στόλου νὰ ἐκπλεύσωσιν ἐν πάσῃ μυστικότητι πρὸς τὴν νῆσον Κύπρον· καὶ ἀφοῦ ἀπομακρυνθῶσιν εἰς διάστημα εἴκοσι περίπου μιλίων, ν' ἀνακάμψωσι φέροντα γαλλικὴν σημαίαν. Ὁ βεζύρης εὗρεν ἄριστον τὸ ἐπινόημα, ἔδωκεν ἀμέσως τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς, καὶ κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἑσπέρας, οὐρίου ὄντος τοῦ ἀνέμου, ἐξέπλευσαν τῷ ὄντι τὰ πλοῖα. Ἐπανερχομένων δὲ αὐτῶν, πλοῖα ἰσάριθμα αντεπεξῆλθον εἰς ἀπάντησίν των, καὶ ἅμα ἐπλησίασαν αἱ δύο μοῖραι, ἐχαιρετίσθησαν ἀμοιβαίως κατὰ τὸ ἔθος· μεθ' ὃ ἡ φέρουσα τὴν γαλλικὴν σημαίαν μοῖρα εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα ὁμοῦ μετὰ τῆς τουρκικῆς. Οἱ σκοποὶ τοῦ φρουρίου, ὅτε κατὰ πρῶτον διέκριναν τὰ νομιζόμενα γαλλικὰ πλοῖα, πιστεύσαντες ὅτι ἔρχονται εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως, διεσάλπισαν ἀμέσως τὸ γεγονὸς, πολλὴν προξενήσαντες εἰς τοὺς κατοίκους χαράν. Ἔπειτα, ἐξελθούσης τῆς ὑπὸ τουρκικὴν σημαίαν μοίρας, περιέμενον νὰ ἴδωσι ναυμαχίαν τινὰ, ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τῆς ὁποίας ἐξήρτητο ἡ τύχη των. Ἀλλ' ὅτε μετ' ὀλίγον αἱ δύω μοῖραι συνεισῆλθον ἐν εἰρήνῃ εἰς τὸν λιμένα, ἀφοῦ ἀντήλλαξαν ἀμοιβαῖον χαιρετισμὸν, ἡ χαρὰ μετεβλήθη εἰς ἀνησυχίαν, ἡ δὲ φρουρὰ τῆς Κανδίας δὲν ἤξευρε πῶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παράδοξον ταύτην τῶν Γάλλων διαγωγήν. Τότε ὁ Μοροζίνης, καθὼς καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι εἰς οὓς εἶχον διακοινωθῆ οἱ λόγοι τοῦ Παναγιώτη, δὲν ἐδίστασαν νὰ πιστεύσωσιν ὅσα οὗτος εἶχε προειπεῖ· καὶ πεπεισμένοι πάντες, ἀρχηγοὶ, στρατιῶται καὶ λαὸς, ὅτι ουδεμία ὑπῆρχεν ἐλπὶς σωτηρίας, ἐθεώρησαν προτιμότερον νὰ ἀναθέσωσιν ἑαυτοὺς εἰς ἐχθροὺς ὁμολογουμένους ἢ εἰς φίλους ἀπατεῶνας. Ὅθεν, ἄνευ πλειοτέρας ἀναβολῆς, ὁ Μοροζίνης ἐκπέμπει αὐθημερὸν δι' ἀκατίου δύο ἄνδρας φέροντας τὰ τῆς εἰρήνης σύμβολα πρὸς τὸν μέγαν βεζύρην, ἵνα καθικετεύσωσιν αὐτὸν νὰ συναινέσῃ ὥστε, ἐν τόπῳ τινὶ κειμένῳ μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ στρατοπέδου, νὰ συνέλθωσιν οἱ κυριώτατοι ἑκατέρωθεν ἀξιωματικοὶ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ συνομολογήσωσι τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως. Ὁ βεζύρης ἔσπευσε νὰ παραδεχθῇ τὴν πρότασιν καὶ διώρισεν ἐν τῷ ἅμα τοὺς ἐπιτρόπους αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν διερμηνέα Παναγιώτην, οἵτινες ἦλθον εἰς λόγους πρὸς τοὺς πληρεξουσίους τῶν Ἐνετῶν, εἰς σκηνὰς στηθείσας κάτωθεν τοῦ λευκοῦ πύργου. Μετὰ μακρὰν δὲ ὁπωσοῦν συζήτησιν, οἱ τελευταῖοι ὑπέσχοντο νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλει ἐπιτραπῇ εἰς πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ, στρατιώτας τε καὶ πολίτας, Ἕλληνας καὶ Φράγκους, νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν καὶ τῶν πραγμάτων καὶ, κυρωθείσης τῆς συμβάσεως ταύτης ὑπὸ τοῦ βεζύρη, ἀπέπλευσεν ὁ Μοροζίνης, καταλιπὼν εἰς τοὺς Τούρκους τὴν πόλιν ἔρημον σχεδὸν κατοίκων.

Ταῦτα ἱστορήσας ὁ Καντεμίρης, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ διαφέρει οὐσιωδῶς τῶν κοινῶς περὶ τοῦ γεγονότος τούτου παρὰ τοῖς χριστιανοῖς λεγομένων· καὶ δὲν προτίθεμαι, ἐπιφέρει νὰ ἀναιρέσω τούτους, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν βλέπω διατί ἠθέλομεν ἀποῤῥίψει ἐντελῶς τὴν ἀνωτέρω ἔκθεσιν. Εἰς οὐδένα τῶν γινωσκόντων τὴν πονηρίαν τῶν Ἐνετῶν θέλει φανῆ παράδοξον, ὅτι, καυχώμενοι πάντοτε ἐπὶ ἐξόχῳ συνέσει, ᾐσχύνθησαν νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἀπάτην εἰς ἣν ἤδη περιέπεσον καὶ ἀπέφυγον νὰ διαδώσωσι τὴν καθαρὰν περὶ τούτου ἀλήθειαν. Καὶ ἔπειτα, προστίθησιν, ἰδοὺ φέρω μάρτυρα τῶν λόγων μου αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Μαξοὺδ, ὃν ὁ Παναγιώτης μετεχειρίσθη εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν. Τὴν ἀνωτέρω περίεργον ἔκθεσιν ἤκουσα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ μαρτυρία ἔχει τοσοῦτον πλειότερον βάρος, ὅσον οὗτος, ὑπηρετήσας ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρα ἔτη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πατρός μου Κωνσταντίνου Καντεμίρη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἀντιόχου, προήχθη, ἕνεκα τῶν μακρῶν καὶ πιστῶν αὐτοῦ ἐκδουλεύσεων, μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ποστελνίκου.

Ταῦτα ὁ Καντεμίρης. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ἢ ὁ Μαξοὺδ ἐκεῖνος δὲν ἤξευρε τί ἔλεγεν εἰς τὸν ἱστορικόν μας, ἢ ὁ ἱστορικὸς διηγήθη τὰ πράγματα ἄλλως ἢ ὅπως ἤκουσεν αὐτὰ παρὰ τοῦ Μαξοὺδ· διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ πάντα παραλίπωμεν, ἡ ἔκθεσις τοῦ Καντεμίρη προϋποτίθησιν ὅτι ὁ γαλλικὸς στόλος δὲν ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν Ἐνετῶν· καὶ ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ γαλλικὸς οὗτος στόλος, μετὰ τῆς πεζικῆς ἐπικουρίας ἣν ἔφερεν ὑπὸ τοὺς δοῦκας Βωφὸρτ καὶ Ναὺαλ, ἔφθασεν εἰς Κανδίαν περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου 1669· ὅτι οἱ ὁρμητικοὶ Γάλλοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἄμυναν, ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν πολεμίων ἔξω τοῦ τείχους, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ Μοροζίνη· ὅτι εἰς τὴν ἔξοδον ταύτην ἀπέβαλον 500 ἄνδρας καὶ τὸν ἕνα

τῶν ἡγεμόνων, τὸν δοῦκα Βωφόρτ' ὅτι μετ' ὀλίγον ἐν γαλλικὸν δίκροτον κατεστράφη ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ πυρὸς, καὶ ὅτι τότε ὁ ἕτερος τῶν ἡγεμόνων δοὺξ Ναυὰλ ἀπεφάσισε νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπὸ τῆς Κανδίας, δύο περίπου μῆνας μόνον διατρίψας ἐν αὐτῇ· ἡ δὲ ἀναχώρησις αὕτη τοῦ γαλλικοῦ στόλου καὶ στρατοῦ, ἡ συμβᾶσα περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1669, συνετέλεσεν εἰς τὴν μετ' ὀλίγας ἡμέρας παράδοσιν τῆς πόλεως. Ὥστε ἡ ἱστορία ἐκείνη τοῦ Καντεμίρη στερεῖται πάσης βάσεως, καὶ ὅσα οὗτος διηγεῖται περὶ τῶν μηχανημάτων, δι' ὧν ὁ Παναγιώτης Νικούσης προέλαβε δῆθεν τὴν ἄφιξιν τῆς γαλλικῆς ἐπικουρίας, εἶναι ἀναγκαίως καθαρὸς μῦθος.

Ἀλλὰ εἰς τί συνίσταται λοιπὸν ἡ θρυλλουμένη ἐκείνη ἐξαίρετος συνδρομὴ, ἣν ὁ Παναγιώτης Νικούσης παρέσχεν εἰς τὸν μέγαν βεζύρην κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κρήτης; Ὁ Ἄμμηρος, ὅστις ἀποκρούει εὐλόγως καὶ χλευάζει τὴν διήγησιν τοῦ Καντεμίρη, ὁμολογεῖ συγχρόνως ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Κανδίας διηυκολύνθη διὰ τῆς εὐγλωττίας ἣν ἀνέδειξεν ὁ Παναγιώτης κατὰ τὰς τελευταίας διαπραγματεύσεις. Ἀλλ' ἂν ἡ ἐνέργεια τοῦ διερμηνέως μας εἰς τοῦτο μόνον περιωρίσθη, οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἀξία τῆς μεγάλης φήμης, ἥτις ἐπεκράτησε περὶ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς προκειμένης περιστάσεως. Διότι, διὰ τῶν μακρῶν καὶ ἐπιμόνων ἐπιθέσεων τοῦ Κιουπριλῆ, ἅπαντα τὰ τείχη τοῦ φρουρίου εἶχον μεταβληθῆ εἰς σωρὸν ἐρειπείων· μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γάλλων, μεθ' ὧν συναπέπλευσαν καὶ αἱ ναυτικαὶ μοῖραι τοῦ Πάπα καὶ τῆς Μελίτης, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀξιομάχων ἀνδρῶν, ὅσοι ἠδύναντο ἔτι νὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπὲρ τοῦ φρουρίου ἀμυνόμενοι, εἶχεν ἐλαττωθῆ τοσοῦτον, ὥστε ἡ παράδοσις κατήντησεν ἀναπόδραστος. Δὲν βλέπομεν λοιπὸν διατί λέγεται ὅτι ὁ Παναγιώτης συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο· διατί ὁ Καντεμίρης ἀνακράζει ὅτι ὁ Παναγιώτης κατώρθωσε, διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος αὐτοῦ, ὅ,τι εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν πεισματωδέστατος πόλεμος καὶ χείμαῤῥοι αἱμάτων δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ ἐπιτύχωσι· διατί, καὶ τοῦ Καντεμίρη τὰς μεγαληγορίας ἐὰν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος, αὐτὸς ὁ Ἄμμηρος, ἐκτὸς τοῦ προπαρατεθέντος χωρίου, ἀλλοῦ που ῥητότερον ἀξιοῖ, ὅτι ὁ Παναγιώτης προσήνεγκεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου *μεγάλην ὑπηρεσίαν* εἰς τὴν Ὑ. Πύλην· καὶ ἀνάγκη ἄρα νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς ἑτέρας τοῦ ἀνδρὸς ἐνεργείας τὴν περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διαθρυλληθεῖσαν πολλὴν φήμην.

Ἀσφαλεῖς καὶ ἐμμαρτύρους περὶ τούτου εἰδήσεις δὲν ἔχομεν· ἀλλ' ἀρκεῖ ἴσως νὰ ἀναπολήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὰ κατὰ τὴν Κρήτην ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἵνα φθάσωμεν εἰς πιθανόν τι καὶ εὔλογον συμπέρασμα.

Ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν, αἱ τέσσαρες μεγάλαι τῆς Κρήτης ἐπαρχίαι περιεῖχον ὑπὲρ τὰς 200,000 κατοίκων. Ἐκ τούτων ὑπῆρχον μὲν καί τινες Ἰουδαῖοι καὶ Ἀρμένιοι, καί τις Ἀράβων φυλὴ ἐγκατασταθεῖσα εἰς τὴν νῆσον ἐν τῇ 12ῃ ἑκατονταετηρίδι, ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἦσαν ὁμολογουμένως Ἕλληνες. Ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις, μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς πτώσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικοῦ κράτους, οὐδὲν σχεδὸν ἔπραξε, καθάπερ προείπομεν, τὸ δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ὑλικὴν τοῦ τόπου προκοπὴν καὶ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων· οὐδὲν ἧττον, διὰ τῆς εὐφυΐας τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ σχετικῶς ἐπιεικὲς τῆς ξενικῆς ἐκείνης κυριαρχίας, καὶ διὰ τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων ἀναπτύξεως, ἡ Κρήτη ἀπέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μία τῶν εὐπορωτέρων καὶ τῶν ὀλιγώτερον ἀπαιδεύτων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐν τῇ ἑκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, οὐδεμία μὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ ἑλληνικὴ σχολὴ, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κρούσιον· καὶ ὅμως πλεῖστοι τῶν λογίων Ἑλλήνων, τῶν περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης καὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἀκολούθου διαλαμψάντων, κατήγοντο ἀπὸ τῆς Κρήτης. Ἵνα δὲ μὴ παρατείνωμεν ἐπὶ πολὺ τὸν λόγον ἀναφέροντες ἐνταῦθα πάντας ὅσοι ἢ περὶ θεολογικὰς συζητήσεις ἢ περὶ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν διέτριψαν, περιορισθῶμεν δὲ εἰς ἐκείνους μόνον, οἵτινες εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν ἠσχολήθησαν, τίς δὲν γινώσκει τὸν Πόρκιον τὸν συγγράψαντα τὴν πρώτην τοῦ νεωτέρου ἡμῶν ἰδιώματος γραμματικὴν, καὶ ἐκδόντα αὐτὴν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἀφιερώσαντα αὐτὴν εἰς τὸν περιφανῆ καρδινάλιον Richelieu; Αἱ τραγῳδίαι τοῦ Γεωργίου Χορτάτση, τὰ βουκολικὰ τοῦ Νικολάου Δημητρίου, τοῦ ἐξ Ἀποκορώνων, ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἢ ἀνάλογα ἔργα, μαρτυροῦσι τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἐπίδοσιν τῆς τότε Κρήτης. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἐρωτοκρίτου Βιγκέντιος Κορνάρος φαίνεται Ἐνετὸς τὴν καταγωγήν· ἀλλ' εἰς τὴν Κρήτην συνέβη ὅ,τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην καὶ τεσσαρεσκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα· ἐὰν δηλαδὴ τινὲς τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ἐξιταλίσθησαν, ἄλλαι πάλιν Ἰταλικαὶ οἰκογένειαι ἐξελληνίσθησαν, καὶ ὁ Κορνάρος ἔγραψε τὸν Ἐρωτόκριτόν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀπαραλλάκτως καθὼς ὁ ἀνώνυμος μὲν, ἀλλ' ὁμολογουμένως ἐκ Φράγκων καταγόμενος ποιητὴς τῶν « Χρονικῶν τῶν ἐν Μωρέᾳ πολέμων τῶν Φράγκων ».

Καθὼς δὲ οὐδεμίαν ἑλληνικὴν σχολὴν ἐσύστησαν ἐν Κρήτῃ οἱ Ἐνετοὶ, οὕτω οὐδὲν ἔπραξαν καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὑλικῆς τῶν κατοίκων προαγωγῆς, ὡς ἂν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ λαὸς οὗτος εὐπορήσας ἀποβῇ μᾶλλον δυσκυβέρνητος. Τετρακόσιοι ξένοι εὐπατρίδαι ἐνέμοντο τὴν χώραν, ὡς δεσπόται καὶ κύριοι, οἱ δ' Ἕλληνες κάτοικοι ἦσαν καταδεδικασμένοι νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτοὺς, νὰ φορολογῶνται καὶ νὰ ὑποτάσσωνται. Ἀλλ' ἐὰν ἡ χώρα ἔμενεν εἰς χεῖρας τῶν Ἐνετῶν, ἡ θάλασσα τοὐλάχιστον ἦτον ἐλευθέρα. Πολλοὶ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν κυριωτέρων τῆς Κρήτης πόλεων, ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ναυτικὴν ἐμπορίαν, ἀπέκτησαν περιουσίας ἀξιολόγους, καὶ ἔπεμπον τὰ τέκνα αὐτῶν ἐπὶ σκοπῷ ἐκπαι-

δεύσεως εἰς Ἐνετίαν καὶ εἰς Παδούην, ὅπου οἱ νέοι ἐκεῖνοι δὲν ἐλησμόνουν ἅπαντες τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἀλλὰ πολλοί, ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ ἴδια, συνετέλουν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν.

Ἀπὸ δὲ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μακροῦ τῶν Τούρκων πολέμου, ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις, πιεζομένη ὑπὸ τῆς χρηματικῆς ἀπορίας καὶ μετανοοῦσα, ὡς φαίνεται, διὰ τὴν περιφρόνησιν ἣν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχε δείξει πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Κρήτης κατοίκους, ἐξέδωκε δόγμα, δι' οὗ ὥρισεν ὅτι, ὅστις καταβάλλει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 60,000 φλωρίων, λαμβάνει τὸ μέγα τοῦ Πατρικίου ἀξίωμα· καὶ προσδιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιουτοτρόπως δυναμένων νὰ ἀποκτηθῶσιν ἀξιωμάτων, κατ' ἀρχὰς εἰς πέντε, ἔπειτα ὅμως ἀνεβίβασε τὸν ἀριθμὸν τοῦτον μέχρις ὀγδοήκοντα· μία δὲ τοῦ δόγματος τούτου διάταξις ῥητῶς διελάμβανεν « ὅτι μεταξὺ τῶν ὑποτελῶν ἢ ξένων ἐθνῶν τὸ περιφανὲς καὶ βασιλικὸν τῶν Ἑλλήνων γένος θέλει προτιμηθῆ περὶ τὴν ἀπονομὴν τῶν ἀξιωμάτων ἐκείνων, καθὸ ἐπὶ πολὺν χρόνον κτησάμενον ἄλλοτε τὴν ἀρχὴν καὶ ἄξιον ἀναδειχθὲν τῆς εὐνοίας τοῦ κράτους. » Ὥστε πρόδηλον ἦτον ὅτι ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις ἐπεθύμει ἤδη ἐκ παντὸς τρόπου να προσοικειωθῆ τοὺς Ἕλληνας αὐτῆς ὑπηκόους.

Καὶ βραδέως μὲν ὁπωσοῦν ἐπήρχοντο τὰ δείγματα ταῦτα τῆς φιλοφροσύνης, ἔτι δὲ καὶ ταῦτα ἀντὶ πολλῆς χρηματικῆς θυσίας προσεφέροντο· δι' ὃ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων οὐδεμίαν ἔδειξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ τῆς ξενικῆς ἐκείνης κυριαρχίας ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ καὶ κρισίμῳ κατα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἀγῶνι· ἰδίως δὲ οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ἀναφέρεται ὡς θελήσας νὰ ὠφεληθῆ ἀπὸ τῶν περὶ ἀγορᾶς τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πατρικίου προτάσεων τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Τινὲς ὅμως, εἴτε ἔχοντες κοινά τινα πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς συμφέροντα, εἴτε δελεασθέντες ὑπὸ τῶν ὀψίμων ἐκείνων εὐνοϊκῶν διαθέσεων, εἴτε καὶ ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ἐνετικὴ κυριαρχία ἦτον ὁπωσδήποτε ὀλιγώτερον ἀποτρόπαιος τῆς ἐπαπειλουμένης τουρκικῆς τυραννίας, εἰλικρινῶς συνετάχθησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ γενναίως ὑπὲρ αὐτῶν ἠγωνίσθησαν. Τα ἑλληνικὰ τάγματα τὰ ἐγκλεισθέντα εν τῷ μεγάλῳ τῆς νήσου φρουρίῳ, διέπρεψαν ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτῶν τοσοῦτον, ὥστε ἐθαυμάσθησαν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Γάλλων πολεμιστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ'. εἶχεν ἐκπέμψει εἰς ἐπικουρίαν τῆς Κανδίας. Ἦσαν δὲ οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι ἐπιτήδειοι τοξόται μάλιστα, καὶ ἄξιοι μὲν τῆς ἀρχαίας περὶ τοῦτο φήμης τῶν Κρητῶν, μέγαν δ' ἐμποιοῦντες εἰς τοὺς πολεμίους φόβον. Πολλοὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτων ἀπέβησαν πολυθρύλλητοι καὶ προήχθησαν εἰς ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀξιώματα, οἷον οἱ συνταγματάρχαι Ζίμπης καὶ Βαλσαμῆς, καὶ ὁ λοχαγὸς Κάλαμος, ἅπαντες Σφακιανοί, ὧν τὰ ὀνόματα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Laguilletière, ἀνεφέροντο τότε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ὀνόματα ἀνδρῶν ὧν τὰ ἔργα ἐμαρτύρουν τὸ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἡ ἑλληνικὴ φυλή, ἐὰν αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον αὐτῇ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κρήτῃ ὅτε ἀνέλαβε τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ πολέμου τούτου ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ τον Παναγιώτην Νικούσην. Ἡ ἅλωσις τῆς Κανδίας, περὶ ἣν ἰδίως ἠσχολήθη καὶ ἣν ἐπὶ τέλους ἐπέτυχεν ὁ Μέγας Βεζίρης, ἔμελλε βεβαίως νὰ καταφέρῃ πληγὴν θανάσιμον εἰς τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν. Πρὸς τούτοις τὸ πεδινώτερον τῆς χώρας εἶχεν, ὡς φαίνεται, πρὸ πολλοῦ κύψει τὸν αὐχένα εἰς τὰ πολυάριθμα μουσουλμανικὰ στίφη· ἀλλ' ὑπελείποντο τὰ ὄρη, καὶ μάλιστα τὰ ὑπὸ τῶν γενναίων Σφακιανῶν κατεχόμενα ὄρη. Εἰς τὰ δυσπόρθητα ταῦτα τῆς χώρας μέρη κατέφυγον πιθανώτατα καὶ οἱ μαχιμώτεροι τῶν ὁμαλωτέρων τόπων κάτοικοι. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, καθάπερ πολλάκις εἴπομεν, οὐδεμίαν εἶχον ἰδιαιτέραν ἀφορμὴν νὰ ἀγαπῶσι τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν· προκειμένου ὅμως ἤδη νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν τουρκικην, ἤθελον βεβαίως ἀναλάβει πάντα κίνδυνον ἵνα ἀποκρούσωσι τὴν νέαν ταύτην καὶ πολὺ μείζονα τυραννίαν, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον, πρὸς τοὺς Σφακιανοὺς ἰδίως, οἱ Ἐνετοὶ ἀνέκαθεν εἶχον θεωρήσει φρόνιμον νὰ πολιτευθῶσι πολὺ ἐπιεικέστερον ἢ πρὸς τοὺς ἐπιλοίπους τῆς νήσου κατοίκους, καί, καταλιπόντες τοὺς ὀρείτας ἐκείνους ὅλως σχεδὸν αὐτονόμους, ἠρκοῦντο λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν ἐλαφρόν τινα φόρον. Οἱ Σφακιανοὶ λοιπὸν δὲν ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἀμαχητὶ ἕτερον δυσκολώτερον κυριάρχην. Ἐν τούτοις τὰ ὄρη αὐτῶν ἦσαν δυσπόρθητα· οἱ ἄνδρες ὀνομαστοὶ ἐπ' ἀνδρείᾳ· ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κανδίας, οἱ Ἐνετοὶ διετήρησαν κατὰ τὰς συνθήκας τρεῖς ἔτι τῆς Κρήτης λιμένας, τὴν Καραβοῦσαν, τὴν Σοῦδαν καὶ τὴν Σπιναλούγγαν, οἱ Σφακιανοὶ ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι πολλὰς παρ' αὐτῶν βοηθείας· εἰς τὸν Ἀχμὲτ Κιουπριλῆν κατ' οὐδένα λόγον δὲν συνέφερε, μετὰ τὴν διὰ τοσούτων μοχθων καὶ κινδύνων κατορθωθεῖσαν ἐπὶ τέλους ἅλωσιν τῆς Κανδίας, να ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα νέον, οὐδὲν ἧττον ἐπικίνδυνον, δυνάμενον νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ καὶ νὰ ἐπιφέρῃ συμφορὰς μεγάλας. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχεν ἀπαυδήσει· πολλάκις αἱ στάσεις αὐτοῦ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπιφέρωσι τὴν εγκατάλειψιν καὶ αὐτῆς τῆς πολιορκίας τῆς Κανδίας· ἡ ἅλωσις τοῦ φρουρίου τούτου ὑπεδείχθη πάντοτε εἰς αὐτὸν ὡς τὸ τέρμα τῆς τριακονταετοῦς περίπου ἐκείνης ἐπιχειρήσεως· ὁ Μέγας Βεζίρης δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ νέας θυσίας, καὶ πρὸς τούτοις τὰ κοινὰ τοῦ κράτους συμφέροντα προσεκάλουν τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπάνοδον. Ἀπαραίτητος ἄρα ἦτον ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίσῃ πᾶσα ἡ λοιπὴ νῆσος, καὶ ἰδίως τὸ ὀρεινότερον αὐτῆς μέρος, τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἄνευ περαιτέρω ἐχθροπραξιῶν· καὶ εἰς τοῦτο, ἂν δεν ἀπατώμεθα, συνετέλεσε

πολὺ ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ἀναδειχθεὶς τὰ μάλιστα ὠφέλιμος εἰς τὸν Ἀχμὲτ Κιουπριλῆν. Διὰ τίνων διαπραγματεύσεων, διὰ τίνων ἐνεργειῶν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, εἶναι ἄδηλον· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Σφακιανοί, οὐ μόνον διετήρησαν τότε ἅπαντα τὰ προνόμια ὅσα ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας ἐνέμοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐλαφροτάτου φόρου, ὃν πρότερον ἐπλήρωνον, ἀπηλλάγησαν. Ἐπὶ μίαν ἑκατονταετηρίδα, οὔτε Ἀγᾶν, οὔτε Καδῆν εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν ἐδέχοντο· ἔπεμπον μόνον δῶρά τινα εἰς τὴν Βαλιδὲ Σουλτάναν, ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ἦσαν ὅλως ἐλεύθεροι καὶ αὐτονομούμενοι κατὰ τὰ πάτρια. Καὶ ἐδέησε νὰ ἐπέλθωσιν αἱ μεγάλαι συμφοραὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις ἐξεῤῥάγη κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἀκολούθου ἑκατονταετηρίδος, ἵνα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἀποβάλωσι καὶ οἱ Σφακιανοὶ τὰ πλεῖστα τῶν προτέρων πλεονεκτημάτων· διότι τότε, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀπεριγράπτων δυστυχημάτων τὰ ὁποῖα οἱ Τοῦρκοι ἐπήνεγκον εἰς ὅλας τὰς ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένας χώρας, προσβληθέντες καὶ οἱ ὀρεινοὶ ἐκεῖνοι ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τοῦ Πασσᾶ τῆς Κρήτης, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι κατὰ πρῶτον εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ χαρατσίου.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἐπέστησε βεβαίως τὴν προσοχὴν τῶν Κρητῶν καὶ εἰς τὰς μεταῤῥυθμίσεις τὰς ὁποίας ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ περὶ ὧν εἴπομεν πλειότερά τινα ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βιογραφίας, ἰδίως εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ παιδομαζώματος, ὅπερ ἦν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἓν τῶν μεγίστων δεινῶν τῆς τουρκικῆς καταδυναστείας· καὶ εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν ἀθρόων καὶ ἀναγκαστικῶν ἀλλαξοπιστιῶν. Ὁπωσδήποτε, ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κανδίας ὁλοσχερὴς καὶ ἀπόλεμος ὑπὸ τῆς ἐπιλοίπου νήσου ἀναγνώρισις τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, φαίνεται ἀποτέλεσμα ἐνεργείας τινός, ἀφανοῦς μέν, πιθανωτάτης δὲ τοῦ διερμηνέως· καὶ τοὐλάχιστον τοιουτοτρόπως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς ἡ μεγίστη φήμη ἣν ἐκτήσατο κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν· διότι, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἡ σύμπραξις αὐτοῦ εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τὰς προηγηθείσας τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου, κατ' οὐδένα λόγον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαίρετός τις ὑπηρεσία.

Εἴπομεν ἤδη πῶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ διαγωγὴ τοῦ διερμηνέως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἵνα ἐκτιμηθῇ δεόντως. Ὅτε εἰς τὰς παραμονὰς τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἔσχατος τῶν Κωνστατίνων, οὐδένα ἄλλον τρόπον βλέπων σωτηρίας, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ παραδεχθῇ τὰς περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως προτάσεις τοῦ Πάπα, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι, ἀντὶ τῆς παραχωρήσεως ταύτης, θέλει λάβει ἀποχρῶσάν τινα ἐπικουρίαν τῆς Δύσεως, μεγάλη τότε προέκυψεν ἀντίπαλος μερίς, ἥτις, πολιτικὸν μὲν ἀρχηγὸν ἔχουσα τὸν Νοταρᾶν, ἐκκλησιαστικὸν δὲ τὸν Σχολάριον, ἐπρέσβευσεν ὅτι προτιμότερον νὰ ἴδωσιν οἱ Ἕλληνες τὸν Τοῦρκον ἄρχοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀρχιερέως τῆς δύσεως. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἐλπίζοντες νὰ σώσωσι τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἔπεσον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς πόλεως, ἡρωϊκῶς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυνόμενοι· οἱ δὲ περὶ τὸν Νοταρᾶν καὶ τὸν Σχολάριον, ἀπελπισθέντες περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας, ἐζήτησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διασώσωσι τοὐλάχιστον τὸ δόγμα καὶ τὴν ἐθνικότητα. Αἱ δύο αὗται πολιτικαὶ μερίδες, ὧν ἡ μὲν ἦτον ἐνδοξοτέρα, ἡ δὲ πρακτικωτέρα, ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας· καὶ ἡ μὲν ἐξ αὐτῶν, ἡ σκοπὸν ἔχουσα ἀδιάλειπτον τὴν ἄμεσον ἐπιτυχίαν τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ τῶν ἀδιακόπων στάσεων, δι' ὧν τὸ ἔθνος, καίπερ ἀκαταπαύστως ἡττώμενον, δὲν ἔπαυσε νὰ διαμαρτύρηται ἐνόπλως κατὰ τῆς ξενικῆς τυραννίας· ἡ δέ, θεωροῦσα ὅτι ἡ ὥρα τῆς πολιτικῆς ἀναστάσεως εἰσέτι δὲν ἤγγισεν, ἠγωνίζετο νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἐνδέχεται κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπὸ τῆς ἀμαθείας, ἔπειτα δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τοῦ ξένου κυριάρχου, ἵνα ἑνώσῃ, συντηρήσῃ, καὶ ἀναπτύξῃ ἅπαντα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος τὰ στοιχεῖα, παρασκευάζουσα τοιουτοτρόπως τὴν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι τελευταίαν τοῦ ἔθνους παλιγγενεσίαν. Ἐὰν θαυμάζωμεν καὶ ἐξυμνῶμεν δικαίως τὴν ἀπεγνωσμένην αὐταπάρνησιν τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ἐπρέσβευσαν καὶ διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν καθηγίασαν τὸ πρῶτον τῶν φρονημάτων τούτων, μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ἐθριάμβευσαν διὰ τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως· μὴ περιφρονήσωμεν, μηδὲ καταδικάσωμεν τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἑτέρου φρονήματος, διότι τελευταῖον διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν ἐπροστατεύθη ἡ ἐκκλησία, προήχθη ἡ ἐκπαίδευσις, ἀνεπτύχθησαν πολλὰ ὑλικὰ συμφέροντα, συνετηρήθη ἡ ἑνότης τοῦ ἔθνους, καί, ἐνὶ λόγῳ, ἐξεχερσώθη, ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐσπάρη ὁ ἀγρὸς τῆς ἐπαναστάσεως, τοῦ ὁποίου γενεαὶ ἕτεραι ἔμελλον νὰ θερίσωσι τοὺς καρπούς· καὶ ἂν περὶ τὸν θερισμὸν τοῦτον αἱ γενεαὶ ἐκεῖναι ἔμελλον νὰ χύσωσι ποταμοὺς αἱμάτων, μὴ λησμονήσωμεν δι' ὅσων καὶ οἵων συμφορῶν καὶ δι' ὅσων αἱμάτων ἐπίσης ἐδέησε νὰ ποτισθῇ ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, πρὶν παραγάγῃ τὸν καρπὸν τῆς αὐτονομίας.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ὑπῆρξεν εἷς τῶν εὐκλεεστέρων ἀνδρῶν τῆς μερίδος ἥτις, διὰ τῆς θεραπείας καὶ ἐξευμενίσεως τοῦ ξένου δυνάστου, ἐπὶ τετρακόσια ἔτη, δὲν ἔπαυσε παρασκευάζουσα τὴν σωτήριον ἡμέραν τῆς 25 Μαρτίου 1821. Ἡ πεποίθησις τῆς μερίδος ταύτης ἦτον ὅτι τὸ ἔθνος ἠδύνατο, ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, νὰ ἐπιτύχῃ ἀσφαλέστερον καὶ ταχύτερον τοῦ μεγάλου ἐκείνου σκοποῦ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν μᾶλλον ἢ ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην· καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τοιαύτης πεποιθήσεως συνέπραξεν ὁ Παναγιώτης Νικούσης μετὰ τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ περὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κρήτης. Βεβαίως ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀγωνιζόμενος νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἢ μέρος τῆς πατρίδος, ἀπὸ μιᾶς ξενικῆς κυριαρχίας εἰς ἑτέραν, οὐδὲν πράττει ἔνδοξον

καὶ λαμπρόν· ὑπάρχουσιν ὅμως ἐποχαὶ ἢ περιστάσεις, καθ' ἃς εἴμεθα καταδεδικασμένοι νὰ ἀρκώμεθα εἰς τὸ σχετικῶς χρησιμώτερον. Μήπως ἕτερός τις πολιτικὸς ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅστις πολλάκις καὶ δικαίως ἐξυμνήθη ἐπὶ τῇ συνέσει αὐτοῦ καὶ δεξιότητι, ἔπραξεν ἄλλο τι ὅτε, ὡς βεβαιοῦσι, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀνατεθῇ ἡ προστασία τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἀγγλίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν Αὐστρίαν ; Μόνος δὲ ὁ χρόνος θέλει ἀποδείξει τίς τῶν δύο, εἰς τὰς ἀναλόγους ταύτας περιστάσεις, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἢ ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ἐστάθμισεν ὀρθότερον τὰ μέλλοντα τῆς πατρίδος αὐτοῦ συμφέροντα.

Ἀλλ' ὁ βίος τοῦ Παναγιώτη Νικούση παρίστησιν ἡμῖν ἑτέραν τινὰ πρᾶξιν, ἧς ἡ λαμπρότης δὲν ἐπισκιάζεται δι' οὐδενὸς τῶν θλιβερῶν ἐκείνων αἰσθημάτων τὰ ὁποῖα, φυσικῷ τῷ λόγῳ, καταλαμβάνουσι πᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κρήτης· ἡ δὲ πρᾶξις αὕτη εἶναι ὁ ἐπιτήδειος τρόπος δι' οὗ κατίσχυσε τῶν δύο ἰσχυροτέρων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων, ἀποδοὺς εἰς τὸ γένος αὐτοῦ τὴν ἀποκλειστικὴν κατοχὴν τοῦ ἁγίου Τάφου. Ἐνταῦθα ὁ ἀνὴρ ἐθριάμβευσεν ὑπὲρ καθαροῦ καὶ ἀμέσου ἑλληνικοῦ συμφέροντος. Δὲν θέλομεν ἱστορήσει τὴν μακρὰν περὶ τῆς κατοχῆς τῶν ἱερῶν τόπων πάλην μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Δυτικῶν· περὶ τούτου ἐγράψαμεν ἄλλοτε εἰδικὴν πραγματείαν, ἐπιγεγραμμένην μὲν « ὁ ἅγιος Τάφος, » δημοσιευθεῖσαν δὲ ἐν τῷ 78 φυλλαδίῳ τοῦ περιοδικοῦ τούτου συγγράμματος· νῦν περιοριζόμεθα εἰς μόνα τὰ γεγονότα ὅσα συνέχονται ἀμέσως μετὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Παναγιώτη Νικούση. Ἐν ἔτει 1673 ὁ περιφανὴς καὶ πολυθρύλλητος πρέσβυς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Nointel, ἐπεχείρησε λαμπρὰν μέχρι τοῦ ἁγίου Τάφου περιοδείαν, ἵνα ἀναζωπυρήσῃ αὐτόθι τὸ ἀξίωμα τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ ὡς προστάτου τῶν ἁγίων τόπων. Μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς ὅσα κατεῖχον οἱ Λατῖνοι, ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ αὐτοῖς διὰ τῆς βίας καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κατεχόμενα. Ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, μαθὼν ταῦτα, ἀπέρχεται εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου διέτριβε τότε ὁ Σουλτάνος, καί, ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον αὐτοῦ τῇ 6 Ἰανουαρίου 1675, κατηγόρησε δημοσίᾳ καὶ διὰ πολλοῦ θάῤῥους τὸν Nointel καὶ τοὺς Λατίνους διὰ τὴν αὐθαιρεσίαν αὐτῶν, καὶ ἀπήτησε τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος, προσάγων εἰς ὑποστήριξιν τῶν λόγων αὐτοῦ, Χάτι Σερὶφ τὸ ὁποῖον ὁ Παναγιώτης Νικούσης εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τῆς Υ. Π. ὑπὲρ τοῦ γένους ἡμῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Παναγιώτης δὲν ἔζη πλέον· καὶ ἄδηλον εἶναι εἰς ποίαν ἀκριβῶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχὴν καὶ περίστασιν ἀπέσπασε τὸ φιρμάνιον τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ θανάτου του εὑρέθη μεταξὺ τῶν ἐγγράφων αὐτοῦ. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, προσαγαγὼν τὸ Χάτι Σερίφ, ἔλαβε βεράτιον δι' οὗ ἀπενεμήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ κατοχὴ τοῦ ἁγίου Τάφου, τῆς Βηθλεὲμ, τῶν λύχνων, ταπήτων καὶ κλειδῶν, ἀντὶ 1000 γροσίων τὰ ὁποῖα κατ' ἔτος ὤφειλον νὰ πληρώνωσιν εἰς τὸ τσαμίον τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτη. Οἱ Φραγκισκανοὶ ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κατορθώσωσι τὴν ἀνάκλησιν τοῦ βερατίου, καὶ προσέφερον ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸν Μέγαν Βεζίρην 10.000 τάλληρα· ἀλλ' ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς, ἐμμένων πιστὸς εἰς τὴν μνήμην τοῦ τεθνεῶτος φίλου του, διέταξε νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἀπαρεγκλίτως τὰ ἀποφασισθέντα· καὶ τῷ ὄντι τὴν 25 Ἰανουαρίου 1676, οἱ Ἕλληνες ἐγκατεστάθησαν ἐπισήμως ἐν τῇ κατοχῇ ἁπάντων τῶν προαναφερθέντων τόπων. Ὁ Ἅμμηρος, ἱστορῶν τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Παναγιώτη Νικούση, ἐπιφωνεῖ τὸ ἑξῆς τοῦτο συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν παρατεθὲν, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴν ἐπαναλάβωμεν αὖθις σήμερον, διότι λαμπρῶς εἰκονίζει ἅπασαν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ ἐξόχου ἐκείνου πολιτικοῦ ἡμῶν ἀνδρός· « Ἐνῷ, λέγει ὁ Ἅμμηρος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐφιλονείκουν πρὸς ἀλλήλους παρὰ τῇ Υ. Πύλῃ περὶ τῆς τιμῆς τῆς προστασίας τοῦ ἁγίου Ταφου, ἐπέτυχον οἱ Ἕλληνες τὴν τιμὴν ταύτην μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων μαχομένων.»

Τοσαῦτα ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν περὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ Παναγιώτη Νικούση, ὅστις ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1673. Ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ διεξέλθωμεν τὰς ἐκθέσεις ὅσας οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωποι τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καὶ ἰδίως οἱ πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, καθυπέβαλον εἰς τὰς αὐλὰς αὐτῶν εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῶν εἰκοσιπέντε ἐνιαυτῶν, καθ' οὓς ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἔπαυσε πράττων τὰ δημόσια πράγματα ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἠθέλομεν βεβαίως γνωρίσει πλείστας ὅσας περιστάσεις καὶ ὑποθέσεις, ἐν αἷς διέλαμψεν ἡ ἐξαίρετος ἐκείνη ἐπιτηδειότης, ἣν βλέπομεν τοσοῦτον ἐγκωμιαζομένην οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ἱστοριογράφων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ αὐτῶν τῶν Τούρκων. Καὶ εἰς τὰς πηγὰς ταύτας παραπέμπομεν πάντα ὅστις ἤθελεν ἐπιχειρήσει πληρεστέραν τοῦ ἀνδρὸς βιογραφίαν. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς, ἀναγκασθέντες, νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ προεκτεθέντα ὀλίγα γεγονότα, ἐπιφέρομεν ἤδη καί τινας περὶ αὐτοῦ κρίσεις καὶ διηγήσεις, ὧν τινὲς μὲν εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μυθώδεις, συντελοῦσιν ὅμως καὶ αὗται εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνδρὸς κατὰ τοῦτο, ὅτι δεικνύουσιν ὁποία περὶ αὐτοῦ ἐπεκράτει παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπόληψις καὶ φήμη.

Λέγεται ἐπὶ παραδείγματος ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπέδιδον εἰς τὸν Παναγιώτην ἀλλοκότους τινὰς ἀστρολογικὰς γνώσεις καὶ μαντικήν τινα ἢ προφητικὴν τοῦ μέλλοντος ἐπιστήμην. Ὡς ἀπόδειξις δὲ ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα περιστατικά. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κανδίας ὁ Παναγιώτης τρέχει δρομαίως μίαν τῶν ἡμερῶν πρὸς τὸν Βεζίρην καὶ τὸν καθικετεύει νὰ ἐξέλθῃ ἀμέσως ἀπὸ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, βεβαιῶν ὅτι κινδυνεύει, ἐὰν μείνῃ εἰς αὐτὴν πλειότερον· ὁ Βεζίρης ἐγείρεται ἀδιστάκτως καί,

ἀφήσας τὸν ἐπενδύτην ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων ἐφ' ὧν ἀνεπαύετο, μεταβαίνει εἰς σκηνὴν ἑτέραν, ἂν καὶ ἔβρεχε ῥαγδαίως· μόλις δὲ τούτου γενομένου, σφαῖρα κανονίου τῶν ἐπάλξεων διασχίζει τὴν σκηνὴν τοῦ Βεζίρη, καὶ ἐπιπεσοῦσα ἐπὶ τῆς θέσεως ἣν πρὸ μικροῦ ἐγκατέλιπε, διατρυπᾷ τὸν ἐπενδύτην καὶ τὸ προσκεφάλαιον.

Ἀνάλογόν τι διηγοῦνται ὅτι συνέβη ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Καμινιέκου τῷ 1672· διότι λέγεται ὁ Παναγιώτης προαναγγείλας τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως κατὰ τὴν δεκάτην ἡμέραν. Ὅλοι ὅσοι ἐγίνωσκον τὴν δύναμιν καὶ τὴν θέσιν τοῦ φρουρίου τούτου, ἐθεώρησαν τὴν προφητείαν ὡς παράλογον· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐπεβεβαίωσαν τοὺς λόγους τοῦ διερμηνέως, κυριευθείσης τῆς πόλεως τῇ 27 Αὐγούστου τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Καὶ τὰ κατὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἱστοροῦνται εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀποδείξωσιν ὅτι μετεῖχε προφητικῆς τινος δυνάμεως· διότι λέγεται, ὅτι εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Σάκσας κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἀστειευόμενός ποτε ὁ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆς πρὸς τὸν φίλον του, εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι τῷ ἐφαίνετο παράδοξον πῶς ἄνθρωπος, οἷος αὐτὸς, τοσοῦτον ἐπιτυχῶς τοσαῦτα πράγματα προϊδὼν, νὰ μὴν εἰμπορῇ νὰ προείπῃ τίποτε περὶ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ Παναγιώτης ἀπήντησεν ὅτι, ἐὰν ὁ Βεζίρης λάβῃ τὸν κόπον νὰ μεταβῇ εἰς τὴν σκηνήν του περὶ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς, θέλει ἴδει ἐκεῖ παράδοξόν τι ὄχι ἄνευ δυσαρεσκείας τινὸς καὶ θλίψεως. Ὁ Βεζίρης, ἀνυπόμονος νὰ ἴδῃ τὸ περίεργον τοῦτο, μεταβαίνει τῷόντι περὶ μεσονύκτιον εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Παναγιώτη, καὶ εὑρίσκει παρὰ τὴν εἴσοδον μὲν ὑπηρέτας θρηνοῦντας, ἐνδοτέρω δὲ τὸν φίλτατον αὐτοῦ Ὀδυσσέα πνέοντα τὰ λοίσθια. Ἐπειδὴ δὲ εἷς τῶν ὑπηρετῶν τῷ εἶπεν, ὅτι ὁ Παναγιώτης εἶχε παραγγείλει αὐτῷ νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Βεζίρη, ὡς ἀμοιβὴν ὅλων αὐτοῦ τῶν ὑπηρεσιῶν, τὴν χάριν τοῦ νὰ μετακομισθῇ ὁ νεκρός του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐνταφιασθῇ αὐτόθι, ὁ Κιουπριλῆς ἀπήντησεν εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην ὡς ἑξῆς. « Λυποῦμαι διότι ὁ Παναγιώτης, τὸν ὁποῖον τοσοῦτον ἠγάπησα καὶ ὅστις ὑπηρέτησε τὸ Δοβλέτι πιστότερον ἢ ὅσον προσεδοκᾶτο τοῦτο παρὰ χριστιανοῦ, ἀναδειχθεὶς, κατά τε τοῦτο καὶ κατὰ τὰ ἄλλα αὐτοῦ σπάνια προτερήματα, ὑπέρτερος καὶ αὐτῶν τῶν μουσουλμάνων, δὲν ἐπείσθη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν εἰς τὸν προφήτην ὑποταγήν του· διὰ τῆς πράξεως αὐτοῦ ταύτης ἤθελε δεόντως στεφανώσει ἅπαντα αὐτοῦ τὸν βίον, καὶ τότε ἐγὼ αὐτὸς ἤθελα παρακολουθήσει τὴν κηδείαν του. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἔλλειψις αὐτοῦ αὕτη θέλει παρεμποδίσει τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἴσοδόν του, νομίζω δίκαιον νὰ ἀνταμείψω τὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μας ζῆλόν του, ἐγκρίνων τὴν αἴτησιν αὐτοῦ καὶ ἐπιτρέπων νὰ ἐνταφιασθῇ ὅπου ἐπεθύμει. » Ὁ μέγας Βεζίρης λοιπὸν συνεχώρησεν εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ Παναγιώτη νὰ μεταφέρωσι τὸν νεκρόν του εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Χάτι-Σερίφ, ἀπευθυνόμενον μὲν πρὸς τὸν Καϊμακάμην, παραγγέλλον δὲ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην νὰ τὸν κηδεύσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς πομπῆς ἐν τῷ χώρῳ ὃν εἶχεν ἐκλέξει διὰ τὴν ταφὴν αὐτοῦ. Ὅθεν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἀλλοδαποὶ χριστιανοὶ, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦντες, προσεκλήθησαν εἰς τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ, ὅστις ἐκομίσθη ἐν πολλῇ παρατάξει εἰς μίαν τῶν νήσων τῆς Προποντίδος, καὶ ἐνεταφιάσθη εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ ὁποῖον ζῶν εἶχε πολυειδῶς κοσμήσει.

Ἅπαντα τὰ διηγήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ ἔχωσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπόστασίν τινα ἀληθείας, περιεκαλύφθησαν ὑπὸ μυθωδῶν κοσμημάτων. Πιθανωτέρα ἴσως εἶναι ἡ ἀπάντησις, ἣν ὁ Σουλτάνος ἔδωκεν εἰς τὸν Βαννῆ Ἐφέντην, ὅτε οὗτος, ἀγανακτήσας διότι ἡττήθη ἐν ταῖς πρὸς τὸν Παναγιώτην θρησκευτικαῖς συζητήσεσιν, ἐζήτησε τὸν θάνατον τοῦ διερμηνέως λόγῳ βλασφημίας, δυνάμει τοῦ προαναφερθέντος δόγματος τοῦ Σουλεϊμάνη τοῦ Μεγάλου. « Δὲν σὲ εἶχα εἰπεῖ, βεβαιοῦσιν ὅτι ἀπήντησεν ὁ Μωάμεθ Δ'. πρὸς τὸν Βαννῆ Ἐφέντην, νὰ μὴν ἔρχεσαι εἰς λόγους θρησκευτικοὺς πρὸς τὸν ἄπιστον αὐτόν; ἄφες τον εἰς τὸ ἑξῆς ἥσυχον, διότι εἶναι ἀναγκαῖος εἰς στήριξιν τοῦ κράτους μας. »

Ἀλλ' ἰδοὺ γεγονότα τινὰ καὶ φρονήματα περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀσφαλέστερα. Ἐν περίπου ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παναγιώτη, ὁ περιώνυμος Κολβέρτος, ὁ τοῦ Λουδοβίκου Δ'. μέγας ὑπουργὸς, ἔγραφε τῇ 10 Νοεμβρίου 1674 πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Γαλλίας Κύριον Nointel ἐπιστολὴν, τῆς ὁποίας, κατὰ πρῶτον δημοσιευθείσης ἐν τῷ περὶ Ἀθηνῶν συγγράμματι τοῦ Κόμητος Delaborde, παραθέτομεν τὴν ἀκόλουθον περικοπήν. « Διατρίβοντος ἐνταῦθα τοῦ γραμματέως σας Κυρίου Lacroix, εἶχον ἐπιφορτίσει αὐτὸν νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἀναζήτησιν ὅλων τῶν χειρογράφων ὅσα δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἀγοράσας αὐτὰ νὰ μοὶ τὰ πέμψῃ, διότι ἐπεθύμουν πολὺ ν' ἀποκτήσω τοιαῦτά τινα διὰ τὴν βιβλιοθήκην μου, ἄνευ ὅμως πολλῆς μεγάλης δαπάνης. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς οὐχὶ μόνον νὰ τῷ ἐπιτρέψητε νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα ταύτην δι' ἐμὲ, ἀλλὰ καὶ νὰ συντρέξητε αὐτὸν καθόσον τοῦτο ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὑμᾶς καὶ καθόσον ἤθελε λάβει χρείαν τῆς συνδρομῆς σας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔγραψε πρὸ ὀλίγου ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Παναγιώτη, τοῦ Α'. διερμηνέως τοῦ Μεγάλου Βεζίρη, εἶναι πολλὰ μεγάλη καὶ πρόκειται ἴσως νὰ πωληθῇ, περὶ οὗ σᾶς ἐλάλησε βεβαίως ἅμα ἐπανελθόντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, σᾶς γράφω εὐχαρίστως περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἵνα σᾶς εἴπω ὅτι ἤθελε συμφέρει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως νὰ ἐνασχοληθῆτε εἰς τὸ νὰ γνωρίσητε καλῶς ὁποῖά τινα εἰσὶ τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης ταύτης, καὶ ἂν ὑπάρχωσιν ἐν αὐτῇ ἢ ἀρχαιότατα χειρόγραφα, ἢ βιβλία ἱστορικὰ περὶ Ἀνατολῆς, ἢ ἔργα συγγραφέων, γνωστῶν μὲν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ μὴ δημοσιευθέντα ἔτι ἐν Εὐρώπῃ, διότι, τούτου δοθέντος, ἤθελεν εἶναι συμφέρον καὶ ἀρεστὸν τῷ βασι-

λεῖ νὰ ἀγοράσητε ταῦτα πάντα διὰ τὴν βιβλιοθήκην τῆς Α. Μ· ἀλλ' ἐὰν δὲν ἤθελον εὑρεθῇ εἰς τὴν βιβλιοθήκην ταύτην εἰμὴ βιβλία προσευχῶν, ἢ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἑλληνικὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι δι' ἡμᾶς καμμίαν ὠφέλειαν, εἰς τοιαύτην περίστασιν, λέγω, δὲν θέλετε ἀγοράσει τὴν βιβλιοθήκην ταύτην. »

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μαρτυρεῖ ὅτι εἶχον ὑπόληψιν οὐ μικρὰν περὶ τῆς παιδείας τοῦ Παναγιώτη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ γαλλικοῦ κράτους, ἂν καὶ κατὰ δυστυχίαν, μὴ ἔχοντες ὑπόψιν τὴν συνέχειαν τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν εὑρέθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ διερμηνέως τὰ ζητούμενα χειρόγραφα καὶ συγγράμματα, ὁποῖά τινα ἦσαν ταῦτα, καὶ εἰς ποίαν τιμὴν ἠγοράσθησαν.

Ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ Ἄμμηρος ἱστορεῖ τὰ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Παναγιώτη Νικούση. « Ζημία οὐχὶ κοινὴ διά τε τὴν Πύλην καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ Παναγιώτη Νικούση, ἀποβιώσαντος ἐξ ἀποπληξίας. Ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη, τὸ μὲν πρῶτον ὡς διερμηνεὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς πρεσβείας, ἔπειτα συγχρόνως ὡς διερμηνεὺς τῆς τε Πύλης καὶ τῆς πρεσβείας, τελευταῖον δὲ, ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Κρήτην στρατείας τοῦ Ἀχμὲτ Κιουπριλῆ, ὡς διερμηνεὺς μόνης τῆς Πύλης, μεγίστας ὑπηρεσίας προσήνεγκεν εἰς μὲν τὴν Πύλην, συντελέσας εἰς τὴν ταχυτέραν τῆς Κανδίας παράδοσιν, εἰς δὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως καὶ τῆς ἐπανειλημμένης ματαιώσεως τῆς ἐνεργείας τῶν Οὔγγρων αποστατῶν, οἵτινες καὶ μόνοι ἐχάρησαν διὰ τον θάνατον αὐτοῦ. Ἦν δὲ ὁ πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ δεξιὸς μὲν περὶ τὰς διαπραγματεύσεις, προορατικώτατος δὲ τῶν δημοσίων πραγμάτων, παράδειγμα τιμιότητος, ὀχύρωμα κατὰ τῆς στάσεως, προστάτης τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ ἧς ἀπελογήσατο μὲν πρὸς τὸν Βαννῆ Ἐφέντην, ἐκτήσατο δὲ τὴν κατοχὴν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερῶν τόπων, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, θεμέλιος λιθος τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ τῆς Πύλης πράγματα. »

Μετα το ἐγκώμιον τοῦτο ἱστορικοῦ ἐμβριθοῦς, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπασαν τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν πρέσβεων τῆς αὐτοκρατορίας, πας ἔπαινος ἡμῶν ἤθελεν εἶναι περιττός. Περὶ τοῦ κατ' ιδιαν βίου τοῦ ἀνδρὸς ὀλίγα, καθ' ἃ προείπομεν, γνωρίζομεν. Ἀπέθανε μὲν ἐξ ἀποπληξίας, ἀλλ εἶχε πρὸ μηνῶν ἀσθενήσει βαρέως, ὡς δηλοῦται ἀπο τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἐπιστολῆς, ἣν ἔγραψε τῇ 8 Σεπτεμβρίου 1673, τρεῖς περίπου ἑβδομάδας πρὸ τοῦ θανάτου του, πρὸς τὸν Βαΐλον τῶν Ἐνετῶν Κουηρήνην, ἐν ᾗ ὁμιλεῖ περὶ τῆς δεινῆς ἀσθενείας, ὑπὸ τῆς ὁποίας αὐτός τε καὶ ὁ Μέγας Βεζίρης κατετρύχοντο ἀπὸ τῆς ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἀναχωρήσεώς των. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ λέγεται, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀμμήρου παρατιθέμενον Rycaut (Histoire de l'état présent de l'église grecque), γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἀγέρωχος καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ μάλιστα πράγματα ἀναμιγνυομένη, ὁ δὲ Παναγιώτης παρίσταται ὡς ὑπενδίδων ἐνίοτε πλέον τοῦ δέοντος εἰς τὰς ἀξιώσεις ἐκείνας. Ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γιαννάκης Κληρονόμος διετέλεσε μετ' αὐτὸν διερμηνεὺς ἀλλὰ μόνης τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, διότι εἰς τὸ παρὰ τῇ Υ. Πύλῃ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα ὁ Παναγιώτης διάδοχον Ἕλληνα δὲν ἔσχεν εἰμὴ Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον τὸν ἐξ ἀποῤῥήτων, τοῦ ὁποίου καὶ τὸ στάδιον καὶ τὸ ὄνομα ἀπέβη πολὺ παρ' ἡμῖν γνωστότερον· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὀλίγοι ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐγίνωσκον τὰ κατὰ τὸν Παναγιώτην Νικούσην, τὸν ἀκρογωνιαῖον τοῦτον λίθον, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπεν ὁ Ἄμμηρος, τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐπιῤῥοῆς εἰς τὰ ὀθωμανικὰ πράγματα, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθά τινα περὶ τοῦ ἀνδρὸς, εὐχόμενοι ὅπως ἕτεροι, πλειότερον ἔχοντες ἡμῶν χρόνον καὶ εὐτυχήσαντες νὰ ἀναδιφήσωσιν ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς δὲν εἴχομεν ὑπόψιν, συμπληρώσωσι τὴν εἰκόνα ἑνὸς τῶν περιφανεστέρων ἀνδρῶν, ὅσους παρήγαγε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπὶ τῆς μακρᾶς ἐποχῆς τῆς δουλείας αὐτοῦ.

Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΔΡΟΣ

καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνάσται (1207—1566).

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 244, 245 καὶ 246.)

—ooo—

III. Ἀνδρέας Ζένος δυνάστης Ἄνδρου.

1427—1437.

Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ νέου κυριάρχου εἶχε καθησυχάσει ἐπὶ καιρόν τινα ἡ ὑπόθεσις τοῦ οἴκου Σομμαρίπα, ὅστις ἀντικατέστησε τὴν ἀποθανοῦσαν Μαρίαν Σανούδην. Οἱ ἀδελφοὶ Χρυσῖνος καὶ Νικολῶς ἐδοκίμασαν πολλὰ ὅπως συμφωνήσωσι μετὰ τῆς Βενετίας περὶ τοῦ ποτὲ ὑπὸ τῆς Μαρίας κατεχομένου τριτημορίου τῆς Εὐβοίας. Τὴν 15 Ἀπριλίου 1427 ἐπετράπη αὐτοῖς νὰ πληρώσωσι τὸ ποσὸν 4 λιρῶν, 17 σολδίων καὶ 9 1[2 δηναρίων, τὰ ὁποῖα ἡ μήτηρ αὐτῶν ἐχρεώστει ἀκόμη εἰς τὸ βενετικὸν ταμεῖον διὰ καθυστεροῦντας φόρους ἐπὶ τυροῦ, εἰς προθεσμίαν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους, διότι ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων δικῶν, εἰς τὰς ὁποίας πάντοτε εὑρίσκετο ἡ οἰκογένειά των, εἶχον ἐκπέσει πολὺ, καὶ αὐτή των ἡ κατάστασις ἐγένετο καὶ ἐξῆς ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσωσι νέας δίκας.

Ὅσον ῥωμαλέος καὶ δραστήριος ἦτο ὁ Πέτρος Ζένος, τόσον ἀδρανὴς καὶ ἄῤῥωστος ἦτο ὁ υἱός του Ἀνδρέας, καὶ ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του προεμήνυε πρόωρον θάνατον. Ἤδη εὐθὺς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρός του περιέπεσεν εἰς κινδυνώδη ἀσθέ-

νειαν απειλοῦσαν τὸ τέλος ἐγγύς· ὅθεν ἡ Βενετία ἵνα προλάβῃ πᾶν ἐνδεχόμενον, ἔγραψε τὴν 19 Ἰουλίου 1427 τῷ βαΐλῳ τῆς Εὐρίπου Ἀντωνίῳ Μιχιέλῃ καὶ τοῖς συμβούλοις αὐτοῦ Θαδδαίῳ Ἰουστινιάνῃ καὶ Παύλῳ Ζανῇ ἵνα τηρήσωσι τὰ δικαιώματα τοῦ Μάρκου Ζένου, καὶ ἐὰν ὁ ἀδελφός του, ὁ κύριος τῆς Ἄνδρου, ἤθελεν ἀποθάνῃ, εὐθὺς νὰ ἐνεργήσωσι προσωρινὴν τῆς νήσου κατάσχεσιν ἐν ὀνόματι τῆς Βενετίας, ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς ξένας χεῖρας, καὶ νὰ τὴν διοικῶσι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τούτοις ὁ Ἀνδρέας δι' αὐτὴν τὴν φορὰν ἀνέλαβεν ἐκ τῆς ἀσθενείας του, ἀνεβλήθη ἡ κατάσχεσις. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Χρυσῖνος Δὲ Σομμαρίπα, κύριος τῆς Πάρου εἰς Βενετίαν, μὲ σκοπὸν ἐν πρώτοις ν' ἀποκτήσῃ δι' ἑαυτὸν τὴν Αἰδηψὸν, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1410 εἶχε δημευθῆ, καὶ τῆς ὁποίας ἐστέρησαν κατὰ τὸ λέγειν του τὴν μητέρα του Μαρίαν· παρουσίασε δὲ ἔγγραφα ἐκ τῶν ὁποίων διεδηλοῦτο, ὅτι ὁ δοὺξ Νικολῶς Α'. Σανοῦδος τῆς Νάξου, ἔπειτα ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης Α', ἡ θυγάτηρ τούτου Φιωρέντζα, Νικολῶς ὁ Β'. Δάλλε Κάρκερι καὶ ἡ χήρα αὐτοῦ Πετρωνίλλα τὴν ἐξουσίαζον, καὶ ὅτι ἐπομένως ὡς κληρονομικὸν κτῆμα τῶν Σανούδων προσῆκεν αὐτῷ. Ἐν Βενετίᾳ ἦσαν τόσον ὀλίγον πληροφορημένοι περὶ τῆς ὅλης ταύτης ὑποθέσεως, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσι τὴν περὶ ταύτης κρίσιν των ταχέως· τὰ πράγματα διὰ τοῦτο ἐχρόνιζον, καὶ ὁ Χρυσῖνος ἀφ' οὗ περιέμενεν ἀρκετὸν καιρὸν, ἐπὶ τέλους ᾐτήσατο ἵνα χορηγήσωσιν αὐτῷ πλοῖον 16 μέχρι 18 σελμάτων, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Πάρον. Ἂν καὶ ἡ αἴτησις αὕτη ἐγένετο δεκτὴ τὴν 19 Ἰουνίου 1430 παρὰ τῆς ἐπὶ τῶν αἰτήσεων ἐπιτροπῆς (Pregadi) ἐν τούτοις ἔμεινεν ἀκόμη ἐν Βενετίᾳ, διότι ὁ μόνος σκοπός του ἦτο νὰ ἀπολαύσῃ εὐνοϊκὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπόφασιν περὶ τῆς Αἰδηψοῦ. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀπεφασίσθη τὴν 30 Νοεμβρίου 1431, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὁρισθῇ ἡ 4 Δεκεμβρίου ὡς τελικὴ δικάσεως ἡμέρα τῆς ὑποθέσεως τοῦ οἴκου Σανούδου-Σομμαρίπα. Ἡ ἀπόφασις ἥτις ἐξεδόθη τὴν 29 τοῦ ἰδίου μηνὸς διελάμβανεν, ὅτι ἡ μὲν Αἰδηψὸς ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπεν ἐκεῖνος νὰ πληρώσῃ ὅλα τὰ ἔξοδα ὅσα ἐγένοντο ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκμισθώσεως τῆς ὀχυρᾶς αὐτῆς θέσεως εἰς τὸν Λέοντα Κουκουδάτον, καθ' ὅσον αὐτὰ ἔλαβον χώραν διὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ φρουρίου. — — — —

Ἐν ᾧ δὲ τότε ὁ στόλος τῶν Γενουηνσίων (1432) ἠρήμωσε τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ μάλιστα τὴν Νάξον καὶ Ἄνδρον, ὁ Χρυσῖνος ἐπαιρόμενος διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Αἰδηψοῦ, ἐξηκολούθει ἐν Βενετίᾳ νὰ κινῇ νέας ἀγωγὰς, ἐξαιτούμενος τὸ ὅλον τριτημόριον τῆς Εὐβοίας, τὸ ὁποῖον εἶχε δημευθῆ μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς μητρός του Μαρίας Σανούδης. Ἡ Γερουσία καὶ ταύτην τὴν φορὰν ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησίν του, καὶ διέταξε τὴν 7 Ἀπριλίου 1433 νὰ ἀναζητηθῇ ἐπὶ τίνι δικαιώματι εἶχον δημευθῆ κατὰ τὸ 1426 τῆς Μαρίας τὰ κτήματα ἐν Εὐβοίᾳ. Κατὰ συνέπειαν ὁ βαΐλος Μαφφαῖος Δονάτος (1432—1434) τὴν 27 Αὐγούστου ἐπανέδωκεν αὐτῷ ἐν πρώτοις τὸ χωρίον *Ῥάχη*, καὶ ἀποκατεστάθη ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ διαδόχου του Ἀλβάνου Σαγρέδου (1434—1436) κατὰ τὴν 19 Νοεμβρίου 1435 εἰς τὴν κυριότητα τοῦ τεταρτημορίου τιμαρίου τινὸς κειμένου πλησίον τῆς Αιγάδος, τὸ ὁποῖον ἕως τότε ἀνῆκεν εἰς τὸν οἶκον Δὰ Γρόνδα. Ἐν ᾧ Χρυσῖνος ὁ Α'. ἀδιακόπως ἐπέφερεν ἀξιώσεις, δὲν ἔπαυε καὶ ἡ ἀδελφή του Φιωρέντζα Σομμαρίπα, χήρα τοῦ Ἰακώβου Α' Κρίσπου, νὰ παρουσιάζῃ νέας ἀγωγὰς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐπὶ χηρείᾳ συντάξεώς της. Ἵνα βοηθήσωσιν αὐτὴν εἰς τὰ δίκαιά της, ἔγραψεν ἡ Γερουσία τὴν 2 Ἰανουαρίου 1434 πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἁρμοστὰς νὰ ἐνεργήσωσι κατάσχεσιν ἐπὶ ὅλων τῶν πραγματειῶν καὶ κτημάτων τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Β', Κρίσπου, καὶ τῶν ὑπηκόων του. Οὕτω λοιπὸν διέταξεν ὁ Μάρκος Βενιὲρ διοικητὴς τῆς Πιτείας (Sitia) νὰ κατασχεθῶσι πολυπληθεῖς ἐν Κρήτῃ ἐπισωρευμέναι πραγματεῖαι τοῦ Ἀνδρέα Ζένου τῆς Ἄνδρου, ἐν ᾧ ὁ Νικολῶς Μαλιπιέρος, ὁ τότε ἁρμοστὴς τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου (1433—1435) συνέλαβε πλοῖον φορτωμένον ὑφάσματα Ἰανούλη τοῦ Γ'. Δὰ Κορώνια δυνάστου τῆς Σίφνου, διότι ἀμφότεροι ὡς ὑποτελεῖς τοῦ δουκὸς ἔπρεπε νὰ παράσχωσιν ἐχέγγυα διὰ τα πραττόμενα ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Β'· ἀλλ' οὗτος ἀνταπέδωκεν ἴσα πρὸς ἴσα, καὶ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀδελφὸν τῆς ἐναγούσης Χρυσῖνον τὸν δυνάστην τῆς Πάρου, ἀπαιτῶν νὰ δώσῃ οὗτος ναύτας ἐκ Πάρου καὶ Ἀντιπάρου διὰ τὸν δουκικὸν στόλον, καὶ ἠνόχλει αὐτὸν παντοιοτρόπως. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ γράμμα τῆς Γερουσίας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22 Ἰουλίου 1434 δὲν ἐχαλίνωσε τὴν διαγωγήν του. Συγχρόνως παρουσιάσθη Ἀνδρέας Ζένος ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου αὐτοπροσώπως ἐν Βενετίᾳ, ἵνα διαμαρτυρηθῇ ἐνώπιον τῶν δημοσίων κατηγόρων (Avvogadori dei commun), διὰ τὰς κατασχεθείσας του πραγματείας, ἐν ᾧ Ἰανούλης ὁ Γ' ἐδήλωσεν ἐγγράφως, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰς καμμίαν σχέσιν ὑποτελείας πρὸς τὸν Κρίσπον· καὶ οἱ μὲν δημόσιοι κατήγοροι ἀπέπεμψαν τὴν 8 Ἀπριλίου ἀμφοτέρους τοὺς ἀναφερομένους· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπετάθησαν νῦν εἰς τὴν Γερουσίαν, ἵνα ὑποβληθῇ ἡ ὑπόθεσις εἰς νέαν ἐξέτασιν. Παρουσιάσθησαν δὲ ἐνώπιον τῆς Γερουσίας τὴν 24 Ἰουλίου ἡ Φιωρέντζα Σομμαρίπα, ὁ Ἀνδρέας Ζένος καὶ Γυλιελμάτζος Κρίσπος δυνάστης τῆς Ἀνάφης ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου τοῦ Β' καὶ ἔγεινε μὲν πρότασις νὰ ἀπαλλαχθῇ ὁ Ζένος τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ παρέχῃ ἐγγύησιν διὰ χρέη τοῦ συγγενοῦς του· ἀλλὰ τὴν 27 Ἰουλίου ἀπεφασίσθη νὰ κλητεύσωσι τὸν δοῦκα Ἰωάννην τὸν Β' καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ζένον, ἵνα παρουσιασθῶσι μέχρι τέλους Μαΐου τοῦ ἔτους 1435 αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς δημοκρατίας, καὶ ὅτι περὶ τοῦ Ζένου ἔπρεπε νὰ γίνει ἔρευνα ἂν ἦτο ὑπήκοος τοῦ δουκὸς ἢ ὄχι. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει δὲν ἠδύνατο βέβαια νὰ ἦνε ὑπεύθυνος διὰ τὰ χρέη ἐκείνου· ἄλλως τε, ὅτι ἔπρεπε μέχρι

τελικῆς ἀποφάσεως νὰ μένωσι τὰ πράγματα εἰς οἵαν καὶ πρὶν κατάστασιν (in statu quo). Ὁμοίαν ἀπάντησιν ἔλαβε τὴν 23 Σεμπτεμβρίου ὁ δυνάστης τῆς Σίφνου. Ἐκ μέρους Ἰωάννου τοῦ Β' δὲν ἐδόθη καμμία δήλωσις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κλητηρίου θεσπίσματος, ἐξ ἐναντίας οὗτος ἐστράφη κατὰ τοῦ Ζένου, ὅστις ἠρνεῖτο τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἐξάρτησίν του, καὶ ἠνόχλει τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις του παντοιοτρόπως. Ἐκ τούτου ἐσυμπέρανεν ἡ δημοκρατία, ὅτι ὁ Ζένος δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε ὑπήκοος Ἰωάννου τοῦ Β', ἀφ'οὗ οὗτος, ὁ ἀξιώσεις ἔχων ἐπικυριάρχου,καθήπτετο τῶν κτήσεών του,καὶ ἐδήλωσεν αὐτῷ τὴν 3 Ἰανουαρίου 1437, ὅτι δὲν δύναται νὰ θεωρῆται τοῦ λοιποῦ ὑπεύθυνος διὰ τὰ περὶ συντάξεως τῆς Φιωρέντζας Σομμαρίπα, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου τὰ ἕως τότε κατασχεθέντα πράγματά του ἔπρεπε νὰ τῷ ἐπιστραφῶσιν. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐδόθη ἀκόμη ἑτέρα ἀγωγὴ κατ' αὐτοῦ. Ὁ ἴδιος γαμβρός του Μαρῖνος Φαλιὲρ ἐλθὼν ἀπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ κτήσεών του πρὸς τὸν δοῦκα Ἰωάννην τὸν Β', ἀπῄτει τὸ τριτημόριον τῆς Ἄνδρου ὡς ἀνῆκον αὐτῷ κατὰ συνέπειαν τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Φιωρέντζας Ζένου· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀνδρέας δὲν ἐδείκνυε καμμίαν προθυμίαν ἵνα ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, ὁ δοὺξ ἐξέδωκεν ἀπόφασιν ὑπὲρ τοῦ Φαλιέρ· ὅθεν ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου ἐξεκάλεσε τὴν δίκην του εἰς τὴν Γερουσίαν, ἥτις προσεκάλεσε τὸν Φαλιὲρ εἰς Βενετίαν, ἵνα φέρῃ ἀποδείξεις ἐπὶ τῶν ἀξιώσεών του· ἀλλὰ διάφοροι κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν παρεμπεσόντες θάνατοι ἐμπόδισαν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ψηφισμάτων, καὶ περιέπλεξαν τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ὁ πρῶτος θάνατος, ὅστις ἔσχεν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἄνδρου ἦτο ἡ τελευτὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἀνδρέα Δώρια κατὰ τὸ 1436· ἀντ' αὐτοῦ ὠνόμασεν ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Δ' δι' ἀποστολικοῦ γράμματος τὴν 28 Νοεμβρίου 1436 τὸν Λομβάρδον Δὲ Σόλις ὡς πνευματικὸν τῆς νήσου ἀρχιποιμένα, ἀνήκοντα εἰς τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν καὶ ὄχι τῶν Δομινικανῶν, ὡς ἀναφέρει ἐσφαλμένως ὁ Ἐχάρδος· ἀλλὰ κατὰ πόσον χρόνον προΐστατο τῆς ἐκκλησίας Ἄνδρου δὲν εἶνε φανερόν. Ἐπομένως ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1437 καὶ ἡ Φιωρέντζα Σομμαρίπα, χήρα τοῦ δουκὸς Ἰακώβου τοῦ Α' Κρίσπου καὶ ἀδελφὴ Χρυσίνου τοῦ Α', ἀφ' οὗ ἔγραψε τὴν 10 Ἰαννουαρίου τὴν διαθήκην της καὶ κατέλιπε τὰ ἐπὶ τῆς Ἀντιπάρου κτήματά της εἰς τὸν ἀδελφόν της· ὅθεν οὗτος προσεκλήθη τὴν πρώτην Ἰουνίου ὡς κληρονόμος τῆς ἀδελφῆς του νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς κατασχεθείσας ποτὲ πραγματείας τοῦ Δὰ Κορώνια, ἀφ' οὗ ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὁ τελευταῖος δὲν ἦτο ὑποτελὴς τῆς δουκίας Νάξου ἀλλ' ἀνεξάρτητος δυνάστης καὶ κύριος Σίφνου. Ὁ τρίτος καὶ τελευταῖος τῶν προμνησθέντων θάνατος περιέπλεξεν ὅμως τὰς μόλις τακτοποιηθείσας ὑποθέσεις τῆς Ἄνδρου ἐκ νέου, ἐν ᾧ ἡ τῆς ἐπὶ χηρείᾳ συντάξεως τῆς Φιωρέντζας φιλονεικία ἔπαυσε μετὰ τὴν τελευτήν της· ἀπέθανε δηλαδὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1437 καὶ ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου Ἀνδρέας Ζένος ἀφήσας διαθήκην. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ἐπιζησάσης αὐτῷ συζύγου του Γυλιέλμας Γεωργίου μόνη μία θυγάτηρ ἐγεννήθη αὐτῷ, τὸ περὶ κτήσεως καὶ κυριότητος Ἄνδρου ζήτημα εἰσῆλθεν εἰς νέον στάδιον· μόλις μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν κατέστη δυνατὸν νὰ διαλυθῶσιν αἱ εἰς ἄκρον περιπεπλεγμέναι αὗται διαφοραί, καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς τελικήν τινα ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ἡ Ἄνδρος κατασχεθεῖσα. 1437—1440.

Ἤδη κατὰ τὸ 1423 εἶχεν ὁρισθῆ θετικῶς, ὅτι ἐν περιπτώσει τελευτῆς τοῦ Ἀνδρέα, ἐὰν ἡ θυγάτηρ του Πετρωνίλλα Ζένου ἤθελεν εἶσθαι ἄνηλιξ, ἡ εἰσαγγελεία τοῦ ἁγίου Μάρκου νὰ ἀναδεχθῇ τὴν ἐπ' αὐτῆς κηδεμονίαν, καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὴν ὑπὸ ἄμεσον προστασίαν, μέχρις οὗ ὑπανδρευθῇ κατὰ τοὺς νόμους τῆς Ῥωμανίας· ἐὰν δὲ ἀπέθνησκε καὶ αὐτὴ πρὶν ὑπανδρευθῇ, νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴν ὁ θεῖός της Μάρκος Ζένος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Βενετία ἐφοβεῖτο ἔριδας περὶ τῆς διαδοχῆς, καὶ δικαίως, ὁ βαΐλος Μελχιὼρ Γριμάνης τῆς Εὐρίπου (1436—1438), ἅμα ὡς ἔφθασεν ἡ εἴδησις τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1437 λαβούσης χώραν τελευτῆς τοῦ δυνάστου τῆς Ἄνδρου, συσκεφθεὶς μετ' ἀμφοτέρων τῶν συμβούλων του Μιχελέτου Βενιὲρ καὶ Φραγκίσκου Βαρβαρίγου, ἀπεφάσισε νὰ πέμψῃ πάραυτα ἕνα τῶν τελευταίων, ἵνα διαφυλάξῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Βενετίας καὶ τὰ δικαιώματα Βενετῶν πολιτῶν ἐπὶ τῆς νήσου. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ μένῃ μυστική, ὥστε νὰ μὴ γένῃ γνωστὴ ἐν Εὐρίπῳ. Χρυσῖνος ὁ Α' Σομμαρίπας, ὅστις τότε διέτριβεν ἐκεῖ, καὶ ἐφρόντιζε νὰ κερδήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Β', ἀπέστειλε πάραυτα ἐναντίον τῆς διαταγῆς τοῦ βενετικοῦ διοικητοῦ κρυφίως κάτεργον εἰς Νάξον, καὶ ἐπρόδωκε τῷ δουκὶ τὰ σχέδια τοῦ Γριμάνη. Εὐθὺς ἐκεῖνος ὠνόμασε πληρεξουσίους ἐπιτρόπους τοὺς τρεῖς ἀδελφούς του, Νικολῶν τὸν δυνάστην τῆς Θήρας, Γυλιελμάτζον τὸν δυνάστην Ἀνάφης, καὶ Μάρκον τὸν δυνάστην τῆς Ἴου· οἱ δύω πρῶτοι ἄνευ χρονοτριβῆς ἦλθον εἰς Ἄνδρον πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀνδρέα, Γυλιέλμαν Γεωργίου, καὶ συνωμολόγησαν μετ' αὐτῆς τὴν 25 Ἰανουαρίου ἐν τῷ πύργῳ τῆς νήσου συμφωνητικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνέδωκεν αὐτὴ ἀκουσίως, πιεζομένη ὑπὸ τῶν ὑπερηφάνων ἀδελφῶν Κρίσπη· εἰς τὸ συμφωνητικὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον συνυπέγραψαν ὁ Νικολῶς Γοτζαδίνης τῆς Κύθνου καὶ Ἰανούλης ὁ Γ' τῆς Σίφνου· ὡρίζετο νὰ ὑποχρεωθῇ Πετρωνίλλα, ἡ ἐπίκληρος διάδοχος τοῦ Ἀνδρέα Ζένου, ἐντὸς πέντε ἐτῶν νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν Ἰάκωβον Κρίσπον, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Β', φέρουσα εἰς προῖκα τῷ γαμβρῷ τὴν νῆσον Ἄνδρον· ἐὰν δὲ ἡ Πετρωνίλλα Ζένου ἤθελεν ἀποθάνει πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου, τὰ ἕως τότε παρὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Κρίσπων νεμόμενα εἰσοδήματα τῆς νήσου νὰ μὴ ἐπιστραφῶσιν· ἐὰν δὲ ἤθελεν ἐπιζήσῃ τῷ γαμβρῷ, ἡ νῆσος νὰ ἐπανέλθῃ τότε εἰς τὴν ἀπόλυτον κτῆσιν της. Ἐπὶ τῇ

παραβιάσει τοῦ συμβολαίου τούτου ἐτέθη χρηματικὴ ποινή, τῆς ὁποίας τὸ ἥμισυ νὰ λάβῃ ἡ Βενετία.

Ὅτε λοιπὸν παρουσιάσθη ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βαΐλου ἔμπροσθεν τῆς Ἄνδρου, ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Β΄ δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ οὔτε τὴν πόλιν νὰ ἴδῃ, οὔτε αὐτῆς τῆς νήσου τὸ ἔδαφος νὰ πατήσῃ, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος ὀπίσω. Οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Κρίσπου ἐκράτουν ὑποχειρίους τὴν χήραν Γυλιέλμαν καὶ τοὺς οἰκείους καὶ θεράποντας τοῦ ἀποθανόντος, καὶ διετήρουν τὴν κατοχὴν τῆς νήσου. Ὁ τρόπος οὗτος ἅμα ἀκουσθεὶς ἐν Βενετίᾳ προεκάλεσε γενικὴν ἀγανάκτησιν· ὅθεν τὴν 11 Μαΐου ἐψηφίσατο ἡ Γερουσία νὰ γράψωσι κατεπειγόντως εἰς τὸν δοῦκα τῆς Κρήτης Μάρκον Λιπομάνον (1435—1437) καὶ τὸν ἐκεῖ ναύαρχον Βῖδον Δὰ Κανάλε, νὰ ἐξοπλίσωσι καὶ στείλωσι κάτεργον πρὸς τήρησιν τῶν δικαιωμάτων τῆς Βενετίας καὶ τῶν πολιτῶν της, καὶ νὰ πέμψωσι πρὸς τὸν δοῦκα Ἰωάννην τὸν Β΄ τινὰ ἐκ τῶν εὐπατριδῶν, ὅστις νὰ μὴ ἐσυγγένευε μὲ κανένα τῶν ἀξιώσεις ἐχόντων, μὲ ἀνάλογον μισθὸν καὶ πρέπουσαν ἀκολουθίαν. Οὗτος δὲ ἔπρεπε νὰ δηλώσῃ αὐτῷ « ὅτι ἡ Βενετία ὠργίσθη ἀκούσασα τὴν ἄνομον πρᾶξίν του, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν του διὰ τὸ πρὸς τὴν δημοκρατίαν ὀφειλόμενον σέβας· ὅτι ἡ πολιτεία ἀπαιτεῖ τὴν παράδοσιν τῆς νήσου, περὶ τῆς κτήσεως τῆς ὁποίας μόνον διὰ τῆς δικαστικῆς ὁδοῦ δύναται ὁριστικῶς νὰ ἀποφασισθῇ, καὶ ταχεῖαν ἀπελευθέρωσιν τῆς χήρας καὶ λοιπῆς θεραπείας τοῦ τελευτήσαντος Ἀνδρέα Ζένου· καὶ ἐὰν ὁ δοὺξ ἤθελεν ἔχει δικαιώματα ἀποδεδειγμένα ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ἡ δημοκρατία δὲν θέλει παραβιάσει αὐτά. Καὶ ἐὰν ὑπακούσῃ ὁ Κρῖσπος, νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν ὁ πρέσβυς, ὅτι ἡ Βενετία τοιαύτην πάντοτε εὐπείθειαν περιέμενε, καὶ ὅτι τὸν ἐπαινεῖ διὰ τοῦτο. Τότε νὰ ὑπάγῃ ὁ ἀπεσταλμένος εἰς Ἄνδρον καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ κυβερνήτης αὐτῆς, καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ ἀμέσως τὴν Γερουσίαν περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς ἀποστολῆς του. Ἂν ὅμως ὁ δοὺξ ἀρνεῖται νὰ παραχωρήσῃ τὴν νῆσον καὶ ἔχῃ ἀπαιτήσεις ἐπ' αὐτῆς ὡς ἐπαναστραφέντος τιμαρίου, ἢ δυνάμει τοῦ μετὰ τῆς Πετρωνίλλας συνομολογηθέντος ἀῤῥαβῶνος, τότε νὰ ἀπαντήσῃ αὐτῷ ὁ ἀπεσταλμένος, ὅτι ἐὰν τῷ ὄντι αἱ ἀξιώσεις του εἶναι βάσιμοι, τότε τοσοῦτον εὐκολώτερον δύναται να ἐνδώσῃ εἰς προσωρινὴν κατάσχεσιν τῆς νήσου, διότι ἡ Βενετία δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ νὰ ἀφήσῃ τὴν δικαιοσύνην νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πορείαν της. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ Κρῖσπος πεισθῇ, νὰ γίνῃ ὅ,τι καὶ πρότερον ὡρίσθη, ἐὰν δὲ καὶ τότε ἀκόμη ἐναντιωθῇ, νὰ δηλωθῇ αὐτῷ, ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος ἔχει πλήρη ἐξουσίαν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δοῦκα, τὰς χώρας του καὶ τοὺς ὑπηκόους του ὡς ἐχθροὺς τῆς δημοκρατίας, καὶ ὅτι πάντες οἱ ἁρμοσταὶ τῆς Ἀνατολῆς ἔλαβον συμφώνους ὁδηγίας. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀπειλὴ δὲν ἤθελε φέρει τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, νὰ πλεύσῃ ὁ ἀπεσταλμένος εἰς Ἄνδρον, καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὰς ἐκεῖ ἀρχὰς ἐν ὀνόματι τῆς Βενετίας νὰ παραδώσωσι τὴν νῆσον, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ αὐτὰς ὅτι, ἐὰν δὲν ἔλθωσιν εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ συμφέροντός των, θέλουσι θεωρηθῇ ὡς ἐχθραί. Ἐὰν δὲ καὶ τοιουτοτρόπως δὲν ἤθελε κατορθωθῇ τίποτε, νὰ ἀρχίσῃ χωρὶς ἀναβολὴν τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ νὰ καταμηνύσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ δουκὸς εἰς Βενετίαν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐν Ἑλλάδι ἁρμοστάς· ὁ δὲ τριήραρχος μετὰ τοῦ κατέργου νὰ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγάς του πρὸς ἐκτέλεσιν ταύτης τῆς ἀποφάσεως. Ἐν τέλει τὰ ἔξοδα τῆς διεξαγωγῆς τῆς ὑποθέσεως νὰ πληρωθῶσιν ἀπὸ τῶν εἰσοδημάτων τῆς νήσου. » Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔλαβον διαταγὴν πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι βενετοὶ διοικηταὶ νὰ συμμορφωθῶσιν ἀκριβῶς μὲ τὰς ὁδηγίας τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου· εἰς Κρήτην μάλιστα ἀπεστάλη μυστικὴ ἐπιστολὴ διὰ νὰ ὑποστηρίζωσιν αὐτὸν μετὰ δυνάμεως· αὐτῷ δὲ τῷ ἰδίῳ ἡτοιμάσθησαν διαπιστευτήρια γράμματα, κατὰ τὰ ὁποῖα προσεκαλεῖτο ὁ Κρῖσπος νὰ δώσῃ πίστιν εἰς πάσας του τὰς προτάσεις καὶ εἰσηγήσεις, ὡς νὰ προήρχοντο ἀπὸ τῆς Γερουσίας αὐτῆς.

Ὁ δοὺξ τῆς Κρήτης ἐπεφόρτισε λοιπὸν εὐθὺς τὸν Φραγκῖσκον Κυϊρίνην μὲ αὐτὴν τὴν δυσχερῆ ὑπόθεσιν. Οὗτος ἔπλευσεν ἐπὶ Κρητικοῦ κατέργου εἰς Νάξον, καὶ ἀνέπτυξεν εἰς τὸν δοῦκα Ἰωάννην τὸν Β΄ τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἀποστολῆς του. Κατ' ἀρχὰς ἐζήτει ὁ δοὺξ ὑπεκφυγάς· ἀλλ' ἅμα ὁ Κυϊρίνης ἠπείλησεν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐνέδωκεν ὁ Κρῖσπος· ἐδήλωσε δὲ ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς Βενετίαν, ἵνα ἐκπροσωπεύσῃ ἐκεῖ τὸ δίκαιόν του· παρεκάλεσε νὰ τῷ δοθῇ ἄδεια ἐλευθέρας διαβάσεως, ἥτις καὶ ἐχορηγήθη αὐτῷ ἀκολούθως τὴν 4 Ὀκτωβρίου, ἰσχύουσα διὰ ἓξ μῆνας, καὶ παρέδωκεν ἔπειτα τὴν νῆσον Ἄνδρον εἰς τὸν βενετὸν ἀπεσταλμένον, ὅστις ἀνέλαβε παραυτα ἐκεῖ τὰ χρέη βενετοῦ κυβερνήτου (Governador).

IV. *Φραγκῖσκος Κυϊρίνης, κυβερνήτης Ἄνδρου.*

1437—1439.

Μόλις ἔφθασεν ἡ εἴδησις περὶ τῆς κατορθωθείσης παραδόσεως τῆς νήσου εἰς Βενετίαν, καὶ ἡ Γερουσία ἐξέδωκε παραυτα προκήρυξιν, ὅτι « πάντες ὅσοι ἤθελον ἔχει δικαιώματα ἐπ' αὐτῆς, καὶ πάντες οἱ νομίζοντες ὅτι ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τοιαῦτα, ἔπρεπε νὰ παρουσιασθῶσιν αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τῶν πέντε ἐπὶ τούτῳ διορισθέντων νομομαθῶν (Savj), οἵτινες νὰ ἐξετάσωσι τὰς ἀξιώσεις των, καὶ νὰ ὑποβάλωσιν ἔπειτα ἔκθεσιν περὶ αὐτῶν εἰς τὴν Γερουσίαν. » Ἐκτὸς τῆς Πετρωνίλλας, ἥτις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πρὸ παντὸς ἄλλου ὡς νόμιμος κληρονόμος, παρουσιάσθησαν καὶ τρεῖς ἕτεροι ἀξιώσεις ἔχοντες ἐπὶ τῆς Ἄνδρου. Πρῶτος ἦτο ὁ Ἰάκωβος Β΄ Κρῖσπος, δοὺξ τῆς Νάξου, ὅστις διεδέχθη τὸν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1437 ἀποθανόντα πατέρα του, Ἰωάννην τὸν Β΄, ὑπὸ κηδεμονίαν τῆς μητρός του Φραγκίσκας Μωροζίνη, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπι-

τροπείαν ἀμφοτέρων τῶν θείων του, Νικολῶ δυνάστου τῆς Θήρας, καὶ Γυλιελμάτζου τῆς Ἀνάφης,καὶ ὅστις ἀπήτει τὴν νῆσον δυνάμει τοῦ μετὰ τῆς Πετρωνίλλας συνομολογηθέντος γαμικοῦ συμβολαίου· ἦσαν δὲ ἀντιπροσωπεύοντες αὐτὸν ἐν Βενετίᾳ ὁ Γυλιελμάτζος τῆς Ἀνάφης, καὶ Μάρκος τις Βελένιος, ἐν ᾧ ὑπὲρ τῆς Πετρωνίλλας, ἐκτὸς τῆς εἰσαγγελίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, παρουσιάσθη καὶ ὁ Δομίνικος Βιντσιγουέῤῥα Γεώργιος,ἀγχιστεὺς τῆς αἰτούσης. Ὁ δεύτερος ἀξιώσεις ἔχων ἦτον ὁ Μάρκος Ζένος, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ ἀποθανόντος δυνάστου τῆς Ἄνδρου, ὅστις ἤδη παρὰ τοῦ πατρός του μὲ πολλὰ κτήματα ἐπὶ τῆς Ἄνδρου προικοδοτηθεὶς ἀπήτει δι' ἑαυτὸν καὶ ὁλόκληρον τοῦ Ἀνδρέα τὴν κληρονομίαν. Τέλος παρουσιάσθη ἐν Βενετίᾳ καὶ Χρυσῖνος ὁ Α' τῆς Πάρου, ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῇ κληρουχίᾳ μεθ' ἧς ἐπροικοδότησε ποτὲ τὴν μητέρα του Μαρίαν Σανούδην ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός της δοὺξ Νικολῶς ὁ Β' Δάλλε Κάρκερι, καὶ ἀπήτει τὴν νῆσον ὡς παρὰ νόμον ἀφαιρεθὲν ἀπὸ τῆς οἰκογενείας του κτῆμα. Τὴν 19 Αὐγούστου 1438 ἐδόθη ἔκθεσις περὶ τῆς ὑποθέσεως τῇ Γερουσίᾳ παρὰ τῶν πέντε νομομαθῶν, καὶ αἱ μὲν τοῦ Μάρκου Ζένου ἀξιώσεις ἀπεδεικνύοντο ἄνευ βασιμότητος, μὴ ἔχοντος δικαιώματα ἐπὶ τῆς ὅλης νήσου, ἀλλὰ τὰ δικαιώματα τοῦ Χρυσίνου καὶ τῆς Πετρωνίλλας δὲν ἠδύναντο νὰ ὁρισθῶσιν εὐκρινῶς· ἔτι ὀλιγώτερον ἠδυνήθη νέα συνεδρίασις τῆς Γερουσίας τὴν 25 Σεπτεμβρίου νὰ φέρῃ τὸ ζήτημα εἰς τὴν λύσιν του, ἐν ᾧ δὲ ὁ Χρυσῖνος καὶ αὐτὸς ὁ Ζένος, μὲ ὅλας τὰς ἀποκρουσθείσας ἀξιώσεις του, ἐξηκολούθουν νὰ παρουσιάζωσιν αἰτήσεις εἰς τὴν Γερουσίαν, ὁ Κυϊρίνης κατέθεσε τὸ ἀξίωμά του ὡς κυβερνήτης, τὸ ὁποῖον ἦτο περιβεβλημένος δύω ὅλα ἔτη, καὶ ἀντ' αὐτοῦ περιεβλήθη αὐτὸ ὁ Γεώργιος Ἰακώβου Κορνάρος. (1439).

V. *Γεώργιος Κορνάρος κυβερνήτης Ἄνδρου.* 1439—1440.

Τέλος ἐφαίνετο ὅτι ἦλθε πλέον ἡ ὥρα τῆς λύσεως τῆς διαφορᾶς. Τὴν 4 Δεκεμβρίου 1439 ἐψηφίσατο ἡ Γερουσία, ἀποκαμοῦσα ἀπὸ τῶν ἀδιακόπων αἰτήσεων, νὰ εἰσαχθῇ ἡ περὶ Ἄνδρου ὑπόθεσις παρὰ τῶν πέντε νομομαθῶν τὴν 15 Δεκεμβρίου ἡμέραν τρίτην τῆς ἑβδομάδος ἐνώπιόν της, ἐπὶ ἀπειλῇ προστίμου 100 σολδίων δι' ἕκαστον αὐτῶν ὅστις δὲν ἤθελε παρουσιασθῇ. Πάντες οἱ πέντε νομομαθεῖς ἔπρεπε νὰ παρουσιασθῶσιν αὐτοπροσώπως, καὶ μόνον ἐὰν ἤθελε τύχει νὰ παρεμπέσῃ ἕως τότε ζήτημα πολλοῦ ἄξιον, ἀφορῶν τὴν πολιτείαν, τότε ἠδύνατο νὰ ἀναβληθῇ ἡ προθεσμία τὴν 17, ἡμέραν πέμπτην τῆς ἑβδομάδος. Τὴν 15 λοιπὸν συνήχθη ἡ Γερουσία, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις ἀκόμη δὲν ἠδύνατο νὰ καταστῇ εὐκρινής, ὡρίσθη ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελε συνεδριάσει τὴν 16 τὸ συμβούλιον τῶν ΔΕΚΑ, νὰ συζητηθῇ ἡ ὑπόθεσις τὸ σάββατον τὴν 19, ἐὰν δὲ ἤθελε τύχει καὶ τότε νὰ ἔχῃ συνεδρίασιν ἡ Γερουσία, νὰ ἀναβληθῇ τὴν ἀκόλουθον τρίτην τῆς ἑβδομάδος, ἤτοι τὴν 22 τοῦ ἰδίου μηνός. Ὅθεν τυχούσης τῆς δευτέρας περιπτώσεως, ἀπεφασίσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 19 Δεκεμβρίου νὰ τεθῇ ἡμέρα τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος ἡ 23 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ οὕτως ἐγένετο. Ἂν καὶ ὁ Δανιὴλ Βιττούρης, εἷς τῶν νομομαθῶν, ἦτο τῆς γνώμης ὅτι ἡ Μαρία Σανούδη διὰ τῆς αὐτῇ γενομένης παραχωρήσεως τῆς Πάρου καὶ Ἀντιπάρου ἐκ μέρους τοῦ δουκὸς Ἰακώβου τοῦ Α', ἀπώλεσε τὰ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου δικαιώματά της, καὶ μόνον διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν δύω αὐτῶν νήσων εἰς τὸν Μάρκον Ζένον ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τῆς Ἄνδρου τὴν ἀνάκτησιν, καὶ οὕτως εἰπεῖν δι' ἀλλαγῆς προνομιῶν· ἂν καὶ ὁ συνάδελφός του Λεονάρδος Κονταρίνης ἐπέμενεν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κατὰ τὴν 31 Μαΐου 1423 εὑρισκομένην κατάστασιν· ἐν τούτοις ὑπερίσχυσεν ἡ πρότασις τῶν τριῶν ἄλλων νομομαθῶν Παύλου Κοῤῥὲρ, Φραγκίσκου Λωρεδάνου καὶ Παύλου Θρόνου, ὅτι δηλαδὴ, ἐπειδὴ πολλάκις καὶ ἐπανειλημμένως ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἡ νῆσος ἀνῆκε τῇ Μαρίᾳ Σανούδῃ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς κληρονόμοις, κατὰ τὸν νόμον ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ αὐτὴ εἰς Χρυσῖνον τὸν Α' Σομμαρίπαν, δυνάστην τῆς Πάρου, ὅστις ὅμως ἐξ ἄλλου μέρους ἔπρεπε νὰ ὑποχρεωθῇ νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸν Μάρκον Ζένον τὰ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου αὐτῷ ἀνήκοντα κτήματα, καὶ νὰ πληρώσῃ ὡσαύτως εἰς τὴν Πετρωνίλλαν ἀποζημίωσιν 3,000 δουκάτων, πληρωτέων εἰς δέκα ἔτη ἀνὰ δόσεις 300 κατ' ἔτος. Τοιουτοτρόπως τὸ ζήτημα περὶ τῆς κτήσεως Ἄνδρου διελύθη· τόρα δὲ ἦτο πλέον ὁ λόγος νὰ συνομολογηθῇ συμφωνία τις μεταξὺ Χρυσίνου Σομμαρίπα καὶ Μάρκου Ζένου, ὅστις τελευταῖος παρουσίασε τὰς παρὰ τοῦ πατρός του κατὰ τὸ 1421 αὐτῷ ἀπονεμηθείσας τιμαριωτικὰς προνομίας· τοιαύτη συμφωνία ἔλαβε χώραν διὰ τῆς ἐπενεργείας τῆς Βενετίας τὴν 4 Ἰανουαρίου 1440, προκαλεσθεῖσα κυρίως διὰ τῶν προσπαθειῶν Φραγκίσκου Λωρεδάνου καὶ Παύλου Θρόνου. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Μάρκου Ζένου, κειμένῃ κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου ἐν Βενετίᾳ, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Νικολῶ Βενιὲρ ἐφημερίου τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας, καὶ τοῦ ἱερέως Φραγκίσκου Γαφφάρου συλλειτουργοῦ τῆς ἰδίας ἐκκλησίας, καὶ τοῦ μαγίστρου Αὐγουστίνου Μάρκου τῆς ἰδίας ἐνορίας, ἔγραψε τὴν ἐπὶ τούτῳ πρᾶξιν ὁ Δαυῒδ Ἰακώβου Δὲ Τεδαλδίνις, ἥτις διὰ μεγαλειτέραν ἀσφάλειαν ἐνεγράφη καὶ εἰς τὰ Δίπτυχα (Commemoriali) τῆς δημοκρατίας. Δι' αὐτῆς της πράξεως ἀπεκδυόμενος ὁ Μάρκος Ζένος πάντων τῶν δικαιωμάτων καὶ ἀξιώσεών του, ἃς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου δυνάμει τῶν δύω ἐκείνων ἢ καὶ ἄλλων προνομιῶν, παρεχώρει εἰς τὸν Χρυσῖνον τά τε τιμάρια *Ἀγρίδια* καὶ *Ἐπάνω Κάστρον* (Castel de Aeto), καθὼς καὶ τὸ αὐτῷ ἀπονεμηθὲν τριτημόριον τῶν εἰσοδημάτων τῆς νήσου. Ἐξ ἄλλου μέρους ὑπέσχετο ὁ Χρυσῖνος δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς κληρονόμους του νὰ πληρώνῃ τῷ Μάρκῳ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ ἀπογόνοις

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΖΕΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

Μάρκος Ζένος.
ὁ ἐκ τῆς συνοικίας Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Βενετίᾳ.

Ἀνδρέας Ζένος.
βάϊλος Εὐρίπου 1381—1383.

Πέτρος Ζένος.
Δοὺξ τῆς Ἄνδρου 1384—1427. † 1427.
Σύζυγος· πετρωνίλλα Κρίσπη, θυγάτηρ Φραγκίσκου Κρίσπου τοῦ Α'. δουκὸς Νάξου, 1384.

Μάρκος Ζένος 1419.
Γιμαριώτης Ἀγριδιᾶς καὶ Ἐπάνω Κάστρου τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τοῦ 1421.—Ἔχων ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς ὅλης Ἄνδρου 1437. 1439. 1440. 1442.
α) σύζυγος· 1421. Αἰκατερίνη Κυϊρίνη, θυγάτηρ τοῦ Στεφάνου Γυλιέλμου Κυϊρίνη Δάλλε Παπότζε.
β') σύζυγος· 1425. - - Θυγάτηρ τοῦ Πέτρου Λούκα Κονταρίνη.
γ') σύζυγος. - Κιάρα Βωλλάνη.

Ἀνδρέας Ζένος δυνάστης Ἄνδρου.
1427—1437. † 1437.
Σύζυγος. Γυλιέλμα Γεωργίου. 1427. 1440.
Ἐλθοῦσα εἰς γάμον δεύτερον μετὰ Φραγκ. Β' Κρίσπου δυνάστου τῆς Θήρας ἀπὸ τοῦ 1430 καὶ ΙΕ'. Δουκὸς τῆς Νάξου 1463—1466.

Πετρωνίλλα Ζένου 1423.
ἀῤῥαβωνισθεῖσα τῷ δουκὶ Ἰακώβῳ Β' Κρίσπῳ τῆς Νάξου 1437. - λαβοῦσα τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἐπὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐν Βενετίᾳ. 1462. 1466.

Φιωρέντζα Ζένου.
1408. 1437. 1454.
Σύζυγος· 1408. Μαρῖνος Φαλιέρ, ἐκ Κρ[...] ἔχων ἀξιώσεις ἐπὶ ἑνὸς τριτημορίου τῆς Ἄ[...] 1437. 1438. 1446.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Παῦλον Κυϊρίνην.

Φραγκῖσκος
1442. 1449. 1463. 1466.
α) σύζυγος 1449 -- θυγάτηρ Ἰωάννου τοῦ Ἰωάννου Μολίνου.
β') σύζυγος Φιωρδελίζα Μαρκέλλου. 1457.
γ') σύζυγος. Ἐλισαβέτα Βαλδοΐνου Κυϊρίνη 1463.

Δομίνικος Λούκας.
1455.1461.

Πέτρος.
† πρὸ τοῦ 1461.
Σύζυγος Λουκρητία Βαρβαρίγου.

Μαρῖνος Ζένος
1454. 1461.

Φραγκῖσκος.
Ζένος. 1455.

Μάρκος Φαλιέρ.
1446.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθ. τὸν Λωρέντζον Κυϊρίνην.

Φραγκ. Φαλιὲρ, 1477.

Θυγά[τηρ] ὑπανδρευθ[εῖσα] τὸν Νικ. Βα[...]

Μαρῖνος Φαλιέρ. 1497.
νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Πέτρου Ζένου.

Μάρκος Φαλ[ιέρ]

Ἰωάννης Φαλιέρ. 1537.
† μετὰ τὸ 1570. -

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Μάρκον Λάνδον.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Ἰωάννην Πασχαλῖγον

Πέτρος Ζένος
σύζυγος 1488. - - - θυγάτηρ Φραγκίσκου Λουίγη Κορνάρου.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Βερτούκκιον Πρεμαρῖνον.

Μάρκος Ζένος
1202. 1527. † 1518.
Σύζυγος 1502 - - θυγάτηρ Βενεδίκτου Βερνάρδου Βάλβη.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Μαφφαῖον Λιπομάνον.

Καντιάνα Ζένου.
Σύζυγος· 1530 Χρυσῖνος Γ' Δὲ Σομμαρίπα δυνάστης Ἄνδρου.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Μαρῖνον Φαλιέρ.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Φραγκῖσκον Τρεβιζάνον.

Βιντσέντζος Ζένος.
1520. † 1565. Μαΐου 27.
Σύζυγος 1520 - - - θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Τρεβιζάνου

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Διονύσιον Κονταρίνην.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα α') Φραγκῖσκον Διέδον, β') Λούκαν Μιχιέλην.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Ζαχαρίαν Γριμάνην.

εἰς Εὔβοιαν ἐτησίως 150 δουκάτα εἰς χρυσὸν, ἐν ὅσῳ ἡ Ἄνδρος ἤθελε μένει εἰς τὴν οἰκογένειάν του, καὶ ὡς πρῶτον ἔτος ἤθελε λογισθῇ ὁ χρόνος ἀπὸ 22 Δεκεμβρίου 1439 μέχρι τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας 1440. Συγχρόνως ἀνελάμβανεν ὁ οἶκος Σομμαρίπα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ δωρήσῃ, οὔτε ἄλλως ἐκποιήσῃ τὴν νῆσον ποτὲ, ἄνευ προηγηθείσης ὑποχρεώσεως τοῦ νέου ἰδιοκτήτου, ἵνα ἐξακολουθῇ τὴν πληρωμὴν τῶν 150 ἐκείνων δουκάτων εἰς τὸν Μάρκον Ζένον καὶ τοὺς κληρονόμους του. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπαύσαντο τῶν δικηγορικῶν λεπτολογιῶν, καὶ ἐπεκύρωσαν δι' ὅρκου τὸ συμβόλαιον. Ὅθεν τὴν 5 Ἰανουρίου ἐξεδόθη ἡ προνομία, ἐν ᾗ ὁ δόγης Φραγκῖσκος Φόσκαρης, προλγυίζων λαμπρῶς εἰς αἶνον τῆς δικαιοσύνης, παρέδιδε τὴν κτῆσιν τῆς Ἄνδρου Χρυσίνῳ τῷ Α' Σομμαρίπα, δυνάστῃ τῆς Πάρου, καὶ ἀνήγγελλεν εἰς πάντας τοὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐνεργοῦντας βενετοὺς διοικητὰς τὴν κληροδότησιν αὐτοῦ μὲ ταύτην τὴν νῆσον. — Εὐθὺς μετὰ τοῦτο τὴν 7 Ἰανουαρίου ἔγραψε περὶ τούτου ἡ Γερουσία εἰς τὸν Γεώργιον Κορνάρον κυβερνήτην τῆς Ἄνδρου, ὅτι ἀνεγνωρίσθη ἡ νῆσος ἀνήκουσα τῷ Χρυσίνῳ· ἑπομένως, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν δυνάστην τῆς Πάρου, ἢ εἰς ἀπεσταλμένον του, μεθ' ὅλων τῶν εἰσοδημάτων, ἀφ' οὗ ἀφαιρεθῶσι τὰ ἐκ τῆς συντηρητικῆς κατασχέσεως προσγενόμενα ἔξοδα. Ἀντίγραφα τοῦ γράμματος τούτου ἐστάλησαν εἰς τὸν δοῦκα Λούκαν Θρόνον τῆς Κρήτης (1439—1441), εἰς τὸν βάϊλον Φαντῖνον Πιζάνην τῆς Εὐρίπου (1438—1440) καὶ εἰς τοὺς συμβούλους του Μαρῖνον Σωράντζον καὶ Βαλέριον Ζένον.

Καὶ τὸ ζήτημα ἀκόμη τῆς ἐπὶ χειρείᾳ συντάξεως τῆς Γυλιέλμας Γεωργίου ἐλύθη εὐθὺς μετὰ ταῦτα· αὐτὴ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπανδρεύθη εἰς δεύτερον γάμον τὸν Φραγκῖσκον Κρῖσπον, υἱὸν τοῦ Νικολῶ δυνάστου τῆς Θήρας, ἐν ᾧ ὁ ἀῤῥαβὼν μεταξὺ τῆς θυγατρός της Πετρωνίλλας καὶ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Β' διελύθη, καὶ ἀπήτει ὡς τῆς χειρείας της ἀποτίμημα τὸ ἥμισυ τῶν κτημάτων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου της κατὰ τὸ ἐν Ῥωμανίᾳ ἴσχυον ποτὲ τιμαριωτικὸν δίκαιον. Ἀλλ' οἱ δημόσιοι κατήγοροι (Avvogadori del commun), ἐνώπιον τῶν ὁποίων παρουσιάσθη προσωπικῶς ὁ Φραγκῖσκος, ἀπεφάνθησαν τὴν 28 Ἰουνίου 1440, ὅτι ἡ ἀγωγὴ τῆς Γυλιέλμας ἐστερεῖτο βασιμότητος, καὶ ἄφησαν τὸν Χρυσῖνον εἰς ἀδιαφιλονείκητον καὶ ἀμέριστον κτῆσιν τῆς Ἄνδρου.

Ὅτι δὲ Χρυσῖνος ὁ δυνάστης Πάρου ἐπανηγύρισε τὴν εἴσοδόν του καὶ εἰς τὸ παλαιὸν φρούριον τῶν δυναστῶν τῆς Ἄνδρου, καὶ τὸ νεωστὶ ἀνατεῖλαν γένος τῶν Σομμαρίπα ἐκόσμει μετὰ τῶν οἰκοσήμων του τὸν παλαιὸν πύργον τοῦ Μαρίνου Δανδόλου (*), ἤρχισαν πλέον καὶ διὰ τὴν Ἄνδρον εἰρηνικώτεροι καιροί. Αἱ πολυχρόνιοι δίκαι διὰ τὴν κτῆσιν αὐτῆς ἐτελείωσαν μὲ τὸ ἔτος 1440 ὁριστικῶς· μοναδικαί τινες ἀσήμαντοι φιλονεικίαι ἠγέρθησαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀφ' οὗ οἱ Σομμαρίπα ἀκόμη ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη (μέχρι τοῦ 1566) διετήρησαν ἐκεῖ τὴν κυριαρχίαν των.

(*) « Τὰ τείχη εἶνε σχεδὸν ἁπανταχοῦ κεκαλυμμένα μὲ τὰ οἰκόσημα καὶ τὰ μονογράμματα τῶν Κυρίων « Σομμαρίπα εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλοτε ἀνῆκεν ἡ νῆσος αὐτή ». (Ἐπιστολὴ τοῦ πατρὸς Πορτιέρ).

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΤΟ ΔΩΡΟΝ

τῆς πρώτης τοῦ ἔτους.

(Ἀνέκδοτον.)

Α'.

Ἑορτῆς πλεονεκτήματα.

Ἂν ἦσαι οἰκοδεσπότης, γνωρίζεις βεβαίως ποίαν ἡμέραν ἀναμένουν πρὸ πάσης ἄλλης τὰ τέκνα σου, καὶ ποίας τὴν ἔλευσιν χαιρετῶσι μετὰ πλείονος χαρᾶς οἱ ὑπηρέται σου· ἂν ἦσαι ἐφημεριδογράφος, γνωρίζεις ἐπίσης ποία εἶνε ἡ εὐνοουμένη ἡμέρα, le jour de prédilection, τοῦ διανομέως σου· ἂν ἦσαι . . . πλὴν ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἦσθε ὅλοι, βεβαίως θὰ ἔχετε μεταξὺ τῶν γλυκυτέρων σας ἀναμνήσεων μίαν πρὸ πάντων τοῦ ἔτους ἡμέραν, καθ' ἣν νήπια μὲν ἐπληρώσατε τὰ θυλάκια σας γλυκισμάτων καὶ παιγνίων, νεανίσκοι δὲ καὶ μείρακες ἠσπάσθητε μετὰ παραφόρου χαρᾶς κομψόν τι κ' εὐωδιάζον δῶρον.

Ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶνε ἡ πρώτη τοῦ ἔτους.

Ὢ! ἐνθυμήθητε ὁποῖα εἴδετε χρυσᾶ ὄνειρα τὴν παραμονὴν τῆς μαγικῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὅταν σᾶς ἐπλάνα ἔτι τὸ μειδίαμα τῆς παιδικῆς ἡλικίας· ἐνθυμήθητε ποίους παραδόξους χοροὺς ἐχόρευον ἴσως πρὸ τῶν κεκλεισμένων ὀμμάτων σας νευρόσπαστα ποικιλόχροα καὶ ποικιλόσχημα, ἐνθυμήθητε τύμπανα ὡραῖα, ἅτινα ἐβλέπετε ἴσως καθ' ὕπνους κρουόμενα ἀφ' ἑαυτῶν, ἢ σάλπιγγας ἠχούσας μόνας των, ἢ κάνιστρα πλήρη γλυκισμάτων, καὶ θὰ ἐνθυμηθῆτε τὴν γλυκυτέραν νύκτα τῆς ζωῆς σας, τὰ γλυκύτερα ὄνειρα τῆς ὡραιοτέρας ἐποχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὁ κόσμος ὅλος προσφωνεῖ μετ' εὐθυμίας· οἱ ποιηταὶ, πρῶτον, à tout seigneur tout honneur, διότι ὑμνοῦντες αὐτὴν διὰ τῶν κιτρινοκοκκίνων χαρτίων τῶν διανομέων, *προπληρώνονται* ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς κόπους των, ῥῆμα οὗτινος, καὶ ἄνευ τῆς *πρὸ*, σπανίως ἀπολαύουσιν οἱ ταλαίπωροι ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὸ ὑπὲρ τὸ δέον μουσόφιλον τοῦ κοινοῦ· οἱ νέοι, δεύτερον, διότι ἀνταλλάσσουσι δῶρα, οἱ διανομεῖς, διότι συνάγουσι τάλληρα (καί που καὶ δεκάρας), τὰ νήπια διότι πνίγονται μὲ σακχαρωτὰ, οἱ ὑπηρέται διότι πωλοῦσιν ὀλίγον ἀκριβὰ τὸ *καλημέρα* των κατὰ τὴν χρυσῆν αὐτὴν ἡμέραν, οἱ ὑπάλληλοι διότι προβιβάζον-

ται, οἱ πολιτικοὶ διότι σταυροφοροῦνται, ὅλοι τέλος πάντων γενικῶς, ἐκτός... (παντοῦ αἱ κατηραμέναι αὗται ἐξαιρέσεις), ἐκτὸς ἐκείνων οἵτινες ἢ δὲν προσμένουσι δῶρα, καὶ αὐτοὶ εἶνε πολλὰ ὀλίγοι, ἢ δὲν ἔχουσι νὰ προσφέρωσιν, οἵτινες πάλιν εἶνε τόσον πολλοί, ὅσον ὀλίγοι εἶνε οἱ πρῶτοι, διὰ τὸν ἁπλοῦν λόγον ὅτι τὸ λαμβάνειν εἶνε εὐκολώτερον τοῦ διδειν.

Εἰς ποίαν τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν ἀνήκει ὁ ἥρως μας, θὰ τὸ μάθετε κατωτέρω· δὲν σᾶς τὸ λέγω δὲ εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε, διότι δὲν μ' ἀρέσκουν ποσῶς τὰ in medias res.

Β'.

Σκέψεις, τοπογραφικαὶ περὶ τῶν ὁδῶν καὶ ἠθικολογικαὶ περὶ τοῦ νεανικοῦ βίου.

Εἶνε παραμονὴ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1860.

Ὁδηγῶ τὸν ἀναγνώστην μου, ἂν θέλῃ βεβαίως νὰ μ' ἀκολουθήσῃ, εἰς ἰσόγειόν τινα αἴθουσαν τῆς ὁδοῦ... —μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν τὴν ἐνθυμοῦμαι, ἀλλὰ καὶ ἂν τὴν ἐνθυμηθῶ, καλλίτερον εἶνε νὰ μὴ τὴν ὀνομάσω· διότι ἂν ποτέ τις περίεργος ἀναγνώστης ἀπεφάσιζε νὰ προβῇ εἰς ἐξέλεγξιν τῶν ἐδῶ γραφομένων, ἤθελε χωρὶς ἄλλο ἐμπερδευθῇ, μετὰ τὴν ἐκτελουμένην σήμερον διαπλάτυνσιν, συγχώνευσιν καὶ εὐθυγράμμησιν τῶν ὁδῶν, καὶ πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν ἤθελεν ἀνεύρει τὴν ὁδόν, ἥτις ἤθελε κατονομασθῇ ἐνταῦθα. Καλλίτερον λοιπὸν εἰς μὲν τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴ τὴν ὀνομάσω, εἰς ἐμὲ δὲ νὰ μὴ τὴν ἐνθυμηθῶ.

Εἴς τινα λοιπὸν ἰσόγειον αἴθουσαν ὁδοῦ οἵας δήποτε, νέος τίς κάθηται πρὸ μικροῦ τραπεζίου στηρίζων ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ἀγκῶνας του, καὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν του τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· ἡ κόμη του εἶνε ἀκτένιστος καὶ ἡ ἐνδυμασία του ἀτημέλητος καὶ ἄτακτος, διότι πρὸ μικροῦ ἐξηγέρθη τῆς κλίνης, καί τοι ἐγγιζούσης μεσημβρίας. Πλήν, τί νὰ γείνῃ! εἶνε βλέπετε, *καλομαθημένος*, εἶνε l'enfant gaté τῆς οἰκογενείας του, δηλαδὴ μιᾶς γραίας μητρός, ἑνὸς ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ἐπαγγελλομένου τὸν δικηγόρον, καὶ μιᾶς ἀδελφῆς νεωτέρας αὐτοῦ, μελανοφθάλμου καὶ δεκαοκταετοῦς νύμφης. Δὲν ταράττουσι λοιπὸν τὸν ἡμερήσιον ὕπνον του, ὅπως ἐπίσης δὲν ἀποπειρῶνται νὰ ἐμποδίσωσι τὰς νυκτερινὰς αὐτοῦ ἀγρυπνίας· τὸν ἀφίνουσιν ἀνεξετάστως νὰ κατακλίνεται τὴν πρώτην μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν, καὶ νὰ ἐγείρεται τὴν μεσημβρίαν. Διατί; διότι τὸν ἀγαπῶσι πάντες μετὰ τυφλῆς στοργῆς, καὶ τοσοῦτον μάλιστα τυφλῆς, ὥστε οὐ μόνον αὕτη τὰ ἐλαττώματά του κρύπτει, ἀλλὰ πολλὰ τούτων μετασχηματίζει καὶ εἰς προτερήματα εἰς τὰ ὄμματά των. Δὲν ἀποροῦσιν οἱ ταλαίπωροι ὅτι τὸ εἰκοστὸν ἤδη καὶ δεύτερον ἄγων τῆς ἡλικίας του ἔτους, οὐδὲν ἄλλο ἀπολύτως πράττει, οὔτε γνωρίζει νὰ πράξῃ, ἢ νὰ θαυμάζῃ τὸ μέγεθος τῆς σκιᾶς του καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ὕψος τοῦ λιγυροῦ του ἀναστήματος εἰς τὰ κάτοπτρα τῶν καφενείων· δὲν εὑρίσκουσι πολὺ ἀσυγχώρητον τὸ νὰ ζητῇ αἰωνίως χρήματα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, διὰ νὰ τὰ σπαταλᾷ εἰς διασκεδάσεις καὶ ὄργια, οὔτε παράδοξον νὰ πληρώνῃ πάλιν ἐκτάκτως ὁ δυστυχὴς ἀδελφός του ἀρκετά του χρέη, ἅτινα λησμονεῖ αὐτὸς νὰ πληρώσῃ, ἕνεκα τῶν πολλῶν του ὑποθέσεων, ὁ πολυάσχολος ἄνθρωπος! Πολλάκις δὲ τέλος καὶ τὸν καμαρώνουσιν, ὁσάκις βλέπουσιν αὐτὸν ἐξερχόμενον ἀγερώχως τῆς οἰκίας, καὶ βαδίζοντα μὲ τὴν κεφαλὴν ὀρθίαν καὶ τὸν μύστακα ὄρθιον, φρονοῦντες ὅτι μεγάλην τινα ἰδέαν κυοφορεῖ ἡ σεσηπυῖα ἐκείνη κεφαλή.

Πόσοι νέοι κατεστράφησαν ἕνεκα τῆς τυφλῆς στοργῆς τῆς οἰκογενείας των! πόσων νέων οἱ πατέρες, αἱ μητέρες, οἱ συγγενεῖς μετενόησαν πικρῶς ὅτι τοὺς ἠγάπησαν περισσότερον παρ' ὅσον ἔπρεπε. Καὶ ὅμως.. Πλήν, trève de moralité, ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ἀκτένιστον ἥρωά μας.

Γ'.

Ἐρώτησις. «Ἐπιστολὴ ἀνορθόγραφος εἶνέ ποτε κατηφείας ἀφορμή;

Ἐκάθητο λοιπὸν ὁ Δημητράκης πρὸ τῆς μικρᾶς ἐκείνης τραπέζης σκεπτικὸς καὶ κατηφής. Τῆς κατηφείας του ταύτης τὸ αἴτιον ἀνακαλύπτομεν εὐκόλως, ῥίπτοντες τὸ βλέμμα εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ τραπεζίου εὑρισκόμενα πράγματα.

Ἂς ἴδωμεν!

Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τραπεζίου φαίνονται ὁριζοντείως καὶ ἐπαλλήλως τεθειμένοι τόμοι τινὲς βιβλίων, ῥυπαροὶ σχεδὸν καὶ ἐσχισμένοι ἐκ τῆς συχνῆς ἀναγνώσεως. Ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι βιβλία τοιαῦτα εἶνε ἀναμφιβόλως μυθιστορήματα· ποῖα ὅμως μυθιστορήματα εἶνε, τοῦτο οὔτε τὸ ἐννοεῖ βεβαίως, οὔτε ἀπαιτοῦμεν νὰ τὸ ἐννοήσῃ, διὰ τοῦτο καὶ τὸ λέγομεν· τὰ βιβλία ἐκεῖνα εἶνε, εἷς τόμος τοῦ Φερνάνδου Δουπλεσσίου, ἤτοι ἀπομνημονευμάτων ἀνδρὸς συζύγου, μυθιστορήματος τοῦ Sue μεταφρασθέντος παρὰ τοῦ Κυρίου Σκυλίτζη· τρεῖς τόμοι, ἐκ τῶν τελευταίων, τοῦ ὑποκόμητος τῆς Βραζελόνης, μυθιστορίας τοῦ Dumas, μεταφρασθείσης ὑπὸ ἀγνώστου τινὸς κυρίου, κρυφθέντος, πολλὰ δικαίως, καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα *γνῶθι σαυτόν*, ὑπὸ τῆς ἀνωνυμίας τὸν εὔσπλαγχνον μανδύαν, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ Μαλβίνα, γνωστὸν μυθιστόρημα τῆς Κυρίας Cottin. Τὰ βιβλία ταῦτα δὲν εἶνε βεβαίως ἀφορμὴ κατηφείας· τὸ ἐξωτερικόν των ὀλίγον... ἀλλ' αὐτὸ εἶνε ἔργον τῶν χειρῶν τοῦ ἥρωός μας, καὶ ἑπομένως δὲν πιστεύομεν νὰ τὸν κινῇ εἰς κατήφειαν. Παρὰ τὰ βιβλία ταῦτα ὑπάρχει μελανοδοχεῖον νοσοῦν τὴν νόσον ἐκείνην, ἣν δὲν ὑπάρχει φόβος ἴσως νὰ νοσήσωσι τὰ ἕλη τῆς Ἑλλάδος, μ' ὅλας τὰς ἀξιεπαίνους προσπαθείας τῆς Κυβερνήσεως· ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτοῦ ἀναπαύεται κατὰ μῆκος κονδύλιον χαλύβδινον, οὗτινος ὅμως τὰ σκέλη δὲν φαίνονται πολὺ διατεθειμένα νὰ συμβαδίσωσιν ἐπὶ τοῦ χάρτου· πλὴν οὔτε ταῦτα εἶναι τῆς κατηφείας τοῦ Δημητράκη ἀφορμή· δεξιόθεν αὐτοῦ ἀγνίζει ἐντὸς

κυπέλλου ἀρκετὰ εὐρυχώρου ὁ μελανὸς καφὲς, ἀντικείμενον, ὡς βλέπετε, φαιδρότητος μᾶλλον ἢ μελαγχολίας πρόξενον. Πρὸ αὐτοῦ τέλος ὑπάρχει τεμάχιον χάρτου, φέρον ὀλίγας γραμμὰς, γεγραμμένας ὅμως ὀλίγον en zig-zag, κατὰ τὴν διάθεσιν ἐννοεῖται ἑκατέρου τῶν σκελῶν τοῦ προῤῥηθέντος καλάμου. Ἂν ἀναγνώσωμεν αὐτὰς τὰς γραμμὰς, ἴσως πληροφορηθῶμεν τίποτε· ναὶ μὲν, παραδιάζεται τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλ᾽ ἀναπληροῦται τὸ κενηνὸς τοῦ ἱστορήματος τούτου.

Ἰδοὺ τί περιέχουσιν αἱ γραμμαὶ αὗται (ἐξαιρέσει ἑπτὰ ἀνορθογραφιῶν).

« Φιλτάτη!

» Σας εὔχομαι εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος, καὶ σᾶς « παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε εὐμενῶς τὴν μικράν μου » προσφοράν, ὡς ἐλάχιστον δεῖγμα τῆς ἀγάπης, » τῆς τρυφερότητος, καὶ τοῦ διακαοῦς πάθους μου.

» Ὁ πιστός σας θεράπων

» *Δημητράκης.* »

Αἱ γραμμαὶ αὗται εἰσὶ γεγραμμέναι μ᾽ ὅλην τὴν δυνατὴν καλλιγραφίαν τοῦ ἥρωος (καὶ τοῦ κονδυλίου του) ἐπὶ ἡμίσεως φύλλου χαρτίου λευκοῦ, στιλπνοτάτου, χρωματισμένου μάλιστα ὀλίγον κατὰ τὰ κεντημένα ἄκρα του, ἐπὶ χαρτίου δηλαδὴ ἐφ᾽ οὗ γράφονται συνήθως τὰ προσκλητήρια γάμων, τὰ περιπαθῆ γραμμάτια, κ.λ.π. Ἂν δ᾽ ὁ ἀναγνώστης ἦνε περίεργος νὰ μάθῃ καὶ τὴν γενεαλογίαν τοῦ ἡμίσεως αὐτοῦ φύλλου τοῦ τοιούτου στιλπνοῦ χάρτου, ἰδοὺ αὐτή· εἶνε τὸ ἥμισυ ἄγραφον φύλλον προσκλητηρίου τινὸς εἰς γάμον, ὅπερ μετὰ μακρᾶς καὶ κοπιώδεις ἐρεύνας ἀνευρὼν ὁ Δημητράκης εἰς τὸ βάθος σκευοθήκης τινὸς τῆς ἀδελφῆς του, ἐδιχοτόμησεν ἕνεκα τῆς κατεπειγούσης ἀνάγκης, ἣν εἶχε νὰ στείλῃ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δῶρόν τι εἰς τὴν φίλην του, καὶ νὰ στείλῃ αὐτὸ συνωδευμένον μετ᾽ ἐπιστολῆς.

Ἀλ᾽ εἶχεν ἆρά γε καὶ τὸ δῶρον τοῦτο ἕτοιμον, ἀφ᾽ οὗ ὑπῆρχεν ἑτοίμη ἡ ἐπιστολή;

Ἃς ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν χωρὶς ἐντροπήν. Τὸ δῶρον τοῦτο ἔλειπε, καὶ ἐπρόκειτο νὰ εὑρεθῇ· δύσκολον ὀλίγον τὸ πρᾶγμα, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε εἰς τοῦτο κατεγίνετο ὁ ἀκτένιστος ἥρως μου· καὶ ἐννοεῖται ὅτι ἦτον ἀρκετὰ σπουδαῖον τὸ ἀντικείμενον, ὥστε νὰ τὸν ἀπασχολῇ πρὸ παντὸς ἄλλου, μόλις ἐξεγερθέντα τῆς κλίνης, ἄνιπτον ἔτι, καὶ λησμονοῦντα μάλιστα νὰ ῥοφήσῃ καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ καφὲν, τὸν ἀναδίδοντα κατ᾽ ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὴν ἐσχάτην ἀτμώδη του ἕλικα. Τὸ δυστύχημα ὅμως εἶνε ὅτι τὸ δῶρον ἐκεῖνο ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀρκετὰ δυσεύρετον, διότι ὁ ἥρως μελαγχολεῖ καὶ στηρίζει κατηφὴς καὶ σκυθρωπὸς τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ἀγκώνων.

Δ'.

Ἀπόκρ. Ὄχι μᾶλλον δὲ ἡ ὑπερβολικὴ ἰσχνότης τοῦ πουγγίου.

Ἰδοὺ ἀκριβῶς ἡ ὥρα, καθ᾽ ἣν ἐπεσκέφθημεν τὸ δωμάτιον τοῦ Δημητράκη μετὰ τοῦ ἀναγνώστου. Ἰδοὺ καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς σκυθρωπότητος καὶ τῆς κατηφείας του.

Ἀλλ᾽ ἆράγε, διατί εἶνε τόσον δυσεύρετον τὸ δῶρον, ὅπερ θέλει νὰ στείλῃ ὡς *εὐαρχισμὸν* ἢ *ἁγιοβασιλειάτικον* ὁ Δημητράκης εἰς τὴν φίλην του;..

Ὦ φίλτατε ἀναγνῶστα, διὰ τὸν ἁπλοῦν καὶ λίαν εὐκατάληπτον λόγον ὅτι τὸ ταμεῖον τοῦ Δημητράκη ἀχαλκεῖ, διότι ὁ ἥρως Δημητράκης, δοὺς χθὲς εἰς τὸν καπνοπώλην μίαν δεκάραν ἵν᾽ ἀγοράσῃ καπνὸν, ἐθυσίασε τὸ ἔσχατον τῆς περιουσίας αὐτοῦ ναυάγιον.

— Τί διάβολον! ἀνακράζει αἴφνης (οὐχὶ ὅμως καὶ μεγαλοφώνως) ὁ Δημητράκης, τί διάβολον! νὰ μείνῃ κανεὶς εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ, ἀφοῦ σχεδὸν τίποτε πλέον δὲν λείπει· καὶ διατί; διὰ τρεῖς τέσσαρας γελοίας δραχμὰς, μὲ τὰς ὁποίας θὰ ἐπρομηθευόμην ὅ,τι ἤθελον. Καὶ φαντάσου τώρα ποίαν ἰδέαν θὰ συλλάβῃ περὶ ἐμοῦ ἡ Ἑλένη (οὕτω, φαίνεται, ἐκαλεῖτο ἡ φίλη του), ἀφοῦ μάλιστα καὶ τῆς εἶχον ὑποσχεθῆ ἓν εὔμορφον δῶρον, μίαν sourprise [sic] διὰ τὸ νέον ἔτος... Τί νὰ κάμω!... μὰ τὴν ἀλήθειαν οὔτ᾽ ἐγὼ δὲν ἠξεύρω, καὶ ὅμως πρέπει νὰ γείνῃ ὅ,τι θὰ γείνῃ σήμερον...

Καὶ στηριχθεῖσα πάλιν ἐπὶ τῶν χειρῶν του ἡ κεφαλή του ἐβυθίσθη εἰς σκέψεις.

Ε'.

Ποῦ κατοικεῖ τὸ αἴσθημα, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν γυναικῶν τῆς νῦν ἐποχῆς.

Ἔ, φίλε ἀναγνῶστα (à propos, ἠξεύρεις διατί σὲ ὀνομάζω πάντοτε φίλον μου; διότι μὲ ἀναγινώσκεις· τί νὰ γείνῃ; ἀδυναμία συγγραφέως, ὡς βλέπεις). πρέπει νὰ εὑρέθῃς εἰς τοιαύτην τινα κρίσιμον περίστασιν, ὅπως ἐννοήσῃς εἰς ὁποίαν δεινὴν περιπλοκὴν εὑρίσκετο κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ταλαίπωρος Δημητράκης. Φαντάσου νὰ ἔχῃς φίλην τινὰ, νὰ τῇ ὑπεσχέθῃς ἓν δῶρον, καὶ νὰ βλέπῃς ἔπειτα ὅτι δὲν ἔχεις τὸ κατηραμένον αὐτὸ δῶρον διὰ νὰ τὸ στείλῃς· νὰ ἔχῃς δ᾽ ἀπεναντίας τὴν βεβαιότητα, ἢ τοὐλάχιστον τὴν πιθανότητα, ὅτι ἡ τρυφερὰ αὐτὴ δεσποινὶς δὲν διαφέρει πολὺ πολλῶν ἄλλων ὁμοφύλων της, αἵτινες τρέφουσιν ἰδιαιτέραν πρὸς τὰ ὡραῖα κοσμήματα κλίσιν, αἵτινες λατρεύουσιν ἓν φιάλιον ess-bouquet, ἢ ἐρωτεύονται τὰ ψιάθινά των σκιάδια, αἵτινες τέλος πάντων φρονοῦσιν ὅτι ἡ κατοικία, le domicile, τοῦ ἔρωτος εἶνε ἢ ὄπισθεν τῶν κροταλίων τῶν ὡρολογίων μας ἢ ἐντὸς τοῦ κιβωτίου, ὅπου θέτουσι τὴν *πούδραν* των· καὶ νὰ δικαιοῦται ἑπομένως πληρέστατα νὰ πιστεύῃς ὅτι ἡ ἀπουσία τοῦ δώρου σου θέλει ἐπηρεάσει ὁπωσοῦν τὴν τρυφεράν της καὶ εὐαίσθητον καρδίαν.

Ταῦτα πάντα ὅταν διαλογισθῇς, θέλεις δικαιώσει τὴν κατήφειαν καὶ τὴν μελαγχολίαν τοῦ Δημητράκη μου.

Ἂν ὅμως δὲν σὲ κινῇ εἰς οἶκτον ἡ δεινή του θέσις, εἶ-

σαι χωρὶς ἄλλο ἄνθρωπος ἀνάλγητος, μὴ γευθεὶς τὰς γλυκείας συγκινήσεις τοῦ πρώτου ἔρωτος, μὴ ἀριθμήσας μὲ παλμοὺς εὐφροσύνης τὸ εἰκοστόν σου ἔαρ, μὴ δοκιμάσας τὸν γλυκὺν τοῦ ἔρωτος χαλινόν, μὴ . . . . et caetera . . . et caetera.

— Ὁ ταλαίπωρος! τοὐλάχιστον ἓν τοιοῦτον ἐπιφώνημα ἀξίζει, νομίζω, ὁ ἥρως μου· τί ὀργή! . .

ΣΤ'.

Περὶ τῆς χρησιμότητος μυθιστορήματος χρυσοδεμένου.

— Ἆ! ἀνεφώνησε τέλος πάντων ὁ Δημητράκης, ὡσεὶ συλλαβὼν εὐτυχῆ τινα ἰδέαν, καὶ κατορθώσας νὰ εὕρῃ ὅ,τι πρὸ μικροῦ ἐζήτει· ταχὺ μειδίαμα, ἂν οὐχὶ θριάμβου, τοὐλάχιστον νίκης, διέστειλε στιγμιαίως τὰ χείλη του, καὶ ἐγερθεὶς τῆς καθέδρας του ἔσεισε τὴν κεφαλήν, οὐχὶ ὅπως ἀποδιώξῃ πενθίμους ἢ ὀχληρὰς ἰδέας, κατὰ τὴν στερεότυπον ἔκδοσιν τῶν τοιούτων φράσεων, ἀλλ' ἵν' ἀποσείσῃ τοὺς καταπεσόντας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του βοστρύχους τῆς μακρᾶς καὶ οὔλης του κόμης.

— Ἆ! καὶ τόσην ὥραν νὰ μὴ τὸ συλλογισθῶ! . .

Κλειδώσας δὲ ἐντὸς τοῦ σύρτου τοῦ τραπεζίου του τὴν ἐπιστολήν, ἣν ἀνέγνωμεν πρὸ μικροῦ, διευθύνθη πρὸς τὴν θύραν τοῦ δωματίου του, δι' ἧς αὐτὸ ἐκοινώνει πρὸς ἄλλον τινὰ θάλαμον, χρησιμεύοντα ὡς σπουδαστήριον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐξακολουθῶν τὸν ἐφεξῆς μονόλογον·

— Πραγματικῶς,ἀξιόλογα τὸ ἐσκέφθην·ὡραιότερον δῶρον δὲν γίνεται, εἰμὴ βιβλίον, καὶ μάλιστα ἡ *Ματθίλδη*. Τί ὡραῖον μυθιστόρημα! . . . καί, δεμένον, καθὼς εἶνε, τόσον λαμπρά! ὤ! θὰ εὐχαριστηθῇ χωρὶς ἄλλο, καὶ μάλιστα ἂν τὸ ἀναγνώσῃ.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἔλαβεν ἀπὸ τῆς τραπέζης, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἠνεῳγμένον ἀναστρόφως βιβλίον κομψότατα δεδεμένον, κ' ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ δωμάτιόν του.

— Θὰ τὸ ἀναγινώσκῃ βέβαια ὁ Σωκράτης,ἀφοῦ τὸ εἶχεν ἀνοικτὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης του, διελογίσατο μειδιῶν ὁ Δημητράκης, καὶ πιθανὸν νὰ τὸ ζητήσῃ μετὰ ταῦτα· ἀλλά. . . καὶ ἐμειδίασε πάλιν.

Ἂν ἐπιθυμῇ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ *ἀλλὰ* τούτου ὁ ἀναγνώστης, καλὸν εἶνε νὰ μάθῃ, ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δημητράκη εἶχεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ συνειθίσει εἰς τοιαύτας αἰφνιδίους ἀναλήψεις βιβλίων του, ὧν μάλιστα πολλὰ ἔβλεπε μετεμψυχούμενα ἐνίοτε εἰς τὰς τραπέζας τῶν ῥωποπωλῶν.

— Ἀλλὰ τὸ κακὸν εἶναι τόρα, ἐπανέλαβεν, ὅτι πρέπει νὰ γείνῃ καὶ ἡ ἐπιστολὴ ὁπωσοῦν σύμφωνος μὲ τὸ στελλόμενον δῶρον. Καὶ ποῦ νὰ εὕρω ἄλλο χαρτί! . . . Οὖφ! τί σκοτοῦρα εἶνε αὐτὴ ἡ πρώτη τοῦ ἔτους. . . .

Ζ'.

Ὅτι αἱ δεύτεραι σκέψεις (γρ. ἐκδόσεις) δὲν εἶνε πάντοτε σοφώτεραι.

Τέλος πάντων ὁ Δημητράκης μετ' ὀλίγην ὥραν διεβίβασε τὸ δῶρον του εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, συνοδεύσας αὐτὸ μετὰ τῆς ἀκολούθου ἐπιστολῆς, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην μετὰ δεκατριῶν ἀνορθογραφιῶν. (Ἡ δευτέρα ἔκδοσις, ὡς βλέπετε, ἦτο, κατὰ τοὺς τύπους, ἐπηυξημένη.)

« Κυρία μου!

» Σᾶς εὔχομαι ἀπὸ καρδίας νὰ περάσητε ὅλον » τὸ ἔτος, τὸ ὁποῖον αὔριον ἀρχίζει, εὔθυμος καὶ » φαιδρά, μὲ τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη. Σᾶς παρακαλῶ δὲ νὰ δεχθῆτε ὡς ἐλάχιστον δεῖγμα τῆς » διηνεκοῦς μου ἀγάπης καὶ τῶν εἰλικρινῶν μου » αἰσθημάτων τὸ μικρὸν τοῦτο δῶρον, καὶ ἀναγινώσκουσα αὐτὸ ἐνίοτε νὰ ἐνθυμῆσθε τὸν δωρητήν του καὶ

» ὅλον ἰδικόν σας

» *Δημητράκην*.

» Υ. Γ. Ὁ ἀνόητος βιβλιοδέτης ἐλησμόνησε νὰ » θέσῃ ἐπὶ τοῦ βιβλίου, ὡς τῷ εἶχον παραγγείλει. » τὸ χρυσοῦν σας ὄνομα· τὴν συγχώρησίν σας τὴν » ζητῶ ἐγὼ ἀντὶ ἐκείνου.

» Ὁ αὐτός. »

Η'.

Κάτι τι παράδοξον.

Ἂν ἐπιθυμῇ ἤδη ὁ ἀναγνώστης νὰ μάθῃ τί ἀπήντησε πρὸς ταῦτα ἡ φίλη τοῦ Δημητράκη, ἡ δεσποινὶς Ἑλένη, ἂς ἀναγνώσῃ τὰ ἑξῆς·

« Κύριε!

» Ἡ κυρία ἀδελφή σας, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐρωτήσει πρὸ ἡμερῶν, πῶς τῇ ἐφάνη ἡ ἱστορία » τῆς Ματθίλδης, τὴν ὁποίαν τῇ εἶχον δανείσει, » μ' ἀπήντησεν ὅτι τὴν ἀναγινώσκει ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ ἀδελφός σας Κύριος Σωκράτης. Δὲν ἐπιθυμῶ, βεβαιωθῆτε, νὰ γίνω ἀφορμή, ὅπως ἡ γενναιοδωρία σας στερήσῃ τὸν ἀδελφόν σας τῆς ἀναγνώσεώς του. Σᾶς ἐπιστρέφω λοιπὸν τὸ δῶρον » σας, διὰ νὰ τὸ δώσετε εἰς τὴν κυρίαν Χαρίκλειαν, » βεβαιοῦντες αὐτὴν συγχρόνως ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία καὶ ὁ Κύριος Σωκράτης δύνανται νὰ τὸ ἀναγνώσωσιν ἐν ἀνέσει, καθ' ὅσον δὲν μοὶ ἀναγκαιοῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος.

» Ἑλένη. . . »

Θ'.

Τί ἔκαμεν ὁ Δημητράκης μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης;

Ὁ ἥρως μου,ἀναγνώσας τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἤνοιξε τόσον πολὺ τὸ στόμα του, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ μετρήσῃ ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς κατεστραμμένους ἐκ τῆς καταχρήσεως τῶν γλυκυσμάτων ὀδόντας του.

ΑΓΓΕΛΟΣ.



Α. Ἀρσάκης.

ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΝ.

—ooo—

Αἱ ἐνιαύσιαι ἐξετάσεις τοῦ Παρθεναγωγείου τούτου, περὶ ὧν καὶ πέρυσιν ἐγράψαμεν (1), ἐπανελήφθησαν καὶ κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος, τετράκις παραστάσης εἰς αὐτὰς τῆς Μεγαλειοτάτης προστάτιδος αὐτοῦ. Ἡ συγκατάβασις αὕτη τῆς Βασιλίσσης δεικνύει δύο τινά· πρῶτον ὅτι περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν ἀγωγὴν τοῦ γυναικείου φύλου, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ γενομένη πρόοδος κατέστη ἀξία τῆς βασιλικῆς αὐτῆς ἐπιδοκιμασίας.

Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν ἐξετάσεων, ὁ τῆς ἐπὶ τῶν Σχολείων ἐπιτροπῆς εἰσηγητής, ἀπήγγειλε λόγον, τὸν ὁποῖον δημοσιεύομεν ὅπως μάθωσιν ἐξ αὐτοῦ οἱ ὁμογενεῖς ὁποία ἡ ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ κατάστασις τῶν ἐν τῷ Ἀρσακείῳ ἐκπαιδευομένων. Πρὸς πλείονα δὲ πληροφορίαν τῶν περιέργων, παραθέτομεν καὶ τοῦ ἑτέρου λόγου, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτὸς εἰσηγητὴς ἐξεφώνησε τὴν 31 Ἰαν. 1860, ἐνώπιον τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν τῆς Φιλεκπ. ἑταιρίας, ἀποσπάσματά τινα. Εἰς ἡμᾶς δὲ μόνη ἀπολείπεται ἡ προσθήκη, ὅτι ὅσον γενναία καὶ ἂν ὑπάρχει ἡ προαίρεσις τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ παρθεναγωγείου Κ. Ἀρσάκη, ὅσον κραταιὰ καὶ σύντονος καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ προστασία τῆς Βασιλίσσης, αἱ ἀνάγκαι τοῦ καταστήματος τούτου εἶναι τοσαῦται, καὶ τοσοῦτον ἐπαυξάνονται ἀδιακόπως διὰ τὰς γινομένας μάλιστα βελτιώσεις, ὥστε εἴπερ ποτὲ ἀπαιτεῖται ἡ φιλότιμος συνδρομὴ τῶν ὁμογενῶν. Δυστυχῶς ὅμως αὕτη πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε σχεδόν, οὐχὶ δι' ἔλλειψιν ζήλου, ἀλλὰ διότι οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν ὅτι δαπανᾷ καὶ εἰς συντήρησιν αὐτοῦ ὁ ἱδρυτής· τοῦτο ὅμως, ὡς ἐννοεῖ πᾶς τις εὐκόλως, δὲν γίνεται· διότι ἡ ἐτησία δαπάνη ἀναβαίνει πολλάκις καὶ εἰς 150 χιλ. δρ. ὥστε καὶ εἰς τὸν ἔχοντα τὴν ἀγαθωτέραν τῶν προαιρέσεων εἶναι ἀδύνατος τοιαύτη χορηγία. Ἀναγκαιοτάτη ἄρα ἡ ἐξακολούθησις τῆς φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν, τὴν ὁποίαν ἐξαιτούμεθα τόσῳ μᾶλλον ἐπιμόνως, ὅσῳ πλουσιώτεροι ἀποβαίνουσιν ὁσημέραι οἱ ἐκ τοῦ Ἀρσακείου παρθεναγωγείου καρποί.

Ἰδοὺ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ πρώτου λόγου τοῦ Κ. Μελᾶ·

« Ἡ δὲ Συνέλευσις αὕτη εὐχαρίστως, ἐλπίζομεν, θέλει πληροφορηθῇ ὅτι μία παλαιὰ εὐχὴ καὶ ἐπιθυμία τῶν προγενεστέρων Διοικητικῶν Συμβουλίων τῆς ἑταιρίας ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὸ ἤδη ἀρξάμενον Σχολικὸν ἔτος. Πᾶσα ἀνάμιξις, πᾶσα

(1) Ὅρα φυλλάδ. 234 σελ. 182.

σχέσις καὶ συνάφεια τῶν ἐξωτερικῶν μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν μαθητριῶν ἔπαυσεν εὐτυχῶς, καὶ οὕτως ἐξέλιπον πάντα τὰ ἐκ τῆς ἀναμίξεως ταύτης προκύπτοντα προσκόμματα εἴς τε τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν προαγωγὴν τῶν ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ ἐκπαιδευομένων.

»Ἡ διαίρεσις αὕτη εἶχε βεβαίως πολλὰς τάς τε ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς δυσκολίας, ἰδίως ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων αἰθουσῶν, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀναγκαιούσης μεγαλητέρας δαπάνης, καθόσον και διδασκάλους καὶ ἐπιμελητρίας πλείονας ἀπήτει. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εὐτυχῶς ἐξωμαλύνθησαν. Εὐχαρίστως δὲ δυνάμεθα νὰ σᾶς διαβεβαιώσωμεν, Κύριοι, ὅτι τὰ εὐάρεστα ἀποτελέσματα τῆς διαιρέσεως ταύτης ἤρχισαν ἤδη ν' ἀναφαίνωνται, διότι αἱ μὲν ἐσωτερικαί, μὴ ἐπηρεαζόμεναι πλέον ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν, συντονώτερον δὲ καὶ εὐκολώτερον ἤδη ἐπιτηρούμεναι, ἀναφαίνονται ὁσημέραι καὶ περὶ τὰ μαθήματά των ἐπιμελέστεραι, καὶ περὶ τὰ ἤθη καὶ τὴν συμπεριφοράν των κόσμιαι καὶ ἀξιέπαινοι· αἱ δὲ ἐξωτερικαί, διὰ τῆς τακτικῆς τῶν διδάκτρων πληρωμῆς, κατέστησαν καὶ φιλομαθέστεραι καὶ συνετώτεραι.

»Ὁ χωρισμὸς αὐτός, Κύριοι, ἐπέφερεν, ὡς εἴπομεν, τὴν ἀνάγκην τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιμελητριῶν, ὧν καθῆκον δὲν εἶναι μόνον ἡ διηνεκὴς τῶν κορασίων ἐπιτήρησις, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἐργοχείρων διδασκαλία. . . . .

»Ἀλλ' ὅπως αἱ ἐπιμελήτριαι ἐκπληρῶσι προσηκόντως τὰ σπουδαῖα αὐτῶν καθήκοντα, ἀπῃτεῖτο νὰ γνωρίζωσιν ἀκριβῶς ταῦτα, προσέτι δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιόν σας, Κύριοι, συνέταξε καὶ ἐτύπωσεν ὁδηγίας λεπτομερεῖς, ὅπως μορφώσῃ καὶ καθοδηγήσῃ τὰς ἐπιμελητρίας εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν χρεῶν των ἐκπλήρωσιν, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς πειθαρχίας, τῆς τάξεως, τῆς καθαριότητος, καὶ τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῶν κορασίων. . . . .

»Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρσακείου. Ἀλλὰ τὸ προσωπικόν, Κύριοι, δὲν ἀπερρόφησεν ὁλόκληρον τὴν προσοχὴν τοῦ Συμβουλίου σας, καὶ ἑπομένως τὸ Διοικητ. Συμβούλιον ἐφρόντισε νὰ καταρτίσῃ καὶ διαρρυθμίσῃ τὸ ἀλληλοδακτικὸν ὡς σχολεῖον πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἡ Ἑταιρία ὀφείλει νὰ διατηρῇ, ὅπως ἐν αὐτῷ καταρτίζωνται προσηκόντως αἱ διὰ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα προπαρασκευαζόμεναι μαθήτριαι. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον, καὶ συμφώνως μὲ τὰς διατάξεις τοῦ Ὁδηγοῦ, καὶ ἀναλόγως τῶν μικρῶν διαστάσεων τῆς αἰθούσης, ἠλαττώσαμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτῷ προσερχομένων κορασίων· τοῦτο δὲ ἀπῄτει ἐντόνως καὶ ἡ ὑγεία καὶ ἡ πρόοδος αὐτῶν. Κατεσκευάσθησαν δὲ καὶ ἐτέθησαν ἐν αὐτῷ τὰ ἀπαιτούμενα ἡμικύκλια, οἱ ἀναγκαῖοι μαυροπίνακες, τὰ πλαίσια, οἱ ἀριθμητικοὶ πίνακες καὶ αἱ ἀναγκαῖαι επιγραφαὶ καὶ προσκλήσεις. Τοιουτοτρόπως δὲ καταρτισθὲν ἤδη τὸ ἀλληλοδακτικὸν καὶ πλείονας προόδους βεβαίως ὑπόσχεται εἰς τὰ ἐν αὐτῷ φοιτῶντα κοράσια, καὶ πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ Ὁδηγοῦ παρέχει εἰς τὰς μαθητρίας ἐκείνας, ὅσαι προτίθενται νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸ φιλάνθρωπον τῆς διδασκαλίσσης ἐπάγγελμα.

»Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ ἀλληλοδιδακτικοῦ, Κύριοι, ἐπιτρέψατέ μας νὰ εὐχηθῶμεν καὶ πάλιν νὰ μὴ βραδύνῃ πλειότερον ἡ παρὰ τῷ Ἀρσακείῳ ἀνέγερσις ἀλληλοδιδακτικοῦ εὐρυχώρου, συμφώνως μὲ τας ἐλπίδας δι' ὧν πρὸ πολλοῦ τρέφεται ἡ Ἑταιρία αὕτη.

»Ἐπὶ δὲ τοῦ Προγράμματος τῶν μαθημάτων τοῦ Διδασκαλείου ἐγένοντο ἐφέτος αἱ ἑξῆς μεταρρυθμίσεις·

»1) Καθ'ὅλας τὰς τάξεις τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐπεβλήθησαν ὀρθογραφικὰ γυμνάσματα, καθόσον αἱ γενόμεναι ἐξετάσεις ἀνέδειξαν τὰς πλείστας χωλαινούσας περὶ τὴν ὀρθογραφίαν.

»2) Ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον καὶ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. ὅπως αἱ ἐξερχόμεναι ἐκ τοῦ Ἀρσακείου ἑλληνίδες διδασκάλισσαι μὴ ὦσιν ἄμοιροι τῆς προγονικῆς φιλολογίας. Τὸ δὲ μάθημα τοῦτο φιλοτίμως ἀνεδέχθη ὁ ἀξιότιμος τῆς Ἑταιρίας διδάσκαλος Κ. Φουσκίδης.

»3) Ἡ διδασκαλία τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς πέντε τάξεις τῶν ἐσωτερικῶν, θεωρηθεῖσα ἀναγκαία καὶ χρήσιμος εἰς πᾶσαν καλῶς ἀνατεθραμμένην Ἑλληνίδα.

»Τὸ συμβούλιον προσέτι, Κύριοι, ἐκανόνισε τὸ ἑορτολόγιον τοῦ Καταστήματος, εἰσήγαγε τὰ ἀναγκαῖα μαθητολόγια, καὶ συνέταξε τύπον συμβολαίου, τὸ ὁποῖον, ὑπογραφόμενον κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν συσσίτων ὑπὸ τῶν ἐγγυητῶν αὐτῶν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι, ἐξασφαλίζει ἤδη τὴν τακτικὴν τῶν διδάκτρων ἀπότισιν.

»Χάριν δὲ τῆς ὑγείας καὶ τῆς καθαριότητος τοῦ Παρθεναγωγείου, καὶ οἱ ἀναγκαῖοι ἐν αὐτῷ νιπτῆρες κατεσκευάσθησαν, καὶ τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ ἀπανταχοῦ εἰσήχθη, καὶ τὸ θεραπευτήριον προσηκόντως κατηρτίσθη καὶ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ καταστήματος ἀπεχωρίσθη, καὶ τὰ μαρμάρινα ἐδάφη τῶν διαδρόμων, τῶν κλιμάκων καὶ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἐκαλύφθησαν, καὶ πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ ἀέρος εἰς τὰς αἰθούσας τῶν παραδόσεων ἡ προσήκουσα πρόνοια ἐλήφθη.

»Συναισθανόμενοι δέ, Κύριοι, ὅτι ὁ οὐσιωδέστερος σκοπὸς τοῦ Παρθεναγωγείου τούτου εἶναι ἡ ἠθοποίησις τῶν ἐν αὐτῷ ἐκπαιδευομένων, οὐχὶ μόνον τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπροκαλέσαμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν διδασκάλων καὶ ἐπιμελητριῶν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν ζῆλον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἰδίως ἐπεστήσαμεν, καὶ τὰς διατάξεις τοῦ κανονισμοῦ περὶ τῶν ἐν τῷ καταστήματι ἐπισκέψεων, καὶ περὶ τῆς ἐξόδου τῶν κορασίων μεθ' ὅλης τῆς αὐστηρότητος ἐφηρμόσαμεν, ἀπαιτήσαντες ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐγγράφους αἰτήσεις τῶν ἐν Ἀθήναις γονέων ἢ ἐπιτρόπων ὅ-

πως κατὰ τὰς κανονισμένας ἡμέρας ἐπιτρέπωμεν τὴν ἔξοδον των, εἰς μόνον δὲ τοὺς γονεῖς καὶ ἐπιτρόπους συγχωρήσαντες τὴν ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ ἐπίσκεψιν αὐτῶν.

» Αὐτὴ, ἐν περιλήψει, Κύριοι, εἶναι ἡ κατάστασις εἰς ἣν σᾶς παραδίδομεν σήμερον τὸ Ἀρσακεῖον. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι δὲν θέλετε εὑρεῖ μαρανθέντα εἰς χεῖράς μας τὸν ἐθνικὸν αὐτὸν κῆπον, τὸν ὁποῖον πρὸ ἑνὸς ἔτους παρεδώκατε εἰς τὴν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν ἡμῶν. Ἐξ ὅλης δὲ ψυχῆς καὶ καρδίας εὐχόμεθα εἰς τοὺς διαδόχους ἡμῶν ὅπως βελτιώσωσι τὴν καλλιέργειαν αὐτοῦ, καὶ παραγάγωσι καρποὺς ὡρίμους, οἵτινες θέλουν εὐφράνει τὴν καρδίαν τῆς φίλης ἡμῶν Πατρίδος! »

Ἰδοὺ καὶ ὁ λόγος τῆς 19 *Ἰουνίου* 1860.

« Μεγαλειοτάτη Ἄνασσα καὶ Σεβαστὴ Ὁμήγυρις! Ἐὰν ὁ Παρθενὼν, τὸν ὁποῖον ὁ Περικλῆς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνήγειρε, σκοπὸν εἶχε νὰ μεταδώσῃ εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τὸ ἀμίμητον κάλλος τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, πολὺ εὐγενέστερος, πολὺ ὑψηλότερος βεβαίως εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ νέου τούτου Παρθενῶνος, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν πατριωτικώτατος ζῆλος τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας ἐπροκάλεσεν, ὁ δὲ μεγάθυμος Ἕλλην Ἀρσάκης φιλοκάλως ἀνήγειρεν, ἡ δὲ Ὑμετέρα Μεγαλειότης ὑπὸ τὴν κραταιὰν αὐτῆς προστασίαν εὐμενῶς παρέλαβεν, ὅπως ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς διαπλάσεως χρηστῶν Ἑλληνίδων μεταδοθῇ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν τὸ ἠθικὸν κάλλος τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ζωογόνον φῶς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τὸ θεῖον ἄρωμα τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς· διότι παρὰ πάντων ἤδη ἀνεγνωρίσθη ὅτι τὸ ἀλάνθαστον θερμόμετρον τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ πάσης οἱασδήποτε κοινωνίας, εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ γυναικείου φύλου, οὐχὶ δὲ ἡ φθοροποιὰ πολυτέλεια καὶ τῶν ἠθῶν ἡ χαλάρωσις.

» Παρὰ πάντων δὲ συνομολογεῖται ὅτι ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων μοχλῶν πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι καὶ ἡ γυνὴ, αὐτὸ τὸ εὐγενέστατον πλάσμα τοῦ Ὑψίστου, τὸ παντὸς ἄλλου ἐπιδεκτικώτερον τῶν δύο μεγάλων χριστιανικῶν ἀρετῶν, τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀγάπης, δι' ὧν ἡ ἀνθρωπότης βελτιοῦται, προοδεύει καὶ παρηγορεῖται· ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ ἐπὶ τῆς γῆς φυλὴ χρῄζουσα παρηγορίας, βελτιώσεως καὶ προόδου, αὐτὴ βεβαίως εἶναι ἡ πολυπαθὴς καὶ πρὸ αἰώνων στενάζουσα φυλὴ τῶν Ἑλλήνων.

» Ἀσμένως δὲ παρατηροῦμεν ὅτι ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς σκοπὸς τοῦ Παρθεναγωγείου τούτου πληρέστατα ἐκπληροῦται, διότι οὐχὶ μόνον ἐξ Ἀνατολῶν ἐνταῦθα προσέρχονται καθ' ἡμέραν οἱ φίλτατοι ἡμῶν ἀδελφοὶ ζητοῦντες καὶ λαμβάνοντες χρηστὰς διδασκαλίσσας, ὅπως δι' αὐτῶν ἐνισχύοντες τὸν καταπιεζόμενον ἑλληνισμὸν παρηγορῶνται ἐν τῷ μέσῳ τῆς πικρᾶς δουλείας, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Δύσεως, ὅπου πολλοὶ τῶν ὁμογενῶν διεσπάρησαν, συχνάκις ἐντεῦθεν ζητοῦν καὶ λαμβάνουν τὸ ζώπυρον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅπως δι' αὐτοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ξενιτείας διατηρῶσιν ἄσβεστον τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς πατρίδος.

» Δικαίως λοιπὸν κατ' ἔτος ἐπὶ τοῦ νέου τούτου Παρθενῶνος ἀναβαίνοντες ῥίπτομεν βλέμμα περίεργον ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, ὅπως ἐξ αὐτοῦ προοιωνισθῶμεν τὸ μέλλον. Εἴθε δὲ καὶ σήμερον εὐάρεστον ν' ἀνεύρωμεν τὸ παρελθὸν, ὅπως εὐαρεστότερον ἀναφανῇ τὸ μέλλον, καὶ ἡ καρδία μας σκιρτήσῃ ἀπὸ χαράν!

» Ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος γενομένην ἐν τῷ Ἀρσακείῳ πρόοδον, ὑπὸ τὴν διπλῆν αὐτῆς ἔποψιν, τήν τε ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν, θέλομεν θεωρήσει· διότι πεπείσμεθα ὅτι τὰ γράμματα ἄνευ ἀγωγῆς οὐδέποτε ὠφέλησαν· καθ' ὅσον ἡ μονομερὴς ἀνάπτυξις τοῦ νοὸς, παραμελουμένης τῆς καρδίας, προκαλεῖ, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἰατρῶν, συμφόρησιν ἐγκεφαλικὴν, ὑπερτροφίαν τοῦ ἐγκεφάλου, σπασμοὺς καὶ ἐπομένως θάνατον. Τὸ φῶς τῆς παιδείας, μόνον ὑπὸ τοῦ ἁγνοῦ ἐλαίου τῆς ἀρετῆς ζωογονούμενον, δύναται ν' ἀποπέμψῃ ἀκτῖνας ἱλαρὰς καὶ εὐφροσύνους· ἄλλως τυφλόνει, κατακαίει καὶ πυρπολεῖ. Διὰ τοῦτο, καθὼς ἡ παγκόσμιος ἱστορία διδάσκει, τὰ ἔθνη ἄνευ δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἠθῶν καταῤῥέουν καὶ καταστρέφονται· τὰ δὲ γράμματα καὶ ἡ ὑλικὴ δύναμις, οἱ νόμοι καὶ οἱ ἐλεύθεροι θεσμοὶ βεβαίως δὲν τὰ σώζουν· διότι οἱ μὲν νόμοι καὶ οἱ θεσμοὶ, ὑπὸ τῶν ἠθῶν μὴ ἐνισχυόμενοι, εὐκόλως ἐμπαίζονται καὶ ὡς ἱστὸς ἀράχνης διασχίζονται· τὰ δὲ γράμματα ἄνευ ἠθῶν σοφιστὰς καὶ δημαγωγοὺς ὀλετῆρας εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἐγέννησαν· ἡ δὲ κοσμοκράτωρ Ῥώμη τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἀρετὴν ἀπολέσασα ἔπεσε πτῶσιν αἰσχράν.

» Οὐχὶ λοιπὸν τὰ γράμματα διὰ τὰ γράμματα, ἀλλ' ἡ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς θρησκείας ἠθικὴ ἀνύψωσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἂς εἶναι τὸ προσφιλέστερον καὶ κυριώτερον μέλημα παντὸς φιλοπάτριδος.

» Ἐπειδὴ δὲ πρὸ πάντων τῆς μητρὸς ἡ ἀγκάλη καὶ τῆς παιδαγωγοῦ ἡ καρδία εἶναι αἱ κυριώτεραι πηγαὶ, ἐξ ὧν ἀποῤῥέει τῆς ἠθοποιήσεως τὸ σωτήριον γάλα, ἂς εὐφρανθῇ καὶ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἡ εὐγενὴς ψυχὴ, ἂς εὐφρανθῇ καὶ ἅπασα ἡ σεβασμία αὕτη ὁμήγυρις πληροφορουμένη, ὅτι ἡ ἐν τῷ Ἀρσακείῳ διάπλασις τῶν ἠθῶν προβαίνει θαυμασίως. Τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἀντιῤῥήτως ἡ πρώτη βάσις πάσης ὀρθῆς ἀγωγῆς, ἡ ἀληθὴς πηγὴ πάσης κοινωνικῆς ἀρετῆς καὶ πάσης εὐδαιμονίας. Τὸ δὲ αἴσθημα τοῦτο καλλιεργούμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον καθημέραν εἰς τὰς τρυφερὰς τῶν κορασίων καρδίας διά τε τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς προσευχῆς, ἐνισχυόμενον δὲ καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀγαθότητος τῆς διευθυνούσης σήμερον τὸ Παρθεναγωγεῖον, αναδεικνύει προφανέστατα τοὺς ἀγλαούς του καρποὺς καὶ τὰ εὐάρεστά του ἀποτελέσματα.

» Ἀρκεῖ νὰ παρευρεθῇ τις ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ

κατὰ τὰς ὥρας τῆς προσευχῆς, καὶ νὰ ἴδῃ ἀφ' ἑνὸς τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἅπαντα τὰ κοράσια προσέρχονται πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ των καθήκοντος, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ σέβας καὶ τὴν κατάνυξιν, μεθ' ὧν ἀναπέμπουσι πρὸς τὸν Ὕψιστον θερμὰς καὶ ἀθώας δεήσεις· ἀρκεῖ, λέγω, νὰ ῥίψῃ τις βλέμμα ἐπ' αὐτῶν, καὶ θέλει πεισθῇ ὅτι τὸ θεῖον μῦρον τοῦ χριστιανισμοῦ, θερμαινόμενον ἐντὸς τοῦ κόλπου των, ἤρχισε νὰ σχηματίζῃ πέριξ αὐτῶν τὴν ἀρωματικὴν ἐκείνην ἀτμοσφαῖραν, ἥτις παρακολουθοῦσα τὸν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ χριστιανὸν καθ' ὅλον τὸν βίον του, εὐῶδες ἐκπέμπει τὸ θεῖόν της ἄρωμα.

» Ἐὰν δὲ ἡ ὡραιοτέρα ἀπόῤῥοια τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθήματος εἶναι ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη, ἡ ὁμόνοια, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἁρμονία, αἱ χριστιανικώταται αὗται ἀρεταί, βασιλεύουσαι σήμερον ἐν τῷ Ἀρσακείῳ, ἀποχρώντως ἀποδεικνύουν τὴν ἐν αὐτῷ ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθήματος τούτου.

» Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ δυνάμεθα νὰ διαβεβαιώσωμεν πάντας ὅτι κοσμιότης καὶ φιλοκαλία, σεμνότης καὶ φιλοτιμία, φιλαλήθεια καὶ φιλοπονία χαρακτηρίζουν τὰς ἐν τῷ Ἀρσακείῳ νεάνιδας.

» Τὴν ἠθικὴν δὲ ταύτην τοῦ Παρθεναγωγείου πρόοδον ὀφείλομεν κυρίως εἰς τὴν σύντονον καὶ διηνεκῆ ἐπιτήρησιν τῶν κορασίων ὑπὸ ἀξίων καὶ χρηστοτάτων Ἐπιμελητριῶν, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἄοκνον, τὴν σεμνήν, καὶ τὴν ἔμφρονα Ἑλληνίδα, τὴν διευθύνουσαν σήμερον τὸ Παρθεναγωγεῖον διὰ τῆς φιλοτιμίας, διὰ τῆς συμβουλῆς, δια τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματος, καὶ διὰ τῆς παντοδυνάμου γλυκύτητος τοῦ χριστιανισμοῦ.

» Δείγματα δὲ προφανῆ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς φιλοκαλίας τῶν κορασίων δὲν εἶναι μόνον τὰ ποικίλα καὶ κομψὰ ἐργόχειρα καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἰχνογραφήματα, τὰ ἑφελκύοντα τοὺς ἐπαίνους τῶν φιλοκάλων θεατῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ πρόοδος, ἥτις ἀριδήλως ἐκ τῶν ἐξετάσεων προέκυψε.

» Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, ἥτις καὶ τὴν διάνοιαν ἀνυψοῖ, καὶ τὴν καρδίαν ἐξευγενίζει, καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ διεγείρει, ἐκαλλιεργήθη εὐδοκίμως κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος καθ' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ Ἀρσακείου· ὥστε οὐ μόνον αἱ ἀπολυόμεναι μαθήτριαι τῆς πέμπτης τάξεως καλλιεπῶς καὶ ὀρθῶς ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ μαθήτριαι τῆς πρώτης καὶ κατωτάτης τὸ εὐάρεστον τοῦτο καὶ πρωτοφανὲς φαινόμενον ἐπαρουσίασαν.

» Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν, καὶ εἰς τὴν Κατήχησιν τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας ἀπήντησαν. Περισσοτέρα δὲ παρ' ἄλλοτε οἰκειότης ἀνεφάνη μεταξὺ τῶν Γεωγραφικῶν Πινάκων καὶ τῶν κορασίων μας. Διάφορα δὲ ἀριθμητικὰ προβλήματα μετ' εὐχερείας ἐλύθησαν. Ἐπίσης δὲ ἐκ τῶν ἐξετάσεων προέκυψεν ὅτι καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ ἡ μαθηματικὴ καὶ φυσικὴ γεωγραφία, καὶ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἱστορία μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας ἐδιδάχθησαν.

» Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα πρώτην ἤδη φορὰν ἀνεφάνη εὐτυχῶς ἐγκαθιδρυμένη εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ Ἀρσακείου.

» Ἡ δὲ Καλλιγραφία, ἥτις συνήθως ἀπεικονίζει τὰς ἠθικὰς διαθέσεις τοῦ γράφοντος, οὐσιώδη βελτίωσιν ἔλαβεν.

» Εἰς τὴν ἰχνογραφίαν τῶν προσώπων προσετέθη καὶ ἡ ἀνθογραφία καὶ ἡ τοπιογραφία.

» Τῆς δὲ προόδου τῆς τε ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς μάρτυς αὐτήκοος ἡ φιλόμουσος αὕτη ὁμήγυρις.

» Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἡ ὑγεία, καὶ ἡ χάρις, καὶ αὐτὸς ὁ βηματισμὸς τῶν νεανίδων ἀριδήλως ἀποδεικνύουν, ὅτι καὶ τῆς ὀρχηστικῆς καὶ τῆς γυμναστικῆς τὰ μαθήματα εὐχάριστα ἀποτελέσματα παρήγαγον.

» Εἰ δὲ καὶ εἰς τὴν ἀπονομὴν τῶν ἀπολυτηρίων, καὶ εἰς τοὺς προβιβασμοὺς ὑπήρξαμεν αὐστηρότατοι, διότι μόνον ἐντὸς τῆς αὐστηρότητος ταύτης ἀνευρίσκομεν καὶ τῶν κορασίων καὶ τῶν οἰκογενειῶν εἰς ἃς ἀνήκουν τὸ ἀληθὲς συμφέρον, καὶ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου καθιδρύματος τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν, καὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τὴν ἀληθῆ ὠφέλειαν, δὲν ἐδιστάσαμεν ὅμως ν' ἀπολύσωμεν καὶ τὰ δεκαπέντε ἐσωτερικὰ κοράσια τὰ ἀπαρτίζοντα ὁλόκληρον τὴν 5 καὶ ἀνωτάτην τάξιν.

» Ἐκ δὲ τῶν 36 ἐξωτερικῶν τῆς 5 τάξεως, 25 ἐνεκρίθησαν ἄξια ἀπολυτηρίου· ὥστε 43 Ἑλληνίδας χρηστὰς καὶ καλῶς συγκεκροτημένας ἀποδίδει σήμερον εὐχαρίστως ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ ἑταιρία εἰς τοὺς κόλπους τῶν οἰκογενειῶν των, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Μεγάλης Πατρίδος, ἀποστόλους τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ἀποστόλους τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀποστόλους τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ (1).

» Προβιβασμοῦ δὲ ἄξιαι ἐκ μὲν τῶν ἐσωτερικῶν μαθητριῶν τῆς Δ, Γ, Β καὶ Α, τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ἐκ τῆς ἀνωτάτης τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ 76 ἐνεκρίθησαν, 20 δὲ μόνον ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ ἐνδιατρίψωσιν εἰς τὰ αὐτὰ μαθήματα, καὶ 5 ἕνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας των δὲν ἐνεφανίσθησαν.

» Ἐκ δὲ τῶν ἐξωτερικῶν 154 ἐθεωρήθησαν προβιβάσιμοι, 94 ἔμειναν ἀπροβίβαστοι καὶ 35 δὲν ἐνεφανίσθησαν.

» Ὥστε ὅλαι ὁμοῦ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ αἱ κριθεῖσαι ἄξιαι προβιβασμοῦ εἰσὶ 230.

» Τὰ δὲ ἐκπαιδευθέντα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος κοράσια, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ, εἰσὶ 511, ἐξ ὧν 122 ἐσωτερικὰ καὶ 389 ἐξωτερικά.

» Ἡ δὲ ἀναλογία τῶν προβιβασθεισῶν οὖσα εἰς μὲν τὰς ἐξωτερικὰς 60 τοῖς ἑκατόν, εἰς δὲ τὰς ἐσωτερικὰς 70 τοῖς ἑκατόν, βεβαίως καὶ τῶν Ἑλληνίδων τὴν εὐφυΐαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐπιμαρτυρεῖ, καὶ τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν τοῦ Ἀρσακείου τὴν ἱκανότητα καὶ τὸν ἀξιέπαινον ζῆλον, καὶ τῆς

(1) Πέρυσι μόνον 19 κοράσια ἐσωτερικά τε καὶ ἐξωτερικὰ εἶχον κριθῆ ἄξια ἀπολυτηρίου.

διευθυνούσης καὶ τῶν Ἐπιμελητριῶν τὴν ἄοκνον ἐπιτήρησιν βεβαιοῖ.

» Ὅθεν ἂς ἐκφράσωμεν πανδήμως τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν πρός τε τοὺς ἀξιοτίμους διδασκάλους καὶ τὰς διδασκαλίσσας, καὶ πρὸς τὰς χρηστὰς Ἐπιμελητρίας, καὶ πρὸς τὴν ἀξιότιμον ὑποδιευθύντριαν, τῶν ὁποίων οἱ εὐγενεῖς ἀγῶνες τοσοῦτον εὐαρέστως ἐστεφανώθησαν. Ἂς συγχαρῶμεν δὲ συγχρόνως τά τε προβιβασθέντα καὶ ἀπολυθέντα κοράσια, διότι δι' ἐπιμελείας καὶ φιλοτιμίας καὶ τῶν οἰκογενειῶν των τὰς γλυκυτάτας ἐλπίδας, καὶ τῆς μεγάλης πατρίδος τὰς δικαίας προσδοκίας ἀξιεπαίνως ἐδικαίωσαν.

» Καὶ εἰς μὲν τὰ ἀπολειπόμενα ἂς εὐχηθῶμεν ὥστε διὰ τῆς φιλοπονίας των ν'ἀναφανῶσι καὶ αὐτὰ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἄξια προβιβασμοῦ· εἰς δὲ τὰ προβιβασθέντα ἂς εὐχηθῶμεν ὅπως καὶ αὐτῶν οἱ κόποι στεφανωθῶσι δι' ἀπολυτηρίων ἀρίστων.

» Εἰς δὲ τὰ ἀπολυόμενα σήμερον ἂς ὑπενθυμίσωμεν πρὶν ἀποχωρισθῶμεν αὐτά, ὅτι διὰ τῆς ἐν τῷ Ἀρσακείῳ εὐτυχοῦς ἀποπερατώσεως τῶν σπουδῶν των, δὲν ἀπεπερατώθησαν καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῶν.

» Ναί! φίλταται νεάνιδες, ἐντὸς τοῦ Παρθεναγωγείου τούτου ἠγωνίσθητε καὶ ἐκοπιάσατε μόνον καὶ μόνον ὅπως προγυμναζόμεναι ἐνταῦθα ἀγωνισθῆτε εὐδοκίμως τὸν μέγαν καὶ δύσκολον τοῦ πρακτικοῦ βίου ἀγῶνα, ὅστις σᾶς περιμένει ἐξερχομένας τοῦ Ἀρσακείου. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἐκ τοῦ νέου τούτου ἀγῶνος ἐξέλθητε νικηφόροι, ἐξακολουθήσατε πάντοτε θερμαίνουσαι ἐντὸς τοῦ κόλπου σας τὸ θεῖον ἄρωμα τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας τῶν πατέρων σας.

» Φέρουσαι δὲ πάντοτε τὴν λευκὴν ἐσθῆτα τῆς σεμνότητος, καὶ ὡπλισμέναι μὲ τῆς ἀρετῆς τὸν σωτήριον θώρακα, μὲ τῆς φιλοπονίας τὸ παντοδύναμον δόρυ, καὶ μὲ τῆς φιλοπονίας τὴν ἀκαταμάχητον ἀσπίδα, εἰσέλθετε μετὰ θάῤῥους εἰς τὸν μέγαν τοῦ βίου ἀγῶνα, καὶ ἡ νίκη σας θέλει εἶσθαι βεβαία, καὶ ἡ πατρὶς μειδιῶσα θέλει σᾶς πλέξει στεφάνους, καὶ τῶν γηραιῶν γονέων σας οἱ ὀφθαλμοὶ θέλουν δακρύσει ἀπὸ χαράν, καὶ ὁ Θεὸς θέλει σᾶς εὐλογήσει.

» Ἀλλὰ καὶ τότε εν τῷ μέσῳ τῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως μὴ λησμονήσετε, κοράσια φίλτατα, τὸ Ἀρσακεῖον, αὐτὴν τὴν πρώτην κοιτίδα τῆς μελλούσης εὐδαιμονίας σας. Ἐνθυμηθῆτε τότε τὸν φιλάνθρωπον καὶ γενναῖον καθιδρυτὴν τοῦ Παρθεναγωγείου σας, ἐνθυμηθῆτε τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν εὐγενεῖς ἀγῶνας τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς ἑταιρίας, ἐνθυμηθῆτε τὴν μητρικὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην μεθ' ὧν ἐνταῦθα σᾶς περιέθαλψαν καὶ σᾶς ἐξεπαίδευσαν, καὶ τὰ εὐγενῆ δάκρυα τῆς εὐγνωμοσύνης αὐθόρμητα ἂς βρέξωσι τὰ βλέφαρά σας.

» Ἀλλὰ πρὸ πάντων ποτὲ μὴ λησμονήτετε, κοράσια φίλτατα, ὅτι τῆς νεότητος καὶ τῆς καλῆς ἀγωγῆς σας προστάτις κραταιὰ ὑπῆρξεν ἡ Μεγαλειοτάτη τῆς Ἑλλάδος Βασίλισσα, καὶ ἑπομένως μετὰ βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης ἀνακράξατε « Ζήτω ἡ Προστάτις ἡμῶν, ζήτω ἡ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος ».

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

—ooo—

Ὁ Κ. Λόϋδ, μέλος τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλαρχαίων (Dilettanti), περὶ τὰ γλυπτικὰ τοῦ Παρθενῶνος κοσμήματα ἀσχολούμενος, ἀνεκάλυψεν ὅτι τὸ τμῆμα τὸ παρ' ἡμῖν σωζόμενον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος, εἶναι ὁ κορμὸς τοῦ ἀγάλματος τῆς ἡνιόχου ἥτις περιέχεται κατὰ τὴν γωνίαν ταύτην ἐν ταῖς ζωγραφίαις τοῦ Καῤῥεῦ, ταῖς γενομέναις ὅταν τὰ ἀγάλματα τοῦ ἀετώματος τούτου ἦσαν σῶα, ἥτις δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ἐπεκλήθη Νὺξ ἢ Σελήνη. Τὸ τμῆμα τοῦτο εἶναι προτομὴ νέας γυναικός, ἐλλειποῦς ἀπὸ τῆς ὀσφύος, ἐχούσης δὲ ταινίαν διεσταυρωμένην ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ κίνησιν τοῦ σώματος κατὰ πολὺ ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς ἡνιόχου τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος, ἥτις ὠνομάσθη Ἀμφιτρίτη. Ὁ Κ. Λόϋδ στήσας ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ τὸ γύψινον ἐκμαγεῖον τῆς προτομῆς ταύτης μεταξὺ τῶν ἐν πρωτοτύπῳ αὐτόθι διατηρουμένων κεφαλῶν τῶν ἵππων, αἵτινες ἐκόσμουν τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος, καὶ τοῦ ἐξαισίου συμπλέγματος τῶν λεγομένων μοιρῶν, αἵτινες εἵποντο μετὰ τὸ ἅρμα καὶ τὴν ἡνίοχον, εὗρεν ὅτι αὕτη τῷ ὄντι εἶναι διά τε τὸ ὕψος καὶ τὴν συναρμολογίαν τῆς συνθέσεως ἡ κατάλληλος θέσις της. Τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Κ. Λόϋδ, ἥτις οὕτω συμπληροῖ ἓν μέρος τῆς τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου ἀετώματος συνθέσεως, δικαιολογεῖ ἡ θέσις εἰς ἣν τὸ σωζόμενον τμῆμα κεῖται ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος.

Καὶ ἑτέραν δὲ συνεισφορὰν ἀξίαν λόγου προσέφερεν ὁ φιλόπονος καὶ ὀξυδερκὴς Κ. Λόϋδ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Φειδαϊκοῦ τούτου συμπλέγματος· ἔν τινι γωνίᾳ τῆς ἐλγινίας συλλογῆς ἔκειτο πρὸ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος παρεῤῥιμμένον ἄμορφον τεμάχιον μαρμάρου, ἀφανὲς καὶ ἄχρηστον εἰς τὴν τέχνην. Τοῦτο ἐπιμελῶς ἐξετάσας, ἀνεκάλυψεν ὅτι εἶναι τὸ δεξιὸν σκάφος τοῦ ὡραίου καὶ κολοσσιαίου ἀγάλματος τῆς Νίκης, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ αὐτὸ ἀέτωμα, καὶ προσαρτήσας αὐτὸ εἰς τὸ κεκολοβωμένον ἄγαλμα, εἶδε τὴν ἐπίνοιάν του προφανέστατα ἐπικυρουμένην, διότι καὶ αἱ ἀναλογίαι, καὶ ἡ σύνθεσις, καὶ ἡ τῶν πτυχῶν διάθεσις, τὰ πάντα ἤλεγχον τὴν ταυτότητα, εἰ καὶ τὸ σκέλος δὲν προσαρμόζεται ἀκριβῶς εἰς τὸ συντετριμμένον μέρος τοῦ σώματος, διότι ὑπάρχει τινῶν δακτύλων ἀπόστασις μεταξὺ αὐτῶν, καὶ προσέτι ἡ τριβὴ ἐστρογγύλισε τὰ χείλη τοῦ θραύσματος. Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη εἶναι ἀσπαστὴ καὶ τοῖς ἀρχαιολόγοις καὶ τοῖς καλλιτέχναις, διότι συνεπλήρωσεν ἓν τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ σπανίων λειψάνων τῆς Φειδαϊκῆς γλυφίδος, ἐφ' οἷς σεμνύνεται καὶ τὸ κεκτημένον αὐτὰ Βρετανικὸν Μουσεῖον καὶ ἡ παραγαγοῦσα αὐτὰ Ἑλλάς.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Ἴδε φυλλάδ. 235, 236, 237, 238, 239, 240, 244, 246 καὶ 247.)

—οοο—

Ἡ εἴδησις τῆς ἀποστασίας τοῦ Δουβλίνου, ἐπέφερε ζωηρὰν συζήτησιν εἰς τὸ Παρλαμέντον τῆς Ἀγγλίας. Ἐπέπληξαν τὸν λόρδον τοποτηρητὴν καὶ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ τὸν κατέκριναν ἐπὶ ἀπαθείᾳ καὶ ἀνικανότητι. Ὁ λόρδος Κάστελριγ, ὁ σὶρ Οὐΐλλιαμ Ἔλλιοτ, ὁ συνταγματάρχης Κρώφορ, ὁ σὶρ Ἰωάννης Οὐρότεσδυ ἔλαβον ὅλοι οὗτοι ἀλληλοδιαδόχως τὸν λόγον, προσέβαλον καὶ ὑπερασπίσθησαν τὴν κυβέρνησιν. Ὁ σὶρ Ἰωάννης Οὐρότεσδυ προέβη καὶ μέχρι τῆς προτάσεως τοῦ νὰ ἐνάξωσι τὸν λόρδον τοποτηρητὴν εἰς τὸ δικαστήριον. Δὲν ἠδύναντο ν' ἀρνηθῶσιν ὅτι τρομερὰ συνωμοσία ἐξυφάνθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ ὅτι οὗτος οὔτε κἂν ὑπωπτεύθη περὶ αὐτῆς. Ὁ Κ. Χαριδὲν ἀπεκρίθη ὅτι σπουδαιότατον ἦτο νὰ μὴ παραδεχθῶσιν ὅτι ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἰρλανδίας ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ νὰ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀποστατῶν· τοῦτο ἤθελεν ἐγκαρδιώσει τὴν ἀποστασίαν καὶ τὴν προδοσίαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ βασιλείου. Ὁ λόρδος Κάστελριγ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐμεγαλοποίησαν τὸν κίνδυνον. Ἦτο ψευδὲς ὅτι ἡ κυβέρνησις εὑρέθη ἄνευ προπαρασκευῶν ὅτε ἡ ἀποστασία ἐξεῤῥάγη. Ἐζήτει τὴν ἄδειαν νὰ ἀναιρέσῃ τοῦτο δι' ἀποδείξεων. Ὁ λόρδος τοποτηρητὴς προειδοποιηθεὶς πρὸ πολλῶν ἡμερῶν περὶ τῆς φρικτῆς ταύτης συνωμοσίας, ἐγκαίρως ἔλαβε τὰ μέτρα αὐτοῦ. Ὁ λόρδος Κάστελριγ, χωρὶς νὰ προκληθῇ ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν διαγωγὴν τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὸ 1798. . . . . « Οὐδέποτε ἀνταρσία ἀνεσταλη τόσον ταχέως καὶ μετὰ τόσον ὀλίγης αὐστηρότητος . . . . » Τὸ ὑπουργεῖον ἔφερε τὴν ἐπιοῦσαν δύο βουλεύματα, ἅτινα ἀμέσως ἐψηφίσθησαν· καὶ διὰ τοῦ μὲν πρώτου κατεδικάζετο εἰς ἀργίαν τὸ h a b e a s c o r p u s, τὸ ὁποῖον τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἀείποτε ἐν Ἰρλανδίᾳ ἁπλοῦν ὄνομα, τὸ δ' ἕτερον ἐπέβαλλε τὸν στρατιωτικὸν νόμον καθ' ὅλην τὴν χώραν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας ἐτέθησαν ὑπὸ τιμὴν, καὶ ἀμοιβὴ ἐψηφίσθη εἰς ὅντινα ἤθελεν ἀνακαλύψει τοὺς δολοφόνους τοῦ λόρδου Κιλουάρδεν.

Μ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν συνωμοτῶν ἵνα σταματήσωσι τὸ κίνημά των, μερικαὶ τινες ἀποστασίαι ἐξεῤῥάγησαν· πάραυτα τὰ στρατοδικεῖα ἤρχισαν τὸ ἔργον αὐτῶν· αἱ φυλακαὶ ἐνεπλήσθησαν, αἱ κεφαλικαὶ ἐκτελέσεις μετὰ ταχύτητος διεδέχοντο ἡ μία τὴν ἄλλην· ἀθῶοι καὶ ἔνοχοι, πάντες ὅσοι παρίσταντο ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τούτων τῆς θηριώδους δικαιοσύνης, ὅλοι ἀδιακρίτως κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. « Τὸ μεγαλήτερον κακὸν ἀποτυγχανούσης ἀποστασίας ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν, λέγει ὁ Γράτταμ, γεννᾶται ἐκ τοῦ ἀγρίου τρόμου καὶ τῆς νομίμου σφαγῆς ἣν προκαλεῖ ἐκείνη. » Ἐνῷ ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἐκρύπτετο, συνέλαβε τὴν παράδοξον ἰδέαν, τὴν ὁποίαν ὅμως καὶ δὲν ἐξετέλεσε, νὰ ἀπευθύνῃ ἀνώνυμον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως πείσῃ ταύτην νὰ ἀναστείλῃ τὰς ἐκδικήσεις της. Ἀπόσπασμα τῆς ἡμιτελοῦς ἐκείνης ἐπιστολῆς ἀνεγνώσθη ἐν τῇ δίκῃ αὐτοῦ. « Περὶ τῆς παρούσης συνωμοσίας, ἔλεγεν οὗτος, ἡ κυβέρνησις χρεωστεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι οὐδὲν γινώσκει, ἢ σχεδὸν οὐδέν. Ἐὰν διὰ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀνακαλύψεων αὐτῆς δὲν ἐκφοβίζῃ, νομίζει ὅτι διὰ τῆς αὐστηρότητος τῶν τιμωριῶν της τοὐλάχιστον θὰ ἐμπνεύσῃ φόβον; Μήπως ο συνωμότης περιμένῃ σήμερον νὰ μάθῃ ὅτι ὁ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως συνομνύων ἐκθέτει εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν αὐτοῦ; Τὰ ἄπειρα περὶ τούτου παραδείγματα ἤρκεσαν ὅπως τὸν διδάξωσι, καὶ ἐὰν τὰ παραδείγματα ταῦτα ὑπῆρξαν ἀνεπαρκῆ, ἂν αἱ βάσανοι καὶ ἡ πληθὺς τῶν θυμάτων δὲν ἐνέπλησαν τρόμου τοὺς Ἰρλανδοὺς, ποία τις εἶναι ἡ πρόθεσις τῆς κυβερνήσεως; Θυσιάζουσα ἀδύνατα, ἀφανῆ, μεμονωμένα τινὰ πρόσωπα, ὀλίγα μόνον νήματα κόπτει ἐκ τῆς ἀπεράντου συνωμοσίας, ἥτις ἔλαθεν αὐτὴν μέχρι σήμερον. Οἱ Ἡνωμένοι Ἰρλανδοὶ εἰσὶν ἀποφασισμένοι ταχέως ἢ ἀργὰ νὰ ἐλευθερώσωσι τὸν τόπον αὐτῶν. Θέλουσι περιμείνει καιρὸν ἁρμόδιον. . . . . » Ἐνταῦθα ἡ ἐπιστολὴ διεκόπτετο.

Ὁ Ῥοβέρτος, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἠδύνατο νὰ σωθῇ· ἀλλ' ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸν τόπον εἰς ὃν ἡ νέα Κύῤῥαν κατῴκει, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐλπὶς τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁσονούπω εὐτυχεστέραν τινὰ ἀπόπειραν, τὸν ἀνεχαίτισαν δυστυχῶς μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς κρατήσεώς του. Ὁ ταγματάρχης Σὶρ, ὅστις εἶχεν ἀποκαλύψει καὶ συλλάβει τὸν λόρδον Φὶτζ Γεράλδον, ἐπεδόθη καὶ εἰς τοῦ Ῥοβέρτου τὴν καταδίωξιν. Κατὰ πρῶτον διέβη εἰς Butter ield-Lane. Ἡ μὲν φωλεὰ εἶναι ἐδῶ, « εἶπεν εἰσχωρῶν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, τὸ πτηνὸν ὅμως ἐπέταξε. » Τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἡ οἰκία τῆς μιστρὲς Πάλμερ περιεκυκλώθη ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας. Ὅτε δὲ ὁ ταγματάρχης εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν του, ἡ μικρὰ θυγάτηρ τῆς μιστρὲς Πάλμερ ἔτρεξε νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Ῥοβέρτον, εὑρισκόμενον εἰς τὸ γεῦμα. Ἀμέσως οὗτος ἐδοκίμασε νὰ δραπετεύσῃ διά τινος πρὸς τὸν κῆπον θύρας, καὶ νὰ φύγῃ εἰς τὴν πεδιάδα. Κατὰ διαταγὴν ὅμως τοῦ ταγματάρχου, ὅστις τὸν εἶδε φεύγοντα, ὁ σκοπὸς ὁ φυλάττων τὴν οἰκίαν, ἔτρεξε κατόπιν, καὶ σημαδεύσας αὐτὸν τὸν ἐπλήγωσε διὰ τοῦ πιστολίου εἰς τὸν ὦμον. Τότε ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ παρεδόθη, εἰπὼν ὅτι ὀνομάζεται Κούνιγκαμ. Ἡ στολὴ αὐτοῦ ἦτο ἐπὶ τῆς κλίνης του· ἐπί τινος δὲ ἕδρας, πλησίον τῆς κλίνης, τὸ σχέδιον διακοπείσης ἐπιστολῆς. Ὁ ταγματάρχης πλησιάσας τὸν αἰχμάλωτον, ἐνασχολούμενον νὰ σφογγίσῃ τὸ ἐκ τῆς πληγῆς αὐτοῦ ῥέον αἷμα, τῷ ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὴν τραχύτητα μεθ' ἧς ἐβιάσθη νὰ τὸν μεταχειρισθῇ. Ὁ δὲ Ῥοβέρτος τῷ ἀπεκρίθη ὅτι ἐν καιρῷ πολέμου ὅλα εἶναι συγκεχωρημένα (all was fair in war). Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, διέσχισε τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον περιεκύκλου τὴν ε-

κίαν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, μὴ δεικνύων, λέγει τις τῶν παρευρεθέντων, μήτε φόβον μήτε ταραχὴν, ἀλλὰ διατηρῶν τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν δι' ὧν διεκρίθη πάντοτε ὁ ἀληθῶς ἔκτακτος ἐκεῖνος νέος. Τὸν ὡδήγησαν εἰς τὸ φρούριον, ὅπου ἀναγνωρισθεὶς ὑπό τινος τῶν ἀρχαίων συμμαθητῶν του, ἐνόμισε περιττὸν νὰ κρύψῃ πλέον τὸ ὄνομά του. Ὁ πρῶτος ὅστις τὸν παρετήρησεν εἰσερχόμενον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς φυλακῆς, ἦτο ἡ Ἄννα Δελβίνου. « Παρ' ὀλίγον νὰ πέσω κατὰ γῆς ὅτε τὸν εἶδον, λέγει αὕτη· ἐπέρασε πλησίον μου βαδίζων ταχέως, καὶ ἐπεριφέρετο εἰς τὴν αὐλὴν ὡς νὰ μὴ μὲ εἶχε ποτὲ ἰδεῖ· ἀλλ' ἐγώ, ἥτις καλῶς ἐγνώριζον τὴν φυσιογνωμίαν του, διέκρινα ἀπὸ τὸ ἀνεπαίσθητον μειδίαμά του ὅτι μὲ ἀνεγνώρισεν. »

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν σύλληψίν του, ἔγραψε πρὸς τὴν νέαν Κύῤῥαν. Ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιστολῇ, ὡμίλει καὶ περὶ πολιτικῶν καὶ περὶ ἔρωτος, καὶ ἔλεγεν ὅτι ἐπιθεωρῶν ὅλην τὴν διαγωγήν του, δι' ἓν μόνον ἐμέμφετο ἑαυτὸν, δι' ἔλλειψιν φρονήσεως· ἀπέδιδε δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποστασίας εἰς τὴν μετριότητα τῆς διοικήσεως τοῦ λόρδου Ἄρδουϊκ, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε « δολίαν μετριότητα. » Ὁ δεσμοφύλαξ εἰς ὃν ἐνεχείρισε τὴν ἐπιστολὴν, καὶ ὅστις ὑπεσχέθη, χάριν εἰς ἀξιόλογον χρηματικὴν ἀμοιβὴν δοθεῖσαν αὐτῷ, νὰ τὴν φέρῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, τὴν παρέδωκεν εἰς τὸν εἰσαγγελέα. Ἅμα πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ Ῥοβέρτος, ἐταράχθη φοβηθεὶς μὴ ἐνέβαλεν εἰς κίνδυνον τὴν ἐρωμένην του· γνωρίζων δὲ ὅτι ἐφοβοῦντο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εὐγλωττίας του εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ δικαστηρίου καὶ εἰς τὴν λαιμητόμον, ἔγραψεν ἀμέσως εἰς τὸ ἰδιαίτερον συμβούλιον, λέγων· « Ἠδίκησα νέαν κόρην ἀθώαν· καὶ ἐὰν μὲ ὑπόσχεσθε ὅτι δὲν θέλετε βλάψει τὴν οἰκογένειαν αὐτῆς, θὰ συγκατανεύσω νὰ ὁμολογήσω ἐμαυτὸν ἔνοχον, καὶ νὰ ἔλθω εἰς τὴν λαιμητόμον χωρὶς κἂν λέξιν νὰ προφέρω εἰς ὑπεράσπισίν μου· ἀλλ' ἐὰν μὲ ἀρνηθῆτε τοῦτο, εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ ὁμιλήσω πρὸς τὸν λαὸν, καὶ νὰ μεταχειρισθῶ ὅλας μου τὰς δυνάμεις μετὰ τῆς μεγαλητέρας εὐσταθείας. » Τὴν ἐπαύριον ἐγένετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κύῤῥαν ἔρευνα, κατ' ἐντολὴν τοῦ εἰσαγγελέως, καὶ φήμη διεσπάρη ὅτι ὁ περιώνυμος δικηγόρος ἦτο μέτοχος τῆς συνωμοσίας. Παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ εὗρον τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ, « τότε μόνον, λέγει ὁ Ῥιχάρδος Κύῤῥαν, ἔμαθεν ὁ πατὴρ τὸ ὀλέθριον πάθος τῆς θυγατρός του. » Ὁ Κύῤῥαν ὠργίσθη εἰς ἄκρον διὰ σχέσιν ἣν δὲν ἐπέτρεψεν· ἦτο χαρακτῆρος ἀγερώχου καὶ σκληροῦ. Ἡ ψευδὴς θέσις εἰς ἣν ἡ ἀνακάλυψις αὕτη τὸν ἔθετεν ὡς δημόσιον ἄνδρα, αἱ γεννηθεῖσαι ὑποψίαι, ἡ ὑποχρέωσις εἰς ἣν εὑρέθη τοῦ νὰ παῤῥησιασθῇ ἐνώπιον τοῦ ἰδιαιτέρου συμβουλίου, καὶ νὰ δικαιολογηθῇ, ὅλα συνέτρεξαν ὅπως ἐπαυξήσῃ τὴν ὀργήν του. Ἡ ἀτυχὴς Σάῤῥα Κύῤῥαν ἐξώσθη τῆς πατρικῆς οἰκίας, μεθ' ὅλας τὰς ἱκεσίας τοῦ εἰσαγγελέως, τοῦ κυρίου Standish O Grady, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ δειχθῇ αὐστηρὸς πρὸς τὸν πατέρα, ἐμεσίτευσεν ὑπὲρ τῆς θυγατρός. Ὀλίγον πρὸ τῆς δίκης τοῦ Ῥοβέρτου, ὁ εἰσαγγελεὺς, ἐνεργῶν τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς συνέντευξιν μετὰ τῆς νέας Κύῤῥαν· ἀλλὰ τὴν μετεχειρίσθη, λέγει ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς, μετὰ τοσαύτης γλυκύτητος καὶ ἐπιεικείας, ὥστε μετέβαλε τὴν ἐπίσημον ταύτην συνέντευξιν εἰς παρηγορητικὴν ἐπίσκεψιν. Ἀφῆκε τὴν ταλαίπωρον πλήρη εὐγνωμοσύνης, βεβαιῶν ὅτι τὴν μετεχειρίσθη μετὰ πατρικῆς στοργῆς. »

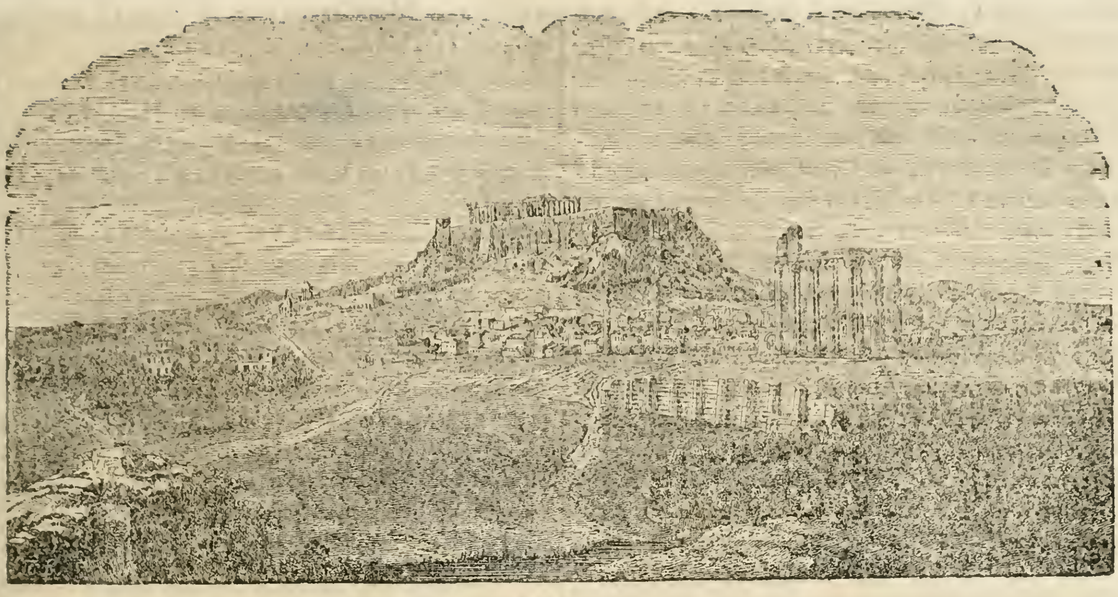
(Ἕπεται συνέχεια.)



ΟΙΚΟΣΗΜΟΝ ΜΕΤΑΞΑ.

Τὸ παρατιθέμενον οἰκόσημον ἀνήκει τῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταγομένῃ οἰκογενείᾳ *Μεταξᾶ*, τῇ πρὸ τετρακοσίων περίπου ἐτῶν ἀποκατασταθείσῃ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὅπου μέχρι σήμερον διατηρεῖ σημαντικὴν ἐπιῤῥοήν τε καὶ περιουσίαν, καὶ ὅθεν μετέβη καὶ εἰς Ἑλλάδα. Τὸ οἰκόσημον σύγκειται ἐκ κυανοῦ θυρεοῦ ἐμπεριέχοντος ἀργυρᾶν περιστερὰν ἱσταμένην ἐπὶ ὑδρογείου σφαίρας, καὶ φέρουσαν διὰ τοῦ ῥάμφους ἀργυροῦν κλάδον ἐλαίας, τὸ δὲ στέμμα ἔχει ἐννέα ἐπιφύσεις ἀποληγούσας εἰς μαργαριτίνους σφαίρας καθὸ κόμητος. Δύο γόνοι τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἤτοι ὁ Ἀναστάσιος καὶ ὁ Ἄγγελος, συνεξεστράτευσαν μετὰ τοῦ Φραγκίσκου Μοροσίνου εἰς Πελοπόννησον, διακριθέντες ὡς ἀρχηγοὶ σώματος Κεφαλλήνων. Κατὰ δὲ τὸ 1691 ἔτος, ἐπὶ τοῦ Δουκὸς τῆς Ἑνετίας Ἐ. Μοροσίνου, ἔλαβον παρὰ τῆς ἑνετικῆς πολιτείας οἱ ἀδελφοὶ Ἀναστάσιος καὶ Ἄγγελος τὸν τοῦ Κόμητος τίτλον, ὅστις ἀπεδόθη καὶ εἰς τοὺς κατιόντας αὐτῶν, διὰ πράξεως τῆς Ἰονίου βουλῆς κατὰ τὴν 3 Ἰουνίου 1840. Τὸν τίτλον τοῦτον ἔδωκεν ἡ Ἑνετία εἰς τὸν Ἀναστάσιον καὶ Ἄγγελον ἕνεκα τῶν ἀξιολόγων αὐτῶν ἐν τῷ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμῳ στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ χρηματικῶν θυσιῶν. Ὁ ἐπαξίως δὲ τιμηθεὶς τῆς γενικῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτογραφήσεως ἀντιστράτηγος Ἀνδρέας Μεταξᾶς, εἶναι δισέγγονος τοῦ Ἀναστασίου, ὁ δὲ γνωστὸς ἀγωνιστὴς Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς δισέγγονος τοῦ Ἀγγέλου.

Ἰ. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 249.

Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΔΡΟΣ

καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνάσται (1207—1566).

(Συνέχ. Ἴδε ἀρ. 245, 246, 247, καὶ 248.)

—000—

VI. *Χρυσῖνος Α΄ Δὲ Σομμαρίπα, δυνάστης Ἄνδρου.* 1440—1462.

Οὕτω λοιπὸν ἀνέκτησε Χρυσῖνος ὁ Α΄ Δὲ Σομμαρίπα τὴν νῆσον, ἥτις ἀπὸ 56 ἤδη ἐτῶν εἶχεν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ οἴκου του. Ἐπὶ τῆς δυναστειας τοῦ Χρυσίνου ἐπεσκέφθη τὸ Αἰγαῖον καὶ ὁ γνωστὸς περιηγητὴς Κυριακὸς Πιτζικόλλας ὁ ἐξ Ἀγκῶνος· αἱ ἐκθέσεις περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα περιηγήσεών του, ὡς καὶ αἱ συλλογαί του ἀρχαίων ἐπιγραφῶν εἰσὶ διεσκορπισμέναι· ὀλίγαι τινες ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Μωρώνη, ἕτεραι δὲ ὑπὸ τοῦ Μέχου (Mehus) καὶ ἄλλαι ὑπὸ τοῦ Κομπανιώνη. Ἀντίγραφον τῶν ὁδοιπορικῶν ἐπιστολῶν του ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, ὑπῆρχέ ποτε μεταξὺ τῶν χειρογράφων κληρικοῦ τινος ἐν Φλωρεντίᾳ, ὀνόματι Κοτάνη, ὅστις τὸ ἐπώλησεν εἰς τὸν διδάκτορα Ταργιώνην Τοτζέττην, οὗτος δὲ κατὰ τὴν εν Τοσκάνῃ περιήγησίν του περὶ τὸ 1773 ἐξετύπωσεν ἐπιστολάς τινας ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐξ ἄλλων ἐδημοσίευσεν ἀρκετὰς πιρικοπάς. Πᾶσαι δὲ διευθύνονται πρὸς τὸν πλούσιον Γενουήνσιον Ἀνδριῶλον Νικολῶ Ἰουστινιάνην Βάγκαν, μέτοχον τῆς εταιρικῆς δυναστείας Χίου. Ἐκ τινος τῶν ἐπιστολῶν τούτων χρονολογουμένην τὴν 25 Δεκεμβρίου 1444 ἐκ Πάρου, ἐξάγεται ὅτι περιηγούμενος τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐπεσκέφθη δὶς τὴν Πάρον· ἡ πρώτη του ἐκεῖ διατριβὴ ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, βραχεῖα· ἀνεχώρησε δὲ εἰς Νάξον, ἀλλ᾽ ἐπανῆλθε καὶ δεύτερον εἰς τὴν χιονόλευκον καὶ μαρμαρώδη Πάρον. Μεταξὺ δὲ ἄλλων ἀναφέρει ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἐπιστολῇ, ὅτι « δὲν ἀρκεῖ νὰ ἴδῃ τις ἅπαξ τὰ περικαλλῆ καὶ εὐγενῆ τῆς ποτνίας ἀρχαιότητος τῆς νήσου ταύτης μνημεῖα, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ νὰ τα θαυμάσῃ ἐπανειλημμένως· ὅθεν παρακολουθῶν τὸν ἡγεμόνα της Χρυσῖνον ἔβλεπεν ἐκ νέου μεθ᾽ ἡδονῆς ὅσα ἐγνώριζεν ἤδη· ἐκτὸς αὐτῶν ὅμως μετα μεγάλης χαρᾶς παρετήρησε καὶ κεφαλὰς καὶ ἀγάλματα εκ μαρμάρου, ἅτινα ζωηρότατα καὶ διὰ θαυμασίων ποικιλμάτων κεκοσμημένα τότε νεωστὶ ἀνεσκάφθησαν διὰ προσπαθειῶν τοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα περιέργου ἡγεμόνος Χρυσίνου· ἐν οἷς μάλιστα ἀνέγνω καὶ το ὄνομα τοῦ Θρασυμήδους, τοῦ ποιήσαντος τοὺς ἀνδριάντας καὶ πολλὰ ἄλλα καλλιτεχνήματα μεγαλοπρεποῦς τὸ πάλαι ναοῦ. Οὐχὶ ὀλιγώτερον περιχαρὴς εἶδε καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τῆς Πάρου πλοῖα φορτωμένα Πάρια μάρμαρα, ἅτινα βεβαίως ἤθελον συντελέσει εἰς διακόσμησιν καὶ στολισμὸν τῆς εν Χίῳ τῶν Ἰουστινιανῶν λαμπρᾶς ἀποικίας. » Ὁ Κυριακὸς ἀπέστειλεν ἐκ Πάρου εἰς τὸν Ἀνδριῶλον διά

τινος κυρίου Α. Καλαφάτη κεφαλὴν καὶ σκέλος ἐκ μαρμάρου, καὶ ἐκοινοποίησεν αὐτῷ δύω νεωστὶ ἀνακαλυφθείσας ἐπιγραφάς. Μετὰ τὴν ἐν Πάρῳ διατριβὴν ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Ἄνδρον, « τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ἄνδρου, » ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς τὴν Χίον, ὅθεν ἔγραψε τὴν 12 Ἰανουαρίου 1445 τὴν ἄλλην του ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἰουστινιάνην. Ἡ ἐπιστολή, αὕτη οὐ μόνον πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι Χρυσῖνος ὁ Α' Δὲ Σομμαρίπα τῆς Ἄνδρου διέτριβεν ἐνίοτε καὶ ἐν Πάρῳ, ἀλλ' εἶνε καὶ κατὰ τοῦτο πολὺ ἐνδιαφέρουσα, ὅτι συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀνασκευάσῃ ἐκ θεμελίων τὴν παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν, ὅτι οἱ φράγκοι κατακτηταὶ τῆς Ἑλλάδος ἔμενον ὅλως ἀπαθεῖς περὶ τὴν δόξαν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· ἐξ ἐναντίας ἐναργῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι ἄρχοντες Φράγκοι εἰργάσθησαν πρὸς συντήρησιν τῶν ἀρχαίων μνημείων, καὶ εἰς ἀνασκαφὰς ἀγαλμάτων καὶ ἐρειπίων ναῶν πολὺ πλέον τῶν Βυζαντινῶν, οἵτινες πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ μεριμνῶσι περὶ τῶν λειψάνων τούτου τοῦ ἱεροῦ παρελθόντος. Δὲν εἶνε ἐνταῦθα ἁρμόδιον νὰ συλλέξωμεν πολλὰ καὶ διάφορα παραδείγματα, καὶ νὰ παραστήσωμεν ἐν μιᾷ εἰκόνι ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν φράγκων δυναστῶν πρὸς ἀναζωπύρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας· παρατηρῶ μόνον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυριακοῦ δὲν ἦτο μόνος Χρυσῖνος ὁ Α' τὸ μοναδικὸν τοιούτου εἴδους παράδειγμα, ἀλλ' ὅτι πρὸς αὐτὸν ἡμιλλῶντο φιλοτιμούμενοι περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ οἱ δεσπόται τῆς Ἠπείρου Κάρολος Α' καὶ Κάρολος Β' Δεῒ Τόκκι, οἱ δοῦκες Ἀθηνῶν Ἀντώνιος ὁ Α' καὶ Νέριος ὁ Β', οἱ Ἰουστινιάναι τῆς Χίου, ὁ ἡγεμὼν Δωρῖνος Γαττιλούσιος τῆς Λέσβου, Φραγκῖσκος Νάνης ὁ βενετὸς ἁρμοστὴς τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου, καὶ ἄλλοι πολλοί· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κυριακὸς ἐπαινεῖ τὸν Χρυσῖνον εἰς ᾠδήν τινα ἐν παραρτήματι μιᾶς τῶν ἐπιστολῶν του (*).

Χρυσῖνος ὁ Α' τῆς Πάρου καὶ Ἄνδρου, ἵνα κρατύνῃ τὴν ὑπόληψιν καὶ ἐπιῤῥοήν του διὰ συνεπιμιξίας μετὰ τῶν εὐγενῶν οἴκων τῆς Βενετίας, ἔδωκε τὸ 1439 τὴν θυγατέρα του Μαρίαν πρὸς τὸν Ἰωάννην Λωρεδάνον, υἱὸν τοῦ τότε εἰσαγγελέως Λουΐγη Ἰωάννου Λωρεδάνου, δοὺς αὐτῇ εἰς προῖκα τὴν Ἀντίπαρον. Ἡ νῆσος αὕτη ἐρημωθεῖσα ἕνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, ἔμενεν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀκατοίκητος, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῶν Κυκλάδων· ἀλλ' ὁ Λωρεδάνος ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ εἰς αὐτὴν ἀποίκους δι' ἐξόδων του, ὡς καὶ ἔφερε νέους κληρονόμους, κτίσας ἐπ' αὐτῆς φρούριον, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια σώζονται ἔτι καὶ σήμερον. Ἡ Ἄνδρος ἐχορήγει ἄλλως τε καὶ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Χρυσίνου τοῦ Α' ἓν κάτεργον εἰς τὸν στόλον τῆς Βενετίας κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν· τοιουτοτρόπως βλέπομεν π. χ. κατὰ τὸ ἔτος 1444 τὰ κάτεργα τῆς Νάξου, Ἄνδρου καὶ Τήνου ἡνωμένα ὑπὸ τὴν ναυαρχίαν τοῦ βενετοῦ Λουΐγη Λωρεδάνου, πατρὸς τοῦ Ἰωάννου τῆς Ἀντιπάρου, κατὰ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰτ τοῦ Β'.

Τὸ συνοικέσιον ὅμως μεταξὺ τῆς οἰκογενείας Σομμαρίπα καὶ Λωρεδάνου δὲν διήρκεσε πολύ, διότι ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ἡ Μαρία, καὶ ὁ σύζυγός της, εἰς τὸν ὁποῖον κατέλιπε μίαν καὶ μόνην θυγατέρα, τὴν ἐπίδοξον κληρονόμον, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μένει ἄγνωστον, ἐνυμφεύθη τὸ 1446 εἰς δεύτερον γάμον τὴν Βαλεντίαν Κρίσπην, θυγατέρα τοῦ Νικολῶ δυνάστου τῆς Θήρας. Ὁ Ἰωάννης Λωρεδάνος, δυνάστης τῆς Ἀντιπάρου, εὑρίσκετο τὸ 1468 ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου εἰς διαφωνίας μετὰ τοῦ δουκὸς Ἰακώβου τοῦ Γ' τῆς Νάξου· ἐπὶ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ Λωρεδάνου μετὰ τῆς Βαλεντίας Κρίσπης τὸ 1446 ὡρίσθη, ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Κρίσπων, ἀντὶ νὰ προικοδοτήσῃ αὐτὸν μὲ τιμάρια εἰς τὸ Αἰγαῖον, νὰ πληρώνῃ αὐτῷ κατ' ἔτος ὡρισμένον τινὰ φόρον· ὁ δοὺξ Φραγκῖσκος ὁ Β', γυναικάδελφος τοῦ Λωρεδάνου, ἐπλήρωνε τὸν φόρον τοῦτον κατ' ἀρχὰς τακτικῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ οἰκονομικὰ τῶν Κρίσπων ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐχειροτέρευον, ἡ πληρωμὴ καθυστέρει, καὶ τὰ χρεωστούμενα ποσὰ συνεκεφαλαιώθησαν εἰς 958 δουκάτα. Εἰς μάτην ἐξήτειτο αὐτὰ ὁ Λωρεδάνος παρὰ τοῦ Φραγκίσκου καὶ τοῦ διαδόχου του Ἰακώβου τοῦ Γ', καὶ μόνον ὅτε ἀπετάθη εἰς τὴν Βενετίαν, καὶ ἡ Γερουσία διὰ ψηφίσματος τῆς 18 Ἰανουαρίου ἔδωκε διαταγὴν εἰς τὸν ναύαρχον τῆς Μεσογείου (Capitano del mar) νὰ εἰσπράξῃ τὴν ἄνω ποσότητα διὰ παντὸς τρόπου, ἀπεπληρώθη ὁ Λωρεδάνος παρὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του.

Τὴν ἐκ τῆς Μαρίας Δὲ Σομμαρίπα θυγατέρα τοῦ Λωρεδάνου ἐξελέξατο εἰς σύζυγον τὸ 1473 ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος δυνάστης τῆς Ἴου, ἥτις ἔφερεν αὐτῷ ὡς προῖκα τὴν Ἀντίπαρον, καὶ ἔζη ἔτι τὸ 1486 ὡς δυνάστις ταύτης τῆς νήσου, ἥτις μετὰ τὸν θάνατόν της περιῆλθεν εἰς τοὺς ἀπογόνους της ἐκ τῶν οἰκογενειῶν Κρίσπη καὶ Πιζάνη.

Ἐκ τῶν λοιπῶν τέκνων Χρυσίνου τοῦ Α' ὁ δεύτερός του υἱὸς Νικολῶς διέτριβεν εἰς Εὔβοιαν ἐπιστατῶν τὰ ὑποστατικὰ τοῦ πατρός του· δίκη τις τὴν ὁποίαν ἐκίνησε κατά τινος Νικολῶ Μιτζάνη πολίτου τῆς Εὐβοίας διὰ διάφορα κτήματα, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθη παρά τε τοῦ Βαΐλου Ἀλβάνου Σαγρέδου (1434—1436), τοῦ διαδόχου του Φαντίνου Πιζάνη (1438—1440) καὶ τοῦ συμβούλου Φραγκίσκου Βαρβαρίγου, ἀπόφασις καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὸν ἠνάγκασε τὸ 1442 νὰ ἔλθῃ εἰς Βενετίαν καὶ ν' ἀποταθῇ εἰς τὴν μεγάλην Βουλήν. Ἡ

(*) Καὶ κατὰ τοῦτο ἀκόμη μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἄνω ἐπιστολή, καθότι δεικνύει ὅτι καὶ τότε τὰ περίφημα λατομεῖα τῆς Πάρου ἐπιτηδείως ἐμεταλλεύοντο· τὰ ἐκεῖ μάρμαρα φαίνονται ἐν γένει ὅτι ἐξωρύττοντο ἐπιμελῶς καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα. Εἰς τὴν πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθεῖσαν περιήγησιν τοῦ πατρὸς Φήλικος Φάβρου, εὑρίσκομεν ὅτι ὅτε ἐπεσκέφθη τὴν νῆσον κατὰ τὴν 22 Νοεμβρίου 1483, εἶδεν ὅτι ἐτέμνετο μάρμαρον λαμπρότατον τὸ λεγόμενον Πάριον (marmor parinum), τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ἐξαγωγὴ εἰς Βενετίαν, καὶ ὅτι ὑπῆρχε καὶ σαρδικὴ λίθος προτιμωμένη καὶ αὐτοῦ τοῦ μαρμάρου.

Βουλή ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν 27 Μαρτίου νὰ ἐνεργήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκκλήσεως καὶ νὰ ἐφεσιβάλῃ τὴν ἀπόφασιν· ἀλλ' ἡ ἔφεσις ἀπέβη καθ' ὑπερβολὴν ἀπαισία εἰς ὅλην τὴν οἰκογένειαν Σομμαρίπα, διότι ἡ Γερουσία ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ διατάξῃ ἀναθεώρησιν τῶν ἀπαιτήσεων ὅσας ἐν γένει ἡ οἰκογένεια αὕτη ὑπέβαλεν, ἀφορώσας τόπους καὶ κτήματα ἐπὶ τῆς νήσου Εὐβοίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη τὴν 13 Ἀπριλίου νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν πρώτοις τὰ δικαιώματα τοῦ Χρυσίνου ἐπὶ τοῦ χωρίου Ῥάχη, ἐκ τῆς καστελλανίας τοῦ ὁποίου ὁ Βάϊλος Μαφφαῖος Δονάτος τῷ εἶχε παραχωρήσει τὸ ἥμισυ κατὰ τὸ 1433, ἂν καὶ ὁ μέχρι τότε ἰδιοκτήτης Βιάγιος Βενιὲρ, δυνάστης τῶν Κυθήρων (1424 — 1449) εἶχε διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης· καὶ τὴν μὲν ἐπὶ ἀποζημιώσει αἴτησιν τοῦ τελευταίου ἀπέῤῥιψε τὸ δικαστήριον τῶν Συνέδρων (Collegio) τὴν 13 Νοεμβρίου, ἡ δὲ Γερουσία ἀπεφάνθη τὴν 13 Αὐγούστου, ὅτι ὁ Σομμαρίπας ἀπέκτησε τὴν Αἰδηψὸν τὸ 1431 δι' ὑποβολῆς νοθευθέντων ἐγγράφων, διότι ἡ πόλις αὕτη δὲν ἀνῆκε ποτὲ εἰς τὴν κληρονομίαν τῶν Σανούδων, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν Δάλλε Κάρκερι· ὅθεν ὅτι ἔπρεπε μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πετρωνίλλας Τόκκω, ἥτις κατεῖχεν αὐτὴν ὡς χήρα τοῦ τελευταίου Δάλλε Κάρκερι, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κυριότητα τῆς δημοκρατίας. Τοιουτοτρόπως ἔγινε πάραυτα ἀναίρεσις τῆς ἀποφάσεως τῆς 29 Δεκεμβρίου 1431, καὶ ἡ Αἰδηψὸς ἡνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν κτήσεων τῆς Βενετίας ἐν Εὐβοίᾳ. Ὁ Χρυσῖνος ἠναγκάσθη πρὸς τούτοις δι' ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου τῶν Κακουργιοδικῶν (Quaranzia Criminale) τὴν 16 Ὀκτωβρίου 1450, νὰ ἀποδώσῃ καὶ αὖθις τὰ κατὰ τὸ 1435 εἰς κατοχὴν ληφθέντα κτήματα τοῦ οἴκου Λὰ Γρόνδα, κείμενα ἐντὸς τῆς περιφερείας Λιχάδος, εἰς τὸν νῦν γενάρχην τῆς οἰκογενείας αὐτῆς Ἰάκωβον Δέλλα Γρόνδα. . . . . Περὶ τὸ ἔτος 1452 ἠγέρθη καὶ ἄλλη διαφωνία μεταξὺ Χρυσίνου τοῦ Α' καὶ Πετρωνίλλα, Ζένου, τῆς ἀγάμου ἔτι θυγατρὸς τοῦ Ἀνδρέα Ζένου. Αὐτὴ παρουσιάσθη ἐν Βενετίᾳ φέρουσα ἀγωγὴν κατὰ τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου καὶ κατὰ Χρυσίνου τοῦ Α', ὅστις δὲν ἐξηκολούθει νὰ τῇ πληρώνῃ τὰ προσυμφωνηθέντα καὶ αὐτῇ ὁρισθέντα χρήματα. Τὸ δικαστήριον τῶν Συνέδρων (Collegio) ἀπεφάσισε τὴν 14 Μαΐου 1453 νὰ ἐξετάσῃ εὐθύτερον τὴν ὑπόθεσιν, ὅτε καὶ ὁ Χρυσῖνος παρουσιάσθη προσωπικῶς πρὸς ἔκθεσιν τῶν δικαίων του· ἀλλὰ μόνον ὀλίγον χρόνον διέτριψεν ἐκεῖ. Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, γενομένη τὴν 29 Μαΐου, τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ, διὰ νὰ λάβῃ τὰ ἁρμόδια μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν νήσων του Ἄνδρου καὶ Πάρου. Καὶ εἰσηκούσθη ἡ περὶ ἀδείας αἴτησίς του παρὰ τῆς Γερουσίας τὴν 30 Ἰουνίου, ἀλλὰ διετάχθη ὑπ' αὐτῆς δύω ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἵνα ἀφήσῃ ἐν Βενετίᾳ γενικὸν πληρεξούσιον ἐπίτροπον πρὸς διεξαγωγὴν τῆς μετὰ τῆς Πετρωνίλλας διαφορᾶς. Συγχρόνως ὅμως περιεπλέχθη ἔτι μᾶλλον ἡ ὑπόθεσις διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἄλλης ἐναγούσης, τῆς Φιωρέντζας Ζένου. Τότε ἡ ὅλη ὑπόθεσις ὑπεβλήθη εἰς τὴν γνωμοδότησιν δύω ἐκ τῶν περιφημοτέρων τῆς Ἰταλίας νομικῶν, τῶν διδακτόρων Ἰωάννου Δὲ Πράτω καὶ Φραγκίσκου Δὲ Καοδιλίστε, οἵτινες ἐγνωμοδότησαν τὴν 27 Ἰουνίου 1454, καὶ παρουσίασαν τὸ περὶ τούτου ἔγγραφον τὴν 28 τοῦ ἰδίου μηνός. Ὁ λόγος ἦτο κυρίως περὶ δύω ζητημάτων. Πρῶτον, ἡ Πετρωνίλλα Κρίσπη, χήρα τοῦ δουκὸς Πέτρου Ζένου, ἥτις εἶχε προικοδοτήσει τὸν υἱόν της Ἀνδρέαν Ζένον μετὰ τοῦ ὅλου αὐτῇ ἀνήκοντος τιμαρίου, διὰ τῆς παραιτήσεως πάσης ἐπ' αὐτοῦ ἀξιώσεως, ἂν ἠδύνατο ἀποθνήσκουσα νὰ διαθέσῃ τὸ τριτημόριον τοῦ ἰδίου τούτου τιμαρίου εἰς ὄφελος τρίτου. Δεύτερον, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἠδύνατο, ἢ ὅτι εἶχε τὴν θέλησιν νὰ τὸ κάμῃ, ἂν ἐν τῇ διαθήκῃ της ἔπρεπε να ποιήσῃ καὶ ἰδιαιτέρως μνείαν τοῦ τριτημορίου ἐκείνου, ἐν ᾧ ἐν τῇ αὐτῇ διαθήκῃ πάντα αὐτῆς τα κτήματα γενικῶς μόνον ἐσημειοῦντο.

Ἡ γνώμη τῶν νομομαθῶν ἐδόθη ἐπὶ τοῦ πρώτου ζητήματος καταφατική· « διότι καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἤθελεν ὑπάρχει νόμος ἀπογορεύων τιμαριούχῳ ἀποθνήσκοντι νὰ ἀφήσῃ τὸ τιμάριόν του διὰ παραιτήσεως ὡς κληροδότημα ἢ ὡς παραχώρησιν εἰς ἄλλον, τοῦτο ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κυρίαν Πετρωνίλλαν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐτῷ κληρονόμον τὴν κυρίαν Φιωρέντζαν· διότι ὁ νόμος ὁ ἀπαγορεύων τινὶ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ του νὰ διαθέσῃ τοιουτοτρόπως, ἀπαγορεύει τοῦτο ὑπὸ ἰδιαίτερον τίτλον, τουτέστιν ὡς κληροδότημα· ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν εἶναι ἀπηγορευμένον καὶ τὸ νὰ δύναταί τις νὰ ἐγκαταστήσῃ κληρονόμον, διότι ὑπάρχει κανὼν quod multa transeunt cum universitate, quae non transeunt titulo particulari· καὶ μάλιστα, διότι ὁ νόμος προβλέπει μόνον νὰ μὴ γίνεται τοιαύτη ἀπαλλοτρίωσις ὡς κληροδότημα πρὸς βλάβην τοῦ κληρονόμου· καὶ ἂν ἤθελε λεχθῆ, ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη τῆς κυρίας Πετρωνίλλας ἔγινεν εἰς ὄφελος τῆς κυρίας Φιωρέντζας καὶ εἰς βλάβην τοῦ κληρονόμου, ἤτοι τοῦ νομίμου διαδόχου κυρίου Ἀνδρέα, δίδεται ἡ ἀπάντησις, ὅτι τοῦτο ἐγένετο συναινέσει τοῦ τιμαριωτικοῦ ἐπικυριάρχου, καθὼς καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου Ἀνδρέα Ζένου, ὅστις ἦτο ὁ κληρονόμος, καὶ ὅτις ἤθελε διαδεχθῆ τὸ τιμάριον· ἐπομένως ὅ,τι ἐγένετο συναινέσει αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἐγένετο πρὸς βλάβην του. Περαίνοντες λοιπὸν τὸν λόγον ἀπεφαίνοντο ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα, ὅτι ἡ Κυρία Πετρωνίλλα ἠδύνατο ἐν τῇ διαθήκῃ της νὰ διαθέσῃ ῥητῶς τὸ τιμάριον τοῦτο, καὶ ἔτι μᾶλλον νὰ διαθέσῃ τὸ τρίτον μέρος αὐτοῦ, διότι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τιμαριωτικῆς περιβολῆς τοῦ κυρίου Ἀνδρέα Ζένου, ἡ κυρία Πετρωνίλλα ἐπεφυλάξατο ἑαυτῇ ῥητῶς τὸ δικαίωμα, ἵνα δύναται νὰ διαθέτῃ τὸ τρίτον μέρος τοῦ τιμαρίου πρὸς χάριν καὶ ἐπὶ ζωῆς ἑνὸς τῶν λοιπῶν της τέκνων. » Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὅμως ζήτημα ἀπήντησαν, ὅτι ἡ Πετρωνίλλα ἀποθνήσκουσα, ἂν ἤθελε τῷ ὄντι νὰ διαθέσῃ

πρὸς ὄφελος τῆς Φιωρέντζας ἓν τρίτον τοῦ τιμαρίου, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ κάμῃ μνείαν τοῦ τριτημορίου αὐτοῦ· ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν ἔγινε, δῆλον ἦν διὰ δύω αἰτίας, ὅτι οὔτε εἶχε σκοπὸν νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν Φιωρέντζαν τὸ ῥηθὲν τριτημόριον· « καὶ πρῶτον, διότι τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἐπιείκεια ἀπαιτοῦσι νὰ μὴ λέγῃ τις μὲ γενικὰς μόνον λέξεις ὅτι θέλει νὰ διαθέσῃ πρᾶγμά τι ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει πλέον δικαίωμα· νῦν δὲ ἡ κυρία Πετρωνίλλα δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ διαθέσῃ τὸ τιμάριον αὐτό, ἀφήνουσα αὐτὸ εἰς ἓν τῶν τέκνων της, εἰμὴ *ἐπὶ ζωῆς* τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τέκνου. Ἀφίνουσα λοιπὸν εἰς τὴν κυρίαν Φιωρέντζαν κληροδότημα ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα δύναται αὐτὴ πάλιν νὰ διαθέτῃ αὐτὸ ἐν ζωῇ καὶ θανάτῳ, δὲν σημαίνει ὅτι μὲ αὐτὰς τὰς λέξεις ἤθελε νὰ ἀφήσῃ αὐτῇ τὸ τιμάριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ κυρία Πετρωνίλλα ἀποθνήσκουσα δὲν εἶχε κανὲν δικαίωμα νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῆς κυρίας Φιωρέντζας τοιουτοτρόπως. . . . . Δεύτερον δέ, ἐκεῖνο μόνον δύναταί τις νὰ διαθέσῃ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφαρμόζονται αἱ λέξεις τῆς διαθήκης· νῦν δὲ ἡ διαθήκη καὶ ἡ διάταξις τῆς κυρίας Πετρωνίλλας παραχωρεῖ εἰς τὴν κυρίαν Φιωρέντζαν πᾶσαν ἐλευθερίαν νὰ διαθέσῃ ὅπως θέλῃ *ὅσα τῇ ἀφήσει ἐπὶ ζωῆς καὶ μετὰ θάνατον*, λέξεις ἐφαρμοζόμεναι καὶ εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ τιμαρίου, τὸ ὁποῖον μόνον *ἐπὶ ζωῆς* ἠδύνατο νὰ τῇ ἀφήσῃ, » ὅτι ἑπομένως ἡ ἀγωγὴ τῆς Φιωρέντζας ἦτο ἀνυποστήρικτος, καὶ ἔπρεπε νὰ ἀποῤῥιφθῇ.

Τὸ τα μέγιστα ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἔγγραφον δεικνύει λοιπόν, ὅτι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἡ Φιωρέντζα Ζένου, θυγάτηρ τοῦ δουκὸς Πέτρου καὶ σύζυγος τοῦ Μαρίνου Φαλιὲρ ἐπανέλαβεν ἐκ νέου κατὰ τοῦ Χρυσίνου τὰς ἀξιώσεις ἃς εἶχε παρουσιάσει ο Φαλιὲρ τὸ 1437. Ἀλλ' ἡ δημοκρατία παρεδέχθη τὴν γνωμοδότησιν τῶν δύω νομομαθῶν, ἐν ᾧ πρὸς ἀποζημίωσιν τῆς Πετρωνίλλας Ζένου διέταξε κατάσχεσιν τῶν κτηματων τοῦ Χρυσίνου. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀπο τοῦ 1453 εἶχεν αποθανει ὁ ανῆλιξ δοὺξ Ἰωάννης Ἰάκωβος, τότε μόλις παιδίον πενταετες, καὶ ὁ πρεσβύτερος τῶν τοῦ πάππου του ἀδελφῶν Γυλιελματζος ὁ τῆς Ἀναφης ανέβη τὸν δουκικὸν θρόνον τοῦ Αἰγαίου ὡς Γυλιελμος Β' (1453—1463), ἡ θεία τοῦ ἀποθανόντος δουκὸς καὶ θυγάτηρ Ἰωάννου τοῦ Β'. Ἀδριάνα, ἥτις πρὸ πολλοῦ εἶχεν ὑπανδρευθῇ τοῦ Χρυσινου τὸν πρωτότοκον υἱὸν Δομίνικον, διεμαρτυρήθη κατ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὸ λέγειν της ἁρπαγῆς τοῦ θρόνου, καὶ κατώρθωσεν ὥστε ἡ Γερουσία νὰ κλητεύσῃ τὴν 23 Αὐγούστου 1454 ἀμφότερα τὰ διάδικα μέρη, ἵνα εμφανισθῶσιν ἐν Βενετίᾳ μέχρι Σεπτεμβρίου του ἀκολούθου ἔτους. Ὅθεν παρουσιάσθη καὶ πάλιν ὁ γηραιὸς Χρυσῖνος ἐκεῖ πρὸς ἐπιφύλαξιν τῶν δικαιωμάτων τῆς νύμφης του ἐναντίον Γυλιελμου τοῦ Β', καὶ ἵνα κανονίσῃ καὶ τὰς ἰδικάς του πρὸς τὴν Πετρωνίλλαν Ζένου σχέσεις. Τὸ τελευταῖον ζήτημα παρουσιάσθη πρῶτον εἰς συζήτησιν τὴν 29 Απριλίου 1457 ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν Συνέδρων (Collegio). Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ ἀποκλείσωσι τῶν συνεδριάσεων ἐν πρώτοις πάντας τοὺς συγγενεῖς τῶν διαδίκων, καθὼς καὶ τὸν Φραγκῖσκον Μέμον καὶ τὸν Κανδιάνον Βωλλάνην, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Χρυσίνου καθυποβληθέντα τιμαριωτικὰ ἔγγραφα τῷ 1371 καὶ 1389 νὰ ἀντιγραφῶσι καὶ σταλῶσιν εἰς Εὔριπον πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ τοιουτοτρόπως ἐπῆλθε νέα χρονοτριβή, ἐπέστρεψεν ὁ Χρυσῖνος εἰς Ἄνδρον χωρὶς νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν Πετρωνίλλαν· ὅθεν ἡ εἰσαγγελία τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἔφερεν ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐκ νέου ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Χρυσίνου ἐνώπιον τῆς Γερουσίας, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ ἀπεφασίσθη τὴν 29 Ἀπριλίου 1458 νὰ προσκληθῇ καὶ αὖθις ὁ Χρυσῖνος εἰς πληρωμήν. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως παρουσιάσθησαν πληρεξούσιοι ἐπιτετραμμένοι δι' αὐτὸν καὶ τὴν νύμφην του, ἐν ᾧ Γυλιέλμος ὁ Β' ἐφρόνει περιττὸν νὰ πέμψῃ πληρεξούσιόν τινα ἐκτὸς τοῦ νόθου υἱοῦ του Ἰακώβου· ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν κλήτευσιν ὑπήκουσεν ὁ Γυλιέλμος, τὴν κατὰ τὴν 1 Μαρτίου 1459 ἐκδοθεῖσαν, καὶ διατάσσουσαν αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῇ κατὰ τὸν Αὔγουστον εἰς Βενετίαν, καὶ νὰ δώσῃ λόγον τῷ Χρυσίνῳ καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Δομινίκῳ, τοῖς ἀντιπροσωπεύουσι τὴν Ἀδριάναν· διέμενε δὲ οὐχ ἧττον δοὺξ Νάξου μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 1463 ἀκολουθήσαντος θανάτου του. Ἐξ ἐναντίας τὸ ζήτημα τὸ περὶ ἀποζημιώσεως τῆς Πετρωνίλλας ἐλύθη τὸ ἴδιον ἔτος 1459. Ἐπειδὴ ὁ Χρυσῖνος δὲν εἶχεν ἀποπληρώσει αὐτῇ τὰ κατὰ τὴν 5 Ἰανουαρίου 1440 ὁρισθέντα 3,000 δουκάτα, καὶ διὰ ταῦτα αὐτὴ τὸν ἐνήγαγεν ἐνώπιον τῶν δημοσίων κατηγόρων Ἀνδρέα Κονταρίνη καὶ Ματθαίου Βιττούρη πρὸς ἐπιστροφὴν τῆς νήσου Ἄνδρου, οὗτοι ὑπέβαλον τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν μεγάλην Βουλήν. Τότε φοβηθεὶς ὁ Χρυσῖνος μήπως στερηθῇ τὴν μόλις ἀποκτηθεῖσαν κυριότητα, ἀπέστειλε τὸν υἱόν του Δομίνικον εἰς Βενετίαν, ὀνομάσας αὐτὸν διὰ πράξεως γενομένης τὴν 15 Νοεμβρίου 1458 ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Μάρκου Βελενίου τῆς Ἄνδρου, γενικὸν αὐτοῦ πληρεξούσιον. Τὴν 28 Ἀπριλίου 1459 λοιπὸν ὁ Νικολῶς Φραγκίσκου Κόκκος, τὸν ὁποῖον ὁ Δομίνικος ὑποκατέστησεν ἀνθ' ἑαυτοῦ τὴν 15 Μαρτίου, ἦλθεν εἰς συμβιβασμὸν μετὰ τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Ἰουστινιάνη καὶ Κατταρίνου Δράκοντος Ζένου ἀντιπροσωπευόντων τὴν Πετρωνίλλαν, δυνάμει πράξεως ἀνανεωθείσης ἔπειτα τὴν 16 Ἰουλίου· συνεβάλοντο δε ἀμφότερα τὰ μέρη, ὅτι ὁ Χρυσῖνος ἔπρεπε νὰ ἀποστείλῃ τῇ Πετρωνίλλᾳ μὲ τὰ ἐκ Βηρυττοῦ καὶ Ἀλεξανδρείας περιμενόμενα κάτεργα 2,000 χρυσᾶ δουκάτα, ἔπειτα δὲ ἐντὸς τῶν τριῶν ακολούθων ἐτῶν να παραδώσῃ αὐτῇ τὸ ποσὸν ἑτέρων 3,000 δουκάτων, διὰ τὰ ὁποῖα χρήματα ὅμως ἔπρεπεν ἀπὸ τότε νὰ δοθῇ ἡ ἁρμοδια εγγύησις. Ἐξ ἄλλου μέρους παρῃτεῖτο ἡ Πετρωνιλλα ἐν ὀνόματι ἑαυτῆς, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ μέλλοντος συζύγου της καὶ τῶν μελλόντων κληρονόμων πάντων τῶν δικαιωμάτων ὅσα ἂν ἤθελεν ἔχει ποτὲ δυνάμει ἐγγράφου τινὸς ἐπὶ τῆς νήσου. Ἐὰν δὲ ὁ Χρυ-

σῖνος ἤθελε πληρώσει μὲν τὰ 2,000 δουκάτα, ἤθεθεν ἀρνηθῆ δὲ τὴν πληρωμὴν τῶν λοιπῶν 3,000 τότε τὰ μὲν πρῶτα νὰ λογίζωνται ὡς πρόστιμον, ἡ δὲ Πετρωνίλλα νὰ ἔχῃ ἀπαίτησιν καὶ πάλιν 5,000, δουκάτων ἢ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς νήσου· ἐξ ἐναντίας δὲ, ἐὰν αὐτὴ ἥτις ἐκ τῶν μελλόντων κληρονόμων της καὶ μετὰ τὴν σώαν παράληψιν τῆς ὅλης ποσότητος ἤθελεν ἀρχίσει νέαν κατ' αὐτοῦ δίκην, νὰ ἐπιστραφῇ πάραυτα ἡ πληρωθεῖσα ποσότης. Τὸ συμβόλαιον τοῦτο ἐγένετο καὶ ὑπεγράφη τὴν 8 Αὐγούστου ὑπὸ τοῦ συμβολαιογράφου Νικολῶ Λούλη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ματθαίου Βουλγάρου Βιττούρη, ἐνώπιον τῶν ἄνω τριῶν πληρεξουσίων, καὶ ἀφ' οὗ ὁ Κόκκος ἀνέλαβε νὰ δώσῃ ὁ ἴδιος ἐγγύησιν διὰ τὴν πρώτην δόσιν τῶν 2,000 δουκάτων, ἀνεγνώσθη καὶ ἐπεκυρώθη τὸ ἔγγραφον τὴν 17 Αὐγούστου ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἐνώπιον τοῦ δόγου καὶ τῶν συμβούλων του· αἱ δὲ ἐν τῇ προνομίᾳ τῆς 5 Ἰανουαρίου 1440 περιεχόμεναι καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῆς Πετρωνίλλας ἀφορῶσαι περικοπαὶ, ἠκυρώθησαν κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν ὑπὸ τῶν δημοσίων κατηγόρων (Avvogadori del Commun). Ὁ Χρυσῖνος ἐπλήρωσε τῇ Πετρωνίλλᾳ λοιπὸν 200 δουκάτα, διότι δὲν εὕρισκεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τοιαύτην μεγάλην ποσότητα 5,000 δουκάτων· ἀκολούθως ἔπεμψε τὴν 7 Νοεμβρίου 1461 ἕτερα 400 δουκάτα, ἅτινα παρακατετέθησαν παρὰ τῇ εἰσαγγελείᾳ, καὶ τὰ ὁποῖα ἐπὶ πολὺ ἐδίσταζον νὰ μεταχειρισθῶσι, διότι ἡ Πετρωνίλλα ἀντὶ νὰ ὑπανδρευθῇ ἐπροτίμησε νὰ ἀποχωρήσῃ ὡς μοναχὴ εἰς τὸ παρὰ τῇ Ἰουδαϊκῇ μοναστήριον τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Οὐχ ἧττον ὥρισε τὸ δικαστήριον τῶν Συνέδρων (Collegio) τὴν πρώτην Ἰουνίου 1462 νὰ ἐγχειρισθῶσιν αὐτῇ τὰ 400 δουκάτα, καθὼς καὶ νὰ μὴ παύσωσιν αἱ παρὰ τοῦ Χρυσίνου χορηγητέαι πληρωμαὶ τῇ Πετρωνίλλᾳ ἂν καὶ αὐτὴ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, ὅτε ἀπεφασίσθησαν τὰ ἄνω, ἤτοι τὸ 1462 ἀπέθανε Χρυσῖνος ὁ Α' Δὲ Σομμαρίπα, πλήρης ἡμερῶν, ἀφ' οὗ ἐξουσίασε τῆς Ἄνδρου 22 ὅλα ἔτη, ἀπέκτησεν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας μεγάλα ὑποστατικὰ, καὶ ἡγεμόνευσεν ἐπὶ τῆς Πάρου 48 ἔτη. Τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του δὲν περιῆλθεν εἰς γνῶσίν μας, γνωρίζομεν ὅμως ὅτι ἐκ τοῦ γάμου του ἐγεννήθησαν ἀπογόνων πλῆθος. Ἐκ τῶν θυγατέρων του, ἐκτὸς Μαρίας τῆς δυνάστιδος Ἀντιπάρου, γνωρίζομεν καὶ τὴν Κιάραν, τῆς ὁποίας γίνεται μνεία κατὰ τὸ 1475. . . . . Ἐκ τῶν υἱῶν του εἶνε δύο γνωστοὶ, ὁ Δομίνικος καὶ ὁ Νικολῶς, ἐκεῖνος μὲν ὡς πρωτότοκος, νυμφευθεὶς ζῶντος τοῦ πατρός του τὴν Ἀδριάναν Κρίσπην, ἔλαβε τὴν Ἄνδρον εἰς κληρονομίαν, ὁ δὲ Νικολῶς ἐκληρονόμησε τὰ ἐν Εὐβοίᾳ κτήματα, καὶ μάλιστα τὴν εἰς τὴν οἰκογένειάν του ὡς τιμάριον ἀφεθεῖσαν Αἰδηψὸν, καὶ τὴν νῆσον Πάρον.

VII. *Δομίνικος Δὲ Σομμαρίπα, δυνάστης Ἄνδρου.* 1462—1466.

Ἐκ τῶν δύω ἀδελφῶν Νικολῶς ὁ Α' τῆς Πάρου διῆγε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς του κυριαρχίας βίον εἰρηνικόν. Ἐκαλλώπισε δὲ τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου του *Παροικίαν*, καθὼς καὶ τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν τῆς *Παναγίας τοῦ Σταυροῦ*, καὶ ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν κάστρον εἶχεν ἐρημωθῆ πρὸ πολλοῦ, μετέφερε τὴν ἕδραν τῆς κυριαρχίας του εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, ἥτις οὖσα κτισμένη ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ *Κεφάλου* μετεμορφώθη εἰς πύργον τῶν Σομμαρίπα, καὶ ἔμενεν ὡς οἴκημα τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ σήμερον ἀκόμη βλέπει τις ἐπὶ τοῦ ἐρημωθέντος καὶ πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος παλατίου θυρεὸν φέροντα λέοντα ἁρπακτικὸν καὶ ξιφήρη, τὸ οἰκόσημον τοῦ δευτέρου διαδόχου Νικολῶ Β' Βενιέρ.

Ἐξ ἄλλου μέρους Δομίνικος ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου ἐκληρονόμησε τὰς δίκας τοῦ πατρός του κατὰ τῆς οἰκογενείας τῶν ποτὲ κυρίων τῆς νήσου Ζένων. Μεταξὺ ἄλλων ἠμέλησε μάλιστα νὰ πληρώσῃ τῷ Μάρκῳ Ζένῳ καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ τὸ ἐτήσιον συμπεφωνημένον ποσὸν τῶν 150 δουκάτων· οὔτε τὰ καθυστεροῦντα 50 δουκάτα, ἅτινα ὁ πατήρ του Χρυσῖνος ἐχρεώστει ἀκόμη εἰς αὐτοὺς, διέταξε νὰ πληρωθῶσιν, οὔτε αὐτὰ τὰ 150 χρυσᾶ δουκάτα κατ' ἔτος, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τριῶν πρώτων τῆς κυριαρχίας του ἐτῶν, ὥστε τὸ χρέος του ἀνέβη εἰς 500 δουκάτα. Ὅθεν παρουσιάσθη Φραγκῖσκος Ζένος τοῦ Μάρκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς καὶ κύριος κληρονόμος ἐνώπιον τῆς Γερουσίας, παρακαλῶν νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ δίκαιά του. Ἡ Γερουσία ἐψηφίσατο ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 12 Μαρτίου 1465 νὰ δοθῇ διαταγὴ εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον τοῦ στόλου ἵνα διευθυνθῇ εἰς Ἄνδρον πρὸς τὸν Δομίνικον, καὶ νὰ ζητήσῃ τὰ καθυστεροῦντα χρήματα, ἐὰν δὲ ἤθελεν ἀρνηθῆ τὴν πληρωμὴν, νὰ μεσεγγυήσῃ τὰ κτήματά του. Ὁ Δομίνικος ἔδιδε τότε ὑποσχέσεις πολλὰς καὶ καλὰς, ἀλλ' οὔτε τὸν Φραγκῖσκον Ζένον ἱκανοποιεῖ, οὔτε τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Ζένου Πετρωνίλλαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρεώστει ἔτι 150 δουκάτα· ὅθεν τὴν 18 Ἀπριλίου 1466 ἐδόθη νέα διαταγὴ εἰς τὸν ναύαρχον τῆς μοίρας τοῦ Ἀδριατικοῦ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν πληρωμήν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Φιωρέντζα Κρίσπη, θυγάτηρ τοῦ ἀποθανόντος Γυλιέλμου τοῦ Β', παρουσίασεν ἀγωγὴν διὰ τῶν ἐπιτρόπων της Ἰωάννου Πιζάνη καὶ Νικολῶ Πεζάρου κατὰ τῶν διαδόχων τοῦ πατρός της, ἤτοι τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου τοῦ Β' (1463—1466), καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰακώβου τοῦ Γ' (1466—1480), διότι κτήματα αὐτῇ ἀνήκοντα τὰ παρεχώρησαν οὗτοι εἰς τὸν Δομίνικον Δὲ Σομμαρίπα. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῶν ἐγγράφων, ἅτινα καθυπέβαλεν ὁ ἐξακολουθῶν νὰ ἐκτελῇ χρέη πληρεξουσίου τῶν Σομμαρίπα ἐν Βενετίᾳ Νικολῶς Κόκκος, ἀπεδεικνύετο, ὅτι τὰ κτήματα ἐκεῖνα δὲν παρεχωρήθησαν τῷ Δομινίκῳ ἀλλὰ τῷ Ἰακώβῳ, νόθῳ υἱῷ τοῦ δουκὸς Γυλιέλμου τοῦ Β', ὁ Δομίνικος δὲν ἐνείχετο περαιτέρω εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, ἥτις ἀπέβλεπε μᾶλλον τὸν δοῦκα Ἰάκωβον τὸν Γ', καὶ ἥτις ἐτελείωσε μετὰ ταῦτα διὰ τῆς εἰς τὴν ἐνάγουσαν ἀποδόσεως τῆς νήσου

Ἀνάφης. Ἐξ ἐναντίας ἡ δίκη μετὰ τῶν Ζένων, ἂν καὶ πλῆθος γράμματα ἀντηλλάχθησαν μεταξὺ τοῦ Δομινίκου καὶ τῆς Αὐθεντίας τῆς Βενετίας ἐν ὅσῳ αὐτὸς ἔζη, ἐξηκολούθει νὰ μένῃ πάντοτε ἐκκρεμής.

Ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Δομινίκου εὑρίσκομεν κατὰ πρῶτον καὶ νέον ἐπίσκοπον Ἄνδρου, τὸν Φραγκίσκον Βερτῖνον ἐκ Λούκης, ὅστις ἐκλήθη εἰς τὴν θέσιν ταύτην τὸ 1465 ὑπὸ τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Β'. Περὶ αὐτοῦ μᾶς δίδουσιν ἀκριβεστέρας πληροφορίας αἱ πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνόμεναι ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰακώβου Ἀμμανάτη Πικκολόμινη, καρδιναλίου καὶ ἐπισκόπου Παυΐας. Ἔχομεν γράμμα τοῦ τελευταίου ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1465, διὰ τοῦ ὁποίου τὸν συγχαίρει ἐπὶ τῷ νέῳ ἀξιώματι, καὶ ὑπομιμνήσκει τὰ δύσκολα χρέη τοῦ ὑπουργήματός του, « ἵνα φοβῆται τὸν Θεὸν καὶ πληθύνῃ τὰ ἀγαθά του ἔργα, καὶ φανῇ ἄξιος τῆς ἀνατεθείσης αὐτῷ λειτουργίας· φορτίον ἀνελάβετο, οὐ μόνον τὴν αὐτοῦ αἴρων ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς ἁπάντων ὧν κατέστη ποιμήν. » Ὡσαύτως κοινοποιεῖ αὐτῷ εἰς ἄλλην του ἐπιστολὴν τοῦ 1466, τὸν τὴν 25 Δεκεμβρίου ὑπὸ τοῦ ἰδίου πάπα ἀπαγγελθέντα κατὰ τοῦ Γεωργίου Ποδιεβρὰδ βασιλέως τῆς Βοημίας ἀφορισμὸν, καὶ τὸ 1468 τῷ ἀναγγέλλει, ὅτι ἀνεχώρησεν ἐκ Ῥώμης εἰς Πιέντζαν πλησίον τῆς Σιένης, ἵνα μὴ πέσῃ θῦμα τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐγκατασκήψαντος λοιμοῦ· οὕτως ἐξηκολούθει ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὁ καρδινάλιος διατηρῶν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου ἀλληλογραφίαν. Ὡσαύτως σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Φραγκίσκου πρὸς τὸν φίλον του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11 Ὀκτωβρίου 1470 περὶ τῶν ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν πραγματευομένη ὑποθέσεων, ὡς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ καρδιναλίου τοῦ 1471, εἰς τὴν ὁποίαν εἰδοποιεῖ τὸν Φραγκῖσκον περὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἱστορικοῦ του συγγράμματος ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἀπομνημονεύματα, » ἅτινα οὐχὶ μόνον τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς πέραν τῶν Ἄλπεων χώρας ἤθελε συμπεριλαμβάνει, καθὼς καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν ὑπάρχει καμμία εἴδησις περὶ τοῦ Φραγκίσκου· περὶ δὲ τοῦ διαδόχου του, τοῦ τελευταίου ἡμῖν γνωστοῦ λατίνου ἐπισκόπου Ἄνδρου, ὅστις προΐστατο τῆς ἐκκλησίας τῆς νήσου ταύτης ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Σομμαρίπα, θέλει γενεῖ μνεία κατωτέρω.

Ὁ δυνάστης Ἄνδρου Δομίνικος Δὲ Σομμαρίπα ἀπέθανε μετὰ τετραετῆ κυριαρχίαν τὸ 1466. Ἡ σύζυγός του Ἀδριάνα Κρίσπη ἔτεκε πολλὰ τέκνα... Εἰς τὸν γενεαλογικὸν πίνακα τῆς οἰκογενείας ἀναφέρονται τέσσαρες τοῦ Δομινίκου υἱοὶ, Ἰωάννης, Χρυσῖνος, Φραγκῖσκος καὶ Ἰάκωβος· ἐν τούτοις εἶνε πιθανὸν, ὅτι καὶ ἡ Θαδδαία ἐκείνη Σομμαρίπα, ἥτις εἶχεν ὑπανδρευθῇ τὸν Ἰανούλην, υἱὸν τοῦ Νικολῶ Γοτζαδινη (+ 1441), δυνάστην τῆς Κέω, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀναφερόμενον εἰς ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1468, 1499 καὶ 1500, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Δομινίκου. . . . Τὸν Δομίνικον διεδέχθη ὡς πρωτότοκος εἰς τὴν κτῆσιν τῆς Ἄνδρου ὁ Ἰωάννης, οἱ δὲ τρεῖς ἄλλοι νεώτεροι ἀδελφοί του ἠρκέσθησαν μὲ συντάξεις (apanage) ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς νήσου.

VIII. *Ἰωάννης Δὲ Σομμαρίπα δυνάστης Ἄνδρου.* 1466—1468.

Ἀλλὰ καὶ ὁ νέος ἡγεμὼν δὲν ἐπέπρωτο νὰ χαρῇ ἐπὶ πολὺ τὴν κυριαρχίαν του· ἐπειδὴ δὲ πρώτη του φροντὶς ὑπῆρξεν ἡ λύσις τῶν διαφορῶν περὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς οἰκογενείας τῶν Ζένων, κατώρθωσεν ὥστε ἡ Γερουσία νὰ κλητεύσῃ τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1467 πάντας τοὺς ἔχοντας ἀξιώσεις ἵνα παρευρεθῶσιν ἐν Βενετίᾳ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἀκολούθου ἔτους· ἀλλ' αὐτὸς ἀπέθανε πρὸ τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας. Τὸ 1468 ἀπέπλευσαν ἕνδεκα ὡπλισμένα τουρκικὰ κάτεργα ἀπὸ τῆς Μιλήτου (Παλάτια), ἵνα ἀποπειραθῶσι λῃστρικὴν ἐπὶ τῆς Λήμνου ἀπόβασιν· ἀλλ' ἡ πρόνοια τοῦ βενετοῦ ἁρμοστοῦ τῆς νήσου ταύτης Βαρθολομαίου Στεφάνου Βάρβαρω (1467—1471) ἐματαίωσε τὴν ἀπόπειραν. Ἐκεῖθεν ἐχωρίσθησαν τὰ πειρατικὰ τῶν Τούρκων πλοῖα, καὶ τέσσαρα ἐξ αὐτῶν ἔπλευσαν πρὸς τὴν Ἄνδρον, ὅπου πρωσωρμίσθησαν ἀπειλοῦντες τὴν πρωτεύουσαν. Πάραυτα ὁ δυνάστης Ἰωάννης ἐξῆλθε κατ' αὐτῶν, καὶ συμπλοκῆς γενομένης ἔπεσε μαχόμενος, φονευθέντων καὶ δεκατριῶν ἄλλων ἐκ τῶν περὶ αὐτόν. Οἱ δὲ πειραταὶ ἀποβάντες εἰς τὴν νῆσον φέροντες πῦρ καὶ σίδηρον, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ καταγώγιά των ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν 70 αἰχμαλώτους καὶ λάφυρα ἀξίας 15,000 δουκάτων. Ἡ εἴδησις τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἔφθασεν εἰς Βενετίαν τὴν 7 Αὐγούστου, ὅτε συγχρόνως ἀνηγγέλθη, ὅτι πεσόντος ἀτέκνου τοῦ Ἰωάννου, ὁ ἀμέσως ἑπόμενος ἀδελφός του Χρυσῖνος ὁ Β' ἀνέλαβε τὴν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου κυριαρχίαν.

IX. *Χρυσῖνος Β' Δὲ Σομμαρίπα δυνάστης Ἄνδρου.* 1468—1500.

Διαρκούσης τῆς μακρᾶς τούτου ἡγεμονίας ἐπῆλθον ἀλλεπάλληλοι συμφοραὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ μικρὸν ἐξηπλοῦτο πανταχοῦ ὁ τροπαιοῦχος βραχίων τῶν Ὀθωμανῶν· ἡ πτῶσις τῆς πρωτευούσης τῆς Εὐβοίας τὸ 1470 ἐπέσυρε καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ φρουρίων τῆς νήσου ταύτης· καὶ ἡ Αἰδηψὸς, τὸ προπύργιον τοῦ δυνάστου τῆς Πάρου Νικολῶ Σομμαρίπα, ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀγρίων κατακτητῶν, τῶν ὁποίων ὁ στόλος μετὰ τὴν τῆς ὅλης νήσου ὑποταγὴν ἐστράφη κατὰ τῆς Ἄνδρου, ἣν ἐκπορθήσας πολλοὺς ἐκ τῶν ὑπηκόων Χρυσίνου τοῦ Β' ἀπήγαγεν εἰς αἰχμαλωσίαν. Αἱ πρὶν λοιπὸν πολυάνθρωποι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἠρημώθησαν ὁλοτελῶς, ὥστε ἡ μὲν Ἄνδρος εἶχε περὶ ταύτην τὴν ἐποχὴν 2,000 μόνον κατοίκων, ἡ δὲ Πάρος 3,000, καὶ ἡ Ἀντίπαρος μόλις 100. Πρὸς τούτοις ἠκολούθησαν καὶ ἔριδές τινες αἵτινες ἐτάραττον Χρυσίνου τοῦ Β' τὴν ἡσυχίαν ἀναφυεῖσαι ἐν μέρει ἐξ αὐτῆς τῆς πτώσεως τῆς Εὐρίπου. Ἐκ τῆς ἐν Βενετίᾳ πολλὴν ἐχούσης τὴν ἰσχὺν

καὶ ἐξ εὐπατριδῶν καταγομένης οἰκογενείας Μωροζίνη ἀπῴκησαν δύο κλάδοι εἰς Εὔβοιαν. Ὁ Δομίνικος Μωροζίνης ἐξ ἑνὸς τούτων, νυμφευθεὶς τὴν Κιάραν Δανδόλου, διέτριβεν ἐνίοτε ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ὅπου ὁ πενθερός του Μάρκος Δάνδολος ἐκέκτητο ἀκόμη σημαντικὰ ὑποστατικά· ἀποθανόντος τοῦ τελευταίου, ἡ χήρα αὐτοῦ Βεάτριξ Μωροζίνη ἦλθεν εἰς γάμον δεύτερον μετὰ τοῦ Βαπτιστοῦ Δὲ Κορμύλλω, πλουσίου εὐγενοῦς τῆς νήσου, ὅστις κατέλιπεν εἰς τὴν προγονήν του ἀξιόλογα κτήματα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν διαφόρους οἰκίας ἐντὸς τῆς πόλεως· ὁ Δομίνικος Μωροζίνης περιῆλθεν ἔπειτα εἰς διαφοράν τινα μετὰ τοῦ Χρυσίνου Β' Σομμαρίπα τῆς Ἄνδρου ἕνεκα 150 δουκάτων τὰ ὁποῖα ὁ τελευταῖος ἀπῄτει παρ' αὐτοῦ, καὶ ἀποποιουμένου τοῦ Μωροζίνη τὴν πληρωμὴν, διέταξεν ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου κατάσχεσιν τῶν οἰκιῶν τῆς Κιάρας, τὰς ὁποίας εἶχε κληροδοτήσει αὐτῇ ὁ μητρυιός της. Ἐν τοσούτῳ παρουσιάσθη ὁ Ἰωάννης Μωροζίνης, υἱὸς τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος Δομινίκου, ἐν Βενετίᾳ, φέρων ἀγωγὴν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν Συνέδρων (Collegio), καὶ αἰτούμενος τὴν ἄρσιν τῆς κατασχέσεως τῶν οἰκιῶν, αἵτινες ἦσαν ἰδιοκτησία τῆς μητρός του Κιάρας καὶ ὄχι τοῦ πατρός του, καὶ ἑπομένως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνέχωνται εἰς τὰ χρέη τοῦ τελευταίου. Τὴν 3 Ἰουνίου 1473 παρέπεμψαν οἱ Σύνεδροι τὴν ὑπόθεσιν εἰς τοὺς τέσσαρας νομομαθεῖς τῶν τάξεων τοῦ δικαίου (Savj degli ordini) Γιρόλαμον Δὰ Μοῦλα, Θαδδαῖον Κονταρίνην, Λοδοβῖκον Δὰ Πέσαρω, καὶ Φραγκῖσκον Φόσκορην, οἵτινες τὴν 1 Σεπτεβρίου ἀπεφάνθησαν, ὅτι νὰ παραδώσῃ μὲν Χρυσῖνος ὁ Β' τὰς κατασχεθείσας οἰκίας τῷ Μωροζίνῃ, αἱ χρηματικαὶ ὅμως ἀπαιτήσεις του νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ἔχουσαι τὸ ἁρμόδιον κῦρος. Ὁ συμβολαιογράφος Λουΐγης Ἰωάννου Δέϊ Βράχι συνέταξε τὸ περὶ τούτου ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώσθη τὴν 5 Σεπτεμβρίου ἐνώπιον τοῦ δόγου καὶ ἐπεκυρώθη παρ' αὐτοῦ. Ὡσαύτως καὶ ἡ δίκη ἣν ὑπέστη Χρυσῖνος ὁ Β' μετὰ τῆς χήρας τοῦ Εὐβοέως Ἰωάννου Δὰ Κρεσέντζα ἀπέβη κατ' αὐτοῦ, διότι κατεδικάσθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὴν, ὀνομαζομένην Ἑλένην, τὸ ποσὸν 400 δουκάτων, καὶ ἐπειδὴ ἐβράδυνεν εἰς τὴν πληρωμὴν ἐδόθη τὴν 4 Δεκεμβρίου 1475 παρὰ τῆς Γερουσίας διαταγὴ εἰς τὸν ναύαρχον τῆς Μεσογείου (Capitano del mar) νὰ εἰσπράξῃ διὰ παντὸς τρόπου τὰ χρήματα ταῦτα, ὁ δὲ Χρυσῖνος ἐπλήρωσεν ἀμέσως.

Ἐνταῦθα ἤθελεν εἶσθαι ὁ ἁρμόδιος τόπος, ἵνα παρενείρω καί τινας λέξεις περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ ἀποκατασταθεισῶν παραφυάδων γενεῶν Σομμαρίπα, τῶν ὁποίων προπάτωρ ἀναφέρεται Λέων Δὲ Σομμαρίπα ἐν Βερώνῃ (*), ἀνὴρ ἔξοχος διά τε τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἀνδρίαν· ὁ Λέων εἰς τὰς ἔριδας μεταξὺ τῶν γουέλφων κομήτων τοῦ Ἁγίου Βονιφατίου καὶ τῶν γιβελλίνων Μοντεκίων, ἐτάχθη μετὰ τῶν πρώτων καὶ μετ' αὐτῶν συνεμερίσθη τὴν ἐκ τῆς πατρίδος ἐξορίαν· ἀποθανὼν δὲ (1291) ἀφῆκε τέσσαρας υἱοὺς, Λεονέλλον τὸν πρωτότοκον, πατέρα τοῦ προμνησθέντος Γασπάρου Δὲ Σομμαρίπα, καὶ ἀρχηγέτην τοῦ γένους τῶν δυναστῶν τῆς Πάρου καὶ Ἄνδρου, Φραγκῖσκον ἀποθανόντα κληρικὸν, Ματθαῖον τὸν περίφημον νομικὸν καὶ ἱππότην τοῦ χρυσοῦ πτερνιστῆρος, σύζυγον τῆς Κωνστάντζας τοῦ Ἔστε, καὶ Νικολῶν, ὅστις νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα Φραγκίσκου Πευΐλάκουα (1387) ἀποκατέστη εἰς Λόδι, ὅπου καὶ σήμερον ἀκμάζει τὸ γένος τῶν Σομμαρίπα. Ὁ Νικολῶς αὐτὸς κατέλιπε τρία τέκνα, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Διωνεὺς νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Κρητὸς Φραγκίσκου Βενιὲρ, ἠγόρασε τὸ ἱπποτικὸν κτῆμα Βωλάτι (Gli-Volati) ἐπὶ τῆς Κρήτης καὶ ἀπέθανεν ἄτεκνος· ὁ ἀδελφὸς του Λέων, ὅστις εἶχε νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ Γεωργίου Δὰ Γαρτζώνη, καὶ εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν ἀδελφόν του εἰς Κρήτην, συνετέλεσεν ἵνα ὑπανδρευθῇ καὶ ἡ ἀδελφή του ἐκεῖ μετὰ τοῦ Φραγκίσκου Γεωργίου. Ὁ Λέων κατέλιπε δύω υἱοὺς, τὸν Βαρθολομαῖον καὶ Ἀνδρέαν, ὅστις τελευταῖος λαβὼν εἰς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Νάνη κατέλιπεν ἓξ διάφορα τέκνα· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν δύω μόνον εἶνε γνωστὰ, ἡ τὸν Δὰ Κούσπω ὑπανδρευθεῖσα Γιρόλαμα καὶ ὁ υἱὸς Λωρέντζος, ἐκ τῶν τέκνων τοῦ ὁποίου ὁ μὲν Φραγκῖσκος ἐνυμφεύθη κυρίαν τινὰ ἐκ τῆς οἰκογενείας Μολὶν, ὁ δὲ Λέων θυγατέρα τοῦ Καταρίνου Ζένου, διατελῶν περὶ τὸ 1465 μεσίτης εἰς Φένδακον Δεῒ Τεδέσκι· οὗτος ἦν ὁ τελευταῖος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρρένων βλαστὸς, ἡ δὲ θυγάτηρ του Κιάρα ὑπανδρεύθη τὸ 1459 τὸν Θωμᾶν Πέτρον Ζένον ἀποθανόντα τὸ 1504 (**).

Οἱ δὲ ἀδελφοὶ Χρυσίνου Σομμαρίπα τῆς Πάρου καὶ Ἄνδρου φαίνεται ὅτι ἀφῆκαν ἀπογόνους ἐν Εὐβοίᾳ· τοὐλάχιστον γνωρίζομεν ὅτι τὸ 1466 ἐνυμφεύθη ἐκεῖ ὁ Φραγκῖσκος Μάρκου Κορνάρος τὴν θυγατέρα Ἰακώβου Σομμαρίπα, ἀνεψιοῦ Χρυσίνου τοῦ Α' τῆς Ἄνδρου, ἐν ᾧ ἡ ἀδελφή της ἔγινε σύζυγος πιθανὸν τὸ 1464, τοῦ Πέτρου Γιρολάμου Βαρβαρίγου.

Αὐτὴ ἡ τελευταία εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τῆς Εὐβοίας ἐν Εὐρίπῳ μετὰ τῆς θυγατρός της καὶ ἀπήχθη μετ' αὐτῆς αἰχμάλωτος εἰς Σμύρνην· ὅτε δὲ ὁ στόλος τῆς Βενετίας ἐκυρίευσε τὴν πόλιν ταύτην τὸ 1472, ἐλύτρωσαν μὲν τὴν μητέρα ἐκ τῆς δουλείας, ἀλλὰ τὴν θυγατέρα της, πωληθεῖσαν ἴσως καὶ μεταβᾶσαν εἰς τὸν γυναικωνίτην Τούρκου τινὸς μεγιστᾶνος, δὲν ἐξαναεῦρον πλέον ἐκεῖ. Ἄλλος βλαστὸς τοῦ γένους ἐν Εὐβοίᾳ ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Σομμαρίπας, ὅστις ἔζη περὶ τὸ 1436, καὶ κατέλιπε μίαν θυγατέρα τὴν σύζυγον

(*) Ὑπάρχουσι διάφοροι τοῦ ὀνόματος ὀρθογραφίαι. De Summa Ripa λατινιστί· Summaripa, Summarippa, Sommaripa καὶ Sommariva ἰταλιστί. Sommerive γαλλιστί.

(**) Οἱ καὶ νῦν ἔτι διατηρούμενοι Σομμαρῖπαι τῆς Κρήτης φαίνεται ὅτι κατάγονται ἐξ ἑνὸς τῶν ἐπιλοίπων τεσσάρων τέκνων τοῦ Ἀνδρέα Σομμαρίπα, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν διεσώθησαν, καὶ τοῦτο πολὺ πιθανὸν ἀφ' οὗ παρεδέχθησαν τὸ ἀνατολικὸν δόγμα.

(1469) τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου Μωροζίνη (✝ 1484), τὸν ὁποῖον εἴδομεν τὸ 1473 εἰς δίκην μετὰ Χρυσίνου τοῦ Β'. Σύγχρονος Χρυσίνου τοῦ Β' Σομμαρίπα ἦτο καὶ ὁ Γεώργιος Σομμαρίπας, ὁ περίφημος νομικὸς τῆς Βερώνης, τοῦ ὁποίου ἐγκώμιον ἔγραψεν ὁ Dal Pozzo, καὶ ὅστις διετήρει πάντοτε τὰς μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐξαδέλφων σχέσεις του.

Ἐκ τῶν υἱῶν Χρυσίνου τοῦ Α', Νικολὼς ὁ Α' δυνάστης τῆς Πάρου ὑπάνδρευσε τὸ 1479 τὴν θυγατέρα του Φιωρέντζαν μὲ Ἰωάννην Φραγκῖσκον Βενιὲρ, υἱὸν Μωϋσῆ τοῦ Α' Βενιὲρ δυνάστου τῶν Κυθήρων, ὅστις διέπραττε μεγάλας ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς συντροφικὸν λογαριασμὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γιρολάμου, καὶ μάλιστα μετήρχετο τὸ ἐμπόριον ἱεράκων θηρευτικῶν, ὡς φαίνεται ἐκ πράξεων τῆς 20 Ἰανουαρίου 1485 καὶ 17 Νοεμβρίου 1500. Ὑπὸ τοῦ Νικολὼ τὴν σοφὴν κυβέρνησιν ἀνέλαβε κατὰ μικρὸν ἡ Πάρος ἐκ τῶν ζημιῶν, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὴ ἡ νῆσος ὑπέφερε παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν· τοὐλάχιστον ὁ Βαρθολομαῖος Δάλλι Σονέττι, ὅστις ἐπεσκέφθη ταύτην τὸ 1482, καθὼς καὶ τὴν ὑπὸ Χρυσίνου τοῦ Β' ἐξουσιαζομένην Ἄνδρον, ὀνομάζει τὴν Πάρον πολυάνθρωπον καὶ καρποφόρον. Ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ἀναφέρει τὴν πόλιν κειμένην βορειανατολικῶς, τὸν λιμένα, καὶ τὴν λιθόκτιστον γέφυραν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς πόλεως πρὸς τὸν ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης ἐπὶ βράχου ὑψούμενον πύργον. Μεταξὺ δὲ τῶν μείζονα τιμὴν ἀπολαυόντων ὑποτελῶν τοῦ Νικολὼ Δὲ Σομμαρίπα, δυνάστου τῆς Πάρου, ἀνῆκε καὶ ἡ οἰκογένεια Δὲ Λέουδα, ἥτις ἐγκαταστημένη ἐν Νάξῳ ἐξουσίαζεν ἐπὶ τῆς Πάρου τὸ τιμάριον '*Ἐπισκοπιανά*' ἀλλ' ὅτε ὁ Σιμωνέλλος Δὲ Λέουδα ἠθέλησε τὸ 1469 νὰ λάβῃ κατοχὴν τῶν ἐπὶ τῆς Πάρου κτημάτων τοῦ πατρὸς καὶ πάππου του, ἐκώλυσεν αὐτὸν ὁ δυνάστης τῆς νήσου. Ὁ Σιμωνέλλος ἀπετάθη δι' ἀναφορᾶς του εἰς τὸ σύνηθες καταφύγιον τῶν καταπιεζομένων ἐν Ἑλλάδι ὑποτελῶν, εἰς τὴν Βενετίαν· ἡ δημοκρατία ἔγραψεν ἐπανειλημμένως τῷ Νικολῷ, κελεύουσα αὐτῷ ἵνα μὴ κρατῇ περαιτέρω τοῦ πιστοῦ Δὲ Λέουδα τὸ τιμάριον· ὁ Νικολὼς ὑπεσχέθη νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλὰ ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἔτρεφε τὸν Σιμωνέλλον μὲ κενὰς μόνον λέξεις. Ὅτε δὲ ἡ Γερουσία τὴν 20 Νοεμβρίου 1476 διέταξε τὸν ναύαρχον (Capitano del mar) νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Νικολὼν διὰ παντὸς μέσου εἰς ὑποταγὴν, εἴτε διὰ λόγων ἐπιεικῶν εἴτε δυνάμει τῶν ὅπλων, τότε ὑπήκουσεν ὁ τελευταῖος, καὶ ἔκτοτε ὁ οἶκος Δὲ Λέουδα ἔμεινε κάτοχος τῶν ἐν Πάρῳ τιμαρίων μέχρι τῆς κατακτήσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἔτι κατὰ τὸ ἔτος 1486 ἀναφέρονται οἱ Σομμαρίπαι ὡς δυνάσται τῆς Πάρου καὶ Ἄνδρου, ἐν ᾧ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου Λωρεδάνου ἐξουσίαζε τῆς Ἀντιπάρου.

Περὶ τὴν ἰδίαν ταύτην ἐποχὴν ἦτο ἐπίσκοπος Ἄνδρου μοναχός τις, ὀνόματι Ἰάκωβος, ὅστις διέτριβε τὸ 1483 ἐν Βενετίᾳ, ὅπου κατέστη πολυθρύλλητος διὰ τὸν ἀκόλαστον αὐτοῦ βίον. Ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν εὐγενῶν καλογραιῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου εἰς τοσοῦτον ἔφθασεν ἀναιδείας, ὥστε μετὰ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ἠσέλγησεν, ἕως ὅτου τὸ τὰ πάντα εἰδὸς συμβούλιον τῶν ΔΕΚΑ ἤγαγεν αὐτὸν τὴν 24 Νοεμβρίου 1483 ἐνώπιον τοῦ βήματός του (α)· προκειμένων δὲ καταφανῶν ἀποδείξεων κατ' αὐτοῦ, τὸ συμβούλιον ἐπελήφθη τῆς ἀνακρίσεως ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ πατριάρχου τῆς Βενετίας· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐπίσκοπος ἠρνεῖτο τὰ πάντα, τὸν ἠνάγκασαν διὰ βασάνων εἰς ὁμολογίαν. Τότε ἀπήχθη εἰς προσωρινὴν φυλάκισιν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Παταυΐου, καὶ μετέπειτα, τὴν 29 Σεπτεμβρίου 1484, κατεδικάσθη διὰ ψηφίσματος τοῦ συμβουλίου τῶν ΔΕΚΑ εἰς δεσμὰ διὰ βίου ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς Δαλματίας Σεβενικοῦ. Οὗτος ἦν ὁ τελευταῖος λατῖνος ἐπίσκοπος Ἄνδρου, τὸν ὁποῖον εὑρίσκομεν ἀναφερόμενον ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Σομμαρίπα.

Ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι Σομμαρίπαι εἶχον πάντοτε σχέσεις στενὰς μετὰ τῶν ἐν Βερώνῃ συγγενῶν των, ἔχομεν τὴν κατὰ τὴν 26 Μαΐου 1488 ὑπὸ τοῦ συμβολαιογράφου Ἰωάννου Φαντίνου Δὰ Γαλλέσιω γενομένην διαθήκην τοῦ νομομαθοῦς Γεωργίου Σομμαρίπα τῆς Βερώνης. Οὗτος ἀφίνει ἐν αὐτῇ κληρονόμους ἐν πρώτοις τοὺς υἱούς του, ἔπειτα τὸν ἀδελφόν του Πετροφραγκῖσκον (β), καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ ἄλλου προαποθανόντος ἀδελφοῦ του Βιάγκου, Ἀντώνιον, Ἰάκωβον καὶ Αὐγουστῖνον. « Εἰ δὲ καὶ ἀποθάνωσιν, ἐξακολουθεῖ λέγων ἐν τῇ διαθήκῃ του, οἱ προμνησθέντες ἀνεψιοί μου χωρὶς νὰ ἀφήσωσι τέκνα ἄρρενα ἐκ νομίμου γεννηθέντα γάμου, θέλω καὶ ὁρίζω ὥστε ἡ ῥηθεῖσα περιουσία μου νὰ περιέλθῃ εἰς τοὺς μεγαλοπρεπεστάτους ἐξαδέλφους μου, τὸν κύριον Νικολὼν Σουμμαρίπα δυνάστην τῆς νήσου Πάρου, καὶ τὸν κύριον Χρυσῖνον *Σουμμαρίπα δοῦκα τῆς Ἄνδρου*, ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει (γ). Κατὰ τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἠδύνατο νὰ φανῇ ὅτι Χρυσῖνος ὁ Β' ἔφερε τὸν τίτλον δουκὸς τῆς Ἄνδρου, καὶ μὲ τοῦτο συμφωνεῖ πληρέστατα καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ συγγενοῦς οἴκου Καμπάνια σωζομένη γενεαλογία· ἀλλ' ἐπειδὴ κανὲν αὐθεντικὸν ἔγγραφον δὲν τὸν ἀναφέρει ὡς δοῦκα, δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ τίτλος αὐτὸς εἶχε τύχει γενικῆς ἀναγνωρίσεως· τότε

(α) Misti del Consiglio dei X. — Tom. XXI. fol 133 b.
✝ (✝) qui episcopus fuit tante protervitatis et lasciviae abhominabilis et detestabilis, quod malum commercium et copulas habuerit carnales etiam per illicitos modos cum compluribus monialibus dicti loci. . . .

(β) Καὶ ἐν δημοσίῳ ἐγγράφῳ τῆς βενετικῆς πολιτείας ἀπὸ 3 Ἰανουαρίου 1480 γίνεται μνεία τοῦ Γεωργίου Σομμαρίπα μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἰωάννου, τοῦ ἀδελφοῦ του Πετροφραγκίσκου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἀντωνίου.

(γ) « Item se li predicti mie Cusini manchassono sine filiis masculis de legitimo matrimonio procreatis, voglio et ordino, che la dita mia facultà devegna e vada ali Magnifici mie Cusini, miser Nicolò Summaripa Signor della isella de Poros et a miser Corsino Summaripa Duca de Andro in Arcipelago. »

μάλιστα ἤθελεν εἶσθαι γελοῖον νὰ προσελάμβανέ τις τοιοῦτον τίτλον, ὅτε οἱ δυνάσται τοῦ Αἰγαίου μόλις ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰς νήσους των κατὰ τῆς δυνάμεως τῶν Ὀθωμανῶν. Τοιουτοτρόπως ἠπείλει τὸ 1490 ὁ στόλος Βαγιαζῆτ τοῦ Β' τὸ Αἰγαῖον, καὶ μάλιστα ταύτην τὴν φορὰν κατευθυνόμενος πρὸς τὴν Πάρον, ὅπως ἐκδιώξῃ ἀπὸ τῆς κτήσεως αὐτῆς Νικολῶν τὸν Α' Σομμαρίπαν. Μετὰ τοιοῦτον ἄκουσμα ἀπέπλευσε πάραυτα ὁ Νικολῶς Καπέλλος προβλεπτὴς τοῦ στόλου τῆς Βενετίας μὲ τέσσαρα κάτεργα εἰς Πάρον, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰς κτήσεις τῶν Βενετῶν καὶ τῶν συμμάχων ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Νικολῶς ὁ Α' ἐχάρη τὰ μέγιστα μαθὼν τὴν ἄφιξιν τοῦ βενετικοῦ στολίσκου, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας καὶ ἔστειλε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Παροναξίας πρὸς τὸν Καπέλλον μὲ προτάσεις νὰ παραχωρήσῃ τὴν νῆσον του ἐπὶ ἀποζημιώσει τινὶ εἰς τὴν Βενετίαν. Ἡ πρότασις δὲν εὗρηκεν ὑποδοχήν· ἐν τούτοις ἐδόθη ἡ ἄδεια τῷ Νικολῷ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν Βενετικὴν προστασίαν, καὶ νὰ ὑψοῖ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ πύργου του τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας, φέρουσαν τὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ὅθεν οἱ Ὀθωμανοὶ παρῃτήθησαν καὶ ταύτην τὴν φορὰν ἀπὸ τοῦ σκοποῦ των. Τὸν σκοπὸν Νικολῶ τοῦ Α' τῆς Πάρου ἵνα παραχωρήσῃ τὴν νῆσόν του τοῖς Βενετοῖς, μαρτυρεῖ καὶ τὸ μυστικὸν τῆς Γερουσίας ψήφισμα κατὰ τὴν 10 Σεπτεμβρίου 1490. Τὴν 5 Ἰουνίου εἶχε γράψει περὶ τούτου ὁ προβλεπτὴς τοῦ βενετικοῦ στόλου Νικολῶς Πιζάνης πρὸς τὸ συμβούλιον τῶν ΔΕΚΑ, καὶ ὡσαύτως τὴν 8 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὴν Γερουσίαν γράμμα τῆς προτεραίας ἐκ χειρὸς Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Παροναξίας. Οἱ κάτοικοι τῆς Νάξου καὶ Πάρου ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς πολὺ ἀτυχεῖς ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τῶν μικρῶν δυναστῶν των, ἐπειδὴ ὁ σουλτὰν Βαγιαζῆτ ὁ Β' ἄφηνε τοὺς στόλους του συχνότατα νὰ περιπλέωσι τὸ Αἰγαῖον, ἐν ᾧ ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Γ' τῆς Νάξου καὶ Νικολῶς ὁ Α' τῆς Πάρου οὐδὲν ἔπραττον εἰς ἄμυναν, ἢ μᾶλλον ἂν καὶ εἶχον τὴν καλλιτέραν θέλησιν δὲν ἠδύναντο νὰ κάμωσι τί ποτε. Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι προσέφερον ἑαυτοὺς εἰς τὸν βενετὸν προβλεπτὴν παραδοθέντες εἰς τὴν Βενετίαν. Ἀλλ' ὁ Πιζάνης δὲν ἤθελε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς προτάσεις των πρὶν ἐξετάσῃ τὰ φρονήματα ἐν Βενετίᾳ. Ἡ Γερουσία διέταξεν αὐτῷ πρώτης περιστάσεως τυχούσης νὰ πλεύσῃ εἰς Νάξον, καὶ νὰ παραστήσῃ τῷ δουκὶ τὴν ἀπηλπισμένην θέσιν του, νὰ περιποιηθῇ ὅμως, ὅτι πράττει τοῦτο αὐθορμήτως καὶ ὄχι κατ' ἐντολὴν τῆς δημοκρατίας, καὶ ἐὰν ἤθελεν εὕρει τὸν Κρίσπον εὐδιάθετον νὰ παραχωρήσῃ τὰς νήσους του, νὰ προσδιορίσῃ αὐτῷ ἐτησίαν διὰ βίου σύνταξιν· ἀλλ' ὅ,τι δή ποτε καὶ ἂν ἤθελε πράξει νὰ δώσῃ περὶ τούτου τάχιστα πληροφορίας εἰς Βενετίαν. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὁ Νικολῶς τῆς Πάρου δὲν ἐδυσκολεύετο νὰ ἀλλάξῃ τὴν ἀβέβαιον ἡγεμονικήν του ὕπαρξιν μετὰ τοῦ εἰρηνικοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ αἰτία, δι' ἣν ἡ Βενετία δὲν ἐδέχετο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Πάρον, ἦτο ἀναμφιβόλως, ὅτι ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Γ' δὲν συγκατετίθετο νὰ παραιτηθῇ τόσον εὐθηνὰ τῆς ἐπὶ τῆς Πάρου ἐπικυριαρχίας.

Μετὰ ταῦτα ἠκολούθησαν ἔτη τινὰ εἰρήνης, διαρκούντων τῶν ὁποίων οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν περὶ τῆς ἱστορίας τῶν νήσων Πάρου καὶ Ἄνδρου, ἂν καὶ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, 1494, συνέβη εἰς Νάξον αἱματηρὰ ἐπανάστασις, λήξασα μὲ τὸν φόνον τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Γ' Κρίσπου (1480—1494) καὶ τὴν ἑξαετῆ κατάσχεσιν τῆς νήσου ὑπὸ τῆς Βενετίας (*).

Τὸ 1500 ἀπέθανε καὶ ὁ Χουσῖνος ὁ Β', δυνάστης τῆς Ἄνδρου, ἐπὶ τῆς νήσου του, καταλιπὼν ἐκτὸς τῶν υἱῶν του Βέρτου καὶ Γασπάρου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεύτερος εἶχε δώσει τὸ 1486 τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον τῷ Δομινίκῳ Μάρκου Νικολῶ Ζεντάνη, καὶ πρεσβύτερόν τινα υἱὸν νόθον, ὀνόματι Νικολῶν, ὅστις εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἐσφετερίσθη τὴν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ἐξουσίαν (**).

("Επεται τὸ τέλος.)

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ.

—ooo—

Σπανίως συμβαίνει νὰ λάβω ἀνὰ χεῖρας τὴν γραφίδα, καὶ νὰ μὴ ἔλθωσιν εἰς τὴν μνήμην μου ἡ Κυρία Geoffrin καὶ τὰ δῶρά της· τίς δὲ ἡ Κ. Geoffrin; Ἡ κυρία αὕτη ἦτο τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἡ Ἀσπασία τῶν νέων Ἀθηνῶν, περὶ τὴν ὁποίαν συῤῥέοντες καὶ Σωκράτεις καὶ Περικλεῖς ἐνετρυφων ἐν τῷ κάλλει αὐτῆς καὶ τῇ εὐφυΐᾳ. Ἡ δευτέρα ὅμως αὕτη Ἀσπασία εἶχε καὶ συνήθειαν τῆς ὁποίας, ἂν δὲν ἐλησμόνησα τὴν ἱστορίαν, ἐστερεῖτο πάντη ἡ προκάτοχός της· ὠνόμαζε χωρὶς πολλοῦ δισταγμοῦ τοὺς περὶ αὐτὴν σοφοὺς bêtes ἤτοι

(*) Ὅτι Ἰωάννης ὁ Γ' Κρῖσπος δὲν ἐφονεύθη τὸ 1487 ὡς πληροφορεῖ ἐσφαλμένως ὁ Sauger (p. 287), ἀλλὰ τὸ 1494, ἐκτὸς τῶν ἀξιοπίστων βενετῶν ἱστορικῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Ναυαγέρου καὶ Βέμβου, καὶ πολλῶν ἐν τῇ Βίβλῳ τῶν Ἀποῤῥήτων καὶ ἐν τῷ Μαρκιανῷ Κώδηκι περιεχομένων ἐγγράφων τῆς πολιτείας, δεικνύει καὶ ἡ νεωστὶ ὑπὸ τοῦ κόμητος Ἰουλίου Πόῤῥου ἐν Μεδιολάνοις δημοσιευθεῖσα περιήγησις τοῦ Κάζολα, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου συνέβη περὶ τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1794.

(**) Ὁ Sauger ἀναφέρει καὶ δύω ἄλλους υἱούς, τὸν Ἰωάννην καὶ Μάρκον, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς μεταναστεύσας εἰς Γαλλίαν, καὶ ὁ δεύτερος εἰς Σαυοΐαν, ἀφῆκαν ἐκεῖ ἀπογόνους· ἀλλὰ τοῦ συγγραφέως τούτου ἡ περὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας ὀλιγωρία εἶνε γνωστή, ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ δώσῃ πίστιν εἰς τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα.

Βοιωτοὺς (καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν ὑποπτεύω ὅτι, κατὰ τὸν σημερινὸν τῆς ἐτυμολογίας συρμὸν, ἐκ τῶν Βοιωτῶν γενεαλογεῖται ἡ λέξις ἐκείνη τῶν Γάλλων), καὶ ἐφιλοδώρει κατ' ἔτος πρὸς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ βρακίον ἐκ *βελούδου*.

Ἀλλὰ πρὸς τί τὸ σεμνὸν τοῦτο ἐπίθετον καὶ τὸ σεμνότερον δῶρον; Κατὰ δυστυχίαν οἱ ὑπομνηματισταί, ὅσους ἐγὼ τοὐλάχιστον ἀνέγνων, ἀναφέρουσι μὲν τὸ πρᾶγμα, σιωπῶσιν ὅμως ὡς πρὸς τὸ σημαινόμενον· ἀλλά τις φίλος μου, τῆς Γερμανίας μουσοτραφής, βαθὺς περὶ τὴν ἑρμηνευτικὴν, βεβαιοῖ ὅτι, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ὡραίας Γαλλίδος, βοιωτιάζουσιν οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰ γράμματα, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον κερδαίνουσι, τὸ νὰ κατατρίβωσι καθήμενοι καὶ ἐγκύπτοντες τὰς ἀναξυρίδας των.

Ἁπλοῦς ἐγὼ τῶν γραμμάτων λάτρις, δικαίωμα ψήφου οὔτ' ἠξιώθην οὐδ' ἠξίωσα πώποτε περὶ τὰ τοιαῦτα· ἀγνοῶ ἄρα ἂν ὀρθὴ ἢ ὄχι ἡ ἑρμηνεία· τοῦτο μόνον δὲν διστάζω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁσάκις ἕως ἐσχάτων μοὶ ἤρχετο ὄρεξις νὰ γράψω ἀνέκδοτα, περιηγήσεις ἢ ὑπομνήματα, μοῦ ἐβασάνιζεν ανηλεῶς τὸν νοῦν ἡ ἑρμηνεία τοῦ φίλου μου. Ἐὰν ἐγώ, ἀνελογιζόμην, κερδαίνω ὅ,τι ἔλεγεν ἐν παραβολαῖς ἡ Κ. Geoffrin, κερδαίνουσί τι τάχα ἀξιολογώτερον οἱ ἀναγνῶσταί μου; τί ἂν μανθάνωσιν ἤθη καὶ ἔθιμα παλαιωθέντα ἢ παλαιούμενα ἀδιακόπως, ἕνεκα τῶν νεωτερισμῶν τοὺς ὁποίους ἀενάως προχέει ὁ ἀτμός;

Ἐν τοιούτοις ταλαντευόμενος διέκοψα πρὸ πολλοῦ τὴν δημοσίευσιν ὑπομνημάτων, οὐδ' ἤθελον ἴσως ἐπαναλάβει αὐτήν, ἐὰν δὲν μ' ἐνεθάρρυνε γηραιός τις γείτων τῆς Κ. Geoffrin. Ὁ γείτων οὗτος φαίνεται ἀνὴρ σοφὸς οὐ μόνον τὴν θεωρίαν ἀλλὰ καὶ τὴν πρᾶξιν· διότι πολλάκις ἐπεκαλέσθη, ὡς ἤκουσα, τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ καὶ ἡ ἐκ πρακτικῶν ἀνδρῶν συγκροτουμένη τῶν Ἑλλήνων Βουλή. Ἐγὼ μάλιστα καὶ ὁμολογῶ, φιλαληθείας ἕνεκα, ὅτι ἐκ τῶν ἐπικλήσεων τούτων ἐξυπνισθείς, ἀνέγνων τὸ γνωστότερον τῶν συγγραμμάτων του.

Ἰδοὺ λοιπὸν τί λέγει ἢ μᾶλλον τί ἔλεγε, διότι μετέβη πρὸ μικροῦ εἰς ἄλλας σκηνάς, ὁ γείτων οὗτος τῆς Γαλλίδος μου·

« Οἱ καταγινόμενοι περὶ τὴν ἔρευναν τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν τεχνῶν, εὐγνωμονοῦσι βεβαίως πρὸς τὸν μετριόφρονα ἱστορικὸν τὸν ἀναγράφοντα ἤθη καὶ ἔθιμα τοπικά· ἴσως δὲ καὶ εὔχονται ὅπως οἱ ἀξιοῦντες ὄνομα μεγάλου ἱστοριογράφου, συντέμνοντες ἐνίοτε τὰς διηγήσεις τῶν στρατιωτικῶν ἐξελιγμῶν ἢ τῶν πολιτικῶν σκευωριῶν, ζωγραφῶσι τὴν ὄψιν τῶν αἰθουσῶν καὶ τῶν κοιτώνων τῶν πατέρων ἡμῶν (α).»

Καὶ τῳόντι, καταλιπὼν τὴν ἐξιστόρησιν τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Β' ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἱστορικός, συγκατέβη νὰ περιγράψῃ μετὰ σπανίας ἀποσιωποληψίας τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς ἰδίας πατρίδος περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, χαριεστάτην τινὰ ἀνάπαυλαν καὶ τερπνότατον σταθμὸν ἀναψυχῆς παρεντιθεὶς τῷ ἀναγνώστῃ τὸ Γ' κεφάλαιον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Καὶ ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν διαστήματι ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἐτῶν γενομένην, οὐχὶ ἁπλῶς βελτίωσιν ἀλλὰ ἀλλοίωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης, καταβαίνει καὶ εἰς τὰ ταπεινότερα, ἐξεικονίζων μετ' ἀκριβείας πῶς ἔτρωγον, πῶς ἐκοιμῶντο, πῶς περιεπάτουν, πῶς εὐθύμουν, πῶς συνωμίλουν ἄλλοτε οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, ὁποῖαι ἦσαν αἱ ὁδοί, ὁποῖαι αἱ σχέσεις, ὁποία ἡ συμπεριφορὰ καὶ ὁποῖα τὰ κυρίως λεγόμενα ἤθη. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἀπορεῖ μανθάνων, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δεινοτέρᾳ παραλυσίᾳ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου, οὐδέποτε συνέβησαν ὅσα πρὸ μιᾶς μόνον καὶ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Πὴλ καὶ τοῦ Κάνιγκος. Οἱ Ἄγγλοι ἐκοιμῶντο κεχαρακωμένοι, ὅπλα καὶ λίθους καὶ ζέον ὕδωρ ἔχοντες παρακείμενα ὅπως ἀποκρούωσι τὰς συμμορίας τῶν λῃστῶν· εἰς αὐτοῦ τοῦ Λονδίνου τὰς βορβορώδεις ὁδοὺς περιήρχοντο αἰσχρόβιοι ἁρπάζοντες ἀτιμωρητὶ τὰς γυναῖκας, « *καὶ ἄνθρωποι ἄγριοι σχεδὸν ὡς τῆς Καλιφορνίας οἱ Ἰνδοὶ ἐχόρευον πάλλοντες ξίφη, ἐνῷ γυναῖκες ἡμίγυμνοι ἔψαλλον βαρβάρους ψαλμούς* (α). » Καὶ πότε ταῦτα; ὅτε ὀλίγας ὥρας μακρὰν τῆς νήσου τῶν Βρετανῶν, κατὰ τὴν ἀπέναντι παραλίαν, ἤκμαζεν ἡ γλυκύτης τῶν ἠθῶν καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ κράτους Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ', ὅτε θελγόρος καὶ χάριτος πλήθουσα ἐξήρχετο ἐκ τῶν χειλέων τοῦ Βοσσουὲτ ἡ φωνή, ὅτε τὰ ἤθη τοῦ Ῥασὶν ἐρρύθμιζον τὴν καρδίαν, καὶ κατεσπάρασσε τὸ ἐλάττωμα ἡ φλογερὰ μάστιξ τοῦ Μολιέρ, ὅτε ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀθρόα ἤνθουν ἐν Γαλλίᾳ πάντα τὰ εἴδη τῆς ὑπεροχῆς. Ἐνῷ ἐνταῦθα τῆς Σεβινιὲ ἡ γραφὶς ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν κάλαμον ἀρίστων συγγραφέων, ἐκεῖ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ βασιλὶς Μαρία, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων *ἔξοχος τὴν παιδείαν*, μὴ διακρίνουσα τὴν Ὀνομαστικὴν ἀπὸ τῆς Γενικῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἐνεργητικοῦ τὸ Παθητικὸν ῥῆμα, ἔγραφε· « τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδόθη ὁ βασιλεὺς καὶ ἐγὼ ὅτε ἐστέφθημεν. » (This book was given the King and I, at our coronation).

Ἐὰν ἄρα τοιοῦτος ἱστορικὸς συγκαταβαίνῃ, ὡς εἶπον, εἰς περιγραφὴν ἀρχαιοτέρων συνηθειῶν, διδακτικωτάτην ἐκλαμβάνων αὐτήν, δὲν θέλουσιν ἴσως θεωρηθῇ ὅλως ἀνωφελεῖς αἱ σκιαγραφίαι εἰς ἃς ἐμφιλοχωρῶ καὶ ἐγὼ ἐνίοτε. Ἴσως ἡ ἐξιστόρησις πραγμάτων, εὐτελῶν καθ' ἑαυτά, ἀναξία προσοχῆς κρίνεται σήμερον· ἀλλὰ θέλει φανῇ τοιαύτη καὶ εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς; Ἴδετε μετὰ πόσης ἐπιμελείας περισυνάγομεν καὶ τὰ ἐλάχιστα συντρίμματα τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν· ὁπόσαι θυσίαι γίνονται χάριν ἀνακαλύψεως τοιούτων, πόσοι ἄνδρες ἔγκριτοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἑρμηνείαν. Πολλάκις κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν νέου τινὸς ὀνόματος, περιγραφῆς τινος ἀγνώστου ἐθίμου, τελεῖται οὕτως εἰπεῖν πανήγυρις. Καὶ πρὸς τί ταῦτα; Γίνονται

(α) Macaulay, the history of England. Vol. I, chap. III.

(α) Αὐτ.

τάχα χάριν περισπασμοῦ, πρὸς θεραπείαν ἀηδίας καὶ κόρου, ἢ εἶναι ὑπερσάρκωσις πολυτελείας φιλολογικῆς ; Οὐδὲν τούτων· διότι ἄνευ τῆς λεπτομεροῦς, δεδόσθω καὶ μικρολόγου ταύτης ἐρεύνης, πόθεν ἄλλοθεν θέλομεν πορισθῇ εἰδήσεις ἀκριβεῖς πῶς ἤρξατο καὶ πῶς προέκοψεν ἡ περὶ τὴν πολιτείαν, τὴν κοινωνίαν, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας πρόοδος ; καὶ πόθεν ἄλλοθεν θέλομεν ἐξάξει ἀσφαλέστερα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πατήσωμεν βαίνοντες πρὸς τὸν πολιτισμόν ; Ἀλλὰ νὴ Δία οὔτε ἡδονῆς στερεῖται ἡ τοιαύτη ἔρευνα· ὡς υἱὸς ἀναπολῶ μετὰ πόθου τὰς ἕξεις τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός· καὶ φαίνεταί μοι ὅτι ἀκούω ἔτι τὴν γλυκεῖαν αὐτῶν φωνὴν καὶ τὰ πατρικὰ παραγγέλματα, καὶ συμβιῶ, καὶ συνδιαλέγομαι, καὶ συντέρπομαι μετ' αὐτῶν.

Ἡ ἱστορία μάλιστα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἔχει ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, κατ' ἐμέ, ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῶν τοιούτων περιγραφῶν· διότι οὐδὲν ἄλλο, φρονῶ, ἐνέδωκε μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ προθυμίας εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ πολιτισμοῦ ὅσον τὸ ἡμέτερον. Ὡς πρὸ μικροῦ εἴδομεν, ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ αὐτῇ, καίτοι κειμένῃ πλησιέστατα τῆς Γαλλίας, ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἠθῶν ἐγένετο μετὰ μεγίστης βραδύτητος, ἐνῷ ἐνταῦθα, εἰ καὶ μόλις πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν συνεστάθη τακτικὴ συγκοινωνία μετὰ τῆς Δύσεως, ἡ μεταῤῥύθμισις ὑπῆρξε τῳόντι ἀξιοσημείωτος. Λέγων δὲ μεταῤῥύθμισιν δὲν ἐννοῶ τὴν πολιτικήν, διότι περὶ ταύτης οὔτε σκοπὸν οὔτ' εὐκαιρίαν ἔχω νὰ ὁμιλήσω· ἀλλὰ τὴν κοινωνικήν, πολλάκις ὅλως ἀνεξάρτητον ἐκείνης. Ἡ πολιτεία καὶ ἡ κοινωνία, ἵνα προκόψωσι, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συμβαδίζωσι· διὸ καὶ πολλάκις εἴδομεν τὴν μὲν μίαν διατρέχουσαν σκολιωτάτην ὁδόν, τὴν δὲ ἄλλην ἔχουσαν τὴν πορείαν εὔρυθμον καὶ ὁμαλήν· ἡ μία δὲν ἀναχαιτίζει τὸν ῥοῦν τῆς ἄλλης. «Ὡς πᾶσα πειραματικὴ ἐπιστήμη, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, τείνει πρὸς τὴν τελειοποίησιν, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἔμφυτον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ βελτιώσεως. Πολλάκις μόναι αἱ δύο αὗται ἀρχαί, καί τοι καταπολεμηθεῖσαι ὑπὸ δεινοτάτων δημοσίων συμφορῶν καὶ ὑπὸ πονηρῶν θεσμῶν, προήγαγον ὅμως ἐν τάχει τὸν πολιτισμόν. Καὶ τὰ πλέον ἀλλεπάλληλα δημόσια δυστυχήματα, καὶ ἡ πλέον συνεχὴς καὶ ἀδιάκοπος κακὴ κυβέρνησις, δὲν ἰσχύουσι νὰ καταφέρωσιν ἓν ἔθνος εἰς πτωχείαν, ὅσον ἡ σταθερὰ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ οἱ ἀνένδοτοι ἑκάστου ἀγῶνες χάριν βελτιώσεως τῆς ἰδίας καταστάσεως, ἀποδεικνύουσιν αὐτὸ εὔδαιμον. Καὶ πολλάκις παρετηρήθη ὅτι σπατάλαι, βαρεῖς φόροι, παράλογοι τῆς ἐμπορίας περιορισμοί, διεφθαρμένα δικαστήρια, ὀλέθριοι πόλεμοι, συνωμοσίαι, διωγμοί, πυρκαϊαί, κατακλυσμοί, δὲν κατέστρεψαν τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος μεθ' ἧς κατεσκευάσθησαν ὑπ' αὐτῶν » (*).

Ἂν ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑποστηριχθῇ καὶ διὰ παραδειγμάτων ἡ ἀναμφισβήτητος αὕτη ἀλήθεια, θὰ παρέπεμπον τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν Τουρκίαν. Εἰς τὸν ὡραῖον ἀλλὰ πολυσύμφορον τοῦτον τόπον συμβαίνουσιν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὅσα περιγράφονται ἐν τῇ ἀνωτέρω περικοπῇ. Τοσούτῳ μάλιστα ἀπαραλλάκτως συμβαίνουσιν, ὥστε ὑποπτεύω ὅτι τοῦ κράτους ἐκείνου τὴν εἰκόνα ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἔγραφεν ὁ ἄγγλος ἱστορικός. Καὶ ὅμως τοιαύτη καὶ τοσαύτη ἡ δραστηριότης, καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμις τῶν πασχόντων χριστιανῶν, ὥστε κατὰ πολλά, ὡς φέρ' εἰπεῖν κατὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ ἀκμάζει παρ' αὐτοῖς ὁ πολιτισμός.

Κατὰ τὴν γνώμην μου λοιπόν, οὐδὲν ἔθνος μετὰ τοσαύτης προθυμίας ἠσπάσθη, οὔτε τοσοῦτον εὐκόλως παρεδέχθη τοὺς καρποὺς τοῦ πολιτισμοῦ, ὅσον τὸ ἑλληνικόν. Ἴσως τις ὁμολογῶν μὲν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλ' ὅλως ἄπειρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ καὶ πικρόχολος ἀσκητής, κακίζῃ τὴν καινοτομίαν, διότι περὶ τὴν ἐκλογὴν δὲν ὑπῆρξε διάκρισις. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ὡς καὶ πανταχοῦ οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν τοιαύτη δυστυχῶς ἡ ῥοπὴ τῶν ἀνθρώπων· ἀγαπῶμεν φύσει, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, νὰ μιμώμεθα τὰ εὐκολώτερα, διότι καὶ ἀρεστότερα, καὶ μάλιστα ὁσάκις ὑπογραμμὸν ἔχωμεν ἔθνη μεγάλα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πολιτισμοῦ καθήμενα. Αἱ μικραὶ τῆς ἀρχαιότητος πολιτεῖαι ἐμιμοῦντο τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθῆναι δὲν ἐφιλοτιμήθησαν ἆρα, ὅτε ἡ Ῥώμη ἐξουσίαζε τὸν κόσμον, νὰ μιμηθῶσιν αὐτήν ; Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν ὑπῆρχον τότε τύπος καὶ ἀτμός, οἱ δύο οὗτοι εὐρύτατοι ὀχετοὶ δι' ὧν ἄφθονος καὶ ἀκατάσχετος εἰσβάλλει εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ξένων ἐθίμων καὶ ἠθῶν ὁ κατακλυσμός. Ἐὰν τὰ κύματα τούτου συμπαρασύρωσι καὶ πονηρὰ μετ' ἀγαθῶν, φραγμόν, καὶ φραγμὸν ἀνυπέρβλητον, ἔχομεν ν' ἀντιτάξωμεν τὴν ἀγωγήν, οὐχὶ τὴν τοῦ νοὸς διὰ τῶν γραμμάτων, αὕτη εἶναι πλάνη τρομερὰ καταστρέφουσα καὶ ἰδιώτας καὶ πολιτείας, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν γονέων καὶ τῆς θρησκείας. Πᾶσα ἄρα μεμψιμοιρία ἀνωφελής. Μὴ λησμονῶμεν πρὸς τούτοις ὅτι καὶ τῶν ἐπωφελεστέρων μεταβολῶν τὴν παραδοχὴν παρακολουθοῦσι πολλάκις ἀτοπίαι. Ἀλλὰ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ μένωμεν ἀκίνητοι, φοβούμενοι τὰς βελτιώσεις ; Ἐξ ἐναντίας, ταύτας μὲν ἀνάγκη νὰ ἀσπαζώμεθα προθύμως, ἐκείνας δέ, καθὸ μάλιστα προσκαίρους, νὰ μετριάζωμεν διὰ συνέσεως καὶ δι' ἀγρύπνου προσοχῆς.

Ὁ πόλεμος ἐμάστιζεν εἰσέτι τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος ὅτε ἦλθεν ὁ Κυβερνήτης· καὶ ὅμως οἱ γονεῖς, καὶ τὸ τίμημα τοῦ ἄρτου αὐτῶν κατέβαλον ἵνα συστήσωσι σχολεῖα. Τὸ Κρανίδιον, ὅπου ἐλαλεῖτο κατ' ἐξαίρετον ἡ ἀλβανική, συνεισέφερε μεταξὺ τῶν πρώτων καὶ μετὰ πλείστης γενναιότητος χάριν σχολείων. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων συνδρομῶν ἀνέγνων καὶ ταύτην· « Ἰω. Λέκας, κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκτ. ἐπιτρόπου διὰ παράβασίν τινα εἰς σωφρονισμόν, προσφέρει γρ. 300. » Περίεσ-

(*) Αὐτ.

γος ἀλλὰ κατανυκτικὴ τῷόντι ποινή, τιμῶσα τὸν αὐθαιρέτως ἐπιβαλόντα αὐτὴν Νικ. Καλλέργην. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, χάος ἦσαν καὶ αἱ πλέον διακεκριμέναι ὑπηρεσίαι· καὶ διοικητική, καὶ δικαστική, καὶ στρατιωτική, καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι, τοσούτῳ ἦσαν συγκεχυμέναι καὶ ἀόριστοι, ὥστε καὶ ὁ ἐξ Ἑπτανήσου νομομαθὴς Βιάρος κατεδίκαζεν εἰς *δήμευσιν* δι᾽ἐγκυκλίου τὰ χρήματα τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ τὸν ὁποῖον διεύθυνε, καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ Κυβερνήτης, μεταβάλλων ποινὴν κεφαλικήν, προσέταττεν ἁπλῶς τὴν *κράτησιν* τῶν ἐνόχων *μέχρι δευτέρας διαταγῆς* (*).

Ἀλλ᾽ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ζῆλον τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ἐὰν δὲν συμπαραβάλωμεν τὰς θυσίας αὐτῶν, τὰς ἰδιωτικὰς ἐννοῶ, πρὸς ὅσας πράττομεν ἡμεῖς σήμερον. Ἓν γρόσιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀναλογεῖ πρὸς μίαν δραχμήν·ἀνάγκη δὲ νὰ σημειώσω καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εὐπορίαν εὐκολώτερονδαπανῶμεν σήμερον μίαν δραχμήν,ἢ τότε ἕνα παρᾶν. Καὶ ὅμως πολλοί, ἄπειροι ἦσαν οἱ συνεισφέροντες 100 καὶ 200 καὶ 300, καὶ 500, καὶ 1000 γρόσια ὑπὲρ σχολείων. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν συνεκροτοῦντο ποσὰ ἐκ πέντε καὶ ὀκτὼ καὶ δέκα χιλιάδων γροσίων ἤτοι δραχμῶν, καὶ ταῦτα δι᾽ ἐράνων οὐχὶ ὁμογενῶν ἐκτος τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ κατοίκων τοῦ μέρους ἐκείνου ὅπου προέκειτο νὰ ἱδρυθῇ τὸ σχολεῖον.

Καὶ ταῦτα μὲν οἱ λιμώττοντες ἐκεῖνοι· τί δὲ θυσιάζομεν σήμερον ἡμεῖς οἱ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, οἱ πολλῷ ἐκείνων εὐπορώτεροι ; Οἱ κατάλογοι τῶν συνεισφορῶν ὅσοι δημοσιεύονται διὰ τῶν ἐφημερίδων ἂς ἀπαντήσωσιν· ἐγὼ δὲ καὶ ἤκουσά τινα εἰπόντα ἐπὶ γενικῆς συνελεύσεως· « πρὸς τί νὰ συνδράμωμεν ἡμεῖς, ἀφοῦ στέλλωσι χρήματα οἱ ἔξω ὁμογενεῖς;» Καὶ ὅμως, πρᾶγμα ἀξιοσημείωτον! ἐκεῖνοι οἱ τοσοῦτον μεριμνῶντες ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν υἱῶν, ἀπέκρουον ἐντόνως τὴν τῶν θυγατέρων. Ἔτρεμον μήπως, μανθάνουσαι γράμματα, μεταχειρίζωνται αυτὰ ὡς ὄργανον ἀτόπου ἀνταποκρίσεως. Ὀλίγα ὅμως ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε, καὶ ἡ ἀπηρχαιωμένη ἐκείνη πρόληψις ἀνετράπη διὰ μιᾶς καὶ ἐκ θεμελίων, καὶ δόξα ἐναντία ἐπλημμύρισεν ἀκαθέκτως σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα. Οὐδὲ γωνίαν αὐτῆς εὑρίσκεις σήμερον ἄνευ σχολείου κορασίων, οὐδὲ πατέρα ἢ μητέρα μὴ φλεγομένους ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἰδίων θυγατέρων. Ὁ ἔρως τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ γυναικείου φύλου κατέκτησε, χάρις εἰς τὸ παράδειγμα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, καὶ αὐτὴν τὴν δούλην, τήν τε ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὴν ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους, καὶ γυναικῶν φροντιστήρια ἱδρύθησαν καὶ εἰς ἐκείνας τὰς χώρας, ὅπου προ αἰώνων δὲν εἶχεν ακουσθῆ ἡ γλυκεῖα τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή.

Τοιαύτη ταχεῖα καὶ ἀπότομος μεταβολὴ ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν δὲν ἀπαντᾶται ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ 1828 ἔτος, τὴν 25 Νοεμβρίου, ἐπεσκέφθην κυρίαν ἑορτάζουσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Αἱ κύριαι τότε, ὅσον ὑψηλὴ καὶ ἂν ἦτο ἡ κοινωνικὴ τάξις εἰς ἣν ἀνῆκον, προσέφερον μόναι πρὸς τὸν ξένον τὸ *γλυκὸν* καὶ τὸν *καφὲν*, καὶ μετὰ ταῦτα ἱστάμεναι ὡς ἀγάλματα περιέμενον νὰ λάβωσιν ὀπίσω τὸ κύπελλον. Ποσάκις ὁ ἔτι ἀγένειος ἐγώ. κατέκαυσα σπεύδων καὶ χείλη καὶ γλῶσσαν, μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπω κατέναντί μου ὡς ὑπηρέτιδα τὴν πρωτίστην *ἀρχόντισσαν* τῆς Πελοποννήσου! Ἡ ἑορτάζουσα ὅμως οὔτε ἐκ τῆς Πελοποννήσου, οὔτε ἐκ τῆς Στερεᾶς, οὔτε ἐκ τῶν νήσων κατήγετο· ἀλλ᾽ ἐξ ἄλλης χώρας, ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ὅπου καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπεκράτησεν εὐγένειά τις καὶ χάρις περὶ τοὺς τρόπους, καὶ γνῶσις τῶν καθηκόντων καὶ τῆς ἰδίας ἀξίας. Οἱ δίσκοι λοιπὸν ἐφέρθησαν ὑπὸ ὑπηρετίδων, καὶ ὅτε ἠγέρθην ἵνα ἀναχωρήσω ἡ φιλόφρων κυρία μοὶ ἔτεινε τὴν δεξιάν. Νὰ ἐγγίσῃ δέσποινα, καὶ ὡραία μάλιστα τὴν χεῖρα νέου ! ἁμάρτημα καθοσιώσεως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Διὸ παρακολουθήσας μέ τις τῶν παρευρισκομένων, τοσαύτας ἐξήμεσεν ὕβρεις κατὰ τῆς χρηστοτάτης ἐκείνης κυρίας, ὅσας δὲν θὰ ἐτόλμα τις σήμερον καὶ νὰ ἐκστομίσῃ κατὰ τῆς μᾶλλον διαβεβοημένης ἑταίρας. Καὶ ὅμως πολλάκις ἀπαντῶ τὸν ἀμείλικτον ἐκεῖνον κατήγορον τῆς ἀθώας μου χειραψίας, πληγόνοντα ἁπαλωτάτας παρθένων χεῖρας μὲ τὰς τυλώδεις παλάμας του, τὰς ὁποίας δὲν κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι μαλακὰς ὡς οὔτε τὸν τυλώδη αὐτοῦ ἐγκέφαλον ἐμαλάκυναν, αἱ ἑξακόσιαι 50 δραχμαὶ τοῦ γερουσιαστικοῦ μηνιαίου.

Ἓν ἔτος μετὰ ταῦτα ἐπανεκτᾶτο τὸ Μεσολόγγιον, καὶ σκιρτῶσα ἤκουσεν ἡ Ἑλλὰς τὴν εἴδησιν. Δὲν ἐχαίρομεν δὲ ἁπλῶς διὰ τὸν θρίαμβον, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἡ ἀνάκτησις πόλεως κατὰ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, βαρὺς ἐπανῆλθεν ὁ ζυγός, θὰ ἐβίαζε τὰς Δυνάμεις νὰ παρεκτείνωσι τὰ ὅρια. Πανταχοῦ λοιπὸν χαρὰ καὶ φαιδρότης καὶ ἀγαλλίασις, καὶ ἐν τῇ πτωχείᾳ ἡμῶν πάντες ἐφιλοτιμήθημεν νὰ πανηγυρίσωμεν τὴν νίκην τοῦ Σταυροῦ· ὁ κυβερνήτης, διαμενων τότε ἐν Αἰγίνῃ, διέταξε δοξολογίαν, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματεὺς ἀπήγγειλεν ἐπ᾽ ἐκκλησίας λόγον προκαλέσαντα καὶ δάκρυα καὶ εὐφημίας, καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφωτίσθη ἡ πόλις.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν (8 Μαΐου 1829) ὁ Κ. Τρικούπης, ἑορτάζων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς γῆς ὅπου ἐχύθη τὸ αἷμα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς ευθυμίαν, εἰς ἣν παρῆσαν καὶ ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ πρέσβεις τῶν ξένων Αὐλῶν, καὶ ὅσοι ἄλλοι γνωστοὶ ξένοι ἔτυχον τότε εἰς Αἴγιναν.

Ἐκ τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων μεγαλοπρεπεστέρων οἰκιῶν τῆς μητροπόλεως τῆς Ἑλλάδος, τὴν μίαν κατεῖχεν ὁ Κ. Τρικούπης· ἀμφιβάλλω δὲ ἂν ἡ εὐρυχωροτέρα, ὅπου κατῴκει ὁ Κυβερνήτης, ἦτο ἴση πρὸς τὸ στενὸν γραφεῖον τῆς *Πανδώρας*. Οἱ λοι-

(*) Ὅρα διάταγμα τῆς 5 Ἰουλ. 1829, ἐπ᾽ ἀρ. 13,313.

ποὶ δὲ ἡμεῖς ἐνεφωλεύομεν, ὡς ἀληθεῖς τῶν Μυρμηδόνων διάδοχοι, εἰς ἰσόγαια, καὶ κλίνην εἴχομεν τὸ χῶμα, καὶ ἔπιπλα τὰ δερμάτινα δισάκκια, τοὺς πιστοτάτους τούτους συντρόφους τῶν συμφορῶν ἡμῶν καὶ περιπλανήσεων, κρεμάμενα ἀπὸ μακρῶν ξυλίνων ἥλων ἐπὶ ἀνωμάλων καὶ μαυρωπῶν τοίχων, καὶ σκεύη τραπέζης πινάκια βαναυσουργῆ ἐστερημένα χειλέων καὶ ὀδοντωτά, εἰς ἅ, ἁπλοῦντες τὴν δεξιὰν ἐνῷ ἐκαθήμεθα κατὰ γῆς πρὸς τὴν παρακειμένην ἑστίαν, ὅπου ἐκόχλαζεν ἁρμονικῶς δίωτος χύτρα, μετεχέομεν λαγνίστατοι φακὰς ἢ φασήλους. Καὶ ὅμως ἤμεθα πανευδαίμονες, καὶ ἐμακαρίζομεν ἑαυτούς, διότι πρῶτον τότε, μετὰ πολλὰ ἔτη, ἐτρώγομεν ἀκαταδίωκτοι καὶ ἀδάκρυτοι τὸν ἄρτον ἡμῶν!

Συνήλθομεν λοιπὸν εἰς τὸν εὐρυχωρότερον τῶν θαλάμων τοῦ μεγάρου τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ (νομίζω δὲ ὅτι ὅλοι ὅλοι ἦσαν δύο). Κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἄκραν, ὑπ' αὐτὰ τὰ παράθυρα, ἔκειτο μακρὸς ἀνακλιντήρ, κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος, ὅπου ἐκάθηντο σεσωρευμέναι αἱ δέσποιναι, φοροῦσαι φέσια, φακιόλια, μπόλιας, ἑνὶ λόγῳ ἐκπροσωποῦσαι διὰ τοῦ ἐνδύματος πάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, τὰς δύο δὲ πλευρὰς περιεζώννυον θρανία μελιταῖα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, πρὸς τὴν εἴσοδον, ἵσταντο ὄρθιοι ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ ξένοι μετὰ πολλῶν ἄλλων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων τούτων παρίστατο καί τις πρίγκηψ, τὸ γένος Ἕλλην, νεωστὶ ἐλθὼν ἐκ Παρισίων, μετὰ τῆς σκιατραφοῦς αὐτοῦ συζύγου, φερούσης ἐσθῆτα

«*Καλὴν πορφυρέην, καὶ τερμιόεντα χιτῶνα*»,

καὶ τὴν κόμην ἐχούσης ὡς πύργον Κυβέλης ἀνατεταμένην καὶ ὑψηλήν. Ἡ λιπαρὰ αὕτη πριγκήπισα, στρέφουσα ἀδιακόπως τὸ βλέμμα περὶ τὴν αἴθουσαν, ἐφαίνετο οἰκτείρουσα καὶ τὸ ἔνδυμα καὶ τοὺς τρόπους τῶν παρακαθημένων, καὶ ἐκάγχαζε, καὶ ἐχλεύαζε, καὶ ὡς *καρακάξα* ἐκιττάδιζε γαλλιστί, κατὰ τὸν μακαρίτην Κλονάρην.

Ἀλλὰ τοὺς κιτταδισμοὺς τῆς πριγκηπίσης διακόπτουσι τὰ λιγυρὰ προανακρούσματα τῆς μουσικῆς· ἡ ὀρχήστρα, συγκειμένη ἐξ . . . ἑνὸς καὶ μόνου *βιολίου*, θέλγει τὰς ἀκοὰς καὶ κνίζει τοὺς πόδας τῶν χορευτῶν. Ἰδοὺ ὁ τράχηλος τοῦ λυριστοῦ κυρτοῦται, ἡ ἀριστερὰ αὐτοῦ σιαγὼν στηρίζει τὸ ὄργανον, καὶ τὸ πλῆκτρον κινεῖται εὔμολπον καὶ μεγαλοπρεπές· τὰ ὦτα ὅλων τανύονται καὶ προβαίνουσιν οἱ δεξιοὶ πόδες τῶν χορευτῶν. Ἀλλά, βαβαὶ τῆς συμφορᾶς! μόλις ἤχησεν ὁ πρῶτος τόνος, καὶ μία τῶν χορδῶν ἐκρήγνυται μετὰ πατάγου, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ καταστήσῃ ἑτερόφθαλμον τὸν λυριστήν.

Ὁποία τότε ἀπελπισία! διότι ἄλλη χορδή, κατάλληλος πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς κοπείσης, δὲν ὑπῆρχεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἴγιναν!

Απεχώρησε λοιπὸν περίλυπος ὁ ἀγαθὸς λυριστής, ὅστις, μὴ ὢν τοιοῦτος ἐξ ἐπαγγέλματος, εἶχε συγκαταβῆ νὰ ὡραΐσῃ τὴν ἑορτὴν διὰ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ δεξιότητος. Διανέμων σήμερον δικαιοσύνην ὡς πρόεδρος ἑνὸς τῶν ἀνωτάτων δικαστηρίων τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐλησμόνησεν ἴσως τὴν ἑσπέραν ἐκείνην καθ' ἣν, διὰ τὸ ἀφιλότιμον μιᾶς χορδῆς, δὲν κατώρθωσε νὰ διανείμῃ τέρψιν εἰς τὰς ἀνυπομόνους ἀκοὰς καὶ τοὺς ἀνυπομονεστέρους πόδας τῶν πανηγυριζόντων τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸν ἀποτυχόντα λυριστὴν διεδέχθη μετ' ὀλίγον κιθαρῳδός, ὅλως κομψευόμενος καὶ πρόθυμος νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ, ὅστις

«*Κλάγξας ἐξ ὑπάτης χέλυος βαρυηχέα φωνήν*,

διεσάλπισε τὸ τότε ἀγοραῖον·

« *Ἡ ὥρα ἦλθεν*
» *ἔχε ὑγείαν*,
» *μὲ θρηνῳδίαν*
» *ἀναχωρῶ*.
» *Ἔχε ὑγείαν*
» *φεύγω πηγαίνω*
» *τὸ πεπρωμένο*
» *ἀκολουθῶ*. » *κτλ.*

Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ᾆσμα ἦτο ἄμουσον, καὶ ὁ ἦχος βαρύς, καὶ ἄχαρις ἡ φωνή, μετέβη ἡ κιθάρα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κοκκινάκη.

Τὸν Κοκκινάκην ἐγνώριζε τότε τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος, οὐχὶ διὰ τὴν μετοχήν του εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ* καὶ τὰς δύο ἢ τρεῖς μετρίας μεταφράσεις του, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἐμβατηρίου

« *Ὦ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου*, »

καὶ τῆς ἐμμελοῦς, πρὸ πάντων δὲ ἐνθουσιώδους φωνῆς μεθ' ἧς τὸν ἔψαλλε· τὸν ἐμβατήριον τοῦτον ἤκουες ᾀδόμενον καὶ εἰς τὰς ἐσχατιὰς αὐτὰς τῆς Ἑλλάδος, καί τοι πρὸ μικροῦ συνταχθέντα· οὔτ' ἐνθυμοῦμαι ᾆσμα, οὐδ' αὐτῶν τῶν τοῦ Ῥήγα ἐξαιρουμένων, τοσούτῳ ταχέως καὶ γενικῶς υἱοθετηθὲν παρ' ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους.

Μετὰ τὸ ᾆσμα τοῦτο ἔψαλλε καὶ ἄλλο ὁ Κοκκινάκης, καὶ οὕτω ἀνεκούφισε τὴν στενοχωρίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἡμεῖς ᾐσθανόμεθα διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πρώτου μουσουργοῦ.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διεφημίζετο ἡ λαμπρότης τῆς ἑορτῆς ἐκείνης, ὅσον οὐδ' ὁ τελευταῖος χορὸς τῶν δουκῶν De Tacher la Pagerie ἐν τῷ Hôtel d' Albe.

Τίς, μετὰ τριάκοντα μόλις ἔτη, παρευρισκόμενος εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις συγκροτουμένους χορούς, πιστεύει τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν;

Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ μεταβολὴ δὲν ἐγένετο πάντοτε ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Πρὸ δύο ἐτῶν ἠθέλησα νὰ ἐπιδοθῶ εἰς ἔρευνάν τινα, τὴν ὁποίαν ἐγίνωσκον μὲν ὅτι ἀτέχνως ἤθελον διεξαγάγει, ἥτις ὅμως εἶχεν ὑπόθεσιν καὶ περίεργον καὶ διαφέρουσαν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν ἱστορίᾳ· ἠθέλησα, λέγω, νὰ ἐπεξέλθω ὅλας τὰς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐκδοθείσας ἐν Ἑλλάδι ἐφημερίδας, καὶ διαιρῶν τὴν ἐφημεριδογραφίαν κατ' ἐποχὰς νὰ συμπεράνω τὰς προόδους, οὐχὶ τὰς περὶ τὰ γράμματα ἢ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ τὰς

περὶ τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν κρίσεων καὶ τὴν εὐθύτητα τῶν προαιρέσεων. Μετὰ πολλὰς ὅμως σημειώσεις καὶ ἐργασίαν ἱκανήν, ἐρυθριῶν διὰ τὴν ἐκτροπήν, παρῃτήθην τοῦ ἐπιχειρήματος· διότι, ἐνῷ καὶ κατὰ τὰς σφοδροτέρας ἔριδας καὶ ἀλληλομαχίας, τὰς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἔτι μετ᾽ αὐτόν, ὡμολογεῖτο ὑπὸ τοῦ τύπου σέβας πρὸς τὰς ὑπηρεσίας, τὴν ἱκανότητα, τὰς θυσίας, ἑνὶ λόγῳ τὴν ἀρετήν, καὶ ἀνεγνωρίζοντο αἱ ἀγαθαὶ πράξεις, εἶδον αὐτὸν μετὰ ταῦτα ὑπερβαίνοντα ἀχαλίνωτον πᾶν ὅριον, καὶ πάντα ἐκφαυλίζοντα, πράγματά τε καὶ πρόσωπα. Ὁ ἐκφαυλίζων ὅμως πάντα, λησμονεῖ ὅτι ἐκφαυλίζει καὶ ἑαυτόν, καὶ αὐτὴν τὴν πατρίδα ὑπὲρ ἧς φαίνεται ἀμυνόμενος, καὶ ὅτι διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ ὑποστηρίζει καὶ δικαιολογεῖ τὰς κατὰ τοῦ ἰδίου ἔθνους κατηγορίας. Ναὶ μὲν δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἐν ὥρᾳ παραφορᾶς ὁ ἄνθρωπος θυσιάζει καὶ τὰ ἱερώτερα τῶν γενικῶν συμφερόντων χάριν τοῦ ἰδίου πάθους· ἀλλ᾽ ἡ παραφορά, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ δηλοῖ, εἶναι ἀκαριαία καὶ πρόσκαιρος· δολοφονοῦμεν δὲ τὴν πατρίδα μεταβάλλοντες αὐτὴν εἰς πάθος διαρκὲς καὶ ἀέναον.

Ν. Δ.

ΑΙ ΔΥΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ.

(1848 καὶ 1860.)

Α΄.

Ὁ Σικελὸς Λαμάσας, πρὸ δώδεκα μὲν ἐτῶν λοχαγός, νῦν δὲ ὑπασπιστὴς τοῦ Γαριβάλδου, ἔδωκε πρῶτος τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 10 Ἰανουαρίου 1848 ἐν Πανόρμῳ· ἡ δὲ νεαπολῖτις φρουρὰ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ φρούρια καὶ τὸ Βασιλικὸν παλάτιον, ἐπίσης καὶ αὐτὸ ὠχυρωμένον· τὴν ἐπιοῦσαν ἓξ χιλιάδες χωρικῶν ἔδραμον εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν, τέσσαρας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα πέντε χιλιάδες στρατιωτῶν ἔφθασαν ἐκ Νεαπόλεως, καὶ μετ᾽ αὐτῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως κόμης Ἀκυϊλίας, κομιστὴς τεσσάρων ψηφισμάτων μεταρρυθμιζόντων τὴν διοίκησιν τῆς νήσου. Ἀλλ᾽ οὔτε ταῦτα οὔτ᾽ ἐκεῖνος ἴσχυσαν νὰ εἰρηνεύσωσι τὴν ἐπανάστασιν, ἥτις μάλιστα καὶ ἐξηπλοῦτο. Ἐν τοσούτῳ τὴν πόλιν κατεκεραυνοβόλει ὁ στρατός, εἰ καὶ ἐπιμόνως διεμαρτυροῦντο οἱ πρόξενοι πασῶν τῶν Δυνάμεων. Ὁ ἀγὼν ἄρα διήρκεσεν ἡμέρας πολλάς· ἐπειδὴ δὲ τὰ βασιλικὰ στρατεύματα ἀπεκλείσθησαν πανταχόθεν, καὶ ἐστεροῦντο σχεδὸν τροφῶν, καὶ πλῆθος εἶχον τραυματιῶν καὶ ἀσθενῶν, οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν καταβληθέντες, ἓν μόνον ἐσκέπτοντο, πῶς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Νεάπολιν. Ὅθεν ὁ μὲν γενικὸς διοικητὴς Μάγιος, παραδοὺς τὴν ἐξουσίαν τῷ στρατηγῷ Sauget, μετεκομίσθη ὡς ἔπιπλον ἐντὸς στρώματος εἰς τὰ πλοῖα, ὁ δὲ στρατηγὸς Βιάλας, διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας, ἐνδυθεὶς γυναικεῖα ἐσώθη.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Sauget ἐβιάσθη μετ᾽ ὀλίγον, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπό τε τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα αὐτῶν. Μὴ κατορθώσας δὲ νὰ ἐπιβῇ εἰς πλοῖον ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι Πανόρμου, μετέβη δι᾽ ὁδοῦ παραλίας καὶ ὑπωρείας εἰς Σόλαντον, πολλὰ παθὼν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν. Εἰκοσιτρεῖς ἡμέρας διήρκεσαν ὅ τε πόλεμος καὶ αἱ κατὰ τῆς πόλεως πυροβολήσεις. Καὶ ἔδειξαν μὲν οἱ κάτοικοι τοῦ Πανόρμου μεγίστην ἐνέργειαν καὶ ἐπιμονὴν κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην μάχην τὴν συγκροτηθεῖσαν ἐν ταῖς ὁδοῖς, βέβαιον ὅμως ὅτι ἡ μωρία ἅμα δὲ καὶ ἡ ανανδρία τῶν ἐκ Νεαπόλεως στρατηγῶν οὐχ ἧττον συνετέλεσαν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἐπαναστατῶν.

Κενωθείσης δὲ τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις ἐμιμήθησαν αὐτήν· ὥστε πλὴν τῆς Μεσσήνης, ὅπου τὰ μὲν φρούρια καὶ τὴν ἀκρόπολιν κατεῖχεν ὁ στρατὸς τὴν δὲ πόλιν ὁ λαός, πᾶσα ἡ ἄλλη Σικελία ἔμενεν ἐλευθέρα. Ὁ βασιλεὺς προέτεινε τότε καὶ νέας παραχωρήσεις, χορηγήσας καὶ ἀμνηστίαν, καὶ ὑποσχεθεὶς Σύνταγμα τῇ Σικελίᾳ ἅμα μετὰ τὴν εἰρήνην. Βραδέως ὅμως ἐγένετο ἡ πρότασις· διότι ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις ἀπήντησεν ὅτι μόνον μετὰ τὴν συγκάλεσιν τῶν σικελικῶν Βουλῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ προσαρμόσωσι τὸ Σύνταγμα τοῦ 1812 ἔτους, εἰς τὰ ἤθη καὶ τὰς νεωτέρας ἰδίας τοῦ τόπου, ἤθελον συγκαταβῇ νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα.

Τί δὲ ἦτο τὸ Σύνταγμα τοῦτο τοῦ 1812; Τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν ΙΑ΄. ἑκατονταετηρίδα, ἐπὶ τῶν Νορμανῶν, ὅτε Ῥογῆρος, ὁ ἀποσπάσας ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν τὴν Σικελίαν καὶ Καλαυρίαν ἐνῷ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥοβέρτος ὁ Γυσκάρδος ἢ Πανοῦργος ἦτο δοὺξ τῆς Ἀπουλίας, κατέστησεν αὐτό.

Τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἦτο ἁπλῶς τιμαριωτικόν· βαρόνοι, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ ἡγούμενοι, καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἐκ τοῦ κλήρου, καὶ μικροὶ τιμαριῶται συνεκρότουν τὴν Βουλήν· ἡ δὲ μνήμη τοῦ Ῥογήρου, τοῦ ἐπικληθέντος μεγάλου κόμητος, ἔτι καὶ σήμερον ζῇ ἐν Σικελίᾳ μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ὁ τάφος αὐτοῦ σώζεται ἐν Πανόρμῳ, ἐντὸς ναοῦ ὅπου ἔρχονται καὶ μακρόθεν μετ᾽ εὐλαβείας, διότι αὐτὸς εἶχε διώξει τοὺς Σαρακηνούς, ἐλευθερώσει τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ μακρᾶς δουλείας, καὶ χορηγήσει νόμους σοφούς. Τὸ λείψανον ἄρα αὐτοῦ προσκυνεῖται ὡς λείψανον γενναίου προστάτου τῆς πίστεως. Ἀλλὰ τοὺς Νορμανοὺς διεδέχθησαν οἱ δοῦκες τῆς Ἀνδεγαυΐας, κόμητες τῆς Προβηγκίας καὶ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, οἵτινες ἐπίεζον τοὺς νέους αὐτῶν ὑπηκόους, καὶ διακόσια ἔτη μετὰ τὸν Ῥογῆρον, ἐπὶ Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνδεγαυΐας, τὴν ΙΓ΄ ἑκατονταετηρίδα, ἤτοι τὸ 1282 ἔτος, ἐγένετο ὁ Σικελικὸς Ἑσπερινός, καθ᾽ ὃν ἐφονεύθησαν ὀκτὼ χιλιάδες Προβηγκίων καθ᾽ ὅλην τὴν νῆσον.

Καὶ δὲν κατήργησαν μὲν ἐπισήμως, παρημέλησαν ὅμως οἱ ἡγεμόνες τῆς Νεαπόλεως τὸ γηραιὸν Σύνταγμα τοῦ Ῥογήρου, ἕως οὗ τὸ 1812 οἱ Ἀγ-



Καβοὺρ, πρῶτος ὑπουργὸς Σαρδηνίας.

γλοι ἀνεκαίνισαν αὐτό. Ναπολέων ὁ Α΄ ἀποδιώξας τῆς Νεαπόλεως τὸ 1806 Φερδινάνδον τὸν Δ΄, ὠνόμασε βασιλέα πρῶτον μὲν τὸν ἀδελφὸν Ἰωσήφ, δύο δὲ ἔτη μετὰ ταῦτα, τὸ 1808, τὸν ἐπ᾽ ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Μυράτ· ἀλλ᾽ ἡ Σικελία, ὡς μὴ κατακτηθεῖσα, ἔμεινε κεχωρισμένη τῆς Νεαπόλεως μέχρι τοῦ 1816. Ὁ λόρδος Βέντιγκ, διοικῶν δεκαοκτὼ χιλιάδας στρατοῦ ἀγγλικοῦ ἢ καὶ σικελικοῦ ἐν ταὐτῷ, μετήρχετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τοῦ βασιλέως τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, καίτοι ἀντιπράττοντος τοῦ ἡγεμόνος τούτου, καὶ μάλιστα τῆς συζύγου αὐτοῦ Καρολίνης, ἀδελφῆς δὲ τῆς Μαρίας Ἀντωνιέτας. Ἀλλ᾽ ὁ Βέντιγκ, ἐπιθυμῶν να καταστρέψῃ πᾶσαν τῆς αὐλῆς ἐπιῤῥοήν, ἀνέστησε τὸ ἀρχαῖον Σύνταγμα μετά τινων τροποποιήσεων ἐπὶ τὸ ἀγγλικώτερον, συγκροτήσας Γερουσίαν διὰ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἐπισκόπους, καὶ Βουλὴν διὰ τοὺς λοιπούς. Αἱ δύο αὗται Βουλαὶ ἐνήργουν κυματιζόμεναι μεταξὺ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ἄγγλου στρατηγοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βασίλισσα ἐφαίνετο ἀκάθεκτος ἐχθρὰ τῶν νέων θεσμῶν, ὁ Βέντιγκ ἐβίασεν αὐτὴν να ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς νήσου καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Αὐστρίαν, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε πρὸ τῆς Παλινορθώσεως.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μυρὰτ (1816) ὁ μὲν Φερδινάνδος Δ΄, ὅςτις ἐπωνόμασεν ἑαυτόν, ἀγνοεῖται διὰ τί, Α΄, δὲν ἀνείχετο ἐν Σικελίᾳ τὸ νέον σύστημα, ἡ δὲ Ἀγγλία οὐδόλως ἐφρόντισε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ τέκνον αὐτῆς· τὸ Σύνταγμα εἶχε θεωρήσει ἡ Ἀγγλία ὡς ὄργανον χωρισμοῦ τῆς Σικελίας ἀπὸ τῆς Νεαπόλεως ὅπου ἐπεκράτει ἡ γαλλικὴ ἐπιῤῥοή, ἴσως δὲ καὶ ὡς ὁδὸν φέρουσαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τὸ ὄνομα *Προστασίας*.

Τὸ Σύνταγμα λοιπὸν τοῦτο ἀνήγειρεν ἡ κατὰ τὸ 1848 σικελικὴ ἐπανάστασις, ἐπὶ Φερδινάνδου τοῦ Β΄, ἡγεμόνος δεσποτικὰς ἔχοντος τὰς προαιρέσεις, καὶ βαθυτάτην τὴν πεποίθησιν ὅτι πᾶν δικαίωμα συζητήσεως χορηγούμενον τοῖς λαοῖς καὶ πᾶς ἐλεύθερος θεσμὸς καταστρέφουσι καὶ θρόνους καὶ κοινωνίας. Διὸ ὑπέσχετο μὲν παραχωρήσεις τῇ Σικελίᾳ, ἐμελέτα δὲ νὰ ἀνατρέψῃ αὐτὰς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως. Συνεκαλέσθησαν λοιπὸν αἱ Βουλαί· ὅλοι οἱ ἐκλογεῖς ἦσαν καὶ ἐκλεκτέοι, καὶ τὸ τίμημα ἠλαττώθη μέχρι τριακοσίων περίπου δραχμῶν· οἱ δὲ ἐκλογεῖς ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καί τινα προσόντα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γερουσία συνέκειτο ἐξ εὐγενῶν, τὸ ἀριστοκρατικὸν φρόνημα συνεκρούσθη ἐντὸς ὀλίγου πρός τε τὸ τῆς Βουλῆς καὶ πρὸς τὸ δημοκρατικόν, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἐπικρατοῦν ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως. Αἱ δύο αὗται γνῶμαι διήρουν καὶ τὴν ἐθνι-

κὴν φρουρὰν τῶν πόλεων, καθόσον μάλιστα προέκοπτεν ἡ ἐπανάστασις.

Ὁ ναύαρχος Σέττιμος Ῥουγιέρος, γέρων ἀκέραιος τὸ ἦθος, εἰλικρινὴς φιλόπατρις καὶ ὑπὸ πασῶν τῶν μερίδων τιμώμενος, ὀνομασθεὶς πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως εἶχε καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος χορηγουμένας τῷ βασιλεῖ ἐξουσίας, τά τε δικαιώματα τοῦ διορίζειν ὑπουργούς, ἐπικυροῦν τὰ ψηφίσματα τῶν Βουλῶν, διαλύειν τὰς Βουλὰς καὶ ἀναβάλλειν τὰς συνόδους, καὶ ἀπονέμειν χάριν. Καὶ σοφαὶ μὲν ἦσαν αἱ διατάξεις αὗται, ὁ δὲ πρόεδρος ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ νέον κράτος· ἀλλὰ πρὸς ταῖς ἀρεταῖς καὶ τῇ ἀδιαφιλονεικήτῳ εὐθύτητι αὐτοῦ, δὲν εἶχε δυστυχῶς καὶ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἤθους, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον νὰ προληφθῶσιν αἱ παρεκτροπαὶ λαοῦ ἀπείρου, νὰ χαλιναγωγηθῶσι τὰ πλήθη διὰ χειρὸς στιβαρᾶς καὶ νὰ ὁδηγηθῶσι πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν.

Μόλις συνῆλθον αἱ Βουλαί, καὶ ἡ τῶν κοινοτήτων προέτεινε τὴν καθαίρεσιν τῶν ἐν Νεαπόλει Βουρβόνων, ὡς ἡγεμόνων τῆς Σικελίας· ἡ δὲ πρότασις ἐπεψηφίσθη ὁμοθυμαδόν· ἀλλὰ καὶ ἡ Γερουσία, καί τοι συγκειμένη ἐκ κομήτων, καὶ βαρόνων, καὶ ἐπισκόπων, καὶ ἡγουμένων, παρεδέχθη αὐτήν. Ναὶ μὲν πάντες οἱ Σικελοὶ ἐπεθύμουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νήσου· ἀλλ' ἔσφαλον εἰς ἄδηλα ἐκτραχηλισθέντες· σκοπὸν δὲν εἶχον νὰ καταστήσωσι δημοκρατίαν, ἀλλ' ἀπεχωρίζοντο τῆς Ἰταλίας κατ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα τοῦ Καρόλου Ἀλβέρτου κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Ἰταλία ἀπεδοκίμαζε τὸν χωρισμὸν τοῦτον, καθόσον μάλιστα ἑκατὸν μόνον ἄνδρες εἶχον σταλεῖ ἐκ Σικελίας εἰς Λομβαρδίαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἐν τοσούτῳ ἡ ἐν Σικελίᾳ κυβέρνησις ἐλπίζουσα ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἤθελον σπεύσει νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νήσου, ἀνηγόρευσαν ἡγεμόνα. Δύο ἦσαν οἱ ὑποψήφιοι· ὁ δοὺξ τῆς Γενούης, ὁ ἀποθανὼν τὸ 1855, εἴκοσι καὶ ἓξ ἐτῶν ἡλικίαν ἄγων, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Καρόλου Ἀλβέρτου, καὶ ὁ ἐννεατὴς ἀρχιδοὺξ Κάρολος Σαλβατώρ, δεύτερος υἱὸς Λεοπόλδου τοῦ Β', μεγάλου δουκὸς τῆς Τυῤῥηνίας. Καὶ πρὸς μὲν τὸν τῆς Γενούης ἔτρεφε συμπάθειαν ἡ Ἀγγλία, τὸν δὲ υἱὸν τοῦ Λεοπόλδου προετίμα ἡ Γαλλία, κυβερνωμένη τότε ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καβαινιάκ. Καθαιρουμένων λοιπὸν τῶν Βουρβόνων καὶ ἐκλεγομένου νέου ἡγεμόνος, ἡ περίπλοκος κατάστασις τῆς Εὐρώπης περιεπλέκετο ἔτι μᾶλλον.

Ὁμοφώνως σχεδὸν ὁ λαὸς ἐξελέξατο τὸν δοῦκα τῆς Γενούης· ἐδέχετο ὅμως ὁ ἐκλεχθεὶς καὶ συγκατένευεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ;

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐν Σικελίᾳ συμβαίνοντα ἀνεπτύσσοντο ὅσον καὶ τὰ τῆς ἄλλης Ἰταλίας, καλὸν νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἀφορμὴ πρώτη τῆς καταστάσεως ἐκείνης ὑπῆρξαν αἱ ὑπὸ Πίου τοῦ Θ' (κόμητος Μαστάϊ), τοῦ ἀναγορευθέντος Πάπα τὴν 16 Ἰουλίου 1846, κηρυχθεῖσαι μεταῤῥυθμίσεις· ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1830 ἔτους, ἐξολοθρεύσασα τὴν νομιμότητα, ἐξύπνισε τὰ φιλελεύθερα πάθη συμπάσης τῆς Εὐρώπης· ἡ Ῥωμανία ἐπαναστᾶσα, καθήρεσε καὶ αὐτὴν τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τῶν Παπῶν· ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ ΙΣΤ' κατέβαλεν αὐτὴν διὰ τῶν αὐστριακῶν καὶ διὰ τῶν ταγμάτων τὰ ὁποῖα συνεκρότησεν ἐκ τοῦ ὄχλου ἵνα καταπραΰνῃ τοὺς φιλελευθέρους. Καθ' ὅλα τὰ δεκαπέντε ἔτη τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ, ἐδείχθη πάσης μεταῤῥυθμίσεως καὶ πάσης προόδου ἐχθρὸς ἀδιάλλακτος. Συνεχεῖς μὲν καὶ αὐστηρόταται ἦσαν αἱ τιμωρίαι, πολυάριθμοι δὲ οἱ ἐξοριζόμενοι, καὶ μεσταὶ αἱ φυλακαί. Τοσούτῳ δὲ βαρὺς ὑπῆρξεν ὁ ζυγὸς αὐτοῦ, ὥστε ὅτε ἀπέθανε φόβος ἐπεκράτησε μὴ συμβῇ ὀχλαγωγία ἢ καὶ ἐπανάστασις ἐν Ῥώμῃ. Τοῦτο γινώσκοντες καὶ οἱ καρδινάλιοι, ἐφρόντισαν νὰ ἐκλέξωσιν ἄνδρα μετριοπαθῆ, ἠπιώτερον, ἱκανὸν νὰ καταστέλλῃ μὲν τὰς παρεκτροπὰς νὰ πραΰνῃ δὲ τὰ πνεύματα, καὶ πρόθυμον νὰ ἐπιτρέψῃ τινὰς μεταῤῥυθμίσεις, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὰς καταχρήσεις τοῦ γηραιοῦ συστήματος. Ὁσάκις ἀνηγορεύετο νέος Πάπας, ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἤλπιζε βελτίωσιν· ἀλλ' ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ τυραννία τῆς τελευταίας κυβερνήσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῶσιν. Ὁ λαὸς ἐζήτει ἐνθέρμως νὰ ὁδηγηθῇ πρὸς τὴν πρόοδον, ἐπεθύμει θεσμούς, καὶ θεσμοὺς μὴ συναρμοζομένους πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς παπικῆς ἐξουσίας.

Πῖος ὁ Θ', καί τοι περιστοιχιζόμενος ὑπὸ κληρικῶν μισούντων τὴν πρόοδον, καὶ διὰ τὴν ἀστάθειαν τοῦ ἤθους αὐτοῦ κυματιζόμενος ἀδιακόπως, εἶχεν ὅμως γενναῖα καὶ ἀληθῶς φιλελεύθερα φρονήματα. Διὸ καὶ ἤνοιξε τὰς πολιτικὰς φυλακάς, καὶ τὴν μὲν 18 Αὐγούστου 1846, ἐξέδοτο ἀμνηστίαν, τὴν δὲ 10 Μαρτίου 1847 ἔλυσε τὰ δεσμὰ τοῦ τύπου, καὶ συνεκρότησεν ἐθνικὴν φρουρὰν τὴν 5 Ἰουλίου, καλέσας αὐτὴν φρουρὰν ἀστυκήν. Ἐπέτρεψε δὲ καὶ ἀναγνωστηρίων, καὶ ἐπιστημονικῶν, καὶ βιομηχανικῶν ἑταιριῶν, καὶ βρεφοτροφείων τὴν σύστασιν, καταστημάτων δηλονότι τῶν ὁποίων τὴν ὕπαρξιν ἐπαναστατικὴν ἐθεώρει ὁ πρώην Πάπας.

Αἱ παραχωρήσεις αὗται ἐξῆψαν εἰς ἄκρον τὸν ἐνθουσιασμόν· καὶ οὐ μόνον ἡ Ῥώμη ἀλλὰ καὶ σύμπασα ἡ Ἰταλία ἐχειροκρότησε, καὶ πάντες οἱ λαοὶ οἱ ὑποκείμενοι εἰς ἀπολύτους κυβερνήσεις ἐξητήσαντο μεταῤῥυθμίσεις καὶ νόμους ἐλευθέρους. Τὴν ἔξαψιν δὲ ταύτην ἐπηύξησεν ἀπροσδόκητόν τι γεγονός· ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις, ἥτις ἀείποτε ἀντιφέρεται εἰς πᾶσαν πολιτικὴν μεταῤῥύθμισιν, κατέσχε στρατιωτικῶς τὴν Φεῤῥάραν.

Ὁ Καρδινάλιος Φερέττης, ὑπουργὸς ἅμα δὲ καὶ συγγενὴς τοῦ Πίου, ἐδημοσίευσεν ἀμέσως τὴν 17 Ἰουλίου 1847 ἐντονωτάτην διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς κατοχῆς ταύτης, ὀνομάσας αὐτὴν βιαίαν καὶ ἐναντίαν τῶν συνθηκῶν. Τὴν διαμαρτύρησιν δὲ ταύτην ἐπευφήμησε σκιρτῶσα ἡ Ἰταλία, διότι ἐνῷ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν δὲν εἶχεν ἀκουσθῆ κἂν λέξις κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ ζυγοῦ, σήμερον ὁ Πάπας πρῶτος ἐστηλίτευεν αὐτόν. Πρώτη λοιπὸν ἡ Ῥώμη ὕψωσε σημαίαν πολέμου κατὰ τῶν ξένων, καὶ ὑπέδειξεν



Γαριβάλδης.

εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν διπλοῦν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ καταδιώξῃ, πολιτικὴν λέγω ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐθνικήν· ὠργανίσθη καθ' ὅλας τὰς πόλεις ἱερὰ συμμαχία, τῆς ὁποίας τὰ μὲν μέλη ὠνομάζοντο Σταυροφόροι, αὐτὴ δὲ ἐφαίνετο συγκροτουμένη ὑπ' αὐτὴν τοῦ Πάπα τὴν προστασίαν. Οὗτος ὅμως, ἀσταθὴς πάντοτε καὶ παλίμβουλος, ἀπεδοκίμασε τὴν συμμαχίαν εἰπὼν ὅτι, καθὸ πάπας, δὲν συγκατανεύει νὰ γίνῃ μέτοχος πολέμων, καὶ ὅτι μὴ θέλοντος αὐτοῦ διέβησαν τὰ στρατεύματα τῆς Ῥώμης τὸν Πάδον. Ἄρα ὁ Πάπας, ὡς μὲν ἡγεμὼν Ἰταλός, εἶχε καὶ βασίλειον καὶ στρατόν, ὡς δὲ κληρικὸς οὐδὲν ἔπραττεν ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἀντίφασις αὕτη, ὡς ἐλέγετο τότε, οὔτε κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπῆρξεν, διότι καὶ οἱ Πάπαι ἔπραττον ὡς καὶ πάντες οἱ λοιποὶ λαϊκοὶ ἡγεμόνες. Ὁπωσδήποτε, ὁ χωρισμὸς οὗτος ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἰταλίας ἐψύχρανε καὶ κατέστησε πάντας δυσπίστους πρὸς τὸν Πάπαν.

Ἔκτοτε ἐκορυφώθη τὸ κατὰ τῶν Αὐστριακῶν πάθος. Πρῶτος ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἔδωκε Σύνταγμα τὴν 29 Ἰανουαρίου 1848, δεύτερος ὁ τοῦ Πεδεμοντίου τὴν 7 Φεβρουαρίου, καὶ τρίτος ὁ ἡγεμὼν Τυῤῥηνίας τὴν 17 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πῖος ἠναγκάσθη νὰ δημοσιεύσῃ Σύνταγμα τὴν 14 Ἰουλίου. Ὅλα ταῦτα τὰ πολιτεύματα, ὀνομασθέντα ἐν Ἰταλίᾳ Νόμος συνταγματικός, ὑπόδειγμα εἶχον τὸν ἀρχαῖον γαλλικὸν χάρτην. Καὶ παρατηρητέον ὅτι πολὺ πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 ἔτους, ἤτοι τὸ 1846 καὶ 1847, ὁ Πάπας ἐξύπνισε τὰ φιλελεύθερα φρονήματα.

Ἠπόρησαν τότε πάντες πῶς ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, Φερδινάδος ὁ Β', ὁ τοσοῦτον ἀντιφερόμενος εἰς τὰς συνταγματικὰς δόξας, ὡμολόγησε ταύτας πρῶτος· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ Πάνορμον εἶχεν ἐλευθερωθῆ, ὅτι ἡ σικελικὴ ἐπανάστασις εὐδοκίμει, ὅτι ἦτο φόβος μὴ ἡ πυρκαϊὰ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἐπικράτειαν, ὅπου μάλιστα εἶχον συμβῆ καὶ ἐπαναστατικά τινα κινήματα, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ βασιλείου ἠκούσθησαν φωναὶ ἀπαιτοῦσαι μεταῤῥυθμίσεις, καὶ ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἰταλίας ἡγεμόνες ἡτοιμάζοντο νὰ χορηγήσωσι Συντάγματα. Διὰ τοῦτο, καὶ συνείδησιν ἄλλως ἔχων ὅτι ἀκαταμάχητος ἦτο ἡ κοινὴ δόξα, καὶ ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ θρόνου τὰ βάθρα ἐσαλεύοντο, ἔσπευσε νὰ ὑποχωρήσῃ, ἔχων ὅμως κατὰ νοῦν νὰ ἀνακαλέσῃ, εὐκαιρίας τυχούσης, τὰς παραχωρήσεις, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1799, τὸ 1816 καὶ τὸ 1821 ἔτος. Καὶ ὅμως αἱ πρὸς τὴν Σικελίαν ἐγένοντο ὑπ' αὐτὴν οὕτως εἰπεῖν τὴν ἐγγύησιν τοῦ ἐν Νεαπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ

διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ λόρδου Μίντου, σταλέντος ἐπίτηδες εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀντισταθμίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἐπιῤῥοὴν τῆς συνταγματικῆς Γαλλίας. Δύο μοῖραι ναυτικαί, ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Ἄγγλον Πάρκερ, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Γάλλον Βωδέν, ἐπιτηροῦσαι ἀλλήλας, ἐστάθμευον ἐν Σικελίᾳ, καὶ πολλάκις ἀμφότεροι οἱ ναύαρχοι ἠναγκάσθησαν νὰ παρεμβῶσιν ἵνα μετριάσωσι τὴν μανίαν τῶν μαχομένων.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἔτους καὶ ἡ ἐν Παρισίοις κατασταθεῖσα δημοκρατία, ἐφόβισαν τοὺς ἡγεμόνας· ὁ δὲ Φερδινάνδος ἐννοήσας ὅτι ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῇ συνταγματικὸς βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ἔσπευσε νὰ ἐκδώσῃ ψηφίσματα περὶ τούτου. Καὶ τὸν μὲν ναύαρχον Σέττιμον, τὸν πρόεδρον, ὡς εἴδομεν, τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως, ὠνόμασεν ἀντιβασιλέα, συνέστησε δὲ ὑπουργεῖον τῆς Σικελίας ἰδιαίτερον ἀναθεὶς αὐτῷ τὴν χωριστὴν διοίκησιν τῆς νήσου, καὶ μόνον δύο ὑπουργεῖα τηρήσας ἐν Νεαπόλει, τὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὸ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων. Ὥρισε δὲ καὶ τὴν ἐτησίαν φορολογίαν τῆς νήσου, περὶ τὰ δεκαπέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ ἐχορήγησεν ἀμνηστίαν, ἐξαιρέσει τεσσαράκοντα μόνον ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἔπρεπε νὰ ἐξέλθωσι μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἡσυχίας. Περὶ τοῦ Συντάγματος ὅμως τοῦ 1812 οὐδεὶς ἐγένετο λόγος, οἱ δὲ ἀντιπρόσωποι τῆς Σικελίας ἔμελλον νὰ συνεδριάζωσιν ἐν Νεαπόλει μετὰ τῶν ἄλλων βουλευτῶν. Ὁ λόρδος Μίντος ἔφερε πρὸς τοὺς Σικελοὺς τὰ ψηφίσματα καὶ τὰ λοιπὰ ἔγγραφα τῶν διορισμῶν, καὶ συμφώνως μετὰ τῶν δύο ναυάρχων προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ὑπακούσωσιν.

Ἀλλ' ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Βουλῶν ἀπέῤῥιψε πάντα, διότι οἱ Σικελοὶ ἐζήτουν τέλειον χωρισμόν. Τὴν ἀξίωσιν ὅμως ταύτην κατέκριναν καὶ οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, καὶ οἱ ἐγκριτότεροι τῶν φιλοπατρίδων Ἰταλῶν. Ὁ λόρδος Μίντος ἀπήτησε τότε νὰ στείλωσιν εἰς Νεάπολιν ἄλλας προτάσεις· ἰδοὺ δὲ τί ἐζήτησαν οἱ Σικελοί· ὅλα τὰ ὑπουργήματα νὰ δίδωνται εἰς αὐτόχθονας· νὰ γείνῃ δεκτὴ ἡ τρίχρωος σημαία καὶ ἡ ἐθνικὴ φρουρά· νὰ φυλάττωσι τὴν νῆσον μόνον ἐντόπια στρατεύματα· νὰ διοικῇ αὐτὴν ἀντιβασιλεὺς μετ' ἀκεραίου ὑπουργείου· νὰ ἔχωσι νόμισμα ἴδιον· νὰ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὸ τέταρτον τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ· νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ὅλαι αἱ πράξεις τῆς σικελικῆς κυβερνήσεως, πᾶσαι δὲ αἱ ζημίαι αἱ συμβᾶσαι ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως νὰ πέσωσιν εἰς βάρος τῆς ἐν Νεαπόλει ἐξουσίας.

Ἀλλὰ τοὺς τοιούτους ὅρους μόνον ἰσχυρὸς νικητὴς προτείνει· ἄλλως τε ὅλοι ἐν γένει ἐν Νεαπόλει, καὶ φιλελεύθεροι καὶ βασιλικοί, κατεδίκαζον ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος τὸν χωρισμόν.

Τότε αἱ Βουλαὶ τῆς Σικελίας καθήρεσαν τὸν Φερδινάνδον. Καὶ ἠθέλησαν μὲν νὰ ἀναγορεύσωσιν ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ λόρδος Μίντος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ πρότασις ἤθελεν ἀποῤῥιφθῇ, ἐξελέξαντο, ὡς εἴπομεν, τὸν δοῦκα τῆς Γενούης. Μὴ δεχθέντος δὲ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡ ἐπανάστασις κατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, οὔτε ὑπὸ τῆς Γαλλίας, οὔτε ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' οὔτε ὑπὸ ἰταλικοῦ τινος κράτους ἀναγνωρισθεῖσα. Ἐφρόντισαν λοιπὸν νὰ συγκροτήσωσι στρατόν, ψηφίσαντες ὅτι ἕκαστος Σικελὸς ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ γίνεται στρατιώτης. Ἀλλὰ ποῦ ὑλικόν, καὶ ποῦ ἀξιωματικοί; διὸ ἠναγκάσθησαν νὰ καλέσωσι ξένους, καὶ μεταξὺ ἄλλων τὸν στρατηγὸν Μιερολώσκι, τὸν πρὸ μικροῦ ἐπαναττατήσαντα τὸ Πόζεν κατὰ τῆς Πρωσίας.

Ἀλλ' ἐγγίζει ἡ λύσις τοῦ δράματος· ἐν δευτέρῳ ἄρθρῳ θέλομεν διηγηθῇ τοὺς τελευταίους ἀγῶνας τῆς Σικελίας, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ κατάργησιν τοῦ νεαπολιτικοῦ Συντάγματος.

(Ἕπεται τὸ τέλος).

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Ἐν Στενημάχῳ τῇ 4 Ἀπριλίου 1860.

Περισπούδαστέ μοι φίλε!

Κατὰ τὸν παρελθόντα Αὔγουστον ἐπέστειλα ὑμῖν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος *Στενημάχου*, ὑποσχόμενος ἐν εὐκαιρίᾳ νὰ σᾶς γράψω τινὰ καὶ περὶ γλώσσης, ἠθῶν, ἐθίμων κλπ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πατρίς μου ἀνήκει εἰς τὴν διοίκησιν ἢ ἐπαρχίαν Φιλιππουπόλεως, προτίθεμαι σήμερον νὰ σᾶς εἴπω περὶ αὐτῆς σύντομά τινα, ἀναβάλλων εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν πλήρωσιν τῆς πρώτης ὑποσχέσεως. Μὴ ζητήσετε ὅμως παρ' ἐμοῦ ἱστορικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας· πόθεν ν' ἀρυσθῶ αὐτὰς ὁ δείλαιος; . . Μικρὰς δέ τινας πολιτειογραφικὰς μᾶλλον πληροφορίας ἔρχομαι νὰ σᾶς μεταδώσω διὰ τῆς παρούσης. Πιστεύω δέ, ὅτι ὅσον μικραὶ καὶ ἀσήμαντοι καὶ ἂν ἦναι, ἄσμενος θέλετε διέλθει αὐτάς· διότι δὲν ἀγνοῶ, ὅτι πάντοτε ἀγαπᾶτε εἰς πληροφορίας περὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν χώρας νὰ ἐνδιατρίβετε μᾶλλον ἢ εἰς *ῥομαντικὰς* καὶ ἐπαγωγοὺς περιγραφὰς τῆς Πολυνησίας, τῆς Ἱσπανίας καὶ τῶν ὑπερβορείων τόπων, εἰς τὰς ὁποίας τινὲς τῶν ἡμετέρων μεγάλην δίδουσι προσοχήν, χαίρειν ἐῶντες τὰ πρὸ ποδῶν.

Ἡ *διοίκησις* λοιπὸν *Φιλιππουπόλεως* κεῖται πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ μέρη τῆς Θράκης, συνορεύουσα ἀνατολικῶς μὲν μὲ τὴν τῆς Ἀνδριανουπόλεως, πρὸς βοῤῥᾶν δὲ μὲ τὴν τοῦ Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας, πρὸς Δ. δὲ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ μέρους ἔνθα ὁ Αἷμος χωρίζεται τῆς Ῥοδόπης, καὶ πρὸς Ν. καθικνεῖται μέχρι τῆς ἐπαρχίας Ξάνθης. Τὸ μέγιστον πλάτος αὐτῆς εἶναι 30 περίπου ὡρῶν καὶ τὸ μῆκος σχεδὸν ἴσον. Κεῖται δὲ ἡ διοίκησις αὕτη ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἀρχαίων Βεσσῶν καὶ ἐν μέρει τῇ τῶν Σατρῶν, συνορεύουσα πρὸς μεσημβρίαν μὲ τὴν

τῶν μαχαιροφόρων Θρακῶν. Καὶ ἐν μέρει μὲν ἐξαπλοῦται ἐπὶ ἀχανοῦς πεδιάδος, ἀρδευομένης ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου (νῦν Μαρίτσας) καὶ πολλῶν ἄλλων παραποταμίων, πηγαζόντων ἐκ τῆς Ῥοδόπης καὶ τοῦ Αἵμου, ἐν μέρει δὲ ἐκτείνεται ἐπὶ τῶν νώτων καὶ τῶν κορυφῶν τῆς Ῥοδόπης.

Τὸ κλίμα τῆς χώρας εἶναι ἐν γένει ὑγιεινὸν καὶ τερπνόν, ἡ δὲ γῆ εὔφορος εἰς γεννήματα, ὄρυζαν, ἀμπέλους, συκαμινέας, καπνούς, κάρυα, σισάμην καὶ παντοδαπὰ ὀπωρικά.

Ἂν καὶ δὲν ὑπάρχῃ ἀκριβὴς ἐπιγραφὴ τῶν κατοίκων, λέγεται, ὅτι ὁ πληθυσμὸς ὅλης τῆς διοικήσεως εἶναι περὶ τὰς 400 χιλ. ψυχῶν καὶ ἐπέκεινα. Τούτων δὲ οἱ μὲν πλείους εἶναι χριστιανοὶ τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, 8—10 χιλ. τοῦ Δυτικοῦ (οἱ καλούμενοι Παυλικιάννοι), Τοῦρκοι καὶ ὀλίγοι Ἀρμένιοι καὶ Ἑβραῖοι, κατοικοῦντες εἰς τὰς πόλεις. Οἱ δὲ χριστιανοὶ τῆς ἀν. Ἐκκλησίας, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἴσως τὰ 3]5 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, διαιροῦνται ὡς ἐκ τῆς νῦν λαλουμένης γλώσσης εἰς Ἕλληνας καὶ Βουλγάρους. Εἰς μὲν τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις καὶ κωμοπόλεις τὰς περισσοτέρας, καὶ ἐν γένει κατὰ τὰ μεσημβρινὰ χωρία ἐπικρατεῖ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἰς δὲ τὰ πρὸς βορρᾶν μέρη, τὰ συνορεύοντα διὰ τοῦ Αἵμου μὲ τὴν Βουλγαρίαν, ἡ βουλγαρική. Καὶ ἕως μὲν πρὸ 10 ἢ 15 ἐτῶν οἱ ἑτερόγλωσσοι οὗτοι λαοὶ συνεβίουν ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ, χωρὶς οὐδὲ κατ' ἰδέαν ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης νὰ δίδῃ ἀφορμὴν εἰς διαφορὰν αἰσθημάτων. Κοινὰς ἔχοντες τὰς συμφοράς, τοὺς κινδύνους, τὰ δεινοπαθήματα, κοινὰς εἶχον καὶ τὰς περὶ αἰσιωτέρου τινὸς μέλλοντος χρηστὰς ἐλπίδας, καὶ ἄνευ οὐδενὸς στεναγμοῦ, ἄνευ οὐδενὸς σκανδάλου ἄσμενοι οἱ ἀδελφοὶ Βούλγαροι, οἱ λαλοῦντες τὴν βουλγαρικὴν λεγομένην γλῶσσαν, ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὴν ἑλληνικήν, καὶ ἅπαντες ἐφιλοτιμοῦντο ἑλληνιστὶ νὰ λαλῶσιν· εἰς ὅλας δὲ τὰς ἐκκλησίας ἅπασα ἡ ἱερὰ ἀκολουθία ἐτελεῖτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατὰ τὰ ἔκπαλαι καθιερωμένα. Πρὸ 10 ὅμως ἢ 15 ἐτῶν τὰ πράγματα ἤλλαξαν φάσιν. Πολυάριθμοι ἀπόστολοι, ὄργανα ξένων εἰσηγήσεων, ἄλλοι δὲ τυχοδιῶκται καὶ ἄλλοι ὑπὸ οἴστρου κακῶς ἐννοουμένων ἐθνικῶν ἰδεῶν κινούμενοι, διεσπάρησαν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς διοικήσεως, κηρύσσοντες νέα δόγματα, φενακίζοντες τοὺς ἁπλοϊκοὺς χωρικούς, καὶ πιστεύοντες, ὅτι οὕτω προπαρασκευάζουσι λαμπρὸν μέλλον!..Ὁ πόλεμος ἐκηρύσσετο κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἑλλήνων· ὅθεν ἡ ἑλληνικὴ μανιωδῶς ἐκδιώκεται ἀπὸ τῶν σχολείων τῶν ὑπὸ Βουλγάρων κατὰ τὸ πλεῖστον κατοικουμένων κωμοπόλεων καὶ χωρίων, ἐξορίζεται ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ μῖσος ἄσπονδον διαδίδεται κατὰ παντὸς ὅ,τι ἑλληνικόν. Οἱ δὲ ἁπλοϊκοὶ χωρικοί μας, τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδείξεις ὑπολαμβάνοντες ὡς ἀληθείας, τοὺς κομποφακελορρήμονας λόγους καὶ τὰς φωνασκίας ὡς δεινὰ καὶ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα καὶ τὰς ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις ὡς πράγματα τετελεσμένα, ἀφίνουσιν ἑαυτοὺς νὰ παρασύρωνται, καίπερ δυσανασχετοῦντες ἐκ μέρει. Καὶ ταῦτα μὲν καὶ ἀπολύτως θεωρούμενα εἶναι λυπηρὰ καὶ ἀξιοδάκρυτα· ἀλλ' ἡ θλῖψις καὶ ἀγανάκτησις τοῦ ἀμερολήπτου παρατηρητοῦ κορυφοῦται, ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι οἱ χωρικοὶ οὗτοι, τοὺς ὁποίους οἱ νεωτερισταὶ ἰδιοποιοῦνται καὶ διδάσκουσι νὰ μισῶσι τοὺς Ἕλληνας, εἶναι *Ἕλληνες*. — *Πῶς!* θέλουσιν ἀνακράξει οἱ νεωτερισταί μας, *πῶς! λέγεις, ὅτι οἱ λαλοῦντες τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν εἶναι Ἕλληνες, ἐνῷ ἡμεῖς διισχυριζόμεθα ὅτι καὶ σεῖς οἱ τὴν ἑλληνικὴν λαλοῦντες εἶσθε μιγάδες;* . . . — Ἐννοοῦμεν κάλλιστα τῷ ὄντι, ὅτι εἰς τὸ δόγμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἔχει συνηγόρους οὔτε τὸν Φαλμεράϋερ οὔτε τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ πανσλαυϊσμοῦ· ἀλλὰ τί νὰ γείνῃ; ὑπάρχουσι πράγματά τινα, τὰ ὁποῖα δὲν συνᾴδουσι μὲ τὴν λογικὴν ἐκείνων. Ἐν πρώτοις ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχθῶμεν τὰ δόγματα τῶν νέων ἐθνογράφων εἶναι, τὸ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τί ἔγεινεν ὁ πεπυκνωμένος ἑλληνικὸς πληθυσμός, δὲν λέγω μόνον τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Θρᾴκης, καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας· διότι ὅλας αὐτὰς τὰς χώρας οἰκειοποιοῦνται οἱ νεωτερισταί· οἱ τολμηρότεροι μάλιστα φθάνουσι καὶ εἰς τὰς Θερμοπύλας αὐτάς, μὴ ἀποδειλιῶντες πρὸς τὰς σκιὰς τοῦ Λεωνίδα καὶ τῶν τριακοσίων! Ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἦτο ἐγκατεστημένος ἐν ταῖς χώραις ταύταις πρὶν ἢ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐὰν ἀνεμίχθησαν, διατί ἀνεμίχθησαν οἱ ἰθαγενεῖς μὲ τοὺς ἐπήλυδας, καὶ οὐχὶ τὸ ἐναντίον, καὶ διατί οἱ μιγάδες οὗτοι (ἔστω ὅτι εἶναι μιγάδες) εἶναι βουλγαροσλαῦοι καὶ οὐχὶ μᾶλλον Ἕλληνες; — Διατί ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς Ἕλληνας, ἀφοῦ ἦσαν βάρβαροι; διατί ἤθελον καὶ θέλουσι νὰ ἐκπαιδεύωνται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν; Ἔπειτα διατί τόση διαφορὰ μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν λαλούντων τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν καὶ τῶν ἰδίως Βουλγάρων (τῶν πέραν τοῦ Αἵμου) ὡς πρὸς τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τοὺς μύθους, τὰς παραδόσεις, τὴν φυσιογνωμίαν, τὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἐν γένει καθ' ὅλα; Αὐτὰ τὰ πράγματα ὅτι σὺν πολλοῖς ἄλλοις μᾶς ῥίπτουσιν εἰς δισταγμούς, μὴ ἐπιτρέποντα νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτεριστῶν καὶ παρακινοῦντες ἡμᾶς νὰ πιστεύωμεν ὅτι οἱ κατὰ τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν καὶ ἀλλαχοῦ (ἐκτὸς τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἐν αὐτῇ οὐχὶ γενικῶς) λαλοῦντες τὴν βουλγαρικὴν εἶναι *Ἕλληνες*. Ἠδυνάμεθα προχείρους νὰ φέρωμεν λόγους πῶς ἀπώλεσαν τὴν μητρικὴν γλῶσσαν· ἀλλὰ ἤθελομεν μακρυνθῇ πολὺ τοῦ προκειμένου. Οἱ ὀρθόδοξοι λοιπὸν κάτοικοι τῆς διοικήσεως Φιλιππουπόλεως ὅλοι σχεδὸν εἶναι Ἕλληνες τὸ γένος. Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς Ῥοδόπης οἰκοῦντες ὀνομάζονται κοινῶς *Ῥοῦπτσοι* κατὰ διαφθορὰν παρὰ τὸ *Ῥοδαπαῖοι*, καθὼς καὶ εἷς βραχίων τῆς Ῥοδόπης (ἥτις τουρκοβουλγ. ὀνομάζεται Δουσπάτ) καλεῖται Ῥουπτσιό.

Οἱ δὲ Παυλικιάννοι κατοικοῦσιν οἱ πλείους ἐν

Φιλιπποπόλει, καὶ ἄλλοι ἔν τισι χωρίοις πρὸς Β. τῆς Φιλιππουπόλεως· εἶναι δὲ οὗτοι λείψανα τῶν ἀρχαίων Μανιχαίων, μετοικισθέντες ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀντιοχείας αὐτόσε περὶ τὸ 970 μ. Χ. Πρὸ ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἠσπάσθησαν τὸν παπισμὸν, παραπεισθέντες ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Προπαγάντας.

Οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι εἶναι ὀλίγοι· οἱ δὲ Τοῦρκοι κοινῶς δυστυχοῦσι.

Τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ γεωργία τὸ πλεῖστον εἶναι εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν, ὧν πολλαχοῦ ἡ ἐπιῤῥοὴ εἶναι μεγάλη. Πανταχοῦ ἀπαντῶνται ἀρχαῖα Ἑλλήνων ἐρείπια καὶ κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἔτι δὲ ἐπιγραφαὶ, νομίσματα κλπ.

Ἡ διοίκησις (σαντζιάκ) Φιλιππουπόλεως διαιρεῖται εἰς ὀκτὼ *ὑποδιοικήσεις* (Καζάδες) α΄. τὴν τῆς Φιλιππουπόλεως ἰδίως, β΄. τὴν τοῦ Παζαρτζικίου, γ΄. του Χάσκιογι, δ΄. τοῦ Τσερπανίου, ε΄. τοῦ Ζααρᾶ, στ΄. τοῦ Καζανληκίου, ζ΄. τοῦ Σουλτάν-γερὶ καὶ ἡ. τοῦ Ἀχύρ-Τσελεμπῆ. Περιέχει δὲ ὅλη ἡ διοίκησις περὶ τὰ 1200 χωρία. Πρὸς τούτοις διαιρεῖται ἡ διοίκησις αὕτη εἰς πέντε *Ὀροφυλακὰς* (Ναχαγέδες)· α΄. τὴν τοῦ Κόνους, β΄. τοῦ Καρατζιά-Δαὰ, γ΄. τὴν τῆς Γκιόπτσας, δ΄. τοῦ Κοὺν-Τεπὲ, καὶ ε. τοῦ Ῥούπτσιου. Λέγεται δὲ, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἰσπράττει ἐξ αὐτῆς κατ᾽ ἔτος περὶ τὰ δέκα ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἐξ ὧν δαπανᾷ ὑπὲρ αὐτῆς (εἰς μισθοὺς κλπ.) μόλις ἓν ἑκατομμύριον ! . . . Ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Τουρκίας, οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐδεμία εὐκολία συγκοινωνίας ὑπάρχει, οὔτε ἀσφάλεια.

Αἱ δὲ κυριώτεραι πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς διοικήσεως ταύτης εἶναι αἱ ἑξῆς·

Φιλιππούπολις. Ἐν τῷ μέσῳ ἀχανοῦς πεδιάδος ἐκτεινομένης ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τῆς Ῥοδόπης μέχρι τῶν τοῦ Αἵμου, ὑψοῦνται αἴφνης παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἕβρου τέσσαρες λόφοι, χωροῦντες ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς εἰς μικρὰν ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀπόστασιν. Ὁ ἀνατολικώτερος τούτων ὁ καὶ ταπεινότερος διασχίζεται εἰς τρεῖς κορυφὰς οὐχὶ ὀξείας· ἐπὶ τούτου λοιπὸν κεῖται ἡ Φιλιππούπολις, ἡ μητρόπολις τῆς διοικήσεως, πόλις ἀρχαία, κτίσμα Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος, ὀνομαζομένη καὶ Πονηρόπολις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων Trimontium· κεῖται δὲ σχεδὸν εἰς τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως, παραμειβομένη ὑπὸ τοῦ Ἕβρου. Ἡ Φιλιππούπολις εἶναι ἡ ἐμπορικωτάτη πόλις τῆς Θράκης καὶ μία τῶν πολυανθρωποτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνεργοῦσα ἐκτεταμένον ἐμπόριον καὶ μὲ τὴν Εὐρώπην, καὶ μάλιστα τὴν Αὐστρίαν, καὶ μὲ τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς 60 χιλ. ὧν τὰ 4/7 ἴσως εἶναι χριστιανοὶ, οἱ δὲ λοιποὶ Ὀθωμανοί. Μεταξὺ τῶν χριστιανῶν λαλεῖται ἡ ἑλληνική. Οἱ νῦν Φιλιππουπολῖται, ἂν καὶ ἄποικοι τῶν Βοιωτῶν, ὡς λέγεται, δὲν πρέπει ὅμως νὰ κατηγορηθῶσιν ὡς κληρονόμοι τῶν εἰς τοὺς προγόνους των ἀποδιδομένων ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλαττωμάτων· ἐξ ἐναντίας εἶναι δραστηριώτατοι, φιλόκαλοι καὶ εἰς ἄκρον φιλόμουσοι. Τὸ κεντρικὸν Ἑλληνικὸν σχολεῖον τῆς Φιλιππουπόλεως εἶναι ἓν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ὅπερ τὰ μάλιστα εὐδοκίμει πρὸ ἐτῶν, καὶ νῦν ὁσημέραι βελτιοῦται διὰ τῆς προθυμίας τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ ζήλου τῶν διδασκάλων. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ τρία ἀλληλοδιδακτικὰ Σχολεῖα, ὧν τὸ ἓν διατηρεῖται ὑπὸ τοῦ παντὸς ἐπαίνου ἀνωτέρου Κυρίου Μ. Γκιουμισγερδάνη. Πρὸ 15 δὲ περίπου ἐτῶν καθιδρύθη καὶ παρθεναγωγεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον φοιτῶσιν 160 μαθήτριαι· ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλα ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια. Εἰς ὅλα δὲ ὁμοῦ φοιτῶσι περὶ τοὺς 1,000 μαθητάς. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν οἱ ἐπήλυδες εἰς τὴν πόλιν ταύτην Βούλγαροι ἐστύστησαν βουλγαρικὴν σχολὴν, εἰς ἣν φοιτῶσι περὶ τοὺς 50 μαθητὰς, ἐξ ὧν 18 μόνον ἐκ Φιλιππουπόλεως, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκ τῶν χωρίων.

Ἡ Φιλιππούπολις εἶναι ἕδρα Μητροπολίτου, ἔχοντος παρ᾽ αὐτῷ καὶ τὸν Ἐπίσκοπον Λεύκης. Ἐκκλησίαι χριστιανικαὶ ὑπάρχουσιν ὀκτὼ τῶν Ὀρθοδόξων, μία ἀρμενικὴ, καὶ μία κατολικὴ, ἔτι δὲ μία χάβρα τῶν Ἑβραίων καὶ πολλὰ τσαμία.

Αἱ μὲν χριστιανικαὶ οἰκίαι κεῖνται ἐπὶ τῶν λόφων καὶ περὶ αὐτοὺς, αἱ δὲ τουρκικαὶ παρὰ τὸν ποταμόν.

Στενήμαχος. Ὅρα φυλλάδ. Πανδώρας ΣΛΔ΄.

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς Δ. ἀπόστασιν κεῖνται τὰ χωρία Δερμένδερε, Μάρκοβον, Ἀγλάνι καὶ ἄλλα, εἰς θέσεις τερπνοτάτας, ἐν οἷς πολλοὶ τῶν εὐπόρων πολιτῶν ἔχουσι θερινὰς οἰκίας καὶ ὡραῖα ἀγροκήπια, εἰς δὲ τὸ Δερμένδερε ὑπάρχει καὶ ἐργοστάσιον τῶν Ἀμπάδων, ἀνῆκον εἰς τὸν Κ. Μ. Γκουμισγερδάνην.

Βοδινά. Κωμόπολις ἑλληνικὴ εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ῥοδόπης ΒΔ τοῦ Στενημάχου, ἀφ᾽ οὗ ἀπέχει ἡμίσειαν περίπου ὥραν. Πληθ. περὶ τὰς δύο χιλ. ὅλοι δὲ εἶναι χριστιανοί, λαλοῦντες τὴν ἑλληνικήν. Πρὸ δύο ἐτῶν καθιδρύθη ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον, εἰ, ὃ φοιτῶσι περὶ τοὺς 100 μαθητάς. Τὸ κλίμα εὐκραέστατον.

Παραγυιὰ (κατὰ τὸν Κ. Γ. Τσουκαλᾶν) παρὰ τὸ *ἐπάνω ἀγυιά*. Χωρίδιον νῦν εὐτελὲς, ἀλλ᾽ ἄλλοτε ἀκμάζον· κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἔπαθε πολλὰς καταδρομὰς ὑπὸ Τουρκοληστῶν, ἐξ ὧν ἠναγκάσθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ν᾽ ἀφήσωσι τὴν πατρίδα των.

Κούκλαινα. Κωμόπ. ἑλλ. εἰς τὰς αὐτὰς ὑπωρείας τῆς Ῥοδόπης ΝΔ. τῆς Φιλιππουπόλεως, ἀφ᾽ ἧς ἀπέχει δύο ὥρας. Ἔχει κατοίκους περὶ τὰς 2 χιλ. χριστιανοὺς καὶ Τούρκους. Εἷς ἀξιότιμος πολίτης Χ. Λάμπρος ὀνομαζόμενος ἰδίαις δαπάναις οἰκοδομήσας σχολεῖον, ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὴν πατρίδα του.

Ἀρβανιτοχώρια. Δύο περίπου ὥρας Ἀν. τοῦ Στενημάχου εἰς φάραγγά τινα τῆς Ῥοδόπης κεῖται ἡ Ἑλ. αὕτη κώμη. Κυρίως δὲ εἶναι δύο χωρίδια, τὸ μὲν ὑπὸ χριστιανῶν, τὸ δὲ ὑπὸ Τούρκων κατοικούμενον. Ἐντεῦθεν ἐξάγονται μυλόπετραι.

Χάσκιογι. Ἡ πόλις αὕτη κεῖται ΝΑ. τῆς Φιλ.

ἀφ' ἧς ἀπέχει περὶ τὰς 14 ὥρας· κατοίκους ἔχει περὶ τὰς 15 χιλ. Τούρκους καὶ χριστιανούς.

Ζααράς. Κεῖται ΒΑ. τῆς Φιλ. ἔχουσα πληθ. ὑπὲρ τὰς 25 χιλ. Τούρκους καὶ χριστιανούς. Ὁ σῖτος τοῦ Ζααρᾶ εἶναι ὁ καλλίτερος αὐτοῦ τοῦ μέρους.

Παζαρτζῆκι. Πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως, πόλις ἐμπορική, κειμένη ΒΔ. τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς ἀπόστασιν ἓξ ἡμερῶν, παρὰ τὸν Ἕβρον. Ἔχει κατοίκους περὶ τὰς 25 χιλ. ὧν τὰ 3/5 Τοῦρκοι, οἱ δὲ λοιποὶ χριστιανοί. Ἐντεῦθεν κατὰ πρῶτον ἤρξατο ἡ κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καταφορὰ ἐν τῇ διοικήσει ταύτῃ, ἐπενεγκοῦσα τραγικὰ ἀποτελέσματα· διότι κατεστράφη τὸ τέως ἑλ. Σχολεῖον, τὸ ὁποῖον θαυμασίως προώδευεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀξιεπαίνου διδασκάλου Κ. Κ. Σαϊτίδου, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐσυστήθη βουλγαρικόν, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἔδειξε πρόοδον. Ἐπὶ τοῦ παρόντος παραδίδει τὴν ἑλλ. γλῶσσαν ὁ εἰρημένος Κ. Σαϊτίδης, ἔχων διηνεκῶς ν' ἀντιπαλαίῃ πρὸς τὰς ῥᾳδιουργίας καὶ τοὺς παντοίους διωγμοὺς τῶν βουλγαριστῶν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπάρχουσι τρεῖς Ἐκκλησίαι.

Περιστερὰ ἢ Πέστερα. Ἑλ. κώμη πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ Παζαρτζικίου, κατοικουμένη ὑπὸ Τούρκων καὶ χριστιανῶν. Ἐντεῦθεν γίνεται ἀξιόλογος ἐξαγωγὴ ξυλείας.

Ἄλλαι δὲ κωμοπόλεις ἧττον σημαντικαὶ εἶναι τὸ Τσερπάνι, τὰ Ἀβράδαλα, Σουλτὰν-γερὶ κλπ.

Ἀπαντῶνται δὲ κατὰ τὴν διοίκησιν ταύτην καὶ πολλὰ μοναστήρια, ὧν τὸ ὀνομαστότερον εἶναι τὸ σταυροπηγιακὸν τοῦ Βατσκόβου, κείμενον πρὸς Ν. τοῦ Στενημάχου δύο ὥρας μακρὰν εἰς φάραγγά τινα τῆς Ῥοδόπης εἰς θέσιν γοητευτικήν. Τὸ μοναστήριον τοῦτο εἶναι ἀρχαῖον καὶ πλουσιώτατον· λέγεται δὲ ὅτι ἔχει ἐτήσιον εἰσόδημα 100 χιλ. δραχμῶν περίπου. Ἀλλ' ἐὰν μ' ἐρωτήσητε εἰς τί μεταχειρίζονται οἱ ἅγιοι Πατέρες τὴν πρόσοδον ταύτην μιᾶς γερμανικῆς Δουκίας, θὰ σταυρώσω τὰς χεῖράς μου καὶ θὰ σᾶς εἴπω, ὅτι δὲν γνωρίζω.... Τὰ περισσότερα δὲ τῶν κτημάτων του κεῖνται εἰς τὸν Στενήμαχον, ὅστις πλεῖστα ὅσα δικαιώματα ἔχει ἐπὶ τῆς μονῆς, κατὰ τοὺς κώδηκας τοὺς σωζομένους ἐν αὐτῇ· ἀλλὰ μόνον δικαιώματα ἐπὶ τοῦ παρόντος....

Καὶ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις γίνονται εἰς διάφορα μέρη κατ' ἔτος· ἡ ἀξιολογωτέρα δὲ τούτων εἶναι ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου τελουμένη εἰς τὸ χωρίον Οὐζουντζόβα, ἀπέχον τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς Α. 14 περίπου ὥρας. Εἰς ταύτην συνέρχονται ἔμποροι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Τουρκίας, καὶ ἐξ ἄλλων γειτονικῶν τόπων.

Περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ τῆς διοικήσεως δὲν θέλω σᾶς γράψει ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τὸ θέμα τοῦτο ἀνάκει εἰς πραγματείαν γενικὴν περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς Τουρκίας.

Ἔῤῥωσθε! Ὁ φίλος σας.

ΒΛΑΣΙΟΣ Γ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ.

ΝΕΩΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

—οοο—

Ἐν Παρισίοις 27 Μαΐου 1860.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία περικαλύπτεται ὑπ' ἀχλύος, ἣν ἐν μέρει μὲν διέλυσαν αἱ σοφαὶ ἰδίως πραγματεῖαι τῶν ΚΚ. Παπαῤῥηγοπούλου καὶ Ζαμπελίου, ἀλλ' ἥτις πολλαχοῦ βαθύτατον ἔτι σκότος ἐπιχέει. Ἐπειδὴ δὲ καθῆκον θεωρῶ παντὸς ὁμογενοῦς νὰ σταχυολογῇ, ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκῃ τι σχέσιν ἔχον πρὸς τὰ πάτρια, καυθυποβάλλω κἀγὼ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν παρ' ὑμῖν σοφῶν τὸ παρὰ πόδας διήγημα, μεθερμηνευθὲν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Καίτοι ἴσως μικροῦ λόγου ἄξιον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ κόκκος ἄμμου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς χεῖρας ἐμπείρων δημιουργῶν. Ἂν δέ τις συμβουλευθῇ καὶ ἄλλας συγχρόνους πηγὰς διευκρινούσας τὴν ἐν αὐτῷ ἱστορουμένην περιήγησιν, διττῶς, νομίζω, δύναται νὰ τὴν ἐξετάσῃ, πολιτικῶς μέν, ὡς πρὸς τὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαθέσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν πρὸς ἡμᾶς, ἐκκλησιαστικῶς δέ, μὴ καί τι φῶς προκύψῃ ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῦ πολυθρυλλήτου ζητήματος τῶν Ἁγίων Τόπων.

Ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἰ. Ἰ. Ῥυσσώ. Μέρος Α'. Βιβλ. δ'.

... Διδάσκων (α) ἐμάνθανον ἀνεπαισθήτως τὴν μουσικήν. Διῆγον αὐτόθι βίον σχεδὸν ἄνετον, καὶ ἄλλος ἀντ' ἐμοῦ φρονιμώτερος ἤθελεν ἴσως ἀρκεσθῇ· ἀλλ' ἡ φύσει πολυπράγμων καρδία μου ἀνεζήτει ἄλλο. Τὰς Κυριακὰς καὶ ὁσάκις ἄλλοτε εὐκαίρουν, διέτρεχον τὰς πέριξ τῆς πόλεως ἐξοχὰς καὶ τὰ δάση, ὅπου ἐπλανώμην βεβυθισμένος πάντοτε εἰς στοχασμοὺς καὶ στενάζων, οὐδέποτε δ' ἐπανηρχόμην πρὸ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν.

Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐν Βοδρικῷ (Boudry) εὑρισκόμενος εἰσῆλθον εἰς καπηλεῖον ὅπως δειπνήσω. Αὐτοῦ βλέπω ἄνθρωπον βαθυγένειον, φέροντα ἐπενδύτην μὲν ἰώδη ἑλληνικόν, καυσίαν δ' ἐκ μηλωτῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Τὸ σχῆμα καὶ τὸ ἦθος ἀρκετὰ εὐγενῆ· ἐδυσκολεύετο πολλάκις νὰ ἐξηγηθῇ, ὡς ὁμιλῶν διάλεκτον ἀκατάληπτον, οὕτως εἰπεῖν, καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἰταλικὴν ἢ πρὸς ἄλλην τινὰ γλῶσσαν προσεγγίζουσαν. Μόνος ἐγὼ κατελάμβανον ὅ,τι περίπου καὶ ἂν ἔλεγε, μετὰ δὲ τοῦ πανδοχέως καὶ τῶν ἐγχωρίων δὲν ἠδύνατο ἢ διὰ νευμάτων νὰ συνδιαλέγηται. Τῷ ἀπηύθυνον λέξεις τινὰς ἰταλιστί· μὲ ἐνόησε κάλλιστα, καὶ ἔσπευσεν ἐγερθεὶς νὰ μὲ ἐναγκαλισθῇ ἐνθέρμως. Ἐσχετίσθημεν παρευθὺς καὶ τῷ ἐχρησίμευον ἔκτοτε ὡς διερμηνεύς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δεῖπνόν του ἦτο καλόν, ἐν ᾧ τὸ ἐμὸν πολλοῦ γε καὶ δεῖ, μὲ προσεκάλεσε νὰ συμφάγωμεν,

(α) Ἐν Νεοκάστρῳ κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1732. Σ. τοῦ Μ.

ὅπερ ἀσμένως ἐδέχθην. Καὶ οὕτω πίνοντες καὶ βαρβαρίζοντες τὴν φωνήν, ἐξῳκειώθημεν τόσον, ὥστε ἅμα δειπνήσαντες κατέστημεν ἀχώριστοι.

Μοὶ διηγήθη ὅτι ἦτο κληρικὸς ἕλλην καὶ ἀρχιμανδρίτης τῶν Ἱεροσολύμων, ἀπεσταλμένος, ὅπως συλλέξῃ συνεισφορὰς ἐν Εὐρώπῃ πρὸς ἀνακαίνισιν τοῦ Ἁγίου Τάφου (β). Μοὶ ἔδειξε πρὸς τούτοις ἀξιόλογα πιστοποιητικὰ τῆς αὐτοκρατείρας (γ) καὶ τοῦ αὐτοκράτορος (δ)· εἶχε δὲ παρόμοια καὶ πολλῶν ἄλλων ἡγεμόνων. Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἱκανῶς εὐχαριστημένος δι' ὅσα χρήματα ἕως τῆς ὥρας ἐκείνης εἶχε συνάξει· ἀλλ' εἶχε πάθει τὰ πάνδεινα ἐν Γερμανίᾳ, μὴ γνωρίζων μηδὲ γρῦ γερμανικῶν, λατινικῶν εἴτε γαλλικῶν, καὶ ὡς μόνην καταφυγὴν ἔχων τὰ ἑλληνικά, τα τουρκικὰ καὶ τὰ φραγκικά του, ἅπερ, ὡς ἦτο ἑπόμενον, δὲν τῷ ὠφέλουν μεγάλως ἐν ταῖς χώραις, ὅπου εἶχεν οὕτως εἰπεῖν, ἀποπλανηθῆ. Μοὶ προέτεινεν ἐπὶ τέλους νὰ τὸν συνοδεύσω ὡς γραμματεὺς καὶ διερμηνευτής. Καί τοι δ' ἐφόρουν τὸ νεωστὶ ἀγορασθὲν κομψόν μου ἰῶδες ἱμάτιον, οὐ πάντη ἀνάρμοστον τῆς νέας μου ταύτης θέσεως, ἐφαινόμην ὅμως τόσον πενιχρός, ὥστε δὲν μ' ἐνόμισε δυσκατάπειστον· καὶ δὲν ἠπατήθη· διὸ καὶ αἱ συμφωνίαι ἡμῶν ἐγένοντο ἐν τάχει, ἐμοῦ μὲν οὐδὲν ζητοῦντος, ἐκείνου δὲ μεγάλα ὑποσχομένου. Και ἰδοὺ ἄνευ ἐγγύης, εἴτε ἀσφαλείας, οὐδὲ κἂν ἐν γνώσει τῶν πραγμάτων, ἀφίεμαι εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ τὴν ἐπαύριον ἀμέσως κινοῦμεν εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἠρξάμεθα δὲ τῆς περιοδίας ἀπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἐλευθερῶν (Fribourg), ὅπου δὲν ἀπήλαυσε μεγάλα κέρδη· διότι, τῆς ἐπισκοπικῆς ἀξιοπρεπείας μὴ ἀνεχομένης τὸ ἐπαιτεῖν καὶ μάλιστα παρὰ τῶν ἰδιωτῶν, παρουσιάσαμεν τὰ ἔγγραφά του τῇ Γερουσίᾳ, ἥτις τῷ ἀπένειμε μικράν τινα ποσότητα.

Ἐκεῖθεν διευθύνθημεν εἰς Ἀρκτόπολιν (Berne) καὶ κατελύσαμεν ἐν τῷ τοῦ Ἱέρακος καλῷ τότε ξενοδοχείῳ, ὅπου εὕρισκέ τις εὐάρεστον συναναστροφήν. Εἴχομεν πολλοὺς συνδαιτυμόνας, καὶ ἡ τράπεζα ἦτο καλῶς συγκεκροτημένη. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ ἱκανοῦ καιροῦ λιτὴν ἐλάμβανον τροφήν, ἐδραξάμην τῆς προκειμένης μοι περιστάσεως ὅπως ἐνδυναμώσω τὸν ἐξησθενημένον στόμαχόν μου.

Ὁ αἰδεσιμώτατος Ἀρχιμανδρίτης ἦτο καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος τοῦ κόσμου· ἠγάπα νὰ μένῃ πολὺ ἐπὶ τραπέζης· ἦτο εὔθυμος καὶ ὡμίλει εὐστόχως δι' ὅσους τὸν ἐνόουν, μὴ ὢν ἄμοιρος γνώσεών τινων, καὶ ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑλληνικήν του πολυμάθειαν μεθ' ἱκανῆς χάριτος. Οὕτω λ. χ. συντρίβων ποτε λεπτοκάρυα κατὰ τὸ ἐπίδειπνον, ἔκοψε βαθέως τὸν δάκτυλον, καὶ τοῦ αἵματος ἀφθόνως ῥέοντος, δείξας τὸν δάκτυλον πρὸς τοὺς συνδαιτυμόνας, « Θεωρήσατε, κύριοι, εἶπε καγχάζων, αἷμα πελασγικόν. (Mirate, signori, questo è sangue pelasgo) ».

Ἐν Ἀρκτοπόλει δὲν τῷ ἤμην πάντῃ ἀνωφελής· μάλιστα διεξήγαγον τὰς ὑποθέσεις του κάλλιον ἢ ὅ,τι ἐφοβούμην. Ἐφάνην ἀληθῶς τολμηρότερος καὶ εὐγλωττότερος ἢ ἂν ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἰδίων μου συμφερόντων, καθόσον αὐτόθι δὲν ἀπηλλάγημεν τόσον εὐχερῶς ὡς ἐν ταῖς Ἐλευθεραῖς· ἀλλ' ἐγένετο χρεία μακρῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων συνδιαλέξεων μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ Κράτους, καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀρχιμανδρίτου δὲν ἦτο ἔργον μιᾶς ἡμέρας. Ἀφ' οὗ, τέλος, τὰ πάντα ἐτακτοποιήθησαν, εἰσήχθη ἐνώπιον τῆς Γερουσίας· εἰσῆλθον δὲ κἀγὼ μετ' αὐτοῦ καθὸ διερμηνεύς, καὶ προσεκλήθην νὰ ὁμιλήσω. Ἡ πρόσκλησις αὕτη μοὶ ἦτο ὅλως ἀπροσδόκητος, ἐπειδὴ οὐδέποτε ἐφανταζόμην, ὅτι μετὰ τοσαύτας διαπραγματεύσεις μεθ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν μελῶν, ἔδει ν' ἀποταθῇ τις ἐκ νέου καὶ πρὸς ὅλον τὸ σῶμα, ὡσανεὶ οὐδὲν ἐρρέθη. Τί ἀμηχανία δι' ἄνθρωπον τόσῳ αἰσχυντηλόν, οἷος ἐγώ, νὰ ἀγορεύσω δημοσίᾳ καὶ μάλιστα, ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀρκτοπόλεως, τοῦτο δὲ ἐξ ἁρποόπτου καὶ ἄνευ κἂν στιγμιαίας προπαρασκευῆς. Καὶ ὅμως οὐ μόνον δὲν κατεβλήθην, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἐδειλίασα. Ἐξέθηκα κατὰ πρῶτον διὰ βραχέων καὶ καθαρῶς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου· εἶτα ἐπαινέσας τὴν εὐσέβειαν τῶν συνδραμόντων ἡγεμόνων διήγειρον τὴν ἅμιλλαν τῶν ἐξοχωτάτων Γερουσιαστῶν, ἐπισυνάψας, ὅτι δὲν ἠδύνατό τις ἔλαττον νὰ ἐλπίσῃ ἐκ τῆς ἐγνωσμένης αὐτῶν μεγαλοδωρίας. Ἑπομένως ἐσπούδασα ν' ἀποδείξω τὴν ὠφέλειαν τοῦ θεαρέστου τούτου ἔργου πρὸς ἅπαντας ἐν γένει τοὺς χριστιανοὺς ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος. Κατέστρεψα δὲ τὸν λόγον ὑποσχόμενος τὰς εὐλογίας τοῦ οὐρανοῦ πρὸς ὅντινα γενναίως ὑπὲρ αὐτοῦ συνδράμῃ. Δὲν ἀξιῶ, ὅτι ὁ λόγος μου ἐθαυμάσθη· ἀλλ' εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι εὐηρέστησε, καὶ ὅτι μετὰ τὸ τέλος τῆς συνεντεύξεως ἔλαβεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης δῶρον οὐκ εὐκαταφρόνητον· ἤκουσε δὲ καὶ ἐπαίνους τῆς εὐφυΐας τοῦ γραμματέως του, ὧν ἀσμένως ἐγενόμην διερμηνεύς, καί τοι δὲν ἐτόλμησα νὰ τοὺς μεταφράσω αὐτολεξεί. Ἰδοὺ ἡ μόνη ἐποχὴ τῆς ζωῆς μου καθ' ἣν ἠγόρευσα

(β) Ὡράϊζε τότε τὸν ἱεροσολυμιτικὸν θρόνον ὁ σοφὸς καὶ πολὺς Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς, εἰς ὃν παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἀχμὲτ τοῦ Γ'. δύω διατάγματα (Χάτ-ἰ-σερὶφ), τὸ μέν, τῷ 1719, τὸ δὲ τῷ 1720, ἀναγνωρίζοντα τὸ δικαίωμα τῶν Ὀρθοδόξων τοῦ ἐπισκευάζειν τὸν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ Ταφου τοῦ Σωτῆρος κείμενον θολίσκον ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως. Σ. τοῦ Μ.

(γ) Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1730 ἐμονάρχει τῆς Ῥωσσίας ἡ πανοῦργος Ἄννα, θυγάτηρ τοῦ Ἰβὰν, ἀδελφοῦ τοῦ Μ. Πέτρου, ἀνακηρυχθεῖσα αὐτοκράτειρα πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, χάρις εἰς τὰς πλεκτάνας τῆς οἰκογενείας Δολγορούκη, ἣν ὅμως σκληρῶς κατεδίωξεν ἡ Ἄννα ἐπιτυχοῦσα τοῦ σκοπουμένου. Σ. τοῦ Μ.

(δ) Ἐννοεῖ πάντως ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς Κάρολον τὸν Στ'. τὸν φιλοπόλεμον αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ὅστις διὰ τῆς τοῦ Μάργου (Passarowitz) συνθήκης (21 Ἰουλ. 1718) ἐπεφυλάττετο τὴν προστασίαν τῶν τοῦ Ἁγίου Τάφου προσκυνητῶν, καὶ ὅστις, συμφώνως πρὸς τὴν πατροπαράδοτον πολιτικὴν τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, εὔνους διέκειτο πρὸς τὸν κλῆρον καὶ πρὸς τοὺς μοναχούς. Σ. τοῦ Μ.

δημοσίᾳ καὶ ἐνώπιον Ἀρχῆς, καὶ ἡ μόνη ἴσως ἐν ᾗ ἐξεφράσθην ἐπιτυχῶς καὶ μετὰ παῤῥησίας. . . .

Ἐντεῦθεν ἀναχωρήσαντες ὑπήγομεν εἰς Σολόδυρον (Soleure)· διότι προὐτίθετο ὁ Ἀρχιμανδρίτης διερχόμενος καὶ αὖθις διὰ τῆς Γερμανίας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια διὰ τῆς Οὐγγαρίας ἢ τῆς Πολωνίας. Ἀληθῶς ἡ περιοδία αὕτη ἦτο λίαν ἐκτεταμένη· ἀλλ᾿ ἐκεῖνος μὲν δὲν ἐφοβεῖτο, ἐπειδὴ ἔδλεπε καθ᾿ ὁδὸν πληρούμενον μᾶλλον ἢ κενούμενον τὸ βαλάντιόν του· ἐγὼ δὲ ηὐχόμην ἐγκαρδίως, εἴτε πεζῇ εἴτε καὶ ἔφιππος νὰ περιηγῶμαι δι᾿ ὅλης μου τῆς ζωῆς. Ἦτο ὅμως, φαίνεται, πεπρωμένον νὰ μὴ προβῶ περαιτέρω.

Ἅμα φθάσαντες ἐν Σολοδύρῳ ἐπεσκέφθημεν πρῶτον τὸν κύριον πρέσδυν τῆς Γαλλίας. Κατ᾿ ἀτυχίαν τοῦ ἀρχιμανδρίτου μου, ἦτο οὗτος ὁ μαρκίων Βονάκος (ε), χρηματίσας ποτὲ πρέσδυς καὶ παρὰ τῇ Πύλῃ, καὶ ἐνήμερος ἑπομένως τῶν ἀφορώντων τὸν Ἅγιον Τάφον. Εἰς τὴν ἑνὸς τετάρτου συνέντευξιν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου μετὰ τῆς ἐξοχότητός του δὲν παρευρέθην, ἐπειδὴ ὁ Κ. πρέσδυς ἐνόει τὰ φραγκικά, καὶ ὡμίλει τὰ ἰταλικὰ τοὐλάχιστον ὅσον καὶ ἐγώ. Ἐξερχόμενον τὸν Ἕλληνά μου ἠθέλησα ν᾿ ἀκολουθήσω, ἀλλὰ μ᾿ ἐκράτησαν· ἔφθασεν ἤδη καὶ ἡ σειρά μου. Ἐπειδὴ δὲ διέδιδον ὅτι ἐγεννήθην ἐν Παρισίοις, ὑπηγόμην, ὡς τοιοῦτος, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος. Μὲ ἠρώτησε λοιπὸν ὁ πρέσδυς ποῖος ἤμην, προτρέπων με νὰ μὴ τῷ κρύψω τὴν ἀλήθειαν· τοῦθ᾿ ὅπερ καὶ ὑπεσχέθην ζητήσας προηγουμένως τὴν χάριν νὰ τῷ ἐκμυστηρευθῶ κατ᾿ ἰδίαν· συγκατανεύσας δὲ μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸ γραφεῖόν του, οὗτινος ἔκλεισε τὴν θύραν. Τότε πεσὼν εἰς τοὺς πόδας του ἐτήρησα τὸν λόγον μου. . . . . Τοσοῦτον δὲ τὸν εὐηρέστησεν ἡ μικρά μου ἱστορία καὶ ἡ εἰλικρίνεια, μεθ᾿ ἧς εἶδεν ὅτι τὴν διηγήθην, ὥστε λαδών με τῆς χειρὸς μὲ παρουσίασε πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἐπαναλαδὼν ἐν συντόμῳ τὰ τοῦ πλάνητος βίου μου. Εὐμενοῦς ἔτυχον παρ᾿ αὐτῇ ὑποδοχῆς· εἶπε δέ, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μ᾿ ἀφήσωσι νὰ συνοδεύσω τὸν Γραικὸν ἐκεῖνον μοναχόν. Ἀπεφασίσθη ἑπομένως νὰ μείνω ἐν τῇ πρεσδείᾳ μέχρις οὗ εὑρεθῇ θέσις τις δι᾿ ἐμέ. Τότε ἠθέλησα νὰ ὑπάγω κἂν ν᾿ ἀποχαιρετίσω τὸν καλόν μου Ἀρχιμανδρίτην, ἑλκύσαντα τὴν συμπάθειάν μου, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἐπετράπη. Τῷ διεκοινώθη δὲ μόνον ἡ κράτησίς μου, καὶ μετὰ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας μοὶ ἔστειλε τὸ μικρόν μου κιδώτιον.

Α.

(ε) Κατὰ τὴν ἐννεατῆ (1716—1734) ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν αὐτοῦ ὡς πρέσβεως τῆς Γαλλίας, μεγάλην ἰσχὺν ἐκέκτητο ὁ Jean Louis d' Usson, marquis de Bonac.. Ὁ ἐπιτήδειος οὗτος διπλωμάτης κατώρθωσε τῷ 1719 καὶ τῷ παρεχωρήθη ἡ ἄδεια, ὅπως ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως γίνῃ ὑπὸ τῶν Φραγκισκανῶν μοναχῶν, ἐπὶ συμφωνίᾳ ὅμως, ἵνα ἡ τοῦ θολίσκου τοῦ Τάφου τοῦ Σωτῆρος ἀπόκηται ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους. Σ. τοῦ Μ.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 218.)

—οοο—

Τότε ὁ Ῥοβέρτος ἔγραψε πρὸς τὸν Κῦῤῥαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ τὸν ἐξιλεώσῃ ὑπὲρ τῆς θυγατρός του, ἀποδίδων μετὰ πολλῆς προθυμίας εἰς ἑαυτὸν πᾶν ἀτόπημα. Κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖ ὅτι δὲν εἶπεν ὅλην τὴν ἀλήθειαν· πρὸ παντὸς δὲ ζητεῖ ν᾿ ἀποκρύψῃ ἀπὸ τὸν ὠργισμένον πατέρα τὴν ζωηρότητα καὶ τὸ βάθος τοῦ πάθους τῆς θυγατρός· ἀποδίδει εἰς ἀρχαῖον δεσμὸν νεωτάτην καταγωγήν, καὶ ἐπειδὴ ὁ οἶκτος ἑνούμενος τῷ θαυμασμῷ εἶναι ὁ μεγαλήτερος ὅλων τῶν κινδύνων τῆς γυναικείας καρδίας, προφασίζεται ὅτι μόνον ὅτε τὸν εἶδε πάσχοντα, ἐπρόδωκεν ἡ νέα τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης της.

She loved me for the dangers I had passed,
And I loved her, that she did pity them.

« Ὑπῆρξεν ἐποχή; λέγει ὁ κύριος Ῥιχάρδος Κῦῤῥαν, καθ᾿ ἣν ἡ δημοσίευσις τῶν ἐπιστολῶν ἐκείνων ἤθελεν εἶσθαι δύσκολος· ἀλλ᾿ ὁ καιρὸς ἐκεῖνος παρῆλθε, διότι οἱ μόνοι οἵτινες ἤθελον λυπηθῇ, ὁ πατὴρ καὶ ἡ κόρη, δὲν ζῶσι πλέον· ἐκεῖνος δὲ ὅστις ἐπέζησε, καὶ δημοσιεύει αὐτὰς ἀπὸ αἴσθημα καθήκοντος, εἶναι πεπεισμένος ὅτι δὲν ἰσχύουσι νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ὑπὲρ τῆς μνήμης αὐτῶν ὑπόληψιν ἐκείνων οἵτινες τοὺς ἐγνώρισαν. »

« Ῥοβέρτος Ἔμμετ τῷ ἱππότῃ Ἰωάννῃ Φίλποτ Κῦῤῥαν.

» Δὲν ἤλπιζον ὅτι ἔμελλες νὰ γείνῃς συνήγορός μου. Σὲ προσεκάλεσα δὲ διὰ τὰς προλαδούσας γνωστὰς σχέσεις ἡμῶν, διότι ἄλλως θὰ ἐφαίνετο παράδοξον. Βεδαίως δὲν ἐπεθύμουν οὔτε νὰ σ᾿ ἐπανίδω, γνωρίζων ὅτι σὲ προσέδαλον καθ᾿ ὑπερδολήν, καὶ τόσῳ μάλιστα πολύ, ὥστε ἡ ζωή μου δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξαλείψῃ τὴν προσδολὴν ταύτην. Τοῦτο ἐπιθυμῶν προέτεινα εἰς το ἰδιαίτερον συμβούλιον νὰ μὲ δικάσῃ ὡς ὁμολογούμενον ἔνοχον, φθάνει μόνον νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τὴν ἀποσιώπησιν τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης. Ἀλλὰ καὶ ἔτι πλέον ἔπραξα· διεκήρυξα ὅτι ἤθελον ὑποστῇ τὴν καταδίκην μου χωρὶς νὰ προφέρω λέξιν πρὸς ὑπεράσπισίν μου, ζητῶν εἰς ἀντάλλαγμα τὴν καταστροφὴν τῶν ἐγγράφων ἐκείνων. Ἡ πρόθεσις μου ἦτο νὰ ὁμολογήσω ἐμαυτὸν ἔνοχον, νὰ προλάδω τὴν κατηγορίαν, καὶ νὰ ἀπομακρύνω πάντα λόγον δικαιολογοῦντα τὴν παρουσίασιν τῶν ἐπιστολῶν.

» Ὅ,τι θέλω σοὶ διηγηθῇ, δὲν δύναται, τὸ ὁμολογῶ, νὰ μὲ δικαιολογήσῃ ἐνώπιόν σου. Ἀλλὰ μάθε ὅτι τὴν ἡμέραν καθ᾿ ἣν ἀπετάθην τὸ πρῶτον πρὸς τὴν θυγατέρα σου (when I first addressed your daughter), ἐνόμιζον ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἡ τύχη μου ἤθελεν ἀποφασισθῇ. Δὲν ἐπερίμενον, καὶ οὔτε ἐπεθύμουν, εἰς τὰς περιστάσεις εἰς ἃς εὑρισκόμην νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀγάπην μου. Ἤθελον μόνον νὰ μάθω ἐὰν ἡ καρδία της ἦτο ἐλευθέρα, καὶ

ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχω διὰ τὸ μέλλον ἐλπίδα τινά. Ἀλλ' οὐδεμίαν τοιαύτην μοὶ ἔδωκε· μοὶ εἶπε μόνον ὅτι οὐδένα εἶχε δεσμόν· ὡς καὶ τῷόντι ποτὲ δὲν μοὶ ἐφάνη ὅτι ἐπεθύμει νὰ σ' ἐγκαταλείψῃ. Ἐσύχναζον λοιπὸν εἰς τὴν οἰκίαν σου φρονῶν ὅτι ἐγὼ μόνον θὰ ἔχαιρον ἢ θὰ ἐλυπούμην. Οὐδεμίαν πρόοδον ἀγάπης παρετήρησα εἰς αὐτήν, οὐδὲ μοὶ ἀπέδειξε ποτὲ ὅτι μὲ διέκρινε τῶν ἄλλων συνήθων γνωρίμων σας. Ὀλίγον καιρὸν μετέπειτα, ὑποπτευθεὶς ὅτι ἐγένοντό τινες ἀνακαλύψεις, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσω ἐκ τῆς Ἰρλανδίας, ἦλθον πρὸς αὐτὴν ὅπως διαλύσω πᾶν ὅ,τι μεταξὺ ἡμῶν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ὑποχρέωσις. Αὕτη ἡ ἰδία τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν, ἀπήτησε νὰ παύσω τὰς ἐπισκέψεις μου· ὡς ἔχων δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὴν τὴν πρόθεσιν, τῇ ἐξήγησα τοὺς λόγους μου. Πρῶτον τότε, ὅτε μὲ εἶδε δυστυχῆ, παρετήρησα τὴν συγκίνησίν της, ὅτι ᾐσθάνετό τι δι' ἐμέ, καὶ ὅτι ἦτο ἀργὰ ὅπως ὀπισθοδρομήσω. Μετὰ ταῦτα ἀνακαλύψας ὅτι οἱ φόβοι μου ἦσαν ἀβάσιμοι, δὲν ἀνεχώρησα. Εἰς ὅλα αὐτὰ ἔπταισα βεβαίως ἐγώ, ἀλλὰ συνέτρεξε καὶ ἡ κακὴ ἐκείνη τύχη ἡ ἀείποτε καταδιώκουσά με. Ἐὰν ἔγραψα πρὸς τὴν θυγατέρα σου μετὰ τὸ θλιβερὸν συμβάν, τοῦτο ἦτο νέα ἔλλειψις εὐπρεπείας (an additional breach of propriety) δι' ἣν μετεμελήθην ἐκ βάθους καρδίας· καὶ ὅμως τὸ ὁμολογῶ μετὰ ἁπλότητος, τὸ σφάλμα τοῦτο ὄχι μόνον δὲν μοὶ φαίνεται τῆς αὐτῆς βαρύτητος, ἀλλὰ καὶ τὸ θεωρῶ ὡς ἀναπόφευκτον μετὰ τὰ προηγηθέντα· διότι, ἂν καὶ δὲν ἀξιῶ νὰ δικαιολογήσω τὴν παρελθοῦσαν διαγωγήν μου, ἀφοῦ ὅμως ὑπῆρχέ τις συμπάθεια μεταξὺ ἡμῶν, (καὶ εἰλικρινεστέρα οὐδέποτε ὑπῆρξεν), ᾐσθανόμην ὅτι ἡ ἀβεβαιότης εἰς ἣν ἤθελον ἀφήσει τὴν θυγατέρα σου περὶ τῆς τύχης μου, δὲν ἤθελεν οὔτε ἐξαφανίσει τὴν συμπάθειάν της, οὔτε ἐλαττώσει τὴν ἀγωνίαν της· καὶ θεωρῶν αὐτὴν ὡς σύντροφον τοῦ βίου μου, ἐὰν ἔζων, παρέβλεψα πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ὅπως ἀνακουφίσω τὴν ἀγωνίαν της. Ἐπροτίμων νὰ ἀπολαύω τῆς συμπαθείας τῆς θυγατρός σου καὶ εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Ἀμερικῆς, παρὰ νὰ ἔχω τὴν πρώτην θέσιν ἐνταῦθα ἄνευ αὐτῆς. Ἀγνοῶ ἐὰν διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης θέλω μετριάσει τὸ σφάλμα μου· ἀγνοῶ ἐὰν ἡ ἐπιτυχία ἤθελεν ἐξαλείψει τὴν μνήμην τῆς πράξεώς μου· ἀλλὰ καλῶς γινώσκω ὅτι εἰς τὴν παγετώδη χεῖρα τοῦ θανάτου ὑπὸ τὴν ὁποίαν κεῖμαι, καλὸν ἦτο νὰ μὴ προστεθῇ καὶ ἡ ψυχρότης τοῦ ἀρχαίου φίλου μου, καὶ νὰ μὴ ἐπαυξήσωσι τὰ βάσανα ὄχι ἐμοῦ, ἀλλ' ἐκείνων εἰς οὓς καταλείπω ὀδύνην καὶ θλῖψιν.»

Εὔκολον νὰ παρατηρήσῃ τις κατὰ πόσον τὸ πάθος ἀλλοιοῖ συνήθως τὸν χαρακτῆρα· δυσκόλως ἀναγνωρίζομεν, βλέποντες τὴν περιώδυνον ταύτην δειλίαν καὶ τὴν ταπεινότητα τοῦ ὕφους, τὸν ἄνδρα ὃν θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον ὑπερηφάνως καὶ ἐντόνως ὑπερασπιζόμενον ἑαυτόν. Μετὰ μετριοφροσύνης δικαιολογεῖται, μετ' ἀξιοπρεπείας ἱκετεύει, καὶ τόση ἁπλότης, τοσαύτη ψυχικὴ τρυφερότης ἔπρεπεν ἴσως νὰ συγκινήσωσι καὶ τὰς μᾶλλον ἀμιλείκτους καρδίας. Ἀλλ' ἡ τόσον εὐγενὴς καὶ τόσον κατανυκτικὴ αὕτη ἐπιστολὴ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Κύρραν· εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι δὲν ἐπανεῖδε τὸν Ῥοβέρτον, καὶ τὸ παραδοξώτερον οὐδεμίαν προσπάθειαν κατέβαλεν ἵνα σώσῃ τὴν ζωήν του· διότι ἐὰν ἀπεπειρᾶτο τοῦτο, ὁ υἱός του, πολὺ πρόθυμος νὰ δείξῃ εἰς τὸ κοινὸν πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θὰ ἔσπευδε νὰ τὸ δημοσιεύσῃ. Δικηγόρος ὢν ἑνὸς τῶν ἀποστατῶν, μετὰ προθυμίας ἔδραξε τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὅπως κατακρίνῃ τὴν ἀποστασίαν μὲ λόγους σκληροὺς καὶ περιφρονητικούς, καὶ ν' ἀποπλύνῃ ἑαυτὸν πάσης ὑπονοίας. Οἱ αὐστηρότερον ὁμιλοῦντες περὶ τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης ἀποπείρας εἰσὶν ἀναμφιβόλως ὁ Κύρραν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Γράτταν· ἐκ τούτου δῆλον ὅτι ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, προτιμότερον εἶναι νὰ κρίνεταί τις ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ. Ἐκεῖνοι τοὐλάχιστον οὐδέναι ἔχουσι φόβον βλέποντες τὴν ἀποτυχίαν προσβάλλουσαν τὴν προσωπικὴν αὐτῶν θέσιν· καὶ ἡ ἰδία μερὶς ἡ τοσοῦτον φροντίζουσα, ἵνα μείνῃ κεχωρισμένη ἀπὸ τῶν νικηθέντων, ἤθελε παρασυρθῇ, ἕνεκα τῆς μεσαίας θέσεώς της, ὅπως ταχθῇ ἐκ τῶν πρώτων περὶ τὸν νικητήν. Εἶναι καὶ τοῦτο ἓν τῶν θλιβερῶν θεαμάτων ὅσα ἡ ἀνθρώπινος φύσις παριστᾷ ὁπόταν ἡ τύχη φανῇ ἐναντία.

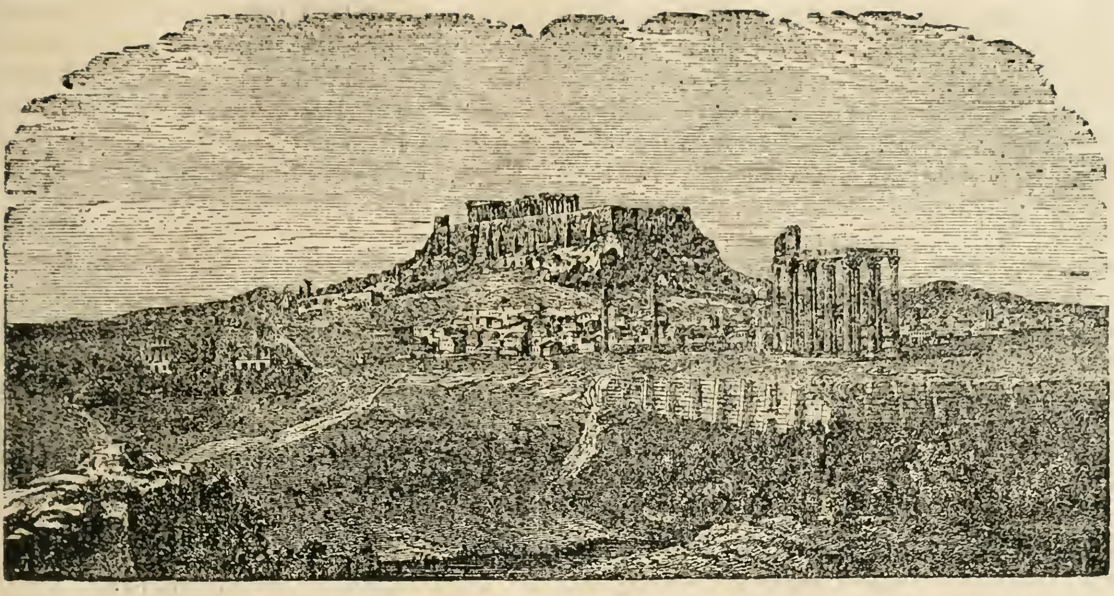
Ἐν τοσούτῳ αἱ δίκαι ἐξηκολούθουν ἐνώπιον τῶν στρατοδικείων καὶ αἱ εἰς θάνατον καταδίκαι διεδέχοντο ἀλλήλας ἀδιακόπως. Ἐκ τῶν ἀποστατῶν, τινὲς μὲν ἀπέθανον μετὰ καρτερίας μείναντες μέχρι τέλους πιστοὶ εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτῶν, ἄλλοι δὲ ἀποθνήσκοντες ἔδειξαν αἰσθήματα μετανοίας· καὶ ἄλλοι τέλος διεμαρτυρήθησαν περὶ τῆς ἀθωότητός των, ἀξιοῦντες ὅτι κατεδικάσθησαν διὰ γεγονότα τῶν ὁποίων οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν εἶχον. Νέος τις, ἀξιοσεβάστου οἰκογενείας, τὸ ὄνομα Φῆλιξ Ῥοὺρκ, ἐκρεμάσθη ἀσπλάγχνως ἐνώπιον τῆς οἰκίας τοῦ πατρός του· ἡ γενικὴ ὅμως προσοχὴ προσηλοῦτο πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπὶ τῆς δίκης τοῦ Ῥοβέρτου. Ἡ νεότης, αἱ ἀρεταί, τὸ ἦθος, ἡ κοινωνικὴ θέσις του, πάντα εἵλκυον πρὸς αὐτὸν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν περιέργειαν. Αὐτὸς δὲ μὴ ἀμφιβάλλων διόλου περὶ τῆς περιμενούσης αὐτὸν τύχης, ἀνέμενε ταύτην μετὰ σταθερότητος, ὡς δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ἀκολούθων πράξεων.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

—ooo—

Ἀντιγράφων τὴν ἐν σελ. 210 στήλ. 2 τοῦ παρόντος φυλλαδίου σημείωσιν τῆς βασιλίδος Μαρίας, ἔγραψα ὀρθῶς coronation ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου crownation. Διορθωθήτω πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἐν σελ. 213 στήλ. 2 « ἀνυπομονεστέρους » εἰς «ἀνυπομονωτέρους. »



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 250.

Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΔΡΟΣ

καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνάσται (1207—1566).

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 245, 246, 247, 248 καὶ 249.)

—ooo—

X. *Νικολῶς δὲ Σομμαρίπα δυνάστης Ἄνδρου, περὶ τὰ* 1500—1506.

Ἐκ τῆς καταλήψεως τῆς Ἄνδρου παρὰ τοῦ Νικολῶ, νόθου υἱοῦ Χρυσίνου τοῦ Β΄, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ἀδελφός του Γάσπαρος, ὁ κατὰ τὰ φαινόμενα καὶ πρεσβύτερος, εἶχε προαποθάνει· εἶχε δὲ ἀφήσει ἐκτὸς τῆς τὸν Ζεντάνην ὑπανδρευθείσης θυγατρός, καὶ ἑτέραν, καθὼς καὶ υἱὸν ὀνόματι Δομίνικον. Ἀλλὰ καὶ Ἰάκωβος, ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ κατὰ τὸ 1466 ἀποθανόντος δυνάστου τῆς Ἄνδρου Δομινίκου, καὶ ἀδελφὸς Ἰωάννου καὶ Χρυσίνου τοῦ Β΄, δὲν ὑπῆρχε πλέον μεταξὺ τῶν ζώντων· εἶχε δὲ ἕνα υἱόν, τὸν Πολύμνιον (Polymeno), καὶ μίαν θυγατέρα, ὑπανδρευθεῖσαν τὸ 1521 τὸν Μαρκαντώνιον Βενιέρ, υἱὸν τοῦ προηγουμένως μνησθέντος Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιέρ. Φαίνεται δὲ σχεδὸν ὅτι καὶ ὁ Βέρτος ἦτο νεώτερος νόθος υἱὸς Χρυσίνου τοῦ Β΄, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέθανεν ἄνευ νομίμων ἀπογόνων, καθ᾽ ὅσον ὁ Βέρτος δὲν διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ Νικολῶ καταλαβόντος τὴν ἀρχήν· τοιαύτη διαμαρτύρησις ἐκοινοποιήθη μόνον παρὰ Φραγκίσκου Σομμαρίπα ἀδελφοῦ Χρυσίνου τοῦ Β΄, τρίτου υἱοῦ τοῦ Δομινίκου τῆς Ἄνδρου καὶ θείου τοῦ νέου δυνάστου, ἀλλ᾽ ἄνευ ἀποτελέσματος· ὁ δὲ Νικολῶς, ἂν καὶ ἐν ὅσῳ ἔζη ἦτο εἰς διαρκῆ πρὸς τὸν Φραγκῖσκον διαμάχην, διετήρει ὅμως τὴν νῆσον, μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 1506 συμβάντος θανάτου του.

Ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἀποθάνει πλήρης ἡμερῶν καὶ Νικολῶς ὁ Α΄ Σομμαρίπας, δυνάστης τῆς Πάρου, ὅστις πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀπολέσει τὴν σύζυγόν του, θυγατέρα τοῦ Σεγόνδου Μαφφαίου Δὰ Πέσαρω, τὴν ὁποίαν εἶχε νυμφευθῆ τὸ 1455, κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, ὅτε ἡ ἀδελφή της Ἐλισάβετ ὑπανδρεύθη τὸν Δοῦκα Γυλιέλμον τὸν Β΄. Εἶχεν ἀποκτήσει δὲ ἐξ αὐτῆς, ἐκτὸς τῆς τὸν Ἰωάννην Φραγκῖσκον Βενιὲρ τὸ 1479 ὑπανδρευθείσης Φιωρέντζας, καὶ ἄλλας δύω θυγατέρας, καὶ ἕνα υἱὸν ὀνόματι Χρυσῖνον. Τὸ ἔτος 1502 συνέλαβεν ὁ ὑπέργηρως Νικολῶς ὁ Α΄ ἔρωτα πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ Δομινίκου Ζεντάνη (ἀδελφοῦ τοῦ πάππου τοῦ ἄλλου Δομινίκου, υἱοῦ τοῦ Μάρκου Νικολῶ Ζεντάνη, καὶ γαμβροῦ τοῦ Γασπάρου Σομμαρίπα), τὴν ὁποίαν ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν εἰς σύζυγόν του. Τὸ ἀκόλουθον δὲ ἔτος ἐδέχθη καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀνδρέα Γρίττη, μεταβαίνοντος τότε ὡς ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς δημοκρατίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅστις τὴν 8 Ἰουνίου ἀποπλεύσας ἐκ Κερκύρας προσωρμίσθη τὴν 21 τοῦ ἰδίου μηνὸς εἰς Πάρον καὶ διέτριψεν ἐκεῖ ὀλίγας ἡμέρας παρὰ Νικολῷ τῷ Α΄.

Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀπέθανεν ὁ Νικολῶς οὗτος, διότι τὸ 1507 ἡ χήρα αὐτοῦ συνῆλθεν εἰς νέον γάμον μετὰ τοῦ Νικολῶ Βενιὲρ, πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ, καὶ τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός της ἐγγόνου (*), ὅστις εἶχεν εἰσαχθῇ τὴν 2 Δεκεμβρίου 1497 εἰς τὴν μεγάλην Βουλὴν τῆς Βενετίας. Ὁ υἱὸς Νικολῶ τοῦ Α' Χρυσῖνος, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν δυναστείαν τῆς Πάρου, δεύτερος καὶ τελευταῖος τοῦ κλάδου αὐτοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἄλλου Νικολῶ, δυνάστου τῆς Ἄνδρου, τελευτήσαντος ἀτέκνου, κατέλαβεν ὁ θεῖός του Φραγκῖσκος τὴν νῆσον.

XI. *Φραγκῖσκος Δὲ Σομμαρίπα δυνάστης Ἄνδρου.* 1506—1507.

Διὰ συστάσεως τῶν ἁρμοστῶν τῆς Βενετίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπετάθη πάραυτα πρὸς τὴν Γερουσίαν ἐξαιτούμενος τὴν ἐπίσημον τῆς ἐξουσίας του ἀναγνώρισιν, ὅπερ ἐγένετο τὴν 28 Σεπτεμβρίου 1506. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως ἀνεφάνη ἐν Βενετίᾳ ὁ Μάρκος Ζένος, ἀξιώσεις ἔχων ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου οἱ μέχρι τοῦδε δυνάσται οὐδεμίαν εἶχον ἰδέαν. Ἤδη Χρυσῖνος ὁ Β' εἶχε παύσῃ τοῦ νὰ πληρώνῃ τὴν ἐτησίαν σύνταξιν τῶν 150 δουκάτων εἰς τὸν Φραγκῖσκον Ζένον, τοῦ Μάρκου τὸν πρωτότοκον καὶ ἔγγονον τοῦ δουκὸς Πέτρου, ὅπως εἶχεν ὁρισθῇ εἰς τὸ συμφωνητικὸν τῆς 4 Ἰανουαρίου 1440. Ἐν ὅσῳ λοιπὸν ἔζη ὁ Φραγκῖσκος Ζένος, ὅστις ἀπὸ τῆς 19 Ἀπριλίου 1442 συνεδρίαζεν ἐν τῇ μεγάλῃ Βουλῇ, παρουσίαζεν ἀδιακόπως ἀγωγὰς κατὰ τοῦ Χρυσίνου, καὶ ἀφ' οὗ αὐταὶ ἔμεινον χωρὶς ἀποτέλεσμα, ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὸν τίτλον *δυνάστου τῆς Ἄνδρου*. Νυμφευθεὶς δὲ πρῶτον μὲν κατὰ τὸ ἔτος 1449 τὴν θυγατέρα Ἰωάννου, υἱοῦ Ἰωάννου Δὰ Μολίν, δεύτερον δὲ Φιωρδελίζαν θυγατέρα τοῦ Ἀνδρέα Βεττόρε Μαρκέλλου, καὶ τρίτον κατὰ τὸ 1463 τὴν Ἐλισάβετ θυγατέρα τοῦ Δομινίκου Πέτρου Κονταρίνη, κατέλιπεν ἐκτὸς πολλῶν θυγατέρων καὶ υἱοὺς, τὸν Πέτρον Ζένον, νυμφευθέντα τὸ 1488 τὴν θυγατέρα τοῦ Φραγκίσκου Λουΐγη Κορνάρου, καὶ τὸν Μάρκον Ζένον, ὅστις ἔλαβεν εἰς γυναῖκα κατὰ τὸ 1502 θυγατέρα τινὰ τοῦ Βενεδίκτου Βερνάρδου Βάλβη. Οὗτος ὁ Μάρκος λοιπὸν, ὅστις εἶχε παρουσιάσει ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Νικολῶ Σομμαρίπα διὰ τὴν κατ' ἔτος πληρωμὴν τῶν 150 δουκάτων, ἐνήγαγεν ἐκ νέου τὸν Φραγκῖσκον, καὶ κατώρθωσε τῷ ὄντι νὰ δοθῇ διαταγὴ εἰς τὸν προβλεπτὴν τοῦ στόλου Γιρόλαμον Κονταρίνην νὰ ἐπεμβῇ διὰ τῶν ὅπλων. Κατὰ τὸ ἔτος 1507 παρουσιάσθη ὁ προβλεπτὴς πρὸ τῆς Ἄνδρου, καὶ λαβὼν ἀμαχητὶ ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας κατοχὴν τῆς νήσου, διώρισε κυβερνήτην τὸν Ἀντώνιον Δὰ Πέσαρω.

XII. *Ἀντώνιος Δὰ Πέσαρω κυβερνήτης τῆς Ἄνδρου.* 1507—1512.

Ὁ ἐκθρονισθεὶς δυνάστης μετέβη πάραυτα εἰς Βενετίαν διὰ ν' ἀκούσῃ τὰ αἴτια τῆς βιαίας ἀποβολῆς του, ἀκολουθούμενος παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Ἰωάννου. Ἐνταῦθα ἐκοινοποιήθη αὐτῷ ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπόφασις, ἀλλὰ δὲν ἐκρίθη φρόνιμον νὰ τὸν ἀφήσωσιν ἐλεύθερον νὰ ἐπιστρέψῃ, ἂν καὶ ἡ ἐπὶ μακρὸν ἐκεῖ χρονοτριβή του ἐκινδύνευε νὰ καταστρέψῃ τὴν περιουσίαν καὶ τοὺς χρηματικοὺς πόρους του. Τὴν 11 Μαρτίου 1508 παρέσχεν αὐτῷ τὸ συμβούλιον τῶν ΔΕΚΑ γραμμάτιον ἀσφαλείας, ἰσχύον διὰ μόνην τὴν *πόλιν* τῆς Βενετίας, καὶ προφυλάττον αὐτὸν ἀπὸ πάσης καταδιώξεως τῶν πιστωτῶν του ἐπὶ ἓν ἔτος· ἐντὸς δὲ ταύτης τῆς προθεσμίας ἠδύνατο μὲν νὰ ἐκδικάσῃ τὰς ὑποθέσεις του, ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ ν' ἀφήσῃ τὴν πόλιν ἐπὶ οὐδεμιᾷ προφάσει. Ὁ καιρὸς παρῆλθε ταχέως χωρὶς νὰ ἀποφασισθῇ τι ὁριστικῶς, δι' ὃ τὴν 23 Φεβρουαρίου 1509 ἐγένετο παράτασις τῆς ἐν τῷ ἀσφαλιστικῷ γραμματίῳ προθεσμίας ἐπὶ ἓν ἔτ

(*) Ὁ Κ. Hopf ἐσφαλμένως ἀναφέρει ὡς δευτέραν σύζυγον Νικολῶ τοῦ Α' τὴν θυγατέρα τοῦ ἄλλου Δομινίκου Ζεντάνη, υἱοῦ τοῦ Μάρκου Νικολῶ Ζεντάνη, τὴν γεννηθεῖσαν αὐτῷ ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Γασπάρου Δὲ Σομμαρίπα, ὡς νὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν ὁ γέρων Νικολῶς ὁ Α' Σομμαρίπα νὰ νυμφευθῇ τοῦ ἀδελφοῦ του Δομινίκου τὴν τρισεγγόνην! Τὸ λάθος προῆλθεν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τῶν δύω Ζεντανῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἀκολούθου γενεαλογίας·

Νικολῶς Α' Σομμαρίπα, δυνάστης Πάρου.
α' σύζυγος θυγάτηρ Ματθαίου Δὰ Πέσαρω.
| Θυγάτηρ Φιωρέντζα συζευχθεῖσα Ἰωάννην Φραγκῖσκον Γενιέρ.
| Νικολῶς Β' Βενιέρ, νυμφευθεὶς τὴν β' σύζυγον τοῦ πάππου του Νικολῶ τοῦ Α', καὶ θυγατέρα τοῦ Δομινίκου Ζεντάνη.

Μάρκος Ζεντάνης.
| Δομίνικος Ζεντάνης.
| | Θυγάτηρ Ζεντάνη β') σύζυγος τοῦ Νικολῶ Α' δυνάστου τῆς Πάρου. Μετὰ τὴν χηρείαν της συζευχθεῖσα τὸν ἔγγονον τοῦ ἀνδρός της, ἐκ τῆς πρώτης συζύγου, Νικολῶν τὸν Β' Βενιέρ.
| Νικολῶς Ζεντάνης.
| | Μάρκος Ζεντάνης.
| | | Δομίνικος Ζεντάνης νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα Γασπάρου Σομμαρίπα.
| | | | Θυγάτηρ Δομινίκου Ζεντάνη.

Δομίνικος Σομμαρίπα. δυνάστης Ἄνδρου καὶ ἀδελφὸς Νικολῶ τοῦ Α' τῆς Πάρου.
| Χρυσῖνος Β' Σομμαρίπα.
| Γάσπαρος Σομαρίππα.
| Θυγάτηρ Σομμαρίπα. ὑπανδρευθεῖσα τὸν Δομίνικον Ζεντάνην
| Θυγάτηρ Δομινίκου Ζεντάνη.

ἔτος, καὶ ἐδόθη συγχρόνως διαταγὴ εἰς τὸν κυβερνήτην τῆς νήσου νὰ χορηγῇ εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἄνδρου 100 δουκάτα κατ' ἔτος πρὸς διατροφήν του, ἀρχίζων ἀπὸ τοῦ 1507 καὶ καθεξῆς. Τὴν 7 Μαρτίου 1510 ἐγένετο νέα παράτασις τοῦ διαμονητηρίου του δι' ἕξ μῆνας, καὶ τὴν 17 Σεπτεμβρίου δι' ἑτέρους ἕξ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐπὶ ἐνιαυσίῳ χορηγήσει τῶν 100 δουκάτων ψήφισμα δὲν ἐξετελέσθη, οὗτος δὲ περιῆλθε εἰς ἐσχάτην ἔνδειαν, ἀπετάθη αἰτῶν βοήθειαν εἰς τὴν Γερουσίαν. Ἡ δὲ Γερουσία ἔγραψε τὴν 21 Ἰουνίου 1510 πρὸς τὸν Ἀντώνιον Δὰ Πέσαρω νὰ ἀποστείλῃ παραυτὰ εἰς Βενετίαν 300 δουκάτα, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε δικαίωμα ὁ Φραγκῖσκος πρὸς διατροφήν του κατὰ τὴν διάρκειαν τριῶν ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 1507 μέχρι 1510, ἔπειτα νὰ ὑποβάλῃ ἀπολογισμὸν τῆς διοικήσεώς του, καὶ νὰ κρατήσῃ καὶ 250 δουκάτα κατ' ἔτος μισθόν. Ὁ Φραγκῖσκος διέμενε λοιπὸν πάντοτε εἰς Βενετίαν, ὅπου τὸ συμβούλιον τῶν ΔΕΚΑ τὴν 26 Φεβρουαρίου 1511 παρέτεινε καὶ πάλιν τὸ διαμονητήριόν του ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀλλὰ τὰ χρήματα δεν ἐπληρώθησαν. Πρὸς τούτοις ὁ Πέσαρως ἦτον ἤδη ἐκεῖ ἀπὸ τεσσάρων ἐτῶν κυβερνήτης, καὶ ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ ληφθῇ φροντὶς περὶ ἀλλαγῆς προσώπου, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ Φραγκίσκου Ἰωάννης εἶχε καταντήσει νὰ δανεισθῇ διὰ τὸν πατέρα του παρά τινος εὐγενοῦς ἐκ τοῦ οἴκου Διέδω 30 δουκάτα πρὸς ἐξοικονόμησίν του, καὶ διέτρεχε κίνδυνον καὶ νὰ φυλακισθῇ διὰ χρέη. Ὅθεν ἐγένεπο τὴν 19 Ἰουλίου 1511 ψήφισμα, ἵνα ἐκλεχθῇ νέος τῆς Ἄνδρου κυβερνήτης ἐπὶ 32 μῆνας, εἰς δὲ τὸν Φραγκῖσκον νὰ πληρωθῶσιν, ἐκτὸς τῶν 30 δανεισθέντων δουκάτων καὶ ἕτερα 130 δουκάτα κατ' ἔτος ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς νήσου. Τὴν 11 Αὐγούστου ἐγένετο ἐν τῇ μεγάλῃ Βουλῇ ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου κυβερνήτου, ἐκλεχθέντος τοῦ Λουΐγη Πέτρου Κονταρίνη, ὅστις ἅμα ψηφισθέντων παρὰ τῆς Γερουσίας τὴν 14 Φεβρουαρίου τῶν περὶ τῆς μισθοδοσίας του, ἀπέπλευσε εἰς Ἄνδρον πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀντωνίου Δὰ Πέσαρω.

XIII. *Λουΐγης Κοντάρης κυβερνήτης Ἄνδρου.*

1512—1514.

Ὁ νέος κυβερνήτης διέμεινε δύω ἔτη εἰς τὸ ἀξίωμά του· ἐν τούτοις ὁ Φραγκῖσκος Δὲ Σομμαρίπα ἐν Βενετίᾳ παρῃτήθη τῶν δικαιωμάτων του, καὶ ἀντ' αὐτοῦ παρουσιάσθησαν ἐκεῖ τρεῖς ἐκ τῶν συγγενῶν ἀπαιτοῦντες τὴν Ἄνδρον· ἦσαν δὲ οὗτοι Βέρτος ὁ υἱὸς Χρυσίνου τοῦ Β', Ἰωάννης ὁ τοῦ ἰδίου Φραγκίσκου υἱός, καὶ Πολυμνιος (Polymeno) ὁ διὰ τοῦ πατρός του Ἰακώβου ἔγγονος ὑπάρχων τοῦ ποτὲ δυνάστου Δομινίκου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γερουσία παρεδέχετο ὅτι ὁ Νικολὼς ἦτο νόμιμος Χρυσίνου τοῦ Β' υἱός, ὁ Βέρτος δὲ ὡς ἐπιζῶν τοῦ Νικολῶ ἀδελφὸς ἐδήλου, ὅτι ἦτο ἕτοιμος ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τῆς Ἄνδρου νὰ ἀναλάβῃ τὴν πληρωμὴν τῆς εἰς τὸν Μάρκον Ζένον ἀποζημιώσεως, συνωμολογήθη μεταξὺ αὐτῶν συμφωνητικὸν τὴν 20 Ἰουλίου 1514, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρεοῦτο ὁ Βέρτος νὰ πληρώνῃ εἰς τὸν Ζένον 150 δουκάτα κατ' ἔτος, καὶ τότε ἀνήρεσεν ἡ Βενετία τὴν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ἐπιβληθεῖσαν κατάσχεσιν, καὶ διέταξε τὸν κυβερνήτην Λουΐγην Κονταρίνην νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς τὸν Βέρτον Δὲ Σομμαρίπα.

XIV. *Βέρτος Δὲ Σομμαρίπα, δυνάστης Ἄνδρου.*

1514—1523.

Μετὰ τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος ἀρχίζουσι μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ περιστέλλωνται αἱ μεταξὺ τῶν δυναστῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς δημοκρατίας τῆς Βενετίας σχέσεις· εἰς τὰς μετὰ τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης συνθήκας τῆς πολιτείας δὲν συμπεριελαμβάνοντο πλέον καὶ οἱ δυνάσται, ἀλλ' ἐγκατελίποντο εἰς τὴν τύχην των, καὶ μόνον εἴς τινας περὶ διαδοχῆς ἔριδας ἐγένετο ἐνίοτε χρῆσις διπλωματικῆς ἐπεμβάσεως· διὰ τοῦτο καὶ τὰ περὶ τῶν τελευταίων δυναστῶν τῆς Ἄνδρου καὶ Πάρου ἔγγραφα ὑπάρχουσι σπανιώτερα, ἀρκετὰ ὅμως πάντοτε ἵνα παρέξωσιν ἡμῖν περὶ τῶν κατὰ μέρος δυναστῶν ἀκριβεστέρας ἢ ὅσας μέχρι τοῦδε ἐγνωρίζομεν πληροφορίας.

Ὅτε ὁ Βέρτος περιῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἄνδρου, ἐξουσίαζεν ἔτι τὴν Πάρον Χρυσῖνος ὁ τοῦ Νικολῶ· ἂν καὶ εἶχεν ἀῤῥαβωνισθῇ Κανδιάναν, τοῦ Ἰωάννου Λουΐγη Κόκκου τὴν θυγατέρα, παρέβη ὅμως τὰς ὑποσχέσεις του καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Μαρίαν Βενιέρ. Ἡ δὲ ἀπατηθεῖσα μνηστὴ ἀπετάθη δι' ἀγωγῆς πρὸς τὸν Λουΐγην Ἔμμον δοῦκα τῆς Κρήτης (1514—1516), ὅστις ἐξέδωκεν ἀπόφασιν ὑπὲρ αὐτῆς τὸ 1515. Ὁ Χρυσῖνος ὅμως ἔκαμεν ἔφεσιν τῆς ἀποφάσεως ἐνώπιον τῆς Γερουσίας, ἥτις τὴν 5 Αὐγούστου 1516 παρέπεμψε τὴν ὑπόθεσιν πρὸς ἐξέτασιν εἰς τρεῖς ἐκ τῶν εὐγενῶν· ἀλλὰ πρὸ τοῦ τέλους τῆς δίκης ἀπέθανεν ὁ Χρυσῖνος τῆς Πάρου τὸ 1518, χωρὶς ν' ἀφήσῃ ἄῤῥενας διαδόχους. Ὁ γαμβρός του Ἰωάννης Φραγκίσκου Βενιὲρ ἀπέθανε τὸ αὐτὸ ἔτος ἔκ τινος ὀλίγον πρὶν ἐν Εὐρώπῃ γνωστῆς γενομένης ἀσθενείας, τῆς συφιλίδος, ἧς εἶχε γενεῖ θῦμα καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοῦ ἀδελφὸς Γιρόλαμος. Ἀντώνιος Λωρεδάνος τῆς Κρήτης ὁ δοὺξ (1517—1519), προβλέπων ἔριδας περὶ τῆς διαδοχῆς, ἔπεμψεν εὐθὺς τὸν σύμβουλόν του Φίλιππον Λεώνην εἰς Πάρον, ἵνα ἀναλάβῃ προσωρινῶς τῆς νήσου τὴν κυβέρνησιν ἐν ὀνόματι τῆς Βενετίας, καὶ ἐπειδὴ ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Δ' Κρίσπος τῆς Νάξου, καὶ Πολύμνιος Δὲ Σομμαρίπα μετ' ἄλλων πολλῶν εἶχον ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς νήσου, καὶ δὲν ἄφηναν τὸν Λεώνην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πύργον, ἔγραψε περὶ τούτου παραυτὰ πρὸς τὴν Γερουσίαν. Αὕτη δὲ διέταξε τὴν 29 Ἰουνίου τὸν προβλεπτὴν τοῦ στόλου νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν Φίλιππον Λεώνην εἰς τὸ ἀξίωμά του ὡς κυβερνήτου τῆς Πάρου, καὶ πρὸς τούτοις ἐάν τις ἐκ τῶν ἀξιώσεις ἐχόντων εἶχε προαποκαταστήσει διοικητήν, ν' ἀπομακρύνῃ τοῦτον ἄνευ

ἀναβολῆς διὰ τῆς βίας· παρήγγειλε δὲ τῷ προβλεπτῇ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς Παρίους, ἐπὶ ἀπειλῇ δυσμενείας παρὰ τῆς Βενετίας, νὰ μείνωσιν ἥσυχοι, καὶ νὰ κηρύξῃ συγχρόνως εἰς Κρήτην, Νάξον, Ἄνδρον καὶ Πάρον, ὅτι ὅστις δήποτε νομίζει ἑαυτὸν ἔχοντα δικαιώματα ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης νήσου, νὰ παρουσιασθῇ μέχρι Μαρτίου τοῦ ἀκολούθου ἔτους ἐνώπιον τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας. Μόλις ἐκοινοποιήθη ἡ πρόσκλησις αὕτη, καὶ ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Δ', καὶ ἡ Φιωρέντζα, χήρα τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ καὶ ἀδελφὴ τοῦ ἀποθανόννος Χρυσίνου, ἀνεφέρθησαν ἐγγράφως εἰς Βενετίαν ἀπαιτοῦντες τὴν νῆσον ἕκαστος δι' ἑαυτόν. Ἡ Γερουσία ἐκοινοποίησε τὴν 15 Ἰουλίου 1519 νέαν πρόσκλησιν πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀξιώσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεφέρθησαν πέντε τὸν ἀριθμόν, καὶ τὴν 28 Ἰουλίου 1520 διέταξε τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως γνωμοδοτήσεως τῶν ἑπτὰ νομομαθῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἐξέτασις τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀναφερομένων. Οἱ πέντε ἔχοντες ἀξιώσεις ἦσαν ὁ γηραιὸς Φραγκῖσκος Σομμαρίπα, πρώην δυνάστης Ἄνδρου, Βέρτος ὁ νῦν κυριάρχης τῆς ἰδίας νήσου, Πολύμνιος Σομμαρίπα, υἱὸς τοῦ Ἰακώβου, ὅστις εἶχε παρουσιασθῇ καὶ πρότερον ὡς δικαιώματα ἔχων ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ἡ Φιωρέντζα Βενιὲρ, καὶ ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Δ' Κρίσπος τῆς Νάξου. Πρῶτος ὁ νομομαθὴς Γιρόλαμος Παρούτας ἐπρότεινεν ἵνα δοθῇ ἡ νῆσος τῷ Φραγκίσκῳ, καθ' ὅσον δηλαδὴ ἡ Πάρος τὸ 1389 κατὰ πρῶτον ἐδόθη ὡς τιμάριον παρὰ τῶν Κρίσπων τῇ Μαρίᾳ Σανούδῃ, ἔπειτα τὸ 1414 τῷ υἱῷ αὐτῆς Χρυσίνῳ τῷ Α', ὁ δὲ Χρυσῖνος, ἀποκλειομένων τῶν νεωτέρων του ἀδελφῶν Νικολὼ καὶ Γαλεάτζου, ἐξουσίασε τὴν νῆσον, ἔπειτα δὲ κατὰ παράβασιν τῶν νόμων τοῦ τιμαριωτικοῦ δικαίου τῆς Ῥωμανίας, τὴν παρεχώρησεν εἰς τὸν δεύτερόν του υἱὸν Νικολῶν, καὶ τοιουτοτρόπως ἠδικήθη Δομίνικος ὁ πρωτότοκός του υἱός, ἡ νῆσος ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ τελευταίου· ἐπειδὴ ὅμως Χρυσῖνος ὁ Β', τοῦ Βέρτου ὁ πατήρ, εἶχεν ἤδη προαποθάνει, χωρὶς ποτὲ νὰ λάβῃ κατοχὴν τῆς Πάρου, ἡ νῆσος ἀνῆκεν εἰς τὸν Φραγκῖσκον, τὸν ἐπιζῶντα τοῦ Δομινίκου υἱόν, ὡς πλησιέστερον ἄῤῥενα συγγενῆ ἐξ ἀῤῥενογονίας (agnatus).

Ἐξ ἐναντίας ἀπεφάνθη ὁ Ἰωάννης Ἀντώνιος Κονταρίνης, ὅτι ἡ νῆσος, τιμάριον οὖσα τῶν Κρίσπων, ὡς ἐκ τῶν πράξεων τοῦ ἔτους 1389 καὶ 1414 σαφῶς ἀποδεικνύεται, ἀφ' οὗ ἐξεκλήρισεν ὁ ἐξ ἀῤῥενογονίας οἶκος τῶν τιμαριούχων, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ Ἰωάννῃ τῷ Δ' Κρίσπῳ, ὡς τιμαριωτικῷ ἐπικυριάρχῃ. Τοῦτο ἀνήρεσεν ὁ Πέτρος Ζένος ἀποδείξας κατὰ πρῶτον, ὅτι ἡ νῆσος δὲν εἶνε τιμάριον, ἔπειτα, ὅτι δὲν ἰσχύει ἐν γένει κανὲν τιμαριωτικὸν δίκαιον ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, ἀφ' οὗ αὐτὸ ἐκυριεύθη ὑπὸ Μάρκου τοῦ Σανούδου βοηθείᾳ τῆς Βενετίας· προσεπέφερε δὲ εἰς μαρτυρίαν καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας ἐπὶ ὁμοίων ὑποθέσεων, καὶ τελευταῖον ἐδείκνυε τὴν διαθήκην τοῦ Χρυσίνου, ἐν τῇ ὁποίᾳ καθίστα τὸν ἐξάδελφόν του Πολύμνιον γενικὸν κληρονόμον, ὁ δὲ Χρυσῖνος εἶχε πλήρη τὰ προσόντα ἵνα διαθέτῃ ἀκωλύτως τὰ τῆς Πάρου, ἥτις ἑπομένως ἀνῆκεν εἰς τὸν Πολύμνιον. Ἐξ ἐναντίας ὁ Πανδόλφος Μωροζίνης καὶ ὁ Ματθαῖος Πριούλης ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τῆς Φιωρέντζας Βενιέρ, ἥτις ὡς ἀδελφὴ τοῦ διαθέτου εἶχεν εὐθὺς μετὰ τοῦτον τὸ ἐπὶ τῆς νήσου δικαίωμα· ἐν ᾧ ὁ Λωρέντζος Βραγαδῖνος καὶ ὁ Λουΐγης Βουόνος ἦσαν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ νῆσος ἔπρεπε καὶ πάλιν νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Ἄνδρου, ἑπομένως ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ τῷ Βέρτῳ. Ἡ Γερουσία ἐξέδωκεν ἀπόφασιν ὑπὲρ τῆς Φιωρέντζας, τὴν ἐκήρυξε νόμιμον κληρονόμον τῆς Πάρου, καὶ διέταξε τὴν 31 Ἰουλίου τὸν κυβερνήτην Φίλιππον Λεώνην νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς αὐτήν, ἥτις μετὰ ταῦτα μετεβίβασε τὰ δικαιώματά της εἰς τὸν ἐκ τοῦ συζύγου της Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ πρεσβύτερον υἱόν της, ὅστις τὴν διεδέχθη ὡς Νικολῶς Β' Βενιὲρ ἐπὶ τῆς Πάρου, κατέχων τὴν νῆσον ἕνδεκα ὅλα ἔτη (1520—1531) μέχρι τοῦ θανάτου του. Τὴν 14 Ἰουνίου 1521 ἐπεκύρωσεν ὡσαύτως ἡ Γερουσία ἐν τέλει τὸ κατὰ τὸ 1514 μεταξὺ Βέρτου Σομμαρίπα, καὶ Μάρκου Ζένου συνομολογηθὲν συμφωνητικόν.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀπέθανε καὶ ὁ Βέρτος τῆς Ἄνδρου τὸ 1523, καταλιπών, ἐκτὸς μιᾶς τὸν Λουΐγην Βέμβον ὑπανδρευθείσης θυγατρὸς Ἀδριάνας, ἕνα μόνον υἱόν, ὅστις καὶ τὸν διεδέχθη ὡς Χρυσῖνος Γ' εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου κυριαρχίαν, σύγχρονος καὶ μάρτυς τῶν θρηνωδεστέρων ἀναστατώσεων, αἵτινες μετέβαλον τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος καὶ τὰς ποτὲ περικαλλεστάτας νήσους εἰς ἀγρίαν, κενὴν ἀνθρώπων ἐρημίαν.

XV. *Χρυσῖνος Γ' Δὲ Σομμαρίπα, δυνάστης Ἄνδρου.*

1523 *μέχρι μετὰ τὸ* 1539.

Ὁ Βέρτος κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς κυριαρχίας του ἔτη ἠρνεῖτο νὰ πληρώνῃ τῷ Μάρκῳ Ζένῳ τὴν συμφωνηθεῖσαν ἐτησίαν σύνταξιν, μέχρις οὗ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ 15 Ἰουλίου 1522 τὸν ἠνάγκασεν εἰς ὑποταγήν· ἀλλὰ καὶ ὁ διάδοχός του Χρυσῖνος ὁ Γ' ἐφρόνει ὅτι πολλῷ ὀλιγώτερον ἦτο ὑπόχρεως νὰ ἐξακολουθῇ τὴν πληρωμήν· ἐχρεώστει δὲ ἀπὸ τῶν τεσσάρων πρώτων τῆς ἡγεμονίας του ἐτῶν τὸ ποσὸν 600 δουκάτων. Γράμματα προσκαλοῦντα αὐτὸν εἰς πληρωμὴν δὲν ἐτελεσφόρησαν· καὶ μόνον ὅτε ἐδόθη ἡ διαταγὴ εἰς τὸν προβλεπτὴν τοῦ στόλου νὰ ἐκβιάσῃ τὴν εἴσπραξιν τῶν χρημάτων ὑπήκουσε. Μάλιστα οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα ἔπαυσαν διὰ παντὸς αἱ μεταξὺ τῶν οἴκων Ζένου καὶ Σομμαρίπα ἔριδες, ὅτε Χρυσῖνος ὁ Γ,' τὸ 1530 ἔλαβεν εἰς σύζυγον τὴν πλουσίαν θυγατέρα καὶ κληρονόμον τοῦ Μάρκου Ζένου Κανδιάναν.

Χρυσῖνος ὁ Γ' Δὲ Σομμαρίπα φαίνεται πρὸς τούτοις καὶ εἰς ἔγγραφα τῆς πολιτείας τοῦ ἔτους 1534 καὶ 1535 ὡς δυνάστης τῆς Ἄνδρου. Πλοῖον τοῦ Γιρολάμου Δὲ Βέγια, ὅστις εἶχε λάβει ἐντολὴν παρὰ

τῆς Βενετίας νὰ ἀγοράσῃ σιτηρὰ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς ἐναυάγησε πλησίον τῆς Μήλου, καὶ τὰ ἐμπορεύματά του εὑρέθησαν ἐν μέρει παρὰ τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Δ,' τῆς Νάξου, καὶ ἐν μέρει παρὰ Χρυσίνου τοῦ Γ,' τῆς Ἄνδρου· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατεχομένῃ Ἑλλάδι οὐδεὶς λόγος ἐγίνετο, ὡς εἰκός, περὶ ναυαγίων, ὁ μὲν Χρυσῖνος αὐτοπροαιρέτως παρέδωκε τὰς ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθείσας πραγματείας τῷ ναυαγήσαντι· ἀλλὰ διὰ νὰ παρακινηθῇ καὶ ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Δ' εἰς μίμησιν τοῦ παραδείγματός του, ἐχρειάσθησαν πολλαὶ προτροπαὶ περὶ τῆς βενετικῆς Γερουσίας. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1534 ἔγραψαν εἰς αὐτὸν περὶ τοῦ πράγματος, ἀλλ' εἰς μάτην· ἐφαίνετο ὅτι δὲν εἶχεν ὄρεξιν νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ Χρυσίνου· ὅθεν ἐγένετο χρεία καὶ πάλιν δραστηρίου ἐκ μέρους τῆς πολιτείας παρακελεύσεως, ἐπὶ ἀπειλῇ ἐπεμβάσεως διὰ τῶν ὅπλων διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσωσιν εἰς ἱκανοποίησιν· περίφοβος δὲ γενόμενος ἕνεκα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ στόλου τῆς Βενετίας ἐνέδωκε τέλος πάντων.

Τὸ 1531 ἐγένετο καὶ δεύτερος γάμος ἐν τῷ Αἰγαίῳ· ἐνυμφεύθη δηλαδὴ ὁ βενετὸς εὐπατρίδης Βερνάρδος, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ καὶ τῆς Φιωρέντζας Σομμαρίπα, τὴν ἀδελφὴν Νικολῶ τοῦ Β' Βενιὲρ, δυνάστου τῆς Πάρου. Οὗτος ἀπέθανε τὸ 1531, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἄφησεν ἀπογόνους, ἀνεφύη δίκη περὶ της διαδοχῆς, μόλις μετά τινα ἔτη περατωθεῖσα. Ἡ Βενετία ἐπέβαλεν εὐθὺς ἐπὶ τῆς νήσου κατάσχεσιν, καὶ ὥρισε τὴν 20 Ἀπριλίου 1532 ἵνα ἐκλεχθῶσι πέντε δικασταὶ πρὸς ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως· ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ δὲν ἐγένετο, καὶ οὔτε τὸ ἀπὸ 18 Αὐγούστου νέον ψήφισμα τῆς Γερουσίας, τὸ ὁρίζον τὴν ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τῆς περὶ Πάρου ὑποθέσεως, ἐξετελέσθη. Τὴν 9 Δεκεμβρίου 1534 ἀνενεώθη τὸ ψήφισμα τῆς 20 Ἀπριλίου 1532, ἀλλὰ μόλις τὸ 1535 ἐτελείωσεν ἡ συζήτησις. Τὴν 30 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου ἀπεφάνθη τὸ συμβούλιον τῶν ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ (Quaranzia), ὅτι « ἡ νῆσος Πάρος, στερουμένη κυρίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εὐγενοῦς Νικολῶ Βενιὲρ, τελευταίου δυνάστου καὶ κυρίου αὐτῆς, ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὴν εὐγενῆ κυρίαν Καικιλίαν Σαγρέδου, σύζυγον τοῦ κυρίου Βερνάρδου Σαγρέδου, καὶ ἀδελφὴν τοῦ εἰρημένου Νικολῶ Βενιέρ. » Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐπεκυρώθη παρὰ τῆς Γερουσίας τὴν 18 Φεβρουαρίου 1536, καὶ ὁ βενετὸς κυβερνήτης προσεκλήθη πάραυτα νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον τῷ Βερνάδῳ Σαγρέδῳ. Ὁ Βερνάρδος ἡτοιμάσθη κατὰ συνέπειαν νέου ψηφίσματος τῆς 21 Ἀπριλίου νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν νεωστὶ ἀνακτηθεῖσαν νῆσον, καὶ νὰ λάβῃ τὰ ἁρμόδια μέτρα πρὸς ἄμυναν αὐτῆς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν· πληρεξούσιον δὲ ἀφῆκεν ἐν Βενετίᾳ τὸν συγγενῆ του Νικολῶ Σαγρέδον, ἵνα συμβιβασθῇ μετὰ τῆς Μαρίας Βενιὲρ, χήρας τοῦ Χρυσίνου Σομμαρίπα, τοῦ ποτὲ δυνάστου τῆς Πάρου, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ὑπανδρευθῇ αὐτόν· καὶ ὅμως εἶχεν εἰσέτι ἀξιώσεις ἐπὶ χρηματικῆς συντάξεως ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Πάρου· εἶχε διορίσει δὲ τὸν γαμβρόν της Λουτζίην Βενιὲρ ὡς ἀντιπρόσωπον, ὅστις συνωμολόγησε τὸ 1537 μετὰ τοῦ Νικολῶ Σαγρέδου συμφωνίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βερνάρδος Σαγρέδος ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ 140 δουκάτα τῇ Μαρίᾳ κατ' ἔτος ἐν ὅσῳ ἔζῃ, καὶ μάλιστα καθ' ἑξαμηνίαν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οὗτος ἔλαβε κατοχὴν τῆς νήσου, τουτέστιν ἀπὸ τῆς 18 Ἰουλίου 1536, καὶ ἐὰν αὕτη ἤθελε ζῇ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Καικιλίας Σαγρέδου, νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὴν τὸ ἥμισυ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Πάρου κατὰ τοὺς νόμους τῶν Συνέδρων τῆς Ῥωμανίας. Τὴν 5 Μαΐου 1537 ἐπεκύρωσε τὸ συμφωνητικὸν τοῦτο ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας· ἦτο δὲ τοῦτο τὸ τελευταῖον περὶ κτήσεως Πάρου συμβόλαιον τὸ ὁποῖον συνωμολογήθη ἐν Βενετίᾳ· διότι τὸ αὐτὸ ἔτος 1537 συνέβησαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ δεινότατοι καταστροφαί.

Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσσας, ὁ φοβερὸς ναύαρχος τοῦ Μεγάλου Κυρίου (Gran Signore), ἐξῆλθε μετὰ 100 πλοίων εἰς ἐπιδρομὴν κατὰ τοῦ Αἰγαίου· ἀναστατώσεις αἱματηραὶ ἐμαρτύρουν τὰ ἴχνη του πανταχοῦ. Τὴν Σκῦρον ἐν πρώτοις καὶ Πάτμον λεηλατήσας, καὶ ἄνευ κόπου ἁρπάσας τὴν Αἴγιναν ἀπὸ τῶν Βενετῶν, τὴν Ἴον ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Πιζάνη (+ 1550) καὶ τὴν Ἀστυπάλαιαν ἀπὸ τοῦ Νικολῶ (+ 1616) Φραγκίσκου (+ 1554) καὶ Αὐγουστίνου (+ 1537) Κυϊρίνη, ἐτράπη κατὰ τῆς Πάρου. Ὁ Βερνάρδος Σαγρέδος δὲν ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ τόσον ταχέως καὶ ἀμαχητὶ εἰς τὸν θηριώδη ἐχθρὸν τὴν ἀκριβῶς ἐξαγορασθεῖσαν νῆσον, καὶ τὴν ὑπερασπίσθη ἡρωϊκῶς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἤρχισαν νὰ ἐλαττῶνται τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἀναγκαῖα· οἱ κάτοικοι, ἵνα μὴ κατασφαγῶσιν ἔρημοι μένοντες ὅπλων, παρεδόθησαν, ἀφ' οὗ ὁ Χαϊρεδδὶν ὑπεσχέθη αὐτοῖς ἀσφάλειαν ζωῆς· καὶ τὴν μὲν ὑπόσχεσίν του ἀκριβῶς ἐτήρησεν ὁ ἐχθρός, ἀλλὰ τὴν νῆσον ἠρήμωσε δεινῶς, καὶ πλῆθος τῶν κατοίκων ἤγαγεν εἰς αἰχμαλωσίαν, τοὺς παῖδας μεταξὺ τῶν Γενιτσάρων συγκαταλέξας. Περιεργοτάτας σημειώσεις περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Πάρου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν χορηγεῖ ἡ ὑπὸ Ἀνδρέα Ἰωάννου Κορνάρου ἱστορία τῆς Κρήτης· κατ' αὐτὴν ἔκαμεν ἀπόβασιν ὁ Χαϊρεδδὶν τὸν Δεκέμβριον 1537 ἐπὶ τῆς Πάρου· ἐκ τῶν δύω φρουρίων τῆς νήσου ἡ *Νάουσα* (Agusa) ἐγκατελείφθη παρὰ τοῦ δυνάστου Βερνάρδου Σαγρέδου, καλῶς γινώσκοντος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπερασπισθῇ καὶ τὰς δύω θέσεις συγχρόνως, καὶ ὅτι τοιουτοτρόπως ἤθελε διασκορπίσει μᾶλλον τὰς καὶ ἄλλως μικράς του δυνάμεις· ὅθεν ἡ θέσις αὕτη ἔπεσεν ἀμαχητὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες κατέσκαψαν τὰ ὀχυρώματά της. Ὁ Σαγρέδος ἐῤῥίφθη τότε ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ *Κεφάλου* (Chiefalo), ὅπου ὑπερασπίσθη ἑαυτὸν ἀνδρείως, καὶ ὁπόθεν ἐτόλμησε νὰ κάμῃ εὐτυχεῖς τινας κατὰ τῶν ἀνωτέρων τουρκικῶν δυνάμεων ἐξόδους· πλησίον του ἐμάχετο καὶ Σιγισμόνδος τις, ἐξόριστος ἔμπορος ἐκ Φλωρεντίας, σχεδὸν ὑπερέχων καὶ αὐτὸν τὸν Σαγρέδον κατὰ τὴν ἀνδρείαν· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πολεμεφοδίων, καθὼς ἀναφέρουσι καὶ ἄλλαι πηγαί,

ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν. Εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Σαγρέδου Καικιλίαν Βενιὲρ ἐδόθη ἄδεια ἐλευθέρας ἀποχωρήσεως εἰς Βενετίαν, ὅπου μετὰ ταῦτα ἔφθασε καὶ ὁ ἴδιος, ἂν καὶ εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων, ἀφ' οὗ βοηθείᾳ ἀρνησιθρήσκου τινὸς ἐκ Δυῤῥαχίου ἀνέκτησε τὴν ἐλευθερίαν του· ὁ ἀποστάτης οὗτος εἶχε διατελέσει ποτὲ πολὺν καιρὸν κωπηλάτης ἐπὶ βενετικοῦ κατέργου, τοῦ ὁποίου τριήραρχος (Sopracomito) ἦτο ὁ Βερνάρδος Σαγρέδος, καὶ διὰ τῆς μεσιτείας ὑπὲρ τοῦ παλαιοῦ του κυρίου ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι δὲν ἦτο ἀχάριστος. Τοιουτοτρόπως λυτρωθεὶς ἐπέστρεψεν ὁ Σαγρέδος εἰς Βενετίαν, ὅπου αἱ προσπάθειαί του πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου του ἀπέβησαν μάταιαι. Καὶ αὐτὴ ἡ πολιτεία τῆς Βενετίας προετίμησε να συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ εἰς τὴν εἰρήνην τὴν γενομένην τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1540 μετὰ τῆς Πύλης, παρεχώρησεν ἡ δημοκρατία εἰς τὴν τελευταίαν, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου, τὴν Πάρον καθὼς καὶ τὴν Ἄνδρον μὲ τὰ δύω της φρούρια. Ἀλλὰ καὶ ὕστερον ἀκόμη, τὴν 22 Νοεμβρίου 1540 ἔκαμεν ὁ Σαγρέδος προτάσεις διὰ τῆς Γερουσίας εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Πύλην περὶ ἀποδόσεως τῆς νήσου του ἐπὶ πληρωμῇ ἐτησίου φόρου· ἀλλ' αἱ προτάσεις ἀπεῤῥίφθησαν, καθὼς καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ οἴκου Κυΐρίνη ἐπὶ τῆς Ἀστυπαλαίας, τῶν Κορνάρων ἐπὶ τῆς Καρπάθου καὶ τοῦ οἴκου Πιζάνη ἐπὶ τῆς Ἀνάφης. Οὕτως ἡ νῆσος Πάρος ἡνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν κτήσεων τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ 1561 τυχοδιώκτης τις Ἰακώβος Ἡρακλείδης Βασιλικὸς ἐκ Φαρνακίας (Κερασοῦντος) ἐπὶ τοῦ Πόντου, εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐγράφετο « Δεσπότης Σάμου, Κόμης Παλατινὸς καὶ Μαρκίων τῆς Πάρου. » Ἦν δὲ οὗτος εἷς τῶν πολλῶν ἐκείνων Ἑλλήνων προὐχόντων, οἵτινες ἀκτήμονες ὄντες, ἐκόμπαζον φέροντες τίτλους ὑπερηφάνους, ὡς Δεσπόται, Ἡγεμόνες, Κόμητες, καὶ τὰ παραπλήσια· ἔλεγε δὲ ὅτι εἷλκε τὸ γένος ἐκ τῶν παλαιῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδαυΐας, καὶ κατώρθωσε μάλιστα τὸ 1561 νὰ ἐγκατασταθῇ παρὰ τοῦ Πολωνοῦ Ἀλβέρτου Δὲ Λάζκυ εἰς τὸν θρόνον τῆς ῥηθείσης ἡγεμονίας, παραλαβὼν τὸ ὄνομα Ἰβὰν ἤτοι Ἰωάννης, ὅπου καὶ ἀπέθανε φονευθεὶς τὸ 1563 (α).

Ὁ νόμιμος τῆς Πάρου δυνάστης Βερνάρδος Σαγρέδος, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπώλεσε τὴν σύζυγόν του Καικιλίαν, καὶ συνῆλθεν εἰς δεύτερον γάμον τὸ 1544 μετὰ τῆς Καμίλλας θυγατρὸς τοῦ Θωμᾶ Φαγκίσκου Μιχιέλη, περιεβλήθη μετέπειτα πολλὰ καὶ ἔντιμα ἀξιώματα ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανε σχεδὸν ἑκατοντούτης τὴν 18 Φεβρουαρίου 1603.

Ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Πάρου εἶχεν ἑνωθῇ πρὸ πολλοῦ μετὰ τῆς Νάξου εἰς ἀρχιεπισκοπὴν Παροναξίας· μεταξὺ ἄλλων φαίνεται Παντολέων τις « ἀρχιεπίσκοπος Νάξου καὶ Πάρου » εἰς πρᾶξιν τῆς 29 Νοεμβρίου 1440, ὡς μάρτυς εἰς τὴν διαθήκην τοῦ Νικολῶ Γοτζαδίνη τῆς Κύθνου, καὶ « Φραγκῖσκος ἀρχιεπίσκοπος Νάξου καὶ Πάρου, » ὅστις τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1456 ὑπέγραφε τὸ γαμικὸν συμβόλαιον μεταξὺ Μαριέττας τῆς θυγατρὸς τοῦ θανόντος Ἰηννούλη τοῦ Γ' Δὰ Κορώνια δυνάστου τῆς Σίφνου, καὶ Νικολῶ Γοτζαδίνη υἱοῦ τοῦ Ἀγγέλου δυνάστου τῆς Κύθνου, καὶ « Νικολῶς Παροναξίας » ἀρχιεπίσκοπος, ὁ κατὰ τὴν 7 Ἰουνίου 1490 προσκαλέσας τὴν Βενετίαν ἵνα λάβῃ κατοχὴν τῆς Νάξου καὶ Πάρου.

Ἀπὸ τῆς Πάρου ἐτράπη ὁ τροπαιοῦχος στόλος τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῆς Νάξου· ἀλλ' ὁ δοὺξ Ἰωάννης ὁ Δ' ὑποσχεθεὶς ἐτήσιον φόρον διεφύλαξε τὰς νήσους του ἀπὸ τῶν ἐρημώσεων τοῦ Χαϊρεδδίν· τὸν αὐτὸν τρόπον μετεχειρίσθη καὶ Χρυσῖνος ὁ Γ' τῆς Ἄνδρου. Ἀντὶ ἐτησίας πληρωμῆς 100 δουκάτων ἐγένετο ὑποτελὴς τῆς Πύλης, καὶ ἐκράτησε τὴν νῆσόν του, ἥτις μετὰ τῆς Νάξου, Μήλου, καὶ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων τοῦ οἴκου τῶν Κρίσπων, ἔμεινε καὶ κατὰ τὸ 1538 ἀβλαβής, ὅτε ὁ Χαϊρεδδὶν ἐπανέλαβε τὰς ληστρικάς του ἐπιδρομάς, καὶ ἀπέσπασε τὴν Σκῦρον, Σκίαθον καὶ Σκόπελον ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν βενετῶν ἁρμοστῶν.

Ὁ Sauger ἀναφέρει (p. 349—351), ὅτι Χρυσῖνος ὁ Γ' ἀπεβλήθη τῆς κυριαρχίας ὑπὸ τοῦ Χαϊρεδδίν, ἀλλ' ὅτι ὁ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας (Antoine Rinçon 1538—1540, Ἱσπανὸς εἰς γαλλικὴν ὑπηρεσίαν) ἐμεσίτευσεν ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ, καὶ ὁ Σουλτὰν Σολεϊμὰν ὁ Α' τὸν κατέστησε πάλιν ἐπὶ τῆς νήσου, ἐκδώσας ὑπὲρ αὐτοῦ φιρμάνιον ὡς ἀκολούθως . . . . « Σουλτὰν Σολεϊμάν, υἱὸς τοῦ Σουλτὰν Σελὶμ, ὁ ἀεί ποτε νικητὴς Χάν. Ἡ πανέκλαμπρος σφραγὶς

(α) Περιεργοτάτας σημειώσεις περὶ τοῦ τυχοδιώκτου Ἡρακλείδου περιέχει τὸ περιοδικὸν νομισματολογικὸν σύγγραμμα τοῦ Kohne, ὅπου ἐδημοσιεύθησαν διάφορα νομίσματα τοῦ ἰδίου, καὶ ἡ σπανία μονογραφία Ant. Mariae Gratiani, de Joanne Heraclide Despota, Vallachorum principe, libri III etc. Varsoviae. 1759. Κατά τινας ὁ Ἰωάννης Βασιλικός, καλῶν ἑαυτὸν Δεσπότην Σάμου, καὶ συγγενῆ Ῥωξάνδρας, θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας Πέτρου Ῥάρες ἐκ τοῦ γένους τῶν Βογδανιδῶν, καὶ συζύγου τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Λεπουσνάνου, βοηθείᾳ 2,000 στρατιωτῶν σταλέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἰωάννου Σιγισμόνδου, καὶ δι' εἰσηγήσεων τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γερμανῶν Φερδινάνδου, ἥρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου τὸν θρόνον τῆς Μολδαυΐας, τὸν ὁποῖον κατέσχε διά τινα καιρὸν μέχρι τῆς τελευτῆς του, ἐπικυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Σολεϊμὰν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ἐτησίου ὑποτελείας φόρου 40,000 δουκάτων. Ὁ Ἰωάννης οὗτος Βασιλικὸς, κάτοχος μεγάλης παιδείας καὶ πολύγλωττος, ἐγένετο ἱδρυτὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κοτνὰρ, καὶ προσκαλέσας τοὺς περιφημοτέρους τοῦ καιροῦ του καθηγητὰς καὶ διδασκάλους ἐκ Γερμανίας, προσεπάθει ματαίως νὰ ἐξαπλώσῃ τὰ φῶτα τῆς παιδείας μεταξὺ τῶν Μολδαυῶν· ἀλλὰ συνωμοσία τῶν εὐγενῶν ἔῤῥιψε τὸν ἅρπαγα ἀπὸ τοῦ θρόνου. Ἰωάννης ὁ Βασιλικὸς, ἀποκλεισθεὶς ἐντὸς τοῦ παλατίου του, διέταξε νὰ ἀνοίξωσι τὰς πύλας, μὲ μεγάλην καρτερίαν ὑπέφερε τὰς πληγὰς τῶν συνωμοτῶν, καὶ ἔπεσε φέρων τὰ σύμβολα τῆς κυριαρχίας του, τρωθεὶς ὑπὸ ἑκατοστυΐος ξιφῶν.

τοῦ μεγάλου, δυνατοῦ καὶ δικαίου Κυρίου κελεύει τὰ δεʼ πρό τινος καιροῦ ὁ δοῦλός μου Χαϊρεδδὶν βέης, Βεηλέρβεης τῶν νήσων, ἀκολουθῶν τας διαταγάς μου, ἐκυρίευσε διὰ τοῦ φοβεροῦ μου στολου τὴν νῆσον Ἄνδρον. Ὁ Χρυσῖνος Δὲ Σομμαρίπα, δυνάστης τῆς ῥηθείσης νήσου, παρουσιάσθη ἐνώπιον τῆς ἐνδοξοτάτης μου Πύλης, καὶ ἐδεήθη ἵνα τὸν καταστήσω καὶ πάλιν ἐν τῇ νήσῳ αὐτοῦ ἵνα κέκτηται αὐτὴν καὶ τοῦ λοιποῦ ὡς καὶ πρότερον, ἐπὶ τῇ πληρωμῇ ἐτησίου ὑποτελείας φόρου 35,000 ἄσπρων. Κατανεύσας εἰς τοῦτο, ἐκδίδω τὴν παροῦσάν μου ὑψηλὴν διαταγὴν, ἵνα αὐτός τε καὶ οἱ κληρονόμοι του ἄρχωσιν ἐπὶ τῆς νήσου ὡς καὶ πρότερον. Κατʼ ἔτος θέλει πληρώνεσθαι ἡ ῥηθεῖσα ποσότης κατὰ τὴν πρώτην Μαΐου εἰς τὸν Σανδσὰκ βέην τῆς Εὐρίπου ἐνώπιον τοῦ Καδῆ. Κηρύττω τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ἐλευθέρους πάσης ἄλλης χρηματικῆς ζημίας, βλάβης καὶ λοιπῆς ἀγγαρείας· εἰ δέ τινες τῶν στρατιωτῶν ἢ Γενιστάρων τολμήσωσι νὰ ἐξυβρίσωσιν αὐτοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ των τόπῳ, ἔξεστι τοῖς νησιώταις ἵνα ἀμύνωνται ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀνθιστάμενοι τοῖς θρασυνομένοις· διότι δὲν στέργω ἵνα προσγένηται αὐτοῖς ἀδικία τις οὐδεμία. Γνωστὸν γεννηθήτω τοῖς πᾶσιν, ὅτι ταῦτα βούλομαι καὶ διατάσσω, καὶ ὅτι καθεὶς ὑποχρεοῦται νὰ σεβασθῇ τὴν πανέκλαμπρόν μου σφραγῖδα. Ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Μοχάρρεμ ἐν ἔτει 946 τῆς Ἐγείρας (περὶ τὰ τέλη Μαΐου καὶ ἀρχὰς Ἰουνίου 1539) — — —(*). »

Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι Χρυσῖνος ὁ Γʹ ἐξουσίαζε τὴν νῆσον πολλὰ ἔτη ἀκόμη ὡς ὑποτελὴς τῆς Τουρκίας, καὶ ἀπέθανεν ὅτε Ἰωάννης ὁ Δʹ ἡγεμόνευεν ἐπὶ τῆς Νάξου καταλιπὼν πολλὰ τέκνα. Ὁ Sauger ἀποδίδει αὐτῷ πέντε υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας· ἐκ τούτων ὅμως εἶναι γνωσταὶ μόνον ἡ Χρυσίνα (Crusina, κατʼ ἄλλους Cantiana καὶ κατὰ τὸν Sauger Cecilia), ὑπανδρευθεῖσα Ἰάκωβον τὸν Γʹ Κρῖσπον (1564—1566), καὶ γενομένη ἡ τελευταία δούκισσα τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἡ Κιάρα, ὑπανδρευθεῖσα τὸ 1560 τὸν βενετὸν εὐπατρίδην Φραγκῖσκον Ἀγγέλου Μιχιέλην (γεννηθέντα τὸ 1531 καὶ ἀποθανόντα τὴν 27 Νοεμβρίου 1599), καὶ εὑροῦσα τύχην ἡσυχωτέραν τῆς ἐπὶ ἡγεμονικοῦ θρόνου ἀναβάσης ἀδελφῆς της. Ἐν τῇ αὐθεντικῇ τοῦ οἴκου γενεαλογίᾳ φαίνεται εἷς μόνος υἱὸς καὶ κληρονόμος Χρυσίνου τοῦ Γʹ, ὁ Ἰωάννης Φραγκῖσκος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐγένετο ὁ τελευταῖος δυνάστης τῆς Ἄνδρου, ἐν ᾧ οἱ ἀπόγονοι του κατὰ τὸ 1520 ἀναφερομένου Πολυμνίου Δὲ Σομμαρίπα ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ἐξηκολούθουν νὰ πληθύνωνται διὰ τῶν πολλῶν τέκνων ἀμφοτέρων τῶν υἱῶν Νικολῶ καὶ Ἰακώβου.

(*) Ὁ Κ. Ἠορϕ ἀναφέρει τὸ φιρμάνιον τοῦτο ὡς περίεργον μὲν ἀλλʼ ὡς μᾶλλον ὑποβολιμαῖον, λέγων ὅτι ἐκτὸς τοῦ μὴ ἀξιοπίστου τοῦ πρῶτον δημοσιεύσαντος αὐτὸ Sauger, ἀντίκειται καὶ αὐτὸ τὸ ὕφος εἰς τὴν αὐθεντικότητα αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐμπεριλαμβανομένη ἄδεια τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Γενιτσάρων. Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἱ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἐν αὐτογράφοις σωζόμεναι, καὶ δώδεκα ἔτη πρότερον χρονολογούμεναι δύω ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ Σουλτὰν Σολεϊμὰν πρὸς Φραγκῖσκον τὸν Αʹ τῆς Γαλλίας, φέρουσι τὸ αὐτὸ σχῆμα καὶ ὕφος.

XVI. *Ἰωάννης Φραγκῖσκος Δὲ Σομμαρίππα δυνάστης Ἄνδρου, μετὰ τὸ 1539 μέχρι τοῦ 1566.*

Ὀλίγα καὶ σχεδὸν οὐδὲν γνωρίζομεν κατὰ παράδοσιν περὶ τῆς ἡγεμονίας Ἰωάννου Φραγκίσκου τῆς Ἄνδρου. Τὸ μόνον γνωστὸν εἶνε ὅτι ἐνυμφεύθη τὴν Θαδδαίαν Κρίσπην θυγατέρα τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Δʹ, καὶ μετʼ αὐτῆς ἐξουσίαζε τὴν Ἄνδρον μέχρι τοῦ 1562, ἐν ᾧ ὁ πενθερός του, καὶ μετʼ αὐτὸν ὁ γαμβρός του Ἰάκωβος ὁ Δʹ, διετηροῦντο ἔτι ἐπὶ τῆς Νάξου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν δεκαπέντε μικροτέρων νήσων· ἀλλʼ εἶνε ὅλως ἐσφαλμένον τὸ ὑπὸ τοῦ Sauger ἀναφερόμενον ὅτι Ἰωάννης ὁ Δʹ. ἔδωκεν εἰς προῖκα τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ τὰς νήσους Κέω καὶ Μύκονον· διότι αὕτη μὲν ἐκυβερνᾶτο τότε παρὰ τοῦ ἐν Τήνῳ ἑδρεύοντος βενετοῦ ἁρμοστοῦ, ἐκείνη δὲ ἐξουσιάζετο ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Γοτζαδίνη ὑπὸ τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν. Ὀλίγον ἔτι χρόνον ἐπέπρωτο νὰ διαρκέσῃ ἡ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἰταλικὴ δυναστεία. Τὸ 1566 ἐδόθη ταχύτατον τέλος εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ δουκὸς Ἰακώβου τοῦ Δʹ καὶ Ἰωάννου Φραγκίσκου Δὲ Σομμαρίπα, διὰ τῆς κατοχῆς Νάξου, Μήλου, Ἄνδρου καὶ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων παρὰ τοῦ Πιαλῆ Πασσᾶ, τοῦ διώξαντος τοὺς Ἰουστινιάνους ἀπὸ τῆς Χίου. Ἰάκωβος ὁ Δʹ κατέφυγεν ἀκολουθούμενος παρὰ τῆς ἀδελφῆς του, τῆς δυνάστιδος Ἄνδρου, εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς Ῥώμην. Προσπαθῶν νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν νησιωτικὴν του ἡγεμονίαν ἦλθεν εἰς Περαίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 1576 ἄπρακτος· ἡ ἀδελφή του εἶχε μείνει εἰς Ῥαγοῦσαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε. — Τὰς νήσους Ἄνδρον, Νάξον, Μῆλον καὶ λοιπὰς ἔδωκεν ὁ Σουλτὰν Σελὶμ εἰς τιμάριον τῷ πιστῷ αὐτοῦ αὐλικῷ, τῷ ἐκ Πορτογαλλίας Ἰουδαίῳ *Ἰωάφ Μικουέζ*, ὅστις κατέστη οὕτω διάδοχος τῶν οἰκογενειῶν Κρίσπη καὶ Σομμαρίπα ὑπὸ τὸ ὄνομα « Δοὺξ Ἰωσὴφ τῆς Νάξου », καὶ διετηρήθη ἐπὶ τῆς κτήσεως τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ τὴν 2 Αὐγούστου 1579 συμβάντος θανάτου του (*). Μετὰ ταῦτα αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου προσηρτήθησαν ὁλοτελῶς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν ἐκτεταμένην των αὐτοκρατορίαν, καὶ ἔμενον ὑποκείμεναι τῷ κατὰ καιρὸν ἀντιναυάρχῳ ἤτοι Καπουδὰν Πασσᾶ, μέχρις ὅτου ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων ἀνανήψαντα τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων ἀπέσεισαν τὸν μισητὸν ζυγόν. Ὡς μέλη ἀναπόσπαστα τοῦ νεοσυστάτου τῆς Ἑλλάδος βασιλείου ἤρχισαν αἱ Κυκλάδες νὰ ἀναλαμβάνωσιν ἀπὸ τὰς

(*) Περὶ τοῦ Ἰουδαίου δουκὸς Μικουὲζ τῆς Νάξου, ὅρα Charriere, Negociations de la France dans le Levant, καὶ τὴν μονογραφίαν Don Joseph Nasi Herzog von Naxos, von M. A. Levy.

προτέρας των πληγάς, καὶ τὰ πρὸ πολλοῦ ἠρημωμένα χωρία ᾠκίσθησαν ὑπὸ νέων κατοίκων· ἀλλὰ δὲν ἔφθασαν εἰσέτι εἰς τὴν ἀκμὴν ἐκείνην τῆς προτέρας εὐημερίας, εἰς ἣν εἶχον φθάσει κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπὸ βενετικὴν κυριαρχίαν.

Ἰωάννης Φραγκῖσκος, ὁ τελευταῖος τῆς Ἄνδρου δυνάστης, μετοικήσας τουρκικῇ ἀδείᾳ ἐπὶ τῆς Νάξου, ἀφῆκεν ἐκεῖ πολυπληθεῖς ἀπογόνους, ἀκμάζοντας καὶ σήμερον. Ἀτελεῖς τινας πληροφορίας περὶ αὐτῶν διεφύλαξεν ὁ Sauger, ὅς τις ἀπὸ τοῦ νῦν εἶνε ἄξιος μεγαλειτέρας πίστεως, λαμβάνων τὰς πηγάς του διὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν κατὰ τὰ φαινόμενα ἀπὸ γενεαλογίας τῶν Σομμαρίπα τῆς Νάξου. Κατ' αὐτὸν ὁ Ἰωάννης Φραγκῖσκος ἀφῆκε τρεῖς υἱούς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρεσβύτερος Χρυσῖνος ἔφερεν ἀκόμη τὸν ψιλὸν τίτλον δυνάστου τῆς Ἄνδρου, χωρὶς νὰ ἐξασκῇ ἐκεῖ οὐδὲ σκιὰν κυριαρχίας. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (1581) συμπίπτει ἡ πληροφορία τὴν ὁποίαν δίδει τῷ Μαρτίνῳ Κρουσίῳ κάποιος Λούκας Δέλι Ἀργέντι, ὁ ἄλλοτε Κύριος τοῦ πύργου Ἁγίου Νικολάου ἐπὶ τῆς Θήρας, ὅτι ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ὑπῆρχεν ὁμώνυμος πόλις καὶ κάστρον καί τινα χωρία, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς Πάρου ἐκτὸς δύω πύργων ἀναφέρει καὶ τὴν ἐπισκοπήν· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται ὁ λατινικὸς ἐπισκοπικὸς θρόνος, παρ' ᾧ ἱδρύθη ἐκ νέου καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπισκοπὴ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Λατῖνος ἐπίσκοπος διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΕ', τὴν 17 Μαΐου 1621, ὁ Παῦλος Πουκκιαρέλλος, Δομινικανὸς ἐκ τοῦ μοναστηρίου τῆς Κουέρκης παρὰ τῷ Οὐϊτέρβῳ, ὅςτις ἔζη τὸ 1633. Δεκαπέντε ἔτη μετέπειτα ἀναφέρεται ὁ Δομίνικος Δέλλα Γραμμάτικα ὡς λατῖνος ἐπίσκοπος Ἄνδρου, ἀπόγονος τοῦ Γεωργίου ἐκείνου, τὸν ὁποῖον εὕρομεν τὸ 1421 εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πέτρου Ζένου τῆς Ἄνδρου. Ἡ οἰκογένειά του, ἐκ τῆς ὁποίας εἷς, ὀνόματι Ἰούλιος, ἐνυμφεύθη τὸ 1570 τὴν Θαδδαίαν Γοτζαδίνη, θυγατέρα τοῦ Νικολῶ δυνάστου τῆς Σίφνου, ἀπῴκησεν εἰς Χίον. Ἡ οἰκογένεια Δέλλα Γραμμάτικα φαίνεται ὅτι ἐσυγγένευσε καὶ μετὰ τῆς οἰκογενείας Σομμαρίπα τὴν Ι϶' ἑκατονταετηρίδα· ὁ ἀδελφὸς τῆς ἐνταῦθα μνησθείσης Θαδδαίας Γοτζαδίνη, Ἄγγελος Νικολῶ Γοτζαδίνη, ὅςτις τὸ 1617 ἐδιώχθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει πολυπληθεῖς κτήσεις του, ἤτοι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς Σίφνου, Κύθνου, Κιμώλου, Φολεγάνδρου, Γυάρου, Σικίνου κλ., ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰακώβου Δέλλα Γραμμάτικα, ἥτις εἰς τὴν σωζομένην γενεαλογίαν τῶν Γοτζαδίνων ἀναφέρεται ὡς «πρώτη συγγενὴς τῶν Σομμαρίπα.» Διὰ τοῦ γάμου τούτου φαίνεται ὅτι καὶ τὸ ὄνομα Χρυσῖνος ἔγινε σύνηθες εἰς τὰ μέλη τοῦ οἴκου Γοτζαδίνη· Χρυσῖνός τις Γοτζαδίνης συνυπέγραψεν ἐπὶ τῆς Νάξου ἔγγραφόν τι, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς του Ἀγγέλου ἀρχιεπισκόπου Παροναξίας τὴν 10 Ἀπριλίου 1617. Ὡσαύτως ἐβαπτίσθη τὴν 14 Ἰουνίου 1632 ἐπὶ τῆς Νάξου καὶ εἷς υἱὸς τοῦ Νικολῶ Γοτζαδίνη καὶ τῆς Φιωρέντζας Βιάγκη, λαβὼν τὸ ὄνομα Χρύσανθος, συνώνυμον τοῦ Χρυσῖνος. Τὸ τελευταῖον ὄνομα φαίνεται ὅμως συνεχῶς καὶ εἰς ἄλλας οἰκογενείας τοῦ Αἰγαίου, μεταξὺ τῶν Κορωνέλλων, Κάστρων καὶ ἄλλων, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ δηλοῖ δι' ἐπιγαμιῶν συγγένειαν μετὰ τῶν ἄλλοτε δυναστῶν Σομμαρίπα τῆς Ἄνδρου.

Ἂν ὁ Χρυσῖνος Δὲ Σομμαρίπα δυνάστης ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τῆς Ἄνδρου μετέσχε τῆς τὸ 1583 ἐν Αἰγαίῳ ἐκραγείσης, καὶ ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ πασσᾶ διὰ τῶν ὅπλων καταπονηθείσης ἐπαναστάσεως, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μόνον, ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του Μάρκος ἀπέθανον ἄκληροι, ἐν ᾧ ὁ τρίτος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου, ὀνόματι Νικολῶς, κατέλιπεν ἕνα υἱὸν τὸν Φραγκῖσκον, νυμφευθέντα τὴν Μαργαρίταν Λωρεδάνου, τοῦ ὁποίου μνημονεύονται πάλιν δύω υἱοί, Φίλιππος καὶ Χρυσῖνος. Οὗτοι φαίνονται εἰς τὴν γενομένην τὸ 1670 Μαΐου 11 καταγραφὴν τῆς νήσου Νάξου, ὅπου ἀναφέρονται μετὰ τῶν κτημάτων αὐτῶν καὶ εἰσοδημάτων. Εἰς τὸ ἴδιον ἔγγραφον γίνεται ὡσαύτως μνεία καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῶν Ἀντωνίου, Γεωργίου, Νικολάου, Ματθαίου, Γερμανοῦ καὶ Μάρκου, καταγομένων καθ' ὅλην τὴν πιθανότητα ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἀπογόνων τῶν υἱῶν τοῦ Πολυμνίου Δὲ Σομμαρίπα. Ὁ Χρυσῖνος πάλιν, υἱὸς τοῦ Φραγκίσκου Δὲ Σομμαρίπα, ἐνυμφεύθη Ἀδριάναν τὴν θυγατέρα τοῦ προξένου Χρυσίνου Κορωνέλλου, καὶ ἔζη ἀκόμη, κατὰ τὰς πληροφορίας τὰς ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ παλαιοῦ καγκελαρίου Κωνσταντίνου Κόκκου τῆς Νάξου, μέχρι τοῦ 1687, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔτος ἀναφέρεται μετὰ τοῦ πρωτοτόκου του υἱοῦ Φραγκίσκου, καὶ μιᾶς, τὸν Ἰάκωβον Κονοῦλαν ὑπανδρευθείσης θυγατρός. Ὁ νεώτερός του υἱὸς Ἀντώνιος, γεννηθεὶς τὸ 1671, ἀπέπλευσε τὸ 1688 εἰς Γαλλίαν, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του Χρυσίνου ἐπέστρεψεν εἰς Νάξον, καὶ ἔζη ἐκεῖ περὶ τὸ 1699. Μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν δύναταί τις νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν γενεαλογίαν τῶν Σομμαρίπα, ἀλλ' οὔτε ἀξίζει τὸν κόπον τοιαύτη ἔρευνα, διότι πρὸ πολλοῦ ἔδυσεν ἡ δύναμις τοῦ οἴκου τούτων καὶ ἡ λαμπρότης. Ἔτι ὀλιγώτερον ἀκριβεῖς πληροφορίας ἔχομεν περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Γιρολάμου ἐκείνου, ὅςτις κατὰ τὸ 1580 σταλεὶς ὡς πρέσβυς τῶν νησιωτῶν μετά τινων ἄλλων πρὸς τὸν Σουλτὰν Μουρὰτ τὸν Γ', ἀνενέωσε τὴν συνθήκην τοῦ 1563 περὶ τῶν ὅρων τῆς ὑποταγῆς.

Τῆς Ἄνδρου ἀπολεσθείσης, ἐξέπεσαν καὶ οἱ δυνάσται αὐτῆς Σομμαρίππα, καὶ συνωμοιώθησαν τοῖς λοιποῖς ἐκ τῶν Λατίνων εὐγενῶν τῶν ἑλληνικῶν νήσων, χωρὶς νὰ καρπῶνται ἰδιαίτερά τινα προνόμια. Ὁ Pasch de Krienen ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀπογόνων των, οἵτινες ἔζων τὸ 1771 ἐπὶ τῆς Νάξου (*), ἐν ᾧ ὁ κλάδος τῆς Βερώνης εἶχεν ἀφανι-

(α) Ἡ οἰκογένεια τῶν Σομμαριπῶν σώζεται ἔτι καὶ νῦν ἐν Νάξῳ, τηροῦσα τὰ αὐτὰ ὀνόματα τῶν πατέρων αὐτῆς· εἷς τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκόντων, ὁ Χρύσανθος Σομμαρίπας, ὑπῆρξε καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Νάξου εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Βουλήν.

σθῇ πρὸ πολλοῦ. Ἄλλους Σομμαρίπας εὑρίσκομεν ἀπῳκισμένους εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Languedoc τῆς Γαλλίας, εἷς ἐκ τῶν ὁποίων εἶχεν ἀκολουθήσει Ναπολέοντα τὸν Α' εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκ τοῦ γένους τοῦ ὁποίου κατήγετο ἡ σύζυγος τοῦ τὴν 2 Νοεμβρίου 1841 ἀποθανόντος Michel Gaudin, δουκὸς τῆς Γαέτας. Ἐν Ἰταλίᾳ ἀνενθυμίζει ἡ λαμπρὰ Villa Sommariva, ἐπὶ τῆς λίμνης τοῦ Κώμου, τὸν ἀφανισθέντα ἐκεῖνον κλάδον τοῦ ἰδίου γένους, τὸ ὁποῖον ἀκμάζει καὶ σήμερον εἰς Λώδιον τῆς Ἰταλίας, καὶ ἔχει ἀπογόνους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ. (Ὅρα τὸν ἐν τῷ προσεχῇ φυλλαδίῳ πίνακα).

Ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ᾤχετο πλέον τοῦ παρελθόντος ἡ ἱστορία, καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν λήθην οἱ ὑπερήφανοι δυνάσται· ἐρείπια μόνον φοβερὰ μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἄλλοτε μεγαλοπρεπείας καὶ δόξης, καὶ μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ὅπου ποτε ὑψοῦντο τὰ παλάτια τῶν δουκῶν, βόσκει ὁ ἀλβανὸς ποιμὴν τὰ πρόβατά του· οἱ κληρονόμοι τῶν παλαιῶν τιμαριωτῶν τήκονται ἐν πενίᾳ ὑπερηφάνῳ· οὐδεμία ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τι πλέον περὶ τῶν Ἰταλῶν κυρίων τῶν νήσων, τῶν ὁποίων καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα ἠφανίσθησαν· καὶ μόνον ἐνίοτε ἀνοίγεται μαρμάρινός τις τάφος, ὅστις ἐκάλυπτεν ἴσως τὴν κόνιν τῶν ἡγεμόνων, ὁ δὲ τὰ τοιαῦτα ἐξετάζων, σπεύδων νὰ ἀναγνώσῃ τῆς πλακὸς τὴν ἐπιγραφήν, εὑρίσκει τὰ πάντα, γραφὴν καὶ οἰκόσημα, ἀπεσβεσμένα, μέχρι τῶν μηδὲν μὲν λεγουσῶν ἀλλ' ἐν τούτοις πολλὰ σημαινουσῶν λέξεων ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΝΤΑΙ . . . . .

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΑΠΟ ΝΕΟΒΟΡΑΚΟΥ

ΕΙΣ ΝΕΑΝ ΑΥΡΗΛΙΑΝ.

—οοο—

Τὴν 2 Νοεμβρίου τοῦ 1859 ἔτους ἀνεχώρησα ἐκ Νεοβοράκου εἰς Νέαν Αὐρηλίαν, συνοδοιπόρους ἔχων δύω ὁμοεθνεῖς. Ὁ καιρὸς ἦτο ὡραῖος, καὶ ὁ οὐρανὸς ἀνέφελος, ὅτε διέβημεν ἐπὶ μικροῦ ἀτμοπλοίου τὸν διαβρέχοντα τὴν πόλιν ποταμὸν Χόδσωνα, ὅπως μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀντικρὺ τοῦ Νεοβοράκου πόλιν New Jersey, ὅθεν ἀναχωρεῖ ἡ διὰ Φιλαδέλφειαν ἀτμάμαξα.

Ὁ κώδων τῆς ἀναχωρήσεως ἐσήμανε τὴν 6 ὥραν Μ. Μ. καὶ ἡ ἀτμάμαξα ἀπῆλθε μὲ ταχύτητα ἀστραπῆς. Ἤρχιζεν ἤδη ἡ μακρὰ ὁδοιπορία μου χιλίων ἑξακοσίων περίπου μιλίων, ἤτοι ἀπὸ Ἀθηνῶν μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν· καὶ ὅμως ὑπελόγιζον ὅτι δὲν ἤθελε διαρκέσει πλέον τῶν ἓξ ἡμερῶν. Τὸ διάστημα, τοῦτο, εἰ καὶ βραχύ, εἶναι λίαν ἐπίπονον εἰς τὸν ὁδοιποροῦντα διὰ τῶν ἀμερικανικῶν σιδηροδρόμων. Ἑκάστη ἅμαξα ἔχει ὀγδοήκοντα θέσεις, τεσσαράκοντα ἓξ ἑκάστης πλευρᾶς. Ἕκαστον δὲ θρανίον εἶναι διὰ δύω ἐπιβάτας, οἵτινες οὐδαμοῦ δύνανται νὰ κλίνωσι τὴν κεφαλήν, ὅπως εὕρωσιν ὀλίγην ανάπαυσιν. Οὕτω ὁλοκλήρους νύκτας διανύεις ἐπὶ τοῦ θρανίου σου, χωρὶς να στηρίξῃς που τὴν ὑπὸ τοῦ ὕπνου βεβαρημένην κεφαλήν σου. Ὅτε δὲ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, καταπονημένος ὑπὸ τῆς κακοπαθείας κατορθώσῃς νὰ κλείσῃς τοὺς ὀφθαλμούς, ἰδοὺ ὁ ὁδηγὸς τῆς ἀτμαμάξης, κρατῶν εἰς χεῖρας περιλαμπῆ φανόν, ὃν φέρει πλησιέστατα τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἀναφωνεῖ ὑπ' αὐτήν σου τὴν μύτιν·

— Τὸ εἰσιτήριόν σας, Κύριε.

Κατὰ τοὺς κανονισμοὺς τῶν ἀμερικανικῶν σιδηροδρόμων, ὁ ὁδηγὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητῇ τὸ εἰσιτήριον ὁσάκις θέλῃ· ὅθεν πολλοί, ὅπως αποφύγωσι τὴν ἐνόχλησιν ταύτην, τὸ κολλῶσιν ἀνοικτὸν εἰς τὸν πῖλόν των.

Μόλις λοιπὸν μετὰ τέσσαρας ὥρας ἤρχιζε νὰ μὲ κυριεύῃ ὁ ὕπνος, καὶ ᾐσθάνθην φῶς ὡς ἀστραπὴν διελθὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἦτο ὁ ἐπάρατος φανὸς τοῦ ὁδηγοῦ, ζητοῦντος τὸ εἰσιτήριον. Ἡτοιμαζόμην δὲ νὰ κλείσω ἐκ νέου τοὺς ὀφθαλμούς, ὅτε ἠκούσθη ἡ φωνή·

— Φιλαδέλφεια.

Εἴχομεν φθάσει εἰς τὴν πόλιν τῶν Κουακέρων (Quaker City), ὡς τὴν ὀνομάζουν οἱ Ἀμερικανοί, ἂν καὶ δὲν περιέχει πλέον τῶν 30,000 ἐκ τῶν τῆς βιομηχάνου καὶ φιλησύχου ταύτης φυλῆς.

Η Φιλαδέλφεια, κειμένη εἰς ὀγδοήκοντα ἑπτὰ μιλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Νεοβοράκου, εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τῆς Ὁμοσπονδίας ὡς πρὸς τὸν πληθυσμόν, περιέχουσα 500,000 κατοίκων. Εἶναι κτισμένη παρὰ τὸν ποταμὸν Delaware ἐπὶ ὁμαλωτάτου ἐδάφους, μὴ διακοπτομένου ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ὑψώματος. Αἱ ὁδοὶ εἶναι εὐθύταται καὶ καθαραί, ἀλλὰ μονότονοι, καθότι αἱ οἰκίαι εἶναι ὁμοιόμορφοι κτισμέναι ἐξ ἐρυθρῶν πλίνθων, ὧν τὴν μονοτονίαν μετριάζουσι μόνον αἱ πράσινοι αὐτῶν θυρίδες. Θεμελιωτὴς τῆς πόλεως ταύτης ἦν ὁ Οὐΐλλιαμ Πέν. Η Φιλαδέλφεια δὲν δύναται νὰ δείξῃ εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὴν ξένους περιφανῆ δημόσια κτίρια, ἐκτὸς δύω μόνον, ἅτινα εἶναι, καὶ δικαίως, τὸ καύχημά της. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶναι ἡ αἴθουσα τῆς ἀνεξαρτησίας (Independance Hall), ἔνθα τὴν 4 Ἰουλίου 1776 ὑπεγράφη ἡ προκήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀποικιῶν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἀνεγνώσθη ἐκ τῶν βαθμίδων τοῦ κτιρίου τούτου εἰς ἐπήκοον χιλιάδων λαοῦ. Ἡ ἱστορικὴ αὕτη αἴθουσα διατηρεῖται μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας εἰς τὴν αὐτὴν ἀπαραλλάκτως κατάστασιν εἰς ἣν ἦτο ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου γεγονότος, καὶ μεταξὺ τῶν ἁπλῶν ἐπίπλων της, δεικνύουσιν εἰς τὸν ξένον τὴν ῥάβδον τοῦ Γεωργίου Οὐασιγκτῶνος, καὶ τὸ γραφεῖον τοῦ Βενιαμὶν Φραγκλίνου. Τίς εἰσερχόμενος εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην, ὅπου ἐκηρύχθη καὶ ὑπεγράφη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς μεγάλης ταύτης χώρας, δὲν αἰσθάνεται παλμούς;

Τὸ ἕτερον κτίριον εἶναι τὸ Γιράρδειον Ἐκπαιδευ-

τήριον (Girard College), θεωρούμενον ὡς τὸ λαμπρότερον δημόσιον κατάστημα τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Εἶναι κτισμένον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εἰς σχῆμα ἑλληνικοῦ ἀρχαίου ναοῦ τοῦ κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ. Ἔχει μῆκος 218 ποδῶν, πλάτος 160 καὶ ὕψος 97· διὰ δὲ τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὸ οἰκόπεδον ἐδαπανήθησαν δώδεκα ἑκατομμύρια δραχμῶν. Θεμελιωτὴς τοῦ οἰκοδομήματος τούτου εἶναι Γάλλος τις S. Girard ὀνομαζόμενος, ὅστις μεταναστεύσας εἰς Ἀμερικὴν εἰς ἡλικίαν δέκα ἐτῶν, ἀπέκτησε βαθμηδὸν ἐμπορευόμενος κολοσσιαίαν περιουσίαν 36,000,000 δραχμῶν, μέγα μέρος τῆς ὁποίας ἀφιέρωσεν εἰς οἰκοδομὴν καὶ διατήρησιν τοῦ καταστήματος τούτου, ἐν ᾧ, κατὰ ῥητὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ θεμελιωτοῦ, δὲν διδάσκεται οὐδὲν θρησκευτικὸν μάθημα οἱουδήποτε εἴδους. Ὁ θεμελιωτής του ἀπεστρέφετο μεγάλως τοὺς ἱερεῖς, καὶ διὰ τοῦτο, κατὰ τὴν παραγγελίαν του, εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον τὸ ἐκπαιδευτήριον γίνεται ἀμέσως ἡ ἐρώτησις ἂν εἶναι ἱερεύς· καὶ ἐάν τις ἀπαντήσῃ καταφατικῶς ἀποπέμπεται. Εἶναι ὅμως συγχωρημένον ν' ἀναγινώσκωνται ἐν αὐτῷ ἡ Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη ἄνευ ἐπεξηγήσεων ἢ σχολίων.

Διαμείναντες μόνον ἡμίσειαν ὥραν εἰς Φιλαδέλφειαν ἠλλάξαμεν ἁμάξας καὶ διευθύνθημεν εἰς Βαλτιμόραν. Ἡ ὁδοιπορία μεταξὺ τῶν δύω τούτων πόλεων, καί τοι μὴ διαρκοῦσα πλέον τῶν πέντε ὡρῶν, εἶναι λίαν ἐπίπονος, διότι πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τις τὰς ἁμάξας, ὅπως διαβῇ τὸν μεγαλοπρεπῆ ποταμὸν Σοσκεχάναν ἐπὶ ποταμίου ἀτμοπλοίου κολοσσιαίων διαστάσεων, δυναμένου νὰ φέρῃ ἀθρόους τοὺς κατοίκους ὁλοκλήρου κωμοπόλεως.

Περὶ τὴν 4 ὥραν τῆς πρωΐας ἐφθάσαμεν εἰς Βαλτιμόραν, μίαν τῶν σημαντικῶν πόλεων τῆς Ὁμοσπονδίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Maryland. Ἡ Βαλτιμόρα ἐθεμελιώθη τὸ 1729 ὑπὸ τοῦ λόρδου Βαλτιμόρ, εἰς ὃν παρεχωρήθη ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία αὕτη ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρόλου τοῦ Α'· περιέχει δὲ 200,000 κατοίκων καὶ ὀνομάζεται *πόλις τῶν Μνημείων* (Monumental City), ἂν καὶ τὸ μόνον ἐν αὐτῇ μνημεῖον εἶναι τὸ τοῦ Οὐασιγκτῶνος (Washington Monument). Εἶναι δὲ δωρικὴ στήλη 166 ποδῶν ὕψους μετὰ τοῦ στηλοβάτου, κτισμένη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου· ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς ἵσταται κολοσσιαῖος ἀνδριὰς τοῦ pater patriae (the father of his country), ὡς ὀνομάζουσιν οἱ Ἀμερικανοὶ τὸν Οὐασιγκτῶνα.

Δύω ὥρας μετὰ τὴν ἀπὸ Βαλτιμόραν ἀναχώρησίν μας ἐφθάσαμεν εἰς Οὐασιγκτονίαν, πρωτεύουσαν τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ποτόμακ ποταμοῦ, εἰς 250 μιλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, 226 ἀπὸ Νεοβοράκου, 136 ἀπὸ Φιλαδελφείας, 40 ἀπὸ Βαλτιμόρας, καὶ περιεχούσης 60,000 ψυχῶν, ὧν 8,000 ἐλεύθεροι μαῦροι καὶ 2,000 μαῦροι δοῦλοι.

Ἡ Οὐασιγκτονία εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πόλις τῆς ἐκτάσεως, διότι καλύπτει ἐπιφάνειαν πόλεως ἱκανῆς νὰ περιλάβῃ ἓν ἑκατομμύριον κατοίκων, ἐνῷ ἔχει μόνον ἑξήκοντα χιλιάδας. Αἱ ὁδοί της εἶναι πλατύταται, καὶ ἂν καὶ τὰ δημόσια αὐτῆς κτίρια ἠδύναντο νὰ περιποιήσωσι τιμὴν εἰς οἱανδήποτε Εὐρωπαϊκὴν πρωτεύουσαν, αἱ ἰδιωτικαὶ ὅμως οἰκοδομαὶ κατ' οὐδὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι μὲ τὰς τοῦ Νεοβοράκου, ἢ ἄλλων μεγάλων τῆς Ὁμοσπονδίας πόλεων. Ἡ ὀνοματοθεσία τῶν ὁδῶν της εἶναι περίεργος, διότι ἀντὶ ὀνομάτων ἀνδρῶν ἢ θέσεων ἱστορικῶν ὡς ἀλλαχοῦ, μεταχειρίζονται τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, λέγοντες « ὁδὸς Α. Β. Γ. κλπ. » Ἀφοῦ δὲ ἐξήντλησαν τὰ στοιχεῖα ταῦτα, κατέφυγον εἰς τοὺς ἀραβικοὺς χαρακτῆρας, « ὁδὸς 1. 2. 3. 4 κτλ. »

Ἡ κυριωτέρα τῶν ὁδῶν τῆς Οὐασιγκτωνίας εἶναι ἡ λεωφόρος τῆς Πενσυλβανίας (Pensylvania avenue), ἔχουσα ἑνὸς μόνον μιλίου μῆκος, ἀλλὰ θεωρουμένη ὡς ἡ ἐπισημοτέρα, διότι εἰς τὸ ἓν ἄκρον αὐτῆς κεῖται ὁ Λευκὸς Οἶκος (White Home), ἤτοι ἡ κατοικία τοῦ κατὰ καιρὸν Προέδρου τῆς Ὁμοσπονδίας· εἰς δὲ τὸ ἕτερον ἐγείρεται ἐπὶ ὑψώματος τὸ περικαλλὲς καὶ κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα τοῦ Καπιτωλίου, ἐν ᾧ συνεδριάζουσι τὰ νομοθετικὰ σώματα.

Ὁ Λευκὸς Οἶκος εἶναι μὲν κομψὸς καὶ μεγάλος, ἀλλὰ κατ' οὐδὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὸ ἐλάχιστον εὐρωπαϊκὸν ἀνάκτορον. Ἐκεῖ ὁ Πρόεδρος, ἔχων ἀνωτέραν ἐξουσίαν καὶ τῶν ἡγεμόνων εὐρωπαϊκοῦ Κράτους, ἐξαιρουμένων τῶν τῆς Γαλλίας, Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας, διεξάγει τὰς ὑποθέσεις τῆς γιγαντιαίας ταύτης δημοκρατίας ἄνευ οὐδεμιᾶς περιττῆς διατυπώσεως. Ἐκεῖ δέχεται καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, καὶ τὸν ἐλάχιστον πολίτην, σφίγγων τὴν χεῖρα καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μετ' ἄκρας προσηνείας. Ὀφείλω νὰ μὴ παραλείψω ἐνταῦθα ὅτι καὶ αἱ κυρίαι δύνανται νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν Πρόεδρον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὑποδοχῆς, καὶ νὰ σφίγξωσι τὴν δεξιάν του, μὲ τὴν αὐτὴν ἀδιαφορίαν ὡς ἂν ἦτο ὁ ἁπλούστερος ἰδιώτης.

Εἰς τόπον ὅπου ἕκαστος ὁποιοσδήποτε ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ βλέπῃ εὐκόλως τὸν Πρόεδρον καὶ νὰ τῷ ὁμιλῇ ἀπ' εὐθείας, ἕπεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὸν εἶναι σημαντικώτατος· διὸ οἱ ἀντιθάλαμοι τοῦ Λευκοῦ Οἴκου εἶναι συνήθως πλήρεις λαοῦ. Κατὰ τὰς ὡρισμένας ἡμέρας τῆς ὑποδοχῆς καὶ τῆς ἀκροάσεως ὁ Πρόεδρος δέχεται ἑκατοντάδας ἀνθρώπων, καὶ εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀποτείνει τὸν λόγον μετ' εὐμενείας.

Τὴν θέσιν τῆς πόλεως ἐξελέξατο αὐτὸς ὁ Γεώργιος Οὐασιγκτών, ὅστις καὶ ἔθεσε τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ Καπιτωλίου τὴν 18 Σεπτεμβρίου, 1793. Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ τοῦ λεγομένου District of Columbia, κατέχοντος ἑξήκοντα τετραγωνικῶν μιλίων ἐπιφάνειαν, καὶ θεωρουμένου ὡς ἐδάφους οὐδετέρου, μὴ ἀνήκοντος εἰς μηδεμίαν τῶν ἀποτελουσῶν σήμερον τὴν Ὁμοσπονδίαν τριάκοντα τριῶν Πολιτειῶν. Ἔχει δὲ δεκατεσσάρων μιλίων περιφέρειαν· αἱ ὁδοί της ὁμοῦ ἔχουσι μῆκος 199 μιλίων, καὶ πλάτος ἀπὸ ἑβδομήκοντα μέχρις ἑκατὸν δέκα ἀγγλικῶν ποδῶν. Ἐκτὸς τοῦ Καπιτωλίου, περὶ οὗ ἐγένετο μνεία ἀνωτέρω, καὶ ὅπερ θεωρεῖται ὡς τὸ λαμπρότερον δημόσιον κτίριον, ἡ πόλις περιέχει τὸ κατάστημα τοῦ

Θησαυροφυλακείου, τὸ Ταχυδρομεῖον καὶ τὸ Patent Office, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπίσης ἀξιοθέατα. Αἱ Βουλαὶ εἶχον διακόψει τὰς ἐργασίας των κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς διαβάσεώς μου, ὥστε δὲν εὐτύχησα ν' ἀκούσω τοὺς Ἀμερικανοὺς ῥήτορας, ὧν δὲν ἀμοιρεῖ ἡ Ὁμοσπονδία· ὅθεν ἐπιβάντες εἰς μικρὸν ἀτμόπλοιον ἐπὶ τοῦ Ποτόμακ, διευθύνθημεν πρὸς μεσημβρίαν.

Ἦτο πρωΐα. Ὁ ἥλιος ἀνέτειλεν ἀνέφελος, προοιωνίζων ὡραιοτάτην φθινοπωρινὴν ἡμέραν, καὶ τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πανόραμα ἦτο μεγαλοπρεπέστατον. Αἱ κατάφυτοι ὄχθαι τοῦ Ποτόμακ παριστῶσι ζωγραφικὴν θέαν, ἧς ἡ καλλονὴ καὶ τὸ μεγαλεῖον ηὔξανε, καθόσον ἐπροχωροῦμεν πρὸς τὴν Βιργινίαν. Μετὰ μίαν ὥραν εὑρισκόμεθα ἀπέναντι τοῦ Mount Vernon, ὅπου κεῖται ἡ κατοικία καὶ ὁ τάφος τοῦ περικλεοῦς Οὐασιγκτῶνος. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων, ἀναπαύονται τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, τὸν ὁποῖον ἀποθεοῦσι σχεδὸν, καὶ δικαίως, οἱ Ἀμερικανοί. Τὸ Mount Vernon εἶναι ἡ Μέκκα τῶν Ἀμερικανῶν, ἀλλ' ἀνήκει δικαιώματι κληρονομίας εἰς τὸν ἐπιζῶντα συγγενῆ τοῦ ἥρωος John A. Washington. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἠθέλησαν νὰ καταστήσωσι τὴν τελευταίαν κατοικίαν τοῦ ἡμιθέου των δημόσιον κτῆμα, ἀγοράζοντες αὐτὴν ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτην· ἀλλ' οὗτος κερδοσκοπιῶν, ὡς πολλοὶ ἀξιοῦσι, προσδιώρισε τὴν τιμὴν τοῦ κτήματος εἰς διακοσίας χιλιάδας διστήλων. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἐντὸς ὀλίγου συμπληροῦται ἐκ συνεισφορῶν, γινομένων ἁπανταχοῦ τῆς Ὁμοσπονδίας διὰ τῆς φροντίδος τῶν Ἀμερικανίδων, αἵτινες σχηματίσασαι Κεντρικὴν ἐπιτροπὴν μὲ πρόεδρον, γραμματέα καὶ ταμίαν, καὶ ἀντεπιστέλλοντα μέλη ἔχουσαι εἰς ὅλας τῆς Ὁμοσπονδίας τὰς ἐπαρχίας, ἐπιδιώκουσι διὰ τοῦ διακρίνοντος αὐτὰς ζήλου καὶ τῆς ἐπιμονῆς τὸν εὐγενῆ καὶ πατριωτικὸν τοῦτον σκοπόν. Τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὸν ὀβολόν του εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν συνισταμένην ἀπὸ τὰ χαριέστερα πλάσματα τῆς ὑφηλίου; Ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τῆς ἀγορᾶς τοῦ τάφου τοῦ Οὐασιγκτῶνος διὰ φροντίδος τοῦ ὡραίου φύλου, ἀνήκει εἰς τὴν Miss Pamela Cunningham ἐκ Βιργινίας, ἥτις πρώτη διὰ τῶν γλαφυρῶν ἄρθρων της εἰς τὰς ἐφημερίδας, διήγειρε τὰ πνεύματα ὑπὲρ τοῦ εὐσεβοῦς τούτου σκοποῦ. Τὸ ποσὸν, ὡς εἶπον, ἐντὸς ὀλίγου συμπληροῦται· ἀλλ' εἰς τοῦτο δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον καὶ ὁ εὔγλωττος καὶ φιλλέλην Edward Everett, ὅστις συνεισέφερε καὶ σημαντικὸν ποσὸν, περιφερόμενος εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Ἀμερικῆς, καὶ ἀπαγγέλλων εὐγλώττους λόγους περὶ τοῦ *χαρακτῆρος* τοῦ Οὐασιγκτῶνος, καὶ ἀναδεχθεὶς νὰ γράφῃ ἐπὶ ἔτος τοὐλάχιστον ἀνὰ ἓν ἄρθρον καθ' ἑβδομάδα εἰς ἐφημερίδα τινὰ τοῦ Νεοβοράκου, τῆς ὁποίας ὁ ἐκδότης ἐπλήρωσεν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἐπιτροπῆς τῶν κυριῶν πρὸς ἀγορὰν τοῦ Mount Vernon, δέκα χιλιάδας διστήλων, ἀντὶ τῶν πεντήκοντα δύω ἄρθρων τοῦ Everett.

Μετὰ τετράωρον ἀλλὰ τερπνὸν πλοῦν ἐπὶ τοῦ Ποτόμακ ἀπεβιβάσθημεν εἰς μέρος ὀνομαζόμενον aquia Creek, καὶ εἰσελθόντες ἐκ νέου εἰς ἁτμάμαξαν ἐφθάσαμεν μετὰ ἓξ ὥρας ἐν Richmond, πρωτεύουσαν τῆς Βιργινίας. Ὁ λαὸς ἦτο ἐξημμένος ἕνεκα στασιαστικοῦ κινήματος γενομένου ὑπὸ τῶν μαύρων δούλων πρὸς ἀπελευθέρωσίν των. Τὸ κίνημα τοῦτο ἐγένετο διὰ συνωμοσίας, ὑποκινηθείσης ὑπό τινος John Brown ἐκ Μασσαχουσέτ, ὅστις ὀπαδὸς ὢν τῆς ὑπὲρ ὁλοτελοῦς καταργήσεως τῆς δουλείας μερίδος, ὤθησε τινὰς τῶν δυστυχῶν ἐκείνων εἰς ἐπανάστασιν. Ἡ στάσις ἐξεῤῥάγη εἰς τὸ πολύχνιον Harper's Ferry, καὶ οἱ ἀντάρται ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ John Brown καὶ τῶν δύω υἱῶν του, ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὸ παρακείμενον ὁπλοστάσιον τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐφοδιασθέντες μὲ ὅπλα ἐτράπησαν κατὰ τῶν στρατιωτῶν· ἀλλ' ἡ μάχη δὲν διήρκεσε πολύ. Ἡ πύλη τοῦ ὁπλοστασίου κατεκερματίσθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες εἰσχωρήσαντες ἀθρόοι, ἐφόνευσαν τινὰς τῶν ἀνταρτῶν, ἐν οἷς καὶ ἕνα τῶν υἱῶν τοῦ John Brown, καὶ συλλαβόντες τοῦτον ζῶντα, τὸν ἔκλεισαν εἰς φυλακὴν ὑπὸ αὐστηροτάτην ἐπιτήρησιν. Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἐδικάσθη ὑπὸ τῶν ὁρκωτῶν κατηγορηθεὶς ἐπὶ φόνῳ, ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ ἀποπείρᾳ ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων, καὶ κηρυχθεὶς ἔνοχος, κατεδικάσθη εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ὃν ὑπέστη περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου.

Ἡ ἀπόπειρα ἀπελευθερώσεως τῶν μαύρων δούλων τιμωρεῖται αὐστηρότατα ἐν ταῖς νοτείοις ἐπαρχίαις τῆς Ὁμοσπονδίας, ἐν αἷς ἡ δουλεία ὑπάρχει διὰ νόμου καθιερωμένη. Ὁ δοῦλος εἶναι ἀναφαίρετον κτῆμα τοῦ κυρίου του, ὅστις δύναται νὰ διαθέτῃ αὐτὸν κατὰ βούλησιν, δηλαδὴ νὰ τὸν πωλῇ, νὰ τὸν ὑποχρεόνῃ νὰ ἐργάζεται, νὰ τὸν μαστιγόνῃ, ἑνὶ λόγῳ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαύρων δούλων ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἐπαρχίαις ἀναβαίνει εἰς τρία περίπου ἑκατομμύρια, καὶ ἐκτὸς χιλιάδων τινῶν οἵτινες εἰσὶν ἐλεύθεροι εἰς τὰς ἀρκτώας ἐπαρχίας, ὅλοι οἱ ἐπίλοιποι εἰσὶ διεσπαρμένοι εἰς τὰς δεκαπέντε νοτείους ἐπαρχίας, ἐνασχολούμενοι κυρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ βαμβακίου, τοῦ σακχάρεως, τοῦ ὀρυζίου καὶ ἄλλων μικροτέρων εἰδῶν.

Ἡ συνήθης ἀξία ἑνὸς μαύρου δούλου εἶναι 800 ἕως 1200 δίστηλα· ἀλλ' ὑπάρχουσι τινὲς τιμώμενοι μέχρι 1500 καὶ 2,000 διστήλων, ὡς γνωρίζοντες διαφόρους τέχνας, ἤτοι μαγειρικὴν, ξυλουργίαν, μηχανικὴν, κλπ.

Ὁ δοῦλος χρεωστεῖ νὰ ἐργάζεται διὰ τὸν κύριόν του· οὗτος δὲ ὑποχρεοῦται ὑπό τε τοῦ ἰδίου συμφέροντος καὶ τοῦ νόμου νὰ τρέφῃ καὶ ἐνδύῃ αὐτὸν, νὰ τὸν θεραπεύῃ ἀσθενοῦντα, καὶ νὰ λαμβάνῃ πᾶσαν περὶ αὐτοῦ φροντίδα. Ὁ δοῦλος οὐδέποτε σκέπτεται τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα· διότι ὁ κύριός του ἔχει τὴν μέριμναν πάντων.

Κύριός τις ἔχει παραδείγματος χάριν δέκα μαύρους, γνωρίζοντας τὸ ἐπάγγελμα ὑπηρέτου ἐπὶ ἀτμοπλοίων. Εὑρίσκει τὸν ἰδιοκτήτην ἑνὸς ἀτμοπλοίου, καὶ τὸν ἐρωτᾷ ἐὰν ἔχῃ ἀνάγκην ὑπηρετῶν.

— Μάλιστα.

— Ἠμπορῶ νὰ σᾶς δώσω δέκα. Πόσον μισθὸν πληρόνετε;

— Εἴκοσι δόλλαρ τὸν μῆνα.

Ὁ δουλοκάτοχος στέλλει ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου τοὺς δέκα μαύρους του. Οὗτοι ἐργάζονται μετὰ ζήλου, καὶ εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μηνὸς ὁ κύριός των μεταβαίνει εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ἀτμοπλοίου, καὶ εἰσπράττει τοὺς μισθούς των, χωρὶς οἱ δοῦλοι νὰ λαμβάνωσιν οὐδ' ὀβολόν.

— Πῶς τοῦτο; ἠρώτησα τὸν διηγούμενόν μοι τὰ ἀνωτέρω Ἀμερικανόν; Οἱ ταλαίπωροι δοῦλοι δὲν λαμβάνουν τίποτε;

— Ἐνίοτε τοὺς δίδουν ἓν ἢ δύω δόλλαρ τὸν μῆνα διὰ τὰ μικρά των ἔξοδα, καὶ μένουν κατευχαριστημένοι. Ἀντὶ νὰ *ἐνδέσῃ* τις τὰ χρήματά του εἰς οἰκίαν ἢ γαῖαν, ἀγοράζει μαύρους καὶ λαμβάνει τὸ εἰσόδημά των. Ἁπλούστατον πρᾶγμα.

— Καὶ τοὺς ἀφίνει νὰ τρέχουν μὲ τὰ ἀτμόπλοια (ἐννοῶ τῶν ποταμῶν)· δὲν φοβεῖται μὴ δραπετεύσουν;

— Διατί θὰ δραπετεύσουν; τοὺς τρέφομεν καλά, τοὺς ἐνδύομεν, τοὺς περιποιούμεθα ὅσον δυνάμεθα, τοὺς ἀπαλλάττομεν τοῦ κόπου τοῦ νὰ σκέπτωνται περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ μέλλοντός των, καὶ ἀντὶ πάντων τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτῶν εἶναι νὰ ἐργάζωνται ὅσον καὶ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι· καὶ ἴσως μάλιστα ἀπαιτοῦμεν ὀλιγωτέραν ἐργασίαν παρ' ὅσην κάμνουν οἱ Ἰρλανδοὶ εἰς Νεοβόρακον.

— Ὑποθέσατε ὅμως ὅτι οἱ δοῦλοι τοὺς ὁποίους ἐμισθώσατε ἀρνοῦνται νὰ ἐργασθοῦν· ἠμπορεῖτε νὰ τοὺς ὑποχρεώσετε;

— Βεβαίως ἠμποροῦμεν· ὅταν τις δοῦλος ἀρνηθῇ νὰ ἐργασθῇ, τὸν πηγαίνομεν εἰς ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένον μέρος, καὶ διατάττομεν νὰ τῷ δοθῶσι τριάκοντα ἐννέα μαστιγώσεις, ἤτοι παρὰ μίαν τεσσαράκοντα.

— Καὶ διατί ὄχι *σωσταὶ* τεσσαράκοντα;

— Διότι, ἂν λαβὼν τεσσαράκοντα σωστὰς ἀποθάνῃ, ὁ νόμος τὸ θεωρεῖ κακούργημα καὶ τὸ τιμωρεῖ αὐστηρῶς· ἐνῷ ἐὰν ἀποθάνῃ λαβὼν τριάκοντα ἐννέα μόνον, δὲν ὑπάρχει ποινή, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς ἁπλοῦν συμβεβηκός.

Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ κύριοι μεταχειρίζονται τοὺς δούλους των ἠπίως· δὲν τοὺς ὑποχρεοῦσι νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ τὰς δυνάμεις των· ἔχουσιν ὡρισμένας ὥρας ἀναπαύσεως καὶ ἐκπληρώσεως τῶν θρησκευτικῶν χρεῶν· καὶ τὸ οὐσιωδέστερον, ὁσάκις ἀναγκάζωνται νὰ τοὺς πωλήσωσι, δὲν χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων.

Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ὕπαρξις τῆς δουλείας ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὁμοσπονδίας, εἶναι τὸ κάρφος τῶν ὀφθαλμῶν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν, αἵτινες κινοῦσι πάντα λίθον πρὸς κατάργησιν αὐτῆς, ὑποβοηθοῦσαι τὴν δραπέτευσιν τῶν μαύρων, καὶ μυριοτρόπως ἐνοχλοῦσαι τοὺς δουλοκατόχους· Τούτου ἕνεκα μεγίστη ἔχθρα καὶ ἀντιπάθεια ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύω τούτων φατριῶν. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς καταργήσεως τῆς δουλείας ὀνομάζονται abolitionists, οἱ δὲ δουλοκάτοχοι ἔχουσι τὴν ἐπωνυμίαν Fire eaters, ὄντες φυσικῷ τῳ λόγῳ θανάσιμοι ἐχθροί.

Ὀλίγα μόνον λεπτὰ ἐμείναμεν εἰς Richmond ὅπως παραλάβωμεν ἐπιβάτας· ἄλλο τι δὲν ἤκουσα περὶ τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος τῶν μαύρων.

— Τί φρονεῖτε περὶ τοῦ Brown; ἠρώτησέ τις.

— Φρονῶ, ἀπήντησεν ὁ ἕτερος, ὅτι δὲν εἶναι μόνος ὁ Brown ἔνοχος· κατὰ δυστυχίαν ὅμως δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κρεμάσωμεν παρὰ μόνον αὐτόν.

— Ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ κρεμάσωμεν ὅλους τοὺς abolitionists, ἐπανέλαβεν ὁ πρῶτος, θὰ ἦτο σωτήριον πρᾶγμα, διότι θὰ ἐμέναμεν ἥσυχοι.

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις εἶναι ἀδιακόπως εἰς τὰ χείλη τῶν κατοίκων τῶν νοτείων ἐπαρχιῶν.—Ἀφετέ μας ἡσύχους, λέγουν οὗτοι εἰς τοὺς τοῦ βορρᾶ, νὰ καταγινώμεθα εἰς τὰ ἔργα μας, ἀφοῦ ἡμεῖς δὲν ἀπαιτοῦμεν τίποτε ἀπὸ σᾶς.

— Ποτὲ δὲν θὰ σᾶς ἀφήσωμεν ἡσύχους, ἀπαντῶσιν οἱ ἄλλοι, ἐὰν δὲν καταργήσετε τὴν δουλείαν, προξενοῦσαν αἶσχος εἰς τὸν αἰῶνά μας.

Ὡραῖον βεβαίως τὸ ἐπιχείρημα ἐὰν ἐλέγετο εἰλικρινῶς. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτὰς τοῦ βορρᾶ, ἐν αἷς ὑπάρχουσι πολλαὶ χιλιάδες ἐλευθέρων μαύρων, ἡ ἐπιμιξία τούτων μετὰ τῶν λευκῶν εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη· διότι οὔτε εἰς τὰς αὐτὰς ἐκκλησίας μὲ τοὺς λευκοὺς προσέρχονται, οὔτε εἰς ἅμαξαν ἢ εἰς τράπεζαν ἐπιτρέπεται νὰ συγκαθήσωσι μετὰ λευκῶν· ἐνῷ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τοιαῦται διακρίσεις δὲν ὑπάρχουσιν.

Ὅτι ἡ ἰσότης τῶν δύω φυλῶν τὴν ὁποίαν οἱ abolitionists ἀξιοῦσιν, ζητεῖται διὰ μόνων λόγων, ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω ἓν μόνον παράδειγμα.

Εἰς μίαν τῶν σημαντικωτέρων ἐκκλησιῶν τοῦ Νεοβοράκου, ἧς ὁ ἐφημέριος, ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ διακρινόμενος διὰ τὰς φιλελευθέρους ἰδέας του, ἀπήγγελλε λόγον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος κατὰ τῆς δουλείας, προσπαθῶν δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ ὁ μαῦρος καὶ ὁ λευκὸς εἰσὶ πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἡ διαφορὰ τοῦ χρώματος τῆς ἐπιδερμίδος δὲν σημαίνει τίποτε, καὶ ὅτι εἶναι κατὰ πάντα ὅμοιοι, εἰσῆλθεν Ἄγγλος τις μετὰ τῆς συζύγου του συνοδευόμενος ὑπὸ μαύρου ὑπηρέτου, καθήσαντος ὄπισθεν τῶν κυρίων του.

Ἀλλὰ μόλις ἐκάθησε καὶ ὁ ἐπιστάτης τῆς ἐκκλησίας τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι δὲν ἐσυγχωρεῖτο νὰ καθήσῃ μεταξὺ τῶν λευκῶν, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ ὑπερῷον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου *ἦτο ἐπιτετραμμένον* εἰς τοὺς μαύρους νὰ εἰσέρχωνται.

Ὁ Ἄγγλος ἐπέμεινεν ὅτι θέλει νὰ ἔχῃ τὸν ὑπηρέτην πλησίον του· ἀλλ' ὁ ἐπιστάτης ἦτο ἄκαμπτος. Ὁ Ἄγγλος τότε ἐξῆλθε τῆς ἐκκλησίας, δημοσιεύσας τὴν ἐπιοῦσαν διὰ τοῦ τύπου τὸ περιστατικόν, μαρτυροῦν ὅτι οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις τῶν abolitionists δὲν συμφωνοῦσιν.

Εἷς τῶν τελευταίων τούτων ἐφιλονείκει ἐσχάτως μετά τινος δουλοκατόχου, λέγων ὅτι οἱ μαῦροι ἦσαν ἀπαράλλακτοι μὲ τοὺς λευκούς.

— Καθ' ὅλα; ἠρώτησεν ὁ δουλοκάτοχος.

— Καθ' ὅλα.

— Διατί λοιπὸν δὲν νυμφεύετε τὰς θυγατέρας σας μὲ μαύρους;

Ὁ abolitionist ἔμεινεν ἀναπολόγητος, καὶ ἡ φιλονεικία κατέπαυσεν.

Ἡ ἁτμάμαξα ἐν τούτοις ἔβαινε μὲ ταχύτητα, καὶ μετ' ὀλίγας ὥρας εἰσήλθομεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς βορείου Καρολίνας. Ὁ σιδηρόδρομος διήρχετο δι' ἀπεράντων πεδιάδων κεκαλυμμένων ἀπὸ βαμβακοφυτείας· ἄπειροι μαῦροι κατεγίνοντο εἰς συγκομιδὴν τοῦ βαμβακίου. Αἱ βαμβακοφόροι γαῖαι εἰς τοιαύτην τοῦ χρόνου ἐποχὴν εἶναι κατάλευκοι, ὥστε νομίζεις ὅτι βλέπεις ὁμαλωτάτην πεδιάδα σκεπασμένην ἀπὸ χιόνα.

Οὐδὲν περιστατικὸν διέκοψε τὴν μονοτονίαν τῆς ὁδοιπορίας ἡμῶν. Προχωρήσαντες δι' ὅλης τῆς νυκτὸς εὑρέθημεν τὴν πρωΐαν εἰς Φλωρεντίαν, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς νοτείου Καρολίνας. Προσθέτω τὴν διασάφισιν ταύτην, διοτι ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἐπαρχίαις ὑπάρχουσι πολλαὶ πόλεις φέρουσαι ὀνόματα ὡς τὰ τῶν σημαντικωτέρων μεγαλοπόλεων τῆς Εὐρώπης. Ὑπάρχουσι τοὐλάχιστον δέκα Ἀθῆναι, δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσαι Σπάρται, Θῆβαι, Κόρινθοι, Ῥῶμαι, Παρίσιοι, Λονδίνια, Βιένναι, κτλ. Ἐὰν εἰς τὰς ἐπιστολὰς τὰς ὁποίας στέλλω εἰς Ἀθήνας, λησμονήσω νὰ προσθέσω τὴν λέξιν Greece ὑπὸ τὴν λέξιν Athens, καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τοῦ ἀτμοπλοίου δι' οὗ στέλλονται, ἀντὶ νὰ διαβῶσι τὸν Ἀτλαντικὸν, θέλουσι ταξειδεύσει 800 μίλια ἀντιθέτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀμερικῆς.

Εἰς Φλωρεντίαν λοιπὸν ἐστάθη ἡ ἁτμάμαξα ὅπως προγευθῶσιν οἱ ἐπιβάται. Ἐνῷ δὲ ἡτοιμαζόμεθα νὰ ἀναχωρήσωμεν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἅμαξαν μικρὸν γερόντιον, ὅπερ διένειμεν εἰς ὅλους τοὺς ἐπιβάτας φυλλάδια, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν. Λαβὼν δὲ καὶ ἐγὼ ἓν ἐξ αὐτῶν, εἶδον ὅτι περιεῖχε θρησκευτικὰς παραινέσεις, ἐκδιδομένας ὑπὸ τῆς περιφήμου θρησκευτικῆς Ἑταιρίας, American Tract Society.

Ἐν Ἑλλάδι αἱ τοιαῦται θρησκευτικαὶ Ἑταιρίαι εἶναι ἄγνωστοι· ἀλλ' ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἐπαρχίαις ἀπολαύουσι πολλῆς τιμῆς, καὶ ἐνεργοῦσι μεγίστην ἐπιῤῥοὴν διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ἐπιτυχίας μεθ' ἧς διευθύνονται. Τὰ μέλη αὐτῶν εἶναι πολυάριθμα, αἱ συνεδριάσεις συνεχεῖς, ἔχουσιν ἴδια οἰκοδομήματα ἀποκλειστικῶς πρὸς τοῦτο, καὶ οἱ παρ' αὐταῖς ἐργαζόμενοι, οἷον γραμματεῖς καὶ ταμίαι κτλ. εἶναι καὶ ὑπουργείου ὑπαλλήλων πολυαριθμότεροι.

Τὰ ἐνιαύσια αὐτῶν ἔσοδα ἤθελον ἴσως θεωρηθῆ ἀπίστευτα ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα οἱ ἡμέτεροι κληρικοὶ μόλις δύνανται νὰ ζῶσιν ἐκ τῶν εὐτελῶν ἀποδοχῶν των. Πρὸς περιέργειαν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Πανδώρας* παραθέτω τὰ ἔσοδα τῶν κυριωτέρων ἑταιριῶν κατὰ τὸ ἔτος 1858—1859, παραλείπων τὰς μικροτέρου λόγου ἀξίας.

« American Bible Society.	Δίστηλα	435.956
American Tract Society.	»	377,318
American Sunday School Union	»	311.764
Presbiterian board of foreign missions	»	237,982
American board of foreign missions	»	214,872
American Home Missionary Society	»	185,216
American Seamen's friend Society	»	72,640
American and foreign Christian Union	»	57,000
American and foreign Bible Union	»	35,860
New York State Colonisation Society	»	34,409
American Anti-Slavery Society	»	14,237
Society for the amelioration of the Jews	»	12,782
Young men's Christian Association	»	2,600
	Δίστηλα	1,592,637,

ἤτοι δέκα περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, διδομένων ἐτησίως ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἑταιρίας, εἴτε διὰ διαθήκης τῶν ἀποθνησκόντων, εἴτε ἐξ ἑκουσίων προσφορῶν, κυρίως ὅμως συναζομένων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἔνθα ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὁ ἱερεὺς προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ συνεισφέρωσι γενναίως πρὸς διάδοσιν θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Δύο τότε τῶν ἐνοριτῶν προσέρχονται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους κρατοῦντες εἰς χεῖρας δίσκον, ὅστις μετ' ἀξιεπαίνου προθυμίας καλύπτεται ἐν ἀκαρεῖ ὑπὸ τραπεζικῶν γραμματίων, ὡς εἶδον τοῦτο πολλάκις ἰδίοις ὀφθαλμοῖς.

Ὁ κύριος σκοπὸς τῶν ἑταιριῶν εἶναι ἡ διάδοσις χριστιανικῆς διδασκαλίας εἰς ὅλην τὴν ὑφήλιον. Καί τινες μὲν ἐξ αὐτῶν περιορίζουσι τὰς ἐνεργείας των μόνον ἐν τῇ ἀμερικανικῇ ἠπείρῳ, ἄλλαι δὲ ἐπεκτείνουσι ταύτας καὶ εἰς τὰς ἀπωτάτας τῆς ὑφηλίου γωνίας. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται διττῶς, εἴτε διὰ τῆς κυκλοφορίας ἐντύπων θρησκευτικῶν παραινέσεων, εἴτε διὰ τῆς ἀποστολῆς ἱεραποστόλων, οἵτινες ἀποστελλόμενοι ἐπίτηδες εἰς τὰ ξένα μέρη, κηρύττουσι τὴν Βίβλον ἑρμηνεύοντες αὐτήν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατ' ἔτος δημοσιευομένων θρησκευτικῶν φυλλαδίων ὑπὸ τῆς American Tract Society εἶναι ἀπίστευτος. Τὸ ἔτος 1859—1860 *ἀνέβη κατὰ τὴν* ἐπίσημον ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρίας, εἰς 731,700 τόμους, διηρημένους εἰς 11,047,400 φυλλάδια, ἀπαρτίζοντα, 238.376,800 σελίδας. Ἡ ἑταιρία αὕτη εἶναι συστημένη πρὸ 35 ἐτῶν, καθ' ἃ ἐδημοσίευσε 15,778,529 τόμους, διηρημένους εἰς 226.582,305 φυλλάδια, ἤτοι 5,596,287,434 σελίδας!

Ἡ μεγάλη αὕτη κυκλοφορία τῶν φυλλαδίων τούτων προέρχεται κυρίως ἐκ τῆς σμικροτάτης τιμῆς, εἰς ἣν πωλοῦνται, μόλις ἐπαρκούσης εἰς τὰ ἔξοδα τῆς τυπώσεως. Ἀλλὰ μέγα μέρος τούτων, ὡς εἶπον, διανέμεται δωρεάν. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἑταιρίας διενεμήθησαν δωρεὰν, τὸ ἔτος 1859—1860, 55,013,032 σελίδες.

Πολλάκις ἱστάμενος εἰς τὰς βαθμίδας τῆς ἐν Νεοβόρακῳ κατοικίας μου κατὰ τὰς θερινὰς ἑσπέρας, εἶδον προσερχομένην πρός με νεάνιδα, οὐχὶ τυχαίας ὡραιότητος, καὶ ἡτοιμαζόμην νὰ τὴν ἐρωτήσω τίνα ζητεῖ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ λάβω καιρὸν νὰ πράξω τοῦτο, μοὶ ἔδωκε μετὰ μειδιάματος ἔντυπόν τι, μ' ἐχαιρέτισε μὲ ἄκραν κοσμιότητα, καὶ ἀπεσύρθη χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν. Εἶναι περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι τὸ ἔντυ-

πον ἐκεῖνο ἦτο θρησκευτικὴ παραίνεσις παρὰ τῆς American Tract Society.

Αἱ ἑταιρίαι αἱ πέμπουσαι ἱεραποστόλους εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σημαντικαί· διότι ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ δημοσιευθέντος ἤδη πίνακος, αἱ εἰσπράξεις δύω ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ ἔτος 1859—1860 ἀνέβησαν εἰς 450,000 περίπου διστήλων. Ὀφείλω χάριν δικαιοσύνης ν' ἀναφέρω, ὅτι ἐν γένει, πλὴν τινων ἐξαιρέσεων, οἱ Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι εἶναι ἄνδρες ἐνάρετοι καὶ πεπαιδευμένοι, χρησιμεύοντες ὡς παράδειγμα τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς τὴν ὁποίαν κηρύττουσιν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἀφίνων κατὰ μέρος τὸ ζήτημα τοῦ προτεσταντισμοῦ, τὸν ὁποῖον φυσικῷ τῷ λόγῳ προσπαθοῦσι νὰ διαδώσωσιν εἰς τὰ μέρη ἔνθα ἀποστέλλονται, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι συντείνουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς βαρβάρους χώρας, ἔνθα διαμένουσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἡ Τουρκία ἐσχάτως ἐφείλκυσε τὴν προσοχήν των, καὶ κατὰ τὰ δημοσιευόμενα εἰς τὰς θρησκευτικάς των ἐφημερίδας ὁ προτεσταντισμὸς ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ προοδεύει γιγαντιαίοις βήμασι, κυρίως μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων καὶ κατὰ δεύτερον λόγον μεταξὺ τῶν Τούρκων. Ὁ ζῆλός των ὅμως φέρει αὐτοὺς ἐνίοτε εἰς ὑπερβολὰς, ὡς δύνανται νὰ κρίνωσιν οἱ ἀναγνῶσται τῆς *Πανδώρας* ἐκ τοῦ ἑξῆς περιστατικοῦ. Πρὸ δύω ἐτῶν μία τῶν σημαντικωτέρων καὶ σοβαρωτέρων ἐφημερίδων τοῦ Νεοβοράκου ἐδημοσίευσεν ἀλληλογραφίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾗ ἀνεφέρετο πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι τοσαύτη εἶναι ἡ ἤδη γενομένη πρόοδος τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν Τουρκίᾳ, ὥστε καὶ ὁ *Σουλτάνος αὐτὸς διέταξε νὰ τῷ ἀναγινώσκωσιν ἓν κεφάλαιον τῆς Βίβλου ἀνὰ πᾶσαν πρωΐαν.*

Βεβαίως ἡ τελευταία αὕτη περίοδος θέλει κινήσει εἰς γέλωτα τοὺς ὁπωσοῦν γνωρίζοντας τὰ περὶ Τουρκίας· ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἐθεωρήθη διόλου ὑπερβολική.

Τὸ τῆς θρησκείας κεφάλαιον εἶναι ἀρκετὰ περ εργον ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἐπαρχίαις. Ὁ κλῆρος, δὲν ἐξασκεῖ μὲν τὴν ἄμεσον καὶ καταθλιπτικὴν καὶ ὀχληρὰν ἐξουσίαν τοῦ Καθολικοῦ κλήρου πρὸς τοὺς τοῦ Δυτικοῦ δόγματος ὀπαδοὺς, οὐχ ἧττον ὅμως ἔχει μεγάλην βαρύτητα ἐπενεργῶν ἐμμέσως μὲν, ἀλλὰ δραστηρίως. Διὰ νὰ γείνῃ τις μέλος ἢ ἐνορίτης εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πεντήκοντα ἴσως διαφορετικὰς ἐκκλησίας τῆς αἱρέσεως τῆς Διαμαρτυρομένης θρησκείας, ὀφείλει νὰ προσαγάγῃ πιστοποιητικὰ καλῆς διαγωγῆς, ἢ τῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἀνῆκε πρότερον, ἢ ἂν οὐδέτερον τούτων ἔχῃ, νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐξετάσεις αὐστηράς. Σημειωτέον ὅτι ἐν Ἀμερικῇ σημαίνει πολὺ τὸ νὰ ἦναι τις τακτικὸν μέλος μιᾶς ἐκκλησίας.

Οἱ ἱερεῖς ἐν Ἀμερικῇ εἶναι οἱ μακαριώτεροι κάτοικοι τῆς ὑφηλίου. Ἐπειδὴ ἑορτὰς οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν ἔχουσιν, ὅλα των τὰ καθήκοντα συνίστανται εἰς τὴν ἐκφώνησιν διδαχῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος κατὰ τὰς 52 Κυριακὰς τοῦ ἔτους. Ἀντὶ δὲ τούτου μισθοδοτοῦνται ἀπὸ 3,000 μέχρις 7,000 διστήλων κατ' ἔτος, ἔχουσι δωρεὰν μεγαλοπρεπῆ κατοικίαν μὲ ὅλας τὰς ἀναγκαίας ἀναπαύσεις, καί τινες μάλιστα καὶ ἰδίαν ἅμαξαν. Οἱ ἐνορῖταί των, ὁμολογοῦσι πρὸς αὐτοὺς ἀπεριόριστον σέβας· καὶ ἐὰν ἡ ὑγεία των δείξῃ τὸ ἐλάχιστον κακὸν σημεῖον, συνεισφέρουσι προθύμως ἑξακόσια ἢ καὶ χίλια δίστηλα, τὰ ὁποῖα δίδουσιν εἰς τὸν ἐφημέριόν των, ὅπως μεταβῇ ἐπὶ τρεῖς μῆνας εἰς Εὐρώπην πρὸς ἀνάῤῥωσιν τῶν φυσικῶν καὶ διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, καὶ ὡς ἐλάχιστον δεῖγμα τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπολήψεώς των. Κατὰ τὸ θέρος τοῦτο, ἕκαστον εἰς Εὐρώπην ἀποπλέον ἀτμόπλοιον κομίζει πλείστους τοιούτους ἱερεῖς, μεταβαίνοντας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ἡ πρώτη ἐγκαθίδρυσις ἱερέως εἰς τὴν ἐνορίαν του, παρέχει ἕτερον δεῖγμα τῆς πρὸς τὸ ἱερατεῖον διαθέσεως τῶν Ἀμερικανῶν. Ἐπειδὴ, ὡς εἶπον, ἡ κατοικία δίδεται εἰς τὸν ἱερέα δωρεὰν παρὰ τῶν ἐνοριτῶν, οὐ μόνον ἔπιπλα καὶ σκεύη τοποθετοῦσιν εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀποθήκας της γεμίζουσι μὲ τὰ ἀναγκαιότερα διὰ μίαν οἰκογένειαν, ἤτοι ἄλευρον, σάκχαρι, καφὲν, ὀρύζιον, τέϊον κτλ. Ταῦτα δὲ συνοδεύονται συχνάκις καὶ διὰ χρηματικοῦ τινος δώρου 300 μέχρι 500 διστήλων. Τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται surprise party, διότι ὁ ἱερεὺς φαίνεται πάντοτε ὅτι ἀγνοεῖ ταῦτα.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐφθάσαμεν εἰς Αὐγούσταν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Columbus τῆς ἐπαρχίας Γεωργίας, ἔνθα ἀναγκασθέντες νὰ περιμείνωμεν ἐπί τινας ὥρας τὴν προσεχῆ ἀτμάμαξαν, ἐξήλθομεν ὅπως περιέλθωμεν τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Προχωρήσαντες δὲ ὀλίγον ἤλθομεν ἀπέναντι οἰκοδομήματος ὅπου ἱκανὸν πλῆθος ἦτο συνηγμένον ἔξωθεν, διότι ὡς ἐπληροφορήθημεν ἐντὸς αὐτοῦ ἐγίνετο δημοπρασία μαύρων δούλων.

Εἰσελθόντες καὶ ἡμεῖς εἴδομεν 50 — 60 μαύρους πάσης ἡλικίας, ἀνήκοντας εἴς τινα πλούσιον κτηματίαν, ὅστις πωλήσας τὰς γαίας του, ἐπώλει ἤδη καὶ τοὺς δούλους πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν του. Ὁ πωλούμενος δοῦλος ἵστατο ἐπί τινος θρανίου ὅπως ᾖ καταφανὴς, καὶ ἡ δημοπρασία διευθύνετο ὑπὸ δύω λευκῶν, ὧν ὁ εἷς ἐξέθετε τὰς καλὰς ἰδιότητας τοῦ δούλου στεντορείᾳ τῇ φωνῇ. Ἀλλὰ καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοὶ ἐξέθετον οἱ ἴδιοι τὰ προτερήματά των, καὶ ὁσάκις ξένος τις ἐπλησίαζε τὸν παρεκάλουν νὰ τὸν ἀγοράσῃ.

— Ἀφέντη, ἀγόρασε 'μένα. Ἐμένα καλὸ μάγερα· Ἐγὼ καλὸ περβολάρη.

— Ἀφέντη πάρε ἐμένα. Ἐμένα δουλευτὴ καλό.

Αἱ οἰκογένειαι ἐπωλοῦντο πάντοτε ὁμοῦ. Μία οἰκογένεια συγκειμένη ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, τῆς γυναικὸς καὶ τεσσάρων τέκνων, ἐπωλήθη ἀντὶ ἓξ χιλιάδων διστήλων. Δύω γυναῖκες ἐπωλήθησαν ὁμοῦ ἀντὶ χιλίων διακοσίων, καὶ ἄνδρες ῥωμαλέοι ἐπληρώθησαν μέχρι χιλίων ἑπτακοσίων διστήλων ἕκαστος.

Ἡ δημοπρασία ἐτελείωσε μετ' ὀλίγον, πωληθέντων εὐαρίθμων δούλων, οἱ δὲ λοιποὶ ἔμειναν δι' ἔλλειψιν ἀγοραστῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀγορασθέντες ἀπήρχοντο φαιδροὶ μετὰ τῶν νέων κυρίων των, οἱ δὲ ἄλλοι, ὡς μὴ δυνηθέντες ν' ἀλλάξωσι κύριον, ἐπέστρεφον εἰς τὰ ἴδια μελαγχολικοί.

Διελθόντες τὴν Γεωργίαν καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀλαβάμα, διαβρεχομένην ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς τρίτης ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκ Νεοβοράκου ἀναχώρησιν ἡμῶν ἐφθάσαμεν εἰς Montgomery, πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, καταλύσαντες εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Montgomery Hall. Ἡ πόλις αὕτη ἔχει 10,000 κατοίκων καὶ εἶναι κτισμένη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλαβάμα. Τὸ καπιτώλιον ἔνθα συνεδριάζουσι τὰ νομοθετικὰ σώματα τῆς ἐπαρχίας, εἶναι ὡραῖον οἰκοδόμημα, ἔχων περιστήλιον εἰς σχῆμα ἑλληνικοῦ ναοῦ. Οὐδὲν ἕτερον κτίριον ἑλκύει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ξένου. Ὁ λαὸς ἐφαίνετο εἰρηνικῶς ἀσχολούμενος εἰς τὰ ἔργα του. Οἱ μαῦροι, φαιδροὶ καὶ τραγῳδοῦντες, ἐκύλιον τὰ ὀγκώδη τοῦ βαμβακίου δέματα ἐκ τῆς προκυμαίας εἰς τὸ ἀτμόπλοιον «Ἔκλειψις», ὅπερ ἔμελλε νὰ μᾶς μεταφέρῃ εἰς Mobile.

Ἐπέβημεν εἰς τὸ ἀτμόπλοιον τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν ὥραν. Τὰ ἀτμόπλοια τῶν ποταμῶν τῆς Ἀμερικῆς εἶναι ὡς ἄλλα παλάτια, ἔχοντα μῆκος *διακοσίων μέχρι τριακοσίων ὀγδοήκοντα* ποδῶν, ἤτοι μεγαλείτερα κατὰ τὸ μῆκος καὶ τοῦ μεγίστου τρικρότου, καὶ χωροῦσιν ἐπιβάτας μέχρις 600 μὲ ὅλα των τὰ ἀναγκαῖα. Ἡ ἀποσκευὴ αὐτῶν εἶναι πολυτελεστάτη, οὐ μόνον ἡ τῆς μεγάλης αἰθούσης, ἧς τὸ μὲν ἔδαφος εἶναι κεκαλυμμένον ὑπὸ πλουσιωτάτου μαλακοῦ τάπητος, αἱ δὲ πλευραὶ στολισμέναι μὲ κεχρυσωμένα κάτοπτρα καὶ μὲ ἀναπαυτικὰ ἀνακλιντήρια, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἰδιαιτέρων θαλάμων. Ἱστάμενός τις εἰς τὸ ἓν ἄκρον τῆς ἀπεράντου ταύτης αἰθούσης φωτιζομένης ὑπὸ ἀναριθμήτων θυρίδων, ὅθεν τὸ φῶς εἰσέρχεται διὰ χρωματιστῶν ὑέλων, καὶ θεωρῶν τὸ πλῆθος τῶν κομψῶς ἐνδεδυμένων κυριῶν, ἀκροαζόμενος τὴν μουσικὴν τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ τὰς ὁμιλίας τῶν περιϊσταμένων, λησμονεῖ ὅτι εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καθ' ὅσον μάλιστα οὐδ' ἐλάχιστος σάλος εἶναι ἐπαισθητός.

Δ. Ν. ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΑΙ ΔΥΟ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ.

1848 καὶ 1860 (α).

—ooo—

Β'.

Διηγηθέντες ἐν συντόμῳ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 ἔτους, σκοπὸν εἴχομεν νὰ διευκολύνωμεν διὰ τῶν παρελθόντων παραδειγμάτων τὰ συμπεράσματα εἰς ὅσα δίδουσιν ἀφορμὴν τὰ σήμερον γινόμενα ἐν Σικελίᾳ, ὅμοια κατ' οὐσίαν πρὸς τὰ τοῦ πρώτου ἐκείνου ἐπιχειρήματος. Τὰ αὐτὰ πάθη, οἱ αὐτοὶ τρόποι παρουσιάζονται καὶ κατὰ τὸ ἐνεστὼς δρᾶμα. Ἀλλὰ τίς ὁ ἀληθὴς σκοπὸς καὶ ποῖον ἔσεται τὸ τέλος; ἡ λύσις βεβαίως δὲν ἀπέχει πολύ. Ἐν τοσούτῳ ἄς ἴδωμεν πῶς ἀπέβησαν τὰ πράγματα τοῦ 1848 ἔτους, πῶς ἔπεσεν ἡ ἐλευθερία ἐν Νεαπόλει, καὶ πῶς κατηργήθη τὸ σικελικὸν Σύνταγμα τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς συνεδριάσεως τῶν Βουλῶν.

Κατηγορήθησαν τότε οἱ φιλελεύθεροι Νεαπολῖται, ὅτι προέτειναν ἀξιώσεις ὑπερβολικάς, πέραν τῶν καθιερωθέντων συνταγματικῶν δικαιωμάτων Καὶ δικαίως μὲν ἴσως ὑπωπτεύοντο τὸν ἡγεμόνα· οὗτος ὅμως ἔμενεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς νομιμότητος. Ἠγωνίζοντο νὰ γίνωσι κύριοι αὐτοῦ ὑποκαθιστῶντες νόμους δημοκρατικοὺς εἰς τοὺς παρ' ἐκείνου ψηφισθέντας· ἡ ἀκολασία τοῦ τύπου ἦτο μεγίστη, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐφοβεῖτο καθαίρεσιν.

Βιασθεὶς ὑπὸ γενικῆς κατακραυγῆς καὶ ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων αὐτοῦ ὑπουργῶν, ἔστειλε στρατὸν εἰς Πάδον ἵνα συμπράξῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας. Τὴν Σικελίαν, ἔλεγον αὐτῷ, θέλεις ἀνακτήσει ἐν Λομβαρδίᾳ. Ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ κηρύξῃ πόλεμον πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Δυσχεραίνων ἄρα ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ πρὸς τὴν ἀρκτῴαν Ἰταλίαν 40,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Πέπεν· ἀλλὰ μόνον 15,000 ἀπέστειλε· διότι οὐ μόνον δὲν ἠγάπα ἀλλὰ καὶ ἐμίσει τὴν ἰταλικὴν ἀνεξαρτησίαν, ὡς συνεχομένην μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νεαπολίτης στρατὸς δὲν ἐπεθύμει ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὸν τῆς Αὐστρίας, οὔτε ἠγάπα τὸ Σύνταγμα· ἐξήρτητο δὲ ὅλως ἀπὸ τῶν νευμάτων τοῦ βασιλέως, ὅστις εἶχε φροντίσει νὰ ἑλκύσῃ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ διὰ συγκαταβάσεων ἐξευτελιστικῶν. Πλὴν τούτου ἦσαν καὶ τάγματα ἑλβετικὰ ἐν Νεαπόλει, ἕτοιμα νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος τὸν ὁποῖον ἠγάπων, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ ὃν κατεφρόνουν.

Τὴν 15 Μαΐου συνελθόντες οἱ βουλευταί, συνεζήτουν τὰ περὶ τοῦ ὅρκου τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ὀμόσωσιν ὑπὲρ τοῦ καθεστῶτος Συντάγματος· ἡ πλειοψηφία ἐζήτει νὰ τροπολογήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον. Οἱ μᾶλλον ἔνθερμοι, βοηθούμενοι ὑπό τε τῶν λεσχῶν καὶ τοῦ δημαγωγικοῦ τύπου, εἶχον διαταράξει τὴν πόλιν. Ἔνοπλος ὁ λαὸς διετάφρευσε (α) τὰς ὁδοὺς καὶ ἐφύλασσεν αὐτάς. Οἱ Ἑλβετοὶ καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ἔμενον ἕτοιμοι ἐντὸς τῶν στρατώνων, καὶ ὁ κίνδυνος τῆς συμπλοκῆς ἐφαίνετο ἐπικείμενος. Τὸ σημεῖον δὲ αὐτῆς ἐδόθη, ἀγνοεῖται ὑπὸ τίνος, διὰ πυροβολήσεως, καὶ ἔκτοτε τρομερὰ πάλη ἤρξατο μεταξὺ λαοῦ

(α) Ζήτει τὸ Α' ἄρθρον εἰς φυλλάδ. 239, σελ. 2 4.

(α) Barricader. Ὁ Πλούταρχος λέγει ἐν Βίῳ Πομπηΐου· «Ὅλην ἀνέσκαψε τὴν πόλιν καὶ διετάφρευσε καὶ σκολόπων ἐνέπλησε τοὺς στενωπούς.»

καὶ Ἐλβετῶν, βοηθουμένων καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων στρατευμάτων. Καταβληθείσης τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ ὀκτάωρον μάχην κατὰ τὰς ὁδούς, οἱ στρατιῶται ἐτράπησαν ἀχαλίνωτοι εἰς δῃώσεις καὶ σφαγὰς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο εἶδος ἀπανθρωπίας καὶ κακώσεως.

Διστάζουσί τινες νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Φερδινάνδος προϋπέβαλψε τὴν ἐπανάστασιν ταύτην· ἀλλ' ὁπωσδήποτε, ἦτο βέβαιος περὶ τῆς νίκης, μεθ' ἣν κατήργησεν ἀμέσως τοὺς ἐλευθέρους θεσμούς. Η συνταγματικὴ μερὶς ἦτο εὐάριθμος, οἱ Νεαπολῖται ἐφαίνοντο ἀδιάφοροι, καὶ ὁ ὄχλος ἠγάπα τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Τὸ καθ' ἡμᾶς, τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα τότε μόνον θέλει στερεωθῇ ἐν Νεαπόλει, ὅταν ἡ ἐξουσία, ἀνωτέρα τοῦ λαοῦ κατὰ τὰ φῶτα, ἐφαρμόσῃ εἰλικρινῶς αὐτό. Ὁ Φερδινάνδος ὅμως, ὢν ἐχθρὸς τοῦ συντάγματος, ἐπανέλαβε τὸ καταπιεστικὸν σύστημα, καθ' ὃ πάντες οἱ νόμοι καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ὑπετάσσοντο εἰς αὐθαίρετον καὶ τυραννικὴν ἀστυνομίαν. Οἱ συνταγματικοὶ ὑπουργοὶ κατεδικάσθησαν εἰς δεσμὰ καὶ συνεδέθησαν διὰ τῶν αὐτῶν ἁλύσεων μετὰ κακούργων. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη τοῦ Ποερίου, τοῦ Δραγονέττη καὶ τόσων ἄλλων, οἵτινες μέχρις ἐσχάτων ἦσαν ἐξόριστοι ἢ ἐστέναζον δέσμιοι.

Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε συγχρόνως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἰταλικὸν ἀγῶνα, οὗτινος ἦτο ἐχθρὸς ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀνακαλέσας τὰ παρὰ τὸν Πάδον στρατεύματα, ὡς ἔχων ἀνάγκην αὐτῶν ἵνα καταστείλῃ τὴν επανάστασιν τῆς Σικελίας. Εἰ καὶ πάντες ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς δολιότητος αὐτοῦ κατὰ τὰ συμβάντα τῆς 15 Μαΐου, ἡ πρόφασις ὅμως εἰς ἣν κατέφυγε σήμερον συνετέλει εις ἐλάττωσιν τῆς ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Σικελῶν δόξης. Ἐπειδὴ δὲ μετά τινα χρόνον, τὸν Αὔγουστον τοῦ 1848 ἔτους, ὁ μὲν Κάρολος Ἀλβέρτος ἡττηθεὶς παρὰ τον Μίγκιον, ἠναγκάσθη ν' ἀφήσῃ τὰ Μεδιόλανα, ἡ δὲ Αὐστρία ἀνέκτησε τὴν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐξουσίαν αὐτῆς, ὁ Φερδινάνδος ἔχαιρεν ἐπὶ τοῖς γινομένοις, και ἐνεκαρτέρει ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ. Ὑπελείπετο δε μόνη ἡ ἀνάκτησις τῆς Σικελίας, καὶ ἡ ὑποταγὴ αὐτῆς εἰς τὸν ζυγὸν ἄνευ παραχωρήσεων.

Κατα τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου τοῦ 1848 ἔτους, ὁ στρατηγὸς Φιλαγγιέρης ἀποσταλεὶς περι τὴν Μεσσήνην, ὥρμησε μετὰ δισμυρίων ἀνδρῶν κατὰ τῆς πόλεως ἵνα κατακτήσῃ αὐτὴν καὶ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς πολιορκίας τὸν ἐν τοῖς φρουρίοις στρατόν. Ὡς εἴπομεν, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐξουσίαζον αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ὀχυρώσαντες δια χαρακωμάτων καὶ πυροβολοστασίων τας ὁδοὺς πρὸ τοῦ τείχους. Η Μεσσήνη εἶναι ὥς τις ἄκρα γεφύρας ζευγνυούσης τὴν νῆσον μετὰ τῆς ἠπείρου· ὅθεν οἱ Νεαπολῖται κυριεύοντες αὐτὴν ἤθελον γενεῖ κύριοι καὶ τοῦ πορθμοῦ. Ἐὰν οἱ Σικελοὶ εἶχον ἐμπειρίαν πολεμικὴν καὶ πεπαιδευμένους ἀξιωματικούς, ἔπρεπε νὰ πολιορκήσωσιν ἔξωθεν τὴν ἀκρόπολιν, ν' ἀνοίξωσι τάφρους πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἔπειτα, πλησιάζοντες εἰς τὸν προμαχῶνα Δὸν Βλάσκον ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν τάφρων, νὰ διαβῶσι τὸ πεδίον τῆς Νέας Γῆς, καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς τὰ προχώματα· ἐντεῦθεν δὲ νὰ διαρρήξωσι διὰ τῶν πυροβόλων τὸ ἐξωτερικὸν τεῖχος, νὰ κυριεύσωσιν αὐτό, καὶ δι' αὐτοῦ νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν.

Μετὰ μάχην αἱματηρὰν καὶ πεισματώδη ἑκατέρωθεν, οἱ Νεαπολῖται ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν, καὶ τρομερὰς διεπράξαντο κακώσεις. Μέγα μέρος τῆς πόλεως κατεστράφη, καὶ πολλὰ τῶν ἐρειπίων σώζονται ἔτι καὶ σήμερον. Εἰς μάτην οἱ ναύαρχοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας εμεσίτευσαν ὅπως ἀναστείλωσι τὰς σφαγὰς καὶ τὴν ἐρήμωσιν· ὁ Φιλαγγιέρης ὑπῆρξεν ἄκαμπτος. Ἀλλ' οἱ ἐν Νεαπόλει πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, παραστησαντες τὴν θηριωδίαν τῶν ἐν Μεσσήνῃ γινομένων, παρενέβησαν *ἐν ὀνόματι τῆς ἀνθρωπότητος* (α), καὶ τῇ συμπράξει αὐτῶν συνεφωνήθη τὴν 10 Ὀκτωβρίου ἀνακωχή, πέντε μῆνας διαρκέσασα. Ὁ χρόνος ὑπῆρξεν ὁ ἰσχυρότερος βοηθὸς τῶν Σικελῶν· ἀλλ' ὠφελήθησαν ἆρα ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐν Πανόρμῳ κυβέρνησις καὶ αἱ Βουλαὶ ὅπως παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν καίριον ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον προεμήνυεν ἡ ἅλωσις τῆς Μεσσήνης;

Η Σικελία, κατοικουμένη ὑπὸ δύο ἑκατομμυρίων καὶ τριακοσίων χιλιάδων ψυχῶν, εὐκόλως ἔδιδε πεντακισμυρίους καὶ ἐπέκεινα στρατιώτας· καὶ ὅμως εἶχε δεκαπέντε μόνον χιλιάδας. Αἱ Βουλαί, ἐρίζουσαι ὡς ἐν Εὐρώπῃ περὶ ἀλλαγῆς ὑπουργῶν, ἐλησμόνησαν ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἦτο πρὸ τῶν πυλῶν, καὶ ἐτρέφοντο ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι αἱ ξέναι Δυνάμεις ἤθελον ἀναγνωρίσει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νήσου, ἐκ τούτων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν ἀγώνων τῶν Σικελῶν προσδοκῶσαι τὴν ἐλευθερίαν. Κατὰ τὴν πεντάμηνον ἀνακωχὴν ἔπρεπε νὰ διοργανώσωσι τὸν στρατὸν καὶ νὰ εὕρωσι πόρους, πάντα τὰ ἄλλα ζητήματα παρορῶντες· αλλ' ἀντὶ τούτων συνεζήτουν θεωρίας περὶ Συντάγματος. Τὰς Βουλὰς διῄρουν μερὶς δεξιά, καὶ μερὶς ἀριστερά, καὶ κέντρον, καὶ ἀντιπολίτευσις, καὶ ὑπουργοὶ διεδέχοντο ὑπουργούς· ἡ δὲ κυβέρνησις, καταναλισκομένη εἰς συζητήσεις βουλευτικάς, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συνενώσῃ τὰ διεστῶτα. Ἐὰν οἱ κομματικοὶ οὗτοι διαπληκτισμοὶ παραλύουσι καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης τὰς κυβερνήσεις, εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν ὁποῖον ὄλεθρον ἐπιφέρουσιν ἐν ὥρᾳ πολέμου.

Αἱ Βουλαὶ μετερρύθμισαν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1812 ἔτους ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον. Καὶ ἐτήρησαν μὲν τὰς δύο Βουλάς, μετέβαλον ὅμως τοὺς πατρικίους εἰς γερουσιαστὰς ἐκλεκτέους, τὸ ὁποῖον δυσηρέστησε καὶ τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς· Διεκήρυξαν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ, ἐψήφισαν ὅτι

(α) Ἡ ἀνθρωπότης, ὡς φαίνεται, δὲν ἔχει πανταχοῦ τὰ αὐτὰ δικαιώματα· διότι ὅ,τι ἐγένετο ὑπὲρ αὐτῆς ἐν Σικελίᾳ, καὶ τοι μὴ παθούσης ὅσα κατ' αὐτὰς ἡ Συρία, δὲν ἐνεκρίθη νὰ γίνῃ εἰς τὴν πολυσύμφορον ταύτην χώραν.

ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα οὔτε νὰ διαλύσῃ οὔτε νὰ ἀναβάλῃ τὰς Βουλάς, οὔτε τὴν ἐθνικὴν αὐτὴν φρουρὰν ν' ἀπολύσῃ· δηλαδὴ κατέστησαν τὴν βασιλείαν ἁπλῆν σκιάν. Καὶ οὕτω κατέστρεψαν τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τοῦ λαοῦ, μὴ ἐννοοῦντος τὰς νεωτέρας ἐλευθερίας, καὶ ἐπαναστατήσαντος μόνον καὶ μόνον ἵν' ἀποδιώξῃ τοὺς Νεαπολίτας τοὺς ὁποίους ἐμίσει.

Προέτειναν δὲ καὶ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἐκλέξαντες ἡγεμόνα τὴν 10 Ἰουλίου 1848 τὸν δοῦκα τῆς Γενούης, καὶ ἀποστείλαντες πρέσβεις πρὸς Κάρολον Ἀλβέρτον ἵνα αἰτήσωσι τὴν παραδοχήν. Ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς πρὸ μικροῦ καὶ βιασθεὶς νὰ κενώσῃ τὴν Λομβαρδίαν, δὲν ἐδέχθη τὸν προσφερθέντα τῷ υἱῷ αὐτοῦ θρόνον.

Αἱ Βουλαὶ ὑπέθεσαν ὅτι ἀναγορεύουσαι βασιλέα ἤθελον παρακινήσει τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νήσου· ἀλλ' ἠπατῶντο· διότι ἡ ἐκλογὴ ἡγεμόνος δὲν μετέβαλε τὰ πράγματα. Μετεβάλλοντο δὲ ἴσως ἐὰν ὁ ἀναγορευθεὶς ἐδέχετο· διότι τότε αἱ Δυνάμεις ἤθελον εὑρεθῆ κατέναντι τετελεσμένου γεγονότος· καὶ πάλιν, ἴσως ἤθελον διστάσει ἕνεκα τῶν τότε δεινῶν τῆς Ἰταλίας περισπασμῶν.

Μὴ δεχθέντος τοῦ ἡγεμόνος ἀπεδόθη ἡ εὐθύνη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, τὸ ὁποῖον παρῃτήθη διὰ τοῦτο· διωρίσθη δὲ ἄλλο, τὸ ἕκτον μετὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτό, ἀναγκασθὲν νὰ καταγίνεται εἰς βουλευτικὰς συζητήσεις, καθ' ἃς αἱ μερίδες ἁμιλλώμεναι περὶ φιλοπατρίας παρημέλουν τὸ καιριώτατον τῶν ζητημάτων, τὸ τοῦ ἀγῶνος, οὐδὲν ἔπραξε περὶ τοῦ πολέμου.

Ἐν τοσούτῳ ἡ λῆξις τῆς ἀνακωχῆς ἤγγιζε (19 Μαρτίου 1849), καὶ ὁ Φιλαγγιέρης, διοικῶν 16,000 στρατιωτῶν ἐστρατοπεδευμένων ἐν Μεσσήνῃ καὶ πέριξ αὐτῆς, ἦτο ἕτοιμος εἰς μάχην. Ὁ Φερδινάνδος ἦτο ἀνυπόμονος νὰ ἀνακτήσῃ τὸ Πάνορμον, διότι αἱ ἐξωτερικαὶ πολιτικαὶ περιστάσεις ἐβοήθουν αὐτόν. Ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος εἶχεν ἀποχωρήσει εἰς τὰ ὅρια αὐτοῦ· οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον ἀναλάβει ὅλην τὴν χώραν τὴν κατακτηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ· ὁ δοὺξ τῆς Τυῤῥηνίας καθιδρύετο ἐκ νέου εἰς τὸν ἴδιον θρόνον μετὰ τοῦ ἀπολύτου συστήματος· ὁ Πάπας κατέφευγεν εἰς Γαέταν, καὶ οἱ Γάλλοι ἐπολιόρκουν τὴν Ῥώμην, ὅπου ὁ Ματζίνης εἶχε καταστήσει δημοκρατίαν.

Ὅτε οἱ Νεαπολῖται ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Πανόρμου, μέγας θόρυβος μεμιγμένος μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐξεῤῥάγη εἰς τὴν πόλιν· αἱ Βουλαὶ συνεταράσσοντο, διότι οἱ μὲν ἐπέμενον ζητοῦντες αἰσυμνητίαν (δικτατορίαν) καὶ κατάργησιν τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ τῶν Βουλῶν καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς συναθροίσεως, ὡς τῷόντι ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐξ ἀρχῆς, ὅπως ἐγένετο μετὰ ταῦτα τὸ 1859, καὶ ὅπως ἔπραξε σήμερον ὁ Γαριβάλδης· οἱ δὲ ἠξίουν νὰ καταστῆ τὸ πολίτευμα ὅσον ἔνεστι δημοκρατικώτερον. Ἐντεῦθεν προέκυψαν δύο ἀντιπολιτεύσεις, ἐξ ὧν ἡ ἀριστοκρατικὴ ἦτο ἡ ἰσχυροτέρα. Ἐβοηθεῖτο δὲ αὕτη ὑπὸ μέρους τινὸς τῆς ἐθνικῆς φρουρᾶς· κατηγόρει τοὺς ὑπουργοὺς ὡς μὴ καταστέλλοντας τὰς ταραχὰς καὶ μὴ συμβιβαζομένους μετὰ τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἐζήτει τὴν κατάργησιν τῶν ἀταξιῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τῶν προφυλακίσεων καὶ τῶν στρατοδικείων. Τὸ δὲ ἕκτον ὑπουργεῖον, μεταξὺ ἀναρχίας καὶ αἰσυμνητίας, προεκάλεσε ψηφοφορίαν ἐμπιστοσύνης, καθ' ἣν ἡττηθὲν ὑπὸ 76 ψήφων κατὰ 33, ἀπεχώρησεν. Ἔκτοτε δὲν συνεκροτήθη πλέον ὑπουργεῖον, ἀλλὰ κυβέρνησις προσωρινὴ τριμελής, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ γέροντος ναυάρχου, τοῦ Ῥουγγιέρου Σεττίμου.

Οἱ Νεαπολῖται ἐστράτευσαν ἐν πρώτοις πρὸς τὴν Κατάνην, τὴν δευτέραν ταύτην πόλιν τῆς Σικελίας. Ὁ Μιεραλώσκης, ἀρχιστράτηγος τῶν σικελικῶν ὅπλων, μόλις ἔχων 6,000 ἀνδρῶν, ἐνικήθη κατὰ κράτος. Ὁ δὲ Φιλαγγιέρης κυριεύσας τὴν Κατάνην διέβη δι' ὅλης τῆς νήσου ἵνα φθάσῃ εἰς Πάνορμον. Ὁ στρατηγὸς Ὕλλόα μέμφεται αὐτὸν ὡς διελθόντα διὰ τῶν ὀρέων, ὅπου ἦτο πιθανὸν νὰ ἀπαντήσῃ ἐπαναστάτας ἢ καὶ νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ ἁλώσεως τῆς ὀχυρωτάτης θέσεως Καστρογιοβάνη, τοσοῦτῳ γνωστῆς κατὰ τοὺς μεταξὺ Νορμανῶν καὶ Σαρακηνῶν πολέμους. Ὁ Φιλαγγιέρης ὅμως, γινώσκων ὅτι δὲν ὑπῆρχε στρατὸς σικελικὸς δεόντως συγκεκροτημένος, ἐνόμισεν ἀβλαβές, ὡς καὶ ἐγένετο, νὰ διευθυνθῇ θαῤῥαλέως εἰς Πάνορμον.

Ἐνταῦθα πάντα ἦσαν ἐν ἀταξίᾳ· ἡ κυβέρνησις εἶχε διαλυθῆ πρὶν ἔτι φανῶσιν οἱ Νεαπολῖται· διακόσιοι πολῖται ἐκ τῶν μᾶλλον ἀσπασθέντων τὴν ἐπανάστασιν εἶχον ἀναχωρήσει, καὶ ὁ στρατηγὸς Σέττιμος κατέφυγεν εἰς Μελίτην.

Τὴν 26 Ἀπριλίου ὁ Φιλαγγιέρης ἐφάνη πρὸ τῶν πυλῶν, καὶ ἕνδεκα πλοῖα πολεμικὰ εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα φέροντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν πόλιν ὁ θόρυβος ἐκορυφοῦτο· οἱ μὲν ἔκραζον ζητοῦντες εἰρήνην, οἱ δὲ πόλεμον, καὶ ἄλλοι ἤθελον ἐπὶ πίνακος τὴν κεφαλὴν τῶν προδοτῶν. Ἡ ἐθνικὴ φρουρὰ προέτεινε συμβιβασμὸν πρὸς τὸν στρατηγόν, ὁ δὲ λαὸς ἀγανακτήσας ἐβίασεν αὐτὴν νὰ διαλυθῇ, κατέλαβε τὰ πυροβολοστάσια, ἠνάγκασε κανονοβολῶν τὰ πλοῖα νὰ μακρυνθῶσι, καὶ συνεπλάκη μετὰ τῶν ἐναντίων τὴν 5 Μαΐου. Τοιαύτην ἰδὼν σταθερότητα ὁ Φιλαγγιέρης, συνήνεσεν, ἀντὶ ἀπολύτου ὑποταγῆς τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ ἐζήτει, εἰς συνθηκολόγησιν, δι' ἧς συνωμολογεῖτο γενικὴ ἀμνηστία, τεσσαράκοντα καὶ τριῶν μόνον ἐξαιρουμένων, καὶ ἄδεια πρὸς τοὺς ξένους ἐθελοντὰς καὶ τοὺς Νεαπολίτας λειποτάκτας νὰ ἐπιβῶσιν εἰς οὐδέτερα πλοῖα.

Ἄπορον πῶς μετ' ἀνεξαρτησίαν 14 μηνῶν, καὶ ἐν χώρᾳ ὑπὸ δύο καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμυρίων κατοικουμένῃ, μόνον 15 ἢ 20 χιλ. ἀνδρῶν ἤρκεσαν εἰς τὸ νὰ καθυποτάξωσι τοὺς Σικελούς, καὶ τοι γενναίους, φιλοπάτριδας καὶ φιλελευθέρους. Ἔπαθον ὅμως διότι ἤλπισαν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰς ξένας Δυνάμεις, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Ἄγγλους, νομίζοντες ὅτι οὗτοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ Σύνταγμα τοῦ 1812 ἔτους.

Ἡ Σικελία ἔχει δίκαιον ἐπαναστατοῦσα καὶ ζητοῦσα ἀνεξαρτησίαν, διότι δὲν διοικεῖται ἀλλὰ πιέζεται ὑπὸ τῆς Νεαπόλεως· ταύτης δὲ τῆς τυραννίας μόνην θεραπείαν φρονεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἐὰν ὅμως εἰλικρινῶς κατασταθῇ ἐν Νεαπόλει πολίτευμα φιλελεύθερον, εἶναι ἆρα ὀρθὸν νὰ μονωθῶσιν οἱ Σικελοί;

Ἀλλ' ἰδοὺ κυρίως οἱ λόγοι δι' οὓς οὗτοι νομίζουσιν ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Σικελίας μετὰ τῆς Νεαπόλεως ἀναχαιτίζει, καὶ ἄνευ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς κυβερνήσεως, τὴν εὐδαιμονίαν τῆς νήσου. Ἐν τῷ διαστήματι τοῦ δεκαετοῦς αὐτῆς χωρισμοῦ, ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1816, ἡ Σικελία ἀπήλαυεν, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, ἐκτάκτου καὶ ὅλως ἐξαιρετικῆς εὐδαιμονίας· διότι ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἐκεῖ 18 χιλ. ἀνδρῶν, ἐμίσθου τὸν σικελικὸν στρατόν, καὶ αὐτὴν τὴν Αὐλὴν καταφυγοῦσαν εἰς Πάνορμον. Ὁ στόλος ὁ πολιορκῶν τὴν Τουλόνην ἐπορίζετο ἐκ Σικελίας μέγα μέρος τῶν ἐφοδίων αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδιάκοπος παρουσία τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἀπέναντι ἤπειρον ἀπῄτει τὴν ἐπισκευὴν τῶν φρουρίων. Οἱ Ἄγγλοι ἐδαπάνησαν πρὸς τοῦτο πλέον τῶν 30 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, συγκροτήσαντες καὶ τέσσαρα ἐγχώρια συντάγματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀποσκευὴ κατεσκευάζετο ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ. Φανερὸν ἆρα ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδαπάνησε μὲν πολλὰ ἐν Σικελίᾳ, εἰσέπραξε δὲ μόνους τοὺς νενομισμένους φόρους.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἀγαθὰ προσεγένοντο· τὸ ἠπειρωτικὸν σύστημα τοῦ Ναπολέοντος κατέστησε τὴν Μελίτην καὶ τὴν Σικελίαν τὸ μέγα ἐμπορεῖον τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὴν Μεσόγειον, τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὴν Ἀνατολήν· ἐντεῦθεν δὲ εἰσήγοντο τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν Εὐρώπην, καί τοι ἀντιπράττοντος τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ Σικελία ἔδιδεν ἐφόδια καὶ εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, οἱ κάτοικοι αὐτῆς μετήρχοντο ἐπικερδῶς τὴν ἐμπορίαν, καὶ ὁ πλοῦτος διενέμετο εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας.

Ἀλλὰ πρόσκαιρος καὶ βραχεῖα ἦτο ἡ κατάστασις αὕτη· διότι ἐπανελθούσης τῆς Αὐλῆς εἰς Νεάπολιν, καὶ ἀναχωρήσαντος τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ἡ ἐμπορία ἐπανέλαβε τὴν πρώτην αὐτῆς πορείαν, ἀφεθείσης τῆς νήσου εἰς τας ἰδίας δυνάμεις, ἀνικάνους νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς τὰς τῆς Μελίτης.

Τὴν πρόσκαιρον ἐκείνην κατάστασιν, προελθοῦσαν ἐκ περιστάσεων μὴ ἐπανερχομένων πλέον, ἐνθυμούμενοι οἱ Σικελοί, ζητοῦσι τὸν ἀπὸ τῆς Νεαπόλεως χωρισμόν, καὶ ὅταν αὕτη μεταβάλῃ πολίτευμα.

Ἡ Σικελία ἀνῆκεν ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ 1713 μέχρι τοῦ 1720, εἰς τοὺς δούκας τῆς Σαβαυδίας· μετὰ δὲ ταῦτα ἐδόθη εἰς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τῆς Σαρδηνίας ἀνηκούσης εἰς τὴν Αὐστρίαν· δι' ὃ καὶ οἱ ἄλλοτε δοῦκες τῆς Σαβαυδίας ὠνομάσθησαν βασιλεῖς.

Ἀλλὰ καὶ τὰ σήμερον γινόμενα ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ Σικελοὶ ζητοῦσι τελείαν ἀνεξαρτησίαν. Θέλουσιν ἆρα ἐπιτύχει αὐτήν; τὸ ἀποτέλεσμα, δὲν θέλει βεβαίως βραδύνει.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

ΠΟΙΗΣΙΣ.

Ο ΑΝΘΟΠΩΛΗΣ.

Εὔμορφά μου κοπελούδια,
θέλετε χλωρὰ λουλούδια;
πάρετε, πουλῶ.
Σιγαλά, μὴ γίνουν λάθη.
Μὲ τὸ χέρι 'ς τὸ καλάθι
ὅποιαν βρῶ, φιλῶ.

—ooo—

Δεῖτ' ἐδῶ τί ὡραιότης!
Αὐτὸ εἶν' ἡ ἀθωότης,
τ' ἄσπρο γιασουμί.
Τ' ἀγοράζετε; διὰ πόσο;
Χάριν λέτε νὰ τὸ δώσω;
χάριν; κ' ἂς νὰ μή!

—ooo—

Ἕνα ῥόδον! Τῶν ἐρώτων
εἶν' ἐρύθημα τὸ πρῶτον.
Ἔχει δυὼ φιλιά.
Μιὰ μικρὴ μὲ τὸ ἁρπάζει,
μιὰ μικρὴ, ποῦ ἄσπρη μοιάζει
τριανταφυλλιά.

—ooo—

Τὸ γαρύφαλλο, ποῦ λέγει
πῶς μιὰν κάποιαν καρδιὰν φλέγει
πάθος δυνατόν,
ποιὰ τὸ θέλει; ποιὰ τὸ παίρνει;
μιὰ πενῆντα φιλιὰ φέρνει,
κ' ἄλλη ἑκατόν.

—ooo—

Ἐδῶ ἔχω ἄνθος βάτου·
λέγουν πῶς ἡ ἔννοιά του
εἶν' ἡ ἡδονή.
Μὴ, προσέχετε, μὴ βία!
ἔχ' ἀγκάθια, κ' εἶν' ἀχρεῖα,
κ' ἔπειτα πονεῖ.

—ooo—

Βλέπετ', ἄσπρη σὰν τὸ χιόνι,
τὸν ἀέρα βαλσαμόνει
κ' ἡ πορτοκαλιά.
Ξεύρετε τί χάριν ἔχει,
καὶ ἡ νύμφη πῶς τὴν πλέχει
'ς τὰ χρυσᾶ μαλλιά.

—ooo—

Ἆ! τὸ ξεύρετε! Μὴ τρέλλαις,
μὴ ξεσχίζεσθε, κοπέλλαις,
ἔχει ἀρκετόν.



Ἄνθη.

Ἔχει διὰ μικραῖς μεγάλαις,
δι' ἄλλαις τρεῖς φοραῖς, καὶ δι' ἄλλαις
εἶναι περιττόν.

—ooo—

Κληματίδα ποία θέλει;
Αὐτὴ πίστιν παραγγέλλει·
Ὅλοι τὴν πωλοῦν.
Πῶς; δὲν τὴν ζητεῖ κάμμιά σας;
Τὴν χαρίζω.—Χάρισμά σας,
λέγουν καὶ γελοῦν.

(Ἐκ τῶν τοῦ Ἀ. Ῥ. Ῥαγκαβῆ.)

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ.

—ooo—

Εἰς παρεφθαρμένον χειρόγραφον, περὶ οὗ ἐξηγούμεθα κατ' ἔκτασιν εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἁγίου Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Κυρίου Νεκταρίου, εὑρίσκονται καὶ τὰ δύο ἑπόμενα ἀντίγραφα ἐπιστολῶν τοῦ ἀειμνήστου Εὐγενίου Βουλγάρεως (ἀνεκδότων καθ' ὅσων γνωρίζω). Ὡς παράρτημα λοιπὸν τῆς βιογραφίας τοῦ σοφωτάτου αὐτοῦ ἀνδρός, ἣν καὶ ὁ Βενδότης, καὶ ὁ Κούμας, καὶ ὁ Α. Βρετός, καὶ ἄλλοι, ἐν ἐκτάσει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συνέταξαν, ἀντέγραψα αὐτὰς εἰς δημοσίευσιν ὡς λόγου ἀξίας, διότι ἔχουσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ περιστρέφονται εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ὁ περικλεὴς ἐκεῖνος εὐεργέτης, καὶ ἀτρόμητος ἀναμορφωτὴς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὑπέστη τοῦ φθόνου καὶ τῆς μοχθηρίας πολλὰς καὶ σκληρὰς προσβολάς, καὶ δεινοπαθήματα, ἅτινα συνήθως οἱ τοιοῦτοι ἀναμορφωταὶ καὶ ἐνάρετοι ἄνδρες ὑφίστανται. Συνοδεύω δὲ ταύτας καὶ διά τινων σημειώσεών μου, σαφηνιζουσῶν ἐν μέρει τὰ ἐν αὐταῖς διαλαμβανόμενα.

Α'. « Τὴν Ὑμετέραν Πανιερότητα (1) μετὰ δουλικῆς ὑποκλίσεως ταπεινῶς προσκυνῶν, τὴν πανίερον αὐτῆς δεξιὰν πανευλαβῶς ἀσπάζομαι.

» Τὸ προσκυνητὸν γράμμα τῆς Υ. Π. ἐν Θεσσαλονίκῃ ἤδη εὑρισκόμενος ἐδεξάμην, ἐν ᾧ εἶδον καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Σχολείου, διὰ τὰ συμβάντα ἐν αὐτῷ, σαλευομένην θλῖψιν, ἣν εἰκότως δοκιμάζει ἡ μεγάλη καὶ φιλόκαλος αὐτῆς ψυχή, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν, καὶ τὴν καλοκαγαθίαν καὶ δεσποτικὴν εὔνοιαν καθ' ἣν ὑπόσχεται εἰς τὸν ταπεινὸν αὐτῆς δοῦλον ἐμέ, ἑτοίμην τε καὶ πρόθυμον τὴν προστασίαν, μᾶλλον δὲ οὐχὶ εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον δὲν ὑποφέρει νὰ ἐπηρεάζεται καὶ νὰ πάσχῃ. Ἀπόκρισιν οὖν εἰς ἐκεῖνο, μὴ τυχὼν μέσον ἕως τοῦ νῦν, δὲν ἔγραψα, συλλογιζόμενος ἄλλως, ὅτι τὰ δύο γράμματά μου ἃ προλαβὼν ἀπέστειλα τῇ Ὑμετέρᾳ Πανιερότητι, ἦσαν ἱκανὰ εἰς δήλωσιν τῶν κατ' ἐμέ· ἀλλ' ὁ θεοφιλέστατος καὶ λογιώτατος Ἅγιος Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων, ἀνήρ, ὃς πάντοτε φέρει εἰς τὸ στόμα τὸ ὄνομα (2), καθὼς

---

(1) Ἡ ἐπιστολὴ διευθύνετο πρὸς τὸν τότε ἅγιον Νικομηδείας Κύριον Γαβριὴλ, ἄνδρα διαπρέψαντα μεταξὺ τῶν συγχρόνων συνοδικῶν τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου ἐπὶ παιδείᾳ, φιλογενείᾳ κα συνέσει, ὅστις ἐκτιμήσας τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρός, ἀνεδέχθη τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν καὶ προστασίαν, καὶ ἀκολούθως οὐκ ὀλίγον συνέτρεξεν, ἵνα προσκληθῇ ὁ ἀοίδιμος Εὐγένιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῷ καταλαβεῖν τὴν ἐν τῇ τοῦ γένους σχολῇ ἕδραν τῶν ἐπιστημῶν.

(2) Νέκταρ δηλ. διότι Νεκτάριος ἐκαλεῖτο ὁ περὶ οὗ ὁ

εἰς τὴν καρδίαν τὸ ὑποκείμενον τῆς Ὑμετέρας Πανιερότητος, τυχὼν ἐνταῦθα κατὰ πάροδον, ἔδωκέ μοι κατ' ἔφεσιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ σημειώσω καὶ τοῦτο τὸ εὐτελὲς, ἅμα μὲν, κατὰ τὸ ἐμοὶ ὀφειλόμενον προσκυνῶν αὐτὴν, ἅμα δὲ καὶ παρακαλῶν νὰ ἐνεργήσῃ ὅσον δύναται (δύναται δὲ εὖ οἶδα εἴπερ τις ἄλλος), διὰ νὰ λάβω τὸ πρᾶγμά μου ἀπὸ τὸ ὄρος, τὸ ὁποῖον χειροδίκαι τινος γενόμενοι οἱ ἐκεῖ (3) σὺν οὐδενὶ λόγῳ κατακρατοῦσιν. Ἴσως ἄχρι τῆς παρούσης ὥρας, καθ' ἣν τὸ παρὸν σημειῶ, ἡ κατ' ἐμοῦ ὑπόθεσις ἔλαβε τέλος, καὶ τοῦ λοιποῦ αἱ παρ' ἐμοῦ ἀπολογίαι εἶναι περισσαί. Πλὴν ἰδοὺ στέλλω εἰς χεῖρας τῆς Ὑ. Π. τὸ ἴσον τοῦ περιμαχήτου ἐκείνου γράμματος τῶν μαθητῶν (4), περὶ οὗ ἐκινήθη ἡ τοιαύτη κατ' ἐμοῦ στάσις. Ἡ ἀκριβὴς καὶ μεγάλη σύνεσις αὐτῆς ἐκ τούτου θέλει καταλάβει καὶ θέλει κάμει καὶ ἄλλους νὰ καταλάβωσιν, ὅτι οἱ μαθηταί μου ὅταν κρίνωσιν ἀφ' ἑαυτῶν ἀπαραβιάστως μὲ ἐπαινοῦσιν, ὅταν δὲ γράφωσιν ἀναφορὰς, κινούμενοι καὶ καταδυναστευόμενοι παρ' ἄλλων, μὲ ψέγουσιν (5). Οἱ αὐτοὶ κατήγοροί μου ἐν τῇ ἀναφορᾷ, ἐν τούτῳ τῷ γράμματι φαίνονται ἐμοὶ λαμπροί τε καὶ περιττοὶ ἐπαινέται. Ταῦτα προσκυνητῶς, τὰ δὲ ἔτη τῆς Ὑ. Π. εἴησαν παναίσια μετὰ μακροβιότητος, εἰς πολλῶν, καὶ ἐμοῦ ἐξαιρέτως προστασίαν καὶ καύχημα.

» Τῆς θεοπροβλήτου Πανιερότητος
ὑποκλινέστατος δοῦλος

» ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ.

» Ἐκ Θεσσαλονίκης
ιδ΄ Μαρτίου αψνθ. » (6)

Β΄. « Τῷ Παναγιωτάτῳ, θειοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ πρῴην οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, ἡμετέρῳ δὲ σεβασμιωτάτῳ πατρὶ καὶ φιλοστόργῳ κηδεμόνι, Κυρίῳ Κυρ. Κυρίλλῳ, τὴν δουλικὴν καὶ ἐδαφιαίαν μετὰ δακρύων προσκύνησιν.

» Τολμηρὸν πάντως καὶ αὐθαδείας ἀνάμεστον παρουσιάζεσθαι τῇ Ὑμετέρᾳ Παναγιότητι τὴν εὐτέλειαν· ἀλλὰ γὰρ πείθει καὶ ἄλοντας θαῤῥῆσαι, καί τι τολμῆσαι τῆς ἡμετέρας εὐτεχνίας νεανικώτερον, τοῦτο μὲν ἡ χριστομίμητος αὐτῆς πραότης καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς πατρικὴ στοργὴ, τοῦτο δὲ, φλόξ τις, καὶ αὐτὰ ἡμῶν τὰ σπλάγχνα καταβόσκουσα, καὶ τοὺς μυελοὺς τῶν ὀστέων ἐξαφανίσαι ἐπαπειλοῦσα, ὅσα ἡμῖν μετὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων πόνων τε καὶ ἱδρώτων ἐπῳκοδόμηται ἀνατρέψουσα, καὶ ἐλεεινὰ ἐρείπια, μηδενὸς ἄλλου ἀναδμήσασθαι ἕξοντος, ἐπαφιεῖσα, ἡ τοῦ καθηγεμόνος ἡμῶν καὶ φιλοστόργου πατρὸς ἐντεῦθεν μελετωμένη ὅσον οὔπω ἀποδημία, τὸ καὶ μέχρι αὐτοῦ ἀκούσματος ἅπασιν ἡμῖν ἀφόρητον. Τί γὰρ τοῦτο δεινότερον, ὅτε, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο καταλειφθήσεσθαι μέλλομεν; Πῶς γοῦν μὴ τὰ καίρια πεισόμεθα, τοιούτου ἀποῤῥανισθέντες πατρὸς καὶ καθηγεμόνος, ἀρετῇ τε βίᾳ καὶ λόγων τελειότητι εἴπερ τις ἄλλος, ἐκτρέφοντες καὶ ὅσον οὔπω τελείους ἄνδρας ἀναδείξαντος; Εἰς κενὸν ἆρα ὦ Παναγιώτατε δέσποτα! ὁ τοσοῦτος καὶ τοιοῦτος ὑπὲρ τοῦ Σχολείου, ὃν ἀνέλαβεν, ἐκ τοσούτου, ζῆλος καὶ ἐπιμέλεια ἡ Υ. Παναγιότης; ὁ τοσοῦτος ὃν κατέβαλε πόνος, ἡ τοσαύτη δαπάνη, ἡ ἐλπὶς τῆς τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἀπολαύσεως; Φροῦδοι τέλος πάντων οἱ τοσοῦτοι παρ' ἡμῶν χυθέντες ἱδρῶτες, ἀέρος δραξαμένων ψιλοῦ, ἀντὶ τοῦ σπουδαζομένου θηράματος! Καὶ δὴ τοιαύτῃ καταπλαγέντες ὀδύνῃ καὶ τοσαύτῃ ἀθυμίᾳ κατενεχθέντες, καὶ οἷον ἀπογνώσει κατασχεθέντες παντελεῖ, ποῦ ἂν προσφύγοιμεν τὸ ἡμέτερον ἕλκος ἀποκαλύψαντες, εἰμὴ τοῖς παιωνίοις φαρμάκοις τῆς Ὑμετέρας πατρικῆς Παναγιότητος; Ποῦ ἂν προσορμισθῶμεν δεινῶς χειμαζόμενοι εἰμὴ τῷ ἀκυμάντῳ λιμένι τῆς πατρικῆς αὐτῆς φιλοστορ-

---

λόγος ἀρχιερεὺς, ὅστις ἤδη διὰ Θεσσαλονίκης μετέβαινεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἀδείᾳ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐν τῇ βιογραφίᾳ αὐτοῦ διαληφθήσεται.

(3) Αἰνίττεται τὸν πρῴην Κωνσταντινουπόλεως Κυρ. Κύριλλον, ὅστις προσηνέχθη φωτοσβεστικῶς καὶ δυσμενέστατα κατὰ τοῦ φιλοσόφου καὶ πολυμαθεστάτου ἀνδρός. (Ἴδε τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου Γ. Αἰνιᾶνος, σελ. 54—64.)

(4) Ὁ Εὐγένιος ἀναφέρει εἰς τὴν πρὸς τὸν μνησθέντα Κ. Κύριλλον ἀπολογητικήν του ἐπιστολὴν, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος γράμμα τῶν μαθητῶν του, καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς κατέστη περιμάχητος (Αὐτόθι σελ. 58.)

(5) Ὁ προμνησθεὶς Π. Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ὑποδικαιώσῃ της αὐθαιρεσίας καὶ τὴν κατὰ τοῦ Εὐγενίου καταφορὰν, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τούτου κατηνάγκασε τοὺς μαθητὰς ἵνα ὑπογράψωσιν ἀναφορὰς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, κατηγορούσας καὶ συκοφαντούσας τὸν διδάσκαλον, ὡς προτιθέμενον τὴν διαφθορὰν καὶ ἀσέβειαν τῶν μαθητῶν. (Αὐτόθι σελ. 58).

(6) Ἐκ τῆς χρονολογίας τῶν δύω τούτων ὑπομνημάτων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐγκατέλιπε τὴν σχολὴν κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1759, καὶ ἐκ τῆς βεβαιώσεως αὐτοῦ, (τῆς ἐν τῷ προλόγῳ τῆς λογικῆς του) γνωρίζοντες, ὅτι ἐδίδαξε πενταετίαν ὅλην καὶ πρὸς, ἐξάγομεν θετικῶς ὅτι ἡ Ἀθωνιὰς σχολὴ ἤρξατο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1753 ἔτους. Ἐκ τοῦ πρώτου δὲ ἔτους τῆς συστάσεως τῆς σχολῆς, παρατηροῦμεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ φοιτητοῦ αὐτοῦ, Σεργίου τοῦ Μακραίου, ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν προμνησθέντα Νεκτάριον, ὅτι συνέῤῥευσαν πλῆθος φοιτητῶν. Ἰδοὺ δὲ ἡ περὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς, ἥτις καταχωρισθήσεται εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ ῥηθέντος Σεργίου. . . . . . « Πολλὰ γὰρ ἐνταῦθα » καρποῦμαι τὴν ἐπίδοσιν Μεταφυσικῆς ἀκροώμενος τοῦ θαυμα- » σιωτάτου συστήματος τοῦ σοφωτάτου μου καθηγεμόνος Κ. Εὐ- » γενίου. Τὰ τῆς σχολῆς ἀεὶ ἐπὶ τα πρόσω χωρεῖ, πανταχό- » θεν συῤῥεόντων τῶν μαθητῶν. Εἰσὶ δὲ ἐπέκεινα τοῦ τρὶς δεκά- » κις πεντάκις (150) ἀριθμοῦ. Ὁ τῶν φιλοσόφων θίασος πλη- » ροῦται ἀνδράσι, μέγα ἐπὶ σοφίᾳ ἐπιδιδοῦσιν, ὡσεὶ εἰκοσιτέσ- » σαρες, οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ Καλλιμάχου στρατιῶται. . . . » Παρατηρητέον δὲ ὅτι μεταξὺ τῶν 35 μαθητῶν, οἵτινες ὑπέγραψαν τὴν ἱκετήριον ταύτην ὑπὲρ τοῦ Εὐγενίου ὡς φοιτηταὶ τῆς φιλοσοφίας, οὐδεὶς Ἰωαννίτης φαίνεται οὔτε κληρικὸς, οὔτε λαϊκός. Πόθεν δὲ τοῦτο; ἴσως διότι ἐν Ἰωαννίνοις ἠρύοντο ἐλλειπῶς μὲν, ἀλλ' ἀναπαυτικώτερον τῆς ὑψηλοτέρας παιδείας τὰ νάματα, ἢ διότι οἱ τότε σχολαρχοῦντες ἐκεῖσε ἐκ τῆς πρὸς τὸν Εὐγένιον ἀντιζηλίας καὶ φθόνου, ἀπέτρεπον τοὺς μαθητιῶντας, διασπείροντες κατ' αὐτοῦ καὶ ἐκτοξεύοντες, ὅσα τὸ πάθος τῆς ἔχθρας ἐμποιεῖ εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων.

γίας; — Ἐπιδραττόμεθα τοίνυν τῶν παναγίων αὐτῆς κρασπέδων, καὶ γονούμενοι, τὰς παναγίας χεῖρας καὶ πόδας κατασπαζόμεθα, τοῦ παναγίου αὐτῆς τραχήλου ἐξαρτώμεθα δεόμενοι καὶ ἐκλιπαροῦντες, ὅπως καθ' ὃν εἶδε τρόπον ἡ μεγαλεπίβολος καὶ θεοδώρητος φρόνησις, πείσασα στηρίξῃ μεῖναι ἐν ᾧ ἐκλήθη παρὰ Θεοῦ ὁ καθηγεμὼν καὶ πατὴρ, διαπαντὸς ἀσάλευτος, ὁ ἡμέτερος, χρησαμένη πρὸς αὐτὸν εἴτε ταῖς παναγίαις αὐταῖς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις, εἴτε καὶ ἀραῖς, δεῆσαν, αὐταῖς, αἷς οὐδεὶς ἂν μὴ πεισθῆναι τολμήσειε. — Ναὶ, παναγιώτατε δέσποτα! κάμφθητι πρὸς τὴν μετὰ δακρύων ἡμῶν ἱκεσίαν, καὶ μὴ παρίδῃς ἐγκυλινδουμένους ἡμᾶς πρὸ τῶν παναγίων αὐτῆς ποδῶν, καὶ αἰτοῦντας ὃ χαρίσασθαι ἔχει ἀναντιῤῥήτως, χρησαμένη μόνῳ τὸ βούλεσθαι. Πεισθήσεται γὰρ, πεπείσμεθα, ὁ καθηγεμὼν τῇ Ὑμ. Παναγιότητι, τόγε νῦν ἔχον, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον διαλεγομένῃ, πολλῷ μᾶλλον ἢ, ὅτι ἀπόντα ἰωαννῖθηθεν (7) μετεκαλέσαντο εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς παράκλησιν καὶ ἱκεσίαν, Παναγιώτατε δέσποτα! αἱ δὲ θεοπειθεῖς εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι τῆς Ὑμ. Παναγιότητος εἴησαν μεθ' ἡμῶν διὰ βίου (*).

» αψνθ'. Ἰανουαρίου 8.

Χρύσανθος Ἱερομόναχος ἐξ Ἁγίας Μαύρης.
Ἱερεμίας » Κρὴς.
Ἀνανίας » Ἄνδριος.
Γαβριὴλ Ἱεροδιάκονος Ἰθακήσιος.
Διονύσιος » Σάμιος.
Μακάριος » ὁ ἐκ Καστελοῤῥίζου.
Κυριακὸς Μοναχὸς Σέρβος.
Παΐσιος » ἐκ Μουντανίας.
Θεόδουλος »
Χριστόδουλος ὁ ἐξ Ἄρτης.
Κωνσταντῖνος Βραχωρίτης.
Ἰωάννης ὁ Ζακύνθιος.
Βασίλειος ὁ ἐκ Ῥαψάνης.
Βενέδικτος ἱερομόναχος Πελοποννήσιος.
Ἰγνάτιος ἱεροδιάκονος Ἐπιδαύριος.
Κωνσταντῖνος » ἐκ Δεμινίκου.
Ταράσιος » ὁ ἐξ Ἁγ. Μαύρας.
Κωνστάντιος Πελοποννήσιος.
Γεώργιος ὁ ἐξ Ἀγράφων.
Παλαιολόγος ὁ ἐκ τῆς Ἁγ. Σιών.
Σέργιος ὁ ἐξ Ἀγράφων.
Ἠλίας Ἐπιδαύριος.
Γεώργιος ὁ Ζαγοραῖος.
Γεώργιος Κρής.
Παΐσιος ἱεροδιάκονος ὁ ἀνεψ. τοῦ Ἁγ. Μιτυλ.
Διονύσιος ἱεροδιάκονος Ἄνδριος.
Νικόδημος » »
Μιχαὴλ ἀπὸ Μολδαβοΐας.
Ὁ ἐκ τῆς τῶν Ξηρομ. Εὐστάθιος.
Θωμᾶς ὁ ἐκ Καστορίας.
Εὐγένιος Πελοποννήσιος.
Κωνσταντῖνος ὁ ἐκ Μοσχοπόλεως.
Ἰάκωβος ἱεροδιάκονος Ἀγειώτης.
Βασίλειος μοναχὸς ὁ Ἰθακήσιος.

(7) Διατί ὁ συντάξας τὴν ἀναφορὰν ἐκτίθησιν, ὅτι ἐξ Ἰωαννίνων προσεκλήθη ὁ Εὐγένιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς Κοζάνης, ὡς ὁ Κούμας, Γ. Αἰνιὰν καὶ ἄλλοι ἀναφέρουσι; Τοῦτο γεννᾷ δισταγμόν τινα περὶ τῆς εἰς Κοζάνην ἀποκαταστάσεως τοῦ φιλοσόφου. — Ἐὰν δὲ ἐξ ἀγνοίας τῶν συνταξάντων καὶ ὑπογραψάντων τὴν ἀναφορὰν, ἐγένετο τοιαύτη παραδρομὴ, τότε διαβεβαιοῦται καθ' ὁλοκληρίαν τὸ παρὰ τοῦ Κ. Αἰνιᾶνος (σελ. 58) ἀναφερόμενον, ὅτι τὴν ἀναφορὰν ταύτην ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Εὐγενίου συνέταξαν οἱ τῆς φιλοσοφίας μαθηταί.

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝ. Τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τὸ πολλαχοῦ ἐσφαλμένον κατάδηλον· δημοσιεύομεν ὅμως αὐτὴν ὅπως ἐστάλη ἡμῖν.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 249.)

—ooo—

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς δίκης ὁ διευθυντὴς τῆς φυλακῆς περιπολῶν, εἰσῆλθεν ἀποτόμως εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Ἔμμετ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὅλως σύννουν καὶ ἦθος ἔχοντα πάντη ξένον, ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὴν ὀχληρὰν ἐμφάνισίν του. Ἐπὶ τῆς μικρᾶς τραπέζης ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγεύετο, ὑπῆρχε βόστρυχος ἡμίπλεκτος εἰς μικρὰν καρφίδα προσηρτημένος. «Βλέπετε, εἶπεν ὁ Ῥοβέρτος, πόσον ἀθώως καταναλίσκω τὸν καιρόν μου· τὰ μαλλία ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς ὑποκείμενον φίλτατον, καὶ καταγίνομαι νὰ τὰ πλέξω ὅπως τὰ φέρω ἐπάνω μου τὴν ἡμέραν τῆς ἀποκεφαλίσεώς μου» (1). Τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εὗρον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἰδιόχειρον αὐτοῦ σχεδίασμα θαυματίου ἐργασίας, ὅπερ ἀπεικόνιζεν ἀκριβέστατα τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μορφήν· ἡ κεφαλὴ ἦτο κεχωρισμένη τοῦ σώματος, ἐξηπλωμένου ἐκεῖ πλησίον, παρὰ τὴν λαιμητόμον, τὸν πέλεκυν καὶ τὰ λοιπὰ ἐργαλεῖα τὰ χρησιμεύοντα εἰς καρατομίαν τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορουμένων.

Διηγοῦνται ὅτι ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς δίκης, ἡ νέα Κύῤῥαν κατώρθωσε νὰ ἐπανίδῃ τὸ τελευταῖον ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἠγάπα. Ὁ Ῥοβέρτος ἵστατο ὄρθιος, τὴν κεφαλὴν ἔχων ἐστηριγμένην εἰς τὸ παράθυρον τῆς φυλακῆς, καὶ εἰς θλιβεροὺς διαλογισμοὺς βεβυθισμένος, ὅτε στραφεὶς εἶδε τὴν νέαν ἀκίνητον ἐπὶ τοῦ κατωφλίου (2). Οὐδόλως δὲ ἐξεπλάγη ἰδὼν αὐτήν· ἀλλὰ προχωρήσας τὴν ἐνηγκαλίσθη

(1) Τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα ὁ Ῥοβέρτος ἐφόρει τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου του παρέλαβέ τις τῶν φίλων του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποθνήσκων δὲν ἐφρόντισεν, ὡς φαίνεται, περὶ αὐτῶν, ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἐπεδείχθη εἴς τινα δημοπρασίαν πρὸς τοὺς περιέργους τὸ ἱμάτιον, ἐν ᾧ ἐφαίνετο ἔτι ὁ βόστρυχος τῆς μαύρης κόμης τῆς νέας Κύῤῥαν.

(2) Ταῦτα διηγήθη ὁ δεσμοφύλαξ, ὅστις εἶχεν εὐκολύνει τὴν συνέντευξιν.

περιπαθῶς, χωρὶς κἂν λέξιν νὰ προφέρῃ. Μόνος ὁ ἦχος τῆς φωνῆς του ἐπρόδιδε τὴν ταραχήν του, ὅτε τὴν παρεκάλει νὰ μὴ τὸν λησμονήσῃ, νὰ τὸν ἐνθυμῆται ὁσάκις βλέπῃ τοὺς τόπους ὅσοι ἐγένοντο μάρτυρες τῆς παρελθούσης αὐτῶν εὐτυχίας, ὅπου διῆλθον αἱ ἡμέραι τῆς νεότητός των· πρὸ πάντων δὲ τὴν καθικέτευσε νὰ μὴ συγχωρήσῃ ποτὲ, ὥστε ἐνώπιον αὐτῆς νὰ λέγωσι τὸ ὄνομά του μετὰ περιφρονήσεως. Ἐδείχθη δὲ μᾶλλον γλυκὺς ἢ περιπαθής· μὴ θέλων δὲ νὰ παρατείνῃ τὴν ὀδύνην τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ, ὡδήγησε μέχρι τῆς θύρας τὴν ταλαίπωρον νέαν σιωπηλὴν καὶ τρέμουσαν· καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἐχωρίσθησαν, ἡ κόρη ἔῤῥιψε πρὸς αὐτὸν βλέμμα ἑρμηνεῦον τὴν ἀγάπην της· ἡ θύρα ἐκλείσθη, καὶ ἐχωρίσθησαν διὰ παντός.

Ἄρθρον τῆς ἐφημερίδος *Οἱ* Times (Δεκέμβριος 1841), ἐπιγραφόμενον Robert Emmet and the gaoler of Kilmeinham, ἀναφέρει ὅτι ἀπόπειρα χάριν δραπετεύσεως τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ (that ill fated but deeply interesting young man), ἐγένετο ἐν τῷ διαστήματι τῷ μεταξὺ τῆς φυλακίσεως καὶ τῆς δίκης αὐτοῦ. Τοῦτο μαθὼν συνέλαβε ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Ἐπρόκειτο δὲ νὰ τὸν φυγαδεύσωσιν εἰς τὴν Ἀμερικήν· χίλιαι λίραι ἔμελλον νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν δεσμοφύλακα διὰ τοῦ δόκτωρος Τρέβορ, ὃν ὁ Μάδδεν ἀποκαλεῖ ἱεροδίκην τῆς φυλακῆς, ὑποσχόμενον νὰ βοηθήσῃ διὰ παντὸς τρόπου τὴν δραπέτευσιν. Ἅμα δοθέντων τῶν χρημάτων, ὁ δόκτωρ κατήγγειλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἀστυνομίαν. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἄρθρου τούτου ἐδημοσιεύθη ἀνώνυμος ἐπιστολὴ ἐν ᾗ ἀνταποκριτής τις τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος σεμνυνόμενος, ὁμολογεῖ ὅτι συνέτρεξε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν δραπέτευσιν τοῦ Ῥοβέρτου.

Τέλος ἔφθασεν ἡ μεγάλη ἡμέρα, ἣν ἐπερίμενε τὸ κοινὸν μετὰ τοσαύτης ἀγωνίας. Ὁ Ῥοβέρτος παρεστάθη τῇ 15 Σεπτεμβρίου, ἐνώπιον εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, πρόεδρον ἐχούσης τὸν λόρδον Νόρβουρυ, δικαστὰς τὸν βαρῶνον Γεώργιον καὶ τὸν βαρῶνον Δάλυ, καὶ εἰσαγγελεῖς τοὺς ΚΚ. Standish O' Grady καὶ Πλούγκετ· δικηγόρους δὲ τοῦ κατηγορουμένου εἶχον ὀνομάσει τοὺς ΚΚ. Βυρόβς καὶ Μὰκ Νελυ. Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν τῶν κομμάτων θέσιν, πρέπει νὰ μάθωμεν ὅτι ὁ λόρδος Νόρβουρυ ἦτο ἐκ τῶν δικαιότερον κατηγορηθέντων, διὰ τὴν σκληρότητα τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ τὸ 1798· τὸν εἶχον ἐπονομάσει the hanging judge (δήμιον), γινώσκοντες ὅτι οὐδεὶς κατηγορούμενος ἐξήρχετο ζῶν ἐκ τῶν χειρῶν του. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κ. Toler, εἶχε καταδιώξει τὰ τέκνα τοῦ λόρδου Φὶτζ Γεράλδου, ζητήσας ὥστε καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν νὰ δημευθῶσιν, ὡς ἐὰν ὁ πατήρ των, ὁ ἐν τῇ φυλακῇ τελευτήσας, εἶχεν ὑποστῆ κεφαλικὴν ποινήν. Ὁ Κ. Πλούγκετ, μετὰ ταῦτα λόρδος Πλούγκετ, ὑπῆρξε μέγας ῥήτωρ τῆς πατριωτικῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῷ ἀρχαίῳ Παρλαμέντῳ τῆς Ἰρλανδίας. Διὰ τῆς ἐντόνου καὶ πειστικῆς εὐγλωττίας του κατεγοήτευεν ἰδιαζόντως τοὺς ἀκροατάς του. Προσέτι ὑπῆρξε φίλος τοῦ Θωμᾶ Ἀδδη Ἔμμετ, ἂν καὶ δὲν συμμετεῖχεν ὅλων τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ. Κατὰ τὰς συζητήσεις τῆς περὶ ἑνώσεως πράξεως οὐδόλως ἐφοβήθη νὰ διακηρύξῃ ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅτι ἡ ἀντίστασις κατέστη χρέος, καὶ ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦτο πλέον διὰ τὴν Ἰρλανδίαν ζήτημα δικαιώματος, ἀλλὰ φρονήσεως. « Τὸ κατ' ἐμὲ, ἀνέκραξε, θέλω ἀντισταθῆ μέχρι τῆς ἐσχάτης ῥανίδος τοῦ αἵματός μου, καὶ ὅταν αἰσθανθῶ πλησιάζουσαν τὴν ὥραν τῆς διαλύσεώς μου, θέλω ὁδηγήσει, ὡς ὁ πατὴρ τοῦ Ἀννίβα, τὰ τέκνα μου εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ θέλω προσκαλέσει αὐτὰ νὰ ὀμόσωσιν αἰώνιον πόλεμον κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδός των. Σᾶς ἀπαγορεύω τὴν κατὰ τοῦ συντάγματος ἐπιβουλὴν, καὶ, ἂν πράξετε τοῦτο, διακηρύττω ὅτι οὐδεὶς ἐν Ἰρλανδίᾳ εἶναι ὑπόχρεως νὰ σᾶς ὑπακούσῃ.» Τρία ἔτη ἤρκεσαν ὅπως καταπραΰνωσι τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Πλούγκετ, διορισθέντος μετὰ τὸ σύντομον τοῦτο χρονικὸν διάστημα εἰσαγγελέως. Λησμονήσας τὰς εὐγλώττους αὐτοῦ ὕβρεις, ἢ μᾶλλον ἐπιθυμῶν νὰ τὰς λησμονήσωσι, κατέτρεξε τὸν ἀτυχῆ νέον, ὅστις εἶχεν ἐκλάβει ὡς σπουδαίους τοὺς λόγους ἐκείνους, μετὰ σκληρότητος καὶ ὁρμῆς, αἵτινες ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν παρευρισκομένων (1). Ὁ Μαδδεν παραθέτει εἰρωνικῶς, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν ἀντίθεσιν, τὰ μέρη τοῦ λόγου εἰς ἃ ὁ κύριος Πλούγκετ στιγματίζει τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1803, πρὸς τὰ τεμάχια ἐκείνων δι' ὧν αὐτὸς εἶχεν ὠθήσει τοὺς ἀποστάτας. Αἱ παλιμβουλίαι αὗται δεν γίνονται εἰς μόνην τὴν Ἰρλανδίαν· εὑρίσκει τις πολλὰ παραδείγματα καὶ εἰς ἄλλους καιροὺς καὶ τόπους.

Ὅτε ὁ Ῥοβέρτος ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς ἵνα μεταβῇ εἰς τὸ δικαστήριον, ἀντήλλαξε λόγους τινὰς διὰ τῶν κιγκλίδων μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Saint-John Mason, φυλακισμένου ὄντος καὶ τούτου. Εἰς ἀπάν-

---

(1) Μετά τινα ἔτη ὁ λόρδος Πλούγκετ ἐκίνησε δίκην κατὰ τῶν συγγραφέων βιβλίου τινὸς ἐπιγραφομένου Sketches of history politic, and manners in Ireland, ἐν ᾧ ἐπεπλήττετο μετὰ πικρίας διὰ τὴν διαγωγήν του κατὰ τὴν δίκην τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ. Ὁ συγγραφεὺς ἐξεφράζετο οὕτω πως « Οἱ εἰσαγγελεῖς ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ἐκ τῆς φυλῆς τῶν κυνηγετικῶν κυνῶν, σπανίως ἐγκαταλείποντες τὴν θήραν των λογῳ εὐγνωμοσύνης καὶ φιλανθρωπίας. Τούτου παράδειγμα ἔχομεν τὴν δίκην τοῦ λόρδου Ἔσσεξ, ἐν ᾗ ὁ περίφημος Σφραγιδοφύλαξ Bacon κατεδίωξε τὸν εὐεργέτην καὶ φίλον του. Ὁ Κ. Πλούγκετ, εἰσαγγελεὺς τῆς Ἰρλανδίας, εἶναι μέγας ῥήτωρ δικαστικός τε καὶ βουλευτικός· ἀλλ' ἡ διαγωγή του κατὰ τὴν δίκην τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, λαβοῦσα χώραν πρὸ ἑπτὰ περίπου ἐτῶν, ἀπεδοκιμάσθη παρὰ πάντων. Διὰ τοσαύτης βίας καὶ χολῆς κατεδίωξε τὸν ἀτυχῆ ἐκεῖνον νέον, ὥστε ἐξέπληξε καὶ ἐσκανδάλισε τοὺς γνωρίζοντας ὅσας ὑποχρεώσεις εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ νέου. Οὐδέποτε ἐγένετο γνωστὸν τὸ αἴτιον τῆς διαγωγῆς ταύτης, ἥτις ἐστέρησεν αὐτὸν τῆς συμπαθείας τῶν τιμίων ἀνθρώπων. »

Μετά τινος δὲ ἀμηχανίας δικαιολογεῖται ὁ λόρδος Πλούγκετ. Καὶ δὲν ἐδυσκολεύθη μὲν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἔλαβεν, ὡς λέγεται, προσωπικὰς ὑπηρεσίας παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, καὶ μάλιστα ὅτι οὐδὲ τὸν ἐγνώριζεν· εἶναι ὅμως ἀληθὲς, ὅτι ὑπῆρξε φίλος ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Θωμᾶ Ἄδδη Ἔμμετ.

τησιν δέ τινῶν παρατηρήσεων τοῦ Κ. Mason, τὸν ἤκουσαν προφέροντα τοὺς τελευταίους τούτους λόγους « in utrumque paratus.» Ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἦτο μελανὰ ἐνδεδυμένος, ἔφερε λαιμοδέτην ἐκ μαύρου μεταξωτοῦ καὶ ὑποδήματα γυρισμένα πρὸς τὰ ἔξω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

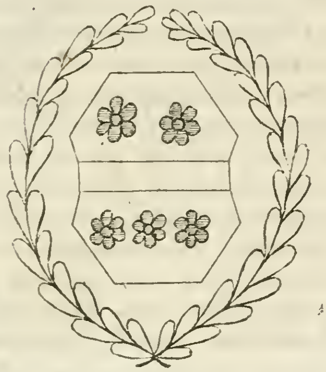
Τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωΐας ἤρχισεν ἡ δίκη. Τὸ πλῆθος ἦτο ἄπειρον, καὶ σμῆνος στρατιωτικῶν διαταχθέντων ἐπὶ τούτῳ συνέρρευσαν εἰς τὸ δικαστήριον· μόνον στολὰς στρατιωτικὰς ἔβλεπέ τις, τὸ δὲ ἀληθὲς δημόσιον ἀπωθούμενον πανταχόθεν, συνεπιέζετο πρὸ τῶν θυρῶν. Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ καθήσας ἐν τῷ θρανίῳ τῶν κατηγορουμένων καὶ θεὶς τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ Κ. Burrowes, ὃν εἶχεν ὀνομάσει δικηγόρον του, εἶπεν· « Ἀγαπητέ μοι φίλε, δὲν θέλεις μὲ ὑπερασπισθῆ· γνωρίζω καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ θάρρος σου, ἀλλὰ σήμερον οὐδὲν τούτων θέλει χρησιμεύσει ὑπὲρ ἐμοῦ ». Ἡ συνεδρίασις ἤρξατο διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ κατηγορητηρίου, κατὰ τοῦ Κ. Ῥοβέρτου Ἔμμετ, «ὑπηκόου τοῦ κυρίου μας καὶ νομίμου βασιλέως, ὅστις μὴ ἔχων φόβον Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ δαίμονος παρακινηθείς, συνώμοσεν ἐπιβούλως κατὰ τοῦ νομίμου αὐτοῦ βασιλέως, εἰς ὃν χρεωστεῖ, ὡς καὶ πᾶς πιστὸς ὑπήκοος, ἀγάπην καὶ ὑποταγήν, διετάραξε τὴν ἡσυχίαν τοῦ βασιλείου καὶ ἠθέλησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν κύριόν μας καὶ νόμιμον βασιλέα, τὴν κυβέρνησεως τοῦ τόπου τούτου κτλ. » Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κατηγορητηρίου ἠρώτησαν τὸν κατηγορούμενον ἐὰν θέλῃ νὰ δικασθῇ ὡς ἔνοχος ἢ ὡς μὴ ἔνοχος. Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεκρίθη ἐντόνως· « ὄχι ὡς ἔνοχος ». Ὁ εἰσαγγελεὺς Standish O' Grady, ἔλαβε τότε τὸν λόγον. Ἡ ὁμιλία αὐτοῦ ὑπῆρξε διεξοδική, ἐλλειπὴς ζωηρότητος καὶ σχημάτων ἀλλὰ σοβαρὰ καὶ εὐσχήμος, δεικνύουσα ἄνδρα τίμιον καὶ συνείδησιν ἔχοντα. Ὁ λόγος αὐτοῦ ἐμπνέει σέβας, ἂν καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀναγκάζει τὸν ῥήτορα νὰ μεταχειρίζεται πολλάκις φράσιν τραχεῖαν. Μετὰ ἐκτεταμένον καὶ ἐμφαντικὸν ἔπαινον τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἐκ τῆς διοικήσεώς της ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀγαθῶν, διηγεῖται συντόμως τὴν ἐπανάστασιν, ἀξίαν περιφρονήσεως διὰ τὴν μηδαμινότητα, εἰ καὶ ἀπάνθρωπον διὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἐξυφανθεῖσαν διὰ συνωμοσίας βδελυρᾶς ἅμα δὲ καὶ γελοίας. Σμικρύνει ὅσον ἔνεστι τὸ ἐπιχείρημα, καὶ τέλος λέγει ὅτι, ἡ εὐχαρίστησις τοῦ νὰ ἐνδυθῇ τὴν στολὴν τοῦ ἀποστάτου στρατιώτου ἐκίνησε βεβαίως τὸν βραχίονα ἀνδρὸς τοσούτῳ νέου. Καὶ ὅμως ἡ συνωμοσία ἐχρησίμευσεν ὅπως καλλίτερον ἀποδείξῃ τὴν ἀγάπην τοῦ Ἰρλανδικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν νόμιμον αὐτοῦ βασιλέα. « Δὲν φέρομεν σήμερον εἰς τὸ δικαστικὸν βῆμα ἄνδρα παρασυρθέντα ἢ πλανηθέντα ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ κύριον ὃν πᾶς τις δύναται νὰ θεωρήσῃ ὡς τὸν πρωτουργόν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἀποστασίας. Ἡ μετὰ τῆς Γαλλίας συνενόησις αὐτοῦ καὶ ἡ πρόθεσίς του ὅπως φέρῃ ξένους εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος του, εἶναι ἀδιαφιλονείκητος. » Ἐνταῦθα ἐξεικονίσας ζοφερῶς τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, « τὴν μάστιγα ταύτην τοῦ κόσμου καὶ τῶν πεπολιτισμένων κοινωνιῶν,» ἀνέγνωσε τὸ σχέδιον τῆς ἀτελοῦς ἐπιστολῆς, τῆς εὑρεθείσης παρὰ τῷ Ῥοβέρτῳ τὴν ἡμέραν τῆς συλλήψεώς του, καὶ ἐτελείωσε λέγων· « Τίς ὁ συνομνύων ἐν Ἰρλανδίᾳ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἀγνοεῖ ὅτι ἐκθέτει εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν αὐτοῦ; Καὶ ἀληθῶς, βλέποντες τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς τινες γίνονται συνωμόται, ἀποροῦμεν πῶς ἔτι τὸ σωτήριον τοῦτο μάθημα δὲν ἐνετυπώθη εἰς τὴν κεφαλήν των. Ἐπεθύμουν ὥστε πᾶς μετέχων τοιούτων προδοτικῶν σχεδίων, νὰ ἠρώτα σπουδαίως ἑαυτόν, ἐὰν εἶναι ἀποφασισμένος νὰ στερηθῇ τὴν ζωήν, τὴν περιουσίαν του, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπόληψιν τῶν ἄλλων. Ἐὰν δὲ οἱ παρασταθέντες ἐνώπιον δικαστηρίων ὑπῆρξαν μέχρι σήμερον ἄνθρωποι ἀφανεῖς, μεμονωμένοι καὶ ἀκατονόμαστοι οἰκτείρω εἰλικρινῶς τὸν ὑπόδικον. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι ἡ ἐντολὴ ἡμῶν, δὲν θέλει τελειώσει, πρὶν ἢ προσφέρῃ παραδείγματά τινα τῆς δικαιοσύνης αὐτῆς, ἐκλελεγμένα μεταξὺ τῶν ἐπισημοτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας. Εἶναι δὲ μᾶλλον ἀναγκαῖον νὰ τιμωρῶνται οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας, ἢ τὰ ὄργανα αὐτῶν· εἶναι ὅμως ἐπίσης καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ τιμωρῶνται καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι. Διότι ἐὰν βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἤθελον ὑπάρχει ἀποστασίαι ἄνευ συνωμοτῶν, ἐνίοτε βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἤθελον ὑπάρχει συνωμόται, ἐὰν δὲν εὑρίσκοντο ὄργανα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο παραδείγματα ἀστραπῆς δικαιοσύνης εἰσὶν ἀναγκαῖα εἰς τὰς μικράς, ὡς καὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς τάξεις τῆς κοινωνίας. Ἀναγνωρίζω ὅμως ὅτι οἱ ἔνοχοι οὗτοι ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τῆς λαιμητόμου μὲ φρονήματα ὅλως ἀντίθετα· ὁ ἐνοχοποιήσας τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων εἶναι διττῶς ἔνοχος, καὶ χρεωστεῖ νὰ δώσῃ λόγον εἰς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μεγάλης ἀνταμοιβῆς. » Ὁ εἰσαγγελεὺς καταλύει τὸν λόγον συνιστῶν εἰς τοὺς ἐνόρκους νὰ μὴ παρασυρθῶσι κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἀπὸ ἄδικον οἶκτον, νὰ λησμονήσωσι πᾶν ὅ,τι τυχὸν ἤκουσαν περὶ τοῦ φυλακισμένου πρὸ τῆς δίκης αὐτοῦ, καὶ νὰ μὴ λάβωσι ποσῶς ὑπ' ὄψιν τὴν προλαβοῦσαν διαγωγὴν καὶ φήμην αὐτοῦ. Πᾶς τις ἐννοεῖ ἐνταῦθα ποῖος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως ταύτης, ἥτις συνήθως γίνεται ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· ἡ φήμη καὶ ἡ διαγωγὴ τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ συνηγόρουν ἰδιαζόντως ὑπὲρ αὐτοῦ. Σ.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΟΙΚΟΣΗΜΑ.

—000—

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων οἰκοσήμων τὸ μὲν ὑπὸ στοιχ. Α ἀνήκει τῇ οἰκογενείᾳ Λορεδάνου (Loredano), τὸ δὲ ὑπὸ στοιχ. Β τῇ τοῦ Πραν-



Α.



Β.

τούνα (Prandunа). Ἀμφότεραι δὲ ἕλκουσι τὸ γένος ἐξ Ἰταλίας· ἀλλ' ἡ τελευταία μόνη σώζεται ἐν Νάξῳ.

Ι. ΔΕ-ΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

—000—

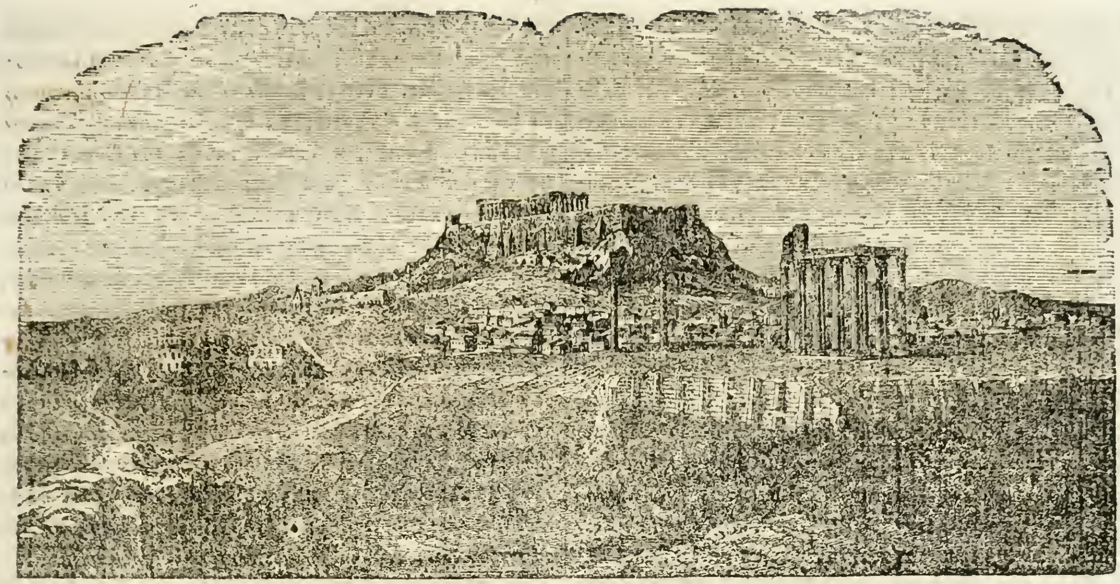
Ἀνὴρ σοφός, ἀγλάϊσμα καὶ κλέος τῆς Ἑλλάδος, « ἐκπροσωπῶν διὰ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ ὅλον τὸ ἔθνος του (α) » ὁ πατριάρχης τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων ΑΝΔΡΕΑΣ ὁ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ, ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ τὴν 17 τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπώλεσε μέγαν ἀληθῶς εὐεργέτην, ὅστις διὰ συντονωτάτων ἐρευνῶν καὶ βαθυτάτης κρίσεως καὶ ἀπαραμίλλου φιλοπατρίας, ἀνασκαλεύσας τὰ κεκονιαμένα καὶ ἐν τῷ σκότει κείμενα ἀρχεῖα τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἡμετέρας ἱστορίας, ἀνέδειξε τὴν εὐφυΐαν, τὴν ἀκατάσχετον ῥοπὴν πρὸς τὴν πρόοδον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταξὺ τῆς στυγερωτέρας βαρβαρότητος καὶ τυραννίας. Ὁ ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ καὶ ὡς φιλολόγος καὶ ὡς ἱστορικὸς ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἀγῶνα πολλῷ δυσχερέστερον τοῦ διὰ τῶν ὅπλων, τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιστήμης. Ἡ πατρὶς ἀμείβει αὐτὸν σήμερον διὰ πένθους ἐθνικοῦ, ἡμεῖς δὲ ἰδίως θέλομεν φροντίσει νὰ διαιωνίσωμεν καὶ τὸ ἀσπαστὸν αὐτοῦ ἀφομοίωμα ἐν τῇ *Πανδώρᾳ*, δημοσιεύοντες καὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ἐὰν ὁ φίλος παρ' οὗ ἐζητήσαμέν τινας σημειώσεις εὐαρεστηθῇ νὰ ἐπιστείλῃ αὐτάς. Λυπούμεθα δὲ ὅτι δι' ἔλλειψιν τόπου δὲν δημοσιεύομεν σήμερον τὸν εὔγλωττον ἅμα δὲ καὶ κατανυκτικὸν ἐπικήδειον λόγον, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ γνωστὸς τῷ πανελληνίῳ Π. Βράϊλας Ἀρμένης, ἐκ τῶν ἀγλαῶν ἐπίσης βλαστῶν τῆς ἑλληνικῆς χώρας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑ.

—000—

Φυλλάδ. 249, σελ. 210, στήλ. 2. Ἀντὶ « ἤθη τοῦ Ῥασὶν » γράφε « ἔπη τοῦ Ῥασίν. »

(α) Λόγος Π. Βράϊλα Ἀρμένη εἰς τὸν θάνατον Α. Μουστοξύδου. — Ἀσμένως ἐπαναλαμβάνομεν τὴν φράσιν ταύτην τοῦ ἐπισήμου ῥήτορος, διότι, ὅτε πρὸ τριῶν περίπου μηνῶν ἀπεδοκιμάσαμεν τὸν ἐκδότην τῶν τραγῳδιῶν τοῦ ἀειμνήστου Ζαμπελίου ὡς προσθέντα εἰς τὸ ὄνομα τούτου καὶ τὸ τοπικὸν « Λευκάδιος, » φίλος τις ἐκ τῶν οἰκειοτέρων δεινῶς ἐκάκισεν ἡμᾶς. Ἐὰν τὴν ἀποδοκιμασίαν ταύτην δὲν δικαιολογῶσιν ἀποχρώντως αἱ ἀρχαῖαι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐμφύλιοι ἔριδες καὶ τῆς Ἰταλίας αἱ ἐγχώριοι ἀντιζηλίαι, αἵτινες καὶ ταύτην καὶ ἐκείνας διαμελίσασαι ὀδυνηρῶς ὑπεδούλωσαν, ἐπικαλούμεθα εἰς βοήθειαν τῆς γνώμης ἡμῶν τὰ ἔτι καὶ σήμερον ἐν Ἑλλάδι γινόμενα, ὅτε, προκειμένου διορισμοῦ ὑπουργῶν, προέδρων, ἀντιπροέδρων, γραμματέων τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς, καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, γίνεται φροντὶς νὰ διανεμηθῶσι κατ' ἀναλογίαν αἱ θέσεις, οὐχὶ εἰς τοὺς ἐμπειροτέρους, ἀλλ' εἰς Πελοποννησίους, νησιώτας καὶ στερεοελλαδίτας. Ὁπωσδήποτε ὅμως ὁσάκις ἡ γνώμη δὲν εἶναι ὑβριστικὴ (ὕβρις δὲ οὐδέποτε ἐμόλυνε τὰ χείλη ἢ τὸν κάλαμον ἡμῶν), συζητεῖται· ἀλλ', ὡς φαίνεται, ἡ καθ' ἡμῶν καταφορὰ προῆλθεν ἐκ τῆς λέξεως « μῖσος » ἣν μετεχειρίσθημεν εἰπόντες· « μισοῦμεν ἀπὸ καρδίας τὴν διάκρισιν, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐπιζητοῦσι προσαρτῶντες εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τὸ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως αὐτῶν. » Ἐὰν ἀληθὲς τοῦτο; λυπούμεθα διὰ τὴν παρεξήγησιν· διότι μισοῦντες τὴν πρᾶξιν δὲν μισοῦμεν καὶ τὸν πράττοντα. Ὁ γράφων, π. χ. τὴν παροῦσαν σημείωσιν οὐ μόνον μισεῖ, οὐ μόνον ἀποτροπιάζεται, ἀλλὰ καὶ βδελύσσεται τὴν νικοτιανήν, τὸ παίζειν χαρτία καὶ τὴν οἰνοποσίαν· δὲν εἶναι ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον μωρὸς ὥστε νὰ βδελύσσεται καὶ τοὺς καπνίζοντας, καὶ τοὺς οἰνοποτοῦντας καὶ τοὺς χαρτοπαίκτας· διότι τότε ἔπρεπε ν' ἀποστραφῇ ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, πρὸς τούτοις δὲ καὶ αὐτὸν αὐτοῦ τὸν γεννήτορα. Ἀταλαίπωρος ἄρα ἡ κρίσις καὶ ἄδικος ἡ κατάκρισις.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 251.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ.

—•oo—

Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τῇ 6 Ἰαννουαρίου 1785. Μόλις δεκαπενταετὴς μετέβη εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἐν τῷ τότε περιφήμῳ Πανεπιστημίῳ τῆς Παυΐας ἐστέφθη νομοδιδάκτωρ τὸ 1805. Ἡ περὶ τὴν φιλολογίαν, ἰδίως δὲ περὶ τὴν ἱστορίαν, σπανία αὐτοῦ ἐπίδοσις ἐφείλκυσεν οὐχὶ μόνον τὴν προσοχὴν ἀλλὰ καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν διασημοτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἰταλῶν λογίων καὶ ποιητῶν, ὥστε τὸ 1804 καὶ 1805 ὠνομάσθη μέλος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ *Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ τῆς Φλωρεντιανῆς Ἀκαδημίας*. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κέρκυραν ἤρχισε νὰ παραδίδῃ ἀμίσθως ἐν τῷ Λυκείῳ μαθήματα φιλολογίας, καὶ συγχρόνως ἐδημοσίευσεν ἱστορικάς τινας περὶ τῆς πατρίδος του εἰδήσεις ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· Notizie per servire alla Storia Corcirese dai tempi eroici fino al secolo XII. Τὸ πρῶτον τοῦτο δοκίμιον τῆς πατρίου ἱστορίας τοσοῦτον ἤρεσεν, ὥστε ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν δημοσίευσίν του ἡ Γερουσία τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας ἀνηγόρευσε τὸν νέον συγγραφέα ἱστοριογράφον τῶν νήσων, ἀπονεμοῦσα αὐτῷ δικαίους ἐπαίνους διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν φιλολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Ὀλίγον δὲ πρὶν ἢ τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος, ἀπολέσαν τὴν ἀνεξάρτητον αὐτοῦ ὕπαρξιν, καταστῇ ἁπλῆ τῆς Γαλλίας ἐπαρχία, ὁ Μουστοξύδης ἀπεδήμησεν ἐκ δευτέρου εἰς Ἰταλίαν, ἐπεσκέφθη τοὺς Παρισίους, καὶ πάλιν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Μεδιόλανα, ἔνθα, κατὰ τὰ ἔτη 1811 καὶ 1814 ἐξέδωκε δύο τόμους τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ μελετῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Illustrazioni Corciresi· ἀνεκάλυψε δὲ καὶ ἐδημοσίευσεν ἀνέκδοτον ἀπόσπασμα τοῦ περὶ *Ἀντιδόσεως* λόγου τοῦ Ἰσοκράτους. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἐποχὴν διωρίσθη μέλος ἀντεπιστέλλον τῆς ἐν Παρισίοις Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας (Institut) ὡς καὶ τῶν Βασιλικῶν Ἀκαδημιῶν τοῦ Βερολίνου, τοῦ Μονάχου, τοῦ Ταυρίνου καὶ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας τῆς Οὐΐλνης, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἄδεια παρὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας νὰ συμβουλευθῇ τὴν μεταξὺ τῆς ἐνετικῆς Πολιτείας καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν ἀλληλογραφίαν, ἐξ ἧς πολλὰς ἠρύσθη πολυτιμοτάτας σημειώσεις. Ἐπεσκέφθη δὲ τὸ 1814 ἐν Ζυρίχῳ καὶ τὸ 1815 ἐν Παρισίοις τὸν ἀείμνηστον συμπολίτην καὶ προσφιλῆ αὐτοῦ φίλον Ἰωάννην Καποδίστριαν, καὶ ἐπανακάμψας εἰς Ἰταλίαν ἐκοσμήθη παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας μὲ τὸ παράσημον τοῦ Ἁγίου Βλαδιμίρου. Περιηγήθη ἀκολούθως τὴν Γερμανίαν, καὶ ἐν Σαξωνίᾳ φιλοφρόνως τῷ ἐχορηγήθη ἡ ἄδεια νὰ ἐξετάσῃ τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τῆς οἰκογενείας τοῦ κόμητος Σχούλεμβουργ, τοῦ κατὰ τὸ 1716 ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐγχωρίων ἀνδρείως ὑπερασπίσαντος τὴν Κέρκυραν κατὰ τῶν πολιορ-

κούντων αὐτὴν Τούρκων. Ηὐτύχησε δὲ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ἐκείνῃ πολλὰς καὶ πολυτίμους ν' ἀποθησαυρίσῃ ἱστορικὰς τῆς πατρίδος του εἰδήσεις, ἀναδιφῶν σπουδαιότατα χειρόγραφα, ἀνήκοντα μὲν ἄλλοτε εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς νήσου ταύτης, παραληφθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Σχούλεμβουργ κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐποχὴν τῆς πολιορκίας ἐκείνης. Τούτων ὁ Κερκυραῖος φιλολόγος τὰ μὲν ἐν ὁλοκλήρῳ ἀντέγραψε, τῶν δὲ ἐν σημειώσεσι τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου διεφύλαξεν, ὅπως ἐν καιρῷ τῷ δέοντι πλουτίσῃ καὶ περικοσμήσῃ τὰ ἱστορικά του συγγράμματα. Μετὰ τὴν περιοδίαν ταύτην ἐξέδωκε τὴν περὶ τῶν τεσσάρων ἵππων τῆς τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Ἐνετίᾳ μητροπόλεως σοφὴν διατριβήν, ἥτις ἐθαυμάσθη παρ' ὅλων τῶν πεπαιδευμένων διὰ τὴν ἔξοχον πολυμάθειαν, τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ καλλιέπειαν αὐτῆς. Μετὰ δὲ τοῦ Δημητρίου Σχινᾶ ἤρχισε νὰ ἐκδίδῃ συλλογὴν ἑλληνικῶν ἀνεκδότων μὲ φιλολογικὰς σημειώσεις (1816), καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐξέδωκε τοὺς βίους τοῦ τε Ἀνακρέοντος καὶ τοῦ Αἰσχύλου. Ἡ ἀνωτέρω διατριβή, οἱ δύο οὗτοι βίοι καὶ ἕτερα ἀξιοσπούδαστα αὐτοῦ συγγράμματα, συμπεριληφθέντα εἰς ἕνα τόμον, ἐδημοσιεύθησαν ἐν Μεδιολάνοις τὸ 1821 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· Prose varie del cavaliere A. Mustoxidi, con aggiunte di alcuni versi.

Ἡ ἀπηνεστάτη πώλησις τῆς πολυθρηνήτου Πάργας δὲν ἠδύνατο νὰ μὴν ἀντηχήσῃ εἰς τὴν καρδίαν ἀνδρός, ὅστις ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εἶχε πάντοτε περιπόθητον ἀντικείμενον τῶν μελετῶν του τὰς τοῦ ἰδίου ἔθνους μεγάλας καὶ σκληρὰς περιπετείας· ὅθεν ὕψωσε τὴν φωνὴν ἐνώπιον τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης, καταμηνύων τὴν ἀπάνθρωπον ἐκείνην πρᾶξιν διὰ τοῦ γαλλικοῦ συγγράμματος· «Exposé des faits qui ont précédé et suivi la cession de Parga, ἐν τῷ ὁποίῳ περιγράφει μὲ κατανυκτικώτατον ὕφος τὰς ἀξιοδακρύτους σκηνὰς τῆς καταστροφῆς ἐκείνης. Τὸ δὲ παράδοξον καὶ τὸ ἀποδεικνύον ὅτι ἡ εὔτολμος ὑπεράσπισις τῆς ἀθωότητος καὶ τῆς ἀληθείας οὐδέποτε, οὐδ' εἰς αὐτοὺς ἐκείνους ἀπαρέσκει εἰς οὓς περιποιεῖ μᾶλλον ψόγον ἢ ἔπαινον, κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἀπενεμήθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας τὸ παράσημον τοῦ τάγματος τῶν Ἁγίων Μιχαὴλ καὶ Γεωργίου. Ἐξακολουθῶν δὲ νὰ διατρίβῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Λομβαρδοβενετικοῦ βασιλείου, ἐνεθάρρυνε τὸν τυπογράφον Σονζόνιον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἔκδοσιν τῶν εἰς τὴν ἰταλικὴν μεταγλωττισθέντων ἑλλήνων ἱστορικῶν· Οὕτως ἤρχισε τὴν τύπωσιν τῆς ἀξιολόγου συλλογῆς, ἣν ὁ μὲν ἐκδότης ἐπέγραψε Collana degli antichi Storici Greci volgarizzati, ὁ δὲ ἡμέτερος Μουστοξύδης περιεκόσμησε διὰ τῆς ὡραίας καὶ ὄντως κλασικῆς τοῦ Ἡροδότου ἐξιταλίσεως. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι τῆς μεταφράσεως ταύτης, πλουτισθείσης διὰ σχολίων καὶ σημειώσεων, μόνα τὰ ὀκτὼ βιβλία ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε, τοῦ δὲ ἐννάτου καὶ τελευταίου εἶχε κατ' αὐτὰς ἐκπεραιώσει τὴν μετάφρασιν καὶ μέρος αὐτῆς ἐγχειρίσει εἰς τὸν τυπογράφον, καταλείπων ἀνεξεργάστους μόνον τὰς πλείστας τοῦ βιβλίου τούτου σημειώσεις, καὶ τὰς δύο περὶ τῆς γεωγραφίας καὶ χρονολογίας τοῦ Ἡροδότου διατριβάς, αἵτινες ἔμελλον νὰ τελειοποιήσωσι τὸ πόνημα. Συγχρόνως δὲ ἐβοήθει τὸν περίφημον φιλέλληνα Φωριέλ, καὶ μετὰ ταῦτα τὸν Θωμασαῖον εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν γενομένας συλλογὰς τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1820 διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου σύμβουλος τῆς Αὐλῆς παρὰ τῇ ἐν Ταυρίνῳ Ῥωσσικῇ πρεσβείᾳ, μετέβη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Πεδεμοντίου, ἔνθα αἱ προσπάθειαί του πρὸς συμφιλίωσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος μετὰ τοῦ Βασιλέως, ἐνῷ εὗρον ἀμεροληπτους καὶ δικαίους ἐπαινέτας μεταξὺ αὐτῶν τῶν φιλελευθέρων Ἰταλῶν, ἔτυχον ἐπίσης, ὡς πᾶσα ἀγαθὴ πρᾶξις, ἐν παρομοίαις περιπτώσεσι μάλιστα, τῆς καταφορᾶς τῶν συκοφαντῶν. Ἐκεῖ δὲ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πεδεμοντίου τὸ παράσημον τῶν Ἁγίων Μαυρικίου καὶ Λαζάρου.

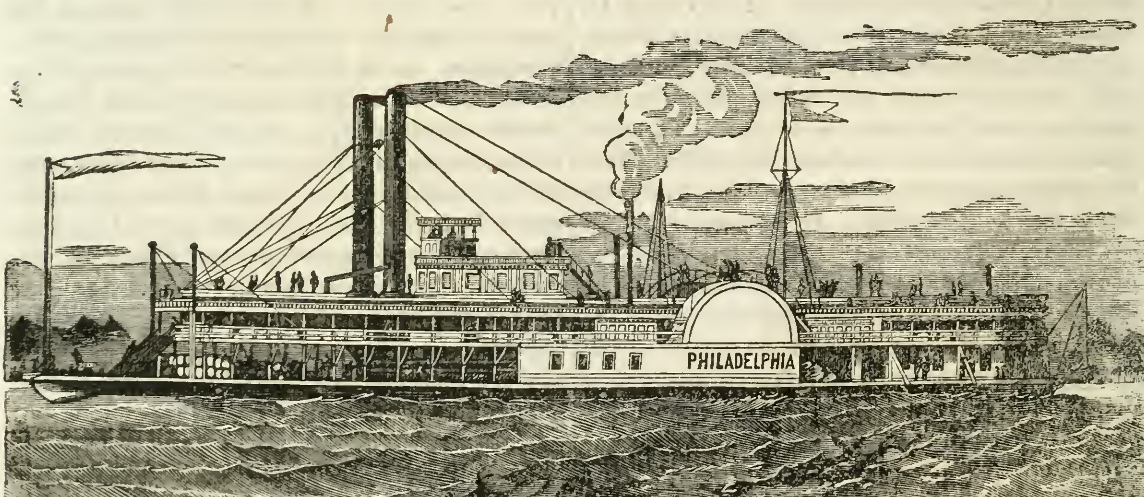
Ἐν τούτοις ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, τὸ ἡρωϊκὸν τοῦτο τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος κατόρθωμα, ἐξερράγη· ὁ Μουστοξύδης, ἐξυμνήσας αὐτὴν δι' ὡραίων ἰταλικῶν στίχων, ἀνεδέχθη καὶ τὸ ἐπίπονον ἔργον νὰ πληροφορῇ τὴν Εὐρώπην περὶ τῶν θαλασσίων ἀνδραγαθημάτων τῶν ἡμετέρων, ἐκδίδων γαλλιστὶ περιοδικὸν σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον· Précis des opérations de la flotte grecque durant la révolution de 1821 à 1822. Μὴ παραβλέπων ἐνταυτῷ τὰ φιλολογικά, τὰ ἔχοντα μάλιστα στενὴν σχέσιν μετὰ τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεώς μας, κατεχώρισεν ὀλίγον βραδύτερον ἐν τῇ *Ἀνθολογίᾳ τῆς Φλωρεντίας τὰς Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης*, ἐν αἷς κυρίως ἠθέλησε ν' ἀποδείξῃ δι' ἀκαταμαχήτων λόγων ὅτι « ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ζῇ διὰ τῶν μᾶλλον ἢ ἧττον περιφανῶν αὐτῆς συγγραφέων, καὶ ὅτι διερχόμενοι τὸ μέγα διάστημα εἴκοσι καὶ ἑπτὰ περίπου αἰώνων, ἐκ τῶν ἡμερῶν μας μέχρι τῶν ἀπωτάτων τῆς ἀρχαιότητος, ὅτε ἔζη ὁ Ὅμηρος, οὐδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν εὑρίσκομεν τοσοῦτον ἀρχοειδῶς ἐπεκτεινομένην ὡς ἡ ἑλληνική. » Ἔγραψε διὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἑλλήνων ἱστορικῶν τοῦ Σονζονίου *Παράρτημά τι εἰς τὴν ἱστορίαν Ἡρακλείου τοῦ Ποντικοῦ*, καὶ βραδύτερον διὰ ἡρωϊκοκωμικὸν ποίημα τὸν βίον τοῦ Αἰσώπου. Τὸ 1829 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Κυβερνήτου μετέβη εἰς τὴν ἀπηλευθερωμένην Ἑλλάδα, ἔνθα ἀνέλαβε τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐν Αἰγίνῃ δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων, ἅμα δὲ καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος ἡ *Αἰγιναία* καὶ τῆς ἐφημερίδος ὁ *Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος*. Ἡ ἀποτρόπαιος δολοφονία τοῦ Κυβερνήτου ἠνάγκασε τὸν Μουστοξύδην ν' ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἑλλάδος καὶ νὰ ἐπανέλθῃ, μετὰ τοσαύτην πολυχρόνιον ἀπουσίαν, εἰς τὸν κόλπον τῆς ἰδίας πατρίδος, τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ πλέον εἰμὴ διὰ τὸν αἰώνιον βίον. Ἐλθὼν εἰς Κέρκυραν ἐξελέχθη τὸ 1833 ἀντιπρόσωπος, καὶ ἀμέσως γερουσιαστὴς τοῦ τετάρτου κοινοβουλίου, τοῦ πρώτου δόσαντος σημεῖα πολιτικῆς ὑπάρξεως εἰς τὰς νήσους· διὸ καὶ ἀπροσ-

δοκήτως, καί τοι ἁρμοστεύοντος τοῦ φιλελευθέρου καὶ φιλέλληνος Νούγεντ, διελύθη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Μετὰ τὴν διάλυσιν ταύτην ὁ Μουστοξύδης, ὁ δικαιώματι ἑδρεύων ἐν τῇ πέμπτῃ Βουλῇ, διωρίσθη Ἄρχων τῆς παιδείας· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θέσις αὕτη δὲν ἄφινεν ἐλευθέραν τὴν τοῦ Βουλευτοῦ ἐνέργειαν, δὲν ἐδίστασε νὰ παραιτηθῇ σχεδὸν ἀμέσως αὐτῆς, καί τοι λίαν ἐπικερδοῦς. Ἔκτοτε δὲ ἐφάνη ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὑποστηρίζων καὶ διευθύνων μὲ σπάνιον θάῤῥος καὶ σύνεσιν, ἐπὶ τῆς δεσποτείας μάλιστα τοῦ Δούγλας, τὴν πάλην μικροῦ καὶ ἀδυνάτου λαοῦ πρὸς ἀγέρωχον ἀντιπρόσωπον μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς Δυνάμεως. Ὁ ἁρμοστὴς οὗτος εἶχε διαδεχθῇ τὸν Νούγεντ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πρώτης συνόδου τοῦ πέμπτου κοινοβουλίου· ἡ ἀντιπολίτευσι, ἐπέμενε μετὰ ἀπαραδειγματίστου ἐπιμονῆς νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῆς προστασίας τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων της, ὥστε μετὰ τὴν δευτέραν σύνοδον ὁ ἁρμοστὴς προσέφυγεν εἰς τὸ πρόσφορον μέσον τοῦ νὰ χαλινώσῃ αὐτὴν δι' ἑτέρας διαλύσεως, μεγάλας προσπαθείας καταβαλὼν ὅπως κατὰ τὴν νέαν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων ψηφισθῶσι μόνον οἱ αὐτῷ ἀφωσιωμένοι. Μ' ὅλας ὅμως τὰς προσπαθείας ταύτας ὁ Μουστοξύδης ἐξελέχθη μὲ 313 κατὰ 15 ψήφων, καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη ὑπῆρξεν ἡμέρα ἐθνικῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως εἰς τὴν πατρίδα του. Ἡ μεταξὺ ἀντιπολιτεύσεως καὶ προστασίας πάλη ἀνεφάνη ὑπέρ ποτε ζωηροτέρα, καὶ διήρκεσε μέχρις οὗ ὁ Δούγλας ἐκήρυξε τὴν ἀναβολὴν τῆς Βουλῆς. Τότε οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐπεφόρτισαν τὸν Μουστοξύδην ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀγγλίαν, καὶ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν ὑπουργὸν ἀναφορὰν κατὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἁρμοστοῦ. Ἐλθὼν δὲ περὶ τὰ τέλη Μαΐου εἰς Λονδῖνον, εἶδεν ἀμέσως τὸν μαρκήσιον Νορμανδῦ, πρὸς ὃν παρουσίασε καὶ ὑπόμνημα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου, ἐν τῷ ὁποίῳ κατεδείκνυε τίνι τρόπῳ διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1817 παρεβιάσθη ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων, καὶ περαίνων εζήτει τὴν μεταῤῥύθμισιν τοῦ συντάγματος τούτου, καὶ τὴν εἰς τὰς νήσους ἀποστολὴν ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὰς καταχρήσεις τῆς ἀγγλοϊονικῆς κυβερνήσεως. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ μὲν Εὐρώπη σχεδὸν ἅπασα ὑπέκυπτεν ὑπὸ τὴν πίεσιν καὶ τὴν ἐπίῤῥοιαν τῶν βιενναίων συνθηκῶν, ἡ δὲ κραταιὰ Ἀγγλία ἐδεικνύετο ὑπέρμαχος αὐτῶν, ἡ μόνη ἐν Ἑπτανήσῳ λέξις· *συνταγματικὴ μεταῤῥύθμισις*, ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως, καὶ οἱ ζητοῦντες αὐτὴν ἐῤῥίπτοντο ὡς κακοῦργοι εἰς τὰς εἱρκτάς, ἢ ἐξωρίζοντο ὡς φαυλόβιοι καὶ ταραχοποιοί. Ὅθεν δεῖγμα μεγίστης γενναιότητος καὶ πατριωτισμοῦ παρέσχεν ὁ Μουστοξύδης διὰ τῆς διαγωγῆς ταύτης. Ὁ Νορμανδῦ πεισθείς, ὡς φαίνεται, εἰς τοὺς λόγους τοῦ συμπολίτου μας, τῷ ὑπεσχέθη ὅτι ἤθελε λάβει ὑπὸ ἐμβριθῆ σκέψιν τὰ ἐκτεθέντα ἐν τῷ ὑπομνήματι, καὶ χρηστὰς ἐλπίδας τῷ ἔδωκε περὶ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀδικηθέντων Ἑπτανησίων· ἀλλ' ὡς ἂν ἡ τύχη εὐηρεστεῖτο, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ν' ἀναδεχθῇ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἐνταῦθα ἐπικρατοῦντος αὐθαιρέτου συστήματος, τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον, κατὰ τὸν Αὔγουστον μῆνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους, διελύθη, ὁ δὲ Μουστοξύδης, βεβιασμένος ὢν νὰ ἐπανέλθῃ ὅπως παρευρεθῇ ἐν τῇ Βουλῇ, κατὰ τὴν προσεχῆ ἔναρξίν της, ἀνεχώρησεν ἀπὸ Λονδῖνον, καὶ καθ' ὁδὸν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Νορμανδῦ, παρ' οὗ δικαίως προσεδόκα ἀποτελεσματικὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν τῆς πατρίδος του, εἶχεν ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τοῦ λόρδ Ῥοῦσελ. Ὅθεν ἔσπευσεν ἀμέσως ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τοῦτον ἀπὸ Ἐνετίαν, ἐπιστολὴν ἀναμιμνήσκουσαν τὸ ὑπόμνημά του. Ἐν τοσούτῳ ὅμως, τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς εἰς Κέρκυραν ἀφίξεώς του, ὁ Δούγλας ἀνέβαλεν ἐκ νέου, καὶ μετὰ μικρὸν διέλυσε τὴν Βουλήν. Καὶ ἡ αὐθαίρετος αὕτη πρᾶξις δὲν ἀπεδειλίασε τὸν Μουστοξύδην, ὅστις συνέταξε καὶ ἔπεμψεν εἰς Λονδῖνον, ἔνθα ἐδημοσιεύθη διὰ τοῦ τύπου, φυλλάδιον ἐπιγραφόμενον· «Osservazioni sulla dissoluzione del VI Parlamento, da uno dei suoi membri rispettosamente sottommesse al Parlamento ed al Ministero inglese.» Ὁ λόρδ Ῥοῦσσελ λαβὼν τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν διεβίβασε τὸ ὑπόμνημα τοῦ Μουστοξύδου εἰς τὸν ἁρμοστὴν Δούγλας, ὅπως τρόπον τινὰ ἀπολογηθῇ· οὗτος δὲ, ἵνα ὁπωσοῦν ἐνισχύσῃ τὴν ἀλλόκοτον ἀνασκευήν του, προσέφυγεν εἰς τὸ ἀνάξιον στρατήγημα νὰ καταμηνύσῃ τὸν Μουστοξύδην, καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς ἀδελφοὺς Καποδιστρίου, καὶ τὸν Ἰωάννην Πετριτσόπουλον, ὡς ἀρχηγοὺς στασιαστικῆς συνωμοσίας, καὶ νὰ διατάξῃ τὴν κατ' οἶκον ἔρευναν καὶ κατάσχεσιν ἁπάντων τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῶν ἐγγράφων. Κατὰ τοῦ ἀγενοῦς τούτου στρατηγήματος ὁ Μουστοξύδης εὐκόλως ἠδυνήθη νὰ ὑπερασπισθῇ καὶ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά του καὶ τὸ ψευδὲς τῆς κατηγορίας, ὥστε μετὰ τρεῖς μῆνας ὁ Δούγλας ἠναγκάσθη ν' ἀποδώσῃ τὰ κατασχεθέντα ἔγγραφα χωρὶς ν' ἀπολαύσῃ οὐδεμίαν ὑποστήριξιν ἐκ τῆς ἐπιβούλου ἐκείνης πράξεως. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ κατὰ τοῦ ὑπομνήματος ἀπάντησις τοῦ ἁρμοστοῦ εὗρεν εὐνοϊκωτάτην ὑποδεξίωσιν παρὰ τοῦ λόρδ Ῥοῦσσελ, μὴ αἰσχυνθέντος νὰ δικαιώσῃ κατὰ πάντα τὴν ἀγγλοϊονικὴν κυβέρνησιν, καὶ, ἵνα φανῇ συνεπής, νὰ προσβάλῃ τὸν χαρακτῆρα τῶν καταπιεζομένων Ἑπτανησίων. Ἅπασαι αἱ ἀποτυχίαι αὐταὶ δὲν ἀπεθάῤῥυνον τὸν Μουστοξύδην, μάλιστα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀνεσκεύασε καὶ διέψευσε τὸν ὑπουργὸν καὶ τὸν ἁρμοστὴν διὰ τοῦ ἐν Μελίτῃ δημοσιευθέντος συγγράμματός του· Confutazione di A. Mustoxidi al Dispaccio, κτλ, ὅπερ δικαίως ἐπεκλήθη *ἡ πολιτικὴ κατήχησις τῶν Ἑπτανησίων*. Μετὰ ταῦτα ἐξηκολούθησε νὰ ἐνασχολῆται ἰδιωτεύων εἰς τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ φιλολογικὰς καὶ ἱστορικὰς μελέτας, ἐκδοὺς, σὺν τοῖς ἄλλοις, κατὰ τὰ ἔτη 1843-1847 τὸν πολύτιμον *Ἑλληνομνήμονα*, ἐν τῷ ὁποίῳ κατεχώριζε πολλοὺς θησαυροὺς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχε περικοσμηθῇ καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος μὲ τὸν

χρυσοῦν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος. Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ 1845, ἐπὶ τῆς ἁρμοστείας τοῦ εἰλικρινοῦς καὶ γενναίου Σείτωνος, διωρίσθη ἐκ δευτέρου Ἱστοριογράφος τῶν ἡμετέρων νήσων, ἢ μᾶλλον ἐπεκυρώθη ὁ κατὰ τὴν Ἑπτανήσιον Πολιτείαν διορισμὸς αὐτοῦ. Ἔκτοτε κατεγίνετο εἰς συλλογὴν καὶ τακτοποίησιν τῶν τιμαλφῶν καὶ διεσπαρμένων κειμηλίων τῆς ἱστορίας, καὶ εἰς ἔκθεσιν αὐτῶν διὰ τῆς οἰκείας αὐτῷ ἐμβριθείας καὶ γλαφυρότητος. Διάφοροι περιστάσεις, τὰς ὁποίας ἐνταῦθα ἀδυνατοῦμεν ν' ἀπαριθμήσωμεν, ἐπέφερον μεγάλην βραδύτητα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ὅπερ δυστυχῶς καὶ ἔμεινεν ἀτελείωτον.

Ἡ ἕνεκα τῶν συνταγματικῶν μεταῤῥυθμίσεων τοῦ ἔτους 1849 πρώτη ἐλευθέρα τῶν βουλευτῶν ἐκλογὴ ἐψήφισε τὸν Μουστοξύδην ἀντιπρόσωπον, ἡ δὲ ἀξιομνημόνευτος Βουλὴ ἐκείνη ὁμοφώνως ἐκήρυξεν αὐτὸν πρόεδρόν της. Τὴν θέσιν ταύτην ὁ Μουστοξύδης ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ, μετριοφρόνως θεωρῶν ἀνωτέραν τῶν δυνάμεών του. Ὀψιαίτερον δὲ ἀντετάχθη ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὡς ὑποψήφιος εἰς τὴν θέσιν ἐπαρχιακοῦ συμβούλου, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του. Κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ὁ Μουστοξύδης διωρίσθη ἐκ νέου Ἄρχων τῆς Παιδείας. Ἂν ἐν τῷ πολυμόχθῳ ὑπουργήματι τούτῳ διατελῶν δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς προσδοκίας καὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἁπάντων, τοῦτο ἀποδοτέον μᾶλλον εἰς τὴν ἀθλίαν τῶν ἡμετέρων πραγμάτων κατάστασιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δυσκόλως, ἵνα μὴ εἴπῃ τις οὐδόλως, ὁ διακεκριμένος πολίτης δύναται νὰ κατορθώσῃ ὠφέλιμόν τι ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἅμα ἀναδεχθεὶς ἐπίσημόν τινα θέσιν. Ἡ γενικὴ ὅμως κατήφεια ἥτις κατέλαβε τὸν τόπον μας ὅτε ἀνηγγέλθη ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρός, ἡ αὐθόρμητος εἰς τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ συῤῥοὴ πολιτῶν καὶ ξένων πάσης τάξεως, ὁ συγκινητικὸς λόγος τὸν ὁποῖον εὐφραδὴς ῥήτωρ ἐξεφώνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου, ἀρκούντως ἀπέδειξαν πόσον ἀπώλεσεν ἡ Κέρκυρα ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ περικλεοῦς Ἀνδρέου Μουστοξύδου.

Ν. Β. ΜΑΝΕΣΗΣ.



Μέγα ποτάμιον ἀτμόπλοιον.

ΑΠΟ ΝΕΟΒΟΡΑΚΟΥ
ΕΙΣ ΝΕΑΝ ΑΥΡΗΛΙΑΝ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 250.)

—ooo—

Ὁ Ἀλαβάμας δὲν εἶναι τόσον μέγας ποταμὸς ὡς ὁ Μισισίπης ἢ ὁ Ὀχάϊος, ἀλλ' οὐχ ἧττον θεωρεῖται σημαντικός, διότι εἶναι πλευστὸς εἰς διάστημα ἑξακοσίων περίπου μιλίων. Οἱ ἑλιγμοί του σχηματίζουσι μεγάλας καμπύλας, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀληθὴς ἀπόστασις μεταξὺ Montgomery καὶ Mobile εἶναι 800 μιλίων, ἣν διατρέχει τὸ ἀτμόπλοιον συνήθως ἐντὸς 48 ὡρῶν. Καταβαίνων τὸν μεγαλοπρεπῆ τοῦτον ποταμόν, οὗ αἱ ὄχθαι εἶναι κατάφυτοι μέχρι τοῦ ὕδατος, ἐνόμιζον ὅτι εἰσηρχόμην κατὰ πρῶτον εἰς ἄγριον δάσος, διότι οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ἀνθρωπίνης κατοικίας ἀπαντᾶς. Τὸ ἑσπέρας ἡ ἐρημία ἦτο μεγαλητέρα, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ὁ πολιτισμένος κόσμος εὑρίσκετο χιλιάδας μιλίων μακρὰν ἡμῶν.

Τὴν ἐπιοῦσαν εἴχομεν ἤδη διανύσει τὸ ἥμισυ

τῆς ἀποστάσεως μέχρι τῆς πόλεως Μοβίλ. Αἱ ὄχθαι ἐφαίνοντο ὅλως ἔρημοι, ὅτε εἶδα ἀπορῶν τὸ ἀτμόπλοιον προσεγγίσαν εἰς τὴν ξηράν, εἰς μέρος ἀκατοίκητον κατὰ τὰ φαινόμενα. Ἀλλὰ δὲν παρῆλθον ὀλίγα λεπτά, καὶ πολυάριθμοι μαῦροι ἀνεβλάστησαν κυλίοντες ἐπὶ τῆς κατωφεροῦς ἐπιφανείας πρὸς τὸ ἀτμόπλοιον πάλλας τινὰς βαμβακίου, τὰς ὁποίας παρελάβομεν. Τὰ πυκνὰ φύλλα τῶν δένδρων ἐμπόδιζον νὰ ἴδωμεν τὴν βαμβακοφυτίαν, καὶ ἐπείσθην ὅτι τὸ μέρος δὲν ἦτο τόσον ἀκατοίκητον ὅσον ἐφαίνετο. Τὰ ἐπὶ τῆς ὄχθης δένδρα κλίνουσι μεγάλως πρὸς τὸν ποταμόν, τοῦ ὁποίου τὸ ὁρμητικὸν ῥεῦμα τὰ ὑποσκάπτει ἀκαταπαύστως. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ ἐκεῖ εἶναι βαθύτερον, τὰ ἀτμόπλοια διέρχονται πλησιέστατα αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὁ πρωράτης ὡδήγησε τὸ ἀτμόπλοιον ὑπὲρ τὸ δέον πλησίον τῆς ὄχθης, κολοσσιαῖον δένδρον προσέκρουσε τὰς καπνοδόχας του μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς. Ἐπὶ ἓν δευτερόλεπτον ἐταλαντευόμεθα ἀμφιβάλλοντες ἐὰν τὸ δένδρον ἢ αἱ καπνοδόχαι ἤθελον καταπέσει· ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τοῦ ῥεύματος, καὶ αἱ ἁλύσεις τῶν καπνοδόχων ἔλυσαν τὸ ζήτημα ὑπὲρ ἡμῶν. Οἱ ἀνώτεροι κλάδοι τοῦ δένδρου ἐθραύσθησαν μετὰ πατάγου, καὶ κατέπεσαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καλύψαντες αὐτὸ διὰ πυκνοῦ στρώματος φύλλων· εὐτυχῶς οὐδεὶς τῶν ἐπιβατῶν ἔπαθε.

Τὸ ἀτμόπλοιον ἐν τούτοις ἐπροχώρει μὲ ταχύτητα δεκατεσσάρων μιλίων τὴν ὥραν. Οἱ ἐπιβάται περὶ τοὺς 200, οἱ μὲν ἐκάπνιζον, οἱ δὲ ἔπαιζον χαρτία, καὶ ἄλλοι ἐξηπλωμένοι παρετήρουν τοὺς λευκοὺς ἀφρούς, οἵτινες ἐσχημάτιζον διπλῆν γραμμὴν εἰς τὴν πρύμναν τοῦ ἀτμοπλοίου. Αἴφνης εἷς τῶν ἐπιβατῶν παρετήρησε κύκνον, λουόμενον εἰς τὰ θολὰ τοῦ ποταμοῦ ὕδατα, καὶ ἐν τῷ ἅμα πεντήκοντα *ρεβόλβερ* ἐκενώθησαν ἐπὶ τοῦ ἀτυχοῦς πτηνοῦ· ἀλλ' οὐδεμία σφαῖρα τὸ ἤγγισεν. Ἡ περίστασις αὕτη μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, ἅπαντες οἱ ἐπιβάται ἦσαν ὡπλισμένοι.

Ἡ συνήθεια τοῦ ὁπλοφορεῖν εἶναι κοινοτάτη ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἐπαρχίαις, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς νοτείους, τὰς μεσαίας καὶ τὰς δυτικάς. Ὁ Ἀμερικανὸς τῶν μερῶν τούτων, ἐξερχόμενος τῆς κατοικίας, λαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ *ρεβόλβερ*, ὡς λαμβάνει ὡρολόγιον ἢ ῥάβδον, ἀδιάφορον ἂν ἐξέρχεται εἰς περίπατον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἢ ἂν μέλλει νὰ ταξειδεύσῃ. Ὅσῳ μετριοπαθὴς καὶ ἂν ἦναί τις, δυσκόλως δύναται νὰ χαλινώσῃ ἑαυτὸν ἐνίοτε, κυριευόμενος ὑπὸ θυμοῦ· καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀδιάκοπος αὕτη συνάφεια μετὰ τοῦ τρομεροῦ ὅπλου, τὸν ἐξοικειοῖ βαθμηδὸν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἡ χρῆσις γίνεται δυστυχῶς συχνοτάτη. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν Γερουσιαστὴς Ἀμερικανὸς ἐγεύετο εἰς τὸ ξενοδοχεῖον National ἐν Οὐασιγκτῶνι. Ὁ ὑπηρέτης αὐθαδίασέ πως, καὶ ὁ Γερουσιαστὴς παροξυνθεὶς ἐπυροβόλησε καὶ τὸν ἀφῆκε νεκρόν. Δικασθεὶς ὑπὸ τῶν ὁρκωτῶν ἠθωώθη, διότι ἔπραξε τὸν φόνον εἰς βρασμὸν ψυχικῆς ὁρμῆς, ἕνεκα τῆς αὐθαδείας τοῦ ὑπηρέτου. Ἐν ὅσῳ φιλονεικία τις μεταξὺ Ἀμερικανῶν περιορίζεται εἰς λόγους μόνον, ἔχει καλῶς· ἅμα ὅμως ὡς ἐπιθέσῃ τις χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, οὗτος τὸν φονεύει παραυτα. Οὕτω ἐν Οὐασιγκτῶνι, ἔμπορός τις πρὸ τριῶν ἐτῶν, παροξυνθεὶς κατέφερε πληγὴν διὰ μικρᾶς ῥάβδου ἐπί τινος ταγματάρχου. Οὗτος δὲ ἄνευ ἀναβολῆς, ἐκβαλὼν τὸ *ρεβόλβερ* ἀπὸ τὸν θύλακά του, ἐφόνευσε τὸν ἔμπορον ἐν ἀκαρεῖ. Οἱ ὁρκωταὶ ἠθώωσαν τὸν φονέα ἐντὸς 10 ἡμερῶν.

Αἱ μονομαχίαι ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἐπαρχίαις δὲν προξενοῦσιν ἐντύπωσιν ὡς ἐν Εὐρώπῃ. Αἱ μεταξὺ ἰδιωτῶν ἴσως εἶναι πλέον συγκεχωρημέναι· ἀλλ' αἱ μεταξὺ μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου, δικαστῶν, ὧν ἔργον ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, καὶ Γερουσιαστῶν, εἶναι τόσον συχναὶ ὥστε προξενοῦσιν αἶσχος εἰς τὴν ἀμερικαικὴν κοινωνίαν, καὶ μάλιστα διότι γίνονται ἐπὶ πολιτικῶν ζητημάτων. Πρὸ ἑνὸς ἔτους ὁ δικαστὴς Terry τῆς Καλλιφορνίας, προσεκάλεσεν εἰς μονομαχίαν τὸν Γερουσιαστὴν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας Broderick, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ὁ Γερουσιαστὴς οὗτος, εἴς τινα δημοσίαν ὁμιλίαν πρὸ μηνῶν, ἀνέφερε περίοδον προσάπτουσαν μῶμον εἰς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τοῦ δικαστοῦ. Καὶ ἔδωκε μὲν ὁ προσκληθεὶς εὐλόγους ἐξηγήσεις, ἐδέχθη ὅμως καὶ τὸ προσκλητήριον. Ἡ μονομαχία ἐγένετο διὰ πιστολίων, καὶ ὁ ἀτυχὴς Γερουσιαστὴς πληγωθεὶς καιρίως ἔπεσε νεκρός.

Εἰς τὰς νοτείους ἐπαρχίας αἱ μονομαχίαι γίνονται συνήθως διὰ καραβίνας. Ὁ εἷς τῶν ἀντιπάλων μένει πάντοτε ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλὰ τὸ τρομερώτερον ὅπλον τῆς μονομαχίας εἶναι τὸ bowie-knife, ἤτοι κοπτερὰ δίστομος μάχαιρα, μὲ πλατεῖαν λεπίδα. Πρὸ ἓξ ἐτῶν δύο Ἀμερικανοὶ τοῦ West ἐμονομάχησαν μὲ αὐτήν. Ἑκάτερος ἔδεσε τὸν πόδα του ἐπὶ δένδρου, εἰς ἀπόστασιν εἰς ἣν ὁ εἷς ἠδύνατο νὰ φθάσῃ τὸν ἕτερον· καὶ οὕτω ἐξηκολούθησαν καταφέροντες πληγὰς κατ' ἀλλήλων, μέχρις οὗ καὶ οἱ δύο ἀπαυδήσαντες κατέπεσαν νεκροί.

Αἱ μονομαχίαι, ὡς εἶπον, εἶναι σπάνιαι μὲν ἐν ταῖς ἀρκτικαῖς ἐπαρχίαις, συχνόταται δὲ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς. Εἶναι τῳόντι περίεργον ὅτι ἐν ταῖς τελευταίαις οἱ μονομάχοι εἶναι ἐκ τῆς διανοητικῶς μᾶλλον ἀνεπτυγμένης τάξεως τῆς κοινωνίας, οἷον ἐφημεριδογράφοι, ἰατροὶ κτλ. Πρὸ ἑνὸς ἔτους ἐν Νέᾳ Αὐρηλίᾳ ἀσθενής τις, εἰσελθὼν ἐν τῷ νοσοκομείῳ ἐτέθη ὑπὸ τὴν φροντίδα ἑνὸς τῶν ἰατρῶν. Μεταμεληθεὶς δὲ κατόπιν, ἠθέλησε νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν φροντίδα ἄλλου. Οἱ δόκτορες οὗτοι συνηντήθησαν εἰς ἕνα τῶν προδόμων τοῦ νοσοκομείου, καὶ μετὰ μικρὰν λογομαχίαν, ἐκένωσαν τὰ *ρεβόλβερ* των ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἄλλου· ἀλλ' εὐτυχῶς οὐδεμία τῶν πληγῶν ἀπέβη καιρία.

Ἤθελον πληρώσει πολλὰς σελίδας ἐὰν ἐπεχείρουν ν' ἀναφέρω τοιαύτας περιστάσεις. Πρὶν φθάσωμεν ὅμως εἰς Μοβίλ, θέλω προσθέσει καὶ νέον παράδειγμα ἐμφαῖνον τὴν ἀδιαφορίαν μεθ' ἧς μεταχειρίζονται τὰ πυροβόλα ὅπλα. Κύριός τις ἐν Νεο-

βοράκῳ, ἀνεγίνωσκεν, ἡσύχως κατακεκλιμμένος, βιβλίον περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν τῆς νυκτός. Ἐνῷ δὲ ἀνεγίνωσκε, σφαῖρα πιστολίου συντρίψασα τὴν ὕελον τοῦ παραθύρου, τὸν ἐπλήγωσεν εἰς τὸν μηρὸν, εἰσδύσασα πλησίον τοῦ ὀστοῦ. Ἐὰν τὸν ἐπλήγωνεν εἰς τὸ στῆθος, ἡ πληγὴ ἤθελεν εἶσθαι θανατηφόρος. Ἀμέσως διὰ τῆς ἀστυνομίας ἐγένοντο ἔρευναι εἰς τὴν ἀντικρὺ οἰκίαν, εἰς ἀναζήτησιν τοῦ κακούργου. Νεανίας τις παρουσιάσθη ἡσύχως εἰπὼν, ὅτι αὐτὸς μὲν ἦτο ὁ πυροβολήσας, ὅτι ὅμως δὲν προετίθετο νὰ φονεύσῃ οὐδένα, καὶ ὅτι ἐπυροβόλει μόνον με σφαίρας *χάριν διασκεδάσεως*. Ἡ ἀστυνομία τὸν ἀπέλυσεν ἀμέσως, ὁ δὲ πληγωθεὶς ἐπλήρωσε τὸν χειροῦργον ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν σφαῖραν ἐκ τοῦ μηροῦ του.

Τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὥρας μετὰ τὴν ἐκ Montgomery ἀναχώρησίν μας, ἐφθάσαμεν εὐτυχῶς εἰς Mobile. Ἡ πόλις αὕτη; ἂν καὶ σημαντικὸν ἐμπορεῖον ἐξαγωγῆς βαμβακίων, ὧν ἡ ἀξία ἀναβαίνει εἰς 40,000,000 δόλαρ κατ᾽ ἔτος, δὲν ἔχει τι ἄξιον παρατηρήσεως. Θεμελιωταὶ αὐτῆς ὑπῆρξαν οἱ Γάλλοι κατὰ τὸ 1700 ἔτος, ὅτε κατεῖχον ταὐτοχρόνως τὴν ἐπαρχίαν Λουϊζιάνης, καὶ ἂν καὶ τὸ ὄνομα Mobile ἐμφαίνει γαλλικὴν καταγωγὴν, λέγεται ὅμως ὅτι εἶναι ἰνδικόν. Τὸ 1763 παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ἄγγλους, καὶ δεκαεπτὰ ἔτη μετὰ ταῦτα ἐδόθη εἰς τοὺς Ἱσπανούς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν δύω τούτων ἐθνῶν ὀλιγίστους ἔχει κατοίκους· ὅλοι οἱ ἐπίλοιποι κατάγονται ἐξ ἀποίκων τῆς Ἀγγλίας καὶ Σκωτίας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως δὲν ὑπερβαίνει τὰς 25,000. Ἡ προκυμαία ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ χιλιάδων παλλῶν βαμβακίου, καὶ πολυαρίθμων Μαύρων ἐνασχολουμένων εἰς τὴν φόρτωσιν αὐτῶν. Βαμβάκιον καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν, καὶ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν, καὶ πανταχοῦ. Τὰ ποτάμια ἀτμόπλοια διέσχιζον τὸν Ἀλαβάμαν ποταμὸν καθ᾽ ὅλας τας διευθύνσεις, καὶ μεταξὺ τῶν προσωρμισμένων εἰς τὴν προκυμαίαν, μοὶ ἐπέδειξαν ὡραῖον ἀτμοκίνητον, τὸ Oregon, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν ἐπιοῦσαν εἰς Νέαν Αὐρηλίαν.

Περὶ τας δύω μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης, ἐπέβημεν εἰς τὸ Oregon, καὶ μετὰ μίαν ὥραν εὑρισκόμεθα εἰς τας ἐκβολὰς τοῦ Ἀλαβάμα· ἐνώπιον ἡμῶν ἠνοίγετο μεγαλοπρεπὴς ὁ κόλπος τοῦ Μεξικοῦ. Τὸ ἀτμόπλοιον, βαῖνον πρὸς τὴν Νέαν Αὐρηλίαν, διέρχεται ἑλικοειδῶς πλησιέστατα καταφύτων νησιδίων, τῶν ὁποίων ἡ συνεχὴς σειρὰ σχηματίζει μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς στερεᾶς τὰς λίμνας Borgne καὶ Pontchartrain. Ἡ ἐκ τοῦ καταστήματος τοῦ ἀτμοπλοίου θέα ἦτο εἰς ἄκρον ζωγραφική. Ἀπειράριθμα πλοῖα πλέοντα πλησίστια πρὸς τὰς Ἀντίλλας, ὠθούμενα ὑπὸ ἐλαφρᾶς ἑσπερινῆς αὔρας, ἐφαίνοντο εἰς τὸν ὁρίζοντα, ἐνῷ τὸ Oregon, πλέον εἰς ἐναντίαν διεύθυνσιν, ἐκρύβη μετ᾽ ὀλίγον μεταξὺ τῶν νήσων. Ἡ νὺξ ἐκάλυψε τὰ πάντα διὰ τοῦ σκοτεινοῦ πέπλου της, καὶ μετὰ ἐκλεκτὸν δεῖπνον, παρεδόθημεν ἅπαντες εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως.

Περὶ τὴν ἕκτην τῆς πρωΐας τὸ Oregon εὑρίσκετο ἀσφαλῶς προσωρμισμένον εἰς τὴν προκυμαίαν τῆς λίμνης Pontchartrain, ἥτις συνδέεται μὲ τὴν πόλιν τῆς Νέας Αὐρηλίας διὰ σιδηροδρόμου. Ἡ ὁδοιπορία δὲν διαρκεῖ πλέον τοῦ ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας, ὥστε ἐντὸς ἡμισείας ὥρας εὑρισκόμην ἀναπαυτικῶς ἐγκατεστημένος εἰς τὸ ξενοδοχεῖον St. Charles, τὸ μεγαλοπρεπέστερον κτίριον τῆς πόλεως, μόλις παραχωροῦν τὰ πρωτεῖα εἰς τὸ κτιζόμενον ἤδη Παλάτιον τοῦ Τελωνείου τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ ὁδοιπορία μου ἤγγιζεν ἤδη εἰς τὸ τέρμα της. Εὑρισκόμην εἰς τὸ νοτειώτατον ἄκρον τῶν Ἡνωμένων ἐπαρχιῶν, εἰς ἀπόστασιν 1600 μιλίων ἐκ Νεοβοράκου, καὶ πλέον τῶν 6,000 μιλίων ἀπὸ τῆς φίλης Ἑλλάδος. Ἡ καρδία μου ὅμως ἀνεπτερώθη, καὶ αἴσθημα ἀγαλλιάσεως κατέλαβεν ὅλας μου τὰς αἰσθήσεις ὅτε, ἐπισκεφθεὶς μετ᾽ ὀλίγον τὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Πρόξενον τοῦ Βασιλέως, εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐχαιρέτισα τὴν ὑπὲρ τὴν ὀροφήν της ὑπερηφάνως κυματίζουσαν κυανόλευκον ἐθνικὴν ἡμῶν σημαίαν.

Ἡ Νέα Αὐρηλία εἶναι κτισμένη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Μισισίπη ἐπί τινος καμπύλης τοῦ ποταμοῦ, σχηματίζοντος ἡμισέληνον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀνομάζεται The Crescent City, κειμένη εἰς ἑκατὸν μιλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Μισισίπης, συμπαρασύρων ἀκαταπαύστως μεγάλας ποσότητας πηλοῦ καὶ ἄμμου, ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τὰ ὁποῖα διαβρέχει, καταθέτει αὐτὰς καθόσον προχωρεῖ πρὸς τὰ κάτω, καὶ οὕτω ὁ πυθμήν του παρὰ τὰς ἐκβολὰς εἶναι ὑψηλότερος τῆς ἐπιφανείας τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ γαιῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν ἐκχύσεων, ἀνηγέρθησαν ἐπὶ ἑκατέρων τῶν ὀχθῶν ἰσχυρὰ προχώματα, ἓξ μέχρις ὀκτὼ ποδῶν ὕψους, ὀνομαζόμενα levées, ἐκτεινόμενα ἐφ᾽ ἱκανὰς ἑκατοντάδας μιλίων. Ἓν τοιοῦτον πρόχωμα προστατεύει τὴν πόλιν τῆς Νέας Αὐρηλίας, μέρη τινὰ τῆς ὁποίας εἶναι χαμηλότερα τοῦ πυθμένος τοῦ ποταμοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπάρχουσιν ἀείποτε ἐν αὐτῇ λιμνάζοντα ὕδατα, προξενοῦντα ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν ἀποφορᾶς περιοδικοὺς πυρετούς. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶναι περίπου 120,000 ψυχῶν, ὧν 60,000 εἰσὶ γαλλικῆς καταγωγῆς, ὀνομαζόμενοι Κρεόλοι. Ἡ λέξις αὕτη δὲν σημαίνει, ὡς ἐσφαλμένως ὑποτίθεται ὑπό τινων, ἐπιμιξίαν μετ᾽ ἀφρικανικοῦ αἵματος· ὅλοι οἱ ἐξ Εὐρωπαίων γεννώμενοι ἐνταῦθα ὀνομάζονται Κρεόλοι. Ἡ πόλις εἶναι μᾶλλον γαλλικὴ ἢ ἀμερικανική, ὁμοιάζουσα κατά τινα χαρακτηριστικὰ τὸ Hâvre καὶ τὴν Boulogne-sur-Mer. Ἕνεκα τῆς ἐπιμιξίας τοῦ λαοῦ ὁμιλοῦντος τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ὁμοιάζει τὴν Boulogne, ἐνῷ αἱ ὁδοὶ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν οἰκιῶν ἀναμιμνήσκουσιν εἰς τὸν ὁδοιπόρον τὸ Hâvre. Αἱ δύω γλῶσσαι χωρίζουσιν οὕτως εἰπεῖν τὴν πόλιν εἰς δύω μέρη. Ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους τοῦ Canal Street τὰ πάντα εἶναι γαλλικά, τὰ ἐμβλήματα τῶν ἐργαστηρίων κλ., ἐνῷ ἐκ τοῦ ἑτέρου τὰ

πάντα εἶναι ἀγγλικά. Εἰς μὲν τὸ γαλλικὸν μέρος εὑρίσκεις τὰ θέατρα, τὰ καφενεῖα, τὰ ἐργαστήρια τοῦ συρμοῦ κτλ., εἰς δὲ τὸ ἀγγλικὸν τὰ μεγάλα ξενοδοχεῖα, τὰ χρηματιστήρια, τὰς τραπέζας καὶ τὸ κέντρον τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Ἡ ὀνομασία τῶν ὁδῶν ἀνενθυμίζει ὡσαύτως τοὺς Γάλλους θεμελιωτὰς τῆς πόλεως. Ἐνῷ εἰς Νεοδόρακον αἱ ὁδοὶ ὀνομάζονται πρώτη, δευτέρα μέχρι τῆς ἑκατοστῆς ὀγδοηκοστῆς ὀγδόης καὶ ἴσως διακοσιοστῆς, εἰς δὲ τὴν Οὐασιγκτῶνα, ἐξαντλήσαντες τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου ὠνόμασαν ὁδὸν Α, Β, Γ, οἱ Γάλλοι διακρίνουσι τὰς ὁδούς των μὲ ποιητικώτερα ὀνόματα, οἷον ὁδὸς Μουσῶν, ὁδὸς Νηρηΐδων, ὁδὸς Δρυάδων, καὶ τῶν λοιπῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ἀφοῦ ἐξήντλησαν ταῦτα, καθὸ λαὸς θαυμαστὴς τοῦ ὡραίου φύλου, ὠνόμασε τὰς λοιπὰς ὁδούς, ὁδὸς Ἰουλίας, Ἀντωνιέτας κλ. Ἀλλ' οὔτε τοὺς εὐεργετας ἢ θεμελιωτάς των ἐλησμόνησαν, ὀνομάσαντές τινας τῶν ὁδῶν· τοῦ Οὐασιγκτῶνος, Λαφαγέτου, Καροντελὲτ καὶ Πούδρας.

Τὸ μέγιστον κτίριον τῆς Νέας Αὐρηλίας εἶναι, ὡς εἶπον, τὸ St. Charles Hotel, κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα, ὁμοιάζον ἀρκετὰ τὸ ἀνακτόριον τοῦ βασιλέως τῶν Βέλγων ἐν Βρυξέλλαις. Διαρκούσης τῆς ἐκεῖσε διατριβῆς μου διητῶντο ἐν αὐτῷ ἑπτακόσιοι περίπου ξένοι καὶ ἐντόπιοι. Ἡ μεγαλοπρεπεστάτη αὐτοῦ εἴσοδος, σχηματίζουσα εὐρυτάτην αἴθουσαν, παριστᾷ ἀπὸ τῆς ὀγδόης ὥρας τῆς πρωΐας, μέχρι τῆς δωδεκάτης τοῦ μεσονυκτίου, ἀπαράμιλλον κίνησιν καὶ ζωηρότητα, ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐτῇ ἀνθρώπων, οἵτινες ἀναγινώσκουσιν ἐφημερίδας, καπνίζουσιν, ἀναμασσῶσι καπνόν, πτύουσιν εἰς ὑπερμεγέθεις πτυστῆρας ἢ περιφέρονται ἁπλῶς. Οἱ πλούσιοι ἰδιοκτῆται τῶν βαμβακοφυτιῶν καὶ ζαχαροφυτιῶν μετὰ τῶν συζύγων καὶ θυγατέρων των, ἀποφεύγοντες τὴν μονοτονίαν τῶν φυτειῶν, καταβαίνουσι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς Νέαν Αὐρηλίαν καὶ πληροῦσι τὰ ξενοδοχεῖα τοῦ St. Charles καὶ St. Louis, ἰδίως ὅμως τὸ πρῶτον, διάγοντες ζωὴν ὅσον δίδεται φαιδρὰν καὶ κοινωνικήν, ὅπως ἀποζημιωθῶσι διὰ τὴν μονοτονίαν τῶν ὑπολοίπων μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Πλείονες ἴσως τῶν ἑκατὸν κυριῶν (χωρὶς νὰ συμπεριλάβω τοὺς ἄνδρας) κάθηνται ὁμοῦ εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ προγεύματος, ἐνδεδυμέναι κομψῶς ὡς δι' ἑσπερινὴν συναναστροφήν, μὲ πολυτελεῖς ἐσθῆτας, κομψὰ κεφαλοδέσμια καὶ φέρουσαι πλουσίους ἀδάμαντας. Τὸ γεῦμα εἶναι ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς πολυτελείας, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ κυρίαι φέρουσιν ἔτι πλέον βαρυτίμους ἐσθῆτας καὶ πλειοτέρους ἀδάμαντας καὶ μαργαρίτας. Μετὰ τὸ γεῦμα ἡ κομψοτάτη καὶ ἀπέραντος αἴθουσα τῶν κυριῶν παριστᾷ θέαμα μὴ ἀπαντώμενον μηδαμοῦ τοῦ κόσμου. Αἱ ὡραῖαι καὶ γοητευτικαὶ Ἀμερικανίδες τῶν Νοτείων ἐπαρχιῶν, ἐνδεδυμέναι ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ἀστράπτουσαι ἀπὸ ἀδάμαντας καὶ πολυτίμους λίθους, οἵτινες δίδουσι πλειοτέραν λαμπρότητα εἰς τὴν καλλονήν των, ἀναμιγνύονται μετὰ δημοκρατικῆς τῳόντι ἁπλότητος μετ' ἀνθρώπων πάσης τάξεως, οἵτινες κατοικοῦσιν εἰς τὸ αὐτὸ ξενοδοχεῖον, καὶ δύνανται νὰ πληρώνωσι τὰ τρία δόλλαρ καθ' ἡμέραν ἤτοι τὴν τιμὴν ἑνὸς δωματίου. Τὸ νὰ διευθύνῃ τις ἓν τοιοῦτον κολοσσιαῖον κατάστημα, νὰ ἐπιστατῇ εἰς πάντα, ἀπὸ τοῦ μαγειρείου μέχρι τῆς πολυτελοῦς αἰθούσης τῆς ὑποδοχῆς, νὰ προβλέπῃ καὶ δια τὰ παραμικρότερα πράγματα ὧν ἐνδέχεται να λάβωσιν ἀνάγκην οἱ ἑπτακόσιοι ξενιζόμενοι, να διευθύνῃ ἑκατοντάδας ὑπηρετῶν, καὶ να προσέχῃ ἐν ταὐτῷ διὰ τὴν τρομεραν μάστιγα τοῦ πυρός, εἶναι τῳόντι ἐπιχείρισις ἐκ τῶν δυσκολωτάτων· καὶ ὅμως τοσοῦτον ἐντελὴς εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς ὀργανισμὸς τῶν ἀμερικανικῶν ξενοδοχειων, ὥστε κινοῦνται με ἀκρίβειαν καὶ τάξιν ὡρολογίου.

Ἐξελθὼν τοῦ ξενοδοχείου, διευθύνθην πρὸς την προκυμαίαν, πλησίον τοῦ Canal Street, ὅπως ἴδω ἐκ τοῦ πλησίον τον « Πατέρα τῶν Ὑδάτων, » ὡς ὀνομάζουσι τὸν Μισισίπην οἱ αὐτόχθονες. Ἡ levée ἦτο ὁλοτελῶς κεκαλυμμένη ἀπὸ πραγματείας, τὰς ὁποιας ἀναρίθμητα ἀτμοκίνητα προερχόμενα ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Μισισίπη, Ἀρκανσάς, Τενεσῆ, Μισσύρη, Ἰλλινόϊς, Ὀχάϊο καὶ Κεντόκης ἀπεβίβαζον εἰς αὐτήν. Χιλιάδες Μαύρων ἐνησχολοῦντο εἰς τὴν ἐκφόρτωσιν καὶ παραλαβὴν τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ ποικιλόχροοι σημαῖαι, τεθειμέναι εἰς μικρὰς ἀποστάσεις, ὅπως χωρίζωσι τὰ ἐμπορεύματα τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ τοῦ ἄλλου, συνέτεινον εἰς τὸ νὰ καθιστῶσιν ἔτι τερπνότερον τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου θέαμα. Ἐὰν ἡ levée ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐμπορευμάτων, καὶ ὁ ποταμὸς δὲν ἦτο ὀλιγώτερον κεκαλυμμένος ὑπὸ ἀτμοπλοίων· καὶ μέχρις οὗ ἔφθανεν ἡ ὅρασίς μου ἑκατέρωθεν ἐκ τοῦ σημείου εἰς ὃ ἱστάμην δὲν ἔβλεπον ἄλλο, εἰμὴ μυριάδας καπνοδοχῶν ἀτμοπλοίων, σχηματιζόντων πυκνὴν σειράν, ἐκτεινομένην εἰς ἱκανῶν μιλίων ἀπόστασιν.

Οἱ νεώσοικοι (docks) τοῦ Λίβερπουλ παριστῶσι βεβαίως πολλὴν ζωηρότητα· ἀλλ' αὕτη παραβαλλομένη μὲ τὴν τῆς προκυμαίας τῆς Νέας Αὐρηλίας εἶναι μικροτάτη. Ὁ ξένος ἐνταῦθα, βλέπων τὸ ἀπειράριθμον ποσὸν τῶν ἐμπορευμάτων τὰ ὁποῖα μένουσιν ἐπὶ τῆς προκυμαίας καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, χωρὶς κατὰ τὸ φαινόμενον νὰ φυλάττωνται παρ' οὐδενός, συλλαμβάνει λίαν εὐχάριστον ἰδέαν περὶ τῆς τιμιότητος τῶν κατοίκων καὶ περὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ αὐτῶν πλούτου. Διὰ μίαν στιγμὴν ὑποθέτει τις ὅτι τόσον ἄφθονα εἶναι τὰ πάντα, ὥστε δὲν ὑπάρχει τόπος εἰς τὰς ἀποθήκας, καὶ διὰ τοῦτο ἀφίνουσι τὰς πραγματείας των εἰς τὰς ὁδούς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ καθαρὰ ἀτμοσφαῖρα, τὸ τερπνὸν κλίμα, ἡ φαιδρότης τῶν Μαύρων, τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, τὸ δάσος ὃ σχηματίζουσιν οἱ ἱστοὶ καὶ αἱ καπνοδόχαι τῶν ἀτμοπλοίων, ἡ πληθώρα τῶν δύω κυριωτέρων εἰδῶν, τοῦ σίτου καὶ βαμβακίου, ὁ πάταγος τῶν ἐρχομένων καὶ ἀπερχομένων ἀτμοπλοίων, καὶ ὁ ὑπόκωφος κρότος τοῦ ἐργαζομένου πλήθους, ὅλα ταῦτα συντείνουσιν εἰς τὸ νὰ διεγείρωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ξένου ἐντυπώσεις

ἀφθονίας, πλούτου καὶ κυριαρχίας, καὶ καθιστῶσι τὴν θαυμασίαν ταύτην προκυμαίαν εὐχάριστον εἰς τὰ ὄμματα τοῦ φιλοσόφου, ὡς εἶναι βεβαίως καὶ εἰς τὰ τοῦ ἐμπόρου καὶ παντὸς ξένου, ὅστις ἀναχωρῶν ἀπὸ Νέαν Αὐρηλίαν ἀναμιμνήσκεται μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν παντὸς ἐπαίνου ἀξίαν φιλοξενίαν τῶν κατοίκων της, τὴν ζωηρότητα τοῦ χαρακτῆρός των, καὶ τὴν διακρίνουσαν αὐτοὺς εἰλικρίνειαν.

Δ. Ν. ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΑ.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

ΨΑΜΜΙΤΙΧΟΥ Β' ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

—ooo—

Ὁ καθ' Ἡρόδοτον Ψάμμις, ἐν δὲ ταῖς ἱερογλυφικαῖς τῆς Αἰγύπτου ἐπιγραφαῖς Ψαμμίτιχος ὁ Β' καλούμενος βασιλεύς, ἔγγονος Ψαμμιτίχου τοῦ Α' καὶ υἱὸς τοῦ βασιλέως Νεκῶ, ἄρξας τῆς Αἰγύπτου ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι ἓξ μόνον ἐτῶν (595—590 π. Χρ.), ὀλίγιστα ἀφῆκε μνημεῖα εἰς μαρτύριον τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ταῦτα εἰς τὰ μεθόρια τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τῶν βράχων πλησίον τῶν Φιλῶν καὶ τῆς Ἐλεφαντίνης, καὶ ὅπου σήμερον ἡ Κονοσσῶ, ἵνα διαιωνίσῃ τὴν μνήμην τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ κατὰ τῶν Αἰθιόπων. Εἰς τοιαύτην σπάνιν ἐπιγραφῶν, αἵτινες νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα Ψαμμιτίχου τοῦ Β', νομίζω ὅτι θέλω ἱκανοποιήσει ἀρκούντως τὴν περιέργειαν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων, δημοσιεύων ἐπιγραφὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βασιλέως, ἐνταῦθα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρακεχωμένην καὶ ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, ἣν ἔτυχε νὰ ἴδω ἐσχάτως εἰς γωνίαν τινὰ κάτωθεν τῆς οἰκίας τοῦ τοσκανοῦ γενικοῦ προξένου Rosseti.

Πλὰξ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως μέτρου τὸ μῆκος καὶ ἑνὸς περίπου τὸ πλάτος, τραπεζοειδής, ἐκ λίθου βασάλτου μελαίνης, τετριμμένη κατὰ τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, παριστᾷ τὸν βασιλέα Ψαμμίτιχον τὸν Β' γονυκλιτῶς προσκυνοῦντα καὶ μέχρις ἐδάφους κύπτοντα τὴν βασιλικὴν κεφαλήν του, ἐνώπιον θεότητος, ἥτις κατὰ κακὴν τύχην, ἐξ αἰτίας τῆς φθορᾶς τῆς πλακὸς κατ' αὐτὸ τὸ μέρος εἶναι ἀφανὴς καθ' ὁλοκληρίαν. Ὁ βασιλεὺς φέρει ἀντὶ τοῦ στέμματος τὴν πολεμικὴν περικεφαλαίαν, καὶ ἐπὶ τῆς ζώνης τὸ βασιλικόν του ὄνομα κεντημένον. Ἄνωθεν τοῦ βασιλέως εἰσὶν ἀναγεγραμμένοι οἱ τίτλοι μετὰ τῶν βασιλικῶν θυρεῶν, ἄνωθεν δὲ ἀμφοτέρων ἡ ἀφιέρωσις εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν ἀπὸ δεξιῶν εἰς τ' ἀριστερὰ καθ' ὅλον τῆς πλακὸς τὸ μῆκος. Τὸ ὅλον ἂν καὶ τύπου αὐστηρῶς αἰγυπτιακοῦ προδίδει ἴχνη ἑλληνικῆς ἐπιῤῥοίας· τὸ κάτω μέρος τῆς πλακὸς σκεπάζει ποίκιλμα ἑλληνικὸν ἐν σχήματι μαιάνδρου ἐπιμήκους καὶ συνεσφιγμένου, τὰ δὲ μέλη τῆς εἰκόνος φαίνονται κομψότερα παρὰ τὸ σύνηθες καὶ γλαφυρότερον ἐγκεκολαμμένα, εὐκαμψίαν ἐμφαίνοντα καὶ ἀλήθειαν. Τὴν κορωνίδα τῆς πλακὸς ἐσχημάτιζε σειρὰ ὀρνίθων κατὰ πρόσωπον ἱσταμένων, λιμναίων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ποδῶν των, καθότι τὸ ἄνω μέρος αὐτῶν ἐκλείπει διόλου, ὂν κατεστραμμένον.

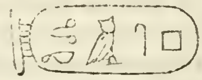
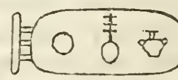
Αἱ ἐπιγραφαὶ φέρουσι τάδε·

α) Ἐπὶ τῆς κορωνίδος·

« Τῷ Ἡλίῳ ἱερόν. Ὁ βασιλεὺς κύριος τῆς τε ἄνω χώρας καὶ τῆς κάτω, ὁ φύλαξ Ὧρος χρυσοῦς τῶν εὐεργετικῶν δύω σκήπτρων, ΗΛΙΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ζῶν αἰωνίως, υἱὸς τοῦ Ἡλίου [καὶ] κύριος τῶν διαδημάτων ΨΑΜΜΙΤΙΧΟΣ, ζῶν αἰωνίως, ἀνέθηκε *Τοὺμ* καὶ *Σοῦ* τοῖς σεβαστοῖς ἐν Ἡλίου πόλει θεοῖς προστάταις. »

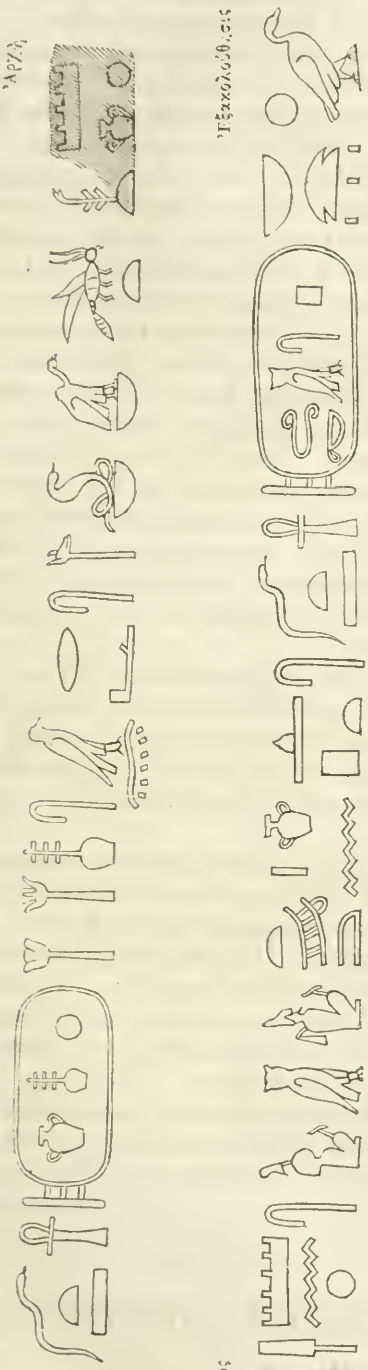
β) Ἄνωθεν τῆς εἰκόνος·

« Ὁ βασιλεὺς ΗΛΙΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ
» Υἱὸς τοῦ Ἡλίου ΨΑΜΜΙΤΙΧΟΣ, θεοῦ ἀστὴρ
» Δοτὴρ ζωῆς, καθάπερ ὁ Ἥλιος αἰωνίως. »

Ψαμμίτιχος ὁ Β'  φέρει τὸ ἐπώνυμον Ῥα-νεφερχέτης  ἤτοι "*Ἥλιος Εὐεργέτης*" καὶ τὸ ἴδιον ἐπώνυμον ἔφερε μετέπειτα καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀγχισένη καλουμένη Ῥανεφερχέτη, ἡ τοῦ στέμματος ἡγεμονὶς καὶ σύζυγος τοῦ Ἀμάσιος· μόνος δὲ ἐξ ἁπάντων τῶν βασιλέων τῆς Κς' σαΐτιδος δυναστείας φέρει ὁ Ψαμμίτιχος οὗτος καὶ τὸν τίτλον *θεοῦ ἀστὴρ* * Γ, τὸν ὁποῖον ἔφερον πᾶσαι αἱ τοῦ στέμματος ἡγεμονίδες τοῦ βασιλικοῦ τούτου οἴκου ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτῶν ὡς ἱέρειαι τοῦ Ἄμμωνος· τοιαῦται ἦσαν Ἀμενιρίττις τῆς δυναστείας ἡ προμήτωρ, ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Στεφινάτις ἢ Σεφινάπις Ψαμμιτίχου τοῦ Α' ἡ σύζυγος, καὶ ἡ ταύτης θυγάτηρ Νίτωκρις σύζυγος τοῦ Νεκῶ, καὶ Νίτωκρις ἡ ἑτέρα, σύζυγος Ψαμμιτίχου τοῦ Β' μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Ἀγχισένης Ῥανεφερχέτης, καὶ τῆς ἐγγόνης αὐτῆς Ταχουάθης ἀδελφῆς καὶ συζύγου Ψαμμιτίχου τοῦ Γ'.

Ἡ ἀφιέρωσις γίνεται ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως τοῖς θεοῖς *Τοὺμ* καὶ *Σοῦ* τοῖς προστάταις Ἡλιουπόλεως. Κατα τὴν Νεκυοβίβλον (κεφ. XVIII. 4) οἱ πολιοῦχοι θεοὶ τῆς πόλεως ταύτης ἦσαν ΤΟΥΜ ἢ ΑΤΟΥΜ *ὁ δύων ἥλιος*, ΣΟΥ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀτοὺμ καὶ ΤΑΦΝΟΥΘΗ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς Τοὺμ ὠνομάζετο κατ' ἐξοχὴν Tum neb Anu = Τοὺμ ἀρχηγέτης τῆς Ὢν ἤτοι Ἡλιουπόλεως, ὡς ἐπὶ τοῦ παρακεχωμένου ὀβελίσκου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτι δὲ Tum Ka An = Τοὺμ ὁ ταῦρος τῆς Ὢν, καθότι ὁ μέλας ἐν Ἡλιουπόλει ταῦρος Μνεῦις ἐνομίζετο ὡς τὸ ζῶν ἀπεικόνισμα τοῦ δύοντος ἡλίου θεοῦ. Ὁ θεὸς Σοῦ, ὁ παρ' Ἕλλησιν Ἡρακλῆς, καὶ ἡ ἀδελφὴ του Ταφνούθη παρίσταντο ἀμφότεροι μὲ λέοντος ἢ μᾶλλον αἰλούρου κεφαλήν, καὶ τὸν θεὸν Σοῦ αἰ-

νίττεται ὁ Ὡραπόλλων (ἱερογλυφ. I. 10) λέγων ὅτι « τὸ ἐν Ἡλίου πόλει ξόανον τοῦ θεοῦ αἰλουρόμορφον ὑπάρχει. » — Τῷ Σοῦ καὶ τῇ Ταφνούθῃ ἱεροὶ ἦσαν οἱ λέοντες τρεφόμενοι ἐν τῷ ναῷ δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐκτὸς δὲ αὐτῶν καὶ ἅπαν τῶν αἰλούρων τὸ



γένος ὡς ἀναφέρει ἡ Νεκυόβιβλος (κεφ. XVII 45.

Ἀξία σημειώσεως εἶναι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἡ νέα ὅλως γραφὴ τοῦ ἱεροῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Ὢν ,Meun-Rà, ἤτοι *Ἡλίου κτίσμα* καὶ *Ἡλίου πόλις*. Συνηθεστέρα γραφὴ εἶνε Pe-Rà ἤτοι *Ἡλίου οἶκος*, ἀναλόγως τοῦ ἑβραϊκοῦ Beth-Shémes καὶ τοῦ ἀραβικοῦ Bet es-Shàms, καὶ Aa-Rà, κατὰ γράμμα *Ἡλίου πόλις*, ὡς ἐκαλεῖτο παρ' Ἕλλησι. Διὰ τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν τοῦ θεοῦ Τοὺμ λατρείαν ὠνομάζετο προσέτι Pe-Tum = οἶκος Τούμ, ὡς ἀναφέρεται ἐπὶ τοῦ ἔτι ἱσταμένου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὀβελίσκου τοῦ καταχρηστικῶς καλουμένου τῆς Κλεοπάτρας.

Τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς Ἡλιουπόλεως ἦτο *Ὢν* ἢ *Ἂν* παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ, τὰ δὲ ἐρείπια τῆς παναρχαίας αὐτῆς πόλεως τοῦ Ἡλίου σώζονται μέχρι τῆς σήμερον δύω ὥρας μακρὰν τοῦ Καΐρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Matarieh, καὶ ἐκ τῶν ὀβελίσκων αὐτῆς εἷς μόνος ἵσταται ἐπὶ τῆς παλαιᾶς του θέσεως, ὁ ὑπὸ Οὐσωρτασῆνος τοῦ Α' ἐκ τῆς IB' δυναστείας (2803—2757 π. Χρ.), ἱδρυθεὶς ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡλίου. Ὁ ὀβελίσκος οὗτος, ὁ ἀρχαιότατος πάντων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ, φέρει καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τὴν αὐτὴν πομπώδη ἐπιγραφήν.

« Ὁ Ὧρος, ἡ ζωὴ τῶν γεννωμένων, ὁ βασιλεὺς ΗΛΙΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ, κύριος τῆς ἄνω χώρας καὶ τῆς κάτω, ἡ ζωὴ τῶν γεννωμένων, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡλίου ΟΥΣΩΡΤΑΣΗΝ, τῶν θεῶν τῶν ἐν Ἡλίου πόλει ὁ ἀγαπητὸς, ὁ αἰωνόβιος, ἡ ζωὴ τῶν γεννωμένων



ὁ Ὧρος ὁ χρυσοῦς καὶ θεὸς ὁ εὐχάριστος, ΗΛΙΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ, τῷ Ἡλίῳ ἱδρύσατο κατὰ τὴν τῶν ἐγκαινίων πανήγυριν· οὕτως ἐποίησεν ὁ δοτὴρ ζωῆς αἰωνίου. »

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὴν 20 Μαρτίου 1860.

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ

ΣΩΖΟΜΕΝΩΝ ΔΡΥΙΔΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ.

Οἱ ἀρχαῖοι Γαλάται ἔφερον τὸν μονοθεϊσμὸν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἀπὸ φόβον μὴ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν τόπον αὐτῶν τὸ τοῦ πανθεϊσμοῦ μόλυσμα, οὐ μόνον δὲν ἐπέτρεπον νὰ ἱδρύωνται οἱουδήποτε ὄντος ἀφομοιώματα ἐν δημοσίοις τόποις, ἀλλ' οὐδὲ ναοὺς κατεσκεύαζον· ἀπέδιδον δὲ ἐν ὑπαίθρῳ λατρείαν πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν. Τὰ δὲ κατὰ διαφόρους περιστάσεις ἐγειρόμενα παρ' αὐτῶν μνημεῖα, ἐσύγκειντο ἐκ πάντη ἀκατεργάστων ἢ ἐξ ἡμικατειργασμένων λίθων, καὶ σπανίως φερόντων ἀτελεῖς τινας γλυφάς! Τοιαῦτα μνημεῖα ἀπαντῶνται εἰσέτι εἰς διάφορα τῆς Γαλλίας μέρη καὶ ἰδίως ἐν Νορμανδίᾳ, Μαίνῃ, Ἀγγιῷ, Τουραίνῃ, Πουατῷ, Σεντόγγῃ καὶ Βρετανίᾳ. Διαιροῦνται δὲ ὡς ἐφεξῆς·

Α'. Εἰς τοὺς οὕτω λεγομένους *μακρολίθους* ἤτοι men hir ἐκ τοῦ men λίθος καὶ hir μακρὸς, οἵτινες λέγονται καὶ peulvan ἐκ τοῦ peul στύλος καὶ van λίθος. Ταῦται σύγκειντα ἐξ ἀκατεργάστων μακρῶν μονολίθων ὀρθῶν, εἰς εἶδος στύλων ἐστημένων, εἰς μέρος χωριστὸν καὶ μεμονωμένον. Ἐκ τῶν μονολίθων τούτων ὑπάρχει κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μεριμέου εἷς ἐν Λοκμαριακέρῃ, ἔχων ὕψος ποδῶν 66. Τινὲς ὅμως τῶν μακρολίθων τούτων φέρουσι καὶ ἐπιγραφας, καὶ εἰς ὀλίγους τινὰς ἀπαντῶνται καὶ ἴχνη ἀνθρωπίνων ἀφομοιωμάτων.

Β'. Εἰς τοὺς *κυκλολίθους*, cromlech, ἐκ τοῦ cromm κυρτὸς καὶ lech λίθος. Τὰ μνημεῖα ταῦτα σύγκειται ἐκ πολλῶν κύκλῳ θεμένων μονολιθων, ἀποτελούντων εἶδος κύκλου, ἡμικυκλίου ἢ ἐλλείψεως. Εἴς τινα δὲ ἀπαντᾶται καὶ εἷς ἕτερος μονόλιθος, στημένος ἐν τῷ κέντρῳ. Τοιούτου εἴδους μνημεῖα ἀπαντῶνται πολλὰ εἰς Βρετανίαν ἐν τῇ χερσονήσῳ Κερμερβάνου.

Γ'. Εἰς τὰς *εὐθυωρίας* (alignements, allées καὶ avenues), συγκειμένας ἐκ μακρολίθων ἐστημένων ἀλληλοδιαδόχως κατ' εὐθυγραμμιαν καὶ παραλλήλως. Τὸ σημαντικώτερον τῶν τοιούτων μνημείων σώζεται ἐν Καρουάκῃ τῆς Βρετανίας, συγκείμενον εἰσέτι ἐκ 4000 μακρολίθων ἀποτελούντων 12 παραλλήλους κιονοστοιχίας.

Δ'. Εἰς τοὺς *δονουμένους λίθους* (pierres branlantes, pierres folles,)· ταῦτα συγκειται ἐκ δύο ἀκατεργάστων μονολίθων, ἐξ ὧν ὁ εἷς κεῖται ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τεθιμένος εἰς ἰσοζύγιον, καὶ μόλις εἰς ἓν μόνον σημεῖον ἐφαπτόμενος αὐτοῦ, ὥστε καὶ κατα τὴν ἐλαχίστην ὤθησιν ταλαντοῦται. Οἱ τοιοῦται λίθοι εἶναι σπανιώτατοι, καὶ οἱ ἐν Perros-Guyrech τῆς Βρετανίας λέγουσιν ὅτι ζυγίζει ἄνω τῶν 400,000 χιλιογράμμων.

Ε'. Εἰς τὰς *λιθοτραπέζας* dolmen ἐκ τοῦ dol τράπεζα καὶ men λιθος, αἵτινες σύγκειται ἐκ δύω καθετων μονολίθων καὶ ἐκ μιᾶς ἐπ' αὐτῶν κειμένης ἀκατεργάστου πλακὸς, ἐφ' ἧς ἐνίοτε ἀπαντῶνται μικροί τινες αὔλακες ἢ καὶ ὀπαί. Ἡ ἐν Λοκκαριακέρῃ λιθοτράπεζα γνωστὴ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν table des marchands, εἶναι κεκοσμημένη διὰ διαφόρων ἀναγλύφων. Αἱ λιθοτράπεζαι αὗται ἀπετέλουν τοὺς βωμοὺς ἢ τὰ θυσιαστήρια τῶν δρυΐδων.

ΣΤ'. Εἰς τοὺς *προδρόμους* ἢ *ἄντρα*, grottes ἢ roches aux fées, ἃ σύγκεινται ἐκ λίθων ἐστημένων κατὰ σειραν καὶ παραλλήλως, καὶ ἄνωθεν ἐξ ἄλλων ὡσαύτως μεγάλων λίθων κεκαλυμμένων. Τὰ τοιαῦτα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα πιθανῶς ἐχρησίμευον ἀντὶ τάφων, ἔχουσι πολλάκις περισσοτέραν τῶν 20 μέτρων ἔκτασιν κατὰ μῆκος· τὸ δὲ σημαντικώτερον πάντων τῶν ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει ἐν Βαγνιῷ.

Ζ'. Εἰς τὰ λεγόμενα ἐπιτύμβια Barrows, Cairns ἢ Galgals. Ταῦτα ἀποτελοῦσιν εἶδος κωνιτομόρφων, ἔσωθεν δὲ κενῶν λοφίσκων ἀνεγερθέτων ἐπὶ τῶν τάφων. Σύγκειται δὲ οὗτοι ἢ ἐκ χλουμόρφου γῆς ἢ ἐκ χαλίκων, καὶ ἔχουσι συνήθως ἀπὸ 4 μέχρις 100 μέτρων ὕψος. Τὰ σημαντικώτερα πάντων εἰσὶ τὰ ἐν τῷ Τιρλεμοντίῳ καὶ Γαβριννίῳ, ὅπου ἀπαντῶνται λίθοι φέροντες διάφορα ἀνάγλυφα, παριστῶντα ὄφεις, γωνίας, ἁρπάγας, κύκλους, γραμμὰς διαφοροτρόπως διατεθειμένας κλ. Τούτων δὲ τῶν σημείων τὴν σημασίαν οὐδόλως μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν.

Η'. Εἰς τὰ *ὑψώματα* mottes, τὰ ὁποῖα εἰσὶν ἔντεχνοι λόφοι περικεκυκλωμένοι ἐκ τάφρων. Ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τούτων ἀπεσύροντο ἐν καιρῷ πολέμου οἱ κάτοικοι ὅτε ἐπλησίαζεν ὁ ἐχθρός. Καὶ ταῦτα εἰσὶ τὰ μόνα τῶν Γαλατῶν σωζόμενα στρατιωτικὰ μνημεῖα.

Θ'. Εἰς τοὺς *λάκκους*, marges, margelles ἢ mardelles, ἃ ἀποτελοῦσι λάκκους εἰς σχῆμα κεκομμένου καὶ ἀνεστραμμένου κώνου, ἔχοντες 4 ἕως 8 μέτρων βάθος, καὶ μέχρις 150 μέτρων διάμετρον. Οἱ λάκκοι οὗτοι ἐξ ὧ[ν] ἀπαντῶνται πλεῖστοι ἐν Εὐτυριγίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Σκωτίᾳ ἐχρησίμευον, φαίνεται, εἴτε εἰς κατοικίας εἴτε ὡς σιροὶ πρὸς ἀποταμίευσιν δηλ. γεννημάτων.

Ὁ ἐπιθυμῶν ἀκριβεστέρας περὶ τούτων πάντω[ν] πληροφορίας παραπέμπεται εἰς τὴν περὶ Δρυϊδισμοῦ ἀξιόλογον διατριβὴν τοῦ Ἰ. Ῥεϋναύδου.

Ἰ. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΠΤΩΧΟΣ ΚΑΙ ΠΛΟΥΣΙΟΣ.

Διήγησις ἱστορικὴ (*).

—οοο—

Πτωχοὶ καὶ πλούσιοι! Ὁ θάνατος μόνος ἐξαλείφ[ει] τὴν διάκρισιν τῶν ἐπιθέτων τούτων· ὅλοι γινόμεθ[α]

(α) Ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἱστορικῶν διηγήσεων, αἵτιν[ες] ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς φυλλαδίοις 238, 239, 240, 241, 24[2] 243, 244, 245 καὶ 246.

ἴσοι ἐνώπιον αὐτοῦ! Τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ τὴν ἰσότητα παρετήρησα εἴπερ ποτὲ ἡμέραν τινὰ τοῦ 1818 ἔτους, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔμεινεν ἀνεξάλειπτος εἰς τὴν μνήμην μου. Εἶδον ταυτοχρόνως τὸν ἐλεεινὸν ἄνθρωπον ἐνταῦθα μὲν κείμενον γυμνὸν καὶ λιμώττοντα, ἐκεῖ δὲ πίνοντα νέκταρ ἐντὸς φιάλης χρυσῆς· ἐνταῦθα μὲν ἀγωνιῶντα ἕνεκα πλούτου καὶ ἡδονῶν, ἐκεῖ δὲ ψυχοῤῥαγοῦντα ἕνεκα πενίας καὶ στερήσεων. Καὶ ὅμως καὶ οἱ δύο οὗτοι ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, ἐγεννήθησαν ὑπὸ μητρός, ἔλαβον ἐπίσης διανοητικὰς δυνάμεις καὶ ἴσα δικαιώματα.

Ἡ ἱστορία αὐτῶν οὔτε περιπετείας ἔχει οὔτε ἄλλα ἐπεισόδια· προσθέτω μόνον τὰς δύο αὐτῶν εἰκόνας, φρονῶν ὅτι ἡ ἀλήθεια, ἄνευ μάλιστα κοσμημάτων, εἶναι ἱκανὴ νὰ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν. Πλὴν τούτου, τοιαῦται εἰκόνες εὑρίσκονται συνεχῶς εἰς ὅλας τὰς μεγαλοπόλεις, ὅπου ἡ ἔλλειψις καὶ ἡ ἀφθονία, ἡ ὑπερβολὴ τῶν ἀπολαύσεων καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῶν στερήσεων παρίστανται πλησίον ἀλλήλων.

Ἡ ἀρθρῖτις, ἡ μάστιξ αὕτη τῶν πλουσίων, ἡ εἰσδύουσα καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὀστᾶ, εἶχεν ἀποξηράνει περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1818 ἔτους τὸν σκελετὸν καὶ καταπίει τὸ αἷμα τοῦ δουκὸς Γ. . . κατατρίψαντος εἰς ἡδονὰς τὴν νεότητα. Οἱ συνεχεῖς καὶ διαρκεῖς πόνοι ἐξασθενήσαντες τὸ σῶμα παρώξυναν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, καὶ τοσούτῳ κατέστησαν εὐερέθιστον, ὥστε ἐβασάνιζεν ὅλους τοὺς περὶ αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ πλὴν τῶν ἡδονῶν ἦτο ἔκδοτος καὶ εἰς τὰ πολιτικά, ἔνθερμός τις συζήτησις εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Πατρικίων, ἐδιπλασίασε τὰς ὀδύνας του. Καὶ ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια ἦτο σχεδὸν ἡμιθανής, ἀδυνατῶν νὰ ὁμιλήσῃ καὶ νὰ κινηθῇ μεταξὺ τόσου πλούτου καὶ τόσης πολυτελείας.

Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἀποπέμψας τὸν τακτικὸν αὐτοῦ ἰατρὸν προσεκάλεσεν ἐμέ.

Σημειωτέον ὅτι ὁ δούξ, κατοικήσας ἄλλοτε εἰς τὰς Ἰνδίας, εἶχεν αὐξήσει δι' ἐπιτυχῶν ἐπιχειρήσεων τὴν πλουσιωτάτην κληρονομίαν τοῦ πατρός του, κερδήσας πρὸς τούτοις καὶ κλίσιν ἀκράτητον πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν· ἦτο ἀληθὴς τύπος τῆς ἀριστοκρατικῆς ἐκείνης μερίδος τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἔχει μὲν πλοῦτον καὶ ἀλαζονείαν καὶ ἀξιώσεις, στερεῖται δὲ φιλελεημοσύνης καὶ ἐλευθεριότητος καὶ ἀγαθότητος· ἦτο ὀργίλος, ὀξύχολος, στρυφνός, ὑπερφίλαυτος, ἀνάξιος οὐ μόνον νὰ θυσιάσῃ τι ὑπὲρ τοῦ πλησίον, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς φιλαυτίας· διό, καίτοι πλούσιον καὶ ἰσχυρόν, ὅλοι τὸν ἐμίσουν καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντες. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸν ἰατρὸν αὐτὸν ἀπέπεμψε διὰ λόγους ἀλόγους, ᾐσθάνθην δυσαρέσκειαν λαβὼν τὴν πρόσκλησίν του.

Ἦτο τότε μὴν Φεβρουάριος· ὁ χειμὼν εἶχε παραταθῇ, ἄνεμος ἔπνεε ψυχρός, καὶ χιὼν ἐλεύκαινε τὴν γῆν· ἡ οἰκία τοῦ δουκὸς ἔκειτο εἰς ὁδὸν ἐκ τῶν ἧττον συχναζομένων τοῦ Λονδίνου, καὶ τὸ πρὸ αὐτῆς ἔδαφος ἐκάλυπτε πυκνὸν ἄχυρον, ὥστε νὰ μὴ ἀκούεται κρότος· ὑπηρέται ἱστάμενοι πέριξ τῆς οἰκίας ἔλεγον πρὸς τοὺς διαβάτας ὅτι ἠσθένει ὁ κύριός των, καὶ παρεκάλουν νὰ σιωπῶσι· τὸ ῥόπτρον τῆς θύρας ἐτυλίσσετο ἐντὸς πανίου, οἱ κώδωνες κατεδικάσθησαν, καὶ οἱ στρόφιγγες, ἀλειφθέντες μετ' ἐλαίου, ἐγύριζον ἀψοφητί. Ἑνὶ λόγῳ κατεβλήθη πᾶσα φροντὶς ἵνα μὴ ταραχθῇ μήτε κἂν πρὸς στιγμὴν ὁ εὐγενὴς ἀσθενής. Τὸ ὄχημά μου ἦλθεν ἀργὰ καὶ ἄνευ κρότου· αἱ θύραι ἠνοίχθησαν ὡς διὰ ῥάβδου μαγικῆς· διότι ὑπηρέται ἱστάμενοι παρ' αὐτὰς προσεῖχον μή τις κρούσῃ διὰ τοῦ ῥόπτρου· διπλοῖ τάπητες ἐσκέπαζον τὸ ἔδαφος καὶ τὰς κλίμακας· τὰ ὡρολόγια κατεδικάσθησαν εἰς ἀργίαν, καὶ ἐξωρίσθη μακρὰν τοῦ οἰκήματος πιστὸς σκύλος, ἵνα μὴ ταράττῃ ὑλακτῶν τὸν κύριόν του· ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τοῦ θαλάμου αἱ θύραι ἦσαν κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἄκρας ἐνδεδυμέναι διὰ πανίου, ἀντὶ δὲ τῶν ἀφαιρεθέντων σιδηρῶν κλείθρων εἶχον ξύλινα, καὶ αὐτὰ συναρμοζόμενα ἐπὶ *βελούδου*. Ἀσθένεια! θάνατος! πόνοι! λῦπαι! μὴ εἰσέρχεσθε! ὁ πλοῦτος ἀπαγορεύει τὴν εἴσοδον, πολλαπλασιάζει τὰς προφυλάξεις, καὶ μυριοτρόπως ὁπλίζεται καθ' ὑμῶν.

Ὑπηρέτης φορῶν *φλανέλλαν* ἠρώτησε τὸ ὄνομά μου· καὶ εἰς τὸ ψιθύρισμά του ἀπεκρίθην δι' ἄλλου ψιθυρίσματος.

— Ἡ Κ. δούκισσα, μοὶ εἶπεν, ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς ἰδῇ πρὶν ἐπισκεφθῆτε τὴν ἐξοχότητά του.

— Εἰπὲ λοιπὸν ὅτι εἶμαι ἐδῶ.

Καὶ διαβὰς στοὰν πλήρη ἀγαλμάτων εἰσῆλθον εἰς τὸν θάλαμον τῆς δουκίσσης ὅπου, τελειωθέντος τοῦ γεύματος, ἔπινε καφὲν μετὰ τῶν δύο θυγατέρων της· ἦτο δὲ ἐννάτη ὥρα τῆς ἑσπέρας. Νέος τις στρατιωτικός, φορῶν κατακόκκινα, ὡμίλει μετὰ τῶν κυριῶν· ἡ δὲ δούκισσα ἦτο κάτωχρος καὶ ἐφαίνετο πάσχουσα.

— Ἰατρέ, μοὶ εἶπε μετὰ τὰς πρώτας εὐγενεῖς φράσεις, φοβοῦμαι μήπως σᾶς δυσαρεστήσῃ ἡ πρόσκλησίς μου. Ἂν καὶ ἀγρυπνοῦμεν, καὶ βασανιζόμεθα ἀδιακόπως διὰ τὸν δοῦκα, τίποτε ὅμως δὲν τὸν εὐχαριστεῖ· ἡ δυστροπία του αὐξάνει τὴν ἀσθένειάν του. Δὲν θὰ πιστεύσετε ἂν σᾶς εἴπω ὅτι ὁ μόνος λόγος δι' ὃν παρεκάλεσε τὸν συνάδελφόν σας νὰ μὴ τὸν ἐπισκεφθῇ πλέον εἶναι ἡ γνώμη τὴν ὁποίαν ἐξέφρασεν, ὅτι τὸν ἔβλαψεν ἡ τελευταία συζήτησις τῆς Ἄνω Βουλῆς.

— Θὰ κάμω τὸ χρέος μου, κυρία δούκισσα· καὶ ἐὰν δὲν φανῶ εὐτυχέστερος τοῦ συναδέλφου μου, τοὐλάχιστον δὲν θὰ παραμελήσω τίποτε.

— Ἡ ἐξοχότης του ἀνυπομόνως ζητεῖ τὸν Κ. ἰατρόν, ἐψιθύρισέ τις ὑπηρέτης ἰσχνός, μελανείμων καὶ κεκονιαμένην ἔχων τὴν κεφαλήν.

— Δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, σπεύσατε, εἶπεν ἡ δούκισσα· ἀλλὰ μὴν τύχῃ καὶ ἀναφέρετε τίποτε ἀφ' ὅσα σᾶς εἶπα· σᾶς παρακαλῶ θερμῶς, ἰατρέ. Ἴσως ἔλθω καὶ ἐγὼ κατόπιν· ἀλλὰ καὶ πάλιν σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴν εἴπῆτε τίποτε· διαφορετικὰ θὰ χάσωμεν τὴν ἡσυχίαν μας.

Ἡ ἀσθένεια λοιπὸν ἑνὸς ἀνθρώπου κατεθορύβει

ολόκληρον οἶκον· δὲν ἐφοβοῦντο μόνον τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτῆρά του· καί τοι ψυχορραγῶν ἦτο ὁ τρόμος ὅλων τῶν ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτωμένων. Τοιαύτας σκέψεις ἀνεπόλουν ἐνῷ μὲ ὡδήγει ὁ ὑπηρέτης, μᾶλλον φιλοσοφικὰς ἢ ἁρμοζούσας εἰς τὰς περὶ πλούτου καὶ ἀριστοκρατίας προλήψεις. Ἡ φήμη, διαθρυλλοῦσα τὴν βασιλικὴν σχεδὸν μεγαλοπρέπειαν τοῦ δουκὸς Γ..., δὲν ὑπέπεσε βεβαίως εἰς ὑπερβολάς· ἡ κλίμαξ ἦτο ἐξ ὀρειχάλκου καὶ χρυσοῦ καὶ ἰάσπιδος καὶ ἀλαβάστρου τεχνηέντως κατειργασμένων· ἄνθη σπάνια εὐωδίαζον ἐντὸς ἀρχαίων γαστρῶν, καὶ πολυτέλεια καὶ φιλοκαλία καὶ κομψότης ἔλαμπον πανταχοῦ. Τὰ παραπετάσματα ἦσαν λεπτοφυέστατα πεποικιλμένα καὶ κεκοσμημένα διὰ πολυτίμων ὑφασμάτων. Ταλαίπωρος ἀνθρωπότης! πόσαι δαπάναι γίνονται ἵνα κρυβῇ ἡ ἀσθένειά σου! πόση ἐπιμέλεια ἵνα λησμονήσῃ ὁ ἐκ δουκῶν ἐκεῖνος δοὺξ ὅτι δὲν ἦτο θνητός! Τριπλοῦν μεταξωτὸν κωνωπεῖον ἐπερικύκλου τὴν κλίνην του, καὶ χρυσοῦς ἀετὸς περικόμψως ἱπτάμενος ἐκράτει ἄνωθεν αὐτό. Καὶ αὐτὰ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς τὰ φάρμακα, ἦσαν ἐκ πολυτίμου ὕλης· τὰ θρανία ἦσαν πλουσιώτατα καὶ λεπτουργῆ, καὶ γραφαὶ ἐξαίσιαι ἐπὶ τῶν ὑέλων συνεκέρων τὸ φῶς τῆς λυχνίας. Ποτέ, οὔτε εἰς ἡγεμόνων οἰκίας δὲν εἶδον τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον εὐτρεπισμόν, σκοποῦντα νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν ἰδέαν τῆς σαθρότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὴν κλίνην ταύτην ὅπου ἄγγελος χρυσόπτερος ἔπρεπε ν' ἀναπαύεται, ὁποῖον ὂν κεῖται; Ἂς πλησιάσωμεν. Τὸ ἐξ ἐβένου καὶ ὀστοῦ ἐλέφαντος θρανίον μου ἐγγίζει τοὺς χρυσοϋφάντους θυσάνους, καὶ μόλις διακρίνω τὸν κύριον τοῦ τόσου πλούτου, βεβυθισμένον ἐντὸς μαλακωτάτης καὶ χρυσοπαρύφου στρωμνῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ κινεῖται, καὶ πλησίον σινδόνης, λευκοτέρας καὶ τῆς μετάξης, βλέπω πρόσωπον ξηρόν, ἐλαιῶδες, πλῆρες ῥυτίδων, μικρὰν κάτισχνον κεφαλὴν γωνίας ἔχουσαν ὀστεώδεις καὶ ὀξείας, ὀφθαλμοὺς ὀξυδερκεῖς, περιέργους, μαντεύοντας μᾶλλον ἢ παρατηροῦντας τὰ ἀντικείμενα, καὶ χεῖρα ὁμοίαν σκελετοῦ, κρατοῦσαν κεντητὸν ῥινόμακτρον διαφανές, καὶ σπογγίζουσαν τὸν ἱδρῶτα του ἐπιθανάτου ἐκείνου μετώπου. Παρ' ὀλίγον νὰ ἀποχωρήσω, τόσην ᾐσθάνθην φρίκην συγκρίνας τὴν ἀθλιότητα ἐκείνην πρὸς τὴν ἄλλην μεγαλοπρέπειαν.

Ὁ εὐγενὴς δοὺξ ἀφῆκε μακρὰν φωνήν, καὶ σπασμὸς συνετάραξε τὸ νευρικὸν αὐτοῦ σύστημα· τὰ ἄρθρα τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν του ἔτριξαν, καὶ ἡ φυσιογνωμία του κατέστη φρικωδεστέρα· ὡμοίαζε (καὶ σημειωτέον ὅτι οὔτε εἰρωνεύομαι οὔτε ὑπερβολὴν λέγω), γέροντα πίθηκα ἀπαγχονιζόμενον. Ὁ παροξυσμὸς καὶ αἱ ὀξεῖαι φωναὶ τοῦ πάσχοντος διήρκεσαν πολλὴν ὥραν. Ἐπὶ τέλους δὲ μοὶ ἀπέτεινε τὸν λόγον· ἡ φωνή του ἦτο τραχεῖα, στρυφνὴ καὶ ἀπότομος· ὡμίλει διακόπτων συνεχῶς τὸν λόγον, αναπνέων μεταξὺ δύο λέξεων καὶ συνοφρυούμενος.

— Εἴδετε τὴν δούκισσαν; τὴν ὡμιλήσατε; . . ., ἰατρέ, ἐμείνατε κάτω; . . . τοὐλάχιστον, . . . τοὐλάχιστον . . . πέντε λεπτά . . .

Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην νεύσας εὐσεβάστως τὴν κεφαλήν. Καὶ αὐτὸς ἐπανέλαβεν·

— Ἐγὼ . . . νομίζω τοὐλάχιστον . . . ἐγὼ σᾶς παρεκάλεσα νὰ μ' ἐπισκεφθῆτε . . . ἰατρὲ . . ἡ δούκισσα δὲν ἔπρεπε . . .

— Θὰ μὲ συγχωρήσετε βεβαίως, ἐξοχώτατε.

Ἀλλ' αὐτὸς ὑπολαβὼν μετὰ πολλῆς πικρίας·

— Ναί, εἶπε, σᾶς διηγήθησαν . . . τὴν ἱστορίαν τοῦ ἄλλου ἰατροῦ. . . Ἐ! . . . σᾶς τὰ διηγήθησαν ὅλα. . . Καλὰ τωόντι θὰ τὰ εἶπεν ἡ δούκισσα. . . . Μὲ κάμετε τὴν χάριν . . . νὰ μὲ τὰ εἴπῆτε;

— Μὲ εἶπε μόνον, ἐξοχώτατε, ὅτι ὁ συνάδελφός μου ἔπαυσε νὰ σᾶς ἐπισκέπτεται. . . .

Ἐκεῖνος δὲ ἐπανέλαβε γελῶν καὶ σεσηρώς·

— Ἔπαυσε νὰ μ' ἐπισκέπτεται! . . . τωόντι!

Ἀλλ' ἐγὼ θλιβόμενος διὰ τὴν τόσην πικρίαν, ἐπροσπάθησα νὰ τρέψω τὸν λόγον πρὸς ἄλλο χαριέστερον ἀντικείμενον.

— Νὰ λάβω τὸ θάῤῥος νὰ σᾶς ἐρωτήσω, ἐξοχώτατε, ἐὰν πάσχετε τώρα;

— Ναί . . . χαμηλὰ εἰς τὸν στόμαχον αἰσθάνομαι ψῦχος, ὡς νὰ ἦτον πάγος.

Καὶ μετά τινα ὥραν ἐξετάσεως ἐγγίσας τὴν χεῖρά του παρετήρησα ὅτι μέγαν ἔτρεχε κίνδυνον· ὅθεν ἐφρόντισα διὰ περιφράσεων νὰ τὸν πείσω ὅτι ἡ θέσις του ἦτο δυσάρεστος· ἀλλ' αὐτὸς ἐφαίνετο ὅτι δὲν μ' ἐνόει. Ἐπειδὴ δὲ ἐγίνωσκον ὅτι εἶχεν ἰατρικάς τινας γνώσεις, ἀνέφερα ποῖα ἰατρικὰ ἔμελλον νὰ παραγγείλω, ὅπως ἐννοήσῃ τὸν κίνδυνον· αὐτὸς ὅμως στραφεὶς ἀποτόμως πρὸς ἐμέ·

— Πρὸ πάντων, εἶπε, δὲν θέλω βρωμερὰ ἰατρικά, ὡς τὰ τοῦ ἰατροῦ. . .

— Ἡ ἐξοχότης σας ἐννοεῖ κάλλιστα ὅτι δὲν πρέπει νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωήν της χάριν προσκαίρου ἀηδίας.

— Προσκαίρου ἀηδίας! Δὲν θὰ συγχωρήσω νὰ μὲ φαρμακεύσετε ὡς ὁ ἀχρεῖος συνάδελφός σας.

— Καὶ τί σᾶς ἔδιδε;

— Τὰ βρωμερώτερα ἰατρικὰ τοῦ κόσμου. Καὶ τοῦ σκορόδου ἡ ἀποφορὰ ἦτον μυρωδία ἔμπροσθέν των. . . . ἤθελε νὰ μὲ φονεύσῃ . . νὰ μὲ φονεύσῃ. . .

— Συγχωρήσατέ με . . .

— Ἤθελε σᾶς λέγω νὰ μὲ φονεύσῃ. . . . Ὑπεχρεώθην νὰ περάσω δύο ἡμέρας τυλιγμένος μὲ μίαν φλανέλλαν βουτημένην εἰς κολόνιαν καὶ μόσχον. . . . Ὁ κακοῦργος!

— Ἐὰν ἐγκρίνετε διατάξετε τὸν ὑπηρέτην σα νὰ μὲ δείξῃ τὰ ἰατρικά.

Καὶ μὲ ἔφεραν σκευασίαν σιλφίου καὶ μόσχου· ἄρα ὁ πρὸ ἐμοῦ ἰατρὸς ἐθεώρει τὴν νόσον ὅπως καὶ ἐγώ.

— Ἡ ἐξοχότης σας θ' ἀπορήσῃ βεβαίως διὰ τὴν τόλμην μου, ἀλλ' ἴσως. . . .

— Ἴσως; ἀνέκραξεν ἀνεγείρας ἀγωνιῶν τὴν κεφαλήν.

— Ἴσως ἀναγκασθῶ νὰ ἐξακολουθήσω τὴν αὐτὴν θεραπείαν.

— Ὁ διάβολος νὰ μ' ἐπάρῃ ἐὰν τὸ συγχωρήσω. .

Αμαθεῖς! . . γαϊδαροι! . . ἐψιθύρισεν ὁ εὐγενὴς ἀσθενής, οὔτε τὸ συνταγολόγιον δὲν γνωρίζουν. . .

— Οὔτε ἀμμωνιακὸν ἅλας, ἢ τοὐλάχιστον κάμφοραν δὲν δέχεται ἡ ἐξοχότης σας;

— Διαβολοϊατρικά! . . .

— Καὶ ὅμως πρέπει νὰ ἰατρευθῆτε· αὐτὰ δὲ μόνον τὰ ἰατρικά. . .

— Ἐγὼ ὅμως γνωρίζω καλήτερα· ὁ ἀνεψιός μου μ' ἔστειλεν ἓν κομμάτι ἀγριοχοίρου λαμπρόν· αὐτὸ νὰ μὲ φέρουν.

— Δὲν συγκατατίθεμαι, ἐξοχώτατε· διότι τὸ εἶδος τοῦτο σᾶς βλάπτει τρομερά.

— Παραμύθια!

— Ἡ θέσις σας . . . . δὲν τὸ κρύπτω, εἶναι κρίσιμος.

— Ναί, κρίσιμος! . . . τὸ πιστεύετε; . . Βρρρ. . . Ὁ ἔντιμος προκάτοχός σας, τὰ αὐτὰ μ' ἔλεγε πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν.

— Καὶ σᾶς ἔλεγεν ὀρθά· ὁ κίνδυνος μάλιστα ηὔξησεν ἔκτοτε.

— Διάβολε! . . . λοιπὸν τὸ πρᾶγμα εἶναι σπουδαῖον . . . Δὲν μὲ λέγετε τί νέα συμπτώματα σᾶς φαίνονται τόσον τρομερά;

— Αὐτὸ τὸ ψῦχος τὸ ὁποῖον αἰσθάνεσθε εἰς τὸν στόμαχον, εἶναι τὸ χειρότερον ὅλων τῶν συμπτωμάτων. Ἡ ἀρθρῖτις ἀναβαίνει, θὰ προσβάλῃ τὰ ζωτικὰ ὄργανα, καὶ σᾶς συμβουλεύω . . .

— Ἀνοησίαι! . . . τὸ ψῦχος ἐπέρασεν, . . . ἦτον ἁπλοῦς νευρικὸς ἐρεθισμός . . . σχεδὸν τίποτε . . . Ἐξ εναντίας εἶμαι τώρα κάλλιστα. Μόνον πολὺ ὡμίλησα. . . . Μ' ἐκάμετε νὰ ὁμιλήσω· μ' ἐκουράσετε.

— Ἀναπαυθῆτε.

— Πέτρε! . . . δός με ῥακί.

Ὁ ὑπηρέτης μὲ ἠρώτησε διὰ τοῦ βλέμματος.

— Ῥακί, σὲ λέγω.

Ἐπειδὴ δὲ ἐσιώπων ὁ ὑπηρέτης ἔφερε τὸ ποτόν, τὸ ὁποῖον ὁ ἀσθενὴς ἐῤῥόφησε διὰ μιᾶς, ζητήσας καὶ δεύτερον.

— Σᾶς ἐξορκίζω νὰ μὴν πίετε ἄλλο.

— Τὸ θέλω, τὸ θέλω!

Ἱδρὼς ψυχρὸς ἐκάλυπτε τὸ πρόσωπόν του· τὰ χείλη του συνεστάλησαν, καὶ ἐτανύσθησαν τὰ μέλη του.

— Πέτρε! Πέτρε! κατηραμένε!

Ὁ εὐγενὴς δοὺξ δὲν ἔζη πλέον.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἀλαζὼν δούξ, ὁ κληρονόμος ἀρχαίων τιμαριωτῶν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα, ῥοφῶν οἰνόπνευμα, βλασφημῶν, ἀποτροπιαζόμενος ὅλους καὶ παρ' ὅλων μισούμενος. Ἐγὼ δὲ ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἴδια περίλυπος, καὶ ἀηδίαν μάλιστα αἰσθανόμενος δι' ὅσα εἶδον, εὗρον τὴν σύζυγόν μου καθημένην παρὰ τὴν ἑστίαν καὶ ἔνδακρυν. Ἐρωτήσας δὲ διατί ἔκλαιεν, ἔμαθον ὅτι ἡ ὑπηρέτις διηγήθη πρὸς αὐτὴν ὅτι ἄπορός τις γυνή, ζῶσα ἐκ τῶν ἱδρώτων της, ἔπεσεν ἄῤῥωστος ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐστερεῖτο καὶ τοῦ ἐπιουσίου.

— Ὕπαγε σὲ παρακαλῶ, μοὶ εἶπεν ἡ Ἐμιλία, νὰ ἴδῃς τὴν δυστυχῆ ἐκείνην· ἰδοὺ εἶσαι ἕτοιμος· ἂν καὶ κατοικεῖ μακράν, εἶμαι ὅμως βεβαία ὅτι συμμερίζεσαι τὴν γνώμην μου.

Μαθὼν παρὰ τῆς ὑπηρέτιδος ὅτι ἡ πτωχὴ ἐκείνη κατῴκει εἰς τὸ δυσωδέστερον μέρος τῆς πόλεως, εἰς Saints - Gilles, κατέβην, ἀλλὰ τόσον ἦτον τὸ ψῦχος ὥστε ἠναγκάσθην νὰ ἀναβῶ πάλιν, ἵνα περιτυλίξω τὸ πρόσωπον διὰ διπλοῦ μανδυλίου. Ἡ δὲ Ἐμιλία ῥίψασα εἰς τὸ βαλάντιόν μου ὅσα νομίσματα εἶχε πρόχειρα, εἶπεν·

— Ἐννοεῖς ποῦ ἐπιθυμῶ νὰ δοθοῦν.

Ἐγὼ δὲ εὐχαρίστησα τὸν Θεὸν ὅτι μοὶ ἔδωκε σύντροφον τόσῳ φιλελεήμονα καὶ φιλεύσπλαγχνον. Ἡ εὐσπλαγχνία τόσον καλλωπίζει τὰς γυναῖκας!

Βαδίζων μετὰ ταχύτητος ἔφθασα μετ' ὀλίγον εἰς λαβύρινθον δρόμων στενῶν καὶ σκοτεινῶν, ὅπου ἐπικρατεῖ ἀνυπόφορος δυσωδία καὶ ὅπου βασιλεύουσι τὸ ἁμάρτημα, ἡ πενία καὶ ἡ θλίψις· οὐδὲ ψυχὴ γεννητὴ καθ' ὁδόν! Μόλις διὰ τῆς πυκνῆς καὶ κατεψυγμένης ὁμίχλης διεκρίνετο τὸ ἀμαυρὸν φῶς τῶν φανῶν. Ἐπειδὴ δὲ συμβαίνουσι κλοπαὶ συχναὶ κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο, ᾐσθανόμην ἀνησυχίαν. Ἀκούσας ευτυχῶς τὸν νυκτοφύλακα κράζοντα πλησίον μου· *« τὰ μεσάνυκτα ἐπέρασαν· ψύχρα! νύκτα σκοτεινή! »* τὸν ἠρώτησα·

— Ἠξεύρεις ποῦ κατοικεῖ ἡ ὀνομαζομένη Ὕρδλ;

Ὁ δὲ νυκτοφύλαξ, οἰνοβαρὴς καὶ κλονούμενος, ἀποθέσας κατὰ γῆς τὸν φανὸν μὲ ἠτένισε· καὶ ἀφοῦ ἐπείσθη ὅτι δὲν ἤμην κλέπτης, ἀπεκρίθη·

— Ἆ, κύριέ μου, οἱ Ὕρδλ! ἐλεεινοὶ ἄνθρωποι· οὔτε λεπτὸν δὲν ἔχουν.

— Τὸ ἠξεύρω, εἶναι πτωχοί.

— Καὶ τόσον ὥστε κλέπτουν ἐνίοτε. Ἐχθὲς συνέλαβα ἕνα ἀπὸ αὐτούς, τὸν πρωτότοκον Θωμᾶν. Θὰ τὸν στείλουν εἰς Botany - bey· ὅλοι οἱ τοιοῦτοι ἐκεῖ καταστalάζουν.

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη εἴδησις δὲν μοὶ πολυήρεσε.

— Δεῖξαί με ποῦ κάθηνται.

— Ἀπ' ἐδῶ, κύριε· ἀλλὰ προσέχετε τὸ βαλάντιόν σας.

Καὶ ἠκολούθησα τὸν φύλακα. Ὁ φανός του μόλις ἐφώτιζε τὸ ἀνώμαλον ἔδαφος μιᾶς ἐκ τῶν δυσωδῶν ἐκείνων ὁδῶν, αἵτινες ἀτιμάζουσιν ὅλας τὰς πλουσίας μητροπόλεις.

Ἡ οἰκία πρὸ τῆς ὁποίας ἐστάθημεν δὲν εἶχε θύραν. Διελθὼν δίοδον στενὴν καὶ βορβορώδη, ἀνέβην δύο βαθμίδας συσαθρωμένας, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ κτυπήσω τὴν κεφαλὴν εἰς θύραν, τὴν ὁποίαν ἔκρουσεν ἀλλεπαλλήλως ὁ νυκτοφύλαξ διὰ τῆς ἐπισήμου ῥάβδου του.

— Ἔ! σηκωθῆτε! σᾶς ζητοῦν· κάμει ψύχρα, καὶ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σᾶς περιμένωμεν.

Μετὰ ταῦτα μετριάσας τὴν φωνήν, τῆς ὁποίας ἡ τραχύτης συνετάραξε πρὸ μικροῦ ὁλόκληρον τὴν οἰκίαν, ἐψιθύρισε ταῦτα·

— Ἐλπίζω, καλέ μου κύριε, ὅτι δὲν θὰ μὲ λησμονήσετε· ὁ καιρὸς εἶναι τόσῳ κακός, καὶ τόσῳ μεγάλη ἡ ψύχρα· θὰ πίω εἰς ὑγείαν σας.

Καὶ δούς τινα νομίσματα πρὸς τὸν ἀφιλοκερδῆ ἐκεῖνον λειτουργὸν τῆς δικαιοσύνης, ἐπερίμενα νὰ ἀνοίξωσιν.

— Εὐχαριστῶ, ἐξοχώτατε, εἶπεν ὁ νυκτοφύλαξ ἀναχωρῶν· προσέχετε ὅμως, διότι τὰ μέρη αὐτὰ δὲν εἶναι ἀσφαλῆ.

Ὁμολογῶ ὅτι ἀκούων τὸν ὑπόκωφον κρότον τῶν σιδηροτεύκτων σανδαλίων του, ἀνέφριττον· καὶ τῇ ἀληθείᾳ ᾐσθανόμην ὄρεξιν νὰ ἀναχωρήσω καὶ ἐγώ· ἀλλ' ἡ θύρα ἠνοίχθη ἐν τῷ σκότει, καὶ γυναικεῖα φωνή, ἰρλανδικὸν καὶ τραχὺν ἔχουσα τὸν τόνον ἠρώτησε·

— Ποῖος εἶναι;

— Ἰατρός, ἀπεκρίθην. Δὲν ἔχετε ἐδῶ κανένα ἄῤῥωστον; Ἡ Βέτσυ Ἰζόν, ὑπηρέτις τῆς γυναικός μου μὲ τὸ εἶπε.

Τότε ἡ θύρα ἠνοίχθη ὁλόκληρος καὶ εἰσῆλθον.

Ἴσως πλούσιοι, ἐντρυφῶντες μεταξὺ πολυτελείας καὶ ἀφθονίας, καταδικάσωσι τὴν περιγραφήν μου ὡς ἀπίθανον, καὶ μὲ μεμφθῶσιν ὡς μεταχειριζόμενον ἀποτρόπαια χρώματα. Καὶ ὅμως ἂς μάθωσιν ὅτι οὐ μόνον καταδεικνύω τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδυνατῶ νὰ καταδείξω ἀκριβῶς αὐτὴν ὅπως τὴν εἶδον· ἂς μάθωσιν ὅτι ἡ ἔνδεια τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰς μεγαλοπόλεις ὑπερβαίνει πάντα ὅρον, καὶ αὐτῆς τῆς φαντασίας τὰ ἀναπλάσματα.

— Περιμείνατε ὀλίγον, εἶπεν ἡ αὐτὴ φωνή, ἕως οὗ ἀνάψω φῶς.

Καὶ μετ' ὀλίγον ἐφάνη ἀμυδρὸν φῶς, καὶ εἶδον γυναῖκα ὑψηλήν, ὀστεώδη καὶ κάτισχνον, κρατοῦσαν κηρίον ἐμπεπηγμένον εἰς φιάλην. Μόλις ἔῤῥιψα τὸ βλέμμα εἰς τὸ ἀποτρόπαιον ἐκεῖνο πρόσωπον, τοὺς ἑτεροπλανεῖς ὀφθαλμούς, τὴν ἄτακτον κόμην, τὰ ῥάκη, καὶ πνοὴ ἀνέμου, ἐκτοξεύσασα εἰς τὸ μέσον τοῦ κοιτῶνος τὰ λείψανα τοῦ συντετριμμένου παραθύρου, ἔσβεσε τὸ φῶς. Ὀσμὴ νοσερά, ἀναθυμιάσεις ταλαιπωρίας καὶ κακουχίας ἀνεδίδετο μεταξὺ τοῦ ψηλαφητοῦ ἐκείνου σκότους.

— Παρακαλῶ, κύριε, εἶπεν ἡ γυνή, νὰ μὴ σαλεύσετε· διότι θὰ πατήσετε τὰ μικρὰ τὰ ὁποῖα κοιμοῦνται.

Ἔμεινα λοιπὸν ὅπου εὑρέθην διὰ τὸν φόβον μὴ πατήσω τὰ *μικρά*. Ἐν τοσούτῳ ἡ γυνὴ πλησιάσασα εἴς τινα γωνίαν ἠγωνίζετο ν' ἀνάψῃ τὸ φῶς φυσῶσα δύο ἢ τρεῖς ἄνθρακας μόλις κοκκινίζοντας· τὸ κηρίον ἔπεσε, καὶ δὲν ἀφῆκε οὐδεμίαν ἐλπίδα νὰ ἴδωμεν.

— Ἀλλοίμονον! ἀνέκραξεν, ἀπελπισία, καὶ δὲν ἔχομεν οὔτε ἓν λεπτὸν διὰ ν' ἀγοράσωμεν κηρίον.

— Ἰδού, εἶπον· καὶ ἔδωκα πρὸς αὐτὴν σελίνιον.

— Εὐχαριστῶ, ἐξοχώτατε. Σαλλύ, Σαλλύ, σήκω γρήγορα.

Καὶ ἤκουσα τρίξαν ἄχυρον, καὶ φωνὴ τραχεῖα, ἐξελθοῦσα ἔκ τινος γωνίας, ἐστέναξεν ὡς θύρα γυρίζουσα περὶ ἐσκωριασμένους στρόφιγγας.

— Τί θέλεις;

— Σήκω, καὶ πήγαινε ν' ἀγοράσῃς κηρίον· ἰδοὺ ἓν σελῖνι.

— Δὲν εἶναι καλήτερα, μάνα, ν' ἀγοράσωμεν ψωμί;

— Ἐὰν τὸ συγχωρῇ ὁ κύριος ἰατρός, διότι τὸ σελίνι εἶναι ἐδικόν του.

— Μάλιστα, μάλιστα, ἀπεκρίθην· ἀγοράσετε ὅ,τι θέλετε.

Ὁ τόνος τῆς ἀποκρίσεως τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν θυγατέρα της συνεκίνησε τὴν καρδίαν μου. Ὅτε δὲ ἤκουσε τί εἶπον, ἡ φωνή της ἠλλοιώθη, καὶ περιχαρῶς ἀνέκραξε· — Σαλλύ, ἀγόρασε καὶ ψωμί, ὁ κύριος τὸ συγχωρεῖ.

— Ψωμί! ψωμί! ἀνεφώνησε τὸ ταλαίπωρον παιδίον.

Σκιά τις ἀόριστος ἐσηκώθη καὶ ὥρμησεν ἐκτὸς τοῦ θαλάμου, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ μὲ ῥίψῃ κατὰ γῆς. Καὶ ἤκουσα τὰ ἀλλεπάλληλα βήματά της ἑρμηνεύοντα καθαρῶς, πόσον σπουδαίαν ἐθεώρει ἡ δυστυχὴς ἐκείνη κόρη τὴν ἀγορὰν τοῦ ἄρτου.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύριε, εἶπεν ἡ μήτηρ, δὲν ἔχω θρανίον νὰ σᾶς προσφέρω. Εἴμεθα τόσον πτωχοί! Ἔχομεν μόνον ἕνα κουτὶ ἐκεῖ· καὶ ἐὰν ἀγαπᾶτε σᾶς ὁδηγῶ· θὰ καθήσετε ἕως οὗ φέρῃ κηρίον ἡ Σαλλύ.

— Κάθημαι ὅπου θέλεις.

Καὶ καθήσας ἐπὶ τοῦ κυτίου, ἤρχισα νὰ ἐρωτῶ περὶ τῶν ἀσθενῶν· ἀλλὰ κλαυθμηρισμοὶ ἠχήσαντες ἐκεῖ πλησίον μὲ ἀντέκοψαν.

— Σιώπα, σιώπα, εἶπεν ἡ μήτηρ, θὰ ἐξυπνίσῃς τὸν πατέρα σου.

— Κρυόνω πολύ, μάνα μου.

Καὶ ἔστρεψα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ παράθυρον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο κείμενον τὸ παιδίον· ὁ θάλαμος ἦτο ψυχρότερος καὶ τῆς ὁδοῦ. Ὁ ἄνεμος εἰσήρχετο σφοδρὸς διὰ τῶν συντετριμμένων ὑέλων, καὶ ὡς χιὼν ἐπέπιπτεν ἐφ' ἡμᾶς. Τὸ ταλαίπωρον παιδίον, ὑπακούων εἰς τὴν φωνὴν τῆς μητρὸς ἐσιώπησεν· ἀλλ' ἤκουσα συγκρουομένους τοὺς ὀδόντας του, καὶ τὰς χεῖράς του παρατριβομένας μετὰ ζωηρότητος.

— Ὅλην τὴν ἡμέραν σήμερον, κύριε, δὲν ἐφάγαμεν τίποτε.

— Καὶ πόσοι εἶσθε; ἠρώτησα.

— Θεέ μου! τὸ μικρὸν καὶ ὁ πατήρ του· ἰδοὺ ὅλοι. Ἡ Σαλλὺ ὑπῆγε ν' ἀγοράσῃ κηρὶ καὶ ψωμί. Ἡ Βόδυ ζητεῖ εἰς τὸν δρόμον· τὸν Τὶμ συνέλαβε χθὲς ἡ ἀστυνομία καὶ θὰ τὸν στείλῃ εἰς Botany-bey.. Ἄδικος ἀπόφασις.. ἂς μὴν ἐξυπνίσω τὸν ἄνδρα μου.

— Εἶναι ἄῤῥωστος;

— Ἀσθματικός, κύριε. Ὁ ταλαίπωρος, πῶς ὑποφέρει! ὁ Θεὸς νὰ τὸν εὐσπλαγχνισθῇ. Ἰδοὺ μία ὥρα ἀφοῦ κοιμᾶται· πρὸ πολλοῦ δὲν εἶχεν ἀναπαυθῇ τόσον. Ἰδέτε τὸ μικρὸν τὸ ὁποῖον τὸ ἔχει εἰς τὴν ἀγκάλην του· δὲν ἡσυχάζει, καὶ ὅμως αὐτὸς δὲν ἐξυπνᾷ. Αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖον παιδί μου, κύριε, τὸ ὁποῖον βυζάνω· πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν δὲν ἔχω πλέον γάλα· τὸ ταλαίπωρον! Δὲν ἦτον καλήτερα νὰ μὴν ἤρχετο εἰς τὸν κόσμον;

Ἐν τοσούτῳ ἠκούσαμεν κρότον, καὶ εἴδομεν τὴν Σαλλὺν κρατοῦσαν κηρίον ἀνημμένον καὶ προφυλάτ-

τουσαν τὴν φλόγα διὰ τῆς χειρὸς κατὰ τοῦ ἀνέμου. Τότε εἶδον ὅλην τὴν ἀηδῆ καὶ ἀποτρόπαιον ὄψιν τοῦ δωματίου ἐκείνου. Ὁποία σκηνή! ὁποῖον καταγώγιον! οὔτε νὰ σταθῇ τις ὀρθὸς ἐδύνατο εἰς τὸ ὑπερῷον ἐκεῖνο! Οὔτε εἷς ὕελος ἦτο ἀκέραιος, οὔτε κλίνη, οὔτε τράπεζα, οὔτε θρανίον, οὔτε προσκεφάλαιον, οὔτε στρῶμα· ὅλα τὰ εἶχε πωλήσει ὁ οἰκοδεσπότης ἵνα λάβῃ τὸ ἐνοίκιον. Εἰς τὰ παράθυρα, τὰς τρύπας, τὰς ἀπείρους χαραγμὰς εἶχον χώσει παλαιόχαρτα καὶ ῥάκη· ὀλίγον ἄχυρον ἐσκορπισμένον κατὰ γῆς, ἐχρησίμευεν ἀντὶ στρώματος εἰς ὅλην τὴν οἰκογένειαν. Καὶ ἐγὼ ἔτρεμον ὑπὸ ψύχους καὶ φρίκης. Πρὸ μικροῦ εἶδον βαθύπλουτον ἐκπνεύσαντα μεταξὺ χρυσοῦ καὶ μετάξης, καὶ ἀποβάλλοντα δι' ἀλαζονείαν καὶ αὐτῆς τῆς ἰατρικῆς τὴν βοήθειαν· ἰδοὺ δὲ μετὰ μικρὸν ἐγὼ εἰς τὸν ἀντίθετον πόλον τῆς κοινωνικῆς ὑπάρξεως. Τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ τοιαύτην ἔνδειαν;

Ἡ γυνὴ μεθ' ἧς ὡμίλουν ἐφόρει δυσώδη ῥάκη· τὸ σῶμά της ὅλον ἔτρεμε, καὶ πόνος καὶ ὀδύνη ἐφαίνοντο εἰς τὸ πρόσωπόν της· παιδίον ἡμίγυμνον ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ ὀστεώδους στήθους της. Ἡ κόρη της Σαλλύ, κλίνουσα τὴν κεφαλὴν καὶ αἰσχυνομένη ὅτι τὴν ἔβλεπον, ἦτο δυσειδὴς καὶ βρωμερὰ ὅσον καὶ ἡ μήτηρ. Ἔπρεπε νὰ τὴν ἰδῆτε καθημένην εἰς τὴν γωνίαν, καὶ ὡς λαμίαν καταβροχθίζουσαν τὸ ἀγορασθὲν ψωμίον, τὸ ὁποῖον ἄλλο παιδίον ὀλόγυμνον ἐπροσπάθει ν' ἁρπάσῃ. Ὁ δὲ ταλαίπωρος πατὴρ καθήμενος παρὰ τὴν γωνίαν, τὴν ῥάχιν στηρίζων ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ τοὺς πόδας ἔχων τεταμένους ἐφαίνετο κοιμώμενος ὕπνον βαθύν. Οὔτε ἡ πνοή του ἠκούετο· μικρὸν δὲ παιδίον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκράτει πλέον, ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ τραχήλου του· τὸ ἔνδυμα τοῦ πατρὸς οὔτε ὁ τελευταῖος τῶν ἐπαιτῶν δὲν φέρει, τὴν δὲ κεφαλήν του ἐκάλυπτε πῖλος ἐκ παλαιοῦ χαρτίου.

Ἡ θέα ἐκείνη μὲ κατετάραξεν ὅλον, οἶκτος δὲ καὶ ἀηδία ἐκυρίευσαν τὴν καρδίαν μου. Ὁ σύζυγος τῆς Ἰρδλ, ὅπως αὐτὴ μὲ εἶπεν, ἦτο λεπτουργός, καὶ δι' ἔλλειψιν ἐργασίας, συγχρόνως δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ ἄσθματος, κατήντησεν εἰς τὴν ἐλεεινὴν ἐκείνην κατάστασιν. Ὁ πρωτότοκος υἱός Τίμ, κατηγορηθεὶς ἐπὶ κλοπῇ, ἂν καὶ ἀδίκως ὡς ἔλεγεν ἡ μήτηρ, ἐφυλακίσθη· καὶ διὰ νὰ πληρώσωσι δικηγόρον οἱ γονεῖς του κατεδίκασαν ἑαυτοὺς εἰς νηστείαν!

— Δυστυχεῖς ἡμεῖς! ἀνεφώνησε· τὸ μικρὸν αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐναγκαλίζεται τὸν πατέρα του πάσχει κοκκινάδαν, μεταδοθεῖσαν καὶ εἰς τὸν ἀδελφόν του, ὁ ὁποῖος τώρα λείπει.

Καὶ ταῦτα λέγουσα ἐπροσπάθει νὰ πνίξῃ τοὺς ὀλολυγμούς της ἵνα μὴ ἐξυπνίσῃ τὸν σύζυγόν της. Ἐγὼ δὲ παρατηρήσας ὅτι τὸ μικρὸν παιδίον συνεταράσσετο περὶ τὸν τράχηλον τοῦ πατρός·

— Διὰ τί ἀνησυχεῖ τόσον; ἠρώτησα.

— Διὰ τί ἀνησυχεῖ; διότι κρυόνει καὶ πεινᾷ, κύριέ μου· ἄμποτε νὰ ἀπεθνήσκαμεν ὅλοι!

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἠκούσαμεν κρότον ποδῶν γυμνῶν καὶ κλαυθμόν.

— Θεέ μου, ἀνέκραξεν ἡ γυνή, εἶναι ὁ Βόβυς τὸν ὁποῖον ἐστείλαμεν νὰ ζητήσῃ ἐλεημοσύνην· τί νὰ ἔχῃ ἆρά γε;

Καὶ ὁρμήσασα πρὸς τὴν θύραν τὴν ἤνοιξε, καὶ εἰσήγαγε τὸν υἱόν της καθημαγμένον καὶ ῥιγοῦντα, κρατοῦντα διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς τὰ ῥάκη του, διὰ δὲ τῆς ἄλλης τὴν παρειάν του. Ὅτε μὲ εἶδεν ὠπισθοδρόμησεν ὀλίγον· ἔπειτα δὲ ἐγχειρίσας πρὸς τὴν μητέρα του τρεῖς ἢ τέσσαρας πεντάρας, εἶπεν ὅτι κύριός τις ὀργισθεὶς διότι ἐζήτει παρ' αὐτοῦ ἐλεημοσύνην τὸν ἐπλήγωσε διὰ τῆς ῥάβδου του. Καὶ ἀληθῶς τὸ αἷμα ἔτρεχεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του. Ἀδύνατον νὰ λησμονήσω τὴν ὀδύνην τῆς ταλαιπώρου μητρός, ἥτις ἐναγκαλισθεῖσα τὸν υἱὸν καὶ ἀπομάσσουσα τὸ αἷμα διὰ τῶν χειλέων της, ἔλεγε· «Βόβυ μου, Βόβυ μου!»

Μετὰ ταῦτα ἔδειξε πρὸς αὐτὸν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφὰς καταβροχθίζοντας τὸν ἀγορασθέντα ἄρτον· ὁρμήσας δὲ καὶ αὐτὸς ἥρπασε τεμάχιον καὶ τὸ κατέφαγεν ἀπνευστί.

— Δὲν θ' ἀφήσουν τίποτε εἰς σέ, εἶπον πρὸς τὴν μητέρα.

— Ἀδιάφορον, ἀπεκρίθη, σφογγίσασα τὰ δάκρυά της· ἠμπορῶ ν' ἀνθέξω εἰς τὴν πεῖναν περισσότερον ἀπ' αὐτά.

— Μὴ λησμονῇς, εἶπον, ὅτι ἦλθα νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶ ὡς ἰατρός· πόσοι ἄρρωστοι εἶσθε;

— Πόσοι; ὅλοι, ἰατρέ μου! ἐδῶ εἶναι νοσοκομεῖον χωρὶς ἰατρικά.

— Θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς συντρέξω. Ἐν πρώτοις ἂς ἴδωμεν τὸν ἄνδρα σου.

Οὗτος ὅμως ἐκοιμᾶτο ἀδιακόπως, ἐνῷ τὸ παιδίον ἐπροσπάθει νὰ εἰσάξῃ εἰς τὸ ἡμίκλειστον στόμα τοῦ πατρός του τεμάχιον ἄρτου.

— Τὸ βλέπεις τὸ κακόπαιδον, εἶπεν ἡ μήτηρ, πῶς βασανίζει τὸν πατέρα του;

— Πρέπει νὰ τὸν ὁμιλήσω.

Καὶ πλησιάσας εἰς τὸ στρῶμα, εἶδον τὴν κεφαλήν του κλίνουσαν πρὸς τὸ στῆθος· ἡ σύζυγος λαβοῦσα ἀνὰ χεῖρας τὸ φῶς ἐγονάτισε παρ' αὐτῷ καὶ ἠθέλησε νὰ τὸν ἐξυπνίσῃ λέγουσα· «Φιλίπ, ἰδοὺ ὁ ἰατρός.» Καὶ συνετάρασσεν αὐτόν· ἀλλ' ὁ Φιλὶπ οὔτε ἐκινεῖτο, ἐνῷ τὸ παιδίον ἐξηκολούθει παῖζον μετὰ τοῦ κοιμωμένου πατρός. Εἰς ἐμὲ ὅμως ἐπῆλθεν ἰδέα ἀπαισία. — Πλησίασε τὸ φῶς, εἶπον πρὸς τὴν γυναῖκα. Τὸ ἐπλησίασε καὶ εἶδον ὅτι δὲν ἔζη πλέον!

Εἶχεν ἀποθάνει πρὸ ἡμισείας τοὐλάχιστον ὥρας· αἱ χεῖρες καὶ τὸ πρόσωπον ἦταν κατάψυχρα· καὶ διὰ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτὸς δὲν εἴχομεν παρατηρήσει τὸν θάνατον. . . Τρομερὰ ἦτο ἡ ψυχρότης του, καὶ οἱ ἀνοικτοὶ ὀφθαλμοί, καὶ ἡ καταπίπτουσα σιαγών, παραβαλλόμενα πρὸς τὰς ζωηρὰς παρειὰς τοῦ παιδίου, παίζοντος μὲ τὸ σῶμα τοῦ πατρός, καὶ ἀδιαφοροῦντος διά τε τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. . .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Συνοπτικὴ ἐπιθεώρησις τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Συρίας, μετά τινων σκέψεων περὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἀποστολῶν, συγγραφεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 1826 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827 ἔτους ὑπὸ Ἰωνᾶ Κίνγ. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1839. (Εἰς ιϛ′ ἐκ σελ. 368).

Ἰδοὺ τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη ἀφότου ἐγράφη τὸ σύντομον μὲν ἀλλὰ περιεκτικὸν πολλῶν καὶ ποικίλων εἰδήσεων πονημάτιον τοῦτο· καὶ ὅμως, τοσούτῳ ἀπαραλλάκτως ἀπαντῶνται καὶ σήμερον ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ ὅσα τότε ἐξιστορήθησαν, ὥστε, ἐναντίον ὅλων τῶν ἐπισήμων διαβεβαιώσεων τοῦ πρώτου τῶν ὑπουργῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τὸ λόγιον τοῦ Montesquieu, τὸ πρὸ 150 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ῥηθὲν (α), σφραγίζεται διὰ νέας ἀξιοπίστου ἐπικυρώσεως. Καὶ ὑπομονὴ ἂν ἐξουσιάζοντο μόνον *ἀνωφελῶς* ἀπέραντα Κράτη· ὁ ζωγράφος τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ ἀνακτόρων Pitti κατὰ τὴν ΙΕ′ ἑκατονταετηρίδα, ἤτοι πρὸ 400 ἐτῶν, παρέστησεν ἔτι ἀκριβέστερον τὴν ὄψιν τῆς ἐξουσίας ταύτης· παρέστησε, λέγω, τὸν Μωάμεθ, τὸ ξίφος πάλλοντα γυμνὸν καὶ ἐξολοθρεύοντα ὅλας τὰς ἀρετάς, ὑπ' αὐτὸν δὲ ἅρπυιαν ἐπιδεικνύουσαν τὸ κοράνιον, καὶ ποιητὰς καὶ φιλοσόφους φεύγοντας, καὶ εἰς τὰ ξένα ζητοῦντας ἄσυλον (β).

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐμφαντικῶς καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς *Συνοπτικῆς ἐπιθεωρήσεως* ἐξεικονίζει τὴν ἐξουσίαν ταύτην διὰ τῆς γραφικῆς ταύτης ῥήσεως· « τὴν γῆν ἣν περιήλθομεν αὐτὴν κατασκέψασθαι αὐτήν, γῆ *κατέσθουσα* τοὺς κατοικοῦντας ἐπ' αὐτῆς ἐστι, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὃν ἑωράκαμεν ἐν αὐτῇ, ἄνδρες ἐπιμήκεις . . . καὶ ἦμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες, » ἀκρίδες οἴμοι! συντριβόμεναι ὡς ἐπ' ἐσχάτων κατὰ μυριάδας.

Τριπλοῦν ἔχει τὸν σκοπὸν τὸ ἀνὰ χεῖρας πόνημα· πρῶτον, τὴν περιγραφὴν τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ αἱρέσεων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἑκάστης αὐτῶν καὶ τοῦ γενικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνατολικῶν λαῶν· δεύτερον, τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποστολῆς διδασκάλων τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τρίτον, τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ συγγραφέως.

Τὸ κατ' ἐμέ, θέλω εἰπεῖ ὀλίγα μόνον περὶ τοῦ πρώτου, ἐρανιζόμενος ἀποσπάσματά τινα ἐξ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Αἱ φυλαὶ περὶ ὅσων ὁμιλεῖ εἶναι δεκαεννέα· περιορίζομαι δὲ εἰς ἁπλῆν τὴν ἐπανάληψιν τῶν γραφομένων περὶ τριῶν ἐξ αὐτῶν, τῶν Δρούζων, τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

(α) Il n' y a pas de nation plus propre à posséder inutilement de grands empires que la nation turque.

(β) Ἐπὶ τοῦ θόλου τῆς μεγάλης προσγείου αἰθούσης.

« Ὁ ἀριθμὸς τῶν Δρούζων εἶναι περίπου ὀγδοήκοντα χιλιάδες· κατοικοῦσι δὲ οἱ πλεῖστοι τὸ ὄρος τοῦ Λιβάνου, καὶ διακρίνονται εὐκόλως διὰ τοῦ ἐνδύματος αὐτῶν· τὸ κεφαλοδέσμιον εἶναι διάφορον τοῦ τῶν γειτόνων αὐτῶν, τῶν Μαρωνιτῶν, καὶ φέρουσι χιτῶνα ἢ μανδύαν σειρὰς ἔχοντα λευκάς, λευκοφαίους ἢ μελαίνας. Ὁμιλοῦσι δὲ τὴν Ἀραβικήν, καὶ τὰ βιβλία αὐτῶν εἰσὶ γεγραμμένα εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Διαιροῦνται δὲ εἰς δύο, εἰς Οὐκκὰλ (νοήμονας) καὶ εἰς Γουλὰχ (ἀμαθεῖς). Καὶ λέγονται μὲν μουσουλμάνοι· ἀλλ' ὅταν καταβαίνωσιν εἰς τὰς πόλεις πηγαίνουσιν εἰς τὰ τζαμία. Ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἠρώτησα περὶ τούτου μοὶ ἀπεκρίθησαν ὅτι πιστεύουσιν εἰς ἕνα Θεόν, καὶ ὅτι θεωροῦσι τὸν Μωάμεθ προφήτην αὐτοῦ· οἱ Ἄραβες ὅμως μουσουλμάνοι, καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἱ ζῶντες πλησίον αὐτῶν, φρονοῦσιν αὐτοὺς εἰδωλολάτρας, καὶ ὅτι προσκυνοῦσιν ὁμοίωμα ταύρου. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης ταύτης μοὶ εἶπον ὅτι εὑρίσκοντο παρὰ τοῖς Δρούζοις χρυσοχόοις μικρὰ ἀργυρᾶ ὁμοιώματα δαμάλεων. Εἰς οὐδένα ἑτερόδοξον συγχωρεῖται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Χριστιανοὶ δὲ κατοικοῦντες μεταξὺ Δρούζων, ἐπὶ τοῦ ὄρους Λιβάνου, μοὶ ὡμολόγησαν ὅτι δὲν ἐνόουν τὴν θρησκείαν αὐτῶν. « Ὁμοιάζει, μοὶ εἶπον, συγκεχυμένον κρᾶμα διαφόρων δοξασιῶν ἐξαχθεισῶν ἐκ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, ἐκ τοῦ Μωάμεθ, ἐκ τοῦ Χακὶμ-Βιἀμὰρ Ἀλλάχ, τὸν ὁποῖον θεωροῦσιν ὡς θεμελιωτὴν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, καὶ τοῦ ὁποίου προσδοκῶσι νέαν ἐπιφάνειαν. Ὁ ἡγούμενός τινος μοναστηρίου μοὶ εἶπεν, ὅτι μετὰ πολλὰς ἐρεύνας περὶ τούτου, ἐπίστευεν ὅτι οἱ Δροῦζοι προσκυνοῦσι τὸ Φῶς, καὶ τιμῶσιν ὁμοίωμα ταύρου, ὡς παριστάνοντος τὴν ἰσχύν. Ὁ δὲ λαὸς μοὶ ἐφάνη προσηνὴς καὶ εὐπροσήγορος. Κατηγοροῦνται ἐπὶ ἀπιστίᾳ. « Ἐμπιστεύθητι, μοὶ εἶπον, εἰς Βεδουῖνον, ἀφοῦ φάγῃς ἄρτον καὶ ἅλας μετ' αὐτοῦ, εἰς Δροῦζον ὅμως μὴ ἐμπιστευθῇς ποτέ. » Εἰς τὸν πόλεμον δεικνύονται πολλάκις τολμηροὶ καὶ γενναῖοι. Εἰσὶν ὑπήκοοι τοῦ Ἐμὶρ Βουσὶρ Σεχάβυ, ἡγεμόνος τοῦ ὄρους Λιβάνου, ὅστις ὑπόκειται εἰς τὸν Ἀβδ-Ἀλλάχ, Πασᾶν τῆς Πτολεμαΐδος.

» Τὸ 1852 ἔτος πολλοὶ Δροῦζοι βοηθούμενοι ὑπὸ πολλῶν χριστιανῶν Μωρωνιτῶν, καὶ ὑπό τινων Ἐμίριδων ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Βουσὶρ Σεχάβυ, ἡνώθησαν ἵνα ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν αὐτῶν, καὶ ἐδοκίμασαν νὰ παραλάβωσι τὴν διοίκησιν τῶν Ὀρέων· ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχε δι' ἔλλειψιν ταχύτητος. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀνταρσίας ταύτης ἔφυγε μετὰ διακοσίων στρατιωτῶν εἰς τὸ Οὐράν, ὅπου ἐστάλησάν τινες ἵνα ἐξαπατήσωσιν αὐτὸν διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων, καὶ κατέπεισαν αὐτὸν ἵνα μεταβῇ εἰς Δαμασκὸν ὅπως λάβῃ τὴν προστασίαν τοῦ πασᾶ. Ἀλλ' ἅμα φθάσας εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἐγυμνώθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ὡδηγήθη ἐνώπιον τοῦ πασᾶ. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐσφάγησαν ἀμέσως, οἱ λοιποὶ δὲ ἔφυγον, καὶ ὁ Σεῒχ Βουσὶρ αὐτός, ὁ ἄρχων τῶν Δρού-

ζων, συλληφθεὶς ἐνῷ ἔφευγε παρεδόθη τῷ Ἀβδ-Ἀλλάχ, ὅστις κρατήσας ἐπί τινα χρόνον, ἔπνιξεν αὐτόν, καὶ ἔρριψε τὸ σῶμα ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Συγχρόνως ὁ Ἐμὶρ Βουσὶρ Σεχάβ συνέλαβε τρεῖς τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ, Ἐμίρας καὶ αὐτούς, οἵτινες εἶχον ἐνθαρρύνει τὴν ἀνταρσίαν τῶν Δρούζων, ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου, ἀπέκοψε τὰς γλώσσας αὐτῶν, τὰς ὁποίας ἔστειλεν εἰς τὸν αὐθέντην αὐτοῦ Ἀβδ-Ἀλλάχ, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς ἔσπευσεν οὗτος να καταπαύσῃ τὴν ἀνταρσίαν. Τρεῖς ἄλλοι ἀνεψιοὶ αὐτοῦ εἶχον πάθει πρότερον τὸ αὐτό, καὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός!!! Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ Δροῦζοι φαίνονται ὑποτεταγμένοι, καί τινες ἐξ αὐτῶν διωρίσθησαν Σέκ-ἐλ-Βάλαδ, ἢ ἀρχηγοὶ χωρίων. »

Περὶ δὲ Μαρωνιτῶν λέγει τὰ ἑξῆς·

« Οἱ Μαρωνῖται ἢ Μουάρνοι ἔχουσι τὸ ὄνομα τοῦτο παρά τινος Ἰωάννου Μαρῶνος ἐκ Χούμς (ἡ ἀρχαία Ἔμεσα) ἀκμάσαντος τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα. Οἱ πλεῖστοι δὲ αὐτῶν κατοικοῦσι τὸ ὄρος Λιβάνου· εὑρίσκονται δὲ καὶ ἐν Ναζαρέτ, Βηρυτῷ, Λαοδικείᾳ, Δαμασκῷ καὶ Ἀλέπῃ. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀναβαίνει κατὰ τὰς χώρας ταύτας μέχρις ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων ὡς ἔγγιστα· ἔχουσι δὲ καὶ μοναστήρια πλείονα τῶν ἑξήκοντα. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῶν αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ ἀναγινώσκονται αραβιστὶ καὶ συριστί, ἡ δὲ γλῶσσα ἡ καλουμένη Κορσοὺν, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται ἐνίοτε γράφοντες, εἶναι ἡ ἀραβικὴ γραφομένη διὰ χαρακτήρων Συριακῶν. Οἱ Μαρωνῖται, εἰ καὶ κατὰ πολλὰ κεχωρισμένοι ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, οὐχ ἧττον ὅμως θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὡς ὑπηκόους τοῦ Πάπα. Πρὸς τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν συγχωρεῖται νὰ ἔρχωνται εἰς γάμον πρὸ τῆς χειροτονίας, ποτὲ ὅμως μετ' αὐτήν. Μόνον πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἔπαυσαν μεταλαμβάνοντες τῆς Εὐχαριστίας ὑπὸ τὰ δύο εἴδη· μεταχειρίζονται δὲ τὸν συνήθη ἄρτον, δηλαδὴ ἔνζυμον. Ἔρις τις περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἐνζύμου ἄρτου ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, ἐγένετο μεγίστη ἀφορμὴ τῆς ἀποχωρίσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς Συριακῆς ἐκκλησίας. Ὑποτάσσονται δὲ ἀπ' εὐθείας εἰς πατριάρχην διαμένοντα ἐν Κανοβίνῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους Λιβάνου, καὶ φέροντα τίτλον πατριάρχου Ἀντιοχείας· σύγκειται δὲ τὸ πατριαρχεῖον αὐτοῦ ἐξ ἕνδεκα ἢ δώδεκα ἐπισκοπῶν. Οἱ Μαρωνῖται σέβονται μεγάλως τὸν Μάρ-Ἐφραὶμ Σῦρον, καὶ μεταχειρίζονται τὰς παρ' αὐτοῦ γραφείσας εὐχὰς μετὰ προσθήκης ἐπικλήσεως πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν καὶ τοὺς ἁγίους. Σέβονται δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῶν, Ἰωάννου Μαρῶνος. Συριακή τις γραμματική, ἥτις κατὰ παραγγελίαν μου ἀντεγράφη ἀραβιστί, τελειόνει οὕτω· « Δόξα τῷ Θεῷ καὶ τῷ Ἰωάννῃ Μαρῶνι, κτλ. » Ὁ Μαρωνιτικὸς λαὸς μοὶ ἐφάνη ἱκανῶς ἀνεκτικὸς ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ ἰδέας· καὶ ἂν δὲν ἐναντιοῦντο πολλοὶ τῶν ἱερέων αὐτῶν, ἤθελον λαμβάνει μετὰ χαρᾶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· πολλάκις καὶ ἔλαβον αὐτὸν ἀψηφίσαντες τὴν ἐναντιότητα ταύτην. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἱερέων εὑρίσκονταί τινες ἱκανῶς πεφωτισμένοι, οἵτινες μοὶ ἐφάνησαν εὐδιάθετοι ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν.

» Οἱ Μαρωνῖται εἶναι νοήμονες, φιλόξενοι καὶ ὑπομένουσι τοὺς κόπους μεθ' ὑπομονῆς. Ἀγαπῶσι δὲ τὰ ὄρη καὶ ἔχουσι πνεῦμα τολμηρὸν καὶ ἀνεξάρτητον. Ὁ Γεζὰρ πασᾶς, καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δὲν κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ αὐτοὺς ἐντελῶς εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

» Εἶναι δὲ καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ Δροῦζοι ὑπήκοοι τοῦ Ἐμὶρ Βουσὶρ Σεχάβ, ὅστις φορολογεῖ αὐτοὺς καθ' ὑπερβολήν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶναι γραμματεῖς τοῦ Ἐμὶρ ἢ Σεΐκαι τῶν πόλεων. Ὁ Ἐμὶρ Βουσὶρ Σεχάβ, ὅστις ἀνήκει εἰς ἔγκριτον Ἀραβικὴν οἰκογένειαν, καὶ κατάγεται ἀπ' αὐτῆς τῆς οἰκογενείας τοῦ Μωάμεθ, εἰ καὶ μουσουλμάνος κατ' ἐπιφάνειαν, ἐν τῷ κρυπτῷ ὅμως εἶναι, ὡς μοὶ εἶπον, χριστιανὸς καὶ ἐβαπτίσθη. »

Ἰδοὺ δὲ καὶ τὰ περὶ Ἑλλήνων·

« Οἱ Ἕλληνές εἰσι πολυάριθμοι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ, καὶ ἔχουσι δεκατρία ἢ δεκατέσσαρα μοναστήρια ἐν Ἱεροσολύμοις, ἓν ἐν Βηθλεέμ, ἕτερο πρὸς δυσμὰς τῆς Ἱερουσαλὴμ καλούμενον μοναστήριον τοῦ Σταυροῦ, ἄλλο ἐν Ἁγίῳ Σάββᾳ παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, ἄλλο ἐν Γάζῃ, ἄλλο ἐν Δαμασκῷ, καὶ δέκα ἢ δώδεκα ἐπὶ τοῦ ὄρους Λιβάνου ἢ κατὰ τὰ πέριξ. Εὑρίσκονται δὲ Ἕλληνες εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν τούτων. Ἡ αὐλὴ τῆς Ῥώμης κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς μέγαν ἀριθμὸν χριστιανῶν ἐντοπίων, οἵτινες ἦσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ δόγματος· οὗτοι δὲ ἔχουσιν εἴκοσι περίπου μοναστήρια ἐπὶ τοῦ Λιβάνου. Συμποσοῦται δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐν μὲν Δαμασκῷ εἰς ἓξ περίπου χιλιάδας, ἐν δὲ Ἀλέπῃ εἰς πέντε χιλιάδας, ἐν Τύρῳ εἰς πεντακοσίους, ἐν Βηρυτῷ εἰς τετρακοσίους, καὶ εἰς διακοσίους ἐν Τιβεριάδι, και ὑποτάσσονται εἰς πατριάρχην διαμένοντα ἐν Μὰρ-Μικαῆλ ἐπὶ τοῦ Λιβάνου. Τηροῦσι δὲ εἰσέτι τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰσὶ πολὺ πλεον ἐλεύθεροι τῶν ἄλλων καθολικῶν Ῥωμαίων τῶν κατοικούντων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. Πολλοὶ μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι ἐὰν ὁ Πάπας ἐναντιοῦτο εἰς τὴν διανομὴν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἤθελον νομίσει χρέος αὐτῶν να παρακούσωσιν. Ἐνθυμοῦνται δὲ μετὰ σεβασμοῦ τοὺς Ἰησουΐτας, ἢ τοὺς ἄλλους ἱεραποστόλους τῆς Ῥώμης.

» Οὗτοι δὲ Ἑλληνο-καθολικο-ρωμαῖοι ὀνομάζονται καὶ Μελεκίαι, ἤτοι βασιλικοί. Μ' ἐφάνησαν δε ἐν γένει φιλάνθρωποι καὶ φιλόξενοι. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι τόσῳ μέγας ὅσῳ ὁ τῶν Μαρωνιτῶν, τῶν ὁποίων φοβοῦνται τὴν παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν ἐπιρροήν. Μοὶ διηγήθησαν ὅτι τὸ ἔτος 1825 ὁ πατριάρχης τῶν Μαρωνιτῶν ἀπηγόρευσεν εἰς ὅλας τὰς θυγατέρας τῆς αἱρέσεως ταύτης τὸ νὰ ἔρχωνται εἰς γάμον μετὰ τῶν ἄνω εἰρημένων Ἑλληνο-καθολικο-ρωμαίων.

» Οἱ δὲ κυρίως λεγόμενοι Ἕλληνες, συνήθως ὁμιλοῦσι τὴν ῥωμαϊκήν, ἤτοι τὴν νεωτέραν Ἑλληνικήν, καὶ πολλοὶ τούτων ὁμιλοῦσι τὴν Τουρκικήν,

τινὲς δὲ τὴν Ἀραβικήν. Ἐν δὲ ταῖς Ἐκκλησίαις μεταχειρίζονται τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν. Ἔχουσι τέσσαρας Πατριάρχας, τὸν μὲν πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις καλεῖται οἰκουμενικὸς, τὸν δὲ δεύτερον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὸν δὲ τρίτον ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ τὸν τεταρτον ἐν Ἱεροσολύμοις. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς καθιδρύσεως αὐτῶν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦτο πρῶτος, καὶ δεύτερος ὁ τῆς Ἀντιοχείας. Οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἀνεδείχθησαν μετὰ ταῦτα. Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας διαμένει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Δαμασκῷ, ὁ δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ Ἕλληνες ἀναγνωρίζουσι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς μόνην κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας.

» Οἱ Ἕλληνες εἶναι φύσει φιλόξενοι, ζωηροὶ τὸ πνεῦμα, ὀξυδερκεῖς, τὴν φαντασίαν λαμπροὶ καὶ γόνιμοι, ὁρμητικοὶ ὁσάκις ὀργίζωνται, πολλάκις δὲ καὶ δόλιοι κατὰ τὰς ἐκδικήσεις, ἀλλὰ πιστοὶ πρὸς τοὺς φίλους καὶ ἀτρόμητοι πρὸ τῶν ἐχθρῶν, γενναῖοί τε καὶ ἀνεξάρτητοι καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν δουλείαν· ἀνευρίσκεται δὲ παρ' αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τῶν προγόνων αὐτῶν. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἐὰν εἶχον τὴν ἐλευθερίαν, ὑπὲρ ἧς στενάζουσιν, ἤθελον καταταχθῇ ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν μεταξὺ τῶν πρώτων ἐθνῶν τῆς γῆς. Ὅπως ὁ λέων δὲν ἐπλάσθη ἵνα φέρῃ χαλινὸν, νὰ καλλιεργῇ τοὺς ἀγροὺς καὶ νὰ γεωργῇ τὰς κοιλάδας, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπλάσθησαν νὰ φέρωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Ἡ τυραννία πιέζει σήμερον αὐτοὺς ὡς ὄρος· ἀλλ' ὡς ὑφαίστειον πῦρ ἀεὶ φλέγονται, καὶ εἰσὶν ἕτοιμοι νὰ διαρρήξωσι τὸ ὄρος, καὶ ν' ἀποτινάξωσι ῥιζηδὸν καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν πᾶν βάρος.

» Ἀποδίδουσι δὲ κατ' ἔτος ἐκ συνθήκης οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἕλληνες πρὸς τὸν πασᾶν τῆς Δαμασκοῦ ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα περίπου χιλιάδας φράγκων· ἀλλὰ τὸ 1825 ὁ πασᾶς, παραβαίνων τὴν συμφωνίαν ταύτην, ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα χιλιάδας· στρατιῶται Τοῦρκοι ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ κυριώτερον αὐτῶν μοναστήριον! μητροπολῖται περιεκλείσθησαν ὑπὸ φρουρᾶς, τινὲς δὲ καὶ ἐξυλίσθησαν, καὶ τρόμος ἐπεκράτει πανταχοῦ. Εἶδον ἐν Ἱερουσαλὴμ ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας ὠχροὺς ἐκ τοῦ φόβου καὶ δεδακρυσμένους ἔχοντας τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ Τοῦρκοι ὑποπτευθέντες τὸν ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, ὅτι ἔκρυψεν ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου κεφαλοδέσμια πολύτιμα ἀνήκοντα εἰς γυναῖκας τῆς Βηθλεὲμ καὶ τοῦ Εὐφραθᾶ, κατέφερον πεντακοσίους ῥαβδισμοὺς ἐπὶ τῶν ταρσῶν τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ ἀφῆκαν αὐτὸν τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας κατὰ γῆς γυμνὴν ἔχοντα τὴν κεφαλὴν, μὴ ἐπιτρέποντες νὰ δίδεται αὐτῷ ἄλλο πλὴν ὀλίγου ὕδατος. Μετὰ δὲ τας τρεῖς ταύτας ἡμέρας ὁ πασᾶς ἐπέτρεψε νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν εἰς τὴν μονὴν ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅπου ἐπεσκέφθην αὐτὸν πολλάκις. Ἐκ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ὁ εἷς εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον κατασπαραχθῆ, ὥστε ἐφαίνοντο σχεδὸν τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ νεῦρα, ὡς ἂν ἦτον ἀνατετμημένος! Ἐκτὸς τῆς ποσότητος τῆς ζητουμένης παρὰ τοῦ πασᾶ, οἱ Ἕλληνες ὑποχρεοῦνται πολλάκις νὰ δίδωσι πρὸς τοὺς διοικητὰς τὰς λεγομένας *ἀβανίας*. Δὲν δύνανται νὰ ἐνταφιάσωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν ἄνευ ἀδείας τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν, τὴν ὁποίαν ἐκδίδουσι λαμβάνοντες χρήματα. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐφαρμόζεται ἐπίσης εἰς ὅλους τοὺς ῥαγιάδας χριστιανούς. Καί ποτε ἡ ποσότης ἡ ἐπιβληθεῖσα ἐν Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν ὑπῆρξε τόσῳ ὑπέρογκος, ὥστε οἱ πτωχοὶ τῶν χριστιανῶν πολλάκις προετίμησαν ν' ἀφήσωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν νὰ σήπωνται ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἢ πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτῶν, ἕως οὗ ἐβιάζοντο οἱ μουσουλμάνοι ὑπὸ τῆς δυσωδίας νὰ σηκώσωσιν αὐτούς. Κατήντησε δὲ τοσούτῳ ἀποτρόπαιον τὸ θέαμα, καὶ τοσούτῳ μεγάλη ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ ὥστε, γενομένων παραπόνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξεδόθη εἰδικὸν φιρμάνιον, τοῦ ὁποίου εἶδον ἀραβικὴν μετάφρασιν, διατάττον τὰς ἐν τῇ Ἁγίᾳ πόλει Τουρκικας ἀρχὰς, νὰ ἐπιτρέπωσι τὴν ταφὴν τῶν τεθνεώτων χριστιανῶν ἄνευ φορολογίας! Ἔκτοτε οἱ διοικηταὶ δὲν τολμῶσι νὰ πράττωσιν ἀναφανδὸν ἐναντίον τοῦ φιρμανίου τούτου· ἀλλ' ἐὰν χριστιανός τις ἀρνηθῇ νὰ πληρώσῃ τὴν ζητουμένην ποσότητα, εὑρίσκουσι πάντοτε τρόπον νὰ εἰσπράξωσιν αὐτήν. Γνωστὸν εἶναι ἐν Ἱεροσολύμοις ὅτι προτιμότερον νὰ δώσῃ ὁ ῥαγιᾶς ὅ,τι καὶ ἂν ἔχῃ, παρὰ νὰ δυσαρεστήσῃ Τοῦρκον διοικητήν.

» Ἂν καὶ σκοπὸν δὲν ἔχω νὰ συνηγορήσω ἐνταῦθα ἰδίως ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ καλέσω ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τῶν συμπολιτῶν μου καὶ ὅλων τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν.

» Ἐὰν οἱ λαοὶ τῆς Ἀμερικῆς ἠδύναντο νὰ ἴδωσι τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα ἐν τῇ κόνει, ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς μεγαλείου, καὶ ἠδύναντο ν' ἀκούσωσι τὰς φωνὰς καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῶν μυριάδων ἀδελφῶν αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νὰ ἴδωσι τὰ δάκρυα αὐτῶν, ἀναμφιβόλως ἤθελον τείνει πρὸς αὐτοὺς χεῖρα βοηθείας. Ἀλλ' οἴμοι! τὰ μεμακρυσμένα παθήματα μικρὰν προξενοῦσιν ἐντύπωσιν. Οἱ στεναγμοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ ἄνεμος τῆς Ἀνατολῆς φέρει διὰ τοῦ ἀχανοῦς ἀτλαντικοῦ, ἀποθνήσκουσι πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ἢ μᾶλλον φθάνουσιν εἰς τοὺς εὐδαίμονας ἡμῶν συμπολίτας, ἀναπαυομένους ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν καρποφόρων δένδρων αὐτῶν, χωρὶς νὰ τοὺς φοβίζῃ τις ἢ νὰ ταράττῃ τὴν ἡσυχίαν αὐτῶν.

» Πολλάκις ἐρρέθη ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι πειραταί· δὲν δύναμαι δυστυχῶς ν' ἀρνηθῶ ὅτι ὑπάρχουσιν Ἕλληνες πειραταὶ, διότι ἔμαθον αὐτὸ ἐκ πείρας, ὑπ' αὐτῶν γυμνωθεὶς τῶν πραγμάτων μου· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν κατηγορῶ τὸ ἔθνος. Οἱ Ἕλληνες ἀγωνίζονται αδιακόπως ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν· δύνανται λοιπὸν νὰ ἀποσπάσωσι πλοῖον ἐκ τοῦ μικροῦ αὐτῶν ναυτικοῦ ἵνα ὑπάγωσιν εἰς καταστροφὴν τῆς πειρατείας; Κατηγορεῖ τις τάχα τὸν Ἀγγλικὸν λαὸν ὅτι σύγκειται ἐκ λῃστῶν, διότι λυμαίνονται τοιοῦτοι ἐνίοτε τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ὁδοιπόρους; Ἀποβάλλουσί τινες πᾶσαν συμπάθειαν

πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, ἢ μᾶλλον δικαιολογοῦνται διὰ τὴν μικρὰν αὐτῶν συμπάθειαν, κατηγοροῦντες αὐτοὺς ὅτι εἰσὶ πάντες καὶ πάντοτε διῃρημένοι. Ἀναμφιβόλως λυπηρὸν εἶναι τὸ νὰ μὴ εὑρίσκωνται πάντοτε ἡνωμένοι, ὅσον ἀπαιτοῦσι τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν· ἀλλὰ δὲν εὑρίσκουσιν οὐδεμίαν ἕνωσιν μεταξὺ λαοῦ πρὸ πέντε ἐτῶν ἀμυνομένου ἐναντίον τοσούτων ἐχθρικῶν δυνάμεων; Ἀλλὰ καὶ δοθέντος ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰσὶ κακοί, ἐρωτῶ, τί δύναταί τις νὰ περιμείνῃ παρ' ἔθνους ἐπὶ τετρακόσια ἔτη ὑποταχθέντος εἰς τὸν Τουρκικὸν ζυγόν; Ἐξ ἐναντίας θαυμάζω πῶς διεσώθησαν τόσαι ἀρεταὶ αὐτῶν. Τοὐλάχιστον ἔχουσιν εὐφυΐαν, καὶ ὡραῖα προτερήματα, καὶ πρόθυμοι εἰσὶν εἰς τὸ νὰ δέχωνται τὰ δύο μεγάλα μέσα, ἢ μᾶλλον τὰ μόνα μέσα, ἅτινα καθιστῶσιν οἱονδήποτε ἔθνος εὐγενὲς καὶ εὔδαιμον, δηλαδὴ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ Εὐαγγελίου.

» Οἱ Ἕλληνές εἰσι πανταχοῦ εὐδιάθετοι εἰς τὸ νὰ δέχωνται τὰς Ἁγίας Γραφάς, καὶ νὰ συνιστῶσι σχολεῖα διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων αὐτῶν. « Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσι. » Τί λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν ἐντὸς εἴκοσιν ἢ τριάκοντα ἐτῶν παρ' ἔθνους τοσαύτην ἔχοντος εὐφυΐαν, τοσαῦτα προτερήματα, τοσαύτην κλίσιν πρὸς τὴν παιδείαν, καὶ τοσαύτην προαίρεσιν εἰς τὸ νὰ δέχηται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ἀπολαύσῃ ἐλευθερίαν; Ἆ! ἂς μὴ ἀμφισβητῶσι τοὐλάχιστον τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης τὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας διέσωσεν ἡ Ἑλλὰς ἐν τῷ μέσῳ πολυχρονίου δουλείας· ἂς μὴ προτείνωσιν αὐτῇ ὡς ὅρον εὐσπλαγχνίας τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ δώσῃ εἰς λαοὺς πρὸ πολλοῦ ἐλευθέρους τὸ παράδειγμα ὅλων τῶν ἀρετῶν, τῶν ὁποίων αὐτοὶ οὗτοι οἱ λαοὶ ἐστερήθησαν πολλάκις. Χρηματίσαντες ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας δοῦλοι λαοῦ τυράννων, οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ διέσεισαν τὸν ζυγὸν ἐμόλυναν ἐνίοτε δι' ὠμοτήτων πρὸς τοὺς δυνάστας αὐτῶν τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἀπατηθέντες παρ' ἐκείνων, οἵτινες ὑπέσχοντο αὐτοῖς ἐλευθερίαν, δυσπιστοῦσι πρὸς ἐκείνους, οἵτινες λέγονται ἐλευθερωταὶ αὐτῶν· προδοθέντες δὲ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμπολιτῶν, ἐξετάζουσιν ἀλλήλους πρὶν ἢ ἑνωθῶσιν. Ὅλαι αὗται αἱ συνέπειαι πρέπει ἆρα νὰ φέρωσιν εἰς ἀπορίαν ἔθνη, τὰ ὁποῖα δυστυχήματα ὀλίγων μόνων ἐτῶν διέσεισαν ἐκ θεμελίων, καὶ τὰ ὁποῖα ἐμόλυναν διὰ τοσούτων ἐγκλημάτων τὰ προοίμια τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν;

» Ποῖος ἄλλος λαός, ἀφοῦ ὑπέστη τόσας δοκιμασίας, ἤθελε τολμήσει νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι δὲν ἤθελε καταβληθῇ; Οἱ Ἕλληνες διέσωσαν τὸ πνεῦμα αὐτῶν· τί λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶμεν παρ' ἀνθρώπων τοσούτῳ εὐφυῶν καὶ τοσούτῳ γενναίων; εἰσὶ πάντοτε ἕτοιμοι ν' ἀποθάνωσιν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ. Ἵνα γείνῃ ἐλεύθερος καὶ νὰ συγχωρηθῇ ὁ Ἕλλην, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἴπῃ· « Οὐκ ἔστι Θεὸς εἰμὴ Θεὸς καὶ Μωάμεθ ὁ ἀπόστολος αὐτοῦ. » Καὶ ὅμως ὁ Ἕλλην προτιμᾷ νὰ κύψῃ τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ Μουσουλμάνου, παρὰ ν' ἀρνηθῇ τὸν Σωτῆρα αὐτοῦ. Οὐδὲν λοιπὸν εὐγενὲς ἔχει τὸ ἔθνος τοῦτο; Οὐδὲν ἱκανὸν νὰ κινήσῃ εἰς συμπάθειαν τοὺς χριστιανούς, καὶ εἰς εὐσπλαγχνίαν τοὺς φιλανθρώπους; Ὁ σοφός, ὁ ζωγράφος, ὁ λιθοξόος, ὁ ποιητής, ὁ ῥήτωρ, ὁ κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, δύνανται νὰ βλέπωσιν ἀτάραχοι σφαζομένην τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλουσι τοσαῦτα; Εὐάριθμοι ὄντες, κακῶς ἐφωδιασμένοι, κακῶς ὡπλισμένοι, ἄνευ πειθαρχίας, ἀντέστησαν ἐπὶ πενταετίαν εἰς τὴν τρικυμίαν τοῦ πολέμου! καὶ ἀπόφασιν ἔχουσι ν' ἀντισταθῶσιν ἔτι. Εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν εὑρίσκεται ἡ γενναιότης τοῦ Λεωνίδου καὶ ἡ σταθερότης τῶν πρώτων μαρτύρων! « Τὰ νήπια καὶ τὰ θηλάζοντα λειποψυχοῦσιν ἐν ταῖς πλατείαις τῆς πόλεως. Ζητοῦσιν ἄρτον παρὰ τῶν μητέρων αὐτῶν καὶ δὲν ὑπάρχει!» (1) Αἱ γυναῖκες αὐτοκτονοῦνται ἢ παρακαλοῦσι τοὺς συζύγους αὐτῶν νὰ φονεύσωσιν ἰδίαις χερσὶν αὐτὰς μᾶλλον παρὰ νὰ πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, τῶν ὁποίων, τὰ ἐνδύματα εἰσὶ μεμολυσμένα ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν.

» Τίς ὀφθαλμὸς δὲν ἔκλαυσε διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν, τῆς Χίου καὶ τοῦ Μεσολογγίου; Ποία καρδία δὲν ἠσθάνθη οἶκτον βλέπουσα μυριάδας ὡραίων Ἑλληνίδων συρομένων ἐκτὸς τῆς προσφιλοῦς αὐτῶν πατρίδος, καὶ ἀπερχομένων μετὰ θλίψεως νὰ διέλθωσι βίον τεταλαιπωρημένον ἐντὸς τῶν αἰσχρῶν χαρεμίων τῶν Μουσουλμάνων; Καὶ ὅμως τὰ ἔθνη βλέπουσι ταῦτα ἀπαθῶς, καὶ καυχῶνται διὰ τὴν ἀπροσωποληψίαν αὐτῶν! Ἐὰν πέσῃ ἡ Ἑλλάς, θέλει εἶσθαι εἰς ὅλα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη αἰώνιον αἶσχος! »

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὁ συγγραφεὺς τοῦ μικροῦ τούτου πονήματος δὲν εἶναι ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ἐκείνων, οἵτινες ἔχουσι μὲν ἀδιακόπως ἀνὰ χεῖρας καὶ στόμα τὸ Εὐαγγέλιον τὸ παραγγέλλον τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἀδιαφοροῦσι δὲ διὰ τὴν σφαγὴν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Εὐαγγελίου τούτου, καὶ συνηγοροῦσι μάλιστα ὑπὲρ τῶν δημίων.

Πλὴν τῶν εἰδήσεων τούτων τὸ μικρὸν πόνημα περιέχει ὡς ἐπίμετρον καὶ ἄλλας τινὰς οὐχ ἧττον ἀξιομνημονεύτους· διότι εἰ καὶ σώζονταί τινες ἐξ αὐτῶν διεσκορπισμέναι, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀμυδραὶ εἰς τὴν μνήμην τῶν πρεσβυτέρων ἐξ ἡμῶν, εἶναι ὅμως πάντη ἄγνωστοι πρὸς τοὺς νεωτέρους. Ὁμιλεῖ, παραδείγματος χάριν, περὶ τῶν εὐεργετημάτων τῶν σταλέντων ἐξ Ἀμερικῆς εἰς Ἑλλάδα ἐν ὥραις στερήσεων καὶ ὀδύνης καὶ ἀπελπισίας, περὶ τῶν ἱδρυθέντων ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν σχολείων, περὶ τῶν παρ' αὐτῶν διανεμηθέντων βιβλίων, αβακίων, κονδυλίων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγας, δημοσιεύει τὰς εὐχαριστηρίους ἐπιστολὰς τοῦ Κυβερνήτου, πολλῶν Αρχῶν καὶ ἰδιωτῶν, ὡς τοῦ Κωνσταντᾶ, Φαρμακίδου, Βάμβα, Κούμα καὶ ἄλλων, καὶ προσθέτει τὰς πρὸς τὰς Ἑλληνίδας κατανυκτικωτάτας ἐκείνας ἐπιστολὰς τῶν Ἀμερικανίδων, τὰς ὁποίας κλαίοντες ἀνέγνωμεν ἄλλοτε. Εἰ καὶ παρῆλθον ἔκτοτε τριάκοντα καὶ δύο ἔτη, ἀδύνατον

(1) Θρῆνος β'. 11—12.

ἀναγινώσκοντες ταύτας καὶ σήμερον νὰ μὴ δακρύσωμεν. Βεβαίως τὸ αἴσθημα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο βαθύτατα κεχαραγμένον εἰς καρδίας, ἐξ ὧν ἔρρευσαν λόγοι ὡς οἱ ἑξῆς·

« Ἂν καὶ ἄγνωστοι πρὸς ὑμᾶς, δὲν εἴμεθα ὅμως ξέναι εἰς τὰ παθήματά σας. Ὁ Παντοκράτωρ σᾶς ποτίζει τὸ πικρὸν ποτήριον τῶν θλίψεων. Οἱ πατέρες, οἱ σύζυγοι καὶ οἱ υἱοί σας φονεύονται εἰς τὰς μάχας, σφάζονται ἀνηλεῶς, ἢ ἐκθέτουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

» Τινὲς ἐξ ἡμῶν, αἵτινες σᾶς στέλλομεν ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, ἐστερήθημεν ὑπὸ τοῦ θανάτου τοὺς ἄνδρας μας· ἀλλ' ἐπετράπη εἰς ἡμᾶς νὰ ἐπαγρυπνήσωμεν ἐπ' αὐτῶν ἀσθενούντων καὶ συμπροσηυχήθημεν μετ' αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἡμῶν πέραν τοῦ τάφου. Ἐδέχθημεν τοὺς τελευταίους αὐτῶν στεναγμούς· νῦν δὲ ἀπολαύομεν τὴν θλιβερὰν εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ βλέπωμεν τὰς χλοερὰς ἰτέας τὰς φυτευθείσας ὑπὸ τῶν χειρῶν ἡμῶν, ἐξαπλούσας τοὺς κλάδους αὐτῶν ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ἀναπαύεται ἡ κόνις αὐτῶν. Ἀλλὰ σεῖς, φεῦ! οὐδεμίαν τῶν παραμυθιῶν τούτων ἔχετε· ἀλλ' ἐκαλέσθητε νὰ ὑποφέρητε πολυαρίθμους καὶ πολυπληθεῖς λύπας, τὰς ὁποίας εἰς τὴν εὐτυχῆ πατρίδα μας μόλις ἐννοοῦμεν.

» Θρηνοῦμεν τὰς συμφοράς σας καὶ ἐπιθυμοῦμεν νὰ συνεισφέρωμεν εἰς ἀνακούφισίν σας. Σᾶς κάμνομεν μίαν προσφορὰν ἥτις, ἂν καὶ μικρὰ ὡς πρὸς τας ἀνάγκας σας, θέλει δυνηθῆ ἴσως νὰ συνεισφέρῃ κατά τινα βαθμὸν εἰς ἀνακούφισιν τῶν παθημάτων σας. Ἐλπίζομεν ὅτι θέλομεν δυνηθῆ νὰ στείλωμεν πάλιν ἐκ του μέρους τούτου τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν καὶ ἄλλα βοηθήματα εἰς ἐνδύματα καὶ ζωοτροφίας κατὰ τὸν Ἰούνιον μῆνα, διότι αἱ γυναῖκες διαφόρων τόπων πέριξ ἡμῶν καταγίνονται νὰ συνάξωσι συνδρομὰς, τὰς ὁποίας δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἑτοιμάσωσιν ἐγκαίρως διὰ τὴν παροῦσαν εὐκαιρίαν. Ὅλαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας μας αἰσθάνονται ἐπιθυμίαν νὰ συνεισφέρωσί τι εἰς βοήθειάν σας. Ἐκ τῶν ἐνδυμάτων τὰ ὁποῖα στέλλομεν, 120 κατεσκευάσθησαν εἰς σχολεῖον κορασίων ἐνταῦθα, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη εὐχαρίστως ἀφιέρωσαν πολλὰς ὥρας τῶν διασκεδάσεών των εἰς τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἔργον. Τὰ τέκνα μας ἔκλαυσαν ἀκούσαντα τὴν διήγησιν τῶν συμφορῶν σας, καὶ χείλη βρεφῶν ἐψέλλισαν εὐχὰς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐδεήθησαν τοῦ Κυρίου ὑπὲρ ὑμῶν. Ἀδελφαὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, συνιστῶμεν ὑμᾶς καὶ τὰ ὀρφανά σας εἰς τὸν Θεὸν ὑμῶν τε καὶ ἡμῶν, εἰς ἐκεῖνον, ὅστις εἶναι ὁ ἀνὴρ τῆς χήρας, ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν καὶ ὁ ἐκδικητὴς τῶν καταδυναστευομένων. Εἰ δὲ καὶ δὲν θέλομεν συναπαντηθῆ ποτὲ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, θέλομεν ὅμως συναπαντηθῆ εἰς ἐκεῖνον τῆς αἰδίου μακαριότητος, ὅπου λύπη ποτὲ δὲν εἰσέρχεται, καὶ ὅπου ὁ Θεὸς θέλει ἐξαλείψει τὰ δάκρυα ἀπὸ πάντων τῶν ὀφθαλμῶν. » Καὶ ἀλλαχοῦ·

« Ἀδελφαὶ Χριστιαναι! χαίρομεν ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν θλίψεών σας διετηρήσατε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν αἵτινες ἐμπρέπουσιν εἰς τὸ ἡμέτερον φῦλον. Προσκαρτερήσατε, σᾶς παρακαλοῦμεν, εἰς τὴν ἀγαθὴν ταύτην ὁδόν. Ἐνσταλάξατε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν τέκνων σας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἐνθυμούμεναι ὅτι ἐκ τούτου κατὰ μέγα μέρος κρέμαται ἡ μέλλουσα τῆς Ἑλλάδος εὐδαιμονία.

» Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ ἐλέους, ὅτι μετὰ νύκτα ἠθικοῦ σκότους καὶ δουλείας σχεδὸν τετρακόσια ἔτη διαρκέσασαν, ὁ ἀστὴρ τῆς ἐλευθερίας ἀνέτειλεν ἐπὶ τὴν καταδυναστευομένην πατρίδα σας.

» Εἴθε νὰ ταχύνῃ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς, μὴ καταπατουμένη πλέον ὑπὸ τοῦ ποδὸς τῆς Τουρκικῆς τυραννίας, θέλει ἐγερθῆ καὶ δείξει εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀρετὴν, ὡς ἤδη ἔδειξε καὶ τὴν δόξαν, τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἡμερῶν!

» Ἐλπίζοντες ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλουσιν ἀνταμειφθῆ ὅλοι οἱ ἀγῶνές σας διὰ τῆς σωτηρίας τῆς ἀγαπητῆς ὑμῶν πατρίδος, συνιστῶμεν ὑμᾶς πρὸς τὸν κοινὸν ἡμῶν Σωτῆρα, ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ ὁποίου σήμερον πάσχετε. »

« Ἀδελφαὶ καὶ φίλαι! προσθέτουσιν αἱ Ἀμερικανίδες τοῦ Χάρτφορδ, αἱ καρδίαι μας σπαράσσονται δι' ὑμᾶς· τερηθεῖσαι τοὺς προστάτας ὑμῶν ἕνεκα τοῦ πολέμου, καὶ ἀκαταπαύστως φοβούμεναι δεινὰ χείρονα καὶ τοῦ θανάτου, ἔχετε τὰς εὐχὰς ἡμῶν καθ' ὅλας τὰς περιπλανήσεις, τὰς στερήσεις καὶ τὰς θλίψεις σας.

» Διὰ τοῦ πλοίου τούτου (τὸ ὁποῖον εἴθε νὰ καθοδηγήσῃ ὁ Θεὸς ἀσφαλῶς εἰς τὰ παράλιά σας!) θέλετε λάβει μέρος τῶν ἀγαθῶν μὲ τὰ ὁποῖα αὐτὸς μᾶς εὐλόγησεν. Οἱ πτωχοὶ ἐξ ἡμῶν συνεισέφεραν κατὰ δύναμιν, καὶ τὰ μικρά μας παιδία ἱλαρῶς ἐβοήθησαν ὅπως τινὲς ἐξ ὑμῶν ἔχωσιν ἄρτον ἵνα φάγωσι, καὶ ἐνδύματα ἵνα φορέσωσιν. Ἐὰν ἐδύνασθε νὰ ἴδετε πῶς τὰ πρόσωπα τῶν μικρῶν ἡμῶν λάμπουσι καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἀκτινοβολοῦσιν ὑπὸ χαρᾶς, παραιτούντων τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτῶν ἵνα ἐργασθῶσι μὲ τὰς βελόνας των ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· ἐὰν ἐδύνασθε νὰ ἴδητε τὰς γυναῖκας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι διὰ τῶν κόπων αὐτῶν κερδαίνουσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, βαλλούσας εὐχαρίστως τὸ λεπτὸν αὐτῶν εἰς τὸ ταμεῖόν σας, καὶ ὑπεξαιρούσας ὥρας ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἀναπαύσεώς των ἵνα προσθέσωσιν ἔνδυμά τι δι' ὑμᾶς· ἐὰν ἐδύνασθε νὰ ἴδητε τὸ δραστήριον πνεῦμα τὸ ὁποῖον διεδόθη εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας μας, τοῦτο ἤθελεν ἀνακουφίσει πρὸς στιγμὴν τὰς ταλαιπωρίας σας.

» Εἴμεθα κάτοικοι ἑνὸς τόπου ἐκ τῶν μικροτέρων τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν, καὶ τὰ δῶρά μας ἐξ ἀνάγκης εἰσὶ πλέον περιωρισμένα τῶν δώρων τῶν μεγαλητέρων καὶ πλουσιωτέρων πόλεων. Ὅ,τι ἔχομεν ὅμως τὸ δίδομεν ἐν ὀνόματι τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν Σωτῆρος μετὰ τῶν εὐλογιῶν καὶ τῶν εὐχῶν ἡμῶν.

» Ὡς γνωρίζουσαι τὴν ἰσχὺν τῆς συμπαθείας, πόσον ὁπλίζει τὴν καρδίαν εἰς τὸ νὰ ὑπομένῃ, πόσον ἀποσπᾷ τὸ κέντρον ἀπὸ τῆς ὀδύνης, ἐγράψαμεν

τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις ἵνα βεβαιώσωμεν ὑμᾶς ὅτι εἰς τὰ ἀπώτατα μέρη τοῦ τόπου ἡμῶν, ὡς καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ, ἐνθυμοῦνται ὑμᾶς μὲ οἶκτον καὶ φιλοστοργίαν.

» Ἀδελφαὶ καὶ φίλαι, τείνομεν τὰς χεῖράς μας πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Παρακαλοῦμεν ὅπως ὁ Σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ἡ σημαία τῆς πατρίδος σας ὑψωθῶσιν ὁμοῦ ὑπὲρ τὴν ἡμισέληνον καὶ τοὺς μιναρέδας, ὅπως οἱ υἱοὶ ἡμῶν χαιρετίσωσιν ἀνορθωθεῖσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ ἀνοικοδομήσωσι τὰ ἐρείπια τὰ ὁποῖα ὁ καταδυνάστης κατεπάτησε, καὶ ὅπως ὑμεῖς ἐπανερχόμενοι πάλιν εἰς τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν δρέψητε ἐκ τῶν παρελθόντων κινδύνων καὶ συμφορῶν λαμπρότερον στέφανον διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ οὐρανοῦ. »

Ἀλλὰ ποῦ σήμερον τὰ ὡραῖα, τὰ εὐαγγελικὰ, τὰ χριστιανικὰ ταῦτα αἰσθήματα ἐν τῇ Εὐρώπῃ! ἐπαλαιώθησαν, φαίνεται, καὶ αὐτὰ μετ' αὐτῆς, καὶ ὡς κόνις παρῆλθον συντριβέντα ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τῶν ἀτμοκινήτων ἁμαξῶν καὶ τὰς ἕλικας τῶν ἀτμοπλοίων.

Πρὶν τελειώσω τὴν μικρὰν ταύτην ἀνάλυσιν, ὀφείλω νὰ καταδείξω καὶ ἄλλην ἀξιολογωτάτην συνδρομὴν τῶν Ὁμοσπόνδων Ἐπαρχιῶν τῆς Ἀμερικῆς πρὸς ἡμᾶς, ἀποδεικνύουσαν τὴν μεγίστην αὐτῶν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς *Συνοπτικῆς Ἐπιθεωρήσεως* δημοσιεύει συμβόλαιον ὑπογεγραμμένον ὑπὸ ὀκτὼ Ἀμερικανῶν, ἀναλαμβανόντων τὴν ἐν Ἀμερικῇ ἐκπαίδευσιν καὶ συντήρησιν τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ Ἑλλήνων. Γενναῖον καὶ ὄντως μεγαλοπρεπὲς τὸ εὐεργέτημα!

OUVRANDRA FENESTALIS.

Τὸ περίεργον τοῦτο φυτὸν ἐγνωρίσθη εἰς τὴν νῆσον Μαδαγασκάρ, ἦτο δὲ γνωστὸν εἰς τὴν Βοτανικὴν, ἀλλ' εἰς ξηρὰν κατάστασιν. Μεταφερθὲν τελευταῖον ὑπό τινος περιηγητοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, κηπεύεται εἰς Chelsea.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικόν του εἶναι ὅτι τὰ φύλλα δὲν ἔχουσι τὸ ἀναμεταξὺ τῶν νεύρων διάχυμα, ὡς πάντα τὰ τῶν λοιπῶν φυτῶν φύλλα, ἀλλὰ μόνον τὰ νεῦρα, ὥστε τὰ φύλλα φαίνονται ὡς κιγκλίδες, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη αὐτῷ τὸ ὄνομα fenestralis. Οἱ ἰδόντες τὸ περίεργον τοῦτο φυτὸν προσθέτουσιν ὅτι ἀνάγκη νὰ ἴδῃ τις αὐτὸ εἰς τὸν τόπον τῆς αὐξήσεώς του, καὶ παρατηρήσῃ τὰς ποικίλας κυματοειδεῖς τῶν φύλλων αὐτοῦ κινήσεις, ἵνα θαυμάσῃ τὴν ἀξιάγαστον καλλονὴν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν φύλλων τούτων.

Ξ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΙΣΤΟΡΙΑ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων, χάριν τῶν πολλῶν ἐξεργασθεῖσα, ὑπὸ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου.

—ooo—

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλέστερον καὶ ὀρθότερον περί τε τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς προόδου, καὶ περ τῆς τύχης τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ. ΓΚΙΖΩΤΟΣ.

Ἡ ἱστορία αὕτη, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦται, δὲν συνετάχθη διὰ τοὺς σοφοὺς, οὔτε ἔχει ἐπιστημονικήν τινα ἀξίωσιν· ἀλλ' ἐφιλοπονήθη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστήσῃ, ὅσον ἐνδέχεται ἀφελῶς καὶ εὐκρινῶς, γνωστὰ εἰς τοὺς πολλοὺς τὰ κυριώτατα γεγονότα τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων, καὶ τὰ ἐξαγόμενα ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων πρακτικὰ διδάγματα, ἠθικά τε καὶ πολιτικά.

Διῃρέθη δὲ ἡ ὅλη αὕτη ἱστορία εἰς δεκαπέντε βιβλία τὰ ἀκόλουθα·

Βιβλίον Πρῶτον.—*Χρόνοι μυθικοί.*
» Δεύτερον.—*Πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι.*
» Τρίτον. —*Μηδικοὶ πόλεμοι καὶ Ἀθηναίων ἡγεμονία.*
» Τέταρτον. — *Πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ Σπάρτης ἡγεμονία.*
» Πέμπτον. — *Θηβαίων ἡγεμονία καὶ παρακμὴ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ.*
» Ἕκτον. — *Μακεδονικὸς Ἑλληνισμός. Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος.*
» Ἕβδομον. — *Μακεδονικὸς Ἑλληνισμός. Οἱ Διάδοχοι.*
» Ὄγδοον.—*Ῥωμαϊκὴ Κυριαρχία.*
» Ἔννατον. — *Ἐξελληνισμὸς τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.*
» Δέκατον. — *Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Εἰκονομάχοι βασιλεῖς.*
» Ἑνδέκατον. — *Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Μακεδονικὴ δυναστεία.*
» Δωδέκατον. — *Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Κομνηνοί.*
» Δεκατοντρίτον. — *Φραγκικὴ Κυριαρχία, Παλαιολόγοι.*
» Δκατοντέταρτον. — *Τουρκικὴ Κυριαρχία.*
» Δεκατονπέμπτον. — *Ὁ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμός. Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις.*

Τὰ δεκαπέντε ταῦτα βιβλία θέλουσιν ἀπαρτίσει 3 τόμους, ὧν ἕκαστος περιλαμβάνων 35—40 τυπογραφικὰ φύλλα, τιμᾶται δραχμῶν 10. Ἕκαστον βιβλίον θέλει ἐκδίδεται ἅμα ἐκτυπούμενον, οἱ δὲ συνδρομηταὶ θέλουσι προκαταβάλει, λαβόντες μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον, τὴν τιμὴν τοῦ πρώτου τόμου, λαβόντες δὲ τὸ ἕκτον, τὴν τοῦ δευτέρου τόμου, λαβόντες δὲ τὸ ἑνδέκατον, τὴν τιμὴν τοῦ τρίτου τόμου.

Κατὰ πᾶσαν διμηνίαν θέλει ἐκδίδεται ἀνὰ ἓν βιβλίον· τὸ δὲ πρῶτον δημοσιεύεται τὴν 1 Ὀκτωβρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους.

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΣΟΜΜΑΡΙΠΑ ΕΝ ΑΙΓΑΙΩ ΠΕΛΑΓΕΙ (*).

- *Λέων Δὲ Σομμαρίπα ἐν Βερώνῃ* 1263. † 1291.
  - *Λεονέλλος.*
    - *Γάσπαρος Δὲ Σομμαρίπα.* 1376. 1390, 1402. Σύζυγος. Μαρία Σανούδη, δυνάστις Ἄνδρου. 1371—1384 Κυρία τριτημορίου τῆς Εὐβοίας 1385—1426. Δυνάστι Πάρου καὶ Ἀντιπάρου 1389—1414. † 1426.
      - *Φιωρέντζα.* 1418. Δυνάστις Ἀντιπάρου. † 1437. Σύζυγος Ἰάκωβος Α' Κρίσπος δοὺξ Νάξου. † 1418.
      - *Νικολῶς.* 1423. 1427.
      - *Χρυσῖνος Α.* 1402. 1403. Δυνάστης Πάρου 1414-1420. καὶ 1425-1462. Δυνάστης Ἀντιπάρου 1437-1439. Κύριος τριτημορίου τῆς Εὐβοίας 1431-1462. Δυνάστης Ἄνδρου 1440-1462. † 1462.
        - Μαρία, δυνάστις Ἀντιπάρου. ἀπὸ τοῦ 1439. † πρὸ τοῦ 1446. Σύζυγος 1439 Ἰωάννης Λωρεδάνος ὅστις χηρεύσας ἐνυμφεύθη 1446 τὴν Οὐαλεντίαν Κρίσπην θυγατέρα Νικολῶ Κρίσπου τοῦ δυνάστου τῆς Θήρας, 1460.
          - Θυγάτηρ, κληρονόμος τῆς Ἀντιπάρου. 1473, 1486. Σύζυγος Φραγκῖσκος Κρίσπος δυνάστης Ἴου καὶ Θηρασίας.
        - Νικολῶς Α' κτηματίας ἐν Εὐβοίᾳ τριάρχης Εὐβοίας 1462-1470. δυνάστης Πάρου ἀπὸ τοῦ 1482-1490. 1502. † περὶ τὰ 1505. α) σύζυγος 1455. - - - θυγάτηρ Σεγούνδου Δὰ Πέσαρω. β) σύζυγος 1502. - - - θυγάτηρ τοῦ Δομινίκου Ζεντάνη, ἐξαναϋπανδρευθεῖσα κατὰ τὸ 1507 τὸν ἔγγονον τοῦ ἀνδρός της ἐκ πρώτης γυναικὸς Νικολῶν τὸν Β' Βενιέρ.
        - Κιάρα. 1473.
        - Δομίνικος δυνάστης Ἄνδρου 1462-1466. σύζυγος Ἀδριάνα Κρίσπη θυγάτηρ τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Β' Κρίσπου τῆς Νάξου.
      - *Γαλεάτζος.* 1423.
        - Ἰάκωβος, ζῶν ἐν Εὐβοίᾳ.
          - Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα 1466. τὸν Φραγκῖσκον Κορνάρον.
          - Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα 1464 τὸν Πέτρον Βαρβαρῖγον.
        - Ἀλέξανδρος ἐν Εὐβοίᾳ.
          - Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα 1469 τὸν Ἰωάννην Μωροζίνην.
  - *Ματθαῖος.* Σύζυγος Κωνστάντζα Δ' Έστε.
  - *Φραγκῖσκος, κληρικός.* 1389.
  - *Νικολῶς.* 1387. συζευχθεὶς - - - θυγατέρα τοῦ Φραγκίσκου Πευϊλάκκουα.
    - *Θυγάτηρ* ὑπανδρευθεῖσα Φραγκῖσκον Γεωργίου
    - *Λέων* νυμφευθεὶς - - - θυγατέρα Γεωργίου Γοριζώνη.
      - Ἀνδρέας νυμφευθεὶς - - - θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Νάνη.
        - Γιρόλαμα ὑπανδρευθεῖσα τὸν Δὰ Κούσπω.
        - Λωρέντζος.
          - Φραγκῖσκος νυμφευθεὶς - - - θυγατέρα τοῦ Δὰ Μολίνω
          - Λέων 1465. νυμφευθεὶς - - - θυγατέρα τοῦ Καταρίνου Δράκοντος Ζένου.
            - Κιάρα, συζευχθεῖσα 1459 τὸν Θωμᾶν Πέτρου Ζένον. † 1504.
        - Τέσσαρα ἄλλα τέκνα.
      - Βαρθολομαῖος.
    - *Διωνεὺς* τιμαριοῦχος τοῦ ἱπποτικοῦ κτήματος Βωλάτι ἐν Κρήτῃ. Σύζυγος - - - θυγάτηρ Φραγκίσκου Βενιέρ.

(*) Ὅρα Φυλλάδ. 251, σελ. 223

Θυγάτηρ - - -

Φιορέντζα 1479. 1518. ἔχουσα ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Πάρου ἀπὸ τοῦ 1518. δυνάστις Πάρου 1520. παραχωρεῖ τὴν νῆσον τῷ υἱῷ της, τῷ ἐκ τοῦ συζύγου της Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ δυνάστου τῶν Κυθήρων. 1500. † 1518.

Χρυσῖνος. δυνάστης Πάρου ἀῤῥαβωνισθεὶς τὴν Κανδιάναν Λουίγη Κόκκου 1515. † 1518. νυμφευθεὶς μετέπειτα τὴν Μαρίαν Βενιέρ. 1518.-1537.

θυγάτηρ, ὑπανδρευθεῖσα τὸν Λουίγην Βενιέρ.

Θυγάτηρ

Θαδδαία Σομμαρίπα. σύζυγος· Ἰανούλης Γοτζαδίνης δυνάστης Κέω 1468. 1499. 1509.

Ἰωάννης δυνάστης Ἄνδρου 1466-1468, † 1468.

Χρυσῖνος Β' δυνάστης Ἄνδρου 1468-1500.

Φραγκῖσκος δυνάστης Ἄνδρου. 1506-1507. 1519. 1520.

Ἰάκωβος

Ἰωάννης. 1511. 1514. 1521.

Νικολὼς Β' Βενιέρ. 1507. Δυνάστης Πάρου 1520-1531. † 1531. σύζυγος 1507 - - θυγάτηρ τοῦ Δομινίκου Ζεντάνη, νέα χήρα τοῦ πάππου του Νικολῶ Α' Σομμαρίπα τῆς Πάρου.

Καικιλία Βενιέρ. ἔχουσα ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Πάρου ἀπὸ τοῦ 1531. † πρὸ τοῦ 1543. σύζυγος 1531 Βερνάρδος Σαγρέδος δυνάστης Πάρου 1536-1537, λαβὼν εἰς δευτέραν σύζυγον 1544 τὴν Καμίλλαν Φραγκίσκου Μιχιέλη, † 1603.

Νικολὼς, δυνάστης Ἄνδρου. περίπου ἀπὸ τὰ 1500. † 1506.

Βέρτερος δυνάστης Ἄνδρου. 1514-1523. † 1523.

Γάσπαρος. 1486.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα 1521 τὸν Μαρκαντώνιον Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιέρ.

Πολέμιος. 1514. 1520. 1521.

Χρυσῖνος Γ'. δυνάστης Ἄνδρου 1523. 1530. 1537. 1538. Σύζυγος· Καντιάνα Ζένου.

Ἀδριάνα. σύζυγος Λουίγης Βέμβος.

Θυγάτηρ.

Δομίνικος.

Θυγάτηρ σύζυγος 1486. Δομίνικος Μάρκου Νικολῶ Ζεντάνη.

Κιάρα Σομμαρίπα. σύζυγος· 1560 Φραγκίσκος Μιχιέλης † 1599. 22 Νοεμβρίου.

Ἰωάννης Φραγκῖσκος δυνάστης Ἄνδρου 1560. διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων 1566. σύζυγος· Θαδδαία Κρίσπη θυγάτηρ τοῦ δουκὸς Ἰωάννου Δ' Κρίσπου τῆς Νάξου.

Χρυσίνα Καντιάνα (κατ' ἄλλους Καικιλία) σύζυγος Ἰακώβου Δ' Κρίσπου, τελευταίου δουκὸς τοῦ Αἰγαίου † 1576.-

Νικολώς.

Ἰάκωβος.

Χρυσῖνος. (1581)

Νικολώς.

Μάρκος

Ἰωάννης Πολέμιος.

Ἰάκωβος.

Χρυσῖνος.

Φραγκῖσκος. νυμφευθεὶς τὴν Μαργαρίταν Λωρεδάνου.

Χρυσῖνος. 1670. 1671. 1687. νυμφευθεὶς τὴν Ἀδριάναν, θυγατέρα Χρυσίνου Κορωνέλλου.

Φίλιππος.

Ἰωάνν. Πολέμιος.

Νικολώς.

Χρυσῖνος.

Βονιφάτιος.

Μάρκος.

Φραγκῖσκος. 1687.

Θυγάτηρ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Ἰάκωβον Κονδύλαν. 1687.

Ἀντώνιος. γεννηθεὶς περὶ τὸ 1671. 1688. 1699.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΟΜΟΙΟΤΗΣ. Ἔν τινι τῶν Βιβλιοθηκῶν τῶν Παρισίων εὑρίσκεται χειρόγραφον, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι οἱ κόμητες Λινεβίλλης καὶ Ὠτρικοὺρ, ἀδελφοὶ δίδυμοι, εἶχον τοσαύτην ὁμοιότητα, ὥστε ὅτε ἐφόρουν τὰ αὐτὰ ἐνδύματα, καὶ τοῦτο ἔπραττον πολλάκις χάριν διασκεδάσεως, οἱ ὑπηρέται αὐτῶν δὲν ἐδύναντο νὰ τοὺς διακρίνωσιν. Εἶχον τὸν αὐτὸν τόνον τῆς φωνῆς, τὸ αὐτὸ βάδισμα, τὸ αὐτὸ ἦθος· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ὁμοιότης των, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ σύζυγοί των πολλάκις ἠπατῶντο. Ἀμφότεροι ἦσαν ἴλαρχοι τοῦ ἱππικοῦ, καὶ πολλάκις ὁ εἷς διώκει τὴν μοίραν τοῦ ἑτέρου, χωρὶς οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ἱππεῖς νὰ ὑποπτεύσωσι τὴν ἀλλαγήν.

Ὁ κόμης Ὠτρικοὺρ κατηγορήθη ποτε ἐπὶ ἐγκλήματι, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ τῷ στερήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Τί ὅμως ἔπραξεν ὁ ἀδελφός του; Δὲν ἀπεχωρίσθη πλέον ἀπὸ αὐτὸν, οὔτε τὸν ἀφῆκε νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας χωρὶς νὰ τὸν συνοδεύσῃ. Καὶ ὁ φόβος μὴ συλληφθῇ ὁ ἀθῶος ἀντὶ τοῦ ἐνόχου, ἐμηδένισε τὴν κατὰ τοῦ κόμητος Ὠτρικοὺρ κατηγορίαν.

Ἡμέραν τινὰ ὁ Λινεβίλλης ἐκάλεσε κουρέα ἵνα ξυρίσῃ αὐτόν. Μόλις δὲ ἐξύρισε τὸ ἓν μέρος, καὶ ὁ κόμης προφασισθεὶς ἀναγκαίαν ὑπόθεσιν εἰσῆλθεν εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο κεκρυμμένος ὁ Ὠτρικοὺρ. Οὗτος ἐνδυθεὶς τὸ ἱμάτιον τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ προσκολλήσας τὸ προσόψιον εἰς τὸν λαιμόν του ἦλθε καὶ ἐκάθισεν εἰς τὴν ἕδραν, τὴν ὁποίαν ἀφῆκε πρὸ μικροῦ ὁ Λινεβίλλης. Ὁ κουρεὺς ἐπεχείρησε νὰ τὸν ξυρίσῃ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος· ἀλλ' ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς του ὅτε ἴδε τὸν πώγωνα ἀναφυέντα ἐν ἀκαρεῖ! Μὴ ἀμφιβάλλων πλέον ὅτι ἦτο δαίμων ὁ ξυριζόμενος ἀφῆκε δυνατὴν φωνὴν καὶ ἐλειποθύμησεν. Ἐνῷ δὲ ἐνησχολοῦντο νὰ τὸν ἐπαναφέρωσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις του, ὁ κόμης Ὠτρικοὺρ εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν του, καὶ ὁ Λινεβίλλης ἡμιξυρισμένος ἐπανέλαβε τὴν θέσιν του. Νέα ἔκπληξις κατέλαβε τὸν κουρέα· ἐνόμιζεν ὅτι ὠνειρεύετο, οὔτε ἐπείθετο περὶ τῆς ἀληθείας, ἐὰν πρῶτον δὲν ἐψηλάφει ἀμφοτέρους τοὺς ἀδελφούς.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἠθικὴ συμπάθεια δὲν ἦτο μικροτέρα· ἐὰν ὁ εἷς ἐπληγόνετο, ὁ ἕτερος ᾐσθάνετο πόνους, καὶ ἔπασχον ἐπίσης ἀμφότεροι. Τὸ δὲ θαυμασιώτερον εἶναι, ὅτι συχνάκις ὠνειρεύοντο τοὺς αὐτοὺς ὀνείρους. Καθ' ἣν ἡμέραν προσεβλήθη ἐν τῇ Γαλλίᾳ ὁ Ὠτρικοὺρ ὑπὸ κακοήθους πυρετοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ ἀπέθανεν, ὁ Λινεβίλλης ἠσθένησεν ἐν Βαυαρίᾳ τὸν αὐτὸν πυρετὸν καὶ ἤθελεν ὡσαύτως ἀποθάνει, προσθέτει τὸ χειρόγραφον, ἐὰν δὲν ἐπεκαλεῖτο τὴν βοήθειαν τῆς Θεοτόκου.

ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ. Παρὰ τοῖς Ἄραψιν ἡ φιλοξενία ἔχει χαρακτῆρα ἱερόν. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσύλου εἶναι ἀπαραβίαστον. Ξένος ἢ καὶ πολέμιος ἅμα ἐλθὼν εἰς σκηνὴν Βεδουΐνου, θεωρεῖται ἱερός. Ἀφ' οὗ ὁ Ἄραψ συναινέσῃ νὰ φάγῃ *ἄρτον καὶ ἅλας* μετὰ τοῦ ξένου οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπιβουλεύσῃ αὐτὸν οὔτε αὐτὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ Σουλτάνου δύναται ν' ἀποσπάσῃ φυγάδα ἀπό τινος φυλῆς, ἐκτὸς ἐὰν ἐξολοθρεύσῃ ὁλόκληρον αὐτήν.

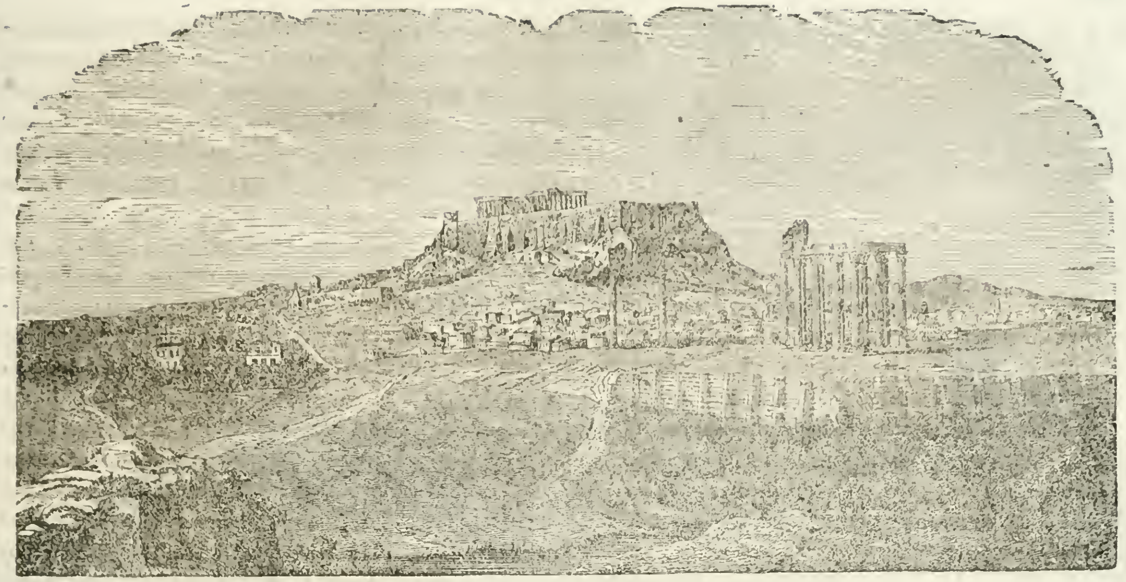
Ἐπὶ τῶν καλιφῶν, ὅταν Ἀβδαλὰχ ὁ *αἱμοχαρὴς* ἔπνιξεν ὅσους ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Χομμιὰχ ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ, εἷς ἐκ τούτων ὀνομαζόμενος Ἰβραῒμ, υἱὸς τοῦ Σουλιμὰν, διέφυγεν εὐτυχῶς τὴν σφαγὴν, ἀπελθὼν εἰς Ἰούφαν μετημφιεσμένος. Μὴ γνωρίζων δὲ κανένα, εἰς ὃν νὰ ἐμπιστευθῇ, εἰσῆλθε κατὰ τύχην εἰς στοὰν μεγάλης οἰκίας καὶ ἐκάθησε. Μετ' οὐ πολὺ φθάνει καὶ ὁ οἰκοδεσπότης ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν θεραπόντων, καὶ ἰδὼν τὸν ξένον, ἠρώτησεν αὐτὸν ποῖος ἦτο. « Δυστυχής, εἶπεν ὁ Ἰβραῒμ, ὅστις ἐξαιτεῖται παρ' ὑμῶν ἄσυλον. » Ὁ Θεὸς ἂς σὲ ἔχῃ ὑπὸ τὴν σκέπην του, λέγει ὁ οἰκοδεσπότης, εἴσελθε ἐν εἰρήνῃ.

Ὁ Ἰβραῒμ ἔζησε πολλοὺς μῆνας ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ χωρὶς ὁ οἰκοδεσπότης νὰ ἀπευθύνῃ ἄλλην ἐρώτησιν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' οὗτος βλέπων αὐτὸν ἐξερχόμενον καθ' ἑκάστην ἔφιππον καὶ ἐπανερχόμενον τὴν αὐτὴν ὥραν, ἐτόλμησέ ποτε νὰ τὸν ἐρωτήσῃ περὶ τούτου. — Ἔμαθον, ἀπεκρίθη ὁ πλούσιος οἰκοδεσπότης, ὅτι ἄνθρωπός τις ὀνομαζόμενος Ἰβραῒμ, υἱὸς τοῦ Σολιμὰν εἶναι κεκρυμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· οὗτος ἐφόνευσε τὸν πατέρα μου καὶ θέλω νὰ τὸν τιμωρήσω διὰ ταυτοπαθείας.

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ Ἰβραῒμ, ὡς καλὸς μουσουλμάνος, ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔστειλεν αὐτὸν ἐπίτηδες· παραδοὺς λοιπὸν ἑαυτὸν εἰς τὸν θάνατον, εἶπεν· — Ὁ Θεὸς προστατεύει τὴν ὑπόθεσίν σου, τὸ θῦμά σου εἶναι πρὸ τῶν ποδῶν σου.

Ὁ οἰκοδεσπότης ἐκπλαγεὶς, ἀπεκρίθη· — Ὦ ξένε, βλέπω ὅτι ἡ δυστυχία σὲ καταμαστίζει καὶ ὅτι ἀηδιάσας τὴν ζωὴν ζητεῖς μέσον δι' οὗ ν' ἀπολεσθῇς. — Δὲν σὲ ἀπατῶ, εἶπεν ὁ Ἰβραῒμ, ὁ πατήρ σου ἦτο τοιοῦτος, ἠπαντήθημεν εἰς τὸ δεῖνα μέρος, καὶ ὁ θάνατός του συνέβη κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον.

Τότε σπασμοὶ τρομεροὶ κατέλαβον τὸν οἰκοδεσπότην· οἱ ὀδόντες του ἔτριζον ὡς ὁ πάσχων ὑπὸ ῥίγους πυρετοῦ, οἱ ὀφθαλμοί του ἐσπινθηροβόλουν τρόμον καὶ ἐπλήσθησαν δακρύων. Ἔμεινε καιρόν τινα ἔχων προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς χαμαί· ἔπειτα στραφεὶς πρὸς τὸν Ἰβραῒμ· — Αὔριον, λέγει, ἡ τύχη τοῦ πατρός μου θέλει σὲ εὕρει. Ἀλλὰ πῶς νὰ παραβιάσω τὸ ἄσυλον τῆς οἰκίας μου; Δύστυχε ξένε, φύγε ἔμπροσθέν μου· λάβε ἑκατὸν φλωρία καὶ ἔξελθε ταχέως, ὥστε ποτὲ νὰ μὴ σὲ ἴδω.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 252.

Ο ΚΟΛΩΝΟΣ ΕΝ ΤΡΩΑΔΙ.

—ooo—

Ὅση μὲν χάρις τῷ μετὰ χεῖρας τὸν Ὅμηρον ἔχοντι ἐγγίγνεται, τοσαύτη αὖ, καὶ μείζων ἔτι ἀνία, ἐνθυμουμένῳ, ὅτι τῶν τινες σφῶν οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὸν ὑπειλήφασιν, ἕτεροι δὲ οὐδὲ Ἴλιον ὅλως ὑπάρξαι εἰπεῖν τετολμήκασι, καὶ ξυγγραφὰς ὅλας ἐπὶ τούτῳ ξυνθέμενοι τὴν αὐτῶν δόξαν βεβαιῶσαι ἐσπουδάκασιν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἐκ μικρῶν τὸ κατ' ἀρχὰς ὡρμημένοι, τοῦ μὴ δῆλα δὴ γραφῇ τὸν Ὅμηρον τὰ ἔπη διαδοῦναι, ἐπὶ μεῖζον ἔτι ἐχώρησαν, τὴν ὕπαρξιν αὐτὴν ἀρνησάμενοι· οὗτοι δὲ, ἀντιφιλοτιμούμενοι πάντως, καινὰ παρεισάγοντες, αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν ἱρὴν Ἴλιον μηδεπώποτε γενέσθαι ἀπεφήναντο, σημείῳ χρώμενοι πρὸς ἑτέροις, ὅτι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς περιλέλειπταί τι τὴν ταύτης τεκμηριοῦν θέσιν. Κἀντεῦθεν δὲ οἱ ἐπιγενόμενοι τῇ γεραρᾷ ὡς εἰπεῖν ἀντιπαρεξάγοντες ἀρχαιότητι, τὸν Ὅμηρον ἐν τοῖς πρῶτον τιθέμενοι, καινὰ εἰσηγήσαντο, καὶ τοῖς τέως κοινῇ ὡμολογημένοις ἄντικρυ ἀντιφάσκοντα. Ἕτεροι δὲ ὀρθότερον, οἶμαι, τὴν ἐναντίαν τούτοις τε κἀκείνοις τραπόμενοι, καὶ στεῤῥῷ τῷ ποδὶ ἀντιταττόμενοι, τοῖς δὲ κοινῇ ἐκ παλαιοτάτου δεδογμένοις ἑπόμενοι, καὶ τὸν εὐκλεᾶ ἀνελόμενοι ἀγῶνα, τὰ τῶν ἄλλως φρονούντων σοφιστεύματα ὅση δύναμις καταβαλεῖν σπουδάζουσιν.

Εἶμι δὴ ἐπὶ Ἴλιον, Ἴλιον εὐτείχεον, ἧς περὶ πολλοῖς τισιν οὐκ ὀλίγα γέγραπται, καὶ τούτων τὰ πλείω οὐ πιθανὰ, ἀλλ' ὡς ἑκάστῳ ἐδόκει εἰρημένα. Τῶν τε γὰρ ἐπισκεψαμένων καὶ μὴ τὴν χώραν πολλοὶ πολλαχῇ γεγράφασιν, ἔστι δὲ παρ' οἷς καὶ λήρους εὑρεῖν οὐκ ὀλίγους· καὶ μέντοι καίπερ τοιούτων ὄντων καὶ πολλῶν διαπραχθέντων, αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ θέσις τῆς Τροίας ἐν ἀφανεῖ ἔτι κεῖται, τῶν μὲν ὡς τὸ νῦν Bounar-bachi *ἢ κατ' αὐτό που ἂν εἴη οὐκ ἀπιθάνως φασκόντων, τῶν δ' ἄλλῃ πῃ, τῶν δ' αὖ θρασέως μάλα οὐδὲ γεγενῆσθαί ποτε Τροίαν καὶ πόλεμον, ἐναντίον δήπου τῷ περὶ τούτων διὰ τοὺς ποιητὰς ἐκνενικηκότι λόγῳ.*

Τοσούτων οὖν τῶν περὶ Τροίας γεγραμμένων τοῖς καθ' ἑσπέραν τὰ ἀρχαῖα διψῶσι, δικαίως ἄν τις, οἶμαι, τῶν καθ' ἡμᾶς θαυμάσειεν, οἵ περὶ ἑτέρων ἑκάστοτε εὖ καὶ ἐπισταμένως γράφοντες, περὶ Τροίας μέντοι, ὡς ἐγᾦδα, οὐδὲ εἷς ἕως ἄρτι, τὴν χώραν τὰ πρῶτα ἐπισκεψάμενος, γράψαι τι ἠξίωσε· δέον οὐδὲν ἔλαττον καὶ τὰ κατὰ ταύτην, ὡς τὰ οἰκεῖα, περιεργάζεσθαί τε καὶ ἐξακριβοῦν κατὰ τὸ ἐνόν. Εἰ δὲ τό γε νῦν ἔχον ἡ Τροίας θέσις ἀκριβῶς ἔτι μὴ ὥρισται, ἀλλά γε περὶ αὐτὴν ἕτερα ἦν λόγου ἄξια, πόλεις τε παλαίταται, καὶ ποταμοὶ καὶ λόφοι καὶ τύμβοι· ὧν ὁριζομένων ἐκ σημείων καὶ ἀνορύξεων τὰ πλείω,

καὶ ἡ τῆς Τροίας θέσις πάντως ὁρισθήσεταί ποτε.

Οὕτως οὖν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐχόντων, ἄξιον δήπου τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης σοφῶν σπουδὴν ἀγάσασθαι. Οὐκ ἀπεικότως. Παρὰ γὰρ τούτοις οὐ μόνον ξυγγραφαί, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς αὐτῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν ἀειδήποτε αὐτοὶ μεταίροντες, χρόνον τε καὶ χρήματα ἀφειδῶς ἀναλίσκοντες (ὧν μάλιστα οἱ Ἕλληνες χρείαν ἔχομεν, χρησμοσύνῃ εἴκοντες), καὶ πόνους ὑποδυόμενοι, ἐξακριβοῦνται καθ' ἕκαστα καὶ ἀναμετροῦνται· οἴκοι δὲ μετὰ ταῦτα ἀνακάμπτοντες τὰς αὐτῶν οὑτωσὶ γενομένας ἐρεύνας ἐκδιδόασι. Γαλάται τε καὶ Γερμανοὶ καὶ Βέλγαι καὶ Ῥῶσσοι, μάλιστα δὲ πάντων οἱ τῆς Ἀλβίωνος. Οὗτοι δὴ οἴστρῳ πως πρὸς τἀρχαῖα συνεχόμενοι, καλῇ τινι, ὡς ἔοικε, μοίρᾳ, ἐμμένουσιν αὐτοὶ καὶ τὰ κεχωσμένα ἀνασκάπτονται, εὑρεῖν τι πάντως δι' ἐλπίδος ἔχοντες.

Τούτοις οὖν, οἷς χάρις οὐχ ἡ τυχοῦσα ὀφείλεται, καὶ ὁ περὶ τὰ ἀρχαῖα, τὰ Τρωϊκὰ μάλιστα, πολὺς Φραγκίσκος Κάλβερτος (Frank Calvert) συγκατείλεκται, ἀνὴρ τά τε ἄλλα ἀγαθὸς καὶ φίλος τοῖς Ἕλλησιν ἐν τοῖς μάλιστα· ὃς τὰ ἀρχαῖα θαυμάζων, ταῖς δ' ἀνορύξεσιν ἀφειδῶς ἑαυτὸν καὶ ζητήσεσιν (εὖ γε ποιῶν) δεδωκώς, καί τινων κατὰ Τροίαν τὴν θέσιν μετ' ἀκριβείας παλαιτάτων πόλεων ὁρισάμενος ἔκ τε ἐπιγραφῶν καὶ νομισμάτων, τέταρτον τουτὶ ἔτος ἐπειδὴ σπουδαίαν πάνυ περὶ Τροίαν ἀνακάλυψιν ἀνασκάπτων ἐποιήσατο. Πέραν γὰρ Bounar-bachi, οὗ οἱ σοφοὶ τὸ Ἴλιον τιθέασι, καὶ Μένδερε (Σιμόεντος ;) μεταξὺ καὶ Κεμὲρ (Ἀνδρίου) ποταμῶν, παρὰ τῷ ποτε Ἀχτσέ-κιοΐ, ἐν πεδίῳ τῷ Τρωϊκῷ, κολωνός τις ἐστιν, ὃν πάντες ὡς εἰπεῖν οἱ τὴν Τροίαν ἑκάστοτε ἐπισκεπτόμενοι, τοιοῦτον, οἷος δὴ ἐδείκνυτο, ὑπολαμβάνοντες ἀντιπαρήρχοντο. Μόνος δὲ Φορχάμμερος, ὧν ἴσμεν, ἔτει 1842, τὸν Κολωνὸν τουτονὶ ἀπέναντι Ἰλίου ὁρῶν, τεχνητόν τινα εἶναι ὑπετόπασεν· ἀλλὰ δὴ καὶ οὗτος τό γε τότε πλέον τι εἰπεῖν καὶ πρᾶξαι μὴ δυνάμενος, τὰ σπέρματα δὲ ὡς εἰπεῖν μόνον καταβαλών, καὶ αὐτὸς ἀντιπαρῆλθεν.

Ἀπέκειτο δὲ τῷ εὐφυῆ καὶ ἀκμῆτι Φ. Καλβέρτῳ τὴν τῆς ἀνορύξεως δόξαν ἐπισπάσασθαι, καὶ τιμηθῆναι ὡς εἰκὸς τούτου ἕνεκα παρὰ τῶν κατὰ Βρεττανίαν τῶν ἀρχαιολογούντων Συλλόγων. Ἐμμελετήσας γὰρ τὰ περὶ Τροίας μονονοὺ πάντα, ὅσα ἀρχαίοις τε καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ξυντέτακται, καὶ τούτων τὰ πολλὰ ἐξαιρῶν σφαλλόμενα, ἐν δ' ἔτεσιν ὅλοις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ συχνότερον ἢ ἄλλως τὴν Τροίαν ἐπισκεπτόμενος, καὶ αὐταῖς ὄψεσι καθ' ἕκαστα διερευνῶν καὶ ἐξακριβούμενος, ἀποπειρώμενος δὲ μή τι ὁ κολωνὸς κεχωρισμένον τι ἔχῃ, τῶν ἐλπίδων οὐκ ἐψεύσατο. Ἀνορύσσων γὰρ ἐξεῦρε τύμβον ὅλον τῶν Τρώων, πυρὰν δῆλα δή, ἣ τοὺς νεκροὺς οἱ Τρῶες ἔκαυσαν, ἐκεχειρίας γενομένης αὐτοῖς καὶ Ἕλλησιν ὡς Ὅμηρος τοῦτο δεδήλωκεν, εἴ τῳ ἱκανὸς τεκμηριῶσαι. Ταύτης δὲ συνῳδὰ τοῖς ἔπεσιν Καλβέρτῳ εὑρημένης, τεκμήριον δὴ μέγα τῶν Τρωϊκῶν, δῆλον ὅτι καὶ Ἴλιον αὐτὸ οὐκ ἄπο ταύτης ἔκειτο καὶ Ἴλιον ἄρα ἐγένετο, καὶ πόλεμος πρὸς Τρῶας Ἕλλησιν ἐγένετο, τέλος δὲ καὶ Ὅμηρος, εἰ καί τινες τῶν ἄλλως δοκούντων τι εἶναι τἀναντία ἀπεφήναντο.

Φ. Κάλβερτος δὲ τὸν τύμβον ἐξευρών, καὶ τὴν κόνιν, εἰς ἣν τὰ σώματα ἐκεῖνα καέντα μετεβέβληντο, καὶ τὴν πυράν, καὶ τὸν τραχέσι λίθοις περίβολον, ᾧ τορνώσαντο τὸ σῆμα, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐς τὴν πάτραν Βρεττανίαν τοῖς τὰ ἀρχαῖα διφῶσι τὸ εὑρεθὲν ἀνεκοινώσατο, παρ' ὧν πολλῶν, ὡς εἰκός, τῶν ἐπαίνων ἠξίωται, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς μετὰ σφίσιν συγκαταριθμηθῆναι αὐτὸν ἔδοξεν. Ὕστερον δ' οὐ πολλῷ καὶ ἑτέρας οὐδὲν ἧττον πολὺ τὸ διάφορον τῇ ἐπιστήμῃ ἐχούσης ἐρεύνας εὐτυχῶς ἐποιήσατο, ἀλλὰ καὶ ταύτας ὡσαύτως ἐκεῖσε ἀπέσταλκεν.

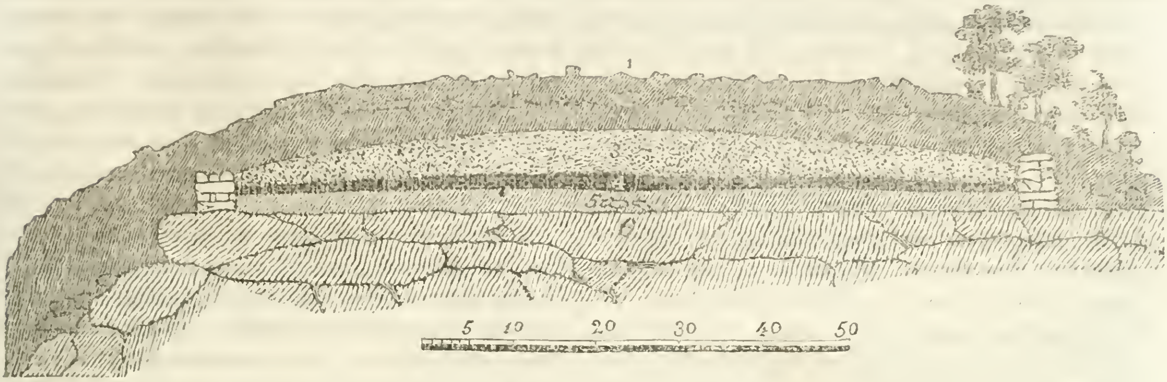
Ὢν τῷ περὶ τοῦ κολωνοῦ « Χανὲ τεπὲ » μόνον πονηματίῳ περιτυχὼν ἔναγχος, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ἀγγλίδος φωνὴν μετενεγκεῖν ἔγνων, ἐναύσματα ταῦτα τοῖς καθ' ἡμᾶς περὶ τ' ἀρχαῖα ἐγκύπτουσι παρεχόμενος. Τὸ δ' ἐμὸν μετὰ τὴν μεθερμήνευσιν αὐτῷ τῷ ξυγγράψαντι ἀνακοινωσάμενος, ἀπ' ἀρχὴν δή τινα τῷ ὁμοφύλῳ θάρρει παρέχομαι, τῆς ξυγγνώμης καθ' ὅ,τι ἐμὲ ἔλαθεν ἐξαιτούμενος, παρὰ δ' ἑτέρων περὶ τὰ τοιαῦτα δεινῶν καὶ ἐπὶ πολὺ ἐληλακότων τὰ κρείττω προσδοκῶν.

Ἐν Δαρδανελλίοις καθ' Ἑλλήσποντον
τῇ 8 Ἰουνίου 1860.

ΜΑΤΘΑΙΟΣ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

Ὁ κολωνὸς οὗτος (Χανὲ τεπὲ) κεῖται εἰς τὴν τελευταίαν γωνίαν ταπεινῆς καὶ ἐκτενοῦς σειρᾶς λόφων τριτογενοῦς μορφώσεως, καθήκων μέχρι τῶν Τρωϊκῶν πεδίων ἀπέναντι τοῦ Μπουνάρμπαση καὶ περὶ τὸ 1 1/2 ἀγγλ. μίλιον ἀπέχων αὐτοῦ. Ἐπικάθηται δὲ ἐπὶ βράχου, ὅστις εἰς τὴν ὑψηλοτέραν πλευρὰν δὲν εἶναι πολὺ ὑποκάτω τῆς ἐπιφανείας τοῦ κολωνοῦ. Εἰς τὴν χαμηλοτέραν αὐτοῦ βάσιν μάλιστα ἀποβάλλει βαθμηδὸν τὸ χῶμα ἐκ τοῦ παραῤῥέοντος Κεμὲρ (Ἀνδρίου ;) ποταμοῦ μικρὸν πρὸ τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Μένδερε (Σιμόεντος ;). Ὅλοι σχεδόν, ὅσοι ἔγραψαν περὶ Τροίας, καὶ τοὺς ὁποίους ἀνέγνων, λέγουσιν ὅτι ὁ κολωνὸς οὗτος εἶναι φυσικὸς γήλοφος. Μόνος δὲ ὁ δόκτωρ Φορχάμμερος ἐν ταῖς περὶ τοπογραφίας τῆς Τροίας παρατηρήσεσιν αὐτοῦ, δημοσιευθείσαις ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Γεωγραφικῆς Ἑταιρίας τῷ 1742 (Τόμ. ΙΒ) σημειοῖ, ὅτι οἱ τρεῖς λόφοι (τεπὲ) πλησίον τοῦ Ἀχτσέ-κιοΐ εἰσὶ φυσικοί. Περὶ τοῦ πρὸς τὸ Μπουνάρπασι ὅμως Χανὲ τεπὲ ἀμφιβολίαι δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν. Ἕνεκα ὅμως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὄγκου καθίσταται ἀπίθανον, ὅτι ὁ τεπὲς οὗτος εἶναι τεχνητός. Τὰς δὲ ἀμφιβολίας ταύτας ἀνασκαφαὶ μόνον θέλουσιν ἴσως διαλύσει.

Ἐπιθυμῶν νὰ ὁρίσω τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ κολωνοῦ τούτου, ἀπεφάσισα ἵνα τὸν ἐκκοιλάνω, καὶ ἠρξάμην τοῦ ἔργου μακρὸν ἄκοντα καθεὶς ἐπὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ (Σχ. 1). Εὐθὺς δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν εὑρέθησαν τάφοι τινὲς Τουρκικοὶ ἀναντιῤῥήτως, περιέχοντες σκελετοὺς εἰς καλὴν κατάστασιν. (Βεβαίως τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Ἀγτσε-κιοῒ ἐγγὺς κειμένου τεσσαράκοντα ἔτη πρότερον). Ὀλίγον κάτωθεν τῶν τάφων τούτων ὑπῆρχον ἕτεροι τάφοι,



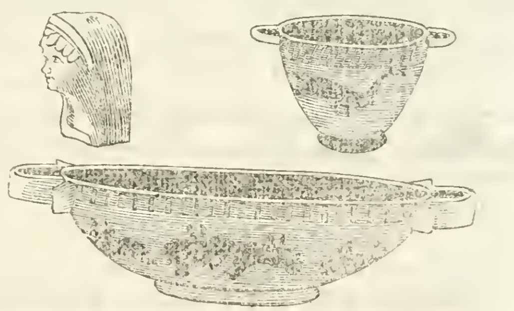
Σχῆμα 1 (*).

διάφοροι τῶν πρώτων, καὶ πολλῷ ἀρχαιότεροι, συνιστάμενοι ἐκ πλατέων πίθων, καὶ οἷον μακράν τινα νεκρόπολιν σχηματίζοντες ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἐκτεινομένων. Ὁμοίους τάφους ἀνεκάλυψα καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Τρῳάδος καὶ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου· ὅμοιοι δὲ ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν Ἑλλάδι, Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Ἰονίοις νήσοις καὶ ἀλλαχοῦ, ἐσχάτως δὲ καὶ ἐν Κριμαίᾳ πλησίον τοῦ Βαλουκλαβᾶ ὑπὸ τοῦ συνταγμα-



Σχῆμα 2.

τάρχου Μούρκου. Ἡ ἑπομένη περιγραφὴ τῶν ἐν τῷ κολωνῷ, Χανὲ τεπέ, τάφων ἐφαρμόζεται ἐπίσης εἰς τοὺς καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου ὑπ' ἐμοῦ ἀνευρεθέντας. (Σχ. 2). Οἱ πίθοι οὗτοι εἰσὶ παντοίου μεγέθους· καὶ τῶν μὲν μικροτέρων τὸ μῆκός ἐστι 2 ποδῶν καὶ 2 δακτύλων περίπου, ἡ δὲ διάμετρος εἰς τὸ μεγαλήτερον αὐτῆς πλάτος ἐστὶν 1 ποδὸς καὶ 8 δακτύλων· τῶν δὲ μεγαλητέρων τὸ μῆκος 6 ποδῶν, τὸ δὲ πλάτος 4 ποδῶν καὶ 7 δακτύλων, κατεσκευασμένοι ἐκ παχέος κοκκίνου πηλοῦ μεμιγμένου μετ' ἄμμου· (ὁ μεγαλήτερος τῶν ἐνταῦθα εὑρεθέντων πίθων ἦτο 5 ποδῶν τὸ μῆκος). Τινὲς τῶν πίθων τούτων φαίνεται ὅτι διεῤῥάγησαν ἐν καιρῷ τῆς κατασκευῆς των ἐντὸς τοῦ κλιβάνου, διὸ καὶ ἔχουσι συνδεδεμένα τὰ μέρη διὰ μολυβδίνων δεσμῶν. Ὅλοι οὗτοι εἰσὶ τεθειμένοι ὁριζοντείως, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐντὸς κοιλώματος ἐν τῷ φυσικῷ βράχῳ. Πλατὺς λίθος καλύπτει τὸ στόμιον αὐτοῦ, ἐστραμμένον πάν-



(1)

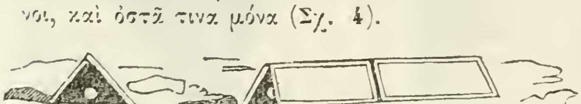


Σχῆμα 3.

(*) Διαίρεσις τοῦ Κολωνοῦ Χανὲ τεπὲ ἐν Τρῳάδι.
1. Τουρκικοὶ τάφοι.
2. Τεχνητὸν ἔδαφος, ἐφ' οὗ εὑρέθησαν οἱ πίθοι.
3. Στρῶμα τῶν ἀπηνθρακωμένων ὀστῶν.
4. Κόνις τῶν ξύλων καὶ τεμάχια πηλίνων σκευῶν.
5. Στρῶμα ἐδάφους περιέχον ἕνα σκελετόν.
6. Ὁ φυσικὸς βράχος.

(1) Μικρὸν ὑέλινον κεχρωματισμένον σκεῦος.

τοτε πρὸς μεσημβρίαν ἢ μεσημβρινοανατολικά. Ἐντὸς αὐτοῦ περιέχονται ὀστᾶ καὶ σκελετοὶ ἄκαυστοι, οἱ ὁποῖοι, ἐν γένει, ἐκτιθέμενοι εἰς τὸν ἀέρα, μεταβάλλονται εἰς κόνιν. Εὑρίσκονται δὲ τὰ ὀστᾶ καὶ οἱ σκελετοὶ οὗτοι ἐπὶ κλίνης χαλίκων, ἔχοντες τὰ νῶτα κεκλιμένα, τὰ γόνατα ὑψωμένα, κλίνοντες αὐτὰ πρὸς τὰ κάτω, ἔχοντες προσέτι περὶ αὐτοὺς σκεύη πήλινα, ἀγάλματά τινα ἐφεστίων θεῶν καί τινα ἐζωγραφημένα σκεύη (ληκύθους καὶ φιάλας), ὧν τινά εἰσι τῆς ἀρίστης περιόδου τῆς τέχνης τῆς δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, κατὰ μέγα μέρος ὅμως κατεσκευασμένα κατὰ τὸ ἀρχαῖον ὕφος. (Σημειῶ, ὅτι αὐτὰ εἶναι τὰ κατὰ πρῶτον ἀνακαλυφθέντα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν). Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν καί τινα κυανᾶ, πράσινα καὶ κίτρινα ὑέλινα σκεύη καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ πράγματα (Σχ. 3). Ἀμφορεῖς εὑρίσκονται ἐνίοτε μὲν ἐντὸς τῶν μεγαλητέρων πίθων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκτὸς αὐτῶν, περιέχοντες σκελετοὺς παιδίων, μετ' ἀγγείων μικροτέρων διαστάσεων. Πολλὰ ὀλίγοι τῶν μεγαλητέρων πίθων εὑρέθησαν εἰς ἐντελῆ κατάστασιν· τῶν δὲ περισσοτέρων μικρὸν μόνον μέρος, καὶ αὐτὸ πρὸς τοὺς λίθους, σώζεται, διότι τὰ ἀνώτερα μέρη καταστρέφονται ὑπὸ τῶν γεωργῶν, ἐκ τῆς μετατοπίσεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἢ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν (1). Ἑτεροῖοί τινες τάφοι εὑρέθησαν ἐπίσης μεταξὺ τῶν προειρημένων ἐν τῷ κολωνῷ, Χανὲ τεπὲ, (καὶ μάλιστα εἰς τὴν βάσιν του), ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, κατεσκευασμένοι ἐκ πλατέων καὶ μακρῶν κεράμων τεθειμένων κατ' ὀρθὰς γωνίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν σκελετοὶ ἐκτάδην κείμενοι, καὶ ὀστᾶ τινα μόνα (Σχ. 4).



Σχῆμα 4.

Προβὰς εἰς βάθος 5 1/2 ποδῶν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κολωνοῦ εὗρον ἐκτεινόμενον στρῶμα ἐλαφρᾶς καὶ λευκῆς οὐσίας, παχὺ δὲ 5 4/3 ποδῶν· ἡ δὲ οὐσία αὕτη ἐξετασθεῖσα, ἐδείχθη, ὅτι εἶναι ἀπηνθρακωμένα ὀστᾶ, πιθανώτατον ἀνθρώπινα. Ἐκ τῆς ξηρᾶς αὐτῆς καταστάσεως φαίνεται, ὅτι βροχὴ ἢ ὑγρασία δὲν διεπέρασεν αὐτὴν, ἥτις ἄλλως πολὺ χαλαρὰ οὖσα, ὡς κόνις, καὶ ἐνίοτε ὑψουμένη ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ κολωνοῦ ἐργαζομένων γεωργῶν, ἐμποδίζει αὐτοὺς τῶν ἔργων των. Εἶναι δὲ καὶ κίνδυνος μή ποτε ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χαλαρᾶς οὐσίας ἐπικαθημένη γῆ τοῦ κολωνοῦ καταπέσῃ καὶ πληρώσῃ τὸν λάκκον. Στρογγύλοι χάλικες γρανίτου ὡς εἰς τὴν κοίτην τῶν ποταμῶν, φέροντες τὰ σημεῖα βιαίας θερμάνσεως, ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν χαμηλοτέρων μερῶν τοῦ στρώματος τούτου. Ὑπὸ δὲ τοῦτο ἐκτείνεται ἕτερον στρῶμα 1 1/2 ποδὸς τὸ ὕψος, ἐκ τέφρας ξύλων μετά τινων τεμαχίων ἀνθράκων καὶ τμημάτων πηλίνων σκευῶν. Τελευταῖον δὲ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ πετρώματος τοῦ βράχου ἕτερον στρῶμα γῆς ἐκτείνεται, ἐν ᾧ εὑρέθη καὶ εἷς σκελετὸς ἐκτάδην, ἔχων πρὸς τῇ κεφαλῇ λίθον μέγαν καὶ τραχύν. Ὁ σκελετὸς οὗτος διετηρεῖτο καλῶς ὡς μὴ διεισδύοντος μέχρις ἐκεῖ ἀέρος ἢ ὑγρασίας. Οὕτω φαίνεται, ὅτι ὁ κολωνὸς Χανὲ τεπὲς ὑπῆρξε ταφεῖον τριῶν, εἰμὴ τεσσάρων διαφόρων περιόδων.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρξάμην τῆς πρὸς νότον ἀνορύξεως τοῦ κολωνοῦ περὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ. Εὐθὺς δὲ ἐξετέθη εἰς τὴν ὄψιν μου τεῖχος ἐντελῶς περὶ τὸν κολωνὸν ἐκτεινόμενον 5 ποδῶν τὸ ὕψος καὶ 95 ποδῶν τὴν διάμετρον, συγκείμενον ἐκ πλατέων ἀκατεργάστων λίθων ἄνευ τιτάνου, καὶ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐπικαθήμενον. Ἀναντιῤῥήτως σκοπὸς τοῦ τείχους τούτου ἦν τὸ περικλεῖσαι τὰ ἀπηνθρακωμένα ἐντὸς αὐτοῦ ὀστᾶ, ἅτινα εὕρηνται σεσωρευμένα ἐν αὐτῷ, ὑψούμενα βαθμηδὸν ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον. Εὑρέθησαν δὲ καὶ τρία ἢ τέσσαρα πήλινα ἀγγεῖα ἐντὸς τοῦ περιβόλου παρ' αὐτῷ ἄκομψα, ἐννέα περίπου δακτύλων τὸ ὕψος (Σχ. 5).



Σχῆμα 5.

Εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ κολωνοῦ τούτου παρατηρεῖται ἐντελὴς ἀναλογία πρὸς τοὺς ἐν χρήσει κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῆς Τροίας, ὃν τρόπον μάλιστα περιγράφεται ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἡ ἐπικήδειος πυρὰ τοῦ Πατρόκλου·

« Τορνώσαντο δὲ σῆμα, θεμείλιά τε προβάλοντο
Ἀμφὶ πυρήν· εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον. »

Ἰλ. Ψ. 255.

Τὸ δὲ τεῖχος πρότερον ἦν πάντως ὑψηλότερον ἢ νῦν, καθὰ ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ διακρινομένων εἰσέτι κοιλωμάτων, καὶ ἐκ τῆς φανερᾶς ὄψεως τοῦ ἄνω μέρους αὐτοῦ. Τεκμαίρομαι ὅτι οἱ τοῦ παρακειμένου χωριδίου Ἀγτσέ-κιοϊ κάτοικοι μετέφεραν τὴν ὕλην τοῦ τείχους εἰς οἰκοδομὴν τῶν κτιρίων των.

Περιγραφείσης τῆς θέσεως, κατασκευῆς καὶ τῶν περιεχομένων τοῦ κολωνοῦ Χανὲ τεπὲ, ὑπολείπεται

(1) Ὁ μέγιστος καὶ τελειότερος πίθος εὑρέθη ὑπ' ἐμοῦ πλησίον τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Δαρδάνου κατὰ τρόπον ὅλως παράδοξον. Ζητοῦντές τινες μελίσσας, παρηκολούθησαν μίαν εἰς ὀπήν τινα τῆς γῆς. Ἐξεπλάγησαν δὲ ὅτε μετὰ ἀνασκαφὴν εὗρον πίθον πλήρη κηρίου. Καὶ μετεκίνησαν μὲν τὸν πίθον, ἀλλὰ παρέβλεψάν τινα σκεύη, τὰ ὁποῖα ἐγὼ εὗρον εὐτυχῶς τεθαμμένα εἰς μικρόν τι μέρος γῆς εἰς τὸν τάφον τοῦτον. Πόσον δὲ μέγας ἦν ὁ πίθος οὗτος δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ, ἀφοῦ ἓξ ἄνθρωποι συγχρόνως καὶ ἀνέτως ἐκάθησαν ἐντὸς αὐτοῦ κενωθέντων τῶν ἐξ ὧν, ἃ περιεῖχεν. Ἴδε περὶ τούτων Illustrated London News τῆς 26 Ἀπριλ. 1856.

ἤδη τὸ ὁρίσαι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Τροίαν σχέσιν του.

Προλαμβάνω δὲ νὰ εἴπω, ὅτι ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγράφονται ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι τόσον μεμακρυσμένα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνετέθησαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ· ὁμοφώνως δὲ ἅπασα ἡ ἀρχαιότης παραδέχεται αὐτὰ ὡς περιγράφονται καὶ ἀναφέρονται ὑπ' αὐτοῦ.

Μετοχή τις εἰς τὴν πίστιν ταύτην, μολονότι τροποποιηθεῖσα, φαίνεται ἀναγκαία εἰς ὠφέλειαν ἐκ τῶν ἐρευνῶν τῶν προϊστορικῶν ἐκείνων περιόδων· καθότι ἐὰν ἀποῤῥίψωμεν ἁπλῶς τὰς ἐν τοῖς ποιήμασι μακρὰς καὶ συντελεστικὰς μαρτυρίας, ἀνατρέποντες οὕτω καὶ μὴ παραδεχόμενοι τὰ γεγονότα, ποίαν ἴσα τὴν βαρύτητα εἰς ἀπόδειξιν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν εἰς τὴν μεμακρυσμένην ἐκείνην ἐποχήν; καὶ ἐν ᾧ ἄλλως ἀδύνατά τινα μαρτύρια ἔμειναν μέχρις ἡμῶν, τί ἐλπίζομεν νὰ εὕρωμεν εἰς πίστιν τῶν γεγονότων τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων χρόνων; Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνάργεια τῆς Ὁμηρικῆς ἀληθείας, τόσον γενικῶς παρὰ πᾶσι παραδεδεγμένη, ἂν καὶ μετὰ πεφυλαγμένης κρίσεως, καὶ μολονότι ἐξωραϊσθεῖσα καὶ ἐναρμονίως ἐκτεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, βεβαίως ὅμως εὑρίσκεται μετὰ θαυμασίας ἀκριβείας σαφηνίζουσα πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν τοπογραφίαν.

Συγγραφεῖς τινες περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀναφέρουσι μόνον τὸν « *κοινὸν τάφον τῶν Ἑλλήνων* », οὐδὲν δὲ περὶ τοῦ τῶν Τρώων (1) ὅτε συνωμολογήθη ἀνακωχὴ μεταξὺ τῶν δύο διαμαχομένων στρατῶν. Ὅτι οἱ Τρῶες δὲν ἔκαυσαν τοὺς νεκρούς των εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς Ἕλληνας πυράν, φαίνεται ἐκ τῆς τοῦ Νέστωρος πρὸς τοὺς συμπατριώτας του Ἕλληνας ὁμιλίας ἐν Ἰλ. Η'. στίχ. 331, ἔνθα ὁ Νέστωρ διακελεύεται « ἀφοῦ φέρωσι τὰ σώματα τῶν Ἀχαιῶν μὲ βόας καὶ ἡμιόνους, νὰ τὰ καύσωσιν ὀλίγον μακρὰν τῶν πλοίων, ἵνα μεταφέρῃ ἕκαστος οἴκαδε ἐπιστρέφων τὰ ὀστᾶ εἰς τὰ τέκνα, καὶ ἀνεγείρωσιν ἕνα κοινὸν τύμβον».

« Τῷ σε χρὴ πόλεμον μὲν ἅμ' ἠοῖ παῦσαι Ἀχαιῶν,
Αὐτοὶ δ' ἀγρόμενοι κυκλήσομεν ἐνθάδε νεκροὺς
Βουσὶ καὶ ἡμιόνοισιν· ἀτὰρ κατακήομεν αὐτοὺς
Τυτθὸν ἄπο πρὸ νεῶν, ὥς κ' ὀστέα παισὶν ἕκαστος
Οἴκαδ' ἄγῃ, ὅταν αὖτε νεώμεθα πατρίδα γαῖαν·
Τύμβον δ' ἀμφὶ πυρὴν ἕνα χεύομεν ἐξαγαγόντες,
Ἄκριτον ἐκ πεδίου. »

Κατωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ Ῥαψῳδίᾳ στίχ. 416 ἀναφέρεται, ὅτι ἐστάλησαν ἑκατέρωθεν, ἵνα συνάξωσιν *ἰδιαιτέρως* τοὺς νεκρούς, καὶ ὅτι, δυσκολίας οὔσης εἰς διάκρισιν τῶν νεκρῶν ἑκάστου τῶν διαμαχομένων, ἔπλυνον αὐτοὺς ὕδατι (πρὸς διευκόλυνσιν τῆς διακρίσεως). Ὁ χωρισμὸς οὗτος ἐμποδίζει βεβαίως νὰ ἐννοήσωμεν κοινὴν πυρὰν εἰς τους Τρῶας ἅμα καὶ Ἕλληνας.

Ἐὰν δὲ ἀφ' ἑτέρου ζητῶμεν τὸν ἀντίθετον τύμβον τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ὁ κολωνὸς «Τεπὲ χανὲ» εἶναι μᾶλλον εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τρώων πλησιέστερος παρὰ εἰς τὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐστρατοπέδευον ἱκανῶς μακρὰν αὐτοῦ, ἀναντιῤῥήτως φαίνεται ἁρμοδιωτάτη θέσις, διότι εἶναι προσέτι ὁρατὴ ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς Τρῳάδος, ἵνα ἐκλεχθῇ παρὰ Τρώων ὡς *πυρά*. Ἡ τεραστία ποσότης τῶν ἀπηνθρακωμένων ὀστῶν, τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων, πείθει ἡμᾶς ὅτι ὑπῆρξαν πολλὰ καέντα σώματα, καὶ πιθανολογεῖ τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τρώων μετὰ τὴν πρώτην ἀνακωχὴν τὴν μνημονευομένην ἐν τῇ Ἰλιάδι (*).

(1) Ἐξαιρουμένου τοῦ Chevalier, ὅστις ὑποτίθησιν ὅτι ὁ τάφος οὗτος ὑπῆρχεν ἐν Περγάμῳ τῆς Τροίας.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ.

—ooo—

Α'.

Ὁ τόπος εἰς ὃν εἰσερχόμεθα, φίλε ἀναγνῶσται σὺ μὲν διὰ τοῦ νοὸς ἐγὼ δὲ διὰ τῆς μνήμης, εἶναι ἐκ τῶν περιεργοτάτων καὶ τῶν μᾶλλον ἀγνώστων τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Ἡ Ἀλβανία παρὰ τοῖς νεωτέροις εἶν' ὅ,τι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ Θράκη, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν ἡ Ἰλλυρία· εἶναι τόπος ἰδιάζων, πλήρης κοιλάδων καὶ ὀρέων δυσβάτων, πλήρης δασῶν κατῳκημένων ὑπὸ ἀγρίων ζώων.

Ὁ Ἀλβανὸς παραδόξως πως συνενῶν ἐν ἑαυτῷ τὴν βαρβαρότητα μετά τινων προτερημάτων τοῦ πολιτισμοῦ, εἶν' ἐπίσης ἀρχαῖος ὡς ὁ Ἕλλην, καθόσον ἡ καταγωγὴ ἀμφοτέρων κρύπτεται εἰς τὰ βαθύτερα σκότη τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα εἶναι κρᾶμα τῆς Σλαυϊκῆς, τῆς Φραγκικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλ' οὐδεμιᾷ τούτων ὁμοιάζει· ὁτὲ μὲν εἶναι ἁρμονική, ὁτὲ δὲ τραχεῖα καὶ βραχύλογος, ὁτὲ δὲ μεγαλοπρεπὴς καὶ ἔντονος, ἀνάλογος δηλαδὴ πρὸς τὰ αἰσθήματα τοῦ λαλοῦντος.

Ὁ Ἀλβανὸς εἶναι μὲν πτωχὸς ἀλλὰ γενναῖος, φιλέκδικος μέχρι θηριωδίας, καὶ τόσῳ φιλόξενος ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς του ἅμα ξενίσῃ θεωρεῖ πλέον ὡς ἱερούς. Ἐν ᾧ ὁ Ὀθωμανὸς ἀρέσκεται διερχόμενος τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἐν ῥεμβασμοῖς καὶ μεταξὺ μύρων καὶ ἀρωμάτων, ἐν ᾧ ὁ Ἕλλην θηρεύει τῆς δάφνης τὴν σκιάν, ὁ Ἀλβανὸς ταχὺς ῥίπτεται εἰς τὰ ὄρη ἐπ' ὤμων φέρων πυροβόλον, μάχεται ἡμίγυμνος, ἀρκεῖται εἰς λιτότατον δεῖπνον, κοιμᾶται χαμαὶ καὶ πίπτει ἀνδρείως ὑπὲρ τοῦ λαοῦ οὗ τινος εἶναι ὑπομίσθιος. Ὁ Ἀλβανὸς εἶναι λῃστὴς εὐγενής, ἂν συγχωρῆται ἡ ἔκφρασις, πωλεῖ μὲν τὸ αἷμά του, ἀλλὰ καὶ δὲν φείδεται αὐτοῦ· ἀγνοεῖ μὲν ἐπακριβῶς τί ἐστιν εὐθύτης, ἀλλ' ὁ πατριωτισμὸς εὑρίσκει ἠχὼ εἰς τῆς καρδίας του τὰ βάθη.

(*) Μετεφράσθη πρῶτον εἰς τὴν ἀρχαίαν· ἔπειτα δὲ κατὰ προτροπὴν φίλων μετετράπη ὡς νῦν ἔχει. Ὁ Μ.

Κατὰ τὸ φαινόμενον ὑποτελὴς τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐλῇ ἡ Ἀλβανία, ἑτοιμοπόλεμος ἵσταται πάντοτε κατὰ τοῦ κυριάρχου, καὶ σύνθημα μόνον ζητεῖ ἵνα σείσῃ τὸν τράχηλον· απολαύει δὲ, καί τοι ὑποτελὴς, ἰδιαιτέρων τινῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἰδιαιτέρων τινων διατάξεων, ἀποῤῥεουσῶν ἐκ προνομίων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς παραχωρηθέντων ὑπὸ τῶν Σουλτανων. Μωαμεθανὸς τὸ δόγμα ὁ Ἀλβανὸς μισεῖ τὸν Τοῦρκον καὶ περιφρονεῖ αὐτοῦ. Ὅτε ἡ Ἑλλας ἀπεδύθη εις τὸν ἱερὸν αγῶνα, ὁ Ἀλβανὸς ἀφῆκε βρυχηθμὸν ἐπὶ τὰ ὄρη του καὶ ἐξέσπασε τῆς θήκης τὸ *χαντζάρι* ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος, αὐτὸς ὁ ὀπαδος τοῦ Μωάμεθ.

Τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὸ ἔδαφος, τὰ ὄρη, οἱ ἄνθρωποι καὶ αὐτὸς ὁ ἱματισμὸς τῆς Ἀλβανίας ὁμοιάζουσι κατὰ πολλὰ τῇ Σκωτιᾳ.

Ὡς ἡ Σκωτία, οὕτω καὶ ἡ Ἀλβανία διαιρεῖται εἰς φυλὰς ἢ clans, αἵτινες ὑπόκεινται εἰς ἰδιαιτέρους αρχηγοὺς, φορου ὑποτελεῖς τῷ Σουλτάνῳ· ὡς οἱ Σκῶτοι, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουσι μυστηριώδεις τινας δοξασιας, παραδόσεις ἀγνώστου καταγωγῆς· καί τοι δὲ πλεῖστοι τούτων δοξάζουσι τὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, οὐχ ἧττον ὅμως ἔχουσι καὶ ἰδιαίτερον Ὄλυμπον, θεοτητας ὅλως τοπικὰς, μοίρας καὶ γοήτιδας. Καὶ οἱ μὲν μοῖραί εἰσιν ἀγαθοὶ δαίμονες κατοικοῦντες δάση καὶ πηγὰς, καὶ ὀρχούμενοι ἐν καιρῷ νυκτὸς μεταξὺ διεσταυρωμένων δρόμων· αἱ δὲ γοήτιδες ἢ *στρίγλαι*, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὰς, γύναια παγκάκιστα καὶ παντοδύναμα, φαρμακεύοντα τὰς πηγὰς, διερευνῶντα τὴν τύχην τῶν νεανίδων καὶ διαταράττοντα τὴν πίστιν τοῦ γάμου. Τὰ ἄγρια ζῶα, κατὰ τοὺς κυνηγούς, εἰσὶ ψυχαὶ ἐξωσθεῖσαι τοῦ παραδείσου τοῦ προφήτου, αἵτινες ὑπὸ δέρμα λύκου ἢ ἄρκτου ἱλάσκονται τὰς ἁμαρτίας ὅσας ἔπραξαν σάρκα φοροῦσαι.

Πρὸς ταῦτα πάντα προσθετέον καί τι ἔθιμον, λείψανον τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας· εἴτε χριστιανοὶ εἴτε μωαμεθανοὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐκφέρουσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, ἑπομένων μυρολόγων αἵτινες πλήττουσι τὰ στήθη, καὶ ἀνασπῶσι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς.

Πιστοὶ εἰς τὸ Κοράνιον ὅπερ ἀπαγορεύει τοῖς πιστοῖς τὴν ἀνάγνωσιν, εἰσὶ γενικῶς ἀμαθέστατοι· ἔχουσι πλὴν τοὺς ῥαψῳδοὺς ἢ βάρδους των, περιφερομένους τὰς ὁδοὺς καὶ ψάλλοντας τὰ κατορθώματα τῶν πατέρων καὶ τὴν θείαν αὐτῶν καταγωγήν. Οὐδὲν δὲ περιεργότερον καὶ ἁπλούστερον ἐν ταὐτῷ ἢ τὰ ῥαψῳδήματα αὐτῶν, ἅτινα, ἐκ παλαιοτάτου χρονολογούμενα, ἀπὸ στόματος μεταδίδονται εἰς στόμα, καὶ τελευταῖον καθιερούμενα ὑπὸ τῆς παραδόσεως, ἀπαρτίζουσι μίαν σελίδα τῆς θαυμασίας ἱστορίας τοῦ τόπου.

Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἀπερχόμενος εἰς Σκόδραν καθ' ἓν τῶν ῥαψῳδημάτων τούτων, θέλεις ἀκούσεις φερόμενον περὶ τῆς θεμελιώσεως τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι ἐγένετο κατὰ θείαν βούλησιν καὶ καθ' ὑπερφυσικόν τινα τρόπον. Μοῖρά τις διέταξεν εἰς τρεῖς ἀδελφοὺς Σκὰνδ, Ἄλην καὶ Ἀμσκὰν ὀνόματι, κατοικοῦντας τὰ ὕψη τοῦ Μαυροβουνίου, ν' ἀπέλθωσιν εἰς *Σεθηνιὰχ* (Ἀθήνας), νὰ λάβωσιν ἐκεῖθεν γυναῖκας, νὰ σπουδάσωσι τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, καὶ ἐπανελθόντε, νὰ κτίσωσι τὴν Σκόδραν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης λίμνης τινὸς δειχθείσης ὑπὸ τῆς μοίρας, καὶ νὰ καλέσωσιν ἐντὸς αὐτῆς πάντας τοὺς περιοίκους· οὕτω καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ, κτιζομένου τοῦ τείχους, φωνή τις ἠκούσθη διατάττουσα νὰ ταφῇ ζῶσα καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλιά του ἡ σύζυγος ἑνὸς τῶν ἀδελφῶν, ἡ οὖσα δηλαδὴ μήτηρ, ἂν ἐπεθύμουν νὰ ζήσῃ διὰ παντὸς ἡ Σκόδρα, καὶ τὰ τείχη της νὰ μὴ πατηθῶσι, καὶ νὰ μὴ περιφρονηθῶσιν ὑπὸ ξένων. Ὁ κλῆρος ἔπεσεν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Σκάνδ, Εὔχαριν καλουμένην· ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ βρέφος τραφῇ ὑπὸ ξένου γάλακτος, κατεσκευάσθη μακρὸς σωλὴν ἐκ δέρματος τραγου καὶ ἡρμόσθη ἐπὶ τοὺς μαστοὺς τῆς γυναικὸς, καὶ οὕτως ἐγαλακτουχήθη ἐπὶ δύο ἔτη τὸ παιδίον καὶ τὸ τεῖχος ἐτελείωσεν· ὅτε δὲ τὸ παιδίον ἀπεγαλακτίσθη, ὡς ἐκ θαύματος ὁ σωλὴν ἀντὶ θερμοῦ καὶ θρεπτικοῦ γάλακτος ἔδωκε καθαρὸν καὶ γλυκύτατον ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ῥέει μεχρι τοῦδε! οἱ ἀγαθοὶ δαίμονες μετέβαλλον τὴν ἀνδρείαν μητέρα εἰς πηγὴν, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα ἔχουσι θαυμασίας ἰδιότητας, κατὰ τοὺς ῥαψῳδοὺς τῆς Ἀλβανίας.

Β'.

Ἀναχωρήσαντες ἐκ Ῥαγούσης, λιμένος τῆς Δαλματίας, διευθύνθημεν πρὸς τὴν Ἀλβανίαν, τῆς ὁποίας τὰ μεθόρια δὲν ἀπέχουσιν ἐκεῖθεν πλέον τῶν δεκαπέντε λευγῶν

Ἐννοεῖται δ' ὅτι δὲν ἠλπίζομεν νὰ εὕρωμεν ἁμαξιτοὺς δρόμους, καὶ ταχυδρομικοὺς σταθμοὺς, καὶ μυρια ὅσα οἱ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ γεννηθέντες ἀξιοῦσι πανταχοῦ.

Κατελύσαμεν δὲ εἰς πενιχρότατον ξενοδοχεῖον ἢ μᾶλλον καλύβην, καὶ πρώτη φροντὶς ἡμῶν ὑπῆρξε τὸ νὰ μάθωμεν ποῖος δρόμος φέρει συντομώτερον εἰς τὸ Μαυροβούνιον, καὶ ποῖα τὰ μέσα τοῦ ὁδοιπορεῖν.

— Ἡ Γιαρδίνα, μᾶς εἶπον, ὁ κόλπος τοῦ Κατάρου καὶ ὁ Κάταρος, ἐπὶ ῥάχεως ἡμιόνου ἢ ἵππου καὶ μὲ ὁδηγὸν Μαυροβουνιώτην.

Γ'.

Ἓν μόνον ὄρος δὲν ἀπαρτίζει τὸ Μαυροβούνιον, ὡς δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ κατ' ἀρχάς· ἀπ' ἐναντίας ἄθροισμα βουνῶν ὑψηλῶν καὶ βαθέων καὶ στενῶν κοιλάδων, αἵτινες ἀποτελοῦσι γιγαντώδη μαστὸν κομῶντα στροβιλέαις, τοιοῦτον εἶνε τὸ *Μαυροβούνιον*, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβε βεβαίως ἐκ τῆς μελαίνης χροιᾶς, τὴν ὁποίαν παρέχουσιν αὐτῷ τὰ τρεφόμενα δάση μακρόθεν βλεπόμενα. Κεῖται δὲ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου χωρίζεται διὰ παραλίας στενωτάτης, ἐνιαχοῦ μὴ ὑπερβαινούσης τὸ ἥμισυ μιλίου, καὶ ἥτις

ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικομεσημβρινωτέραν ἄκραν τῆς Αὐστριακῆς μοναρχίας· πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ αὐτῆς συνορεύει τῇ Ἑρζεγοβίνῃ καὶ τῇ Βοσνίᾳ· πρὸς δὲ τὰ νοτειοανατολικὰ τῇ βορειοτέρᾳ Ἀλβανίᾳ.

Ἀγνοεῖται ἐπακριβῶς ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ταύτης· ἂν ἀκούσωμεν τοὺς Μαυροβουνιώτας, οὗτοι λέγουσιν ὅτι ὑπερβαίνουσι τοὺς ἑκατοντακισχιλίους· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε ὑπερβολικός, καὶ ἕκαστος συμπεραίνει ὅτι αὐξάνουσιν αὐτὸν εἴτε λόγῳ ἐθνικῆς φιλοτιμίας, εἴτε λόγῳ πολιτικοῦ συμφέροντος.

Τὸ Μαυροβούνιον διαιρεῖται εἰς *ναΐας*, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἐπαρχίας, ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι, *Κατούνσκα*, *Ῥιέσκα*, *Λιεσχάνσκα*, *Σερνίσκα*, *Βιελοπαυλίτσι*, *Πιπέρι*, *Μοράτσα* καὶ *Κοῦσκα*, ὧν αἱ τέσσαρες τελευταῖαι καθὸ ὀρεινότεραι τῶν λοιπῶν καλοῦνται Βίρδα, ἤτοι ὄρη. Πᾶσα ἐπαρχία περιλαμβάνει *πλεμένα* ἢ φυλάς τινας, διεσπαρμένας εἰς μεμονωμένας κατοικίας, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει περιωρισμένην περιφέρειαν. Ἡ πασῶν μεγαλητέρα, ἡ *Κατούνσκα — ναΐα* ἡ καὶ ἧττον ὀρεινή, ἀποτελεῖ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ περιλαμβάνει ἐννέα φυλάς· αἱ δὲ λοιπαὶ ἑπτὰ ἐν συνόλῳ ἐννέα καὶ εἴκοσιν· ὅ ἐστι πᾶσαι αἱ τούτου φυλαὶ εἰσὶ τριάκοντα καὶ ὀκτώ.

Ἀνώτατος ἄρχων τοῦ τόπου θεωρεῖται ὁ *Βλαδίκας* (ἐπίσκοπος), ὅστις διέπει τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς· συμβούλιον δὲ *Σερδάρων* (ὁπλαρχηγῶν) ἐπέχει τόπον νομοθετικοῦ σώματος. Μέχρι τοῦ 1852 ὁ Βλαδίκας εἶχεν ἀνὰ χεῖρας καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἔκτοτε ἀπεγυμνώθη αὐτῆς καὶ περιωρίσθη εἰς μόνας τὰς ἐπιγείους αὐτοῦ δυνάμεις.

Οἱ Σερδάραι δὲν ἰσχύουσι πολὺ εἰς τὰς ναΐας καὶ τὰ πλεμένα, διότι οἱ Μαυροβουνιῶται γενικῶς ἀγνοοῦσι μὲν τί ἐστι δύναμις ἠθικὴ τῆς Ἀρχῆς, τῆς δὲ ὑλικῆς τὸ βάρος οὐδέποτε ἐδοκίμασαν ἀρκούντως· πλειότερον ἰσχύουσι παρ' αὐτοῖς οἱ *Γλαύαροι*, ἤτοι οἱ δημογέροντες καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωρίων, ὧν ἑκάστη οἰκογένεια ἔχει τὸν ἴδιον αὐτῆς ἀρχηγὸν (Κουτσιϊ Σταργεσίνα), τὰ πάντα διευθύνοντα καὶ κρίνοντα τοὺς διαφερομένους.

Τὸ Μαυροβούνιον εἶναι τόπος πτωχός, ὁ πτωχότερος ἴσως τῆς Ἀλβανίας· ἥ τε ἐλαία καὶ ἡ ἄμπελος σπανίζουσιν, ἀρχικὴν δὲ πηγὴν καὶ παραγωγικώτερον κλάδον ἐμπορίου ἔχει τὸ μέλι καὶ τὰ δέρματα τῶν ἀγρίων ζώων, οἷον ἄρκτων, ἀλωπέκων καὶ ἄλλων, ὧν πλήθουσι τὰ δάση· ἀλλὰ φιλόπονος καὶ λιτὸς ὡς εἶναι ὁ Μαυροβουνιώτης, διὰ τῆς θήρας καὶ διὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ ἀραβοσίτου, ἐπαρκεῖ τὰς ἀνάγκας του.

Ὁ βίος τοῦ Μαυροβουνιώτου εἶναι καλήτερος τοῦ βίου τοῦ Ἀλβανοῦ· εἶναι μᾶλλον φιλόξενος, ἧττον θηριώδης καὶ οὐδέποτε μάχεται ἐπὶ μισθῷ. Λέοντος καρδίαν ἐν καιρῷ πολέμου, ἀπεκδύεται ἐν καιρῷ εἰρήνης τὸ πολεμικὸν καὶ ἄγριον ἦθος καὶ ἐξασκεῖ τὰ πατριαρχικά του ἔθιμα.

Ὁ μὲν Ἀλβανὸς πρεσβεύει τὸν μωαμεθανισμὸν καὶ ὑπόκειται τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσει· ὁ δὲ Μαυροβουνιώτης τὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ προκινδυνεύει ἐνθουσιωδῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ, περιχαρακούμενος εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὄρη του, ὁπόθεν ἀείποτε ἀποκρούει τὰς ἐπανειλημμένας ἀποπείρας τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος του.

Ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ὄρη τοῦ Μαυροβουνίου κατοικεῖ φυλή τις ἀγρία, φίλερις, μηδένα νόμον, μηδεμίαν πίστιν πρεσβεύουσα καὶ ζῶσα διὰ ληστείας ἢ ἁρπαγῆς· οὗτοί εἰσιν οἱ *Ζερβῖνοι* (ὀρεινοί), ἐκ τοῦ τόπου ἐν ᾧ κατοικοῦσι λαβόντες τὸ ὄνομα.

Οἱ Ζερβῖνοι δὲν ἀναγνωρίζουσιν ἄλλην Ἀρχὴν ἢ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν φυλῶν αὐτῶν, ἄλλους νόμους ἢ τοὺς φυσικούς, τοὺς ὁποίους ἄλλως τε μετὰ μεγίστης εὐκολίας καταπατοῦσι. Τέκνα τῆς μεγάλης οἰκογενείας τοῦ Μαυροβουνίου, ἀπεσπάσθησαν τῆς μητρὸς αὐτῶν, διότι δυσανεσχέτουν πρὸς τοὺς οἰκογενειακοὺς θεσμούς· τὸ ἐλευθεριώτερον πολίτευμα ἦτο τυραννία βαρύνουσα τὸν τράχηλόν των, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ συμβιβάσωσι τὰς πολυθεΐκὰς δοξασίας των πρὸς τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις. Βίον πλάνητα καὶ νομαδικὸν διάγοντες, δὲν ἐνθυμοῦνται τὴν πατρίδα εἰμὴ ἐν ὥρᾳ κινδύνου· τότε τάσσονται περὶ τὸν Βλαδίκαν, μάχονται ἀνδρείως, ὑπείκουσι τῷ χαλινῷ τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, ἅμα δ' ἀποκρουσθέντος τοῦ ἐχθροῦ παρέλθῃ ὁ κίνδυνος, ἐπανέρχονται εἰς τὰ ὄρη των ἵνα πνεύσωσι καθαρὸν καὶ ἐλεύθερον ἀέρα, καὶ ἵνα σβέσωσι τὴν ἀργαλέαν δίψαν των. Περιηγητής τις, λαλήσας αὐτοῖς περὶ τιμῆς καὶ δικαιοσύνης, ἤκουσε τὰ ἀξιομνημόνευτα ταῦτα· « Δὲν ἐγεννήθημεν δι' ἐργασίαν καὶ ἔχομεν ἀνάγκην διὰ νὰ ζῶμεν. »

Δ'.

Ἄφετε νὰ σᾶς διηγηθῶ τὰ τῶν Ζερβίνων ἐξ ὅσων γνωρίζω ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως.

Μετὰ τὰς πληροφορίας ἃς ἐλάβομεν ἐν Ῥαγούσῃ ἐγώ τε καὶ ὁ ἐμὸς συνοδοιπόρος, παρασκευασθέντες καθ' ὅλα, καὶ πρὸ πάντων ἑτοιμάσαντες τὰ ὅπλα μας, ἀνεθέσαμεν εἰς τὸν ξενοδόχον τὴν φροντίδα νὰ μᾶς προμηθεύσῃ ὁδηγὸν Μαυροβουνιώτην, ὅπερ δὲν ἐβράδυνε, διότι μετ' ὀλίγον παρεστάθη ἐνώπιόν μας νέος εἰκοσιπενταετὴς περίπου, αναστήματος ὑψηλοῦ, μελανόμματος, πωγωνοφόρος, ἀκμαῖος τὸ σῶμα καὶ τὴν φυσιογνωμίαν ἀγχίνους· ἐψιττάκιζε δὲ τὴν τῶν Ἰταλῶν γλῶσσαν, καὶ κατὰ τὸ λέγειν αὐτοῦ ἦτο Μαυροβουνιώτης, μετερχόμενος τὸ τοῦ μέλιτος ἐμπόριον ἐν Ῥαγούσῃ. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐπιτοπολὺ ἐπανήρχετο εἰς τὰ ἴδια ἄνευ φορτίου, ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ κτήνη του, ἐπὶ τῷ ὅρῳ του νὰ διαμείνωμεν εἰκοσιτέσσαρας μόνον ὥρας ἐν Κατάρῳ, ἕνεκα μικρῶν τινων ὑποθέσεών του, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ.

— Καὶ ἔχει τι ἀξιοθέατον ὁ Κάταρος; ἠρώτησα ἐγώ.

— Τὸν κόλπον.

— Καὶ τίποτε πλέον;

— Τίποτε

— Καὶ λοιπὸν τί νὰ κάμωμεν ἐκεῖ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας;

— Ἂν δὲν φοβῆσθε νὰ ῥιψοκινδυνεύσετε χωρὶς ἐμοῦ εἰς τὰ ὄρη, θέλω σᾶς δώσει ἓν ἀπὸ τὰ ζῶά μου, καὶ θέλω σᾶς προφθάσει εἰς Σελδιγάς.

— Καὶ τί εἶναι τὸ Σελδιγάς;

— Μικρὸν χωρίον τῆς Τσερνίσκας, εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου τῆς Κατούνσκας, ναΐας μου.

— Καὶ πῶς ἠμποροῦμεν νὰ συνεννοηθῶμεν μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου;

— Εὐκόλως, διότι ὁμιλοῦν ὀλίγον καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἰταλικά.

Συγκατενεύσαμεν, καθότι ἡ ἰδέα τοῦ νὰ εἰσχωρήσωμεν μόνοι καὶ ἄνευ ὁδηγοῦ εἰς τὰς φάραγγας τοῦ Μαυροβουνίου μᾶς κατέθελγε τὴν καρδίαν.

— Ἀλλά, ἠκολούθησεν ὁ Μαυροβουνιώτης, προσέξατε· φυλαχθῆτε ἀπὸ τοὺς Ζερβίνους.

— Τοὺς Ζερβίνους! καὶ τί πρᾶγμα εἶνε οἱ Ζερβῖνοι; ἠρώτησα ἐγώ, πρῶτον ἤδη ἀκούσας τὸ ὄνομα.

Καὶ ἐν ὀλίγοις μέν, λίαν δὲ ἀκριβῶς μᾶς περιέγραψε τοὺς ἀγρίους τοῦ Μαυροβουνίου.

— Διάβολε!

— Μολαταῦτα, ἐπανέλαβεν, ἀρκεῖ νὰ φθάσετε σῶοι εἰς Σελδιγάς· τούτου γενομένου, φροντίσατε νὰ σᾶς φιλοξενήσῃ κανεὶς Μαυροβουνιώτης καὶ νὰ *κόψετε ἕνα παρᾶν* μετ' αὐτοῦ· τὸ ἥμισυ κρατεῖτε σεῖς, τὸ δ' ἄλλο ἥμισυ ἐκεῖνος· ὅταν δὲ τυχὸν σᾶς συλλάβωσι Ζερβῖνοι, δείξατε τὸ τεμάχιόν σας καὶ θὰ σᾶς ἀπολύσωσιν ἀμέσως, διότι θεωροῦσιν ἱεροὺς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐφιλοξένησε Μαυροβουνιώτης.

— Ἀλλ' ἂν πέσουν κατὰ κεφαλῆς μας, πρὶν φθάσωμεν εἰς Σελδιγάς;

— Ἒ! τότε, φίλοι μου, ἀνέκραξεν ὁ Μαυροβουνιώτης, κλίνων μὲν τὸν αὐχένα, ἀναστέλλων δὲ τοὺς ὤμους εἰς σημεῖον ἀπορίας τότε ὁ Θεὸς εἶνε μεγάλος.

— Θὰ μᾶς γυμνώσωσι λοιπόν;

— Βεβαιότατα.

— Ἀλλ ἂν σὲ ἀφήσωμεν τὰ ἔπιπλά μας;

— Θ' ἀρκεσθῶσιν εἰς ὅσα θὰ φέρετε μαζῆ σας.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην συνομιλίαν, λαβόντες παρὰ τοῦ ξενοδόχου καὶ τὰς δεούσας πληροφορίας περὶ τῆς τιμιότητος τοῦ ὁδηγοῦ, ἀπήλθομεν.

Ἀπὸ τῆς Γιαρδίνας μέχρι τοῦ Κατάρου ἡ ὁδοιπορία μας ὑπῆρξε μονότονος· ὁ συνοδοιπόρος μου ἐκ διαλειμμάτων ἐκένου τὸ τουφέκι του κατὰ τῶν περδίκων ὧν ἔβρυον οἱ θάμνοι, οἱ ἑκατέρωθεν τῆς ἐλεεινῆς ὁδοῦ ἢ ἀτραποῦ ἣν διετρέχομεν. Φθάντες δ' ἐκεῖ, κατελύσαμεν εἰς μικρὰν καλύβην ἁλιέων, καὶ παραλαβόντες συνοδίτην Ἑβραῖον ἔμπορον ἐκ Βενετίας εἰς Μαυροβούνιον ἀπερχόμενον, ἀνεχωρήσαμεν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ἀνυπερθέτως, μὴ περιμείναντες τὸν ὁδηγὸν ἡμῶν νὰ διεξαγάγῃ τὰς συναλλαγάς του.

Ὁ νέος ἡμῶν συνοδίτης, Ἑβραῖος, ὡς προεῖπον, τὸ ἔθνος, εἶχέ τι σπάνιον παρὰ τοῖς ὁμοδόξοις αὐτοῦ· τὸν ὀφθαλμὸν τολμηρὸν καὶ ὡπλοφόρει. Εἵποντο δ' αὐτῷ δύο ὑπηρέται.

— Γνωρίζετε, ἠρώτησε μειδιῶν, καὶ ἐν τῷ μειδιάματί του διεφαίνετο θάῤῥος γνωρίζετε πόσον κίνδυνον τρέχουσιν οἱ ἀναβαίνοντες τὴν Ζερβίναν ἄνευ ὁδηγοῦ Μαυροβουνιώτου.

— Γνωρίζομεν κάλλιστα, ἀπεκρίθην, καὶ διὰ τοῦτο ἀφήκαμεν εἰς χεῖρας τοῦ ἡμετέρου ξενοδόχου ὅλα τὰ σκεύη μας, καὶ ἐλάβομεν μεθ' ἡμῶν μόνα τὰ τουφέκιά μας καὶ ὀλίγα χρήματα.

— Καλὸν τὸ μέτρον· καὶ ἐκτὸς τούτου, προσέθηκεν, οἱ ὑπηρέται μου εἶναι καλῶς ὡπλισμένοι, ὡπλισμένοι εἴσθε καὶ σεῖς καὶ ἐγώ, καὶ πιστεύω ὅτι πέντε ὡς εἴμεθα θὰ εἰμπορέσωμεν κάτιτι νὰ κάμωμεν καὶ ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης.

Τῇ ἐπαύριον, περὶ μέσην ἡμέραν, εἰσήλθομεν εἰς τὰς βαθείας φάραγγας τοῦ ὄρους. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὸ καταπληκτικὸν πανόραμα ὅπερ ἐξετυλίσσετο βαθμηδὸν ἐνώπιόν μου, καθόσον προσηρχόμην τὰς ἀποτόμους ἐκείνας καὶ ὀρθίας σπιλάδας, τὰς στενὰς καὶ μελανοχρόους κοιλάδας, τὰς ἀνωμάλους καὶ δυσδιακρίτους ἀτραπούς, τὰς ὁποίας ἐβαδίζομεν. Αἱ Ἄλπεις τὰς ὁποίας ἄλλοτε ὑπερέβην, δὲν μὲ ἐξέπληξαν τοσοῦτον διὰ τῆς φρικαλέας μεγαλειότητός των.

Ἀνὰ πᾶν βῆμα νέφη περδίκων καὶ φασιανῶν ἐξηγείροντο ἀνιπτάμενα ἔνθεν καὶ ἔνθεν, καὶ ἐκ τοῦ χείλους τῆς ἀτραποῦ, ἀτραποῦ αἰωρουμένης ὑπεράνω ἀβύσσου ἀχανοῦς, κατέπιπτον πέτραι πολλαὶ μετὰ κρότου κυλινδούμεναι εἰς τοὺς κρημνούς.

Ἀνεχαίτισα τὴν ἡμίονόν μου ἐπὶ μίαν στιγμήν, καὶ ἐξέσυρα τοῦ σάκκου μου τὴν γραφίδα καὶ τὸ λεύκωμά μου ἵνα σκιαγραφήσω τὰ περὶ ἐμέ. Αἴφνης δεξιόθεν, εἷς λαγωὸς πηδᾷ ἐκ μέσου συστάδος ἀρκεύθων, καὶ τρέχει δρομαῖος κατερχόμενος τὰ πρανῆς· ὁ συνοδοιπόρος μου λαμβάνει τὸ πυροβόλον καὶ σκοπεύει κατ' αὐτοῦ, ὅταν ὁ Ἑβραῖος, δραττόμενος τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ·

— Ἒ! ἐπιφωνεῖ, τί κάμνεις;

— Θὰ κτυπήσω τὸν λαγωόν· δὲν βλέπεις;

— Δι' ὄνομα Θεοῦ, ἂν δὲν θέλεις ὡς ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ νὰ ἴδῃς ἀγεληδὸν πίπτοντας ἐπάνω μας ἑκατὸν Ζερβίνους· μία βολὴ τουφεκίου ἐδῶ ἐξεγείρει συγχρόνως τριακοσίας ἤχους τοὐλάχιστον.

Καὶ οὕτω μετεπείσθη ὁ συνοδοιπόρος μου· ἀλλ' ἡ πρόνοια τοῦ Ἑβραίου εἰς οὐδὲν ὠφέλησε, καθότι περὶ δυσμὰς ἡλίου, ἐν ᾧ ἐπλησιάζομεν τὸ Σελδιγάς, ὀξεῖά τις καὶ βραγχώδης φωνή, ἄδηλον πόθε ὁρμωμένη, προσέβαλε τραχέως πως καὶ ἐπιτακτικῶς τὰ ὦτά μας, λέγουσα στὰκ, ὅ ἐστι στῆτε· κα αἴφνης, ὑπὸ τὰς ἀμυδρὰς ἀκτῖνας τοῦ δύοντος ἡλίου, ἴδομεν στίλβοντα κύκλῳ ἡμῶν τὰ μακρ Ἀλβανικὰ τουφέκια.

— Τὴν ἐπάθαμεν, εἶπεν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ ὁ Ἑβραῖος· θάῤῥος, κύριοί μου, καὶ ἕτοιμα τὰ τουφέκιά σας.

Ἠκούσθη τότε ὁ ξηρὸς καὶ δυσηχὴς ἦχος τῶ

βολίων, κυλινδουμένων πρὸς τὸν πυθμένα τῆς κάννας, καὶ μετέπειτα ἐπεκράτησε σιωπή . . .

Καὶ ὕστερον ἐπιφώνημα ὀργῆς ἐβρόντησε τρομερὸν, καὶ συγχρόνως ἐξέλαμψε πῦρ, καὶ σφαῖρα φλογερὰ διέβη σχίζουσα τὸν ἀέρα ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.

— Φωτιά ! ἔκραξεν ὁ Ἑβραῖος.

Τὰ τουφέκιά μας ἀπήντησαν θορυβωδῶς εἰς τὸ κέλευσμα, νέφος καπνοῦ μᾶς περιέβαλεν, ἀραὶ ἠκούσθησαν μεμιγμέναι φωναῖς πενθίμοις . . . καὶ ὅταν ἡ λάμψις τοῦ πυρὸς, αἱ κραυγαὶ καὶ ὁ καπνὸς διεσκεδάσθησαν, ἴδομεν κυλινδούμενον πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀβύσσου χιτώνιον ἐρυθροῦν, εὐθὺς δ' ἔπειτα νέφος ἀνδρῶν κεραυνωδῶς ἐπερχομένων καθ' ἡμῶν.

— Φωτιά ! ἐπανέλαβεν ὁ Ἑβραῖος.

Ἀλλὰ τὸν λόγον δὲν εἶχεν ἀποτελειώσει ὁ τάλας, καὶ τὰ στήθη του ἐξέβαλον ὀδύνης κραυγὴν, τὸ πυροβόλον ἔπεσεν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἀνήγειρε τοὺς βραχίονας, ἀνετράπη τοῦ ἵππου καὶ ἄφωνος ἐκυλίσθη εἰς τὸ χεῖλος τῆς ὁδοῦ . . .

Σφαῖρα τουφεκίου προσέβαλεν αὐτὸν κατὰ μέσον μέτωπον.

Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων βολῶν, μία τούτων ἐφόνευσεν ἕνα Ζερβῖνον, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔπεσον ἐπὶ ματαίῳ.

Πρὶν ἢ πληρώσωμεν ἐκ νέου τὰ τουφέκιά μας, περιεστοίχισαν, περιέβαλον καὶ συνέθλιψαν ἡμᾶς τριάκοντα περίπου δαίμονες ἀνθρωπόμορφοι, ἐρυθροῦν φέροντες χιτῶνα, ἄγριοι τὴν ὄψιν καὶ τὸ ὄμμα αἱμοβαφεῖς. Τριάκοντα ἐγχειρίδια ἐξήστραψαν ἐπὶ τὰ στήθη ἡμῶν, καὶ ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὁμολογῶ, ὅτι τὸ θάῤῥος καὶ ἡ γενναιότης μας ἐξέλιπον.

Ἄλλην σωτηρίας ἐλπίδα δὲν εἴχομεν εἰμὴ τὸ νὰ παραδώσωμεν τὰ ἡμέτερα ὅπλα· τοῦτο καὶ ἐγένετο, καὶ οἱ Ζερβῖνοι παρέλαβον ἡμᾶς αἰχμαλώτους.

Μετὰ δίωρον περίπου ὁδοιπορίαν, διαρκούσης τῆς ὁποίας ἡ νὺξ νεφόεσσα καὶ σκοτεινὴ ἐπῆλθεν, ἐφθάσαμεν εἰς πλατεῖαν τετράγωνον, πλήθουσαν καλυβῶν κεκαλυμμένων ἀρνακίοις, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας μεγάλη ἔκαιε πυρὰ, φωτίζουσα ἀπαισίως τὰ κάτισχνα πρόσωπα ἑκατὸν περίπου ὁπλοφόρων, συναδέλφων τῶν *Κυρίων* ἡμῶν, ὡς ἐφάνη ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ ὡς ἀπέδειξαν ὕστερον τὰ πράγματα. Ἦτο στρατόπεδον τῶν Ζερβίνων.

Μᾶς ὡδήγησαν παρὰ τὴν πυρὰν, καὶ περικυκλώσαντές μας ἤρχισαν παρατηροῦντες ἡμᾶς ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν μετὰ περιεργείας μᾶλλον ἢ ἀγρίως.

Γερόντιόν τι, ἀγριωπὸν τὴν ὄψιν καίτοι λευκογένειον, ἠρώτησεν ἡμᾶς ἰταλιστὶ, ἂν ἰταλικὰ ἠδύναντο νὰ κληθῶσι τὰ γελοῖα αὐτοῦ ψελλίσματα, τίνες εἴμεθα καὶ πόθεν ἐρχόμεθα.

— Ἕλληνες ! εἶπον ἐγὼ μετὰ θάῤῥους.

Εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην, οἱ Ζερβῖνοι περιέφερον κύκλῳ τὸ ὄμμα, μειδιῶντες μειδίαμα δυσπιστίας, διότι τὰ παρισι νὰ ἐνδύματά μας δὲν συνῇδον τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ ὀνόματι, τῇ καταπληκτικῇ καὶ ὑπερβαλλούσῃ ἐκείνῃ ὑπολήψει, ἣν περιεποίησαν τοῖς Ἕλλησι τὰ περίπυστα γεγονότα τοῦ 1821.

— Δότε ὅ,τι ἔχετε, ἠκολούθησεν ὁ γέρων.

Ἠνοίξαμεν τὰ βαλάντιά μας, μόλις διακόσια γρόσια περιέχοντα· ἀλλ' οἱ Ζερβῖνοι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς ταῦτα, κατέλαβον τὰ ὅπλα καὶ πᾶσαν τὴν πενιχρὰν ἡμῶν σκευὴν, καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ νὰ ζητήσωσι καὶ τὸ λεύκωμά μου, ὅπερ φυλλομετροῦντες καὶ ἰδόντες ἐν αὐτῷ τὸ σχεδιογράφημα τῶν βουνῶν αὐτῶν, ἐξέβαλον κραυγὴν θαυμασμοῦ καὶ περιέφερον αὐτὸ κύκλῳ, μεταδίδοντες ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα.

Ἡ σελήνη μετ' οὐ πολὺ διασκεδάσασα τὰς νεφέλας, ἐπέλαμψε φαιδρὰ καὶ ἐφώτισεν ἡμᾶς, κεκοπιακότας ἐκ τοῦ καμάτου τῆς ὁδοιπορίας οὐχ ἧττον ἢ ἐκ τοῦ τρόμου· ὑπὸ τὸ μελαγχολικὸν αὐτῆς φῶς καθήμενοι, συνεδέσαμεν ὁμιλίαν μετὰ τοῦ γεροντίου, ἰταλιστὶ μὲν ἀλλὰ πάντοτε τὴν γραμματικὴν διαστρεβλοῦντες.

— Εἴμεθα πτωχοὶ ἄνθρωποι καὶ ὄχι πλούσιοι, ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων· ζῶμεν ὡς σεῖς μὲ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν μας· ἐκτὸς τῆς ἐλευθερίας ἄλλο καλὸν δὲν ἔχομεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον· καὶ ἂν σεῖς, ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, μᾶς στερήσετε αὐτῆς, τί θὰ μᾶς μείνῃ πλέον ;

— Εἶν' ἀληθὲς ὅτ' εἶσθε Ἕλληνες ;

Ἀπεκρίθην καταφατικῶς τὴν χεῖρα ἐπιθεὶς τοῦ στήθους.

— Καὶ διατί ταξειδεύετε; ἠκολούθησεν ἐρωτῶν τὸ γερόντιον.

— Διὰ νὰ διδαχθῶμεν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ κόσμου, καὶ νὰ ἴδωμεν ἄνδρας ὡς σᾶς.

Ἡ ἀπάντησις ἤρεσεν αὐτῷ, ὡς ἐννόησα ἐκ τοῦ μειδιάματός του, μετ' ὀλίγον δὲ μὲ ἠρώτησε·

— Σὺ ἔκαμες τὴν ζωγραφίαν ἐκείνην ;

— Ναί.

— Καὶ ἠμπορεῖς νὰ κάμῃς καὶ τὴν ἰδικήν μου ;

— Βεβαιότατα.

— Καλά· ἂν μὲ κάμῃς καὶ τὴν ἰδικήν μου, σᾶς ἀποδίδω καὶ τὰ τουφέκια καὶ τὰ χρήματά σας καὶ σᾶς ἀφήνω νὰ ἀναχωρήσετε.

— Ἀκούεις ; εἶπον ἐγὼ ἑλληνιστὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν συνοδοιπόρον μου· ἀκούεις; εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἀπόκειται ἡ λύσις τοῦ δράματος τούτου, οὗτινος τὴν εὕρεσιν δὲν χρεωστοῦμεν τῇ φιλολογίᾳ.

Ὁ συνοδοιπόρος μου ἐσιώπα, καὶ παρακαθήμενος ὑπεβάσταζέ μου τὴν πυξίδα.

Θέαμα ἡδονικόν ! οἱ ἄγριοι καὶ ἀπολίτευτοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἐφάνησαν ἀναγνωρίζοντες τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης· διότι πάντες συνήχθησαν κύκλῳ ἐν σιωπῇ, καὶ μάλιστα δύο ἐξ αὐτῶν, ἵνα μὲ βοηθήσωσιν εἰς τὸ ἔργον, ἀνῆψαν δᾶδας καὶ ἐλθόντες ἐστάθησαν παρ' ἐμοί.

Κατὰ σύμπτωσιν ὅλως γραφικὴν, μικρὸν νέφος ἐκάλυψε τὴν σελήνην καὶ μετὰ μικρὸν διελύθη.

Οἱ λῃσταὶ οὗτοι μὲ τὰς δασυτρίχους *κάπας* των, ἡ πυρὰ, τὸ δάσος ἐκεῖνο, ἡ σελήνη, ἀπήρτιζον πίνακα, τὸν ὁποῖον ὁ Σαλβατὼρ Ῥόζας ἢ ὁ Ο-

ράτιος Βερνὲτ ἤθελον πληρώσει ἀντὶ πολλοῦ, ἐν ᾧ ἐγὼ ἀπήλαυον αὐτοῦ *σχεδὸν ἀμισθί*.

Καὶ λοιπὸν λαβὼν τὴν γραφίδα καὶ ὁρίσας τὴν θέσιν τοῦ προτύπου ἐπελήφθην τοῦ ἔργου· ἐννοεῖται δ' ὅτι οὔτε ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος ἐπέτρεπόν τι ἐντελές, καθόσον μάλιστα καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένη ἱκανότης ἐλλείπετο· ἀλλ' ἂν ἀληθεύῃ ὅτι ἔν τισι περιστάσεσι τὸ ἔκτατον τῆς θέσεως, ὁ ἐπικείμενος κίνδυνος ἢ οἱαδήποτε ἄλλη συγκίνησις ἐνδόμυχος ἐπιτείνουσι τὰς δυνάμεις, ὁμολογῶ ὅτι τοῦτο συνέβη μοι τότε. Ἡ πυρέσσουσα δεξιά μου μετεχειρίζετο θαῤῥαλεώτερον τὴν γραφίδα· ὁ χρωματισμὸς, ἡ κρᾶσις, τὸ σκιόφως διεδέχοντο ἄλληλα ἐν τάξει καὶ ἐπιτυχῶς.

Ἀγνοῶ πόσον χρόνον κατέβαλα, διότι ἤμην διόλου προσηλωμένος εἰς τὸ ἔργον καὶ μετ' ἐμοῦ οἱ ἄγριοι καὶ ἀμαθέστατοι ἐκεῖνοι ἵσταντο ἄφωνοι, ἀκίνητοι, οὐδὲ λέξιν ν' ἀρθρώσωσιν ἢ κίνημά τι νὰ κάμωσι τολμῶντες.

Ὅτε ἡ εἰκὼν ἐτελείωσε, πάντες συνδραμόντες ἐσωρεύθησαν περὶ ἐμὲ καὶ ἐγένοντο ὅλοι ὄμματα· ὁμολογητέον δ' ὅτι ἡ περιέργεια εὕρισκέ πως νὰ ἀνταμειφθῇ.

Ἐν πρώτοις, εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος ἐφαίνετο ἡ καίουσα καὶ καπνίζουσα πυρά· πέριξ αὐτῆς τριάκοντα περίπου Ζερβῖνοι τὰς κάπας των περιβεβλημένοι καὶ ἐστηριγμένοι ἐπὶ μακρῶν τουφεκίων· ἡ κάτισχνος μορφὴ τοῦ ἀρχηγοῦ, τοῦ λευκογενείου ἐκείνου γεροντίου, καθημένου μὲ τὸ *τσιμπούκι* εἰς τὰ χείλη, τὸ *γιαταγάνι* εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὰ στήθη· εἶτα εἰς τὸ βάθος, σωροὶ βράχων φαλακρῶν, κορυφῶν ἀποτόμων καὶ κομωσῶν, φαράγγων ξηρῶν· ταῦτα δὲ πάντα κεχρωσμένα τῷ ἀμυδρῷ φωτὶ τῆς σελήνης.

Οἱ Ζερβῖνοι ἐπεφώνησαν ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ· ὁ δὲ ἀρχηγὸς ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς εἶπεν·

— Οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἔχουν χεῖρας ἐπιτηδείας ὡς σὺ, εἶναι ἄξιοι νὰ ἔχουν τὰ χρήματα ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ εἰμποροῦν χωρὶς φόβον νὰ κοιμηθῶσιν ὑπὸ τὴν σκηνὴν τῶν Ζερβίνων. — Εἶτα ἐπρόφερέ τινας λέξεις ἀκαταλήπτους εἰς ἡμᾶς, μετὰ τὰς ὁποίας εὐθὺς παρέστη εἰς τὸ μέσον νεανίας φέρων τὰ τουφέκιά μας, ἐνῷ ὁ ἀρχηγὸς τείνων ἡμῖν τὴν δεξιὰν, προσέφερε πυρίτιδα καὶ σφαίρας, προσθείς·

— Γεμίσατέ τα διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι εἶσθε ἐλεύθεροι.

Ὕστερον μᾶς ἀπέδωκε τὸ ἀργύριον καὶ τὰ μικρὰ ἐκεῖνα πράγματα ἐξ ὧν μᾶς ἐγύμνωσαν, καὶ ἐκάλεσε νὰ συμμετάσχωμεν τοῦ δείπνου του.

— Ἡ λέξις *δεῖπνον* διήγειρεν ἐν ἡμῖν βουλιμίαν, διότι πρὸ δώδεκα ἢ δεκατεσσάρων ὡρῶν ἡ κοιλία μας, κατὰ τὸ λεγόμενον, *ἔπαιζε λύραν*.

Μᾶς ὡδήγησεν ὑπὸ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, μᾶς παρουσίασεν εἰς δύο γυναῖκας, αἵτινες ἀμφότεραι ἦσαν ἐπίσης ὡραῖαι, καί τοι διέφερον τὴν ἡλικίαν· ἐλάλησεν αὐταῖς ἀλβανιστὶ, καὶ αὗται κλίνασαι τὴν κεφαλὴν ἐχαιρέτισαν ἡμᾶς, ἐπιθεῖσαι τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὰ στήθη καὶ τὸ μέτωπον. Τούτου γενομένου, ἐκεῖνος ἐξῆλθε καὶ μετὰ μικρὸν ἐπανῆλθεν ἀνὰ χεῖρας ἔχων τεμάχιον ἐριφίου ὀπτοῦ, ὅπερ ἀπέθηκεν ἐπὶ μαρμάρου καθαροῦ καὶ καταλεύκου. Αἱ γυναῖκες ἐκόμισαν σταμνίον βαναύσου κατασκευῆς πλῆρες γάλακτος, τὴν κλασσικὴν *πλόσκαν*, καὶ ὀπωρικά τινα, καὶ διὰ σημείου ἐκάλεσαν ἡμᾶς νὰ καθήσωμεν κυκληδόν.

Τὸ μέσον τῆς σκηνῆς ἐχρησίμευσεν ἀντὶ τραπέζης· τὰ ἐγχειρίδια ἐπέσχον τόπον περονίων, τμῆμα διπύρου ἐξ ἀραβοσίτου καὶ σίτου μέλανος κατεσκευασμένου διέπρεπεν ἀντὶ ἄρτου, καὶ ὁ ἀρχηγὸς διὰ τῶν ἐξησκημένων δακτύλων του κατεκερμάτισε τὸ ἐρίφιον, τὸ ὁποῖον κακτεβροχθίσαμεν.

Ἀμυστίσας ἀρκετὰ ὁ ἀρχηγὸς κατέστη λάλος· ἠρώτησεν ἡμᾶς περὶ μυρίων πραγμάτων, ἰδίως περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς· περὶ τοῦ Κυβερνήτου ἐλάλησε μετὰ ζήλου καὶ ἐξέφρασεν ὑπόληψιν ὑπερβάλλουσαν· τόσον ὁ μεγαλοφυὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ, οὗτινος τὸ ὄνομα εὐλογημένον φέρεται παρὰ τοῖς ὁμοεθνέσιν, ἐνέπνεε σέβας καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀλλοφύλοις! Εἶτα ἐλάλησε περὶ τῆς ῥιψοκινδύνου αὐτοῦ ζωῆς· εἶπεν ὅτι ἕνεκα τοῦ προβεβηκότος τῆς ἡλικίας ἦτον εἷς τῶν ἀρχηγῶν τῆς φυλῆς αὐτοῦ, καὶ ὅτι αἱ δύο παρακαθήμεναι γυναῖκες ἦσαν ἡ μὲν θυγάτηρ ἡ δὲ σύζυγός του.

Μετὰ τὸ δεῖπνον ὁ Χασὰν-μουλᾶς (οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ Ζερβῖνος ἀρχηγὸς) ἐζήτησε καφὲν, ὅστις, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἔθος, τῷ ἐδόθη ἄνευ σακχάρεως· συγχρόνως δὲ προσέφερεν ἡμῖν τσιμπούκιον. Καπνίσαντες δὲ καὶ πιόντες τὸν καφὲν, ἤλθομεν εἰς τὸ περὶ τοῦ ὕπνου κεφάλαιον, καὶ τότε ὁ Χασὰν ἐζήτησε συγγνώμην παρ' ἡμῶν περὶ τῆς σκληρᾶς κλίνης, ἥτις μᾶς περιέμενεν ἀλλαχοῦ, ἔξω τῆς σκηνῆς.

Διαρκοῦντος τοῦ δείπνου, οἱ Ζερβῖνοι ἔστησαν παρὰ τὴν καίουσαν πυρὰν σκηνὴν ἰδιαιτέραν, καὶ ἀντὶ κλίνης ἔστρωσαν ἐπὶ κλάδων ἐρείκης δορὰς ἄρκτων. Εἰσελθόντες περιεφέραμεν τὸ ὄμμα εἰς τὰς περιϊσταμένας σκηνάς· οἱ πλεῖστοι τῶν Ζερβίνων ἐκάθευδον ὕπνον νήδυμον κοιμώμενοι· τινὲς ἔψαλλον μελαγχολικόν τι ᾆσμα εἰς ἐπίκλησιν τῶν θεῶν τῆς νυκτὸς, δώδεκα δ' ἐξ αὐτῶν ἠγρύπνουν παρὰ τὴν πυρὰν, φρουροῦντες τὸ στρατόπεδον.

Μετὰ τὰ γεγονότα, ἅτινα ἀνωτέρω διῆλθον, πρῶτον ἤδη ἐντυχὼν μόνον τὸν συνοδοιπόρον μου, ᾐσθάνθην ἐν ἐμαυτῷ ἔφεσιν νὰ ἐναγκαλισθῶ αὐτον τοῦθ' ὅπερ καὶ αὐτὸς οὗτος ἐπεθύμει· διὸ καὶ ὡς ἐξ αὐτομάτου περιεχύθημεν ἀλλήλους, ἀφέντες κραυγὴν χαρᾶς καὶ τὰς δεξιὰς ἀλλήλων θλίβοντες. Συνωμιλήσαμεν ἐπὶ δύο ὥρας περίπου, καὶ ἡ ἀνατολὴ ὑπέφωσκεν ἤδη, ὅτε ὁ ὕπνος ἐπεκάθησε τῶν βλεφάρων μας, εὑρὼν ἡμᾶς κατακεκλιμένους ἐπὶ δορᾶς, καὶ ὡς προσκεφάλαιον ἔχοντας τὰ τουφέκιά μας. Ματαία προφύλαξις! μεταξὺ τῶν λῃστῶν ἐκείνων, ὧν ὁ ἀρχηγὸς μᾶς ἐφιλοξένει, εἴμεθα ἀσφαλέστεροι ἢ ἂν διετελοῦμεν ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῆς αὐστηροτέρας εὐρωπαϊκῆς ἀστυνομίας. Οὕτως, ὅταν ἐξηγέρθημεν, ὁ ἥλιος ἦτο μεσουράνιος, καὶ οὐδ' ὁ ἐλά-

χιστος κρότος διετάραξε τὸν ὕπνον μας· ἡ πυρὰ εἶχε σβεσθῆ, τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Ζερβίνων ἔπαιζον, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἀνδρῶν ἔλειπον· δέκα δὲ ἢ δώδεκα τούτων περιεφέροντο μετὰ σοβαρότητος, τὸ τσιμπούκι ἔχοντες εἰς τὰ χείλη καὶ τὸ τουφέκι εἰς τοὺς ὤμους. Ὁ Χασὰν ἦν μετ' αὐτῶν καὶ ἦλθε πρὸς ἡμᾶς καὶ ἐχαιρέτισεν ἡμᾶς κατὰ τὸ σύνηθες, ἐπιθεὶς τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοῦ μετώπου· ἠρώτησεν ἂν ἐκοιμήθημεν ἡσύχως καὶ ἂν ἠθέλομεν νὰ ἀριστήσωμεν· ἐπὶ τῇ καταφατικῇ ἡμῶν ἀπαντήσει, μᾶς ὡδήγησαν ὑπὸ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, ὅπου αἱ γυναῖκες παρέθεντο ταῦτὰ ὅσα καὶ τὴν προτεραίαν.

Ἀλλ' ὅπερ ἐνεποίησεν ἡμῖν εὐάρεστον ἐντύπωσιν ἦτον ἡ εἰκών, τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχιληστὴς ἀνήρτησεν ἐπὶ δοκοῦ, ἄνωθεν τοῦ προσκεφαλαίου τῆς κλίνης του, περιβαλὼν δίκην στεφάνου ὁλόκληρον πανοπλίαν ἐγχειριδίων, μαχαιρῶν καὶ τουφεκίων.

Ηὐχαριστήσαμεν αὐτὸν διὰ τὴν φροντίδα, οὗτος δὲ διεβεβαίωσεν ἡμῖν ὅτι ἤθελε διαφυλάξει τὸ ἔργον μου εὐσεβάστως μέχρι θανάτου, καὶ εἶτα ἤθελε κληροδοτήσει αὐτὸ τοῖς υἱοῖς. Ἐνταυτῷ εἶπεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ μᾶς ξενίσῃ ἐπὶ μίαν εἰσέτι ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ν' ἀπέλθωμεν, ἂν φθάντες ἀπεφασίσαμεν, διότι ἡ ἐλευθερία ἀπὸ χθὲς μᾶς ἀπεδόθη. Συγκατενεύσαμεν εὐχαρίστως, ἀφ' ἧς μάλιστα ὑπεσχέθη νὰ μᾶς παραπέμψῃ δι' ἰδίου ὁδηγοῦ εἰς Σελδιγάς. Τότε προέτεινεν ἡμῖν νὰ ἐξέλθωμεν εἰς κυνηγεσίαν ὑπὸ τὰ παρακείμενα δάση· ἐγὼ δέ, ὅστις ποτὲ δὲν ἐκένωσα πυροβόλον, καὶ ἀγαπῶ τὰ θηρευτὰ ἐπὶ πινακίου μᾶλλον καὶ εἰς ἐμβάμματα παρατεθειμένα, ἔσπευσα μὲν νὰ μεθέξω τῆς διασκεδάσεως, ὡς καλοῦσιν αὐτὴν οἱ φιλόθηροι, ἀλλ' ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ ἕπωμαι μόνον τοῖς θηρευταῖς, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ συμπράττω.

Πρέπει τις νὰ διατρέξῃ τὰ πυκνὰ ἐκεῖνα δάση, νὰ ἀναβῇ τοὺς ἀποκρήμνους ἐκείνους βράχους, ἵνα ἴδῃ τῷόντι ὁποῖόν τί ἐστι θαυμάσιον πλῆθος ζώων παντοδαπῶν. Οἱ λαγωοὶ πηδῶσιν ἀγεληδόν, αἱ πέρδικες ἀνίπτανται κατὰ μυριάδας, καθόσον μάλιστα ταύτας οἱ Ζερβῖνοι θεωροῦντες ἱερὰς ἀπέχουσι τοῦ θηρεύειν.

Διὸ καὶ ὁ συνοδοιπόρος μου, ἑπόμενος τῷ κοινῷ παραδείγματι, ἐσεβάσθη τὰς δοξασίας τοῦ τόπου· ἀλλ' οἱ λαγωοί, αἱ δορκάδες, οἱ λαγιδεῖς ἔπεσον ἀντ' ἐκείνων, καὶ οἱ τέσσαρες Ζερβῖνοι, τοὺς ὁποίους συμπαρελάβομεν πρὸς μεταφορὰν τῆς ἄγρας, ἐπανήρχοντο καμπτόμενοι ὑπὸ τὸ βάρος.

Φθάντες εἰς τὸ στρατόπεδον, εὕρομεν τοὺς λοιποὺς Ζερβίνους ἐπανελθόντας ἐκ τῶν ἡμερησίων ἐκδρομῶν, μεγάλως δὲ ἐξεπλάγημεν μεταξὺ τούτων ἰδόντες καὶ τὸν Μαυροβουνιώτην ὁδηγόν μας, ὅστις, καθὰ εἶπε, παραγενόμενος εἰς Σελδιγὰς καὶ μὴ εὑρὼν ἡμᾶς ἐσυμπέρανε τὰ τῆς τύχης μας καὶ ἔσπευσε ζητῶν ἡμᾶς. Προσέθηκε δ' ὅτι τῇ ἐπαύριον ὤφειλεν ἀνυπερθέτως ν' ἀναβῇ εἰς Σετίγνην, πρωτεύουσαν τοῦ Μαυροβουνίου, ἕνεκα τῶν ὑποθέσεών του, διὸ παρεκάλεσεν ἡμᾶς ν' ἀπέλθωμεν αὐθωρεί.

Ὁ Χασὰν Μουλᾶς ἐξέφρασε λύπην περὶ τῆς ἀναχωρήσεώς μας καὶ ἠθέλησε νὰ συμφάγωμεν μετ' αὐτοῦ τὸ ἔσχατον. Τὰ ἀγρευθέντα ἐψήθησαν εἰς τὴν μεγάλην πυράν, ἀναφθεῖσαν διότι ἡ ἑσπέρα ἤγγιζε, καὶ ἐκάλεσεν εἰς τὸ δεῖπνον πρὸς τιμήν μας πάντας τοὺς παρ' αὐτόν· ὁ Σκουτάρειος οἶνος ἔρρευσεν ἀφθόνως, αἱ γυναῖκες ἐτραγῴδησαν, οἱ ἄνδρες ἐμύζησαν σοβαρῶς πως τὰ τσιμπούκιά των, καὶ ἐπελθούσης τῆς ὥρας τοῦ χωρισμοῦ, ὁ Χασὰν Μουλᾶς ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ βαλαντίου του ἕνα *παρᾶν*, ἔκοψεν αὐτὸν κατὰ μέσον δι' ἐγχειριδίου καὶ παραδοὺς ἡμῖν τὸ ἥμισυ·

— Τοῦτο, εἶπεν, ἔχετε ὡς φυλακτόν, καὶ μὲ τοῦτο ἠμπορεῖτε νὰ διατρέξετε ὅλα μας τὰ ὄρη. Παντοῦ θὰ εἶσθε εὐπρόσδεκτοι καὶ σεβαστοί, διότι τοῦτο θὰ εἰπῇ ὅτι ἐφάγετε καὶ ἐπίετε μετὰ τῶν *Λεόντων*. Ἂν δὲ ποτὲ ἐπιστρέψετε εἰς τὰ μέρη μας, ἐνθυμηθῆτε ὅτι ἐδῶ ὑπάρχει ὁ τόπος σας, ἡ κλίνη σας ὑπὸ τὴν σκηνήν, καὶ ὅτι οὐδεὶς πλέον θέλει καπνίσει εἰς τὸ τσιμπούκι τὸ ὁποῖον ἤγγισαν τὰ χείλη σας.

Εἶτα μᾶς ἐνηγκαλίσθη θερμῶς, καὶ ὅταν ἱππεύσαμεν προσέθηκεν·

— Εἴθε αἱ ψυχαὶ τῶν πατέρων μου νὰ σᾶς ἀκολουθήσωσι, καὶ νὰ ἀγρυπνῶσιν ἐπὶ τὰς κεφαλάς σας καθόλον τὸ διάστημα τῆς ὁδοιπορίας σας!

Μᾶς ἔδωκεν ὕστερον συνοδίαν μέχρι τοῦ Σελδιγὰς καὶ ἐχωρίσθημεν.

Ἐγὼ δὲ ἠρώτησα τὸν ὁδηγὸν ποῖον νόημα εἶχον οἱ λόγοι τοῦ γέροντος ἀρχηγοῦ, εὐχηθέντος ἡμῖν νὰ ἀγρυπνῶσιν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν αἱ ψυχαὶ τῶν πατέρων του.

— Αἱ ψυχαί, ἀπήντησε, τῶν πατέρων μας ἀδιακόπως περιτρέχουσι τοὺς αἰθέρας ἄνω τῶν κεφαλῶν μας.

Τοῦτο ἦτο ἄρα δοξασία τοῦ τόπου.

— Καὶ ποίας θρησκείας εἶσαι; τὸν ἠρώτησα.

— Ἀνήκω εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν.

— Καὶ πιστεύεις τοιαύτας δεισιδαιμονίας;

Ἡ ἐρώτησίς μου τῷ ἐφάνη δηκτική, καὶ εἶπεν·

— Ὅστις δὲν πιστεύει τοῦτο, θὰ πάθῃ ὅ,τι ἔπαθεν ὁ κυνηγὸς Στέφανος.

— Ἆ! ἐπεφώνησεν ὁ συνοδοιπόρος μου, ἂς ἀκούσωμεν· λέγε μας τί ἔπαθεν ὁ Στέφανός σου οὗτος;

Καὶ ὁ Μαυροβουνιώτης, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δοξασίας αὐτοῦ, διηγήθη ἡμῖν τὰ ἑξῆς ἐκ παραδόσεως φερόμενα.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝ ΚΟΠΕΝΑΓΗ Β. ΕΤΑΙΡΙΑΝ

τῶν ἀρχαιολόγων τῆς ἄρκτου.

—ooo—

Τὴν 13 τοῦ παρελθόντος Μαΐου ἡ ἔντιμος αὕτη ἑταιρία συνεκρότησεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις Χριστιανοδούργου τοῦ Μ. βασιλέως τῆς Δανίας καὶ κλεινοῦ αὐτῆς προέδρου, τὴν ἐνιαύσιον αὐτῆς συνεδρίασιν, ἐν ᾗ ὁ ἀκάματος γραμματεὺς καὶ Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας Κ. Κάρολος Ῥάφνος ἀνέγνω σύντομον περίληψιν τῶν κατὰ τὸ 1859 ἔτος ἐργασιῶν τῆς ἑταιρίας ταύτης, παρουσιάσας συγχρόνως τὰ δαπάνῃ καὶ ἐπιμελείᾳ αὐτῆς ἐκδοθέντα πονήματα, ἤτοι τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιθεώρησιν, καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ χρονικὰ τῆς Ἄρκτου, ἐν οἷς ἐμπεριέχονται διάφοροι διατριβαί, καὶ ἰδίως ἡ περὶ Βεοδούλφου μετὰ διαφόρων ἐξηγήσεων περὶ τῆς τοῦ Λοδδρόγου ὀνομασίας ἐπὶ Ἀγγλοσαξώνων, ὑπὸ Φ. Σχιέρνου· τὸ περὶ τῆς ῥίζης καὶ σημασίας τοῦ Σανσκριτικοῦ ῥήματος *βέρα*, ὑπὸ Α. Οὐαρμίγκου· τὸ περὶ τῆς τοῦ Σαδολαζῶνος ἀρχαιότητος, ὑπὸ Ἀ. Ι. Εὐρωπαίου· διασαφήσεις ἰσλανδικάς, ἤτοι περὶ γλώσσης, ἱστορίας, κτλ. τῆς νήσου Ἰσλανδίας, ὑπὸ Κονράδου τοῦ Ἰσλάσονος· τὸ περὶ τῶν ἐν Σκανίᾳ ἀνακαλύψεων τῶν καὶ ἀνηκουσῶν εἰς τὴν τοῦ σιδήρου λεγομένην ἐποχήν, ὑπὸ Ν. Γ. Βρυζελίου· τὸ περί τινων ἐν Σελανδίᾳ τάφων ἀνηκόντων μέρος μὲν εἰς τὴν λίθινον καλουμένην ἐποχήν, καὶ μέρος εἰς τὴν χαλκίνην, ὑπὸ Β. Βούου· τὸ περὶ τῶν τῇ ἐν Λεμβέργῃ βιβλιοθήκῃ σωζομένων διπλωματικῶν ἐγγράφων τῆς ἐν Κοπενάγῃ χρηματισάσης πολωνικῆς πρεσβείας, ὑπὸ Ἐδδίνου Μ. Θόρσονος· περιγραφὴν τῆς Ἰσλανδίας συγγραφεῖσαν ἐν ἔτει 1614 ὑπὸ Δανιὴλ Στρεύκου τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ μεταγραφεῖσαν ἐκ τοῦ Πολωνικοῦ ὑπὸ Ἐδδίνου Μ. Θόρσονος, μετὰ ἐξηγητικῶν σημειώσεων Σιγύρδου τοῦ Ἰωαννάσονος· ἱστορικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἐπισκόπου Βρέμης Λιϋδερίκου, καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βρέμης τε καὶ Ἀμβούργου Ὕννου, ὑπὸ Ἰ. Κοινιγσφέλδου· τὸ περί τινος ἀποβιβάσεως εἰς Ἀγγλίαν σχεδιασθείσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Οὐαλδεμάρου τοῦ καὶ Ἀττερδάγου ἐπικληθέντος, καὶ τῶν τότε Γάλλων, ὑπὸ Φ. Σχιέρνου. Μετὰ ταῦτα ὑπέβαλε τὸν Α΄ τόμον δοκιμίων τινῶν Ἐσκυϊμαλικῆς φιλολογίας, ἤτοι παραδόσεις τινὰς δημώδεις τῶν κατοίκων τῆς Γροελανδίας, συλλεγείσας ἐπιμελείᾳ τοῦ Δόκτωρος Χ. Ῥίγκου ἐπιθεωρητοῦ τῆς μεσημβρινῆς Γροελανδίας, ὅστις ἔπεμψε τῇ ἑταιρίᾳ καὶ ὀκτὼ διαφόρων μερῶν φωτογραφικοὺς πίνακας, ἐν οἷς καὶ τὸν παριστῶντα τὰ ἐρείπια τῆς Κακσιαρσούτης, ἀρχαίας ἐπισκοπικῆς τοῦ Γαρδάρου ἕδρας. Παρουσίασαν ἔτι καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δραστηρίου ἱστοριογράφου τοῦ βασιλείου τῆς Δανίας Κ. Γασπάρεως Φ. Οὐεγενέρου ἀρτίως ἐκδοθέντα τόμον τῶν ἱστορικῶν πρακτικῶν.

Εἶτα ἡ Α. Μ. ὁ φιλόμουσος Βασιλεὺς ἔδειξε τῷ συλλόγῳ διάφορα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, καὶ ἰδίως τῆς λιθίνης λεγομένης ἐποχῆς, μεθ᾽ ὧν ἐπλουτίσθη ἐσχάτως τὸ ἰδιαίτερον αὐτοῦ μουσεῖον, καὶ ἃ κατὰ πλεῖστον μέρος εὑρέθησαν ἐν Ἰϋδερύπῳ τῆς Σελανδίας. Ἔδειξε πρὸς δὲ λίθον τινὰ ἀνακαλυφθέντα ἐν τῇ χερσονήσῳ Ἐλγένῃ τῆς Φιονίας, καὶ φέροντα ἀξιοπερίεργον ἐπιγραφήν, ἧς τὴν ἑρμηνείαν ἐπεχείρισεν ὁ πολυμαθὴς Κ. Ῥάφνος. Ἐπὶ τέλους ἡ Α. Μ. παρουσίασεν 88 ἀρχαῖα ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς ἐποχῆς Ἐρρίκου τοῦ Πομερανίας εὑρεθέντα ἐσχά τως ἐν Χελζαρόδῃ τῆς Σελανδίας. Ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Κ. Δε Φιβίγερος παρουσίασε συλλογὴν σχεδίων ἀρχαίων καννονίων κατασκευασθέντων ἀπὸ τῆς ΙΔ΄ μέχρι τῆς Ις΄ ἑκατονταετηρίδος, καὶ διατηρουμένων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν τῷ ἐν Κοπενάγῃ ἱστορικῷ ὁπλοστασίῳ, καί τινων ἐν τῷ παρὰ τὴν Πετρούπολιν φρουρίῳ τοῦ Τσάρκογε-Σέλο.

Ὁ δὲ ἔφορος τοῦ μουσείου τῶν ἀρκτικῶν ἀρχαιοτήτων Κ. Κ. Ἰ. Θώμσενος διεκοίνωσε τῇ σεβαστῇ ὁμηγύρει παρατηρήσεις περί τινων ἀρχαίων ξυλίνων ἀντικειμένων ἀνευρεθέντων ἔν τισι ἀνθρακωρυχείοις.

Παρουσίασε καὶ ὁ Κ. Ἑ. Σχμίδτος συλλογὴν λιθίνων βελῶν, ἀνήκουσαν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ.

Ὁ δὲ Κ. Ἄξελος Οὐάττερος ἐκ τοῦ τῆς Ὑψάλης πανεπιστημίου, ὑπέβαλεν ἀφομοίωμα ἀρχαίας τινὸς ἀρκτικῆς λίαν ἀξιολόγου ἐπιγραφῆς ἀνακαλυφθείσης ἐν τῇ ἐφημερίᾳ Σκοκλοστέρου τῆς Ὑπλανίας καὶ περὶ Ῥωσσίας πραγματευομένης. Ἐκ μέρους δὲ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Νορβηγίας προσεφέρθη ὡς δῶρον τῇ ἑταιρίᾳ τὸ μέγα πόνημα τὸ ἐκδιδόμενον δαπάνῃ μὲν τῆς μητροπόλεως Τρονδεΐμου, ἐπιστασίᾳ δὲ τοῦ Κ. Ἀ. Μύγχου, καὶ μετὰ εἰκονογραφιῶν σχεδιασθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἀριστοτέχνου Κ. Χ. Ε. Σχιρμέρου.

Ἔληξε δὲ ἡ συνεδρίασις διὰ τῆς παραδοχῆς νέων μελῶν ἐκ τῶν διακεκριμένων διαφόρων πόλεων ἀνδρῶν.

Ἐνταῦθα δὲ λαμβάνομεν ἀφορμὴν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν πρὸς τὸν ἐν Κοπενάγῃ Καθηγητὴν καὶ λεξικογράφον Κ. Λ. Ἰ. Βοῤῥίγγιον διὰ τὴν σταλεῖσαν ἡμῖν συλλογὴν διαφόρων ἐπικρίσεων δημοσιευθεισῶν παρὰ τῶν περιοδικῶν τῆς ἀρκτῴας Εὐρώπης συγγραμμάτων, ἐπὶ τῆς ἀξιολόγου διατριβῆς τοῦ πολυμαθοῦς Κ. Κ. Ῥάφνου, τῆς πραγματευομένης περὶ τοῦ κατὰ τὸν Πειραιᾶ μαρμαρίνου λέοντος, ἧς περίληψις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ μὲν τοῦ πρώην ὑπουργοῦ καὶ σοφοῦ τῆς *Πανδώρας* συνεργάτου Κ. Ῥαγκαβῆ δι᾽ αὐτῆς ταύτης τῆς *Πανδώρας*, ὑπὸ δὲ τοῦ ὑποφαινομένου διὰ τῆς ἐφημερίδος *Ὁ τηλέγραφος τῶν Κυκλάδων*.

Ἰ. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 251.)

—ooo—

Μετὰ ταῦτα ἠκούσθησαν οἱ μάρτυρες. Ὁ John Fleming ἐμαρτύρησεν ὅτι εἶδε, περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν τῆς ἑσπέρας, τὸν ὑπόδικον ἔχοντα εἰς τὸν ζωστῆρα δύο πιστόλια, καὶ ἐλθόντα εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Θωμᾶ μετὰ πεντήκοντα ἀνδρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶπεν· « Ἐμπρός, παλληκάριά μου, » καὶ διευθυνθέντα πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς. Οἱ ἀποστάται ὑπήκουον καὶ ἐφαίνοντο θεωροῦντες αὐτὸν ἀρχηγόν. Ὁ Patrick Farrell κατέθεσεν ὅτι εἶχε περιπέσει μεταξὺ συμμορίας ἀποστατῶν οἵτινες ἠθέλησαν νὰ τὸν τουφεκίσωσιν, ἀλλ' ὅτι ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἐπεμβὰς τὸν ἔσωσεν. Ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι ἐμαρτύρησαν μετ' αὐτούς· ὁ δὲ κατηγορούμενος ἤκουεν ἐν σιωπῇ. Ὅτε ὅμως διεκοινώθησαν εἰς τὸ δικαστήριον τὰ ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῆς ὁδοῦ Θωμᾶ εὑρεθέντα ἔγγραφα, ἐζήτησε διὰ μεσολαβήσεως τοῦ δικηγόρου νὰ ἀναγνώσωσι ὑψηλῇ τῇ φωνῇ τὴν ἀκόλουθον παράγραφον, ἐξαχθεῖσαν ἐκ τῆς διακηρύξεως τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως.

« Ἡ χρῆσις τοῦ λοιποῦ τῆς μαστιγώσεως καὶ τῆς βασάνου ἀπαγορεύεται ἐπὶ τοῦ Ἰρλανδικοῦ ἐδάφους, καὶ ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει δὲν ἐπιβάλλεται πλέον εἰς ὁποιονδήποτε. »

Μετὰ τὰς καταθέσεις τῶν μαρτύρων ὁ Κ. Mac Naly, δικηγόρος τοῦ Ῥοβέρτου, ἐδηλοποίησεν ὅτι ὁ κατηγορούμενος μὴ προσκαλέσας μάρτυρας ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐδεμίαν φέρει παρατήρησιν ἐπὶ τῶν προηγηθεισῶν ἀποδείξεων· μὴ ἔχων δὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτόν, θεωρεῖ τὴν περαιτέρω συζήτησιν τετελεσμένην ἑκατέρωθεν. Ἀλλ' ὁ Κ. Πλούγκετ, γενικὸς εἰσαγγελεύς, ἀναστὰς εἶπεν· « Μετὰ μεγίστης λύπης ὁμολογῶ ὅτι εἰς ὁμοίας περιστάσεις δὲν αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ἐλεύθερον, ν' ἀκολουθήσω τὸ παράδειγμα ὅπερ σήμερον μοὶ δίδεται ὑπὸ τοῦ δικηγόρου τοῦ κατηγορουμένου. »

Ὁ εἰσαγγελεὺς παρετήρησε τότε ὅτι, οἱ φυλακισθέντες ἐπειδὴ δὲν ἐπαρουσίασαν οὐδεμίαν ὑπεράσπισιν, δὲν ἦτο ἀνάγκη τοῦ νὰ λάβῃ τὸν λόγον οὐ εἰσαγγελεύς· ἀλλ' ὁ Κ. Πλούγκετ ἀπήγγειλε λόγον ὁ ὁποῖος ὑπερέβη κατὰ τὴν διάρκειαν τὸν τοῦ εἰσαγγελέως. Ὡμίλησε μετὰ γλαφυρότητος, ἀκριβείας καὶ αὐστηρότητος, ἐπεσώρευσεν ὅλας τὰς ἀποδείξεις τῆς ἐνοχῆς, καὶ ἐπεκαλέσθη κατὰ τοῦ κατηγορουμένου τὴν δικαίαν αὐστηρότητα τῶν νόμων. « Ἐνταῦθα βλέπετε, εἶπε, τὸ κέντρον, τὴν ζωήν, τὸ αἷμα καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἀποτροπαίου συνωμοσίας. Ὁ ὑπόδικος ἦλθεν ἐκ τῆς Γαλλίας τὴν ὥραν καθ' ἣν πόλεμος κηρύσσεται μεταξὺ τοῦ τόπου ἐκείνου καὶ τῆς Ἀγγλίας· ἅμα ἐκραγέντος τοῦ πολέμου ἐνεργεῖ τὰ ἐπίβουλα σχέδια αὐτοῦ, κατὰ τὰ συμφέροντα τῆς ξένης εἰσβολῆς. Εἶναι εὔκολον νὰ ἐξάξωμεν τὸ συμπέρασμα τῆς τοιαύτης διαγωγῆς. Ὁ σκοπὸς τῆς συνωμοσίας ἦτο νὰ διαχωρίσωσι τὴν Ἰρλανδίαν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ἤθελεν εἶσθαι, Κύριοι, ἀνόητον, ἀπασχολῶν τὴν προσοχὴν ἐμοῦ τε καὶ ὅλου τοῦ δικαστηρίου, τὸ νὰ ζητήσω ν' ἀποδείξω τὴν ἐγκληματικὴν παραφροσύνην τοῦ θελήσαντος τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τούτου, οὗτινος ἡ δόξα καὶ ἡ εὐτυχία ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἀδιαλύτου ἑνότητος αὐτοῦ. Ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ θραύσωσι τὴν ἑνότητα ταύτην, νὰ λύσωσι τοὺς δεσμοὺς τοὺς προσκολλῶντας ἡμᾶς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ νὰ μᾶς ἐξακοντίσωσιν ἐν τῷ ὠκεανῷ τῶν ἐπαναστάσεων, τίς ἠδύνατο ν' ἀποκριθῇ περὶ τῆς ἰρλανδικῆς ὑπάρξεως δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος; Ὁ Θεὸς καὶ ἡ φύσις ἐδημιούργησαν τοὺς δύο τούτους τόπους ἀναποσπάστους ἀπ' ἀλλήλων· εἴθε διατηρηθῶσιν ἡνωμένοι μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος! . . . Ζητοῦσι νὰ εἰσάξωσιν εἰς τὸ νέον ἡμῶν κράτος, τὸ ἀπολαῦον ὅλων τῶν ἀγαθῶν ἀξιοθαυμάστου ὀργανισμοῦ, τὸ μόλυσμα τῶν νέων γαλλικῶν ἀρχῶν· οὐδὲν παράδειγμα καταδυναστεύστεως δύνανται ν' ἀναφέρωσιν δικαιολογοῦν τὴν ἐγκληματικὴν αὐτῶν διαγωγήν. Ὑπάρχει ἄνθρωπος μὴ δυνάμενος νὰ ἐξασκήσῃ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τόπου ἔντιμον βιομηχανίαν; μὴ ἀπολαμβάνων ἐν εἰρήνῃ τὰ ἐκ τῶν ἰδιοκτησιῶν του καλά; Τί ζητοῦσι; Διὰ τί παραπονοῦνται; Ὁποῖον εἶναι τὸ ἀγαθὸν ὅπερ ἔμφρων φίλος τῆς ἐλευθερίας ἐπιθυμεῖ, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς οὗτος δὲν εἶναι ἐν πλήρῃ κατοχῇ. Αἱ μάταιαι αὗται ἱστορίαι τῶν καταδυναστευτικῶν ἑξακοσίων χρόνων ἄνευ γεγονότος δυναμένου νὰ τὰς ὑποστηρίξῃ, εἶναι ψιλαὶ προφάσεις τῶν φιλοδόξων καὶ φιλοταράχων τῶν διαφθειρόντων τὴν εὐπιστίαν καὶ ἄγνοιαν. Εἰς ἡμᾶς δὲν ἀπόκειται νὰ θέσωμεν ὅρια εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, μόνος αὐτὸς γινώσκει ὅ,τι δύναται νὰ παρέξῃ εἰλικρινὴς μετάνοια. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἀτυχὴς οὗτος νέος, ὁ μεταχειρισθεὶς τόσῳ ἐλεεινῶς τὰ μεγάλα αὐτοῦ προτερήματα, διατηρεῖ εἰσέτι ἴχνη τινὰ τῆς ἐναρέτου ἀγωγῆς ἣν ἔλαβε, θέλει ἀφιερώσει ταῦτα εἰς τὸν ἐναπομένοντα αὐτῷ καιρὸν, ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου καὶ τοῦ τόπου του, πρὸς ἐπίσημον ἱλασμὸν τῶν ἐγκλημάτων αὐτοῦ. Λέγουσιν ὅτι ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Φάῤῥελλ. Εἴθε ἡ ἐνθύμησις τῆς ἀγαθῆς ταύτης πράξεως καταπραΰνει τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμάς! Ἀλλ' ἐὰν ἐν τῷ γενικῷ αὐτοῦ περὶ καταστροφῆς σχεδίῳ, δὲν ἐπρομελέτησε προσωπικούς τινας φόνους, τοῦτο βεβαίως δὲν θέλει σύρει τὴν συμπάθειαν τῶν δικαστῶν. Ἐν διαστήματι μιᾶς καὶ μόνης ὥρας ὁποῖαι αἱματηραὶ καὶ φρικώδεις σκηναὶ δὲν κατετρόμαξαν τὴν πρωτεύουσαν! Καὶ ὅμως τολμῶσι νὰ ἐπικαλεσθῶσι τοῦ Ὑψίστου τὴν προστασίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνός των· ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἐγκληματικὸς, ἀπάνθρωπος καὶ ἀποτρόπαιος, ἐνθέρμως παρακαλῶ τὸν Θεὸν ὅπως ἐκμηδενίσῃ αὐτόν. ».

Ὁ Λόρδος Νορβουρὺ συγκεφαλαιώσας τὰς συζητήσεις ἐφάνη, πρὸς μεγάλην τῶν παρευρεθέντων ἔκπληξιν ὀλιγώτερον σκληρὸς καὶ ὁρμητικὸς ἐν τῇ ἀνακεφαλαιώσει ἢ ὁ Κ. Standish O' Grady καὶ

Πλούγκετ. Ὁ κατηγορούμενος ὁμοφώνως ἐκηρύχθη ἔνοχος. Ὁ Κ. Mac Naly ὑπέβαλεν οἴκοθεν αἴτησιν ὅπως ἡ δίκη ἀναβληθῇ τὴν ἐπαύριον· ἀλλ᾽ ἦτο ἀργά, διότι ἡ συνεδρίασις ἤρχισε τὴν 10 τῆς πρωΐας, καὶ ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς 11 τῆς ἑσπέρας. Ἡ αἴτησις αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτή. Ὁ γραμματεὺς τοῦ στέμματος στραφεὶς τότε πρὸς τὸν κατηγορούμενον τον ἠρώτησε κατὰ τὴν συνήθειαν· « Τί ἔχεις νὰ εἴπῃς ὅπως ἡ θανατικὴ ἀπόφασις καὶ ἡ ἐκτέλεσις ταύτης μὴ ἐκφωνηθῶσι κατὰ σοῦ σύμφωνα μετὰ τοῦ νόμου; »

Ὁ δὲ Ῥοβέρτος ἀναστάς, ἐπροχώρησε πρὸς τὸ βῆμα, ἐχαιρέτισεν ὀλίγον τὸ δικαστήριον, καὶ μετὰ μεγίστης ἀταραξίας, εἶπε τὰ ἑξῆς.

« Μυλόρδοι!

» Τί ὀφείλω νὰ εἴπω ὅπως μὴ ἡ θανατικὴ ἀπόφασις καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐκφωνηθῶσι κατ᾽ ἐμοῦ κατὰ τὸν νόμον;

» Οὐδὲν ἔχω ν᾽ ἀντιλέξω εἰς τοὺς νομίμους λόγους, τοῦ νὰ ἐκφωνηθῇ ἡ θανατικὴ ἀπόφασις καὶ ἡ ἐκτέλεσις ταύτης. Ἀλλ᾽ ἵνα ἀποπλύνω τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτῆρός μου ἀπὸ τῶν προσαπτομένων μοι συκοφαντιῶν, πολλὰ ἔχω νὰ εἴπω. Δὲν ἀξιῶ νὰ τροποποιήσω τὴν ἀπόφασιν ἣν μέλλετε νὰ ἐκφωνήσετε· χρεωστῶ ὅμως νὰ ὑπερασπίσω ὅ,τι μοὶ εἶναι ἀγαπητότερον καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς, καὶ ὅ,τι ἐζητήσατε νὰ καταστρέψετε ἐκτελοῦντες τὰ χρέη σας ἐν τῷ καταδυναστευομένῳ τούτῳ τόπῳ. Δὲν φαντάζομαι ὅτι θέλουσι δώσει πίστιν εἰς τοὺς λόγους μου, οὔτε ἐλπίζω ὅτι θέλω δυνηθῇ νὰ θέσω τὴν φήμην μου ὡς ἐπ᾽ ἀγκύρας ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου· ἀλλ᾽ ἕνα καὶ μόνον πόθον ἔχω ὅπως ἀφήσετε αὐτὴν νὰ πλανᾶται ἐν τῇ μνήμῃ ὑμῶν, μέχρις ὅτου ἀπαντήσῃ λιμένα φιλόξενον, ὅστις νὰ τὴν προφυλάξῃ ἐκ τῶν τρικυμιῶν, ὧν τὴν στιγμὴν ταύτην δέχεται τὰς προσβολάς.

» Παρίσταμαι ἐνταῦθα ὡς ἐνοχοποιηθεὶς εἰς συνωμοσίαν κατὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἐν Ἰρλανδίᾳ. Ὁμολογῶ ὅτι εἶμαι συνωμότης, ὥστε διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο χρεωστῶ νὰ ὑποστῶ τὴν παρὰ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένην ποινήν· διὰ δὲ τοὺς σκοποὺς μου θέλω δώσει λόγον εἰς τὸν Θεόν. Ἕτοιμος εἶμαι νὰ πράξω καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο.

» Ἐὰν ἔμελλον μόνον νὰ ἀποθάνω μετὰ τὴν καταδίκην, δὲν ἤθελον ποσῶς σᾶς ἀπασχολήσει, ἀλλ᾽ ἤθελον ἐν σιωπῇ ὑποταχθῇ εἰς τὴν τύχην μου. Ἡ νόμιμος ὅμως καταδίκη ἡ παραδίδουσα τὸ σῶμά μου εἰς τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου, παραδίδει καὶ τὴν φήμην μου εἰς τὴν μομφὴν τῆς κοινῆς γνώμης. Ἄνθρωπος εὑρισκόμενος ὅπου ἐγώ, δὲν ἔχει νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνας τὰς αὐστηρότητας τῆς εἱμαρμένης αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς προλήψεις· ὅταν ἡ τύχη ἐγκαταλείπῃ αὐτὸν καὶ τὸν παραδίδῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, ὁ χαρακτὴρ του προσβάλλεται πάραυτα καὶ διαστρέφεται ἐκ τῆς συκοφαντίας. Διότι, μυλόρδοι, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἔγκλημα καὶ ἐγκληματίας· μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ θέλουσιν ἀποφασίσει οἱ μεταγενέστεροι. Ὁ ἄνθρωπος ἀποθνήσκει, ἀλλ᾽ ἡ μνήμη αὐτοῦ ζῇ. Ὅπως δὲ καὶ ἡ ἰδική μου μὴ καταστῇ ἀναξία τοῦ σεβασμοῦ τῶν συμπολιτῶν μου, δράττω τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ἵν᾽ ἀποκρούσω τινὰς τῶν αποδοθεισῶν μοι προσβολῶν.

» Κατηγοροῦμαι ὅτι εἶμαι μυστικὸς ἀπεσταλμένος τῆς Γαλλίας. Τοῦτο εἶναι ψευδές. Δὲν ἠθέλησα νὰ παραδώσω τὸν τόπον μου εἰς ξένην δύναμιν, καὶ ὀλιγώτερον πάσης ἄλλης εἰς τὴν τῆς Γαλλίας. Οὐδέποτε συνέλαβον ἰδέαν νὰ ἐγκαταστήσω τὴν γαλλικὴν ἐξουσίαν ἐν Ἰρλανδίᾳ. Καὶ καθὼς βλέπετε εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προκηρύξεως τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, εἶναι πρόδηλον ὅτι, πᾶς κίνδυνος ἑπόμενος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, θεωρεῖται προτιμότερος τοῦ ὀλεθριωτέρου κινδύνου τῆς εἰς τὸν τόπον τοῦτον εἰσαγωγῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἐνταῦθα δὲ ἂς μοὶ συγχωρηθῇ νὰ καταδείξω παράδοξον πλάνην συλλογισμοῦ τοῦ Κ. εἰσαγγελέως. Ἀπόδειξις, λέγει, ὅτι ἐστηριζόμεθα ἐπὶ τῆς βοηθείας τῶν Γάλλων, εἶναι ὅτι ἡ συνωμοσία ἐσχεδιάσθη πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν. Καὶ ὅμως τὸ ἐναντίον συμπέρασμα ἐξάγεται προφανῶς ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ του. Καὶ τῳόντι ἠθέλομεν εἶσθαι πάντη ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος τῶν φίλων τῆς πατρίδος καὶ πάντη ἄλογοι, ἡ ὑποκρισία τῶν φιλελευθερίων ἡμῶν φρονημάτων θὰ ἦτο καταφανής, ἐὰν ἠθέλομεν ἐπιθυμήσει νὰ πωλήσωμεν τὴν πατρίδα εἰς λαόν, ὅστις, ὄχι μόνον εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος δοῦλος, ἀλλ᾽ ὅστις ἐγένετο τὸ μοχθηρὸν καὶ μυστικὸν ὄργανον τῆς ὑποδουλώσεως τῶν ἄλλων. Ἰδέτε ὁποία ἦτο ἡ διαγωγὴ τῆς Γαλλίας εἰς Ἑλβετίαν, Ὀλλανδίαν καὶ Ἰταλίαν. Ἐδυνάμεθα λοιπὸν νὰ ἐλπίσωμεν διαγωγὴν καλλιτέραν πρὸς ἡμᾶς;

» Ἠθελήσαμεν νὰ παραδώσωμεν τὸν τόπον μας εἰς τὴν Γαλλίαν! Καὶ διατί; Ὅπως ἀλλάξωμεν δεσπότας; Ἐὰν τοιαύτας ἰδέας ὑπεθάλπομεν, πῶς θὰ ἐτολμῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι θὰ ἐδίδομεν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς συμπατριώτας μας; Πᾶν τοιοῦτο συμπέρασμα, ἀφ᾽ ὁποιανδήποτε μέρος τῆς διακηρύξεως τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἐξαγόμενον, συκοφαντεῖ τὰ σχέδια αὐτῆς· οὐδὲν ἀποδεικνύει αὐτό. Ἀναγνώσατε τὴν διακήρυξιν. Ποῦ γίνεται λόγος περὶ βοηθείας τῶν Γάλλων; Μήπως εἰς τὴν περικοπὴν ἐν ᾗ ὁ λαὸς τῆς Ἰρλανδίας προσκαλεῖται ἵνα ἀποδείξῃ εἰς τὸν κόσμον ὅτι εἶναι ἄξιος νὰ ἀνακτήσῃ τὴν τάξιν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν; ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα ν᾽ ἀναγνωρισθῇ ὡς λαὸς ἀνεξάρτητος, δίδων τὴν μόνην ἀπόδειξιν διὰ τῆς λυτρώσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν ἀπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ ζυγοῦ; Ἡ συνωμοσία δὲν ἤρχισε διοργανιζομένη ὀκτὼ μῆνας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν; Λέγουσιν ὅτι προετιθέμεθα νὰ παραδώσωμεν τὸν τόπον μας εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐπιβεβαιοῦντες αὐτὸ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀποδείξεως

ἢ διὰ ψιλῶν λόγων. Ἡ διακήρυξις καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν ἀνατρέπουσι τοὺς λόγους σας.

» Εἶναι ἀληθὲς, ὅτι συμφωνία τις ἐσχεδιάσθη μετὰ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀμοιβαῖον συμφέρον ἤθελε καθιερώσει ἢ ἀπαιτήσει αὐτήν. Δὲν ἀνεκάλυψα σήμερον πρῶτον ὁποῖός τις ὁ δεσμὸς ὁ ἑνόνων πρὸς ἄλληλα τὰ Κράτη. Γνωρίζομεν κάλλιστα ὅτι ἡ ἕνωσις αὕτη δὲν ὑπάρχει ἢ ἐφ' ὅσον τὰ συμφέροντα αὐτῶν τὴν ἀπαιτοῦσι, καὶ ἐὰν ταῦτα μεταβληθῶσιν, εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ μᾶλλον ἀδύνατον Κράτος διὰ γραπτῶν ἄρθρων οὐδέποτε θέλει προστατευθῇ καὶ ἀσφαλίσει τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Διὸ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ συνάψῃ διαρκῆ συμμαχίαν μετὰ τῆς Γαλλίας, γινώσκουσα κάλλιστα ὅτι αἱ συνθῆκαι θεωροῦνται ταχέως ἄκυροι καὶ παραβιάζονται κατὰ τὴν ἐλαχίστην πρόφασιν, ἅμα ἐκλείψαντος τοῦ ἀμοιβαίου συμφέροντος. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐγένοντο μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰρλανδίας διαπραγματεύσεις, καὶ ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ἦτο εἰς ἡμᾶς ἀπροσδόκητος. Ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ πράκτωρ τις τῶν Ἡνωμένων Ἰρλανδῶν, διαπραγματευόμενος μετὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἐπιτύχῃ βοήθειαν ἐπαρκῆ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς Ἰρλανδίας ἀπὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, βοήθειαν τῆς ὁποίας τὰ προοίμια θέλουσιν εἶσθαι ἐγγύησις διὰ τὴν Ἰρλανδίαν, ὁμοία τῆς ἀποδοθείσης ὑπὸ τοῦ Φραγκλίνου εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἐὰν ἐπιτύχῃ ἡ διαπραγμάτευσις ἡ Ἀγγλία θέλει κρίνει ποτὲ περὶ αὐτῆς.

» Ἐὰν οἱ Γάλλοι ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν ὡς κατακτηταὶ, ὡς ἐχθροὶ, μὴ κληθέντες ὑπὸ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, τὸ χρέος μου ἤθελεν εἶσθαι νὰ πολεμήσω αὐτοὺς μέχρι τελευταίας μου πνοῆς· ἤθελα σᾶς συμβουλεύσει νὰ τοὺς ὑποδεχθῆτε εἰς ταύτην τὴν παραλίαν κρατοῦντες ξίφος καὶ πυρσόν. Ἤθελον ὑπάγει κατ' αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς μανίας πολέμου καταστρεπτικοῦ· ἤθελον σᾶς προτρέψει νὰ τοὺς θυσιάσετε ὅλους ἐντὸς τῶν πλοίων των πρὶν ἢ μολύνωσι τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος μου. Ἐὰν ἐπετύγχανον ν' ἀποβιβασθῶσι, καὶ ἐὰν ἠναγκαζόμην νὰ ὑποχωρήσω πρὸ τῆς ὑπεροχῆς τῆς πειθαρχίας, ἤθελον τοῖς διαφιλονεικήσει ἑκάστην σπιθαμὴν γῆς, ἤθελον καύσει ἕκαστον χόρτον, καὶ τὸ τελευταῖον ὀχύρωμα τῆς ἐλευθεριας ἤθελεν εἶσθαι ὁ τάφος μου. Ὅ,τι ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν ἤθελον ἴσως δυνηθῇ νὰ πράξω ἀποθνήσκων, ἤθελον τὸ κληροδοτήσει εἰς τοὺς συμπολίτας μου ὡς τελευταῖον καθῆκον, πεπεισμένος ὅτι ἡ ζωὴ, πλέον ἢ ὁ θάνατος εἶναι ἀνωφελὴς ἐφ' ὅσον ἔθνος ξένον ἐξουσιάζει τὴν πατρίδα μου.

» Μυλόρδοι, ἴσως εἶναι τὸ σύστημα παρωργισμένης δικαιοσύνης τὸ νὰ ταπεινοῦται ἡ ψυχὴ καταδικαζομένη εἰς τὸ ὄνειδος ἀτίμου θανάτου· ἀλλὰ χείρων τοῦ αἴσχους καὶ τῶν τρόμων τῆς λαιμητόμου ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἰδέα τοῦ ὅτι ὑπῆρξα ὄργανον τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς φιλοδοξίας τῆς Γαλλίας· καὶ ἐφ' ὅσον μία πνοὴ ὑπάρχει ἐν ἐμοὶ, θέλω ἐξορκίσει τοὺς συμπατριώτας μου νὰ μὴ μὲ ὑποθέσωσιν ἔνοχον ἐγκλήματος τοσοῦτον ἀτίμου κατὰ τῶν ἐλευθεριῶν των. Σκοπὸς καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἦτο νὰ πραγματοποιήσωμεν ὁλόκληρον διαχωρισμὸν μεταξὺ τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας . . » — Ἐνταῦθα ὁ λόρδος Νορβουρὺ ἀντέκοψε τὸν ὑπόδικον ἐπιτάξας σιωπὴν, ὅπως ἀκούσῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ νόμου.

« Ἤκουσα πολλάκις, Μυλόρδε, ἐπανέλαβεν ὁ Ῥοβέρτος, ὅτι οἱ δικασταὶ θεωροῦσιν ἐνίοτε ὡς καθῆκον νὰ ἀκροάζωνται μεθ' ὑπομονῆς καὶ νὰ ὁμιλῶσι μετὰ φιλανθρωπίας· νὰ παραινῶσι τὸ θῦμα τῶν νόμων, καὶ να παρουσιάζωσι μετ' ἀγαθότητος τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἴτια, ἅτινα τὸν ἔφερον εἰς τὸ ἔγκλημα οὗ τινος ὑποτίθεται ἔνοχος. Ὅτι δικασταὶ ἐθεώρησαν καθῆκον νὰ πράξωσιν οὕτω, δὲν ἀμφιβάλλω· ἀλλὰ ποῦ ἡ τόσον φημιζομένη ἐλευθερία τῶν νόμων σας; ποῦ ἡ τόσον ἐξυμνουμένη ἀμεροληψία, ἡ ἐπιεικία, ἡ πραότης τῶν δικαστηρίων σας, ἐὰν ταλαίπωρός τις ὑπόδικος, ὃν ἡ πολιτική σας μᾶλλον ἢ ἡ δικαιοσύνη σας προτίθεται νὰ στείλῃ εἰς τὴν λαιμητόμον, δὲν ἔχῃ τὴν ἄδειαν νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς ἀρχὰς αἵτινες τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ πράξῃ!

» Εἶσαι δικαστὴς, Μυλόρδε, ἐγὼ δὲ ὁ ἐγκληματίας, ἢ τοὐλάχιστον ὡς τοιοῦτος ὑποτίθεμαι. Διά τινος ἀλλαγῆς τῆς ἐξουσίας, ἠδυνάμεθα νὰ μεταβάλωμεν θέσιν, ποτὲ ὅμως καὶ χαρακτῆρα. Ἐὰν ἐμφανιζόμενος εἰς τὸ βῆμα τοῦτο δὲν ἔχω τὴν ἐξουσίαν νὰ ὑπερασπισθῶ, ὁποία κωμῳδία εἶναι ἡ δικαιοσύνη σας! Ἐὰν ἐνώπιον τοῦ βήματος τούτου δὲν ἔχω τὴν ἄδειαν νὰ ἀπολογηθῶ, πῶς τολμᾶτε καὶ συκοφαντῆτε! Ἡ θανατικὴ ποινὴ εἰς ἣν μὲ καταδικάζει ἡ βέβηλος πολιτική σας, καταδικάζει καὶ τὴν φήμην μου εἰς τὸ ὄνειδος; Ὁ δήμιός σας δύναται νὰ συντέμῃ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπάρξεώς μου· ἀλλ' ἐφ' ὅσον θέλω ζήσει, οὐδέποτε θέλω παραιτηθῆ ὑπερασπιζόμενος τὸ ὄνομα καὶ τὰς ἐνεργείας μου κατὰ τῶν κατηγοριῶν σας· ὡς ἄνθρωπος δὲ ἀγαπῶν μᾶλλον τῆς ζωῆς τὴν τιμὴν, θέλω μεταχειρισθῆ καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ζωῆς ταύτης ὅπως ὑπερασπισθῶ τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον θέλει ζήσει μετ' ἐμὲ, τὸ μόνον κληροδότημα, ὅπερ δύναμαι ν' ἀφήσω εἰς ὅσους τιμῶ καὶ ἀγαπῶ, καὶ δι' ὃ καυχῶμαι ὅτι ἀποθνήσκω.

» Ὡς ἄνθρωποι, Μυλόρδε, ἅπαντες θέλομεν παῤῥησιασθῆ ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου, καὶ τότε ὁ ἐτάζων καρδίας θέλει ἀποδείξει εἰς ὅλον τὸν κόσμον ποῦ ἦσαν αἱ ἐναρετώτεραι πράξεις καὶ τα ἁγιότερα αἴτια, μεταξὺ τῶν δυναστῶν τῆς πατρίδος μου ἢ μεταξὺ . . . . . »

Ἐνταῦθα ταραχὴ ἐγένετο ἐν τῷ δικαστηρίῳ, τὸ ὁποῖον ἠθέλησεν ἐκ νέου ν' ἀποσύρῃ τὸν λόγον ἀπὸ τὸν κατηγορούμενον!

« Ἐὰν ἀπαρνῆσθε εἰς ἄνθρωπον ἀποθνήσκοντα, ἐξηκολούθησεν ὁ Ἔμμετ, τὸ προνόμιον τοῦ νὰ ἀπολογηθῇ ἐναντίον τῆς κατ' αὐτοῦ ἐκτοξευομένης κατηγορίας, ὡς θελήσαντος νὰ καταστρέψῃ ἕνεκα εὐ-

τελῶν λόγων τὰς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ, διατί; Μυλόρδοι, μὲ ὑβρίζετε, ἢ κάλλιον διατί ὑβρίζετε τὴν δικαιοσύνην, αἰτοῦντες παρ' ἐμοῦ λόγους, ἵνα μὴ θανατικὴ ἀπόφασις προφερθῇ κατ' ἐμοῦ; Ἠξεύρω, Μυλόρδοι· ὅτι κατὰ τύπον ἔπρεπεν οὕτω πως νὰ θέσετε τὸ ζήτημα· ἀλλ' ὁ τύπος δίδει καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαντήσεως. Ἀναμφιβόλως ἠδύνασθε ν' ἀπαλλαχθῆτε τοῦ τύπου τούτου, ὡς καὶ ὅλης τῆς διαδικασίας, ἀφοῦ ἡ ἀπόφασις προαπηγγέλθη ἐν τῷ παλατίῳ τῆς κυβερνήσεως πρὶν κληρωθῶσιν οἱ ἔνορκοι. Αἱ ἐκλαμπρότητες ὑμῶν δὲν εἶναι ἢ οἱ ἱερεῖς τοῦ χρησμοῦ, καὶ εἰς σᾶς ὑποτάσσομαι· ἀλλ' ἐπιμένω ὡς πρὸς τὴν τήρησιν τοῦ ὅλου τῶν τύπων. . . . »

Ἐνταῦθα ὁ Ἔμμετ ἐσταμάτησε, καὶ μετά τινα στιγμὴν δισταγμοῦ, τὸ δικαστήριον τὸν ἐπρότρεψε νὰ ἐξακολουθήσῃ.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

Σ.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Τοῦ Κυβερνήτου Ἰ. Καποδιστρίου,

Πρὸς τὸν Κ. Ἀ. Λουριώτην (*).

—ooo—

Κύριε!

Εἶναι ἀδύνατον νὰ σᾶς ἐξηγήσω τὴν λύπην τὴν ὁποίαν ᾐσθάνθην ἀναγινώσκων τὴν ἔκθεσιν, τὴν περιεχομένην εἰς τὰς δύω τελευταίας ἐπιστολὰς τῶν 23 καὶ 30 Δεκεμβρίου μηνὸς τοῦ παρελθόντος ἔτους, τὰς ὁποίας ἐλάβετε τὴν καλοσύνην νὰ μὲ γράψητε.

Καίτοι μὴ δυνάμενος νὰ κρίνω τὰς διὰ τῶν δανείων πράξεις, βλέπω ὅμως ἐναργῶς, καὶ μετὰ ἀθυμίας, ὅτι τὸ πλειότερον μέρος τῆς χρηματικῆς ταύτης ποσότητος κατηναλώθη· ἡ δὲ Ἑλλὰς ἐλπίζουσα ἐξ αὐτῆς βοήθειαν ἐπεφορτίσθη δι' ἑνὸς ὑπερόγκου χρέους· ἔχει κατὰ τὸ παρὸν κατεπειγούσας ἀνάγκας, καὶ ἐπαπειλεῖται ἐνταυτῷ νὰ χάσῃ ἐξολοκλήρου καὶ τὴν χρηματικήν της ὑπόληψιν.

Ὅσον μᾶλλον παρατηρεῖ τις μετὰ προσοχῆς τὰ δεινὰ ταῦτα ἀποτελέσματα, τοσοῦτον πληροφορεῖται, ὅτι ἡ πατρίς Σας θέλει μεγάλως ὑποφέρει, ἂν ἡ διοίκησίς της διὰ φρονίμων καὶ ταχυτάτων μέσων δὲν ἐμποδίσῃ τὰ ὀλέθρια ἐπακόλουθα, εἰς τὰ ὁποῖα ἤθελον τὴν κρημνίσῃ ἡ ἀναγκαία αταξία τῶν ἐσωτερικῶν χρηματικῶν της προσόδων· ἡ κατάστασις τοῦ δευτέρου δανείου, καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ νὰ ὀργανίσῃ τρίτον ἄλλον δάνειον. Πείθομαι μεθ' ὑμῶν, Κύριε, ὅτι δὲν χρειάζεται, εἰμὴ ἓν μιλλιώνιον φράγκων. Ἀλλ' εἰς τίνα νὰ τὸ ζητήσῃ τις; καὶ πῶς νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θέλει εἰσακουσθῇ! Τοιοῦτον εἶναι τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἐστοχάσθην νὰ καθυποβάλω εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐνθάδε ἐνθέρμων φίλων τῆς Ἑλλάδος, ἱκανῶν νὰ διασαφηνίσωσι τὸ πρᾶγμα διὰ φρονίμου σκέψεως, καὶ πρακτικῆς συμβουλῆς. Οὗτοι λοιπὸν ἅπαντες, καὶ ἐν μιᾷ φωνῇ μ' ὡμολόγησαν, ὅτι ἤθελε προδόσῃ τις τὴν Ἑλλάδα ἂν ὑπέσχετο εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ παρὸν βοήθειαν τρίτου δανείου, ἢ συνδρομὴν διὰ νέων συνεισφορῶν. Ἀγνοῶ ἂν οἱ φιλέλληνες Ἄγγλοι εἰσὶ τῆς αὐτῆς γνώμης. Ἂν πρέπῃ ὅμως τις νὰ κρίνῃ ἀπὸ τὴν πρόσκλησιν τὴν ὁποίαν διὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς ἔκαμε πρὸς τοὺς συμπατριώτας του, ὁ πρὸς πάντα κόπον ἀκάματος, καὶ πεφωτισμένος ζηλωτὴς Κύριος Βλακέρος, στοχάζομαι, λέγω, ὅτι εἶναι ἡ ἰδία. Πλὴν ἂν ἡ πρόσκλησις αὕτη, ὡς τὸ ἐλπίζω, βοηθουμένη ἀπὸ τὴν ὁμόνοιαν ἥτις φαίνεται ὅτι ἐπιπολάζει ἤδη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἀπὸ τοὺς εὐτυχεῖς θριάμβους αὐτῶν, τούς τε κατὰ θάλασσαν, καὶ ξηράν, ἂν ὅλα ταῦτα λέγω ἤθελον ἐπιφέρῃ ἀγαθήν τινὰ μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, ἴσως ἠθέλετε δυνηθῇ νὰ προβλέψητε, μόνοι, καὶ ἄνευ δυσκολίας τὴν ἀναγκαίαν χρηματικὴν ποσότητα διὰ τὰς δύο φρεγάδας, τὰ ἀτμοκίνητα, καὶ τὴν λοιπὴν πολεμικὴν ἀποσκευήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλὰς ἔχει βέβαια μεγίστην ἀνάγκην. Ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου δυνατὸν οἱ φιλέλληνες οὗτοι νὰ μείνωσι ψυχροὶ θεαταὶ τῶν Ἑλληνικῶν συμβεβηκότων ἐλπίζοντες, ὅτι αἱ διοικήσεις θέλουσιν εἰς τὸ ἑξῆς τελειοποιήσει ἔργον τοσοῦτον ἐμπρὸς προχωρημένον, καὶ ὅτι ὁ καιρὸς τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ἐπλησίασεν ἤδη. Εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν, καὶ εἰς τὴν θέσιν Σας, Κύριε, δὲν ἤθελον ἀναντιῤῥήτως ἐπαναπαυθῇ ἐπὶ τοιούτων ἡμιπιθανῶν εἰκασιῶν. Οὔτε πάλιν ἤθελον ἀπελπισθῇ διὰ τὰς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀηττήτους δυσκολίας. Διότι οὔτε εἰσὶν ἀήττηται, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἐκεῖ, ὅπου ὁ παντοδύναμος δάκτυλος τοῦ Θεοῦ, φαίνεται ἐναργῶς ὑπερασπιστής, καὶ ἐπομένως πᾶς ὁ ἀγὼν θέλει ἐξ ἅπαντος τελειώσει, κατὰ τὴν ἀχανῆ του θείαν βούλησιν, καὶ κατ' εὐχήν.

Πεπεισμένος εἰς τοῦτο θέλω σᾶς προτείνει ἰδέαν τινὰ τὴν ὁποίαν, περιπλέον, ἀφίνω ὅλως δι' ὅλου εἰς τὴν ἐπίκρισίν Σας, καὶ εἰς τὴν τῶν συνυπουργῶν Σας.

Εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ ἧς ὁ λόγος, τοῦ χρηματικοῦ, λέγω, καὶ τῆς ὑπολήψεως, νομίζω πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ παρ' ὑμῶν, Κύριοι, καὶ παρὰ παντὸς ἄλλου Ἕλληνος, εἶναι ἀναμφιβόλως εὐκολώτατον εἰς πολυχρημάτους Εὐρωπαίους, ὡς εἰσὶν οἱ Κ. Eynard, Delessert, Ternaux, καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοί των τραπεζῖται, οἱ φιλέλληνες Βρετανοί. Ἅμα λοιπὸν ὡς πληροφορηθῆτε ὅτι δὲν δύνασθε, κατὰ δυστυχίαν, νὰ ἐξοικονομήσητε τὴν

(*) Ἀντεγράφη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου· τὸ πρὸ τῆς ὑπογραφῆς « ὅλος πρόθυμος » εἶναι ἰδιόχειρον τοῦ Κυβερνήτου, ὡς ἰδιόχειρος εἶναι καὶ ἡ ἐπιγραφή, γεγραμμένη γαλλιστὶ οὕτω· « A Monsieur Monsieur André Luriottis, Député de la Grèce à Londres.

ποσότητα τὴν ὁποίαν χρειάζεσθε, δὲν μένει ἄλλο, νομίζω, παρὰ νὰ προτείνητε εἰς τὴν διοίκησίν Σας νὰ διευθυνθῇ αὐτὴ ἡ ἰδία πρὸς τὰ δύο Κομητάτα τοῦ Λονδίνου καὶ Παρισίων παρακαλοῦσα καὶ προτείνουσα τὰ ἑξῆς·

1΄. Νὰ ἐξετάσωσι τὰ προῤῥηθέντα δύο Κομητάτα τὴν κατάστασιν τοῦ χρηματικοῦ τοῦ δευτέρου δανείου.

2΄. Νὰ ἀποπληρώσωσι καὶ ξεκινήσωσι τὰς φρεγάδας, τὰ ἀτμοκίνητα, καὶ τὴν λοιπὴν πολεμικὴν ἀποσκευήν.

3΄. Ν' ἀνοίξωσιν, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, καὶ τρίτον δάνειον.

Τὰ γράμματα ταῦτα ὄντα ἐπικυρωμένα διὰ τῆς ἐθνικῆς συγκατανεύσεως, δι' ἧς ἤθελεν ἐγγυηθῇ ἡ Ἑλλὰς νὰ τιμήσῃ τὰς ὑποχρεώσεις της, ὡς πρὸς τοὺς δανειστὰς τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου δανείου· καὶ κατὰ δεύτερον λόγον δίδουσα πᾶσαν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὰ δύο ῥηθέντα Κομητατα, ἢ εἰς τοὺς ἐπιτρόπους των διὰ νὰ διατάξωσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος, τὸ μέρος τοῦτο τοῦ χρηματικοῦ της συμφέροντος. Ἡ διοίκησις τότε δύναται νομίζω νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ὁ σκοπός της δὲν ἤθελε ματαιωθῇ.

Αὐτοῦ ἵσταμαι, Κύριε. Οὔτε κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ἐκτείνω τὴν πρότασιν περαιτέρω, καὶ εἰς πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἔκτασιν καὶ ἐφαρμογήν. Τὸ προβαλλόμενον δὲν δύναται μετ' ὠφελείας νὰ ἐκπληρωθῇ, εἰμὴ ὅταν πᾶς ἄλλος τρόπος θεραπείας μείνῃ ἄπρακτος. Ἴσως ὅμως μέχρι τοῦδε εὕρετε τὰ μέσα, ὡς ἔλεγον πρὸ μικροῦ, διὰ νὰ ἐξοικονομήσητε πᾶσαν χρείαν· μάλιστα διὰ τῶν τελευταίων χαροποιῶν εἰδήσεων, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ Σᾶς ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, καὶ διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἤγειρεν εἰς τὰς καρδίας τῶν φιλελλήνων Ἄγγλων ὁ αληθὴς φιλέλλην Κύριος Βλακέρος.

Δέχθητε, Κύριε, μετὰ τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου Σας ἀγῶνος εὐχῶν μου, τὴν βεβαίωσιν τῆς ἐντελοῦς ὑπολήψεως, μεθ' ἧς εἰμί·

ὅλος πρόθυμος

Δ. Κ. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ.

Γενεύῃ τῇ 3/15 *Φευρουαρίου* 1826.

ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΟΝ.

—οοο—

Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκθεσιν τῆς καταστάσεως τοῦ ἐν Γαλατσίῳ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοὺς λόγους τοῦ Γυμνασιάρχου, τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Κ. Δ. Παῤῥησιάδου, καὶ τοῦ οὐχ ἧττον γνωστοῦ φιλέλληνος Κ. Ἐῤῥίκου Ματθαίου· χαίροντες δὲ ἀναγγέλλομεν ὅτι αἱ ἐλπίδες ἡμῶν περὶ τῆς ἐκ τοῦ καταστήματος τούτου ὠφελείας δὲν ἐψεύσθησαν (1).

Κατὰ τὸ τελευταῖον Σχολικὸν ἔτος ἑκατὸν καὶ εἰκοσιδύο νέοι ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ ἱδρύματι τούτῳ, 65 μὲν τὴν ἀλληλοδιδακτικήν, 49 δὲ τὰ μαθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ 8 τὰ τῆς ά τάξεως τοῦ Γυμνασίου. Ἐκ τῶν 122 δὲ τούτων, 88 μὲν ἦσαν Ἕλληνες, 18 δὲ Δάκες, 12 Βούλγαροι καὶ 4 Ἰσραηλῖται.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ διδασκαλία γίνεται ὅπως καὶ εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι σχολεῖα, τὸ ἡμέτερον ἐπὶ τῆς Παιδείας ὑπουργεῖον ἀνεγνώρισεν ὡς ἡμεδαπὸν τὸ φροντιστήριον τοῦτο, « ὅπως ἀνεξετάστως οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια. »

Τοιούτων ἐκπαιδευτηρίων ἵδρυσις εἰς τὰ ἑτερόγλωσσα μέρη, ὅπου διατρίβουσι καὶ ἐγκαταβιοῦσι μάλιστα πολλοὶ τῶν ὁμογενῶν, εἶναι αληθὴς εὐεργεσία· διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα πρέπει νὰ παρακολουθῇ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τοὺς ὁμογενεῖς· ταύτην δὲ ὑποθάλπει καὶ θερμαίνει καὶ ἀκοίμητον διατηρεῖ ἡ μελέτη τῆς πατρίου γλώσσης καὶ ἱστορίας. Ἐγνωρίσαμεν νέους Ἕλληνας γεννηθέντας ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, οἵτινες οὐδὲ λέξιν ἑλληνικὴν ἐνόουν· μετὰ λύπης δὲ προσθέτομεν ὅτι οὔτε σπινθῆρα ἀγάπης εἶχον πρὸς τὴν πατρίδα.

Πολλὴ ἄρα εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται πρὸς τὸν Ἕλληνα πρόξενον Κ. Σ. Γκιώνην, ὅστις πρῶτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συστάσεως ἐκπαιδευτηρίου ἐν Γαλατσίῳ, καὶ μετὰ καρτερίας παλαίσας πρὸς πολλὰς δυσχερείας, καί, τὸ δεινότερον, πρὸς κακοβουλίαν καὶ ἀντενεργείας, κατενίκησεν αὐτάς, καὶ θαῤῥαλέως προβαίνει βελτιῶν καὶ τελειοποιῶν τὸ τέκνον αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ὠφέλειαν οὐχ ἧττον ἀξίαν λόγου προξενοῦσι τὰ καταστήματα ταῦτα· οἱ ἑτερογενεῖς νέοι, παρατριβόμενοι μετὰ τῶν ἡμετέρων, καὶμαθάνοντες ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὅτι οὐδὲ κἂν ἴχνος ἀντιπαθείας φυλετικῆς ὑπάρχει ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ὅτι μάλιστα εὐχόμεθα καὶ ποθοῦμεν τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν, θέλουσιν ἀποβάλει μετὰ καταφρονήσεως ὅσα ἰδιοτελεῖς ἢ ἄκριτοι σπερμολογοῦσι.

Διὸ εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας τὴν στερέωσιν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Κ. Γκιώνη· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ μὴ ψυχρανθῇ ὁ ζῆλος τοῦ ἱδρυτοῦ, αναμιμνησκομένου τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο· « *ἀεὶ τὰ σεμνὰ πάντα κέκτηται φθόνον.* »

---

(1) Ὅρα φυλλάδ. 202, σελ. 245.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ.

Διήγησις ἱστορική (1).

—ooo—

Μὴ ἀπορεῖτε διὰ τὴν τραγικὴν ὑφὴν τῶν διηγήσεών μου, διότι εἶναι ἀληθεῖς κατὰ πάντα· εἶναι κάτοπτρον ἀντανακλῶν ἀκριβῶς γεγονότα, τῶν ὁποίων ἐγὼ αὐτὸς ἐγενόμην μάρτυς μετερχόμενος τὸ ἰατρικόν μου ἐπάγγελμα. Μὴ λησμονεῖτε δὲ ὅτι δύο ἐπαγγέλματα, τὸ τοῦ ἰατροῦ καὶ τὸ τοῦ νομικοῦ, σχέσιν ἄμεσον ἔχουσι πρὸς τὰς συμφορὰς τῆς ἀνθρωπότητος· ἄνευ νόσου καὶ ἄνευ ἐγκλήματος εἰς τί θὰ ἐχρησίμευον;

Καὶ λοιπὸν θὰ ἐξακολουθήσω τὰς διηγήσεις μου, καὶ ἂν κινδυνεύω ἀείποτε νὰ λυπῶ τοὺς ἀναγνώστας. Ναὶ μὲν θέλομεν περιφέρεσθαι μεταξὺ ὀδυνῶν καὶ θλίψεων· εἰ δέ ποτε ἀκτὶς ἱλαρὰ διασχίσει τὸ νέφος τῶν διηγήσεων τούτων, ἡ λάμψις θέλει ἀναδείξει ἔτι μᾶλλον τὸ ζόφος τῆς εἰκόνος. Δὲν εἶναι τοιοῦτος ὁ ἀνθρώπινος βίος;

Ἰδοὺ θέλω παραθέσει τὴν ἱστορίαν ἀνθρώπου προικισθέντος μὲν δι' ἀπείρων δώρων καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ὑπὸ τῆς τύχης, δυστυχοῦς ὅμως· ἡ φιλοδοξία, οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνες, οἱ θρίαμβοι οἵτινες φυσιοῦσι μὲν ἀλλὰ φονεύουσιν, αἱ ἧτται κατεσπάραξαν τὸν βίον τοῦ Σταφόρ. Μόνον τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πλαστόν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἀληθέστατα. Προσθέτω νέαν σελίδα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μαρτύρων τῆς φιλοδοξίας, οἵτινες, μὴ ὠφελούμενοι ἀπὸ τῶν παραδειγμάτων, πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ὑπερβῶμεν τοὺς ἄλλους, ὁ πόθος τοῦ νὰ πρωτεύσωμεν, γεννῶνται ἐκ τῶν μαθημάτων τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῆς φιλαυτίας, τὰ ὁποῖα ἀρύεται ἡ νεολαία εἰς τὰ σχολεῖα. Ὁ βίος ἡμῶν εἶναι πάλη ματαιότητος ἀρχομένη μετὰ τῶν πρώτων ψελλισμάτων· τοιαύτη καὶ τῶν γονέων καὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν συμβούλων ἡμῶν ἡ θέλησις· τὸν σπόρον τῆς φιλοδοξίας τὸν φύσει κείμενον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, καλλιεργεῖ καὶ ἀναπτύσσει καὶ βιάζεται νὰ βλαστήσῃ ἰσχυρῶς ἡ ἀγωγή, καὶ οὕτω ἀνοίγει ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἡλικίας τὴν πηγὴν τῶν δεινοτέρων ἡμῶν παθημάτων.

— Ἤκουσες τὸν τελευταῖον λόγον τοῦ Σταφόρ; ἔλεγέ τις τῶν ἀρχαίων συμμαθητῶν μου πρὸς φίλον του.

— Ναί· ἐξαίσιος λόγος!

— Τί δύναμις! τί εὐφράδεια! τί εὐγλωττία! Θὰ γείνῃ μεγάλος ἄνθρωπος.

Καὶ ἐπὶ τέταρτον ὥρας δὲν ἔπαυσαν ἐξυμνοῦντες τὴν ἐμπειρίαν τοῦ Σταφόρ, ὥστε ἐνέπνευσαν καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὸν ἀκούσω. Μεταβὰς λοιπὸν εἰς τὸ Βουλευτήριον εὗρον τὴν αἴθουσαν πλήρη, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅλων προσηλωμένους εἰς τὸν ῥήτορα, νέον ὠχρόν, ἀλλὰ τὸ ἦθος ἔχοντα ζωηρόν. Μόλις εἶδον αὐτὸν καὶ ἐνόησα καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θαυμασμὸν καὶ τὴν ἐπιῤῥοήν του. Καὶ αἱ χειρονομίαι καὶ ἡ προφορὰ ἦσαν ὅλως ἀνεπιτήδευτοι· ἐφαίνετο ὅτι δὲν ζητεῖ ἐπιτυχίαν· τὸ πρόσωπόν του δὲν εἶχεν οὔτε γλυκύτητα οὔτε ἱλαρότητα· ἐξ ἐναντίας ἡρμήνευε μᾶλλον κακὴν προαίρεσιν καὶ ἔλλειψιν εὐγενίας. Διὰ τὴν ἀδιάκοπον τάσιν τοῦ νοὸς ἐβιάζετο νὰ συστέλλῃ τὰς ὀφρῦς καὶ τὸ στόμα, τὸ μειδίαμά του ἦτο μηχανικόν, καὶ τὸ ἦθός του δυσάρεστον. Ἐγὼ ὅμως ἔβλεπον ὅτι ταῦτα πάντα ἐμαρτύρουν δύναμιν ἐσωτερικὴν γινώσκουσαν ἑαυτήν. Πολλοὶ ῥήτορες ὡμίλησαν ἑλκύσαντες μάλιστα καὶ εὐφημίας, διότι οἱ λόγοι αὐτῶν ἦσαν καὶ εὐφυεῖς καὶ ἐμφαντικοί. Ἀλλ' ὁ Σταφόρ, καθήμενος ἥσυχος ἐφαίνετο ἀκούων κατὰ χάριν· ἠγέρθη τέλος πάντων καὶ σιωπὴ βαθεῖα ἐπεκράτησεν.

Ἡ ἀρχὴ ἦτο ἁπλῆ, καὶ ἔβλεπες τὴν ταραχὴν καὶ τοὺς φόβους του· ἀλλ' ἀναλαβὼν μετὰ μικρὸν θάῤῥος, ἐγένετο ἐγκρατὴς καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀκροατηρίου. Δὲν ἦτο ξένος πρὸς τὰ σοφίσματα, οὐδὲ ἀκριβεῖς ἦσαν ὅλαι αἱ ῥήσεις αὐτοῦ· τὰ συμπεράσματά του ἦσαν πολλάκις παράλογα, οὐδὲ ἠκολούθει τὴν ἅλυσιν τῶν λογικῶν ἐπιχειρημάτων. Ὅθεν εὔκολον ἦτο ν' ἀμφισβητηθῶσι τὰ πλεῖστα τῶν δεδομένων ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο. Ἀλλ' ὁποία ἰσχὺς λόγου! Μετὰ πόσης ἐπιδεξιότητος ἀπέφευγε τὰς δυσκολίας! Ὁποῖον εὖρος συλλογισμοῦ! Μετὰ πόσης εὐχερείας καὶ δυνάμεως παρέθετε καὶ τὰς μᾶλλον μεμακρυσμένας ἰδέας, καὶ παρατρίβων αὐτὰς ἐξέφερεν ἀκτῖνας καταπληττούσας τὸ ἀκροατήριον! Ὁ Σταφὸρ ἐγεννήθη εὔγλωττος· ναὶ μὲν ἔβλεπες τὴν φιλόδοξον τάσιν τῆς εὐγλωττίας ταύτης, τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐπιφάνειαν, τῆς ὁποίας ἡ στιλπνότης ἔκρυπτε τὸ σαθρὸν τῶν ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ἐμαγεύεσο. Ὅτε κατέλυσε τὸν λόγον διεξοδικὸς ψιθυρισμὸς ἐγκρίσεως ἀπέδειξε τὸν ζωηρὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν παρεστώτων· αὐτὸς δὲ ἔσπευσε νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀποφεύγων μετριοφρόνως τὰς εὐφημίας.

Καὶ προέβλεπον μὲν ὅτι ἔνδοξος θὰ ἦτο ἡ μέλλουσα τύχη τοῦ νέου τούτου· δὲν ὑπώπτευον ὅμως ὅτι ἔμελλέ ποτε νὰ γείνῃ ὁδηγὸς τῆς Βουλῆς τῶν κοινοτήτων καὶ τῆς τῶν Πατρικίων αὐτῶν. Διὰ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν παῤῥησίαν αὐτοῦ κατὰ τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις τὸν ἠγάπων ἰδιαζόντως καὶ τὸν προτίμων ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐπιστήμη καὶ ὁ ἔξοχος νοῦς ἐμπνέει οἴησιν, σοφιστίαν καὶ ἀλαζονείαν. Ἐθαύμαζον τοῦ μέλλοντος ὑπουργοῦ, ὅντινα ἐθεώρουν μόνον ὡς ἄνδρα εὐφυᾶ, τὴν ἀγχίνοιαν, τὸ ἀντιληπτικόν, τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὴν μετριότητα, τὴν ταχύτητα τῆς σκέψεως, τὴν εὔροιαν τοῦ λόγου, τὰς ἀρετὰς λέγω ἐκείνας, αἵτινες ἐπέπρωτο νὰ κυβερνήσωσιν ὁλόκληρον κράτος.

Ἐπειδὴ δὲ μόνην τὴν πολιτικὴν ἐτίμα, τὰ πάντα ἀνῆγεν εἰς αὐτήν. Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τοῦ 21 ἔτους ἀνέγνω ὅλας τὰς βουλευτικὰς συζητήσεις καὶ συνέθετο κατὰ ἰδίαν τινὰ ἀξιόλογον μέθοδον ἀναλυτικὸν πίνα-

(1) Ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἱστορικῶν διηγήσεων, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς φυλλαδίοις 238 — 246 καὶ 251.

κα, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου ἦτο εὔκολον νὰ εὕρῃς, κατὰ τὸν ῥητορικὸν καὶ νομοθετικὸν ἐκεῖνον πύργον τῆς Βαβυλῶνος, ὅ,τι εἶχε σχέσιν πρὸς τοιάνδε ἢ τοιάνδε ὑπόθεσιν. Κατεφρόνει δὲ ἀπροκαλύπτως τὴν ἐπιμέλειαν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἐθεώρει τὴν εὐφυΐαν ὡς ὄργανον ἰσχύος. Καὶ σκοπὸν μὲν εἶχε τὴν ἐξουσίαν, μέσον δὲ τὴν πολιτικήν· ἑνὶ λόγῳ κατὰ τὴν γέννησίν του ἡ φιλοδοξία ἐπέθεσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν δάκτυλόν της καὶ εἶπεν· « Εἰς ἐμὲ ἀνήκεις. »

Τὸ μέτωπόν του εἰ καὶ νέον ἦτο πλῆρες ῥυτίδων, διότι ἠγρύπνει τὰς νύκτας, καὶ ἐξηγείρετο τὴν ἕκτην ὥραν τῆς πρωΐας. Ἡ εὐαισθησία του ηὔξανε καθεκάστην, καθόσον μάλιστα ἐνέκυπτεν ἀδιαλείπτως εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων. Ὅτε ἦτο μόνος ἐγύμναζε τὴν ἰσχυρὰν μνήμην του, ἐπαναλαμβάνων γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ τοὺς λόγους τοὺς Πὴτ καὶ τοῦ Βούρκ. Μὴ ἀνεχόμενος τὰς συμβουλάς, καὶ ἀκορέστως ποθῶν τὰς διακρίσεις, ὡς ἐμμανὴς κατεγίνετο εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀντικειμένων ἅτινα ἤρεσκον αὐτῷ. Ἐν τοσούτῳ ἡ ὑγεία του ἐξησθένει, καὶ φόβος ἦτο μήποτε ἡ φιλόδοξος καὶ ἀνήσυχος ψυχή του ἐπισπεύσῃ τὴν παρακμὴν τοῦ περικλείοντος αὐτὴν σώματος.

Ὁ Σταφὸρ καὶ ἐγὼ εἴμεθα οἰκειότατοι φίλοι, ὅτε τελειώσας τὰς ἐν Καρτορβηγίᾳ σπουδάς του μετέβη εἰς τὴν ἤπειρον. Ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ μὲν κατετρέχθην ὑπὸ τῆς τύχης, αὐτὸς δὲ διῆγεν ἐν Φλωρεντίᾳ, αἱ σχέσεις ἡμῶν διεκόπησαν. Ἐν τοσούτῳ παρερχομένου τοῦ χρόνου ἡ τύχη ἐφάνη εὐνοϊκωτέρα πρὸς ἐμέ, καὶ ποτε ἀναγινώσκων τὰς ἐφημερίδας εἶδον ἀπορῶν ὅτι τὸν Σταφὸρ ἐξελέξατο ἀντιπρόσωπον αὐτῆς ἡ . . . εἰς τὴν Βουλὴν τῶν κοινοτήτων. Τότε μοὶ ἦλθεν ἰδέα νὰ ἀνανεώσω τὰς παλαιάς μας σχέσεις· ἀλλ' εἶχε παρελθεῖ τόσος καιρός, καὶ δὲν ἐτόλμων. Μετὰ ἕνα μῆνα εἶδον εἰς τὰς ἐφημερίδας τὸν παρθένιον λόγον (1) του. Ἀδύνατον, ἔλεγεν ὁ ἐφημεριδογράφος, νὰ περιγράψωμεν τὴν ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐντύπωσιν. Ἀνὰ πᾶσαν φράσιν τοῦ ῥήτορος παρενεγράφοντο ἐπευφημίαι. Ἐγὼ δὲ ἀναγνοὺς τὴν ὁμιλίαν ἐκείνην μᾶλλον εὔγλωττον καὶ ανθηρὰν ἢ ἔλλογον, ἀνεγνώρισα τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν καὶ τὴν σοφιστικὴν ἀλλὰ λαμπρὰν φοράν, τὸν εἴρωνα οἶστρον καὶ τὴν ἐκπληκτικὴν ἐπιπολαιότητα τοῦ νέου τροφίμου τῆς Καντορβηγίας. Τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν συναναστροφὴν ὅλοι ὡμίλουν περὶ τοῦ παρθενίου λόγου τοῦ Σταφόρ· ὅλαι αἱ κυρίαι ἐπεθύμουν νὰ τὸν γνωρίσωσι, καὶ ὅλαι αἱ μερίδες ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν ἀντιποιηθῶσι. Πολλοὶ περικυκλώσαντες με μὲ ἠρώτησαν ὁποῖος ἄνθρωπος ἦτο, καὶ ἐπεθύμουν νὰ μάθωσι λεπτομερῶς περὶ τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας. Ἰδοὺ δόξα καὶ εὐτυχία! ἔλεγον. Ἀλλ' οἴμοι! ἡ δόξα καὶ ἡ εὐτυχία προεμήνυον συμφοράς.

Τὴν ἐπαύριον, περὶ τὴν πρωΐαν, ἤκουσα κρουομένην τὴν θύραν μου· καὶ ἀνοίξας εἶδον τὸν Σταφὸρ εἰσελθόντα καὶ περιπτυχθέντα με.

— Παλαιέ μου φίλε, εἶπε, δὲν σ' ἐλησμόνησα. Μεταξὺ ὅλων τῶν ἰατρῶν τοῦ Λονδίνου, σὲ ἔρχομαι νὰ συμβουλευθῶ, καὶ ἀπὸ σοῦ ζητῶ βοήθειαν. Φοβοῦμαι ὅτι κινδυνεύω· καὶ ὅμως εἶχα τόσα νὰ κάμω ἀκόμη! . . .

Εἶπε καὶ ἐκάθησε. Τὸ πρόσωπόν του ἦτο κάτωχρον· ἔφερε τὸ ῥινόμακτρον εἰς τὸ στόμα, καὶ σπασμοὶ ἐτάρασσον αὐτόν· Ἐγὼ δὲ τὸν ἠτένισα περίλυπος.

— Φίλτατε Σταφόρ, τί ἔχεις; τὸν ἠρώτησα.

— Θὰ μὲ εἴπῃς ὅμως εἰλικρινῶς πῶς σὲ φαίνομαι. Ἐπεθύμουν νὰ ἐξακολουθήσω τὰς παλαιάς μου σχέσεις με σέ. . . . Ἀλλὰ τί ἔγινες;

— Ἂς ὁμιλήσωμεν τώρα διὰ τὴν ὑγείαν σου.

— Ἐκεῖνος ὁ κατηραμένος λόγος μὲ σκοτόνει. Κατέβαλα ὅλα μου τὰ δυνατὰ διὰ νὰ κάμῃ κρότον. Ἐνέργειαν, δραστηριότητα, μελέτην, σκέψιν, γλῶσσαν, ὅλας τὰς δυνάμεις ὅσας μὲ ἔδωκεν ἡ φύσις τὰς μετεχειρίσθην.

— Καὶ διὰ τοῦτο ἐπέτυχες, φίλε μου· ὅλη ἡ Ἀγγλία εἰς σὲ ἔστρεψε τὰ βλέματά της.

— Φοβοῦμαι, φίλε μου, μήπως ἐξαγοράσω μὲ τὴν ζωήν μου τὴν ἐπιτυχίαν. Ἂν καὶ εἶχα ἐξασθενήσει μετὰ τὸν λόγον, μετέβην ἀνοήτως καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν εἰς τὴν Βουλήν. Ὁ λόρδος Φ. . . παρέστησε τὸν λόγον μου ὑπὸ ὄψιν τόσῳ ψευδῆ, μὲ ἀπέδωκε τόσους παραλογισμούς, ὥστε ἡτοιμάσθην νὰ τὸν ἀντικρούσω. Ὅλην τὴν νύκτα ἔβηχα καὶ εἶχα πυρετόν. Ἐπειδὴ ὁ ἀντίπαλός μου μὲ εἶχεν ἐρεθίσει, ἡ ἀπάντησίς μου ὑπῆρξε καὶ σφοδρὰ καὶ δεξεξοδική. Ὅταν δὲ ἐκάθησα ᾐσθάνθην πόνον εἰς τὸ στῆθος καὶ ἐβασανίσθην ἀπὸ δυνατώτατον βῆχα. Ἐκβῆκα ἀπὸ τὴν αἴθουσαν, ἐπεριφέρθην ὀλίγον εἰς τοὺς προδόμους, ἀλλ' εἰς μάτην· τίποτε δὲν κατεπράϋνε τὸν βῆχά μου. Ἔσπευσα λοιπὸν νὰ ὑπάγω εἰς τὴν ἅμαξάν μου, καὶ παρετήρησα εἰς τὸ φῶς ὅτι τὸ μανδύλιόν μου ἦτο καταιματωμένον. Φοβοῦμαι, φίλε μου, μὴν ἐτελείωσεν ἡ ζωή μου· ἂν ἐτελείωσε . . . κρῖμα τὰ σχέδια, οἱ σκοποί, αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ ἰδέαι μου . . . ὅλα ἐχάθησαν.

Εἶπε καὶ ἔπεσεν ἀναίσθητος εἰς τὰς ἀγκάλας μου· ἐγὼ δὲ ἔσπευσα νὰ λύσω τὸν λαιμοδέτην καὶ νὰ ῥαντίσω τὸ πρόσωπόν του. Ὅτε δὲ ἀνένηψεν ὅλως κάτωχρος, ἔσφιγξε δυνατὰ τὴν χεῖρά μου. Κυριευόμενος ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι διεῤῥάγη φλὲψ εἰς τὸ στῆθός του, ἤκουε σιωπῶν τοὺς παρηγορητικούς μου λόγους, καὶ ἐδείκνυε δυσπιστίαν σείων ἐλαφρῶς τὴν κεφαλήν. Ἐπειδὴ δὲ ἔβλεπον ὅτι δὲν ἦσαν βάσιμοι οἱ φόβοι του, ἐπροσπάθουν νὰ τοὺς διασκεδάσω· αὐτὸς ὅμως μόλις ἐπείσθη μετὰ μακρὰν παθολογικὴν καὶ ἀνατομικὴν ἔκθεσιν, τῆς ὁποίας ἤκουσε μετὰ περιεργείας καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας. Κατώρθωσα νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ στήθους καὶ ἡ ἀῤῥενωπὸς φωνή του ἐμαρτύρουν ὅτι εἶχεν ὑγείαν ἰσχυράν. Περιέγραψα δὲ μετὰ ταῦτα μετ' ἀκριβείας καθηγητοῦ, τὰς αἰ-

(1) Maiden-speech, δηλαδὴ τὸν πρῶτον λόγον.

τίας καὶ τὰ δυνατὰ ἢ πιθανὰ ἀποτελέσματα τῆς συμβάσης αὐτῷ αἱμοπτυσίας, ὡς καὶ τὴν μέθοδον τῆς θεραπείας τὴν ὁποίαν ἐνόμιζον καλήν, καὶ ἀφοῦ ἐτελείωσα ἐφάνη ἀναγεννώμενος. Ἐπειδὴ δὲ εἶχον παραγγείλει ἀφαίμαξιν « λοιπόν, εἶπεν, ἄνοιξε εὐθὺς τὴν φλέβα μου. » τοιαύτη ἦτο ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου. Ἐπλαγίασεν ἀμέσως, καὶ μετά τινων ἡμερῶν θεραπείαν καὶ δίαιταν ἀνέλαβε τὴν ὑγείαν του. Ἐκ τῶν ἀποτελεσματικωτέρων θεραπευτικῶν τρόπων τῆς ἰατρικῆς εἶναι ἡ ἀποβολὴ τοῦ φόβου. Ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ νόσος εἶναι ἧττον τοῦ φόβου ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι αὐτὸς θυσιάζει πλειοτέρους ἐκείνης. Εἶναι μακαριότης, ἀπαράμιλλος ἀγαλλίασις ἡ θεραπεία φαντασίας ἀσθενοῦς, ἡ διασκέδασις τοῦ φάσματος τοῦ θανάτου περιϊπταμένου περὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς, ἡ ἀναγέννησις τῆς ἐλπίδος, τῆς πεποιθήσεως ὅτι θέλει ἀναζήσει ὁ πάσχων.

Ἀλλὰ πῶς νὰ κατορθωθῇ παρὰ τῷ Σταφὸρ ἡ ἰσοῤῥοπία αὕτη τῶν δυνάμεων, ἐνῷ ἀδιακόπως διετάραττεν αὐτήν; Πῶς νὰ καταπραϋνθῇ τὸ νευρικὸν ἐκεῖνο σύστημα τὸ ὁποῖον ἐκλόνει ψυχὴ ἀνήσυχος καὶ φλογερά; Μὴ εὐχαριστούμενον διὰ τὴν ἐνεστῶσαν θέσιν του, ἐπιθυμοῦντα ἐνθέρμως νὰ μεγαλύνῃ αὐτήν, καὶ μηδέποτε ἀναπαυόμενον, ἤρκει νὰ συνταράξῃ ἡ ἀνάγνωσις καὶ μιᾶς ἐφημερίδος. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἀγωνίαν προσετέθη καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου. Ἐὰν ἀπέθνησκεν αἴφνης, πῶς ἤθελεν ἀποκτήσει τὰ δύο ταῦτα στίγματα τοῦ φιλοδόξου, δημοτικότητα λέγω καὶ ἐξουσίαν; Πῶς νὰ λύσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο πρόβλημα; Ὅτε εἶπον αὐτῷ ὅτι ἡ τόση ἀνησυχία ἀντὶ να βελτιώσῃ τὴν ὑγείαν του θέλει τὴν καταβάλει·

— Ὄχι, ὄχι, ἀπεκρίνατο· ὁ νοῦς μου εἶναι ἥσυχος . . . δὲν σκέπτομαι περὶ οὐδενὸς πράγματος . . ἀφίνω τὰς δυνάμεις μου νὰ ἀναγεννηθοῦν. . .

Καὶ ὅμως βίαιός τις ἐρεθισμὸς συνέστελλε καὶ ἐχαμήλονε τὰς ὀφρῦς του· ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἄκοντος αὐτοῦ ἐξεῤῥήγνυντο αἱ σκέψεις του· ἦτο ἄνθρωπος ἀξιότιμος, γενναῖος, πλήρης χάριτος καὶ ἀγαθότητος, οὐ μόνον ὡς ἰδιώτης, ἀλλὰ καὶ ὡς δημόσιος λειτουργός· ὡς τοιοῦτος μάλιστα ἀπένειμε καὶ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἀξιολόγους ὑπηρεσίας. Ὅστις τὸν ἤκουε κατὰ τὰς περιόδους τοῦ πολιτικοῦ του πυρετοῦ, θὰ τὸν ἐξελάμβανεν ἀντὶ τοῦ Ῥιχάρδου Γ', σπαρασσομένου ὑπὸ τῆς ἐνόχου του συνειδήσεως. Ἡ φιλοδοξία ὡμίλει διὰ τοῦ στόματός του, καὶ ἡ ὁμιλία αὕτη τῶν τιμιωτέρων καὶ ἀγαθοτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας, ἡρμήνευε μετάνοιαν καὶ ἀγωνίαν. Ὅστις ἔβλεπεν αὐτὸν ἐν ὥρᾳ ἀναπαύσεως, ἐξηγούμενον πρὸς φίλον, θὰ ἐμίσει διὰ παντὸς καὶ νοῦν καὶ φιλοδοξίαν.

— Μένω, ἔλεγεν, ἀδρανής . . . οἱ μικροὶ προχωροῦν . . οἱ ἰδιοτελεῖς ἐρίζουν περὶ τῆς δάφνης . . Ἀποσυρθῆτε ὀλίγον ἀπὸ τὴν σκηνήν, καὶ σὲ λησμονεῖ το δημόσιον . . . Καὶ ὅμως μεγάλα εἶναι τὰ σχέδιά μου· εἶναι ὠφέλιμα . . . Νὰ περιμένω! εἶναι βάσανος τοῦ Ταντάλου! . . . Καὶ ὁ ἠλίθιος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μὲ καταδιώκει μὲ χλευασμοὺς εἰς τὰς ἐφημερίδας . . . Ἀνόητα περιπαίγματα, αὐθάδειαι . . . Οἱ πατρίκιοι δὲν μ' ἀγαποῦν . . . Εἶμαι ἀπὸ τὸν λαόν . . . ὅταν θ' ἀναβῶ εἰς τὴν ἐξουσίαν θὰ μὲ μισήσῃ ὁ λαός . . . Ὢ ποία ὕπαρξις. . . Χρειάζεται πετρίνη ψυχὴ εἰς σῶμα χάλκινον διὰ νὰ τὰ ὑποφέρῃ . .

— Καὶ βέβαια, ὑπέλαβον, ἐὰν ἐξακολουθῇς οὕτω πως δὲν θ' ἀνθέξῃ ἡ ψυχή σου.

Αὐτὸς δὲ μειδιάσας μετὰ δυσπιστίας ἔλαβε χαρτίον, ἐφ' οὗ ἐσημείωσε τὰς περιόδους λόγου ἀπαγγελθέντος ἐναντίον του τὸν ὁποῖον ἔμελλε ν' ἀντικρούσῃ· τὸ κονδύλιον ἐστρέφετο ταχέως μεταξὺ τῶν δακτύλων του· ὁ ἄτακτος σφιγμός του ἔπαλλεν ἑκατὸν παλμοὺς ἀνὰ πᾶν λεπτόν· ἐγὼ δὲ ἁρπάσας καὶ χαρτίον καὶ κονδύλιον τὰ ἔῤῥιψα μακράν.

— Εἶσαι, εἶπον, χαμένος, καὶ τὸ σύμπτωμα τὸ ὁποῖον σ' ἐτρόμαζε τόσον πολὺ προ τινων ἡμερῶν, θὰ ἀναφανῇ δεινότερον. Ὕπαγε εἰς τὴν ἐξοχήν· ἄφες τὰ πολιτικά· λησμόνησε τὰ σχέδιά σου· ἀνάλαβε τὰς δυνάμεις σου ἐντὸς ἀτμοσφαίρας ἀπηλλαγμένης ἀγώνων, πάλης, ἐχθροπαθείας· ἄλλως δὲν ἐγγυῶμαι περὶ τῆς ζωῆς σου.

— Ἔστω . . . θὰ τὸ κάμω . . . οἱ ἐχθροί μου θὰ ὠφεληθοῦν . . . ἡ ζωή μου θὰ παραταθῇ ἐπὶ δύο ἔτη· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ζητεῖς, σὲ ὑπακούω. . .

Καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν εξοχήν. Ὀκτὼ δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα, αὐτὸς ὁ ὑπακούσας εἰς τὴν παραγγελίαν μου ἐξέδωκεν ὀγκῶδες φυλλάδιον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του. Ἀπώλεσα λοιπὸν πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας· ἀλλ' εὐτυχῶς νέον πάθος εἰσβαλὸν εἰς τὴν καρδίαν του ἦλθεν εἰς βοήθειάν μου. Ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ εὐγενοῦς πατρικίου κατοικοῦντος παρὰ τὴν ἐξοχὴν τοῦ φίλου μου, ἐξήγειρε τὰ τρυφερά του αἰσθήματα, ἐνῷ νέος τις συνταγματάρχης ἐπολιόρκει τὴν καρδιαν τῆς ὡραίας Ἔμμας. Ἡ περίστασις αὕτη ἐξώρισεν ἐπί τινα χρόνον μακρὰν τῆς κεφαλῆς τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς τὴν φιλοδοξίαν. Καὶ ὅμως εὗρε τρόπον νὰ ἀναμίξῃ εἰς τὸ πάθος του τὴν περιπόθητον πολιτικήν του. Ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἔμμας ἐζήτει νὰ γείνῃ βουλευτής. Ὁ Σταφὸρ ἐδημηγόρησε, πα ἔσυρε διὰ τῆς εὐγλωττίας του τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀβεβαίους, καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῆς ἐπιτυχίας του ἐδόθη αὐτῷ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἠγάπα.

Δέκα ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε· ἡ φιλοδοξία τοῦ Σταφὸρ ἀνέπτυξε καὶ πάλιν τὰς πτέρυγάς της, καὶ ἡ ταχίστη αὐτῆς ἐξόρμησις ἐξέπληξε καὶ τοὺς οἰκειοτέρους τῶν φίλων του· ἦτο ἀναγκαῖος καὶ διὰ τὰς ειδικὰς γνώσεις, καὶ διὰ τὴν ἐπιδεξιότητα μεθ' ἧς ἐφέρετο εἰς τὰς συζητήσεις τὰς πλεον ἀκανθώδεις, καὶ διὰ τὴν λεπτὴν καὶ εὐφυᾶ εἰρωνείαν τὴν ὁποίαν ἀνεμίγνυεν εἰς τὴν εὐγλωττίαν του. Ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ νομομαθεῖς τὸν ἤθελον. Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν εἶχον παύσει καλλιεργῶν τὴν φιλίαν του,

ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ ἐσπαράσσετο ὑπὸ πολιτικῶν φροντίδων, ἐφαίνετο εὔνους πρὸς ἐμέ. Πλὴν τούτου μὲ εἶχεν ἀνάγκην καὶ ὡς ἰατρόν. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἔλαβον τὸ ἑξῆς ἐπιστόλιον·

« Φίλτατε. . . .

» Σὲ γράφω ἐν μεγίστῃ σπουδῇ. Ἐλθὲ αὔριον σὲ παρακαλῶ, καὶ θὰ σὲ εἰπῶ τὸ διὰ τί· ἀλλ' ἐπιθυμῶ νὰ μείνῃς ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν μου, διότι σὲ ἔχω ἀνάγκην. Ἡ παρουσία σου εἶναι ἀναπόφευκτος. Θὰ προγευματίσωμεν ὁμοῦ. Δεῖξε μόνον ὅτι δὲν σὲ προσεκάλεσα, καὶ ἡ Κ. Σ. νὰ μὴ ὑποπτευθῇ ὅτι σὲ ἔγραψα Ὑμέτερος.

ΣΤΑΦΟΡ. »

Ἡ παράδοξος αὕτη ἐπιστολὴ καὶ τὸ παραδοξώτερον ὕφος της μὲ ἠνάγκασαν νὰ σπεύσω ἀμέσως. Παρεκάλεσά τινα τῶν ὁμοτέχνων μου νὰ μὲ ἀναπληρώσῃ ἐπὶ μίαν ἡμέραν, καὶ μετέβην εἰς τὴν παρὰ τὸ Λονδῖνον ἐξοχὴν τοῦ φίλου μου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, par M. Guizot, tom. III Paris, 1860. Ἤτοι

Ἀπομνημονεύματα πρὸς χρῆσιν τῆς συγχρόνου ἱστορίας ὑπὸ τοῦ Κ. Γιζότου. Τόμος Γ'. Παρίσιοι. 1860.

Πρὸς εὐδαιμονίαν τῶν λαῶν, ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἔπρεπεν, ἢ οἱ βασιλεῖς νὰ ἦναι φιλόσοφοι, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεῖς. Τοῦτο, βαθεῖα ἀλήθεια ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σταγειρίτου, δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα ἐν ταῖς συνταγματικαῖς πολιτείαις. Ἐν αὐταῖς ὁ βασιλεὺς εἶναι κυρίως τὸ σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, ἡ ἀσάλευτος καὶ ἀπρόσβλητος κρηπὶς ἐφ' ἧς κινοῦνται τὰ τῆς διοικητικῆς μηχανῆς ἐλατήρια. Παρὰ τῆς βάσεως ἑπομένως ταύτης ὡς πρωτίστη καὶ ἀναγκαιοτάτη ἰδιότης ἀπαιτεῖται τὸ στερεὸν, καὶ εἰς τοῦτο ἀποβλέπει ὁ νόμος, καθιστῶν τὴν βασιλείαν ἀνεύθυνον, καὶ εἰς τοῦτο ἡ θρησκευτικὴ εὐλάβεια ὑφ' ἧς ὁ θρόνος περιστοιχίζεται, καὶ ἣν ἀρνοῦνται μόνοι οἱ μὴ ἐννοοῦντες ἢ οἱ ἐπιβουλευόμενοι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα.

Ἐν δὲ συνταγματικαῖς πολιτείαις τὸ λόγιον τοῦ Ἀριστοτέλους πρέπει οὕτω νὰ μεταβληθῇ· « Ὅπως εὐδαιμονῶσιν οἱ λαοί, πρέπει ἢ οἱ ὑπουργοὶ νὰ εἶναι σοφοί, ἢ οἱ σοφοὶ ὑπουργοί· » διότι ἐν αὐταῖς ὁ ὑπουργὸς εἶναι τὸ τῆς κυβερνήσεως ἐλατήριον· οὗτος ἔχει πασῶν τῶν κυβερνητικῶν πράξεων οὐ μόνον τὴν εὐθύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ σοφίζεται παραλογιζόμενος ὁ συνταγματικὸς ὑπουργὸς, ὅστις διὰ τὰς κακὰς πράξεις του ἢ διὰ τὴν ἀπραξίαν του αἰτιᾶται ἄλλον ἢ ἑαυτὸν, τὰς Βουλὰς ἢ τὸν βασιλέα· διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι περιορίζει τις τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας του, οὐδεὶς ποτε δύναται νὰ τῷ ἀφαιρέσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς παραιτήσεως.

Οἱ τοιαύτην λοιπὸν δύναμιν περιβεβλημένοι ὑπουργοὶ εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ ἦναι σοφοί, νὰ ἦναι οἱ τοῦ ἔθνους των ἄριστοι κατὰ τὰ προτερήματα τὰ σώζοντα τοὺς λαοὺς καὶ δοξάζοντα αὐτοὺς, καὶ ὅπου τοιοῦτοι ἐκλέγονται διὰ τῆς διπλῆς ἐνεργείας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Βουλῶν, ἐκεῖ τὸ κράτος προκόπτει καὶ εὐοδοῦται. Ὅτι δὲ τὸ εὐτύχημα τοῦτο εἶχεν ἡ Γαλλία, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον της ὁ Γιζότος, περὶ τούτου ἄν τις ὑπάρχῃ μὴ πεισθεὶς ἐκ τῶν λαμπρῶν λόγων του, οἵτινες ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἀντήχουν ἀπὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἄμβωνος τῆς Γαλλίας, καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ διαγωγῆς, οὐδεμίαν θέλει διατηρήσει ἀμφιβολίαν ἐὰν ἀναγνώσῃ τ' ἀπομνημονεύματα ταῦτα. Ἐν φράσει νευρώδει, ἀποφθεγματικῇ, καὶ πλήρει ἀπηχήσεων τῆς κεραυνοβόλου ἐκείνης ῥητορείας, ἥτις ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐξέπληττε τὰς γαλλικὰς Βουλὰς καὶ ἐκεῖθεν τὴν Εὐρώπην ἅπασαν, ἀποκαλύπτουσι τὸν νοῦν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ δεικνύουσιν αὐτὸν προσελθόντα εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, οὐχὶ τυχαίως καὶ ἀλογίστως, ἀλλὰ μετὰ πεποιθήσεων βαθέως ἐρριζωμένων, καὶ μετὰ σχεδίων ἃ ἤρχετο νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκ περιουσίας γνώσεως καὶ μελέτης.

Οἱ δύω πρῶτοι τόμοι τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων, οἱ ἐν ἔτεσι 1858 καὶ 1859 ἐκδοθέντες, περιέχουσι τὰ πρῶτα βήματα τοῦ Γιζότου εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον (1). Ἀπὸ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐξελέγη ὑπουργὸς, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν αἱ ἀλλεπάλληλοι μεταπολιτεύσεις καὶ ἐπανορθώσεις εἶχον παραγάγει τοσαύτας ἀξιώσεις καὶ τοσαῦτα δικαιώματα· ἐξελέγη δὲ δι' οὐδένα ἕτερον λόγον, εἰμὴ διότι ἐκ τῆς καθηγεσίας καὶ τῶν τότε ἔτι ὀλίγων συγγραφῶν του κατεγνώσθη καὶ ἡ ἱκανότης αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν ἰδεῶν του ὀρθότης.

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν ἐμφανίσεως αὐτοῦ, ὁ Γιζότος εὗρε τὸν ἐπανορθωθέντα, καὶ εἰς τὴν ὀρλεανὴν δυναστείαν μεταβάντα θρόνον, ἀντεφελκόμενον μεταξὺ δύο ἄκρων, τοῦ τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ τοῦ τῆς μοναρχικῆς ἀντιδράσεως. Μία μερὶς, οἱ τῆς ἐπαναστάσεως θιασῶται, ἤθελον τὸν πολίτην βασιλέα διάδοχον τοῦ Ῥοβεσπιέρου, καὶ τοὺς τῶν Βουρβόνων ὀπαδοὺς κατεδίκαζον εἰς ἐντελῆ ἀποκλεισμὸν, ἂν ὄχι καὶ εἰς τὴν λαιμητόμον· ἑτέρα δὲ μερὶς, ἡ τῆς ἐπανορθώσεως, ἐθεώρει καὶ αὐτὸν τὸν Λουδοβῖκον Φίλιππον ὡς παρανόμως κατακρατοῦντα τὸν θρόνον τῆς θεοχρίστου πρωτοτόκου βασιλικῆς γενεᾶς, καὶ κατὰ τοσοῦτον μόνον ἀνείχοντο αὐτὸν, καθ' ὅσον ἤλπιζεν ὅτι ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τῆς αὐστηρότητος τοῦ φυγάδος βασιλέως, καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἀποτρόπαιον μνήμην τῆς βασιλοκτονίας εἰς τὸ αἷμα τῶν βασιλοκτόνων, καὶ

(1) Ὅρα τὴν περὶ τῶν τόμων τούτων κρίσιν ἐν τῷ φυλλαδίῳ 217, σελ. 13, τοῦ παρελθόντος ἔτους.

ν' ἀνασπάσῃ καὶ τὸ ἔσχατον σπέρμα τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῆς καταδιώξεως τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς. Τὰ δύω ταῦτα ἄσπονδα κόμματα ἀπήτουν τὴν βασιλείαν ὄργανον ἐκπληρώσεως τῶν παθῶν των· καὶ οὐ μόνον ἕκαστον συνώμνυε κατ' αὐτῆς ὅταν δὲν τὴν εὕρισκε τῶν σχεδίων του ἐκτελεστὴν πρόθυμον καὶ συμμέτοχον τῶν ἀντιπαθειῶν του, ἀλλὰ καὶ συνησπίζοντο πολλάκις πρὸς καταστροφήν της, τὰς κατ' ἀλλήλων ἔχθρας κατ' αὐτῆς συνενοῦντα.

Τινὲς τῶν ψοφοδεεστέρων συμβούλων τοῦ στέμματος, τὴν ὁρμὴν βλέποντες τῶν φατριῶν, αἵτινες ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἰσχυρόταται, προέτρεπον τὸν βασιλέα εἰς τὴν ὑποχώρησιν, καὶ ἤθελον νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ὑπουργούς του μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων τοῦ συστήματος ὃ ἠκολούθει. Ἀλλ' ὁ Γιζότος εἶχε τὸ ἀξίωμα, ὅτι τὰς μὲν ὀρθὰς τῶν λαῶν ἀξιώσεις πρέπει νὰ προλαμβάνωσιν αἱ κυβερνήσεις, καὶ νὰ ἱκανοποιῶσιν ἅμα γνωρίζουσαι αὐτάς, τὰς δ' ἀτόπους καὶ ἀδίκους ἀπαιτήσεις πρέπει νὰ πολεμῶσι μεθ' ὅλης των τῆς δυνάμεως, ὅταν μάλιστα, ὡς τότε συνέβαινεν ἐν Γαλλίᾳ, ὁ λαὸς διὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων του ὑποστηρίζῃ τὴν κυβέρνησιν. Κυβέρνησις ὑπὸ τῆς ἀναρχικῆς θρασύτητος πτοουμένη, δὲν εἶναι πλέον κυρία τῶν ἡνιῶν, εἰσέρχεται εἰς ὁδὸν ἥτις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν μακρύνει τοῦ προορισμοῦ της, καὶ τὴν ὠθεῖ πρὸς τὸν ὄλεθρόν της. Οὕτω φρονῶν ὁ Γιζότος, ἐν ᾧ ἐκηρύττετο φίλος πάσης νομίμου μεταῤῥυθμίσεως καὶ τῆς πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ συντάγματος συναδούσης προόδου, ἀφ' ἑτέρου ἐκήρυττεν ἀνένδοτον ἀντίστασιν κατὰ τῶν φατριῶν, καὶ ἐσυμβούλευεν εἰς τὸν βασιλέα νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς φόβον, ψεύδων τὴν ἐντολήν του, καὶ ἐγκαταλείπων τὴν σημαίαν τῆς συνταγματικῆς νομιμότητος, ἣν ἦλθε νὰ στήσῃ καὶ ὑπερασπίσῃ ἐν Γαλλίᾳ. Τοιαύτη ἦτον ἡ πολιτική του, ὅτε τὸ πρῶτον ἐν 1830 εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εἰς ὃ ἐπ' ὀλίγους μῆνας διέμεινεν, ὑποχωρήσας εἰς τὸν γενναιότατα τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδίσαντα Καζιμὴρ Περιέρον, ὃν καὶ ὁ πρώην ὑπουργὸς μετὰ πάσης αὐταπαρνήσεως ὑπεστήριξε. Ταύτην ἠκολούθησε καὶ ὅταν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1832 ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, οὗ καὶ διὰ τὴν πολιτικήν του βαθύνοιαν, καὶ διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀρχῶν του, καὶ διὰ τὴν σταθερότητα μεθ' ἧς τὰς ὑπεστήριζε, καὶ διὰ τὰ ἔξοχα ῥητορικὰ προτερήματά του, ἦν ἓν τῶν πρωτίστων καὶ ἐπισημοτάτων μελῶν. Ἀλλ' ἐν ᾧ μεγίστην ἐξήσκει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἐν γένει τύχην τῆς Γαλλίας, ἰδιαιτάτην ὅμως ἀφιέρωσε προσοχὴν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑπουργείας του εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἀντικείμενον τοῦ κλάδου οὗ προΐστατο, τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν. Ἀναλογιζόμενός τις ὅτι ἡ Γαλλία πρὸ αἰώνων ἤδη προεπορεύετο τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν, καὶ ἐπὶ τοσούτοις ἐσεμνύνετο ἐξόχοις ἀνδρᾶσιν εἰς πᾶν εἶδος παιδείας, ἤθελε νομίσει ὅτι μικρὰν εἶχεν ἀνάγκην βελτιώσεων καὶ ὀργανισμῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῆς, καὶ ὅτι ἐν 1832 τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἔπρεπε νὰ ἦναι αὐτόθι θέσις ἀπράγμων, τιμητικὴ μᾶλλον, καὶ μόνον ἔχουσα νὰ συντηρῇ τὰ καλῶς κείμενα. Ἀλλ' ὁ Γιζῶτος, ὅστις ἐγνώριζε πόσον εἰς πᾶν ἔθνος καὶ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἱερὰ λειτουργία εἶναι ἡ τῆς ἐκπαιδεύσεως, πόσον ἀξία πασῶν τῶν σκέψεων καὶ τῶν προσπαθειῶν πολιτικοῦ ἀνδρὸς σπουδαίου καὶ μεγαλόφρονος, εὗρεν ἐπὶ τῶν τριῶν ἐτῶν τῆς ὑπουργείας του πολλὰ καὶ ἀξιόλογα νὰ σταχυολογήσῃ πρὸς ἰδίαν ἑαυτοῦ δόξαν καὶ πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος του. « Ὅ,τι πρὸ πάντων, λέγει ὁ συγγραφεὺς τῶν ἀπομνημονευμάτων, δίδει κατὰ τοὺς παρόντας χρόνους ἀνωτάτην σημασίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι ἡ *ἀτομικὴ ἀξία* εἶναι σήμερον ἡ πρώτη δύναμις καὶ ὁ πρῶτος καὶ ἀναπόφευκτος ὅρος τῆς ἐν τῷ βίῳ ἐπιτυχίας. Ἀπὸ τριῶν τετάρτων ἑκατονταετηρίδος μάρτυρες ἐσμὲν πόσον ἀσταθεῖς καὶ ἀνεπαρκεῖς εἰσὶν ὅλαι αἱ ὑπεροχαὶ ὅσας χορηγεῖ ἡ τύχη, ἡ γέννησις, ὁ πλοῦτος, ἡ παράδοσις καὶ ὁ βαθμός, ἐν ᾧ συγχρόνως εἴδομεν εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας καὶ εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς κοινωνίας, πλῆθος ἀνθρώπων ὑψουμένων καὶ καταλαβόντων ὑπερτάτας θέσεις, διὰ μόνης τῆς δυνάμεως τῆς εὐφυΐας, τοῦ χαρακτῆρος, τῶν γνώσεων καὶ τῆς φιλεργείας των. Ἡ βιαία καὶ ἀδιάλειπτος σύγχυσις τῶν κοινωνικῶν θέσεων καὶ ὑπάρξεων, ἀφήνει μὲν εἰς τὰ ψυχὰς θλιβερὰς ἐντυπώσεις καὶ δυσαρέστους, ἀλλὰ δίδει συγχρόνως καὶ μέγα ἐθνικὸν μάθημα, τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τοῦ λοιποῦ ἐκτιμᾶται κατὰ τὴν ἀτομικήν του ἀξίαν, καὶ ἐξ αὐτῆς κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη του. »

Ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ οὐχὶ πατραγαθίαι ἢ πλοῦτος, εἶναι κλίμαξ πρὸς ἀξίας καὶ πολιτικὰς διακρίσεις, ὁ ὀρθὸς τῆς παιδείας ὀργανισμὸς εἶναι καὶ τῶν ἰδιωτῶν ὡς πανταχοῦ πρέπει νὰ εἶναι τῶν κυβερνήσεων προσφιλὲς μέλημα.

Ἓν τῶν ἀντικειμένων ἃ κυρίως εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ μεγαλοφυοῦς ὑπουργοῦ, ἦν ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ δοθῇ θρησκευτικὴ διεύθυνσις εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. « Δὲν ἐννοῶ δὲ μόνον, λέγει, ὅτι εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα πρέπει νὰ διδάσκωνται καὶ ἱερὰ μαθήματα, καὶ νὰ ἐκτελῶνται τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα. Λαοὶ δὲν ἀνατρέφονται θρησκευτικῶς ἐπὶ ὅροις τοσοῦτον ἁπλοῖς καὶ τοσοῦτον μηχανικοῖς. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ λαμβάνεται καὶ νὰ δίδεται ἐντὸς ἀτμοσφαίρας θρησκευτικῆς, καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἐντυπώσεις καὶ ἕξεις νὰ περιστοιχίζωσι τὴν ψυχὴν πανταχόθεν. Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι σπουδὴ ἢ γύμνασμα, δι' ὃ νὰ δύναται νὰ ὁρισθῇ τόπος καὶ ὥρα, ἀλλ' εἶναι πίστις, εἶναι νόμος, ὅστις πρέπει νὰ ἐνεργῇ πανταχοῦ καὶ πάντοτε, καὶ οὕτω μόνον λαμβάνει ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ ἐπὶ τῆς ζωῆς πᾶσαν τὴν σωτήριόν της ἐπιῤῥοήν. » Ἂν δὲ ταῦτα εἰσὶν ἀληθῆ ἀλλαχοῦ, πόσον μᾶλλον ἐφαρμόζονται παρ' ἡμῖν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ταυτίζονται ἀγωγὴ καὶ ἐκπαίδευσις, ὅπου διὰ τὰ πλεῖστα τῶν παιδίων ἡ ἀγωγὴ οὔτε ἡ ἐθνικὴ οὔτε ἡ θρησκευτική, δὲν δίδεται ἐν ταῖς οἰκογενείαις, καὶ περιμένεται νὰ δοθῇ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ μό-

νοις. Ἐκεῖ τὸ παιδίον πρέπει οὐ μόνον νὰ μάθῃ τὴν θρησκείαν του, ἀλλὰ νὰ διδαχθῇ ἢ μᾶλλον νὰ συνειθίσῃ εὐσέβειαν πρὸς αὐτὸ, καὶ τὴν πρακτικὴν ἄσκησιν τῶν ἀρετῶν αἵτινες διδάσκονται ὑπ' αὐτοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Γιζότου, ἣν οὐδεὶς ὀρθῶς φρονῶν θέλει ἀμφισβητήσει, περιέχει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος περὶ σχολείων δημοτικῶν, ἤτοι τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως, διατηρουμένων ὑπὸ ἑτεροδόξων. Τὰ τοιαῦτα σχολεῖα, ἂν σκοπὸν ἔχωσι τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ὁμοδόξων τοῖς συνιστῶσι καὶ διατηροῦσιν αὐτὰ, εἶναι χρησιμώτατα, καὶ πρέπει ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ νὰ ἐπιτρέπωνται ἐν πάσῃ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ προκαταρκτικὴ ἐκπαίδευσις καὶ θρησκευτικὴ ἀγωγὴ δὲν δύνανται νὰ διαιρεθῶσι, καὶ εἰς τὴν εὔπλαστον τῶν παιδίων ψυχὴν πρέπει ἡ θρησκεία νὰ εἰσέρχηται οὕτως εἰπεῖν δι' ὅλων τῶν πόρων, καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας ἐπιτετραμμένων, διὰ τοῦτο, καθ' ὃν λόγον ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέπῃ ὕπαρξιν προκαταρκτικῶν σχολείων, δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν, ἀφ' ὧν νὰ λείπῃ ἐντελῶς ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ὁμοίως δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπῃ κατὰ γενικὸν κανόνα τὴν εἰς τοιαῦτα σχολεῖα παραδοχὴν πολιτῶν ἄλλου δόγματος, διότι τοῦτο θὰ ἦν τὸ αὐτὸ ὡς ἂν ἐπέτρεπε νὰ ἐκπαιδεύωνται νέοι πολῖται ἄνευ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, ἐκτὸς τῆς *θρησκευτικῆς ἐκείνης ἀτμοσφαίρας* περὶ ἧς λέγει ὁ Γιζότος. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ταῦτα λέγονται περὶ τῶν δημοτικῶν ἢ προκαταρκτικῶν σχολείων μόνον, ἐν οἷς πρόκειται νὰ διαπλασθῇ τὸ πρῶτον τοῦ παιδὸς ἡ καρδία, καὶ νὰ δοθῶσιν αὐτῷ αἱ πρῶται αὐτοῦ πεποιθήσεις ἃς παθητικῶς δέχεται, καὶ αἵτινες ἔχουσι μετὰ ταῦτα ἐπιῤῥοὴν ἐφ' ὅλης του τῆς ζωῆς. Ἄλλως βεβαίως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς ἐλευθέρας κρίσεως. Τότε ὁ νέος καταλείπεται εἰς ἑαυτὸν, ἔχων ἐκ τῶν προπαρασκευαστικῶν σπουδῶν του ὀρθῶς κατηρτισμένον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, νὰ σχηματίσῃ τας πεποιθήσεις του. Τότε οὐδεμία πλέον βία τῷ ἐπιγίνεται· τότε καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσις μένει ἀνεξάρτητος τῆς θρησκευτικῆς, διότι ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἥτις ἐξ αὐτῆς τρέφεται, δὲν ἀνέχεται δεσμὰ οἱαδήποτε, οὐδ' αὐτὰ τὰ τῆς θρησκείας, ἐξ οὗ ἡ θρησκεία οὐδόλως προσβάλλεται, ἀλλα μᾶλλον δοξάζεται καὶ ὑψοῦται, διότι αἱ ἀλήθειαί της ἐν ἐλευθερίᾳ ἀναγνωρίζονται. Ταύτην τὴν ἀρχὴν ἀναγνωρίζει πληρέστατα ὁ ὑπομνηματιστὴς, λέγων ὅτι « ὡς πρὸς τὰς ὑψηλὰς ἐπιστήμας τῶν ἀνδρῶν ἢ τῶν νέων τῶν ἐγγιζόντων εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἐκπαίδευσις δύναται νὰ ἦναι διῃρημένη. Ἡ φύσις τῶν σπουδῶν τούτων τὸ ἐπιτρέπει, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὸ ἀ παιτεῖ. »

Μετὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ πανταχοῦ εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτάτων, καὶ παρ' ἡμῖν ἴσως τὸ σπουδαιότατον τῶν ἀφορώντων τὴν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν, ἕτερον ἐκ τῶν πραγματευομένων ὑπὸ τοῦ Κ. Γιζότου, ἐπίσης ἐφάνη καὶ ἀλλαχοῦ καὶ δύναται καὶ παρ' ἡμῖν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐρεύνης ἄξιον, τὸ περὶ ὑποχρεωτικῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὸ δημόσιον ἔχει συμφέρον ἕκαστος πολίτης νὰ γευθῇ παιδείας τινος ἀναλόγου τῆς τάξεώς του. Οὕτω τὸ ἔθνος ἐξευγενίζεται καὶ ἐξημεροῦται. Τὸ συμφέρον τοῦτο τῷ δίδει τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτῇ ὥστε ἕκαστον παιδίον νὰ φοιτᾷ *ὑποχρεωτικῶς* εἰς τὸ σχολεῖον. Ἄλλοτε ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ περιοδικῷ εἴχομεν ἐκφράσει τὴν περὶ τούτου γνώμην μας. Ἡ αὐστηρὰ ἐξέτασις τοῦ τοιούτου δικαιώματος θὰ ἦτον λίαν καταθλιπτική. Τὸ δημόσιον πρέπει να διευκολύνῃ κατὰ πάντα τρόπον τὴν φοίτησιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, καθιστῶν αὐτὴν μᾶλλον ἢ τὴν ἀνωτέραν ἐντελῶς ἀδάπανον, νὰ διδάσκῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ ἀληθές του συμφέρον, ἀλλὰ νὰ μὴ τῷ ἐπιφέρῃ καὶ βίαν Κατ' αὐτῆς ἐξανίσταται καὶ ὁ Κ. Γιζότος· « Χαρακτὴρ, λέγει, καὶ τιμὴ εἶναι τῶν ἐλευθέρων λαῶν τὸ νὰ ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην ἐν ταὐτῷ καὶ ὑπομονὴν, τὸ νὰ ἐλπίζωσιν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ πεφωτισμένου νοὸς, τοῦ ὀρθῶς ἐννοουμένου συμφέροντος, καὶ νὰ περιμένωσι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν. Μικρὸν ποιοῦμαι λόγον κανόνων οἵτινες φέρουσι τὸν τύπον στρατῶνος καὶ μοναστηρίου. »

Σπουδαῖον καὶ μιμήσεως ἄξιον ἔργον του ὑπῆρξε καὶ ὁ ὀργανισμὸς ἐπιθεωρητῶν τῶν σχολείων. Αἱ ἄρισται διατάξεις ἐνεργούμεναι μακρὰν τῆς ὄψεως τῆς κυβερνήσεως, ἥτις συνηρμολόγησε καὶ ἐννοεῖ αὐτῶν τὸν μηχανισμὸν, ἄλλοτε μὲν παραμελοῦνται ὑπὸ διδασκάλων ὀκνηρῶν, καὶ οὓς δὲν διεγείρει ὁ φόβος τοῦ ἐλέγχου, ἄλλοτε δὲ διαστρέφονται. Ἡ ἄφευκτος συμπλήρωσις καλοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ ἐπιθεώρησις, καὶ ἡ δι' αὐτῶν γινομένη δαπάνη δὲν εἶναι ζημία, διότι αὕτη κυρίως καθιστᾷ τελεσφόρους τὰς ὑπὲρ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσσεως καταβολάς.

Ἡ γνῶσις τῶν ἐν Ὀξωνίᾳ καὶ Κανταβεργίᾳ καταστημάτων τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, ἐνέπνευσεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τὴν ἰδέαν ἀπομιμήσεώς τινος, κατὰ μέρος τοὐλάχιστον, τοῦ ἀξιολόγου ἐκείνου συστήματος. Ἀναλογιζόμενος εἰς ποῖον βάραθρον διαφθορᾶς βυθίζονται ἐν τῇ μεγαλοπόλει τῶν Παρισίων οἱ νέοι οἱ ἐρχόμενοι νὰ σπουδάσωσιν εἰς αὐτῶν τὸ πανεπιστήμιον, καὶ ὅτι πολλάκις ἀντὶ τῶν γνώσεων ἃς πέμπονται ν' ἀποκτήσωσι, ἀπαντῶσι τὸν παντελῆ ὄλεθρόν των, ἠθέλησε νὰ συστήσῃ οἰκοτροφεῖα, ἅτινα ἢ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἢ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἐπιτήρησιν διατηρούμενα, νὰ ἐξακολουθῶσι τὴν οἰκιακὴν ἀγωγὴν καὶ ἐπιμέλειαν διὰ τοὺς νέους, οὓς οἱ γονεῖς των θέλουσι νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς αὐτὰ, ὅπως ἐκεῖθεν, ὡς ἀπὸ πατρικῆς οἰκίας φοιτῶσιν εἰς τοῦ πανεπιστημίου τὰς ἀκροάσεις. Ἰδέα ἀρίστη ἥτις παρ' ἡμῖν ἠδύνατο σωτηριωδῶς νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ἀλλὰ τινὰ τῶν ἀξιολόγων τούτων σχεδίων τοῦ Κ. Γιζότου ἔμειναν ἀνεκτέλεστα τότε, διότι ἡ ταραχώδης κατάστασις τῆς Γαλλίας δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐφαρμογήν των.

Δὲν θέλομεν νὰ παραιτήσωμεν τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις περὶ τοῦ Γ΄ τόμου τῶν Απομνημονευμάτων τοῦ Κ. Γιζότου, χωρὶς ν' ἀναφέρωμεν τὴν γνώμην του περὶ τοῦ τύπου, πρὸς ὃν καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ἐν γένει, καὶ ὡς ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν γένει, ἔπρεπε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του. Ὁ τύπος εἶναι τῶν νέων καὶ ἐλευθέρων κοινωνιῶν τὸ φῶς ὅταν γίνεται ὀρθὴ χρῆσις αὐτοῦ, ἡ δᾲς ἡ πυρπολοῦσα, ὅταν κατάχρησις αὐτῆς γίνεται. Τὸ νὰ κωλύεται ἡ χρῆσίς του πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεως, εἶναι ἐπίσης ἄτοπον καὶ ἀδύνατον, ὡς τὸ νὰ ζῶμεν ἐν τῷ σκότει ὑπὸ φόβου πυρκαϊᾶς. Βεβαίως ὀρθοὶ νόμοι πρέπει νὰ τὸν κανονίζωσιν· ἀλλ' οἱ νόμοι πολλάκις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάλιστα δὲν ἀρκοῦσιν ὅπως τὸν περιστείλωσι, διότι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου ἀπαιτεῖ δικαστικὴν καταδίωξιν. αἱ δὲ δικαστικαὶ καταδιώξεις, αἱ συνεχεῖς τοὐλάχιστον, φέρουσιν ἀποτέλεσμα ὅλως ἐναντίον τοῦ προσδοκωμένου, τὸ νὰ παριστῶσι τὴν κυβέρνησιν ἢ ὡς ἡττωμένην ἢ ὡς τὸν τύπον καταπιέζουσαν. Διὰ τοῦτο ἡ ὀρθοτέρα τῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν τύπον, δηλαδὴ πρὸς τὸν παρεκτρεπόμενον τύπον διαγωγὴ εἶναι, οὔτε μὲν συνήθως νὰ τὸν καταδιώκῃ, καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ νόμος πᾶν τῇ παρέχει εἰς τοῦτο δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ οὔτε νὰ τὸν περιφρονῇ, διότι ὅπως δήποτε εἶναι ἰσχυρὸν ὅπλον, εἴτε χρῆσις εἴτε κατάχρησις αὐτοῦ γίνεται· ἀλλ' εἰς τὸν τύπον ν' ἀντιτάττῃ τὸν τύπον, εἰς τὸν λόγον τὸν λόγον, πεποιθυῖα ὅτι μέχρι τέλους εἰς τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ ἔθνους ὁ δίκαιος λόγος ὑπερισχύει τοῦ ἀδίκου. Δὲν πρέπει βεβαίως ν' ἀγνοῇ ὅτι ἡ γραμμὴ αὕτη ἔχει τὰς δυσχερείας της ἐν χώραις ἐν αἷς, ὡς τότε συνέβαινεν ἐν Γαλλίᾳ, οὐχὶ πολιτικαὶ ἀρχαί, ἀλλ' ἀτομικὰ συμφέροντα ἀπαρτίζουσι πολιτικὰ κόμματα, διότι τότε ἐλλείπουσιν αἱ ἰσχυραὶ ἐκεῖναι πεποιθήσεις, αἵτινες, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, δίδουσιν αὐτοκλήτους καὶ πεποιθότας ὑπερασπιστὰς εἰς τὴν κυβερνῶσαν μερίδα, ὡς ἀλλαχοῦ ἡ ἐλπὶς τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων δίδωσι ταύτας εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ταὐτὰ φρονοῦντες συνασπίζονται πάντες καὶ ὑπερμαχοῦσιν ὑπὲρ τοῦ φρονήματός των· ἀλλαχοῦ οἱ εἰς ταὐτὰ ἐποφθαλμιῶντες, ἂν ἴδωσι τινὰ ἐκ τῶν συντρόφων των προαχθέντα, ἀντὶ νὰ τὸν ὑποστηρίξωσι, τείνουσι μᾶλλον εἰς τὸ νὰ τὸν πολεμήσωσι, διότι κατέλαβε θέσιν ἣν αὐτοὶ ἀπῄτουν δι' ἑαυτούς. Ἀλλὰ καίτοι πολλαχοῦ ὑπαρχούσης τῆς δυσκολίας ταύτης, ἄλλη πρὸς τὸν τύπον διαγωγὴ οὔτε φρόνιμος εἶναι οὔτε τελεσφόρος· ὀλίγαι δικαστικαὶ καταδιώξεις, ἀδιάκοπος, αὐστηρά, ἐπιτηδεία ἀνταίρεσις. Τοιαύτη εἶναι ἡ περὶ τύπου γνώμη τοῦ Κ. Γιζότου.

Συνήθως ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ θεάτρου βλέπομεν τὰς τῶν προσώπων κινήσεις, βλέπομεν τ' ἀποτελέσματα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ διακρίνωμεν τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἐλατήρια. Ὁποῖον εὕρημα διὰ τοὺς ἔχοντας πολιτικῶν ἀνδρῶν ἀξιώσεις, τὸ σύγγραμμα ἐν ᾧ εἷς τῶν πολιτικῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ αἰῶνος ἀναπτύσσει αὐτὸς τῶν πράξεών του τοὺς λόγους, καὶ γίνεται ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀβύσσους τῆς εὐρείας του διανοίας!

Α. Ρ. Ρ.

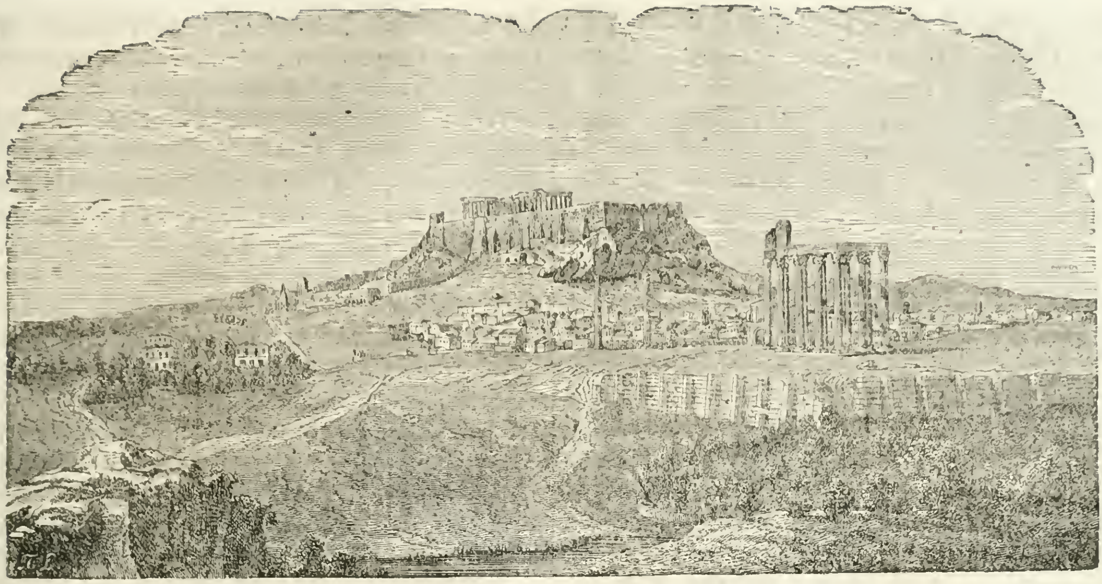
ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΘΗΡΑΣ. Δῆμος Θήρας, 5,574. Καλλίστης, 4,141. Ἐμπορίου, 3,199. Οἴας, 2,270. Θηρασίας, 603. Ἴου, 2,652. Ἀμοργοῦ, 3,756. Ἀνάφης, 938. Τὸ ὅλον 23,133. Τούτων εἰσὶ λεπροὶ 12, φρενοβλαβεῖς 11, ἐννεοὶ καὶ κωφοὶ 14, ἐπιληπτικοὶ 11, καὶ τυφλοὶ 15. Κατὰ δὲ τὸ λῆξαν ἔτος 1859, ἐγένοντο καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν γεννήσεις 538, ἐξ ὧν ἀῤῥένων μὲν 290, θηλέων δὲ 248. Γάμοι 131, καὶ ἀποβιώσεις 319, ἐξ ὧν ἀῤῥένων μὲν 154, θηλέων δὲ 165. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν καθ' ὅλα τὰ τῆς ἐπαρχίας δημόσια καὶ δημοτικὰ σχολεῖα φοιτώντων μαθητῶν συμποσοῦται εἰς 1,264.

ΟΡΥΚΤΑ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ ΛΟΥΤΡΑ. Ἡ νῆσος αὕτη ἔχει τρία ἐξαίρετα μέρη ὀρυκτῶν λουτρῶν, τὸ τῆς *Πλάκας*, οὗ τὰ ὕδατα εἰσὶ χλιαρὰ καὶ θειοῦχα, τὸ τοῦ *Ἀθερμίου*, οὗ τὰ ὕδατα εἰσὶν ὡσαύτως θειοῦχα πλὴν θερμά, καὶ τὸ τοῦ *Βουλκάνου*, περὶ οὗ ἀνέφερεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει ἡ *Πανδώρα*, καὶ οὗ τὰ ὕδατα εἰσὶ ψυχρά, σιδηροθειοῦχα καὶ μοναδικά, κατὰ τὰ μέρη μας, ὡς πρὸς τὴν ειδικὴν ἐνέργειαν ἣν ἔχουσι νὰ καθαρίζωσι τὸν ἰωμένον χαλκόν, καὶ νὰ θεραπεύωσι διάφορα δυσίατα νοσήματα, ἰδίως δὲ τὰς χοιράδας, ῥαχίτην, χλωρώσεις, νευροπαθείας, κλ. κλ. Εἰς τὸ μέρος τῶν λουτρῶν τούτων, ὅπου κατὰ τὸ ἔαρ ἑκάστου ἔτους συῤῥέει πλῆθος λαοῦ, ὑπάρχουσιν οὐκ εὐκαταφρόνητα καταλύματα καὶ πάμπολλα, ἀναλόγως τοῦ τόπου, διασκεδάσεως μέσα, ὥστε συνιστῶμεν σφόδρα τὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν τούτων πρὸς πάντας τοὺς μεταχειριζομένους ἁπλᾶ θαλάσσια καὶ ἄλλα ψυχρὰ λουτρά, καὶ ἑνὶ λόγῳ πρὸς τοὺς ὁπωσδήποτε ἔχοντας ἀνάγκην τονικῆς θεραπείας.

Ι. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΟΙΚΙΩΝ ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΙΣ. Ἐν τῷ φυλλαδ. 63 τῆς Πανδώρας εἴχομεν περιγράψει πῶς μετετοπίσθησαν ἐν Νεοεβοράκῳ τῆς Ἀμερικῆς δύο οἰκίαι λίθιναι, καὶ πῶς ταξειδεύσασαι διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως ἐθεμελιώθησαν ἀλλαχοῦ. Τοιοῦτόν τι ἀναγινώσκομεν ὅτι καὶ πάλιν ἐγένετο κατὰ τὴν αὐτὴν χώραν. Ἰδοὺ τί γράφουσιν αἱ ἐφημερίδες· « Τα ἰσχυρότατα ὑδραυλικὰ πιεστήρια τὰ ἐφευρεθέντα μὲν ὑπὸ τῶν Κ. Π. Τόρκετ καὶ Στήν, χρησιμεύσαντα δὲ τὸ πρῶτον ἐν Ἁγ. Φραγκίσκῳ, πράττουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος θαύματα εἰς πολλὰ μέρη τοῦ Κράτους. Πολλαὶ ἐφημερίδες διαθρυλλοῦσι τὰ γενόμενα ἐν Σιράγῳ διὰ τῶν πιεστηρίων τούτων. Ἀναφέρουσι δὲ πρὸ πάντων μέγιστον ὄγκον συγκείμενον ἐκ δεκαὲξ κεραμοτεύκτων οἰκιῶν, βάρος ἐχουσῶν σημαντικώτατον, ὅστις ἀνυψώθη ὁλόκληρος διὰ μιᾶς. Ὁ ὄγκος οὗτος εἶχε 300 ποδῶν μῆκος καὶ 140 βάθος. Ἐντὸς δὲ πέντε ἡμερῶν ἀνεσηκώθη εἰς ὕψος 4 ποδῶν καὶ 8, δακτύλων, χωρὶς νὰ συμβῇ οὐδὲν δυσάρεστον καὶ χωρὶς νὰ ἐξέλθωσι τῶν οἰκιῶν οἱ κάτοικοι. »



Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

1 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 253.

ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ.

Γ' (1).

ΠΕΡΙ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ.

—ooo—

ά.

Ἡ Γλυπτική, καθ' ἣν παρεδέχθημεν κατάταξιν, εἶναι ὁ δεύτερος κλάδος τῆς καλλιτεχνίας, διότι παραβαλλομένη πρὸς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, εἶναι ἀνώτερος βαθμὸς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως. Τῷόντι, ναὶ μὲν ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ γενικὸν καὶ ἐθνικόν· ἄρα ὁπωσοῦν ἀορίστως καὶ ἀφῃρημένως· δὲν ἐκφράζει ῥητὰς καὶ μερικὰς ἐννοίας καὶ πάθη καὶ εἰκόνας· ἐκφράζει δὲ τὸ πνεῦμα συμβολικῶς, δι' ἐμμέσου δηλαδὴ σχέσεως μεταξὺ τῆς ὑλικῆς μορφῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, προσλαμβάνουσα ὡς μέσα παντοῖα γεωμετρικὰ σχήματα καὶ γραμμὰς καὶ ἐπιφανείας· καὶ ἐὰν ἐνίοτε συσσωματῇ πρὸς ἑαυτὴν τὸν φυτικὸν καὶ ζωϊκὸν ὀργανισμὸν, λαμβάνει καὶ τοῦτον ὡς σύμβολον, οὐχὶ δὲ καθ' ἑαυτὸν καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ἐν αὐτῷ ἐννοίας.

Ἀλλ' ἡ Καλλιτεχνία προβαίνει ἀνωτέρω· διὰ τῆς Γλυπτικῆς ἐκφράζει οὐχὶ πλέον τὸ γενικὸν καὶ ἐθνικὸν πνεῦμα, ἀόριστον καὶ ἀφῃρημένον, ἀλλ' τὸ μερικὸν καὶ ὡρισμένον κατὰ γένος καὶ εἶδος καὶ ἄτομον καὶ περιστάσεις, καὶ οὐχὶ πλέον διὰ σημείων συμβολικῶν καὶ ἐμμέσων, ἀλλὰ δι' ἰδίας τοῦ πνεύματος μορφῆς, δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπερ εἶναι τὸ ἔσοπτρον αὐτοῦ καὶ τὸ ὄργανον, φυσικὴ αὐτοῦ ἐσθὴς καὶ διαφανὲς αὐτοῦ περικάλυμμα. Ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἐπιπροστίθενται εἰς αὐτὸ σύμβολα καὶ σημεῖα, ταῦτα εἶναι ὅλως δευτερεύοντα καὶ πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος λαμβανόμενα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γλυπτικὴ ἕπεται εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, καὶ ἡγεῖται ἄλλων ὑψηλοτέρων καὶ πληρεστέρων ἐκφράσεων τοῦ πνεύματος, οἷαι ἡ ζωγραφία, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποίησις, σχετίζεται, φυσικῷ τῷ λόγῳ, μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς ἄλλας, πρός τε τὴν ἀμέσως προηγουμένην αὐτῆς καὶ τὴν ἑπομένην. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σχετίζεται, καθ' ὅσον καὶ αὕτη ἐν τόπῳ δημιουργεῖ καὶ μέρος αὐτοῦ πληροῖ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν ὑπόκειται τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς ὀπτικῆς, καὶ ἐξ ἴσου στερεὰ καὶ μόνιμα παράγει τὰ ἴδια ἔργα. Ἐπίσης δὲ ὕλην ἄχρουν ἢ μονόχρουν μεταχειρίζεται, λίαν σπανίως ποικίλλουσα αὐτὴν διὰ χρωμάτων καὶ διὰ λόγους πολυτελείας καὶ θρησκευτικῆς ἐνεργείας, ὡς ἐν τοῖς

(1) Ὅρα φυλλ. 184 καὶ 219.

ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἀγάλμασι τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, μᾶλλον ἢ πρὸς τελειοτέραν καλλιτεχνικὴν αὐτῶν ἔκφρασιν. Ὑπόκειται τέλος καὶ ἡ Γλυπτικὴ εἰς τὸν ἀνώτατον τῆς συμμετρίας νόμον, καὶ τοῦτον πραγματοποιεῖ διὰ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ δι' οὗ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα ὑλικοῦ ἀντικειμένου, τουτέστι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἴτε μεμονωμένου εἴτε ἐν συμπλέγματι. Διὰ τούτου δὲ σχετίζεται καὶ πρὸς τὴν ζωγραφίαν, ἥτις ὅμως δύναται πλείονα νὰ περιλάβῃ ὑποκείμενα, θέτουσα τὸν ἄνθρωπον ἐν μέσῳ πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς φύσεως· καὶ δύο μόνον διαστάσεις πληροῦσα, ἧττον ὑλικὰ μέσα μεταχειρίζεται, οἷον τὴν ἐνέργειαν τοῦ φωτὸς ἐπὶ χρωματισμένης ἐπιφανείας. Καὶ ἐντεῦθεν ζήτημα ἐγείρεται μέχρι τίνος δύνανται ἡ Γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφία νὰ συνενώσωσι τὰ ἴδια ἑαυτῶν πλεονεκτήματα· ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εὐκόλως λύεται ὑπὸ παντὸς παραδεχομένου ὅτι σκοπὸς τῆς Καλλιτεχνίας δὲν εἶναι ἡ μίμησις τῆς φύσεως, ἀλλ' ἡ ποίησις τοῦ καλοῦ, ἡ διὰ τοῦ πραγματικοῦ δήλωσις τοῦ ἰδανικοῦ· ὅτι ἐπομένως ἡ ὀρθὴ αὐτῆς ἔννοια καὶ χρῆσις δὲν ἐπιτρέπει τὴν συνένωσιν τῶν μέσων, ἀλλ' ἐπιβάλλει ἐξ ἐναντίας τὴν διαίρεσιν κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἑκάστης τῶν τεχνῶν φύσιν καὶ ἀποστολήν, καὶ εἰς ἄλλην μὲν ἀπονέμει τὰ ἀνόργανα σχήματα καὶ σημεῖα, εἰς ἄλλην δὲ τὰ ὀργανικά· εἰς ταύτην, τὴν μορφήν, εἰς ἐκείνην, τὸ χρῶμα, εἰς ἄλλην, τὸν ἁπλοῦν ἦχον, καὶ εἰς ἄλλην τὴν λέξιν· καὶ ἐκείνους μόνους τοὺς συνδυασμοὺς συγχωρεῖ δι' ὧν, τηρουμένης τῆς διακρίσεως τῶν ἔργων καὶ τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων, τέχναι τινὲς δύνανται διὰ τῆς συνενώσεως αὐτῶν νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν τῆς κοινῆς αὐτῶν ἐκφράσεως, ὡς γίνεται μεταξὺ Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ Γλυπτικῆς ἢ μεταξὺ Μουσικῆς καὶ Ποιήσεως. Ἄλλως, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ μιμηθῇ ὁ γλύπτης, ὅσῳ τὸ δυνατὸν πληρέστερον, τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον ἀντικείμενον, ὁ τελειότερος βαθμὸς τῆς τέχνης ἤθελεν εἶσθαι ἡ κατασκευὴ τῶν κηροπλάστων ἀγαλμάτων καὶ τῶν νευροσπάστων. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὸ χρῶμα εἶναι ξένον πρὸς τὴν ὕλην στοιχεῖον, εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ φωτός, καὶ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν ἀναπτύσσει μετὰ πλείονος ζωηρότητος καὶ ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν ἢ ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων. Ἔχει δὲ καὶ ἕτερα κοινὰ πρὸς τὴν ζωγραφίαν ἡ Γλυπτική· διὰ τοῦτο καὶ ὁ περικλεὴς Λεσσίγγος ἐν τῷ σοφωτάτῳ καὶ χρησιμωτάτῳ αὐτοῦ *Λαοκόοντι* τὴν Ζωγραφίαν καὶ τὴν Γλυπτικὴν συνδυάζει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀντιπαραβάλλει τὴν ποίησιν. Οὕτω λ. χ. ἐκ τῆς ἐν τόπῳ δημιουργίας τῶν δύο πρώτων προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀκινήτου παραστάσεως ἐκφραζούσης, οὕτως εἰπεῖν, τὴν κίνησιν διὰ τῆς ἀκινησίας, καὶ τὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς ἀδρανείας, καὶ οὐκ ὀλίγοι κανόνες ἀποῤῥέουσιν, εἰς ἀμφοτέρας κοινοί, περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὑποθέσεως, περὶ τῶν περιστάσεων καὶ περιγραφῶν καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ζωηρότητος ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων, οἵτινες οὐδόλως ἐφαρμόζονται εἰς τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργοῦσαν Ποίησιν.

Ὑλικὸν ἀντικείμενον τῆς Γλυπτικῆς εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀλλὰ καθὸ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐμψυχούμενον, διὰ τοῦτο καὶ οἱ νεκροὶ παρίστανται ὡς κοιμώμενοι, καὶ ὁ ὑπερβολικὸς ἀπαγορεύεται πραγματισμός, οὐχὶ ἀνατομικῶς ἀλλὰ πνευματικῶς λαμβανομένου τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἐντελεστέροις τῶν ἀνδριάντων, καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ δέον ζωηρὰ ἔκφρασις τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων οὐδόλως ἁρμόζουσα εἰς τὴν σεμνότητα τῆς τέχνης, δὲν ἐπιτρέπεται, καὶ ἡ ἰδανίκευσις τοῦ προσώπου καὶ ὅλου τοῦ σώματος παραγγέλλεται καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς διὰ προτομῶν ἢ ἀνδριάντων ὁμοιώμασι ζώντων ἀνθρώπων, ὥστε ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ στάσει ἢ κινήσει ἅπας ἀνακεφαλαιοῦται καὶ ἐκφράζεται δι' αὐτῶν ὁ βίος καὶ χαρακτὴρ τοῦ ἀτόμου· καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν ταύτην δέον νὰ ὑποτάσσωνται καὶ νὰ συντείνωσιν ὅ τε ἱματισμὸς καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἐπιπρόσθετα σύμβολα ἢ κοσμήματα, ἅτινα ἐπὶ τὸ ἀϋλώτερον παρίστανον πάντοτε δι' ἐνστιγματικῆς σοφίας οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι. Ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἰδανίκευσις καί, οὕτως εἰπεῖν, ἐκπνευμάτισις, ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν ἀνάπτυξιν.

β'.

Τὸ ἰδανικόν, καθ' ἃ ἄλλοτε ἀπεδείξαμεν (α), εἶναι στοιχεῖον διὰ καλοῦ πρὸς τὴν ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν ἀντιστοιχοῦν, ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὴ ἡ τάξις ὑπέροχος, καὶ διὰ τοῦτο ὡρίσαμεν αὐτὸ ἐντέλειαν τῆς λογικῆς τάξεως, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν τοῦ καλοῦ ἐταυτίσαμεν, ἥτις οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ὑπέροχος ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τάξις εἶναι ἔλλογος συνδυασμὸς μέσων καὶ τελῶν, καὶ πάντα περιλαμβάνει τά τε ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ καὶ νοερά, ἕπεται ὅτι εἰς αὐτὴν ὑπάγεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· καὶ ἐὰν τοῦτο εἶναι ὄργανον τοῦ πνεύματος, ἡ ἰδανίκευσις αὐτοῦ προκύπτει ἐκ τῆς εὑρέσεως καὶ πραγματοποιήσεως τοῦ ἐντελεστάτου τύπου αὐτοῦ, ὅστις ἐπομένως πρέπει νὰ ἦναι ἡ ζωηροτέρα, πληρεστέρα καὶ καθαρωτέρα ἔκφρασις τοῦ πνεύματος.

Τὴν ἔκφρασιν ταύτην πάντα ἔχουσι τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν γλυπτικῶν ἔργων, τό τε σύνολον αὐτοῦ καὶ τὰ μέλη, καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἢ περὶ αὐτὸ ἐπιπρόσθετα καὶ ἐπουσιώδη ἀντικείμενα, ἐν γένει μὲν ἐκφράζοντα, κατὰ τὴν ἰδίαν ἑκάστου θέσιν καὶ σχετικὴν ὑπεροχήν, τὴν φύσιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, ἰδίως δὲ καὶ κατὰ μέρος τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου εἴτε Θεοῦ εἴτε ἥρωος, εἴτε φιλοσόφου, εἴτε ἀλληγορικοῦ καὶ φανταστικοῦ προσώπου, κατά τε δὲ τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη ὑποκείμενα εἰς τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς συμ-

(α) Ὅρα Πανδ. φυλλ. **160**.

μετρίας ἢ τῆς ἐν τόπῳ ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντιστοιχίας.

Τῳόντι, ὅπως καὶ ἂν θεωρήσωμεν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, παρατηροῦμεν ἐν αὐτῷ ζῶν ἐκτύπωμα θαυμαστῆς συμμετρίας, ἑνότητα δηλαδὴ ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντιστοίχως ἀναπτυσσομένων, καὶ δι' αὐτῶν παράγουσαν, ὡς ἀπόῤῥοιαν ἑαυτῆς, τὴν ποικιλίαν, ἥτις συναποτελεῖ μετ' αὐτῆς πλήρη ἁρμονίαν. Ἐὰν τὸ διαιρέσωμεν διὰ γραμμῆς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου μέχρι τοῦ σημείου ἐν ᾧ οἱ πόδες συνάπτονται ἀγομένης, δύο παρίστανται ἴσα καὶ ὅμοια καταμερίσματα πρὸς ἄλληλα νεύοντα καὶ συναρμολογούμενα. Ὡσαύτως, ἐὰν διὰ τῆς παρατάσεως τῶν βραχιόνων συμμετρήσωμεν τὸ εὐρύτερον αὐτοῦ πλάτος πρὸς τὸ φυσικὸν ὕψος, εὑρίσκομεν τὴν ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς μονάδος· καὶ ἐὰν διὰ τῆς ἀνυψώσεως αὐτῶν προσδιορίσωμεν τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ ὕψος, καὶ λαμβάνοντες ὡς κέντρον τὸν ὀμφαλὸν, περιγράψωμεν γραμμὴν διερχομένην τὰ ἄκρα, ἔχομεν τὸν κύκλον, τὸ συμμετρώτατον τῶν σχημάτων. Ἐὰν τελευταῖον, ἓν τῶν μελῶν αὐτοῦ λάβωμεν ὡς μονάδα, διὰ τῆς πολλαπλασιάσεως αὐτῆς ἔχομεν ἄλλων μελῶν τὰς διαστάσεις, ὥστε πάντοτε καὶ παντοιοτρόπως ἡ ἑνότης ἐμφαίνεται παράγουσα ὡς ἰδίαν ἀπόῤῥοιαν τὴν ποικιλίαν, ὁ ὕψιστος δηλαδὴ καὶ καθολικὸς ἐκεῖνος νόμος εἰς ὃν ἀνάγονται ἥτε κοινὴ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς συμμετρίας ἀρχὴ, καὶ αὐτὴ ἡ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ δι' ὑποστάσεως ἰδίαν περιβαλλομένης μορφὴν ὕπαρξις καὶ ἔννοια τοῦ ὄντος. Ἐν δὲ τῇ κεφαλῇ ἰδιαίτερος τύπος συμμετρίας ἐγχαράττεται, εἴτε ἐν καταγραφῇ εἴτε κατὰ πρόσωπον θεωρουμένη. Καὶ ἐν μὲν τῇ καταγραφῇ ἡ προσωπικὴ λεγομένη γωνία, ἥτις ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς ῥινὸς σχηματίζεται διὰ τῆς συμπτώσεως δύο γραμμῶν ἀγομένων τῆς μὲν πρὸς τὰ ὕψη τοῦ μετώπου, τῆς δὲ πρὸς τὴν ῥίζαν τοῦ ὠτίου, τόσῳ μᾶλλον συντείνει εἰς τὴν ὡραιότητα ὅσον εἶναι σύμμετρος προσεγγίζουσα εἰς τὴν ὀρθὴν, καὶ κατὰ τοσοῦτον ἀπᾴδει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἁρμόζει εἰς τὸ ῥύγχος τῶν ζώων, ὅσῳ μᾶλλον ὀξυτέρα. Κατὰ πρόσωπον δὲ ἡ κεφαλὴ παρουσιάζεται ὡραιοτέρα, ὅταν τὸ μῆκος καὶ πλάτος αὐτῆς κυκλοειδῶς συναρμολογῇ διὰ τοῦ ᾠοειδοῦς λεγομένου σχήματος.

Παρὰ δὲ τὸν νόμον τῆς συμμετρίας, εἰς ὃν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ ὑποτάσσονται, ἰδιαιτέραν ἔχουσι ταῦτα, εἴτε καθόλου εἴτε κατὰ μέρος θεωρούμενα, πνευματικὴν ἔκφρασιν, περὶ ἧς οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, καὶ ἣν ἐκδηλοῖ καταφανέστερον ἡ φιλόκαλος τέχνη. Πρῶτον δὲ στοιχεῖον τῆς ἐκφράσεως ταύτης εἶναι αὐτὴ ἡ συμμετρία, περὶ ἧς ἐλέγομεν, διότι ὅσῳ κατὰ τὸν ὑλικὸν τοῦτον τύπον ἐντελέστερον εἶναι τὸ σῶμα, τόσῳ καταλληλότερον καὶ ἀξιώτερον ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ οἱονεὶ ἐκλεκτότερον αὐτοῦ σκεῦος ἀποκαλύπτεται. Καὶ γενικὴν μὲν ἔκφρασιν πνευματικῆς ἐνεργείας ἔχουσι πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ὁμοῦ θεωρούμενα, ἰδιαιτέραν δὲ ἔχει ἕκαστον αὐτῶν κατὰ μέρος, καὶ μείζονα ἢ ἐλάσσονα κατὰ τὸ σχετικὸν ὕψος τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Ἡ κεφαλὴ, ἣν ὡς ἕδραν διαφανῆ τοῦ πνεύματος καὶ αὐτοὶ οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι ἰδιαιτέρως περιποιοῦνται, ὑπερέχει κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων, καὶ ἕκαστον αὐτῆς μέλος ἐκφράζει ἰδιαιτέραν ἰδιότητα ἢ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ σχηματισμὸν καὶ χαρακτῆρα. Τὸ μέτωπον λόγου χάριν ὅτε εἶναι χαμηλὸν, ὡς ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, ἐκφράζει μόνον τὴν ὑλικὴν δύναμιν πρὸς βλάβην τῆς νοητικῆς· ὅτε εἶναι ὑψηλὸν καὶ εὐρὺ καὶ ἐξέχον ὑπεράνω τῶν ὀφρύων, ἐκφράζει τὸν νοῦν, τὸν λόγον, τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς διανοίας, ὡς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πλάτωνος· ὅτε δὲ μέτριον καὶ ἁρμονικὸν, ὡς ἐν τῇ Ἀφροδίτῃ, ἐκφράζει τὴν χάριν καὶ τὴν ἱλαρότητα τῆς θεᾶς τῶν ἐρώτων. Τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἔκφρασις, τοῦ πνευματικωτάτου τῶν ὀργάνων, εἶναι πολὺ ἀτελὴς ἐν τῇ γλυπτικῇ, διότι ἄνευ χρώματος εἶναι ἀκατόρθωτος, καὶ τὸ χρῶμα, κατ' ἐξαίρεσιν μόνον ἀναφαίνεται ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐν ἄλλοις μέλεσι καὶ ἐν τῷ ἱματισμῷ, ἀρχαίων τινῶν ἀγαλμάτων, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ παράδοσιν ἢ διὰ λόγους θρησκευτικούς. Δύναται ὅμως νὰ ἰδανικευθῇ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τοῦτο πλάττεται συνήθως ἀμυγδαλοειδὴς μείζων ἢ ἐν τῇ φύσει, καὶ μᾶλλον κυρτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἐν τῇ κατατομῇ παρουσιάζει ἐξέχοντα τὸν βολβὸν, καὶ ἐνδότερον εἰσέρχεται εἰς τὴν ὀστεΐνην αὐτοῦ θήκην, ἵνα μακρόθεν φανῇ ζωηρότερος ὑπὸ τοῦ μετώπου ἐπισκιαζόμενος. Ἔχει δὲ καὶ τὸ ὠτίον ἰδανικήν τινα ἔκφρασιν, καὶ ὁ κλασικώτατος ἱστορικὸς τῆς Καλλιτεχνίας, ὁ Οὐϊγγελμᾶνος, παρατηρεῖ ὅτι τὸ μέλος τοῦτο οὐκ ὀλίγον περιεποιοῦντο οἱ ἀρχαῖοι, ὥστε ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ κατασκευῆς ἠδυνήθη νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς γνησιότητος ἀρχαίων τινῶν ἀγαλμάτων. Πολὺ κατωτέραν πνευματικὴν ἔκφρασιν ἔχουσι τρία ἕτερα μέλη τοῦ προσώπου, ἡ ῥὶς, τὸ στόμα καὶ ὁ πώγων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην, καίτοι οὐκ ἐλλειπῆ ἐκφράσεως ἐν τῇ φύσει, ἡ τέχνη τὸ καλὸν διώκουσα καὶ προτιμῶσα, παριστᾷ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κανονικὴν, παρεκτὸς ἐὰν ἄλλως ἀπαιτῇ ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ ἰδεογραφία. Τὸ δὲ στόμα, οὐχὶ ὡς σαρκικὸν ὄργανον βρώσεως καὶ πόσεως, δι' ὃ καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ὀδόντες ἀείποτε ἀποκρύπτονται, ἀλλ' ὡς μέσον ἠθικῆς ἐκφράσεως διατυποῦται, χαρᾶς, λύπης, ἀγάπης, μίσους, φθόνου, εὐαισθησίας καὶ εὐμενείας ἱλαρᾶς, ἢ ψυχρᾶς ἀγερωχίας καὶ περιφρονήσεως, ἐνίοτε δὲ ὡς ὄργανον λαλιᾶς καὶ πνευματικῆς κινήσεως μένει ἡμιανεῳγμένον, τοῦ κάτω χείλους ἐξέχοντος, ὡς ἐν τῷ Ἀπόλλωνι, κατὰ διαφορὰν τῶν ζώων, ἐν οἷς ἐξέχει τὸ ἄνω. Τέλος ὁ πώγων, οὗ στεροῦνται τὰ κτήνη, συναρμολογεῖται μετὰ τοῦ στόματος, καὶ διὰ τοῦ στρογγύλου αὐτοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐξοχῆς του λίαν εὐστόχως συμπληροῖ ἐνίοτε τὴν ἔκφρασιν τῆς κεφαλῆς. Ἡ δὲ κόμη, κορωνὶς τοῦ

προσώπου, ἐπιστέφουσα τὸ μέτωπον, καὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ λαιμοῦ παραπίπτουσα, καίτοι ἄχρους ἐν τῇ Γλυπτικῇ, καὶ μὴ δυναμένη μήτε τὰς ἀκτῖνας τῆς Θεότητος διὰ τοῦ ξανθοῦ χρώματος νὰ ἐκφράσῃ, μήτε τὸ πολιὸν καὶ σεβάσμιον διὰ τῆς ἀργυροειδοῦς λευκότητος, οὐχ ἧττον κατὰ τὴν διάταξιν, τὸ κτένισμα, τὴν πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ προσώπου σχέσιν αὐτῆς, καὶ διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς ἑλιγμῶν καὶ βοστρύχων καὶ σκιῶν, οὐ μικρὸν συμβάλλει πρὸς συμπλήρωσιν τῆς πνευματικῆς ἐκφράσεως τοῦ ὅλου προσώπου. Τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος, ὁ λαιμὸς, ὁ θώραξ, οἱ βραχίονες καὶ αἱ χεῖρες, αἱ κνῆμαι καὶ οἱ πόδες, δὲν ἔχουσι, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, πνευματικὴν ἔκφρασιν, καὶ ἐκδηλοῦσι μᾶλλον τὸ φῦλλον, τὸ ἐπάγγελμα, τὴν σωματικὴν ῥώμην καὶ καλλονὴν, ἀλλὰ σχετιζόμενα πρὸς τὸ ὅλον καὶ συμμέτρως καὶ καλλιτεχνικῶς καὶ οὐχὶ ἀνατομικῶς ἐκτυπούμενα, καὶ ἐν καταλλήλῳ στάσει καὶ θέσει ἱστάμενα, χρησιμεύουσι καὶ ταῦτα ὡς ὑποστήριγμα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

Φυσικὴ στάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐχὶ ἡ πλαγία καὶ παράλληλος πρὸς τὴν γῆν, ὡς ἡ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν πλείστων ζώων, ἀλλ' ἡ ὀρθή. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν ὡραίαν ῥῆσιν τοῦ Πλάτωνος, εἶναι φυτὸν ἔχον τὰς ῥίζας εἰς τὸν οὐρανὸν, διότι ἐκεῖθεν κατέρχεται τὸ φῶς τοῦ λόγου τὸ φωτίζον καὶ διευθῦνον αὐτὸν εἰς τὸν ἐπίγειον αὐτοῦ προορισμόν. Διὰ τοῦτο ἡ Γλυπτικὴ παριστᾷ αὐτὸν ἀτενίζοντα πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα κυριεύει διὰ τοῦ βλέμματος, καὶ τὸν παριστᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθὸν, καὶ σπανίως καθήμενον, ἢ γονυπετῆ ἢ πλαγιασμένον, καὶ πάντοτε ἔν τινι στάσει ἢ κινήσει δηλούσῃ τὴν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη τελεῖται ἐν χρόνῳ, καὶ διαφόρους ἔχει φάσεις καὶ διαδοχικὰς ἀναπτύξεις, ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ ἀκμήν. Καὶ τὴν μὲν νοητικὴν καὶ λογικὴν ἐνέργειαν εὐκόλως εἰκονίζει ἡ τέχνη παριστῶσα τὴν σκέψιν, τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, καὶ προσδιορίζουσα τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν δι' ἐπιπροσθέτων συμβόλων· ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ἐμπαθῆ ἐνέργειαν καὶ τὴν διαδοχικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, τὴν σύγκρουσιν καὶ πάλην τῶν στοιχείων αὐτῆς τίνι τρόπῳ θέλει ἑρμηνεύσει, ἐν ᾧ ταῦτα πάντα τελοῦνται ἐν χρόνῳ καὶ οὐχὶ ἐν μιᾷ καὶ ἀδιαιρέτῳ στιγμῇ, καὶ ὅμως μίαν καὶ ἀδιαίρετον στιγμὴν, ἓν ἀκίνητον σημεῖον ἔχει ὡς ἴδιον ἀντικείμενον; Ἡ ἁπλουστέρα καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν λογικωτέρα ἰδέα φαίνεται οὖσα ἡ παράστασις τῆς ἀκμῆς, ἥτις προϋποθέτει τὰ προηγούμενα καὶ προαγγέλλει τὰ ἑπόμενα. Καὶ ταύτην ἀσπάζονται οἱ βάναυσοι καὶ ἄμουσοι καλλιτέχναι. Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ πάθους ἢ τῆς ἀλγηδόνος ἢ τῆς ἠθικῆς πάλης, ἥτις διαδραματίζεται ἐντὸς τῆς ψυχῆς, ἔχει ἐν ἑαυτῇ βίαιόν τι καὶ ἄκομψον καὶ στρυφνὸν, στοιχεῖον δηλαδὴ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τὴν οὐρανίαν ἐκείνην γαλήνην ἐν ᾗ ἑδρεύει τὸ ἰδανικὸν, ἐξ ἧς πᾶσα κατέρχεται ἔμπνευσις, καὶ πρὸς ἣν τὸ πνεῦμα τῶν θεατῶν ἀναβιβάζουσι τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ὅταν ἦναι γνήσια τέκνα τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ζῶσα αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ δήλωσις καὶ ἐνσάρκωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄριστοι τῶν καλλιτεχνῶν, παρὰ τὴν ἀκμὴν, ἐπροτίμησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος τῆς πράξεως τὸν Ἀπόλλωνα ἑτοιμαζόμενον νὰ τοξεύσῃ τὸν Ἡρακλέα, ἔχοντα ἤδη ἀνὰ χεῖρας τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, δι' ἐντέχνου συνδυασμοῦ τῶν ἁπλουστέρων μέσων καὶ διὰ λογικῆς καὶ ἀναποφεύκτου συζεύξεως ἐννοιῶν ὑπομιμνήσκοντες τὰ διάμεσα, καὶ πλαγίως ἐγείροντες ἐντύπωσιν ζωηροτέραν αὐτῆς τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως.

γ'.

Ὁ ἱματισμὸς παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μεταξὺ τῶν τε καλολόγων καὶ καλλιτεχνῶν συζητήσεις· καί τινες ἐξ αὐτῶν δυσανασχετοῦσι κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ νέου πολιτισμοῦ ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης ἱματισμοῦ ἀποκρύπτοντος ἢ καὶ αἰσχύνοντος τὴν σωματικὴν καλλονὴν, καὶ ὅλως ἀσυμβιβάστου πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης· καὶ ἐντεῦθεν ἢ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀπαρακάλυπτον γυμνότητα, ἢ ἐπανέρχονται εἰς τὸν ἀρχαῖον ἱματισμὸν, οὗ τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἰδίως τὴν γλυπτικὴν εὐπρέπειαν πάντες ὁμολογοῦσιν. Ἀλλ' ἡ ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἱματισμοῦ οἱουδήποτε δὲν χρήζει ἀποδείξεως, καὶ ἐὰν ἀπῃτοῦντο λόγοι ἰδιαίτεροι, ἤρκει ἡ αἰδὼς καὶ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἀπόλυτος γυμνότης δὲν φαίνεται ἀπαραιτήτως ἀπαιτουμένη ὑπὸ τῆς τέχνης, ἐὰν ταύτης ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ τοῦ πνεύματος ἔκφρασις, καὶ αὕτη κυρίως ἑδρεύῃ ἐν τῇ κεφαλῇ. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῖ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν τὸ παράδειγμα, οἵτινες παρεῖχον γυμνὰ τὰ ἀγάλματα μόνον ὁσάκις προυτίθεντο νὰ παραστήσωσι τὴν σωματικὴν ῥώμην ἢ τὸ κάλλος, ὡς ἐν τοῖς ἀνδριᾶσι τῶν ἀθλητῶν, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἔρωτος, τῆς Ἀφροδίτης, πολλὰς δὲ εἰκόνας θεῶν, ἡρώων καὶ φιλοσόφων παρίστων ἐνδεδυμένας, ἐν αἷς οὐχ ἧττον διαλάμπει ἡ ζωηρὰ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος.

Πολλοὶ εἶναι οἱ περὶ ἱματισμοῦ θεωρητικοὶ κανόνες, ἀλλὰ πολὺ τούτων διδακτικώτερα εἶναι τῶν Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων τὰ παραδείγματα. Τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἐβοήθουν παρ' Ἕλλησι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, εἰ μὴ ἦσαν καὶ ταῦτα ἀπόῤῥοια ἐμφύτου φιλοκαλίας. Ὁ ἱματισμὸς δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτῃ ὅλον τὸ σῶμα, ἰδίως δὲ ἐλευθέραν πρέπει νὰ ἀφήσῃ τὴν κεφαλὴν ἀγγέλλουσαν τὴν συγκίνησιν τοῦ πάθους καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας. Καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκρυπτόμενα μέλη πρέπει νὰ ἦναι ἐλαφρὸς καὶ τρόπον τινὰ διαφανὴς, ὥστε ὑπὸ τὰς πτυχὰς αὐτοῦ νὰ εἰκάζηται ἡ σωματικὴ μορφή. Αἱ δὲ πτυχαὶ πρέπει νὰ σχηματίζωνται ἀφελῶς καθὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὕλης, τοῦ ὑφάσματος καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῆς ἰδιαιτέρας κινήσεως ἢ θέσεως τοῦ περιβαλλο-

μένου αὐτὸν ἀτόμου. Ὁ ἱματισμὸς πρέπει νὰ προσαρμόζηται εἰς τὸ σῶμα ἐντελῶς, ἐκφράζων καὶ ἐκδηλῶν αὐτὸ δι' αὐτῆς τῆς ἐπικρύψεως· διὰ τοῦτο εἴς τινα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἡ ἐσθὴς φαίνεται κάθυγρος, καὶ τοιουτοτρόπως ἐφαρμοζομένη ἐντελέστερον ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ μετριάζει τὸ ἄσεμνον τῆς γυμνότητος, πλήττει ζωηρότερον τὴν φαντασίαν διὰ τῆς εἰκαζομένης ὑπ' αὐτὴν σωματικῆς καλλονῆς. Ἡ ἀφέλεια καὶ φυσικότης τῶν πτυχῶν, οἵας παρέχουσι τὰ ζῶντα παραδείγματα καὶ οὐχὶ τὰ παρά τισι τῶν καλλιτεχνῶν ἐν χρήσει νευρόσπαστα, εἶναι ἓν τῶν δυσκολωτέρων ἔργων πάσης εἰκαστικῆς τέχνης. Ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ σώματος προσαρμόσεως καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναρτήσεως τοῦ ἀρχαίου ἱματισμοῦ, αἱ πτυχαὶ λαμβάνουσι σχῆμα πυραμιδοειδὲς, καὶ πίπτουσιν αἱ μὲν μεγάλαι ἐπὶ τῶν μεγάλων μελῶν, αἱ δὲ μικραὶ ἐπὶ τῶν μικρῶν, καὶ διὰ τῆς καταλλήλου αὐτῶν διατάξεως ἐκφράζουσι τὴν κίνησιν αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀριστουργήμασι τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρησιμεύουσι μᾶλλον ὡς βοήθημα πρὸς σαφεστέραν δήλωσιν τῆς κινήσεως ταύτης ἢ ὡς πρόσκομμα, ὡς ἀπέδειξε, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ καὶ κατὰ τοῦτο ἀμίμητος ἐντέλεια τοῦ Ραφαήλου ἐν τῇ ζωγραφίᾳ. Ἡ δὲ πρὸς ἀλλήλας σχέσις καὶ ἡ συνένωσις τῶν πτυχῶν πρέπει νὰ δηλῶσι τὴν συνέχειαν τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τὸν σύνδεσμον τῶν μερῶν του, ὥστε ὁ θεατὴς νὰ ὑποθέτῃ ὅτι, λαμβάνων αὐτὸν ἀπό τινος ἄκρας, θέλει δυνηθῇ νὰ ἀπεκδύσῃ εὐχερῶς ὅλον τὸ ἄγαλμα.

Ἐκ τούτων πρόδηλον ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς ἱματισμὸς δυσκόλως συμβιβάζεται πρὸς τοὺς ἀνωτέρω κανόνας, διότι οὔτε πολλὰ μέρη τοῦ σώματος ἀφίνει ἀσκεπῆ οὔτε τὰ ὑπ' αὐτοῦ καλυπτόμενα δύναται διὰ τῆς προσαρμόσεως αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ, οὔτε ἐπιδέχεται, ἕνεκεν τῆς ἐλλείψεως μεγάλων πτυχῶν, τὴν χάριν, τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἁρμονίαν τοῦ ἀρχαίου. Καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγείρεται ζήτημα ἐὰν, ἐπὶ παραστάσεως συγχρόνων προσώπων, πρέπῃ τὸ πραγματικὸν καὶ ἀληθὲς νὰ θυσιάζωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, τηρουμένου ἀναχρονικῶς τοῦ ἀρχαίου ἱματισμοῦ, ἢ ἐὰν πρέπῃ νὰ ὑπερισχύῃ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῆς τέχνης. Πολλὰ καὶ διάφορα καὶ ἐναντία ἐπιφέρονται ἑκατέρωθεν ἐπιχειρήματα, καί τις διάσημος τῶν καθ' ἡμᾶς καλολόγων οἱονεὶ κόπτων, ἐν μέσῳ τῆς κατ' αὐτὸν ἀσυμβιβάστου ἔριδος, τὸν γόρδιον τοῦτον δεσμὸν, καὶ ὑπό τινων ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν λόγων παρασυρόμενος, οὓς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, περιορίζει τὴν σημερινὴν Γλυπτικὴν εἰς μόνας τὰς προτομὰς, παρεκτὸς ἐὰν ἐπὶ μὲν τῶν μεγάλων ἀγαλμάτων δεχθῶμεν, χάριν τῆς ἰδανικεύσεως, τὸν ἀρχαῖον ἱματισμὸν, ἐπὶ δὲ μικρῶν, ἕνεκεν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, τὸν νεώτερον. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἀποφεύγει τὸ ζήτημα, ἀφ' ἑτέρου δὲ, λύ ι αὐτὸ δι' ἀντιφάσεως. Ἴσως δὲ καὶ περὶ τούτου, ὡς περὶ πολλῶν ἄλλων, παρὰ τὰ ἄκρα ἐναντία μέσος τις ὅρος δύναται νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορίας μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης. Καὶ εἰ μὲν πρόκειται περὶ ἱματισμοῦ χαρακτηρίζοντος ἰδιαιτέρως τὸ ἀπεικαζόμενον πρόσωπον, φανερὸν ὅτι τηρητέος, σχηματιζόμενος ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον· εἰ δὲ τὸ παριστανόμενον ἄτομον οὐδένα ἔχει χαρακτηριστικὸν καὶ ἀναπόσπαστον αὐτοῦ ἱματισμὸν, τότε εἶναι ἀδιάφορος, καὶ δύναται ἡ Γλυπτικὴ, ἥτις καὶ κατὰ τοῦτο εἰς ὅρους πάντῃ διαφόρους τῶν τῆς ζωγραφίας ὑπόκειται, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἀρχαίου.

Μετὰ τὸν ἱματισμὸν, στοιχεῖον συμπληρωτικὸν τῆς ἐκφράσεως εἶναι τὰ σύμβολα, ἅτινα ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἁπλᾶ ἐπικοσμήματα, καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι ὀλίγα, ἐλαφρὰ καὶ ὅλως δευτερεύοντα. Τὰ σύμβολα ταῦτα εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα τῶν Θεῶν ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζῶα δηλοῦντα τὴν φύσιν τῶν εἰς αὐτοὺς ἀποδιδομένων φυσικῶν ἰδιοτήτων καὶ ἐξουσιῶν, ἢ ἔργων καὶ κατορθωμάτων. Τὸν ἀετὸν εἶχεν ὁ Ζεὺς, τὸν λαγωὸν ἢ τὴν περιστερὰν ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἥρα τὸν ταὼν, τὴν ἔλαφον ἡ Ἄρτεμις, καὶ ὁ Βάκχος παρίστατο ἐφ' ἁμάξης ἣν ἔσυρεν ὁ φίλοινος πάνθηρ καὶ ὁ γενναῖος λέων. Ζῶα καθ' ἑαυτὰ καὶ μόνα σπανίως ἀπαντῶνται εἰμὴ ἐπὶ σκευῶν καὶ ἐπίπλων· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπαρίστανται τῷ ἀνθρώπῳ καὶ πρὸ πάντων ὁ ἵππος, ὃν καὶ τοῦτον ἰδανικεύει κατὰ τὴν ἰδανικὴν αὐτοῦ μορφὴν ἡ τέχνη, καὶ ἀνυψοῖ οὕτως εἰπεῖν εἰς πνευματικωτέραν ζωὴν προσεγγίζουσα αὐτὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ζωηρᾶς ἐκφράσεως τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ ἐνστιγμάτων. Σύμβολα εἶναι ἐπίσης τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὅπλα, τὰ ψέλλια, τὰ στέμματα, καὶ ὡς σύμβολα ἐνίοτε προσλαμβάνονται καί τινα ἀλληγορικὰ φανταστικὰ ἢ μυθολογικὰ ὄντα, οἷον ἡ δόξα, ἡ πίστις, ἡ εἰρήνη, σάτυροι, σιληνοὶ, φαῦνοι καὶ κένταυροι. Καὶ ὅταν μὲν τὰ ὄντα ταῦτα παριστῶνται μεμονωμένα, δύναται διὰ πάσης μελέτης καὶ τελειότητος νὰ περιποιηθῇ αὐτὰ ὁ καλλιτέχνης, ἀποδίδων εἰς τὴν ἀτομικὴν ταύτην παράστασιν γενικῆς τινος ἐννοίας ἢ ἠθικῆς διαθέσεως καὶ αἰσθήματος τὴν ἔκφρασιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου. Ὅταν δὲ συνδυάζωνται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, φανερὸν ὅτι, τούτου πρωτεύοντος, ἐκεῖνα ἐξ ἀνάγκης ὑποχωροῦσι, καὶ εἰς ὑποδεεστέραν τάσσονται θέσιν, ὡς συμπληρωματικὰ καὶ οὐχὶ κύρια στοιχεῖα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

δ΄.

Ἀλλ' ἡ Γλυπτικὴ δὲν παριστάνει πάντοτε τὸν ἄνθρωπον μεμονωμένον ἢ πρὸς μόνα τὰ εἰς αὐτὸν παρεπόμενα σύμβολα σχετιζόμενον. Ἐὰν ἡ νοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ἡ ἐνέργεια αὕτη τελεῖται συνήθως διὰ ποικίλων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεων, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ παραμελήσῃ καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ τέχνῃ τὰς σχέσεις ταύτας

ἐκφράζουσι τὰ συμπλέγματα. Δὲν δύναται ὅμως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ προσλάβῃ πολλὰ ἄτομα, διότι, πλὴν τῶν μετά τινος ἀρχιτεκτονικοῦ μνημείων συναρμοζομένων συμπλεγμάτων, δὲν δύναται ἐκ τῆς ἀπόψεως νὰ ὠφεληθῇ, ὡς ἡ ζωγραφία, ἥτις, ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτῆς μέσων καὶ διὰ τῆς μαγείας τοῦ χρώματος καὶ τοῦ φωτὸς, πλεῖστα ἐνίοτε ἀντικείμενα εὐχερῶς συνενοῖ καὶ ἐντέχνως ἀνάγει, ἄλλα ἐπισκιάζουσα καὶ ἄλλα ἐντελῶς παριστῶσα, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ὁράσεως ἐπί τινος συμμέτρου ἐπιφανείας κατὰ δύο μόνον διαστάσεις· τοὐναντίον, τὰ ἔργα τῆς Γλυπτικῆς παραγόμενα ἔν τινι τόπῳ, ὃν πληροῦσι κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, καὶ πανταχόθεν ὁρώμενα, πρέπει νὰ ἦναι ἅπαντα ἐξ ἴσου ἐντελῶς ἐξειργασμένα, καὶ δὲν δύνανται νὰ συμπλεχθῶσι πρὸς ἄλληλα εἰμὴ δι' ὀλίγων ἀτόμων, ἄλλως ἡ προσοχὴ διαιρεῖται καὶ διασκεδάζεται, ἡ ἑνότης ἐκλείπει, καὶ ἡ ἐντύπωσις ἐξασθενίζεται. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἐλλειπὲς τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἐκτάσεως πρέπει νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ συνεκτικὸν τῆς ἑνότητος, παραγούσης ὡς ἰδίαν ἀπόῤῥοιαν τὴν ποικιλίαν, τὸ σύντονον τῆς ἐκφράσεως καὶ ἡ ἐντελὴς συμμετρία. Μεγίστη δὲ εἶναι ἡ δυσκολία τοῦ ἔργου τούτου, διότι πανταχόθεν ὁρωμένου τοῦ συμπλέγματος, αἱ περιγραφαὶ (contours) τῶν σωμάτων πολυτρόπως συγχέονται, καὶ ἢ ἡ ἑνότης χαλαροῦται, ὑπερτερούσης τῆς ποικιλίας, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἡ ἔκφρασις ἀδυνατεῖ, καὶ δυσκόλως τηρεῖται ἀναλλοιώτος ἡ συμμετρία. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσκολιῶν τούτων συντείνει ἡ ἐπιμελὴς ἐκλογὴ τῶν διαφορῶν, κατὰ τὸ φῦλον, τὸ ἀνάστημα, τὸν ἱματισμὸν, τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν καὶ στάσιν καὶ κίνησιν καὶ ἔκφρασιν, δι' ὧν ἕκαστον τῶν συμπλεκομένων προσώπων συμμετέχει τῆς κοινῆς πράξεως καὶ παραστάσεως. Συμβάλλει δὲ προσέτι ἡ ἔντεχνος αὐτῶν διάταξις, ὥστε ἕκαστον ἀποσπασθὲν τοῦ ὅλου νὰ φαίνεται ἐναργῶς κεκολοβωμένον, καθὼς ἑνὸς ἐξ αὐτῶν στερούμενον ἀπομένει τὸ ὅλον ἀσυμπλήρωτον. Τὴν ποικίλην ταύτην ἑνότητα ζωογονεῖ ἡ ἔκφρασις καὶ ῥυθμίζει ἐπὶ τέλους διὰ τῶν γνωστῶν αὐτῆς κανόνων ἡ συμμετρία. Ἐντελέστερον πάντων τούτων παράδειγμα, καί τοι μὴ ἀνῆκον, κατά τινας εἰς τὴν ὡραίαν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐποχὴν, ἀναγνωρίζουσιν ἐν γένει οἱ καλλιτέχναι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδιάσματος τούτου τῆς περὶ Γλυπτικῆς καλολογικῆς θεωρίας ἀπομένει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ ἀναγλύφων. Διὰ τῶν ἔργων τούτων, μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἄλλων, σχετίζεται ἡ Γλυπτικὴ πρός τε τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ζωγραφίαν. Τὰ ἀνάγλυφα δὲν εἶναι ἀγάλματα μεμονωμένα ἢ ἐν συμπλέγματι, ἀλλὰ γεγλυμμένα ἐπί τινος ἐπιφανείας πρὸς ἣν μένουσι προσκεκολλημένα, καί τοι ἐξέχοντα αὐτῆς· κατὰ δὲ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐξοχῆς ταύτης, ὀνομάζονται ἀνάγλυφα, ἡμιανάγλυφα ἢ κοιλανάγλυφα ἢ ἄλλως ἔκτυπα, ἡμίτυπα καὶ πρόστυπα ἀνάγλυφα. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σχετίζονται, καθ' ὅσον αὕτη, δι' ἧς ἀπονέμει αὐτοῖς θέσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις μνημείοις, λ. χ. ἐν ταῖς ζωφόροις ἢ ἐν τοῖς ἀετώμασι τῶν ναῶν της, προσδιορίζει τάς τε ἀποστάσεις καὶ διαστάσεις, περιορίζει τὴν ἔκτασιν, ὑπαγορεύει τὰ ὑποκείμενα αὐτῶν, καὶ ἰδιαιτέρους ὅρους ἐπιβάλλει πρὸς ἀναγκαίαν συναρμολόγησιν αὐτῶν μετὰ τοῦ κτιρίου, ἐξ οὗ ἐξέρχονται ὡς φυσικὴ αὐτοῦ ἔκφυσις καὶ ἐκβλάστησις. Πρὸς δὲ τὴν ζωγραφίαν, καθ' ὅσον καὶ ταῦτα ἐπί τινος ἐπιφανείας παρίστανται, οἱονεὶ σκιαγραφημένα, καὶ δύο μόνον διαστάσεις πληροῦντα. Ἐντεῦθεν ἐγείρεται ζήτημα, ἐὰν αἱ δι' ἀναγλύφων παραστάσεις ἐπιδέχωνται τὴν ζωγραφικὴν ἄποψιν. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀερίας, οὐδεὶς λόγος διότι αὕτη εἶναι τοῦ χρώματος ἀποτέλεσμα. Περὶ δὲ τῆς γραμματικῆς, οἱ ἀρχαῖοι οὐδέποτε εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάγλυφα, ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἐπειράθησαν ἐνίοτε νὰ τὴν παραστήσωσι, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἐπὶ μετάλλων ἀνάγλυφα, ὧν περίφημον δεῖγμα παρέχουσιν αἱ τοῦ Γκιβέρτη θαυμασταὶ ἐκεῖναι θύραι τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ βαπτιστηρίου, ἃς ὁ Βουοναῤῥώτης ὠνόμαζε θύρας τοῦ παραδείσου. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιτρέπηται εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκφέρωμεν γνώμην καὶ περὶ τούτου, δὲν θεωροῦμεν τὸ παράδειγμα ἀξιομίμητον. Κύριον ἀντικείμενον τῆς Γλυπτικῆς εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ καθαρᾶς καὶ ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἰδανικῆς αὐτοῦ μορφῆς ἐκφράζον τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα. Ἐκ τούτου καὶ οἱ κανόνες καὶ οἱ ὅροι καὶ τὰ ὅρια τῆς τέχνης ταύτης, δι' ὧν πάσης ἄλλης διαστέλλεται· δὲν δύναται ἄρα, ἕνεκεν τῆς ἀπόψεως, νὰ κατασκευάσῃ ἧττον ἐντελὲς ἓν ἢ πλείονα τῶν ἀγαλμάτων της· δὲν προώρισται νὰ ἐκφράσῃ τὴν φύσιν, οὐδὲ τὰς πρὸς αὐτὴν σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου· καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσεις εἴδομεν πόσας δυσκολίας ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἐν τοῖς συμπλέγμασιν· ἀφ' ἑτέρου, ἕκαστος ἠξεύρει πόσον ἀτελὴς εἶναι ἡ γραμματικὴ ἄποψις ἄνευ τῆς ἀερίας, ἥτις γίνεται διὰ τοῦ χρώματος, καὶ τὸ χρῶμα εἶναι οὐ μόνον ξένον ἀλλὰ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντιπαθητικὸν πρὸς τὴν Γλυπτικὴν στοιχεῖον. Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ὁρμώμενοι, παρίστανον οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι ἐν τοῖς ἀναγλύφοις εἰκόνας, συμπλέγματα καὶ σκηνὰς μηδεμίαν ἢ πολὺ ὀλίγην ἀνάγκην ἔχοντα οἱασδήποτε ἀπόψεως, οἷον πομπὰς, θυσίας, στρατιωτικὰς παρατάξεις, θρησκευτικὰς τελετὰς, ἐν αἷς διαδοχικῶς ὀλίγα ἢ πολλὰ πρόσωπα παρέρχονται τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς βαδίζοντα ἢ ἱστάμενα ὑποτίθενται. Ἡ σύγχυσις τῶν σχετικῶν ὁρίων τῶν τεχνῶν οὐδέποτε ἐπέφερε τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν· καὶ καθὼς τὰ διάφορα στοιχεῖα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ καλλιτεχνήματος τότε μόνον συντείνουσιν εἰς τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, ὅτε ἔχει ἕκαστον τὴν ἰδίαν τελειότητα, ἀνεξαρτήτως τῆς τῶν ἄλλων, ὡσαύτως ἡ ἔνθεος χορεία τῶν τεχνῶν τότε μόνον συνεπάγει τὸ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πλῆρες καὶ αἴσιον αὐτῶν ἀποτέλεσμα, ὅτε

ἑκάστη αὐτῶν προβαίνει πλήρη μὲν ἔχουσα τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ καλλονήν, οὐδαμῶς δὲ τὰ τῶν ἄλλων σφετεριζομένη, καὶ διὰ τῶν ἰδίων θελγήτρων συνεργοῦσα εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ παράστασιν τοῦ θείου ἀρχετύπου.

ε'.

Ἐὰν ἡ Γλυπτικὴ εἶναι ἡ πρώτη ἔκφρασις τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος, ἰδίως ἔπρεπε νὰ ἀκμάσῃ ἐν τῇ πατρίδι τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ πρώτη αὐτῆς πατρὶς εἶναι ὁμολογουμένως ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία. Τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, καὶ ἑπομένως τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας, φέρουσιν ἡ χώρα, τὸ πνεῦμα κατὰ τὰς νοητικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, τὸ θρήσκευμα, τὰ πολιτεύματα, τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀτομικότητα μὲ τὸν τύπον τῆς καλλονῆς· ἔπρεπε νὰ περιβάλλῃ ἡ φυσικὴ τοῦ Ἕλληνος εὐαισθησία καὶ ἡ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ φιλοκαλία, ὑπὸ τοῦ σωματικοῦ κάλλους τῆς φυλῆς καὶ ὑπὸ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων καλλιτεχνικῶν ἐθίμων βοηθούμεναι. Διὰ τοῦτο πρὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων οὐδὲν γλυπτικὸν μνημεῖον ἄξιον ἰδιαιτέρας μελέτης ἀπαντᾷ ὁ ἱστορικὸς τῆς καλλιτεχνίας παρὰ τοῖς λαοῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· μόνοι δὲ μεταξὺ τούτων οἱ Αἰγύπτιοι παρέχουσιν ἀτελέστατα τῆς τέχνης ταύτης σχεδιάσματα, διότι καὶ παρ' αὐτοῖς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γλυπτικῆς παρεμπόδισαν λόγοι ἐναντίον πρὸς τοὺς ὑποθάλψαντας αὐτὴν ἐν Ἑλλάδι. Εἶναι δὲ οὗτοι τὸ δύσμορφον καὶ ἀκαλλὲς τῆς φυλῆς κατά τε τὸ χρῶμα καὶ τὰς διαστάσεις καὶ ἀναλογίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τὸ σοβαρὸν καὶ μονότονον καὶ φιλάρχαιον τοῦ πνεύματος, τὸ στάσιμον τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὁ ἱερατικὸς καὶ ἀριστοκρατικὸς ὀργανισμὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ἡ ἄγνοια τῆς ἀνατομίας καὶ τὸ ὅλως βάναυσον τῆς τέχνης, ἥτις ἐπεβάλλετο ὡς ἐπιτήδευμα ἐπικερδὲς ἢ ὡς συμπλήρωμα τοῦ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ δὲν ἀνέβλυζεν ὡς ἐλεύθερον καὶ αὐθόρμητον προϊὸν τῆς μεγαλονοίας. Τῷ ὄντι, τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα τούτους φέρουσι τοὺς χαρακτῆρας· ἡ περιγραφὴ αὐτῶν μιμεῖται μᾶλλον τὰς εὐθείας καὶ γεωμετρικὰς γραμμὰς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἢ τὰ ζῶντα σχήματα τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ· ἡ θέσις αὐτῶν, εἴτε ὀρθῶν εἴτε καθημένων, δὲν μηνύει τὴν ἐσωτερικὴν κίνησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου, ἔχουσι τὰς χεῖρας προσκεκολλημένας τῷ σώματι, ἀκινήτους τοὺς πόδας, ἢ τὸν ἕνα μόλις προβαίνοντα εἰς τὴν κίνησιν καὶ ἐμφαίνοντα οὐχὶ τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν φόβον καὶ τὸν δισταγμόν, προσαρμόζονται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοίχους καὶ ὀρθοστάτας. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν δὲν περιβάλλονται τὴν λειότητα καὶ μαλθακότητα τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὰ ὀστᾶ μᾶλλον καταδεικνύουσι προέχοντα εἰς τὰ μῆλα, τοὺς ἀγκῶνας, τὰ γόνατα, τοὺς ἀστραγάλους. Ἡ κεφαλή, ἐν ᾗ ζωηρότερον ἀπαστράπτει τὸ κάλλος τοῦ πνεύματος, δὲν ἔχει οὔτε τὸ ᾠοειδὲς σχῆμα, οὔτε τὴν προσωπικὴν γωνίαν, δι' ὧν περιγράφεται ἡ τοῦ προσώπου ὡραιότης· οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν εἰσέρχονται βαθέως ὑπὸ τοῦ μετώπου ἐπισκιαζόμενοι καὶ διὰ τῆς ἐξοχῆς τοῦ βολβοῦ δηλοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν σκέψιν καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς διανοίας, ἀλλ' ἔξωθεν τρόπον τινὰ ὑποτίθενται πλάγιοι, στενοὶ καὶ ἐπιπόλαιοι· ἡ διαχωρίζουσα αὐτοὺς ῥὶς εἶναι χυδαία καὶ σιμή, τὸ στόμα μόλις χαράττεται, ὁ πώγων εἰσέρχεται, τὰ ὠτία ὑψοῦνται, καὶ αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες οὐδεμίαν ἔχουσιν ὡραιότητα. Τέλος, καὶ αὐτὸς ὁ ἱματισμὸς ἐπιπίπτει βαρὺς καὶ ἄκομψος, ἐπικαλύπτων ἁπλῶς τὸ σῶμα, ἀλλ' οὔτε μηνύων αὐτοῦ τὴν φύσιν οὔτε τὴν ἰδίαν προστιθεὶς χάριν καὶ ἁρμονίαν. Διὰ τοῦ ἱματισμοῦ δὲ καὶ τῶν ἐπιπροσθέτων ζώων καὶ συμβόλων διακρίνονται τὰ διάφορα πρόσωπα τῶν θεῶν καὶ τῶν βασιλέων καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς ἐκφράσεως, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ὁ ἀτομικὸς τύπος τῆς ἰδέας ἢ τῆς εἰκόνος. Ὥστε, ἐν κεφαλαίῳ, τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα ὁμοιάζουσι μᾶλλον πτώματα ἀνωρθωμένα πρός τινα συμβολικὴν καὶ μυστηριώδη σημασίαν, ἢ ἰδανικὰ ἐκτυπώματα τῆς ζώσης ἀνθρωπότητος. Ἀπ' ἐναντίας ἐντελέστερον εἰργασμένα εἶναι τὰ ζῶα, ἴσως διότι ταῦτα ἦσαν ἀντικείμενα λατρείας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐπέθετον οὐχὶ σπανίως ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπερ ἐταρίχευον, οὕτως εἰπεῖν, καὶ διὰ τῆς τέχνης, ὡς σύμβολον θανάτου μᾶλλον ἢ ζωῆς, ὡς ἔμβλημα τῆς δουλείας καὶ τῆς στασιμότητος μᾶλλον ἢ ὡς διαφανὲς σκήνωμα ὑπό τινος ἐσωτερικῆς λάμψεως φωτιζόμενον καὶ ζωογονούμενον.

Ὑπεδείξαμεν τοὺς λόγους δι' οὓς ἡ Γλυπτικὴ ἔπρεπεν ἰδίως νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα προέβη μέχρι τοσαύτης τελειότητος, ὥστε ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς θεωρία οὐδὲν ἕτερον εἶναι οὐσιωδῶς ἢ ἑρμηνεία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἀλλ' εἰς τὸν ὕπατον τοῦτον βαθμὸν δὲν προεβιβάσθη διὰ μιᾶς· Ὑπείκουσα εἰς τοὺς νόμους τοῦ χρόνου, διῆλθε καὶ αὐτὴ φάσεις διαφόρους, περὶ ὧν σημειοῦμεν ἐνταῦθα λίαν συντόμως τὰ κυριώτερα.

Ἡ πρώτη ἐποχὴ ἐκτείνεται ἀπ' ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας μέχρι τῆς Ν'. Ὀλυμπιάδος ἢ τοῦ 580 ἔτους π. Χ., καὶ δύναται νὰ ἐπονομασθῇ ἡ ἱερατικὴ τῆς Γλυπτικῆς ἐποχή. Ἐξῆλθε καὶ ἡ τέχνη αὕτη ἐκ τοῦ θρησκεύματος, καὶ ὑπὸ μόνου τούτου κατ' ἀρχὰς ἐνεπνεύσθη. Τὰ ἔργα αὐτῆς ἦσαν κατὰ πρῶτον ἀγάλματα θεῶν ἤ, ὀρθότερον, συμβολικαὶ εἰκόνες αὐτῶν, ἑρμαῖα, κίονες κωνοειδεῖς, σανίδες, δόρατα, κηρύκεια, ἀφιερούμενα εἰς τὰς μὴ εἰσέτι ἐξανθρωπισθείσας θεότητας, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπετίθεντο κεφαλαὶ καὶ ἕτερα σύμβολα πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμόν. Οὐδένα τύπον καλλονῆς εἶχον αἱ μετὰ μεμυκότων ὀμμάτων κεφαλαὶ αὗται, προσπηγνύμεναι ἐπὶ ξυλίνων ξοάνων, ἅτινα περιγράφονται μὲ τὰ σκέλη σύμποδα καὶ οὐχὶ διαβε-

εὑκότα, μὲ καθειμένας τὰς χεῖρας καὶ εἰς τὰς πλευρὰς κεκολλημένας, καὶ ὁμοιάζοντα μᾶλλον τὰ παίγνια τῶν νηπίων ἢ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Καὶ πραγματικῶς τὰ ἔργα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μᾶλλον ἱερατικοὶ τύποι ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὴν βάναυσον τέχνην ἀπαιδεύτων ἐργατῶν ἀποτελούντων ἰδιαιτέρας οἰκογενείας καὶ συντεχνίας. Τὰ εἴδωλα ταῦτα ἔπλυνον, ἔξεον, διεστίλβουν, ἐνέδυον καὶ μυριοτρόπως ἐπεκόσμουν οἱ κατέχοντες αὐτὰ χάριν εὐλαβείας, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ εἰς τὰ παιδαριώδη ταῦτα σχεδιάσματα τῆς τέχνης διεκρίνετο ἡ μέλλουσα αὐτῆς λαμπρότης, καθὼς τὸν μέγαν καλλιτέχνην μηνύουσι καὶ αὐτὰ τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς εἰσέτι ἀπαιδεύτου νηπιότητός του.

Τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς Γλυπτικῆς ἥτις ἐγένετο μεταξὺ Ν'. καὶ Π'. Ὀλυμπιάδος (580—450 π. Χ.) προηγήθη ἡ ποίησις, ἥτις, καθὸ ὑψηλοτέρα καὶ εὐρυτέρα καὶ πνευματικωτέρα τῶν τεχνῶν, παρέχει εἰς πάσας τὰς ἄλλας ὑποκείμενα καὶ τύπους πρὸς ἰδιαιτέραν ὑφ' ἑκάστης ἐπεξεργασίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Ὅμηρος εἶναι οὐ μόνον πατὴρ τῆς ποιήσεως ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας· καὶ καθὼς δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν ἀγχινουστάτου κριτικοῦ τῶν ἡμερῶν μας αἱ μεταξὺ τῆς δραματικῆς ποιήσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλυπτικῆς σχέσεις καὶ ἁρμονίαι, ἃς ἐν μέρει διεφώτισεν, ὡσαύτως ὡραῖον θέμα παρέχει εἰς τὰς θεωρίας τοῦ καλολόγου ἡ ἐπὶ τῆς ὅλης καλλιτεχνίας ἐνέργεια τῆς Ὁμηρικῆς ἐποποιΐας. Συνέτεινον δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην ἥ τε ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ ζωή, ἡ κινοῦσα ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν Ἑλληνικὴν δραστηριότητα, καὶ ἡ πρόοδος τῆς ὀρχηστικῆς καὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς προηγουμένης ἐποχῆς ἐπικρατεῖ εἰσέτι ἐν τῇ τέχνῃ. Ἀτομικεύεται ἡ ἐργασία, καθὼς καὶ ἡ ἔκφρασις, καὶ βαθμηδὸν μορφοῦται ὁ ἰδανικὸς τύπος τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, ἀλλ' ἔνθρονοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρίστανται, καὶ ἐν σοβαρᾷ γαλήνῃ καὶ αταραξίᾳ. Τὸ πάθος, ἡ κίνησις, ἡ πάλη, ἡ ἐξωτερίκευσις τῆς ἐνδοτάτης διαταράξεως τοῦ νοὸς καὶ τοῦ αἰσθήματος ὑπὸ τὸν τύπον ἰδανικῆς ἁρμονίας εἰσέτι δὲν παρουσιάζονται· οὔτε ὁ Θεὸς ἀρκούντως ἐξηνθρωπίσθη, οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἀρκούντως ἀπεθεώθη. Οἱ ἐξ ἐλέφαντος καὶ μετάλλων ἀνδριάντες ἦσαν εἰκόνες ἀριστευσάντων ἀθλητῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα ἦσαν εἰκόνες θεῶν, ὡς ἀναθήματα ἐν τοῖς ναοῖς ἀφιερούμενα, ἢ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῶν ἐν τοῖς μετωπίοις καὶ ἀετώμασι παριστάμεναι. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσιν ἡ ἐν Μονάχῳ συλλογὴ τῆς αἰγινητικῆς σχολῆς καὶ τὰ μετώπια τῆς Σελινοῦντος ἀνακαλυφθέντα ἐν ἔτει 1823, καὶ ἐν Πανόρμῳ σωζόμενα, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ πρῶτα βήματα τῆς ῥωμαλέας νεότητος τῆς τέχνης, ἀλλὰ καί τις τραχύτης καὶ εἰς τὰ σχήματα καὶ εἰς τὰς κινήσεις, καὶ ὕφος ἀρχαΐζον καὶ εἰσέτι ἀτελές.

Εἰς τὴν ἐντέλειαν καὶ ἀκμήν της ἔμελλε νὰ φθάσῃ ἡ γλυπτικὴ κατὰ τὴν γ'. ἐποχήν, ἥτις δικαίως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἐποχὴ τοῦ Φειδίου. Πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐντελείας ταύτης ἤδη προϋπῆρχον, καὶ μόνον ἀπῃτεῖτο ἰσχυρὰ ὤθησις πρὸς συνένωσιν αὐτῶν καὶ συναρμολόγησιν. Καὶ καθὼς ἐνίοτε ἐξωτερική τις ἐντύπωσις ἰσχυρῶς προσβάλλουσα τὸν ἀτομικὸν ἄνθρωπον ὠθεῖ αὐτὸν πρὸς τὰ ἔσω, καὶ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως καὶ συγκινήσεως ἀναλαμβάνει τότε πλήρη καὶ καθαρὰν συνείδησιν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων δυνάμεων, δι' ὧν παράγει ἀκολούθως ἔργα ὑπερβαίνοντα τὸ σύνηθες μέτρον τῆς ἱκανότητός του, ὡσαύτως αἱ ἔξωθεν ἐπιθέσεις καὶ αἱ ὑπὸ ξένων στοιχείων προσβολαὶ συγκεντροῦσιν ἐνίοτε τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἐπαυξάνουσι καὶ κινοῦσιν αὐτὰς εἰς ἔργα θαυμάσια ἡρωϊσμοῦ καὶ μεγαλονοίας. Τὴν αἴσιον ταύτην μεταβολὴν ἐπέφερεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν ὁ Περσικὸς πόλεμος· ἡ Ἑλλὰς ἐγνώρισε τὴν δύναμίν της, καὶ ἐκ τῆς γνώσεως ταύτης ἐξήστραψεν ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλόνοια. Καὶ ἐν μὲν τῇ πολιτικῇ ἐκπροσωπεῖ αὐτὴν ὁ Περικλῆς, ὅστις καὶ ὠχύρωσε καὶ περιεκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ κατεσκεύασεν ἢ συνεπλήρωσε πάντα τὰ τεράστεια ἔργα, ὧν τὰ ἐρείπια εἶναι εἰσέτι μνημεῖα ἀνεκτίμητα καὶ ἀνέφικτα, τὸ Θησεῖον, τὸν Παρθενῶνα, τὰ μακρὰ Τείχη, τὴν ποικίλην Στοάν, τὰ μαρμάρινα θέατρα, ἔργα ἐν οἷς τὸ μεγαλεπήβολον τῆς τέχνης ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατὰ δὲ τὴν καλλιτεχνίαν προσωποποιεῖται ἐν τῷ Φειδίᾳ ὅστις ἐγένετο, τῷ κυριαρχικῷ δικαιώματι τοῦ δαιμονίου αὐτοῦ πνεύματος, τὸ κέντρον, ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁ διευθυντής, ὑφ' οὗ ἐμπνέονται παντοῖα καλλιτεχνήματα. Ἔργα τῆς χειρός του εἶναι, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὰ χρυσοελεφάντινα κολοσσαῖα ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Καὶ ἐν μὲν τῇ Παρθένῳ Παλλάδι διέπρεπεν ἡ εἰκὼν νέας Θεᾶς ἐνόπλου καὶ θριαμβευούσης, ἐμφαίνουσα τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν σύνεσιν ἔν τινι μεγαλοπρεπεῖ ἁπλότητι μετὰ πλουσίας περικοσμήσεως συνηνωμένη, καὶ φέρουσα πάντα τὰ σύμβολα τῆς θείας αὐτῆς ἀτομικότητος. Τὸ δὲ ἄγαλμα τοῦ πατρὸς τῶν Θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸ διεγεῖραν τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν πάσης τῆς Ἑλλάδος, συνήνωνεν ἐπίσης τὸ ἁπλοῦν μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ, τὸν πλοῦτον τῆς πλαστικῆς ἐπικοσμήσεως μετὰ βαθυτάτης ἐπιστήμης περὶ τὴν διάταξιν πάντων τῶν μερῶν τοῦ κολοσσαίου τούτου ἔργου, τὸν ὕψιστον τοῦ ἰδανικοῦ τύπον ὑπὸ τὴν πολυτελεστέραν πραγματικότητα. Νηπενθὴς ἐθεωρεῖτο ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐντύπωσις ἐπὶ τῶν ὁρωμένων, καὶ μέγιστον ἐλογίζετο ἀτύχημα ν' ἀποθάνῃ τις οὐδέποτε ἰδὼν τὸ θεῖον τοῦτο πρόσωπον. Θεῖοι ἦσαν τῷ ὄντι οἱ χαρακτῆρες αὐτοῦ· τὸ μέτωπον εἶχεν ὑψηλόν, ἐμβριθές, ἀλλ' ἐνταυτῷ διαυγὲς καὶ ἀκτινοβόλον· ἡ κόμη μεμερισμένη ἀπὸ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἔπιπτεν ἀμφοτέρωθεν τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῶν ὤμων ὡς χαίτη λέοντος, οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ῥίς, τὸ στόμα, ὁ εὐγένειος πώγων, πάντα τὰ μέλη τῆς κεφαλῆς,

τὰ γενναῖα στέρνα καὶ ἡ ὅλη τοῦ σώματος διάπλασις καὶ ἡγεμονικὴ στάσις ἐξέφραζον τὴν παντοδυναμίαν καὶ μεγαλοψυχίαν, ἀλλ' ἐνταυτῷ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὸ ἔλεος, δι' ὧν ὁ πατὴρ τῶν θεῶν συγκατένευεν εἰς τὰς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων

. . . . κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλειξεν Ὄλυμπον.
Ἰλιάδ. α. 528—30.

Οὐδεὶς κάλαμος δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ὑψηλὴν ἐντέλειαν ἐκείνου τοῦ ἀγάλματος κάλλιον τῶν στίχων τούτων, ὑφ' ὧν καὶ αὐτὸς ὁ Φειδίας ὡμολόγει ὅτι ἐνεπνεύσθη. Ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἔκειτο, ὡς ἔλεγεν ὁ Κικέρων, εἶδός τι καλλονῆς ἔξοχον, εἰς ὃ ἐνορῶν καὶ ἀναποσπάτως ἐνατενίζων, πρὸς ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐκίνει καὶ χεῖρα καὶ τέχνην. Πολλὰ ἕτερα ἀγάλματα θεῶν καὶ ἡρώων, εἴτε ἐκ χαλκοῦ εἴτε ἐκ μαρμάρου ἐξειργάσθη ὁ Φειδίας, καὶ τούτων οὐδὲν ἐφείσθη ὁ χρόνος, ἀτελῆ μόνον διασώσας τὰ ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀνάγλυφα τῶν μετωπίων τοῦ Θησείου καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις ἀντανακλᾶται τὸ μεγαλοφυὲς πνεῦμα τοῦ θείου διδασκάλου, ὅστις διαμένει εἰσέτι, ὡς ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει, καὶ ὁ Ραφαὴλ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἡ κατ' ἄνθρωπον πληρεστέρα καὶ λαμπροτέρα συνένωσις τοῦ ἰδανικοῦ ὕψους καὶ τῆς πλαστικῆς τελειότητος.

Σύγχρονος τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τοῦ Φειδίου εἶναι ἡ ἐν Ἄργει καὶ Σικυῶνι· καὶ ἐὰν εἰς τὸν Φειδίαν ἀποδίδεται ἡ διὰ τοῦ πραγματικοῦ ἐναρμόνιος καὶ ὑψηλὴ ἔκφρασις τοῦ ἰδανικοῦ, εἰς τὸν Πολύκλειτον ἀπονέμεται ἡ ζωηροτέρα ἔκφρασις τῆς πραγματικότητος, ἰδίως ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῶν ἀθλητῶν, μολονότι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεὶς Δορυφόρος, ὁ ἐφ' ἑνὸς ἱστάμενος ποδὸς, ὁ διὰ τὴν ἐντέλειαν τοῦ σωματικοῦ τύπου *κανὼν* ἐπονομασθεὶς, καὶ διὰ τὰς ὡραίας αὐτοῦ ἀναλογίας ὡς παράδειγμα καὶ ὑπογραμμὸς διαμείνας, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἄμοιρος καὶ ἰδανικῆς ἐμπνεύσεως. Ἕπονται εἰς τοὺς πρώτους τούτους ἀριστοτέχνας ἄλλοι ἀκμάσαντες μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, οἵτινες κατώτεροι μὲν θεωροῦνται πρὸς τοὺς πρώτους παραβαλλόμενοι, ἀμίμητοι δὲ εἰσέτι ὑπὸ τῶν νεωτέρων διαμένουσιν, οἷοι ὁ Πραξιτέλης, ὁ Λύσιππος, ὁ Σκόπας, ὁ Λυσίμαχος κ.λ. δι' ὧν βαθμηδὸν ἡ τέχνη ἀποκλίνει πρὸς τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ θεατρικὸν, ἀποβάλλουσα τὴν ὁμηρικὴν ἐκείνην ἀλήθειαν καὶ ἀφέλειαν, τὴν ἁπλότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον, ἅτινα εἶχεν ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Φειδίου. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐποχὰς ἀνήκουσιν ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων, ὁ Φαρνήσιος Ταῦρος, ὁ τῆς Καλλισκοπίας Ἀπόλλων, τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, καὶ αὐτὸ, κατά τινας, τὸ σύμπλεγμα τῶν Νιοβηδῶν. Πολλὰ περὶ τῶν διασωθέντων τούτων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης συνέγραψαν οἱ περὶ τὴν γλυπτικὴν ἀσχοληθέντες ἀρχαιολόγοι τε καὶ τεχνολόγοι. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς οἵτινες ἁπλῆν μόνον νύξιν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης ταύτης ἐνταῦθα προεθέμεθα, οἱονεὶ συμπλήρωσιν τῆς περὶ αὐτῆς καλολογικῆς θεωρίας, ἣν καὶ ταύτην λίαν κεφαλαιωδῶς καὶ συνεπτυγμένως ἐξεθέσαμεν, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ λεπτομερὴς αὐτῶν περιγραφὴ καὶ ἐξηκριβωμένη ἐκτίμησις. Οὐδὲ θέλομεν ἐνδιατρίψει εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν Ῥώμῃ γλυπτικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις, ὡς ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ καλοῦ ἔργοις, ὑπῆρξε μίμησις, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνεπιτυχὴς καὶ βάναυσος τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλουργίας, καὶ ἡ ἀπόδειξις ὅτι, ἐνῷ ἑκατὸν σχεδὸν γλύπτας μᾶλλον ἢ ἧττον δοκίμους παρέχει ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, οὐδεὶς ἄξιος ἰδιαιτέρας μνήμης ἀναφέρεται ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ. Ὡσαύτως ἐν τῷ μεσαιῶνι ἡ ἄγνοια τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, ἡ ἐν γένει ἀτέλεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, ἡ βαρβαρότης τῶν ἠθῶν, τὸ συγκεχυμένον καὶ ἀκανόνιστον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ παρεμπόδισαν τὴν ἐκβλάστησιν τοῦ ὡραίου τούτου κλάδου τῆς καλλιτεχνίας, ἥτις μόνον ἐν τῷ ἀέρι τῆς ἐλευθερίας καὶ εὐνομίας καὶ παρὰ τοῦ λογικοῦ ἡλίου τῆς ἐπιστήμης ζωογονουμένη, θάλλει καὶ ἀκμάζει. Οὐδὲ εἰς τὰ αἴτια ταῦτα εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος, ὅπερ τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκὸς ἐπιβάλλον, πρὸς καθαρωτέραν καὶ πληρεστέραν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, ἐδέσμευε, κατά τινας, τὴν διάνοιαν τῶν καλλιτεχνῶν διὰ τῆς πίστεως, μὴ δυναμένων νὰ ἰδανικεύσωσι τὸ σῶμα, ὅπερ ἐθεώρουν ὡς στοιχεῖον πολέμιον, μυρία ἀντιτάσσον προσκόμματα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὴν θείαν θεωρίαν· διότι αὐτὴ μάλιστα ἡ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ὑπόστασις καὶ οὐσία τῆς σωματικῆς παραστάσεως· καὶ ἐὰν ἕτεροι λόγοι πλήρεις συνέσεως καὶ ἠθικότητος δὲν ἀπηγόρευον τὴν χρῆσιν τῆς γλυπτικῆς ἐν τοῖς ὁμοιώμασι θείων καὶ ἱερῶν προσώπων, οὐδὲν ἔχει ἀσυμβίβαστον ἡ πνευματικὴ φύσις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸ καθαρὸν ὕψος καὶ τὴν σεμνότητα τῆς τέχνης. Τῷόντι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐμπόδισε τὴν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους νέαν ἐμφάνισιν γλυπτικῆς τινος τελειότητος ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι αἱ νέαι αὗται σχολαὶ, ἐν αἷς ἐνίοτε ἐμφαίνεται βαθυτάτη ἐπιστήμη περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ σώματος, καὶ γλυκεῖά τις ἔκφρασις χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἐλπίδος, δὲν διακρίνονται διὰ τὴν πλαστικὴν ἐντέλειαν τῶν ἰδίων ἔργων, εἰμὴ ὅταν προφανῶς καὶ ἐνίοτε λίαν εὐφυῶς μιμῶνται τὰ ἀρχαῖα. Ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι ἡ μίμησις αὕτη ὡς πρός τινα εἶναι καθῆκον τῆς τέχνης κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν καὶ ἐν οἱαδήποτε κοινωνίᾳ, διότι ἡ πλαστικὴ ἢ ἡ τῆς μορφῆς ἐντέλεια, ἣν ἀνελύσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς μόρια, (α) εἶναι τὸ διηνεκὲς καὶ αἰώνιον στοιχεῖον τῆς ἀρχαίας τέχνης, τῆς ἀρχαίας ποιήσεως· εἶναι αὐτὸς

(α) Ὅρα Πανδ. τόμ. Β', φυλλ. 184, σελ. 360.

ὁ ἐξωτερικὸς τύπος τοῦ καλοῦ, ὃν ἐξ ἀνάγκης περιβάλλεται ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις οἱουδήποτε καλοῦ πλάσματος εἴτε τῆς τέχνης εἴτε τῆς φύσεως. Πολλῷ δὲ μᾶλλον ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἥτις ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, οὐχὶ διὰ τῆς λέξεως ἢ διὰ τοῦ ἤχου ἢ διὰ τοῦ χρώματος, ἅτινα ἐπιδέχονται ἀπεριόριστον ποικιλίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὗ ὁ ἰδανικὸς τύπος, ἅπαξ ἀποκαλυφθείς, ὁ αὐτὸς πάντοτε ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ μείνῃ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς γλυπτικῆς.

Εἴδομεν καὶ περὶ Ἀρχιτεκτονικῆς ὅτι παρά τισι τῶν καλολόγων ἐπεκράτησε παράλογος δόξα καθ᾽ ἣν αἱ διάφοροι τέχναι δὲν δύνανται νὰ λάβωσι διηνεκῆ καὶ σύγχρονον ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ φύονται καὶ ἀκμάζουσιν ἄλλαι ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ κατ᾽ ἰδιαιτέρας ἐποχὰς καὶ εἰς ἰδιαίτερα ἔθνη τῆς ἱστορίας, ὡς τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποὶ κατὰ τὰ κλίματα καὶ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Καὶ καθὼς τινες εἶδον τὸν θάνατον τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνος, οὕτως ἄλλοι τὴν Γλυπτικὴν ὡς μόνου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἰδιαίτατον καὶ ἀμετάδοτον ἐθεώρησαν πλεονέκτημα, καὶ ἄλλοι κλασικὰς ἀμφοτέρας τὰς τέχνας ταύτας ἐπονομάσαντες, ῥωμαντικὰς δὲ τὰς λοιπάς, εἰς τὴν διαδοχικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν, τῶν μὲν πρώτων ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, τῶν δὲ δευτέρων ἐν τῷ νέῳ, ἀνάγουσι πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τῆς καλλιτεχνίας. Ἀλλ᾽ οὐδόλως ἀρνούμενοι τὴν ἐπιῤῥοὴν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τόπου, χρόνου, φυλῆς, πολιτισμοῦ, θρησκεύματος ἐπὶ τῆς μᾶλλον ἢ ἧττον ταχείας καὶ ἐντελοῦς παραγωγῆς τῶν ποικίλων τῆς τέχνης προϊόντων, ἀλήθειαν ἣν καὶ ἡ θεωρία ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἱστορία ἐπιμαρτυρεῖ, φρονοῦμεν ὅμως ὅτι οὐδεμία χώρα καθὼς οὐδεμία ἐποχὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅλως ἀπόκληρος τῆς καλλιτεχνικῆς περιουσίας, καὶ ὅτι ἁπανταχοῦ καὶ πάντοτε, κατὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀναγκαίαν ὥραν τοῦ πολιτισμοῦ, οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς καλλιτεχνίας δύνανται ν᾽ ἀνθήσωσι· διότι, καὶ διὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀρχὴν καὶ τὴν μίαν πάντων ὑπόστασιν καὶ τὸν ἕνα καὶ μόνον σκοπόν, καὶ διὰ τὴν ταὐτότητα πολλῶν νόμων καὶ ἀρχῶν εἰς πάντας ἐξ ἴσου ἐφαρμοζομένων, καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν πολυειδεῖς καὶ ἀδιαῤῥήκτους σχέσεις, θεωροῦμεν αὐτοὺς ἀναποσπάστους ἀλλήλων. Ἡ ζωγραφία καὶ ἡ ποίησις δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τέχναι ῥωμαντικαί, καὶ εἰς μόνον τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν κυρίως ἀνήκουσαι, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναπτύξασαι ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ καλοῦ τοὺς ἐνδοτάτους θησαυροὺς τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας, διότι ὑπῆρξαν πρότερον κλασικώταται καὶ ἐφάμιλλοι τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς Γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἐὰν ἡ ἀρχαία Ῥώμη ἐν τοῖς πλείστοις τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ὑποδεεστέρα ἀναντιῤῥήτως φαίνεται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἄνευ πρωτοτυπίας καὶ ἰδίου μεγαλείου, ἡ νέα Ἰταλία, ὡς ἐξ ὑπαμοιβῆς, ἀναλαμβάνει ἐν τῇ μετέπειτα ἱστορίᾳ τὰ σκῆπτρα τῆς τέχνης διὰ τῆς ζωγραφίας καὶ τῆς ποιήσεως. Οὐδὲ ἔχει ἡ ποίησις, ἡ πνευματικωτάτη καὶ εὐρυτάτη καὶ ὑψίστη τῶν τεχνῶν ἰδιαιτέραν πατρίδα ἢ ἐποχήν, οὖσα πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ὑπὸ λέξεις καὶ τύπους διαφόρους, ἡ δήλωσις τοῦ ἰδανικοῦ διὰ τοῦ λόγου, ἡ ἀνωτέρα καὶ εὐγενεστέρα ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἡ θελκτικωτάτη ἡδονὴ καὶ ἡ γλυκυτάτη παρηγορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὰν δὲ ἐπιφέρωσιν ὡς ὅρον ἀπαραίτητον καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τὸ θερμὸν ἢ τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος, τὸ εὐαίσθητον καὶ τὸ φιλήδονον τῆς φυλῆς, βλέπομεν εἰς ἀντίθετα κλίματα καὶ εἰς ἀντιθέτους φυλὰς ἀκμάζουσαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὴν μουσικήν, καὶ ἐξ ἀντιθέτων ἐπίσης γεωγραφικῶν καὶ φυλετικῶν στοιχείων ἐξελθόντα ἄλλοτε λαμπρότατα ἔργα ζωγραφίας καὶ γλυπτικῆς· ὥστε οὐδὲ νὰ χωρίσωμεν καὶ ἀποσπάσωμεν ἀλλήλων δυνάμεθα τὰς τέχνας ἢ νὰ περιορίσωμεν ἔντινι ὡρισμένῳ τόπῳ ἢ χρόνῳ· οὐδὲ τὴν τελευταίαν ταύτην δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἀποστερήσωμεν τοῦ μέλλοντος, ὅπερ δὲν ἀπεποιήθημεν εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς μεταλετηθεῖσαν· καὶ ἐὰν προσφιλεῖς ἀναμνήσεις προγονικῆς εὐκλείας, καὶ ὁ διακαὴς ἔρως τῆς πατρίδος δὲν ἀποπλανῶσι τὴν κρίσιν μας τὸ μέλλον τοῦτο ταχύτερον καὶ πλουσιώτερον ἢ ἀλλαχοῦ δυνάμεθα νὰ προαναγγείλωμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Φειδίου.

Κερκύρᾳ τῇ 16 Αὐγούστου 1860.

Π. ΒΡΑΪΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 252.)

—ooo—

Ε΄.

Ὁ Στέφανος ἦτον ὁ καλήτερος κυνηγὸς τῆς Ζέρβας· εἶχεν ἀλάνθαστον τὸν ὀφθαλμόν, βολὴν εὐθυτάτην, ἀνέβαινε τοὺς πλέον ἀποκρήμνους βράχους ὡς ἔριφος, καὶ ὡς βέλος ἐπήδα ἐπάνω τῶν βυθῶν· ὑπερηφανευόμενος διὰ τὴν δεξιότητα, τὴν τόλμην καὶ τὴν ἐλαφρότητά του, κατήντησεν ἄθεος καὶ ἐβλασφήμει ἀδιακόπως τὴν πίστιν τῶν πατέρων του.

Μίαν ἑσπέραν ἡ γραῖα μήτηρ του, ἐλθοῦσα εἰς τὴν θύραν τοῦ κόσμου τῶν ψυχῶν, εἶπεν εἰς αὐτόν·

— Ἀγαπητέ μου Στέφανε, αὔριον θὰ εἶμαι ἀποθαμμένη καὶ τοιουτοτρόπως ἡ ψυχή μου θὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ πατρός σου, ὅστις πετᾷ ἐπάνω τῆς κεφαλῆς σου· ἐκεῖνος θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἐγὼ θὰ κάμω τὸ χρέος μου μὲ ὅλην τὴν μητρικὴν ἀγάπην.

Καὶ ὁ Στέφανος εἶπε·

— Πιστεύεις τὰς ἀνοησίας αὐτάς;

— Ἂν τὰς πιστεύω! ἀνέκραξεν ἐκείνη.

— Ἐγὼ ὅμως σὲ λέγω ὅτι τοιαῦτα πράγματα δὲν ὑπάρχουν.

— Ἄθλιε! καὶ νομίζεις ὅτι θὰ ἤρχεσο σῶος καὶ ζωντανὸς τὸ ἑσπέρας, ἂν ἡ ψυχὴ τοῦ πατρός σου δὲν ἐφύλαττε τὴν κεφαλήν σου;

— Βέβαια, ἀπεκρίθη ὁ ἄπιστος.

— Καὶ πιστεύεις ὅτι ἂν ἐγὼ δὲν κάμω τὸ χρέος τοῦτο, σὺ θὰ ἠμπορεῖς νὰ ῥιψοκινδυνεύῃς ἄφοβα καὶ μὲ τὸ γέλοιον εἰς τὰ χείλη θὰ χορεύῃς εἰς τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κρημνούς;

— Βέβαια, ἐπανέλαβεν ὁ κυνηγός.

— Στέφανε, εἶσαι ἄθεος.

— Καὶ σύ, στρίγλα, ἀνέκραξεν ἐκεῖνος ὡς μανιακός.

Ἡ ἑτοιμοθάνατος ἐσηκώθη παρωργισμένη καὶ εἶπε·

— Κατηραμένος νὰ ἦσαι, διότι ὕβρισες τὴν μητέρα σου! Στέφανε, γνώριζε ὅτι ἂν τολμήσῃς ν' ἀναβῇς τὴν Ζέρβαν ἢ νὰ πηδήσῃς κρημνοὺς θ' ἀποθάνῃς, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ πατρός σου θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἡ ἰδική μου δὲν θὰ φυλάξῃ υἱὸν ὑβρίζοντα ἐκείνην ἥτις ἔδωκε γάλα εἰς αὐτόν, ἀφ' οὗ ἐννέα ὁλοκλήρους μῆνας τὸν ἔφερεν εἰς τὰ σπλάγχνα της.

Ὁ Στέφανος ἐῤῥάγη εἰς γέλωτα ἐμπαικτικόν· ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν ἤκουσε ῥόγχον κωφόν, ἐξελθόντα ὁμοῦ μὲ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὰ χείλη τῆς μητρός του.

Ὁ Στέφανος ἔθαψε, κατὰ τὴν συνήθειαν, τὴν μητέρα του εἰς τὸ μέσον τοῦ χωραφίου του, μετὰ ταῦτα ἔλαβε τὸ τουφέκιον καὶ ἔτρεξεν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς φάραγγας. Ὁμίχλη πυκνὴ ἔσκεπε τὸ βουνόν· ὁ κυνηγὸς ἔφθασεν εἰς τὸ χεῖλος κρημνοῦ τὸν ὁποῖον συνείθιζε νὰ πηδᾷ, ἐκλέγων τὸ στενώτερον μέρος· ἡ ὁμίχλη ἦτο πυκνὴ καὶ δὲν ἔβλεπεν οὔτε δέκα πόδας μακράν. Καὶ ὅμως φρονῶν ὅτι εὗρηκε τὸ σύνηθες μέρος, ἐπήδησεν ὁρμητικά, βέβαιος περὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐλαφρότητός του· ἀλλ' ἦτον ἀκόμη μετέωρος, ὅτε φωνή, τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισεν ὡς τῆς μητρός του, ἔκραξε·

— Στέφανε, τοῦτο ἤθελες, ἡ ψυχή μου δὲν σὲ ὡδήγησεν.

Ὁ κυνηγὸς ἀφῆκε φωνὴν τρομερὰν καὶ ἀγρίαν· οἱ πόδες του ἀντὶ γῆς εὗρον ἀέρα, καὶ τοιουτοτρόπως ἔπεσεν εἰς τὸ βάθος τοῦ κρημνοῦ ἄφωνος καὶ μὲ ἐσχισμένην τὴν κεφαλήν. Ἀπατηθεὶς ἀπὸ τὸ σκότος, ἀντὶ τοῦ στενοῦ εἶχεν ἐκλέξει τὸ πλατύτερον μέρος τῆς φάραγγος διὰ νὰ πηδήσῃ.

ΣΤ'.

Μέχρι τῆς τετάρτης πρωϊνῆς ὥρας ὡδεύομεν ἐπὶ γῆς ξηρᾶς, δι' ἀτραπῶν παρεμφερῶν τῇ ἀπὸ Κατ τάρου εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ζερβίνων ἀγούσῃ· τότε δ' ἐφθάσαμεν ἐπὶ κορυφῆς λόφου ἱκανῶς ὑψηλοῦ, πέριξ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον εἴκοσι περίπου ἄλλοι, κατάξηροι καὶ παραδοξότατοι τὴν μορφήν, πλήρεις κρημνῶν καὶ ὡρισμένοι ἑκατέρωθεν ὑπὸ βαράθρων· ὁ τὸν ὁποῖον ἀνήλθομεν συνέκειτο ἐκ βράχων καὶ ἦτο τὸ ἔσχατον ὅριον τῆς δυτικῆς Ζέρβας, ὁ τέρμων τῶν ὀρεσιβίων κατοίκων τοῦ Μαυροβουνίου καὶ ὁ τῶν πεδιάδων. Ἐκεῖθεν, ὡς παράδοξός τις ὀπτασία, ἐξετυλίσσετο ἐνώπιόν μας λαμπρότατον πανόραμα τὰ ὄμματα ἐκθαμβοῦν, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ θαυμάσια ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψῃ χείρ.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἐβλέπομεν αὐτό, ὁ οὐρανὸς ἦτον αἰθριώτατος, ὑπέρωσκε χρυσίζουσα ἡ αὐγὴ καὶ ἐλαφρὰ ὁμίχλη ἐκάλυπτε τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν. Ἀπέναντι (καὶ σημειωτέον ὅτι ἐκ δυσμῶν ἐχωροῦμεν πρὸς ἀνατολάς) ὑπῆρχε μακρὰ σειρὰ ὀρέων, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ κοιλὰς ἀχανής, ὡσεὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ λευκοῦ ὑφάσματος λεπτοτάτου, τὰ ὄπισθεν τοῦ ὁποίου κείμενα διεφαίνοντο ἀόριστά πως καὶ λίαν συγκεχυμένα. Πέραν τὰ απότομα πλευρὰ τῆς δυτικῆς Ζέρβας, αἱ σκοτειναὶ φάραγγες τὰς ὁποίας διήλθομεν δι' ὅλης τῆς νυκτός, εἶτα αἱ ἀχανεῖς πεδιάδες τῆς Δαλματίας· πρὸ ποδῶν ἡμῶν ὁ κόλπος τοῦ Καττάρου καὶ αἱ τούτου πάροχθιαι οἰκίαι, ἀπωτάτω δὲ ἡ θάλασσα, κυανῆ, διαυγής, τὰς ἀγκάλας ἀνοίγουσα ἵνα δεχθῇ τὸν χρυσὸν καὶ τὴν πορφύραν τοῦ ἡλίου, τοῦ βασιλέως ἐραστοῦ της.

Ἔκθαμβοι καὶ ἀκίνητοι ἐμείναμεν παρατηροῦντες καὶ προσδοκῶντες τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Τὸ ῥόδινον φῶς αὐτοῦ ἀντικατέστησε πρῶτον ἀμαυρά τις χροιά, εἶτα ἡ χροιὰ αὕτη διηύγασεν, ἐρυθρὸς καὶ ὀγκώδης ἐπεφάνη ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου ἐπὶ κορυφῆς τῆς Ζέρβας, ἀκτῖνας φωτὸς ἐξετόξευεν πανταχοῦ . . . αἱ ἀκτῖνες ἐπολυπλασιάσθησαν, αἱ νεφέλαι ἐξήστραψαν πληροῦσαι χρυσῶν ψεκάδων τὸ στερέωμα, καὶ ὁ ἀστὴρ τῆς ἡμέρας μεγαλοπρεπὴς ἤρθη πρὸς τὸν οὐρανόν. Τότε αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ ἔπεσαν ὡς βροχὴ ἐπὶ τῆς ὁμιχλώδους κοιλάδος, τὸ κάλυμμα διεσχίσθη, καὶ ὤφθη παράδοξον σύγκραμα λιμνῶν, κρημνῶν, λόφων, δασῶν σκοτεινῶν, χειμάῤῥων ὁρμητικῶν, λειμώνων, χωριδίων ἐσπαρμένων ἔνθεν κἀκεῖθεν· ἐν ὀλίγοις πᾶν ὅ,τι ἐδεῖτο κάλαμος ζωγράφου διὰ νὰ εἰκονίσῃ τὸ χάος, ἐξ οὗ ὁ Ἰεχωβᾶ ἔπλασε τὸν κόσμον.

Ἡ κοιλὰς αὕτη περιελάμβανε τὰς τέσσαρας πεδινὰς ναΐας τοῦ Μαυροβουνίου.

Τὸ Σελδιγὰς δὲν ἀπεῖχεν.

Ἐν μέσῳ τῆς κοιλάδος, σημεῖόν τι σελαγίζον ἀνήγγελλε τὴν θέσιν τῆς λίμνης ἐν ᾗ κατοπτρίζεται ἡ Σετίγνη πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου. Ἀριστερόθεν, ἐπὶ λόφου ἐμπεπρησμένου, ἐφαίνετο τὸ Γενικοῦσι, πέραν δέ, πρὸς βοῤῥᾶν, οἱ ἀπηνθρακωμένοι βράχοι, καὶ αἱ θορυβώδεις φάραγγες δι' ὧν ῥέει ἡ Μοράκκα πρὶν ἢ ἐκβάλῃ εἰς τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας.

Ὅσον βαρεῖα καὶ κοπώδης ἡ ἀνάβασις, τόσον εὔκολος ὑπῆρξεν ἡ κάθοδός μας. Στενή τις ἀτραπὸς καλῶς διαγεγραμμένη, περιελίσσεται τὰ ἀνώμαλα πλευρὰ τῆς Ζέρβας· ἀλλ' οἱ ἡμίονοί μας, ῥωμαλέοι καὶ εὐκίνητοι, ἐτριπόδιζον ἐν ἀνέσει, καὶ μάλιστα, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ ὁδηγοῦ

ἡμῶν, ἀφήκαμεν αὐτοὺς ὅλως εἰς τὴν διάθεσίν των, μηδὲ τοῦ χαλινοῦ ποιούμενοι χρῆσιν.

Μετὰ μίαν ὥραν ἤμεθα εἰς Σελδιγάς.

Οὔτε κἂν χωρίον δέδοται νὰ ὀνομάσωμεν τὸ Σελδιγάς· καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα *χωριδάκι* δι' αὐτὸ εἶναι πολύ. Δώδεκα περίπου καλύβαι ξύλινοι καὶ ἀχυροσκεπεῖς, ὧν ἑκάστη περιλαμβάνει τέσσαρας ἢ πέντε κατοίκους, ἰδοὺ τὸ Σελδιγάς.

Ἀκούσαντα τὸν ποδοβολητὸν, παιδία τινα καταῤῥερυπωμένα ἔτρεξαν εἰς προϋπάντησίν μας, καὶ σὺν τούτοις οἱ μολοσσοί των ὑλακτίζοντες μανιακῶς, καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες γυναῖκες ἐμφανισθεῖσαι εἰς τὰ κατώφλια τῶν ἡμικεκλεισμένων θυρῶν.

Ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν καθησύχασε τοὺς μολοσσοὺς διὰ θωπευτικῶν προσφωνήσεων, καὶ ἠρώτησεν ἂν ἐπεθυμοῦμεν νὰ προγευματίσωμεν.

Λαβὼν ἀπάντησιν καταφατικὴν, ἐπέζευσε καὶ πλησιάσας ἐλάλησεν ἀλβανιστὶ γυναικί τινι, ἱσταμένῃ εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ οἴκου της. Εὐθὺς αὕτη προσκλίνασα προσεκάλεσεν ἡμᾶς διὰ σημείων νὰ εἰσέλθωμεν.

Δὲν θὰ παραλείψω τὴν περιγραφὴν τοῦ μοναδικοῦ τούτου οἴκου, ἐντὸς τεσσάρων τοίχων περικλείοντος τὰ πάντα.

Ἐν μιᾷ τῶν γωνιῶν τρεῖς λίθοι καὶ ἄνωθεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς μικρὰ ὀπὴ, καὶ ἰδοὺ ἡ ἑστία· ἀπέναντι ταύτης, εἰς ἀντίθετον γωνίαν, μέγας σάνδυξ, πεφορτισμένος παροψίδας πυξίνους καὶ ἀγγεῖα πήλινα· καὶ μεταξὺ εἶδός τι κιβωτίου, πεπληρωμένου πτέριδος, καὶ δοραῖς λύκων καὶ δορκάδων κεκαλυμμένου, ἐχρησίμευεν ἀντὶ κλίνης· ἄνωθεν δύο τουφέκια μακρὰ ἀλβανικὰ, ὁριζοντείως κείμενα ἐπὶ κεράτων ταύρου, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸν τοῖχον· μία πυριτοδόχη, τσιμπούκια, ἐργαλεῖά τινα κηπουρικῆς, ἐγχειρίδια, παλαιὰ πιστόλια γαλλικοῦ σχήματος, ἀνηρτημένα πέριξ τῶν τουφεκίων τεχνηέντως πως καὶ δίκην πανοπλίας ἢ τροπαίου κατὰ σειρὰν, ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τοίχου προσηρεισμένα, σκαμνία τινα βάναυσα ἐξ ἐλάτου, ἔπειτα *σοφᾶς* ἐκ δορᾶς τράγου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ οἴκου λίκνον οἴσινον, ἰδοὺ πᾶσα ἡ ἀποσκευὴ, ἥτις ἐν παρενθέσει εἰρήσθω, δὲν παραλλάσσει παρὰ τοῖς Μαυροβουνιώταις.

Ἡ οἰκοδέσποινα, γυνὴ ἀνδρικῆς ὡραιότητος καὶ θαῤῥαλέα, εἶπεν ἡμῖν ν' ἀφοπλισθῶμεν, ν' ἀποθέσωμεν τὴν ἐπισκευὴν, εἶτα μᾶς προσεκάλεσε νὰ καθήσωμεν, ὁρίζουσα καὶ τὴν θέσιν, καὶ παρέθηκεν ἐπὶ τραπέζης γάλα, κρέας ὀπτὸν καὶ ὀπώρας.

Οὐδέποτε, καθόσον ἐνθυμοῦμαι, ἔφαγον μετὰ τοσαύτης ὀρέξεως· ὁ λαμπρὸς ἀὴρ τοῦ βουνοῦ, ὃν ἀνεπνεύσαμεν ὁδοιποροῦντες, ἠρέθισε δεινῶς τον στόμαχον καὶ τοὺς ὀδόντας μας κατὰ τοῦ λιτοῦ γεύματος τῆς ξενοδόχου μας, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσα κρυφοβλέπων ἐν ὅσῳ ἔτρωγα, καὶ παρατηρῶν τά τε φορέματα καὶ τὰς ἀνδρικὰς κινήσεις αὐτῆς.

Ἐφόρει βρακίον ἐκ μετάξης ὠμῆς, συνημμένον διὰ χαλκίνης πόρπης περὶ τὴν ὀσφύν· *κοζόκα* ἐριόπλεκτος καὶ εὔσχημος διέγραφε τὸ εὐλίγιστον σῶμά της· ἡ κόμη, εἰς δύο πλοκάμους ὀγκώδεις κεχωρισμένη, ἔνθεν καὶ ἔνθεν κατέπιπτεν ἐπὶ τῶν ἡμιγύμνων ὤμων, περὶ τὸν αὐχένα ἔφερεν ἐρυθρὸν ὕφασμα, δίκην ταινίας. Τὸ βῆμα εἶχε ζωηρὸν, ἐγρήγορον, χαρίτων βρίθον, καὶ εἰς τοὺς μέλανας ὀφθαλμοὺς ἐνωπτρίζετο ἡ μητρικὴ στοργὴ, ὁσάκις αἱ κόραι ἐστρέφοντο πρὸς τὸ κοιμώμενον βρέφος.

Μετὰ τὸ γεῦμα, ἡ οἰκοδέσποινα προσέφερε καφὲ καὶ τὸ ἄφευκτον τσιμποῦκι· εἶτα ἐν πλήρει ὅσῃ ἐμπιστοσύνῃ ἀφεῖσα ἡμᾶς μόνους ἐξῆλθε, συμπαραλαβοῦσα τὸ βρέφος.

Ἠγέρθην τότε ἐγὼ, καὶ περιεργείᾳ κινούμενος παρεγενόμην εξετάζων τὰ ὅπλα· τὰ τουφέκια δὲν εἶχόν τι χωριστὸν, ἀλλὰ τὰ ἀγχέμαχα ὅπλα προσείλκυσαν τὴν προσοχήν μου, διότι ἡ στόμωσίς των ἦτο θαυμασία· ἔλαβον δὲ ἓν τούτων εἰς χεῖρας· ἀλλ' ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ὅταν ἐπ' αὐτοῦ κεχαραγμένον ἀνέγνων τὸ ὄνομα ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ . . .

Ἡμεῖς σήμερον, ἐκ τῆς Ἰλιάδος τοῦ αἰῶνος τούτου διὰ μνήμης ἢ διὰ στόματος φέρομεν μόνα τὰ ὀνόματα τῶν πρωταθλητῶν· ἀλλ' ἐν τούτοις πόσα πρόσωπα ἄγνωστα καὶ δευτερεύοντα, περιλαμβάνει αὕτη ἄξια αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ν' ἀποτελέσωσιν ἐποποΐαν ; Οἱ γέροντές μας, μετὰ δακρύων ἀναπολοῦσι τὰς νεανικάς των ὥρας καὶ ἀφηγοῦνται τὰ καθέκαστα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὡς ἄλλοτε οἱ πατριάρχαι τὰ τῆς Γενέσεως.

Ἔχω ἀνὰ χεῖρας ἡμερολόγιον τοῦ πεφιλημένου πατρός μου, εν ᾧ καταγεγραμμένα εὑρηνται ἐν πλείστῃ ὅσῃ ἀκριβείᾳ τὰ κατὰ θάλασσαν συμβάντα ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις· εἶνε αὐτόγραφον ἐν ᾧ διηγεῖται ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως· ὁ χρόνος ἠλλοίωσε τὴν χροιὰν τοῦ χάρτου, ἡ δὲ χρῆσις παρέφθειρε τοῦτον ἐνιαχοῦ· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχον δι' ἐμὲ εἶνε ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κληρονομίαν πολύτιμον δῶρον πολυτιμοτάτου πατρὸς, καὶ διαφυλάττεται ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ.

Ἰδοὺ τί ἐξ αὐτοῦ πορίζομαι περὶ τοῦ Γεωργίου Σ . . .

« Ὁ Γεώργιος Σ . . . νεανίας εἰκοσαετὴς μόλις, ὅταν ἡ σάλπιγξ τῆς ἐπαναστάσεως ἤχησεν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἦτο τότε ποιμὴν εἰς τὸ Μαυροβούνιον, καὶ μόνον ἐγνώριζε νὰ εὐθοβολῇ καὶ νὰ ἀνασπᾷ δεξιῶς τὴν μάχαιραν. Μαθὼν τὰ τρέχοντα, κατέλιπε τὸ ποίμνιον, ἐζώσθη τὸ ξίφος καὶ κατέβη εἰς τὴν ἐμπειρόναυτον Ὕδραν· ἐξασκηθεὶς τὰ ναυτικὰ, ἐπέβη πολεμικοῦ πλοίου Σπετσιωτικοῦ, τοῦ *Ἡρακλέους* τοῦ Ἀναργύρου Χ. Ἀναργύρου, καὶ μετ' αὐτοῦ παρευρέθη εἰς τὴν περὶ Καφηρέα ναυμαχίαν. Ζηλεύσας τὴν φήμην τοῦ πυρπολητοῦ, ἀπῆλθε ζητῶν ἵνα καταταχθῇ εἰς τὰ τούτου πληρώματα, ὅπερ ἐπέτυχεν, ὄνομα ἔκτοτε ἀποκτήσας οὐ μικρόν· διότι ὁσάκις ἦν λόγος περὶ παραβολωτάτου τινὸς, οὗτος ἔτρεχε πρῶτος, ὡς ἂν εἰ τὴν ζωὴν εὕρισκεν εἰς τὸ ἀπαίσιον φῶς τῶν πυρπολικῶν, εἰς τὴν φρικώδη πάλην τῶν στοιχείων, εἰς τὰς βροντὰς τῶν καννονίων, εἰς τοὺς θρήνους, τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς βρυχηθμοὺς τῶν φονευομένων. »

Τὰ βραχέα ταῦτα ἱκανὰ νὰ εἰκονίσωσι τὸν ἄνδρα.

Ὁ ὁδηγός μας εἰσῆλθε ζητῶν νὰ μάθῃ ἂν ἐσκοπεύομεν ν' ἀπέλθωμεν ἢ ὄχι.

— Τίνος εἶνε ὁ οἶκος οὗτος; ἠρώτησα ἐγώ.

— Ἑνὸς φίλου μου συντεχνίτου.

— Πῶς ὀνομάζεται;

— Γεώργιος Σ . . .

— Γεώργιος Σ . . .! ἐπεφώνησα ἐγώ· εἰς αὐτοῦ λοιπὸν τὴν οἰκίαν εἴμεθα καὶ σήμερον κάμει τὸν ἀγωγιάτην!

— Καὶ τί ἄλλο νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος ἀφ' οὗ ἐδυστύχησε.

Μεταξὺ λόγων, εἰσῆλθεν ἡ οἰκοδέσποινα . . . ἔτρεξα πρὸς αὐτὴν καὶ λησμονῶν ὅτι δὲν ἐγνώριζεν οὐδὲ γρὺ τῆς ἡμετέρας φωνῆς, ἠρώτησα·

— Ποῦ εἶναι ὁ σύζυγός σου;

Εὐτυχῶς, ὁ ὁδηγός μας ἡρμήνευσε τὸν λόγον, καὶ οὕτως ἤκουσα εἰς ἀπάντησιν ταῦτα·

— Εἶνε εἰς τὸ χωράφι· τώρα ὅπου εἶνε θὰ ἔλθῃ διὰ νὰ φάγῃ.

Καὶ δὲν εἶχε τελειώσει τὸν λόγον, ὅτε πεντηκοντούτης περίπου ἀνὴρ, τὸ ἀνάστημα ὑψηλὸς, τὴν ὄψιν μελάγχρους, τὸ βλέμμα ἀκτινοβόλος εἰσῆλθε φαιδρὸς καὶ μειδιῶν.

Ἦτον ὁ Γεώργιος Σ . . . ὁ ἄλλοτε πυρπολητὴς τοῦ Αἰγαίου, νῦν δὲ ἀγωγιάτης τοῦ Μαυροβουνίου.

Ὁ Γεώργιος εἰσῆλθεν, ἐχαιρέτισεν ἐπιθεὶς εἰς τὸ στῆθος τὴν δεξιὰν καὶ εἶπε·

— Πολλὰ τὰ ἔτη σας, ταξειδιῶται· καλῶς ἤλθατε νὰ τιμήσετε τὴν πτωχὴν καλύβην μου.

Ἡ καρδία μου ἔπαλλεν ὡς ἂν ἀνέμενα παλαιὸν φίλον. Καὶ προσελθὼν, ἔτεινα αὐτῷ τὴν δεξιὰν, ἣν ἔλαβε καὶ ἔσφιγξεν ἐκ καρδίας.

Ἐκάθησε πλησίον μας καὶ ἠσπάσθη τὰς παρειὰς καὶ τὸ μέτωπον τοῦ υἱοῦ του, τὸν ὁποῖον ἡ σύζυγος εἶχεν εἰς τὰς ἀγκάλας της· ἔλαβεν ὕστερον τὸ τσιμποῦκι, καὶ καπνίζων ἀπετάθη ἀλβανιστὶ πρὸς τὸν ὁδηγόν μας.

Ἐγὼ τότε λαβὼν τὸν λόγον ἠρώτησα·

— Σὺ εἶσαι ὁ Γεώργιος Σ . . .;

Ἀνασηκώσας τὴν κεφαλὴν ἔρριψεν ἐπ' ἐμοῦ βλέμμα περιεργείας.

— Ὁ Γεώργιος Σ . . .;

— Ὁ ἴδιος· καὶ πῶς μὲ γνωρίζεις; ποῖος σὲ ὡμίλησε δι' ἐμέ;

Ἐξεπλήττετο ὁ ἀνὴρ ἀκούων ὅτι τὸ ὄνομά του ἦτο γνωστόν! Καὶ ἐν τούτοις πόσοι μεταξὺ ἡμῶν, μηδενικὰ μηδὲν σημαίνοντες, κονία βορβορώδης, παροργίζονται ἂν μὴ τυχὸν τὸ ὄνομά των κινήσῃ εἰς περιέργειαν, ἂν τυχὸν ὁ ἀκούων ζητήσῃ πληροφορίας, ἀγνοῶν τοὺς ἀνθρώπους! Φαίνεται ὅτι ὁ *πολιτισμὸς*, προπηλακίζει τὴν μετριοφροσύνην, καὶ ὅτι αὕτη ἐξωρίσθη ἀπὸ τῆς γῆς.

— Ἂν σὲ γνωρίζω! ἀνέκραξα ἐγὼ, ἂν σὲ γνωρίζω μ' ἐρωτᾷς; δὲν ἦσο εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τοῦ 1821; δὲν ὑπῆρξες φίλος τοῦ Κανάρη;

Ἐμειδίασε μειδίαμα ἀφελὲς ἅμα καὶ σεμνόν.

— Παλαιὰ πράγματα μὲ λέγεις, φίλε.

— Ἀλλ' ἡ ἐνθύμησίς των δὲν γηράσκει ποτέ.

— Πούρ! ἐπρόφερεν, ἀναδίδων νέφος καπνοῦ ἐκ τοῦ στόματος· ποῖος τώρα μᾶς συλλογίζεται;

— Εἶνε πικρὰ ἀλήθεια, ἀπεκρίθην. Ἡ Εὐρώπη τότε ἔτεινε τὸ οὖς καὶ ἀνεμίγη εἰς τὰ πράγματα μετ' ἐνθουσιώδους παραφορᾶς· ἀλλ' ἅμα ὁ συρμὸς παρῆλθε, καὶ τὰ πάντα ἐλησμόνησε καὶ ἀλλαχοῦ ἐπεδόθη, ὡσανεὶ βαρυνθεῖσα τὰ *γεγηρακότα* καὶ ἐπιδιώκουσα τὰ *γεννώμενα*.

Καὶ ὁ Γεώργιος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεφῶν τοῦ τσιμπουκίου του, ἐφαίνετο ὀνειροπολῶν τὸ παρελθὸν, παρελθὸν περιβεβλημένον ἀλλοίαις νεφέλαις· ἐφαίνετο ὀνειροπολῶν αἱματηρόν τι δρᾶμα, διαδραματισθὲν ὑπὸ τὴν ἀπαισίαν λάμψιν πυρκαϊᾶς, ἱστορίαν τινὰ στιγμιαίαν προοιμιασθεῖσαν διὰ παρακελευσμάτων ἐνθουσιωδῶν, καὶ περατωθεῖσαν διὰ βροντῶν καὶ βρυχηθμῶν ἀπελπισίας. Ἐγὼ τότε ἀναστὰς ἐχάραξα ἐπὶ τοῦ τοίχου διὰ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐγχειριδίου μου ὑπεράνω τῆς πανοπλίας ἐλεεινούς τινας στίχους εἰς τιμὴν τοῦ μετριόφρονος τούτου Κιγκινάτου τοῦ Μαυροβουνίου. Εὐτυχῶς δὲν ἀντέγραψα αὐτοὺς, οὔτε εἰς τὴν μνήμην μου ἔχω, ὥστε νὰ προξενήσω χάσμην τοῖς ἀναγνώσταις μου. Ἀλλ' ὁ θέλων, ἰδοὺ ἔχει τὴν πρὸς τὸ Μαυροβούνιον ἄγουσαν ἐλευθέραν, τὸ Σελδιγὰς κεῖται ἐκεῖ ἀκέραιον, ὁ οἶκος τοῦ Γεωργίου Σ . . . σώζεται, οἱ δὲ στίχοι μου εἰσὶ κεχαραγμένοι ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τῆς θύρας τοίχου, μεταξὺ δύο πιστολίων γαλλικῶν καὶ μιᾶς σπάθης ὀθωμανικῆς.

Ὁ Γεώργιος ἠρώτησέ με τί ἔγραψα· ἡρμήνευσα αὐτῷ ὅσον οἷόν τε ἁπλούστερα τοὺς στίχους μου, καὶ ἔκφρασις ἐπιδοκιμασίας ἐφάνη εἴς τε τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ὄμματα αὐτοῦ, καὶ τὰ χείλη του ἐμειδίασαν, ὅταν εἰς τέλος εἶδεν ὅτι ἐν τῇ στιχουργίᾳ μου δὲν μ' ἔλαθον αἱ περὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ του θερμαὶ εὐχαὶ καὶ διακαεῖς αὐτοῦ ἐπιθυμίαι.

— Ναί! μόνη μου φιλοδοξία, εἶπε, μόνη εὐχή μου εἶνε νὰ ἴδω τὸν υἱόν μου ἀνδρειωμένον καὶ γενναῖον.

— Δὲν ἐζήτησας ἀμοιβὴν κάμμίαν, ἀφ' οὗ τὰ πράγματα ἐτακτοποιήθησαν;

— Καὶ τί νὰ ζητήσω; ὅ,τι ἐπεθύμουν τὸ ἀπήλαυσα· διὰ τὴν πατρίδα ἐπολέμησα, ἡ πατρὶς ἠλευθερώθη· ποῖος ἀπὸ τοὺς καλοὺς πατριώτας ἐζήτησε τίποτε;

Ἡ ἀρχαϊκὴ ἀφέλεια καὶ ὁ ἀκραιφνὴς τοῦ Σπαρτιάτου πατριωτισμὸς διέλαμπον ἐν τοῖς λόγοις τούτοις· ὁποῖον τοῦτο μάθημα λαμπρὸν τοῖς καυχησιλόγοις ἐκείνοις, ὅσοι, κατὰ τὸ λέγειν αὐτῶν, *ἐκπροσωποῦντες ὅλον τὸν ἀγῶνα*, καὶ *καταστρέψαντες στρατοὺς*, καὶ *ἐμπρήσαντες μυριοναύτας στόλους*, καὶ *ἀνορθώσαντες τὰ πεπτωκότα*, ἐκθειάζουσι μὲν ἑαυτοὺς καὶ τὰ κατορθώματα αὐτῶν, ἐκμηδενίζουσι δὲ τοὺς λοιποὺς, καὶ ἀείποτε θρηνοῦσιν ἑαυτοὺς ὡς ἠδικημένους.

Ἠρώτησα περὶ πολλῶν τὸν Γεώργιον, πρὸ παντὸς δὲ διετρίψαμεν περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ πολυ-

τλήμονος αὐτοῦ βίου, καὶ αἱ ἀπαντήσεις μὲ ἐγοήτευον οὕτως ὥστε, ἂν δὲν ἤρχετο ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν ἐνθυμίζων μοι τὸ προκεχωρηκὸς τῆς ὥρας, ἤθελον ἴσως διανυκτερεύσει εἰς Σελδιγας, ἐν ᾧ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὸ ἑσπέρας ἔπρεπε νὰ εὑρεθῶμεν εἰς Σετίγνην.

Ἠγέρθημεν· ἀείποτε, εἴτε δίδων εἴτε λαμβάνων χρήματα, ᾐσθάνθην εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας μου κνησμόν τινα ἀορίστου δυσαρεσκείας, καί πως μάλιστα δυσαναςχέτως ἔχω πρὸς τὴν τούτων χρῆσιν· ὁ ἄνθρωπος, χάριν ἀντὶ χάριτος ἀποδίδων, ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῇ ἑαυτῷ καὶ τοῖς περὶ ἑαυτόν, καὶ ἡ εὐγενὴς φιλοτιμία τότε ἤθελεν ἀντικαταστήσει τὴν χαμαίζηλον καὶ χαμερπῆ φιλοκέρδειαν.

Οὕτω καὶ τότε· ἐδίσταζον ἂν ἔπρεπεν ἢ μή, καὶ ἂν ἔπρεπεν ἠγνόουν ἐπὶ τίνα πρόφασιν νὰ πληρώσω τὴν ξενίαν τοῦ ἥρωος. Κατέφυγα λοιπὸν εἰς τρίτον πρόσωπον· ἐκάλεσα καὶ εἶπον κατ' ἰδίαν τῷ ὁδηγῷ ἡμῶν νὰ διορθώσῃ καταλλήλως τὸ πρᾶγμα.

— Γεώργιε, οἱ ταξειδιῶται ἐσυμφώνησαν μαζῇ μου νὰ τοὺς φέρω εἰς Σετίγνην καὶ νὰ τοὺς τρέφω· ἐγὼ λοιπὸν εἶμαι ὑπόχρεως νὰ σὲ πληρώσω τὸ φαγητόν.

— Δὲν μὲ χρεωστοῦν τίποτε· ἐπλήρωσαν τὴν φιλοξενίαν μὲ χρυσᾶ λόγια, τὰ ὁποῖα θὰ μένουν χαραγμένα εἰς τοὺς τοίχους μου, ἐνόσῳ οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ὑπάρχουν, καὶ εἰς τὴν καρδίαν μου ἐνόσῳ ζῶ· ὕστερον ὁ υἱός μου θὰ τὰ μεταδώσῃ εἰς τὰ παιδιά του, ὅπως αὐτὸς θὰ τὰ λάβῃ ἀπὸ ἐμέ.

— Καλῶς! εἶπον ἐγώ, δραττόμενος ἐν ἀκαρεῖ τῆς προφάσεως· μὲ συγχωρεῖς ν' ἀφήσω μικρὸν ἐνθύμιον εἰς τὸν υἱόν σου;

— Διατί ὄχι· φθάνει μόνον νὰ μὴν ἦνε χρήματα.

Ἐξέσυρα τῆς ἀσκοπήρας μου ζεῦγος πιστολίων, οὐχὶ βεβαίως ἀξίας μεγάλης, ἀλλὰ πολυτίμων δι' ἐμέ, καθόσον ὀκτωκεδεκαετὴς ἠγόρασα αὐτά, δοὺς τὰ πρῶτα χρήματα τὰ ὁποῖα ἀπέκτησα ἐξ ἰδίων κόπων.

— Κτυποῦν κατ' εὐθεῖαν, εἶπον τῷ Γεωργίῳ, προσφέρων αὐτῷ τὰ δίδυμα ὅπλα· καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον θέλει ἀποβῆ ἄξιος υἱὸς τοῦ πατρός, ποτὲ δὲν θὰ λανθάσουν εἰς χεῖράς του.

Λαβὼν δὲ αὐτὰ μετὰ συγκινήσεως ὁ Γεώργιος·

— Ἀξίζουν, εἶπε. περισσότερον ἀπὸ τὸ γάλα καὶ τὰ ὀπωρικὰ τὰ ὁποῖα ἐφάγετε εἰς τὸ πτωχικόν μου· λάβε λοιπὸν καὶ ἀπὸ μέρος μου τὸ μαχαῖρι τοῦτο· τὸ εἶχα εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολλάκις τὸ ἔβαψα εἰς τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν.

Καὶ μοὶ προσέφερε τὸ ἐγχειρίδιον, ἐφ' οὗ ἦν κεχαραγμένον τὸ ὄνομά του.

Μετὰ ταῦτα *ἐκόψαμεν τὸν κενομισμένον παρᾶν*, ἐσφίγξαμεν τὴν τραχεῖαν μὲν εἰλικρινῆ δὲ καὶ πιστὴν χεῖρα τοῦ ἥρωος, ἠσπάσθημεν τὸ μέτωπον τοῦ παιδός, ἀπεχαιρετίσαμεν τὴν σύζυγον καὶ ἀπήλθομεν.

Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Σετίγνην.

Ζ΄.

Ἡ Σετίγνη εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου.

Οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται ἀκούοντες τὴν λέξιν *πρωτεύουσαν*, ἀπεκδέχονται βεβαίως περιγραφὰς δημοσίων καταστημάτων, μεγάρων περιφανῶν, ἀγυιῶν πληθουσῶν, πλατειῶν καὶ μυρίων ὅσων. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ.

Μεμονωμέναι τινὲς οἰκίαι καὶ ἓν μοναστήριον ἔνθα κατοικεῖ ὁ Βλαδίκας· παρὰ τὸ μοναστήριον τοῦτο ἡ Γερουσία, καὶ τὸ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ξενοδοχεῖον διατηρούμενον ὑπὸ ἱερέως· ἰδοὺ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου.

Καὶ τὸ μὲν μοναστήριον, περιλαμβάνον καὶ μικρὰν τυπογραφίαν, εἶναι μικρὰ καὶ μονόροφος οἰκία, ἧς τὸ πολυτελέστερον δωμάτιον περιέχει τὸ τοῦ Βλαδίκα *σφαιριστήριον*· ἡ δὲ Γερουσία εὐρὺ μέν, εὐτελὲς δέ τι κτίριον πρόσγειον καὶ ἀχυροσκεπές, τριχῶς διῃρημένον· τὸ μὲν ἵνα χρησιμεύῃ ὡς ἱπποστάσιον, τὸ δὲ ὡς αἴθουσα συνεδριάσεως καὶ τὸ τρίτον ὡς κοιτὼν τῶν γερουσιαστῶν· ἂν δὲ προσθέσω ὅτι ἐν τῷ κοιτῶνι τούτῳ ὑπάρχουσι κλίναι ἀχύριναι καὶ ὅπλα εἰς τὸν τοῖχον ἀνηρτημένα, ἐν μέσῳ τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων ἑστία τις, ὅπου μαγειρεύεται τῶν γερουσιαστῶν τὸ γεῦμα καὶ πέριξ τῆς ὁποίας συνεδριάζουσιν ἐνοκλάζοντες ἐπὶ ξυλίνων ἢ λιθίνων βάθρων καὶ καπνίζοντες, τοπογραφικῶς εἶπον ὅ,τι εἶδον ἐν Σετίγνῃ.

Η΄.

Εἰσερχόμενοι εἰς Σετίγνην, ἐνετύχομεν τῷ Βλαδίκᾳ Δανιήλῳ Πέτροβιτς μετὰ τῆς θεραπείας αὐτοῦ. ἐπιστρέφοντι ἐκ γυμνασίου στρατιωτικοῦ.

Ὁ ἀνὴρ ἦτο γνωστὸς ἡμῖν ἐκ φήμης, καθὸ τολμηρός, ἐπιχειρηματίας καὶ ἀγχίνους.

Διαδεχθεὶς τὸν θεῖον αὐτοῦ Πέτρον Πέτροβιτς, ἀποβιώσαντα τῷ 1851 ἐν Πετρουπόλει, πρὶν ἢ ἔτι φθὰς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Κζάρων λάβῃ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα, ἐνήργησεν ἀπὸ Βιέννης τὴν συγκρότησιν κοινῆς ἐν Σετίγνῃ συνόδου, ἥτις, προεδρεύοντος τοῦ θείου αὐτοῦ Γεωργίου Πέτροβιτς, ἐψήφισε, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, τὸν χωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς πνευματικῆς, ἀπεφήνατο τὸ Μαυροβούνιον κράτος κοσμικὸν ὑπὸ τὴν κληρονομικὴν κυβέρνησιν ἡγεμόνος, καὶ ἀνηγόρευσεν ἡγεμόνα τὸν εἰρημένον Δανιήλ.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Βλαδίκα (Ἐπισκόπου) ἦν ἄλλοτε αἱρετόν, κατέστη δὲ κληρονομικὸν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· ἀλλά, ἐπὶ τοῦ χωρισμοῦ τῆς πνευματικῆς ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, κατέστη αὖθις αἱρετόν, ἐχούσης πρὸς τοῦτο δικαίωμα πάσης ἐγκρίτου οἰκογενείας· ἐκαλεῖτο δ' ὁ ἀρχιερεὺς ἐκεῖνος *Βλαδίκας Τσορμογόρου ἰ Βίρδα*, (ἐπίσκοπος Μαυροβουνίου καὶ τῶν ὀρέων), ἔστι δ' ὅτε καὶ *Οὐπράβιτς* (κυβερνήτης)· ἀλλ' εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς πράξεις ἐπωνομάζετο

Μητροπολίτης ἢ Ἀρχιεπίσκοπος Σκόδρας καὶ τῆς παραθαλασσίας.

Περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν κοσμικῶν εἶχε βοηθόν τινα, προεδρεύοντα τοῦ συμβουλίου τῶν Σερδάρων, οὗτινος τὸ ἀξίωμα ἦν ἐπίσης κληρονομικὸν τῇ οἰκογενείᾳ Ῥάδοβιτς· ἀλλὰ, καταρτισθείσης τῆς λεγομένης Γερουσίας (ἥτις κατὰ πρῶτον ἱδρύθη τῷ 1831, ἀντὶ τοῦ συμβουλίου τῶν Σερδάρων, ἐκ τῶν κληρονομικῶν ἀρχόντων τῶν διαφόρων φυλῶν), ὁ τότε βοηθὸς ἢ *γουβερνάτωρ*, ὡς λέγουσιν οἱ Μαυροβουνιῶται, προεδρεύων τῆς Γερουσίας φυσικῷ τῷ λόγῳ ὡς ἄλλοτε τοῦ Συμβουλίου τῶν Σερδάρων, ἐπὶ προφάσει ὅτι ἤθελε νὰ σφετερισθῇ σύμπασαν τήν τε κοσμικὴν καὶ πνευματικὴν ἐξουσίαν, ἐξωρίσθη σὺν τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ ἐκ τῆς χώρας, τὰ κτήματά του ἐδημεύθησαν, ἡ δ' ἀντιπροεδρία τῆς Γερουσίας ἐδόθη ἑνὶ τῶν τῆς οἰκογενείας Πέτροβιτς.

Ἡ πρᾶξις αὐτη οὔτε τυχαία οὔτε ἀπὸ σκοποῦ ἦτον· ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν παρεσκευάζετο πρὸ πολλοῦ· πρὸς τοῦτο ἤρχισαν εἰσαγόμεναι διοικητικαὶ μεταῤῥυθμίσεις ἀπὸ τοῦ 1831· φρουρὰ τριάκοντα ἀνδρῶν ἐδόθη τῷ ἐπισκόπῳ καὶ σῶμα 420 χωροφυλάκων διεσπαρμένον εἰς τὴν χώραν συνέστη· τοὺς κληρονομικοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν διεδέχθησαν, ὡς προείπομεν, διοικηταὶ, τὸ συμβούλιον τῶν Σερδάρων ἀντικατέστησεν ἡ Γερουσία, τὰ πάντα παρεσκευάζοντο πρὸ πολλοῦ· ἵνα μὴ λοιπὸν, πληρωθέντος τοῦ χρόνου, εὑρεθῇ ἄλλος τις διεκδικῶν δικαιώματα εἰς τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ περιορίσῃ τοὺς Πέτροβιτς εἰς τὴν πνευματικὴν, ἐξώσθη ὁ Ῥάδοβιτς καὶ σὺν τούτῳ ἡ οἰκογένεια πᾶσα.

Πρὸς συντήρησιν τοῦ Ἐπισκόπου ὑπάρχουσι διάφορα κτήματα, νομαὶ, ἀγροὶ, ποίμνια, ἰχθυοτροφεῖα, μοναστήρια· ἀλλὰ δι' αὐτῶν δὲν ἤθελεν ἐπαρκῇ ταῖς δαπάναις αὐτοῦ, ἂν μὴ ἡ Ῥωσία ἐχορήγει σύνταξιν ἐτησίαν διακοσίων πεντήκοντα ἢ τριακοσίων χιλιάδων γροσίων.

Οἱ γερουσιασταὶ εἰσὶν ἄμισθοι, λαμβάνοντες μόνον τὰ ἔξοδα τῶν δικῶν τὰς ὁποίας κρίνουσι, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν οἴκοθεν τὴν τροφὴν, ἐκτὸς τοῦ ἀλεύρου χορηγουμένου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, καὶ μεταχειρίζονται διατρεφόμενοι καὶ τὰ δημευόμενα κτήνη. Ἥ τε πολιτικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἁρμοδιότης των εἶναι περιωρισμένη, διότι, ὡς εἴπομεν ἀπ' ἀρχῆς, αἱ πλεῖσται ὑποθέσεις συζητοῦνται καὶ κρίνονται εἰς τὰς *ratas* καὶ τὰ *πλεμένα*. Πλὴν τούτου, αἱ συζητήσεις μόνον διὰ τὸν τύπον γίνονται· ὁ Μαυροβουνιώτης ἀγνοεῖ καὶ οὐδὲ νὰ μάθῃ θέλει τί ἐστι πλειονοψηφία, καὶ πολλάκις ἐρειδόμενος ἐπὶ μεγάλης τινὸς οἰκογενείας, ἐγείρει κεφαλὴν ἀπειθῆ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἀποφασισθέντα, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι τὰ δόξαντα δὲν συμφέρουσι διόλου αὐτῷ.

Ἡ ἱεροκρατία, καταλυθεῖσα παρὰ τῇ ἀνωτάτῃ ἀρχῇ, ἐξακολουθεῖ ὑπάρχουσα ἐν ταῖς ὑποδεεστέραις τάξεσι, διότι οἱ ἱερεῖς τοῦ Μαυροβουνίου ἔτι καὶ σήμερον πιστολοφοροῦσιν, ἐμπορεύονται καὶ καλλιεργοῦσι τὴν γῆν, τὰ ὅπλα ἀποθέτουσι μόνον ἐν καιρῷ λειτουργείας· εἶναι δὲ πάντες *σερδάραι* ἢ *γλαύαροι* καὶ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα ἔχουσι γενικῶς σχεδὸν κληρονομικόν.

Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ Βλαδίκα ἦτον ἀνέκαθεν ἀσθενὴς, καὶ ὅταν ποτὲ κατώρθου τι, τὸ τοιοῦτον ἀποδοτέον εἰς τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὰς πνευματικὰς ποινάς. Ἂν τὴν τοιαύτην κατάστασιν μετέβαλον ἢ μὴ, ἂν παρήγαγον εἰς τὸν τόπον ἢ μὴ ὠφέλειάν τινα αἱ τοῦ ὑψηλοτάτου ἡγεμόνος Δανιήλου (1) μεταῤῥυθμίσεις, δὲν ἀνήκει ἡμῖν οὐδὲ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἴδιόν ἐστι νὰ ἐξετάσωμεν. Γινώσκομεν μόνον ὅτι πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν μεταῤῥυθμίσεων αὐτοῦ, θελήσας νὰ ἐπιβάλῃ τὸν ἐλάχιστον φόρον δύο φιορινίων κατ' ἔτος εἰς τὰς πεδινὰς ἐπαρχίας (διότι ὡς πρὸς τὰς ὀρεινὰς λόγος περὶ φόρου οὔτε ἔγεινεν οὔτε νὰ γείνῃ ποτὲ δυνατόν ἐστι), εὗρεν ἔνοπλον ἀντίστασιν ὑπὸ μοναχοῦ κινηθεῖσαν.

Θ'.

Αἱ σχέσεις τοῦ Μαυροβουνίου πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξουσίαν ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν ἀνώμαλοι ἢ μᾶλλον ἐχθρικαί.

Ὅταν ὁ Γεώργιος Καστριώτης, τῷ 1443, κατήρτισε τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν ἡγεμόνων τῆς ἄνω καὶ κάτω Ἀλβανίας, καὶ ταύτης ἡγούμενος ἐπετέθη κατὰ Ἀμουρὰτ τοῦ Β', συνεμάχησεν αὐτῷ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Στέφανος Τζερνόγεβιτς. Τὸν Στέφανον διεδέχθη ὁ υἱὸς Ἰωάννης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, θανόντος τοῦ Καστριώτου, Μωάμεθ ὁ Β' κατέκτησε τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἐρζεγοβίνην. Τῷ 1478 ὁ Μωάμεθ παρεχώρησεν ἐπὶ ὅρῳ ὑποταγῆς τῷ Ἰωάννῃ τὴν Λισσὸν καὶ τὸ παρὰ τὴν Σκόδραν φρούριον Δρίβαστον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, ἦλθον ἐκ νέου εἰς χεῖρας τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Τουρκία. Ὁ Ἰωάννης, μὴ δυνάμενος νὰ παραταχθῇ μόνος εἰς τὰ πεδινὰ, ζητήσας δὲ καὶ μὴ λαβὼν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ἐνετῶν, ἐνέπρησεν ἰδιοχείρως ἐν ἔτει 1483 τὸ Ζαβλιὰν, πρωτεύουσαν μέχρι τούτου τοῦ Μαυροβουνίου καὶ κατοικίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὰ δύσβατα καὶ ἀπρόσιτα ὄρη, καὶ τὴν Σετίγνην ἐκλέξας ὡς κατοικίαν, ἠκολούθησε μαχόμενος ἀνδρείως καὶ ἐπιτυχῶς, καθόσον οἱ Ὀθωμανοὶ, περισπώμενοι ἀλλαχοῦ τὴν προσοχὴν, μικρὸν λόγον ἐποιοῦντο περὶ τῆς χώρας ἐκείνης.

Περὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου φέρονται πολλά.

Κατὰ μὲν τὰς δημοτικὰς ποιήσεις τοῦ Μαυροβουνίου, ὁ Ἰωάννης ἕνα ἔσχεν υἱὸν, Μάξιμον τ' ὄνομα, περίφημον τῇ ὡραιότητι, διὰ τὸν ὁποῖον ἔπεμψε ζητῶν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Δόγου τῆς Ἐνετίας· ὁ Δόγης ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ἀλλὰ φεῦ! ἐν τῷ μεταξὺ ὁ υἱὸς ἀπέβαλε τὸ ἐξαίσιον κάλλοθ ἀσχημισθεὶς ὑπὸ εὐφλογιῶν. Μὴ θέλων ἐν τού-

(1) Ἀφ' ἧς ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἀπεχωρίσθη τῆς πνευματικῆς ὁ Βλαδίκας τοῦ Μαυροβουνίου φέρει τὸν τίτλον ὑψηλοτάτου·

τοις ὁ Ἰωάννης νὰ στερηθῇ τοιαύτης νύμφης, ἔφερεν εἰς πέρας δι' ἀπάτης τὸν γάμον, διότι παρέστησεν ὡς γαμβρὸν τὸν Μιλόσην Ὀβρενδέγοβιτς, βοεβόδαν τοῦ Ἀντιβάρου, μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ νύμφη εἰς τὸ Μαυροβούνιον. Τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχὴν καὶ ἡ συνοδία ἦν ἤδη εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ζαβλιὰν, ὅτε ὁ Ἰωάννης ὡμολόγησε τῇ νύμφῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔδειξεν αὐτῇ τὸν γνήσιον σύζυγον. Ἡ κόρη ἐξεπλάγη καὶ ἤλεγξε τὸν Ἰωάννην διὰ τὴν ἀπάτην· ἀλλὰ, παρατηρήσασα μετὰ προσοχῆς τὸν Μάξιμον, συγκατένευσε νὰ νυμφευθῇ αὐτὸν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῇ ἀποδοθῶσι τὰ πλούσια δῶρα ὅσα ὁ ἡγεμὼν Μιλόσης ὑπὸ πρόσχημα γαμβροῦ ἔλαβεν ἐν Ἐνετίᾳ, καὶ πρὸ πάντων χρυσοῦς τις χιτὼν, ὃν αὐτὴ ἰδίαις χερσὶν ὕφανε μετὰ τριῶν συντρόφων αὐτῆς, τρία ἔτη καταναλώσασα εἰς τὴν ἐργασίαν. «Περὶ τὸν λαιμὸν τοῦ χιτῶνος τούτου, λέγουσι τὰ ᾄσματα, ἐνεπλάκη ὄφις οὐχὶ ζῶν ἀλλὰ χρυσοῦς, φέρων ἐπὶ κεφαλῆς ἀδάμαντα ἀκτινοβολοῦντα, ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ σύζυγοι ἀνάγκην φωτὸς εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον.»

Ὁ Μιλόσης ἠρνήθη, ἀπολογούμενος ὅτι εἰς τὴν ἀπάτην συνήργησεν ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ φυλάξῃ δι' ἑαυτὸν πάνθ' ὅσα τῷ προσφέρωσι δῶρα. Τότε ἡ νέα μεταπεμψαμένη ἐν ὀργῇ τὸν Μάξιμον, «ἡ μήτηρ σου, τῷ εἶπε, δὲν ἔχει ἄλλον υἱὸν, ἀλλ' ἀπὸ σήμερον οὔτε σὲ θέλει ἔχει· ἡ λόγχη εἶνε τὸ νεκροκράββατόν σου καὶ σάβανόν σου ἡ ἀσπίς, ἡ δ' ὄψις σου ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως θέλει φανῇ τόσον μέλαινα, ὅσον σήμερον εἶνε ἐρυθρὰ, αἰσχυνομένη τὸ πρόσωπον τοῦ Μιλόση.» Ἐρεθισθεὶς δὲ ὁ Μάξιμος ἐκάλεσεν ἐν τῷ ἅμα εἰς μονομαχίαν καὶ ἐφόνευσε τὸν Μιλόσην, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ζαβλιὰκ ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύζυγον μετὰ τῶν ἀποδοθέντων γαμηλίων δώρων. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς τοῦ πεσόντος Μιλόση Ἰωάννης, παραγενόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν Σουλτάνων πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀδελφοῦ, ἠνάγκασε τὸν Μάξιμον νὰ ἀποπέμψῃ τὴν νέαν πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ να πορευθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ὑπερασπισθῇ αὐτοπροσώπως· ὁ Σουλτάνος, πλήρης χαρᾶς διὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ξένων, κατέπεισεν ἐπὶ τέλους ἀμφοτέρους νὰ δεχθῶσι τὸν ἰσλαμισμὸν, τὸν μὲν Ἰωάννην μετονομάσας Μεχμὲτ-βεγ-Ὀβρενδέγοβιτς, τὸν δὲ Μάξιμον Σκενδὲρ-βεγ-Ἰβανδέγοβιτς. Ὑπηρετήσαντες ἐννέα ἔτη πιστῶς τὸν σουλτάνον, ἔλαβον ἀνὰ ἓν κληρονομικὸν πασσαλίκιον, ὁ μὲν εἰς Ἰπὲκ ὁ δ' εἰς Σκόδραν, καὶ ἐκεῖ κατέλυσαν τὸν βίον. Ταῦτα μὲν τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τοῦ Μαυροβουνίου.

Κατὰ δὲ τὰς δημώδεις παραδόσεις, ὁ ἡγεμὼν Ἰωάννης ἔσχε δύο υἱούς, Γεώργιον καὶ Εὐστάθιον· καὶ ὁ μὲν ἠσπάσθη τὸν ἰσλαμισμὸν, ὁ δὲ, τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος, ἐκυβέρνησε τὸν τόπον, καὶ ἔγημε γυναῖκα ἐκ τοῦ περιφανοῦς τῶν Μοσενίγων οἴκου ἐν Ἐνετίᾳ· ἦν δὲ ἄπαις καὶ δυσαναστχετῶν πρὸς τὸν πολύπονον βίον ὃν διῆγεν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἀμυνόμενος τὸν τόπον ἐπιτρεχόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπῆλθε μετὰ τῆς συζύγου εἰς Ἐνετίαν, ἵνα διανύσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς, καὶ κατέλιπε τὴν διοίκησιν εἰς τὸν μητροπολίτην Σετίγνης Γερμανόν.

Ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ ἱεροκρατικὴ κυβέρνησις τοῦ Μαυροβουνίου.

Ἡ ἑκκαιδεκάτη ἑκατονταετηρὶς διῆλθεν ἐν εἰρήνῃ, καθόσον ὁ μὲν νέος ἐκκλησιαστικὸς ἄρχων ἀπέφευγεν ὅσον τὸ δυνατὸν πᾶσαν ἀφορμὴν ῥήξεως πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἤλπιζον διὰ τῆς προαγωγῆς τοῦ ἰσλαμισμοῦ νὰ καθυποτάξωσι τὸ Μαυροβούνιον.

Κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ Βλαδίκας Βησσαρίων, ὑπείκων εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν Ἐνετῶν καὶ διεκδικούμενος τρόπον τινὰ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκατονταερίδος ταύτης γενομένην ἐπιδρομὴν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν χώραν, ἔλαβε τὰ ὅπλα κατὰ τούτων· ὁ Σολιμὰν πασᾶς τῆς Σκόδρας ἐξεστράτευσε τότε κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ἱκανοῦ, καὶ κατατροπώσας τοὺς Μαυροβουνιώτας πεισματωδῶς ἀνθισταμένους, εἰσήλασεν εἰς Σετίγνην, κατεπυρπόλησεν αὐτὴν, καθυπέβαλε τοὺς Μαυροβουνιώτας εἰς φόρον, διὰ δευτέραν ἤδη φορὰν γνωρίσαντας τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Σκόδραν, ἀπαρεσκόμενος τὴν δύσβατον καὶ στεῖραν ἐκείνην γῆν.

Περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ Βλαδίκας Δανιὴλ Πέτροβιτς, ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ μέχρι σήμερον κατέχοντος τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα, ἐμελέτησε καὶ ἐξετέλεσεν ὅ,τι τολμηρότατον. Θεωρῶν ὁσημέραι τὸν μωαμεθισμὸν προαγόμενον εἰς Μαυροβούνιον, παρήγγειλε τοῖς ὁμοδόξοις νὰ σφάξωσιν ἢ ἀπελάσωσι πάντα Ὀθωμανὸν μὴ θέλοντα ν' ἀσπασθῇ ἐκ νέου τὸν χριστιανισμόν· ὁ Σικελικὸς ἑσπερινὸς τοῦ Μαυροβουνίου ἐτελέσθη τῇ 25 Δεκεμβρίου 1700, σφραγιασθέντων πάντων τῶν Μωαμεθανῶν, ὅσοι δὲν ἔφθασαν σώσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῆς φυγῆς, πλὴν ὀλίγων τινῶν ἀσπασαμένων τὸν Χριστιανισμόν. Οὕτω πως τὸ Μαυροβούνιον ἐσώθη παραδόξως, καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὸ μωαμεθανικῆς πλημμύρας, ὁ Χριστιανισμὸς ἐρριζώθη, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ χώρα συνῳκειώθη τῇ Ῥωσσίᾳ.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τὸ Μαυροβούνιον ἐπιδρομάς· καὶ ἀπέτυχον μὲν τὸ πρῶτον ἀποκρουσθέντες ἀνδρείως, ἀλλὰ τὸ 1714 ὁ Βεζύρης τῆς Βοσνίας Νουμὰν, ἀπὸ κοινοῦ ἐνεργῶν μετὰ τῶν πασάδων τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ Σκόδρας, ἐστράτευσαν ἐπὶ κεφαλῆς δωδεκακισμυρίων ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, εἰσέβαλεν εἰς Σετίγνην καὶ κατεπυρπόλησεν αὐτὴν, δεύτερον ἤδη καταστραφεῖσαν, καὶ ἐδήωσε τὰ χωρία καὶ τὰς φυλάς· οἱ Μαυροβουνιῶται οἱ μὲν κατέφυγον εἰς τὰς ἀκρωρείας, οἱ δὲ εἰς τὰ παράλια, ἀνήκοντα τοῖς Βενετοῖς· σὺν τούτοις ἦν καὶ ὁ Βλαδίκας καταφυγὼν εἰς Κάτταρον· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ εἰς τὴν ξένην χώραν ἡ ζωὴ αὐτῶν ἠσφαλίσθη, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠκολούθησαν αὐτοὺς κατὰ πόδας, καὶ πολλοὺς μὲν κατέσφαξαν πολλοὺς δ' ἐξηνδραπόδισαν.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀγρίαν

ἐκείνην γῆν· διὸ οἱ ἐπιζήσαντες Μαυροβουνιῶται ἐπανῆλθον οἴκοι καὶ τὰ πράγματα ἐπανέλαβον τὴν πρώτην μορφήν.

Ἐν ἔτει 1767, λαοπλάνος τις *Στεφάν-μάλι* (Στέφανος ὁ μικρὸς) ὀνόματι, ἦλθεν εἰς Μαυροβούνιον, παρέστησεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς εὐπίστους καὶ ἁπλοῦς ἐκείνους ἀνθρώπους ὡς αὐτοκράτορα τῶν Ῥωσσιῶν Πέτρον τὸν Γ΄, καὶ ἐκίνησεν εἰς στάσιν τὴν χώραν. Μάτην ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν ὅσοι, φιλανθρωπίᾳ κινούμενοι, ἐπειράθησαν νὰ ἐξαγάγωσι τῆς ἀπάτης τοὺς Μαυροβουνιώτας. Ὅθεν ἡ Τουρκία ἐκινήθη κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου· στρατοὶ πολυάριθμοι περιέζωσαν στενῶς τὸν τόπον πανταχόθεν, καὶ τὸ χείριστον οἱ Ἐνετοί, καί τοι μηδὲν μέρος λαμβάνοντες, ἔφραξαν τὰ σύνορα αὐτῶν καὶ ἀπηγόρευσαν τὴν χορηγίαν πολεμεφοδίων εἰς τοὺς Μαυροβουνιώτας. Ἐπολέμησαν ἀνδρείως οἱ ὀρεινοὶ καὶ ὑπερεμάχησαν τῆς πατρίδος γενναίως· ἀλλά, κατατροπωθέντες δὶς καὶ βιαζόμενοι ὑπὸ τῆς σπάνεως τῶν πολεμεφοδίων, ἔπεμψαν πρεσβείαν τῷ Σατράπῃ τῆς Βοσνίας Σιλιχτὰρ-Μαχμοὺτ ζητοῦντες συγγνώμην, καὶ ἀνεγνώρισαν τρίτον ἤδη τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.

Τὸ ἐκ διαλειμμάτων ἀναγνωρίζειν τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν δὲν ἀπέτρεψε τοὺς Μαυροβουνιώτας τοῦ ἐπιτρέχειν εἰς τὰς παρακειμένας χώρας καὶ προκαλεῖν τὰς ἐφόδους τῶν Ὀθωμανῶν· ὅθεν τῷ 1785 ἐξεπορθήθησαν αὖθις ὑπὸ τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ τῆς Σκόδρας πολλαὶ φυλαὶ αὐτῶν, καὶ τὸ 1787—1791 ἴδομεν αὐτοὺς ἐκ νέου ἀνασπάσαντας τὸ ξίφος κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐστριακοῦ ἀρχηγοῦ.

Τὸ 1791, συνομολογηθείσης ἐν Σιστοβίῳ εἰρήνης μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἠμνήστευσε μὲν τοὺς Μαυροβουνιώτας, ἀλλά, δυνάμει ῥητοῦ ἄρθρου, συμπεριέλαβεν ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτῆς τὸ Μαυροβούνιον, καὶ τὸ παράδοξον, κατὰ τὸ λέγειν τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἡ συνθήκη αὕτη, πρὶν ἢ ἐπικυρωθῇ ὑπογραφομένη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, καθυπεβλήθη τῇ Ῥωσσίᾳ.

Μικρὸν μετὰ τὴν εἰρήνην ταύτην, οἱ Μαυροβουνιῶται, λόγῳ ὅτι παρεβίασαν τὰς συνθήκας ἀπαρνηθέντες τὸν τεταγμένον φόρον, προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ τῆς Σκόδρας· ἀλλ' ἡ τύχη τότε εὐνόησεν αὐτούς, διότι οὐ μόνον τὸν στρατὸν τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ ἐνίκησαν κατατροπώσαντες, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πασᾶν ἀήττητον νομιζόμενον ἕνεκα τῶν θριάμβων οὓς ἔδρεψεν ἄλλοτε ἀπειθῆ τράχηλον ἐγείρας κατὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ αὐτόν, λέγω, ἐφόνευσαν, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἔτεμον καὶ ἀπεκόμισαν σὺν τῇ σπάθῃ αὐτοῦ εἰς Σετίγνην.

Ἔκτοτε τὸ Μαυροβούνιον δὲν ἐπλήρωσε φόρον, καὶ ἐξακολουθεῖ ἀποκρούον τὰς προσβολὰς τῶν πέριξ πασάδων.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΠΕΡΙ ΒΑΣΑΝΩΝ.

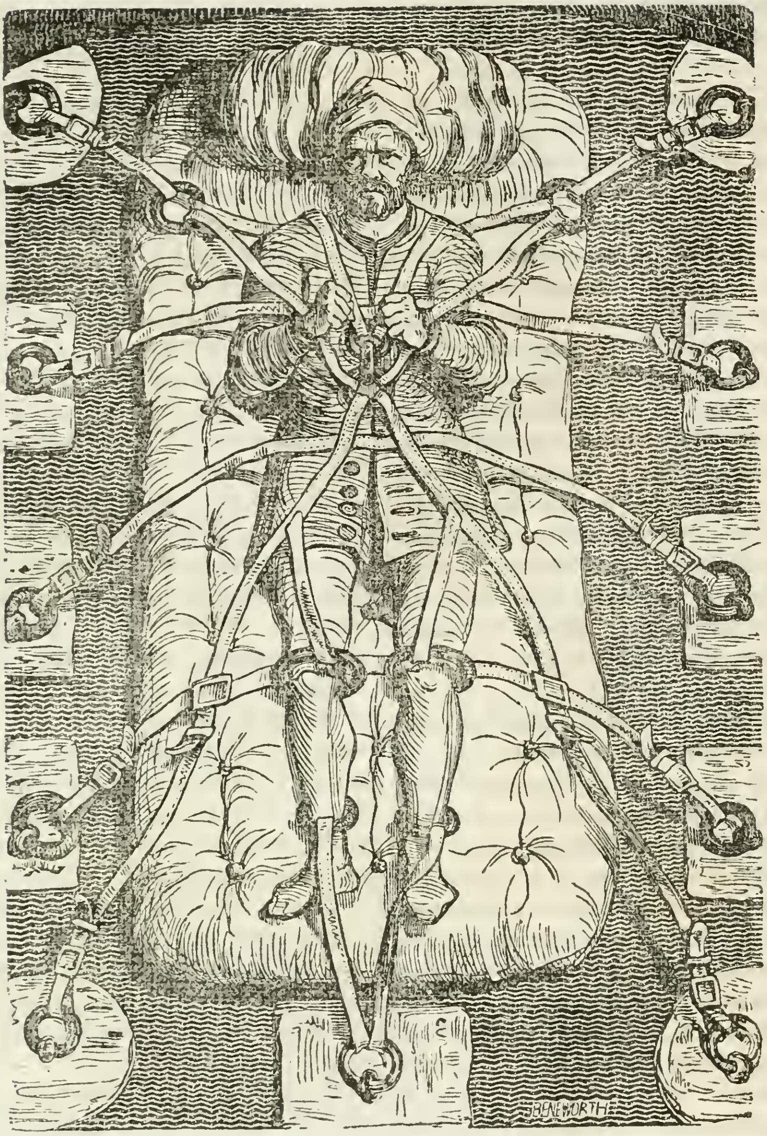
Ἡ βάσανος, ὡς καὶ αὐτὴ λέξις ἐμφαίνει, ἦτο εἰδικός τις τρόπος, δι' ὧν ἀνεκρίνοντο οἱ ὑπόδικοι. Ἐν Γαλλίᾳ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἦτο τόσον ἐρριζωμένη εἰς τὰ ἤθη ἡ χρῆσις τῆς βασάνου, ὥστε καὶ οἱ ἐξοχώτεροι ἄνδρες παρεδέχοντο αὐτὴν ὡς ἀναγκαῖον μέσον ἐξετάσεως.

Τὸ 1760 ἔτος κατηργήθησαν τὰ βασανιστήρια ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης Αἰκατερίνης, ὁ δὲ Λοδοβῖκος ΙΔ΄, ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας αὐτοῦ, συνέλαβε παρομοίαν ἀπόφασιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄγγλοι εἶχον ἀποσκορακίσει τὰ βασανιστήρια, εἰ καὶ εὑρίσκομεν παρ' αὐτοῖς ἴχνη τινὰ βασάνου καὶ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. Ὅτε ὁ Γουλιέλμος Λὸδ, ἐπίσκοπος τοῦ Λονδίνου, ἠπείλησε τὸν Φέλτωνα, τὸν δολοφόνον τοῦ δουκὸς Βούκιγγαν, ὅτι θέλει τὸν καθυποβάλει εἰς βασάνους ἂν δὲν μαρτυρήσῃ τοὺς συνενόχους του, αὐτὸς ἀπήντησε· — Δὲν ἐννοῶ τί θέλουσι μὲ ἀναγκάσει νὰ ὁμολογήσω αἱ ὀδύναι τῆς βασάνου· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὀνομάσω ὡς πρῶτον τῶν συνενόχων μου ὑμᾶς, μιλόρδε, ἢ κανὲν ἄλλο μέλος τοῦ βασιλικοῦ συμβουλίου, ἀπαλλάξατέ με περιττῶν ἀλγηδόνων.

Ὅ,τι πραγματικῶς παρεκίνησε τὸν γάλλον νομοθέτην νὰ καταργήσῃ τὴν βάσανον ἦτο ἡ πεῖρα, ἥτις ἀπέδειξεν ἀνωφελῆ τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Παραδείγματα πάμπολλα ὑπάρχουσιν ὑποδίκων, οἵτινες ἕνεκα τῆς βασάνου ὡμολόγησαν ἐγκλήματα τὰ ὁποῖα δὲν ἔπραξαν.

Τὸ 1650 ἔτος, ἄνθρωπός τις ψευδῶς κατηγορηθεὶς ἐπὶ δολοφονίᾳ, κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη ἐν Ἀμστελοδάμῳ, ἕνεκα ψευδῶν ἐξομολογήσεων γενομένων διὰ τῆς βίας τῶν βασάνων. Τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους λαβὸν γνῶσιν πολλῶν περιστατικῶν, τὰ ὁποῖα ἀπεδείκνυον τὴν ἀθωότητα τοῦ καρατομηθέντος, ἀφήρεσεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀμστελοδάμου τὸ δικαίωμα τοῦ ἔχειν δήμιον, καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὴν νὰ λαμβάνῃ τὸν δήμιον τῆς πόλεως Χαρλέμ.

Τὰ βασανιστήρια ἐν Κίνᾳ ἐφαρμόζονται εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας. Ἡ κατὰ τοὺς πόδας βάσανος ἐκτελεῖται δι' ἐργαλείου ἔχοντος τρία ξύλινα τεμάχια, σταυροειδῶς πρὸς ἄλληλα προσηρτημένα, ἐξ ὧν τὸ μὲν εἶναι ἀκίνητον, τὰ δ' ἄλλα κινοῦνται. Εἰσαγόμενος ὁ ποὺς εἰς τὴν μηχανὴν αὐτήν, πιέζεται τόσον ἰσχυρῶς, ὥστε ὁ ἀστράγαλος ἐξομαλύνεται. Ἐπὶ δὲ τῶν χειρῶν τίθενται μικρὰ τεμάχια ξύλου μεταξὺ τῶν δακτύλων τοῦ ὑποδίκου· δέουσι μετὰ ταῦτα τὴν χεῖρα διὰ σχοινίου, τὸ ὁποῖον σφίγγεται βαθμηδὸν μέχρισοῦ τρίξωσι τὰ κόκκαλα. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἔκτατος βάσανος καθ' ἣν διὰ κοπτεροῦ ἐργαλείου τέμνουσι πολλαχοῦ τὸ



Διαμελισμὸς καταδίκου.

σῶμα τοῦ ὑποδίκου καὶ ἀφαιροῦσι τὰς σάρκας αὐτοῦ κατὰ μερίδας ἐχούσας σχῆμα λωρίων.

Εἰς τὴν Ἰνδικὴν θέτουσι μεταξὺ τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν τοῦ βασανιζομένου θρυαλλίδας ἀνημμένας· μετὰ δὲ ταῦτα βάλλουσι τοὺς πόδας μεταξὺ τεσσάρων σανίδων, αἵτινες ὀλίγον κατ' ὀλίγον συσφίγγονται διὰ σχοινίου καὶ πιέζονται.

Ἐν Ἱσπανίᾳ θέτουσιν ἐπίσης μεταξὺ τῶν δακτύλων τοῦ ὑποδίκου θρυαλλίδας θείου ἀνημμένας, πιέζουσι δὲ καὶ τὰ γόνατα καὶ τοὺς ἀγκῶνας τοῦ κατηγορουμένου διὰ πιεστηρίου τὸ ὁποῖον σφίγγουσι διὰ στρόφιγγος.

Ἡ βάσανος τοῦ *σχοινίου*, ἥτις ἦτο ἐν χρήσει ἐν Ἰταλίᾳ, Σαρδηνίᾳ καὶ Σουηκίᾳ, συνίστατο εἰς τὸ ν' ἀναρτῶσι τὸν βασανιζόμενον διά τινος σχοινίου ὑπὸ τὰς μασχάλας· παρετείνετο δὲ ἡ τιμωρία αὕτη ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὥρας. Ἐν Ἰταλίᾳ μετεχειρίζοντο ἄλλοτε τὸ βασανιστήριον, τὸ λεγόμενον *ἀγρυπνία* (la vigilia) ὁσάκις τὸ τοῦ σχοινίου δὲν ἔφερεν οὐδὲν ἀποτέλεσμα.

Τρίτον εἶδος βασάνου, γέννημα τῆς ἰταλικῆς φαντασίας, ὑπῆρχε τὸ νὰ ῥίπτωσι χαμαὶ ὕπτιον τὸν κατηγορούμενον μὲ γυμνὸν στῆθος ὑπὸ θόλον, ὅθεν κατέπιπτον σταγόνες ὕδατος ἐπὶ τοῦ κοίλου τοῦ στομάχου του.

Ἐν Σκωτίᾳ ἠνάγκαζον τὸν κατηγορούμενον νὰ πίνῃ ὡρισμένην ποσότητα ὕδατος, ἔῤῥιπτον μετὰ ταῦτα αὐτὸν χαμαὶ καὶ τὸν ἐσκέπαζον μὲ σανίδα, ἐφ' ἧς ἐπήδουν βιαίως.

Εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἔκαιον βαθμηδὸν τὸν ταρσὸν τῶν ποδῶν τοῦ βασανιζομένου.

Ἐν Γαλλίᾳ ἡ βάσανος διέφερε κατὰ τὰς διαφόρους ἐπαρχίας. Ὅθεν εἰς μὲν τὴν περιφέρειαν τῆς ἐπαρχίας Βρετανίας προσήρτουν τὸν κατηγορούμενον ἐπὶ σιδηροῦ θρανίου καὶ ἐπλησίαζον βαθ-



Ἀνθρώπινα ὁλοκαυτώματα.

μηδὸν τὰ σκέλη αὐτοῦ γυμνὰ εἰς τὸ πῦρ· εἰς δὲ τὴν τοῦ Ῥουὰν ἐπίεζον τὸν ἀντίχειρα ἢ τὴν κνήμην τοῦ κατηγορουμένου διὰ σιδηρᾶς τινος μηχανῆς.

Οἱ κωφάλαλοι κατεδικάζοντο εἰς θάνατον, ἂν ἔπραττον ἔγκλημα τιμωρούμενον μὲ κεφαλικὴν ποινὴν, δὲν ἐβασανίζοντο ὅμως, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξετάσωσιν αὐτοὺς ἄλλως, εἰμὴ διὰ σημείων, καὶ τὸ πρᾶγμα κατήντα γελοῖον.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Παρισίων συνειθίζοντο δύο εἴδη βασάνων, ἡ διὰ τοῦ ὕδατος καὶ ἡ διὰ τῶν ὑποδημάτων. Κατὰ ταύτην ἐτίθετο ἕκαστος ποῦς τοῦ κατηγορουμένου μεταξὺ δύο σανίδων· ἐδέοντο δὲ μετὰ ταῦτα καὶ αἱ τέσσαρες οὕτως ὥστε ἦσαν παράλληλοι· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ποδῶν ἐνέπηγον σφῆνας δι' ἰσχυρῶν σφυροκοπημάτων. Ὀκτὼ σφῆνες εἰσήγοντο κατὰ τὴν ἔκτακτον, καὶ τέσσαρες κατὰ τὴν ἁπλῆν βάσανον. Ἡ διὰ τοῦ ὕδατος βάσανος εἶναι ἀξία λεπτομεροῦς περιγραφῆς. Ὁ κατηγορούμενος ἐσφίγγετο ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς μὲ σχοινίον, τὸ ὁποῖον ἦτο δεδεμένον εἰς κρίκους καὶ δι' αὐτῶν ἑτέρων σχοινία, δι' ὧν οἱ πόδες ἐκείνου, ἀνηρτημένου ὁριζοντείως τρεῖς πόδας ἄνω τοῦ ἐδάφους, ἐδέοντο χωριστὰ ἄνωθεν τῶν ἀστραγάλων. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν παρηγγέλλετο ὁ δυστυχὴς νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἂν ἐσιώπα, ὁ βοηθὸς τοῦ βασανιστοῦ κρατῶν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐξεταζομένου πρὸς τὰ κάτω, ἔθετε κέρας εἰς τὸ στόμα του, διὰ νὰ μένῃ ἀνοικτόν. Τότε ὁ βασανιστὴς, λαμβάνων τὴν ῥῖνα τοῦ κατηγορουμένου ἐπίεζεν αὐτήν· τὴν ἄφινεν ὅμως ἐνίοτε ἐλευθέραν ὅπως ἀναπνεύσῃ. Κρατῶν δὲ ὀλίγον ὑψηλὰ τὸ περιέχον τὸ ὕδωρ ἀγγεῖον ἔχεε τοῦτο βραδέως εἰς τὸ στόμα τοῦ κατηγορουμένου. Τέσσαρα ἀγγεῖα, ἕκαστον χωρητικότητος δύο κοτυλῶν, ἔπρεπε νὰ καταπίῃ ὁ κατηγορούμενος κατὰ τὴν τακτικὴν βάσανον καὶ ὀκτὼ κατὰ τὴν ἔκτακτον.

Τὸν χειμῶνα ἐθερμαίνετο ὀλίγον τὸν ὕδωρ· ἐὰν ὅμως τὸ ψῦχος ἦτο ὑπερβολικὸν, τότε ἡ διὰ τῶν ὑποδημάτων βάσανος ἀνεπλήρου τὴν διὰ τοῦ ὕδατος· ἀλλ' ἀσθενοῦντος τοῦ κατηγορουμένου ἀνεβάλλετο. καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη. Ἐὰν ὅμως ὁ βασανιζόμενος ἦτο καταδεδικασμένος εἰς θάνατον, ἡ διὰ τῶν ὑποδημάτων βάσανος δὲν ἀνεβάλλετο, « *διότι τὸ σῶμά του ἦτο δεδημευμένον, καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν κεφαλικῶν ποινῶν δὲν ἐδύνατο ν' ἀναβληθῇ* ».

Ὁ Δαμιὲνς ὅστις τὸ 1757 ἐπλήγωσε δολίως ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς τὴν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λοδοβῖκον τὸν ΙΕ', κατεδικάσθη εἰς διαμελισμὸν ἐκτελεσθέντα ἐν Παρισίοις, ὡς φαίνεται εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα.

Μετὰ τῶν βασανιστηρίων τάττομεν καὶ τὸν θηριώδη θάνατον εἰς ὃν οἱ Δρυΐδαι κατεδίκαζον τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Κατασκευάζοντες ἀνδρείκελον δικτυωτὸν ἐκ ξύλων κατὰ τὴν συναπτομένην εἰκόνα, συνεσώρευον ἐντὸς αὐτοῦ ἀνθρώπινα σώματα, καὶ μετὰ ταῦτα ἥναπτον ὑποκάτω πῦρ.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 252.)

—ooo—

« Καὶ τίς ὁ λόγος ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπιβουλῶν; Ἡ φιλοδοξία! Ἐὰν, συμπολῖταί μου ἤμην φιλόδοξος, πολὺ εὔκολον θὰ μοὶ ἦτο ἔχοντι καὶ ἀνατροφὴν, καὶ περιουσίαν, καὶ ὄνομα οἰκογενειακὸν, νὰ καθήσω μετὰ τῶν μᾶλλον ἀγερώχων δυναστῶν σας. Εἰργάσθην ὅμως ὅπως καταστρέψω τὴν κυβέρνησιν ἐκείνην, ἥτις διατηρεῖ τὴν ἐξουσίαν της δι' ἀσεβείας πρὸς τὸν Ὕψιστον· ἥτις μεταχειρίζεται τὸν δυστυχῆ τοῦτον λαὸν ὡς θηρία· ἥτις ἐγείρει ἀδελφὸν κατ' ἀδελφοῦ, καὶ τὸν ἀναγκάζει ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, νὰ φέρῃ τὰς χεῖρας εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ φίλου του, ἐὰν πιστεύῃ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον κατά τι τὸ κυβερνητικὸν σύμβολον· κυβέρνησιν ἥτις βασιλεύει ἐν μέσῳ τῶν κλαυθμῶν τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τὰ ὁποῖα κατέστησε . . . . . »

Ψιθυρισμοὶ σφοδροὶ ἐκάλυψαν ἐπί τινας στιγμὰς τὴν φωνὴν τοῦ κατηγορουμένου.

Ροβέρτος Ἔμμετ. «Ὅταν τὸ πνεῦμά μου καταταχθῇ μετὰ τῶν λεγεώνων τῶν ἡρώων μαρτύρων, οἵτινες ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ἐπὶ τῆς λαιμητόμου καὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐλπίζω ὅτι ἡ μνήμη καὶ τὸ ὄνομά μου θέλουσι ζωογονήσει τοὺς ἐπιζῶντας. Οὐδένα ἄλλον σκοπὸν εἶχον ἢ πῶς νὰ βοηθήσω τὴν πατρίδα μου, καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξω τῆς ἀπανθρώπου καταδυναστείας ἣν τόσον καιρὸν καὶ μετὰ τοσαύτης ὑπομονῆς ὑπέστη· ἔχω δὲ τὴν πεποίθησιν, ὅσον χιμαιρικὴ καὶ ἂν φαίνεται, ὅτι ἡ εὐγενὴς αὐτὴ ἐπιχείρησις δύναται καὶ πάλιν νὰ ἀναφανῇ, ὅτι ὑπάρχει εἰσέτι ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀρκετὴ σύμπνοια καὶ ἰσχύς . . . . . »

Νέα διακοπὴ ἐκάλυψε καὶ πάλιν τὴν φωνὴν τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ.

« Τοιουτοτρόπως δὲ ὁμιλῶν, δὲν πράττω τοῦτο ὅπως λάβω τὴν παιδαριώδη εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ προξενήσω εἰς ὑμᾶς στιγμιαίαν δυσθυμίαν. Πᾶν ὅ,τι εἶπον δὲν προώρισται διὰ τὰς ἐκλαμπρότητας ὑμῶν, τῶν ὁποίων ἡ θέσις μᾶλλον οἶκτον μοὶ ἐμπνέει ἢ φθόνον· αἱ ἐξηγήσεις αὗται εἰσὶ διὰ τοὺς συμπολίτας μου· ἐὰν ἐνταῦθα παρίσταται εἷς καὶ μόνος ἀληθὴς Ἰρλανδὸς, εἴθε οἱ τελευταῖοι λόγοι μου παρηγορήσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ ὥρᾳ τῶν θλίψεων!

» Πολλὴν ἐπισημότητα μοὶ ἐπέδωκαν θεωρήσαντές με μοχλὸν τῆς Ἰρλανδικῆς ἑνώσεως, ἢ, ὅπως εἶπον, ὡς τὸ αἷμα καὶ τὴν ζωὴν τῆς συνωμοσίας. Μοὶ ἀποδίδετε μεγίστην τιμήν. Ἐδώκατε εἰς τὸν ὑπηρέτην ὅλην τὴν ἰσχὺν τοῦ κυρίου. Ἐνέχονται εἰς τὴν συνωμοσίαν ταύτην ἄνδρες, οἵτινες ὄχι μόνον ἀνώτεροι ἐμοῦ ἀλλὰ καὶ ὑμῶν, εἶναι Μυλόρδοι, ἄνδρες τοιοῦτοι, ἐνώπιον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν ὁποίων κλίνω εὐσεβάστως γόνυ· οἵτινες δὲν θὰ κατεδέχοντο νὰ σᾶς ὀνομάσωσι φίλους των, οὐδ' ἤθελον ταπεινωθῇ ὥστε νὰ θλίψωσι τὴν χεῖρα ὑμῶν βεβαμμένην εἰς τὸ αἷμα . . . . . »

Ἐνταῦθα ὁ Ἔμμετ διεκόπη παρὰ τοῦ Λόρδου Νορβουρύ.

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. « Πῶς! μυλόρδε, νομίζετε ὅτι θέλω σᾶς συγχωρήσει νὰ μὲ ἀποκαλέσετε ὑπεύθυνον ὅλου τοῦ χυθέντος καὶ τοῦ χυθησομένου αἵματος ἐν τῇ πάλῃ τοῦ καταδυναστευομένου πρὸς τὸν δυνάστην! Μοὶ προσάπτετε τοῦτο, καὶ νομίζετε ὅτι θέλω εἶμαι τόσον ποταπὸς ὥστε νὰ μὴ ἀποδώσω τὴν κατηγορίαν ταύτην εἰς σᾶς, οἵτινες ἐν ἀνέσει δύνασθε νὰ κολυμβήσετε εἰς τὸ ἀθῶον αἷμα ὅπερ ἐχύσατε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰρλανδίας . . . . . »

Εἰς τὰς λέξεις ταύτας τὸ δικαστήριον παρενέβη ὅπως ἐπιβάλῃ σιωπὴν εἰς τὸν κατηγορούμενον, ὁ λόρδος Νορβουρὺ ἐφάνη τεταραγμένος.

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. « Δὲν δειλιῶ νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν ὑπέρτατον κριτὴν καὶ ν' ἀποκριθῶ περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ τῶν πράξεων τοῦ βραχέως βίου μου, καὶ θὰ δειλιάσω ἐνταῦθα ὅτε εἶμαι εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου; Οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἂς μὴ προσβάλῃ τὴν μνήμην μου ὑποθέτων με ἄξιον νὰ λάβω μετοχὴν εἰς ἀγῶνα ἄλλον πλὴν τοῦ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος μου. Οὐδόλως ἤθελον ὑποταχθῇ εἰς ξένην δυναστείαν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δι' ὃν ἀνθίσταμαι εἰς τυραννίαν ἐσωτερικήν. Ἡ Γαλλία, καὶ πολεμία οὖσα, δὲν θὰ ἦτο ὀλιγώτερον ἀδιάλλακτος τοῦ εὑρισκομένου ἐχθροῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ τόπου. . . . »

Λόρδος Νορβουρύ. « Κύριε Ἔμμετ, προσεκλήθης ἵν' ἀποδείξῃς τὰ αἴτια, ἐὰν τοιαῦτα ἔχῃς, δι' ἃ ἡ ἀπόφασις τοῦ νόμου δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ κατὰ σοῦ. Ἀντὶ ν' ἀντιτάξῃς τι συντελοῦν εἰς

τοῦτο, ἐφέρθης διὰ τοῦ πλέον ἀναρμόστου τρόπου εἰς ἄνδρα εὑρισκόμενον εἰς τοιαύτην θέσιν. Ὡμολόγησας καὶ ἐπροσπάθησας νὰ ὑπερασπίσῃς ἀρχὰς καθ' ὁλοκληρίαν ἀνατρεπούσας τὴν κυβέρνησιν, τὴν ἡσυχίαν, τὴν εὐζωΐαν καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ τόπου τούτου, εἰς ὃν ἐγεννήθης καὶ διεκηρύχθης πρεσβεύων τὸ ἀποτρόπαιον δόγμα τῆς προδοσίας.

» Ἔχεις τὴν τιμήν, Κύριε, νὰ ἦσαι εὐγενὴς (gentleman) καὶ ὁ πατήρ σου κατεῖχε θέσιν ἔντιμον ἐν τῇ κυβερνήσει. Εἶχες μεγαλήτερον ἀδελφόν, ὃν ὁ θάνατος ἀφήρπασε, καὶ ὁ ὁποῖος ζῶν ἦτο εἷς τῶν μεγαλητέρων στολισμῶν τοῦ δικαστικοῦ βήματος. Οἱ νόμοι τῆς πατρίδος του ὑπῆρξαν ἡ σπουδὴ τῆς νεότητός του· καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ὡρίμου αὐτοῦ ἡλικίας ἦτο ὅπως καλλιεργήσῃ τούτους καὶ τοὺς ὑποστηρίξῃ. Εὐγενὲς παράδειγμα σοὶ ἀφῆκεν ὅπερ ἐχρεώστεις ν' ἀκολουθήσῃς, καὶ ἐὰν ἐκεῖνος ἔζη, ἤθελε διευθύνει ἐπίσης ἀξιεπαίνως τὰς τάσεις σου· ἤθελε σὲ διδάξει εἰς τὸ νὰ θαυμάζῃς καὶ ὑποστηρίζῃς τὸ σύνταγμα τοῦτο, πρὸς καταστροφὴν τοῦ ὁποίου συνώμοσες μετὰ τῶν μᾶλλον διεφθαρμένων καὶ τῶν ἀπονενοημένων, γενόμενος σύντροφος ξενοδόχων, σφαγέων καὶ ἄλλων ὁμοίων ἀνθρώπων, οὓς ἐν συμβουλίῳ συνήθροιζας ὅπως ἱδρύσῃς τὴν προσωρινήν σας κυβέρνησιν. . . . Ὅτε τὸ ἑσπέρας ἐξῆλθες ἐπὶ κεφαλῆς συμμορίας δολοφόνων καὶ εὑρέθης μεμιγμένος μὲ τὰς θηριωδίας αὐτῶν, βεβαίως θὰ ἀπώλεσας πᾶν εὐγενὲς αἴσθημα τοῦ παρελθόντος σου. »

Ὁ δὲ Ἔμμετ, ἀφοῦ εὐχαρίστησε τὸν δικαστὴν διὰ τὰς ἀποδοθείσας φιλοφροσύνας τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ, ἐξηκολούθησεν ὡς ἕπεται·

« Ἐὰν τὸ πνεῦμα τῶν ἐνδόξων νεκρῶν λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰ συμφέροντα ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἠγάπησεν ἐν τῇ προσκαίρῳ ταύτῃ ζωῇ, αἰτῶ ἀπὸ τὸν πατέρα μου ὅπως ἐπιβλέψῃ ἐπὶ τοῦ ἀτυχοῦς υἱοῦ του, ἐξετάσῃ αὐστηρῶς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ, καὶ φρονῶ ὅτι δὲν θέλει εὕρει αὐτὸν ἄπιστον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας, ἃς παιδιόθεν ἐνεχάραξεν ἐν τῇ νεαρᾷ αὐτοῦ καρδίᾳ, καὶ δι' ἃς θυσιάζει σήμερον τὴν ζωήν του.

» Μυλόρδοι, ἡ πρόθεσίς μου δὲν εἶναι νὰ ἐξέλθω τῶν ὁρίων τῆς μετριότητος· παρακαλῶ μάλιστα ὑμᾶς νὰ μὲ διακόψετε ἐὰν μακρυνθῶ· κατανοήσατε ὅμως καὶ ὑμεῖς ὅτι ἀδύνατον μοὶ εἶναι νὰ ὑπερασπίσω ἐμαυτόν, χωρὶς νὰ εἴπω τι δυσάρεστον εἰς τὰς ἀκοάς σας.

Λόρδος Νορβουρύ. « Γνωρίζεις ἀρκετὰ τοὺς νόμους, κύριε Ἔμμετ, ὥστε νὰ ἐννοήσῃς ὅτι δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ σὲ συγχωρήσω νὰ ἀναπτύξῃς ἐνταῦθα μοχθηρὰν καὶ ἐπικίνδυνον εὐγλωττίαν, δι' ἧς προσβάλλεται αὐτὴ ἡ βάσις τῆς κυβερνήσεως εἰς ἣν χρεωστεῖς ὑποταγήν. »

Ροβέρτος Ἔμμετ. « Μυλόρδε. . . »

Λόρδος Νορβουρύ. « Ἐὰν ἔχῃς νὰ εἴπῃς τι κατὰ νόμον ἔχεις τὸν λόγον· εἰδ' ἄλλως σοὶ τὸν ἀφαιρῶ· ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐξέφρασες ἐπιβεβαιοῖ καὶ δικαιοῖ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου. »

Ροβέρτος Ἔμμετ. « Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλω σιωπήσει· ἡ δικαιολόγησίς μου δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἢ ἐπὶ ἀρχῶν ἀφηρημένων καὶ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τούτων. Ἐπεθύμουν ν' ἀναπτύξω καὶ ταύτην καὶ ἐκείνας. Βλέπω ὅτι εἶχον ἄδικον στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπερασπίσεως ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Θέλω δὲ καταβῇ εἰς τὸν τάφον μὲ δυσβάστακτον βάρος ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐὰν τις ἤθελε πιστεύσει ὅτι ἐνήργησα ὑπὸ τὴν ἔποψιν συμφέροντος καὶ προσωπικῆς φιλοδοξίας. Ἐξορκίζω ὅλους ἐκείνους οἵτινες ἤκουσαν τὸν γενικὸν εἰσαγγελέα ὁμιλοῦντα, νὰ ἐξαλείψωσιν ἐκ τῆς διανοίας αὐτῶν κατηγορίας τοσοῦτον ψευδεῖς.

» Μυλόρδοι, μετ' ἀνυπομονησίας περιμένετε τὸ θῦμά σας. Ὅλον τὸ τεχνούργημα τοῦ τρόμου μεθ' οὗ τὸ περιεβάλετε δὲν ἐπάγωσεν εἰς τὰς φλέβας αὐτοῦ τὸ αἷμα ὅπερ διψᾶτε, καὶ μετ' ὀλίγον θέλει ζητήσει ἐκδίκησιν πρὸ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὑπομείνατε ἀκόμη. Ὀλίγους ἔτι λόγους ἔχω νὰ εἴπω· βαδίζω πρὸς τὸν ψυχρὸν καὶ ἄφωνον τάφον μου. Ἡ λαμπὰς τῆς ζωῆς μου σχεδὸν ἐσβέσθη. Ἀπεχωρίσθην διὰ τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος μου, παντὸς ὅ,τι μοὶ ἦτο προσφιλὲς ἐν τῇ ζωῇ, αὐτοῦ τοῦ εἰδώλου τῆς ψυχῆς μου. Δὲν μοὶ μένει ἄλλο ἢ νὰ λάβω τὴν ἀνταμοιβήν μου. Τὸ στάδιόν μου τετέλεσται. Ὁ τάφος ἀνοίγεται ἵνα μὲ δεχθῇ, καὶ ἐντὸς τοῦ κόλπου αὐτοῦ θέλω γενεῖ ἄφαντος. Μίαν καὶ μόνην αἴτησιν ἔχω ν' ἀπευθύνω πρὸς τὸν κόσμον πρὶν ἢ ἀπ' αὐτοῦ χωρισθῶ· τὸ ἔλεος τῆς σιωπῆς του. Μὴ γράψῃ τις τὸν ἐπιτάφιόν μου, διότι ἐάν τις ἐγνώριζε σήμερον τοὺς λόγους μου δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ· ἃς μὴ ὑποφέρωσιν ὅπως ἡ ἄγνοια καὶ ἡ πρόληψις κατηγορήσωσιν αὐτούς. Ἃς τοὺς ἀφήσωσιν ἐν τῷ σκότει καὶ τῇ εἰρήνῃ· ἡ μνήμη μου ἃς λησμονηθῇ· ὁ τάφος ἃς μένῃ ἀνεπίγραφος μέχρις ὅτου ἄλλη τις ἐποχὴ καὶ ἄλλοι ἄνδρες δυνηθῶσι νὰ ἀποδώσωσι δικαιοσύνην εἰς τὸν χαρακτῆρά μου. Ὅταν δὲ ἡ πατρίς μου ἀνακτήσῃ τὴν θέσιν της μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, τότε, τότε μόνον ὁ ἐπιτάφιός μου ἃς γραφῇ. Ἐτελείωσα. »

Λόρδος Νορβουρύ. « Ἐπεθύμουν νὰ σὲ ἀνακαλέσω εἰς φρονήματα μᾶλλον ἁρμόζοντα εἰς ἄνδρα ἐν τῇ θλιβερᾷ ταύτῃ θέσει εὑρισκόμενον. Ἄλλη τις διαγωγὴ καὶ ἄλλο ὕφος ἁρμόζουσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θεληματικῶς ἐπεχείρησε νὰ καταστρέψῃ τὸν νόμον καὶ τὸ σύνταγμα τῆς πατρίδος αὐτοῦ. »

Ροβέρτος Ἔμμετ. « Καὶ ἐκ νέου ἐπαναλαμβάνω ὅτι δὲν εἶμαι ὁ δημιουργὸς τῆς συνωμοσίας· εὗρον ταύτην διωργανισμένην ὅτε ἦλθον ἐνταῦθα· μοὶ ἐπρότειναν νὰ ἑνωθῶ μετ' αὐτῶν, ἐγὼ δὲ ἐζήτησα καιρὸν ἵνα σκεφθῶ· μοὶ εἶπον πρὸς τούτοις ὅτι ὁποία καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀπόφασίς μου, ἡ ὑπόθεσις καὶ ἄνευ ἐμοῦ ἤθελε προχωρήσει. Σκεφθεὶς ὡρίμως, εὗρον τὴν πρότασιν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀρχάς μου καὶ οὕτω συγκατετέθην. Καὶ σήμερον εἰς παρομοίας περιστάσεις ἤθελον καὶ πάλιν τὸ πράξει. »

Λόρδος Νορβουρύ. « Σὲ ἐξορκίζω νὰ μὴ ἀφήσῃς

τὴν ζωὴν ταύτην μὲ φρονήματα ἐχθρικὰ, τοσούτῳ βαθέως ἐῤῥιζωμένα κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου ἡμῶν, καὶ πρὶν ἢ ἀποθάνῃς νὰ ἐξιλεωθῇς μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως σου. Τοιαῦται ἐκ μέρους σου διαθέσεις θέλουσι τύχει τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, καὶ θέλουσι σὲ βοηθήσει νὰ ὑποστῇς μετὰ καρτερίας τὴν τρομερὰν καταδίκην ἣν θέλω ἐπιβάλει.»

Καὶ μετὰ ταραχῆς ἥτις ἐπροδίδετο ἐκ τοῦ ἤχου τῆς φωνῆς του, καὶ ὁποίαν οὐδέποτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἔδειξεν, ἀνέγνωσε τὴν θανατικὴν καταδίκην ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ τὴν ἐπαύριον κατὰ τὴν πρώτην ὥραν (ὁ καταδικασθεὶς ἔπρεπε κατὰ τὸ ἔθιμον νὰ κρεμασθῇ καὶ νὰ ἀποκεφαλισθῇ). Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεσύρθη ἀφοῦ προηγουμένως ἐχαιρέτισε μετὰ σεβασμοῦ τὸ δικαστήριον.

Ἡ καταδίκη αὕτη οὐδὲν ἔκτακτον εἶχεν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν διεφιλονεικεῖτο ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων, διότι ἦτο ἔνοχος κατὰ νόμον. Τὸ πάθος ὅμως τῶν δικαστῶν ἀνέδειξε κάλλιον τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο κρᾶμα τῆς τόλμης καὶ τῆς γλυκύτητος, ἅτινα παρέσυρον τὰς καρδίας τῶν ἐν τῇ δίκῃ παρευρεθέντων. Τοσοῦτον παθητικοὶ φθόγγοι διαπερῶσι συγκινητικώτατα τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἡ συνείδησις ἐπὶ τῆς ἰσχύος συγκινεῖ πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἀθάνατον ἐν τῇ φύσει ἡμῶν. Τοσαύτη σταθερότης πνεύματος καὶ τόλμη καρδίας εἰς ἄνθρωπον τόσῳ νέον παλαίοντα πρὸς τοιαύτην τρομερὰν εἱμαρμένην, φέρουσιν ἡμᾶς εἰς θαυμασμόν. Ἐννοεῖ τις, ἀκούων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ τὸν τόνον ψυχῆς ὑπερηφάνου ἥτις αἰσθάνεται τὸ μεγαλεῖόν της, καὶ τὴν μέριμναν περὶ τοῦ ὀνόματος τὸ ὁποῖον θέλει ἐπιζήσει αὐτῷ. Ὁ κατανυκτικὸς ἐπίλογος τοῦ λόγου τούτου ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν εἰς τὴν ζωὴν, τὸν ὁποῖον προφέρει ἡ Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους.

« Ἄκλαυτος, ἄφιλος, ἀνυμέναιος,
ταλαίφρων ἄγομαι τάνδ' ἑτοίμαν ὁδόν.
οὐκ ἔτι μοι τόδε λαμπάδος ἱερὸν ὄμμα
θέμις ὁρᾶν ταλαίνᾳ·
τὸν δ' ἐμὸν πότμον ἀδάκρυτον οὐ-
δεὶς τῶν φίλων στενάζει. »

Ἤθελεν ἀρκέσει νὰ ἀναγνώσῃ τις τὴν δίκην τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, ἵνα πεισθῇ ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἦτο πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἰρλανδίας. Αἱ ἰσχυραὶ ψυχαὶ φωτίζουσι διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῶν τὸ σκότος τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζησαν. Ὀλίγοι στίχοι τοῦ Δάντου μᾶς μανθάνουσι πλειότερον τὰ κατὰ τὰς Ἰταλικὰς ἐπαναστάσεις ἢ ὅλα τὰ σύγχρονα Χρονικά. Ὅταν τις διαπλέῃ τὰς ὄχθας τοῦ κόλπου τῆς Ἀμάλφης, τὸ κυανοῦν κῦμα διαμερίζεται ὑπὸ τὸ βάρος τῆς διασχιζούσης αὐτὸ λέμβου, καὶ διευκολύνει τὴν ὄψιν τῆς ζωηρᾶς λάμψεως τοῦ κοραλλίου ὕπερ λάμπει κατὰ τῶν μαύρων βράχων. Οὕτω καὶ ἡ λάμψις τῆς ἀληθείας διαπερᾷ τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἀνθρωπίνου γνώμης· συνεχῶς ἡ φωνὴ τοῦ πάθους, εὐγλωττοτέρα καὶ ὅλων τῶν κρίσεων, χαράσσει εἰς τὴν ἔτι ἀμφίβολον ταύτην ἀλήθειαν, τὴν σφραγῖδα τῆς ἀνεπιμελήτου ἐναργείας.

Ὅλοι οἱ ἐν τῇ δίκῃ παρευρεθέντες, μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ Βουχάναν, πρόξενος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ὁ δόκτωρ Μακάρτνεϋ, ὁ δόκτωρ Μακάβ καὶ ὁ δόκτωρ Αὔδον, ὡμολόγησαν ὅτι οὐδέποτε ἤκουσαν ῥήτορα προσεγγίσαντα κἂν τὴν εὐγλωττίαν τῆς ὁμιλίας τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ. Τριάκοντα ἔτη κατόπιν οἱ παρευρεθέντες ὡμίλουν μετὰ κατανύξεως διὰ τὸ εὔχαρι, τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν ὑψηλοφροσύνην δι' ἧς μετεχειρίσθη τοὺς δικαστὰς αὐτοῦ. Ἀπήγγειλε τὸν λόγον τόσον μεγαλοφώνως, ὥστε καθαρώτατα ἤκουσαν τοῦτον καὶ οἱ ἱστάμενοι εἰς τὰς ἀπωτέρας θύρας τοῦ δικαστηρίου· καὶ ὅμως οὐδὲν ὑπερβολικὸν ὑπῆρχεν οὐδὲ πομπῶδες εἰς τὴν ἀπαγγελίαν του· « Ἐξ ἐναντίας, λέγει ὁ Μάδδεν, ἡ φωνή του εἶχε γλυκύτητα καὶ χάριν, καὶ αἱ χειρονομίαι του μᾶλλον ἢ ἧττον ταχεῖαι, ἀνταπεκρίνοντο εἰς τοὺς ἤχους τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Ἐπροχώρει καὶ ὑπεχώρει, μετά τινος κινήσεως ἰδιαζούσης αὐτῷ, καὶ μὴ στερουμένης χάριτος.» Πρέπει δὲ νὰ ἀκούσωμεν μαρτυρίας αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ὕποπτοι ἐπὶ μεροληψίᾳ. Ὁ αὐτὸς ἀνταποκριτὴς τοῦ *Χρόνου* σημειῶν τὴν ἐπιστολήν του διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βερὰξ, καταδικάζει ἀπολύτως τὴν ἐπανάστασιν, καὶ προσθέτει τὰ ἀκόλουθα. « Καὶ ὅμως, χρεωστῶ νὰ εἴπω ὅτι ὑπῆρξε μέγας ἐν μέσῳ τῆς πλάνης αὐτοῦ· ὅτε τὴν ἡμέραν τῆς δίκης του, ἐνῷ ὁ τάφος ἦτο ἀνοικτὸς ἐκλόνησε διὰ τῆς ἐντόνου καὶ λαμπρᾶς αὐτοῦ εὐγλωττίας καὶ αὐτοὺς τοὺς τοίχους τοῦ δικαστηρίου, εἶδον τὸν φαρμακερὸν ἐκεῖνον ὄφιν, ὃν ὁ πατήρ του εἶχε θρέψει ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, φρυάσσοντα ὑπὸ τὰς πληγάς του, καὶ τὸ ἔκτρωμα ἐκεῖνο τῆς ἀνθρωπότητος (1), ἕνα τῶν δικαστῶν του, ὠχριάσαντα καὶ τρέμοντα ἐπὶ τοῦ θρανίου αὐτοῦ. Ὑπεράνθρωπος ὑπῆρξε τὴν ὥραν ἐκείνην. Ὅτε δὲ, ἀφοῦ ἐτιμώρησεν οὕτω καὶ ἐξηκόντισε τὴν ἀτιμωτικὴν ἐκείνην πρόκλησιν κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ὑπερασπίσθη τὰς ἀρχὰς εἰς ἃς ἐστηρίζετο ἡ διαγωγή του, εἶδον αὐτὸν ἀναπτύσσοντα ἠθικὴν ἀκεραιότητα, ἱκανότητα δὲ καὶ ἀφοβίαν μὴ εὑρισκούσας πρὸς τί νὰ συγκριθῶσιν εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου.» Σ. *(Ἕπεται συνέχεια.)*

(1) Ὁ Λόρδος Νορβουρύ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—οοο—

Βίος Γρηγορίου Μητροπολίτου Εἰρηνουπόλεως καὶ Βατοπαιδίου, ὑπὸ Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἰατροῦ καὶ χειρουργοῦ κτλ. Ἀθῆναι 1860.

Εἰς τοὺς ξένους ὅσοι περιήρχοντο τὰς ἐπαρχίας τῆς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τεταπεινωμένης Ἑλλάδος, προσ-

ἔτι δὲ καὶ εἰς ἐκείνους τῶν ἡμετέρων ὅσοι συνήθως τοὺς ξένους ἀντέγραφον, ἐπεκράτησε νὰ ψέγηται ὁ Ἑλληνικὸς κλῆρος ὡς ἐλεεινὸς διὰ τὴν ἀμάθειαν, ὡς περιφρονητὸς διὰ τὴν ἀγροικίαν, καὶ τὴν τῶν αἰσθημάτων του εὐτέλειαν. Καὶ ἡ διαγωγὴ μὲν καὶ αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων ἱερέων καὶ μοναχῶν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ αὐταπάρνησις αὐτῶν ἐν τοῖς ἀγῶσιν, ἡ γενναιότης αὐτῶν ἐν ταῖς μάχαις, τὸ ἡρωϊκὸν μαρτύριον τοῦ Διάκου, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἂν ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων τοῦ κλήρου τάξεων ἔλειπεν ἡ παιδεία, οὐδὲ τὸ φιλάδελφον ὅμως, οὐδὲ τὸ φιλόπατρι, οὐδ' ἄλλαι ἀρεταὶ εἰς τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα ἀνήκουσαι ἦσαν εἰς αὐτοὺς ξέναι.

Ἀλλ' οἱ οὕτω περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ἐν γένει γνωματεύοντες, οἱ μὲν ξένοι ἠγνόουν, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἐλησμόνουν ὅτι ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ δι' ὅλων τῶν δουλικῶν αἰώνων, διέλαμπον εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἱερατείου φωστῆρες παιδείας, χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ ὑψηλοφροσύνης, οἵτινες πᾶν ἔθνος ἤθελον τιμήσει, καὶ διετήρουν τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ τῶν ἀκραιφνεστέρων Ἑλληνικῶν αἰσθημάτων τὸ ἔναυσμα καὶ τὴν παρακαταθήκην· ὅταν δὲ ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα, αὐτοὶ διὰ τῆς φωνῆς καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος, διὰ τῶν θυσιῶν καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως, ὡδήγουν ἢ ὑπεστήριζον τὸν μέγαν ἀγῶνα, ἢ ἡγίαζον αὐτὸν διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ αἵματός των.

Εἷς τῶν ἱερῶν τούτων πρωταθλητῶν τῆς τοῦ ἔθνους παιδείας καὶ τῆς τοῦ ἔθνους ἐλευθερίας ἦν καὶ ὁ ἅγιος Εἰρηνουπόλεως, οὗ τὸν διακαῆ ζῆλον δειχθέντα δι' ἔργων, δι' ἀπαύστου ἐνεργείας καὶ ἰδίως διὰ τῆς θυσίας ὅλης τῆς μεγάλης περιουσίας, γνωρίζουσιν ὅλοι οἱ εἰς τὰς προπαρασκευὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνεργήσαντες, καὶ καταδεικνύουσι προφανέστατα αἱ ἐν τῷ προκειμένῳ πονήματι ἀναμφισβήτητοι ἀποδείξεις. Αἱ βιογραφίαι αὗται ἀνδρῶν καλῶν κἀγαθῶν, ὧν αἱ μετριόφρονες ἀρεταὶ λανθάνουσι, διότι ἄνευ ἐπιδείξεως ἐνεργοῦσιν, εἰσὶ παντὸς ἐπαίνου ἄξιαι, διότι σώζουσιν ἀπὸ τοῦ βυθοῦ ἑκουσίας λήθης πολυτίμους μαργαρίτας, δι' ὧν θέλει ποτὲ κοσμηθῇ τὸ στέμμα τῆς ἐθνικῆς δόξης.

Δὲν δυνάμεθα ὅμως ν' ἀποσιωπήσωμεν ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ βιογραφίᾳ ἕν τι βλάπτει τὸν βιογραφούμενον, αὐτὸς ὁ βιογραφῶν· διότι ὅσον καὶ ἂν καταβάλλῃ τελεσφόρον προσπάθειαν ὅπως ἐπαξίως ἐξυψώσῃ αὐτοῦ τὴν ἀρετήν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν φιλοπατρίαν, ὁ ἀναγνώστης, ἀφ' οὗ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν οἰκεῖον φόρον θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης, αἰσθάνεται ὅτι ἔτι μείζονα ὀφείλει εἰς τὴν ἄπειρον πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως. Τὰ ἄνθη δι' ὧν κατεκάλυψε τὴν καθ' ἑαυτὴν ἀξιόλογον μὲν ἀλλ' ἰσχνὴν ὕλην του, εἰσὶ τόσον λαμπρὰ καὶ τόσον ποικίλα, ὥστε αὐτὰ ἕλκουσι μᾶλλον ἐκείνης τὴν προσοχήν. Ὁ βιογράφος δείκνυται καὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ πονηματίῳ ὁποῖος καὶ ἐν τῷ βίῳ Μάρκου τοῦ Κυπρίου, καὶ ἐν τῇ ἀξιολογωτάτῃ ἐκδόσει καὶ τῷ πλουσιωτάτῳ προοιμίῳ τοῦ Φωτίου (εἰς Ἀμφιλόχιον), σοφοῦ πατρὸς σοφὸς υἱός, ἀπέραντον ἔχων ἀνάγνωσιν καὶ βαθεῖαν φιλολογικὴν κρίσιν, καί, χρῆμα ὁσημέραι σπανιώτερον παρ' ἡμῖν ἀποβαῖνον, ἑλληνιστὴς ἄριστος. Μεταξὺ δὲ τῶν παρέργων κοσμημάτων δι' ὧν ἐποίκιλλε τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ τῶν σπουδαίων σχολίων δι' ὧν τὸ διεσαφήνισεν εὑρίσκει συνεχῶς ἀφορμὴν ὅπως προτείνῃ εὐστόχους διορθώσεις πολλῶν ἀρχαίων κειμένων ἰδίως ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Μία δὲ μάλιστα τῶν παρεκβάσεων αὐτοῦ ἔχει ἀξίαν ἱστορικὴν οὐ μικράν, διότι εἶναι κατὰ πρῶτον ἐκδιδομένη ἐπιστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου πρὸς τὸν Δόγην τῆς Ἑνετίας Νικόλαον Δαπόντην, περὶ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετακινήσωσιν οἱ Ἕλληνες τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅπως συμπανηγυρίζωσι μετὰ τῶν Δυτικῶν.

Καὶ τὸ νέον τοῦτο πόνημα τοῦ Κ. Σ. Οἰκονόμου αὐξάνει τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Ἑλλήνων, ἣν καὶ αἱ προγενέστεραι αὐτοῦ φιλολογικαὶ ἐργασίαι εἶχον ἐμπεδώσει, τοῦ νὰ ἴδωσι τὸν πολυμαθῆ καὶ βαθὺν συγγραφέα γενναίως καὶ δι' ἄλλων ἐκτενεστέρων συγγραμμάτων εἰς τὸ φιλολογικὸν στάδιον ἀποδυόμενον, πρὸς τιμὴν καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πατρίδος.

Α. Ῥ. Ῥ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ. Ἐν τῇ αὐστριακῇ αὐτοκρατορίᾳ ὑπάρχουσι 330 πολιτικὰ καὶ 159 στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα, ἐν οἷς νοσηλεύονται κατ' ἔτος ὑπὲρ τὰς 400, 000 ψυχῶν. Ὑπάρχουσι πρὸς τούτοις 40 φρενοκομεῖα, ἐν οἷς διατελοῦσιν ὡς ἔγγιστα 6000 φρενοβλαβῶν, 40 μαιευτήρια, εἰς ἃ κατ' ἔτος εἰσέρχονται 40—60, 000 γυναικῶν, καὶ 33 ὀρφανοτροφεῖα, ἐμπεριέχοντα 24, 000 ὀρφανῶν. Ἔχει δὲ καὶ 27, 984 ἰατρούς.

ΓΙΓΑΝΤΩΔΗΣ ΣΑΛΑΜΑΝΔΡΑ. Ἡ ἐν Λονδίνῳ ζωολογικὴ ἑταιρία ἠγόρασεν ἐσχάτως διὰ τὸ θηριοτροφεῖον αὐτῆς ζῶσαν γιγαντώδη σαλαμάνδραν ἐκ τῶν τῆς Ἰαπωνίας, δηλονότι τὸ μέγιστον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀμφιβίων. Τὸ τερατῶδες τοῦτο ζῶον διαιτᾶται ἐν ταῖς λίμναις τῶν βασαλτικῶν ὀρέων τῆς Ἰαπωνίας, ὅπου κατὰ πρῶτον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Ὀλλανδοῦ φυσιοδίφου Σιεβόλδου, καὶ ὅπου θεωρεῖται ὡς σπάνιον ζῶον. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι μεταξὺ ὅλων τῶν ζώντων ζώων, τοῦτο προσεγγίζει μᾶλλον κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τὸν δῆθεν ἀπολελιθωμένον ἄνθρωπον, homme fossile, ἢ homo diluvii testis τοῦ Schenchze. Τὸ περὶ οὗ ὁ

λόγος ζῶον ἔχει τριῶν ποδῶν μῆκος, καὶ εἶναι τὸ μόνον τοῦ εἴδους τούτου τὸ ἐλθὸν ζῶν εἰς τὴν Εὐρώπην.

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ. Τῆς Daily express, ἐκδίδονται ἑκάστοτε ἀντίτυπα 25,000

Τῆς Journal de Commerce.	»	2 500
» Courrier and Enquirer.	»	2,000
» Daily Times.	»	36,000
» Semi Weekly Times.	»	8,000
» Weekly Times.	»	18,000
» Daily Herald.	»	90,000
» Weekly Herald.	»	15,000
» Daily Sun.	»	70,000
» New York Ledger	»	160.000
» Frank Leslie Paper.	»	60,000
» Sunday Times.	»	40,000
» Courrier des Etats-Unis.	»	1,800
» Eco dell' Italia.	»	1,500
» Commercial Advertiser.	»	1,500
» Daily Evening Post.	»	5,000
» Daily Tribune.	»	39,000
» Semi Weekly Tribune.	»	22,000
» Weekly Tribune.	»	212,000
» Weekly day Book.	»	26,000
» Weekly Atlas.	»	50,000
» Weekly Mercury.	»	100,000
» Harper' s Weekly.	»	75,000
» Home Journal.	»	16,000
» Weekly News Cronica.	»	500
» Courrier des Etats-Unis (ἑβδ.)	»	9,000
» Τῶν 9 γερμανικῶν Ἐφημερίδων.	»	56,000
Τὸ ὅλον		1,141,300

Ἐν δὲ τῷ Νεοβοράκῳ ἐκδίδεται ἡ μεγαλητέρα πασῶν τῶν τῆς ὑφηλίου ἐφημερίδων, ἐπιγραφομένη Illuminated quadruple speet the Constellation, καὶ ἔχουσα ἔκτασιν 45,568 τετραγωνικῶν ἑκατοστομέτρων, ἐνῷ ὁ Times τῆς Ἀγγλίας ἔχει μόλις 5,704. τετρ. ἑκατοστ.

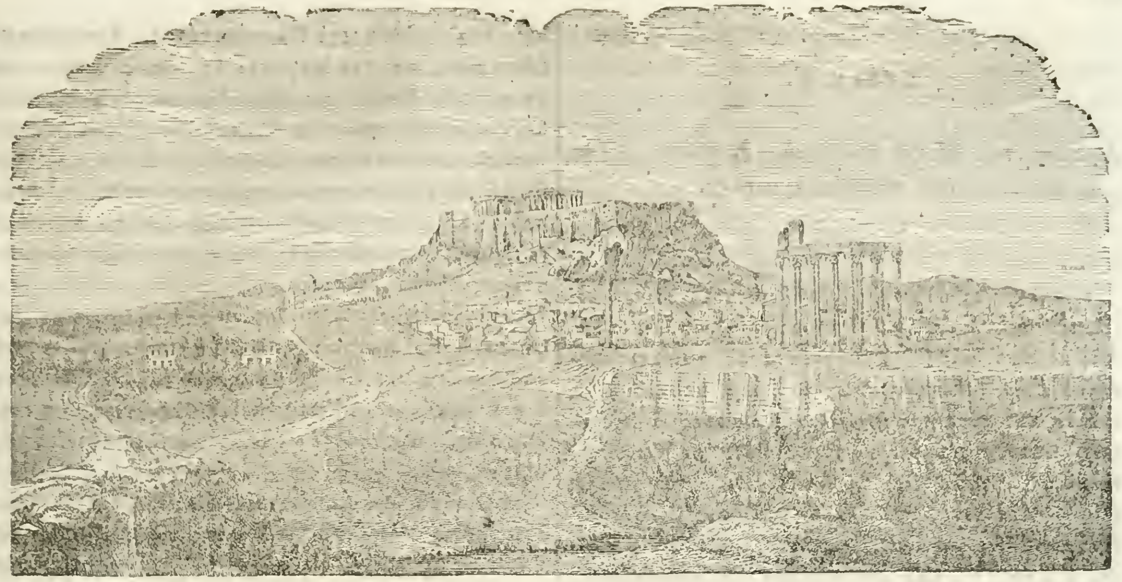
Ι. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΕΥΣΤΟΧΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ. Ὁ Καλίφης Μαχαδῆς ἠγάπα περιπαθῶς τὴν θήραν. Ἀποπλανηθεὶς ποτε εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν χωρικοῦ τινος, παρ' οὗ ἐζήτησε νὰ πίῃ. Οὗτος δὲ ἔδωκεν αὐτῷ στάμνον πλήρη οἴνου, ἀφ' ἧς πιὼν πρῶτον ὁ καλίφης ποτήρια τινὰ, ἠρώτησε τὸν οἰκοδεσπότην ἐὰν τὸν ἐγνώριζεν.— Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Ἄραψ.—Εἶμαι εἷς τῶν πρώτων αὐλικῶν τοῦ Καλίφου· καὶ ἔπιε νέον ποτήριον μεθ' ὃ ἀπέτεινε πρὸς τὸν χωρικὸν τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν. Οὗτος δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε ποῖος ἦτο. — Δὲν εἶναι ἀληθὲς, ἐπανέλαβεν ὁ Μαχαδῆς, εἶμὶ ἀκόμη μεγαλήτερος. Τότε ἔπιε νέον ποτήριον, καὶ ἀπεύθυνε τὴν πρώτην ἐρώτησιν εἰς τὸν Ἄραβα. Οὗτος δὲ βαρυνθεὶς ἀπήντησεν ὅσα ἐκεῖνος εἶχε εἰπεῖ.— Οὐχὶ, ἀπεκρίθη ὁ Μαχαδῆς, δὲν σὲ τὰ εἶπα ὅλα· εἰμὶ ὁ Καλίφης, τὸν ὁποῖον προσκυνοῦσιν ὅλοι. Ἀλλ' ὁ Ἄραψ ἀντὶ νὰ προσκυνήσῃ, ἔλαβε τὴν στάμνον ἵνα τὴν ἀποθέσῃ εἰς τὴν θέσιν της. Ὁ δὲ Καλίφης ἐξεπλάγη, νομίζων ὅτι ἔπραξεν οὕτω φοβούμενος ὅτι παρεβίασε τὴν ἐντολὴν τοῦ Μωάμεθ, τὴν ἀπαγορεύουσαν τὴν οἰνοποσίαν.— Ὄχι δὲν ἐφοβήθην, ἀπεκρίθη ὁ Ἄραψ· ἀλλ' ἐὰν πίῃς καὶ ἄλλο ποτήριον, φοβοῦμαι μήπως γίνῃς προφήτης, καὶ εἰς τὸ τελευταῖον ποτήριον μὴ καταντήσῃς ὁ Παντοδύναμος Θεός. Ὁ Μαχαδῆς ἠσθάνθη τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς ἀπαντήσεως, καὶ ἔδωκε μεγαλοπρεπὲς δῶρον εἰς τὸν εὐφυῆ Ἄραβα.

ΕΓΚΡΑΤΕΙΑ. Ἀσθενοῦντος τοῦ Πομπηΐου, ὁ ἰατρὸς διέταξεν αὐτὸν νὰ φάγῃ κίχλαν· ἀλλὰ τότε αἱ κίχλαι ἦσαν σπανιώταται, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ μετὰ θήραν ματαίαν ἀνήγγειλαν ὅτι δὲν εὗρον κίχλας, ὅτι ὅμως ὁ Λούκουλος τρώγει τοιαύτας. — Πῶς ! ἀνέκραξεν ὁ Πομπήϊος, θ' ἀπέθνησκον λοιπὸν ἐὰν ὁ Λούκουλος δὲν ἔζη εἰς τὴν μαλθακότητα; νομίσας ἀνάξιον ἑαυτοῦ τὸ να παρατείνῃ τὴν ζωήν του ἐπὶ τῇ τιμῇ ταύτῃ. Καὶ δὲν ἔφαγε μὲν κίχλας κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ ἰατροῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέθανεν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΑΡΕΚΤΡΟΠΗ. Διάσημός τις θεολόγος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Δ' ἐνῷ οὗτος ἐμέτρα χρήματα. — Βλέπεις, εἶπεν ὁ Πάπας, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι πλέον εἰς τὸν αἰῶνα, καθ' ὃν ἔλεγεν, « *Ἀργύριον ἢ χρυσὸν οὐκ ἔχω* ». — Εἶναι ἀληθὲς, Πάτερ, ἀπεκρίθη ὁ Θεολόγος· ἀλλὰ καὶ δὲν δύναται νὰ εἴπῃ πλέον εἰς τὸν παραλυτικὸν « *ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει* ».

ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΝ. Πολλάκις ἐγράψαμεν περὶ τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει οἰκοτροφείου τοῦ καθηγητοῦ Κ. Ν. Πετρῆ, καὶ ἐφέτος εὐχαρίστως προσθέτομεν ὅτι κατὰ τὰς ἐτησίας γενικὰς ἐξετάσεις εὐδοκίμησαν, χάρις πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὰς πατρικὰς ὁδηγίας τοῦ ἐφορεύοντος αὐτό. Τὸ οἰκοτροφεῖον τοῦτο πρὸ ἐτῶν τριῶν συστηθὲν, δέχεται μαθητὰς ἀκροωμένους μὲν τῶν γυμνασιακῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν μαθημάτων, προπαιδευομένους δὲ ἰδιαιτέρως ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ ὑπό τε τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἄλλων καθηγητῶν καὶ διδασκάλων περὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὰ μαθηματικὰ, καὶ διδασκομένους τὴν Γαλλικὴν καὶ Γερμανικήν. Πάντες οἱ οἰκότροφοι συνδιαιτῶνται, καὶ συμμελετῶσι, καὶ συνεκκλησιάζονται, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Κ. Πετρῆ, ἀνδρὸς εὐσυνειδήτου, καὶ μετὰ ζήλου ἀφιερουμένου οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ, τὸ σπουδαιότερον, εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἠθῶν τῶν εἰς αὐτὸν ἐμπιστευομένων νέων. Τὸ οἰκοτροφεῖον τοῦτο συνιστῶμεν ἰδιαιτέρως πρὸς τοὺς ἔξωθεν στέλλοντας τὰ τέκνα αὐτῶν.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 254.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΥΣΗΣ.

Διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις τοῦ βίου αὐτοῦ, τοῦ ἐν ἐν τοῖς φυλλαδίοις τῆς Πανδώρας ὑπ' ἀριθ. 246, 247 καὶ 248 καταχωρισθέντος.

—ooo—

Ὁ Κ. Ἄνθιμος Μαζαράκης, πρόεδρος Ἀρχιμανδρίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὁ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ γένους διευθύνων τὸ ἐν Χάλκῃ ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον, ἀναγνοὺς τὸν βίον τοῦ Παναγιώτου Νικούση ὃν ἐσχεδιογράφησα ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ συγγράμματι, καὶ παρατηρήσας τινὰ τὰ ἡμαρτημένως ἢ ἐλλιπῶς ἐκτεθέντα, εὐηρεστήθη νὰ μὲ ὑποδείξῃ ταῦτα δι' ἐπιστολῆς του, ἐπισυνάψας καὶ ἐκτενεστέρας τινὰς σημειώσεις πρὸς ἐπανόρθωσιν αὐτῶν. Ὅθεν σπεύδω νὰ δημοσιεύσω ὅσα γράφει, ἐκφράζων συνάμα τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸν καλὸν κἀγαθὸν ἄνδρα, τὸν μὴ ὀκνήσαντα νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διευκρίνησιν περιστάσεών τινων, ἐκ τῶν μάλιστα λόγου ἀξίων τῆς τοῦ ἔθνους ἱστορίας.

Κ. Π.

Ἰδοὺ τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς του, τὸ περὶ τῶν περιστάσεων τούτων πραγματευόμενον.

« Ὄντος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου, ὅπερ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθύνω, εἰς τὸ εὐαγὲς Μοναστήριον τῆς Θεομήτορος ἐν Χάλκῃ, ὅπερ ἡ θεοφιλὴς ἐκείνου ψυχὴ ἀνήγειρεν ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ κτισθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου, καὶ ἐκόσμησεν ἰδίοις ἀναλώμασι τὸν ἐν αὐτῷ Ναόν, ἔχω ὑπ' ὄψιν καθ' ὥραν τὸν τάφον του καὶ τὸ ἐπιτύμβιον αὐτοῦ, ὅπερ θέλετε εὑρεῖ ἐν ταῖς ἐπισυνημμέναις σημειώσεσι. Ταύτην λοιπὸν τὴν Μονὴν ἐκόσμησεν ὁ περιφανὴς Νικόσιος καὶ εἰς ταύτην παρήγγειλε νὰ ταφῇ, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Δὶς ἔσωσε τοὺς ἁγίους τόπους τῶν Ἱεροσολύμων, κατὰ τὸν Δοσίθεον, καὶ ἐπροστάτευσε τὰ ἐν αὐτοῖς δικαιώματα τοῦ ἔθνους· δηλαδὴ τὸ 1656, ἁρπαγέντας ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, καὶ τὸ 1672, ἐπιβουλευομένους ὑπὸ τῶν Δυτικῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικὸν τὸ 1662, μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ῥωσσικοῦ καὶ ἐκδώσας ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἰδίᾳ δαπάνῃ, διένειμε δωρεὰν τὴν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Περὶ τῆς ἀγαθοεργίας του ταύτης καὶ περὶ ἄλλων ἀναφέρει καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Νεκτάριος. Ἐπειδὴ δὲ περὶ ἁπάντων τούτων καὶ ἄλλων ἀξιοσημειώτων πραγματεύεται ὁ ἀοίδιμος προκάτοχός μου ἐλλογιμώτατος Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς εἰς τὸ ἱστορικὸν ὑπόμνημά του « Περὶ τῆς κατὰ Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου » πέμπω τῇ Ὑμετέρᾳ σεβαστῇ μοι ἐλλογιμότητι, ἐν ταῖς ἐπισυνημμέναις σημειώσεσιν, ὅσα ἐκθέτει περὶ τοῦ περικλεοῦς Παναγιώτου. »

Ἰδοὺ καὶ αἱ ἀναφερόμεναι ἐν τῇ ἐπιστολῇ σημειώσεις.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Δευτέρα τῆς Μονῆς οἰκοδομὴ, ἡ πρώτη αὐτῆς ἀνακαίνισις ὑπὸ τοῦ Παναγιωτάκη.

—ooo—

« Ἀλλὰ, μετ' οὐ πολλοῦ χρόνου παρέλευσιν, (νεύσει πάντως τῆς ἄνωθεν Προνοίας) ἐφάνη καὶ αὖθις νέος κτίτωρ αὐτῆς, ὁ εὐκλεέστατος καὶ ἐπισημότατος ἀνὴρ, Παναγιώτης, καὶ καθ' ὑποκορισμὸν, συνήθη καὶ τότε καὶ νῦν, Παναγιωτάκης ὁ Νικούσιος. Οὗτος ὑπῆρχε γουνάρεως υἱός, ἐν Κωνσταντινουπόλει γεννηθεὶς τῷ 1613 ἔτει, τὸν ὁποῖον, κομιδῆ νέον ὄντα, παρέλαβεν ὁ σοφὸς ἐκεῖνος Διδάσκαλος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, Μελέτιος Συρίγου ὁ Κρὴς (1), καὶ ἐξεπαίδευσεν ὑπὸ διδασκάλους. Ἀγχίνους δὲ ὢν, ἐγένετο ἐγκρατὴς τῆς Ἑλληνικῆς, Ἀραβικῆς, Περσικῆς καὶ Τουρκικῆς διαλέκτου· εἶτα, ἐν Παταυΐῳ, καὶ τῆς Λατινικῆς καὶ Ἰταλικῆς γλώσσης, καὶ δι' αὐτῆς, τῶν Μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, καὶ τῆς Ἀστρονομίας. Ἐπανακάμψας εἰς βασιλεύουσαν, ἐχρημάτισε κατ' ἀρχὰς μὲν Διερμηνεὺς τοῦ πρέσβεως τῶν Γερμανῶν 25 ἔτη· μετὰ δὲ ταῦτα, καὶ τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, καὶ τῆς Πόρτας ἐν ταὐτῷ· καὶ τέλος, ὑπατεύσαντος τοῦ περιφήμου Κιοπρουλῆ Ἀχμὲτ πασᾶ, προεχειρίσθη καθ' αὐτὸ μέγας Διερμηνεὺς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. Καὶ ἔκτοτε, ἀφοσιωθεὶς ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν δούλευσιν αὐτοῦ, συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ ὑπάτου τούτου Κιοπρουλῆ κατὰ τῆς Κρήτης, καὶ διέμεινε μετ' αὐτοῦ ἕως τῆς ἁλώσεως ταύτης. Ἐκτελῶν δὲ τὰ τοῦ Διερμηνέως ἔργα, ἐπὶ τῶν Σουλτάνων Ἰβραχὶμ τοῦ Α' καὶ Μεχμὲτ τοῦ Δ', ἔλαβε παρ' Ὀθωμανοῖς, διά τε τὴν ἑαυτοῦ πολυμάθειαν καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ φρονήσεως τὸ βάθος τοσαύτην ὑπόληψιν, ὅσην ποτὲ παρ' Ἑβραίοις ὁ Ἀχιτόφελ, καὶ παρ' Ἕλλησιν ὁ Ὀδυσσεύς.

» Περὶ τοῦ Διερμηνέως τούτου Παναγιωτάκη ὁ κλεινὸς Εὐγένιος, ἐν ἀρχῇ τῆς λογικῆς αὐτοῦ, ἐν τῷ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπὶ σπουδῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων, λέγει ταῦτα· « Τούτοις ἅπασι συγκαταλεχθήτω καὶ Παναγιωτάκης, ὁ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τὰ τοῦ Μεγάλου Ἑρμηνέως τελῶν, καὶ ἐν τῇ πρὸς Βανλῆ τινα Ἐφένδην συστάσῃ διαλέξει, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ τότε ὑπατεύοντος, ἴσον τῷ πολιτικῷ φρονήματι τὸ φιλόσοφον ἐνδειξάμενος. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἀθανάσιον Κιρκέρον ἐπιστολῇ, τῇ περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ὀβελίσκου, τὸν περιόντα οἱ (αὐτῷ) τῆς ἐπιστήμης καὶ πολυμαθείας πλοῦτον στήσας κατάδηλον. »

» Ὁ δὲ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1) λέγει, ὅτι, ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχείας Παρθενίου τοῦ Δ' τοῦ ἐπονομαζομένου Μογγιλάλου, περὶ τὸ 1658 ἔτος, « διὰ δαπάνης καὶ ἐπιμελείας Παναγιωτάκη τοῦ Ἑρμηνέως ἕψησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅγιον Μύρον. »

» Ὁ αὐτὸς Δοσίθεος ἱστορεῖ (2) ὅτι, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Μεθοδίου, (ὀρθότερον ἴσως Διονυσίου τοῦ Γ'), ἐν ἔτει 1662, ὁ μέγας Ἑρμηνεὺς τῆς κραταιᾶς τῶν Ὀθωμανῶν βασιλείας Παναγιωτάκης ἐνήργησε, καὶ ἐτυπώθη ἐν τῇ Ὀλλάνδᾳ τὸ βιβλίον, τὸ καλούμενον Ὀρθόδοξος Ὁμολογία (3). Οὐ μόνον δὲ τὴν τύπωσιν τοῦ βιβλίου τούτου ἐνήργησεν ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ δωρεὰν προέθηκεν αὐτὸ εἰς τοὺς εὐσεβεῖς, ὡς ὁ Ἱεροσολύμων Νεκτάριος ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἐντευξομένους ὀρθοδόξους ἐπιστολῇ αὐτοῦ πλατύτερον διηγεῖται, λέγων· « Ἀλλὰ ταύτην (τὴν βίβλον) τύπῳ μὲν πρὸ πολλοῦ οἱ Ῥῶσσοι τῇ σφῶν διαλέκτῳ ἐξέδωκαν, παρὰ δὲ Γραικοῖς, ἐν χειρογράφοις καὶ μόναις δέλτοις τέως ἀνεγινώσκετο. Ὁ δὲ σοφώτατος, οὐχ ἧττον δὲ καὶ θεοσεβέστατος, καὶ ὀρθοδοξότατος Ἑρμηνεὺς τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ κράτους τῶν Αὐτοκρατόρων, Κύριος Παναγιώτης, οἷα τοῦ ἡμετέρου τῶν Γραικῶν γένους, εἰς ἄκρον ζηλωτὴς, καὶ τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγματος διάπυρος ὑπερασπιστὴς, πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ μεγαλοπρεπέσιν ἔργοις, καὶ τοὔργου τούτου γενέσθαι προστάτης οὐκ ὤκνησε, τοῦ τύπῳ δηλαδὴ, καὶ κατὰ τὴν ἡμῖν τε καὶ τῶν Λατίνων φωνὴν (καίπερ πολιτικαῖς φροντίσιν ὅσαι ὧραι ἐνειλούμενος) οἰκείοις ἀναλώμασι ταύτην ἐκδοῦναι, ἵν' ἕκαστος τῶν εὐσεβῶν βουλομένων δίχα δαπάνης, (ἀμισθὶ γὰρ πᾶσι τὰς βίβλους δίδοσθαι παρεσκεύασε) κτᾶσθαι ταύτην δύναιτο, . . . Ὀφείλομεν δὲ ἅπαντες μεγάλας καὶ ἀθανάτους τὰς χάριτας εἰδέναι τῷ ἀνδρὶ, προξένῳ ἡμῖν γενομένῳ τοῦ τοιούτου καλοῦ, ἐλλιπαρεῖν τε τὸ θεῖον, ἀνταποδοῦναι

---

(1) Ὁ Μελέτιος οὗτος εἷς ἦν τῶν παρὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἀποσταλέντων εἰς τὴν κατὰ τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας συγκροτηθεῖσαν Σύνοδον, ἐν ἔτει 1642, ὃν ἐκθειάζων Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων λέγει. « Καὶ δὴ λοιπὸν πέμπονται παρὰ τῆς Ἱερᾶς »Συνόδου ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Νικαίας Πορφύριος, καὶ »Μελέτιος ὁ Συρίγος, διδάσκαλος τῆς Μ. Ἐκκλησιας, ὅς καὶ »ἐπ' εὐσεβέσι καὶ ὀρθοῖς δόγμασι παιδιόθεν ἀνατραφεὶς τε καὶ »παιδευθεὶς, καὶ πρὸς τελειότητα βίου καὶ λόγου ἀχθεὶς, κήρυξ, διερμηνεὺς, καὶ στάθμη τῶν ὀρθῶν τῆς πίστεως δογμάτων, »καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Τὸ πατριαρχικὸν δὲ τότε ἐπιφερόμενος »πρόσωπον, σὺν πληρεστάτῃ ἐξουσίᾳ καὶ τῆς ἱερᾶς ἁπάσης »Συνόδου, εἰς Μολδαυΐαν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, σὺν τῷ Πορφυρίῳ παρεγένετο. » (Ὀρθόδ. Ὁμολογ. ἐν Μόσχᾳ ͵αχμθ' σελ. 3). (Ὁ δὲ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος Πορφύριος Νικαίας, ἦν ὁ προῤῥηθεὶς § 24 Β').

(1) Βιβλ. ΙΒ'. Κεφ. Δ'. § Β'.

(2) Βιβλ. ΙΑ'. Κεφ. ΙΑ'. § Δ'.

(3) Τὸ βιβλίον τοῦτο συνεγράφη μὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Πέτρου Μογίλα, μητροπολίτου Κιαίβου, φέρον ὄνομα κατ' ἀρχὰς, » Ἔκθεσις τῆς πίστεως τῶν Ῥώσσων » ὕστερον δὲ ἀνακριθὲν ἐν τῇ προῤῥηθείσῃ κατὰ τὸ Ἰάσιον γενομένῃ Συνόδῳ, καὶ ὑπὸ πάσης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δοκιμασθὲν καὶ βεβαιωθὲν, ἐπεγράφη· Ὀρθόδοξος ὁμολογία τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐτυπώθη, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μετὰ ταῦτα δὲ ἀνετυπώθη ἐν Μόσχᾳ, ἔτει ͵αχμθ'.

πλουσίως αὐτῷ, καὶ ἀθανάτους τὰς ἀμοιβὰς, ἐν τῇ τῆς ἀνταποδόσεως ἡμέρᾳ » (1).

» Ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ ὁ πολυμαθὴς Γερμανὸς Ἄμμερ, ὁ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας συγγραψάμενος, τοιαῦτα ἐγκώμια πλέκει εἰς τὸν Παναγιωτάκην τοῦτον, λέγων περὶ αὐτοῦ ὅτι ὑπῆρχεν, « Ἐκπληρωτὴς διαπραγματεύσεων δεξιώτατος, πολιτικὸς ὀξυδερκέστατος, ἀνὴρ εὐθύτατος, καὶ τῶν στασιωδῶν ὁ ἐχθρὸς καὶ ὁ τρόμος. Ὑπερασπιστὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐνεργητικώτατος, χάριν τῆς ὁποίας συνῆψε πρὸς Βανλῆ Ἐφένδην, (Καθηγητὴν τοῦ τότε σουλτανεύοντος Μεχμὲτ τοῦ Δ') συνδιαλέξεις, σοφίας καὶ συνέσεως μεστάς. Αὐτος κατώρθωσε τὴν ἀπόδοσιν (εἰς τοὺς ἡμετέρους δηλ.) τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις (ἁρπαγέντων) ἁγίων τόπων· καὶ τελος ἂν οἱ Γραικοὶ ἔχαιρον ἐπιῤῥοήν τινα παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πόρτᾳ, εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον ὤφειλον αὐτήν. » (2)

» Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν καὶ τηλικοῦτος ἀνὴρ, Παναγιωτάκης ὁ Νικόσιος, ὁ διὰ τὰ προτερήματα αὐτοῦ ταῦτα πρῶτος ἐκ χριστιανῶν Μέγας Διερμηνεὺς χρηματίσας παρ' Ὀθωμανοῖς, καὶ, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ θέσεως, μεγάλως εὐεργετήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολικὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν· οὗτος, πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ εὐεργετήμασιν, ἀνήγειρε πάλιν ταύτην τὴν Μονὴν, καὶ πᾶσαν σχεδὸν ἐκ νέου ἐποίησε. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς πυρπολήσεως αὐτῆς, τινὲς μὲν εἰκάζουσιν ὅτι τὸ δυστύχημα τοῦτο συνέβη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὅτε (λέγουσιν οἱ αὐτοὶ) ἐνηργήθη καὶ ἡ ἀνακαίνισις αὐτῆς. Ἀλλ' εἰς χειρόγραφον τῆς Μονῆς ἀπαντᾶται σημείωσις, λέγουσα ῥητῶς οὕτω· « 1672, ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ 6, ἐκάη τὸ Μοναστήριον, ἡ Παναγία, καὶ τὸ ἀνεκαίνισεν ὁ Παναγιωτάκης » (3).

» Ἀνακαινιζομένης λοιπὸν τῆς Μονῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁ νέος Κτίτωρ αὐτῆς, τὸν μὲν καθ' αὑτὸ Ναὸν τοῦ Προδρόμου, δι' αἰτίας ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς, κατέλιπεν εἰς τὰ ἐρείπια αὐτοῦ κεχωσμένον· εἰς δὲ τὸ περισωθὲν εἰρημένον παρεκκλήσιον τῆς Θεοτόκου, ἐνέφραξε μὲν τὴν πρὸς βοῤῥᾶν ἀρχαίαν αὐτοῦ εἴσοδον, ἤνοιξε δὲ ἑτέραν πρὸς δυσμὰς, ὑποτεμὼν καμαροειδῶς τὴν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο προῤῥηθεῖσαν χλιδάδα. Ὡσαύτως και ἄλλην μικροτέραν ἀριστερόθεν, ἐγγὺς μὲν τῆς ἀρχαίας εἰσόδου, πρὸ δυσμὰς δὲ καὶ καὶ αὐτήν. Εἶτα, παρεκτείνας τὸ τοίχισμα, προσέθηκε, κατα συνέχειαν τοῦ ἐξ ἀρχῆς λιθοκτίστου Προνάου, καὶ τὸν εἰσέτι καὶ νῦν ὁρώμενον Νάρθηκα· δεξιόθεν δὲ αὐτοῦ, καὶ τὸ Γυναικεῖον, ξυλοστεγῆ ἀμφότερα, πρὸς ἀπαρτισμὸν καὶ αὔξησιν τοῦ θείου τούτου Ναοῦ, ἐπέχοντος τὴν σήμερον Καθολικοῦ Ναοῦ τόπον, ὃν καὶ κοσμήσας ἔσωθεν ὅλον διὰ ζωγραφίας, κατέστησεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον σεβάσμιον. Ζωγραφηθείσης δὲ καὶ εἰκόνος τῆς Θεομήτορος ὑπὸ τὴν κατὰ μεσημβρίαν καμάραν, τὴν ἀποπερατοῦσαν κατά τε μῆκος καὶ πλάτος τὸν ἀρχαῖον Πρόναον, ἔλαβεν ἔπειτα ἐκ τούτου καὶ ἡ Μονὴ τὴν ἐπωνυμίαν, Καμαριώτισσα.

» Τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ σεβασμίου τούτου Ναοῦ, διὰ τῆς ἀναπληρώσεως τῶν εἰς αὐτὸν ἐλλειπόντων καὶ ὅλην τῆς Μονῆς τὴν ἀνακαίνισιν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Παναγιωτάκη, ἐδείκνυε ποτὲ καὶ εἰκὼν, ἥτις ἐπὶ κεφαλῆς οὖσα τοῦ τότε ἑστιατορίου, ἐξωγραφημένου ὄντος καὶ αὐτοῦ, παρίστανε τὸν Κτίτορα τοῦτον, ἐνδεδυμένον τὴν τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως στολὴν, ὑψηλὸν μὲν ἔχοντα τὸ ἀνάστημα, μικρὰν δὲ καὶ ὑπόξανθον τὴν ὑπήνην· εἰς δὲ τὰς χεῖρας κρατοῦντα τὸ σχῆμα τοῦ Ναοῦ, καὶ προσφέροντα τοῦτον τῇ Θεομήτορι, διὰ τῶν ἑξῆς στίχων·

» Πρὸς τοῖς ἄλλοις πέφυκε καὶ τοῦτο χρέος.
Δασμὸν Θεῷ Σωτῆρι Παναγιώτης τελεῖ,
Ὁ τῶν Σεκρέτων Ἑρμηνεὺς τοῦ Κρατοῦντος,
Κτίσας λαμπρῶς Μονὴν τὴν πυρποληθεῖσαν.

» Οἱ αὐτοὶ στίχοι ἀνεγινώσκοντο καὶ ἐπὶ μαρμάρου γεγλυμμένοι, κειμένου μὲν ἄνωθεν τοῦ παλαιοῦ πυλῶνος τῆς Μονῆς, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καμαροειδοῦς τότε μέρους, ἀφανοῦς δὲ ὕστερον γενομένου ἐπὶ τῆς δευτέρας ἀνακαινίσεως.

» Προστεθήτω τελευταῖον εἰς τὰ ἔσω τῆς Μονῆς καὶ ἡ ἔξωθεν αὐτῆς, πρὸς τὸ βόρειον μέρος, λιθόστρωτος ὁδὸς, ἀπὸ τὰ προπύλαια τῆς Μονῆς ἕως τῆς θαλάσσης, τοῦ Παναγιωτάκη οὖσα καὶ αὐτὴ εὐεργέτημα οὐ μικρὸν διά τε τοῦ τόπου τὸ κατωφερὲς, καὶ τῆς γῆς τὸ γλίσχρον.

»Ἀλλὰ τὸν εὐσεβῆ τοῦτον ἄνδρα καὶ εὐεργετικὸν, μόλις ἑξηκονταετῆ γεγονότα, ἁρπάσας ὁ θάνατος, ἀνέκοψε τῆς εὐεργετικῆς αὐτοῦ διαθέσεως τὴν ὁρμήν. Καθότι, εὑρισκόμενος ἐν τῷ κατὰ τὴν Σάζαν ἢ Σάκτσαν (πόλιν παραδουνάβιον πρὸς τὸν Εὔξεινον πόντον) στρατοπέδῳ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας αὐτῶν κατὰ τῶν Πολωνῶν, ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος, τῷ 1673 ἔτει Σεπτεμβρίου 22 (1). Διὰ δὲ τὰς πολλὰς αὐτοῦ καὶ μεγάλας ἐκ-

(1) Ὀρθόδ. Ὁμολογ. σελ. 3—4.

(2) Τόμ. ΙΑ'. σελ. 362 τῆς εἰς τὸ Γαλλικὸν μεταφράσεως. Περὶ δὲ τῶν ἐν Ἱεροσολ. ἁγίων τόπων, τῶν ἁρπαγέντων παρὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ πάλιν ἀποδοθέντων εἰς τοὺς ἡμετέρους, διηγεῖται περιστατικῶς ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (Βιβλ. ΙΒ'. Κεφ. Ε'. § Δ'.) λέγων ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη συνέβη ἐν ἔτει 1656, καὶ ὅτι ἡ τῶν τόπων κατοχὴ ἠσφαλίσθη εἰς τοὺς ἡμετέρους, συμβουλῇ καὶ προστασίᾳ τοῦ Παναγιωτάκη. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἔτει 1672, ὅτε οἱ Φράτο ἐκινήθησαν καθ' ἡμῶν, διὰ τοῦ Παναγιωτάκη πάλιν ἐματαιώθησαν αἱ ἐκείνων διαβολαί. (ὁ αὐτὸς αὐτόθι. Κεφ. Ε'. §. ς'.)

(3) Δαμασκηνοῦ Ἐπισκόπου περὶ Ζώων. Ἀριθμ. 61 τῶν χειρογράφων.

(1) Αἱ ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὸ Γαλλικὸν καὶ Ἰταλικὸν μεταφράσεις τῆς εἰρημένης Ἱστορίας τοῦ Ἄμμερ, τάττουσιν ἀμφότεραι τὸν θάνατον τοῦ Παναγιωτάκη τῇ 2 Ὀκτωβρίου· τουτέστι, δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐποχὴν, τὴν εἰς τὸ κατωτέρω ἐπιτύμβιον αὐτοῦ ἐγκεχαραγμένην. Ἀλλὰ τῆς φαινομένης ταύτης διαφωνίας αἴτιον εἶναι, ὅτι καὶ ὁ ἱστοριογράφος Ἄμμερ,

δουλεύσεις πρὸς τὴν βασιλείαν, ἐδόθη ἄδεια, δι' ἐντάλματος βασιλικοῦ, ἵνα, βαλσαμωθὲν αὐτοῦ τὸ σῶμα, (διὸ καὶ νομίζεται ἄλυτον τρόπον τινα) μετακομισθῇ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐνταφιασμόν. Ἐπὶ τούτῳ ἔδωκεν ἐπιταγὴν ὁ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Ὕπατος, Φαζὶλ πασᾶς υἱὸς τοῦ προῤῥηθέντος Κιοπρουλῆ, διὰ τοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ Ἀνθυπάτου, εἰς τὸν τότε Πατριάρχην, (ἦν δὲ οὗτος Διονύσιος ὁ Δ', ὁ ἐπωνυμούμενος Μουσελίμης) ἵνα, μετὰ πάσης μεγαλοπρεποῦς παρατάξεως, ἐνταφιασθῇ τοῦ Παναγιωτάκη ὁ νεκρός, ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντι Μοναστηρίῳ, κατὰ τὴν αὐτοῦ τελευταίαν θέλησιν.

» Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἐπιταγὴν, προσκληθέντες πάντες οἱ ὁμογενεῖς, καὶ αὐτοὶ προσέτι οἱ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων πρέσβεις, συνέδραμον εἰς τὴν μετὰ μεγάλης πομπικῆς ἐκφορᾶς διὰ θαλάσσης γενομένην κηδείαν, ἐν ταύτῃ τῇ Μονῇ, τοῦ ἀοιδίμου τούτου Κτίτορος αὐτῆς· καὶ δείκνυται ὁ τάφος αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ Νάρθηκος εὐθὺς εἰσελθόντων τὴν πύλην αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐπιτύμβιον ἔχει οὕτως αὐτολεξεί·

» *Τῷ Σρῖ Θεῷ*
Παναγιώτης.

Ἐνθάδε κεῖται Παναγιώτου δέμας,
Ἑρμηνέως Ἄνακτος ἀρίστου λίαν,
Μέγα διαπρέψαντος ἐν σοφῶν λόγοις,
Καὶ βασιλείας ἀξίαν εἰληφότος,
Λελοιπότος φῶς, πρὶν τὸ γῆρας προφθάσῃ.
Ψυχὴ δ' ἀπέπτη χῶρον ἐς μακαρίων.

αχογ'. Σεπτεμβρίου Κδ'.

» Ἄνωθεν δὲ τοῦ ἐπιτυμβίου τούτου, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου, κεῖται ἀνάγλυπτον καὶ τὸ παράσημον τοῦ Παναγιωτάκη· τοῦτο δὲ εἶναι, ὡς τὸ κηρύκειον τοῦ Ἑρμοῦ, τουτέστι, ῥάβδος, ἔχουσα ἑκατέρωθεν δύο ὄφεις πτερωτοὺς, περιπεπλεγμένους καὶ ἀντιπροσώπους πρὸς ἀλλήλους.

» Εἰδοποιοῦμεν ἐνταῦθα τὸν ἀναγνώστην μας, ὅτι τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα περί τε τοῦ τόπου, ἔνθα ὁ Παναγιωτάκης ἐτελεύτησε, καὶ περὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ ἐνταφιασμοῦ, εἶναι γνώμη τοῦ Παναγιωτάτου πρώην Κωνσταντινουπόλεως Κυρίου Κωνσταντίου τοῦ Α', ἀνδρὸς ἀρχαιολόγου καὶ πολυΐστορος, γνώμη ὅμως, βάσιν ἔχουσα τὰς μαρτυρίας, ὧν αὐτὸς ἤκουσε γηραιῶν ἐπιστήμων ἀνδρῶν, καὶ τὴν Ὀθωμανικὴν ἱστορίαν, τὴν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου αὐθέντου Μολδαυΐας, Δημητρίου τοῦ Καντεμίρου, σύμφώνως λεγόντων τα αὐτά. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπάρχει ἐν τῇ Μονῇ ἑτέρα τις σημείωσις, διαφωνοῦσα πρὸς ταῦτα ἐν μέρει, δὲν ἤθελεν εἶσθαι περιττὸν νὰ βάλωμεν καὶ ταύτην ὑπ' ὄψιν, πρὸς ἀνάκρισιν αὐτῆς, καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας.

Λέγει λοιπὸν ἡ σημείωσις οὕτω: « ἐν ἔτει αχοβ'. ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ τῇ ς'. πυρίκαυστος ἐγένετο ἡ Μονὴ αὕτη· ἀνεκαίνισε δὲ αὐτὴν Παναγιωτάκης Μαμωνᾶς, καὶ πρῶτος Διερμηνεὺς καὶ ἐξ ἀποῤῥήτων τῆς ὑψηλῆς Πόρτας, ὃς καὶ ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, συνεκστρατεύσας ἐκεῖσε μετὰ τοῦ ὑψηλοτάτου Κιοπρουλῆ Πασᾶ, ὅστις καὶ ἠχμαλώτευσεν αὐτὴν, καὶ ὑπηγάγετο εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ὀθωμανῶν, οὖσαν πρότερον ὑπὸ τὴν τῶν Βενετσάνων. Ἐκεῖθεν δὲ μετήγαγον αὐτὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ Μονῇ, ὡς Κτίτορα, καὶ ἐνεταφίασαν ἐν τῷ Νάρθηκι. »

» Τῆς Σημειώσεως ταύτης τὸ μὲν, ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ τῇ ς', ἐμφαίνει πιθανωτάτην τὴν πυρπόλησιν τῆς Μονῆς κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ἐξ ἀπροσεξίας τυχὸν, εἰς ὁλονύκτιον πάντως ἀγρυπνίαν σχολαζόντων τῶν ἐν αὐτῇ Μοναχῶν. Σύμφωνος δε καὶ ἡ τοῦ ἔτους ἐποχὴ, 1672, μὲ τὴν προῤῥηθεῖσαν Σημείωσιν, εἴτε ἐκεῖθεν μεταγραφεῖσα καὶ ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ, εἴτε ἐκ παραδόσεως ἀγράφου παραληφθεῖσα (1). Τὸ δὲ, ὅτι ὁ Παναγιωτάκης ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, κατ' αὐτὴν δηλονότι τὴν ἐποχὴν, 1672, τοῦτο ἀντίκειται οὐ μόνον εἰς τὴν προφανῆ τοῦ ἐπιτυμβίου αὐτοῦ μαρτυρίαν,, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ περιστατικῶς ἱστορούμενα πράγματα· καθότι ἡ ἅλωσις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν προέλαβε τοῦ Παναγιωτάκη τὸν θάνατον 4 ἔτη, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἄμμερ, λέγοντα ῥητῶς ὅτι, « ἐν ἔτει 1669 κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 26, πρὸς τὸ ἐξημέρωμα τῆς 27 Σεπτεμβρίου, ἦραν (οἱ πολιορκούμενοι) τὸν μέγαν Σταυρὸν, τὸν ἐπὶ τοῦ ὀχυρώματος τῆς Κανδίας (Χάνδακος) ὑψούμενον· καὶ τῇ ἐπαύριον τῷ πρωΐ, περὶ ἐννάτην ὥραν, ἐδέχθη ὁ Κιοπρουλῆς, ἐπὶ δίσκου ἀργυροῦ, τὰ 83 κλειδία τῆς πόλεως, τῶν φρουρίων καὶ πασῶν τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν » (2). Ὥστε ἡ ἀνωτέρω χρονολογικὴ Σημείωσις περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Παναγιωτάκη δείκνυται σφαλερά. Σφαλερὰν ὡσαύτως δημοσιεύουσι καὶ οἱ Καλενδαρισταὶ τὴν ἀπὸ ἁλώσεως Κρήτης ἐποχὴν, ἀριθμοῦντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1671 ἔτους, ἀντὶ ἀπὸ

καὶ οἱ τούτου μεταφρασταὶ, Δυτικοὶ ὄντες, ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον, κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν Καλενδάριον, τὸ ὁποῖον, ἐπὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, προέτρεχε τοῦ καθ' ἡμᾶς δέκα ἡμέρας.

(1) Ἡ ἐποχὴ αὕτη περὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς Μονῆς, ἀκριβῶς ἐξεταζομένη, εὑρίσκεται ἀπίθανος πολύ. Καθότι ἡ ἑτοιμασία τοσαύτης ὕλης, ὅση ἀπαιτεῖται πρὸς ἀνακαίνισιν Μονῆς Βασιλικῆς, ἐξ ὁλοκλήρου ἀποτεφρωθείσης, ἡ πανταχόθεν ἀνέγερσις τῶν τειχῶν αὐτῆς, διόλου λιθοκτίστων, εἰς ὕψος τρίστεγον, ἡ προσθήκη τοῦ Νάρθηκος και τοῦ Γυναικείου εἰς τὸν θεῖον τῆς Θεοτόκου Ναὸν, ἡ ζωγράφησις τούτου καὶ τοῦ ἑστιατορίου, καὶ εἴτι ἄλλο ἀφορᾷ τὴν, ὅσον ἐνδέχεται, στερεωτέραν ἅμα καὶ λαμπροτέραν οἰκοδομὴν Ἱεροῦ καταγωγίου· ἁπάντων τούτων, λέγω, ἡ ἐκτέλεσις εἰς διάστημα ἑνὸς ἐνιαυτοῦ, φαίνεται τῷ ὄντι πρᾶγμα ἀπίθανον πάντη καὶ δυσπαράδεκτον. Ἀλλ' ὅμως, τοιαύτην εὑρόντες μαρτυρίαν ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Μονῆς, περὶ τοῦ πότε ἐπυρπολήθη, δὲν ἐκρίναμεν εὔλογον τὴν ἀποσιώπησιν αὐτῆς.

(2) Τομ. ΙΑ'. σελ. 327 τῆς Γαλλ. μετάφρ.

τοῦ 1669 ἔθους, ὡς εἴρηται· καὶ διορθωτέον αὐτὴν, διὰ τῆς προσθήκης δύο ἐτῶν. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν σειρὰν τῆς Ἱστορίας.

» Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ ἀοιδίμου Παναγιωτάκη, ἤγουν τῷ 1675 ἔτει, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον, ἐπεσκέφθησαν τὴν Μονὴν ταύτην δύο περιηγηταί· Ἰάκωβος Σπὼν, Γάλλος τὸ γένος, καὶ Γεώργιος Οὐήλερος (Wehler), Ἄγγλος εὐγενής· ὁ μὲν πολυμαθὴς ἀρχαιολόγος καὶ ἰατρὸς, ὁ δὲ Ἄγγλος. ἀρχαιολόγος καὶ βοτανικός. Οὗτοι ἀράξαντες εἰς τὴν νῆσον Χάλκην, κατέλυσαν εἰς τὴν Μονήν μας, νεωστὶ ἀνακαινισθεῖσαν. Οἱ Καλόγηροι, διηγεῖται ὁ Σπὼν (1), ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς μὲ εὐγένειαν, καὶ ἐχορήγησαν εἰς αὐτοὺς ἱκανὰ στρώματα καὶ σκεπάσματα τὸ ἑσπέρας. Ὁ αὐτὸς Σπὼν (2) ἀναφέρει καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Παναγιωτάκη προῤῥηθεῖσαν ἐπιγραφὴν, τὴν μεταξὺ τοῦ παρασήμου καὶ τοῦ ἐπιτυμβίου αὐτοῦ κειμένην, ἤγουν,

Τῷ Σρῖ Θεῷ

Παναγιώτης (3)

» Περιγράφων δὲ καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ λέγει ὅτι ἔχει ἄνωθεν ἐπικειμένην λεοπάρδου κεφαλὴν, τῆς ὁποίας μόλις διακρίνεται ἤδη ἡ περιφέρεια, ἐξίτηλος γινομένη καθ' ἑκάστην ἐκ τῆς τριβῆς τῶν ποδῶν, τῶν εἰς τὸν ναὸν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων. »

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 252, καὶ 253.)

—ooo—

Γ'.

Ἐνταῦθα δέον νὰ ἐκθέσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ νῦν ἡγεμονεύοντος Δανιήλου Πέτροβιτς.

Αἱ κρίσεις ἡμῶν, ὅσας εἴχομεν σχηματίσαντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς περὶ τῆς πολιτείας ταύτης, ἦσαν ὅλως ἐναντίαι πρὸς τὰς ἐλπίδας τὰς ὁποίας πολλοὶ συνέλαβον, μὴ εἰδότες τὸν τόπον, καὶ ἀπολύτως ἐξετάζοντες τὰς ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ νέου Βλαδίκα ἐπενεχθείσας μεταῤῥυθμίσεις. Δυστυχῶς ὁ χρόνος ἐδικαίωσεν ἡμᾶς καὶ ἐπετύπωσε τῇ πολιτείᾳ τοῦ Δανιήλου Πέτροβιτς χαρακτῆρα τοιοῦτον, ὥστε, καὶ ἂν ἐξ ἀποφάσεως ἐπεχειροῦμεν νὰ καλύψωμεν τὴν γυμνότητα καὶ τὸ οἰκτρὸν θέαμα αὐτῆς, αἱ πληγαὶ ἦτον ἀδύνατον νὰ μένωσιν ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ἤθελον διαφαίνεσθαι καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ παχύτατον κάλυμμα.

Ὁ Ὑψηλότατος Δανιῆλος Πέτροβιτς, ἀπεκδυθεὶς τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, περιεποίησε μὲν ἑαυτῷ χαρακτῆρα πρεπωδέστερον, ἀλλ' ἀπέβαλε τὴν γοητείαν ἣν περιέβαλλεν αὐτῷ ἡ ἐξουσία αὕτη, καὶ ἐγκαταλελειμένος ὡς ἔμεινεν εἰς τὰς μικρὰς αὐτοῦ δυνάμεις τὰς ἐπιγείους, κατέφυγεν ἐξ ἀνάγκης εἰς βίαια μέτρα διὰ νὰ περιστείλῃ καὶ χαλιναγωγήσῃ τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον λαὸν, ὅστις ἄλλοτε, ἐν καιρῷ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, ἂν οὐχὶ κατὰ πάντα, ἐν μέρει τοὐλάχιστον ὑπήκουε φοβούμενος τὰς πνευματικὰς ποινάς.

Ὁ νέος πρίγκηψ ἔγημε γυναῖκα ἐξ ἐπισήμου ἐμπορικοῦ οἴκου τῆς Τεργέστης· ὁ γάμος οὗτος κατέστησε γνωστὰ τῷ ἀρχαιτύπῳ καὶ πολεμικῷ ἐκείνῳ λαῷ ὅσα οὐδ' ἐξ ὀνόματος σχεδὸν ἤξευρεν· ἡ ἡγεμονὶς, σὺν τῇ αὐλῇ αὐτῆς, εἰσήγαγε τὰ θέλγητρα καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ· ἐπειδὴ δὲ οἱ πόροι, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐτησίας ῥωσσικῆς ἐπιχορηγήσεως, δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς, ἐδέησε νὰ δημιουργηθῶσι νέοι· ἐντεῦθεν φόρος ἔγγειος καὶ φόρος ἐξαγωγῆς (!), τοκογλυφία τῶν δημοσίων χρεῶν, δήμευσις τῶν κτημάτων τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναστηρίων, καὶ τὸ πάντων χείριστον κόμματα καὶ φατρίαι, γνωσταὶ ἡ μὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα *αὐλικὴ*, ἡ δὲ *ἐθνική*. Καὶ ἡ μὲν ἐθνικὴ, ἡ καὶ πολυαριθμοτέρα, ἧς ἀρχηγὸς θανόντος τοῦ Πέτρου Πέτροβιτς ἀνεδείχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ θεῖος τοῦ νῦν ἡγεμονεύοντος Γεώργιος Πέτροβιτς, πρόεδρος τῆς Γερουσίας, ἐμμένει αὐστηρῶς εἰς τὰ πατροπαράδοτα, καὶ προθύμως θύει τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος. Ἡ δ' αὐλικὴ εὐάριθμος μὲν τὸ ποσὸν, ἄφθονος δ' εἰς ἀφρόνους δαπάνας καὶ εἰς ἀναρμόστους πολυτελείας, δύναται ἀπερισκέπτως νὰ θύσῃ καὶ αὐτὴν τῆς πατρίδος τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἀντὶ πενιχρᾶς τινος αὐξήσεως τῆς χώρας, καὶ μετέρχεται θεμιτά τε καὶ ἀθέμιτα, περιφρονεῖ τὸν νόμον, κατασπαταλᾷ καὶ ληστεύει τὸ δημόσιον, πολλάκις δ' ἀνασπᾷ καὶ τὴν μάχαιραν τῆς δολοφονίας κατὰ παντὸς ἐναντίου ἀπολαύοντος τυχὸν τῆς τοῦ κοινοῦ ὑπολήψεως. Ἀλλ' ἀμφότεραι, μὴ τολμῶσαι νὰ ἔλθωσιν εἰς ῥῆξιν φανερὰν, καθόσον ἑκατέρωθεν φοβοῦνται τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις ἐπόμενον ἦν νὰ ἐκραγῇ πεισματώδης καὶ αἱματηρὸς, ἐζήτησαν ἐρείσματα ἔξωθεν, ἡ μὲν αὐλικὴ ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἐκ τῆς Τουρκίας, ἡ δ' ἐθνικὴ ἐκ τῆς Ῥωσσίας, δυσμενῶς διακειμένης πρὸς τὸν πρίγκηπα καὶ ἀφελούσης αὐτῷ τὴν χορηγίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Αὐστρία, ἥτις θεωρεῖται ἐνεργήσασα τὸν χωρισμὸν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ὑπερισχύσαι διὰ τοῦ κοσμικοῦ ἀρχηγοῦ, ἅπαξ ἀποτυχοῦσα διὰ τοῦ πνευματικοῦ, ἔτεινε τὴν χεῖρα ἀμφίῤῥοπον

---

(1) Περιήγ. ἐν τῇ Ἀνατολ. Τομ. Α'. σελ. 163.

(2) Αὐτ. Τόμ. Α'. σελ. 306. τῆς ἐκδ. τοῦ 1724.

(3) Ἡ δίστιχος αὕτη ἐπιγραφὴ χρεωστεῖται εἰς τὸν ἀκριβῆ τοῦτον ἀρχαιολόγον, Σπὼν, ὅστις διέσωσεν αὐτὴν εἰς τὸ σύγγραμμά του· εἰδεμὴ, ἤθελεν εἶσθαι ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, ὡς ἐξαλειφθεῖσα τὴν σήμερον τοσοῦτον, ὥστε μετὰ βίας δύναται τις νὰ μαντεύσῃ ἴχνη ἀμυδρὰ τοῦ δευτέρου στίχου, καὶ ταῦτα, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ ἐγγράφως περισωθέντα· ὁ δὲ πρῶτος στίχος ἐγένετο παντάπασιν ἀφανής.

εις τὸ μέσον ὅπως ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραπτωμάτων ἑκατέρων.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Βλαδίκας Δανιῆλος ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἑσπερίαν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ πραγματιῶσαι τῇ ταύτης συνάρσει τὰ σχέδια καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς αὐλικῆς φατρίας, ἧς τινος οὐ μόνον ἀρχηγὸς ἀλλὰ καὶ καταρτιστὴς ἐστίν. Ἀφ' οὗ ἐπὶ μακρὸν δίκην ἐπαίτου περιεφέρετο κρούων τὰς θύρας τῶν μεγάλων ἀποτυχὼν τοῦ ποθουμένου, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ὅπου εὗρε τὰ πράγματα εἰς χείρονα θέσιν ἢ ὅ,τι ἦσαν προ τῆς ἀποδημίας του. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μίρκος, διαπιστευθεὶς ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, μετῆλθε τὰ αἴσχιστα, προγραφάς, δημεύσεις, καθείρξεις, δολοφονίας, τὰ παντα ὅπως κορέσῃ τὰ προσωπικὰ πάθη τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Γεώργιος Πέτροβιτς, φυγόπατρις ἑκούσιος, κατέφυγεν εἰς τὴν Αὐστρίαν μετὰ πάντων τῶν οἰκείων αὐτῷ ὅπως σώσῃ τὴν ζωήν· ὁ λαός, ἐξημμένος καὶ διῃρημένος, ἀπέπτυε πάντα χαλινόν, διότι δὲν ὑπῆρχε πλέον ὁ Γεώργιος Πέτροβιτς, ὅστις προεξάρχων τῆς ἐθνικῆς μερίδος καὶ συνέχων τὰ πρόσωπα, ἀνεχαίτιζε τὴν ὁρμὴν τῶν φιλοπατρίδων καὶ ἐκώλυε τὴν ῥῆξιν, ἣν ἐφαίνετο προκαλῶν ὁ Μίρκος διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ. Ὥστε τὰ δεινὰ πανταχόθεν περισφίγγουσι πλεονάσαντα, καὶ ἡ θεραπεία ἀπαιτεῖ σύντονα καὶ δραστήρια φάρμακα, τὰ ὁποῖα οὔτε ὁ πρίγκηψ Δανιῆλος δύναται νὰ χορηγήσῃ, μὴ ἔχων τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην δύναμιν· διότι σήμερον, ἐκτὸς ὅτι ἀπέβαλε καὶ τὰς ἐξωτερικὰς συμπαθείας, κακῶς προσενεχθεὶς πρῶτον μὲν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἣν περιεφρόνησε παριδών, εἶτα δὲ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἣν δυσηρέστησεν ἐπικαλεσθεὶς τῷ 1852 τὴν ἀρωγὴν τῆς Αὐστρίας, τελευταῖον δὲ πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἣν ἔθηκεν ἐν δευτέρῳ ἀποταθεὶς πρῶτον πρὸς τὴν Γαλλίαν· οὔτε ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μίρκιος Πέτροβιτς, διότι ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα ἤθελεν εἶσθαι τὸ σημεῖον τῆς φανερᾶς ῥήξεως καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὃν φαίνονται ὑποθάλπουσαι καὶ αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις, τὰς ὁποίας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκάλεσεν ἡ ἄσκοπος πολιτεία τοῦ ὑψηλοτάτου Δανιήλου· αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις, τὸ δηλητήριον τοῦτο ὅπερ ὡς σηπεδὼν ἕρπει κρύφα καὶ διαφθείρει ἐν πρώτοις τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ ὅστις ἠστόχησεν ἀνοίξας αὐταῖς ἀγκάλαις, εἶτα δὲ φθάνει μέχρι τοῦ κατορύξαι αὐτὸν τοῦτον τὸν λαὸν ζῶντα!

Ποῦ λοιπὸν ζητητέον τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ, ἀφ' οὗ τὰ πράγματα περιῆλθον εἰς τοιαύτην ἀκμήν; Τὸ τοιοῦτον εἶναι ζήτημα πάντῃ ξένον τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ, καὶ τὰ ἡμέτερα ὅρια δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν νὰ θίγωμεν τὴν χορδὴν ταύτην. Τὸ ἔργον εἶναι ἔργον περιηγητοῦ ἀφηγουμένου τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ, καὶ μόνον κατὰ παρέκβασιν διαλαβόντος ἐν ὀλίγοις τὰ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ Μαυροβουνίου, ὡς ἀνωτέρω ἐν ὀλίγοις διέλαβε τὰ κυριώτερα ἱστορικὰ γεγονότα.

Πλὴν δυστυχῶς αἱ σημεριναὶ εἰδήσεις ἐπικυροῦσι τα προαισθήματα ἡμῶν, καὶ γράφοντες πρὸ καιροῦ τας ἀνωτέρω γραμμὰς δὲν ἐφανταζόμεθα ὅτι ἠθέλομεν ἀποβῇ μάντεις κακῶν. Ὁ τοσοῦτον ἀλλοπρόσαλλος φανεὶς τὴν πολιτικὴν ἄλλως τε δὲ μεγάθυμος πρίγκηψ Δανιῆλος δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν τοῖς ζῶσι· σφαῖρα πυροβόλου διευθυνομένη ὑπὸ ἀγνώστου χειρος, διασχίσασα τὸ νωτιαῖον αὐτοῦ ὀστοῦν, διῆλασε τοῦ στήθους, καὶ μετὰ ὀλιγόωρον ἀγωνίαν κατέβαλλε νεκρὸν τὸν κολοσσόν· σήμερον δὲ τὸ Μαυροβούνιον, τούτέστιν ἡ αὐλικὴ φατρία, θρηνεῖ τὴν στέρησιν τοῦ ἀνδρός (α).

ΙΑ΄.

Μίαν ἡμέραν διετρίψαμεν εἰς Σετίγνην, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἀνεχωρήσαμεν λαβόντες τὴν πρὸς τὴν Σκόδραν ἄγουσαν· μετὰ παρέλευσιν δὲ δύο ὡρῶν περίπου, εὑρέθημεν ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ *Μοράκκα*, χειμάῤῥου ὁρμητικοῦ, εἰς τὴν κοίτην τοῦ ὁποίου συνέρχονται καταῤῥέοντα ἐκ τῶν πέριξ ἀκρωρειῶν τὰ ὕδατα τὰ εἰσβάλλοντα εἰς τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας.

Κυριολεκτικῶς ὁ Μοράκκας δὲν εἶναι μὲν ῥύαξ, ἔτι δ' ὀλιγώτερον ποταμός, ἀλλὰ πολὺ πλέον ἢ χείμαῤῥος. Τὰ ὕδατα αὐτοῦ διαρκοῦσι καθ' ὅλον τὸ ἔτος, καὶ εἰσὶ κυαναυγῆ καὶ δροσερὰ μὲν τὸ θέρος, χλιαρὰ δὲ τον χειμῶνα· ἐν ὥρᾳ ἔαρος, διαλυομένων τῶν χιόνων, συμπαρασύρει ἐλάτας καὶ ὑπερμεγέθεις βράχους, μεταβάλλει χροιὰν καθιστάμενος βορβορώδης, καὶ κυλινδεῖται παταγῶν ἐπὶ τῆς ἀνωμάλου καὶ χαλικοστρώτου κοίτης του· ὑπερπηδᾷ τοὺς ἐπιπροσθοῦντας βράχους, μυκώμενος μυκηθμὸν καταχθόνιον, καὶ δίκην μαινομένου φέρεται ὁρμητικὸς πρὸς τὸ χάος τῆς Ἰωσαφάτ· ἀλλ' εἶτα τῶν χιόνων διαλυθεισῶν, γλυκυμόρμυρος ῥέει καὶ σαπφειρόεις καὶ ἀγάῤῥους, ὡς οἱ μαγικοὶ ἐκεῖνοι καταῤῥάκται, τῶν ὁποίων τὸ ἴνδαλμα ἀπαντᾶται εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς μύθους. Τίνος ἕνεκα ἡ μεταβολὴ αὕτη; Ἐρωτήσατε τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα ὄρη, ἀφ' ὧν λαμβάνει τὸ ζῆν! τὰ ὄρη ἐκεῖνα ὧν ἡ κορυφὴ ὁτὲ μὲν ὡς πολιόθριξ κεφαλὴ λευκάζει χιονοσκεπής, ὁτὲ δε χλοάζει ὡς τάπης μεταξόπτιλος, καὶ τὰ πλευρὰ τῶν ὁποίων ἐντὸς μυρίων ῥαγάδων, ἐντὸς φαράγγων καὶ κρημνῶν ποικιλομόρφων ἐγκρύπτουσι τὰ μεγάλα μυστήρια, ὅσα ὁ Θεὸς ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ καὶ μόνῳ, δίκην τεχνίτου τελειοτύπου, μὴ ἀξιοῦντος να μυσταγωγήσῃ εἰς αὐτὰ τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ ἥλιος ἤδη ἀνέτελλεν ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Μοράκκα· τὰ νάματά του ὥριζον ἑκατέρωθεν ὄχθαι ἀνώμαλοι καὶ ἀνόμοιοι, προχωροῦσαι ἐντὸς κοιλάδος στενῆς, ἥτις πρὸς ἀνατολὰς ἐφαίνετο ἀτελεύτητος, ὡς ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν

(α) Κατὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις ἡ Γερουσία ἀνηγόρευσεν ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἡγεμόνος Δανιὴλ Νικήταν, καὶ υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μίρκου, χωρὶς ποσῶς, πρᾶγμα παράδοξον, νὰ διαταραχθῇ ἡ ἡσυχία τοῦ τόπου.

περιστροφῶν αὐτῆς. Τὰ λείψανα τῆς χιόνος διελύοντο, καὶ ὁ χείμαῤῥος πλημμυρήσας ἐκυλιετο μετὰ πατάγου τρομεροῦ. Ὁ ὁδηγὸς ἔδειξεν ἡμῖν πρὸς δεξιὰ τὰ ἀμυδρὰ ἴχνη ἀτραποῦ, δι᾽ ἧς ἐμέλλομεν νὰ διευθυνθῶμεν εἰς Σκόδραν.

— Πῶς; ἀνέκραξεν ὁ συνοδοιπόρος μου, ὅστις εἶχε κακοσυνηθίσει εἰς τὰς ἁμαξιτὰς ὁδοὺς τῆς Εὐρώπης· πῶς; τὸ μονοπάτι τοῦτο θ᾽ ἀκολουθήσωμεν;

— Βέβαια, ἐκτὸς ἂν θέλετε ν᾽ ἀναβῆτε τὸ βουνὸν ἐκεῖνο, ὡς ἐκάμετε ὅταν ἤλθετε εἰς τὴν Σετίγνην.

— Ἂν μὲ ἐρωτήσῃς προτιμῶ τὸ βουνόν, ἐπανέλαβεν ἐκεῖνος, διότι ἐμὲ ὁ χείμαῤῥος αὐτός, οἱ ἀτελείωτοι ἐκεῖνοι βράχοι, οἱ ὁποῖοι τὸν περιορίζουσι, τὸ μονοπάτι τοῦτο τὸ ὁποῖον διέρχεται εἰς τὸ μέσον ὡς ὁ δικηγόρος ὁ βλαστάνων μεταξὺ ὑποδίκου καὶ νόμου, ὅλα αὐτὰ μὲ φοβίζουσιν.

Ἐγέλασα ἐπὶ τῇ παρομοιώσει τοῦ φίλου μου, ὅστις, εἰρήσθω ἐν παρενθέσει, ἀπεστρέφετο τοὺς δικηγόρους ὡς ὁ πατήρ μου τὰς ἁμαρτίας του.

Ἀφήσατε λοιπὸν τὰ χαλινάρια, καὶ τὰ ζῶα θὰ σᾶς φέρουν ἀβλαβεῖς, διότι γνωρίζουν καλὰ τὸν δρόμον, εἶπεν ὁ ὁδηγός.

Καὶ προέβη τριποδίζων· τὰ δὲ ζῶα εἵποντο συναμιλλώμενα.

Ἡ ἀτραπὸς εἶχε δύο ποδῶν πλάτος· πρὸς τὰ δεξιὰ ἐξετείνοντο κατὰ μῆκος κρημνοὶ ἀνυπολογίστου ὕψους, ἀριστερόθεν δ᾽ εἰς βάθος ὄχι εὐκαταφρόνητον κατακυλινδούμενα τὰ κοχλάζοντα κύματα τοῦ Μοράκκα ἔφερον σκοτοδινίασιν· καὶ ἐν τούτοις ἡμεῖς ἔφιπποι ἐτριποδίζομεν ἐκεῖ ὅπου πεζοὶ ἴσως δὲν ἐτολμῶμεν νὰ πατήσωμεν. Ἡ φάραγξ καθόσον ἐπροχωροῦμεν ἀπέβαινε στενωτέρα, καὶ νῦν μὲν ἐφαίνετο ὡς ἀπολήγουσα εἰς γωνίαν ὀξεῖαν, νῦν δὲ εἰς ἄβατον στενωπόν, οὕτως ὥστε πολλάκις ἐνομίζομεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς ἀδιέξοδον σημεῖον, ὅταν αἴφνης χείμαῤῥος καὶ ἀτραπὸς περιελισσόμενοι περὶ ἑαυτούς, διήρχοντο ἀναμέσον βράχων ἀγριωπῶν, ὧν αἱ κορυφαὶ ἐφαίνοντο συμπεπλεγμέναι, καὶ ἤνοιγον ἑαυτοῖς νέαν πορείαν. Πρόσθες εἰς ταῦτα τὸν πάταγον τοῦ χειμάῤῥου, τοὺς μυκηθμοὺς τοῦ ἀνέμου φρίσσοντος εἰς τὰ βάθη τῆς κοιλάδος, τὸν ὀξὺν κρωγμὸν τοῦ γυπὸς ἱπταμένου ἐπὶ τῆς ἀβύσσου, καὶ τότε θέλεις ἐννοήσει τί ἐστι φρίκη μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐνταυτῷ καταχθονία.

Ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν προηγεῖτο ἀμέριμνος· ἀλλ᾽ ἡμεῖς, τὸ ὁμολογῶ ἐν συνειδήσει, ἐτρέμομεν οἷον ἐπικρεμάμενοι τῆς ἀβύσσου, καὶ πολλάκις ἐκλείομεν τὰ ὄμματα, παραδίδοντες ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἔλεος τῶν χαλιδοπόδων ἡμιόνων μας· ἡ φαντασία μάλιστα συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τοὺς ἡμετέρους τρόμους, διότι ὅλος ὁ παράδοξος κόσμος τῶν πνευμάτων, τῶν φασμάτων καὶ τῶν μοιρῶν, δι᾽ ὧν αἱ παραδόσεις κατοικίζουσι τοὺς ἀγρίους ἐκείνους τόπους, ὅλος παρέστη εἰς τὴν διάνοιάν μου, συμπεπλεγμένος ἐν χορῷ ἐναερίῳ καὶ δίκην στροβίλου περιελισσόμενος, καὶ μικροῦ δεῖν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξελάμβανον ἀντὶ σκιᾶς πλάνητος ἢ φάσματος μαγητοῦ τινος ὀρεσιβίου.

Αἴφνης, ἐν ᾧ ἔτι ἐβαδίζομεν ἐν μέσῳ κρημνῶν καὶ βράχων πελωρίων, εὑρέθημεν εἰς τὴν εἴσοδον μικρᾶς πεδιάδος, ὁριζομένης ἑκατέρωθεν ὑπὸ βουνῶν τρομερῶν, δι᾽ ἧς ὁ Μοράκκας, ἐλευθέραν εὑρίσκων δίοδον, ἔῤῥεεν ἀφρίζων καὶ ταχύς.

Δεξιόθεν, ἐπὶ γηλόφου, ἔκειτο τὸ ἀρχικὸν χωρίον τῆς ἀνατολικῆς ἐπαρχίας *Ριέσκα-ναΐα*, συγκείμενον ἐξ εἴκοσι περίπου καλυβῶν ξυλίνων, καὶ περιλαμβάνον μίαν ἐκκλησίαν, ἥτις δίκην πυραμίδος ἐγείρεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χωρίου, μὴ διακρινομένη εἰμὴ ἐκ τοῦ κώδωνος, καὶ τιμᾶται ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Πλῆθος λαοῦ διεσπαρμένου τῇδε κἀκεῖσε περὶ τὴν ἐκκλησίαν, περιεφέρετο ἐν ἑορτασίμῳ στολῇ εἰς τὰ πρόθυρα τῶν καλυβῶν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Μοράκκα· αἱ γυναῖκες φαιδραὶ καὶ ἀνθοστόλιστοι συνωθοῦντο περὶ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὰ παιδία, λάμποντα μᾶλλον ἐξ εὐρωστίας ἢ ἐκ πολυτελείας, εἰς ἣν εἰθίζομεν αὐτὰ ἡμεῖς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνατρέφοντες καὶ ἐκφαυλίζοντες ἐν τρυφηλότητι, τὰ παιδία, λέγω, ἔτρεχον ἔπαιζον καὶ ἐπήδων, ἐπικοσμοῦντα δι᾽ ἀφελοῦς χάριτος τὸ τερπνὸν καὶ γραφικὸν ἐκεῖνο θέαμα.

Ἦτον 23 Απριλίου, ἡμέρα ἐπέτειος τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἑορταζομένη, ὡς ἔμαθον παρὰ τοῦ ὁδηγοῦ ἡμῶν, μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος ἐν τῷ χωρίῳ, διότι ὅτε τῷ 1714 ὁ Βεζύρης τῆς Βοσνίας Νουουμὰν μετὰ τῶν πασάδων τῆς Ἐρζεγοβίνης καὶ τῆς Σκόδρας, εἰσελθὼν κατεπυρπόλησε καὶ ἐδήωσε τὸν τόπον, μόνου τοῦ χωρίου ἐκείνου ἐφείσατο, κατὰ διαταγὴν τοῦ Μεγαλομάρτυρος Ἁγίου, ἐπιστάντος αὐτῷ κατ᾽ ὄναρ. Χάριν τῆς ἑορτῆς λοιπὸν ἀπεφασίσαμεν νὰ διανύσωμεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὸ χωρίον· διὸ πεζεύσαντες ἤλθομεν εἰς μικρὸν καφενεῖον (ἂν κεφενεῖον δύναται νὰ κληθῇ ἐλεεινόν τι παράπηγμα πανταχόθεν καταῤῥέον, καὶ χρησιμεῦον καὶ ἀντὶ κουρείου, καὶ σφαγείου, καὶ μαγειρείου), παρὰ τὴν ἐκκλησίαν κείμενον. Ἐκεῖ εὕρομεν καθημένους ἀμερίμνους καὶ ῥοφῶντας τὸ πικρὸν τῆς Μόκκας ποτόν, ἐν μέσῳ τῶν νεφῶν τοῦ τσιμπουκίου των, τοὺς σερδάρας τοῦ χωρίου, γέροντας σεβασμίους καὶ πολιότριχας. Μᾶς ἐδόθη θέσις παρ᾽ αὐτοῖς, καὶ μετὰ τὰς προοιμιώδεις προσαγορεύσεις τοῦ *καλῶς ἤλθατε, πόθεν ἔρχεσθε* καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἤρχισε συνερχόμενον καὶ συνωθούμενον πέριξ ἡμῶν πλῆθος πολύ, μυρίας ἀποτεῖνον ἡμῖν ἐρωτήσεις ἀλβανιστί, ἰταλιστὶ καὶ ἑλληνιστί· ἡμεῖς δὲ ἀπεκρινόμεθα ὄχι ὡς ἠθέλομεν ἀλλ᾽ ὡς ἠδυνάμεθα εἰς ὅ,τι ἐννοοῦμεν.

Τὸ πέριξ ἡμῶν σύμπλεγμα, ἧττον γραφικὸν τοῦ τῶν ὀρεσιβίων ὡς πρὸς τὸν ἱματισμόν, εἶχέ τι ἀρχαϊκὸν καὶ ἀφῖον, βρίθον χάριτος· οἱ ὀρεσίβιοι, εἰς ὧν τὰς χεῖρας ἐπέσαμεν, εἶχον πρόσωπον δαιμόνων καταχθονίων, φλογοβόλων τὸ ὄμμα καὶ αἱμοφύρτων τὰ ἐνδύματα· ἀλλ᾽ οἱ πεδιαῖοι οὗτοι, ἐνδεδυμένοι λευκὰς καὶ πλατείας βράκας, χιτῶνας

φαιοὺς καὶ κεφαλοδέσμους μαύρους, περιεζωσμένοι ὅπλα σπινθηροβόλα, καὶ πραεῖς μὲν ὑπερήφανοι δὲ τὸ βλέμμα, ὡμοίαζον λέοντας μεγαθύμους ἠρεμοῦντας.

Αἴφνης τὸ πλῆθος διεσχίσθη, ὑποχωροῦν ἐνώπιον μεγαλοσχήμονος, βαθὺν καὶ λευκὸν τρέφοντος πώγωνα καὶ πλουσιωτέρου τῶν λοιπῶν Μαυροβουνιωτῶν κατὰ τὸν ἱματισμόν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦν ὁ ἐφημέριος τοῦ χωρίου· ἐπιστολοφόρει καὶ ἐξιφηφόρει, βαρεῖα σπάθη ἐξήστραπτεν εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ ἀντὶ τουφεκίου εἶχεν ἀνὰ χεῖρας ῥάβδον ἱερατικήν.

Οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες, οἱ ἁρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ πλανητόβιοι ἱππόται τοῦ μεσαιῶνος δὲν πιστεύω νὰ εἶχον βλέμμα φλογερώτερον ἢ ἦθος ἀρειμανέστερον· ἡ παρουσία μόνη τῆς *ἁγιωσύνης* του ἤρκει νὰ τρομάξῃ στρατὸν ὁλόκληρον.

Ἐρωτήσας τίνες καὶ πόθεν εἴμεθα καὶ μαθών, ἀντελάβετο τῆς χειρὸς ἡμῶν εὐνοϊκῶς καὶ εἶπε, τὴν φωνὴν ἡμῶν λαλῶν·

— Εἶσθε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐγεννήθητε εἰς τὴν Ἑλλάδα; εἰπέτε με διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐγὼ τὴν γνωρίζω καὶ τὴν ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα· εἰς τὴν προσευχήν μου κάθε ἡμέραν εὔχομαι διὰ τὴν εὐδαιμονίαν της καὶ παρακαλῶ διὰ τὸ καλόν της· ἐγὼ γνωρίζω καὶ τὸν βασιλέα σας καὶ ὡμίλησα μετ' αὐτοῦ.

— Ἦλθες λοιπὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα;

— Ἐπολέμησα μάλιστα καὶ ἔχυσα τὸ αἷμά μου δι' αὐτήν.

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ ἐφημερίου, διεσταύρωσα τοὺς βραχίονας, καὶ προσηλώσας ἐπ' αὐτοῦ τὸ βλέμμα, διετέλεσα ἐπὶ μακρὸν παρατηρῶν αὐτόν.

— Γνωρίζεις μὲ εἶπε γελῶν ὅτι φέρω εἰς τὴν ῥάχιν ὀγδοήκοντα δύο ἔτη;

— Ὦ! ἐξεφώνησα ἔκθαμβος, ἐγὼ δὲν σ' ἔδιδα πλέον τῶν ἑξήκοντα.

Τότε ἔλαβεν ἀμφοτέρους κατὰ μέρος, καὶ ἠρώτησε μυρία ὅσα περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῆς κυβερνήσεως, καὶ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὁ πανοσιώτατός μας, μὴ γνωρίσας ἄλλον νόμον ἢ τὸν τῆς σπάθης, δὲν ἐδίστασε καθαπτόμενος καὶ τοῦ κυβερνήτου καὶ τοῦ βασιλεύοντος, καὶ βαθμηδόν, μεταστρέφων τὸν λόγον ἐκ τῶν πραγμάτων εἰς τὰ πρόσωπα, συνεπέρανεν ὅτι ἡ Ἑλλάς, διὰ νὰ εὐδαιμονήσῃ, ἔπρεπε ν' ἀσπασθῇ τὸ θαυμάσιον τοῦ Μαυροβουνίου πολίτευμα, τὸ μόνον συνᾷδον τῇ φύσει, καὶ κατὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ὅμοιον τῷ τῶν Σπαρτιατῶν.

Ἐθαυμάσαμεν τὴν ἱστορικὴν καὶ νομολογικὴν πολυμάθειαν τοῦ ἀνδρός! ἐπειδὴ δὲ μὴ φειδόμενοι τῆς πολιᾶς του, ἀντελέξαμεν καὶ ἀπεκρούσαμεν τὰς ἰδέας αὐτοῦ, ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ φαίνεται δύο ξένους ἐπισκεπτομένους τὴν πατρίδα του, ὁ φιλόξενος Μαυροβουνιώτης ἔκλινε τὴν κεφαλὴν καὶ εἶπεν·

— Ἂς ὁμιλήσωμεν λοιπὸν δι' ἄλλα πράγματα· θέλετε νὰ σᾶς διηγηθῶ τὴν ἱστορίαν μου;

— Θὰ τὴν ἀκούσωμεν εὐχαρίστως.

ΙΒ'.

— Μὲ βλέπετε σήμερον ἐφημέριον τῆς Ῥιεσκαναΐας; πρὸ ἑξήκοντα χρόνων ἤμην *Ὑσκὼκ* καὶ μετηρχόμην τὴν *Τζέτα* (α)· καὶ τοῦτο διότι ὁ πατήρ μου ἀπηγχονίσθη καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ ἐδημεύθησαν ὑπὸ τοῦ πασᾶ τῆς Ἐρζεγοβίνης. Νέος ἔτι ὅταν ταῦτα συνέβησαν, ὡρκίσθην μῖσος θανάσιμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ εἰς ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν κατέστην ὁ μᾶλλον περιβόητος καὶ μᾶλλον τρομερὸς Ὑσκὼκ τοῦ Μαυροβουνίου. Ἔκαιον, ἔθυον καὶ ἐλεηλάτουν τοὺς Τούρκους διηνεκῶς, μὴ πιστεύων ποτὲ ὅτι ἠδυνάμην νὰ χορτάσω τὴν λύσσαν μου διὰ τοῦ αἵματος τῶν φονέων τοῦ πατρός μου, οὗτινος ἡ σκιὰ αἰωνίως ἐφαίνετό μοι ἱπταμένη ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς μου καὶ ζητοῦσα ἐκδίκησιν. Ἡμέραν τινὰ συνέλαβον ἕνα Αἰγύπτιον ἔμπορον, τὸν ὁποῖον ἐκλαβὼν ἀντὶ Ὀθωμανοῦ, ἡτοιμαζόμην ἰδίαις χερσὶ ν' ἀπαγχονίσω.

— Οἱ Τοῦρκοι, τὸν εἶπον, ἀπηγχόνισαν τὸν πατέρα μου· θ' ἀπαγχονίσω λοιπὸν κἀγὼ ὅσους δυνηθῶ ἐξ αὐτῶν!

— Πρὸς Θεοῦ! τί κάμνεις, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος· ἐγὼ δὲν εἶμαι Τοῦρκος, ἐγὼ εἶμαι Αἰγύπτιος καὶ τὸ κατὰ Τούρκων μῖσός σου τὸ ἐννοῶ, διότι καὶ καὶ ἡμεῖς οἱ Αἰγύπτιοι εἴμεθα ἄσπονδοι ἐχθροὶ αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεστατήσαμεν λαβόντες τὰ ὅπλα ἐναντίον των.

— Ἀλήθειαν λέγεις; ἠρώτησα ἐγώ.

— Ναί, μὰ τὸν προφήτην, ναί, ἀλήθειαν λέγω, ἀπήντησεν ὁ Αἰγύπτιος.

— Τότε λοιπόν, εἶπον ἐγὼ ἀπολύων τὸν δέσμιον, σὲ χαρίζω τὴν ζωήν, ἀρκεῖ νὰ μὲ λάβῃς μετὰ σοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Καὶ ὄντως μετὰ δύο μῆνας ἔφθασα εἰς Κάϊρον, ὡπλισμένος ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν, καὶ ἐτάχθην ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μουράτ-μπεη.

— Γνωρίζεις τὸν νόμον τοῦ προφήτου; μὲ ἠρώτησε μίαν ἡμέραν ὁ μπέης.

— Ὄχι, εἶπον ἐγώ· ἀλλ' ἂν ὁ νόμος τοῦ προφήτου ἦνε καλήτερος τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ, εὐχαρίστως ἀρνοῦμαι τοῦτον χάριν ἐκείνου.

Ὁ Μουράτ-μπέης ἀπέστειλέ με πρὸς τὸν μουφτῆ, ὅστις μὲ ἐδίδαξε τὸ Κοράνιον, καὶ ἠσπάσθην, φεῦ!

(α) Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειώσωμεν τί ἐστιν Ὑ σ κ ὼ κ καὶ τί Τ ζ έ τ α· οἱ χριστιανοὶ τῶν περὶ τὸ Μαυροβούνιον Ὀθωμανικῶν ἐπαρχιῶν, εἴτε καταδιωκόμενοι ἐπὶ κακουργήμασιν, εἴτε διὰ νὰ ἀπολαύσωσιν ἐλευθερίας, δραπετεύουσιν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ δραπετεύουσιν εἰς τὴν ἀγρίαν γῆν τοῦ Μαυροβουνίου, διαμένοντες εἰς τὰ σύνορα, καὶ ἐκεῖθεν ἐπιχειροῦντες ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πατρῴαν γῆν. Οἱ μετανάσται οὗτοι καλοῦνται, Ὑ σ κ ὼ κ, ὃ ἐστὶ π η δ ή σ α ν τ ε ς εἰ ς τ ὰ ἔ σ ω, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν Τ ζ έ τ α, τουτέστι λ α φ υ ρ α γ ω γ ί α· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Μαυροβουνιωτῶν πολλάκις, ὅταν τις θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἀδικηθέντα, μεταναστεύει παρὰ τοῖς γείτοσιν, οἵτινες προθύμως ἀνοίγουσιν αὐτῷ ἀγκάλας, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μετέλθῃ τὴν Τ ζ έ τ α κατὰ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος.

τὸν ἰσλαμισμόν· μετέπειτα κατετάχθην εἰς τὸ τάγμα τῶν Μαμελούκων, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο τότε τις συνηλικιώτης μου, ὁ ἀποκτήσας ὕστερον τόσην φήμην Μεχμὲτ-Ἀλῆς.

Μετὰ μακρὰν πάλην, ἡ Αἴγυπτος ἠναγκάσθη, συνθηκολογοῦσα μετὰ τοῦ Σουλτάνου, νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Βοναπάρτου. Διὰ νυκτὸς κατέφυγα εὐθὺς εἰς τὸ γαλλικὸν στρατόπεδον.

— Τί θέλεις; μὲ εἶπεν ὑψηλός τις ἀξιωματικὸς, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου προσήχθην.

— Ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μουρὰτ-μπεη, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐφόνευσαν τὸν πατέρα μου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Μουρὰτ-μπεης εἶνε προδότης καὶ ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τοῦ σουλτάνου, θέλω νὰ ἐκδικηθῶ αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο ἦλθα νὰ πολεμήσω ὑπὸ τὰς διαταγάς σας.

— Καὶ πόθεν εἶσαι; μὲ ἠρώτησεν ὁ ἀξιωματικός.

— Ἀπὸ τὸ Μαυροβούνιον.

Ἐπειδὴ ἡ γαλλικὴ δημοκρατία δὲν ἐλάτρευε τότε ἄλλον Θεὸν παρὰ τὴν Φρόνησιν, οὐδεὶς λόγος ἐῤῥέθη περὶ τῆς θρησκείας μου.

Παρευρέθην εἰς τὴν μάχην τῶν Πυραμίδων, καὶ ὕστερον ἠκολούθησα τὸν Ναπολέοντα εἰς Παρισίους· ἀλλὰ μὴ βλέπων νὰ πίπτωσιν ὑπὸ τὴν σπάθην μου Τοῦρκοι, ἔφυγα κἀκεῖθεν καὶ ἐπανῆλθα εἰς τὴν πατρίδα μου, μέχρις οὗ οἱ Ἕλληνες ἔλαβον τὰ ὅπλα· εὐθὺς τότε ὡς ἀετὸς κατέβην εἰς τὴν φίλην Ἑλλάδα, καὶ ἐκεῖ ἐχόρτασα φονεύων Τούρκους· καὶ εἰς τὰ Δερβενάκια, καὶ εἰς τὴν Τριπολιτσὰν, καὶ εἰς τὸ Καρπενῆσι, καὶ εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς, καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, παντοῦ παρευρέθην. Ἀλλ' ἅμα ὡς αἱ συνθῆκαι τῶν Φράγκων ἐψαλίδισαν τὰ πτερὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπανέφεραν τὴν σπάθην των εἰς τὴν θήκην, περιωρίσθην εἰς ἓν μοναστήριον καὶ ἐπανέλαβα τὴν πίστιν τῶν πατέρων μου, ἐξαγοράσας τὸ ἔγκλημά μου μὲ ποταμοὺς δακρύων καὶ μὲ βασανιστικωτάτας μετανοίας. Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ἰδὼν πλέον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ ὅπλα, ἦλθα εἰς τὴν πατρίδα μου καὶ ἔγεινα ἱερεύς. — Ἰδοὺ ἡ ἱστορία μου.

ΙΓ'.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας ἐσήμανεν.

— Ἤδη γνωρίζετε τὴν ἱστορίαν τοῦ στρατιώτου· ἔλθετε ν' ἀκούσετε καὶ τὸν ἱερέα μέλλοντα νὰ ἱερουργήσῃ, εἶπεν ὁ ἐφημέριος.

Καὶ ἠκολουθήσαμεν.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς ὃν εἰσήλθομεν ἦτον εὐτελέστατος· αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου ἐπεῖχον τόπον διαχρύσων κοσμημάτων. Στασειδίων, πολυελαίων, λαμπάδων, εἰκόνων ὑπῆρχεν ἔλλειψις· ἑκατέρωθεν μόνον τῆς ἱερᾶς πύλης ὑπῆρχον δύο μικραὶ εἰκόνες, ἡ μὲν τῆς Θεομήτορος ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐνιαχοῦ χάρτιναί τινες ἁγιογραφίαι, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἐπὶ ἀθλιεστάτης τραπέζης λευκῷ καλύμματι κεκαλυμμένης ἡ τοῦ Μεγαλομάρτυρος, οὗτινος ἡ μνήμη ἐτελεῖτο, καὶ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἔκαιόν τινα κηρία, εἰς τιμὴν μὲν τοῦ Ἁγίου ὑπὲρ σωτηρίας δὲ τῶν εὐσεβῶν. Ἀλλ' εἰς τοὺς τοίχους ἦσαν ἀνηρτημένα, δίκην ἀναθημάτων ἱερῶν, ῥάκη σημαιῶν τουρκικῶν, ὅπλα ἀγχέμαχα, οἷον ξίφη, μάχαιραι, σπάθαι, ὅπλα πυροβόλα, ἤτοι τουφέκια, πιστόλια, τρομβόνια, πάντα ταῦτα λάφυρα τῶν αἱματηρῶν ἀγώνων. Φυλὴ κατ' ἐξοχὴν πολεμικὴ οἱ Μαυροβουνιῶται, ἀναρτῶσιν ὡς ἀναθήματα εἰς τὸν ναὸν τα ὅπλα καὶ τὰ λάφυρά των, ἐκκλησιάζονται το τουφέκιον φέροντες ἐπ' ὤμου, καὶ ὁ ἱερεὺς κλῶν τὸν ἄρτον ἀντὶ τῆς ἱερᾶς λόγχης μεταχειρίζεται τὸ ξίφος αὐτοῦ.

Τελευταῖοι εἰσήλθομεν εἰς τὸν ναόν.

Ἡ *ταΐα* ὅλη, γυναῖκες, παῖδες, γέροντες, ἄνδρες, πᾶσα ἡλικία ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἦσαν συνηγμένοι, καὶ μετ' εὐσεβείας ἀνυποκρίτου ἀπεδέχοντο τὴν *Εἴσοδον*· ἔνθεν μὲν οἱ νέοι, ἔνθεν δ' αἱ νέαι, ἱστάμενοι χορηδὸν, ἔψαλλον ἀλβανιστὶ ᾆσμά τι ἀργὸν τὸ μέλος καὶ μονότονον, ἀλλὰ πλῆρες γοητείας, καὶ ὅπερ νῦν μὲν ἀπέβαινεν ἐντονώτερον, νῦν δὲ γοργότερον καὶ ἐπιτεταμένον, παρεμφερὲς τοῖς μυρολογήμασιν ἐκείνοις, ἐφ' οἷς θρηνοῦμεν καὶ ἄκοντες.

Ὁ ἐφημέριος δείξας ἡμῖν τὸν τόπον ὅπου ἔδει νὰ σταθῶμεν, διῆλθε μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐν βήματι στρατηγοῦ διασχίζοντος τὴν φάλαγγά του μᾶλλον, ἢ ἐν βήματι πνευματικοῦ πατρὸς διερχομένου τὸ ποίμνιόν του, ἐν μέσῳ τῶν ἐκκλησιαζομένων, καὶ διασταυρώσας τὰς χεῖρας ἐστάθη πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος καὶ προσκυνήθη· εἶτα εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, ἀπεξεδύθη τὰ ὅπλα, περιεβλήθη τὰ ἄμφια, καὶ εὐθὺς ἔπειτα ἤρχισε τὴν θείαν λειτουργίαν.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς μέχρι πόσου διήρκεσεν ἡ ἀφελὴς ἐκείνη τελετή· ἐνθυμοῦμαι μόνον ὅτι ἡ ἔμφυτος εὐλάβεια, αἱ δοξασίαι τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, τὰ ἐκκλησιαστικὰ μαθήματα, ὅσα παῖς ἔτι ὢν ἤκουσα παρὰ τῶν σεβαστῶν γονέων, πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει τὴν χαρὰν καὶ τὸ σέμνωμα τῶν παίδων εἰσερχομένων εἰς ναὸν ἢ διδασκομένων τὰ τῆς ἐκκλησίας, ἐξυπνίσθησαν εἰς τὰ ἐνδόμυχα τῆς καρδίας μου, καὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐλάλησάν μοι τὴν μυστηριώδη ἐκείνην γλῶσσαν, ἥτις θέλγει μὲν ἡμᾶς τότε καὶ ἐνσταλάζει εἰς τὴν ψυχὴν γάλα θείας παραμυθίας, ἀλλ' ἀκατάληπτος ἀποβαίνει καὶ ἐλαττοῦται ὅταν ἡλικιωθῶμεν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντα τόπον τε καὶ χρόνον ἐστὶ μεγάλη, κατ' ἐξοχὴν ὅμως ὑπὸ τὸ εὐτελὲς δῶμα ὀρεινοῦ ναϊδίου! Ὢ! τότε ἐκλείπει ἡ ἀνθρωπίνη ματαιότης, καὶ μόνον τὸ μεγαλεῖον Ἰεχωβᾶ πληροῖ τὰ πάντα.

Μετὰ τὴν λειτουργίαν, τὸ πλῆθος ἀπεχώρησεν ἠρέμα, ὁδηγούντων τῶν μὲν πατέρων τοὺς υἱοὺς, τῶν δὲ μητέρων τὰς θυγατέρας εἰς τὰ ἴδια.

Ἡμεῖς δὲ ἐξήλθομεν τελευταῖοι ὡς τελευταῖοι καὶ εἰσήλθομεν, περιμένοντες τὸν ἐφημέριον. Ἀλλὰ

δὲν ἦτο πλέον ὁ σεβάσμιος ἱερεὺς, οὗτινος ἡ λευκόθριξ καὶ δασεῖα κόμη κυμαινομένη ἐπὶ τῶν ὤμων, ηὔξανε τὴν ἀνδρικὴν καλλονὴν καὶ ἀνεδείκνυεν ἔτι μᾶλλον τὸν αἰδέσιμον χαρακτῆρα. Ὁ ἐφημέριός μας ἀνέλαβε τὰ ὅπλα καὶ ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ φαιδρὸς καὶ ἀρειμάνιος, ὡσανεὶ ἐξήρχετο νικητὴς ἐκ μάχης αἱματηρᾶς.

— Θὰ συμφάγωμεν, μᾶς εἶπεν.

Ἐπροφασίσθημεν τὴν ἀναχώρησίν μας, ἐπιθυμοῦντες ν' ἀποφύγωμεν τὴν πρόσκλησιν.

— Ὦ! τοῦτο δὲν σᾶς ἐμποδίζει, διότι καὶ ἐγὼ θὰ ἀναχωρήσω εἰς τὸ μοναστήριόν μου, ἀπέχον τοῦ χωρίου ὑπὲρ τὰς δύο ὥρας, ὡς ὑμεῖς θ' ἀπέλθετε εἰς Σκόδραν· καὶ λοιπὸν ἀφ' οὗ φάγωμεν καὶ πίωμεν, ἕκαστος δύναται ν' ἀπέλθῃ ὅπου θέλει. Ἔχω τόσα ἔτη νὰ συμφάγω μετὰ Ἑλλήνων, καὶ θέλετε ν' ἀφήσω τὴν περίστασιν νὰ μὲ διαφύγῃ ἄκαρπος; Ὁδοιπόροι πάντες, συντυχόντες εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ἃς συμφάγωμεν τῆς φιλίας τὸν ἄρτον.

Παρεγενόμεθα λοιπὸν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἐφημερίου εἰς τὸν οἶκον τοῦ σερδάρου· τὰ παρατιθέμενα ἦσαν λιτότητος αὐστηροτάτης· μέλι, γάλα, ὠὰ, βούτυρος, ξηραί τινες ὀπῶραι, οἶνος σκοδραῖος καὶ ἄρτος.

Ὁ οἶκος τοῦ σερδάρου, ὡς διακριτικὸν σημεῖον εἶχε προσηρτημένην εἰς τὸ ἀνώφλιον τῆς θύρας τὴν σημαίαν τῆς Ῥιέσκα-ναΐας· ἐσωτερικῶς ὅμως δὲν παρήλλασσε τῶν λοιπῶν κατοικιῶν τοῦ Μαυροβουνίου.

Διαρκοῦντος τοῦ γεύματος, ὁ ἐφημέριός μας ἐλεσχήνευσεν οὐκ ὀλίγον· ἐλάλησεν ἡμῖν ἐκτεταμενέστερον περὶ τῆς Αἰγύπτου, περὶ τῶν Γάλλων, περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τελευταῖον περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Τουρκίας, ἣν δὲν ἔπαυεν ἐλεεινολογῶν, μὴ λησμονῶν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τὸ μειλίχειον ποτήριον. Καθ' ἣν στιγμὴν δ' ἱππεύσαμεν, ἠσπάσθημεν ἀπερχόμενοι τὴν χεῖρά του, καὶ αὐτὸς αναλαβὼν τὸ ἱερατικὸν ἦθός του, ηὐλόγησε καὶ ηὐχήθη ἡμᾶς.

Μετὰ μίαν ὥραν ὁδοιπορίας, εὑρέθημεν ἐκ νέου μεταξὺ τῶν ὀρέων καὶ τοῦ Μοράκκα.

Περὶ τὸ ἑσπέρας πεδιὰς ἀνώμαλος καὶ ἀχανὴς ἐξετείνετο πρὸ ἡμῶν, εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας διηύγαζε δίκην καθρέπτου ὑπὸ τὸ φέγγος τῶν τελευταίων ἀκτίνων τοῦ ἡλίου μεγάλη λίμνη· ἡ πεδιὰς καὶ ἡ λίμνη τῆς Σκόδρας.

Ἐκεῖ ἐτελεύτα τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἤρχιζεν ἡ ἄνω Ἀλβανία.

Ν. Ν.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ.

Διήγησις ἱστορική.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλ. 252.)

—ooo—

Ὅτε ἀνεχώρησα ἦτο Ἰούλιος, ἡμέρα Κυριακή. Ἀναβὰς ἀπὸ πρωῒας τὸν ἵππον μου, εἶδον καθ' ὁδὸν ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον, τὴν δρόσον τῶν δένδρων σειομένην ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ καταπίπτουσαν, καὶ ἀναπτυσσομένην βαθμηδὸν ὁλόκληρον τὴν ἐνέργειαν τῆς φύσεως. Τὴν βαθυτάτην γαλήνην μεταξὺ τῆς ὁποίας ἐκοιμῶντο πάντα, διεδέχετο δραστηριότης καὶ ἀνησυχία· τὰ φύλλα ἐκελάρυζον· ἡ Τάμεσα διεσχίζετο παταγοῦσα ὑπὸ τὰ ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα πλοῖα, καὶ οἱ ἄνθρωποι παρεδίδοντο ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια ἔργα. Ὡραῖον τὸ θέαμα! Ἡ ἐξοχὴ τοῦ Σταφὸρ, ὡραία καὶ κομψοτάτη, κεῖται παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ βασιλέως ποταμοῦ τῆς Μεγάλης Βρετανίας· ὅτε δὲ ἔφθασα εἰς αὐτὴν ὅλοι ἀνεπαύοντο εἰσέτι· ἐπεσκέφθην τοὺς κήπους, ἀνέπνευσα χαίρων ἀέρα καθαρὸν καὶ ἀρωματικόν· τὸ Λονδῖνον, συγκρινόμενον πρὸς τὴν χλόην καὶ τὰ ἄλση καὶ τὰ μελῳδοῦντα πτηνὰ, μοὶ ἐφαίνετο φυλακή. Ὅσοι κατοικεῖτε εἰς μεγάλας πόλεις καὶ καταθλίβεσθε ἐντὸς αὐτῶν, γνωρίζετε ὁποῖον αἴσθημα ἀνέκφραστον διεγείρεται εἰς ὑμᾶς ὁσάκις εὑρεθῆτε ἐκτὸς τῶν πόλεων, μεταξὺ ἀνθέων καὶ χλόης. Ἀπορεῖτε, μεθύσκεσθε, ἐνθουσιᾶτε, λυπεῖσθε ἐκ βάθους καρδίας διὰ τὴν στέρησιν αὐτῶν. Οὕτω καὶ ἐγὼ, σταθεὶς εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, καὶ παρατηρῶν καὶ τὸ ἐλάχιστον κῦμα συντριβόμενον πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἔλεγον· πῶς ὁ Σταφὸρ, τοιαύτην ἔχων ὡραίαν ἐξοχὴν, εἰς τοιοῦτον τερπνὸν τόπον, περιουσίαν βεβαίαν, καὶ σύζυγον ἀξιέραστον, προτιμᾷ νὰ κατατρώγεται ἀπὸ τὰ σχέδια τῆς φιλοδοξίας του; Πῶς ἡ ἰδέα τῆς ἐξουσίας, ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ κυβερνήσῃ, ὑπερισχύουσι καὶ αὐτῆς τῆς ἀγάπης τῶν ἐαρινῶν καὶ φυσικῶν ἀπολαύσεων; Εἶναι δυνατὸν ν' ἀνταλλάσσῃ τοιαύτας γλυκείας καὶ διαρκεῖς τέρψεις πρὸς βίον πλήρη πικρίας;

Τοιαῦτα ἀνελογιζόμην ὅτε ᾐσθάνθην χεῖρα, τὴν χεῖρα τοῦ Σταφὸρ, συνθλίβουσαν τὸν ὦμόν μου.

— Ἰατρέ.... εἶσαι πολλὰ ὑποχρεωτικὸς καὶ σ' εὐγνωμονῶ.

— Εἰπέ με, φίλτατε Σταφὸρ, τί σὲ συνέβη...

— Σιωπή... ἀργότερα σὲ λέγω.

Ἡ Κ. Σταφὸρ, ἱσταμένη εἰς παράθυρον μᾶς περιέμενε. Διευθύνθημεν λοιπὸν πρὸς αὐτήν.

— Τί ὡραία ἐξοχή! εἶπον καθ' ὁδόν.

— Ναὶ, ἄλλη Ἐδέμ, ἀπεκρίθη ὁ Σταφὸρ εἰρωνικῶς. Λοιπὸν ὁ λόρδος... παρῃτήθη ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον.

— Τὸ ἤκουσα χθὲς τὸ βράδυ.

— Καὶ ὀνομάζουν τὸν διάδοχόν του;

— Τὸν λόρδον Λ...,

Ὁ φίλος μου δὲν ἀπεκρίθη, ἐσφόγγισε τὸ μέτωπόν του καὶ ἐφάνη τεταραγμένος. Εἰσελθόντες δὲ εὕρομεν τὴν οἰκοδέσποιναν ὡραιοτάτην καὶ χαριεστάτην ὅσον καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ γάμου της. Εἶχε τὴν ἀθωότητα τῆς παρθένου συνηνωμένην μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς γυναικὸς, τὴν ἐσθῆτα λευκὴν, τὴν κόμην ἀφελέστατα δεδεμένην, τὸ πρόσωπον πλῆρες ἁπλότητος καὶ εὐγενείας, τὸ ἦθος σεμνὸν καὶ φυσικὸν, καὶ οὐδὲν ἔφερε κόσμημα, οὐδεμίαν ἐδείκνυε προσπάθειαν· ὅλα ταῦτα μὲ κατέ-

θελξαν. Τί λοιπὸν, ἔλεγον κατ' ἐμαυτὸν, ζητεῖ περισσότερον ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὅταν ἀγαπᾶται ἀπὸ τοιοῦτον ἄγγελον, ἀφοῦ μάλιστα τὴν ἀγαπᾷ καὶ αὐτὸς, ὅσον τοὐλάχιστον δύναται ν' ἀγαπήσῃ καρδία τικωμένη ἀπὸ φιλοδοξίαν!

Ἐνῷ ἐπρογευόμεθα, ἐκεῖνος μὲν ἐφαίνετο ἀνήσυχος, καὶ αἱ ἀποκρίσεις του ἦσαν βραχεῖαι καὶ μᾶλλον ἀπότομοι, ἡ δὲ σύζυγός του ἔρριπτεν ἐπ' αὐτοῦ βλέμματα τεθλιμμένα. Ἐπὶ τέλους ἐγερθεῖσα ἐστάθη εἰς τὸ παράθυρον.

— Τί λαμπρὰ ἡμέρα! ἀνεφώνησε.

— Καὶ τί ὡραία θέα! προσέθηκα ἐγώ.

— Ἐννοῶ καὶ τῶν δύο σας τὰ σχέδια, εἶπεν ὁ Σταφόρ. Θέλετε νὰ μὲ ἀποκαταστήσετε βουκολικὸν ἥρωα καὶ νὰ μὲ ἀποσπάσετε ἀπὸ τὴν πολιτικήν.

— Ὑπάρχουν πολλοὶ λύκοι εἰς τὴν πολιτικήν σου, εἶπε μειδιάσασα ἡ Κ. Ἔμμα. Χειροτέραν μάνδραν δὲν γνωρίζω.

— Ναὶ, ἀπεκρίθη ὁ Σταφόρ. Θέλεις νὰ κάμω ἐλεγεῖα ὡς ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει λόρδος Ῥοσκόμμων.

Καὶ μὲ ἄπειρον χάριν, θὰ ἔλεγον δὲ καὶ πεποίθησιν ἐὰν δὲν ἐγνώριζον τὸν ἄνδρα, ἀπήγγειλέ τι ἐλεγεῖον. Ἀφοῦ δὲ ἐτελείωσε, τὸ εἰρωνικόν του ἦθος ἔλεγε πόσον ὀλίγον τὰ αἰσθήματά του ἦσαν σύμφωνα μὲ τὰ τοῦ ποιήματος. Ἡ σύζυγός του παρετήρει τὴν ἀντίφασιν ταύτην τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ ἔβλεπον. Ἐν τοσούτῳ ἡ ὥρα τῆς λειτουργίας ἔφθασε, καὶ ἡ ὡραία Ἔμμα, ὑπὸ τὴν γαλήνην καὶ τὴν γλυκεῖαν φυσιογνωμίαν τῆς ὁποίας ἐφαίνετο μικρά τις θλίψις, ἀνεχώρησεν. Ἐμείναμεν δὲ οἱ δύο· ἡ περιέργειά μου, τὸ ὁμολογῶ, ἦτο μεγάλη· τί ἆρα εἶχε νὰ μ' ἐμπιστευθῇ; καὶ διατί ἔκρυπτεν αὐτὸ ἀπὸ τὴν σύζυγόν του;

— Ἀγαπητέ μου ἰατρὲ, εἶπεν ἀφοῦ περιεπλανήθημεν ὀλίγον εἰς τὸν κῆπον, πρὸ πολλῶν χρόνων ἀπολαμβάνεις τὴν ἐμπιστοσύνην μου· δὲν θὰ μὲ προδώσῃς εἰς περίστασιν σπουδαιοτάτην;

— Ἔχε πεποίθησιν εἰς ἐμέ· περὶ τίνος πρόκειται;

— Θὰ λάβω τὴν ἀνάγκην σου τὴν ἑβδόμην ὥραν ἀπόψε.

— Πῶς! εἰς μονομαχίαν! σύ!

— Ἀρνεῖσαι; . . . ὄχι, εἶμαι βέβαιος! Μὴ παιδαριώδη πράγματα, ἰατρέ· ἡ κοινωνία καὶ ἡ τιμή μου τὸ ἀπαιτοῦν. Ὁ περίφημος χειρουργὸς Γ. . . . εἰδοποιήθη· θὰ τὸν βοηθήσῃς. Ὡς φίλος μου μᾶλλον σὲ παρακαλῶ νὰ ἔλθῃς μαζῆ μου. Ἐὰν ἀποθάνω, πληροφόρησε τὴν γυναῖκά μου περὶ τῶν διατρεχόντων . . . παρηγόρησέ την, φίλε μου.

Ἐγὼ δὲ ἐσιώπων καταβληθείς. Ἐκεῖνος ὅμως ἐπανέλαβε μὲ ὕφος ἀλαζονικὸν τὸ ὁποῖον μὲ προσέβαλε·

— Λοιπὸν ἠπατήθην ἀναθεὶς εἰς σὲ τὴν ἐμπιστοσύνην μου; Κάμε ὅπως θέλεις. Ἐνθυμήσου μόνον ὅτι ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ, λυπηρὰ βεβαίως, ἀλλ' ἀξία φίλου, εἶναι ἡ πρώτη τὴν ὁποίαν σὲ ζητῶ . . . Ἀρνεῖσαι;

— Ὄχι . . . ὄχι . . . ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη μου εἶναι τόσον ἔνθερμος, τὸ ἔμπροσθέν σου στάδιον εἶναι τόσον λαμπρὸν, ὥστε εἶναι πολλὰ φυσικὸν καὶ νὰ λυπηθῶ καὶ νὰ τρομάξω διὰ τὴν ἀπόφασίν σου. Καὶ διὰ τὰ παιδία σου . . . καὶ διὰ τὴν σύζυγόν σου . . . ἐσκέρθης;

— Ὅλα τὰ ἐσκέφθην . . . πλὴν εἶναι ἄφευκτον . . . .

— Τί λοιπὸν τρέχει;

— Δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ προκαλέσας. Ὁ λόρδος Πόρδεν, γερουσιαστὴς ἀγένειος ἀκόμη, γελοῖος κομπορρήμων, ἠθέλησε νὰ μὲ δείξῃ ψευδόμενον ἐνώπιον ὅλης τῆς γερουσίας. Ἐγὼ ὅμως ἀπεκρίθην εἰς τρόπον ὥστε τὸν κατεκεραυνοβόλησα. Τότε μ' ἐκάλεσεν εἰς μονομαχίαν· νὰ τὴν ἀρνηθῶ δὲν εἶναι δυνατόν. Μήπως νομίζῃς ὅτι μὲ φαίνεται ὅτι ὑπάγω εἰς πανήγυριν; Να μὲ φονεύσῃ σφαῖρα ἑνὸς μωροῦ, ἀθλίου, ἀνοήτου, χαρτοπαίκτου, καταχρεωμένου, χωρὶς ὑπόληψιν! Κανεὶς δὲν ἐννοεῖ ὅσον ἐγὼ τὴν βαρύτητα τῆς πράξεως τὴν ὁποίαν θὰ κάμω. Ὁ λόρδος Πόρδεν εἶναι ἄριστος σημαδευτής· δὲν ἐγλύτωσε ποτὲ κανεὶς ἀπὸ τὸ χέρι του.

— Τρομερὸν ὅ,τι λέγεις.

— Ἡ ἀθλία Ἔμμα! νὰ μείνῃ χήρα τόσον νέα, καὶ νὰ χηρεύσῃ ἐξ αἰτίας ἑνὸς ἀνοήτου ὁ ὁποῖος ἄλλο δὲν ἠξεύρει νὰ κάμῃ παρὰ κακόν! . . . Καὶ τὰ ταλαίπωρά μου παιδία!

Καὶ ἔκλαιε, καὶ μὲ τὴν δεξιὰν ἐπροσπάθει νὰ κρύψῃ τὰ δάκρυά του.

— Ὅταν ὑπανδρεύθην τὸ εἶπα εἰς τὴν Ἔμμαν· « ὑπανδρεύεσαι ἄνθρωπον προσδιωρισμένον εἰς μακρὰ βάσανα. Τὸ στάδιόν μου, στάδιον φιλοδοξίας, εἶναι ἄκανθαι, λῦπαι, θλίψεις, ἐλπίδες ἀποτυχοῦσαι, πόνοι ὀδυνηροί. . . » Ἀλλοίμονον! ἡ προφητεία μου δὲν τὴν ἐτρόμαξε. Τὴν ἐδυστύχησα.

— Καὶ ἀπόψε εἶναι ἀποφασισμένον;

— Ἀναποφεύκτως. Προσμένω τὸν λόρδον Ἀλκοκ ὡς μάρτυρά μου· διατί δὲν ἔρχεται; . . . Σὺ δὲ τί ἀπεφάσισες;

Ἔσφιγξα τὴν χεῖρά του καὶ ἐσιωπήσαμεν ἀμφότεροι. Ὁ σφιγμός του δὲν ἦτο ἀνώμαλος καὶ τὸ εἶπον πρὸς αὐτόν.

— Τόσον καλήτερα! ἀνέκραξε, θὰ κάμῃ ἀνδρικώτερα τὸ χρέος της ἡ δεξιά μου. Καὶ ὅμως ὅλην τὴν νύκτα δὲν ἐκοιμήθην διορθώνων τὸν μεγάλον μου λόγον, καὶ συντάττων τὴν διαθήκην μου . . , Δὲν μὲ λέγεις· ἀνέγνωσες τὸν λόγον τοῦ λόρδου Οὐΐλλιαμς; Τί ἀναίδεια! Αἱ αὐταὶ φράσεις, αἱ αὐταὶ εἰκόνες, καὶ αἱ αὐταὶ λέξεις τοῦ λόγου τὸν ὁποῖον ἀπήγγειλα περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρὸ τριῶν ἐτῶν . . . Δὲν ἀποκρίνεσαι . . . ἔλα, ἰατρὲ, θάῤῥος. Εἶσαι πλέον καταβεβλημένος ἀπὸ ἐμέ . . Ἡσύχασε, θὰ γλυτώσω.

Ἐγὼ δὲ ἀνελογιζόμην τὸ θηριῶδες τῆς μονομαχίας, ἥτις θέτει εἰς χεῖρας ἀνοήτου ἢ μωροῦ τὴν ζωὴν ἀνθρώπου ὡς τοῦ Σταφόρ. Οἱ λογισμοί μου ἦσαν ὀδυνηρότατοι. Πόσον λυπηρὰ θὰ ἦσαν τὰ ἐπακόλουθα τῆς ὑποθέσεως ταύτης! Ὁποία μωρία

νὰ γείνῃ τις θῦμα ἑνὸς ἐλεεινοῦ! Καὶ ὅμως ὁ Σταφὸρ ἐξηκολούθει ὁμιλῶν ἐν ἀδιαφορίᾳ, ὅτε ταχυδρόμος πνευστιῶν καὶ κάθιδρος σταθεὶς παρὰ τὴν πύλην, ἐπέζευσε καὶ ἐνεχείρισε πρός τινα τῶν ὑπηρετῶν ὑπουργικὸν ἔγγραφον. Ὁ Σταφὸρ ἔσπευσε νὰ ἀνοίξῃ αὐτὸ, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν μοὶ τὸ ἔδωκεν. Ὁ πρῶτος ὑπουργὸς προέτεινεν αὐτῷ ἓν τῶν ὑπουργείων καὶ ἐζήτει ἀμέσως ἀπάντησιν. Ἡ ἐπιστολὴ ἦτο γεγραμμένη ἐν Whitehall, καὶ ὁ ταχυδρόμος εἶχε διαταγὴν νὰ ἐπανέλθῃ ἀπὸ ῥυτῆρος φέρων ἀπόκρισιν.

— Λοιπὸν μοὶ εἶπεν ὁ Σταφὸρ, ἰδοὺ τὸ ἀληθὲς δυστύχημα. Ἐνῷ φθάνω εἰς τὸν σκοπὸν, ἐνῷ μὲ δίδεται ἡ ἀμοιβὴ τόσων μόχθων, πρέπει . . . τί βάσανον! . . . ν' ἀποθάνω; Εἶδες ποτέ σου τοιοῦτόν τι, φίλε μου;

Καὶ ὠχρία καὶ ἠρυθρία ἀλληλοδιαδόχως. Ἡ ἐσωτερικὴ πάλη του ἐφαίνετο ὁλόκληρος καὶ ἐκίνει τὸν οἶκτόν μου. Ἐνῷ δὲ ἐγύριζε καὶ ἐξανεγύριζε μεταξὺ τῶν δακτύλων του τὸ ἔγγραφον τοῦ ὑπουργοῦ, ἀριθμός τις μικρεμπόρων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σεσωρευμένος ἐντὸς πλοιαρίου ἐξ ἐκείνων ἅτινα μετακομίζουσι τοὺς τοιούτους κατὰ Κυριακὴν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Λονδίνου καπηλεῖα, διέβη φαιδρὸς καὶ ψάλλων. Ἡ σύγκρισις τῆς χαρᾶς τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἀνθρώπων τῶν ὁποίων ὁ ἀδρανὴς νοῦς δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ ἐργαστηρίου των, πρὸς τὴν ἀπελπισίαν τοῦ εὐτυχεστέρου ἀνδρὸς τῆς Ἀγγλίας, ἦτο τὴν ὥραν ἐκείνην ἀξιοσημείωτος. Διὸ καὶ ὁ Σταφὸρ αὐτὸς ἀνεφώνησε·

— Τοὺς βλέπεις τοὺς ἀνοήτους! Πῶς εὐθυμοῦν! Εὐτυχῆ κτήνη!

Καὶ τῷ ὄντι, πρὸς τί τὸ πνεῦμα, τὸ μεγαλεῖον, ἡ δύναμις, ἡ ἐπιῤῥοή; ὁ πλούσιος ἐκεῖνος, ὁ εὐφυὴς, ὁ ἀγαπώμενος, ὁ φιλόδοξος, ὁ ἀπολαυὼν τῶν δαφνῶν τὰς ὁποίας ἐπεθύμει, ἰδοὺ ὡς ὁ Προμηθεὺς ἐπὶ τοῦ βράχου, περίλυπος καὶ ἀπελπικώς. Μετέβημεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του· ἐκάθησεν, ἐστήριξε τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ κλείσας τὰς χεῖρας καὶ ὑψώσας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς οὐρανόν·

— Τί νὰ κάμω, ἀνέκραξε! νὰ μὴ δεχθῶ . . . . νὰ καταστρέψω ὅλον τὸ μέλλον μου . . . νὰ μὴ συνάξω τοὺς καρποὺς τόσων κόπων;

— Ζήτησε καιρὸν ἀπὸ τὸν ὑπουργόν.

— Δὲν περιμένει ποτέ.

— Γράψε τον εἰς ποίαν περίστασιν εὑρίσκεσαι.

— Πῶς! νὰ τὸν ζητήσω βοήθειαν! Θὰ στείλῃ εὐθὺς χωροφύλακας εἰς τὸ μέρος τῆς μονομαχίας. Τότε θὰ χαθῶ διὰ παντός. . . . Ἆ! ὁ νοῦς μου κινεῖται.

— Παρακάλεσέ τον νὰ σὲ δώσῃ καιρὸν ἕως τὴν ἐννάτην τῆς ἑσπέρας . . . Ἕως τότε ἠμπορεῖ νὰ διορθωθῇ τὸ σφάλμα.

— Κύριε, εἶπεν εἰσελθὼν ὑπηρέτης, ὁ ταχυδρόμος δὲν θέλει πλέον νὰ περιμείνῃ, λέγων ὅτι ἔχει ὁριστικὰς διαταγάς.

— Εἰς τὸν διάβολον! ἂς περιμείνῃ . . . ὄχι, ἓν μόνον λεπτόν· ἰδοὺ ἡ ἀπόκρισις.

Καὶ κατὰ τὴν προτροπήν μου ἀπεκρίθη ζητήσας μικρὰν ἀναβολήν. Μετ' ὀλίγον ἰδοὺ καὶ ὁ λόρδος Ἀλκὸκ, ὁ μάρτυς τοῦ Σταφόρ· ἦτο στρατιωτικὸς ἐμπειρότατος, πρὸς ὃν ἦσαν οἰκεῖαι ἅμα δὲ καὶ εὐχάριστοι αἱ αἱματηραὶ διασκεδάσεις. Ὁ Σταφὸρ παρουσίασεν ἡμᾶς πρὸς ἀλλήλους.

— Καλ' ἡμέρα, φίλε μου. Μὲ κακοφαίνεται ὅτι σὲ κάμνω τοιαύτην ἐπίσκεψιν· πλὴν ἐλπίζω νὰ μὲ ἀνταποδώσῃς ὁμοίαν.

— Ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ σὲ τὴν ἀνταποδώσω.

— Εἰς τὸν μωρὸν, τὸν ἠλίθιον, τὸν αὐθάδη ἐκεῖνον θὰ δώσῃς καλὸν μάθημα· ἔ;

— Ἴσως δύο ἢ τρία μολύβδινα ἐπιχειρήματα τὸν καταπείσουν.

— Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη εὐγλωττία, ἡ ὁποία ἔχει ἰσχὺν εἰς τὸν μολύβδινον ἐγκέφαλόν του.

— Εἶναι ὅλα ἕτοιμα;

— Ὅλα· ἓξ βήματα μακράν! . . . . Βέβαια θὰ τὸν φονεύσῃς· τοὐλάχιστον θὰ σπάσῃς κανέν του κόκκαλον.

— Ἓξ βήματα! ἀνέκραξα· λοιπὸν εἶναι φόνος.

— Καὶ τῶν δύο μας τὰ μυελὰ θὰ πηγαίνουν συγχρόνως εἰς τὸ καλὸν, εἶπεν ὁ Σταφορ. Δὲν μὲ ἀρέσκει νὰ ταξειδεύω μὲ τόσῳ κακὴν συνοδίαν.

— Μπᾶ! ἴσως δὲν κτυπηθῇ οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος.

— Νὰ μὴ κτυπηθῶμεν τόσον κοντά!

— Βέβαια· ὅταν εἶναί τις τόσον κοντὰ τὸ χέρι τρέμει· καὶ ἄγαλμα θὰ ᾐσθάνετο ἐρεθισμένα τὰ νεῦρά του.

— Φίλτατέ μου Ἀλκὸκ, λέγεις τὴν ἀλήθειαν; αὐτὰ ἀπεφάσισες;

— Εἰς τὴν τιμήν μου! Πλὴν τούτου τί σημαίνουν ἓξ ἢ ἑξήκοντα βήματα ὅταν πρόκειται περὶ ἱκανοποιήσεως;

— Ἐντάμωσες ἐρχόμενον ἕνα ἔφιππον ταχυδρόμον; ἠρώτησεν ὁ Σταφὸρ τὸν Ἀλκὸκ μετά τινα δισταγμὸν καὶ ταραχήν.

— Ναὶ, ταχυδρόμον ὑπουργικόν· τὸν ἐγνώρισα. Μήπως ἔχῃς σχέσεις μὲ τὸν πρωθυπουργὸν, τὸν ὁποῖον ἐκακομεταχειρίσθης τόσον πολὺ πρὸ δύο χρόνων;

— Καὶ στενοτάτας. Μὲ προσφέρει ὑπουργεῖον. Ὁ ταχυδρόμος ἐκεῖνος μ' ἔφερε τὴν πρότασιν.

— Διάβολε . . . ἐνῷ θὰ μονομαχήσῃς . . . λαμπρότατα! . . ἡ δόξα σου, τὸ μέλλον σου! . . . Σὲ βεβαιόνω ὅτι εἰς τὸν τόπον σου, θὰ ἐγύριζαν τὸ μυελά μου. . .

— Σκληρὸν, φίλτατέ μου Ἀλκόκ.

Καὶ ἐνῷ ὁ Σταφὸρ ἔγραφε τὰς τελευταίας του θελήσεις, ὁ Ἀλκὸκ περιεφέρετο ἄνω καὶ κάτω.

— Ἐὰν ἦτον δυνατὸν νὰ ἐνταμώσω τὸν λορδίσκον ἐκεῖνον, τὸν μωρὸν, τὸν ἀνόητον, νὰ τὸν ἀπαντήσω καθ' ὁδὸν, καὶ νὰ λάβω μικρὰν ὁμιλίαν μετ' αὐτοῦ . . . θὰ εὐχαριστούμην· πλὴν εἶναι ἀδύνατον.

Ὁ δὲ Σταφὸρ ἐμειδία ἀκούων τὸν μονόλογον τοῦτον. Ἐντοσούτῳ ἡ κυρία Σταφὸρ ἐπανῆλθεν ἀπὸ

τὴν ἐκκλησίαν· ἡμεῖς δὲ ἠναγκάσθημεν νὰ ψευσθῶμεν καὶ νὰ εἴπωμεν ὅτι εἴμεθα προσκεκλημένοι καὶ οἱ τρεῖς εἰς γεῦμα.

— Καὶ ὅμως παράδοξον, ἀπεκρίθη ἡ κυρία· τὸ ἔνδυμα καὶ τῶν τριῶν δὲν εἶναι κατάλληλον.

Καὶ τοῦτο λέγουσα περιέφερεν εἰς ὅλους μας τὸ βλέμμα. Ἡ μελαγχολικὴ ἡμῶν σοβαρότης δὲν ἦτον εὐαρμοστοτέρα πρὸς τὴν εὐθυμίαν εἰς ἣν ἐλέγομεν ὅτι θὰ παρευρεθῶμεν.

— Ὦ Ἔμμα μου, εἶπεν ὁ Σταφὸρ μὲ ἦθος ἀνάλγητον, θὰ εἴμεθα ὅλοι νέοι. . . .

— Πλὴν σὺ μὲ φαίνεται ὅτι εἶσαι ὑπανδρευμένος, ὑπέλαβεν ἡ Ἔμμα.

— Ναί! πλὴν τὸ γεῦμα θὰ εἶναι γεῦμα ἀνδρῶν.

Καὶ ἠσπάσθη τὴν σύζυγόν του, καὶ δύο ὡραιότατα κοράσια τὰ ὁποῖα ἐλθόντα ἐκρεμάσθησαν εἰς τὸν λαιμόν του. Ἐγὼ δὲ ἀνεπόλησα τὴν κατανυκτικὴν ἐκείνην περίοδον τοῦ Εὐριπίδου, ὅπου ἡ Μηδεία βλέπει κλαίουσα τὸ τελευταῖον μειδίαμα τῶν τέκνων της. Ἡ βία τὴν ὁποίαν μετεχειρίζετο ἐπὶ τῆς καρδίας του ὁ Σταφὸρ ἵνα μὴ παραδοθῇ ἡ ταραχή του, ἐσπάρασσε τὴν καρδίαν μου.

— Μὴν ἐπιστρέψῃς ἀργά, φίλε μου, εἶπεν ἡ κυρία.

— Ἅμα ὡς τὸ κατορθώσω εἶμαι ἐδῶ.

— Ὄχι ἀργότερα τῆς ἑνδεκάτης· ἔ;

— Ὄχι βέβαια.

Καὶ ἡ φωνή του ἔτρεμεν· διότι ἐὰν ἡ σύζυγός του δὲν τὸν ἔβλεπεν ἐπανερχόμενον μετὰ τὴν ἑνδεκάτην, ὅλα θὰ τὰ ἐνόει. Μία δὲ τῶν μικρῶν του θυγατέρων, τρέξασα πρὸς αὐτὸν ἐνῷ ἐκάθησεν εἰς τὴν ἅμαξαν, ἔκραξε μὲ ὅλην της τὴν δύναμιν·

— Παπᾶ! νὰ σὲ περιμείνω! θὰ καθήσω μὲ τὴν μαμάν μου ἕως οὗ ἐπιστρέψῃς.

— Ἐμπρὸς λοιπόν! ἔκραξεν ὡς κεραυνὸς πρὸς τὸν ἁμαξηλάτην· καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὸ βάθος τῆς ἁμάξης ἔκλαυσε πικρῶς.

Ὁ ταλαίπωρος Σταφόρ!

Ὁ δὲ λόρδος Ἀλκὸκ παρατηρήσας καλῶς αὐτόν·

— Ἔλα δά, εἶπε, Σταφόρ, τί θὰ εἰποῦν οἱ φίλοι σου; Σφόγγισε γρήγορα τὰ δάκρυά σου· εἶσαι ἄνδρας.

— Διότι εἶμαι ἄνδρας κλαίω.

Ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἀνέλαβε τὴν ἀταραξίαν του.

— Δός με τὴν ἄδειαν, εἶπεν, ὁ Ἀλκὸκ νὰ σὲ δώσω μίαν συμβουλήν. Θὰ φωνάξω μόνον μίαν λέξιν *πῦρ*· εὐθὺς σηκόνεις τὸ πιστόλι, καὶ χωρὶς νὰ σημαδεύσῃς, χωρὶς νὰ διστάσῃς, χωρὶς νὰ περιμείνῃς οὔτε στιγμήν, τραβᾷς· να τὸ ἐνθυμῆσαι καλά.

— Ναί, ναί, ἐννοῶ.

— Τὸ πᾶν κρέμαται ἀπὸ τὴν ταχύτητά σου.

— Ἠξεύρω ὅτι ὁ ἀντίπαλός μου δὲν θὰ χάσῃ οὔτε τὸ ἐλάχιστον μέρος ἑνὸς λεπτοῦ· τὸ ἠξεύρω. .

— Ναί· ἐὰν κάμῃς τὴν ἐλαχίστην ἀργοπορίαν εἶσαι χαμένος. Μὴν σταθῇς διόλου. Ἡ σφαῖρά σου ἠμπορεῖ νὰ περάσῃ δύο δάκτυλα κοντὰ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν ἢ τὴν πτέρυγα τοῦ ὀρνέου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τόσον ἐπαίρεται διὰ τὰ πτερά του . . .

— Μήπως νομίζῃς ὅτι εἶμαι πρωτόπειρος; Δὲν ἠξεύρεις ὅτι δὲν εἶμαι ξένος εἰς τὰς μονομαχίας, καὶ ὅτι ὁ Κ. Λ. . . ἔμαθε πῶς μεταχειρίζομαι τὸ πιστόλι;

Ἐν τοσούτῳ ἀπηντήσαμεν τὸν χειρουργὸν Γ. . . καὶ ἐπεζεύσαμεν. Ἡ ἑσπέρα ἦτο ἐξαισία, καὶ ἡ φύσις γαληνιαία, ἥσυχος, χαρίεσσα, ἐκάλει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ ἀπολαύσωσι τὰ κάλλη καὶ τὰς εὐεργεσίας της. Ὡμίλησα εἰς τὸν χειρουργὸν Γ. . . διὰ τοὺς φόβους καὶ τὴν λύπην μου· ἀλλ' αὐτὸς μὲ τόνον εἰρωνικὸν καὶ βάναυσον ναύτου γεγηρακότος μεταξὺ τρικυμιῶν, ὅταν παραπονῆταί τις πρὸς αὐτὸν ὅτι πάσχει εἰς τὴν θάλασσαν·

— Εἶδα πολλά, μοὶ ἀπεκρίθη.

— Νὰ χαθῇ ἄνθρωπος ὡς ὁ Σταφόρ.

— Ναί, ἀπεκρίθη, λυπηρόν· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος χάνεται, ἀνανεοῦται καὶ φθείρεται ἀδιακόπως.

— Καὶ ἡ σύζυγός του!

— Μὴν ἀνησυχεῖς· καὶ οἱ δύο ἀγαποῦν τὴν ζωήν των, καὶ θὰ λάβουν τὰ μέτρα των. Θὰ πυροβολήσουν· δὲν θὰ ἐπιτύχουν, καὶ θὰ τελειώσῃ τὸ πρᾶγμα.

Ἐν τοσούτῳ ἐφθάσαμεν εἰς τὸν τόπον τῆς μονομαχίας. Ὁ λόρδος Ἀλκὸκ εἰσῆλθε πρῶτος.

— Οἱ ἀνταγωνισταί μας εἶναι ἀκριβεῖς. Βλέπεις ἐκεῖ κάτω τὸν νέον ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος σείεται καὶ λιγύζεται; αὐτὸς εἶναι ὁ ἀντίπαλος. Πῶς στέκεται φουσκωμένος! Ἄνθρωπος τόσῳ ποταπὸς νὰ θέλῃ νὰ παίζῃ μὲ τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωήν! Πόσον εὐχαριστοῦμαι νὰ τὸν ἰδῶ τιμωρούμενον!

Ὁ ἥλιος ἐπλησίαζε νὰ δύσῃ· εἰκὼν θλιβερά, τὴν ὁποίαν ἐξέλαβον ὡς ἀπαίσια εἰκονίζουσαν διὰ τὸν φίλον μου. Ὁ Σταφὸρ ἔλαβε κατὰ μέρος τὸν λόρδον Ἀλκόκ, καὶ ἀποκομβώσας τὸ ἔνδυμά του, ἀνέσυρε χρυσῆν ταμβακοθήκην εἰπών·

— Θέλω νὰ εὐκολύνω τὰ πάντα εἰς τὸν μωρὸν ἐκεῖνον.

— Τρέλα! ἀπεκρίθη ὁ λόρδος Ἀλκόκ.

Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἵσταται ὀρθός, ἀτάραχος, σοβαρός, σκεπτικὸς ὁ Σταφόρ, ὁ ῥήτωρ, ὁ πολιτικὸς ἀνήρ, ὁ ἀγχινούστατος καὶ ἐνεργητικώτατος· ἐκεῖ δὲ ὁ νέος λόρδος, κόπτει ἀναλγήτως μὲ τὴν ῥάβδον του τὰς κεφαλὰς τῶν ἀκανθῶν καὶ τῶν μηκώνων. περίεργος ἡ ἀντίθεσις! Μειδίαμα περιφρονήσεως ἐπλανᾶτο εἰς τὸ κάτω χεῖλος τοῦ πρώτου, ἐνῷ ὁ ἐχθρός του, προσποιούμενος ἀδιαφορίαν, ἐφαίνετο ὡς δειλὸς ζητῶν νὰ δείξῃ γενναιότητα. Τὴν ὥραν αὐτὴν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ κινδυνεύσῃ ἡ ζωή του, ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ νὰ καταστρέψῃ ἄκανθαν εὑρισκομένην πρὸ αὐτοῦ.

— Τί παιδί! μὲ εἶπε κατ' ἰδίαν ὁ Σταφόρ.

Ἐν τοσούτῳ ἐμετρήθη ἡ ἀπόστασις, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἐστάθησαν τόσῳ πλησίον, ὥστε φρίττοντες ἐβλέπομεν αὐτούς.

— *Πῦρ!* ἀνέκραξεν ὁ Ἀλκόκ.

Καὶ εὐθὺς ἀκούεται κρότος πυροβόλου, τοῦ πυροβόλου τοῦ νέου λόρδου. Ἡ σφαῖρα ἐσύριξε παρὰ τὸ ὠτίον τοῦ Σταφὸρ, ὅστις οὔτε ἔσεισε τὴν χεῖρά του· ἀλλ' ἀτενίσας καλῶς τὸν ἀντίπαλόν του, ἐπυροβόλησεν εἰς τὸν ἀέρα εἰπών·

— Δὲν ἀξίζεις ἄλλως.

Ἀλλ' ὁ νέος λόρδος ὡς ἐμμανὴς ἀνέκραξε·

— Τοῦτο εἶναι ἱκανοποίησις; ἀπαιτῶ νὰ ἐξαναρχίσωμεν . . . καὶ ἀμέσως.

Ἡμεῖς δὲ διεμαρτυρήθημεν κατὰ τῆς νέας μονομαχίας· εἰς μάτην ὅμως διότι καὶ οἱ δύο ἐπέμενον.

— Μὴ διστάζεις πλέον, Σταφὸρ, εἶπε κατ' ἰδίαν ὁ Ἀλκὸκ πρὸς αὐτόν.

— Ὄχι, ὄχι. Ὁ ἀνόητος ζητεῖ τὸν θάνατον, καὶ θὰ τὸν εὕρῃ.

Οἱ μάρτυρες ἐγέμισαν ἐκ νέου τὰ ὅπλα, καὶ οἱ ἀντίπαλοι, κάτωχροι ὑπὸ μανίας, ἐστάθησαν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος. Καὶ οἱ δύο ἐπυροβόλησαν συγχρόνως, καὶ οἱ δύο ἔπεσαν. Ἔδραμον πρὸς τὸν Σταφόρ· ὁ ἀνταγωνιστής του ἦτο ὅλος καθημαγμένος, διότι ἡ σφαῖρα τοῦ ἐναντίου εἶχε συντρίψει τὴν σιαγόνα του. Ὁ λόρδος Ἀλκὸκ ἐσφόγγιζε μὲ τὸ μανδύλιόν του τὸ αἷμα τοῦ Σταφὸρ ῥέον ἀπὸ πληγὴν μεγάλην, γενομένην εἰς τὴν δεξιὰν πλευράν του. Καὶ τὸν μὲν νέον λόρδον μετέφεραν ἀμέσως, ὁ δὲ Σταφὸρ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἰδών με.

— Ἰατρέ μου, εἶπε . . . τὴν γυναῖκά μου . . . ἐνθυμήσου. . .

Ἀλλὰ δὲν εἶχε δύναμιν νὰ ἐξακολουθήσῃ. Παρεστάθην εἰς τὴν πρώτην θεραπείαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἀναβὰς τὸν ἵππον τοῦ χειρουργοῦ Γ. . . ἔτρεξα πρὸς τὴν Κ. Σταφόρ. Τὴν ὥραν ἐκείνην ἔπινε καφέν. Ἀπορήσασα δὲ διὰ τὴν ἀπροσδόκητον παρουσίαν μου, ἐσηκώθη, παρετήρησε σιωπῶσα τὸ τεταραγμένον ἦθός μου, καὶ ὡς ἂν ἐμάντευσε τὰ συμβάντα ἔπεσεν ἀναίσθητος εἰς τὰς ἀγκάλας μου. Πολλὴν ὥραν ἔμεινεν εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην· ὅτε δὲ ἀνέβλεψε, διηγήθην πρὸς αὐτὴν ὅσον ἦτο δυνατὸν μὲ μετριότητα τὰ τῆς μονομαχίας· αὐτὴ δὲ μὲ ἤκουε χωρὶς κἂν νὰ συνοφρυωθῇ. Ἐν τοσούτῳ ἔφεραν τὸν Σταφὸρ, ἀλλ' ἡ σύζυγός του δὲν ἐζήτησεν οὔτε νὰ τὸν ἴδῃ. Εἶδός τι ἀπαθείας καὶ ἀναισθησίας τὴν εἶχε κατακυριεύσει.

Ὁ χειρουργὸς ἐξήγαγε τὴν σφαῖραν, ἥτις εἶχε μὲν βλάψει τὴν τετάρτην καὶ πέμπτην πλευράν, δὲν εἶχεν ὅμως φθάσει μέχρι τοῦ πνεύμονος. Τὸ τραῦμα δὲν ἦτο θανατηφόρον. Ὁ ἀντίπαλος ὅμως ἔτυχε, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν μονομάχων, ἐντελοῦς ἱκανοποιήσεως· διότι κλεισθέντος τοῦ στόματός του, ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ φάγῃ ἢ νὰ καταπίῃ ἰατρικὸν, καὶ οὕτω ἀπέθανε θάνατον οἰκτρόν. Ὁποῖον θέαμα παρίστα ἡ πρὸ μικροῦ τοσούτῳ εἰρηνικὴ ἐκείνη οἰκία! Ἡ Κ. Σταφὸρ ἦτο πάντοτε βεβυθισμένη εἰς τὴν νάρκην ἐκείνην εἰς ἣν εἶχεν ὑποπέσει κατ' ἀρχάς. Εἰς μάτην δὲ ἠγωνιζόμην μεταχειριζόμενος πάντα τρόπον νὰ τὴν φέρω εἰς ἑαυτήν. Μίαν τῶν ἡμερῶν παρατηρήσασα τὸν λόρδον Ἀλκὸκ εἰς τὸν κῆπον, ἀνεπήδησεν εἰς τὸ ἀνάκλιντρον ἐφ' οὗ ἀνεπαύετο, καὶ ἀνεκάγχασε κάγχασμα τρομερόν. Ἔδωκα ἀμέσως αὐτῇ μικράν τινα δόσιν λαυδάνου τὸ ὁποῖον τὴν καθησύχασεν. Ἐπέρασα τὴν νύκτα εἰς τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐξοχὴν, τῆς ὁποίας εἶχον θαυμάσει τὴν γαλήνην καὶ τὴν ὡραιότητα. Ὁ δὲ Σταφὸρ μόλις κατώρθωσε νὰ ὁμιλήσῃ, καὶ πρώτας ἐπρόφερε τὰς λέξεις ταύτας· *ὑπουργεῖον! ὑπουργός!* Ἐσπεύσαμεν δὲ νὰ τῷ ἐπιτάξωμεν σιωπήν. Ὢ φιλοδοξία! μανία! χίμαιραι! Εἶχεν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα δύναταί τις νὰ ἐπιθυμήσῃ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον· εἰς τὸ εὐρὺ ἐκεῖνο μέτωπον ἐκυκλοφόρουν ὅλαι αἱ μεγάλαι ἰδέαι ὅσας δύναται νὰ συλλάβῃ νοῦς ἰσχυρός. Ὁ ὀφθαλμός του ἐσπινθηροβόλει πνεῦμα, ζωὴν, ἀγαθότητα· ὅλα ταῦτα ἴσως ἀπολεσθῶσι διὰ παντὸς, γινόμενα θῦμα φιλοδοξίας καὶ κοινωνικῆς εὐπρεπείας! Ἠθέλησε νὰ κυριεύσῃ τῶν ὁμοίων του· ἠθέλησεν, ὡς πρέπει εἰς ἄνδρα καλῶς ἀνατεθραμμένον, ν' ἀντικρούσῃ τὴν ὕβριν ἑνὸς μωροῦ· καὶ ὁ μωρὸς οὗτος, δι' ὀλίγης κόνεως σωρευθείσης ἐντὸς σωλῆνος, ἔφερε τὸν διακεκριμένον τοῦτον ἄνθρωπον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Μονομαχία! κηλὶς ἀτιμίας στιγματίζουσα τὸν νεώτερον πολιτισμόν! Ἔθος αἰσχρόν! Ἠλιθιότης ἀκατονόμαστος ποιοῦσα ὑποχείριον τοῦ ἐλαττώματος καὶ τῆς ἀνοησίας τὸν νοῦν, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην! Μωρία κἂν μὴ ἀποδεικνύουσα μήτε γενναιότητα, ἔχουσα μόνον σημασίαν τινα κατὰ τοὺς ἐνθεομανεῖς καιροὺς τοῦ μεσαιῶνος, ὅτε ἐθεωρεῖτο ὡς θεία ἀπόφασις.

Τὴν ἐπιοῦσαν μὲ ἐξύπνισαν φωναὶ μεταπρατῶν, αἱ φωναὶ αὗται· *Ἰδοὺ ἡ λεπτομερὴς διήγησις τῆς μονομαχίας τοῦ Κ. Σταφὸρ καὶ τοῦ λόρδου Πόρδεν, ὁμοῦ μὲ τὸν λόγον τὸν ὁποῖον ὁ Κ. Σταφὸρ ἀπήγγειλε πρὶν ἀποθάνῃ, καὶ τὴν διαμαρτύρησίν του κατὰ τῶν συκοφαντιῶν τοῦ ὑπουργείου. Ἰδοὺ, ἀντὶ μιᾶς δεκάρας.* Καὶ ἀγοράσας τὴν ὡραίαν αὐτὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ἀνέγνων μεταξὺ ἄλλων ὅτι οἱ δύο ἀντίπαλοι ἑξάκις ἐπανέλαβον τὴν μονομαχίαν, ὅτι ἡ πυρῖτις αὐτῶν εἶχε τελειώσει, καὶ ὅτι ἐμονομάχησαν ἐπὶ τέλους δι' ἐγχειριδίων. Αἱ ἐφημερίδες ὅμως περιέγραψαν ἀκριβέστερον τὴν μονομαχίαν· μία δὲ αὐτῶν, ὑπουργική, ἔγραφε ταῦτα· « Εἰδήσεις νεώταται· τὸ ὑπουργεῖον τῶν . . . . ἐδόθη πρὸς τὸν λόρδον Οὐϊλλιαμ· τὸ εἶχε ζητήσει ὁ λόρδος Σταφὸρ, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχεν. »

Ὡμίλησα περὶ τούτου τὸν λόρδον Ἀλκὸκ, ὅστις εἶχέ τινα γνωριμίαν μὲ τὸν πρῶτον ὑπουργόν· μεταβὰς δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τούτου διηγήθη τοὺς λόγους δι' οὓς εἶχε ζητήσει προθεσμίαν ὁ Σταφόρ.

— Δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ περιμείνωμεν, ἀπεκρίθη ὁ ὑπουργός· τιμῶ τὸν Κ. Σταφόρ· εἶναι ἄνθρωπος ἱκανώτατος ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ διορισμὸς ἔγεινε, καὶ δὲν ἀλλάζει.

Ἡ περίστασις αὐτή, ὡς ἐννοεῖ εὐκόλως ὁ ἀναγνώστης, δὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνάρρωσιν τοῦ φίλου μου. Ἔπρεπε ν' ἀκούῃ τις τὴν Κ. Σταφὸρ διαρρηγνύουσαν τὰ ἱμάτιά της κατὰ τῆς φιλοδοξίας ἥτις κατέστρεψε τὴν εὐδαιμονίαν της,

ἵνα θαυμάσῃ τὴν γυναικείαν της εὐγλωττίαν καταρωμένην τὴν πολιτικήν.

— Ἆ! ἰατρὲ, μὲ ἔλεγε, διὰ τί μὲ ἠπάτησες; Δὲν ἐνθυμήθης κἂν τὰ παιδία μου; εἶχα πάντοτε τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ σύζυγός μου θ' ἀποφεύγῃ τὰς ἀπρεπεῖς καὶ γελοίας αὐτὰς μωρίας, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δίδει τὸ ὡραῖον ὄνομα τῆς *τιμῆς*· τὸν παρέσυρεν ὅμως ἡ πολιτική του φιλοδοξία· αὐτὴ τὸν ἔφερεν εἰς τὴν μονομαχίαν. Πόσον τὴν μισῶ, τὴν πολιτικήν! ὅταν σὲ κυριεύσῃ ἡ ἀγάπη τῆς ἐξουσίας δὲν εἶσαι πλέον οὔτε πατὴρ, οὔτε σύζυγος, οὔτε υἱὸς, οὔτε ἀδελφός. Ἔχασα τὴν εὐτυχίαν μου διὰ παντός. Ἂς ἦτον δυνατὸν νὰ τὸν περιορίσω εἰς τὰς οἰκιακὰς ἀπολαύσεις, εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, καὶ μὲ ὅλην μου τὴν καρδίαν θὰ κατεδικαζόμην εἰς τὸ νὰ ἐργάζωμαι, νὰ πάσχω, νὰ ἐξορισθῶ εἰς τὴν ἐρημίαν· ὅλα θὰ τὰ ἔκαμνα. Τὴν ἡμέραν περᾷ ταραγμένος, τὴν νύκτα ὅλην ἐργάζεται. Δὲν τὸν βλέπω σχεδὸν πλέον, καὶ ὅταν τὸν βλέπω ἔχει τόσας φροντίδας, εἶναι τόσον τεταραγμένος. . . . Ναὶ, λυποῦμαι ὅταν τὸν βλέπω νά. . . φοβοῦμαι μὴν τρελαθῇ. . . τὸ φοβοῦμαι.

— Μὴν τὸ λέγετε, κυρία!

— Ἰατρὲ, ἠξεύρω τί λέγω· γνωρίζω τὴν θέρμην τῆς φαντασίας του, τὴν ὁρμὴν τῶν ἰδεῶν του.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἐλθὼν ὑπηρέτης εἶπε πρὸς τὴν Κ. Σταφόρ·

— Μὲ συγχωρεῖτε, κυρία, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω τί νὰ κάμω. Ὁ αὐθέντης παραλογίζεται. Θέλει ἀφεύκτως ν' ἀφήσω νὰ ἐμβῇ εἰς τὸν κοιτῶνά του ὁ πρῶτος ὑπουργὸς, πιστεύων ὅτι ἡ ἐξοχότης του ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸν πείσω ὅτι δὲν ἦλθε.

— Τί λέγεις, ἰατρέ· ἀνεφώνησεν ἔντρομος ἡ Κ. Σταφόρ.

— Τίποτε· ἰδέαι ἀσθενοῦς. Ὑπάγω νὰ τὸν ἰδῶ.

Εἶδα καὶ ἔπαθα ἕως οὗ τὸν καθησυχάσω. Ἐστέκετο ὀρθὸς εἰς τὴν κλίνην του, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων φλογεροὺς, τὸ ἦθος ἄγριον καὶ ἔκραζεν·

— Ἰατρὲ, ἰατρέ! θέλω νὰ ἀφήσουν νὰ ἔλθῃ ὁ ὑπουργός . . . Πρέπει νὰ ὁμιλήσω τὴν ἐξοχότητά του· πρέπει ἀφεύκτως.

— Φίλτατέ μου Σταφὸρ, ἀνεχώρησεν· ἄφησε μόνον τὸ ὄνομά του εἰπὼν ὅτι θὰ ἔλθῃ αὔριον.

— Πολὺ καλά . . . εὐγενὴς ἄνθρωπος. Καταχαίρω. . . Πλὴν ἰδοὺ ἐπιστρέφει . . . τὸν ἀκούω . . Γεώργιε, Γεώργιε! ἂς ἐμβῇ ἡ ἐξοχότης του . . . Πῶς θέλετε νὰ μὴν δεχθῶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ὑπουργείου . . . καὶ νὰ τὸ ἰδοῦν οἱ ἄλλοι . . . οἱ λειποτάκται . . . οἱ ῥαδιοῦργοι . . . οἱ . .

Ἐπρόφερε δὲ τὰς λέξεις ταύτας σχεδὸν κοιμώμενος, καὶ τὰς ἐπανέλαβε πολλάκις. Μετὰ ταῦτα κατέπεσε καταβεβλημένος καὶ παρεδόθη εἰς τὸν ὕπνον. Ἱδρὼς γενικὸς κατέβρεξε τὸ σῶμά του, καὶ μετά τινας ἡμέρας ἡ κατάστασίς του ἐβελτιώθη. Τῷ ἐπέτρεψα δὲ ν' ἀναγινώσκῃ ἐφημερίδας, καὶ νὰ δέχεται τοὺς φίλους του, ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ περίεργος αὐτὴ θεραπεία, ἐρεθίζουσα τὰς διανοητικάς του δυνάμεις καὶ τὸ ζωηρότερον τῶν παθῶν του, θὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἀνάῤῥωσιν αὐτοῦ· ἂν καὶ αἱ μὲν ἐφημερίδες δὲν ἔγραφον πολλὰ εὐνοϊκῶς ὑπὲρ αὐτοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν φίλων του εἶχε καὶ ἀντιζήλους, δηλαδὴ ἐχθροὺς τοὺς ὁποίους ἐμίσει ὑπὲρ πάντα ἄλλον.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΠΥΓΜΑΧΙΑ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ.

—ooo—

Καί τοι ὁ ἀγγλικὸς νόμος ἀπαγορεύει τὴν πυγμαχίαν, ἀκαταπαύστως ὅμως γίνονται τοιαῦται, διότι τὸ κοινὸν πνεῦμα, ἰσχυρότερον κατὰ τοῦτο καὶ τοῦ νόμου, δὲν ὑποτάσσεται εἰς αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἡ δικαιοσύνη οὔτε ἡ ἀστυνομία δὲν ἔχουσι τὴν ἄδειαν ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ καταδιώκωσιν αὐτεπαγγέλτως τὸ ἔγκλημα, ἄνευ ῥητῆς ἐγκλήσεως ὑπογεγραμμένης ὑπὸ ἐντίμων πολιτῶν, αἱ ἐφημερίδες συνεχῶς ἀναγγέλλουσιν ὅτι τὴν δεῖνα ὥραν εἰς τὴν δεῖνα θέσιν θέλουσι μονομαχήσει δύο πυγμάχοι. Σημειωτέον δὲ ὅτι ποτὲ ἔγκλησις δὲν παρουσιάσθη ὑπ' οὐδενός.

Ἡ πυγμαχία διδάσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ ὅπως ἀλλαχοῦ ἡ ξιφομαχία, καὶ ἔχει τοὺς κανόνας αὐτῆς, τοὺς ὁποίους οἱ πυγμάχοι δὲν παραβαίνουσιν· Ἡ μεγάλη τέχνη τοῦ πυγμάχου συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐκτίθεται ὅσον ἔνεστιν ὀλιγώτερον, καὶ νὰ καταφέρῃ γρόνθους δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, εἰς τὸ πρόσωπον καὶ μάλιστα εἰς τὸ στῆθος τοῦ ἀντιπάλου. Μάχονται δὲ γυμνοὶ μέχρις ὀσφύος.

Εἷς τῶν κανόνων, διατηρούμενος μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος, εἶναι καὶ τὸ νὰ μὴ γρονθοκοπῆται ὁ πεσὼν ἀντίπαλος μέχρις οὗ ἀνεγερθῇ.

Οἱ πυγμάχοι, ἵνα τηρῶσι καλὰς τὰς δυνάμεις αὐτῶν, τρώγουσι κρέας ἑφθὸν ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων, καὶ προσπαθοῦσι νὰ ἦναι παχεῖς, ἀνθηροὶ, κόκκινοι καὶ ῥωμαλέοι. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἀγγλικὴν συνήθειαν ἄπειρα στοιχήματα κερδαίνονται καὶ χάνονται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πυγμαχίας, ἣν παριστῶσιν αἱ δύο ἑπόμεναι εἰκόνες.



Πυγμάχοι Ἄγγλοι.



ΣΥΡΙΑΚΑ.

Γεωγραφικὴ ἔποψις τῆς Συρίας. — Αἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦσαι φυλαί. — Μαρωνῖται.

Ἐπένθησεν ἡ γῆ, ᾐσχύνθη ὁ Λίβανος . . . .
(ΗΣΑΙΑΣ, 9.)

—ooo—

I.

Τὰ τελευταῖα ἐν Συρίᾳ τραγικὰ συμβάντα βαθέως συνεκίνησαν τοὺς συμπολίτας ἡμῶν, καὶ ἐπέσυρον ὅλην αὐτῶν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ γραφικῶν ἐκείνων χωρῶν, αἵτινες περιλαμβάνονται ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπωνυμίαν τῆς Συρίας. Καί τοι δὲ αἱ χῶραι αὗται πολλαχῶς ἐνδιαφέρουσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὀλίγα ὅμως καὶ ἀτελῆ περὶ αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι ἐν γένει γινώσκομεν. Αἱ συνοπτικαὶ αὗται πληροφορίαι (ἀφορῶσαι ἰδίως τὰ τελευταῖα συμβάντα), εἰ καὶ λίαν ἀτελεῖς καὶ ταχέως γραφεῖσαι, δὲν θέλουσιν ἴσως ἀποβῇ πάντη ἀνωφελεῖς εἴς τινας ἀναγνώστας, μὴ προτιθεμένους νὰ ἐγκύψωσιν ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Ὀλίγα ὀνόματα ἐν τῇ γεωγραφίᾳ ἀνακαλοῦσι τόσας ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, ὅσας τὸ τῆς Συρίας. Αἱ χῶραι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο περιλαμβανομένην γεωγραφικὴν διαίρεσιν, ἐνδιαφέρουσι τὰ μέγιστα τὴν γεωγραφίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, τὴν ἱστορίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ ἰδίως τὸ ὕψιστον τῶν ἀντικειμένων ὅσα ἐπασχολοῦσι τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν θεολογίαν. Συντομωτάτη σκιαγραφία τῆς γενικῆς γεωγραφικῆς φύσεως τῆς Συρίας δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν εὐκρινεστέραν ἰδέαν τοῦ θεάτρου τούτου τῶν ἀξιολογωτάτων γεγονότων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τῆς Παλαιστίνης ἀποτελούσης μέρος τῆς Συρίας, οὐδεμίαν λέγομεν ὑπερβολήν, τοιαύτην ἀποδίδοντες ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, ἐν αἷς ἀνέτειλεν ὁ Μωσαϊσμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμός, ἤγουν ἡ ἀληθὴς καὶ σωτήριος θρησκευτικὴ ἔννοια.

Ἡ Συρία περιορίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ ὄρους Ταύρου, ὅπερ διαχωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· βορειοανατολικῶς ὑπὸ τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ, πέραν τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐκτείνεται ἡ χώρα Ἀλ-Δζεζυρὲχ καὶ ἡ Κουρδιστάνη· πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς καλουμένης ἐρήμου τῆς Συρίας, ἥτις εἶναι συνέχεια τῶν ἐρήμων τῆς Ἀραβίας· νοτειοδυτικῶς ὑπὸ ἑτέρας ἐρήμου ἐκτάσεως ἑβδομήκοντα μιλίων, δι' ἧς συνέχεται μετὰ τοῦ Πηλουσίου ἰσθμοῦ, καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῆς μεσογείου θαλάσσης. Ἡ ἔκτασις τῆς Συρίας κατὰ μῆκος εἶναι 650 χιλιομέτρων· ἡ δ' ἐπιφάνεια αὐτῆς 120,000 χιλιομέτρων τετραγωνικῶν.

Ἀξιοσημείωτος γεωγραφικὸς χαρακτὴρ τῆς Συρίας εἶναι ὁ ἑξῆς· Μία σειρὰ ἢ ἅλυσις ὀρέων, ἡ τοῦ Λιβάνου κοινῶς καλουμένη, διέρχεται τὴν Συρίαν ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν καὶ ἀποτελεῖ ὅλον τὸ κατοικήσιμον μέρος αὐτῆς, καθ' ὅσον πᾶσα χώρα μὴ ἀνήκουσα εἰς τὸ ὀρεινὸν τοῦτο σύστημα, εἶναι ἔρημος. Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν ὀρέων ὀρθῶς παρά τινων γεωγράφων ἐπεκαλέσθη Συροπετραϊκόν, διότι διέρχεται ὅλην τὴν μεταξὺ τοῦ Πηλουσίου ἰσθμοῦ καὶ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης ἔρημον, τὴν καλουμένην σήμερον Πετραν, ἐκ τῆς ἐν ἐν αὐτῇ κειμένης πολίχνης Πέτρας (1). Τὸ Συροπετραϊκὸν σύστημα ἄρχεται ἐν τῇ Σιναϊκῇ χερσονήσῳ, προεκτείνεται δὲ πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Ταύρου, μεθ' οὗ καὶ ἑνοῦται. Ἡ κατὰ μῆκος ἔκτασις τοῦ συστήματος τούτου εἶναι 1,100 χιλιομέτρων γαλλικῶν. Αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων τούτων ὑψοῦνται εἰς 1,000 μέτρα ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ἐν τῇ Σιναϊκῇ χερσονήσῳ, ἐν ᾗ κεῖται καὶ τὸ γραφικώτατον ὄρος Σινᾶ, τὸ ὄρος τῆς δεκαδέλτου, τὸ ὁποῖον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκκλησιαστικὴ ἔκφρασις τοσοῦτον ἐμφαντικῶς ἀποκαλεῖ θεοβάδιστον· Τὰ ὄρη χαμηλοῦνται προεκτεινόμενα πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Θαβωρείου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου εἰς τὴν πεδιάδα Ἐσδρελὼν δὲν ἔχει πλέον ἢ 139 μέτρων ὕψος. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ὑψοῦνται πάλιν, καὶ λαμβάνουσι κυρίως τὸ ὄνομα τοῦ Λιβάνου μετὰ τὴν κοιλάδα τὴν καλουμένην Νάχρ-Κασμιέχ. Ὁ Λίβανος εἶναι ὄρος στενόν· τὸ σύνηθες αὐτοῦ ὕψος εἶναι περίπου 2,600 μέτρων, ἡ δὲ ὑψηλοτέρα αὐτοῦ κορυφὴ ὑψοῦται κατὰ 2,857 μέτρα ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Αἱ κορυφαὶ τοῦ Λιβάνου παριστῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀροπέδια καὶ στρογγύλας κατωφερείας. Ἐπὶ τοῦ Λιβάνου πλησίον τῆς φάραγγος, τῆς ἀγούσης ἀπὸ Δαμασκοῦ εἰς Τρίπολιν, εὑρίσκεται εἰς ὕψος 1,900 μέτρων, τὸ περίφημον δάσος τὸ συγκείμενον ἐκ τετρακοσίων περίπου κέδρων. Ὁ περιηγητὴς Ῥούσεγκερ ἀξιοῖ, ὅτι τινὰ τῶν δένδρων τούτων ἔχουσιν ἀρχαιότητα 6,000 ἐτῶν, καὶ παρετήρησεν ἓν ἐξ αὐτῶν ἔχον τεσσαράκοντα πέντε ποδῶν περίμετρον καὶ πεντήκοντα ποδῶν ὕψος. Τὸ κατ' ἐμὲ θεωρῶ ὡς ἀρκούντως ἀποδεδειγμένον, ὅτι αἱ κέδροι αὗται εἰσὶν αὐταὶ ἐκεῖναι ἃς ἀναφέρει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Καὶ αὗται μὲν μένουσιν ἐκεῖ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων ἀναλλοίωτοι, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὁπόσας ἔκτοτε ὑπέστη μεταβολὰς καὶ καταστροφάς! Πέραν τῆς κοιλάδος Οὐάδι-ἐλ-Χόσν τὰ ὄρη λαμβάνουσι τὸ ὄνομα Δζέβελ (ὄρος ἀραβιστὶ) ἐλ-Μοσσαϊριέ, καὶ ἐκτείνονται μέχρι τῆς χαράδρας, ἐν ᾗ ῥέει ὁ Ὀρόντης ποταμός. Πρὸς βορρᾶν τῆς χαράδρας ταύτης τὰ ὄρη ἀκολουθοῦσι προεκτεινόμενα ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, καὶ τέλος εἰς τὸν βυθὸν τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρέττης συνδέονται μετὰ τοῦ Ταύρου. Ὁ καλούμενος Ἀντιλίβανος δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐ μόνον ὡς

(1) Οἱ Ἄραβες ὀνομάζουσι σήμερον τὴν ἔρημον ταύτην Κοράκι.

συμπλήρωμα τῆς Συροπετραϊκῆς ταύτης ἁλύσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς προεκβολὴ τῆς σειρᾶς τῶν ὀρέων τῆς δυτικῆς Ἀραβίας. Ἐκτείνεται δὲ παραλλήλως πρὸς τὸν Λίβανον καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπολήγει ὀλίγον τι πρὸ αὐτοῦ πρὸς βοῤῥᾶν. Εἰ δὲ καὶ ὑψοῦται ἐπὶ πεδιάδος ὑψηλοτέρας τῆς ἐφ᾽ ἧς κεῖται ὁ Λίβανος, εἶναι ὅμως ἐν γένει χαμηλότερος τούτου. Ἀλλὰ καίτοι χαμηλότερος ἐν γένει τοῦ Λιβάνου, ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ αὐτοῦ εἶναι ἡ ὑψίστη τῶν Συριακῶν ὀρέων. Ἡ κορυφὴ αὕτη καλουμένη Δζέβελ-ἐλ-Σέχ, ἔχει ὕψος 4,500 μέτρων, ἐνῷ, ὡς εἴπομεν, ἡ ὑψηλοτέρα τοῦ Λιβάνου κορυφὴ ὑψοῦται μόνον ὡς 2,857 μέτρα, καὶ ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τῶν ὀρέων ἐν τῇ Σιναϊκῇ χερσονήσῳ ὑψοῦται εἰς 3,000 μέτρα. Ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη τοῦ Ἀντιλιβάνου κορυφὴ φαίνεται ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς Συρίας, καὶ χρησιμεύει ὡς ὁδηγὸς εἰς τὰ *καραβάνια*. Ὁ Ἀντιλίβανος ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Ἀράβων Δζέβελ-ἐλ-Βουάστ ἢ Δζέβελ-ἐλ-Σχάρκ. Ἡ τελευταία αὕτη ἐπωνυμία σημαίνει *ὄρος τῆς Ἀνατολῆς*. Μεταξὺ τοῦ Δζέβελ-ἐλ-Σέχ καὶ τοῦ Λιβάνου κεῖται κοιλὰς εὐφορωτάτη, παρὰ μὲν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Κοίλη Συρία, παρὰ δὲ τῶν ἐγχωρίων σήμερον καλουμένη *Βεκάα*. Εἰς τὴν κοιλάδα ταύτην, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀντιλιβάνου, ὁ ἐκπεπληγμένος περιηγητὴς θαυμάζει τὰ κολοσσιαῖα ἐρείπια τῆς Μπααλπὲκ, ἤτοι τῆς ἀρχαίας Ἡλιουπόλεως. Πέραν τοῦ Ἀντιλιβάνου ἐκτείνεται τὸ μέγα συριακὸν λεκανοπέδιον μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ὁ Ναπολέων εἶπεν ὅτι ἡ Συρία εἶναι συνέχεια τῆς μεγάλης ἀραβικῆς χερσονήσου, προεκτεινομένης ἐπὶ τῆς μεσογείου. Ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Συρίας εἶναι ὀρθὸς καὶ σύμφωνος πρὸς τὰς τελευταίας γεωγραφικὰς παρατηρήσεις. Ἡ τοπογραφικὴ αὕτη τῆς Συρίας θέσις εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς ἐγχωρίους, οἵτινες ἀποκαλοῦσι συνήθως τὴν Συρίαν Ἀραβίαν, ὡς ἀποτελοῦσαν φυσικῶς μέρος τῆς χερσονήσου ταύτης.

Τὸ σύστημα τῶν ὀρέων τούτων διαιρεῖ τὴν Συρίαν εἰς τρεῖς πάντη διακεκριμένας ἀπ᾽ ἀλλήλων χώρας ἢ ζώνας· ἤγουν Α΄, εἰς τὴν δυτικὴν ζώνην, κειμένην μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὀρέων καὶ σχηματιζομένην ὑπὸ πεδιάδων χθαμαλῶν, θερμῶν, μιασματικῶν καὶ εὐφόρων· εἰρήσθω δ᾽ ἐν παρόδῳ, ὅτι εἰς τὴν ζώνην ταύτην ἀνεπτύχθησαν αἱ περίφημοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ναυτικαὶ πόλεις τῆς Συρίας. Β΄, εἰς τὴν μέσην ἢ κεντρῷαν ζώνην, ἧς τὸ ἔδαφος εἶναι ὑψηλότερον, ὁ ἀὴρ ὑγειὴς καὶ ἡ γῆ εὔφορος· καὶ Γ΄, εἰς τὴν ἀνατολικὴν, ἥτις εἶναι ἔρημος ἀχανὴς, ξηρὰ καὶ ἀμμώδης, μεταξὺ τῆς ὁποίας ἀπαντῶνται τινὲς ὀάσεις, ἐν αἷς καὶ ἡ τῆς Παλμυρηνῆς, ἔνθα σώζονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τῆς Παλμύρας, τῆς ἄλλοτε τοσοῦτον λαμπρᾶς ἐκείνης βασιλίδος τῆς ἐρήμου, ἐντὸς τῶν ἐξαισίων λειψάνων τῆς ὁποίας στρατοπεδεύουσι σήμερον οἱ νομάδες καὶ ἀτίθασσοι τῶν ἐρήμων κάτοικοι, οἱ Ἄραβες Βεδουΐνοι.

Οἱ διαῤῥέοντες τὴν Συρίαν ποταμοὶ εἰσὶ ὁ Εὐφράτης, ὅστις περιβρέχει ἓν μέρος τῶν βορειονατολικῶν τῆς χώρας ταύτης ὁρίων, ὁ Ὀρόντης, ὁ Ἰορδάνης ὁ καὶ ἐλ-Γκὸρ παρὰ τῶν ἐγχωρίων καλούμενος, ὁ Βαραδίας, ὅστις διαῤῥέει τὴν κοιλάδα τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἐκβάλλει εἰς τὴν λίμνην Μπάρ-ἐλ-Μάρτζη, καὶ μικρά τινα ἄλλα ποτάμια, περιβρέχοντα τὰς γονίμους τοῦ Λιβάνου κοιλάδας καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὴν μεσόγειον. Ἓν τῶν ἀξιολογωτέρων γεωγραφικῶν φαινομένων τῆς Συρίας εἰσὶν αἱ δύο τοσοῦτον ἐπίσημοι ἐκεῖναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ λίμναι, ἡ Τιβεριὰς ἡ καὶ λίμνη Γενισαρὲτ ἢ θάλασσα τῆς Γαλιλαίας καλουμένη, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, καὶ ἡ Νεκρὰ θάλασσα ἢ Ἀσφαλτῖτις ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἡ Βάχρ-Λοὺτ ἤγουν λίμνη τοῦ Λὼτ παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὀνομαζομένη. Αἱ δύο αὗται λίμναι καὶ ἰδίως ἡ τελευταία εἰσὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαι οὐ μόνον διὰ τὰς μεγάλας καὶ θείας ἱστορικὰς ἀναμνήσεις τὰς ὁποίας ἀναμιμνήσκουσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν ἔποψιν θεωρούμεναι ἐγένοντο τὸ ἀντικείμενον πολλῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν. Ἐν γένει δὲ ἡ Συρία ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα ὅλους τοὺς κλάδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον καθόσον τὸ πλούσιον εἰς φυσιολογικὰς ἐρεύνας ἔδαφος αὐτῆς παρέχει ἀνεξάντλητον ὕλην μελέτης.

Τὸ κλίμα τῆς Συρίας εἶναι θερμὸν μὲν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ εἰς τὰ παράλια, ψυχρὸν δὲ εἰς τὰ ὄρη. Ὅτε ἤμην εἰς τὴν Βηρυτὸν κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1858 ὑπέφερον ὑπὸ ὑπερβολικοῦ καύσωνος, ἐνῷ ἔβλεπον τὰς κορυφὰς τοῦ Λιβάνου χιονοσκεπάστους. Ἀπερχόμενος δὲ εἰς Δαμασκὸν διενυκτέρευσα τὴν πρώτην νύκτα, νύκτα τρικυμιώδη, ἐπὶ τοῦ Λιβάνου, ἀπέχων περίπου κατὰ τὸ ἓν πέμπτον ἀπὸ τῶν κορυφῶν, καὶ οὐδέποτε ᾐσθάνθην ψῦχος τοιοῦτον ὁποῖον κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην. Ὡς εἰκὸς, ἡ θερμοκρασία δὲν εἶναι ἁπανταχοῦ ἡ αὐτὴ ἐπὶ τῶν ὀρέων τούτων, ἀλλὰ διάφορος εἰς τὰ διάφορα αὐτῶν ὕψη. Ἐκ τούτου καὶ ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν ὑδάτων προκύπτει ἡ ἀφθονία καὶ ἰδίως ἡ ποικιλία τῶν φυτικῶν προϊόντων τῆς Συρίας, ὧν ἕνεκα ἡ χώρα αὕτη ἤθελεν ὑπάρχει ἐκ τῶν πλουσιωτάτων τοῦ κόσμου, ἐὰν ἐκαλλιεργεῖτο καλήτερον, καὶ πρὸ πάντων ἐὰν ἄλλως πως ἐκυβερνᾶτο. Εἰς τὴν Συρίαν παρατηρεῖ τις τὰς μεγαλητέρας ἀντιθέσεις. ἤγουν καύσωνα ὑπερβολικὸν καὶ ψῦχος δριμύτατον, ἄκραν ξηρασίαν καὶ εὐφορίαν ἐξαισίαν. Οὐ μόνον αἱ πέραν τοῦ Ἀντιλιβάνου καὶ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης ἔρημοι εἰσὶ πάντη ἄγονοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη καί τινες κοιλάδες τῆς Ἰουδαίας παριστῶσιν ὡς ἐπὶ πολὺ θέαμα τελείας σχεδὸν ξηρασίας. Ἀπ᾽ ἐναντίας δὲ ἡ Γαλιλαία καὶ αἱ κοιλάδες τοῦ Λιβάνου καὶ τοῦ Ἀντιλιβάνου ἔχουσι γονιμότητα ἐξαισίαν.

Παραιτοῦμαι ἐντελῶς τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα ὁπωσοῦν λεπτομερῆ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Συρίας. Τοιαύτη ἐπιχείρησις ἀπαιτεῖ γνώσεις εἰδικὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὧν στεροῦμαι. Ἡ χωρογραφία τῆς Συρίας περιέχει

πολλὰ σπουδαῖα ἐπιστημονικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐλύθησαν μέχρι τοῦδε. Ἡ ἀρχαία δὲ πολιτικὴ γεωγραφία τῆς Συρίας ἀρκεῖ αὐτημόνη ὅπως ἐπιστήσῃ τὴν συντονωτέραν προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ βουλομένου νὰ ἐγκύψῃ εἰς αὐτὴν σπουδαίως. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τοῦτο καλῶς ἀρκεῖ ν' ἀναλογισθῇ πόσας πολιτικὰς περιπετείας ἔπαθεν ἡ Συρία τὸ πάλαι, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων (μνημονευομένη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ) μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων καταλύσεως τῆς βυζαντινῆς εξουσίας τῷ 636. Ἰδίως δὲ πρὸς τὸν Ἕλληνα ὑπάρχει λίαν ἀξιοσπούδαστος ἡ γεωγραφία καὶ ἡ ἱστορία τῆς χώρας ταύτης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς αὐτόθι ἐμφανίσεως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ ἑλληνισμὸς κατέλιπεν ἐν Συρίᾳ ἴχνη μεγάλα. Ἡ δυναστεία τῶν Σελευκιδῶν διατηρηθεῖσα αὐτόθι διακόσια τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἔτη, ἀπὸ τοῦ τριακοσιοστοῦ δωδεκάτου μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ ἑβδόμου ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἐθεμελίωσεν ἐκεῖ ὁλόκληρον κόσμον Ἑλληνικόν, τοῦ ὁποίου σήμερον σώζονται πολλαχοῦ τῆς Συρίας μόνα τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια. Πολὺ ὅμως δυσχερέστεραι ἀποβαίνουσιν αἱ γεωγραφικαὶ διαιρέσεις τῆς Συρίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως. Οἱ Ἄραβες ἔδωκαν εἰς ὅλας τὰς χώρας, τὰς κοιλάδας, τὰ ὄρη, τὰς λίμνας καὶ τοὺς ποταμοὺς τῆς Συρίας ὀνόματα ἀραβικά. Τὰ ὀνόματα ταῦτα συγχεόμενα μετὰ τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων καθιστῶσι τὴν σημερινὴν ὀνοματολογίαν τῆς Συρίας ἀληθῆ κυκεῶνα πρὸς τὸν μελετῶντα τὴν χώραν περιηγητήν.

Ἡ σύγχυσις αὕτη τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων εἶναι ἡ ἐλαχίστη τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ὁ περιηγητὴς ἀπαντᾷ ἐν Συρίᾳ. Ἀλλ' οὐδεμία δυσχέρεια δύναται ν' ἀποθαῤῥύνῃ αὐτόν, διότι τὰ ἀντικείμενα ὑφ' ὧν περιστοιχίζεται πληροῦσι καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Πρὸ πάντων ἡ Συρία εἶναι τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον, ἐφ' οὗ παρεστάθησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ συγκινητικά, τὰ θεῖα τῆς θρησκείας ἐπεισόδια ἀπὸ Ἀβραὰμ μέχρι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἡ Σιναϊκὴ χερσόνησος, ἡ Ἰουδαία, ἡ Σαμάρεια, ἡ Γαλιλαία, ἡ πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρα, ὁ Λίβανος, καὶ τόσοι ἄλλοι τόποι τῆς χώρας ἐκείνης εἰσί, τόσαι σκηναὶ ἐφ' ὧν παρέστη τὸ καταπληκτικὸν τοῦτο δρᾶμα, καὶ τίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν δύναται ν' ἀντισταθμίσῃ τὰς ἐντυπώσεις τῶν θείων ἐκείνων ἀναμνήσεων.

Ἡ αὐτὴ ποικιλία παρουσιάζεται καὶ ὡς πρὸς τὰς φυλὰς τὰς ἐν Συρίᾳ οἰκούσας. Δύσκολον εἶναι καὶ ἐνίοτε ἀδύνατον νὰ προσδιορίσῃ τις ἀκριβῶς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν φυλῶν ἐκείνων. Σήμερον αἱ ἐν Συρίᾳ οἰκοῦσαι ποικίλαι αὗται φυλαὶ ἔχουσι τοὐλάχιστον ἓν κοινὸν χαρακτηριστικόν, ἤτοι ὁμιλοῦσι τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν (1). Ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις ἔσχε τοῦτον τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, ὅτι ἐπέβαλε τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν εἰς τὰ πλεῖστα τῶν κατακτηθέντων ἐθνῶν, ἤγουν εἰς ὅλην τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ εἰς ὅλην τὴν βορείαν Ἀφρικήν. Ἐν Συρίᾳ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἐπιβολῆς τῆς γλώσσης εἶναι λίαν ἀξιοπαρατήρητον, καθόσον αἱ διάφοροι φυλαὶ διαφέρουσι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κατά τε τὸν φυλετικὸν τύπον, τὸ θρήσκευμα, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὸν χαρακτῆρα, κτλ.

Οὐδαμοῦ τῆς οἰκουμένης ἴσως ἀπαντᾷ τις τοιαύτην ποικιλίαν φυλῶν οἵαν ἐν Συρίᾳ. Ἡ χώρα αὕτη, ἥτις εἶναι τόσον περίεργος καὶ ἀξιοσπούδαστος ὑπὸ τὴν γεωγραφικήν, χωρογραφικὴν καὶ φυσιολογικὴν ἔποψιν, πρόκειται ἀντικείμενον σπουδαιοτάτης μελέτης εἰς τοὺς ἐθνολόγους. Ὁ πληθυσμὸς ὁ περιλαμβανόμενος ἐντὸς τῶν ὁρίων τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός. Γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι δὲν ὑπερβαίνει τὰ τρία ἑκατομμύρια. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος σύγκειται ἐκ διαφόρων φυλῶν· περὶ τῆς καταγωγῆς δὲ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων ἡ ἐθνολογία ὑπάρχει εἰσέτι εἰς τελείαν ἀπορίαν. Εἰς τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν φυλῶν προσθετέον καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν Συρίᾳ ἀπαντῶνται αἱ πλεῖσται τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ αἱρέσεων. Καὶ αὐτὴ ἡ εἰδωλολατρεία ἔχει ἀκόμη τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῆς ἐπὶ τῆς παραδόξου ταύτης γῆς. Ἡ ἀξιοσημείωτος αὕτη ποικιλία τῶν φυλῶν καὶ τῶν δοξασιῶν ἐν Συρίᾳ, πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς ἱστορικὰς περιπετείας τῆς χώρας ταύτης, τὸ ἔδαφος τῆς ὁποίας ἐπάτησαν ὅλοι σχεδὸν οἱ μεγάλοι κατακτηταὶ ἀπὸ τοῦ Σεσώστριος μέχρι τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ Συρία ἔλαβε μέρος εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μεγάλα θρησκευτικά, πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ γεγονότα, ὅσα ἔσχον ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ὁπωσοῦν λεπτομερὴς περιγραφὴ τῶν ποικίλων φυλῶν ὅσαι οἰκοῦσιν ἐν Συρίᾳ, εἶναι ἔργον εἰδικῆς πραγματείας.

Ἐκ τῶν φυλετικῶν τούτων διαιρέσεων ἡ πρώτη ἥτις παρουσιάζεται ἐν Συρίᾳ εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ περιηγητοῦ εἶναι ἡ ἀραβική. Οἱ Ἄραβες, οἵτινες καὶ ἐπέβαλλον τὴν γλῶσσάν των εἰς ὅλας τὰς ἄλλας φυλάς, εἰσὶν οἱ πολυαριθμότεροι εἰς τὰς πεδιάδας, εἰς τὰς κοιλάδας καὶ εἴς τινας μεγαλοπόλεις, ἀλλ' ἐλασσοῦνται εἰς τὰ ὄρη. Οἱ κυρίως Τοῦρκοι, οἵτινες ἤρχισαν νὰ ἔρχωνται ἐν Συρίᾳ ὡς κατακτηταὶ ἐπὶ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εἰσὶν ὀλιγάριθμοι. Οἱ Τουρκομάνοι καὶ οἱ Κοῦρδοι, ἦλθον ἀπὸ τῶν λεκανοπεδίων τῆς ἄνω Ἀσίας. Οἱ Ἑβραῖοι εἰσὶ τριάκοντα χιλιάδες περίπου τὸν ἀριθμόν. Οἱ Ἑβραῖοι οὗτοι τῆς Συρίας οὐ μόνον διαιροῦνται εἰς τὰς γνωστὰς ἐν Εὐρώπῃ αἱρέσεις, ἀλλὰ παριστῶσι καὶ ζῶντα τινὰ λείψανα τῆς πρὸ Χριστοῦ ἱστορίας τῆς φυλῆς αὐτῶν. Οὕτω λόγου χάριν σώζεται εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ναπλοὺζ (Νεαπόλεως) μικρά τις φυλή, ἀνάγουσα τὴν καταγωγὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν Σαμάρειαν, καὶ ἀξιοῦσα ὅτι εἶναι τὸ τελευταῖον λείψανον τοῦ ἀρχαίου βασιλείου τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ Σαμαρεῖται οὗτοι βεβαιοῦσιν, ὅτι κατέχουσι Πεντά-

(1) Θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ὅτι παρουσιάζεται ἐν Συρίᾳ ἐξαίρεσίς τις τοῦ κανόνος τούτου, καὶ ὅτι σώζονται ἴχνη ἀρχαίας συριακῆς γλώσσης. Πλὴν τὰ ἴχνη ταῦτα εἰσὶ τόσον μικρά, ὥστε δὲν ἀλλάσσουσι τὸν κανόνα.

τευχον γραφεῖσαν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Μωϋσέως, ὅπερ ὑπάρχει λίαν ἀπίθανον. Τῷ 1840 ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνέβαινεν εἰς 153 ψυχάς. Οἱ Μαρωνῖται, οἱ Δροῦσοι, οἱ Μετουάλαι, οἱ Ἀνσαρίαι ἢ Νοσαΐριοι, οἱ Γεζίδαι, καὶ δέκα περίπου ἄλλαι φυλαί, ὅλως διάφοροι ἀπ' ἀλλήλων, εἰσὶν ἀγνώστου ἢ ἀμφισβητουμένης καταγωγῆς. Ἐκ τούτων οἱ Μαρωνῖται μόνοι εἰσὶ χριστιανοί. Οἱ δὲ λοιποὶ χριστιανοὶ τῶν διαφόρων δογμάτων παρουσιάζουσιν ἐπίσης ἀπορίας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοί, οἵτινες καθ' ἅπασαν τὴν Συρίαν συμποσοῦνται περίπου εἰς 250,000 ψυχῶν, κατάγονται οἱ πλεῖστοι ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν τῆς Συρίας κατοίκων, ἢ εἰσὶ μέτοικοι ἐκ διαφόρων τῆς Ἀνατολῆς μερῶν (1). Οἱ χριστιανοὶ οὗτοι φαίνονται ἔχοντες ἰδιαιτέραν πρὸς τοὺς Ἕλληνας κλίσιν, διατηρουμένην ἐπιμελῶς μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ὑπὸ τῶν δύο Πατριαρχικῶν Θρόνων Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἐκ τῶν καθολικῶν, ὀλίγοι τινὲς ἀνάγουσι τὴν γενεαλογίαν αὐτῶν εἰς τοὺς σταυροφόρους. Ἅπαντες δὲ οἱ χριστιανοὶ τῆς Συρίας συμποσοῦνται εἰς 600 ἕως 800,000 ψυχῶν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι καὶ ὅλαι αἱ αἱρέσεις τοῦ χριστιανισμοῦ ἀντιπροσωπεύονται σήμερον ἐν Συρίᾳ.

Ὁ ἰσλαμισμὸς εἶναι ἡ ἐπικρατεστέρα ἐν Συρίᾳ θρησκεία. Ἀλλ' οἱ μωαμεθανοὶ τῆς χώρας ταύτης οὐδόλως παρίστανται ἡνωμένοι, εἰμὴ ὁσάκις πρόκειται νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν δυστυχῶν χριστιανῶν. Οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Συρίας διαιροῦνται εἰς δύο κυρίως κατηγορίας, πάντη ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας, εἰς τοὺς μονίμους κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τῶν καλλιεργησίμων γαιῶν, καὶ εἰς τοὺς νομάδας κατοίκους τῶν ἐρήμων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὑπερέχουσι πολὺ τῶν λοιπῶν μωαμεθανῶν τῆς Συρίας κατὰ τὴν ἀνδρίαν. Οὗτοι εἰσὶ καθαροὶ θεϊσταί, καὶ θεωροῦσιν ὡς ἀσεβεῖς τοὺς ἐξωτερικοὺς θρησκευτικοὺς τύπους, οὓς εἰσήγαγον οἱ οὐλεμάδες εἰς τὰς πόλεις. Τρεῖς φυλαί, οἱ Κοῦρδοι, οἱ Τουρκομάνοι καὶ οἱ Ἄραβες βεδουῖνοι ἀποτελοῦσι τοὺς νομάδας τούτους. Ἐκ τούτων οἱ Ἄραβες βεδουῖνοι εἰσὶν οἱ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι διὰ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Οὗτοι διατηροῦσι καθαρὸν τὸν ἠθικὸν καὶ φυσικὸν τύπον τῶν ἀρχαίων Ἀράβων. Οἱ βεδουῖνοι, (περὶ ὧν ἐπικρατοῦσι παρ' ἡμῖν ἐπιπόλαιοι καὶ ἐσφαλμέναι ἰδέαι), εἰσὶ σήμερον οἱ εὐγενέστεροι ἀντιπρόσωποι τῆς μεγάλης ἐκείνης σημιτικῆς φυλῆς, ἧς τὸ κυριώτερον ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὸ μόνον χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Ἀξιοθαύμαστον τῷ ὄντι εἶναι, πόσον οἱ νομάδες οὗτοι Ἄραβες διετήρησαν ζωηρὸν τὸ ἐνθουσιῶδες τοῦτο θρησκευτικὸν αἴσθημα. Δὲν εἰξεύρω ποῖον εἶδος μυστηριώδους μετὰ τοῦ θείου συγκοινωνίας ἀνακαλύπτεται εἰς τὰ σοβαρὰ μέτωπα καὶ εἰς τὰς ἐκφράσεις τῶν νομάδων ἐκείνων. Ὅτε εἶδον αὐτοὺς κατὰ πρώτην φορὰν εἰς Παλαιστίνην, προσεβλήθην ἀμέσως ὑπὸ τοῦ φαινομένου τούτου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐσημείωσα· ἀλλ' ἠγνόουν τότε, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἴδιος χαρακτὴρ τῆς ἐξόχως θρησκευτικῆς σημιτικῆς φυλῆς. Ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις Ἄραβα γονυπετῆ προσευχόμενον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτε ὁ δύων ἥλιος χρυσίζει τὰς ἀχανεῖς ἐκείνας ἐκτάσεις, χωρὶς νὰ ἠλεκτρισθῇ ὑπὸ ἀνεκφράστου ενθουσιασμοῦ, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ αἴσθημά τι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Τοσοῦτον ἰσχυρὸν ὑπάρχει τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐν τῇ ψυχῇ τῶν νομάδων τούτων, ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ ὑλικῇ καὶ καταστρεπτικῇ θρησκείᾳ τοῦ Μωάμεθ, φαίνονται ἔχοντες ὡς ἐκ μυστηριώδους τινὸς χάριτος βαθεῖαν τὴν συναίσθησιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Οἱ νομάδες οὗτοι, καί τοι πολλὰς ἔχοντες ἐλλείψεις, οὐχ ἧττον παριστῶσιν ἐνίοτε θέαμα ἐξυψοῦν τὴν φαντασίαν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οἱ μωαμεθανοὶ κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων οὐδὲν τοιοῦτον παριστῶσιν. Ἰδίως οἱ χωρικοί, οὓς ἐν Συρίᾳ ἀποκαλοῦσιν ὡς ἐν Αἰγύπτῳ *Φελάχους*, εὑρίσκονται εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ ἀποκτήνωσις τῶν δυστυχῶν τούτων ἀνθρώπων εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ ἀπηυδημένη τοῦ ἀνθρώπου συνείδησις δὲν δύναται κἂν νὰ παρηγορηθῇ διὰ τῆς ἐλπίδος βελτιώσεώς τινος, ἔστω καὶ εἰς ἀπώτατον μέλλον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ χριστιανοὶ χωρικοὶ τῶν πεδιάδων δὲν παριστῶσι θέαμα μᾶλλον παρήγορον.

Οἱ νομάδες μωαμεθανοὶ περιφρονοῦσι τοὺς μὴ ἀσπαζομένους τὸν βίον τοῦτον ὁμοθρήσκων των, οἵτινες ὡσαύτως μισοῦσιν ἐκείνους. Αὕτη δὲ δὲν εἶναι ἡ μόνη μεταξὺ μωαμεθανῶν διαίρεσις. Ἐν τοῖς Σύροις μωαμεθανοῖς ὑπάρχουσι καὶ οἱ Μετουάλαι, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀλῆ, καὶ τοὺς ὁποίους ὡς τοιούτους οἱ λοιποὶ μωαμεθανοὶ ἀποστρέφονται ὡς αἱρετικούς. Ἡ δυστυχὴς αὕτη φυλὴ κατεστράφη κατὰ τὸ ἥμισυ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου, ὑπὸ τοῦ τρομεροῦ Δζεζάρ-Πασᾶ, καὶ ἤδη συμποσοῦνται εἰς μόνας 40 ἢ 50,000 ψυχῶν. Οἰκοῦσι δ' οἱ Μετουάλαι εἰς τὴν μεταξὺ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου κειμένην Κοίλην Συρίαν.

Ἀλλ' ἓν τῶν θαυμασιωτέρων φαινομένων, τὰ ὁποῖα παριστᾷ ἡ Συρία, εἶναι ἡ ὕπαρξις ἐν αὐτῇ οὐκ ὀλίγων φυλῶν εἰδωλολατρικῶν. Ἡ πολυπληθεστέρα καὶ σημαντικωτέρα τῶν φυλῶν τούτων, εἶναι ἡ τῶν Δρούσων· ἀλλὰ περὶ τούτων θέλομεν ὁμιλήσει παρακατιόντες ὁπωσοῦν ἐκτενέστερον. Ἐκ τῶν λοιπῶν εἰδωλολατρῶν ἀναφέρω τὰ ὀνόματα τῶν γνωστοτέρων. Οἱ Νοσαΐριοι ἢ Ἀνσαρίαι, οἰκοῦσι πρὸς βορρᾶν τῶν Μαρωνιτικῶν ὀρέων πέραν τῆς Τριπόλεως. Αἱ θρησκευτικαὶ δοξασίαι τούτων εἰσὶν ὀλίγον γνωσταί. Ἐπίσης ἡ αὐτὴ ἄγνοια ἐπικρατεῖ περὶ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τῶν Ἰσμαηλιτῶν, τοὺς ὁποίους κατηγοροῦσιν ὅτι παραδίδονται κατὰ τὰς τελετὰς τῶν μυστηρίων των εἰς αἰσχρότητας. Τὰ αὐτὰ λέγονται καὶ περὶ τῶν Κυεδαμεσέων, οἵτινες λατρεύουσι μέλανας τινὰς ὄφεις τοῦ τόπου των.

(1) Ἐκ τούτων 50,000 περίπου ἀνήκουσιν εἰς τὸν Θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ 200,000 εἰς τὸν τῆς Ἀντιοχείας.

καὶ περὶ τῶν Κελδιέχων, λατρευόντων κύνας. Ἐν γένει περὶ ὅλων τῶν ἐν Συρίᾳ οἰκούντων εἰδωλολατρικῶν φύλων βεβαιοῦται ὅτι παραδίδονται εἰς ὄργια κατὰ τὰς τελετὰς τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν μυστηρίων. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, κεκμηκὼς ὑπὸ τῆς θέας τόσων καὶ τόσων ἀτόπων δοξασιῶν, ὅσαι περιοδικῶς κατεσπάραξαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἐξηυτέλισαν καὶ ἐστρέβλωσαν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ἀτενίζει μετὰ μελαγχολίας ἐπὶ τῶν ἐλεεινοτήτων τούτων, αἵτινες σώζονται ὅπως μαρτυρῶσιν ἕως ποῦ δύναται νὰ πέσῃ καὶ νὰ ἐξευτελισθῇ ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εἰς τὰς ἠθικὰς πτώσεις του καθίσταται ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ κατώτερος τοῦ κτήνους. Ἵνα δὲ μὴ ἐκλάβῃ τις τὰς μελαγχολικὰς ταύτας ἐκφράσεις μου ὡς ἀποτέλεσμα μισανθρωπίας, ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσω ἐνταῦθα, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐν ἀγρίοις ὀργίοις τελούντων τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν μυστήρια εἰδωλολατρῶν τούτων, ὑπάρχουσιν οἱ Γεζίδαι, οἵτινες λατρεύουσι τὸν διάβολον ἢ τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει μερίς τις δολοφόνων καλουμένων *Κατηλῆς*, καὶ ὁμοιαζόντων τοὺς Θόγους τῶν Ἰνδῶν. Ἤθελεν ἀπατηθῇ πολὺ ὅστις φαντασθῇ, ὅτι οἱ δυστυχεῖς οὗτοι εἰδωλολάτραι εἰσὶν ὄντα ἀποτροπαίου κακίας. Ἐξ ἐναντίας, δὲν εἶναι κακοὶ ἐκ φύσεως, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς θύματα ἀπάτης. Ἐφιλοξενήθην ἐπὶ τοῦ Ἀντιλιβάνου καὶ εἰς Δζέβελ-Χαουρὰν ὑπὸ Μετουαλῶν καὶ Δρούσων· ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι ᾐσθάνθην μᾶλλον οἶκτον καὶ βαθεῖαν συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν τούτων, ἢ ἀποστροφήν.

Ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἐν Συρίᾳ οἰκουσῶν φυλῶν αἱ μᾶλλον ἀξιοσπούδαστοι πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις εἰσὶ δύο, οἱ Δροῦσοι καὶ οἱ Μαρωνῖται. Αἱ δύο αὗται φυλαὶ ἐπέσυρον ἐσχάτως ἐφ' ἑαυτῶν ὅλην τὴν προσοχὴν τῶν Εὐρωπαίων.

II.

Οἱ Μαρωνῖται εἶναι μικρά τις χριστιανικὴ κοινότης, ἥτις ἔχει ἴδιον θρήσκευμα καὶ ἰδίαν ἐθνότητα, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἰδίαν προσωπικότητα. Ἡ μικρὰ αὕτη κοινότης εἶναι λίαν ἀξιοσπούδαστος, καὶ ἀξία ὅλης τῆς συμπαθείας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τὰ σφάλματα καὶ αἱ ἀτέλειαι, τὰς ὁποίας δύναταί τις νὰ εὕρῃ εἰς τοὺς Μαρωνίτας ὡς καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, κατ' οὐδὲν ἐλαττοῦσι τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῆς μικρᾶς ταύτης χριστιανικῆς κοινότητος. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν κατοικοῦσι τὸ μέρος τοῦ Λιβανείου ὄρους τὸ κείμενον μεταξὺ Βηρυτοῦ καὶ Τριπόλεως. Τὸ μέρος τοῦτο κατοικεῖται ὑπὸ 150,000 Μαρωνιτῶν περίπου, καὶ ὀλίγων καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων. Πρὸς μεσημβρίαν, ἐπίσης ἐπὶ τοῦ Λιβάνου μεταξὺ Βηρυτοῦ καὶ Σαΐδας (Σιδῶνος), κατοικοῦσιν οἱ Δροῦσοι, οἵτινες συμποσοῦνται εἰς 80 ἕως 100,000. Εἰς Χαουρὰν (τὴν Αὐρανῖτιδα τῶν ἀρχαίων), κατοικοῦσιν ἕτεραι 3 ἕως 4,000 Δρούσων. Εἰς τὰ ὄρη τῶν Δρούσων τοῦ Λιβάνου πλησίον τῆς Βηρυτοῦ, κατοικοῦσι μεταξὺ τῶν Δρούσων καὶ ὀλίγοι Μαρωνῖται. Ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις ἢ νὰ περιγράψῃ τὴν ῥωμαντικὴν καλλονὴν τῶν ὑπὸ τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Δρούσων οἰκουμένων ὀρέων. Ἰδίως ὅμως ἐξαίσια εἶναι τὰ μεταξὺ Βηρυτοῦ καὶ Τριπόλεως τὰ ὑπὸ τῶν Μαρωνιτῶν οἰκούμενα. Ἡ σειρὰ αὕτη τῶν ὀρέων τῶν Μαρωνιτῶν, καλουμένων παρ' αὐτῶν Κεσρουάν, Ἐλ-Φετούχ, Δζεβεῖλ, Βατρουν καὶ Ἐλ-Κούρα, παριστᾷ θέαμα μοναδικὸν ἴσως εἰς τὸ εἶδος της. Ὁ ἐκπεπληγμένος περιηγητὴς ἀπαντᾷ εἰς πᾶν βῆμα τῆς ὁδοιπορίας του μίαν σκηνὴν μαγικήν, μίαν σκηνὴν τὴν ὁποίαν ὁ κάλαμος δὲν δύναται νὰ εὕρῃ ἐκφράσεις καὶ χρώματα ὅπως περιγράψῃ ὁπωσοῦν ἀκριβῶς. Κοιλάδας καταφύτους, ἑνιαχοῦ βράχους ἀποτόμους καὶ ἄφθονα ὕδατα, ἀπαντᾷ τις ἁπανταχοῦ ἐπὶ τῶν ὀρέων τούτων. Ἀπὸ ὅλα δὲ τὰ ἐξέχοντα σημεῖα φαίνεται μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ ὁρίζοντος ἐκτεινομένη ἡ μεσόγειος θάλασσα. Προσθέσατε ὅτι τὰ ὄρη ταῦτα φέρουσιν ὡς σεμνὰ κοσμήματα ἐφ' ὅλων τῶν ῥωμαντικῶν κορυφῶν, μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀρχαῖα μοναστήρια.

Οἱ Μαρωνῖται ἀποτελοῦσι κυρίως μίαν θρησκευτικὴν ἐθνότητα. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Μαρωνιτισμοῦ δὲν εἶναι ἱστορικῶς γνωστή, καὶ ἐγένετο τὸ ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Κατά τινας, οἱ Μαρωνῖται εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν *Μαρδαϊτῶν*, λαοῦ οἰκοῦντος τὸ πάλαι ἐπὶ τοῦ Λιβάνου καὶ τοῦ Ἀντιλιβάνου. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, οἱ Μαρδαῖται ἠσπάσθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος τὴν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου καταδικασθεῖσαν αἵρεσιν τῶν μονοθελητῶν καὶ ἔλαβον τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον φέρουσι σήμερον, παρὰ τοῦ πρώτου αὐτῶν ἐπισκόπου *Ἰωάννου τοῦ Μαρωνίτου*, μοναχοῦ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Μάρωνος, κειμένου ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ὀρόντου. Αἱ ἐγχώριοι παραδόσεις δὲν ἀναφέρουσι ποσῶς τὴν ἐκ Μαρδαϊτῶν καταγωγήν. Κατὰ τὰς παραδόσεις ταύτας (συλλεχθείσας παρὰ τοῦ Γάλλου Βόλνεϋ, ἐπισκεφθέντος τὴν Συρίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος), τῷ 400 μετὰ Χριστὸν εἷς ἅγιος ἐρημίτης καλούμενος Μάρων, κατῴκει ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οἱ μαθηταὶ τούτου διεσπάρησαν καθ' ἅπασαν τὴν Συρίαν, ᾠκοδόμησαν πολλὰ μοναστήρια, ἐξ ὧν τὸ κυριώτατον ἔκειτο ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ὀρόντου. Πάντες δὲ οἱ Σύροι χριστιανοί, οἱ μὴ πρεσβεύοντες τὸν μονοθελητισμόν, συνεκεντρώθησαν περὶ τὰ μοναστήρια ταῦτα, καὶ ἔλαβον τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ἐρημίτου, ἐπονομασθέντες Μαρωνῖται (1). Παρα-

(1) Κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀνεφάνη ἐν τῇ ἀνατολῇ ἡ γνώμη ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καίτοι ἔχων ἐν αὐτῷ δύο φύσεις, τήν τε θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ἐνήργησεν ὅμως ὑπὸ μιᾶς μόνης θελήσεως κινούμενος, ἐξ οὗ καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἱρέσεως ταύτης ὠνομάσθησαν μονοθελῆται. Ἡ γνώμη αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπό τινων αὐτοκρατόρων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου Βάρδα, τοῦ τελευταίου τῶν μονοθελητῶν προστά-

τηρητέον ὅτι ἡ ἐγχώριος αὕτη παράδοσις δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἄνω ἐκτεθείσης γνώμης, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸν κατὰ τὸν Ιϛ' αἰῶνα ἀκμάσαντα ἔξοχον διαμαρτυρόμενον Γερμανὸν θεολόγον Λαυρέντιον Μοσχαΐμ. Ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Μαρωνιτῶν, βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ χριστιανικὴ αὕτη κοινότης φαίνεται ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ Ι' αἰῶνος παραιτήσασα τὰς πρώτας αὑτῆς δοξασίας καὶ ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν Γουλιέλμον τὸν Τύρου, τὸ γεγονὸς τοῦτο συνέβη τῷ 1182. Καίτοι ὅμως ἀποτελοῦντες μέρος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οἱ Μαρωνῖται οὐδόλως ἀπέβαλον τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῶν θρησκευτικὰς παραδόσεις. Ὁ Μαρωνιτικὸς κλῆρος ἀναγνωρίζει μὲν τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα καὶ ἑπομένως ὅλα τὰ δόγματα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ἧττον ὅμως διατηρεῖ καὶ ὅλας αὐτοῦ τὰς ἰδιαιτέρας θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ ἐθιμοταξίας, καὶ ἰδίως τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ συριακῇ γλώσσῃ λειτουργίαν. Ἡ ὑπὸ τῶν Μαρωνιτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ περίσωσις τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης γλώσσης, εἶναι ἓν τῶν ἀξιολογωτέρων προσόντων τῆς Μαρωνιτικῆς ἐθνότητος. Ὡς γνωστὸν, ἡ ἀρχαία συριακὴ ἀνήκει εἰς τὴν σημιτικὴν οἰκογένειαν, ἥτις ὑποδιαιρεῖται εἰς ἰδιαιτέρους κλάδους. Ἡ συριακὴ γλῶσσα ἀνήκει εἰς τὸν ἀραμαϊκὸν κλάδον. Ἔχει δὲ μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ἥτις εἶναι ἡ τελειοτάτη μορφὴ τῶν διαφόρων γλωσσῶν τῆς σημιτικῆς οἰκογενείας (1). Ὑπάρχει καὶ τυπογραφεῖον συριακὸν ἐπὶ τοῦ Λιβάνου, δυστυχῶς ὅμως ἄγονον καὶ ἄχρηστον. Ὁ Μαρωνιτικὸς κλῆρος ἐκλέγει ἕνα ἀρχηγὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδει τὸν τίτλον τοῦ *Μπατρὰκ* (Πατριάρχου) Ἀντιοχείας. Ἄξιον σημειώσεως δι' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι ὁ κλῆρος οὗτος, καί τοι ἀνήκων εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὸν ἡμέτερον κατά τε τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα. Οἱ Μαρωνῖται ἱερεῖς νυμφεύονται ὡς καὶ οἱ ἡμέτεροι· ἀλλ' εἶναι ὑπόχρεοι νὰ νυμφεύωνται πάντοτε παρθένους, καὶ οὐδέποτε χήρας. Ζῶσιν ἀπὸ τῆς συνδρομῆς τῶν πιστῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐργασίας, καὶ ἀπολαύουσι μεγίστου σεβασμοῦ.

Οἱ Μαρωνῖται ἔλαβον μέρος εἰς τοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους. Κατὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν, ἥτις ἤρξατο τῷ 1189 ἐπὶ τοῦ Πάπα Κλήμεντος τοῦ τρίτου, εἶχον τεσσαράκοντα χιλιάδας ἐνόπλους ἄνδρας. Κατὰ τὴν ἑβδόμην σταυροφορίαν, ἧς ἡγεῖτο ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἅγιος Λουδοβῖκος ὁ Θ', ὁ ἡγεμὼν τῶν Μαρωνιτῶν ἀπέστειλε τὸν υἱόν του Σίμωνα ἀρχηγὸν εἰκοσιπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, τῷ ζηλωτῇ τούτῳ βασιλεῖ, ἅμα ἀποβιβασθέντι εἰς Παλαιστίνην. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἔγραψε τότε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Μαρωνιτῶν ἐπιστολὴν, ἥτις σώζεται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ Μαρωνίτῃ Πατριάρχῃ, ὡς λέγουσιν. Ἡ περίστασις αὕτη εἶναι ἡ πρώτη παράδοσις, ὁ πρῶτος ἠθικὸς σύνδεσμος, ὅστις συνδέει τοὺς Μαρωνίτας μετὰ τῆς Γαλλίας. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, χρονολογουμένῃ ἐν Ἁγίῳ Ἰωάννῃ Ἄκρης (Πτολεμαΐδι), τὴν 21 Μαΐου 1250, ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἀποκαλεῖ τοὺς Μαρωνίτας μέλη τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους, καὶ ἀποφασίζει ὅπως πάντες οἱ Μαρωνῖται τυγχάνωσι τῆς αὐτῆς προστασίας, ὡς οἱ Γάλλοι, καὶ ὦσι δεκτοὶ εἰς ὅλας τὰς δημοσίας θέσεις τῆς Γαλλίας. Οἱ Μαρωνῖται βεβαιοῦσιν ὅτι ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν ἐδέχθησαν χιλιάδας σταυροφόρων εἰς τὰ ὄρη των, καὶ ὅτι τὸ αἷμά των ἀνεμίγη μετὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ. Καὶ πιθανὸν μὲν τοῦτο ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ μόνον εὐρωπαϊκὸν αἷμα, τὸ ὁποῖον, ἔχουσιν εἰς τὰς φλέβας, διότι οἱ Μαρωνῖται εἰσὶ μίγμα πολλῶν λειψάνων ἀρχαίων ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἐζήτησαν νὰ πνεύσωσι τὴν οὐράνιον αὔραν τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ὀρέων, καὶ ἴσως κατὰ τὸ πλεῖστον κατάγονται ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐκάλυψαν ὅλην τὴν Συρίαν δι' ἀποικιῶν.

Ἔκτοτε ἡ Γαλλία οὐδέποτε ἔπαυσε προστατεύουσα τοὺς Μαρωνίτας. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' καὶ ὁ Λουδοβῖκος ΙΕ' ἐξέδωκαν διπλωματικὰ ἔγγραφα πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις αὐτῶν, ἀφορῶντα ἀποκλειστικῶς τὴν προστασίαν τῶν Μαρωνιτῶν. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι τὴν χριστιανικὴν ταύτην παράδοσιν εὐλαβῶς ἐτήρησεν ἡ Γαλλία καὶ κατ' αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἃς ἠρνεῖτο τὴν πατροπαράδοτον αὑτῆς πίστιν. Τοιαῦται αἱ παραδόσεις τῆς Γαλλίας ἐν Συρίᾳ· ἐνόμισα δὲ ἀναγκαῖον ν' ἀναφέρω αὐτὰς ἐνταῦθα ἐν συνόψει, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἐν Συρίᾳ χριστιανισμὸς ἀτενίζει μετ' εὐγνωμοσύνης πρὸς μόνην τὴν Γαλλίαν.

Ἡ κατάστασις τῶν Μαρωνιτῶν ἦτον ἀρκούντως ἥσυχος ἐπὶ τῶν Μαμελούκων ἡγεμόνων τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας κατεῖχον τὴν Συρίαν. Ἡ ἡσυχία αὕτη διεταράχθη προσωρινῶς ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σελίμου Β', ὅστις ὅμως ἐπησχολημένος ὢν εἰς σπουδαιότερα, δὲν ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῶν Μαρωνιτῶν· ἀλλ' αὐτοὶ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Δρούσων, ἐπεδόθησαν εἰς τολμηρὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας. Τοιοῦτό τι συνέβη περὶ

του, ἐθεωρήθησαν ὡς αἱρετικοὶ παρὰ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀπεβλήθησαν τῆς αὐτοκρατορίας. Παράδοξον τῷ ὄντι τύχην ἔλαβεν ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ. Ἡ ἀνθρώπινος διάνοια οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ οὔτε ὑψηλοτέραν, οὔτε ἁπλουστέραν καὶ πρακτικωτέραν διδασκαλίαν τῆς τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου. Καὶ ὅμως ἡ διεφθαρμένη κρίσις καὶ καρδία τοῦ ἀνθρώπου εἰς πόσας ἐξώκειλε τερατώδεις παρεξηγήσεις αὐτοῦ !

(1) Ἡ συριακὴ γλῶσσα περισώζεται ὡς γλῶσσα λειτουργικὴ, ἐκτὸς τῶν Μαρωνιτῶν, καὶ παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις καὶ τοῖς Νεστοριανοῖς. Περισώζεται ὅμως καὶ ὡς ζῶσα γλῶσσα, καθ' ἃ βεβαιοῦσιν ἀξιόπιστοι περιηγηταὶ, παρά τισι λαοῖς τῆς Συρίας. Οὕτω λόγου χάριν οἱ Νοσαίριοι ἢ Ἀνσαρίαι τοῦ Λιβάνου, μεταξὺ Τριπόλεως καὶ Ἀντιοχείας, καὶ οἱ κάτοικοι κωμοπόλεώς τινος καλουμένης Μ ά ρ α καὶ ὀλίγον ἀπεχούσης τῆς Δαμασκοῦ ἐπὶ τῆς εἰς Μπααλπὲκ ἀγούσης ὁδοῦ, ὁμιλοῦσιν εἰσέτι τὴν συριακὴν, δηλαδὴ παραφθοράν τινα τῆς συριακῆς γλώσσης.

τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ἐμίρης τῶν Δρούσων ἦτο τότε ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν, καὶ σουλτάνος ὁ Ἀμουράτης Γ'. Οὗτος ὁ Ἀμουράτης ἐπεφόρτισε τὸν πασᾶν τοῦ Καΐρου Ἰβραΐμην νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Δρούσων καὶ τῶν Μαρωνιτῶν. Ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν ἔκαμεν ἀντίστασιν πεισματωδεστάτην, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατεβλήθη καὶ ἀπηγχονίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου τῷ 1635. Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην, οἱ Μαρωνῖται καὶ οἱ Δροῦσοι, ἀφοῦ ἔπαθον μεγάλας ζημίας κατὰ τὰς ἐκστρατείας ταύτας, ἔμειναν φόρου ὑποτελεῖς τῆς Πύλης. Ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ αὕτη περιωρίζετο πάντοτε εἰς φόρους, διότι οἱ γενναῖοι οὗτοι χριστιανοὶ οὐδέποτε ἠνέχθησαν εἰς τὰ ὄρη των τὴν σιδηρᾶν τῶν Τούρκων δεσποτείαν. Ὁ σταυρὸς ὑβριζόμενος εἰς τὰς πεδιάδας ὑψοῦτο πάντοτε γενναίως ἐπὶ τῶν εὐλογημένων κορυφῶν τοῦ Λιβάνου.

Μετὰ τοὺς ἐπὶ Ἀμουράτου τοῦ Γ' πολέμους, οἱ Μαρωνῖται, οἱ Δροῦσοι, οἱ Μετουάλαι καὶ οἱ Νοσαΐριοι, συνεκρότησαν εἶδος ὁμοσπονδίας ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κυβέρνησιν ἐμίρου. Καίτοι αἱ φυλαὶ αὗται διαφέρουσι κατά τε τὴν καταγωγὴν, τὸ θρήσκευμα καὶ τὰ ἤθη, ὅμως τὸ συμφέρον τῆς ὑπερασπίσεως τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀπέναντι τῶν Τούρκων καὶ ἡ κραταιὰ χεὶρ τῶν ἀρχηγῶν των, διετήρουν αὐτὰς συνδεδεμένας. Ἡ ἐλευθέρα αὕτη χώρα ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Λαοδικείας μέχρι τῆς Πτολεμαΐδος ἀφ' ἑνὸς, καὶ ἀπὸ τῆς Βηρυτοῦ μέχρι τῆς Δαμασκοῦ ἀφ' ἑτέρου, περιλαμβάνουσα οὕτω τὰ κυριώτερα μέρη τοῦ Λιβάνου, τοῦ Ἀντιλιβάνου καὶ τῆς Κοίλης Συρίας. Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος περιῆλθεν ἡ ἡγεμονία τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης εἰς τὴν μωαμεθικὴν οἰκογένειαν τῶν Σεχάβ. Ἡ οἰκογένεια αὕτη κατάγεται ἀπὸ τῆς Μέκκας, ἔνθα τὸ ὄνομα αὐτῆς εἶναι γνωστὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν πρώτων καλιφῶν. Αὕτη ἡ οἰκογένεια ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς ἐν Ἀραβίᾳ χώρας Χετζάζ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν, καὶ κατῴκησε πρῶτον εἴς τι χωρίον τοῦ Χαουρὰν (Αὐρανίτιδος), εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς. Εἶναι πιθανὸν ὅτι αἱ ἄνω ῥηθεῖσαι φυλαὶ ἐξελέξαντο τὴν οἰκογένειαν ταύτην, διότι ἦτο μωαμεθικὴ, καὶ ἑπομένως δὲν ἀνῆκεν ἰδιαιτέρως εἰς οὐδεμίαν τῶν συνασπισθεισῶν φυλῶν, διότι ὡς εἴπομεν οἱ Μετουάλαι θεωροῦνται αἱρετικοὶ παρὰ τῶν ὀρθοδοξούντων μωαμεθανῶν. Ὀλίγα τινὰ ἔτη μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ ὡς ἡγεμονικῆς, ἡ οἰκογένεια αὕτη ἠσπάσθη κρυφίως τὸν χριστιανισμὸν, καί τοι δημοσίως τελοῦσα τὰ παρὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ νενομισμένα, καὶ ὡς μωαμεθικὴ θεωρουμένη παρὰ τῶν πασάδων τῆς Συρίας.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ὁμοσπονδικῆς ἡγεμονίας διετηρήθη μέχρι τοῦ 1840. Οἱ πασάδες τῆς Τριπόλεως, τῆς Σαΐδας (Σιδῶνος) καὶ τῆς Δαμασκοῦ, ἐπετίθεντο περιοδικῶς κατὰ τῶν μελῶν τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης, τὴν ὁποίαν δυσχερῶς ὑπέφερον. Ἡ ῥᾳδιουργία ἦτον αὐτόθι ὡς ἁπανταχοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας τὸ σύνηθες ὅπλον τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας. Εἰς τὰς ῥᾳδιουργίας ταύτας ὀφείλονται κατὰ μέγα μέρος αἱ μεταξὺ Δρούσων καὶ Μαρωνιτῶν, καὶ αἱ μεταξὺ διαφόρων Μαρωνιτικῶν οἰκογενειῶν περιοδικῶς ἀναφυόμεναι ἔριδες· ἀλλὰ παρήρχοντο πάντοτε ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Οἱ πασάδες ἐπεθύμουν νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν ἐξουσίαν των ἐπὶ τοῦ Λιβάνου, διὰ νὰ ἐξασκῶσι καὶ ἐκεῖ καταχρήσεις. Τῷ 1832, ὁ Ἰβραΐμης, ὁ υἱὸς τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμὲτ Ἀλῆ, ἐγένετο κύριος τῆς Συρίας καὶ καθυπέταξεν ὅλον τὸν Λίβανον. Ἔκτοτε δὲ ἤρξατο ἡ ἐπὶ τὰ χείρω τροπὴ τῶν πραγμάτων τοῦ Λιβάνου.

Λίαν ἀξιοσπούδαστος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις περίεργος ἦτον ὁ πολιτισμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον φθάσει τότε οἱ Μαρωνῖται, ὠφελούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀσφαλείας ἧς ἀπελάμβανον. Βάσις τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῶν Μαρωνιτῶν εἶναι ἡ θεοκρατία. Οἱ Μαρωνῖται διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς ἱερεῖς, εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς χωρικούς. Ὑπάρχουσιν ἐπὶ τοῦ Λιβάνου διακόσια περίπου Μαρωνιτικὰ μοναστήρια, περιέχοντα εἴκοσιν ἕως εἰκοσιπέντε χιλιάδας ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἱερατικὴν τάξιν. Ἐπειδὴ δὲ ὅλη ἡ Μαρωνιτικὴ φυλὴ σύγκειται ἐκ 200,000 περίπου ψυχῶν, ἕπεται ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐνηλίκων ἀνδρῶν τῆς φυλῆς ταύτης εἰσὶν ἱερεῖς, ζῶντες διὰ τῆς ἰδίας ἐργασίας. Ὁ βίος αὐτῶν κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ τῶν ἐργατικωτέρων χωρικῶν. Οἱ ἀρχιερεῖς ἔχουσιν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς μοναστηρίων. Ἀλλ' ἡ δικαιοδοσία αὕτη δὲν εἶναι πολλὰ ἐκτεταμένη, διότι ἕκαστον χωρίον ἔχει ἴδιον ἀρχιερέα. Οἱ ἄρχοντες συγκροτοῦσιν εἶδος τιμαριωτικοῦ συστήματος, ἔχοντος ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα ἀρχηγὸν, τὸν Ἐμίρην. Τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦτο σύστημα φαίνεται ὅτι εἰσήγαγον εἰς Λίβανον οἱ σταυροφόροι κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα· σήμερον ὅμως παρακμάζει.

Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι τὸ Μαρωνιτικὸν ἱερατεῖον εἶναι εὐεργετικὸν πρὸς τὸν λαόν. Δὲν ἀξιῶ ὅτι ἱερατεῖον τοσοῦτον ἐκτεταμένον δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν γένει ὡς συμφέρον εἰς τὴν ἁγνὴν θρησκείαν, τὴν ἀπέχουσαν πάσης ἐντελοῦς κοσμικῆς ῥᾳδιουργίας. Ὡς πρὸς τοὺς Μαρωνίτας ὅμως τὸ ἱερατεῖον συντείνει πολὺ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ λαοῦ. Ἀνεπτύχθη δὲ τὸ ἱερατικὸν τοῦτο σύστημα ἕνεκεν ἰδιαιτέρων ὅλως περιστάσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔζησε καὶ ηὐξήθη ἡ κοινότης τῶν Μαρωνιτῶν. Ναὶ μὲν δὲν εἶναι ἀλάνθαστον, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐκπληροῖ ἐντίμως τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. Τὰ δυστυχήματα τῶν Μαρωνιτῶν δὲν προέκυψαν ἐκ τοῦ κλήρου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν διχονοιῶν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ξένων ῥᾳδιουργιῶν καὶ ἐπιδρομῶν. Πάντες οἱ περιηγηταὶ ἐπαινοῦσι τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἠθικότητα καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν γενναίων ἐκείνων. Κατὰ τὴν εὐτυχεστέραν περίοδον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, οἱ Μαρωνῖται παρουσίαζον χριστιανικὴν κοινότητα μοναδικὴν ἴσως εἰς τὸ εἶδός της. Μεγίστη ἀσφάλεια ἐβασί-

λευεν ἐπὶ τῶν ὀρέων. Ἡ εὐγένεια τοῦ ἤθους, ἡ σεμνότης, τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ἡ φιλοπατρία τῶν ὀρεινῶν τούτων, ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν ζωηρὰν εἴς τινας διασήμους εὐρωπαίους περιηγητὰς, ἐπισκεφθέντας αὐτοὺς πρὸ τοῦ 1840 ἔτους. Ὁ Μαρωνιτικὸς κλῆρος δὲν ἀποτελεῖ, οὔτε δύναται ν' ἀποτελέσῃ τάξιν ἰδίαν, διότι ἑκάστη οἰκογένεια ἔχει ἓν ἢ πλειότερα μέλη ἀνήκοντα εἰς τὸν κλῆρον τοῦτον. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπὸ τὸ κράτος διοικήσεως ὅλως χριστιανικῆς, ἡ πενία καὶ πολλαὶ ἄλλαι συμφοραὶ, κατατρώγουσαι τὰ σπλάγχνα τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν, δὲν ἦσαν γνωσταὶ εἰς τοὺς Μαρωνίτας. Ὅσοι ἀμφιβάλλουσι περὶ τούτου, ἂς ἀναγνώσωσι τὰς περιηγήσεις τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ Γεωργίου Ῥοβινσῶν καὶ ἄλλων, διὰ νὰ ἴδωσιν ὅτι οἱ εὐρωπαῖοι περιηγηταὶ εἰσὶ πάντες σύμφωνοι ὑπὲρ Μαρωνιτῶν.

Ὁμολογῶ ὅμως, ὅτι δὲν θεωρῶ τὴν ἀριστοκρατίαν τῶν Μαρωνιτῶν τόσον εὐεργετικὴν, ὅσον ἐφάνη ὁ κλῆρος, μ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐλλείψεις. Πολλοὶ ἐπαινοῦσι τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦτο σύστημα, καὶ εἰς τὴν ἐξασθένισιν αὐτοῦ ἀποδίδουσιν ἐν μέρει τὴν κατὰ τὰς τελευταίας περιστάσεις ἀναφανεῖσαν ἀδυναμίαν τῶν Μαρωνιτῶν. Καὶ αὐτοὶ ὅμως οἱ ἐνθερμότεροι τοῦ συστήματος τούτου ὑπερασπισταὶ δὲν ἀρνοῦνται, ὅτι οἱ ἄρχοντες ἢ ἐμίριδες ὑπῆρξαν ἡ συνεχὴς αἰτία ἐρίδων, ἐνίοτε αἱματηρῶν, μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν. Ἐπὶ τέλους αἱ περιστάσεις ἀπέδειξαν ὅτι οἱ ἄρχοντες οὗτοι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ οὔτε τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν νὰ τηρήσωσιν, οὔτε τὸν τόπον νὰ προστατεύσωσι κατ' ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως. Ἐκ τῆς πείρας ἀπεδείχθη ἐπίσης, ὅτι τὸ ἀριστοκρατικὸν σύστημα ἐν τῷ Λιβάνῳ, εἰς ἓν μόνον ἐχρησίμευεν, εἰς τὸ νὰ προσκαλῇ διχονοίας μεταξὺ τῶν συνήθως εἰρηνικῶν κατοίκων τοῦ ὄρους. Εἶναι ὅμως ἀληθὲς, ὅτι ἐν ἐλλείψει τῶν ἀρχόντων τούτων, οὐδὲν ἄλλο στοιχεῖον συνοχῆς ὑπάρχει δυστυχῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος ὠργανισμένον εἰς τὸν τόπον. Διὰ τοῦτο ἐσχάτως οἱ Μαρωνῖται, στερούμενοι ἀρχηγῶν, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιτάξωσι σπουδαίαν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Δρούσων, ἐχόντων ἀρχηγούς. Εὐχῆς ἔργον ἦτον ἐὰν, ἀντὶ τοῦ ἤδη πεσόντος συστήματος τῶν διαδοχικῶν τῶν Μαρωνιτῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς μόνα τὰ ἴδια οἰκογενειακὰ συμφέροντα, ὠργανίζετο σύστημα ἐκλεκτικῆς δημογεροντίας, στηριζομένης ἐπὶ ἐπιῤῥοῆς προσωπικῆς ἀποκτωμένης δι' ἀγαθοεργιῶν. Μὲ τοιαύτην δημογεροντίαν οὔτε ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι ἀναπτύσσονται ἐν καιρῷ εἰρήνης, οὔτε ὁ λαὸς μένει ἄνευ ἀρχηγῶν ἐν ὥρᾳ κινδύνου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὁ τόπος ἔχει πάντοτε τοὺς φροντίζοντας ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ ἀσφαλείας του.

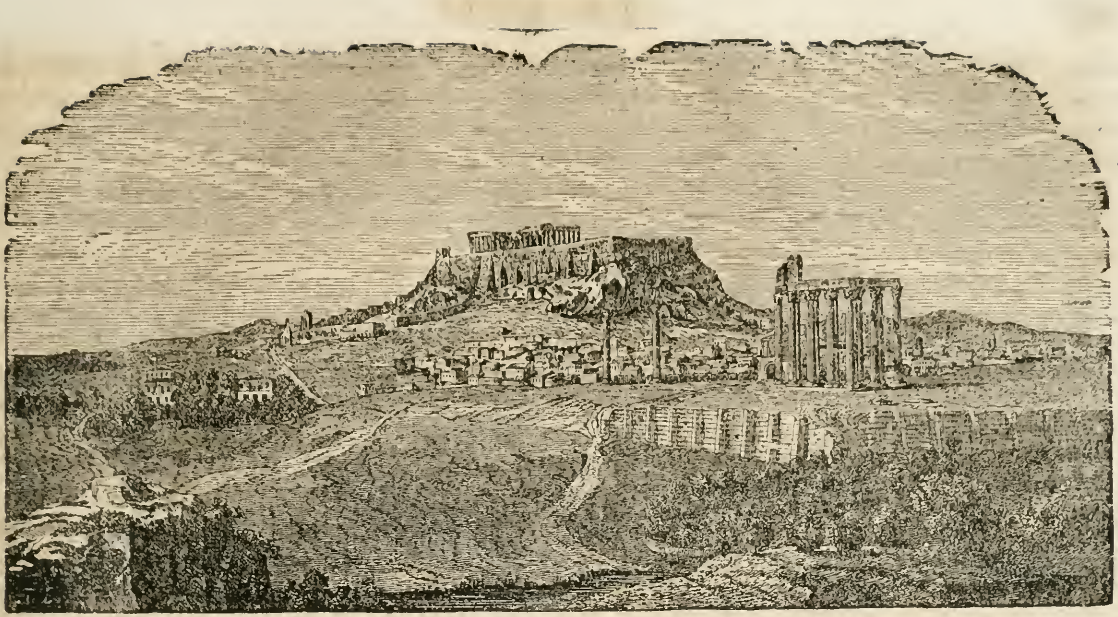
Ὁπωσδήποτε, μ' ὅλας τὰς ἔριδας ἃς ἐπροκάλει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὸ ὄρος τὸ ἐσφαλμένον ἀριστοκρατικὸν σύστημα, ἡ εὐημερία τῶν Μαρωνιτῶν ἀνεπτύχθη σπουδαίως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐνῷ δὲ τὰ πάντα ἐφθείροντο πέριξ αὐτῶν μαραινόμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἀκηδίας, οἱ Μαρωνῖται μόνοι ἐφαίνοντο ἀνανεούμενοι καὶ ἀναλαμβάνοντες νέας δυνάμεις. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ηὔξανε ταχέως. Ἡ βιομηχανία καὶ ἰδίως ἡ μεταξουργία ἀνεπτύχθη ἐξαισίως ἐν τῷ ὄρει. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ μόρφωσις καὶ ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις, ὑπῆρξαν τὸ ἀντικείμενον τῆς σπουδῆς τῶν ὀρεινῶν τούτων. Τὸ σχολεῖον τῆς Ἀντούρας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κεσρουὰν ὠργανίσθη καλῶς καὶ ἀπέδωκε καρποὺς οὐχὶ εὐκαταφρονήτους.

Ἀλλ' ἐνῷ οἱ Μαρωνῖται ἐπροχώρουν πρὸς τὴν εὐημερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν, καὶ ἐφαίνοντο προωρισμένοι εἰς καλητέραν μέλλουσαν τύχην, ὁ φθόνος τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας εἰργάζετο ἐν τῷ σκότει διὰ παντὸς τρόπου τὴν καταστροφὴν τῆς εὐγενοῦς ταύτης χριστιανικῆς κοινότητος. Οἱ Τοῦρκοι ἐζήτουν εὐκαιρίαν ἵνα φέρωσι μεταβολὴν εἰς τὰ πράγματα τῶν Μαρωνιτῶν. Τὰ συμβάντα τοῦ 1840 παρέσχον τὴν ἀφορμὴν ταύτην. Ὡς γνωστὸν, ὁ Ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Μεχμὲτ Ἀλῆς, μετὰ τὴν ἐν Πύλῳ καταστροφὴν τοῦ στόλου του, ἐζήτει νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης τὴν Συρίαν, εἰς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων αὐτοῦ θυσιῶν εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεμον.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Πύλη ἠρνεῖτο νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς, προφασιζόμενος ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ πασάδες δὲν ἀπέδιδον αὐτῷ τοὺς ἐκεῖ προσφυγόντας λειποτάκτας τοῦ στρατοῦ του, διέταξε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραΐμην τῷ 1831 νὰ εἰσβάλῃ εἰς Συρίαν. Ὁ Ἰβραΐμης, ἡγούμενος ἀξιομάχου τακτικοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ταχέως ἐπέτυχε τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Ἰκονίῳ νίκην (τῇ 21 Δεκεμβρίου 1832), ὁ Ἰβραΐμης ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ν' ἀναστείλῃ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν θριαμβικὴν αὐτοῦ πορείαν, Κατώρθωσεν ὅμως ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς διὰ τῆς ἐν Κοταείῳ (Κουταγιὲ) συνθήκης (τῇ 14 Ἰουνίου 1833) ν' ἀσφαλίσῃ ἑαυτῷ τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας καὶ τῆς ἐπαρχίας Ἀδάνων (τῆς ἀρχαίας Κιλικίας) ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τῷ 1839, ὁ Μαχμούτης, ὅστις παρέστη μετ' ἀγωνίας εἰς τὴν πρώτην ἀπόπειραν τοῦ διαμελισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ὀσμάνων, ἠθέλησε ν' ἀνακτήσῃ τὴν Συρίαν· ἀλλ' ὁ Ἰβραΐμης ἐξεστράτευσε πάλιν, ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν τουρκικὸν στρατὸν εἰς τὴν ἐν Νεζὶπ μάχην τὴν 24 Ἰουνίου 1839, καὶ ἔφερε τὸν σουλτάνον εἰς θέσιν λίαν κρίσιμον. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις ἔσωσε καὶ αὖθις τὸν σουλτάνον ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὸν κινδύνου, καὶ ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἠναγκάσθη ν' ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Συρίας.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ (υἱός).



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 255.

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΝ ΤΗι ΔΥΣΕΙ (*).

—ooo—

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

—

Α΄.

Ὁ ἐπιπόλαιος παρατηρητὴς ὑπολαμβάνει ὅμοιον τὸν βίον τῶν γυναικῶν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν. Ἐπισκεφθείς τινας τῶν μεγαλοπόλεων τῆς Δύσεως, ἐν αἷς αἱ ἠθικαὶ ἕξεις καὶ ῥοπαὶ δὲν ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα διακεκριμένον ὅσον καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, σπεύδει νὰ κηρύξῃ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι πάντη μονότονος, καὶ ὅτι ὁ ἰδὼν τοὺς Παρισίους δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἴδῃ καὶ τὴν Βιέννην, τὸ Λονδῖνον ἢ τὰ Μεδιόλανα. Παρατηρητέον ἐν πρώτοις ὅτι ἵνα μελετήσωμεν τὰ ἤθη, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπισκεφθῶμεν μίαν πόλιν, ὁποιονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ μεγαλεῖον ἢ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς. Ἡ Γαλλία, παραδείγματος χάριν, εἶναι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης, τόπος ἰδιαζόντως συγκεντρώσεως, ὅπου ἀπαντῶμεν συμπαρεστῶτα ἤθη, ἔθιμα, διοικητικὰς διατάξεις καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅμως, ἀπατᾶται ὁ νομίζων ὅτι τῆς Γαλλίας τὸν βίον ἐκπροσωποῦσιν οἱ Παρίσιοι. Οἱ Γερμανοὶ τῆς Ἀλζάσης, οἱ Ἕλληνες τῆς Μασσαλίας, οἱ Σκανδιναυοὶ τοῦ Ῥοθομάγου (Rouen), οἱ Κέλται τῆς Βρετανίας, κλ, τόσῳ διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων διά τε τῆς γλώσσης τοῦ ἤθους καὶ τῶν κλίσεων, ὥστε φαίνονται ἀνήκοντες εἰς διάφορα κράτη. Ἐὰν λοιπὸν τοιαύτας ἀνομοιότητας εὑρίσκωμεν ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κράτους, ὁποῖαι ἆρα ἀπαντῶνται ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ; Καὶ περιττὸν μὲν νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἰδίως περὶ ἑκάστην τῶν διαφορῶν τούτων, ἀνάγκη ὅμως νὰ καταδείξωμεν τὴν τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκευμάτων.

Ἡ Δύσις, ὑπὸ τὴν φυλετικὴν αὐτῆς ὄψιν, διαιρεῖται εἰς δύο κυριωτάτας μοίρας, τὴν τῶν Λατίνων καὶ τὴν τῶν Γερμανῶν. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι εἰσὶ σχεδὸν ἀδελφοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ὡς ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν τὴν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐθνογράφων ὀνομασθεῖσαν πελασγικὴν, τὴν τοσούτῳ διακριθεῖσαν κατὰ τὰς τρεῖς χερσονήσους τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης, τὴν ἀνατολικὴν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν ἰβηρικήν. Ἐκ δὲ τῶν λαῶν, ὧν ἡ γλῶσσα κατάγεται ἀπὸ τῆς Λατινικῆς, τῶν ἐκπολιτισθέντων ὑπὸ τῆς Ῥώμης, οἱ Γαλλολατῖνοι κατέχουσι τὴν ἀνωτάτην τάξιν ἐν τῇ πολιτικῇ ἱεραρχίᾳ· αὐτοὶ μόνοι κατετάχθησαν μετὰ τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἐνῷ οἱ Ἰταλοὶ σήμερον ἀγωνί-

(*) Τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν ἔγραψεν ἐπίτηδες διὰ τὴν Πανδώραν ἡ πριγγίπησσα Δώρα Ἰστριάς, τῆς ὁποίας ἐθαυμάσαμεν πρό τινων μηνῶν τὴν παιδείαν, τὸν φιλελληνισμὸν καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ ἤθους ἐν Ἀθήναις. Σ. Π.

ζονται ὑπὲρ τούτου. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου ἡ ἑτέρα τῶν ἐπικρατειῶν, ἡ Ἱσπανία, σπεύδει νὰ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἄλλοτε ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς συμβουλίοις.

Οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐπέτυχον μᾶλλον τῶν Λατίνων τὴν σύστασιν δυνάμεων πρώτης τάξεως, ἀναδείξαντες πλὴν τῆς κατὰ τὴν ἀρκτῴαν Ἀμερικὴν ἰσχυρᾶς πολιτείας, τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Πρωσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν. Οἱ Σκανδιναυοὶ (Σουηδοὶ, Νορβηγοὶ καὶ Δανοὶ), οἱ συγκροτοῦντες μετὰ τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Ἀγγλοσαξώνων τὰς τρεῖς διαιρέσεις τῆς γερμανικῆς φυλῆς, ἔχουσι κράτη δευτερεύοντα· εἰ δὲ καὶ ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν Γερμανοὶ, Σκανδιναυοὶ καὶ Ἀγγλοσάξωνες, διαφέρουσιν ὅμως οὐσιωδῶς πρὸς ἀλλήλους.

Εἰς τὰς φυλετικὰς ταύτας διαφορὰς προσθετέον καὶ τὴν τῶν θρησκευμάτων. Πλὴν τινων ἐξαιρέσεων δευτέρου λόγου ἀξίων, οἱ Λατῖνοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ δόγμα τῆς Ῥώμης· ὁ καθολικισμὸς, ἐξαιρέσει μερῶν τινων τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλβετίας καὶ τοῦ Πεδεμοντίου, ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς ἀπογόνοις τῆς ἀρχαίας ῥωμαΐας λυκαίνης. Ἀλλ' ἡ θρησκεία αὕτη καί τοι ἀξιοῦσα ἑνότητα, ἐτροποποιήθη ὅμως ὑπὸ τῶν χαρακτήρων ἑκάστου τῶν λαῶν. Ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν φυσιογνωμίαν οἵαν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, οὔτε ἐν Ἰταλίᾳ οἵαν ἐν Ἱσπανίᾳ. Ὠνομάσθη μάλιστα γαλλικανισμὸς ὁ καθολικισμὸς Λοδοβίκου τοῦ Θ' καὶ τοῦ Βοσσουέτου.

Τῶν Γερμανῶν δὲ θρησκεία εἶναι ἐν γένει ἡ τῶν διαμαρτυρομένων· διότι ταύτην πρεσβεύουσι καὶ Ἄγγλοι, καὶ Ἀμερικανοὶ, καὶ Πρῶσσοι, καὶ Σουηδοὶ, καὶ ἄλλοι· καὶ ὅμως αἱ ἐξαιρέσεις εἰσὶν ἀναντιῤῥήτως ἀξιοσημείωτοι. Ἡ μεσημβρινὴ Γερμανία ἀσπάζεται μᾶλλον τὰ τῶν καθολικῶν ἢ τὰ τῶν διαμαρτυρομένων. Ἐν Αὐστρίᾳ, καί τοι μὴ κατοικουμένῃ ὑπὸ μόνον καθολικῶν καὶ Γερμανῶν (1), ἐπειδὴ ἡ βασιλεύουσα οἰκογένεια πρεσβεύει τὰ τοῦ παπισμοῦ, ὑποχρεοῖ τὰς φυλὰς καὶ τὰς θρησκευτικὰς αἱρέσεις τοῦ κράτους νὰ ὑπηρετῶσιν, ἐναντίον τῶν καθ' ἑκάστην σφοδρυνομένων ἀντιπαθειῶν, τὴν πολιτικὴν τῆς Ῥώμης.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς δύο θρησκευτικὰ συστήματα ἀπεδόθη εἰς τὰς ἰδίας ῥοπὰς τῶν φυλῶν. Ἴσως ὅμως πρέπει μᾶλλον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ κλίματος· διότι ὅλοι οἱ διαμαρτυρόμενοι τόποι, ὡς ἡ Ἀγγλία, Σουηκία, Δανία, Πρωσία, Ὀλλανδία, Ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, κλ. κεῖνται πρὸς ἄρκτον. Καὶ εἴποτε τὸ δόγμα τῶν διαμαρτυρομένων εἰσεχώρησε, κατά τινας περιστάσεις, πρὸς μεσημβρίαν, καὶ κατέκτησε, φέρ' εἰπεῖν, τὴν Βελγικὴν καὶ μέρος τῆς Γαλλίας, ὑπεχρεώθη πάντοτε νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι καὶ αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ περιστάσεις καὶ ἡ πολιτικὴ συνετέλεσαν εἰς τὴν διαίρεσιν ἐκείνην. Ἡ Ἀγγλία δὲν κατώρθωσέ ποτε νὰ σύρῃ εἰς τὴν μεταῤῥύθμισιν τοὺς Κέλτας τῆς Ἰρλανδίας, ὡς οὔτε ἡ καθολικὴ δυναστεία τῆς Σαξωνίας νὰ ἑνώσῃ τοὺς Σάξωνας μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὅπου δὲ τὸ φυλετικὸν πνεῦμα ἀντέτασσεν ὀλιγωτέραν ἀντίστασιν, ἡ πολιτικὴ ἐφάνη παντοδύναμος. Ἡ Βέρνη ἐπέβαλε τὴν μεταῤῥύθμισιν εἰς τὸ Βῶ, ἐνῷ τὸ γεῖτον Φριβοὺρ, ἀποκροῦον τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς Βέρνης, ἔμεινε καθολικόν. Εἰς τὰ μοναρχικὰ κράτη ἡ ἐπιῤῥοὴ τῆς ἐξουσίας ἦτο ἔτι ἰσχυροτέρα. Ἐὰν Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ' καὶ Φερδινάνδος ὁ Β' ὑπεστήριζον τὸ δόγμα τῶν διαμαρτυρομένων διὰ τῶν κραταιοτάτων δυνάμεων δι' ὧν κατεπολέμησαν αὐτὸ, ὁ καθολικισμὸς ἤθελε περιορίζεσθαι σήμερον ἐντὸς τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου.

Ὅσοι μελετήσαντες μετ' ἐπιστασίας τὴν ἱστορίαν ἐπείσθησαν ὅτι τὰ ἤθη τῶν λαῶν εἰσὶν ἡ ἔκφρασις τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν ἐμφύτων ῥοπῶν τῆς φυλῆς εἰς ἣν ἀνήκουσιν, ἐννοοῦσιν εὐκόλως διὰ τί ὁ βίος τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς κατά τε τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Σκωτίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ καθολικὴ ἑνότης τοῦ μεσαιῶνος διεῤῥάγη, τὰ ἔθνη παρεδόθησαν ἀκωλύτως εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ῥοπάς. Αἱ δυτικαὶ ὅμως χῶραι ἐτήρησαν ὅλαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὸν ἔμμονον τύπον τῆς βασιλείας τῶν ἱπποτῶν. Τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο πολίτευμα συνήρμοζε τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τῶν γερμανικῶν καὶ κελτικῶν παραδόσεων. Ὅτε οἱ βάρβαροι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλατίας ἠσπάσθησαν τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ κηρύττον διὰ στόματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὅτι « ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐκ ἔστιν οὔτε ἀνὴρ οὔτε γυνὴ, » ἡ νέα πίστις ἐνίσχυσε τὴν κλίσιν αὐτῶν εἰς τὸ σέβεσθαι τὰς γυναῖκας. Ὁ ἱπποτικὸς θεσμὸς μετεποίησε τὴν ἔμφυτον ταύτην ῥοπὴν εἰς εἶδος λατρείας, οὐχὶ μὲν ἐνδεοῦς καταχρήσεων, προαγαγούσης ὅμως μεγάλα παραδείγματα ἀφοσιώσεως, καὶ ἔθιμα ἐφ' οἷς δικαίως σεμνύνονται τὰ μᾶλλον πεπολιτισμένα ἔθνη τῆς Δύσεως. Ἄνευ τοῦ ἱπποτικοῦ θεσμοῦ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν ἐμπνέει εἰς πάντα *πιστὸν Ἄγγλον* ἡ βασιλὶς Βικτώρια; Καὶ δὲν κατανύγει τὴν καρδίαν τὸ σέβας μεθ' οὗ οἱ δραστήριοι ἐκεῖνοι Ἀγγλοσάξωνες, οἱ βασιλεύοντες ἔν τε Λονδίνῳ καὶ τῇ Καναδικῇ, ἐν Ἰνδίαις καὶ τῇ Αὐστραλίᾳ, κύπτουσι τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον γυναικός; Ἄνευ τοῦ θεσμοῦ τούτου, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς λαοὶ τόσον ἀγέρωχοι ὡς οἱ τῆς Ἱσπανίας, λαοὶ ἀποκρούσαντες μετὰ τοσαύτης καρτερίας τὸν Ναπολέοντα καὶ ἀποτόμως μεταχειρισθέντες Φερδινάνδον τὸν Ζ', ζῶσι σήμερον ἀτάραχοι ὑπὸ Ἰσαβέλλαν τὴν Β'; Ἄνευ τοῦ θεσμοῦ τούτου, πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀγάπην ἣν ἔδειξαν οἱ Πορτογάλλοι πρὸς Μαρίαν τὴν Β', ἐξώσαντες τὸν τρομερὸν δὸν Μιγουέλ; Καὶ ἄνευ αὐτοῦ νομίζετε ὅτι ἔθνος στρατιωτικὸν ὁποῖον τὸ τῶν Γάλλων, ὑπεβάλλετο τοσάκις ἑκουσίως εἰς κυβέρνησιν γυναικῶν, ἀπὸ Βα-

(1) Τὸ τεταρτημόριον περίπου τῶν κατοίκων τοῦ αὐστριακοῦ κράτους συγκροτεῖται ὑπὸ Γερμανῶν.

θίλδης μέχρις Ἄννης τῆς αὐστριακῆς; Ἐὰν τὸ ἱπποτικὸν πνεῦμα δὲν ἐτήρει τοσαύτην ἰσχὺν, φρονεῖτε ὅτι Ναπολέων ὁ Γ´ ἀνεκαίνιζέ ποτε τὸν ἀρχαῖον νόμον τῆς Μοναρχίας, τὸν ἀφρόνως καταργηθέντα ἐπὶ Λοδοβίκου Φιλίππου; Καὶ αὗται αἱ δημοκρατικαὶ πολιτεῖαι θεωροῦσι τὸ περὶ τὰς γυναῖκας σέβας ὡς ἀναμφισβήτητον σημεῖον γενναίου πολιτισμοῦ. Ἐν τῇ ἀρκτῴᾳ Ἀμερικῇ νέα τις παρθένος διατρέχει μόνη τὴν ἀπέραντον χώραν τῆς Ὁμοσπονδίας μηδὲ σκιὰν προσβολῆς φοβουμένη. Καὶ τίς δὲν ἐθαύμασε τὸ ὅλως ἔκτακτον σέβας τὸ παρὰ τῶν δημοκρατῶν τούτων ὁμολογούμενον πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον; Ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας αὕτη διαγωγὴ τοσοῦτον ἀντιβαίνει πρὸς τὰς ἄλλας ἕξεις αὐτῶν, ὥστε καὶ πρὸς τοὺς μᾶλλον ἐπιπολαίους παρατηρητὰς ἐγένετο καταφανής.

Ἀλλ' ἐὰν ὁλόκληρος ἡ Δύσις συμφωνῇ ὡς πρὸς τὸ σέβας τὸ ὀφειλόμενον πρὸς τὰς γυναῖκας, δὲν συμφωνεῖ ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιῤῥοῆς ἥτις πρέπει νὰ χορηγῆται αὐταῖς κατὰ τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν περὶ τὸν οἶκον οἰκονομίαν· ἡ διαφωνία δὲ αὕτη ἐξηγεῖται διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν θρησκειῶν. Ἡ τῶν διαμαρτυρομένων ἐπιδαψιλεύει πρὸς τὰς γυναῖκας μέγιστα πλεονεκτήματα· ὡς καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ σύζυγοι οὕτω καὶ αὗται ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἑρμηνεύειν τὴν ἱερὰν Γραφὴν, τὸν μόνον τοῦτον κανόνα τῆς πίστεως· τὸ δικαίωμα δὲ τοῦτο δίδει τελείαν ἀνεξαρτησίαν περὶ τὰ θρησκευτικά. Πλὴν τούτου, ἐν κοινωνίᾳ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἱερατεῖον, κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ σημασίαν, ἡ μήτηρ ἐνεργεῖ ἐπὶ τῶν τέκνων, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐπιῤῥοὴν, ἧς δὲν μετέχει παντελῶς ἡ πνευματικὴ ἐξουσία. Ὡς γυνὴ, δὲν ὑποβάλλεται εἰς μεγάλας καταπιέσεις, καθὸ μάλιστα ἔχουσα τὴν ἄδειαν νὰ ἀποσείῃ τὸν βαρὺν ζυγὸν διὰ τοῦ διαζυγίου. Ἐνίοτε ὅμως οἱ πολιτικοὶ νόμοι, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας αὐτῆς, δὲν δίδουσιν αὐτῇ δικαιώματα ἴσα πρὸς τὰ παρὰ τῆς θρησκείας χορηγούμενα. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ νομοθεσία τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν εἶναι ἧττον ελευθέρα τῆς μοναρχικῆς καὶ καθολικῆς Γαλλίας.

Πιθανὸν ὁ ναπολεόνειος Κῶδηξ σκοπὸν εἶχε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ γυναικεῖον φῦλον διὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς καθολικῆς θεωρίας, παραδεχθεὶς καὶ αὐτὸ τὸ διαζύγιον (1). Καὶ ὄντως ἐν τῷ καθολικισμῷ ἄλλην θρησκείαν πλὴν τῆς τοῦ πατριάρχου τῆς Ῥώμης δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἡ γυνή. «*Ὅπου ὁ Πάπας ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία,* » τοιαύτη ἡ πίστις αὐτῆς. Τὸ ἱερατεῖον, ἐκπροσωποῦν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα, καὶ σύστημα ἔχον ν' ἀντικαθιστᾷ ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν ἀπόλυτον ἐπιῤῥοὴν τῆς Ῥώμης εἰς τὴν τῆς οἰκογενείας, δὲν ἐπιτρέπει τῇ μητρὶ νὰ διευθύνῃ τὴν συνείδησιν τοῦ τέκνου αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύζυγος ὑπόκειται εἰς ὅσα καὶ ἡ μήτηρ. Ναὶ μὲν κατά τινας ὡρισμένας περιπτώσεις χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἀλλ' ὁ χωρισμὸς οὗτος, παράδοξος μέσος ὅρος γενόμενος δεκτὸς παρά τε τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ νόμου, ἔχει ὅλα τὰ ἀτοπήματα τοῦ διαζυγίου, οὐχὶ δὲ καὶ το δικαίωμα τοῦ προτείνειν εἰς παραδοχὴν τοὺς ἰσχυροὺς λόγους, δι' οὓς οἱ νομοθέται τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τῶν διαμαρτυρομένων καθιέρωσαν τὴν διάλυσιν τοῦ συζυγικοῦ δεσμοῦ κατά τινας σπουδαίας περιπτώσεις. Συνέβη ἄρα ὅ,τι θέλει συμβαίνει ἀναποφεύκτως ὁσάκις ἡ ἀρχὴ τῆς αὐθεντίας φθάσῃ μέχρι τοῦ τελευταίου αὐτῆς ὁρίου. Ἐνίοτε μεταξὺ τῶν πεφωτισμένων κλάσεων τῶν καθολικῶν τόπων, εὑρίσκομεν γυναῖκας αἵτινες, ἀμφισβητοῦσαι τὸ ἀλάνθαστον τοῦ πάπα,—καὶ πρὸς τοῦτο δὲν ἀπαιτεῖται βεβαίως μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἱκανότης,—δὲν ὁμολογοῦσι πολὺ σέβας εἰς τὰ δόγματα (1). Τὸ δὲ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου πολλάκις προεκάλεσεν ἐμπαθεστάτας ἀντενεργείας κατ' αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ, ἀγνώστους κατὰ τὰς χώρας τὰς μὴ ὑποτασσομένας τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ποτὲ μὲν αἱ ἀντενέργειαι αὗται ὑπῆρξαν ἄλλα κρόνεια ὡς ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ἐπὶ Λοδοβίκου ΙΕ´, ἄλλοτε δὲ ἐγένοντο ἀφορμὴ πολυκρότων λογομαχιῶν ὡς ἐν τῇ *Ἰνδιάνῃ* καὶ τῇ *Βαλεντίνῃ*. Ἀλλὰ καί τις τῶν νεωτέρων μυθιστοριῶν, ὁ *Δανιὴλ*, συγγραφὲν ἔχουσα δημοτικὸν ποιητὴν τὸν Κ. Ἐρνὲστ Φεϋδῶ, δὲν ἐγράφη κατὰ τὰς αὐτὰς ἰδέας ἃς κατ' ἀρχὰς ἐπρέσβευεν ἡ Κ. Γ. Σάνδη; Ὅταν τοιαῦται συζητήσεις γίνωνται κατὰ τύπους μυθιστορικοὺς, δύσκολον νὰ μὴ ὑπερβῶσι τὸν σκοπόν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς συγχέεται μετὰ καταχρήσεων, αἵτινες ὅμως δὲν εἶναι λογικὸν τῶν συζητήσεων ἐκείνων ἀποτέλεσμα, εἰ καὶ ἀξιοῦσι τἀναντία οἱ παραδοξολογοῦντες χάριν τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτικῆς.

Β´.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διατρέξῃ τις ὅλας τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ὅπως ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰς διαφόρους φυλὰς καὶ τὰ συστήματα. Κατὰ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην ὑπάρχει μικρὸν κράτος, ὅπου δεσμὸς ὁμοσπονδίας συνδέει Γερμανούς τε καὶ Λατίνους, καθολικοὺς καὶ διαμαρτυρομένους. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸ Τεσσὲν εὑρίσκει λαὸν ἰταλικόν. Οἱ Ῥωμάνσχοι τῶν Γριζῶν εἰσὶν, ὡς λέγεται, ἄποικοι τῆς Ετρουρίας· τὸ Βὼ κατοικεῖται ὑπὸ Γαλλολατίνων· ἐν Ἀργοβίᾳ ζῶσι γνήσιοι Γερμανοὶ, ἀπόγονοι τῆς γερμανικῆς φυλῆς τῶν Ῥαυρανῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν ἀπαντᾶται ἡ αὐτὴ διαφορά· τὸ Τεσσὲν εἶναι καθολικόν· ἡ Ἀργοβία μι-

(1) Ἡ καθολικὴ ἀντενέργεια τοῦ 1815 ἔτους ἐπανέφερε τὸ ἀδιάλυτον τοῦ συζυγικοῦ δεσμοῦ, προσβαλοῦσα διὰ τοῦτο τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως· διότι ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει ἑκατομμύριον διαμαρτυρομένων οἵτινες ἐξ ἀνάγκης ὑποβάλλονται εἰς νόμον ἀλλοτρίας θρησκείας, νόμον γενόμενον δεκτὸν ὑπὸ τοῦ καθολικισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου.

(1) Τὸ περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν μητέρων γνωστότατον σύγγραμμα τοῦ Aimé Martin, περιέχει τὰς ἰδέας τῶν γυναικῶν τούτων.

κτῷ τὸ Βῶ διαμαρτυρόμενον. Προτρέπω τοὺς ἀνατολικοὺς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσι τὰς φυλὰς τῆς Δύσεως, νὰ διατρίψωσιν, ὡς ἐγώ, χρόνον τινὰ κατὰ τὰς τρεῖς Ἑλβετίας· θέλουσι δὲ εὑρεῖ ἐν αὐταῖς καὶ τὰς ἐλαχίστας διαφορὰς τὰς διαχωριζούσας τὰς φυλὰς καὶ τὰ θρησκεύματα· ὁ ἰταλὸς δὲν ὁμοιάζει διόλου τὸν Γαλλολατῖνον, οὔτε ὁ ὀπαδὸς τῆς ἐλευθέρας ἐκκλησίας (1) τὸν τῆς τῆς ἐθνικῆς (2), οὔτε ὁ ὑπερόρειος (3) τὸν Γαλλικανὸν (4) μᾶλλον ἢ ἧττον πολέμιον τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα. Ἡ δὲ χώρα ἥτις περιέχει ὅλα τὰ κλίματα, ἀπὸ τοῦ τῆς Σιβηρίας, ἐπικρατοῦντος κατὰ τὰς κορυφὰς τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ τῆς Ἰταλίας καθωραΐζοντος τὰς ὄχθας τῆς Μεγάλης Λίμνης, περιέχει καὶ πάντα τὰ εἴδη τοῦ βίου. Βλέπεις ἐν αὐτῇ ἀλληλοδιαδόχως τὸν τραπεζίτην τῆς Βάλης, τὸν γεωργὸν τῆς Ἀργοβίας, τὸν εὐγενῆ τῆς Βέρνης, τὸν ποιμένα τῆς Ὑρί, καὶ τὸν ἔμπορον τῆς Γενεύης. Πεδινοὶ καὶ ὀρεινοί, κάτοικοι πόλεων καὶ ἀγρῶν, πολῖται καὶ χωρικοί, βιομήχανοι καὶ εὐγενεῖς, καπουτσῖνοι καὶ ἱερεῖς διαμαρτυρόμενοι, ἐπίσκοποι καὶ φραμμασόνοι, ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις τῆς Δύσεως εὑρίσκονται ἀναμὶξ κατὰ τὰς εἰκοσιδύο πολιτείας τὰς συγκροτούσας τὴν ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδίαν. Ἆρα καὶ τῶν γυναικῶν ὁ βίος εἶναι ἀλλοῖος καὶ ὅλως διάκριτος. Καὶ ἐν μὲν τοῖς νόμοις ἐπικρατεῖ ἀπόλυτον τὸ δημοκρατικὸν σύστημα· κατὰ δὲ τὰ ἔθιμα ἄλλως πως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἡ Βέρνη ἔχει ἀριστοκρατίαν ἀξιοῦσαν εὐγένειαν οἷα καὶ ἡ τῆς ἐν Παρισίοις καὶ Βιέννῃ ἀριστοκρατίας, καὶ ὑποτασσομένη μᾶλλον εἰς τὰς συνεπείας τῆς δημοκρατίας ἢ παραδεχομένη αὐτάς. Καὶ κατ' αὐτὰς τὰς πολιτείας ὅπου δὲν εὑρίσκονται ἀρχαῖα ὀνόματα, αἱ σύζυγοι τῶν πλουσίων τραπεζιτῶν ἢ ἐμπόρων δὲν δέχονται ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἀνθρώπους ἀνήκοντας εἰς τάξιν ὁπωσοῦν κατωτέραν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ὑπάρχουσι Γενευαῖαι καὶ κάτοικοι τῆς Βάλης, αἵτινες δυσκολώτερον καὶ βαρονίδος γερμανῆς ἢ μαρκεσίας γαλλίδος δέχονται παρ' αὐταῖς τὴν σύζυγον συμπολίτου μικρὸν εὐνοουμένου ὑπὸ τῆς τύχης. Ἐν γένει κατὰ τὴν Δύσιν δημιουργεῖται νέα τις ἀριστοκρατία, βάσιν ἔχουσα τὸν πλοῦτον, καὶ ἀξιοῦσα ἐπιμόνως τὰ αὐτὰ ὡς καὶ ἡ ἀρχαία. Εἰς ἄλλον τόπον, ὅπου ὁ τιμαριωτικὸς ὀργανισμὸς εἶναι πολὺ ἰσχυρότερος ἢ ἐν Ἑλβετίᾳ, διότι καθιεροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ λατρεία τοῦ χρυσοῦ μόσχου ἀνεγείρει βωμοὺς πλησίον τῶν ναῶν ὅπου φυλάσσονται αἱ περγαμηναὶ τοῦ μεσαιῶνος. Ἡ θυγάτηρ πλουσίου ἐμπόρου τοῦ ἄστεος τοῦ Λονδίνου ἐπιποθεῖ τὴν μετ' εὐγενῶν συζυγίαν, ὅπως καὶ τὰ πλούτη νέας μὴ εὐγενοῦς ἐν Γενεύῃ συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ χρυσίσωσιν ἐκ νέου τὸν θυρεὸν τῶν οἰκοσήμων ἀπογόνου τινὸς τῶν Γάλλων σταυροφόρων.

Εἰς τὰς ἐγχωρίους ταύτας ποικιλίας τῆς Ἑλβετίας, προστίθενται ὅσον οὐδαμοῦ καὶ αἱ ξέναι. Ἡ Ἑλβετία κειμένη κατὰ τὸν ὀμφαλὸν τῆς Εὐρώπης, περίφημος διὰ τὸ κάλλος τῆς χώρας καὶ τὴν εὐκρασίαν τοῦ κλίματος, ἔχει ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ φιλοξενεῖν ἐνδόξους ξένους, ὡς τὸν Γίββονα, τὸν Βάϋρον, τὸν Σατωβριὰν καὶ ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ ὀνομασταὶ γυναῖκες ἀνήκουσαι εἰς διαφόρους πολιτισμοὺς διέτριψαν ἐν Ἑλβετίᾳ. Ἡ Κ. de Charrière ἀντεπροσώπευσεν ἐκεῖ τὴν Ὀλλανδίαν, αἱ Κ. Guyon καὶ Staël (*) τὴν Γαλλίαν, ἡ Κ. de Krüdner τὴν Ῥωσίαν, καὶ καθεξῆς. Ἡ ἐν Ἑλβετίᾳ διατριβὴ τῶν ἐγκρίτων τούτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπενήργησεν οὐ μικρὸν ἐπὶ τὸ ἑλβετικὸν ἔθνος. Ἡ Κ. Guyon, εἰ καὶ ὀλίγον διέτριψε παρὰ τὰς ὄχθας τῆς γενευαίας λίμνης, ἀφῆκεν ὅμως μαθητάς, οἵτινες μεταδόντες ἀπὸ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς (**), συνετέλεσαν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐνέργειαν τὴν ὀνομασθεῖσαν Μεθοδισμός. Ἡ Κ. de Charrière, ἥτις κατασταθεῖσα διὰ τοῦ γάμου ἐν τῇ γαλλικῇ Ἑλβετίᾳ εθεμελίωσεν ἐν αὐτῇ ἀληθὲς σχολεῖον, εἶχεν ἰδέας πάντῃ ἀντικειμένας πρὸς τὰς τῆς Κ. Guyon, ὡς ἀντιπροσωπεύουσα τὰς θεωρίας τῶν φιλοσόφων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος. Ὅτε δὲ ἡ φιλοσοφία αὕτη προσεκάλεσεν ἕνεκα ὑπερβολῶν τὴν ἀντενέργειαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἡ Κ. Staël, ὀπαδὸς ἐν πρώτοις τοῦ Ἰ. Ἰ. Ῥουσῶ, ἐγένετο ὄργανον τῆς γερμανικῆς σχολῆς τοῦ αἰσθήματος, ἐνῷ ἡ Κ. de Krüdner, παραφερομένη ὑπὸ τῆς ῥύμης τῆς παλιντροπίας αὐτῆς, κατέλειπε τὴν φιλοσοφίαν καὶ παρεδίδετο εἰς τὰς ἐκστάσεις καὶ τὰς τερατοσκοπίας τῆς Κ. Guyon, συντελοῦσα δραστηρίως δι' ἐνθουσιώδους κηρύγματος εἰς τὸν ἐν Ἑλβετίᾳ θρίαμβον τοῦ Μεθοδισμοῦ.

---

(1) Οἱ Μεθοδισταὶ πρεσβεύουσιν ἐν γένει τὸν ἀρχαῖον καλβινισμόν.

(2) Ἡ διαμαρτυρομένη ἐθνικὴ ἐκκλησία κλίνει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν πολὺ πλέον τῆς ἐλευθέρας ἢ τῆς τῶν Μεθοδιστῶν.

(3) Ultramontain. Κατηγορεῖται κυρίως ἐπὶ τῶν ὑπερμάχων τοῦ ἀλανθάστου τοῦ πάπα, καὶ ἀξιούντων μεγίστην ἐξουσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὠνομάσθησαν δὲ οὕτω διότι ὁ πάπας, ἑδρεύων ἐν Ἰταλίᾳ, εὑρίσκεται ὡς πρὸς τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ὁποίας ἀντίκεινται, ultra montes, ἐ κ ε ῖ θ ε ν τ ῶ ν ὀ ρ έ ω ν. Σ. Π.

(4) Ὁ πρεσβεύων τὰ τῆς γαλλικανικῆς ἐκκλησίας· καὶ εἶναι μὲν αὕτη ἡ καθολική, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς Ῥώμης, τηρεῖ ὅμως μετ' ἐπιμονῆς ἐλευθερίας τινάς, καταγομένας ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων. Ὁμολογεῖ παραδείγματος χάριν καὶ διδάσκει τὴν διάκρισιν τῶν δύο ἐξουσιῶν· ἀναγνωρίζει ἀλάνθαστον οὐ μόνον τὸν πάπαν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸν σύλλογον τῶν Ἐπισκόπων, καὶ παραδέχεται κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας τὸ κῦρος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν κανόνων. Αἱ δοξασίαι αὗται ἐδιδάχθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τοῖς θεολογικοῖς σχολείοις, καὶ μάλιστα ἐν Σορβόννῃ, καὶ συνεκεφαλαιώθησαν ἐν τῇ διακηρύξει τοῦ γαλλικοῦ κλήρου, τῇ συνταχθείσῃ τὸ 1682 ἔτος ὑπὸ τοῦ Βοσσυέτου, ὅπου λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ σοφὸς ἐκεῖνος τῆς Γαλλίας ἱεράρχης ὅτι « τὰ θεσπίσματα τοῦ πάπα ὑπόκεινται εἰς μεταρρύθμισιν. » Σ. Π.

(*) Ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὁ Νέκερ, εἶχεν ἐγγραφῇ πολίτης Γάλλος.

(**) Ἴδε Ὀλιβιέ, Le canton de Vaud.

Γ'.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς Κ. Σάνδης ἐν Ἑλβετίᾳ, ὅτε ἐδόξαζε περὶ γάμου καὶ περὶ γυναικῶν ὅσα σήμερον ἀποπτύει, οὐδόλως ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ ὡραίου φύλου τῆς χώρας ταύτης· διότι οἱ θετικοὶ λαοὶ δυσκόλως παρασύρονται ὑπὸ θεωριῶν, μὴ κυρουμένων μήτε ὑπὸ τῆς λογικῆς μήτε ὑπὸ τῆς πείρας, καὶ ἐναντίων εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις. Ἐὰν ἡ Κ. Σάνδη ἐνηγκαλίζετο ἀρχὴν μᾶλλον πρακτικὴν, ἐὰν ἐπεχείρει νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τῆς θαυμασίας αὐτῆς δεξιότητος τὰς ἀρχὰς τοῦ ναπολεονείου Κώδηκος, ὁποῖος ἦτο πρὶν ἢ κολοβωθῇ ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 1815 ἀντενεργείας τῶν καθολικῶν, ἤθελε τύχει ἐπιδοκιμαστῶν οὐ μόνον ἐν τῇ διαμαρτυρομένῃ Ἑλβετίᾳ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πολυαρίθμους χώρας· ὅπου τὰ θεσπίσματα τοῦ πατριάρχου τῆς Ῥώμης δὲν θεωροῦνται ἔχοντα τὸ αὐτὸ κῦρος τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἡ *Ἰνδιάνα*, ἡ *Βαλεντίνη*, ὁ *Ὁράτιος*, ὁ *Κονσουέλος*, κλ. εἰσὶν ἐπίσης, κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον, ἔργα ἀντενεργείας, δηλαδὴ ὑποκαθιστῶσιν εἰς τὸν καθολικὸν γάμον παραδοξολογίας ὅλως ἀτόπους. Καὶ ἐνῷ ἡ κόμησσα Γασπαρὲν, σοφὴ Ἑλβετίς, ἐκθειάζει τὸν γάμον ὡς ὑπερφυᾶ τινα κατάστασιν, ὡς ἀληθῆ παράδεισον (*), ἡ Κ. Σάνδη παριστᾷ αὐτὸν ὡς κόλασιν. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια κεῖται μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων. Ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ φυσιολογικὴ ἐπιστήμη ἀποδεικνύουσι κατὰ τῆς συγγραψάσης τὴν *Ἰνδιάναν* ὅτι ἡ μονογαμία, κυρωθεῖσα ὑπό τε τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, εἶναι προτιμητέα παντὸς ἄλλου θεσμοῦ ἀφορῶντος τὸν γάμον. Ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν φαντασθῶμεν, καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ τοῦ Σαινσιμὼν καὶ τοῦ Φουριὲ ἂν συλλάβωμεν, θέλομεν περιέλθει εἰς συνδυασμοὺς πολὺ κατωτέρους τοῦ χριστιανικοῦ γάμου. Ἕπεται ἆρα ἐκ τούτου ὅτι ὁ γάμος ὅπως λέγει ἡ Ἑλβετὶς ἣν πρὸ μικροῦ ἀνέφερα, δὲν ὑπόκειται ὡς ὁ ἄγαμος βίος εἰς παντοίας θλίψεις; Τὰ ἀνθρώπινα ὅμως πράγματα, πολλαχῶς ταλαίπωρα καὶ πολυσύμφορα, ἀποκρούουσι τὸ συμπέρασμα τοῦτο· οὐδεὶς δὲ παιδείας γευθεὶς ἀγνοεῖ τὰς εὐγλώττους σελίδας τοῦ Βουρδαλοῦ περὶ τῶν θλίψεων τοῦ γάμου. Βεβαίως ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, τὸ ἀμοιβαῖον σέβας, ἡ ταὐτότης τῶν ὀρέξεων, ἡ συγκατάβασις, τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, ὁ ἕνεκα τῶν τέκνων δεσμὸς μετριάζει τὰς ὀδύνας· καὶ κατὰ τοῦτο δὲν θέλει εὑρεθῇ ὁ ἀντιλέξων μετὰ σπουδαιότητος. Ἐκτὸς ὅμως τούτου πᾶς ἄλλος συλλογισμὸς εἶναι παραδοξολογία, καὶ μεταποίησις εὐτυχοῦς ἐξαιρέσεως εἰς γενικὸν κανόνα.

Ἡ μεταξὺ τῆς Κ. Σάνδης καὶ τῆς Κ. Γασπαρὲν καταδειχθεῖσα ἀντίθεσις εἶναι τὸ νεώτερον ἐπεισόδιον τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ γενομένων συζητήσεων ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἀπὸ τῆς βασιλείας τῆς Βέρθης μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μεγάλως ἐπενήργησαν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον. Διὰ ποίων μεταβολῶν γενομένων ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος εἰς τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἰδέας τοῦ ἡμετέρου φύλου, τὰ ζητήματα κατήντησαν νὰ τεθῶσι τοσούτῳ σαφῶς καὶ καθαρῶς; Ἐπὶ μεσαιῶνος ἡ ὑποταγὴ εἰς ἐκκλησίαν ἀλάνθαστον δὲν ἐπέτρεπε κἂν τὴν προσέγγισιν τῶν ζητημάτων τούτων. Αὐτὴ ἡ Βέρθα, ἐκ τῶν λογιωτέρων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὐδὲ ὑπωπτεύθη ὅτι ἤθελέ ποτε ἑλκύσει τὴν προσοχήν. Ἡ μεταῤῥύθμισις, ἀλλοιώσασα τὸν κανόνα τῆς πίστεως, ἀνέστησεν ὅλα τὰ προβλήματα. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως, ἵνα ἑρμηνεύσωσι τὴν περιώνυμον ἀπάντησιν τὴν δοθεῖσαν πρὸς τὸν Λανδγράβην τῆς Ἔσσης, ἐπεκαλέσθησαν τὸ παράδειγμα τῆς πολυγαμίας τῶν πατριαρχῶν. Οἱ ἐνθεομανέστεροι τῶν Ἀναβαπτιστῶν, πρόδρομοι τῶν Μορμόνων, ἠξίωσαν καὶ τῆς μονογαμίας αὐτῆς τὴν κατάργησιν· ἀλλὰ παρελθόντος τοῦ πυρετοῦ τῶν νεωτερισμῶν ὁ κοινὸς νοῦς ἀπεσκυβάλισεν ὅλας ταύτας τὰς μωρίας. Ἐνῷ δὲ νόες συνετοὶ ἐνησχολοῦντο μετ' ἐπιστασίας εἰς τὴν μελέτην ἀντικειμένων πρακτικῶν, φαντασίαι φλογεραί, ὡς ἡ τῆς Κ. Guyon, διετήρησαν τὸ πάθος τῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἀλλὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα, τῶν συζητήσεων τούτων ἐπεκράτησαν τὰ σχέδια τῶν κοινωνικῶν μεταῤῥυθμίσεων. Ἐν Ἑλβετίᾳ αἱ κύριαι Charrière, Necker καὶ de Staël ἀνεμίχθησαν εἰς πάντα ταῦτα τὰ ζητήματα, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσαν πάντοτε νὰ συμφωνήσωσι. Τὸ αὐτὸ ζήτημα διήγειρε συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ αὐτοῦ θρησκεύματος· ἡ Κ. Necker, παρ. χάριν, ἐπρέσβευε τὸ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου, ἐνῷ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς προσέβαλεν αὐτὸ ἐντόνως ἐν τῇ *Δελφίνῃ*. Τοιοῦτοι ἀγῶνες καὶ σήμερον ἔτι ἤθελον εἶσθαι δυνατοί.

Ὑποδείξασα διὰ γενικῆς τινος ἀφηγήσεως τὰς τάσεις τῶν ὀνομαστοτέρων γυναικῶν περὶ ὧν προτίθεμαι νὰ ὁμιλήσω, θέλω δοκιμάσει, περιγράφουσα τὸν βίον ἢ ἑρμηνεύουσα τὰς συγγραφὰς αὐτῶν, νὰ καταστήσω σαφέστερον τὸν βαθμὸν τῆς ἐνεργείας εἰς ὃν περιῆλθεν ἑκάστη αὐτῶν κατὰ τὴν εὐρεῖαν σκηνὴν τοῦ δυτικοῦ κόσμου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΔΩΡΑ ΙΣΤΡΙΑΣ.

(*) Ὅρα πρὸ πάντων τὸ σύγγραμμα αὐτῆς τὸ ἐπιγραφόμενον **Le mariage au point de vue chrétien.**

ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ (1).

—ooo—

Πρό τινων ἡμερῶν φίλοι τινὲς εἶπόν μοι ὅτι ἡ

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἡ διατριβὴ αὕτη γραφεῖσα ἐν Βερολίνῳ ἀπαντᾷ εἰς ἐπίκρισίν τινα τοῦ ἐσχάτως ἐκδοθέντος στρατιωτικοῦ πονήματος τοῦ ἀξιωματικοῦ Κ. Χαντσερῆ. Ἐπειδὴ ὅμως

ἐφημερὶς *Ἀθηνᾶ* (2886) περιλαμβάνει ἐπίκρισιν τοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντος πονήματος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Γρ. Χαντσερῆ « Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἀσκήσεσι καὶ τακτικαῖς κινήσεσι τοῦ στρατοῦ παραγγελμάτων ». Νομίσας δὲ ὅτι ἡ ἐπίκρισις ἐμπεριεῖχέ τι ὑγιὲς καὶ ἐπανορθωτικὸν ἁμαρτήματός τινος τοῦ ῥηθέντος πονήματος, ἐζήτησα νὰ ἴδω αὐτήν. Λαβὼν δὲ καὶ ἀναγνούς, ἐλυπήθην πολὺ καὶ ἐθαύμασα τὴν ὅλως ἀκατανόητον πικρίαν, ὑφ' ἧς κατακυριευθεὶς ὁ γράψας, ελησμόνησεν, ὡς μὴ ὤφελε, τὰ πάντα. Ἐλησμόνησεν ὅτι πᾶσα ἐπίκρισις ἔργου οἱουδήποτε ἐπ' ἀγαθῷ τινι πρέπει πάντοτε νὰ γίγνηται, ὁ δ' ἐπικρίνων ὡς προτιθέμενος τόν τε περί τι ἁμαρτόντα νὰ μεταδιδάξῃ καὶ τὸ κοινὸν ἀπό τινος προσγιγνομένης βλάβης νὰ ἀποτρέψῃ, οὐδόλως διστάζει νὰ διαδηλώσῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐλησμόνησεν ὅτι ὁ ἐπικρίνων τι ὀφείλει νὰ ἦναι εἰδήμων τοῦ τε πράγματος ὃ ἐπικρίνει καὶ πάντων τῶν συγγραμμάτων, ὅσα ὁ ἐπικρινόμενος περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος συνέγραψεν. Ἐλησμόνησε τέλος ὅτι πᾶς ἀνὴρ σεβόμενος ἑαυτὸν ὀφείλει νὰ σέβηται τὴν δημοσιογραφίαν, ὡς ἔκφανσιν οὖσαν καὶ διδάσκαλον τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ νὰ μὴ μεταχειρίζηται αὐτὴν πρὸς θεραπείαν τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ διαθέσεων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀνώνυμος ἐπίκρισις, καί τοι ἐξ ὀλίγων στίχων συγκειμένη, οὐδὲν ὑγιὲς περιέχει, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους οὐ μόνον ἄγνοιαν ἐλέγχει παντελῆ οὗτινος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπικρίνῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν προπαιδευτικῶν γνώσεων, τὸ δὲ τοιοῦτον εἶδος τῆς ἐπικρίσεως οὐδαμοῦ οὐδένα καλὸν καρπὸν δύναται παραγαγεῖν, ἐν Ἑλλάδι δὲ μάλιστα καὶ ὀλεθριώτατον ἀποβαίνει, ὅπου τῶν πάντων μὲν ἀνάγκην ἔχομεν, πάντα δὲ δι' ἐπιστημονικοὺς λόγους καὶ διὰ τὴν τῶν προτέρων ἔλλειψιν δυσχερέστερα ἢ ἐν ἄλλοις ἔθνεσι καθίστανται, διὰ τοῦτο ὡς πολίτης ἕλλην καὶ οὐχὶ ὡς ὑπερασπιζόμενος τὸν πολλὰ πονήσαντα ἀδελφόν μου κατὰ τῶν λαθραίων βελῶν τοῦ ἀνωνύμου ἀρθρογράφου, ἐτόλμησα ἐν ὀλίγαις ὥραις καὶ ἐξ ὑπογυίου νὰ γράψω ὀλίγας λέξεις, πεποιθὼς οὐ τῇ ἐμῇ σοφίᾳ καὶ δεινότητι περὶ τὸ γράφειν, ἀλλὰ τῇ ἀπροσεξίᾳ τοῦ ἀνωνύμου. Διὸ ἐλπίζω νὰ τύχω συγγνώμης παρὰ τοῦ ἐπιεικοῦς ἀναγνώστου, καθ' ὅσον μάλιστα αἱ ὀλίγαι μου λέξεις εἰλικρινῶς λέγω ὅτι δὲν σκοποῦσιν ἔριδας καὶ διχονοίας, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ πείσωσι καὶ τὸν ἀνώνυμον ὅτι δὲν ἔπραξε καλῶς, οὕτως ἐκ περιουσίας καὶ ἀπὸ παραβύστου νὰ κακίσῃ καὶ διαβάλῃ τὰς ἐργασίας καὶ τοὺς πόνους ἀνδρός, οὓς οὐδόλως ἐνόησεν ὡς πάντῃ ξένος ὢν τῶν τοιούτων. Καὶ ἐγὼ πανδήμως ὁμολογῶ ὅτι εἴ τι τῶν τοιούτων γιγνώσκω ἀκοῇ μόνον γιγνώσκω καὶ ἐκ μακρᾶς συνομιλίας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἐγχειρῶ ὅμως νὰ ἀντείπω πρὸς τὸν ἀνώνυμον καὶ πρὶν ἢ λάβω ἀνὰ χεῖρας καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον τὸ ἐπικριθέν, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀρθρογράφος οὐδ' ἀκροθιγῶς ἥψατο τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ πράγματος, ἀλλ' ἐξηνέχθη εἰς λόγους τινὰς περὶ γλώσσης καθόλου καὶ εἰς κανόνας τινὰς τῆς γραμματικῆς, οἵτινες οὐ πάνυ ὀρθοὶ φαίνονταί μοι.

Ἀρχόμενος λοιπὸν ὁ ἀνώνυμος τῆς ἐπιστημονικῆς, ὡς αὐτὸς νομίζει, ἐπικρίσεως, ὀνομάζει τὴν γλῶσσαν, ἣν ὁ ἀδελφός μου μετεχειρίσθη *Χαντσερικήν*· εἶτα πικρῶς πάνυ ἐπάγει ὅτι ὁ Χαντσερῆς « ἀνήκει εἰς τὴν ψυχοῤῥαγοῦσαν σχολὴν ἐκείνων, οἵτινες θεωροῦντες τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀνεπίδεκτον καλλιεργείας καὶ τελειοποιήσεως (;) ἐνόμιζον, ὅτι ἠδύναντο ν' ἀναστήσωσι τὴν πρὸ τοσούτων αἰώνων κεκοιμημένην (!) ἤδη γλῶσσαν τοῦ Θουκυδίδου, Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἀπαρεμφάτου καὶ τῆς εὐκτικῆς ἐγκλίσεως καὶ τῶν μορίων γὰρ καὶ οὖν καὶ ἄλλων ἀρχαϊσμῶν τε καὶ μακαρονισμῶν, ἔμελλον νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ».

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν καθηγητῶν καὶ ἄλλων σοφῶν ἀνδρῶν τῶν ὁπωσδήποτ' εἰς ἐπίδοσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰσαγωγὴν τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην γνώσεων συντελεσάντων τε καὶ συντελούντων, τὸ περὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς γλώσσης ζήτημα ὡς τῶν ἐπισημοτάτων ἐπισημότατον ἡγοῦνται καὶ τῶν δυσχερεστάτων δυσχερέστατον. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, κομψοὶ ἄλλως καὶ εὐφυεῖς, οἵτινες ὑπολαμβάνουσι τὸ ζήτημα ὡς λελυμένον, λογιζόμενοι τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν τόσον πλουσίαν καὶ τοσαύτης δυνάμεως εὐμοιροῦσαν, ὥστε εἶναι ἱκανὴ πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ πάσας τὰς τέχνας τὰς νῦν ἀλλαχοῦ ἀκμαζούσας νὰ μεταδίδῃ, κατ' οὐδὲν τῶν ἄλλων γλωσσῶν ἀπολειπομένη. Καὶ τῶν τοιούτων τινές, εὐφυέστατοι ὄντες, πλεῖστον ὅσον διὰ τῶν σοφῶν πολλάκις ἐπικρίσεων αὐτῶν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου συντελοῦσιν. Αὐτὰ τὰ πράγματα δεικνύουσιν ὁσημέραι ὅτι ἡ γλῶσσα ἐπιστημονικωτέρα ἑαυτῆς γιγνομένη καὶ δὴ καὶ καθ' ὕλην πλουτοῦσα, πλουτεῖ καὶ καθαρίζεται ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης καὶ κατ' εἶδος· ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ αἰσθήματος εὐγενοῦς βέβαια καὶ γενναίου τὴν τῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ Πίνδου ξεφτεριῶν γλῶσσαν ἀγαπῶντες καὶ ἀσπαζόμενοι, διδάσκουσιν ἡμᾶς σαφέστατα διὰ τῶν χαριεστάτων αὐτῶν διατριβῶν, ὅτι μόλις τῆς ἁπλοϊκῆς καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ὀλυμπογενοῦς Μούσης ἐξελθόντες, εὐθὺς μεταχειρίζονται καὶ λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντάξεις, ἃς τὰ τουρκοκτόνα παλληκάρια οὐδ' ἤκουσάν ποτε. Τὴν τοιαύτην ἀπόπειραν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοιούτων εὐμούσων καὶ πλείσταις γνώσεσιν ἐστολισμένων ἀνδρῶν θεωροῦμεν ὡς σωτήριον καὶ συντελεστικωτάτην εἰς πρόοδον τῆς γλώσσης· ἐπειδὴ πεποίθαμεν ἄνευ ἐλαχίστου δισταγμοῦ ὅτι αὐτοὶ οὗτοι ἐκ πείρας ἀμφιλαφοῦς τε καὶ καλῆς πεισθήσονται ὅτι ἄλλως πως ἔχει ἡ νῦν

περιέχει πολλὰ καὶ σοφὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐπεγράψαμεν αὐτὴν ὡς ἀνωτέρω, θεωρήσαντες αὐτὴν μᾶλλον ὡς φιλολογικὴν πραγματείαν ἀξίαν μελέτης.

λαλουμένη ἑλληνικὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν, καὶ πάντη ἄλλως ἡ ἰταλικὴ πρὸς τὴν λατινικήν· αἱ ἐπιστημονικαὶ παραβολαί, ἅς τινες ποιοῦνται τῆς ἰταλικῆς γλώσσης πρὸς τὴν λατινικὴν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀρθόταται καὶ ἄμεμπτοι ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν, ὅπερ ἴσως ἄλλοτε καὶ ἐν οἰκειοτέρῳ τόπῳ δειχθήσεται, εἰ μὴ προφθάσουσιν αὐτοὶ οὗτοι κάλλιον παντὸς ἄλλου νὰ ἀποδείξωσιν. Ὅθεν φρονῶ ὅτι καὶ οἱ τἀναντία τούτοις τοῖς ἀνδράσι φρονοῦντες χάριν αὐτοῖς ὀφείλουσι· διότι ἡ αὖθις ἐξ ἀρχῆς ὡς εἰπεῖν δροσερωτέρας ἔρευνα καὶ ἐξέτασις τῆς γλώσσης καθαρίσει αὐτὴν ἀπὸ πολλῶν προλήψεων καὶ πολλῶν ἁμαρτημάτων, ἅπερ ὁ πολὺς ζῆλος τοῦ μακαρίτου Κοραῆ εἰσήγαγεν. Τοῦ παντὸς δέω νὰ ἀποκαλέσω τὸν ἱερὸν τοῦτον ζῆλον τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κοραῆ ζῆλον καινοτομίας καὶ ἐπιδείξεως, ἀλλὰ πᾶς ζῆλος εἰς μεταβολὴν τινα ῥιζικὴν τείνων ἔχει καὶ τὰς οἰκείας ὑπερβολάς.

Ἡ γλῶσσα ἡμῶν, κύριε ἀνώνυμε, εἶναι ἀναντιῤῥήτως ἐν τῷ γίγνεσθαι, καὶ σὺ αὐτὸς ὀρθῶς φαίνεσαι ὁμολογῶν ὅτι ἡ βελτίωσις αὐτῆς τῆς γλώσσης ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὴν ἀρχαίαν πρέπει νὰ γίγνηται. Ἀλλὰ συνάμα ψέγεις πικρῶς τὸ ὕφος τοῦ Χαντσερῆ καὶ ἐλέγχεις αὐτὸ ὡς ἀδόκιμον καὶ πανάθλιον, ἐπειδὴ οὔτε τοῦ Περικλέους γλῶσσα εἶναι οὔτε τῶν μέσων αἰώνων οὔτε ἡ ὁμιλουμένη. Ἐὰν σοὶ εἴπω λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι « ἔλαθες σεαυτὸν ἀντιφάσει δεινῇ περιπεσὼν » ἴσως σοὶ φανῇ ἀλλόκοτον· καὶ ὅμως, φίλτατε, τὴν ἔπαθες.

Πολλοὶ μὲν χαριέντως ἑλληνιστὶ γράφουσι καί τινες μάλιστα κατέδειξαν ἐνίοτε δείγματα καλλιεπείας θαυμαστῆς καὶ ἑλληνισμοῦ γνησίου. Τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τὰ καλλιεργήματα ταῦτα κατακηλοῦντα τὰς ἀκοὰς παντὸς αἰσθανομένου τὸ καλὸν, πλεῖστον ὅσον εἰς βελτίωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς γλώσσης συντείνουσιν ; Ἀλλὰ θαῤῥούντως λέγω ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ γλαφυρῶς ἑλληνίζοντες ὁμολογήσουσιν ὅτι τὸ τοιοῦτον οὔτε εὐχερὲς εἶναι οὔτ' ἐν πᾶσιν ἐφικτόν. Ὁπότε ὁ πολιτισμὸς καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις οἷον ῥεῦμα εὐρὺ καὶ φαεινὸν κύκλῳ ἡμῶν περιῤῥέουσι, δὲν εἶναι ὀρθὸν οὐδ' ὁ εἰδήμων τῶν τοιούτων ν' ἀπαιτῇ ἡμᾶς νὰ ἀρυώμεθα ἐκ τῶν ζωογόνων ναμάτων διὰ χρυσῶν μόνον καὶ τιμαλφέσι λίθοις κεκολλημένων ἀγγείων, διότι τότε μένει ἡ γῆ ἡμῶν μόνη ἄγονος καὶ ἄκαρπος, ὀάσεις μόνον ἐλαχίστας ἔχουσα· ἀλλὰ φρόνιμον εἶναι νὰ προστρέχωμεν πάντες πάντοθεν δι' ὅσον ἔνεστι καλῶν ἀγγείων καὶ τοῖς τιμαλφέσιν ἐκείνοις παρεμφερεστέρων, ἵνα ὡς δυνατὸν πλεῖστον νάμα ἀρυόμενοι, ποτίζωμεν καὶ καλλιεργῶμεν τὴν πολυδίψιον ἡμῶν γῆν. Οὐδ' οἱ χαριέστατα ἑλληνίζοντες καὶ πλείστας ὅσας γνώσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγαγόντες μετεχειρίσθησαν πάντοτε ἐκεῖνο τὸ ὕφος τὸ δοκιμώτατον. Ἀρκεῖ δ' ὑμῖν, ὦ φίλε ἀνώνυμε, νὰ δεικνύωμεν τάσιν τινὰ εἰς πρόοδον τῆς γλώσσης, *ὅπου καὶ ὅσον* ἐγχωρεῖ. Ὥστε ἡ γλῶσσα τοῦ ἀδελφοῦ μου δὲν εἶναι χαντσερική, ὡς σὺ ἠθέλησας κακίσαι αὐτήν, ἀλλὰ γλῶσσα ἐν τῷ γίγνεσθαι καὶ δὴ καὶ ἀνώμαλος. Ἐὰν ἐπιστήσῃς μᾶλλον τὸν νοῦν πᾶσι τοῖς γραφομένοις πεισθήσῃ ὅτι πάντων τῶν λογίων καὶ τῶν περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐγγεγηρακότων ἡ γλῶσσα ἔχει τι ἀνώμαλον. Ἡ δὲ ἀνωμαλία προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς σημερινῆς γλώσσης, ἀεὶ ἐπί τι τελειότερον μεταβαινούσης.

Ἀλλὰ συγχώρει, κύριε ἀνώνυμε, νὰ συνάψω καὶ ἄλλην τινὰ γνώμην σου ἐνταῦθα. Σὺ ῥήματα σεμνὰ ἀναπυργῶν, φύρδην μίγδην ὀνόμαθ' ἱερὰ ἐπικαλούμενος, ἀπαιτεῖς προσέτι μὴ τύχῃ καὶ ἀναμίξωμεν ποιητικήν τινα λέξιν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ. Ἀλλὰ πρὸς χάριν ἄκουσον καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας λέξεις· ὁ Πλάτων λόγου χάριν ἔζη κατὰ τὸν χρυσοῦν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης αἰῶνα, ὁπότε ὅλος ὁ πλοῦτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦν ἐν χρήσει. Ὁ Πλάτων οὖν ἐκ τοῦ ἄλλου πλούτου τῆς ζώσης γλώσσης μετεχειρίσθη τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ χαριέστερα ὀνόματα εἰς δήλωσιν τῶν διανοημάτων καὶ θεωριῶν αὐτοῦ. Ἔτι δὲ ὁ τότε ἀκμάζων ἑλληνικὸς πολιτισμὸς πρὸς τὸν νῦν παραβαλλόμενος ἦν ἁπλούστερος, καὶ οἱ ὅροι οἱ ἐπιστημονικοὶ καὶ τεχνικοὶ ὀλιγώτεροι· ὥστε ὁ Πλάτων ἐνήχετο τρόπον τινὰ ἐν πλούτῳ βαθεῖ καὶ ἠδύνατο νὰ τηρῇ καὶ αὐτὴν τὴν λεπτότητα ὥστε νὰ μὴ μεταχειρίζηται καὶ ποιητικὰς λέξεις· καὶ ὅμως δύναμαι νὰ καταδείξω σοι, ὁπόταν θελήσῃς, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη πολλὰς ποιητικὰς λέξεις καὶ ἄνευ ἀνάγκης, καλλιέπειαν μόνον ἢ δύναμιν πολλάκις δὲ καὶ εἰρωνείαν ἐπιζητῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπερ σοὶ φανῇ ἴσως παραμύθιον, ἐχρήσατο τοιαύταις λέξεσιν, ἃς εἴποτ' ἤκουες, ἀνεκαγχαζες ἴσως καὶ τὰ ἱμάτιά σου ἐῤῥήγνυες. Γίγνωσκε ὅμως ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης σχεδὸν ἄνευ ἀνάγκης εἶπε (Πολιτικ. κεφ. Γ'.) *πόσιν καὶ ἄλογον* ὁμηρικωτάτας καὶ ἐπικωτάτας λέξεις. Πάντη περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐπιδείξωμεν ἐνταῦθα σοφίαν συσσωρεύοντες μαρτυρίας ἐπὶ μαρτυριῶν.

Ὅστις δὲ νῦν ὅσον οἷόν τ' ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον νὰ συγγράψῃ τι βουλόμενος (ὅπερ πάντες θηρῶμεν), προσπαθήσει ὡρισμένου χρόνου καὶ συγγραφέως τὸν ἑλληνισμὸν νὰ μιμηθῇ, ὡς σὺ ἀλλοκότως τῷ ὄντι ἀπαιτεῖς, ἀναγκασθήσεται ἐξάπαντος νὰ γράψῃ μόνον ὅ,τι ἔγραψεν (ἵνα ὀνομάσω καὶ πάλιν τὸ ἱερὸν ὄνομα) ὁ Πλάτων, νὰ φιλοσοφήσῃ ὅπως ὁ Πλάτων ἐφιλοσόφησε, νὰ ἀντιλαβῆται τῶν ὄντων ὅπως ἐκεῖνος, νὰ αἰσθανθῇ ὅπως ἐκεῖνος καὶ ἐν ἄλλαις λέξεσι, φίλτατε, νὰ ἀντιγράψῃ ψυχρῶς τὰς λέξεις καὶ φράσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ νὰ ἐμφανισθῇ ἡμῖν ἄλλος Πλάτων· μαρτυρεῖ δὲ τὸν λόγον μου αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης· μόλις ἡ φιλοσοφία ἄλλον χαρακτῆρα ἔλαβεν, καὶ εὐθὺς ἄλλον χαρακτῆρα ἔλαβε καὶ ἡ γλῶσσα.

Ἐὰν δὲ γελασθῇς ἀλλὰ γελασθῇς σημαντικὰ καὶ εἴπῃς ὅτι δύναταί τις νὰ μιμηθῇ τὸν Πλάτωνα καὶ πάντῃ ἄλλως αἰσθανόμενος καὶ διανοούμενος καὶ ὅλως περὶ ἄλλων πραγμάτων συγγράφων, ὀφθήσῃ

ὅτι ἐπιζητεῖς πράγματα καὶ παρὰ φύσιν καὶ παρὰ τὴν ἱστορίαν· καὶ τὸ μὲν παρὰ φύσιν δῆλον· ὁ γὰρ λόγος εἰκὼν τῆς ψυχῆς πάλαι διατεθρύλληται καὶ ἐν τούτῳ ἰσχύει· τὸ δὲ παρὰ τὴν ἱστορίαν λέγω τὸ τοιόνδε· ὅτι καὶ εἰ ἐκ θείας τινὸς ἐπιπνοίας, ὡς ἐκ θαύματος ἠδυνάμεθα νὰ συνεικάσωμεν, εἰ ὁ Πλάτων ᾐσθάνετο ὅπως ἡμεῖς νῦν αἰσθανόμεθα, καὶ διενοεῖτο ὅπως νῦν ἡμεῖς διανοούμεθα, καὶ ἐγίνωσκε τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα τῶν νῦν μὲν γνωστῶν τότε δ' ἀγνώστων πραγμάτων, ὁποίου εἴδους λέξεις καὶ φράσεις θὰ μετεχειρίζετο, καὶ τότε πάλιν σοὶ λέγω, φίλε ἀνώνυμε, ὅτι ἀδύνατον θὰ ἦν ἡμῖν νὰ γράψωμεν ὅπως θὰ ἔγραφεν ὁ Πλάτων. Ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἄλλος πλοῦτος τῆς γλώσσης, ὃν ὁ Πλάτων εἶχε πρόχειρον μένει ἡμῖν κατὰ μέγα μέρος ἄγνωστος. Παρακαλῶ σε θερμῶς νὰ μὴ ἐκλάβῃς ἐνταῦθα ἄλλ' ἀντ' ἄλλων. Ὥστε κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην, ὅλως ἀδύνατον περὶ σημερινῶν πραγμάτων συγγράφοντες νὰ πλατωνίσωμεν ἢ ἀριστοτελίσωμεν τὴν γλῶσσαν, ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων. Πέποιθα δὲ ὅτι συμφωνήσει μοι ὅστις ἂν ἐπιχειρήσῃ ἐξελληνίσαι οἱονδήποτε τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Καντίου καὶ πολλῷ μᾶλλον τὰ τοῦ Σχελιγγίου ἢ Ἑγέλου, ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς θέλῃς, ὦ ἀνώνυμε, πεῖραν τοῦ τοιούτου λαβεῖν, ἐπιχείρησον ἐξελληνίσαι κατὰ τὸ πλατωνικὸν ἢ ἀριστοτελικὸν ὕφος τὴν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν τοῦ Βερνάρδυος, καὶ ὁμολογήσεις ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς σήμερον ἵνα εἰς μετάδοσιν χρησιμεύσῃ τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην γνώσεων ἀνάγκη πᾶσα νὰ λάβῃ ἄλλην εὐστροφίαν καὶ χαρακτῆρα ζωγραφικώτερον, οὗτινος οἱ πάλαι Ἕλληνες σχεδόν τι κατεφρόνουν, ἐπιδιώκοντες κατὰ τὴν φύσιν τε καὶ παιδείαν ἐν πᾶσι τὸ *πλαστικόν*.

Ἐκ τῶν ἄρτι λεχθέντων πορίζομαι ταῦτα· πρῶτον ὅτι ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα οὐ μόνον ἀνεπαρκὴς ἀλλ' ἀνεπαρκεστάτη εἶναι πρὸς τὸν σήμερον θάλλοντα πολιτισμὸν καθόλου νοούμενον· δεύτερον ὅτι ἀδύνατον ἄλλοθέν ποθεν καὶ καθ' ὕλην νὰ πλουτισθῇ καὶ κατ' εἶδος καθαρισθεῖσα δύναμιν τὴν προσήκουσαν νὰ λάβῃ ἢ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς· τρίτον ἀδύνατον ἐν τῷ γίγνεσθαι οὖσα νὰ φανῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁμαλή· τέταρτον ἀδύνατον νὰ φυλάξῃ τὸν πάλαι χαρακτῆρα καὶ νὰ μὴ προσεγγίσῃ εἰς τὸ ῥωμαντικὸν ὕφος τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Λέγων δὲ τὸ τοιοῦτον δὲν νοῶ ὅτι πρέπει νὰ παραλάβωμεν ξενισμούς· ἄπαγε! ἀλλὰ τὸ εὔστροφον καὶ ἀφῃρημένον καὶ ζωγραφικὸν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα νὰ ἐπιδιώκωμεν καὶ ὡς ἔνι μάλιστα νὰ ἀπέχωμεν τῶν ξενισμῶν, οὐ τὸ τυχὸν ἀγώνισμα ἡμῖν ἔσται· τῶν χαλεπωτάτων χαλεπώτατον πρᾶγμα, καὶ ἵνα εἰλικρινῶς εἴπω ὑπὲρ τὴν δύναμιν ἡμῶν οὕτως ἐχόντων, πλὴν ὀλιγίστων.

Τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ζήτημα εἶναι ἴσως σπουδαιότερον ἢ ὅσον τινὲς ὑπολαμβάνουσι· μὴ ἀποκναίσῃ σε, φίλε ἀνώνυμε, ἡ λεσχηνεία μου· διότι οὐκέτι εἶπον ἃ προεθέμην.

Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ὅτι πάντες οἱ θείᾳ συνάρσει εἰς ἡμᾶς περισωθέντες Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ὀλιγώτεροί εἰσι τῶν ἀπωλεσμένων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περιγενομένων πολλοὶ πλείστου ἄξιοι λόγου καὶ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐλάνθανον ἐν παραβύστῳ καὶ σκότει κείμενοι, εἴτε ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἐπισήμων βιβλιοθηκῶν ἀνέκδοτοι, ἢ ἐν σπανίαις ἐκδόσεσι δυσπόριστοι, ἢ καὶ αὐτοῖς τοῖς εἰδικοῖς φιλολόγοις ὅλως ἀκατάληπτοι ὄντες διὰ τὴν ἄγνοιαν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ὁπότε ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διὰ παντοδαπῶν παρεσκευασμένος γνώσεων καὶ κάλλιον διεγνωκώς, ὅσον ὄφελος ἠρύσατο ἐκ τῶν ἀθανάτων ἡμῶν προγόνων (οὐχὶ βέβαια τῶν κεκοιμημένων, ὅπως σὺ Ἕλλην ὢν ἐκστομεῖς) ζητεῖ νὰ φέρῃ εἰς φῶς πάντας τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, πολλοὶ τῶν πρότερον κεκρυμμένων καὶ ἠμελημένων καὶ παρανοουμένων συγγραφέων κριτικῇ ἐρεύνῃ ἐπιστημονικῶς ἡρμηνεύθησαν καὶ πᾶσι τοῖς φιλομούσοις προσιτοὶ κατέστησαν. Πόσων ἑλληνικῶν λέξεων τὴν ἐτυμολογίαν καὶ σημασίαν οἱ σήμερον σοφοὶ ἐξεπίστανται, ὧν ἐν τῇ παρελθούσῃ ἑκατονταετηρίδι οὐδὲ τοὺς ἤχους ἤκουσαν; Ἡ ἱστορία τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφίας, φέρ' εἰπεῖν, ἡ θαυμαστὴν ἐπίδοσιν κατὰ τὴν Γερμανίαν μάλιστα λαβοῦσα, πόσην ἀφορμὴν παρέσχεν εἰς ἐξέτασιν καὶ ἐξήγησιν πολλῶν ἀστρονόμων καὶ φυσικῶν τῆς πάλαι Ἑλλάδος; Βουλόμενοι οἱ νεώτεροι διασαφηνίσαι οὐχὶ μυστικῶς πως καὶ αἰνιγματωδῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τὰ τῆς πυθαγορικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ παρὰ Πλάτωνι περὶ τῆς παγκοσμίου ψυχῆς καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ κατὰ μαθηματικὰς καὶ μουσικὰς ἀναλογίας διαιρέσεως αὐτῆς, τὰ περὶ τοῦ κοσμικοῦ συστήματος καὶ πλεῖστα ὅσα ἄλλα μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομικῶν καὶ ἄλλων φυσικῶν γνώσεων ἐχόμενα παρὰ Πλάτωνι ἀπαντῶνται, ἔτι δὲ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων, ὡρμήθησαν μετὰ ζήλου ἱεροῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ εἰς ἔρευναν καὶ διαφώτισιν συγγραφέων, ὧν τὴν ἀξίαν οἱ πρώην περὶ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἐνασχολούμενοι σοφοὶ οὐδ' ὠνειροπόλουν, ὡς ἀμοιροῦντες τῶν πρὸς τοιαῦτα ἀπαιτουμένων γνώσεων. Πόσον ὁ παρὰ Γάλλοις σοφώτατος Μαρτῖνος συνετέλεσεν εἰς τὰ τοιαῦτα; Πόσον ὁ παρὰ Γερμανοῖς Βοίκχιος, Ἰδέλερος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι;

Σήμερον λοιπὸν οἱ ἀλλογενεῖς σοφοὶ δι' ἱεροῦ τῷ ὄντι ζήλου πλουτίζουσιν ἐπιστημονικῶν ὅρων τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἥν τινες τῶν παρ' ἡμῖν (ὧν σύ, ὦ ἀνώνυμε, τολμηρότατος) λέγουσι ψυχορραγοῦσαν καὶ κεκοιμημένην, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα οὐδὲ θεμιτὸν εἶναι νὰ ἐκστομῇ τις.

Ἀλλὰ πρὸς τί λέγω τὰ τοιαῦτα; Περίμενε ὀλίγον, φίλε!

Ὅλος οὖν ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων τῶν συγγραφέων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδεδομένων καὶ ἐκδοθησομένων, ὅλος ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων, ὅσαι κεῖνται ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Ἐρρί-

κου Στεφάνου καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις παλαιοῖς λεξικογράφοις, νομίζεις ὅτι συμπληροῖ τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τῶν πάλαι Ἑλλήνων; Πολλοῦ γε δεῖ. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ἡ τοσοῦτον καλῶς καὶ παρ' ἡμῖν καλλιεργουμένη, διαφωτίζουσα τὰς ἀεὶ ἀνευρισκομένας ἐπιγραφὰς πλουτίζει τὴν γλῶσσαν λέξεων πρωτοφανῶν μὴ ἀποτεθησαυρισμένων ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ὅστις δέ ποτε πολλαχοῦ Ἑλλάδος διατρίβων, ἐξήτασε τὴν γλῶσσαν τῶν ὀρεινῶν μάλιστα καὶ χωρικῶν, ἤκουσεν ἐξάπαντος λέξεις ἔστι δ' ὅτε καὶ φράσεις ὅλως ἀγνώστους τοῖς ἀλλογενέσι σοφοῖς. Ἐν τῇ φιλτάτῃ μοι Ἠπείρῳ π. χ. ἤκουσα καὶ ἐγὼ τοιαύτας λέξεις, ἄλλας δέ τινας καὶ παρα τῶν ἐν Κερκύρᾳ χωρικῶν· καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς χαριτοβρύτου Ζακύνθου συχνὸν χρόνον διατρίψας, ἤκουσα ὀνόματα ἰαματικῶν βοτανῶν καὶ ἐδωδίμων λαχάνων καὶ μυκήτων παντοίων, ἀναντιῤῥήτως ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἅπερ δὲν εἶναι ἀποτεθησαυρισμένα ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ὡσαύτως τινὲς τῶν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας εἰς ξηρὰς νήσους καὶ σκοπέλους διὰ τὰ γενναῖα καὶ ἀξιομίμητα αὐτῶν φρονήματα ἐξορισθέντων, ἤκουσαν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις πολλὰς λέξεις, ἐξ ὧν τινὲς εὐδοκιμώταται καὶ ἑλληνικώταται, ὡσαύτως ὅλως ἄγνωστοι τοῖς ἄλλοις σοφοῖς εἰσί.

Τί δηλοῖ τὸ τοιοῦτον; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι αἱ ἑκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπομείνασαι λέξεις καὶ φράσεις μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ τῶν πάλαι Ἑλλήνων γλῶσσα πολλῷ πλουσιωτέρα ἦν ἢ ὅσον ἡμεῖς αὐτὴν γιγνώσκομεν.

Ὅ,τι οὖν ἠβουλόμην εἰπεῖν σοι, κύριε ἀνώνυμε, εἶναι μάλιστα τὸ ἑξῆς· Καὶ *τὸν πάντα πλοῦτον* τῆς πάλαι ἑλληνικῆς γλώσσης εἴπερ ὡς ἐκ θαύματός τινος ἐγινώσκομεν, καὶ οὗτος πάλιν ἀνεπαρκὴς ἂν ἦν εἰς μετάδοσιν τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην ἀναπτυχθεισῶν γνώσεων.

Καὶ ταῦτα λέγων σοι, λέγω πράγματα παρὰ πάντων ἤδη ὁμολογούμενα. Μάλιστα δὲ ὁ σοφὸς φιλολόγος Βερνάρδυς ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς ἑλληνικῆς συγγραμματολογίας ἐκφράζει μέγαν δισταγμὸν, εἴποτε δυνηθήσεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ καταστῇ φιλοσοφικὴ καὶ ἐν γένει ἐπιστημονική, ἡγούμενος πρὸς τὸ τοιοῦτον τὴν λατινικὴν ἐπιτηδειοτέραν τῆς ἑλληνικῆς. Τὴν τοιαύτην ὅμως γνώμην, καί τοι ὑπὸ τοιούτων σοφῶν ἀνδρῶν εἰρημένην, δὲν δυνάμεθα παντάπασι νὰ ἀσπασθῶμεν.

— Ἀλλὰ καὶ τὸ πέραν γε τοῦ εἰκότος νεφελῶδες καὶ οἷον αἰθέριον τῆς γλώσσης, καὶ ἵνα κωμικώτερον εἴπω τὸ περιπτερυγίζεσθαι μὲν περὶ τὴν ἰδέαν, αὐτὴν δὲ μὴ βάλλειν· τὸ τὰ ἐπουσιώδη μὲν γνωρίσματα ἑκάστης ἐννοίας σχοινοτενῶς πάνυ διεξέρχεσθαι, τῶν δ' οὐσιωδῶν καὶ κυριωτάτων πολλάκις ἀμελεῖν, ὅπερ ἀφόρητον πλατυασμὸν καὶ ἀσάφειαν προξενεῖ· τὸ τὰ ὕλης σεσαγμένα διὰ λέξεως αὔλου ἐθέλειν λέγειν καὶ τἀνάπαλιν τὰ ἄυλα δι' ὑλομανοῦς λέξεως, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῶν ἀνοικείων καὶ ὑπερβολικῶν εἰκόνων· ἔτι δὲ, ἃ μὲν ὅρων ἐπιστημονικῶν χρήζουσι, ταῦτα ἰδιωτικῶς πάνυ καὶ ἀτημελῶς λέγειν, τὰ δ' ἁπλούστατα τῶν πραγμάτων διὰ στόμφου ἐπιστημονικοῦ ἀκαίρως σεμνύνειν· ταῦτα λέγω μετὰ μεγίστου θάῤῥους ὅτι δὲν ἀπεργάζονται τὴν γλῶσσαν ἐπιστημονικὴν ἀλλὰ γοργίειον καὶ πώλειον καὶ εἰλικρινῶς εἰπεῖν φορτικήν. Οὐκ ὀλίγοι τῶν Γερμανῶν ἔχουσι τὸ φορτικόν. — Τοῦ σοφοῦ ὅμως καὶ δαιμονίου Βερνάρδυος ἡ γνώμη ἔχει πυκνὸν νόημα καὶ ἐμβριθές, ὅπερ ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἀκραιφνοῦς γνώσεως καὶ παραβολῆς τοῦ ἤθους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πάλαι Ἑλλήνων πρὸς τὸν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Ὥστε τοῦτο μόνον καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ἴσως ἐκ σμικρᾶς πείρας, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωσις τῆς ἡμετέρας γλώσσης εἶναι τῶν ἐργωδεστάτων πραγμάτων.

Ὁπότε οὖν ἡμεῖς σήμερον καὶ ἐὰν ἀδιαλείπτως περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα παρ' ὅλον τὸν βίον σπουδάζωμεν, διὰ μνήμης ἀπεράντου καὶ παντοίων ἐπιστημονικῶν γνώσεων παρεσκευασμένοι, ἐλλιπῆ πάλιν τὸν πλοῦτον τῆς πάλαι ἑλληνικῆς γλώσσης δυνάμεθα νὰ οἰκειοποιηθῶμεν· ὁπότε καὶ εἰ ὅλον ὡς ἐκ θαύματός τινος ἠδυνάμεθ' ἀνευρεῖν, πάλιν ἀνεπαρκὴς ἡμῖν θὰ ἦν πρὸς μετάδοσιν τῶν νῦν ἐπιστημονικῶν καὶ ἄλλων παντοίων γνώσεων· κρίνεις σὺ καλὸν καὶ φρόνιμον, κύριε ἀνώνυμε, νὰ ἀπεχώμεθα μετὰ πλείστης εὐλαβείας τοῦ μεταχειρίζεσθαι ποιητικὰς λέξεις, ἐπειδὴ οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη τὰς αὐτάς; κρίνεις ὡς λυσιτελὲς καὶ ὠφέλιμον, πρὶν καλῶς περὶ τούτου σκεφθῇς, νὰ ψέγῃς καὶ χλευάζῃς ἄνδρα ἤδη πρὸ ἱκανῶν χρόνων μεθ' ὁμολογουμένης ἐπιτυχίας περὶ τοῦ τοιούτου σκεψάμενον; Τοῦ παντὸς δέω νὰ νομίζω ὅτι ἄνευ ἀνάγκης καὶ ἐν λόγῳ πεζῷ καὶ συνήθει πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα ἀντὶ τῶν πεζῶν καὶ τοῖς ὠσὶν ἡμῶν οἰκειοτέρων λέξεων τὰς ποιητικάς. Οὐδ' ἐπῆλθέ ποτε καὶ τῷ ἀδελφῷ μου νὰ μεταχειρισθῇ διαλεγόμενος ἢ γράφων ποιητικὰς λέξεις ἄνευ ἀνάγκης. Ἀλλ' ὅπου εἶναι ἀνάγκη ἐπιστημονικῆς διακρίσεως, ὅπλων φέρ' εἰπεῖν, παντοίων ἵνα ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἀντιστοιχοῦντα τοῖς γαλλικοῖς γερμανικοῖς καὶ λοιποῖς διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν ἀναπόφευκτον οὖσαν ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰς λέξεις ταύτας, νομίζεις ὅτι εἶναι καὶ δυνατὸν καὶ κάλλιον νὰ σχηματίζωμεν πάντοτε νέας καὶ νὰ μὴ ὀφείλωμεν μᾶλλον χάριν πολλὴν τῷ δι' ἀτρύτων πόνων καὶ μόχθων ἐκ παντοίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν εὑρόντι ἡμῖν τὰς ὑπαρχούσας; Νομίζεις ὅτι εἰ ἐπὶ Περικλέους καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὡς σὺ ῥήματα μεγάλα τολυπεύεις, αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι τοιαύτην ἐπίδοσιν ἐλάμβανον παρὰ τοῖς ἀστυγείτοσιν, ὡς σήμερον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, θὰ ἐδίσταζον οἱ Ἕλληνες νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ πρώην πλούτου τῆς γλώσσης τὰς ὑπαρχούσας λέξεις;

Ὅστις ἀκριβῶς τὴν νῦν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σκοπήσῃ ὅπως ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τοῦ ἔθνους ἑκασταχοῦ Ἑλλάδος λαλεῖται καὶ γράφεται, νοήσει ὅτι

τὸ διάγραμμα τρόπον τινὰ καὶ ἡ σκιαγραφία τῆς νῦν ἀεὶ ἀναπτυσσομένης γλώσσης δὲν εἶναι πεπερασμένον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων μιᾶς διαλέκτου. Διότι τὰ αἴτια τὰ ἀπεργασάμενά ποτε τά τε ἤθη καὶ τὰς διανοίας τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ἀλλήλων διαφόρους, ἐξ ὧν αἱ διάλεκτοι προῆλθον, πρὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων ἐκ μέσου ἤρθησαν. Ἐξ ὅτου σύμπασα ἡ Ἑλλάς, τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν ἀπολέσασα ὡς ἑνιαία ἐλογίσθη, ὁ βίος τῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων καὶ Αἰολέων καὶ λοιπῶν συνεχωνεύθη εἰς ἕνα τὸν καθόλου ἑλληνικόν, καὶ διάλεκτοι ἤρξαντο ἤδη νὰ συναρμόζωνται ἀλλήλαις. Ὁπότε δὲ ἔτι δυστυχέστεραι ἡμέραι ἐπῆλθον καὶ οἱ Ἕλληνες ἔνθεν κἀκεῖθεν πιεζόμενοι μᾶλλον ἀλλήλοις ἐπεμίγνυντο, συνεκεράσθη ἔτι μᾶλλον καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ὥστε ἤρχισε πάλιν νὰ πλησιάζῃ οὐχὶ πλέον πρὸς τὴν ἀλεξανδρινήν, ἀλλὰ καθόλου θεωρουμένη, αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὴν ὁμηρικὴν γλῶσσαν· λέγων δὲ ταῦτα, νοῶ μᾶλλον τὴν καθόλου λαλουμένην καὶ ὄχι τὴν ἐν ταῖς πόλεσι γραπτὴν γλῶσσαν. Αὕτη ἡ καθόλου λαλουμένη γλῶσσα καὶ ὄχι ἡ βυζαντινὴ ἐξενίκησεν ἕως τῆς παλιγγενενεσίας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους· κειμήλιον μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκ τοσούτων σάλων καὶ ἐπικλύσεων ἡμῖν διασωθέν, ἓν καὶ τοῦτο τῶν ἀφθάρτων τῆς ἀνθρωπότητος κτημάτων, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς διαιωνίζεται τὸν πανδαμάτορα χρόνον ὑπερνικῶσα· μαρτύριον λέγω καὶ τοῦτο τρανὸν ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς μεγάλοις πράγμασι βουλαὶ τῆς θείας προνοίας τελοῦνται. Ὅθεν ἡ καθομιλουμένη δέχεται εὐχερῶς καὶ μεθ' ἁρμονίας πάντας τοὺς ἰδιωτισμοὺς καὶ πάσας τὰς λέξεις πασῶν τῶν διαλέκτων τῆς πάλαι γλώσσης· ἡ νῦν συζυμωμένη γλῶσσα εἶναι ἄνωθεν προωρισμένη νὰ καταστῇ ἡ καθόλου ἑλληνική. Φύσει καὶ ἄνευ συνεπιγνώσεως μεταχειριζόμεθα νῦν ἔν τε τῷ διαλέγεσθαι καὶ γράφειν πλείστας λέξεις καὶ σχηματισμοὺς ποιητικωτέρους καὶ πάντη ἀλλοτρίους τῆς καταλογάδην συγγραφῆς· καὶ ἵνα ὀλίγιστα παραδείγματα φέρω, λέγομεν φέρ' εἰπεῖν χολᾷν καὶ κοτᾷν (ἀντὶ τοῦ κοτεῖν)· ὡς τὸ προκλητικόν, ἂν κοτᾷς ἔλα, τουτέστιν ἂν τολμᾷς νὰ ἦσαι ὠργισμένος ἔλα· καὶ τὸ ἀποκοτᾷν, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, δὲν ἀποκόταε νὰ ἔλθῃ, ὅπερ εἶναι φράσις χαριεστάτη. Λέγομεν ἀρχινέω κατὰ τὸ Ἰωνικὸν ἀγινέω (οἱ δὲ ἠπειρῶται καὶ κτυπανάω κτλ.)· λέγομεν ῥέει καὶ ἐπιῤῥέει οὐδέποτε συνῃρημένως· λέγομεν μᾶλλον ἄεργος καὶ ἀεργία ἢ ἀργὸς καὶ ἀργία· οὐδέποτε φρητὸς καὶ στητὸς ἀνέγνων, ἀλλὰ πάντοτε φρέατος καὶ στέατος· τὴν γενικὴν τοῦ δέλεαρ οὔπω ἀπήντησα, ἀλλ' ἄν ποτε γράψωμεν αὐτήν, οὐ γράψομεν δέλκτος, ἀλλὰ δελέατος· ἦρος ἄν τις εἴπῃ ἢ γράψῃ, ὀφλήσει ἴσως καὶ γέλωτα, πάντοτε ἔαρος λέγομεν· γλῶσσα καὶ θάλασσα, ἧττα καὶ ἡττῶμαι καὶ τα τοιαῦτα ἀδιαφόρως ἐναλλάσσονται. Τὸν παρατατικὸν τῶν ὀλίγων εἰς εω καὶ πλείστων εἰς αῶ ληγόντων ῥημάτων σχηματίζομεν καὶ εἰς *οῦσα*, ἀλλ' ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα, ἥτις προσαναβαίνει εἰς πολλῷ προγενεστέρους χρόνους σχηματίζει ἀσυναιρέτως, καὶ τῶν μὲν εἰς εω ληγόντων, ὀλιγίστων ὄντων, σχηματίζει εἰς ηα κατὰ συνεκφώνησιν προφερόμενον· π. χ. ὅταν ὀρεινὸς ἀκούσῃ ὡμιλοῦσα, ὡμιλοῦσες, ὡμιλοῦσε, νοεῖ αὐτὰ ἐξάπαντος, αὐτὸς ὅμως οὐδέποτε ἀκούεται λέγων αὐτὰ ἀλλὰ πάντοτε τοῦ 'μίλης, τὴν 'φίλης καί τινα ἄλλα. Τῶν δὲ εἰς αω ληγόντων ῥημάτων τὸν παρατατικὸν ὁ ὀρεινὸς σχηματίζει εἰς αFα· π. χ. σὰν ἐπείναFα, ἔτρωγα· ἂς εἶχα βόλι καὶ νάδλεπες ἂν τὸ κτύπαFα. Τὸ νὰ ἐν τῷ νάδλεπες εἶναι κατὰ μετάθεσιν γραμμάτων ἀντὶ τοῦ ἄν, ὅπερ εἶναι ἑλληνικώτατον καὶ ἀντικαθίστησι τὸ ἄχαρι, ἡμαρτημένον καὶ τὴν γλῶσσαν καταφθεῖραν ἤθελον εἶναι καὶ εἶσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα ὅλως κακόζηλα, καὶ κακῶς εἰς τὴν γλῶσσαν παρεισφρήσαντα, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ νομίζω ὅτι ὀρθά τινὰ ποτ' εἶπον. Ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα εἶναι γνήσιος ἀδάμας τοῦ εἰς ἡμᾶς διασωθέντος ἑλληνισμοῦ. Ταύτην τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν γνησίαν λέγω καὶ ὄχι τὴν κατὰ φαντασίαν, δὲν πρέπει μὲν νὰ ἐκλαμβάνωμεν ὡς αὐτάρκη πρὸς τὰς ἐπιστήμας· διότι τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὀλίγον γελοῖον, ἀλλὰ πρέπει νὰ σπουδάζωμεν μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας, ὡς καὶ τὰ ἔθιμα καὶ παραμύθια καὶ τὰς παροιμίας καὶ πάσας τὰς ἄλλας παραδόσεις τῶν χωρικῶν, ἵνα παρέχωμεν χρῶμα εἰς τὴν γραπτὴν γλῶσσαν, ἥτις πολλοὺς τύπους τοῦ ἐκφράζεσθαι εἰς ἕνα ξηρὸν πολλάκις συγχωνεύει· οἱ ἀπολελιθωμένοι τῆς συντάξεως κανόνες ἀπεργάζονται τὸ ὕφος λογίων τινῶν, ὡς αἰγυπτιακὸν ξόανον· δι' ἐμένα τοὐλάχιστον καλλιώτερον ἱδρωτικὸν δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ παρὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς λογικωτάτης γλώσσης· ἠδυνάμην πλεῖστα παραδείγματα νὰ φέρω πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ὀρεινὴ γλῶσσα ἔχει περισσότερον χρῶμα παρὰ τὴν τῶν λογίων. Εἰ ὁ μακαρίτης Κοραῆς ἀκριδῶς ἀνηρεύνα τοῦτον τὸν ἀρχαιολογικὸν τῆς γλώσσης θησαυρόν, ἐσκίρτα ἴσως ὑπὸ χαρᾶς· διότι ἠδύνατο νὰ ὁδηγηθῇ ὑπ' αὐτῆς εἰς καλὴν τῆς γλώσσης μόρφωσιν. Ἐκ πείρας λέγω ὅτι ὁ σεβαστὸς Κοραῆς δὲν μετεχειρίσθη τὸ πάγκαλον εἶδος αὐτῆς ἐν πολλοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ φαίνεται πολλάκις λιτώτερον τοῦ δέοντος ἐπιτετηδευμένον καὶ ὅλως ἄχρουν. Πρίν τις τῶν ζηλωτῶν ἐξαφθῇ καθ' ἡμῶν, παρακαλοῦμεν αὐτὸν θερμῶς νὰ ἐξετάσῃ ἀκριδῶς ὅ,τι συσταίνομεν.

Ἐπικρίνων ἐνταῦθα ὡς ἐν παρόδῳ τὴν γλῶσσαν τοῦ Κοραῆ δὲν λέγω ὅτι εἶναι ἄμοιρός τινος ἁρμονίας, ἀλλὰ χρῶμα καὶ ἑλληνισμὸν κατὰ *παράδοσιν*, οἷον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς καὶ καθομιλουμένης ὑπερμαχοῦντος δὲν ἔχει παντάπασιν· ἔτι δὲ καὶ ἡ καθόλου θεωρία τοῦ μακαρίτου Κοραῆ περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὅλως ἀντιβαίνει πρὸς τὰς καλλίστας θεωρίας τῶν νῦν σοφῶν ἀνδρῶν, ἂν καί τινα μέρη αὐτῆς εἶναι ὀρθά.

Διακριτέον λέγω καὶ πάλιν τὴν τῶν ὀρεινῶν γλῶσσαν ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐχ ὡς διάλεκτον ἰωνικὴν ἢ δωρικὴν ἢ αἰολικὴν κ.τ.έ. ἀλλ' ὡς ἐκ τούτων ἤδη συγκεχωνευμένην· ἡ ὀρεινὴ

διέφυγε τὴν φθορὰν τὴν προελθοῦσαν ἔκ τε τῆς συμμίξεως ἑτερογενῶν στοιχείων καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν λογίων παρακμῆς· ἡ ὀρεινὴ διάλεκτος κατ' εἶδος δὲν πρέπει νὰ λογίζηται διεφθαρμένη καὶ ἄῤῥωστος ὥσπερ ἡ ἄλλη γλῶσσα, ἥτις ὡμοίαζε τὰ φύλλα τοῦ φθινοπώρου, ἀλλ' ἀκατέργαστος μᾶλλον καὶ φυσικῶς πως ἠλλοιωμένη. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν ἴσως εἰσαῦθις· νῦν δὲ λέγω ὅτι οἱ νοήσαντες οἷον χαρακτῆρα σήμερον πρέπει νὰ λάβῃ ἡ νῦν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐπαινοῦσι πάσας τὰς γιγνομένας ἀποπείρας· τὸ κατ' ἐμὲ τοὐλάχιστον λυσιτελέστατον νομίζω καὶ ποιήματα νὰ γράφωνται κατὰ τὰ γνήσια δημοτικὰ τραγούδια, καὶ μεταφράσεις νὰ γίνωνται π. χ. τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡροδότου, εἰ δυνατὸν, εἰς τὴν ὀρεινὴν γλῶσσαν τοσοῦτον αὐτοῖς κατὰ τὸ ὕφος πλησιάζουσαν. Ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς δοκιμίοις, ἵνα παραχθῇ τι καλὸν καὶ δόκιμον δὲν πρέπει νὰ παρακολουθῇ κἀνεὶς καὶ τὰς ξενικὰς καὶ βαρβαροφώνους λέξεις, ἃς ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα ὕστερον παρέλαβεν ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ τὴν καλὴν μόνον ὕλην, τὴν δ' ἄλλην εὐφυῶς καὶ μετὰ χάριτος ἐκ τοῦ ἄλλου πλούτου τῆς γλώσσης νὰ παραλαμβάνῃ· καὶ ἐν συνόλῳ εἰπεῖν· ὅστις νομίζει, ὅτι, ἐπειδὴ οἱ ὀρεινοὶ δὲν λέγουσι, φέρ' εἰπεῖν, δόρατα, δὲν πρέπει καὶ αὐτὸς τὸν Ὅμηρον μεταφράζων νὰ εἴπῃ δόρατα, ἐκεῖνος ἀγνοεῖ δύο τινὰ τὰ κυριώτατα· πρῶτον ὅτι τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ μᾶλλον τὸ εἶδος ἢ αἱ λέξεις· δεύτερον ἀγνοεῖ καθ' ὃν τρόπον πᾶσα γλῶσσα ἀναπτύσσεταί τε καὶ καλλωπίζεται.

Λυσιτελέστατον δ' ὡσαύτως ἡγοῦμαι νὰ συγγράφωνται καί τινα ἰδίως ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, ὡς δυνατὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ· διότι ἄφες ὅτι εἶναι ἐντροπὴ τῷ ὄντι νὰ μὴ φαίνωνται παρ' ἡμῖν τοιαῦτα δοκίμια, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄσκησις ἐν ὁποτέρᾳ τῶν παλαιῶν γλωσσῶν πλείστην ἄλλην ὠφέλειαν παρέχει. Οἱ Γερμανοὶ φέρ' εἰπεῖν διαλέγονται καὶ γράφουσι λατινιστὶ οὔτε ψιλῆς ἐπιδείξεως χάριν οὔτε χρονοτριβῆς ματαίας· ἀλλ' ἐνόησαν ἀκριβῶς πόσον ἀναγκαῖον εἶναι σήμερον μάλιστα νὰ ἀρυώμεθα ἐκ τῶν ζωογόνων καὶ διαυγῶν πηγῶν τῶν παλαιῶν μετριότητα, ἀκρίβειαν καὶ δύναμιν λόγου μετὰ χάριτος.

Καὶ τελευταῖον ἵνα ἀπαλλάξω τὸν ἐπιεικῆ ἀναγνώστην τῆς μακρολογίας ταύτης, ἥτις νύξις καὶ ὑπαινιγμὸς μόνον εἶναι, οὗτινος ἤθελον νὰ ἐκφράσω, λέγω ὅτι ἐπείγει ἤδη ὁ χρόνος εἰς τὸ εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν γραφομένην γλῶσσαν τινὰ τοῦ εἴδους τῆς παλαιᾶς, ἀναπόφευκτα ὄντα πρὸς ἐπιστημονικὴν κατεργασίαν τῆς γλώσσης· οἷον τὴν χρῆσιν τῆς ἀπαρεμφάτου, τοῦ μονολεκτικοῦ μέλλοντος, ἔστιν ὅτε τῆς εὐκτικῆς ἐγκλίσεως, τῶν εἰς *τος* καὶ *τεος* ῥηματικῶν, τοῦ παρατατικοῦ καὶ ἀορίστου μετὰ μὲν τοῦ *εἰ* ἐν τῷ ἡγουμένῳ τῶν ὑποθετικῶν λόγων, μετὰ δὲ τοῦ *ἂν* ἐν τῷ ἑπομένῳ ἀντὶ τῶν τραγελαφικῶν καὶ ἀβελτέρων ἤθελον εἶναι καὶ εἶσθαι καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Οἱ δ' ἐπικριταὶ τοῦ τοιούτου ὕφους τῆς ἐν τῷ γίγνεσθαι γλώσσης ὀφείλουσι νὰ ἦναι ἐπιεικεῖς· ὅστις οἱονδήποτε τῶν καθόλου πραγμάτων ἔκ τινων μόνον μερῶν αὐτοῦ κρίνει πάντοτε ἀπατᾶται. Ἐὰν φέρ' εἰπεῖν ἐξετάσας τις μονομερῶς ἔργα τινὰ τῶν ἀγγλικῶν βουλῶν ἢ τῆς ἑκάστοτε ἀλλασσομένης ἐν Γαλλίᾳ κυβερνήσεως, ἀποφήνηται ὅτι ὀλίγον ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἔθνη εἰς πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συντελοῦσιν, ἁμαρτάνει δεινῶς. Ἵνα ὁμιλήσῃ τις περὶ τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ τούτων τῶν ἐθνῶν πρέπει νὰ συλλάβῃ ἐν νῷ τὸ σύνολον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Πολλοὶ καὶ οὐ σμικροὶ τὸν νοῦν ὄντες ἀπηλπίσθησαν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν τείνει πρός τι φαεινὸν τέλος κατ' εὐθυωρίαν βηματίζουσα, ἀλλὰ κύκλους πεπερατμένους τὰ ἑκασταχοῦ ἔθνη περιγράφουσιν, ἀκμάζοντα καὶ θνήσκοντα· ἡ δ' ἀνθρωπότης ἄληκτα πάθη καὶ περιπετείας πάσχουσα, οὐδένα ἐνιαῖον προορισμὸν ἔχει· καὶ οὕτως ἔκριναν, ὡς ἐπηρεασθέντες ἐκ τῶν κατὰ μέρος· ἄλλοι πάλιν ἀγανακτήσαντες κατὰ τῶν καταχρήσεων καλογήρων τινῶν, ἐτόλμησαν νὰ ἐπικρίνωσι καὶ αὐτὸ τὸ τηλαυγὲς καὶ ζείδωρον τοῦ χριστιανισμοῦ σέλας. Καὶ ὑπὲρ τῆς φιλοσοφίας ἠναγκάσθησαν πολλοὶ ἔξοχοι ἄνδρες νὰ ἀπολογηθῶσιν ὡς μὴ βλαβερᾶς, ὡσαύτως καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν καθόλου, μονομερῶς καὶ μετὰ προλήψεων ἐξετασθέντα, παρεγνωρίσθησαν ἐντελῶς. Καὶ τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ζήτημα, φίλε ἀνώνυμε, οὐχ ἧσσον τῶν καθ' ὅλου τι εἶναι. Ἵνα τις ἐπιεικῶς περὶ αὐτῆς κρίνῃ δὲν πρέπει νὰ κακίζῃ τὸ ὕφος τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος, δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῇ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν ἐντὸς τῶν στενῶν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ὁρίων πεπεδημένην· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀνέλθῃ εἰς ὑψηλοτέραν περιωπὴν, ὅθεν παραλληλίζων τὸν σημερινὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν φύσιν καὶ ἕξιν τῶν νῦν ἀνθρώπων, τὸ εἶδος τῶν ἄλλων γλωσσῶν, καὶ κατοπτεύσας καὶ τὸ πολλῷ εὐρύτερον σχέδιον τῆς σήμερον ἐν τῷ γίγνεσθαι γλώσσης ἡμῶν νὰ ἀνέχηται καὶ τὰς ἀναποφεύκτους ἀνωμαλίας, ἃς σὺ τὸν σεβάσμιον Κοραῆν δῆθεν ἀκολουθῶν, μακαρονισμοὺς ἀπεκάλεσας. Ἡ λέξις μακαρονισμὸς ἐκφράζει γνωμάτευμα ὅλως ἀόριστον τοῦ μακαρίτου Κοραῆ· ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἐκάκιζε διὰ ταύτης τῆς λέξεως πάντας τοὺς συνδυάζοντας ἀσυνδυάστους κατ' αὐτὸν μόνον φράσεις καὶ λέξεις. Ὁ Κοραῆς ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν ἐκχύνει ποταμὸν εἰρωνείας καὶ κατακρίσεως κατά τινος εἰπόντος, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, « δὲν μοὶ τὸ ἐπιτρέπουσιν αἱ περιστάσεις », ἀντὶ νὰ εἴπῃ τὸ κατ' αὐτὸν μόνον ὀρθὸν καὶ κομψὸν « μοῦ τὸ συγχωροῦν »· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἶναι καὶ ὀλίγον δυσνόητον πῶς ἠδυνήθησαν μέχρι καὶ τῆς σήμερον νὰ λογίζωνται παρ' ἡμῖν θεωρίαι καὶ συστήματα γλώσσης καὶ μάλιστα ἑνὸς μόνου ἀνδρὸς, ἅπερ ἀλλαχοῦ λέγονται ἰδιοτροπίαι σχολαστικώτεραι τοῦ προσήκοντος. Ὅτι ἡ λέξις μακαρονισμὸς εἶναι κενὸς ἦχος ἄνευ ἐννοίας οὐδεμιᾶς, τοῦτο νομίζω ὅτι

καὶ σπαργανιώτη δῆλον· ὅστις οἱανδήποτε σελίδα τῶν συγγραμμάτων τοῦ μακαρίτου Κοραῆ ἀναγνώσῃ, πεισθήσεται ἄνευ ἄλλου λόγου ὅτι αὐτὸς ὁ Κοραῆς κατὰ πέντε δέκα στίχους περιπίπτει εἰς μακαρονισμούς. Καὶ ἵνα καταστήσω καὶ σοί, φίλε ἀνώνυμε, τὸ τοιοῦτον ψηλαφητότερον, ἄκουσον ἐκ τῆς ὀλιγοστίχου σου διατριβῆς φράσεις τινας κατὰ τὸν Κοραῆν μακαρονικωτάτας· λέγεις που ὁ Χαντσερῆς « ἔλαθεν ἑαυτὸν εἰς ἀντίφασιν περιπίπτων, καὶ παραβαίνων τοὺς κανόνας οὐ μόνον τῆς γραμματικῆς (καὶ πάλιν!) ἀλλὰ καὶ τῆς λογικῆς ». Ἐὰν ἡ φράσις σου, σοφὲ ἀνώνυμε, ἦναι ὀρθὴ κρινέτωσαν οἱ γραμματικοί· ἀλλ' εὐθὺς κατωτέρω ἐπάγεις « δύναμαι νὰ στοιχηματίσω μὲ τὸν κύριον λοχαγόν. » Μὴ νομίσῃς ὅτι ἐπέκρινα ἐγὼ τὸ ἀσυνδύαστον τῶν φράσεών σου, ἀλλ' ὁ μακαρίτης Κοραῆς, οὗτινος ἐβρόντησας τὴν κατ' ἐμὲ ἄσημον λέξιν μακαρονισμόν· ἐγὼ εἶχον μυρία νὰ ὑποδείξω σοι, ἐξ ὧν ὀλίγιστα ἐκλέξω· διότι νὴ τὴν ἀλήθειαν γονιμωτάτη ἡ σμικρά σου διατριβή.

Συγκεφαλαιῶν δὲ τὰ πρόσθεν ῥηθέντα λέγω ὅτι ἡ γλῶσσα, ἣν μετεχειρίσθη ὁ ἀδελφός μου δὲν εἶναι Χαντσερική, ἀλλ' εἶναι γλῶσσα ἐν τῷ γίγνεσθαι, ἀφ' ἧς ἀναπόσπαστος ἡ φαινομένη ἀνωμαλία. Σὺ δὲ οὐδόλως τὰ πρώην ἔργα αὐτοῦ γιγνώσκων, λέγεις κακίζων καὶ εἰρωνευόμενος ὅτι « οὔτε ὁ ὁδηγὸς οὔτε τὸ ξίφος οὔτε ἡ θήκη ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσι χάριν ἐνώπιον τοῦ κυρίου Χαντσερῆ (νὰ καὶ φράσεις τῆς παλαιᾶς Γραφῆς!) ἀλλ' ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ καταργηθῶσιν αἱ πεζαὶ αὗται λέξεις καὶ νὰ ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν ποιητικῶν ἰθύντωρ ἄορ, κουλεός, λέξεων αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπὶ τοῦ Περικλέους (; ;) ἤδη ἦσαν ἀπηρχαιωμέναι καὶ ἄχρηστοι. » (τοὺς ἄλλους χλευασμούς σου κρίνω περιττὸν καὶ ἀνοίκειον νὰ ἐπαναλάβω.) Εἶναι καλὸν καὶ δημωφελές, φίλε μου, νὰ κρίνῃς οὕτω περὶ πραγμάτων, ἅπαρ ἐντελῶς ἀγνοεῖς; Τίς σοι εἶπεν ὅτι ὁ Χαντσερῆς ἀπέβαλε τὰς πεζὰς ἐκείνας λέξεις; μάθε λοιπὸν ὅτι πάσας ἐκείνας τὰς λέξεις ἐπιστημονικῶς ὥρισεν ἵνα σημαίνωσιν ἕκασται τὰ οἰκεῖα πράγματα· ἄλλο τὸ ξίφος, φίλε, καὶ ἄλλο ἡ σπάθη, ἄλλο ῥομφαία, ἄλλο ἄορ καὶ πολλὰ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ εἴδους· ἄλλο ὁ ὁδηγὸς καὶ ἄλλο ὁ ἰθύντωρ· μάθε ὅτι τὸ ἰθύντωρ ἀντικατέστησε θαυμασίως τὸ κακῶς ἕως τοῦ νῦν λεγόμενον ὁδηγός, ὅπερ πρέπει νὰ σημαίνῃ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα. Θήκη πρέπει νὰ σημαίνῃ ἄλλο καὶ κολεὸς ἄλλο· εἰ ἐγίνωσκες τὰ πρότερον ἔργα τοῦ Χαντσερῆ, δὲν ἔψεγες τόσον πικρῶς.

ΔΗΜ. ΧΑΝΤΣΕΡΗΣ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΔΟΓΩΝ

ἐν Βενετίᾳ.

—ooo—

Ὁ θέλων ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ τοῦ ἐν Βενετίᾳ *Παλατίου τῶν Δογῶν*, μὴ περιμένῃ νὰ φωτισθῇ ἐκ περιγραφῶν· πρέπει ν' ἀπέλθῃ ἐπιτοπίως, διότι πᾶν τὸ λεγόμενον εἶνε ἀμυδρὸν ἰχνογράφημα τοῦ θαυμασίου ἐκείνου οἰκοδομήματος· ὑπάρχουσι λεπτομέρειαί τινες ἀνεπίδεκτοι περιγραφῆς· τὰ ἴχνη ὅσα ὁ χρόνος ῥαγδαῖος διερχόμενος ἀφῆκεν ἐπ' αὐτοῦ, δὲν ἐπιδέχονται ἐκτυπώσεως.

Ἄδηλον πότε ἐκτίσθη τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν· ἐν ἔτει 809, ἐπὶ Δόγου Ἀγγέλου Παρτικιπατίου, ᾠκοδομήθη παλάτιόν τι, καὶ ἐκ παραδόσεως φέρεται ὅτι τὰ τούτου θεμέλια ἐτέθησαν ἐκεῖ ὅπου σήμερον βλέπομεν τὸ τῶν Δογῶν. Εἴτε ἀληθεύει ἡ παράδοσις, εἴτε οὔ, βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ ἰδιότροπος καὶ ἀλλόκοτος ἀρχιτεκτονικὸς ῥυθμὸς τοῦ παλατίου τούτου, πλήρης ἀντιθέσεων καὶ ποικιλιῶν, δίδει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ οἰκοδομὴ δὲν ἔγεινεν ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδίου, οὔτε διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων χειρῶν.

Ἀκριβῶς ἐξεταζόμενον τὸ τῶν Δογῶν παλάτιον εἶνε ἡ ἱστορία τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Βενετίας· ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν ἀνακαλεῖ εἰς μνήμην τὰ ἐν Βενετίᾳ διαδραματισθέντα κακουργήματα, καὶ μαρτυρεῖ ἐνταυτῷ τὸν πλοῦτον, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τῆς δημοκρατίας ταύτης.

Εἴκοσι πόδας κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας κεῖνται αἱ φυλακαί, λιθόκτιστος λαβύρινθος ἄγριος καὶ τρομερός, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀὴρ εἰσδύει διὰ μιᾶς καὶ μόνης ὀπῆς ὕψους μὲν ἑνὸς ποδός, πλάτους δὲ τεσσάρων δακτύλων, περιπεφραγμένης δὲ διὰ κιγκλίδων σιδηρῶν. Αἱ φυλακαὶ αὗται κοινωνοῦσι μετὰ τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Μάρκου διὰ στενῆς καὶ ἀποκρύφου ὁδοῦ, καὶ οἱ ἐξηγηταὶ (α) διηγοῦνται ὅτι οἱ Δόγαι, ὁσάκις ἐπεθύμουν νὰ ἀπαλλαχθῶσί τινος εὐγενοῦς Βενετοῦ, περιέμενον ἑορτάσιμόν τινα ἡμέραν· μεταξὺ δὲ τῆς χαρᾶς ἥτις ἐφαίδρυνε τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, δήμιοι παραφυλάττοντες ἥρπαζον αἴφνης τὸν ὡρισμένον εὐγενῆ, καὶ ἀπήγαγον εἰς μίαν τῶν ὑπογείων φυλακῶν τὴν ὁποίαν εἶδον, ὅπου σώζονται καὶ νῦν ἴχνη αἵματος ἐπὶ τῶν κιγκλίδων τοῦ φεγγίτου, ἀφ' οὗ ἔδεον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς θύματος, πρὶν ἢ ὁ πέλεκυς τοῦ δημίου ἀποτέμῃ αὐτήν· μετέπειτα πτῶμά τε καὶ κεφαλὴ ἐρρίπτοντο ἐντὸς μαύρης *γονδόλης*, ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένης, ἥτις περιέμενε δεδεμένη ὑπὸ τὴν *γέφυραν τῶν στεναγμῶν*· ὁ *γονδολιέρης* ἀνέπλεε τὸ *Λίδο*, καὶ τὸ φορτίον ἐξηφα-

(α) Ἐξηγηταὶ ὀνομάζονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ciceroni τῶν Εὐρωπαίων. Ὅρα Παυσ. Ἀττικὰ καὶ ἀλλαχοῦ.

ίζετο ὑπὸ τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα. Οὕτω πως ἄγνοια παντελὴς ἐβασίλευε περὶ τοῦ θύματος!

Ἐκ τῶν φυλακῶν ἡ ἀνάβασις εἰς τὸ παλάτιον γίνεται διὰ τῆς κλίμακος, τῆς φημιζομένης διὰ τὴν καρατομίαν τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου. Ὁ ἐξηγητής μου, δεικνύων μοι τὴν τελευταίαν βαθμίδα, ἐφθαρμένην ἐκ τῆς πολυκαιρίας, διϊσχυρίζετο ὅτι ἔβλεπε τὰ ἴχνη τοῦ πελέκεως, ὑπὸ τὸ κτύπημα τοῦ ὁποίου ἔπεσεν ἡ κεφαλὴ τοῦ Δόγου.

Εἰς τὴν πρώτην ὀροφὴν ὑπάρχει τὸ *κιβώτιον τῶν καταμηνύσεων*· ὁποία φρίκη! τὸ κιβώτιον ἐκεῖνο ἐχρησίμευε πολλάκις εἰς θεραπείαν ἀτομικῶν παθῶν, ἰδιαιτέρων ἐκδικήσεων! ἤρκει νὰ ῥίψῃς ἐντὸς αὐτοῦ ὀλίγας γραμμὰς, καταγγελλούσας εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα ἐπὶ προδοσίᾳ ἢ συνωμοσίᾳ κατὰ τῶν καθεστώτων, καὶ ὁ καταγγελλόμενος ἐγίνετο ἄφαντος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς!

Εἰς τὴν δευτέραν ὀροφὴν κεῖται ἡ βιβλιοθήκη τοῦ παλατίου, κεκοσμημένη μὲ τὰς εἰκόνας πάντων τῶν Δογῶν τῆς Βενετίας, ἐξαιρέσει τῆς τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου· τον τόπον ταύτης κατέχει παραπέτασμα μαῦρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ὑπάρχει λατινιστὶ γεγραμμένη

Marini Falieri, pro criminibus detruncati.

« Μαρίνῳ Φαλιέρῳ, ἐγκλημάτων ἕνεκα καρατομηθέντι. »

Τὰ φατνώματα τῶν αἰθουσῶν εἶνε ἐπίχρυσα καὶ οὕτω πλουσίως τετορευμένα, ὥστε ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθῶσι τὰ ἐπ' αὐτοῖς δαπανηθέντα ἑκατομμύρια. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς τοὺς τοίχους βλέπεις τὰ ἀριστουργήματα τῆς γραφίδος τοῦ Τιντορέτου, Παύλου τοῦ Βερονέζου καὶ τοῦ Τιτιανοῦ, ἀριστουργήματα διεγείροντα μὲν ἰδέας ἀπείρους καὶ ἀλλεπαλλήλους περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ φρικίασιν ἐμποιοῦντα εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν Δογῶν καὶ τῆς Ἱεροκρισίας (Inquisizione)· διότι αἱ αἴθουσαι ἐκεῖναι, ἐν συνόλῳ λαμβανόμεναι, δὲν εἶνε εἰμὴ ἡ αἴθουσα *τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα*, κειμένη πλησίον τῆς *μυστικῆς*, ὄπισθεν τῆς *γεφύρας τῶν στεναγμῶν* καὶ ὑπὸ τὰς *μολυβδίνους φυλακὰς* (Piombi), ὅπου ἐκλείοντο οἱ κατηγορούμενοι ἐν καιρῷ θέρους, καὶ ὅπου ὁ ὡραῖος ἥλιος τῆς Ἰταλίας, προσβάλλων τὰς μολυβδίνας στέγας, ἀντὶ ζωῆς ἔφερε τὴν κόλασιν καὶ ἐγίνετο ὁ δήμιος τῶν θυμάτων τῆς τυραννίας.

Δὶς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς γεφύρας τῶν στεναγμῶν· ἀνάγκη δὲ νὰ ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν ἐπὶ ταύτης διὰ τὴν ἐπισημότητα.

Ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἔποψιν ἐξεταζομένη ἡ γέφυρα τῶν στεναγμῶν δὲν παρέχει ὕλην εἰς λόγους· ὕψος μὲν ἔχουσα 18 ποδῶν, πλάτος δὲ 2 μέτρων γαλλικῶν, συζεύγει τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν μετὰ τῶν φυλακῶν τοῦ κράτους· εἶνε ἐστεγασμένη καὶ κατασκότεινος, ἄνευ παραθύρου ἢ φεγγίτου, καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ἄριστα δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς φορταγωγοὺς ἁμάξας. Ἰδοὺ ὡς ἔγγιστα ὅ,τι δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς οἰκοδομῆς· ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ὅμως ἔχει ἄπειρα· μικρὰ διῶρυξ χωρίζει τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ κράτους, καὶ ἐπὶ τὸν αὐχένα αὐτῆς εἶνε ἐζευγμένη ἡ γέφυρα τῶν στεναγμῶν· ἐκεῖ ἐν ταῖς εἰρημέναις φυλακαῖς, ἐκρατοῦντο οἱ μέλλοντες ν' ἀκούσωσι τὴν καταδίκην των· ὅτε δὲ ἔμελλον νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὸ συμβούλιον, ὁ παρὰ τῷ κακουργιοδικείῳ εἰσαγγελεὺς διήρχετο τὴν γέφυραν τῶν στεναγμῶν, ἐπορεύετο εἰς ἀναζήτησιν τοῦ καταδίκου, ἐλάμβανεν αὐτὸν καὶ ἔφερε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐνώπιον τῶν Δέκα· πολλάκις, ἵνα μὴ εἴπωμεν πάντοτε, ὁ κατηγορούμενος δὲν διήρχετο ἐκ δευτέρου τὴν γέφυραν. Οὕτως ἡ φρικτὴ αὕτη δίοδος κατέστη περίφημος παρὰ Βενετοῖς διὰ τὰ δάκρυα, τοὺς θρήνους καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῶν μυρίων καὶ μυρίων οἰκογενειῶν, τὰς ὁποίας ἀπηνῶς ἐδεκάτιζε τὸ τρομερὸν συμβούλιον.

Πᾶς τις συμπεραίνει οἴκοθεν ὅτι τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀπαρτίζει τὴν *ἐν λίθῳ ἱστορίαν τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας*, ἡ δὲ γέφυρα τῶν στεναγμῶν τὸ λυπηρότερον μέρος τῆς αἱμοσταγοῦς ἱστορίας ταύτης.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ.

Διήγησις ἱστορική.

(Τέλος. Ἴδε φυλλ. 252 καὶ 254.)

—ooo—

Μόλις πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν ἀφῆκε τὴν κλίνην, καὶ ἀνήγειρεν εἰς τὴν βουλὴν τῶν Κοινοτήτων ἐνδοξότατον τρόπαιον. Ὡπλισμένος μετ' εὐγλωττίας καὶ σαρκασμοῦ καὶ εἰρωνείας ἐπέπεσε λάβρος κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ καταλαβόντος τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ἀετὸς ἐπὶ δειλοῦ ἀρνίου. Καὶ κατέστρεψε καὶ ὡς χοῦν ἐλέπτυνεν αὐτόν.

Καὶ ἐδοκίμασε μὲν ν' ἀποκριθῇ ὁ ταλαίπωρος ὑπουργὸς, ἀλλ' ἐβυθίζετο ἔτι μᾶλλον καθόσον ἠγωνίζετο ν' ἀνεγερθῇ· ἡ πολυσαρκία καὶ ἡ παχύτης αὐτοῦ, ὁ ἄφθονος ἱδρὼς ὅστις τὸν κατέβρεχεν ἐνόσῳ ἐβασάνιζεν αὐτὸν ἡ πικρὰ εὐγλωττία τοῦ Σταφὸρ, ἀνεδείκνυον τὸν ἐφήμερον τοῦτον μέγαν ἄνδρα ὡς ἄλλην μιμώ. Τὸ θρανίον ἐφ' οὗ ἐκάθητο ἦτο ὡς ἄλλο θρανίον κακούργου· ἡ γλῶσσά του δὲν ὑπήκουεν· ὑπεντοθόρισεν ὀλίγα τινὰ, ἔλαβε τὸν πῖλόν του καὶ ἀνεχώρησε πάντων γελώντων. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀγανακτήσαντες τὸν ἠκολούθησαν, καὶ μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ὁ Σταφὸρ, στηριχθεὶς καὶ ὑπὸ τῆς εἰρωνείας καὶ ἐμπειρίας του καὶ ὑπὸ τῆς ἀνικανότητος τῶν ἀντιπάλων του, διεκηρύχθη ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν . . .

Ἡ μετ' αὐτοῦ φιλία μου ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον, καθόσον μάλιστα ἡ καταῤῥέουσα ὑγεία του ἀπήτει

πλειοτέρας φροντίδας καὶ ἐπισκέψεις. Μεταξὺ δὲ τοῦ τεταραγμένου ἐκείνου πολιτικοῦ ὠκεανοῦ, ἐπάλαιεν ἀτρόμητος ὡς ναύτης δεξιὸς κατὰ τῶν τρικυμιῶν. Αἱ ὧραι τοῦ χρόνου παρήρχοντο οὕτω πως, ἠγωνίζετο ἡμέραν καὶ νύκτα, καὶ ἡ πάλη κατήντησεν ἀναγκαία εἰς τὴν ὕπαρξίν του.

Καὶ αὐτὸς μὲν ηὔξανε τὴν φήμην του· ἡ κυβέρνησις ὅμως ἧς ἦτο μέλος, ὡς ἄλλο πλοῖον κυματόπληκτον καὶ ἄνευ ἱστῶν, διεῤῥηγνύετο καθ' ἑκάστην καὶ ἐφέρετο κατὰ πετρῶν. Διχόνοια καὶ παραλυσία ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ· αἱ ὑποθέσεις τῆς ἠπείρου ἦσαν ἀβέβαιαι καὶ ἐπίφοβοι, ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας ἐγίνετο πλέον ἐπικίνδυνος καὶ πλέον σκοτεινὴ καθόσον τὰ τῆς ἠπείρου ἐσφοδρύνοντο· αἰωνίως νέαι παρεμπτώσεις, νέα ἐμπόδια, νέαι συκοφαντίαι· ἦτο ἀδύνατον νὰ κυβερνήσῃ πλέον τὸ ὑπουργεῖον· ἡ δημοσία πίστις κατέλιπεν αὐτὸ, ἡ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, τῆς ὁποίας ὁ Σταφὸρ ἦτο ἡ ζωογόνος ψυχὴ, παρεφέρετο ἀπὸ ἄτακτον καὶ πυρετώδη κίνησιν μαρτυροῦσαν τὴν ὑποφλεγμαίνουσαν νόσον τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ὡς ὁ σφυγμὸς τοῦ ἀσθενοῦς ἀναφλέγει διὰ τῶν συνεχῶν καὶ ἀνωμάλων παλμῶν του τὴν κατατήκουσαν τοῦτον θέρμην. Ἡ θύελλα ηὔξανε βαθμηδόν· αἱ προσβολαὶ τῶν ἐφημερίδων ἀπὸ βιαίων ἐγένοντο μανιώδεις, καὶ ἡ μειοψηφία τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ ὑπουργεῖον ἠλαττώθη. Ὁ Σταφὸρ καταγινόμενος νὰ ζωογονήσῃ ὑπουργεῖον μαρανθὲν, ἵστατο ἀτρόμητος ἐπὶ τοῦ διεῤῥηγμένου τείχους καὶ ἠγωνίζετο μεθ' ὅλης του τῆς εὐγλωττίας· ῥήτωρ ὢν ἀκαταγώνιστος ἐπέπιπτεν ἀκάθεκτος κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς, ὥστε ἐξέλιπε σχεδὸν ἡ φωνή του. Καὶ ὅμως, ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ· ἡ ἀντιπολίτευσις ἦτο πεπυκνωμένη, ἐνῷ ὁ ὑπουργικὸς στρατὸς συνέκειτο ἔκ τινων στρατιωτῶν καὶ αὐτῶν ἐσκορπισμένων. Ὁ Σταφὸρ κατεβλήθη, ὡς τόσοι ἄλλοι ὑπουργοὶ, ὑπὸ τὸ τρομερὸν βάρος τοῦ προϋπολογισμοῦ.

Καὶ ὅμως χάρις εἰς τὴν ἀγχίνοιαν, εἰς τὴν ἐμβρίθειαν, εἰς τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν ἀφέλειαν τῶν ἰδεῶν του, εἶχε καθαρίσει οὐκ ὀλίγον τὸ διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἐκεῖνο χάος· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως παρέστησεν ὅσα μὲν εἶπεν ὁ Σταφὸρ ὡς πολιτικὴν ἀγυρτείαν, αὐτὸν δὲ ὡς ἐπιτήδειον σοφιστὴν, ἐνὶ λόγῳ τοσούτῳ ἐπιδεξίως διέθρυψε τὸν φθόνον καὶ τὸ κομματικὸν πνεῦμα, ὥστε τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ προϋπολογισμοῦ ἀποκρουσθὲν μετὰ σφοδρότητος καὶ πικρίας ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, προεκάλεσε τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ καὶ διέλυσε τὸ ὑπουργεῖον.

Τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ διαζυγίου τούτου τοῦ ἀφαιρέσαντος παρ' αὐτοῦ ὅ,τι ἠγάπα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὸν κόσμον, ἀπῆλθον εἰς ἐπίσκεψίν του· ἀλλὰ ποίαν εἶδον μεταβολήν! Ὁ φαεινὸς ἐκεῖνος ὀφθαλμὸς ἦτο ἀμαυρὸς, καὶ ἡ βροντώδης φωνὴ εἶχε τὸν εἶχον ἀσθενῆ καὶ ἄτονον. Τὸν ηὗρα ἐξηπλωμένον εἰς τὸ ἀνάκλιντρον τῆς βιβλιοθήκης του.

— Η κατηραμένη αὐτὴ σύνοδος μ' ἐφόνευσε, μοὶ εἶπεν ἅμα ἰδών με.

— Εἰπὲ μᾶλλον ὅτι σ' ἐπροξένησε μεγάλην τιμήν· εἶναι ἀδύνατον νὰ δείξῃ τις περισσοτέραν ἐπιμονὴν καὶ ἀξίαν.

— Μὴ μὲ κολακεύεις.σὲ παρακαλῶ· μισῶ τὴν ζωήν· δὲν ἠμπορῶ νὰ νικήσω τὴν ἀηδίαν τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι.

— Τῷόντι σὲ μετεχειρίσθησαν ἀτόπως. . .

— Μὲ ἐβασάνισαν μᾶλλον.

— Ἔδεσαν τὰ χέρια καὶ τὰ ποδάριά σου, καὶ ἔπειτα σὲ εἶπαν· *Περιπάτει*.

— Μὲ κατεδίκασαν εἰς τὴν κόλασιν.

— Οἱ συνάδελφοί σου. . . .

— Οἱ συνάδελφοί μου μὲ ἐθυσίασαν. Ἡ στενή των κεφαλὴ, ἡ μωρία, ὁ ἐγωϊσμός των ἐσυγκέντρωσαν κατὰ τοῦ ὑπουργείου τὸν κοινὸν φθόνον. Δὲν θὰ ζήσω· δὲν μὲ μέλει διὰ τίποτε πλέον. Ἡ ῥίζα, τὰ κλαδία μου, ὅ,τι προσκολλᾷ τὸ δένδρον εἰς τὴν γῆν καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ζωὴν, ὅλα κατεστράφησαν, ἠφανίσθησαν . . .

— Πίστευσε, φίλε μου, ὅτι ὅταν περάσῃς ὀλίγον καιρὸν ἐν ἀνέσει καὶ μακρὰν τῆς τύρβης θὰ τὰ λησμονήσῃς ὅλα.

— Ἔχεις δίκαιον· ἔχω σκοπὸν ν' ἀφήσω καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Βουλήν.

— Καὶ νὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν ἐξοχήν.

— Τὸ ταχύτερον· προτιμῶ καὶ ἐξορίαν, καὶ καλύβην, καὶ σπήλαιον ἀπὸ τὴν βδελυρὰν αὐτὴν πόλιν, ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ ψεύδους, ἀπὸ τὴν μιαρὰν αὐτὴν Βουλὴν, ἀπὸ ὅλα ὅσα καταφρονῶ . . .

— Μὴν θυμόνῃς . . .

— Βέβαια δὲν σὲ μέλει τίποτε, διότι ποτὲ δὲν ὑπέφερες ὅ,τι ὑποφέρω . . . Βεβαιώσου ὅτι δὲν ὑπάρχει συμφορὰ ἀξία νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν συμφορὰν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν καιρὸν καθ' ὃν ζῶμεν ἀναμιγνύονται εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως. Τί κόποι! τί μέριμναι! καὶ τὸν καρπὸν αὐτῶν τὸν ἀπολαμβάνουν οἱ ἐχθροί μου. Μὲ γελοῦν καὶ οἱ μωροὶ αὐτοί· ἡ ἀπελπισία μου εἶναι χαρὰ τῶν ἐχθρῶν μου . . ι εἶναι παραπολὺ, ἰατρέ.

Ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ἐκ νέου μετὰ τρεῖς ἡμέρας·

— Ἀνέγνωσες, τὸν ἠρώτησα γελῶν, τὰς ἐφημερίδας;

— Τὰς ἐφημερίδας! τὰ ὄργανα αὐτὰ τοῦ ψεύδους, τοῦ συμφέροντος, τῆς κολακείας, τῶν ὕβρεων εἰς τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖ τις νὰ ἐπιβάλῃ σιωπὴν μὲ ὀλίγα χρήματα! Ὄχι! τὰς ἀποστρέφομαι· αἱ αἰώνιαι ἀντιφάσεις, ἡ ἐπιβουλὴ, οἱ δισταγμοὶ, ἡ δολιότης, ὅλα των, εἶναι ἄξια καταφρονήσεως.

— Σήμερον ὅμως θὰ σ' ἐπαρηγόρουν.

— Πῶς;

— Ὁμολογοῦν τὰς ὑπηρεσίας, καὶ βεβαιόνουν ὅτι ὁ λαὸς ἔχει τὴν ἀνάγκην σου, ὅτι τὸ κράτος κινδυνεύει ἀφοῦ τὸ ἀφῆκες, καὶ ὅτι θὰ ὑπάγουν κάκιστα τὰ πράγματα ἂν δὲν ἐπανέλθῃς εἰς τὴν ἐξουσίαν.

— Ἂς λέγουν ὅ,τι θέλουν· δὲν θέλω πλέον νὰ τὰς ἀκούσω.

— Ἀλλ' ἂν σὲ προτείνουν πάλιν . . .

— Δὲν θὰ δεχθῶ . . . ἂς περιμείνουν! ἂς μετανοήσουν! ἂς μάθουν πρῶτον νὰ μ' ἐκτιμοῦν.

Ἀλλ' ὑπὸ τοὺς λόγους τούτους, ὡς παρετήρησα, ἐκρύπτετο ἰδέα ἐπανόδου εἰς τὰ πράγματα· ἡ φιλοδοξία, πηγὴ ὅλων του τῶν συμφορῶν, ἤκμαζεν ἀκόμη· τὴν ὥραν ἐκείνην εἰσελθὼν ὑπηρέτης, παρουσίασεν ἐπισκεπτήρια πολλῶν μελῶν τῆς Βουλῆς.

— Δὲν εἶμαι ἐδῶ, ἀνέκραξε· δὲν θέλω νὰ ἰδῶ κανένα . . . κανένα! Εἶμαι ἄῤῥωστος· ἀκούεις; ἄῤῥωστος. Ἀφοῦ μὲ ἠπάτησαν, μὲ ἐπεβουλεύθησαν, μὲ ἐπρόδωκαν, ἔρχονται τώρα νὰ γελάσουν.

— Ἠξεύρεις ὅτι ἡ ἀδιάκοπος αὐτὴ ὀργὴ σὲ βλάπτει;

— Ἔχω ἀνάγκην νὰ ξεθυμάνω. Καταφρόνησις καὶ ἀηδία! ἰδοὺ τί ἐκέρδησα γενόμενος ὑπουργὸς καὶ γνωρίσας τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν ἤξευρες πόσον φαίνονται ποταποὶ ἐνώπιον τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν. Ποία χαμέρπεια! ποία ἀχαριστία! ποῖος δόλος! Βεβαίως, ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ ἐμπόρια ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δεικνύει τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν αἰσχροτέραν ὄψιν εἶναι τὸ πολιτικόν· εἶναι τὸ ἀτιμώτερον ὅλων τῶν ἄλλων. Καὶ μὲν ἡ ἑταίρα πωλεῖ τὸ σῶμά της· ἀλλ' εἰς τὸ καταγώγιον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐγὼ ἐξῆλθα δὲν εὑρίσκεις εἰμὴ ἀνθρώπους ἐλεεινοὺς πωλοῦντας τὴν ψυχήν των· ὅποιος πληρώσει περισσότερα τὴν ἀγοράζει, καὶ ἀφοῦ τὴν πληρώσει τὴν κλέπτει ὀπίσω ὁ πωλητής· λῃστεία βδελυρά! Πιστεύεις ποτὲ ὅτι ὁ λόρδος Β . . . ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ ἐπέκεινα ἤρχετο νὰ μὲ πωλήσῃ τὴν ψῆφόν του, τὴν ὁποίαν ἐ*παζάρευεν* ὡς *παζαρεύουν* ἕνα ἄλογον; Ἀφοῦ τέλος πάντων ἐσυμφωνήσαμεν τὸν ὑπεσχέθην μίαν θέσιν χωρὶς ἐργασίαν μὲ μισθὸν 24 χιλ. δραχμῶν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὴν ἔδωκα· ὅταν δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ψηφοφορίας ἐψηφοφόρησεν ἐναντίον μου. Μ' ἔγραψε δὲ δικαιολογούμενος ὅτι ὁ μισθός του ἀντὶ 24 χιλ. δραχμῶν κατὰ τὴν συμφωνίαν μας, ἦτον 23 χιλ. μόνον καὶ 700.

— Καὶ ἐπερίμενες καλήτερα ἀπὸ τοιοῦτον ἄνθρωπον;

Μετ' ὀλίγον συνεκροτήθη τὸ νέον ὑπουργεῖον καὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Σταφὸρ, οἱ καταδιώξαντες αὐτὸν γενόμενοι ὑπουργοὶ ἐκήρυξαν ὅτι θ' ἀκολουθήσωσιν ὁδὸν πάντη ἐναντίαν. Ὁ δὲ Σταφὸρ μὴ ἀντέχων εἰς τὴν πληγὴν ταύτην, ἀνεχώρησε μετὰ τῆς γυναικός του, πάντοτε ἀφωσιωμένης αὐτῷ, πάντοτε μελαγχολικῆς καὶ πάντοτε δυστυχοῦς. Ἐγίνωσκεν ὅτι τρομερὰ ἀντεράστρια, ἡ Πολιτική, ἐπεκράτει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ συζύγου της· ταὐτιζομένη ὅμως μετὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸν ὁποῖον αὐτὴ εἶχεν ἐκλέξει, συμμεριζομένη τὰς ἰδέας του, θυσιαζομένη δι' αὐτὸν, κατήντησε νὰ μετέχῃ καὶ τῶν θλίψεών του, καὶ νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀηδίαν τὴν ὁποίαν ᾐσθάνετο πάντοτε διὰ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὰς ῥαδιουργίας.

Ἡ ὑγεία τοῦ Σταφὸρ ἐβελτιώθη, καὶ μετὰ δέκα ἔτη (δὲν ἐξιστορῶ ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸν βίον τοῦ πολιτικοῦ μου ἀνδρὸς) ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βουλευτικὴν θέσιν του καὶ κατεσπάραξεν ἐκ νέου τοὺς ἀντιπάλους του. Ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς θὰ ἐμάντευεν εὐκόλως ποῦ ἔτεινεν· ἐγὼ δὲ δὲν ἔκρυψα πρὸς αὐτὸν τὰς ἰδίας μου παρατηρήσεις.

— Φίλτατέ μου Σταφὸρ, εἶπον αὐτῷ, οἱ λόγοι σου προξενοῦν πολὺ ἀποτέλεσμα.

— Ὁποῖον;

— Παριστάνουν τοὺς ἀντιπάλους καὶ διαδόχους σου ὑπὸ ἔποψιν γελοίαν καὶ ἀξίαν οἴκτου.

— Δὲν ἠμπορῶ νὰ μὴν εἰπῶ ὅτι ἔχουν ἰδέας ψευδεῖς καὶ περιωρισμένας.

— Ναί· καὶ ἐπιτηδείως παρενείρεις τὸ καλὸν τὸ ὁποῖον ἔκαμες καὶ τὸ ὁποῖον ἐσκόπευες νὰ κάμῃς.

— Τοὐλάχιστον ἐκδικοῦμαι.

— Δὲν φαίνεται ὅτι ἐκδικεῖσαι διὰ τὸ παρελθὸν, ἀλλ' ὅτι προετοιμάζεις καὶ τὸ μέλλον.

— Νομίζεις;

— Δὲν ἀμφιβάλλω· οἱ ὀπαδοί σου γίνονται καθ' ἑκάστην πολυαριθμότεροι, καὶ καθ' ἑκάστην αὐξάνουν αἱ πρὸς σὲ προσπάθειαι τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ λαοῦ. Βαθμηδὸν ἐνσπείρεις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ συστήματά σου εἰς τὸν ἀχάριστον ἐκεῖνον σωρὸν ὁ ὁποῖος σ' ἐπρόδωκε.

— Ναὶ, ἐλπίζω ὅτι θὰ *ἐμβολιάσω* τὸν τόπον μου.

Καὶ ἀληθῶς ἡ ἐμβολίασις ἐπέτυχε, καὶ μετὰ μικρὸν ὁ ἀστὴρ τοῦ Σταφὸρ ἔλαμψε λάμψιν νέαν. Ἰδοὺ αὐτὸς καὶ πάλιν ἀρχηγὸς τῆς κυβερνήσεως, γελῶν διὰ τὴν ἧτταν τῶν ἀντιπάλων του, καὶ ἐκδικούμενος διὰ τὴν παλαιὰν πρὸς αὐτὸν καταφρόνησιν. Ὅτε εἶδον αὐτόν·

— Ἐθριάμβευσα, μοὶ εἶπε· ἰδοὺ ἐγὼ καὶ πάλιν εἰς τὸ πέλαγος.

— Ἀλλ' εἰς πέλαγος τρικυμιῶν.

— Ναί· δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, ἡ κατ' ἐμοῦ ἑτοιμαζομένη ἀντιπολίτευσις εἶναι γιγαντιαία. Ἔχει τὴν πηγήν της εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τάξεις, καὶ θὰ εὕρῃ ὑποστήριγμα εἰς τὸν λαόν· δὲν τὸ ἀγνοῶ. Καὶ ὁ γενναιότερος θὰ ἐφοβεῖτο. Σκόπελοι μὲ περιτριγυρίζουν καὶ τοῦ τόπου ἡ θέσις εἶναι τρομερά.

— Πλὴν ἄγεις καὶ φέρεις τὸ ὑπουργεῖον κατὰ θέλησιν· ἡ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων σὲ προσηγόρευσεν ἐνθουσιωδῶς· ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχήν σου.

— Καὶ τὴν μισοῦν συγχρόνως.

— Καὶ ἅμα ὡς φανῇς, σὲ ὑποδέχονται μὲ ψιθυρισμοὺς εὐμενείας· σ' ἐπαινοῦν καὶ σ' ἐγκρίνουν.

— Ὁ φθόνος ὅμως κρύπτεται, καὶ τὸ μῖσος συρίζει σιγαλὰ ἕως οὗ φθάσῃ ἡ ὥρα. Μὴ νομίζεις, φίλε μου, ὅτι ἀπατῶμαι.

— Ἔχε ἀταραξίαν, πρᾳότητα καὶ θὰ καταβάλῃς τὴν τρικυμίαν.

— Ναὶ, ἀλλ' ἡ ὑγεία μου· αἰσθάνομαι τὰς δυνάμεις μου ἐκλειπούσας, καὶ ἡ εὐαισθησία μου, ἐρεθιζομένη καθ' ἑκάστην, μὲ καθιστᾷ μᾶλλον εὐπρόσιτον εἰς τὰς θλίψεις τῆς στενοχωρίας.

— Τί νὰ σὲ εἰπῶ, φίλε μου; καὶ ὁ πλέον εὐερέθιστος θὰ ἤκουε χαίρων τοὺς ἐπαίνους ἐκείνους, τὰ τόσα δείγματα τοῦ σεβασμοῦ, τῆς τιμῆς, τοῦ θαυμασμοῦ, τῆς λατρείας. Δὲν βλέπεις τὴν εἰκόνα σου εἰς ὅλα τὰ ἐργαστήρια, περικυκλωμένην μὲ τὰ ὠ-

ραιότερα ἐπίθετα; Ὅλος ὁ κόσμος ἔχει τὸ ὄνομά σου εἰς τὸ στόμα του.

— Ναί· σήμερον τὸ Καπιτώλιον καὶ αὔριον οἱ Ἀναβασμοὶ (les Gémonies).

Καὶ ὅμως ἐξηκολούθησε καρτερικῶς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἡ ἀντιπολίτευσις τὴν ὁποίαν προέβλεπε συνεκροτήθη· ἔρριψε πολλὰ βέλη κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς τὰ ἀντέκρουσε μετὰ θριάμβου. Ὅλοι ἠπόρουν ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ. Ἐν τοσούτῳ ἡ ὑγεία του ἐχειροτέρευεν· ἔγεινεν ὑπνοβάτης, ὡμίλει μεγαλοφώνως ὀνειρευόμενος, οἱ ὑπηρέται του ἔμενον ἔκθαμβοι ἕνεκα τῶν παραδοξολογιῶν του, οἱ δὲ ἀκροαταί του ἕνεκα τῆς εὐγλωττίας του ἥτις πολλάκις ἐφαίνετο ἀλλόκοτος. Ἀναγνοὺς τοῦτο μίαν τῶν ἡμερῶν εἴς τινα ἐφημερίδα, συνέλαβον φρικτὴν ὑποψίαν· μὴ ἤρχισαν νὰ πάσχωσιν αἱ φρένες του; Ἰδὼν τὴν Κ. Σταφὸρ ἤκουσα παρ' αὐτῆς πολλὰς λεπτομερείας περὶ τῶν παραδοξολογιῶν τοῦ συζύγου της.

— Ἠξεύρεις, μὲ ἠρώτησε, τί συνέβη εἰς τὴν Κ. Ἀμελίαν Οὐΐλφόρ; Εἰς τὸν τελευταῖον χορὸν τοῦ πρέσβεως τῆς... ἐλειποθύμησε· καὶ ἐπειδὴ εἴμεθα οἰκειόταται φίλαι ἔσπευσα νὰ τὴν βοηθήσω καὶ νὰ τὴν συντροφεύσω εἰς τὴν οἰκίαν της. Αὐτὴ μὲ εἶπεν ὅτι ἓν βλέμμα τοῦ ἀνδρός μου τόσον τὴν ἐφόβισεν, ὥστε ἀγνοοῦσα ποῦ ν' ἀποδώσῃ τὴν δυσαρέσκειαν τὴν ὁποίαν ἡρμήνευε τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο βλέμμα, καὶ οὖσα συγχρόνως κατακουρασμένη, ἐλειποθύμησε.

— Ὁ σύζυγός της δὲν εἶναι ἐκ τῶν πολιτικῶν φίλων τοῦ Σταφόρ;

— Μάλιστα. Ἆ, ἰατρέ μου! τὸ βλέμμα αὐτὸ τὸ παρετήρησα καὶ ἐγώ· καὶ μὲ ἐπροξένησε φόβους διὰ τὸ λογικὸν τοῦ ἀνδρός μου.

— Τί ἰδέα!

— Ἀλοίμονον! ἐγὼ ὅμως φοβοῦμαι, καὶ πολύ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θεωρεῖτε χείμαιραν.

— Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀνδρός σας εἶναι δυνατή.

— Εἰπέτε δραστηρία. Ὁ νοῦς του εἶναι ἔξοχος· εἶναι ἄξιος νὰ ἐπιχειρισθῇ μεγάλα καὶ ἐπίπονα πράγματα· δὲν ἔχει ὅμως ἡσυχίαν. Ἄμποτε, Θεέ μου, νὰ ἀπατῶμαι! ἄμποτε!

Ἐγὼ δὲ ᾐσθάνθην βαθυτάτην λύπην ἀναλογισθεὶς ὅτι ὁ ἰσχυρὸς καὶ εὐγενὴς ἐκεῖνος νοῦς, ἐνδέχετο, καταφλεγόμενος ἀπὸ φιλοδοξίαν, νὰ καταστραφῇ. Μεταβὰς εἰς τὰ δωμάτια τοῦ Σταφὸρ τὸν ηὗρα μόνον εἰς τὴν βιβλιοθήκην του. Οἴμοι! τὸ τρομερὸν ἔργον εἶχεν ἤδη ἀρχίσει! Εἰς τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ εὐρὺ μέτωπόν του, ἔβλεπες σφοδρότατόν τινα καὶ ὑπερβολικὸν ἐρεθισμόν, ἱκανὸν νὰ καταστρέψῃ ὁλόκληρον τὸν ὀργανισμόν του.

— Ἀγαπητὲ ἰατρέ μου, εἶπεν εὐθύς, ἐνῷ μοὶ ἔδιδε θρανίον, μ' εὑρίσκεις καταβεβλημένον, κατεστραμμένον.

— Ἐννοεῖται ὅτι μὴ ἀναπαυόμενος διόλου καταστρέφεσαι. Ὑποπτεύομαι δὲ ὅτι ἀποτέλεσμα τῶν συμπτωμάτων τὰ ὁποῖα μὲ φοβίζουν θὰ εἶναι ἐγκεφαλίτης. Σὲ παρακαλῶ, ἀναπαύσου ὀλίγον.

— Καὶ τῷόντι, εἶμαι ἀφανισμένος.

— Τί περιέχει αὐτὴ ἡ φιάλη;

— Ὄπιον. Τὸ βράδυ πίνω ἀρκετὸν διὰ νὰ κοιμηθῶ.

— Ἀλλ' αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ σὲ ἐξοντώσῃ... Τί κάμνεις, Σταφόρ;

— Δὲν ἔχω πλέον δύναμιν οὔτε νὰ ἐνδυθῶ οὔτε νὰ ἐκδυθῶ. Ὅλα μὲ στενοχωροῦν. Δὲν ἠξεύρω, ἰατρέ μου, ἂν κατορθώσω νὰ σ' ἐξηγήσω τί αἰσθάνομαι. Μὲ φαίνεται ὅτι ὅλα τὰ πράγματα προσηλώνουν κεραυνοβόλα βλέμματα ἐπάνω μου. Ὅλα λαμβάνουν ζωὴν ὡς διὰ θαύματος... Ἡ ἀτμοσφαῖρα ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶ εἶναι ἄλλη.

— Τὸ νευρικόν σου σύστημα πάσχει.

— Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ ζωή μου εἶναι ὡς ὄνειρον· σπανίως ἔχω τὴν συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ὅλα μὲ φαίνονται ψευδῆ καὶ ὑπερβολικά. Τὰ ἀντικείμενα καὶ αἱ ἰδέαι μεγαλύνονται καὶ ἀπατοῦν τὴν φαντασίαν μου. Ἡ κατάστασίς μου εἶναι ἀλλόκοτος, ἀνεξήγητος.

— Ὄχι δὰ ἀνεξήγητος! Διὰ τί ἀπορεῖς; Καὶ χειροτέρα ἂν ἦτον, ἔπρεπε νὰ τὴν θεωρήσῃς ὡς ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς τρέλας σου.

— Τῆς τρέλας μου!...

— Βέβαια· ἄφες τοὺς τόσους κόπους διὰ τὰ πολιτικά· διαφορετικὰ ἡ φύσις ἐκδικεῖται.

— Ἐγὼ νὰ ἀπομακρυνθῶ εἰς τὸ μέσον τῆς βουλευτικῆς συνόδου! ν' ἀφήσω ὅ,τι ἄρχισα!... ἀδύνατον! ὅπως ἔστρωσα θὰ κοιμηθῶ.

— Ἀλλὰ δὲν ζῇς.

— Ναί! αἰσθάνομαι μάλιστα ὅτι οὔτ' ἐννοῶ τί γίνεται εἰς τὴν κεφαλήν μου. Θεέ μου! Θεέ μου! σῶσέ με ἀπὸ τὴν μανίαν!

— Ἡ θεραπεία εἶναι εἰς τὰς χεῖράς σου.

— Καὶ δὲν ἔχω ἀρκετὰς λύπας ὥστε νὰ κλονηθῇ καὶ τὸ στερεώτερον λογικόν; Ἐκολάκευσα ὁλόκληρον ἀγέλην ἀνοήτων· ἔγεινα χαμερπὴς διὰ νὰ κερδήσω τὰς ψήφους των. Τοὺς περιποιοῦμαι διὰ νὰ παραδεχθοῦν τὸ περὶ τῶν σιτηρῶν νομοσχέδιόν μου. Τοὺς προσκαλῶ εἰς τὸ γεῦμα· γεύομαι εἰς τὰς οἰκίας των. Τοὺς ἀκούω· φαίνομαι φαιδρός, ἐράσμιος, τοὺς ὑπομένω ὅλους αὐτούς, τοὺς μωροὺς τοὺς ὁποίους καταφρονῶ ἐκ μέσης καρδίας. Καὶ ὅταν λάβω ἀνάγκην τῆς βουλευτικῆς μου αὐτῆς ἀγέλης, φεύγει ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον, καὶ μὲ ἀφίνουν εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ μὲ σαραντατρεῖς ψήφους μόνον.

— Ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ τὰ ἴδια ἔπαθαν· αὐτὰ ἔχει ἡ ὑπουργικὴ ζωή· μὴν ἐλπίζῃς νὰ τὰ ὑποφέρῃς.

— Τὸ ἠξεύρω, καὶ τὸ αἰσθάνομαι, ἀπεκρίθη περιπατῶν μὲ ὁρμήν... Ἀλλὰ διὰ τί, διὰ τί οἱ πολιτικοὶ δὲν ἔχουν οὔτε εὐγνωμοσύνην, οὔτε εὐαισθησίαν, οὔτε ἀρχάς, οὔτε συνείδησιν; διὰ τί;

— Ἡ σύνοδος τῆς Βουλῆς θὰ τελειώσῃ ἐντὸς ὀλίγου· ἐπέρασες τοὺς τραχυτέρους σκοπέλους· μὴν ἀπαυδεῖς· καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι δεκαπέντε ἡμερῶν ἀνάπαυσις εἰς τὴν ἐξοχὴν θὰ σὲ ἀποδώσῃ τὴν ὑγείαν σου.

— Ἆ, ὄχι! ὅλα ἐτελείωσαν δι' ἐμέ· αἱ στενοχωρίαι μου αὐξάνουν· παντοῦ βλέπω δυσκολίας. Θεέ μου, πῶς νὰ τοὺς νικήσω; Εἰς κάθε βῆμά μου ἀν-

παντοῦ προσκόμματα. Εἶμαι περιωρισμένος πανταχόθεν. Φαντάσου πλοῖον περικυκλωμένον ἀπὸ πάγους μεγάλους συμπυκνουμένους καὶ ἑτοιμαζομένους νὰ ἑνωθοῦν. . . . Ναί, πρέπει ν' ἀφήσω τὸ πηδάλιον τῆς ἐξουσίας· ἔχεις δίκαιον, φίλε μου. Εἶχα καταβάλει ὅλην μου τὴν ἐμπειρίαν εἰς τὸ νὰ πραγματευθῶ συνθήκην συμβιβάζουσαν τὰ συμφέροντα τῆς Ἱσπανίας μὲ τὴν Γαλλίαν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἠπειρωτικῶν δυνάμεων εἶχαν συγκατανεύσει. Ἐξαφνα μ' ἔρχεται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αὐστρίας ἐπιστολή, ἡ ὁποία μὲ λέγει μὲ ὅλους τοὺς μειλιχίους τύπους τῆς βιενναίας διπλωματίας, ὅτι τὸ σχέδιόν μου ἂν ἐνεργηθῇ θὰ θεωρηθῇ ἀφορμὴ πολέμου.

— Κακὸν τοῦτο, τ' ὁμολογῶ.

— Ὁ Μεττερνὶχ μὲ παραλύει· ἡ σοφιστία του εἶναι καταχθονία. Ὅταν βλέπῃς καὶ τὴν παραμικροτέραν ταραχὴν εἰς τὴν Εὐρώπην μὴν ἀμφιβάλλεις ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέσα. . . Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, τί νὰ κάμω; Περιέμενα μὲ τόσους κόπους τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ περὶ σιτηρῶν νόμου, καὶ ὑπεσχέθην νὰ τὸν ὑποστηρίξω. Χθὲς τρία μέλη τῆς Γερουσίας μὲ εἶπαν ὅτι δὲν θὰ μὲ ἀκολουθήσουν· ἡ Βουλὴ εἶναι ὡπλισμένη ἐναντίον μου καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον εἴμεθα εἰς τὰ μαχαίρια. Ἡ Μεγαλειότης του μ' ἔδειξε ψυχρότητα, καὶ ἐνῷ ἐρρόφα ἡσύχως τὸ κρασάκι του μ' ἔρριπτε ἀπὸ κανένα λογάκι ἀρκετὰ δηκτικόν.

— Τί σημαίνει; αὔριον θὰ ἐπανέλθῃ ἡ εὔνοια.

— Ἰδού, φίλε μου, σὲ εἶπα μέρος τῶν δυστυχιῶν μου· ἀλλὰ μάθε ὅτι καὶ ἡ ζωή μου κινδυνεύει. Ἔχω δύο ἢ τρεῖς μονομαχίας ἀναπορεύκτους. Προχθὲς διαβαίνων ἀπὸ τὸ Hyde - Park, μία σφαῖρα ἐσύριξεν εἰς τὸ αὐτί μου. Καθ' ἡμέραν λαμβάνω γράμματα φοβερίζοντά με ὅτι θὰ μὲ δολοφονήσουν . . . . τί νὰ γείνω;

— Νὰ ἡσυχάσῃς.

— Καὶ πῶς; Διὰ τί νὰ δεχθῶ τὸ ἐπικατάρατον αὐτὸ ὑπουργεῖον; Εἰπέ με, ἰατρέ, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἔχε τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν εἶμαι τόσον ἀνόητος ὥστε νὰ πιστεύσω τὰ παραμύθια μὲ τὰ ὁποῖα ζητεῖτε ν' ἀποκοιμίζετε τοὺς ἀρρώστους σας, ἠμπορεῖς νὰ μὲ βοηθήσῃς; Ἠμπορεῖς νὰ καταπαύσῃς τὸν πυρετόν μου; ἠμπορεῖς ν' ἀποδώσῃς εἰς τὴν κεφαλήν μου τὴν ἥσυχόν της ἐνέργειαν; τί μὲ συμβουλεύεις; αἷμα, λουτρά;

— Καὶ τὰ δύο.

— Ἀλλὰ δὲν ἔχω παρὰ ὀλίγον καιρὸν δι' αὐτά. Χρεωστῶ νὰ ὑπαγορεύω εἴκοσιν ἐπιστολὰς τὴν ὥραν· αὔριον εἶναι συνεδρίασις· ἡ συζήτησις θὰ εἶναι σφοδροτάτη. . . .

Τῶν ὑπηρετῶν τις εἰσελθὼν ἀνήγγειλε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ συνταγματάρχου Ὀμόρδ.

— Ἆ τὸν ἐλεεινόν! ἠξεύρω διὰ τί ἔρχεται. Πρὸ τριῶν ἑβδομάδων δημοπρατεῖται καὶ μὲ βιάζει νὰ τὸν ἀγοράσω. Δὲν θέλω νὰ τὸν ἰδῶ. Εἰπὲ ὅτι λείπω.

Ἐνῷ δὲ ἀπήρχετο ὁ Σταφὸρ τὸν ἀνεκάλεσε.

— Στάσου, Γεώργιε, στάσου! ἂς ἔλθῃ. Ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του πέντε ψήφους καὶ αὔριον θὰ λάβω τὴν ἀνάγκην του.

— Σὲ οἰκτείρω.

— Ὑγίαινε, ἰατρέ μου. Σὲ ἐξεμυστηρεύθην μὲ πολλὴν ἐλευθερίαν· ἀλλὰ μεταξύ μας παρακαλῶ· ὑγίαινε. — Λοιπόν, συνταγματάρχα, εἶπε μὲ φαιδρότητα ὡς ὑποκριτὴς θεάτρου, εἴσθε καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν σας;

Καὶ εἶδον τὸν πολιτικὸν ἄνθρωπον σφίγγοντα μὲ ἱλαρότητα τὴν χεῖρα ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐμίσει. Τί ζωή! ἔλεγα κατ' ἐμαυτὸν ἐνῷ κατέβαινα τὴν κλίμακα· ἐξ ὅλων τῶν ἀσθενῶν μου ὁ πλέον ἄξιος οἴκτου εἶναι ὁ εὐτυχής, ὁ μεγάλος, ὁ ἰσχυρὸς Σταφόρ.

Μετ' ὀλίγον ἔλαμψαν οἱ τελευταῖοι σπινθῆρες τοῦ ἐκλείποντος φωτός. Λόγος θαυμάσιος ἀναγγελθεὶς παρ' αὐτοῦ καθησύχασε τὴν σύζυγόν του περὶ τῆς ὑγείας τοῦ ἀνδρός της· αἱ ἐφημερίδες διεκοίνωσαν ὅτι ὁ ῥήτωρ ἀπαγγέλλων αὐτὸν εἶχε τὸ ἦθος ὑγιέστατον εἴπερ ποτέ. Οὐδεὶς ὅμως ἐγίνωσκεν ὅπως ἐγώ, ὅτι ὁ ταλαίπωρος Σταφὸρ ἐγίνετο θῦμα φιλοδοξίας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πολιτικῆς. Πρὶν μεταβῇ εἰς τὴν βουλὴν εἶχε πίει ἀξιόλογον δόσιν οἰνοπνεύματος· ἄνευ τοῦ ποτοῦ τούτου, ἦτο ἀδύνατον νὰ παρατείνῃ τὸν λόγον του. Μόλις ὅμως ἐτελείωσε, καὶ ἡ ἐπίπλαστος δύναμις κατέλιπεν αὐτόν, ὥστε ἀναίσθητον σχεδὸν τὸν μετέφεραν εἰς τὴν οἰκίαν του. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ καθαρὸς ἐκεῖνος νοῦς ἐσκοτίσθη καὶ διεταράχθη. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βουλὴν φορῶν τὸ κατ' οἶκον ἔνδυμά του· ἡ φαιδρότης του ἦτο τοσοῦτον ὑπερβολική ὥστε κατεθορύβει τοὺς περὶ αὐτόν. Πρωΐαν τινὰ ἐλθὼν ὁ ἡνίοχός του μοὶ εἶπε μετὰ πολλῆς μυστικότητος ὅτι ὁ κύριός του ἐπεδίδετο εἰς μυρίας παραφροσύνας.

— Προχθές, μοὶ εἶπεν, ἐζήτησε νὰ τὸν μεταφέρω εἰς τὸν ποταμόν· χθὲς εἰς ἓν καπηλεῖον. Δὲν ἠξεύρω τί νὰ κάμω, κύριε, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθα νὰ σᾶς συμβουλευθῶ.

— Μὴ λέγεις εἰς κανένα τίποτε· λάβε μίαν λίραν καὶ ὑποσχέθητι ὅτι θὰ ὑπακούσῃς.

Συννενοηθεὶς μετὰ τῆς δυστυχοῦς καὶ ἀξιεράστου συζύγου τοῦ Σταφόρ, κατώρθωσα νὰ τὸν στείλω εἰς τὴν ἐξοχήν του. Ἐπειδὴ δὲ δύω ἢ τρεῖς σημαντικαὶ προτάσεις του εἶχον ἐγκριθῆ, ἦτον ἡσυχότερος, καὶ μεταξὺ τῆς ὡραίας φύσεως ἐφάνη ἀναγεννώμενος. Τὸ ἀσυνάρτητον τῶν ἰδεῶν του, ἡ πλάνη τοῦ νοός του ἕνεκα τῶν ὁποίων εἴχομεν καταπτοηθεῖ ἔξελιπον μικρὸν κατὰ μικρόν, ὥστε ἐζωπυρήθησαν αἱ ἐλπίδες μας. Τὸν παρηκολούθησα εἰς τὴν ἐξοχήν, καὶ ἤλπισα ὅτι ἤθελεν ἀναλάβῃ εὐτυχῶς τὴν ὑγείαν του, ὥστε νὰ μὴ πάθῃ ἐκ τῶν ἐργασιῶν. Ἡμέραν τινὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Λονδῖνον, ἀπήγγειλε δύω ἢ τρεῖς λόγους πλήρεις πραγμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων ἰσχυρῶν, ἐπάλαιε βῆμα πρὸς βῆμα, καὶ μὲ ὅλην τὴν καταφορὰν τῶν ἀντιπάλων, ἐναντίον καὶ αὐτῆς τῆς προφητείας του, ἐθριάμβευσεν.

Ἀλλ' ἡ δύναμις ἐκείνη τοῦ νοὸς τὴν ὁποίαν ἐθαυμάσαμεν καὶ ἥτις ἐφαίνετο δικαιολογοῦσα τὰς ἡμετέρας ἐλπίδας, ὑπῆρξε τὸ σημεῖον τῆς ὀλεθρίας ὥρας,

ὡς δυστυχῶς πολλάκις συμβαίνει, καθ' ἣν ὁ νοῦς τοῦ Σταφὸρ ἔμελλε νὰ καταστραφῇ διὰ παντός. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του διέταξε νὰ φωταγωγήσωσιν αὐτὴν διανεμὼν αὐτὸς μόνος ἀνημμένα κηρία· ἐγεύθη εἰς τὸ μαγειρεῖον μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ μετέβη μετά τινος ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν κῆπον, ἵνα τὸν διδάξῃ τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἡ σύζυγός του περίτρομος καὶ περίλυπος δὲν ἐτόλμα ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς παραφροσύνας ταύτας. Περὶ δὲ τὰ μεσάνυκτα τὸν ἀπέθεσαν οἰνοβαρῆ εἰς τὴν κλίνην του· τὸ πρωῒ ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν, τὸν ηὗρα ὑπαγορεύοντα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν νέον γραμματέα του.

— Κάθησε, ἰατρὲ, εἶπεν.—Ἄφες με μόνον μὲ τὸν ἰατρόν. Καὶ πλησιάσας με παρεδόθη εἰς κοπετόν.

— Χθὲς, μοὶ εἶπεν, χθὲς ἐμέθυσα ὡς ἄνθρωπος τοῦ δρόμου· ὅλοι οἱ ὑπηρέται μου μὲ εἶδαν· δὲν τολμῶ πλέον νὰ τοὺς ἰδῶ κατὰ πρόσωπον.

— Ἔ! ἀπεκρίθην ὑπομειδιάσας· μικροδουλειαῖς· Ἐλησμόνησες τοὺς στίχους τοῦ Ὁρατίου.

Semel insanivimus omnes (*).

— Ἰατρὲ, μή με ἀφήσεις... Ὅλοι συνώμοσαν ἐναντίον μου ὅλοι μὲ μισοῦν.

Καὶ ἔσφιγγε τὴν χεῖρά μου, καὶ ἔκλαιε, καὶ ἐστέναζε, καὶ μὲ ἠτένιζε λυπηρότατα.

— Ὁ λαὸς θέλει νὰ μὲ φονεύσῃ· οἱ Βουλευταὶ, οἱ Γερουσιασταὶ!.. οἱ ἀχάριστοι!... τί ἔκαμα; Ὁ Θεὸς ἠξεύρει πόσον ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου, καὶ πόσον ἐπροσπάθησα νὰ τὴν ὠφελήσω!... Σιωπή! Καὶ σηκωθεὶς ἔκλεισε τὴν θύραν καὶ ἐπανῆλθε.

— Πιστεύεις ὅτι ὁ γραμματεὺς τὸν ὁποῖον εἶδες πρὸ ὀλίγου... ὁ κακοῦργος, συνεννοεῖται μὲ τὸν Μέτερνιχ· ἐκέρδησε τὸν βασιλέα ἔχει ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Βουλὴν, καὶ θέλει νὰ μὲ διαδεχθῇ· ἡ σύζυγός μου τὸν ὑποστηρίζει.

— Μὴν ἔπιες καὶ σήμερον τὸ πρωῒ κρασί; τὸν ἠρώτησα μετὰ σοβαρότητος.

— Ὄχι, βεβαίως ὄχι... Ἐγὼ νὰ σὲ εἰπῶ ἕνα μεγάλον πολιτικὸν μυστικόν. Τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη, ὅλα κλίνουν πρὸς τὸ δημοκρατικὸν σύστημα. Θὰ... θὰ (ἐνταῦθα ὡμίλει ταπεινότερον) θὰ τὰ πυκνώσω, θὰ τὰ συμπυκνώσω, καὶ θὰ κάμω τὴν Εὐρώπην μίαν δημοκρατίαν μὲ δώδεκα προέδρους.... Ἀκούεις;... Ἡ ἀθανασία, τὸ μέλλον... ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν λαῶν... Ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ μὲ προδώσῃς....

— Ὄχι βέβαια.

— Ἀλλ' ἂς ἔλθω εἰς τὰ ἰδικά μου. Θὰ σὲ εἰπῶ διὰ τί σὲ ἐπροσκάλεσα.

— Ἐλησμόνησες ὅτι ἦλθα μόνος μου.

Ἀλλ' αὐτὸς ἐξηκολούθησε·

— Πάντοτε εἶχα εἰλικρινῆ φιλίαν πρὸς σὲ, ὁ ὁποῖος δὲν μὲ ἐζήτησες ποτὲ τίποτε, καὶ ἔμεινες φίλος μου σταθερός.

Καὶ ἔκλαυσεν ἐκ νέου. Ἐγὼ δὲ πόσον ἐλυπούμην τὸν εὐγενῆ, τὸν εὐφυέστατον ἐκεῖνον Σταφόρ. Ἐπὶ τέλους μ' ἐπρότεινε νὰ ὑπάγω πρέσβυς εἰς Πετρούπολιν, εἶπεν ἄρρητα θέματα. εἶδεν ὅτι δὲν ἀπεκρινόμην, ἐστάθη. Ἔπειτα ὠχρίασεν ὡς νεκρὸς, ἐσηκώθη, ἠρυθρίασε, περιῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἀνέκραξεν·

(*) Ὅλοι παρεφρονήσαμεν ἅπαξ.

— Ἀ, ἰατρέ! τὸ βλέπω... τὸ βλέπω....

Καὶ ἐλειποθύμησε. Τὴν ἐπιοῦσαν ἔμαθον ἐκ τῶν ἐφημερίδων ὅτι ἐγένετο αὐτόχειρ (*), ἐπίστευσα δὲ καὶ πιστεύω πάντοτε ὅτι ἀναλαβὼν ἐπὶ μικρὸν τὰς φρένας ἐνόησε τὴν κατάστασίν του, καὶ ἐπροτίμησε νὰ φονευθῇ μᾶλλον παρὰ νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὸν θάνατον τοῦ λογικοῦ του.

Εἴθε αἱ λεπτομέρειαι αὗται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς διδασκαλίαν καὶ παράδειγμα! Οὕτω ἔζησε, καὶ οὕτω ἀπέθανεν εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μόνον ἁμάρτημα ἔχων ὅτι κατεφρόνει τὴν ἀγνότητα τῶν ἀπολαύσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ μόνον ἐλάττωμα ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀναβαίνῃ πάντοτε, νὰ δεσπόζῃ καὶ νὰ θριαμβεύῃ. Ὁ Σταφὸρ, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐτιμᾶτο κατὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, κατεδίκασε μόνος ἑαυτὸν εἰς βίον ἀληθοῦς δεσμώτου. Ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ἄνθρωπον νὰ κατακτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν δάφνην τῆς πολιτικῆς φιλοδοξίας, κατηνάλωσε τὸν βίον καὶ κατέστρεψε τὰς φρένας του· καὶ καταπατῶν τὴν ἀληθῆ εὐτυχίαν χάριν φαντασιώδους ἀγαθοῦ, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς δόξης ὡς ἀσθενὲς πτηνὸν πληγὲν ὑπὸ κεραυνοῦ. Μάθημα τρομερὸν ἐγχαραχθὲν διὰ πυρὸς καὶ αἵματος εἰς τὴν μνήμην μου. Ὦ, σεῖς φιλόδοξοι, εἰς οὓς ἡ φύσις δὲν ἐπεδαψίλευσε τὰ προτερήματα τοῦ Σταφὸρ, ἰδοὺ τί περιέχουσι καὶ τί κρύπτουσιν ἡ γλυκεῖα δημοτικότης, ἡ ἀπατηλὴ φήμη, ἡ δημοσία ἐξουσία, ἡ τόσον γοητεύουσα τοὺς ἀνθρώπους.

ΠΥΡΑΜΙΣ ΟΦΕΩΝ.

—ooo—

Ὁ Κ. Μαλουὲ, ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἐπὶ Λοδοβίκου ΙΗ΄ τῆς Γαλλίας διηγεῖται ἐν τοῖς ὑπο-

(*) Τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς διηγήσεως ταύτης φαίνεται ἀναφερόμενον εἰς τὸν Κάνιγκα, τὸ δὲ δεύτερον καὶ τελευταῖον εἰς τὸν λόρδον Καστλερήγ. Ἀλλ' ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ὅντινα ἐξεικονίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς διηγήσεως, δὲν ἀμφιβάλλομεν περὶ τῆς ἀληθείας. Τὸ ἄρθρον τοῦτο, ὡς καὶ ὅσα προεδημοσιεύσαμεν ἢ καὶ θέλομεν δημοσιεύσει τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐγέννησαν, καθὰ προείπομεν, πολλὰ παράπονα ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι κατεξανέστησαν ἐναντίον τῆς ἀδιακρισίας τοῦ γράψαντος. Αἱ εἰκόνες ὅσας μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἀληθέσταται. Ὁ Chatham ἀπέθανε καταπονηθεὶς ὑπὸ τῶν βουλευτικῶν κόπων· ἔπεσεν ἄπνους ἐνῷ ἀπήγγελλε τὸν τελευταῖον αὐτοῦ λόγον εἰς τὴν Γερουσίαν. Τοῦ Sheridam καὶ Burke ὁ νοῦς εἶχεν ἐξασθενήσει ὅτε ἀπέθανον· ὁ Castlereagh καὶ ὁ Samuel Romilly ηὐτοκτονήθησαν, ὁ δὲ Canning ἀπέθανε κατατηκόμενος ὑπὸ πολιτικῶν μεριμνῶν.



Πυραμὶς ὄφεων.

μνήμασιν αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Γουϊάνῃ ὄφεων τὸ ἑξῆς περίεργον, τὸ ὁποῖον παριστᾷ καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκών.

« Εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἱρακώβου παρέστην εἰς θαυμασιώτατον ἅμα δὲ καὶ τρομερώτατον θέαμα· εἰ δὲ καὶ δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς κατοικοῦντας ἐν Γουϊάνῃ, δὲν μοὶ φαίνεται ὅμως νὰ περιέγραψεν αὐτὸ ἄλλος περιηγητής. Ἤμεθα δέκα ἔφιπποι, ἐξ ὧν δύο ἐπροπορεύοντο ἵνα ἀνερευνῶσι τὰς διόδους, διότι ἠγάπων νὰ περιτρέχω τὸν τόπον ἐκ διαφόρων μερῶν, καὶ νὰ πλησιάζω εἰς τὰ μεγάλα δάση. Εἷς τῶν δύο μαύρων οἵτινες ἐπροπορεύοντο ἐπανελθὼν μετὰ σπουδῆς ἔκραξε μακρόθεν· « Ἔλθετε, κύριε, νὰ ἴδῃτε ὀφίδια σωρευμένα. » Καὶ ἐδακτυλοδείκτει ὄγκον ὁμοιάζοντα σωρὸν ὅπλων. Ὁ δὲ Κ. Παρβὶλ μοὶ εἶπε· « Θὰ εἶναι βέβαια ὀφίδια τὰ ὁποῖα μετὰ μεγάλην θύελλαν συνερχόμενα ἐπισωρεύονται· τὸ ἤκουσα πολλάκις ἀλλὰ δὲν τὸ εἶδον· νὰ ὑπάγωμεν μὲ προσοχήν· δὲν πρέπει νὰ πολυπλησιάσωμεν. » Ἐνῷ δὲ ἐπροχωροῦμεν, εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὴν πυραμίδα, φαινομένην ἀκίνητον· ἀλλ' ὅτε ἐφθάσαμεν δέκα ἢ δώδεκα πόδας ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἂν ἠθέλαμεν νὰ διαβῶμεν, οἱ ἵπποι πτοηθέντες δὲν ἤθελον ὑπακούσει. Αἴφνης ἡ πυραμὶς ἐταράχθη, συριγμοὶ τρομεροὶ ἠκούσθησαν, καὶ χιλιάδες ὄφεων, προτείναντες τὰς ἀποτροπαίους κεφαλάς, ἐδείκνυον πρὸς ἡμᾶς τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς ἀστραπηβόλους αὐτῶν ὀφθαλμούς. Ὁμολογῶ ὅτι πρῶτος ὠπισθοδρόμησα· ἰδὼν ὅμως ὅτι ἡ φοβερὰ ἐκείνη φάλαγξ δὲν μετεκινεῖτο, καὶ ὅτι ἐφαίνετο προτιμῶσα τῆς ἐφόδου τὴν ἄμυναν, ἐστράφην περὶ αὐτὴν ἵνα παρατηρήσω τὴν παράταξιν, πανταχόθεν παρασκευασθεῖσαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

» Ἐσκέφθην τότε τίς ἄρα ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης συναθροίσεως, καὶ ἐσυμπέρανα ὅτι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν ὄφεων θὰ ἐφοβεῖτο μέγαν τινὰ ἐχθρὸν προσεγγίζοντα, καὶ ὅτι συνηθροίζοντο οὕτω εἴτε ὅπως ὁρμήσωσι κατ' αὐτοῦ εἴτε ὅπως ἀντιπαραταχθῶσιν ἀθρόοι. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην θὰ ἐκφράσω γνώμην τολμηρὰν μέν, τὴν ὁποίαν ὅμως δικαιολογοῦσι πολλαί μου παρατηρήσεις· εἰς τὸν νέον κόσμον τῶν ζώων ἡ ἔμφυτος ῥοπὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ σχέσις εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμέναι τῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ τὰ δάση καὶ ἡ ἐρημία δὲν περιορίζουσι διόλου τὴν ἐλευθερίαν των, τὰ ζῶα τοῦ αὐτοῦ εἴδους συνέρχονται καὶ συγκοινωνοῦσιν εὐκολώτερον· τὰ ζῶα μάλιστα τὰ ἐντελέστερον ὠργανισμένα αἰσθάνονται, ὡς φαίνεται, ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τῆς κοινῆς συμπράξεως καὶ βοηθείας. »

ΛΕΥΚΟΚΕΦΑΛΟΙ ΑΕΤΟΙ.

—ooo—

Ἡ μεγίστη δύναμις, ἡ τόλμη, ἡ γενναιότης καὶ ἡ ἀταραξία τῶν ὀρνέων τούτων, ὡς καὶ ἡ ἀπαράμιλλος ἰσχὺς τῆς πτήσεως αὐτῶν, ἀναδεικνύουσι τὸ εἶδος τῶν λευκοκεφάλων ἀετῶν πάντη χωριστὸν ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων ἀετῶν. Ἐάν, πλὴν τῶν ἀρετῶν τούτων, εἶχον καὶ τὴν προαίρεσιν γενναίαν, θὰ ἦσαν βεβαίως τύπος εὐγενείας· ἔχουσιν ὅμως τον χαρακτῆρα θηριώδη, δεσποτικόν, τυραννικὸν μᾶλλον καὶ αἱμοβόρον.

Ἵνα ἐκτιμήσῃς κάλλιον τὸ ὄρνεον τοῦτο, ἐλθὲ

μετ' ἐμοῦ, φίλτατε ἀναγνῶστα, εἰς τὸν ποταμὸν Μισσισσίπην. Ἄφες τὴν λέμβον σου νὰ παρασύρεται ἠρέμα ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος ἔρχωνται φάλαγγες πτηνῶν ὑγροδιαίτων, φευγόντων τὰς ἀρκτικὰς χώρας καὶ ζητούντων κλίμα θερμότερον. Ἰδοὺ πρὸς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ὁ ἀετὸς κάθηται ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν δένδρων. Ὁ ἔμπυρος αὐτοῦ ὀφθαλμὸς πλανᾶται καθ' ὅλον τὸν ἀπέραντον ὁρίζοντα, καὶ τὸ οὖς αὐτοῦ ἀκροάζεται μετὰ προσοχῆς καὶ τὸν ἀπώτατον ἦχον. Ἐνίοτε ῥίπτει τὸ βλέμμα καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, φοβούμενος μὴ διαφύγῃ καὶ ὁ ἐλάχιστος νεβρός. Ἡ σύντροφος αὐτοῦ κάθηται εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην, καὶ ὁσάκις βλέπῃ παρατεινομένην τὴν ἡσυχίαν, ἀφίνει φωνὴν συνιστῶσαν αὐτῷ ὑπομονήν· τὸ γνωστὸν τοῦτο σημεῖον ἀκοῦσαν τὸ ἄῤῥεν, ἀνοίγει ὀλίγον τὰ μέγιστα αὐτοῦ πτερά, κλίνει ἐλαφρῶς τὸ σῶμα πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἀποκρίνεται δι' ἄλλης φωνῆς ὁμοιαζούσης καγχασμοὺς παράφρονος· καὶ εὐθὺς ἀναλαμβάνει τὴν πρώτην στάσιν, καὶ ἐπανέρχεται ἡ σιωπή. Πάππιαι παντὸς εἴδους διαβαίνουσιν ἀγεληδόν, ἀλλ' ὁ λευκοκέφαλος ἀετὸς οὐδὲ στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς αὐτάς, διότι δὲν εἶναι ἄξιαι ἀετοῦ. Αἴφνης φωνὴ τραχεῖα, φωνὴ κύκνου ἠκούσθη, μακρὰν μὲν ἔτι ἀλλ' ἐρχομένου· καὶ ἀμέσως ἄλλη φωνὴ ὀξυτάτη, τοῦ θήλεος ἀετοῦ, προσεκτικοῦ ὅσον καὶ ὁ ἄῤῥην, διασχίζει τὸν ἀέρα. Ὁ ἄῤῥην συνταράσσεται ὅλος, καὶ διὰ τοῦ ῥάμφους, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν μυώνων τοῦ δέρματος, τακτοποιεῖ τὰ πτερὰ αὐτοῦ. Ἐν τοσούτῳ ἰδοὺ ἐφάνη ὁ λευκὸς ἀεροπόρος, προτείνων μακρὸν καὶ χιονώδη τράχηλον, καὶ ὡς ὁ ἐχθρὸς προσεκτικὸν στρέφων πανταχοῦ τὸν ὀφθαλμόν· αἱ πλατεῖαι αὐτοῦ πτέρυγες φαίνονται φέρουσαι δυσκόλως τὸ βάρος τοῦ σώματος, εἰ καὶ πλήττουσιν ἀκαταπαύστως τὸν ἀέρα· φαίνεται δὲ τοσούτῳ κεκοπιακώς, ὥστε τείνων τοὺς πόδας πρὸς τὴν οὐρὰν ὑποστηρίζει αὐτήν. Ἐνῷ ὁ κύκνος πλησιάζει νὰ ὑπερβῇ τὸ αἱμοβόρον ζεῦγος, ἑτοιμασθεὶς ἤδη πρὸς θήραν ὁ ἄῤῥην ὁρμᾷ ἀφεὶς φωνὴν τρομεράν· ὁ κύκνος ἀκούει ἔντρομος, διότι φοβεῖται αὐτὴν πλέον καὶ τοῦ φονικοῦ πυροβόλου.

Ἰδὲ τὴν δύναμιν τοῦ λευκοφόρου ἀετοῦ· διασχίζει τὸν ἀέρα ὡς διάττων ἀστήρ, καὶ ὡς ἀστραπὴ ταχὺς ὁρμᾷ κατὰ τοῦ τρέμοντος κύκνου, ὅστις διὰ διαφόρων ἐξελιγμῶν ἀγωνίζεται νὰ διαφύγῃ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἐχθροῦ. Ἀναβαίνει, καταβαίνει, προσποιεῖται καὶ προσπαθεῖ νὰ βυθισθῇ εἰς τὸν ποταμόν· ἀλλ' ὁ ἀετὸς ἐμποδίζει αὐτόν, διότι πρὸ πολλοῦ γινώσκει ὅτι διὰ τοῦ στρατηγήματος τούτου ἐνδέχεται νὰ σωθῇ. Βιάζει λοιπὸν αὐτὸν νὰ μένῃ εἰς τὸν ἀέρα καὶ ζητεῖ νὰ πληγώσῃ τὴν κοιλίαν του. Μετ' ὀλίγον ἀπελπίζεται ὁ κύκνος· αἱ δυνάμεις του ἐξασθενοῦσι, καθόσον αὐξάνει ἡ γενναιότης καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀντιπάλου. Καὶ ὅμως καταβάλλει τελευταῖον ἀγῶνα· φεύγει· ἀλλ' ὁ ἀετὸς ἐκμανεὶς καταφέρει πληγὴν καιρίαν εἰς τὴν πτέρυγα τοῦ ἐναντίου, καὶ περιπτυσσόμενος αὐτὸν μετ' ἀκαταμαχήτου δυνάμεως κρημνίζει πλαγίως εἰς τὴν πλησιεστέραν ὄχθην.

Νῦν δὲ μετὰ τὸν θρίαμβον παρατήρησον, ἀναγνῶστα, τὴν θηριωδίαν τοῦ ὀρνέου τούτου. Καταπατεῖ τὸν νικηθέντα ἐχθρὸν διὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ ποδῶν, καὶ βυθίζει τὸ ὀξὺ αὐτοῦ ῥάμφος εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας καὶ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἐκπνέοντος κύκνου· γογγύζει ὑπὸ χαρᾶς βλέπων τὴν τελευταίαν ἀγωνίαν τοῦ θύματός του. Ἐν τοσούτῳ ἡ σύντροφος αὐτοῦ βλέπει προσεκτικὴ καὶ τὴν ἐλαχίστην κίνησιν τοῦ ἄῤῥενος. Μὴ ἀπόρει ἐὰν δὲν ἐβοήθησεν αὐτὸν ἐν καιρῷ τῆς πάλης, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι μόνος ὁ κύριος αὐτῆς καὶ δεσπότης ἦτο ἱκανὸς νὰ καταβάλῃ τὸν ἐχθρόν. Ἰδοὺ ὅμως αὐτὴ ἀναπτύσσουσα τὰς πτέρυγας καὶ ὁρμῶσα πρὸς τὸ θῦμα, οὗτινος τὴν καρδίαν κατασπαράσσουσιν, ἀμφότεροι μεθυσκόμενοι διὰ τοῦ αἵματος.

Ἄλλοτε ὅτε τὸ ζεῦγος τῶν ἀετῶν ἀναζητοῦν θήραν, ἀνακαλύπτει χῆνα, πάππιαν ἢ κύκνον φεύγοντας πρὸς τὴν λίμνην, μεταχειρίζεται στρατήγημα ἄξιον σημειώσεως. Γινώσκοντες ὅτι τὰ ἔνυδρα πτηνὰ καταποντίζονται ἵν' ἀποφύγωσι τὰς προσβολὰς τῶν ἀετῶν, ἀνυψόνονται εἰς τὸν οὐρανόν, ὑπεράνω τῆς λίμνης, οὐχὶ ὅμως ὁμοῦ ἀλλὰ μεμακρυσμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Μετὰ ταῦτα ὁ ἕτερος αὐτῶν καταβαίνει μετὰ μεγίστης ταχύτητος πρὸς τὸ πτηνόν, τὸ ὁποῖον μαντεῦον τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐχθροῦ βυθίζεται. Ὁ ἀετὸς ἀνυψοῦται τότε καὶ ἀπαντᾷ καθ' ὁδὸν τὸν σύντροφόν του, ὅστις ὁρμᾷ κατὰ τοῦ πτηνοῦ τὴν στιγμὴν αὐτὴν καθ' ἣν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἵνα ἀναπνεύσῃ, καὶ τὸ βιάζει νὰ βυθισθῇ ἐκ νέου. Οὕτω ἀμφότεροι οἱ ἀετοὶ καταδιώκοντες τὸ πτηνὸν ἀλληλοδιαδόχως, καὶ μὴ ἐπιτρέποντες αὐτῷ νὰ ἐκβάλῃ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τὴν κεφαλὴν ἵνα ἀναπνεύσῃ, καταπονοῦσιν αὐτό, καὶ τὸ ἀναγκάζουσι νὰ διευθυνθῇ κολυμβῶν πρὸς τὴν ὄχθην ἵνα κρυβῇ μεταξὺ τῶν θαλάμων. Εἰς μάτην ὅμως ἀγωνίζεται τὸ ταλαίπωρον! διότι οἱ ἀετοὶ παρακολουθοῦντες πίπτουσι κατ' αὐτοῦ ἅμα πλησιάσαντος εἰς τὴν ὄχθην καὶ τὸ φονεύουσι.

Τὸ φθινόπωρον ὅμως καὶ τὸ ἔαρ μεταχειρίζονται μεθόδους πρὸς πορισμὸν τροφῆς ἧττον ἀξίας ὀρνέου τοιαύτην ἰσχὺν ἔχοντος. Ἅμα φανέντος τοῦ ἁλιευτοῦ ἱέρακος, ὁ λευκοκέφαλος ἀετὸς τὸν καταδιώκει ἵν' ἁρπάσῃ τὴν θήραν τὴν ὁποίαν αὐτὸς μετὰ πολλοῦ κόπου ἀπέκτησε. Καθήμενος ἐπὶ κορυφῆς ὑψηλῆς κατασκοπεῖ πᾶσαν κίνησιν ἐκείνου. Ὅταν δὲ ἴδῃ αὐτὸν ἀνερχόμενον ἀπὸ τῆς λίμνης ἢ τῆς θαλάσσης καὶ κρατοῦντα ἰχθύν, ὁρμᾷ ἀπειλητικῶς, καὶ ἐκεῖνος ἐπιθυμῶν νὰ σωθῇ ἀφίνει τὸ θηρευτόν· ὁ δὲ ἀετός, καταμετρήσας ἤδη διὰ τοῦ βλέμματος τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς πίπτει ὁ ἰχθὺς ὁρμᾷ, τὸν ἁρπάζει καὶ τὸν μεταφέρει εἰς τὸ δάσος ὅπου καταβροχθίζει αὐτόν. Ἐνίοτε ἁλιεύει καὶ αὐτοπροσώπως ὁ λευκοκέφαλος ἀετός, ὡς εἶδον ἰδίοις ὀφθαλμοῖς. Ἀλλὰ καὶ χοιρίδια, καὶ ἀρνία, καὶ νεβροὺς ἐλάφων κατατρώγουσι, καὶ πᾶν εἶδος θνη-



Ἀετὸς λευκοκέφαλος.

σιμαίου, ἀποδιώκοντες τοὺς ἐξ αὐτοῦ τρεφομένους κύνας, γύπας, καὶ λοιπὰ σαρκοβόρα ὄρνεα. Καταδιώκουσι δὲ τοὺς γύπας καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἐξεμέσωσιν ὅ,τι ἔχουσιν εἰς τὸν στόμαχον ἵνα τὸ φάγωσιν αὐτοί.

Ἐγὼ δὲ εἶδον παρὰ τὸν Μισσισίπην καὶ τὸ περίεργον τοῦτο· πολλοὶ γῦπες κατεβρόχθιζον τὸ πτῶμα ἵππου· ἰδόντες δὲ ἀετὸν διαβαίνοντα διεσκορπίσθησαν ἀμέσως ὅλοι· ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καί τις ὅστις μὴ προφθάσας νὰ καταπίῃ ἓν ἔντερον, συμπαρέσυρεν αὐτὸ περὶ τὸ ἓν μέτρον κρεμάμενον ἀπὸ τοῦ ῥάμφους του. Ὁ ἀετὸς παρατηρήσας τὸ ἔντερον τρέχει καὶ ἁρπάζει τὴν κρεμαμένην ἄκραν, καὶ σύρει τὸν ταλαίπωρον γύπα· ἐπὶ τέλους πίπτουσιν ἀμφότεροι κατὰ γῆς· ὁ ἀετὸς φονεύει τὸν γύπα, καὶ καταπίνει τὸ γλυκύτατον ἔντερον. Τινὲς λέγουσιν ὅτι καὶ παιδία καταδιώκουσιν οἱ ἀετοὶ οὗτοι.

Ἡ πτῆσις τοῦ λευκοκεφάλου ἀετοῦ εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ὁμοιόμορφος ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

ΣΥΡΙΑΚΑ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 254.)

—xoo—

Ὁ Βεσίρης ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Σχεχάβ ἦτο τότε ἐμίρης τοῦ ὄρους. Οὗτος ἐδιοίκησεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὸν Λίβανον μετὰ νοημοσύνης καὶ σταθερότητος, καὶ ἠγωνίσθη ὑπὲρ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἔπεσε μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἠναγκάσθη μάλιστα ν' ἀποσυρθῇ εἰς Μελίτην. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἡγεμονίας του διεταράχθησαν ὑπὸ λυπηροτάτων συμβεβηκότων. Χάρις εἰς τὰς ῥαδιουργίας τῆς Τουρκίας, οἱ Δροῦσοι ἐπανέστησαν κατ' αὐτοῦ. Μία μερὶς Μαρωνιτῶν ἔλαβε δυστυχῶς μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην. Ἡ πύλη, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὠφελήθη ἀπὸ τῶν αἱματηρῶν τούτων ταραχῶν, ὅπως καταστρέψῃ τὸν παλαιὸν ὀργανισμὸν τοῦ ὄρους καὶ λάβῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς κακοποιὰς χεῖρας αὐτῆς. Ἐπομένως τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου τοῦ ὄρους ἀρχηγοῦ τοῦ ἐμίρου κατηργήθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκ Συρίας ἀποχώρισιν τοῦ Ἰβραΐμ. Ὁ πασᾶς τῆς Σαΐδας (Σιδῶνος) ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Διὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν διωρίσθησαν δύο *καϊμακάμαι*, εἷς Μαρωνίτης διὰ τοὺς Μαρωνίτας, καὶ εἷς Δροῦσος διὰ τοὺς Δρούσους. Ὡς εἰκός, διὰ τοῦ μέτρου τούτου καθιερώθη ἡ διαίρεσις τῶν φυλῶν ὡς ἀρχή, ἀρχὴ καταστρεπτική, ἐφαρμοσθεῖσα καθ' ὁλοκληρίαν, διότι καὶ εἰς τὰ μικρότερα μικτὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα κατῴκουν καὶ Μαρωνῖται καὶ Δροῦσοι, διωρίσθησαν δύο *Βεκίλαι*, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φυλῶν.

Τοιουτοτρόπως ἡ Τουρκία ὠργάνισεν οὕτως εἰπεῖν καὶ παρεσκεύασεν εἰς πόλεμον ἀέναον τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιζηλίας τῶν δύο σημαντικωτέρων φυλῶν τοῦ Λιβάνου. Ἡ τουρκικὴ ῥαδιουργία προσεπάθησε διὰ παντὸς μέσου νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν σφαλμάτων τῶν Μαρωνιτῶν, τῶν μετ' αὐτῶν συνοικούντων καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, καὶ ἰδίως τῶν Δρούσων, ἵνα προκαλῇ περιοδικῶς αἱματηρὰς διενέξεις μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ σκοπὸς τῆς Πύλης ἦτο νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ Λιβάνῳ πᾶν λείψανον ἀνεξαρτησίας, ἵνα καταστήσῃ καὶ τὸ ὄρος ἕρμαιον τῆς χρηματολογικῆς πλεονεξίας τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς. Μετὰ λύπης ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἰδίως οἱ Μαρωνῖται, ἔπεσαν πολλάκις εἰς τὰς παγίδας τῆς δολίας ταύτης πολιτικῆς. Ἡ λυπηρὰ ἀποκλειστικότης τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου ἔβλαψε πάντο-

τε καιρίως τοὺς Μαρωνίτας. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ἀποκλειστικότης τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ. Δυστυχῶς αἱ ἐνίοτε ἀπάνθρωποι αὗται ἐνέργειαι τοῦ κλήρου δὲν περιεστέλλοντο ὡς ἔπρεπεν ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου, τὸ ὁποῖον ἐξήσκει πάντοτε ἀποκλειστικὴν ἐπὶ τῶν Μαρωνιτῶν ἐπιῤῥοήν. Ἐνδίδων εἰς τὰς εἰσηγήσεις καθολικῶν τινων κληρικῶν, ὁ Μαρωνιτικὸς κλῆρος ἐθεώρει δυσμενῶς πάντα ἑτερόδοξον οἰκοῦντα εἰς τὸ ὄρος. Ἡ ἐσφαλμένη καὶ ἀντιχριστιανικὴ αὕτη τάσις εἵπετο νὰ προξενήσῃ πολλὰ σκάνδαλα. Ἰδίως οἱ εἰς τὰ ὄρη τῶν Μαρωνιτῶν οἰκοῦντες ὁμόδοξοι ἡμῶν, συμποσούμενοι εἰς 30,000 περίπου, ὑπέστησαν οὐκ ὀλίγους διωγμούς. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἀπέναντι παντὸς ἑτεροδόξου μῖσος τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου, ὥστε παρέσυρεν αὐτὸν ἐνίοτε εἰς πράξεις αἰσχίστας. Ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Γεώργιος Ῥοβηνσῶν, ὅστις ἦτο εἰς τὸν Λίβανον τῷ 1830, διηγεῖται, ὅτι ἐπεσκέφθη μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ Μαρωνιτικὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, κείμενον εἰς θέσιν ἐξαισίαν (1). Ἔξω τῆς πύλης τοῦ μοναστηρίου ὑπάρχει βαθὺ ὑπόγειον ἄντρον. Ὁ Κ. Ῥομβησῶν ἐπλησίασεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦτο, ὅτε αἴφνης οἰμωγαὶ καὶ φωναὶ ζωηραὶ ἠκούσθησαν ἐξερχόμεναι ἐξ αὐτοῦ. Ἐρωτήσας δὲ τίνων ἦσαν αἱ φωναὶ ἐπληροφορήθη παρὰ τῶν μοναχῶν, ὅτι κατέκλειον ἐκεῖ τοὺς φρενοβλαβεῖς. Προσέθηκαν δ' ὅτι οὕτω μετεχειρίζοντο πάντας τοὺς προσερχομένους εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους ἱεραποστόλους, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς πάσχοντας τὰς φρένας. Καὶ αὐτοὶ οἱ Οὐνῖται ἢ Γραικοκαθολικοὶ καλούμενοι, οἱ ἀναγνωρίζοντες τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα καὶ τὰ πλεῖστα τῶν δογμάτων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐδιώχθησαν πολλάκις παρὰ τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου. Τοιαύτη ἦτον ἡ ἀποκλειστικότης τοῦ κλήρου τούτου! Λέγω δὲ ὅτι ἦτο, διότι ὅτε αἱ τελευταῖαι συμφοραί, καὶ ἡ εὐγενὴς διαγωγὴ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις λησμονήσασα τὰ δίκαια αὐτῆς παράπονα διὰ τὴν κατὰ τῶν ὁμοδόξων αὐτῆς διαγωγὴν τῶν Μαρωνιτῶν ἦλθε πρώτη εἰς βοήθειαν τῶν πασχόντων τῆς Συρίας χριστιανῶν παντὸς δόγματος, μετέβαλεν ὡς φρονῶ τὰς διαθέσεις ἐν τῷ Λιβανίῳ ὄρει. Ἡ Ἑλλὰς ἔδωκε κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας περιστάσεις μάθημα χριστιανισμοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν θέλει μείνει τῇ θείᾳ ἀρωγῇ ἄκαρπον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Γ. Κ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ (υἱός).

(Ἕπεται συνέχεια.)

(1) Εἰς τὸ μοναστήριον τοῦτο σώζεται συριακὸν τυπογραφεῖον, ἀλλ' ἄχρηστον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. ἴδε φυλλάδ. 235 — 238.)

—ooo—

Ἡ διήγησις τοῦ *Χρόνου* ἐπιβεβαιοῖ ἀκουσίως τὸν ὡραῖον τοῦτον λόγον τοῦ Οὐαριγκτῶνος· «Ἡ καταδυναστεία ἔχει πάντοτε ἐν ἑαυτῇ τὴν συναίσθησιν καὶ τὴν δειλίαν τοῦ ἐγκλήματος· ἡ ἀντίστασις εἰς τὴν τυραννίαν ἀναβιβάζει ἐρύθημα εἰς τὰς παρειὰς ἐκείνου ὅστις ἐπὶ τοῦ θρόνου καταπατεῖ αὐτήν.» — «Οὐδέποτε θέλω λησμονήσει, λέγει ὁ μαρκέσιος Δ' Ἀρκοὺρ, εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ τοῦ καταστείλαντος τὴν ἐπανάστασιν, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν, τὸ ἦθος ἔχων πλήρες χάριτος καὶ γλυκύτητος, ὁ Ἔμμετ ἀνηγέρθη καὶ προσέφερεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὴν ζωήν του. Ὅλων οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπλήσθησαν δακρύων· ἐξήλθομεν ὀλοφυρόμενοι, καὶ πρὸς στιγμὴν ἐπίστευσα τὴν μὲν δικαιοσύνην αὐστηρὰν τὸν δὲ συνωμότην ἄξιον οἴκτου.»

Ἦτο ἑνδεκάτη τῆς ἑσπέρας ὅτε ὁ Ῥοβέρτος εἰσήχθη εἰς τὴν φυλακήν. Ἐσταμάτησε πρὸ τῶν κιγκλίδων τοῦ κελλίου εἰς ὃ ἦτο κλεισμένος ὁ κύριος Saint-John Mason, καὶ τῷ εἶπεν· «Αὔριον θὰ μὲ κρεμάσουν.» *Τὰ Χρονικὰ τοῦ Λονδίνου*, ἐφημερὶς τῆς κυβερνήσεως, ἐξιστοροῦντα τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς καὶ τὴν ἀποκεφάλισίν του, κακίζουσι τὴν ἀμέριμνον καὶ βέβηλον ἐλαφρότητα μεθ' ἧς ὡμίλησε περὶ τοῦ προσεχοῦς τέλους αὐτοῦ. «Ἔμεινε μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ὅ,τι ἐφάνη κατὰ τὴν χθεσινὴν συνεδρίασιν, τὴν αὐτὴν δεικνύων ἀναλγησίαν καὶ αὐθάδειαν, ἐμπαίζων τὰς φρικώδεις περιστάσεις, αἵτινες τὸν περιεκύκλουν. Οὐδὲν ὀλιγώτερον ὁμοιάζει τὴν γαλήνην ἀληθοῦς χριστιανοῦ. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάξῃ ἀπὸ ἀνθρώπων ἐχόντων τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Καὶ ὅμως οὐδέποτε εἴδομεν ἄνθρωπον ἀποθνήσκοντα ὡς αὐτός.» Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ὅτι παρὰ τοῖς νέοις τούτοις Ῥωμαίοις, κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων, ἡ θρησκεία οὖσα ἀντικείμενον εἰλικρινοῦς σεβασμοῦ, εἶναι καὶ μέγα τῆς κυβερνήσεως ὄργανον. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐφημερίδα, ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἦτο μέγας ἄπιστος· ὁ λειτουργὸς τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου, ὅστις κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς τὸν παρεμύθη, ματαίως ἠγωνίσθη νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς ὀρθότερα φρονήματα καταπολεμῶν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὀλεθρίων δογμάτων ἃ ἐποτίσθη κατὰ τὴν ἤπειρον. Ὁ Ῥοβέρτος ἐπὶ τέλους τῷ εἶπεν, «εὐγνωμονῶ διὰ τὸν κόπον ὃν ἐλάβετε· εἶναι ὅμως ἀνωφελής, διότι πρὸ πολλοῦ τὰ φρονήματά μου ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἶναι στερεά, ὥστε τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν δύναμαι νὰ μεταβληθῶ.»

Μετὰ σπουδῆς ἐρωτᾷ τις πάντοτε ἑαυτὸν, ὁποίαν λύσιν ἔδωκεν εἰς τὴν αἰνιγματώδη καὶ μυστηριώδη ἡμῶν εἱμαρμένην νοῦς ἰσχυρὸς, καὶ μάλι

ἔστα ἐὰν αὐτὸς ἑνοῦται μετ' εἰλικρινοῦς ψυχῆς ἱκανῆς νὰ θυσιασθῇ μέχρι μαρτυρίου. Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἐκ γενετῆς ἦτο διαμαρτυρόμενος καὶ μέλος τῆς καθεστηκυίας ἐκκλησίας· καὶ ὅμως τῶν ἱστορικῶν τινες ἐβεβαιῶσαν σὺν τοῖς *Χρονικοῖς τοῦ Λονδίνου*, ὅτι ἡ πίστις τοῦ νέου τούτου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μαθητοῦ, ἦτο ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Profession du Vicaire Savoyard, ἑνὸς τῶν ὡραιοτέρων θρησκευτικῶν μνημείων ἅτινα ἀνήγειρεν ἴσως χεὶρ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀμυδρὰν λάμψιν τοῦ λογικοῦ. Τοιαύτην ἔχοντες πίστιν καὶ τοιαύτην ἐλπίδα ἀπέθανον ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις πολλοὶ μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας, ὁ Malesherbes, ὁ Ἀνδρέας Chénier, ὁ Bailly, ἡ κυρία Ῥολάνδ, καὶ ἄλλοι. Οἱ Ἰταλοὶ διηγοῦνται ὅτι ὁ Μάριος Παγάνος, ὅστις ἐκαρατομήθη ἐν Νεαπόλει τῷ 1799, ἀνέγνω κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα τῆς ζωῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς συνδεσμώτας του, προωρισμένους καὶ τούτους νὰ ὑποστῶσι μεθ' ἡμέρας ὀλίγας τὴν αὐτὴν τύχην, τὴν θείαν ἐκείνην ἀποστροφὴν ἐν ᾗ νομίζει τις ὅτι ἀνοίγεται εἰς ἡμᾶς, χάρις εἰς τὴν φωνὴν τῆς μεγαλοφυΐας, ἡ ἀκτινοβόλος πύλη ἄλλης ζωῆς.

Καὶ ὅμως ὁ Θωμᾶς Μοὺρ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ, βεβαιοῖ ὅτι ὁ λόρδος Φίτς Γεράλδος, ὡς καὶ ὁ νέος Ἔμμετ, εὐτυχέστεροι τῶν τέκνων αἰῶνος ἀπίστου, ἐλάτρευον μὲν τὴν γαλλικὴν ἐπαενάστασιν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχον καὶ πίστιν ἔνθερμον καὶ σταθερὰν εἰς τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὡς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Ἔμμετ, εἶναι βέβαιον, κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ φυλακῇ συμβιωσάντων (τὰς μόνας ἀξιοπίστους), ὅτι ἔμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν πίστιν τῆς νεότητός του.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐλθόντες παρέλαβον τὸν δεσμώτην ἵνα τὸν μετακομίσωσι δύο μίλια μακράν, προφασιζόμενοι ὅτι ἤθελον νὰ τὸν φέρωσι πλησίον τοῦ μέρους τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς. Ἡ ἀληθὴς ὅμως αἰτία ἦτο ὅτι, ὁ λόγος αὐτοῦ μέγα προξενήσας ἀποτέλεσμα, διήγειρε τὰ πάθη τοῦ λαοῦ. Φοβούμενοι ἀποστασίαν σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἀπελευθέρωσίν του, ὑπέθεσαν ἀσφαλεστέραν ἐν περιπτώσει προσβολῆς τὴν νέαν φυλακήν. Ὁ Ῥοβέρτος παρεπονέθη ὅτι δὲν τὸν ἄφινον ἥσυχον κατὰ τὰς ὀλίγας ὥρας ἃς εἰσέτι εἶχε νὰ ζήσῃ. Καὶ τῷ ὄντι εἶχον καταφορτίσει αὐτὸν μὲ ἁλύσεις καὶ μετὰ τοσαύτης κτηνωδίας καὶ τόσης ὀλίγης προσοχῆς, ὥστε τὸ αἷμα ἔρρεεν ἐκ τῶν πληγωθέντων μελῶν του. Ὁ δεσμοφύλαξ τὸν ἀπήλλαξε τῶν δεσμῶν καὶ τῷ ἔδωκε νὰ φάγῃ, ἔχοντα μεγίστην ἀνάγκην τροφῆς, διότι εἶχε μείνει νῆστις ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἀπὸ τῆς δεκάτης τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ἑνδεκάτης τῆς ἑσπέρας. Ὁ δεσμοφύλαξ ἐξηκολούθησε, λέγει ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ *Χρόνου*, μεταχειριζόμενος αὐτὸν προσηνῶς μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ εὐχαριστῶν αὐτὸν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του, ἀφεὶς τὴν φυλακὴν διευθύνθη εἰς τὴν λαιμητόμον.

Ἡ νεότης καὶ ὁ κόπος συνετέλεσαν ὥστε νὰ κοιμηθῇ ὕπνον βαθύτατον. Τὴν δὲ αὐγὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε ν' ἀποκεφαλισθῇ, ἐγονάτισε καὶ προσηυχήθη· ἐζήτησε γάλα ὅπερ καὶ ἔπιεν, ἀκολούθως δὲ ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Ἀμερικῇ ἀδελφόν του. Ἡ ἐπιστολὴ του ἐμπεριεῖχε το σχέδιον τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπεθύμει δὲ ἐνθέρμως νὰ μάθῃ ὁ ἀδελφός του τὸ σχέδιον, διότι μόνος ἠδύνατο νὰ κρίνῃ καλῶς περὶ τῶν σκοπῶν του καὶ τῶν αἰτίων δι' ἃ ἀπέτυχεν. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη ἐμπεριεῖχε πολλὰς λεπτομερείας. Ἐπεφόρτισε δὲ τὸν Κ. Οὐΐγκαμ γραμματέα τῆς ἐπικρατείας ἐν Ἰρλανδίᾳ, νὰ τὴν διευθύνῃ εἰς τὸν ἀδελφόν του ἐπιστείλας συγχρόνως αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα (*)·

Ῥοβέρτος Ἔμμετ, τῷ Κυρίῳ Οὐΐγκαμ.

Σεπτέμβριος 1803.

« Κύριε,

» Ἐὰν μοι ἐπετρέπετο νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ὑπεράσπισίν μου, ἡ πρόθεσίς μου ἦτο ὄχι μόνον νὰ ὁμολογήσω τὴν εὐγένειαν μεθ' ἧς μὲ μετεχειρίσθησαν, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ νὰ ἀποδώσω δικαιοσύνην εἰς τὴν γλυκύτητα τῆς ἐνεστώσης διοικήσεως τῆς Ἰρλανδίας. Ἤθελον τὴν ὑπερασπισπισθῇ ἐφ' ὅσον μοὶ ἦτο ἐπιτετραμμένον, διὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν πρὸς αὐτὴν κατηγορίαν ἐπὶ ἀμελείᾳ καὶ ἀνικανότητι, μὴ δυνηθεῖσαν νὰ ἀνακαλύψῃ συνωμοσίαν ἥτις ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ τῇ διαφύγῃ διὰ τὸν ἁπλοῦν λόγον τῆς βαθείας μυστικότητος. Ἤθελον μάλιστα ἐξηγήσει πῶς ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει τῆς πατρίδος μου ἡ διοίκησις αὕτη οὐδὲν ἠδύνατο νὰ προλάβῃ, ὅτι ἐξ ἐναντίας ὤφειλε νὰ ἐπισπεύσῃ τὰς προσπαθείας μας ὅπως καταστρέψωμεν κυβέρνησιν περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἔχω μεγάλην ἰδέαν. Νομίζω δὲ ὅτι ἐκτελῶ καθῆκον δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ἣν μοι ἠρνήθησαν ἐν τῇ χθεσινῇ συνεδριάσει, ὅπως ὁμολογήσω πᾶν ὅ,τι ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ ἀπ' ἐμὲ ὡς ἀπὸ ἄνθρωπον, καὶ πᾶν ὅ,τι, τὸ συναισθάνομαι, δὲν προσβάλλει τὰς σταθεροτάτας ἀρχάς μου ὡς Ἰρλανδοῦ. Εἰμί, κύριε, κτλ.

» ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ. »

Εἷς τῶν φίλων του, φυλακισμένος τότε ἐν Κιλμενάμ, ἐπέτυχε τῆς ἀδείας νὰ ἴδῃ αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ δεσμωτήριον τὸν εὗρεν ἐνησχολημένον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν προσευχῶν τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας. Εὐθὺς τὸν ἠρώτησεν ὁ Ῥοβέρτος περὶ τῆς ὑγείας τῆς μητρός του, πασχούσης ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς φυλακίσεώς του. Ἡ ταλαίπωρος γυνὴ ὑπέφερεν ὡς Ῥωμαία τὴν ἐξορίαν τοῦ πρωτοτόκου αὐτῆς υἱοῦ· αἱ ἐπιστολαὶ ἃς τῇ ἀπεύθυνε τῷ 1778, ὅτε ᾐχμαλωτίσθη, εἰσὶ κατανυκτικώταται διά τε τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὸν φόβον μὴ ζητήσῃ τι ἐναντίον τῆς ἀξιοπρεπείας του.

(*) Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ῥοβέρτου πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐδέποτε ἐστάλη εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θωμᾶς Ἀδδης Ἔμμετ μετὰ πικρίας παρεπονέθη.

« Ἔσο ἥσυχος, ἔγραφεν, ἡ τιμή σου εἶναι ἐν ἀσφαλείᾳ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν, ὡς ἐὰν ἦτο εἰς τὰς σάς.» Ὅτε ὅμως εἶδε τὸν νεώτερον καὶ τὸν μᾶλλον ἐπιστήθιον υἱόν της, τὸ καύχημα καὶ τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς της, καταδικασθέντα εἰς στυγερὸν θανατον, ἡ λύπη, ἡ ἀδιάκοπος μέριμνα περὶ τῆς ὀδυνηρᾶς τύχης του τὴν κατέστρεψαν· καὶ ἀπέθανε τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς καρατομίας τοῦ υἱοῦ της. Ἀκούσας τὸν θάνατον τῆς μητρός του, ὁ Ῥοβέρτος ἐσιώπησεν ἐπί τινας στιγμάς· ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἶπε· « καλλίτερον ὅτι οὕτω πως ἐγένετο· » εἶτα στενάξας ἐπρόσθεσεν· « ἐλπίζω νὰ τὴν ἐπανίδω εἰς τὸν οὐρανόν. » Αἱ τελευταῖαι αὗται λέξεις κατὰ φυσικὸν λόγον ἔφεραν τὴν ὁμιλίαν εἰς θρησκευτικὰ ἀντικείμενα· εἶπε δὲ πρὸς τὸν φίλον του ὅτι ὡμολόγει τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του διδασκόμενα. « Αἱ περὶ σωτηρίας ἐλπίδες του δὲν ἐστηρίζοντο εἰς οὐδεμίαν αὐτοῦ ἀξίαν, ἀλλ' εἰς τὴν θυσίαν τοῦ σωτῆρός του, ὅστις ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, θάνατον ἐπονείδιστον. » Ἔπειτα διηγήθη αὐτῷ ὅτι ἀπὸ πρωΐας ἦλθον καὶ ἀφήρεσαν ἐκ τοῦ δωματίου του ὅλα τὰ κοπτερὰ ἐργαλεῖα· ἀλλ' ὅτι ἡ πρόνοια αὕτη ἦτο ἀνωφελής, διότι ἀπεδοκίμαζε τὴν αὐτοχειρίαν· ἐθεώρει δὲ ὡς τιμὴν καὶ ὡς προνόμιον τὸ ν' ἀποθάνῃ τις ὑπὲρ ὑποθέσεως ἱερᾶς· ὡς πρὸς τὴν πρόληψιν δὲ τὴν θεωροῦσαν ἀτιμωτικὸν τὸν περιμένοντα αὐτὸν θάνατον, ὀλίγον ἐφρόντιζε, συλλογιζόμενος ὅτι ὁ Ῥούσσελ καὶ ὁ Ἄλγερνον Σίδνεϋ ἀπέθανον εἰς τὴν λαιμητόμον καὶ διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἀκολούθως ἐπανελθὼν εἰς τὰ πολιτικὰ εἶπε πρὸς τὸν φίλον του ὅτι τὸ κατ' αὐτὸν πάντοτε ἐθεώρησε μετὰ δυσπιστίας τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίαν, ὅτι ἄκων ἐπραγματεύθη μετὰ τοῦ πρώτου ὑπάτου, καὶ ὅτι ὀλίγον ἤλπιζεν εἰς τὰς ἔτι ἐξακολουθούσας διαπραγματεύσεις. Ἤλπιζε δὲ ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ εὑρίσκετο ἀρκετὸν θάρρος καὶ πατριωτισμὸς ἐν Ἰρλανδίᾳ ὅπως ἀπελευθερωθῇ μόνη της. Ἄλλοτε ἀναφερόμενος εἰς ὅσα ἐν τῷ λόγῳ του ἐμνημόνευσε προσέθετεν ὅτι, ἐὰν τὸν ἄφινον νὰ ὁμιλήσῃ ἐλευθέρως, προθύμως ἤθελεν ἀποδώσει δικαιοσύνην εἰς τὴν γλυκύτητα τῆς παρούσης ἐν Ἰρλανδίᾳ διοικήσεως.

Τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν ἣν μίαν ὥραν πρὸ τῆς ἀποκεφαλίσεώς του ἔγραψεν, ἀπεύθυνε πρὸς τὸν Κύριον Ῥιχάρδον Κύῤῥαν, ὁ ὁποῖος ἐξ ὅσων φαίνεται, ἔγραψεν ἢ παρήγγειλεν αὐτῷ ὅτι τὸν ἐσυγχώρει διὰ πᾶν ὅ,τι διέπραξεν. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη.

« Ἀγαπητέ μοι Ῥιχάρδε.

» Μίαν ἔτι ὥραν ἔχω νὰ ζήσω· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν καὶ ἡ φωνὴ ἂν μὲ ἐγκατέλιπεν ἤθελον σὲ εὐχαριστήσει ἐκ βάθους καρδίας διὰ τὰς γενναίας περὶ ἀγάπης καὶ συγχωρήσεως ἐκφράσεις σου. Ἐὰν ὑπάρχῃ εἰς τὸν κόσμον ἄνθρωπος ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ διατηρήσῃ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν μου σπινθῆρα μνησικακίας, βεβαίως θὰ ἦσο σύ. Σὲ ἐλύπησα πολύ· κατέστρεψα τὴν εὐτυχίαν ἀδελφῆς τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷς, καὶ ἥτις ἦτο τόσῳ κατάλληλος εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τοὺς ἄλλους εὐτυχεῖς· ἤδη ὅμως ἡ ἰδία γίνεται βορὰ τῆς θλίψεως· Ὦ Ῥιχάρδε! μίαν καὶ μόνην δικαιολόγησιν ἔχω νὰ σοὶ δώσω, ὅτι τὸ ἐναντίον ἐπεπόθουν νὰ παρέξω αὐτῇ. Πᾶν ὅ,τι διακαὴς ἔρως ἐπιθυμεῖ διὰ τὸ ἀγαπώμενον πλάσμα, βεβαίως τοῦτο καὶ διὰ τὴν Σάῤῥαν ἐπεθύμουν. Οὐδέποτε σοὶ ἐξέφρασα κατὰ πόσον τὴν ἠγάπων· ὁ ἔρως μου δὲν ἦτο παραφορὰ νεανίου, ἀλλ' ἀφοσίωσις ὁσημέραι αὐξάνουσα διὰ τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ οὕστινας μοὶ ἐνέπνεεν ὁ ἐξαίρετος νοῦς καὶ ἡ ἀγνότης τῆς ψυχῆς της. Ἐνδομύχως ἐπίστευον ὅτι ἡμέραν τινα ἠθέλομεν ἑνωθῇ. Δι' ἐμαυτὸν οὐδέποτε ἐπεθύμησα οὐδὲ θέσεις οὔτε τιμάς· δὲν μοὶ ἔμελε περὶ τῶν ἐπαίνων οὐδενός, ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ ἀναγινώσκω εἰς τὴν ἀκτινοβόλον φυσιογνωμίαν τῆς Σάῤῥας, (in the glow of Sarah' s countenance) ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς ἦτο σεβαστός.

Βεβαίως δὲν ἐπεθύμουν ν' ἀνταμείψω ἀτόπως τὴν ἀγάπην σας. Ἤλπιζον νὰ γίνω τὸ στήριγμα, πέριξ τοῦ ὁποίου ἤθελε περιπλεχθῇ ἡ ἀγάπη αὐτῆς, καὶ ὅτι οὐδὲν ἤθελέ ποτε τὴν κλονήσῃ· σφοδρὸς ὅμως ἄνεμος πνεύσας τὴν κατέστρεψε, καὶ ἤδη μόνον ἄσυλον ἔχω τὸν τάφον.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὥρα θλίψεων. Πολιτικοὶ λόγοι μὲ ἐβοήθησαν ὅπως ὑποστηρίξω τὴν ψυχήν μου, καὶ δὲν τὴν ἀφῆκα νὰ ταπεινωθῇ· ὑπῆρξαν ὅμως στιγμαὶ ἐν καιρῷ τῆς φυλακίσεώς μου, καθ' ἃς τοσον ἤμην βεβαρημένος ὑπὸ λύπης ἐνθυμούμενος αὐτήν, ὥστε ὁ θάνατος θὰ μοὶ ἦτο ἀνακούφισις.

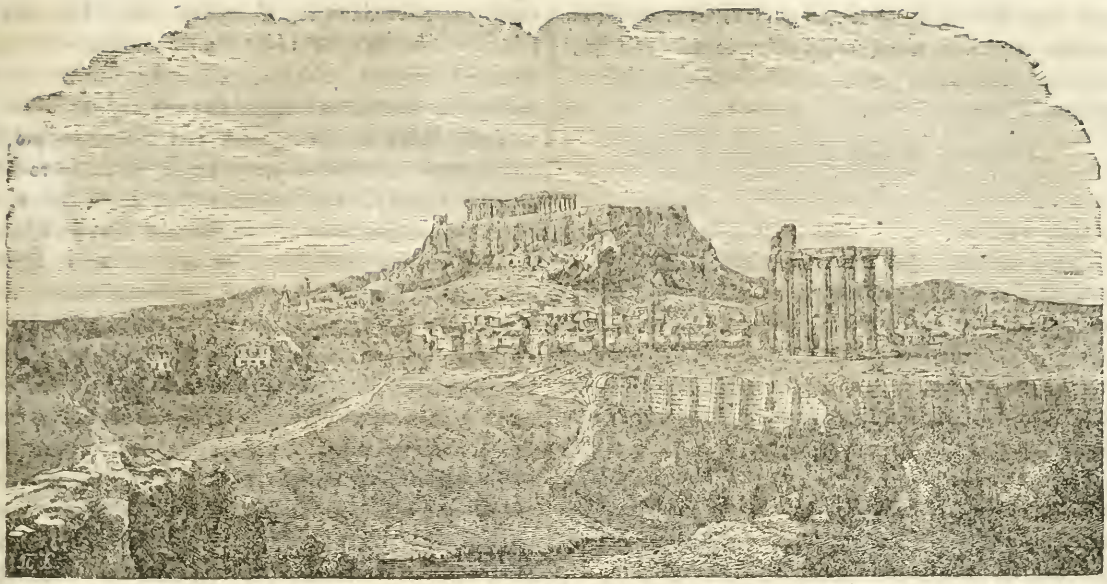
» Ὁ Θεὸς νὰ σὲ εὐλογήσῃ, ἀγαπητέ μοι Ῥιχάρδε· ἀναγκάζομαι νὰ παύσω ἀμέσως.

» ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ »

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἐγράφη ὡς φαίνεται ὅπως καὶ ἡ ἀδελφὴ λάβῃ γνῶσιν αὐτῆς. « Ἐγράφη τὴν μεσημβρίαν μίαν ὥραν πρὸ τῆς ἀποκεφαλίσεως τοῦ κυρίου Ἔμμετ, λέγει ὁ Ῥιχάρδος Κύῤῥαν· τὸ στερεὸν καὶ κανονικὸν τῆς γραφίδος του εἰσὶ καταπληκτικὴ καὶ κατανυκτικὴ ἀπόδειξις ὅτι ἡ προσέγγισις τοῦ θανάτου δὲν ἐτάραξε τὰς αἰσθήσεις του οὔτε ἐπτόησε τὴν καρδίαν του.» Ἐπίσης παρατηρεῖται εἰς τὰς γραμμὰς ταύτας, ὅπου ἡ σκιὰ τοῦ θανάτου ἑνοῦται μὲ τὸ ζωηρότερον αἴσθημα τῆς ζωῆς, ὅτι ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ μόνον τὴν φορὰν ταύτην ὑπέδειξε λύπην τινὰ διὰ τὴν ζωήν, ἀφ' ἧς ἀπεσπᾶτο εἰκοσιτριῶν ἐτῶν ἔχων ἡλικίαν. Ἡ ἔνθερμος προσκόλλησίς του εἰς τὴν Κ. Κύῤῥαν φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ μόνος δεσμὸς ὃν ἐλυπεῖτο νὰ συντρίψῃ. Καὶ ὅμως τὸ εὐγενὲς καὶ γενναῖον ἐκεῖνο παιδίον ἔδειξε τοσαύτην καρτερίαν ἐνώπιον τοσοῦτον θλιβερᾶς εἱμαρμένης, ὥστε οὐδ' ὡς ὁ Ἀνδρέας Chénier ἀνεφώνησε· « Quel dommage! il y avait quelque chose là . . . . . » οὔτε κἂν παρεπονέθη διὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς τύχης του.

Σ.

(Ἕπεται συνέχεια.)



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 256.

ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 255.)

—οοο—

Τελευτῶν δὲ κρίνω καλὸν νὰ εἴπω καὶ τάδε· σήμερον ὁ πεζὸς λόγος εἶναι ἔκφανσις πιστὴ τῆς τε φύσεως καὶ ἕξεως τῶν νῦν ἀνθρώπων, ἄνθεσι πεπυκασμένος ποιητικοῖς, μεταφοραῖς τε καὶ εἰκόσι πολλάκις τολμηραῖς. Ὁ νῦν πεζὸς λόγος πάντων τῶν ἐθνῶν ἀνεξαιρέτως ὁμοιάζει πολὺ τὴν μουσικὴν, ἥτις ὡς θεὰ ἁγνὴ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἐπὶ τῶν μαγικῶν αὐτῆς πτερύγων ἠρέμα ἀναλαμβάνει καὶ λακτίσασα τὰ γήϊνα ἀναβιβάζει αὐτὴν, ἥδιστον τὰ θυμήρη τοῦ ἔαρος ὄνειρα ἀπομερμηρίζουσαν, εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον ἔνθα ἡ ἄπλετος αἴγλη τοῦ θεσπεσίου τῆς ἀληθείας φωτὸς μαρμαίρει καὶ ἡ θεία ἁρμονία τοῦ τῶν ὅλων διακόσμου βασιλεύει. Τὴν σήμερον ἡ ἐνδογενὴς τοῦ ἀνθρώπου συναίσθησις διαχέεται καὶ ἐντρυφᾷ εἰς τὸ καλλος τὸ ὑψηλόν. Συναισθανόμενος τὴν ἱερὰν αὐτοῦ ἀξίαν ὁ ἄνθρωπος, κάθηται ἐπὶ τοῦ λιβανοφόρου δένδρου τῆς ζωῆς, ὡς φοίνιξ τὸ λοίσθιον ᾆσμα ᾄδων, καὶ διὰ τοῦ ἀμυδροῦ φωτὸς τοῦ ἐπιχρυσοῦντος τὸν ἐπαγωγὸν πάνυ κελαρύζοντα ῥοῦν τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων ζητεῖ νὰ ἀνεύρῃ τὴν πρώτην καὶ μακαριστοτάτην πατρίδα ἵνα ἐν αὐτῇ πολιτογραφηθῇ. Ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις τοῦ νῦν ἀνθρώπου ἐκφαίνεται ἡ ψυχικὴ αὐτοῦ διάθεσις, πλεῖστον δὲ πάντων ἐν τοῖς λόγοις. Εἰς τὴν ζωηρὰν ψυχὴν τοῦ πάλαι Ἕλληνος ἐπέλαμπεν ἐνίοτε τὸ οὐρανόθεν καταβαῖνον φῶς, ἀλλ' ὥσπερ τὸ τῆς σελήνης φέγγος ἐπιχρυσοῖ τὰ κυανᾶ νῶτα τῶν οἰδαινόντων κυμάτων πόντου ἐρισμαράγου· ἐν ἀκαρεῖ λάμπει, ἐν ἀκαρεῖ κυανοῦται· ὁ πάλαι Ἕλλην ἦν πάγκαλον μειράκειον ἐν ἀγκάλαις τῆς κουροτρόφου φύσεως ἄφροντι καθεῦδον· ἐγείρετο εὔθυμον, χάριεν, ταῖς πεπερασμέναις σκηναῖς τοῦ ἀνθυρεστῶτος κόσμου ἐναγλαϊζόμενον. Καὶ εἶχε πάντα λόγον νὰ διστάξῃ νὰ πατήσῃ τὸν ῥιγηλὸν τοῦ Ἅδου πυλῶνα, ἀλλ' ὅμως ἐν γενναίᾳ εὐθυμίᾳ καὶ οἱονεὶ ὑπό τινος θειοτέρας μοίρας ὠθούμενος, ἔσχιζε θαῤῥούντως τὸ παραπέτασμα καὶ μεγαλουργῶν εἰσεπήδα εἰς τὸν τόπον τῆς Λήθης (ὡς αὐτὸς ἐπίστευεν). Οὕτω βουλὰς τοῦ Ὑψίστου τελοῦντες

> . . . παῖδες Ἀθαναίων ἐβάλοντο φαεννὰν
> κρηπῖδ' ἐλευθερίας.

Ὁ πάλαι Ἕλλην ἐλησμόνει τὸ μέλλον βυθιζόμενος εἰς τὸ παρόν· ὁ νῦν ἄνθρωπος λησμονεῖ τὸ παρὸν βυθιζόμενος εἰς τὸ μέλλον. Ἡ δε συναίσθησις καὶ μελέτη τοῦ ἀπείρου καὶ μυστηριώδους μέλλοντος ἐνεργάζεται τῇ ψυχῇ τοῦ νῦν ἀνθρώπου μετέωρόν τινα θυμηδίαν, ἥτις ἀναλύεται μᾶλλον εἰς ἐπιταφίους ψαλμῳδίας ἢ εἰς ᾄσματα χαρίεντα ὑμεναίου. Τοῦ θείου Πλάτωνος ὁ θεῖος λόγος πλησιάζει πολὺ πρὸς τὸν τῶν νεωτέρων. Ἀλλ' εἶναι ἀναχρονισμὸς ὅλως ἀσύγγνωστος νὰ ἐπικρίνωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν πλαστικὸν ῥυθ-

μὸν τῶν πάλαι Ἑλλήνων. Ὡς εἶναι ἀναχρονισμὸς ἀλλόκοτος καὶ εἴ ποτέ τις στρατηγὸς τῶν νῦν, βουλόμενος ἐξοτρῦναι τοὺς στρατιώτας εἰς μάχας, ἐπῇδεν αὐτοῖς

τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐπὶ προμάχοισι πεσόντα
ἄνδρ' ἀγαθόν . . .

ὁ νοῶν νοείτω.

Ἀλλὰ στρέφω καὶ πάλιν τὸν λόγον πρὸς σέ, ὦ ἀχώριστε ἀνώνυμε! Ἐλέγχων σὺ ὁ ἐπιστημονέστατος καὶ μάλα γενναῖόν τι βάθος ἔχων ἀνὴρ τὸν ἀδελφόν μου ὡς ἐπιπόλαιον λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ, λέγεις ὅτι « καθὸ στρατιωτικὸς ἔκαμεν ἔτι ἡρωϊκώτερον καὶ τολμηρότερον ποίημα μέχρι *τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων* (!) τοῦ Ὁμήρου. » Εἶτα ἀποφαίνεσαι ὡς ἀπὸ τρίποδος περὶ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης. Ἀκανθυλλὶς ἐν ἀκάνθαις λόγων τὰ πτερύγια αὐτῆς ἀπροσέκτως ῥιπίζουσα, καρφόνεται πολλάκις καὶ ἐμπεριδεύεται ὅπως οὐδ' ἐφαντάσθη.

Ὁ Χαντσερῆς λέγει ὅτι τὸ *κρῖ* καὶ *λῖς* καὶ δῶ ἐγένοντο κατ' ἀποκοπήν· σὺ δὲ ὁ σοφὸς βουλόμενος νὰ ελέγξῃς τὰ τοιαῦτα ὡς ἄλογα χρησμοδοτεῖς ὡς ἐφεξῆς· « τὸ κρὶ καὶ λὶς καὶ δῶ καὶ βὰ εἶναι πρωτότυποι καὶ ἁπλόμορφοι λέξεις, *λείψανα τῆς ἀρχαιοτάτης* γλώσσης ἀφ' ὧν ἐσχηματίσθησαν μετὰ ταῦτα πληρέστεραι αἱ λέξεις κριθὴ καὶ λισσὴ καὶ δῶμα κ.τ.λ, οὐχὶ δὲ ἐκεῖναι ἐκ τούτων· διότι τοῦτο εἶναι ἐναντίον καὶ *τῆς λογικῆς καὶ τῆς γραμματικῆς.* » — Οὐδ' ὠνειρεύθης, σοφὲ ἄνερ, ὅπως συνέκλωσας ἐνταῦθα τὰ ἀσύγκλωστα· οὐδ' ὑπώπτευσας πῶς ἠδύναντο τὰ τοιαῦτα νὰ ἐλέγξωσι τὰς σοφάς σου γνώσεις καὶ τὴν ἀπέραντον ἐμβρίθειάν σου. Ἐνταῦθα, τεκνίον μου, δὲν ἐρωτῶ ἐσένα, ἀλλ' ἐρωτῶ τὸν ἔμφρονα καὶ εὔμουσον ἀναγνώστην, δὲν εἶναι αἶσχος τοιαῦται συγκεχυμέναι κεφαλαὶ νὰ βροντολογῶσι περὶ λογικῆς καὶ γραμματικῆς ψέγουσαι καὶ χλευάζουσαι, ἐν ᾧ αὐταὶ δεικνύουσιν ὅτι οὐδ' ἐλαχίστην γνῶσιν τῶν τοιούτων ἔχουσιν; δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ ἀναγινώσκωσι τὴν σήμερον οἱ ἀλλογενεῖς τοιαύτας πραγματείας, ἐλεγχούσας θρασύτητα δι' ἀμάθειαν; νομίζω ὅτι καὶ πάντη ἄχολος ἐὰν ἦναί τις, πάλιν ὀργισθήσεται. — Ἄκουε λοιπὸν ὀλίγας λέξεις περὶ Ὁμήρου.

Ὁ ἀθάνατος Ὅμηρος θέλγει τὴν φαντασίαν καὶ διάνοιαν γερόντων τε καὶ νέων, ἐπιστημόνων τε καὶ ἰδιωτῶν. Ὁ ἰδιώτης ὅμως, ἄμοιρος ὢν ἄλλων γνώσεων, πάντων μάλιστα πρέπει νὰ εὐλαβῆται τὸν Ὅμηρον ὅταν θέλῃ νὰ εἴπῃ τι ἢ περὶ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἢ περὶ γλώσσης ἢ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος ἐθίμου. Κρίνω καλὸν σαφηνείας χάριν νὰ εἴπω ὀλιγίστας λέξεις, καίτοι ἐξ ὑπογυίου περὶ τῆς παρ' Ὁμήρῳ θρησκείας, ἵνα μεταβῶ ὕστερον εἰς τὸ περὶ τῆς γλώσσης, καὶ εἶτα ἰδίως εἰς τὰς ἄνω ῥηθείσας λέξεις. Ἐξαιτοῦμαι δὲ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ εἰδήμονος ἀναγνώστου.

Ἡρόδοτος ὁ μελίγηρως τῆς ἱστορίας πατήρ, οὗτινος ὁ ἰωνικὸς λόγος ὡς διαυγὲς ῥεῖθρον διὰ μαγικῶν χωρῶν ἀεὶ ἐπὶ τὰ πρόσω ῥέει, λέγει περὶ Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου τάδε· « Οὗτοί εἰσι οἱ ποιήσαντες θεογονίην Ἕλλησι, καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες καὶ τιμάς τε καὶ τέχνας διελόντες, καὶ εἴδεα αὐτῶν σημήναντες. » Προσωτέρω δὲ τοῦ λόγου λέγει ἀφελῶς « τὰ ἐς Ἡσίοδόν τε καὶ Ὅμηρον ἔχοντα, ἐγὼ λέγω, » ἵνα ἐμφανῶς ἡμῖν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην καταδείξειε περὶ τοῦ ὅπως ἡ τῶν Ἑλλήνων μυθολογία τε καὶ θρησκεία ἀρχὴν καὶ γένεσιν ἔλαβεν. Ἐκ τῶν χαριέντως πάνυ συνηρμοσμένων ἀφηγημάτων τοῦ Ἡροδότου, τὰ μὲν ἐν βαθεῖ ὄρθρῳ τῶν ἐπιστημῶν ἐξετασθέντα, κοῦφα καὶ ἀνεμώλια ἠλέγχθησαν, ὕστερον ὅμως ὑπ' αὐγὰς κάλλιον σκοπηθέντα, γνήσια καὶ ἀκήρατα ἐφάνησαν. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἄλλα, καίτοι ἧσσω τοῦ ἀληθοῦς ὄντα, ὡς ἀναμάρτητα καὶ τὸ πᾶν κῦρος ἔχοντα καὶ ὑπὸ ἐπιστημόνων ἀνδρῶν ὑμνήθησαν, οἷς συγκαταλεκτέον καὶ τὴν ἄρτι ῥηθεῖσαν γνώμην, καθ' ἣν Ἡσίοδός τε καὶ Ὅμηρος, οἷον δημιουργοὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων μυθολογίας τε καὶ θρησκείας λέγονται. Πρὸς δὲ τούτοις λέγει ὁ χρυσοῦς Ἡρόδοτος « Ἡσίοδον καὶ Ὅμηρον ἡλικίην τετρακοσίοισι ἔτεσι δοκέω μευ πρεσβυτέρους γενέσθαι καὶ οὐ πλέοσι » [ἅπερ ὑπό τινων ὡς ἐγγυτάτω τοῦ ἀληθοῦς ὄντα ἐῤῥέθησαν]. Ὥστε κατὰ τοῦτόν γε τὸν λόγον τετρακοσίοις ἔτεσι πρὶν Ἡροδότου, δύο ἄνδρες ἐποίησαν πᾶσι τοῖς Ἕλλησι θρησκείαν. Ἀλλὰ μέντοι οὐδεὶς δύναταί ποτε νὰ πεισθῇ ὅτι θρησκεία καὶ γλῶσσα δύο ἢ ὀλίγων ἀνδρῶν ἔργον εἶναι.

Ὁ σοφώτατος ὅμως Οὐέλκερος παραβάλλει μὲν τὸν Ὅμηρον πρὸς ὄρος, οὗ γε ἡ αἰθρία κορυφὴ διὰ τοῦ πᾶσαν τὴν ἄλλην γῆν ἐπικαλύπτοντος γνόφου ὑπεραιρομένη, μόνη ἡμῖν ἄποπτος γίγνεται, ὡς τὸ μόνον ἄμεσον μνημεῖον οὐ μόνον τῶν ὁμηρικῶν αἰώνων ἀλλὰ καὶ τῶν πολλῷ πρῴην· ἡγεῖται δ' αὐτὸν ὡς ἐπισημότατον καὶ ἀπαράβλητον φαινόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ὡς ᾄδοντα ἡμῖν πιστῶς καὶ πλατυλόγως τὴν χορείαν τῶν τότε νομιζομένων Θεῶν, ὅπως οὐδὲν ἄλλο τῶν παλαιοτάτων ἐθνικῶν ποιημάτων· λέγει δὲ προσέτι ὅτι ὁ Ὅμηρος καίτοι ποιητικῇ ἀδείᾳ τὰ πάντα διανθίζων, ποιεῖ ἡμῖν γνωστὴν ἐν συνόλῳ εὖ πάνυ ἡρμοσμένῳ οὕτω πως τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν, ὥστε πολλὰ καὶ παντοῖα καὶ περὶ τοῦ προγενεστέρου εἴδους αὐτῆς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν. Ἀλλὰ λέγει προσέτι ὁ σοφὸς ἀνήρ, εὖ λέγων, ὅτι παρῆλθεν ἤδη ὁ χρόνος, καθ' ὃν τοὺς παρ' Ὁμήρῳ Θεοὺς ὡς πλάσματα ὑπελάμβανον ἐλευθέρας φαντασίας ἢ ὡς ἀλληγορικὰ πρόσωπα ἀφῃρημένας τινὰς ἰδέας ὑπαινισσόμενα, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ὁμηρικὴν μυθολογίαν ὡς τὴν παλαιτάτην, ἅτε δὴ παλαιτάτου τῶν ποιητῶν ἁπάντων τοῦ Ὁμήρου ὄντος.

Δῆλον μὲν ὅτι, εἰ καὶ δύναιτό τις καὶ ἐξ ἄλλων παραδόσεων καὶ ἐθίμων ἔτι δὲ καὶ ἐκ μνημείων εἰς τὸν πρὸ Ὁμήρου προσαναβαινόντων χρόνον παντοῖα νὰ ἀρυσθῇ, βουλόμενος ὅμως τὰ περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης θρησκείας νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἐκ τῶν στοι-

χείων αὐτῆς τὸ γνησίως ἑλληνικὸν νὰ ὁρίσῃ, ὀφείλει ὡς κυριώτατον καθηγεμόνα πάντων μάλιστα τὸν Ὅμηρον νὰ προστήσηται.

Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι αὐτοῦ γε τούτου ἕνεκα ἡ ὁμηρικὴ μυθολογία καὶ ἡ πρεσβυτάτη ἁπασῶν. Πολλοῦ γε δεῖ· διότι οὐδεὶς δύναται εἰκότως νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων λόγων τῶν ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι τεχνιέντως συνυφασμένον πᾶν προϊὸν τῆς ἐνεργοῦς φαντασίας τοῦ ὁμηρικοῦ αἰῶνος ἐγένετο, πρῴην δὲ μήτε θρυλλούμενόν πη μήτε ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἀκοῇ παραδιδόμενόν τε καὶ ἀεὶ αὐξανόμενον.

Οὐδεὶς δὲ πάλιν ὅστις δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι πρὶν οἱ πανταχόθεν Ἑλλάδος ἄνακτες καὶ ἥρωες περὶ τὸν εὐρυκρείονα Ἀγαμέμνονα συναγερθέντες ἐπὶ τὴν σχεδόν τι ἀπόρθητον Πέργαμον τῆς εὐδαίμονος Τροίας ἐστρατεύσαντο, οὐκ ὀλίγοι αἰῶνες παρῆλθον, ἐν οἷς γενεαὶ μὲν πρὸς γενεάς, πόλεις δὲ πρὸς πόλεις εἴριζόν τε καὶ ἐμάχοντο, πολλά τε ἄλλα συνέβησαν διὰ χρόνου μῆκος ἐξαφανισθέντα, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν Ὁμήρου ἐπῶν ἔχει τις νὰ συμπεράνῃ. Πολλοῦ πάντως ἐδέησε χρόνου ἕως ὅτου ποιητῶν ἐξόχων μοῦσα τὰ περὶ τὸν τρωϊκὸν καὶ θηβαϊκὸν πόλεμον ἀοίδιμα καὶ ἄλῃστα τοῖς ὕστερον παρέδωκε.

Κατὰ γοῦν τοῦτον τὸν λόγον δύναταί τις νὰ εἴπῃ τὸν Ὅμηρον παλαιτάτην μὲν ἄλλως οὖσαν πηγήν, πρός γε μὴν τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν νεωτάτην. Διότι ὡς ὅταν τις τὸ εἶδος τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης σκοπήσῃ καὶ τὰς παντοίας ἀλλοιώσεις, συνεικάσει καὶ τὴν προηγηθεῖσαν διανοητικὴν ἐργασίαν παντὸς τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ τὰ Ὁμήρῳ ἐπικῶς ἐπεξειργασμένα μυθολογήματα ὑπεμφαίνουσιν, οἷά ποτε καὶ πρῴην περιήδοντο.

Ἀνάγκη οὖν νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἐγένετο μὲν χρόνος τις καὶ οὐκ ὀλίγος πρὶν Ὁμήρου, καθ' ὃν τὰ παντοδαπὰ καὶ πυκνὴν ἔννοιαν ἔχοντα σύμβολα ἀνεπτύχθησάν τε καὶ εἰς ἓν σύνολον εὖ ἡρμόσθησαν· προϋπῆρξε δ' ὡσαύτως χρόνος συχνός, ὁπότε πάντη μὲν ἄλλως οἱ ἄνθρωποι περί τε τῆς τοῦ σύμπαντος φύσεως καὶ τοῦ θείου ἐδόξαζον, πάντη δ' ἄλλως τά τε διανοήματα αὐτῶν καὶ τὴν περὶ τὸ θεῖον λατρείαν ἐκδηλοῦν ἐβούλοντο ἢ ὥσπερ οἱ ἐν τῷ αἰῶνι ζῶντες, ὃν Ὅμηρος ἡμῖν περιγράφει.

Πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα πάντες σχεδὸν οἱ περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν σπουδάζοντες ἡγοῦντο τοὺς Πελασγοὺς ἔθνος παιδείας πάσης ἄμοιρον, μηδοπωστιοῦν μουσῶν ἡμμένον, ὁπότε ἀνήρ τις μάλα ἀγχίνους ὁ Ι. Λύζακος ἀκριβῶς τὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶδος ἐξετάσας ἀπέδειξε τἀναντία.

Ὁ σοφὸς οὖν Οὐέλκερος λέγει εἴτις ἐπιμελῶς ἀναλύσειε τὴν τῶν Ἑλλήνων μυθολογίαν, μέρος ἀποτελοῦσαν τῆς γενικῆς μυθολογίας καὶ παραβάλλοι αὐτὴν πρὸς πολλὰ ἄλλα ἄλλων ἐθνῶν συγγενῶν θρησκεύματα, δυνηθήσεται πάντως πάντη ἀλλοίαν νὰ ἀποδείξῃ τὴν πρώτην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατάστασιν, καὶ πᾶν ὅ,τι παρὰ τῶν προγόνων ὡς κληρονόμημα παρέλαβον [ἐξ οὗ γε εἰκότως τις καὶ τὴν ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ ὑπὸ τῶν ἰδίως Ἑλλήνων περαιτέρω προαχθεῖσαν παιδείαν τε καὶ εὐμουσίαν ἔχει νὰ συμπεράνῃ], ἢ ὅπως πολλοὶ τῶν παλαιῶν ἐποίησαν, ἀντιτάσσοντες τὰς γνησίως ἑλληνίδας Μούσας καὶ Χάριτας πρὸς τὸ ἀγριωπὸν καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀτέραμνον ἦθος τῶν πρῴην τὴν Ἑλλάδα οἰκησάντων φύλων.

Ὅτε γὰρ τὰ πελώρια τείχη παλαιτάτων πόλεων, τῶν τε Ἀτρειδῶν καὶ τοῦ Μινύου τοὺς ἔκπληξιν προξενοῦντας τάφους καὶ θησαυροὺς ἔγνωμεν, ἡ ὄψις ἡμῶν αἴφνης εξίκετο εἰς τὸ λυκαυγὲς τῶν παλαιγόνων χρόνων, καὶ ἐκ τοῦ εἴδους τούτου τῆς χειροτεχνίας πολλὰ ἠδυνήθημεν καὶ περὶ τοῦ ἄλλου βίου τῶν φύλων ἐκείνων νὰ εἰκάσωμεν, ὃν τὰ ὑστερογενέστερα ἔθνη σχεδόν τι οὐδ' ὑπώπτευσαν προϋπάρξαντα.

Εἰ οὖν δυνατὸν ἡμῖν ἦν μετ' ἐρεύνης κριτικῆς θρησκευτικὰς δοξασίας ἐκ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου νὰ πορισθῶμεν καὶ τὴν ἐν αὐταῖς πυκνὴν καὶ γόνιμον ἔννοιαν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐναργείας τε καὶ παρορμήσεως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ νὰ ἐντυπώσωμεν, μεθ' ἧς καὶ τὰ γιγάντεια ἐκεῖνα μνημεῖα πρὸ τῶν τεθαμβωμένων ἡμῶν ὀμμάτων παρέστησαν, θὰ ἠδυνάμεθα ἐξάπαντος νὰ ἀνασκευάσωμιν τὴν μέχρι τοῦδε ἐξ ἀγνοίας ἐπικρατήσασαν γνώμην ὅτι ἐξ ἀσήμου καὶ ἀφανοῦς ἀρχῆς τὸ ἑλληνικὸν ὡρμήθη, καὶ τὴν ἐναντίαν ἐκείνης περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς λαμπρότητος τῶν προγόνων τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀντεισαγάγωμεν.

Ἐν τοῖς ἔπεσιν οὖν τοῦ Ὁμήρου ἡ περὶ τῶν Θεῶν μυθολογία, προγενεστέρα οὖσα τοῦ τεχνικοῦ εἴδους τῆς ἐποποιΐας, φαίνεται ἡμῖν ὥσπερ δένδρον ἄνθεσιν ἤδη παγκάλοις βρῖθον. Ἦν δ' αὕτη προϊὸν τῆς κοινῆς παντὸς τοῦ ἔθνους εὐφυΐας. Ἡ δ' ἁπλουστέρα τῶν πάλαι ἀνθρώπων πρὸς τοὺς Θεοὺς πίστις, ἐξ ἧς γε ἡ μυθολογία ἐκβλαστήσασα μεγάλη κατὰ σμικρὸν ηὐξήθη, κεῖται που ἀνεξιχνίαστος. Ἀλλ' εἰ καὶ πάνυ ὀλίγα περὶ αὐτῆς δυνάμεθα ἐξακριβῶσαι, ἱκανὸν καὶ τοῦτο εἰς τὸ νὰ χορηγήσωμεν ὕλην λόγου πολλοῦ ἀξίαν εἰς τὸν προτοῦ χρόνον, περὶ οὗ πάσης ἄλλης ἀμοιροῦμεν ῥητῆς μαρτυρίας, ὥστε νὰ ἔχωμεν καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἄλλα περίπυστα ἔθνη ὁριστικώτερον νὰ παραβάλλωμεν.

Ἀνάγκη οὖν τάς τε θεωρίας καὶ προαισθήσεις ἀνασκοποῦντες, ἐξ ὧν γε ἡ μυθολογία ἀνεφύη, τὸ ἐν προγενεστέρῳ αἰῶνι παραχθέν, ὥσπερ οἱ φυσιοδῖφαι καταχωσθέν τι γένος φυτῶν ἢ ζώων, εἰς φῶς νὰ ἀναφέρωμεν, διά τε ζοφερῶν σηράγγων ἐμβλέψαντες νὰ διακρίνωμεν καὶ εἰ μή τι γε ἄλλο, νὰ ὑποδείξωμεν τοὐλάχιστον ἐν γένει. Αὐτὰ δὲ τὰ Ὁμήρου ἔπη ἀκριβῶς μελετήσαντες, ἄριστα δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ τὰς πρῴην θεωρίας, ἐξ ὧν αἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀνθοῦσαι ἀνεβλάστησαν.

Ἐκ πάσης δὲ τῆς ἱστορίας τῶν ἐθνῶν ὁ τῆς θρησκείας πυρὴν διατελεῖ ἀεὶ λάμπων ὡς τηλαυγὴς

στὴρ ὑπεράνω τοῦ ὁμιχλώδους ὁρίζοντος τῶν ἄλλων ἀνθρωπείων πραγμάτων.

Ὥστε δὲν δυνάμεθα τοῦ λοιποῦ νὰ πεισθῶμεν τῷ χρυσῷ Ἡροδότῳ Ἡσίοδόν τε καὶ Ὅμηρον λέγοντι τοῖς Ἕλλησι θεογονίαν ποιῆσαι.

Ὁ σοφώτατος Οὐέλκερος, εἴπερ τις ἄλλος ἐγκρατέστατος ὢν τῶν θαυμασίων προϊόντων τῆς ἐπιστημονικῆς συγκρίσεως τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἀρχαιολογίας, ἀνεξιχνίασε μετὰ φιλοσοφικῆς βαθύτητος τὴν πρώτην καταβολὴν τῆς ὕστερον Ἑλληνικῆς μυθολογίας, οὐχὶ ἐγγύς που τῶν Ὁμήρου χρόνων ἐνυπολανθάνουσαν, ὥς τινες τῶν πρότερον ἐδόξαζον, ἀλλὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας πρὸ τῶν Τρωϊκῶν καὶ ἐκτὸς τῆς ὕστερον Ἑλλάδος κληθείσης ὑπ' ἄλλην μορφὴν προϋπάρξασαν.

Ἡ τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν ἀρχαιολογία καὶ ἡ ἀναδίφησις τῶν ἐκ τῆς ἀνθρωπομήτορος Ἀσίας προελθουσῶν γλωσσῶν κατὰ γένη, ἔτι δὲ ἡ γνῶσις τῆς νῦν καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν γιγαντιαίων καὶ ἐκπάγλων μνημείων πολλῶν ἄλλων χωρῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς πρεσβυγενοῦς Αἰγύπτου, κατὰ δυστυχίαν καὶ ὅλως ἀνελπίστως μέχρι τοῦ νῦν ἐντελῶς παρ' ἡμῖν ἠμελήθησαν, εἰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνατολικώτατον τῶν ἐν Εὐρώπῃ οἰκημένων ἐθνῶν, τὴν θαυμαστὴν γέφυραν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἔχοντες, καὶ προωρισμένοι νὰ μεταδώσωσί ποτε σὺν Θεῷ ἁγίῳ τὸ λαμπρὸν τοῦ πολιτισμοῦ φῶς εἰς τοὺς ἐν σκότῳ ῥιγοῦντας οἰκήτορας τῆς Ἀνατολῆς, ὠφείλομεν πάντων μάλιστα τῶν ἐθνῶν, ὠφελούμενοι καὶ ἐκ τῆς πικρᾶς πείρας, ἣν ἔχομεν τῶν ἔτι καὶ νῦν κατὰ μέγα μέρος, ὡς μὴ ὤφελε, τυραννούντων ἡμᾶς ἀγρίων Ἀσιανῶν, νὰ ἐπιδοθῶμεν ὅλοι καὶ μετὰ ζήλου μεγίστου εἰς ταύτας τὰς ἐπιστήμας, αἵτινες τόσον θαυμαστὰ προϊόντα κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην ὁσημέραι παράγουσιν.—Αὗται αἱ θαυμασταὶ ἐπιστῆμαι ἄπλετον φῶς διαχέουσιν εἰς πολλὰς ἄλλας ἐπιστήμας. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ ἔνθερμοι ζηλωταὶ αὐτῶν φαίνονται ἐν πολλοῖς ὑπερβολικοί, προθυμούμενοι τὰ πάντα νὰ ἀναγάγωσιν εἰς αὐτάς. Πολλοὶ τῶν γλωσσοδιφῶν ἠθέλησαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν καὶ πολλὰς ἄλλας γλώσσας νὰ ἀναγάγωσιν εἰς τὴν σανσκριτικήν, λησμονήσαντες ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπολαμβάνωμεν αὐτὴν μητέρα πασῶν τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἀδελφὴν μόνον οὖσαν.

Οἱ Αἰγυπτιολόγοι ἠθέλησαν πάντα τὰ σπέρματα καί τι πλέον τοῦ παρ' Ἕλλησι πολιτισμοῦ νὰ ἀνεύρωσιν ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς μνημείοις· οἱ περὶ τὰ ἀνατολικὰ θρησκεύματα καὶ φιλοσοφήματα ἀσχολούμενοι ἠθέλησαν νὰ ἀναζητήσωσι τὸν πάντα πυρῆνα τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πάντα τὰ τοιαῦτα ἔχουσι καὶ ὑπερβολάς. Ἀλλ' ἀσύγγνωστος ὅμως ἐπιμονὴ καὶ ἰσχυρογνωμοσύνη λίαν βλαβερὰ εἶναι τῶν μὴ βουλομένων νὰ ἀναγνωρίσωσι καὶ τὰ διὰ τῶν παγκάλων τούτων ἐπιστημῶν φανερώτατα καταστάντα· ἀσύγγνωστος ἰσχυρογνωμοσύνη εἶναι τῶν προθυμουμένων σήμερον νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς κόσμος αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνεπτύχθη, πάντη κεχωρισμένος τοῦ ἀσιατικοῦ. Ὅλως ἀλλόκοτον καὶ πρᾶγμα ἀκατανόητον θὰ ἦτον, εἰ ὑπελαμβάνομεν τὸ ὕστερον ἑλληνικὸν ἐπικληθὲν ἔθνος τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ πρὸ τῶν ἀποικιῶν οἰκῆσαν, ἔκλεισεν ἑκουσίως τὰ ὄμματα αὐτοῦ ἵνα μὴ ἴδῃ τὸν κύκλῳ αὐτοῦ καὶ ὕστερον κινούμενον πολιτισμόν.

Οἱ Ἕλληνες ἤδη τῇ δεκάτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ἐπικρατήσαντες, ἐξήλασαν τοὺς Κᾶρας ἀπὸ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἔτι δ' ἤρξαντο κατὰ τὸ κρατερὸν νὰ πιέζωσι καὶ τὰς τῶν Φοινίκων ἀποικίας. Πῶς οὖν δύναταί τις εἰπεῖν μετὰ λόγου ὅτι τοιαύτῃ ἐπιμιξίᾳ πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ χρώμενοι ἤδη, δὲν ἐγίγνωσκον καὶ πρότερον τὰ φῦλα ἐκεῖνα; ταῦτα δὲ πρῴην ἐπὶ πλεῖστον τῶν νῦν δὴ ἐξελληνιζομένων τόπων καὶ νήσων ἐπισχόντα, πῶς οὐ συνῆλθον τοῖς Ἕλλησι; Κοινωνήσαντες οὖν οἱ Ἕλληνες τοῖς ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου ἑκάστοτε ἐπὶ τὰ ἐνθάδε ὁρμωμένοις, πρῶτον μὲν ὑπείκοντες, ὕστερον δὲ καὶ ἐπιτιθέμενοι, εὐφυεῖς δὲ σφόδρα ὄντες καὶ πρὸς τὰ καινὰ ζήλῳ φερόμενοι, πῶς οὐ παρεδέξαντο τὰ παρ' ἐκείνοις ἤδη εὑρημένα ἔν τε τέχναις καὶ ἐν θρησκευτικοῖς πράγμασι καὶ φιλοσοφωτέροις τισὶ θεωρήμασι; Τοῦτ' ἔγωγε ἀδυνατῶ νοῆσαι, κἂν θελήσω. Διό, λέγω, οὐδὲ τὸ Θάλητος τοῦ Μιλησίου φθέγμα ὅτι ὕδωρ ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων ἀρχή, ἀλλότριον ἡγοῦμαι τοῦ παρὰ πᾶσι τοῖς Σημίταις ἐκνικῶντος θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ τῶν παντοίων προσωποποιήσεων καὶ ὑπαινιγμῶν τοῦ ὕδατος. Ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χωρίον (ἐν τῷ Α'. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ) οὐκ ἀλλοτρίαν τῶν τοιούτων ἔννοιαν περιλαμβάνει, ὡς ἀνάγον τὸ περὶ τοῦ ὕδατος δόγμα εἰς τὸ λυκαυγὲς τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων. Οὔτε λόγον τινὰ ἀποχρῶντα ἔχομεν νὰ δυσπιστῶμεν ὅτι Θαλῆς ὁ Μιλήσιος παρ' Αἰγυπτίοις ἢ Χαλδαίοις ἐλθὼν καὶ πολλὰ περὶ ἀστρονομίας μαθών, τὴν περιώνυμον ἐκείνην ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου τοσοῦτον ἀκριβῶς προεῖπεν. Οὐδὲ τὸ τοῦ Πινδάρου, τὰ Ὀρφικὰ μεμυημένου « Ἄριστον μὲν ὕδωρ » ὡς χαριέντισμα λυρικὸν ἡγοῦμαι· ἀλλ' ὡς δόγμα τι πρεσβυγενὲς τῶν ἀνατολικῶν οὐκ ἀλλότριον.

Ἔτι δὲ ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς ὑπάρχουσι μέν τινα ὑπομιμνήσκοντά πως ἁπλῶς τὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησι· καὶ τὰς ἀμυδροτάτας ταύτας ὁμοιότητας, εἰ μή τις ὅλως τυχαίας εἴπῃ, ὀφλήσει ἴσως καὶ γέλωτα. Οἷον τὸ τῆς Δραυπαδίης τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Παντσιάλα (Δουγκέρου Ἱστ. τῶν ἀρχ. Ἐθνῶν. Τ. Β. σ. 37.) τὴν ἐν Ὀδυσσείᾳ θέσιν τοῦ τόξου ὑπομιμνήσκον· ἔτι δὲ ἡ παρόρμησις ἣν πρὸ τῆς συμπλοκῆς ὁ Βίσσμα πρὸς τοὺς στρατιώτας ποιεῖται παραπλησία πως φαίνεται πρὸς τὰ τοῦ Τυρταίου καὶ Καλλίνου τοῦ Ἐφεσίου· καὶ ἄλλα.

Ἐὰν ὅμως παρακολουθήσωμεν τὴν συναίσθησιν καὶ φαντασίαν τῶν Ἰνδῶν, τιμώντων ὡς ἐνδιαίτημα τῶν μακάρων θεῶν τὸν ἀστρογείτονα Ἡμωδὸν

(Himàlaja) (1), οὗτινος αἱ χιονοφόρεῖς κορυφαὶ ἀπὸ τῶν πορρωτάτω πεδιάδων ὁτὲ μὲν χρυσανταυγεῖς ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ὑπεράνω τοῦ γλαυκοῦ ἀέρος φαίνονται, ὁτὲ δὲ εἰς τὰ ἀπέραντα βάθη τῶν νεφελῶν ἀφανίζονται, εὑρίσκομεν ἤδη ὁμοιότητά τινα καὶ οὐχὶ ὅλως τυχαίαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φαντασίαν, ἥτις ἐποίησε τὰς τοῦ Ὀλύμπου κορυφὰς, ὡς τὰ μέγαρα τῶν ἀθανάτων θεῶν.

Ὡσαύτως ἐὰν τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν τῶν Βραχμάνων καὶ τὴν περὶ καθάρσεως καὶ τίσεως τῶν ἐνθάδε τῇ ψυχῇ ἡμαρτημένων πρὸς τὰς τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Πυθαγορείων θεωρίας παραβάλωμεν, ἐξάπαντος εὑρήσομεν αὐτὰς πάνυ ὁμοίας ἀλλήλαις οὔσας. Καὶ λόγον ἔχομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰ μήγε ἄλλως ὁ Πλάτων παρὰ τῶν Ἰνδῶν ἐμμέσως πως αὐτὰς παρέλαβεν, ἀλλὰ πάντως ἡ τοιαύτη ὁμοιότης τῶν θεωριῶν πρὸς ἀλλήλας οὐδαμῶς τυχαία εἶναι, ἀλλ' ἴσως διὰ τὸ συγγενὲς τῆς φυλῆς τῆς Ἀρείας ἢ κάλλιον εἰπεῖν τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς κτέ. κτέ.

Ἀλλ' ἴσως ταῦτα συναρμολογῶν φανῶ τισι πέραν τοῦ δέοντος μηκύνων τὸν λόγον, ἔγω γε ὅμως νομίζω ὅτι δὲν ἐρρέθησαν ταῦτα ἔξω τοῦ προκειμένου· προσκαταβαίνων δὲ τῷ λόγῳ εἰς τὰ περὶ Ὁμήρου, λέγω ὅτι πολλοὶ, καίτοι ἄλλως πολυμαθεῖς ἄνδρες, πολλὰ τῶν ἐν τοῖς Ὁμήρου ἔπεσιν ᾀδομένων ἢ ὡς ψιλὸν προϊὸν τῆς Ὁμήρου φαντασίας ὑπέλαβον ἢ πάντη ἀνεξέταστα παρέλιπον. Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπικὴ φαντασία, καίτοι ἐλευθέρα οὖσα, δημιουργεῖ ὅμως πάντοτε ἐντὸς νόμων τινῶν ἀπαρεγκλίτων. Καὶ σμικρόν τις τὴν διάνοιαν περὶ τούτου ἐπιστήσας, συμφήσει πάντως ὅτι ὑπάρχουσι πράγματά τινα, ἅπερ ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ ἀδύνατον ἐξ ἀρχῆς νὰ δημιουργήσῃ εἰ μὴ πραγματικῶς ὑπῆρχον. Καὶ ἵνα διὰ τὴν ὀλιγότητα τοῦ τε χρόνου καὶ τόπου ἐλάχιστον παράδειγμα φέρω· ὅταν π. χ. ὁ Ὅμηρος περιγράφῃ ἡμῖν ἐν Ὀδυσσείᾳ τὰ μεγαλοπρεπῆ μέγαρα τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης ἀργύρῳ χρυσῷ ἠλέκτρῳ καὶ ἐλέφαντι εὖ ἠσκημένα, δῆλον ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγίνωσκε τὴν εἰς κάλλος ἱκανὸν ἐξεργασίαν τῶν τιμαλφῶν τούτων ὑλῶν. Ἀλλ' ὁ ἐλέφας δὲν ἦτο βέβαια προϊὸν οὔτε τῆς κυρίως Ἑλλάδος οὔτε τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ὥστε ἐξιχνιάζομεν, ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι, τὴν ἐπιμιξίαν τῶν παρὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκούντων πρὸς τὰ ἀνατολικώτατα ἔθνη. Τοιαῦτα εὑρίσκεις παρ' Ὁμήρῳ πλεῖστα.

Νῦν δὲ ἀποτείνων πρὸς σὲ, ὦ ἀνώνυμε, τὸν περὶ τῆς Ὁμήρου γλώσσης λόγον, συγκεφαλαιῶ τὰ ἑξῆς· ὥσπερ οὔτε ἡ ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ Ὁμήρου μυθολογία ἦν ἐπὶ Ὁμήρου νέον πρᾶγμα, οὔτε τὸ ὕστερον ἑλληνικὸν ἐπικληθὲν ἔθνος ἐν σπαργάνοις ἦν· οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ ἐπὶ Ὁμήρου οὔτε νέα ἦν, οὔτε πρὸ ὀλίγων ἑκατονταετηρίδων ἀρξαμένη, ὥστε νὰ ὑπολαμβάνῃ τις αὐτὴν ἐν τῷ γίγνεσθαι ἐπὶ Ὁμήρου, ὥσπερ σὺ χρησμοδοτεῖς.

Ἐάν τις τὴν ἐρατεινὴν τοῦ Ὁμήρου μοῦσαν ὡς μυρίπνουν αὖραν εἴπῃ λιγέως πάνυ πνέουσαν κατὰ τὴν ῥοδοδάκτυλον Ἠῶ τοῦ ὕστερον ἐπικληθέντος ἑλληνισμοῦ, ὀρθότατα λέγει. Ἐὰν ὅμως εἴπῃ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦν διὰ τοῦτο καὶ ἐγγύτατα τῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς ὡρμήθη καὶ θρησκεία καὶ γλῶσσα καὶ ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῆς τῆς φυλῆς ἥτις ὕστερον τὸν ἑλληνισμὸν ἀπετέλεσε, μεγάλως ἁμαρτάνει.

Ἡ ἀλλόκοτος καὶ ἄτοπος γνώμη ὅτι ὀλίγον πρὶν Ὁμήρου τὸ ἀνθρώπειον γένος, οἷον ἐν σπαργάνοις κείμενον, μόλις ἤρξατο νὰ διαρθρόνῃ τὴν ὕστερον ἑλληνικὴν κληθεῖσαν γλῶσσαν εἶναι «τὸ πρῶτον ψεῦδος», ὅπερ ἐπεκράτησε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα· ἐκ τούτου τοῦ πρώτου ψεύδους ἐπήγασαν πᾶσαι αἱ γελοιωδέσταται θεωρίαι τῶν Ὁλλανδῶν φιλολόγων καί τινων ἄλλων ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι· καὶ ὥσπερ ὁ σοφὸς Γεώργιος Κούρτιος ἐν τῷ ἐτυμολογικῷ αὐτοῦ (Τ. Α. σ. 12—13) λέγει, οἱ σοφοὶ ἐκεῖνοι ὑπέλαβον ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τῶν σπαργάνων τῆς κοιτίδος μόλις ὑπεκδῦσα, ἔφηβος ἀνέθορεν καὶ εὐθέως φρόνησιν καὶ νοῦν ἀκμαῖον λαβοῦσα, εὗρεν ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ὥσπερ ὁ ἀρτιγέννητος Ἑρμῆς ἐν τῷ Ὁμηρικῷ ὕμνῳ (ς. ιζ'.)

Ἠῷος γεγονὼς μέσῳ ἤματι ἐγκιθάριζεν,
ἑσπέριος βοῦς κλέψεν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος,

τοιαύτῃ τινὶ θεωρίᾳ καὶ σὺ, κύριε ἀνώνυμε, ὡς φαίνεται λεληθότως ἀκολουθῶν, ὤρθης σήμερον ἐν Ἕλλησιν ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ λαμπρᾶς ἡμέρας κηρύσσων ὅτι ἐπὶ Ὁμήρου ἔτι ἀπέμειναν ὡς λείψανα ἐκ τῆς πρωτογενοῦς καὶ ἀνάρθρου γλώσσης ἀρχαῖαι τινὲς ῥίζαι ἀκατέργαστοι ὅλως καὶ ἄκλιτοι, τὸ κρὶ καὶ λὶς καὶ ὃ πάντων γελοιότατον καὶ τὸ δῶ, ἐξ ὧν ἔπειτα κατὰ προσθήκην καταλήξεων ἐγένοντο τὰ κριθὴ καὶ λισσὸς καὶ δῶμα κ.τ.λ. Εἰπὼν δ' ὅτι ἠκολούθησας θεωρίᾳ τινὶ ἴσως ἀδίκως ἐπεβάρυνά σε· διότι ὡς τὰ πλεῖστα τῆς ὀλιγοστίχου σου διατριβῆς ἐμφαίνουσι, σὺ εἶ πάσης θεωρίας ἀνακεκουφισμένος.

Ἐὰν σοὶ εἴπω ὅτι ὅλως ἄτοπον εἶναι νὰ ὑπολάβῃ τις ὅτι τοιαῦτα λεξείδια ἄναρθρωτα καὶ ἀκατέργαστα διὰ τοσούτων ἑκατονταετηρίδων μέχρις Ὁμήρου ἐκ τῆς παλαιτάτης γλώσσης ἐν χρήσει διεσώθησαν, ἴσως σοὶ φανῇ ὄνειρον. Ἐὰν σοὶ εἴπω ὅτι τὸ ἀδιάπλαστον τῶν τοιούτων λέξεων ὅλως ἀντιβαίνει πρὸς τὴν θαυμασίως ἐπεξειργασμένην τοῦ Ὁμήρου γλῶσσαν, καὶ τὸ τοιοῦτον ἐνδέχεται πάλιν νὰ μὴ παραδεχθῇς ὡς ὑπολαμβάνων τὴν Ὁμήρου γλῶσσαν μόλις ἤδη δημιουργουμένην, αὐτὸν δὲ τὸν Ὅμηρον ἐγγυτάτω τῶν ὀνοματοθετῶν ἢ καὶ αὐτὸν ὀνοματοθέτην ὄντα καὶ παραλαμβάνοντα ἐκ τῆς ἀκατεργάστου ὕλης ψήγματά τινα ἄμορφα ἵνα συγκολλήσῃ τοὺς στίχους αὐτοῦ. Ἡ σὺ

(1) Ἡμωδὸς καὶ Ἴμαος=Himalaja δηλοῖ ἐνδιαίτημα τῆς χιόνος ἢ χιόνεον μέγαρον. Τῶν δὲ ἑλληνικῶν ὀνομάτων τὸ μὲν Ἡμωδὸς (οὐχὶ Ἐμωδὸς ἴδε Διονύσ. περιηγ. 748) ἐγένετο ἐκ τοῦ Haimavata (τὸ ava=ω), ὅ ἐστιν ἐπίθετον τοῦ Himâlaja· τὸ δὲ Ἴμαος ἐκ τοῦ Himavat κατ' ἀποκοπὴν τοῦ υ. Καὶ Himavat ἀπαντᾶται συνεχέστερον παρὰ τοῖς πεζογράφοις. Ἴδε Λάσσενος Ἰνδικῆς ἀρχαιολογίας Τ. Α. σ. 17.

ὁ τὰ πάντα τολμῶν ἔχεις ἴσως εἰπεῖν ἡμῖν καὶ ὅπως ἐκεῖνοι οἱ φυσικοὶ ἦχοι προελθόντες τοῦ στόματος τῶν πρώτων ὀνοματοθετῶν, διεσώθησαν μέχρις Ὁμήρου; Ἀλλ' ἴσως σὺν θεῷ ἁγίῳ ἔχεις νὰ ὑποδείξῃς καὶ ἄλλας « ἁπλομόρφους » λέξεις διασωθείσας καὶ μέχρις ἡμῶν. Διότι δὰ καὶ ἡμεῖς λέγομεν τρῶν ἀντὶ τοῦ τρώγουσιν καὶ κλαῖν ἀντὶ τοῦ κλαίουσι καὶ λὲν ἀντὶ τοῦ λέγουσιν. Ὅθεν οὐδεμία ἀμφιβολία κατά γε τὴν σὴν λογικὴν ὅτι ἡ ἀρχικὴ ῥίζα τοῦ λὲν εἶναι τὸ λέ. Ἐγὼ νὴ τὴν ἀλήθειαν προσδοκῶ πολλὰ πράγματα παρὰ σοῦ. Ἀτὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος συγχώρει πρῶτον τὸ σμικρὸν τοῦτο ἐρωτημάτιον· Πόθεν ἐξεμετάλλευσας τὰ χρυσᾶ ἐκεῖνα ἐτυμολογήματα ἵνα φωτισθῶμεν καὶ ἡμεῖς; Σύ, ὦ φωτοβόλε φιλολόγε, ἀποκαλῶν ἡμᾶς ἀγραμμάτους καὶ ἀλόγους ῥητῶς ὡς ἀσπαζομένους τὴν ἐναντίαν γνώμην, ἴσως οὔτε κατεδέχθης νὰ ἐνθυμηθῇς καὶ τίνας ἄλλους μεθ' ἡμῶν τοιούτους ἀποκαλεῖς, ὧν τὰ ὀνόματα νῦν τὸ πρῶτον ἀκούσας καὶ ἴχνος αἰδοῦς ἐὰν ἔχῃς καὶ ψεκάδα συναισθήσεως ἠθικῆς αἰσχυνθήσῃ ἐξάπαντος, τοιαῦτα νεανιευσάμενος. Εἴπομεν οὖν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ἄρτι ῥηθεισῶν λέξεων· ἀλλ' ὡς ἐν παρόδῳ εἰρήσθω ὅτι καὶ τὰ παιδία μειδιάσουσιν ἀκούσαντα ὅτι θαυμαστός τις φιλολόγος ἐξέλαβε τὸ ΔΩ ὡς ῥίζαν πρωτότυπον, ἐξ ἧς εἶτα ἐσχηματίσθη τὸ δῶμα! Ἀλλὰ νὰ μὴ ἀκούσῃς ποτὲ ὅτι τὸ δῶμα εἶναι ῥηματικὸν παράγωγον ἐκ τοῦ δεδόμημαι, οὗτινος ἀρχικὴ ῥίζα εἶναι τὸ ΔΕΜ, δέμω;

Ἀλλ' ὅπως μὴ ἀποκναίσωμεν τὸν εἰδήμονα ἀναγνώστην, παρατιθέντες ἐνταῦθα αὐτολεξεὶ τὰς μαρτυρίας, λέγομεν συντομίας χάριν ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος εἷς, ὁ Ἡσύχιος δύω, ὁ Σουΐδας τρεῖς (ἀρίθμει, φίλε ἀνώνυμε), ὁ Εὐστάθιος τέσσαρες, ὁ Ἑρρῖκος Στέφανος (κατὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων) πέντε, ὁ Δάμμιος ἕξ, ὁ Πασσόβιος ἑπτὰ καὶ λοιποί, πάντες ὁμοφώνως λέγουσιν ὅτι τὸ κρῖ, καὶ λὶς, καὶ δῶ κατ' ἀποκοπὴν ἐγένοντο, ἀπαράλλακτα ὅπως εἶπεν ὁ Χαντσερῆς, ὃν ἡ λογιότης σου ὑπεροπτικῶς μάλα ἤλεγξας ὡς ἀγνοοῦντα καὶ γραμματικὴν καὶ λογικήν. Καὶ κατὰ χάριν λεγομένῃ σοι καὶ τάδε· ὅτι τοῦ λὶς τὸ μὲν ς εἶναι ληκτικὸν ἡ δὲ ἀρχικὴ ῥίζα εἶναι τὸ λῖτ (γλιτ)· ἐκ τοῦ λῖτ ἐγένετο τὸ λιτ-ὸ-ς = λεῖος· τὸ δὲ λισσὸς, ὦ ἀνώνυμε, δὲν ἐγένετο ἐκ τοῦ λὶς κατὰ προσθήκην τῆς καταλήξεως σος, ση, σον· διότι τοῦτο μόνον κατὰ τὴν σὴν λογικὴν καὶ γραμματικὴν δύναται νὰ συμβῇ· ἀλλὰ πιθανώτατα ἐγένετο ἐκ τοῦ λιτ-jο-ς λισσὸς, ὡς λίσπος ἀντὶ τοῦ λίτ-Fo-ς ἐκ τῆς αὐτῆς ῥίζης καὶ λίσφος = λεῖος καὶ λίστρον· λατινιστὶ glit-tus καὶ glis (οὗ ῥίζα glit) = Humus tenax· λιτανϊστὶ glittu-s = γλίσχρος. Ἴδε ἐτυμολογικὸν Κουρτίου ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ἐὰν σοὶ εἴπω ὅτι καὶ ὁ Στράβων (II, σ. 364) κατ' ἀποκοπὴν λέγει τὰς λέξεις ἐκείνας ὅτι ἐγένοντο, ἴσως ἐνοχλήσει σε τὸ τετριμμένον τοῦτο ὄνομα.

Ἐὰν ὅμως ἐρωτήσω σε ἤκουσάς ποτε τὸ ὄνομα Ἀριστοτέλης; φαίνεταί μοι ὡς εἰ ἤκουόν σε λέγοντα· — Εὐφήμει, ὦ ἄνθρωπε, ἐρωτᾷς εἰ ἤκουσα τὸ ὄνομα Ἀριστοτέλους τοῦ φιλοσόφου; — Συγχώρει, φίλε, ἐρωτῶ καὶ πάλιν ἤκουσας ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε καὶ περὶ ποιητικῆς; ὡς εἰ ἤκουόν σε δὲ αὖθις λέγοντα· — Οὐ μόνον ἐξεπίσταμαι ὅτι περὶ ποιητικῆς ἔγραψεν, ἀλλὰ καὶ ὅσα ὑπὸ πάντων τῶν σοφῶν κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας μέχρι τοῦ παρόντος ἔτους καὶ τῆς παρούσης ἡμέρας περὶ τῆς ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους συνεγράφησαν. — Ἀλλὰ, φίλε, δὲν ἐρωτῶ τοῦτο· παῦσον πρὸς Θεοῦ τὴν ἀπέραντον ὀνοματολογίαν· διότι οἱ βιβλιοπῶλαι γινώσκουσιν αὐτὴν κάλλιον· μή μοι λέγε τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα· εἶδες ποτὲ σὺ αὐτὸς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς τὴν ποιητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους; Τάδε λέγει Ἀριστοτέλης ὁ πατὴρ τῆς Λογικῆς, ὦ ἥδιστε ἀνώνυμε, ἐν κά κεφ. τῆς ποιητικῆς [τῆς Βερολ. ἐκδ. σ. 1458 α. εὐθὺς ἐν ἀρχῇ]. « Ἐπεκτεταμένον δ' ἐστὶν ἢ ἀφῃρημένον τὸ μὲν, ἐὰν φωνήεντι μακροτέρῳ κεχρημένον ᾖ τοῦ οἰκείου ἢ συλλαβῇ ἐμβεβλημένῃ, τὸ δ' ἐὰν ἀφῃρημένον τι ᾖ αὐτοῦ, ἐπεκτεταμένον μὲν οἷον τὸ πόλεως πόληος καὶ τὸ Πηλείδου Πηληϊάδεω, *ἀφῃρημένον δὲ οἷον τὸ Κρῖ καὶ τὸ Δῶ* καὶ « μία γίνεται ἀμφοτέρων ὄψ. » — Ἤκουσας οὖν τί λέγει καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης; Ἢ ἔχεις ἆρα τόλμην νὰ διϊσχυρισθῇς ἐπὶ πλέον τὸ γνωμάτευμά σου; ἀλλ' ἴσως καὶ σὺ αὐτὸς λυπεῖσαι εἰπὼν ἐκεῖνα. Χρυσᾶ ἄρα τὰ τοῦ Ἱπποκράτους λόγια περὶ ἰατρικῆς τέχνης καὶ ἐνταῦθα καλῶς ἁρμόζοντα. « Ἡ δὲ ἀπειρίη κακὸς θησαυρὸς καὶ κακὸν κειμήλιον τοῖσιν ἔχουσιν αὐτὴν καὶ ὄναρ καὶ ὕπαρ, εὐθυμίης τε καὶ εὐφροσύνης ἄμοιρος, δειλίης τε καὶ θρασύτητος τιθήνη· δειλίη μὲν γὰρ ἀδυναμίην σημαίνει, *θρασύτης δὲ ἀτεχνίην*, » καὶ καθόλου εἰπεῖν ἀμαθίην.

Παραλάβωμεν δὲ καὶ ἄλλο σοφὸν γνωμάτευμα τῆς ὀλιγοστίχου σου διατριβῆς· ἐπειδὴ σοὶ λέγω εἰλικρινῶς ὅτι οὐδέποτε ἔτυχέ μοι μέχρι τοῦ νῦν νὰ ἀναγνώσω διατριβὴν, ἥτις νὰ ἐλέγχῃ ἐν ἑκάστῳ στίχῳ οὕτω πιστῶς καὶ ζωηρῶς τήν τε πολυμάθειαν καὶ τὸ ἦθος καὶ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ γράψαντος ὡς ἡ σή. Ἀναλαμβάνων ὕφος καθηγητοῦ, διδάσκεις τὸν ἀδελφόν μου ὅτι οἱ ἀρχαῖοι « οὐδέποτε ἔλεγον θ' ὅπλον κατ' ἔκθλιψιν ἀλλὰ μόνον κατὰ κρᾶσιν θ' οὖπλον. » Ἰατταταὶ τῆς γραμματικῆς αὐστηρότητος! Ἀλλ' ὅμως ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα λέγει τὄνομα· ναὶ ὁ μακαρίτης Κοραῆς, οὗτινος τὸν μακαρονισμὸν σὺ ἐπάφλασας τῇ γλώσσῃ, λέγει τὄνομα πολλάκις μὲν, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν ἀπατᾷ με ἡ μνήμη ἂν παραπέμψω σε εἰς τὰ προλεγόμενα ἢ τοῦ τρίτου ἢ τοῦ τετάρτου τόμου τῶν παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου. Λοιπὸν καὶ ὁ ἀδελφός μου, συνειθισμένος εἰς ταύτην τὴν ἔκθλιψιν εἶπε θ' ὅπλον. Ἀλλὰ σὺ ὅμως ὁ διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ὅπου ἐπανορθοῖς τὸν Χαντσερῆν καὶ παραπέμπεις εἰς τὰ σχολεῖα, λέγεις ἔκθλιψιν καὶ κρᾶσιν, ἅπερ οὐδ' εἶχες ποτὲ καιρὸν, ὡς φαίνεται, νὰ ἐννοήσῃς. Διότι

ἅμα λέγων ὅτι οἱ ἀρχαῖοι μόνον κατὰ κρᾶσιν ἔλεγον θοὔπλον, εὐθὺς ἐπάγεις καὶ ἄλλα ὅμοια παραδείγματα οἷον τοὐναντίον, *θοὐμάτιον*. Δὲν μᾶς λέγεις, σοφὲ γραμματικέ, ποῦ εὗρες τὸ θοὐμάτιον; Ποῦ εὑρέθη τὸ υ εἰς τὸ θοὐμάτιον; ἐσκέφθης ἆρά ποτε τί ἐστι κρᾶσις; δὲν σοὶ φαίνονται τὰ τοιαῦτα σανσκριτικὰ καὶ ἱερογλυφικά; Ἀλλ' (οἶσθα γάρ), ὦ σοφὲ γραμματικέ, ὅτι εἴς τινα ἁμαρτήματα δύναται πολλάκις καὶ ὁ εἰδήμων νὰ περιπέσῃ· ἐπειδὴ τὸ ἁμαρτάνειν ἀνθρώπειον· ἄλλα δέ τινα συμβαίνουσι καὶ ἐκ τῆς τυπογραφίας. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἁμάρτημα, τὸ κατάρατον θοὐμάτιον εἶναι χαρακτηριστικώτατον· ἐπειδὴ καὶ παιδία τοῦ σχολείου, ἀλλ' αὐτόχρημα τὰ πενταετῆ τεκνία ψελλίζουσι τὸ ἐν πάσαις ταῖς γραμματικαῖς σεσημειωμένον θοἰμάτιον· ἀλλ' ἐνταῦθα θέλω νὰ ἀπολογηθῶ καὶ ὑπὲρ τοῦ τυπογραφείου τοῦ κυρίου Ἀντωνιάδου· οὔτε τυπογραφικὸν ἁμάρτημα δύναταί ποτε νὰ ἦναι· διότι σὺ τὸ συνάπτεις μετ' ἄλλων παραδειγμάτων, παραπέμπων τὸν Χαντσερῆν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἐντροπή, ἐντροπή, ὦ ἀνώνυμε, εἶναι καλλίστη ἀρετή. — Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα εἶναι τοιαύτης φύσεως ὥστε χορηγεῖ ἡμῖν ἀφορμὴν *λογικὴν* νὰ ἀπολογηθῶμεν καὶ πάλιν ὑπὲρ τοῦ τυπογραφείου τοῦ κυρίου Ἀντωνιάδου. Διότι πλέον δὲν πιστεύομεν νὰ ἦναι τυπογραφικὸν παρόραμα οὔτε τὸ ἔγκλισις, οὔτε τὸ ἀνακούφισις, οὔτε τὸ ὁ Κύριος Χαντσερῆς αὐτὸς *σαυτῷ* » κλ. Καὶ εἰ ἤθελον νὰ ἐπικρίνω σε κατὰ τὰ γνωματεύματά σου, ἠδυνάμην νὰ σὲ ἐλέγξω ἐν τοῖς πλείστοις τῆς σοφῆς σου διατριβῆς ἀνωμαλώτατον· λέγεις οὐχ *ἧττον* καὶ εὐθὺς μετὰ δύο στίχους λέγεις *προτάσσηται*, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα καταντᾷ ἀφόρητον. Λέγω δέ σοι ἐν παρόδῳ ὅτι καὶ τὸ « *ὑπέπεσεν* εἰς τὴν Χάρυβδιν » εἶναι τῶν ἅπαξ εἰρημένων· μὴ ἄλλου ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, σοφὲ ἄνερ!

Ἔτι δὲ τὸ ἰδανικὸν τῆς κωμῳδίας κατὰ τὴν φύσιν σου ἐν τῇ βαβυλωνίᾳ εὑρίσκων, διαβαβυλωνίζεις καὶ τάδε· « κατὰ πόσον ἐπέτυχεν ὁ κύριος Χαντσερῆς *εἰς* τὴν *δημιουργίαν νέων λέξεων* ἀρκεῖ πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ κρουσίφλογα καὶ τὰ ἐλασίβροντα καὶ τὰ βροντησικέραυνα, τὰ ὁποῖα ὄντως εἶναι ἄξια *διὰ τὸ στόμα* τοῦ λογιωτάτου τῆς βαβυλωνίας. » Ἄλλη σοφία πάλιν ἐνταῦθα. *Αον* τὸ ἐλασίβροντος καὶ βροντησικέραυνος δὲν εἶναι λέξεις τοῦ Χαντσερῆ, λογιώτατε! Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον πάλιν ὁποίαν γνῶσιν ἔχεις τῶν ποιητῶν καὶ τῆς μυθολογίας καὶ τῆς γλώσσης. Τὸ βροντησικέραυνος οὔτε ἡμεῖς ἐγκρίνομεν νὰ εἰσαχθῇ ὡς πολυφωνότερον τοῦ προσήκοντος, ἀλλ' οὔτε « τὸ στόμιον τοῦ κανονίου » μᾶλλον ἀσπαζόμεθα· μάλιστα δὲ μᾶλλον ἀνεχόμεθα ὅταν ἐπὶ τὸ κωμικώτερον ἢ ἀπειλητικώτερον εἴπῃ τις « τὰ χάσματα τῶν βροντησικεραύνων χαίνουσι πρὸς τὴν πόλιν » ἢ « τὰ στόμια τῶν κανονίων βλέπουσι πρὸς τὴν πόλιν. » Διότι ὁ ὑποκορισμὸς οὗτος [σημεῖον ἐνίοτε ταπεινὰ φρονούντων] ἁρμόζει μᾶλλον κατὰ παρθένου τρυφερᾶς λεγόμενος. — Ἀλλ' ἐλησμόνησας ὅμως τὸ κυριώτερον ἐν τούτοις, λέγουν ὅτι τὸ πόνημα τοῦ Χαντσερῆ εἶναι εἶδος λεξικοῦ, ὥστε οὐδόλως ἁμάρτημα λογίζομαι εἰ ἐκ περισσοῦ προσέθηκε καὶ ἄλλο συνώνυμον· μήπως οἱ λεξικογράφοι τῶν συνωνύμων ἀπαιτοῦσιν ἡμᾶς νὰ μεταχειριζώμεθ' ἀκαίρως πᾶν συνώνυμον; ἐρωτῶ σε ὅμως τοῦτο· τί κακὸν προὐξένησεν ὁ Χαντσερῆς προσθεὶς ἐκ περισσοῦ τὴν λέξιν; *Βον* τὸ κρουσίφλογον εἶναι λέξις τοῦ Χαντσερῆ, ἀλλὰ δὲν μᾶς λέγεις τί σημαίνει ἡ τοσαύτη ὑπεροψία, μεθ' ἧς τινάσσεις εἰς τὸ μέσον τὴν λέξιν ὡς ὁμολογουμένως παναθλίαν; Τί κακὸν ἔχει τὸ κρουσίφλογον καὶ ποῦ κεῖται τὸ ἁμάρτημα; Τὸ κρουσίφλογον μάθε ὅτι εἶναι ἐπίθετον σύνθετον ἐκ ῥήματος καὶ ὀνόματος τριτοκλίτου, ὡς τὸ τρεψίχρως, φέρασπις, ῥίψασπις καὶ μυρία ἄλλα. Τὰ δὲ σύνθετα ἐπίθετα ἐκ ῥήματος καὶ τριτοκλίτου οὐσιαστικοῦ *σχηματίζονται* μὲν ὡς τριτόκλιτα ὅπως τὰ ἄνω δηλοῦσιν· ἀλλὰ σχηματίζονται καὶ εἰς *ιος*, ὡς φέρ' εἰπεῖν λειποτάξιος κτλ. ἔτι δὲ σχηματίζονται καὶ εἰς *ος*. Ὥστε εἰ μὲν τὰ λειπόναυς καὶ λειπόνεως, φερώνυμος, ἕλανδρος (ἑλεῖν, ἀνήρ), φεύγυδρος, φερεπτέρυγος εἶναι ὀρθά, εἶναι ὀρθὸν ἐπίσης καὶ τὸ κρουσίφλογος.

Εἰ μὴ ἀηδιάζομεν καὶ ἐγὼ καὶ ὁ ἐπιεικὴς ἀναγνώστης, ἠδυνάμην νὰ ἀναπτύξω τὴν λίαν περίεργον διάθεσιν τῆς ψυχῆς σου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς καλῆς σου τέχνης· ἀλλ' ἐπικαλοῦμαι καὶ πάλιν τὸν διαγνωστικὸν ἰατρὸν ἵνα ζωγραφήσῃ ἡμῖν τὸ νόσημα τοῦτο. Τάδε λέγει Ἱπποκράτης· « Εἰσί τινες οἳ τέχνην πεποίηνται τὸ τὰς τέχνας αἰσχροποιεῖν· ὡς μὲν οἴονται, οὐ τοῦτο διαπρησσόμενοι, ὃ ἐγὼ λέγω, ἀλλ' ἱστορίης οἰκείης ἐπίδειξιν ποιεύμενοι. Ἐμοὶ δὲ τὸ μέν τι τῶν μὴ εὑρημένων ἐξευρίσκειν, ὅ,τι καὶ εὑρεθὲν κρέσσον ἢ ἀνεξεύρητον, ξυνέσιος δοκέει ἐπιθύμημά τε καὶ ἔργον εἶναι· καὶ τὸ τὰ ἡμίεργα ἐς τέλος ἐξεργάζεσθαι ὡσαύτως. Τὸ δὲ λόγων οὐ καλῶν τέχνῃ τὰ τοῖς ἄλλοις εὑρημένα αἰσχύνειν προθυμέεσθαι, ἐπανορθοῦντα μὲν μηδέν, διαβάλλοντα δὲ τὰ τῶν εἰδότων πρὸς τοὺς μὴ εἰδότας ἐξευρήματα, οὐκέτι δοκέει ξυνέσιος ἐπιθύμημά τε καὶ ἔργον εἶναι, ἀλλὰ καταγγελίη μᾶλλον φύσιος ἢ ἀτεχνίη· μούνοισι γὰρ τοῖσιν ἀτέχνοισιν ἡ ἐργασίη αὕτη ἁρμόζει, φιλοτιμουμένων μέν, οὐδαμᾶ δὲ δυναμένων κακίῃ ὑπουργεῖν εἰς τὸ τὰ τοῦ πέλας ἔργα ἢ ὀρθὰ ἐόντα διαβάλλειν ἢ οὐκ ὀρθὰ μωμέεσθαι· τοὺς μὲν οὖν εἰς τὰς ἄλλας τέχνας τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐμπίπτοντας, οἷτι μέλει τε καὶ ἐν οἷς μέλει οἱ δυνάμενοι κωλυόντων. »

Ἀλλὰ σύ, ὦ δαιμόνιε ἄνερ, παραπλήσιος εἶ τὴν φύσιν τῷ Πρωτεῖ ἐκείνῳ ἄλλοτ' ἄλλο εἶδος ἐξελάσσων· μέχρι τοῦδε εἴδομέν σε εἶδος φιλολόγου λαβόντα, νῦν δὲ βλέπομέν σε καὶ εἶδος στρατιωτικοῦ ἐνδυόμενον. Ἀρχόμενοι δὲ τῆς σοφῆς σου πραγματείας ἐφθέγξω (καὶ μετ' εἰσαγωγικῶν σημείων) τὸ « σύμμικτον εἶδος κἀποφώλιον τέρας », τέρας εἶναι ὡς φαίνεται ἡ σὴ διόρθωσις, ἀλλ' εἶναι πολὺ δυνατόν, ἱκανὸν δὲ ὅπως ὁ Εὐριπίδης εἶπε « σύμμικτον εἶδος κἀποφώλιον *βρέφος* γεγονέναι

καὶ ταύρου μεμῖχθαι καὶ βροτοῦ διπλῇ φύσει.» Ὁ Μινώταυρος περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται ὡς καὶ τὸ τραγέλαφος καὶ τὰ παραπλήσια ὑπῆρχον μόνον κατὰ φαντασίαν, ἔργῳ ὅμως οὔτε ταῦρος ἦν ὁ Μινώταυρος αὐτὸς οὔτε βροτὸς, ὡσαύτως τὸ τραγέλαφος καὶ τὰ ὅμοια. Ὅτι μὲν καὶ σὺ κατὰ ποιητικὴν φαντασίαν φιλολόγος εἶσαι νομίζω ὅτι ἤδη κατεδείχθη· ὅτι δὲ καὶ στρατιωτικὸς πάλιν κατὰ φαντασίαν μόνον εἶσαι, πρόδηλον· διότι συγχέεις τὰ στρατιωτικὰ παραγγέλματα καὶ ἐκλαμβάνεις ἀλλ' ἀντ' ἄλλων, ὅπερ οὐδενὶ στρατιώτῃ ἁπλῷ ἐνδέχεταί ποτε νὰ συμβῇ· «καὶ τοῦτο εἶναι καὶ ὀχληρὸν συνάμα καὶ περιττὸν» τῷ ὄντι νὰ καταδείξωμεν.

Ἀλλὰ νομίζω καλὸν νὰ ἀποκριθῶ σοι εἰς τὸ σοφόν σου ἐρώτημα, ὅπερ οὕτως ἐρωτᾷς· «Ἐρωτῶμεν λοιπὸν (συμπερασματικόν!) *εἰς ποῖον* κανόνα ἀνάγεται τὸ πλευρὰξ 'πλὸν καὶ τὸ σχὲς 'πλὸν καὶ τὸ πρὸ στέρνων 'πλὸν καὶ τὸ βάδην χὼρ, καὶ τόσα ἄλλα ὄντως κακόηχα καὶ κακόζηλα καὶ βαρβαροσχημάτιστα;»

Ἐὰν τὸ πλευρὰξ φανέν σοι σανσκριτικὸν, ἐρωτᾷς κατὰ τίνα κανόνα τῆς γραμματικῆς ἐσχηματίσθη, ἀποκρινόμεθά σοι, καθ' ὃν καὶ τὸ γνὺξ, πὺξ, ὀδὰξ καὶ πολλὰ ἄλλα· καὶ τελευταῖον τὸ πλευρὰξ δὲν εἶναι λέξις τοῦ Χαντσερῆ ἀλλ' ἀρχαία. Ὥστε ὅλα τὰ ἐπίθετα ἅπερ ἀναπυργοῖς ψέγουσι λίαν ἀναρμόστως τὴν ἀποκοπὴν φωνήεντος πρὸ συμφώνου καὶ τελικῆς διφθόγγου ἐν τῷ τέλει τῆς περιόδου. Οὔτε ὁ Χαντσερῆς οὔτε τις ἄλλος ὁπωσοῦν εὔμουσος συγχωρεῖ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος τῆς ἑπομένης λέξεως πρὸ συμφώνου ληκτικοῦ τῆς ἡγουμένης, ὥσπερ ἡ κοινὴ γλῶσσα τοῦτο πλειστάκις, ὡς γνωστὸν, ποιεῖ. Οὐδ' αὖ τὰς μακρὰς διφθόγγους ἀδιακρίτως ἀποκόπτει ὁ τὴν γλῶσσαν εἰδὼς, πλὴν τινων τῶν νῦν ποιητῶν διὰ τὸ χαῖνον τοῦ ῥυθμοῦ, ὅπερ ἴσως δύνανται νὰ δικαιολογήσωσι καὶ οὐκ ἀλόγως, προφερόμενοι τὰς γνωστὰς τοῦ Ὁμήρου συνεκφωνήσεις ὑπὸ τῶν γραμματικῶν καλουμένας. Ἀλλ' ἐνταῦθα οὔτε περὶ λόγου πεζοῦ πρόκειται οὔτε περὶ ἐμμέτρου, ἀλλὰ περὶ στρατιωτικῶν παραγγελμάτων ἁπλῶς, ὦ χρηστὲ ἀνώνυμε, ὅστις γιγνώσκεις οὕτω τὰ πράγματα νὰ διαβάλλῃς. Ἕκαστον στρατιωτικὸν παράγγελμα σύγκειται ἐκ δύο μερῶν· τὸ μὲν πρῶτον παραγγέλλει τὴν ἔννοιαν, τὸ δὲ δεύτερον παρακελεύει τὴν ἐκτέλεσιν· γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ὅτι τὸ τελευταῖον ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις γλώσσαις ἀνάγκη πᾶσα (ἴσως δι' ἀκουστικοὺς λογους) νὰ ἦναι μονοσύλλαβον· πάντα τἄλλα ἔθνη συγχωροῦσιν ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς παραγγέλμασι συγκοπάς τινας, ἄλλως ἀσυγχωρήτους· πάντα λέγω ἀνεξαιρέτως, καί τοι Περικλέους καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου (ὡς σὺ πιθανὸν ἐκ πείρας τινὸς δαιμονίας ἀποφαίνεσαι) μὴ συγχωρούντων τὸ τοιοῦτον. Καὶ τὰ παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε στρατιωτικὰ παραγγέλματα ἔχουσι τὰς τοιαύτας συγκοπάς· οἷον τὸ «φέρτ' ἅρμ.» Πῶς λοιπὸν σὺ, ὦ εὔμουσε, δὲν ἐξήλεγξας τὸ τοιοῦτον; πρῶτον φέρτε συγκεκομμένον οὐδέποτε οἱ Ἕλληνες ἔλεγον, ἀλλὰ μόνον οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀριθμὸν ἑνικόν· ὅθεν κατὰ τὴν σὴν λογικὴν ἔπρεπε νὰ λέγηται φέρετε, ἀλλ' ἐκθλιβέντος τοῦ ε ψιλοῦ κατὰ τὸν κανόνα, ἔπρεπε τὸ τ νὰ τραπῇ εἰς θ πρὸ τοῦ δασέος φωνήεντος τῆς ἑπομένης λέξεως ἅρμ', ὅπερ ἄνευ λόγου ὡσαύτως τὸ ληκτικὸν α συνέκοψεν, ὥστε ἔπρεπε νὰ λέγηται κατὰ τὰς ἐπικρίσεις σου φέρεθ' ἅρμα καὶ μᾶλλον ἅρματα. Ἰδοὺ, λογιώτατε, τί κατώρθωσας, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἅρμα εἶναι ξενικόν· καὶ πρέπει πλέον νὰ ἐννοήσῃ πᾶς τις ὅτι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ δεχθῇ ποτε ξενικὰς λέξεις· ἀδύνατον! Ἐὰν δὲ ἡ λογιότης σου θέλῃς τὰ τοιαῦτα νὰ γράφωνται καὶ ξενικῶς καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος νὰ ἦναι ἑλληνικὸν, τὸ δὲ δεύτερον νὰ ἦναι «Halt' καὶ arme καὶ marche, σὲ παρακαλῶ καὶ ἐγὼ καὶ πέποιθα καὶ πᾶς ἄλλος γνήσιος Ἕλλην, τὴν τοιαύτην γλῶσσαν κλεισθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ σου νὰ διδάσκῃς τοὺς οἰκείους σου, τοῖς Ἕλλησιν ὅμως εἶναι πάντη περιττὸν νὰ συμβουλεύῃς τὰ τοιαῦτα.

Μάθε λοιπὸν ὅτι τὸ πλευρὰξ πλὸν καὶ πὰξ ἐν συνεχείᾳ λόγου ἢ ἔντινι συναναστροφῇ κακοβούλως λεγόμενα, δῆλον ὅτι ὡς καὶ πᾶν ἄλλο ἄκαιρον καὶ ἄτοπον, ὡς πιστολίου κρότος ἐν ξενῶνι καὶ αἰθούσῃ, εἶναι βαρύηχα καὶ γελοῖα φαινόμενα· ἀλλ' ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐν χρήσει ὄντα εἶναι ἴσως κάλλιστα καὶ εὐφωνότατα παραγγέλματα.

Ταῦτά σοι νομίζω ἐπὶ τοῦ παρόντος ἱκανὰ καὶ καθ' ὅσον μάλιστα ἤκουσα ὅτι καὶ ἄλλοι ἔγραψάν τινα ἅπερ ἡμεῖς ἐν Βερολίνῳ οὐκέτι ἀνέγνωμεν.

Ὅσον δὲ περὶ τῆς ψυχικῆς σου διαθέσεως, ἣν προσπαθεῖς νὰ καλλύνῃς καὶ στολίσῃς δι' ὀνομάτων σεμνῶν τε καὶ καλῶν, καλὸν εἶναι νομίζω νὰ διδάξῃ ἡμᾶς ὁ ἔξοχος ἱστοριογράφος τῶν πάλαι Ἑλλήνων, ὅς τοιαῦτά τινα ἐνυπολανθάνοντα πάθη μετὰ μεγίστης ἀγχινοίας καὶ πείρας πραγμάτων βαθείας περιγράφει. Ἄκουσον τοῦ Θουκυδίδου τὴν μεγαλοπρεπεστάτην ῥῆσιν ἥτις τὴν ἀλήθειαν ἐκφαίνει «τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει· τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος ἀνδρία ἐνομίσθη, μέλλησις δὲ προμηθὴς δειλία εὐπρεπὴς, τὸ δὲ σῶφρον τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα». Μὴ ἀπατῶ, ὦ ἀνώνυμε, μηδ' ἄλλους θέλε νὰ ἀπατήσῃς ὅτι ἡ ψυχική σου διάθεσις εἶναι φιλοπατρία ἢ ζῆλος τῶν καλῶν ἔνθερμος. Πᾶς γενναῖος ἀνὴρ ἀναγνοὺς τὸν ἄκαιρον ψυχρὸν καὶ προσποιητὸν ἐνθουσιασμόν σου, διεῖδεν ἐξ ἅπαντος τὸν εἰς τὴν ψυχήν σου εἰσερπύσαντα καὶ ἐμφωλεύοντα φθονίσκον· ἀλλὰ συνάμα εἶναι καὶ κατ' ἄλλον λόγον λυπηρὸν, ὅτι οὔτε τὸ κακὸν κἂν δύνασαι μετά τινος νοῦ καὶ ἀγχινοίας να θηράσῃς· ἀλλ' ἐλέγχεσαι εὐθὺς ὡς εἷς τῶν πολλῶν ἐκείνων, περὶ ὧν ὁ θεῖος Πλάτων ἐξέφρασεν ἀγανάκτησίν τινα, παράξενον ἴσως τὸ πρῶτον φαινομένην, ἀλλὰ μεγάλην μεγάλην ἔννοιαν ἔχουσαν. Σω. «Εἰ γὰρ ὤφελον, ὦ Κρίτων, οἷοί τ' εἶναι οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐξεργάζεσθαι, ἵνα οἷοί τ' ἦσαν αὖ καὶ ἀγαθὰ τὰ μέγιστα· καὶ καλῶς ἂν εἶχε. Νῦν δὲ οὐδέτερα οἷοί τε· οὔτε

γὰρ φρόνιμον οὔτε ἄφρονα δυνατοὶ ποιῆσαι· ποιοῦσι δὲ ὅ,τι ἂν τύχωσιν ». Ποιοῦντες δὲ ὅ,τι ἂν τύχωσιν, ἐμφαίνουσι τὴν οἰκείαν ἑκάστοτε κακίαν, ἥτις ὡς κῦμα ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀνέμου ὠθουμένη κατακλύζει τὸν ὀλίγον νοῦν αὐτῶν.

Ὁ λόγος εἰκὼν τῆς ψυχῆς, φίλε ἀνώνυμε, νομίζω δὲ καὶ τῆς ἀγωγῆς· ἔστι καὶ ἄλλο γένος τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, πάντα ὁμοίως μωμεύοντες, οὓς ἀποκαλοῦμεν μωμητάς· τούτων ἡ μὲν ψυχὴ μικκύλη, ὁ δὲ θυμὸς θερσίτειος καὶ τὸ ἔργον ὅσον ταπεινόν, τόσον καὶ εὐχερές. Πᾶν ἔργον δύναται ὁ μῶμος νὰ μωκίσῃ καὶ τὸ τελειότατον· γελωτοποιός τις, φέρ' εἰπεῖν, δύναται νὰ κινήσῃ γέλωτα καὶ τὴν θαυμασιωτέραν τραγῳδίαν ἀπαγγέλλων, φθάνει μόνον νὰ ἀλλάξῃ τὴν φωνὴν ἐπὶ τὸ γελοιότερον· ὅταν ὅμως τὸ τοιοῦτον ὑπαγορεύηται ὑπ' ἄλλου τινὸς αἰσθήματος, τότε πείσθητι ὅτι πᾶς ἐπιεικὴς ἀνὴρ εὔχεται νὰ ἴδῃ τὸν Ὀδυσσέα σκῆπτρον ἐν χερσὶν ἔχοντα.

Ἐν τῷ διθυραμβικῷ σου ἐπιλόγῳ λαμβάνεις, ὦ θαυμάσιε Πρωτεῦ, τὸ τελευταῖον εἶδος καὶ ὥσπερ τις τεχνικὸς ἀνήρ, ἐφύλαξας εἰς τὸ τέλος τὸ γεραρώτερον ἔνδυμα τῆς φώκης. Διότι ὡς ῥήτωρ ἐνταῦθα φιλόπατρις, ὡς ἐπιστήμων καθηγούμενος παντὸς τοῦ ἔθνους καὶ ἅμα οὐκέτι ὡς στρατιωτικὸς ἁπλοῦς ἀλλ' ὥς περ τις ἀπόμαχος στρατηγός, ἐπιμεμφόμενος ἡμῖν ἀνανδρίαν, δειλίαν, καὶ ἀκηδίαν « τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν » ὀλοφυρόμενος ἐφώναξας, πανσλαβισμοὺς ἀνεβόησας, Βυζάντια ἐβροντολόγησας, χίλια μύρια πράγματα ἀνέμιξας ! Πότε, ὦ γενναῖε στρατηγέ, ὥσπερ τις ἀρειμάνιος γίγας τὴν τῆς ἐλευθερώσεως τῶν ὁμογενῶν ἀδελφῶν σημαίαν ἀνέλαβες, καὶ ἱεροπρεπῶς διὰ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηνῶν ὁδεύων, εἶδες τὸν Χαντσερὴν κεκυφότα ὑπὸ μάλης φλυακογραφικὰς ἐφημερίδας φέροντα, τὸ γοργόν σου ὄμμα ὑπὸ τρόμου φεύγοντα καὶ εἴς τι σακχαροπλαστεῖον ὑποδύοντα ; Μήπως προσεκάλεσάς αὐτὸν εἰς ἐκστρατείας καὶ αὐτὸς ἐκρύβη μεταξὺ τῶν πιεστηρίων καὶ μελανωτηρίων σμικροραδιουργῶν ; Σὲ λυποῦμαι, ὦ θαυμάσιε στρατηγέ, ὑπέρμαχε τῆς ἐλευθερίας γενναῖε. Ναί, ὦ ἀπόμαχε στρατηγέ, σὲ λυποῦμαι, πίστευσόν με εἰλικρινῶς ὅτι σὲ οἰκτείρω!

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΧΑΝΤΣΕΡΗΣ.

Υ. Γ. Κρίνω εὔλογον νὰ σημειώσω καὶ τὰ ἑξῆς· Ὁ κύριος ἀνώνυμος ὡς ἐν παρόδῳ εἶπε· « Προτιθέμενοι δι' ἰδιαιτέρας πραγματείας νὰ παρακολουθήσωμεν κατὰ βῆμα τὸν κύριον Χαντσερῆν, εἰ καὶ τοῦτο εἶναι ὀχληρὸν συνάμα καὶ περιττόν, ὅπως καταδείξωμεν τὸ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένον τῶν κρίσεών του καὶ τὸ ἐν πᾶσι πλημμελὲς τοῦ ἰδιορρύθμου συστήματός του » κ.τ.ἑ. κ.τ.ἑ. Μόνος ὁ κύριος ἀνώνυμος ἠδύνατο ἀπὸ τοιαύτης παρασκευῆς ὁρμώμενος, ἣν ἄνω ἐδείξαμεν, νὰ ὁμιλῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἡμεῖς ὅμως ἀμφιβάλλομεν εἴποτέ τινα πραγματείαν γράψει, ἐκλαμβάνομεν δὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὡς μέρος ἀποτελοῦσαν τῆς καλῆς αὐτοῦ τέχνης· ἀμφιβάλλομεν δὲ καὶ πολλῷ μᾶλλον εἴποτε γνωστοποιήσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀμφότερα πράξῃ ὡς μὴ ἐστερημένος θάῤῥους καὶ τόλμης, μηδὲ ζήλου ἐνθέρμου, οἷος ἐδείχθη, καὶ ἐὰν ἀρχίσῃ καὶ φράσεις χαριτοβρύτους, οἵων βρίθει ἡ πρώτη ἐκείνη ἐπίκρισις, ἣν προήγγειλεν ἵνα σώσῃ τὸ ἔθνος, λέγομεν αὐτῷ ἐκ προοιμίων καὶ ἅπαξ διὰ παντὸς ὅτι ἀπαντήσωμεν πρὸς τοιαῦτα διὰ παντελοῦς σιγῆς, ἧς τὴν εὐγλωττίαν, ἐὰν αὐτὸς μὴ νοήσῃ, πεποίθαμεν ὅτι πᾶς ὁ ἀναγνοὺς τὰ μέχρι τοῦδε κάλλιστα νοήσει. Ἐνομίσαμεν ὡς καθῆκον νὰ καταδείξωμεν τοὺς λόγους τοῦ κυρίου ἀρθογράφου εἴτινος μαθήσεως καὶ νοημοσύνης εὐμοιροῦσι καὶ εἰ δυνατὸν νὰ περιστείλωμεν τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς ἐπικρίσεως, ὅπερ νομίζομεν καὶ πιστεύομεν ἐνδομύχως ὡς λίαν βλαβερὸν καὶ μάλιστα ἐν Ἑλλάδι. Ἔτι δὲ λέγομεν ὅτι οὐδαμοῦ τοιαῦται ἀνώνυμοι ἐπικρίσεις γράφονται· καὶ πιστεύομεν ὅτι οὐ τολμήσει καὶ ὁ ἀνώνυμος νὰ προφέρηται ὡς παράδειγμα οὔτε τὴν Γερμανίαν οὔτε τὴν Γαλλίαν οὔτε ἄλλο πεπολισμένον ἔθνος· διότι καὶ ἐὰν αἱ ἐπιστημονικαὶ τῷ ὄντι καὶ καλόν τι προτιθέμεναι ἐπικρίσεις παρὰ Γερμανοῖς, Γάλλοις καὶ λοιποῖς δὲν ἔχωσι τὰ ὀνόματα τῶν ἐπικριτῶν ὁλόγραφα, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῶν κριτικῶν συγγραμμάτων τοὺς συντάκτας γιγνώσκει ὅλος ὁ κόσμος, καὶ δεύτερον ὁ ἐπικριτὴς γράφει ἑκάστοτε τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἢ σημεῖόν τι δηλωτικὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πρὸς γνῶσιν τοῦ κοινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς τοιούτων περιοδικῶν συγγραμμάτων ἀμοιροῦμεν, διὰ τοῦτο ὁ καλόν τι προτιθέμενος ἐπικριτὴς ὀφείλει ὡς πολίτης χρηστὸς νὰ γράφῃ ὁλόκληρον τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα· διότι ὡς γνωστὸν παντὶ ἀνδρὶ ἐλευθερίου καὶ χρηστῆς ἀγωγῆς εὐμοιρήσαντι, ὁ μὲν ἀνώνυμος ἔπαινος εἶναι πάντοτε δεῖγμα ψυχῆς γενναίας, ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ ἀνώνυμος ψόγος δεῖγμα ψυχῆς ταπεινῆς καὶ δολερᾶς. Πέποιθα ἐνδομύχως ὅτι τὰ τοιαῦτα ἔχομεν καθῆκον ἐν Ἑλλάδι νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ ἀκριβῶς νοήσωμεν. Ἦν μάλιστα σήμερον καιρὸς νὰ μὴ ἀρκῶσιν ἡμῖν τὰ περὶ τῶν τοιούτων γνωμικὰ παραγγέλματα τῶν πάλαι Ἑλλήνων, ὡς ἀτελέστερα ὄντα. Ἦν σήμερον λέγω καιρὸς νὰ βλέπωμεν πῶς κατορθοῦνται τὰ καλὰ καὶ μεγάλα πράγματα ἐν τοῖς κύκλῳ ἡμῶν ἀκμάζουσιν ἔθνεσι· καὶ ἔχομεν πλείστας χρυσᾶς ἐλπίδας ὅτι πολλοὶ ἐνόησαν πλέον ποῦ κεῖται τὸ θαῦμα τῆς μεγαλειότητος τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Μὴ φανῇ δὲ ἄτοπον καὶ ἄκαιρον τῷ ἐπιεικεῖ ἀναγνώστῃ· διότι ἔχω λόγον τινὰ νὰ προσθέσω ὅτι ἐὰν ὁ κύριος ἀνώνυμος ἔχῃ ὄρεξιν νὰ ἐξασκήσῃ τὴν τέχνην αὐτοῦ, ἔχω καὶ ἐγὼ κατὰ νοῦν νὰ χορηγήσω αὐτῷ ἀφορμήν· διότι ὅσον οὔπω τολμήσω νὰ ἐκδώσω ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφίας τοῦ Σουεγλέρου (Schwegler) ἐξελληνισμένον κατὰ τὰς πηγὰς καὶ ἐνιαχοῦ μεταβεβλημένον καὶ ἐπηυξημένον· καὶ ἐγχειρίδιον τῆς παρ' Ἕλλησί τε καὶ Ῥωμαίοις μυθολογίας ὑπὸ Στόλλου, ὅπερ ὡσαύτως κατὰ τὰς πηγὰς πρὸ ἱκανῶν ἤδη

ἐτῶν ἐξελλήνιστα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχω κατὰ νοῦν ἄλλοτε οὐδὲ μίαν ὥραν εἰς τοιαύτας ἀνταποκρίσεις νὰ κατατρίψω, λέγω ἅπαξ διὰ παντὸς ὅτι ἡ σιγὴ ἔσται ἡ προσφιλής μοι ἄμυνα· ὄχι ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀνωνύμου οὐδεμίαν ἐλπίζω βελτίωσιν, οὐδ' ὅτι νομίζω τὰ ἐμαυτοῦ ἀσθενῆ καὶ σμικρὰ ἔργα ὡς ἄτρωτα καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνωνύμου, ἐὰν κάλλιον μελετήσῃ· ἀλλ' ὁρμώμενος ἐξ ἀρχῆς τινὸς ἣν ὠφέλιμον ἡγοῦμαι. Αον, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὅπου πρέπει εἰλικρινῶς νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τῶν πάντων ἐλλείπομεν, ὀφείλομεν νὰ ἐμψυχόνωμεν καὶ τὸν σμικρόν τι φυλλάδιον συγγράφοντα· Βον, ὁ ἐπικριτὴς πρέπει νὰ ἀναλογίζηται καὶ τὰς παρ' ἡμῖν ὑπαρχούσας δυσκολίας· Γον, νὰ ἔχῃ πάντοτε ἐν διανοίᾳ τὸ γνῶθι σαυτόν· Δον, πᾶς ἐπικρίνων, ἵνα θεωρηθῇ ὡς σπουδαῖος ἀνὴρ, ὀφείλει πρὸ πάντων νὰ ἔχῃ παρεσκευασμένον τὸ κατ' αὐτὸν βέλτιον ἵνα ἅμα ἐπικρίνων ὑποβάλλῃ καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ πράγματος· καὶ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἔπρεπε νὰ γίγνηται ἐν πᾶσιν, ἔν τε ἐπιστήμαις καὶ ἐν πολιτικοῖς καὶ κυβερνητικοῖς πράγμασιν· ἄλλως αἱ κεναὶ ἐπικρίσεις καὶ πικραὶ κατακρίσεις εἶναι ἔργον ὀκνηρῶν καὶ παρηκμακότων ἀνθρώπων· Εον, νομίζω ταύτην τὴν πρόωρον παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσαν ἐπίκρισιν τῶν πάντων ὡς βλαβερωτάτην καὶ τοῖς ὕστερον· διότι ὅταν πικρὰ καὶ πολεμικὴ κριτικὴ εἰσδύσῃ εἰς τοὺς περὶ τὰ γράμματα ἐνασχολουμένους, εἶναι γνωστὸν ὅτι φαρμακεύει καὶ μαραίνει πάντα τὰ φιλολογικὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐὰν τὸ ἔθνος ἦναι μεσημβρινόν. Πᾶς συγγραφεὺς δὲν ἐργάζεται τότε μετὰ ζήλου ἁγνοῦ καὶ θυμηδίας, ἀλλ' ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ φάσμα τοῦ ἀντιπάλου ὅπερ ἐνσταλάζει ἐν τοῖς πονήμασιν αὐτοῦ πικρίαν καὶ πάντα τὰ κάκιστα ἐλαττώματα τὰ ἐκ τῆς πικρίας προερχόμενα. Ἔπρεπε νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς αἱ ἀντιλογίαι τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς τοὺς Περιπατητικοὺς, καὶ πολλῷ μᾶλλον αἱ πικρίαι τῶν Στωϊκῶν πρὸς τοὺς Ἐπικουρικοὺς καὶ πλεῖστα ἄλλα παραδείγματα τῆς προτέρας ἡμῶν ἱστορίας. Ὅθεν, φίλε ἀνώνυμε, ἐξ ἀρχῆς ὁρμώμενος, διανοοῦμαι ποτὲ νὰ μὴ ἀπαντήσω σοι εἰς τὸ μέλλον· διότι ἐὰν ἡμεῖς, φίλε, ἕνεκα πολλῶν αἰτίων βαιὰ καὶ σμικρὰ παράγωμεν, ὀφείλομεν τοὐλάχιστον νὰ μὴ καταφαρμακεύσωμεν τὰς δροσερὰς καὶ ἁγνὰς διανοίας τῶν νεωτέρων.

ΔΗΜ. ΧΑΝΤΣΕΡΗΣ.

ΣΥΡΙΑΚΑ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 254, 255.)

—ooo—

Οἱ Δροῦσοι.

Δὲν εἶναι εὔκολον, τὸ κατ' ἐμὲ τοὐλάχιστον, νὰ μορφωθῇ ἰδέα ἀκριβὴς περὶ Δρούσων. Πρῶτον ζήτημα παρουσιάζεται τὸ τῆς ἀρχῆς τῆς φυλῆς ταύτης, καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν μοὶ φαίνεται ἀκριβῶς καὶ θετικῶς λελυμένον, διότι ἀκριβεῖς καὶ θετικαὶ πληροφορίαι σπανίως ἀπαντῶνται περὶ ἀνατολικῶν πραγμάτων, καὶ μάλιστα ἀναφερομένων εἰς τὰς σκοτεινὰς ἐποχὰς τοῦ μεσαιῶνος. Τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης λεγόμενα δὲν φαίνονται ἐν γένει λίαν εὐκρινῆ. Κατά τινας συγγραφεῖς, οἱ Δροῦσοι δὲν εἶναι κρᾶμα διαφόρων φυλῶν τῆς Συρίας, συγκεντρωθεισῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐπὶ τῆς μεταξὺ Βηρυττοῦ καὶ Σιδῶνος σειρᾶς τοῦ Λιβάνου, ἀλλὰ φυλὴ πολλοὺς αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ αὐτόσε οἰκοῦσα. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην οἱ Δροῦσοι εἰσὶν ἀπόγονοι ἀρχαίας φυλῆς ἀναφερομένης παρὰ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἰτουραῖοι*, φυλῆς ἀρειμανίου, καὶ ἐπιτηδείας περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ τόξου. Ἡ γνώμη αὕτη θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ συλλογισμοῦ, ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν μεγάλων ὀρέων οἰκοῦσαι φυλαὶ οὐδέποτε ἐξαλείφονται, εἰμὴ διὰ μεγάλων καὶ ἐπισήμων καταστροφῶν· ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία τοιαύτη καταστροφὴ μνημονεύεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἕπεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἰτουραῖοι δὲν ἐξηλείφθησαν, καὶ ὅτι οἱ σημερινοὶ Δροῦσοι εἰσὶν ἀπόγονοι ἐκείνων. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος δὲν μοὶ φαίνεται ἀρκούντως πειστικὸς, καὶ νομίζω ὅτι τὴν περὶ τῆς ἀρχαίας ταύτης τῶν Δρούσων καταγωγῆς γνώμην δὲν δύναταί τις ἱστορικῶς ν' ἀποδείξῃ. Βέβαιον ὅμως καὶ ἱστορικὸν γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὅτε οἱ Εὐρωπαῖοι ἔφθασαν τὸ πρῶτον ἐν Συρίᾳ ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν, εὗρον ἐν τῷ Λιβάνῳ φυλὴν, φέρουσαν τὸ ὄνομα *Δουρζὶ* ἢ *Τουρζί*. Οἱ ἡμέτεροι ἐν Συρίᾳ παρεπιδημοῦντες ὁμογενεῖς ὀνομάζουσι καὶ σήμερον τοὺς Δρούσους *Τουρζίδας*. Ὁ γνωστὸς γάλλος περιηγητὴς Βολνέϋ φρονεῖ, ὅτι οἱ Δροῦσοι εἰσὶ πρόσφυγες Σύροι μωαμεθανοὶ, συγκεντρωθέντες εν τῷ Λιβάνῳ καὶ σχηματίσαντες εἶδος ἐθνότητος κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ μωαμεθισμοῦ, ὅτε ἀνεπτύχθησαν πλεῖσται ἐν αὐτῷ αἱρέσεις, διωκόμεναι παρὰ τῶν ὀρθοδοξούντων μωαμεθανῶν, καὶ ζητοῦσαι ἄσυλον ἐπὶ τῶν ὀρέων.

Αἱ αἱρέσεις αὗται προέκυψαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ προσωπικῶν ἀντιζηλιῶν μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ, καὶ κατόπιν ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς συζητήσεως, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἄραψι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἑλλήνων συγγραφέων. Ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναρχία τῶν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατακτηθεισῶν χωρῶν, ἐπιτεινομένη ὑπὸ τοῦ μωαμεθικοῦ φανατισμοῦ, ἐπέφερε τότε τὴν ἐμφάνισιν πολλῶν ἐκ τῶν παραδοξολογιῶν ἐκείνων, ὅσαι δυστυχῶς κατὰ καιροὺς ἐσύγχυσαν, ἐστρέβλωσαν καὶ ἐξηυτέλισαν τὴν εὐγενεστάτην καὶ ὑψίστην τῆς ἀνθρωπότητος ἔννοιαν, τὴν θρησκευτικήν. Τὸ τερατωδέστερον δὲ ἴσως μεταξὺ τῶν αλλοκότων τούτων θρησκευτικῶν δῆθεν συστημάτων, ὑπῆρξε τὸ τοῦ Πέρσου *Μοχαμμὲδ-μπὲν-Ἰσμαὴλ*, ὅστις ἐλθὼν ἐκήρυξεν ἐν Αἰγύπτῳ περὶ τὰ τέλη τῆς Ι' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ὅμως αἱ ἰδέαι τοῦ Μοχαμμὲδ ἐπέτυχον ἐν Συρίᾳ μᾶλλον ἢ αἱ τῶν ἄλλων αἱρεσιαρχῶν. Τοιαύτη ὑ-

πάρχει πολλάκις ἡ παράδοξος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀδυναμία ὑπὲρ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς κακίας! Ἔλαβε δὲ ἀφορμὴν ὁ Μοχαμμὲτ νὰ κηρύξῃ τὸ ἀσυνάρτητον αὐτοῦ κήρυγμα ἐκ τῆς ἑξῆς περιστάσεως. Τὸ 386 ἔτος ἐγείρας (996 μετὰ Χριστὸν) ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου σκληρός τις καλίφης ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Φατιμιτῶν, καλούμενος *Χακὴμ-Βάμρ-Ἐλλὰχ*, ὅστις ἀφοῦ διέπραξε πολλὰς σκληρὰς πράξεις, ἐπὶ τέλους κατήντησεν εἰς τὴν ἱερόσυλον μωρίαν νὰ κηρύττῃ ἑαυτὸν Θεόν. Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπεστήριξεν ὁ Μοχαμμὲδ-μπὲν-Ἰσμαὴλ, ἵνα κολακεύσῃ τὸν μωρὸν καλίφην. Ἐκήρυξε δὲ προσέτι τὴν κατάργησιν τῆς νηστείας, τῆς προσευχῆς, τῆς περιτομῆς, τῆς εἰς Μέκκαν ἀποδημίας, τῶν ἑορτῶν, καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν ὡς ἀνωφελῶν, καὶ ἐπέτρεψε τὸν γάμον μεταξὺ ἀδελφῶν καὶ μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων. Ἐπὶ τέλους ὁ λαὸς βαρυνθεὶς ἐστασίασε καὶ ἔσφαξεν αὐτὸν καὶ τὸν καλίφην, τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ὁ θάνατος τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν δὲν ἐκώλυσε τὴν διάδοσιν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν. Μαθητής τις τοῦ Μοχαμμὲδ, καλούμενος *Χάμζ-μπὲν-Ἀχμὲτ*, διέδωκεν αὐτὰς δραστηρίως ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Παλαιστίνῃ, καὶ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Συρίας μέχρι Σιδῶνος καὶ Βηρυττοῦ. Φαίνεται δέ, ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἱρέσεως ταύτης, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν λοιπῶν μωαμεθανῶν, ἐζήτησαν ἄσυλον ἐπὶ τῶν μεταξὺ Βηρυττοῦ καὶ Σιδῶνος Ὀρέων τοῦ Λιβάνου. Κατὰ τὴν γνώμην ἄρα ταύτην τοῦ διασήμου περιηγητοῦ Βολνέϋ, οἱ Δροῦσοι εἰσὶ κρᾶμά τι διαφόρων Σύρων προσφύγων, καὶ οὐχὶ ἀπόγονοι ἀρχαίας φυλῆς. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται πιθανωτέρα· οὐδαμοῦ δὲ ἀνέγνων, ἐὰν οἱ πρόσφυγες οὗτοι ἀπήντησαν ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτόχθονά τινα φυλήν.

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι οἱ Δροῦσοι καὶ οἱ Μαρωνῖται ἐπειγόμενοι ὑπὸ τοῦ κινδύνου καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμύνης, ἔζησαν ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ, καὶ συνεξεστράτευσαν πολλάκις κατὰ τῶν σουλτάνων τοῦ Χαλεπίου, κατὰ τῶν Μαμελούκων, κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ κατ' αὐτῶν τῶν σταυροφόρων (καίτοι οἱ Μαρωνῖται ὑπεστήριξαν αὐτούς, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Θ' ἐν Παλαιστίνῃ)· ὅτι Σελήμης ὁ Α' καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Σολιμὰν ὁ Β', ἀπησχολημένοι εἰς μεγάλας κατὰ τῆς Εὐρώπης στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, δὲν ἔστρεψαν τὰ βλέμματα καὶ ἐπὶ τοῦ Λιβάνου· ὅτι ἕνεκα τούτου ἐπὶ τοσοῦτον ἐνεθαῤῥύνθησαν οἱ Μαρωνῖται καὶ οἱ Δροῦσοι, ὥστε συνεχῶς ἐπέδραμον κατὰ τῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης, καὶ πολλάκις ἐνίκησαν τὰ στρατεύματα, τῶν πασάδων τῆς Συρίας, καὶ ὅτι Ἀμουράτης ὁ Γ' διέταξε τῷ 1588 τὸν πασᾶν τοῦ Καΐρου Ἰβραΐμην νὰ προσβάλῃ μετ' ἀξιομάχου στρατοῦ τοὺς Μαρωνίτας καὶ τοὺς Δρούσους, ὅπερ καὶ ἐξετέλεσε μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς, ὥστε εἰσῆλθε νικητὴς εἰς τὰς ὀρεινὰς ἐκείνας χώρας καὶ κατέστησε τοὺς κατοίκους φόρου ὑποτελεῖς τῇ Πύλῃ, ἀφοῦ προηγουμένως ἐφορολόγησεν αὐτούς, λαβὼν ἓν ἑκατομμύριον γροσίων, ποσὸν σημαντικὸν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διὰ τοὺς ἀπόρους μάλιστα ὀρεινούς.

Ὁ πόλεμος οὗτος μετέβαλε τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν Δρούσων, ὡς εἴπομεν (1). Ἡ ἐξουσία, ἥτις μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο διῃρημένη καὶ ἀνῆκεν εἰς πολλοὺς *Σέχας* ἢ ἄρχοντας, συνεπυκνώθη ὁλόκληρος εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς ἀρχηγοῦ, τοῦ ἐμίρου (2). Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος οἱ Δροῦσοι ἔφθασαν εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἀκμῆς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ περιφήμου Ἐμίρου *Φὰρκ-ἐδ* ἢ *ἐλ-Δὶν* ἢ *Φακὰρ-Δίν*. Μόλις ὁ Ἐμίρης οὗτος ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν, καὶ παραυτὰ ἐφρόντισε νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἐπὶ τῶν πέριξ χωρῶν ἐπιῤῥοὴν τῶν Ὀθωμανῶν, αὐξήσας καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν. Ἐνήργησε δὲ μετὰ σπανίας δεξιότητος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέκτησε τὴν εὔνοιαν τῆς Πύλης δι' ἐπιτηδείων ἐπιδείξεων πίστεως πρὸς αὐτήν· κατώρθωσε μάλιστα νὰ παραστήσῃ τὰς πρώτας φιλοδόξους αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις ὡς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν· ἐπολέμησε φέρ' εἰπεῖν ἐπιτυχῶς τοὺς ἄραβας Βεδουΐνους, οἵτινες ἐπιδραμόντες ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ καὶ ἐν ταῖς περὶ τὴν Σοὺρ καὶ τὴν Πτολεμαΐδα χώραις παρηνόχλουν τοὺς φιλησύχους κατοίκους, ὡς ἐνεργῶν δῆθεν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως. Ἐνθαῤῥυνθεὶς δὲ ἀπὸ τὰς πρώτας ταύτας ἐπιτυχίας κατέλαβε τὴν Βηρυττὸν, ἐδίωξε τὸν ἀγᾶν τῆς πόλεως, καὶ παρέστησεν εἰς τὴν Πύλην τὴν κατάκτησιν ταύτην ὡς δεῖγμα ἀφοσιώσεως, ἀποδείξας τὰς καταχρήσεις τοῦ ἀγᾶ, καὶ προσενεγκὼν φόρους ἀνωτέρους τῶν πληρονομένων ὑπὸ τοῦ ἀποβληθέντος. Τὴν πολιτικὴν ταύτην, δι' ἧς ἀπέκτησε τὴν Βηρυττόν, ἠκολούθησεν ὁ πολύμητις Ἐμίρης καὶ ἀπέναντι τῆς Σιδῶνος, τῆς Μπααλπὲκ καὶ τῆς Σούρ. Τῷ 1613 ἐξέτεινε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ μέχρις Ἀδζαλοὺν καὶ Σαφάδ. Οἱ πασάδες τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς Τριπόλεως χαλεπῶς ἔφερον τὰς προόδους ταύτας τῶν Δρούσων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεπειράθησαν νὰ ἀναστείλωσι τὴν πρόοδον αὐτῶν διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλ' ἀποτυχόντες κατήγγειλον τὸν Ἐμίρην εἰς τὴν Πύλην ὡς ἐπαναστάτην. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐπέτυχε κατ' ἀρχάς, διότι ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν ἐφρόντισε νὰ σχηματίσῃ διὰ δωροδοκιῶν ἰσχυρὰν μερίδα ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ τῶν ἐν τέλει· μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἡ Πύλη, βλέπουσα τὴν ἀληθῆ αὔξησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἀπεφάσισε τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ, καὶ παρεσκεύασεν ἀξιόμαχον ἐπὶ τούτῳ δύναμιν. Ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν, ὠφελούμενος ἀπὸ τῶν ἐν Βηρυττῷ μετὰ Ἰταλῶν ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν σχέσεων αὐτοῦ, εἶχεν ἱκανοὺς φίλους ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ἐφαντάσθη, ὅτι ἀπερχόμενος ἐκεῖ ἠδύνατο νὰ τύχῃ σπουδαίας ἐπικουρίας. Ὅθεν παραδοὺς τὴν ἐξουσίαν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀλῆ,

---

(1) Ὅρα Πανδώραν, 15 Ὀκτωβρίου 1860, φυλλάδ. 251.

(2) Αὐτ.

ἀπῆλθεν εἰς Φλωρεντίαν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων. Ἡ παρουσία ἀνατολίτου ἡγεμόνος ἐπροξένησεν οὐκ ὀλίγην ἐντύπωσιν ἐν Ἰταλίᾳ. Ἠρεύνησαν τὰ περὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, καὶ πολλὰ ἐῤῥέθησαν καὶ ἐγράφησαν τότε παραδοξότατα περὶ τούτου. Τινὲς ὁρμώμενοι ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ, ὅτι οἱ Δροῦσοι δὲν ἦσαν Τοῦρκοι, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐχθροὶ αὐτῶν, ὑπέθεσαν ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἦσαν χριστιανοί, καὶ μάλιστα ἀπόγονοι τῶν σταυροφόρων. Εὑρέθησαν δὲ καὶ λόγιοί τινες ἐν Ἰταλίᾳ, οἵτινες ἐδημοσίευσαν, ὅτι οἱ Δροῦσοι εἰσὶν ἄποικοι σταυροφόροι γάλλοι, συνοικισθέντες ἐπὶ τοῦ Λιβάνου ὑπό τινος Κόμητος de Dreux, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν. Πρὸς ἀνατροπὴν ὅμως τῆς γνώμης ταύτης, ἥτις δὲν θεμελιοῦται ἐπὶ οὐδενὸς ἱστορικοῦ γεγονότος, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ ῥαββῖνος Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας (τῆς ἐν Ναβάρᾳ), ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῶν Δρούσων ἕνα αἰῶνα περίπου πρὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας (1). Οἱ Δροῦσοι εἰσὶ καθαροὶ Ἄραβες καὶ Σύροι, μηδεμίαν ἐπιμιξίαν λαβόντες μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ὡς οἱ Μαρωνῖται. Ἔλαβον δὲ τὸ ὄνομα ὃ φέρουσιν ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας αὐτῶν Μοχαμμὲδ-μπὲν-Ἰσμαὴλ, τοῦ ἐπικαλουμένου καὶ *ἐλ Δόρζι*.

Ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς ματαιολόγου σχολαστικότητος τῶν ζητούντων ν' ἀποδείξωσι δι' ἀνυποστάτων ἐπιχειρημάτων τὴν εὐρωπαϊκὴν καταγωγὴν τῶν Δρούσων, πιστεύσας ὅτι τοῦτο ἐσύμφερεν εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ. Συνέλαβε μάλιστα καὶ τὴν παράδοξον ἰδέαν νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι εἶχε συγγένειάν τινα μετὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῆς Λοῤῥαίνης (2). Εἶναι ἀξιολύπητον, ὅτι ἐφαντάσθη ὅτι ἠδύνατο διὰ τοιούτων μέσων νὰ ἐπιτύχῃ τὴν προστασίαν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, οἵτινες δυστυχῶς δὲν συγκινοῦνται τόσον εὐκόλως διὰ λόγους πολὺ σπουδαιοτέρους τῶν γενεαλογικῶν τούτων κενολογιῶν. Ἀφοῦ κατέτριψεν ἐννέα ὅλα ἔτη ἐν Ἰταλίᾳ καταγινόμενος εἰς τοιαύτας ματαιότητας, ἐπανῆλθεν ἄπρακτος

(1) Ὁ ῥαββῖνος Βενιαμὶν ἐγεννήθη μὲν ἐν Τουδέλᾳ τῆς Ναβάρας, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος, ἀπέθανε δὲ τῷ 1173. Ἐπισκεφθεὶς ὅλας τὰς Συναγωγὰς τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου ἵνα γνωρίσῃ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν, ἤτοι τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ κατάστασιν τοῦ ἑβραϊσμοῦ, ἔγραψε Περιγραφὴν τῶν περιηγήσεων αὐτοῦ ἑβραϊστὶ, τυπωθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1543. καὶ μεταφρασθεῖσαν λατινιστὶ μὲν ἐν Λεύδῃ τῷ 1633, γαλλιστὶ δὲ παρὰ τοῦ Κ. Baratier τῷ 1794. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἀξιοσπούδαστον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνατολῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα. (Ἴδε Bouillet Dictionnaire d' histoire et de géographie, σελ. 198).

(2) Ὁ οἶκος τῶν δουκῶν τῆς Λοῤῥαίνης, ἀρχαίας ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας, εἶναι εἷς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐπισημοτέρων ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς Εὐρώπης. Τῷ 1745 Φραγκῖσκος ὁ Γ' δοὺξ τῆς Λοῤῥαίνης, ἐνυμφεύθη τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Αὐστρίας Μαρίαν Θηρεσίαν, ἥτις μετεβίβασεν αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Αὐστρίας στέμμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβουργιδῶν εἰς τὸν τῆς Λοῤῥαίνης.

εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Ἅμα δ' ἐπανελθὼν ἐπεδόθη εἰς δαπάνας περιττὰς, οἰκοδομῶν πολλὰ μέγαρα καὶ ἐπαύλεις, καὶ προσκρούων ἐνίοτε εἰς τὰ ἁπλᾶ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν ὀρεσιτρόφων συμπολιτῶν αὐτοῦ. Οἱ περιηγηταὶ θαυμάζουσι καὶ μέχρι τῆς σήμερον τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Βηρυττοῦ κείμενον ὡραῖον δάσος τῶν πευκῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον τοῦ Φάκρ-ἐδ-Δίν. Ἐν συνόλῳ ἡ εἰς Ἰταλίαν ἀποδημία τοῦ Φάκρ-εδ-Δὶν οὐ μόνον εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ συνέτεινε πολὺ εἰς τὴν καταστροφήν του. Ὁ γενναῖος, ἀλλ' ἀτυχὴς υἱὸς αὐτοῦ Ἀλῆς, ὑπηρέτησε τὸ κατὰ δύναμιν τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἀποκρούσας τοὺς Τούρκους, καθησυχάσας τὰ πνεύματα, καὶ διατηρήσας τὴν εὐταξίαν μεταξὺ τῶν Δρούσων. Ἐὰν ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν ἀντὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, ἔμενεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ κατεγίνετο σπουδαίως μετὰ τοῦ γενναίου καὶ δραστηρίου υἱοῦ του εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων, ἤθελεν ἴσως τύχει σωτηρίαν, καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν ἤθελε πέσει ἐντίμως. Δυστυχῶς ὅμως τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν λύσιν. Αἱ περιτταὶ αὐτοῦ δαπάναι δυσηρέστησαν τοὺς Δρούσους, οἵτινες προθύμως μὲν συνεισέφερον ὑπὲρ τοῦ πολέμου, δὲν ἐπεθύμουν ὅμως καὶ νὰ δαπανῶσι πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν φαντασιοπληξιῶν τοῦ Ἐμίρου των. Αἱ δυσαρέσκειαι αὗται ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν παθῶν τῶν ἐναντίων μερίδων· διότι ἐν τοῖς Δρούσοις ὑπάρχουσιν ἔκπαλαι δύο ἐναντίαι μερίδες, αἵτινες ἀπαντῶνται εἰς τὰ πλεῖστα ἀραβικὰ ἔθνη, ἡ τῶν *Καΐζι* καὶ ἡ τῶν *Ὑαμάνι*. Ἑκάστη δὲ τούτων διακρίνεται διὰ τοῦ χρώματος τῆς σημαίας αὐτῆς. Καὶ οἱ μὲν *Καΐζοι* ἀσπάζονται τὸ ἐρυθροῦν, οἱ δὲ *Ὑαμάνοι* τὸ λευκόν (1).

Οἱ *Ὑαμάνοι* ἤρξαντο τὴν κατὰ τοῦ Ἐμίρου ἀντιπολίτευσιν. Κατηγόρουν δὲ αὐτοῦ καὶ δικαίως ὡς δαπανῶντος εἰς ματαίαν πολυτέλειαν τοὺς ἱδρῶτας τοῦ λαοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἤρξαντο πάλιν αἱ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν πασάδων ἐχθροπραξίαι. Τέλος ὁ βίαιος σουλτάνος Ἀμουράτης Δ' διέταξε τὸν πασᾶν τῆς Δαμασκοῦ νὰ ἐκστρατεύσῃ μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων κατὰ τῆς Βηρυττοῦ, ἐν ᾗ κατῴκει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ Φάκρ-ἐδ-Δίν. Συγχρόνως ἡ Βηρυττὸς ἀπεκλείσθη κατὰ θάλασσαν, ὅπως κωλυθῇ πᾶσα ἐκεῖθεν δυναμένη νὰ ἔλθῃ βοήθεια. Ὁ Ἐμίρης, ὅστις ἤλπιζεν εἰς τὴν τύχην του καὶ εἴς τινα ἐξ Ἰταλίας ἐπικουρίαν, ἀπεπειράθη τὸ πρῶτον

(1) Αἱ μερίδες αὗται, αἵτινες σήμερον συχνάκις ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἀνατολικὰ ἔθνη ὡς καὶ εἰς τὰ δυτικὰ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, δὲν προκύπτουσιν ἀναγκαίως ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν συμφερόντων τῶν διαμαχομένων μερῶν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς διαμάχης, τὸ ὁποῖον ἐνίοτε παρουσιάζεται ὡς διάθεσις σφοδροτάτη τῆς ὑπὸ τοῦ κακοῦ διαφθαρείσης ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐννοεῖται, ὅτι αἱ κατ' ἀρχὰς ἀδικαιολόγητοι αὗται φατρίαι ταχέως λαμβάνουσι πολιτικὸν χαρακτῆρα. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὰς αἱματηρὰς σκηνὰς, ἃς παρέστησαν ἄλλοτε ἐν Βυζαντίῳ αἱ ἀντιφερόμεναι μερίδες τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων.

ν' ἀντιταχθῇ. Ὁ ἀνδρεῖος υἱός του Ἀλῆς ἀντέστη γενναίως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ περὶ τὴν *Σαφάδ*, ἐκτύπησε τοὺς ἐχθροὺς δὶς, ἀλλ' εἰς τρίτην συμπλοκὴν ἔπεσε τραυματισθεὶς θανατηφόρως. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλῆ κατέστρεψεν ἐντελῶς τὸν Φάκρ-ἐδ-Δίν. Καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς λύπης διά τε τὴν ἀπώλειαν τοῦ υἱοῦ του καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας, ὁ ἄλλοτε τοσοῦτον δραστήριος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἔπαυσεν ἐνεργῶν συνετῶς καὶ γενναίως ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτοῦ. Ἀπεπειράθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλε τὸν δεύτερον υἱόν του πρὸς τὸν Ὀθωμανὸν ναύαρχον, κομιστὴν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων καὶ δώρων. Ὁ ναύαρχος τὰ μὲν δῶρα καὶ τὸν κομιστὴν ἐκράτησεν ἐν τῇ ναυαρχίδι, τὰς προτάσεις ὅμως δὲν ἐδέχθη, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ ἐμφανισθῇ αὐτὸς ὁ Ἐμίρης. Ὁ Φάκρ-ἐδ-Δὶν κατέφυγε τότε ἐκ Βηρυττοῦ εἰς τὰ ὄρη, ἔνθα διέμεινεν ἓν ἔτος πολιορκούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέχρις ὅτου παρεδόθη παρ' αὐτῶν τῶν συντρόφων του, καταβληθέντων δυστυχῶς ὑπὸ τῶν κακουχιῶν. Ὁ δυστυχὴς Φάκρ-ἐδ-Δὶν ἀπαχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἔτυχεν εὐμενοῦς παρὰ τοῦ Ἀμουράτου ὑποδοχῆς, μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπηγχονίσθη τῷ 1632.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φάκρ-ἐδ-Δίν, οἱ ἐπίγονοι αὐτοῦ ἡγεμόνευσαν ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν τῶν Τούρκων ἐπιῤῥοὴν διατελοῦντες, ἕως ὅτου ἐξέλιπον ἐντελῶς οἱ ἄῤῥενες τοῦ οἴκου τούτου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τότε δὲ οἱ Δροῦσοι Σέχαι ἐξελέξαντο διάδοχον τοῦ οἴκου τούτου τὸν οἶκον τῶν Σχεχάδ, περὶ οὗ ἐλαλήσαμεν ἀνωτέρω. Ὁ οἶκος οὗτος ὅστις ἡγεμόνευσε καὶ ἐπὶ τῶν Μαρωνιτῶν προήγαγέ τινας ἄνδρας ἀξίους λόγου.

Ὁ Σχεχαβίτης ἐμίρης *Μελχέμ*, ὅστις ἡγεμόνευσεν ἀπὸ τοῦ 1740 μέχρι τοῦ 1759, ἐπανώρθωσεν ἐσωτερικῶς μὲν τὰς καταστροφὰς, ὅσας ἔπαθον οἱ Δροῦσοι ἐπὶ τῶν πολέμων τοῦ Φάκρ-ἐδ-Δίν, ἐσωτερικῶς δὲ τὴν στρατιωτικὴν τῶν ὑπηκόων του φήμην. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ τῷ 1745, βαρυνθεὶς τὴν πολιτικὴν τύρβην παρητήθη τῆς ἡγεμονίας, ἵνα ζήσῃ μονήρη βίον θρησκευτικόν. Ἀλλ' αἱ ἐπισυμβᾶσαι ταραχαὶ ἀνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἐξουσίαν μέχρι τοῦ θανάτου του συμβάντα τῷ 1759. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, τοῦ ὁποίου τὴν στέρησιν πάντες ἐλυπήθησαν, ἀφῆκε τρία ἀνήλικα τέκνα. Καὶ διάδοχος μὲν τῆς ἡγεμονίας ἦτον ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς ὁ *Ἰουσέφ* ἢ Ἰωσὴφ, ἀλλ' ὑποκατέστησεν αὐτὸν ὁ θεῖος του *Μανσοὺρ*, κατ' ἔθος ἀσιατικὸν, καθ' ὃ ἡ ἀρχὴ ἀείποτε πρέπει νὰ περιέρχηται εἰς ἄνδρα ἐνήλικα. Ἐν Εὐρώπῃ συμβιβάζεται κάλλιστα ἡ ἰδέα τῆς νομίμου διαδοχῆς μετὰ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνηλικιότητος τοῦ διευθύνοντος τὰ τῆς πολιτείας, διὰ τοῦ διορισμοῦ ἀντιβασιλείας, ὁσάκις ὁ διάδοχος εἶναι ἀνῆλιξ· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἡ ἰδέα τῆς ἀντιβασιλείας δὲν ἐθεωρήθη ποτὲ ἐφαρμοστέα, ὡς ἐπικίνδυνος καὶ ὡς αἰτία ἐμφυλίων πολέμων. Ὁ Ἰουσὲφ, ἑνδεκαετὴς μόλις ὢν, δὲν ἐφαντάσθη βεβαίως νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματά του κατὰ τοῦ θείου του. Ἀλλ' ἐὰν ὁ παῖς Ἰουσὲφ δὲν εἶχε φιλοδοξίαν, εἶχεν ὅμως ἀντ' αὐτοῦ ὁ Μαρωνίτης παιδαγωγός του *Σάδ-ἐλ-Κούρι*, ὅστις ἐπεθύμει νὰ γείνῃ ὁ μαθητής του ἰσχυρὸς ἡγεμὼν, ἵνα γείνῃ καὶ αὐτὸς ἰσχυρὸς βεζύρης. Πρὸς τοῦτο διενοήθη νὰ κατορθώσῃ ἀξίαν λόγου ἐπιῤῥοὴν ὑπὲρ τοῦ μαθητοῦ του, καὶ συγχρόνως ν' αὐξήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ διὰ παντὸς τρόπου τὴν κατὰ τοῦ Μανσοὺρ ἀντιπολίτευσιν.

Ὁ Μαρωνίτης Σὰδ ὠφελούμενος ἀπὸ διαφόρων περιστάσεων, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Ἐμίρου ἀντιπολιτεύσεως, στηριζόμενος δὲ καὶ ἐπὶ τῆς προστασίας πασάδων τινῶν, ἐκρήμνισε τέλος τὸν Μανσοὺρ καὶ ἔφερε τὸν Ἰουσὲφ εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῷ 1770. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐμίρου οἱ Δροῦσοι ἐγένοντο αἴτιοι πολλῶν ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, ἰδίως δὲ ἐπέφερον τὴν δεσποτείαν τοῦ τρομεροῦ *Δζεζὰρ*, πασᾶ τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγεννήθη χριστιανὸς σλάβος τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς προστασίας καὶ οὐδενὸς πόρου ὑπάρξεως. Δεκαεξαετὴς ὢν ἐπώλησεν ἑαυτὸν ὡς δοῦλον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵν' ἀποσταλῇ εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα εἷς τῶν μεγιστάνων τοῦ Καΐρου, ὁ Ἀλῆ-βέης, προσέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν Μαμελούκων του. Ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς σκληρότητος ἔνθα ἡ ἀπανθρωπία εἶναι τὸ πρώτιστον τῆς προόδου προσὸν, ὁ Δζεζὰρ ἐγένετο ὄργανον αἱματηρῶν τοῦ βέη ἐκδικήσεων. Ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἐδόθη αὐτῷ τὸ ὄνομα τοῦ φονέως, *Δζεζάρ*. Εἰς μίαν μόνην περίστασιν τοῦ βίου αὐτοῦ συνεκινήθη ἡ συνείδησίς του, ὅτε προσκληθεὶς παρὰ τοῦ αἱμοβόρου κυρίου του νὰ φονεύσῃ φίλον του τινὰ, ἠρνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγήν. Ἀλλ' ἡ ἄρνησις αὕτη παρ' ὀλίγον ἐγένετο ἡ αἰτία τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θανάτου, ἐὰν δὲν ἐδραπέτευε μετὰ σπουδῆς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἐλθὼν εἰς Συρίαν, ἔλαβεν ὑπηρεσίαν ὑπὸ διαφόρους πασάδας, διῆλθε διὰ μυρίων περιπετειῶν, καὶ ἐπὶ τέλους κατήντησε πασᾶς τῆς Δαμασκοῦ, φορολογῶν ἁπανταχοῦ καὶ τυραννῶν τοὺς λαούς. Μόνοι οἱ Δροῦσοι ἐπλήρωσαν αὐτῷ 4 000,000 φράγκων, ποσὸν μέγα διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους ὀρεινούς. Τοιαύτη ἐν συνόψει ἡ ἱστορία τῶν πλείστων ἐν Τουρκίᾳ πασάδων, ὧν οἱ πλείους εἰσὶ τυχοδιῶκται. Ἔκτοτε δὲ οἱ Δροῦσοι ἔζησαν ἐν τῷ μέσῳ συνεχῶν πολέμων, ὁτὲ μὲν ἐμφυλίων, ὅτε δὲ ἐξωτερικῶν μέχρι τῶν τελευταίων τραγικῶν συμβάντων, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβον τοιοῦτον φρικαλέον μέρος.

Οἱ Δροῦσοι κατοικοῦσι σήμερον τὴν μεσημβρινὴν σειρὰν τοῦ Λιβάνου μεταξὺ Βηρυττοῦ καὶ Σιδῶνος, τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Λιβάνου καὶ τὸ Δζέβελ-Σέχ. Τῷ 1846 ὑπελογίζοντο τριάκοντα ἑπτὰ κωμοπόλεις καὶ χωρία κατοικούμενα ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Δρούσων ἐν τῷ Λιβάνῳ, καὶ διακόσια ἕνδεκα χωρία Δρούσων, εἰς τὰ ὁποῖα κατῴκουν καὶ χριστιανοί. Ἐκ τούτου δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ φαντασθῇ ὁπόσον αἷμα χριστιανικὸν ἐχύθη, ὅτε ἐξηγέρθησαν ἐσχάτως οἱ Δροῦσοι ὡς μαινόμενοι κατὰ

τῶν χριστιανῶν. Ἐν τῷ Ἀντιλιβάνῳ οἱ Δροῦσοι κατοικοῦσι μόνοι τριάκοντα ἐννέα κωμοπόλεις καὶ χωρία, καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία μεμιγμένοι μετὰ Μαρωνιτῶν καὶ ὀρθοδόξων. Τὰ κυριώτερα κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Δρούσων εἰσὶν αἱ μεγάλαι κωμοπολεις, ἡ Ἀμματοὺρ καὶ ἡ Βετεδὶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν οὕτως εἰπεῖν τὰς πρωτευούσας τοῦ Λιβάνου. Ἡ Χασπέγια καὶ ἡ Ῥασέγια (τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ὁ χριστιανὸς δὲν δύναται νὰ προφέρῃ ἄνευ βαρείας θλίψεως μετὰ τὰ τελευταῖα γεγονότα), δύνανται ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἠδύναντο πρὸ τῶν τελευταίων καταστροφῶν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρωτεύουσαι τοῦ Ἀντιλιβάνου. Αἱ κωμοπόλεις αὗται φέρουσι τὰ ὀνόματα δύο ἀρχαίων τῶν Δρούσων ἐμίρδων, τιμωμένων μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας. Ἑκάστη τῶν κωμοπολεων τούτων θεωρεῖται ἱερὰ, ἔχει ναὸν, ὃν οἱ Δροῦσοι καλοῦσι *Χαλουὲ*, ἐν τῷ ὁποίῳ διατηροῦσι τα ἱερὰ αὐτῶν βιβλία καὶ τὰς πολεμικὰς σημαίας. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἑξακόσιαι περίπου οἰκογένειαι Δρούσων ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Χαουρὰν (τῆς Αὐρανίτιδος), κειμένης ἀνατολικομεσημβρινῶς τῆς Δαμασκοῦ ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς μεγάλης ἐρήμου τῆς Συρίας. Ἡ περίεργος αὕτη χώρα περισώζει πλεῖστα καὶ μεγάλα ἐρείπια. Ἀποικιθεῖσα ὑπὸ Μακεδόνων ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ περιελθοῦσα κατόπιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Βυζαντινῶν, ἡ Αὐρανῖτις παρουσιάζει σήμερον ἐρείπια τριῶν ἐποχῶν, τῆς Μακεδονικῆς, τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ χιλιαδων ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ, οὐδεμία εὑρίσκεται λατινικὴ, ἀλλ' ἅπασαι εἰσὶν ἑλληνικαί. Τὰ ἐρήπια ταῦτα σύγκεινται ἐκ τετρακοσίων περίπου ἀρχαίων χωρίων καὶ πόλεων, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατοικοῦσι Δροῦσοι καὶ μωαμεθανοί· δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσιν ἐφάμιλλα τῶν τῆς Πομπηΐας, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὑπερέχοντα, καθόσον αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν φέρουσιν εἰσέτι τὰς ἀρχαίας αὐτῶν στέγας. Αἱ θύραι πολλῶν ἐκ τῶν οἰκιῶν τούτων εἰσὶν αἱ ἀρχαῖαι θύραι, ἤγουν μονόλιθοι κινούμεναι διὰ στρόφιγγος. Ὀλίγοι εὐρωπαῖοι περιηγηταὶ ἐμελέτησαν τὴν περίεργον ταύτην χώραν, τὴν τοσοῦτον ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἀρχαιολογίαν· ὁ σπουδαιότερος δὲ τούτων εἶναι ὁ ἄγγλος ἱεραπόστολος Κ. Πόρτερ. Ἕλληνες δὲ, καθ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω τοὐλάχιστον, ἐπεσκέφθησαν αὐτὴν μόνοι οἱ Κ. Κ. Τελατινίδης, Σμυρναῖος, κάτοικος ἐν Δαμασκῷ, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ γενναῖος καὶ τοσοῦτον κατὰ τὰς τελευταίας τῆς Δαμασκοῦ καταστροφὰς ὑπηρετήσας τὴν ἀνθρωπότητα Ἕλλην πράκτωρ Κύριος Σπάρταλης, τὸν ὁποῖον ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ συνοδεύσω εἰς τὴν ἐκδρομὴν ταύτην κατὰ τὸν Μάϊον μῆνα τοῦ 1858 ἔτους.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

Γ. Κ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ (υἱός).

ΤΑΞΕΙΔΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ ΙΑΒΑΝ (*).

(Κατὰ τὸ γαλλικόν.)

—ooo—

Ἡ καταιγὶς τοῦ πολέμου ἐνσκήψασα φοβερὰ καὶ λάβρος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν ἐνέμετο τὰς καταφύτους καὶ ὡραίας αὐτῆς πεδιάδας· ἡ Αὐστρία, ἡττηθεῖσα ἤδη ἐφ' ὅλων τῶν πεδίων τῆς μάχης, ὑπεχώρει ἀμυνομένη, οἱ λιμένες της ἦσαν πανταχόθεν ἀποκεκλεισμένοι, καὶ πανταχοῦ τῆς θαλάσσης κατεδιώκοντο τὰ πολεμικὰ καὶ ἐμπορικά της πλοῖα, ὅτε ἐξεδόθη διάταγμα τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος Γ' καὶ τοῦ Βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ, ἐπιβάλλον σέβας καὶ ὑπεράσπισιν πανταχοῦ ὅπου ἂν ἤθελε φανῇ ἡ ὡραία φρεγάτα *Νοβάῤῥα*, ἀποδημοῦσα πρὸς ἐπιστημονικὸν πλοῦν.

Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν τοῦ σωτηρίου τούτου διατάγματος, ἡ Νοβάῤῥα ἀπετέπλευσε καὶ πλησίστιος διῆλθεν ἀναμέσον τοῦ Γαλλο-Σαρδικοῦ στόλου φέρουσα κυματίζουσαν ὑπερηφάνως τὴν ἐθνικὴν σημαίαν της. Τὸ αὐτὸ δὲ ἤθελε πράξει καὶ ἡ Αὐστρία προκειμένου τοιούτου τινὸς διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Σαρδηνίαν, ὅπερ εἶνε ὁ καλήτερος ἔπαινος ὃν δέον ἀπονεῖμαι εἰς τὸν πολιτισμόν. Τὸ ἐνθαρ-

(*) Γνωστὸν ὅτι τὸ πέμπτον μέρος τοῦ κόσμου, ἡ Ὠκεανία ἡ Νέα Ὁλλανδία, διαιρεῖται γεωγραφικῶς εἰς τρία διακεκριμένα μέρη, τὴν Μεσημβρινὴν Ἀσίαν ἢ Νοτασίαν, τὴν Αὐστραλίαν καὶ τὴν Πολυνησίαν, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων ἀνάγονται γενικῶς εἰς δύο φυλὰς, τὴν Μαλαϊκὴν καὶ τὴν Αἰθιοπικήν.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Νοτασίας περιλαμβάνεται τὸ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Νέας Ὁλλανδίας ἐκτεινόμενον ἀρχιπέλαγος περιλαμβάνον πλεῖστα ὅσα συμπλέγματα νήσων, ὧν κυριώτερα εἶνε τὰ τῶν νήσων τῆς Σόνδας, τῶν Μαλούκων ἢ Κινναμοφόρων νήσων καὶ τῶν Φιλιππίνων, ἀπαρτιζόμενα ἐκ τρισχιλίων περίπου νήσων κατοικουμένων ὑπὸ 15 ὡς ἔγγιστα ἑκατομμυρίων λαῶν τῆς Μαλαίας πρὸ πάντων φυλῆς, ἐκτὸς τῶν εἰς τὰ μεσόγεια διατριβόντων ἰθαγενῶν καὶ τῶν εἰς τὰς παραλίας ἀποκατεστημένων Εὐρωπαίων. Ἐπικρατοῦσα ἐνταῦθα θρησκεία εἶνε ἡ μωαμεθανικὴ, πεποικιλμένη διὰ τὰς παχυλοτέρας δεισιδαιμονίας, εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατὰ τὸν ιγ' καὶ ιδ' αἰῶνα· οἱ δ' ἀπολίτευτοι εἰσέτι λαοὶ πρεσβεύουσι κτηνωδέστατον πολυθεϊσμόν· ὑπόκεινται δὲ πάντες εἰς ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας λεγομένους Σουλτάνους, καὶ διοικοῦντας δεσποτικώτατα. Κατὰ τὸν ιϛ' αἰῶνα πολλὰ μέρη κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Πορτογάλλων καὶ Ἰσπανῶν, καὶ μεταγενέστερον ὑπὸ τῶν Ὁλλανδῶν, εἰσαγαγόντων ἐν μέρει τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν· οὗτοι κατεξουσιάσαντες τῶν πλείστων τῆς Νοτασίας νήσων, καρποῦνται θησαυρῶν ἀνεξαντλήτων, οὐ μόνον ἐκ τῶν βαρυτίμων προϊόντων τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ σημαντικοῦ ἐμπορίου ὅπερ αἱ νῆσοι αὗται ἔχουσι μετὰ τῆς Σινικῆς Αὐτοκρατορίας.

Αἱ νῆσοι λοιπὸν τῆς Σόνδας εἶνε τρεῖς· ἡ Σουμάτρα, ἡ Ἰάβα καὶ ἡ Βόρνεως, ὧν ἡ μᾶλλον εὐφορωτάτη καὶ μία τῶν ἐπὶ πλεῖστον κατῳκημένων νήσων τῆς Ὠκεανίας εἶνε ἡ Ἰάβα (πληθ. 5 ἑκατομ.) εὐφοροῦσα ὅλα τὰ τῆς Ἰνδικῆς προϊόντα· ὑπόκειται δὲ ὁλοκλήρως σχεδὸν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ὁλλανδῶν, καὶ ἔχει πολλὰς πόλεις χρησιμευούσας ὡς κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ὁλλανδικῶν καταστημάτων μὲ τὰς Ἰνδίας, τὴν Σινικὴν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν.

φύνειν μὲν τὰς ἐπιστήμας τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας εἶνε μέγα τι ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ ποιεῖν αὐτὰς παλλάδιον, οὕτως εἰπεῖν, καὶ σκέπην ἐχθρικῆς σημαίας . . . τὸ μέχρι τοσούτου βαθμοῦ σέβας τοῦτο ἀνήκει εἰς μόνον τὸν ΙΘ΄. αἰῶνα, καθ' ὃν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι μετὰ τοῦ ἐξευγενισμοῦ εἰς τὸ μηκέτι περαιτέρω τῆς ἀναπτύξεώς των προαχθεῖσαι, ἔφθασαν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης των, καὶ ὁλονὲν χωροῦσι πρὸς τελειοτέραν ἀνάπτυξιν. Παρατηρητέον ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἐξευγενισμὸς οὐδὲν ὅμοιον τούτου παρέχει· Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας κατέστρεψε τὰς Θήβας φεισθεὶς μόνον τῆς οἰκίας τοῦ Πινδάρου· ἂς παραδώσωμεν δὲ εἰς τὴν λήθην καὶ τὸν ἄγριον Καλίφην ἐκεῖνον, ὅστις μετὰ τὴν νίκην οὐδ' εἰς μίαν βιβλιοθήκην ἐφάνη ἐπιεικής.

Ὁ ἐπιβαίνων τῆς φρεγάτας Νοβάρρας σύλλογος τῶν ἐπιστημόνων ἐν τῇ ὑπερωκεανείῳ ταύτῃ θαλασσοπλοΐᾳ καὶ κατὰ τὴν περὶ τὴν γήϊνον σφαῖραν περιοδείαν του, οὐδὲν ἄλλο προτίθεται εἰμὴ νὰ συλλέξῃ ἄφθονα πλούτη δι' ὧν θέλει προικισθῇ ἡ ἐπιστήμη. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων αὐτῶν εἰσέτι σχεδὸν μένουσιν ἄγνωστα, ἐκτὸς μικρῶν τινων εἰδήσεων ὅσας σποράδην ἐξέθεσαν μέχρι τοῦδε· ἡ κατόπτευσις τῶν νήσων τοῦ Ἰνδικοῦ ἀρχιπελάγους, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῆς Ἰάβας, κοιτίδος τοῦ Μαλαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐξαφανισθέντος σχεδὸν σήμερον, εἶναι γόνιμος εἰς παντὸς εἴδους θεωρίας καὶ εἰδήσεις. Ἡ ἅλυσις παρ. χάριν τῶν ἡφαιστείων ὀρέων ἡ διασχίζουσα τὴν Ἰάβαν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, καὶ ἥτις συνδεομένη μεθ' ἑτέρας ἧττον ὑψηλῆς παραχθείσης κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ἡφαιστείων ἐκρήξεων τῆς πρώτης, ἐξητάσθη ἐπιμελῶς, καὶ περίεργοι ἅμα δὲ καὶ λεπτομερέστεραι εἰδήσεις θέλουν δοθῇ ἐπὶ τῶν ἐκρήξεων τοῦ *Γαλούγγ-Γούγκ* κατὰ τὸ 1822 καὶ τοῦ ὄρους *Ἴτζεν* τῷ 1817, αἵτινες κατέστρεψαν τὴν ὑπὸ τοῦ *Τζιβουλὰρ* ἀρδευομένην κοιλάδα, καὶ ἀκολούθως τὰ πυκνὰ δάση ὑφ' ὧν ἐκαλύπτοντο αἱ κλιτύες του. Γνωστὸν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ἔκρηξις τοῦτο εἶχεν ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν ὅτι παρηκολουθήθη ὑπὸ κατακλυσμοῦ κυμάτων φλογιστικοῦ ὀξέως.

Ὡς πρὸς τὴν φαρμακευμένην κοιλάδα (*Γουέβε-Οὐπὰς*), νεωστὶ ἀνακαλυφθεῖσαν μεταξὺ τῶν ἡφαιστείων ὀρέων, τῆς ὁποίας ὁ ἀὴρ, ὡς λέγουσιν, εἶναι θανατηφόρος πρός τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῶα, ἀναμφιβόλως ἡ ἐπιστήμη θέλει προσπαθήσει νὰ ἐξιχνιάσῃ λεπτομερεστέρας καὶ ἀκριβεστέρας πληροφορίας ἐφ' ὧν νὰ βασισθῇ, ἂν οἱ Γερμανοὶ σοφοὶ δὲν φοβηθῶσι νὰ ῥιψοκινδυνεύσωσιν εἰς τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο γήπεδον, ὅπερ, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας ἐκθέσεις, λέγεται ἐστρωμένον μὲ τὰ ὀστᾶ τῶν περιέργων ὅσοι ἐλθόντες ἐνταῦθα εὗρον θάνατον.

Ἡ περιγραφὴ τῶν φυτῶν καὶ ἀνθέων τῆς Ἰαβανικῆς ταύτης ἀκτῆς, ἅτινα κατὰ τὰς ὁμοφώνους τῶν συγχρόνων φυσικῶν μαρτυρίας χρεωστοῦσι γενικῶς τὴν ὕπαρξίν των εἰς τὰς ἡφαιστείους ἐκρήξεις, διότι αἱ θερμαὶ καὶ ὑγραὶ αὐτῶν ἀναθυμιάσεις, τὰ ἀέρια, τὸ θεῖον καὶ ὁ ἄσβεστος ζωογονοῦσι τόσον θαυμασίως τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν, προσφέρει πολλὰ ἐπιστημονικὰ θέλγητρα, ὥστε νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ χρησιμεύσῃ ἁπλῶς ὡς ἀντικείμενον μερικῶν παρατηρήσεων, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγένετο· ἂς ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τοὺς κοκκοφοίνικας καὶ τὰ πυκνὰ ἐκεῖνα πρωτογόνα δάση ἅτινα κατακαλύπτοντα περικλείουσι τρόπον τινὰ, τὰ ὄρη, καὶ τῶν ὁποίων τὰ πελώρια δένδρα ὑψοῦνται κατὰ ἑκατοντάδας ποδῶν· ἂς μὴν ἀναφέρωμέν τι περὶ τοῦ περιφήμου *βουχὸν-οὐπὰς*, δένδρου τοῦ ὁποίου ὁ χυμὸς εἶνε σφοδρότατον δηλητήριον, μήτε περὶ τῶν τεραστίων ἰνδοκαλάμων, ὀγκωδῶν ὡς τὰ δένδρα ἅτινα χρησιμεύουσιν ἡμῖν ἐνταῦθα εἰς οἰκοδομήν. Πῶς νὰ παραβλέψωμεν ὅμως τὴν ἄγρωστιν ἐκείνην, ἥτις ἀποβαίνει εἰς Ἰάβαν χαμόδενδρον, ἢ τὰ παράσιτα φυτὰ τὰ ὁποῖα συσφίγγουσι καὶ καταπνίγουσι τὰ μεγάλα δένδρα, καὶ φθάνοντα ἕως τὰς κορυφὰς αὐτῶν ζητοῦσι διακλαδιζόμενα ἐπ' ἄπειρον νὰ ὁρμήσωσι καὶ νὰ φθάσωσιν ἄλλα τοῦ δάσους δένδρα, περιελισσόμενα πολυπλόκως εἰς τοὺς γιγαντιαίους αὐτῶν κορμοὺς καὶ κλάδους ὡς ὄφεις πελώριοι; Τί δὲ περὶ τοῦ εἴδους ἐκείνου τῶν πτερίδων, τοῦ φυτοῦ τούτου τὸ ὁποῖον, ἐν ᾧ εἰς τὸ ἡμέτερον ἡμισφαίριον μόλις χθαμαλῶς ἕρπει, ἐκεῖ ἀποκτᾷ ἕως ὀγδοήκοντα ποδῶν ὕψος! περὶ τῶν κολοσσιαίων τέλος πάντων ἑπταπόδων βρύων ἅτινα παρέχουσιν εἰς τὴν φυτικὴν ὕπαρξιν τῶν τροπικῶν χαρακτῆρα πάντη ὑπερβάλλοντα καὶ θαυμάσιον δι' ἡμᾶς, οἵτινες εἴμεθα συνειθισμένοι μόλις καὶ μετὰ βίας νὰ βλέπωμεν καὶ τὰς παραμικροτέρας τῶν παραδόξων τούτων ὡραιοτήτων διὰ μέσου ὑελίνου κώδωνος καὶ ἐντὸς τῶν θερμοτέρων φυτοκομείων ; δι' ἡμᾶς, οἵτινες δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν μεγάλην κασουαρίναν (filaos) μὲ φύλλα ἐξ ἱππούριδος, σκιερὰν εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρέξῃ σκιὰν δροσερωτάτην καὶ εἰς 53 βαθμοὺς θερμότητος τοῦ ἡλίου, εἰμὴ συγκρίνοντες αὐτὴν μὲ τὰς γιγαντιαίας καστανέας τοῦ κήπου τοῦ Κεραμικοῦ ;

Ἡ ἱστορία πρὸ πάντων τοῦ τόπου κατὰ τοὺς πρώτους αὐτῆς χρόνους δεῖται ἐπεξεργασίας καὶ πόνων πολλῶν. Ὁ ἰσλαμισμὸς ὅστις ἀπὸ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος εἰσήχθη ἐνταῦθα, δὲν ἐξήλειψε τὸ Βραχμάνειον θρήσκευμα, τὴν ἀρχικὴν ἐκείνην θρησκείαν ἣν ἡ Ἰαβανικὴ ἱστορία ἀποδεικνύει καταβᾶσαν ἀπὸ τοῦ Βισνοῦ, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον εἴς τινα μέρη τῆς νήσου, ἐντὸς τῶν ὀρέων *Ταγκάρ* καὶ παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῶν δύο ἀνεξαρτήτων κυριαρχῶν τῆς *Ζοκζακάρτης* καὶ τῆς *Σουρακάρτης*, ἡ λατρεία τοῦ Κρίσνα, τῆς ὀγδόης ταύτης ἐνσαρκώσεως τοῦ Βισνοῦ, ἀκμάζει. Ἡ ἐξέτασις τῶν μᾶλλον ἐξευγενισμένων λαῶν τῆς νήσου, παρέχει λεπτομερεστέρας πληροφορίας περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῶν, καὶ τῶν ἑορτῶν καὶ χορῶν των. Σώζονται εἰσέτι ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἢ πρωΐμου αὐτῶν ἐξευγενισμοῦ, αἵτινες, ὡς ἐλπίζομεν

εἰς τὰς συντόνους παρατηρήσεις τῶν σοφῶν τῆς Νοβάρρας, θέλουσιν ἐκλείψει προσλαβοῦσαι ἀκριβέστερον ὁρισμόν. Ἡ πληθὺς τῶν ἐρειπίων τῶν καλυπτόντων τὴν ἐπαρχίαν *Ματαρὲμ*, ἅτινα ὅλα σχεδὸν εἶναι λείψανα ἰνδικῶν ναῶν, μόλις μέχρι τοῦδε παρετηρήθησαν· τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας *Μαζαπαχίτης*, θεμελιωθείσης πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὑπὸ τοῦ *Σεβέλο-Χόλο*, προελθόντος ἐξ Ἰνδιῶν, καὶ ἅτινα διεγείρουσιν εἰσέτι τὸν θαυμασμόν, κεῖνται σποράδην κεκαλυμμένα ὑπὸ δένδρων, θάμνων, καὶ βρύων, καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐξαφανίζονται καταχωνόμενα· ὥστε ὁποῖα θαυμάσια θέλομεν μάθει ἐξ ἀνασκαφῶν καλῶς γενομένων!

Ἆρά γε οἱ ἐπιστήμονες τῆς φρεγάτας Νοβάρρας θέλουσι περιορισθῆ εἰς τὸ νὰ συλλέξωσι μόνον ῥαψῳδίας, μύθους καὶ συναξάρια, μὴ ἐμβαθύνοντες εἰς σπουδαιότερα; Ἰδοὺ τί μᾶς ἐνδιαφέρει· ὅτι παρ. χάριν· ὁ Κρίσνας, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἰαβανικὴ θεότης, ἠγαπήθη ἕνεκα τῆς ὡραιότητός του ὑπὸ 16,800 γυναικῶν, ὡς λέγουσιν οἱ χρονογράφοι, τοῦτο εἶνε σπάνιον καὶ περίεργον διὰ νὰ τὸ γνωρίζωμεν· ὅτι κατὰ τὸν θάνατόν του τυχαίως συμβάντα ἤρχησεν ὁ μαῦρος αἰών, τοῦτο εἶνε ἐπίσης ἐνδιαφέρον· ἀλλ' ἀντὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ὀγδόης ἐνσαρκώσεως τοῦ Βισνοῦ, προτιμῶμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου τούτου κράτους, ὅπερ κατασκαφὲν καὶ ἀνατραπὲν ἐξ ἀρχῆς τῆς συστάσεώς του ἐκ θεμελίων γεωλογικῶς, εἶναι σήμερον ἰσχυρὰ Ὁλλανδικὴ ἀποικία.

Ἐν τούτοις λεπτομέρειαί τινες πρόσφατοι περὶ τῶν κατοίκων τῶν προσαρκτίων μερῶν τῆς νήσου κατὰ τὰ περίχωρα τῆς *Σουραβάγης*, ἀνηκούσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν *Κεδίρης*, καὶ περὶ τῶν ἐνεστώτων ἠθῶν τῶν αὐτοχθόνων, δὲν ἤργησαν νὰ καταφθάσωσι, διαφωτίζουσαι ἀρκούντως τὴν ἠθικὴν τοῦ τόπου κατάστασιν· ἡμίγυμνοι, ὡς ὅλοι τῶν μερῶν τούτων οἱ λαοί, κατοικοῦσι συνήθως ὑπὸ εἶδος σκηνῶν, κατεσκευασμένων ὑπὸ ἰνδοκαλάμου καὶ κεκαλυμμένων ἀπὸ ἄχυρα ἢ ἀπὸ φύλλα κοκκοφοινίκων· ὡς ἐκ τῆς εὐκολίας τῆς κατασκευῆς των, πολλαπλασιάζονται ὑπὲρ τὴν δέουσαν ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς συνοικίας, ὥστε, κατὰ τὴν ἐποχὴν πρὸ πάντων καθ' ἣν πνέουσιν οἱ ξηροὶ ἐτησίαι ἄνεμοι, βλέπει τις κατασκευαζομένας εὐρυχώρους σκηνάς, προωρισμένας ἵνα σκιάσωσιν ἀριθμόν τινα ἀτόμων· ἅμα δὲ τελειωθείσης τῆς κατασκευῆς καὶ πληρωθείσης τῆς σκηνῆς, αὐτοσχεδιάζεται ὀρχήστρα, καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες γυναῖκες παρελθοῦσαι εἰς τὸ μέσον χορεύουσιν ἠχούσης θορυβώδους μουσικῆς συμφωνίας, συνοδευμένης καὶ ὑπὸ τῆς φωνῆς τῶν παρακαθημένων γυναικῶν. Αἱ γυναῖκες αὗται αἵτινες δὲν φοβοῦνται ἐκθετόμεναι οὕτως ἐπὶ σκηνῆς καλοῦνται *Ῥογκῖναι*, ὁ δὲ χορός των, ὅστις ἐκτελεῖται διὰ τῆς συνεχοῦς κινήσεως ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος, *ταντάχ*.

Οὐδὲν περιεργότερον τοῦ βλέπειν τὰς ἰθαγενεῖς ταύτας μαύρας μὲ τὰς ἀλλοκότους στολάς των καὶ μὲ διαφόρους χρωματισμοὺς τοῦ προσώπου καὶ τὴν ῥῖνα κεκοσμημένην ἑκατέρωθεν ὑπὸ κρίκων ὡς καὶ τὰ ὦτα, χορευούσας μεταξὺ τόσου πλήθους ἡμιγύμνων, συνοδευόντων τὸν χορὸν μὲ ἀλλόκοτα σχήματα καὶ μὲ παραδόξους ἐπευφημίας. Ἡ μουσικὴ τῆς ἀπωτάτης ταύτης ὑπερωκεανείου χώρας συνίσταται συνήθως ἀπὸ τριῶν εἰδῶν ὄργανα, ὧν τὸ μὲν παρεμφερές ἐστι πρὸς τὸ ἡμέτερον βιολίον, τὸ δὲ πρὸς τύμπανον κρουόμενον ἑκατέρωθεν διὰ τῆς χειρός, καὶ τὸ τρίτον εἶνε εἶδος μεγάλης κιθάρας σχήματος καὶ κατασκευῆς ἀλλοκότου.

Ἕτερος χορὸς συμβολικὸς συγκροτεῖται ἐπίσης τὴν ἐπέτειον ἡμέραν καθ' ἣν ὁ υἱὸς τοῦ *Βασσουδέβα* καὶ τῆς ὡραίας *Δεβάκης* ὑπεξέφυγε τὴν σκληρότητα τοῦ θείου του *Κανσά*, ἐκ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Σίβα. Ἐνταῦθα οἱ χορευταὶ εἶνε ἄνδρες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραδόξως ἐνδεδυμένοι, χορεύοντες χορὸν μυστηριώδη.

Ι. Μ. ῬΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Βυζαντιναὶ Μελέται. Περὶ πηγῶν νεοελληνικῆς ἐθνότητος ἀπὸ Η' μέχρι Ι' ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ὑπὸ Σ. Ζαμπελίου. Ἐν Ἀθήναις 1858 (*).

Τὰ μάλιστα εὐάρεστος καὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης ἀξία εἶναι ἡ πρό τινος χρόνου παρὰ τοῖς Ἕλλησι φιλολόγοις ἀρξαμένη ἐμβριθὴς καὶ σύντονος σπουδὴ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, καὶ ἡ προσπάθεια αὐτῶν ὅπως διασκεδάσωσι τὸ σκότος, ὅπερ καὶ ἐν συνόλῳ καὶ κατὰ μέρος ὑπάρχει ἐν αὐτῇ, καὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπισκιάζει, καὶ ὅπως ἀνεύρωσι τὴν ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων Ἑλληνικῶν λαῶν. Ἡ ἀλληλουχία αὕτη καταφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων διὰ τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἥτις ἐνυπάρχει ἔν τε τῷ βίῳ αὐτῶν καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἱστορίας καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ, εἰ καὶ πλεῖσται ἐξωτερικαὶ μεταβολαί, καὶ ἐσωτερικαὶ διαιρέσεις καὶ συγχωνεύσεις ἔλαβον χώραν μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων τῆς νέας Ἑλλάδος, οἵτινες ἰδίως ἀσχο-

---

(*) Τὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματος τούτου ἀναγγείλαντες ἐν τῷ φυλλαδίῳ τῆς 15 Ἰουλίου 1858, εἴπομεν ὅτι « περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου πονήματος προτιθέμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει. » Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀλλεπαλλήλως ἀναλαβόντες τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ δύο ἐκ τῶν ἡμετέρων συνεργατῶν δὲν ἔφερον εἰς πέρας τὸ ἔργον διὰ παρεμπεσόντα ἐμπόδια ἄσχετα πρὸς τὸ σύγγραμμα, ἐκδίδομεν σήμερον τὰς περὶ αὐτοῦ κρίσεις σοφῶν Γερμανῶν, μεῖζον μάλιστα ἐχούσας τὸ κῦρος. Περιττὸν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ξένων ἠξιώθησαν καὶ τὰ λοιπὰ συγγράμματα τοῦ Κ. Ζαμπελίου. Σ. ΠΑΝΔ.

λοῦνται μετὰ τῆς ἱστορίας αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀνήκει ἐκτὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις Καθηγητοῦ Κ. Κωνστ. Παπαῤῥηγοπούλου, περὶ τῶν « ἱστορικῶν πραγματειῶν » τοῦ ὁποίου (ἐν τῷ ἀριθμ. 25 σελ. 360 τοῦ ἔτους 1859) εἴπομέν τινα, καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν ἀναγγελλομένων Βυζαντινῶν Μελετῶν Σπυρ. Ζαμπέλιος, γνωστὸς ἤδη διὰ τῆς « ἱστορικῆς μελέτης περὶ Νεοελληνικοῦ Ἑλληνισμοῦ » ἣν ἐν Κερκύρᾳ ἐν ἔτει 1857 ἐξέδωκε μετὰ νέας καὶ λόγου ἀξίας συλλογῆς νεοελληνικῶν ᾀσμάτων. Αἱ Βυζαντιναὶ Μελέται ἀντικείμενον ἔχουσαι τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμὸν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνέχεια τῆς « ἱστορικῆς μελέτης, » ἰδίως ὅμως περιορίζονται εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν Η΄, Θ΄ καὶ Ι΄ αἰῶνα, εἰ καὶ ὁ συγγραφεὺς πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Νεοελληνισμοῦ ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ἄρχεται τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα π. Χ, εἶτα δὲ καταδεικνύων τὴν μετέπειτα ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἣν οὗτος ἐξήσκησε, προβαίνει μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ τῶν πρώτων αἰώνων μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει καθ' ἑκάστην τῶν ἐποχῶν, καὶ ἰδίως μάλιστα κατὰ τὴν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ Η΄—Θ΄ αἰῶνος, τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας, ἐν αὐταῖς δὲ ἀνευρίσκει τὴν πολλαχῶς τὸ παρελθὸν μεταμορφώσασαν καὶ ἁπανταχοῦ ἔν τε τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ λαοῦ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ μαθήσει καὶ τῇ γλώσσῃ ἐνυπάρχουσαν θεμελιώδη πολιτικὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἱστορικὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ πλείστης πολυμαθείας, ὀξυνοίας καὶ ποιητικῆς λεπτότητος, ἐνίοτε πρὸς ἰδεολογίαν ἀποῤῥεπούσης, παρακολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς τὰ ἴχνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας αἰῶνας, καὶ τὸν χαρακτῆρα διαγράφει καθ' ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἐπόψεις, καθ' ἃς ποτὲ μὲν ζωηρότερον ποτὲ δὲ ἀσθενέστερον καταφαίνεται. Οὐδόλως δὲ φροντίζει, ὀρθῶς ποιῶν, ὅπως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ καὶ συμπερασμάτων συνάδῃ πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε ἀτελεῖς καὶ ἀντιθέτους πληροφορίας, καὶ δυσμενεῖς κρίσεις τῶν ἱστοριογράφων· δι' ὃ καὶ ἐὰν ὁ ἀμερολήπτως ἐρευνῶν δὲν δύναται ν' ἀποδεχθῇ τὴν γνώμην του, καὶ τινας τῶν δοξασιῶν καὶ ἀπεικονίσεων τοῦ συγγραφέως στερουμένας ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος, εὑρίσκονται ὅμως πλεῖσται ὅσαι πληροφορίαι πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ παρελθόντι, καὶ αἱ πλέον ὑγιεῖς διδασκαλίαι καὶ νύξεις καθόσον ἀφορᾷ τὸ παρὸν καὶ μέλλον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων καὶ συμπερασμάτων τοῦ συγγραφέως δύνανται πολλαχῶς οἱ ἐπιστήμονες τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης νὰ διδαχθῶσι, καί τοι ἐνίοτε ἕνεκα σπουδαίων λόγων δυσκόλως δυνάμενοι ν' ἀποδεχθῶσί τινας τῶν ἐπόψεων αὐτοῦ, καὶ ἑπομένως νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὑπῆρχεν ἀδιάκοπος πνευματικὴ σχέσις τῶν νέων μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ σχέσις αὕτη ἀφορᾷ ἰδίως ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν καὶ μάθησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἥτις καί τοι ἀτελὴς καὶ πολλαχῶς καταπιεζομένη καὶ ἐντὸς στενοῦ περιορισθεῖσα κύκλου, διετηρήθη ὅμως πάντοτε ἐν τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς βαθμὸν πολὺ ἀνώτερον τὴν γλῶσσαν, ἥτις διεσώθη παρ' αὐτῷ καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Αὕτη ἂν καὶ πολλάκις παρεδέχθη ξενισμοὺς καὶ δι' ἐπιῤῥοῆς πολλῶν συμβεβηκότων ἀπώλεσε τὴν ἀρχαϊκὴν αὐτῆς καλλονὴν καὶ πλουσιότητα, παρέχει ὅμως ἀναμφίλεκτα τεκμήρια τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑπερνικήσῃ τις προλήψεις τινάς, καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ ἀμερολήπτως μὲν μετά τινος ὅμως ἐπιφυλάξεως τὸ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενον.

Ὁ ἄνευ μίσους, ἀδίκου προλήψεως καὶ οἱουδήποτε ἐχθρικοῦ σκοποῦ, εἰ καὶ ἐπιπολαίως μόνον, τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐνασχοληθεὶς καὶ ἐκ περιστάσεως τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ σπουδάσας, θέλει πεισθῇ καὶ ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσει ὅτι ἄμεσος καὶ συνεχὴς ὑπάρχει σχέσις τῶν νέων μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ ὅτι αὕτη διεσώθη καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς καταστροφῆς τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ἡ πεποίθησις αὕτη οὐδόλως δύναται νὰ κλονηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ δεσμὸς οὗτος τῆς συναφείας δὲν καταδεικνύεται πάντοτε μετὰ τῆς αὐτῆς βεβαιότητος καὶ ἀκριβείας, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐνίοτε εἶναι δυσεύρετος, καὶ ἡ συνάφεια αὕτη οὐ μόνον διακόπτεται κατ' ἐπιφάνειαν ἀλλὰ καὶ μόλις νοητὴ καθίσταται. Ἐπίσης ἡ πιθανὴ ἐπιῤῥοὴ ἥν, ὡς μαρτυρεῖ μετὰ βεβαιότητος ἡ ἱστορία, ἔσχον παρελθόντα τινὰ συμβεβηκότα ἐπὶ τῆς φυσικῆς καταγωγῆς τοῦ νεολληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς οὐχὶ λίαν καθαρᾶς διασωθείσης ἐθνικότητός του, δὲν δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ δισταγμοὺς περὶ τῆς φυσικῆς συναφείας αὐτῶν μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καθόσον μάλιστα ὑπάρχουσιν ἀφ' ἑτέρου ἀναμφίλεκτοι μαρτυρίαι, αἵτινες τὴν συνάφειαν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναμφίβολον καθίστησιν. Οἱ φιλόλογοι τῆς νέας Ἑλλάδος ἀσχολοῦνται πρό τινος χρόνου μετὰ σπουδῆς ὅπως διαφωτίσωσι καὶ ἀποδείξωσι τὸν πνευματικὸν καὶ ἐθνικὸν δεσμόν, ὅστις συνδέει τοὺς ἀρχαίους μετὰ τῶν νέων Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως μάλιστα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν δοκιμίων τοῦ εἴδους τούτου ἀνήκει καὶ τὸ προκείμενον ἔργον τοῦ

Ἕλληνος Ζαμπελίου, διακρινόμενον διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τῆς πολυμαθείας, τοῦ βάθους τῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἀγχινοίας. Ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς Μελέταις καταγίνεται ὁ συγγραφεὺς πρὸ πάντων εἰς τὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος κατὰ τὴν Η', Θ' καὶ Ι' ἑκατονταετηρίδα, καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς πολιτικῶς, θρησκευτικῶς καὶ φιλολογικῶς. Ὅπως δὲ ἀσφαλέστερον προβῇ εἰς τὰς ἐρεύνας αὐτοῦ περὶ τῆς ἐθνικότητος ταύτης, δὲν περιορίζεται ἐντὸς τοῦ ῥηθέντος χρονικοῦ διαστήματος, ἀλλὰ προβαίνει μέχρι τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος. Δι' ὃ τὸ ἔργον αὐτοῦ περιέχει πολυτιμοτάτας πληροφορίας περὶ τοῦ πολιτικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ φιλολογικοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ ἰδίως περὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ, πληροφορίας δυναμένας νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς σύνταξιν γενικῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ἐνδιαφερούσας καὶ πολυτίμους, καθόσον οὐχὶ μόνον περὶ τοῦ παρελθόντος διδάσκουσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ πολλάκις καὶ τὸ παρὸν διασαφηνίζουσι. Πρὸς τούτοις παρατηρητέον ὅτι ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς πραγματικῆς μεθόδου τῆς ἐρεύνης τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ὑπὸ ὅλως ἐθνικὴν ἔποψιν ἣν ἐν γνώσει ἐξελέξατο καὶ ἐν ᾗ σταθερῶς διαμένει, τείνει ὅπως ἐμπνεύσῃ τῷ ἀναγνώστῃ μεῖζον καὶ ζωηρότερον ἐνδιαφέρον. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται ὁ κύριος χαρακτήρ, ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἀξία τοῦ προκειμένου ἔργου. Τῆς ἀξίας ταύτης δὲν στερεῖται καὶ ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἕνεκα τῶν ἰδιαζουσῶν αὐτῷ Ἑλληνικῶν τάσεων ἃς συνεπῶς ἀναπτύσσει, ἐγκαταλείπει τὴν οὐδετερότητα, τὴν ψυχρὰν ἐκτίμησιν τῶν συμβεβηκότων, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὴν ἀτάραχον γαλήνην τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς, καὶ παρασύρεται ὑπὸ τῆς φαντασίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ πατριωτισμοῦ εἰς παρακεκινδυνευμένους συνδυασμοὺς καὶ ἀπότολμα συμπεράσματα.

Εἶναι ἀδύνατον ἐνταῦθα, πρὸς ἀνάλυσιν τῶν δοξασιῶν τοῦ συγγραφέως καὶ ἀπόδειξιν αὐτῶν ἱστορικῶς καὶ φιλοσοφικῶς, νὰ προβῶμεν εἰς τὰ καθέκαστα καὶ νὰ ὑποδείξωμεν τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν ἣν ἀκολουθεῖ εἰς τὰ διάφορα κεφάλαια τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, τῆς πολλαχοῦ ὑπερμέτρως καὶ κατὰ μίμησιν τῆς Βυζαντινῆς ῥητορικῆς φρασεολογίας παρεκτεινομένης. Εὐχόμεθα μόνον ὅπως τις εἰδήμων τοῦ ἀντικειμένου καὶ κάτοχος τῆς γλώσσης ἀποφασίσῃ τὴν εἰς Γερμανικὴν διάλεκτον μετὰ ἱστορικῆς κριτικῆς ἀκριβείας μετάφρασιν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐπεξεργασίαν τῶν Βυζαντινῶν Μελετῶν, ἀφοῦ ὅμως προηγουμένως ἐκκαθαρίσει δεόντως τὴν ἐν αὐτοῖς περιεχομένην ἄφθονον ὕλην. Ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐξεταζόμεναι αἱ Βυζαντιναὶ Μελέται εἰσὶν ἄξιαι τοιαύτης ἐργασίας ἥν, ὡς πιστεύομεν, οἱ ἐπιστήμονες καὶ πεπαιδευμένοι θέλουσι κατὰ τὸ εἰκὸς ἐκτιμήσει, διότι ἐντεῦθεν θέλουσι διδαχθῆ πλεῖστα ὅσα γεγονότα, θέλουσιν ἐξηγήσει πολλὰ ἱστορικὰ συμβάντα, καὶ θέλουσιν ἀποβάλει οὐχὶ ὀλίγας ἀπάτας καὶ προλήψεις. Ἡ γλῶσσα τοῦ νεοελληνικοῦ πρωτοτύπου προσεγγίζουσα ὅσον ἔνεστι πρὸς τὴν ἀρχαίαν κλασικήν, εἶναι καθαρά, ὀρθή, καὶ ἀνάλογος τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου.

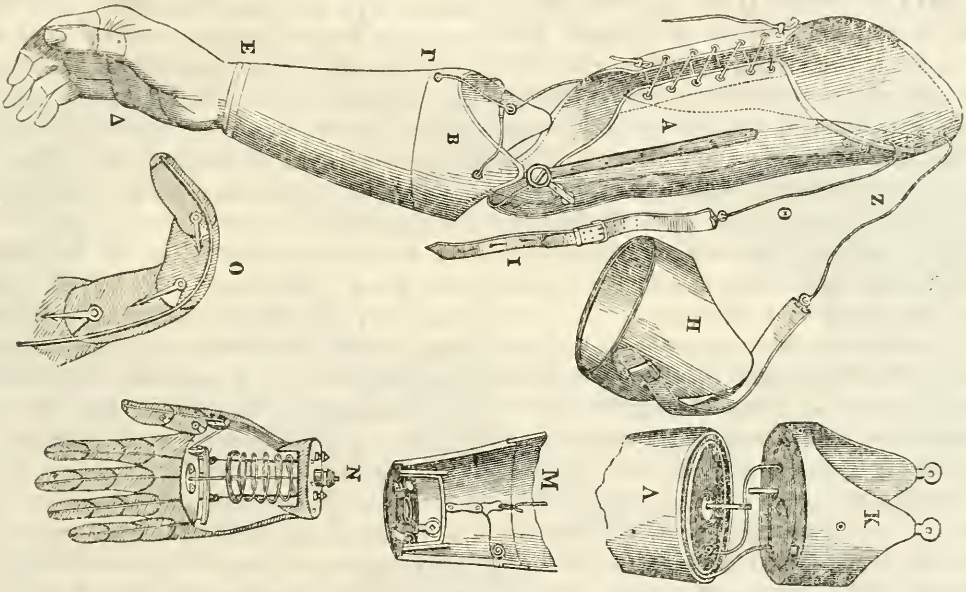
Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπὸ Σπ. Ζαμπελίου ἐν Ἀθήναις 1859.

Ὁ Ἕλλην φιλόλογος Σπ. Ζαμπέλιος ὅστις κατ' ἐξοχὴν ἐνασχολεῖται τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, καὶ συγχρόνως ἐπέστησε τὴν δέουσαν προσοχὴν ἐπὶ τῶν κυριωτέρων ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν μνημείων τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ὡς τοῦτο μαρτυροῦσιν αἱ περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος Βυζάντιναὶ Μελέται, ἐπεξειργάσθη ἐν τῷ προκειμένῳ συγγράμματι ἕτερον ἐπίσης σπουδαῖον ἀντικείμενον ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Ῥωσσικῆς ἐκκλησίας, ἐνδιατρίβων καὶ ἐνταῦθα ἰδίως εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ ἱστορικὸν μέρος. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο περιέχει ἐν πρώτοις τὴν διήγησιν τῆς ἱδρύσεως τοῦ πατριαρχείου τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐν Μόσχᾳ τῆς Ῥωσσίας, εἰς ὃ ἐκλήθη δι' ἐκλογῆς ἐν ἔτει 1589 ὁ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μητροπολίτης τῆς πόλεως ταύτης Ἰώβ, καὶ ἐπισήμως ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὸ παρὰ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίᾳ, καὶ δύω ἀρχιεπισκόπων Ἱεροθέου τοῦ Μονεμβασίας καὶ Ἀρσενίου τῆς Ἐλασσῶνος. Ὁ συγγραφεὺς ὁρμώμενος ἀπὸ εἰλικρινῶν καὶ δικαιολογημένων πολιτικῶν σκέψεων περὶ τῶν δύω ναυμαχιῶν ἐν Ναυπάκτῳ (1572) καὶ Ναβαρίνῳ (1827) αἵτινες παρέχουσιν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους ὁμοίας ἐρεύνας καὶ ἐπικρίσεις τῆς ἀσυνεποῦς καὶ ψευδοῦς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καὶ τῶν χριστιανικῶν λαῶν, θεωρεῖ τὴν ἵδρυσιν τοῦ πατριαρχείου ἐκείνου ὡς ἀμέσως συνδεομένην μετὰ τῆς ἐν Ναυπάκτῳ ναυμαχίας, καὶ ἀσχολεῖται μετ' ἐπιστασίας εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς καταστάσεως τοῦ Ῥωσσικοῦ καὶ Τουρκικοῦ κράτους, τὰς περὶ Ῥώσσων πληροφορίας ἀρυόμενος ἐν μέρει ἐκ τῆς νεωστὶ παρὰ τοῦ Ἕλληνος Κροκιδᾶ δημοσιευθείσης μεταφράσεως τῆς Ῥωσσικῆς ἱστορίας τοῦ Καραμσίνου (12 τομ. ἐν Ἀθήναις 1856—59). Τὴν διήγησιν τῆς ἱδρύσεως τοῦ πατριαρχείου ἐκείνου περαίνει ἐπισυνάπτων τὴν ἱστορίαν τῆς μετὰ ταῦτα τύχης τοῦ Ἰὼβ καὶ τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ. Ἐν τούτοις τὸ μεγαλήτερον καὶ σημαντικώτερον μέρος τοῦ συγγράμματος περιέχει φιλολογικὴν ὕλην. Ὑπάρχει δὲ ἐν αὐτῷ (σελ. 27—68) δημοσιευμένον καὶ ποίημα τοῦ μνησθέντος ἀρχιεπισκόπου Ἐλασσῶνος, ποιηθὲν κατὰ τὴν προβίβασιν τοῦ μητροπολίτου Ἰὼβ εἰς πατριάρχην Μόσχας, ἐπιγραφόμενον « *Κόποι καὶ διατριβὴ τοῦ ταπεινοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρσενίου. Γράφει καὶ τὴν προβίβασιν τοῦ πατριάρχου Μοσχοβίας* » εἰς γλῶσσαν νεοελληνικήν, καίτοι τότε συνήθως ἐν χρήσει οὔσης τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, καὶ εἰς

στίχους πολιτικούς. Ὁ ποιητὴς ἐπαινεῖ τὰ μέγιστα τὴν ὀρθοδοξίαν τῶν Ῥώσσων καὶ τὴν μέριμναν τῆς Ῥωσσικῆς αὐλῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὸ ποίημα τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόδρομος τοῦ παρ' ἅπασι τοῖς Ἕλλησι γνωστοῦ Ἀγαθαγγέλου, τοῦ διακόσια ἔτη μετὰ ταῦτα εἰς καθαρωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν συνταχθέντος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρωτότυπον ἠφανίσθη ἢ τοὐλάχιστον εἶναι ἄγνωστον ποῦ εὑρίσκεται, ὁ ἐκδότης ἐδημοσίευσε τὸ παρὸν κείμενον ἐκ τοῦ ἐν τῇ Β. Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ταυρίνου διασωθέντος ἀντιγράφου, τὸ ὁποῖον ὅμως περιέχει τὸ ποίημα τοῦτο οὐχὶ ὡς τοιοῦτο, ἀλλ' ἕνεκα ἀγνοίας τοῦ μέτρου εἰς πεζὸν λόγον.

Ἡ λατινικὴ αὐτοῦ μετάφρασις ἥτις ὑπάρχει ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Codices manuscripti bibliothecae Taurinensis Athenaci (Taurini 1749) I, 433, ἐτυπώθη ἤδη πολλάκις, ἐπίσης καὶ ἡ γαλλικὴ αὐτοῦ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη παρὰ τοῦ προσηλύτου τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, τοῦ Ῥώσσου πρίγκηπος Α. Γαλίτζιν (Document relatif au patriarcat moscovite Paris 1857), οὐδέποτε ὅμως μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθη τὸ Ἑλληνικὸν πρωτότυπον. Ἀναντιῤῥήτως ὅμως τὸ ποίημα τοῦτο καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐξεταζόμενον ἔχει μεγίστην φιλολογικὴν ἀξίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν.

Κ. Ν. Κ.



Βραχίων ἐπείσακτος.

ΒΡΑΧΙΩΝ ΕΠΕΙΣΑΚΤΟΣ.

—ooo—

Τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπώλεσε τὸν βραχίονα αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐπίσημός τις μελοδραματικὸς ὑποκριτής, ὁ Ῥογῆρος, ἐνῷ ἐθήρευε· τὸ πυροβόλον ἀντὶ φασιανοῦ κατεκερμάτισε μέλος ἀνθρώπινον. Οἱ πολυάριθμοι τοῦ ὑποκριτοῦ θαυμασταί, φοβηθέντες τότε μὴ στερηθῇ τὸ θέατρον ἑνὸς τῶν ἱκανωτέρων αὐτοῦ ὀπαδῶν, κατέφυγον εἰς ἔμπειρον τεχνίτην, ὅστις κατεσκεύασε τὸν ἐπείσακτον βραχίονα, οὗτινος τὴν εἰκόνα παραθέτομεν ἐνταῦθα.

Ὁ πλαστὸς οὗτος βραχίων μιμεῖται ὅσον ἐνδέχεται φυσικῶς τὸν ἀληθῆ· χάριν δὲ τοῦ ἀναγνώστου προσθέτομεν καὶ τὴν ἐφεξῆς ἑρμηνείαν.

Τὸ στοιχ. Α, προσκολλᾶται εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ βραχίονος.

Τὸ Β, ἀναπληροῖ τὸ ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος καὶ κάτω.

Τὸ Γ, εὐκολύνει τὴν στροφήν.

Τὸ Δ, ἀναπληροῖ τὴν χεῖρα.

Τὸ Ε, διαλύει τὴν χεῖρα ἀπὸ τοῦ βραχίονος.

Τὸ Ζ, δεικνύει ταινίαν εὐκολύνουσαν τὸ λίγυσμα τοῦ βραχίονος.

Τὸ Η, προσκολλᾷ τὸν βραχίονα εἰς τὸν ὦμον.

Τὸ Θ, συνενοῦται μετὰ τοῦ Γ, καὶ ἀμφότερα εὐκολύνουσι τὸ ἄνοιγμα τῶν δακτύλων.

Τὸ Ι, εἶναι δεσμός.

Τὸ Κ, εἶναι τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ μετὰ τὸν ἀγκῶνα βραχίονος.

Τὸ Λ, τὸ κατώτατον μέρος αὐτοῦ.

Τὸ Μ, μηχανισμὸς τοῦ καρποῦ.

Τὸ Ν, ἐσωτερικὸς μηχανισμὸς τῆς χειρός.

Τὸ Ο, λίγυσμα ἑνὸς δακτύλου διὰ τοῦ μηχανισμοῦ.

ΠΡΟΚΑΤΑΚΛΥΣΜΑΙΑ ΖΩΑ.

—οοο—

Ὅλων τῶν ἐθνῶν αἱ μυθολογίαι παριστῶσι τὴν γῆν ὡς κατοικουμένην κατ᾽ ἀρχὰς ὑπὸ γιγάντων τοὺς ὁποίους ἐξωλόθρευσε μέγας κατακλυσμός· εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ μυθώδης αὕτη παράδοσις ἐπιστεύετο καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁσάκις, ἕως περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίδος, ἀνεκαλύπτοντο ὀστᾶ ὑπερτεροῦντα κατὰ τὸ μέγεθος τὰ τῶν σωζομένων ζώων, διεδίδετο ὅτι ἀνῆκον εἰς τοὺς γίγαντας καὶ τιτᾶνας, τῶν ὁποίων τὰ κατορθώματα ἐξύμνησαν οἱ ἀρχαῖοι ποιηταί· τινὰ μάλιστα ἀπεδόθησαν καὶ εἰς νεωτέρους γίγαντας. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ΄, τὸ 1613, εὑρέθησαν ἐν τῷ νομῷ τοῦ Δωφινὲ ὀστᾶ, ἐξ ὧν πολλὰ συνέτριψαν οἱ ἐργάται. Χειρουργός τις δὲ τὸ ὄνομα Μαζυριὲ, λαβὼν αὐτὰ διέδωκεν ὅτι τὰ ηὗρεν ἐντὸς τάφου μῆκος ἔχοντος 30 ποδῶν, καὶ φέροντος ταύτην τὴν ἐπιγραφήν· Teutobochus rex· προσέθετε μάλιστα ὅτι ηὗρε συγχρόνως καὶ ἀριθμόν τινα νομισμάτων τοῦ Μαρίου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνακάλυψις αὕτη διεφημίσθη, περιῆλθε τὴν Γαλλίαν ὁ Μαζυριὲ δεικνύων τὰ ὀστᾶ καὶ χρηματολογῶν. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐφορολόγησε καὶ αὐτοὺς τοὺς Παρισίους.

Ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ ἐπέκεινα ἐπιστεύετο ὁ μῦθος οὗτος· πολλαὶ συζητήσεις ἐγένοντο μεταξὺ ἰατρῶν, καὶ μόλις τις ἐξ αὐτῶν διϊσχυρίσθη ὅτι τὰ ὀστᾶ δὲν ἀνῆκον εἰς ἄνθρωπον ἀλλὰ εἰς ελέφαντα.

Τὸ 1832 γενομένου γνωστοῦ ὅτι τὰ πολύκροτα ταῦτα ὀστᾶ ἐσώζοντο ἔτι ἐν Βουρδιγάλλοις, μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἐν Παρισίοις μουσεῖον, ὅπου καὶ νῦν κεῖνται· σοφὸς δέ τις ὑπέβαλε τὸ 1835 ἔκθεσιν εἰς τὴν ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν, δι᾽ ἧς ἀπεδείκνυεν ὅτι οὔτε γίγαντος οὔτε ἐλέφαντος ἦσαν, ἀλλὰ μαστόδοντος.

Τὴν ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδα αἱ πλείους τῶν ἀπολιθώσεων ἀπεδίδοντο εἰσέτι εἰς τὸν κατακλυσμὸν, τὰ δὲ ἀνακαλυπτόμενα ὀστᾶ ἐνομίζοντο ἀνθρώπων ἀπολεσθέντων ἕνεκα τοῦ κατακλυσμοῦ τούτου. Οὐ μόνον δὲ περὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀστῶν τῶν μαστοφόρων, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν τῶν ἑρπετῶν, ὡς φέρ᾽ εἰπεῖν σαυρῶν καὶ σαλαμανδρῶν, ἠπατῶντο, καθόσον μάλιστα δὲν ἐπίστευον ὅτι ὑπῆρξαν ἑρπετὰ τόσῳ μεγάλα, ὡς ὁ Μεγαλόσσαυρος, παραδείγματος χάριν, τοῦ Κ. Ζυγομαλᾶ, οὗτινος τὸ ὁμοίωμα ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ 201 φυλλαδίῳ τῆς 1 Αὐγούστου 1859.

Ἐκ τῶν προκατακλυσμαίων ζώων ἦσαν καὶ ὁ Ἰχθυόσαυρος, ὁ Πλησιόσαυρος, καὶ ὁ Πτεροδάκτυλος, οὓς παριστᾷ ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν, χαραχθεῖσα κατὰ τὸ πρωτότυπον σχέδιον τοῦ γνωστοτάτου γαιολόγου τῆς Ἀγγλίας de la Bèche.

Ὁ Ἰχθυόσαυρος ἔχει ῥύγχος δελφῖνος, ὀδόντας κροκοδείλου, κεφαλὴν καὶ στέρνα σαύρας, σπονδύλους ἰχθύος καὶ πόδας τέσσαρας. Διῃτᾶτο δὲ κυρίως ἐντὸς τῶν ὑδάτων καὶ ἔπλεεν, ὡς καὶ ὁ Πλησιόσαυρος, μετὰ μεγίστης εὐκολίας. Καὶ τῶν δύο τούτων σώζονται ἀκέραιοι σκελετοί· ὥστε, πλὴν τοῦ χρώματος καὶ τοῦ σχήματος τῶν φολίδων, γνωρίζομεν αὐτοὺς ἀκριβέστατα.

Ὁ Κυβιέρος λέγει ὅτι ὁ Ἰχθυόσαυρος εἶχε τὴν μὲν οὐρὰν μετρίαν, τὸ δὲ ῥύγχος ὀξὺ καὶ ὀξυτάτους τοὺς ὀδόντας· ὅτι διὰ τὸ μέγεθος τῶν ὀφθαλμῶν ἔβλεπε καὶ τὴν νύκτα, ὅτι δὲν εἷρπεν, ὡς ἡ φώκη, ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀνέπνεεν ἀνυψῶν ὑπὲρ τὸ ὕδωρ τὴν κεφαλὴν, καὶ ὅτι οἱ Ἰχθυόσαυροι διέφερον κατὰ τὸ μέγεθος, διότι ἦσαν καὶ μικροὶ τριῶν καὶ ἡμίσεως ποδῶν μῆκος ἔχοντες, καὶ ἄλλοι πολλῷ μείζονες· σώζονται ὀστᾶ μαρτυροῦντα ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα ζῶα τριάκοντα ποδῶν μῆκος ἔχοντα.

Ὁ Πλησιόσαυρος ἦτο ἀξιολογώτερος τοῦ Ἰχθυοσαύρου· εἶχε μὲν καὶ αὐτὸς πόδας, ἀλλ᾽ ἡ κεφαλή του, ὁμοία κεφαλῆς σαύρας, συνεδέετο μετὰ τοῦ σώματός του διὰ λαιμοῦ μακροτάτου ὁμοιάζοντος ὄφιν. Διῃτᾶτο δὲ καὶ αὐτὸς ἐντὸς τοῦ ὕδατος, δὲν ἐσύρετο ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἦτο τὸ μέγεθος μεγαλήτερος· νηχόμενος δε ἀνύψου ὑπὲρ τὸ ὕδωρ τὸν μακρὸν λαιμὸν, ὁμοιάζοντα, πλὴν τοῦ χρώματος, λαιμὸν κολοσσιαίου κύκνου.

Ὁ δὲ Πτεροδάκτυλος εἶναι ἔτι θαυμασιώτερος, διότι εἰ καὶ τοῦ εἴδους τῶν δύο ἄλλων, ὅμως οὔτε ἕρπει οὔτε νήχεται ἀλλὰ πετᾷ· ὁμοιάζει τοὺς δράκοντας ἢ τοὺς πλανωμένους εἰς τοὺς ἀέρας ὄφεις, τοὺς ὁποίους ἡ φαντασία τῶν ἀκμασάντων τὸν μεσαιῶνα μετέδωκε καὶ εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς ζωγραφίας. Κατὰ τὸν Κυβιέρον ἔχει πτερὰ ἰσχυρότατα ὡς τὰ τῆς νυκτερίδος. Ὀστᾶ Πτεροδακτύλου ἀνεκαλύφθησαν περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐν Γερμανίᾳ· τὰ μεγαλήτερα δὲ μαρτυροῦσι μῆκος δύο μέτρων ἀπὸ τῆς ἄκρας τῆς μιᾶς τῶν πτερύγων μέχρι τῆς ἄλλης,.

Ἐκ τοῦ Πτεροδακτύλου τούτου λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ Κυβιέρος ὑποθέτει, ὅτι οἱ περὶ δρακόντων καὶ ἀεροπόρων ὄφεων μῦθοι ἔχουσιν ἀρχὴν ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ παραδόσεων.

Προκατακλυσμαῖα ἄρα ἑρπετὰ διῃτῶντο ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὸν ἀέρα.

Α΄. ADANSOMA DIGITATA—BAOBAB.
Β΄. BOMBAX PENTANDRIUM.
Β. EPTAPHYLUM.

Τὸ πρῶτον τῶν δένδρων τούτων φύεται εἰς τὰ θερμὰ μέρη τῆς Ἀφρικῆς, εἶναι τὸ ὀγκωδέστερον ὅλων τῶν γνωστῶν φυτῶν, καὶ ζῇ ἕως 6,000 χρόνους.

Ὁ κορμός του φθάνει πολλάκις τὴν διάμετρον 25 ποδῶν· ἂν καὶ τὸ ὕψος του μόλις εἶναι 10—12 ποδῶν, οἱ κατὰ πάσας ὅμως τὰς διευθύνσεις ἐκτεινόμενοι κλῶνες ἔχουσιν 60—80.

Ὁ κενὸς κορμὸς τοῦ δένδρου τούτου χρησιμεύει πολλάκις εἰς οἰκογενείας ἀντὶ κατοικίας.

Ὁ καρπός του εἶναι ἀλευρώδης, καὶ τὸ ἐκπλυνόμενον ἄλευρον χρησιμεύει εἰς κατασκευὴν ἄρτου. Καλεῖται δὲ παρὰ τῶν μαύρων τὸ δένδρον τοῦτο Βαοβάβ.

Ὁ δὲ Bombax ὁμοιάζει τὸ προῤῥηθὲν, καθόσον ὁ κορμός του λαμβάνει τόσον πάχος, ὥστε 16 ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ τὸν περιλάβωσιν· ὑψοῦται δὲ τοσοῦτον ὥστε μόλις φθάνει εἰς τὴν κορυφήν του βέλος ἐκτοξευόμενον.

Τὰ σπέρματα εἶναι περιτετυλιγμένα μ' ἑτεροειδές τι ὕφασμα, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει εἰς στρωμνὰς καὶ εἰς κατασκευὴν ἄλλων ὑφασμάτων.

Ξ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

τὴν στολὴν τοῦ ἐπαναστάτου.» Ἤθελε δὲ ν' ἀποδείξῃ διὰ τούτου καὶ τελευταῖον ὅτι ἐσεμνύνετο διὰ τὴν ὑπόθεσιν δι' ἣν ἐθυσιάζετο. Ἐκ τῶν δύο αἰτήσεών του ἡ μία τῷ παρεχωρήθη· ἀλλὰ τὴν ἑτέραν κατὰ φυσικὸν λόγον τὴν ἀπεποιήθησαν. Ἦτο ἐνδεδυμένος ὡς καὶ κατὰ τὴν δικάσιμον ἡμέραν, ὁλόμαυρα, ἔφερε λαιμοδέτην ἐκ *βελούδου* καὶ ὑποδήματα ἐστραμμένα πρὸς τὰ ἔξω.

Ἐξερχόμενος τῆς φυλακῆς ἀπέδειξε πόσον ἦτο καὶ ἑαυτοῦ ἐγκρατὴς καὶ ποίαν ἐπιῤῥοὴν εἶχεν ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἡ γλυκύτης καὶ τὸ θέλγητρον τῶν τρόπων του εἵλκυσαν τὴν ἀγάπην ὅλων ὅσοι τὸν ἐπλησίαζον· πρὸ πάντων δὲ ὑπῆρχε φύλαξ τις ὑπηρετῶν αὐτόν, ὅστις τὸν ἠγάπησε περιπαθῶς. Ὅτε ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς του ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν shériffs καὶ τοῦ δημίου προπορευομένου, ὁ φύλαξ οὗτος εὑρέθη κατὰ τὴν διάβασίν του εἰς τὸν πρόδο-



Προκατακλυσμαῖα ζῶα.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 233 — 238.)

—ooo—

Τέλος περὶ τὴν μίαν ὥραν εἰδοποίησε τοὺς shériffs ὅτι ἦτο ἕτοιμος. Ὅτε δὲ εἰσῆλθον εἰς τὸ δωμάτιόν του, τοῖς εἶπεν ὅτι δύο αἰτήσεις ἔχει· πρῶτον νὰ ἀφήσωσιν ὅσον ἦτο δυνατὸν ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν τῶν βραχιόνων του· «διὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἐπρόσθεσε, δὲν πιστεύω ὅτι θὰ συγκατανεύσητε· ἀλλὰ θέλω μόνον νὰ γείνῃ γνωστὸν ὅτι τὴν ἐπρότεινα· αὕτη δὲ εἶναι νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἀποθάνω φέρων

μον, καὶ κρουνοὶ δακρύων κατέβρεχον τὸ πρόσωπόν του. Ὁ Ἔμμετ ἐσταμάτησεν ὅπως θαυμάσῃ διὰ τὴν λύπην ταύτην ἣν δὲν ἐπερίμενεν· ἐπειδὴ δὲ αἱ κινήσεις αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἐλεύθεραι ἠσπάσθη τὴν παρειάν του. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ πρὸ εἰκοσαετίας ἀποσκληρυνθεὶς εἰς τὰς φρικώδεις σκηνὰς τῆς φυλακῆς, ἔπεσεν ἀναίσθητος πρὸ τῶν ποδῶν του.

Ἐπειδὴ ἐφοβήθησαν μὴ συμβῶσι ταραχαί, διεσκόρπισαν ἄπειρον στρατὸν εἰς τὸ Δουβλῖνον· τὸ πλῆθος ὅμως κατέκλυζε τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ παράθυρα. Τὸ ὄχημα τὸ ὁποῖον ἔφερε πρὸς τὴν λαιμητόμον τὸν κατάδικον ἐπροχώρει βραδέως, προπορευόμενον καὶ παρακολουθούμενον ὑπὸ συνταγμάτων ἱππικοῦ καὶ πεζικοῦ. Ὡμοίαζε στρατιωτικὴν κηδείαν, εἰς ἣν ὁ

νέος ἐν τῷ ὀχήματι, λέγει ὁ Μάδδεν, παρευρίσκετο ὡς ξένος ἀνταλλάσσων ἐνίοτε φιλικὰ βλέμματα μετ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀνεγνώριζε μεταξὺ τῶν φίλων. Καθ' ὅλον τὸν δρόμον ἔδειξεν ὄχι ἀδιαφορίαν προσποιημένην, ἀλλὰ θάῤῥος ἄνευ ἐπιδείξεως. καὶ ὃ πρὸ πάντων ἐξέπληξε τοὺς θεατὰς, (γνωρίζω δὲ πολλοὺς ζῶντας ἔτι καὶ παρευρεθέντας εἰς τὴν καρατομίαν), ἦτον ἡ προφανὴς ἄγνοια τοῦ αἰσθήματος τοῦ φόβου. Παρατηρήσας κατὰ τὴν διάβασίν του ἕνα τῶν φίλων του, τὸν ἔκαμε σημεῖον νὰ πλησιάσῃ, καὶ τῷ παρέδωκεν ἐπιστολήν τινα πρὸς τὴν νέαν Κύῤῥαν· ὁ φίλος αὐτοῦ ὅστις εἶχε λάβει τὴν ἐπιστολὴν, παρετηρήθη καὶ ἐφυλακίσθη, ὥστε ἡ ἐπιστολὴ οὐδέποτε ἐστάλη πρὸς ἣν διευθύνετο.

Ἡ λαιμητόμος ἔκειτο εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ὁδοῦ τοῦ ἁγ. Θωμᾶ, ἐκεῖ ὅπου ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις, ὅπως τιμωρηθῇ τὸ ἔγκλημα ὅπου καὶ ἐγένετο. Ἄπειρον πλῆθος συνεσωρεύθη, καὶ μεταξὺ αὐτοῦ ἦσαν πολλοὶ φίλοι τοῦ Ἔμμετ, ἀπλήστως περιμένοντες νὰ ἀκούσωσι τοὺς τελευταίους αὐτοῦ λόγους. Κατέβη δὲ τοῦ ὀχήματος, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ δημίου, τῶν sheriffs, τοῦ διαμαρτυρομένου ἱερέως ὅστις τὸν συνώδευε, καὶ ἀνέβη ταχέως, διότι ἡ λαιμητόμος ὀλίγον ὑψοῦτο τοῦ ἐδάφους. Πάντες ἐνόμιζον ὅτι ἤθελεν ὁμιλήσει πρὸς τὸν λαόν· ἀλλ' ἔψευσε τὰς προσδοκίας τῶν φίλων ὡς καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Εἰς τὰς ὀλίγας λέξεις τὰς ὁποίας ἐπρόφερεν, ἀπέφυγε πάντα ὑπαινιγμὸν ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν, ἁπλῶς δὲ μόνον εἶπε· « Φίλοι μου, ἀποθνήσκω ἐν εἰρήνῃ μὲ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ ἐπιεικείας πρὸς πάντας. » Αἱ λέξεις αὗται προφερθεῖσαι συντόμως διὰ φωνῆς στερεᾶς καὶ βροντώδους, λέγει ὁ κύριος Η. . ., ἀρχαῖος αὐτοῦ συμμαθητὴς, ὑπῆρξαν οἱ τελευταῖοι φθόγγοι οὓς ἠκούσαμεν ἐκ τῆς φωνῆς ἐκείνης, ἥτις εἰς τοὺς θαυμαστοὺς αὐτοῦ λόγους, ἐπὶ ἄλλου θεάτρου, πολλάκις κατεγοήτευσεν ἡμᾶς. Ἐνομίσθη ὅτι ἡ πρόθεσις τῶν τελευταίων του λέξεων ἦτο νὰ καθησυχάσῃ τὴν ὀργὴν ἣν ὁ θάνατός του ἤθελε προξενήσει εἰς τὸν λαὸν, καὶ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ πᾶσαν ἐκδικητικὴν ἰδέαν κατὰ τῶν δικαστῶν του. Ἠξεύρομεν ὅτι ἡ δολοφονία ὑπῆρξε πολλάκις ἡ ἀντεκδίκησις τοῦ Ἰρλανδικοῦ λαοῦ κατὰ τῆς τυραννίας.

Ἀκολούθως ἀφήρεσε τὸν λαιμοδέτην του, καὶ ἐβοήθησεν ὁ ἴδιος νὰ προσαρτήσωσι τὸ σχοινίον πέριξ τοῦ λαιμοῦ του. Ὅτε δὲ ἡ ποινὴ ἐτελείωσεν, ὁ δήμιος ἀπέσπασε τὸ ἄπνουν σῶμα καὶ τὸ ἐξήπλωσεν ἐπὶ τῆς λαιμητόμου· οἱ ἰδόντες αὐτὸ ἐξεπλάγησαν διὰ τὴν ὡραίαν καὶ κατανυκτικὴν ἔκφρασιν ἣν διετήρησεν ὁ νέος μάρτυς καὶ κατὰ τὸν ἐπώδυνον τοῦτον θάνατον. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀλλοίωσις, ἀλλὰ σπανία ἱλαρότης διεχέετο εἰς τὸ πρόσωπον ὅπου

La douleur fugitive avait empreint sa grâce,

La mort, sa majesté.

Ὁ δήμιος ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν, καὶ δείξας αὐτὴν πρὸς τὸν λαὸν, ἐφώναξε γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ· « Ἰδοὺ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, τοῦ προδότου. » Τὸ πλῆθος ἀνταπεκρίθη μόνον διὰ βαθείας σιγῆς.

Ὅτε τὰ στρατεύματα ἐγκατέλιπον τὴν πλατεῖαν, τινὲς τῶν παρευρεθέντων, οἵτινες εἶχον απομακρυνθῆ ταχέως, ἐπανῆλθον καὶ παρατηρήσαντες ἀνησύχως πανταχοῦ, ἐπλησίασαν εἰς τὴν λαιμητόμον, ἔβαψαν τὰ μανδύλιά των εἰς τὸ αἷμα καὶ τὰ ἔκρυψαν εὐθὺς ἐντὸς τῶν κόλπων των. Τὸ φορεῖον ἀπετέθη ἐπί τινας ὥρας ἐν τῇ φυλακῇ, ὅπου ὁ δεσμοφύλαξ ἐπερίμενε τοὺς συγγενεῖς ἢ φίλους νὰ ἔλθωσι καὶ ζητήσωσι τὸν νεκρόν. Οὐδεὶς ὅμως ἐφάνη· διότι οἱ πλεῖστοι εὑρίσκοντο εἰς τὰς φυλακὰς ἢ ἦσαν φυγάδες· ὅσοι δὲ εἶχον σωθῆ ἀπὸ τῆς γενικῆς καταδρομῆς ἐφοβοῦντο μὴ καταστῶσιν ὕποπτοι. Μετά τινων ὡρῶν προσδοκίαν ἐνεταφίασαν αὐτὸν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Νοσοκομείου, ὅπου ἐθάπτοντο οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ κατάδικοι. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸ φορεῖον ἡρπάγη διὰ νυκτὸς καὶ μετεφέρθη κρυφίως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Michain. Ὁ Μάδδεν ὅστις εἶχεν ὑπάγει εἰς ἀναγνώρισιν τῆς θέσεως, παρετήρησεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἐκκλησίας πλατεῖαν μαρμαρίνην πλάκα ἀνεπίγραφον, τεθειμένην ὁριζοντείως ἐπί τινος τάφου. Εἶναι ἡ μεγαλητέρα τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ μόνη ἀνεπίγραφος·

« Οὗτος εἶναι ὁ τάφος, ἀνέκραξεν, ὅστις ἔμελλε νὰ μείνῃ ἀνεπίγραφος, μέχρις ὅτου ἄλλοι καιροὶ καὶ ἄλλοι ἄνδρες ἀποδώσωσι δικαιοσύνην εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀναπαύεται εἰς αὐτόν. »

Μετὰ τὴν σιωπηλὴν θλῖψιν ἐπῆλθεν ἡ φωνὴ τοῦ οἴκτου καὶ τοῦ θαυμασμοῦ καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν του. Ὁ λόρδος τοποτηρητὴς ἔγραψε πρὸς τὴν κυβέρνησίν του ὅτι «ὁ Ἔμμετ ἀνέβη εἰς τὴν λαιμητόμον μετὰ σταθερότητος. Κατέπνιξε τὸ αἶσχος τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐν τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῆς διαγωγῆς του. Ὁ αὐτὸς ἐνθουσιασμὸς ὅστις τὸν εἶχεν ἀποπλανήσει, τὸν ἐβοήθησεν ὅπως μετὰ καρτερίας ὑπομείνῃ τὰς τελευταίας αὐστηρότητας τῆς τύχης. » Οἱ εὐγενεῖς οὗτοι λόγοι πολλὴν τιμὴν ἐπροξένησαν εἰς τὸν λόρδον Ἄρδουϊκ. Ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Παρλαμέντῳ, ὁ λόρδος Καστελρῆγ ἐπανεῦρε φθόγγους ἀξίους τῶν ὡραίων αὐτοῦ ἡμερῶν τοῦ 1798. «Τὰ παράπονα τῆς Ἰρλανδίας! ἀνέκραξε. Τίς ὁμιλεῖ περὶ τῶν παραπόνων τῆς Ἰρλανδίας; ἐρωτήσατε τὸν νέον ἐκεῖνον ὅστις δὲν εὗρε σκοπὸν καταλληλότερον εἰς ὃν ν' ἀφιερώσῃ τὴν περιουσίαν του παρὰ τὴν καταστροφὴν τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ὅστις ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς λαιμητόμου. Ἂν καὶ ἠρνήθη τοῦτο ἐν τῇ δίκῃ, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι τὸ σχέδιόν του ἦτο νὰ παραδώσῃ τὴν Ἰρλανδίαν εἰς τοὺς Γάλλους καὶ νὰ εἰσάξῃ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ τὸν γαλλικὸν στρατόν. »

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα, ὁ λόρδος Ῥούσελ διεδέχθη ἐπὶ τῆς λαιμητόμου τὸν Ῥοβέρτον Ἔμμετ. « Ἐνῷ μέλλω νὰ ἐμφανισθῶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, λέγει οὗτος εἰς τὸν τελευταῖον αὐτοῦ λόγον, δὲν ἠμπορῶ νὰ εἴπω ὅτι δύναμαι νὰ καυχηθῶ ἐπί τινι, θέλω ὅμως ἀνακηρύξει ὅτι οὐδὲν κακὸν ἔπραξα ὑ-

πείκων εἰς τὰς ἐμπνεύσεις τῆς συνειδήσεώς μου. Ἐὰν εἶχον ἀνάγκην παραδείγματος ὅπως ἐνισχυθῶ καὶ ὑποστῶ τὴν τύχην μου, ἤθελον λάβει ὑπόδειγμα τὸν νέον ἥρωα, τον μέγαν καὶ ἀγαπητόν μοι φίλον Ῥοβέρτον Ἔμμετ, ὅστις ἔπεσε μάρτυς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἀγῶνος. Ἱκανὰ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν ἔμαθα νὰ γνωρίζω τὴν ματαιότητα τοῦ βίου, καὶ πόσην ἀξίαν ἔχουσι τὰ τοῦ κόσμου τούτου· ἐκεῖνος ὅμως ἦτο εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, κατεῖχεν ἀγαθὰ προσηλοῦντα ἡμᾶς εἰς τὸν βίον τοῦτον, καὶ ἔτρεφεν ἐν τῇ ἀθῴᾳ αὐτοῦ καρδίᾳ ἀπαράμιλλον ἀγάπην. Καὶ τὴν ὥραν ταύτην ἐνθυμοῦμαι μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸν θάνατον αὐτοῦ. »

Ἀλλὰ τί ἀπέγεινε τὸ φιλότιμον, τὸ εὐγενὲς, τὸ ἀθῷον ἐκεῖνο πλάσμα, οὗτινος ὁ ἔρως πολλὴν ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν κόσμον; Ἡ ἀτυχὴς ἐξορισθεῖσα τῆς πατρικῆς οἰκίας, κατέφυγεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ κουακέρου Πενρὸζ Γουδχὶλ, ἥτις τὴν ὑπεδέχθη μετὰ μεγίστης περιπαθείας καὶ παρέσχεν αὐτῇ δείγματα ἀγάπης καὶ συμπαθείας. Εὐκολώτερον ὅμως νὰ αἰσθανθῶμεν ἢ νὰ περιγράψωμεν τὴν δυστυχῆ καὶ ὀδυνηρὰν θέσιν τῆς νέας Κύρραν. Ναὶ μὲν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως πολλαὶ γυναῖκες εἶδον ἐπὶ τῆς λαιμητόμου τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης των· ἀλλ' ἡ κατάστασις τῆς νέας ταύτης ἦτο ὅλως διάφορος τῆς ἐκείνων· ἡ καρδία τοῦ Ἰρλανδικοῦ λαοῦ ἐθεώρει αὐτὴν ὡς χήραν ἥρωος πεσόντος ὑπὲρ πατρίδος, καὶ ἀντικείμενον σιωπηλῆς λατρείας. Ἡ νέα Κύρραν ἔζη μεταξὺ κοινωνίας κατὰ τὸ ἥμισυ ἀγγλικῆς, ἥτις εἰ καὶ οἰκτείρουσα τὸν Ἔμμετ ἐδόξαζεν ὅτι ἀξίως ἔπαθε. Διηγοῦνται ὅτι ἡ δύστηνος κόρη ἀπηλπισμένη καὶ ἀπομωνομένη, πολλάκις τὴν ἑσπέραν ἀνεχώρει ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ διήρχετο νύκτας ὁλοκλήρους παρὰ τῷ τάφῳ τοῦ ἐραστοῦ της. Ἐνταῦθα μεταφράζω γραμμάς τινας ἐκ τῶν κατανυκτικῶν σελίδων τῶν ἐπιγραφομένων The broken heart, ἃς ὁ Οὐάσιγκτων Ἴρβιγκ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ τραγικοῦ ἐκείνου ἔρωτος.

« Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ νέου Ε . . . . , τοῦ Ἰρλανδοῦ πατριώτου; Ἦτο λίαν κατανυκτικὴ ὥστε δὲν λησμονεῖται εὐκόλως. Ἡ τύχη του ἐνεποίησεν εἰς τὸ κοινὸν ζωηρὰν καὶ βαθεῖαν συμπάθειαν. Ἦτο νέος, εὐφυὴς, γενναῖος, ἀνδρεῖος! Ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν δίκην του ὑπῆρξεν εὐγενὴς καὶ ἀτρόμητος, ἡ εὔγλωττος ὑπεράσπισις τοῦ ὀνόματός του, ἡ εὐγενὴς ἀγανάκτησις μεθ' ἧς ἀπέκρουσε τὴν κατηγορίαν περὶ προδοσίας κατὰ τοῦ τόπου του, ἡ παθητικὴ ἔκκλησις αὐτῆς πρὸς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ὥραν τῆς καταδίκης, συνεκίνησαν βαθέως ὅλας τὰς γενναίας καρδίας, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ ἐχθροὶ ἐλεεινολόγησαν τὴν αὐστηρὰν πολιτικὴν τὴν καταδικάσασαν αὐτὸν εἰς θάνατον.

» Τὴν ὀδύνην ὅμως καρδίας τινὸς ἀδύνατον εἶναι νὰ παραστήσωμεν. Εἰς εὐτυχεστέρας ἡμέρας εἶχε κατακτήσει τὴν ἀγάπην ὡραίου καὶ συμπαθοῦς πλάσματος, τῆς θυγατρὸς περιφήμου δικηγόρου τῆς Ἰρλανδίας· τὸν ἠγάπα δὲ αὕτη μεθ' ὅλης τῆς ἐνθέρμου ζέσεως πρώτου νεανικοῦ ἔρωτος. Καὶ ὅτε ὅλος ὁ κόσμος ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ, ὅτε ὁ κίνδυνος καὶ ὁ ἐξευτελισμὸς ἐπέπεσε πανταχόθεν κατὰ τῆς κεφαλῆς του, τὸν ἠγάπησεν ἔτι μᾶλλον διὰ τὰ παθήματά του. Καὶ ἀφοῦ ἡ τύχη του συνεκίνησε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς του, ὁποία θὰ ἦτο ἡ θλῖψις ἐκείνη ἥτις ἦτο ὅλη ἀφωσιωμένη εἰς αὐτόν; Ἂς τὸ εἴπωσιν οἱ ἰδόντες τὰς θύρας τοῦ τάφου κλεισθείσας διὰ μιᾶς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ὄντος ὅπερ περισσότερον ἐπὶ γῆς ἠγάπων!

» Καὶ τί θάνατος! Τρομερὸς, ατιμωτικός· οὐδεμία παρηγορία συνεκέρα τὴν πικρίαν τῶν τελευταίων στιγμῶν του.

» Ἡ ἐπώδυνος αὐτῆς θέσις ἐπεβαρύνθη ἔτι μᾶλλον, διὰ τῆς δυσαρεσκείας τοῦ πατρός της ἀποδοκιμάζοντος τὴν κλίσιν της. Ἐξωρίσθη ἀπὸ τὸν πατρικὸν οἶκον· ἀλλ' ἐὰν ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἀγάπη ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν τεθλιμμένην ψυχήν της, βεβαίως δὲν θὰ ἐστερεῖτο παρηγοριῶν. Ὁ Ἰρλανδικὸς λαὸς ἔχει ζωηρὰν καὶ γενναίαν εὐαισθησίαν. Ὅλαι αἱ διακεκριμέναι καὶ πλούσιαι οἰκογένειαι ἐπεδαψίλευσαν αὐτῇ σπανίας περιποιήσεις. Τὴν εἰσήγαγον εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ παντὸς τρόπου ἐπροσπάθησαν νὰ διασκεδάσωσι τὴν μνήμην τῆς τραγικῆς ἱστορίας τοῦ ἔρωτός της· ἀλλ' εἰς μάτην. Ὑπάρχουσι δυστυχήματα κατασπαράττοντα τὴν ψυχὴν, ἅτινα εἰσδύοντα μέχρι τοῦ κέντρου τῆς ζωῆς, τὸ καταστρέφουσι τοσοῦτον ὥστε οὐδέποτε πλέον ἀνθεῖ. Καὶ δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰς συναναστροφὰς ὅπου τὴν ἔφεραν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔμενε μόνη ὡς ἐὰν εὑρίσκετο εἰς τὰ βάθη τῆς ἐρημίας· ἐπλανᾶτο βεβυθισμένη εἰς θλιβερὰς σκέψεις, φαινομένη ξένη εἰς τὰ περὶ αὐτὴν, καὶ φέρουσα εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας τὴν λύπην ἐκείνην ἥτις ἐμπαίζει ὅλας τὰς παρηγορίας τῆς φιλίας.

» Ὁ διηγηθείς μοι τὴν ἱστορίαν της, τὴν εἶχεν ἰδεῖ εἴς τινα χορόν. Οὐδὲν θλιβερώτερον τῆς θέας τῆς ὠχρᾶς ἐκείνης εἰκόνος τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἀπελπισίας, περιφερομένης ὡς ἐρημικὸν καὶ ἀλγεινὸν φάσμα ὅτε τὰ πάντα περὶ αὐτὴν ἦσαν φαιδρά· βλέπων τις ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον περίλυπον καὶ ἠλλοιωμένην, ᾐσθάνετο ὅτι μάτην ἐζήτησε νὰ ἀπατήσῃ τὴν καρδίαν της διὰ στιγμιαίας καὶ διαβατικῆς λήθης. Ἀφοῦ διέτρεξε τὰς αἰθούσας μεταξὺ τοῦ θορυβώδους πλήθους ἐν βαθείᾳ ἀλλοφροσύνῃ, ἐκάθησε κάτω τῆς κλίμακος, καὶ στρέφουσα πέριξ αὐτῆς βλέμμα ἀόριστον καὶ ἑτεροπλανὲς, ὅπερ ἐδείκνυεν ὅτι ἡ ψυχή της εὑρίσκετο ἀλλαχοῦ, ἤρχισε νὰ ψάλῃ χαμηλῇ τῇ φωνῇ, θρηνώδη τινὰ μελῳδίαν ἱστοροῦσαν τὴν συμφοράν της. Τὸ ᾆσμα αὐτῆς ἦτο τόσον ἁπλοῦν καὶ κατανυκτικὸν, τοσούτῳ ὡραῖος ἦτο ὁ ἦχος, ὥστε τὰ δάκρυα ἐρρεύσαν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν συνελθόντων πέριξ αὐτῆς, ἐνῷ ἐφαίνετο ὅτι αὐτὴ οὔτε τοὺς παρετήρει. »

Ἡ σκηνὴ ἣν διηγεῖται ὁ Οὐάσιγκτων Ἴρβιγκ

δὲν συνέβη εἰς χορὸν ἀλλ' εἴς τινα συναναστροφὴν τοῦ κυρίου Πενρόζ. Εἶναι δὲ ἀληθής, ἐκτός τινων λεπτομερειῶν, ἃς παρέλιπον καθὸ μὴ συμφώνους πρὸς τὴν ἀκρίβειαν. Ὅσῳ πλέον ἡ ἱστορία ὁμοιάζει τὸ μυθιστόρημα, τόσῳ μᾶλλον πρέπει νὰ φροντίζωμεν μὴ μυθιστορήσωμεν τὴν ἱστορίαν· διότι ἀφαιροῦμεν τὸ ἐνδιαφέρον ἐνταυτῷ δὲ καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον αὐτῆς.

Παρὰ τῷ ἰδίῳ Πενρὸζ ἡ κόρη Κυῤῥὰν ἐγνώρισεν ὀλίγα ἔτη κατόπιν ἀξιωματικόν τινα τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, τὸν λοχαγὸν Sturgeon, ἀνεψιὸν τοῦ λόρδου Φὶτζ Οὐΐλλιαμ, ὅστις συνεκινήθη ζωηρότατα ἐκ τῶν θελγήτρων, τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἐντελοῦς αὐτῆς ἐγκαταλείψεως. Φύσει δὲ εὐγενὴς καὶ εὐαίσθητος συνεκινήθη τόσον, ὥστε ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην τὴν στερουμένην φίλων, συγγενῶν καὶ ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ ἐλέους τῶν ξένων. Διὸ τῇ προσέφερε καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν περιουσίαν του, ἀλλ' αὐτὴ ἀπεποιήθη. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέμενεν, ἦλθε μετ' αὐτοῦ εἰς εἰλικρινεῖς ἐξηγήσεις εἰποῦσα ὅτι ἡ καρδία της ἀνῆκεν εἰς ἄλλον. Ἐζήτησε τότε νὰ τῇ χρησιμεύσῃ ὡς προστάτης εἰς τὸν κόσμον ὅπου ἦτο τόσον ἐγκαταλελειμμένη, καὶ τὴν κατώρθωσε ν' ἀφήσῃ τὴν Ἰρλανδίαν, εἰς ἣν τόσα ὑπέφερεν. Ὅτε ἀνεχώρησεν εἰς Ἰταλίαν ἡ ὑγεία της ἦτο εἰς ἄκρον ἠλλοιωμένη ὑπὸ τῆς λύπης. Ὁ ναύαρχος Ναπιέρος, ὁ ὁποῖος ἐν Νεαπόλει ἐγνώρισε τὸ εὐγενὲς καὶ συμπαθὲς ἐκεῖνο πλάσμα, τὴν ἀπεκάλει τὸ «βαδίζον ἄγαλμα,» the walking statue. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κλίματος, αἱ περιπαθεῖς περιποιήσεις τοῦ συζύγου της, τὸ πᾶν ὑπῆρξεν ἀνωφελές, διότι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν εἰς Σικελίαν ἄφιξίν της ἀπέθανεν. «Εἶναι μακρὰν τῆς γῆς ἐν ᾗ ἀναπαύεται ὁ νέος αὐτῆς ἥρως, λέγει ὁ Θωμᾶς Μοὺρ, ἀλλ' ἡ καρδία της κατοικεῖ μετ' αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ τάφου. »

Ὁ Μοὺρ, ἀθάνατος ποιητής, ὡς λέγει ὁ Βάϋρων, ἔγραψε διὰ τὸν Ῥοβέρτον Ἔμμετ, τοσούτῳ ἐξαίσιον ἐλεγεῖον, ὥστε δὲν ὑπάρχει οὔτε γεωργὸς εἰς τὴν Ἰρλανδίαν ὅστις νὰ ἀγνοῇ αὐτό. Ὁ ἔρως αὐτοῦ μετὰ τῆς νέας Κυῤῥὰν, ὥς ποτε ὁ τοῦ Ἀβελάρδου μετὰ τῆς Ἐλοΐζης, κατέστησαν αὐτὸν μᾶλλον γνωστόν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀμερικῇ ἡ μνήμη αὐτοῦ κατέστη δημώδης· τὸν σέβονται ἀποδίδοντες αὐτῷ ἀξίαν μαρτυρικήν. Ἡ εἰκών του, ἐν ᾗ παρίσταται καταπατῶν τὸ στέμμα τῆς Ἀγγλίας, ἦτο ἡ συνηθεστέρα σημαία ἥτις ἀπηντᾶτο παρὰ τοῖς Ἀμερικανοῖς. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐφαίνετο συχνότατα πλησίον τῆς τοῦ στρατηγοῦ Ἰάξωνος, τοῦ Οὐασιγκτῶνος καὶ τοῦ Φραγκλίνου. « Ἀκόμη καὶ σήμερον, λέγει la Nation, μανθάνουσι τὸν λόγον αὐτοῦ εἰς τὰ σχολεῖα. Εἶναι οὕτως εἰπεῖν τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς Ἀγγλίας (the gospel of the rebellion against England) ». Ὅτε τις παρευρίσκεται εἰς τὸ θαυμάσιον ἔργον γεννωμένου πολιτισμοῦ, διατρέχει πεδιάδας ἡμικαλλιεργημένας, πόλεις ὡς ἐκ μαγείας ᾠκοδομημένας ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῶν μεγάλων ποταμῶν. Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃ εἰς τὰς καλύβας τῶν Ἰρλανδῶν ἐκείνων οἵτινες κατ' ἑκατοστυίας ἦλθον ζητοῦντες τύχην καλλιτέραν εἰς ἄλλην πατρίδα, θέλει ἴδει ἕκαστος τούτων, κρεμάμενα ὑπεράνω τῆς ἑστίας, τὴν εἰκόνα καὶ τὸν λόγον τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, ὡς θεοὺς προστάτας τοῦ ταπεινοῦ αὐτῶν ἐνδιαιτήματος, ὅπως οἱ κάτοικοι τοῦ Meschacebé ἔφερον καὶ αὐτοὶ τὰ ὀστᾶ τῶν πατέρων των ἐπὶ τῆς ξένης.

Ἐν ἔτει 1834, συνεστήθη ἐν Νεοβοράκῳ λέσχη σκοπὸν ἔχουσα νὰ πανηγυρίσῃ τὴν μνήμην τοῦ λόρδου Φὶτζ Γεράλδου καὶ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ἰρλανδικῆς ἐλευθερίας. Τὴν 20 Σεπτεμβρίου, ἡμέραν καθ' ἣν ἀπεκεφαλίσθη ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ, ἡ αἴθουσα τῆς λέσχης ἦτο κατάμαυρος, καὶ ἅπαντα τὰ μέλη πενθίμως ἐνδεδυμένα, συνηθροίσθησαν ἐνώπιον τῆς μεγάλης εἰκόνος τῆς προσφερθείσης εἰς τὴν λέσχην παρὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ σιωπηλῶς ἔπινον ὑπὲρ τῆς μνήμης αὐτοῦ.

Ἡ φήμη τῶν προτερημάτων καὶ τῶν παθημάτων τοῦ Θωμᾶ Ἄδδη Ἔμμετ φθάσασα πρὸ αὐτοῦ εἰς τὰς Ἡνωμένας Ἐπικρατείας, προητοίμασεν αὐτῷ ἐντιμοτάτην ὑποδεξίωσιν. Καταταχθεὶς μεταξὺ τῶν δικηγόρων τοῦ Νεοβοράκου, ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φίλων ἵνα ὑπερασπίσῃ τὴν ὑπόθεσιν τῶν δούλων, ἐγκαινίσας τὸ λαμπρὸν στάδιόν του δι' εὐγλώττου λόγου, δοξάσαντος καὶ τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν πάτριον αὐτοῦ γῆν. Ἐγένετο κατόπιν γενικὸς εἰσαγγελεύς, καὶ ἐὰν ἤθελε θὰ ἀνηγορεύετο καὶ μέλος τῆς Βουλῆς.

Ἴσως εὐχαριστεῖται ὁ ἀναγνώστης νὰ λάβῃ ἰδέαν ἐπιστολῆς τινος τοῦ Θωμᾶ Ἄδδη Ἔμμετ πρὸς τὸν Κ. Βουρόβς, τὸν ὑπερασπιστὴν τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ, τὸν ἔνθερμον θιασώτην τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, τὸν ἀρχαῖον πατριώτην τῆς Βουλῆς τῶν κοινοτήτων, ἀποκαταστάντα ἔκτοτε μέλος τῆς ἀγγλικῆς ἐν Ἰρλανδίᾳ διοικήσεως.

Σ.

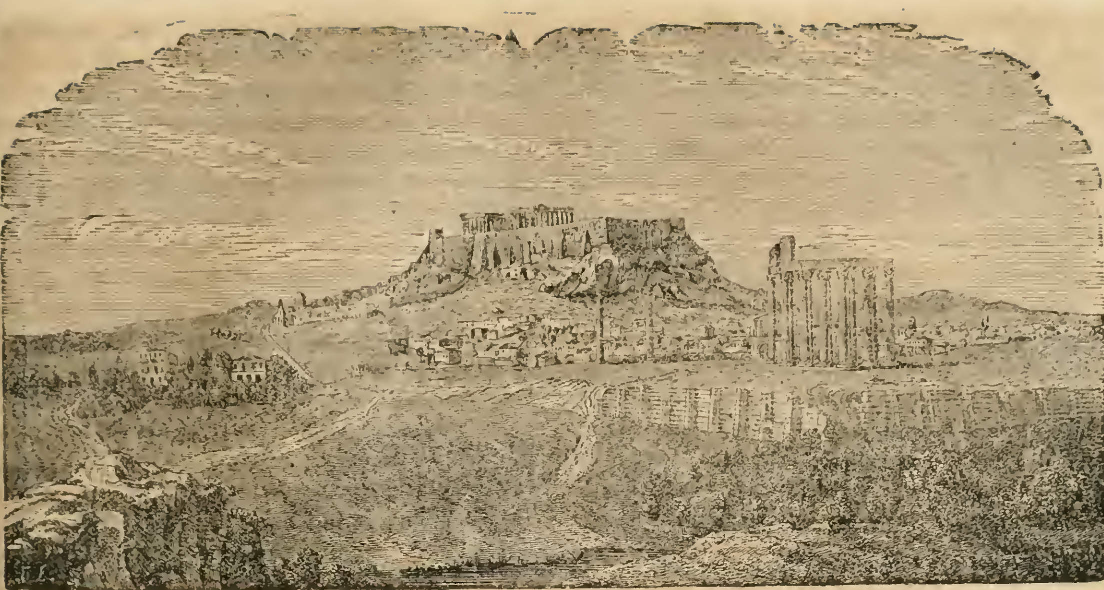
(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

(Ὅρα φυλλάδιον 253.)

—ooo—

Σελ.	*στήλ.*	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*γράφε*
298	β'	27	διὰ	τοῦ
300	»	8	τοξεύσῃ	τοξεύσῃ,
»	»	9	Ἡρακλέα	Ἡρακλέα,
»	»	28	ἱστορικὴ	ἡ ἱστορικὴ
301	»	28	ἰδανικὴν	ὑλικὴν
302	»	17 καὶ 38	Γραμματικῆς	γραμμικῆς
303	»	8	ὑποτίθενται	ἐπιτίθενται



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 257.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν μελέτην τῶν Ὁμηρικῶν Ποιημάτων

ὑπὸ Θ. Καρούσου (*).

—οοο—

Ἅπαντες βέβαια ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ὀρθῆς και ἐλευθερίου ἀγωγῆς, ὅτι διὰ τῆς μελέτης ταύτης γευόμεθα τοῦ δένδρου ἐκείνου τῆς κλασικῆς παιδείας καὶ μαθήσεως, ὅπερ ἡ μεγαλόνοια τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐφύτευσεν, ἐκαλλιέργησε, και δι᾽ ἐπιμονῆς καὶ καρτερίας ἀνέδειξε τελεσφόρον καὶ κάρπιμον· καὶ ἅπαντες μακαρίζομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι ἐγεννήθημεν εἰς ἐποχὴν καθ᾽ ἣν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μαθήσεως κατέστη ἐφικτότερον καὶ μᾶλλον εὐπρόσιτον εἰς τοὺς ὀρεγομένους ὅπως εἰς αὐτὸ μυσταγωγηθῶσι, καθ᾽ ἣν ἡ μέθοδος καὶ τὰ μέσα τῆς παραδόσεως ηὐξήθησαν, ἁπλουστεύθησαν καὶ ποικιλοτρόπως ἐτελειοποιήθησαν σχετικῶς ὡς πρὸς τὰς προγενεστέρας ἐποχὰς τῆς δουλείας καὶ τοῦ σκότους.

Ἀλλ᾽ ἅπαντες ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὰς ὁμολογίας ταύτας, οὐδόλως ἀνησυχοῦμεν ὅπως προβῶμεν καὶ περαιτέρω, ὅπως σχηματίσωμεν καθαρὰν καὶ διακεκριμένην ἰδέαν μέχρι τίνος ἔχονται ἀληθείας αἱ ἀξιώσεις αὗται, οὐδόλως λαμβάνομεν τὴν προσήκουσαν πρόνοιαν ὅπως θέσωμεν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ζήτημα, εἰς τί συνίσταται ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, κατὰ τίνα μέθοδον πρέπει νὰ μελετῶνται οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, πῶς ἐρωτώμενοι ἀποκαλύπτουσι τὸ βάθος τῶν νοημάτων αὐτῶν, καὶ ἀνοίγουσιν εἰς τοὺς σπουδάζοντας ἀκένωτον θησαυρὸν γνώσεων.

Τοῦ ζητήματος λοιπὸν τούτου καὶ ἡμεῖς ἐπιλαμβανόμενοι προτιθέμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ φέρωμεν συνοπτικάς τινας σκέψεις, ἱκανὰς ἴσως ἐν μέρει τοὐλάχιστον νὰ παρέξωσι νύξιν τινὰ τοῖς νέοις ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν διεξερχόμενοι τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ εἰσδύοντες εἰς τὸ πνεῦμά των, δύνανται νὰ πορίζωνται βεβαίαν καὶ πραγματικὴν ὠφέλειαν.

Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ θέλομεν ἐμπέσειν εἰς ἀδιέξοδον λαβύρινθον, ἐὰν δὲν ἐμπερικλεισθῶμεν ἐντὸς ὁρίων, ἐὰν δὲν διαγράψωμεν προηγουμένως τὴν περιφέρειαν ἐντὸς τῆς ὁποίας μέλλομεν νὰ περιστραφῶμεν, ἀνάγκη ἐν τῷ μέσῳ τοσαύτης πληθύος καὶ ποικιλίας συγγραμμάτων νὰ ἐκλέξωμεν ἐν εἴδει παραδείγματος ἓν μόνον ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τούτου ἐφαρμόζοντες τὰς παρατηρήσεις μας, νὰ τὸ προτάξωμεν ὡς τύπον καὶ δοκίμιον τῆς μεθόδου, καθ᾽ ἣν πρέπει νὰ μελετῶνται καὶ ν᾽ ἀνελίττωνται τὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς ἀριστονοίας.

(1) Ἡ σπουδαία αὕτη διατριβὴ τοῦ Κ. Θ. Καρούσου, καὶ δι᾽ ἄλλων ἀξίων λόγου ἔργων τιμήσαντες τὴν Πανδώραν, ἐστάλη ἡμῖν πρὸ μηνῶν. Λυπούμεθα δὲ ὅτι ἠναγκάσθημεν νὰ ἀναβάλωμεν ἄχρι τῆς σήμερον τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς. Σ. Π.

Ὡς τοιοῦτον δὲ προτιμῶμεν ἐκεῖνο, ὅπερ χαίρει βεβαίως τὰ πρεσβεῖα ἕνεκα τῆς τε ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς καὶ τῆς μεγίστης ἐπιῤῥοίας αὐτοῦ ἐφ' ἁπάσης τῆς μετὰ ταῦτα Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας.

Εὐκόλως δὲ πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ Ὁμηρικὴ ποίησις. Τὸ ζήτημα λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ σπουδάζωνται τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξάγηται μείζων ὠφέλεια ἐκ τῆς ὅσον ἔνεστι βαθυτέρας αὐτῶν καὶ ἀκριβεστέρας μελέτης, ἀνάγεται εἰς τοῦτο, τίνες αἱ διάφοροι φάσεις, τίνες αἱ διάφοροι ἐπόψεις, ὑφ' ἃς πρέπει νὰ κατοπτεύωνται καὶ νὰ ἐξετάζωνται.

Τούτων λοιπὸν τὴν ἀναδίφησιν καὶ ἡμεῖς ἐπιχειροῦντες προαναγγέλλομεν ὅτι θέλομεν τὰ θεωρήσειν ὑπὸ τρεῖς κυριωτέρας ἐπόψεις. Πρῶτον μὲν ὑπὸ τὴν Λεκτικήν, δεύτερον δὲ ὑπὸ τὴν Πραγματικήν, καὶ τρίτον ὑπὸ τὴν Γραμματολογικὴν ἢ καλλιλογικὴν ἔποψιν.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν πρώτην, ἤτοι τὴν λεκτικήν, βραχύ τι ἢ οὐδόλως κρίνομεν ἐπάναγκες νὰ ἐνδιατρίψωμεν καθ' ὅσον ἡ διδασκαλία τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων περὶ ταύτην συνήθως ἐν γένει στρέφεται. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας προσγινομένην ὠφέλειαν, ἀποτελούσης τὴν βάσιν καὶ τὴν στοιχειώδη ἀρχὴν πάσης περαιτέρω ἐκμαθήσεως, ἀρκεῖ μόνον ἡ διδασκαλία τοῦ μέρους τούτου νὰ γίνηται μετὰ τῆς προσηκούσης εὐστοχίας καὶ ὀρθῆς κρίσεως. Ἂς μὴ περιορίζηται ὁ διδάσκων εἰς στερεότυπόν τινα τοῦ κειμένου μετάφρασιν, ἂς τὴν διαποικίλλῃ δι' ἐπιτηδείων καὶ προσφυῶν παρατηρήσεων συντεινουσῶν πρὸς ὅσον ἔνεστιν εὐχερεστέραν καὶ εὐρυτέραν κατάληψιν. Ἂς ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὰς φράσεις, τοὺς τρόπους καὶ τοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς πρωτογόνου ἐκείνης Ὁμηρικῆς Γλώσσης, συμπαρακολουθῶν αὐτὴν κατὰ βῆμα εἰς τὰς μεταβολὰς καὶ τὰς ἀλλοιώσεις, ἃς ὑπέστη εἴτε ὡς πρὸς τὸν σχηματισμόν, εἴτε ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, εἴτε ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν πλοκὴν τοῦ λόγου, διατρέχουσα τοὺς αἰῶνας καὶ διαδοχικῶς ἐναποθέτουσα τὰ στοιχεῖά της εἰς τὰς ἐφεξῆς διαφόρους περιόδους τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέχρι αὐτῆς τῆς ἐνεστώσης περιόδου τῆς καθομιλουμένης ἡμῶν γλώσσης· διότι καὶ αὕτη διασώζει βέβαια πλείστους χαρακτῆρας τῆς προμήτορος. Ἂς ἀντικαθιστῶνται εἰς τοὺς ποιητικοὺς καὶ ἀπηρχαιωμένους σχηματισμοὺς καὶ τύπους ἄλλοι συνηθέστεροι καὶ πεζικώτεροι. Ἂς περιαιρῆται τὸ μέτρον καὶ ὁ ῥυθμός, ἂς ἀπεκδύωνται τὰ περικοσμήματα, οἱ τρόποι, αἱ μεταφοραί, αἱ εἰκόνες καὶ πᾶν ὅ,τι ἰδιάζει εἰς τὸν ἔμμετρον λόγον, μετατρεπομένων τῶν στίχων εἰς πεζὴν φράσιν, ἵνα γίνηται ἐπαισθητοτέρα ἡ μεταξὺ τῆς ποιήσεως καὶ πεζογραφίας ὑπάρχουσα διαφορὰ καὶ διάκρισις.

Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ διδασκόμενοι ἂς μὴ μένωσιν ἄμοιροι τῆς τε Ὁμηρικῆς προσῳδίας καὶ τοῦ ἐπικοῦ μέτρου, διότι καθὼς ἡ μὲν ἔννοια εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ψυχὴ ἢ ζωὴ τοῦ στίχου, αἱ δὲ λέξεις ἡ ὕλη ἢ τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὸ μέτρον εἶναι τὸ εἶδος ἢ ἡ μορφὴ ἡ ἐπιχέουσα αὐτῷ οὐ σμικρὰν χάριν καὶ εὐπρέπειαν, καθ' ὅσον διὰ τῆς ῥυθμικῆς τῶν στίχων ἀπαγγελίας καθίσταται ἐπαισθητὸς ὁ μηχανισμός των, καὶ ἐκτιμῶνται προσηκόντως αἱ διάφοροι τῶν ἀντικειμένων περιγραφαὶ εἴτε ἱλαραί, προσηνεῖς καὶ χαρίεσσαι, εἴτε, τὸ ἐναντίον, μελαγχολικαί, φρικώδεις καὶ διεγερτικαὶ φόβου καὶ ἐκπλήξεως.

Ἀλλ' αἱ βραχεῖαι αὗται σκέψεις μας δὲν ἀφορῶσιν εἰμὴ μόνον τὸ λεκτικὸν μέρος τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ποιημάτων, δὲν περιστρέφονται εἰμὴ εἰς αὐτὸ τὸ κατώφλιον τοῦ ὑψηλοῦ καὶ εὐρέος οἰκοδομήματος. Πρόκειται, ὑπερβάντες τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον περίβολον νὰ εἰσέλθωμεν καὶ ἐντός, ἵνα περιεργασθῶμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἁρμονικὴν ἀναλογίαν, συμμετρίαν καὶ διάταξιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου σχεδιάσματος, πρόκειται, ἐν ἄλλοις ῥήμασι, νὰ διερευνήσωμεν τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ἐπικῆς τέχνης καὶ ὑπὸ ὑψηλοτέραν ἔποψιν, πρόκειται, ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς σφαίρας τῶν ἰδεῶν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς, καὶ ἐκλυόμενοι ἐκ τῶν δεσμῶν τῶν ἐπικρατουσῶν προκαταλήψεων νὰ παλινδρομήσωμεν ἐπέκεινα δισχιλίων ἐτῶν, νὰ ἐξοικειωθῶμεν μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, μὲ τὰς δοξασίας καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν Ἡρωϊκῶν χρόνων, νὰ γίνωμεν, εἰ δυνατόν, μέλη τῆς τότε κοινωνικῆς καταστάσεως, ἂν μέλλωμεν ἐμβατεύοντες εἰς τὴν τοῦ Ποιητοῦ διάνοιαν νὰ συμπαθῶμεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ν' ἀντιλαμβανώμεθα τὰ γεγονότα ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἰδίων αὐτοῦ αἰσθημάτων καὶ ἐντυπώσεων, καθ' ὅσον ἡ φύσις τοῦ πράγματος ἐπιδέχεται.

Ἀλλὰ πῶς ἐπιτυγχάνομεν τοῦ σκοποῦ τούτου; Ἐπιπροσθέτοντες βέβαια εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ λεκτικοῦ καὶ τὴν τοῦ πραγματικοῦ, ἐνδιαιτώμενοι εἰς τὰ διανοήματα, τὰς κλίσεις καὶ τὰ ἔργα τῆς παναρχαίας ἐκείνης ἐποχῆς, καὶ προσπαθοῦντες ὅπως διὰ τῆς ἀκριβοῦς μελέτης καὶ ἀναλύσεως αὐτῶν τούτων τῶν Ποιημάτων, δυνηθῶμεν νὰ ἐξάξωμεν ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν· (ἐπειδὴ στερούμεθα ἄλλων πηγῶν), καὶ νὰ προσδιορίσωμεν ὅσον ἔνεστι τὰ καθεστῶτα, ἐντὸς τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Ποιητὴς ἔζη καὶ διέτριβε, λαμβάνων ἐξ αὐτῶν τὰς ἐμπνεύσεις του· διότι εὐκόλως ἐννοεῖ πᾶς τις πόσον συντείνει εἰς τὴν κατάληψιν οἱουδήποτε συγγράμματος ἡ ἐξοικείωσις μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς παραγαγούσης αὐτὸ ἐποχῆς, ἡ καθολικὴ γνῶσις τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων, αἵτινες κατεῖχον καὶ ἐδέσποζον τὸν συγγραφέα οὐχ ἧττον ἢ τοὺς συγχρόνους του.—Καὶ τῷόντι ὁ μέγας Ποιητής, ὁ μέγας πολιτικός, ὁ μέγας φιλόσοφος, ἐν γένει δὲ ὁ μέγας ἀνὴρ εἶναι καὶ αὐτὸς τέκνον τῶν περιστοιχιζουσῶν αὐτὸν περιστάσεων. Ὅθεν ὁσονδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ πρωτότυπος, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἐπενεργῇ διὰ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῆς πλαστουργικῆς τοῦ νοός του δυνάμεως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, δὲν δύναται ὅμως νὰ ὑπερπηδήσῃ αὐτήν, δὲν δύναται νὰ μὴν ἐπιῤῥεασθῇ μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπ' αὐτῆς

ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων του.

Τί λοιπὸν ἐδόξαζεν ὁ Ὅμηρος σύμφωνα μὲ τὸν αἰῶνά του περὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου, τί περὶ ἀνθρώπου, τί περὶ οἰκογενείας, τι περὶ πολιτεύματος, τί περὶ θρησκείας; Ἰδοὺ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸν μέρος τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων. Ἰδοὺ ὅ,τι ὀφείλομεν νὰ σπουδάσωμεν ἵνα εἰσδύσωμεν εἰς τὸν Ὁμηρικὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι.

Πρὸς διασάφησιν δὲ τῶν λεγομένων ἂς ἴδωμεν, χάριν παραδείγματος, τίνες αἱ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δεσπόζουσαι δοξασίαι περὶ ἀνθρώπου ψυχολογικῶς τε καὶ ἠθικῶς θεωρουμένου, περὶ πολιτεύματος, καὶ περὶ θρησκείας.

Καὶ πρῶτον, τίς ὁ Ὁμηρικὸς τρόπος τοῦ θεωρεῖν ψυχολογικῶς τὸν ἄνθρωπον; Εἶναι βέβαια ἀντίθετος τοῦ ἡμετέρου Χριστιανικοῦ· διότι, ἐνῷ ἡμεῖς λαλοῦντες περὶ τῆς μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὑπαρχούσης σχέσεως, τὴν μὲν ψυχὴν χαρακτηρίζομεν διὰ τῆς ἀντωνυμίας *ἐγώ*, *αὐτός*, τὸ δὲ σῶμα ὥς τι ἐκτὸς αὐτῆς κείμενον, ὥς τι ἐξωτερικόν, ἀπεναντίας ὁ Ὅμηρος τὴν μὲν ψυχὴν παριστάνει διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ὀνόματος, τὸ δὲ σῶμα διὰ τῆς Ἀντωνυμίας *αὐτός*.

Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τῆς Ἰλιάδος ἀναφέρει ὅτι, ἕνεκα τῆς τοῦ Ἀχιλλέως ὀργῆς, αἱ μὲν *ψυχαὶ* τῶν Ἡρώων προεπέμφθησαν εἰς τὸν Ἅδην, *αὐτοὶ* δὲ κατελείφθησαν σπαράγματα εἰς τοὺς κύνας καὶ τὰ σαρκοβόρα ὄρνεα. Ἑπομένως δὲ παρ' Ὁμήρῳ ἡ *ψυχὴ* δηλοῖ μόνον τὴν ἀναπνοὴν ὡς ὅρον τῆς ζωῆς, οὐδέποτε δέ, ὡς παρ' ἡμῖν, τὸ πνεῦμα ἢ τὴν διανοητικὴν καὶ βουλητικὴν ἀρχήν. Ἡ ψυχή, ὡς λέγει, διαμένει ἐν Ἅδου, ἀλλ' ὄχι τὸ πνεῦμα, ὅπερ οὐδαμοῦ θεωρεῖ ὁ Ὅμηρος ὥστι καθ' ἑαυτὸ καὶ αὐθύπαρκτον· καὶ ἡ περὶ τούτου δοξασία του εἶναι τοσοῦτον ὑλικὴ ὥστε ἀποφαίνεται ὅτι οἱ ἐν Ἅδου στεροῦνται τῆς χρήσεως πνευματικῶν δυνάμεων, διότι στεροῦνται σώματος, καὶ ὅτι πρὸς ἀνάκτησιν ζωῆς πρέπει νὰ πίωσιν αἷμα.

Ἵνα δὲ καταστήσωμεν ἔτι μᾶλλον καταληπτὴν τὴν Ὁμηρικὴν ταύτην περὶ ψυχῆς δοξασίαν, παρατηρητέον ὅτι οἱ δύο κυριώτεροι ὅροι τῆς ζωῆς, οὓς γινώσκει ἡ Ὁμηρικὴ ἐποχή, εἶναι ἡ ἀναπνοὴ καὶ τὸ αἷμα· κατὰ δὲ τὸν θάνατον ἡ ψυχὴ ἢ ἡ ἀναπνοὴ πορεύεται εἰς τὸν Ἅδην, τὸ δὲ αἷμα ὑπολείπεται ἐπὶ τοῦ ἄνω κόσμου ἐν τῷ σώματι, ἢ ἔκ τινος πληγῆς χύνεται κατὰ γῆς. Ὅθεν αἱ σκιαὶ τῶν ἀποθανόντων στεροῦνται αἵματος καὶ ζῶσι μόνον ἀφ' ἡμισείας, διότι δὲν ὑφίσταται εἰμὴ ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο ὅρων τῆς ζωῆς, ἡ ψυχή, ἢ ἡ ἀναπνοή· ἐκλείποντος δὲ τοῦ αἵματος εἶναι ἄνευ σωματικότητος, ἀλλὰ μετὰ τῆς σωματικότητος ἐπανέρχεται τὸ πνεῦμα, ὅταν αἱ σκιαὶ πίωσιν αἷμα, ὅταν τοῦτο προστεθῇ εἰς τὴν *ψυχήν*. Οὕτως ἡ ψυχὴ Τειρεσίου τοῦ μάντεως τότε μόνον δύναται νὰ μαντεύσῃ, ἀφοῦ ἔπιεν αἷμα (Ὀδυσ. Λ'. 96). Ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀγαμέμνωνος τότε μόνον ἀναγνωρίζει τὸν Ὀδυσσέα, ἀφοῦ ἔπιεν αἷμα (αὐτόθι, 387). Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ὀδυσσέως τὸν υἱόν της (αὐτόθι, 141).

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἕπεται ὅτι αἱ πνευματικαὶ ἐνέργειαι παριστάνονται μόνον ὡς ἰδιότητες καὶ δυνάμεις τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, αἵτινες διαρκοῦσιν ἐνόσῳ καὶ τὸ σῶμα ζῇ, τούτου δὲ ἐκλείποντος ἐν ὥρᾳ θανάτου ἐξαφανίζονται ὡς αὐτὴ ἡ ζωή. Ἡ σκέψις δὲν εἶχεν ἀκόμη τοσοῦτον προχωρήσει, ὥστε νὰ ἐννοῇ τὴν ζωὴν μετὰ θάνατον διαρκοῦσαν ὥς τι ἐνυπόστατον, ἀλλ' ἡ πίστις εἰς τὴν διάρκειαν της ἐβασίζετο ἐπὶ αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων· διότι ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ἡ ἀναπνοή, ἀποθνήσκοντος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐγκαταλείπουσα αὐτὸν πνοὴ παρίσταται εἰς τὴν αἴσθησιν ὡς αἰτία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου· οἰχομένης δ' ἐκείνης ἐναπολείπονται τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος. Ὅθεν ἐκείνη μόνη διαρκεῖ εἰς τὸν Ἅδην, ἀλλ' ὡς φάσμα καὶ εἴδωλον διατηροῦν μόνον τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ πρώην πραγματικοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω π. χ. ὁ Πάτροκλος ἐμφανίζεται εἰς τὸν φίλον του Ἀχιλλέα τοιοῦτος οἷος ἦν ζῶν κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, τὴν ὄψιν, τὴν φωνὴν καὶ τὰ ἱμάτια (Ἰλ. Ψ'. 65). Ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς καταβὰς εἰς τὸν Ἅδην προσέφερε θυσίαν καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὸ αἷμα πολλαὶ σκιαὶ ἐμφανισθεῖσαι ὑπὸ τὴν προτέραν αὐτῶν μορφήν, ὡς νέοι, γέροντες κ.τ.λ. ὁ Ὀδυσσεὺς ἀναγνωρίζει ἀμέσως τὴν μητέρα του, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Αἴαντα, κ.τ.λ. Τὸ εἴδωλον ἑπομένως εἶναι τὸ ἀπεικόνισμα, τὸ ὁμοίωμα τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου. Ὁ λόγος δὲ τῆς πίστεως ταύτης βασίζεται ἐπὶ πάντη αἰσθητικῆς παραστάσεως, ἤτοι τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ζωῆς δὲν ἠδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ ἄλλως πως εἰμὴ ὡς συνέχειαν τῆς παρούσης καταστάσεως· δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ζωὴν εἰμὴ ὡς περικλειομένην ἐντὸς χώρου, καὶ ἐὰν μέρος τι τοῦ ἀνθρώπου μέλλῃ νὰ διαρκῇ, ἀνάγκη πᾶσα ἡ μορφή του νὰ ἦναι ἀνθρώπινος.

Μετὰ δὲ τὰς νύξεις ταύτας περὶ τῆς ψυχολογικῆς ζωῆς τοῦ Ὁμηρικοῦ ἀνθρώπου, ἐπιχειροῦντες ἤδη γενικήν τινα σκιαγραφίαν τῆς ἠθικότητος αὐτοῦ καὶ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ χαρακτῆρός του, εὑρίσκομεν αὐτὸν μεριμνῶντα περὶ τῶν ἰδίων οὐχ ἧττον ἢ περὶ τῶν κοινῶν ἀσχολούμενον εἰς τὰ τῆς γεωργίας, τῆς θαλασσοπλοΐας καὶ τοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς φιλοπονίας γεννᾶται ἡ ἀρετή, διὰ τοῦτο οἱ ἁπλοϊκοὶ τὰ ἤθη Ἕλληνες παριστάνονται εἰλικρινεῖς καὶ πιστοὶ εἰς τὰς δοσοληψίας των, φιλόστοργοι πρὸς τὴν οἰκογένειαν, φιλόξενοι, οἰκτίρμονες πρὸς τοὺς πάσχοντας, εὐσεβεῖς καὶ εὐγνώμονες περὶ τὰ θεῖα.

Παρατηροῦντες δὲ ἐγγύτερον τίνα τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τίνες αἱ ἀτομικαὶ αὐτῶν ἀρεταί, κατὰ πρῶτον μὲν ἀντιλαμβανόμεθα ὑψηλὸν βαθμὸν *ἀνθρωπικοῦ χαρακτῆρος* εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ συζύγων, μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, μεταξὺ δεσποτῶν καὶ δούλων, μεταξὺ φίλων καὶ ξένων. Ἂς ἀναγνώσῃ τις τὸν ἀ-

ποχωρισμὸν τοῦ Ἕκτωρος ἀπὸ τῆς συζύγου καὶ τοῦ τέκνου του, ἂς παρατηρήσῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ ποιητὴς παριστάνει τον Ἀχιλλέα διαλεγόμενον περὶ τῆς εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, περὶ πλούτου, τιμῆς, γενναιοψυχίας, καρτερίας, φρονήσεως, ἐγκρατείας, φιλοξενίας, πραότητος, τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβείας. Ὁποία μαθήματα ἀνθρωπισμοῦ ἀπαντῶνται εἰς αὐτὸν, κατὰ τὰς ἐκφράσεις τοῦ Ἐρδέρου. Καὶ αὐτὸς ὁ πλέον σκληρὸς καὶ ἀμείλιχος πολεμιστὴς δὲν εἶναι ἄμοιρος φιλανθρώπων αἰσθημάτων. Τοιαύτη εἶναι ἡ σκηνὴ τῆς Ε' Ῥαψῳδίας, καθ' ἣν ὁ μὲν Πρίαμος προσπίπτει εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐχθροῦ του Ἀχιλλέως, κυλίεται κατὰ γῆς ἐξαιτούμενος τὸ πτῶμα τοῦ φονευθέντος υἱοῦ του Ἕκτορος, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἀναμνησθεὶς καὶ αὐτὸς τὸν γηραιὸν πατέρα του Πηλέα κλαίει στενάζων· διότι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, καίτοι ὑψηλοφρονοῦντος ἐπὶ ἡρωϊσμῷ καὶ πολεμικῇ δόξῃ, ἐμφιλοχωρεῖ ὅμως καὶ τὸ υἱϊκὸν αἴσθημα· τὸ πάθος νικᾶται ὑποχωροῦν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἀναπολῶν εἰς τὸν νοῦν του ὅτι ὁ πατήρ του Πηλεὺς θρηνεῖ δι' αὐτὸν καθὼς τώρα ὁ Πρίαμος διὰ τὸν υἱόν του Ἕκτορα, συγκινεῖται, καταπραΰνεται, καὶ παραχωρεῖ εἰς τὸν γέροντα Πρίαμον τὸ πτῶμα τοῦ υἱοῦ του.

Δεύτερον δὲ ἀντιλαμβανόμεθα βαθμόν τινα *φρονήσεως, ἐγκρατείας* καὶ *μετριότητος*, ὅστις διεγείρει θαυμασμὸν καὶ ἔκπληξιν. Ἡ φρόνησις καὶ ἡ μετριότης ἀναφαίνεται ἐκ πολλῶν τεκμηρίων· οὕτω π. χ. ἐκ τῆς καταδαμάσεως τοῦ πάθους μάλιστα δὲ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἐκδικήσεως, καὶ αὐτὸς ὁ ἐμπαθὴς Ἀχιλλεὺς καίτοι βαρέως καθυβρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος, μετριάζεται ὅμως καὶ ὠθεῖ πάλιν τὸ ξίφος εἰς τὴν θήκην· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀναγκαζόμενος νὰ ὑποφέρῃ τὰς ὕβρεις τῶν μνηστήρων καὶ τὰς ἀκολασίας τῶν θεραπαινίδων μέχρις οὗ φθάσῃ ὁ καιρὸς τῆς ἐκδικήσεως κατέχει ἑαυτὸν, καὶ ἐνῷ ἡ καρδία αὐτοῦ ἔνδον ὑλάκτει σφόδρα ὀργιζομένου διὰ τὰ ἀνόσια ἔργα, λέγει καθ' ἑαυτόν· ὑπόμεινον καρδία μου, σὺ ἄλλοτε ὑπέμεινες καὶ ἄλλο βαρύτερον (Ὀδ. Υ' 17).

Τρίτον σημεῖον τοῦ χαρακτῆρος εἶναι ἡ ἁπλότης καὶ ἡ εἰλικρίνεια δι' ἧς κρίνει τις ἑαυτὸν οὐχ ἧττον ἢ καὶ τοὺς ἄλλους. Οὕτως ὁ Ἀχιλλεὺς παρίσταται λέγων, *μοῦ εἶναι μισητὸς ὡς ὁ Ἄδης ὅστις ἄλλα λέγει, καὶ ἄλλα ὑποκρύπτει εἰς τὴν ψυχήν του* (Ιλ. Ι. 312). Οἱ Ὁμηρικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἤξευραν νὰ ὑποκρύπτωσι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας των, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ ἐξέφραζον ὅ,τι διενοοῦντο καὶ ᾐσθάνοντο. Ἡ ἀνυπόκριτος αὕτη παῤῥησία παντοῦ δείκνυται σαφῶς μάλιστα δὲ ὅταν μέμφηταί τις τοὺς ἄλλους, ὡς π. χ. ὁ παρωργισμένος Ἀχιλλεὺς καλεῖ τὸν Ἀγαμέμνονα ἀναίσχυντον (Ιλ. Α'. 158. 225), ἢ ὁ Μενέλαος ὅτε ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ συνθήκη μεταξὺ Τρώων καὶ Ἑλλήνων ἐκφράζεται ἀσυστόλως ὅτι οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως Πριάμου εἶναι ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι· ἢ τέλος ὁ Ἀγαμέμνων πρὸ τῆς μάχης ἐπιπλήττει τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας (Ιλ. Δ'. 336). Ἀλλὰ καὶ ἡ συνήθης περιαυτολογία πολλῶν ἡρώων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καθόλου ἐπικρατούσης παῤῥησίας· διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν δὲν εἶχον παρεισδύσειν εἰς τὰ ἤθη αἱ ἐθιμοτυπίαι καὶ ἡ ὑπόκρισις, ἕκαστος ὡμολόγει μετὰ πεποιθήσεως ὅ,τι ἐπίστευε νὰ ἦναι, ἢ πραγματικῶς ἦτον. Ὄχι μόνον κατὰ τὴν μάχην ἐγκωμιάζουσιν ἑαυτοὺς οἱ ἥρωες πρὸς ἔκπληξιν τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ καθόλου προκειμένης ὑπερασπίσεως τῶν δικαιωμάτων, ἐξυμνοῦσι τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀρετάς. Οὕτως ὁ Ἕκτωρ ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν θεῖον (Ιλ. Η'. 75).

Τὸ δ' ἐμὸν κλέος οὔποτ' ὀλεῖται (αὐτόθι, 91).

Ὁ Ἰδομενεὺς καὶ ὁ Μηριόνης ἐπαινοῦσιν ἑαυτοὺς ὡς ἀνδρείους (Ιλ. Ν'. 262—269), καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς γνωστοποιεῖ ἑαυτὸν εἰς τοὺς Φαίακας διὰ τούτων τῶν λέξεων· « Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ὀδυσσεὺς, ὅστις ὑπολήπτομαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοὺς παντοίους δόλους μου, καὶ ἡ φήμη μου φθάνει ἕως εἰς τὸν οὐρανόν (Ὀδ. Ι'. 19). Τέλος δὲ πάντων τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς εἶναι τὸ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον εἰς τὸν Ὁμηρικὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἐνθέρμως ἀγωνίζεται ὅπως διατηρήσῃ τὴν τιμήν του ἀκηλίδωτον. Ὁ Ἕκτωρ, καίτοι βέβαιος ὢν ὅτι « ἔσεται ἦμαρ ὅτ' ἄν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ καὶ Πρίαμος, καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο, » καίτοι προαισθανόμενος ὁποῖα δυστυχήματα ἐπαπειλοῦσι τὴν σύζυγον καὶ τὸ τέκνον του, λέγει ὅμως (Ιλ. Ζ'. 441) ὅτι ἐντρέπεται τοὺς Τρῶας καὶ τὰς Τρωάδας, ἐὰν ὡς δειλὸς ἀποφεύγῃ τὴν μάχην, καὶ ὅτι ἡ καρδία του δὲν τὸν προτρέπει εἰς τοῦτο, ἐπειδὴ ἐσυνείθισε νὰ μάχηται εἰς τὰς πρώτας τάξεις τῶν Τρώων, ἀγωνιζόμενος ὅπως σώζῃ τὴν μεγάλην φήμην τοῦ πατρός του, καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ. Τὸ αἴσθημα τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς ἐξάπτεται εἰς τὸν Ὀδυσσέα, ὁπότε ὁ Ἀγαμέμνων δυσπιστεῖ εἰς τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸν πολεμικόν του ζῆλον (Ιλ. Δ'. 350). Οὕτω καὶ ὁ Διομήδης βλέπων ἑαυτὸν μόνον ἐναντίον τῶν Τρώων ἀποσοβεῖ τοὺς διαλογισμοὺς τοῦ φόβου διὰ τῶν ἐφεξῆς λέξεων· « Διατί ἡ καρδία μου διελογίσθη ταῦτα; γινώσκω ὅτι οἱ μὲν δειλοὶ ἀποφεύγουσι τὸν πόλεμον· ὅστις δὲ ἀριστεύῃ εἰς τὴν μάχην, οὗτος ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ εἴτε πληγόνεται εἴτε πληγόνει ἄλλον. » Ὁ Αἴας παροτρύνει τοὺς Ἀργείους· « Ὦ φίλοι, ἄνδρες ἐστὲ, καὶ αἰδεῖσθε ἀλλήλους εἰς τὴν μάχην, διότι οἱ φεύγοντες οὐδέποτε λαμβάνουσιν οὔτε δόξαν οὔτε ἰσχύν (Ιλ. Ο'. 561).

Ἐὰν δὲ τέλος πρέπει νὰ κάμωμεν μνείαν καὶ τοῦ *ἐθνικοῦ αἰσθήματος* καὶ τοῦ *πατριωτισμοῦ*, ἡ ἱστορικὴ πεῖρα μᾶς διδάσκει ὅτι εἰς λαοὺς εἰσέτι ἀμορφώτους, μηδὲ προοδεύσαντας εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἐπικρατεῖ ὁ ἐγωϊσμὸς ὅστις δὲν ἐπεκτείνεται ἐπέκεινα τῶν ὁρίων ἐκείνων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἱκανοποιεῖ τὰς χρείας του. Ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων μόλις ἀπαντῶ-

μεν ἴχνος τι γενικοῦ ἐθνισμοῦ καὶ πατριωτικοῦ ἔρωτος· ἀπεναντίας τὰ ἄτομα παριστάνουσι τὸ αἴσθημα τοῦτο ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν γενέθλιον τόπον, τὴν ἑστίαν, τὴν οἰκογένειαν καὶ τὰ κτήματά των. Ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν ἠδύνατο εἰσέτι ν' ἀναπτυχθῇ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων γενικόν τι αἴσθημα ἐθνισμοῦ, ἐπειδὴ ἡ Ἑλλὰς ἦτο τότε διῃρημένη εἰς πολλὰς μικρὰς ἡγεμονίας, ὧν οἱ ἡγεμόνες ἐνίοτε μόνον συνδέοντο πρὸς ἀλλήλους εἴτε κατὰ συμβεβηκός, εἴτε ἕνεκεν ἰδιαιτέρου τινὸς συμφέροντος.

Ἀλλ' ἐντεῦθεν λαμβάνοντες τὸ ἐνδόσιμον ὅπως ἀναφέρωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τοῦ πολιτεύματος τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων, παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι ἡ μοναρχία ἢ ἡ βασιλεία εἶναι τὸ ἀρχαιότερον εἶδος τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτευμάτων, ἥτις οὖσα ἡ ἔναρξις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ βίου φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὰ ἐφεξῆς χαρακτηριστικά. Α'. Δὲν προῆλθεν ἀπὸ σκέψιν καὶ ἐπίγνωσιν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ πολιτικοῦ βίου, ὡς ἐκτύπωμα τῆς οἰκογενειακῆς καταστάσεως. Ὅθεν ἡ βασιλεία ἐφάνη, ἀναλόγως τῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ πατρικῆς ἐξουσίας, ὡς τὸ καταλληλότερον μέσον πρὸς συντήρησιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως· ὅπερ ὑπαινίττεται καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς (Ιλ. Β' 204) λέγων, *εἷς κοίρανος ἔστω*. Ἐντεῦθεν προσέτι ἕπεται, ὅτι ὁ λαὸς ἀνεγνώριζε τὴν βασιλείαν ὡς θεῖον δῶρον, καὶ ἐθεώρει τοὺς βασιλεῖς ὡς παρὰ τῶν θεῶν τὸ γένος ἕλκοντας. Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν ὅστις ἐνέμενεν εἰς τὴν θείαν του ἀποστολὴν ἐκαλεῖτο ἀγαθὸς καὶ δίκαιος. Διὰ τῆς δικαιοσύνης του καὶ ἀγαθότητος παριστάνετο ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἀπεικόνισμα τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἰσχὺν τῶν βασιλέων παρατηροῦμεν ὅτι δὲν ἐξήσκουν ἀπόλυτον κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των, ὡς οἱ Ἀσιανοὶ δεσπόται· ἀλλά, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τῶν θεῶν ὑποτάσσεται εἰς ὑπερτέραν τινὰ τάξιν τὴν εἱρμαμένην, οὕτω καὶ οἱ βασιλεῖς ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, τὴν Θέμιν τὴν ἐν τοῖς θεοῖς διατρίβουσαν, ἧς τὴν γνῶσιν παρέλαβον ἕνεκεν τῆς πρὸς ἐκείνους συγγενείας των. Ὅθεν παρίσταται ὁ μάντις, ὁ διερμηνεὺς τοῦ θείου δικαίου, ὅπως τὸ ἀναγγέλλῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα τὸν ἀγνοοῦντα ἢ παραβιάζοντα αὐτό, καὶ τὸν ὑπομιμνήσκῃ τὴν ἐπικειμένην αὐτῷ θείαν δίκην. Εἰς τὴν σχέσιν ταύτην τῶν βασιλέων πρὸς τοὺς θεοὺς ἐπιστηρίζεται ἡ ἁγνότης τοῦ γένους καὶ τῆς ἀξίας των, οὐχ ἧττον ἢ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καθὸ δικαστῶν, στρατηγῶν καὶ ἐπιτηρητῶν τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων· ὑπὸ δὲ τὴν τριπλῆν αὐτὴν ἔποψιν ὁ Ὁμηρικὸς βασιλεὺς ἐξασκεῖ ὑπερτάτην ἀρχήν.

Πρὸς σύσκεψιν δὲ καὶ ὑποστήριξιν τῶν βασιλέων ἦσαν αἱ *συνελεύσεις*, αἵτινες διεκρίνοντο εἰς *ἀγορὰν* καὶ *βουλήν*. Καὶ ἡ μὲν ἀγορὰ ἦτο συνέλευσις τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ βουλὴ τῶν γερόντων. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς συνήθως συνεβουλεύετο πρῶτον μετὰ τῶν γερόντων ἐν τῇ *βουλῇ* ὅ,τι ἤθελε νὰ προτείνῃ εἰς τὴν τοῦ λαοῦ συνέλευσιν, ἔνθα ἡ ὁμὰς ἤ, τοὐλάχιστον οἱ πλεῖστοι ἐλάμβανον μέρος, ὡς ἐξάγεται ἐκ διαφόρων Ὁμηρικῶν χωρίων. Ὅτι ὅμως ὁ βασιλεὺς ὤφειλε νὰ συγκαλῇ τὴν μὲν ἢ τὴν δὲ ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας, τούτων οὐδὲν ἴχνος ἀπαντᾶται. Αἱ συνελεύσεις συνεκαλοῦντο οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἀλλὰ καὶ ὑπό τινος ἥρωος, ὡς βλέπομεν τὸν Ἀχιλλέα πρὸ τῆς Τροίας (Ιλ. Α' 54—19—40), οὐχ ἧττον δὲ καὶ ὑπ' ἄλλου οἱουδήποτε μέλλοντος νὰ διακοινώσῃ τι εἰς τὸν λαόν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λαὸς εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις συνεδρίαζεν αὐτεπάγγελτος. Ὡς ἐπιτοπλεῖστον ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀγορεύουσιν, ἐνίοτε δὲ καὶ μόνος ὁ βασιλεύς, ὅστις καὶ διαλύει κατόπιν τὴν συνέλευσιν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ λαὸς συνεκαλεῖτο μόνον ἵνα ἀκροάζηται· διότι ἐὰν ἐπετρέπετο εἰς πάντα τινὰ νὰ συγκαλῇ τὸν λαόν, ἑπόμενον εἶναι ὅτι εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀγορεύῃ· ἔπειτα καὶ ἐκ διαφόρων χωρίων τοῦ ποιητοῦ ἐξάγεται ὅτι ὁ λαὸς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράζῃ ἐλευθέρως τὴν γνώμην καὶ τὴν θέλησίν του.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς *γενικὰς ὑποχρεώσεις* τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, ὤφειλον αἱ χρεῖαι τούτου ν' ἀναπληρώνωνται διὰ δασμῶν· οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει (Ὀδ. Ψ' 357) πρὸς τὴν Πηνελόπην ὅτι ὁ λαὸς θέλει τὸν ἀποζημιώσει διὰ τὰ πρόβατα ἅτινα τὸν κατέκειράν οἱ μνηστῆρες. Ὁ Ἀλκίνοος δὲ (Ὀδ. Ν' 14) ὅτι θέλει συνάξει παρὰ τοῦ λαοῦ ὅσα εἶχε προσφέρειν εἰς τὸν Ὀδυσσέα. Εἰς τὰς ἐκστρατείας ὤφειλεν εἷς τοὐλάχιστον ἐξ ἑκάστης οἰκογενείας τῶν ὑπηκόων του ὁ κλήρῳ λαχὼν νὰ τὸν συμπαρακολουθῇ (Ἰλ.Ω 400). Οὕτω π.χ. ἀναφέρεται ὁ Ἐχέπωλος (Ἰλ. Ψ 296) ὑπήκοος ἴσως τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅτι ἐχάρισεν εἰς τοῦτον ὡραίαν ἵππον Αἴθην καλουμένην, ἵνα ἀπολυθῇ τῆς κατὰ τοῦ Ἰλίου ἐκστρατείας.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπ' ἀρχῆς προεθέμεθα νὰ διαγράψωμεν μόνον ἐν εἴδει σχεδιάσματος τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρέπει ν' ἀνελίττηται καὶ ἐρευνᾶται ἕκαστον τῶν διαφόρων στοιχείων τοῦ κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους Ἑλληνικοῦ βίου, διὸ μετὰ τὰς συνοπτικὰς ταύτας παρατηρήσεις, περὶ τοῦ πολιτεύματος, μεταβαίνομεν ἐπὶ τέλους εἰς σύντομόν τινα ἐξέτασιν καὶ ἀνάλυσιν τοῦ πρωτίστου ἐκ τῶν τριῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, ἤτοι τοῦ θρησκεύματος.

Πολλὰ μὲν ἀντιφατικὰ ἐρρέθησαν περὶ τῶν Ὁμηρικῶν θεοτήτων, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ τῶν θεῶν ἀτομικότητες ἐσχηματίσθησαν καὶ ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὸν προκείμενον τύπον τῶν ἀνθρωπίνων ἀτόμων· διότι παρ' Ὁμήρῳ οὐδεμίαν εὑρίσκομεν οὐσιώδη διάκρισιν μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καθ' ὅσον ἅπασαι αἱ ἰδιότητες τούτων ἀπονέμονται καὶ εἰς ἐκείνους, κατὰ βαθμὸν ὅμως ἀνώτερον. Ὁ Ὅμηρος δὲν ἐπίστευεν ἕνα μόνον, ὕψιστον, παντοδύναμον καὶ πάνσοφον θεόν, ὡς τὸν δημιουργὸν καὶ κυβερνήτην τοῦ κόσμου· ἀλλ' οἱ θεοὶ παρίστανται αὐτῷ πνευματικῶς τε καὶ σωματικῶς μόνον ὡς ὑψηλοτέρας τάξεως ἄνθρωποι, τρόπον τινὰ ἀνώτεροι ἡγεμόνες, οἵτινες, ὡς οἱ ἐπίγειοι βασιλεῖς, ἐνερ-

γοῦσι πολλάκις αὐθαιρέτως, καὶ ὄχι κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πρέποντος. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐδημιούργησαν τὸν κόσμον τῶν θεῶν των κατ' εἰκόνα τοῦ ἰδίου αὐτῶν βίου. Ὅθεν οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ δὲν εἶναι οὔτε ἠθικοπολιτικαὶ ἀλληγορίαι ὡς οἱ τῶν Περσῶν, οὔτε σύμβολα τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὡς οἱ τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ χαρακτῆρες ζῶντες, ἄτομα· καὶ ταῦτα, ὄχι ὡς ὁ Βράμα τῶν Ἰνδῶν, βεβυθισμένα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἑαυτοῦ των, ἀλλ' ἀδιακόπως ἐνεργοῦντα καὶ στενώτατα συνδεόμενα μετὰ ζώντων ἀνθρώπων, μεθ' ὧν ἔχουσι κοινὰς ἁπάσας τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς ἰδιότητας.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξηγεῖται καὶ τὸ κράτος τῶν θεῶν ἐπὶ τὰ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῆς φύσεως, δὲν εἶναι ἡ ἀρχικὴ πηγή, ἐξ ἧς παρήχθησαν πάντα τὰ ὄντα, ἀλλὰ μόνον οἱ δεσπόται καὶ κύριοι αὐτῶν, συνεπείᾳ ὄχι μιᾶς ἀπολύτου θείας ἀρχῆς, ἀλλὰ τῆς φυσικῆς καὶ ψυχικῆς των κραταιᾶς ἀτομικότητος· ἀλλὰ τοιοῦτον κράτος ἐπὶ τῆς φύσεως τοσούτῳ μᾶλλον ὤφειλεν ὁ Ὁμηρικὸς ἄνθρωπος ν' ἀποδώσῃ εἰς τοὺς θεούς, ὅσῳ ὀλιγώτερον αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὰ αἰνιγματώδη φαινόμενα καὶ τὰς μεταμορφώσεις τῆς φύσεως. Τὰ ἐν τῇ φύσει ἐνεργοῦντα αἴτια τοῦ ἦσαν ἄγνωστα, ἑπομένως δὲ ἄλλο τι εἰς αὐτὸν δὲν εναπελείπετο εἰμὴ νὰ ἐννοήσῃ κραταιὰς ἀτομικότητας, ὡς κεχωρισμένας μὲν ἀπὸ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν ἐνεργούσας, καὶ νὰ τὰς παραστήσῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ πνεῦμα μιᾶς φαντασιώδους ἐποχῆς. Εἰς τί δὲ συνίσταται ἡ δύναμις αὕτη καὶ ἡ ἐπίῤῥοια τῶν Θεῶν ἐπὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου; Τῆς μὲν φύσεως τὰ διάφορα ἀποτελέσματα δύνανται ὄχι μόνον νὰ ἐπιταχύνωσιν ἢ νὰ βραδύνωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταμορφώσωσι. Τὴν δύναμιν ταύτην δεικνύει ὁ ποταμὸς Σιμόεις, ὅστις αἰφνιδίως ἀνατέλλει ἀμβροσίαν ἵνα βοσκήσωσιν οἱ ἵπποι τῆς Ἥρας (Ἰλ. Ε'. 777)· καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, κατ' ἐπιταγὴν τῆς ὁποίας βραδύνεται ἡ ἀνατολὴ τοῦ Ἡλίου πρὸς ἐπέκτασιν τῆς νυκτός, ἐν ᾗ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἡ Πηνελόπη ἀναγνωρίζοντες ἀλλήλους κλαίουσιν (Ὀδυσ. Ψ. 241). Ἀλλ' οἱ θεοὶ κέκτηνται τὴν δύναμιν καὶ τοῦ μεταμορφώνειν, ἱκανοὶ ὄντες ν' ἀπονέμωσιν εἴς τε τὰ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα ὄντα ἰδιότητας αἵτινες οὐδόλως αὐτοῖς ἀνήκουσιν ἐκ φύσεως. Ἡ Ἥρα χορηγεῖ εἰς τὸν ἵππον τοῦ Ἀχιλλέως τὴν δύναμιν τοῦ λαλεῖν καὶ μαντεύειν (Ἰλ. Τ. 405). Καὶ αὐτὸν τὸν σωματικὸν ὀργανισμὸν ἰσχύει ἡ θεία βούλησις νὰ μεταπλάττῃ καὶ νὰ μετασχηματίζῃ. Οὕτω π. χ. ἡ Ἀθηνᾶ ἀποκαθιστᾷ τὸν Ὀδυσσέα ὑψηλότερον τὸ ἀνάστημα καὶ παχύτερον, καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτῆς φύονται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του οὖλαι κόμαι ὅμοιαι μὲ ὑακίνθινον ἄνθος (Ὀδ. Ζ. 229). Μόλις τὸν ψαύει μὲ τὴν ῥάβδον της καὶ τὸν μετατρέπει εἰς γέροντα, κατόπιν δὲ τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ ὡραίαν μορφήν (Ὀδ. Ν. 427, Π. 172, 454).

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἰσχύος ἣν οἱ θεοὶ ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἕπεται ὅτι θεωροῦνται ὡς *οἱ ὁδηγοὶ καὶ οἱ αἴτιοι* τῆς τύχης τῶν πολιτειῶν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων, ἔνθα τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς βουλῆς καὶ τῆς θελήσεως ἐκείνων καὶ εἰς ἐκείνους μόνους ἐναποθέτουσιν οἱ Ἥρωες τὰς ἐλπίδας τῆς νίκης (Ἰλ. Ζ. 526); καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι παριστάνονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς τῶν βασιλέων ἔριδος, ὁ θάνατος τοσούτων ἡρώων ὡς ἐκπλήρωσις *τῆς βουλῆς τοῦ Διός*. Διευθύνουσι δὲ καὶ διέπουσι τὰς τύχας τῶν ἀτόμων οὐχ ἧττον ἢ τὰς τῶν λαῶν· διότι εἰς τοὺς θεοὺς ὀφείλει τὸ ἄτομον τὴν σωματικὴν καὶ τὴν πνευματικήν του ὕπαρξιν. Οἱ θεοὶ ἀνέθρεψαν τὸν Τηλέμαχον ἀνδρωθέντα κατὰ χάριν τοῦ Ἀπόλλωνος (Ὀδ. Ξ. 175. Τ. 86). Σωματικὰ καὶ πνευματικὰ πλεονεκτήματα εἶναι δῶρα τῶν θεῶν. Ὁ Ἀπόλλων χαρίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ δῶρον τῆς μαντείας (Ιλ. Α'. 72). Ἡ Ἄρτεμις διδάσκει τοὺς θνητοὺς τὴν κυνηγετικὴν (Ἰλ. Ε'. 51). Ἡ Ἀθηνᾶ τὴν τεκτονικὴν (Ἰλ. Ε'. 61). Ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ποσειδῶν παντοίας ἱπποσύνας (Ἰλ. Ψ'. 307), ὁ δὲ δεύτερος καὶ τὴν θαλασσοπλοΐαν (Ὀδ. Η'. 35). Τὸ ᾄδειν εἶναι δῶρον τῆς θεότητος καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτὸ εἶναι ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Μοῦσαι (Ὀδ. Θ'. 44. 480. 488). Ἀντὶ νὰ λέγηται ἡ ᾠδὴ καὶ αἱ τέχναι εἶναι φυσικὴ δεξιότης ἢ ἐπίκτητος ἱκανότης, ὁ Ὁμηρικὸς κόσμος τὰς ἀποδίδει εἰς τὸ θεῖον. Μεγαλοφυΐαν, εὐφυΐαν καὶ ἐπίκτητον ἱκανότητα δὲν ἀναγνωρίζουσι, τὰ πάντα εἶναι ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῶν θεῶν. Πᾶν εἴ τι ἀγαθὸν ἢ κακὸν συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ θεοῦ προέρχεται. Ἡ Ἑλένη λέγει (Ὀδ. Δ'. 237) « τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν τὰ δίδει ὁ Ζεύς· δύναται γὰρ ἅπαντα. »

Ἀλλ' ὁ Ὁμηρικὸς ἄνθρωπος, καθὼς ἀναγνωρίζει ὑπεράνω τῆς ἀτομικότητός του ἄλλην τινὰ ὑψηλοτέραν, ἥτις εἶναι τὸ θεῖον, εἰς ὃ ἡ βούλησις καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων ὑπείκουσιν, οὕτω πιστεύει ὅτι μέλλει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἄλλη τις ἔτι ὑψηλοτέρα δύναμις, προϊσταμένη ὄχι μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν θεῶν, ἥτις περιορίζει καὶ τούτων τὸ αὐθαίρετον. Ἡ ἐπικρατοῦσα αὕτη δύναμις προΐσταται ὡς εἱμαρμένη, *Αἶσα* ἢ *Μοῖρα* ὄπισθεν τῆς τῶν θεῶν ἐνεργείας. Καθὼς δὲ οἱ ἄνθρωποι διστάζοντες περί τινος μελετωμένης ἐπιχειρήσεως ἂν ἦναι δικαία καὶ ὠφέλιμος ἢ ὄχι, συμβουλεύονται τοὺς θεοὺς εἴτε διὰ τῶν χρηστηρίων, εἴτε δι' ἄλλων τινῶν σημείων, οὕτω καὶ ὁ Ζεὺς διστάζων ἂν μέλλῃ νὰ πράξῃ τι ἢ ὄχι λέγεται ὅτι ἐρευνᾷ τὸν ὑπέρτατον νόμον, ὅπως γνωρίσῃ τί εἶναι πεπρωμένον.

Ἐκ ταύτης τῆς ἰδέας περί τινος μοιριαίας ἀποφάσεως δεσποζούσης ἐπὶ τῶν θεῶν ἀνεπτύχθη ἡ δοξασία περὶ τῆς θεᾶς *Αἴσης* καὶ *Μοίρας*. Ἡ Αἶσα, ἥτις ἐτυμολογικῶς σημαίνει μέρος τῶν ὅλων, παρίσταται ὡς θεὰ μοιράζουσα εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἅμα γεννηθῇ ὅ,τι μέλλει νὰ πάθῃ (Ἰλ. Υ'. 127. Ὀδ. Η'. 197). Οὕτω δὲ καὶ Μοῖρα, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως, σημαίνει τὸν ἀναπό-

δραστον θάνατον εκάστου ανθρώπου. Ο Απόλλων λέγει εις τον καταδιώκοντα αυτόν Έκτορα ότι δεν δύναται να τον φονεύση, διότι δεν είναι μόρσιμος. Όθεν η Αίσα και η Μοίρα δεσπόζουσιν επί τε των ανθρώπων και των θεών, ουδέ δύναταί τις ν' αντιστή εις τας αποφάσεις των. Ουδείς, λέγει και ο Ηρόδοτος (Β. Ι. 91), δύναται να υπεκφύγη το άπαξ υπό της μοίρας προορισθέν, ουδ' αυτός ο θεός. Το αδυσώπητον της των ανθρώπων Μοίρας φαίνεται ζωηρότατα εις τον αποχωρισμόν του Έκτορος από της Ανδρομάχης (Ιλ. Ζ'.) εκφράζοντος απροκαλύπτως τα λυπηρότερα προαισθήματα, άτινα στιγμιαίως λησμονήσας εύχεται πρώτον, όπως ο υιός του καταστή μίαν ημέραν ένδοξος και κραταιός βασιλεύς των Τρώων· κατόπιν δε υπομιμνήσκει την σύζυγόν του τα της Μοίρας χωρίς την απόφασιν της οποίας ουδείς θέλει τον προπέμψειν εις τον Άδην, αλλ' αφ' ετέρου ουδείς θνητός δύναται να την υπεκφύγη.

Εκ ταύτης δε της πίστεως εις το αδυσώπητον και αμετάτρεπτον της μοιριαίας αποφάσεως εξηγείται διατί ο Ομηρικός άνθρωπος ουδέποτε προσφέρει δεήσεις ή θυσίας εις την ειμαρμένην. Καθ' όσον δε αφορά την σχέσιν της Μοίρας και της Αίσης προς τους θεούς, είναι φανερόν ότι αύται απολύτως δεσπόζουσαι ίστανται υπεράνω της των θεών βουλήσεως· διόσι, εάν οι θεοί εγίνωσκον ότι η βούλησις της Μοίρας δεν υπερέχει της ιδίας αυτών, ουδέποτε θα εφαίνοντο συμμορφούμενοι και υπείκοντες εις αυτήν εν καιρώ της δυσαρεσκείας και της λύπης των (Ιλ. Υ'. 127). Αύτη δε η εκ της Μοίρας εξάρτησις των θεών διαδηλούται σαφέστατα εν τη Γ'. Ραψωδία της Οδυσσείας, σ. 236, ένθα λέγεται, ότι ουδέ οι θεοί δύνανται ν' αποτρέψωσιν από τον υιόν του Άρεως την Μοίραν του θανάτου. Ωσαύτως δε βλέπομεν και τον Δία διανέμοντα την μοίραν του ανθρώπου ουχί ως αυτός βούλεται, αλλά κατά τον νόμον της ειμαρμένης· όπερ (εν Ιλ. Θ. 69. Χ, 210) εκφράζεται διά της χρυσής πλάστιγγος, εφ' ης σταθμίζει την του θανάτου μοίραν των Τρώων και των Αχαιών του Αχιλλέως και του Έκτορος και κατά την ροπήν αυτής αναγνωρίζει αλλοτρίαν βούλησιν και ενεργεί κατά ταύτην. Τέλος δε προσθετέον ότι η Αίσα και η Μοίρα χαρακτηρίζονται και εικονικώς διά του ονόματος *Κατακλώθες*, καθό νήθουσαι την κλωστήν, ήτοι την τύχην του ανθρώπου, όνομα απαντώμενον και εις τον μεταγενέστερον μύθον των τριών Μοιρών, αίτινες ωνομάσθησαν Κλωθώ, Λάχεσις και Άτροπος.

Αλλ' οι θεοί καί τοι εκ της Μοίρας εξαρτώμενοι, έχουσιν όμως και τι ενυπόστατον, σώζουσι καί τινα ελευθερίαν της ιδίας αυτών βουλήσεως. Καθόλου δε ειπείν, εις τους Ομηρικούς θεούς παρατηρείται ό,τι και εις τους Ήρωας· διότι καθώς ούτοι, ενώ έκαστος υπείκει εις τα νεύματα και τας εμπνεύσεις της προστατευούσης αυτόν θεότητος ενώ είναι όργανον των διαταγών ταύτης, συνάμα πράττουσι και ενεργούσι κατά τας ιδίας αυτών πεποιθήσεις και φρονήματα, ωσαύτως και οι θεοί καί τοι αφ' εαυτών βουλευόμενοι και αποφασίζοντες, καί τοι τα πάντα κατά το δοκούν διέποντες, υπείκουσιν όμως και αυτοί εις τινα κραταιάν και μυστηριώδη ανάγκην, *ανάγκη γαρ ουδέ θεοί μάχονται.*

Εκ τοιούτων λοιπόν ψυχολογικών, ηθικοπολιτικών και θρησκευτικών αρχών αρυόμενος τας εμπνεύσεις του ο Ποιητής, υπό τοιούτων δοξασιών και αισθημάτων διαπερώμενος, παρήγαγε τα αρχέτυπα αυτού Ποιήματα, άτινα υπό την καλλιλογικήν αυτών έποψιν θεωρούμενα δύνανται να παραβληθώσι με το ηλιακόν φως, ου τινος αι ακτίνες περιέθαλψαν, εζωογόνησαν και ανέπτυξαν τοσαύτας διαδοχικάς γενεάς, τοσαύτας μυριάδας διανοιών, αίτινες είτε αμέσως είτε εμμέσως, είτε εκ του σύνεγγυς είτε πόρρωθεν, κατά το μάλλον ή ήττον επιρρεάσθησαν και πολυειδώς διεπλάσθησαν υπό της εκείνων δραστικής επενεργήσεως.

Και τωόντι τα Ομηρικά ποιήματα αποβαίνουσιν εις άκρον περισπούδαστα, όχι μόνον διά το υλικόν των, όχι μόνον διότι εν αυτοίς ανευρίσκεται η πρώτη ηλικία του Ελληνικού έθνους, τα πρώτα στοιχεία και τα πρώτα σπέρματα του κοινωνικού και πρακτικού του βίου, αλλά και διά το είδός των, διότι αποκατέστησαν ο τύπος και ο κανών της Ελληνικής φιλοκαλίας διότι ο Όμηρος θεωρείται δικαίως ως ο πατήρ όχι μόνον της Επικής, αλλά και καθόλου παντός είδους ποιήσεως ή μάλλον ειπείν, πάσης περαιτέρω γλωσσολογικής και γραμματολογικής μορφώσεως.

Όθεν ίνα κρίνωμεν δεόντως και περί της αξίας της καλλιλογικής σπουδής των Ομηρικών ποιημάτων, ανάγκη να επιστήσωμεν την προσοχήν μας εις τρία τινά κύρια χαρακτηριστικά αυτών, το ύφος, την πράξιν και τους χαρακτήρας των υποκειμένων, χαρακτηριστικά, ων η όσον ένεστι βαθυτέρα μελέτη και λεπτομερεστέρα ανάλυσις φέρει ως αποτέλεσμα εις τους νέους την στόμωσιν και οξύτητα της αισθητικής αυτών κρίσεως.

(Έπεται το τέλος.)

ΜΑΝΩΛΗΣ.

Βλαχική παράδοσις του ΙΓ' αιώνος.

(Εκ του Γαλλικού.)

—ooo—

Λαμπρά και πολυπληθής συνοδία συνέρχεται παρά τας όχθας ποταμού, πληθύς δε ισχυρών μεγιστάνων περιστοιχίζει ευλαβώς αρχηγόν τινα, όστις, διά του ύψους του αναστήματος και της αρρενωπής εκφράσεως του προσώπου του, φαίνεται άξιος να άρχη πανταχού. Μεταξύ δε του συνοδεύοντος αυτόν πλήθους διακρίνονται και εννέα τεχνίται, υπακούοντες επίσης εις ένα αρχηγόν, ευκόλως επιβάλλοντα αυτοίς θέλησιν διά της υπεροχής των γνώσεων και διά της πολυχρονίου πείρας του.

Ὁ ποταμὸς οὗτος, ὅστις κυλίει τὰ ὕδατά του ἀναμέσον ἐρήμου χώρας, χυνόμενος ὡς καταῤῥάκτης καὶ ἐπιπίπτων μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς ἐπὶ ἀποτόμων βράχων, φθειρομένων καὶ ἀκονιζομένων ὡς ἐκ τῶν παραφορῶν του, ἵνα ἀναλάβῃ μακρότερον ῥοῦν ἥσυχον, ὁ ὁτὲ μὲν ἡσυχάζων ὁτὲ δὲ ἐπαναστατῶν ὡς εἰ εἶχεν ἀνθρωπίνην ζωήν, θέλησιν, ἀνυπομονησίαν καὶ ὑποταγήν, εἶνε ὁ Ἄργης, ὁ δὲ τόπος ὃν διατρέχει, ἡ χώρα ἡ καλουμένη *Μικρὰ Βλαχία*. Ὁ ἡγεμών, τὸν ὁποῖον περιστοιχίζουσι παριππεύοντες ἀνδρεῖοι ἀξιωματικοί, εἶνε *Ῥοδόλφος ὁ Μέλας*, θεμελιωτὴς καὶ κυριάρχης τῆς χώρας· ἡ λαμπρὰ δὲ αὕτη ἔφιππος συνοδία εἶνε ἱερὰ ἐκστρατεία, διότι ὁ ἡγεμὼν ταξειδεύει ζητῶν νὰ εὕρῃ κατάλληλον μέρος, ὅπερ νὰ καθιερώσῃ διὰ τῆς καθιδρύσεως μοναστηρίου ἀπαραμίλλου κατά τε τὴν ὡραιότητα καὶ τὰ πλούτη· καὶ διὰ τοῦτο μεταξὺ τῆς συνοδευούσης αὐτὸν εὐγενοῦς θεραπείας διακρίνονται καὶ ἐννέα κτίσται μετὰ τοῦ μαστόρου ὅλων τῶν μαστόρων *Μανώλη*, ὅστις κατέστη τόσον περίδοξος.

Καὶ ἰδοὺ εἰς τὴν στροφὴν μιᾶς ὁδοῦ ὁ ἡγεμὼν εὑρίσκεται ἐνώπιον ποιμένος, χαρίεντος μικροῦ ποιμένος, παίζοντος φαιδρότατα ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ του *ντόϊνας* (ἐθνικὰ ᾄσματα).

— Ὡραῖε ποιμήν, τῷ λέγει ὁ Ῥοδόλφος σταματῶν· σὺ ὅστις τοσάκις συχνοανέβης καὶ πολὺ συχνὰ κατέβης μετὰ τοῦ ποιμνίου σου τὸ ῥεῦμα τοῦ Ἄργητος, εἰπέ μας, παρετήρησές που μεταξὺ τῶν καταπρασίνων φυλλωμάτων τῶν λεπτοκαρυῶν τεῖχος μόλις θεμελιωθὲν καὶ κατερειπωμένον;

— Μάλιστα, Πρίγκηψ, ἀπεκρίθη ὁ ποιμήν· ηὗρα τὸ τεῖχος τοῦτο ἐγκαταλελειμένον καὶ ἡμίκτιστον, καὶ οἱ σκύλοι ἰδόντες αὐτὸ ἀφῆκαν ὠρυγμοὺς θανάτου.

— Καλά, λέγει ὁ ἡγεμὼν εὐχαριστηθείς· ἄγωμεν· ἐκεῖ θέλει ἱδρυθεῖ τὸ μοναστήριόν μου.—Καὶ ἡ συνοδία διευθύνθη πρὸς τὰ ἐκεῖ· ἅμα δὲ φθάσας ἐπροσκάλεσε τοὺς κτίστας καὶ τὸν Μανώλην, καὶ εἶπεν·

— Ἀκούσατε· ἐπιθυμῶ νὰ κατασκευάσετε ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων οἰκοδόμημα τόσον λαμπρὸν καὶ τόσον ὡραῖον, ὥστε ὅμοιον αὐτοῦ νὰ μὴν εὑρεθῇ ποτὲ μεταξὺ τῶν ὑπαρχουσῶν μήτε μεταξὺ τῶν ἐσομένων οἰκοδομῶν. Σᾶς ὑπόσχομαι δὲ πολλὰς γαίας καὶ θησαυροὺς καὶ τίτλους, οἵτινες θέλουν σᾶς προάξει εἰς τὸν βαθμὸν τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς μου· σᾶς δίδω τὸν λόγον μου, λόγον ἐστεμμένου ἡγεμόνος, καὶ δύνασθε νὰ ἐμπιστευθῆτε εἰς τὰς ὑποσχέσεις μου. . . Περιμείνατε! μὴ μὲ εὐχαριστεῖτε ἀκόμη. . . . Αἱ ὑποσχέσεις μου ἐκτελοῦνται πάντοτε, ὁ λόγος μου εἶναι ἱερός· πλὴν ἀνακαλῶ αὐτὸν πρὸς στιγμὴν διὰ νὰ σᾶς εἴπω ὅτι, ἂν δὲν κατορθώσετε τὸ προσταχθέν, θέλετε κτισθεῖ ὅλοι ζωντανοὶ εἰς τὰ θεμέλια τοῦ μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον θέλουν ἐπιχειρισθεῖ ἄλλοι ἱκανώτεροί σας. Εἶπε καὶ ἐγένετο ἄφαντος.

Ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ τρόμος! εἶναι πάντοτε τὰ δύο κέντρα τοῦ ἀνθρώπου· οὕτω λοιπὸν οἱ κτίσται ἑτοιμάζονται κατεσπευσμένως, κάμνουσι καταμετρήσεις, σκάπτουσι τὸ ἔδαφος καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὑψοῦται τεῖχος μὲ μεγαλοπρεπεστάτας ἀναλογίας. Εὐχαριστηθέντες διὰ τὸν κόπον καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των, κοιμοῦνται ὀνειροπολοῦντες τὰς γαίας, τοὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς τίτλους, οὓς ἡ ἐπιδεξιότης των θέλει τοῖς χορηγήσει.

Ἡ πρωΐα ἐπέρχεται, καὶ αἱ ὠχραὶ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου ἀρχίζουν νὰ φωτίζωσι τὴν πεδιάδα καὶ τὰ ὕδατα τοῦ Ἄργητος· ἡ δρόσος τῆς αὐγῆς, ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ διακοπὲν ἔργον διὰ νὰ ἀπολαύσωσι πάλιν ἀπαραίτητον ἀνάπαυσιν ἐξυπνίζει τοὺς κτίστας· λαμβάνουσι τὰ ἐργαλεῖα καὶ σπεύδουσι ταχέως νὰ ἐπαναλάβωσι τὸ ἔργον των . . Πλὴν ἀλλοίμονον! τὸ τεῖχος, τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο τεῖχος, τὰ ἰσχυρὰ ἐκεῖνα καὶ στερεότατα θεμέλια, τὰ πάντα ἐν καιρῷ τῆς νυκτός, τὰ πάντα κατέῤῥευσαν, καὶ τὸ τόσον καλῶς προχωρῆσαν ἔργον δὲν εἶναι πλέον ἄλλο τι, εἰμὴ ἐκτεταμένον ἐρείπιον, τοσοῦτον μᾶλλον θλιβερὸν καθόσον εἶνε ὡραῖον! Πᾶν ὅ, τι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καταστρέφεται ἀφ' οὗ ἐξεπλήρωσεν ὁποιονδήποτε σκοπὸν ὠφελείας, παριστᾷ θέαν ἥτις εἶναι μόνον μελαγχολική· ἀλλ' οὐδὲν λυπηρότερον τῶν καταῤῥευσάντων λειψάνων πρὶν χρησιμεύσωσιν εἰς οὐδεμίαν ὑπηρεσίαν, ὅλως ἀνωφελῶν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μὴ καταλιπόντων οὐδὲ κἂν ἀναμνήσεις ὡς κληροδότημα.

Ἀντὶ νὰ ἀπελπισθῶσιν, οἱ κτίσται ἐπανέλαβον τὸ ἔργον· πλὴν καὶ δὲν παύουσι συλλογιζόμενοι τὸν φοβερὸν Πρίγκηπα, ἀναπολοῦσι τὸν ἱερὸν λόγον του, καὶ ἐργάζονται τρέμοντες καὶ τρέμουσιν ἐργαζόμενοι. Τέλος εἰς διάστημα μιᾶς ἡμέρας, μιᾶς ἐκτεταμένης ἐαρινῆς ἡμέρας ἐπανώρθωσαν τὴν τρομερὰν ἐκείνην συμφοράν, καὶ τὸ ἑσπέρας ἀνεπαύθησαν. Ὁ ἥλιος ἀνατέλλει τὴν ἐπαύριον καὶ ἐκ νέου φωτίζει τείχη καταῤῥεύσαντα καὶ μετ' αὐτῶν τὴν ἀπελπισίαν τῶν τεχνιτῶν· ἀλλ' ἐν τούτοις ἐπαναρχίζουσι, διότι ὁ Πρίγκηψ ἔδωκε τὸν λόγον του· καὶ ὅταν ἀποτελειώσαντες ὑπάγωσι νὰ ἀναπαυθῶσι, δὲν ὀνειρεύονται πλέον οὔτε θησαυροὺς οὔτε τίτλους, ἀλλὰ τὴν φρικτὴν τιμωρίαν ἥτις τοὺς περιμένει. Ἐξεγερθέντες δέ, βλέπουσι πάλιν καταῤῥεῦσαν τὸ ἔργον αὐτῶν· καὶ τοῦτο συμβαίνει τετράκις.

Τὴν τετάρτην νύκτα ὁ Μανώλης ἀποκοιμηθεὶς μὲ ὅλην τὴν καταβασανίζουσαν αὐτὸν ἐνδόμυχον θλίψιν, βλέπει παράδοξον καὶ τρομερὸν ὄνειρον· εὐθὺς δὲ ἐγείρεται καὶ προσκαλέσας τοὺς συντρόφους του· — Ἀκούσατε, λέγει, τί εἶδα εἰς τὸν ὕπνον μου· φωνή τις δὲν ἠξεύρω πόθεν ἐξερχομένη μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι εἰς μάτην καταβάλωμεν κόπους, καὶ ὅτι πᾶσα νὺξ ἐπερχομένη θέλει καταστρέφει τὸ ἔργον ἑκάστης ἡμέρας, ἐνόσῳ δὲν τειχίσωμεν ζωντανὴν ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος τὴν πρώτην γυναῖκα, σύζυγον ἢ ἀδελφὴν ἑνὸς ἐξ ἡμῶν, ἥτις αὔριον τὸ πρωΐ ἤθελεν ἔλθει διὰ νὰ μᾶς φέρῃ ζωοτροφίας. — Ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης ἣν ἤθελε τοῖς χορηγήσει ἡ κατασκευὴ τοῦ μοναστηρίου, αἱ τιμαὶ καὶ τὰ πλούτη ἅτινα ἔμελλον νὰ ἀνταμείψωσι τὸ

ἔργον των, κατέπεισαν τοὺς τεχνίτας, καὶ ὡρκίσθησαν ὅλοι νὰ τειχίσωσι ζῶσαν τὴν πρώτην γυναῖκα σύζυγον ἢ ἀδελφὴν ὁποιουδήποτε ἐξ αὐτῶν, ἥτις τὴν πρωΐαν τῆς ἐπερχομένης ἡμέρας ἤθελεν ἐλθεῖ πρὸς αὐτούς.

Ἡ ἡμέρα ἐπανέρχεται τόσον ὡραία καὶ τόσον φαιδρὰ ὡς νὰ μὴν ἔμελλε νὰ φωτίσῃ καμμίαν δυστυχίαν· ὁ Μανωλης παρατηρεῖ μακρὰν μετ' ἀγωνίας· ὁ ὅρκος του τὸν καταβασανίζει· μυρίαι καταπολιορκοῦσιν αὐτὸν ἰδέαι· πλὴν ἦτο φιλόδοξος, καὶ ποτὲ δὲν ἤθελεν ἀρνηθῇ νὰ θυσιάσῃ τινὰ ὁποιονδήποτε διὰ τὴν ἀσφάλειάν του καὶ διὰ τὸ ἔργον του. Ἄλλως τε δὲν ἔχει πάντοτε ὁ ἄνθρωπος ἑτοίμους ὡραίας προφάσεις διὰ νὰ ἐνδύῃ τοὺς λόγους ὅταν ἦνε γυμνοί; ὄχι ὡς ἀποβλέπων εἰς τιμὰς καὶ πλούτη ἔκαμε τὸν τρομερὸν ἐκεῖνον ὅρκον, ἀλλ' οὔτε διὰ νὰ σώσῃ τὴν ὕπαρξίν του· δὲν ἠνείχετο ὅμως ποτὲ νὰ ἀφήσῃ τὸ ἔργον του ἀτελείωτον, καὶ πρὸ πάντων δὲν ἠδύνατο νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ τὴν ὕπαρξιν τῶν συντρόφων του. Ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν ταύτην θεωρουμένη ἡ ὑποχρέωσις ἣν ἀνέλαβε δόσας τὸν ὅρκον του, ἀπέβαινε χρέος του ἱερόν· ἄλλως τε εἶνε ἀνθρώπινον τὸ νὰ ἐξαγοράζῃ τις πολλῶν ὑπάρξεις διὰ τοῦ θανάτου ἑνὸς μόνου, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ὁ Μανώλης ἐνεπλήσθη ἡρωϊκῶν ἰδεῶν.

Πλὴν μ'ὅλας τὰς σκέψεις ταύτας ὁ Μανώλης μᾶλλον ἀνήσυχος, ἀναβαίνει ἐπὶ ὑψώματός τινος διὰ νὰ ῥίψῃ μακρότερον τὸ βλέμμα· καὶ μετ' ὀλίγον διὰ νὰ ἴδῃ ἔτι ἀπώτερον ἀναβαίνει ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἰκριωμάτων τῆς οἰκοδομῆς, καὶ οἱ ὀφθαλμοί του περιφέρονται μετ' ἀγωνίας ἐπὶ τῶν πεδιάδων καὶ τῆς ὁδοῦ· μακρόθεν, πολὺ μακράν, σημεῖόν τι διακρίνεται προχωροῦν πάντοτε· ποῖος σπεύδει νὰ φθάσῃ; εἶνε μία γυνή, ἥτις πρόθυμος καὶ προνοητικὴ φέρει εἰς ἐκεῖνον ὃν ἀγαπᾷ τὸ γεῦμα ἀπὸ πρωΐας. Ἰδοὺ αὐτὴ πλησιάζουσα, ἐλαφρὸν ἔχει καὶ κατεσπευσμένον τὸ βῆμα. . . Ἆ! τώρα πολὺ καλὰ δύναται νὰ τὴν ἰδῇ τις, δύναται νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ — εἶνε ἡ Φλώρα, ἡ ὡραία Φλώρα, ἡ σύζυγος τοῦ Μανώλη, ἐκείνη ἣν ἀποκαλεῖ ἀγαπητὴν τῆς καρδίας του . . . . Τὸ πᾶν ἐχάθη ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Μανώλη, ὁ ἥλιος ἐκρύβη ἐντὸς αἱματηροῦ νέφους, καὶ ἀντὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητός του διεχύθη ψυχρὸν σκότος· γονυπετῶν δὲ συμπλέκει τὰς χεῖρας καὶ κράζει· « ὦ Κύριε καὶ Θεέ μου, ἄνοιξον τοὺς καταρράκτας τοῦ οὐρανοῦ! ῥίψον ἐπὶ τῆς γῆς ἀφρόεντα ὕδατα! μετάβαλε τὰ ῥυάκια εἰς χειμάῤῥους καὶ τὴν πεδιάδα εἰς λίμνην! . . . ὦ πολυεύσπλαγχνε Κύριε, κάμε ὥστε ἡ γυνή μου νὰ μὴν ἠμπορέσῃ νὰ ἔλθῃ ἐδῶ! » Βέβαια ὁ Θεὸς εἰσήκουσε τὴν δέησίν του, διότι παρευθεὶς νέφη ἐκάλυψαν τὸν ἥλιον, καὶ βροχὴ καταπίπτει ῥαγδαία ὡς καταῤῥάκτης· ἀλλ' ἡ Φλώρα ἐξακολουθεῖ τὴν ὁδοιπορίαν· ὁ σύζυγός της τὴν περιμένει, τί πρὸς αὐτὴν τὰ ἐμπόδια; μ' ὅλην τὴν ῥαγδαίαν βροχήν, ἥτις μετέβαλε τὰ ῥυάκια εἰς χειμάῤῥους καὶ τὴν πεδιάδα εἰς λίμνην, αὐτὴ πλησιάζει, καὶ ὁ Μανώλης ὅστις τὴν βλέπει προσπίπτει πάλιν καὶ ἑνώνων τὰς χεῖρας κράζει· « ὦ παντοδύναμε Θεέ μου, ἐξαπόστειλον ἕνα ἰσχυρὸν ἄνεμον ὅστις λυγίζει καὶ ξεριζώνει τοὺς πλατάνους, καὶ φέρει ἄνω κάτω τὰ ὄση, και ἀνάγκασον τὴν γυναῖκά μου νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν κοιλάδα! » Εὐθὺς δὲ ὁ ἄνεμος ἀπολύεται, μυκᾶται εἰς τὰ δάση, ἐκριζόνει τὰς πλατάνους, σ νταράσσει τὰ ὄρη· ἀλλ' ἡ Φλώρα κατεσπευσμένοις βήμασι προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ τὸν σύζυγόν της, καὶ ὁλονὲν προχωροῦσα φθάνει εἰς τὸ ὀλέθριον τέρμα τῆς ὁδοιπορίας της.

Τότε οἱ κτίσται, οἱ ἐννέα κτίσται φρίττουσιν ἰδόντες αὐτήν, πλὴν φρίττουσιν ἀπὸ ἐνδόμυχον χαράν, ἐνῷ ὁ Μανώλης λαμβάνων τὴν γυναῖκά του ἐκ τῆς χειρός· « Ἄκουσον, τῇ λέγει μετ' ἐγκαρδίου θλίψεως, ἄκουσον, φίλη τῆς καρδίας μου· σκοπεύομεν σήμερον νὰ διασκεδάσωμεν, χριοντές σε τρόπον τινὰ ἐντὸς τοῦ τοίχου· ὅθεν στάσου ἀκίνητος ἐδῶ ὅπου σὲ στήνω. » Ἡ Φλώρα γελᾷ, καὶ μὲ τὸν οὐράνιον γέλωτά της μειδιᾷ ἡ φύσις, γελῶσι τὰ ἄνθη τῆς πεδιάδος· συγκατατίθεται δὲ, διότι ἠγάπα τὸν Μανώλην, καὶ ὑπακούει ἄνευ ἀντιλογίας διότι ἠγάπα ἐκ καρδίας· ἵσταται ἥσυχος, καὶ ὁ Μανώλης ἐκπέμπει βαρυαλγῆ στεναγμόν· στενάζει, ἀλλ' ἀρχίζει νὰ κτίζῃ τὸν τοῖχον, καὶ ὁ τοῖχος ἀναβαίνει ὁλονὲν καὶ φθάνει εἰς τοὺς ἀστραγάλους τῆς Φλώρας, ἔπειτα εἰς τὰ γόνατά της . . καὶ προχωρεῖ πάντοτε, ἕως οὗ κυριευθεῖσα ὑπὸ τρόμου παύει τοῦ νὰ γελᾷ κράζουσα· « Μανώλη, φίλτατέ μου Μανώλη! παῦσε τὸ σκληρὸν τοῦτο παιγνίδιον, διότι ὁ τοῖχος συσφίγγει καὶ συνθλᾷ τὸ σῶμά μου. » Ἀλλ' ὁ Μανώλης σιωπᾷ, καὶ ὁλονὲν κτίζει· ὁ τοῖχος ἀναβαίνει ἀκόμη καὶ περικλείει τὴν Φλώραν μέχρις ὀσφύος· τότε αὐτὴ παραπονεῖται πάλιν· « Μανώλη, ἀγαπητέ μου Μανώλη! παῦσε πλέον, διότι ὀλίγον ἀκόμη καὶ θέλω παύσει τοῦ νὰ σὲ βλέπω! σὲ ἀγαπῶ καὶ εἰς τὴν θέλησίν σου ὑπείκων χάνομαι μόνον καὶ μόνον ἐξ αἰτίας σοῦ, ὅστις λέγεις πάντοτε ὅτι μὲ ἀγαπᾷς! » Ἀλλ' ὁ Μανώλης σιωπᾷ, ἐργάζεται· ἐνθαῤῥύνων δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν συλλογίζεται ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει παύσει τοῦ νὰ ἀκούῃ τὰ παράπονα τὰ ὁποῖα σπαράσσουσι τὰ ἐνδόμυχα τῆς καρδίας του. Σπεύδει λοιπὸν ἐργάζεται καὶ ὁ τοῖχος καλύπτει τὴν Φλώραν μέχρι τῶν ὀφθαλμῶν, τέλος χάνεται ὅλως διόλου, καὶ μόλις ἀπομακρυνθεὶς ὁ Μανώλης τοῦ τοίχου, ἀκούει κλαυθμηρὰν φωνὴν γογγύζουσαν θλιβερῶς· « Μανώλη, ἀγαπητέ μου Μανώλη! ὁ τοῖχος μὲ συσφίγγει καὶ ἡ ζωή μου χάνεται . . . . . »

Ἡ ἡμέρα εἶνε ὡραιοτάτη καθ' ἣν ὁ πρίγκηψ Ῥοδόλφος ὁ Μέλας ἔρχεται νὰ προσευχηθῇ εἰς τὸ ἱερὸν Μοναστήριον, ἀποπερατωθὲν ἐν τέλει καὶ προσφέρον εἰς ὅλων τοὺς ὀφθαλμοὺς μεγαλοπρεπεστάτας ἀναλογίας ὡραιότητος καὶ λαμπρότητος· οἱ δέκα τέκτονες, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Μανώλης πεφυσιωμένοι ἀπὸ ὑπερηφάνειαν, ἐπερίμενον ἐπὶ τῶν ἰκριωμάτων ἱστάμενοι τὴν ἐπίσκεψιν, τοὺς ἐπαίνους καὶ τὴν ἀνταμοιβὴν τοῦ Ἡγεμόνος, ὅστις ἅμα

ἐλθὼν καὶ παρατηρήσας τὸ οἰκοδόμημα ἔκραξεν· « Βεβαίως, ποτὲ δὲν θὰ κατασκευασθῇ οἰκοδομὴ ὡραιοτέρα ταύτης, καθὼς καὶ ποτὲ κυριάρχης δὲν θέλει κάμει ἐπίδειξιν τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλούτου του δι' ὡραιοτέρου ἔργου. » Ἀλλ' οἱ κτίσται ἐξημμένοι ἀπὸ ζῆλον, τῷ ἀπεκρίθησαν μὲ θριαμβικὸν ὕφος· « Γνώρισε, ὦ ἡγεμών, ὅτι εἴμεθα ἐδῶ δέκα τεχνῖται μὲ τοὺς ὁποίους κανεὶς εἰς τὸν κόσμον δὲν ἐξισοῦται κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, καὶ ὅτι εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ κατασκευάσωμεν ἔργα ὡραιότερα τούτου. » Στραφεὶς δὲ ὁ Πρίγκηψ μετὰ κακεντρεχοῦς ὑπομειδιάματος, « Περιμείνατέ με ἐκεῖ, τοῖς λέγει, θέλω καταβῆ διὰ νὰ ἐξετάσω τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος, καὶ ἀναβὰς θέλω σᾶς ἐκθέσει τὰς παρατηρήσεις μου. »

Μόλις ὁ ἐκδικητικὸς πρίγκηψ κατέβη μετὰ σπουδῆς τοῦ ἰκριώματος τὰς βαθμίδας, καὶ μὲ ἓν σημεῖον κατακοημνίσας αὐτὰ ἀπεμακρύνθη ἀφίνων ἐκεῖ ὑψηλὰ τοὺς τεχνίτας· ἐννέα ἐξ αὐτῶν πειρῶνται νὰ καταβῶσιν, ἀλλὰ προσκόπτοντες κατακυλοῦνται καὶ μεταμορφοῦνται εἰς ἀγάλματα· ὁ δὲ Μανώλης φρονιμώτερος, παρατηρήσας γλυφάς τινας αἵτινες ἐξέχουσαι ἠδύναντο νὰ τῷ χρησιμεύσωσιν ὡς κατταβάθρα, καὶ ἐπιθυμῶν τὴν ἰδίαν του συντήρησιν ἀρχίζει νὰ καταβαίνῃ μετὰ προσοχῆς καὶ προφυλάξεως· ἦτο δὲ ἐγγὺς νὰ ἐπιτύχῃ, ὅτε αἴφνης γλυκεῖά τις φωνὴ ἀκούεται ἀπὸ το βάθος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθέντος μέρους τοῦ τοίχου λέγουσα παραπονετικὰ καὶ εὐκρινῶς· — Μανώλη, ὦ μαστρο Μανωλη, τὸ ψυχρὸν τεῖχος μὲ καταθλίβει, τα ὀστᾶ μου συντρίβονται καὶ ἡ ζωή μου σβύνει . . . Τὴν ἀπρόοπτον ταύτην φωνὴν ἀκούσας ὁ Μανώλης ὠχριᾷ, συνταράσσεται καὶ παρατηρεῖ ὁλοτρόγυρα του· ἀλλὰ κυριευθεὶς ὑπὸ σκοτοδινιάσεως πίπτει κατὰ γῆς, καὶ ἡ θέσις ὅπου ἔπεσε μεταβάλλεται εἰς πηγὴν προχέουσαν ὕδωρ καθαρὸν, πικρὸν καὶ ἁλμυρόν . . . . ὡς τὰ πικρὰ δάκρυα ἅτινα ἐχύθησαν ἐκεῖ, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὑπενθυμιζουσαν τὰ ἄλγη καὶ τὰς θλίψεις τῆς εἰς τὴν φιλοδοξίαν θυσιασθείσης Φλώρας.

Ἡ τοῦ Μανωλη παράδοσις εἶνε ἀξιοσημείωτος ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις· βασιζεται πρὸ πάντων ἐπὶ δεισιδαιμονίας τινὸς σωζομένης ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον, καθ' ἣν ὁ Μολδοβλαχικὸς λαὸς πιστεύει ὅτι οὐδὲν μνημεῖον, οὐδεμία οἰκοδομὴ δύναται νὰ συμπληρωθῇ καὶ να διαρκέσῃ ἂν δὲν ἔχῃ τὸ θῦμά της· τὸ δὲ περιπλανώμενον επὶ τῶν τειχῶν θῦμα τοῦτο (ἅτινα ἐπὶ τέλους τῷ χρησιμεύουσι πάντοτε ὡς τάφος) ἐκφέρεται συνήθως ὑπὸ τὸ θηλυκὸν ὄνομα *σταχίν*. Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη οἱ κτίσται μετροῦσι μὲ καλάμιον τὴν σκιὰν διαβάτου τινός, καὶ θέτουσι τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια τῆς οἰκοδομῆς, ἡμιπεπεισμένοι ὅτι ὁ διαβάτης ἐκεῖνος εἶναι θῦμα ἀναπόφευκτον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου των, καὶ ὅτι ὁ θάνατός του θέλει ἐπισυμβῇ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῆς πράξεώς των.

Ἀλλ' ἐὰν ἀπὸ [illegible] κατὰ γράμμα ἔννοιαν μεταβῶμεν εἰς τὴν συμβολικὴν, εὑρίσκομεν ὅτι τὸ εἰδύλλιον τοῦτο καὶ τοι γεννηθὲν κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἰς τόπον ἀπόκεντρον καὶ εἰς ἐποχὴν πολλὰ ὀλίγον προκεχωρημένην εἰς φιλοσοφικὰς καὶ ἀναλυτικὰς θεωρίας, ἀντιστοιχεῖ οὐχ ἧττον πρὸς τὸν ἡμέτερον ΙΘ' αἰῶνα, ὑποχείριον ὄντα τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τοῦ πλούτου καὶ τῆς φήμης· ὁ Μανώλης θυσιάζων πρὸς ἀσφάλειάν του καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεώς του τὴν ζωὴν ἐκείνης ἣν μόνην ἀγαπᾷ ἐν τῷ κόσμῳ, μένων ὅλως διόλου κωφὸς εἰς τὰ παράπονά της καὶ ζωηροτάτην ἔχων ἐπιθυμίαν νὰ παύσῃ νὰ τὴν ἀκούῃ, δὲν εἶνε ὁ τύπος ὃν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν μεταξὺ τῶν συγχρόνων μας ; τουτέστιν ὁ τύπος τοῦ σκληροκαρδίου ἀνθρώπου, ὁσάκις πρόκειται νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ματαιότητος καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ του; Ἡ ἀγαπῶσα γυνὴ ἥτις ὑποβάλλει τὸ λογικόν της εἰς τὴν τρυφερότητα τῆς ἀγάπης της, ἥτις ἀνεξετάστως παραδίδεται εἰς τὰς φαντασιοπληξίας ἐκείνου ὃν ἀγαπᾷ, ἥτις ἀποθνήσκει χωρὶς νὰ ἀγανακτήσῃ, χωρὶς νὰ κακολογήσῃ, καὶ ἥτις ἀποβαίνει ἰσχυροτέρα διὰ τοῦ ἀδυνάτου παραπόνου της παρὰ διὰ τῶν μεγαλητέρων ἀρῶν καὶ ὕβρεων, καὶ ὑπομένει ἀγογγύστως πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἐγωϊστοῦ, διαγράφει μὲ αἴσθημα τὸ ὁποῖον ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν, αὐτὴν τὴν ἰδίαν μας ἐποχὴν καθ' ἣν καὶ ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ εἰδύλλιον τοῦτο.

Ἡ τελευταία πρᾶξις τοῦ μικροῦ τούτου δράματος ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἄγνωστος ποιητὴς εἰς ὃν χρεωστεῖται τὸ ἔπος τοῦτο, ἐγνώριζε τὰ δάκρυα, ἅτινα κατ' αὐτὸν μετεβλήθησαν εἰς πηγὴν ὕδατος *πικροῦ καὶ ἁλμυροῦ*.

Ι. Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου.

—ooo—

Ὁ τῆς ἐν Μασσαλίᾳ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀρχιμανδρίτης Κ. Καλλίνικος Κρεατσούλας προσήνεγκεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου διὰ τοῦ Κ. Νικολάου Τσιγαρᾶ τὰ ἑπόμενα τρία βιβλία, ἤτοι·

1) Τὰς 7 Τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους μετὰ χειρογράφων σημειώσεων εἰς τὸ περιθώριον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Α. Κοραῆ, κειμήλιον πολύτιμον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἴθε καὶ τὰ ἐπίλοιπα βιβλία τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς νὰ ἐκόσμουν τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου! Ἀλλ' ὁ περισώσας τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Κοραῆ Ἀρχιμανδρίτης Κ. Καλλίνικος Κρεατσούλας, ἑπόμενος τῇ διατάξει τῆς διαθήκης αὐτοῦ, ἔπεμψε ταῦτα εἰς τὴν σχολὴν τῆς

Χίου. Πάντες λοιπὸν οἱ θέλοντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ τὰ εὕρωσιν ἐκεῖ. Συνιστῶμεν δὲ τοῖς περὶ τὴν φιλολογίαν ἀσχολουμένους τὰς ἐπὶ Διωνος τοῦ Χρυσοστόμου χειρογράφους σημειώσεις ἐπὶ τοῦ περιθωρίου τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγραφέως τούτου, ἣν μετεχειρίζετο ὁ μακαρίτης Κοραῆς. Οὐχ ἧττον ὁ Κ. Κρεατσοῦλας δὲν ἐλησμόνησε καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ἡμῶν, καὶ ἰδοὺ κοσμεῖ τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ διὰ τοῦ εἰρημένου δώρου. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ταχέως θέλει κοσμήσει αὐτὴν καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων πολυτίμων χειρογράφων τοῦ πατρὸς τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας, ὑφ' ὧν πλεῖστοι θέλουσιν ὠφεληθῆ, καὶ ταχέως θέλουσιν ἰδεῖ τὸ φῶς πεμπόμενα εἰς Ἀθήνας, καὶ θέλουσι περιχύσει νέαν λαμπρότητα εἰς τὸ περιφανὲς ὄνομα τοῦ Κοραῆ, ἐνῷ, ἐὰν σταλῶσι καὶ ταῦτα εἰς τὴν Χίον, ἢ ἐμπιστευθῶσιν εἰς δευτέρας χεῖρας, καὶ ἡ ὠφέλεια ὀλιγωτέρα ἔσεται, καὶ φόβος ἐντελοῦς ἀπωλείας μέγιστος ὑπάρχει.

2) Τὴν μετάφρασιν τῶν κανόνων καὶ δογμάτων τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου ὑπὸ Ματθαίου Δεβαρῆ τοῦ Κερκυραίου, ἐκδοθεῖσαν ἐν Ῥώμῃ αφπγ' (1583) εἰς 8ον, βιβλίον πολύτιμον καὶ σπανιώτατον· ὥστε δι' αὐτοῦ ὁ Κ. Κρεατσοῦλας ἀνεπλήρωσεν ἓν τῶν κενῶν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ

3) Τὴν φυσιολογικὴν ὁμιλίαν περὶ τοῦ ἑαυτὸν γνῶναι, ὀρθῶς διελέγεσθαι δηλαδὴ κατὰ γένος, ἀρετὴν καὶ κακίαν, ἤτουν τὴν Ἠθικολογικὴν Γεωργίου Χρυσοβελόνη Χίου τοῦ ἰατροῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν Βιέννῃ 1802. Τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τὸν Κ. Βρετὸν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν δημόσιον καὶ τὴν τοῦ Πανεπιστημίου βιβλιοθήκην, καὶ οὕτω πλουτίζεται καὶ δι' αὐτοῦ.

Τὰ τοιαῦτα βιβλία εἶναι κειμήλια πολύτιμα, διότι δι' αὐτῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν βοηθούμενοι οἱ νέοι φιλολόγοι θέλουσι συγγράψει τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας τῆς πατρίδος κατὰ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τῆς αἰσχροτέρας δουλείας τοῦ ἔθνους.

Εἴθε πάντες οἱ συμπολῖται ἡμῶν νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦ Κ. Κρεατσοῦλα καὶ λοιπῶν τοιούτων Ἑλλήνων, καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς συλλογῆς καὶ ἀποστολῆς σπανίων συγγραμμάτων εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου!

Ὁ σεβάσμιος Ἀρχιμανδρίτης Κ. Κρεατσοῦλας δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὸ νὰ συναθροίζῃ καὶ ν' ἀναγινώσκῃ τοὺς πολυτίμους θησαυροὺς τῶν πατέρων ἡμῶν, ἀλλὰ καταγίνεται καὶ εἰς τὸ νὰ ἐρευνᾷ τὰ περὶ τοῦ βίου αὐτῶν, ὡς φαίνεται εἰς τὸ εἰρημένον ἀντίτυπον τῶν κανόνων τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου, εἰς τὸ ὁποῖον εἴδομεν ἐπισυνημμένον καὶ ἰδιοχείρως γεγραμμένον τὸν βίον τοῦ Δεβαρῆ, ὅστις ἀναμφιβόλως εἶναι προϊὸν τῶν διαφόρων ἀναγνώσεων αὐτοῦ. Πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Πανδώρας* παραθέτομεν αὐτὸν ἐνταῦθα. Ἔχει δὲ οὕτως·

« Ματθαῖος ὁ Δεβαρῆς ἦτο Γραικὸς τὸ γένος, τὴν πατρίδα Κερκυραῖος. Ἐν ἡλικίᾳ ὀκτὼ ἐτῶν ἐλθὼν εἰς Ῥώμην, ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Λασκάρεως, διδάσκοντος τότε ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ διὰ τοὺς Ἕλληνας συσταθέντι σχολείῳ ὑπὸ τοῦ δεκάτου Λέοντος, ὡς ἐν τῇ πρὸς τὸν ΙΓ' Γρηγόριον ἐπιστολῇ μαρτυρεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ Δεβαρῆς λέγων· « *Ἐν Ἑλλάδι μὲν γεγέννημαι, ἐν Ῥώμῃ δὲ παιδιόθεν ἀνατέθραμμαι* » (1).

» Οἱ μεγάλοι κόποι τοὺς ὁποίους κατέβαλε μεταφράσας ἐκ τῆς Λατινίδος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τοὺς κανόνας καὶ τὰ δόγματα τῆς ἐν Τριδέντῳ γενομένης συνόδου διὰ προτροπῆς τοῦ ΙΓ' Γρηγορίου, δὲν ὠφέλησαν τοὺς ὁμογενεῖς του Ἕλληνας, ὡς ἀγωνίζεται νὰ τοὺς καταπείσῃ μὲ τὴν πρὸς τὸν ΙΓ' Γρηγόριον προσφωνητικήν του, καὶ μὲ τὴν πρὸς τοὺς ἑκασταχοῦ Χριστωνύμους Γραικοὺς ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἀποφαίνεται λέγων· « Ὅς γε (ΙΓ' Γρηγόριος) δὴ καθῶς ἀγαθῷ οἰκοδεσπότῃ πρέπει, οὐ μόνον τῶν ὑπομαζίων τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τέκνων πρόνοιαν ἔχων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπογεγαλακτισμένων κηδόμενος, τὰ τῆς θεοπνεύστου ταυτησὶ συνόδου δόγματα, τοὺς κανόνας, φημί, καὶ τὴν ἑκασταχοῦ προηγουμένην αὐτῶν ἱερὰν διδασκαλίαν, ἄλλοις τέ τισι Χριστιανῶν, ἀνατολικοῖς ἔθνεσι, κατὰ τὴν ἑκάστων διαλεκτον, καὶ δὴ καὶ ἡμῖν κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὑμῶν μεταπεφρασμένα διαδίδωσιν, ὅπως ἐπειδὴ πραττομένοις οὐ παρεγίνεσθε τοῖς συνοδικοῖς γεγραμμένοις, κἂν γοῦν ἐντυγχάνοντες, ὠφελῆσθε κτλ. (Ὅρα σελ. 140. τῆς εἰρημένης ἐκδόσεως.]

» Οἱ ὁμογενεῖς του Ἕλληνες χρεωστοῦν νὰ ὁμολογῶσιν αὐτῷ ἀπείρους χάριτας, οὐχὶ διὰ τὴν μετάφρασιν ταύτην, ἀλλὰ διὰ τοὺς κόπους, τοὺς ὁποίους κατέβαλε συντάξας τὸν πολύπονον καὶ πολὺ χρήσιμον πίνακα τῶν εἰς τὸν Ὅμηρον παρεκβολῶν τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν.

» Ὁ πίναξ οὗτος, ὅστις δεικνύει, ὄχι μόνον τὴν πολυμάθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀνδρός, ἐξεδόθη πρῶτον μετὰ τῶν παρεκβολῶν τοῦ Εὐσταθίου ἐν Ῥώμῃ 1550. Περιέχει σελίδας ὑπὲρ τὰς 400 εἰς φύλλον τριῶν στηλῶν.

» Συνέγραψε καὶ περὶ Μορίων διακόσια σχεδὸν ἔτη πρὸ τοῦ Ἀνανίου τοῦ Μοριολόγου. Ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ σύγγραμμα μετὰ τὸν θάνατόν του ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Πέτρου Δεβαρῆ 1588 εἰς 4ον. Ἐκδόσεις τοῦ συγγράμματος τούτου μετὰ ταῦτα ἔγιναν πολλαί, ἀλλ' ἡ ἀρίστη, διὰ τὰς προσθήκας καὶ διορθώσεις γενομένας ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Ῥωσμάνου, εἶναι ἡ ἐν Λειψίᾳ γενομένη 1778 εἰς 8ον.

» Ἀπέθανε περὶ τὰ τέλη τοῦ Ιϛ' αἰῶνος, ζήσας περίπου 70 ἔτη. Ἀντήμειψε τοὺς κόπους αὐτοῦ ὁ Γ' Παῦλος μὲ σύνταξιν ἐπὶ ζωῆς του, καταστήσας αὐτὸν διορθωτὴν τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Βατικάνου.

» Ἐξεδόθησαν δ' ἑλληνιστὶ οἱ κανόνες καὶ τὰ

(1) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη κεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς εἰρημένης μεταφράσεως τῶν κανόνων τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου, καὶ κατέχει τόπον προοιμίου.

δόγματα ταύτης τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου ἐν Ῥώμῃ 1583 εἰς 8ον.

» Ἐν Μασσαλίᾳ, πρώτην Ὀκτωβρίου 1841 ».

Ἀπονέμοντες λοιπὸν τὰς ὀφειλομένας εὐχαριστήσεις πρὸς τὸν Ἀρχιμανδρίτην Κ. Κρεατσούλαν διὰ τὰς προσφορὰς του ταύτας, πεπείσμεθα ὅτι ταχέως θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν καὶ πλείω ἔτι περὶ τῆς φιλογενείας αὐτοῦ τιμῶντος τὸν κλῆρόν μας ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τιμωμένου καὶ αὐτοῦ παρά τε τοῖς ὁμογενέσι καὶ ξένοις διὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ ἰδίως διὰ τὰς πρὸς τὸν πλησίον εὐποιΐας του. Οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὀφείλουσιν αὐτῷ πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν οὐχὶ μόνον διὰ τὰς ἄνω προσφορὰς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν περίσωσιν τῆς προτομῆς τοῦ Κοραῆ, ἥτις πρὸ ἐτῶν κοσμεῖ τὸ Πολυτεχνεῖόν μας, καὶ τὴν τῆς ἐν Χίῳ πολυτίμου Βιβλιοθήκης αὐτοῦ. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐγκαταλειφθεῖσα παρὰ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης του εἰς τὰς χεῖρας τῶν δανειστῶν του, ἔμελλε νὰ διαμελισθῇ καὶ πωληθῇ ἐπὶ δημοπρασίας, ὅτε ἀγαθῇ τύχῃ διερχόμενος ἐκ Παρισίων ὁ Κ. Κρεατσούλας ἔμαθε τὸ περιστατικὸν, καὶ ἔσπευσε νὰ προλάβῃ τὸν διαμελισμὸν καὶ τὴν πώλησιν, ἀποτίσας τὰ ὀφειλόμενα. Τοιουτοτρόπως περιῆλθεν εἰς χεῖράς του ἡ βιβλιοθήκη αὕτη· θέλων δὲ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν τελευταίαν διάταξιν τοῦ ἀποθανόντος, ἐξαπέστειλεν αὐτὴν εἰς Χίον, πλὴν πολυτίμων τινῶν χειρογράφων, ἅτινα κάλλιστα ποιῶν ἐκράτησε παρ' αὐτῷ. Ὡς καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ πατρὸς τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας κοσμεῖ τὴν αἴθουσαν τοῦ ἀναγνωστηρίου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου, οὕτω πεπειθότες εἰς τὴν φιλογένειαν σοῦ Κ. Κρεατσούλα, ἐλπίζομεν ὅτι θέλουσι κοσμήσει καὶ ταῦτα τὴν βιβλιοθήκην τῶν χειρογράφων, μεθ' ὧν καὶ ἡ Πεντάτευχος καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦ Ζεβείρα, τὰ δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ πενθουμένου σεβαστοῦ διδασκάλου καὶ φίλου Θ. Φαρμακίδου.

Τ.

ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΕΝ ΒΡΟΥΝΣΒΙΓΩ.

—ooo—

Ἀσμένως καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διεδράμομεν τὰ ἐν ταῖς γερμανικαῖς ἐφημερίσι περὶ συνελεύσεως τῶν Γερμανῶν φιλολόγων γραφέντα. Ὡραῖον δηλονότι ἐπεκράτησεν ἔθος ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, καθ' ὃ συνερχόμενοι οἱ φιλολόγοι καὶ γλωσσεπιστήμονες τῆς Γερμανίας εἴς τινα πόλιν, βουλεύονται ἀπὸ κοινοῦ περὶ διαφόρων τῆς ἐπιστήμης ζητημάτων. Ὁ σκοπὸς τῶν τοιούτων συνόδων ἐστὶ διττὸς, ἐπιστημονικὸς καὶ κοινωνικός. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνεκροτήθη ἡ συνέλευσις ἐν Βρουνσβίγῳ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἡμέραν ἤτοι τὴν 28 Σεπτεμβρίου Ν. Ε. ὁ πρόεδρος τῆς συνελεύσεως Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοττίγγης Κ. *Σάουπε* προσαγορεύσας κατὰ τὸ εἰκὸς πάντας τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ συνηγμένους, ἀπήγγειλεν ἀμέσως μετὰ ταῦτα μακρὰν περὶ τῆς *Προομηρικῆς θρησκείας* (Yorhomerische Religion) πραγματείαν, ὡς πηγῆς τῶν ποιήσεων τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου. Ὁ ῥήτωρ διὰ πλείστης ὀξυνοίας ἐξήτασε τὴν οὐσίαν καὶ σημασίαν τοῦ μύθου, ὅττις, ὡς εἰκὸς, μετεβλήθη, ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ σημασία ἀντικατέστη διὰ τῆς ἠθικῆς, ἔπειτα δὲ διὰ διαφόρων ἀποικίσεων ἡ μεταμόρφωσις τοῦ μύθου ἦν ἀναπόφευκτος. Καθόλου δ' εἰπεῖν αἱ τοῦ Πρελλέρου περὶ μυθολογίας θεωρίαι προσεπέλασαν πρὸς τὰς τοῦ Πέτερσεν. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ εἰρημένῃ πραγματείᾳ εὗρεν οἰκεῖον τόπον καὶ τὸ περὶ γενέσεως τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων ζήτημα, ὁ λέγων ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Νιτσχίου, ἣν ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἀνεπτυξεν ἐν ἰδιαιτέρῳ ἄρθρῳ « *Ὀδύσσεια*, » ἐκτυπωθέντι ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδίᾳ τῆς Ἅλλης (in der Halleschen Encyklopaedie). Οἴκοθεν δ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ παραδοχὴ διεσκευασμένων χωρίων οὐδόλως ἀμφισβητεῖται ὑπὸ Πέτερσεν καὶ Νιτσχίου. Ἐν τῇ προμνησθείσῃ πραγματείᾳ ἐξητάσθησαν καὶ ὅλως ἐξαιρετικὰ ζητήματα, οἷον καὶ τὸ «ἐγίγνωσκεν ὁ Ἡσίοδος τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα; » Ὁ ῥήτωρ ἀπήντησεν ἀποφατικῶς. Ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος κατ' αὐτὸν ἠρύοντο ἀπὸ κοινῆς πηγῆς. — Μετὰ τὸν ἀξιόλογον τοῦτον λόγον, ὅστις ἐκίνησε τὸ διάφορον τῶν ἀκροατῶν, ὡμίλησεν *ὁ ἐξ Ἀλτόνης δόκτωρ Κιρχὸφ* περὶ φωνητικῶν σχημάτων ἐν τῷ πρώτῳ χορικῷ τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ Κ. Κιρχὸφ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἰδέας ὅτι ἔθνος, οἷον τὸ Ἑλληνικὸν, ὅπερ προήγαγεν εἰς τελειότητα τὴν τέχνην καὶ ἐπιστήμην καὶ ἔσχε λεπτοτάτην καλλαισθησίαν, πάντως εἶχε καὶ ἐν τῇ μετρικῇ σταθερὰν ἀναλογίαν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἑκάστοτε ἐκφραστέαν ἔννοιαν. Ὁ Κ. Κιρχὸφ φαίνεται ὅτι λίαν ἀσμένως κατέγινε πρὸς τὸν διαμελισμὸν τῶν ποιήσεων εἰς τοιαῦτα φωνητικὰ σχήματα. Τοιουτότροπον θεωρίαν ἐξέθηκεν ἄλλοτε καὶ περὶ Ὁρατίου *ἐν τῷ Ῥηνικῷ Μουσείῳ τῆς φιλολογίας* (in dem Rheinischen Museum fuer Philologie). Ἡ *ἀρχαία μετρικὴ* κατέστη νῦν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας σπουδῆς ἀντιπαρατασσομένων διαφόρων συστημάτων ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ἀρχαιομαθείας. Ἀλλὰ τῇ ὅλως νέᾳ ταύτῃ θεωρίᾳ τοῦ Κιρχὸφ, τοῦ ἄλλως ἐμβριθέστατα μελετήσαντος τοὺς Ἕλληνας ποιητὰς, διαφωνοῦσιν οἱ φιλολογοῦντες. Δυστυχῶς ἀπῆλθον πολλοὶ ἀπὸ τοῦ ἀκροατηρίου, ἐν ᾧ ἀπηγγέλλετο ὁ προμνησθεὶς λόγος. Πρὸ δὲ τοῦ γενικοῦ γεύματος ἐπεσκέφθησαν πλεῖστοι τὸν περιφανῆ μητροπολιτικὸν ναὸν, οὗ ἡ ἔγερσις ἤρξατο μὲν ἐν ἔτει 1172 ἐπὶ Ἑρρίκου τοῦ Λέοντος, τὰ δ' ἐγκαίνια ἐγένοντο ἐν ἔτει 1188. Παρὰ τὰς ἀξιολόγους ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τούτου ζωγραφίας ἀξιοθέατα ἐν αὐτῷ, εἰσὶ καὶ ὁ ἀνδριὰς Ἑρρίκου τοῦ Λέοντος, καὶ ὁ

τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἑρμάννου ἀπὸ Ἰλδεσχεῖμ, τασσόμενος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος. Καὶ τοῦ Μουσείου οἱ ἄφθονοι θησαυροὶ ἠνοίχθησαν πᾶσι τοῖς ξένοις. Περὶ τὴν 2 ὥραν μ. μ. ἤρξατο τὸ γεῦμα, καὶ ἐγένοντο κατὰ τ' ἀνέκαθεν παραδεδεγμένα προπόσεις ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς συνελεύσεως καὶ ἄλλων λογίων. Ἡ πανηγυρικὴ τράπεζα ἦν πολυάριθμος. Ἐπειδὴ δ' ἐγγὺς τοῦ θεάτρου ἐξεῤῥάγη πυρκαϊὰ, ἀνεβλήθη ἡ πρὸς τιμὴν τῶν φιλολόγων ἐκλεχθεῖσα παράστασις τῆς *Αἰμιλίας Γαλλότου*, ποιήματος τοῦ Λεσσιγκίου. Ἐντεῦθεν τὸν τόπον τῆς συνελεύσεως, οἱονεὶ ἐπισημότερον γενόμενον, ἐπεσκέφθησαν πλείονες, ἅ τε τῷ θεάτρῳ παρακείμενον. Ἐκ τῶν κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς συνελεύσεως προσελθόντων φιλολόγων ἠριθμοῦντο καὶ οἱ πανεπιστημιακοὶ Καθηγηταὶ Fritshe τοῦ Ῥοστὸκ, Caesar τῆς Μαρβούργης, Lange τοῦ Γεῖσεν, Hoffmann τῆς Βιέννης, ὁ Πρέλλερος ἔφορος τῆς ἐν Οὐϊμάρη βιβλιοθήκης, καὶ οἱ γυμνασιακοὶ Καθηγηταὶ Merklin τοῦ Δορπὰτ καὶ Ahrends τοῦ Ἀννόβερ. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς συνεδριάσεως ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἄλλῃ ὀρφανοτροφείου Eckstein ἐμνήσθη διὰ βραχέων τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκμετρήσαντος τὸ ζῆν Εἰρηναίου Θειρσίου, ὡς φιλολόγου ἐν γένει κατ' ἐξοχὴν ὡς μέλους τῆς συνελεύσεως. Προέτεινε δὲ ἵνα πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἐξόχου τούτου λογίου χαραχθῇ νομισματόσημον, ὡς ἤδη ἐνεχαράχθη τοιοῦτον εἰς ἀνάμνησιν καὶ τοῦ Εἰρηναίου Ἰάκωβς καὶ τοῦ Γοδοφρείδου Ἑρμάννου. Ἡ πρότασις ἔτυχε γενικῆς ἐπιδοκιμασίας.

Ἡ δευτέρα ἡμέρα τῆς συνελεύσεως, ἤτοι ἡ 29 Σεπτεμβρίου. Ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοτίγγης *Ἐρνέστος Κούρτιος* ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν, ἵνα συλλεχθῶσιν εἰς ἓν ὅλον ὅσα ὁ Ὀδοφρεῖδος Μύλλερος, ᾧ ποτὲ καιροῦ συνώδευσεν οὗτος εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ἔγραψεν ἐν διαφόροις φιλολογικαῖς ἐφημερίσι καὶ περιοδικοῖς συγγράμμασι, καὶ ἀποτελέσωσι τὸν τρίτον τόμον τῶν μικροτέρων αὐτοῦ συγγραμμάτων. Πρὸς τοῦτο ὑπεβλήθη τῇ συνελεύσει κατάλογος πρὸς συνδρομήν. Ὁ ῥήτωρ ἔδωκε σύντομον χαρακτηρισμὸν τοῦ καθ' ὅλα τὰ εἴδη τῆς φιλολογίας διαπρέψαντος διασήμου τούτου ἀνδρὸς, οὗ ὁ τάφος νέον προσέθηκε κλέος τοῖς λόφοις τοῦ Ἀκαδήμου. Μετὰ τὴν βραχεῖαν ὁμιλίαν τοῦ Κουρτίου ἠρώτησεν ὁ Eckstein περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος θέλει συγκροτηθῇ ἡ συνέλευσις. Κατὰ τὸν κανονισμὸν ὁ τόπος τῆς συνελεύσεως ἀναγκαίως προετιμήθη πρὸς μεσημβρίαν. Ἐκ τῶν προταθεισῶν πόλεων Μαΐντζ, Οὐϊσβάδεν καὶ Φραγκφούρτης παρὰ τὸν Μοῖνον, τὸ προεδρεῖον ἀπεφήνατο ὁμοθυμαδὸν ὑπὲρ τῆς τελευταίας, καὶ ἀπένειμε τὴν προεδρείαν τῷ γυμνασιάρχῃ αὐτῆς δόκτορι Κλάσσεν, τῷ δὲ Καθηγητῇ Φλεκεῖσεν τὴν ἀντιπροεδρείαν. Ὁ δεύτερος ἅτε παρὼν ἐν τῇ συνελεύσει ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ καὶ τὴν προσδοκίαν, καθ' ἣν ἡ γερουσία καὶ ὁ δῆμος τῆς Φραγκφούρτης (Senatus populusque Francofurtanus) θέλουσιν ὑποδεχθῇ τὴν συνέλευσιν. — Μετέπειτα ὁ γυμνασιάρχος *Στεΐν* (ὁ γνωστὸς καὶ ὡς ἐκδότης τοῦ Ἡροδότου) διέλαβε περὶ ἀντικειμένων τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχαιομαθείας, ἃ ἀνεσκάφησαν παρὰ τὸ Ἐρεφέλ. Ὁ Κ. Στεΐν ἐστὶν ἐγκρατέστατος τοῦ μέρους τούτου τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων. Μετ' αὐτὸν δ' ἀναστὰς ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Οὐϊρζβούργης *Κ. Οὐρλῖχος* ἀνέγνω μακρὰν ἔκθεσιν περὶ μνημείου ἀνευρεθέντος παρὰ τὸν Ξάνθον, ὅπερ διαφυλάττεται ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖς περιέχοντι θησαυροὺς Βρετανικῷ μουσείῳ. Εἰρήσθω δ' ἐν τούτῳ τοῦ λόγου, ὅτι οἱ Ἄγγλοι Lloyd καὶ Fellow ἠσχολήθησαν τελεσφόρως περὶ τὰ Λυκιακὰ μνημεῖα. Ὁ Κ. Οὐρλῖχος ἐπειράθη νὰ καταδείξῃ, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο πιθανῶς συνέστη ἅμα τῇ λήξει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀλλ' ὁ Μερκλῖνος διαφωνῶν τῇ τοῦ Οὐρλίχου γνώμῃ γνωματεύει, ὅτι ὁ ῥυθμὸς τοῦ ἀγάλματός ἐστιν Αἰγινητικὸς, ἐν ᾧ ὁ Οὐρλῖχος κατατάττει τὸ ἐν λόγῳ καλλιτέχνημα εἰς τὴν τοῦ Σκόπα σχολήν. — Μετ' αὐτὸν δὲ ὁ βιβλιοφύλαξ τοῦ Οὐολφενβύττελ δόκτωρ *Βέθμανν ἐξέθηκε δοκίμιον νεωστὶ ἐγχαραχθέντων ἑλληνικῶν τύπων*, ὃ ὑπέβαλε τῇ συνελεύσει τὸ ἀξιόλογον ἐργοστάσιον τοῦ ἐν Λειψίᾳ βιβλιοπώλου Teubner. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου ἀπήγγειλεν ὁ Κ. Βέθμανν βραχεῖαν μὲν ἀλλὰ σπουδαίαν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἡ δὲ συνέλευσις ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας αὐτῆς τῷ Κ. Βέθμανν ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ δοκιμίῳ.

Ἡ τρίτη ἡμέρα τῆς συνελεύσεως, ἤτοι ἡ 30 *Σεπτεμβρίου*. Μετὰ τὸν Κ. Βέθμανν ὡμίλησεν ὁ Γυμνασιάρχης τοῦ Πάρχιν δόκτωρ Λύβκερ περὶ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, προθέμενος νὰ παραστήσῃ, ὅτι καὶ δράματά τινα τοῦ Εὐριπίδου πρέπει νὰ ἀναγινώσκωνται ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Ὁ Κ. Λύβκερ διὰ τῆς ἀξιολόγου αὐτοῦ συγγραφῆς « Die Sophocleische Teologie und Ethik », ἤτοι *Ἡ τοῦ Σοφοκλέους Θεολογία καὶ Ἠθική*, ἔδειξε πόσον ἐμβριθῶς καὶ ἐπιχαρίτως κατέγινεν εἰς σπουδὴν τῶν Ἑλλήνων τραγικῶν. Ὑπερασπίζεται δ' ἐν τῇ εἰρημένῃ συγγραφῇ τὸν Εὐριπίδην κατὰ τῶν ἀδίκων περὶ αὐτοῦ κρίσεων τοῦ δόκτωρος Βούνσεν, ἃς ἐξήνεγκεν οὗτος ἐν τῷ νεωστὶ δημοσιευθέντι πονήματι αὐτοῦ Gott in der Eyeschichte, ἤτοι *Θεὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ*. Ὁ Κ. Βούνσεν εὑρίσκει ἐν τῷ Εὐριπίδῃ διαφθορὰν τῆς συνειδήσεως τῶν θεῶν χαλεπῶς πάνυ δικαιολογητέαν, μεγάλην παρακμὴν τῆς τέχνης, προσποιητὴν παρῳδίαν τῶν προτέρων ἡμερῶν κτλ. Μετὰ μακρὰν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου συζήτησιν ἐγνωμάτευσεν ὁ Κ. Λύβκερ, ὅτι ἡ εἰς τὰ Γυμνάσια φοιτῶσα νεολαία πρέπει ν' ἄρχηται τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐριπίδου ἵνα καταμανθάνῃ τὴν διάκρισιν τοῦ δημοτικοῦ ἀπὸ τοῦ τεχνικοῦ δράματος, καὶ συνέστησε πρὸς τοῦτο τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Βακχῶν, τῆς Ἑλένης, τοῦ Ἴωνος, τῆς Μηδείας, τῶν Φοινισσῶν καὶ τῶν Τρωάδων. Ὁ λόγος τοῦ Κ. Λύβκερ ὑπῆρξε κατὰ πάντα ἀξιόλογος, καὶ κατέδειξε πόσον κατέχει τὰ πολλὰ καὶ καλὰ περὶ Εὐριπίδου

ὑπὸ Οὐελκέρου, Βερνάρδου, Ναιγελσβακίου, Ἄρτουγγ καὶ ἄλλων γραφέντα. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐγένετο διακοπὴ τῶν ἐργασιῶν μέχρι τῆς 4 μ. μ. ὅτε συνῆλθον εἰς τελευταίαν συνεδρίασιν. Ὁ γυμνασιάρχης τῆς Βρέμης *Γραφενχόρτ* ἀνέγνω ἀπὸ τῆς 4—6 μ. μ. *μετάφρασιν τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου τοῦ Σοφοκλέους*. Ὁ λόγιος οὗτος διαπρέπει ὡς μεταφραστής. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἰδιαιτέραν ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὁ τρόπος, δι' οὗ μετεγλώττισε τοὺς χοροὺς τῶν τραγικῶν. Κατὰ τὴν ἀκρόασιν ταύτην παρῆσαν καὶ πολλαὶ Κύριαι τοῦ Βρουνσβίγου. Μεπειτα δὲ ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς συνελεύσεως Κ. *Γεὶπ* διὰ φιλικωτάτων λέξεων ἐκήρυξε τὴν διάλυσιν τῆς συνελεύσεως, ὅτε ὁ Καθηγητὴς τοῦ ἐν Οὐρατισλαυΐᾳ Πανεπιστημίου Κ. Ἄσιος λαβὼν τὸν λόγον ἐξέφρασεν ἐξ ὀνόματος τῆς ὅλης συνελεύσεως τὰς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας τῷ ἡγεμόνι Βρουνσβίγου, τῷ ὑπουργείῳ καὶ τῷ Προεδρείῳ τῆς συνελεύσεως. Ἅμα δὲ τῇ διαλύσει τῆς τελευταίας ταύτης συνεδριάσεως κατευθύνθησαν ἅπαντες εἰς τὸ θέατρον ἵνα ἴδωσι τὴν ἕνεκα τῆς πυρκαϊᾶς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς συνελεύσεως ἀναβληθεῖσαν παράστασιν τῆς Αἰμιλίας Γαλόττου, ἧς τὴν ἐπιτυχίαν διεδήλωσαν οἱ θεαταὶ δι' ἐπανειλημμένων χειροκροτήσεων. Ἐξαιρέτως δὲ διέπρεψαν οἱ ὑποκριθέντες τὴν κόμησσαν Ὀρσίναν, τὴν Αἰμιλίαν, τὸν πρίγκηπα, τὸν Ἄγγελον κτλ. Τὸ θέατρον διεδέχθη ἄλλο ἐπίσης γοητευτικὸν θέαμα τὸ διὰ βεγγαλικῶν δηλονότι φώτων φωτισθὲν βουλευτήριον. Καθ' ὅλην δὲ σχεδὸν τὴν νύκτα ἀντηλλάσσοντο φιλικώτατοι διάλογοι ἀποχωριζομένων τῶν συναδέλφων.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν περὶ τῆς φιλολογικῆς συνελεύσεως προσθέτομεν, ὅτι ἐν ταὐτῷ συνεκροτήθη καὶ ἡ τῶν γλωσσεπιστημόνων. Καθ' ἑκάστην δὲ πρωΐαν πρὸ τῆς ενάρξεως τῶν φιλολογικῶν συνεδριάσεων ἐγίνοντο αἱ *τοῦ παιδαγωγικοῦ τμήματος* μάλιστα ὑπὸ γυμνασιαρχῶν καὶ γυμνασιακῶν Καθηγητῶν. Το δὲ κυριώτερον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἠσχολήθη τὸ παιδαγωγικὸν τοῦτο τμῆμα ἦν τὸ πρὸς σωματικὴν εὐεξίαν τελεσφορώτατον *τῆς γυμναστικῆς μάθημα*, ὃ εὐχῆς ἔργον ἦτο νὰ εἰσαγάγῃ καὶ ἡ κυβέρνησις ἡμῶν εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ

Καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Σύρου.

Ο ΨΩΜΟΖΗΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ (*).

(Ἐκ τῶν τοῦ Ἀλ. Σούτσου.)

—ooo—

Ἕνας γέρος στρατιώτης μὲ τοῦ ζήτουλα τὸ δίσκο,
Στὸ ῥαβδὶ ἀκουμβισμένος καὶ μὲ τὸ σακκὶ στὸν ὦμο,
Ἔλεγε σ' ἕνα παιδάκι ποῦ τοῦ ἔδειχνε τὸν δρόμο·
Μή, παιδάκι μου, μὴν τρέχῃς κα' πολὺ ὀπίσω μνήσκω.
Ἐσὺ εἶσ' εὐτυχισμένο . . τὰ ματάκια σου τὰ ἔχεις·
Γερὰ ἔχεις ποδαράκια, κ' ἐλαφρὸ σὰν λάφι τρέχεις . . .
Ἐγὼ ἔχασα τὸ φῶς μου στοῦ Μισολογγιοῦ τὴν πόλι,
Καὶ τὸ ἕνα μου ποδάρι μὲ τὸ ἅρπαξε τὸ βόλι.

Ποῦ νὰ εἴμασθε, παιδί μου; . . Εἶναι νυκτὰ ; . . Εἶναι μέρα ; . .
—Νύκτα εἶναι . . . Στὸ Ἀνάπλι ἐζυγώσαμε, πατέρα.
—Στὸ Ἀνάπλι '—Κλαίεις, γέρο ;—Τὰ παλιά μου ἐνθυμοῦμαι . .
Τ' ἤμην πρῶτα, τ' εἶμαι τώρα στέκομαι καὶ συλλογοῦμαι . .
Στὸ Ἀνάπλι ! ! ! Ἐγὼ πρῶτος καὶ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ στόμα
Πήδησα στὸ Παλαμίδι·
Ἀπὸ ἕνα σ' ἄλλον βράχο πρῶτα ῥίπτουμουν σὰν φίδι,
Καὶ σηκώνω μόλις τώρα τὸ βαρύνεκρό μου σῶμα.



Ὁ ψωμοζήτης στρατιώτης.

Ἐτυφλώθηκα . . . Δὲν βλέπω τῆς Ἑλλάδος τὰ βουνὰ,
Κι' ὁ ἐλεύθερός της ἥλιος στὰ ματάκια μου δὲν λάμπει . . .
Δενδροσκέπαστοι, ὡραῖοι κ' αἱματοβρεμένοι κάμποι,
Σ' ἐσᾶς τώρα κόσμος ἄλλος ζωὴν ἥσυχη περνᾷ.

(*) Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν ἐξυλογραφήθη ὑπὸ τοῦ Κ. Π. Σκιαδοπούλου, ἔχοντος πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπαίτην ἀόμματον, τὸν ὁποῖον πολλοὶ τῶν ἐν Ἀθήναις θέλουσι βεβαίως ἀναγνωρίσει. Καὶ τὸ μὲν ξυλογράφημα εἶναι ἐντελέστατον, ἡ ἐκτύπωσις ὅμως ἀτέχνως γινομένη, διὰ τοὺς λόγους οὓς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, δὲν ἀναδεικνύει τοῦ πρωτοτύπου τὴν καλλονήν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε εὐχῆς ἔργον ἦτο ἐὰν διατηροῦντο διὰ τῆς ζωγραφίας τύποι παλαιούμενοι καθ' ἑκάστην καὶ ὁλονὲν ἐκλείποντες· διότι ἡ ἱστορία, δανειζομένη καὶ αὐτῶν τὴν βοήθειαν ἀποβαίνει εὐληπτοτέρα. Ἡ Πανδώρα πολλοὺς τοιούτους περιέσωσεν· ἀλλ' ἡ προαίρεσις εἶναι κατὰ πολὺ ἀσθενεστέρα τῆς δυνάμεως αὐτῆς.

'Εγὼ μόνος, γιὰ νὰ ζήσω, τρέχω καὶ ψωμοζητῶ·
Στὰ ἐρημοκλήσια μέσα καὶ στοὺς δρόμους ξενυχτῶ.
Παντοῦ εἶμ' ἀποῤῥιμμένος,
Ξένος εἶμαι στὴν 'Ελλάδα, καὶ στὸ σπῆτι μ' εἶμαι ξένος.

"Ολος ἄλλαξε ὁ κόσμος, καὶ τὴν σήμερον ἡμέρα
Τὰ παιδιὰ εἰς τὴν 'Ελλάδα δὲν γνωρίζουν τὸν πατέρα·
Ταῖς θυσίαις, τοὺς ἀγῶνας ξέχασαν τῶν παλαιῶν,
Καὶ τὸν Πλοῦτον ἔχου· ὅλοι διὰ μόνον τους θεόν.
Προσπαθῶ τοῦ κάκου νεὕρω ἕναν φίλο τοῦ παλιοῦ μας,
Τοῦ ἡρωϊκοῦ καιροῦ μας.
"Αλλοι πέθαναν, καὶ ἄλλοι ζοῦν ἀπ' ὅλους ξεχασμένοι·
"Οπου κι' ἂν σταθῶ μὲ σπρώχνουν, μὲ περιγελοῦν οἱ ξένοι.

Ξένοι, μὴν περιγελᾶτε τὰ χυμένα μου τὰ μάτια,
Τὸ σπασμένο μου ποδάρι·
Τοῦ μεγάλου Μπότζαρή μας ἤμουν πρῶτο παλλικάρι.
'Η παλιά μου φουστανέλα, ὁποῦ βλέπετε κομμάτια,
Χάρισμα τοῦ Καραΐσκου, ἀπὸ δόξα μὲ σκεπάζει·
Τὸ σπαθὶ αὐτὸ ποῦ φέρνω στὸ πλευρό μου κρεμαστό,
"Αν δὲν ἦναι μὲ χρυσάφι καὶ κοράλια σκεπαστό,
Εἶν' ἐνθύμησις φιλίας τοῦ Ναυάρχου μας Τομπάζη.

"Ηρωες ἐξακουσμένοι!
Καὶ ἂν ἦσθε πεθαμένοι,
Στὴν ἐνθύμησιν τοῦ κόσμου, στὴν ἐνθύμησίν μας ζῆτε·
Πέθαναν, κι' ἂν ζοῦν ἀκόμα, ὅσοι ἄτιμοι πολῖται
Εἰς τοὺς τάφους σας πατοῦν,
Νὰ κληρονομήσουν ὅλας τὰς θυσίας σας ζητοῦν,
Καὶ ἀφίνουν τῆς πατρίδος τοὺς πατέρας, τοὺς προμάχους,
Νὰ ψωμοζητοῦν στὰς πόλεις καὶ νὰ ξενυκτοῦν στοὺς βράχους.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ (*).

—ooo—

Ὁ τυπωθεὶς κατάλογος τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Πανεπιστημίου τοῦ Ταυρίνου κωδήκων τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, καταλέγων τὰ Ἑλληνικὰ χειρόγραφα τοῦ κώδηκος ΙΑ΄ 3, σημειοῖ, ὅτι ὁ κώδηξ οὗτος περιέχει· 1, λεξικὸν ἑλληνογραικικόν, 2, Γυμνασίας γραμματικὰς ὑπ' ἀνωνύμου, 3, διαφόρους ἐπιστολὰς ὑπὸ Νερούλη Ληστάρχου Κορινθίου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Φιλαδελφίας, καὶ 4, σημειώσεις τινὰς ἐκ συγγραμμάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν συγγραφέων. Ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι, καθ' ὃ ἐπησχολούμην ἀνερευνῶν καὶ συλλέγων ὕλην ἱστορικὴν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης, ἣν τοσοῦτον ἐπιμελῶς διευθύνετε, διατρέχων τὸν κώδηκα τοῦτον, παρετήρησα ὅτι ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ χειρόγραφα, ἐξαιρουμένων τῶν δύο πρώτων φύλλων, ἃ διακρίνονται μὲ διάφορον χαρακτῆρα καὶ ἀνορθογραφίας, εἶναι πονήματα ἅπαντα τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη, τινὰ τῶν ὁποίων συνέταξε πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Νερούλης εἶναι συγγραφεὺς ἄγνωστος μέχρι τοῦ νῦν πρὸς ἐμὲ, τὸν τοσοῦτον ἐπιμελῶς θηρεύοντα σπουδαίους ἐπιφανεῖς ἐκ τῆς πατρίδος μου ἀναδειχθέντας, ὡς ἔτι καὶ ἀμνημόνευτος παρὰ πάντων τῶν εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν ἐπασχοληθέντων. Ὡς δὲ δηλοῦται ἐκ τῶν χειρογράφων του, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ περὶ τὸ 1520. Ἐσπούδασεν ἐν Παταβίῳ, καὶ εἶτα μεταβὰς εἰς Ῥώμην, ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του ἐχειροτονήθη ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου. Τοῦτο δὲ φαίνεται ἐν τοῖς μαρτυρικοῖς τῶν συμπατριωτῶν του, κοινῶς ὁμολογούντων αὐτὸν σοφὸν καὶ ἄξιον τῆς ἱερωσύνης, καὶ ἐν τῷ ἐνταλτηρίῳ γράμματι τοῦ Ἐπισκόπου, ἁπάντων καταγεγραμμένων ἐν τῷ ῥηθέντι κώδηκι. Ἐκπαιδεύων μαθητὰς συνέγραψε προς χρῆσιν αὐτῶν τὸ λεξικὸν τὸ ἐξηγοῦν τὰς λέξεις ἐκ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ νεώτερον ἑλληνικὸν, σύγγραμμα ατελὲς καὶ πρόχειρον· διότι, καίτοι ἔχει αλφαβητικὴν τάξιν, διακόπτεται ὅμως ἡ σειρὰ αὐτοῦ ὑπ' ἄλλων γραμματικῶν σημειώσεων, καὶ σημειοῦνται μόνον αἱ δυσκολώτεραι τῶν ἀρχαίων λέξεις. Ἐπὶ χειραγωγίᾳ τῶν αὐτῶν μαθητῶν εἰς ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν συνέταξε καὶ τὰς γραμματικας γυμνασίας διὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν θεματογραφίαν, ἐπὶ παραδειγμάτων τοῦ νεωτέρου εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν προσβιβαζόντων. Μεθερμηνεύων δὲ τὰ ὡραῖα γράμματα, καὶ τὸ εὖ συνθετειν, συνέγραψε τὸ ἐπιστολάριον κατ' ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ὅπου παραδειγματίζων ἑρμηνείας κανόνας, διευθύνσεις, καὶ τύπους ἐπιστολῶν, ἐκθέτει διαφόρους ἐπιστολὰς κατ' ἀρχαῖον καὶ νεώτερον ἑλληνισμὸν, καὶ ἐπὶ μείζονι ἐνδείξει τῶν ἐπιστολιμαίων θεμάτων παρενθέτει επιστολὰς οἰκείας, τὰς ὁποίας ἔγραφε πρὸς ἄνδρας συγχρόνους πολυμαθεῖς καὶ φίλους του, ὧν τὰς ἀπαντήσεις ἐνιοτε συνεπάγει. Τοῦτο συνειθίζετο ἐν τοιούτοις συγγράμμασιν, ὡς βλέπομεν παρὰ τοῖς ὁμογενέσι λογίοις, οἷοι Θεόφιλος ὁ Κοριδαλεὺς, Μάξιμος ὁ Μαργούνιος καὶ λοιποὶ, ὧν τὰ ἐκδοθέντα ἐν Βενετίᾳ Φλωρεντίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας ἐπιστολάρια, φέρουσιν ἐπιστολὰς ἐξ ἀλληλογραφίας ἑτέρων ἐπιφανῶν λογίων. Τοιούτων ἀλλοτρίων ἐπιστολῶν γέμουσι καὶ τινες ἐκδόσεις τῶν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ ἰταλικῇ γλώσσῃ συντεθέντων ἐπιστολαρίων, τοῦ Ἀνίβα-Κάρου, τοῦ Τρακαστόρου, τοῦ Τολεμέαιου.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς, ἐνῷ τὸ ἐπιστολάριον ὅλον τὸ ἐν τῷ κώδηκι ΙΑ΄ εἶναι σύγγραμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη, συνεπάγει καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ληστάρχου, τοῦ Δεκάδυος, τοῦ Δεβαρῆ, τοῦ Νικήτα Φαύστου ἐπισκόπου τῆς Φιλαδελφίας, τοῦ Μινδονίου, τοῦ Καντακουζηνοῦ, τοῦ Ἐπάρχου, ἀνδρῶν ἐπιφανῶν κατὰ τὴν σοφίαν ἐπ' ἐκείνων τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ Ἑλλὰς ἐστέναζεν ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν

(*) Τὴν ἀνωτέρω ἔκθεσιν ὑπέβαλεν ὁ ἐν Ζακύνθῳ καθηγητὴς Κ. Π. Χιώτης τὴν 26 Αὐγούστου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους πρὸς τοὺς βιβλιοφύλακας τῆς ἐν Ταυρίνῳ βιβλιοθήκης κατὰ τὴν ἐκεῖσε αὐτοῦ διατριβήν. Περιστρέφεται δὲ εἰς χειρόγραφα ἑλληνικὰ, παρατηρηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν βιβλιοθήκαις. Σ. ΠΑΝΔ.

βαρβάρων, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι αὐτῆς εὕρισκον ἄσυλον εἰς τὴν ὡραίαν Ἰταλίαν, ὅπως ἐκλάμπωσιν ἐπὶ τὸ μᾶλλον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μεδίκων ἐν Φλωρεντίᾳ, τῶν Βισκοντῶν ἐν Μεδιολάνοις, τοῦ Λέοντος Ι' ἐν Ῥώμῃ, καὶ τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἐν Παταβίῳ καὶ Βενετίᾳ, τοσοῦτον εὐεργετικῆς πρὸς τοὺς πρόσφυγας Ἕλληνας.

Ὁ Νερούλης ἔπειτα προσεκλήθη εἰς Πατάβιον, ὡς καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῷ ἐκεῖ Ἑλληνικῷ γυμνασίῳ. Διατρίβων δὲν ἐν Παταβίῳ συνετάξατο καὶ τὰ ἑξῆς πονήματα· ά, χρονογραφίαν μερικήν· β', μέθοδον τοῦ εὑρίσκειν τὴν ἀρχὴν ἑκάστου μηνός· γ', εἰδήσεις πῶς εὑρίσκεται τὸ νομικὸν φάσκα τῶν Ἑβραίων· δ', Πασχάλιον σὺν Θεῷ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· έ, Ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην τὸν Ζυγομαλᾶν·—ϛ', Συλλογὴν τῶν ἀποστολικῶν κανόνων· — ζ', Κεφάλαια διάφορα περὶ ἱερωσύνης·—ή, πραγματείαν περὶ μοιχείας·—θ', σκέψεις περὶ θεολογίας, καὶ περὶ τὰ παλαιὰ ἱστορικά —ί, πόσα ἀριθμοῦνται τὰ πταίσματα τοῦ Καΐν·—ιά, ἅλωσιν Κορώνης τῷ αφλδ'· (ἄρχεται δὲ οὕτω· « Ὁ τοίνυν Αὐτοκράτωρ στόλον ἐξαρτήσας, νηῶν μὲν στρογγύλων εἰς τὰς τεσσαράκοντα, τριήρεις δὲ ἰσαρίθμους, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις πλοίοις συνεπόμενον, ναύαρχον δὲ τοῦ στόλου καὶ ἡγεμόνα Ἀνδρέαν ἐπιστήσας τὸν Δώριαν καλούμενον, κατὰ τῆς βασιλέως Τουρκῶν Σουλεϊμάνεω χώρας ἀπέστειλε . . .)—ιβ', μικρὸν χρονικὸν περὶ Ἀλιτζέρης —ιγ', περὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πῶς ἔκτισε ναοὺς ἑξ·—ιδ', Κανόνας περὶ φθορᾶς παρθενίας· —ιέ, Νικολάου τοῦ ὁσιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἀναστάσιον καθηγούμενον τοῦ Σινᾶ ὄρους διὰ στίχων (ἀντιγραφή;) —ιϛ' περὶ δισυλλάβων, τρισυλλάβων, τετρασυλλάβων, πεντασυλλάβων καὶ ἑξασυλλάβων ποδῶν μετρική·—ιζ' Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσόφου ἐξήγησιν εἰς τὰς πέντε διαφορὰς (ἀντιγραφή;)—ιή, Μύθους γυμνασμάτων ῥητορικῶν μετὰ προοιμίου Ἀλεξάνδρου Νερούλη·—ιθ', Σημειώσεις ἐξ Ἀλεξάνδρου Τραλιανοῦ, ἐκ Γαληνοῦ·κ', Ἐξήγησιν σημαίας Σικελικῆς·— κά, Ἀποφθέγματα καὶ νουθεσίας. Ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ πονήματα εἶναι γεγραμμένα διὰ τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος γραφῆς καὶ ὁμοιοχρόου μελάνης, ὡς σημειοῦται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Νερούλη ἀπαντωμένη εἰς τὰς ἐπιστολάς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πονημάτων τῶν καταχωριζομένων ἐν τῷ αὐτῷ κώδηκι σχηματίζοντι μεγάλην βίβλον ἐκ χάρτου βαμβακίνου συναρτιζομένην, καὶ χρησιμεύουσαν πρὸς τὸν Νερούλην ἐπὶ ἐγγραφῇ τῶν πονημάτων του, ἢ ἐπὶ σημειώσει τῶν συλλεγομένων κατὰ τὰς μελέτας του, ὡς συνείθιζον οἱ σύγχρονοι τοῦ Νερούλη λόγιοι. Καὶ διὰ ταῦτα νομίζω, σεβαστοὶ Κύριοι, ὅτι ὁ κώδηξ οὗτος εἶναι αὐτόγραφος τοῦ ἰδίου συγγραφέως, διὸ καὶ πολύτιμος ἐν τῇ ὑμετέρᾳ συλλογῇ τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων προκύπτει, ὅτι ὅλα τὰ πονήματα τὰ ἐν τῷ κώδηκι ΙΑ', 3, εἶναι συγγράμματα ἀποκλειστικῶς τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη, συμπολίτου μου, καὶ εἰς οὐδένα ἀνώνυμον, ἢ ἕτερον συγγραφέα κατ' ἰδίαν ἀνήκουσιν, ὡς καταγράφει ὁ ὑμέτερος κατάλογος τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ βασιλικοῦ πανεπιστημίου ὑπαρχόντων χειρογράφων ἀρχαίων. Ἐντεῦθεν ὁ κατάλογος οὗτος, τῇ ὑμετέρᾳ ἐπινεύσει εἰς τὰς προσαγομένας πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἐνδόξους ἐπιστάτας τῆς βιβλιοθήκης παρατηρήσεις μου, ὀφείλει νὰ διορθωθῇ, καθ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὸν κώδηκα ΙΑ, 3, καὶ νὰ θεωρηθῇ οὗτος ὡς αὐτόγραφος ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη.

Χαίρω δὲ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀνεκάλυψα τοιοῦτον λόγιον ἐξ Ἑλλάδος ἄγνωστον μέχρι τοῦδε εἰς τὴν νεολληνικὴν γραμματογίαν μας, καὶ τιμῶντα τὴν πατρίδα ἡμῶν διὰ τῶν σπουδαίων συγγραμμάτων του. Περὶ αὐτοῦ δὲ θὰ ἐκδώσω εἴδησιν μόλις ἐπιστρέψας ἐξ Ἰταλίας εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ὅτε καὶ θὰ ἐκδηλώσω τὴν πρὸς ὑμᾶς εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὰς φιλικὰς δεξιώσεις ὑμῶν, καὶ τὰς χρηστὰς ὁδηγίας, ἅς τινας μοὶ παρέσχετε, ὅπως εὐκολυνθῶ εἰς τὰς ἐξιχνιάσεις καὶ μελέτας μου, τὰς τοσοῦτον πολυμόχθους ἐπὶ ἱστορικῇ συγγραφῇ τῶν τυχῶν καὶ περιπτώσεων τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων, τῶν αὐταῖς συσχετισθέντων κατὰ τοὺς δουλικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 256.)

—ooo—

« Θὰ ἐχαιρόμην εἰλικρινῶς, ἀγαπητέ μοι φίλε, διὰ τὸν νέον σου διορισμόν, ἐὰν πλησίον τοῦ ὀνόματός σου δὲν ἔβλεπον καὶ ὀνόματα ἀνθρώπων, οὓς καὶ μόνον ἐνθυμούμενος ἀγανακτῶ, εἰ καὶ εἶχον ἄλλοτε μετ' αὐτῶν φιλίαν· ἀλλ' ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς σου μοὶ ἀπευθύνεις ἐρώτησιν ὅπερ, τὸ ὁμολογῶ, ἤθελε πολὺ μὲ ἐκπλήξει ἐὰν δὲν ἐγίνωσκον τὴν συνήθη ἀλλοφροσύνην σου. Σκοπεύεις νὰ ἔλθῃς ποτὲ νὰ μᾶς ἰδῇς εἰς Ἰρλανδίαν, ἢ νὰ πέμψῃς τὰ τέκνα σου; ἐρωτᾷ τὸ ἐπίσημον μέλος τῆς κυβερνήσεως, ἕνα ἐξόριστον, προγεγραμμένον, ὅστις ἐὰν ἐπέστρεφεν ἤθελεν ἀμέσως καταδικασθῇ εἰς θάνατον; Ὅστις ἤθελεν ἔχει ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιστρέψῃ, ἤθελεν ἀμέσως ἀπαντήσει, πρόσκλησιν ὑποθέτων τὰ λεγόμενά σου· ἀλλὰ δι' ἐμὲ δὲν ἔχει οὕτως. Ἐνεκατέστην ἐνταῦθα καὶ ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν ἀξιόλογον μέλλον καὶ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὰ τέκνα μου. Αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ δυστυχήματά μου εἵλκυσαν πρὸς ἐμὲ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν φιλίαν τῶν ἐπισημοτέρων ἀνδρῶν τοῦ τόπου καὶ ἐν γένει τῶν Ἡνωμένων ἐπαρχιῶν. Εἶμαι σεβαστὸς ἕνεκα μάλιστα τῆς ἀφοσιώσεώς μου εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας, εἰς ἃς ὁσημέραι προσκολλῶμαι ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως. Πρέπει νὰ ὑπάγω ἐκεῖ ὅπου αἱ ἀρ-

χαὶ αὗται θεωροῦνται ὡς ἐγκληματικαί; ἐκεῖ ὅπου ἕνεκα αὐτῶν κατεδικάσθην εἰς ἀειφυγίαν; Πλὴν τούτου, ἀγαπητέ μοι φίλε, ὧν ἀρκετὰ ὑπερήφανος, δὲν θέλω νικηθεὶς νὰ στολίσω διὰ τῆς παρουσίας μου τὸ ἅρμα τοῦ νικητοῦ. Μὲ ποῖα αἰσθήματα νὰ ἐπανέλθω εἰς Ἰρλανδίαν; Θέλω βαδίσει ἐπὶ τάφων, καὶ ποίων τάφων! ἐπὶ τῶν τάφων τῶν οἰκειοτέρων μου συγγενῶν καὶ τῶν μᾶλλον ἀγαπητῶν μου φίλων! Ὄχι, οὐδέποτε θέλω ἐπιστρέψει, ἐκτὸς ἐὰν παρουσιασθῶσι περιστάσεις οὐχὶ ἀρεσταὶ εἰς ἐκείνους τῶν ἀρχαίων μου φίλων τῶν ἤδη εἰς τὴν κυβέρνησιν προσκεκολλημένων. Ὡς πρὸς τὰ τέκνα μου δὲ, ἐλπίζω ὅτι θέλουσιν ἀγαπήσει ἀρκούντως τὴν ἐλευθερίαν, ὥστε οὐδέποτε νὰ ἐγκατασταθῶσιν οἰκειοθελῶς εἰς τόπον δοῦλον. Σήμερον οὐδὲ εἷς ὑπάρχει ἐν Ἰρλανδίᾳ φέρων τὸ ὄνομα Ἔμμετ, καὶ πεποίθησιν ἔχω ὅτι δὲν θέλει ὑπάρξει ἐνόσῳ ἡ πατρίς μου ἔσεται μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἡνωμένη· καὶ ὅμως, ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέλουσιν ἀναμνησθῆ τοῦ ὀνόματος τούτου. »

. . . . . « Ἡ Ἀγγλία ἤθελε πράξει καλλίτερα, » προσθέτει ὁ Γράτταν, ὅστις καὶ δημοσιεύει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, « νὰ μὴ πέμπῃ πολλοὺς τοιούτους ἐχθροὺς εἰς τὴν Ἀμερικήν. » Ὁ Θωμᾶς Ἄδδης Ἔμμετ ἀπέθανε τὸ 1827, κατὰ τὸ 64 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐκηδεύθη δὲ μὲ τὰς αὐτὰς τιμὰς μεθ' ὧν καὶ ὁ Οὐάσιγκτων καὶ ὁ Φραγκλῖνος, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του ἐχαράχθη ἀγγλιστὶ καὶ λατινιστὶ ἡ ἐφεξῆς ἐπιγραφή·

Θωμᾷ Ἄδδῃ Ἔμμετ,
τιμήσαντι διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ ἀρετῆς
Τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν Ἡνωμένων Ἰρλανδῶν.
Καὶ διὰ τοῦτο,
(μυστηριώδης ἡ εἱμαρμένη τοῦ δικαίου ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης!)
Ἐξορισθέντι τῆς γενεθλίου γῆς.
Ἐν Ἀμερικῇ, πατρίδι τῆς ἐλευθερίας
Εὗρε δευτέραν πατρίδα
τιμήσασαν τὸν χαρακτῆρα
καὶ θαυμάσασαν τὸν νοῦν αὐτοῦ.
Ὅπως δὲ διαιωνίσωσι
τ' ὄνομα καὶ τὸ παράδειγμα τοιούτου ἀνδρὸς
ἐνδόξου διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἀρετήν,
τὰς θυσίας καὶ τοὺς κινδύνους,
καὶ τὰς ἔτι δεινοτέρας συμφορὰς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ
ἕνεκα δικαίας καὶ ἱερᾶς ὑποθέσεως,
οἱ εὐγνώμονες αὐτοῦ συμπολῖται
τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνήγειρον.

Ζ'.

Μετὰ θλίψεως βλέπομεν σήμερον τὰ εὐγενῆ ναυάγια τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας καταβληθέντων ἀγώνων· ἡ Ἰρλανδία, ἡ Πολωνία, ἡ Οὐγγαρία, ἡ δούλη Ἑλλάς, καίτοι γενναίως ἀγωνισθεῖσαι ἡττήθησαν, καὶ ἡ μέλλουσα αὐτῶν τύχη μένει ἄγνωστος! Καὶ ὅμως οὔτε φιλοπατρίας, οὔτε ἀφοσιώσεως, οὔτε δεξιοῦ νοὸς στεροῦνται τὰ μεγάθυμα ταῦτα ἔθνη· ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι συνήθης κλῆρος τῶν δευτερευόντων προτερημάτων· ὅθεν οἱ ἔμποροι εὐδοκιμοῦσι πλέον καὶ τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἡρώων. Καθ' ἑκάστην βλέπομεν ἀνθρώπους εὐτελεῖς πλουτοῦντας, ἐνῷ ἄλλοι παρ' αὐτοὺς, ἀνωτέραν ἔχοντες τὴν ἀξίαν, καταστρέφονται· διότι ἡ ἐπιδεξιότης, καὶ μάλιστα ἡ πολιτικὴ, διακρίνουσα μετὰ πολλῆς εὐφυΐας τὸ συμφέρον, θυσιάζει χάριν αὐτοῦ καὶ φιλοτιμίαν καὶ πάθη, ἐνίοτε δὲ φεῦ! καὶ τιμὴν καὶ ἀρετήν· ὥστε αὐτὴ συνήθως εὐδοκιμεῖ. Τὰ τρία ἔθνη τῶν ὁποίων αἱ εὐτυχεῖς ἐπαναστάσεις φωταγωγοῦσιν ὡς φάρος τὴν ἀνθρωπότητα, ἤτοι τὸ ἀμερικανικὸν, τὸ ἀγγλικὸν, καὶ τὸ τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν, κατέχουσιν εἰς ἄκρον τὰς ἰδιαιτέρας ἐκείνας ἰδιότητας, δι' ὧν τηροῦνται οἱ θεσμοὶ τῶν ἐλευθέρων λαῶν καὶ αἱ κατακτήσεις των. Παρετηρήθη δὲ ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι εἶναι ἐν γένει ἐμπορικοὶ καὶ κατακτητικοί· ἡ Ἀγγλία, καίτοι ἐλεύθερον ἀσπαζομένη πολίτευμα, ἐσφετερίσθη τὴν Ἰρλανδίαν· ἡ ὑπερωκεάνειος μεγίστη δημοκρατία ἡ τοσοῦτον ζηλοῦσα τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, μιμουμένη τὴν πρωτότοκον αὐτῆς ἀδελφὴν, δὲν σέβεται οὔτε τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν οὔτε τὰ συμφέροντα τῶν πλησιοχώρων φυλῶν.

Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἐκρίθη διαφοροτρόπως, ὡς συμβαίνει εἰς πάντα ὀπαδὸν μερίδος· ἀλλὰ παρελθόντος τοῦ χρόνου καὶ κατευνασθέντων τῶν παθῶν ἀπεδόθη πλήρης δικαιοσύνη εἰς τὴν μνήμην του. Καὶ ἡμεῖς μὲν διηγήθημεν τὰ κατ' αὐτόν· εἰς τὸ κοινὸν δὲ ἀνήκει νὰ ἀποφασίσῃ· ἀλλ' ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ κρίσις, οὐδεὶς, ἐλπίζω, θέλει ἀρνηθῆ ὅτι εἶχε πολλὰς καὶ σπανίας ἀρετάς· ἡ εὐφυΐα, ἡ γενναία ψυχὴ, ἡ ἀκαταδάμαστος καρδία παλαίουσα πρὸς τὴν συμφορὰν, συνιστῶσιν αὐτὸν εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ σέβας τῶν ἄλλων. Εἶχε δὲ πρὸ πάντων τὰ δύο ἀξιολογώτερα προτερήματα τῆς βρετανικῆς καὶ τῆς ἰρλανδικῆς φυλῆς· ἤτοι φαντασίαν καὶ πάθος, εὐστάθειαν καὶ ἠρεμίαν ψυχῆς· ἀτρόμητος πρὸς τὸν ἰσχυρὸν, συμπαθὴς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς καταδυναστευομένους, ἀνῆκεν εἰς τὴν φυλὴν τῶν δημοτικῶν ἡρώων, τοῦ ἄνθους ἴσως τούτου τῆς ἀνθρωπότητος, διότι καταγόμενοι, ὡς πάλαι οἱ Γράκχοι, ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας, ἀφιεροῦνται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ λαοῦ. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἡ ἱστορία των εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ἥρωος τῆς Ἰρλανδίας, ἕνεκα τῆς βίας ἢ τῆς ἀνικανότητος τῶν περὶ αὐτούς. Ἀρχηγὸς ἐπαναστάσεως ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ οὐδὲν ἐλάττωμα εἶχεν ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται εἰς τοὺς ἐπαναστάτας· οὔτε ἀπείθειαν πρὸς τὴν τάξιν, οὔτε μῖσος πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, οὔτε ἀδιαφορίαν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων. Πρέπει δὲ νὰ συμφωνήσωμεν μετ' ἐκείνων οἵτινες φρονιμώτεροι ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ διαγωγή του ὑπῆρξε *μᾶλλον* ἱπποτικὴ ἢ πολιτικὴ, καὶ ὅτι ἐστερεῖτο συνέσεως καὶ κρίσεως; Δύο εἴδη ἀνθρώπων μυκτηρίζουσι

τοὺς θυσιάσαντας εἰς μάτην τὴν ζωὴν αὐτῶν· οἱ νικηταὶ καὶ οἱ νικηθέντες· μὴ θέλοντες νὰ ἀνανεώσωσιν ἀγῶνας ἀνωφελεῖς, ἀποκρούουσιν ὡς ἄκαιρον ἀνάμνησιν πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς αὐτούς. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι ὁ Ἔμμετ ἔσφαλεν ἐπικαλεσθεὶς τὸ τρομερὸν δικαίωμα τὸ κείμενον πρὸ τῶν ποδῶν πάντων τῶν θεσμῶν. Τὸ τολμηρὸν ἐπιχείρημά του ἐδύνατο καὶ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ νὰ ἀποτύχῃ. Πρέπει δὲ νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ τοῦτο ὅτι, ὅτε ἐφονεύθη εἶχεν εἰκοσιτριῶν ἐτῶν ἡλικίαν. Καὶ τίς, ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων μάλιστα ἀνδρῶν τὴν αὐτὴν ἔχων ἡλικίαν δὲν διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν πάθους, ἐπιδεκτικοῦ φαντασιῶν καὶ ἐλπίδων; Ὅταν ἡ φαντασία εἶναι ἔνθερμος καλύπτει τὸ πρᾶγμα, καὶ μόνη ἡ πεῖρα δεικνύει τὴν ἀλήθειαν. Ἡ δὲ παροῦσα βραχεῖα ἱστορία διδάσκει πρὸς τοὺς νέους ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύωνται ποτὲ εἰς συνωμοσίας, ἔστωσαν καὶ ὑπὲρ δικαίων ὑποθέσεων. Δυστυχῶς ἡ φρόνησις τῶν ἐθνῶν λέγει· « Ἐὰν ἤξευρεν ἡ νεότης καὶ ἐὰν ἠδύνατο τὸ γῆρας. » Ὅταν ἔρχεται ἡ ἡλικία καθ' ἣν γινόμεθα προσεκτικώτεροι δὲν ἔχομεν πλέον θερμότητα, τὴν θερμότητα ἐκείνην ἥτις εἶναι ἀναγκαία ὅπως τολμῶμεν διὰ νὰ ἐπιτυγχάνωμεν. Τὸ πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτεύεσθαι εἶναι βεβαίως ἀρετή, ἀλλὰ τόσον εὔκολος, ὥστε δὲν εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ· καὶ ἡ ἐνέργεια ἐπίσης τῆς ψυχῆς ἥτις καταφρονεῖ πᾶν ἀγαθὸν καὶ πάντα κίνδυνον, εἶναι ἀρετή· ἀλλὰ ποία τῶν δύο προτιμοτέρα;

Ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν ἦτο καὶ ἔσεται ὡς καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης· ἔχει δὲ πανταχοῦ καὶ πάντοτε στρατιώτας καὶ μάρτυρας. Πρὸς δὲ τοὺς ἡττηθέντας πολλάκις καὶ οἱ μεταγενέστεροι εἶναι ἄδικοι ὅσον καὶ οἱ σύγχρονοι· τὴν ἐπιτυχίαν μόνον ἐπευφημοῦμεν. Καὶ ὅμως ἡ ἱστορία ἔπρεπε νὰ ἦναι τὸ τελευταῖον ἄσυλον τῶν δυστυχῶν καὶ τῶν ἡττημένων.

ΣΟΦΙΑ.

ΦΥΣΙΚΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

—οοο—

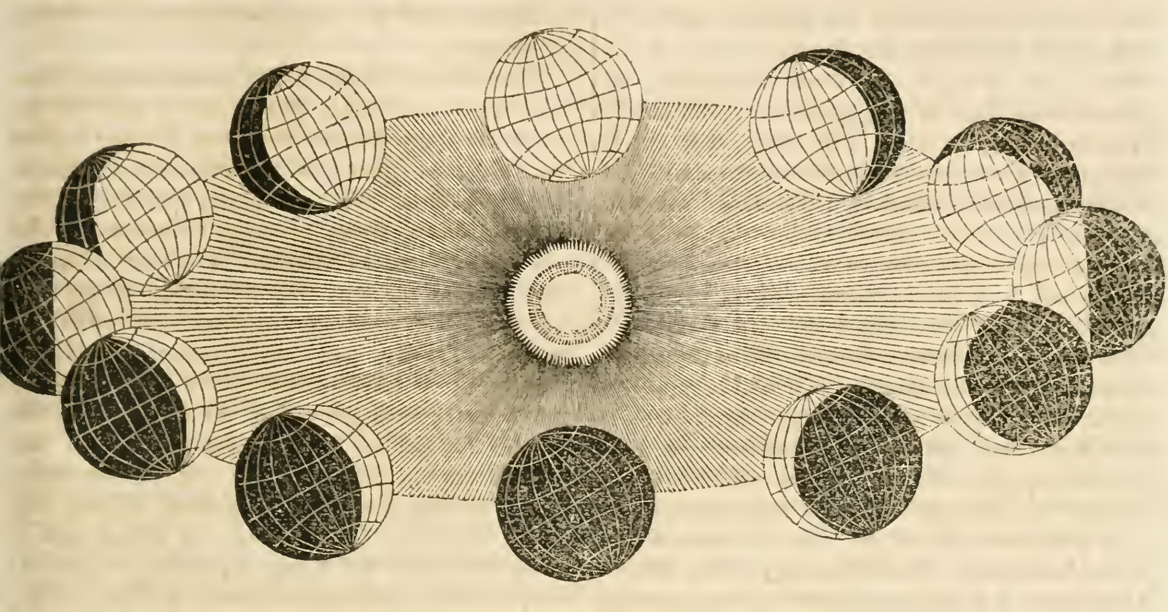
Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ὡραιοτέρα μορφὴ τοῦ ἀνθρωπίνου κρανίου, ἡ ὡραιοτέρα ἀνάπτυξις τοῦ μετώπου εἶναι ἡ παριστωμένη εἰς ἔργα τινα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Ὑπετέθη μάλιστα ὅτι οἱ περίφημοι τεχνῖται, εἰς ὧν τὴν γλυφίδα ὀφείλονται αἱ εὐπερίγραφοι κεφαλαὶ ἐκεῖναι, δὲν περιωρίζοντο εἰς ἁπλῆν μόνον ἀντιγραφὴν τῶν ὡραίων τύπων οὓς εὕρισκον ἐν τῇ φύσει, ἀλλ' ὅτι ἐμεγάλυνον τινὰς χαρακτῆρας, ὅτι δηλαδὴ εἰργάζοντο κατ' ἰδανικὴν ἐντέλειαν. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀπεκρούσθη ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ Πλουμενβάχ, ὅστις περιγράφει ὡς ἀκολούθως ἓν κρανίον ἑλληνικόν, εὑρισκόμενον εἰς τὴν συλλογήν του· « Τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου εἶναι ὀλίγον σφαιροειδές, ἔχον τὰ ὀστᾶ τῆς ἄνω σιαγόνος συνημμένα καὶ κατὰ τὴν ῥῖνα σχεδὸν κάθετα, τὰ ζυγωματικὰ δὲ ὀστᾶ μετρίως καὶ εὐρύθμως κατακλίνοντα, ὁμοιότατον μὲ τὰ περίφημα σχεδιάσματα τῶν καλλιτεχνῶν. » Αὕτη ἡ ἑλληνικὴ κεφαλὴ καὶ μία ἄλλη, ἀνήκουσα εἰς τὴν βάρβαρον καὶ ἀμαθῆ τῶν κατοίκων τῆς Γεωργίας φυλὴν εἰσί, λέγει, αἱ ὡραιότεραι τῆς συλλογῆς του, συγκειμένης ἐξ 170 κρανίων διαφόρων ἐθνῶν.

Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ χροιὰ τοῦ δέρματος καὶ αἱ τρίχες ἐποικίλλοντο ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Εὐρωπαίοις, καθ' ἃς παρέχουσι μαρτυρίας ἕλληνες συγγραφεῖς.

Τὰ ἐπίθετα «ξανθοί, πυῤῥοί, κυανοχαῖται, γλαυκώπιδες » καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλοτε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ αὐτὴ ποικιλία τῆς χροιᾶς ἡ παρατηρουμένη σήμερον παρὰ τοῖς ἔθνεσι τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης, μάλιστα εἰς τόπους, ὅπου τὸ κλίμα ἐτροποποιήθη διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους ἢ διὰ τὴν ἀνύψωσιν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἔχουσι κοινὸν τὸ γνώρισμα τοῦτο μετὰ τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ ἐκληρονόμησαν τὴν ὡραίαν μορφήν, δι' ἣν ἐκεῖνοι ἐθαυμάζοντο· καὶ ὡς παρατηρεῖ ὁ περιηγητὴς Πουκβίλ, τὰ ἐμπνεύσαντα τὸν Ἀπελλῆν καὶ Φειδίαν ὑποδείγματα εὑρίσκονται καὶ νῦν ἔτι μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. « Εἰσὶ γενικῶς ὑψηλοὶ καὶ εὐσώματοι, ἔχουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ζωηρούς, ἐμπύρους, τὸ στόμα καθ' ὑπερβολὴν ὡραῖον καὶ διακεκοσμημένον μὲ ὡραιοτάτους ὀδόντας. Ἂν δὲ καὶ γενικῶς εἶναι ἔθνος ὡραῖον, ὑπάρχουσιν ὅμως μεταξὺ αὐτῶν βαθμοὶ διάφοροι. Αἱ Σπαρτιάτιδες εἰσὶ ξανθαί, κομψαὶ καὶ εὐγενεῖς τὸ ἦθος. Αἱ γυναῖκες τοῦ Ταϋγέτου ἔχουσι τὸ ἀνάστημα τῆς Παλλάδος, ὅτε ἔφερε μεταξὺ μαχῶν τὴν φοβερὰν αἰγίδα. Ἡ Μεσσηνία γυνὴ εἶναι εὔσαρκος· ἔχει δὲ χαρακτῆρας κανονικούς, μεγάλους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μακρὰς καὶ μελαίνας τὰς τρίχας. Τῆς Ἀρκαδίας ποιμενίδος, ὑπὸ τὰ μακρὰ μάλλινά της ἐνδύματα, μόλις ὑποφαίνεται ἡ κανονικότης τῆς μορφῆς, ἀλλ' ἡ φυσιογνωμία της ἑρμηνεύει ἀθωότητα καὶ καθαρότητα ψυχῆς. Αἱ Πελοποννήσιαι εἰσὶ σώφρονες καὶ ἁγναί, καὶ ἡ συζυγικὴ πίστις αὐτῶν αὐστηροτάτη. Ὁ αὐτὸς Πουκβὶλ λέγει τὰς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του Ἑλληνίδας ὅλως ἀμαθεῖς καὶ ἄνευ τινὸς διανοητικῆς μορφώσεως, « διότι, προστίθησιν, ἡ μουσικὴ καὶ ὁ χορὸς ἐδιδάχθησαν εἰς αὐτὰς ἀπὸ τὴν φύσιν. Ὅ,τι δὲ καλὸν ἐνυπάρχει εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων φαίνεται ὅτι προκύπτει ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἧς ἀπολαύουσι κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον τὰ παιδία ἀνατρέφονται καὶ αὐξάνουσιν ὅλως ἐλεύθερα ὡς τὰ εὔρωστα φυτά, τὰ γεννώμενα αὐτομάτως εἰς γόνιμον ἔδαφος. Οὐδέποτε μεταχειρίζονται αὐτὰ σκληρῶς οἱ γονεῖς των, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς πεπολιτισμένας χώρας περὶ τὰ παιδία τῶν κατωτέρων τάξεων· ὁ χαρακτήρ των δὲν φέρει ποτὲ ἴχνος θλίψεως.»

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐζωγράφησε τοὺς κατοίκους τῆς Σπάρτης οὕτω· «Οἱ Σπαρτιᾶται διαφέρουσι κατά τε τὸ ἀνάστημα καὶ τὰ ἤθη ἀπὸ τῶν γειτόνων των Ἀρκάδων. Ἐνῷ οὗτοι φέρουσι πήραν καὶ ῥάβδον ποιμενικὴν, καὶ διάγουσι βίον ὅλως ποιμένων, οἱ τῆς Σπάρτης ἐξ ἐναντίας εἰσὶ φιλοπόλεμοι, ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα ζωηρὸν καὶ ταραχώδη, καὶ ἐρεθίζονται εὐκολώτατα ». Ὁ Κ. Πουκδὶλ ὁμιλεῖ περὶ τῆς μακρᾶς ξανθῆς κόμης τῶν Σπαρτιατίδων, τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἤθους, τοῦ σεμνοπρεποῦς ἀναστήματος, τῆς κομψότητος τῆς μορφῆς καὶ τῆς ζωηρότητος τῶν μεγάλων, κυανῶν καὶ μακροβλεφάρων ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται καί τινες ξανθοὶ, εἰσὶν ὑψηλοῦ ἀναστήματος· οἱ ἀνδρικοὶ δὲ καὶ κανονικοὶ αὐτῶν χαρακτῆρες διετήρησαν τύπον τινὰ τῶν Δωριέων τῆς ἀρχαίας Σπάρτης.

(*Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.*)



Κίνησις τῆς γῆς.

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΓΗΣ.

—ooo—

Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν παριστᾷ τὴν θέσιν τῆς γῆς πρὸς τὸν ἥλιον ἐν τῷ διαστήματι ἑνὸς ἔτους. Αἱ δώδεκα σφαῖραι παριστάνουσι τοὺς δώδεκα μῆνας. Ἡ πρὸς ἀριστερὰ ὑπὸ τὴν ἐξωτάτην τεθειμένη, κεῖται ἀντὶ τοῦ Ἰανουαρίου, ἡ μετ' αὐτὴν, πρὸς δεξιὰ, ἀντὶ τοῦ Φεβρουαρίου· οὕτω δὲ μετροῦντες, ἐκ δεξιῶν πάντοτε, καὶ ἀναβαίνοντες εὑρίσκομεν ὅτι ἑκάστη σφαῖρα παριστᾷ κατὰ σειρὰν τὸν ἑπόμενον μῆνα, ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐξωτάτην, παριστάνουσαν τὸν τελευταῖον μῆνα τοῦ ἔτους.

Ἰδοὺ, κατὰ Ἀραγὼ, τὸ ἱστορικὸν τῆς περὶ τὸν ἥλιον κινήσεως τῆς γῆς·

Ὁ Σάμιος Ἀρίσταρχος, ὅστις ἤκμαζε περὶ τὸ 180 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, εἶπε πρῶτος ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον· δι' ὃ καὶ κατηγορήθη ὡς ἀσεβής.

Ὁ γνωστὸς φρεάντλης Κλεάνθης, ὅστις καὶ αὐτὸς ἔζη περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἠσχολήθη πρῶτος, κατὰ Πλούταρχον, νὰ ἐξηγήσῃ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα διὰ τῆς περὶ τὸν ἥλιον κινήσεως τῆς γῆς καὶ της περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα στροφῆς αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐξήγησις, προστίθησιν ὁ Πλούταρχος, ἦτο ὅλως καινοφανὴς καὶ ἐναντία τῶν παραδεδεγμένων, πολλοὶ φιλόσοφοι προέτειναν νὰ ἐγκαλεσθῇ καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἀσεβείᾳ.

Τὸ πλανητικὸν σύστημα, ὅπως περιεγράφη ὑπὸ Πτολεμαίου, παριστᾷ τὴν γῆν ὡς κέντρον τῆς κινήσεως τῶν πλανητῶν. Περὶ αὐτὴν κινοῦνται οἱ ἑπτὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων κληθέντες πλανῆται, ἤτοι ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Κρόνος.

Εἰ καὶ ἐθεώρησαν τὴν γῆν οἱ ἀρχαῖοι ὡς κέντρον τῆς κινήσεως τῶν πλανητῶν καὶ τὴν σφαῖραν ἡμῶν ἀκίνητον, παρεδέχθησαν ὅμως καί τινα ἔλλειψιν σχέσεως μεταξὺ τῆς κινήσεως τῶν πλανητῶν καὶ τῆς φαινομένης τοῦ ἡλίου· ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν καὶ νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνεξήγητον περιπλοκὴν τοῦ συστήματος τοῦ παντός. Κατὰ τὴν δεκάτην ἕκτην ἑκατονταετηρίδα ὁ Πρῶσος Κοπέρνικος ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὅλας τὰς δυσκολίας ἀναδραμὼν εἰς τὰς ἰδέας Φιλολάου, τοῦ πάλαι πυθαγορείου φιλοσόφου, ἀξιώσαντος ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον, καὶ ἰσχυρίσθη ὅτι τῷ ὄντι ἡ γῆ κινεῖται ἕλκουσα καὶ τὴν σελήνην ὡς δορυφόρον.

Τὴν αὐτὴν ὅμως ἑκατονταετηρίδα ὁ Γερμανὸς Κέπλερος ὥρισεν ἀκριβῶς τὸ πλανητικὸν σύστημα, παραδεχθεὶς μὲν τοῦ Κοπερνίκου τὰς ἰδέας περὶ τῆς κεντρικῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου περὶ ὃν στρέφονται οἱ πλανῆται, ἀποκρούσας ὅμως τὰς ἀρχαίας ὑποθέσεις περὶ κυκλικῶν ὁμοιομόρφων κινήσεων πέριξ κέντρου φανταστικοῦ, κενοῦ πάσης ὕλης, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἶπε δὲ αὐτὸς πρῶτος ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι κέντρον τῆς κινήσεως τῶν πλανητῶν. Καὶ ἵνα ἀποδείξῃ τοῦτο, ἠσχολήθη εἰς ἀναριθμήτους ὑπολογισμοὺς μετὰ μεγίστης καρτερίας καὶ ἐπιμονῆς. Αἱ μετὰ ταῦτα δὲ γενόμεναι ἀνακαλύψεις πλανητῶν ἐπεκύρωσαν τὸ σύστημα τοῦτο.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΧΑΜΑΙΜΗΛΩΝ.

—οοο—

Ὅστις θέλει ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν ἐντόμων τοῦ ἔαρος, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ κεκοπιακὼς τὴν ἡμέραν στερεῖται τοῦ ὀλίγου ὕπνου τῆς νυκτὸς, ἂς καταφύγῃ εἰς κάπνισμα διὰ κόνεως ἥτις ἀπό τινων ἐτῶν μετακομίζεται ἐκ τῆς Περσίας. Περὶ ταύτης τῆς γνησίας περσικῆς ἐντομοκόνεως, νομίζομεν καλὸν νὰ εἴπωμεν ὀλίγα.

Ἡ κόνις αὕτη ἑφελκύει διὰ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῆς ὀσμῆς τὰ ἔντομα, τὰ ναρκόνει πάραυτα, καὶ τὰ θανατόνει, ἐνῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ μεγαλήτερα ζῶα εἶναι ἀβλαβής.

Ἂν καὶ ἦτον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ῥώσσοις, οἵτινες πρὸ πολλοῦ καταναλίσκουσι καθ' ἕκαστον χρόνον χιλιάδας λιτρῶν, ὅμως δὲν ἐγνώριζον τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς αὐτῆς, ὡς οὔτε τὰ φυτὰ ἐξ ὧν κατεσκευάζετο, μέχρις οὗ ὁ Ἀρμένιος ἔμπορος Σουμτὸφ, διερευνήσας τὰ μέρη τοῦ Καυκάσου, ἔμαθε τὸν τρόπον τῆς συλλογῆς καὶ τῆς παρασκευῆς αὐτῆς.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως, πλείονα τῶν εἴκοσι χωρίων καταγίνονται εἰς τὴν ἐμφύτευσιν τοῦ φυτοῦ τούτου.

Δύω εἴδη Πυρέθρου, ἀλλήλοις τὰ μέγιστα ὁμοιάζοντα, δίδουσι τὴν κόνιν αὐτὴν, ὀνομαζόμενα παρὰ τῶν βοτανικῶν Pyrethrum roseum καὶ carneum, ἤτοι Πύρεθρον ῥοδόχρουν ἢ σαρκόχρουν. Ὀνομάζεται δὲ καὶ χαμαίμηλον περσικὸν ἐρυθρόν.

Ὁμοίαν ἐνέργειαν ἐντομοκτόνον ἔχει καὶ φυτόν τι ὀνομαζόμενον Chrysanthemum leucanthemum φυόμενον εἰς τὰ τῆς Βοσνίας καὶ Δαλματίας μέρη, καὶ χρησιμεῦον πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν.

Τὸ φυτὸν τοῦτο εἶναι θαμνίσκος, καὶ φύεται μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς ἀγροὺς, καλλιεργεῖται ὅμως καὶ εἰς τοὺς κήπους τῆς νοτίου Ῥωσσίας, εἰς τὴν Τίφλιδα παραδείγματος χάριν· ἀνθεῖ δὲ περὶ τὸν Ἰούνιον. Πρὸς συλλογὴν τῶν φυτῶν ἐκλέγουσι καιρὸν ξηρασίας, ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ εἷς δραστήριος ἐργάτης δύναται νὰ συλλέξῃ 30—80 λίτρας ἐκ τῶν αὐτομάτως φυομένων. Τὰ ἄνθη ἀποκόπτονται καὶ ξηραίνονται συνήθως εἰς τὸν ἥλιον, τὰ εἰς τὴν σκιὰν ὅμως ξηρανθέντα ἐνεργοῦσι δραστηριότερον. 1000 λίτραι χλωρῶν ἀνθέων παρέχουσιν 100 λίτρας ξηρῶν. Ταῦτα συνθλίβονται πρότερον μὲ τὰς χεῖρας, ἡ δὲ κόνις ἀλέθεται εἰς μύλον. Τοιουτοτρόπως κατασκευάζεται ἡ τόσον ὠφέλιμος μυοκτόνος κόνις τοῦ Καυκάσου.

Εἰς τὰ τῆς Ἰταλίας μέρη καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Βενετίαν, μεταχειρίζονται διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν κόνιν εἴδους ἀψινθίας ὀνομαζομένου Assenzio sylvatico.

Ξ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—οοο—

Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, παρὰ Ἰωάννου Φιλήμονος. Τόμος τρίτος. Τύποις Π. Σούτσα καὶ Α. Κτενᾶ. 1860

Ἐπιχειρήσας νὰ διαγράψῃ τὴν μεγάλην εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Κύριος Ἰ. Φιλήμων ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ φιλοτίμως καὶ φιλοπόνως. Τὸ κοινὸν γνωρίζει ἤδη(*) τοὺς δύο πρώτους τοῦ δοκιμίου τούτου τόμους, ἐξ ὧν διὰ μὲν τοῦ ἑνὸς συνεπληρώθησαν ὅσα ἄλλοτε ὁ συγγραφεὺς εἶχε δημοσιεύσει περὶ τῆς φιλικῆς ἑταιρείας, διὰ δὲ τοῦ ἑτέρου ἱστορήθησαν τά τε κατὰ Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τὸ κατὰ τὴν Μολδοβλαχίαν μέρος τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ νῦν ἐκδοθεὶς τρίτος τόμος περιέχει ἔγγραφα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ὀλιγώτερον τῶν προτέρων πολύτιμα, καὶ εἰδήσεις ἐξίσου ἀκριβεῖς καὶ περιέργους. Τίς δύναται λ. χ. νὰ ἀναγνώσῃ τὸ ἔγγραφον δι' οὗ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὕδρας, εὐθὺς ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, διώρισαν « ἀρχηγὸν εἰς τὰ καράβιά τους », τὸν « Καπετὰν Γιακουμάκην Νικολάου Τουμπάζην », χωρὶς νὰ θαυμάσῃ τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν ἣν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶχον περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς προσεχοῦς ἱδρύσεως μεγάλου βασιλείου τῆς Ἑλλάδος; « Ἐσεῖς οἱ καπετανέοι, λέγει τὸ ἔγγραφον τοῦτο, εἶσθε εἰς χρέος νὰ ὑπακούσητε εἰς τὰς διαταγὰς καὶ παραγγελίας τοῦ εἰρημένου καπετὰν Γιακουμάκη μὲ πᾶσαν προθυμίαν, διὰ νὰ ἀπολαύσητε ἐν καιρῷ ὁμοῦ μετὰ τῆς συντροφίας σας παρὰ τοῦ ὀρθοδόξου βασιλέως μας καὶ τῆς ἀγαπητῆς πτρίδος τὸν στέφανον τῆς δόξης καὶ τιμῆς . . . Ὅστις δὲ ἀπὸ ἐσᾶς πράξῃ τὸ ἐναντίον τῆς παραγγελίας ταύτης, ἡμεῖς

(*) Ἴδε τὸ φυλλάδιον 242, σελ. 40.

δὲν θέλομεν κρίνει τὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ θέλει κρίνει αὐτὸν τὸ ὑψηλὸν κριτήριον τοῦ ὀρθοδόξου βασιλέως μας, καὶ θέλει δώσει ἐκεῖ λογαριασμὸν εἰς ὅσα κακῶς ἐφέρθη. Ὁμοίως καὶ σεῖς, γενναῖοι σύντροφοι, νὰ πολεμήσητε μὲ ἀνδρείαν τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεώς μας διὰ νὰ λάβετε παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως μας τὸν στέφανον τῆς τιμῆς καὶ δόξης. Ἂν δὲ καί τις ἀπὸ σᾶς ἐναντιωθῇ εἰς ὅσα παραγγέλλει ἡ πατρίς, ἔχει νὰ δώσῃ λόγον εἰς τὸ ὑψηλὸν κριτήριον τοῦ βασιλέως μας. » Τὸ ἀξιομνημόνευτον τοῦτο ἔγγραφον δημοσιεύεται ἤδη κατὰ πρῶτον, ἂν δὲν ἀπατώμεθα· ἡμεῖς τοὐλάχιστον δὲν ἐνθυμούμεθα νὰ ἀνεγνώσαμεν αὐτὸ ἀλλαχοῦ.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν ὁ Κολοκοτρώνης ἔστειλε, μετὰ τὴν κρίσιμον περὶ Βαλτέτσιον νίκην, πρὸς τὸν ἐν Τριπόλει κλεισθέντα Κεχαγιάβεην. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἥτις ἐπιγράφεται « ἀπὸ ἐμένα τὸν Θεοδωράκη Κολοκοτρώνη, ἄρχοντα τῶν ἀκαταμαχήτων ἑλληνικῶν στρατευμάτων, εἰς ἐσένα τὸν Μουσταφᾶ Κεχαγιάβεην », εἶναι τῷόντι χαρακτηριστικωτάτη· διότι ἅμα μὲν, πλειότερον πάσης ἄλλης περιγραφῆς καταδεικνύει τὸ ὑπερβολικὸν θάῤῥος τὸ ὁποῖον ἔλαβον οἱ Ἕλληνες μετὰ τὸ μέγα ἐκεῖνο κατόρθωμα, ἅμα δὲ πιστότερον παντὸς ἱστορικοῦ καλάμου εἰκονίζει τὸ ἦθος καὶ τοὺς τρόπους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Πελοποννήσου. Περίεργος ὁμοίως εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς ἑστιάσεως ἣν προσέφερεν ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ὅτε, τῇ 19 Ἰουνίου 1821, ἀπεβιβάσθη οὗτος κατὰ πρῶτον εἰς τὸ Ἄστρος. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα περιέχει τὸ βιβλίον τὰ συντελεστικώτατα εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἕτερον τῆς συγγραφῆς προτέρημα εἶναι ὅτι κρίνει τοὺς πάντας ἀνεξαιρέτως δικαίως καὶ ἀπαθῶς· ὥστε δὲν ἀναφαίνονται ἐνταῦθα ἴχνη τῶν συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν ὅσας ὁ Κύριος Ι. Φιλήμων ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ εἶχε βεβαίως ἄλλοτε, καθὸ ἀναμιχθεὶς εἰς τὰ πράγματα ἐπί τε τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπὶ ἱκανὸν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνον. Γνωστὴ λ. χ. εἶναι ἡ φιλία αὐτοῦ πρὸς τὸν Κολοκοτρωνικὸν οἶκον καὶ ἡ ἐξαίρετος εὐλάβεια τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸν ἀείμνηστον ἀρχηγὸν τοῦ οἴκου τούτου. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα ταῦτα δὲν ἀπέτρεψαν τὸν συγγραφέα νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τῆς προσηκούσης δικαιοσύνης περὶ τοῦ οἴκου τῶν Δεληγιανναίων καὶ ἰδίως περὶ τοῦ στρατηγοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη. Ἡ αὐτὴ λήθη πάσης παρελθούσης πολιτικῆς διαφωνίας καταφαίνεται καὶ εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν ὡμίλησε περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς ἡγεμόνος τῆς Μάνης καὶ τῆς πολυαρίθμου τῶν περὶ αὐτὸν ἡρώων νεοσσιᾶς. Ἵνα ἐκτιμηθῇ προσηκόντως ἡ ἀρετὴ αὕτη τοῦ συγγραφέως, ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι καὶ ἄλλοι ἐπεχείρησαν νὰ γράψωσι περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ὅτι ὄχι ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν κατὰ δυστυχίαν μετεβίβασαν εἰς τὰς ἀφηγήσεις των πάθη ἀνάξια τῆς ἱστορίας.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔχουσιν. Ἀλλ' ἀποδόντες δικαιοσύνην εἰς τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου Ἰωάννου Φιλήμονος, νομίζομεν χρέος μας νὰ ἀπευθύνωμεν εἰς αὐτὸν καί τινα σπουδαίαν παρατήρησιν. Ὁ ἀνὰ χεῖρας τρίτος τόμος δὲν περιλαμβάνει εἰμὴ τὰ κατὰ τοὺς πρώτους τρεῖς μῆνας τῆς ἐπαναστάσεως συμβάντα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἤτοι ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ λεγομένῃ Στερεᾷ καὶ ἐν ταῖς νήσοις. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ συγγραφέως, εἰς τὸ ἑξῆς ἕκαστος τόμος θέλει περιλαμβάνει ἓν ἔτος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι 9, ἕπεται ὅτι θέλομεν ἔχει 9 τόμους· εἰς τούτους δὲ προστιθεμένων τῶν 3 προεκδοθέντων, ἔχομεν ἐν ὅλοις 12. Δώδεκα τόμοι πρὸς δραχμὰς 10, δίδουσι, δηλαδὴ λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἀγοράζοντος αὐτοὺς, δραχμὰς 120. Ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀμφιβάλλομεν ἂν δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλοὶ ἄνθρωποι πρόθυμοι νὰ καταβάλωσι δρ. 120 διὰ μίαν συγγραφήν. Πρὸς τούτοις ἀμφιβάλλομεν ἂν καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες λάβωσι τοὺς 12 τόμους, θέλουσιν εὑρεθῇ πολλοὶ πρόθυμοι νὰ τοὺς ἀναγνώσωσι, διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ κόσμος ἀγαπᾷ τὰ μικρὰ βιβλία καὶ ὄχι τὰ μεγάλα. Ἐν τούτοις τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπιθυμοῦμεν τὸ Δοκίμιον νὰ εὕρῃ καὶ πολλοὺς ἀγοραστὰς καὶ πολλοὺς ἀναγνώστας, διότι εἶναι ἄξιον τῷόντι τοιαύτης τύχης. Πρὸς τοῦτο ὅμως νομίζομεν ἀπαραίτητον νὰ ἀποβῇ ἐπιτομωτέρα ἡ ἀφήγησις τοῦ συγγραφέως.

Κ.· Π.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

—ooo—

Τῷ συντάκτῃ τῆς Πανδώρας.

Εἰς τὴν ἐνταῦθα κώμην *Σπαρτιὰ* εὑρέθη πρό τινος καιροῦ τεμάχιον μαρμάρου, σχῆμα ἔχον τετράπλευρον, καὶ κωνοειδὲς πρὸς τὰ ἄνω.

Εἰς τὸ κάτω μέρος ὑπάρχουσι δύο κεφαλαὶ, ἡ μὲν παιδὸς ἡ δὲ γυναικὸς, ἐχούσης τὴν κεφαλὴν περιδεδεμένην κατὰ τὸ εἰσέτι εἰς τὰς γυναῖκας τῶν ἐνταῦθα χωρικῶν ἐπικρατοῦν ἔθος. Αἱ κεφαλαὶ δὲ αὗται δὲν εἶναι ἐγγεγλυμμέναι, ἀλλὰ προέχουσαι, καὶ διακρίνονται καλῶς· ἄνωθεν αὐτῶν ἀναγινώσκεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή·

ΗΡΑΚΛΕΩΝ ΗΡΑΚΛΕΟΝΤΟΣ

ΧΑΙΡΕ

. . . ΟΡΗΣΙΑ ΗΡΑΚΛΕΟΝΤΟΣ ΓΥΝΑΙ

ΧΑΙΡΕ

Κατὰ τὰ φαινόμενα τὸ μάρμαρον τοῦτο ἦν ἐπὶ τοῦ τάφου μητρὸς καὶ υἱοῦ. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς ἐλλείπουσι τὰ τρία ἀρχικὰ γράμματα,

ὧν τὸ τρίτον, εἰκάζω ὡς ἐκ τοῦ σωζομένου εἰς τὸ ἄνω μέρος στρογγύλου, ὅτι ἦν Ρ. Ἂν δ' οὕτως ἔχῃ ἴσως τὄνομα ἦν ΠΑΡΡΗΣΙΑ ἀντὶ ΠΑΡΡΑΣΙΑ. Δὲν εἶμαι ὅμως βέβαιος. Ὁ τρόπος τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὰ ὀνόματα ἀποδεικνύουσιν αὐτὴν ἀρχαιοτάτην.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν 8 Ἰανουαρίου 1860.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΣ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΣ (*).

—ooo—

Οἱ ἐν Καλκούτῃ Ἕλληνες, ἰδίως ὁ Παναγιώτης καὶ Κωνσταντῖνος Πανταζῆς, προσεκάλεσαν πρὸς ἑαυτοὺς πεπαιδευμένους διδασκάλους ἐκ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἀναθρέψωσι τοὺς ἰδίους αὐτῶν παῖδας, καὶ ἐκπαιδεύσωσιν αὐτοὺς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδασκάλων τούτων περικλεέστατος ἐχρημάτισε Δημήτριος ὁ Γαλανός. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς διὰ τῆς ἐκτεταμένης παιδείας καὶ ἰδίως τῆς ἐξαιρέτου γνώσεως τῆς Σανσκριτικῆς γλώσσης οὐχὶ μόνον προσήνεγκεν ὠφέλειαν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους νέους τῆς Καλκούτης, ἀλλὰ καὶ ἀπέκτησεν Εὐρωπαϊκὸν κλέος, διὰ τοῦτο νομίζω οὐχὶ περιττὸν νὰ εἴπω τινὰ περὶ τοῦ ἀξίου τούτου ἐνορίτου τῆς Καλκουταίας ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὁ Γαλανὸς ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1760 ἔτος ἀπὸ εὐσεβῶν καὶ εὐπόρων γονέων. Ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας, πρᾷος ὢν τὸ ἦθος ἐδείκνυεν εὐφυΐαν πνεύματος καὶ μεγάλην πρὸς τὰ γράμματα ἔφεσιν. Ἤδη κατὰ τὸ δωδέκατον ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἔτος ἐνενόει τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἤκμαζον περικλεεῖς διδάσκαλοι ἐν ταῖς πόλεσι τῶν Ἰωαννίνων, Σμύρνης, Κυδωνιῶν, Μεσολογγίου, ἐπίσης ἐπὶ τοῦ ἁγίου ὄρους Ἄθω, καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Σίφνου, Χίου καὶ Πάτμου. Ὁ Γαλανὸς ἤκουσεν ἐν Μεσολογγίῳ μαθήματα παρὰ τῷ ἐνδόξῳ Παλαμᾷ περὶ τὰ δύο ἔτη, ἔπειτα δ' ἐσπούδασεν ἐν Πάτμῳ, ὅπου ἐκτὸς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν παρεδίδετο καὶ ἡ θεολογία. Διανύσας δὲ οὕτω τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ, μητροπολίτην Καισαρείας Γρηγόριον, πρῶτον μέλος τῆς ἱερᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, καὶ ἔζη παρ' αὐτῷ χρόνον τινά, ἀλλὰ δὲν συγκατένευσεν εἰς τὴν γενομένην αὐτῷ πρότασιν ν' ἀσπασθῇ τὴν πνευματικὴν κλῆσιν· ἐπειδὴ παρὰ τῆς θείας θελήσεως ἦν δι' αὐτὸν ὡρισμένον ἕτερον στάδιον ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένῃ Ἰνδίᾳ. Συνέβη ὥστε εἷς τῶν πλουσίων Ἑλλήνων πραγματευτῶν, τῶν ἐν Καλκούτῃ ἐμπορευομένων, ὀνόματι Κωνσταντῖνος Πανταζῆς, Ἀδριανουπολίτης, παρεκάλεσε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοῦ ἀνταποκριτὴν νὰ εὕρῃ καὶ ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὸν διδάσκαλον ἱκανὸν πρὸς παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ Πανταζῆ, διατελῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Μητροπολίτην Καισαρείας, ἐγίνωσκε τὸ ἀγαθὸν ἦθος, τὰς πνευματικὰς ἱκανότητας, καὶ τὴν παιδείαν τοῦ νέου Γαλανοῦ, διὸ καὶ ἐπρότεινε πρὸς αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ εἰς Καλκοῦταν. Οὗτος δ' ἐπιθυμῶν ν' αὐξήσῃ τὰς γνώσεις αὐτοῦ, καὶ ζήσῃ ἀνεξαρτήτως διὰ τῶν ἰδίων κόπων, προθύμως παρεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἰνδίαν. Τοῦτο συνέβη κατὰ τὸ 1786 ἔτος. Ἐν Καλκούτῃ ὁ Πανταζῆς παρεδέχθη αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, καὶ ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγενῶν. Ὁ Γαλανὸς ἐδίδασκεν αὐτοὺς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν περὶ τὰ ἓξ ἔτη, αὐτὸς δ' ἐσπούδαζε τὰς γλώσσας Ἰνδικήν, Περσικὴν καὶ Ἀγγλικήν. Προσκτήσας δὲ μικράν τινα περιουσίαν, συγχωροῦσαν εἰς αὐτὸν νὰ ζῇ ἀνεξαρτήτως, ἀπεφάσισε ν' ἀφιερώσῃ ἑαυτὸν εἰς σπουδαίας ἐνασχολήσεις, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πόλιν Μπεναρές, ἥτις διὰ τοὺς Ἰνδοὺς εἶναι τὸ αὐτὸ ὅ,τι ἦσαν αἱ Ἀθῆναι μὲν διὰ τοὺς ἀρχαίους κατὰ τὴν παιδείαν, ἡ Ῥώμη δὲ (νῦν) διὰ τοὺς Καθολικοὺς κατὰ τὴν ἱερότητα. Ἐκεῖ ὁ Γαλανὸς διήγαγε περὶ τὰ 40 ἔτη ἐν συγκοινωνίᾳ μετὰ τῶν σοφωτάτων Βραχμάνων, καὶ ἠσχολεῖτο περὶ μεταφράσεως Σανσκριτικῶν συγγραμμάτων εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὑπάρχει παροιμία « ὡς ἀετῷ πᾶς ἀὴρ ἴδιος, οὕτως ἀνδρὶ εὐγενεῖ πᾶσα γῆ πατρίς. » Ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἔλεγον πολλάκις « καὶ ὁ καπνὸς τῆς πατρίδος ἡδὺς καὶ εὐάρεστος. » Τὴν ἡδύτητα τῆς πατρίδος ἐνεθυμήθη καὶ ὁ Γαλανὸς ἐν τῷ γήρατι αὐτοῦ, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀφήσῃ τὸν ἥσυχον αὐτοῦ βίον ἐν Μπεναρές, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἐξεπληρώθη· ὁ θάνατος κατέλαβεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐτελεύτησε δὲ κατὰ τὸ 1833 ἔτος τὴν 3 Μαΐου τῷ 72 ἔτει ἀπὸ γεννήσεως μετὰ βαρεῖαν ἀσθένειαν. Τοὺς λαμπροὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς ἔκλεισεν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Πανταλέων, ὃν αὐτὸς προσεκάλεσεν εἰς Καλκοῦταν κατὰ τὸ 1831 ἔτος. Τὸν Δημήτριον Γαλανὸν ἐσέβοντο ὄχι μόνον οἱ ὀρθόδοξοι συμπολῖται αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ Βραχμᾶνες αὐτοί. Εἷς αὐτῶν διδάσκαλος καὶ φίλος αὐτοῦ, ὀνόματι Μουσὴ Στελσίν, θρηνῶν τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἔγραψε Σανσκριτιστὶ τέσσαρας ἐπιταφίους στίχους.

«Οὐαί, οὐαὶ ἑκατοντάκις! Δημητρίου τοῦ Γαλανοῦ ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὰς αἰωνίους σκηνὰς ἀπελθόντος, ἐγὼ θρηνῶν καὶ ὀδυρόμενος εἶπον φεῦ! ὁ Πλάτων τοῦ αἰῶνος ἀφῆκε τὸν κόσμον. »

Ἐν τῇ Καλκουταίᾳ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ ἀνηγέρθη μνημεῖον πρὸς τιμὴν τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ Πανταλέοντος μετ' ἐπιγραφῆς, συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ Πρωτοσυγκέλου Ἀνανίου.

« Δημήτριος Γαλανὸς ὁ Ἀθηναῖος ἐγεννήθη μὲν ἐν Ἑλλάδι ἀπεβίωσε δ' ἐν Ἰνδίᾳ. Ἦν εὔσημος καὶ ἐν-

(*) Μετεφράσθη ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ ὑπὸ Θ. Βίμπου.

δοξος φίλος τῶν τε μουσῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ ἐκόπη μὲν ἡ ἐπίγειος καὶ πολύπονος αὐτῷ ζωή, ἤρξατο δ' ὅμως ἡ οὐράνιος καὶ μακαρία. Τὸ σέβας δὲ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Πανταλέοντος ἀνίδρυσαν τὸν τύμβον τοῦτον εἰς αἰώνιον μνήμην.»

Ὁ Γαλανὸς ἐν τῇ ἰδιοχείρῳ αὐτοῦ διαθήκῃ διέθετο τὸ μὲν ἥμισυ τῆς πυριουσίας εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸ δὲ ἕτερον (8, 400 ρούβλια ἀργυρᾶ) μετὰ τῶν βιβλίων καὶ τῶν χειρογράφων εἰς τὸ ἀνώτατον ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτικὸν κατάστημα. Η τελευταία αὐτοῦ θέλησις ἐξεπληρώθη. Ἐκ τῶν χρημάτων τούτων (μετὰ καὶ ἄλλων συνεισφορῶν) ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἑλλάδος ἀνιδρύθη Πανεπιστήμιον, ἐν ᾧ φυλάττονται καὶ τὰ χειρόγραφα αὐτοῦ (*). Ἐκ τῶν μεταφράσεων τοῦ Γαλανοῦ ἀπὸ τῆς Σανσκριτικῆς γλώσσης νεωστὶ καὶ πρώτην φορὰν ἐγένοντο γνωστὰ ἐν Εὐρώπῃ καὶ παρ' ἡμῖν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰνδοῦ φιλοσόφου Σανακέα καὶ τοῦ ποιητοῦ Ζαγανάθα. Τοιοῦτοι ἄνδρες, καὶ τοιοῦτοι χριστιανοὶ ὑπῆρξαν μέλη τῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐν Καλκούτῃ ἐνορίας.

(Ἐκ τῆς ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν.)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—ooo—

ΠΙΕΣΤΗΡΙΑ. Ἰδοὺ τί γράφει Γάλλος περιηγητὴς περὶ τῶν πιεστηρίων τοῦ Times· « Ἐπεσκέφθην τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Times· εἶναι δὲ ἀπέραντον καὶ μεγαλοπρεπέστατον· οὔτε μεταξὺ τῶν μεγαλητέρων τυπογραφιῶν τῆς Γαλλίας δὲν ὑπάρχει τις ἱκανὴ νὰ συγκριθῇ πρὸς ἐκεῖνο.

»Ὅτε τὸ 1791 ἔτος ἐσυστήθη τὸ πρῶτον ὁ Times, ἐτύπονεν ἓν μόνον φύλλον (δύο σελίδας) διὰ μηχανῆς χειροκινήτου, τριακόσια ἀντίτυπα ἐκτυπούσης καθ' ὥραν, καὶ ταῦτα κατὰ τὴν μίαν μόνον σελίδα.

»Τὸ 1814 ὁ Κένιγ κατεσκεύασε μηχανὴν ἐκτυποῦσαν 1800 φύλλα, καὶ τὸ 1827 ὁ Ἀπολεγάθ, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Κάουνερ, κατεσκεύασεν ἄλλην ἐκδίδουσαν τέσσαρας ἕως πέντε χιλιάδας ἀντιτύπων.

»Τὸ 1828 ὁ αὐτὸς Ἀπολιγὰθ ἐφεῦρε τὴν περίφημον κάθετον αὐτοῦ μηχανήν, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθην, δ' ἧς ἐκτυποῦνται δέκα χιλιάδες ἀντιτύπων τὴν ὥραν. Οἱ δύο οὗτοι κολοσσοί, οἵτινες ἐργαζόμενοι προξενοῦσι θόρυβον ἐκκωφοῦντά σε, κινοῦνται διὰ δυνάμεως τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἵππων. Πλησίον δὲ τοῦ δωματίου ὅπου κεῖται ὁ λέβης, ὑπάρχει ἕτερον μικρὸν περιέχον λουτῆρα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου διὰ τοὺς τυπογράφους.

»Διὰ νὰ γείνῃς στοιχειοθέτης τοῦ Times, πρέπει νὰ ὑποβληθῇς εἰς ἐξετάσεις καὶ ν' ἀποδείξῃς ὅτι ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἠμπορεῖς νὰ συνθέσῃς τοὐλάχιστον τεσσαράκοντα γραμμὰς ἐκ στοιχείων 56, ἤτοι 3240 στοιχείων τὸ ὅλον. Οἱ στοιχειοθέται κερδαίνουσι πολλάκις καὶ 30 καὶ 35 δρ. τὴν ἡμέραν.

»Ἐργάζονται δὲ στοιχειοθέται 124, ἐξ ὧν οἱ 50 καταγίνονται ἰδίως εἰς τὰς ἀγγελίας. Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ συνθέτουσι τὰ πρακτικὰ τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, καὶ δέκα χωρίζουσι τὰ στοιχεῖα. Πέντε ἢ ἓξ στενογράφοι λαμβάνουσι σημειώσεις εἰς τὴν Βουλήν, καὶ ἐπανερχόμενοι καθ' ἕκαστον τέταρτον τῆς ὥρας τακτοποιοῦσιν αὐτὰς καὶ δίδουσιν ἀμέσως εἰς τύπωσιν. Ἰδοὺ διὰ τί οἱ λόγοι τῶν ῥητόρων δημοσιεύονται πολλάκις ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας μετὰ μεγίστης ταχύτητος.

»Ἡ αἴθουσα ὅπου ἐργάζονται οἱ συντάκται εἶναι εὐρυχωροτάτη, εὐάερος, καὶ ἔχει μεγίστην τράπεζαν ἐν τῷ μέσῳ, περὶ τὴν ὁποῖαν κεῖνται μικρὰ γραφεῖα καὶ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα. Παρὰ τὴν αἴθουσαν ταύτην κεῖται ἡ τῶν ἀρχείων καὶ τὸ ἑστιατόριον ἐν ᾧ τρώγουσιν οἱ συντάκται. Εἰς τὴν τῶν ἀρχείων εὑρίσκεις πίνακα ὅλων τῶν ἄρθρων τῶν ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Times ἀφότου ἐσυστήθη. Καὶ ὁ μὲν πίναξ τῶν πρώτων ἐτῶν περιέχεται ἐντὸς μικροῦ τόμου εἰς 4ον, ὁ δὲ τῶν λοιπῶν ἐντὸς τεσσάρων εἰς φύλλον.

»Μετὰ τὴν αἴθουσαν τῶν ἀρχείων εἶδον τὴν τῶν διορθωτῶν, ἐν ᾧ εὑρίσκονται ἑκατοστυίες λεξικῶν πάσης γλώσσης καὶ πάσης ὕλης. Παρ' αὐτὴν δὲ κεῖται τὸ ἑστιατόριον τῶν διορθωτῶν τούτων. Εἶναι δὲ ὅλοι 24, ἐργαζόμενοι οἱ ἡμίσεις τὴν ἡμέραν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμίσεις τὴν νύκτα· ἡ διοίκησις τῆς ἐφημερίδος δαπανᾷ διὰ τὴν τροφὴν αὐτῶν.

»Ὑπάρχει καὶ ἰδιαιτέρα αἴθουσα ὅπου ἐκτυποῦνται τὰ κατάστιχα, αἱ ἀποδείξεις, αἱ ταινίαι καὶ οἱ φάκελλοι.

»Ἕκαστος συντάκτης κατοικῶν ἐν Λονδίνῳ, φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἀριθμόν τινα φακέλλων ἐπιγραφομένων πρὸς τὸν Times· ὅθεν ὅπου καὶ ἂν εὑρεθῇ, εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐπιθεώρησιν, στέλλει τὴν ἔκθεσίν του.

»Οἱ φάκελλοι οἱ στελλόμενοι ὑπὸ τῶν εἰς τὰ ξένα ἀνταποκριτῶν τοῦ Times εἶναι ἐρυθροί· παραδίδονται δὲ ἐλεύθεροι τέλους ταχυδρομικοῦ εἰς τὸ τυπογραφεῖον καθ' ὁποιανδήποτε ὥραν καὶ ἂν φθάσωσιν.

»Ὑπάρχει καὶ αἴθουσα ὅπου κατατίθενται αἱ εἰδήσεις, ἄλλη ὅπου ἐπιθεωροῦνται, καὶ τρίτη ὅπου ἐπιθεωροῦνται αἱ ἀγγελίαι.

»Εἰς τὰς ἀποθήκας κεῖνται ὁ χάρτης καὶ ἡ μελάνη. Δαπανῶνται δὲ 4,000 λίτραι μελάνης καθ' ἑβδομάδα.

»Ὁ χάρτης ζυγίζεται εἰς τὸ τυπογραφεῖον, ὅπου καὶ σφραγίζεται παρά τινος οἰκονομικοῦ ὑπαλλήλου ἐπὶ τούτῳ διοριζομένου ἵνα μετρᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν φύλλων. Τὰ οὕτω ἐσφραγισμένα φύλλα κυκλοφοροῦσιν εἰς Ἀγγλίαν δεκαπέντε ἡμέρας ἄνευ δικαιώματος ταχυδρομικοῦ.

»Η ἐφημερὶς τυπόνεται δὶς τῆς ἡμέρας, τὴν πρωΐαν καὶ τὴν ἑσπέραν· ἐὰν δὲ συμπέσῃ ἀξιόλογόν τι γεγονός, ἐκδίδεται καὶ τρίτον. Ἐντὸς δύο ὡρῶν γί-

(*) Χάρις τῇ φιλογενείᾳ καὶ τῇ ἐλευθεριότητι τοῦ ἐφόρου τῆς Δημοσίου Βιβλιοθήκης Κ. Γ. Κ. Τυπάλδου, ἐξεδόθησαν εἰς φῶς διὰ τοῦ τύπου. Σημ. Πανδ.

νεται ἡ πρᾶξις. Ἦτο πρώτη ὥρα μετὰ μεσημβρίαν ὅτε ἐπεσκέφθην τὸ κατάστημα· εἶχεν ἔλθῃ τότε ἡ εἴδησις ὅτι ἀπέθανεν ὁ Ἀλβέρτος Σμὶθ, φιλολόγος δημοφιλής. Τὴν δευτέραν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ὁ Times ἐφάνη ἀναγγέλλων τὸν θάνατον.

»Ἡ διεύθυνσις τοῦ Times δὲν δέχεται συνδρομὰς, ἀλλ' ὁ ἐμπορικὸς οἶκος Σμὶθ, εἰς τὴν ὁδὸν Strand, ἀποστέλλει αὐτὸν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας. Λαμβάνει δὲ ἐπὶ τούτῳ 30,000 ἀντίτυπα τὴν ἡμέραν, ἐξ ὧν αἱ 16,000 δίδονται αὐτῷ τὴν πέμπτην ὥραν τῆς πρωΐας καὶ στέλλονται τὴν ἕκτην. Ὁ οἶκος οὗτος πληρόνει 83 χιλιάδας δρ. καθ' ἑβδομάδα εἰς τὸν Times, ἐκ προκαταβολῆς.

»Ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἔμποροι οἱ ἀγοράζοντες ἀριθμοὺς τοῦ Times, (εἶναι δὲ 170) προπληρόνουσιν αὐτούς. Ἕκαστον ἀντίτυπον δίδεται ἀντὶ 35 λεπτῶν πρὸς τοὺς ἐμπόρους, οὗτοι δὲ πωλοῦσιν αὐτὸ ἀντὶ 55. Ναὶ μὲν ἡ μικρὰ τιμὴ ζημιόνει τὸ ταμεῖον τῆς ἐφημερίδος, ἀποζημιοῦται ὅμως ὑπὸ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀγγελιῶν. Τὰ εἰσοδήματα ταῦτα δὲν εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά· δὲν εἶναι ὅμως καὶ ὀλιγώτερα τῶν ἓξ ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

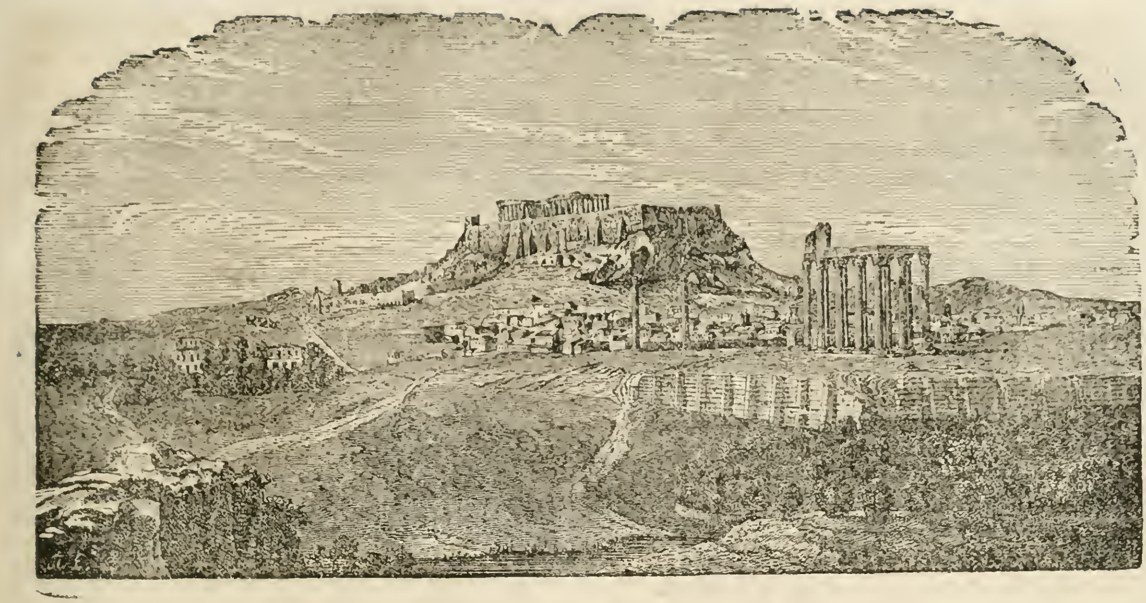
»Εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμὸν φθείρονται τὰ ἐν τῷ καταστήματι τούτῳ ἕνεκα τῆς ἀδιακόπου κινήσεως, ὥστε ἀνὰ δύο ἔτη ἀνασκευάζονται τὰ κάτω ἐργοστάσια.

»Εἶδον καὶ μουσεῖα ὅπου φυλάσσονται τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα πρὸ δέκα ἐτῶν μετεχειρίσθησαν οἱ 350 ἐργάται τοῦ Times, ἵνα ἀποκρούσωσί τινα στάσιν τοῦ ὄχλου.»

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

—ooo—

Σελὶς,	*στήλη,*	*στίχος*	*ἀντὶ*	*διόρθ.*
105	ά	15	αὐτῇ	αὐτῷ.
»	»	43	ἐκεῖναι	ἐκεῖνοι.
107	»	21	νὰ ἀπονείμῃ	νὰ ἀπονείμῃ αὐτῷ.
108	»	25	προειςδύσαντος	παρεισδύσαντος
»	»	55	ὑπῆρχε	καὶ ὅτε ὑπῆρχε
»	β'	5	περὶ	παρὰ
109	ά	33	ὡς	ἅμα
110	»	25	μεσιτείας	μεσιτεύσεως
»	»	34	ὅτι	ὅτε
111	»	38	1325.	κατὰ τὸ 1325.
»	»	48	κατεστράφη	κατεστράφη αὐτὸς
»	β'	10	ἀδελφὸν του Μάρκον	ἀδελφόν του Νικολῶν, εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφόν του Μάρκον.
130	»	52	ἐζήτουν	ἐκράτουν
141	ά	37	δὲν ἦτο ὑποτελὴς αὐτῆς	ἦτο ὑποτελὴς αὐτῆς
132	β'	36	φέσιμον	φέρσιμον
133	ά	52	ἐτραυματίσθη δεινῶς	ἐτραυμάτισε τὸν δοῦκα δεινῶς
134	β'	8	Ἐπῆλθεν	Ἐπειδὴ
»	»	28	τῶν ἀξιώσει ἐχόντων	ἀξιώσεις ἐχόντων
»	»	42	Μάρου	Πάρου
154	»	30	ἤθελον	ἤθελεν
159	ά	1	οὗτος	οὕτως
»	β'	8	τὸν	τὸν Ζένον
»	»	25	του	της
161	ά	52	Γενουηνσίας	Γενουηνσ. οἰκογενείας
185	»	48	ἠρήμωσε	ἠρήμωνε
187	β'	32	παρεκάλεσε	καὶ παρεκάλεσε
188	ά	49	πολλοῦ	πλείονος
»	β'	54	de Aeto	de Alto
190	ά	14	προλγοιζων	προλογίζων
»	»	32	χειρείᾳ	χηρείᾳ
»	»	38	χειρείᾳ	χηρείᾳ
»	»	48	ὅτι	ὅτε
201	β'	4	χρονολεγουμένην	χρονολογουμένης
»	»	13	θαυμάσῃ	θαυμάζῃ
202	ά	21	τούτου	τούτων
»	β'	2	ὡς καί ἔφερε νέους κληρονόμους	καὶ ἔφερε νέους κληρούχους
»	»	27	ὡρισμένον τινὰ φόρον	ὡρισμένην τινὰ σύνταξιν
»	»	29	τὸν φόρον τοῦτον	τὴν ἐπιχορήγησιν ταύτην
203	»	25	ἐδύνατο	δὲν ἠδύνατο
»	»	44	ὅτις	ὅστις
204	»	26	ἐφαρμοζόμεναι	μὴ ἐφαρμοζόμεναι
»	β'	6	τῷ 1371	τοῦ 1371
205	ά	6	ἥτις	ἤ τις
»	β'	5	ἐρημωθῇ	ἐρειπωθῇ
206	»	7	περὶ	ἐπὶ
207	ά	30	Φόσκορην	Φόσκαρην
»	»	47	ὁ δὲ	ὅτε ὁ
208	»	35	ἐκώλυσεν	ἐκώλυεν
»	»	44	τὸν ναύααχον	τὸν ναύαρχον τῆς Μεσογείου
»	β'	2	ἠσέλγησε	διέπραξε τὰ μέγιστα ἀσελγήματα
209	ά	25	τὸν σκοπὸν	τὸ σχέδιον
»	»	43	παραδοθέντες	παραδιδόμενοι
»	»	49	περιποιηθῇ	προσποιηθῇ
»	β' σημ. στ.	1	τὸ 4487	τὸ 1487
»	» »	9	1794	1494
227	ά	41	Κοντάρης	Κονταρίνης
230	»	7	περὶ ναυαγίων	περὶ δικαίου ἐπὶ ναυαγίων
»	»	12	περὶ	παρὰ
»	»	24	υἱὸς του Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ καὶ	υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Σαγρέδου, τὴν Καικιλίαν Βενιὲρ, θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Βενιὲρ καὶ
203	»	41	Ἀλεέρτρυ	Ἀλβέρτου
»	β'	20	Νικολῶς	Νικόλαος
231	ά	19	Γενιστάρων	Γενιτσάρων
»	β'	46	ἀντιναυάρχῳ	ἀρχιναυάρχῳ
232	»	21	Νικολάου	Νικολέτου



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 258.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν μελέτην τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων

ὑπὸ Θ. Καρούσου.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 258.)

—οοο—

Ἀρχόμενοι λοιπὸν πρῶτον ἀπὸ τοῦ ὕφους παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν ἡ πρωτίστη καὶ κυριωτέρα τοῦ ὕφους ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, ἂν τὸ ἀξιολογώτερον αὐτοῦ πλεονέκτημα εἶναι τὸ νὰ προσαρμόζεται ὁλοσχερῶς εἰς τὸ εἶδος τοῦ παριστανομένου πράγματος, τὸ νὰ ζωγραφίζῃ μετ' ἐναργείας καὶ ζωηρότητος καὶ αὐτὰς τὰς λεπτοτέρας πτυχὰς τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας, ἕπεται ὅτι οὐδεὶς τῶν ἄλλων οὔτε Ποιητῶν οὔτε Λογογράφων κέκτηται τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ τὸ πλεονέκτημα εἰς τοσοῦτον ἔξοχον βαθμὸν, ὅσον ὁ Ὅμηρος. Οὐδεὶς βέβαια εἶναι τοσοῦτον τεχνικὸς καὶ ἐπιτήδειος, ὅσον αὐτὸς, νὰ διαποικίλλῃ τὸ ὕφος του κατὰ τὸν προκείμενον αὐτῷ σκοπὸν, κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, οὗ τὴν περιγραφὴν προτίθεται. Οὐδεὶς ἄλλος ἐπὶ τέλους τῶν ἐπικῶν Ποιητῶν ἐμψυχόνει καὶ πλουτίζει τὴν διήγησίν του μὲ πλείονας ποιητικὰς καλλονὰς καὶ χάριτας, χρώμενος τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ σεμνοπρεπὲς εἰς τὰς περιγραφὰς, τὸ τερπνὸν καὶ τὸ χάριεν εἰς τὰ αἰσθήματα, τὸ τολμηρὸν καὶ τὸ ζωηρὸν εἰς τὴν ἔκφρασιν. Παντοῦ δύναμις, σφοδρότης, μέγεθος. Τὰ πάντα εἶναι ἢ σεμνοπρεπῆ, ἢ τρυφερὰ, ἢ ἐπαφρόδιτα. Πᾶσα λέξις, πᾶσα φράσις, πᾶσα πλοκὴ λόγου μετοχετεύει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων ὕψος τι ἰδεῶν, ἢ συγκίνησίν τινα πάθους καὶ αἰσθήματος. Οὐδὲν ἀργὸν, οὐδὲν περιττὸν καὶ ἀνάρμοστον.

Θέλομεν δὲ νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβεστέραν ἰδέαν τοῦ Ὁμηρικοῦ ὕφους; καταβαίνοντες ὀλίγον ἀπὸ ταύτας τὰς γενικότητας καὶ λαμβάνοντες τινὰ παραδείγματα, ἂς καταδείξωμεν τὴν ἔξοχον τοῦ ποιητοῦ δύναμιν καὶ ἐπιδεξιότητα εἰς τὸ νὰ ἐξωτερικεύῃ καὶ νὰ ἐνσωματόνῃ διὰ τοῦ λόγου τὰς ἐννοίας καὶ τὰς ψυχικάς του διαθέσεις μετὰ πλείστης ὅσης ἀφελείας καὶ ἐνεργότητος.

Καὶ βέβαια οὐδαμοῦ καταφαίνεται τὸ πυρῶδες καὶ ἔξαλλον τῆς γονίμου αὐτοῦ φαντασίας, εἰμὴ ὅτε ἐπιχειρεῖ νὰ περιγράφῃ μάχας ἢ τρικυμίας, ζωγραφῶν τοσοῦτον εἰκονικῶς τὸν τρόμον, τὸν θόρυβον, τὴν φρικίασιν, ὥστε εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην ἐν μέσῳ τῆς τῶν ὅπλων κλαγγῆς, ἢ τοῦ τῶν κυμάτων ῥόχθου καὶ βρυχήματος.

Ὅθεν καὶ ὁ Λογγῖνος δικαίως ἐκθειάζει τὸ ὕψος τῶν στίχων ἐκείνων τῆς Ο΄ Ῥαψῳδίας τῆς Ἰλιάδος, ἐν οἷς διαγράφει τὸν Ποσειδῶνα ἐρχόμενον πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων.

Τρέμεν οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη,
Ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος.

Ἀλλ' εἰς τὴν Υ' Ῥαψῳδίαν, ἔνθα ἅπαντες οἱ θεοὶ λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν μάχην, οἱ μὲν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ ὑπὲρ τῶν Τρώων, ἡ περιγραφὴ ὑψοῦται εἰς τὸ ἔπακρον τοῦ ὕψους καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας. Ἅπασα ἡ φύσις ταράττεται· ὁ Ζεὺς βροντᾷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ὁ Ποσειδῶν τινάσσει τὴν γῆν μὲ τὴν τρίαινάν του· σείονται τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων, τὰ τείχη τῆς πόλεως, τὰ ὄρη· ἡ γῆ τρέμει μέχρι τοῦ πυθμένος, καὶ ὁ Πλούτων πηδᾷ ἐκ τοῦ θρόνου του, φοβούμενος μήπως ὁ φρικώδης καὶ ἀραχνιασμένος Ἅδης ἀνοίξας φανῇ εἰς τοὺς θνητοὺς καὶ ἀθανάτους.

Δεινὸν δ' ἐβρόντησε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
Ὑψόθεν· αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξε
Γαῖαν ἀπειρεσίην ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα·
Πάντες δ' ἐσείοντο πόδες πολυπιδάκου Ἴδης
Καὶ κορυφαὶ Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν.
Ἔδδεισε δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀϊδωνεύς,
Δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο καὶ ἴαχε· μή οἱ ὕπερθε
Γαῖαν ἀναῤῥήξε α Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
Οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
Σμερδαλέ', εὐρώεντα, τά τε στυγέουσι θεοί περ.

(Ιλ. Υ'. 56—65.)

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἰλιάδι αἱ μάχαι συνεχῶς ἐπαναλαμβάνονται μέχρι κόρου, ὁ ποιητὴς ἐπίσταται ὅπως διατηρῇ ἀκμαίαν τὴν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, ποτὲ μὲν παριστάνων ἕκαστον ἥρωα καινοπρεπῶς πως ἀγωνιζόμενον, ποτὲ δὲ παρενείρων ἀξιολόγους πληροφορίας περὶ τῆς τύχης ἢ τῶν οἰκογενειακῶν των περιστάσεων, ποτὲ δὲ παρεμβάλλων τὴν σύμπραξιν καὶ ἐπικουρίαν ὑπερφυσικῶν ὄντων, ποτὲ δὲ τέλος πάντων ἐνδιατρίβων περί τινας λεπτομερείας, ὡς π. χ. ὅτε περιγράφει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῆς πληγῆς, τὸ εἶδος, τὰ συνοδεύσαντα αὐτὴν περιστατικά, τὸν τρόπον τῆς θεραπείας, κ.τ.λ. ὧν ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ κινεῖ τὴν τοῦ ἀκροατοῦ συμπάθειαν καὶ περιέργειαν.

Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον σκοπὸν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐκ τῆς συσσωρεύσεως τῶν μαχῶν προσγινομένου ὁμοιομόρφου καὶ μονοτρόπου, ὁ ποιητὴς ἐπενόησε καὶ ἄλλο μέσον, τὴν ἄφθονον χρῆσιν τῶν παραβολῶν, καί τοι ἐν μέρει προερχομένων καὶ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις ἐγείρεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀοιδοῦ ὑπὸ τῆς θέας ἀντικειμένων τοσοῦτον καταπληκτικῶν καὶ φρικαλέων, οἷά εἰσιν αἱ ἀντιπαρατάξεις τῶν στρατῶν, αἱ πεισματώδεις συμπλοκαὶ, οἱ φόνοι, αἱ *εὐχωλαὶ* καὶ *οἰμωγαὶ ὀλλύντων τε* καὶ *ὀλλυμένων*. Ὅ,τι δὲ ἀποτελεῖ τὸ ἐπαγωγὸν καὶ τερψίθυμον τῶν ποιητικῶν τούτων παραβολῶν, δὲν εἶναι μόνον ἡ διασάφησις καὶ ἐξήγησις ἀντικειμένου τινὸς ἧττον γνωστοῦ δι' ἄλλου τινὸς γνωστοτέρου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐπέκτασις ἢ ὁ πλατυσμὸς τοῦ στοιχείου ἐκείνου τῆς παραβολῆς, ὅπερ χρησιμεύει πρὸς ἁπλῆν ἐπικόσμησιν αὐτῆς ταύτης. Οὕτως ἔστω πρὸς παράδειγμα ἡ ἐφεξῆς παραβολή (Ιλ. Ν'. 471)·

Ἀλλ' ἔμεν', ὡς ὅτε τις σῦς οὔρεσιν ἀλκὶ πεποιθώς,
ὅστε μένει κολοσυρτὸν ἐπερχομένων πολὺν ἀνδρῶν
χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, φρίσσει δέ τε νῶτον ὕπερθεν·
ὀφθαλμὼ δ' ἄρα οἱ πυρὶ λάμπετον· αὐτὰρ ὀδόντας
θήγει, ἀλέξασθαι μεμαὼς κύνας ἠδὲ καὶ ἄνδρας·
Ὣς μένεν Ἰδομενεὺς περικλυτός. . . .

Ἐνταῦθα ἡ σύγκρισις εἶναι πλήρης εἰς τοὺς δύο πρώτους καὶ τελευταίους στίχους τοῦ χωρίου. Ἀλλ' ὁ ἔρημος χῶρος, ἡ φρικίασις τοῦ νώτου, τὸ φλογερὸν τῶν ὀφθαλμῶν, τὸ ἀκόνισμα τῶν ὀδόντων, ἀποκλειστικῶς ἀναφέρονται εἰς τὸ θηρίον πρὸς ποιητικὴν καλλονὴν καὶ μείζονα γραφικότητα τῆς συγκρίσεως.

Αὕτη δὲ ἡ ἐπέκτασις, ἐκτὸς τοῦ ὅτι περιποιεῖ εἰς τὰς παραβολὰς πλοῦτον καὶ ποικιλίαν, παρέχει τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὸν ποιητὴν, ὅπως θέτῃ εἰς ἐνέργειαν τὴν φαντασίαν του, εὐφυῶς ἀπεικονίζων διάφορα χαρακτηριστικὰ τοῦ βίου καὶ τῆς φύσεως, καὶ ἐκθέτων ἐν συνόψει τὰς περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων σκέψεις του.

Ἀλλ' ἡ περιγραφικὴ δύναμις τοῦ ποιητοῦ ἀναδείκνυται λαμπρὰ καὶ ἔξοχος περιστρεφομένη οὐ μόνον περὶ τὰ αἰσθητικὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ περὶ ἠθικὰς ἐννοίας, καὶ πάθη καὶ αἰσθήματα, εἰς ὧν τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν καὶ ἐκτύλιξιν ἀπαιτεῖται ἴσως μεγαλητέρα διορατικότης καὶ βαθύνοια, παρὰ εἰς τὴν τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως· διότι ἴδιον ἐκείνων εἶναι ἡ ἐνδόμυχος συγκέντρωσις καὶ σύμπτυξις δυσκόλως ὑποβαλλομένη εἰς τὴν ἀνατομίαν τοῦ λόγου καὶ εἰς διακεκριμένην ἔκθεσιν.

Προτίθεται π. χ. ὁ ποιητὴς νὰ παραστήσῃ τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τὰς κρίσεις ὑποκειμένου τινός; συνήθως δὲν διηγεῖται αὐτὸς τί διανοεῖται ἢ κρίνει τὸ ὑποκείμενον, ἀλλὰ μᾶς διαδραματίζει, οὕτως εἰπεῖν, τὰ διανοήματά του, παριστάνων αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ συνδιαλεγόμενον, πρὸς τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἀποτεινόμενον, καὶ ἐν καιρῷ ἀπορίας καὶ δισταγμῶν συμβουλευόμενον περὶ τοῦ πρακτέου *ἑὸν μεγαλήτορα θυμὸν*, ὥστε αἱ ἰδέαι καὶ αἱ σκέψεις του τρόπον τινὰ προσωποποιοῦνται, καὶ ἡμεῖς γινόμεθα θεαταὶ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ἀναπολουμένων. Ἐντεῦθεν ἐκεῖνοι οἱ ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ποιήμασι συχνάκις ἀπαντώμενοι στίχοι·

Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
στῆθος δὲ πλήξας κραδίαν ἠνίπαπε μύθῳ.
Τέτλαθι δὲ κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης.

Πλεῖστα τοιαῦτα χωρία ἠδυνάμεθα νὰ συλλέξωμεν ἔκ τε τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας. Ἀλλὰ τὸ ὡραιότερον παράδειγμα τοῦ εἴδους τούτου εἶναι ἡ συνάντησις τοῦ Ἕκτορος μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως (Ἰλ. Χ' 98—130). Ὁ ἥρως ἀπέναντι τοῦ φοβεροῦ ἀντιπάλου του διανοεῖται τί ὤφειλε νὰ πράξῃ εἰς τοσοῦτον δεινὴν περίστασιν· καὶ κατεσπευσμένως διεξέρχεται τὰ ὑπαγορευόμενα αὐτῷ μέσα οὐχ ἧττον ἢ τὰς συνοδευούσας ταῦτα δυσχερείας καὶ κινδύνους. Ὅ,τι πρῶτον παρίσταται αὐτῷ εἶναι ἡ φυγή.

Ἀλλ' αὕτη ἀντίκειται εἰς τὴν στρατιωτικήν του ὑπόληψιν. Ἀναλογίζεται τὰ ὀνείδη ἅτινα μέλλει νὰ ὑποστῇ παρὰ τῶν συμπολιτῶν του. Τοιούτου αἴσχους προτιμότερος ὁ εὐκλεὴς θάνατος. Ἀλλὰ προχωροῦντος κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως ἐκλείπει τὸ θάῤῥος του. Διανοεῖται ἤδη ὅπως ἐξαιτήσηται παρ' αὐτοῦ διὰ λύτρων τὴν ζωήν του. Τὰ πάντα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐπέρχονται εἰς τὸν νοῦν του, ἡ ὑποταγή, αἱ λέξεις καὶ αὐτὰ τὰ σχήματα, δι' ὧν ἐλπίζει νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀχιλλέως. Ἡ ἀπόδοσις τῶν κτημάτων, οἱ ὅροι τῆς συνθήκης, οἱ ὅρκοι, τὰ πάντα ἐν ἀκαρεῖ παρίστανται εἰς τὴν φαντασίαν του. Ἀλλ' ἐκ τοῦ φόβου τούτου καὶ τῆς δειλίας αἴφνης μετατρέπεται εἰς ὀρθοτέραν κρίσιν διὰ τοῦ ἑξῆς στίχου·

Ἀλλὰ τίη μοι ταῦτα φίλος διελέξατο θυμός;

Φοβοῦμαι, λέγει, μήπως ἐγὼ μὲν προσπέσω εἰς τοὺς πόδας του ὡς ἱκέτης, αὐτὸς ὅμως δὲν μ' ἐλεήσῃ, ἀλλὰ μὲ θανατώσῃ, γυμνὸν ὄντα τῶν ὅπλων μου, ὡς γυναῖκα. Προτιμότερον βέβαια νὰ ἀλληλομαχήσωμεν· καὶ ὅσον τάχιστα ἂς ἴδωμεν εἰς τίνα ἐξ ἡμῶν τῶν δύο ὁ Ζεὺς θέλει δώσειν δόξαν.

Ἀλλ' ἡ αὐτὴ διορατικότης, ἡ αὐτὴ βαθύνοια ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὸν τρόπον, δι' οὗ ὁ ποιητὴς ἐμβατεύει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότατα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐξιχνιάζει τὰς πρώτας πηγὰς τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν παθῶν, τὰ παρακολουθεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰ ἀποτελέσματά των· καὶ τὰ περιγράφει μὲ ὅσην ἡ φύσις των ἐπιδέχεται λεπτότητα καὶ ἀκρίβειαν.

Ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια γέμουσι λαμπρῶν παραδειγμάτων τοῦ τρόμου, τοῦ προσκαίρου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τοῦ οἴκτου, τῆς λύπης, τῆς στοργῆς, καὶ πλείστων ἄλλων ἐξόχων αἰσθημάτων, ἅτινα ἐνυπάρχουσιν εἴτε κοινὰ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἴτε ἴδια εἰς ἀτομικοὺς χαρακτῆρας.

Οὕτω π. χ. ὁποία τρυφερότης, ὁποία περιπάθεια εἰς τὴν συγκινητικωτάτην ἐκείνην καὶ ἀπαράμιλλον συνέντευξιν τοῦ Ἕκτορος μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης (Ἰλ. Ζ'.), ἔνθα ζωγραφοῦνται μετὰ τοσαύτης εὐαισθησίας καὶ χάριτος ἅπασαι αἱ περιστάσεις τῆς συζυγικῆς καὶ πατρικῆς στοργῆς, ἔνθα ἐξεικονίζεται μετὰ τοσαύτης ἐναργείας καὶ ζωηρότητος ὁ φόβος τοῦ παιδὸς ἐμβλέψαντος εἰς τὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας τοῦ πατρός, καὶ ἡ μεταστροφή του εἰς τοὺς κόλπους τῆς τροφοῦ, ἔνθα παριστάνεται μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας καὶ φυσικότητος ὁ μὲν Ἕκτωρ ὡς καταθέτων τὴν περικεφαλαίαν του, λαμβάνων τὸν υἱὸν εἰς τὰς ἀγκάλας του, καὶ εὐχόμενος τοῖς θεοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ· ἡ δὲ Ἀνδρομάχη ὡς δεχομένη πάλιν τὸν υἱὸν μετὰ γέλωτος δακρυόεντος (*δακρυόεν γελάσασα*, θαυμασία ὄντως ἔκφρασις πρὸς παράστασιν τῆς συνυπάρξεως δύο ἀντιθέτων ψυχικῶν καταστάσεων). Πάντα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι τὴν φυσικωτέραν καὶ θελκτικωτέραν σκηνήν;

Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ εὐαισθησίας καὶ ὀξύτητος περιγράφει καὶ τὰς κατὰ τὰς διαφόρους θέσεις καὶ χαρακτῆρας ἀναπτυσσομένας ποικίλας παραλλαγὰς τῶν αἰσθημάτων τοῦ τρόμου καὶ τῆς ἀγανακτήσεως ἢ τῆς λύπης καὶ τοῦ οἴκτου. Οὕτως εἰς τὴν Ἰλιάδα ἀπαντῶνται δύο χωρία, ἐν οἷς παριστάνονται τὰ ἀποτελέσματα θλιβερᾶς ἀγγελίας κατὰ τοὺς ἀντιθέτους χαρακτῆρας τῶν ὑποκειμένων. Τὸ μέν, ἔνθα ἀγγέλλεται εἰς τὸν Ἀχιλλέα ὁ θάνατος τοῦ Πατρόκλου, τὸ δέ, ἔνθα ἡ Ἀνδρομάχη θρηνεῖ ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ συζύγου της (Ἰλ. Σ. 22 καὶ ἐφ. — Χ'. 466 καὶ ἐφ.). Εἰς ἑκατέραν περίπτωσιν αἱ φρένες τῶν τεθλιμμένων καλύπτονται ὑπὸ νεφέλης λύπης· εἰς ἑκατέραν πίπτουσι κατὰ γῆς. Ἀλλ' ἡ μὲν τεθλιμμένη Ἀνδρομάχη ἀποσπᾷ ἐκ τῆς κεφαλῆς της τὰ κοσμήματα, καὶ τὰ διασκορπίζει πέριξ αὐτῆς· ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς μαδίζει τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του, καὶ ῥίπτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου του τὴν κόνιν, ἐν ᾗ κυλίνδεται. Αἱ θεράπαιναι ἐγείρουσι καὶ ὑποστηρίζουσι τὴν δέσποιναν, μήπως ἡ σφοδρότης τῶν σπασμῶν ἀποβῇ εἰς αὐτὴν θανατηφόρος. Ὁ δὲ Ἀντίλοχος κρατεῖ τὰς χεῖρας τοῦ Ἥρωος μήπως διὰ τοῦ ξίφους ἀποκόψῃ τὸν λαιμόν του.

Προσέτι ὁ ποιητής, εἰσδύων εἰς τὴν λεπτοτέραν αἰσθητικότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως, περιγράφει τὴν ἐκ τῆς λύπης προσγινομένην ἡδονήν· διότι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Ῥητορ. Α'. ΙΑ'.) *καὶ ἐν τοῖς πένθεσι καὶ θρήνοις ἐγγίγνεταί τις ἡδονή*, καθ' ὅσον ἡ ψυχὴ ἐν ταῖς πικρίαις αὐτῆς καὶ θλίψεσιν, ἐξωτερικευομένη καὶ ἐκφράζουσα τὰ παθήματά της, εὑρίσκει παρηγορίαν τινὰ καὶ ἀνακούφισιν, ὡς βλέπομεν ἐν τοῖς ἑξῆς στίχοις (Ὀδ. Λ'. 211)·

Ὄφρα καὶ εἰν Ἀΐδαο, φίλος περὶ χεῖρας βαλόντε
ἀμφοτέρω κρυεροῖο τεταρπώμεσθα γόοιο.

ἢ περιγράφει ὅ,τι συνήθως συμβαίνει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ οἰκτείροντος, ὅστις συναισθάνεται οἶκτον καὶ δακρύει διὰ τὰ δυστυχήματα τῶν ἄλλων ἀναλόγως τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυστυχημάτων, καθ' ὅσον καὶ αὐτὸς ὑπέστη πολλὰ τοιαῦτα καὶ παραπλήσια. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν τὴν περίστασιν, καθ' ἣν αἱ αἰχμάλωτοι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου συνώδευον τοὺς θρήνους τῆς Βρισηΐδος (Ἰλ. Τ'. 301).

Ὡς ἔφατο κλαίουσ'· ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες
Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη.

Ἔνθα καὶ ὁ Terrasson, ἐκφράζεται οὕτω· «Selon » mon goût particulier voilà le trait le plus fin qui » soit dans toute l'Iliade; rien n'est plus naturel que » l'image que le poëte nous présente de ces pauvres » filles, qui se trouvant depuis assez longtemps » entre les mains d'un vainqueur, renouvellent leurs » larmes à l'occasion des nouveaux objets de tristesse qui les environnent, quoique elles y prissent «peu de part.» (Dissert. sur l'Iliade, part. IV. c. 4.)

Τέλος δέ, περιγράφει ὄχι μόνον τὰ συνήθη ἀποτελέσματα τῆς ὀργῆς·

. . . Χόλος, ὅστε καὶ ἄλλων
οἰδάνει ἐν στήθεσσι νόον πύκα περ φρονεόντων,

ἀλλὰ καὶ μὲ τρόπον ἐμφατικὸν καὶ ἔντεχνον τὰς δύο ἀντιθέτους καταστάσεις τοῦ πάθους τούτου, εἴτε ἐκδηλουμένου δι' ἐξωτερικῶν σημείων, ὡς διὰ τῆς τῶν ὀμμάτων σπινθηροβολήσεως (Ἰλ. Α΄ 103).

μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι,
πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην,

εἴτε ἀπεναντίας ὑπολανθάνοντος καὶ καιροφυλακτοῦντος πρὸς ἐκδίκησιν (Ὀδ. Ρ΄. 465).

ἀλλ' ἀκέων κίνησε κάρη, κακὰ βυσσοδομεύων.

Τέλος δέ, ἵνα συμπληρώσωμεν τὰς περὶ τοῦ περιγραφικοῦ ὕψους τοῦ Ὁμήρου θεωρίας, ἐκτὸς τῆς εὐκρινείας αὐτοῦ καὶ καθαρότητος, ἐκτὸς τῆς καταλληλίας καὶ προσαρμογῆς αὐτοῦ εἰς παράστασιν διαφόρων χαρακτήρων εἰς ἐξεικόνισιν διαφόρων ἰδεῶν, παθῶν, αἰσθημάτων, ὁ ποιητὴς ἐξέχει προσέτι καὶ εἰς τὴν θαυμασίαν τέχνην τοῦ νὰ διαστέλλῃ ἢ συστέλλῃ, τοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ ἢ συντέμῃ τὴν περιγραφὴν κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ περιγραφομένου ἀντικειμένου. Πρόκειται π. χ. περὶ ἀντικειμένων ὑψηλῶν καὶ μεγάλων κινούντων ἡμᾶς εἰς θαυμασμὸν καὶ ἔκπληξιν, καὶ ἐγειρόντων εἰς τὴν ψυχήν μας τί ἀνώτερον πάσης ἐκφράσεως, ὅπερ αἰσθάνεται μὲν ἡ ψυχή, ἀδυνατεῖ ὅμως ὅπως εὕρῃ λόγους ἱκανοὺς πρὸς ἐξήγησιν τοῦ αἰσθήματός της; Ἀνάγκη λοιπὸν ὁ περιγράφων τοιούτου εἴδους ἀντικείμενον νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὰ μᾶλλον διάσημα καὶ ἐξέχοντα χαρακτηριστικὰ αὐτῶν, ἂν μέλλῃ νὰ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν φαντασίαν τοῦ ἀκροατοῦ· ἄλλως ἡ περιγραφὴ ἐκπίπτουσα εἰς λεπτομερείας καὶ διεξοδικότητας ἀποβαίνει ψυχρὰ καὶ κακόζηλος. Ἰδοὺ πόσον μεγαλοπρεπῶς καὶ συντόνως μᾶς παριστάνει ὁ ποιητὴς τὸν Δία μόνον νεύοντα καὶ σείοντα τὸν Ὄλυμπον.

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.
(Ἰλ Α΄, 528.)

Ἡ ὁποίαν ἐντύπωσιν τρόμου καὶ ἐκστάσεως ἐγείρουσιν εἰς τὴν ψυχὴν οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι στίχοι δι' ὧν περιγράφεται ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις διὰ τὴν εἰς τὸν ἱερέα του γενομένην ὕβριν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀγαμέμνονος, καταβαίνει ἐξ οὐρανοῦ μετὰ τοῦ τόξου καὶ τῶν βελῶν του, καὶ διαχέει εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν θάνατον καὶ ὄλεθρον. Ἀπὸ τῆς παρακλήσεως τοῦ ἱερέως μέχρι τῆς τοῦ θεοῦ εἰς τὸ στρατόπεδον καταβάσεως δύο μόνον στίχοι ἐξαρκοῦσιν.

. . . Τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων,
βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ (Ἰλ. Α΄ 43·

Ἐκπληκτικωτέρα δὲ εἶναι ἡ τελικὴ καταστροφή, ἐμπεριεχομένη εἰς ἕνα μόνον στίχον.

Βάλλ'· αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί (αὐτόθι 52).

Ἐνταῦθα ἡ φθορὰ τοῦ λοιμοῦ ἐκτίθεται ζωηρότερον παρὰ ἐὰν περιεγράφετο λεπτομερῶς ὁ τρόπος, δι' οὗ ἐνσκήψας ἐμαίνετο, ἢ τὰ κακὰ τῶν ὑπὸ τῆς νόσου πασχόντων.

Οὕτως ἀλλαχοῦ εἰς δύο μόνους στίχους περικλείονται ὁ θάνατος τοῦ Πατρόκλου, ὁ φονεύς, ἡ περὶ τὸ πτῶμα μάχη, ἡ περὶ τῶν ὅπλων σκύλευσις.

Κεῖται Πάτροκλος· Νέκυος δὲ πέρι ἀμφιμάχονται
γυμνοῦ· ἀτάρ τάγε τεύχε' ἔχει κορυθαίολος Ἕκτωρ.
(Ἰλ. Σ΄. 18.)

Πρόκειται ἀπεναντίας περὶ ἀντικειμένου φύσει ἐλλείποντος μεγέθους καὶ ὕψους; Ὁ ποιητὴς ἔχει τὴν ἐπιτηδειότητα ν' ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἐκθέσεως τῶν καθέκαστα, διὰ τῆς διακεκριμένης καὶ ἀκριβοῦς ἐκείνης περιγραφῆς ἁπασῶν τῶν μερικοτήτων, ὧν τὸ σύνολον δύναται νὰ ἐγχαράξῃ πλήρη καὶ ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου. Οὕτω π. χ. ὁ ποιητὴς παριστάνει τὸν Πάνδαρον παρασκευαζόμενον κατὰ προτροπὴν τῆς Ἀθηνᾶς νὰ συγχύσῃ τοὺς ὅρκους τῶν συνθηκῶν ἐπιβουλευόμενος διὰ προδοσίας τὴν ζωὴν τοῦ Μενελάου. Ἀλλὰ τὸ περιστατικὸν τοῦτο, καί τοι σημαντικὸν εἰς τὰς συνεπείας του, καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον ὅμως δὲν παρέχει μέγα τι καὶ ἀξιόλογον. Τί κάμνει λοιπὸν ὁ ποιητής; ἐμψυχόνει τὴν διήγησίν του, περιγράφων κατὰ πλάτος τὰ περὶ τοῦ τόξου τοῦ Πανδάρου. Προτάττει λοιπὸν τὴν κατασκευὴν τοῦ τόξου· τὸ κέρας τῆς αἰγός, ἐξ ἧς ἦτο κατεσκευασμένον, τὸν φέρει ἐν εἴδει παρεκβάσεως εἰς τὴν θήραν, ἐν ᾗ ὁ Πίνδαρος τὸν εἶχε φονεύσειν· κατόπιν δὲ περιγράφει τὸν τρόπον, δι' οὗ ὁ κεραοξόος τέκτων μετεποίησε τὰ κέρατα αὐτῆς εἰς τοξον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανερχόμενος εἰς τὸ προκείμενον διηγεῖται ὅτι ὁ Πάνδαρος τανύσας αὐτὸ τὸ κατέθεσεν ἐπὶ γῆς, καὶ ὅτι οἱ φίλοι του τὸν περιεκύκλωσαν διὰ τῶν ἀσπίδων των, ἵνα μὴ ἐφορμήσωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Ἀχαιοὶ πρὶν κτυπηθῇ ὁ Μενέλαος. Τέλος δὲ ἡ ἐκπωμάτισις τῆς φαρέτρας, ἡ ἐξαίρεσις τοῦ βέλους, ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ, ἡ προσάρμοσίς του εἰς τὴν νευρὰν τοῦ τόξου, ἡ εὐχὴ τοῦ Πανδάρου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὸν γεννηθέντα εἰς τὴν πατρίδα του ὑπὲρ τῆς οἴκαδε ἐπιστροφῆς του, ἡ διὰ τῶν δακτύλων συνεφέλκυσις τῆς νευρᾶς καὶ τῶν γλυφίδων τοῦ βέλους, ἡ προσπέλασις τῆς νευρᾶς εἰς τὸν μαστὸν καὶ τῆς σιδηρᾶς αἰχμῆς τοῦ βέλους εἰς τὸ τόξον, πάντα ταῦτα περιγράφονται μετὰ τῆς ὅσον ἔνεστι μεγαλητέρας λεπτομερείας καὶ ἐξακριβώσεως. Μετὰ δὲ τὴν ἐκτενῆ ταύτην διήγησιν τελευτᾷ διὰ δύο λαμπρῶν στίχων, δι' ὧν ἀκούεται οὕτως εἰπεῖν ὁ συριγμὸς τοῦ τόξου καὶ ἡ ἰαχὴ τῆς νευρᾶς, καὶ παρίσταται τὸ βέλος ὡς ἔμψυχον ὂν προθυμούμενον νὰ πετάξῃ εἰς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων (Ἰλ. Δ΄. 105 — 126).

Μεταβαίνοντες δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ ὕψους εἰς τὴν πρᾶξιν τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων τῆς Ἰλιάδος π. χ. παρατηροῦμεν ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἔκθεσις ἁπάντων τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, οὐδὲ ἡ βιογραφία ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ μοναδική τις, κυρία, καὶ ἐνδιαφέρουσα περίστασις ἔχουσα, κατὰ

τὸν Ἀριστοτέλη, *ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος*. Τίς δὲ εἶναι ἡ περίστασις αὕτη ἐν τῇ Ἰλιάδι; Ἀγαμέμνων ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐξυβρίζει τὸν Ἀχιλλέα, τὸν ἀνδρειότερον πολεμιστὴν, ὅστις διὰ τοῦτο ἀποσύρεται ὠργισμένος ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλ' ἐπανειλημμέναι συμφοραὶ καὶ ἧτται τοῦ στρατοῦ ἀναγκάζουσι τὸν βασιλέα νὰ καθικετεύσῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὅπως παύσας τῆς ὀργῆς του συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ. Πλὴν εἰς μάτην! Τέλος δὲ, ὁπόταν τὸ πῦρ τῶν πολεμίων ἐπαπειλῇ καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ σκηνὰς, ἐπιτρέπει εἰς τὸν φίλον του Πάτροκλον ἵνα λάβῃ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν μάχην. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος φονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος στρατηγοῦ τῶν Τρώων, ὁ Ἀχιλλεὺς ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ καθήκοντος τῆς φιλίας ἐξέρχεται εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του, ἔνθα φονεύει τὸν Ἕκτορα.

Ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην, καί τοι ἁπλῆν καὶ ἀπερίπλοκον, ὁ ποιητὴς διὰ τῆς μεγαλοφυΐας του κατώρθωσε νὰ διαποικίλῃ θαυμασίως πλουτίζων αὐτὴν μὲ συμβάντα, δημηγορίας, χαρακτῆρας θείους τε καὶ ἀνθρωπίνους, παρεμβάλλων μάχας, βραχείας τινὰς εἰδήσεις περὶ τῶν φονευομένων ἡρώων, ἐφελκύων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν προσοχήν μας καὶ τὸ ἐνδιάφορον διὰ τῆς βαθμολογικῆς ἐπαυξήσεως τῶν δυστυχημάτων καθ' ὅσον προχωρεῖ τὸ ποίημα, καὶ τὰ πάντα οἰκονομῶν ὅπως μεγαλύνῃ τὸν Ἀχιλλέα, καὶ ἀναδείξῃ αὐτὸν, ὡς ἀπ' ἀρχῆς προετίθετο, τὸν πρωταγωνιστὴν καὶ τὸ κύριον ὑποκείμενον τῆς ἐπικῆς πράξεως, ἥτις συναπαρτίζεται ἐκ τῆς δέσεως καὶ λύσεως· διότι ἡ μὲν συνισταμένη εἰς τὰ προσπίπτοντα ἐμπόδια καὶ τὰς παρεμβαλλομένας ἀντιστάσεις ἐπαυξάνει τὰς δυσκολίας καὶ παροξύνει τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιάφορον τοῦ ἀναγνώστου, ἀνησυχοῦντος καὶ ἀσθμαίνοντος ὅπως ἐπὶ τέλους ἴδῃ τὴν ἐξομάλυνσιν καὶ ἀφαίρεσιν τῶν δυσκολιῶν τούτων, ἡ δὲ συνίσταται εἰς τὴν ἄρσιν τῶν ἀντιστάσεων ἐκπηγάζουσαν ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως καὶ συμπλοκῆς τῶν πραγμάτων. Οἷον ἐν τῇ Ἰλιάδι πρόκειται νὰ τιμηθῇ ὁ περιυβρισθεὶς Ἀχιλλεύς. Τοῦτο ἀποφασίζει ὁ Ζεὺς ἐμβάλλων εἰς δυστυχίας τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἡ Ἥρα μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς τοὺς προστατεύει. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ πρώτη στάσις βαθμηδὸν πολλῷ μᾶλλον περιπλεκομένη. Τρέπονται οἱ Ἕλληνες εἰς φυγήν. Ἑκάτερα τὰ διαμαχόμενα μέρη συμφωνοῦσι νὰ διαλύσωσι τὸν πόλεμον διὰ τῆς μονομαχίας τοῦ Μενελάου καὶ τοῦ Πάριδος. Νικᾷ ὁ Μενέλαος, καὶ ἡ δέσις αὐξάνει· διότι οὕτω κινδυνεύει ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ μείνῃ ἄδοξος. Ἀλλ' ἀναφύονται ἔπειτα νέαι δυσκολίαι. Πληγόνεται διὰ προδοσίας ὁ Μενέλαος· ἀριστεύει ὁ Διομήδης. Ἡ Ἥρα καὶ ὁ Ποσειδῶν βοηθοῦσι τοὺς Ἕλληνας. Ἀποφασίζει ὁ Ἀχιλλεὺς ν' ἀποπλεύσῃ. Πάντα δὲ ταῦτα ἐπαυξάνουσι τοῦ ἀναγνώστου τὴν ταραχήν. Ἀλλὰ τέλος φονεύεται ὁ Πάτροκλος. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἵνα διεκδικηθῇ τὸν φόνον τοῦ φίλου του, συμβιβάζεται μετὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁπλίζεται πάλιν ὁ Ἥρως, ἀναφαίνεται εἰς τὴν μάχην, καὶ διὰ τὰς νίκας του δοξάζεται. Ἰδοὺ ἡ λύσις τῆς ἐπικῆς πράξεως.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ἦναι ἡ πρᾶξις ὄντως ποιητικὴ πρέπει καὶ τὰ τρία στοιχεῖα αὐτῆς, ἡ ἐνέργεια, ἡ ἀντενέργεια ἤτοι ἡ δέσις, καὶ ἡ λύσις νὰ ἦναι ἐπίσης δεδικαιολογημένα, ἐπίσης ἔλλογα. Οὕτω π. χ. θαυμάζομεν τὴν τέχνην τοῦ ποιητοῦ, δι' ἧς παριστάνει τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα ἐπίσης δικαιουμένους ἐν τῇ αὐτῶν ἔριδι. Ναὶ μὲν εἶχε δικαίωμα ὁ Ἀχιλλεὺς, καθὸ στρατηγὸς, νὰ προφυλάξῃ τὸν στρατὸν ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ, ἣν προεκάλεσεν ἡ ἀπερισκεψία καὶ τὸ πάθος τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ζητεῖ δὲ προσέτι νὰ βεβαιωθῇ καὶ περὶ τῆς θείας ἐπιδοκιμασίας ὑποβάλλων τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν μάντιν Κάλχαντα. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἑπομένη διαγωγή του δὲν δύναται τοσοῦτον εὐκόλως νὰ δικαιολογηθῇ. Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνθαῤῥύνει τὸν μάντιν ἐξαιτούμενον τὴν ὑποστήριξίν του, περιέχει τι σαρκαστικὸν κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ τείνει νὰ παροξύνῃ τοῦτον κατὰ τοῦ μάντεως. Κατόπιν δὲ ἡ ἔξαψις ἑκατέρων τῶν διαφερομένων ἀποκαθιστᾷ δύσκολον ν' ἀποφασισθῇ τίς ἐκ τῶν δύο ἔχει δίκαιον. Ἡ μὲν πρότασις τοῦ Ἀγαμέμνονος ν' ἀποδώσῃ τὴν Χρυσηΐδα, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τοῦ ἑτοιμάσωσι κοινῶς ἄλλο γέρας, εἰ καὶ οὐχὶ γενναία, ἦτον ὅμως δικαία καὶ νόμιμος· ἀλλ' ἡ χλευαστικὴ ἀπάντησις τοῦ Ἀχιλλέως προκαλεῖ τὴν διαδήλωσιν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅτι θέλει ἀφαιρέσειν τὸ γέρας αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Τέλος δὲ ὁ Ἥρως πλαγίως μὲν, πλὴν αὐστηρῶς ὀνειδίζει τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἄνανδρον ὑποταγήν του εἰς τὸν ἄδικον βασιλέα.

Δημοβόρος βασιλεὺς, ἐπεὶ οὐτιδανοῖσιν ἀνάσσεις
ἦ γὰρ ἂν, Ἀτρείδη, νῦν ὕστατα λωβήσαιο (Ιλ. Α'. 231).

Ἀλλ' ἡ διαγωγή των αὕτη, καί τοι παρέχουσα εἰς τὸν Ἀχιλλέα δικαίαν ἀφορμὴν ἀγανακτήσεως, δικαιολογεῖται ὅμως· διότι οὐδεμίαν ἄλλην ἠθικὴν ὑποχρέωσιν μεγαλητέραν ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ ποιητῇ ἢ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἑπομένως δὲ οἱ συστρατιῶταί του ἔμελλον νὰ κρίνωσιν ὅτι, ἕνεκα τῆς ἐξάψεώς του ἀπώλεσε μέγα μέρος τοῦ δικαίου του.

Ἀλλ' ὑπὸ τίνα ὅρον ἡ ἀντίθεσις αὕτη δείκνυται ὀρθὴ καὶ δεδικαιολογημένη; καθ' ὅσον βέβαια φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν σφραγῖδα τοῦ ἰδανικοῦ, καθ' ὅσον μετέχει τοῦ ἐλλόγου καὶ τοῦ πρέποντος. Τὰ πρὸς ἄλληλα διαμαχόμενα ὀφείλουσι νὰ ἦναι συμφέροντα ἔλλογα, εἰς τρόπον ὥστε δύναμις ν' ἀντιπαλαίῃ κατὰ δυνάμεως. Τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ ἀΐδιοι δυνάμεις τοῦ πνεύματος, αἱ οὐσιώδεις χρεῖαι τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, οἱ καθ' ἑαυτοὺς ἀναγκαῖοι σκοποὶ τῆς πράξεως. Τίνες δὲ εἰσὶν οὗτοι; εἶναι ἡ Οἰκογένεια, ἡ Πατρὶς, ἡ Πολιτεία, ἡ Θρησκεία, ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, ἡ φιλία, ἡ ἀξία, κ.τ.λ. Ἑπομένως δὲ ἡ ἐνέργεια οὐχ ἧττον ἢ ἡ ἀντενέργεια ἀνάγκη νὰ ἐκπηγάζωσιν οὐχὶ ἔκ τινος φαντασιώδους ἰδιοτροπίας, ἀλλ' ἔκ τινος ἐλλόγου καὶ ἐπιδεδοκιμασμένης ἀρχῆς. Πλὴν αἱ ἠθικαὶ αὗται δυνάμεις δὲν πρέπει

νὰ παριστάνωνται ὡς γενικαὶ καὶ ἀφῃρημέναι ἔννοιαι, ἢ ὡς ψυχραὶ καὶ ἀνούσιοι ἀλληγορίαι, ἀλλὰ συγκεκριμέναι καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἐνσεσαρκωμέναι εἰς τὸν ἄνθρωπον· πρέπει νὰ συγκινῶσι τὰ ἐνδότατα τῆς ψυχῆς του, πρέπει ἐν ἑνὶ λόγῳ νὰ μετατρέπωνται εἰς πάθος τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Τὴν λέξιν δὲ πάθος ἐκλαμβάνομεν κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν καὶ γενικωτέραν σημασίαν ἣν εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἄνευ τῆς προσημασίας τοῦ ἰδιοτρόπου καὶ ἀξιομέμπτου, ἀλλ᾽ ἁπλῶς κατὰ τὴν σημασίαν μιᾶς ἠθικῆς καὶ ἐλλόγου δυνάμεως τῆς ψυχῆς· καθὸ δὲ τοιοῦτον, καθὸ ἐμπεριέχον ἐν ἑαυτῷ οὐσιῶδές τι καὶ ἔλλογον, ἐπενεργεῖ δραστηρίως ἐπὶ τῶν θεατῶν· διότι κρούει χορδάς, αἵτινες ἀντηχοῦσιν εἰς τὴν καρδίαν παντὸς ἀνθρώπου, διότι πᾶς τις ἐννοεῖ καὶ ἀναγνωρίζει τὸ ἀξιόλογον καὶ τὸ οὐσιῶδες, ὅπερ ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀληθινοῦ πάθους. Τὸ δὲ πάθος ἐνεργὸν γινόμενον καὶ εἰς πρᾶξιν μεταφραζόμενον, ἀποτελεῖ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ διὰ τούτου ὅτι τὸ πάθος ὀφείλει ἀποκλειστικῶς ν᾽ ἀπαρτίζῃ τὸν ὅλον χαρακτῆρα, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἄτομον νὰ κατακυριεύηται ὁλοσχερῶς ὑπὸ μοναδικοῦ τινος πάθους, οἷον ὑπὸ τῆς τιμῆς, τοῦ ἔρωτος, κ.τ.λ, ἀλλ᾽ ἐν μέσῳ τῆς ποικιλίας τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν διαλογισμῶν του, ἐν μέσῳ τῆς πολλαπλότητος τῶν βιωτικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτοῦ σχέσεων νὰ διαπερᾶται καὶ νὰ ὠθῆται ὑπὸ *ἑνὸς* αἰσθήματος ἐπικρατοῦντος πάντων τῶν ἄλλων, καὶ ἐμφαίνοντος τὴν κυρίαν καὶ ἔξοχον φυσιογνωμίαν τοῦ ὅλου χαρακτῆρος. Οὕτω π. χ. τὸ πρώτιστον καὶ δεσπόζον χαρακτηριστικὸν τοῦ Ὁμηρικοῦ Ἀχιλλέως εἶναι ὁ Ἡρωϊσμός, εἶναι ἡ νεανικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς καὶ ἀνδρία, δὲν ἐλλείπουσιν ὅμως αὐτῷ καὶ αἱ ἄλλαι ποιότητες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι ἐνταυτῷ εἶναι καὶ υἱὸς φιλόστοργος, κλαίει διὰ τὴν ἀφαιρεθεῖσαν ἀπ᾽ αὐτὸν Βρισηΐδα, αἰσθάνεται τὰ εἰλικρινέστερα αἰσθήματα τῆς φιλίας ὑπὲρ τοῦ Πατρόκλου καὶ τοῦ Ἀντόχου, σέβεται τοὺς γέροντας. Οὐ μὴν ἀλλὰ δείκνυται καὶ εὐερέθιστος, φιλέκδικος καὶ πρὸς τὸν ἐχθρόν του ἀπάνθρωπος, ὅτε δένει περὶ τὴν ἅμαξάν του τὸν φονευθέντα Ἕκτορα, καὶ ἕλκει τρὶς τὸ πτῶμά του περὶ τὰ τείχη τῆς Τρῳάδος· καὶ ὅμως μαλάττεται προσερχομένου εἰς τὴν σκηνήν του τοῦ γέροντος Πριάμου, ἀναμιμνήσκεται τον γέροντα πατέρα του, καὶ ἁπλόνει τὴν ἀνδροφόνον χεῖρά του πρὸς τὸν κλαίοντα βασιλέα. Περὶ τοῦ Ἀχιλλέως δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἰδοὺ ἄνθρωπος· εἰς τοῦτον τὸ εὐγενὲς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀναπτύσσει ἅπαντα τὸν πλοῦτόν της. Ὡσαύτως δὲ ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρωπίνων χαρακτήρων. Ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Διομήδης, ὁ Αἴας, ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ἕκτωρ, ἡ Ἀνδρομάχη, ἕκαστος εἶναι πλήρης, πραγματικὸς ἄνθρωπος, καὶ ὄχι ἀλληγορικὴ ἀφαίρεσις πλευρᾶς τινος χαρακτῆρος.

Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἡ ῥύμη τοῦ λόγου μᾶς ἔφερεν εἰς τὸ περὶ χαρακτήρων τῶν Ὁμηρικῶν Ἡρώων, ἀνάγκη νὰ διαλάβωμεν ἐκ προθέσεως ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ αὐτῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἡμετέρας πραγματείας.

Οὐδαμοῦ ἐξέχει βέβαια τοσοῦτον ὁ ποιητής, οὐδαμοῦ ἀναπτύσσει τοσαύτην τέχνην καὶ ἐπιδεξιότητα, ὅσην εἰς τὴν τῶν χαρακτήρων ἀπεικόνισιν, ὧν ἕκαστοι ζωγραφούμενοι μετὰ θαυμασίας λεπτότητος, ἀτομικεύονται ὄχι μόνον καθ᾽ ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰδικότητα τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων καὶ τῆς μᾶλλον διακεκριμένης φυσιογνωμίας, ἀλλὰ καὶ κατ᾽ αὐτὰς τὰς πλέον ἐνδομύχους πτυχὰς τῆς καρδίας καὶ τῶν αἰσθημάτων.

Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι ὄχι μόνον φέρουσι τὸν τύπον ὃν μόνη ἡ μεγαλοφυΐα ἠδύνατο νὰ ἐντυπώσῃ εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ὅπως τοὺς ἐννοήσωμεν πρέπει νὰ καταβάλωμεν προσοχὴν καὶ νὰ τοὺς αἰσθανθῶμεν, διότι δὲν παριστάνονται διὰ περιγραφῶν καὶ ἐξιστορήσεων· ἀλλ᾽ ὡς ἐν τῷ βίῳ δρῶντες καὶ ἐνεργοῦντες, πρέπει νὰ ἐξοικειωθῶμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, συζῶντες μετ᾽ αὐτῶν ὡς φίλοι κατὰ τὰς διαφόρους περιπετείας των, καὶ ὄχι πόῤῥωθεν ὡς ξένοι ἔκ τινων εἰσαγωγικῶν προτάξεων, δι᾽ ὧν πληροφορούμεθα τὸ γένος των, τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ ὄνομά των.

Ὅ,τι δὲ πρῶτον καὶ καθόλου ἀντιλαμβανόμεθα εἶναι ἡ διαφορὰ ἑκατέρων τῶν ἐθνοτήτων, ἡ διάκρισις τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Τρωϊκοῦ χαρακτῆρος. Τούτους περιγράφων ὁ ποιητὴς δεικνύει βαθεῖαν γνῶσιν τῶν φυσικῶν καὶ ἱστορικῶν αἰτιῶν, αἵτινες παράγουσι τὰς γενικὰς ποικιλίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Τῶν μὲν Ἑλλήνων χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὑπεροχή, ἡ πειθαρχία, ἡ τάξις, ἡ ἄνευ ἐπιδείξεως ἀποτελεσματικὴ ἐνέργεια· τῶν δὲ Τρώων εἶναι τὸ προδοτικὸν καὶ ἐπίορκον ἦθος, τὸ ἐν ταῖς μάχαις θορυβῶδες καὶ ἄκοσμον, ἡ περὶ τὸ κομποῤῥημονεῖν καὶ ἀλλαζονεύεσθαι ἐπιῤῥέπεια. Ἡ ἀντίθεσις δὲ αὕτη γίνεται ἔτι μᾶλλον καταφανής, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν διαγωγὴν καὶ τὰς πράξεις ἑκατέρων· διότι ἡ τῶν Τρώων ἀστασία καὶ ἐπιορκία, ἡ ἐπίμονος ὑποστήριξις ἀδίκου ἀγῶνος, καὶ ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν των, ἀντίκεινται εἰς τὰς τῶν Ἑλλήνων ἐλλόγους καὶ δικαίας ἀπαιτήσεις, εἰς τὸ ἁπλοϊκὸν καὶ ἔνορκον τῶν τρόπων των. Ὡσαύτως δ᾽ ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὰ πολεμικά. Αἱ μὲν ἐπιτυχίαι τῶν Τρώων ὀφείλονται εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπίῤῥοιαν τῶν θεῶν, αἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων εἶναι πολλάκις ἀποτέλεσμα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνδρίας. Οἱ μὲν ἡγεμόνες τῶν Τρώων οὐδέποτε ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν μὲ ἀντιπάλους θεούς, οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπανειλημμένως καὶ ἐπιτυχῶς. Καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Τρώων, καίτοι πολλάκις περιαυτολογοῦντες καὶ ἐξυμνοῦντες τὴν ἀνδρίαν των, ὁσάκις ὅμως ἀνταγωνίζονται μὲ ἰσοβαθμίους Ἕλληνας, ἡττῶνται. Κατὰ πᾶσαν βέβαια συμπλοκήν, ὅτε οἱ θεοὶ δὲν ἐπεμβαίνουσι, καταφαίνεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδους ἐπὶ τοῦ Ἕκτορος, τοῦ Αἰνείου καὶ τῶν ἄλλων Τρώων. Ὁ Μενέλαος νικᾷ τὸν Πάριν, ὁ Πάτροκλος

τὸν Σαρπηδόνα· ἐν ἑνὶ δὲ λόγῳ, οὐδέποτε οὐδεὶς ἥρως Ἕλλην περιπίπτει εἰς ἐξευτελιστικὴν ἧτταν.

Ἐὰν δὲ μετὰ τὰς προεισαγωγικὰς ταύτας παρατηρήσεις περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ἑκατέρων τῶν λαῶν, ἐπεχειροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸν χαρακτῆρα ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἡρώων, ἠθέλαμεν ἀναγκασθῆν νὰ ἐπεκταθῶμεν πέραν τοῦ δέοντος ὑπερβαίνοντες τὰ ὅρια τῆς πραγματείας ταύτης. Ὅθεν ἂς ἐπαρκεσθῶμεν νὰ ἰχνογραφήσωμεν ἐν περιλήψει μόνον τὰς ἀτομικότητας τινῶν ἐξ αὐτῶν, παραλαμβάνοντες χάριν παραδείγματος τρία, οὕτως εἰπεῖν, ὁμοειδῆ ζεύγη συγκείμενα ἕκαστον ἐξ ἑνὸς Τρωὸς καὶ ἐξ ἑνὸς Ἕλληνος, ὅπως διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως ταύτης γείνῃ ἔτι καταφανεστέρα ἡ θαυματία τοῦ ποιητοῦ ἐπιτηδειότης περὶ τὴν τῶν χαρακτήρων διαγραφὴν καὶ ἀπεικόνισιν. Ἔστωσαν δὲ τὰ τρία ταῦτα Ζεύγη, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἕκτωρ, ὁ Νέστωρ καὶ ὁ Πρίαμος, ἡ Ἑλένη καὶ ἡ Ἀνδρομάχη.

Ἀλλ' ὑποδηλώσαντες ἤδη ἀνωτέρω τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μεγάλης ἀτομικότητος, ἀρχόμεθα νῦν ἀπὸ τῶν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲ πρῶτον καὶ κατ' ἐξοχὴν μᾶς ἐκπλήττει εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν ἀξιώσεων καὶ τῶν περιαυτολογιῶν τοῦ Ἕκτορος ὡς πρὸς τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὴν πραγματικήν του βαρύτητα· διότι, καθὸ πολεμιστής, δείκνυται πολὺ ὑποδεέστερος τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡττᾶται πραγματικῶς ἅπαξ μὲν ὑπὸ Διομήδους δὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Αἴαντος. Εἶναι δὲ ἔτι μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ Ἕκτωρ οὐδέποτε παρίσταται ὡς νικήσας διάσημόν τινα στρατηγὸν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν περίστασιν τοῦ Πατρόκλου ὁ ποιητὴς δεικνύει τοῦτο σαφέστατα· διότι μόλις ἐκεῖνος ἐμφανίζεται εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, καὶ ἰδοὺ πάραυτα ὁ Ἕκτωρ πρῶτος φεύγει, ἐντόνως προτρέπων τὸν στρατὸν νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ (Ἰλ. Π. 367—656). Ἅμα δὲ ὡς ὁ Πάτροκλος πληγόνεται καιρίως ὑπ' ἄλλου τινός, σταματᾷ ὁ Ἕκτωρ ἐπιφέρων τὴν τελευταίαν πληγὴν εἰς τὰ παθήματά του, καὶ κατόπιν ἀποδίδων εἰς ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν δόξαν τοῦ κατορθώματος (Ἰλ. Π. 818—835).

Τὸ μεγαλήτερον ἀνδραγάθημα τοῦ Ἕκτορος καθ' ὅλην τὴν Ἰλιάδα εἶναι ἡ διάῤῥηξις τῶν πυλῶν τοῦ τῶν Ἑλλήνων περιτειχίσματος (Ἰλ. Μ. 445—471). Ἀλλ' ἐὰν παραβάλωμεν τοῦτο μὲ τὸ κατόρθωμα τοῦ Σαρπηδόνος, πρὸ ὀλίγου κρημνίσαντος τὴν ἔπαλξιν, πρέπει ὁριστικῶς νὰ προτιμήσωμεν τὸν Λύκιον ἡγεμόνα, ὅστις διαπράττεται τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο, καί τοι ἀνθισταμένων τοῦ Τεύκρου καὶ τοῦ Αἴαντος· ἀλλ' οὐδεὶς Ἕλλην στρατηγὸς παρευρίσκεται ὅτε ὁ Ἕκτωρ εἰσελαύνει διὰ τῶν πυλῶν.

Ἡ μόνη περίπτωσις, καθ' ἣν ὁ Ἕκτωρ δείκνυται πραγματικῶς μέγας πολεμιστής, εἶναι ὅτε, βλέπων ἰδίοις ὄμμασι τὸν νέον ἀδελφόν του Πολύδωρον φονευθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐκβάλλει τὸν συνήθη τρόμον, ὑφ' οὗ πρώην κατελαμβάνετο ἀπέναντι τοῦ ἀκαταμαχήτου Ἥρωος. Τὸ ἠλεκτρικὸν ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἐνεποίησεν εἰς τὴν ψυχήν του ἡ θέα ἐκείνη περιγράφεται λαμπρότατα διὰ τῶν ἐφεξῆς στίχων (Ἰλ. 21'. 419).

> Ἕκτωρ δ' ὡς ἐνόησε κασίγνητον Πολύδωρον,
> ἔντερα χερσὶν ἔχοντα, λιαζόμενον προτὶ γαίῃ,
> κάῤῥα οἱ ὀφθαλμῶν κέχυτ' ἀχλύς· οὐδ', ἄρ' ἔτ' ἔτλη
> δηρὸν ἑκὰς στρωφᾶσθ' ἀλλ' ἀντίος ἦλθ' Ἀχιλῆος,
> ὀξὺ δόρυ κραδάων φλογὶ εἴκελος.

Ἀλλ' ἐκ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος μεταβαίνοντες εἰς τὸ ἦθός του, ἀπαντῶμεν βεβαίως εἰς τὸν Ἕκτορα ἕνα ἐκ των συμπαθητικωτέρων καὶ φιλανθρωποτέρων χαρακτήρων τῆς Ἰλιάδος. Εἰς αὐτὸν μόνον συνδυάζονται συγκινητικώτατα ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ βαθεῖα στοργὴ μετὰ τῆς στρατιωτικῆς καὶ ἡρωϊκῆς ἀνδρίας. Καί τοι μὴ ὢν ὁ τύπος τοῦ πολεμιστοῦ μήτε τοῦ πολιτικοῦ, εἶναι ὅμως τὸ παράδειγμα καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τῆς πατρικῆς καὶ συζυγικῆς στοργῆς, ὡς παριστάνεται εἰς τὴν παρὰ ταῖς Σκαιαῖς πύλαις ἀμίμητον σκηνὴν τῆς μετὰ τῆς γυναικός του Ἀνδρομάχης συνεντεύξεως.

Νέστωρ καὶ Πρίαμος. — Ὁ Νέστωρ εἶναι μὲν γέρων, ἀλλ' ἀκμαῖος καὶ ζωηρός. Εὐχαρεστεῖται, ὡς εἶναι φυσικὸν εἰς τοὺς γέροντας, ν' ἀναμιμνήσκη τὴν λαμπρότητα τῆς παρελθούσης γενεᾶς τῶν Ἡρώων, ἀντιπαραβαλλομένης πρὸς τὴν ἐκφύλισιν τῆς ἐνεστώσης. Εἰ καὶ ὑποδεέστερος τῶν νέων συναγωνιστῶν του ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐνέργειαν, εἶναι ὅμως οὐχ ἧττον αὐτῶν ἀτρόμητος. Ἀκάματος εἰς τοὺς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ ἀγῶνάς του εἶναι πάντοτε ἱλαρὸς καὶ εὔθυμος, καθ' ὅσον οὔτε εἰς τὰς εὐτυχίας ὑπὲρ τὸ δέον ἐπαίρεται, οὔτε εἰς τὰς δυστυχίας ἀποθαῤῥύνεται.

Ὅτι δὲ ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ εὐβουλία καὶ φρόνησις συνᾴδει μὲ τὰς περὶ αὐτῶν μεγαληγορίας, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ποιητοῦ μαρτυρίας.

> Νέστωρ οὗ καὶ πρόσθεν ἀρίστη φαίνετο βουλή.

Καὶ τῷ ὄντι ὁ Νέστωρ εἶναι πάντοτε ὁ κορυφαῖος τῶν βουληφόρων Ἑλλήνων. Αὐτὸς ὑπαγορεύει στρατιωτικήν τινα παράταξιν ἣν παραδέχεται ὁ Ἀγαμέμνων. Αὐτὸς προτείνει τὴν ὀχύρωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ δίδει τὸ σχέδιον πρὸς ἐκτέλεσιν. Αὐτὸς πρῶτος πείθει τὸν Ἀγαμέμνονα περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Ἀχιλλέα, καὶ ἐκλέγει τοὺς πρέσβεις, οὓς νομίζει καταλληλοτέρους ὅπως διενεργήσωσι τὴν σπουδαίαν ταύτην ὑπόθεσιν. Αὐτὸς ἐπὶ τέλους εἶναι ὁ προνικητὴς καὶ ὁ αἴτιος τῆς νυκτερινῆς ἐξόδου τοῦ Διομήδους καὶ τοῦ Ὀδυσσέως, ἐπίσης δὲ καὶ τῆς ἀδείας ἣν ἔλαβεν ὁ Πάτροκλος παρὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅπως ὁδηγήσῃ εἰς τὴν μάχην τοὺς Μυρμιδόνας, ὅθεν ἤρτηται ἅπασα ἡ ἐπομένη τύχη τοῦ πολέμου.

Τοῦ γέροντος Πριάμου ὁ χαρακτὴρ εἶναι κρᾶμά τι καλοῦ καὶ κακοῦ. Ἡ στοργή του καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ ἀρεταὶ ἀντισταθμίζονται ὑπό τινος πέραν τοῦ μέτρου συγκαταβατικῆς διαθέσεως· καὶ ἡ ἀδιαφορία του, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ συμπάθειά του

ὡς πρὸς τὰ ἐντὸς τῆς οἰκογενείας του ἐπικρατοῦντα ἐλαττώματα γίνεται αἰτία τοῦ ὀλέθρου τῆς Πατρίδος του. — Ἡ ἠθικότης τοῦ Πριάμου καὶ τῶν ἄλλων γερόντων, οἵτινες ἐκπροσωπεύουσι τὴν σύνεσιν τοῦ Τρωϊκοῦ λαοῦ, καταφαίνεται ἐκ τῶν λόγων οὕς τινας ἐκφράζουσιν ὅτε καθήμενοι ἐπὶ τοῦ πύργου εἰς κρίσιμον περίστασιν, βλέπουσι τὴν Ἑλένην πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένην. Ἀντὶ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ συνετοῦ τούτου συνεδρίου, πόσον ἄδικον καὶ παράλογον εἶναι νὰ θανατόνωνται τοσοῦτοι ἥρωες καὶ ὁλόκληρα ἔθνη νὰ καταστρέφωνται ὑπὲρ μιᾶς γυναικὸς, ἀπεναντίας τί ἐκφωνοῦσιν;

> Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
> Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
> (Ιλ. Γ'. 156).

Οὐχ ἧττον χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Πριάμου ὀλίγον ἔπειτα, ὅτε προσκαλῶν τὴν Ἑλένην νὰ καθήσῃ πλησίον του τὴν βεβαιοῖ ὅτι

> Οὔτι μοι αἰτίη ἐσσι, θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσι.

Ἀλλ' ἐὰν ἀφ' ἑνὸς καταδικάζωμεν τὰς ἀδυναμίας του, δὲν δυνάμεθα ὅμως ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ θαυμάζωμεν τὰς ἀρετάς του. Καὶ τῷόντι ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ πατρικὴ στοργὴ καὶ ἡ ἠπιότης μεθ' ἧς προσφέρεται πρὸς τὴν Ἑλένην, ἀφοῦ ἅπαξ τὴν ἐθεώρει ὡς νύμφην του. Αὐτὴ ἡ ἰδία μαρτυρεῖ ἐν βραχείᾳ παρενθέσει τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγενῆ συμπεριφοράν του (Ιλ. Ω'. 768).

> Ἀλλ' εἴ τίς με καὶ ἄλλος ἐνὶ μεγάροισιν ἐνίπτοι,
> δαέρων ἢ γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων,
> ἢ ἑκυρὴ, ἑκυρὸς δὲ πατὴρ ὣς ἤπιος αἰεὶ,
> ἀλλὰ σὺ τόνγ' ἐπέεσσι παραιφάμενος κατέρυκες.

Τὸ ἡμιστίχιον τοῦτο ἀποτελεῖ δι' αὐτῆς τῆς συντομίας του καὶ διὰ τῆς ζωηρότητος τῆς ἀντιθέσεως τὸ ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο, ὅπερ μόλις διεξοδικὰ ἐγκώμια ἠδύναντο ν' ἀποτελέσωσιν.

Εἰς τὴν τελευταίαν ὅμως σκηνὴν τῆς Ἰλιάδος κατ' ἐξοχὴν παρίσταται ἡ λαμπροτέρα πλευρὰ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Πριάμου. Πᾶν ἐλάττωμα αὐτοῦ ἡ ἀβουλία σβύνεται ἐνταῦθα ἀπέναντι τῆς συμπαθείας διὰ τὰ δυστυχήματα ἐν οἷς περιεπλέχθη· καὶ θαυμάζεται ὁ ἡρωϊσμὸς αὐτοῦ τολμήσαντος διὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ παρωργισμένου Ἀχιλλέως, ἵνα ἐξαγοράσῃ τὸ πτῶμα τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ του. Ὁ ἔνθερμος ζῆλος, αἱ ἱκεσίαι καὶ τὰ δάκρυα τοῦ σεβασμίου γέροντος θαυμασίως ἀντίκεινται εἰς τὴν γενναίαν συμπάθειαν καὶ τὴν ὑπερήφανον ὁρμὴν τοῦ τρομεροῦ Μυρμιδόνος. Ὁ γηραιὸς βασιλεὺς ἐπιστρέφει εἰς τὴν πόλιν μὲ τὸ τιμαλφὲς αὐτῷ πτῶμα προσαγορευόμενος ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν θαυμαζόντων πολιτῶν, καὶ ὁ ἑπόμενος θρῆνος εἰς τιμὴν τοῦ φονευθέντος περαίνει σεμνοπρεπῶς τὸ μέγα δρᾶμα.

Ἑλένη καὶ *Ἀνδρομάχη*.—Περιγράφων ὁ Ὅμηρος τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἐφάνη τοσοῦτον ἀπαράμιλλος ὅσον εἰς τὸν τῆς Ἑλένης, τὸν ὁποῖον ἵνα κατανοήσωμεν ἂς ἴδωμεν τίνι τρόπῳ παριστάνεται ἐνώπιον ἡμῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ.

Ἐν τῇ τρίτῃ ῥαψῳδίᾳ τῆς Ἰλιάδος, καθ' ἣν στιγμὴν μέλλει ὁ Πάρις νὰ μονομαχήσῃ μετὰ τοῦ Μενελάου, ἡ Ἶρις ὑπὸ τὴν μορφὴν Λαοδίκης τῆς ἀνδραδέλφης της ἀναγγέλλει τὴν μονομαχίαν, πληροφοροῦσα αὐτὴν ὅτι ἡ ἰδία αὐτῆς τύχη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐκβάσεως, καθ' ὅσον ἐκ ταύτης θέλει ἀποφασισθῆν ἂν μέλλῃ νὰ ἦναι σύζυγος τοῦ Μενελάου ἢ τοῦ Πάριδος. Ἡ Λαοδίκη εὑρίσκει αὐτὴν ἐνυφαίνουσαν εἰς μέγαν ἱστὸν πολλοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων. Ἡ Ἑλένη συγκινηθεῖσα ἀπὸ στοργὴν πρὸς τὸν πρότερον αὐτῆς σύζυγον (Ιλ. Γ'. 139) ἐξέρχεται τοῦ θαλάμου καλυφθεῖσα μὲ λευκὴν ὀθόνην. Κατὰ τὴν εἰς τὰ τείχη ἄφιξίν της ὁ Πρίαμος τὴν προσκαλεῖ εἰς ἑαυτὸν, ἵνα τοῦ εἴπῃ τὸ ὄνομα βασιλικοῦ τινος πολεμιστοῦ ὅστις φαίνεται νὰ ἦναι ὁ Ἀγαμέμνων. Ἡ μὲ πάνυ χαριέντως ἀποκρίνεται, ὅτι ἐνῷ τὸν σέβεται τὸν φοβεῖται. Εἴθε νὰ ἀπέθνησκον, λέγει, κακὴν κακῶς, ὅτε ἐγκαταλείψασα τὸν θάλαμον, τοὺς συγγενεῖς καὶ τὴν μονογενῆ θυγατέρα ἠκολούθησα ἐδῶ τὸν υἱόν σου. Ἀλλὰ τὰ γενόμενα οὐκ ἀπογίνεται· διὸ τήκομαι διὰ παντὸς κλαίουσα. Χαρακτηρίζει ἑαυτὴν ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ (Ἰλ. Ζ'. 344—356) ὡς *κύνα* καὶ *κυνώπιδα*, ἀναίσχυντον· ἀλλ' ὅμως φαίνεται ὅτι πάντοτε διετήρησε προσφιλῆ τὴν ἀνάμνησιν τῆς θυγατρὸς, τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ ἀνδρός της (Ὀδ. Δ'. 184—254), καὶ ὅτι ἔζησεν ἐν θλίψει καὶ απομονώσει. Πανταχοῦ φαίνεται ὅτι δράττεται τῆς εὐκαιρίας ἵνα ψέγῃ ἑαυτήν. Καθὼς ὅτε ἐδείκνυε τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας οὕς τινας προσωπικῶς ἐγνώριζεν, ἀλλὰ δὲν βλέπω, λέγει, τοὺς ἀδελφούς μου, τὸν Κάστορα καὶ Πολυδεύκη· ἢ δὲν ἦλθον ἐκ τῆς Λακεδαίμονος, ἢ, καί τοι παρόντες, ὅμως τώρα δὲν θέλουσι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν μάχην τῶν ἀνδρῶν, ἐπειδὴ φοβοῦνται τὰ πολλὰ αἴσχη καὶ ὀνείδη μου (Ἰλ. Γ'. 236—242).

Ὁ μὲν Πάρις μετὰ τὴν ἧττάν του σώζεται διὰ τῆς Ἀφροδίτης ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· ὁ δὲ Μενέλαος μένει νικητής. Ἀλλ' ἡ Ἑλένη ἵσταται ἀκόμη ἐπὶ τοῦ τείχους, ἐλπίζουσα βεβαίως ὅτι ἤγγικεν ἤδη τέλος πάντων ἡ στιγμὴ τῆς ἀποδόσεώς της. Τότε ἐμφανίζεται εἰς αὐτὴν ἡ θεὰ Ἀφροδίτη, μεταμορφωμένη εἰς γραῖαν θεράπαιναν, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἑλκύσῃ πρὸς τὸν Πάριν διά τινος λαμπρᾶς περιγραφῆς τοῦ κάλλους καὶ τοῦ πολυτελοῦς ἱματισμοῦ του. Ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς τῆς προσκλήσεως ἡ Ἑλένη ἐξάπτεται εἰς ὀργὴν, ὀργὴν ἥτις ὅμως ἀναμίγνυται μὲ φόβον κατανοοῦσα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θεᾶς. Ἀλλ' ἀποκρίνεται μετά τινος πικρίας καὶ σαρκασμοῦ. Ὀνειδίζει τὴν Ἀφροδίτην διότι ἦλθεν ἵνα μὲ δόλους ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ τὴν παραλάβῃ ὁ Μενέλαος εἰς τὸν οἶκόν του νικήσας τὸν Ἀλέξανδρον· κατόπιν τὴν προστάττει νὰ ὑπάγῃ αὐτὴ νὰ καθήσῃ πλησίον του καὶ νὰ τὸν περιποιῆται ἑωσοῦ νὰ τὴν κάμῃ ἢ σύζυγον, ἢ δούλην του. Ἐγὼ δὲ λέγει, δὲν ὑπάγω ἐκεῖ νὰ ἑτοιμάζω

τὴν κλίνην του. Ἅπασαι βέβαια αἱ Τρωαὶ θέλουν μὲ ὀνειδίζειν μετὰ ταῦτα, ἔχω δὲ ἀπείρους θλίψεις. Ἡ δὲ Ἀφροδίτη τὴν ἐπαπειλεῖ ὅτι θέλει ἐμβάλειν ὀλέθρια ἔχθη μεταξὺ τῶν Τρώων καὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅτι αὐτὴ θέλει ἐξολοθρεύσειν κακὴν κακῶς. Τότε ἡ Ἑλένη φοβηθεῖσα ὑπήκουσεν εἰς τὴν θεάν. Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὸν περικαλλῆ δόμον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ Ἀφροδίτη τῆς ἔφερε δίφρον θέσασα αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἡ δὲ Ἑλένη καθίσασα ὀνειδίζει αὐτὸν μὲ ὄμματα ἐστραμμένα πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅπερ δεικνύει συνάμα τὴν ἐντροπὴν καὶ τὴν ἀγανάκτησίν της. Ἀκολούθως παριστάνεται ὡς τὸ ἀκούσιον ὄργανον τοῦ πάθους του, ὅπερ ὁ Ὅμηρος φαίνεται ὅτι ἐξεπίτηδες περιέγραψεν ἐνταῦθα, ὅπως διεγείρῃ κατὰ τοῦ Πάριδος τὴν ἀποστροφὴν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν ἀναλόγως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντος ἐγκλήματος καὶ τῶν δυστυχημάτων, ὧν ἐγένετο πρωταίτιος.

Καθόλου δὲ ἡ ἀπεικόνισις αὕτη τῆς Ἑλένης ἐν τῇ Γ' Ῥαψῳδίᾳ δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν ἐκ τῶν λαμπροτέρων μερῶν τῆς Ἰλιάδος. Τὸ εὐπροσήγορον τῆς Ἑλένης πρὸς τὸν Πρίαμον, ἡ πρὸς ἑαυτὴν αὐστηρὰ ἔλεγξις, καὶ ἡ ἀγανάκτησίς της πρὸς τὸν πλάνον καὶ πρὸς τὴν θεὰν ἥτις συνήργησεν αὐτὸν εἰς τὸν μιαρὸν σκοπόν του, ἀποτελοῦσιν ἠθικὴν ζωγραφίαν εἰς ἄκρον ἀληθῆ καὶ ὡραίαν.

Εἰς ἄλλα δὲ τρία χωρία τῶν ποιημάτων παριστάνεται ἡ Ἑλένη εἰς ἁρμονίαν μετὰ τῶν προεκτεθέντων (Ἰλ. Ζ'. 321—325. Υ. 760. 775. Ὀδ. Δ'. 13).

Ὅλως δ' εἰπεῖν, φαίνεται ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς Ἑλένης ἐσχεδιάσθη παρὰ τοῦ ποιητοῦ μετὰ μεγίστης φυσικῆς ἀληθείας, καὶ ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἑλκύσῃ πρὸς αὐτὴν τὴν συμπάθειαν τῶν ἀκροατῶν του· ὅτι τὴν ἀνέδειξε πεπροικισμένην μετὰ πολλῆς περιπαθείας, μετὰ μεγίστης ἀβροφροσύνης καὶ χάριτος, μετὰ βαθέως αἰσθήματος αἰδοῦς, ἴσως δὲ καὶ μέχρι τινὸς περὶ πολλοῦ ποιουμένην τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν τιμὴν ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τῶν συγχρόνων της καταστάσεως.

Τέλος δὲ ἡ Ἀνδρομάχη εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἐξόχου γυναικείου χαρακτῆρος. Εἰς αὐτὴν ἀπαντῶνται πρᾳότης, σεμνότης, περιπάθεια καὶ αἱ διάφοροι συζυγικαὶ καὶ μητρικαὶ ἀρεταί. Ἡ Ἀνδρομάχη ἐν τῇ Ἰλιάδι παρίσταται μᾶλλον ὡς πάσχουσα ἢ ὡς ἐνεργοῦσα. Εἰς μὲν τὴν ἔναρξιν τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ προνοητικὴ καὶ μέχρι ἀφοσιώσεως φιλόστοργος σύζυγος, εἰς δὲ τὴν καταστροφὴν ἡ θρηνοῦσα χήρα. Τὰ μόνα ἰσχυρὰ πάθη, ἅτινα ἀναπτύσσει, εἶναι περιπαθὴς μέριμνα καὶ σπαρακτικὴ λύπη ἕνεκεν τῆς ἀπωλείας τοῦ συζύγου της. Καί τοι σπανίως καὶ ἐν βραχεῖ προερχομένη ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἐμπνέει ὅμως ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἡρωΐνην σφοδρὰ αἰσθήματα θαυμασμοῦ καὶ ἐνδιαφόρου. Πόσον ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ πρώτη αὐτῆς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφάνεια! Πληροφορηθεῖσα ἐντὸς τοῦ θαλάμου της ὅτι ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ἀπέβη ἐπιζήμιος εἰς τὸν ἄνδρα της, τρέχει ὡς παράφορος εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως συνοδευομένη ὑπὸ τῆς τροφοῦ ἐχούσης εἰς τὰς ἀγκάλας τὸ νήπιον τέκνον της. Ἡ ἑπομένη συνδιάλεξις μετὰ τοῦ Ἕκτορος, αἱ ἐκφράσεις δι' ὧν ὑποδηλοῖ τὸ βάρος τῶν προλαβουσῶν οἰκιακῶν αὐτῆς θλίψεων, τὴν ἀπώλειαν τοῦ πατρός της, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς γενεθλίου γῆς, τὴν δὲ ἀ τοῦ συζύγου της ἀναπλήρωσιν τῆς στερήσεως ἁπάντων τούτων, αἱ δεήσεις της ὅπως χάριν αὐτῆς καὶ τοῦ τέκνου των μετριάσῃ τὴν ὁρμήν του καὶ φεισθῇ ζωῆς τοσοῦτον τιμαλφοῦς, πάντα ταῦτα εἶναι περιπαθέστατα. Πόσον θελκτήριος εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ μετὰ δακρύων συγκερασμένου μειδιάματος, ὁπόταν λαμβάνῃ εἰς τὸν εὐώδη κόλπον της τὸ βρέφος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατρός του, καὶ τῆς σιγῆς, μεθ' ἧς ὑπενδίδουσα εἰς τὴν εὐγενῆ τοῦ Ἕκτορος ἐπίπληξιν διότι ἀπεπειράθη νὰ χαλαρώσῃ τὴν γενναιοψυχίαν του, ἀναχωρεῖ ἵνα κλαύσῃ ἐν οἴκῳ! Οὐδὲ κατὰ τὴν τραγικὴν σκηνὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ ποιήματος, ὅτε θρηνεῖ ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ συζύγου της προφέρει κἂν μίαν μόνην λέξιν ὀργῆς ἢ μίσους ἐναντίον ἐκείνου, ὅστις διαδοχικῶς τῆς ἀφήρεσε πατέρα, μητέρα, ἀδελφὸν καὶ σύζυγον. Τοῦτο δὲ κατ' ἐξοχὴν ἀποκαθιστᾷ αὐτὴν εἰς ἄκρον σεβασμίαν καὶ ἐπέραστον.

Τοιαῦται λοιπὸν εἶναι αἱ διάφοροι ἐπόψεις, ὑφ' ἃς δύνανται νὰ κατοπτευθῶσι τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα, τοιαῦτα εἶναι τὰ διάφορα κεφάλαια τῆς Ὁμηρικῆς ἐποποιΐας, ὧν ἕκαστον χρήζει ἰδιαζούσης μελέτης καὶ σκέψεως. Ἡμεῖς δὲ πόρρω ἀπέχοντες τοῦ νὰ διϊσχυριζώμεθα ὅτι ἐξηντλήσαμεν τὸ ἀντικείμενόν μας ὡς ἀπαιτεῖ ἡ φύσις του, περὶ οὗ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα συνεγράφησαν παρὰ διαφόρων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων Κριτικῶν καὶ φιλολόγων ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς πλεῖστα ἠρύσθημεν, ἀρκούμεθα μόνον ἂν ἐξεπληρώσαμεν τὴν ἐπαγγελίαν μας, ἂν διὰ τῆς γενομένης ἐκθέσεως ἠδυνήθημεν νὰ παράσχωμεν τοῖς νέοις ἁπλοῦν δοκίμιον καὶ ὑπόδειγμα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὀφείλουσι νὰ ἐγκύπτωσιν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ὁμήρου, οὐχ ἧττον ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἡμετέρων κλασικῶν συγγραφέων, μελέτην ἥν τινα πρὸς ἔτι μείζονα ἐξάσκησιν καὶ τελειοποίησιν τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως, ἀνάγκη νὰ διαδέχεται καὶ ἡ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ καὶ τῆς ἀντιπαραθέσεως μελέτη τῶν ἀλλοεθνῶν τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἀρίστων συγγραφέων. Ὡς π. χ. ἐκ τῆς τοῦ Ὁμήρου ἀντιπαραθέσεως πρὸς τοὺς ἄλλους μεγαλοφυεῖς ποιητάς, τὸν Οὐϊργίλιον, τὸν Δάντην, τὸν Σαξπῆρον καὶ τὸν Μίλτωνα, θέλει προκύψει ὅτι, ἂν ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν καὶ κανονικότητα τοῦ ποιήματος ἐξισοῦται μὲ τὸν Οὐϊργίλιον, ὡς πρὸς τὴν διαγραφὴν τῶν χαρακτήρων καὶ τὸ πάθος μὲ τὸν Σαξπεῖρον, ὡς πρὸς τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς παραστάσεως μὲ τὸν Μίλτωνα, ὡς πρὸς τὸ σοβαρὸν καὶ σκοτεινὸν ὕψος τῶν ὑπερφυσικῶν εἰκόνων μὲ τὸν Δάντην, οὐδεὶς ὅμως ἐκ τῶν ποιητῶν τούτων συνήνωσεν ἐν ἑαυτῷ εἰς ἴσον βαθμὸν τὰ διάφορα ταῦτα πλεονεκτήματα, καί τοι ὡς πρὸς ἕκαστον ἰδίᾳ ἐνδέχεται ν' ἁμιλλᾶται ἕκαστος πρὸς τὸν Ὅμηρον, ἐκτὸς

τοῦ ὅτι οὗτος ὑπερβάλλει ἅπαντας εἴς τινα ἐκ τῶν κυριωτέρων καὶ οὐσιωδεστέρων προσόντων τῆς Ἐπικῆς ποιήσεως.

Ναὶ διὰ τῆς μελέτης ταύτης ἡ ἡμετέρα νεολαία εἰσδύουσα εἰς αὐτὸν τὸν ἐνδότατον περίβολον τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ βρύοντος γονίμων καὶ ζωοπαρόχων καρπῶν, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπανθίζουσα, ὡς φιλεργὸς μέλισσα, τὸ ἄωτον τῶν ὑψηλῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν μεγαλοφρόνων αἰσθημάτων, οὐχ ἧττον ἢ τῆς ἐξωτερικῆς καλλονῆς καὶ χάριτος, θέλει καταστῇ ἱκανῶς εὐτραφὴς καὶ ἀκμαία, ὥστε καὶ νὰ παραγάγῃ ἀφ' ἑαυτῆς ἴδια φιλολογικὰ προϊόντα φέροντα τὸν χαρακτῆρα συνάμα τῆς τε πρωτοτυπίας καὶ τῆς ἐλευθέρας μιμήσεως.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ τῇ 2 Ἰανουαρίου 1860.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΛΕΙΡΙΟΥ.

—ooo—

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἡ μανία τῶν λειρίων ἀνεπτύχθη τοσοῦτον εἰς Ὀλλανδίαν, ὥστε πολλοὶ πτωχοὶ ἐπλούτησαν καὶ πολλοὶ πλούσιοι κατήντησαν πτωχοί. Καθὼς δὲ σήμερον κερδοσκοποῦν ἐμπορευόμενοι τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα καὶ τὰς μερίδας καὶ μετοχὰς εἰς τοὺς σιδηροδρόμους καὶ τὰς ἀτμοπλοΐας, οὕτω καὶ τότε ἐκερδοσκόπουν ἐπὶ τῶν κρομμύων τῶν λειρίων· ἐπικίνδυνον τοῦτο παιγνίδιον ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦνε ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἐκτελεῖται· διότι μία τυχαία σύμπτωσις ἢ ἱκανότης καὶ ἐπιδεξιότης ἑνὸς ἀτόμου πρὸς τὸ ἀπατᾶν, δὲν εἶνε ποτὲ δυνατὸν ν' ἀντικαταστήσωσι τὰ δύο στοιχεῖα πάσης μονίμου καταστάσεως, τουτέστι τὸν κόπον καὶ τὸν χρόνον.

Γέρων τις καλούμενος Βάνδερ Λούββεν ἔζη τότε εἰς Ἀρλέμην, ὅστις ὢν εἰς ἄκρον πλούσιος ἐπηύξανε τὴν κατάστασίν του κερδοσκοπῶν ἐπὶ τῶν κρομμύων τοῦ λειρίου, ἅτινα ἐπώλει εἰς Ὀλλανδίαν Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν εἰς λίαν ὑπερόγκους τιμάς· ἀλλ' ἡ τύχη του αὕτη ἦτο στεῖρα, διότι ὁ Κ. Βάνδερ Λούββεν δὲν ἐγνώριζε τὴν εὐτυχίαν τοῦ βοηθεῖν τὸν πλησίον, καὶ τοῦ μεταχειρίζεσθαι ἐντίμως τὴν ἰδίαν περιουσίαν καὶ τὰ ἀγαθά του, ὥστε νὰ κατασκευάσῃ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς οἰκείους του εὐχάριστον ὕπαρξιν· ἦτο φιλάργυρος, καὶ μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ του ὑπέβαλλε καὶ τὴν θυγατέρα του Ἐλεονώραν εἰς συμαντικωτάτας στερήσεις, ὅπως αὐξήσῃ ἀκόμη καὶ πάντοτε αὐξάνῃ τὸ κεφάλαιον τῆς καταστάσεώς του.

Τὸ πάθος τῶν λειρίων συνετάραττε τοσοῦτον τὰς κεφαλάς, ὥστε καθημερινῶς ἔβλεπέ τις ἐραστὰς λειρίων πληρόνοντας δι' ἓν κρόμμυον τέσσαρας ἕως πέντε χιλιάδας φλωρίνια· μεταξὺ δὲ ἄλλων ὁ *ἀειθαλὴς Αὔγουστος* ἐπληρόνετο ἕως ἓξ χιλιάδας φλωρίνια· ὁ Κ. Βάνδερ Λούββεν ἐγνώριζε θαυμάσια τὸ ἐμπόριόν του καὶ τὴν τέχνην τοῦ κερδοσκοπεῖν ἐπὶ τῆς μανίας τῆς ἡμέρας· ἐβάπτιζε λοιπὸν τὰ κρόμμυά του μὲ μεγαλοπρεπῆ ὀνόματα, καὶ πάντοτε ἐγνώριζε νὰ διατηρῇ ἕν, ἰδίως ἀξιοθαύμαστον κατ' αὐτόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν συγκατετίθετο ποτὲ ν' ἀποχωρισθῇ, καὶ διὰ τῆς ἐπιμονῆς του ταύτης ἣν ἤξευρε νὰ ἐπιτηδεύεται καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπ' ἄπειρον, ἠκόνιζε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀγοραστοῦ, ὅστις ἐπρόσφερεν ἀπιστεύτους ποσότητας διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἓν μοναδικὸν ὑπόδειγμα, καὶ μεταξὺ ἄλλων τὴν *θαυμασίαν* λεγομένην *βασίλισσαν*, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μόνον, ἤθελεν ὁμολογήσει τις τότε, ἤξιζε πλειότερον παρὰ τὸ ἀντιστοιχοῦν βάρος χρυσίου. Τὸ μοναδικὸν δὲ τοῦτο ὑπόδειγμα ἐπανευρίσκετο πάντοτε ὡς ἐκ θαύματος ἀνελλειπῶς εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Κ. Βάνδερ Λούββεν, ὅστις δὲν ἐλάμβανεν ἄλλον κόπον εἰμὴ τοῦ νὰ ἐφευρίσκῃ πομπῶδές τι καὶ εὔηχον ὄνομα διὰ νὰ προσδιορίσῃ ἕτερον νέον ὑπόδειγμα, ἐπίσης πάντοτε μοναδικὸν ὡς τὸ πρῶτον, καὶ οὕτως ἐκμεταλλευόμενος τὴν μανίαν τοῦ συρμοῦ νὰ ὠφελῆται ἐκ τῆς εὐπιστίας τῶν συγχρόνων του.

Ἄγγλος τις ἀνηγγέλθη μίαν ἡμέραν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἐμπόρῳ τῶν λειρίων. « Εἷς ἀκάθεκτος λειριοεραστὴς ἀναμφιβόλως, καὶ πολὺ πιθανὸν εἷς βαθύπλουτος ἐραστής! φέρετέ τον, » ἐφώναξεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούββεν. Οὗτος δὲ ἅμα παρουσιασθείς, ἐνεχείρισεν εἰς τὸν ἔμπορον γράμμα τοῦ ἀδελφοῦ του, πρὸ πολλοῦ χρόνου διαμένοντος εἰς Λονδῖνον καὶ ἀποκαταστημένου αὐτόθι. Ὁ Κ. Βάνδερ Λούββεν ἐζήτησεν ἀμέσως τὰς διόπτρας του, ἔθεσεν αὐτὰς μὲ τὴν μεγαλητέραν ἀταραξίαν ἐπὶ τῆς ῥινός του, καὶ ἀνέγνωσε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν, γεγραμμένην μὲ χαρακτῆρας γνωστοὺς εἰς μόνον τοὺς δύο ἀδελφούς, διὰ νὰ διαπραγματεύωνται μυστηριωδῶς τὰς ὑποθέσεις τὰς ἀφορώσας τὰ μοναδικὰ ὑποδείγματα τῆς *θαυμασίας βασιλίσσης* καὶ ἄλλων.

« Ἀγαπητέ μοι αὐτάδελφε! Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρόν μου εἶναι ὁ Κ. Λίτλεμπουμ, μονογενὴς υἱὸς ἑνὸς ἐκ τῶν πλουσίων μεγαλεμπόρων τῆς πόλεως ταύτης, ὅστις ἀπέρχεται εἰς τὴν ἤπειρον διὰ νὰ εὕρῃ γυναῖκα τῆς ἀρεσκείας του, αἰσθανόμενος ἀντιπάθειαν πρὸς τὰς συμπολίτιδάς του διὰ λόγους γνωστοὺς εἰς μόνον αὐτόν, ἴσως διότι αὗται εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον θελκτικαί. Ἰδὼν λοιπὸν ὅτι ὁ Κ. Λίτλεμπουμ ἐπιθυμεῖ νὰ νυμφευθῇ ξένην, ἐνθυμήθην εὐθὺς τὴν ἀνεψιάν μου Ἐλεονώραν ἥτις, ὡς μὲ ἐπληροφόρησαν, εἶναι πολὺ ὡραία, καθόσον μάλιστα ὁ ῥηθεὶς κύριος δὲν ζητεῖ καὶ προῖκα· ἐννοεῖς; — καὶ δύναται εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ διαθέσῃ πλειοτέρας τῶν 800,000 λιρῶν στερλινῶν. »

Ἡ παραφορὰ τῆς χαρᾶς καὶ ἐλπίδος ἔκαμε νὰ τρέμῃ ἡ κρατοῦσα τὴν ἐπιστολὴν χείρ, καὶ νὰ κλονῶνται τὰ ὀμματοϋάλια δι' ὧν ὁ Κ. Βάνδερ Λούββεν ἀνεγίνωσκεν αὐτήν. Ὀκτακοσίας χιλιάδας λίρας! τῷ ἐφαίνετο ὡς νὰ ἤκουε τὸν ἦχον τῶν ὡραίων τούτων χρυσῶν νομισμάτων καταπιπτόντων εἰς τὸ βάθος τοῦ κιβωτίου του διὰ νὰ μὴ ἐξέλθωσι πλέον, καὶ ἐν τῷ ἀκαθέκτῳ ἐνθουσιασμῷ τῆς πα-

ραφορᾶς του ἐῤῥίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ νέου Ἄγγλου, καὶ ἔσφιγξεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ μέρους ὅπου ὤφειλε νὰ ἔχῃ μίαν καρδίαν, *ὄχι λίθινον*. Μετὰ ταῦτα προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ προγευματίσῃ παρ' αὐτῷ, καὶ ἡ ἔκτακτος αὕτη πρόσκλησις εἶναι ἡ καλητέρα ἀπόδειξις ἣν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν περὶ τῆς αταξίας ἣν διέχυσεν εἰς τὸ πνεῦμά του ἡ μακαρία ἐκείνη ἐπιστολή.

— Δέχομαι τὸ πρόγευμα, ἀπεκρίθη οὗτος, διότι, νὰ σᾶς εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ἔχω ὄρεξιν ταξειδιώτου.

— Εὐγενὴς εἰλικρίνεια! ἐφώναξεν ὁ Βάνδερ Λούδδεν, προσκαλῶν μίαν ὑπηρέτιδα, ἥτις εἰσῆλθε μὲ ψυχρὸν ὕφος καὶ ἤκουσε μετὰ προφανοῦς ἐκπλήξεως τὰς διαταγας ἃς τῇ ἔδωκεν ὁ κύριός της μὲ χαμηλὴν φωνήν· ἀνεφάνη δὲ μετὰ ἀρκετὴν ὥραν απουσίας, φέρουσα ἰχθεῖς παστούς, τυρὸν καὶ ζῦθον· πρόγευμα λιτόν, ὡς βλέπετε, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ λιμώττουσα ὑπηρέτις ἔῤῥιπτε βλέμματα σφοδρᾶς ἐπιθυμίας.

— Θέλομεν προγευματίσει ἐδῶ εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου, εἶπεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν, ὑποχρεόνων τὸν φιλοξενούμενόν του νὰ καθήσῃ ἀντικρύ του. Οὗτος δὲ ἀρχήσας ταὐτοχρόνως τὸ πρόγευμα καὶ τὴν συνομιλιαν· — Ἔχετε θυγατέρα; ἠρώτησεν.

— Ἑτοίμην εἰς τὰς προσταγάς σας, κύριε Λίτλεμπουμ.

— Εἶναι εὔμορφος;

— Εἶναι τὸ πανομοιότυπόν μου.

Ἡ πληροφορία αὕτη ἐφάνη μετρίως εὐχαριστήσασα τὸν ταξειδιώτην μας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους συνελθὼν εἰς ἑαυτόν, ἠρώτησεν ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἴδῃ τὴν δεσποσύνην Βάνδερ Λούδδεν.

— Μάλιστα, ἀναμφιβόλως· τώρα εὐθὺς ὑπάγω νὰ τὴν ζητήσω. Μὴ ἀνησυχεῖτε, Κ. Λίτλεμπουμ, τρώγετε καὶ πίνετε ὡς ἐὰν εὑρίσκεσθε εἰς τὸν οἶκον σας· ἐπιστρέφω ἐντὸς ὀλίγου. Καὶ ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν ἐξῆλθεν ὑποψιθυρίζων διακεκομμένας φράσεις.... 800,000 λίρας στερλίνας ... ποσῶς προῖκα .... ὁποία χρυσῆ καρδία!

Ὁ νέος Ἄγγλος εἶχεν ἀληθῶς τὰ σχέδια ἅπερ ἐξέθεσεν ὁ ἐκ Λονδίνου ἕτερος Κ. Βάνδερ Λούδδεν· ἀλλ' αἱ γαμικαὶ σκέψεις του δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ὄρεξίν του. Παρατηρήσας λοιπὸν μὲ τὴν ἄκραν τοῦ ὀφθαλμοῦ κρόμμυά τινα ἐπὶ κεχρυσωμένης παροψίδος, ἠθέλησε νὰ μετριάσῃ τὴν γεῦσιν ἣν τῷ ἐπροξένησαν οἱ παστοὶ ἰχθεῖς, καὶ λαβὼν αὐτὰ ἀφ' οὗ τὰ περιεκαθάρισε κομψότατα, τὰ κατέκοψε καὶ τὰ κατέφαγεν.

Ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν ἐπανέρχεται ὅλως πνευστιῶν. — Ἡ θυγάτηρ μου μὲ ἀκολουθεῖ, εἶπεν ἅμα δυνηθεὶς νὰ ἐναρθρώσῃ λέξιν· τολμῶ ἐν τούτοις νὰ σᾶς ἐρωτήσω ἂν τὸ πρόγευμά μου σᾶς ἤρεσεν.

— Ὢ μάλιστα, ἀναμφιβόλως· βλέπετε βεβαίως ὅτι τὸ ἐτίμησα καθὼς πρέπει, ἀφότου μάλιστα ἀνεκάλυψα ἓν καρύκευμα τὸ ὁποῖον ἐλησμόνησαν νὰ παραθέσωσιν εἰς τὴν τράπεζαν.

— Πῶς; ἐλησμόνησαν τίποτε; Ὦ! αἱ ὑπηρέτιδες αὗται ποτὲ δὲν γίνονται ἄνθρωποι; Καὶ ποῖον ἦτον τὸ λησμονηθὲν καρύκευμα;

— Ἆ! τώρα πλέον ἐχάθη ὁμοῦ μὲ τὰ ψάρια, ἀπεκρίθη ἀπαθῶς ὁ Κ. Λιτλεμπουμ, καταπίνων εὐσυνειδήτως τὸ τελευταῖον τεμάχιον κρομμύου ὅπερ εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς παροψίδος του· μικρὸν πρᾶγμα, μερικὰ κρόμμυα.

— Τί; ... κρόμμυα; ... ἀνεφώνησεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν ψελλίζων, καὶ κυριευθεὶς ὑπὸ ὀλεθρίου προαισθήματος· καὶ ποῦ ἦσαν αὐτὰ τὰ κρόμμυα;

— Ἂν καὶ δὲν ἦσαν ἐντελῶς τῆς ἀρεσκείας μου, ἔμεινα ὅμως ἐν μέρει εὐχαριστημένος ἐν ἐλλείψει καλητέρων· ἦσαν ἐκεῖ ἐπὶ τῆς παροψίδος ταύτης.

— Πῶς; ... τί λέγεις; ... Θεέ μου! ... ἐχάθην! Ἆ! τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἐφώνησεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν, ὁρμῶν πρὸς τὴν παροψίδα.

— Τί ἐπάθατε λοιπόν; ἠρώτησεν ὁ ταξειδιώτης λίαν ἔκπληκτος ὡς ἐκ τῶν ἐπιφωνήσεων τούτων.

— Τί ἔπαθα; Δίκαιε Θεέ! ἀλλοίμονον! ἔχασα πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχεν εἰς ἐκείνην τὴν παροψίδα! Ἠξεύρεις, Κύριε, ἠξεύρεις τί ἔφαγες;

— Κρόμμυα κατωτάτης ποιότητος, διότι σχεδὸν ἦσαν ἀνούσια.

— Μοῦ ἔφαγες τὸν *ἀειθαλῆ Αὔγουστον* ἀξίζοντα σήμερον ἕως 5210 φλωρίνια· τὸν *ναύαρχον Λιέφκιν* ἀξίζοντα 4800 φλωρίνια· μίαν *θαυμαστὴν βασίλισσαν* 4600 φλωρινίων, καὶ μίαν *Δόναν Μαρίαν* τιμωμένην 3200 φλωρίνια.

— Ἐγὼ ἔφαγα ἕνα Αὔγουστον, ἕνα ναύαρχον, μίαν βασίλισσαν καὶ μίαν, δὲν ἠξεύρω ποίαν, Δόναν; Ἆ! μήπως τὰ ἐχάσατε, Κύριε;

— Ἦσαν κρόμμυα λειρίων, ὠλόλυξεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν ἀφεθεὶς εἰς τὴν θλίψιν του, καὶ ὄχι κρόμμυα τοῦ μαγειρείου! Ἄθλιε! τὸ πρόγευμά σου ἀξίζει 20,000 φλωρίνια, ἢ μᾶλλον ἂν θέλῃς ἆ! ὄχι, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν τοῦτο, δὲν θὰ θελήσῃς νὰ μὲ καταστρέψῃς—τὸ πρόγευμα τοῦτο δὲν θὰ μὲ ἀφανίσῃ· θὰ μὲ πληρώσῃς τὰς 20,000 φλωρίνια, δίδων μοι μίαν συναλλαγματικὴν πρὶν ἐξέλθῃς ἐντεῦθεν· δὲν εἶναι οὕτω; Θέλεις εὐσπλαγχνισθεῖ πτωχὸν γέροντα, τὸν ὁποῖον ἡ λαιμαργία σου κατήντησεν εἰς τὴν πενίαν· σὲ τὸ παρακαλῶ, σὲ τὸ συμβουλεύω μᾶλλον, ἐπρόσθεσεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν, μὲ ὕφος σκυθρωπὸν πλησιάζων εἰς τὴν τράπεζαν καὶ ῥίπτων βλέμμα παραφορᾶς ἐπὶ τῆς μαχαίρας, ἥτις εὑρίσκετο ἐπ' αὐτῆς, καὶ ἥτις ἐπέφερε τὸν θάνατον τῶν φιλτατων κρομμύων του.

Ἡ παραφρόνησις αὕτη, ἡ ἀπελπισία τοῦ Κ. Βάνδερ Λούδδεν, τὰ ἀπάνθρωπα σχέδια ἅτινα ἐφαίνετο συλλαμβάνων κατὰ νοῦν, διήγειραν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν εὐθυμίαν τοῦ νέου ταξειδιώτου· ὅθεν ἐκυριεύθη ἀπὸ ἄσβεστον γέλωτα, ὅστις εἶχε φυσικὴν συνέπειαν τὴν αὔξησιν τῆς παραφορᾶς τοῦ γέροντος, καὶ τίς οἶδεν εἰς ποίαν ὑπερβολὴν ἤθελε καταντήσει, ἂν δὲν ἠνοίγετο ἡ θύρα καὶ ἂν δὲν εἰσήρχετο δειλαίως νέα κόρη, ἡ Ἐλεονώρα. Ὁ Κ. Λίτλεμπουμ ἠγέρθη μετὰ προθυμίας, καὶ ἐμουρμούρισε καθ' ἑαυτὸν ὡς ἐν μονολόγῳ ὅτι ὁ γέρων πωλητὴς τῶν λει-

ρίων ἐψεύσθη, καὶ ὅτι ἡ θυγάτηρ του δὲν τὸν ὡμοίαζε διόλου.

Ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν προαισθανόμενος ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν, ἐπροσπάθησε νὰ καταπραϋνθῇ καὶ νὰ περιμείνῃ τὸ ἀποτέλεσμα.

Πλὴν δὲν ἐχρειάσθη νὰ περιμείνῃ πολύ· διότι ὁ Κ. Λίτλεμπουμ τῷ ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸν ἀνεκάλει μὲν ὁ πατήρ του, ἀλλ' ὅτι ὡρκίσθη νὰ μὴν ἐπανέλθῃ εἰς Λονδῖνον εἰμὴ νυμφευμένος.

— Θέλετε, εἶπε, νὰ μὲ δώσετε τὴν θυγατέρα σας, ἂν αὐτὴ συγκατατίθεται νὰ μὲ δεχθῇ διὰ σύζυγον; Τὰ κρόμμυα τὰ ὁποῖα ἔφαγα ὁμοῦ μὲ τὰ ψάρια—καὶ ἐδῶ ἐκυριεύθη πάλιν ἀπὸ εὐθυμίαν—τὰ κρόμμυα θέλουν τῇ χρησιμεύσει ἀντὶ προικός.

— Ἀλλοίμονον! Κύριε, εἶπεν ὁ Κ. Βάνδερ Λούδδεν· ἐνόμιζα ὅτι δὲν ἀπαιτεῖτε κάμμίαν προῖκα· γνωρίζω ὅτι πολὺ καλὰ ἠθέλατε νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα μου καὶ ἂν δὲν ἐτρώγατε τὰ κρόμμυά μου . . . Ἡ ζημία λοιπὸν εἶναι πάντοτε πραγματικὴ δι' ἐμὲ, καὶ εἴσθε βεβαίως πολὺ δίκαιος ὥστε νὰ μὴν ἀνεχθῆτε νὰ τὴν ὑποφέρω.

Ὁ συλλογισμὸς οὗτος δὲν ἤθελε βεβαίως μεταπείσει τὸν Κ. Λίτλεμπουμ, ἂν ἡ Ἐλεονώρα δὲν ἵστατο ἀντικρύ του μὲ τὰς ὡραίας ξανθὰς πλεξίδας της, κοσμούσας δίκην στεφάνου χαριέστατον πρόσωπον, καὶ ἂν δὲν ὕψωνε μὲ ὕφος ἐκπεπληγμένον δύο μεγάλους κυανοῦς ὀφθαλμοὺς, ὡραίους ὡς δύο διδύμους ἀστέρας. Ὁ Κ. Λίτλεμπουμ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν γοητείαν τῶν ὡραίων ἐκείνων ὀφθαλμῶν, ἤνοιξε τὸ χαρτοφυλάκιόν του, ἔγραψε συνάλλαγμα διὰ 20,000 φλωρίνια πληρωτέα τῷ ἐπιφέροντι εἰς πρώτην ἀναζήτησιν, τὸ προσέφερεν εἰς τὸν Κ. Βάνδερ Λούδδεν ὅστις τὸ ἥρπασε μετ' ἀπληστίας, καὶ προχωρήσας πρὸς τὴν Ἐλεονώραν τὴν ἠρώτησεν ἂν θέλῃ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ πατρός της.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Ἐλεονώρα δὲν ἦτο πολὺ εὐτυχὴς εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς οἶκον ἀναμέσον τῶν κρομμύων τοῦ πατρός της, διότι ἀνεχώρησεν εἰς Ἀγγλίαν μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας ἀπὸ τοῦ συμβάντος τούτου μετὰ τοῦ Κ. Λίτλεμπουμ, ὅστις ἐγένετο σύζυγός της.

(*Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.*)

Ι. Μ. ῬΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΤΟ ΣΤΟΙΧΗΜΑ.

α΄.

Ὁ Ἐμίρης κάθηται ἔμπροσθεν τῆς μεγαλοπρεποῦς σκηνῆς του ἐπὶ προσκεφαλαίων ἐκ βελούδου καὶ πορφύρας· ὁ μανδύας του ἀστράπτει ἀπὸ πολυτίμους λίθους, καὶ πλούσιον κυρτὸν ξίφος λάμπει πλησίον του.

Ὁ Σὶρ Οὐόλφραμ ἵσταται ὄρθιος ἐνώπιόν του, χωρὶς νὰ βλέπῃ οὔτε δεξιὰ οὔτε ἀριστερά· τὰ δὲ τεμάχια τοῦ πιστοῦ ξίφους του κεῖνται ἐκεῖ που διεσπαρμένα κατὰ γῆς.

Καὶ ἐν τούτοις εἶνε ἀγέρωχος, ἡ δὲ κεφαλή του ὑψοῦται ὑπερηφάνως ὡς ἐὰν ἦτον ὁ κύριος τῶν τόπων τούτων· ἡ ὀργὴ τοῦ Ἐμίρου κορυφοῦται εἰς τὸ βλέμμα τοῦτο, ἐγείρεται, κάθηται καὶ ἐξανασηκώνεται.

— Χριστιανὲ, ῥίψε ἓν βλέμμα ὁλοτρόγυρά σου πρὶν σὲ σιδηροδέσουν. Ἰδὲ πόσον αὐθάδης ἦσο εἰς τὴν ἐπιχείρησίν σου, καὶ πόσον ἐλεεινὸς εἶσαι ἤδη ἐνώπιόν μου· ὁ βραχίων σου ἀπέδη ἀδύνατος, τὸ ξίφος σου εὔθραυστον, αὐτὸς ὁ ἵππος σου κακῶς σὲ ὑπηρέτησε, καὶ τὸ φόρεμά σου εἶναι πολὺ ἄθλιον παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἰδικόν μου! Πόσον πτωχὸς πρέπει νὰ ἦσαι εἰς τὸ φρούριόν σου! Ἐν τούτοις γνώριζε ὅτι, ἂν σὲ εὑρεθῇ πρᾶγμα ὅμοιον τοῦ ὁποίου ἐγὼ νὰ μὴν ἔχω, θέλεις ἐλευθερωθῆ· ἄλλως, μὰ τὸν Ἀλλὰχ, θέλω κόψει τὴν κεφαλήν σου.

Καὶ ὁ εὐγενὴς αἰχμάλωτος ἀπεκρίθη·

— Ἔχω τὴν γυναῖκά μου.

—Τὴν γυναῖκά σου! ἐπανέλαβεν ὁ Ἐμίρης γελῶν· αὐτὴ θὰ ἦνε οὐτιδανὴ παραβαλλομένη καὶ μὲ τὴν τελευταίαν τῶν συζύγων μου.

Καὶ ὁ Σὶρ Οὐόλφραμ λέγει·

— Εἶνε ἀδύνατον νὰ ἔχῃς ποτὲ τοιαύτην γυναῖκα.

β΄.

Ἡ Ἁγνὴ εὑρίσκεται μόνη εἰς τὸν θάλαμόν της, καὶ παρατηρεῖ ἀπλήστως τὸ εἰς τὰς ἀγκάλας της κοιμώμενον τέκνον της . . . Τὸ δάσος αἴφνης πληροῦται σκότους, ἑσπερινὸς ἄνεμος μυκᾶται εἰς τοὺς κλάδους τῶν φιλλυρῶν, καὶ ἡ σελήνη ὑψοῦται εἰς τὸν οὐρανὸν προκύπτουσα ἀναμέσον μολυβδοχρόων νεφελῶν.

Εἶχεν ἤδη ἀποθέσει τὸ τέκνον της ἐπὶ τοῦ λίκνου, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ κλείσῃ τὴν θύραν, ὁπότε ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας ὁ ἱπποκόμος τοῦ Σὶρ Οὐόλφραμ.

— Ἆ! Θεέ μου! μήπως μὲ φέρῃς καμμίαν θλιβερὰν εἴδησιν; μήπως ὁ εὐγενὴς σύζυγός μου δὲν ζῇ πλέον;

— Μὴν κλαίεις, καλή μου Κυρία· ὁ ἴδιος μὲ στέλλει.

— Ἆ! τώρα ἀναπνέω τοὐλάχιστον μὲ ἄνεσιν! καὶ εἰπέ με τὸ αἴτιον τῆς ἀποστολῆς σου ταύτης;

— Ἰδοὺ οἱ λόγοι οὓς μοὶ ἐπεφόρτισε νὰ διαβιβάσω εἰς τὴν καλήν μου Κυρίαν·

« Ὕπαγε εἰς τὸ φρούριον καὶ εἰπὲ εἰς τὴν σύζυγόν μου νὰ στολισθῇ μὲ τὰ πολυτιμότερα στολίδιά της, καὶ διελθοῦσα τὴν θάλασσαν νὰ ἔλθῃ ἐδῶ καὶ νὰ φέρῃ τὴν ἀπελευθέρωσίν μου. »

Ἡ Ἁγνὴ κυριεύεται ὑπὸ λύπης.

— Δὲν ἔχω, εἶπε, οὔτε μαργαρίτας οὔτε ἀδάμαντας· περὶ τίνων λοιπὸν πλουσίων στολιδίων ὁμιλεῖ ὁ σύζυγός μου;

Καὶ ἤρχισε νὰ προσεύχηται· ἔμεινε δὲ ὅλην τὴν νύκτα γονατιστὴ, καὶ ἅμα ὡς διεγέλασεν ἡ ἡμέρα ἐσφόγγισε τὰ δάκρυά της, καὶ προσαρτήσασα σταυρὸν εἰς εἰς τὸν τράχηλόν της, εἶπεν εἰς τὸν ἱπποκόμον·

— Ἄγωμεν· ὁ Θεὸς μοὶ ἀπεκάλυψε τὸν σκοπὸν τοῦ συζύγου μου.

γ'.

Δευτέραν ἤδη φορὰν ὁ Ἐμίρης κάθηται ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς του, καὶ πλησίον του ὁ Σὶρ Οὐόλφραμ ἀλυσίδετος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀνυπόμονα βλέμματα στρέφονται πρὸς τὴν θάλασσαν.

Αἱ γυναῖκες τοῦ Ἐμίρου κάθηνται σιωπηλῶς ὁλοτρόγυρά του· μαργαρῖται καὶ ῥουβίνια λάμπουν εἰς τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ στήθη των, καὶ ὁ Ἐμίρης τὰς θεωρεῖ μεθ' ὑπερηφανείας. Ἀλλ' οὐδὲ ἓν ἐρωτικὸν βλέμμα δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ βλέμματά του, πλὴν τοῦ βλέμματος τοῦ ἐκφράζοντος δουλικὸν καὶ χαῦνον φόβον.

— Χριστιανέ! ἔχεις ἀκόμη τὴν αὐτὴν πεποίθησιν ἀφ' οὗ πλέον τὰς εἶδες; τί ἆρά γε θέλει εἶσθαι ἡ σύζυγός σου ἐνώπιον τόσων καλλονῶν χαριτοβρύτων;

— Ἂς ἔλθῃ ἡ ἰδία, καὶ μόνος σου θέλεις κάμει τὴν ἐκλογὴν καὶ προτίμησιν.

Καὶ ὁ Ἐμίρης στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ κυρτοῦ δαμασκηνοῦ ξίφους του τοῦ περιῤῥεομένου ὑπ' ἀδαμάντων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων, κύπτει ὀλίγον καὶ διακρίνει πρὸς τὴν ὄχθην ἀνθρώπους ἀποβιβαζομένους τῆς λέμβου.

— Δὲν ἐπίστευα ποτέ, λέγει, νὰ ὑπάρχῃ γυνὴ ἀγαπῶσα τοσοῦτον τὸν σύζυγόν της, ὥστε νὰ ἐπιχειρισθῇ πρὸς χάριν του τόσον ἐπίπονον ταξείδιον!

Ἐν τούτοις ἡ Ἀγνή, ἡ ὡραία καὶ γελόεσσα Ἀγνή, προχωρεῖ λουομένη ἀπὸ τὰς ὠχρὰς ἀκτῖνας τοῦ εἰς τὴν δύσιν του πλησιάζοντος ἡλίου, τὸ τέκνον της φέρουσα ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ἔχουσα τὸ ἦθος εὐγενὲς ἐκ μετριοφροσύνης.

Ὁ Ἐμίρης βλέπων αὐτὴν προχωροῦσαν καὶ διασκελίζουσαν ἀνυπομόνως τὰς ὁδούς, αἰσθάνεται ἑαυτὸν συγκεκινημένον, πρᾶγμα πρῶτον τότε συμβαῖνον αὐτῷ· αὐτὴ δὲ ἅμα πλησιάσασα ἔσπευσε νὰ ἐρωτήσῃ·

— Εἰπέτε μοι, ποῦ εἶνε ὁ σύζυγός μου; εἶμαι ἐκείνη τὴν ὁποίαν προσεκάλεσε.

Ταῦτα λέγουσα ῥίπτει ὁλοτρόγυρα τοὺς πλήρεις χάριτος ὀφθαλμούς της, ἀπαίσιος ἦχος ἀλύσεων συγκρουομένων προσβάλλει τὰ ὦτά της, καὶ αὐτὴ ἀναγνωρίζει τὸν σύζυγόν της· ῥίπτονται κλαίοντες ὁ εἷς εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἄλλου, τῷ προσφέρει τὸ τέκνον του, οὗτος δὲ τὸ σφίγγει ἐπὶ τῆς καρδίας του. Καὶ εὐθὺς μετὰ ταῦτα πίπτει πρὸ τῶν γονάτων τοῦ Ἐμίρου, λέγουσα·

— Λάβε εὐσπλαγχνίαν πρὸς τὸ ἀθῶον τοῦτο πλάσμα, καὶ ἀπόδος αὐτῷ τὸν πατέρα του· ἂν δὲ ἔχῃς ἀπόφασιν νὰ τὸν θανατώσῃς, θανάτωσον καὶ ἡμᾶς μετ' αὐτοῦ.

Καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ Ἐμίρου περικυκλοῦσι τὴν Ἀγνὴν μετὰ σεβασμοῦ μεμιγμένου λύπῃ.

Ὁ Ἐμίρης ἀμφιταλαντεύεται ἐπὶ μικρὸν καὶ εἶτα λέγει·

— Ἐγέρθητι· τὸν ἔσωσες, διότι δὲν ἔχω γυναῖκα ὡς σέ.

Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα εἰς τὸν Σὶρ Οὐόλφραμ ἐπρόσθεσεν.

— Ἔσο ἀπὸ σήμερον φίλος μου· πλὴν δὲν θὰ ἀρνηθῇς βέβαια νὰ ὁμολογήσῃς ὅτι μὲ ἐνίκησας διὰ μαγείας τινός.

Ὁ δὲ εὐγενὴς κύριος ἀπεκρίθη·

— Ἰδοὺ ὅλη ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ μαγεία· ἡ γυνὴ αὕτη, εἶνε πιστὴ σύζυγός μου καὶ καλὴ χριστιανή!

(*Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.*)

Ι. Μ. ῬΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΣΗΜΩΝ.

—ooo—

Καί τοι πραγματευθέντες περὶ οἰκοσήμων ἐν τῷ 140 φυλλαδίῳ (Τομ. Στ'. σελ. 517.) ἐπανερχόμεθα καὶ σήμερον εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον κατὰ προτροπὴν φίλου τινὸς φρονοῦντος μεθ' ἡμῶν, ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν πρέπει νὰ εἰσαχθῶσι τὰ οἰκόσημα, οὐχὶ ὡς σημεῖα εὐγενείας ὡς παρ' Εὐρωπαίοις, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς διακριτικὰ τῶν οἰκογενειῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐχόντων κοινὸν μετ' ἄλλων οἰκογενειῶν τὸ ἐπώνυμον· διὰ τοῦτον ἴσως τὸν λόγον οἱ τοσοῦτον δημοκράται καὶ πᾶν διακριτικὸν ἀνισότητος σημεῖον ἐξοστρακίσαντες Ἀγγλαμερικανοί, διεφύλαξαν καὶ διαφυλάττουσιν ἀκριβῶς τὰ οἰκογενειακὰ αὐτῶν παράσημα (α).

(α') Διὰ τῶν οἰκοσήμων δυνάμεθα πολλάκις οὐ μόνον νὰ διακρίνωμεν τὰς ὁμωνύμους οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἱστορικὰς τῶν οἰκογενειῶν πηγὰς ν' ἀνατρέξωμεν εὐκόλως· αὐτὸ τοῦτο συνέβη ἐσχάτως εἰς ἡμᾶς αὐτούς. Ἐγινώσκομεν μὲν ὅτι ἡ οἰκογένεια ἡμῶν ἕλκει τὸ γένος ἐξ Ἰταλίας, ἠγνοοῦμεν ὅμως ἐκ ποίου κυρίως μέρους· ἀλλὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος περιοδεύων ὁ πρωτότοκος ἡμῶν υἱὸς ἐν Ἰταλίᾳ, ἀπήντησεν ἐν Γενούῃ, ἔν τινι μνημείῳ σωζομένῳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Λαυρεντίου, τὰ οἰκόσημα τῆς οἰκογενείας ἡμῶν φέροντα τὸ ἀρχαιότερον αὐτῶν τοῦ Μαρκεσίου στέμμα· ὅθεν λαβὼν ἐκ τούτου νύξιν ἠρεύνησεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, καὶ οὕτως ἐκ πολλῶν ἐπισήμων καὶ ἱστορικῶν πηγῶν ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Κιγαλλῶν κατάγεται μὲν ἐκ Λερίκης (Lerici) τῆς Λιγουρίας, ἀποκατέστη δὲ ἐν ἔτει 1135 ἐν Γενούῃ, ὅπου ἠριθμεῖτο μεταξὺ τῶν 28 τῆς πολιτείας ἐκείνης προνομιούχων οἰκογενειῶν, καὶ διεκρίνετο διά τε τὰ πλούτη καὶ τὰς παρὰ τῶν μελῶν αὐτῆς κατεχομένας δημοσίας θέσεις, μέχρι δηλονότι τῆς τοῦ Ὑπάτου τῆς πολιτείας, εἰς ἣν προεβιβάσθησαν Γουλλιέλμος ὁ Κιγάλλας ἐν ἔτει 1155 καὶ Ἐῤῥῖκος ὁ Κιγάλλας ἐν ἔτει 1205, καὶ τῆς τοῦ Κυβερνήτου (Doge) εἰς ἣν τὸ 1501 προεβιβάσθη Βαπτιστὴς ὁ Κιγάλλας. Ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ De ἄρχεται τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 1414 ἔτους, ὡς φαίνεται ἔκ τινος χειρογράφου σωζομένου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς ἐφημερίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ ὅτι ὁ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἡμέτερος κλάδος πηγάζει ἀπό τινα Κιγάλλαν Gianotto καλούμενον, ναυαρχοῦντα τὸ 1333 τὸν κατὰ Καταλάνων Γενουήνσιον στόλον. Ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῇ πόλει τῆς Γενούης οὐδὲν σώζεται πλέον, πλὴν τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων καὶ τῶν μεγα-

Μὴ χρησιμευόντων ἄρα τῶν οἰκοσήμων πρὸς διαστολὴν εὐγενείας ἢ ἀξιώματος, ἕπεται ὅτι πρέπει καὶ νὰ ἁπλοποιηθῶσι περιοριζόμενα εἰς τὰ ἀποτελοῦντα κυρίως τὸ οὐσιῶδες μέρος τοῦ οἰκοσήμου, ὁποῖον ὁ θυρεὸς καὶ τὸ σῆμα, εἰς ἃ προσθετέον, εἰ δέον, καὶ συμβολικὰ ῥητὰ, καὶ ὡς ἁπλᾶ ἐπικοσμήματα τὰ στηρίγματα, ὑποστηρίγματα καὶ τὴν περικεφαλαίαν, εἰ καὶ αὕτη ἀπὸ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ἐθεωρήθη ὡς σημεῖον ἀξίας (β), ἐνῷ πρότερον ἐλογίζετο ὡς ἁπλοῦν κόσμημα (γ).

Καὶ ὁ μὲν θυρεὸς ἔστω, κατ' ἐμὲ τὸ μὲν σχῆμα στρογγύλος ἢ ᾠοειδὴς κατὰ τὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀσπίδας, ἢ τετράγωνος καὶ ἐπιμήκης κατὰ τοὺς θυρεοὺς αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν θυρεὸν τὸν ἐν τοῖς οἰκοσήμοις συνήθως ἐν χρήσει, ὁποῖος καὶ ὁ τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος παρασήμων· τὸ δὲ χρῶμα κυανοῦς καὶ ἀργυρόχρους, ἤτοι φέρων ὅπως δήποτε τὰ ἐθνικὰ χρώματα, πολυτρόπως καὶ κατ' ἀρέσκειαν διατιθέμενα, δηλαδὴ καθέτως, ὁριζοντείως, λοξῶς, κατ' εὐθυγραμμίαν, ἢ καμπυλογραμμίαν, κατὰ τρίγωνα ἢ τετράγωνα, καὶ καθεξῆς (δ).

Τὸ ἔμβλημα ἔστω ἢ ὁμώνυμόν τι τῇ οἰκογενείᾳ ἀντικείμενον (ε), ἢ πρᾶγμά τι ἔμψυχον, εἴτε ἄψυχον, εἴτε ἁπλῶς ἰδανικὸν, ἐμφαῖνον ὅμως πάντοτε ἰδέαν τινὰ τῆς ἰδιότητος, ἱκανότητος, ἐπαγγέλματος, ἔργων, ἢ καὶ τυχαίων περιστάσεων τῆς οἰκογενείας, ἢ τοῦ οἰκογενειάρχου τοῦ θεωρουμένου ὡς ἀρχηγοῦ ἢ στελέχους τῆς οἰκογενείας (ϛ).

Τὸ δὲ συμβολικὸν ῥητὸν ἔστω κατάλληλον πρὸς τὴν παρὰ τοῦ ἐμβλήματος παριστανομένην ἰδέαν. Εἰς παράδειγμα δὲ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μερικῶν τινων οἰκοσήμων ἐμβλήματα μετὰ τῶν σχετικῶν αὐτῶν συμβολικῶν ῥητῶν. Οἱ πρώην τῆς Γρενάδης Ἄραβες βασιλεῖς Ἀβενσεράγαι εἶχον ὡς ἔμβλημα

ρων αὐτῆς, ἀνηκόντων νῦν εἰς ἑτέρας οἰκογενείας. Σώζονται ὅμως ἐν Ἰταλίᾳ τρεῖς εἰσέτι κλάδοι αὐτῆς, ὁ μὲν ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀλβέγγας, ὁ δὲ ἐν Πλακεντίᾳ, καὶ ὁ τρίτος ἐν Τουρίνῳ εἰς ὃν ἀνήκει καὶ ὁ στρατηγὸς κα Σταυλάρχης τοῦ νῦν Βασιλέως τῆς Σαρδινίας Κόμης Ἐρρῖκος Δε Κιγάλλας. Ὁ κλάδος ὅμως οὗτος δὲν διεφύλαξε τὸ ἀρχαῖον ὁμώνυμον οἰκόσημον, ἀλλ' ἔχει ἕτερον ἕνεκα μεταγενεστέρων περιστάσεων καὶ βασιλικῇ χάριτι. Οὕτω καὶ ὁ ἡμέτερος κλάδος ἠξιώθη τοιαύτης τινὸς χάριτος παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ματθαίου, οὗ τὸ ἀνὰ χεῖρας μου πρωτότυπον δίπλωμα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15 Σεπτεμβρίου 1616, περιγράφει λατινιστὶ ὡς ἐφεξῆς τὸ παραχωρούμενον οἰκόσημον· « Θυρεὸν πράσινον, ἐμπεριέχοντα φρούριον μετὰ πύργων ἐχόντων ὀδοντωτὰς τὰς κορυφὰς καὶ δεξιόθεν, τρόπον τινὰ, ἑτοιμόῤῥοπους· ἄνω δὲ τοῦ φρουρίου τούτου χρυσοῦν φαεινὸν ἀστέρα, ὀκτὼ στιλπνὰς ἀκτῖνας ἔχοντα. Ἐπὶ δὲ τοῦ θυρεοῦ κράνος ἀνοικτὸν ἄνευ κλείθρων καὶ ἐκ τοῦ εἴδους τῶν κοινῶς καλουμένων ἀ γ ω ν ι κ ῶ ν, ἔχον τὰς μὲν κιγκλίδας καὶ ἄκρας κεχρυσωμένας, τὰς δὲ ταινίας ἔσωθεν μὲν λευκὰς ἤτοι ἀργυρᾶς, ἔξωθεν δὲ πρασίνους καὶ ἀμφοτέρας τετυλιγμένας· τὴν δὲ κορυφὴν αὐτοῦ κεκοσμημένην ὑπὸ πτεροῦ ἐπὶ κώνου ὑψουμένου καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν χρωμάτων ποικιλομόρφως κεχρωματισμένου. » Πλὴν οὐδέποτε ἐγένετο χρῆσις τούτου, προτιμώντων τῶν προπατόρων ἡμῶν τὸ ὁμώνυμον καὶ ἀρχαῖον οἰκόσημον. Αἱ μεταλλαγαὶ οὗται προξενοῦσιν ἐνίοτε τὴν ἀμφιβολίαν ἄν τινες καί τοι ὁμώνυμοι οἰκογένειαι ἔχωσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν καταγωγήν.

(β') Οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων λίαν δημοτικοὶ δύνανται νὰ παραλείψωσιν οὐ μόνον τὴν περικεφαλαίαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν στήριγμα καὶ ἐπικόσμημα, περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸν θυρεὸν καὶ τὸ σῆμα ὡς μόνων ἀπολύτως ἀναγκαίων πρὸς ἀπάρτισιν οἰκοσήμου.

(γ') Ἡ περικεφαλαία ἐπὶ τῶν νεωτέρων χρόνων κατέστη σημεῖον εὐγενείας, καὶ συνήθως τὰ τῶν μὴ τιτλοφόρων εὐγενῶν οἰκόσημα φέρουσι περικεφαλαίας ἐκ χάλυβος, ἢ στέμμα μὲ πέντε ἁπλᾶς ἐπιφύσεις ἢ ὑψώματα, ἔχοντα σχῆμα ἀνθέων ἢ ἀπολήγοντα εἰς σφαιρίδιον ἢ λογχοειδῆ ἀκωκήν. Τῶν δὲ τιτλοφόρων οἱ βαθμοὶ διακρίνονται ἐκ τοῦ στέμματος. Οὕτω τὸ τοῦ βαρῶνος ἔχει ἑπτὰ ἐπιφύσεις ἢ ὑψώματα, ὧν ἕκαστον ἀπολήγει εἰς σφαῖραν μαργαρίτινον, συνειθίζεται ὅμως καὶ ἄνευ ὑψωμάτων, ἀλλὰ μὲ τρεῖς ἀπὸ τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω παραλλήλους καὶ λοξῶς πως κειμένης σειρᾶς μαργαριτῶν. Τὸ τοῦ ὑποκόμητος ἔχει τρεῖς ἐπιφύσεις ἀποληγούσας εἰς μαργαριτίνους σφαίρας. Τὸ τοῦ κόμητος εἰς ἐννέα ἐπιφύσεις ἀποληγούσας εἰς ὁμοίας σφαίρας. Τὸ τοῦ μαρκεσίου πέντε ἐπιφύσεις, ἐξ ὧν αἱ μὲν δύω σύγκειντα ἑκάστη ἐκ τριῶν μαργαριτίνων σφαιριδίων, δηλαδὴ δύω εἰς την βάσιν καὶ ἓν εἰς τὴν κορυφὴν, αἱ δ' ἕτεραι δύω ἔχουσι μορφὴν φύλλων ὀδοντωτῶν, ἑκάστου τούτων εἰς ἐννέα λοβοὺς διῃρημένου. Ἐνίοτε ὅμως ἅπασαι αἱ πέντε ἐπιφύσεις ἔχουσι τὸ αὐτὸ τῶν ὀδοντωτῶν φύλλων σχῆμα. Τὸ τοῦ δουκὸς εἰς πέντε ἐπιφύσεις, ἑκάστης συγκειμένης ἀπὸ τρεῖς λογχοειδεῖς ἄκρας, ἐξ ὧν ἡ τῆς μέσης ἀνυψοῦται καθέτως, αἱ δὲ δύω πλάγιαι στρέφονται κυκλοειδῶς πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ τῶν βασιλέων διακριτικὸν σημεῖον ἦτο καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους διάδημα, καὶ πρῶτος Κάρολος ὁ Κουΐντος μετέτρεψεν αὐτὸ εἰς στέμμα, ὅπερ παρεδέχθη καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Φραγκῖσκος ὁ Α'. Τὸ τοῦ Καρολομάγνου στέμμα ἦτο μὲ 8 ἐπιδέσμους ἐξ ἰσαρίθμων ἐπιδέσμων ἐσύγκειτο καὶ τὸ τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Α', ἑπομένως καὶ τὸ τοῦ νῦν αὐτοκράτορος. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς εἶχε σφαῖραν καὶ ἐπ' αὐτῆς σταυρόν· ἐνῷ οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας εἶχον ἄνθος λειρίου, ἢ αἰχμὴν λόγχης. Τῶν δὲ λοιπῶν βασιλέων τὰ στέμματα ἔχουσι συνήθως πέντε ἐπιδέσμους καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς σφαιρίδιον μὲ σταυρόν.

(δ') Ἐκ τῶν χρωμάτων εἰσὶν ἐν χρήσει ἐν τοῖς οἰκοσήμοις μόνον· α) τὸ κυανοῦν, ὃ εἰς τὰς σφραγίδας σημειοῦται δι' ὁριζοντείων γραμμῶν, β) τὸ ἐρυθροῦν, ὃ σημειοῦται διὰ καθέτων γραμμῶν, γ) τὸ μέλαν, ὃ σημειοῦται διὰ γραμμῶν κειμένων σταυροειδῶς, δ') τὸ πράσινον, ὃ σημειοῦται διὰ διαγωνίων ὡσαύτως γραμμῶν ἀντιθέτως διευθυνομένων, δηλαδὴ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιά. Ἐκ δὲ τῶν μετάλλων εἶναι εὔχρηστα ὁ χρυσὸς, ὅστις σημειοῦται διὰ στιγμῶν καὶ παριστᾷ τὸ ξανθὸν χρῶμα, καὶ ὁ ἄργυρος ὅστις σημειοῦται διὰ λείας ἢ λευκῆς ἐπιφανείας καὶ παριστᾷ τὸ λευκὸν χρῶμα.

(ε') Οὕτως ἡ οἰκογένεια Cappellari, ἡ τοῦ ἀποβιώσαντος Πάπα Γρηγορίου, εἶχεν ὡς σῆμα πῖλον (cappello)· ἡ οἰκογένεια Cardelli ἔχει ἀκανθίδα (cardello)· ἡ Pesciolini, ἰχθεῖς (pesci)· ἡ Lupi, λ ύ κ ο ν (lupo) ἡ Orsi ἄρκτον (orso) κλ. Τὰ ὁμώνυμα ταῦτα σήματα ἦσαν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὕτως ἡ Μῆλος εἶχε μῆλον, ἡ Σιδὴ, σ ι δ ή ν, ἡ Σελινὸς, σέλινον. κλ.

(ϛ') Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος Κάρολος ὁ Κουΐντος ἔδωκεν ὡς σῆμα οἰκοσήμου πρὸς τὸν Diego de Ordaz τὸν ἀναβάντα ἐπὶ τοῦ ἡφαιστίου ὄρους Ὀριζάβα τὴν εἰκόνα τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τούτου· εἰς δὲ τὸν ἱστορικὸν Ὀβιέδον, τὸν διαμείναντα ἐπὶ 34 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐν τῇ τροπικῇ Ἀμερικῇ τοὺς 4 πολικοὺς ἀστέρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν οὕτω καλούμενον μ ε σ η μ β ρ ι ν ὸ ν σ τ α υ ρ ό ν. Εἰς τὸν Κολόμβον ἔδωκε τὸν χάρτην τῆς Ἀμερικῆς μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων, καὶ εἰς τὸν πρῶτον περιελθόντα τὴν ὑδρόγειον Sebastian del Ganot, ὑ δ ρ ό γ ε ι ο ν σ φ α ῖ ρ α ν, καὶ συμβολικὸν ῥητὸν τὸ, Primus circumdedit me, Πρῶτος μὲ περιῆλθε.

δύω ἀγρίους ἄνδρας συντρίβοντας πόλιν διὰ ῥοπάλου, ὡς συμβολικὸν δὲ ῥητὸν τοῦτο. *Καὶ τόδε ἐλάχιστον*. Ὁ δὲ τῆς αὐτῆς πόλεως βασιλεὺς Μοχαμέτης Βὲν-Ἀλχαμὰρ σῆμα μὲν δὲν εἶχον, ἀλλὰ μόνον κυανῆν ζώνην καὶ ὡς συμβολικὸν ῥητὸν τὴν ἐπιγραφήν· *Βαλὲ γαλὲβ ἰλὲ Ἀλλὰχ*, ἤτοι *οὐδεὶς νικητὴς ἢ ὁ Θεός*.

Ἡ Βουρβονικὴ οἰκογένεια εἶχεν ὡς ἔμβλημα σπάθην, καὶ ὡς συμβολικὸν ῥητὸν τὸ Penetrabit, *διαπεράσει*.

Λουδοβῖκος ὁ ΙΑ΄, δέσμην ἀκανθῶν καὶ Qui s'y frotte s'y pique ἤτοι « *ὁ τριβόμενος νύττεται* ».

Λουδοβῖκος ὁ ΙΒ΄, ὕστριχα καὶ Cominus et eminus, *ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ πόῤῥω*. Προσέτι βασιλέα τῶν μελισσῶν περικυκλωμένον ὑπὸ σμήνους, καὶ Non utitur aculeo rex cui paremus. Οὐ χρᾶται κέντρου ὁ βασιλεὺς εἰς ὃν ὑποτασσόμεθα »

Φραγγῖσκος ὁ Α΄, Σαλαμάνδραν μεταξὺ φλογῶν, καὶ Nutrisco et extinguo, *Τρέφω καὶ ἀφανίζω*.

Ἑῤῥῖκος ὁ Β΄ κατεσκεύασεν οἰκόσημον πρὸς τιμὴν Διάνης τῆς Ποτιέρης, φέρον ἔμβλημα μήνην, καὶ τὴν ἐπιγραφήν· Donec totum impleat orbem, ἤτοι *Μέχρις οὗ πληρώσῃ ὁλόκληρον τὸν δίσκον*.

Κάρολος ὁ Θ΄, δύο στήλας, καὶ Pietate et justitia. *Τῇ εὐσπλαγχνίᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ*.

Ἑῤῥῖκος ὁ Ι΄, δύω στέμματα ἐπὶ γῆς καὶ τρίτον μετέωρον, καὶ Manet ultima coelo, *Μὲ περιμένει τὸ τελευταῖον ἐν τοῖς οὐρανοῖς*.

Ἑῤῥῖκος ὁ Δ΄, τὸν Ἡρακλῆ δαμάζοντα τέρας, καὶ in via virtute nulla est via. *Τῇ ἀνδρίᾳ οὐδὲν ἐμποδών*.

Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ΄, τὸν ἥλιον, καὶ Nec pluribus impar, *οὐδὲ πλειόνων ἀνόμοιος*.

Κάρολος ὁ Κυῖντος, τας Ἡρακλείους στήλας, καὶ Plus ultra, *Περαιτέρω*. Ἀλλ' ἀναγκασθέντος νὰ παύσῃ οὐκ ἐντίμως τὴν πολιορκίαν τῆς γαλλικῆς πόλεως Μέτης, οἱ Γάλλοι μετετρεψαν τὰς στήλας αὐτοῦ εἰς *Καρκῖνον*, καὶ τὸ plus ultra εἰς plus citra, ἤτοι *πλέον ἐκεῖ*. Εἶτα πάλιν ὠφελούμενοι ἀπὸ τῆς διττῆς σημασίας τοῦ Metas, ὃ σημαίνει τὴν πολιν *Μέτην καὶ τέρμα*, ἐπρόσθεσαν εἰς τὰς στήλας ἀετὸν ἁλυσιδετον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Non ultra Metas, *οὐ πέραν τῆς Μέτης (ἢ τοῦ τέρματος)*.

Ἡγεμονίς τις, ἀετὸν ὑψιπετοῦντα, καὶ τὸ Usque ad nubes, *Μέχρι νεφελῶν*. Ὁ διάσημος Sully, ἀρχιστράτηγος τοῦ πυροβολικοῦ, κεραυνοφόρον ἀετόν, καὶ quo jussa Jovis, *ὅπου ἂν διατάξῃ ὁ Ζεύς*.

Ὁ περιώνυμος Καρδινάλιος Ῥισγελιὲ ὑψιπέτην ἀετόν, καὶ ὑπ' αὐτὸν ὄφεις ἀνισταμένους, καὶ Non desirit alta, *Οὐκ ἐγκαταλείψει τὰ ὕψη*

Ὁ Φουκυέτος. σκίουρον, καὶ quo non ascendam? *Ποῦ δὲν θέλω ἀναβεῖ ;*

Ὁ Δοὺξ τοῦ Βωφόρτου, ὁ καὶ ναύαρχος ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ΄, σελήνην, καὶ Soli paret et imperat undis, *Τῷ ἡλίῳ ὑπακούει καὶ διοικεῖ τὰς θαλάσσας*.

Ἡ τῶν Μεδιολάνων Βαλεντίνη μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἀρδάνιον στάζον ὕδωρ ἐν εἴδει δακρύων καὶ, Plus ne m'est rien, rien ne m'est plus. *Εἰς τὸ ἑξῆς μοὶ εἶναι οὐδέν· οὐδὲν μοὶ εἶναι πλέον*.

Ἡ πόλις Νανσύης σκόλυμον, καὶ Non impune premor, *οὐκ ἀτιμωρητὶ θλίβομαι*.

Ἡ πόλις Μορλαὶ, λέοντα ἐν μέσῳ δύο παρδάλεων, καὶ, S'ils te mordent, mords-les, *Ἐὰν ἐπ' αὐτῶν δηχθεῖς, δῆξον καὶ σὺ αὐτούς*.

Το Σωματεῖον τῶν ἐν Παρισίοις ἀρωματοφαρμακοπώλων, χεῖραν φέρουσαν στάθμην, καὶ Lances et pondera servant, *Αἱ λόγχαι καὶ τα σταθμὰ φυλάξουσι*.

Τὰ δὲ στηρίγματα καὶ ὑποστηρίγματα δύνανται νὰ σύγκηνται ἢ ἐξ ἀντικειμένων σχέσιν τινα ἐχόντων πρὸς τὸ σημαινόμενον τοῦ ἐμβλήματος, ἢ πρὸς τὰς περιστάσεις τῆς οἰκογενείας, ἢ καὶ ἐξ ἀντικειμένων οὐδεμίαν πρὸς ταῦτα σχέσιν ἐχόντων, ἀλλ' ὡς ἁπλοῦν κόσμημα προσηρτημένων.

Ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἠδύνατο π.χ. ὁ ἡμέτερος ἔνδοξος ναύαρχος Κ. Κανάρης νὰ μεταχειρισθῇ οἰκόσημον συγκείμενον ἐξ ἀργυροῦ θυρεοῦ ὑποστηριζομένου ὑπὸ δύο κλάδων δάφνης διὰ ταινίας κάτωθεν συνδεδεμένων, καὶ ἔχοντος κυανῆν τὴν βάσιν, καὶ ὡς ἔμβλημα κανάριον ἐπὶ τῶν βράχων τῶν Ψαρῶν ἱστάμενον καὶ ᾄδον τὴν πυρπόλησιν τῆς ἀπέναντι αὐτοῦ ναυαργίδος· τὴν δὲ ἐπιγραφὴν *Καὶ ὅμως πέπρησμαι*, ὡς συμβολικὸν ῥητὸν ὑπαινιττόμενον τὸ ἀτὲς κορκμὰς, ἤτοι οὐ φοβεῖται τὸ πῦρ, τῆς ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου πυρποληθείσης Οθωμανικῆς ναυαργίδος (ζ)· εἴτε ἕτερον συγκείμενον ἐκ θυρεοῦ ὑπὸ δαφνῶν ὡσαύτως ὑποστηριζόμενον καὶ εἰς δύω μέρη κατὰ τὰ δύω ἐθνικὰ χρώματα κανονικῶς διῃρημένον, καὶ ἐμπεριέχον ὡς ἔμβλημα φέρον διὰ τοῦ ῥάμφους πυρφόρον λαμπάδα, τὴν δὲ ἐπιγραφὴν *Πρήσω* ὡς συμβολικὸν ῥητόν.

I. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ (*).

—ooo—

Α΄.

» Σαμίων τῶν Ἀμοργὸν
» Μεινώαν κατοικούντων
ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δή-
μῳ γνώμη στρατηγῶν
ἐχόντων δὲ καὶ τὴν πρυ-
τανικὴν ἐξουσίαν ἰσηγησα-

(ζ) Σημειωτέον ὅτι εἰς τὰ οἰκόσημα οὐδεμία ἀναλογία ἐκτάσεως τηρεῖται ὡς πρὸς τὰ διάφορα τοῦ σήματος ἀντικείμενα· οὕτω καὶ εἰς τὸ οἰκόσημον τοῦτο ὁ βράχος ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ σχεδὸν μικρότερος τῆς ναυαργίδος, καὶ τὸ κανάριον ἀναλόγως μεγαλήτερον στρουθίου.

(*) Τὰς ἀνωτέρω ἐπιγραφὰς ἐλάβομεν πρὸ πολλοῦ παρὰ τοῦ φιλογενεστάτου καὶ ζηλωτοῦ τῶν καλῶν σχολάρχου Ἀμοργοῦ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου, μουσοτρόφου τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου. Σ. Η·

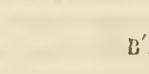
μένου τὸ ψήφισμα Ἀθηναίου Καλοτύχου ἐπιψηφησαμένου Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιγόνου. Ἐπεὶ Βρυτὼ Ἀγαθόποδος τοῦ Ἀγαθόποδος θυγάτηρ ἀνδρὸς δέκα πρώτου καὶ ἀρχικοῦ γυνὴ δὲ Φιλαγάθου Ἰάσονος ἀνδρὸς ἀξιολόγου καὶ πάσας ἀρχὰς τὰς ἐπ' αὐτὸν ἠκούσας τῇ πατρίδι ἡμῶν πεφιλοτειμημένου, ἀδελφὴ δὲ τῶν κρατίστων Ἐπινομίδου καὶ Ὑσδώρου τῶν Ἀγαθόποδος (αἴφνιον ἐξελήλυθε τοῦ βίου ἐν τῷ ἀκμαιοτάτῳ κάλλους καὶ ἡλικίας καθεστῶσα πένθος δυσπαρηγόρητον τοῖς προδηλουμένοις προσώποις καταλιποῦσα καὶ τῇ σεμνοτάτῃ καὶ προσφιλεστάτῃ αὐτῆς μητρὶ Φιλοξένᾳ Ἐπινομίδου πολλῶν οὖν ἐλπίδων ἀγαθῶν καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν (αὐτῆς ἀφειρημένης ανανκαίως δεδόχθαι διὰ τοῦ δε τοῦ ψηφίσματος Πανδίων τὴν πόλιν (παρεῖναι ἐπὶ τὴν παραπονπὴν καὶ κηδείαν τοῦ σώματος· δεδόχθαι δὲ κεκυρῶσθαι κατὰ πᾶν ἔτος ἐν τοῖς χορικοῖς ἀγῶσι ἀναγορεύεσθαι αὐτὴν στεφαν (οἷ ὁ Δῆμος ὁ Μειν(ω)ητῶν Βρυτὼ Ἀγαθόποδος φιρωῖν χρυσῷ στεφάνῳ, παραμυθήσασθαί τε τοὺς προδηλουμένους γογεῖς αὐτῆς κκὶ τὸν ἄνδρα φι(λάγα)θον καὶ τοὺς γνεισίους ἀδελφοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς λοιποὺς γένει προσήκοντας μετρίως φέρειν τὸ συνβεβηκὸς (καὶ γὰρ πᾶσιν (ἡ αὐτὴ) τοῦ βίου κεκύρωται τελευτή.

Β'.

Καλλιστογένης
Καλλίππους στεφανηφορήσας
Ἀπόλλωνι.

Γ'.

Ἑρμει-
ας Φοβε-
ροῦ ἥρως



Δ'.

Σωτηρίαν . . . . . . ἐνθάδε ξεῖνε
οὗτοσὶ [κ] αλύπτει ὡς γὰρ ἤθελεν δαίμων
τρὶς δέκα παρασχὼν ἔτεά μοι μόνα ζήσας.

Σημ. Ἡ μὲν Α'. ἐπιγραφὴ εὑρέθη ὑπὸ Ἀντ. Α. Πρασίνου τῷ 1859 ἔτος κατὰ τὴν θέσιν ἅγιον Μόμαντα, μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Μινώας, ἐντετειχισμένη ε ς ἀρχα ίαν τινα οἰκοδομήν. Λευκὸς λίθος καλῶς εἰργασμένος ἔχων μῆκος μὲν 0,58, πλάτ. 0,24, καὶ πάχος 0,07. Αἱ τελευταῖαι γραμμαὶ σύγκεινται ἐκ γραμμάτων μικροτέρων καὶ πυκνοτέρων

Ἡ δὲ Β', λίθος ἁπλοῦς μῆκ. 0,54, πλάτ.0,18 καὶ πάχος 0,9, ἀνευρέθη ἐν Αἰγιάλῃ.

Ἡ Γ', λίθος ἁπλοῦς μῆκ. 0,24. πλάτ. 0,18 καὶ πάχ. 0,9 ἀνευρέθη ἐν Αἰγιάλῃ.

Ἡ Δ', λίθος λευκὸς κάλλιστα εἰργασμένος μῆκ. 0,37, πλάτ. 0,50 καὶ παχ. 0,9, ἀνευρέθη ἐπ.σης ἐν Αἰγιάλῃ· φέρει δ' ἄνωθ.ν τῆς ἐπιγραφῆς ἐν περιβασίῳ τεχνιέντως ἡμιαναγεγλυμμένα δύω ἀν`ρείκελα ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀνακεκλιμένα ἐπὶ ἀνακλίντρου κομψοτάτου, ἐνηγκαλισμένα καὶ ἐπ' ἀγκῶνος ἀμφότερα στηριζόμενα· πρὸ αὐτῶν δὲ τρίπους μικρὸς φέρων τὰς διὰ νεκρικὰς θυσίας ἐν χρήσει τότε προσφοράς. Τὰς τρεῖς τελευταίας ἐπιγραφὰς ἀπήγαγε τῆς Ἀμοργοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα Αὔγουστον ὁ Κ. Ν. Βαρβαρῖγος.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

ΥΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ.

—οοο—

Τοῦ πολυμόχθου τούτου ἔργου ἐξεδόθη ἤδη καὶ ὁ τρίτος τόμος, περιλαμβάνων διάστημα χρόνου μικρὸν μὲν, ἀλλὰ πλῆρες γεγονότων σπουδαιοτάτων ἐσωτερικῶν τε καὶ ἐξωτερικῶν. Ὁ Κ. Ἰ. Φιλήμων διὰ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀπέδειξε πρῶτος ὁπόσον πολλοὶ ἐπλανῶντο ἐν καλῇ πίστει, θεωροῦντες τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ γεγονότα πολεμικά τε καὶ πολιτικὰ, μικροῦ λόγου ἄξια. Τῆς τοιαύτης πλάνης συνέπεια ὑπῆρξεν ἡ ὀλιγωρία τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ μετ' αὐτῆς παντὸς τοῦ ἀγῶνος ἡ καταφρόνησις. Ὁ ἐκ 480 σελίδων συγκείμενος οὗτος τόμος, περιέχει τὰς πρώτας ἐργασίας καὶ τα συμβεβηκότα, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ συγγραφεὺς διαιρεῖ ἐν γένει τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ εἰς τρία χωριστὰ μέρη, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, τὸ δεύτερον τὴν ἐν Δακίᾳ κίνησιν τοῦ Ὑψηλάντου, τὸ τρίτον δὲ τὸ σπουδαιότατον, τὴν κυρίως καλουμένην ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Τοῦτο δὲ τὸ μέρος διαιρεῖται εἰς ἔτη. Αὐτὸς μὲν ὁ συγγραφεὺς ἄλλως περὶ τούτου ἐκφράζεται λέγων, «παρὰ τὴν φιλικὴν Ἑταιρίαν ἐκτεθεῖσαν διὰ τοῦ μέρους Α' καὶ τὴν κίνησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου διὰ τοῦ Β', ὡς ἀπαρτίζουσαν ἑκάστην ἰδίαν τοῦ ὅλου μερίδα, πᾶν ἀπὸ τοῦ παρόντος τόμου μέρος θέλει περιλαμβάνει ἓν ἔτος.» Ἀλλ' ἴσως ἡ ἀνωτέρω ἰδέα κυρίως ὑπῆρχεν ἐν τῷ νῷ τοῦ συγγραφέως, φαινομένη ἡμῖν ἱστορικῶς ἀκριβεστέρα, ἐξεφράσθη δὲ ὁπωσοῦν σκοτεινῶς. Κατὰ ταῦτα ἄρα ὁ παρὼν τότόμος εἶναι ἡ πρώτη τριμηνία τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ τρίτου μέρους. Τὰ γεγονότα ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς

πραγματεύεται συγχρονιστικῶς. Ἡ μέθοδος ἄρα αὐτοῦ περιέχει καὶ τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς συγχρονιστικῆς ἐν γένει μεθόδου. Ὅσῳ δὲ αἱ χρονικαὶ διαιρέσεις εἰσὶ βραχύτεραι, τοσούτῳ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ προτερήματα τῆς μεθόδου ταύτης εἰσὶ προφανέστερα. Ἀκούσωμεν δὲ ἀντὶ παντὸς ἄλλου τῶν κρίσεων Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως περὶ τῆς συγχρονιστικῆς μεθόδου τῆς ἱστορίας, καθ' ἣν συνέγραψεν ὁ Θουκυδίδης, καὶ τῆς ἀντιθέτου αὐτῆς τῆς καλουμένης χρονολογικῆς, καθ' ἣν συνέγραψεν ὁ Ἡρόδοτος. «Μετὰ τοῦτο ἔργον ἐστὶν ἱστορικοῦ, διελέσθαι τε καὶ τάξαι τῶν δηλουμένων ἕκαστον, ἐν ᾧ δεῖ τόπῳ· πῶς οὖν ἑκάτερος διαιρεῖ τε καὶ τάττει τὰ λεγόμενα; Θουκυδίδης μὲν τοῖς χρόνοις ἀκολουθῶν, Ἡρόδοτος δὲ ταῖς περιοχαῖς τῶν πραγμάτων. Καὶ γίνεται Θουκυδίδης μὲν ἀσαφὴς καὶ δυσπαρακολούθητος· πολλῶν γὰρ κατὰ τὸ θέρος καὶ χειμῶνα γιγνομένων ἐν διαφόροις, ὡς εἰκός, τόποις, ἡμιτελεῖς τὰς πρώτας πράξεις καταλιπὼν, ἑτέρων ἅπτεται τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος ἢ χειμῶνα γιγνομένων. Πλαζώμεθα δὲ, καθάπερ εἰκός, καὶ δυσκόλως τοῖς δηλουμένοις παρακολουθοῦμεν ταραττομένης τῆς διανοίας. Ἡρόδοτος δὲ ἀπὸ τῆς Λυδῶν βασιλείας ἀρξάμενος, καὶ μέχρι τῆς Κροίσου καταβὰς, ἐπὶ Κῦρον εὐθέως τὸν καταλύσαντα τὴν Κροίσου ἀρχὴν μεταβαίνει .... διεξελθών τε πράξεις Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἔτεσιν ὁμοῦ διακοσίοις καὶ εἴκοσι γενομένας ἐν ταῖς τρισὶν ἠπείροις, καὶ παραγράψας τῆς Ξέρξου φυγῆς τὴν ἱστορίαν, οὐ διέσπασε τὴν διήγησιν, ἀλλὰ συμβέβηκε, τῷ μὲν μίαν ὑπόθεσιν λαβόντι πολλὰ ποιῆσαι μέρη τὸ ἓν σῶμα· τῷ δὲ, τὰς πολλὰς καὶ οὐδὲ ἐοικυίας ὑποθέσεις προελομένῳ σύμφωνον ἓν σῶμα πεποιηκέναι.» (Διονύσιος Ἀλικαρνασσεὺς πρὸς Γναῖον Πομπήϊον ἐπιστολή.) Ὁ Διονύσιος ἄρα κατακρίνει ἀπολύτως τὴν συγχρονιστικὴν μέθοδον τοῦ Θουκυδίδου. Ἀλλ' ἔχει καὶ αὐτὴ τὰ ἴδια πλεονεκτήματα. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτῆς πλεονέκτημα αὐτὸς ἐστιν ὁ Θουκυδίδης, προελόμενος ἐν αὐτῇ συγγράψαι τὴν ἱστορίαν· δεύτερον δὲ, ἡ μέθοδος αὕτη καταδεικνύει μᾶλλον τῆς ἄλλης τὴν συνοχὴν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπενέργειαν τῶν γεγονότων κατὰ δεδομένας τῆς ἱστορίας ἐποχάς. Ἴσως δὲ καὶ ἡ νεωτέρα ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὖσα κατατετμημένη, δὲν ὑφίσταται μεγάλην ζημίαν διὰ τῆς συγχρονιστικῆς μεθόδου, ἣν ἀπολύτως ἀποκρούει ὁ κριτικὸς Διονύσιος. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, πάντως ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ συνεχίζῃ τὰ γεγονότα πρὸς ἄλληλα ὅσον οἷόν τε, ἵνα μὴ ἀπολλυται τῶν ἐννοιῶν ὁ εἱρμὸς καὶ ἡ φυσικὴ τῶν συμβάντων ἀκολουθία. Ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος δὲ τούτου, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι προσπαθεῖ παντὶ σθένει ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν ὅσον οἷόν τε ἥκιστα ν' ἀπομακρυνθῇ.

Μέγα δέ τι ἀναντίῤῥητον τῆς ἱστορίας τοῦ Κ. Φιλήμονος πλεονέκτημα ἐστὶν ἡ πλῆθος τῶν σημειώσεων αὐτοῦ καὶ τῶν προσαρτηθέντων ἐγγράφων ἰδιωτικῶν τε καὶ ἐπισήμων, δι' ὧν προχείρως ἀποδεικνύονται τὰ ἐκτιθέμενα γεγονότα, καὶ ἀπαλλάσσεται ὁ συγγραφεὺς ὅσον οἷόν τε πάσης ὑπονοίας μεροληψίας ἱστορικῆς, ἥτις ἐστὶν ἀναπόφευκτος ἐν γένει μὲν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν ἱστοροῦντα σύγχρονα γεγονότα, εἰς ἃ καὶ αὐτὸς διεδραμάτισεν ἐνεργὸν καὶ σπουδαῖον πρόσωπον.

Ἐν συνόλῳ δὲ κρίνων τις καὶ ἐξετάζων τὴν ἱστορίαν τοῦ Κ. Φιλήμονος, ἣν πάνυ ταπεινοφρόνως ἐκάλεσεν ὁ συγγραφεὺς *δοκίμιον ἱστορικὸν*, ἀνακαλύπτει ἐν αὐτῇ ἁγνὸν καὶ ἀμιγὲς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, καρδίαν φλεγομένην ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς ὅλης πατρίδος, φαντασίαν νεανικὴν μετὰ κρίσεως ἀνδρικῆς, καταβεβλημένης πολλάκις καὶ θλιβερὰς ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν παθημάτων, καὶ ἑλληνισμὸν ὅσον οἷόν τε καθαρεύοντα. «Ὦ ἤθη θρησκευτικὰ, (ἐπιφωνεῖ μετὰ πάθους ὁ συγγραφεὺς, ἀτενίζων πρὸς τὴν παροῦσαν ἀδιαφορίαν καὶ οἱονεὶ τῶν χαρακτήρων διαφθορὰν) δι' ὑμῶν ἐνισχύθη ἡ ἐπανάστασις, ἀσθενὲς ἤδη βρέφος στεναγμῶν καὶ ὀδύνης· ὑμεῖς, ὦ ἤθη ἀμιγῆ καὶ ἁγνά! ἀληθὲς πνεῦμα ζωῆς, ἐνεθαῤῥύνατε ταύτην, ὑποκειμένην εἰς τὰς ἐπιβουλὰς διαφόρων· ὑμεῖς ὦ ἤθη ἑλληνικὰ τῆς περιόδου ταύτης! ὑμεῖς ἐστὲ ἡ ἀπρόσβλητος τιμὴ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν καύχημα. Ἀφ' ὑμῶν ἐξέλιπον τότε, ἔχθραι, ἔριδες, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι... φθόνοι, φόνοι· εἴθε καὶ αἱ διάδοχοι γενεαὶ ἀναλάβωσιν ὑμᾶς μόνην ὑπὲρ τῆς ὅλης πατρίδος σημαίαν, κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος! Εἴθε ἐκλείψωσι δι' ὑμῶν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γῆς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ οἱ ἄνομοι, οἱ δι' ἀρχολιπαρίαν ξεναγωγοὶ, οἱ δι' ἀνήκουστον ἀλογίαν καὶ πώρωσιν καρδίας δηλητηριάζοντες καὶ ἀνθρώπινα καὶ θεῖα!» (ὅρα προλεγόμ. σελ. ί.) Ἀλλαχοῦ ὑπὸ τὸ βάρος καὶ τὴν ψυχικὴν τάσιν τοῦ παρόντος ὁ γέρων ἀγωνιστὴς κύκλῳ στρέφων τὰ ὄμματα ἐρωτᾷ θλιβερῶς· «Πῶς ἐξέλιπον χαρακτῆρες τοιοῦτοι; — Διέρχονται ἤδη τέσσαρες ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως δεκάδες ἐτῶν, καὶ κατὰ πάντα λυπηρὸν λόγον, οὐδεμία φαίνεται διαδοχὴ ἀξία τῶν πατριωτικῶν χαρακτήρων τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος.— Πατρούχους βλέπομεν, ἀλλὰ πατρώζοντας οὐχί· πατρωνυμίους βλέπομεν, ἀλλὰ πατρῴων χαρακτήρων κληρονόμους οὐχί.

Οἱ μὲν πατέρες ανεδείχθησαν ἀνώτεροι τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἐγεννήθησαν, οἱ δὲ υἱοὶ δείκνυνται κατώτεροι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ζῶσι· ἐκεῖνοι πνεῦμα καὶ αὐταπάρνησις ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ οὗτοι ὕλη καὶ ἀναλγησία πρὸς την πατρίδα· ἐκεῖνοι θυσιάζοντες ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ οὗτοι θυσιάζοντες τὴν πατρίδα ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ἀλλὰ πόθεν προκύπτει ἡ ἀντίθεσις αὕτη; διότι ἐκεῖνοι ἐγνώριζον ὅτι ὠφειλον τὸ πᾶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ δια τοῦτο ἐκέρδησαν πατρίδα ἐλευθέραν ἀπὸ δούλης· οὗτοι δὲ θεωροῦσι τὰ πάντα ἕρμαιον τῆς ποταποτέρας προσωπικότητος, καὶ δια τοῦτο ἀδιαφοροῦσιν ἂν ἡ πατρὶς μεταβάλλῃ μορφὴν δούλης ἀπὸ ἐλευθέρας. Ὦ τέκνα ἀνάξια ἀξίων πατέρων! πρὸς τί ἥμαρτον ἐκεῖνοι, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν καταστρέφετε, ἵνα μὴ εἴπω ἕτερόν τι, τὸ ὄνομα αὐτῶν καὶ τὴν δόξαν;

Καὶ εἰ μὴ ἐγεννήθητε, δεδόσθω, τέκνα τοῦ δεῖνος καὶ δεῖνος ἐνδόξου ἀνδρὸς, οὐκ ἐστὲ ἆρά γε τέκνα τῆς πατρίδος; Διὰ τίνα λόγον ἰδιωτεύοντες μὲν κλαίετε καὶ θρηνεῖτε ὡς μικρὰ παιδία τὴν πατρίδα, διὰ τὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθε, βουλευόμενοι δὲ ἢ ὑπουργοῦντες οὐδὲ τολμᾶτε πρὸς τὴν ὑπεράσπισιν ταύτης,ὡς ἄνδρες δουλαγωγούμενοι ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ ἕρποντες; » Τὸ δραματικώτατον τοῦτο χωρίον δύναται ἀξίως νὰ παρατεθῇ πρὸς τὰ κάλλιστα καὶ δεινότατα τῆς ἀρχαίας τέχνης χωρία.

Ἕτερόν τι μέγα τῆς ἱστορίας ταύτης πλεονέκτημα, ἐστιν ἡ γενικότης τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς ἐλεεινῆς ἐκείνης τοπικῆς ἀποκλειστικότητος, ἣ πολλὰ καὶ μεγάλα δεινὰ τῇ Ἑλλάδι ἐπήνεγκε καὶ ἐποίσει. « Ὁ Ἐπαμινώνδας, λέγει ὁ ἱστορικὸς τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, ὠνόμαζε ποτὲ τὴν Βοιωτίαν *ὀρχήστραν τοῦ Ἄρεως*· ἀλλ᾽ ἡμεῖς τοιαύτην ὀνομάζομεν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν τοῦ 1821· διότι ἡ μὲν ἐσιδηροφόρησεν, ἡ δὲ ἐγένετο στρατόπεδον πολεμίων σφαττόντων, διαρπαζόντων, καὶ καταστρεφόντων. Τίς ὑπάρχει ἐξαίρεσις τόπου κατά τε Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν, ἐν ᾧ οὐκ ἐχύθη αἷμα μαρτύρων ὁμογενῶν, οὐδ᾽ ἔλαβον χώραν αἰχμαλωσίαι, καταστροφαὶ, ἁρπαγαὶ, καὶ βιαιοπραγίαι παντὸς εἴδους, καὶ πάσης βαρβαρικῆς ὠμότητος, διὰ τὴν αὐτὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἰδέαν; Ἐν ταῖς ἐπαναστάσαις ἐπαρχίαις οἱ Τοῦρκοι ἐπολέμουν τοὺς Ἕλληνας, θανατόνοντες, αἰχμαλωτίζοντες, καίοντες καὶ διαρπάζοντες· ἀλλ᾽ ἐν ταῖς μὴ ἐπαναστάσαις οὐ μόνον ἔσφαττον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ᾐχμαλώτιζον, ἔκαιον καὶ διήρπαζον, ἀλλὰ καὶ ἐφυλάκιζον καὶ ἐξώριζον, καὶ ἐμαστίγουν καὶ κατεπίεζον καὶ ἠγγάρευον καὶ τὰ βάρη τοῦ πολέμου εἰς αὐτοὺς ἐπεφόρτιζον. Οἱ τύραννοι συνωμότας ἔβλεπον ἐν γένει, καὶ οὐχὶ μόνον ἐπαναστάτας· τὴν ἰδέαν κατεδίωκον ἐν γένει, καὶ οὐχὶ μόνον τὸ πρᾶγμα· οὐδεμίαν ἔκαμνεν οὗτος διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύω, διότι «γκιαοῦραι» πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἐξίσου ἔνοχοι ἦσαν οἵ τε ἐπαναστάντες ὧν ἐπολέμει τὴν δύναμιν, καὶ οἱ μὴ ἐπαναστάντες ὧν ἐτιμώρει τὴν διάνοιαν. Ὡς ἄρα ὑπῆρχον κοινὰ ἡ καταγωγὴ, ἡ θρησκεία, ἡ γλῶσσα, τὰ ἐκ τῆς τυραννίας παθήματα· οὕτω κοινὰ ἐγένοντο καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ἀπόφασις, τὰ ἐξ αὐτῆς παθήματα, ἡ συνδρομὴ καὶ ἡ ἑνότης τῶν ἐλπίδων. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἱ περιγραφαὶ, αἵτε ἀφελεῖς καὶ αἱ παθητικαὶ πολλὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ ἔχουσι τὴν χάριν καὶ τὴν φυσικότητα· τοιαύτη φερ᾽ εἰπεῖν, τοὺς ἡρωϊκοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους ἀναπολοῦσα ἐστὶν ἡ περιγραφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ τοῦ λιποῦ γεύματος τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου. « Ἡ τροφὴ καὶ στρατιωτῶν καὶ ὁπλαρχηγῶν, ἦτο ἐν γένει ξηρά. Καθ᾽ ἑβδομάδα, καὶ πολλάκις ἀπροσδιορίστως ἐγίγνετο ἡ κρεωδαισία, ἐν χρήσει ὄντος μόνου τοῦ ἑψητοῦ. Ὁσάκις δ᾽ οἱ κλίβανοι οὐκ ἐπήρκουν, οἱ στρατιῶται ἔμασσον ἐπὶ δέρματος, ἢ ἐπὶ πλακὸς, ἢ ἐπὶ τμήματος σανίδος τὸ χορηγούμενον αὐτοῖς, συμμιγὲς πάντοτε καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐλύμου ἄλευρον, ἕψοντες τὸν ἀζυμίτην καὶ ἄναλον ἄρτον ἐν σχήματι πλακοῦντος, καὶ ἐντὸς πεπυρακτωμένης τέφρας ἐκ φρυγάνων, ἡμίοπτον διὰ τοῦτο ἢ ἔνωμον γινόμενον. Τοιοῦτος ἦν ὁ σποδίτης ἄρτος. Τοῦ ἀλεύρου οὐδεμία διάττησις ἐγίγνετο, οὔτε καὶ δι᾽ εὐρυτρήτου κοσκίνου. Ἐν χρήσει κοινῇ ἦσαν ἡ βομβύλη διὰ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἀσκίδιον διὰ τὸ ὕδωρ. Ἀπὸ δὲ τῆς πήρας τοῦ στρατιώτου, πολὺν συνήθως ἐπεσθίοντος ἄρτον μικρῷ ὄψῳ, οὐδέποτε ἔλειπον μέρος τυροῦ, ποσόν τι ἐλαιῶν, κρομμύων ἢ σκορόδων, ἔτι δὲ καὶ βελῶναι καὶ ῥάμματα, καὶ λίθοι πυρῖται, καὶ ὅπεας διὰ τὰ τζαρούχια· τοῖς στρατοῖς δ᾽ ἠκολούθουν καὶ νευρορράφοι καὶ χαλκεῖς ἐπισκευασταὶ πυροβόλων, καὶ κινηταὶ ἀγοραὶ παλιγκαπήλων, συγκροτούμεναι ἐκ τῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης τροφίμων.

» Οἱ πάντες ἐστρατοπεδεύοντο ὑπὸ τὰ δένδρα, ἢ εἰς χαράδρας καὶ ῥεύματα σκιαζόμενα. Εὐτυχεῖς οἱ πηγνύοντες αὐτοσχέδιόν τινα ἐκ κλάδων ἢ θάμνων καλύβην, ἢ σκιάδα. Ἐπίσης εὐτυχεῖς οἱ ἔχοντες μίαν τινὰ ψίαθον πρὸς κατάκλισιν. Κατὰ πᾶσαν νύκτα ὡρίζοντο σκοποὶ, καὶ τὸ σύνθημα παρὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ ἐδίδετο τοῖς πᾶσιν. Ὄρθριοι δ᾽ ἐγειρόμενοι οἱ στρατιῶται καὶ ἀρχηγοὶ, κατεσημαίνοντο τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ πρὸ τῆς ἀνατολῆς, καὶ τὴν κόμην ἐκτενίζοντο. Κατὰ πολὺ ἠγαπᾶτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ παχεῖα καὶ μακρὰ κόμη· ὁ φέρων τοιαύτην ἀνδριστὴς ἐθεωρεῖτο· οἱ δὲ ἐπιδεικνύμενοι ἐπὶ ἀνδρείᾳ παρασείειν εἴθιζον τὴν ὀσφὺν καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα βαδίζοντες.»

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Κ. Φιλήμονος ἕκαστος ἐν εἰλικρινείᾳ τὸν καλὸν ἀγῶνα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνισάμενος, τυγχάνει τοῦ δικαίου καὶ προσήκοντος ἐπαίνου. Πολλῶν ἀνδρῶν ἀγνώστων μέχρι τοῦδε μεγάλα ἀνδραγαθήματα καὶ ἡρωϊσμοὶ, ἄξιοι τῆς τραγικῆς μούσης τοῦ Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους, ἐγένοντο ἀληθῶς γνωστοὶ πρῶτον διὰ ταύτης τῆς ἱστορίας· διότι μέχρι τοῦδε δυστυχῶς τινες ἱστοριογράφοι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, περικαλυφθέντες καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς ὁμίχλης τοῦ τοπικοῦ ἐγωϊσμοῦ, κατὰ μέρος ἐξύμνησαν γνωστῶν μόνον ἀγωνιστῶν τὰς ἀνδραγαθίας, τοὺς ἀπόλιδας δὲ καὶ ἀπάτριδας καλουμένους, οὐδὲ κἂν μνείας τινος ἐλαχίστης ἠξίωσαν, καίπερ ἀξίως τῆς πατρίδος καὶ ζήσαντας καὶ ἀποθανόντας. Τοιαύτη ἄγνωστος καὶ ἀνύμνητος ἀρετὴ μέχρι τοῦδε ὑπῆρξεν ἡ τοῦ εἰκοσιπενταετοῦς ναύτου Γεωργίου Παξινοῦ. Οὗτος ὁ ἥρως μεταξὺ ὀκτακοσίων ναυτῶν μὴ τολμώντων, ἀνεδέχθη νὰ διευθύνῃ μόνος τὸ πυρπολικὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐν Ναυπάκτῳ ὁρμιζομένου ὀθωμανικοῦ στόλου. « Οἱ πλοίαρχοι, πλήρεις ἤδη χαρᾶς καὶ ἐκ περισσοῦ θαυμάζοντες τὸν νέον, λέγει ὁ ἱστορικὸς, ἠρώτησαν αὐτὸν τίνα ἐπιθυμεῖ ἀμοιβήν; μειδιῶν δὲ καὶ φαιδρῷ τῷ προσώπῳ ἀπεκρίθη οὗτος· « Δὲν θέλω τώρα τίποτε, ἐὰν δὲ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ ἐπιτύχω, τότε θὰ σᾶς πάρω ἀπὸ δέκα τάλλαρα γιὰ νὰ κάμω ἓν χάρισμα τῆς ἀρραβωνιαστικῆς μου. » Προτεγγίζοντος δὲ τοῦ πυρπολικοῦ τὴν Ναύπακτον δι᾽ οὐρίου ἀνέμου, τὸ φρούριον καὶ τὰ τουρκικὰ πλοῖα ἤρξαντο τοῦ τηλεβολισμοῦ, ὅτε ὁ Μυριαλῆς ῥίψας ἀκαίρως τὸ πῦρ ἐν τῷ πυρ-

πολικῷ, καὶ λύσας τὸν κάλων ἀνεχώρησεν. Ὁ Παξινὸς καί τοι προσκληθεὶς παρ' αὐτοῦ, ἵνα πέσῃ ἐν τῷ αἰγιαλῷ καὶ σώσῃ ἑαυτὸν, ἠρνήθη· φλογιζομένου δὲ τοῦ πλοίου ἐπὶ τῆς πρώρας, ἐνέμενεν ὅπως προσκολλήσῃ τοῦτο τῷ πλησίον ἤδη κειμένῳ τουρκικῷ δρόμωνι. Ἀλλ' ἐκαίοντο πλέον καὶ τὰ πρόσθια ἱστία, τὸ δὲ πλοῖον ἀνωρθοῦτο προσήνεμον· ὁ Παξινὸς ἐπέμενε καὶ πάλιν, ὅλον δεχόμενος τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων τοῦ φρουρίου καὶ τῶν πλοίων, ἵνα φέρῃ αὐτὸ διὰ τοῦ πηδαλίου εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Ἐπὶ τέλους αἱ φλόγες διώκουσι τοῦτον ἀπὸ τοῦ καταστρώματος· οὗτος δ' ἐμμένει καὶ πάλιν, διοικῶν ἐκ τῶν παρεξαρτίων τὸ πηδάλιον διὰ παραγείου. Τὸ πῦρ προχωροῦν διώκει αὐτὸν καὶ ἐκεῖθεν, ἀλλ' οὗτος καὶ πάλιν κρεμασθεὶς διὰ τοῦ αὐτοῦ παραγείου ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὴν κεφαλὴν μόνην ἔξω τῆς ἐπιφανείας ἔχων, πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὅτε συνήρπασαν τοῦτον αἱ λέμβοι τῶν τουρκικῶν πλοίων δραμοῦσαι, καὶ τὸ πυρπολικὸν ἀπώθησαν ἐκ παντὸς τρόπου παρανάλωμα γενόμενον ἄνευ ἀποτελέσματος. Οἱ πλοίαρχοι τῆς ἑλληνικῆς μοίρας ἐπεμελήθησαν ὅπως σώσωσι τὸν σπάνιον ἐπὶ τόλμῃ αὐτὸν νέον διὰ πάσης χρηματικῆς θυσίας καὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων· ἀδύνατος ὅμως ἐγένετο ἡ συγκατάθεσις τῶν Τούρκων, οἵτινες ἀνασκολοπίσαντες τοῦτον ἔψησαν κατὰ πρῶτον, καὶ ἔπειτα ἀνήρτησαν ἐπὶ μιᾶς τῶν τηλεβολοστοιχιῶν τοῦ φρουρίου ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας.»

Τεσσαράκοντα ἔτη ὁ Ἥρως Γεώργιος ἔμενεν ἄδοξος νεκρὸς, ἀλλὰ νῦν οἱ κατέχοντες τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν τῆς ἀθανασίας ἀνοίγουσιν αὐτὰς, εἰσάγοντες εἰς τὸν ναὸν τῆς δόξης τὸν νέον Κυναίγειρον, «ἄστυ τε καὶ λαοὺς καὶ πατέρ' εὐκλεΐσαντα.» Οὕτως ἀληθῶς ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ τιμὴ εἰσὶν ἀθάνατα κτήματα, οὐδέποτε ἀπολλύμενα οὐδ' ἀφανιζόμενα.

Οὐδέποτε κλέος ἐσθλὸν ἀπόλλυται, οὐδ' ὄνομ' αὐτοῦ,
ἀλλ' ὑπὸ γῆς περ ἐὼν γίγνεται ἀθάνατος
Ὅν τιν' ἀριστεύοντα μένοντά τε μαρνάμενόν τε
γῆς πέρι καὶ παίδων θοῦρος Ἄρης ὀλέσῃ.

Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΗΣ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ.

—ooo—

Μῆνες ἤδη παρῆλθον τινες ἀφ' ὅτου ὁ θάνατος παρέδωκεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν εὐκλεεστέρων πρωταθλητῶν τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος, καὶ μέχρι σήμερον ἀνεβάλομεν τὴν ἀπότισιν τοῦ ἐπιβάλλοντος ἡμῖν μέρους τοῦ φόρου, ὃν ἅπασα ἡ ἑλληνικὴ δημοσιογραφία ἀπέδοτο εἰς τὴν μνήμην του· διότι ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον μετὰ τῶν ἑπομένων ἐπιτόμων περὶ αὐτοῦ βιογραφικῶν εἰδήσεων νὰ συνδημοσιεύσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, (*) προσφιλὲς μὲν ἐνθύμημα τοῖς εὐτυχήσασι τὸν ἔξοχον πολίτην νὰ γνωρίσωσιν ἐν τῷ βίῳ, ἀσπαστοτάτην δὲ προσθήκην τοῖς ἐκ φήμης μόνον γνῶσιν τῶν ἔργων καὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ λαβοῦσι, καὶ ἐριεμένοις νὰ εὑρίσκωσιν ἐν τῇ φαντασίᾳ των τὸ πρόσωπον εἰς ὃ ἡ κρίσις των ἀποδίδωσι τιμὴν καὶ ἀγάπην.

(*) Ἐκδοθήσεται ἐν τῷ ἑπομένῳ φυλλαδίῳ.



Οἰκόσημον Μεταξᾶ.

Ἡ οἰκογένεια ἐξ ἧς ἔφυ ὁ ἀοίδιμος Ἀνδρέας ὁ Μεταξᾶς, εἶναι μία τῶν σπανίων ἐν Ἑλλάδι, αἵτινες δὶς εἶδον ἀκτινοβολοῦντα τὸν ἥλιον τῆς ἐθνικῆς δόξης καὶ πρὶν δύσῃ καὶ ἐφ' οὗ αὖθις ἀνέτειλε, παραταθεῖσαι ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς ὁ Ἑλληνισμὸς ἠγωνίζετο τὸν εὐκλεᾶ μὲν ἀλλ' ἐπιθάνατον αὐτοῦ ἀγῶνα ἐν Βυζαντίῳ, μέχρι τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς ἤρθη οὐχ ἧττον εὐκλεὴς, εὐτυχέστερος ὅμως ἀγὼν τῆς ἀναστάσεως, καὶ διὰ σειρᾶς ἐνδόξων μελῶν των γεφυρώσασαι οὕτως εἰπεῖν τὸ σκοτεινὸν βάραθρον τῶν δουλικῶν αἰώνων. Ὁ πρόγονος αὐτοῦ Μάρκος Ἀντώνιος ὁ Μεταξᾶς, ἦν, ὡς φαίνεται, Βυζάντιος τὸ γένος, ἢ κἂν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων οἵτινες ὑπ' ἐξόχων πλεονεκτημάτων πεπροικισμένος, μετηνάστευον πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος εἰς Βυζάντιον, ἐκεῖ τῶν μεγάλων τῆς κοινῆς πατρίδος συμφερόντων ἐπιμελούμενοι. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, τοῦ τελευταίου μεγαλομάρτυρος τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας σύμβουλος καὶ συστρατιώτης, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφυγεν ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ Δουκὸς τῆς Γενούης Ἀνδρέα τοῦ Δώρια, ἐγκλείων ἐν τῇ συντετριμμένῃ καρδίᾳ του ἀπαραμύθητον μὲν λύπην διὰ τὸ παρελθὸν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐλπί-

δας ἡμερῶν βελτιώσεων, ἐμπνεομένας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φλογεροῦ πατριωτισμοῦ ὅστις ἔμεινε τὸ πατροπαράδοτον αἴσθημα πάσης τῆς γενεᾶς του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατέφυγεν εἰς Κρήτην, εἶτα δ' ἐκεῖθεν εἰς Κεφαλληνίαν, οὗ καὶ ἀποκατέστη, εὑρὼν οὐχὶ μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἐπόθει ἀλλὰ κἂν ἀνεκτότερον ὁμοθρήσκων ζυγὸν, καὶ κυβέρνησιν πρὸς ἣν τὸν εἵλκυε τὸ κοινὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πατρίδος του μῖσος.

Τὸ μῖσος τοῦτο μετεβίβασεν ἄσβεστον εἰς τοὺς ἀπογόνους του, ὧν εἷς, ὁ Ἰωάννης Βαπτιστὴς Μεταξᾶς, ὑπὸ τὰς ἐνετικὰς σημαίας ἀνδρείως κινδυνεύσας κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, κατέκτησε τὸν βαθμὸν συνταγματάρχου τῆς Δημοκρατίας. Τούτου δὲ ὁ ἀνεψιὸς Ἀναστάσιος, ἐπίσης πόλεμον κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος διψῶν, καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ δισχιλίους καὶ ὀκτακοσίους στρατολογήσας Κεφαλλῆνας, ἐξεστράτευσε μετ' αὐτῶν ὑπὸ τὸν τότε μὲν Ἔπαρχον, εἶτα δὲ Δοῦκα Μοροζίνην, καὶ εἰς πολλὰς μάχας ἀριστεύσας κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ πατρίδος του, ἔλαβεν ἐπίσης τὸν τοῦ συνταγματάρχου βαθμὸν παρὰ τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἐν ἔτει 1691 τὸν τοῦ Κόμητος τίτλον, δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἔτι σωζόμενον, καὶ τῆς ἀνδρείας του ἐντιμοτάτην περιέχον τὴν μαρτυρίαν, ἐπίσημον τῆς δημοκρατίας δίπλωμα. Προσέτι δ' ἐπετράπη καὶ τὴν διοίκησιν τῆς τε δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀγώνων του ἔλαβεν εἰς κάρπωσιν τὸ Μεγανήσιον παρὰ τὴν Λευκάδα.

Ἀλλὰ βραχυχρόνιος ἦν ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας, ἥτις ὠφελεῖτο μὲν ἀπὸ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς ὑπηκόων, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὑπόπτως καὶ ζηλοτύπως ἔβλεπε τοὺς ἀνδραγαθοῦντας, διότι ἐφοβεῖτο μὴ τὰς ἰδίας δυνάμεις συναισθανθέντες, ἐδοκίμαζον ν' ἀποσείσωσι καὶ τὸν τῶν ὁμοθρήσκων ζυγὸν, ἀφ' οὗ ἔθραυον τὸν τῶν ἀλλοφύλων. Διὰ τοῦτο, μεγάλως βοηθηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς κατατρόπωσιν τῶν ἐχθρῶν της, καὶ ἐλευθέρως ἕνεκα τούτου αὐτὸν ἀνταμείψασα, κατεδίωξε μετὰ ταῦτα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρέαν, τοῖς αὐτοῖς τούτοις χαριζομένη ἐχθροῖς, οἵτινες σταθερώτεροι ἦσαν εἰς τὸ φιλέκδικον μῖσός των ἢ ἐκείνη εἰς τὴν προσήλωσιν τῆς εὐγνωμοσύνης της.

Ἀλλ' οἱ τοῦ Ἀνδρέου υἱοὶ, πιστοὶ εἰς τὸ γενικὸν αἴσθημα πάντων τῶν συμπατριωτῶν των καὶ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς αὐτῶν παραδόσεις, ἅμα ἐκραγείσης ἐν Πελοποννήσῳ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769, ἔσπευσαν εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ἀτυχὲς ἐκεῖνο κίνημα κατετροπώθη, οἱ δύω μὲν ἐξ αὐτῶν, ὁ Σπυρίδων καὶ ὁ Ἰωάννης, εὗρον ἄσυλον ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁ δὲ Πέτρος, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν Ὀθωμανῶν, συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἔμεινεν ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην κατάκλειστος ἐν ταῖς φυλακαῖς, καὶ ὑπὲρ τὰς ἐννενήκοντα χιλιάδας ἐνετικῶν φλωρίων ἐζημιώθη, δι' αὐτὸ τοῦτο αὐστηρότατα τιμωρούμενος, δι' ὃ ἠμείβετο πλουσιοπαρόχως ὁ πάππος του. Ταῦτα δὲ διότι οὗτος ἐτόλμα νὰ πράξῃ πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος του ὅ,τι ἐκεῖνος ἠναγκάζετο νὰ πράττῃ πρὸς ὄφελος τῶν ξένων αὐτῆς δεσποτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσίν του, νυμφευθεὶς ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν νέαν Βιολέτταν ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν Λοβέρδων, ἔσχε τέσσαρας υἱούς, ὧν εἷς ἦν ὁ ἐν Ἑλλάδι δοξασθεὶς Ἀνδρέας ὁ Μεταξᾶς.

Ἐκ τοιούτων γονέων γενόμενος, καὶ τοιαύτην παραλαβὼν κληρονομίαν φρονημάτων καὶ παραδόσεων, ἦν τριακοντούτης ἤδη ὁ Μεταξᾶς ὅταν ἤκουσεν ἐξ Ἑλλάδος τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα, τὸ πρὸ τεσσάρων ἑκατονταετηρίδων ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του ὡς καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους περιμενόμενον, καὶ ἐν τῷ ἅμα τὸ ξίφος ζωσθεὶς ὃ εἶχεν ἐκπέσει τῆς χειρὸς τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, ἔσπευσεν ὅπου ἠνοίγετο τὸ στάδιον τῶν ἐνδόξων ἀγώνων. Ὡς ὁ Ἀναστάσιος ἐκεῖνο; καὶ ὡς αὐτὸς ὁ πατήρ του σῶμα ἐπιλέκτων ὁπλίσας Ἰόνων, διακοσίων πεντήκοντα γενναίων ἐνθουσιώντων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, τρεῖς μόλις μῆνας μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον, ἀπέβη εἰς Ἤλιδα, ὅπου εἶχον προαποβῆ καὶ ἕτεροι γενναῖοι τῶν ἑπτὰ νήσων υἱοί, καὶ ἕνεκα τῆς ἐπισημότητος τοῦ ὀνόματός του, καὶ ἕνεκα τῶν ἤδη διαλαμπόντων προσωπικῶν αὐτοῦ προτερημάτων, ἀνεγνωρίσθη γενικὸς αὐτῶν ἀρχηγός. Τὸ μικρὸν σῶμα τῶν ἐθελοντῶν προσέπλευσεν ἐπὶ πλοίου καλῶς ὡπλισμένου καὶ φέροντος σημαίαν Ὀθωμανικήν· κατεβίβασε δ' αὐτὴν ἅμα προσορμισθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παραλίαν, καὶ ἀντ' αὐτῆς ὕψωσε τὴν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, ἣν ἐβεβαίωσε διὰ βολῆς κανονίου. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐλπίδος εἶδον οἱ εἰς τὸν ἀγῶνα ἄρτι ἀποδυθέντες Ἕλληνες τὴν ἀδελφικὴν ταύτην ἐπικουρίαν, βεβαιοῦσαν ὅτι πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκινεῖτο αἰσθήματος, καὶ φέρουσαν καὶ τοὺς Ἴωνας εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μεγάλου πανελληνίου δράματος, εἰς ἣν ἤδη συνέρρεον συναγωνισταὶ, πλὴν τῶν Πελοποννησίων καὶ Στερεοελλαδιτῶν, καὶ Νησιῶται καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες καὶ Ἠπειρῶται καὶ Θρᾷκες, καὶ οἱ ἐξ Ἀσίας Ἕλληνες· ἡ δὲ Ἶρις ἐκείνη τῶν διαφόρων συνδεδεμένων ἐθνικῶν σημαιῶν, ἦν ἡ χαρμόσυνος ἀπόδειξις τοῦ γενικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ ἡ ἀρίστη ἐγγύησις τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ.

Μόλις δ' ἀποβὰν εἰς τὴν Πελοπόννησον, εὗρε τὸ Ἰόνιον σῶμα ἐχθρὸν δύσμαχον ἀπέναντί του, καὶ ἀφορμὴν ὅπως ἀποδείξῃ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς του. Οἱ ἐμπειροπόλεμοι Ἀλβανοὶ τοῦ Λάλα ἦσαν ἡ μάστιξ καὶ ὁ τρόμος πασῶν τῶν χωρῶν τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἄνευ σχεδὸν ἀντιστάσεως κατεξουσίαζον αὐτῶν καὶ τὰς ἐλαφυραγώγουν, ἀφ' ὅτου μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπερίσχυσαν μὲν τῆς ἀνδρείας τοῦ ἐγχωρίου Ἀλεξίου Μοσχούλη, ἐφόνευσαν δὲ τὸν ἥρωα τοῦ πύργου, Χαράλαμπον τὸν Βιλαέτην, καὶ τὸν ἐκ Προστοβίτσης Γεώργιον τὸν Ἰαννόπουλον. Αἱ ἀδιάκοποι αὐτῶν ἐπιτυχίαι αὐτοὺς μὲν εἶχον φρονηματίσει, τοὺς δὲ

περιοίκους τῶν Ἑλλήνων ἀποθαῤῥύνει, ὥστε νὰ μὴ νομίζωσι πλὴν ἑαυτοὺς ἀξιομάχους πρὸς τοιούτους πολεμιστὰς, ὅταν οὐ μακρὰν τοῦ Λάλα κατέλαβε θέσιν ὁ μικρὸς τῶν Ἰόνων στρατός. Ἡ τάξις καὶ ἡ πειθαρχία ἥτις ἐπεκράτει εἰς τὸ ἐκλεκτὸν τοῦτο σῶμα, πεποίθησιν ἐπαγγέλλουσα καὶ ἐπιτυχίαν ἐγγυωμένη, ὁ ἔμφυτος τοῖς Ἰονίοις ἐνθουσιώδης πατριωτισμὸς, ἡ ἐμπειρία τινῶν τῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες καὶ ἐν τοῖς Γαλλικοῖς καὶ ἐν τοῖς Ἀγγλικοῖς στρατοῖς εἶχον ὑπηρετήσει, καὶ τοῦ Μεταξᾶ τὸ πειστικὸν τῆς εὐγλωττίας, τὸ ἀτρόμητον τοῦ ἤθους καὶ ἡ φρόνησις ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν, ἐνεθάῤῥυνον πάλιν τοὺς ἐπτοημένους, καὶ ἐντὸς ὀλίγου συνῆλθον περὶ αὐτὸν εἰς μάχην ἀποδυθέντες καὶ Ἠλεῖοι ὑπὸ τὸν Σισίνην, καὶ Καλαβρυτινοὶ ὑπὸ τὸν Φωτίλαν, καὶ Ἀρκάδες ὑπὸ τοὺς Πλαπούτας, τὸν Δημήτριον καὶ τὸν γενναίως ἀποθανόντα Γεώργιον. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας παλίντροποι τοῦ πολέμου αἱ τύχαι, καὶ ἐνίοτε οἱ Ἕλληνες ὑπὸ ματαίων πανικῶν φόβων καταληφθέντες, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς ἀτάκτους στρατοὺς, ἔφυγον καὶ ἐβλάβησαν· ἀλλ' οἱ ὑπὸ τὸν Μεταξᾶν, τῇ φωνῇ τῶν ἀνδρείων αὐτῶν ἀρχηγῶν πειθαρχοῦντες, ἐνέμεινον διαρκῶς σταθεροὶ εἰς τοῦ κινδύνου τὴν θέσιν, τοὺς φυγάδας διὰ τῆς τόλμης των ἐπαναφέροντες, καὶ τοὺς Αλιώτας οὐχὶ ἀκαταμαχήτους ἀποδείξαντες. Εἰς πάσας δὲ ταύτας τὰς συμπλοκὰς ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἠγωνίζετο μεταξὺ τῶν προμάχων, καὶ εἰς τὴν ἐπισημοτέραν μάλιστα πασῶν, τὴν τῆς 24 Ἰουνίου, ἐπληγώθη καὶ εἰς τὰς δύω χεῖρας, ἐν ᾧ καὶ τοῦ στρατιώτου συγχρόνως ὡς καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τὰ ἔργα ἐκπληρῶν, ἔδιδε πῦρ εἰς ἓν τῶν τεσσάρων πυροβόλων ἃ εἶχε κομίσει μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ Κεφαλληνίας. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἀπέβη ἔνδοξος μὲν διὰ τοὺς Ἕλληνας, φονικὴ δὲ διὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς, καὶ ἐταπείνωσε τὴν ὀφρὺν αὐτῶν, ὥστε δειλιάσαντες ἐγκατέλιπον τὰς ὀχυρὰς αὐτῶν κτήσεις, καὶ οὕτω ἐπέλαμψεν ἡμέρα ἐλευθερίας ἐπὶ τῆς Ἤλιδος. Οὗτος ἦν εἷς τῶν πρώτων, καὶ ἕνεκα τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων ἀποτελεσμάτων του ἀξιολογωτάτων θριάμβων τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων.

Και ἀπέδειξε μὲν ὁ Α. Μεταξᾶς καὶ ἐν ἑτέραις περιστάσεσιν ὅτι διετήρει ὑπὲρ τῆς πατρίδος του τὴν αὐτὴν πάντοτε καρδίαν ἥτις ἐν Λάλα τὸν ὤθει μεταξὺ τῶν προμάχων, ἀλλ' ἔκτοτε διέτριψεν ἐν ταῖς βουλαῖς μάλιστα, ὅπου διὰ βαθείας συνέσεως, δι' ἐπιτηδειότητος εἰς τὸ τὰ δημόσια πράττειν καὶ δια πολιτικῶν ἀρετῶν ἀνεδείχθη εἷς τῶν ὠφελιμωτάτων ἀνδρῶν τῇ ἀγωνιζομένῃ πατρίδι.

Κατα τὰς ἀρχὰς ἤδη τοῦ ἔτους 1822 ἐξελέγη μέλος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, καὶ ἔλαβεν ὡς ὑπερτάτην ἀμοιβὴν τῶν ἀνδραγαθιῶν του τὴν γενικὴν πολιτογράφησιν, διορισθεὶς συγχρόνως ὑπουργὸς τῆς Αστυνομίας.

Περὶ αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς χρόνους, ὁ ἐχθρὸς τῆς ἡμετέρας ελευθερείας δαίμων τῆς ἔριδος, δεινὰς ἐφύτα τὰς διχονοίας μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος πρωτουργῶν, καὶ διέτρεχε τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων ἡ πατρὶς, πορθουμένη μὲν ὑπὸ τοῦ μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἐπερχομένου Δράμαλη, ἐγκαταλειπομένη δ' ὑπὸ τῶν διχοστατούντων υἱῶν της, ὅταν ἡ Γερουσία, τὴν ἱκανότητα τοῦ νέου αὐτῆς μέλους διαγνοῦσα, ἐνεπιστεύθη αὐτῷ τὴν ἀκροσφαλῆ διαπραγμάτευσιν τῆς συνδιαλλάξεως. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν ἀντιπάλων ὁ Μεταξᾶς εὗρε τὴν πρώτην κατέχοντα θέσιν τὸν Φιλοποίμενα τῆς νέας Πελοποννήσου, Θεόδωρον τὸν Κολοκοτρώνην, καὶ ἀνεγνώρισεν ἐν αὐτῷ ὑψηλὸν τὸ φρόνημα, μεγάλα τὰ προτερήματα, ἀρχαϊκὴν τὴν ἀρετὴν καὶ ἔνθερμον τὸν πατριωτισμὸν, ὡς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Πελοποννησιακῶν ὅπλων ἀνεγνώρισεν ἐν τῷ νέῳ πολεμιστῇ τοῦ Λάλα ὀξύτητα πνεύματος, καρδίας εὐθύτητα, πατριωτικῆς ἀφοσιώσεως εἰλικρίνειαν· καὶ οἱ δύω οὗτοι ἔξοχοι ἄνδρες ἀλλήλους ἐκτιμήσαντες, καὶ δι' ἀμοιβαίας συμπαθείας συνδεθέντες, διέλυσαν μετ' οὐ πολὺ τὰς ὑφισταμένας ἔριδας, καὶ ἐπανέφερον τὴν ποθητὴν σύμπνοιαν, ἥτις ἦν ἡ πρώτη συνθήκη τῶν θριάμβων τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων.

Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον, συνεδρίου ἡγεμόνων συγκροτουμένου ἐν Βερώνῃ, ἀπεφάσισεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτοὺς πρεσβείαν δικαιώσουσαν τῶν Ἑλλήνων τὸ κίνημα, καὶ ἐπικαλεσομένην τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων τὴν ἀντίληψιν, καὶ ἔδωκε τὴν σπουδαίαν ταύτην ἐντολὴν εἰς τὸν Μεταξᾶν, συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Παλαιῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Δ. Περῤῥούκα. Καὶ ἡ μὲν τοῦ Πάπα κυβέρνησις ἐδέξατο ἐν Ἀγκῶνι τοὺς πρεσβευτὰς μετὰ πολλῆς εὐμενείας, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες πᾶσαν τῶν κειμένων συντάραξιν φοβούμενοι τότε, καὶ εἰς τὸ ὄνομα μόνον ἐπαναστάσεως ὠχριῶντες, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς ὑποκίνησιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κενοσπούδων ὑπολαμβάνοντες, δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθῶσι τὴν πρεσβείαν, καὶ κατεδίκασαν τὸν ἀγῶνα ὃν εἶχον δικαιώσει τὰ ῥεύσαντα αἵματα καὶ τὰ στηθέντα τρόπαια, καὶ ἠρνήθησαν πᾶσαν ἀντίληψιν εἰς τὸ ἱερὸν ἔργον, ὃ μέχρι τέλους ἔσωσεν ἡ ἰσχυροτέρα ἀντίληψις τοῦ Θεοῦ.

Ἅμα δ' ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀποστολῆς ταύτης, τῆς ἀφόρου μὲν ἄλλως, ἀποδεικνύσης ὅμως ὅτι ἀμέσως ἀπὸ τῶν πρώτων βημάτων αὐτῶν οἱ Ἕλληνες, ὡς λαὸς εὐγενὴς καὶ τῆς εὐγενείας αὐτοῦ τὴν συνείδησιν ἔχων, περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν, καὶ νὰ νομιμοποιήσωσι τὴν διεθνῆ αὐτῶν θέσιν, ὁ Μεταξᾶς ἐξελέγη, ἐν 1823, πληρεξούσιος εἰς τὴν ἐν Ἄργει ἐθνικὴν συνέλευσιν, καὶ μετὰ τοῦτο μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος, καὶ ἐπίτροπος πληρεξούσιος αὐτοῦ, μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη, εἰς τὸ ἐν Πάτραις στρατόπεδον.

Κατὰ δὲ τὸ 1824 ἐσωτερικαὶ διαιρέσεις τὸν ἠνάγκασαν ἐπί τινα χρόνον νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς διευθύνσεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ στέρησις ἀνδρὸς διαπρέποντος ἐπὶ φρονήσει καὶ ἐπιδεξιότητι ἦν ἐπαισθητοτάτη κατὰ τοὺς τότε καιροὺς, καὶ οἱ

ὁπλαρχηγοί, ἰδίως δὲ ὁ γενναῖος καὶ ἔμφρων Κολοκοτρώνης, δι' ἀναφορᾶς των ἐζήτησαντο καὶ ἐπέτυχον τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ὡς μέλους τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ὑπουργείου τοῦ πολέμου, καὶ ἐπέμεινον νὰ τὸν διατηρήσωσιν εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος, ὅταν ἡ κυβέρνησις, εἴτε εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ κράτους ἀφορῶσα, εἴτε ἐνδοῦσα εἰς εἰσηγήσεις τῶν ὑποβλεπόντων τὴν δικαίαν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Μεταξᾶ ἐν τῇ κεντρικῇ διοικήσει, ἠθέλησε νὰ τὸν πέμψῃ ὡς γενικὸν αὐτῆς πληρεξούσιον εἰς τὴν Κρήτην.

Ἀ. Ῥ. Ῥ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΤΩ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

—ooo—

Φίλτατε φίλε!

Σὲ γράφω ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν, ἀπὸ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ξενοδοχεῖον ὅπου πρὸ εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν συνδιετρίψαμεν, ἀντικρὺ τοῦ ὑψηρεφοῦς *Δόμου*, καὶ ἐπὶ τῆς strada de' poveri, ἥτις ὅμως δεν περιέχει πολλοὺς πτωχούς. Καὶ δὲν βλέπω μὲν ὡς τότε διαβαίνοντα ὑπὸ τὰ παράθυρά μου τὰ πλούσια τοῦ Μ. δουκὸς ὀχήματα, οὔτε βρενθυομένους τοὺς ἵππους τῶν αὐλικῶν αὐτοῦ, ἀκούω ὅμως τὸν γαριβάλδειον ὕμνον μετ' ἐνθουσιασμοῦ ψαλλόμενον ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ παιδιων. Ἴσως ἀπατῶμαι· ἀλλὰ τὰ πρόσωπα ὅλων μὲ φαίνονται σήμερον φαιδρότερα. Ὡς καὶ αὐτῶν τῶν fioriste αἵτινες, ὡς καὶ τότε, κρούουσαι συνεχῶς τὴν θύραν μου μὲ προσφέρουσιν εὐωδεστάτους κέντρωνας, ἢ μετὰ πολλῆς δεξιότητος ἐκσφενδονίζουσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ταχύπτερον ἅμαξάν μου, ὡς καὶ αὐτῶν, λέγω, τὸ κάλλος ἔχει τι ἱλαρότερον καὶ ἐπαγωγότερον· ἡ ἐλευθερία ἄρα δὲν ἀναπτεροῖ μόνον τὸ φρόνημα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ.

Νὰ σὲ εἴπω ἄλλο περιεργότερον; αἱ Cascine μὲ φαίνονται ἀνθηρότεραι, αἱ δρῦς καὶ αἱ ὀξύαι τῶν δενδροστοιχιῶν αὐτῶν χλοερότεραι, καὶ αὐτὸ τὸ παρὰ τὴν ἡμισέληνον Piazzone τοῦ πάλαι δουκὸς casino, πολὺ τερπνότερον. Ενθυμεῖσαι ὅτε τὰς πρωΐας ἀναπνέοντες ἐνταῦθα ἀέρα ζωογόνον ὡς τὸν τῶν ἡμετέρων Ἀθηνῶν, καὶ θαυμάζοντες τὴν στίλβουσαν τῶν Ἀπεννίνων γραμμὴν καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκονογραφίαν τῆς γηραιᾶς Φλωρεντίας ἀπὸ τοῦ Palazzo-Vecchio μέχρι τῆς Santa-Croce, ἀνεπολοῦμεν τὰ canzone τοῦ ἀπηλπισμένου τῆς Λάουρας ἐραστοῦ, κελαδήσαντος αὐτὰ ὑπὸ τὰς σκιὰς ὑπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἡμεῖς ἀνεψυχόμεθα; . . . Θὰ γελάσῃς . . . βεβαιώθητι ὅμως ὅτι μελῳδικωτέρα ἠχεῖ σήμερον εἰς τὰς ἀκοάς μου τοῦ Πετράρχου ἡ φωνή, καὶ δροσερότερον μὲ ἀναψύχουσιν αἱ σκιαί.

Πότε θὰ ψάλωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἕνωσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος;

« Σ' ἀνατολή καὶ δύσι, καὶ νότο καὶ βοριά
» γιὰ τὴν πατρίδα ὅλοι νάχωμε μιὰ καρδιά.»

Φοβοῦμαι μὴ ὁ στίχος αὐτὸς τοῦ Ῥήγα ἐλησμονήθη παντάπασιν εἰς τὸ ἐλεύθερον ψυχίον τῆς Ἑλλάδος.

Ἂν καὶ γνωρίζω καλῶς τὴν Φλωρεντίαν, τὰς πρώτας ὅμως ἡμέρας ἐβιάσθην νὰ προσλάβω ciccerone, διότι, ὡς γνωρίζεις τὰ τῆς Ἰταλίας, μ' ἐκολλήθη ἅμα ἐλθόντα εἷς τοιοῦτος, καὶ μ' ἐκολλήθη ἀναποσπάστως. Μίαν τῶν ἡμερῶν τὸν ἠρώτησα· Διὰ τί ἐδιώξατε τὸν μέγαν δοῦκα; δὲν ἦτο τύραννος. — Τύραννος, ἀπεκρίθη, βεβαίως δὲν ἦτο· ἀλλά, τί νὰ σᾶς εἰπῶ, κύριε, ἐβαρύνθημεν τὰς altezze. — Καὶ εὐθὺς ἐπέφερε τοὺς ἐπομένους στίχους, οἵτινες, ἂν δὲν λανθάνωμαι, εἶναι τοῦ Casti.

« L'altissimo la su ci manda la tempesta,
» l'altissimo qua giu ci toglie quel che resta,
» e noi fra tanti altissimi,
» siamo disperatissimi.»

Ἐὰν ὁ ὁδηγός μου ἐνόει τί ἔλεγε, φοβοῦμαι τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἐβαρύνθησαν καὶ τὸν Ὕψιστον εἰς Ἰταλίαν· ἄλλως ἡ μεταβολὴ δὲν θὰ ἦτο παράδοξος, διότι ἀπὸ τὴν ἐνθεομανίαν μέχρι τῆς ἀδιαφορίας τὸ διάστημα βραχύτατον. Ὑγίαινε.

Δ. Μ.

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

—ooo—

Τῶν τοῦ Γοττιγγείου Πανεπιστημείου Καθηγητῶν ὁ τὴν φυσικὴν διδάσκων γεωγραφίαν, ὀνόματι Βιαλλοβλόσκης (Dr. Fr. Bialloblotzky), *ἀρτίως ἐν Βερολίνῳ ξενιζόμενος καὶ γνωριμίαν ποιήσας μετ' ἄλλων τε φοιτητῶν Ἑλλήνων καὶ μετ' ἐμοῦ, ᾔτησε τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν μετάφρασιν τῆς ἐφεξῆς ἀγγελίας· πρὸς δέ, καὶ τὴν διὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν καθ' ἡμέραν, δημοσίευσιν. Μὴ δυνηθεὶς ἀποῤῥίψαι τὸ πρῶτον, καὶ τὸ δεύτερον ὑπεσχόμην, ἅτε πεποιθὼς ὅτι ἡ τῆς μουσομήτορος Ἑλλάδος μουσοφίλητος καὶ μουσοπόλος δημοσιογραφία, εἴτι μουσουργὸν καὶ πρὸς τὰς Μούσας ἀνάγον πως, πάνυ εὐμενῶς ἀποδέξεται καὶ φέρουσα κοινὸν τοῦ Πανελληνίου πιοήσει κτῆμα. Θαῤῥοῦντος οὖν ὅ,τε τὸ πρωτότυπον ἐγχειρίσας μοι πολιὸς ἤδη τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν πολυγλωττίαν Καθηγητὴς καὶ ὁ τούτου μεταφραστὴς παρακαλοῦσι τὴν καλὴν καὶ φιλόκαλον καὶ φιλολόγον Π α ν δ ώ ρ α ν, τὴν πολλά τε καλά τε δῶρα δωροφοροῦσαν τοῖς Ἕλλησι, καὶ τόδε τὸ σμικρὸν τύποις ἐκδοῦναι δωρεὰν φίλον δωρημάτιον, μεταδοῦσαν καὶ τοῖς λοιποῖς συναδέλφοις, ὅσοι τὴν ἐλευθέραν καὶ τὴν δούλην οἰκοῦσιν Ἑλλάδα. Καὶ γινέσθω λοιπὸν ἡ Ἑλληνικὴ φωνὴ καὶ ἐν τούτῳ (κατὰ τὴν εὐγνώμον' ἀξίωσιν τῶν ἐν Εὐρώπῃ χαριεστέρων) φωνὴ τῶν ἁπανταχοῦ γῆς σοφῶν. Τὸ δὲ πῶς καὶ κατὰ πόσον ἐστὶν ἐφαρμόσιμον τό τε πρόγραμμα καὶ ὁ τούτου σκοπὸς ἄλλοις μελέτω.*



Ἡ Φλωρεντία (σελ. 438).

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ.

περὶ συνεδρίου ἐπιστημονικοῦ συγκροτήσεως, σοφῶν ἀνδρῶν Βρεττανῶν ὑπογραφαῖς σεσημασμένη δυεῖν καὶ ἑξήκοντα.

Ἐν Ἐδεμβούργῳ ᾳωξ΄. Τῶν αὐγουσταίων ἑβδομάδων μιᾶς ξύλλογον ἐπιστήμονα, ὁσέτειον καὶ πάνδημον ἀνδρῶν ποιεῖσθαι τῶν εἰδικῶς ἐκ παντὸς γένους ἐπιστημόνων, ἐπιστήμης ἕνεκεν ἐν τοῖς ἑκασταχοῦ ἐκ περιτροπῆς ξυνιόντων Εὐρωπαϊκαῖς μητροπόλεσι, πρὸς ἡμῶν πραγματεύεται. Φωνῇ μὲν οὖν χρήσεσθον δύο μὲν τῶν ἓξ τουτωνὶ παγκοίνων τῆς ἑβδομάδος ξυνεδριῶν τῇ Τευτονικῇ, δύο δ᾽ αὖ τῇ Βρεττανῶν καὶ δύο ἣν οἱ Γαλατῶν φθέγγονται παῖδες (α). Ἡ δὲ πρόθεσις ἥδε μάλιστα· εἴ πού τίς τι ποτ᾽ ἐξεύροι μονῆρες εὕρημα, τοῦτο φέροντα τῷ ὅλῳ τῆς ἐπιστήμης ἐναρμόττειν καὶ ἐγκεντρίζειν συστήματι καὶ τὴν τέως ψιλὴν καὶ ἐπιεικῶς ἰδιώτην εἴδησιν ἐπὶ θεωρίας ἔκφαντον ἀνάγειν ἀκρότητα. Τάχα δ᾽ οὖν ἀνδράσι φρενῶν εὖ ἥκουσ ξύλλογον τοιοντονὶ καθιεῖν ἐπαγγέλλεσθαι Ἀτλαντίδ᾽ ἄντικρυς, τὴν ἀνέφικτον καὶ πόῤῥω που ἀφεστηκυῖαν ἐκείνην οὐχ ἧττον ἐπιζητεῖν, ἢ καὶ Κολόμβος τοῖς προτοῦ γεωγράφοις, ἂν δόξειε· καὶ μὴν τῆς καθ᾽ ἡμᾶς, ὡς ἔοικεν, Ἀτλαντίδος ἐξικέσθαι ποτὲ ὅτι πᾶσα ἀνάγκη. Ταύτῃ τοι τὴν μὲν πρώτην ξύνοδον ἐν Παρισίων Λουκοτετίᾳ τοὐπιόντος εὐθὺς ἐκκλησιάζειν αὐγούστου (ᾳωξ΄) εὐθαρσῶς ἐσηγούμεθα, οὐμὴν ἐν πολυκρότοις καὶ πανηγυρικαῖς σεμνυνομένην πομπαῖς, ὡς ἂν μὴ τὸ τῆς τελετῆς κομιδῇ λιτὸν, πρὸς τὴν γιγάντειον ἀμέλει ἀντεξεταζόμενον ξύλληψιν, τοῖς θεασομένοις γέλων ἀμωσγέπως ὀφλήσῃ. Τὴν δὲ μετὰ ταύτην εἰκότως ἅμα τῇ μεγάλῃ τοῦ ᾳωξά ἔτους Λονδινείῳ διαθέσει (εἴτε παγκοσμίῳ ἐκθέσει) ἐκεῖσε ποιοίμεθ᾽ ἄν· εἶθ᾽ οὕτω τὴν τρίτην Βερολινόθι, καὶ αὖθις ἐν Πέτρου καὶ Κωνσταντίνου ταῖν πόλεων ἐν τῷ μέρει, καὶ Οὐϊνδοβόνῃ, καὶ Στοχόλμῃ καὶ Παρθενόπῃ ἑξῆς, καὶ Βρυξέλαις, καὶ Μαδρίτῳ, καὶ Ἄγῃ, καὶ Ἀφνείᾳ (ἢ Κοδανίᾳ), καὶ Ὀλισιπωνι, Μοναχίῳ τε καὶ Ἀρκτοπόλει (Βέρνῃ), καὶ Δρέσδῃ, καὶ Ταυρίνων Αὐγούστῃ, καὶ Ἀνοβρίᾳ (ἢ Ἀννοβέρᾳ), κἂν τῷ Δουβλανῶν Λιμένι, καὶ ἐν Στουτγάρδῃ καὶ, τοῦ ἔτους ᾳωο΄ ἐπιφανέντος, ἐν Ἐδεμβούργῳ. Ἐν γοῦν τοῖς τοῖς παροῦσι νῦν χρόνοις, ὡς ἐνῆν μάλιστ᾽ εὖ καὶ κράτιστα τὰ τῶν διάπλων καὶ λεωφόρων ἐξειργασμένα τε καὶ κατηρτισμένα, πολλῷ δῆλα δὴ τῷ μέτρῳ εὐμαρεστέραν τὴν τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, καὶ τῶν ὡς ποῤῥωτάτω διεστωσῶν (Νέας, φημὶ, Ὑόρκης καὶ Γόθης, Καλκούτης καὶ Φραγκοφόρτης, Βογότης, Οὐασιγκῶνος καὶ Καρλοῤῥούης) ἐπιμιξίαν, ὡς εἰκὸς, ἀπεργάσεται, ἢ ὡς τὰ πρώην ἐπὶ Ὠκῆνος (Oken), ἡνίκα χαλεπὸν ἦν, Ἡράκλεις, ἀνὰ τὴν βό-

(α) Ὅταν δὲ τοιοῦτό ποτε συνέδριον λύσῃ ἐριστικῶς καὶ ἀμεταθέτως τὸ τῇ Εὐρώπῃ συμπάσῃ σπουδαιότατον, εἴ τι καὶ ἄλλο, περὶ προφορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς ζήτημα, τότε καὶ ἑλληνιστὶ ἢ ὅλως ἢ ἐν μέρει γοῦν ἀγορεύσουσιν οἱ συνεδριάσαντες πάντως. Εὐχὴ καὶ ἐλπὶς τοῦ Μεταφρ.

ρειον καὶ τὴν πρὸς νότον τετραμμένην Τευτονικὴν χωρίον ἑλέσθαι, καλῶς καὶ ἐν ἐπικαίρῳ κείμενον, ἵνα ὁ φυσιολογικὸς ἐκεῖνος συνεξεκκλησίαζεν ἂν ξύλλογος, ὅθεν ὁ *Βρεττανικὸς* ἀνέθορε *ξύνδεσμος* (associatio), ἀρχὴν εἰληφώς· καίτοι γε πείρᾳ καὶ χρόνῳ κύκλον ἐνδέχεται στενώτερον δοκιμάζεσθαι, τῶν Παρισίων, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ Λονδινίου, τοῦ Βερολίνου καὶ ἔστιν ὧν μητροπόλεων ἐναλλαττομένων. . . .

Τοιγαροῦν πρὸς ἐπίδοσιν ἐγχειρήματος τηλικούτου εἴτις τὸ μετὰ χεῖρας προκήρυγμα μεταγλωττίζειν ἐθέλοι μὴ ὅτι ἐς Εὐρωπαῖα, καὶ ἐς Ἀσιατικὰ δὲ καὶ Λυδικὰ καὶ Λυδικὰ καὶ ἄλλ' ἰδιώματα, ἅττα καὶ ὅπου περ γένη καὶ φῦλα φθέγγεται πολυάνθρωπα (Ἀραβιστί τε καὶ Συριστὶ, καὶ Ἀμχαριστὶ ἢ Αἰθιοπιστὶ, Σινιστί τε καὶ Ἰαπωνιστὶ κλ.), ἴστω τὰ λῷστα καὶ κεχαρισμένα ἡμῖν καὶ τῇ ἐπιστήμῃ δράσων. Προσδεχοίμεθα μὲν γὰρ οὔποτε Μουφτίδων καὶ Σουφίδων, Βραμινῶν καὶ Μανδαρίνων στίφη τῷ καθ' ἡμᾶς ξυλλόγῳ ξυμπαρεδρεύσειν, οὐδ' ἐπωστιοῦν· οὐ μέντοι οὐκ ἔσθ' ὅπως τὴν ἀρχὴν ἀξυντελὲς τῇ συγκριτικῇ γένοιτ' ἂν φιλολογίᾳ καὶ τῇ ἐθνογραφίᾳ, τῇ τε ἱστορίᾳ καὶ τῇ νομισματικῇ, ἔς τ' ἀλφαβήτου κοινοῦ ἀπόδειξιν καὶ τὰ παραπλήσια, εἴπως πότ' ἄνδρας τινὰς, τῆς τῶν απωτάτω χωρῶν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, παιδεύσεως καὶ τῆς ἄλλης τῆς περὶ τὸν βίον εὐμουσίας ὥσπερ προξενοῦντας, τοῖς πρὸς ἑσπέραν καὶ ἄρκτον σοφοῖς ἐντυγχάνειν καὶ συγχρωτίζεσθαι οἷόν τε ὂν τοῖς ἔργοις φανείη. Ἐκεῖνο δὲ δή φαμεν τελευτῶντες, τῶν πραγματειῶν τας τοιαύτας μηδὲν μᾶλλον ἐς τὸ αὐτίκα, ἢ ἐς τὴν μεθ' ἡμᾶς ἡλικίαν προσήκειν πάσας πάντως ἀπολογίζεσθαι. Τοὐφ' ἡμᾶς μὲν οὖν ἅλις.

Ὅσοι δὲ πλείω καὶ ἀκριβέστερα τοῦ προγράμματος περὶ καθόλου τε καὶ ἰδίᾳ εἰδέναι βουλήσονται, τοὺς ἐν Ἐδεμβούργῳ μετιόντων καθηγουμένους Μ Δ. Σίμψωνα καὶ Στρούθηρον (M. Δ. Simpson et Struthers, professores).

Ἐξελλήνιζεν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ἰδιώματος ἐν Βερολίνῳ τῷ κατὰ Βορουσίαν, μηνὸς Δεκεμβρίου ζ' ἱσταμένου (ε. ν.), Θεογονίας ἔτει ᾳωξ'.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΣ
Διάκονος Ἕλλην.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΙΚΕΡΜΙ ΑΝΕΥΡΕΘΕΝΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΚΛΥΣΜΑΙΩΝ ΖΩΩΝ.

—οοο—

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐπιστημονικῶν θησαυρῶν, οὓς ἡ ἑλληνικὴ γῆ ἐγκλείει εἰς τὰ ἑαυτῆς σπλάγχνα, ἄξιοι λόγου εἰσὶ καὶ αἱ ἐκ σκελετῶν προκατακλυσμαίων ζώων απολιθώσεις, αἱ εὑρεθεῖσαι πλησίον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ μικρὸν χωρίον Πικέρμι, ὅπου ἀνεκαλύφθησαν διὰ τῆς ἀνασκαφῆς πολύτιμα τμήματα ἀπολιθώσεων, ἀνήκοντα εἰς ζῶα μὴ ὑπάρχοντα σήμερον. Ἐπὶ τοῦ θησαυροῦ τούτου ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των ἅπαντες οἱ περὶ τὰς ἀπολιθώσεις καταγινόμενοι ἐπιστήμονες τῆς Εὐρώπης, ἅμα γνωστοποιηθείσης τῆς εὑρέσεως διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, καὶ πολλαὶ τῶν εν Εὐρώπῃ Ἀκαδημιῶν ἀπέστειλαν ἄνδρας σοφοὺς, οἵτινες ἀνασκάψαντες μετεκόμισαν εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης ἐκ τῶν ἀπολιθώσεων τούτων, ἃς καὶ θεωροῦσιν ὡς ἀξιολογώτατα κειμήλια. Ἰδοὺ τὰ ὀνόματα τῶν ζώων, εἰς ἃ ἀνήκουσι τὰ ἀνευρεθέντα ὀστᾶ. Μεσοπίθηκος ὁ πεντελήσιος, Mesopithecus pentelisius, Μεσοπίθηκος ὁ ἐλάσσων, M. Minor. Ἀδδηφάγιος ὁ πρωτογενὴς, Gulo primigenius, Ἰκτιόθηρ ὁ κηδδετοειδὴς, Ictitherium viverrinum, Ὕαινα ἡ ἐξαίρετος Hyaenia eximia, Λύκος ὁ πρωτογενὴ. Canis Lupus primigenius, Μαχαιρόδους ὁ λεοντοειδὴς, Machairodus leoninus, Κάστωρ ὁ Ἀττικὸς, Castor Atticus, Μακρόθηρ ὁ ἀπροσδιόριστος, Macrotherium indeterminatum, Σῦς ὁ ἐρυμάνθιος Sus Erimanthius, Ῥινόκερως ὁ Σχλειερμαχείρου, Rhinoceros Schlyermacher, Μαστόδους ὁ στενόδους, Mastodon angustidens, Αντιλόπη ἡ Λινδερμεϋρίου, Antilope Lindermeyers, Ἀντιλόπη ἡ βραχύκερως, Antilope brevicornis, Αντιλόπη ἡ εὐειδὴς, Antilope speciosa, Αἲξ ἡ Ἀμάλθεια, Capra Amalthea, Βοῦς ὁ Μαραθώνιος, Bos Marathonius, Ἱππόθηρ ὁ ῥαδινὸς, Hippotherium gracile seu mediterraneum.

Πλὴν τούτων εὑρέθησαν καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα παρὰ πολλῶν διασήμων εὐρωπαίων ἐπιστημόνων.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ζῶα ταῦτα ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν δὲν ἦσαν ἐγχώρια τῆς Ἑλλάδος, εἰκάζεται ὅτι μετέβησαν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ τοιουτοτρόπως ὑπάρχει πιθανότης ἢ μᾶλλον βεβαιότης ὅτι ἡ Ἑλλὰς συνείχετο κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους μετὰ τῆς Ἀφρικῆς, ὅθεν μετέβησαν καὶ κατεστάθησαν ἐνταῦθα.

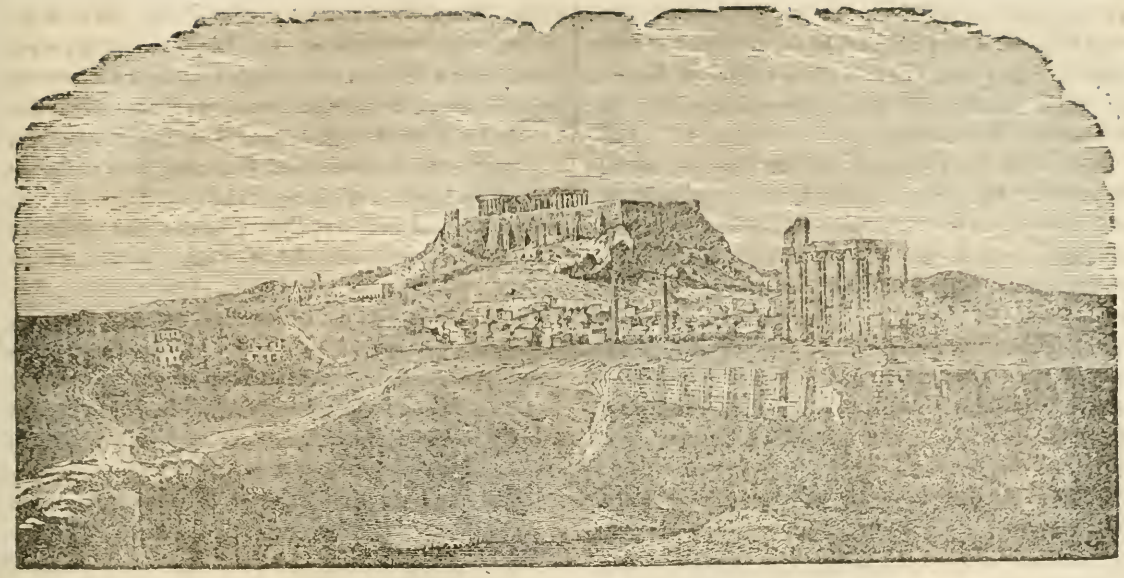
Τὰ ὀστᾶ ταῦτα εἰσὶ περιβεβλημένα ὑπὸ ἀργιλλώδους γῆς, μεταβληθείσης διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ κεντρικοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος εἰς σιδηρᾶν μάζαν. Ὑπάρχουσιν ἀναμφιβόλως ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἄλλαι ἀπολιθώσεις ἐν Πικέρμι, καὶ διὰ τοῦτο ἐπικαλούμεθα εἰς αὐτὰς τὴν προσοχὴν τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως· διότι ἀνταλλάσσουσα ταυτας, δύναται νὰ πλουτίσῃ πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς συλλογὰς τῆς Ἑλλάδος.

ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

(Φυλλάδιον 252).

Σελ.	*στήλ.*	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*γράφε.*
1	1	ιβ'	κακα	καινὰ
»	»	ιέ	περιλέλειπται	οὐ περιλέλειπται
»	»	ιή	τιθέμενοι	τιθεμένη
»	»	ιθ'	ἄντικρυ	ἄντικρυς
»	2	δ'	ἧς περὶ	ἧς πέρι
2	1	μγ'	εὐφυῆ	εὐφυεῖ
»	»	μέ—μς'	παρὰ τῶν	παρὰ τοῦ τῶν κατὰ Βρεττανίαν τῶν ἀρχαιολόγων Συλλόγου
»	»	μζ'	εὐμελετήσας	ἐκμελετήσας
»	»	μθ'	ἐξαιρῶν	ἐξευρὼν
»	»	νά	ἄλλως	ἄλλοι
1	»	νγ'	κεχωρισμένον	κεχωσμένον
»	2	θ'	τραχέος	τραχέσι
»	»	ις'	ἐχούσης	ἐχούσας
»	»	κέ	ἀπ' ἀρχὴν	ἀπαρχὴν
»	»	μθ'	1742	1842



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1861. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 259.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 258.)

—ooo—

Ἡ σχέσις τοῦ Μεταξᾶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ ἡ ἐπιῤῥοὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος ἀπέβη ὠφελιμωτάτη πρὸ πάντων ὅταν ἐπελθὼν ὁ διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν τάξιν φοβερὸς τοῦ Ἰβραΐμη στρατὸς, ἐπόρθει καὶ ἐδῄου τὴν Πελοπόννησον, ἐστερημένην δυνάμεων ἰσοστάθμων πρὸς τοιοῦτον ἐχθρόν. Ἀλλὰ τότε αἱ προσπάθειαι, ὁ λόγος καὶ τὸ παράδειγμα τῶν πρωταθλητῶν εἴτε ἐν τοῖς ὅπλοις εἴτε ἐν ταῖς βουλαῖς, καὶ μάλιστα μεταξὺ αὐτῶν τοῦ Μεταξᾶ, δι' ἣν εἶχε δημόσιον ὑπηρεσίαν καὶ κοινωνικὴν θέσιν, καὶ τοῦ Κολοκοτρώνου, δι' ἣν ἐξήσκει ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν στρατιωτῶν, κατώρθωσαν νὰ ἐμπνεύσωσι πεποίθησιν καὶ καρτερίαν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐλπίδα καὶ θάῤῥος εἰς τὸν ἄμαχον λαὸν, καὶ νὰ ὀργανίσωσιν ἀντιστασιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἱκανὴν κἂν ὥστε ν' ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες σκοπὸν εἶχον νὰ ἐμμείνωσι γενναίως, καὶ νὰ ἐξολοθρευθῶσι μᾶλλον ἢ νὰ ὑποταχθῶσι. Τοῦτο δ' ὕψωσε τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ὑπόληψιν τῶν λαῶν, οἵτινες μέχρι τέλους ἠνάγκασαν τας κυβερνήσεις των νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, καὶ τοῦτο ἔδωκε καιρὸν καὶ εἰς τὰς περιστάσεις νὰ στραφῶσιν ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων.

Οὐ μόνον δὲ δι' ἔμφρονος συμβουλῆς, ἀλλὰ καὶ δι' ἐντόνου πράξεως διέπρεψε καὶ ὠφέλησε τὸ ἔθνος ὁ Μεταξᾶς κατὰ τοὺς ἐπικινδύνους ἐκείνους καιρούς· διότι καὶ εἰς τὸ Ἄστρος, ἀπειλούμενον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἔσπευσε μετὰ ναυτικῆς δυνάμεως καὶ το ἐπροφύλαξε, καὶ τοῦ Ναυπλίου, ὅταν ἐπ' αὐτὸ ἦλθεν ἡ Αἰγυπτιακὴ καταιγὶς, ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην, στρατιωτικήν τε καὶ πολιτικὴν ἀρχηγίαν, καὶ διατήρησεν αὐτὴν ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, ἐν οσῳ ἠπείλει ὁ κίνδυνος, καταθεὶς τὴν ἐξουσίαν του πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς νομίμου κυβερνήσεως, ἅμα τοῦ ἐχθροῦ μακρυνθέντος.

Ἦσαν δ' αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι αἱ τῆς ἡρωϊκῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῶν ὑπερτάτων εἰς τὴν πατρίδα θυσιῶν· οἱ δὲ τότε τῶν δημοσίων προϊστάμενοι εἰσὶν εὐφημιῶν καὶ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης ἄξιοι, οὐ μόνον διότι ἐκαρτέρουν καὶ ἠγωνίζοντο, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὴν ὑπερτάτην περιωπὴν ἐπιῤῥοῆς καὶ δυνάμεως ἀρθέντες πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, δὲν ἐφρόντιζον πῶς νὰ ἐξασφαλισωσιν ἑαυτοῖς τὴν θέσιν ταύτην, ἀλλὰ πῶς νὰ ἐξασφαλίσωσι τῇ πατρίδι τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐλευθερίας ὃ κατεκτήτατο διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν υἱῶν της. Τὸν θησαυρὸν τοῦτον θέλοντες νὰ προφυλάξωσιν ἀπὸ φιλοπρώτων συγκρούσεων, καὶ ἀπὸ τῶν ὑπονοιῶν τῆς Εὐρώπης, ἐζήτουν νὰ ἐναποθέσωσι τὴν ἣν ἡ ἐθνικὴ ἐμπιστοσύνη ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἀμεροληπτου μεταξὺ πάντων, καὶ τῇ πατρίδι τὰ πλεῖστα ὠφελήματα καὶ τὴν εὔνοιαν ἐγγυωμένου τῆς Εὐρώπης, καὶ τότε ἤρθη γενναία ἅμιλλα, διαι-

ρισις εὐγενὴς μεταξὺ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, περὶ τοῦ ἐκλεκτοῦ εἰς ὃν ἕκαστος ἐπροθυμεῖτο περιχαρῶς καὶ πατριωτικῶς νὰ θυσιάσῃ ὅ,τι εἶχεν ἀπολαύσει ὡς πολύτιμον ἀμοιβὴν τῶν ἀγώνων καὶ θυσιῶν του.

Ἀνὴρ σπανίων πολιτικῶν προτερημάτων, εἰς τὰς ὑπερτάτας ἀξίας τῆς Ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας ἀρθεὶς, τῶν μεγάλων μετασχὼν εὐρωπαϊκῶν διαπραγματεύσεων, καὶ ἐν αὐταῖς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους συνηγορήσας, ἔζη ὁ Κόμης Καποδίστριας ἰδιωτεύων τότε ἐν Ἑλβετίᾳ, ἧς ἠγάπα τοὺς ἀρχαϊκοὺς καὶ ἐλευθέρους θεσμούς. Πρὸς τὸν ἔξοχον τοῦτον συμπολίτην αὐτοῦ ἔστρεψε τὴν προσοχήν του ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, καὶ εἵλκυσε καὶ τὴν τοῦ Κολοκοτρώνου· καὶ ὅταν μετ' ὀλίγον ἀμφότεροι ἀπηντήθησαν ἐν ταῖς συνελεύσεσι τῆς Ἑρμιόνης καὶ τῆς Τροιζῆνος ὡς πληρεξούσιοι, ἐνήργησαν ἐν αὐταῖς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κυβερνήτου, ἣν ἠσπάσαντο αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις, καὶ ἀφ' ἧς ἄρχεται ἡ ὡς ἔθνους αὐτονόμου ὁριστικὴ ἀναγνώρισις τῶν Ἑλλήνων.

Ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου διορισθεὶς ὁ Μεταξᾶς μέλος τοῦ Πανελληνίου καὶ Ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου, ἠσχολήθη εἰς τὴν ὅσον ἐνὴν διοργάνωσιν τῶν ἀτάκτων στρατιωτικῶν σωμάτων, καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Πανελληνίου διωρίσθη Γερουσιαστὴς καὶ ἔκτακτος ἐπίτροπος εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Εἰς τὴν φρόνησιν, εἰς τὴν μετριοπάθειαν καὶ εἰς τὴν πατριωτικὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Μεταξᾶ εἶχεν ὁ Κυβερνήτης ὑπερτάτην ὑπόληψιν, διὸ καὶ τῷ ἀνέθετε τὰς δυσχερεστάτας καὶ ἐμπιστευτικωτάτας τῶν ἐντολῶν. «Οἱ σήμερον ἐν πράγμασιν, ἔλεγεν ἐν μιᾷ ἐξ αὐτῶν, φοβούμενοι τοὺς ἀντιζήλους των, δηλαδὴ τοὺς μὴ ἐν ὑπουργήμασι, τοὺς παριστάνουσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὡς συνωμότας· οὗτοι δὲ, βλέποντες οὕτως ἑαυτοὺς μεμονωμένους, προσπαθοῦν νὰ ὑποστηριχθῶσιν εἰς τοὺς ξένους;» (ὁδηγ. τῆς 20 Ἰουν. 1830). Ἄξιον λοιπὸν αὐτὸν θεωρῶν νὰ κατανοήσῃ τὰς ἀπρολήπτους καὶ εὐθυδίκους ταύτης ἀρχὰς, δι' ὧν ὁ Κυβερνήτης μέγα μέρος τῆς εὐθύνης τῶν τότε πραγμάτων ἀπέδιδεν εἰς αὐτοὺς τοὺς συμπολιτευομένους καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῆς ἐξουσίας, παρήγγελλεν αὐτῷ νὰ καθοδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος, τῆς μετριότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἥτις μόνη ἐδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ πεποίθησιν εἰς τὰ πνεύματα, καὶ εἰς τὸν τόπον τὴν εὐνομίαν.

Κατὰ τὰς δεινὰς δὲ καὶ ἐπικινδύνους ἡμέρας μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τὸν θάνατον, ἐξελέγη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1832 μέλος τῆς ἑπταμελοῦς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις συνεκράτησε τὰ πράγματα ἐν τῷ μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀναρχίας προφυλάξασα τὴν Ἑλλάδα, παρέδωκε τὴν διοίκησιν αὐτῆς εἰς τὰς χεῖρας τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως, προκειμένου νὰ μορφωθῇ ἡ ὑπηρεσία καθ' ὅλους τοὺς κλάδους της ἐκ τῶν ἱκανοτέρων ἀνδρῶν, ὁ Μεταξᾶς διωρίσθη Νομάρχης Λακωνίας, καὶ Σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας εἰς ἔκτακτον ὑπηρεσίαν. Μετὰ ταῦτα δὲ, ὅταν καὶ ἕτεροι ἔξοχοι ἄνδρες τῆς ἐπαναστάσεως ἐστάλησαν ὅπως ἀντιπροσωπεύσωσι τὴν Ἑλλάδα παρὰ ταῖς ξέναις Αὐλαῖς, ἐστάλη καὶ ὁ Μεταξᾶς εἰς Ἱσπανίαν καὶ Πορτογαλλίαν εἰς ἔκτακτον τὸ πρῶτον καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τακτικὴν ἀποστολὴν, καὶ ἐκεῖ μεγάλως ἐτιμήθη καὶ ἠγαπήθη παρ' ἀμφοτέρων τῶν αὐλῶν, καὶ τιμητικῶν διακρίσεων ἠξιώθη.

Ἀπὸ δὲ τοῦ 1840 ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διωρίσθη μὲν τῷ 1841 ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ἀλλὰ ταχέως παραιτηθεὶς, κατέλαβε θέσιν τακτικοῦ συμβούλου εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, καὶ αὕτη εἶναι μία τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ σταδίου ἐποχῶν.

Ἡ Ἑλλὰς, ἥτις καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεώς της ἐκυβερνήθη δημοκρατικῶς, ἣν ἐνέπνεεν ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων της ἡμερῶν καὶ ἡ τῶν νέων πεπολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ Ἑλλὰς ἐδίψα δι' ἐλευθέρους θεσμοὺς, οὓς τῇ εἶχεν ὑποσχεθῇ καὶ ἡ βασιλεία ἐπὶ τῆς ἐγκαταστάσεώς της. Ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι τῆς πρώτης ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων, τὰ πολλὰ σφάλματα τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τῆς Ἀρχικαγγελαρίας, ἐμπόδισαν κατ' ἀρχὰς καὶ μετὰ ταῦτα ἀνέβαλον ἐπὶ μακρὸν τὴν παραδοχὴν συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Πρό τινος ἤδη καιροῦ ὁ Βασιλεὺς, θέλων νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐν ὀνόματί του δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, καὶ τὴν ἀνάγκην ἀναγνωρίζων τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν ἐθνῶν ὅσα ἠσπάζοντο τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, ἐμελέτα ἐπιμελῶς αὐτοῦ τὰ καθέκαστα, καὶ τοὺς καταλληλοτέρους τρόπους τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον. Ἀλλ' ἐν τούτοις δυσαρέσκειαι καὶ μεμψιμοιρίαι πανταχόθεν ἠγείροντο· δυσκολίαι περιεστοίχιζον τὴν κυβέρνησιν, οἱ καιροὶ κατεπεῖγον, καὶ μόνον ἡ ταχεῖα παραχώρησις τοῦ Συντάγματος, ἱκανοποιοῦσα μίαν τῶν πρώτων καὶ τῶν δημοτικωτέρων ἀπαιτήσεων τοῦ ἔθνους, ἐδύνατο νὰ μακρύνῃ τὸν ὁσημέραι κορυφούμενον κίνδυνον. Ὁ Μεταξᾶς δ' ὑπῆρξεν εἷς ἐξ ἐκείνων οἵτινες δραστηρίως συνετέλεσαν ὥστε τὸ ἀκροσφαλὲς κίνημα δι' οὗ ἐπεσπεύσθη ἡ τοῦ συντάγματος παραδοχὴ, ἀναβληθείσης εἰς τὸ μετέπειτα τῆς συζητήσεως ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, νὰ διευθυνθῇ σωφρόνως καὶ ν' ἀποβῇ ἀκίνδυνον, περιποιῆσαν μὲν εἰς τὸ ἔθνος τοὺς θεσμοὺς, οἵτινες ἦσαν αὐτῷ ὡς ἐγγυήσεις πάσης ἀναπτύξεως ἐν τῷ μέλλοντι, χωρὶς ὅμως νὰ συνταράξῃ τὴν μεταξὺ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ ἔθνους ἀναπόφευκτον ἁρμονίαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βασιλεὺς, ἐκλέξας πρωθυπουργόν του τὸν Μεταξᾶν, ἀνέθηκεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν. Ἐνταῦθα δ' αὖθις διέλαμψε τοῦ ἀνδρὸς ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ αὐταπάρνησις· διότι ἐν ᾧ αἱ περιστάσεις εἶχον παραδώσει εἰς χεῖράς του ἀδιαίρετον τὴν ἀρχὴν, καὶ τ' ἀνώτατα ἐπρόκειτο νὰ διακυβευθῶσι συμφέροντα



Ἀνδρέας Μεταξᾶς.

ἐν τῇ συγκληθείσῃ ἐθνικῇ Συνελεύσει, ἀποβλέψας αὐτὸς οὐχὶ εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ ἔθνους ὠφέλειαν, ἔσπευσε νὰ μετακαλέσῃ τοὺς μακραν τῆς Ἑλλάδος διατρίβοντας τότε ἑτέρους πολιτικοὺς ἄνδρας(*), οἵτινες πολλάκις ἐν ἀντιπάλῳ αὐτοῦ μερίδι ἐπολιτεύθησαν, καὶ νὰ διανείμῃ μετ' αὐτῶν τὴν εξουσίαν. Ἐν δὲ τῇ ἐθνικῇ Συνελεύσει, ἧς ἐξελέγη εἷς τῶν ἀντιπροέδρων, πᾶσαί του αἱ προσπάθειαι ἔτεινον ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύῃ πᾶσαν πρότασιν ἐθνωφελῆ καὶ τὰς ἐθνικὰς ἐλευθερίας ἐπ' ὀρθῶν στηρίζουσαν βάσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ νὰ καταστέλλῃ πᾶσαν παραφορὰν ἀναρχικὴν, καὶ νὰ μετριάζῃ τὰς ὁρμὰς τῶν ἀπειροτέρων. Καὶ ἐξ ἀγωγῆς δὲ καὶ ἐκ σκέψεως τὴν θρησκείαν θεωρῶν ὡς κρηπῖδα καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου εὐημερίας ἐν γένει, καὶ τῶν μεγάλων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐλπίδων ἰδίως, καὶ εἰς αὐτὴν καὶ τὴν τοῦ χριστιανοῦ ἀποδίδων ἔνθερμον λατρείαν, καὶ τὴν τοῦ πατριώτου εὐγνωμοσύνην, διότι αὕτη ἡγίασε καὶ αὕτη ἀνέδειξε νικηφόρους τὰς τῶν ἀγωνιζομένων σημαίας, πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὑπὲρ κυρώσεως τοῦ ὅρου τοῦ Συντάγματος, τοῦ ἀπαιτοῦντος ὥστε πᾶς διάδοχος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ν' ἀνήκῃ εἰς τὸ ὀρθόδοξον θρήσκευμα.

Ἐν δὲ 1847 εἰσῆλθεν ὡς ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν εἰς τὸ ὑπουργεῖον οὗ τὴν προεδρείαν ἀνέλαβεν ὁ Κωλέτης· ἀλλὰ μετά τινας μῆνας, διαφωνήσας πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν, ἀπεσύρθη, καὶ ἀποποιηθεὶς τὴν

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Πολλάκις μία τις πρᾶξις, ἀπὸ ταὐτομά του μάλιστα γινομένη, ἐξεικονίζει ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν τοῦ πράττοντος. Ὅτε ὁ Μεταξᾶς ἐζήτησε να μετακαλεσθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης, σφοδρῶς ἀντέστησάν τινες τῶν ἄλλων ὑπουργῶν. Παρ' ὀλίγον δὲ οἱ ἀνθιστάμενοι να ὑπερισχύσωσιν, ἐὰν ὁ Μεταξᾶς, καὶ τελευταῖον ὑπουργικὸν συμβούλιον συγκροτήσας τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἦν πρεσβεύων ὁ Μαυροκορδάτος, δὲν ἐπέμενεν ἀνενδότως. Μόλις δ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ἣν ὑπεστήριζε, καὶ μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ γράφοντος τὴν σημείωσιν ταύτην, εἶπε δακρύων· « Εἰς τοιαύτας κρισίμους ὥρας ὄχι τοῦ Μαυροκορδάτου ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπηρέτου μου ἔχω ἀνάγκην. »

προσφερθεῖσαν αὐτῷ θέσιν Γερουσιαστοῦ, ἀνέλαβε μόνον τὰ καθήκοντα Βουλευτοῦ, ἐκλεξαμένης αὐτὸν τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀττικῆς.

Τιμηθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διὰ τοῦ Μεγαλοσταύρου τοῦ Β τάγματος τοῦ Σωτῆρος, ἐπέμφθη τὸ 1850 εἰς τὴν πρεσβείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θέσιν μεγίστης σπουδαιότητος, καθὸ ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν καὶ οὐκ ὀλίγα Ἑλληνικὰ συμφέροντα. Ταύτα δ' ὑπηρέτησεν ὁ πολύπειρος ἀνὴρ διὰ τῆς διακεκριμένης αὐτοῦ ἱκανότητος, καὶ τιμὴν περιεποίησεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρχαίοις αὐτοῦ ἐχθροῖς διὰ τῆς ἀξιοπρεποῦς του συμπεριφορᾶς, διὰ τῆς διπλωματικῆς του ἐπιδεξιότητος, καὶ διὰ τῆς ἀκαμάτου αὐτοῦ δραστηριότητος. Οἱ ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενεῖς ἐνθυμοῦνται εἰσέτι μετ' ἀγάπης καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν ἐνδελεχῆ του ἐπιμέλειαν ὑπὲρ πάντων τῶν συμφερόντων αὐτῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος.

Εἰς τὴν ἐν 1854 συμβᾶσαν διακοπὴν τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Τουρκίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, πλήρης στοργῆς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων ὁμογενῶν, πλήρης φόβων περὶ τῆς τύχης των, πλήρης λύπης διὰ τὴν κακὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῶν. Διέμεινε δ' ἔκτοτε τὸν ἰδιώτην βίον ἄγων, μακρόθεν μόνον τὰ δημόσια παρακολουθῶν, καὶ τοῖς πολυαρίθμοις φίλοις του μετριοπάθειαν παραγγέλλων, φρόνησιν καὶ νομιμοφροσύνην. Ἐπὶ μίαν δὲ μόνην στιγμὴν συγκατένευσε ν' ἀναμιγῇ αὖθις εἰς τὰ δημόσια, ὅταν ἐν 1859 ὁ Βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τὴν κυβέρνησίν του, καὶ πλήρη ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸ ἀκραιφνὲς καὶ γνήσιον τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων του, τὸν ἐκάλεσεν ὅπως σχηματίσῃ ὑπουργεῖον. Τότε, καίτοι πρὸ καιροῦ ἤδη ᾐσθάνετο τὴν καρδίαν του πιεζομένην ὑπὸ τῆς ἀσθενείας, ἥτις τὸν ἐθέριστε μέχρι τέλους, ἀλλὰ δὲν παρήκουσεν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς πατρίδος. Μετά τινας ὅμως ἀκάρπους προσπαθείας, νομίσας ὅτι δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ συνδυασμὸν κυβερνήσεως ἐξ οὗ νὰ προκύψῃ ἀγαθόν τι διὰ τὸ ἔθνος, παρῃτήθη τῆς δοθείσης αὐτῷ ἐντίμου ἐντολῆς, καὶ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς του ἦν μακρὰ πάλη πρὸς τὸν θάνατον, ὃν ὁ γενναῖος ἀνὴρ εἶχεν ἀτρόμως ἰδεῖ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ εἰς ὃν ἦν πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἤδη ἐν ἔτει 1842 ἰδιοχείρως γεγραμμένη διαθήκη αὐτοῦ (*).

Διὰ τῆς διαθήκης ταύτης ὀλίγα κατέλειπε χρήματα, διότι ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἦν διὰ τὸν ἔνθερμον καὶ ἀφιλοκερδῆ πατριώτην θυσιῶν ἀδιακόπων σειρά, εἰς ἃς κατεδαπανήθη σχεδὸν πᾶσα ἡ ἰδιωτική του οὐσία. Κατέλιπε δὲ εἰς τοὺς δύο υἱούς του, — διότι ἔζη τότε ἔτι καὶ ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱός, ὁ τοσαύτας ἐλπίδας παρέχων καὶ ὑπὸ πάντων τιμηθεὶς καὶ ἀγαπώμενος Πέτρος — τοῖς κατέλιπε θησαυρὸν πατρικῶν εὐλογιῶν, καὶ προσέτι τὴν κληρονομίαν τῶν ἐκδουλεύσεων καὶ τῶν θυσιῶν του, ἀνατιθέμενος εἰς τὸν Θρόνον καὶ εἰς τὸ ἔθνος ν' ἀμείψωσιν αὐτοὺς ἀναλόγως τῶν δικαιωμάτων του.

Κορυφωθείσης δὲ τῆς καρδιακῆς ἀσθενείας, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1848 τὸν ἔθλιβεν, ἀπεβίωσε τέλος τὴν 8 Σεπτεμβρίου 1860, ἐν καθαρᾷ συνειδήσει ὅτι ἐξεπλήρωσεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον, πλήρης χαρᾶς ὅτι μετ' εὐκλεεῖς ἀγῶνας τὴν κατέλιπεν ἐλευθέραν καὶ εὐνομουμένην, περιστοιχούμενος ὑπὸ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς συμπαθείας τῶν συμπολιτῶν του, καὶ ἀπολαύων οὐ μόνον τῆς ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως του, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπερτάτης ὑπολήψεως αὐτῶν προσέτι τῶν ξένων ἡγεμόνων ὅσοι ἐνδιαφέρονται εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν τύχην. Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας, ἅμα πληροφορηθεὶς τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀπένειμεν εἰς τὸν ἄξιον υἱόν του Σπυρίδωνα τὸ παράσημον τοῦ ἁγ. Στανισλάου Β' τάξεως, ὡς δεῖγμα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ὑπολήψεως πρὸς τὸν ἀποθανόντα, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν πέμπων αὐτό, καὶ ἐκφράζων κατὰ διαταγὴν τοῦ ἡγεμόνος του τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἐξόχου ἀνδρός, προσέθετε τὰ ἑξῆς· « Ὁ ἔνδοξος οὗτος πολιτικὸς ἀνήρ, ὅστις τοσοῦτον ἔντιμον κατέχει θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πατρίδος του, καὶ καταλείπει εἰς τοὺς συγχρόνους του καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτόν, μνήμην τοσοῦτον ἀκηλίδωτον, καὶ παράδειγμα σταδίου ὃ διέτρεξεν εὐγενῶς καὶ ἐπωφελῶς, οὐδαμοῦ ἐξετιμᾶτο περισσότερον ἢ ἐν Ῥωσσίᾳ. » Ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐν Ἑλλάδι, ὁ πλήρης εὐγενῶν καὶ φιλελληνικῶν αἰσθημάτων Κ. Ὀζερόφ, διαβιβάζων εἰς τὸν Κ. Σπυρίδωνα Μεταξᾶν τά τε παράσημα καὶ τὴν τοῦ ὑπουργοῦ ἐπιστολήν, προσέθετε· « Τιμηθεὶς διὰ τῆς φιλίας τοῦ ὑμετέρου πατρός, οὗ ἐδυνήθην νὰ ἐκτιμήσω τάς τε ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα, εὐτυχῆ λογίζομαι ὅτι δύναμαι ν' ἀποδώσω εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὸν φόρον τοῦ βαθέως μου σεβασμοῦ, διερμηνεὺς γινόμενος τῶν αἰσθημάτων ἃ ἐνέπνευσεν εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸν Αὐτοκράτορα ὁ εὐγενὴς καὶ πατριωτικὸς βίος ἀνδρός, οὗ τὴν δόξαν θέλει διαιωνίσει ἡ τῶν Ἑλλήνων εὐγνωμοσύνη. »

Τοιοῦτος ἦν ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, εἷς ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, ὧν αἱ σπάνιαι ἀρεταὶ ἐπέφερον τὸ μέγα ἀποτέλεσμα τῆς εὐοδώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος (*).

Ἀ. Ῥ. Ῥ.

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἡ πρώτη αὕτη διαθήκη, τὴν ὁποίαν ἀνέγνωμεν, ὑπάρχει γεγραμμένη ἐν βιβλίῳ περιέχοντι τὰ χειρόγραφα τῆς οἰκογενείας τοῦ γράψαντος· κα ἐξ αὐτῆς δὲ φαίνεται πόσον ἐπ πέλαιοι ἦσαν οἱ δϊισχυρισμοί τινων ἀξιούντων ὅτι ὁ Μεταξᾶς εἶχεν ἀξιόλογον περιουσίαν. Ἄνευ τῆς χορηγουμένης αὐτῷ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως συντάξεως, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς μετρίας αὐτοῦ δαπάνας.

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἐν τῷ φυλλαδ. 246, ἐν σελ. 200, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κ. Δεκιγάλλα τὸ οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας τοῦ μακαρίτου Δ. Μεταξᾶ· ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε αὐτὸν

Ο ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΛΗΚΙΟΣ.

—οοο—

Φόρον πρέποντα ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης τελοῦμεν τῇ μνήμῃ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὃς πᾶσιν ἡμῖν μετὰ τὸν Παυσανίαν ὑπῆρξεν ὁ ἀσφαλέστατος καὶ προσφιλέστατος ὁδηγὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας εὐκλείας, δημοσιεύοντες ἐν Ἑλλάδι τὸν βίον αὐτοῦ, μεταστάντος ἤδη εἰς ἄλλας σφαίρας ὑπάρξεως. Τίς Ἕλλην λόγιος ἀγνοεῖ τοῦ Ἄγγλου περιηγητοῦ Ληκίου τὸ ὄνομα, τίς ἔχων ἀνὰ χεῖρας αὐτὸν, ὡς ἄλλον μίτον τῆς Ἀριάδνης, δὲν ἐξῆλθε θριαμβεύων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ λαβυρίνθου τῆς ἐρημώσεως τῶν προαιωνίων βαρβάρων; Εἰς τίνα ἐξ ἡμῶν ὁ φιλλέλην Λήκιος, τὸ εὐγενὲς τέκνον τῆς ἐλευθέρας καὶ μεγάλης Ἀλβίωνος, δὲν ἐπροξένησεν ἀπειράκις χαρὰν ἀμύθητον, ἀνακαλύψαντα δι' αὐτοῦ πόλιν ποτὲ τῶν προγόνων μεγάλην καὶ ἔνδοξον, ὅπου τοῦ κοινοῦ ὁδοιπόρου ὁ ἄφροντις ὀφθαλμὸς δὲν βλέπει ἄλλο συνήθως εἰμὴ βάθρον ἁπλοῦν ἐπιτήδειον πρὸς ἱπποβασίαν, ἢ καὶ ἀνεξέργαστόν τινα τῶν ὑποζυγίων ποτίστραν; Τίς ἐξ ἡμῶν πολλάκις δὲν συνεκινήθη μέχρι δακρύων, ἀναγινώσκων τὸν Λήκιον, περιγράφοντα μὲν μετὰ ζωηρᾶς καὶ μεστῆς πάθους φαντασίας τὰ δεινὰ καὶ τὰς κακώσεις τῆς ἀσιανῆς δουλείας, ἀεὶ δ' ἐλπίζοντα μετὰ θάῤῥους καὶ σταθερᾶς πεποιθήσεως, ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς συμφορᾶς καὶ ἀπελπισίας, εἰς τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν τοῦ δούλου ἐκείνου λαοῦ, ὃν οἱ δυνάσται τῆς γῆς πρὸ πολλοῦ ἀνηλεῶς ἐξωβέλισαν ἐκ τῆς βίβλου τῶν ζώντων;

Οὗτός ἐστιν ὁ ἀνὴρ οὗ τὸν ἐπίτομον βίον ἀνακοινοῦμεν ἐνταῦθα τοῖς Ἕλλησι, λαβόντες ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς βασιλικῆς ἐν Λονδίνῳ ἑταιρίας τῶν γεωγράφων. (Adress at the anniversary Meeting of royal Geografical society, 28 Μαΐου 1860 σελ. 130.)

Ὁ συνταγματάρχης Οὐϊλχέλμος Μαρτῖνος Λήκιος (William Martin Leake) ἐγεννήθη ἐν Λονδίνῳ τὴν 14 Ἰανουαρίου 1777. Ἦν υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου Ληκίου ἐλεγκτοῦ τοῦ δημοσίου λογιστικοῦ, καὶ ἔγγονος τοῦ Στεφάνου Μ. Ληκίου ἀνδρὸς στρατιωτικοῦ. Τὸ ὄνομα δὲ τῆς οἰκογενείας πηγάζει ἐκ τοῦ Ἰωάννου Ληκίου τοῦ διασήμου ναυάρχου τῆς βασιλίσσης Ἄννης.

οὔτε ἡ ἑρμηνεία εἶσαν ἀκριβεῖς, παρεθέσαμεν νέον ἀντίτυπον ἐν τῷ προηγουμένῳ φυλλαδίῳ. Ἐκ δὲ τῶν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ διπλωμάτων ἐξάγομεν τὰ ἑξῆς· ὅτι ὁ Ἀναστάσιος Μεταξᾶς δὲν εἶχεν ἕνα ἀλλὰ δύο ἀδελφούς, Ἄγγελον καὶ Θεόδωρον· ὅτι ἐκ μὲν τοῦ πρωτου κατάγονται οἱ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐπονομαζόμενοι «Ἀντζουλιναῖοι,» ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου οἱ «Θεοδωρακαῖοι»· ὅτι ὁ τίτλος τοῦ κόμητος ἐδόθη ὑπὸ τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας μόνον εἰς τὸν Ἀναστάσιον καὶ τοὺς ἄῤῥενας ἀπογόνους αὐτοῦ, καὶ ὅτι οἱ τοῦ ἄλλου κλάδου δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν τὸν τίτλον τοῦτον. Ναὶ μὲν ἡ Ἰόνιος Γερουσία ἀνεγνώρισε πρό τινων ἐτῶν καὶ τοῦ Ἀγγέλου τοὺς ἀπογόνους ὡς κόμητας, ἀλλ' ἡ Γερουσία, δὲν εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ ἀναγνωρίσῃ τίτλον μὴ ὑπάρχοντα.

Μετὰ τὴν ἐγκύκλιον αὐτοῦ παιδείαν ἐν τῇ βασιλικῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Οὐολβίχ, ὁ Οὐϊλχέλμος Λήκιος ἔλαβε θέσιν ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ τὸ 1794, καὶ ἤρξατο τοῦ στρατιωτικοῦ σταδίου αὐτοῦ ἐν ταῖς δυτικαῖς Ἰνδίαις. Τὸ ἔτος 1799 διωρίσθη εἰς τὴν θέσιν, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀφορμὴ πρὸς τὰς μελλούσας αὐτοῦ ἐργασίας. Διωρίσθη τουτέστι μέλος στρατιωτικῆς τινος ἐπιτροπῆς, σκοπούσης τὴν διδασκαλίαν τῶν Τούρκων εἰς τὴν χρῆσιν τῶν πυροβόλων, διὸ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἤδη μετὰ ἓν ἔτος τὸ 1800 ἐγκατέλιπε τὴν πρωτεύουσαν χάριν ἐνεργοτέρας ἄλλης ὑπηρεσίας. Θεωρήσας ὁ Πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὠφέλιμον τὴν ἀποστολὴν καταλλήλων ἄγγλων ἀξιωματικῶν πρὸς τὸν μέγαν Βεζύρην, μαχόμενον τότε κατὰ τῶν Γάλλων εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπέστειλεν εἰς Ἰόππην τὸν στρατηγὸν Κέλλερ, τὸν λοχαγὸν Λήκιον, καὶ ἄλλους τινάς. Διελθόντες οὗτοι διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπεσκέφθησαν τὴν Κύπρον· ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπήντησαν τὸν Σίδνεϋ Σμὶθ, πρὸ μικροῦ ὑπογράψαντα συνθήκην μετὰ τῶν Γάλλων περὶ ἐκκενώσεως τῆς Αἰγύπτου· ὅθεν θεωρηθείσης ἤδη ἀνωφελοῦς τῆς συνδρομῆς αὐτῶν πρὸς τὸν ὀθωμανὸν στρατάρχην, αὖθις ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συνθήκη αὕτη δὲν ἐπεκυρώθη, ὁ λοχαγὸς Λήκιος πάλιν ἐπανέλαβε τὸν πρῶτον σκοπόν του, μεταβὰς πρὸς τὸν μέγαν Βεζύρην εἰς τὴν Συρίαν, ὅθεν ὠφελούμενος ἐκ τῆς θέσεώς του, ἐπεσκέφθη τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἀρχαίας Παλαιστίνης καὶ Ἰουδαίας.

Τὸ ἔτος 1801 μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπορεύθη διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Αἴγυπτον. Τῆς Ἀλεξανδρείας δὲ παραδοθείσης, καὶ τῶν Γάλλων ἀποχωρησάντων, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Λόρδου Οὐτκινσῶν, ὁ Λήκιος συνώδευσε τὸν Ἀμιλτῶνα, τότε ὄντα ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ λόρδου Ἐλγίνου, εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, πρὸς γενικήν τινα τῆς χώρας ταύτης ἐξέτασιν, κατά τε τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς καὶ γεωγραφικὴν θέσιν, καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Συνέπεια τῆς περιηγήσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἔκδοσις χάρτου τινὸς τοῦ ῥοῦ τοῦ Νείλου, ἀπὸ τῶν καταῤῥακτῶν μέχρι τῆς θαλάσσης, ὁ προσδιορισμὸς πλείστων ἀρχαίων θέσεων, καὶ ἡ περιγραφὴ πάντων τῶν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ περιλαμβανομένων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, μετὰ παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς γεωργικῆς καὶ ἐμπορικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου. Ἔκθεσις τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀμιλτῶνος ἐν ἔτει 1809.

Τὸ 1802 ἔτος ὁ λοχαγὸς Λήκ ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν, ἐξακολουθήσας καὶ ἐνταῦθα τὰς αὐτὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, δι' ἃς ἀπεστάλη εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον· ἐν τῇ ἐπιστροφῇ δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα, ἐπιβιβασθεὶς εἰς τὸ πλοῖον, ὃ ἔφερεν εἰς Ἀγγλίαν τοῦ λόρδου Ἐλγίνου τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα, ἐναυάγησεν εἰς τὰ Κύθηρα χαλεπῶς καὶ μόλις διέσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ.

Ἡ γνῶσις τῆς ἀσιατικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἐξεων,

ἣν ἀπέκτησεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ αἰτία τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ ἐκλογῆς, πρός τινα σπουδαίαν ἀποστολὴν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Διετάχθη λοιπὸν μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἵνα περιεπλεύσῃ τὰς ἀκτὰς, καὶ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν ἐπαρχιῶν τῆς χώρας ταύτης, ἐξετάζων τὰ φρούρια καὶ τὰ μέσα τῆς ἀμύνης, σημειῶν τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς διοικήσεως, καὶ καταδεικνύων τὰ μέσα τῆς βελτιώσεως αὐτῆς. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀγγλίας τὸ ἔτος 1804.

Ἀπὸ τοῦ 1804 μέχρι τοῦ χειμῶνος τοῦ 1806 περιηγεῖτο διηνεκῶς, κατὰ τὰς ληφθείσας αὐτοῦ ὁδηγίας, εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐνῷ δ' ἐξετέλει τὰ σπουδαῖα τῆς ἀποστολῆς του καθήκοντα, διὰ τρόπου ἱκανοποιήσαντος πληρέστατα τὰς προσδοκίας τῶν ἀρχῶν τῆς πατρίδος του, ἡ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ κλίσις καὶ τὸ ἔμφυτον πνεῦμα πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν ἀνεπτύχθησαν ἐνταῦθα πληρέστατα, ὅπου καθ' ἑκάστην ἀνεφύετο ἱστορικόν τι ἢ τοπογραφικὸν πρόβλημα, ἐπιβάλλον τῇ πολυμαθείᾳ αὐτοῦ καὶ κριτικῇ ὀξυνοίᾳ τὴν λύσιν, καὶ ὅπου ἡ ἐμβριθὴς αὐτοῦ γνῶσις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, καθίστη αὐτὸν ἱκανὸν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν ἀσαφεστάτων καὶ σκοτεινοτάτων ἐπιγραφῶν, δι' ὧν πρῶτον ὡρίσθη ἡ ταὐτότης πλείστων κατεστραμμένων σημείων.

Αἱ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας ἐκραγεῖσαι ἐχθροπραξίαι περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1806, οὐ μόνον ἐμπόδισαν τὴν ἐξακολούθησιν τῶν περιηγήσεών του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς συνελήφθη ὡς αἰχμάλωτος ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅθεν ὅμως ἠδυνήθη μετ' οὐ πολὺ νὰ σωθῇ· τυχὼν δὲ πλοίου διευθυνομένου εἰς τὴν Μελίτην, μετέβη εἰς ταύτην τὴν νῆσον· ἐντεῦθεν δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὑγείας του. Αὖθις δὲ μετὰ ταῦτα ἐστάλη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ ἔτους 1809. Αὗται δὲ αἱ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀπὸ τοῦ 1806—1809 μετα τοσαύτης εὐφυΐας καὶ ὑπομονῆς γενόμεναι ἐν τόπῳ παρατηρήσεις, ἐπεκταθεῖσαι δὲ καὶ διαταχθεῖσαι ὕστερον μετὰ πολλῆς σκέψεως καὶ σπουδῆς, ἀπετέλεσαν τὰ μετὰ πολλὰ ἔτη δημοσιευθέντα πολύτιμα καὶ κλασικα ἐκεῖνα τοπογραφικὰ συγγράμματα, ἅτινα διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰς ἀκριβεῖς παρατηρήσεις, ἀνέδειξαν τὸν συγγραφέα αὐτῶν *τύπον καὶ παράδειγμα γεωγράφου*. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης προσέτι χρονολογεῖται καὶ ἡ συμπάθεια αὐτοῦ πρὸς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας, ἡ συγγνώμη πρὸς τὰς ἀδυναμίας των, καὶ ἡ ἐλπὶς εἰς τὸ μέλλον των, ἥτις τοσαῦτα αὐτῷ ἀκολούθως ἐνέπνευσε συγγραμμάτια, καὶ ἥτις τοσοῦτον ἐπήνθιζε τας συνομιλίας αὐτοῦ.

Τὸ ἔτος 1815 ὁ ἀντισυνταγματάρχης Λήκιος, ὡς ἀξιωματικὸς Ἄγγλος διετάχθη νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατὸν τῆς ἑλβετικῆς συμπολιτείας ὑπὸ τὸν Ἀρχιδοῦκα Ἰωάννην, καὶ ἐν τῇ ἰδιότητι ταύτῃ διέτριψεν ἐπὶ μῆνας ἐν Βέρνῃ, μέχρι τῆς γενικῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης.

Ἐπιστρέψας εἰς Ἀγγλίαν ἤρξατο πάλιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν, ἐξακολουθήσας αὐτὰς μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐκτὸς μικρῶν τινῶν διακοπῶν, γιγνομένων ἐξ ἀνάγκης ἕνεκα τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἀφ' ὧν ἀπηλλάγη τὸ 1823 λαβὼν τὴν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἄφεσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἔτος 1814 ἐδημοσιεύθησαν «Αἱ ἐν Ἑλλάδι ἔρευναι» αὐτοῦ, (Researches in Greece)· τὸ 1821 ἐγένετο ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς «Τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν» (Topografy of Athens)· καὶ το 1822 ἐξεδόθη «Ἡ περιήγησις εἰς Νουβίαν, Συρίαν καὶ Ἀραβίαν»· (Burckhardts travels in Nubia, Syria, and Arabia). Τὸ 1824 ἐξέθετο τὰς πρὸ 24 ἐτῶν παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας. Τὸ 1826 ἐδημοσιεύθη «Ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ σκιαγραφία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως» (Historical outline of the Greek jrevolution)· καὶ τὸ 1829. «Οἱ Δῆμοι τῆς Ἀττικῆς» (The Demi of Attica). Τὸ ἔτος 1830 ἐδημοσίευσεν ἓν τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ἐμβριθεστάτων αὐτοῦ συγγραμμάτων, «τὴν Περιήγησιν εἰς τὴν Πελοπόννησον» μετὰ χάρτου ἀκριβεστάτου (Travels in the Morea)· ταύτῃ δὲ ἠκολούθησε τὸ 1835 ἑτέρα τις μᾶλλον ἐκτεταμένη «Περιήγησις εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα». (Travels in northern Greece). Τὸ δὲ 1841 ἔτος ἐδημοσιεύθη ἡ δευτέρα ἔκδοσις τῆς Τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ἠσχολήθη ὁ Λήκιος εἰς τὴν ἔκδοσιν «τῶν ἑλληνικῶν νομισμάτων» (Numismata Hellenica), συγγράμματος σπουδαιοτάτου, περιέχοντος ἀκριβῆ καὶ πιστὴν περιγραφὴν παντὸς νομίσματος ἐμπεριεχομένου ἐν τῇ πλουσίᾳ αὐτοῦ συλλογῇ, μετὰ κριτικῶν καὶ ἱστορικῶν σημειώσεων· τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ 1855. Τὸ δὲ 1859 ὀλίγας ἑβδομάδας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐξεδόθη συμπλήρωμα τοῦ προηγουμένου. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα ὁμοῦ λαμβανόμενα εἰσὶν ἀνεξάντλητος πηγὴ πληροφοριῶν, δια πάντα ἀρχαιολόγον καὶ ἱστορικόν· διότι ὡς γνωστὸν ἐκ τῶν νομισμάτων διεχύθη πολλάκις τὸ πρῶτον φῶς ἐπὶ πολλῶν προβλημάτων τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τοπογραφίας, ἄλλως τε σκοτεινῶν ἢ συζητουμένων.

Ὁ Συνταγματάρχης Λήκιος ἦν μέλος πολλῶν ἐπιστημονικῶν συλλόγων ἀγγλικῶν τε καὶ ἄλλων· Ἐγένετο μέλος τῆς ἑταιρίας τῶν καλουμένων Dilettanti (α) τὸ 1814, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ λόρ-

---

(α Ἡ γνωστὴ αὕτη πανταχοῦ ἑταιρία τῶν Dilettanti, σύγκειται ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας, καταβαλλόντων ἀδρὰς χρηματικὰς ποσότητας πρὸς ἀρχαιολογικοὺς σκοπούς. Ὅταν δὲ συναχθῇ ποσόν τι κατάλληλον, τότε ἢ ἀποστέλλονται δι' αὐτοῦ εἰς διάφορα μέρη ἀρχαιολόγοι, χάριν ἀνασκαφῶν καὶ περιγραφῶν καὶ καταμετρήσεων διαφόρων μνημείων ἀρχαίων, ἢ ἐκδίδεται πολυδάπανόν τι ἀρχαιολογικὸν σύγγραμμα, προϊὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν τῆς ἑταιρίας αὐτῆς. Τοιοῦτον ἐστὶ τὸ κατὰ τὸ 1851 τυπωθὲν ἐν Λονδίνῳ διάσημον σύγγραμμα περὶ τῆς ἀττικῆς

δου Νορθούϊκ καὶ Ἀμιλτῶνος τὸ ἔτος 1859, ἦν ὁ δεύτερος ἐν τῷ καταλόγῳ, πρώτου ὄντος μόνου τοῦ λόρδου Ἀβερδίνου. Τὸ ἔτος 1828 ἐξελέχθη μέλος τοῦ Κλούβ(6) Ἦν προσέτι μέλος τῆς βασιλικῆς γεωγραφικῆς ἑταιρίας, καὶ ἐπίτιμον μέλος τῆς ἀσιατικῆς ἑταιρίας, ἀντιπρόεδρος τῆς βασιλικῆς ἑταιρίας τῆς φιλολογίας, ἐπίτιμον μέλος τῆς βασιλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τοῦ γαλλικοῦ βασιλικοῦ Ἰνστιτούτου.

Τὸ 1858 ὁ συνταγματάρχης Λήκιος ἐνυμφεύθη τὴν Ἐλισάβετ Οὐράν, πρεσβυτάτην θυγατέρα τοῦ Καρόλου Οὐΐλκινς, καὶ χήραν τοῦ Οὐϊλχέλμου Μάρσδεν. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ταῦτα εἰσὶ γνωστὰ εἰς τὸν ἀνατολικὸν φιλολογικὸν κόσμον.

Τὴν 6 Ἰαννουαρίου 1860 ὁ συνταγματάρχης Λήκιος ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ μετὰ βραχεῖαν τινὰ καὶ ὀξεῖαν ἀσθένειαν. Ἡ διάνοια αὐτοῦ οὐδέποτε ἐξησθένησεν· ἡ δραστηριότης αὐτοῦ μόλις ἐχαλαρώθη ὑπὸ τὸ βάρος ἐτῶν τριῶν πρὸς τοῖς ὀγδοήκοντα. Χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρὸς ὑπῆρξεν ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ ἀποχώρησις. Αἱ ἰδιότητες αὗται τοῦ χαρακτῆρος του, καθίστων μὲν αὐτὸν προσφιλέστατον πρὸς πάντας ὅσοι ἦσαν οἰκεῖοι αὐτῷ, ἀπέκρυπτον δὲ εἰς τοὺς πολλοὺς τὰς ἐξόχους πνευματικὰς δυνάμεις καὶ τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ παιδείαν.

Ὁ συνταγματάρχης Λήκιος ἐτάφη ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τοῦ Kensal Green. Ὁ ἱερεὺς ὁ Ἕλλην ἐξ οἰκείας βουλήσεως συνώδευσε τὴν κηδείαν αὐτοῦ, ἐκφράζων διὰ τούτου τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους του πρὸς ἄνδρα, ὅστις οὐδενὸς ἐφείσατο μέσου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, καὶ τοσοῦτον εἰργάσθη πρὸς ἑρμηνείαν καὶ διασάφισιν τῶν περιεργοτάτων ἰδιοτήτων τῆς ἑλληνικῆς χώρας, καὶ τῶν σκηνῶν τῆς ἐνδόξου ἱστορίας αὐτῆς. Ἐν αὐτῷ ἀπωλέσαμεν οὐ μόνον ἄνδρα σοφὸν καὶ ἀρχαιολόγον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον μέλος, συνδέον ἡμᾶς μετὰ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, τῆς φιλολογίας, καὶ τῆς κοινωνίας τῆς παρελθούσης γενεᾶς.

Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΗΣ.

ἀρχιτεκτονικῆς, πρὸς ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου ἐδαπανήθησαν τρεῖς χιλιάδες λιρῶν. An investigation of the principles of Athenian Architectonic, e t.c. London 1851. Publisched by the society of Dilettanti.

(6) Club κυρίως σημαίνει κορύνην, ῥόπαλον, Hercules club, τὸ ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους, ἐξ οὗ μεταφορικῶς καὶ δύναμις ἡ ἰσχύς· ὅθεν club-law ὁ νόμος τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης τῆς λέξεως σημασίας σύλλογοι καὶ συστήματα ἀνθρώπων πρός τινα πολιτικὸν ἢ ἄλλον τινα ἠθικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν σκοπὸν ὠνομάσθησαν club, τουτέστι κυρίως δύναμις ἡ ἰσχύς. Ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη ἑταιρία φέρει μόνον τὸ γενικὸν ὄνομα πάσης ἑταιρίας, καλουμένης ἁπλῶς club, διότι εἶναι σύλλογος πολυμελέστατος πάντων ἐν γένει τῶν ἐπὶ παιδείᾳ διακρινομένων ἀνδρῶν, περιλαμβάνων πρόσωπα πάσης κοινωνικῆς τάξεως. Ἐν αὐτῇ π. χ. συναντῶνται ὑπουργοὶ καὶ ἔμποροι, καθηγηταὶ καὶ καλλιτέχναι, βιομήχανοι καὶ τραπεζῖται· οὕτω δὲ κυρίως ἡ ἑταιρία αὕτη χρησιμεύει ὡς μέσον συνεντεύξεως, ἐπὶ ἀμοιβαίᾳ διακοινώσει ἰδεῶν, προσώπων, ἅτινα ἄλλως δυσκόλως ἠδύναντο νὰ συνέλθωσιν ἐπὶ τὸ αὐτό, ἕνεκα τῆς φύσεως καὶ τοῦ εἴδους τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν.

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ (1).

—ooo—

Ἐν Στενημάχῳ τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1860.

Περισπούδαστε φίλε!

Σήμερον, τέλος πάντων, ἔρχομαι νὰ ἐκπληρώσω κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν πρὸ πολλοῦ δοθεῖσαν ὑπόσχεσίν μου, ἐπιστέλλων ὑμῖν ὅσα ἐν ὥραις σχολῆς ἐδυνήθην μέχρι τοῦδε νὰ συναθροίσω περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, οἷον ἔθιμά τινα τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, μύθους, παιδιάς, λέξεις, ἐπιγραφὰς κλπ. Ἄνδρες δὲ σοφοὶ θέλουσι βεβαίως ἀναλάβει τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν τοιούτων ἔρευναν, τὴν ἀντιπαράθεσιν αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν προγόνων ἡμῶν ἀνάλογα, καὶ ἐν γένει τὴν καθολικὴν αὐτῶν ἐξέτασιν, καθὼς καὶ προκηρύξεις περὶ τούτου ἐδημοσιεύθησαν (ὅρ. *Ἡμέρας* ἀριθ. 223).

Ἡ ἀνάγκη δὲ καὶ ἡ χρησιμότης τῆς τούτων συλλογῆς καὶ δημοσιεύσεως ὑπὸ πολλῶν ἤδη κατεδείχθη. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς αὐτῶν ἀξίας, τὰ τοιαῦτα συντελοῦσι πολὺ καὶ εἰς τὸ νὰ καταδείξωσιν ἀδιαφιλονεικήτως τὴν ἀληθῆ καταγωγὴν τῶν λαῶν τῶν χωρῶν μάλιστα τούτων, τοὺς ὁποίους ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τοσοῦτον ἐπιμόνως καὶ πεισματωδῶς ζητοῦσί τινες ν' ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν ἐνδόξων αὐτῶν ἀναμνήσεων καὶ ἀπὸ τῶν οὐχ ἧττον ἐνδόξων προσδοκιῶν αὐτῶν. Εἶναι δὲ χρέος ἁπάντων τῶν λογίων νὰ συλλέγωσιν ὅλα τὰ τοιαῦτα ἐπιμελῶς ἐν ὅσῳ εἶναι καιρός· διότι ἴσως μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν τὸ ἔργον καταστήσεται δυσχερέστερον, ἀφοῦ ὁ τοσοῦτον ἀκρίτως, καὶ ἐν πολλοῖς ἐν οὐ δέοντι, ὑπὸ πάντων εἰσποιούμενος *εὐρωπαϊσμὸς* ἢ μᾶλλον *ξενισμός*, ἐξοστρακίζων ἀνηλεῶς καὶ *βράκας* καὶ *μπενήσια* καὶ κεφαλῆς καλύμματα ποικιλότατα καὶ *ἀντεριὰ* καὶ *λεμπαντέδες* καὶ *δεσίματα* (2), ἀπειλεῖ καὶ αὐτὰς τὰς ἀθωοτάτας παιδιὰς νὰ ἀφανίσῃ, καὶ τοὺς ἐθνικοὺς μύθους νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ μυθιστοριῶν καὶ ἱπποτικῶν διηγηματίων, ἀντεισάγων εἰς τὰ τέως προσφιλῆ ἐν τοῖς διηγήμασι τοῖς ἁπλοῖς ὀνόματα τοῦ *Κώστα* καὶ τοῦ *Γιάννη* καὶ τοῦ *Εὐθυμίου* καὶ τῆς *Ἑλένης* καὶ τῆς *Φρόσως*, ὀνόματα ἄλλα, *Ἀλφρέδους*, *Καρόλους*, *Λουκρητίας*. Ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων εἶναι ὅτι πολλὰ τῶν κάτωθι ἀναφερομένων ἤρχισαν νὰ ἐκλείπωσιν ἢ τοὐλάχιστον νὰ χλευάζωνται, καὶ νὰ περιορίζωνται μόνον εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ λαοῦ τάξεις, αἵτινες εἶναι πάντοτε ὁ πιστότερος φύλαξ τῆς προγονικῆς παρακαταθήκης.

(1) Ὅρα φυλλάδ. Πανδώρας 234 περὶ τῆς ἑλληνικῆς κωμοπόλεως Στενημάχου, καὶ 249 περὶ τῆς Διοικήσεως Φιλιππουπόλεως.

(2) Εἶδος γυναικείου ἀναδέσμου.

Α'. Ἔθιμα.

1. *Κατὰ τὴν γέννησιν.*

Ὅταν γυνή τις γεννήσῃ, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἢ τὴν ἐπιοῦσαν τελοῦνται τὰ *Γεννητούρια* (Γενέθλια). δηλ. προσκαλοῦνται αἱ πλησιέστεραι συγγενεῖς καὶ φίλαι τῆς τεκούσης, καὶ παρατίθεται αὐταῖς τράπεζα, ἡ δὲ *μπάμπου* (ἡ μαῖα) φέρει την *πῆτταν*, τὴν ὁποίαν πηδῶσα καὶ εὐχὰς ἀπαγγέλλουσα ὑπὲρ τοῦ βρέφους, κόπτει σταυροειδῶς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της, καὶ ἔπειτα κόπτουσιν ἐξ αὐτῆς ἀνὰ ἓν τεμάχιον ὅλαι αἱ παρακαθήμεναι γυναῖκες· ἀκολούθως δε ἡ μαῖα θυμιάζει τὴν τράπεζαν καὶ τὰς γυναῖκας, μεθ' ὃ τρώγουσι, καὶ οὕτω περαιοῦται ἡ τελετή.

Τὰς ἀκολούθους ἡμέρας στέλλουσιν ὅλοι οἱ συγγενεῖς γλυκήσματα καὶ διάφορα φαγητὰ εἰς τὴν *λεχῶσαν*, καὶ ὅταν ἔλθωσιν εἰς δευτέραν ἐπίσκεψιν, φέρουσι δῶρόν τι εἰς τὸ βρέφος, νόμισμα, ἢ κόσμημά τι. Συνήθως βαπτίζεται τὸ βρέφος τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, πρὶν δε βαπτισθῇ ὀνομάζουσιν αὐτὸ *Σιδέρην*, οἱονεὶ σιδηροῦν, υἱγιές, εὐχετικῶς, (1), καὶ ποτὲ δὲν ἀφίνεται μόνη ἡ μήτηρ μετὰ τοῦ τέκνου της ἐν τῷ θαλάμῳ, ὑπαρχούσης τῆς δεισιδαιμονίας, ὅτι τὰ κακὰ πνεύματα εὑρίσκουσι καιρὸν νὰ ἐπηρεάσωσι καὶ τὴν λεχῶσαν καὶ τὸ βρέφος· ὁμοίως δὲν συγχωρεῖται εἰς οὐδένα νὰ εἰσελθῇ εἰς τὸν θάλαμον αὐτῆς ἅμ' ὡς νυκτώσῃ. Πρὸ τοῦ δὲ νὰ *σαραντίσῃ* ἡ μήτηρ δὲν ἐξέρχεται τῆς οἰκίας. Ἀφοῦ δὲ *χρονίσῃ* τὸ νήπιον, τότε οἱ συγγενεῖς ἢ οἱ γείτονες λάθρα κλέπτουσιν αὐτὸ ἀπὸ τῆς μητρός του, τὸ ἐνδύουσι ἀλλοκότως πως, ὁπλίζοντες αὐτὸ καὶ περιδέοντες διὰ μηρύματος (θηλειᾶς) βάμβακος ἐρυθροῦ χρώματος, φερομένου ἀπὸ τοῦ ὤμου ὑπὸ τὴν ἑτέραν μασχάλην, συνάπτοντες τὰ δύο ἄκρα διὰ κλείθρου, καὶ οὕτω μετημφιεσμένον φέρουσιν αὐτὸ εἰς τὴν μητέρα. Καὶ τότε τὸ παραδίδουσιν αὐτῇ, ἀνοίγοντες τὸ κλεῖθρον, ὅταν ὑποσχεθῇ αὐτοῖς ἑστίασιν. Καθημένη δε ἡ μήτηρ παρὰ τὸ λίκνον τοῦ τέκνου αὐτῆς, καὶ ἐλαφρῶς κινοῦσα αυτὸ τὸ νανουρίζει διὰ τοῦ ἑξῆς ᾄσματος·

« *Ἔλα, ὕπνε, κι' ἔπαρέ το, νάνι,*
ἔλα κι' ἀποκοίμισέ το, λιούλιου.
Πάν το κ' εἰς τοῦ Μάϊ τ' ἀμπέλι, νάνι,
κ' εἰς τοῦ Μάϊ τὸ περιβόλι, λιούλιου.
Δές τῳ Μάϊ τὸ λουλοῦδι
καὶ τοῦ Μάϊ τὸ σταφῦλι,
νὰ κοιμᾶται σὰν τ' ἀρνάκι
νὰ ξυπνάῃ 'σὰν ἀηδονάκι. »

Ὅταν δὲ φιλαρέσκως καὶ θωπευτικῶς χορεύῃ τὸ τέκνον της ἡ μήτηρ, ᾄδει τὸ ἑξῆς·

« *Τὸ παιδί μου τὸ καλὸ*
ποιὸς τὸ λέγει ἀχαμνό,
ἄσχημά 'ναι τὰ ῥοῦχά της
κι' ἀλεποῦ στ' ἀρνίθια της
καὶ κάτα στὸ προζύμι της. »

Καὶ πάλιν.

« *Διέτε το, μῶρ', 'διέτε το!*
πῶς πηδάει καὶ ῥίχνεται,
σὰν σπυρὶ ῥοΐθι
σὰν μαργαριτάρι ».

Ἡ δὲ τιτθὴ βαυκαλίζουσα τὸ βρέφος λέγει μετ' ᾠδῆς·

« *Νά τε το, κρατεῖτέ το,*
ὡς 'ποῦ νάλθῃ ἡ μάνα του
ἀπὸ πέρ' ἀπ' τὴ χαρά,
νὰ τῷ φέρῃ δυὸ κοκκὰ
δυὸ κοκκὰ καὶ δυὸ καλὰ
καὶ τῆς κάτας τὴν οὐρὰ
καὶ τοῦ ποντικοῦ τ' αὐτιά! »

Ὅταν τῶν παίδων οἱ πρῶτοι ὀδόντες πίπτωσι, ῥίπτουσιν αὐτοὺς εἰς τὰς στέγας, λέγοντες·— « *Νά σου κριτοκόκκαλο καὶ δός μου σιδηρένιο.* »

2. *Γαμήλια.*

Ὁ γάμος ἄρχεται μίαν ἑβδομάδα πρὸ τῆς τελετῆς τῶν στεφανωμάτων, καὶ τὴν μὲν προτεραίαν Κυριακὴν στέλλονται παρὰ τοῦ νυμφίου πρὸς τὴν νύμφην τὰ λεγόμενα *χαμαμλήκια* (λοῦτρα), τὴν δὲ Πέμπτην στέλλονται ἀμοιβαίως δῶρα (τὰ *Σινιά*) συνοδευόμενα μετὰ μουσικῶν ὀργάνων, τὴν δὲ Παρασκευὴν γίνονται τὰ καλούμενα *Κοσκινίσματα* ἔν τε τῇ τοῦ νυμφίου καὶ τῆς νύμφης οἰκίᾳ· δηλ. ἀφοῦ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῶν οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ μάλιστα αἱ γυναῖκες, στρωννύουσι σινδόνα ἐν τῷ μέσῳ της αἰθούσης, καὶ ἐπ' αὐτῆς θέτουσι σκάφην, δύο δὲ συγγενεῖς, νεόνυμφοι μάλιστα κυρίαι, κοσκινίζουσιν ἄλευρον, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἀναμιγνύει μὲ βούτυρον καὶ μέλι παιδίον ἄῤῥεν. Μετὰ δὲ τὴν πρᾶξιν ταύτην καλύπτουσι τὴν σκάφην μὲ ἑτέραν σινδόνην, καὶ ἅπασαι αἱ γυναῖκες χορεύουσι πέριξ αὐτῆς, προεξαρχούσης τῆς πλησιεστέρας συγγενοῦς, ἥτις τότε κοσμεῖ τὴν κεφαλὴν μὲ κίδαριν μεγάλην. Μετὰ δὲ τὸν χορὸν μία αὐτῶν λαμβάνει κόσκινον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἄλευρον, καὶ ἄλλη παρακολουθοῦσα αὐτὴν λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ καὶ χρίει ὅλας τὰς παρισταμένας εἰς τὰς παρειὰς (συμβολικῶς τούτου δηλοῦντος εὐχὴν γήρως), ἐκεῖναι δὲ ῥίπτουσι δῶρόν τι εἰς τὸ κόσκινον. Τὸ δὲ Σάββατον *κόπτεται ἡ πῆττα* εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης· ἀφοῦ προσκληθῶσι πάλιν αἱ συγγενεῖς, ἡ νύμφη καθίζεται ἐπί τινος θρανίου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θαλάμου, καὶ καλύπτεται δι' ἐρυθροῦ καλύμματος· ἔπειτα θέτουσιν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῆς τὴν πῆτταν, τὴν ὁποίαν κρατοῦσι δύο νέοι συγγενεῖς αὐτῆς, ἐπὶ δὲ τῶν γο-

(1) Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὀνομάζεται ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πρὸ τοῦ βαπτίσματος « Δράκος ». Σ. Π.

νάτων αὐτῆς καθίζουσι παιδίον ἄῤῥεν· ἀφοῦ δὲ εὐλογήσῃ τὴν πήτταν ὁ ἱερεύς, τὴν κόπτουσι καὶ τὴν σηκόνουσιν. Η νύμφη τότε τρέχει δρομαία νὰ κρυφθῇ εἰς παρακείμενον δωμάτιον, ἐν ᾧ ὅλοι οἱ παρόντες κτυποῦσι καὶ εὔχονται αὐτήν. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ νυμφίου, ἔνθα προσκαλοῦνται οἱ νέοι συγγενεῖς καὶ φίλοι αὐτοῦ. Τὴν δὲ Κυριακὴν οἱ μὲν νέοι *ἀλλάζουσι* τὸν γαμβρὸν αἱ δὲ νέαι τὴν νύμφην, τὴν ὁποίαν ζωννύει ὁ πατήρ, ἢ μὴ ὑπάρχοντος πατρὸς, ὁ πλησιέστερος συγγενὴς, τὰ δὲ πέδιλα θέτει ὁ λεγόμενος *Ντέβερος*. Ὅταν δὲ ἐξέρχηται πλέον τῆς πατρικῆς οἰκίας ἡ νύμφη συνωδευμένη ὑπὸ πάντων τῶν προσκεκλημένων, καὶ κρατουμένη ὑπὸ δύο μειρακίων συγγενῶν της, διὰ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μυστηρίου, οἱ μουσικοὶ ᾄδουσι τὸ ἑξῆς ᾀσμάτιον μὲ ἦχον πένθιμον·

> « *Έχετε γειὰ, γειτόνισσαις,*
> *καὶ σεῖς, μακρογειτόνισσαις,*
> *ἐγὼ πηγαίνω στὸ καλὸ*
> *καθὼς εἶναι γραμμένο* » κτ.λ.

Ἀφοῦ δὲ τελειώσῃ ἡ τελετὴ, παιδίον ἄῤῥεν διερχόμενον διὰ μέσου τῶν δύο νεονύμφων χωρίζει αὐτοὺς, καὶ τότε πλέον παραλαμβάνεται ἡ νύμφη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ νυμφίου καὶ διευθύνονται ὅλοι εἰς τὴν οἰκίαν τούτου, διὰ νὰ εὐωχηθῶσιν. Ἐὰν δὲ καθ' ὁδὸν ἀπαντήσωσι βρύσιν, ῥίπτουσιν ἐν αὐτῇ οἱ συγγενεῖς τῶν νυμφίων κερμάτια ἀργύρου. Ἀφοῦ δὲ ἀπέλθωσιν οἴκαδε, οἱ μὲν ἄνδρες κάθηνται χωριστὰ, λαμβάνοντος τὴν πρωτοκαθεδρίαν τοῦ *συντέκνου*, παρ' ᾧ κάθηνται οἱ πενθεροὶ, ὁ δὲ γαμβρὸς ἵσταται μὲ τὴν νυμφικὴν λαμπάδα εἰς τὰς χεῖρας· καὶ ἀφοῦ τῷ εὐχηθῶσι τὰ δέοντα λαμβάνει παρὰ τοῦ συντέκνου καὶ τῶν πενθερῶν τὴν ἄδειαν νὰ καθήσῃ. Εἰς ἕτερον δὲ θάλαμον κάθηνται αἱ γυναῖκες, καὶ ἐν τῇ γωνίᾳ ἵσταται ὀρθὴ ἡ νύμφη, κρατοῦσα τὴν λαμπάδα, καὶ ἐξακολουθοῦσα νὰ *καμαρώνῃ* μὴ προφέρουσα μηδὲ λέξιν. Αἱ εὐωχίαι αἱ γαμήλιαι ἐξακολουθοῦσι τρεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ Βάκχος καὶ ἡ Τερψιχόρη εἶναι αἱ λατρευόμεναι θεότητες· τὴν δὲ Δευτέραν τὸ ἑσπέρας, πρὸ τοῦ δείπνου, ἡ νύμφη *χύνει νύψιμον* εἰς ὅλους τοὺς ἑστιωμένους, οἵτινες ῥίπτουσιν εἰς τὴν λεκάνην δῶρον νόμισμά τι. Τὴν δὲ προσεχῆ Κυριακὴν προσκαλοῦσι τοὺς νεονύμφους εἰς ἑστίασιν οἱ γονεῖς τῆς νύμφης. Ὅταν αὕτη εἰσέρχηται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νυμφίου, πρέπει νὰ θέσῃ πρῶτον τὸν δεξιὸν πόδα, ὡς καλὸν οἰωνὸν, καὶ ἅμα εἰσελθούσῃ δίδουσιν αὐτῇ ἕνα ἄρτον, διὰ νὰ κομίσῃ αὐτὸν μέχρι τοῦ θαλάμου. Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἐμβαίνει ἡ νύμφη εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς νέας οἰκίας, καὶ κρατοῦσα τὸν *πεῖρον* (ἔμβολον) τοῦ *βοιτσίου*, χύνει νερὸν εἰς σημεῖον εὐτυχίας. Κατὰ τὸν γάμον ἡ νύμφη καλύπτεται μὲ τὸ *Νύφιασμα* (λεπτοφυέστατον ὕφασμα) καὶ μὲ χρυσᾶ *τέλια*, τὰ ὁποῖα καὶ ἀκολούθως ἐπὶ ἕνα μῆνα φορεῖ, στρέφουσα αὐτὰ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐπὶ τῆς λυτῆς κόμης. Τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου ὁ νυμφίος χορεύει πλησίον τῆς νύμφης, καὶ ᾄδεται τότε τὸ ᾆσμα·

> « *Τώρα δοξάζω τὸν Θεὸ*
> *ποῦ πιάνω χέρι δροσερό.* »

Τὴν δὲ τρίτην ὁ γαμβρὸς πορευόμενος εἰς τὴν ἀγορὰν ἀγοράζει ἅλας καὶ ἄρτον. Τὴν σήμερον τὰ πλεῖστα τούτων τῶν ἐθίμων παρημελήθησαν.

3. *Ἐπικήδεια.*

Ὅταν ἀποθάνῃ τις, ἀφοῦ θέσωσιν αὐτὸν καταλλήλως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θαλάμου, αἱ πλησιέστεραι συγγενεῖς κάθηνται παρ' αὐτῷ καὶ θρηνοῦσιν ἐπαινοῦσαι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα τοῦ ἀποθανόντος ἢ τῆς ἀποθανούσης, κοπτόμεναι καὶ ὀδυρόμεναι μεγαλοφώνως, αἱ δὲ ἄλλαι γυναῖκες κινοῦσι τὴν κεφαλὴν ἐλεεινῶς. Στολίζουσι δὲ τὸν νεκρὸν μὲ διάφορα ἄνθη· τὴν δὲ νύκτα δὲν ἀφίνουσι τὸν νεκρὸν μόνον, φοβούμενοι μὴ *βροκολακιάσῃ*· ἀπαγόμενον δὲ εἰς τὴν ὑστάτην κατοικίαν του, συνοδεύουσιν αὐτὸν οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες, ἐξ ὧν αἱ πλησιέσταται παρακολουθοῦσαι τὸν νεκρικὸν κράβατον ἐκ τοῦ πλησίον ὀδύρονται καὶ κόπτονται μεγαλοφώνως, ἀσκεπεῖς καὶ λυτὰς ἔχουσαι τὰς κόμας. Μετὰ δὲ τὴν κηδείαν ἐπιστρέφουσιν οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς εἰς τὴν οἰκίαν, παρὰ τὴν θύραν τῆς ὁποίας ὑπάρχει νιπτὴρ, καὶ νιψαμένοις παρατίθεται αὐτοῖς τράπεζα· τοῦτο δὲ ὀνομάζεται *Παρηγοριά*. Τὴν ἄλλην ἡμέραν λίαν πρωῒ οἱ πλησιέστατοι συγγενεῖς ἀπέρχονται εἰς τὸν τάφον, φέροντες ἄνθη καὶ σπένδοντες αὐτὸν οἴνῳ. Κατὰ πᾶσαν δὲ ἑορτὴν, καὶ ἄλλας ὡρισμένας ἡμέρας, καθὼς τὰ *ἐννεάμερα*, τὰ *σαράντα* κλ. ποιοῦσι τὸ αὐτὸ, κομίζοντες καὶ πλακούντια *(κολύκια)*, εἰς δὲ τὰ παιδία φέρουσι διάφορα ζυμαρικὰ κατεσκευασμένα ἐν ὁμοιώματι μικρῶν πτηνῶν καὶ ἄλλων ζώων. Κατὰ τὰς διαφόρους δὲ ὥρας τοῦ ἔτους φέρουσιν εἰς τοὺς τάφους κεράσια, σταφυλὰς, μῆλα, κλπ. Μέχρι δὲ πρὸ ὀλίγου ἐτίθετο νόμισμα εἰς τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ διὰ τὸν *Χάρο*.

4. *Ἄλλα τινὰ ἐν ὡρισμέναις τοῦ ἔτους ἐποχαῖς.*

Τὴν πρώτην τοῦ ἔτους καθὼς πανταχοῦ οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἑορτάζουσιν ἐξαιρέτως πως. Ἀφ' ἑσπέρας γίνεται ὁ λεγόμενος *Ποδιακὸς* (1) ὡς ἀγαθὸν προοιώνισμα· θέτουσι δηλ. ἐπὶ μὲν πινακίου σῖτον καὶ μικρὰ κερμάτια νομίσματος, εἰς δὲ τὸ εἰκονοστάσιον ποτήριον οἴνου μετὰ νομισμάτων μικρῶν· ὅστις δ' ἐγερθῇ πρωϊαίτερον τῶν ἄλλων, λαμβάνει τὸ πινάκιον, καὶ σκορπίζει τὸν σῖτον καὶ

(1) Ἡ λέξις παράγεται παρὰ τοῦ π ο ῦ ς-π ο δ ό ς καὶ ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν μὲ τὸ π ο δ α ρ ι κ ό ν· ὅθεν εἰς πάσας ἐργασίας ἔναρξιν εὔχονται λέγοντες κ α λ ὸ ν π ο δ ι α κ ό ν· ὁμοίως λέγουσιν, ο ὗ τ ο ς ἔ χ ε ι κ α λ ὸ ν π ο δ ι α κ ὸ ν, κλπ.

τὰ νομίσματα εἰς τοὺς κοιμωμένους, εἰς σημεῖον εὐτυχίας, καὶ συγχρόνως κτυπᾷ αὐτοὺς μὲ τὴν σοῦρβαν ἤτοι θαλλὸν κρανείας, ἐπιλέγων

« *Χαρὰ καὶ Ἅγιος Βασίλης !*
καὶ τοῦ χρόνου νὰ ζήσῃς ! »

καὶ ὡς βραβεῖον τῆς ἐγρηγορότητός του λαμβάνει τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου καὶ τῶν νομισμάτων· οἱ δὲ κοιμώμενοι ἐγείρονται καὶ ἐπιμελῶς συνάζουσι τὰ σκορπισθέντα. Ὅλην δὲ τὴν ἡμέραν ἔπειτα οἱ παῖδες συνειθίζουσι νὰ *σουρβίζουν* τοὺς συγγενεῖς κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δωρούμενοι μὲ γλυκίσματα ἢ μὲ νομίσματα. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν γίνονται αἱ *βασιλόπηττοι* (μελιτόπηττοι μὲ βούτυρον πλασμέναι), τετμημέναι εἰς ῥομβοειδῆ τεμάχια, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐγκρύπτουσι μικρὸν νόμισμα. Τὴν ἡμέραν δὲ τοῦ Προδρόμου, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουσιν *Ἀξιώματα*, *ἀξιόνουσι* τοὺς μεμνηστευμένους καὶ τὰς μεμνηστευμένας· δηλ. οἱ συγγενεῖς καθίζουσιν αὐτοὺς ἐπί τινος προσκεφαλαίου ἢ ἄλλου τινὸς πράγματος, καὶ λαμβάνοντες τὰς τέσσαρας ἄκρας αὐτοῦ αἴρουσι τρὶς ἐπιλέγοντες « *ἄξιος ἄξιος καὶ τοῦ χρόνου νὰ ζήσῃς* »! Ὁ δὲ ἀξιονόμενος ὑπόσχεται ἑστίασιν εἰς τούτους. Ἡ δὲ ἐπιοῦσα τῆς τοῦ Ἁγίου Προδρόμου ἑορτῆς ἡμέρα τῆς *Μπάμπους*, καθ' ἣν πᾶσα μήτηρ οἵας δήποτε τάξεως καὶ ἂν ᾖ, ὀφείλει αὐτοπροσώπως νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν *Μπάμπου της* (τὴν μαῖαν), κομίζουσα αὐτῇ δῶρα, ἕνα ἄρτον, ἕνα ἀλάντα (ψαρόνευρον), σαπώνιον καὶ εἴ τι ἄλλο· χύνει δὲ καὶ νίψιμον εἰς αὐτὴν, ἥτις ἀπομάσσει τὰς χεῖρας εἰς τὸ φόρεμα ἐκείνης. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν γίνονται οἱ *Στάρτσιοι* (1), ἀνάλογοι μὲ τοὺς ἀλλαχοῦ γινομένους κατὰ τὴν ἀποκρέω *μασκαράδας*, τῶν ὁποίων ὅμως οὐσιωδῶς διαφέρουσιν· ἐπειδὴ ἐνταῦθα πᾶσα ἑταιρία τοιαύτη παρασκευάζει ἕνα *γενίτσαρον* ὡπλισμένον καὶ μεγαλοπρεπῆ, καὶ ἕνα *στάρτσον*, ὡς σάτυρον τῷ ὄντι, δηλ. γελοῖον πρόσωπον· καὶ κατόπιν τοῦ γενιτσάρου ἀκολουθεῖ ἡ *καντύνα* μὲ προχοΐδα εἰς τὰς χεῖρας, παριστῶσα, φαίνεται, αἰχμάλωτον τοῦ γενιτσάρου, οὗτοι δὲ περιφέρονται ἀκολουθούμενοι, ὡς εἰκὸς, ἀπὸ πολυάριθμον πλῆθος, εἰς τὰς ὁδοὺς, χορεύοντες καὶ παίζοντες· συνοδεύονται δὲ ὑπὸ τυμπάνου.

Τὴν δὲ ἡμέραν τῶν Βαΐων ᾄδουσιν οἱ παῖδες τὴν ἑξῆς ᾠδήν·

« *Βάϊα, βάϊα τοῦ Βαϊοῦ*
ὡς τὴν ἄλλ' τὴν Κυριακὴ
μὲ τὸ κόκκινο τ' αὐγὸ
μὲ τὸ φοῦρνο τὸ ψωμὶ
μὲ τὴ σούγλα τὸ ψητὸ
μὲ τὴν τσιότρα τὸ κρασί. »

Διὰ δὲ τὸ Ἅγιον Πάσχα κάμνουσι τὰ *τσιορέκια*, καὶ πᾶς τις στέλλει εἰς τοὺς συγγενεῖς του (οἱ κατώτεροι πρὸς τοὺς ἀνωτέρους) ἓν ἐξ αὐτῶν μὲ κόκκινα αὐγά. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ὀλίγον πρὸ τοῦ Πάσχα φθάνουσιν αἱ χελιδόνες, καὶ ἀρχίζουσι ν' ᾄδωσιν ἀναγγέλλουσαι τὴν ἄφιξιν τοῦ ἔαρος, οἱ παῖδες μετέφρασαν τρόπον τινὰ τὰ ᾄσματα τῆς χελιδόνος (1) εἰς τὴν ἑξῆς ᾠδήν· (οἱονεὶ λέγουσιν αἱ χελιδόνες)

« *Ζυμόνετε καὶ πλάνετε,*
καὶ μένα τσιορεκάκι, (δὶς)
χωρίζετε καὶ ῥάπτετε,
καὶ μένα γελεκάκι. » (δὶς)

Τὴν δὲ πρώτην Μαρτίου οἱ μαθηταὶ τῶν κοινῶν Σχολείων ἐσυνείθιζον νὰ ἑορτάζωσι τὸν *Μάρτιον* (τὸν Ἄρην)· ὅθεν οἱ μὲν μικροὶ ἐλάμβανον εἰς χεῖράς των τὰς *χελιδόνας*, ὄργανον μικρὸν, συνιστάμενον ὑπὸ βάσεως ξυλίνης, εἰς ἣν προσήρμοστο ἡμικύκλιον ἐπίσης ξύλινον, διὰ μέσου δὲ αὐτοῦ διήρχετο ἄξων, κινούμενος ἐλευθέρως ἐπὶ ὀπῆς τινος τῆς βάσεως διὰ κλωστῆς, περιειλιγμένης εἰς αὐτὸν τὸν ἄξονα καὶ διερχομένης εἰς τὸ πλάγιον μέρος τοῦ ἡμικυκλίου, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ ἄξονος ἐπεκάθητο ξυλίνη χελιδὼν, ἥτις κινουμένη ταχέως ἀπετέλει θόρυβόν τινα· εἶχον δὲ αὐτὴν ποικίλως κεχρωματισμένην.

Οἱ δὲ ἡλικιωμένοι τῶν μαθητῶν ἐκράτουν τὰ *κλιούνκια*, (εἶδος πελέκεως. ἀπὸ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους ἀμβλέος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἑτέρου ὀξέος καὶ κεκλιμένου). Περιεφέροντο δὲ οὗτοι ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, ᾄδοντες ᾄσματα, ὡς τὰ ἑξῆς·

« *Χελιδόνα μου χρυσῆ,*
'σαν τρυγόνα πλουμιστὴ,
κάθησε καὶ λάλησε,
καὶ ὥραν παρακάλεσε·
ὅποιος δώσῃ τὸν παρὰ,
νὰ χ' ὑγεία καὶ χαρὰ,
ὅποιος δώσῃ τ' ἄσπρο
νὰ μὴ φανῇ στὸ κάστρο,
ὅποιος δώσ' τὸ διάρι
νὰ πάρωμε χαβιάρι. »

Καὶ πάλιν·

« *Μάρτιος μᾶς ἦρθε*
καὶ καλὸς μᾶς ηὗρε

---

(1) Δὲν ἐνθυμοῦμαι τίς ἐτυμολόγησε τὴν λέξιν παρὰ τοῦ Σάτυρος.

(1) Ὁ Ἀριστοφάνης (Ὄρν. 1415) λέγει « ἐς θοἰμάτιον τὸ σκολιὸν ᾄδειν μοι δοκεῖ », ἔνθα σχόλιόν τι λέγει « in suam ipsius vestem. S. Ἐπειδὴ συνεχῶς χελιδόνας λέγει τοιοῦτόν τ φησιν « ἔαρος χρήζει, παλαιὸν γὰρ χιτῶνα ἔχει. » — Ἀλλὰ δὲν τολμῶ νὰ ἐκφέρω γνώμην, ἐὰν τοῦτο ἔχει σχέσιν τινὰ μὲ τὴν ὡς ἀνωτέρω ᾠδὴν τῶν χελιδόνων· διότι ἐνταῦθα οὔτε τὴν ἔκδοσιν ἐκείνην τοῦ Ἀριστοφάνους, τὴν ὁποίαν ποτὲ ἐν τῇ τοῦ Πανεπιστημίου βιβλιοθήκῃ εἶδον, ἔχω, οὔτε ἄλλην τινὰ μὲ σχόλια· ἀφίνεται λοιπὸν ἡ κρίσις εἰς τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα δεινούς.

τὰ ὄρεια ἀνθοῦσι
κάμποι λουλουδοῦσι.
Καὶ σὺ καλὴ 'νοικοκυρὰ,
βάλε τὰ πατήκια σου
καὶ σέβα στὸ κελλάρι σου,
ἔβγαλε σαράκ' (1) αὐγὰ,
δὸς ἡμᾶς τὰ τέσσερα
καὶ σᾶς τὰ εἰκοστέσσερα, (2)
νὰ μὴ μᾶς δείρ' ὁ δάσκαλος
δάσκαλος πρωτόσκολος,
νἄχωμε τὴν ἁμαρτία του
καὶ τὴν κολασία του.
Ἔξω ψύλλ' καὶ ποντικοὶ
μέσα ἥλιος καὶ χαρὰ
καὶ χαρὰ καὶ πασχαλιὰ
καὶ πάλι καὶ τοῦ χρόν'!»

Ἄλλο.

«*Ρήνη (3), ῥήνη ῥεύονται,*
ῥήνη κουκουρεύονται,
ῥήνη 'πάγει 'στὰ βουνὰ
στὰ βουνὰ τὰ πετρωτά,
νὰ φωνάξῃ, Ἀετέ,
Ἀετὲ, σταυραετὲ,
τὸ παιδὶ ποῦ βάπτισες
ψάριν, ψάριν ἔφαγε,
κόκκαλον κατάπιε·
ποῦ νὰ τὸ ἰατρεύσωμεν; —
'Στὴν Ἀγυιὰ στὴν Παναγυιὰ (4)
'πῶχ' ἀνώγεια καὶ κατώγεια
καὶ 'ψηλὰ τὰ περιβόλια.»

Καὶ ἄλλο·

«*Ἦλθεν ἡ Ἄνοιξις*
ὥρα καλή·
νὰ, καὶ τὰ δένδρα
τὰ δροσερὰ
νὰ, καὶ τὰ χόρτα
τὰ τρυφερά.»

Ἐφιλοδώρουν δὲ αὐτοὺς συνήθως μὲ ὠὰ, ἢ καὶ μὲ χρήματα. Ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὁ μακαρίτης Λευκίας ἀναφέρει περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου ἔν τινι φυλλαδίῳ αὐτοῦ.

Τὴν 24 τοῦ μηνὸς Ἰουνίου, ἑορτὴν τοῦ Προφήτου Προδρόμου, κάμνουσιν αἱ νεάνιδες τὴν *Καληνίτσαν*· δηλ. ἀφοῦ αἱ παρθένοι τῆς συνοικίας συναχθῶσιν ἔν τινι οἰκίᾳ, ἐνδύουσι μίαν τούτων ὡς οἷόν τε πολυτελῶς, ὡς νύμφην, καὶ ἔπειτα κρατοῦσαι αὐτὴν μὲ ἦθος εὐλαβὲς, καὶ διὰ τῶν χαρτίνων ῥιπιδίων των ἀνεμίζουσαι διέρχονται τὴν πόλιν, ᾄδουσαι τὸ παρὰ πόδας ᾆσμα, καὶ ἔρχονται εἴς τινα ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐξοχὴν, ὅπου τρώγουσι, χορεύουσι καὶ ᾄδουσι πάλιν ὅλαι αἱ παρθένοι· οἱ δὲ παῖδες τῆς αὐτῆς συνοικίας, ὡπλισμένοι μὲ σφενδόνας καὶ μὲ τοὺς λεγομένους *φάλαγγας* (1), συνοδεύουσι τὴν *Καληνίτσαν*, ἕτοιμοι νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας, ἢ ν' ἀρχίσωσι τρομερὸν πετροπόλεμον κατὰ παντὸς, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ διαταράξῃ τὴν ἑορτὴν καὶ τὴν πανήγυριν ἐκείνην. Ἰδοὺ τὸ ἐπίσημον τῆς ἑορτῆς ᾆσμα·

«*Καλὴ Νίτσα* (2) *στολισμένη δώδεκα χρονῶν.*
δώδεκα χρονῶν τὴν πῆρεν ὁ Γιανίτσαρος,
νὰ τὴν μάθῃ τὸ δοξάρι καὶ τὸν πόλεμο.»

Ἄδουσι δὲ καὶ διάφορα ἄλλα ᾄσματα. Πρὸς τούτοις ἀφ' ἑσπέρας ἕκαστον κοράσιον, καθὼς καὶ οἱ νέοι, θέτει ἐντὸς κάλπης πλήρους ὕδατος μυστικῶς *σημάδιόν τι*, καὶ ἀφοῦ ἐπιστρέψωσιν ἀπὸ τὴν ἐξοχὴν, συνέρχονται ὅλα εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν καὶ περικυκλοῦσι τὴν Καληνίτσαν, ἥτις ἐξάγει ἐκ τῆς κάλπης ἀνὰ ἓν σημάδιον· πρὶν δὲ φανερώσῃ αὐτὸ, τὰ ἄλλα κοράσια λέγουσι τὴν τύχην τῆς ἧς τινος ἤθελεν εἶναι τὸ σημάδι. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι συνήθως λέγουσι *ποῖον θὰ πάρῃ*, ἢ τί θὰ γείνῃ ἡ νεᾶνις· καὶ οὕτω διαλύεται ὅλη ἡ ἑορτὴ ἐκείνη. Εἶναι δὲ τοῦτο ἀνάλογον μὲ τὸν ἀλλαχοῦ ὀνομαζόμενον *κλήδωνα*.

Τὴν δὲ παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ὀνομάζουσιν *ἐννειὰ φαγειά*· ὅθεν τὸ ἑσπέρας φιλοτιμοῦνται νὰ παραθέσωσιν εἰς τὴν τράπεζαν ἐννέα εἰδῶν φαγητὰ, συγκαταριθμουμένου καὶ τοῦ ἅλατος καὶ τοῦ πεπέρεως. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν πρὸς τούτοις κάμνουσι τὴν *καραβάϊαν*, ἥτις εἶναι ἄρτος ἔχων ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας σταυροειδῆ διαζώματα, ἐφ' ὧν κολλῶσι κάρυα, ἐντὸς δὲ τοῦ ἄρτου θέτουσι, ζυμόνοντες αὐτὸν, διὰ νὰ μὴ γνωρίζῃ κἀνεὶς ποῦ θέλει εἶναι, μικρὸν νόμισμα, καὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ δεῖπνον κόπτουσι τὴν Καραβάϊαν εἰς τόσα τεμάχια ὅσοι εἶναι οἱ παρακαθήμενοι· ἐὰν δὲ ἔχωσι συγγενῆ τινα εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, χωρίζουσι καὶ δι' ἐκεῖνον ἰδιαίτερον τεμάχιον. Ἐπίσης προσδιορίζουσι τεμάχια διὰ τὴν οἰκίαν καὶ διὰ τὰ ἄλλα αὐτῶν κτήματα, καὶ ἀφοῦ ὁ καθεὶς λάβῃ τὸ ἰδικόν του, τὸ ἀνοίγει ἀναζητῶν τὸ νόμισμα· εἰς ὅντινα δὲ εὑρεθῇ, ἐκεῖνος θεωρεῖται ὁ εὐτυχής.

Β'. Μῦθοι.

Πανταχοῦ μὲν οἱ μῦθοι εἶναι συνήθεις, ἀλλὰ πρὸ

---

(1) Τεσσαράκοντα.

(2) Αὐτὸς ὁ ὑπολογισμὸς δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀριθμητικήν· ἀλλ' ἴσως ὁ ποιητὴς ποιητικῇ ἀδείᾳ χρησάμενος ὠλιγώρησε τῆς μαθηματικῆς ἀκριβείας.

(3) Εἰρήνη, κύριον ὄνομα.

(4) Ἡ Παναγυιὰ εἶναι μικρὸν χωρίον, ἀπέχον τοῦ Στενημάχου μίαν περίπου ὥραν (ὅρα Πανδ. φυλ. 249 περὶ τῆς Διοικήσεως Φιλιππουπόλεως).

(1) Ὁ φάλαγγας κατασκευάζεται ἐκ χάρτου πτυσσομένου οὕτως, ὥστε τινασσόμενος εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἀνοίγων ἀποτελεῖ πάταγον ὡς μικρὰν ἐκπυρσοκρότησιν.

(2) Ἀννίστα=Ἄννα.

πάντων ἐκεῖ, ὅπου ὕλη συνδιαλέξεως ποικίλη δὲν ὑπάρχει, οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν κυριωτέραν πολλάκις τροφὴν τῶν συναναστροφῶν, μάλιστα μεταξὺ γυναικῶν καὶ παίδων. Εἶναι δὲ τῷ ὄντι τερπνὸν τὸ νὰ εὑρεθῇ τις εἰς τοιαύτας συναναστροφάς, ὁποῖαι συνήθως αἱ τῶν χωρικῶν καὶ αἱ τῶν ἀστῶν μας αὐτῶν, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων. Συνάγονται οἰκογένειαί τινες, ἐπὶ παραδείγματι, συγγενικαὶ ἢ διὰ στενῆς φιλίας συνδεδεμέναι ἔν τινι οἰκίᾳ κατὰ τὰς μεγάλας τοῦ χειμῶνος νύκτας· ἐκεῖ βλέπεις τὰς κυρίας καθημένας εἰς χωριστὸν *μεντέριον*, καὶ ἀπεχούσας μικρὸν τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν· καὶ οὗτοι μὲν εὑρίσκουσιν ὁπωσδήποτε ὕλην τινα ὁμιλίας, περὶ τοῦ ἐμπορίου, τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων κτλ. Αἱ ὁμιλίαι ὅμως αὗται ποτὲ δὲν διεκπεραιοῦνται διαλογικῶς, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἀφηγήσεις, γινόμεναι ὑφ' ἑνὸς ἑκάστοτε μὲ τόνον καὶ ὕφος τοιοῦτον, ὥστε νομίζεις ὅτι παρευρίσκεσαι εἰς συναναστροφὴν τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Οἱ νεώτεροι τὴν ἡλικίαν οὐδαμῶς σχεδὸν λαμβάνουσι μέρος εἰς αὐτάς, οἱ δὲ προβεβηκότες, καὶ κεκτημένοι ἐκ τῆς ἡλικίας τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὁμιλοῦσι πάντοτε ἀξιωματικῶς, ἀναμιγνύοντες εἰς τοὺς λόγους των ἀποφθέγματα προσώπων τεθνηκότων, καὶ ἐπικυροῦντες τὸ ἀξιόπιστον τῶν λεγομένων διὰ παροιμιῶν. Ἐὰν δὲ ὁ Βάκχος εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναναστροφήν, (καὶ θεωρεῖται, ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ παρουσία του πάντοτε σχεδὸν ἀναγκαία), τότε ἡ τῶν ἀνδρῶν γίνεται ζωηροτέρα· οἱ γεροντότεροι σιωπόντων τῶν ἄλλων διηγοῦνται ἐνθουσιωδῶς διαφόρους περιπετείας τῆς νεανικῆς των ἡλικίας, ἀνδραγαθήματα διάφορα, γνωριμίας *μεγάλων* καὶ σημαντικῶν ἀνδρῶν, ἐνασμενιζόμενοι νὰ ἐξυψῶσι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἱονεὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ νεστόρειον ἐκεῖνο·

. . . κείνοισι δ' ἂν οὔ τις
τῶν, οἳ νῦν βροτοί εἰσιν ἐπιχθόνιοι, μαχέοιτο.

Αἱ δὲ κυρίαι κάθηνται σιωπῶσαι, βλεπόμεναι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι σιγηλῶς τὴν πολλάκις οὐ τυχοῦσαν αὐτῶν καλλονήν. Μεταξὺ δὲ τῆς σιγῆς ἐκείνης τοῦ ὡραίου φύλου, αἴφνης τις ἐξ αὐτῶν, εἰς ἣν ἡ ἡλικία καὶ ἡ πολιὰ δίδει δικαίωμα ὁμιλίας, ῥίπτει ἀστεϊσμόν τινα ἀβλαβῆ εἰς τὸ μέσον, καὶ κάμνει τὰς σιωπώσας ὡραίας νὰ δείξωσι τοὺς λευκοὺς ὀδόντας αὐτῶν, ἢ καὶ νὰ ἀκουσθῇ ἐναρμόνιος πάταγος γέλωτος, χωρὶς πολὺ τοῦτο νὰ διαταράξῃ τὴν εὐωχίαν τῶν κυρίων. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ πρῶτον σύνθημα ὁμιλίας, ἥτις ἔπειτα ἀρκετὴν ὥραν ἐξακολουθεῖ, λαλουσῶν, κατὰ τὴν γενικὴν συνήθειαν τοῦ ὡραίου φύλου (καὶ ἔστω μοι συγγνώμη διὰ τὴν τόλμην τῆς παῤῥησίας) ὅλων τῶν κυριῶν συγχρόνως· ἀφοῦ δὲ μετά τινα καιρὸν ἐξαντληθῇ πᾶσα ὕλη ὁμιλίας περὶ τοῦ ἐνδύματος τῆς δεῖνα, καὶ τοῦ βαδίσματος τῆς ἄλλης, ἢ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ γλυκοῦ τῆς *Ἑλέντσιους* καὶ τοῦ μέλιτος ἢ τῆς παστίλλας τῆς *Ῥαλοῦς*, τότε πάλιν περιπίπτουσιν εἰς τὴν πρώτην σιγήν, ἀφοῦ θερμῶς παρακαλέσωσι τὴν πολιὰν ἐκείνην νὰ διηγηθῇ αὐταῖς μῦθόν τινα, τὸν ὁποῖον (ἐν παρενθέσει) ἤκουσαν τοὐλάχιστον ἑκατοντάκις· ἐὰν δὲ ἡ αἴτησίς των γείνῃ δεκτή, τότε περικυκλοῦσιν αἱ ὡραῖαί μας τὴν εὐεργετικὴν γραῖαν, ἥτις φιλαρέσκως προοιμιασαμένη, ἀρχίζει ἐπικῶς πως τὸν μῦθον, καὶ δὲν διακόπτεται, εἰμὴ ὅταν νεωτέρα τις διακόψῃ αὐτήν, ζητοῦσα πληροφορίας περὶ τῶν ἀναφερομένων προσώπων ἢ ποιοῦσα παρατήρησίν τινα λόγου ἀξίαν.

Δὲν ἐπιχειρῶ ὅμως ἐγὼ νὰ σᾶς γράψω ὅλους τοὺς μύθους τῶν γραϊδίων ἐκείνων, ὅσους ἤκουσα· διότι τῇ ἀληθείᾳ δὲν θὰ ἦναι μικρὸν τὸ κακόν· ἀλλὰ παραλείπων τοὺς πλείστους, ἐπισυνάπτω ἐνταῦθα, ὀλίγους τινάς, οἵτινες μοι ἐφάνησάν πως περίεργοι, ἔχοντές τινα ἀξίαν, εἴτε ὡς παρῳδία ἀρχαίων περιελθόντων μέχρις ἡμῶν κατὰ παράδοσιν, εἴτε ὡς νεώτερα πλάσματα.

Ὁ μῦθος τῆς Χελιδόνος.

«Νέος τις ἠρᾶτο παρθένου ἐρασμιωτάτης, ἥτις ἐν τούτοις οὐδεμίαν ἔδιδε προσοχὴν εἰς τὸν ἔρωτα τοῦ ταλαιπώρου ἐκείνου (καὶ πότε δὰ αἱ ὡραῖαι δὲν δεικνύουσι τοιαύτην σκληρότητα;). Διὰ νὰ ἀπολαύσῃ λοιπὸν ὁ νέος τοῦ ποθουμένου ἐπενόησε τὸ ἑξῆς στρατήγημα· μεταμφιεσθεὶς ἐπώλει εἰς τὰς ὁδοὺς μῆλα, καὶ ἦλθεν ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς ἐρωμένης του, ὅπου σταθεὶς ἐφώναξε· «Μῆλα, μῆλα καλά»! — Πόσον δίδεις τὰ μῆλα; ἠρώτησεν ἡ νεᾶνις μὴ ἀναγνωρίσασα τὸν διάπυρον ἐραστήν της. — Ὅλα, Κυρία, τὰ δίδω δι' ἓν σοινίκι κέγχρου. — Καλά, ἔλα νὰ τὰ ἀγοράσωμεν ἡμεῖς, ἐπανέλαβεν ἡ ὡραία παρθένος. Καὶ ὁ νέος εἰσῆλθε, καὶ λαβὼν τὸ αἰτηθὲν ἀντίτιμον, ἔδωκε τὰ μῆλα· ἀλλ' ἐνῷ ἐνησχολεῖτο εἰς τὸ νὰ μεταγγίσῃ τὸν κέγχρον, ἐξεπίτηδες ἔχυσεν αὐτὸν κατὰ γῆς, καὶ ἐκάθησε νὰ τὸν συνάξῃ εἰς τὸν σάκκον του *σπυρί, σπυρί*. Ἡ νέα βλέπουσα τὸν μωρὸν ἀγῶνα τοῦ νέου, ἐγέλα, παρατηροῦσα ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ συναχθῇ οὕτω τόσος κέγχρος, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπέμενε λέγων ὅτι ἔχει λόγους ἰσχυρούς, ὥστε τοιουτοτρόπως νὰ τὸν συνάξῃ. Καὶ ἀποποιηθεὶς τὴν προσφορὰν ἄλλου σοινικίου, ἐξηκολούθησε μέχρις οὗ ἐνύκτωσε· τότε δὲ παρεκάλεσε τοὺς οἰκείους νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ μείνῃ τὴν νύκτα ἐν τῇ οἰκίᾳ πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἐπιπόνου ἐργασίας του· ἐκεῖνοι δέ, μηδὲν ὑποπτεύοντες, δὲν ἐδίστασαν νὰ τῷ ἐπιτρέψωσιν, οἰκτείροντες αὐτὸν ἐν τούτοις διὰ τὴν βλακώδη ἐπιμονήν του. Ἀφοῦ δὲ ἅπαντες ἀπεχώρησαν εἰς τοὺς κοιτῶνάς των, ὁ νέος ἐφρόντισε νὰ παρατηρήσῃ ποῦ ἔμελλε νὰ κοιμηθῇ ἡ ἐρωμένη του, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς εἰσελθὼν εἰς τὸν θάλαμον αὐτῆς, ἐνῷ ἦτο βεβυθισμένη εἰς βαθύτατον ὕπνον, ἀνήρπασεν αὐτήν, καὶ ἀνεχώρησε, χωρὶς κανείς, οὐδ' αὐτὴ ἡ νέα, νὰ ἐννοήσῃ. Ἀφοῦ δὲ ἐξημέρωσε, καὶ ἠγέρθη ἡ νέα, παρετήρησεν ὅτι εὑρίσκετο πολὺ μακρὰν τῆς πατρικῆς της οἰκίας πλησίον ἐκείνου ὅστις τὴν ἠγάπα, χωρὶς ὅμως

ν' ανταγαπᾶται παρ' αὐτῆς, καὶ ἀμέσως ἐννόησε τὴν παγίδα εἰς ἣν ἐνέπεσεν· ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ἐκδικηθῇ, καὶ οὕτω δὲν ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν οὐδὲ λέξιν. Ἐδοκίμασε μὲ μυρίους τρόπους ὁ ἐμπαθὴς ἐραστὴς ν' ἀποσπάσῃ ἕνα λόγον ἀπὸ τὸ στόμα της, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον. Ἐννοεῖται, ὅτι καὶ ἡ πλέον ἔκτακτος ὡραιότης ἄφωνος οὖσα δὲν δύναται νὰ ἐμποιήσῃ ἢ νὰ διατηρήσῃ τοὐλάχιστον ἔρωτα εἰς τὴν καρδίαν. Ὅθεν ὁ νέος, ἀφοῦ πολὺν χρόνον ἐβασανίζετο, ἀπεφάσισε τέλος πάντων νὰ νυμφευθῇ ἄλλην, ἥτις τοὐλάχιστον νὰ δύναται νὰ λαλῇ. Ἐνῷ λοιπὸν ἐτελεῖτο ἡ τελετὴ τοῦ γάμου, παρῆν καὶ ἡ βωβὴ ἐκείνη καλλονή, ἥτις βεβυθισμένη εἰς τὴν πλέον ἀπελπιστικὴν μελαγχολίαν, δὲν παρετήρησεν ὅτι ἡ λαμπὰς ἣν ἐκράτει εἰς χεῖράς της, ἐκάη τόσον, ὥστε παρ' ὀλίγον ἔκαιε καὶ τὰ δάκτυλά της. Ἀλλὰ ἡ νύμφη μὴ ὑπομένουσα ἐνῷ ἐγίνετο ἡ τελετή, ἀνέσυρε τὸ νύφισμά της, καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν ὡραίαν ἐκείνην τὴν τόσον ἀνάλγητον μένουσαν, ἐπιπληκτικῶς εἶπεν.

«*Αἲ! καϋμένη, ἂν ἦσαι 'βὴ (1) καὶ βώκου!*
δὲν εἶσαι τυφλὴ τυφλώκου!»

» Ἡ κατὰ προσποίησιν ἄλαλος βλέπουσα τὴν ἀνυπομονησίαν τῆς νύμφης, ἀπεκρίθη· «Τρία χρόνια ἐγὼ ὑπέφερα σιωπῶσα, καὶ σὺ δὲν ἠδυνήθης νὰ ὑποφέρῃς χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃς οὐδὲ μίαν στιγμήν;» Τότε ὁ νέος ἀκούσας τὴν φωνήν της, ὥρμησε νὰ τὴν συλλάβῃ ἀπὸ τὰς πλεξίδας της· ἀλλ' αὐτὴ μετεβλήθη εἰς χελιδόνα, καὶ αἱ πλεξίδες της ἔμειναν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐραστοῦ· μόνον δὲ δύο ἔμειναν εἰς ἐκείνην, καὶ αὐταὶ εἶναι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ψαλιδωτὴν οὐρὰν τῆς χελιδόνος.»

Μῦθος Τρυγόνος (2).

«Διδασκάλισσά τις εἶχε μαθήτριαν, ἣν ἔστειλε νὰ τῇ ἀγοράσῃ μέταξαν πρασίνου χρώματος, ἀλλ' αὐτὴ λησμονήσασα ἔφερεν ἄλλου χρώματος μέταξαν· τὸ αὐτὸ καὶ δεύτερον ἐγένετο. Ὅθεν ἡ διδάσκαλος ὀργισθεῖσα, ἐπέρασε τὴν θηλειὰν τῆς μετάξης εἰς τὸν λαιμὸν τῆς μαθητρίας, διὰ νὰ τιμωρήσῃ αὐτὴν αὐστηρῶς. Τότε ἡ ἀθῴα νέα ἐδεήθη τοῦ Θεοῦ νὰ μεταβληθῇ εἰς πτηνόν, καὶ οὕτως ἐγένετο τρυγών, (θρηνοῦσα καὶ ἔχουσα δεῖγμα τοῦ κινδύνου της τὴν εἰς τὸν τράχηλόν της μέλαιναν ταινίαν, ἥτις εἶναι ἡ θηλειά . . .).»

Νόστιμον εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον μυθάριον, δι' οὗ σκοπεῖται ἴσως νὰ καταδειχθῇ τὸ ἀλληλένδετον τῶν ὄντων.

«Παιδίον ἔχον μικρὸν κώδωνα, ἀνήρτησέ ποτε εἰς ἓν χαμόδενδρον· ἀλλ' ὢ τοῦ θαύματος! τὸ χαμόδενδρον ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ μετεβλήθη εἰς οὐρανόμηκες δένδρον, ὥστε τὸ παιδίον δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ φθάσῃ τὸν κωδωνίσκον του. Ὅθεν ἐστάθη παρὰ τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου, καὶ θερμῶς παρεκάλει αὐτὸ νὰ τῷ ἀποδώσῃ τὸν κώδωνά του· ἐπειδὴ δὲ τὸ δένδρον ἔμενεν ἄκαμπτον, τὸ παιδίον ἠπείλησεν αὐτό, ὅτι θέλει προσκαλέσει τὸν πέλεκυν, διὰ νὰ τὸ κόψῃ· ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ δένδρον περιεφρόνησε τὴν ἀπειλήν· ὅθεν διευθύνεται τὸ παιδίον εἰς τὸν πέλεκυν, πρὸς ὃν λέγει· «Πήγαινε νὰ κόψῃς τὸ δένδρον ἐκεῖνο, διὰ νὰ μ' ἀποδώσῃ τὸν κώδωνά μου»· ἀλλ' ὁ πέλεκυς ὤκνησε. Τὸ παιδίον ἠπείλησε καὶ αὐτόν, ὅτι θέλει προσκαλέσει τὸ πῦρ, διὰ τὸν καύσῃ· ἠδιαφόρησε καὶ περὶ τῆς ἀπειλῆς. Ὅθεν τὸ δυστυχὲς παιδίον ἔδραμε καὶ πρὸς τὸ πῦρ, καὶ πάλιν πρὸς τὸ νερόν, καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἐλέφαντα, (διὰ νὰ πίῃ τὸ νερόν), καὶ πρὸς τοὺς ποντικούς, διὰ νὰ ἐμβῶσιν εἰς τοῦ ἐλέφαντος τὰ ὦτα· ἀλλ' οὐδαμοῦ ἠθέλησαν νὰ δώσωσι προσοχὴν εἰς τὰς παρακλήσεις ἢ εἰς τὰς ἀπειλὰς τοῦ πτωχοῦ παιδίου. Τότε τρέχει πρὸς τὴν γάταν, ἥτις προθύμως δεχθεῖσα τὴν παράκλησίν του ἔδραμε διὰ νὰ φάγῃ τοὺς ποντικούς· οὗτοι διὰ νὰ σωθῶσι τρέχουσι νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὰ ὦτα τοῦ ἐλέφαντος, ὁ ἐλέφας κινεῖται νὰ ῥοφήσῃ τὸ νερόν, τὸ νερὸν μεθ' ὁρμῆς ὁρμᾷ νὰ σβύσῃ τὸ πῦρ, τὸ πῦρ πετᾷ νὰ καύσῃ τὸν πέλεκυν, ὁ πέλεκυς ὁρμᾷ νὰ κόψῃ τὸ δένδρον, τὸ ὁποῖον βλέπον τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον, ἐχαμήλωσε καὶ οὕτως ἠδυνήθη τὸ παιδίον νὰ λάβῃ τὸν περιπόθητον κώδωνά του.»

Τὸ δ' ἐφεξῆς ἔχει ἀναλογίαν τινὰ μὲ τὸ ἀνωτέρω.

«Ποντικός τις εὗρεν ἓν *ξηραδάκι* (τεμάχιον ἄρτου ξηροῦ), ἦλθε δὲ πρὸς τὸν μάγειρον, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τῷ δώσῃ ὀλίγον ζωμόν, διὰ νὰ βρέξῃ τὸ ξηραδάκι καὶ νὰ τὸ φάγῃ· ἀλλ' ὁ γλίσχρος μάγειρος ἐζήτησε παρὰ τοῦ ποντικοῦ ξύλα. Προσέδραμε λοιπὸν εἰς τὸ βουνόν, λέγων· «δὸς σὺ μένα ξυλάκι, ἐγὼ ξυλάκι τὸν μάγειρον, μάγειρος μένα ζωμάκι, νὰ βρέξω τὸ ξηραδάκι μου νὰ τὸ φάγω.» Τὸ βουνὸν ἐζήτησε βροχήν, καὶ ὁ ποντικὸς ἦλθε πρὸς τὸν Θεὸν ζητῶν βροχήν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐζήτησε θυμίαμα· ἀπῆλθε πρὸς τὸν Ἑβραῖον ζητῶν θυμίαμα, ἀλλ' οὗτος ἀπαιτεῖ ᾠόν, ἦλθεν εἰς τὴν ὄρνιθα, (ἀλεκτορίδα) ζητῶν ᾠόν· αὐτὴ ζητεῖ κεγχρί, ἔρχεται εἰς τὸν παντοπώλην, λέγων· «Σὺ μένα κεγχρί, ἐγὼ κεγχρὶ τὴν ὄρνιθα, ὄρνιθα μένα αὐγό, ἐγὼ αὐγὸ τὸ λιχουντῆ (τὸν Ἑβραῖον), λιχουντῆς μένα θυμιάμα, ἐγὼ θυμιάμα τὸ Θεό, ὁ Θεὸς μένα βροχίτσα, ἐγὼ βροχίτσα τὸ βουνό, τὸ βουνὸ μένα ξυλάκι, ἐγὼ ξυλάκι τὸν μάγειρα, μάγειρας μένα ζωμάκι, νὰ βρέξω τὸ ξηραδάκι μου νὰ τὸ φάγω». Ἀλλὰ ὁ ἄπληστος *μπακάλης* ζητεῖ ἅλας· ὁ δυστυχὴς ποντικὸς ἀπέρχεται εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ λάβῃ ἅλας, ἐκεῖ δὲ πίπτει καὶ πνίγεται, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ μετὰ τόσας παλινδρομίας νὰ βρέξῃ τὸ ξηραδάκι του καὶ νὰ τὸ φάγῃ.»

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

---

(1) Βωβή.

(2) Ἐν Στενημάχῳ καὶ εἰς τὰ πέριξ ἡ τρυγὼν καλεῖται κοινότερον μὲν γκουσχγκούχτα, ὡς ἐκ τῆς φωνῆς, ἀλλὰ καὶ δεκαοχτοῦρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

ΑΛΛΗΛΕΘΝΕΣ τῆς Εὐρώπης ΔΙΚΑΙΟΝ ὑπὸ Α. Β. ΕΦΦΤΕΡΟΥ, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Διομ. Κυριακοῦ. —Ἐν Ἀθήναις 1850.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ τὰ τῶν ΕΘΝΩΝ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ ΝΟΜΙΜΑ. —Ἐν Ἀθήναις 1860.

Μεθ' ὑπερηφάνου τινὸς συναισθήσεως ἀναγγέλλομεν τὰ συγγράμματα ταῦτα, διότι καὶ αὐτὴ μόνη ἡ αὐτῶν δημοσίευσις χαρακτηρίζει τὴν θέσιν ἣν κατέχομεν μεταξὺ τῶν αὐτονόμων ἐθνῶν. Ἔθνος ἄλλῳ δουλεῦον δὲν ἔχει ἐξωτερικὸν δίκαιον, διότι μόνην σχέσιν ἔχει τὴν τοῦ δυναστευομένου πρὸς τὸν δυναστεύοντα. Χθὲς καὶ πρώην ἦσαν ἔτι οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ὀθωμανῶν ὁποῖοι οἱ ἀνήλικες, οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ διευθύνωσι τὰ καθ' ἑαυτούς, ὁποῖα τὰ ποίμνια ὑπὸ τὴν ῥάβδον τοῦ ποιμένος καὶ τοῦ σφαγέως τὸν πέλεκυν. Ἀλλ' ἅμα ἡ ἀνδρεία των τοῖς περιεποίησε τὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ ἔκτοτε κατέστησαν ἐνεργὰ μέλη τῆς πολιτικῆς τῶν λαῶν κοινωνίας, καὶ τὴν εὐθύνην τῶν ἰδίων ἔχοντες ἔργων, συνεδέθησαν μετὰ τῶν ἐθνῶν διὰ δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων, ἃ ὀφείλουσιν ἐνδελεχῶς νὰ σπουδάζωσιν. Εἰς τούτων δὲ τὴν θεωρίαν μυοῦσιν αὐτοὺς τὰ δύω ἐνταῦθα ἀναγγελλόμενα βιβλία, οἷς ἀμφοτέροις ἀναγνωρίζομεν πολλήν, εἰ καὶ διάφορον τὴν ἀξίαν.

Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι μετάφρασις, ἔχει δὲ πάντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα δύνανται ν' ἀπαιτηθῶσιν ἐκ καλῆς μεταφράσεως, καὶ πλείονα ἔτι· τὸ δὲ πάντων πρώτιστον εἶναι ἡ ἀρίστη ἐκλογὴ τοῦ μεταφρασθέντος βιβλίου. Ὁ Κ. Ἔφτερος, εἷς τῶν ἐπισημοτάτων δημοσιογράφων τῆς Γερμανίας, ἀπὸ τῆς πρώτης νεότητός του ἐγνώσθη ὡς συγγραφεὺς καὶ νομολόγος πολυμαθής, γράψας περὶ τοῦ δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Ἀθηναίων (1821), καὶ περὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου τῶν ἀρχαίων (1823), καὶ μετὰ ταῦτα ἐγχειρίδιον ποινικοῦ δικαίου. Τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ τοῦ διεθνοῦς τῆς Εὐρώπης δικαίου, προϊὸν βαθείας μελέτης τῶν θετικῶν διεθνῶν ἐθῶν καὶ νομίμων, γεγραμμένον δὲ μετὰ τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς μεθόδου ἐκείνης ἥτις χαρακτηρίζει συνήθως τὰ ἐμβριθῆ προϊόντα τῆς γερμανικῆς πολυμαθείας, θεωρεῖται ὡς κλασικόν, καὶ ὡς βέβαιος ὁδηγὸς εἰς τὰ ζητήματα περὶ ὧν πραγματεύεται, καὶ ἐν ὀλίγοις ἔτεσι πολλὰς ἔσχεν ἀλλεπαλλήλους ἐκδόσεις.

Τὸ καθ' ἑαυτὸ λοιπὸν ἀξιόλογον καὶ περιεκτικώτατον τοῦτο σύγγραμμα μετήγαγεν ὁ διερμηνευτὴς αὐτοῦ εἰς γλῶσσαν γλαφυράν, εὐκρινῆ, καταβαλὼν κόπον ὅπως μείνῃ μὲν πιστὸς εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ συγχρόνως διασκεδάσῃ τὴν ὁμίχλην τῆς ἀσαφείας ἥτις πολλάκις περικέχυται εἰς τὸ γερμανικὸν ὕφος, ἂν καὶ κατὰ μέρος εἶχεν ἤδη ἀραιώσει αὐτὴν ἡ γαλλικὴ μετάφρασις, ἀφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἑλληνική. Οὐκ ὀλίγη δὲ καὶ ἐπιτυχὴς κατεβλήθη προσπάθεια καὶ περὶ τὴν εὕρεσιν διαφόρων ἐπιστημονικῶν ὅρων, νέων πολλάκις, ὡς νέαι εἰσὶ δι' ἡμᾶς καὶ αἱ σχέσεις ἃς ἐκφράζουσιν. Αὐξάνουσι δ' οὐ μικρὸν τὴν ἀξίαν τῆς μεταφράσεως ταύτης, καὶ διδακτικωτάτην αὐτὴν καθιστῶσιν εἰς πάντα περὶ τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος ἐνδιαφερόμενον, εἰς πάντα Ἕλληνα ἀναγνώστην ἐν γένει, αἱ συνεχεῖς ἀρχαιολογικαὶ σημειώσεις δι' ὧν ἐπλουτίσθη, συνιστάμεναι εἰς συλλογὴν τῶν πλείστων συνθηκῶν, αἵτινες ἀπαντῶνται εἰς τῶν ἀρχαίων τὰ συγγράμματα ἢ ἐν ἐπιγραφαῖς. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς τῆς Γαλλίας Κ. Ἔγγερος ἀνήγγειλε πρὸ καιροῦ ὅτι ἀσχολεῖται εἰς σύγγραμμα περὶ τῶν συνθηκῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τὴν πλείστην ὕλην τοῦ συγγράμματος τούτου περιέχουσιν αἱ σημειώσεις τοῦ Κ. Δ. Κυριακοῦ.

Ἡ δ' ἑτέρα συγγραφὴ εἶναι προϊὸν μακρῶν πόνων καὶ ἀπεράντου ἀναγνώσεως, γεγραμμένον εἰς ὕφος ὑπερκαθαρεῦον, δι' οὗ οἱ ἧττον εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνος λόγου ἐνησκημένοι, ἐπιπόνως ἐνίοτε διοδεύουσιν εἰς τῶν ἰδεῶν τὴν κατάληψιν. Εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ὀνοματολογίας εἶν' ἐπιτυχέστατος ὁ πεπαιδευμένος συγγραφεύς, εἴτε ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων λίαν ἐπισταμένως αὐτὴν δανειζόμενος, εἴτε ἐπινοῶν αὐτὴν κατ' ἀκριβῆ τῆς ἀρχαίας ἀναλογίαν. Ὁμολογοῦμεν ὅμως ὅτι ὡς πρὸς ἕνα τῶν ὅρων τοὐλάχιστον, αὐτὸν δηλαδὴ τὸν παραδεχθέντα ὡς τίτλον τῆς συγγραφῆς, προτιμῶμεν τὸν τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἐφτέρου, καί τοι νεολογοῦντα, διότι μᾶς φαίνεται ἀκριβέστερον ἐξηγῶν τὴν ἔννοιαν τῶν προσαλλήλων σχέσεων τῶν ἐθνῶν. Ἀλλὰ καὶ τούτου προτιμωτέρα μᾶς φαίνεται ἡ ἄλλως τε καὶ εὐχρηστοτέρα ἔκφρασις *Διεθνὲς δίκαιον*, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ *Διὰ* ἐν συνθέσει δηλοῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀμοιβαιότητα· *νόμιμα* δὲ εἰσὶ κυρίως οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτοὶ οἱ νόμοι, ἢ τοὐλάχιστον τὰ νόμου ἰσχὺν ἔχοντα ἔθιμα. «*Τὰ τῶν ἐθνῶν νόμιμα ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ*» εἰσὶ λοιπὸν κυρίως οἱ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν περιστάσεων τούτων παρὰ τοῖς διαφόροις ἔθνεσιν ἰσχύοντες νόμοι. Οἱ ἀρχαῖοι κυρίως ἔλεγον τὰ *κοινὰ* νόμιμα, τὰ *κοινὰ* δίκαια, ὁ *κοινὸς ἁπάντων ἀνθρώπων* νόμος, καὶ ὅταν ποτὲ ἔγραφον « τὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα, » ἡ φράσις ἦν ἐλλειπτική, ἐννοοῦσα «τὰ (πάντων) τῶν Ἑλλήνων (κοινὰ) νόμιμα»· οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ περιμένωμεν καὶ λίαν ἀκριβῆ τὴν ἔκφρασιν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι τότε τὸ Διεθνὲς δίκαιον δὲν εἶχεν ἣν ἔκτασιν καὶ ἣν σημασίαν ἀποδίδωσιν αὐτῷ σήμερον ἡ ἐπιστήμη. Τοῦτο λέγοντες δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι ἐπιβαίνομεν εἰς ἓν τῶν σημείων ἐκείνων, ὧν μετὰ πλείστου ζήλου ὑπερεμάχησεν ὁ σοφὸς συγγραφεὺς τῶν *Νομίμων* (σελ. κγ' ἐπ.). Ἀλλὰ καί τοι λίαν ἀξιέπαινον θεωροῦντες τὴν ὑπὲρ τῆς ὑπολήψεως τῶν προπατόρων ἡμῶν πολυμαθῆ συνηγορίαν αὐτοῦ, δὲν δυνάμεθα ὅμως ν' ἀποσιωπήσωμεν ὅτι κρίνομεν αὐτὴν ἂν ὄχι ἄλλο, ἀλλ' ἄδικον κἂν ὡς πρὸς τὸν Ἔφτερον, ὃν λέγει εἰπόντα « *ὅτι οἱ*

ἀρχαῖοι οὐκ ἔγνων τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, οὐδ' ἤσκησαν ποτὲ αὐτό.» Ἰδοὺ αὐτολεξεὶ τί πρεσβεύει ὁ Ἕρτερος (§ 6). «Καὶ ἐν αὐταῖς, λέγει, τῶν ἀρχαίων λαῶν ταῖς ἀλληλεθνέσι σχέσεσιν ἀπαντῶνται ἔθη τινὰ ὁμοιόμορφα, ἰδίως περὶ τὸν τρόπον τοῦ διεξάγειν τὸν πόλεμον, τοῦ δέχεσθαι τοὺς πρέσβεις, τοῦ συνομολογεῖν συνθήκας, καὶ τοῦ ἀναγνωρίζειν τὸ τῆς ἀσυλίας δίκαιον. Ἡ τῶν ἐθῶν ὅμως τούτων τήρησις δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ ἠθικῆς τινος πρὸς τ' ἄλλα ἔθνη ὑποχρεώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἐντεῦθεν μορφωθέντων ἠθῶν.» Ὁ Ἕρτερος λοιπὸν δὲν ἀρνεῖται ὅσα ὁ Κ. Σαρίπολος ἀποδίδωσι τοῖς Ἕλλησιν, ἀρνεῖται ὅμως ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸ ἀληθὲς διεθνὲς δίκαιον. Καὶ τῷ ὄντι οὐ μόνον οἱ Ἕλληνες παρ' οἷς ὁ πολιτισμὸς εἶχεν ἀναπτύξει τὰ τῆς φιλανθρωπίας αἰσθήματα, καὶ ὧν αἱ ἐκτεταμέναι σχέσεις τοῖς εἶχον διδάξει τὴν ἀνάγκην τοῦ πρὸς ἑτέρους, ἰσοδυνάμους κἂν αὐτοῖς, σεβασμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγριοι τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Πολυνησίας καὶ κήρυκας καὶ πρέσβεις ἀλλήλων ἐν πολέμῳ δέχονται καὶ φείδονται αὐτῶν, καὶ εἰρήνην συνομολογοῦσι καὶ τηροῦσιν αὐτήν, καὶ πρὸς ἀλλήλους πολλάκις φιλανθρωπεύονται, καὶ ἱερῶν χωρίων ἀπέχουσιν ὅταν ἡ θρησκεία τοῖς ἐπιβάλλῃ τοιούτους περιορισμούς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἀποτελοῦσι διεθνὲς δίκαιον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ σημασίαν, ὡς δὲν ἀπετέλει οὔτε παρὰ τοῖς Ἕλλησι, παρ' οἷς ἐξ ἐναντίου πάμπολλα ἔχομεν παραδείγματα ὅτι τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις, κατά τε τὴν πρᾶξιν καὶ κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν καὶ ῥητόρων, ἐρρύθμιζεν ἡ δύναμις, καὶ ὅτι ἂν ὄχι ὅσιον, ἀλλὰ κἂν νόμιμον ἐθεώρουν ν' ἀποσφάττωσιν ἤδηδὸν πολλάκις τῶν ἡττωμένων τὸν πληθυσμόν· τῶν δὲ θεωριῶν τούτων τὴν ἀγρίαν ὠμότητα ὅτι διώρθου μόνον ἡ τῶν ἠθῶν ἡμερότης.

Τὴν μεγαλεπήβολον ἰδέαν παραδοχῆς κοινοῦ διεθνοῦς Ἑλληνικοῦ δικαίου συνέλαβεν ὁ Περικλῆς, καὶ ἠθέλησε νὰ συγκαλέσῃ συνέδριον ἐν Ἀθήναις πάντων τῶν Ἑλλήνων « τῶν ὁποιποτε κατοικούντων Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας », ὅπως συσκεφθῶσι « περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, *καὶ τῆς θαλάττης, ὅπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν* ». Ἀλλ' ἡ ζηλοτυπία τῶν Λακεδαιμονίων ἐματαίωσε τὸ μέγα τοῦτο σχέδιον (Πλούτ. Β. Περικλ.).

Ἂν δὲν ἀπατώμεθα δέ, ἑκάτερος τῶν δύω συγγραφέων ἔχει ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο μᾶλλον δίκαιον ὑφ' ἣν ἔποψιν θεωρεῖ τὸ διεθνὲς δίκαιον ὁ ἕτερος, ἢ ὑφ' ἣν θεωρεῖ αὐτὸ ὁ ἴδιος. Διότι, ἄν, ὡς δογματίζει ὁ Ἕρτερος, τὸ δίκαιον τοῦτο σημαίνει τὸ κοινὸν *ἔθος*, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς κοινῆς *συναινέσεως* (§ 1 καὶ 3), τότε δικαιοῦται κατὰ μέρος ὁ Κ. Σαρίπολος διισχυριζόμενος ὅτι τὰ κοινὰ ἐκεῖνα ὅσα ἀπαριθμεῖ τῶν Ἑλλήνων ἔθιμα, τὰ ὑπὸ κοινῆς συναινέσεως πολλάκις ἀναγνωριζόμενα, ἀπετέλουν παρ' αὐτοῖς διεθνὲς δίκαιον· ἂν δ' ἐξ ἐναντίας μετὰ τοῦ Κ. Σαριπόλου δεχθῶμεν τὸ δίκαιον τοῦτο ὡς ἀπόρροιαν τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ αἰωνίου δικαίου, τότε ὁ Κ. Ἕρτερος δικαίως ἀρνεῖται αὐτὸ τοῖς Ἕλλησιν.

Ἐκ τῶν δύω δὲ τούτων ἐπόψεων, τὸ καθ' ἡμᾶς οὐδόλως διστάζομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι προτιμῶμεν τὴν τοῦ Κ. Σαριπόλου. Ναὶ μέν, δὲν συνασπιζόμεθα μετ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ νὰ κατακρίνωμεν (§ 6) τοὺς παραδεχομένους τὴν ὕπαρξιν *θετικοῦ* διεθνοῦς δικαίου, δι' αὐτοῦ ἐννοοῦντες τὸ σύνολον τῶν διατάξεων καὶ κανόνων οὓς παραδέχονται μὲν τὰ ἔθνη ἐν τῇ αὐτονόμῳ αὐτῶν κυριαρχίᾳ, περιορίζει ὅμως ἡ ἐπίσης κυρίαρχος βούλησις τῶν ἄλλων ἐθνῶν, οἷς δὲ κύρωσιν μὲν διδόασιν ἡ συνήθεια καὶ ἡ συναίνεσις τῶν ἐνδιαφερομένων, ἀναγκαστικὴν δ' ἰσχὺν αἱ συνθῆκαι, πηγάζουσαι καὶ αὐταὶ ἐκ κοινῶν συμφερόντων ἢ ἐξ ἀμοιβαίου φόβου· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ συνταχθῶμεν μετ' ἐκείνων οἵτινες ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ βλέπουσι μόνον τὸ θετικὸν μέρος αὐτοῦ. Ἡ τοιαύτη αὐτοῦ ἔποψις δὲν ἀποτελεῖ ἐπιστήμην, οὐδ' ἀνάγεται εἰς θεωρίαν, πρὸς ἧς τὴν στάθμην οὐ μόνον τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰ βέβαια, ἀλλὰ καὶ τ' ἀμφισβητούμενα καὶ τὰ ἔτι κανονιστέα νὰ προσμετρῶνται.

Καὶ παρὰ μὲν ἑτέροις λαοῖς τὸ συμφέρον πολλάκις ἐθεωρήθη ὡς ἡ ἀνωτάτη αὐτῆ ἀρχὴ καὶ στάθμη. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ συμφέρον εἶναι βάσις ἀκροσφαλής, καθὸ ἀνατρεπομένη πάλιν ὑπὸ τοῦ συμφέροντος, εἶναι προσέτι καὶ ἀναξία λαῶν ἐπὶ τῇ χριστιανικῇ αὐτῶν πίστει καὶ ἐπὶ τῷ ἐξευγενισμῷ αὐτῶν καυχωμένων. Παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων θεωρία πρέπει ν' ἀποῤῥέῃ ἐκ τοῦ ἀπολύτου νόμου, οὗ ἡ ἰδέα ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἐκ τῶν δογμάτων τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πίστεως, ἧς ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Διὸ προθυμότατα ἀσπαζόμεθα ὡς ὁρισμὸν τῆς ἐπιστήμης τοῦ διεθνοῦς δικαίου τὸ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν § 5 παρατιθέμενον εὐγενὲς τοῦ *Μοντεσκιοῦ* λόγιον, καθ' ὃ ἡ ἐπιστήμη αὕτη διδάσκει πῶς *νὰ ποιῶσιν ἀλλήλοις τὰ ἔθνη ἐν μὲν εἰρήνῃ τὸ μεῖζον καλόν, ἐν δὲ πολέμῳ τὸ ἧττον κακόν.* Τὸ ἀληθῶς χριστιανικὸν τοῦτο ἀξίωμα, τὸ τιμῶν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ἐπικρατεῖ διὰ πάσης τῆς συγγραφῆς τοῦ Κ. Σαριπόλου, καὶ ἔστιν ἡ δᾷς ἡ ὁδηγοῦσα αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀμφιβόλων ζητημάτων τῆς ἐπιστήμης, ἃ πάντα διερευνᾷ μετὰ πλείστης ἐπιστασίας, ἐπὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν οὐ σπανίως διαφωνῶν πρός τινας τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραψάντων, καὶ ὁτὲ μὲν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀλλοτρίων γνωμῶν τὴν ἀρίστην καὶ πρὸς τὸ καθόλου δίκαιον συμφυεστάτην παραδεχόμενος, ὁτὲ δ' ἄλλην, ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀντιπροτείνων. Οὕτως ὁ ἴδιος ἐν τῇ σημειώσει α) τῆς σελ. ιβ', παρατηρεῖ ὅτι τοῦ Ἑρτέρου ἐπανώρθωσε τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα χωρία, ὧν τινὰ θεωρεῖ ὡς ἀλλήλοις ἀντιφάσκοντα.

Τὸ τοιοῦτον ὅμως αὐτῶν εἴτε ἀληθὲς εἴτε καὶ ἐνίοτε ὑποτιθέμενον ἐλάττωμα ὀφείλεται ἴσως κατὰ μέρος εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἐπιστήμης, ἥτις περὶ ποικίλας καὶ πολλάκις ἀλλήλαις ἀντιθέτους σχέσεις περιστρέφεται· δὲν νομίζομεν δὲ οὐδ' αὐτὸν τὸν ἡμέτερον συγγραφέα ἀποφυγόντα πάντοτε αὐτὸ ἐντελῶς. Οὕτως, ὡς ἐν παραδείγματι, ἐν § 14

λέγεται ὑπ' αὐτοῦ ὅτι χωρίον κατακτηθὲν ἀποβαίνει *ἀναπαλλοτρίωτον*, καὶ, κατὰ σημ. β) τοῦ § 13, οὐδὲ διὰ νόμου δυνάμενον ν' ἀπαλλοτριωθῇ, μέρος τῆς χώρας· ἐν δὲ § 9, ὅτι ἡ κατάκτησις εἶναι σχέσις *βίας*, ἥτις οὐδὲ διὰ τῆς παραγραφῆς καθιεροῦται, οὐδὲ τοῦ κατακτηθέντος τὸ δικαίωμα παραβλάπτει. Αἱ δύω αὗται ἀρχαὶ προφανῶς ἀπαρτίζουσι δύω δίκαια ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα, ἐν ᾧ τὸ δίκαιον πρέπει νὰ εἶναι ἕν.

Προκειμένου δὲ περὶ τούτου, δὲν δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν εἰς τὸν περιεχόμενον δισχυρισμὸν ἐν τῇ ἄνω ῥηθείσῃ σημειώσει, ὅτι τὸ ἄρθρ. 6 τοῦ ἡμετέρου συντάγματος, λέγον «οὐδεμία παραχώρησις ἢ ἀνταλλαγὴ χώρας δύναται νὰ γενῇ ἄνευ νόμου» δὲν ἐννοεῖ τὴν Ἑλληνικὴν χώραν· διότι, τίνα ἄλλην δύναται νὰ ἐννοήσῃ; Τίνος ἄλλης ἡ παραχώρησις ἢ ἀνταλλαγὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς Ἑλλάδος; Κατακτηθείσης ἴσως ἢ ὁπωσδήποτε ἄλλως νομίμως προσκτηθείσης; Ἀλλὰ καὶ αὕτη γίνεται, κατὰ τὰ προῤῥηθέντα, μέρος τῆς χώρας ἀναπαλλοτρίωτον, καὶ μάλιστα ὡς παράδειγμα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀναπαλλοτριώτου φέρει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ § 13 τὸ ἄρθρον τοῦ Ἑλληνικοῦ συντάγματος. Ὥστε καὶ ἐνταῦθα φαίνεταί τις ἀντίφασις ἐμφιλοχωροῦσα μεταξὺ τοῦ κειμένου καὶ τῆς σημειώσεως· διότι ἂν μὲν τὸ σύνταγμα ἀπέβλεψεν, ὡς ἐν τῷ κειμένῳ λέγεται, εἰς τὸ φύσει ἀναπαλλοτρίωτον παντὸς μέρους τῆς ἐπικρατείας, τότε τὸ ἄρθρ. 26 αὐτοῦ ἀφορᾷ τὴν Ἑλληνικὴν χώραν, ἂν δὲ, διὰ τὴν τοῦ ἄρθρου ἔλλειψιν, ὡς δισχυρίζεται ἡ σημείωσις, δὲν ἀφορᾷ τὴν χώραν, τότε, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, τὸ ἄρθρον 26 δὲν ἐνομοθετήθη κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ κανόνος περὶ τοῦ τῆς χώρας ἀναπαλλοτριώτου.

Καὶ εἰς τὰ καθέκαστα δ' ἐμβλέποντες τῆς συγγραφῆς, ἀπαντῶμεν τινὰ ἐφ' ὧν δὲν εἴμεθα δισταγμῶν ἀπηλλαγμένοι. Οὕτως, ἀμέσως κατ' ἀρχὰς, ἐπὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν λέξεων *ἔθνος*, *λαὸς*, καὶ *κράτος* (§ 1 καὶ σημ. α), ἂν *ἔθνος* εἶναι « ὁμὰς κοινωνίας, ἥτις κοινὴν ἔχουσα τὴν κυριαρχίαν, εἰς κοινοὺς ἑαυτὴν ὑποβάλλει νόμους, καὶ δέχεται νὰ διευθύνεται ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς κυβερνήτας», τότε λοιπὸν ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Αὐστρίας, ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Τουρκίας, ἀποτελοῦσιν ἓν *ἔθνος*, καὶ ἐξ ἐναντίας διάφορα ἔθνη εἰσὶν ἢ ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Νεαπολίτας, οἱ Νεαπολῖται πρὸς τοὺς Τοσκάνους, οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν, καὶ τότε ἀκατάληπτοι μένουσιν αἱ ἐν τοῖς παροῦσι χρόνοις πολύκροτοι ἀξιώσεις τῶν *ἐθνοτήτων*.

Ἐπίσης ἀμφιβάλλομεν ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν jus gentium τὸ διεθνὲς δίκαιον « ὡς ἀπὸ τῆς λογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκπηγάζον » (§ 3), καὶ οὐχὶ καθὸ δίκαιον *πάντων τῶν ἀνθρώπων* (quo jure omnes gentes utuntur), δηλαδὴ καὶ τῶν μὴ πολιτῶν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ jus civile, τοῦ κανονίζοντος τὰ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους δίκαια.

Ἐν τῇ περιεκτικωτάτῃ *Ἱστορικῇ προεισαγωγῇ*, ἥτις ἐπὶ ὅλας 144 σελίδας ἐκτείνεται, ἀποδίδοται τῇ Βαυαρίᾳ σκολιὰ σύνταξις καὶ διαστροφὴ τῆς ἐννοίας τοῦ ἄρθρ. 13 τοῦ ὁμοσπονδικοῦ τῆς Γερμανίας ὅρου τῆς 8 Ἰουν. 1814. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον τῆς κατακρίσεως ταύτης μέρος προέρχεται ἐκ παρεξηγήσεως τοῦ Γερμανικοῦ κειμένου, διότι wird statt finden δὲν σημαίνει ποσῶς *θέλει συσταθῇ* . . . *ἐπέχον τόπον*, ὡς ἐξηγεῖται, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον *ὑπάρξει*, ὅπερ οὐδὲν ἔχει τὸ σκολιὸν καὶ τὸ διεστραμμένον.

Τῆς βιβλιογραφικῆς ταύτης πραγματείας τὰ ὅρια δὲν μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὰς τοιαύτας παρατηρήσεις, καὶ, ὡς ἀδύνατον μᾶς εἶναι ὅλα λεπτομερῶς νὰ ἐκθέσωμεν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ βιβλίου, οὕτω δὲν θέλομεν μεμψιμοίρως νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ χωρία πρὸς ἃ δυνάμεθα νὰ διαφωνῶμεν. Ἓν ὅμως δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσωμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς πάσης δράττεται περιστάσεως ὅπως ἐκθέτῃ, σαφηνίζῃ καὶ σχολιάζῃ τὰς παρ' ἡμῖν ἰσχυούσας διεθνεῖς ἀρχὰς, ἀντιπαραβάλλων αὐτὰς πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καὶ ἐκτιμῶν αὐτὰς, ἀκριβῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ τε ἐθνικοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ ἀπολύτου δικαίου. Ἵνα δ' ἓν ἐκ πολλῶν ἀναφέρωμεν παράδειγμα· ὁμιλῶν περὶ τῆς προσβάσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀπὸ 16 Ἀπριλίου 1856 διακοίνωσιν τῆς Συνόδου τῶν Παρισίων, διορᾷ καὶ κρίνει ὀρθότατα τοὺς λόγους δι' οὓς ἡ πρόσβασις αὕτη ἐγένετο. Τέσσαρες, ὡς γνωστὸν, εἰσὶν οἱ ὅροι τῆς διακοινώσεως ἐκείνης, ά. ἡ τῶν καταδρομέων κατάργησις, β'. ὅτι οὐδετέρα σημαία καλύπτει ἐχθρῶν ἐμπορεύματα. γ'. ὅτι οὐδετέρων ἐμπόρευμα μένει ἀσύλητον καὶ ὑπ' ἐχθρικὴν σημαίαν, καὶ δ'. ὅτι μόνος ὁ πραγματικὸς ἀποκλεισμὸς ὑποχρεοῖ. Ὁ πρῶτος τῶν ὅρων τούτων δὲν ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμος εἰς ἡμᾶς ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἠθέλομεν εἶσθαι ἐμπόλεμοι, καὶ οὕτω θεωρήσασα αὐτὸν καὶ ἡ Ἀμερικὴ δι' ἑαυτὴν, δὲν ἠθέλησε νὰ προσβῇ τῇ διακοινώσει, ἀντιπροτείνασα ὅρον μὴ γενόμενον δεκτὸν, καθ' ὃν ἐν γένει αἱ *ἰδιωτικαὶ* κτήσεις τῶν ἐμπολέμων ἔπρεπεν ὡς κατὰ ξηρὰν, οὕτω καὶ κατὰ θάλασσαν νὰ μένωσιν ἀσυλεῖς. Ἐδύνατο καὶ ἡ Ἑλλὰς ν' ἀρνηθῇ· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον καὶ ἀπαίσιον νὰ μείνῃ μόνη ἐν Εὐρώπῃ δύναμις μὴ παραδεχομένη τὴν καθιέρωσιν ἀρχῶν γενναίων, αἵτινες δικαίως ἐχειροκροτήθησαν ὡς μία τῶν ἀσπαστοτάτων τοῦ πολιτισμοῦ κατακτήσεων, προσέτι καὶ ὑλικῶς ἤθελε βλαφθῇ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρνήσεως. Τῷ ὄντι οἱ τέσσαρες ἐκεῖνοι ὅροι εἰσὶν ἀδιαίρετοι ἐν τῇ διακοινώσει, καὶ ὁ τὸν ἕνα ἀποῤῥίπτων, στερεῖται τῶν πλεονεκτημάτων καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν. Ἐν ᾧ λοιπὸν ὁ εἷς δύναται νὰ παραβλάπτῃ συμφέρον τι τῆς Ἑλλάδος, ὅταν αὕτη διατελῇ ἐν πολέμῳ, οἱ τρεῖς ἄλλοι ἐξ ἐναντίας μεγάλας τῇ περιποιοῦσιν ὠφελείας, ὅταν αὕτη μὲν εἰρηνεύῃ τηροῦσα οὐδετερότητα, ἄλλα δ' ἔθνη περὶ αὐτὴν πολεμῶσιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ συνηθεστέρα θέσις αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ πρόσβασις εἰς τὴν διακοίνωσιν τῇ ὑπηγορεύετο συγχρόνως καὶ ὑπ' ἠθικῶν λόγων καὶ ὑφ' ὑλικῶν συμφερόντων. Τοῦτο δὲ μετ'

ἐξυδερκείας ἀναγνωρίζει ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 433 (σημ. α).

Ἐν συνόλῳ δὲ λέγομεν ὅτι αἱ ἰδέαι αἱ ἐπικρατοῦσαι καθ᾽ ἅπασαν τὴν συγγραφὴν εἰσὶ πατριωτικαί, γενναῖαι καὶ φιλελεύθεροι, καὶ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς λίαν ἀξιεπαίνου μεταφράσεως τοῦ Ἐφτέρου, δύναται να θεωρηθῇ τὸ βιβλίον τοῦτο ὡς οὐκ εὐκαταφρόνητος πλουτισμὸς τῆς ἡμετέρας ἐπιστημονικῆς φιλολογίας.

Α. Ῥ. Ῥ.

Η ΧΑΡΑ.

Ἐκ τῶν τοῦ Κ. Ἀ. Ῥ. Ῥαγκαβῆ.

Ζητῶ τὴν χαρὰν πότ᾽ ἐδῶ πότ᾽ ἐκεῖ·
Ποῦ εἶναι, εἰπέτε με, ποῦ κατοικεῖ;
Δὲν εἶναι εἰς λόφους κ᾽ εἰς ὄρ᾽ ὑψηλά·
Εἰπέτε με, ποῦ ἡ μορφή της γελᾷ;

—ooo—

Εἰς βάθη κοιλάδων ἐπῆγα ζητῶν·
Τὸν ρύακα εἶδα ποῦ πίπτει κροτῶν
Καὶ παίζει καὶ σύρει νερὰ καθαρά,
Μαζῆ των δὲν ἔπαιζε πλὴν ἡ χαρά.

—ooo—

Ἐζήτησ᾽ αὐτὴν εἰς σκιὰς τῶν δασῶν·
Ἐγέλων τὰ φῶτα ἀστέρων χρυσῶν,
Πτηνὸν ἐκελαδ᾽ εἰς μυρσίνην χλωράν,
Πλὴν ἔψαλλε θρήνους καὶ ὄχι χαράν.

—ooo—

Ἐζήτησ᾽ αὐτὴν εἰς εὐθύμους χορούς,
Εἰς δείπνων θαλάμους λαμπροὺς κ᾽ ἠχηρούς,
Εἰς φῶτα, εἰς σκεύη χρυσᾶ κ᾽ ἀργυρᾶ,
Πλὴν οὔτ᾽ εἰς αὐτὰ δὲν εὑρέθ᾽ ἡ χαρά.

—ooo—

Τὴν ἔφθασα τέλος, τὴν εὗρον μακράν,
Μακρὰν εἰς χωρίου κοιλάδα μικράν.
Τριγύρω της εἶχε παιδί, ἀρκετά,
Κ᾽ ἐπήδα μ᾽ ἐκεῖνα κ᾽ ἐγέλα μ᾽ αὐτά.

—ooo—

Ποῦ εἶσθε, καλοὶ παιδικοί μου καιροί!
Ἐφώναξα τότε μὲ στῆθος βαρύ.
Πλὴν μόλις τὴν εἶδα, πετᾷ ἡ χαρά,
Καὶ αὔτ᾽ ἦν ἡ πρώτη κ᾽ ἐσχάτη φορά.

Ο ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΟΣ.

—ooo—

Διήγησις ἱστορική (*).

Περὶ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1810 ἔτους, ἐπανελθὼν κεκοπιακὼς εἰς τὰ ἴδια τὴν πέμπτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν, εὗρον χάρτην ἐπισκεπτήριον, ἐφ᾽ οὗ ἦσαν ἐπιτηδείως κεχαραγμένα ταῦτα· *Κ. Γλούσεστερ, ἀριθ.* 20, *ὁδὸς* Regent-Street· ὑποκάτω δὲ γεγραμμένα διὰ μολυβδοκονδύλου τὰ ἑξῆς· *θέλει εὐχαρίστως δεχθῆ ἀπόψε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἰατροῦ Κ . . .*

Παρατηρήσας τὸ κατάστιχον ἐν ᾧ ἐσημείουν τοὺς ἀσθενεῖς μου, δὲν εὗρον τοιοῦτον ὄνομα· καὶ ὅμως ἐδέχθην τὴν πρόσκλησιν. Ἡ οἰκία του ἦτο νέα καὶ εὐπρεπισμένη ὡς ἵνα ἐπιδειχθῇ μᾶλλον ἢ νὰ κατοικηθῇ. Τὸ κατ᾽ ἐμὲ, δὲν ἀγαπῶ τὰς οἰκίας τὰς συνεσκευασμένας θεατρικῶς· προτιμῶ ἀρχιτεκτονικὴν σοβαρωτέραν, καὶ μὲ ἀρέσει νὰ εἶναι ἄνετος ἡ οἰκία εἰς ἣν γεννώμεθα, πάσχομεν καὶ ἀποθνήσκομεν· οἱ ἐλαφροὶ καὶ μάταιοι καλλωπισμοὶ, τοὺς ὁποίους καὶ ἡ λεπτοτέρα βροχὴ καταστρέφει ἐνίοτε, ἁρμόζουσι μᾶλλον εἰς τὰ πρόσκαιρα πρόσωπα τῶν θεατρων.

Ὁ ὑπηρέτης, φέρων λαμπρὰν στολὴν, μὲ ὡδήγησεν εἰς ὡραιότατα δωμάτια, πολυτελέστατα καὶ αὐτά, ἀλλ᾽ ἐπίσης ἄνευ κομψότητος. Καὶ τὸ χειρότερον, ἔβλεπες ἀταξίαν καὶ ἀκαθαρσίαν μεταξὺ τοῦ τόσου πλούτου. Τὸ ἔδαφος δὲν ἦτο ἀρκετὰ καθαρὸν, καὶ οἱ ὑπηρέται δὲν ἦσαν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις. Διὰ πλατυτάτων πορφυρῶν παραπετασμάτων, τῶν ὁποίων τὸ διαφανὲς ἀνεδείκνυεν ὁ ὡραῖος τοῦ Ἰουλίου οὐρανὸς, εἰσήρχοντο εἰς τὴν αἴθουσαν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου. Μέγας ἀριθμὸς χρυσῶν εἰκόνων, ἀλλ᾽ εὐτελὲς καὶ κοινὸν ἐχουσῶν τὸ παριστάμενον ἀντικείμενον, ἐκρέμαντο εἰς τοὺς τοίχους. Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης, ἐπὶ στρογγύλης τραπέζης, ἔκειντο ἀναμὶξ ἐφημερίδες, λιθογραφήματα καὶ περιοδικὰ συγγράμματα· ἐπ᾽ ἄλλης δὲ προμήκους ἦσαν προσωπεῖα, χειρόκτια, ξίφη, πιστόλια καὶ χειρίδες πυγμάχων· ὅθεν ἔβλεπες μὲν σημεῖα, οὐχὶ δὲ καὶ ἀλήθειαν βίου κομψοῦ καὶ εὐπρεποῦς. Ἦτο ἄρα προφανὲς ὅτι ὅλα τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα ἔπιπλα πρὸ μικροῦ μετεφέρθησαν ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων σκευῶν ἔκειντο ἐκεῖ χάριν ἐπιδείξεως, καὶ ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν συχνότερα μετεχειρίζετο τὰ ὄργανα τῆς ξιφομαχίας, ἢ τὰ βιβλία τῶν ὁποίων οὔτε τὰ φύλλα ἦσαν κεκομμένα.

Εἶχον ῥίψει ταχὺ ἀλλὰ παρατηρητικὸν βλέμμα εἰς ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ οἰκοδεσπότης ἐσηκώθη ἵνα μὲ ὑποδεχθῇ. Ἐγὼ δὲ προσαγορεύσας αὐτὸν ἐκάθισα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο νέος, εἶχε τὸ ἦθος θηλυπρεπὲς, καὶ τὸ πρόσωπον εὔρυθμον μὲν ἀλλ᾽ ἐστερημένον παῤῥησίας. Παρατηρῶν αὐτὸν ἠπόρεις εἰς τίνα τάξιν τῆς κοινωνίας ἀνῆκε, καὶ μετέωρος οὕτως εἰπεῖν ἀνεζήτεις ἐὰν εἶναι ἐκ τῶν εὐγενῶν ἢ ἐκ τῶν χυδαίων· ἡ κόμη του, φύσει βοστρυχώδης καὶ χρῶμα ἔχουσα εὐάρεστον, ἐφαίνετο μὲν ἀτημέλητος, ἐδείκνυεν ὅμως ἀξίωσιν νὰ ἑλκύσῃ τὰ βλέμματα. Αὐτὸς δὲ ὁ Γλούσεστερ ἐξηπλωμένος ἐπὶ ἀνακλιντηρίου, ἐφημερίδα ἔχων ἀνὰ χεῖρας καὶ στηρίζων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς χειρὸς ἐφαίνετο κυριευμένος ὑπὸ μελαγχολίας, τῆς ὁποίας τὸ ἀπο-

(1) Ὅρα τὴν ἐν τῷ φυλλάδ. 232, σελ. 290 σημείωσιν.



Ἡ Χαρά. (Πρώτη τοῦ 1861 ἔτους.)

τέλεσμα ἐπεθύμει ν' αὐξήσῃ. Εὐθὺς, ἀγνοῶ διὰ τί, ᾐσθάνθην ἀποστροφὴν πρὸς αὐτόν· μοὶ ἐφάνη ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ ἦθος εἶναι ἀμφίβολον, καὶ μεθ' ὧν δὲν ἀγαπῶμεν νὰ παρευρισκώμεθα· ἀγνοοῦμεν καὶ πῶς νὰ φερθῶμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ ποίαν γνώμην νὰ ἔχωμεν περὶ αὐτῶν. Νὰ φερθῇς εὐγενῶς; φοβεῖσαι μὴ ὑπάγῃ εἰς μάτην ἡ εὐγένειά σου; νὰ φερθῇς ψυχρότερα; πιθανὸν νὰ ὑποπέσῃς εἰς ἀδικαιολόγητον βαρβαρότητα. Ὅσον πλέον ὁ Κ. Γλούσεστερ ἐφέρετο εὐγενῶς πρὸς ἐμὲ, τόσον ηὔξανεν ἡ πρώτη μου ἀντιπάθεια. Ἀνεγίνωσκον εἰς τὸ πρόσωπον, εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τοὺς λόγους του ταῦτα· *Ἐπεθύμουν νὰ ἤμην ἄνθρωπος ἐκ τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων.*

« Πρό τινων ἡμερῶν, μοὶ εἶπε, παράδοξος μελαγχολία μὲ κατατήκει· ὁ νοῦς μου κυριεύεται ἀπὸ φόβον πανικὸν, καὶ νομίζω ὅτι ὅλαι αἱ συμφοραὶ θὰ πέσωσιν εἰς τὴν κεφαλήν μου· εἰς μάτην ζητῶ ἀνάπαυσιν· καὶ ὅταν εἶμαι μεταξὺ τῶν φίλων μου τρέμουν καὶ ταράσσονται τὰ νεῦρά μου· δὲν ἠμπορῶ νὰ ἡσυχάσω· ἡ θέσις μου εἶναι δεινή· τὴν νύκτα δὲν ἔχω ὕπνον· δὲν ἔχω οὔτε ὄρεξιν, καὶ ἐπὶ τέλους, πολλάκις μὲ πειράζει ἡ ἰδέα τῆς αὐτοχειρίας.

Ταῦτα ἀκούσας τὸν παρετήρησα μετὰ προσοχῆς καὶ ἐξέτασα τὸν σφυγμόν του. Συνειθισμένος ἕνεκα τοῦ ἐπαγγέλματός μου νὰ μὴ παραμελῶ καὶ τὰς λεπτομερεστέρας παρατηρήσεις, εἶδον ὅτι αἱ χεῖρες τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου δὲν ἦσαν ἐν ἁρμονίᾳ μὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ ὕφος. Οἱ δάκτυλοί του δὲν ἦσαν λευκοί, οὔτε μακρεῖς καὶ ἐπιμελῶς κεκομμένοι οἱ ὄνυχές του· ἐξ ἐναντίας αἱ χεῖρές του ἦσαν τυλλώδεις καὶ χονδροειδεῖς. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπεκύρωσε τοὺς δισταγμούς μου. Ἠρώτησα αὐτὸν μὴ εἶχεν ἠθικόν τι νόσημα, ἢ ὑποθέσεις οἰκογενειακὰς παθούσας, γάμον ἀποτυχόντα, κλίσιν ἀτυχῆ· μήπως ἀπώλεσε τὴν περιουσίαν του ἢ παίζων κατεστράφη.

— Ὄχι, μοὶ ἀπεκρίθη.

— Ἀδύνατον ὅμως νὰ μὴν ἔχετε κρυφίαν τινα ὀδύνην.

Τοῦτο ἀκούσας ἠρυθρίασεν, ὠχρίασε καὶ ἐψέλλισε.

— Μὴ λησμονεῖτε, ἐξηκολούθησα, ὅτι πρέπει νὰ μὲ εἰπῆτε ὅ,τι καὶ ἂν ἔχετε, καὶ ὅτι πρῶτος ὅρος τῆς θεραπείας σας, ἐὰν ἡ ἰατρικὴ δύναται νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν ἀσθένειάν σας, εἶναι ἐντελὴς καὶ εἰλικρινὴς ἐξομολόγησις.

Ἰδὼν ὅτι ἐδίσταζεν ἐὰν ἔπρεπε νὰ μὲ κοινοποιήσῃ τὰ μυστικά του, δὲν τὸν ἐβίασα.

— Ὄχι, ἀπεκρίθη· εἶναι ἀσθένεια κληρονομική· ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μου πάσχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον· ἠθέλησα νὰ μάθω ἀπὸ ὑμᾶς, ἰατρὲ, κατὰ πόσον ἠμπορεῖ νὰ μὲ ὠφελήσῃ ἡ ἐπιστήμη σας.

— Ἡ ἐπιστήμη μου δὲν εἰμπορεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀσθενείας τῆς ψυχῆς . . . καὶ ὅ,τι καὶ ἂν λέγετε, βλέπω καθαρὰ ὅτι κρύφιαι θλίψεις εἶναι ἡ αἰτία τοῦ πάθους σας. Διασκεδάζετε, συχνάζετε τὰς συναναστροφάς· καὶ ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, εἶσθε εὔπορος, κάμετε ὅ,τι ὁ πλοῦτος ἔχει τοὺς τρόπους νὰ κάμνῃ . . . ἀλλάξετε κλίμα.

Αὐτὸς δὲ ἀναστενάξας καὶ συνταραχθεὶς ὀλίγον ἀπεκρίθη·

— Εἶναι ἀδύνατον.

Ἐγὼ δὲ μὴ θέλων νὰ ἐξετάσω τὸ αἴτιον τοῦ ἐμποδίου ἐσηκώθην· ἔθεσεν εἰς τὴν χεῖρά μου δύο φλωρία, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ ἐπιστρέψω τὴν ἐπιοῦσαν πρὸς τὸ ἑσπέρας.

Δὲν εἶχον ὄρεξιν νὰ ἐξακολουθήσω τὰς σχέσεις μου μὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον. Ἀναπολῶν τὰ κατ' αὐτὸν, μοὶ ἐφαίνετο καὶ ἀπὸ τὸ ἦθος καὶ ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν ὅτι θὰ ἦτο χαρτοπαίκτης, κλέπτης, ἀγύρτης, ἀπατεὼν, καὶ ἀπέδιδον εἰς δυστύχημα ἀνάξιον οἴκτου τὴν νευρικήν του ἀσθένειαν. Καὶ ὅμως ἐπανῆλθον καὶ δεύτερον. Τὸν εὗρον δὲ ἐξηπλωμένον, τὰς χεῖρας ἔχοντα ἐσταυρωμένας εἰς τὸ στῆθος, τὸν ἕνα πόδα κρεμάμενον, ἐν συντόμῳ καθήμενον εἰς τρόπον ὅλως ἐπιτετηδευμένον· ἀνασηκωθεὶς δὲ μοὶ εἶπε μὲ ἦθος ἄτονον·

— Εἶμαι πολλὰ κακά. Καθήσατε, ἰατρέ. . .Χαίρω ὅτι σᾶς εἶδα . . . τῇ ἀληθείᾳ εἶμαι ἀχρειέστατα· καὶ ἂν δὲν σᾶς ἔβλεπα, δὲν ἠξεύρω πῶς θὰ ἐπεροῦσα τὴν νύκτα.

Ὡμίλει δὲ ταπεινὰ καὶ σχεδὸν συγκεχυμένα. Παρατηρήσας τὸν σφυγμόν του ἐπείσθην ὅτι ὁ νευρικός του ἐρεθισμὸς ἦτο μέγας.

— Ἠκολουθήσατε τὴν παραγγελίαν μου;

— Μάλιστα· καὶ ὅμως τὰ αὐτά.

— Ἂς περιμένωμεν· πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἡσυχάσετε τὸν νοῦν σας.

Αὐτὸς δὲ σηκωθεὶς ἢ μᾶλλον πηδήσας ἐπεριπάτησεν, ἐκτύπησε τὸ μάρμαρον τῆς τραπέζης μὲ τὴν χεῖρα ἢ μᾶλλον μὲ τὸν γρόνθον του, ἐσπόγγισε τὸν ἱδρῶτά του καὶ ἐξηκολούθησεν ἀσυναρτήτως·

— Διάβολε! τί θὰ γείνω . . . κακὰ ὑπάγει τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔχω ὄρεξιν νὰ κόψω τὸν λαιμόν μου.

— Μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας σας ὑπάρχει τις παράφρων;

— Ὢ! μὴ ἀπατᾶσθε, ἰατρέ· δὲν τὸ ηὕρετε· δὲν εἶμαι τρελός.

— Εἰπέτε με λοιπὸν ποία εἶναι ἡ κληρονομικὴ ἀσθένεια περὶ τῆς ὁποίας ἐλέγετε χθές;

— Ἐγὼ ἰατρέ . . .ἐγὼ θὰ σᾶς εἰπῶ τὸ μόνον ἰατρικὸν τὸ ὁποῖον μὲ ὠφελεῖ εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Στοιχηματίζω, εἶπε μὲ ὕφος χυδαίας ἁπλότητος προσβαλόν με, στοιχηματίζω ὅτι τὸ μόνον ἰατρικὸν εἶναι τοῦτο.

Δύο φιάλαι καὶ δύο ποτήρια ἦσαν ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἔχυσε μὲ χεῖρα τρέμουσαν εἰς τὸ ποτήριον τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ μὲ προσφέρῃ· ἀλλὰ τὰ τρία τέταρτα τοῦ ποτοῦ ἔτρεξαν εἰς τὸ ἔδαφος· αὐτὸς δὲ ἐντὸς λεπτοῦ ἐρρόφησε δύο μεγάλα ποτήρια· ἀπὸ δὲ τὰ κινήματα καὶ τοὺς τρόπους του ἐπείσθην ἔτι μᾶλλον ὅτι εἶχον ἀντικρύ μου ἄνθρωπον οἰκεῖον τῶν καπηλείων, καὶ θὰ ἀπηρχόμην ἀμέσως ἐὰν δὲν ἐνέδιδον εἰς αἴσθημα περιεργείας. Ἀπέβαλον λοιπὸν τὰ χειρόκτιά μου, καὶ ἐνῷ ἡτοιμαζόμην νὰ τὰ ἀ-

ποθέσω εἰς τὴν τράπεζαν, παρετήρησα ὅτι ταινία λεπτοτάτου χαρτίου ἔκειτο εἰς τὸ μέρος ὅπου ἔφερα τὴν χεῖρά μου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ταινία ὡμοίαζε συναλλαγματικὴν, ἠθέλησα νὰ τὴν δώσω εἰς τὸν Κ. Γλούσεστερ· αὐτὸς ὅμως προλαβὼν ἀνεπήδησε βιαίως, ἥρπασε τὸ χαρτίον μὲ ὁρμὴν, τὸ ἐζάρωσε, τὸ ἔθεσεν εἰς τὸ θυλάκιόν του, καὶ ὅλως τεταραγμένος μὲ ἠρώτησε·

— Παρετηρήσατε τὴν ὑπογραφήν ; τὴν ἀνεγνώσατε ;

— Ὄχι.

— Ἔχω νέον φίλον . . . τρελλούτσικον. . . ἂν καὶ ἀξιόλογον . . . ὁ ὁποῖος μὲ ζητεῖ ἐνίοτε δανεικά . . . καὶ ἀγύριστα . . . Καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤθελα νὰ ἰδῇ ἄλλος τὸ ὄνομά του.

Ἐγὼ ὅμως ὑπωπτεύθην ὅτι ὁ εὐγενὴς ἐκεῖνος συνείθιζε νὰ διδῇ δάνεια τοκογλυφικῶς. Γνωστὸν ὅτι οἱ εὐσυνείδητοι τοκογλύφοι, ἵνα ἀποφύγωσι τὸν κίνδυνον, λαμβάνουσιν ὁμόλογα περιέχοντα ποσότητα πολὺ ἀνωτέραν τῆς δανεισθείσης. Ἐπιθυμῶν νὰ μακρυνθῶ τὸ ταχύτερον ἀπὸ τὴν οἰκίαν ἐκείνην ἐπανέλαβον τὰς ἰατρικάς μου ἐρωτήσεις· ἀλλὰ καὶ ὁ Γλούσεστερ ἀναλαβὼν τὸ πρῶτον ἦθός του, μὲ ὡμίλησεν ἐκ νέου περὶ πόνων νευρικῶν τοὺς ὁποίους ᾐσθάνθη τὴν προτεραίαν εἰς τὸ θέατρον. Ἐνῷ δὲ ἐλέγομεν ταῦτα ἠκούσαμεν κρουομένην τὴν θύραν, καὶ ὁ κρότος συνετάραξε τὸν οἰκοδεσπότην. Τὸν εἶδον ὠχριῶντα καὶ σπασμωδῶς προσκολλώμενον οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸ ἀνακλιντήριον. Μετὰ μικρὸν ἠκούσθησαν φωναὶ καὶ ἔριδες. Ἐπειδὴ δὲ ὅτε ἤμην νέος καὶ διὰ τὴν ἀνοησίαν καὶ διὰ τὴν ἀτυχίαν μου μ' ἐπεσκέφθησαν δικαστικοὶ κλητῆρες, ἐνόησα εὐθὺς πόθεν ἡ ταραχή. Δύο ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ἡ φυσιογνωμία δὲν λησμονεῖται, φέροντες ῥάβδους καὶ μακροὺς ἐπενδύτας, καὶ προσποιούμενοι χαμηλὸν τόνον φωνῆς εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν.

Εὐκόλως λοιπὸν ἐγνώρισα ὅτι ἦσαν κλητῆρες τῆς Newgate (*).

— Ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου, εἶπεν ὁ ἕτερος, σὲ συλλαμβάνω ὡς πλαστογράφον.

Ὁ Γλούσεστερ ἐψέλλισεν, ἔφερε τὴν χεῖρα εἰς τὴν καρδίαν του καὶ ὠχρίασεν ἐκ νέου· ἱδρὼς ἔρρεεν ἀπὸ τὸ μέτωπόν του καὶ ἡ ἀναπνοή του ἠκούετο συχνοτέρα.

— Κύριοι, εἶπεν ἐπὶ τέλους, περὶ τίνος . . . πρόκειται ;

— Συμπάθεον, εὐγενέστατε, ἐπανέλαβεν ὁ κλητήρ· δὲν ὀνομάζεσθε Ἐδουάρδος Βέονεϋ ;

— Ἐγὼ ! . . . ἐγώ ! . . . ὀνομάζομαι . . . Γλούσεστερ.

Ἀλλὰ μόλις ἠκούσθη ἡ ἀπάντησις αὐτοῦ, καὶ ὁ δεύτερος κλητὴρ, ἧττον τοῦ ἄλλου εὐμενὴς, ἀνακαγχάσας·

— Ἃ ! ἃ ! . . . Γλούσεστερ ! περίφημος κόμης ! Κύριε Γλούσεστερ, πρέπει νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε.

(*) Φυλακὴ ἐν Λονδίνῳ ὅπου καθείργονται οἱ ἐπὶ κλοπῇ καὶ πλαστογραφίᾳ κατηγορούμενοι.

— Ἠξεύρετε, Κ. Γλουσεστερβέρνεϋ, πόσον ἐκοπιάσαμεν ἕως νὰ σᾶς ἀνακαλύψωμεν ;

— Ἠξεύρετε γράμματα ; ἰδοὺ τὸ διαβατήριόν σας.

Καὶ ἔδειξεν εἰς τὸν νέον, ὅστις εἶχε πέσει ἄπνους σχεδὸν εἰς τὸ ἀνακλιντήριον, χαρτίον ἔντυπον καὶ ἐσφραγισμένον, τὸ ἔνταλμα τῆς συλλήψεως.

— Βλέπετε, εἶπον, ὅτε ἐλειποθύμησεν· ἀφετέ τον ὀλίγον νὰ συνέλθῃ.

— Ἃ, κύριε, εἶσθε ἰατρός· μᾶς τὸ εἶπεν ὁ ὑπηρέτης, καὶ δὲν ἤθελε νὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ ἀναβῶμεν.

Καὶ εὐθὺς οἱ δύο κλητῆρες, οἵτινες ἔφερον τοὺς πίλους των, ἀπέβαλον αὐτοὺς σεβόμενοι τὸ ἰατρικόν μου ἐπάγγελμα.

— Κ. ἰατρέ, μὲ εἶπεν ὁ εὐγενέστερος αὐτῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ συνέλθῃ τὸ ταχύτερον· θα σᾶς εἴμεθα εὐγνώμονες.

Ἡ σκηνὴ ἐκείνη εἶχε καταταράξει καὶ ἐμὲ αὐτόν· καὶ ὅμως ἔσπευσα νὰ λύσω τὸν λαιμοδέτην τοῦ ἀθλίου ἐκείνου, κειμένου ἀκινήτου ἐνώπιόν μου. ἤνοιξα τὸ ὑποκάμισόν του, καὶ ῥίψας ψυχρὸν ὕδωρ εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν ἐζωογόνησα· ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τρέμων, παγωμένος, ἀσθμαίνων προσήλωσεν ἐπάνω μου τὰ βλέμματα, βλέμματα κτηνώδη ἔχοντα τὴν ἔκφρασιν. Ἐγὼ δὲ ἠθέλησα νὰ τὸν εἴπω ὀλίγους τινὰς λόγους παρηγορητικοὺς, δυσκόλως εὑρισκομένους εἰς τοιαύτας περιστάσεις.

— Ἰατρέ ! τί τρομερὸν ὄνειρον· ἀνεχώρησαν ; ἀνεχώρησαν ;

Ἡ χεὶρ του ἦτο ψυχρὰ ὡς νεκροῦ. Εἷς τῶν κλητήρων πλησιάσας εἶπεν·

— Ἔλα, ἔλα, μὴ παιδαριώδη πράγματα· ἰδοὺ σίδερα.

Καὶ αὐτὸς μὲν ἔδειξε ζεῦγος δεσμῶν, ὁ δὲ ἄλλος πιστόλιον.

— Ἰατρε, ἰατρέ ! σῶσέ με, ἀνέκραξεν ἐκεῖνος.

Καὶ ἔσφιγγε τὰς χεῖράς μου, καὶ ἐπροσκολλᾶτο σπασμωδῶς εἰς ἐμέ.

— Ἔλα, ἀνέκραξε βλασφημῶν ὁ κλητήρ· τί, διάβολο ! κάμε γρήγορα. Βγάλε αὐτὰ τὰ πτερα, ὡραῖό μου πουλί, καὶ βάλε τοῦτο τὸ φόρεμα· αὐτὸ σὲ ἁρμόζει. Θὰ σε βάλω εἰς τὸ κλουβί, εὐγενέστατε.

Ἐκεῖνος δὲ πεσὼν πρὸ τῶν ποδῶν των καὶ ὅλως ἔνδακρυς ἔλεγεν·

— Ἔλεος ! ἔλεος ! λυπηθῆτέ με !

Ὁμολογῶ ὅτι καὶ τοι τοιοῦτον ὄντα τὸν ἐλυπήθην.

— Ἐλπίζω, εἶπον πρὸς τοὺς κλητῆρας, ὅτι δὲν θ' αὐξήσετε τὴν δυστυχίαν του, μεταχειριζόμενοι αὐτὸν μὲ ἄτοπον αὐστηρότητα.

— Διόλου, διόλου· ἂς φερθῇ καλὰ καὶ δὲν τὸν πειράζομεν.

Καὶ ἀφαιρέσαντες τὸν μεγαλοπρεπῆ ἐπενδύτην τὸν ὁποῖον ἐφόρει ἐντὸς τῆς οἰκίας, ἐνέδυσαν αὐτὸν μὲ ἄλλο ἔνδυμα νεώτατον τοῦ συρμοῦ, φερθὲν ἀπὸ τὸν ἀποροῦντα ὑπηρέτην του· ἔθεσαν πῖλον εἰς τὴν κεφαλήν του καὶ χειρόκτια εἰς τὰς χεῖράς του· οὕτος δὲ ἱστάμενος ἀκίνητος, ἐφαίνετο ὅτι οὔτε ἔβλεπε τὰ γινόμενα.

Μετὰ ταῦτα πλησιάσας εἰς τὸ παράθυρον ἤνοιξεν αὐτό· ἐπειδὴ δὲ οἱ κλητῆρες ἐνόησαν ὅτι σκοπὸν εἶχε νὰ κρημνισθῇ εἰς τὸν δρόμον, ἔσπευσαν καὶ τὸν συνέλαβον.

— Ἂν ἔχῃς τοιούτους σκοποὺς, εὐγενέστατε, εἶπεν ὁ εἷς τῶν κλητήρων, ἠξεύρομεν τὴν δουλειάν μας.

Καὶ ἁρπάσας τὸν τράχηλον τοῦ νέου, τὸν ἔσφιγγεν ὡς μὲ χεῖρα σιδηρᾶν.

— Ὑπομονὴ, ὑπομονή! φόρεσε ἐνόσῳ νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὴν φυλακὴν αὐτὰ τὰ μικρὰ βραχιόλια. Διὰ τί δὲν ἔμεινες ἥσυχος; δὲν θὰ σὲ ἐστολίζαμεν τότε μὲ αὐτά.

Ἀντὶ ὅμως ν' ἀκούσῃ τὰς προτροπάς των συνεταράσσετο σφοδρότατα, καὶ ἠγωνίζετο νὰ συντρίψῃ τὰ δεσμά· ἀφρὸς ἔτρεχεν ἀπὸ τὸ στόμα του.

— Ἔστω, ἔκραξε μὲ φωνὴν βραγχώδη· πάρετέ με· φέρετέ με ὅπου θέλετε . . . εἰς τὴν κόλασιν.

Καὶ ἔπεσεν ἐπὶ θρανίου. Εἷς τῶν κλητήρων παρετήρησε τὰ χαρτία του, ἐγέμισε τὰ θυλάκιά του μὲ ὅλα ὅσα εὑρίσκοντο εἰς τοὺς σύρτας, ἐκούμβωσεν ἔπειτα τὸ ἔνδυμά του, καὶ διέταξε τὸν νέον νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ.

— Τώρα ἔβαλες γνῶσιν; θὰ ταξειδεύσωμεν μαζῆ;

Ὁ συλληφθεὶς ὅμως δὲν ἀπεκρίθη διότι ἦτο μᾶλλον νεκρὸς ἢ ζῶν.

— Ἔχετε βέβαια ἅμαξαν, εἶπον· δὲν θὰ τὸν σύρετε εἰς τοὺς δρόμους ὅπως εἶναι.

— Πολλὰ καλὰ, ἀπεκρίθη ὁ εἷς τῶν κλητήρων· ἀλλὰ ποῖος θὰ *στουμπώσῃ τὴν τρύπαν* (1);

Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐνόησα, ὁ ἄλλος ἡρμήνευσε τὴν φράσιν ταύτην εἰπών·—Ποῖος δηλαδὴ θὰ πληρώσῃ;

Τότε ἔδωκά τινα σελίνια, καὶ ἔσπευσα νὰ ἀναχωρήσω, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ φανῶ εἰς τὸν δρόμον συνωδευμένος ὑπὸ δύο κλητήρων καὶ ἑνὸς δεσμώτου.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἔμαθον ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας τὰς περὶ τοῦ ἐγκλήματος τοῦ Γλούσεστερ ἢ μᾶλλον τοῦ Βέρνεϋ λεπτομερείας, τὰς ὁποίας βεβαίως ηὔξησαν μὲ τὴν συνήθη των ἔμφασιν. Ὁ Βερνεϋ, νέος ἐργάτης, ἀφῆκε τὸ ἔργον του καὶ ἠσχολήθη εἰς κατασκευὴν ψευδῶν συναλλαγματικῶν. Κατὰ τοὺς δεκαπέντε μῆνας καθ' οὓς μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο συνήθροισε σημαντικωτάτας ποσότητας, καὶ ἔζη ἐν μέσῳ τοῦ πλούτου καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας περὶ ὧν προανεφέραμεν, εἰσχωρήσας καὶ εἴς τινας λέσχας συγναζομένας ἀπὸ εὐγενεῖς· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τὸν ἀφῆκεν. Ἕνεκα συναλλάγματος τεσσαράκοντα καὶ πέντε λιρῶν, ψευδῆ φέροντος ὑπογραφὴν, συνελήφθη, ὡς εἴδομεν. Μετά τινας δὲ ἡμέρας γενομένης τῆς δίκης, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ κατ' αἴτησιν τῆς εἰσαγγελείας δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὸν κατάλογον τῶν καταδίκων, οἵτινες τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἔτυχον ἐν γένει βασιλικῆς χάριτος.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο μὲ συνεκίνησε· δὲν εἶναι ἄρα βέβαιον ὅτι μόνοι οἱ ἀναξιοπαθοῦντες ἑλκύουσι τὴν συμπάθειαν· καὶ αὐτὸ τὸ ἔγκλημα διεγείρει πολλάκις τοιοῦτον αἴσθημα. Ἐλυπούμην τὸν ἐλεεινὸν ἐκεῖνον ἄνθρωπον μεταπεσόντα ἀπὸ τῆς ἀνέσεως καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας εἰς σκοτεινὴν φυλακήν· καὶ τὸν ἐλυπούμην πρὸς τούτοις διότι ἐν τῇ μωρίᾳ αὐτοῦ δὲν προεῖδε τὸ ἀναπόφευκτον τέλος τῆς ἐγκληματικῆς του διαγωγῆς. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἔλαβον τὴν ἑπομένην ἐπιστολήν.

« Κύριε!

» Ὁ Ἐδουάρδος Βέρνεϋ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἐπὶ πλαστογραφίᾳ μὲ παρεκάλεσε νὰ ἀποστείλω πρὸς ὑμᾶς τὰ ταπεινά του σεβάσματα· αὔριον τὸ πρωΐ θέλει ἐκτελεσθῇ ἡ καταδίκη του. Ἐπιθυμεῖ δὲ πολὺ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ, καὶ θὰ θεωρήσῃ ὡς χάριν μεγάλην ἐὰν συγκατανεύσετε νὰ τὸν ἴδῆτε. Μὴ ἀρνηθῆτε, κύριε, τὴν χάριν ταύτην· νομίζω ὅτι ἔχει νὰ διακοινώσῃ πρὸς ὑμᾶς μυστικόν τι· ἡ ἐπίσκεψίς σας θὰ εἶναι ἀληθὴς εὐεργεσία. »

Ἐπειδὴ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχον προσκαλέσει πολλοὺς φίλους εἰς τὸ γεῦμα, τοὺς εἰδοποίησα ὅτι ἀνεβάλλετο· ἀλλὰ τί εἶχε νὰ μὲ εἴπῃ; ποῖον μυστικὸν νὰ μὲ ἐμπιστευθῇ; Ὁπωσδήποτε, ἀπεφάσισα νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ. Ὁμολογῶ ὅτι μὲ τρέμοντας πόδας διευθύνθην εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ ὅσον ἐπλησίαζον τόσον ἐπιέζετο ἡ καρδία μου. Ἐζήτησα τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν διευθυντὴν, καί τις τῶν φυλάκων μὲ ἤνοιξε τὴν θύραν τῆς κολάσεως ἐκείνης. Ὀνομάζω δὲ αὐτὴν κόλασιν διότι οἱ ἄνθρωποι οὐδὲν ἔπραξαν ὅπως μετριάσωσι τὴν ἐξ αὐτῆς φρίκην· ἐξ ἐναντίας θὰ ἔλεγες ὅτι χαίροντες ἀνέδειξαν αὐτὴν τρομερωτέραν. Τίς ποτε ἐπεσκέφθη ἔστω καὶ ἅπαξ τοὺς μακροὺς ἐκείνους καὶ ζοφεροὺς προδόμους, τὰς σκολιὰς παρόδους, τὸν πένθιμον ἐκεῖνον λαβύρινθον, τὰ σκότη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διασκεδάσωσιν οἱ ἀμυδροὶ λύχνοι, καὶ δὲν ἐτήρησε τὴν ἀπαισίαν αὐτῶν μνήμην; Ὁποία σιωπὴ, διακοπτομένη μόνον ἀπὸ τὸ τρίξιμον τῶν κλειομένων ὄπισθέν σου κιγκλίδων! Φύλακες στρατιῶται, ἕτοιμα ἔχοντες τὰ πυροβόλα, περιπατοῦσι βραδέως εἰς τὰς διεξοδικὰς διόδους· ἔλλειψις ἀέρος καθαροῦ ὡσανεὶ λέγουσα· «Ἐνταῦθα θνήσκει ἡ ἐλευθερία,» καὶ βεβαιότης ὅτι πάντα τὰ περὶ σὲ ἀποπνέουσιν ἔγκλημα καὶ ὠμότητα, πάντες εἶναι δήμιοι καὶ θύματα. Ἡ ἐνόργη τῆς κοινωνίας, αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς ἀνθρωπότητος, κακουργήματα, βίαι, μανίαι, πᾶν ὅ,τι ἀποτρόπαιον περιέχει μεγάλη πόλις, συμπαρασύρεται καὶ συμπιέζεται εἰς τὸν αὐτὸν ὀχετόν! Ἡ ἠχὼ τῶν βημάτων μου ἐντὸς τοῦ ᾅδου ἐκείνου μ' ἐπροξένει φρικίασιν, καὶ ἐσταθην ἀκουσίως· ἐπὶ τέλους ὁ ὁδηγός μου εἶπε·

— Ἰδοὺ ἤλθαμεν, κύριε.

Καὶ ἀνοίξας τὰς σιδηρᾶς κιγκλίδας εἰσῆλθον.

— Ἔ, παλληκάρι! ἔκραξεν ὁ φύλαξ, ἰδοὺ ὁ ἰατρός· σηκώ.

Τὸ δωμάτιον ἦτο στενὸν καὶ σκοτεινὸν, καὶ μικρὸς λύχνος κείμενος ἐπὶ πεπαλαιωμένης τραπέζης μόλις διέδιδεν ἀμυδρότατον φῶς. Παρὰ δὲ τὴν τράπεζαν ἐκάθητο ὁ κατάδικος καὶ ἄλλο, τις πρεσβύτ

(1) To stump up.

της, σεβάσμιον ἔχον τὸ ἦθος, καὶ φέρων μακρὸν ἐπενδύτην κομβωμένον μέχρι τοῦ πώγωνος. Τὰ βλέμματα τοῦ γέροντος ἦσαν ἀκίνητα, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ὀδύνη ἀνέστελλε τὴν κίνησίν των· ἦτο δὲ ὁ πατὴρ τοῦ νέου. Καὶ οὗτος μὲν δὲν μὲ παρετήρησεν ἐλθόντα, ἐκεῖνος ὅμως ἐσηκώθη, ἐψιθύρισε λέξεις τινὰς εὐγενίας καὶ εὐγνωμοσύνης, καὶ ἐκάθησεν ἐκ νέου. Ἔχων τὴν Ἱερὰν Γραφὴν ἀνοικτὴν ἔμπροσθέν του, προσήλωνεν εἰς αὐτὴν τὸ βλέμμα, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσιωπήσαμεν. Ὁποία σκηνή! ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀθλίου ἐκείνου μέλλοντος ἔτι ὀλίγας ὥρας νὰ ζήσῃ, καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἀριστοκράτου τὸν ὁποῖον ἐπεσκέφθην πρό τινος καιροῦ! Ὅτε ὑπὸ τὴν χρυσοῦφαντον στολὴν ἔκρυπτε τὸ ἔγκλημά του, ἦτο βεβαίως ἄξιος καταφρονήσεως· σήμερον ὅμως καί τοι στιγματισθεὶς ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης, ἦτο ἄξιος ἐλέους. Οἱ κοῖλοι ὀφθαλμοί του ἦσαν κατακόκκινοι ὡς αἷμα· πράσινον ἦτο τὸ κάτισχνον πρόσωπόν του, καὶ ὁ ἱδρὼς εἶχε κολλήσει εἰς τὸ μέτωπόν του τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του. Ἐφόρει ἔνδυμα μαῦρον καὶ μαῦρον λαιμοδέτην, καὶ εἶχε πλησίον του μανδύλιον καταβρεγμένον ἀπὸ δάκρυα. Ἐνίοτε δὲ ἔφερεν εἰς τὰ κατάξηρα χείλη του ποτήριον νεροῦ.

Τὴν προσοχήν μου εἵλκυσεν ἔτι μᾶλλον ὁ πατήρ. Εἰς τὴν φαλακρὰν κεφαλήν του εἶχεν ὀλίγας τρίχας. Ἔχων τὰς χεῖρας τεθειμένας ἐπάνω εἰς τὰ γόνατα καὶ προσκολλημένον τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του, ἦτο ἀκίνητος. Ὁ γέρων οὗτος ὢν ἔντιμος τεχνίτης, καὶ ζῶν εἴς τινα ἐπαρχίαν, εἶχε στείλει τὸν πρωτότοκον υἱόν του εἰς Παρισίους ἵνα τελειοποιηθῇ. Σιωπηλῶς παρετήρουν τὴν σκηνὴν ἐκείνην· ἀπὸ δὲ τοῦ καταδίκου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔῤῥεον δάκρυα.

— Δὲν ἠμπορῶ πλέον νὰ ἀναγνώσω! ἀνέκραξε. Σᾶς εὐχαριστῶ, ἰατρὲ, διότι εἰσηκούσατε τὴν πρόσκλησίν μου . . . Ἔχω κάτι τι νὰ σᾶς ξεμυστηρευθῶ.

Εἶπε δὲ ἐντονώτερον τὰς λέξεις ταύτας ἐπιθυμῶν νὰ τὸν ἀκούσῃ ὁ πατήρ του καὶ νὰ μακρυνθῇ. Ἀλλὰ φεῦ ! ὁ ταλαίπωρος γέρων οὔτε ἔβλεπεν οὔτε ἤκουε. Τὸ βλέμμα του ἦτο προσηλωμένον εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἔμενε πάντοτε ἀκίνητος.

— Πρέπει ἀφεύκτως νὰ μείνωμεν μόνοι, εἶπεν ὁ Βέρνεϋ.

Καὶ ἐλθὼν πρὸς τὴν θύραν παρεκάλεσε τὸν φύλακα νὰ παραμερίσῃ τὸν πατέρα του. Ὁ φύλαξ εἰσῆλθε, καὶ ὁ νέος λαβὼν τὴν χεῖρα τοῦ γέροντος·

— Σὲ παρακαλῶ, πάτερ μου, νὰ μὲ ἀφήσῃς ὀλίγον μόνον μὲ τὸν ἰατρόν· ἔχω κάτι νὰ τὸν εἰπῶ.

Καὶ ἐπροσπάθησε νὰ σηκώσῃ τὸν πατέρα του, ὅστις δὲν τὸν ἤκουε. Μόλις τὸ κίνημα τοῦ υἱοῦ τὸν ἐπανέφερεν εἰς τὰς αἰσθήσεις του.

— Ὤ! ναὶ . . . εἶπε . . . ναί . . . Βέβαια . . . λοιπόν! . . .

Καὶ σηκωθεὶς μὲ ἦθος ἑτεροπλανὲς, εἶδε πέριξ αὐτοῦ· ἔπειτα ὡς ἂν ἔπληξέ τις αὐτὸν αἰφνιδίως, περιεπτύχθη τὸν υἱόν του, τὸν ἔσφιγξεν εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ ὀλοφυρόμενος ἔλεγεν·— Ὤ υἱέ μου, υἱέ μου!

Καὶ ὁ μὲν φύλαξ, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἀπαθὲς πρόσωπον ἐφάνη αἴσθημα συμπαθείας, παρέλαβε τὸν γέροντα, ὁ δὲ Βέρνεϋ, μόλις κατορθώσας νὰ ἀνανήψῃ εἶπε στενάζων·

— Καὶ πάλιν σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν συγκατάβασίν σας πρὸς ἄνθρωπον ἀνάξιον τοιαύτης. Συγχωρήσατέ με ὅμως, ἐπρόσθεσε λαβὼν καὶ τὰς δύο μου χεῖρας, νὰ σᾶς ἐξηγήσω πρὶν ἀποθάνω τὴν εὐγνωμοσύνην μου. Ἔχω δὲ καὶ ἄλλην χάριν νὰ σᾶς ζητήσω· ἡ παραγγελία μου εἶναι λυπηρὰ, ἀλλ' εὐκόλως ἐκπληροῦται· ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ μὲ λυπήσετε ἀποβάλλοντές την.

— Ὅ,τι δύναμαι νὰ πράξω, καὶ ὅτι συγχωροῦν οἱ νόμοι καὶ ἡ θέσις μου θὰ τὸ κάμω εὐχαρίστως.

— Εὐχαριστῶ, ἰατρὲ, εὐχαριστῶ μυριάκις! Θὰ τελειώσω γρήγορα . . . Εἶμαι ἐλεεινός . . . Ἠπάτησα ταλαίπωρον νέαν, πτωχὴν ναὶ μὲν ἀλλὰ τιμίαν.

Ἔλεγε καὶ ἔτρεμε τὸ σῶμά του· ἐγὼ δὲ ἐπροσπάθησα νὰ τὸν καθησυχάσω. Μετά τινα παῦσιν ἐπανέλαβεν ἀγωνιῶν·

— Εἴθε νὰ μὲ συγχωρήσῃ ὁ Θεός! . . . Μετ' ὀλίγον θὰ ἔχῃ τέκνον· ἀλλοίμονον! δὲν γνωρίζει τὸ ἀληθινόν μου ὄνομα· ἀγνοεῖ δὲ καὶ τὸ πλαστόν. Καὶ ὅταν ἀναγνώσῃ εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι ὁ Ἐδουάρδος Βέρνεϋ ἐκκρατομήθη, δὲν θὰ ἠξεύρῃ ὅτι ὁ Ἐδουάρδος της . . . Σᾶς παρακαλῶ, κύριε, νὰ τὴν ἰδῆτε καὶ νὰ ἐξετάσετε τὸ πρᾶγμα ὅταν δὲν θὰ . .. ὑπάρχω, καὶ ὅταν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ὑποφέρῃ τὴν φρικτὴν αὐτὴν εἴδησιν. Ὦ κύριε! Θὰ μετριάσατε τὴν πικρίαν τῶν τελευταίων μου στιγμῶν ἐὰν εἰσακούσετε τὴν παράκλησίν μου . . . Δότε με τὸν λόγον σας . . . Κατοικεῖ πλησίον εἰς τὸ Hyde Parc, εἰς τὸν δρόμον Grosvenor . . . Τὸ ὄνομά της εἶναι γραμμένον εις τοῦτο τὸ χαρτίον . . . Εἰς τὸ ὄνομα τῆς φιλανθρωπίας φροντίσατέ την, κύριε, καὶ εἰπέτε την ὅτι οἱ τελευταῖοί μου στεναγμοὶ ἠκούσθησαν δι' αὐτήν . . . εἰπέτε την νὰ μὲ συγχωρήσῃ καὶ νὰ παρακαλῇ τὸν Θεὸν δι' ἐμέ. . . δι' ἐμὲ ὁ ὁποῖος κατέστρεψα ὅλην της τὴν ζωήν. Τὸ πουγγίον τοῦτο περιέχει τριάκοντα λίρας . . . αὐτη εἶναι ὅλη ἡ περιουσία μου . . . Λάβετε πέντε διὰ τὰς ἐπισκέψεις σας, καὶ τὰς ἐπιλοίπους δώσατέ τας εἰς τὴν ταλαίπωρον ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀφάνισα! Ὦ Μαρία! Μαρία!

Καὶ ἔπεσε πρηνὴς κατὰ γῆς· ἔπειτα δὲ σηκωθεὶς ἐνηγκαλίσθη τὰ γόνατά μου. Τὰ δάκρυά μου ἔπεσαν εἰς τὸ πρόσωπόν του.

— Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς εὐλογήσῃ! εἶσθε ὁ μόνος ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος μὲ κλαίει. Ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὴν ἀγαθότητά σας. Θὰ κάμετε ὅ,τι σᾶς παρεκάλεσα· ἔ;

— Μάλιστα . . . ναί . . . μὴν ἀμφιβάλλεις . . . Λυπηρὸν μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ θὰ τὸ ἐκπληρώσω. Εἰς τὰς τριάκοντα λίρας τὰς ὁποίας μὲ δίδεις θὰ προσθέσω ἄλλας τριάκοντα. Καὶ ἂν ἠμπορέσω νὰ προστατεύσω ἐκείνην τὴν ὁποίαν λέγεις ὅτι κατέστρεψες...

Ἀλλὰ δὲν μὲ ἀφῆκε νὰ τελειώσω διπλασιάσας τὰς εὐχαριστίας καὶ τὰ δάκρυά του. Ἐγὼ δὲ ἀδυνατῶν νὰ ὑπομείνω περιπλέον τὸ οἰκτρὸν ἐκεῖνο

θέαμα, ἀπέτεινα πρὸς αὐτὸν λέξεις τινὰς παρηγορητικάς, ἐνῷ αὐτὸς λαβὼν ἐκ νέου τὰς χεῖράς μου τὰς ἔβρεξε μὲ τὰ δάκρυά του. Καὶ διαβὰς τὴν ζοφερὰν εἱρκτὴν ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν μου.

Τὴν νύκτα ὅλην, καταδιωκόμενος ἀπὸ τὸ φάντασμα τοῦ Βέρνεϋ, διῆλθον τεταραγμένος, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐαν ᾐσθανόμην ἀκάθεκτον ἐπιθυμίαν νὰ ἴδω καὶ δεύτερον τὸν κατάδικον. Τὴν ἑβδόμην λοιπὸν ὥραν εὑρέθην εἰς τὸ θέατρον τῆς ἐκτελέσεως. Ἡ λαιμητόμος ἔκειτο ἀπέναντί μου. Ἂν καὶ ἔβρεχε, πλῆθος ὅμως ἀνθρώπων συνέρρευσε, καὶ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἦτο ἄσεμνος, γελοία, ἀπαισία· ἐγέλων, ἐβλασφήμουν, συνεπιέζοντο, καὶ μὲ βάρβαρον ἀδιαφορίαν ἔβλεπον τὸ λυπηρὸν ἐκεῖνο θέαμα. Ὀγδόην ὥραν σημαίνει ὁ κώδων τοῦ Ἁγίου Τάφου, καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς αὐτὸν ὁ κώδων τῆς εἱρκτῆς. Αἱ χρυσοκέφαλοι ῥάβδοι τῶν περὶ τὴν λαιμητόμον χωροφυλάκων ἠκτινοβόλησαν ὑπὸ τὸν ἥλιον· ὁ Βέρνεϋ ἐφάνη, ἀνέβη εὐσταθῶς εἰς τὴν λαιμητόμον. . . Δὲν εἶδόν τι πλέον.

Ἡ νέα Μαρία ἀπέθανεν ἕνα μῆνα μετὰ τὸν τοκετόν, ὁ δὲ γέρων, ὑποπεσὼν εἰς παραλυσίαν τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν καρατομίαν τοῦ υἱοῦ, ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας μου. Διὰ τί ὁ ἀγγλικὸς νόμος, βάρβαρος καὶ ἀσεβὴς κατὰ τοῦτο, καταδικάζει εἰς τὴν αὐτὴν ποινὴν καὶ τὸν δολοφόνον καὶ τὸν πλαστογράφον; Βεβαίως ὁ φονεὺς εἶναι ἄξιος θανάτου· πρέπει ὅμως ἡ κοινωνία ν' ἀφαιρῇ τὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ ἄνθρωπον μὴ ἐπιβουλευθέντα τὴν ὕπαρξιν ἄλλου; Οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ νομοθέται ἂς κρίνωσι περὶ τούτου.

ΩΔΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΒΔ-ΕΛ-ΚΑΔΕΡ.

—ooo—

Πρὸ ἑνὸς ἔτους σεμνή τις τῶν Παρισίων παρθένος, ἔχουσα πρὸς τῇ παιδείᾳ καὶ κάλλος προσώπου καὶ ψυχῆς εὐγένειαν, ἠμείβετο ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας διὰ θερμῶν ἐγκωμίων καὶ διὰ χρυσοῦ μεταλλίου δύο χιλιάδων φράγκων, ὡς γράψασα τοὺς κατανυκτικωτάτους ἐκείνους στίχους, οἵτινες καὶ πολλοὺς ἐξ ἡμῶν ἀναγνόντας αὐτοὺς ἐν τοῖς Débats κατεγοήτευσαν, τοὺς ἐπιγραφομένους La sœur de charité. Τότε καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας, ἥτις προθύμως τιμᾷ καὶ ἐνθαρρύνει τὴν ἀξίαν, μαθοῦσα τῆς νεάνιδος τὰς ἀρετάς, διώρισεν αὐτὴν ἀμέσως ἐπιτηρήτριαν τῶν παρθεναγωγείων. Ἡ πεπαιδευμένη αὕτη νέα, ἡ Κ. Ernestine Drouet, τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς ευχαρίστως ἐγνωρίσαμεν, εὐγνωμονοῦσα μεθ' ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος πρὸς τὸν Ἀβδ-ελ-Καδὲρ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν ἣν ἐχορήγησεν εἰς τὰ ἐν Δαμασκῷ θύματα τῆς τουρκικῆς ἐνθεομανίας, ἀπέστειλεν αὐτῷ στίχους οὐχ ἧττον τῶν πρώτων ὡραίους, δημοσιευθέντας ἐν Παρισίοις (*). Ἐκεῖνος δὲ ἀνταπέστειλεν ἀραβιστὶ ἄλλους στίχους μετ' ἐπιστολῆς εἰς τὸ πεζὸν γεγραμμένης. Τὰ δύο ταῦτα ἔγγραφα μεταφρασθέντα μὲν τὸ πρῶτον γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις μουτοτραφοῦς ὁμογενοῦς καὶ φίλου ἡμῶν τοῦ Κ. Δ. Α, ἐκ τοῦ γαλλικοῦ δὲ μεταγλωττισθέντα εἰς τὴν ἡμετέραν δημοσιεύομεν ὡς περίεργα διὰ τὴν ἀσιατικὴν τοῦ Ἐμίρου φαντασίαν· ἡ περὶ τὸ τέλος τῆς ᾠδῆς ἰδέα περὶ τοῦ ἡλίου ἐφάνη πρὸ πάντων εἰς ἡμᾶς ὡραιοτάτη.

« *Πρὸς τὴν κυρίαν Ἐρνεστίνην Δρουέ.*

» *Ἰδίαις χερσί.*

» *Θεὸς εὐλογείοι αὐτὴν διὰ παντός.*

» *Ὠδή.*

» *Δόξα τῷ Θεῷ.*

» *Ὦ σὺ ἡ πλέουσα ἐπὶ τοῦ πλοίου τῆς πόλεως Παρισίων, τῆς ὡραιοτέρας τῆς οἰκουμένης! τοῦ κέντρου τοῦ πολιτισμοῦ! τῆς ἑστίας τῶν χρηστῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἀρετῶν! τῆς πόλεως τῆς περιεχούσης πάσας τὰς ἐπιστήμας τοῦ κόσμου! Οἱ ἐν Παρισίοις ἐπέδωκαν γιγαντιαίως εἰς πάντα, καὶ εἰς πάντα εἰδικῶς κλάδον ὑπερέβησαν ὅλους τοὺς ἄλλους! Οἱ τελευταῖοι μεταξὺ αὐτῶν εἰσὶν ἴσοι πρὸς τοὺς πρώτους τῶν ἄλλων ἐθνῶν! Καὶ αὐτὸ τὸ γυναικεῖον φῦλον ἐδείχθη κατὰ πολὺ ἀνώτερον τοῦ φύλου τῶν ἄλλων ἐθνῶν! Ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ ἴδη ὁλόκληρον τὸν κόσμον συγκεντρωμένον ἐν μιᾷ πόλει ἂς ὑπάγη εἰς Παρισίους! Ζῆθι λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ, διότι εἶμι πρόθυμος νὰ θυσιασθῶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐγκρίτων ὅσους ἐγνώρισα, ἀνήκοντας εἰς κοινωνίαν τοσούτῳ πεφωτισμένην. Μεταξὺ δὲ τούτων προσαγορεύω ἰδίως τὴν Ἐρνεστίνην! Εὐγνωμονῶ μυριάκις πρὸς νέαν δηλώσασάν μοι τὴν ἔνθερμον αὐτῆς συμπάθειαν διὰ θελκτικῶν στίχων συνηρμοσμένων κατὰ σειρὰν ὡς πολύτιμοι μαργαρῖται. Εὐχαριστῶ μυριάκις νέαν καταποντισθεῖσαν εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς ποιήσεως καὶ ἁλιεύσασαν τοὺς ὡραιοτέρους μαργαρίτας, ὥστε δὲν μοὶ ἔμεινε πλέον τί νὰ προσφέρω αὐτῇ, διότι ὅλους αὐτοὺς ἔλαβεν, ὅλους. Ἀναγινώσκοντες τοὺς στίχους τούτους νομίζομεν ὅτι βλέπομεν τοὺς Διδύμους, τοσοῦτον εἰσὶ καλῶς συνηρμοσμένοι, καὶ καθαροὶ ὡς ὁ γαλαξίας! Τὴν αὐτὴν ἡδονὴν αἰσθάνεταί τις πίνων οἶνον τοῦ Εὐδερὶν καὶ ἐμβατεύων εἰς τὴν χαριεστάτην ἔννοιαν τῶν ποιήσεων τούτων. Ἐπέφεραν εἰς ἐμὲ ἀποτέλεσμα μαγικὸν μὲν ἀλλὰ θεμιτὸν (1). Ὦ Ἐρνεστίνη Δρουέ! σὲ συγχαίρω καὶ σὲ καταλέγω ἀπὸ τοῦδε μετὰ τῶν περιφανεστέρων ποιητῶν! Διὰ τοῦ νοὸς καὶ τῶν φώτων σου ὑπερέβης τὰς ὁμοίας σου! Εἶσαι ἀληθῶς ὁ στολισμὸς καὶ ἡ δόξα τῶν Παρισίων! Ὁ ἥλιος, καί τοι ἀνήκων εἰς*

(*) Ἴδε Le magasin de librairie, 45 livraison.— Tom. 12, 10 septembre. 1860.

(1) Τὴν ποίησιν θεωρεῖ ἡ θρησκεία τῶν Μωαμεθανῶν ὡς μαγείαν, ἀλλὰ μαγείαν θεμιτήν· ἰδοὺ διὰ τί ὁ Ἐμίρης φροντίζει νὰ ἑρμηνεύσῃ τοῦτο γράφων πρὸς νέαν. Σ. Μ.

τὸ θηλυκὸν γένος, οὐχ ἧττον ὅμως φωτίζει τὸν κόσμον ὅλον (2). »

« Δόξα τῷ Θεῷ.

» Σεβαστή, ἐνάρετε, ἔντιμε, ἐκλεκτὲ, καλῶς διατηρούμενε μαργαρῖτα, τιμαλφῆ λίθε ἄξιε νὰ κλεισθῇς ἐντὸς θησαυροῦ, πεφωτισμένη ποιήτρια, κυρία Ἐρνεστίνη Δρουὲ, τὴν ἀξιότιμον ἐπιστολήν σου ἔλαβον εἰς περιστάσεις εὐτυχεστάτας συνηνωμένας καὶ πρὸς πολλὰς ἄλλας αἰτίας χαρᾶς, καὶ ᾐσθάνθην μεγίστην εὐχαρίστησιν. Καὶ τὴν ᾠδήν σου πρὸς τούτοις ἔλαβον, καὶ ἀνέγνων μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας μου ὅπου ἀπέθεσα αὐτήν. Ὁποία λεπτότης εἰς τὴν ποίησιν ταύτην! ὁποία δύναμις ἰδεῶν! Ἔσο πεπεισμένη, πολυμαθεστάτη κυρία, ὅτι αἰσθανόμεθα ὑπὲρ σοῦ τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν αὐτὴν εὐγνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν καὶ σὺ πρὸς ἐμὲ, καὶ ἔτι πλέον. Μὴ διακόψεις τὴν ἐπιστολογραφίαν σου σὲ παρακαλῶ. Ἐν τοσούτῳ χαῖρε!

» Ὁ ἐλπίζων εἰς μόνον τὸν Θεὸν

» ΑΒΔ-ΕΛ-ΚΑΔΕΡ,

» υἱὸς Μουβεγίν.

» 1277, Τζεμαζιοὺλ ἐβὲλ 2 (1).

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

—εοο—

Βαρὺς καὶ ἀδυσώπητος ἐπέσκηψεν ἀπό τινος χρόνου ὁ σκληρὸς θάνατος εἰς Ἀθήνας, καὶ ἀφ' οὗ ἐντὸς βραχέος διαστήματος δύω ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ ἀνωτέρου ἐκπαιδευτηρίου μας ἀνήρπασε, τὸν Φαρμακίδην καὶ Μανούσην, τρίτην ἤδη κατέφερεν ὀλεθρίαν πληγήν.

Ἡ δεκάτη ἕκτη τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου ἦτον ἡμέρα ἀποφρὰς διά τε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα· ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, Καθηγητὴς καὶ Βουλευτὴς τοῦ Πανεπιστημίου, παρέδωκε τὸ πνεῦμα ἐν Κυρίῳ.

Ἐπιστρέψας πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰς Ἀθήνας ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἡγεμονίας καὶ τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην περιοδίας του ὑπεβλήθη εἰς ἐπικίνδυνον χειρουργικὴν ἐγχείρησιν, ἥτις ἀφήρπασεν αὐτὸν ἐκ τῶν κόλπων τῆς πολυμελοῦς οἰκογενείας του, τῶν ἀπειραρίθμων φίλων του, καὶ τῆς τιμώσης αὐτὸν ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ὀλίγοι τῶν ἐπισήμων νεκρῶν ἐθρηνήθησαν ἐν Ἀθήναις τόσον εἰλικρινῶς καὶ τόσον ζωηρῶς ὅσον ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος· διὸ καὶ τὴν ἐκφοράν του παρηκολούθησαν μ' ὅλην τὴν καταπίπτουσαν ῥαγδαίαν βροχήν, οἱ καθηγηταὶ καὶ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως, τὰ Δικαστήρια, ὁ Δικηγορικὸς σύλλογος καὶ μέγα πλῆθος πενθοῦντος λαοῦ.

Πολλοὶ ἐπικήδειοι λόγοι ἐξεφωνήθησαν πρὸς τιμήν του, καὶ σύμπας ὁ τύπος τῆς Ἑλλάδος ἐθρήνησε τὸν ἄνδρα, τοσοῦτον ὠφελήσαντα, καὶ τοσαῦτα ὑποσχόμενον ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ εὐγενοῦς σταδίου του.

Μεθ' ἡμέρας δ' ὀκτὼ οἱ φοιτηταὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐξετέλεσαν φιλοτίμῳ δαπάνῃ αὐτῶν ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον πρὸς τιμὴν τοῦ πεφιλημένου αὐτοῖς καθηγητοῦ, ὅπου συνέρρευσε μέγα καὶ ἐκλεκτὸν πλῆθος ὡς οὐδέποτε, καὶ ὅπου ἐξεφωνήθη ἕτερος λόγος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ φίλου του Κ. Θεοδώρου Ὀρφανίδου.

Τοῦ Περικλέους Ἀργυροπούλου ἡ ἱκανότης καὶ ἀξία εἰς κοινωνίαν ἄλλην πρὸ πολλοῦ ἤθελε γίνει γνωστή· ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ὅπου τὰ πάντα βραδέως βαίνουσι, βραδέως τρόπον τινὰ ἀνεγνωρίσθη καὶ αὕτη. Καὶ διέπρεψε μὲν πρὸ πολλῶν χρόνων ὡς δικηγόρος φιλελευθέρων ἀρχῶν, καὶ ὡς καθηγητὴς διδάσκων τε καὶ συγγράφων, ὡς πολιτικὸς ὅμως ἀνὴρ ἐσχάτως ἀνεδείχθη, καὶ κατὰ τοῦτο μόνον εὐγνωμονοῦμεν πρὸς παρελθοῦσαν τινὰ πολιτικὴν ἐποχὴν μὴ παρέχουσαν δυστυχῶς τοῖς Ἕλλησιν ἀναμνήσεις ἀρεστάς. Ἂς μὴ σιωπηθῇ δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποβιώσαντος ἀγαπητοῦ συμπολίτου ἡμῶν ὅτι ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐν Ἑλλάδι κατοχῆς, ἤξευρε νὰ ὑπηρετήσῃ πιστῶς τὴν πατρίδα καὶ τὸν Βασιλέα του, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἐπέσυρε τὴν δυσμένειαν τῶν τότε πρὸς τὴν Ἑλλάδα δυσμενῶς διακειμένων.

Ἐὰν περιστάσεις πολιτικαὶ προσεκάλουν πάλιν τὸν Περικλέα Ἀργυρόπουλον, ὡς πολλοὶ ηὔχοντο καὶ ἤλπιζον εἰς τὴν ὑπουργικὴν ἕδραν, ἠθέλαμεν ἔχει σήμερον, ὅτε θρηνοῦμεν τὸν θάνατον τοῦ πεπαιδευμένου τούτου ἀνδρὸς, ἀφορμὰς διπλασίου πένθους· διότι ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος γινώσκων καλῶς καὶ ὡς ἐπιστήμων καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ πολλὰς ἐλλείψεις τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας ἤθελε σπεύσει πρὸς θεραπείαν αὐτῶν.

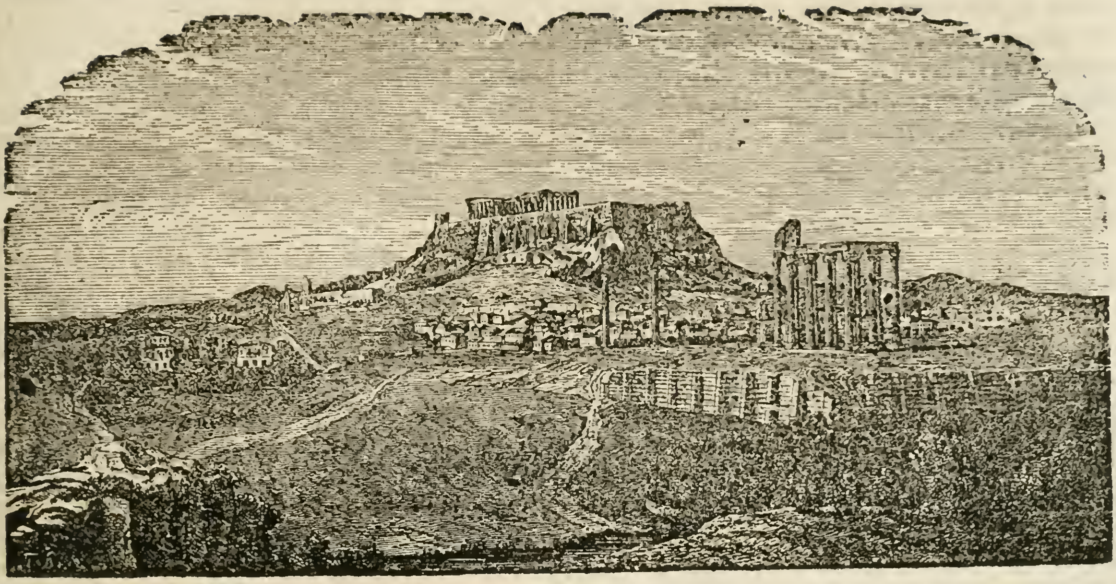
Ἀλλὰ φεῦ! τὸ ἔθνος ἀπώλεσεν ἀνεπιστρεπτεὶ ἕνα ἐνάρετον καὶ ἱκανὸν πολίτην, ἡ Βασιλεία ἕνα ἐχέφρονα καὶ πιστὸν λειτουργὸν, οἱ φίλοι τὸν εἰλικρινέστερον τῶν φίλων, ἡ νεολαία ἕνα σοφὸν καθηγητήν.

Εἰς τόπον δὲ ὅπου ἡ σπάνις ἐπιστημόνων καὶ εἰδικῶν ἀνδρῶν εἶναι τὰ μάλιστα ἐπαισθητή, ἡ ἀπώλεια ἑνὸς τῶν τοιούτων εἶναι γενικὸν δυστύχημα. — Εἴθε ὁ προστατεύων τὴν Ἑλλάδα Θεὸς νὰ γίνῃ ἵλεως πρὸς τοὺς ὀλίγους ἄνδρας δι' ὧν ἐλπίζεται ἡ ἠθικὴ ἀναμόρφωσις καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἔθνους ἡμῶν!

* * *

(2) Ὁ ἥλιος ἀραβιστὶ εἶναι γένους θηλυκοῦ, ἡ δὲ σελήνη ἀρσενικοῦ. Σ. Μ.

(1) Νοεμβρίου 16 1860. Σ. Μ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1861. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 260.

ΠΕΡΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΤΙΝΩΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΨΥΧΙΚΩΝ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ

ΓΝΩΣΤΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ (1).

—οοο—

Οὐδὲν πρεπωδέστερον ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι καὶ τοῖς ἀκροωμένοις προσφιλέστερον ὡς ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων σοφίας. Ἡμεῖς πρὸ πάντων ὀφείλομεν νὰ ἀνιχνεύσωμεν ταύτην ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγράμμασι καὶ καταδείξωμεν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν λαμπρότητα αὐτῆς, διότι μόνον δι' αὐτῆς δυνάμεθα νὰ ἀναζωπυρήσωμεν τὴν γενέτειραν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ ὑποθάλψωμεν τὸ εὐγενὲς αἴσθημα τοῦ ἐθνισμοῦ, τὸ εὐγενέστερον τῶν αἰσθημάτων, καὶ διότι ἡ ἀνταύγεια τοῦ κλέους αὐτῆς ἔσωσεν ἡμᾶς.

Πολλοὶ τῶν πεπαιδευμένων τῆς Εὐρώπης ἐγκύψαντες ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἱστορίαις καὶ τὰ σωζόμενα τῶν Ἑλλήνων συγγράμματα ἀναδιφήσαντες, ἀνεκάλυψαν πολλὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις καὶ ἀνακαλύψεις εἰς νεωτέρους ἀποδιδομένας. Ὁ Dutens καὶ διάφοροι ἄλλοι ἐν τοῖς συγγράμμασι κυρίως τῶν Ἑλλήνων κατέδειξαν πολλὰς τοιαύτας, ἐφ' ὧν ἐπιδεικτικῶς καυχᾶται ὁ νεώτερος πολιτισμός· ὁ δὲ ἐξ Ἀμβιανῶν **Dupois (d' Amyens)** ὁ ἰσόβιος οὗτος γραμματεὺς τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς τῶν Παρισίων, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν πλείστας ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις καὶ ἀνακαλύψεις τὴν φυσιολογίαν καὶ ἀνατομίαν ἀφορώσας ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Ἑλλήνων Ἰατρῶν ἀνεύρισκεν.

Ἔρχομαι ἤδη κἀγὼ νὰ καταδείξω διὰ συντόμων, ὅτι παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ ἀμφισβητουμένων νοσημάτων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη γενόμεναι, δι' ὧν διακρίνονται ἡ ὕπαρξις καὶ διάκρισις αὐτῶν ἐκ τῶν ἠθικῶν ἀνωμαλιῶν τῆς ψυχῆς, ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν γνωσταὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν.

Αἱ ποικίλαι ἀνωμαλίαι καὶ πολύμορφοι νόσοι τῶν δυνάμεων, αἵτινες ἑδρεύουσιν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ κρανίῳ, ἐν τῇ ἀκροπόλει ταύτῃ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς ὠνόμαζεν αὐτὸ ὁ θεῖος Πλάτων διὰ τοῦ χαρίεντος εἰκονικοῦ ὕφους αὐτοῦ, ὑπῆρξαν πρό τινων ἐτῶν ἀντικείμενον ἐμβριθοῦς μελέτης καὶ ἐνδελεχοῦς ἐρεύνης· ἡ δὲ ἔρευνα αὕτη δὲν περιεστράφη μόνον εἰς τὰ μέσα, δι' ὧν δύναται νὰ σωθῇ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ναυαγίου τῆς διανοίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τρόπον, δι' οὗ δύναται νὰ κανονισθῇ τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, καὶ νὰ ὁρισθῇ ἐν τίσι περιπτώσεσι δύναται νὰ ἐκπληροῖ τὸ καθῆκον ὁ εἰς ἐγκεφαλικὰς νευρώσεις περιπεσών, καὶ πότε νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολέσας τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν, τὸ αὐτεξούσιον καὶ αὐτοκυβέρνητον αὐτοῦ.

(1) Λόγος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Πάλλη ἀναδεχθέντος τὴν πρυτανείαν τὸ λῆξαν ἔτος.

Καὶ εἰ μὲν πρόκειται περὶ συγγενοῦς ἀδρανείας τῶν διανοητικῶν καὶ παθητικῶν δυνάμεων, ἢ περὶ τῆς παιδιόθεν ἀναστολῆς τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, ἢ περὶ διαστροφῆς τῆς αἰσθήσεως, περὶ συγχύσεως καὶ ἀσυναρτησίας τῶν ἰδεῶν καὶ ἐν γένει περὶ παρακοπῆς, ἡ διάγνωσις καὶ ἐκτίμησις τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ πάσχοντος ἐστὶν ὁπωσοῦν εὔκολος. Ἀλλ' οἱ ἰατροὶ συνέλεξαν παμπόλλους παρατηρήσεις, ἐξ ὧν καταφαίνεται, ὅτι ἐνίοτε νοσοῦσι καὶ διαστρέφονται αἱ παθητικαὶ δυνάμεις μόνον ἄνευ τῆς παρακρούσεως τῶν διανοητικῶν· ἄλλοτε νοσεῖ ἡ βούλησις, τὸ ὄργανον αὐτὸ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας· ἄλλοτε ἡ παραφροσύνη περιστρέφεται περὶ ἓν ἀντικείμενον, περὶ μίαν μόνην ἰδέαν· καὶ ἄλλοτε, τέλος, ἕνεκεν νοσήσεως ὁρμεμφυτικῆς τινος δυνάμεως ὁ ἄνθρωπος φέρεται καὶ σύρεται ἐξ ἐσωτερικῆς ὁρμῆς καὶ φορᾶς εἰς πράξεις ἀθεμίτους καὶ ἀνοσίους χωρὶς νὰ δύνηται νὰ ἀναχαιτίσῃ ἑαυτὸν, ἐν ᾧ ἔχει τὴν συνείδησιν τοῦ φρικώδους τῆς πράξεως, καὶ ἐννοεῖ τὴν τρομερὰν παρὰ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένην ποινήν. Ἡ δὲ ἐπιγνωμοσύνη κατα τὰς τελευταίας ταύτας περιπτώσεις καθίσταται λίαν δυσχερής.

Τὸ δύσκολον τῆς διαγνώσεως καὶ διακρίσεως εἴς τινας περιστάσεις τῶν νοσηρῶν ἐκ τῶν ἐξ ἔθους μοχθηριῶν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σοφοὺς νομοδιδασκάλους, οὐ μόνον νὰ ἐνδοιάσωσιν εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἀποκρούσωσι ταύτας, ὡς ἁπλῆν ὑπόθεσιν τὴν ἀτιμωρησίαν ὑποστηρίζουσαν καὶ τὴν κοινωνίαν τὰ μέγιστα ζημιοῦσαν. Ἀλλ' ὁ περιώνυμος Esquirol ὁ τὰς πρότερον μελαγχολίας καλουμένας μονομανίας ὠνομάσας, συσσωρεύων παρατηρήσεις ἐπὶ παρατηρήσεων, ἀντέκρουσε τὰς ἀντιῤῥήσεις διατεινόμενος ὅτι ὑπάρχει μονομανία, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος φέρεται ὑπὸ ἐσωτερικῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς χωρὶς νὰ δύνανται αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις καί τοι ἀνόσως διαμένουσαι νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ὁρμὴν ταύτην. Ἕνεκεν νοσηματώδους τοιαύτης καταστάσεως ἔγειναν οὐκ ὀλίγοι καὶ αὐτόχειρες, καὶ αὐτοθάνατοι, καὶ λῃσταὶ, καὶ φονεῖς, καὶ ἐμπρησταὶ, καὶ κλέπται, καὶ λωποδύται καὶ βαλαντιοτόμοι. Εἰς δέ τινα περίπτωσιν, καθ' ἣν τινες ἐφαντάζοντο ἐλευθέραν καὶ ἀδέσμευτον τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν ἀπεδείκνυεν ὁ σοφὸς οὗτος Ἰατρὸς τὸ νοσηματῶδες τοῦ ἀνθρώπου! καὶ παρῳδῶν ἀρχαιοτέραν ῥῆσιν ἀνέκραζε, Nihil a crimine, nulla ficta, a morbo tota. Esquirol Traitement des Maladies mentales. Tom. 2. pag. 842

Ὁ δὲ διάσημος Marc συνέλεξε πάνυ πολλὰ παραδείγματα τοιούτου εἴδους μονομανιῶν, ἐν οἷς προσέθεσεν οὐκ ὀλίγα ἐκ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τοῦ Metzger παρατηρηθέντων. Ὁ δὲ Henke, διάσημος τῆς Γερμανίας ἰατροδίκης καὶ μνείαν ποιεῖται ἐμπρηστικῶν μονομανιῶν εἰς παιδίσκας μάλιστα παρατηρηθεισῶν. Ἀλλὰ φειδόμενος τῆς συμμετρίας τῆς ὁμιλίας ταύτης παραλείπω τὰ καθέκαστα.

Ἡ ἀναλογία τοιούτων νοσημάτων πρὸς ἄλλα τοιούτου εἴδους, μόνον ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς ἀτυχῶς ἐν αὐτοῖς ἐμπεσόντας ἀλλ' ἀθῶα καὶ ἀζήμια εἰς τὴν κοινωνίαν, συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν. Τὰ χρονικὰ τῆς ἐπιστήμης γέμουσι τοιούτων περιέργων ἱστορημάτων. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ νόσημα ἀνθρώπου τινὸς ἐν Ἀγγλίᾳ πρό τινων ἐτῶν, ὅστις ἐν τῇ παραδόξῳ νόσῳ αὐτοῦ εἶχεν ἀκλόνητον πεποίθησιν, ἀσάλευτον τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ κεφαλή του ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω, ὥστε κλίνων αὐτὴν ἐνόμιζεν, ὅτι ἔβλεπε τὴν ῥάχιν ἀντὶ τοῦ στέρνου· καὶ δὴ ἀμπεχόμενος τὸ ἱμάτιον συμφώνως τῇ ἀλλοκότῳ ταύτῃ ἰδέᾳ τῆς σωματικῆς του μεταῤῥυθμίσεως τὸν γέλωτα ἅμα καὶ τὸν οἶκτον διήγειρεν. Ὑπὸ τοιούτου νοσήματος, ὡς ἀναφέρει Ἡρακλείδης ὁ ποντικὸς (παρ' Ἀθηναίῳ) διετέθη τὸ πάλαι ὁ Αἰξωνεὺς Θρασύλαος ὁ Πυθοδώρου «ὡς πάντα τὰ πλοῖα τὰ εἰς τὸν Πειραιᾶ καταγόμενα ὑπολαμβάνειν ἑαυτοῦ εἶναι.»

Ἀλλ' ἐνίοτε, καί τοι τῆς ἐσφαλμένης ἰδέας ἀφαιρεθείσης, μένει ἀνεξήγητός τις ῥοπὴ, τὴν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου παραλύουσα. Πρὸς ἐναργεστέραν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐξάγω ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων μου ἐφημερίδων τὸ ἑξῆς. Εἶδόν ποτε ἄνθρωπόν τινα, ὅστις εἰς τὴν παρουσίαν μου ἠρυθρίασεν· ἡ δὲ αἰδὼς αὕτη ἀνήγγειλεν ὅτι συνῃσθάνετο τὸ γελοῖον τῆς νόσου, ἥτις τὸν ἐμάστιζεν· οὐχ ἧττον ὁ ἀτυχὴς ἐκλείσθη ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτοῦ καὶ δὶς ἀπεπειράθη νὰ αὐτοχειρισθῇ. Προσηνὴς τοὺς τρόπους καὶ εὐγενὴς τὴν συμπεριφορὰν ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐδὲν παρίστα καταγγέλλον τὴν νόσον· οὐδὲ παραίσθησιν ἢ ψευδαίσθησιν ἢ τῶν ἰδεῶν ἀσυναρτησίαν ἠδύνατό τις νὰ ἀνακαλύψῃ. Καὶ ἤθελον ἀποτύχει εἰς τὴν διάγνωσιν ἄνευ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐξομολογήσεως. Μία μόνη ἰδέα τὸν ἐτυράννει, τὸν ἐβασάνιζεν, ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔφριττον εἰς τὴν ἀσχημίαν του. Καὶ ἐννόει μὲν, ὅτι ὤφειλε νὰ μὴ περιορίσῃ ἑαυτὸν ἕνεκεν τοῦ σωματικοῦ του ἀτυχήματος, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐδεσμεύετο ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦν ὡραῖος· δὲν ἔφερε βεβαίως τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀδώνιδος ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Ἡρακλέους, οὐδόλως ὅμως ἦν δυσειδὴς καὶ εἰδεχθὴς, ὡς ἐφαντάζετο, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιπρεπὴς καὶ εὐσώματος. Κατὰ τῆς θερσιτικῆς ταύτης μονομανίας κατέφυγον εἰς ἠθικά τινα μέσα· κατέδειξα αὐτῷ τὴν συμμετρίαν τῶν μελῶν του, ἀπέδειξα τὴν εὐρυθμίαν τῶν ὑπογραμμῶν τοῦ προσώπου· ἐπείσθη τέλος, ἀλλὰ δὲν ἔγεινε κύριος τῆς πεποιθήσεώς του. Μόλις ἐξήρχετο, καὶ ἐπέστρεφεν οἴκοι δρομαίως, ἡ κρίσις τὸν παρῄτει, ἡ ἰδέα ἐσκίαζε τὸν νοῦν, παρέλυε τὴν βούλησιν αὐτοῦ· ἐλησμόνει ὁ ἀτυχὴς τὴν ἠθικήν του ἐλευθερίαν. Ἐὰν ἤδη εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην ἀντικατασταθῇ ἄλλη τις φονικὴ ἢ ἐμπρηστικὴ, εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ τὰς νοσηρὰς φαυλότητας.

Ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ ὑγιᾶ αὐτῇ καταστάσει λέξις τις, πολλάκις ἐπαναλαμβανομένη, καταντᾷ ἕξις καὶ δυσκόλως δύναταί τις νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν αὐτῆς, ὥστε ἄπο σκοποῦ, ἄνευ λόγου ἐπανέρχεται ἐπὶ τὸ στόμα καὶ ὁ ἄνθρωπος καθίσταται γελοῖος. Οὕτω, προϋπαρχούσης μάλιστα νευρικῆς τινος εὐπαθείας, ἰδέα τις πολλάκις ἐπανερχομένη προσηλοῦται, προσπερονᾶται ἐν τῷ λογισμῷ, ὡς ἄλλη ἄκανθα, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Virey, ἀντὶ αἵματος καὶ φλεγμονῆς

συσσωρεύουσα ψυχικὸν πνεῦμα (fluide nerveux), διεγείρουσα ὀργασμὸν διανοητικὸν καὶ συνέλκουσα πάσας τὰς λοιπὰς ἰδέας, γίνεται κυρία τῆς διανοίας, δεσμεύει τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν· ἡ ἰδέα σύρει τὸν ἄνθρωπον ἀκρίτως, ἀσυνειδήτως· ἡ ἰδέα μαίνεται ὡσαύτως ψυχικόν τι πάθος οἷα ἡ ζηλοτυπία, ἡ ἐραστοχρηματία, ἡ φιλοδοξία, ἡ φιλοπρωτία, ἡ φιλαρχία, καὶ τὰ τοιαῦτα, πάθος τι τοιοῦτον λέγω, ἐρεθιζόμενον καὶ ὑπεκκαιόμενον διαθηριοῦται, ἀφηνιᾷ, ἐπισκοτεῖ τὸν νοῦν, ἐκκρούει τὸν λογισμὸν, ὡς ἔλεγεν ὁ περὶ ψυχικῶν παθῶν συγγράψας Στωϊκὸς Χρύσιππος, δεσπόζει ἤδη τῆς αἰσθήσεως, τῆς κρίσεως τῆς βουλήσεως αὐτῆς· ἡ δὲ ψυχὴ ἐγείρεται, διορᾷ τὴν συνομαρτοῦσαν τῷ πάθει ἁμαρτίαν, πειρᾶται νὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτὴν, ἀλλ' ἀδυνατεῖ· κάθηται μὲν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀλλ' ἀπώλεσεν ἤδη τοὺς οἴακας τῆς κυβερνήσεως, διατάσσει μὲν, ἀλλὰ δὲν ὑπακούεται πλέον, βασιλεύει ἀλλὰ δεν κυβερνᾷ. Καὶ ὁ ἄνθρωπος συρόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους περιπίπτει εἰς τὸ ἁμάρτημα, ἐπιζήμιος εἰς ἑαυτὸν, εἰς τοὺς ὁμοίους του, εἰς τὴν πατρίδα αὐτὴν γιγνόμενος.

Ἐν τισι περιπτώσεσιν, ἐν αἷς ὑπάρχει μικτή τις κατάστασις λόγου καὶ παραλογίας, νοος καὶ παρανοίας, ἡ διάγνωσις ἀποβαίνει ἔτι μᾶλλον δυσχερής. Διὰ τὸν εἰρημένον λόγον ὁ περιώνυμος Lelut εὕρισκεν ἐν Γαλλίᾳ εἴκοσι παράνους ἐπὶ χιλίων καταδίκων, καὶ μόνον ἕνα ἐπὶ χιλίων ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἐὰν πρότερον νοσοῦντές τινες κατεδικάζοντο ὡς κακοῦργοι, ἐπῆλθε νῦν ἡ μονομανία, -λέγει ὁ Moreau καὶ ἀπέσπασεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημίου καὶ τῆς ἀτιμίας ἀτυχεῖς τινας ἀνθρώπους, οἵτινες κατὰ τοσοῦτον ἦσαν ἔνοχοι καθ' ὅσον ἐνόσουν. (*)

Ὁ δὲ νόμος τῆς φυσικῆς κληρονομίας, δι' οὗ οἱ φρενοπαθείας καὶ νευρώσεις ἐν γένει πάσχοντες γονεῖς μεταδίδουσιν εἰς τὰ ἔγκονα τὴν νοσηρὰν διάθεσιν, ἥτις πολλάκις κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῆς ἡλικίας, καθ' ἣν ἐξεῤῥάγη εἰς τοὺς γονεῖς προκαλεῖ καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τὸ αὐτὸ νόσημα ἢ παραπλήσιόν τι καὶ σύμφυλον, ὁ νόμος, λέγω, οὗτος προσέθηκε νέον μέσον διαγνώσεως. Παρετηρήθη, τῷόντι, ὅτι αἱ ψυχικαὶ νόσοι εἰσὶ μᾶλλον ἔμφυτοι καὶ σπανίως ἐπήλυδες. Οἱ δὲ ἰατροὶ δι' ἀπογραφικῶν ἐρευνῶν, δι' ἀριθμολογικῶν ἀποδείξεων ὑπεστήριξαν ὅτι αἱ νόσοι αὗται ἐπὶ ἐννέα δέκατα εἰσὶ συγγενεῖς καὶ ἐπὶ ἓν μόνον ἐπίκτητοι. Ὁ δὲ Moreau ἐν τῷ πέρυσιν ἐκδοθέντι συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῆς νοσηρᾶς ψυχολογίας καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, δι' ἀκαταμαχήτων λόγων κατέστησε τὰς ἐπιστημονικὰς ταύτας παρατηρήσεις ὑπεράνω πάσης ἀμφισβητήσεως, κηρύττων συγχρόνως ὅτι αὗται εἰσὶν ὅλως προϊόντα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἄγνωστοι ἢ παραγνωρισθεῖσαι παρὰ τῶν ἀρχαίων.

Οὐδεμία πλέον μένει ἀμφιβολία, ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἵτινες φέρονται εἰς πράξεις ἀθεμίτους καὶ παρανόμους ἕνεκεν ψυχικῆς νόσου καίπερ μὴ ἀπολέσαντες τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, ἥτις ὑπάρχει ὡς εἰ μὴ ὑπῆρχε, μένει γράμμα νεκρὸν, ὡς ἀποφαίνεται ὁ προμνημονευθεὶς Moreau (1)· ἄλλοι δὲ, οἵτινες ἐξ ἔθους μόνον καὶ κακῶν ἕξεων διαπράττουσιν ἔργα ἐπιζήμια καὶ ἀποτρόπαια. Θαυμάσιον δὲ ὑπόμνημα ἔγραψε πρό τινος ὁ Michea περὶ τοῦ τρόπου δι' οὗ δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν καὶ διακρίνωμεν τὰς νοσηρὰς ἐκ τῶν ἐξ ἔθους μοχθηριῶν· ἡ δε διάγνωσις ἐστὶν οὐσιώδης, διότι διὰ τοὺς μὲν ἀναγκαιοῦσι θεραπευτήρια καὶ ἰατροὶ, διὰ τοὺς δὲ σωφρονιστήρια καὶ σωφρονισταί.

Ἔρχομαι ἤδη διὰ βραχέων νὰ ἀποδείξω, ὅτι ταῦτα πάντα δὲν εἶναι προϊόντα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ὥς τινες ἀποφαίνονται (2). Ὅτι οἱ Ἕλληνες αναπληρώσαντες διὰ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτῶν τὴν ἐκ τοῦ χρόνου πεῖραν ἐγνώριζον ὅτι καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι καὶ ἐν γένει ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ μεταδίδεται ἐκ τῶν γονέων εἰς τὰ ἔκγονα. Ἐλάμβανον δὲ ὑπ' ὄψιν τὸν νόμον τῆς φυσικῆς κληρονομίας οὐ μόνον εἰς τὴν θεραπευτικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νομικῶν διατάξεων καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν νόμων αὐτῶν. Διέκρινον δὲ ἀριδήλως τὰς νοσηρὰς ἐκ τῶν ἐξ ἔθους μοχθηριῶν.

Οἱ καθ' ἡμᾶς φυσιολόγοι ὑποστηρίζουσιν ὅτι αἱ παντοῖαι μορφαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἠθικοῦ χαρακτῆρος παράγονται ἐκ τῆς ὀργανικῆς διαπλάσεως καὶ ἐκ τῶν γονέων εἰς τὰ ἔγκονα μετοχεύονται. Ὁ δὲ Κάντιος ἐπρέσβευεν, ὅτι ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ τὸ γινόμενον ἐστὶ τῶν πρώτων τοῦ βίου ἐντυπώσεων ἐπὶ τῆς κράσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι σύντονοι ἐπιδράσεις, μάλιστα ἐπὶ τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ βίου, ἔχουσιν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἀνατροφὴ ἰδίως τροπολογεῖ οὐκ ὀλίγον τὰς διαφόρους κλίσεις καὶ ὀρέξεις· οὐχ ἧττον ἡ ὀργανικὴ διάπλασις ἡ ὑπὸ τῆς φύσεως ὑφανθεῖσα εἶναι ἡ οὐσιώδης βάσις, ἡ πρώτη κρηπίς. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἡ ἀκαταμαχήτως ὑποστηριχθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ὑπῆρξε κοινοτάτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας πεφυκυίας ἐν ἡμῖν καὶ ἐν μέρει τροπολογουμένας διὰ τοῦ ἔθους. « Οὔτ' ἄρα φύ-
» σει οὔτε παραφύσιν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐγγί-
» νονται αἱ ἀρεταὶ, ἀλλὰ πεφύκασιν ἡμῖν, δέξασθαι
» αὐτὰς τελειουμένας διὰ τοῦ ἔθους » (3). Διαποικίλονται δε αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι ἕνεκεν τῆς φύσεως ἑκάστου οἱονεὶ τῆς ὀργανικῆς διαπλάσεως. « Διαφο-
» ράς γε τινὰς ἑτέρας, ὥσπερ χροιὰς ἰδίας, λέγει ὁ
» Πλούταρχος, αἱ ἀρεταὶ διὰ τὰς φύσεις λαμβάνου-
» σιν » (4). Ὡσαύτως οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον, ὡς οἱ νεώτεροι (5) ὅτι ἐκ τῆς μικτῆς καταστάσεως τῶν

(*) Moreau (de Tours) La Psychologie Morbide dans ses rapports avec la Philosophie de l' histoire, introduction.

(1) Moreau σελ. 136.

(2) Moreau pag. 136, 194, 211, 213, 249. — Ὁρ. Revue des deux mondes. Tom. 25 janvier : 1860. Des Dégénerescences de l' espèce humaine par Alfred: Maury. pag. 90.

(3) Ἀριστ. Ἠθικ. Νικομ. Β. 6' Κ. ά.

(4) Πλουτάρχου γυναικῶν ἀρεταί, Τομ, 5 ἐκδ. Λειψ. σελ. 190.

(5) Moreau. pag. 549.

παθητικῶν δυνάμεων ἐπήγαζον μικτοὶ ἠθικοὶ χαρακτῆρες ἐκ τῆς κράσεως τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας συγκατασχηματιζόμενοι.

« Οὐκ ἂν γένοιτο χωρὶς ἐσθλὰ καὶ κακά.
Ἀλλ' ἔστι τις σύγκρασις »,

κατὰ τὸν Εὐριπίδην.

Ὅτι δὲ ἐπεκράτει ἡ ἰδέα περὶ τῆς μετοχετεύσεως αὐτῶν ἐκ τῶν γονέων εἰς τὰ ἔκγονα, ἔστω μοι μάρτυς ὁ σοφώτατος αὐτὸς Εὐριπίδης, λέγων·

« Ὦ Παῖ Κρέοντος, ὡς ἀληθὲς ἦν ἄρα
Ἐσθλῶν ἀπ' ἀνδρῶν ἐσθλὰ γίγνεσθαι τέκνα.
Κακῶν δ' ὅμοια τῇ φύσει τῇ τοῦ Πατρός (1) ».

Ἐγνώριζον δὲ ἐπίσης, ὅτι ἡ εἰς τὴν μελαγχολίαν καὶ φρενοπάθειαν καὶ ἐν γένει εἰς τὰς νευρώσεις διάθεσις μεταδίδεται ἐκ τῶν γεννητόρων εἰς τὰ ἔκγονα. Οἱ δὲ Ἰατροὶ ἐθεράπευον τὰ τέκνα τῶν ἐκ τοιούτων νοσημάτων πασχόντων « οὐ δοκοῦντα νοσεῖν, ἀλλ' ἐπιτηδείως ἔχοντα πρὸς τὴν αὐτὴν νόσον, » ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἔκρηξιν ταύτης, διασκεδάσωσι καὶ ἀποπέμψωσι μεγάλου πάθους μικρὸν σπέρμα. « Μελαγχολικῶν παισὶ καὶ ἐπιληπτικῶν, λέγει ὁ πολυμαθέστατος Πλούταρχος, γυμνάσια καὶ διαίτας καὶ φάρμακα προσάγουσιν οὐ νοσουσιν, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ μὴ νοσῆσαι. » (2)

Ὑπῆρξε δὲ καὶ νόμος παρά τισι τῶν Ἑλλήνων ἀπαγορεύων τὰς συζεύξεις τῶν ὑπὸ τοιούτων νοσημάτων κατεχομένων Ὁ Ἀρίστων (παρὰ Στοβαίῳ) ἀναφέρει, ὅτι « Σπαρτιατῶν νόμος τάττει ζημίας, τὴν » μὲν πρώτην ἀγαμίου, τὴν δευτέραν ὀψιγαμίου, » τὴν τρίτην καὶ μεγίστην κακογαμίου. »

Εἰρήσθω δὲ ἐκ περιουσίας, ὅτι τὸ πάλαι ἀπαράλλακτα ὡς καὶ καθ' ἡμᾶς δὲν διέφυγε τὴν Ἑλληνικὴν εὐφυΐαν ἡ παρατήρησις, ὅτι αἱ ἠθικαὶ προσβολαὶ καὶ θλιβεραὶ ἐντυπώσεις αἱ εἰς τοὺς γονεῖς γιγνόμεναι ἐπηρεάζουσι τὰ μέγιστα τὴν εὐγονίαν.

« Μηδ' ἀπὸ δυστήνοιο τάφου ἀπονοστήσαντα.
Σπερμαίνειν γενεήν, ἀλλ' ἀθανάτων ἄπο δαιτός, »

ἔλεγεν ὁ Ἡσίοδος.

Μεταβαίνω ἤδη νὰ ἀποδείξω ὅτι διέκρινον ἀριδήλως τὰς ἐξ ἔθους μοχθηρίας ἐκ τῶν νοσηρῶν. Ὁ Πλάτων ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ Τιμαίου σαφῶς ἀποφαίνεται. « Κακὸς μὲν ἑκὼν οὐδείς· διὰ δὲ πονηρὰν ἕ» ξιν τινὰ τοῦ σώματος, καὶ ἀπαίδευτον τροφὴν ὁ » κακὸς γίνεται κακός· παντὶ δὲ ταῦτα ἐχθρά, καὶ » κακόν τι προσγίγνεται. » Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ λέξις κακοφυΐα ἐσήμαινε νοσηρὰν μοχθηρίαν, ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ Πλατωνικῇ συλλογῇ ὅρων εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Πλάτωνος Σπεύσιππον ἀποδιδομένων δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ· ἔχει δ' οὕτως· « κακοφυΐα, κακία ἐν » φύσει, καὶ ἁμαρτία τοῦ κατὰ φύσιν, νόσος τοῦ » κατὰ φύσιν. »

Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἔτι σαφέστερον διακρίνει τὰς ἐξ ἔθους μοχθηρίας ἐκ τῶν νοσηματωδῶν. Λαλῶν περὶ τῶν θηριωδιῶν ἀποδίδει ταύτας εἰς τοὺς βαρβάρους· " ἔνια δέ, λέγει, γίνεται καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις· » (1) καὶ παρακατιών· « αἱ δὲ διὰ νό» σους γίνονται καὶ μανίαν ἐνίοις, ὥσπερ ὁ τὴν μη» τέρα καθιερεύσας καὶ φαγών, καὶ ὁ τοῦ συνδούλου » τὸ ἧπαρ· αἱ δὲ νοσηματώδεις ἢ ἐξ ἔθους. Καὶ » πᾶσα ὑπερβάλλουσα κακία καὶ ἀφροσύνη καὶ δει» λία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν θηριώ» δεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις εἰσίν. » Μνείαν δὲ ποιεῖται δικαστικῆς ἀθωώσεως λίαν περιέργου. « Κα» τηγορούμενός τις ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῦ τύπτει, » καὶ γὰρ οὗτος, ἔφη, τὸν ἑαυτοῦ, κἀκεῖνος τὸν ἄ» νωθεν· καὶ τὸ παιδίον δείξας, καὶ οὗτος ἐμέ, ἔφη, » ὅταν ἀνὴρ γένηται· συγγενὲς γὰρ ἡμῖν (2). Καὶ » ἀποφυγεῖν δή· ἐδόκει γὰρ τοῖς δικασταῖς φυσικὴν » εἶναι τὴν ἁμαρτίαν » (3). « Καὶ διάνοιαί τινες » καὶ πάθη, λέγει ὁ Μεγαλόνους Ἀριστοτέλης, οὐκ » ἐφ' ἡμῖν εἰσίν, ἢ πράξεις αἱ κατὰ τὰς τοιαύτας » διανοίας καὶ λογισμούς, ἀλλ' ὥσπερ Φιλόλαος ἔ» φη εἶναι τινὰς λόγους κρείττους ἡμῶν » (4). Ἓν δὲ τῶν πολλῶν ἀτυχημάτων ἐστὶ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐξ ὧν ὁ Φιλόλαος οὗτος ἔγραψε σπουδαίων ζητημάτων οὐδὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς.

Οἱ καθ' ἡμᾶς Ἰατροὶ ὤθησαν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἔρευναν τῶν νοσηρῶν ψυχικῶν συμπτωμάτων, ὥστε δυσκόλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ ποῦ λήγει ἡ ὑγεία, καὶ πότε ἄρχεται ἡ νόσος. Τὰ μεταξὺ τῆς φυσιολογικῆς καὶ παθολογικῆς καταστάσεως ὅρια λέγει ὁ Daremberg εἶναι δύσκολον νὰ τεθῶσι. Τίς τῳόντι ἤθελε φαντασθῇ, ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ἰσχυροτέραν ἔκφρασιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτήν, πρότερον ὁ Dryden καὶ πέρυσι ὁ Moreau ἐγκεφαλικὴν νόσον, νεύρωσιν ἢ φρενοπάθειαν ἤθελον θεωρήσει ; Ὁ σοφὸς Ἰατρὸς τοῦ Bicêtre μεταξὺ πολλῶν ἄλλων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας ταύτης καταχωρίζει ἐν τῷ μνησθέντι συγγράμματι αὐτοῦ τὰς βιογραφίας τῶν δαιμονιωτέρων ἀνθρώπων ἀρχαίων τε καὶ νέων, δι' ὧν πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ μὲν αὐτῶν ἦσαν ἔκτοποι, ἰδιογνώμονες, ἢ παράφοροι, οἱ δὲ παράκοποι, ἢ καὶ ἔκφρονες. Δανείζεται δὲ πρὸς μείζονα ἐνίσχυσιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Huarte (5) ὅ,τι ὁ Ἀριστοτέλης λέγει περὶ τῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης τῳόντι λαλῶν περὶ φρονήσεως νοὸς καὶ σοφίας (6) ἀναφέρει ὅτι, « ὅσοι κατὰ φιλοσοφίαν ἢ πολιτι-

---

(1) Ὁ Morel ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ συγγράμματι τῷ πέρυσι ἐκδοθέντι, λαλῶν περὶ τῆς φυσικῆς κληρονομίας παραπέμπει εἰς τὸν Dacier μνημονεύοντα χωρίου τινὸς Τιμαίου τοῦ Λοκροῦ, οὕτως ἔχοντος· « καὶ ταῦτα μὲν (ἀρεταὶ καὶ κακίαι ἤτλ.) αἴτια ἐκ τῶν γεννητόρων καὶ στοιχείων ἐπάγεται μᾶλλον ἢ ἐξ ἁμέων ». Morel, Traité des maladies mentales, Paris 1859 pag. 6.

(2) Πλουτ. Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων, τομ. 4 σελ. 32, ἔκδ. Λειψ.

---

(1) Ἀριστ. αὐτόθ. Β. VII. Κ. I.

(2) Αὐτόθ. Ἠθ. μεγάλων II. Κ. VI.

(3) Εὐ. Ἠθικ. Εὐδημ. Β. II. Κ. VI. καὶ Ἠθικ. Μεγ. Β. II Κ. VI.

(4) Αὐτ. Ἠθ. Εὐδ. Β. II. Κ. VIII.

(5) Moreau αὐτοθ. pag 393 483.

(6) Ἀριστ. Προβλ. Τμ. XXX.

» κἂν ἢ ποίησιν γεγόνασι περιττοὶ ἄνδρες φαίνονται » μελαγχολικοὶ ὄντες. » Μνείαν δὲ ποιεῖται ὡς μελαγχολικῶν τοῦ τε Ἐμπεδοκλέους, Σωκράτους καὶ Πλάτωνος, ὡς δὲ ἐκστατικῶν τοῦ τε Αἴαντος καὶ Βελλεροφόντου. Ἀλλ' ὁ μεγαλόνους φιλόσοφος προσθέτει, ὅτι « πολλοῖς τῶν τοιούτων γίνονται νοσήματα ἀπὸ τοιαύτης κράσεως τῷ σώματι. » Ἵνα δὲ ἐξηγήσῃ τίνι τρόπῳ συμβαίνουσι καὶ ψυχικὰ νοσήματα ἀναζητεῖ τὰς ἀναλογίας εἰς τοὺς παροινοῦντας, ἐν οἷς, λέγει, ὁ μὲν γίνεται ὀργίλος καὶ ἰταμὸς, ὁ δὲ ἐλεήμων, φιλάνθρωπος καὶ ἀρίδακρυς, ὁ δὲ λάλος, θαῤῥαλέος καὶ ῥητορικὸς, καὶ ἄλλος μελαγχολικὸς, ἐκστατικὸς καὶ ἐπιληπτικός. Ὅθεν δῆλον γίνεται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐννόησε νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι οἱ περιττοὶ ἄνδρες εἰσὶ νευροπαθεῖς, ἀλλὰ νὰ ἐξηγήσῃ τίνι τρόπῳ διὰ τῆς διεγέρσεως καὶ ὑπερκεντήσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἐνδεχόμενον νὰ καταντήσωσι τοιοῦτοι, ὡς συμβαίνει τοῖς μεθύουσι διὰ τῆς πυρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ οἴνου ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Καὶ ἕκαστος ἐννοεῖ, ὅτι ὅταν διὰ σφοδρᾶς τινος ἐνεργείας κάμπτωνται αἱ νευρικαὶ ἶνες μᾶλλον παρ' ὅ,τι ἐπιτρέπει ἡ φύσις αὐτῶν, ἐνδέχεται νὰ διαῤῥαγῶσιν. Οὕτως ὁτὲ μὲν ἐκ τῆς μεγάλης προσηλώσεως τῆς προσοχῆς, τῆς τάσεως τῆς σκέψεως, ἕνεκεν τῆς συνώσεως καὶ συμπιλήσεως ποικίλων ἰδεῶν καὶ παντοίων γνώσεων διαστρέφονται καὶ παρακρούονται αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις· (1) ὁτὲ δὲ, (ὅπερ καὶ συνεχέστερον) ἡ σφοδρὰ ἔξαψις τῆς φαντασίας παρατρέπει ἢ παραλύει τὰς λοιπὰς τοῦ νοὸς δυνάμεις. Ὅθεν ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησεν ὅτι οἱ περὶ τὴν ποίησιν μάλιστά εἰσιν οἱ πλεῖστοι μελαγχολικοὶ, ἀναφέρει δὲ ὅτι, « Μαρακὸς ὁ Συρακούσιος » καὶ ἀμείνων ἦν ποιητὴς ὅτ' ἐκσταίη ».

Ἡ ὑψηλοτέρα ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς δὲν γεννᾶται ἐξ ἁπλῆς διεγέρσεως τῶν νευρικῶν δυνάμεων τοῦ ἐγκεφάλου, οὔτε κἂν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τοῦ μείζονος ὄγκου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς εὐρυθμοτέρας καὶ τελειοτέρας ὀργανικῆς διαπλάσεως, ὡς ὑπεστήριξαν καὶ ἀπέδειξαν οἱ νεώτεροι φυσιολόγοι. Ἐλησμόνησαν δ' οὗτοι ὅτι ὁ Γαληνὸς τοῦτ' αὐτὸ ὑποστηρίζων ἔλεγε πρὸς τὸν Ἐρασίστρατον, « ἄμεινον δ' ἦν ἄρα τῇ τῆς » οὐσίας εὐκρασίᾳ τοῦ νοοῦντος σώματος ὅ,τι πότ' » ἂν ᾖ τοῦτο τὴν σύνεσιν ἕπεσθαι νομίζειν, οὐ τῇ » ποικιλίᾳ τῆς συνθέσεως· οὐδὲ γὰρ τῷ πλήθει τοῦ » πνεύματος τοῦ ψυχικοῦ χρῆναι δοκεῖ μοι μᾶλλον » περ, ἢ τῇ ποιότητι τὴν ἀκρίβειαν τῆς νοήσεως ἀ» ναφέρειν. » Καθὼς δὲ ὁ ἄνθρωπος πολλάκις φέρει ἐκ γενετῆς τὸ μυῶδες σύστημα καλῶς διαπεπλασμένον, ὥστε διὰ τῆς σωμασκίας γίγνεται ἀκολούθως ῥωμαλέος καὶ ἀθλητὴς, οὕτως ὁ τελειότερον φέρων τὸ νευρικὸν σύστημα διὰ τῆς νευρασκίας, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀσκήσεως δηλαδὴ τοῦ νοὸς καθίσταται μεγαλοφυὴς καὶ δαιμόνιος. Ἀληθῶς ἐν σπανίαις τισὶ περιπτώσεσι (καὶ παραδείγματά τινα προσάγει ὁ Moreau) νοσερὰ διέγερσις ἢ ἀδράνεια τοῦ ἐγκεφάλου ἐξακοντίζει στιγμιαίας εὐφυΐας μαρμαρυγὰς, ἀλλὰ δὲν ἕπεται ἐκ τούτου, ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι νοσερᾶς ἀπεργασίας ἀποτέλεσμα. Δὲν εἶναι αὕτη ἀκαριαίου σπινθῆρος ἀπαύγασμα, καὶ τῆς ἐξάψεως τῆς φαντασίας μονοφυὲς ἀποκύημα, ἀλλ' ἐνδελεχοῦς καὶ διηνεκοῦς ἐργασίας τοῦ νοὸς θεσπέσιον προϊόν. Ἐρωτηθεὶς ὁ Μέγας Νεύτων πῶς ἀνεκάλυψε τὴν γενικὴν βαρύτητα, ἀεὶ ἐπ' αὐτῇ συλλογιζόμενος, ἀπήντησεν. « Ὁ Ζεῦξις, αἰτιωμένων τινῶν αὐτὸν ὅτι βραδέως » ζωγραφεῖ, ὁμολογῶ, ἔφη, ἐπὶ πολλῷ χρόνῳ γρά» φειν, καὶ γὰρ εἰς πολύν. » Ἡ δὲ διαφορὰ τῆς μεγαλοφυΐας ἀποῤῥέει, οὐχὶ ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἑτεροιότητος τῆς ὀργανικῆς διαπλάσεως, δι' ἧς καθίσταται ἕκαστος δεκτικὸς ἢ ἄδεκτος εἰς εἶδός τι εὐφυΐας· εἰς τρόπον ὥστε ὁ μὲν γεννᾶται ἵνα γίνῃ μεγαλοφυὴς πολιτικὸς, ἢ στρατηγὸς, ἢ ἰατρὸς, ἀλλ' οὐχὶ συγχρόνως καὶ μεγαλοφυὴς ποιητὴς, ἢ ζωγράφος. Ὁ μὲν διὰ τῆς εὐρυχώρου διανοίας αὐτοῦ ἀντιλαμβάνεται ἐν ἀλαρεῖ τῶν ἀντικειμένων, κατέχει ἐν τῇ κραταιᾷ του μνήμῃ πάσας τὰς ἀντιλήψεις, ἐκτυποῖ ταύτας ὡς δι' ἐκμαγείου ἐν τῇ φαντασίᾳ, διασκοπεῖ τὰς κοινότητας καὶ διαφορὰς, τὰς σχέσεις καὶ ἀναλογίας, τὰς ὁμοιότητας καὶ ἀνομοιότητας, ἐξάγει συμπεράσματα, ἀναβαίνει εἰς τὰ καθόλου, ὑψοῦται εἰς τὰς θεωρίας, θεωρίας, αἵτινες εἰσὶν αἱ κρηπῖδες τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἃς ὁ ὄχλος, οἱ ἀμαθεῖς καὶ σκαιοὶ τῶν ἀνθρώπων διαφαυλίζουσι καὶ καταγελῶσιν. Ὁ δὲ διὰ τῆς ὀξυνοίας αὐτοῦ ἀνακαλύπτει καὶ τοὺς μικροτέρους χαρακτῆρας τῶν ἀντικειμένων, ἀνιχνεύει καὶ τὰς λεπτοτέρας ἰδιότητας αὐτῶν, τὰς παραδίδει εἰς τὴν φαντασίαν· αὕτη δὲ διασκευάζει, πολυτρόπως μεταπλάττει αὐτὰς, δίδει νέαν ζωὴν, ἀπεργαζομένη, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, τὴν μὲν ποίησιν, φθεγγομένην ζωγραφίαν, τὴν δὲ ζωγραφίαν, σιγῶσαν ποίησιν. Καὶ τίς ἀμφιβάλλει περὶ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ὁμήρου; τίς ἀμφισβητεῖ τὸ δαιμόνιον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου; ἀλλ' οὔτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἤθελε γράψει τὴν Ἰλιάδα, οὔτ' ὁ Ὅμηρος ἤθελε κερδήσει τὴν ἐν Ἀρβήλοις μάχην· ὁ Ὅμηρος ἐγνώριζε τὴν ἀλήθειαν ταύτην εἰπών,

(1) Ὅταν κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος ἡ Κυρία Assing ἐδημοσίευσε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Οὐμβόλδου πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Varnhagen von Ense, οἱ ἄνθρωποι ἔμειναν ἔκθαμβοι ἀναγινώσκοντες ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς σκώματα ἀφυῆ, ἀνοίκεια τῷ μεγαλόνῳ ἀνδρὶ, ἐκτοπίας δὲ καὶ ὀρθοῦ λογισμοῦ παρεκτροπὰς μᾶλλον ἀναγγέλοντα. Οἱ κηδόμενοι τῆς δόξης τοῦ ἀνδρὸς ἐπειράθησαν νὰ δικαιολογήσωσι τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εἰπόντες ὅτι ἐγράφησαν ἵνα μὴ ἴδωσι ποτὲ τὸ φῶς· ἐγράφησαν ἐν στιγμαῖς ἁπλῆς φιλικῆς διαχύσεως μακρὰν βασκάνου ὀφθαλμοῦ. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, καὶ ἡ δικαιολόγησις αὕτη φαίνεται ἀνίσχυρος. Ὅταν δέ τις ἀναγνώσῃ τὸν Κόσμον ἐννοεῖ ὅτι ἕνεκεν συνώσεως καὶ συμπιλήσεως τοσούτων ἰδεῶν καὶ γνώσεων, καίτοι μὴ συμβαινούσης ψυχικῆς διαστροφῆς καὶ παρακρούσεως, χαλαροῦται ἐνίοτε τὸ ἐλατήριον τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, διαστέλλεται, ὡς εἰπεῖν, ἡ μεγαλοφυΐα ὥστε νὰ ἐκπέσῃ εἰς τὴν ἀγοραίαν καὶ χυδαίαν διάνοιαν τῶν πολλῶν. Καὶ οὐδόλως παράδοξον νὰ ἴδωμεν ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς Νοσερᾶς ψυχολογίας κατατασσόμενον μεταξὺ τῶν παραπαιόντων δαιμονίων ἀνδρῶν καὶ τὸν μεγαλοφυῆ συγγραφέα τῶν Εἰκόνων τῆς φύσεως.

«Ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήϊα ἔργα.
Ἄλλῳ δ' ὀρχηστύν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ ἀοιδήν.
Ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τίθει νόον εὐρύοπα Ζεὺς
Ἐσθλόν.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀρκοῦσιν ὅπως καταδειχθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν ὑστέρησαν μήτε ἐπὶ τῶν ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν γενομένων παρατηρήσεων εἰς τὰ νοσήματα τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι τὰ καθ' ἡμᾶς πεπολιτισμένα ἔθνη πολλ. ἐπενόησαν, πολλὰ ἐφεῦρον καὶ οὐκ ὀλίγας ἀνακαλύψεις κατώρθωσαν, ἀλλ' οὐδόλως θαυμάζομεν ἀναλογιζόμενοι, ὅτι τοσοῦτος χρόνος ἄπειρον ὕλην συνεσώρευσε καὶ ἄφθονον τροφὴν τῷ νῷ προσέφερεν· ἔθνη δὲ πολυάνθρωπα, ἐν κράτος ἕκαστον συνιστῶντα καὶ ἐν μιᾷ πρωτευούσῃ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς δυνάμεις αὐτῶν συγκεντροῦντα, διὰ μυρίων μέσων τὸν ζῆλον ὑποθάλπουσι, καὶ τὴν εὐφυΐαν συνδαυλίζουσιν· ἐν ᾧ ἡ τῶν Ἑλλήνων σοφία ὑπῆρξεν ἀκραιφνοῦς καὶ ἁγνῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ἔθνους ἀπόῤῥοια· (1) ὅσον δὲ προάγονται εἰς τὸν πολιτισμὸν τὰ ἔθνη, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκπλήττονται εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ ὕψος αὐτῆς, καίτοι τῶν πλείστων συγγραμμάτων ἀπολεσθέντων καὶ τῶν καλλιτεχνημάτων ἀφανισθέντων· οὐδὲ ἔπαυσαν, οὐδὲ παύσουσι θαυμάζοντες αὐτήν· ἐνεσαρκώθη αὕτη εἰς τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων, κάθηται ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς αἰωνιότητος. Εὐγνωμονῶ οὖν τοῖς ἐκλέξασί με καθηγηταῖς, ὅτι προσήνεγκον τὴν συγκυρίαν ταύτην, ὥστε κἀγὼ ὁ ἐλάχιστος τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου νὰ προσθέσω μικρόν τι ἀνθίδιον εἰς τὸν στέφανον τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας, ὃν ἐξακολουθοῦσι νὰ πλέκωσιν οἱ αἰῶνες, εὐγνωμονῶ, λέγω, διὰ τὸν λόγον τοῦτον, διότι δὲν μὲ τέρπει ἡ Πρυτανεία τοῦ πανεπιστημίου, ἀλλὰ μοὶ μέλει, ἀλλὰ με τέρπει ἡ εἰς τὴν σοφίαν πρυτανεία τῶν Ἑλλήνων.

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 253.)

—οοο—

Γ'. Παιγνίδια τῶν παίδων.

Ἡ *Λουμάδα*, ἡ ἀλλαχοῦ *ἀμάδα καλουμένη* παίζεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Ἡ *Σφαῖρα* (τὸ Τόπι), ἥτις παίζεται κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους· ά. ἀφοῦ σχηματίσωσιν οἱ παῖδες 3—4 ζεύγη, καὶ ῥίψωσι τὸν *Λαγνὸν* διὰ νὰ ἴδωσι τίνες θέλουσι παίξει πρῶτοι, θέτουσι μικρὰν πλάκα. καὶ οἱ πρῶτοι παίζοντες ῥίπτουσιν ἐκ τοῦ μέρους τῆς πλακὸς τὴν σφαῖραν πρὸς τοὺς κάτω ἱσταμένους, ἐκεῖνοι δὲ ῥίπτουσιν αὐτὴν σκοπεύοντες νὰ κτυπήσωσι τὴν πλάκα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς — β'. ῥίπτουσι τὴν σφαῖραν εἰς τοῖχόν τινα, καὶ λαμβάνουσιν αὐτήν, μετροῦντες τὰς βολάς· ἀφοῦ δὲ ὁ εἷς *μουχήτη* (1), παίζει ὁ δεύτερος καὶ καθεξῆς· ὅστις δὲ μετρήσῃ ἕως τὰ δέκα *βάνει* τὸν ἀμέσως ἑπόμενόν του ἕνα *σαμάρι*. Παίζεται δὲ τὸ εἶδος τοῦτο συνήθως μεταξὺ δύο, ἐνῷ δὲ ὁ πρῶτος παίζει, ὁ ἕτερος ἐξακολουθεῖ λέγων « *μούχα σταφίδα* »·— γ'. λαμβάνει τις τὴν σφαῖραν καὶ ῥίπτει αὐτὴν εἰς τὰ ἄνω μέχρι τινὸς ὕψους, οἱ δὲ λοιποὶ συμπαῖκται, οἵτινες ἵστανται περὶ αὐτόν, ἀμέσως τρέχουσι ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἕως οὗ ἐκεῖνος λάβῃ τὴν σφαῖραν, ἔπειτα ῥίπτει αὐτήν, σκοπεύων νὰ κτυπήσῃ τινά, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἀναβαίνει, καὶ ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ συμπαῖκται ἵστανται περὶ αὐτόν, οὗτος κτυπᾷ τὴν σφαῖραν δυνατὰ κατὰ γῆς· καὶ ἐὰν μὲν ἀναπηδῶσαν συλλάβῃ ἄλλος, οὗτος ἀναβαίνει τὸν πρὶν ἀναβάτην, καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ· εἰδὲ μή, τότε ὁ κύπτων λαμβάνει αὐτήν, καὶ ἐνῷ οἱ ἄλλοι φεύγουσι, τὴν ῥίπτει, ὅντινα δὲ κτυπήσῃ, τὸν καββαλικεύει καὶ οὕτω καθεξῆς.

Το *Ἀρβανήτικον*, ἢ *κλεφτάκι* λεγόμενον, παίγνιον πολεμικόν, καθὼς το ἐν Ἀθήναις *ἀμπάρισα*.

Ὁ *Καμμονέτσας*. Εἷς καμμύων τοὺς ὀφθαλμούς, μένει εἴς τι μέρος, οἱ δὲ λοιποὶ κρύπτονται εἰς διάφορα ἄλλα· ἀφοῦ δὲ κρυφθῶσιν ὅλοι, εἷς αὐτῶν μὲ ἠλλοιωμένην φωνὴν κράζει «*κούκου*»· τότε ὁ καμμύων ἀρχίζει ν' ἀναζητῇ τοὺς κεκρυμμένους, ἀφοῦ δὲ εὕρῃ τινα, δὲν δύναται νὰ τὸν συλλάβῃ εἰς τὸ *ζεστό*, δηλ. εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ὅπου εὑρέθη, ἀλλὰ πρέπει νὰ τῷ παραχωρήσῃ *ἕνα ἀμάξι τόπον*, διὰ νὰ δυνηθῇ, ἐὰν κατορθώσῃ, νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἔλθῃ ἄθικτος εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ καμμύων ἐφύλαττε, καὶ νὰ πτύσῃ ἐκεῖ· καὶ ἐὰν μὲν κατορθώσῃ τοῦτο, καλῶς, ἐὰν δὲ συλληφθῇ ἢ ἁπλῶς ἐγγιχθῇ ὑπὸ τοῦ φυλάττοντος πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, καμμόνει αὐτός. — Ἡ δὲ ἀλλαχοῦ *τυφλομυῖα* καλεῖται παρ' ἡμῖν *μπίζ*· διότι ταύτην τὴν συλλαβὴν λέγοντες πειράζουσι τὸν δεδεμένον τοὺς ὀφθαλμούς.

Τὸ *Τσιληκι*. Δια μακροτέρας ῥάβδου ῥίπτουσιν οἱ τοῦ ἑνὸς μέρους εἰς τοὺς ἀντικρὺ ἱσταμένους ἄλλην βραχυτέραν, (ἥτις ἰδίως *τσιλῆκι* καλεῖται), ἔχουσαν εἰς τα δύο ἄκρα ἀντιθέτους τομάς, ὥστε κτυπωμένη, ἐνῷ κεῖται κατὰ γῆς, νὰ ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἔπειτα θέτει τὴν μακροτέραν ῥάβδον ἐγκαρσίως· ἐκεῖνοι δὲ ῥίπτουσι τὸ *τσιλῆκι*, διὰ νὰ κτυπήσωσι τὴν ῥάβδον. Ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, ὁ παίζων ῥίπτει κάτω τὸ τσιληκι καὶ διὰ τῆς ἄλλης ῥάβδου τύπτει αὐτὸ εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων, καὶ

---

(1) Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μεταξὺ πολλῶν ἐκφράζει θαυμασίως ὁ Renan, παραγράφω δὲ ἐνταῦθα μικρὰν περικοπὴν ἀρκοῦσαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἄνω εἰρημένων. Ce qu' il importe, λέγει, de maintenir c' est l' indépendance du développement de l' esprit hellénique. La Grèce ne doit rien qu' aux dieux, à ses mers, à son ciel, et à ses montagnes. Les vraies origines de l' esprit humain sont là; tous les nobles de l' intelligence y retrouvent la patrie de leurs pères. (Etudes d' Histoire religieuse p. 40. 4. Edit.)

(1) Ὅρα τὸ Λεξιλόγιον.

ἀκολούθως ἐκσφενδονίζων αὐτὸ μακρὰν δι' ἄλλου ἐπιτηδείου κτυπήματος, μετρεῖ διὰ τῆς μακροτέρας ῥάβδου τὸ ἀπόστημα ἀπὸ τοῦ μέρους ὅθεν ἐῤῥίφθη μέχρι τοῦ μέρους ἔνθα ἔφθασε κτλ. Μετρῶν δὲ λέγει « χαμηλή, καλή, » *καλὴν* ἐννοῶν τὴν ἰδικήν του *μεγάλην* (μέρος) τῆς ῥάβδου (τὴν ὁποίαν προσδιώρισε), *χαμηλὴν* δὲ τὴν τῶν ἄλλων. Ἂν, ἐφ' ᾧ μετρᾶται τὸ διάστημα, ἐγγίσῃ ἡ *καλὴ* ἄκρα τῆς ῥάβδου τὸ μέρος ὅπου ἔφθασε τὸ *τσιλῆκι*, ἀρχίζει πάλιν τὸ παιγνίδιον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· εἰ δὲ μή, τότε οἱ κάτωθεν ἔρχονται εἰς τὴν θέσιν τῶν πρώτων, καὶ ἐξακολουθοῦσι τὸ αὐτό.

Τὰ *ψηλοκάρλα*, παίγνιον τῶν κορασίων κυρίως, τὰ ὁποῖα λαμβάνουσι πέντε λιθάρια μικρὰ, καὶ ῥίπτοντα αὐτὰ πρὸς τὰ ἄνω ἓν πρὸς ἓν κατὰ πρῶτον, ἀκολούθως λαμβάνουσιν αὐτὰ ὅλα ὁμοῦ πάλιν εἰς τὰς χεῖράς των. Μετὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ῥίπτουσιν ἓν πρὸς τα ανω, ἕως οὗ καταβῇ αὐτὸ, πρέπει ἓν ἄλλο ἐκ τῶν κάτω κειμένων νὰ διαβιβάσωσι διὰ μέσου τῆς ἀψῖδος τῆς σχηματιζομένης διὰ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, καὶ πάλιν νὰ προφθάσωσι νὰ πιάσωσι τὸ ἄλλο λιθάριον, ὅπερ ἔῤῥιψαν πρὸς τὰ ἄνω, κτλ. (Ἀνάλογον μὲ τὰ *Πεντοβόλα*).

Παίζουσι καὶ τὸ ἑξῆς παιγνίδιον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουσι «τὸ πωλεῖς τὸ πουλακι σου». Αρκετὰ παιδία ἀμφοτέρων τῶν γενῶν σχηματίζουσι κύκλον, ἱστάμενα ὄρθια, ἕκαστον δὲ τούτων ἔχει ἔμπροσθέν του ἄλλο παιδίον καθήμενον, συνήθως μικρότερον· τοῦτο ὀνομάζουσι *πουλάκι*· ὁ πρῶτος λοιπὸν ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἀπέναντι ἱστάμενον λέγει *πωλεῖς τὸ πουλάκι σου* ; Ἐκεῖνος δὲ ἀποκρίνεται «*τὸ πωλῶ καὶ τ' ἀγοράζω καὶ ἐσένα δὲν τὸ δίνω*, » καὶ συγχρόνως ὁ ἀγοραστὴς ἀφίνων τὸ πουλάκι του τρέχει νὰ λάβῃ τὸ πουλάκι τοῦ ἑτέρου· ἀλλὰ καὶ οὗτος τρέχει νὰ λάβῃ το πουλάκι τοῦ πρώτου· ὅστις λοιπὸν πρωτοφθάσῃ νικᾷ,ὁ δὲ ὑπολειφθεὶς δὲν παίζει· καὶ οὕτως ἔπειτα ποιοῦσι δύο ἄλλα ἀπέναντι ζεύγη,καὶ καθεξῆς.

Ἐν δὲ ταῖς συναναστροφαῖς πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἅτινά εἰσι συνηθέστερα, παίζεται καὶ τὸ ἑξῆς· κάθηνται πέριξ τραπέζης ἀναμὶξ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ ἀφοῦ πληρώσωσι καλῶς ἀλεύρου ἓν *καυκὶ* τοῦ καφφὲ, τὸ ἀναποδογυρίζουσιν ἐπί τινος παροψίδος, καὶ αἴρουσι τὸ καυκίον, ὥστε σχηματίζεται κῶνος ἀμβλὺς ἀλεύρου, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου θέτουσι δακτυλίδιον ὀρθόν. Μετὰ τοῦτο ἀρχίζει ἕκαστος διὰ μαχαιριδίου κατὰ σειρὰν νὰ κόπτῃ μικρὸν μέρος ἐκ τοῦ ἀλευρίνου κώνου ἀπὸ τὸ ἔμπροσθεν του μέρος, ὥστε ὁ κῶνος μεταβάλλεται εἰς πολυγώνιον πρίσμα, πάντοτε λεπτυνόμενον· εἰς ὅντινα λοιπὸν κόπτοντα ἤθελε πέσει τὸ δακτυλίδιον, οὗτος ὑποχρεοῦται νὰ τὸ εὕρῃ κρυπτόμενον ὑπὸ τὸ ἄλευρον, ἀναζητῶν αὐτὸ διὰ τῆς ῥινὸς, ἐνῷ οἱ λοιποὶ καγχάζουσι διὰ τὸ γελοῖον τῆς ἐργασίας· ἀλλοίμονον δὲ ἐὰν ὁ οὕτως ἐργαζόμενος γελάσῃ· διότι ὅλος θέλει ἀλευρωθῇ. Ἰδοὺ καὶ μία τοὐλάχιστον περίστασις, καθ' ἣν μακαρίζεται ὁ ἔχων μακρὰν καὶ ὀξεῖαν τὴν ῥῖνα.

Ὑπάρχει ἐν χρήσει καὶ πλῆθος ἄλλων παιγνιδίων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον περιέργων.

Δ'. Ἄσματα

Ὅταν ἐν καθαρᾷ μεσημβρίᾳ ὁ ἥλιος κρυφθῇ ὄπισθεν νέφους, οἱ παῖδες ᾄδουσι τὸ ἑξῆς·

«*Ἥλιο μ' παραήλιο μ'*
χρυσό μου παλληκάρι,
ἔβγαλε τὰ μαῦρά σου
καὶ βάλε τὰ χρυσᾶ σου.
Ὄπλα (1) *τουρκόπλα*
'στην πίσσα κολλημένα,
καὶ 'μεῖς τὰ χριστιανόπλα
'στὸν ἥλιον πυρωμένα. »

Ὅταν δὲ εἰς τὸ λαμπρὸν τῆς σελήνης φῶς παίζωσι τὰ παιδία εἰς τὰς οἰκίας των ἢ εἰς τὰς ὁδοὺς, ἀπευθύνουσι πρὸς αὐτὴν τὴν ἑξῆς ὡραίαν ᾠδήν.

« *Φεγγαράκι μου λαμπρὸ,*
φέγγε με νὰ περπατῶ
νὰ πηγαίνω 'στὸ Σχολειὸ,
νὰ μαθαίνω γράμματα,
γράμματα σκοντάμματα, (2)
τοῦ θεοῦ τὰ θάμματα. »

Ὁσάκις δὲ τὴν ἄνοιξιν ἢ τὸ θέρος βρέχει, ᾄδουσιν οὕτως.

« *Βρέξε, βροχίτσα,*
νὰ γένουν τὰ σταφιλύτσια,
νὰ τρῶν τὰ παιδίτσια
μὲ τὰ καλαθίτσια. »

Ἄλλοτε πάλιν ῥίπτοντες οἱ παῖδες ἢ αἱ νεάνιδες εἰς τὸν ἀέρα μῆλον ἢ ῥόϊδον, καὶ πάλιν λαμβάνοντες αὐτὸ ᾄδουσιν·

« *Ἀνέβα μῆλο*
κατέβα ῥόϊδο,
νὰ σὲ 'ρωτήσω
πόσα χρόνια
θὰ ζήσω. »

Καὶ ἀκολούθως ῥίπτοντες καὶ λαμβάνοντες αὐτὸ, μετροῦσιν ἕν, δύο, καὶ καθεξῆς μετ' ἤχου τινός.

Ἐκτὸς δὲ ἄλλων ᾀσμάτων, ἐξ ὧν πολλὰ ἤδη νεώτερα, ἔχουσι παλαιά τινα ὡραῖα, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ὁσημέραι ἐκλείπουσι, παραμελούμενα, καθὼς ἡ ἀκόλουθος στροφή·

« *Ἕνα καρύφαλλο βαστῶ*
βολιοῦμαι νὰ τὸ βάψω,
ἂν τὸ 'πιτύχω στὴν βαφὴ,
πολλαῖς καρδιαῖς θὰ κάψω. »

---

(1) Ὄπλα εἶναι ἡ κατάληξις « όπουλα » ἥτις τίθεται εἰς πολλὰ ὀνόματα οἷον, Ἑλληνόπουλα, φραγγόπουλα, κ. τ. λ.
(2) Ἴσως σπουδάσματα.

Καὶ τὸ ἑξῆς·

«Αὐτὸ τὸ κρύο τὸ νερὸ
'πὸ ποῦ νὰ κατεβαίνῃ;
ἀπὸ ψηλὰ κρημνίζεται,
καὶ πέφτει ἐδῶ κάτω,
ποτίζει καὶ δροσίζει.
Ὤμορφη κόρη καὶ ξανθὴ
στέκεται μαραμένη.
Μηλιὰ γιατὶ 'σαι μαραμέν'
γιατὶ 'σαι πικραμένη;
ἢ μὴ τὰ μῆλα σὲ βαροῦν;
ἢ μὴ νερὸ δὲν ἔχῃς;
Μηδὲ τὰ μῆλα μὲ βαροῦν
μηδὲ νερὸ μὲ λείπει·
Τὰ κλωναράκια μ' ὤμνιξαν
νὰ μὴ μὲ ξεχωρήσουν,
καὶ τώρα 'που ξεχώρησαν,
πάρε ξεῤῥίζωσέ με. κ.τ.λ.»

Ε'. Αἰνίγματα καὶ Δεισιδαιμονίαι.

α'. Ἔχουσι καὶ αἰνίγματά τινα ἴδια, ὧν τὰ κυριώτερα τὰ ἑξῆς·

«Ἔχω ἕνα κάτι κάτι
μέσα εἰς τὸ σεντουκάκι·
σὰν τὸ χάσ' αὐτὸ τὸ κάτι,
τί τὸ θέλω τὸ σεντουκάκι; — (Ψυχή).

Σχίζω μίζω τὸ βουνὸ,
βρίσκω νύφη καὶ γαμβρὸ
πενθερὰ καὶ πενθερό. — (Καρύδι).

Χιλιόδεμο
χιλιόκομπο
χίλια νὰ πῇς
δὲν θὰ τὸ βρῇς (Δίκτυον).

Κλειδόνω μανταλόνω,
τὸν κλέφτη βρίσκω μέσα ("Ηλιος).

Σέρνω ῥάμμα, βάζ' ἡ πόλις,
και βογκάει τὸ Σαλονίκι. (Ῥοδάνη).

Στὸ βουνὸ γεννήθηκα,
ἐκεῖ καὶ πελεκήθηκα,
καὶ τώρα ποῦ κατήντησα;
πρωτόγερος τῆς χώρας. (Σήμαντρον).

Μία μάνδρα χίλια πρόβατα χωρεῖ
ἀρνιοῦ ποδάρι δὲν χωρεῖ. (Μυρμηκιά).

Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα.

β'. Καὶ Δεισιδαιμονίαι οὐκ ὀλίγαι ἐπικρατοῦσιν.

Ὅταν ἡ ὄρνιθα λαλήσῃ ὡς ἀλέκτωρ μηνύεται θάνατος ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ.

Ὅταν εἰς τὴν στέγην καθήσῃ καρακάξα (ἢ ἄλλως καλοïακούδα), ἔλευσις φίλου μηνύεται.

Ὅταν καθήσῃ γλαὺξ, κακὸς οἰωνός.

Ὅταν οἱ ποντικοὶ οἰκίας ἀφανίζωσι τὰ ἐνδύματα, σημεῖον ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ ὑπάρχει κακός τις ἄνθρωπος.

Ὅταν λούεται ἡ γαλῆ, προμηνύει βροχήν.

Ὡς ἀλιτήρια πνεύματα πιστεύονται ἐν μὲν τοῖς ὕδασιν *αἱ δρύμαις*, ἐν δὲ τῇ ξηρᾷ *ἡ σαμοντίβα* καὶ *ὁ καρκάντζαλος*.

ΣΤ'. Λεξιλόγιον.

Ἐν τῇ ἐφημερίδι τῶν *Φιλομαθῶν* ἐδημοσίευσα ἄλλοτε (1857 ἀριθ. 236 καὶ 237) λέξεις τινὰς τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος Στενημάχου· ὅθεν παραπέμπων ἐκεῖ σημειῶ ἄλλας, τὰς ὁποίας ἔκτοτε συνέλεξα, παραλείπων δὲ τὰς καὶ παρ' ἄλλοις κοινὰς, καταχωρίζω μόνον τὰς ἰδιαιτέρας.

Ἁδρὺς = ἁδρός.

Ἁπλόνω. — Φρ. ἅπλωσε κι' αὐτὸς τὸ ποδάρι του· λέγεται σκωπτικῶς, ὅταν τις ἐπεμβαίνῃ εἰς ὑπόθεσιν ἀναξίως. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σχεδὸν σημασίας μεταχειρίζονται καὶ τὴν φράσιν «δὲν ἀξίζει καὶ φαγγρίζει.»

Ἀῤῥατίλα! — ἐπίῤῥημ. = ἔῤῥ' εἰς κόρακας!

Ἀλλοιὰ καὶ τρὶς ἀλλοιά! = ἀλλοίμονον.

Ἀγωνιοῦμαι = βιάζομαι, ἐπείγομαι.

Ἀπαλάμη = παλάμη. Φρ. «Δὲν σὲ γράφω στὴν ἀπαλάμη μου» = δὲν σὲ ψηφῶ.

Ἄλλος. Τὸ οὐδέτερ. ἄλλο εἰς τὴν φράσιν «*ἄλλο τίποτε*» σημαίνει τὸ ἐξ ἅπαντος, πῶς οὐχί; τὸ δὲ *στὴν ἄλλη* λαμβάνεται ἐπίῤῥημ. = τὴν ἄλλως = μάτην· οἷον, ῥίπτω *στὴν ἄλλη* = ἐπὶ ματαίῳ.

Ἀλλοτισνός. = Τοῦ ἄλλου, τοῦ παλαιοῦ καιροῦ.

Ἀδράχνω. = Οὐδ. ἐξαρθροῦμαι μέρος τι τοῦ σώματός μου, καὶ ἄδραγμα = ἐξάρθρωσις.

Ἀπεικάζω. = Ἐννοῶ, καταλαμβάνω, συμπεραίνω.

Ἀλλοῦν καὶ δῶθι. = (Ἀλλοῦ εἶναι καὶ ἐδῶθι) = τῇδε κἀκεῖσε.

Ἀγγελοκρούω. = περὶ τοῦ τὰ λοίσθια πνέοντος λέγεται. *ἀγγελοκρούσθηκε.*

Ἀῤῥάγιστος. = Ἀκλόνητος· καὶ ἐπὶ φυσ. καὶ ἠθικῆς σημασίας.

Ἁρμόζωμον. = Ὁ ζωμὸς τῆς ἁρμιᾶς.

Ἀργιάνι. = Ὀξύγαλον ἀναμεμιγμένον ὕδατι.

Βουρλίδα. = Πλεξοῦδα.

Βουλή. = γνώμη, ἀπόφασις. «Κακὴν βουλὴν ἔβαλεν» ἔκαμε κακὴν ἀπόφασιν.

Βακχιοῦμαι. = ἐκβακχεύομαι.

Βάκλον = τὸ δι' οὗ τύπτουσι τὸ τύμπανον.

Βώχα = δυσωδία, κακὴ ἀποφορά.

Βουρβουρύζω = οὐδτ. βορβορύζω.

Βρυάβα· ὡς ἐπίῤῥ. ἐπιτάσεως = πλῆθος ἄπειρον· ὡς «'στὸν ποταμὸν ψάρια βρυάβα» = ὁ ποταμὸς βρύει ἰχθύων.

Γέρμος. = Ἔρημος, μὲ τὸ δίγαμμα.

Γανοχειλιάζω. Εἰς μεταφ. σημασίαν, στενοχωροῦμαι, ἀγανακτῶ.

Γηρουμοῦδα (ἡ). Βῶλαξ, βῶλος χώματος.

Γκουσγαλιά. Πόκος νήματος ἢ μετάξης.

Γοργόνω. Ἀροτριῶ, ἀρόω.

Γυαλοπάγη, ὅταν πέσῃ ὀλίγη βροχὴ, καὶ ἡ ἐπιφάνεια παγώσῃ ὥστε γίνεται ὕελος.

Γλίγωρα. Φρ. « γλίγωρα θὰ τὸ κάμω » (λέγεται ἐν ἤθει) οὐδαμῶς.

Γρηά. Γραῖα. « Αὐτά 'ναι γρηᾶς μαντεύματα καὶ γέρου παραμύθια » πράγματα ἀπίθανα.

Γκρημμίλα ! Ἐπίῤῥ. Τῷ ἀῤῥατίλα κρημνίσου.

Γάλα. φρ. « ἔχει ἀπὸ πουλὶ γάλα », ἐπὶ ἀφθονίας καὶ ποικιλίας πραγμάτων.

Γλωσσιάζω. Δι' ἄκρας τῆς γλώσσης γεύομαί τινος.

Γλῶσσα (Νεολγ.) ὠνόμασαν ἐν Στενημάχῳ τὰς σιδηρᾶς γραφίδας, τὰς πέννας.

Διακονιὰ καλή. Παρμ.

Δόλιος. Δείλαιος· καὶ συνήθως συνθέτως· *δολιογιατρὸς καὶ γιατρὸς δόλιος.*

Διλαδία, ἡ μασιὰ, ἡ πυράγρα.

Δοντάγρα (ἡ). Οἱ τραπεζῖται ὀδόντες (ὀδόντος-ἄγρα).

Δύο. « Στὰ δυὸ εἶμαι. » Ἐν δοιῇ δὲ σαωσέμεν ἢ ἀπολέσθαι (Ἰλ. Ι. 230).

Ἐπίλογος. Ἐν χρήσει εἰς ταύτην τὴν φράσιν· « νὰ σ' εἰπῇ τἀπίλογου ! » ἐπὶ κατάρας, ἰσοδύναμος τῇ φρ. « νὰ μὴ φανῇς νὰ μὴν ἀκουσθῇς ».

Ἔργατα (τά). Κρυψίνοια, ὑπουλότης. « Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅλο ἔργατα » εἶναι πονηρὸς, κρυψίνους, ἐκ σκοποῦ τινος λέγει καὶ πράττει τὰ πάντα.

Ἔχω. Λαμβάνεται καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ὑπερέχω, κρατῶ, εἶμαι πρῶτος· (κυρίως ἐπὶ παιδιᾶς, οἷον, « ἐγὼ σ' ἔχω » — ἐγὼ πρωτεύω εἰς τὸ παιγνίδιον).

Ἐϋ. Μόριον, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται ὅταν θέλωσι νὰ προσκαλέσωσί τινα, τοῦ ὁποίου μάλιστα ἀγνοοῦσι τὸ ὄνομα, καθὼς ἀλλαχοῦ τὸ *καλὲ* (μήπως εἶναι ἡ κλητικὴ τοῦ εὖς ;).

Ζάπαρος (καὶ ῥῆμα ζαπαρίζω). Ζέστη ἀνυπόφορος, *βράσις* (ζά — πυρός ;)

Ζάτρα. Λέγουσιν εἰς τὰ νήπια, ὅταν κάμνουσί τι ἀστεῖον καὶ εὐφυές· « ζάτρα νὰ τῷ ἔλθῃ » !

Ζούδια (τά). Ζῴδια, κυρίως λέγεται ἐπὶ μικρῶν ἐντόμων, ζωΰφια.

Ζιάρα (ἡ). Ἡ ὑποκαίουσα τέφρα, ἀνθρακιά, σωρὸς μικρῶν κυρίως ἀνθράκων.

Ζωδίμι (τό). Λέγεται ἐπὶ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου καὶ μάλιστα παιδίου.

Ζοῦδα (ἡ). ά ὠμὸν, καὶ β' ζωδίμι.

Ἠλιατζος. Δένδρον ἀνθηφόρον, ἄλλως ἥλιακος.

Θύρωμα (προφ. θέρωμα) καὶ ξεθύρωμα κλείσιμον τοῦ βουτσιοῦ.

Θρύμμα (ἡ) μόνον εἰς τὴν ὀνομαστ. εὔχρηστον μικρόν τι πρᾶγμα « μιὰ θρύμμα παιδί ». Ὁμοίως λέγουσι « μιὰ σταλιὰ » ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας. Καὶ θρύμμα (τό) « το ἔκαμε θρύμματα » τὸ κατεσύντριψεν.

Ἰσκιάζομαι. ά Σκιάζομαι, εὑρίσκομαι ὑπὸ σκιὰν, β' μακρόθεν ἀντιλαμβάνομαι τὴν σκιὰν τινὸς πράγματος, καὶ γ' ἐντρέπομαι, φοβοῦμαι, διστάζω.

Ἱδρόνω. Φρ. « δὲν ἱδρόνει τ' αὐτί του » ἀδιαφορεῖ, δὲν τῷ μέλει.

Καρκάντζαλος. Ἀλιτήριος δαίμων, ἅρπυια.

Κουρὰ (ἡ). Ἡ πέτσα τοῦ ψωμιοῦ· β' ὁ ξηρὸς φλοιὸς τῶν δένδρων.

Καταθεὸ (ἐπίῤῥ.) Κάτωθι, παρακάτω.

Κατσιποδιὰ (ἡ). ἀναποδιὰ, καταδρομὴ τύχης.

Καταβολάδα (ἡ). Καταβολάς (λέξ. γεωργική).

Καματός (ὁ). Μεγάλη ἐργασία, εἰδικῶς ἡ τελευταία ἡλικία τῶν μεταξοσκωλήκων, καὶ ῥ. *καματίζω.*

Κατά (πρόθσ.). Μεταχειρίζονται τὴν πρόθεσιν αὐτὴν ἐπιτακτικῶς ἐν συντάξει, ὡς παρ' Ὁμήρῳ· κατὰ πίονα μηρία ἔκηα (Ἰλ. α. 40)· οἷον « κατὰ τὸν ἐπαίνεσες » μοὶ τὸν ἐπήνεσας πολύ.

Καί. (σύνδ.) φρ. « εἶναι ὅλος καὶ χαρά. »

Κοντάρι, (τὸ) ξύλον μακρὸν καὶ λεπτὸν κοντός.

Κροῦνα (ἡ) ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ βουτσιοῦ ὀπὴ, δι' ἧς γεμίζεται. (Κρουνός). καὶ μεταφρ. ἔγινε κροῦνα ἐμέθυσε.

Κοψοζώης (ὁ) ἐπὶ κατάρας· ὡς καὶ *Κοψόχρονος.*

Καταδίκη ἐπιῤῥηματικῶς, πλῆθος πολὺ, ἀμέτρητον. « Ἦτον εἰς τὴν πανήγυριν ἄνθρωποι καὶ καταδίκη ».

Καιζοῦμαι· μελετῶ, σκοπεύω· β'. ἀπειλῶ, ζητῶ ἐκδίκησιν.

Κουτσαλιά· ὁ ἐν Ἠπείρῳ *Κλῆτσος* (κλείω).

Κλάπα (ἡ). Ξύλον δενόμεον εἰς τοὺς πόδας τῶν βοῶν διὰ νὰ μὴ μακρύνωνται ἐκ τῆς ἀγέλης.

Καράβι. ά πλοῖον, β' μικρὸς μετακομιστὸς λῆνὸς (τουρκιστὶ *σιαραπανᾶς*).

Καταῤῥόσης. Ὄργανόν τι τῶν χαλκέων καὶ σιδηρουργῶν, δι' οὗ σβένουσι τὸ πῦρ, ἢ ῥαντίζουσιν ὕδωρ εἰς τὸ πεπυρακτωμένον χάλκωμα ἢ σίδηρον.

Κίσα. Καιρὸς βροχερὸς, συννεφώδης.

Λίπος. Λίπος.

Λαλῶ. ά. Ὁμιλῶ, φλυαρῶ· β'. παίζω ὄργανόν τι, (ὅθεν λαλητάδες οἱ μουσικοί)· γ'. ἐλαύνω ζῶόν τι· δ'. φωνῶ. « λάλησαν τ' ἀρνίθια ».

Λαχανιάζω. Πνευστιῶ.

Λισγαριά. Ὄργαν. γεωργικ. λίσγος.

Λαῖφος. Ὁ λαιμὸς, κυρ. αὐχήν.

Λιματίδι, τὸ κέντρον τῆς μελίσσης. Μεταφρ. λόγος πειρακτικὸς, κερτομία.

Λαγούγυρος (ὁ). Εἶδος ζώου, ἴσως ἀσπάλαξ.

Λουλοῦδι. Λουλοῦδι τῆς ἐντροπῆς· εἶδος φυτοῦ, ποιοῦντος πλατὺ, λεπτόφυλλον καὶ λευκὸν ἄνθος· περὶ οὗ λέγουσιν, ὅτι ἄλλοτε εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ καὶ μέλαν στίγμα· ἀλλ' ὅτι ἐξέλιπεν ἐκλειπούσης καὶ τῆς *ἐντροπῆς.*

Λαγόνι. Ἡ λαγών.

Λαμπίδα (ἡ). Τὸ σίδηρον τῆς μαχαίρας.

Λουρδόνω. = Ἀπατῶ τινα, λέγω ψεύδη.

Λογιοῦμαι. = Λογίζομαι, εἶμαι ἐναρίθμιος.

Μαρδοκλιοῦμαι. = Ἀσπαίρω, κυλίομαι εἰς ἀκαθαρσίας.

Μουχῶ. = α΄. Εὐνουχίζω. β΄. ἀποτυγχάνω.

Μαρκάτι. = Πυτία, καὶ ῥῆμα *μαρκατιάζω* = πυτιάζω.

Μωριά. = Ἐφιάλτης.

Μοῖρα. = α΄. Μοῖρα « μαῦρη μοῖρά σου » κτλ. β΄ τεμάχιον κρέατος.

Μυριόφθηνον. = Πολὺ εὐθηνόν.

Μύταις (αἱ), τὰ εἰς τὰ ἄκρα τῶν χειρίδων τοῦ χιτῶνος καὶ περὶ τὸν τράχηλον καὶ τὸ στῆθος προστιθέμενα κεντητὰ κοσμήματα, παρυφή.

Μετακέτι, λέξ. γεωργικ. Μετακέντημα, μεταφύτευμα εἰς τὰ ἀφύτευτα μέρη τῆς ἀμπέλου.

Νάριδα (τά). = Ἐργαλεῖα τεχνίτου (ἔναρα;)

Ναΐ. ἐπίῤῥ. ἐπιτάσεως· « ναΐ καλὰ » — κάλλιστα (ναί;)

Ξεφτῶ. Οὐδ. λέγεται ἐπὶ ἐνδύματος, ὅταν ἀρχίζωσιν αἱ ἄκραι νὰ φθείρωνται καὶ νὰ *βγαίνουν αἱ κλωσταί*· β΄ παρεκτρέπομαι, διαφθείρομαι.

Ξεῤῥαχόνω. Ἐπιφέρω τινὶ πληγάς, καὶ μέσον *ξεῤῥαχόνομαι* καὶ ὄνομ. *ξεῤῥάχωμα.*

Ξαδειάζω. = α΄. Ἐκκενόνω ὀλίγον κατ' ὀλίγον· β΄ εὐκαιρῶ, λαμβάνω ἄνεσιν.

Ξερχάνω. = Λαμβάνω ἄνεσιν μετὰ πολὺν κόπον, ἢ πλῆξίν τινα.

Ξορχιοῦμαι. = Ἐξοργοῦμαι, ἐκβακχεύομαι.

Ζεθερμίζω. = Πλύνω ἀγγεῖόν τι διὰ θερμοῦ ὕδατος.

Ὄφρυδα. = Ἀλαζονεία, ὀφρύς, « ἐπῆρε ὄφρυδα », ἦρε τὴν ὀφρύν.

Ὀρτάνοικτος. = Ὅλως ἀνοικτός, ἐκ τοῦ λατιν. ortus καὶ ἀνοικτός, ὡς τὸ λεπτίλεπτον κτλ.

Ὁλῶν (γεν. πλ. τοῦ ὅλος). Λαμβάνεται ἐπιτατικῶς· οἷον, « ὁλῶν τρανὸς » τρανότατος.

Ὁλόρθος. = Ὀρθός, ὄρθιος ὁλωςδιόλου.

Πατήκια, μέρος τοῦ ἐργαλειοῦ, ὅπου πατοῦσιν αἱ ὑφαίνουσαι καὶ κινοῦσι τὰ *μητάρια.*

Ποστάλια (τά). Εἶδος ὑποδήματος.

Πλόχειρο, τὸ κοῖλον τῆς παλάμης.

Παταριὰ (ἡ)=ῥάπισμα (μπάτσος), ἴσως πενταριά, ὅτι τοῖς πέντε δακτύλοις ῥαπίζομεν.

Παρασῆμι = ἔκτρωμα.

Πλατσκόνω. = πλατύνω τι διὰ τῆς χειρός, ἢ ἄλλου τινὸς ἐργαλείου.

Πινακωτή = σανίς, ἔχουσα κοιλότητας, ἐφ' ἧς κομίζουσι τοὺς ἄρτους εἰς τὸν κλίβανον.

Παραλέκατος = ἀλλόκοτος, παρημελημένος.

Παταγόνω. = ἐξαφνίζω τινά, φοβίζω.

Παρακεντῶ λεξ. γεωργικ. καὶ *παρακέντι.*

Παραξύνω. = κυρ. ὀξύνω τὰ ἀμβλυνθέντα ἐργαλεῖα.

Πέτομαι = ἐπαίρομαι· εἰς τί μοι πέτεσαι; « = εἰς τί ἐπαίρεσαι;

Περι(λι)στεριὰ = μικρὸν σπήλαιον, ὅπου δύναταί τις νὰ καταφύγῃ ἐν καιρῷ βροχῆς.

Πρέγγλα. Ὄργανον θηρευτικόν.

Παντέχω = προσμένω.

Πιβάλλω. = ἐπιβάλλω. « ἐπάνω εἰς ἐκεῖνον 'πίβαλε καὶ αὐτὸς » = ἐπῆλθε, ἐπαρουσιάσθη, ἢ ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ.

Προχεῖμι. Τὸ φθινόπωρον.

Ῥαγίζω. οὐδ. = ῥήγνυμαι, β΄. μετφ. « δὲν ραγίζει ἡ καρδιά του « = ἀδιαφορεῖ, ὅθεν ἀῤῥάγιστος = ἄκαμπτος· καὶ *ῥαγίζομαι* = σαλεύω « δὲν ῥαγίζεται ἀπὸ τὸ βάρος » = δὲν σαλεύει, δὲν μετατοπίζεται.

Σφουνίζω. οὐδ. = στεγνόνω, « σφούνισαν αἱ λάσπαις » = ἐτραβίχθησαν, ἐξηράθησαν.

Σκαλίζω. καὶ *σκαρλίζω* = σκάπτω. κυρ. μὲ τοὺς ὄνυχας ἢ μὲ τὸ ῥύγχος.

Στρέχα (ἡ) = ὑδροῤῥόα.

Σκέλδα (ἡ) ἡ σκελὶς τοῦ σκορόδου, τοῦ καρύου, καὶ ἄλλων.

Στρουγγλίζω. = περιστρέφω τι βιαίως, στρεβλόνω, *στραγγαλόω.*

Σκαρδέλια (τὰ) δύο κερατοειδῆ σίδηρα εἰς τὰ ὄπισθεν τοῦ σαγμαρίου.

Σεῖτα (ἡ) τὸ λεπτὸν κόσκινον (σείω).

Σκιάστρο. Πᾶν ὅ,τι σκιάζει, προξενῇ φόβον, κυρίως τὸ εἰς τὰς ἀμπέλους τιθέμενον ἀνθρώπινον ἴνδαλμα, διὰ νὰ φεύγωσι τὰ πτηνά, φόβητρον.

Σωμὸς (ὁ) = τελείωσις.

Σκούδρα. Ἐπὶ κατάρας « σκούδρα νὰ σ' ἔλθῃ.

Σβύσμα. (τὸ) Οὕτω προσαγορεύουσι τὰ νήπια, ὅταν κάμνωσιν ἀστεϊσμούς τινας.

Σει(γ)ιστρον. (τὸ) Πᾶν ὅ,τι προξενεῖ θόρυβον, καὶ χαϊδευτικῶς λέγουσι τὰ νήπια, ὅταν ἀτακτῶσιν.

Σκροῦμα ἐπίῤῥημτκ. « ἔγεινε σκροῦμα « = ἔγινε κομμάτια.

Σκατζιλίτρα (ἡ) σπανθήρ.

Στεργιακὸς τὸ ἀραιὸν κόσκινον.

Σταλαχίδα (ἡ) δυστυχία, ἀμηχανία, ἀπορία, καὶ ῥ. *σταλαχίζομαι*, εὑρίσκομαι εἰς στέρησιν, ἢ εὑρίσκομαι εἰς ἀγωνίαν, ἀγανακτῶ.

Στρουμόνω. Κυρ. ἐμπήγω, χώνω, καὶ μέσ. *στρουμόνομαι* χώνομαι, εἰσχωρῶ.

Σηχοπιάζω, καταπαύω τὴν πρώτην ὁρμὴν τῆς πείνης, ἢ διορθόνω τὴν κακοστομαχιάν.

Στένος (τὸ) = στενοχωρία.

Στύβω = ἐνεργητικ. καὶ οὐδ. « ἔστυψεν ὁ ποταμὸς » = ἐσταμάτησε, δὲν ῥέει, καὶ « ἔστυψαν τὸν ποταμὸν » = τὸν ἔφραξαν.

Στρουμπάδα. (ἡ) φθορὰ εἰς τὴν κόψιν τῆς μαχαίρας (στρόμβος).

Στιγγόνω ἐνερ. φέρω τινὰ εἰς τὰ στενά, τὸν πολιορκῶ, ἐπομ.. ἀναγκάζω.

Σουρματαρτὰ (ἡ), ὅ,τι σύρεται· « μιὰ σουρματαριὰ ἄχυρο » = ἕνας σωρὸς ἀχύρου. Σημαίνει δὲ κυρίως τὴν ἔκτασιν τοῦ σωροῦ.

Σουρμιά. Τὸ σύρσιμον καὶ ὁ ἦχος αὐτοῦ « ἀκοῦς τὴν σουρμιὰ καὶ ῥωτᾷς διὰ τὸ φίδι; » παρμ.. ἐπὶ

καταφανεστάτων πραγμάτων, κυρ. ἐπὶ κακοῦ κινδύνου.

Τσιγγῶ. Κτυπῶ τι δι' ἄλλου πράγματος ὀξέως, καθὼς π. χ. ὅταν οἱ παῖδες κτυπῶσι τὰ κόκκινα αὐγά, τοῦτο λέγεται *τσίγγημα.*

Τυργιά (ἡ) τρυγία, τρύξ.

Τροπόνω, προσαρμόζω, καθὼς οἱ ῥάπται τὰ τμήματα τοῦ ἐνδύματος.

Τσιφοῦνι, ὀπή, δι' ἧς ἐξερχόμενον μεθ' ὁρμῆς τὸ ὕδωρ τοῦ μύλου, κινεῖ τὸν τροχὸν αὐτοῦ. (Σίφων).

Τσαρβούλια, ἀρβυλίδες. βουλγρ. *Τσαρούχη·* τουρκδ. *Τσαρούκ.*

Ταχειά.=αὔριον (αὔριον πρωΐ)· ἐν ἤθει σημαίνει τὸ *οὐδέποτε* (παραβλ. *γλίγωρα*)· (καὶ μοὶ φαίνεται, τοιαύτην τινὰ ἐν ἤθει σημασίαν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ παρὰ Λυκούργῳ κατὰ Λεωκράτους §. 18.» ταχύ γε ἂν ὑπὲρ τῆς ἀλλοτρίας κίνδυνόν τινα ὑπομείνειε«· Ταχειὰ (=γλίγωρα, ὅ ἐστι πρᾶγμα ἀπίστευτον =οὐδέποτε) ἤθελε ὑπομείνει κτλπ.—Παράβλ. αὐτόθ. §, 17.» Ἤπου ταχέως ἂν ἠνέσχετο κλπ.)

Τάντανον (τὸ) ἐπὶ ἐξηραμένου πράγματος « Τὸ κρέας ἔγεινε τάντανον εἰς τὸν ἀέρα » = ἐξηράνθη πολύ.

Τηλαλῶ·—διαλαλῶ (τῆλε-λαλῶ ; ἐὰν μὴ παρὰ τοῦ τουρκ. τηλάλης.)

Ὑπερμαχῶ=προσπαθῶ ὑπέρ τινος.

Φαγκρίζω, διὰ μικρᾶς ὀπῆς ἢ χαράδρας βλέπω, καὶ οὐδ. λέγομεν *αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον φαγκρίζει·* καὶ φρ. « δὲν ἀξίζει καὶ φαγκρίζει » δὲν ἀξίζει καὶ θέλει νὰ φαίνηται ὅτι εἶναί τι.

Φλοῦδα. (ἡ) ὁ φλοιὸς (κυρ. ὁ χλωρὸς) τῶν δένδρων, ἔπειτα καὶ ἐπὶ ἄλλων.

Φτρί. διασχίσματα δαδὸς ἢ σανίδος ἢ ξύλου, ἢ ὑφάσματος (πτερὸν).

Φτορῶ. βαστῶ διαρκῶς. « Αὐτὰ τὰ ὑποδήματα δὲν μὲ φτόρησαν » δὲν μ' ἐβάσταξαν (ἐφθάρησαν ταχέως). (ἀφθορέω ;)

Χορχιοῦμαι = ὀρχοῦμαι.

Χαροκοπῶ, εἰρωνικῶς ξυλοκοπῶ.

Χαρά σοι ! ὡς ἐπιφώνημα.

Χαρασμάδα, χαράδρα.

Χοχλίδες (αἱ) εἶδος ἄνθους.

Ψηλονάρια, μικρὰ λιθάρια διὰ παιδιὰν, (τὰ πεντώβολα).

(Περόν). Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ χωρικοί μας τὸ καρφί. (Περόνη).

Ζ'. Ἐπιγραφαί.

Τὸ σπουδαιότερον ἴσως πάντων, ὅσα δύναταί τις νὰ ἐρευνήσῃ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ (καθὼς καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ ἑλληνικῇ), εἶναι αἱ *ἐπιγραφαὶ* καὶ τὰ σωζόμενα ἐρείπια. Ἀλλὰ δυστυχῶς τοῦτο εἶναι τὸ ἥκιστα ἐξετασθὲν καὶ σπουδασθὲν, ἅτε ἀπαιτοῦν καὶ χρόνον πολὺν καὶ γνώσεις εἰδικάς, καὶ ἔξοδα πρὸ πάντων οὐχὶ μικρά. Ἀναντιῤῥήτως δὲ ἐξ ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν προσδοκῶνται σημαντικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην μὲν ἱστορίαν μέλλουσαι νὰ ἐπιχύσωσι φῶς καὶ μάλιστα τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, ἰδίως δὲ ἐνδιαφέρουσαι τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ βυζαντινὴν ἐποχὴν, καθὼς ἐκ πολλῶν ἐξάγεται· διότι ἀληθῶς ἡ ἧττον ἁπασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπιστημονικῶς καὶ σπουδαίως ἐρευνηθεῖσα εἶναι ἡ Θράκη. Πλεισταχοῦ τῶν πρὸς βοῤῥᾶν καὶ ἀνατολὰς ὑπωρειῶν τῆς Ῥοδόπης σώζονται, καὶ τῇδε κἀκεῖσε τυχαίως μᾶλλον ἀνακαλύπτονται, διάφορα ἐρείπια κτιρίων καὶ λείψανα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐν Φιλιππουπόλει μόλις ἀνασκάπτουσι τὴν γῆν εἰς ἑνὸς ποδὸς βάθος, καὶ ἀνακαλύπτονται λίθοι τετράγωνοι, τμήματα κιόνων, ἐπιγραφαὶ, θεμέλια παμπάλαια, κ.λ.π. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Φιλιππουπόλεως ἕως 10 λεπτὰ μακρὰν, ἱκανὴ ἔκτασις γῆς καλύπτεται ὑπὸ εὐμεγέθων μαρμάρων, φύρδην μίγδην κειμένων, τὰ ὁποῖα δεικνύουσιν, ὅτι ἐκεῖ που ὑπῆρχε κολοσσιαῖόν τι οἰκοδόμημα. Εἰς τὰ πέριξ τοῦ Παζαρτζηκίου πρό τινων ἐτῶν ἀνακαλύπτονται ἀδιακόπως ἐπιγραφαὶ, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, καὶ τελευταῖον ἀνεκαλύφθησαν θεμέλια ἄξια πάσης περιεργείας. Πρό τινων ἐτῶν διασχισθέντος τινὸς γηλόφου (1) εὑρέθη πανοπλία ὁλόκληρος. Ἐπίσης νομίσματα ἄπειρα εὑρίσκονται, ὧν τὰ συνηθέστερα εἶναι τῆς Φιλιππουπόλεως,τῶν Ἀβδήρων, τῶν Θασίων, τοῦ Ἀλεξάνδρου, ῥωμαϊκὰ διαφόρων αὐτοκρατόρων, καὶ βυζαντινὰ, σπανιώτερα δέ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἄλλων πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τίς οἶδε πόσοι θησαυροὶ τοιοῦτοι πολύτιμοι ὑπάρχουσι κεκρυμμένοι !

Ἐπισυνάπτω δὲ ἐνταῦθα ὀλίγας ἐπιγραφὰς, ἐξ ὧν τινας αὐτὸς ἀνέγνων καὶ ἀντέγραψα, ἄλλας δὲ φιλόμουσοι καὶ ζηλωταὶ τῶν καλῶν μοὶ ἔδωκαν. Πολλαὶ τούτων εἶναι ἀτελέσταται, ἀλλ' οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δόκιμοι δύνανται καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ ἐξαγάγωσι συμπεράσματα ὠφέλιμα. Αἱ πλεῖσται δὲ τούτων εἰσὶ κατακεχωρισμέναι ἐν τῇ *ἱστοριογεωγραφικῇ περιγραφῇ* τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως τοῦ Κ. Γ. Τσουκαλᾶ (1851. ἐν Βιέννῃ), τὰς ὁποίας ἐκεῖθεν ἀντιγράφω μὲ μικρὰς εἴς τινας αὐτῶν διορθώσεις ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν. (2)

Περὶ τῶν τοιούτων παραπέμπω εἰς τὴν εἰρημένην συγγραφήν.

Ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Στενημάχου βράχου (XV) ὑπάρχει παρεκκλήσιον ἀρχαῖον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς κατερειπωμένον, (ὅπερ πρὸ ἑνὸς ἔτους ἀνεκαινίσθη·) ἐντὸς τούτου εὑρίσκεται λίθος τετράγωνος, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκονται ταῦτα, πάνυ διεφθαρμένα.

---

(1) Εἰς τὰ πέριξ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Παζαρτζηκίου καὶ καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων ὑπάρχουσιν ἄπειροι τοιοῦτοι γήλοφοι, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις δὲν ἐξηγεῖται εὐκόλως· διότι οὔτε ὡς αὐτοφυεῖς δύνανται ἀναντιῤῥήτως νὰ θεωρηθῶσι, καὶ ἐὰν ὑποτεθῶσι τεχνητοὶ, μένει ἀνεξήγητος ἡ αἰτία.

(2) Δὲν κατεχωρίσθησαν ἐνταῦθα διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀπαραλλάκτων στοιχείων. Σ. Π.

1,

. . ΕΝΟΙΚΟΥΝ ΤΩΝ ΒΡΟΥΘΝΙΟϹ ϹΑΤΟΚΟΥ ΒΡΥΖΟΥ ΜΟΥ

ΚΑΤΡΑΛΕΟΥϹ ΒΕΙΘΥΟϹ ΟΥΠΠΟΥ ΠΕΡΙΓΕΝΟΜΕΝΩΝ.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Φιλιππουπόλεως ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἔνθα ὑπάρχουσι διεσπαρμένοι πάμπολλοι ἀρχαῖοι λίθοι, ἐρείπια οἰκοδομῆς τινος μεγάλης, ἐπὶ πλακός τινος μαρμαρίνης ἐχούσης πλάτος 0,43 ἐπὶ 1,50 ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς.

1.

ΕΜΝΗϹΟ ΚΑΘΩΡΗΝ ΠΟΛΛΟΥ
ΩΜΟΙϹΕΝΙΡΕΙΜΑΙϹ ΚΕΙΝ

Πλησίον δέ που τοῦ Χάσκιογι εὑρέθη ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή.

3.

ΑΜΦΟΤΕΡΩΝ ΤΟΔΕ
ΣΗΜΑ ΣΑΒΕΙΝΗΣ
ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΤΕ
ΑΝΔΡΟΣ ΚΥΔΑ
ΛΙΜΟΥ ΚΑΙ ΠΙΝΥ
ΤΗΣ ΑΛΟΧΟΥ.

Ἐν Φιλιππουπόλει εὑρέθησαν καὶ αἱ ἑξῆς δύο ἐπιγραφαί.

4.

ΓΑΜΕΥΟΝΤΟΣ ΛΥΚΟΥ ΘΙΝΙΟΥ . . . . . .

Ταύτην δέ μοι ἔδειξεν ὁ Κ. Π. Ῥαζέλος.

5.

ΑΓΟΡ. . . . . . .
ΧΗΛ. . . . . . .
ΣΑΝΤΑΚ. . . . .
ΑΡΧΗΝΑ * Γ. . .
ΚΡΙΤΩϹΚΑ . . .
ΠΑΑΜΙ . . . . . .
ΜΗΤΟΠ . . . . ,
ΑΝΤΙΤ Ι . . . .

Τὰς δ' ἑπομένας ἔστειλέ μοι ἐκ Παζαρτζηκίου ὁ Κ. Κ. Σαϊτίδης μετὰ μικρῶν σημειώσεων. Δύο ὥρας μακρὰν τῆς εἰρημένης πόλεως ὑπάρχουσι δύο χωρίδια *Παντελένιτσα* καὶ *Βατοκοῦμι*, ἐν οἷς κατὰ καιροὺς εὑρίσκονται πολλὰ νομίσματα, μακεδονικὰ μάλιστα, ἀγάλματα καὶ ἐπιγραφαί. Κατὰ τὸν παρελθόντα δὲ Ἰανουάριον εὑρέθησαν καὶ δύο εὐμεγέθη ἀρίστης τέχνης ἀγάλματα καὶ ἄλλοι λίθοι· ἀλλὰ τὰ πολύτιμα ταῦτα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, ὧν καὶ ὁ χρόνος ἐφείσατο, μετεβλήθησαν εἰς θρύμματα καὶ κόνιν ὑπὸ τῆς μανίας τῶν βουλγαριστῶν τοῦ Παζαρτζηκίου! μόλις δὲ διεσώθη μικρά τις μαρμαρίνη πλάξ, ἐφ' ἧς ὑπάρχουσι τάδε·

6.

ΑΞΤΕΡΟΙΞ ΕΙΜΑΦΕΙΚ. .Δ ΙΟΜ. . ΑΡΕΤ.
Α1ΑΙ. . .

Αὐτόθι εὑρέθη καὶ βάθρον, ἔχον εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ὀπήν, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην·

7.

ΛΑΩΕΙΓΕΙΤ . . . ΚΛΕΑΝΔ. . . . .
ΔΙΟΝΥΞΩ ΔΕΜΑΤ. . . ΙΡΟΝ .·. ΠΑΡΘΕΝ. . !
Ε1 . . .
. . . . ΘΥΞ . . . ΜΕΩ . . . ΞΤΕΦ. . .

Ἐπὶ ἀναγλύφου δὲ παριστῶντος τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν, ἄνωθι μέν εἰσι ταῦτα·

8.

ΚΥΡΙΩ ΔΙΙ ΚΑΙ ΗΡΑ

ὑπὸ δὲ τοὺς πόδας·

ΒΕΙΘΥΣΑΥΛΟΥ ΖΕΝΕΟϹ Κ. . . ΑΚΕΤΗϹΑϹ ΝΑΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΙΚΩΡΙΑ. . . ΙΣΑΔΑΛΑΣΕΥΧΗΝ.

Ἐν δὲ τῷ πρὸς νότον τοῦ Στενημάχου βυζαντινῷ φρουρίῳ, ἐν ᾧ ὑπάρχει καὶ ναός, εὑρέθη πλάξ, ἐφ' ἧς ὑπῆρχον τάδε· (βέβηλοι χεῖρες συνέτριψαν τὴν πλάκα).

9.

ΕΚΤΙΣΘΗ ΠΑΡΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Α ΔΟΥΚΟΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΥΡΚΟΥ ΙΝΔΙ
ΚΤΙΟΝΟΣ * SΦψη ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ
ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΑΛΕ
ΞΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ.

Τοσαῦτα, φίλτατε, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνάλεκτα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης ἐπαρχίας, μικρὰ μὲν καὶ ὀλίγιστα ὡς πρὸς τὸ πλῆθος καὶ τὴν σημαντικότητα τῶν τοιούτων, ἱκανὰ δ' ἴσως, ὡς ἀρχαὶ καὶ δοκίμια, ὅπως ἄλλοις παράσχωσι τὸ ἐνδόσιμον τῆς ἐρεύνης καὶ ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ἐξετάσεως.

Καταπαύων δ' ἐνταῦθα τὸν λόγον, δὲν δύναμαι καὶ πάλιν νὰ μὴ ἀποτείνω φυσικωτάτην τινα καὶ ἁπλουστάτην ἐρώτησιν πρὸς τοὺς *σοφούς*, τοὺς θελήσαντας ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν νὰ μᾶς διδάξωσιν, ὅτι ἡ Φιλιππούπολις δὲν εἶναι χώρα Ἑλληνική, ἀλλὰ βουλγαροσλαβική, καὶ ὅτι πρέπει νὰ παύσῃ τοῦ νὰ ὀνομάζηται μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, ν' ἀκούῃ δὲ τοῦ λοιποῦ τὸ μὲ πολλοὺς μόχθους καὶ ἀπείρους κεφαλαλγίας ἀνακαλυφθὲν (ὢ τῆς κολομβείου ἀνακαλύψεως ! ! !) ὄνομα *Πλώφδιν* ! Ποῦ καὶ πῶς ἀνεκάλυψαν, ὅτι ἡ χώρα αὕτη εἶναι βουλγαρική, σλαβικὴ καὶ οὐχὶ Ἑλληνική ; καὶ διὰ τίνος μικροσκοπίου εὗρον ὅτι ἐν τῷ αἵματι τῶν κατοίκων κινοῦνται σφαιρίδια βουλγαρικοῦ αἵματος ; Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν διαφόρων ἐποχῶν μαρτυροῦσι τὸν τόπον σλαβικόν ; . . . τὰ ἔθιμα εἶναι ἔθιμα τῶν υἱῶν τοῦ Βόλγα ; τὰ παιγνίδια εἶναι σλαβικῆς καὶ βουλγαρικῆς καταγωγῆς ; . . . τὰ μικρὰ ᾀσμάτια, μὲ τὰ ὁποῖα αἱ μητέρες νανουρίζουσι τὰ τέκνα των εἶναι βουλγαρικά ; . . . αἱ λέξεις εἶναι τῆς γλώσσης τοῦ Κρούμου καὶ τοῦ Σίσμαν ; . . . — Ἀλλ' ἐάσωμεν τοὺς εὐαρίθμους τούτους νεωτεριστάς, ὅτι ἐλλεβοριῶσι. Χαῖρε !

ΒΛΑΣΙΟΣ Γ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ.

ΙΒΑΝ,

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΛΩΤΟΣ ΡΩΣΟΥ.

—ooo—

Α΄.

Ἁγιασμὸς τοῦ Νεύα.

Τὴν 6 Ἰανουαρίου τοῦ 1842 ἔτους ὁ καιρὸς ἦτο δριμύτατος, καὶ τὸ θερμόμετρον εἶχε καταβῆ τριάκοντα καὶ πέντε βαθμοὺς ὑπὸ τὸ μηδενικόν. Καὶ ὅμως, ὡς πολλάκις συμβαίνει κατὰ τὰ ὑπερβόρεια κλίματα ἐν ὥρᾳ ψύχους, ὁ οὐρανὸς ἦτο αἰθριώτατος, καὶ λαμπρότατος ὁ ἥλιος· ἡ δὲ χιὼν ἀπολιθωθεῖσα ὑπὸ τοῦ παγετοῦ, συνετρίβετο παταγοῦσα ὑπὸ τὰ ἕλκυθρα, καὶ ὡς ψήγματα ἀργύρου ἐσκορπίζετο περὶ αὐτά. Ὁλόκληρος ἡ Πετρούπολις ἐπανηγύριζεν· οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐσήμαινον πανηγυρικῶς, ἡ ἀκρόπολις ἐπυρσοκρότει, καὶ εἰς τὰς ῥύμας καὶ τὰς πλατείας ἀντήχουν αἱ σάλπιγγες τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς.

Γίνεται τάχα στρατιωτική τις ἐπιθεώρησις; καὶ ποῦ τρέχει τὸ σπεῦδον τοῦτο πλῆθος φέρον παντὸς μεγέθους καὶ παντὸς σχήματος ἀγγεῖα;

Ἰδοὺ διαβαίνει τὴν Σενναΐαν, καὶ μόλις ἀναχαιτίζει τὸ βῆμα, ἂν καὶ σώζει ἔτι ἡ ἀπέραντος ἐκείνη πλατεῖα τὴν ὄψιν τῶν ἡμερῶν τῶν Χριστουγέννων. Ἕλκυθρα ἐλθόντα καὶ ἀπὸ τὰ ἀπώτερα μέρη τοῦ κράτους κατακλύουσιν αὐτήν, καὶ ἐργαστήρια πεφίακτα, ὅπου εὑρίσκονται παντοῖα ἐμπορεύματα, καὶ χοῖροι, καὶ πρόβατα, καὶ βόες, πεπηγότα ἕνεκα τοῦ ψύχους. Ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἀγορὰ τῶν τροφίμων.

Τὸ πλῆθος αὐξάνεται καὶ πυκνοῦται ἀδιακόπως, καὶ ὁρμᾷ πρὸς τὸ χειμερινὸν παλάτιον, καὶ μετ' ὀλίγον συῤῥέει εἰς τὸν Νεύαν, ὅπου τὸ συγκαλεῖ ἡ ἑορτή.

Ἀντικρὺ τῶν ἀνακτόρων, ἐπὶ τοῦ πεπηγότος ποταμοῦ, ἀνυψοῦται βῆμα ὑπὸ μεγαλοπρεπέστατον οὐρανίσκον, πλῆρες εἰκόνων, χρυσῶν ἀγγέλων καὶ ἄλλων ἐμβλημάτων θρησκευτικῶν· κάτω δὲ αὐτῶν, πλησίον τῆς τελευταίας βαθμίδος, διὰ μεγάλης ὀπῆς ἀνοιχθείσης ἐπὶ τοῦ πάγου, φαίνεται καχλάζον τὸ ὕδωρ· καὶ ἄνθρωπος κρατῶν σιδηρᾶν δοκὸν ἐπαγρυπνεῖ μὴ κλεισθῇ ὑπὸ τοῦ πάγου.

Ἡ ὥρα εἶναι ἑνδεκάτη, καὶ τὸ πλῆθος ἐστάθη, ὄχι ὅμως θορυβῶδες ὡς ὅτε συνέῤῥεεν, ἀλλ' ἥσυχον καὶ ἐν κατανύξει· διότι τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν παρίσταται εἰς τὴν λειτουργίαν.

Μετὰ μίαν δὲ ὥραν ἀκούεται κρότος κανονίων, καὶ μετὰ πατάγου ἀνοίγονται αἱ μεγάλαι πύλαι τοῦ παλατίου, δι' ὧν ἐξέρχεται ἐν λιτανείᾳ ἡ συνοδία. Καὶ πρῶτος μὲν φαίνεται ἱερεὺς κρατῶν φανόν, μετ' αὐτὸν δὲ ἄλλοι ἱερεῖς φέροντες σημαίας, σταυρούς, ἅγια λείψανα καὶ εἰκόνας, καὶ τρίτον ὁ ἀρχιεπίσκοπος φορῶν μίτραν καὶ λαμπροτάτην στολήν, καὶ στηριζόμενος εἰς τὴν ποιμαντικὴν αὐτοῦ ῥάβδον μεθ' ὅλου τοῦ κλήρου τῆς πρωτευούσης. Τούτους παρακολουθοῦν οἱ ψάλται τῆς αὐλῆς, οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς, καὶ τὸ ἄλλο ὑπηρετικόν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔρχεται ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν μεγάλων δουκῶν, τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ κράτους. Πάντες δὲ ἔχουσι τὴν κεφαλὴν γυμνήν, καὶ φέρουσι μεγάλην στολὴν ἄνευ μανδύου. Σκληρὰ ἡ δοκιμασία ἐν ὥρᾳ τοσούτου καὶ τοιούτου ψύχους! ἀλλὰ τίς τολμᾷ νὰ πράξῃ ἄλλως, ἐνῷ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἀντὶ μηλωτῆς φέρει μόνον ἐπωμίδας;

Ἡ συνοδία διευθύνεται πρὸς τὸ βῆμα, ἕκαστος δὲ ἵσταται ἐκεῖ κατὰ τὸν βαθμόν του, ὁ μὲν αὐτοκράτωρ βλέπων πρὸς τὸ πλῆθος, ὁ δὲ κλῆρος ἐπὶ τῶν βαθμίδων καὶ περὶ τὴν ὀπήν.

Τὸ θέαμα ἦτο κατανυκτικώτατον· ὁ λαός, ὅστις ἐπευφήμει τὸν αὐτοκράτορα ὅπου καὶ ἂν ἀπήντα αὐτόν, ἀνέκραζε τὸ Ζήτω ἐνθουσιῶν, καὶ συγχρόνως ἔτυπτε τὸ στῆθος, καὶ ἐσφραγίζετο ἀδιακόπως διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, καὶ ἔβαλλε μετανοίας. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐπανέρχεται ἡσυχία καὶ ἄρχεται ἡ τελετή. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος μὲ φωνὴν βαρεῖαν καὶ ἔντονον ἀναγινώσκει τὰς εὐχάς, οἱ ἱερεῖς ἀποκρίνονται, καὶ τῶν ψαλτῶν ἡ μελῳδία καταγοητεύει τὰς ἀκοὰς τῶν περιεστώτων. Καὶ ποία μουσικὴ ὀργανικὴ συγκρίνεται πρὸς τὰ ζῶντα ἐκεῖνα ὄργανα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐκκλησίας; Εἶναι δὲ ἀδύνατον καὶ εἰς τὸν ἐπιτηδειότερον κάλαμον, νὰ περιγράψῃ τὴν κατάνυξιν τῆς καρδίας καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν ὑπαίθριον ἐκείνην τελετήν, ἐπάνω ποταμοῦ πεπηγότος, καὶ παρόντος τοῦ ἀρχηγοῦ ἑξήκοντα ἑκατομμυρίων! Διὸ καὶ ἡ συγκίνησις πάντων ἦτο μεγίστη· στεναγμοί, ὀλοφυρμοὶ ἠκούοντο πανταχόσε. Πρὸ πάντων ὅμως συνεκίνησε καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον εἶδον ἀνυψώσαντα πολλάκις τὴν κεφαλήν, καὶ τὴν αὐτοκράτειραν ἱσταμένην εἰς τὸν ἐξώστην τοῦ παλατίου μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν κυριῶν, φωνή τις ξένη, ἐξερχομένη ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ στόματος νέου παρισταμένου μετὰ τῶν πρώτων καὶ εἰς πάντας ἀγνώστου. Ἡ φωνὴ αὕτη ἦτο τοσοῦτον εὔηχος ἅμα δὲ καὶ τοσοῦτον γλυκεῖα, ὥστε καὶ μὴ θέλων ἐμαγεύεσο. Νέα τις ἐκ τῶν περὶ τὴν αὐτοκράτειραν τοσούτῳ μάλιστα συνεταράχθη ὑπ' αὐτῆς, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ τὴν μεταφέρωσιν εἰς τὸν κοιτῶνά της.

Ἐν τοσούτῳ ἡ τελετὴ ἤγγιζεν εἰς τὸ τέλος· ὁ ἀρχιεπίσκοπος εὐλόγει διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν ποταμόν, καί τις τῶν ἱερέων προσέφερεν αὐτῷ σταυρὸν ἀργυροῦν, τὸν ὁποῖον λαβὼν κατέδυσε τρὶς εἰς τὰ ὕδατα.

Πάντες ἔπεσαν πρηνεῖς κατὰ γῆς, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔκλινε γόνυ· ἀνέστη δὲ μόνον ὅτε ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐλθὼν πρὸς αὐτόν, προσέφερεν ἐντὸς φιάλης χρυσῆς ἀπὸ τοῦ ἁγιασθέντος ὕδατος. Τότε καὶ νέοι κρότοι πυροβόλων ἀναγγέλλουσι τὸ τέλος τῆς ἑορτῆς, καὶ τὴν ἐπάνοδον τῆς συνοδίας εἰς τὸ παλάτιον.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ λαὸς μὴ ἀρκούμενος εἰς μόνον τὸ ῥάντισμα τὸ γενόμενον

ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ θέλων νὰ φέρῃ καὶ εἰς τὴν οἰκίαν του ἐκ τοῦ ἁγιασθέντος ὕδατος, διότι θεωρεῖ αὐτὸ ὡς ἄπταιστον φυλακτήριον κατὰ πάσης νόσου καὶ παντὸς ἄλλου δυστυχήματος, ὁρμῶσι πρὸς τὴν ὀπήν, καὶ γεμίζουσιν ὑδρίας, ποτήρια, στάμνους, καὶ εἴτι ἄλλο ἀγγεῖον ἔχουσιν ἀνὰ χεῖρας. Ἡ συμπλοκὴ καθίσταται τότε περιεργοτάτη· τινὲς μάλιστα εὐλαβέστεροι τῶν ἄλλων, καταποντίζονται εἰς τὸν ποταμόν, καὶ μητέρες βυθίζουσιν εἰς αὐτὸν τὰ τέκνα των. Καὶ τὸ παραδοξότερον, ποτὲ δὲν ἠκούσθη ὅτι ἕνεκα τοῦ τοιούτου ζήλου συνέβη τι ἀπευκταῖον. Βέβαιον ἄρα ὅτι ἡ πίστις σώζει.

Τοιαύτη πανήγυρις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τελειώσῃ μὲ μόνην τὴν θρησκευτικὴν τελετήν· διὰ τοῦτο καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα μεγάλοι καὶ μικροὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν τρυφήν. Καὶ θεμιτὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ πρωϊνὸν ἁγίασμα ἐλησμονήθη τὴν μεσημβρίαν, ὅτι ἄλλα ποτὰ διεδέχθησαν αὐτό, καὶ ὅτι ἂν τοῦτο εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συνταράσσῃ τὰς καρδίας, ἐκεῖνα εἶχον τὴν δύναμιν νὰ συνταράσσωσι τὴν κεφαλήν.

Μὴ φαντασθῶμεν ὅμως ὅτι καὶ οὕτω ἐλησμονήθη ἡ θρησκεία, διότι οἱ Ῥῶσοι εἶναι εὐλαβέστατοι. Ἐν πρώτοις εἴς τινα τῶν γωνιῶν τῶν *καβὰκ* (καπηλείων) ὅπου ἐντρυφῶσι τὰ πλήθη, κρέμαται ἁγία εἰκών, πρὸ αὐτῆς ἔχουσα λυχνίαν καίουσαν· ἕκαστος δὲ τῶν εἰσερχομένων προσκυνεῖ αὐτὴν ψιθυρίζων μικράν τινα προσευχήν· ἔπειτα γίνονται συζητήσεις περὶ τῆς τελετῆς τοῦ ἁγιασμοῦ, ἐνῷ κενοῦνται ἀλληλοδιαδόχως τὰ ποτήρια.

Εἴς τινα τῶν γωνιῶν ἑνὸς τῶν *καβὰκ* τούτων ἐκάθητο μόνος καὶ σιωπηλὸς ὁ ἄγνωστος νέος, οὗτινος τὴν λαμπρὰν φωνὴν ἠκούσαμεν τὴν αὐγὴν ἐπὶ τοῦ Νεύα. Καὶ δὲν ἔπινε μὲν *βόδκα* (ῥακίον) ὡς οἱ ἄλλοι, εἶχεν ὅμως ἐνώπιόν του ποτήριον *κουασίου* (ζύθου ὀξύνου) τὸν ὁποῖον ἐῤῥόφει μικρὸν κατὰ μικρόν. Καὶ βεβυθισμένος εἰς λογισμούς, ἐφαίνετο ἀδιαφορῶν εἰς τὰ περὶ αὐτὸν γινόμενα. Τί ἄρα ἐσυλλογίζετο;

Ἐσυλλογίζετο τὸ χωρίον του ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναχωρήσει πρὸ τριῶν ἑβδομάδων, ἐσυλλογίζετο τὰ εἰκοσί του ἔτη καὶ τὸ ἀβέβαιον μέλλον του. Ἐνίοτε τὸ βλέμμα του ἠκτινοβόλει, ὥστε ἐνόμιζες ὅτι ἀόρατον στόμα ἔλεγε πρὸς αὐτόν· *θάῤῥος*! Εὑρίσκετο ὅμως εἰς ἀμηχανίαν ἐὰν ἔπρεπε νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἀχανῆ ἐκείνην πόλιν ἢ νὰ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν κύριόν του.

Ταλαίπωρος Ἰβάν! Εἵλως ἐκ γενετῆς, ᾐσθάνθη ἐνωρὶς τὸ ὄνειδος τῆς θέσεώς του, καὶ ὠνειροπόλησεν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Πολλάκις, μὴ ἔχων πλέον ἐργασίαν εἰς τὴν πατρικήν του καλύβην ἢ εἰς τοὺς ἀγροὺς τοῦ κυρίου του, ἐπλανᾶτο εἰς τὰ δάση, καὶ ἐκεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς φύσεως, παραδιδόμενος εἰς τὰ αἰσθήματα ὅσα ἐκόχλαζον εἰς τὴν καρδίαν του, ἠρώτα ἐὰν ἦτο πεπρωμένον νὰ περάσῃ ὅλην του τὴν ζωὴν δοῦλος. Ἐπεδίδετο τότε εἰς ἀπεράντους συλλογισμούς, ποτὲ μὲν ἀπηλπικῶς, ποτὲ δὲ στέργων τὰ παρόντα, καὶ ἄλλοτε καταρώμενος ὅλα τὰ ὄντα. Συνέσφιγγε τὰ δένδρα, καὶ συνέτριβε τὰς πέτρας, ὡς ἂν ἤθελε νὰ δοκιμάσῃ τὴν δύναμίν του ἢ νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἰσχυρούς. Ἀλλὰ καταβεβλημένος ἐπανήρχετο τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν πατρικὴν στέγην, καὶ μόλις ἐδείπνει, μόλις ἀνεπαύετο τὴν νύκτα.

Καὶ ὅμως δὲν ἦτο κακὸς ὁ κύριός του· ἀπὸ τοὺς εἵλωτάς του ἐζήτει ὅ,τι ἐπέτρεπεν ὁ νόμος· καὶ ὁσάκις αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου ἦσαν αὐστηραί, αὐτὸς τὰς ἐμετρίαζε δι' αὐθορμήτου συγκαταβάσεως. Ἠγάπα δὲ καὶ τὸν Ἰβὰν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιπούς· ἐτίμα τὰ προτερήματά του, καὶ ἔδιδεν αὐτῷ μυρίας ἀποδείξεις εὐνοίας, ἱκανὰς νὰ κινήσωσι τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἄλλων. Καὶ εἴποτε δὲν ἀνταπέδιδεν ὁ νέος τὴν δέουσαν εὐγνωμοσύνην, ὁ κύριός του ἀπέδιδε τοῦτο εἰς τὴν νεανικήν του ἀπειρίαν, ἐλπίζων ὅτι μὲ τὸν καιρὸν θὰ ἐγίνετο συνετώτερος.

Ἐπειδὴ δὲ ἐπεθύμει νὰ γείνῃ τοῦτο τὸ ταχύτερον, ἀπεφάσισε νὰ ἀλλάξῃ τὸ μετὰ τοῦ Ἰβὰν σύστημά του. Καὶ καλέσας αὐτὸν ἠρώτησεν·

— Εἰπέ με, Ἰβάν, ἐλευθέρως, στενοχωρεῖσαι;

— Ναί, κύριε.

— Καὶ διὰ τί;

— Ὁ θεὸς τὸ γινώσκει.

— Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ δὲν τὸ ἀγνοῶ· τὸ χωρίον δὲν σὲ ἀρέσει, πρέπει νὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν πόλιν.

— Εἰς τὴν πόλιν;

— Ναί, εἰς τὴν Πετρούπολιν. Εἶσαι νέος, εὐφυὴς καὶ θὰ ἐπιτύχῃς. Θὰ σὲ συστήσω δὲ καὶ εἰς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι θὰ σὲ συντρέξουν. Ὅσον διὰ τὸ δόσιμόν σου, δὲν θὰ σὲ τὸ ζητήσω πρὸ τριῶν χρόνων. Τὸ διαβατήριόν σου, εἶν' ἕτοιμον· αὔριον τὸ πρωῒ ἑτοιμάσου ν' ἀναχωρήσῃς.

Ὁ Ἰβὰν ἀνεχώρησε μήτε χαίρων μήτε λυπούμενος. Οἱ λογισμοί του ἦσαν συγκεχυμένοι καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν νέαν θέσιν του. Καθ' ὅλον τὸ ταξείδιον ἐσκέπτετο ἐὰν τὸ νέον του στάδιον θὰ μετέβαλλε καὶ τὴν δουλικήν του κατάστασιν. Τοῦτο ἐσυλλογίζετο καὶ εἰς τὸ καπηλεῖον ὅπου τὸν εἴδαμεν. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἦτον εὔκολος ἡ λύσις τοῦ προβλήματος. Ἐλθὼν τὴν προτεραίαν εἰς τὴν πόλιν, οὔτε αὐτὴν ἐγνώριζεν, οὔτε ἐκείνους εἰς οὓς ἐσυστήθη. Καὶ ὅμως μεταξὺ τοῦ σκότους τὸ ὁποῖον ἐσκίαζε τὸν νοῦν του, ἐνίοτε ἀκτῖνες τινὲς ἐλπίδος ἤστραπτον, καὶ ταύτας ἐξελάμβανεν ὡς αἰσίους οἰωνούς. Χωρὶς λόγον ἄραγε ἡ θεία πρόνοια τὸν ὡδήγησεν εἰς Πετρούπολιν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς πανηγύρεως; Χωρὶς λόγον εὑρέθη θεατὴς τοῦ λαμπροτέρου θεάματος τὸ ὁποῖον ποτὲ εἶδε; Καὶ ἀνεπόλει τὴν λιτανείαν, τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὴν αὐλήν, τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τὴν ἀγγελικὴν μελῳδίαν· τίς οἶδε ἐὰν δὲν ἀνεπόλει καὶ τὴν συγκίνησιν ἥτις ἐγένετο ὅτε ἠκούσθη ἡ φωνή του; Ἐπὶ τέλους, ἀγνοῶν καὶ αὐτὸς τὸ διὰ τί, ἀπέβαλε τοὺς δισταγμοὺς καὶ παρεδόθη εἰς τὴν ἐλπίδα. Ὅτε δὲ ἐξῆλθε τοῦ καπηλείου εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς καθαρούς, καὶ ἐλεύθερον νεφῶν τὸ μέτωπον.

Β'.

Ὁ μελομανὴς Βογιάρος.

Ἐν τοσούτῳ, ἕνεκα τῶν περισπασμῶν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐλησμόνησε νὰ ζητήσῃ κατάλυμα. Σημειωτέον ἄλλως ὅτι πλεῖστοι ὅσοι ὅμοιοι τοῦ Ἰβὰν, διατρίβοντες ἐν Πετρουπόλει, δὲν φροντίζουσι περὶ καταλύματος, γινώσκοντες ὅτι θέλουσι φιλοξενηθῆ. Πλὴν τούτου οἱ εἵλωτες τῆς Ῥωσίας κοιμῶνται ὅπου τύχῃ, ὑπὸ πυλῶνας, εἰς ἀμφιθάλαμον, εἰς πρόδομον, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς δημοσίας ὁδούς· σκεπάζονται μὲ τὴν ἀρνακίδα των, καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἐνθυμηθῶσι τὴν σκληρότητα τῆς κλίνης των ῥογχάζουσι θαυμασίως· ἡ δὲ ἀστυνομία, ἀπαντῶσα κατὰ τοὺς περιπάτους τοὺς μακαρίους τούτους, δὲν τοὺς πειράζει· μὴ δὲν εἶναι ὁ οὐρανὸς τοῦ θεοῦ σκηνὴ καλύπτουσα πάντας τοὺς ἀνθρώπους;

Λοιπὸν καὶ ὁ Ἰβὰν οὔτε κἂν ἐσκέπτετο ποῦ θὰ περάσῃ τὴν νύκτα· τὴν προτεραίαν εἶχε κοιμηθῆ παρὰ τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰς ἔρημον καλύβην· ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἐκοιμᾶτο καὶ πάλιν ἐκεῖ. Ἀλλ' ὁ θεὸς ἄλλα ἐκέλευε· διότι ἐνῷ διέβαινε τὰς ὁδοὺς τὰς ὁποίας πρῶτον τότε ἔβλεπεν, ἄνθρωπός τις ἀκολουθήσας αὐτὸν μὲ περιέργειαν ἐξελθόντα ἀπὸ τὸ καπηλεῖον, ἐπλησίασε καὶ εἶπε·

— Ποῦ πηγαίνεις, ἀδελφὲ, εἰς τοιαύτην ὥραν τῆς νυκτός;

— Ὁ Θεὸς τὸ ἠξεύρει.

— Λοιπὸν εἶσαι νεόφερτος;

— Μάλιστα χθὲς ἦλθα.

— Καὶ ποῦ κατοικεῖς;

— Πούποτε.

— Δὲν ἔχεις οὔτε σύντροφον οὔτε κανένα νὰ σὲ περιμένῃ;

— Κανένα! . . . Εἶμαι ὁλομόναχος.

— Ἔρχεσαι λοιπὸν μαζῆ μου;

— Ποῦ;

— Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Μόσχας· εἶμαι ὁ *σταρόστ* (πρωτόγερος) καὶ θὰ σ' εὕρω μέρος νὰ κοιμηθῇς.

Ὁ Ἰβὰν ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ σταρόστ, καὶ ἀκολουθήσας αὐτόν, ἦλθον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον· τὸ μικρὸν δωμάτιον εἰς τὸ ὁποῖον τὸν ἔφερεν ἦτο μὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μετριώτατα εὐτρεπισμένον· διότι ὅλα τὰ ἔπιπλα συνέκειντο ἐκ θρανίου ἀχυρίνου, ἐκ τραπέζης ξυλίνης βασταζούσης δύο ἢ τρία κατάστιχα, καὶ ἐκ παλαιοῦ ἀνακλίντρου χρησιμεύοντος ἀντὶ κλίνης. Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς κρεμαμένην εἰκόνα, καὶ τὴν μεγίστην θερμάστραν ἥτις ὑψοῦτο μέχρις ὀροφῆς κατέχουσα τὸ τρίτον τοῦ δωματίου, καὶ ἀνεβίβαζε τὴν θερμοκρασίαν μέχρι δεκαοκτὼ ἢ εἴκοσι βαθμῶν. Παμπάλαιά τινα ἐνδύματα ἐκρέμαντο ἀπὸ μεγάλων ἥλων ἐπὶ τῶν τοίχων.

Ἰδοὺ τὸ δωμάτιόν μου, εἶπεν ὁ σταρόστ· κοιμήσου ἐδῶ ἀπόψε, ἐγὼ θὰ πηγαίνω ἀλλοῦ.

Μείνας μόνος ὁ Ἰβὰν ἥναψε τὸν λύχνον τῆς εἰκόνος, καὶ προσηυχήθη. Ἐπειδὴ δὲ ταχέως ἐνύσταξεν, ἔπεσεν εἰς τὸ ἀνάκλιντρον, καὶ ἠκούοντο ἐνίοτε ἀσυνάρτητά τινα λόγια, ἠχὼ βεβαίως τῶν ἐντυπώσεων τῆς ἡμέρας.

Μετά τινα ὥραν θόρυβος γινόμενος εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον τὸν ἐξύπνισε· καὶ ἀνασηκωθεὶς ἠκροάζετο.

« Ἀνόητε! σκύλε! » τοιαῦται καὶ ἄλλαι παρόμοιαι ὕβρεις ἀντήχουν, συνοδευόμεναι καὶ μὲ ῥαπισμοὺς καὶ μὲ γρονθοκοπήματα. Ὁ Ἰβὰν ἠπόρει, καθόσον μάλιστα ἐνόμιζεν ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ ὑβρίζοντος δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς αὐτόν.

Ἐν τούτοις ἀνοίγεται ἡ θύρα τοῦ δωματίου, καὶ ἔρχεται ὁ σταρόστ, τὸ ἦθος ἔχων φαιδρὸν, καὶ πλήρες τῆς πατρικῆς ἐκείνης ἀγαθότητος ἥτις ἀναφαίνεται εἰς τὸ πρόσωπον τῶν χωρικῶν Ῥώσων ὅταν φέρωσι καλὴν εἴδησιν.

— Καλ' ἡμέρα, ἀδελφέ! πῶς ἐπέρασες τὴν νύκτα;

— Σιωπή!

— Τί τρέχει;

— Δὲν ἀκούεις;

— Ἆ! διὰ τοῦτο μὲ λέγεις νὰ σιωπήσω; Πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν ἀφότου ἦλθεν ὁ ἰατρὸς, συνειθίσαμεν εἰς αὐτά· μαλλόνει τὸν ὑπηρέτην του· ἰδοὺ τί τρέχει.

— Ποῖος ἰατρός;

— Ὁ ἰατρὸς αὐτὸς εἶναι . . . εἶναι . . . Πλὴν ἔχομεν ἄλλο τι σπουδαιότερον ἀπὸ τὸν ἰατρόν· τὸ *σαμαβάρι* (αὐθέψης) μᾶς περιμένει κάτω· ἔλα νὰ πίωμεν τὸ τσάϊ μας, καὶ ὕστερον βλέπομεν.

— Ὄχι, ὄχι, εὐθύς.

Ὁ Ἰβὰν ἐπρόφερε τοῦτο τοσούτῳ ἐπιτακτικῶς, ὥστε ὁ σταρόστ ἀνοίξας ἓν τῶν καταστίχων του, καὶ ἐξετάσας εἶπεν·

— Εἶναι ὁ ἰατρὸς Μαρτινόφ.

— Ἀπὸ ποίαν ἐπαρχίαν;

— Ἀπὸ τὸ Ἰαροσλάφ.

Ὁ Ἰβὰν πηδήσας κάτω τῆς κλίνης ὥρμησε πρὸς τὴν θύραν κράζων·

— Θέλω νὰ τὸν ἰδῶ.

— Καὶ τὸν γνωρίζεις;

— Μάλιστα.

Ὁ ἰατρὸς Μαρτινὸφ ἦτο ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν καὶ ἀπὸ τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ Ἰβάν. Ἀρχαῖος στρατιωτικὸς χειρουργὸς, ἦλθεν εἰς τὰ κτήματα τοῦ πρίγκηπος Π. . . . ὅπως μετέλθῃ τὴν ἰατρικήν· ἦτο δὲ παράδοξος ἄνθρωπος, τραχὺς, ἀπότομος, βίαιος, φίλερις καὶ φίλος τοῦ ξυλοκοπήματος, συγχρόνως δὲ καὶ εὔσπλαγχνος καὶ εὐαίσθητος· μικρὰ αἰτία τὸν παρώργιζε, καὶ μικρὰ αἰτία τὸν καθησύχαζε. Κατὰ πᾶσαν σχεδὸν πρωΐαν ἐφιλοδώρει μὲ τὸν γρόνθον του τοὺς ὑπηρέτας του, καὶ μετὰ μικρὸν ἔτεινε πρὸς αὐτοὺς φιλικῶς τὴν χεῖρα καὶ τοὺς μετεχειρίζετο ὡς ὁμοίους του. Ὅθεν ὄχι μόνον δὲν τοὺς ἐφόβιζεν ἡ θύελλα, ὡς προμηνύουσα ὡραῖον καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλάτρευον· ἦτο δὲ καὶ οἰκειότατος τοῦ πρίγκηπος Π. . . ἀποστείλαντα αὐτὸν εἰς Πετρούπολιν διὰ ὑπόθεσιν σπουδαιοτάτην. Αὐτὸς γνωρίζων καὶ ἐκτιμῶν τὸν Ἰβὰν, συνεβούλευσε τὸν πρίγκηπα νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὴν πόλιν· διότι ἐννοήσας τὸ ἀνήσυχον

καὶ ὑπερήφανον τῆς ψυχῆς του, ἐπείσθη ὅτι μένων εἰς τὸ χωρίον ἤθελε πάθει. Ναὶ μὲν, πρὶν δώσῃ τὴν γνώμην ταύτην, ἐφρόντισε διὰ συμβουλῶν νὰ διασκεδάσῃ τὰ ὀνειροπολήματα τοῦ νέου χωρικοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν.

Ἰδοὺ διὰ τί ὁ Ἰβὰν ἦτο ἀνυπόμονος νὰ ἴδῃ τὸν ἰατρόν· τὴν σύμπτωσιν μάλιστα ταύτην ἐθεώρησεν ὡς θείαν οἰκονομίαν.

Ἐξελθὼν λοιπὸν ἔκρουσε τὴν θύραν τοῦ ἰατροῦ.

— Τί ζῶον κτυπᾷ τόσον πρωΐ;

Ἀλλὰ πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἰατρὸς τὴν σειρὰν τῶν ὕβρεών του, ὁ Ἰβὰν πεσὼν γονυκλιτὶ ἐφίλει τὰς χεῖράς του.

— Ἔ! ἔ! Ἰβάν μου; πῶς ἐδῶ; ἐμβῆκες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ξενοδοχείου;

Καὶ ὁ Ἰβὰν διηγήθη τὰ συμβάντα του, καὶ πῶς ἐγνώρισε τὸν σταρόστ.

— Ἴσουν τυχηρός! ἀξιόλογος ἄνθρωπος! διοικεῖ καλὰ, κρατεῖ καλὰ τὰ κατάστιχά του, καὶ εἶναι σπάνιος οἰκονόμος. Πλὴν εἰπέ με, Ἰβὰν, μήπως ἦλθες εἰς Πετρούπολιν διὰ νὰ σὲ φιλοξενοῦν οἱ σταρόστ;

Ὁ Ἰβὰν ἔνευσε τὴν κεφαλήν.

— Δὲν εἶδες ἀκόμη τὸν κόμην Ἀβασέφ; Μὲ φαίνεται ὅτι σ' ἐσύστησεν εἰς αὐτὸν ὁ πρίγκηψ.

— Χθὲς ἦτον ἑορτὴ καὶ ἐλπίζω νὰ τὸν ἰδῶ σήμερον.

— Λοιπὸν πηγαίνομεν μαζῆ καὶ σὲ παῤῥησιάζω· θὰ τὸν ἰδῶ καὶ ἐγὼ διὰ ἐδικήν μου ὑπόθεσιν. Πήγαινε ἐν τοσούτῳ νὰ πίῃς τσάϊ μὲ τὸν Ἀλέξην· ὕστερα ἔρχεσαι καὶ μὲ βοηθεῖς νὰ ἐνδυθῶ, καὶ ἀναχωροῦμεν.

Ἦτο δεκάτη καὶ πρώτη ὥρα ὅταν ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ Ἰβὰν ἔφθασαν εἰς τοῦ κόμητος.

Ὁ κόμης ἐκάθητο εἰς πλατὺ ἀνάκλιντρον ἐκ ξύλου πολλὰς ἔχοντας γλυφὰς, ἀψιδωτὸν πρὸς τὰ νῶτα, καὶ ἐπιδεικνῦον τὰ ἐμβλήματα τοῦ οἰκοδεσπότου. Πλατύτατος ἐπενδύτης ἐκ σαλίου περσικοῦ περιεκάλυπτεν ὁλόκληρον αὐτὸν, καὶ μόναι ἐφαίνοντο τῶν ποδῶν του αἱ ἄκραι δεικνύουσαι σανδάλια ἐκ Ταρζόκ, ἀληθῆ μωσαϊκὰ ἐκ δέρματος, οὗτινος τὰ πολύχρωμα τεμάχια συνηνοῦντο διὰ χρυσαργύρων νημάτων. Εἶχε δὲ πρὸ αὐτοῦ τετράδιον μουσικῆς, καὶ ἐκίνει ἐλεφαντίνην ῥάβδον ὡς οἱ ἀρχηγοὶ τῶν θεατρικῶν μουσικῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ θαλάμου ἡ διασκευὴ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ κόμητος· ὑψηλὸς, θολωτὸς καὶ πολύχρος, ἄνευ περιπετασμάτων καὶ ταπήτων, μὲ παράθυρα τῶν ὁποίων ὁ κρύσταλλος ἦτο παχὺς, εἶχε τοίχους λευκοὺς, καὶ παριστάνοντας περὶ τὰς ἀψῖδας διὰ γραφῶν παμμεγίστων μουσικὰ ὄργανα. Ἔβλεπες δὲ καὶ πλῆθος τοιούτων διεσκορπισμένα εἰς τὴν αἴθουσαν, οἷον βιολία, αὐλοὺς, σάλπιγγας, κιθάρας, δύο τεράστεια κύμβαλα, μέγα ὄργανον αὐτόφωνον καὶ πρὸς τούτοις βιβλία, τετράδια, σεσωρευμένα ἐν ἀφθονίᾳ. Ἑνὶ λόγῳ τὴν αἴθουσαν αὐτὴν θὰ ἐνόμιζεν ἀρχαῖος ποιητὴς τῆς Ἑλλάδος ναὸν Μουσῶν, ἢ τοὐλάχιστον κατοικίαν τῆς Εὐτέρπης.

Εἰσελθόντες οἱ δύο ξένοι ἐστάθησαν ἀπέναντι τοῦ κόμητος· ἀλλ' οὗτος, χωρὶς κἂν νὰ τοὺς παρατηρήσῃ, παρηκολούθει τὸν ῥυθμὸν διὰ τῆς ἐλεφαντίνης ῥάβδου, καὶ ἐφαίνετο ἐκβεβακχευμένος ὑπὸ τοῦ τελευταίου ψιθυρισμοῦ ἐκπνεούσης μελῳδίας.

Περίεργος εἶναι ἡ σύγκρισις τῶν τριῶν τούτων ἀνθρώπων· ὁ μὲν ἰατρὸς, ὑψηλὸς, πολεμικὸν ἔχων τὸ ἦθος, φορῶν στολὴν στρατιωτικὴν εἰ καὶ πρὸ πολλοῦ παρῃτήθη, τὸν μύστακα ἔχων ἀνεστραμμένον καὶ ὑπεργειλῆ, παρίστανεν ἄνθρωπον στρατοπέδων.

Ὁ δὲ Ἰβὰν, ἐνδεδυμένος ὡς οἱ χωρικοὶ ῥῶσοι, ἱμάτιον ἐκ βελούδου μὲ περιτραχήλιον ὀρθὸν, ἐσταυρωμένον πρὸς τὸ στῆθος καὶ συνεσφιγμένον περὶ τὴν ὀσφὺν διὰ δερματίνης ζώνης, πλατὺ βρακίον κυανοῦν, μακρὰ καὶ βαρέα ὑποδήματα, καὶ μικρὸν πῖλον μὲ πτερὸν ταὼ, εἶχεν ὡραίαν τὴν παῤῥησίαν καθόσον μάλιστα ἦτο ὑψηλὸς, ζωηρὸς καὶ πλήρης χάριτος· ἀλλὰ καὶ αὐτή του ἡ μελαγχολία ἐπηύξανε τὴν χάριν, διότι εὐκόλως ἐνόει ὁ βλέπων αὐτὸν ὅτι δὲν προήρχετο ἀπὸ χυδαίαν αἰτίαν.

Ὁ δὲ κόμης Ἀβασὲφ εἶναι πάντη διάφορος καὶ τῶν δύο· οὔτε ὑψηλὸς οὔτε νέος· ἀλλὰ μικρὸς λευκόθριξ γέρων, ἰσχνὸς μὲν ἀλλ' εὐρωστότατος. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι φαιδρὸν, τὸ ἦθος ἀγαθὸν καὶ εὐπροσήγορον, ἂν καὶ βλέπει τις ὅτι τὸ ἐξωτερικόν του εἶναι ἀριστοκρατικόν. Ἴδιον δὲ γνώρισμα εἶχε τὴν κατασκευὴν τοῦ κρανίου του· διότι τὸ μέτωπόν του τόσῳ πολὺ ἐξεῖχεν, ὥστε ἐκάλυπτεν ὡς δι' ὀστεώδους σκεπῆς τὸ λεπτὸν καὶ ἰσχνὸν πρόσωπόν του. Οἱ ὀφθαλμοί του ἔλαμπον ὡς ἀστραπαὶ, δεικνύοντες οὕτω ὅτι μεγίστη ἦτο ἡ δραστηριότης του. Ζήσας βίον ἄγαμον, ἓν μόνον πάθος εἶχε, τὴν μουσικὴν, καὶ εἰς ταύτην κατεδαπάνα τὰ πλουσιώτατα εἰσοδήματά του. Ἐγνώριζεν ὅλα τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἐσπούδαζεν ἐπιμελῶς ὅλα τὰ ἀριστουργήματα· ἠσπάζετο δὲ ἰδίως παρὰ τὸ ἔθος τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τὴν γαλλικὴν μουσικήν· καὶ πάλιν τῶν μεγάλων ταύτης μουσικοδιδασκάλων προετίμα, ἢ τοὐλάχιστον ἰσοτίμει τοὺς τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς μόνον, διότι ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲν εἶχε πολλὴν ὑπόληψιν. Ὅθεν ἐτίμα ἢ μᾶλλον ἐλάτρευε τὸν ἱερὸν μελῳδὸν Βορτνιάνσκην, καὶ ἀνύψου εἰς οὐρανοὺς τὸν συγγραφέα τῆς ἠθικῆς τῆς Ῥωσίας Ἀλέξιον Λανόφ. Ὁ κόμης ἐξήρχετο τῆς οἰκίας ἵνα παρασταθῇ εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐκκλησίας (1) καὶ εἰς τὸ μελόδραμα· ἐδέχετο δὲ παρ' αὐτῷ τοὺς ἐγκρίτους μουσικοὺς καὶ τοὺς σπουδαίους φιλομούσους τῆς Πετρουπόλεως. Εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ αἴθουσαν ἐτελοῦντο μουσικαὶ συμφωνίαι ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ κατά τινας πανηγυρικὰς ἡμέρας· ὥστε δὲν εἶναι ἄτοπον νὰ πα-

---

(1) Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ αὐτοκράτορος ψάλλουσιν ἑκατὸν δέκα μουσικοὶ καὶ ἔχουσιν ἐξαισίαν φωνήν. Τοῦτο μιμούμενοι καὶ οἱ πλούσιοι οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς ἐξοχὰς αὐτῶν ἔχουσι ναοὺς μὲ ἐγκρίτους ψάλτας, κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον. Ἐντεῦθεν ἄρα ἐξηγεῖται πῶς ὅτε τὸ 1838 ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἁ. Ἰσαὰκ, συνέψαλον ἐν τῷ ναῷ τούτῳ χίλιοι τετρακόσιοι μουσικοί.

ρομοιάσωμεν τὴν οἰκίαν του πρὸς ἀπέραντον καὶ διαρκῆ ὀρχήστραν.

Ὅτε δὲ ἔπαυσεν ἡ μελῳδία στρέψας τὴν κεφαλὴν παρετήρησε τὸν ἰατρὸν καὶ τὸν Ἰβάν.

— Α, ἰατρέ· ἦλθες τέλος πάντων· σὲ περιμένω πρὸ πολλοῦ, διὰ τί ἄργισες;

— Δὲν ἠξεύρετε, ἐξοχώτατε, ὅτι δὲν κάμνομεν πάντοτε ὅ,τι θέλομεν. Μ' ἐμπόδισαν πολλαὶ ὑποθέσεις, ἀσθενεῖς. . . Καὶ πλὴν τούτου ἐπεθύμουν νὰ εὑρεθῶ εἰς Πετρούπολιν ὁμοῦ μὲ τὸν νέον τοῦτον.

Καὶ ἔνευσε πρὸς τὸν Ἰβὰν νὰ πλησιάσῃ. Αὐτὸς δὲ ἐχαιρέτισεν ἐδαφιαίως.

— Μὴν εἶναι ὁ νέος τὸν ὁποῖον μὲ συσταίνει ὁ πρίγκηψ Π. . . ;

— Ὅλος ὅλος.

— Καλῶς ἦλθες λοιπόν. Ὁ πρίγκηψ μὲ γράφει ὅτι ἔχεις ὡραίαν φωνήν. Ἀληθινά, παλληκάρι μου;

Ὁ δὲ Ἰβὰν ἀπεκρίθη μετὰ σεμνότητος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς ἑτοιμότητος τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ ῥῶσοι χωρικοὶ ὁμιλοῦντες πρὸς τοὺς μὴ κυρίους των, ὅτι ἠγνόει μὲν ἐὰν ἡ φωνὴ τὴν ὁποίαν τῷ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἦτο ὡραιοτάτη, ἐγίνωσκεν ὅμως ὅτι πρὸ δύο ἐτῶν ἦτο πρωτοψάλτης τοῦ πρίγκηπος Π.

— Ἄ! ἄ! ἰδοὺ τὸ ἀξιολογώτερον συστατικόν σου! Ὁ πρίγκηψ Π. γνωρίζει καλὰ καὶ ἔχει φιλοκαλίαν· καὶ ἂν ἐξακολουθῇ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ἐκκλησίαν του ὅπως καὶ τὴν τελευταίαν φορὰν ὅτε τὸν ἐπεσκέφθην, βεβαίως ὁ πρωτοψάλτης του θὰ εἶναι ἐκ τῶν καλητέρων.

Ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζετο ὁ Ἰβὰν ν' ἀπαντήσῃ εἴς τινας ἄλλας ἐρωτήσεις περὶ τοῦ πρίγκηπος, ὑπολαβὼν ὁ ἰατρὸς εἶπεν·

— Ὁ νέος ἔχει καὶ ἄλλο προτέρημα· ἐσχημάτισε διὰ τὸν πρίγκηπα μουσικὴν ἐκ κεράτων, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν εὑρίσκεται εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν. Εἶναι ἐντελεστάτη. . .

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐκ κεράτων μουσικὴ εἶναι περιεργοτάτη. Φαντάσθητε τεσσαράκοντα ἢ καὶ πεντήκοντα ἀνθρώπους, κρατοῦντας ἀνὰ σωλῆνα μᾶλλον ἢ ἧττον μακρόν, ἕκαστος τῶν ὁπλίων ἐκπέμπει ἕνα μόνον ἦχον, ἀλλὰ διαφέροντα ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου· τετράδια μουσικῆς δὲν βλέπεις, διότι ὁ αὐλητὴς δὲν ἔχει ἀνάγκην· ἐνίοτε μάλιστα οὔτε ἐννοεῖ τὸν ἦχον τὸν ὁποῖον φυσῶν ἐκπέμπει, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἠξεύρῃ πότε νὰ φυσήσῃ· διὰ τοῦτο ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὸν διευθυντήν, καταδεικνύοντα τὸν ῥυθμόν. Ἡ δύναμις τῆς μουσικῆς ταύτης εἶναι ἀπερίγραπτος· σαλπίζει καὶ τὰ δυσκολώτερα ἔργα, καὶ μὲ τοιαύτην μάλιστα ἀκρίβειαν, ὥστε καὶ ἡ μᾶλλον γεγυμνασμένη ἀκοὴ δὲν εὑρίσκει τὴν ἐλαχίστην ἔλλειψιν· ἀκούων αὐτὴν μακρόθεν δὲν ὑποπτεύεσαι τὸν ἀλλόκοτον τρόπον καθ' ὃν εἶναι συντεθειμένη. Οἱ Ῥῶσοι συνειθίζουσιν αὐτὴν μεταξὺ τῆς σιωπῆς τῆς νυκτός· καὶ δικαίως, διότι γοητευτικωτάτη εἶναι τότε ἡ μελῳδία της, οὐδὲ ἀπαντᾶται ἀλλαχοῦ ὅμοιόν τι. Ἀλλὰ προσθετέον καὶ τοῦτο, ὅτι μόνον εἰς Ῥωσίαν εἶναι δυνατὴ τοιαύτη μουσική· διότι τίς ποτε πλὴν εἵλωτος ῥώσου, κατατρίβοντος τρία ἔτη εἰς μελέτην ἑνὸς καὶ μόνου τόνου, θὰ κατεδίκαζεν ἑαυτὸν εἰς τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοῦτον δ' ὅλης του τῆς ζωῆς;

— Ἄρα, ἀπεκρίθη μετὰ μικρὰν σιωπὴν ὁ κόμης, ὁ Ἰβὰν εἶναι λαμπρὸς μουσικός, καὶ πρέπει νὰ τὸν μεταχειρισθῶμεν.

— Διὰ τοῦτο σᾶς τὸν στέλλει ὁ πρίγκηψ Π . . . καὶ διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν καὶ ἐγὼ νὰ σας τὸν παρουσιάσω αὐτοπροσώπως. Γνωρίζω τὸν Ἰβὰν ἀφοῦ ἐγεννήθη, καὶ σᾶς βεβαιῶ, ἐξοχώτατε, ὅτι εἶναι ἄξιος τῆς προστασίας σας.

— Λοιπόν, θὰ ἴδωμεν.

Καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν Ἰβάν·

— Παλληκάρι μου, εἶπεν, ἔχε θάῤῥος, θα φροντίσω διὰ σέ . . . Καὶ ἐπειδὴ ἔχω τώρα νὰ ὁμιλήσω μὲ τὸν ἰατρόν . . . Ἀπόψε εἶναι Μελόδραμα . . . αὔριον, συμφωνία εἰς τοῦ Β . . καὶ δοκιμαὶ ἐδῶ . . . Ἔλα μεθαύριον τὸ πρωῒ νὰ μὲ ἰδῇς . . . Ἐν τοσούτῳ ἐὰν θέλῃς, πήγαινε νὰ φάγῃς μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου· ἡ οἰκία μου σὲ εἶναι ἀνοικτή.

— Ἐντὸς δύο ὡρῶν, εἶπε κατ' ἰδίαν ὁ ἰατρὸς πρὸς τὸν Ἰβὰν ἐνῷ κύψας ἀπεχαιρέτα, νὰ εὑρεθῇς εἰς τὸ ξενοδοχεῖον.

Καὶ ὁ Ἰβὰν ὑπήκουσε.

— Πῶς σὲ φαίνεται, εἶπε πρὸς τὸν Ἰβὰν ὁ ἰατρός, ὁ κόμης Ἀβασὲφ; δὲν εἶναι νόστιμον γερόντιον;

— Μάλιστα· καὶ νομίζω ὅτι θὰ τὸν ἀγαπήσω.

— Καὶ θα κάμῃς καλά. Ὁ ἀξιόλογος αὐτὸς κόμης τρελλαίνεται διὰ τὴν μουσικήν, τὰς τέχνας καὶ τοὺς τεχνίτας. Θὰ σὲ ὠφελήσῃ.

— Θὰ μὲ ὠφελήσῃ! . .

— Ναί! διὰ τί ὄχι; . . . Νὰ πάλιν τὸ σκεπτικόν σου ἦθος· ἠξεύρεις, φίλε μου, ὅτι καταντᾷς ἀνυπόφορος; Μήπως νομίζῃς ὅτι μὲ φαντασίας ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἄρτον του; ἤθελες νὰ ἔλθῃς εἰς Πετρούπολιν· ἰδοὺ ἦλθες· τώρα βοήθησε τὴν τύχην σου.

— Συγχωρήσατέ με, ἰατρέ, συγχωρήσατέ με· μὲ κατέβη μία ἰδέα ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι σὲ ἔρχονται καὶ χωρὶς νὰ θέλῃς· δὲν ἦτο τίποτε . . ἔφυγε. Μὴν ἀμφιβάλλετε ὅτι ἔχω καὶ θάῤῥος καὶ ἐλπίδας.

— Αὐτὸ θὰ ἔλειπε νὰ μὴν ἔχῃς καὶ θάῤῥος. Στοιχηματίζω ὅτι πρὶν περάσῃ ὁ χρόνος θὰ εἶσαι ὁ ἀγαπητότερος τοῦ κόμητος Ἀβασὲφ καὶ ὁ στολισμὸς τοῦ θεάτρου του.

— Καὶ ἔχει θέατρον;

— Ἀκούεις; Ἐννοεῖται ὅτι ἔχει, καὶ ὅτι εἶναι ἰδιοκτήτης, διευθυντής, σκηνογράφος, καὶ τί ἄλλο δὲν ἠξεύρει κ' αὐτός. Καὶ νὰ ἰδῇς τί ὑπηρέτας ἔχει. Πετᾷ τὰ χρήματα, καὶ ὁ ἐπιστάτης του τὸν βοηθεῖ πολλὰ καλά. Μόλις ἐννοήσει ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων του εὑρίσκεται ἄνδρας ἢ γυναῖκα μὲ καλὴν φωνήν, τὸν ἁρπάζει καὶ τὸν ἀνατρέφει. Ἐὰν δὲ δὲν εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ἐδικῶν του ζητεῖ ἀλλοῦ· καὶ εἰς τὰ ξένα ἀκόμη. Δὲν ἤκουσες τὴν ἱστορίαν τῆς Κ. Χ.; αὐτὴ εἶναι Γαλλίς, ἀπὸ καλὴν οἰκογένειαν, καὶ ἔχει λαμπροτάτην φωνήν. Τὴν ἔφερεν εἰς Πετρούπολιν μὲ μεγάλας θυσίας, τὴν εἶχεν εἰς τὸ θέατρόν του, καὶ

ἀφοῦ ἐχάλασεν ἡ φωνή της τὴν ἐπροίκισε καὶ τὴν ὑπάνδρευσε μὲ ἀξιόλογον νέον. Μακάριος ὅποιον προστατεύει ὁ κόμης Ἀβασέφ! τὸ μέλλον του εἶναι βέβαιον. Παρευρέθην πολλάκις εἰς τὰς θεατρικάς του παραστάσεις· εἶναι ὡραῖαι ὅπως καὶ εἰς τὸ Μελόδραμα. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐξοχήν του φέρει τοὺς μουσικούς του. Καὶ τότε θαῤῥεῖς ὅτι βλέπεις τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου. Εἴκοσι, τριάντα ἅμαξαι! διότι ὅλοι, ἄνδρες, γυναῖκες, ὄργανα, σκηνογραφήματα τὸν ἀκολουθοῦν. Σήμερον εἶδες πῶς ἦτον ἥσυχος καὶ ἐξαπλωμένος· ὅταν τὸν ἰδῇς εἰς ἡμέραν παραστάσεως δὲν θὰ τὸν γνωρίσῃς· εἶναι ζωηρὸς, φαιδρὸς, ὡς νέος εἴκοσι χρόνων. Ὅσον ὅμως ὡς πρὸς τὰ ὑποστατικά του ὀλίγον καταγίνεται εἰς αὐτά· τὰ ἔχει παραιτημένα εἰς ἕνα ἐπιστάτην ὁ ὁποῖος τὰ μεταχειρίζεται ὅπως θέλει· διὰ τοῦτο ὅση ἁρμονία καὶ τάξις ἐπικρατεῖ εἰς τὸ θέατρόν του, τόση ἀταξία βασιλεύει εἰς τὰ ὑποστατικά του. Ἐνίοτε οἱ χωρικοὶ φωνάζουν καὶ ἀπειλοῦν· τότε ὁ ἐπιστάτης τοὺς μεταφέρει εἰς ἄλλα ὑποστατικὰ μακρυνά. Ἐνθυμεῖσαι μίαν ἡμέραν ὅτε ἀπηντήσαμεν κάτω εἰς τὸ χωρίον μας ἐλεεινήν τινα συνοδίαν· μίαν ἅμαξαν μεταφερομένην ἀπὸ δύο βώδια, δύο ἀνθρώπους λειποθυμοῦντας ἀπὸ τὸν κόπον, καὶ τρεῖς γυναῖκας μὲ γυμνὰ ποδάρια, τῶν ὁποίων ἡ μία εἶχε καὶ μωρὸν εἰς τὴν ῥάχιν; ἦτον οἰκογένεια χωρικῶν ἀνήκουσα εἰς τὸν κόμητά μας, μεταφερομένη εἰς ἄλλο μέρος ἀπὸ τὸν ἐπιστάτην του. Πλὴν τί μᾶς μέλει διὰ τοιαῦτα μικρὰ πράγματα; Οἱ εἵλωτες ἔγειναν διὰ νὰ πάσχουν· καὶ ὅταν ὁ κύριός των ἔχῃ χρήματα νὰ κάμνῃ ὅλας του τὰς φαντασίας, ἀρκεῖ.

Μόλις ἐτελείωσεν ὁ ἰατρὸς καὶ ἰδὼν τὸν Ἰβάν, παρετήρησεν ὅτι εἶχε τὸ πρόσωπων ζοφερὸν, καὶ δάκρυ ἀπελπισίας κατέβαινεν εἰς τὴν παρειάν του.

— Ἔχεις δίκαιον· τί εἶπα; ἀνέκραξεν ὁ ἀγαθὸς ἰατρός· ἀλλὰ τί θέλ ις, φίλε μου; καὶ τὰ καλήτερα αἰσθήματα δὲν ἐμποδίζουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ὅ,τι εἶναι! Μὴ λέγοντες τὰ κακὰ, οὔτε τὰ λησμονοῦμεν οὔτε τὰ διορθόνομεν. Συνειθίζω νὰ λέγω τὴν ἀλήθειαν εἰς τοὺς ἀῤῥώστους μου· οὔτε τοὺς ὁμιλῶ διὰ χειρὸς καὶ νεύματος ὅταν βλέπω ὅτι ἐξεγράφθησαν ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν ζώντων. Πλὴν τούτου, δὲν εἶναι ἀνωφελὲς ὅ,τι εἶπα. Εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ λάβῃς μεγάλην ἐπιῤῥοὴν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ κόμητος, διότι εὐκόλως ἐνδίδει εἰς ὅσους ἀγαπᾷ· τότε φρόντισε νὰ βοηθήσῃς ἐκείνους ὅσοι πάσχουν εἴτε ἐξ ἀμελείας εἴτε ἐκ σφάλματός του, καὶ κατάστησε ὑποφερτὴν τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν καὶ σὺ θέλεις νὰ ζήσῃς.

— Ποῖος εἶναι, ἠρώτησεν ὁ Ἰβάν, ὁ κύριος ἐκεῖνος μὲ μαῦρον φόρεμα καὶ ἄσπρον λαιμοδέτην, τὸν ὁποῖον ἐχαιρέτισες ἐκτὸς τοῦ θαλάμου τοῦ κόμητος;

— Εἶναι ὁ Νικόλαος Βουσλάγεφ, υἱὸς μεγάλης καὶ πλουσίας οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἀπέθανον οἱ γονεῖς του, ἐξ αἰτίας τῶν καταχρήσεων τοῦ ἐπιστάτου, ἐδυστύχησε τρομερά. Αὐτὸς ὅμως τὸν ἐλυπήθη καὶ τὸν ἐπῆρε γραμματέα του· τὴν δὲ κόρην του ἀνατρέφει μὲ ἔξοδά του εἰς Σμάλταν.

— Ἆ! ὁ Κ. Βουσλάγεφ ἔχει κόρην;

— Μήπως τὴν γνωρίζῃς;

— Ὄχι.

— Τὴν εἶδα μίαν στιγμὴν σήμερον εἰς τοῦ κόμητος· εἶναι ὡραιοτάτη, καὶ εἶναι μόλις δεκατεσσάρων χρόνων· ὀνομάζεται Μάσα (Μαρία). Εἶναι, ὡς λέγουν, πολλὰ εὐαίσθητος. Σήμερον τόσην ἐντύπωσιν τὴν ἔκαμεν ἡ ψαλμῳδία τοῦ ἁγιασμοῦ εἰς τὸν Νεύαν, ὥστε ἐλειποθύμησεν· εὑρίσκετο εἰς τὸν ἐξώστην, ὅπου ἦτον καὶ ἡ αὐτοκρατόρισσα, μὲ μίαν συγγένισσάν της. Μετὰ ταῦτα τὴν ἔφεραν εἰς τὸν πατέρα της διὰ νὰ ἀναπαυθῇ ὀλίγας ἡμέρας.

Ταῦτα λέγοντος τοῦ ἰατροῦ ἐπανῆλθον εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἰβὰν τὰ τῆς τελετῆς καὶ ἤρχισε νὰ ὀνειροπολῇ· ὠνειροπόλει ὅμως ἄλλα ἢ τὰ συνήθη.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἱστορία αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὑπὸ Γ. Ἀ. ΝΑΥΤΟΥ, Τόμος 2, ἐν Ἀθήναις 1859—1860.

—

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ προκείμενον σύγγραμμα φαίνεται ὡς τὸ ἥμισυ μόνον περιλαμβάνον τῶν ὅσα ὁ τίτλος αὐτοῦ ἐπαγγέλλεται, ἤτοι τὴν *ἱστορίαν*, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς *γενικὰς ἀρχὰς* τοῦ ἐμπορίου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, καὶ προέρχεται ἐκ τῆς διαθέσεως τοῦ βιβλίου, διότι ἱστορικὴ μὲν εἶναι ἡ βάσις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ παρενείρονται καὶ ἀναπτύσσονται αἱ ἀρχαὶ, εἴτε ὡς ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαι, ἢ προπαρασκευάζουσαι αὐτῆς τὴν ἀφήγησιν.

Τοιοῦτον δ' ὡς ἔχει τὸ βιβλίον, δυνάμεθα ἐν πεποιθήσει ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων ἀφ' ὅσα πρὸ καιροῦ παρ' ἡμῖν ἐξεδόθησαν, καὶ τῶν συστάσεως ἀξιωτέρων εἰς πάντα Ἕλληνα ἀναγνώστην.

Τοῦ ἐμπορίου ἱκανῶς εἰδήμονες δὲν εἴμεθα διὰ νὰ εἴπωμεν ἂν ἡ ἐξιστόρησις τῶν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἢ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐμπορικῶν θεσμῶν καὶ διατάξεων δύναται νὰ ἔχῃ καὶ πρακτικήν τινα ὠφέλειαν τοῖς ἐμπόροις ἡμῶν. Ἀλλ' ἐν ἔθνει ἐξηυγενισμένῳ καὶ τὴν παιδείαν ἐπιδιώκοντι, ὁποῖον καυχώμεθα ὅτι εἶναι τὸ ἡμέτερον, ἐν χώρᾳ περιόπτῳ, οὕτως εἰπεῖν, καὶ πανταχόθεν μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς κοινωνούσῃ, πρέπει ὁ ἔμπορος, ἂν θέλῃ νὰ ἐξασκῇ τὸ ἐμπόριον ὠφελίμως καὶ ἀξιοπρεπῶς, καὶ οὐχὶ ὡς βάναυσον χρηματολογίαν, ἀλλ' ὡς τέχνην εὐγενῆ, καὶ ἑαυτῷ καὶ τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ τιμὴν μετὰ τοῦ κέρδους περιποιοῦσαν, νὰ προικίζηται διὰ γνώσεων ποικίλων, αἵτινες ἐνῷ τὰ πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ χρήσιμα τῷ διδάσκουσι, νὰ καλλιεργῶσι συγχρόνως καὶ νὰ κοσμῶσι τὸ πνεῦμά του· μεταξὺ δ' αὐτῶν βεβαίως ἐπίσημον πρέπει νὰ κατέχῃ θέσιν καὶ ἡ θεωρία τῆς ἰδίας αὐτοῦ τέχνης, προσέτι δὲ καὶ

ἡ μελέτη τῶν παρ' ἄλλοις ἔθνεσι καὶ ἐν ἄλλοις χρόνοις προόδων αὐτῆς. Νομίζομεν ὅτι χρησιμώτατον εἶναι εἰς πάντα ἔμπορον, ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἔμπορος, τῆς ἀνωτέρας δηλαδὴ κοινωνίας πεφωτισμένον καὶ ἔντιμον μέλος, καλλιεργῶν διὰ τῆς ἱστορίας τὴν διάνοιάν του, νὰ διδάσκηται συγχρόνως δι' αὐτῆς ὅτι ἐκεῖ μάλιστα εὐωδοῦτο καὶ ἤνθει τὸ ἐμπόριον, ὅπου ἐπεκράτει εὐθύτης καὶ εἰλικρίνεια εἰς τὰ ἤθη, ἀκρίβεια καὶ τιμιότης εἰς τὰς συναλλαγάς, εὐνομία καὶ εἰρήνη εἰς τὴν πολιτείαν.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι διὰ μόνους τοὺς κυρίως ἐμπόρους ἡ ἀνάγνωσις τοῦ παρόντος βιβλίου ὠφέλιμος καὶ ἐπαγωγός. Τὸ ἐμπόριον εἶναι ἓν τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἡ γῆ ἡμῶν, πολλὰς ἔχουσα καὶ τραχείας ῥάχεις ὀρέων, δὲν παράγει ἐπαρκῶς τὰ πρὸς ζωοτροφίαν οὐδὲ τῶν ἤδη σπανίων αὐτῆς κατοίκων. Ἡ βιομηχανία ἡμῶν, μέρος μὲν ἐκ τῶν περιστάσεων, μέρος δ' ἐξ ἀκηδίας, ἔστὶν ἔτι ἐν σπαργάνοις, καὶ οὐδὲ τὸ πολλοστημόριον παρέχει τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς θεραπείαν τῶν ἐγχωρίων ἀναγκῶν. Συγχρόνως δὲ ἡ θάλασσα, πανταχόθεν περικλύζουσα τὴν Ἑλλάδα, προσάγει αὐτῇ διὰ μυρίων ὁδῶν τὰ προϊόντα πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ πάντων τῶν κλιμάτων, ἅτινα ἢ παρ' ἡμῖν ἀναλισκόμενα, καὶ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς καλύβης διανεμόμενα, παρέχουσιν ἡμῖν τροφήν, ἐνδύματα, πᾶσαν χρείαν, πᾶσαν ἄνεσιν, πᾶσαν πολυτέλειαν, ἢ παρ' ἡμῖν ταμιευόμενα, καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων πλοίων ἀλλαχοῦ μετακομιζόμενα, ἐπίσημα καταλείπουσιν ἡμῖν κέρδη. Καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους αἱ κοῖλαι τῶν Ἀθηναίων νῆες περιέπλεον τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀσίας, τῆς Λιβύας, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀξείνου Πόντου, τὸ μέλι τοῦ Ὑμηττοῦ, τὸν ἑλληνικὸν ἀνθοσμίαν ἢ τὰ τεχνουργήματα κομίζουσαι τῶν Ἑλλήνων, ἐπαναφέρουσαι δὲ σῖτον, ἄργυρον ἢ χρυσόν, καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀκμὴν εὐημερίας καὶ πλούτου ἀπεργαζόμεναι, εἰς ἣν προέβησαν τινὲς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Καὶ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἡμερῶν τῆς αἰχμαλωσίας, οἱ ὑπὸ τὸν πέλεκυν τρέμοντες δοῦλοι, ἐρρίπτοντο εἰς τ' ἀσθενῆ σκάφη των, καὶ ἐζήτουν ζωὴν καὶ ἐλευθερίαν εἰς τοὺς κινδύνους τῶν θαλασσῶν· κατὰ τῆς λύσσης δὲ τῶν στοιχείων τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἀσκοῦντες, ἣν ἔμελλον ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀναπτύξωσι κατὰ τῆς λύσσης τῶν τυράννων των, συνεκόμισαν εἰς τρεῖς ξηροὺς ἀλλ' ἐνδόξους βράχους ἀφθονίαν πλούτου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἐχρησίμευσεν ὡς ἐφόδιον πρὸς κατάκτησιν τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτω τὸ ἐμπόριον ἦν καὶ εἶναι ὁ ζωοδότης μαστὸς τῆς Ἑλλάδος· καὶ διὰ τῶν χρυσῶν αὐτοῦ δεσμῶν περιδέει ἡμᾶς πάντας καὶ ἕκαστον, εἴτε ἐνεργητικῶς εἴτε παθητικῶς εἰς αὐτὸ ἐνδιαφερομένους. Οὐδὲς ἄρα τῶν Ἑλλήνων δύναται νὰ ἦναι πρὸς αὐτὸ ἀδιάφορος, καὶ οὐδεὶς τῶν πεπαιδευμένων, τῶν εὐχαρίστως τὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μελετώντων, θέλει ἰδῆ ἄνευ περιεργείας σύγγραμμα ἐμβριθές, τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ σχέσεις πραγματευόμενον.

Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ τούτῳ συγγράμματι παρέρχονται ὡς εἰς συνεχῆ ἐπιθεώρησιν ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος, ἡ σιτοφόρος καὶ σιτέμπορος θυγάτηρ τοῦ Νείλου, οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ ἀπώτατοι Σῆρες, χορηγοῦντες πολυτίμους λίθους, καὶ ὑφάσματα ὁλοσηρικά, οἱ τρυφηλοὶ Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι, οἱ τὴν παρακαταθήκην καὶ διαμετακόμισιν ἔχοντες τοῦ ἰνδικοῦ ἐμπορίου, οἱ Ἄραβες, οἱ διὰ τοῦ ἐμπορίου ζῶντες τῶν παρ' αὐτοῖς αὐτοφυῶν ἀρωμάτων, οἱ πολυτελεῖς καὶ πλούσιοι Περσομῆδαι, ἡ Φοινίκη, δι' ἣν ὁ Ὠκεανὸς δὲν εἶχε μυστήριον, μετὰ τῆς ἀποίκου αὐτῆς Καρχηδόνος, ἥτις ἐστήριζε τὰς ἐμπορικὰς τῆς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ ἀμερίστου θαλασσοκρατίας, οἱ Ἕλληνες, οἵτινες διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἀποικιῶν των περιέφερον πανταχοῦ τὴν δᾶδα τοῦ πολιτισμοῦ, οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες διὰ τῶν ὅπλων ἐπέβαλλον, ἀλλὰ διὰ τῶν νόμων ἐρρύθμιζον τὸ ἐμπόριον, καὶ τέλος τὸ Βυζάντιον, ὁ μέγας οὗτος καὶ συνήθως παραγνωριζόμενος κληρονόμος πάσης τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις ἐπὶ πάσης τῆς τότε γνωστῆς γῆς ἐξέτεινε τὴν ἐπιρροήν του, καὶ δι' οὗ ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς διωχετεύθη εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας. Ἀναπτύσσεται δὲ μετὰ πλείστης ἀκριβείας ἑκάστου τῶν ἐθνῶν τούτων οὐ μόνον ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότης, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἐν τῷ χαρακτῆρι, ἐν ταῖς σχέσεσιν, ἐν τοῖς νόμοις, ἐν τῇ λοιπῇ ἐνεργείᾳ του, ἐδύνατο ὅπως δήποτε νὰ ἐξασκῇ ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου αὐτοῦ· καὶ πᾶσαι αὗται αἱ πληροφορίαι εἰς ἓν συνειλεγμέναι, ἀποτελοῦσι σύνολον γνώσεων περιεργότατον καὶ διδακτικώτατον.

Δὲν εἶναι δ' ἄπο σκοποῦ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ βιβλίου τούτου ἐβάδισεν ὁδὸν ἐντελῶς ἀντίθετον τῆς πατουμένης ὑπὸ πλείστων τῶν παρ' ἡμῖν συγγραφόντων. Δι' αὐτοὺς συνήθως ἡ κυριωτέρα, πολλάκις καὶ ἡ μόνη πηγὴ ἀφ' ἧς ἀρύονται, εἰσὶ τὰ συγγράμματα τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν καὶ ἐρευνητῶν τῶν ἀρχαίων. Τούτους λαμβάνουσιν ὡς ὁδηγούς, καὶ αὐτῶν ἀντιγράφουσι τὴν πολυμάθειαν, καὶ οὐ σπανίως καὶ τὰ λάθη. Ὁ Κ. Ναύτης ἐκ τοῦ ἐναντίου παρέλιπε μετά τινος ἐπιμονῆς, χωρούσης ἴσως μέχρις ἐπιτηδεύσεως, τοὺς νεωτέρους, ἀνατρέχων κυρίως εἰς μόνας τὰς ἀρχαίας πηγάς, ἃς ἐκμεταλλεύει ἐπιμελέστατα. Σπεύδομεν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι, ὡς ἀποδείκνυται διά τινων σπανίων ἀλλ' ἐπιτυχεστάτων παραθέσεων ἐκ νεωτέρων συγγραμμάτων, τοῦτο πράττει οὐχὶ ἐξ ἀγνοίας, ἀλλ' ἐκ προθέσεως, προερχομένης ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι περὶ τῶν ἀρχαίων τὰ πάντα εὑρίσκει τις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅταν ἠξεύρῃ νὰ τὰ ζητήσῃ, καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ δώσῃ εἰς τὸ σύγγραμμά του τύπον ὅσον ἔνεστιν ἐθνικώτερον.

Τὸ δὲ κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν τοῦ συγγράμματος τούτου καθ' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι τοσοῦτον ὂν ὠφέλιμον καὶ ὑγιοῦς ὕλης μεστόν, εἶναι συγχρόνως τοσοῦτον εὐαρέστως γεγραμμένον, εἰς γλῶσσαν τοσοῦτον γλαφυρὰν καὶ ῥέουσαν, ὥστε ὁ ἅπαξ λαβὼν αὐτὸ ἀνὰ χεῖρας, δὲν θέλει νὰ τὸ καταθέσῃ πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ, ὡς ἂν ἀνεγίνωσκε μυθιστόρημά τι ἐκ τῶν τερπνῶν λεγομένων ἐκείνων, ἀλλὰ μεθ' ἑκατονταπλασίονος ὠφελείας. Α. Ῥ. Ῥ.

ΠΕΡΙ ΟΔΗΓΙΩΝ

πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου.

—ooo—

Πλεῖστοι τῶν φιλομαθῶν τῆς ἡμετέρας σχολῆς φοιτητῶν, κατὰ πρῶτον εἰς τὸ πανεπιστήμιον προσερχόμενοι, ἀποροῦντες ἐρωτῶσι πολλάκις τοὺς καθηγητὰς τῆς σχολῆς, τίνα πρῶτον καὶ τίνα δεύτερον ὀφείλουσι ν' ἀκροασθῶσι μαθήματα. Ἡ ἀπορία αὕτη τῶν φοιτητῶν ἐστὶ λίαν δεδικαιολογημένη, πηγάζουσα ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε ἐλλείψεως παραδόσεως τινὸς γενικῆς καὶ εἰσαγωγικῆς εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν νόμων ἐν γένει, ἣν οἱ Γερμανοὶ ἀποκαλοῦσιν *ἐγκυκλοπαιδείαν* καὶ *μεθοδολογίαν τῆς ἐπιστήμης*. Τοιαύτη παράδοσις εἰσαγωγικὴ διδάσκουσα ἐκ προοιμίων τὸν φοιτητὴν, τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης ἣν ἐξελέξατο, καταδεικνύσα τὰ μέρη αὐτῆς, καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, ἀναπτύσσουσα περιληπτικῶς καὶ εὐκρινῶς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ περιεχόμενον ἑκάστου αὐτῶν, καὶ εἰσηγουμένη τοῖς φοιτηταῖς τὸν τρόπον καὶ τὴν τάξιν καθ' ἣν σκοπίμως δύνανται ν'ἀκροῶνται τῶν παραδόσεων, ἐστὶν ἀναγκαιοτάτη καὶ εἰς πᾶσαν σχολὴν ἀναπόφευκτος. Ταύτην τὴν ἔλλειψιν ἠθέλησε τὸ Πανεπιστήμιον πάνυ σκοπίμως ν' ἀναπληρώσῃ διὰ τῆς συντάξεως συντόμων ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἑκάστης σχολῆς, ἐπιδιδομένων αὐτοῖς ἅμα τῇ ἐγγραφῇ αὐτῶν ἐν τοῖς μητρῴοις τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ νομικὴ σχολὴ διὰ τοῦ τότε Κοσμήτορος αὐτῆς συνέταξε τὰς ἀφορώσας αὐτὴν ὁδηγίας· ἀλλ' αὗται, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ μετά τινων προλεγομένων τοῦ τότε Πρυτάνεως, τυπωθεῖσαι εἰς μυρία ἀντίτυπα, ἀπήρεσαν κατόπιν ἑορτῆς τῷ Κ. Μανούσῃ· διὸ καὶ μέχρι τοῦδε οὐδεμία αὐτῶν ἐγένετο χρῆσις.

Τίνες λόγοι ὤθησαν αὐτὸν τότε πρὸς τοῦτο διόλου δὲν ἐξετάζομεν, καθόσον μάλιστα καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποβιώσας ἤδη, δὲν δύναται κατηγορούμενος ν' ἀπολογηθῇ. Ἀλλ' ἀντὶ παντὸς ἄλλου δημοσιεύομεν νῦν ἁπλῶς τὰς ὑφ' ἡμῶν τότε συνταχθείσας ταύτας ὁδηγίας, πρὸς γνῶσιν τῶν φιλομαθῶν τῆς ἡμετέρας σχολῆς φοιτητῶν.

Πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς νομικῆς σχολῆς.

Οἱ μέλλοντες περὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην σπουδάσαι ὀφείλουσι πρὸ πάντων, καὶ κλίσιν ἔμφυτον ἔχοντες πρὸς αὐτὴν, ἐρευνῆσαι μετ' ἐπιστασίας, εἰ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι τὰ προσόντα, δι' ὧν μόνων δύνανται ἐλπίσαι ἐπιτυχῆ τινα καὶ τελεσφόρον τῶν νομικῶν παραδόσεων φοίτησιν.

Ταῦτα δὲ ἐν μέρει μὲν ἀφορῶσι τὴν φύσιν αὐτὴν, ἐν μέρει δὲ τὰς προκαταρκτικὰς τοῦ μέλλοντος τῆς νομικῆς σχολῆς φοιτητοῦ γνώσεις.

Δύο δέ τινα οὐσιώδη στοιχεῖα συγκροτοῦσι τὴν ἐπιστήμην τῶν νόμων· πρῶτον ὀρθὴ κατανόησις καὶ κρίσις τοῦ δεδομένου, δεύτερον ἀπόλυτος θεωρία καὶ φιλοσοφικὴ κατάληψις τοῦ δικαίου. Ἐντεῦθεν δ' ἕπεται ὅτι ὁ νομομαθὴς ὀφείλει οὐ μόνον γινώσκειν τοὺς θετικοὺς καὶ δεδομένους κανόνας, τοὺς πρὸς στάθμισιν κύκλου τινὸς κοινωνικῶν σχέσεων ἐπιτηδείους ὅπως ἀποφασίζῃ κατ' αὐτοὺς τὰς ἀτομικὰς τοῦ βίου περιπτώσεις· ἀλλ' ὀφείλει πρὸς τούτοις καταστῆσαι ἑαυτὸν ἱκανὸν πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθοῦς τῶν βιωτικῶν σχέσεων σημασίας, τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐξωτερικῶν τῶν ἀνθρώπων σχέσεων, ὡς ὄντων λογικῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ συμβιούντων, καὶ τῶν ἐντεῦθεν γεννηθέντων διαφόρων κανόνων, ὅπως ἐν περιπτώσει περιπλοκῆς καὶ συγκρούσεως αὐτῶν, διακρίνῃ ἐν γνώσει τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς, τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ βλαβεροῦ. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἄρα καθῆκον αὐτοῦ ἐστι, τὸ δύνασθαι πιστῶς καὶ ζωηρῶς ἔχειν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν συνάφειαν παντὸς ὅ,τι ἐγένετο ἤδη, τὸ παρελθὸν, ὅπως κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν ἀρχὴν ἱκανὸς ᾖ κρίνειν τὸ παρὸν, ὡς τοῦτο παρίσταται ἐν ἑκάστῃ ἀτομικῇ περιπτώσει· ἐξ ἄλλου δὲ ἔργον αὐτοῦ σπουδαιότατόν ἐστι μορφῶσαι ἐν ἑαυτῷ ἰδέαν καθαρὰν καὶ ἐναργῆ περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ περὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ δικαίου μεθ' ἑαυτοῦ καὶ μετὰ τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει.

Πρὸς ταῦτα δὲ ἀπαιτοῦνται ἀπολύτως παρὰ τοῦ νομικοῦ ἀνδρὸς, ἐξ ἑνὸς μὲν μνήμη πιστὴ καὶ διάνοια ὀξεῖα, ἐξ ἄλλου δὲ πνεῦμα θεωρητικὸν καὶ φιλοσοφικόν.

Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν προεισαγωγικῶν οὕτως εἰπεῖν ἀναγκαίων ὅρων, οἱ φοιτηταὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὀφείλουσι προσέτι ἀείποτε ἐν νῷ ἔχειν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικῶς ἐπιτυχὴς καὶ τελεσφόρος τῶν διαφόρων νομικῶν παραδόσεων ἀκρόασις, ἐξήρτηται οὐσιωδῶς καὶ ἐκ τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ τῶν ἀναγκαίων προκαταρκτικῶν γνώσεων, ἃς μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φέρουσι.

Τούτων δὲ τὴν πρώτην τάξιν ἐπέχει ἡ ἐμβριθὴς γνῶσις τῶν γλωσσῶν τῶν δύο κλασικῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἡ βάσις πάσης ἐλευθερίου καὶ σπουδαίας ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ γλῶσσα ἐν γένει ἐστὶ τὸ ὄργανον τῆς διανοίας· οὐδεὶς διανοεῖται ἄνευ αὐτῆς· ἡ ἐκμάθησις ἄρα ἐκ θεμελίων τουτέστι γραμματικῶς γλώσσης τινὸς, ἐστὶν ἐκμάθησις τοῦ σκέπτεσθαι αὐτοῦ καὶ τοῦ διανοεῖσθαι· ὅσῳ δὲ νῦν ἡ γλῶσσα αὕτη λεπτοτέρα ἐστὶ, τοσούτῳ καὶ ἡ κρίσις μορφοῦται λογικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον, καὶ ἡ διάνοια μᾶλλον λεπτύνεται καὶ ὀξύνεται. Ὁμολογουμένως δὲ τοιαύτη ἡ φύσις τῶν ἀθανάτων γλωσσῶν τῶν δύο μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἐν αἷς ὑπάρχουσιν ἐκπεφρασμέναι αἱ ὕψισται ἰδέαι, αἱ τὴν διάνοιαν ἀνυψοῦσαι, καὶ τὰ μέγιστα καὶ ἀνδρικώτατα ἠθικὰ ἀξιώματα, τὰ τὴν καρδίαν μεγαλύνοντα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ πολίτου διαπλάσσοντα. Ἕνεκα δὲ ταύτης ἰδίως τῆς ἰδιότητος αὐτῶν, ἀπαραίτητοι καθίστανται κατ'

ἐξοχὴν εἰς τὸν νομικὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα, ὅστις προωρισμένος ὢν εἰς τὸ διέπειν τὰς τύχας τῆς κοινωνίας, πρὸ παντὸς ἄλλου ἀνάγκην ἔχει τοῦ *χαρακτῆρος*, ἤτοι τῆς σπουδαίας καὶ γενναίας μορφώσεως τῆς καρδίας. Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἰσχυροτάτων γενικῶν λόγων, ὑπάρχει καὶ ἕτερος εἰδικώτερος λόγος, καθιστὰς αὐτῷ ἀπαραίτητον τὴν ἐντελῆ γνῶσιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν. Ἡ νομικὴ ἐπιστήμη δηλονότι ἐπειδὴ μετὰ τοῦ παρελθόντος, τουτέστι τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, μεγίστην συνάφειαν ἔχει, προϋποτίθησιν ἀναγκαίως τῶν γλωσσῶν ἐκείνων τὴν γνῶσιν, ἐν αἷς εἰσὶν ἐναποτεταμιευμένα τὰ γεγονότα ταῦτα, ὄντα τῆς γνώσεως τοῦ δικαίου αἱ πηγαί.

Διὰ τὸν αὐτὸν δε λόγον ἐπίσης, γνῶσις τῆς καθόλου ἱστορίας, ἐν γένει, καὶ ἰδίως τῆς πατρίου καὶ τὴν ῥωμαϊκῆς, ἐστὶ σπουδὴ τῷ νομομαθεῖ ἀναγκαιοτάτη· οὗτος ὀφείλει, ὅπως δύνηται κατανοεῖν καὶ κρίνειν τοὺς νόμους, πάντα γινώσκειν τὸν χρόνον ἐν ᾧ συνετάχθησαν καὶ ἐξ οὗ προήχθησαν· καθότι οἱ νόμοι, ὄντες τὸ ἄμεσον ἐξαγόμενον τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν, κατανοοῦνται ἀκριβῶς μόνον διὰ τῆς γνώσεως αὐτοῦ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν, τουτέστι διὰ τῆς ἱστορίας. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία ἐστὶ μέγα τι μόνον μέρος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Προσέτι δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς ἐν κατόπτρῳ καὶ ἐν παραδείγμασιν, εὐχερὲς ἑκάστῳ ἐστὶν ἰδεῖν τὰ ἔργα τῶν μεγίστων ἀνδρῶν πάντων τῶν αἰώνων, ἀρύσασθαι δ' ἐντεῦθεν σωτήρια μαθήματα ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πατρίδι· ὅθεν καὶ ὁ Λίβιος ἐν προοιμίῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ λέγει· « Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre et frugiferum, omnis te exempli documenta, in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuaeque reipublicae, quod imitere, capias: inde, foedum inceptu, foedum exitu, quod vites. »

Οὐσιώδης δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἐξίσου ἀναγκαία, ἐστὶν ἡ φιλοσοφικὴ μόρφωσις τοῦ νομικοῦ ἀνδρός· καθότι μόνη ἡ θεωρητικὴ τοῦ δικαίου ἔποψις ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθῆ σημασίαν ὁλοκλήρου τοῦ δικανικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου· αὐτὴ μόνη καταδεικνυσιν εἰς τὸ πνεῦμα τὸν τελευταῖον καὶ ὑπέρτατον πρακτικὸν τῆς διανοίας προορισμόν. Οὐδεμία δ' ἐπιστήμη ἥκιστα δὲ πασῶν ἡ φιλοσοφία μετ' ἐπιτυχίας τμηματικῶς ἐκμανθάνεται, καθότι, ὡς αὐτὸς ὁ Πλάτων παρὰ Κικέρωνι λέγει, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium, uno quodam societatis vinculo contineri· ὅθεν ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, δι' ἧς ὁ τοῦ δικαίου φοιτητὴς εἰσάγεται εἰς τὰ μυστήρια οὕτως εἰπεῖν καὶ τὸν τελευταῖον σκοπὸν πάσης νομοθεσίας, δέον ἵνα στηρίζηται ἐπὶ προγουμένης ἤδη γνώσεως τῶν λοιπῶν τῆς φιλοσοφίας μερῶν.

Πᾶσαι δ' αἱ μνημονευθεῖσαι αὗται προκαταρκτικαὶ ἀναγκαῖαι γνώσεις, φιλοσοφικαί, ἱστορικαὶ καὶ γραμματικαί, προϋποτίθενται πάντως ὡς κεκτημέναι ἤδη ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Ἐν δὲ τῷ πανεπιστημίῳ ἄρχεται ὁ φοιτητὴς νέου τινὸς πνευματικοῦ βίου. Τὸ ἔτος τῆς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου εἰς τὸ πανεπιστήμιον μεταβάσεως, ἔστιν ἔτος σπουδαιότατον καὶ ἐμβριθέστατον· annus absolutorius totius fere vitae nodus.

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὁ φοιτητὴς οὐ διδάσκεται ἁπλῶς, ἀλλ' ἐγείρεται κυρίως ἐν αὐτῷ ὁ ἀληθὴς ἐπιστημονικὸς βίος, καὶ ἡ καθολικὴ τῆς διανοίας καὶ παντὸς τοῦ εἶναι αὐτοῦ ἡ ἀνάπτυξις. Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ κυρίως μανθάνει ὁ εἰσερχόμενος τὴν τέχνην τῆς ἐπιστημονικῆς χρήσεως τῆς διανοίας. Ἐντεῦθεν δε γεννᾶται ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας τῆς διδασκαλίας, περιοριζομένης μόνον ὑπὸ τῆς πεφωτισμένης συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τιμῆς, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν φοιτητῶν πρακτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας, δι' ἧς ἀναπτύσσεται ἡ ἀτομικότης ἑκάστου, προάγεται ἡ ἀληθὴς ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐκλογῆς στηριζομένη ἠθικότης, καὶ σχηματίζεται ὁ αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος χαρακτὴρ τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς καὶ πολίτου. Ὅθεν καὶ αἱ ὁδηγίαι αὗται πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς ἡμετέρας σχολῆς, φέρουσι μᾶλλον χαρακτῆρα λόγων παραινετικῶν, προϊὸν τῆς πείρας καὶ τῆς μελέτης σοφῶν καὶ πολιῶν ἀνδρῶν.

Καλῶς ἄρα οἱ φοιτηταὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πράττουσιν ἀρχόμενοι τῆς τῶν νόμων σπουδῆς ἀπὸ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας καὶ μεθοδολογίας αὐτῆς. Ἡ παράδοσις αὕτη ἀντικείμενον ἔχουσα τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰδικῶν τοῦ δικαίου ἐπιστημῶν, παριστᾶσα δὲ τὸ δίκαιον ὥς τι ἐνδόμυχον καὶ ἀναγκαῖον, καὶ καθαρίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς προλήψεως τοῦ τυχαίου, ἀναδείκνυσιν αὐτὸ ἀληθῆ ἐπιστήμην, καὶ ἐγείρει ἅμα τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ φοιτητοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἣν ἐξελέξατο.

Μετὰ τῆς σπουδῆς δὲ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, συνδέεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἀρχομένη ἀπὸ τῆς παραδόσεως ἢ τῶν εἰσηγήσεων ἢ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ ἀκρόασις ἀμφοτέρων τούτων τῶν παραδόσεων, εἰσάγουσα τὸν φοιτητὴν εἰς τὸ σύστημα τῆς καθαρᾶς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, καὶ ἀποκαλύπτουσα αὐτῷ τὴν βαθμιαίαν ἐν τῷ διαστήματι τῶν αἰώνων ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν τοῦ δικαίου μερικῶν διδασκαλιῶν, καθίσταται ἡ βάσις πάσης περαιτέρω σπουδῆς τοῦ δικαίου, καὶ τῆς ἀμέσως ἑπομένης ἀναπτύξεως τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, ὡς ἐτροποποιήθη αὕτη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων νόμων τῆς ἡμετέρας πολιτείας. Τῆς παραδόσεως δὲ ταύτης ἀκροῶνται οἱ φοιτηταὶ ἀείποτε μετ' ὠφελείας εἴτε κατὰ τὴν ἔναρξιν εἴτε περὶ τὰ μέσα, εἴτε περὶ τὸ τέλος κατὰ πρῶτον εἰς ταύτην προσέλθωσιν, ὡς γνωστοῦ ἤδη ὄντος αὐτοῖς τοῦ ὅλου συστήματος τῆς καθαρᾶς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, ἢ ἐκ τῶν εἰσηγήσεων ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου.

Μετὰ τῆς ἀκροάσεως δὲ τούτων συνδέεται κατ-

ταλλήλως καὶ ἡ παράδοσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, ἥτις ἀποδεικνύουσα διὰ τοῦ καθαροῦ λόγου τὸ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ κατὰ φύσιν τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ δικαίου, ἐμποιεῖ εἰς τὸν φοιτητὴν ζωηροτέραν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ὠφελιμότητος δικαίου τινὸς θετικοῦ, μονίμου μὲν καὶ σταθεροῦ κατ' οὐσίαν, μεταβαλλομένου δὲ κατὰ τὰ μέρη αὐτοῦ, ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἐν τῷ χρόνῳ ἀναγκαίως μεταβαλλομένων κοινωνικῶν σχέσεων.

Μετὰ τῆς παραδόσεως δὲ ταύτης ὠφελίμως ἑνοῦται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, διδασκούσης πῶς πρῶτον διὰ τῶν φυσικῶν ἐν γένει δυνάμεων παράγεται ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος, τὰ νεῦρα πάσης πολιτικῆς ὑπάρξεως, καὶ δεύτερον πῶς διανέμεται καὶ καθίσταται συντελεστικὸς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων, σύμφωνα πρὸς τὸν προορισμὸν πάσης τῶν ἀνθρώπων πολιτικῆς συμβιώσεως.

Ἡ δὲ σπουδὴ τοῦ δημοσίου δικαίου, ἡ περιλαμβάνουσα δύο διαφόρους παραδόσεις, τήν τε τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου καὶ τὴν τοῦ διοικητικοῦ, καὶ διδάσκουσα τὰς σχέσεις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων πρός τε ἑαυτοὺς ὡς μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ πρὸς τὰς διαφόρους τῆς πολιτείας ἀρχὰς μετὰ τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων αὐτῶν, ταῖς ἀνωτέρω ἀμέσως ἕπεται ἐπιστήμαις.

Συγχρόνως δὲ καὶ ἡ μελέτη τοῦ γαλλικοῦ πολιτικοῦ κώδικος, ἐν ᾧ μετὰ σπουδῆς ἐναποταμιεύθησαν πᾶσαι αἱ νεώτεραι περὶ δικαίου ἰδέαι τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, καὶ ἐξ οὗ ἡ ἡμετέρα νομοθεσία τῆς πολιτικῆς δικονομίας πλεῖστα παρέλαβεν, ἐθεωρήθη ἀναγκαία καὶ λυσιτελὴς πρὸς κατάρτισιν τοῦ νομομαθοῦς ἀνδρός.

Ὁ δὲ ἐμπορικὸς νόμος μέρος οὐσιωδέστατον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, διδάσκων καὶ ἀναπτύσσων τὰς ἐκ τῆς ἐμπορίας καὶ θαλασσοπλοΐας γεννωμένας διαφόρους καὶ ποικίλας ἐνδίκους σχέσεις, σπουδαιότατόν ἐστι μέρος τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, καὶ ἀναγκαιότατον δι' ἡμᾶς, ὧν κατὰ μέγιστον μέρος ἡ ὑλικὴ εὐδαιμονία συνδέεται μετὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς θαλασσοπλοΐας.

Ταῖς δὲ ἀνωτέρω σπουδαῖς ἀμέσως κατὰ φυσικὸν λόγον ἕπεται ἡ τῆς πολιτικῆς δικονομίας, δι' ἧς πρῶτον διδάσκεταί τις τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς πασῶν τῶν εἰδικῶν τοῦ δικαίου διδασκαλιῶν ἐν δεδομέναις τισὶ περιπτώσεσι.

Τὸ δὲ ποινικὸν δίκαιον, οὗπερ ἀντικείμενον τὰ ἀδικήματα ἐν γένει εἰσὶ καὶ αἱ νόμιμοι τούτων συνέπειαι αἱ ποιναί, συνδεόμενον μετὰ τῆς ποινικῆς δικονομίας, ἧς ἡ σχέσις πρὸς τοῦτο, ἐστὶν οἵα ἡ τῆς πολιτικῆς δικονομίας πρὸς τὸ πολιτικὸν δίκαιον, θεωρεῖται δικαίως ὡς κλάδος τῆς ἐπιστήμης τῶν νόμων καὶ οὐσιωδέστατος καὶ λίαν ἐνδιαφέρων, καθόσον ἐξ ἑνὸς μὲν τὰ πολυτιμότατα ἀγαθά, ἡ ἐλευθερία, ἡ τιμή, καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ πολίτου, κανονίζονται καὶ προστατεύονται ὑπὸ τοῦ δικαίου τούτου, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ παρέχει ἀφορμὴν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν σπουδαιοτάτων ψυχολογικῶν καὶ κοινωνικῶν θεωριῶν. Πρὸς ἐντελεστέραν δὲ κατάληψιν τῆς ποινικῆς νομοθεσίας παραινοῦμεν τοὺς ἀκροατὰς αὐτῆς, ἵν' ἀκροῶνται συγχρόνως καὶ τῆς παραδόσεως τῆς δικαστικῆς ἰατρικῆς, ἥτις ὅμως προϋποτίθησιν ἀναγκαίως, τοὐλάχιστον ἀνθρωπολογικὰς ἤδη κεκτημένας γνώσεις.

Γνωστοῦ δὲ οὕτω γενομένου παντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐνδίκου βίου, δύναται ὁ ἀκροατὴς μετὰ θάρρους χωρῆσαι καὶ ἐπὶ τὴν σπουδὴν ἑτέρων δύο οὐσιωδῶν μαθημάτων, τοῦ διεθνοῦς δηλονότι καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἢ καὶ κανονικοῦ καλουμένου δικαίου· ὧν τὸ μὲν διδάσκει τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα, καὶ τὰς ἐκ τῶν σχέσεων τούτων παρεπομένας ποικίλας συνεπείας, τὸ δὲ ἀναπτύσσει τὴν φύσιν, τὸν προορισμόν, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῆς ἐκκλησίας, ἀπέναντι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐν ᾗ ὑπάρχει.

Αὗταί εἰσιν αἱ οὐσιώδεις καὶ ἀπαραίτητοι σπουδαὶ τοῦ φοιτητοῦ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὀφείλει ὁ σπουδαστὴς τῶν νόμων καὶ ἄλλων τινῶν ἀκροᾶσθαι συγχρόνως παραδόσεων, γενικῶν καὶ βοηθητικῶν ἐπιστημῶν, συντελεστικῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, καὶ εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεων αὐτοῦ, δι' ἄλλων τινῶν γενικωτέρων ἰδεῶν.

Τοιαῦται δὲ θεωροῦνται αἱ ἰδίως φιλολογικαί, αἱ ἱστορικαί, αἱ φιλοσοφικαί, καὶ αἱ περὶ φυσικῆς ἱστορίας, φυσικῆς, καὶ χημείας παραδόσεις.

Ἡ δὲ περίοδος παντὸς τοῦ κύκλου τῶν ῥηθεισῶν ἐπιστημῶν τῶν τε οὐσιωδῶν καὶ καθαρῶς νομικῶν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν γενικῶν καὶ βοηθητικῶν, προσδιορίζεται εἰς τετραετίαν, ἐν ᾗ ὡς ἑξῆς εὐμεθόδως αὗται κατατασσόμεναι διανέμονται.

Πρῶτον ἔτος.

1.) Νομικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ μεθοδολογία τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν.

β'.) Εἰσηγήσεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου.

γ'.) Φιλοσοφία τοῦ δικαίου.

δ'.) Πολιτικὴ οἰκονομία (Περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου.)

2.) Βοηθητικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Ἑρμηνεία Ῥωμαίου τινὸς συγγραφέως καὶ μάλιστα νομικοῦ· οἷον τοῦ Γαΐου ἢ τοῦ Οὐλπιανοῦ.

β'.) Ἱστορία.

γ'.) Φιλοσοφία.

Δεύτερον ἔτος.

1.) Νομικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Ἱστορία τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου.

β'.) Ῥωμαϊκὸν δίκαιον καθόσον ἰσχύει ἐν Ἑλλάδι.

γ'.) Πολιτικὴ οἰκονομία (περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου.)

δ'.) Διοικητικὸν δίκαιον.

ε'.) Γαλλικὸς πολιτικὸς κώδιξ.

2) Βοηθητικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Φυσικὴ ἱστορία.
β'.) Φιλοσοφική τις ἢ φιλολογικὴ παράδοσις· π. χ. ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς φιλολογίας.
γ'.) Πολιτειογραφία.

Τρίτον ἔτος.

1.) Νομικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Ῥωμ. δίκ. καθόσον ἰσχύει ἐν Ἑλλάδι.
β'.) Συνταγματικὸν δίκαιον.
γ'.) Πολιτικὴ δικονομία.
δ'.) Ποινικὸς νόμος.
ε'.) Διοικητικὸν δίκαιον.

2.) Βοηθητικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Ῥητορική.
β'.) Ἰατρικὴ δικαστική.
γ'.) Φυσική.

Τέταρτον ἔτος.

1.) Νομικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Ποινικὴ δικονομία.
β'.) Ἐμπορικὸν δίκαιον.
γ'.) Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον.
δ'.) Διεθνὲς δίκαιον.

2.) Βοηθητικαὶ ἐπιστῆμαι.

α'.) Φιλολογική τις ἀκρόασις ὡς π. χ. ἑρμηνεία λόγων τινῶν τοῦ Κικέρωνος.
β'.) Κριτικὴ καὶ ἑρμηνευτική.
γ'.) Χημεία.

Ταῦτα ἡ νομικὴ σχολὴ τοῖς ἑαυτῆς φοιτηταῖς προτρεπτικῶς παραγγέλλουσα, ὀφείλει ἐπὶ τέλους ἀναμνῆσαι αὐτοῖς, ὅτι εἰς οὐδὲν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας συντείνει, ἂν μὴ συγχρόνως μορφώσωσιν ἀνθρωπίνως καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καθυποτάσσοντες τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἰς τὸν λόγον, ἀναπτύσσοντες τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν σύμφωνα πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, καὶ δεσμεύοντες ἑαυτοὺς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ καθῆκον, οὗπερ ἡ τήρησις πᾶσαν ἀποτελεῖ τοῦ βίου τὴν τιμήν, ἡ ὀλιγωρία δὲ πᾶσαν τὴν ἀτιμίαν. Πρὸς τούτοις, δὲ ὅπως γενναίους καὶ ἀφθόνους δρέψωνται ἐκ τῆς ἐπιστήμης καρπούς, ὀφείλουσιν ἀσπάζεσθαι ταύτην δι' ἑαυτὴν καὶ ὡς τοιαύτην, οὐχὶ δὲ θεωρεῖν ἐκ προοιμίων ὡς ἁπλοῦν μέσον πορισμοῦ τῶν ἐπιτηδείων, προσερχόμενοι πρὸς αὐτὴν ἄνευ ἔρωτος, ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ καταμετροῦντες τὰ πάντα διὰ τοῦ πήχεως τῆς ἀμέσου ἐφαρμογῆς καὶ τῆς πρακτικῆς δῆθεν ὠφελείας. Τοιοῦτοι τῆς ἐμβριθοῦς παιδείας διαφθορεῖς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπάρχοντες, ἐστιγματίσθησαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὡς genus hominum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati.

Ἄνευ τῶν ἰδιοτήτων τούτων ὁ φοιτητὴς τῆς νομικῆς σχολῆς ἐξερχόμενος τοῦ Πανεπιστημίου, δύναται μὲν εἶναι ὡς ὁ αὐτὸς Κικέρων λέγει, Leguleius quidam cautus et acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum, (Cicer. de Orat. 1, 56)· οὐδέποτε ὅμως ὁ νομομαθὴς ὃν κυρίως σκοπεύει μορφῶσαι καὶ ἀναδεῖξαι ἡ νομικὴ σχολὴ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος, καὶ ὁ ἀνήρ, ὃν περιγράφει ὁ Οὐλπιανός, Justiae sacerdos, veram philosophiam non simulatam affectans.

Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΗΣ.

ΤΩι ΔΙΕΥΘΥΝΤΗι ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

—ooo—

Εὐγνωμόνως ἀνέγνων τὴν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 259 φυλλαδίῳ τῆς *Πανδώρας* ἐπὶ τοῦ ἄρτι δημοσιευθέντος πονήματός μου ἐπιεικῆ καὶ φιλόφρονα κρίσιν· ἑπόμενος ὅμως τῇ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου μου κηρύξει ὅτι πρὸς σπουδαῖον ἐπικριτὴν θέλω ὑπερασπίσει τὰ κατ' αὐτὸν τρωτὰ τῆς συγγραφῆς μου μέρη, ἐπιλαμβάνομαι ἐν ὀλίγοις τοῦ ἔργου.

Ὑπερκαθαρεῦον ὀνομάζει τὸ ὕφος τῆς συγγραφῆς· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἐπικριτὴς κατὰ τὸ αὐτὸ ὕφος γράφει. Τὸ δὴ λεγόμενον *μακαρονικὸν* καὶ ἐγὼ μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, ἀσπάζομαι ὅμως τὸ εἶδος ὅπερ ἐν συντάξει ἁπλῇ, οἵαν φιλεῖ ἡ νεωτέρα γλῶσσα ἡμῶν, ταῖς ἑλληνικαῖς χρῆται λέξεσιν, ἅτε διὰ τοῦ μέσου τούτου βαθμηδὸν πλουτιζομένης τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης· ἀλλὰ καὶ πῶς ἄλλως ἤθελε μοὶ γενῇ δυνατὸν νέαν ἐπιστήμην νὰ ἐκθέσω ; Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι τὸ ὕφος τοῦ λόγου μου ἐστὶ συνεπτυγμένον, διότι τὸ ὑπὲρ τὸ δέον ἀναλύειν τὴν ἰδέαν ἀηδῆ τῷ μελετῶντι γίνεται καὶ κόρον ἐμποιεῖ, πρὸς δὲ καὶ ἀσάφειαν τίκτει. Ὁ διάσημος Pascal γράψας ποτὲ μακρὰν ἐπιστολὴν πρός τινα τῶν φίλων αὐτοῦ ἐν τέλει αὐτῆς τὴν παρ' ἐκείνου ᾔτει συγγνώμην διὰ τὸ μάκρος προφασιζόμενος ὅτι, ἐπείγοντος τοῦ χρόνου, οὐδόλως εὐκαίρει ὅπως συντόμως γράψῃ. Τὸ σοφὸν τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρὸς ἀείποτ' ὑπ' ὄψιν ἔχων, ἔχων δὲ καὶ τὸν καιρὸν προσβοηθοῦντα πρὸς τὸ εἶναί με σύντομον, διότι ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐφιλοπόνουν τὸ ἔργον, τὴν συντομίαν διὰ τὴν σαφήνειαν ἐν παντὶ ἐθήρευσα. Προστίθημι δέ, ὅτι συγγραφὴ τοιαύτη οὔτε ἐν τοῖς κοιτωνίσκοις τῶν γυναικῶν εἰσελθεῖν προώρισται, οὔτε ὑπὸ θηλυδριῶν μελετᾶσθαι προσδοκᾷ, ἀλλὰ χρῄζει ἀνδρῶν τήν τε φύσιν καὶ τὸ φρόνημα, πρὸς δὲ καὶ κατηρτισμένων ἐν πάσῃ Ἑλληνικῇ προπαιδείᾳ.

Κἀγὼ τῇ λέξει *διεθνὲς* δίκαιον καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν συγγραφὴν ἐχρησάμην, ἀλλ' ἔδωκα αὐτῇ τίτλον *τὰ τῶν ἐθνῶν νόμιμα* οὐ μόνον ἀρχαϊσμοῦ χάριν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐτῇ τῇ λέξει ἀκριβῶς ἡ ἰδέα ὑπάρχει· καὶ αὐτὸς ὁ σπουδαῖος ἐπικριτής μου εἰ καὶ ὀρθῶς λέγει ὅτι *νόμιμα εἰσὶ κυρίως οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτοὶ οἱ νόμοι, ἢ τοὐλάχιστον τὰ νόμου ἰσχὺν ἔχοντα ἔθιμα*, παρέδραμεν ὅμως τὸν τῆς

συγγραφῆς μου § 5 ἐν ᾧ ἐκτιθεὶς ἐγὼ τὰς πηγὰς ἀφ' ὧν ἐπήγασαν τὰ κοινὰ τοῖς νῦν χριστιανοῖς λαοῖς νόμιμα ταῦτα, καταριθμῶ αὐτὰς ἐν τρισὶ κατηγορίαις· ἤτοι α'. τὰς συνθήκας· β'. τὸ ἔθος· καὶ γ'. τὸ αἰώνιον δίκαιον. Ἄρα συμφωνοῦμεν ὅ τ' ἐπικριτὴς καὶ ἐγώ, ἐκεῖνος μὲν εἰπὼν ὅτι νόμιμα εἰσὶν αὐτοὶ οἱ νόμοι (=αἱ συνθῆκαι τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα) ἢ τοὐλάχιστον τὰ νόμου ἰσχὺν ἔχοντα ἔθιμα, ἐγὼ δὲ τούτοις, ταῖς *συνθήκαις* δηλονότι καὶ τῷ *ἔθει*, προσθεὶς τὸ αἰώνιον δίκαιον, πρὸς ὃ ὡς πρὸς στάθμην δεῖ τάς τε συνθήκας φέρειν καὶ τὸ ἔθος κανονίζειν.

Καταγινώσκει μου ἀντίφασιν εἰς ὅσα περὶ τοῦ ἀναπαλλοτριώτου τῆς χώρας εἶπον· καὶ ὅμως εἰς τὸν νοῦν τοῦ λόγου μου οὐδεμία εὑρίσκεται ἀντίφασις, διότι ἐγὼ *ἀναπαλλοτρίωτον* πᾶσαν *ἑλληνικὴν* χώραν, τουτέστιν ὑπὸ *Ἑλλήνων* οἰκουμένην ἀνέγραψα, ἀλλ' *αὐτὴν* καὶ *μόνην*, οὐχὶ δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην χώραν ἀλλόφυλον δυναμένην περιελθεῖν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Οὕτως ἐν παραδείγματι ὑποτεθείσθω ὅτι ἡ Ἑλλὰς προσκτᾶται τήν τε Αἴγυπτον καὶ τὴν Κύπρον, ἡ μὲν Κύπρος, ὡς Ἑλληνικὴ οὖσα χώρα, ἔσται καὶ ἀναπαλλοτρίωτος, διότι τὸ μέλος πρὸς τὸ συμφυὲς καὶ ὁμόφυλον αὐτῷ προσηρτήθη σῶμα, ἡ δ' Αἴγυπτος, ὡς ἀλλόφυλος καὶ μήπω Ἑλληνικὴ χώρα, καὶ ν' ἀνταλλαχθῇ πρὸς ἄλλην Ἑλληνικήν, οἷον τὴν Ἰωνίαν, συγχωρεῖται, καὶ νὰ παραχωρηθῇ ἄλλῃ κυριαρχίᾳ ἐπὶ ὅροις ἐπωφελέσι τῇ Ἑλλάδι δύναται. Τέλος δὲ ἡ αὐτὴ ἀλλόφυλος Αἴγυπτος, ἡ βίᾳ Ἑλληνικῇ κατακτηθεῖσα, ἔχει ἀπαράγραπτον τὸ δικαίωμα ν' ἀποστατήσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ν' ἀνακτήσηται ἐθνότητα. Τῆς ἰδέας ταύτης, τῆς τοσοῦτον ἀσπαστῆς μοι, οὐδεμίαν ἄλλην μᾶλλον καθ' ἅπασαν τὴν συγγραφήν μου διεπλάτυνα. Αἱ ἐθνότητες, δι' ἐμέ, ἱερά τινά εἰσι διοπετῆ γνωρίσματα, ὧν οὐδεμία ἐπίγειος δύναμις κρατῆσαι δύναται *νομίμως* καὶ *διαπαντός*.

Διστάζει πρὸς τούτοις ὁ ἐπικριτὴς ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν ἣν ποιοῦμαι μεταξὺ *Ἔθνους* καὶ *Λαοῦ* καὶ *Κράτους*, καὶ ἴσως εἶχέ τι περὶ τοῦτο ἀσαφὲς ἡ περὶ τῶν διεθνῶν νομίμων πραγματεία μου, εἰ μὴ συνεπληροῦτο αὕτη διὰ τῆς πρὸ δεκαετίας δεδημοσιευμένης ἑτέρας μου πραγματείας τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου· ἀλλ' ὡς ἐν τῷ προλόγῳ μου λέγω, αἱ δύο αὗται συγγραφαί μου ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅλου εἰσὶ μέρη, ὅθεν καὶ ἀνταναπληροῦνται καὶ ἡ μία πρὸς τὴν ἑτέραν διηνεκῶς παραπέμπει, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπάρχει ἐν σημειώσει παραπομπὴ εἰς σελ. 46—47 τῆς περὶ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου πραγματείας μου, πρὸς ἣν ἀνατρέχοντες εὑρίσκομεν ὅτι ἐν ἀληθεῖ σπαραγμῷ καρδίας τὸ ἑξῆς τίθημι ἐρώτημα.

«Ἀλλὰ πατρὶς καὶ ἔθνος εἰσὶν ἄραγε ἓν καὶ τὸ αὐ»τὸ πρᾶγμα;

»Δυστυχῶς, πολιτικῶς μέν, ὄχι·

»Διότι πατρὶς μὲν σημαίνει λαόν, κοινὴν ἔχοντα »τὴν ἱστορίαν, κοινὴν τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, »τὴν καταγωγήν, κτλπ. ἔθνος δὲ σημαίνει ἁπλῶς »ἑνότητα πολιτεύματος καὶ δημοσίων ἀρχῶν.

»Λογικῶς δέ, ναί·

»Διότι αἱ δύο αὗται ἑνότητες εἰσὶ μέρη ἑνὸς κοι»νοῦ ὅλου· ὅπου ὑπάρχουσιν ἐκεῖ τὸ μεγαλεῖον καὶ »ἡ δόξα συνακολουθοῦσιν, ὅπου δὲ εἰσὶ κεχωρισμέ»ναι, ἐκεῖ ζωὴ ταλαίπωρος, ἐκεῖ μαρασμός, ἐκεῖ παλ»μοὶ ἀγωνίας διαρκοῦς, ἐκεῖ κακοδαιμονία δι' ἀμφό»τερα τὰ κλάσματα τοῦ αὐτοῦ ὅλου.

»Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο τού»των, τὸ αὐτὸ λαμβάνει χώραν καὶ ὁσάκις πολλοὶ »λαοί, ὅλως ἀλλήλων διάφοροι, ὑπὸ τῆς βίας εἰς ἓν »καὶ τὸ αὐτὸ συνέχωνται κράτος. Ἐκεῖ στάσεις, ἐκεῖ »διαιρέσεις, ἐκεῖ ἡ κυβέρνησις δι' ὅλους μητρυιὰ πρὸς »οὐδένα δ' αὐτῶν ἐστι μήτηρ, ἐκεῖ καχεξία, ἐκεῖ »βίος πολιτικὸς ἐπώδυνος, ὡς ἐκ τῆς συνεχοῦς τῶν »ἀντιθέτων στοιχείων πάλης. Τοιοῦτον ἴσως κράτος »οἱ ἀρχαῖοι φαντασθέντες ἔπλασαν τὴν χίμαιραν, ἥ»τις ἦν,

» Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα..

»Ἡ δ' ἱστορία ἐπιμαρτυρεῖ τὸ ἀληθὲς τῶν εἰρη»μένων. Τὸ Ἑλληνικὸν γένος διῃρημένον ἀπομαραίνε»ται καὶ γλίσχρως ἕκαστον τοῦ ἑνὸς μόνου ὅλου μέ»ρος ἀποζῇ, κακῶς δὲ ἀφ' ἑτέρου, καὶ πρὸς ἄλληλα »διαρκῶς ἢ φανερῶς ἢ κρύβδην διαμαχόμενα γένη »τὸ Αὐστριακὸν σκῆπτρον εἰς ἓν συνέχει.

»Ἀλλ' ἐπαναλέγομεν, ὅτι δυστυχῶς ὀφείλομεν νὰ »δώσωμεν ἐν τῷ παρόντι συγγράμματι τὸν περὶ *Ἔ»θνους* ὁρισμὸν κατὰ τοὺς πολιτικοὺς ὅρους, μὴ »δυνάμενοι νὰ πραγματοποιήσωμεν τὰς εὐχὰς τῆς »καρδίας ἡμῶν αὐτῶν, καὶ μεθ' ἡμῶν τὰς τῶν ἁ»πάντων Ἑλλήνων, ὅπως συνάψωμεν εἰς ἓν τὰς δύο »κεχωρισμένας διὰ τῆς βίας ἑνότητας καὶ κάμωμεν »ὥστε πολιτικῶς, ἱστορικῶς καὶ φιλολογικῶς ἓν μό»νον ν' ἀποτελέσωμεν *Ἔθνος* οἱ ἐλεύθεροι μετὰ »τῶν δούλων Ἑλλήνων. » κτλπ.

Ἄρα εἰ πρὸς τὰ περὶ Ἔθνους ἐν τοῖς *Νομίμοις* λεχθέντα προστεθῶσι τὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ Συνταγματικοῦ δικαίου πραγματείᾳ μου ῥηθέντα πᾶσα αἴρεται ἀμφιβολογία.

Καὶ τὰ περὶ τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις juris gentium παρερμηνεύθησαν ἐκληφθέντος μου ὡς εἰπόντος ὅτι οὕτως ἐκάλουν ἐκεῖνοι τὸ διεθνὲς δίκαιον· ἀλλ' ἐν σημειώσει ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐκείνην σελ. 3, λέγω πᾶν τοὐναντίον· πρὸς ἀπόδειξιν δ' αὐτὰς ἐκείνας τὰς λέξεις φέρω· «Πρὸς ἀποφυγὴν ὅμως πάσης συγχύσεως »παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς δίκαιον τῶν Ἐ»θνῶν οἱ Ῥωμαῖοι jus feciale ἐκάλουν, τὸ δὲ κατ' αὐ»τοὺς jus gentium τῶν ἐν Ῥώμῃ ἀλλοδαπῶν τὰ δί»καια ἐρρύθμιζε μᾶλλον ἢ τὰς τῆς Ῥώμης πρὸς τὰ »ξένα ἔθνη σχέσεις, κτλ.»

Ἀλλὰ μυρίας ὁμολογῶ τῷ πολυμαθεῖ καὶ σπουδαίῳ ἐπικριτῇ μου χάριτας, διότι ἐπισταμένως ἀνέγνω πολυσέλιδον συγγραφήν· εἰ δὲ τὰ ὀλίγα, πρὸς ἃ οὐδαμῶς μοι συνεφώνησεν, ἀπέδειξα ὅτι παρεξηγήσεις ἦσαν, ἕπεται ὅτι ἐν πᾶσι συμφωνοῦμεν· τρανωτάτη δ' ἀπόδειξις ὅτι μετ' ἐπιστασίας τὸν νοῦν καὶ τὸν σκοπὸν παντὸς πράγματος ἐμελέτησα εἰσὶν ὅσα λέγει περὶ τῆς πρὸς τὴν διακήρυξιν τῆς Συνόδου τῶν Παρισίων τῆς 16 Ἀπριλίου 1856 *προσβάσεως* τῆς

Ἑλλάδος, διότι τοῦ ἐγγράφου τούτου συγγραφέα ὑποθέτω αὐτὸν τὸν σεμνὸν ἐπικριτήν μου, ὅστις διετέλει τότε Ὑπουργὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν αὐτῆς Σχέσεων. Λογίζομαι ἄρα εὐτυχὴς ὅτι τῆς ἐπιδοκιμασίας τοιούτου ἔτυχον ἀνδρός, παρ' οὗ καὶ πολλὰ ἴσως ἤθελον μάθει καλά, ἅπερ με ἱστορικῶς διέφυγον, ἐὰν ἐπεχείρει πλατυτέραν κρίσιν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ βιβλίου μου.

Ἀθήνησι τῇ 4 Ἰανουαρίου 1861.

Ν. Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ.



Βρύσις καὶ ὑδρευόμενοι ἐν Ἀθήναις.

ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

('Εκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

—ooo—

Ὅτι μεταξὺ τῶν ἀενάων μεταβολῶν καὶ ἀλλοιώσεων σώζονται τὰ ἴχνη τῶν ἅπαξ ὑπαρξάντων, οὐδεμία ἀμφιβολία· ἀναντίῤῥητον δὲ τοῦτο ὡς πρὸς τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὰς σχέσεις καὶ τὰς προλήψεις τῶν λαῶν. Ἡ χριστιανική, παραδείγματος χάριν, θρησκεία καταλύσασα τὴν θρησκείαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης, παρεδέχθη, εἰ καὶ μετὰ τροποποιήσεων, πολλὰς ἕξεις ἐκείνης, οἷον τὸ ᾆσμα, τὸ ἔνδυμα τῶν ἱερέων, καὶ ἄλλας τελετάς. Ὅσοι δὲ ναοὶ δὲν κατεστράφησαν ἐγένοντο χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Εἰς τὰς ἀγροτικὰς πρὸ πάντων κοινωνίας τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα διέμειναν σταθερώτερα· εἰς τὸ Ῥοθόμαγον τῆς Γαλλίας (Rouen) κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ Χριστοῦ, ἐθυσίαζον ἔτι εἰς τὴν Ἀφροδίτην.

Ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, καί τοι πολλάκις καὶ ἐνθέρμως συκοφαντηθεῖσα, εἶναι ὅμως ἀξία μελέτης· ἡ πλουσία καὶ γλυκεῖα αὐτῆς γλῶσσα, ἐπὶ πολὺν χρόνον μολυνθεῖσα δι' ἀκαθάρτων μιγμάτων, καθαρίζεται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχαίαν ἁπλότητα, ὀρθότητα καὶ καλλονήν. Πρὸ πάντων ὅμως εἰς τὰ τῆς θρησκείας εὑρίσκεις ἀπείρους σχέσεις πρὸς τὸν ἀρχαῖον βίον τῶν Ἑλλήνων.

« Ἦτο ἴδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολυθεϊσμοῦ, λέγει τις τῶν φιλελλήνων, τὸ νὰ προσωποποιῇ ὅλα τὰ φαινόμενα, ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς οἰκουμένης, καὶ ν' ἀποδίδῃ εἰς τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα πνεῦμα συντηρήσεως καὶ προστασίας ὡς ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον. Ἰδοὺ διατί πᾶσα δρῦς εἶχε καὶ ἁμαδρυάδα, πᾶς ποταμὸς θεόν, πᾶσα πηγὴ νηρηΐδα, καὶ πᾶς τόπος ἰδίαν τινὰ θεότητα. Ναὶ μὲν οἱ νεώτεροι ἐλησμόνησαν τὰ ὀνόματα τῶν θεοτήτων τούτων, ἀντ' αὐτῶν ὅμως

κατέστησαν *στοιχειὰ* ὑπὸ παντοίαν ὄψιν, συνήθως δὲ ὑπὸ σχῆμα ὄφεως καὶ δράκοντος. Σήμερον, ὡς καὶ πάλαι, καὶ ποταμοί, καὶ πηγαί, καὶ ὄρη, καὶ βράχοι, καὶ σπήλαια, καὶ οἰκίαι ἔχουσι τὰ *στοιχειά* των.

Ὅπως κατ' εὐφημίαν οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον Εὐμενίδας τὰς Ἐριννύας, οὕτω καὶ σήμερον οἱ νεώτεροι λέγουσι τὴν petite - vérole εὐλογίαν καὶ συγχωρεμένην.

Ἀλλ' ὁ θεὸς οὗτινος τὸ ὄνομα ἀκούεται συχνότατα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ὁ *Χάρων*· ὑπάρχουσι δὲ καὶ δύο ἔμμετροι διηγήσεις· *Ὁ Χάρων καὶ ἡ κόρη*, καὶ *ὁ βοσκὸς καὶ ὁ Χάρων*, δραματικαί, πιθαναί, καὶ κατανυκτικαί· ἀναφέρω μόνον τὴν πρώτην.

« Ἔζη ποτὲ νέα μωρὰ καὶ ὑπερήφανος, ἔχουσα τὴν κόμην ξανθὴν καὶ μαύρους τοὺς ὀφθαλμούς· ἡ νέα αὐτὴ κατεφρόνει τὸν θάνατον διότι εἶχεν ἐννέα ἀδελφούς, καὶ μνηστῆρα τὸν Κωνσταντῖνον, ἰδιοκτήτην πολλῶν οἰκιῶν καὶ τεσσάρων παλατίων. Ὁ Χάρων μεταμορφωθεὶς εἰς μαῦρον πτηνόν, εἰς χελιδόνα, καὶ πετάξας ἦλθε καὶ ἔῤῥιψε τὰ βέλη του εἰς τὴν καρδίαν τῆς νέας. Ἡ μήτηρ κλαίει τὴν μόνην θυγατέρα της· τὴν αὐτὴν ὥραν ὁ Κωνσταντῖνος καταβαίνει ἀπὸ τὸ βουνὸν μὲ τετρακοσίους ἀνθρώπους καὶ ἑξηνκονταδύο ὄργανα μουσικά. Ἀπροσδοκήτως βλέπει σταυρὸν εἰς τὴν θύραν τῆς πενθερᾶς του· προστάζει σιωπήν· δὲν ἠξεύρει ἂν ἡ πενθερά του ἀπέθανεν, ἢ ἄν τινα τῶν γυναικαδέλφων του ἐστερήθη. Κεντᾷ τὸν μαῦρον ἵππον του πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, βλέπει τὸν νεκροθάπτην σκάπτοντα λάκκον, καὶ τὸν ἐρωτᾷ· — Διὰ ποῖον ὁ λάκκος ; — Διὰ τὴν ξανθὴν μὲ τὰ μαῦρα ὀμμάτια, ἡ ὁποία εἶχεν ἑπτὰ ἀδελφοὺς καὶ ἀῤῥαβωνιστικὸν τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν ἰδιοκτήτην πολλῶν οἰκιῶν καὶ τεσσάρων παλατίων. — Ὦ! σὲ παρακαλῶ, ἀπεκρίθη ὁ Κωνσταντῖνος, κάμε τὸν τάφον ὀλίγον μεγαλήτερον, ὀλίγον πλατύτερον, διὰ δύο. — Καὶ σύρας τὴν χρυσῆν μάχαιράν του τὴν ἐμπήγει εἰς τὴν καρδίαν του. Καὶ ἔθαψαν τὸν νέον καὶ τὴν νέαν εἰς τὸ αὐτὸ μνῆμα. »

Ἡ ἀφελὴς πεποίθησις τῆς ξανθῆς νέας εἰς τὴν νεότητα καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀδελφῶν καὶ τοῦ μνηστῆρός της, οἱ ὁποῖοι φαίνονται εἰς αὐτὴν ὡς προπύργια κατὰ τοῦ θανάτου· ὁ Χάρων ὅστις μεταμορφόνεται· ὁ θάνατος ὁ ὁποῖος κρύπτεται διὰ νὰ τὴν κτυπήσῃ· ἡ ἀντίθετος θέσις τῆς μητρὸς θρηνούσης τὴν θυγατέρα της, καὶ τοῦ μνηστῆρος ἐρχομένου νὰ λάβῃ αὐτὴν μετὰ μουσικῶν ὀργάνων· τὸ φυσικὸν τῷόντι αἴσθημα τοῦ Κωνσταντίνου, ὑποθέτοντος μὲν ἄλλα δυστυχήματα, μὴ ἀναπολοῦντος δὲ τὸ μόνον ἀληθές· ἡ συνομιλία μὲ τὸν νεκροθάπτην, ὅλα ταῦτα εἶναι φυσικώτατα καὶ κατανυκτικώτατα.

Ἐνίοτε εἰς τὰς δημώδεις ταύτας διηγήσεις εὑρίσκομεν χαρακτῆρας τῆς Γραφῆς.

« Ἐὰν σ' ἐρωτήσουν, λέγει ἀποθνήσκων ὁ Κλέφτης, δι' ἐμέ, μὴν εἰπῇς ὅτι ἐχάθην· εἰπὲ μόνον ὅτι ὑπανδρεύθην εἰς τὰ ξένα, ὅτι ἔκαμα τὴν πλάκα πενθεράν, τὴν μαύρην γῆν γυναῖκα, καὶ γυναικαδέλφια τὰς μικρὰς πέτρας. »

Τὰ αὐτὰ εἶπε περίπου καὶ ὁ Ἰώβ.

« Καὶ εἶπε πρὸς τὸν τάφον· σὺ εἶ πατήρ μου ; καὶ πρὸς τοὺς σκώληκας· ὑμεῖς ἐστὲ μήτηρ μου καὶ ἀδελφή μου ! »

Ὡς οἱ ῥαψῳδοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τυφλοὶ ὡς ὁ Ὅμηρος περιέρχονται μουσικοί τινες τὴν Ἑλλάδα ᾄδοντες τραγῴδια καὶ διηγήσεις ἐμμέτρους ὡς ἡ ἀνωτέρα. Οἱ μὲν ἐπαναλαμβάνουσιν ἐκ παραδόσεως τὰ ἀρχαῖα, οἱ δὲ συνθέτουσι καὶ νέα· φαίνεται ὅτι ἡ φύσις ἀντὶ τῆς ὄψεως ἔδωκεν αὐτοῖς ἄλλην δύναμιν, τὴν τῆς ποιήσεως· τραγῳδοῦσι δὲ συνηχούσης λύρας ἀπαραλλάκτου ὡς ἡ τῶν ἀρχαίων. Οὕτω πως μεταβαίνουσιν εἴτε μόνοι εἴτε δύο καὶ τρεῖς εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία ὅτε τελοῦνται πανηγύρεις. Ὅλα τὰ τραγῴδια δὲν εἶναι πένθιμα· ὑπάρχουσι καί τινα χαριέστατα· ἓν τούτων ἐπιγραφόμενον *ἡ εὐγνωμοσύνη* τὸ ὁποῖον ἐκδοθήσεται μετ' ἄλλων ἐντὸς ὀλίγου, διακρίνεται διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν εὐθυμίαν. Ἀνενθυμίζει τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τῆς Πηνελόπης, ὅπως περιγράφεται εἰς τὸ Ψ τῆς Ὀδυσσείας.

Τὰ δὲ πολεμικὰ ᾄσματα τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐξεγερτικώτατα καὶ ὅλως θούρια. Οἱ ἥρωες αὐτῶν *τρώγουσι τὴν πυρῖτιδα ὡς ἄρτον καὶ τὰς σφαίρας ὡς κρέας*· *αἱ γυναῖκες πολεμοῦσι μὲ τὴν μίαν χεῖρα κρατοῦσαι πυροβόλον καὶ μὲ τὴν ἄλλην βρέφος, καὶ ἡ ἀδάμαστος Φώτω ἔχει διὰ πασᾶ τὸ σπαθί της καὶ διὰ βεζύρι τὸ τουφέκι της.*

Τὰ ᾄσματα ταῦτα ποτὲ μὲν πένθιμα, ποτὲ δὲ φαιδρά, καὶ ἄλλοτε πολεμικὰ ἢ ἐρωτικά, εἶναι ἄξια λόγου, ζωηρότατα καὶ δραματικά.

ΚΡΙΣΙΣ ΣΟΦΟΥ.

—ooo—

Ἔζη ποτὲ εἰς τὴν Ἀσίαν σοφός τις Ὀθωμανὸς ὀνομαζόμενος Βὲν Ζαδές, ὅστις περιηγούμενος ἀκαταπαύστως ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, επεσκέπτετο τοὺς λαούς, ἐμελέτα τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους των, συνδιελέγετο μὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς σοφούς, καὶ ἐμάνθανε τὰς παραδόσεις καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν.

Μίαν τῶν ἡμερῶν ἐλθὼν εἰς κωμόπολίν τινα τῆς Κουρδιστάνης, τῆς ὁποίας δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, εἶδεν ὅλους τοὺς κατοίκους συνηθροισμένους εἰς τὴν ἀγοράν, ἄνδρας, γυναῖκας, γέροντας, παιδία, πλουσίους, πτωχούς, ὑπηρέτας, εἰς ἕνα λόγον μεγάλους καὶ μικρούς, καὶ συσκεπτομένους μὲ πολλὴν σοβαρότητα. Οἱ μὲν ὡμίλουν, οἱ δὲ ἤκουον προσεκτικοὶ καὶ ἠτένιζον πρὸς ὑψηλότερόν τι μέρος ὅπου ἐκάθηντο τρεῖς δερβῖσαι, οἱ δημογέροντες καὶ ὁ καδῆς, ὅλοι ἀμηχανοῦντες καὶ βυθισμένοι εἰς λογισμούς.

Ὁ Βὲν Ζαδὲς διασχίσας τὸ πλῆθος ἦλθε πρὸς τὸν καδῆν. — Εἰς τὴν ὥραν! ἀνέκραξεν οὗτος ἅμα ἰδὼν τὸν ἐλθόντα. Ἰδοὺ ὁ σοφὸς Βὲν Ζαδές· ὁ Θεὸς τὸν στέλλει διὰ νὰ μᾶς βοηθήσῃ.

Καὶ ὅλων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς τὸν Βὲν

Ζαβὲν, ὅστις χαιρετίσας πρῶτον τὴν συνέλευσιν ἠρώτησε περὶ τίνος ἐπρόκειτο καὶ τί ἐζήτουν ἀπὸ αὐτόν. Λαβὼν τότε τὸν λόγον ὁ πρεσβύτερος τῶν δερβισῶν εἶπεν, ὅτι πλούσιός τις κάτοικος τῆς κωμοπόλεως ἀποθανὼν πρὸ μηνὸς ἄτεκνος, διέθεσεν ὅλην του τὴν περιουσίαν ὑπὲρ ἐκείνου τὸν ὁποῖον οἱ δημογέροντες καὶ οἱ δερβῖσαι θὰ ἐδείκνυον ὡς τὸν πλέον ἐνάρετον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φήμη παρέστησε πολλοὺς ὡς ἐναρέτους, ἠπόρουν ποῖον νὰ ἐκλέξωσι. « Σὺ ὅμως, ἐπρόσθεσεν ὁ δερβίσης, τοῦ ὁποίου ἡ σοφία εἶναι ἀδιαφιλονείκητος εἰς ὅλην τὴν Ἀσίαν, ἠμπορεῖς βεβαίως νὰ μᾶς εἴπῃς, ποῖος εἶναι ὁ ἐναρετώτερος τῶν παρουσιαζομένων ὡς τοιούτων. Σὲ παρακαλῶ λοιπὸν ἐν ὀνόματι τῶν συναδέλφων μου νὰ ἀποφασίσῃς. »

Ὁ Βὲν Ζαβὲς ἐκάθησε μὲ τοὺς πόδας ἐσταυρωμένους καὶ διέταξε νὰ ἐμφανισθῶσιν οἱ διαγωνιζόμενοι.

Καὶ πρῶτον μὲν ἦλθε πτωχός τις, ὁ ὁποῖος, ὑπηρετήσας πολλὰ ἔτη γεωργόν, εἶδεν ἐπὶ τέλους, ὅταν ὁ κύριός του γηράσας δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ ἐργασθῇ, ὅλα τούτου τὰ ἀγαθὰ καταστραφέντα ἀπὸ μεγάλην πλημμύραν. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ γείτονες τὸν ἐγκατέλιπον, εἴτε διότι δὲν εἶχον τοὺς τρόπους νὰ τὸν βοηθήσωσιν, εἴτε διότι ὁ χαρακτὴρ τοῦ γέροντος κατήντα ἐνίοτε ἀνυπόφορος· ὁ ὑπηρέτης ὅμως ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν δυστυχῆ αὐτὸν γέροντα, καὶ ἐργαζόμενος τὸν ἔτρεφε.

Δευτέρα δὲ ἐνεφανίσθη νέα κόρη, ἥτις ἀπέβαλε γαμβρὸν πλουσιώτατον διὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ τὴν ἀσθενῆ μητέρα της, τὴν ὁποίαν δεν ἤθελε νὰ παραλάβῃ αὐτὸς εἰς τὴν οἰκίαν του.

Ἦλθε δὲ καὶ τρίτος ὁ ὁποῖος, πυρπολουμένης τῆς οἰκίας του, ἐνῷ ἐδύνατο νὰ σώσῃ καὶ αὐτὴν καὶ τὰ πράγματά του, ἀφῆκε καὶ ἐχάθησαν ὅλα διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν ξένου τὸν ὁποῖον δὲν ἐγνώριζε.

— Δὲν ὑπάρχει ἄλλος ; ἠρώτησεν ὁ Βὲν Ζαβές.

— Ὑπάρχει καὶ τέταρτος, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπαρουσιάσαμεν, διότι ὅλοι μας, πλὴν τοῦ καδῆ, ἐπροτιμήσαμεν τοὺς τρεῖς ἄλλους.

— Ἂς ἔλθῃ, εἶπεν ὁ σοφός· ὁ καδῆς σας εἶναι φρόνιμος ἄνθρωπος, καὶ δὲν ἀποῤῥίπτω χωρὶς ἐξέτασιν τὴν γνώμην του.

Ἐφάνη τότε χωρικός τις, γλυκὺ καὶ εἰρηνικὸν ἔχων τὸ ἦθος, καὶ συνωδευμένος ἀπὸ πολλὰ παιδία.

— Τί δικαιώματα παρουσιάζεις διὰ τὴν κληρονομίαν ; ἠρώτησεν ὁ Βὲν Ζαβές.

— Ἐγώ ! ἀπεκρίθη ὁ χωρικός, κανέν· ἐντρέπομαι μάλιστα διότι μ' ἐθεώρησαν ἴσον μὲ τὸν πιστὸν τοῦτον ὑπηρέτην, μὲ τὴν νέαν ἐκείνην κόρην ἡ ὁποία ἐθυσίασε τὴν τύχην της δι' ἀγάπην τῆς μητρός της, καὶ μὲ τὸν ἀγαθὸν γείτονά μου, ὁ ὁποῖος ἄφησε καὶ ἐκάη ἡ οἰκία του διὰ νὰ σώσῃ τὸν ξένον του. Ὁ καδῆς μὲ ἔβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν σειρὰν, διότι, ὡς λέγει, ἀνέθρεψα καλὰ τὰ παιδία μου, καὶ ἐφρόντισα καὶ διὰ τὴν ἀνατροφὴν ἄλλων τινων ὀρφανῶν, τὰ ὁποῖα ἔγειναν διὰ τοῦτο καλοὶ καὶ τίμιοι πολῖται, ἱκανοὶ νὰ κερδήσωσι τροφὴν μὲ τοὺς κόπους των.

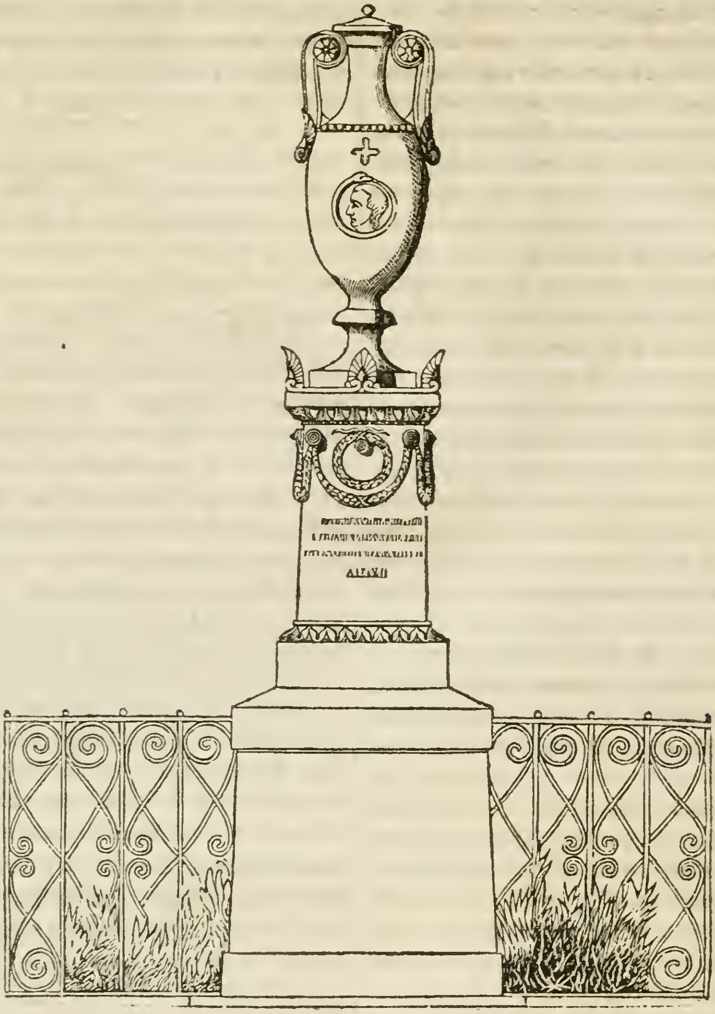
— Εἰς σὲ λοιπόν, εἶπεν ὁ σοφὸς, ἀνήκει ἡ κληρονομία· οἱ δὲ ἄλλοι ἔρχονται ὕστερον ἀπὸ σέ· διότι τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων Περσῶν λέγουν· «Ἐὰν θέλῃς νὰ γίνῃς ἅγιος, δίδαξε τὰ παιδία· διότι τὰ καλὰ αὐτῶν ἔργα εἶναι ἔργα ἰδικά σου. »

ΜΝΗΜΕΙΟΝ
ΚΑΡΟΛΟΥ ΛΕΝΟΡΜΑΝ.

—ooo—

Τὸ ἐκ πεντελησίου λίθου μνημεῖον τὸ μέλλον νὰ ἀνεγερθῇ, ὡς εἴπομεν ἄλλοτε, εἰς τιμὴν τοῦ Καρόλου Λενορμὰν (*), τελειωθὲν δαπάνῃ τοῦ δήμου Ἀθηναίων, ἀξιεπαίνῳ ἐπιμελείᾳ τοῦ Δημάρχου Κ. Γ. Σκούφου, καὶ κατὰ τὸ παρὰ τοῦ ἐμπείρου ἀρχιτέκτονος τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Κ. Βουλανζὲ γενόμενον σχέδιον, ἐνεκαινίσθη πρὸ δύο περίπου μηνῶν ἐπὶ τοῦ Κολωνοῦ τοῦ Οἰδίποδος, πλησίον τοῦ μνημείου τοῦ Ὀδοφρείδου Μυλλέρου καὶ παρὰ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος. Ἀπετέθη δὲ ἐν αὐτῷ ἡ καρδία τοῦ φιλέλληνος, καὶ ἀπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ λόγος κατανυκτικώτατος, δημοσιευθεὶς παρὰ πολλῶν ἐφημερίδων ἐνταῦθα καὶ ἐν Γαλλίᾳ· ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου ἐχαράχθη τὸ παρατιθέμενον ὑπὸ στοιχ. Α ἐπιτύμβιον, ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου τῶν παρ' ἡμῖν καθηγητῶν Κ. Φιλίππου Ἰωάννου. Ὁ αὐτὸς συνέταξε καὶ δεύτερον ἐπιτύμβιον, τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἐπίσης ὑπὸ στοιχ. Β, ἵνα δείξωμεν καὶ αὖθις πρὸς τοὺς ἡμετέρους σπουδαστὰς πόσον οἱ πρὸ αὐτῶν κατεγίνοντο ἐπιμελέστερον εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς πατρίου γλώσσης, καὶ ἀπεδεικνύοντο ἐγκρατεῖς αὐτῆς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, δὲν ἔχει ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ μόνον τὸ προτέρημα τοῦ νὰ εὐκολύνῃ τὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ γράφοντος ἢ τοῦ λαλοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἄλλο πολὺ ἀνώτερον καὶ πολὺ ἀξιολογώτερον, τὸ προτέρημα λέγομεν τοῦ ῥυθμίζειν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν διὰ τῶν ἀπαραμίλλων ἀριστουργημάτων ὅσα ἐγράφησαν ἐν αὐτῇ. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλούταρχος, ὁ Πολύβιος, περιέχουσι τοιαύτην διαφύλειαν ὀρθοτάτων πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων, καὶ μετὰ τοσαύτης μάλιστα εὐκρινείας καὶ πειθοῦς διατετυπωμένων, ὥστε ὁλόκληροι μεταγενέστεραι συγγραφαὶ δὲν ἤρκεσαν ἐνίοτε νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἐξ ἐκείνων ὠφέλειαν. Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν ἀεννάως διὰ στόματος ὅτι εἴμεθα παῖδες Ἑλλήνων· πρέπει καὶ νὰ τιμῶ-

(*) Ἴδε φυλλάδ. 236, σελ. 473, τῆς 15 Σεπτεμ. 1860.



Μνημεῖον Καρόλου Λενορμάν.

μεν τὴν μνήμην τῶν πατέρων ἡμῶν, μελετῶντες μετ' ἐπιστασίας αὐτοὺς, καὶ μιμούμενοι τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν παραδείγματα· ἄλλως ὁμοιάζομεν ἐκεῖνον, ὅν τινα ἰδὼν ὁ Πλάτων θρασυνόμενον πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, « οὐ παύσει, εἶπε, τούτου καταφρονῶν, δι' ὃν μέγα φρονεῖν ἀξιοῖς ; »

A.

Γαλατίη Καρόλοιο Λενορμάντου ἐπίκλησιν
Κλεινὴ πατρὶς ἔχει σῶμα καταφθιμένου,
Μουσάων θεράποντος ἀρίφρονος, οὗ κλέος εὐρὺ
Πᾶσαν ἀν' Εὐρώπην ἔπλετ' ἐπ' ἰδμοσύνῃ,
'Ατθὶς δὲ κραδίην ἐνὶ κόλποις ἐνθάδε γαῖα
Κεύθει, τήν περ ἑῇ ἴσ' ἐφίλησε πάτρῃ.

B.

Καὶ σὺ φάος, Κάρολε, γλυκερὸν λίπες ἠελίοιο;
Υἱὲ Λενορμάντου Πιερίδων ἐπέτα.
Καὶ σὺ φάος λίπες· αἱ δὲ τεαὶ ζώουσιν ἐσαιὲν
Δέλ[illegible] μάρτυρες ἰδμοσύνης.
Καὶ σὸν μὲν φθιμένοιο παλίμπλουν δέξατο σῶμα
Εὔανδρος Γαλατῶν γαῖα μενεπτολέμων·
Ἦτορ δ' Ἀτθὶς ἔχει χθὼν ἐνθάδε, τήν περ ἐκείνῃ,
Ὄφρ' ἔπλες ἐν ζωοῖς, τῖες ὁμῶς πατρίδι.

ΟΙ ΙΠΠΟΤΑΙ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΝ ΡΟΔΩ (*).

—ooo—

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος οἱ ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ διωχθέντες ἐκ τῆς Παλαιστίνης μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Ῥόδον. Ἐπέπρωτο νὰ κατασυντριφθῇ ὑπ' ὀλίγων ἀνδρείων ἱπποτῶν ἡ ἀλαζονία τοῦ ἀγερώχου Μωάμεθ τοῦ Β' ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ, τῇ ἀποτελούσῃ μετὰ

(1) Ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ὑπὸ Σολιμάνου ἐξώσεως αὐτῶν εἰς τὴν Μελίτην.

τῆς Κρήτης τὰς δύο νύμφας τοῦ ἀρχιπελάγους. Κυριεύσας ὁ Μωάμεθ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ ἐκθρονίσας τοὺς βασιλεῖς Δημήτριον καὶ Στέφανον Παλαιολόγον ἀδελφοὺς τοῦ δυστυχεστάτου, πλὴν γενναιοτάτου, τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου, προσεκάλεσε τοὺς ἱππότας τῆς Ῥόδου νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ τὰς κλεῖδας τῆς νήσου, ὥς ποτε ὁ Ξέρξης προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ γαῖαν καὶ ὕδωρ εἰς σημεῖον ὑποταγῆς. Ὡς δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπήντησαν τῷ Ξέρξῃ « ἐλθὲ καὶ λάβε αὐτὰ », οὕτω καὶ οἱ ἱππόται τῆς Ῥόδου διὰ τοῦ ἀνδρείου αὐτῶν ἀρχηγοῦ εἶπον τῷ Μωάμεθ· « Ἡμεῖς ὀφείλομεν τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥόδου εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὀμνύομεν ἐπὶ τοῦ ξίφους μας νὰ ἤμεθα οὐχὶ ὑποτελεῖς ἀλλὰ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ὀθωμανῶν.»

Ἡ εὔτολμος αὕτη ἀπάντησις κατετάραξε τὸν Μωάμεθ, ὅστις ἔπεμψεν εἰς Ῥόδον πολυάριθμον στόλον, φέροντα ἑκατὸν χιλιάδας στρατοῦ, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν θρασύτητα τῶν ἱπποτῶν τῆς νήσου ἐκείνης (1).

Ἡ Ῥόδος κεῖται παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ γειτονεύει πρὸς τὴν ὡραίαν παραλίαν τῆς Ἰωνίας καὶ τὰς πλουσίας χώρας τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας, ἄλλοτε ὂν ματτὰς διά τε τὰς τέχνας καὶ τὴν ἐμπορίαν. Διατελέσασα καὶ αὐτὴ ἐπὶ πολὺν χρόνον κρατα ὰ ἕνεκα τῆς βιομηχανίας, τῶν ναυτικῶν νόμων καὶ τῆς γεωργίας, ἀνεδείχθη ἐφάμιλλος τῆς Τύρου, τῆς Ἐφέσου, τῆς Μιλήτου καὶ τῆς Σάμου. Ἡ δὲ πόλις αὐτῆς κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν. Προασπιζομένη ὑπὸ μεγάλων ὀχυρωμάτων ἐκλείετο συγχρόνως ἐκ τείχους. Εἶχε δύο λιμένας προφυλαττομένους τὸν μὲν ἐκ τοῦ πύργου « Ἁγίου Ἕλμου » τὸν δὲ ἄλλον εἰς ὃν ἵστατο ὁ περίφημος ἐκ χαλκοῦ κολοσσὸς, ὃν ἤγειρον οἱ Ῥόδιοι πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡλίου, ἐκ δύο ὀχυρωμάτων.

Δύο λεύγας πορρωτέρω τῆς πόλεως ὑπῆρχε λόφος καλούμενος « τοῦ Ἁγίου Στεφάνου », λόφος περίφημος, διότι ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων αὐτοῦ ἐσκήνωσε Δημήτριος ὁ πολιορκητής. Ἡ παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν πρώτη ἔφοδος ἐγένετο κατὰ τοῦ ὀχυρώματος « Ἁγίου Νικολάου », κειμένου εἰς τὴν ἄκραν τοῦ πρώτου λιμένος, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπέστη μεγίστην ζημίαν ἐκ τῶν ὀθωμανικῶν τηλεβόλων, ἐκχεόντων χάλαζαν σφαιρῶν. Ἰδὼν ὁ μεγάλος μάγιστρος Δοβυσσῶν τὴν ζημίαν ταύτην, διέταξε νὰ κατασκευασθῶσιν ἀμέσως κανονοστοιχίαι πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ῥήγματος, καὶ γνωρίζων, ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Ῥόδου ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ ὀχυρώματος τούτου, συνεκλείσθη μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Ἀντωνίου Δοβυσσῶνος ὑποκόμητος τοῦ Μοντείλου καὶ μετά τινων ἄλλων ἐπιθυμούντων νὰ συμμεθέξωσι τῆς τύχης τοῦ ἀρχηγοῦ των.

Εἰ καὶ δυσπρόσιτον τὸ ῥῆγμα τοῦ « Ἁγίου Νικολάου », οὐχ ἧττον ὅμως ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τούρκων, ὁ Βεζίρης Μισσὰχ διέταξεν εὐθὺς τὴν ἔφοδον. Ὅθεν ἀνελκύσαντες οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ ξίφη ἀνεῖρπον εἰς τὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν βεβαίως ἕτερον ὀχύρωμα. Ὁ δὲ μεγάλος μάγιστρος Δοβυσσὼν ἐνεθάῤῥυνε τοὺς ἱππότας καὶ παρευρίσκετο ὅπου μεγαλήτερος ἦτο ὁ κίνδυνος. Λίθου δὲ ἀφαιρέσαντος ἐκ τῆς κεφαλῆς του τὴν περικεφαλαίαν, τὸν καθικέτευον οἱ ἱππόται ν' ἀποσυρθῇ. Ἀλλ' αὐτὸς γενναίως ἀπήντησεν· « Ἰδοὺ ἡ διὰ τὸν ἀρχηγόν σας προορισθεῖσα θέσις ». Ἐνθαῤῥυνόμενοι οἱ ἱππόται ἐκ τῆς γενναίας τοῦ ἀρχηγοῦ των διαγωγῆς ἀπέκρουσαν ἀνδρείως τὴν ἔφοδον ταύτην. Βλέπων δὲ ματαιουμένους τοὺς σκοπούς του ὁ Μισσὰχ ἐνόμισεν, ὅτι ἠδύνατο ἴσως νὰ καταβάλῃ τοὺς ἱππότας διὰ τοῦ τρόμου. Ὅθεν ἐμπήξας ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ ὀχυρώματος μεγάλους πασσάλους, ὡρκίσθη ὅτι ἐπ' αὐτῶν ἤθελον ἅπαντες ἀποθάνει, ἐὰν δὲν παρέδιδον τὴν νῆσον. Συγχρόνως δὲ ὑπεσχέθη εἰς τὸν στρατόν του τὴν λαφυραγωγίαν, καὶ ἵνα ἐξασθενήσῃ, εἰ δυνατὸν, τὰς δυνάμεις τῶν πολιορκουμένων προσεποιήθη ὅτι ἡ ἔφοδος ἤθελεν εἶσθαι γενικὴ καὶ σύγχρονος. Τὰ τύμπανα ἐκρούσθησαν· τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου ἐδόθη· οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ μανιωδῶς ἐφώρμησαν καθ' ὅλων τῶν μερῶν τοῦ ὀχυρώματος ἀλαλάζοντες, Ἀλλὰχ! Ἀλλὰχ! Οἱ ἱππόται ὅμως οὐδόλως ἐδειλίασαν. Αἱ κανονοστοιχίαι ἅπασαι ἤρχισαν ἀνέτως νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιφέρουσαι μεγίστην ζημίαν. Ταὐτοχρόνως δὲ ἐφόνευον διὰ τοῦ ξίφους ἢ διὰ μεγάλων λίθων τοὺς διαφεύγοντας τὸ ῥαγδαῖον πῦρ τῶν τηλεβόλων, καὶ προσπαθοῦντας νὰ ὑπερβῶσιν, εἰ δυνατὸν, τὸ τεῖχος. Μακρὰν ἱστάμενος ὁ Μισσὰχ καὶ ὁρῶν τὴν θραῦσιν τοῦ στρατοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Μετὰ μικρὸν δὲ ἀποβιβάσας αὐτὸν εἰς πλοῖα ἀνεχώρησε κατεσπευσμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν, μὴ δυνηθεὶς νὰ καταθέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ κυρίου του τὰς κλεῖδας τῆς Ῥόδου.

Ἀποβιώσας ὁ Μωάμεθ κατέλιπε δύο υἱοὺς, τὸν Βαγιαζίτην καὶ τὸν Ἰὲμ ἢ Ζιζύμην κατά τινας συγγραφεῖς· ὁ Βαγιαζίτης ὡς πρωτότοκος ἀνηγορεύθη Αὐτοκράτωρ ἐν ἡλικίᾳ δύο καὶ τριάκοντα ἐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἰὲμ εὑρίσκετο ἐν Συρίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμου στρατοῦ ὅπως ἐπισκοπεύῃ τὰ διαβήματα τοῦ Σουλτάνου τῆς Συρίας προτιθεμένου νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Παρασυρθεὶς ὑπὸ κενοδοξίας καὶ ἐνθουσιασθεὶς παρά τινων ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ του συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἀμφισβητήσῃ πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδὲν ὅμως κατώρθωσε διότι ὁ Βαγιαζίτης πέμψας πολυάριθμον στρατιὰν, ἣν ἦγεν ὁ ἀνδρεῖος Ἀχμὲτ, κατετρόπωσε κατὰ κράτος τὸν στρατὸν τοῦ Ἰὲμ μόλις δυνηθέντος νὰ σωθῇ. Καταδιωκόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτου, καὶ μὴ δυνάμε-

(1) Τὰς περιπετείας τῆς ἐπὶ Μωάμεθ πολιορκίας τῆς Ῥόδου πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐν ἐκτάσει ἀφηγήθησαν, ἰδίως δὲ ὁ Ἀββᾶ Βερτών. Μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων ὅσα συνεβουλεύθη ὁ Βερτὼν ὑπάρχει καὶ ἡ Guillelmi Caoursini Rhodiorum vicecancellarii, obsidionis Rhodiae urbis descriptio, ἤτοι Γουλιέλμου τοῦ Καουρσίνου, ὑπογραμματέως τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου, περιγραφὴ τῆς πολιορκίας τῆς Ῥόδου. Βιβλίον σπανιώτατον, τυπωθὲν πρῶτον ἐν Οὔλμῃ τῷ 1496, ἔπειτα δὲ ἐν Ῥώμῃ τῷ 1584.

ὑος νὰ εὕρῃ εἰς οὐδὲν μέρος ἀσφάλειαν, μετέβη εἰς Ῥόδον, ἔνθα οἱ ἱππόται ἐδέχθησαν αὐτὸν μεθ' ὅλων τῶν ἀποδιδομένων τοῖς βασιλεῦσι τιμῶν.

Μαθὼν ὁ Βαγιαζίτης ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ εὗρε καταφύγιον ἐν Ῥόδῳ, καὶ γινώσκων ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς σπάθης, ἐπρότεινεν εἰς τοὺς ἱππότας συνθηκολογίαν. Τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ἐδέχθη πρόθυμος ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἱπποτῶν, ἐπιθυμῶν νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς εὐκαιρίας οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ παραβιάσῃ τοὺς νόμους τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς τιμῆς.

Ἐστάλη λοιπὸν πρεσβεία εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεφασίσθη α'. ὁ Ἰὲμ νὰ διαφυλάττηται παρὰ τῶν ἱπποτῶν· β'. νὰ μὴ παραδώσωσιν αὐτὸν μέχρις ὡρισμένου χρόνου εἰς οὐδένα βασιλέα εἴτε Ὀθωμανὸν, εἴτε Χριστιανόν· γ'. ὁ Βαγιαζίτης ὑπεχρεώθη νὰ χορηγῇ εἰς τοὺς ἱππότας κατ' ἔτος πέντε καὶ τριάκοντα χιλιάδας δουκάτων. Παρελθόντος τοῦ πρὸς φύλαξιν τοῦ Ἰὲμ χρόνου οἱ ἱππόται τῆς Ῥόδου παρέδωκαν αὐτὸν πρὸς τὴν Α. Ἁγιότητα τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον, ἥτις περιέμενεν ἀνυπομόνως τὴν στιγμὴν καθ' ἣν οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἤθελον ἐγερθῇ τοῦ ληθάργου καὶ προσφέρει αὐτῷ βοήθειαν ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Βαγιαζίτου. Οὐδὲν ὅμως διέπραξαν οὗτοι, ἔδειξαν δὲ καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην τὴν συνήθη αὐτῶν ἀδράνειαν καὶ ἀναλγησίαν. Ὁ δὲ Ἰὲμ ἀπεβίωσεν ἐν Νεαπόλει ὀνειροπολῶν ἔτι μεγαλεῖα καὶ δόξας.

Ἐπιθυμῶν ὁ Σολιμὰν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σελὶμ, ἐστράτευσε πρῶτον κατὰ τοῦ Βελιγραδίου ἐλθὼν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης. Κυριεύσας δὲ τὴν Οὑγγαρίαν, ἐστράτευσεν ἔπειτα κατὰ τῆς Ῥόδου, ἣν δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ ὁ πορθητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐφ' ἧς εἶχε κατασυντριφθῇ ἡ ἀλαζονία τοῦ Μωάμεθ πέμψαντος κατ' αὐτῆς, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, 300 πλοῖα καὶ 100 χιλιάδας στρατιωτῶν. Τὸ προπύργιον τοῦτο κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς βαρβαρότητος δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῇ Μωάμεθ ὁ Β'. Ἠδυνήθη ὅμως νὰ πατήσῃ αὐτὸ διὰ τῆς προδοσίας ὁ διάδοχος αὐτοῦ.

Μαθὼν ὁ τότε μεγάλος μάγιστρος L'Isle-Adam τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Σολιμάνου κατὰ τῆς Ῥόδου, ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὴν Αὐ. Ἁγιότητα τὸν Πάπαν Ἀδριανὸν, πρὸς τὸν Κάρολον Ε', καὶ πρὸς τὸν Φραγκῖσκον Α', ζητῶν βοήθειαν. Δυστυχῶς ὅμως οἱ βασιλεῖς οὗτοι διέκειντο εἰς ἔριδας πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὐδεμίαν ἔδωκαν συνδρομήν. Μόνη ἡ πατρὶς τοῦ Μίνωος, ἡ γενναία Κρήτη, ὑποτρέφουσα αἰώνιον μῖσος κατὰ τῶν σφαγέων τῶν Ὀρθοδόξων, ἑκουσίως προσέφερε τῇ Ῥόδῳ πεντακοσίους ἀνδρείους στρατιώτας, καὶ τὸν ἄξιον αὐτῆς μηχανικὸν Μαρτινέγκον. Ἐλθὼν οὗτος εἰς Ῥόδον ἐσυμβούλευσε τὸν μάγιστρον L'Isle-Adam νὰ ἐπισκευάσῃ ἅπαντα τὰ ὀχυρώματα καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ νέα ἀναγκαιότατα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου. Τὸ φρούριον «Ἅγιος Νικόλαος» ἠσφαλίσθη διὰ βυθίσεως πλοίων πρὸ αὐτοῦ. Ἕκαστος δὲ τῶν ἱπποτῶν ὡρκίσθη ἐπὶ τοῦ ξίφους του νὰ ὑπερασπισθῇ γενναίως βῆμα πρὸς βῆμα τὴν εἰς αὐτὸν ἀνατεθεῖσαν θέσιν. Οὕτω πως προετοιμασθέντες οἱ ἱππόται περιέμενον μὲ καρδίαν πάλλουσαν τὸν ἐχθρόν. Ὁ Τουρκικὸς στόλος, συγκείμενος ἐκ τετρακοσίων πλοίων, ναυαρχοῦντος τοῦ περιφήμου κορσάρου Κουρτόγλου, φέρων τεσσαράκοντα καὶ ἑκατὸν χιλιάδας στρατιωτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μουστὰ πασσᾶ, εὐνοουμένου καὶ γυναικαδέλφου τοῦ Σολιμάνου, δὲν ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ εἰς Ῥόδον.

Αἱ παρὰ τῶν Τούρκων ἐγερθεῖσαι καννονοστοιχίαι ἀμέσως κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν τηλεβόλων τῶν ὀχυρωμάτων, οὐδὲ ἠδύναντο ν' ἀποβιβασθῶσιν οἱ Ὀθωμανοὶ χωρὶς νὰ καταστραφῶσι παρὰ τῶν τηλεβόλων τῶν πολιορκουμένων. Θαυμάζοντες οἱ Γενίτζαροι τὴν παραδειγματικὴν τῶν ἱπποτῶν καρτερίαν, ὑπερβαίνουσαν τὰς προσδοκίας των, ἐψιθύριζον ὅτι ἤθελεν ἴσως ἐπαναληφθῇ ἡ πρώτη ἐπὶ Μωάμεθ ἐπονείδιστος ἔφοδος. Ἀκούσας τὸν ὑπόκωφον τοῦτον ψιθυρισμὸν ὁ Πηρὶ πασσᾶς καθικέτευσε τὸν Σουλτάνον νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν στρατόν. Ἐλθὼν δὲ πεζὸς ὁ Σουλτάνος εἶπε πρὸς τὸν στρατόν· «Ὁ βασιλεὺς ὑμῶν ἐγκατέλιπεν ἐπὶ μικρὸν τὴν Μητρόπολιν διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀπίστους.» Μετὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Σουλτάνου ἐπανελήφθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ῥόδου. Ὁ Μουστὰ πασσᾶς ἐπυροβόλει κατὰ τοῦ ὀχυρώματος «τῆς Ἀγγλίας,» ὁ Πηρὶ πασσᾶς κατὰ τοῦ «τῆς Ἰταλίας», ὁ δὲ Ἀχμὲτ ἐτοποθετήθη ἀπέναντι τοῦ ὀχυρώματος «τῆς Ἱσπανίας.» Οἱ πολιορκούμενοι ἤρχιζον νὰ ἐλλείπωσι πυρίτιδος, ὅτε τοῦ ἀξίου Μαρτινέγκου προσβληθέντος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ ἐκ τυχαίας πυρσοκροτήσεως πυροβόλου, ἐθεωρήθη τὸ περιστατικὸν τοῦτο ὡς ὀλέθριος πρόδρομος τῆς πτώσεως τῆς Ῥόδου.

Ὁ Πηρὶ πασσᾶς ἀφοῦ πρῶτον εἶδε νὰ καταστραφῶσι τριάκοντα ὑπόνομοι, ἃς εἶχε προετοιμάσει, κατηδάφισε τὸ ὀχύρωμα «τὴν Ἀγγλίαν,» ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου ἀπετεφρώθησαν πλεῖστοι ἱππόται.

Τότε οἱ Ὀθωμανοὶ ἐφώρμησαν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλης ζημίας. Ἠθέλησαν τελευταῖον νὰ δοκιμάσωσι τὴν τύχην τῶν ὅπλων ὁ Μουσταφᾶς καὶ ὁ Ἀχμὲτ, ὁ τελευταῖος τῶν ὁποίων ἔφθασε μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὀχυρώματος «τῆς Ἱσπανίας» ἔνθα καὶ ἐνέπηξε τὴν σημαίαν του. Ἀλλ' ὁ μεγάλος μάγιστρος L'Isle-Adam, παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἐγκρίτων ἱπποτῶν, δρομαίως μετέβη ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν κορυφὴν ἐκείνην. Μετὰ τοσαύτης δὲ ὁρμῆς ἔγινε καὶ ἡ προσβολὴ αὕτη, ὥστε καὶ πάλιν οἱ πολιορκηταὶ διεσκορπίσθησαν· καὶ μετὰ ἔφοδον διαρκέσασαν ἐπὶ ἓξ ὁλοκλήρους ὥρας, ὁ σουλτάνος διέταξε τὴν ὑποχώρησιν ἐγκαταλιπὼν εἰκοσακισχιλίους νεκρούς.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ὁ Σουλτάνος ἡτοιμάζετο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ῥόδον. Ἀλλ' ἀκούσας παρὰ τοῦ προδότου d'Amaval ὅτι ἡ Ῥόδος ἔλειπε ζωοτροφιῶν καὶ πολεμεφοδίων, καὶ ὅτι οἱ ἀνδρειότεροι τῶν ἱπποτῶν εἶχον φονευθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔφοδον, διέταξε νὰ ἀνεγείρωσι νέας καννονοστοιχίας, καὶ ὁ στρατὸς νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰ χαρακώματα. Βλέπων ὁ μεγάλος μάγιστρος

L'Isle-Adam τὰς νέας ταύτας τοῦ Σουλτάνου προετοιμασίας, καὶ συγκινηθεὶς ἐκ τῶν δακρύων καὶ παρακλήσεων τοῦ τε κλήρου καὶ τῶν πολιτῶν, ἐδέχθη ἀκουσίως τὴν περὶ συνθηκολογίας πρότασιν. Διὰ συνθήκης λοιπὸν εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ εἰς Ῥόδον τὴν ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἔτους 1522. Σεβόμενος ὁ Σολιμὰν τοὺς ἱππότας δι' ἣν ἔδειξαν καρτερίαν ἠθέλησε νὰ προσφέρῃ αὐτοῖς δεῖγμα τιμῆς, ἀπαγορεύσας ῥητῶς εἰς τὸν στρατόν του τὴν λαφυραγωγίαν, ἐνῷ ἐν ἄλλῃ περιπτώσει, ὅτε ἐκυρίευσε τὴν Οὐγγαρίαν, ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους μῆνας ἐλεηλάτει τὸν δύστηνον ἐκεῖνον τόπον. Διὰ τῆς αὐτῆς συνθήκης ἐπετράπη τοῖς ἱππόταις ν' ἀναχωρήσωσι μεθ' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν τιμῶν. Μετέβησαν δὲ συνεργείᾳ Καρόλου τοῦ Ε' εἰς Μελίτην. Μετ' αὐτῶν ἐγκατέλιπον τὴν Ῥόδον καὶ πλεῖστοι τῶν κατοίκων, μὴ ἀνεχθέντες νὰ κύψωσι τὸν τράχηλον εἰς τὴν δίστομον τοῦ Ἀγαρηνοῦ ῥομφαίαν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΡΟΥΣΗΣ.

—ooo—

Δημήτριος Νικολάου Προύσης, τὴν πατρίδα Βυζάντιος, ὅπου καὶ ἐσπούδασε τὴν πάτριον γλῶσσαν, ἔφθασεν εἰς Βενετίαν τὸ 1825 ἔτος, καὶ ἐτελεύτησε τὴν 23 Νοεμβρίου (5 Ὀκτωβρίου) τοῦ 1854 ἐν ἀκμαίᾳ εἰσέτι ἡλικίᾳ ἐτῶν περίπου 52. Ἐλθὼν δὲ ἐνταῦθα, εὐμενεστάτης ἔτυχεν ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ τότε ἐν μεγαλεμπόροις ἐντίμου καὶ ἐναρέτου ἀνδρὸς Ἀλεξίου Νικολαΐδου Ζαγοραίου, οὗ τὸ λαμπρὸν κατάστημα καὶ αἱ μεγάλαι ἀγαθοεργίαι εἶχον καταστήσει παρὰ τοῖς ἐνταῦθα ὁμογενέσι καὶ ἀλλαχοῦ πασίγνωστον καὶ προσφιλέστατον τὸ ὄνομά του. Ὁ Προύσης, ἐπιδοθεὶς εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον καὶ διδαχθεὶς τὴν διπλογραφίαν παρὰ τοῦ τότε διευθυντοῦ τοῦ ἐπισήμου ἐκείνου οἴκου Ἰωσὴφ Βελούδου, τοῦ φιλογενεστάτου καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελῳδίας ἐγκρατεστάτου καὶ πανσεβάστου πατρός μου, δὲν ἐγκατέλιπε τὰς Μούσας καὶ τὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης σπουδὴν, ἣν καὶ κατὰ βάθος ἐγίνωσκε καὶ μετὰ πολλῆς κομψότητος ἔγραφεν· ἀλλὰ καὶ νέους τινὰς φίλους αὐτοῦ πολλάκις ἐβοήθει εἰς τὴν τῶν ἡμετέρων ἀρχαίων συγγραφέων κατάληψιν.

Ἔτυχον δὲ τότε διατρίβοντες ἐν Βενετίᾳ καὶ ἄλλοι τοῦ Ἔθνους ἡμῶν λόγιοι, Ἀνδρέας Μουστοξύδης, στολισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἰταλικῶν γραμμάτων, Σπυρίδων Βλαντῆς, ὁ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἔθνους μοχθήσας, καὶ ὁ συγχρόνως σχεδὸν τότε παραδίδων τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετὰ κοινῆς καὶ ἀναμφισβήτου ὠφελείας εἰς τὴν ἡμετέραν Φλαγγινιανὴν Σχολὴν, ὁ σεβάσμιος καὶ ἐνάρετος Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς, ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη χρηματίσας διευθυντὴς καὶ καθηγητὴς ἐν τῇ εἰρημένῃ Σχολῇ, πρωτοψάλτης ἐνταυτῷ, καὶ ἀξιομίμητον εὐσεβείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς τάξεως παράδειγμα ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ναῷ. Μετὰ τούτων φιλικῶς σχετισθεὶς ὁ Προύσης πολλάκις συνδιελέγετο, ὡς μετ' ἀνδρῶν σοφῶν μὲν καὶ ἐναρέτων, λόγῳ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπιλαμπρυνάντων τὸ ἔθνος.

Διαιρῶν δὲ ὁ Προύσης τὸν βίον του μεταξὺ τοῦ τε ἐμπολαίου καὶ τοῦ λογίου Ἑρμοῦ, ἀφιέρωνε τὸν περιττεύοντα καιρὸν εἰς τὴν διόρθωσιν τινῶν παρὰ τοῦ τότε ἀκμάζοντος (νῦν δὲ ὅλως ἐκλείψαντος) τυπογραφείου τοῦ ἀοιδίμου Γλυκὺ ἐκδιδομένων βιβλίων, καὶ τῶν παρὰ τοῦ ἄλλου Τυπογράφου Φραγκίσκου τοῦ Ἀνδρεώλα, ἐν οἷς μνημονεύομεν τὸ Κυριακοδρόμιον Ν. τοῦ Θεοτόκη παρὰ τοῦ δευτέρου τυπογραφείου ἀνατυπωθὲν (1831), καὶ παρὰ τὸν Μιχαὴλ Η. τοῦ Γοδδελᾶ μεταφρασθέντα Τηλέμαχον, οὗ καὶ τὸ λεκτικὸν μετεποίησεν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον (1831). Καί τοι τὸ ὄνομά του δὲν φαίνεται εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ βιβλίου τούτου, ἀλλὰ μόνον τὸ τοῦ κυρίου Ἀντωνίου Ἀ. Πατεράκη τοῦ Χίου, ἡ ἀλήθεια ὅμως ἀπαιτεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ οὐσιώδης μεταρρύθμισις πόνημα εἶναι τοῦ Προύση. Τοῦτο λέγομεν οὐχ ἵνα προσβάλωμεν τὸν ἄνδρα, φίλον χρηματίσαντα τοῦ Δημητρίου, ἀλλ' ἵνα παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ φιλία ἐνίοτε εἶναι τοσοῦτον γενναία, ὥστε καὶ τοὺς ἰδίους κόπους χαρίζει, χωρὶς κἂν ν' ἀποδοθῇ ἐνίοτε παρὰ τοῦ φιλοδωρηθέντος ὁ τῆς εὐγνωμοσύνης φόρος.

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1828 ἔτους, ὁ μεγαλοφυὴς τῆς Ἑλλάδος Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας προσεκάλει τὸν Μουστοξύδην εἰς εὕρεσιν ἀνδρὸς εἰδήμονος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς ἰδιαιτέρου αὐτοῦ γραμματέως, καὶ ἱκανοῦ νὰ διαδεχθῇ ἄλλον τινὰ μέλλοντα ν' ἀναχωρήσῃ. Τότε ἐξελέχθη παρὰ τοῦ Μουστοξύδου ὁ Προύσης, ὅστις μεταβὰς ἐκεῖ, μετὰ ἑνὸς ἔτους διατριβὴν εἰς Αἴγιναν καὶ Ναύπλιον, ἰδὼν καὶ τὸν ἀναβρασμὸν τῶν διχονοιῶν, καὶ προβλέπων ἄλλους κινδύνους καὶ πολιτικὰς συμφορὰς, παρῃτήθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Βενετίαν. Ἔμεινε δὲ παρὰ τῷ θείῳ αὐτοῦ Ἀλ. Νικολαΐδῃ, μέχρι τοῦ 1834 ἔτους, ὅτε θανόντος τούτου ἠναγκάσθη νὰ δοκιμάσῃ καὶ πάλιν τὴν τύχην εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ ἀπῆλθε τὸ 1835. Προσφόρων ὅμως περιστάσεων ἀποτυχὼν εἰς Ναύπλιον, καὶ τοῦ ἡσυχάζοντος βίου τὴν γαλήνην εἰς ἄκρον ἀγαπῶν, ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν φίλην αὐτῷ Βενετίαν, ἀφ' ἧς δὲν ἀπεσπάσθη μέχρι τελευτῆς αὐτοῦ, ἀφιερωθεὶς ὅλως εἰς τὴν ἐμπορίαν. Διετήρησε δὲ ἐπίμονον τὸν ὑπὲρ τῆς παιδείας ἔρωτά του, οὗ καὶ ἀναντίρρητον μαρτυρίαν ἔχομεν τὴν εἰς τὴν ἡμετέραν φωνὴν καλλιεπῆ μετάφρασιν τοῦ *περὶ τῶν καθηκόντων τῶν ἀνδρῶν λόγου πρὸς νέον* Σιλβίου τοῦ Πελλίκου, ἐκδοθεῖσαν τὸ μὲν πρῶτον παρὰ Ἀνδρεώλα τὸ 1835, δεύτερον δὲ παρὰ τῷ Γλυκῦ τὸ 1849 ἔτος.

Σχολάζων δὲ ἀπὸ τῶν ἐμπορικῶν αὐτοῦ ὑποθέσεων ὁ φιλόμουσος Προύσης ἐξήσκεῖτο πάντοτε περὶ τὴν μετάφρασιν καὶ ἄλλων ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ συγγραμμάτων, ἅτινα ὅμως κατέλιπεν ἀνέκδοτα, ὡς καὶ περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ τυπογραφείου τοῦ Φοίνικος τυπουμένων ἐκκλησιαστικῶν καὶ σχολαστικῶν βιβλίων ἀπὸ τοῦ 1850 μέχρι τοῦ 1854.

Ἀνὴρ λόγιος, ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἔτι καὶ τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς εἰδήμων, ἔμπειρος περὶ τὰ ἐκκλησιαστικά, διατρέφων ἀπαύστως τὴν ψυχὴν διὰ τῆς λιπαρᾶς ἀναγνώσεως τῶν θείων Γραφῶν, σύζυγος ἄριστος φιλοστοργοτάτης γυναικός, ἐκ φύσεως ἔχων τὸ ἀφηγητικὸν καὶ τὸ ἀστεῖον, διῆγε βίον κατοικίδιον ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῶν συγγενῶν του.

Τοσαῦτα καὶ μόνον γνωρίζομεν περὶ τοῦ ἡμετέρου τούτου ὁμογενοῦς, ὅστις ἠδύνατο νὰ πλουτίσῃ τὸ ἔθνος διά τινων ἐπωφελῶν μεταφράσεων, ἂν ἐκ τῆς ἀκροσφαλοῦς ὑγιείας δὲν ἐμποδίζετο, καὶ ἂν πολλάκις οἱ συνέσει καὶ παιδείᾳ κεκοσμημένοι δὲν ἠναγκάζοντο ν' ἀντιπαλαίωσι πρὸς τὴν δυσμένειαν τῶν καιρῶν καὶ τῆς τύχης.

Ἐν Βενετίᾳ.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΒΕΛΟΥΔΗΣ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—οοο—

ΥΠΟΣΧΕΣΕΙΣ. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι δίδοντες ἐνθέρμους καὶ συνεχεῖς ὑποσχέσεις. Διαιροῦνται δὲ οὗτοι εἰς δύω κατηγορίας· εἰς τοὺς θέλοντας ἐκ κακῆς ἕξεως νὰ ὑποκλέπτωσι τὴν εὔνοιαν ὅλων ὅσους πλησιάζουσιν, ἑπομένως ὑποσχόμενοι τέρατα καὶ σημεῖα, χωρὶς τῆς ἐλαχίστης προθέσεως τοῦ νὰ ἐκπληρώσωσι ποτὲ τὴν ὑπόσχεσίν των· καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, τοὺς θερμοὺς τὴν καρδίαν, οἵτινες ὅταν δαψιλεύωσιν ὑποσχέσεις, ἔχουσι τῷ ὄντι καὶ τὴν προαίρεσιν τοῦ νὰ πράξωσιν ὅ,τι λέγουσιν. Ἀλλ' ὅταν μετὰ ταῦτα ἔλθῃ τῆς ἐκτελέσεως ὁ καιρός, ἀφ' οὗ παρέλθῃ ἡ πρώτη ὁρμή, τότε αἱ θυσίαι καὶ αἱ δυσκολίαι φαίνονται ὑπὸ νέαν ἔποψιν· τότε ὁ ὑποσχεθεὶς ἐψυχράνθη, καὶ ὁ ἐλπίζων, ἀπατηθείς, αἰσθάνεται διπλασίαν τὴν λύπην του.

ΔΙΑΖΥΓΙΟΝ. Περίεργοι εἶναι αἱ περὶ διαζυγίων εἰδήσεις εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπως ἀναγινώσκομεν αὐτὰς εἰς ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς Κυβερνήσεως. Ἐντὸς εἴκοσιν ἐτῶν ἡ αὔξησις αὐτῶν ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος· ἀπὸ τοῦ 1841 μέχρι τοῦ 1850 παρουσιάσθησαν εἰς τὰ δικαστήρια 1000 ἕως 1100 αἰτήσεις περὶ διαζυγίων κατ' ἔτος· ἀπὸ μὲν τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1855, 1550 κατὰ μέσον ὅρον, τὸ δὲ 1856, 1663, τὸ 1857, 1727, καὶ τὸ 1858, 1977.

Ἐκ τῶν 1977 τελευταίων τούτων αἰτήσεων, αἱ μὲν 1777 ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἱ δὲ 200 ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν· αἱ 1829 αἰτίαν εἶχον βαρείας ὕβρεις, πληγὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀτοπήματα, αἱ 124 παρεκτροπὰς τῆς συζύγου, αἱ 99 ὁμοίας τοῦ ἀνδρός, καὶ 38 καταδίκην ἀτιμωτικὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸ τοῦ γάμου.

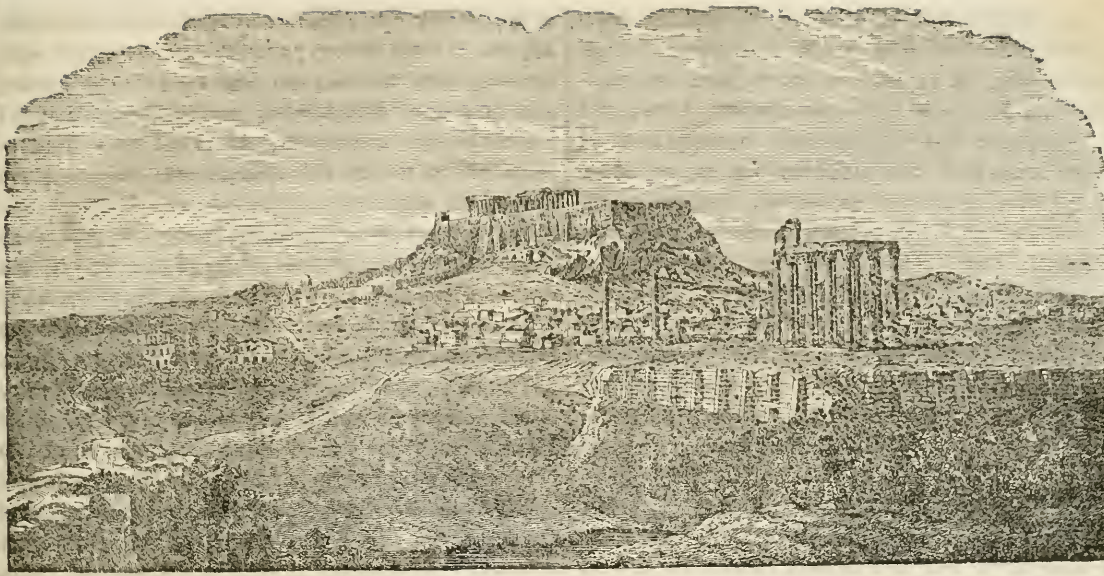
Τὰ δικαστήρια ἐδέχθησαν τὰς 1493 καὶ ἀπέρριψαν τὰς 212. Αἱ δὲ λοιπαὶ 272 διεγράφησαν εἴτε διὰ παρεμπεσόντα θάνατον τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων, εἴτε κατ' αἴτησιν τοῦ ἐνάγοντος.

ΔΕΝΔΡΟΝ ΚΗΡΟΦΟΡΟΝ. Μεταξὺ τῶν φυσικῶν προϊόντων τῆς Κίνας, ὑπάρχουσι πολλά, ἅτινα καί τοι μὴ ἔχοντα γεωργικὴν καὶ ἐμπορικὴν σημασίαν ὁποίαν τὸ τσάϊ καὶ ἡ μέταξα, δὲν εἶναι ὅμως ἀνάξια λόγου, καὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ Κινέζοι γινώσκουσι πῶς νὰ μεταχειρίζωνται τὰ γεννώμενα εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν. Καλλιεργοῦσι παραδείγματος χάριν δένδρον προάγον κηρὸν λευκὸν καὶ διαφανῆ, δι' οὗ κατασκευάζουσι κηρία.

Ἱεραπόστολός τις γάλλος δοκιμάσας μόνος τὰς μεθόδους δι' ὧν κατασκευάζεται ὁ κηρὸς οὗτος, ἐξέθετο πολλὰ περὶ αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἰδοὺ ἐν περιλήψει ἡ συγκεφαλαίωσις· τὸ κηροφόρον δένδρον, εἰ καὶ ὀνομάζεται οὕτως, δὲν προάγει ὅλως ἀμέσως κηρόν, ὡς καὶ ἡ μωρέα δὲν προάγει μέταξαν, ἀλλὰ διά τινος ζωϋφίου. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν δένδρων, ὅσα ἐκαρποφόρησαν ἤδη, ἐξογκώσεις κεράσου ἔχουσαι μέγεθος. Αἱ ἐξογκώσεις αὗται εἶναι φωλεαί, τὰς ὁποίας ἀποσπῶντες θέτουσιν ἐπὶ ἀχύρου καὶ κρεμῶσιν εἰς τοὺς κλάδους τῶν δένδρων. Περὶ δὲ τὸ τέλος Μαΐου, ὅταν τὸ δένδρον ἀνθῇ, οἱ ἐν ταῖς φωλεαῖς σκώληκες ἐκκολάπτονται, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἔντομα διασκορπίζονται εἰς τὸ δένδρον.

Μετὰ ἕνα περίπου μῆνα προσκολλῶνται εἰς τὰ φύλλα, τὰ ὁποῖα διπλονόμενα ὑπὸ τῶν ἐντόμων, σχηματίζονται οὕτως εἰπεῖν κατοικίαι. Μετ' ὀλίγον ὕλη χνοώδης γεννᾶται περὶ αὐτά, ἥτις αὐξάνει καὶ συμπυκνοῦται οὕτως ὥστε τὰ καλύπτει ἐξ ὁλοκλήρου· ἡ ὕλη αὕτη ἣν τινα συγκομίζουσι τὸν Σεπτέμβριον, εἶναι ὁ ἀνωτέρω κηρός, τοῦ ὁποίου ἡ κάθαρσις γίνεται μετὰ πολλῆς εὐκολίας.

ΔΙΚΗ ΠΕΡΙΕΡΓΟΣ. Ὑπό τινος δικαστηρίου τῆς Ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας (ἐν Unterwald-le-Bas) ἐνεκαλέσθη τις ὡς ἐξυβρίσας τὸν πάπαν ἐν καταστάσει μέθης. Κατεδικάσθη δὲ εἰς τὰς ἑξῆς ποινάς· εἰς εἴκοσι ῥαβδισμούς, δεκατεσσάρων ἡμερῶν φυλάκισιν, ἑπτὰ ἡμερῶν ἀποχώρησιν εἰς τὴν μονὴν τῶν καπουκίνων, ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν χριστιανῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ δύο ἔτη, καθημερινὴν παράστασιν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν κατήχησιν ἑσπέρας καὶ πρωῒ ἐπὶ δύο ἐπίσης ἔτη, ἀφαίρεσιν ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων καὶ εἰς τὰ ἔξοδα τῆς δίκης.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1861. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 261.

ΜΩΣΕΙΛΑΜΑ ΚΑΙ ΜΩΑΜΕΘ

ἤτοι

ἡ τελευταία τοῦ Μωάμεθ ἐπιστολή.

—ooo—

Κατὰ τὸ ἔννατον τῆς Ἐγίρας ἔτος (630 μ. Χρ. συνεπληρώθη ἡ τελικὴ κατάκτησις ἁπάσης τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου καὶ ἡ ὑποταγὴ αὐτῆς εἰς τοῦ Μωάμεθ τὰ ὅπλα· οἱ διάφοροι ἡγεμόνες τῶν διεσκορπισμένων φυλῶν προσήρχοντο τότε εἰς τὴν πόλιν τοῦ προφήτου Μεδίναν ἵνα καταθέσωσι τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς τὸν ἀπόστολον τοῦ Ἰσλὰμ, καὶ νὰ ὁρκισθῶσιν αὐτῷ ὑπακοὴν αἰωνίαν. Ἕως τότε αἱ μακρὰν τῆς παραλίας καὶ πέραν τῆς ἐρήμου, ἐπὶ τῶν μεθορίων τῆς Παλαιστίνης καὶ Περσίας διατρίβουσαι φυλαὶ, καθὼς καὶ οἱ τὴν λοιπὴν ἅπασαν εὐδαίμονα Ἀραβίαν νεμόμενοι λαοὶ περιέμενον ἀνυπομόνως τὴν ἔκβασιν τοῦ μεταξὺ Μέκκας καὶ Μεδίνας ἐμφυλίου πολέμου, ἵνα κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τοῦ νέου προφήτου ἢ τοῦ παλαιοῦ θρησκεύματος τῶν Κορεϊσσίων· ἀλλ' ἅμα ἐναγκαλισθέντων τούτων τὸ νέον δόγμα, πάντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πατριῶν αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀπεσταλμένων ἐπρόσφεραν τὴν ὑποταγήν των καὶ ἐκηρύχθησαν Μουσουλμάνοι. Οὕτως ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ· « ὅταν ὁ θεὸς καταπέμψῃ ἡμῖν τὴν βοήθειάν του ἄνωθεν καὶ τὴν νίκην, τότε ὄψεσθε τοὺς ἀνθρώπους προσέρχεσθαι μετὰ σπουδῆς τῇ πίστει τοῦ Ἰσλάμ. »

Εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων ἦτο Μωσεῖλαμα ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ὠνεϋφίων, ὁ δυνάστης τῆς πόλεως Ἰεμάμας καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἐκτεταμένης ὁμωνύμου ἐπαρχίας ἐπὶ τῆς χώρας Νεγίδ· οὗτος περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐννάτου τῆς Ἐγίρας ἔτους (ἀρχὰς τοῦ 631 μ. Χρ.), ἐλθὼν ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλης ἐκ μέρους τῆς φυλῆς του πρεσβείας εἰς Μεδίναν, ὅπου διέτριβεν ὁ Μωάμεθ διατάσσων τὰ περὶ τὴν συνοδίαν τῶν διὰ τὴν ἱερὰν πόλιν Μέκκαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀβου - Βέκερ ἀποδημούντων προσκυνητῶν, κατέθεσε τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τοῦ Ἰσλὰμ εἰς τοῦ προφήτου τὰς χεῖρας, ἐν ὀνόματι ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν τελούντων πατριῶν. Ἡ συνοδία τῶν ἐκ διαφόρων τῆς Ἀραβίας χωρῶν πολυπληθέστερον ἢ ἄλλοτε συναθροισθέντων προσκυνητῶν εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει ἐκ Μεδίνας καὶ ἦτο καθ' ὁδὸν διὰ τὴν πόλιν τοῦ προσκυνητηρίου Μέκκαν, ὅτε ὁ Μωάμεθ ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς εὐκαιρίας τοσούτῳ πολυπληθοῦς πανηγύρεως ἵνα δημοσιεύσῃ νέας τινας τοῦ Κορανίου περικοπὰς, περὶ τῶν μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ ἀπίστων σχέσεων· ὅθεν κατ' ἐπιταγήν του ἀνεχώρησεν ὁ Ἀλῆς ἐκ τῆς Μεδίνας, καὶ ἐλθὼν εἰς Μέκκαν ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ τῶν πιστῶν τὸ κεφάλαιον τοῦ Κορανίου τὸ ἐπιγραφόμενον « ἡ Μετάνοια ἢ περὶ Ἀτελειῶν (El Berat), » τὸ τελευταῖον κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν, ἂν καὶ τὸ ἔννατον κατὰ τὴν νῦν ἐν τῷ Κορανίῳ ἐπικρατοῦσαν τάξιν.

Ἅμα ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τῆς Ἐγίρας ἔτους (περὶ τὰ μέσα τοῦ 631 μ. Χρ.) αἱ μόλις ὑποταχθεῖσαι ἐπαρχίαι ἤρχισαν νὰ στασιάζωσιν ὑποκινούμεναι ὑπὸ διαφόρων κενοδόξων ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ τοῦ σχίσματος καὶ τῶν αἱρέσεων προσεπάθουν νὰ γίνωσιν ἐφάμιλλοι τοῦ προφήτου καὶ συμμερισθῶσι τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος. Τοιοῦτοι τρεῖς ἀνεφάνησαν σχεδὸν συγχρόνως, καλοῦντες ἑαυτοὺς προφήτας, ὑπὸ δὲ τῶν ὀρθοδόξων Μουσουλμάνων ἀποστάται νομιζόμενοι καὶ αἱρεσιάρχαι· εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο Τολέϊχάς τις εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Νεγίδ, καὶ ἕτερος ὁ Ἄσουαδ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἀνασίων, ὅστις ἐπέτυχε νὰ ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὰς πόλεις Νεγρὰν καὶ Σανά· τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς χώρας Ὑεμὲν ὑπετάγη εἰς τὸν νόμον τοῦ δευτέρου τούτου ψευδοπροφήτου, καὶ οὕτω πάντες οἱ Ὁμηρῖται ἐγκατέλιπον τὸν μόλις ἀσπασθέντα τὴν πίστιν τοῦ Ἰσλὰμ καὶ ἠκολούθησαν τὸ νέον δόγμα· ἀλλ᾿ ἡ σκληρότης τοῦ αἱμοχαροῦς τούτου δυνάστου, ὅστις δὲν ἐφείσθη οὔτε αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ πενθεροῦ του, ἔφερε τὴν καταστροφήν του, καὶ ἠλευθέρωσε τὸν Μωάμεθ ἑνὸς τῶν κραταιοτέρων του ἀντιπάλων· διάφοροι πιστοὶ Μουσουλμάνοι, τὴν ἰδίαν ζωὴν θέσαντες ὑπὲρ τοῦ προφήτου, εἰσῆλθον νύκτωρ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ αἱρεσιάρχου, καὶ βοηθείᾳ τῆς ἰδίας συζύγου του τὸν ἐφόνευσαν περὶ τὸν τρίτον μῆνα τοῦ ἑνδεκάτου τῆς Ἐγίρας ἔτους ἔτους (ἀρχὰς Ἰουνίου τοῦ 632 μ. Χρ.)· τὴν ἐπαύριον οἱ Μουέζιν ἔψαλλον ἐκ τῶν ὑψικορύφων πύργων τῶν ναῶν, ὅτι « οὐκ ἔστι θεὸς εἰ μὴ ὁ θεὸς, καὶ Μωάμεθ ἐστὶν ὁ ἀπόστολος τοῦ θεοῦ, » καὶ πᾶσα ἡ χώρα Ὑεμὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πίστιν τοῦ ἀληθοῦς Ἰσλάμ. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ψευδοπροφήτου ἐστάλη πρὸς τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπρόφθασε, διότι δὲν ἦτο πλέον μεταξὺ τῶν ζώντων.

Ἄλλος ψευδοπροφήτης ἀνέστη κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, ὁ ἴδιος ἄνω ῥηθεὶς Μωσεΐλαμα, ὅστις πρὸ ἑνὸς μόλις ἔτους εἶχεν ὁμολογήσει πίστιν εἰς τὸν Μωάμεθ. Οὗτος, ἀνὴρ εὔγλωττος καὶ ἀνδρεῖος πολεμιστὴς, ἅμα ἐπιστρέψας εἰς τὴν ἐπαρχίαν του Ἰεμάμαν, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ βελτιώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κορανίου, καὶ νὰ προσθέσῃ κεφάλαιά τινα, ἐπιβεβαιοῦντα μὲν τὴν θείαν τοῦ Μωάμεθ ἀποστολὴν, ἀποδίδοντα δὲ καὶ εἰς τὸν Μωσεΐλαμα τὰ ἴδια προσόντα, καὶ τὸν τίτλον « τοῦ ἐκλεκτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ συναποστόλου τοῦ Μωάμεθ εἰς ἀποκάλυψιν καὶ φωτισμὸν τῶν ἐθνῶν. » Ἀρχηγὸς ὢν μεγάλης φυλῆς, τῶν Ὠνεΰφίων, ἔξοχος καὶ ἐπιφανὴς διὰ τὸ γένος καὶ τὴν προσωπικήν του ἀνδρίαν, μεγάλης ἀπολαύων ἐπιῤῥοῆς μεταξὺ τῶν ἰδίων ὑπηκόων καὶ τῶν περικειμένων φυλῶν ἁπάσης τῆς χώρας Νεγίδ, ἤρχισε νὰ κηρύττῃ τοῦ νόμου τὴν ἀνασκεύασιν καὶ τὴν θείαν ἑαυτοῦ ἀποστολήν. Μόναι αἱ περὶ αὐτὸν φυλαὶ ἐδέχθησαν τὸ κήρυγμα αὐτοῦ καὶ προσῆλθον εἰς τὴν νέαν πίστιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐξήρκει εἰς τὴν δοξομανίαν αὐτοῦ, ἐν ᾧ μάλιστα ἔβλεπε τὸν Μωάμεθ κύριον πάσης τῆς λοιπῆς ἀραβικῆς χερσονήσου καὶ ἀρχηγὸν πολυαρίθμου στρατοῦ, ἑτοίμου εἰς τοῦ προφήτου τὸ νεῦμα νὰ ἐπιπέσῃ κατ᾿ αὐτοῦ καὶ νὰ διασκεδάσῃ τὰ σχέδιά του· ὅθεν ἐξελέξατο τὴν καλλιτέραν μερίδα, καὶ ἀντὶ τῆς πρὶν ὁμολογηθείσης πίστεως καὶ ὑποταγῆς ἢ τῆς ἀμέσως ἀκολουθησάσης ἀποστασίας, προσέφερε τῷ Μωάμεθ σύμπραξιν καὶ συμμαχίαν, μὲ τὴν ἐξ ἴσου διαμοίρασιν τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπὶ τῶν Μουσουλμάνων ἐξουσίας.

Ὁ Μωάμεθ ἐνασχολούμενος εἰσέτι εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἄσουαδ ἐκστρατείαν, ἔδωκε διαταγὰς εἰς τὸν Ἀλῆν ἵνα πορευθῇ μετὰ στρατοῦ εἰς Ὑεμὲν καὶ εἰρηνοποιήσῃ τὴν ἐπαρχίαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἦλθεν εἰς Μέκκαν ἵνα προσκυνήσῃ ἐκεῖ τὸ τελευταῖον κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν θυσιῶν· ἤρχιζεν ἤδη ὁ τελευταῖος μὴν τοῦ δεκάτου τῆς Ἐγίρας ἔτους, καὶ αὐτὴ ἡ εἰς Μέκκαν ἀποδημία τοῦ Μωάμεθ ὠνομάσθη παρὰ τῶν Μουσουλμάνων *ἀποδημία τοῦ τελευταίου ἀσπασμοῦ*, διότι κατ᾿ αὐτὴν προεῖπεν ὁ προφήτης τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι ἤγγικε τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἐπιστρέψας ὁ Μωάμεθ εἰς Μεδίναν δὲν ἐξῆλθε πλέον τῆς οἰκίας του καθ᾿ ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἀκολούθων δύω μηνῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ πρῶτοι τοῦ ἑνδεκάτου τῆς Ἐγίρας ἔτους καὶ οἱ τελευταῖοι τοῦ βίου του. Ἀπέθανε δὲ μετὰ δεκαπενθήμερον ἀσθένειαν τὴν 12 τοῦ τρίτου μηνὸς Ῥάβι ἐλ ἄουελ, τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους τῆς Ἐγίρας (8 Ἰουνίου 632 μ. Χρ.) χωρὶς νὰ προσδιορίσῃ διάδοχον εἰς τὴν ἀρτισύστατον θεοκρατικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, ἂν καὶ δι᾿ ὁμοθύμου προσφωνήσεως τῶν πιστῶν ἀνηγορεύθη διάδοχος ὁ πενθερός του, πατὴρ τῆς Αἴσσας, Ἀβου-Βέκερ, ὅστις διαρκούσης τῆς ἀσθενείας τοῦ Μωάμεθ, εἶχεν ἐπιτραπῇ παρὰ τοῦ τελευταίου νὰ ἀπαγγέλλῃ τὰς προσευχὰς ἀντ᾿ αὐτοῦ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ. Ὁ προφήτης ἦτο κλινήρης ἔτι, καὶ ἐπερίμενε τὴν ἔκβασιν τῆς κατὰ τῆς χώρας Ὑεμὲν ἐκστρατείας, ὅτε ὁ Μωσεΐλαμα ἔγραψεν αὐτῷ σύντομον μὲν, ἀλλὰ φιλικωτάτην ἐπιστολὴν μὲ τοιάσδε περίπου λέξεις· « Μωσεΐλαμα ἀπόστολος τοῦ θεοῦ, τῷ ἀποστόλῳ τοῦ θεοῦ Μωάμεθ. Εἰρήνη σοι· ἔστω σοι τὸ ἥμισυ τῆς γῆς, ἐμοὶ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ. » Ἀλλ᾿ ὁ Μωάμεθ ἀνάγκην συνεταίρου μὴ ἔχων εἰς τὸ θεοκρατικόν του ἀξίωμα ἀλλ᾿ ἀμέσου καὶ ἀπολύτου ὑποταγῆς, ἀπήντησεν· « Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τοῦ οἰκτίρμονος καὶ ἐλεοῦντος Μωσεΐλαμα τῷ ψευδοπροφήτῃ, ὅτι εἰρήνη ἔσται μόνῳ τῷ ἀκολουθοῦντι τὴν ὀρθὴν πίστιν, ὅτι ἡ γῆ ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ δώσει αὐτὴν εἰς κληρονομίαν ἐκείνῳ τῶν δούλων αὐτοῦ ᾧ ηὐδόκησεν, ὅτι ἐπὶ τέλους καταστροφὴ ἀναγγέλλεται τῷ Μωσεΐλαμα καὶ τοῖς ὀπαδοῖς αὐτοῦ. » Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Μωάμεθ, συμπίπτουσα μὲ τὴν προτελευταίαν ἑβδομάδα τῆς ζωῆς του, ἤτοι τέλη Μαΐου 632 μ. Χρ. Συγχρόνως ἐδόθη διαταγὴ εἰς τὸν Ἀλῆν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ὑεμὲν καὶ ἔπειτα νὰ στραφῇ κατὰ τῆς χώρας Νεγὶδ πρὸς ἐνεργὸν καὶ δραστήριον καταπίεσιν τοῦ σχίσματος διὰ τῶν ὅπλων. Ὁ προφήτης ἀπέθανεν, ὡς προείπομεν, ἐν τῷ μεταξὺ, καὶ ὁ Μωσεΐλαμα εἰς φανερὰν τότε ἀνταρσίαν ἀνύψωσεν ἰδίαν ἑαυτοῦ σημαίαν καὶ συνήθροισε περὶ αὐτὴν τὰς νομαδικὰς τοῦ Νεγὶδ φυλάς.

Ἀβου-Βέκερ ὁ πρῶτος Χαλίφης (1) ἤτοι διάδοχος ἐνόμισε πρώτιστον χρέος του, μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ προφήτου, νὰ κηρύξῃ τὸν ἱερὸν πόλεμον καὶ νὰ δώσῃ πέρας εἰς τοῦ Μωσεΐλαμα τὴν ἀποστασίαν, ἐμπιστευθεὶς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ 40,000 ἀνδρῶν συγκειμένου μωαμεθανικοῦ στρατοῦ εἰς τὸν ἐμίρην Χάλεδ (2) τὸν ἐπικαλούμενον *Ξίφος θεοῦ* (Seif Allah ἀραβιστὶ), τὸν ἀνδρειότερον ἐκ τῶν μουσουλμάνων στρατηγῶν τοῦ καιροῦ του, καὶ προπύργιον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ.

Ὁ στρατὸς τῶν πιστῶν ὑπὸ τὸν Χάλεδ καὶ οἱ ἀποστάται ὑπὸ τὸν Μωσεΐλαμα ἀπηντήθησαν καὶ συνῆλθον εἰς μάχην αἱματηρὰν πλησίον τῆς Ἀκράβας, ὅπου κατὰ πρῶτον οἱ Μωαμεθανοὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν· ἀλλ' ἡ προσωπικὴ τοῦ Χάλεδ ἀνδρεία, ὁρμήσαντος μόνου κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἵνα σταματήσῃ τὸν χείμαῤῥον τῶν αἱρετικῶν, ἀνεζωπύρησε καὶ πάλιν τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἰσλὰμ, οἵτινες ἐπιστρέψαντες ἐκ νέου καὶ συναθροισθέντες πέριξ τοῦ ἀηττήτου αὐτῶν στρατηγοῦ, ἤλλαξαν τῆς μάχης τὴν μορφήν. Οἱ Μωσεϊλαμῖται ἤρχισαν νὰ ὑποχωρῶσι καὶ νὰ φεύγωσιν ἀπὸ προσώπου τῶν ἀγρίως ἐπιτεθέντων αὐτοῖς Μωαμεθανῶν, ἀφήσαντες 10,000 πτωμάτων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον ψευδοπροφήτην, φονευθέντα ὑπὸ Ἀβυσσινοῦ τινος, ὀνόματι Οὐάχσα, ὅστις τὸν διεπέρασε διὰ τῆς λόγχης. Ὁ θάνατος τοῦ Μωσεΐλαμα ἔθεσε πέρας εἰς τὸ σχίσμα, ἀλλ' ἡ νίκη ἠγοράσθη ἀκριβὰ, διότι τὸ ἄνθος τῶν ἀνδρειοτέρων πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλὰμ ἔπεσε κατ' ἐκείνην τὴν θλιβερὰν καὶ ἀποφράδα ἡμέραν, ὅτε ἐσφραγίσθη διὰ τοῦ αἵματος ἡ τοῦ Μωάμεθ πίστις.

Ἕνδεκα παρῆλθον ἔκτοτε ὁλόκληροι αἰῶνες· - - - Κατὰ τὸ 1159 ἔτος τῆς Ἐγίρας (1746 μ. Χρ.) βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Μαχμοὺτ Χὰν τοῦ Α', σουλτάνου καὶ Χαλίφου, ἡ αἵρεσις ὕψωσεν ἐκ νέου τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς ἰδίας ὀρεινῆς χώρας Νεγίδ. Ἕτερος Μωάμεθ, υἱὸς τοῦ Ἀβδ-οὐλ-Οὐάχαβ ἀνεφάνη ἀναμορφωτὴς τῆς ἐκπεσούσης δῆθεν πίστεως τοῦ Ἰσλὰμ, ἄλλος Λούθηρος μωαμεθανὸς, ἀρχηγὸς γενόμενος τῶν ἐξ αὐτοῦ κληθέντων Οὐαχαβιτῶν ἤ τοι διαμαρτυρομένων τοῦ μωαμεθισμοῦ. Κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ νέου αἱρεσιάρχου τὸ κείμενον τοῦ Κορανίου καὶ τοῦ Ἰσλὰμ ἡ πίστις ἐνοθεύθησαν καὶ παρεποιήθησαν παρά τε τῶν δυτικῶν Μωαμεθανῶν (Σουννιτῶν) καὶ παρὰ τῶν ἀνατολικῶν σχισματικῶν (Σχιτῶν ἤτοι Περσῶν) διὰ καινοτομιῶν καὶ παραδόσεων ὑποβολιμαίων· ὅθεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβδ-οὐλ-Οὐάχαβ καὶ οἱ ὀπαδοί του, ἐν οἷς καὶ ὁ προστάτης τοῦ νέου δόγματος Ἀβου-Σαοὺδ, ὁ ἡγεμὼν τῆς χώρας Νεγίδ, διεμαρτυρήθησαν καὶ συνέταξαν νέαν τῆς πίστεως ὁμολογίαν εἰς Δεῤῥεΐαν τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ ὠρκίσθησαν τὴν ἐξόντωσιν τῆς ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἐξουσίας τῶν τελευταίων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρευόντων σουλτάνων Χαλιφῶν, καὶ τὴν ὁλοτελῆ τῆς μωαμεθικῆς ὀρθοδοξίας καταστροφήν· Μετὰ τριῶν ἐτῶν ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Συρίας καὶ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐφράτου, διωκόμενοι ἐπί τινα καιρὸν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων τῆς Μέκκας, Δαμασκοῦ, Βαγδὰτ καὶ Βασσόρας καὶ περικυκλούμενοι πανταχόθεν περιωρίσθησαν οἱ Οὐαχαβῖται εἰς τὴν χώραν των Νεγίδ, ἐκεῖθεν ὅμως ἐξαπλωθέντες καὶ πάλιν ὑπέταξαν κατὰ μικρὸν πᾶσαν τὴν Ἀραβίαν εἰς τὴν ἐξουσίαν των καὶ εἰς τὴν νέαν αὐτῶν διδασκαλίαν.

Περὶ τὸ ἔτος 1217 τῆς Ἐγίρας (1802 μ. Χρ.) βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ σουλτάνου Σελὶμ Χαν τοῦ Γ', συναθροισθέντες καὶ πάλιν οἱ Οὐαχαβῖται ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν των πέριξ τῆς πρωτευούσης των Δεῤῥεΐας ἡτοιμάσθησαν ἐκ νέου εἰς ἱερὸν πόλεμον· πᾶσα ἡ Ἀραβία ἔτρεμεν ἀκούουσα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβδ-οὐλ-Ἀζὶζ, διαδόχου τοῦ Ἀβου-Σαοὺδ, ἐν ᾧ ὁ σατράπης τῆς Βαγδὰτ καὶ ὁ σερίφης τῆς Μέκκας εἰς μάτην προσεπάθουν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ὁρμὴν τῶν κατακτητῶν. Ὁ Ἀβδ οὐλ Ἀζὶζ ἐξεπόρθησε τὰς ἱερὰς πόλεις Μέκκαν καὶ Μεδιναν κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 1217 τῆς Ἐγίρας (1802 μ. Χρ.), κατέσφαξε τοὺς κατοίκους, διεσκόρπισε τὰς πολυπληθεῖς τῶν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἱερὰ ἀποδημούντων προσκυνητῶν συνοδίας, ἐσύλησε τοὺς ναοὺς καὶ διῆλθε τὴν χώραν ἐν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ· μετὰ φρίκης ἤκουσαν οἱ εὐσεβεῖς Μουσουλμάνοι ἀπὸ τοῦ ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ μέχρι τῶν ἰνδικῶν θαλασσῶν καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου μέχρις αὐτῶν τοῦ Νείλου τῶν πηγῶν, ὅτι διηρπάγησαν οἱ ναοὶ τῶν ἱερῶν πόλεων καὶ ἐβεβηλώθησαν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ ὅτι κατεσφάγησαν αἱ διάφοροι πρὸς τὰ ἐκεῖ τῶν εὐαγῶν προσκυνητῶν συνοδίαι· ἔτη ὁλόκληρα παρῆλθον καὶ οὐδεὶς Μωαμεθανὸς ἐτόλμα νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἱερώτατον πρὸς πάντα Μουσουλμάνον χρέος, τὴν εἰς τὰς ἱερὰς πόλεις ἀποδημίαν, ἂν καὶ τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα ἀνέκτησαν τὴν Μέκκαν καὶ Μεδίναν κατὰ τὸ 1218 τῆς Ἐγίρας ἔτος (1803 μ. Χρ.). Ἡ πανώλης καὶ εὐφλογία ἀποδεκατίζουσαι τὸν στρατὸν τῶν Οὐαχαβιτῶν ἐπῆλθον ὡς πληγὴ κατὰ τῶν αἱρετικῶν εἰς βοήθειαν τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος τῶν πιστῶν Μωαμεθανῶν, καὶ ἔσωσαν τὸ ἀπειλούμενον οἰκοδόμημα τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Τὸν Ἀβδ-οὐλ-Ἀζὶζ δολοφονηθέντα διεδέχθη ὁ υἱός του Σαοὺδ, πολεμιστὴς διακεκριμένος εἰς τὸν στρατὸν τῶν διαμαρτυρομένων αἱρετικῶν· οὗτος ἐπόρθησεν ἐκ νέου τὴν Μεδίναν καὶ ἐξήπλωσε τὴν κυριαρχίαν του μέχρι τοῦ περσικοῦ κόλπου· κατὰ τὸ 1220 ἔτος τῆς Ἐγίρας (1805) ἡ ἐκ Δαμασκοῦ προερχομένη μεγάλη προσκυνητῶν συνοδία δὲν ἠδυνήθη ἄλλως νὰ λάβῃ ἄδειαν ἐλευθέρας διαβάσεως εἰ μὴ διὰ σημαντικῆς χρηματικῆς θυσίας καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον γενικοῦ ἀφοπλισμοῦ καὶ ἐπιστροφῆς τῆς παρακολουθούσης στρατιωτικῆς φυλακῆς. Δύω ἔτη μετέπειτα, τὸ 1222 τῆς Ἐγίρας (1807 μ. Χ.) εἰσῆλθον οἱ Οὐαχαβῖται εἰς τὴν Μέκκαν, καὶ ἡ ἁρπαγὴ, λεηλασία καὶ σφαγὴ ἐ-

(1) Χαλίφης καὶ οὐχὶ Καλίφης, ἀραβιστὶ Χαλίφε = τοποτηρητὴς καὶ διάδοχος, ἐκ τοῦ ῥήματος χάλαφ = τόπον ἐπέχειν, ἐπέρχεσθαι, ἀκολουθεῖν, διαδέχεσθαι.

(2) « Ἀμηρᾶς ὁ Χάλεδος, ὃν λέγουσι μάχαιραν τοῦ θεοῦ, » κατὰ τὸν Θεοφάνην ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ αὐτοῦ.

γειναν τρομερώτεραι καὶ αἱματωδέστεραι παρ' ἄλλοτε· κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προσκυνήσεως ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ὄρους Ἀραράτ, οἱ Οὐαχαβῖται ἐφάνησαν εἰς τὴν κοιλάδα ἔνοπλοι περὶ τὰς 45.000 ἐπὶ καμήλων δρομάδων, μετ' ἄλλων 1,000 καμήλων φορτηγῶν· κύριοι τῶν ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὀχυρῶν πόλεων, ἐξαιρουμένης τῆς περιωνύμου διὰ τὸν καφέν της Μόχας, καί τινων ἄλλων μικροτέρων τῆς Ὑεμὲν, οἱ Οὐαχαβῖται κατέστησαν κραταιοὶ καὶ τρομεροὶ γείτονες καὶ πρὸς αὐτὸ ἔτι τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου.

Τέλος ὁ σουλτὰν Μαχμοὺτ ὁ Γ', κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1226 τῆς Ἑγίρας ἔτους (1811), προσέταξε τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου Μεχμετ-Ἀλῆν νὰ κινήσῃ κατὰ τῶν Οὐαχαβιτῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων, τοὺς ὁποίους κατεῖχον ἔτι οἱ διαμαρτυρόμενοι οὗτοι· ὁ Μεχμετ-Ἀλῆς ἀπέστειλε κατα τὸ 1227 τῆς Ἑγίρας (1812 μ. Χ.) τὸν υἱόν του Τωσσοὺν μετὰ δυνάμεως πολλῆς Αἰγυπτίων καὶ Ἀλβανῶν, ἐν ᾧ ὁ ἡγεμὼν τῶν Οὐαχαβιτῶν ἐμίρης Σαοὺδ ἔτρεξεν ἐναντίον αὐτῶν πρὸς βοήθειαν καὶ ἐπικουρίαν τῶν εἰς Μέκκαν καὶ Μεδίναν φρουρῶν, μετὰ στρατοῦ ἀριθμοῦντος περὶ τὰς 40,000 πολεμιστῶν. Ὁ πόλεμος ἤρχισε καὶ ἐτελείωσε κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος ὑπὲρ τῶν Οὐαχαβιτῶν· ἀλλὰ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἀκολούθου 1228 τῆς Ἑγίρας ἔτους (1813 μ. Χ.) οἱ Αἰγύπτιοι κατετρόπωσαν τοὺς αἱρετικοὺς, καὶ ἐπανώρθωσαν τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου καὶ Χαλίφη Μαχμοὺτ τοῦ Γ', ἐπὶ τῶν πόλεων Μεδίνας, Γέδδας καὶ Μέκκας· εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν εἰσῆλθον οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Μάρτιον τοῦ 1813 μ. Χ. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους ἔφθασεν εἰς Γέδδαν καὶ αὐτὸς τῆς Αἰγύπτου ὁ ἀντιβασιλεὺς μετὰ τῆς ἀλβανικῆς φρουρᾶς του, ὅπου τὸν ὑπεδέχθησαν ὁ υἱός του Τωσσοὺν καὶ ὁ σερίφης τῆς Μέκκας Γαλὶπ (1). Οὗτος κατηγορηθεὶς ὡς τὰ τῶν Οὐαχαβιτῶν φρονῶν ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐῤῥίφθη κατὰ προσταγὴν τοῦ ἀντιβασιλέως εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ μετέπειτα ἐξωρίσθη εἰς Θεσσαλονίκην μετὰ τῶν τεσσάρων υἱῶν του, ὅπου καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του κατὰ τὸ ἔτος τῆς Ἑγίρας 1232 (1817), ἐν ᾧ ὁ οὐαχαβίτης στρατηγὸς Ἐβν Χάσσαν ἐλ-Κάλαϋ, σταλεὶς αἰχμάλωτος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεκεφαλίσθη ὡς αἱρετικός.

Τὰ κατορθώματα τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ κατεσίγασαν τὸ ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν φανατικῶν Οὐαχαβιτῶν μέχρις ὅτου μετὰ τέσσαρα μόλις ἔτη ἡ πάντοτε ὑποκαίουσα θρησκευτικὴ φλὸξ ἀνέλαμψε καὶ ὑψώθη ἐκ νέου τρομερωτέρα παρ' ἄλλοτε. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1230 τῆς Ἑγίρας ἔτους (1815) συνῆλθεν ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς κατὰ τὴν ἐκ Μέκκας πρὸς τὰ ὄρη τῶν Οὐαχαβιτῶν ἄγουσαν ὁδὸν περὶ τὴν πέραν τῆς Ταΐφας πολίχνην Κουλὰκ, ὅπου μετέβη καὶ ὁ ἴδιος Μεχμετ-Ἀλῆς μετὰ πολλοῦ ἱππικοῦ. Οἱ Οὐαχαβῖται 25,000 πεζοὶ, καὶ 5,000 ἀναβάται καμήλων δρομάδων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φαϊσὰλ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Σαοὺδ ἐπετέθησαν πρῶτοι κατὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ δώδεκα τηλεβόλα· ἀλλὰ παραβάντες τὰς ὁδηγίας τοῦ ἀποθανόντος Σαοὺδ, ὅστις πάντοτε τοὺς ἀπέτρεπε τοῦ νὰ ἀφήνωσι τὰς ὀχυρὰς θέσεις των, καὶ τοῖς συνεβούλευε νὰ μὴ πολεμῶσιν εἰς ὁμαλὰ χωρία, ὥρμησαν εἰς καταδίωξιν τῶν ἐπικούρων τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ Ἀλβανῶν, καὶ ἠκολούθησαν τοὺς δολίως φεύγοντας μέχρις ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀσκεποῦς πεδιάδος. Τοῦτο περιέμενε καὶ ὁ Μεχμετ-Ἀλῆς, ὅστις εὑρὼν τὴν ἁρμοδίαν ὥραν, περιεκύκλωσε τότε τοὺς αἱρετικοὺς διὰ τοῦ εἰς ἐφεδρείαν παραμένοντος ἱππικοῦ του, καὶ τοὺς ἀπέκοψεν ἀπὸ τῆς εἰς τὰ ὄρη ἀγούσης ὁδοῦ. Οἱ φεύγοντες Ἀλβανοὶ ἐστράφησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἀπροσδοκήτως καὶ ἤνοιξαν τὸ πῦρ κατὰ τῶν διωκόντων αἱρετικῶν. Οἱ Οὐαχαβῖται εὑρεθέντες μεταξὺ δύο πυρῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης μὲ τὰ πτώματά των· 15,000 διαμαρτυρομένων ἔπεσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἀγρίαν καὶ φρικώδη ἡμέραν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Σαοὺδ, ἐμίρης Ἀβδ-Ἄλλαχ, ἠναγκάσθη νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μεχμετ-Ἀλῆ, τοῦ στρατηγοῦντος Τωσσοὺν πασσα, ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἡγεμονίας του Δεῤῥεΐᾳ ἐπονείδιστον διὰ τοὺς Οὐαχαβίτας εἰρήνην· ἀλλὰ θέλοντος τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν Ἀβδ-Ἄλλαχ ἵνα πορευθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου νὰ ἀποκηρύξῃ δημοσίᾳ τὴν αἵρεσιν, καὶ νὰ τύχῃ συγχωρήσεως καὶ ἀρέσεως παρὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ Χαλίφου Μαχμοὺτ τοῦ Γ', ὁ ἡγεμὼν τῶν Οὐαχαβιτῶν ἐκήρυξεν ἐκ νέου τὸν πόλεμον, ὅστις διήρκεσε περὶ τὰ δύο ἔτη, μέχρις οὗ πολιορκηθεὶς ὁ Ἀβδ Ἄλλαχ ἑπτὰ ὁλοκλήρους μῆνας ἐντὸς τῆς ὀχυρᾶς καθέδρας του Δεῤῥεΐας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μεχμετ-Ἀλῆ, τοῦ στρατηγοῦ Ἰβραῒμ πασσᾶ, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τοῦτον, ὅστις τὸν καθήρεσε καὶ τὸν ἀπέστειλεν εἰς τὸν πατέρα του, τὸν ἀντιβασιλέα. Ὁ δὲ Μεχμετ-Ἀλῆς τὸν ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὸν ἀπεκεφάλισαν ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τὸ 1233 ἔτος τῆς Ἑγίρας (1818). Μετὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν καὶ καταστροφὴν τῆς Δεῤῥεΐας κατεβλήθη ἡ αἵρεσις καὶ διεσκορπίσθησαν οἱ αἱρετικοὶ, ἀλλὰ τὸ δόγμα των ἐξακολουθεῖ ἔτι μεταξὺ τῶν Ἀράβων τῆς ὀρεινῆς χώρας Νεγὶδ καὶ διατηρεῖται εἰς μοναδικάς τινας φυλὰς τῆς Ὑεμέν.

Παρὰ τῷ σερίφῃ τῆς Μέκκας Γαλὶπ, ὅστις ἐπὶ ὑπονοίᾳ ὅτι ἐφρόνει τὰ τῶν Οὐαχαβιτῶν καθῃρέθη καὶ ἐξωρίσθη, διετέλει ἄνθρωπός τις ὀνομαζόμενος Ἀβδ-ἐλ Γαύεζ· παρὰ τούτου ἠγόρασεν εἷς τῶν ἀκολούθων τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καλούμενος Ἀβδ-Ἄλλαχ Βέδρ ἐλ Μώγραπυ, χειρόγραφόν τι ἐπὶ διφθέρας, ἐν εἴδει φυλακτηρίου δεδιπλωμένον, φέρον αὐτὴν τοῦ προφήτου Μωάμεθ τὴν σφραγῖδα· πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς νομιμότητος τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς γνησιότητος τοῦ χειρογράφου συνετάχθη πρωτόκολλον ἐν τῇ πόλει Ταΐφα, ὅπου καὶ ἐγένετο ἡ πρᾶξις

(1) Σερίφαι ἤτοι Εὐγενεῖς καλοῦνται οἱ πολυάριθμοι ἀπόγονοι τοῦ Μωάμεθ· Σερίφης τῆς Μέκκας, ὁ κατὰ καιροὺς θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ ἱερατείου τῶν ἁγίων πόλεων, ἐκλεγόμενος πάντοτε ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων τοῦ γένους τοῦ προφήτου.

φέρουσα ἡμερομηνίαν 23 τοῦ μηνὸς Ῥαγὶπ 1229 τῆς Ἑγίρας (10 Ἰουλίου 1814). Τὸ χειρόγραφον διεσώζετο μεταξὺ τῶν Οὐαχαβιτῶν τοῦ Νεγίδ, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ταραχῶν καὶ ἀκαταστασιῶν τοῦ ἱεροῦ πολέμου, περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀβδ-ἐλ Γαύεζ, ὀπαδοῦ τοῦ Σερίφου τῆς Μέκκας Γαλὶπ, ὅστις τὸ ἐπώλησεν εἰς τὸν Ἀβδ-Ἄλλαχ-Βέδρ· οἱ κληρονόμοι τούτου περιελθόντες ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν εἰς παντελῆ πενίαν, παρέδωκαν ἑαυτοὺς καὶ τὸ ἱερὸν κειμήλιον μετ' ἀθυμονίας καὶ ἐξ ἀνάγκης εἰς τῶν ἀπίστων Φράγκων τὴν κερδοσκοπίαν . . .

Τὸ χειρόγραφον ἐπὶ δέρματος γαζέλλης, κάλλιστα διατετηρημένον καὶ μόνον ἐν μέρει σκωληκόβρωτον φέρει κουφικοὺς χαρακτῆρας, ὁμοίους τῆς προεκδοθείσης παρ' ἐμοῦ ἐπιστολῆς τοῦ Μωάμεθ πρὸς Αἰγυπτίους (ἰδὲ *Πανδώρ.* φυλλ. 237. σελ. 487, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον ἐκείνης κεκαλλιγραφημένον καὶ ἐπιμελεστέρας ὡς πρὸς τὴν τομὴν τῶν ἐν τέλει ἑκάστου στίχου λέξεων ὀρθογραφίας· κατὰ τὰ ἄλλα φέρει τὸν ἴδιον τῆς προειρημένης ἐπιστολῆς τύπον, καὶ τὴν ἰδίαν τοῦ Μωάμεθ σφραγῖδα. Ἡ παλαιότης τῆς γραφικῆς τοῦ ἐγγράφου τούτου ὕλης καὶ τῶν χαρακτήρων ἡ ἀρχαιότης εἶναι πασιφανὴ καὶ ἀναμφισβήτητα· τὸ ἱστορικὸν τῆς διασώσεως τοῦ χειρογράφου, καὶ αὐτὴ ἡ ἐπ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου ἀναγνωριζομένη τοῦ προφήτου σφραγὶς, ἐγγυῶνται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ παραποιήσεως, ἢ ἁπλοῦ τινος ἀντιγράφου, ἀλλ' ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρόγραφον εἶναι αὐτὸ τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μωάμεθ πρὸς Μωσεΐλαμα τὸν ψευδοπροφήτην, καὶ περιέχει τὰ ἑξῆς κατὰ λέξιν καὶ κατὰ στίχον, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ ἐπισυναπτομένου ἐν τῇ σελ. 503 ὁμοιοτύπου.

« Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τοῦ οἰκτίρμονος καὶ ἐλεοῦντος, παρὰ Μωάμεθ ἀποστόλου
» τοῦ θεοῦ Μωσεΐλαμα τῷ ψευδοπροφήτῃ. Εἰρήνη τῷ
» ἀκολουθοῦντι τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις ἡ γῆ ἐστὶ τοῦ θεοῦ,
» καὶ δώσει αὐτὴν εἰς κληρονομίαν ἐκείνῳ ᾧ ηὐδόκησεν ἐκ τῶν δούλων αὐτοῦ, τὸ γὰρ τέλος ἀγαθὸν (τοῖς φοβουμένοις αὐτόν).
» Ἤδη κατέστρεψας τὸν λαὸν τὸν ζῶντα· καταλύσει σε ὁ θεὸς
» καὶ τοὺς τυγχάνοντας μετὰ σοῦ.

Θεοῦ
ἀπόστολος
Μωάμεθ. »

Οἱ κουφικοὶ λεγόμενοι χαρακτῆρες τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς ἤρχισαν νὰ γείνωνται γνωστοὶ μεταξὺ τῶν Ἀράβων ὀλίγον πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Μωάμεθ. Μωῤῥαμὲρ Ἐβὲν Μώῤῥα λέγεται ὁ ἐφευρετὴς αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀραβοπερσικῶν μεθορίων, ὅθεν εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὴν Μέκκαν· δι' αὐτῶν τῶν χαρακτήρων ἐγράφησαν αἱ πρῶται ἐκδόσεις τοῦ Κορανίου, καὶ ἡ αὐτὴ γραφὴ ἐξηκολούθει τοὺς τρεῖς πρώτους τῆς Ἑγίρας αἰῶνας· ἔκτοτε ἔμεινεν ἐν χρήσει μόνον εἰς τὰς ἐπὶ διαφόρων μνημείων καὶ νομισμάτων ἐπιγραφὰς μέχρι τοῦ ὀγδόου τῆς Ἑγίρας αἰῶνος, ἐν ᾧ εἰς κοινὴν γραφὴν εἰσήχθησαν οἱ νεοαραβικοὶ καὶ περσικοὶ χαρακτῆρες.

Νῦν ἀναφύεται τὸ ζήτημα ἂν αἱ μέχρι τοῦδε σωζόμεναι τοῦ Μωάμεθ ἐπιστολαὶ, ἐγράφησαν τῇ ἰδίᾳ τοῦ προφήτου χειρὶ, ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ διὰ χειρὸς ἄλλου. Οἱ Μωαμεθανοὶ γενικῶς, ἵνα ὑπερυψώσωσι τὴν θείαν τοῦ Μωάμεθ ἀποστολὴν καὶ τὴν οὐρανόθεν τοῦ Κορανίου ἀποκάλυψιν, δογματίζουσιν ὅτι ὁ προφήτης ἦτο ὅλως ἀγράμματος, ὅτι διὰ θείας ἐμπνεύσεως ἐξεπλήρωσε τὴν ἐντολήν του, καὶ ὅτι τὸ Κοράνιον ἐπέμφθη αὐτῷ διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ οὐρανόθεν κατὰ καιροὺς εἰς περικοπὰς γεγραμμένας ἰδίᾳ θεοῦ χειρί. Οὐχὶ μόνον αἱ παραδόσεις ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ Κορανίου ἀντίκειται τῇ ὑποθέσει, ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐγίνωσκε νὰ γράφῃ· τὸ ΚΘ' κεφάλαιον, τὸ περιέχον τὴν παραβολὴν τῆς Ἀράχνης, δι' ὃ καὶ *Ἀράχνη* ἐπιγραφόμενον, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς ὡς λεγόμενα παρὰ θεοῦ τῷ Μωάμεθ· « Καὶ οὐκ ἠδύνασο πρὶν ἀναγινώσκειν βίβλους, οὐδὲ ἐγίνωσκε γράφειν αὐτὰς ἡ δεξιά σου, ἵνα μὴ δικαιωθῶσιν οἱ ἐναντίοι ἐν τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν· » ὥστε ἡ ἀμάθεια τοῦ Μωάμεθ ἔπρεπε να τεθῇ ὡς δόγμα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θείας τοῦ Κορανίου συγγραφῆς.

Ἐν τούτοις πολλὰ διδόμενα διαψεύδουσι τὴν λεγομένην ταύτην τοῦ Μωάμεθ ἀμάθειαν· διότι κατήγετο ἐξ εὐγενῶν, ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Κορεϊσσίων καὶ ἐκ τῆς πατριᾶς τῶν Χασσὶμ, τῶν ἡγεμόνων τῆς Μέκκας καὶ κληρονομικῶν τῆς Καάβας ἀρχιερέων, οἵτινες βέβαια ὡς ἐκ τῆς τάξεως ἐν ᾗ ἀνῆκον δὲν ἦσαν οἱ ἀμαθέστεροι τοῦ λαοῦ των· ἔπειτα μένων ὁ Μωάμεθ ὀρφανὸς ἐτέθη ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἐπιφανεστέρου ἐκ τῶν θείων του, τοῦ Ἀβοῦ - Τάλιβ, ὅστις δὲν ἠμέλησεν ἴσως νὰ δώσῃ αὐτῷ ἐλευθέραν ὅσον ἠδύνατο ἀνατροφήν· ἀλλὰ καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τοῦ Μωάμεθ περιοδίαι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Δαμασκοῦ καὶ Βόστρας, κατ' ἐπιταγὴν τῆς πλουσίας καὶ εὐγενοῦς χήρας Χαδιγίας, ἥτις πρῶτον μὲν ἀνέθεσεν αὐτῷ τὰς ὑποθέσεις της εἶτα δὲ ἔδωκε τὴν χεῖρα καὶ τὴν καρδίαν, προϋποθέτουσί τινα παιδείαν καὶ λογιστικὴν ἱκανότητα. Ἦτο μόλις δεκατεσσάρων ἐτῶν, ὅτε συνοδεύων τὸν θεῖόν του εἰς Συρίαν ἔτυχε φιλοξένου ὑποδοχῆς εἰς τὴν πόλιν Βόστραν παρὰ τῇ μονῇ τοῦ Ἀβδ-ἐλ-Καῒς ὑπὸ τοῦ χριστιανοῦ μοναχοῦ Βοχαΐρα, τοῦ παρ' Ἕλλησι καλουμένου Σεργίου· οὗτος κατηχῶν τὸν νέον Μωάμεθ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐδίδαξεν αὐτῷ τὴν παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην, ἐλπίζων καρποὺς ἀγαθούς· ὁ νέος Μωάμεθ, ὠφεληθεὶς ἀπὸ τῶν διδαχῶν τοῦ χριστιανοῦ μοναχοῦ μετεμόρφωσεν αὐτὰς κατὰ τὸ ἴδιον πνεῦμα καὶ μετέπλασεν εἰς νέαν ἰδιαιτέρας πίστεως βίβλον· τὸ Κοράνιον γέμει ἑβραϊκῶν καὶ χριστιανικῶν παραδόσεων καὶ ἀποφθεγμάτων· ἡ γνῶσις αὐτῶν προϋποθέτει τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συριακῶν γραμμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐγένοντο αἱ διδασκαλίαι Σεργίου τοῦ μοναχοῦ, ἐν ᾧ τὰ πρό τινος καιροῦ εἰς Ἀραβίαν εἰσαχθέντα κουφικὰ γράμματα ἦσαν ἁπλῶς μεταπεποιημένα συριακά. Ἐξ

ἄλλου μέρους αἱ φιλικαὶ καὶ συγγενικαὶ σχέσεις τοῦ ἐξαδέλφου τῆς συζύγου του Χαδιγίας, ὀνομαζομένου Οὐάρακα Ἔβν Νώφαλ, Ἄραβος πεπαιδευμένου, καὶ τὴν θρησκείαν τὸ μὲν πρῶτον Ἰουδαίου προσηλύτου, ἔπειτα δὲ βαπτισθέντος Χριστιανοῦ καὶ μεταφραστοῦ τῶν εὐαγγελίων, δὲν θὰ ἔλειψαν βέβαια νὰ διεγείρωσιν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Μωάμεθ ὀργασμόν τινα πρὸς ἐκμάθησιν τῶν γραμμάτων ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἕως τότε δὲν τὰ ἐγνώριζε.

Πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου τὸ ἑξῆς ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν γενικῶς ὁμολογούμενον συμβὰν ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐγίνωσκε νὰ γράφῃ. Ἀβ' - οὐλ - Φέδας ὁ ἄραψ συγγραφεὺς ἐξιστορῶν τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ Μωάμεθ ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἀσθενείας του ὁ προφήτης ἀνέκραξε· « Δότε μοι μελάνην καὶ βιβλίον καὶ γράψω ὑμῖν, ἵνα ἀπέχητε τῆς πλάνης μετὰ τὸν θάνατόν μου. » Οἱ περιεστῶτες δὲν ὑπήκουσαν, οἱ μὲν θεωροῦντες τὰ λεχθέντα ὡς πυρετοῦ παραλήρημα, οἱ δὲ φοβούμενοι μὴ ὁ προφήτης ἐπὶ τοῦ τέρματος τῆς ζωῆς του ἀνατρέψῃ διὰ νέας γραφῆς, τὰ ἤδη παραδεδεγμένα. Ζητήσας βιβλίον ἵνα γράψῃ ὀλίγας πρὸ τοῦ θανάτου του στιγμὰς, ἐπροδόθη ὁ Μωάμεθ ὅτι ἐὰν ἤθελεν, ἠδύνατο νὰ γράψῃ, ἀδιάφορον ἂν ἐῤῥιψε τὸ προσωπεῖον σώας ἔχων τὰς φρένας ἢ πυρέσσων.

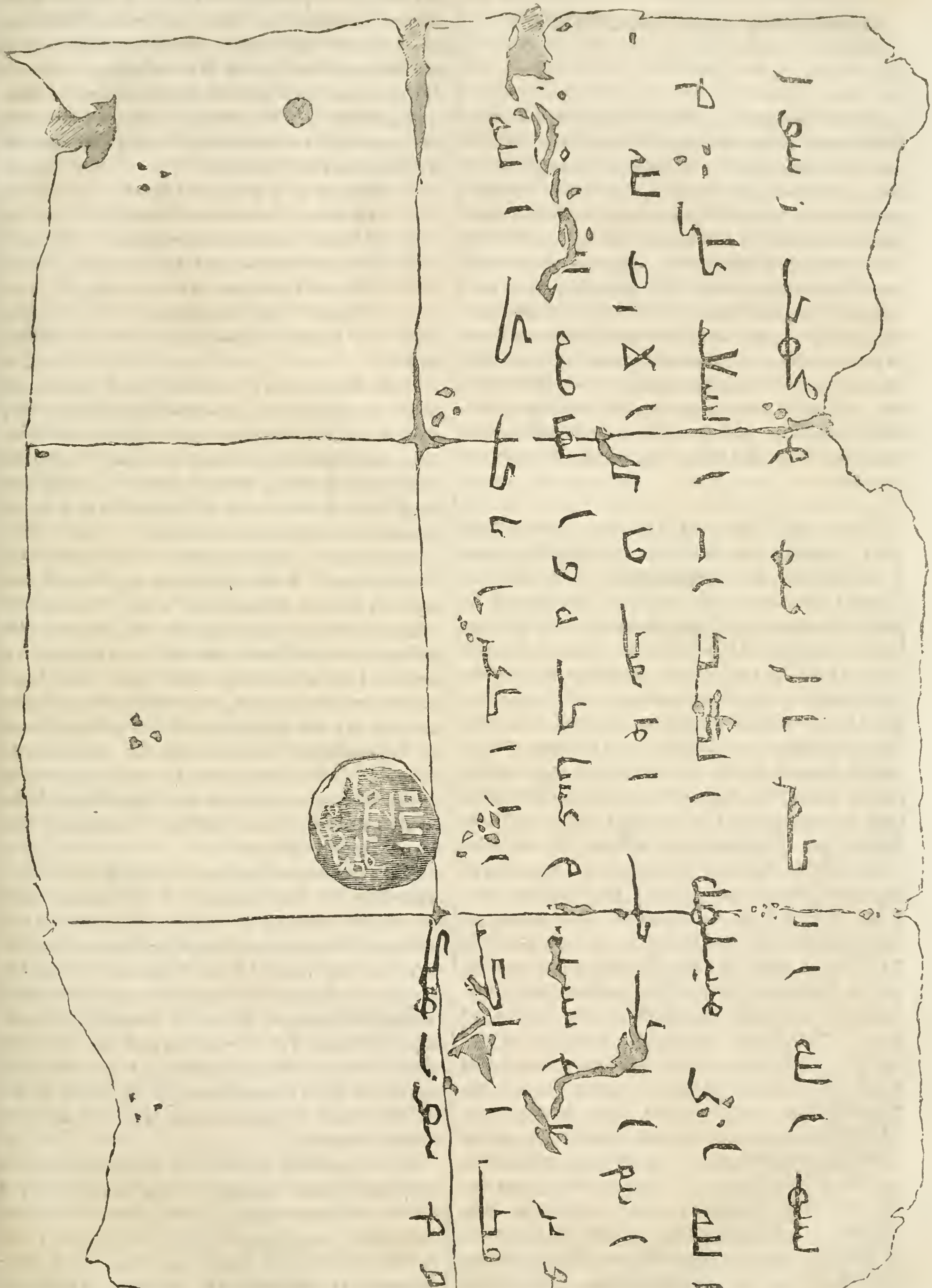
Ἐν τῷ Ιϛ' κεφαλαίῳ τοῦ Κορανίου τὸ ἐπιγραφόμενον *αἱ Μέλισσαι*, ὁ θεὸς ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Μωάμεθ λέγει· « *Καὶ ὅταν ἀναγνώσῃς τὸ Κοράνιον* κατάφευγε εἰς τὸν θεὸν ἵνα σὲ φυλάττῃ ἀπὸ τοῦ καταβεβλημένου Σατᾶν. » — Τὸ 96 τοῦ Κορανίου κεφάλαιον τὸ ἐπιγραφόμενον *Αἷμα πεπηγός*, καὶ κατ' ἄλλους, ὡς ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ λέξεως *Ἀνάγνωθι*, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς μωαμεθανοὺς ἐξηγητὰς ἂν καὶ συγκαταριθμούμενον μεταξὺ τῶν τελευταίων τοῦ Κορανίου κεφαλαίων, εἶναι ὅμως τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν, παριστᾷ τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ καταβαίνοντα οὐρανόθεν, φέροντα εἰς χεῖρας αὐτὸ τοῦτο τὸ πρῶτον τοῦ Κορανίου τεμάχιον καὶ προσκαλοῦντα τὸν Μωάμεθ εἰς ἀνάγνωσιν. « Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τοῦ οἰκτίρμονος καὶ ἐλεοῦντος· *ἀνάγνωθι* ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου σου τοῦ ποιήσαντος τὰ σύμπαντα, καὶ τὸν ἄνθρωπον πλάσαντος ἐξ αἵματος πεπηγότος. *Ἀνάγνωθι* ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου σου τοῦ δεδοξασμένου, τοῦ διδάξαντος τὴν χρῆσιν τῆς γραφίδος, τοῦ διδάξαντος τὸν ἄνθρωπον τὰ μὴ πρότερον ἐγνωσμένα. » Ὅθεν κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐξηγητὰς τῆς ἄνω περικοπῆς ὁ Μωάμεθ ἀγνοῶν πρότερον τὸ ἀναγινώσκειν καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὸ γράφειν δι' αὐτοῦ τοῦ θαύματος τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου ἠξιώθη τῆς χάριτος τοῦ δύνασθαι αὐτομάτως ἀναγινώσκειν. Αὐτὸ ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὸ 98 κεφάλαιον τὸ ἐπιγραφόμενον *τοῦ λόγου ἡ δήλωσις*. « Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τοῦ οἰκτίρμονος καὶ ἐλεοῦντος· οἱ ἄπιστοι τῶν Γραφῶν (ἤτοι Χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι) καὶ οἱ εἰδωλολάτραι τότε δὴ ἐκλονήθησαν ἐν τῇ πίστει αὐτῶν ὅτε ἐλήλυθε τοῦ λόγου ἡ δήλωσις, *ὁ ἀπόστολος τοῦ θεοῦ, ὁ ἀναγινώσκων αὐτοῖς τοῦ ἁγνισμοῦ τὰς καθηγιασμένας βίβλους*, τὰς περιεχούσας τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐσεβείας τὰς ἐντολάς. »

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων κεφαλαίων τοῦ Κορανίου καὶ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης παραδόσεως τοῦ Ἀβ' - οὐλ - Φέδα, ἐξάγεται ὅτι καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Μωάμεθ ἦτο ἀγράμματος, τοὐλάχιστον ἅμα τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κορανίου ἠξιώθη τῆς ἄνωθεν χάριτος τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν μέχρι τῆς τελευτῆς του. Ἀλλ' ἰδίᾳ χειρὶ κατὰ τὰ φαινόμενα οὐδὲν ἔγραφε· καὶ ὅμως τὰς διαφόρους κατὰ καιροὺς ἀποκαλυπτομένας, τουτέστι παρ' αὐτοῦ συντασσομένας καὶ δημοσιευομένας τοῦ Κορανίου περικοπὰς ἐφρόντιζεν ὁ Μωάμεθ νὰ ἀντιγράφωσιν ἐπιμελῶς διάφοροι ὑπὸ τὰς ὁδηγίας καὶ ὑπαγορεύσεις αὐτοῦ γραφεῖς ἐπὶ διφθερῶν, φοινικίου παπύρου, ὀστεΐνων πλακῶν ἢ κεράμων· περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο μάλιστα τὴν εὐκρινῆ καὶ εὐανάγνωστον γραφήν· ὑπάρχουσι παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπέκρινε ποτὲ ὁ Μωάμεθ ἕνα τῶν ἀντιγραφέων, ὀνόματι Μωαυΐαν, τὸν μετέπειτα διατελέσαντα καὶ ἰδιαίτερον αὐτοῦ γραμματέα, ὅτι δὲν ἔγραφεν ἀρκετὰ εὐθὺ τὸ *βῆτα* οὔτε κομψὸν τὸ *σῖγμα*. Αἱ παραδόσεις αὗται δεικνύουσιν, ὅτι ὁ Μωάμεθ, κατὰ τοὺς τελευταίους τοὐλάχιστον χρόνους τοῦ βίου του, οὐ μόνον καὶ γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως ἦτο ἐγκρατὴς, ἀλλὰ καὶ ὁπωσοῦν ἀκριβολόγος περὶ τὴν καλλιγραφίαν.

Ἐν τούτοις εἶνε ἀληθὲς, ὅτι τὰ διάφορα κεφάλαια τοῦ Κορανίου, καὶ αὐταὶ αἱ ἰδιαίτεραι τοῦ Μωάμεθ ἐπιστολαὶ *δὲν ἐγράφησαν ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ*, ἀλλὰ καθ' ὑπαγόρευσιν ὑπὸ ἐπίτηδες γραμματέων· καὶ ὅμως αἱ σωζόμεναι μέχρι τοῦ νῦν ἐπιστολαὶ *δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν αὐτόγραφοι*, διότι εἶναι αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ γραφεῖσαι καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ προφήτου, καὶ σφραγισθεῖσαι *τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σφραγῖδι* (1).

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

(1) Τὸ ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι πανομοιότυπον εἶναι ἡ ἐν τῇ σελίδι 501 ἀναφερομένη ἐπιστολὴ τοῦ Μωάμεθ.



ΟΘΩΝΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ.

—οοο—

Ἐν τῷ φυλλαδίῳ τῆς 15 τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου ἐδημοσιεύσαμεν τὸν λόγον ὃν ἀπήγγειλεν ὁ καθηγητὴς Κ. Π. Πάλλης ἀναλαμβάνων τὴν πρυτανείαν· νῦν δὲ καταχωρίζομεν ἐνταῦθα καὶ τὸν τοῦ πρὸ αὐτοῦ πρυτάνεως, τοῦ Κ. Π. Οἰκονομίδου, ἐκθέτοντος τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἐκπαιδευτηρίου. Τοὺς λόγους τῶν πρυτάνεων δημοσιεύομεν κατ' ἔτος χάριν πρὸ πάντων τῶν ἐκτὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὁμογενῶν, εἰς τὴν ἐλευθεριότητα τῶν ὁποίων ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ ἵδρυσις τοῦ καταστήματος τούτου. «Τὸ πανεπιστήμιον, ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Κ. Οἰκονομίδης, δὲν εἶναι κτῆμα μόνον τῶν ὀλίγων ἡμῶν, ἀλλὰ κειμήλιον καὶ ἄγαλμα παντὸς ὁμογενοῦς καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγίστης καὶ εὐρυνώτου.»

Ἐὰν ἐν ταῖς ἄλλαις τοῦ δημοσίου βίου λειτουργίαις δυσχερὲς καὶ σπουδαῖον λογίζωνται χρῆμα αἱ λογοδοσίαι, ὡς ὑποβάλλουσαι εἰς ἔλεγχον καὶ ἐξέτασιν ὁλόκληρον τοῦ ὑπολόγου τὴν περὶ τὸ ἀξίωμα ἐνέργειαν καὶ διαγωγὴν καὶ οἱονεὶ αὐτὸν εἰς θέσιν κρινομένου καταβιβάζουσαι· ὅστις διὰ τοῦτο ὀκνῶν τὰ πολλὰ καὶ περιδεὴς προσέρχεται ἵνα δώσῃ λόγον τῶν αὐτῷ πεπραγμένων. Ἀλλ' ἡ λογοδοσία τῆς πρυτανικῆς διοικήσεως, καίτοι πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερτέρα καὶ βαρεῖα τυγχάνουσα, τὸν ἔλεγχον ὅμως ἐν αὐτῇ τῇ ἐνεργείᾳ διὰ τῆς ἀκαδημαϊκῆς συγκλήτου γινόμενον ἔχουσα, οὐδόλως πάσχει τὸ ταπεινωτικὸν ἐκεῖνο καὶ ἀλγεινὸν πάθημα. Εὐπρόσωπος δὲ παρίσταται εὐθύνας τῶν πράξεων αὐτῆς διδοῦσα οὐ μόνον τῇ ὁλομελείᾳ τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου καὶ τῇ λοιπῇ ἐντίμῳ ὁμηγύρει, ἀλλὰ διὰ τῆς τυπώσεως τοῦ πρυτανικοῦ λόγου καθίστησιν ἑαυτὴν ὑπόλογον ἁπάσῃ ὡς εἰπεῖν τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ. Καλῶς δὲ καὶ πρεπόντως εἰσήγαγον οἱ εἰσαγαγόντες τὸ ἔθος τῆς δημοτελοῦς ταύτης τελετῆς· ἐπειδὴ τὸ πανεπιστήμιον τοῦτο δὲν εἶναι κτῆμα μόνον τῶν ὀλίγων ἡμῶν, ἀλλὰ κειμήλιον καὶ ἄγαλμα παντὸς ὁμογενοῦς καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος, τῆς μεγάλης καὶ εὐρυνώτου. Διὰ τοῦτο καὶ πάντες, κατὰ τὸ ἐνὸν αὐτῷ ἕκαστος συμβάλλονται εἰς τὴν ἑδραιοτέραν κατάρτυσιν καὶ τελειοτέραν περικόσμησιν τοῦ σεμνοῦ τούτου τῶν μουσῶν ἐνδιαιτήματος, δικαιωματικῶς μεριμνῶντες περὶ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ ὅπου γῆς εὑρισκόμενοι. Ἄσμενος λοιπόν, καθῆκον ἀκαδημαϊκὸν ἐκπληρῶν, ἄρχομαι τῆς ἐκθέσεως τῶν κυριωτέρων ἐπὶ τῆς ἐμῆς πρυτανείας συμβάντων. Καὶ πρῶτον

Α'.) περὶ τῶν διδασκομένων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγραφέντων φοιτητῶν κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐμῆς πρυτανείας ἀνέβη εἰς 602, ὧν 366 εἰσὶ τῆς ἐλευθέρας καὶ 236 τῆς δούλης Ἑλλάδος. Ἐπερίσσευσαν λοιπὸν κατὰ 73 τῶν φοιτητῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους· ἀλλὰ δὲν ἐναβρύνομαι ἐπὶ τῇ τύχῃ μου ταύτῃ, οὐ *γὰρ τῷ πολλῷ ἀεὶ τὸ εὖ*. Ἐκ τῷ ἑξακοσίων καὶ δύο τούτων φοιτητῶν παλαιοὶ ἀνανεώσαντες τὰ εἰσητήριά των εἰσὶ 401, νέοι δὲ 201, φέροντες ἀπολυτήρια

23 τοῦ Α' γυμνασίου Ἀθηνῶν,
19 τοῦ Β' γυμνασίου Ἀθηνῶν,
31 τοῦ γυμνασίου Ναυπλίου,
13 τῶν Πατρῶν, 14 τοῦ Λαμίας,
17 τοῦ Τριπόλεως, 11 τοῦ Σύρου,
3 τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς,
10 τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Ἑπτανήσου καὶ ἄλλων μερῶν.

60 δὲ ἐνεγράφησαν λαβόντες τὴν ἔγκρισιν, οἱ μὲν 58 τῆς ἐξεταστικῆς τῶν ἀλλοδαπῶν Ἐπιτροπῆς, οἱ δὲ 2 τῶν τοῦ φαρμακευτικοῦ σχολείου καθηγητῶν. Κατενεμήθησαν δὲ πάντες οὗτοι, 20 μὲν ἐν τῇ Θεολογικῇ σχολῇ, 319 δὲ ἐν τῇ Νομικῇ, 154 ἐν τῇ Ἰατρικῇ, 104 ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ καὶ 5 ἐν τῷ φαρμακευτικῷ σχολείῳ. Ἐξ αὐτῶν

ἀπεφοίτησαν τριάκοντα δύο (8 ἡμεδαποὶ καὶ 24 ἀλλοδαποί), 2 τῆς Θεολογικῆς σχολῆς, 11 τῆς Νομικῆς, 15 τῆς Ἰατρικῆς καὶ 4 τῆς Φιλοσοφικῆς.

Ἀνηγορεύθησαν διδάκτορες 23 τῆς Νομικῆς (18 ἡμεδαποί, 5 ἀλλοδαποί) καὶ 32 τῆς Ἰατρικῆς (21 ἡμεδ., 11 ἀλλοδ.), ἔλαβον τὸ πτυχίον τοῦ τελειοδιδάκτου τῆς Νομικῆς 2, τοῦ διδασκάλου τῆς φιλολογίας καὶ τοῦ φαρμακοποιοῦ 11 (10 ἡμεδαποὶ καὶ 1 ἀλλοδαπός). Ὥστε ὁ τοῦ ἤδη λήξαντος ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἐπιστημονικὸς τρυγητὸς μέτριος μὲν πολὺ ἐγένετο πρὸς τὸν τοῦ παρελθόντος ἔτους παραβαλλόμενος, ἀλλὰ οὐδόλως ἀποδεικνύει ὅτι καὶ τὸ ἔτος ἦτο ἄγονον.

Ἔλαβον τέλος ὑποτροφίαν ἐκ τοῦ δημοσίου Ταμείου δέκα, 5 τῆς Νομικῆς, 3 τῆς Ἰατρικῆς καὶ δύο τῆς Φιλοσοφικῆς, ἐκ διαφόρων δὲ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διοικουμένων κληροδοτημάτων τριάκοντα καὶ τρεῖς, ἤγουν 18 τῆς Νομικῆς, 7 τῆς Ἰατρικῆς, 6 τῆς Φιλοσοφικῆς καὶ 2 τῆς Θεολογικῆς, ἐκ κληροδοτημάτων δὲ εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἀφειμένων ὀκτώ, δηλ. 2 τῆς Ἰατρικῆς ἐκ τοῦ κληροδοτήματος Δ. Μαυροκορδάτου, 1 τῆς Θεολογικῆς ἐκ τοῦ Γ. Μαυροκορδάτου, 2 τῆς αὐτῆς ἐκ τοῦ Θ. Ῥάκου καὶ 3 τῆς Φιλοσοφικῆς ἐκ τοῦ Βελλείου κληροδοτήματος.

Πρὶν ἢ μεταβῶ εἰς τὸν περὶ διδασκαλίας λόγον ἀναγκαῖον κρίνω νὰ παρατυνάψω ἐνταῦθα τὰς 3 ταύτας παρατηρήσεις. α) Δυσχέρειαί τινες καὶ ἀτοπήματα συμβαίνουσι περὶ τὴν ἐγγραφὴν τῶν ἐκ τῆς ἔξω Ἑλλάδος ἐρχομένων νέων, καθὸ ἀκανονίστου ἔτι μενούσης τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐν ᾗ ὑποβάλλονται δοκιμασίας καὶ εἰς ἁπλοῦν ἕνεκα τούτου καὶ ἀσπούδαστον ἐνίοτε μεταπιπτούσης τύπον, ὅστις ἐνέβαλεν ἐσχάτως πειρασμὸν καὶ εἴς τινας τῶν ἤδη ἐν τοῖς γυμνασίοις κατατεταγμένων,

ἀποπειραθέντας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ γυμνάσιον καὶ ἀναβῶσιν εὐθὺς τὰς τοῦ πανεπιστημίου βαθμίδας. Τὸ κακὸν δὲ τὸ ἐντεῦθεν, ὅπερ ἤρξατο ἀπό τινος ἐνσκῆπτον καὶ εἴς τινας τῶν ἐντοπίων νέων, ἀναγκαῖον νὰ θεραπευθῇ συντόμως· ἐπειδὴ χρέος ἐπίσης ἱερὸν ἔχομεν νὰ μεριμνῶμεν περὶ τῆς ἀσφαλοῦς καὶ προσηκούσης ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν εἰς τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς ἐκπεμπομένων εὐστόλων τοῦ πανεπιστημίου. Ἴσως δὲ ἡ ἐκ καθηγητῶν τῶν ἐνταῦθα γυμνασίων καὶ τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ πανεπιστημίοου σχολῆς σύστασις ἐξεταστικῆς Ἐπιτροπῆς, παρὰ τῶν ἐξεταζομένων ἀνταμειβομένης, καὶ ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῶν ἐξεταστέων μαθημάτων, δύνανται νὰ θεραπεύσωσιν ἀρκούντως τὴν ἔλλειψιν· ἀλλὰ τὸ τῆς χρηματικῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐξεταστῶν νομίζω ἀναγκαιότατον· διότι ὄχι πάντοτε οὐδὲ πάντες οἱ ἄνθρωποι κοπιάζουσι προθύμως ἐπὶ ψυχικῇ ἁπλῶς σωτηρίᾳ.

β΄) Τῶν πλείστων φοιτητῶν αὐθορμήτως εἰς τὴν νομικὴν καὶ ἰατρικὴν σχολὴν ἐγγραφομένων, δὲν εἶναι ἆρά γε ἄσκοπον ὅλως νὰ δίδωνται ὑποτροφίαι εἰς φοιτητὰς τῶν σχολῶν τούτων; Σπανιώτατα καὶ εἰς προφανῶς ἀποδεδειγμένην εὐφυΐαν διδόμεναι ἠδύναντο μόνον νὰ δικαιολογηθῶσι, καὶ ἰδίως πρὸς πληρεστέραν ἐν Εὐρώπῃ σπουδήν. Δι' ὑποτροφιῶν συμφέρει κατ' ἐμὲ νὰ βοηθῶνται κυρίως φοιτηταὶ τῆς φιλολογίας καὶ θεολογίας, καὶ οὗτοι ἐὰν φέρωσιν ἀριστεῖα γυμνασιακῶν σπουδῶν καὶ ὑπὸ τῆς συγκλήτου τοῦ πανεπιστημίου προτείνωνται. Τοιουτοτρόπως δὲ πιθανώτερον ἦτο νὰ τυγχάνωσι τοῦ εὐεργετήματος τούτου οἱ ἀξιώτεροι, καὶ ἡ Κυβέρνησις ἀπηλλάσσετο τῶν συχνῶν ἐνοχλήσεων καὶ περισπασμῶν ἀδιακρίτων συστάσεων, πρὸς ἃς ἀδύνατον ν' ἀντιπαλαίσῃ νικητικῶς ὅσον ἄκαμπτος καὶ ἀμερόληπτος ἂν ὑποτεθῇ· ἀλλὰ καὶ τὸ ἄτοπον τῆς συχνοῦς ἀλλαγῆς τῶν ὑποτρόφων ἐξέλειπε τότε.

γ΄) Εἰς τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις οὐδεὶς καὶ ἐφέτος προσῆλθεν ἐκ τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς· ἀλλ' αἰτίαν τούτου μόνην δὲν νομίζω ἐγὼ τὸ πολύμοχθον, ὡς ἄλλοι εἶπον, καὶ ἧττον ἐπικερδὲς τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος, διότι διδάσκαλοι ἐν Ἀθήναις, θέλοντες νὰ κοπιάσωσι, δύνανται 600 καὶ 800 δραχμὰς νὰ ἔχωσι πρόσοδον μηνιαίαν, ἐνῷ ὀλίγιστοι τῶν ἀσκληπιαδῶν καὶ θεμιστοπόλων τοιούτου εὐμοιροῦσιν ἀγαθοῦ· μᾶλλον δὲ ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ αἰτία. Ἡ κτῆσις τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος πρέπει νὰ καταστασθῇ ἀναγκαιοτέρα, καὶ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα νὰ λάβῃ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ πολιτικὴν περιποίησιν καὶ τιμήν, οὐ μόνον διὰ τῆς τοῦ μισθοῦ αὐξήσεως ἀλλὰ καὶ ἄλλως. Μεταβαίνων δὲ νῦν εἰς τὸν

Β΄) *περὶ τῆς διδασκαλίας*

λόγον ἄρχομαι ἀτυχῶς ἀπὸ λυπηρᾶς ἀγγελίας, τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Θεοκλήτου Φαρμακίδου, συμβάντα τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους τούτου. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἐπένθησεν οὐ μόνον τὸ πανεπιστήμιον, ἀπολέσαν ἰσχυρὸν στήριγμα, ἀλλὰ καὶ ἡ πατρὶς καὶ ἡ Ἐκκλησία, στερηθεῖσαι τέκνου δραστηρίου καὶ ἀκαμάτου. Εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ διώρισεν ἡ Κυβέρνησις τὸν κύριον Ἀλέξανδρον Λυκοῦργον, νέον ἐπὶ πενταετίαν τὰ θεολογικὰ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τούτῳ διδαχθέντα καὶ ἀκολούθως ἐν τοῖς ἐγκριτωτέροις τῆς Γερμανίας πανεπιστημίοις τὰς σπουδὰς αὐτοῦ συμπληρώσαντα. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀτελὴς ἔτι μένει ἡ θεολογικὴ σχολή· ἕκαστος δὲ ὁμολογεῖ βεβαίως ὅτι διὰ τῆς σχολῆς ταύτης καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας μόνων δύναται νὰ κατασταθῇ ποτε τὸ ἑλλην. πανεπιστήμιον καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς μικρᾶς ἡμῶν πατρίδος ἐξάκουστον. Ὅθεν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων φροντίδων τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας ἐστὶν ἡ σύντομος κατάρτισις τῶν δύο τούτων σχολῶν· διότι ἀφότου ἔπαυσε διδάσκων ὁ γεραρὸς Ἀσώπιος καὶ πάσχει ὁ Καθηγητὴς Παπασλιώτης, εἷς μόνος καθηγητὴς φέρει τῆς ἑλλ. φιλολογίας τὸ βαρὺ φορτίον· καὶ ἔσπευσε μὲν ἡ σύγκλητος κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ θεραπεύσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἔλλειψιν, παρακαλέσασα τοὺς καθηγητὰς Κουμανούδην καὶ Καστόρχην νὰ ἑρμηνεύσωσι καὶ συγγραφέα τινὰ Ἕλληνα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν φαίνεται ν' ἀρχίσωσι τὸ ἔτος τοῦτο καίτοι προθύμως τὴν παράκλησιν ἀσπασάμενοι.

Ἄλλαι μεταβολαὶ δὲν ἐγένοντο εἰμὴ μόνον ἡ κατὰ 50 δραχ. σύμφωνα πρὸς τὸν νόμον, αὔξησις τοῦ μισθοῦ τῶν καθηγητῶν Στ. Κουμανούδη, Θ. Ὀρφανίδου, Ἀλ. Ῥαγκαβῆ καὶ Ι. Παπαδάκη, καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ καθηγητικοῦ βαθμοῦ τῶν κυρίων Γ. Ῥάλλη καὶ Ι. Σούτσου, τοῦ μὲν γενομένου τακτικοῦ ἐξ ἐπιτίμου, τοῦ δὲ τἀνάπαλιν. Τὰ δὲ μαθήματα γενικῶς εἰπεῖν ἐδιδάχθησαν ἀνελλιπῶς καὶ πλήρη κατὰ τὸ πρόγραμμα. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρέπει, ὅπως οἱ ἔπαινοι, καὶ τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα νὰ λέγωνται, χρείαν ἔχομεν, νομίζω, ἐντάσεώς τινος τῆς περὶ τὰς συνεδριάσεις προθυμίας, τάς τε τῶν σχολῶν καὶ τῆς συγκλήτου ὡς καὶ τὰς γενικάς.

Οἱ ὑφηγηταὶ τῆς ἰατρικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σχολῆς ἐδίδαξαν ἐπιμελῶς καὶ μετὰ ζήλου τὸ μάθημά του ἕκαστος. Πλὴν ὁ ἀπηνὴς θάνατος ἀφήρπασε πρό τινων ἡμερῶν ἀώρως τὸν ὑφηγητὴν Γ. Γεννάδην, ἐπὶ πενταετίαν εὐδοκίμως χειρουργικὰ μαθήματα διδάξαντα. Προσετέθη εἰς τοὺς ὑφηγητὰς τῆς Νομικῆς ὁ διδάκτωρ Κωνσταντῖνος Ν. Κωστῆς, παίδευμα καὶ οὗτος ὢν τοῦ τε ἡμετέρου πανεπιστημίου καὶ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ὑφηγητοῦ τούτου συνέβησαν, ὡς γνωστόν, ἀταξίαι τινὲς ἀπὸ μέρους ἱκανῶν φοιτητῶν, ὧν ἕνεκεν διεκόπησαν ἐπί τινα χρόνον αἱ παραδόσεις αὐτοῦ. Βαθεῖαν αἰσθάνομαι τὴν λύπην ἀναλογιζόμενος τὰς αἰτίας, ἀφ' ὧν ἀπό τινος χρόνου φερόμενοι τοῦ πανεπιστημίου οἱ φοιτηταὶ παρεκκλίνουσι τῆς γεγραμμένης αὐτοῖς τροχιᾶς· ὅπερ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους καιρίως βλάπτει καὶ τοῦ διδακτηρίου τούτου τὴν στερέωσιν καὶ πρόοδον διαταράττει. Ἡ ἄκαιρος ἐπίδειξις φιλοπατρίας οὐδέποτε ὠφέλησε, μάλιστα δὲ ἡ τῶν διὰ τὴν ἡλικίαν ἀπείρως περὶ τὰ κοινὰ

πράγματα ἐχόντων, οὗς εὐκόλως δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ἕρμαιον πολιτικὴ δημοκόπος καὶ πονηρά. Οἱ φοιτηταὶ τοῦ πανεπιστημίου, ὡς ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται, καθῆκον ἔχουσι πρώτιστον νὰ δαπανῶσι τὸν πανεπιστημιακὸν βίον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν τελείωσιν, ἥτις μόνη δύναται ἀναδεῖξαι αὐτοὺς, ὅταν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἐξέλθωσι, χρήσιμα καὶ καλὰ τῆς πολιτείας μέλη.

Εἰς τὴν διδασκαλίαν ἀνήκουσι φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ τὰ βοηθητικὰ αὐτῆς, τὸ φυσιογραφικὸν λέγω μουσεῖον καὶ τὰ προσηρτημένα τῷ πανεπιστημίῳ καθιδρύματα, τὸ Ἀστεροσκοπεῖον, τὸ Μαιευτήριον καὶ ἡ Ἀστυκλινική. Πάντα ταῦτα, ὑπ' ἀνδρῶν ἐπιστημόνων καὶ φιλοπατρίδων διευθυνόμενα, εἰργάσθησαν ὡς εἰκὸς καὶ κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐμῆς πρυτανείας ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος. Καὶ τὸ μὲν φυσιογραφικὸν μουσεῖον ἐβελτιώθη ὁπωσοῦν, αὐξηθεισῶν τῶν διαφόρων αὐτοῦ συλλογῶν διὰ προσφορῶν προπάντων ἀνδρῶν γενναίων καὶ φιλομούσων, ὧν τὰ ὀνόματα καὶ ἡ προσφορὰ ἐν τῷ οἰκείῳ φαίνονται πίνακι (πιν. ά.). Ἀλλὰ τὰς πολλὰς τοῦ μουσείου τούτου χρείας οὔτε τῶν δωρητῶν ἡ φιλογένεια οὔτε τὰ ὑπὸ τοῦ πανεπιστημίου χορηγούμενα μικρὰ βοηθήματα θεραπεύουσιν ἀξίως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐπιστήμης· ὥστε ἀναγκαῖον ἀπολύτως καθίσταται νὰ προσέλθῃ ἀρωγὸν καὶ τὸ δημόσιον Ταμεῖον. Δίκαιον δὲ προσέτι φαίνεταί μοι καὶ τὸ νὰ ὁρισθῇ ἐπιμίσθιόν τι τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πολλοὺς καὶ μεγάλους κόπους διαρκῶς καταβαλλόντων ἐφόρων. Ἐν δὲ τῇ ἀστυκλινικῇ ἠσκήθησαν τὴν ἱερὰν τοῦ Ἀσκληπιοῦ τέχνην 18 διδάκτορες τοῦ ἡμετέρου πρὸ πάντων πανεπιστημίου, ἔτυχον δὲ βοηθείας ἰατρικῆς κατ' οἶκον καὶ ἐν τῷ καταστήματι 2400 ἀσθενεῖς, ὧν 1788 ἰάθησαν, 107 δὲ ἀπέθανον. Τὸ χρησιμώτατον τοῦτο τῇ τε σπουδαζούσῃ νεότητι καὶ τῇ ἀπορωτέρᾳ τάξει τῶν ἀνθρώπων καθίδρυμα διατελεῖ ἔτι ἐν ἀρχῇ καὶ κατὰ πολλῶν παλαίει ἀτελειῶν καὶ ἐλλείψεων· ὥστε πλείστην ὅσην ἔχει τὴν χρείαν τῆς προστασίας καὶ συντόνου περιθάλψεως τῆς Κυβερνήσεως. Τὸ δὲ ἀστεροσκοπεῖον, ἀπορατωθείσης κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καταστήματος δαπάναις τοῦ φιλογενεστάτου Σ. Σίνα, ἱκανὰς ἐξετέλεσεν ἐργασίας διὰ τοῦ ἀόκνου διευθυντοῦ αὐτοῦ J. Φ. Ἰουλ. Σμιτίου, τινὰς δὲ τούτων ἐνήργησεν ἐπὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ διευθυντοῦ ὁ φοιτητὴς Μιστριώτης, ὡς ἐν τῷ δ' πίνακι φαίνεται. Καὶ ταῦτα μὲ τὰ περὶ τῆς διδασκαλίας, ἣ παρασυναπτέον ἐν τέλει καί τινα

Γ'.) περὶ τῶν ἀγωνοθεσιῶν.

Ὑπάρχουσιν, ὡς γνωρίζομεν ἐκ προηγουμένων πρυτανικῶν λόγων, τρία ἀγωνίσματα, ά) τὸ ποιητικὸν τοῦ Ἀμβροσίου Στεφ. Ῥάλλη, τὸ καὶ πρῶτον, β') τὸ φιλολογικὸν τοῦ Κωνσταντ. Τσοκάνου καὶ γ'.) τὸ θρησκευτικὸν οὕτως εἰπεῖν τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Μελᾶ. Τούτοις δὲ προσετέθη ἐπὶ τῆς ἐμῆς πρυτανείας καὶ τέταρτον, δ') τὸ τοῦ φιλομούσου Θεοδώρου Π. Ῥοδοκανάκη, ᾧ θέμα ἔταξαν οἱ ὀνομασθέντες ὑπὸ τοῦ ἀγωνοθέτου κριταὶ «Τὸν προσδιορισμὸν τῆς φύσεως τῆς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἑλλ. Βασιλείας κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, ῥητόρων καὶ λογογράφων»· ἡμέρα δὲ τῆς κρίσεως ὡρίσθη ἡ 20 Μαΐου 1861.

Καλαὶ καὶ ἅγιαι αἱ ἀγωνοθεσίαι αὗται καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ ἔθνους διακαῆ πόθον τῶν τιθέντων αὐτὰς ἀποδεικνύουσιν· ἀλλ' ἦσαν κατ' ἐμὴν κρίσιν πρεπωδέστεραι καὶ τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ὡρισμέναι εἰσί, στοχαστικώτεραι, ἂν ἐγίνοντο κτῆμα τοῦ πανεπιστημίου καὶ καθίσταντο οὕτω μόνιμοι καὶ διαρκεῖς· ἀπηλλάσσοντο δὲ τότε οἱ ἀγωνοθέται καί τινος δυναμένου ἴσως ἀποδοθῆναι αὐτοῖς μώμου κενοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ ἐργωδεστέρα ὁσημέραι ἀποβαίνει ἡ διεξαγωγὴ αὐτῶν, ὡς ἐπιβαρύνουσα τὸ πλεῖστον τὸ φιλολογικὸν τμῆμα τῆς φιλολογικῆς σχολῆς. Ἄριστα λοιπὸν καὶ πρακτικώτερα ἐσκέφθη ὁ τελευταῖος ἀγωνοθέτης, ὁρίσας τοῦ ἀγωνίσματος μὲν ἆθλον δραχμὰς χιλίας, ἑκάστῳ δὲ τῶν κριτῶν ἀντιμισθίαν δραχμὰς διακοσίας. —Ἐβραβεύθη δὲ ἐν μὲν τῷ ποιητικῷ ἀγῶνι τὸ τοῦ Γ. Σταυρίδου ποίημα *Ἁρματωλός*, ἐν δὲ τῷ φιλολογικῷ τοῦ Κ. Τσοκάνου, ἡ μόνη ὑποβληθεῖσα τοῖς κριταῖς πραγματεία τοῦ κυρίου Μαυροφρύδου. Ἀλλ' οἱ κριταὶ τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος οὐδὲ τὸ ἔτος τοῦτο ἔμειναν ἀνέγκλητοι. Καὶ εἶναι μὲν ὀρθὸν καὶ δίκαιον νὰ ὑποβάλληται ἡ κρίσις αὐτῶν, ὡς ἐπὶ αἰτιολογιῶν ἐστηριγμένη, εἰς ἐπίκρισιν εὐσχημον καὶ εὔλογον, ἀλλ' ἄτοπον νομίζω νὰ κατηγορῆται ὡς κακῆς προθέσεως καὶ μὴ ἐξ ἀγαθοδικίας πηγάσασα. Ἂς στέργωμεν τὰς κρίσεις τῶν ἁρμοδίως καθημένων δικαστῶν καὶ ἄδικοι ἐὰν ὦσι· διότι οὕτω κραταιοῦνται τὰ καλὰ καὶ προάγονται. Μέτειμι δὲ νῦν εἰς τὸν

Δ') περὶ τῆς περιουσίας τοῦ πανεπιστημίου καὶ τῆς διαχειρήσεως αὐτῆς.

Ἡ περιουσία τοῦ πανεπιστημίου σύγκειται

Α') ἐξ ἀκινήτων, τῶν ἑξῆς. Ἀκίνητον περιουσίαν κέκτηται τὸ πανεπιστήμιον, ἐκτὸς τῶν κατὰ τὴν κωλιάδα ἀγρῶν τοῦ μακαρίτου Λευκίου, ά) δύο ἐν Ἀθήναις οἰκίας, κληροδοτηθείσας ὡς γνωστὸν παρὰ τῶν μακαριτῶν Χριστοδ. Εὐθυμίου καὶ Ἰωάννου Κατριμάτσου, ὧν ἡ μὲν φέρει μηνιαίαν πρόσοδον δραχμῶν 150, ἡ δὲ δραχμῶν 126 περίπου· ἐδαπανήθησαν δὲ κατ' ἀπόφασιν τῆς ἀκαδημαϊκῆς συγκλήτου εἰς ἐπισκευὴν αὐτῶν δραχμαὶ 1040 καὶ λ. 87. Σημειωτέον, ὅτι τὰ ἐνοίκια τῆς πρώτης οἰκίας ὀφείλονται παρὰ τοῦ Δημοσίου καὶ μένουσιν εἰσπρακτέα παρὰ τοῦ διαδόχου μου.

β') ἓν οἰκόπεδον ἐν Πάτραις ἐκ πηχ. 800, ὅπερ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἕλκει ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ μακαρίτου Ἰω. Σούτσου. Ὡς ἐξέθηκε πέρυσιν ὁ προ-

κάτοχός μου, τὰ παραχωρητήρια τοῦ οἰκοδεσπότου τούτου, ἐκ δύο τεμαχίων συγκειμένου, παρελάβομεν διὰ τῶν πολλῶν καὶ ἀτρύτων πόνων τοῦ ἀξιοτίμου πληρεξουσίου ἡμῶν Παυσανίου Χοϊδᾶ. Ἀλλὰ κατὰ τὰ παραχωρητήρια ὀφείλει τὸ πανεπιστήμιον ν' ἀποζημιώσῃ τὸ Δημόσιον διὰ πηχ. 134, οὗ ἕνεκα παρεκάλεσεν ἡ πρυτανεία τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἵνα δωρηθῶσι τῷ πανεπιστημίῳ οἱ 134 πηχ. παρὰ τοῦ Δημοσίου· ὁ ὑπουργὸς ἀπήντησε λακωνικώτατα ὅτι δὲν δύναται κατὰ τὸν νόμον νὰ δωρήσῃ, ὡς ἐὰν ἤτει τὸ πανεπιστήμιον διὰ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ πρυτάνεως, δωρεὰν ὑπουργικήν.

γ') ὀκτὼ ἀποθήκας ἐν Ἰβραΐλᾳ, κληροδότημα τοῦ ἀειμνήστου Βασιλείου Μακρῆ, ὧν τὸ ἐνοίκιον ὀφείλεται ἀπὸ ά Σεπτεμβρίου 1859 καὶ μένει εἰσπρακτέον παρὰ τοῦ διαδόχου μου.

δ') τὸ πέμπτον τοῦ ἐν Βλαχίᾳ κτήματος Σιγανεπίου, ἐκ κληροδοτήματος τοῦ Ἁγίου Ἱεραπόλεως Νεοφύτου περιελθὸν εἰς τὸ πανεπιστήμιον. Ὠφείλετο δὲ ἡμῖν τὸ εἰσόδημα τοῦ κτήματος τούτου, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ προκατόχου μου, ἀπὸ τῆς πρώτης Ἀπριλίου 1858, ὅπερ καὶ εἰσεπράχθη μέχρι ά Ἀπριλίου 1860, δραχμαὶ 3164. 65.

έ) Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ οἰκόπεδον Παπαζόγλου. Ἡ ἱστορία τοῦ οἰκοπέδου τούτου γνωστή ἐστιν ὑμῖν ἐκ τῶν πολλῶν πρυτανικῶν ἐκθέσεων. Εἶχεν ἀποφασισθῇ δηλαδὴ ἄλλοτε ν' ἀνεγερθῇ οἰκοδομὴ ἐπ' αὐτοῦ ἐκ συνδρομῆς τῶν ἐν Βλαχίᾳ ὁμογενῶν, ἀλλὰ φαίνεται, κατὰ τὰ τελευταῖα γράμματα τοῦ προξένου, αἱ συλλεγεῖσαι συνδρομαὶ δὲν ἐπαρκοῦσι, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε τελευταῖον ἡ σύγκλητος ἵνα ζητηθῶσι πληροφορίαι παρὰ τοῦ κ. προξένου περὶ τῶν ἀπαιτουμένων δαπανῶν πρὸς ἀνέγερσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποθηκῶν μόνον, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ σκεφθῇ ἂν συμφέρῃ νὰ δαπανηθῶσι πρὸς αὐτὴν καὶ κεφάλαια τοῦ πανεπιστημίου.

Β'. ἐκ κινητῶν. Ἐκτὸς τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῆς νομισματικῆς συλλογῆς, ἡ σπουδαιοτέρα κινητὴ τοῦ πανεπιστημίου περιουσία εἶναι ἡ *χρηματική*· Συνίσταται δὲ αὕτη.

ά) ἐκ δραχμῶν 385,000, ἐκδανεισθεισῶν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἐπὶ τόκῳ 5 τῆς 100 ἀπὸ τῆς 21 Αὐγούστου 1859.

β') ἐκ 49 μετοχῶν τῆς αὐτῆς Τραπέζης, ὧν αἱ 15 εἰσὶ τοῦ Χρισ. Εὐθυμίου, αἱ 16 Δημ. Μαυροκορδάτου, αἱ 10 βιβλιοθήκης Ἰωανιδῶν καὶ αἱ 8 Μεταξᾶ.

γ') ἐκ δραχμῶν 29,144, ὧν αἱ μὲν 10,431 κεῖνται παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμόν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκδεδανεισμέναι εἰσὶν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Δοκοὺς καὶ συντηροῦνται ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν οἱ δύο ὑπότροφοι Ῥάκου.

δ') ἐκ δραχμῶν 5,653, ληφθεισῶν ἐπὶ τῆς ἐμῆς πρυτανείας 1) ἐκ τῶν κληροδοτημάτων Δαμασκηνοῦ Κοκκίνου καὶ Χρ. Παραμυθιώτου, 2) ἐκ τῆς διὰ τὸ ἔτος 1858—60 χιλιοδράχμου συνδρομῆς τῆς Γερουσίας, ἡ Βουλὴ δὲν ἔδωκε, καὶ 3) ἐκ διπλωμάτων, ἐγγράφων κλ. τῶν φοιτητῶν, ὡς ὁ ειδικὸς ἐξηγεῖ πίναξ.

Γ') *ἐκ τῶν ἑξῆς προσφορῶν*, ἐπὶ τῆς ἐμῆς πρυτανείας γενομένων·

ά) ὁ ἐν Καΐρῳ Ἑλλ. πρόξενος ἔγραψεν ἡμῖν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους ὅτι ὁ ἐκεῖ ἀποβιώσας ὁμογενὴς Γεώργιος Βάγκας κατέλιπεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον κληροδότημα ἐκ γρ. 25,000, ἅτινα θέλουσι σταλῇ ἅμα ἐκκαθαρισθῇ ἡ περιουσία τοῦ κληροδότου.

β') βαρύτιμον δωρεάν, τελεσθεῖσαν ἐπὶ τῆς ἐμῆς πρυτανείας, θέλει ἀναγγείλει μετ' ὀλίγον ὁ διάδοχός μου. Ὁ φιλόπατρις δωρητὴς καὶ εὐεργέτης τοῦ πανεπιστημίου ἐφύλαξε μέχρι τοῦδε ἄγνωστον ἡμῖν τ' ὄνομά του, ἔπεμψε δὲ ἤδη ἐκ τῶν προσόδων τῆς δωρεᾶς 200 καισαροβασιλικὰ φλωρία, ἅτινα μὴ φθάσαντα εἰσέτι ἐνταῦθα μένουσιν εἰσπρακτέα παρὰ τοῦ διαδόχου μου.

γ') ὁ πάντοτε ὑπὲρ τῶν προγονικῶν ἀρχαιοτήτων μεγάλως μεριμνῶν ἀξιότιμος βουλευτὴς Θήρας Ν. Βαρβαρῖγος ἐδώρησε τῷ πανεπιστημίῳ καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διαφόρους ἀρχαιότητας, παραδοθείσας εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας,

δ') οἱ ἰατροὶ Παῦλος Ἰωάννου καὶ Μιχ. Τυπάλδος Χαριτάτος προσήνεγκον διάφορα λόγου ἄξια ἀνατομικὰ παρασκευάσματα.

έ) καὶ αἱ βιβλιοθῆκαι ἐπλουτίσθησαν ἱκανῶς ἐπὶ τῆς ἐμῆς πρυτανείας, διὰ δωρεῶν ἀλλογενῶν τε φιλελλήνων καὶ Κυβερνήσεων καὶ ὁμογενῶν. Ἀκριβὴς κατάλογος αὐτῶν παραρτᾶται εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην. Κατὰ δὲ τὴν συγκεφαλαίωσιν αὐτοῦ ἐδωρήθησαν. ἐκ Ῥωσσίας ὑπὸ τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως 19 κιβώτια μὴ ἀνοιχθέντα ἔτι δι' ἔλλειψιν χώρου· ἐξ Ἰταλίας 887 τόμοι· ἐκ Γαλλίας τόμοι 232, οἱ πλεῖστοι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀξιολόγου νέου Φραγκίσκου Lenormant· ἐκ Βαυαρίας 1867 τόμοι· ἐξ Αὐστρίας τόμοι 45· ἐκ Πρωσσίας τόμοι 40· ἐξ Ἀγγλίας τόμοι 10· ἐκ Δανίας καὶ Νορβηγίας τόμοι 10· ἐξ Ὀλλανδίας τόμοι 6· ἐκ Σαξωνίας καὶ Ἀννοβέρου τόμοι 4· ἐκ Βελγίου τόμοι 3 ἐξ Ἑλβετίας τόμοι 3, καὶ ἐξ Ἀμερικῆς καὶ Ἱσπανίας τόμοι 2. Διάφοροι δὲ ὁμογενεῖς τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος προσήνεγκον ὑπὲρ τὰς 2000 τόμους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχει τὸ κληροδότημα τοῦ ἀειμνήστου Θ. Φαρμακίδου, συμποσούμενον εἰς τόμους 1600 περίπου καὶ περιέχον πλείστου λόγου ἄξια ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ χειρόγραφον τῆς πεντατεύχου ἀρχαιότατον· ἔτι τὸ δώρημα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ὁμογενοῦς Δ. Ἀγγελίδου ἐκ τόμων 66, περιέχον καί τινα χειρόγραφα καὶ ἑλλήνων συγγραφέων παλαιὰς ἐκδόσεις· τέλος ἡ προσφορὰ τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ ἱερέως Καλλινίκου Κρεατσούλη τριῶν σπανίων βιβλίων, τῆς ἠθικολογικῆς Γεωργίου Χρυσοβελόνη (Βιεν. 1802), τῶν κανόνων καὶ δογμάτων τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας οἰκουμενικῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου, καὶ τῶν τραγῳδιῶν Σοφοκλέους μετὰ ἰδιοχείρων σημειώσεων τοῦ Κοραῆ. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ἡ φιλογένεια καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐναρέτου

τούτου κλήρικοῦ πρὸς τὸ πανεπιστήμιον θέλει δειχθῇ καὶ ἄλλως εὐεργετικὴ εἰς αὐτό.

ς΄) ὡσαύτως καλὰ δωρήματα ἐγένοντο εἴς τε τὴν νομισματικὴν συλλογὴν καὶ εἰς τὸ φυσιογραφικὸν Μουσεῖον. Δηλαδὴ εἰς τὴν νομισματικὴν συλλογὴν προσήνεγκον διάφοροι φιλόμουσοι 1 χρυσοῦν νόμισμα, 37 ἀργυρᾶ, 182 χάλκινα καὶ 4 μολύβδινα· εἰς τὸ φυσιογραφικὸν δὲ Μουσεῖον ἐδωρήθησαν ἐκ μὲν τοῦ τῆς Αὐλῆς ζωοτροφείου κατ᾽ ἐπιταγὴν τῶν ΑΑ Μεγαλειοτήτων 1 κερκοπίθηκος, 2 ἀντιλόπαι, 1 φασιανὸς καὶ δύο φοινικόπτεροι· ὑπὸ δὲ τοῦ φιλέλληνος Carron du Willards 275 δέρματα πτηνῶν ἐκ τῶν τῆς μεταξὺ τῶν τροπικῶν Ἀμερικῆς καὶ 1838 τῆς αὐτῆς χώρας ἔντομα, κολεόπτερα καὶ λεπιδόπτερα· ὑπὸ δὲ τοῦ ἐν Βρέμῃ ἑλλ. προξένου κυρίου Spielter ἀξιόλογα φυσιογραφικὰ καὶ ἐθνογραφικὰ ἀντικείμενα τῶν Ἰνδιῶν· ὑπὸ δὲ τοῦ ἐπιμελητοῦ κυρίου Χελδράϊχ 300 φυτὰ ἀλλοδαπὰ καὶ 10 καρποί, καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Θ. Ὀρφανίδου, ἐκτὸς μιᾶς νυκτερίδος καὶ 2 σαυρῶν, 100 λίαν ἀξιόλογοι καρποί.

Δ΄) *πρόσοδοι καὶ δαπάναι.* Ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ πανεπιστημίου, κτηματικῆς τε καὶ χρηματικῆς (α) εἰσεπράχθησαν· 1) ἐκ τῆς οἰκίας Κατριμάτσου δραχ. 1520, 24· 2) ἐκ τοῦ κτήματος Σιγανεώτου δραχ. 3164. 65, 3) ἐκ τόκων τοῦ ἐκ δραχ. 385000 δανείου δραχ. 16,683.85, 4) ἐκ μερισμάτων 23 μετοχῶν Τραπέζης δραχ. 2365,5) ἐκ τόκων τοῦ ἀνοικτοῦ λογαριασμοῦ δραχ. 957,66, καὶ 6) ἐκ συνδρομῆς τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας διὰ τὸ φυσιογραφικὸν Μουσεῖον δραχ. 1596, τὸ ὅλον δραχ. 26,287.35.

β΄) ἐδαπανήθησαν δὲ 1) εἰς τὸ φυσιογραφικὸν Μουσεῖον δραχ. 11,049.45,2) εἰς ἀγορασίαν βιβλίων ἐκ Λειψίας δραχ. 10,146.16,3) εἰς ἀσφάλειαν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πανεπιστημίου ἐπὶ πενταετίαν δραχ. 4,989,4) εἰς ἐπισκευὴν τῶν οἰκιῶν Χρ. Εὐθυμίου καὶ Κατριμάτσου δραχ. 1040.87,5) εἰς ἀσβέστωσιν τῶν στοῶν τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἀποτελείωσιν τοῦ *βορείου* φρέατος δραχ. 1105.90) εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοιδίμου Πλατυγένους ἐκπονηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐπιτηδείου τῶν παρ᾽ ὑμῖν ζωγράφων Δ. Τζόκου, δραχ. 500 καὶ 7) εἰς διαφόρους ἄλλας τοῦ πανεπιστημίου χρείας, κατὰ τὸν ειδικὸν πίνακα, δραχ. 5,507.34. ὥστε τὸ ὅλον τῶν δαπανῶν ἀναβαίνει εἰς δραχ. 34,338.72, αἵτινες ἐγένοντο ἐκ τῶν εἰσπραχθεισῶν 26,287.35 δραχμῶν, ἐκ τῶν δραχ. 5,653 τοῦ δ΄ κονδυλίου τῶν κεφαλαίων καὶ ἐν μέρει ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ λογαριασμοῦ, ἐλαττωθέντος ἕνεκα τούτου εἰς δραχ. 8,041.

Αὗται εἰσὶν ἐν κεφαλαίῳ αἱ πρόσοδοι τοῦ πανεπιστημίου καὶ αἱ δαπάναι, μεγάλαι μὲν αὗται καὶ ὁσημέραι ἀναγκαίως μεγεθυνόμεναι μικραὶ δὲ ἐκεῖναι· ἀλλ᾽ ἡ φιλοπατρία τῶν ἁπανταχοῦ ὁμογενῶν, ἐξαιρετικὴν ἀγάπην ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τούτου τῶν Ἑλλήνων Διδακτηρίου ἀείποτε δείξασα, δὲν θέλει παύσει ἀναμφιβόλως μεριμνῶσα καὶ εἰς τὸ μέλλον ὑπὲρ αὐτοῦ. Πλὴν καὶ ἡ Κυβέρνησις ἡμῶν ὀφείλει ν᾽ ἀναλάβῃ τῶν δαπανῶν τούτων τινάς· καὶ μάλιστα τὴν τοῦ φυσιογραφικοῦ Μουσείου, πρὸ πάντων δὲ νὰ διατάξῃ τὴν πληρωμὴν τῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πανεπιστημίου καταβληθεισῶν δραχ. 4,989, ὡς ὑπεσχέθη ἄλλοτε.

Ε΄) *ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις.* Ἐκτὸς τῶν κατὰ τὰ ἄρτι ἐκτεθέντα ἐνεργητέων παρὰ τοῦ διαδόχου μου, μένουσιν ἐκκρεμῆ καὶ ταῦτα.

α΄) ἡ εἴσπραξις 1,000 δραχ. ὀφειλομένων κατὰ τὰς προτέρας ἐκθέσεις τῶν πρυτάνεων παρὰ τοῦ κυρίου Στεφανοπούλου. β΄) ἡ εἴσπραξις τῶν τόκων τοῦ κληροδοτήματος Βαρζέλη, συνισταμένων ἐκ δραχ. 500 κατ᾽ ἔτος καὶ ὀφειλομένων ἀπὸ ά. Νοεμβρίου 1858. Ἡ βραδύτης περὶ τὴν λῆψιν τῶν τόκων τούτων προῆλθεν ἐκ τῆς προτάσεως, ἣν ἡ πρυτανεία, κατὰ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔκαμεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ μακαρίτου Βαρζέλη, τοῦ νὰ μετατραπῇ εἰς δραχ. τὸ ἀναλογοῦν εἰς τὸ πανεπιστήμιον κληροδότημα τῶν γρ. 22,500. Τὴν πρότασιν ταύτην, τῇ δραστηρίᾳ μεσολαβήσει τοῦ ἀξιοτίμου προξένου ἡμῶν ἐν Πρεβέζῃ Ε. Χουρμουζιάδου ἐδέχθησαν οἱ κληρονόμοι· ἀλλὰ τὸ περὶ τούτου ἔγγραφον αὐτοῦ ἕνεκεν μικρολόγου γραφειοτυπίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ἐμποδίζοντος τοὺς προξένους νὰ γράφωσιν ἀπευθείας εἰς τὸ πανεπιστήμιον, μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐλάβομεν

γ΄) ἀνείσπρακτον μένει προσέτι καὶ τὸ κληροδότημα τοῦ Θ. Τούλη ἐκ 30,000 γρ. ὡς καὶ τὸ τοῦ Σωτηρίου Ἀντωνίου, περὶ ὧν λόγον ἐποιήσατο καὶ ὁ προκάτοχός μου.

δ΄) ἡ δίκη περὶ τοῦ γνωστοῦ κληροδοτήματος Σπ. Βαλέτα μένει εἰσέτι ἐκκρεμής· ἀλλ᾽ ὡς ἔγραψεν εἰς τὴν πρυτανείαν ἐσχάτως ὁ κύριος πρόξενος Βουκουρεστίου παρῆλθεν ἡ προθεσμία τοῦ νόμου, ὥστε μηδὲ εἰς τὴν ὁμάδα τῶν δανειστῶν τοῦ πτωχεύσαντος δύναται νὰ καταταχθῇ τὸ πανεπιστήμιον.

Περιουσία Θ. Μανούση.

Γνωστή ἐστιν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ προκατόχου μου, ἡ μετὰ τὴν καταβολὴν διαφόρων κληροδοτημάτων μείνασα χρηματικὴ περιουσία τοῦ ἀοιδίμου Θ. Μανούση. Ἐξ αὐτῆς ἔκειντο εἰς τὴν ἐθνικὴν Τράπεζαν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐμῆς πρυτανείας δραχ. 11,603.9. προστιθεμένων δὲ εἰς αὐτὰς τῶν κατὰ τὸν ειδικὸν λογαριασμὸν εἰσπραχθεισῶν παρ᾽ἐμοῦ δραχ. 12,029 51, καὶ ἀφαιρουμένων τῶν κατὰ τὸν αὐτὸν λογαριασμὸν γενομένων ἐξόδων ἐκ δραχ. 5,403.38, μένει κείμενον παρὰ τῇ ἐθν. Τραπέζῃ ποσὸν δραχ. 18,229.12.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς περιουσίας καὶ τῆς διαχειρίσεως αὐτῆς, ἥτις, ὡς ἕκαστος βλέπει, τοσοῦ-

---

(α) Ἐξῃρέθησαν τὰ ἔχοντα ὡρισμένην χρῆσιν κεφάλαια οἷα εἰσὶν αἱ 10 μετοχαὶ Δ. Μαυροκορδάτου, αἱ 10 β βλιοθήκης Ἰωνιδῶν καὶ αἱ 18,705 δραχ. τῶν ὑποτρόφων Ῥάκου, περὶ ὧν προσαρτᾶται ἴδιος λογαριασμός.

τον ἐπολλαπλασιάσθη καὶ κατ' ἔτος πολλαπλασιάζεται εὐτυχῶς, ὥστε τὸ προσωπικὸν τοῦ γραφείου καὶ ἰδίως ὁ ἔμπειρος γραμματεὺς τοῦ πανεπιστημίου, καίτοι πάντες πᾶσαν καταβάλλουσι σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ προθυμότητα ὅ ἂν παραγγελθῇ ἕκαστος ἔργον ἐκτελοῦντες, δυσκόλως ὅμως θέλουσιν ἐγκαρτερήσει ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον.

Ε') περὶ τῶν ἑορτῶν καὶ ἀρχαιρεσιῶν,

Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐμῆς πρυτανείας ἐτελέσθησαν πρεπόντως αἱ δύο τοῦ πανεπιστημίου ἑορταί, τὸ ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν γινόμενον ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων τοῦ Πανεπιστημίου εὐεργετῶν, ἐν ᾧ ὁ καθηγητὴς Κων. Κοντογόνης ἐξεφώνησε τὸν τῆς τελετῆς λόγον· οὗτος δὲ τυπωθεὶς μετὰ τῶν ἐν τῇ ἱερουργίᾳ μνημονευθέντων ὀνομάτων διενεμήθη τοῖς ἀπανταχοῦ ὁμογενέσιν· ἔτι κατὰ τὴν 20 Μαΐου, ἡμέραν τῶν γενεθλίων τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως, ἡ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου, τοῦ καθηγητοῦ Π. Ῥομπότη ἐκφωνήσαντος τὸν τῆς τελετῆς λόγον· κατὰ τὴν αὐτὴν τελετὴν ἀνέγνω καὶ ὁ καθηγητὴς Εὐθ. Καστόρχης τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ περὶ τῆς βραβευθείσης πραγματείας τοῦ κυρίου Μαυροφρύδου.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους συνελθόντες οἱ καθηγηταὶ ἐξελέξαντο ὡς ὑποψηφίους τῆς νέας πρυτανικῆς ἀρχῆς τοὺς κκ. Ἀλέξιον Πάλλην, Ἰωάννην Παπαδάκην καὶ Ἡρακλῆ Μητσόπουλον, ἐξ ὧν ἡ Κυβέρνησις διώρισε πρύτανιν τὸν πρῶτον. Μετὰ δὲ ταῦτα, γενομένων ἐν ἑκάστῃ τῶν σχολῶν τῶν ἐκλογῶν τῶν ὑποψηφίων κοσμητόρων καὶ ἀναδειχθέντων τοιούτων ὑπὸ μὲν τῆς Θεολογικῆς τῶν καθηγητῶν Κωνστ. Κοντογόνου καὶ Παν. Ῥομπότη, ὑπὸ δὲ τῆς Νομικῆς τῶν καθηγητῶν Π. Παπαῤῥηγοπούλου καὶ Π. Καλλιγᾶ, ὑπὸ δὲ τῆς Ἰατρικῆς τῶν καθηγητῶν Γ. Πρινάρη καὶ Δ. Ὀρφανίδου καὶ ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς τῶν καθηγητῶν Φιλίππου Ἰωάννου καὶ Στεφ. Κουμανούδη, ἡ Κυβέρνησις διώρισε κοσμήτορας τοὺς κκ. Π. Ῥομπότην, Π. Παπαῤῥηγόπουλον, Δ. Ὀρφανίδην καὶ Φίλιππον Ἰωάννου. Τέλος δ' ἐκλεχθέντων ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῶν καθηγητῶν τῶν τεσσάρων ἐπιλοίπων μελῶν τῆς συγκλήτου, τῶν κκ. Γ. Μακκᾶ, Κ. Κοντογόνου, Σπ. Πήλικκα καὶ Στ. Κουμανούδη, ἡ νέα ἀκαδημαϊκὴ σύγκλητος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων καὶ τῶν κοσμητόρων, ἐκ τοῦ πρυτάνεως καὶ ἐμοῦ.

Καταπαύων ἐνταῦθα τὴν σύντομον ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν ἐμὴν πρυτανείαν πεπραγμένων καὶ παραχωρῶν τὸ βῆμα εἰς τὸν ἀξιότιμον διάδοχόν μου, εὔχομαι αὐτῷ κρείττονα τῆς ἐμῆς τύχην ἐν ἄλλοις τε καὶ περὶ τὴν κύρωσιν τοῦ ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν προσδοκωμένου ὀργανικοῦ τοῦ πανεπιστημίου νόμου· ἡ μοῖρα ἐφάνη ἐν ἀρχῇ ὅτι εἶχε κεκλωσμένον δι' ἐμὲ τὸ εὐτύχημα τοῦτο. Ἀλλ' ἴσως ἡ θεία Πρόνοια ἐφύλαξεν αὐτὸ ἐπὶ σκοπῷ διὰ τὸν ἀγαθὸν διάδοχόν μου, ὡς ἕλκοντα τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῆς πολυτλήμονος Ἠπείρου, διότι πιθανῶς ἐπὶ τῆς πρυτανείας αὐτοῦ μέλλει νὰ πληρώσῃ συγχρόνως καὶ ἄλλον πολὺ διακαέστερον πόθον παντὸς Ἕλληνος, τὴν ἀπελευθέρωσιν λέγω ἁπάσης τῆς Ἑλληνικῆς χώρας· γένοιτο!

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ (1).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἡ βάρβαρος κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Αἱ γυναῖκες τῆς Ἰβηρίας.

—ooo—

Α'.

Ἰβηρικὴ φυλή.

Εἰς τρία κυριώτατα φυλετικὰ συστήματα, τὸ γαλατικόν, τὸ ἰβηρικὸν καὶ τὸ γερμανικὸν διῃροῦντο οἱ βάρβαροι κάτοικοι τῆς Δύσεως πρὶν ἢ ὑποκύψωσιν ἐντελῶς εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ λατινικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἦτο τὸ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον τοῦ λαοῦ τῶν βρετανικῶν νήσων, καὶ τῆς εὐρείας χώρας τῆς ὁριζομένης ὑπὸ τῆς θαλάσσης, τῶν Ἄλπεων, τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ῥίνου καὶ ὀνομαζομένης Γαλατίας, τὸ δὲ δεύτερον κατεῖχε τὴν ταυτώνυμον χερσόνησον (τὴν Ἱσπανίαν καὶ Πορτογαλλίαν), καὶ τὸ τρίτον ἐπλανᾶτο κατὰ τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης μεταξὺ Γαλατῶν καὶ Σλαύων. Ἑκάστη ὅμως φυλὴ ὑπερέβαινε πολλάκις, κατὰ τὰς ἀκαθέκτους ἔριδας τῶν χρόνων ἐκείνων, τὰ ἴδια ὅρια. Καθὼς οἱ Γαλάται ἢ Κέλται διέβησαν τὰ Πυρηναῖα καὶ ἀναμιχθέντες μετὰ τῶν Ἰβήρων ἐγένοντο Κελτίβηρες, οὕτω καὶ οἱ Ἴβηρες μετέβησαν εἰς χώραν γαλατικήν, καὶ μεταξὺ τῆς θαλάσσης, τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Γαρούνα ἐτήρησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀκυϊτανοὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν φυσιογνωμίαν (2). Οἱ Λίγυες κατασταθέντες τὸ πρῶτον ἐν τῇ Κελτολιγύῃ, μεταξὺ τῶν Ἄλπεων καὶ τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ εἶτα ἐν τῇ Ἰβηρολιγύῃ μεταξὺ Ῥοδανοῦ καὶ Ἱσπανίας, ἐδείχθησαν μᾶλλον προσιτοὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιῤῥοάς. Ἑνὶ λόγῳ οἱ ἐξ Ἰβήρων λαοί, μὴ ἀνήκοντες ὡς οἱ Ἕλληνες, οἱ Λατῖνοι, οἱ Ἀλβανοί, οἱ Γαλάται, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σλαῦοι εἰς τὴν εὐγενῆ ἰρανικὴν ἢ ἰνδευρωπαϊκὴν φυλήν, ἐτήρησαν, καὶ δεχθέντες τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἰδίους ἐπισημοτάτους χαρακτῆρας. Εὑρίσκονται δὲ ἔτι καὶ σήμερον ἑκατέρωθεν

(1) Ὅρα φυλλάδ. 235, τῆς 1 Νοεμβρ. 1860.

(2) Ὅρα καὶ Στράβ. Βιβλ. Ε.

τῶν Πυρηναίων οἱ ὀνομαζόμενοι Οὐάσκωνες, οἵτινες ἔμειναν πιστοὶ εἰς διάλεκτον μηδεμίαν ἔχουσαν ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἰρανικὰς γλώσσας (1).

Β.

Οἱ Ἕλληνες παρὰ τοῖς Ἴβηρσι, καὶ γάμος Ἀριστοξένης.

Ἑξακόσια ἔτη πρὸ Χριστοῦ Φωκαεύς τις ἔμπορος τὸ ὄνομα Εὔξενος (2), κατέπλευσεν εἰς κόλπον ἀνήκοντα εἰς τοὺς Σεγόβριγας, φυλὴν γαλατικὴν τηρήσαταν ὡς καί τινες ἄλλαι τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν μεταξὺ τῶν Λιγύων. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σεγοβρίγων Νάνος φιλοξενήσας τοὺς ξένους μετὰ μεγίστης εὐμενείας, ἔφερεν αὐτοὺς εἰς οἰκίαν ὅπου νὰ τελέσῃ ἔμελλε τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς, Πέττας (3) μὲν παρὰ τῶν Ἑλλήνων, Γύπτιως (4) δὲ παρὰ τῶν Λατίνων καλουμένης. Οἱ Σεγόβριγες ζῶντες μεταξὺ λαοῦ ἰβηρικοῦ παρεδέχθησαν καὶ πολλὰ αὐτῶν ἔθιμα· διὸ καὶ τὰς γυναῖκας μετεχειρίζοντο εὐμενέστερον τῶν γειτόνων Γαλατῶν. Εἶχον δὲ αὗται τὸ δικαίωμα τοῦ κοινωνεῖν τῶν δημοσίων, καὶ σήμερον ἔτι ἐν τῇ ἰβηρικῇ χερσονήσῳ, ἐν Πορτογαλλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ, αἱ γυναῖκες ἀναβαίνουσιν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον. Ἐνῷ δὲ παρὰ τοῖς βαρβάροις αἱ νέαι ἐπωλοῦντο ὡς πωλοῦνται ἔτι καὶ νῦν, αἱ τῶν Ἰβήρων ἐξέλεγον μόναι ὡς νυμφίον ἕνα τῶν μνηστήρων, προσφέρουσαι αὐτῷ φιάλην μετὰ τὸ δεῖπνον. Μετὰ τὸ δεῖπνον λοιπὸν εἰς ὃ παρεκάθηντο καὶ οἱ Φωκαεῖς, οἱ ξένοι τοῦ Νάνου, εἰσελθοῦσα καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἐστάθη πρὸ τοῦ Εὐξένου. Ἡ νέα βάρβαρος, τὴν ἀγχίνοιαν ἔχουσα τῶν τῆς φυλῆς αὐτῆς, εἶδεν εὐθὺς πόσον ὁ Ἕλλην ξένος διέφερε τῶν ἄλλων ἀγρίων μνηστήρων, καὶ χωρὶς δισταγμοῦ ἔδωκε πρὸς τὸν Εὔξενον τὴν φιάλην πλήρη ὕδατος (5). Ὁ δὲ Νάνος, ἔχων ὡς καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Γαλατῶν, ἐθεώρησε τὴν ἐκλογὴν ὡς κατὰ θεὸν γενομένην· ὅθεν οὐ μόνον ἐνέκρινεν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν κόλπον εἰς ὃν εἶχον καταπλεύσει οἱ ξένοι ἐδωρήσατο τῷ γαμβρῷ. Ἐνταῦθα ἐθεμελιώθη ἡ Μασσαλία. Εἰς μνήμην δὲ τοῦ γεγονότος τούτου, οὗτινος αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν τόσον ἄξιαι λόγου, ὁ Εὔξενος μετωνόμασε τὴν Πέτταν Ἀριστοξένην.

Ὁ φωκαεὺς ἔμπορος ἰδὼν ἁρμοδίαν τὴν εὐκαιρίαν ὅπως μεταδώσῃ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν λαμπρὸν τῶν Ἰώνων πολιτισμὸν, τὸ μὲν πλοῖον αὐτοῦ ἀπέστειλεν εἰς Φώκαιαν μετά τινων συνοδοιπόρων παραγγείλας νὰ φέρωσιν ἀποίκους, αὐτὸς δὲ ἠσχολήθη ἀμέσως εἰς τὴν θεμελίωσιν ἑλληνικῆς πόλεως ἐπὶ πετρώδους χερσονήσου, ἥτις χωριζομένη ἀπὸ τῆς στερεᾶς διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ, εὐκόλως ἀπέκρουε τὰς ἐπιδρομὰς τῶν αὐτοχθόνων, νομάδα διαγόντων βίον ὡς πᾶσαι αἱ βάρβαροι φυλαί. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Νάνος (1) παρεχώρησεν αὐτῷ μέρη τινὰ τῆς παραλίας ἔτι καὶ νῦν δασύσκια, ἐνόμισεν ὅτι γῆ θαλπομένη ὑπὸ ἀκτίνων θερμῶν ὡς τοῦ ὡραίου τῆς Ἰωνίας ἡλίου, δὲν ἦτο ἀνεπιτηδεία εἰς καλλιέργειαν τῶν δένδρων τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ὅτε τὸ παρελθὸν ἔαρ παρετήρουν τὴν ὅλως ἑλληνικὴν βλάστησιν τῆς εὐκράτου Προβηγκίας καὶ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τῆς Μασσαλίας ὁδοὺς, ἐθαύμαζον διὰ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς ἡ Δύσις ἐλησμόνησε τί ὀφείλει εἰς τὴν Ἀνατολὴν (2), καθ' ἧς μάλιστα καὶ καταφέρεται ἀπό τινος διὰ παντὸς τρόπου.

Γ'.

Ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία παρὰ τοῖς Ἴβηρσι καὶ πλοῦς Ἀριστάρχης.

Μόλις ἀποβάντες εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἱ παρὰ τοῦ Εὐξένου ἀποσταλέντες, ἐπορεύθησαν πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Φωκαίας. Πρὸ πολλοῦ ἄποικοι ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἶχον ἀποκατασταθῆ μεταξὺ τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Ἰβήρων. Τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, οἱ Ῥασέναι οἱ μετὰ ταῦτα μετονομασθέντες Ἐτροῦσκοι, ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν προαρκτίων τῆς Ἑλλάδος, ἦλθον εἰς τὴν παραθαλασσίαν Ὀμβρίαν, κατοικουμένην τότε ὑπὸ γαλατικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὰς ἀνατολικὰς παραδόσεις ὁ Ἡρακλῆς ἀπέβη εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ ὅπου ἐνίκησε τὸν Ἀλεβίονα καὶ Δέρκυνον (3), υἱοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἐθεμελίωσε τὴν Νέμαυσον ἢ Nimes (4). Ἀποδίδεται δὲ αὐτῷ καὶ τῆς Ἀλεσίας ἡ θεμελίωσις « μεγάλης καὶ μεγαλοπρεποῦς ἑστίας καὶ μητροπόλεως πάσης τῆς Γαλατίας » (5). Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥόδιοι ἐθεμελίωσαν τὴν Ῥόην, παρὰ τὰς λιβυκὰς ἐκβολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ (6). Αἱ ἀναμνήσεις ὅμως αὗται, ἀναμιχθεῖσαι καὶ μετὰ μύθων, τοσοῦτον εἶχον ἐξαλειφθῆ ὅτε ἐπανῆλθον εἰς Φώκαιαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Εὐξένου, ὥστε ἡ διήγησις αὐτῶν περὶ τοῦ ἀνακαλυφθέντος ὡραίου τόπου, καὶ περὶ τῆς εὐνοίας ἧς ἔτυχεν ὁ Εὔξενος, ἐξῆψε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς νεολαίας. Ἐρωτηθέντες δὲ οἱ θεοὶ, ἐπεκύ-

(1) Ὅρα G. de Humboldt, Pruefung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der Vaskichen Sprache, Βερολῖνον 1821.

(2) Ἀριστοτ. παρ' Ἀθην. Βιβλ. ΙΓ', 36, 576.

(3) Αὐτ.

(4) Ἰουστ. Βιβλ. ΜΓ', κεφ. 3.

(5) Ὁ Ἀριστοτέλης παρ' Ἀθηναίῳ λέγει « κεκερασμένην » ὁ Ἰουστῖνος ὅμως ἀναφέρει μόνον ὕδωρ, καὶ ὀρθότερον νομίζω διότι οἱ Γαλάται παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἔλαβον τὴν ἄμπελον.

(1) Τίτος Λίβιος, Βιβ. Ε', κεφ. 34.

(2) Ὁ Κ. Lavallée, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Γάλλων, ἐναντίον ἀπείρων πραγματικῶν ἀποδείξεων, ἀξιοῖ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς οὐδόλως ἐπενήργησεν εἰς τὴν Γαλατίαν.

(3) Τὸ ὄνομα τοῦ Δερκύνου φαίνεται σχέσιν ἔχον πρὸς τὸ τῶν Λιγύων. Ἄλβ κατὰ Γαλάτας σημαίνει ὄρος, ὀρεινὴ δέ τις φυλὴ τοῦ μέρους ἐκείνου ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (Βιβλ. Δ') « Ἀλβίοικοι ».

(4) Ὅρα Στράβ. Βιβλ. Δ' —Πομπόν. Μέλ. Βιβλ. Β' κεφ. Ε'.

(5) «Ἁπάσης τῆς Κελτικῆς ἑστίαν καὶ μητρόπολιν.» Διόδ. Σικελ. Βιβλ. Δ'.

(6) Πλίν. Βιβ. Γ' κεφ. Δ'.



Πριγκίπησσα Ἑλένη Μασσάλσκη (1).

ρωσαν τὸ σχέδιον τοῦ ἀποικισμοῦ, καὶ προσέταξαν νὰ προσορμήσωσιν εἰς Ἔφεσον, ὀνομαστὴν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἔλαβον δὲ οἱ ἄποικοι πλὴν τῶν ἄλλων ἀναγκαίων καὶ φυτὰ ἀμπέλου καὶ ἐλαίας (2) Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν ὀφείλει ἡ Γαλλία τὰ δύο ταῦτα πολύτιμα φυτὰ (3), ὧν τὸ πρῶτον καλύπτει σήμερον μέρος τῆς χώρας αὐτῆς. Ἐν δὲ Μασσαλίᾳ μετὰ τοῦ δένδρου τῆς Ἀθηνᾶς μετεφυτεύθη καὶ ταύτης ἡ λατρεία, καταταχθείσης μετὰ τῶν τῆς δευτέρας τάξεως (4) ἀσπαστῶν τῇ πόλει θεοτήτων. Τοσοῦτον δὲ ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, ὥστε πρὸς τὸν βασιλέα Κατουμάνδον, ἀπειλοῦντα αὐτὴν μετα φοβεροῦ στρατοῦ Λιγύων ἐφάνη καὶ εἶπεν· « Ἐγὼ εἰμὶ θεὰ καὶ προστατεύω τὴν πόλιν ταύτην » . Τὸ πῦρ τὸ ἀναφθὲν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἑστίας τῆς Φωκαίας, ὃ ἔπρεπε νὰ καίῃ αἰωνίως κατὰ τὴν ἀποικίαν ταύτην, ἦτο σύμβολον ἐμφαντικώτερον καὶ τῆς ἐλαίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ

(1) Ἡ ψευδωνύμως ὑπογραφομένη Δώρα Ἰστριάς.

(2) Ἰουστῖν. ΜΓ', Γ'.

(3) Ἡ ἐλαία ἦν τότε ἀγρία.

(4) Ἡ μὲν πρώτη ἀνῆκε τῇ Ἀρτέμιδι, ἡ δὲ δευτέρα τῷ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνι.

τοῦ μετακομισθέντος εἰς τὰ δάση τῆς Γαλατίας.

Οἱ Φωκαεῖς εὗρον ἐν Ἐφέσῳ γυναῖκα, τῶν ἐντίμων σφόδρα, Ἀριστάρχην καλουμένην, ἥτις συνετέλεσεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Μασσαλίας· διότι εἶπε πρὸς τοὺς κατοίκους ὅτι παραστᾶσα αὐτῇ κατ' ὄναρ ἡ μεγάλη τῶν Ἐφεσίων θεά, ἡ Ἄρτεμις, ἐκέλευσε νὰ λάβῃ ἀφίδρυμά τι τῶν ἱερῶν, καὶ ἀναχωροῦσα μετὰ τῶν Φωκαέων, νὰ μεταφέρῃ παρὰ τοῖς βαρβάροις τὴν λατρείαν αὐτῆς (1). Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τοῦτο ἐνεθάῤῥυνε τοὺς ἀποίκους οἵτινες, ὡς καὶ πάντες οἱ ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνες, ἐλάτρευον ἰδιαζόντως τὴν θεάν, μόνον τὸ ὄνομα κοινὸν ἔχουσαν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἀρτέμιδος, διότι ἦτο προσωποποίησις τῆς φύσεως. Ὅθεν οἱ Μασσαλιῶται ἵνα τηρήσωσι καθαρὰν τὴν λατρείαν, εξηκολούθησαν μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἀριστάρχης νὰ φέρωσιν ἱερείας ἐξ Ἐφέσου ἢ Φωκαίας. Τοσούτῳ δὲ ἐτιμᾶτο ἡ θέσις αὕτη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ὥστε, ὡς μανθάνομεν ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, ἀρχιέρειά τις τῶν ναῶν τῆς Ἐφέσου ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς Μασσαλίαν. Λέγεται δὲ μάλιστα ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐμύησε τὴν Ῥώμην τὰ μυστήρια τῆς λατρείας τῆς ἐφεσίας Ἀρτέμιδος.

Δ'.

Ἡ κόρη τῆς ἐρήμου.

Ὁ γνωστότερος τῶν συγχρόνων δραματικῶν ποιητῶν τῆς Γερμανίας, ὁ Κ. Φριδερῖκος Ἄλμ (2), συγγραφεὺς τοῦ *Παλαιστοῦ τῆς Ῥαουέννης*, ἐξεικόνισε πολλάκις εὐστόχως τὰ αἰσθήματα τῶν βαρβάρων φυλῶν περὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· ἡ μήτηρ τοῦ παλαιστοῦ, ἡ ἔντιμος χήρα τοῦ Ἑρμάννου, τοῦ νικητοῦ τοῦ Βάρου, ἰδοῦσα τὴν αὐλὴν τῶν Καισάρων, αἰσθάνεται ἀηδίαν ἕνεκα τοῦ ὀκνηροῦ καὶ ἐκτεθηλυμμένου καὶ δουλικοῦ βίου τῶν παρηκμακότων Ῥωμαίων. Ἐν δὲ τῷ *Υἱῷ τῆς ἐρήμου* ὁ Κ. Ἄλμ ὑποβάλλει θέαμα πολὺ διάφορον· ὁ βάρβαρος πολεμιστής, ἰδὼν τὸ εὐγενὲς μειδίαμα μασσαλιώτιδος κόρης, προβλέπει νέαν ὄψιν πραγμάτων, καὶ ὁ ἀδάμαστος αὐτὸς ὁπλαρχηγὸς τῆς μεσημβρινῆς Γαλατίας, θέτει πρὸ τῶν ποδῶν τῆς νέας παρθένου, ἥτις παριστᾷ αὐτῷ τὸν λαμπρὸν τῆς Ἰωνίας πολιτισμόν, τὴν σπάθην καὶ τὰς ἀγρίας αὐτοῦ ὁρμάς· καὶ ἀπηρνήθη μὲν τοὺς ἀνηλεεῖς θεοὺς καὶ τὰς βαρβάρους παραδόσεις ὁ υἱὸς ἐκεῖνος τῆς ἐρήμου, ἀλλὰ μετὰ ποῖον ἀγῶνα! πόσον χρόνον αἱ ἀχαλίνωτοι ὁρμαὶ τοῦ ἀγρίου βίου παλαίουσι πρὸς τὸ αἴσθημα τοῦ ἔρωτος! Εἰς καρδίαν γυναικός, φύσει ἧττον ὁρμητικήν, τὰ τρυφερὰ αἰσθήματα ἤθελον ἴσως θριαμβεύσει διὰ μιᾶς ὡς συνέβη τῇ Ἀριστοξένῃ· ἀλλ' οἱ ἀήττητοι στρατιῶται οἱ εἰπόντες πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν ὅτι μόνην τὴν πτῶσιν τοῦ οὐρανοῦ ἐφοβοῦντο, οἱ πρόγονοι τῶν ἡρώων τῶν Πυραμίδων, τῆς Ἡλιουπόλεως, τοῦ Θαβώρ, τοῦ Ἀβουκίρ, τοῦ Νεοκάστρου, τοῦ Ἰσλύ, τῆς Μαγέντας καὶ τοῦ Σολφερίνου δὲν ἐνέδιδον τοσοῦτον εὐκόλως.

Τὸ δρᾶμα τοῦ Φρεδερίκου Ἄλμ εἶναι κατ' οὐσίαν ἱστορικόν, διότι ὁ ποιητὴς ἐζωγράφησε μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἅμα δὲ καὶ ζωηρότητος τὰς δύο ἀρχάς, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν βαρβαρότητα, αἵτινες ἀντεπάλαισαν ἐν Γαλατίᾳ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Εὐξένου μέχρι τοῦ θριάμβου τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἐκήρυξαν εὐκλεῶς ἀπόστολοι ἕλληνες, ὡς οἱ Ποθεινοὶ καὶ οἱ Εἰρηναῖοι· τὰ πρόσωπα μόνα τοῦ δράματος εἰσὶν ἀνύπαρκτα. Ἐὰν ὅμως ἀντὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐρήμου, καταστήσωμεν τὴν συγγενῆ τοῦ βασιλέως Κομάνου τὴν σώσασαν τὴν γεννωμένην Μασσαλίαν ἀπὸ τῆς μανίας τῶν Σεγοβρίγων, θέλομεν ἐννοήσει κάλλιστα πῶς ὁ πολιτισμὸς εὕρισκε βοηθοὺς καὶ φίλους καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν βαρβάρων.

Οἱ Γαλάται, ὧν ὅμοιοι εἰσὶν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἦσαν μὲν γενναῖοι, ἀνδρεῖοι, ἐλεύθεροι καὶ νοήμονες, ἀλλὰ καὶ ὁρμητικοί, ὀξύθυμοι, φιλοτάραχοι καὶ ἀσταθεῖς. Πλὴν τούτου οἱ Λίγυες, φθονοῦντες τὰς ταχείας προόδους τῆς Μασσαλίας, ἐκίνησαν πάντα λίθον ἵνα καταστήσωσι τοὺς Ἕλληνας ὑπόπτους πρὸς τοὺς Σεγόβριγας. Καὶ ἐνόσω μὲν ἔζη τῆς Ἀριστοξένης ὁ πατήρ, οὐδένα κίνδυνον ἔτρεχον οἱ Φωκαεῖς· ὅτε ὅμως ὁ Κόμανος διεδέχθη τὸν Νάνον, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· ἡ λιγυστικὴ συμμαχία ἐκέρδησε τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σεγοβρίγων, πείσασα αὐτὸν διὰ τῆς ἐμφύτου τῆς Ἴβηρσι πανουργίας, ὅτι οἱ δραστήριοι ἄποικοι τῆς Μασσαλίας, θέλουσι γενεῖ κύριοι τῆς χώρας (1). Ὁ δὲ Κόμανος ἀπατηθεὶς ὑπεσχέθη πρὸς τοὺς Λίγυας νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς Φωκαεῖς.

Τὴν δολιότητα, κατὰ τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ Οὐίργίλιος, δὲν ἀπεστρέφοντο οἱ ἀρχαῖοι ὁσάκις προέκειτο νὰ ἐξολοθρεύσωσιν ἐχθρόν. Ὅθεν καὶ ὁ Γαλάτης ὁπλαρχηγὸς ἠθέλησε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἀποίκων ἐνῷ ἐτέλουν τὰ Ἀνθεστήρια. Ἐτέλουν δὲ αὐτὰ ὅπως καὶ οἱ Ἴωνες, πανηγυρίζοντες τρεῖς ἡμέρας κατὰ συνέχειαν κατὰ τὴν ἄνθησιν τῆς ἀμπέλου· τὰ δικαστήρια ἐσχόλαζον, αἱ ἐργασίαι διεκόπτοντο, ἐστολίζοντο αἱ οἰκίαι καὶ αἱ ἀγοραὶ δι' ἀνθέων καὶ φυτῶν. Γαλάται πολεμισταὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν πόλιν κρυβέντες ἐντὸς τῶν ἁμαξῶν, αἵτινες μετέφερον ἐκ τῶν ἀγρῶν μεγίστην ποσότητα φυτῶν, ἄλλοι δὲ εἰσῆλθον παῤῥησίᾳ ἵνα παρασταθῶσιν, ὡς εἶπον, εἰς τὰς ἑορτάς· πάντες δὲ εἶχον προσταχθῆ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἐνεδρεύοντος ἐκεῖ πέριξ μετὰ στρατιωτῶν, ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας κοιμωμένων τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ὁ ἔρως, ὅστις ἐδημιούργησε τὴν Μασσαλίαν, αὐτὸς καὶ ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς δολιότητος· διότι συγγενής τις τοῦ βαρβάρου ἀρχηγοῦ ἐρῶτα Φωκαέως, ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὴν συνωμοσίαν ὅπως σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς. Οὗτος ὅμως εἰδοποίησε τὴν διοίκησιν, ἥτις προλαβοῦσα τὸν Κόμανον

(1) Στράβ. αὐτ.

(2) Ψευδώνυμον.

(1) Regionum domini futuri. Ἰουστ. Βιβλ. ΜΓ', κεφ. 4. Οἱ Λίγυες διηγήθησαν πρὸς τὸν Κόμανον μῦθον ἀνάλογον πρὸς τὸν τῆς « κυνὸς καὶ τῆς συντρόφου της ».

προσέβαλε καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν μετὰ πλείστων ἄλλων στρατιωτῶν (1)

Ε'.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παρὰ τοῖς Λίγυσιν.

Οἱ Λίγυες λοιπὸν εἶδον καὶ μὴ θέλοντες τὴν Μασσαλίαν εὐτυχοῦσαν, προοδεύουσαν καὶ κατασταθεῖσαν ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων πόλεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου· τὴν προσοχὴν δὲ αὐτῶν ἀπέσπασαν ἀπὸ τῆς Μασσαλίας καὶ αἱ ἀνωμαλίαι αἱ συνταράξασαι τὴν Γαλατίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομάνου. Πλὴν τούτου αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπαναστάσεις ἐχορήγησαν τοῖς Μασσαλιώταις ἀπροσδοκήτους βοηθείας. Φώκαια, ἡ μητρόπολις αὐτῶν, ἁλωθεῖσα ὑπό τινος τῶν στρατηγῶν τοῦ Κύρου (2), τῶν ἡττηθέντων τινὲς μετῴκησαν μετὰ πολλὰς περιπετείας εἰς Μασσαλίαν, ἥτις ὀχυρωθεῖσα ἐπιτηδείως κατέστη ἀπροσμάχητος. Τὴν κυβέρνησιν διεχείριζε κατ' ἀρχὰς ἀριστοκρατική τις τάξις, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ οἱ Πρωτάδαι, ἀπόγονοι τοῦ Εὐξένου καὶ τῆς Ἀριστοξένης, ἀπὸ Πρώτιος τοῦ υἱοῦ αὐτῶν (3).

Καίτοι τροποποιηθεῖσα μετὰ ταῦτα ἡ κυβέρνησις αὕτη, ἔμεινεν ὅμως πάντοτε εἰς χεῖρας τῶν ἀνωτέρων τάξεων, αἵτινες μετήρχοντο τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν μετὰ γλυκύτητος καὶ δικαιοσύνης (4). Τὸ ξίφος τῆς τιμωρίας κατετρώγετο ὑπὸ τῆς σκωρίας (5), πρᾶγμα ἀξιοσημείωτον ἐν χώρᾳ ὅπου ἐπεβάλλετο πάντοτε ποινὴ θανάτου καὶ διὰ τὰ ἐλάχιστα ἀδικήματα (6). Οἱ Μασσαλιῶται ἐβίουν βίον ἐργατικὸν καὶ σπουδαῖον, ὁ δὲ χαρακτὴρ αὐτῶν ἦτο γλυκὺς καὶ εὐμενής. Καὶ ἐπὶ Πλαύτου ἔτι, λέγοντες « ἤθη τῆς Μασσαλίας », ἐσήμαινον τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς σεμνοπρεπείας καὶ τῆς εἰλικρινείας. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν οἱ παρακμάζοντες Ῥωμαῖοι εἰσήγαγον ἄλλας ἕξεις. Τῆς Μασσαλίας αἱ μεγάλαι ἀρεταὶ ἀντημείφθησαν διὰ μεγάλων θριάμβων· ἡ ὑπερήφανος Καρχηδὼν ὑπεχρεώθη νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιον αὐτῆς, καὶ ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς Μασσαλίας τὰ ἐμπορεῖα ἐκείνης παρετείνοντο ἀπὸ τῶν θαλασσίων Ἄλπεων μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγ. Μαρτίνου. Ἡ Νίκη (Nice), περὶ ἧς τοσοῦτος ἐγένετο λόγος ἐπ' ἐσχάτων, ἡ Ἀντίπολις (Antibes), ἡ Ἀγαθὴ Τύχη (Agde) καὶ ἄλλαι πόλεις ἀποικίαι εἰσὶν ἑλληνικαί, αἵτινες διέδωκαν μεταξὺ τῶν βαρβάρων ἀκμάζοντα πολιτισμόν. Ἐν Καβέλλῃ καὶ Ἀυενίῳ καὶ Ἀρελάτῃ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο τοσούτῳ κοινή, ὥστε ἀδιστάκτως ἤθελον ἐκληφθῇ ὡς πόλεις θεμελιωθεῖσαι ὑπὸ τῶν Μασσαλιωτῶν. Οἱ ἔμποροι τῆς Μασσαλίας περιήρχοντο ὅλην τὴν γαλατικὴν ἤπειρον δι' ὁδῶν, αἵτινες ἔτεμνον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νοτιανατολικοῦ πρὸς τὸ δυτικοβόρειον. Ἰδοὺ διὰ τί οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον ἀλφάβητον καὶ ἀριθμοὺς ἑλληνικοὺς (1) μεταξὺ καὶ αὐτῶν τῶν προσβόρων ἀγρίων φυλῶν (2).

Ἡ ἐκπολιτιστικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπιρροὴ ἦν ἀδύνατον νὰ ἐπεκταθῇ τόσῳ μακρὰν χωρὶς νὰ ἐπενεργήσῃ καὶ ἐπὶ τοὺς γείτονας τῆς Μασσαλίας Λίγυας. Ὁ κλάδος οὗτος τῆς ἰβηρικῆς οἰκογενείας εἶχε διατηρήσει ἧττον τῶν Ἀκυϊτανῶν τὸν τύπον τῆς φυλῆς, ἕνεκα τῆς ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναμίξεως μετὰ τῶν Γαλατῶν καὶ Μασσαλιωτῶν. Οἱ Ἀκυϊτανοὶ ἦσαν μάχιμοι ἀλλὰ πανοῦργοι, αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν διεκρίνοντο διὰ καθαριότητος, μάλιστα δὲ καὶ διὰ κομψότητος κοινῆς ταῖς Ἰβηρίσαις. Οἱ Λίγυες εἶχον πλείονα ἐλαττώματα ἢ οἱ Ἀκυϊτανοί· ἦσαν μὲν ἐγκρατεῖς, οἰκονόμοι καὶ φιλεργοί, ἀλλ' ἄπληστοι καὶ ψευδεῖς. Ἡ πρὸς τὴν πειρατείαν κλίσις αὐτῶν, ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τῆς πλεονεξίας, ἐνεποίησε μεγίστην ἀνησυχίαν εἰς τὸ μασσαλιωτικὸν ναυτικόν, πολλὰ ἀγωνισθὲν ἵνα καταστείλῃ τὰς παρατόλμους αὐτῶν ληστρικὰς ἐπιχειρήσεις. Γείτονες ὄντες τῆς Μασσαλίας ἐνόησαν ταχύτερον τὰ ὠφελήματα τοῦ πεπολιτισμένου βίου καὶ ἐκαλλιέργουν εἴτε δι' ἑαυτοὺς εἴτε διὰ τοὺς Μασσαλιώτας, τοὺς δημητριακοὺς καρπούς, τὴν ἄμπελον καὶ τὴν ἐλαίαν, ἥτις καὶ σήμερον εἶναι ὁ κυριώτερος πλοῦτος τῆς Προβηγκίας παράγουσα ὄνομα στὸν ἔλαιον.

ΣΤ'.

Αἱ τῶν Λιγύων γυναῖκες.

Αἱ δὲ γυναῖκες τῶν Λιγύων φιλόπονοι οὖσαι ὅσον καὶ οἱ σύζυγοι, συμμετεῖχον τῶν ἔργων αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως ὡς δοῦλαι, ἀλλ' ὡς σύμβιαι· καὶ τοῦτο εἶναι ἄξιον σημειώσεως οὐ μόνον διότι ἦτο σπανιώτατον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ γυναῖκες τῶν γειτόνων αὐτῶν Γαλατῶν, ὑπετάσσοντο εἰς ζυγὸν σιδηροῦν. Ἐκλέγουσα μεταξὺ τῶν μνηστήρων αὐτῆς ἡ νέα κόρη ὅν τινα ἤθελεν, ἀνελάμβανε δικαιώματα ἅτινα καὶ ἐφύλασσεν ἐπὶ ζωῆς. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ μεγίστη ἐπιρροὴ τῶν γυναικῶν τῆς Ἰβηρίας, ἐπίσης ἰσχυρὰ κατά τε τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράδειγμα δὲ ἔστωσαν Ἰσαβέλλα ἡ καθολικὴ καὶ Θηρεσία ἡ DeCépède.

Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἐθαύμαζαν τὸν εὐσταθῆ χαρακτῆρα καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν λιγυστρίδων γυ-

(1) Ἰουστ. αὐτ.

(2) Ἡρόδ. Βιβλ. Α', κεφ. 165.

(3) Ἀθήν. Βιβλ. ΙΓ', κεφ. 36.

(4) Κικέρ. Πολιτ. Βιβλ. Α', κεφ. 2).

(5) Οὐαλέριος Μάξιμος, Βιβλ. Β', κεφ. 6.

(6) Ἀνάγνωθι περὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τὰ ὑπομνήματα τοῦ διηγήτορος Ba bier. Γνωστὸν ὅτι μετὰ πολλῆς εὐκολίας ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου ἔτι καὶ νῦν καταγινώσκεται.

(1) Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀπαντῶσι δεόντως εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Κ. Θεοφίλου Lavallée (hist. des Français), καθηγητοῦ ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ τοῦ Ἁγ. Κύρου. Ἐν ἄλλῳ δὲ μεταγενεστέρῳ συγγράμματι (hist. de la Turqui) τὸ κατὰ τῶν Ἑλλήνων μῖσος αὐτοῦ ἐπιτείνεται, ὅσον καὶ τὸ τοῦ Φαλμεράγερ

(2) Καῖσαρ, πόλεμος Γαλατῶν, Βιβλ. Δ', κεφ. 29.

(3) Διόδ. Σικελ. Βιβλ. Ε'.

ναικῶν, ἐπιδιδομένων καὶ εἰς τὰ χαλεπώτερα ἔργα τῆς γεωργίας. Καταβαίνουσαι ἀγεληδὸν ἐκ τῶν ὀρέων, ἤρχοντο ζητοῦσαι ἐργασίαν εἰς Μασσαλίαν καὶ τὴν ἄλλην χώραν αὐτῆς. Περιώνυμός τις περιηγητὴς Ἕλλην ἀναφέρει γεγονὸς ἐξεικονίζον ἀκριβῶς αὐτάς, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης βεβαιοῖ ὅτι τὰ τοιαῦτα ἦσαν κοινὰ παρ' αὐταῖς. Λέγει λοιπὸν ὁ Ποσειδώνιος (1) ὅτι ἀνὴρ Μασσαλιώτης Χαρμόλεως τοὔνομα εἶχε μισθώσει ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαφητόν, καὶ ὅτι ὠδίνασα μία τῶν γυναικῶν ἀπεχώρησεν ὀλίγον, καὶ ἐπαελθοῦσα ἅμα μετὰ τὸν τοκετὸν ἀνέλαβε τὸ ἔργον ὅπως μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθόν. Ὁ Χαρμόλεως ἰδὼν ταύτην ἐπιπόνως ἐργαζομένην καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν, ἔδωκε τὸν μισθὸν καὶ ἀπέπεμψεν· ἡ δὲ λεχὼ ἐκκομίσασα τὸ νήπιον πρός τινα κρήνην, καὶ λούσασα καὶ σπαργανώσασα, ἐπανῆλθεν οἴκαδε (2).

Τῶν ἀτρομήτων τούτων γυναικῶν ἡ γνώμη ἐπεκράτει κατὰ τὰ δημόσια πολὺ πλέον καὶ τῆς τῶν ἀνδρῶν· τοῦτο δὲ ὠφείλετο εἰς τὴν σύνεσιν ἐκείνων. Καί ποτε συμβάσης σφοδροτάτης ἔριδος μεταξὺ τῶν Αιγύων, κινδυνευούσης νὰ μετατραπῇ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ὥρμησαν αὗται μεταξὺ τῶν διεστώτων μερῶν, ζητοῦσαι νὰ μάθωσι τὸ αἴτιον τῆς διαφωνίας. « Συνεζήτησαν δὲ καὶ ἔκρινον περὶ αὐτοῦ μετὰ τοσαύτης συνέσεως καὶ εὐθύτητος, λέγει ὁ Πλούταρχος, ὥστε ἔκτοτε ἐπεκράτησεν ἀξιοθαύμαστος φιλία μεταξὺ πάντων, οὐ μόνον ἐν ταῖς πόλεσιν ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ οἰκογενείᾳ. Ἔκτοτε επεκράτησε καὶ ἡ συνήθεια νὰ καλῶνται αἱ γυναῖκες εἰς τὰ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης συμβούλια, καὶ νὰ ὑποβάλλωνται αὐταῖς αἱ μετὰ τῶν συμμάχων διαφωνίαι ».

Αὐτὸς ὁ ἀφρικανὸς Αννίβας ἀνεγνώρισε, καί τοι ἀπορῶν, τὴν ἀξίαν ταύτην τῶν γυναικῶν, καὶ γυναῖκες καθήμεναι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἐβουλεύοντο περὶ τῶν αἰτήσεων καὶ τῶν παραπόνων τοῦ παραβόλου ἀνδρός, ὅστις ἔσεισε τὰ θεμέλια τῆς αἰωνίας πόλεως. Ἐθαυμάσαμεν ἐσχάτως ἰδόντες τρεῖς χιλιάδας Ἰταλίδας ἐκ Μαρκῶν (3) ἐπιστειλάσας πανηγυρικῶς ἀναφορὰν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας ἵνα ζητήσωσι τὴν ἕνωσιν τῆς ἐπαρχίας αὐτῶν μετὰ τοῦ βασιλείου τοῦ φιλοπάτριδος καὶ ἀτρομήτου τούτου ἡγεμόνος, καθὼς καὶ Νεαπολίτιδα, ᾗ τινι, διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος ὑπηρεσίας, ἐπετράπη νὰ ψηφοφορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Νεαπολεως μετὰ τῶν πολιτῶν (4). Τὰ τοιαῦτα δὲν εἶναι πρωτοφανῆ, ὡς ἐν γένει δοξάζομεν. Ἡ ἱστορία τῆς Δύσεως περιέχει τοσαῦτα παραδείγματα ἐνεργητικῆς τῶν γυναικῶν παρεμβάσεως εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ πράγματα τῶν ἐθνῶν, ὅσα εὑρίσκονται εἰς τὰ χρονικὰ πάντων τῶν λαῶν. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα τῆς Βαθίλδης, καὶ Βέρτας, καὶ τῆς ἀπὸ Καστιλίας Λευκῆς, καὶ τῆς ἐξ Ἀνδεκαβίας Μαργαρίτης, καὶ Ἰωάννης Δάρκ, καὶ Ἰωάννης Hachette, καὶ Ἰσαβέλλης, καὶ Ἐλισάβετ, καὶ Στάελ. Καὶ πρὶν ἔτι ὁ χριστιανισμὸς ἀλλοιώσῃ τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου καὶ ἀποδώσῃ πρὸς τὰς γυναῖκας θέσιν σεβαστοτέραν καὶ ἀξιολογωτέραν, εὑρίσκονται ἴχνη τῆς ἐνεργείας αὐτῶν εἰς τὰ κράτη.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΔΩΡΑ ΙΣΤΡΙΑΣ.

ΙΒΑΝ.

Ἡ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΛΩΤΟΣ ΡΩΣΟΥ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 260.)

Γ'.

Μάσα.

Ὁ ἰατρὸς Μαρτινὸφ, πολλὴν ἔχων πεῖραν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, παρετήρησεν εὐθὺς τὴν συγκίνησιν τοῦ Ἰβὰν ἅμα ἀκούσαντος τὸ ὄνομα τῆς Μάσας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς συναισθανθεὶς τινα θλῖψιν, «ὦ ! εἶπε καθ' ἑαυτόν, μήπως εἶναι σπουδαῖον ; Μήπως τὸ ἐρύθημα τὸ ὁποῖον ἐχρωμάτισε τὸ πρόσωπον τοῦ νέου εἶναι σύμπτωμα αἰσθήματος ; . . . Ἀπευκταῖον τὸ πρᾶγμα ! . . . Εἵλως . . . κόρη εὐγενής ! . . . ὦ ! εἶναι ἀδύνατον ! »

Τρεῖς ἔτι ἡμέρας διέτριψεν ὁ ἰατρὸς ἐν Πετρουπόλει, καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἐπανήρχετο εἰς τὸν νοῦν του ἡ ἰδέα ἐκείνη. Καὶ αὐτὸς, νέος ὤν, ᾐσθάνθη τὴν καρδίαν του ἀνυψουμένην πρὸς ἀπροσίτους χώρας. Διατελῶν ὡς ἰατρὸς παρὰ πλουσίᾳ καὶ περιφανεστάτῃ οἰκογενείᾳ, ἠγάπησε τὴν πρωτότοκον θυγατέρα τοῦ οἰκοδεσπότου· ἀλλὰ μετρήσας ἀμέσως τὰς τρομερὰς περιπετείας πάθους μωροῦ, ἔφυγε τὴν εἰρηνικὴν οἰκίαν ὅπου τὸ πάθος τοῦτο ἐγεννήθη, καὶ ἀπῆλθε νὰ λησμονήσῃ αὐτὸ μεταξὺ τῶν αἱματηρῶν μαχῶν τοῦ Καυκάσου. Ποτὲ ὁ Μαρτινὸφ δὲν ὡμίλει διὰ τὴν θλιβερὰν ἐκείνην τοῦ βίου του ἐποχήν. Γνωστὸν ἦτο μόνον ἐκ διηγήσεων τῶν συντρόφων του, ὅτι διορισθεὶς ἰατρὸς εἰς ἓν τῶν φρουρίων τοῦ Εὐξείνου ἐπὶ ἕνα χειμῶνα, ἐφάνη ἔχων παραδόξους ἕξεις. Καθ' ἑκάστην μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενῶν, ἀνέβαινεν εἰς τὰ ὄρη, εἰσέδυεν εἰς τὰ βάθη αὐτῶν, καὶ ἐκεῖ, παραδιδόμενος εἰς βαθυτάτους λογισμούς, ἔλεγεν ἀσυνάρτητα καὶ ἡμιτελῆ πρὸς τὴν ἀγρίαν ἠχώ· μετὰ δὲ ταῦτα, ἐρχόμενος πρὸς τοὺς παρὰ τὴν ὄχθην βράχους, ἀνέβαινεν αὐτοὺς ὡς ἐμμανής, καὶ ἀπὸ τῶν κορυφῶν αὐτῶν κραυγάζων καὶ ὀδυρόμενος συνήχει μετὰ

---

(1) Παρὰ Στράβ. Βιβλ. Γ', 165.

(2) Τοιαῦτα παραδείγματα ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ ταῖς συζύγοις τῶν Ἀλβανῶν, ὧν τὴν πατροπαράδοτον ἀνδρίαν ἐθαύμασεν ἐπ' ἐσχάτων ἡ Δύσις. Ψήφισμα δικτατορικὸν δημοσιευθὲν ὑπὸ τῶν Débats λέγει ὅτι « ἐπειδὴ οἱ Ἑλληναλβανοὶ ἐδείχθησαν εὐσταθέστατοι καὶ ἀτρόμητοι ἀντίπαλοι τῆς τυραννίας, ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀπαλλάσσεται τῆς δουλείας εἰς ἣν εἶχον ὑποβάλει αὐτὴν οἱ βασιλεῖς τῶν δύο Σικελιῶν. »

(3) Ἀρχαία ἐπαρχία τοῦ παπικοῦ κράτους.

(4) Ἄλλη τις Ἰταλὶς ἔλαβε πρώτη τὸ μετάλλιον τὸ δοθὲν πρὸς τοὺς μετὰ Γαριβάλδου ἀποβάντας εἰς Σικελίαν χιλίους ἐθελοντάς.

τῶν φρικωδῶς παταγούντων κυμάτων. Αἱ θλιβεραὶ ἀλλ' ἀσπασταὶ αὗται ἀναμνήσεις, τὰς ὁποίας ὁ χρόνος ἀπεκοίμισε μὲν δὲν ἐξήλειψεν ὅμως, ἐξήγουν ἴσως τὰς συνεχεῖς ἐκρήξεις τῆς ὀργῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἰατροῦ.

Ἰδοὺ διὰ τί ἐλυπήθη καιρίως ὅτε ὑπωπτεύθη ὅτι ὁ Ἰβὰν ᾐσθάνθη παρόμοιον αἴσθημα· ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ κινήσῃ πάντα λίθον ἵνα προλάβῃ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Δυσκολώτατον ὅμως τὸ ἔργον· διότι μὴ θέλων νὰ βλάψῃ τὰ συμφέροντα τοῦ νέου, ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ μυστικὸν τὸν σκοπὸν τῶν στρατηγημάτων του.

Ἡ Μάσα, ὡς εἴπομεν, διέμενε πρὸς καιρὸν μετὰ τοῦ πατρός της, εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν τοῦ κόμητος Ἀβασὲφ, εἰς ἣν ἔγεινε καὶ ὁ Ἰβὰν δεκτός. Πρὸ παντὸς λοιπὸν ἄλλου ἀναγκαῖον ἐνόμισε ν' ἀπομακρύνῃ τὴν νέαν, φροντίζων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον· ὅθεν μετέβη εἰς τοῦ κόμητος ἐλπίζων νὰ εὕρῃ τὸν Κ. Βουσλάγεφ. Καὶ τῳόντι ἦτο ἐκεῖ, καταγινόμενος μετὰ τοῦ ἐπιστάτου εἰς τὴν προετοιμασίαν μεγάλης μυστικῆς συμφωνίας, ἥτις ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἐντός τινων ἡμερῶν κατὰ ἐπιταγὴν τοῦ κόμητος. Μόλις δὲ εἶδε τὸν ἰατρὸν καὶ ἀποπέμψας τὸν ἐπιστάτην, εἶπε·

— Καλ'ημέρα, ἰατρέ· πόσον χαίρω ὅτι σὲ εἶδα! ὑπωπτεύθην μήπως ἀνεχώρησες.

— Ἆ, φίλε μου, μὲ προσβάλλεις· ἦτον δυνατὸν νὰ ἀναχωρήσω χωρὶς νὰ ἰδῶ καὶ σὲ καὶ τὸν κόμητα;

— Αὐτὸ ἐλέγαμεν καὶ ἡμεῖς . . . Πλὴν τούτου ἐστοχαζόμην ὅτι ὁ Μαρτινὸφ ἠξεύρει ὅτι ἡ μικρά μου Μάσα εἶναι ἀσθενής, καὶ δὲν θ' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν ἐὰν δὲν μᾶς ἰδῇ ὅλους ὑγιεῖς.

— Καὶ εἶχες δίκαιον. Πῶς πηγαίνει ἡ καλή μας κόρη; Τὸ κατ' ἐμέ, ἡ ἀσθένειά της δὲν μὲ ἐφάνη σπουδαία, καὶ νομίζω ὅτι αἱ ὀλίγαι ἡμέραι τὰς ὁποίας ἐπέρασεν ἐδῶ ἤρκεσαν, καὶ πολύ, εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρουν τὴν ὑγείαν της. Δὲν πρέπει νὰ μακρύνωμεν πολὺν καιρὸν τὰς μαθητρίας τῆς Σμόλνας ἀπὸ τὸν τακτικὸν βίον καὶ τὰ ἔργα των.

— Καὶ ὅμως . . .

— Τοιοῦτοι εἶναι οἱ πατέρες . . .

— Τί θέλεις; δὲν ἔχω δύναμιν ν' ἀντισταθῶ . . ἅμα ὡς ἔλθῃ πλησίον μου ἡ ἀγαπητή μου καὶ μονάκριβή κόρη, δὲν ἠμπορῶ πλέον νὰ τὴν χωρισθῶ. Σεῖς ὅμως τὰ γεροντοπαλλήκαρα, καὶ σὺ μάλιστα, ἰατρὲ τῶν στρατοπέδων καὶ τῶν στρατώνων, δὲν ἐννοεῖτε αὐτὰ τὰ αἰσθήματα.

— Μάλιστα! τὰ ἐννοοῦμεν ὅσον καὶ οἱ πατέρες· ἀλλ' ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν καὶ τέλος, καὶ ὁ νοῦς δὲν ἔγεινε διὰ νὰ ἦναι αἰωνίως ταπεινὸς δοῦλος τῆς καρδίας. Ὁπωσδήποτε φέρε με εἰς τὴν ὡραίαν ἄρρωστην.

Ὁ Βουσλάγερ ἐσήμανε τὸν κώδωνα, καὶ ἀμέσως ἦλθεν ὑπηρέτης.

— Ποῦ εἶναι ἡ κόρη μου; εἰπέ την ὅτι ὁ ἰατρὸς καὶ ἐγὼ τὴν περιμένομεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου.

— Εἶναι εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς μουσικῆς μαζῇ μὲ τὸν Κ. κόμητα, ὅπου δοκιμάζει τὴν φωνὴν τοῦ Ἰβὰν Πέτροβιτς.

Ὁ ἰατρὸς συνέστειλεν ἀκουσίως τὰς ὀφρῦς.

— Καλήτερα, εἶπεν ὁ Βουσλάγερ πρὸς τὸν ἰατρόν, ὑπάγωμεν νὰ τοὺς εὕρωμεν· μ' ἕνα κτύπον δύο τρυγόνια· θὰ ἀποχαιρετίσῃς τὸν κόμητα καὶ θὰ ἴδῃς καὶ τὴν κόρην μου.

Ἐνῷ δὲ ἐξῆλθον ἔπαυσεν ἡ δοκιμή, καὶ ὁ κόμης ἐμβὰς εἰς τὸν παρακείμενον θάλαμον, ἐζήτησεν ὑποτονθορύζων τὸ τέλος μονῳδίας πίπαν καὶ τσάϊ. Ὁ δὲ Ἰβὰν ἐτακτοποίει τὰ βιβλία τῆς μουσικῆς· ἐνῷ ὅμως αἱ χεῖρές του ἐκινοῦντο μηχανικῶς, τὰ βλέμματά του ἦσαν προσηλωμένα εἰς τὴν νέαν, ἥτις καθημένη πλησίον παραθύρου, ἔπλεκε μειδιῶσα στέφανον ἐξ ἀνθέων, μέλλοντα βεβαίως νὰ χρησιμεύσῃ εἰς στολισμὸν τῆς προσεχοῦς συμφωνίας.

Ὁ Κ. Βουσλαγεφ καὶ ὁ ἰατρὸς σταθέντες τοὺς παρετήρουν.

Ἡ Μάσα ἦτο ὡραιοτάτη· καὶ ἦτο μὲν μόλις δεκατεσσάρων ἐτῶν, τὸ ὑψηλὸν ὅμως ἀνάστημα καὶ ἡ πρώϊμος ἀνάπτυξίς της τὴν ἐδείκνυον ὡς δεκαεπταετῆ. Ἦτο μελαγχροινή· ἡ κόμη της, ἀνυψωμένη στρεπτὴ περὶ τὸ μέτωπον ὡς διάδημα, κατεχέετο κυματόεσσα καὶ λεπτὴ εἰς τὰς ὑπώχρους παρειάς της· τὸ αἷμα ἐκυκλοφόρει ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα της χωρὶς νὰ χρωματίζῃ αὐτήν, καὶ αἱ δασεῖαι καὶ τοξοειδεῖς ὀφρῦς της συνηνοῦντο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλατέως μετώπου της, σχηματίζουσαι μίαν σχεδὸν γραμμήν, ἑρμηνεύουσαν ἰσχὺν καὶ θέλησιν. Ἡ ῥὶς ἐδείκνυεν ὑπερηφάνειαν, καὶ ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτῆς ἔρρεεν ἀμβροσία. Οἱ ὀφθαλμοί της, ἐνῷ οἱ τῶν μελαγχροινῶν γυναικῶν τῆς Μεσημβρίας ὁμοιάζουσι πυρώδεις ἡφαιστείου κρατῆρας, ἦσαν ἀπεναντίας γλυκεῖς καὶ γαλήνιοι· εἶχε δὲ καὶ τὸ ἦθος ἀξιοπρεπέστατον καὶ εὐγενὲς, ἀλλὰ καὶ φυσικὸν καὶ ἁπλοῦν ἐνταυτῷ, ἐπιβάλλον μὲν σέβας, ἀλλὰ καὶ ἀγάπην ἑλκύον.

Ἡ Μάσα δὲν εἶχε γνωρίσει τὴν μητέρα της, ἀποθανοῦσαν κατὰ τὸν τοκετόν· ἠγάπα ἄρα περιπαθῶς τὸν πατέρα καὶ τὴν τροφὸν τὴν ἀναθρέψασαν ταύτην ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων. Ὅτε δὲ ὁ κόμης Ἀβασὲφ ἀνέλαβε τὴν προστασίαν αὐτῆς τε καὶ τῶν περὶ αὐτήν, ἠγάπησε καὶ αὐτὸν μετ' εὐγνωμοσύνης ἀλλὰ τὸ αἴσθημα τοῦτο δὲν ἐταπείνου τὸ φρόνημα αὐτῆς, διότι ἐθεώρει τὸν κόμητα ὡς συγγενῆ, ἐκπληροῦντα εὐγενὲς καθῆκον, καὶ οὐχὶ ὡς προστάτην ἀπαιτοῦντα εὐγνωμοσύνην καὶ ὑποταγήν. Τὴν Μάσαν, εὐπρόσιτον οὖσαν πρὸς πάντας, πάντες ἠγάπων, καὶ πάντες εἶχον πεποίθησιν εἰς τὸν λόγον της διότι ἦτο εὐσιαθὴς καὶ ἀκριβεστάτη. Ἡ εὐστάθεια δὲ αὕτη θὰ μετέπιπτεν εἰς ἰσχυρογνωμοσύνην εἴ ποτε ὑπώπτευεν ὅτι ἤθελον νὰ βιάσωσιν αὐτήν. Θέλομεν ἰδεῖ ἐφεξῆς μέχρι τίνος φθάνει φύσις τοσούτῳ δραστηρία.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος, χωρὶς κἂν νὰ συλλάβῃ τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἰατροῦ Μαρτινὸφ συγχαίροντος αὐτὴν περὶ τῆς ὑγείας της, καὶ λέγοντος ὅτι καιρὸς ἦτο νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς σπουδάς της, ἔρριψε μελαγχολικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ στεφάνου τὸν ὁποῖον ἔπλεκε, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον.

Ὁ Ἰβὰν δὲν ἦτο παρὼν τότε, διότι ὁ ἰατρὸς ἀνέ-

θεσεν αὐτῷ ἐντολὴν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἔμελλε νὰ μείνῃ ἔξω τοῦ οἴκου μέχρι τῆς ἑσπέρας. Ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν, ἡ Μάσα εἶχεν ἀναχωρήσει καὶ ἐκεῖνος δὲν ἐκοιμήθη δι' ὅλης τῆς νυκτός.

Δ.

Ἀπαίσιον γεγονός.

Ἐν τοσούτῳ αἱ μουσικαὶ συμφωνίαι ἐπανελαμβάνοντο συνεχῶς παρὰ τῷ κόμητι Ἀδασέρ. Τοῦ Ἰβὰν ἡ ὡραία φωνὴ ἠκούετο συνεχῶς, καὶ ἐπειδὴ ὁ κόμης, ὅστις ἐνθουσιωδῶς ἠγάπησεν αὐτὸν, εἶχε δώσει αὐτῷ τοὺς ἀρίστους τῶν διδασκάλων, ἀνεδείκνυε καθ' ἑκάστην θαυμασίας προόδους· δι' αὐτὸν καὶ μόνον ἐγίνετο λόγος εἰς τὰς οἰκίας τῆς Πετρουπόλεως, καὶ πανταχοῦ ἀνεζητεῖτο περιπαθῶς· χάριν τῆς μουσικῆς ἐλησμονήθη ὁ εἵλως.

Ὁ εἵλως! . . . ὁ Ἰβὰν μόνος δὲν εἶχε λησμονήσει τὸν μισητὸν τοῦτον τίτλον, τὸν ὁποῖον ὡς στίγμα πύρινον ᾐσθάνετο. Ὅσῳ πλέον ἡ καλὴ ἀγωγὴ ἀνεπτέρου τὸ φρόνημά του, τόσῳ πλέον ἔπασχεν. Εἰς μάτην ὁ κόμης ἐπεριποιεῖτο αὐτὸν ὡς ἴδιον υἱόν· εἰς μάτην ὁ Βουσλάγερ τὸν μετεχειρίζετο ὡς φίλον· εἰς μάτην πάντες ὡς ἐκ συνεννοήσεως ἐστόλιζον μὲ ἄνθη οὕτως εἰπεῖν καὶ χρυσὸν τὰς ἁλύσεις του· αὐτὸς τὰς ᾐσθάνετο πάντοτε· μεταξὺ καὶ αὐτῶν τῶν ἐπευφημιῶν, ἡ δουλική του τάξις παρουσιάζετο ἐνώπιόν του ὡς φάσμα καὶ κατεπίκραινεν αὐτόν.

Πλὴν τούτου, αἱ ὑποψίαι τοῦ ἰατροῦ Μαρτινὸφ εἶχον δυστυχῶς ἀληθεύσει. Ὁ Ἰβὰν ἠγάπα τὴν Μάσαν. Ναὶ μὲν δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς περὶ τούτου πεπεισμένος, καὶ εἴ τις τὸν ἠρώτα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς καρδίας του δὲν θὰ ἤξευρε τί ν' ἀποκριθῇ· ἡ ἐνθύμησις ὅμως τῆς νέας ἔρριπτεν αὐτὸν εἰς ἔκστασιν, καὶ ἐθαύμαζε πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ. Πόσον ᾐσθάνετο ἑαυτὸν πανευδαίμονα ὁσάκις ἤρχετο νὰ ἴδῃ ἐπί τινας ὥρας τὸν πατέρα της! Κατεσκόπευεν ὅλας τὰς ἐπιθυμίας της, καὶ ἐφιλοτιμεῖτο νὰ προπαρασκευάζῃ χάριν αὐτῆς νέα καὶ περίεργα πράγματα. Ἐνίοτε δὲ, σχολάζων, περιεφέρετο περὶ τὸ μοναστήριον τῆς Σμόλνας, καὶ ἐπεθεώρει ἓν πρὸς ἓν ὅλα τὰ παράθυρα, ὡς ἂν ἤθελε νὰ φωτισθῇ ὑπό τινος ἀκτῖνος τοῦ προσφιλοῦς ἀστέρος· ἀλλὰ φεῦ! τὸ μοναστήριον ἦτο στενῶς κεκλεισμένον, καὶ ὁ Ἰβὰν ἐπανήρχετο χωρὶς νὰ ἴδῃ διαλυόμενον τὸ σκότος. Τότε ἐβυθίζετο εἰς λογισμοὺς, ἡ συναίσθησις τῆς καταστάσεώς του ἔτηκεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον καὶ ἐταλάνιζεν ἑαυτόν.

Μίαν τῶν ἡμερῶν ἐνῷ διευθύνετο σκεπτικὸς εἰς τὴν κατοικίαν του, ἀπήντησεν ἄνθρωπον φέροντα δισάκκιον, ὅστις σταθεὶς εἶπε·

— Καλ' ἡμέρα, ἀδελφέ.

Ὁ δὲ Ἰβὰν καίτοι ἀτενίσας αὐτὸν δὲν τὸν ἐγνώρισε. Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ ὑπὸ τὰ ῥάκη ἐκεῖνα καὶ διὰ τῆς ῥυπαρᾶς κόμης καὶ τοῦ μεμαραμμένου προσώπου τὸν ἐξάδελφόν του Δημήτριον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀφήσει εἰς τὸ χωρίον του μεγάλον καὶ ὡραῖον, ἀκμάζοντα τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ὑγείαν; Ἐὰν ὁ Δημήτριος δὲν ἔλεγε τίς ἦτο, ἤθελε τὸν ἐκλάβει ἀντὶ ἐπαίτην.

— Πῶς ἐδῶ, Δημήτριε; καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν;

— Ἐμάλλωσα μὲ τὸν Ἀλέξιν Βλαδιμίροβιτς (1), καὶ μὲ ἐξώρισεν εἰς μακρυνὸν χωρίον διὰ νὰ ἐργάζωμαι εἰς βιομηχανικὸν κατάστημα· ὁ διευθυντὴς ὅμως αὐτοῦ, Γερμανὸς, ἦτον ἀληθινὸς τύραννος· ἐπλήρωνε τοὺς ἐργάτας μὲ γρόνθους καὶ μὲ ξύλον· διὰ τοῦτο ὅλοι τὸν ἐμίσουν. Ἐγὼ μάλιστα τὸν ἐμίσουν πλέον τῶν ἄλλων, ὅθεν καὶ μὲ ἀπέπεμψεν. Οἱ σκύλοι οἱ ὁποῖοι ἐπάγοναν εἰς τὴν αὐλὴν ἦσαν εὐτυχέστεροί μου. Πόσον ἐνθυμούμην τότε τὸν Ἀλέξιν Βλαδιμίροβιτς! Πολλάκις μὲ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν νὰ φύγω καὶ νὰ ὑπάγω νὰ προσπέσω εἰς αὐτόν. Καὶ θὰ μ' ἐσυγχώρει! . . . ὁ Θεὸς ὅμως δὲν ἠθέλησεν. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἦλθε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν διευθυντὴν ὁ ἐπιστάτης τοῦ κόμητος Ἀδασὲφ, καὶ μὲ ἐπῆρε μαζή του. Διὰ τί, καὶ μὲ ποῖον δικαίωμα, τὸ ἀγνοῶ, ἀλλ' οὐδὲ ἠθέλησα νὰ τὸ ἐξετάσω, τόσον ἔχαιρα ὅτι ἤλλαξα θέσιν· ἀλλὰ πόσον ἤμην ἀπατημένος! Μὲ ἔβαλαν κοντὰ εἰς μίαν οἰκογένειαν ἡ ὁποία, ἐξ αἰτίας τῆς νεοσυλλεξίας καὶ τῶν ἀποικισμῶν εἶχε μείνει χωρὶς ὑποστήριγμα· ὅλοι ὅλοι ἦσαν ἕνας γέρων καὶ δύο ἀδύνατοι γερόντισσαι. Ἐγὼ δὲ ἔπρεπε νὰ ἀναπληρώσω τὸν τελευταῖον ἐργάτην ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναχωρήσει, καὶ νὰ καλλιεργῶ τὸν ἀγρόν των. Ἐπειδὴ ἦσαν καλοὶ ἄνθρωποι ᾐσθάνθην συμπάθειαν πρὸς αὐτοὺς, καὶ εὐχαρίστως τοὺς ἐβοήθουν εἰς τὸ νὰ ζήσουν. Ὁ Κ. Σάδλερ ὅμως (ὁ ἐπιστάτης) ἄλλως πως ἀπεφάσισεν· ἀφοῦ μ' ἔπερνε καθ' ἑβδομάδα διὰ τὸν αὐθέντην τὰς τρεῖς ἡμέρας τὰς ὁποίας δίδει ὁ νόμος, μ' ἔπερνε καὶ τὰς ἄλλας τρεῖς διὰ τὸν ἑαυτόν του· ὥστε μόλις τὴν Κυριακὴν μ' ἔμεναν ὀλίγαι ὧραι διὰ νὰ σκάψω τὴν γῆν τοῦ κυρίου μου· ἀπὸ τοῦτο ἐννοεῖς ὅτι ἐψοφοῦμεν ἀπὸ τὴν πεῖναν. Ἂν καὶ φύσει ὑπομονητικὸς καὶ ἀπαθὴς, δὲν ἠμπόρουν ὅμως νὰ ὑποφέρω πλέον, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔβλεπα πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ γλυτώσω, τὸ ἔρριψα εἰς τὸ ποτόν. Ὅσα καπίκια ἐκέρδιζα, ὅλα ἐπήγαιναν εἰς τὸ καπηλεῖον· ἡ μέθη ἔγεινε δευτέρα φύσις, καὶ δὲν εἰργαζόμην πλέον εἰμὴ μαστιζόμενος καὶ δερόμενος. Μετ' ὀλίγον μάλιστα καὶ οἱ ῥαβδισμοὶ ἔχασαν τὴν δύναμίν των· καὶ διὰ τὴν δυστυχίαν μου, καὶ αὐτός μου ὁ οὐρανίσκος μου τόσον ἐχόντραινεν, ὥστε οὔτε τὸ δυνατώτερον ῥακὶ ᾐσθάνετο πλέον. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκτηνώθην, μὲ ἀφῆκαν πλέον ἥσυχον. Ἀφοῦ εἶδεν ὁ Κ. Σάδλερ ὅτι ἦτον ἀδύνατον νὰ ὠφεληθῇ πλέον ἀπ' ἐμὲ, μ' ἔδωκε διαβατήριον διὰ τὴν Πετρούπολιν καὶ μ' ἐδίωξεν. Ἀνεχώρησα λοιπὸν ἀπὸ τὸ χωρίον χωρὶς λύπην καὶ χωρὶς χαρὰν, καὶ μετὰ ἓξ ἑβδομάδων σκληρότατον ταξίδιον, ἰδοὺ ἦλθα.

— Καὶ δὲν ἐζήτησες πλέον νὰ ἴδῃς τὸν Ἀλέξιν Βλαδιμίροβιτς;

— Δὲν ἐτόλμησα· ἐπέρασα βιαστικὰ ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου κατοικεῖ, καὶ ἐχαιρέτισα μακρόθεν τὴν ση-

(1) Ὁ πρίγκηψ Π. . .

μιαν τοῦ παλατίου του· ἠμπορῶ ὅμως νὰ σὲ δώσω εἰδήσεις του· ἕνας παλαιός μου σύντροφος μὲ εἶπεν ὅτι θὰ ἔλθη τὸν χειμῶνα ἐδῶ.

— Καὶ τώρα τί θὰ κάμης;

— Ὁ Θεὸς τὸ ἠξεύρει! τόσα ὑπέφερα ἕως τώρα, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πάθω χειρότερα. Ἔχω εἰς τὸν σάκκον μου ἀρκετὰ παλαιοσίδηρα τὰ ὁποῖα ἐσύναξα εἰς τὸν δρόμον· θὰ τὰ πωλήσω καὶ θὰ ζήσω. Πλὴν τούτου ὁ ἀγαθὸς Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ βοηθοῦν τοὺς ἀδελφούς.

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀπάντησις ἐπηύξησε τὴν θλίψιν τοῦ Ἰβὰν, ἐκθέσασα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του παράδειγμα τρομερᾶς δουλείας· καὶ μὲν ὅλοι οἱ εἵλωτες τῆς Ῥωσίας δὲν ὑποβάλλονται εἰς ὅσας δοκιμασίας καὶ ὁ Δημήτριος· οἱ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον μεγάλων οἰκογενειῶν ζῶσι μάλιστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ἀνέσει· τοῦτο ὅμως συμβαίνει ὁσάκις ὁ κύριος αὐτὸς κατοικεῖ εἰς τὰ ὑποστατικὰ ἢ διοικεῖ ἀπ' εὐθείας τοὺς δούλους του· ἀλλὰ δυστυχῶς εἶναι ἐξαίρεσις. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥώσων μεγιστάνων προτιμῶντες νὰ ζῶσιν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας ἢ καὶ τὰς ξένας, ἀναθέτουσι τὴν φροντίδα τῶν ὑποστατικῶν αὐτῶν εἰς ἐπιστάτας πανούργους καὶ πλεονέκτας. Ἐὰν ἐνίοτε διατρίβουσιν εἰς αὐτὰ, μένουσι τόσον ὀλίγον, ὥστε δὲν μανθάνουσι τὰ γινόμενα. Πλὴν τούτου οἱ ἐπιστάται καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν ἐπισκιάζουσι διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἀλήθειαν. Οἱ Ποτέμκιμ εἶναι πολυάριθμοι εἰς τὴν Ῥωσίαν.

Εἰς τὴν μάστιγα τῶν ἐπιστατῶν προσθετέον καὶ τὴν τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἐξευγενιζόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλέῳ τοῦ *Τσὶν* (περίεργος σινικὴ ὀνομασία κατατάσσουσα ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους εἰς ἱεραρχίας δεκατεσσάρων κλάσεων) ἀφιερόνουσι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, τὸ προϊὸν τῶν κλοπῶν καὶ καταχρήσεων αὐτῶν εἰς ἀντάλλαγὴν τριακοσίων ἢ τετρακοσίων εἱλώτων. Ἀπεριόριστος καθίσταται τότε ἡ κενοδοξία των· μιμοῦνται τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀριστοκρατίας καὶ διάγουσι βίον μεγαλοπρεπῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ περιουσία των δὲν ἀρκεῖ εἰς τοῦτο, ἀγωνίζονται ν' αὐξήσωσιν αὐτὴν δι' ὁποιουδήποτε τρόπου. Μὴ ὁμιλεῖς εἰς αὐτοὺς περὶ φιλανθρωπίας καὶ ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου· δὲν ἔχουσιν εἵλωτας; ἄρα πρέπει νὰ ἐκμεταλλεύωσιν αὐτοὺς μέχρι τριχός. Ἴδε τοὺς ταλαιπώρους αὐτοὺς κεκυφότας πρὸς τὴν γῆν, καὶ σεσωρευμένους εἰς σκοτεινὰ βιομηχανουργεῖα, χέοντας ἱδρῶτα καὶ αἷμα ὑπὲρ τῶν ἀνελεημόνων αὐτῶν πατρόνων. Ἐὰν δὲ ἡ πεῖνα καὶ ἡ ἀπορία ἐξησθένησαν αὐτοὺς, ἐὰν αἱ χεῖρες αὐτῶν δὲν κινῶνται, δέρονται ἀνηλεῶς. Μήπως τὰ κτήνη ταῦτα ἔχωσι δικαίωμα νὰ τρέφωνται καὶ νὰ ἀναπαύωνται; Ὁ κύριος ἔχει ἀνάγκην χρημάτων!...

Ὅταν λοιπὸν ἀπαντᾷς καθ' ὁδὸν ἢ εἰς τὰς πόλεις τῆς Ῥωσίας ἄνθρωπον πελιδνὸν τὴν ὄψιν, ἀτροφικὸν τὸ σῶμα, νεκρὸν τὸν ὀφθαλμὸν, μηδὲ σπινθῆρα ἔχοντα εἰς τὸ πρόσωπον ἠθικῆς καλλονῆς, ὁμοιάζοντα μᾶλλον κτῆνος ἢ ὂν λογικὸν, ἑνὶ λόγῳ ἕνα Δημήτριον, ἔσο βέβαιος ὅτι ἔχεις πρὸ ὀφθαλμῶν θῦμα μικροῦ ἰδιοκτήτου ἢ ἐπιστάτου. Καὶ τὸ δεινότερον, ὁ νόμος δὲν θεραπεύει τὸ κακὸν τοῦτο· τὸ κράτος τῆς Ῥωσίας εἶναι ἀχανὲς, καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ὀφθαλμὸς, ὅσον ἄγρυπνος καὶ ἂν ὑποτεθῇ, δὲν προφθάνει νὰ ἴδη ὅλα τὰ γινόμενα. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε ὁ ἔνοχος οὔτε οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ, ὡς διαφθειρόμενοι εὐκόλως διὰ χρημάτων, δὲν καταμηνύουσι ταῦτα, τίς θέλει τὰ καταμηνύσει; Ὁ εἵλως; ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλέσῃ τὸν κύριόν του εἰμὴ ἐν περιπτώσει συνωμοσίας κατὰ τοῦ κράτους ἢ τοῦ ἡγεμόνος, ἢ ἐὰν δὲν φανερώσῃ ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ ὑποστατικοῦ αὐτοῦ. Ἐὰν δέ ποτε εἵλως παραπονεθῇ δι' ἄλλην αἰτίαν, συλλαμβάνεται καὶ τιμωρεῖται· καὶ οὐ μόνον ὁ εἵλως ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔγραψε τὴν ἀναφοράν του.

Ὁ Ἰβὰν συνοδεύων τὸν κόμητα Ἀβασὲφ, ἐπεσκέφθη τὰς περισσοτέρας πόλεις τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ὅπου ἔμαθε καὶ ἐδιδάχθη πολλά· ἡ πεῖρα ἐνέπνευσεν αὐτῷ περισσότερον θάῤῥος, καὶ τυχούσης περιστάσεως ἔδωκε δείγματα σπανίας δυνάμεως ἠθικῆς. Ποσάκις μεταξὺ λαῶν ἐλευθέρων, ἐπεθύμησε νὰ μείνῃ παρ' αὐτοῖς! Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ φανῇ δραπέτης. Ἔγραψε λοιπὸν πρὸς τὸν πρίγκηπα Π. ζητήσας εὐσεβάστως τὴν ἀπελευθέρωσίν του. Καὶ εὐμενὴς μὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις, παρεπέμπετο ὅμως ἡ ἐξέτασις τῆς ὑποθέσεως κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του. Ἐπανῆλθε λοιπὸν εἵλως ὅπως καὶ εἶχεν ἀναχωρήσει.

Ὁ Ἰβὰν ἦτο πλήρης χαρᾶς τὴν ἡμέραν τῆς ἐλεύσεώς του εἰς τὴν Πετρούπολιν. Ἐλθὼν πρὸς τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου, καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ φρουρίου, τῆς ὁποίας ὁ θόλος καὶ τὰ δύο κωδωνοστάσια φαίνονται μακρόθεν, ἐγονυπέτησε καὶ μυριάκις ἐσφραγίσθη διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, εὐχαριστῶν τὸν Θεὸν ὅτι τὸν ἠξίωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του· διότι οἱ Ῥῶσοι ἀγαπῶσιν ἰδιαζόντως τὴν πατρίδα αὐτῶν· εἴτε εὐμενὴς εἴτε δυσμενὴς εἶναι πρὸς αὐτοὺς, τὴν λατρεύουσιν ὡς βασίλισσαν, ὡς μητέρα, τὴν ἀποθεοῦσιν οὕτως εἰπεῖν. Πᾶν αἴσθημα μεγάλον λαμβάνει παρὰ τοῖς Ῥώσοις θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Κατ' αὐτοὺς ἡ Ῥωσία δὲν εἶναι ἁπλῶς Ῥωσία, ἀλλ' *ἁγία Ῥωσία*· τὸ μᾶλλον δὲ ἀνεξήγητον εἶναι ἡ προσκόλλησις τῶν εἱλώτων εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἐνῷ δὲν ἔχουσιν οὔτε οἰκίαν, οὔτε χωρία, οὔτε οἰκογένειαν καὶ δὲν ἀγνοοῦσιν ὅτι ὁποίαν ὥραν θέλει ὁ κύριός των τοὺς ἐκσφενδονίζει ἀπὸ τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο μέρος. Ἓν μόνον πρᾶγμα ἔχουσιν ἀναφαίρετον, τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην.

Εὐκόλως λοιπὸν ἐννοοῦμεν τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ Ἰβὰν ὅτε τὸ ἀτμόπλοιον εἰσῆλθεν εἰς τὸν Νεβάν. Ἰδὼν τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ πατήσας φιλτάτην γῆν ἐλησμόνησε τὰς περὶ ἀπελευθερώσεως ἰδέας ὅσαι κατέβησαν εἰς τὴν κεφαλήν του ὅτε ἦτο εἰς τὰ ξένα, καὶ συνεχάρη ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀπάρνησιν. Εἶχε δὲ ἐπαναλάβει τὰς συνήθεις αὐτοῦ ἐργασίας εἰς τὴν οἰκίαν

τοῦ κόμητος, ὅτε μετὰ δύο μῆνας ὁ πρίγκηψ Π. ἔγραψεν ὅτι ἔρχεται εἰς Πετρούπολιν.

Ὁ Ἰβὰν ἀνεσκίρτησεν ἐνθυμηθεὶς ὅτι κρίσιμος θὰ ἦτο ἡ ὥρα· διότι, ὡς ἐνθυμούμεθα, ὁ πρίγκηψ Π. εἶχεν ἀποκριθῇ πρὸς αὐτὸν μακρὰν ἔτι ὄντα τῆς Ῥωσίας, ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὴν αἴτησίν του μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του. Ἀλλ' εἶχεν ἆρά γε πάντοτε τὴν αὐτὴν προαίρεσιν; Θὰ ἐπροτίμα τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ εἵλωτος ἀπὸ τὸ προσωπικόν του συμφέρον; Τῶν μεγιστάνων τινὲς ἔχουσιν εἵλωτας, οἵτινες ἐγένοντο ἐργαζόμενοι πλουσιώτατοι· ὅθεν, ἀντὶ νὰ τοὺς ἀπελευθερώσωσι, τοὺς ἀγαπῶσιν ἔτι μᾶλλον, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς καύχημα τῆς οἰκίας των. Μήπως λοιπὸν καὶ ὁ πρίγκηψ Π. εἶχε τὴν αὐτὴν κενοδοξίαν, καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Ἰβὰν ἀντὶ νὰ τὸν συντρέξωσι, τὸν κατέτρεχον; Τοιαῦτα ἀνελογίζετο περίλυπος ὁ Ἰβάν. Προσθετέον δὲ ὅτι εἶχεν ἰδεῖ καὶ τὴν Μάσαν, αὐξηθεῖσαν καὶ γενομένην ὡραιοτέραν κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, καὶ ὅτι ὁ ἔρως του εἶχεν ἐξαφθῇ ἔτι μᾶλλον καὶ καταστῇ εὐσταθέστερος. Διὰ δύο λοιπὸν λόγους ἐπεθύμει τὴν ἀπελευθέρωσίν του.

Ἡ θλίψις δὲ αὐτὴ ἐγίνετο δριμυτέρα διότι δὲν ἐξεμυστηρεύετο εἰς οὐδένα· ἂν εἶχε φίλον εἰλικρινῆ θὰ ἐμετρίαζεν αὐτὸς τὴν ὀδύνην του, θὰ τὸν ἐνεθάρρυνε, θὰ τὸν ἐσυμβούλευεν. Ὁ κόμης καὶ ὁ Κ. Βουσλάγεφ, οἱ δύο οὗτοι πρὸς οὓς ἐδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ, ἠγνόουν τὴν κατάστασιν τῆς καρδίας του. Ἐπάλαιε λοιπὸν ἄνευ βοηθείας, καὶ κατὰ τὴν μεμονωμένην ταύτην πάλην ἐτήκετο.

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρίγκηπος Π. ἦλθεν ἄνθρωπος σταλεὶς παρ' αὐτοῦ ἵνα προετοιμάσῃ τὴν κατοικίαν του, διότι, ἀντὶ μιᾶς ἢ δύο ἑβδομάδων, ὡς εἶχε γράψει κατ' ἀρχάς, ἀπεφάσισε νὰ διατρίψῃ ὅλον τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Πετρούπολιν.

Ὁ κόμης Αβασὲφ ὑπερεχάρη, καὶ θέλων νὰ ἑορτάσῃ τὴν ἔλευσιν τοῦ φίλου του, ἐδοκίμαζεν ὅλα τὰ μουσικά του ἀριστουργήματα· ὁ Ἰβὰν κατήντησε νὰ μὴ ἔχῃ πλέον καιρόν.

Πολλαὶ ἡμέραι παρῆλθον μετὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ φθάσῃ ὁ πρίγκηψ, καὶ ὅμως δὲν ἐφαίνετο. Τί ἄρα συνέβη; αἱ ὁδοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου, εἶναι καλαί, διότι ἡ χιὼν εἶναι στερεὰ καὶ τὰ ἕλκυθρα ταξειδεύουσι θαυμασίως. Μήπως δὲν ἀνεχώρησεν; ἀλλὰ δεύτερος ταχυδρόμος ἐλθὼν εἶπεν ὅτι εἶχεν ἀναχωρήσει. Μετά τινας ἡμέρας φῆμαι ἀόριστοι διεσπάρησαν εἰς τὴν πόλιν· ἔλεγον ὅτι ἐγένετο θύελλα, ὅτι νιφάδες μεγάλαι χιόνων κατέπεσαν, καὶ ὅτι συνέβησαν καταστροφαί. Πρὸ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὡρῶν δὲν εἶχε φανῇ τὸ ταχυδρομεῖον τοῦ Ἰαροσλὰβ, καὶ ὁ κόμης Αβασὲφ ὅλως ἀνήσυχος ἔτρεχεν ἀδιακόπως μὲ τὸ ἕλκυθρόν του ζητῶν εἰδήσεις. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰβὰν ἐπλανᾶτο ὡς φάσμα εἰς τὸ παλάτιον, κατατηκόμενος ἀπὸ ἀπαίσια προαισθήματα.

Ἄνθρωπός τις, *μουζῖκος*, εἰσῆλθεν ἐν τοσούτῳ εἰς τὴν αὐλήν. Ἀπὸ τὸ ἄγριον ἦθος, ἀπὸ τὰ ἄτακτα καὶ χιονοσκέπαστα ἐνδύματα, ἀπὸ τὸ ἐπ' αὐτῶν αἷμα ἐσυμπεραίνετο ὅτι δυστυχία τις συνέβη.

Ὁ Ἰβὰν τὸν ἐγνώρισεν· ἦτο ὁ Βακιας εἷς τῶν χωρικῶν τοῦ πρίγκηπος Π. Ἔτρεξε λοιπὸν εἰς προϋπάντησίν του.

— Τί νέα, Βάκια;

Ἀλλ' ὁ Βάκιας ἔστρεψε τὸ βλέμμα ἑτεροπλανές.

— Λέγε λοιπόν, λέγε!

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ χωρικὸς σιωπῶν ἐγέλασεν ἐμμανῶς.

Ὁ δὲ Ἰβὰν λαβὼν τὸν βραχίονα τοῦ χωρικοῦ καὶ συνταράξας αὐτόν·

— Ποῦ εἶναι, ἠρώτησεν ὁ Ἀλέξις Βλαδιμίροβιτς;

— Ἀπέθανεν! ἀπέθανεν! ἀπέθανεν!

Ὁ Ἰβὰν ἔμεινεν ἐμβρόντητος.

Ὁ χωρικὸς ἐκάγχασε καὶ πάλιν· ἦτο ἔξω φρενῶν.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἦλθεν ὁ κόμης, ἠλλοιωμένος τὸ πρόσωπον καὶ κλαίων. Καὶ εἰσελθὼν μετὰ σπουδῆς εἰς τὸν θάλαμόν του, ἀνέγνω τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ διοικητοῦ Ἰαροσλάβ.

« Σπεύδω νὰ ἀναγγείλω πρὸς τὴν ἐξοχότητά σας τὸ τρομερὸν συμβὰν τὸ ὁποῖον συνετάραξε τὴν διοίκησίν μου. Ὁ φίλος σας πρίγκηψ Π., μεταβαίνων εἰς Πετρούπολιν ἐχάθη μεθ' ὅλων τῶν περὶ αὐτὸν πλὴν ἑνὸς χωρικοῦ σωθέντος παραδόξως, ἕνεκα τρομερῶν νιφάδων χιόνων αἵτινες διήρκεσαν ὁλόκληρον ἡμέραν. Ὁ πρίγκηψ εἶχεν ἀναχωρήσει πρὸ τριῶν ἡμερῶν· κατέλυσεν εἰς τοῦ κόμητος Ἀβρασιμὸφ, ὅπου ὑπῆγον εἰς θύραν ἄρκτων. Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐπειδὴ ἐφάνησαν λύκοι εἰς τὰ πέριξ, ἐπρότειναν νὰ τοὺς διώξωσι τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ πρωΐας· καὶ ἵνα μὴ συμβῇ ἀργοπορία ἀπεφασίσθη νὰ κοιμηθῶσι παρὰ τῷ δασοφύλακι. Ὁ πρίγκηψ Π., μὴ ἐπιθυμῶν ν' ἀργοπορήσῃ, παρεκάλεσε τὸν κόμητα Ἀβρασιμὸφ νὰ στείλῃ τὰς ἁμάξας του κατ' εὐθεῖαν εἰς Ἰαροσλὰβ, ὅπου θὰ μετέβαινε καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν θήραν. Ἐφόνευσαν δὲ περὶ τοὺς εἴκοσι λύκους, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπρογεύθησαν.

Ὅτε ὁ πρίγκηψ προέτεινε ν' ἀναχωρήσῃ, ὁ κόμης Ἀβρασιμὸφ ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα τὸν ἀποτρέψῃ. Παρέστησεν εἰς αὐτὸν τὴν κακοκαιρίαν, τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν ὁδῶν καὶ τὴν δυσκολίαν τοῦ νὰ εὕρῃ ἐφόδια ἐν ἀνάγκῃ. Ἀλλ' ὁ πρίγκηψ ἔμεινεν ἄκαμπτος· παρεκάλεσε μόνον τὸν φιλοξενοῦντα αὐτὸν νὰ τῷ παραχωρήσῃ ὅσους πλείονας ἵππους ἐδύνατο. Ὁ κόμης ἔδωκεν αὐτῷ ὀκτώ, τοὺς ὁποίους ἔζευξεν εἰς τὸ ἕλκυθρόν του ὁδηγούμενον ὑπὸ δύο ἡνιόχων. Μετὰ ταῦτα ἀνέβη καὶ αὐτὸς μετά τινος ἀξιωματικοῦ φίλου του ὅστις τὸν συνώδευε.

» Κατὰ τὰς πρώτας ὥρας ὁ καιρὸς ἐφαίνετο ὡραῖος, καὶ αἱ ὁδοὶ δὲν ἦσαν κακαί· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὁ οὐρανὸς ἐπεσκιάσθη ἀπὸ σύννεφα, καὶ ἤρχισε νὰ πνέῃ σφοδρὸς ἄνεμος. Μετ' ὀλίγον ἐπῆλθε καὶ ἡ χιὼν ὡς ἄλλη μαινάς. Τὰ νέφη ἐκυλίοντο κατάμαυρα, ἡ θύελλα ἔσειε τὰ δάση, ἡ χιών, περιστρεφομένη, κατέπιπτεν ὡς λόφος βαρὺς εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ κατέχωνεν αὐτάς. Ἀδιακόπως ἔπρεπε νὰ ζητῶσιν οἱ ὁδοιπόροι νέαν δίοδον· τὰ παρακολουθοῦντα τὸν πρίγκηπα τέσσαρα ἢ πέντε ἕλκυθρα μὴ ἔχοντα τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν ἵππων ὡς καὶ τὸ τοῦ πρίγκηπος, ἐκινδύνευον, καὶ οἱ ἀναβάται ἐκραύγαζον. Καὶ ὅμως ἐπροχώρουν· διότι πῶς νὰ σταθῶσιν, ἀφοῦ οἱ ὠρυγ-

μοὶ τῶν λύκων καὶ οἱ κρωγμοὶ τῶν ὑπὲρ τὰ ὀχήματα κοράκων παρώρμων ἀκατασχέτως τοὺς ἵππους; Οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις ἦτο ἱκανὴ νὰ τοὺς ἀναχαιτίσῃ. Τέλος πάντων μετὰ τριῶν ἢ τεσσάρων ὡρῶν τοιαύτην κινδυνώδη ὁδοιπορίαν, οἱ ὁδοιπόροι κατελήφθησαν αἴφνης ἀπὸ τρομερὸν ψῦχος, διότι ἀφέντες τὴν γῆν ἐβάδιζον ἐπὶ πεπηγυίας λίμνης. Καὶ ἐκαθαρίσθη μὲν ὁ ὁρίζων, ἀλλ' ὁ ἄνεμος ἐγένετο μανιώδης. Μόλις ἐπροχώρησαν ὀλίγον, καὶ ἠκούσθη τρίξιμον τρομερόν· συνετρίβη ὁ πάγος· καὶ τὰ δύο πρῶτα ἔλκυθρα κατεβυθίσθησαν. Τοῦτο ἰδὼν ὁ πρίγκηψ ἀνεσηκώθη καὶ ἐκραύγαζε. Μάταιοι ὅμως οἱ ἀγῶνές του, διότι ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ καὶ ἵπποι, καὶ ὀχήματα, καὶ ἀναβάται κατεποντίσθησαν. Μόνον εἷς χωρικός, ὡς προεῖπον, ἐσώθη, καὶ παρ' αὐτοῦ ἔμαθον ὅσα γράφω· εὔχομαι δέ, ἕως οὗ φθάσῃ εἰς Πετρούπολιν, ὅπου τὸν στέλλω ἐπίτηδες, νὰ διατηρήσῃ τὸ λογικόν του ».

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ κόμης ἔπεσεν εἰς μεγίστην ἀτονίαν· ἀλλ' ἐπὶ τέλους, γενόμενος κύριος ἑαυτοῦ, ἐκάλεσεν ὑπηρέτην καὶ ἐζήτησε τὸν Ἰβάν.

Ὁ ταλαίπωρος Ἰβάν! ὁ θάνατος τοῦ πρίγκηπος κατέβαλεν αὐτόν· ἡ τύχη του ἐγένετο ὅλως διόλου ἄδηλος· εἰς τίνος ἄρα νέου κυρίου τὴν ἐξουσίαν θὰ περιήρχετο; καὶ αὐτὸς ὁ νέος κύριος δὲν ἤθελε τάχα τὸν καταδικάσει εἰς ἔργα ὠφελίμου γεωργοῦ ἢ περιφήμου μουσικοῦ; Ὅτε ἤκουσεν ἀπὸ τὸν Βάκιαν τὴν εἴδησιν εἶχε λειποθυμήσει· ἤδη δὲ ἔκειτο εἰς τὴν κλίνην του πάσχων τρομερὰν ἐγκεφαλίτιδα. Ἡ παραφροσύνη του ἦτο ὅμως διακριτική, διότι παρελάλει μὲν λέγων πολλὰ καὶ ἀσυνάρτητα, τὸ γλυκὺ ὅμως ὄνομα τῆς Μάσας ἐπρόφερε ταπεινῇ τῇ φωνῇ.

Ε'.

Νέος κύριος.

Ὁ πρίγκηψ Π. δὲν ἀφῆκε κανένα κληρονόμον ἐκ τοῦ αἵματος αὐτοῦ· καὶ ἐπειδὴ ἦτο χῆρος, ἡ ἀπέραντος περιουσία του, πλὴν τινων μικρῶν κληροδοτημάτων, περιῆλθεν εἰς τρεῖς ἀνεψιούς, υἱοὺς τοῦ ἀδελφοῦ του ἀποθανόντος πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὡς εἶχεν ἀποθάνει καὶ ἡ σύζυγός του. Ὁ κληρονόμος τοῦ ὑποστατικοῦ εἰς ὃ ἀνῆκεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰβάν, ὠνομάζετο πρίγκηψ Μιχαὴλ, συνταγματάρχης τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, εὑρισκόμενος τότε εἰς Καύκασον.

Ἅμα μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ θείου καὶ τὴν ἐκ τούτου μεγάλην μεταβολὴν τῆς θέσεώς του, ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ ἄδειαν ἀπουσίας, καὶ ἐνόσῳ λάβῃ αὐτὴν ὠνόμασεν ἐπιτρόπους τοὺς ἀδελφούς του ἵνα ἐνεργήσωσι τάχιστα τὴν διανομήν.

Η διανομὴ τῆς περιουσίας δὲν εἶναι πρᾶγμα εὔκολον εἰς τὴν Ῥωσίαν· τὰ ὅρια τὰ χωρίζοντα τὴν ἰδιοκτησίαν εἶναι τόσον ἀόριστα ἐν γένει καὶ τὰ ἔγγραφα τόσον ἀσαφῆ, ὥστε σπανίως γίνεται ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν δικαστηρίων. Ἐξ ἑκατὸν δικογραφιῶν, αἱ ὀγδοήκοντα τουλάχιστον, ὡς λέγουσιν, ἀποβλέπουσι κληρονομίας. Ἐντεῦθεν δαπανῶσιν ἄπειρα οἱ δικαζόμενοι, καθόσον ἀντὶ νὰ συμβιβάσωσιν αὐτοὺς ἐξάπτουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν διαφορὰν καὶ παρατείνωσιν ἐπάπειρον αὐτὴν ἵνα ὠφελῶνται χρηματικῶς. Καὶ ὑπομονὴ ἐὰν ἀπενέμετο δικαιοσύνη! Ἐξ ἐναντίας ὁ μᾶλλον δωροδοκῶν εἶναι καὶ ὁ ἔχων τὸ δίκαιον.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀνεψιοὶ τοῦ πρίγκηπος Π. ὑπηρέτουν τὸ δημόσιον καὶ ἔχοντες τριβὴν ἱκανὴν ἐγίνωσκον ταῦτα, ἐνήργησαν οὕτω πως ὥστε ἐντὸς μηνὸς ἐγένετο ἡ διανομὴ καὶ ἕκαστος τῶν ἀδελφῶν ἔλαβε τὸ ἐπιβάλλον μέρος.

Ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ ἔφθασε τὴν προτεραίαν τῆς διανομῆς. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐψάλη μνημόσυνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὲρ τοῦ Πρίγκηπος Π, μεθ' ὃ ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν εἰς Πετρούπολιν, ὅπου εἶχε δημοσίαν ἐντολὴν νὰ ἐκπληρώσῃ. Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἐπανῆλθε, παραιτήσας τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀποφασίσας νὰ ζήσῃ, πλούσιος ἤδη ὤν, ὅπως ἤθελεν.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Μιχαὴλ ἦτο εὐσταθέστατος· διὸ ἐπέμενεν ἐπίσης καὶ ἀνενδότως εἴς τε τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων καὶ τὴν ἀπολαυὴν τῶν δικαιωμάτων του. Οὐδὲν ἐδύνατο νὰ παρεκτρέψῃ αὐτὸν τῆς ὁδοῦ ἣν ἐχάραξεν· ἡ καρδία του δὲν ἦτο πολλὰ εὐαίσθητος, ἐσέβετο ὅμως τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ ἔκυπτε τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῆς ἰσχύος. Καὶ ὅμως δὲν ἦτο σκληρὸς οὔτε βίαιος. Ὅτε ἐγένετο κύριος τόσου ἀριθμοῦ εἱλώτων, ἐσκέφθη εὐθὺς πῶς νὰ τοὺς κυβερνήσῃ. Δυστυχῶς ὅμως ὑπερίσχυσαν αἱ στρατιωτικαί του ἕξεις· ὅθεν ἀνεδείχθη μᾶλλον δεσπότης ἢ πατήρ· καὶ ἐπεθύμει μὲν νὰ ἀγαπᾶται, ἤθελεν ὅμως πρὸ πάντων καὶ νὰ τὸν φοβῶνται. Αἱ πρῶται πράξεις του ἐλύπησαν κατὰ πολὺ τοὺς ὑπ' αὐτόν· καὶ τότε ἐνόησαν τί ἐστερήθησαν ἀποθανόντος τοῦ πρίγκηπος Π.

Ὁ πρίγκηψ Π. ἦτο τακτικώτατος· ὅλα τὰ ἔγγραφά του ἦσαν ἠριθμημένα καὶ ἐν τάξει. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἰδὼν φάκελλον ἐπιγεγραμμένον οὕτω πως, *ἡ ἀνταπόκρισίς μου μετὰ τοῦ κόμητος Ἀβασέφ*, ἀνέγνω τινὰς ἐπιστολάς, καὶ μετὰ πλείστης περιεργείας, μάλιστα διότι ἔβλεπε συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμενον τὸ αὐτὸ ὄνομα.

— Ποῖος νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰβάν; εἶπε καθ' ἑαυτόν· μήπως εἶναι ὁ μουσικὸς τοῦ ὁποίου ἡ ἱκανότης ἐφημίσθη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Καύκασον, αἱ δὲ ἐφημερίδες τῆς πρωτευούσης ὠνόμαζον πέρισυ μουσικὸν λέοντα τῆς Πετρουπόλεως; Τῇ ἀληθείᾳ ἔχω ὄρεξιν νὰ τὸ μάθω.

Καὶ ἐξακολουθῶν τὴν ἀνάγνωσιν·

— Ἆ! ἆ! ἀνεφώνησε, τοῦτο εἶναι περίεργον.. Ὁ Ἰβάν σου ... ὁ Ἰβάν σου ... Διὰ τί, Κ. κόμη; μήπως ὁ Ἰβὰν ἀνῆκεν εἰς τὸν θεῖόν μου; ... ἂν ἦτον δοῦλός του ... δοῦλός μου, λέγω ... Ὄχι ἀδύνατον.

Καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀναγνώσῃ ὅλην τὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ κόμητος Ἀβασέφ.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ὑπηρέτης εἰσελθὼν εἶπεν.

— Ὁ ἰατρὸς Μαρτινὸφ ἦλθε, καὶ ἐρωτᾷ ἐὰν ἡ ἐ-

ξοχότης σας εἶναι ἐδῶ, καὶ ἐὰν ἔχῃ τὴν ἄδειαν νὰ σᾶς παρουσιάσῃ τὰ σεβάσματά του.

— Βέβαια, διὰ τὸν ἰατρὸν Μαρτινὸφ πάντοτε εἶμαι ἐδῶ.

Καὶ εἰσῆλθεν ὁ ἰατρός.

— Ἆ, φίλτατε ἰατρὲ, ἦλθες εἰς ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν σὲ ἐσυλλογιζόμην, καὶ ἐὰν δὲν ἤρχεσο σήμερον θὰ ἐπήγαινα εἰς ἀναζήτησίν σου.

— Τολμῶ νὰ ἐρωτήσω τὴν ἐξοχότητά σας τὸν λόγον;

— Γνωρίζεις τὸν κόμητα Ἀβασέφ;

— Βέβαια.

— Πολύ.

— Πολύ.

— Ἆρα ἠμπορεῖς νὰ μ' ἐξηγήσῃς μερικὰ πράγματα τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκω εἰς τὰς πρὸς τὸν θεῖον μου γράμματά του, τὰ ὁποῖα δὲν ἐννοῶ. Ποῖος εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰβὰν διὰ τὸν ὁποῖον ὁμιλεῖ τόσον συχνὰ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εὑρίσκεται ἐνίοτε κοντὰ εἰς τὸ ἐδικόν σου;

— Ὁ Ἰβάν; Δὲν ἔχετε ἀνάγκην νὰ τρέξετε μακρὰν διὰ νὰ εὕρετε ποῖος εἶναι. Ὅταν ἐπεθεωρήσετε ἐσχάτως τοὺς εἵλωτας δὲν εἴδετε τὸν γεροΠέτρον;

— Βέβαια· μ' ἐφάνη μάλιστα καλὸς ἄνθρωπος.

— Αὐτὸς εἶναι πατὴρ τοῦ Ἰβάν.

— Λοιπὸν μὲ ἀνήκει.

— Βέβαια, ἐκτὸς μόνον ἐὰν ὁ θεῖός σας, πρὶν ἀναχωρήσῃ, τὸν ἔστειλε γράμμα ἀπελευθερώσεως.

— Τί λέγεις, ἰατρέ;

— Ἠξεύρω μετὰ θετικότητος ὅτι τοιαύτη ἦτον ἡ ἀπόφασις τοῦ μακαρίτου.

— Ἀδύνατον! πλὴν τούτου δὲν εὑρίσκω καμμίαν ἀπόδειξιν, ἂν καὶ παρετήρησα ὅλα τὰ ἔγγραφα.

— Ὁ ἰατρὸς ἐσιώπησε.

— Καὶ πῶς ὁ κόμης Ἀβασὲφ ἔχει τὸν Ἰβάν; Μήπως ὁ θεῖος μου τοῦ τὸν ἐχάρισεν;

— Ἀφοῦ ἔχετε τὴν ἀνταπόκρισίν των εἰς χεῖράς σας, εὐκόλως θὰ εὕρετε τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας.

— Ἔχεις δίκαιον. Θὰ τὴν ἀναγνώσω καὶ ἄλλοτε ὁμιλοῦμεν.

Ὁ ἰατρὸς, μετά τινα ἄλλην συνομιλίαν ἀνεχώρησεν.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Ἰβὰν μόλις σωθεὶς ἀπὸ τὴν δεινοτάτην ἀσθένειάν του, ἀνελάμβανε βραδέως τὴν ὑγείαν του. Ὁ δὲ κόμης Ἀβασὲφ φρονῶν ὅτι ὁ ἀὴρ τῆς ἐξοχῆς θὰ ὠφέλει αὐτὸν, τὸν ἔστειλεν εἰς τὸ ὑποστατικὸν ὅπου διέμεινεν ὁ ἐπιστάτης Σάδλερ. Τὸν συνώδευσε δὲ καὶ ὁ Βουσλάγεφ· ἡ οἰκία ὅπου κατῴκησαν ἔκειτο μεταξὺ κήπου χλοερωτάτου καὶ σκιεροῦ. Ἡ Μάσα, ἐνδιαφερομένη καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν νέον ἀσθενῆ, ἠθέλησε νὰ συντροφεύσῃ τὸν πατέρα της· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ παύσεις τοῦ μοναστηρίου δὲν εἶχον εἰσέτι φθάσει ἠναγκάσθη νὰ ἀναβάλῃ τὸ ταξείδιον.

Τὸ ὑποστατικὸν τοῦτο τοῦ κόμητος δὲν ἀπεῖχε πολὺ τοῦ μέρους ὅπου διέμενεν ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ· ὅθεν εὐκολώτατον ἦτο νὰ λάβῃ τὸν Ἰβάν· ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφασίσει ὁριστικῶς τί νὰ πράξῃ περὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ τούτου εἵλωτος. Νὰ τὸν ἀπελευθερώσῃ; παράλογον ἔλεγε τοῦτο, καὶ ἐφρόνει ὅτι ὁ θεῖός του, εἰ καὶ φιλάνθρωπος, δὲν εἶχεν ὅμως συλλάβει ποτὲ μετὰ σπουδαιότητος τοιαύτην ἰδέαν. Κατὰ τὴν γνώμην του, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν ἔπρεπε νὰ μεταδίδωσιν ἀνέπαφον πρὸς τοὺς κληρονόμους τὴν περιουσίαν των, καὶ νὰ φυλάττωσι πιστῶς τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς νόμους τῶν προγόνων των· πᾶσαν δὲ καινοτομίαν ἐθεώρει ὡς ἄλλην ἱεροσυλίαν. Τὰς ἀρχὰς ταύτας εἶχεν ἀποκτήσει ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ ἐν Μόσχᾳ, παρατριβεὶς μετὰ τῶν ἐκεῖσε Βογιάρων. Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέον ὅτι αἱ μωραὶ διδασκαλίαι Πλετσερίνου τινὸς καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἐνθεομανῶν προδρόμων τῆς καλουμένης σήμερον ἐν Ῥωσίᾳ *κοσμοπολιτικῆς σχολῆς*, εἶχον συντελέσει εἰς ἐπιστήριξιν τῶν φρονημάτων του. Ἐμίσει εἰς ἄκρον τὸ μωρὸν σύστημα το ὁποῖον, ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἀναγέννησίν τινος τόπου, θυσιάζει καὶ αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα· καὶ θεωρῶν ὡς χίμαιραν τὰ περὶ λαμπροῦ μέλλοντος λεγόμενα, ἐβυθίζετο βαθύτερα εἰς τὰ σκότη τοῦ παρελθόντος. Ἐὰν ὅμως δὲν ἦτο τόσῳ προκατειλημμένος θὰ ἐνόει ὅτι δυνατὸν δὲν εἶναι νὰ διορθόνεταί τις κατάχρησις δι' ἄλλης καταχρήσεως· ὅτι θέλησις βάσιν ἔχουσα τὸ ὅλως ἀπόλυτον τείνει πρὸς ἄβυσσον, καὶ ὅτι μεταξὺ δύο ἀρχῶν ἀντιπάλων, εὑρίσκεται πάντοτε μέσος τις ὅρος, ἱκανὸς νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτάς.

Ἐνίοτε ἠγανάκτει κατὰ τοῦ κόμητος Ἀβασέφ· τίνι δικαιώματι κατεῖχε τὸν εἵλωτά του; Μήπως δὲν εἶχε καὶ αὐτὸς τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ προτερήματα τοῦ Ἰβὰν καὶ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ δεόντως; Ναὶ μὲν δὲν θὰ συνέτριβε τὰς ἁλύσεις του· ἀλλὰ καί τοι εἵλωτα μὴ δὲν εἶχε τοὺς τρόπους νὰ προμηθεύσῃ πρὸς αὐτὸν βίον ἀρεστόν; Μὴ δὲν ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν θεῖόν του ἐκκλησίαν ἀξιολόγως διατεταγμένην; Διὰ τί νὰ μὴ διευθύνῃ αὐτὴν ὁ Ἰβάν; Δὲν ἦτο τοῦτο προτιμότερον παρὰ νὰ τρέχῃ κατόπιν γέροντος μελομανοῦς καὶ νὰ ἐκθέτῃ ἑαυτὸν εἰς τα θέατρα;

Τοιαῦτα ἀνεπόλει ἀδιακόπως. Πρωΐαν τινὰ ἐνῷ καθήμενος παρὰ τὸ παράθυρον ἐσκέπτετο νὰ γράψῃ πρὸς τὸν κόμητα Ἀβασὲφ καὶ νὰ ζητήσῃ τὸν εἵλωτά του, εἶδεν ὄχημα εἰσερχόμενον εἰς τὴν αὐλήν.

— Τίς ἆρα, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, νὰ εἶναι; πόσον βαρύνομαι!

Ἀνοιχθείσης τῆς ἁμάξης κατέβη γέρων καὶ νέα τις μετ' αὐτόν.

— Ὁ Μιχαὴλ Παύλοβιτς εἶναι ἐδῶ; ἠρώτησεν ὁ γέρων.

— Μάλιστα.

— Ἀναγγείλατε τὸν κόμητα Ἀβασέφ.

Καὶ χωρὶς νὰ περιμείνῃ ἀπόκρισιν διευθύνθη μετὰ τῆς Μάσας εἰς τὴν οἰκίαν.

Ὁ δὲ πρίγκηψ, ὅστις δὲν ἀνέμενε τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν, ἐξῆλθε δρομαῖος εἰς συνάντησίν του. Καὶ νεύσας πρῶτον τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς Μάσας, ἔτεινεν ἔπειτα τὴν χεῖρα πρὸς τὸν κόμητα, ὅστις ἔσφιγξεν αὐτὴν περιπαθῶς.

— Εἶχα συμφωνίαν μὲ τὸν θεῖόν σου, εἶπεν ὁ γέρων νὰ μὴ περῶ ποτὲ ἀπ' ἐδῶ χωρὶς νὰ ἐμβαίνω. Νο-

μίζω ὅτι ὁ ἀνεψιὸς δὲν θὰ δυσαρεστηθῇ ἐὰν μένω πιστὸς εἰς παλαιὰν συμφωνίαν.

— Τὸν φίλον τοῦ θείου μου, ἀπεκρίθη ὁ πρίγκηψ μετὰ παῤῥησίας ψευδοῦς, θὰ δεχθῶ πάντοτε προθύμως.

— Δός με λοιπὸν τὴν ἄδειαν νὰ σὲ παρουσιάσω τὴν συγγέννισάν μου Μάσαν Νικολαέβναν Βουσλάγεφ.

Ὁ πρίγκηψ ἔνευσε καὶ πάλιν τὴν κεφαλὴν, ῥίψας συγχρόνως ἐπὶ τῆς νέας ἀλλόκοτον βλέμμα.

Ἐκράτησε δὲ παρ' αὐτῷ δύο ἡμέρας τοὺς ξένους του, διότι ἤθελε νὰ τελειώσῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰβάν· καὶ ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἀφήσῃ ἐκκρεμῆ, διότι ὁ κόμης ὡς νὰ ἐνόησε τοὺς σκοποὺς του, ἀπέφευγε πᾶσαν ὁριστικὴν ἀπάντησιν· Ἐπῄνεσε τὸν νέον, ἀνέφερε μετ' ἐγκωμίων, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγαθότητα τοῦ πρίγκηπος Π., καὶ ὡμίλησε περὶ τῆς εὐτυχίας καὶ τοῦ μέλλοντός του, ἔχων πεποίθησιν ὅτι δὲν θὰ διακόψῃ τις τὸ στάδιόν του· ἀλλ' εἴτε λησμονήσης εἴτε ἐπίτηδες δὲν εἶπε ποῦ εὑρίσκετο τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ Ἰβάν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ κόμης δὲν συνηγόρει τόσον ὑπὲρ τοῦ νέου χάριν τούτου ἀλλὰ καὶ χάριν ἑαυτοῦ, διότι τοσοῦτον εἶχε καταστῇ αὐτῷ ἀναγκαῖος, ὅσον καὶ ἡ ἐλεφαντίνη ῥάβδος του.

— Παράδοξα ἐλπίζει, ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν ὁ πρίγκηψ, ὁ ἄνθρωπος αὐτός· ἀλλὰ θὰ ἴδωμεν.

Ἀλλ' εἴτε σεβόμενος τὴν μνήμην τοῦ θείου του, εἴτε μὴ θέλων νὰ δυσαρεστηθῇ μὲ ἄνθρωπον, ὁποῖος ἦτο ὁ κόμης, ἀφῆκε τὸ ζήτημα ἐκκρεμές· ἀλλὰ καὶ ἡ παρουσία τῆς Μάσας ἐμετρίαζε τὴν τραχύτητα τῆς προαιρέσεώς του. Ἐχωρίσθησαν λοιπὸν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ πρίγκηψ ἀνήγγειλε τῷ κόμῃ ὅτι θέλει ἀποδώσει τὴν ἐπίσκεψιν· ἀλλ' οὗτος ἀπεκρίθη ὅτι ἐπειδὴ ἐσκόπει νὰ ἐπισκεφθῇ τινα τῶν ὑποστατικῶν του ἀλληλοδιαδόχως, ἠγνόει ποῦ θὰ μείνῃ, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ μὴ ἐκτεθῇ εἰς μάταιον κόπον.

Ὁ δὲ Ἰβὰν ἀνελάμβανε ταχύτερα τὴν ὑγείαν του· καθ' ἑκάστην συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Βουσλάγεφ, περιεφέρετο εἰς τὰ δάση καὶ τὰς κοιλάδας πεζὸς καὶ δι' ἁμάξης. Ὁ καθαρὸς ἀὴρ τῆς ἐξοχῆς ἐζωογόνει τὸ στῆθός του· ἡ φωνή του ὅμως ἐκοιμᾶτο εἰσέτι, διότι ἀδύνατος ἦτο ἡ κεφαλή του· ἡ δὲ κατάστασις τῆς καρδίας του ἐτροπολογήθη ἐπαισθητῶς. Ναὶ μὲν ὠνειροπόλει πάντοτε, ἀλλ' αἱ ὀνειροπολήσεις του δὲν ἐξήπτοντο ἀπὸ τοὺς ὀλεθρίους φόβους οἵτινες ἔῤῥιπτον ἄλλοτε αὐτὸν εἰς ἀπελπισίαν. Ἐξ ἐναντίας ἡ μελαγχολία του ἦτο πρᾶος, καὶ μὲ καρτερίαν ἔβλεπε καὶ τὰ ὀλεθριώτερα ἐνδεχόμενα δυστυχήματα. Ἓν μόνον αἴσθημα ἐνεφώλευεν ἀπαραμείωτον καὶ ἰσχυρὸν εἰς τὴν καρδίαν του, τὸ πρὸς τὴν Μάσαν· ἠγάπα τὴν νέαν αὐτὴν μὲ ὅλας τὰς ψυχικάς του δυνάμεις, καὶ ὡς νὰ προῃσθάνετο ὅτι καὶ αὐτὴ δὲν ἦτο ἀδιάφορος, συνελάμβανεν ἀκαταπαύστως ἐλπίδας. Ὁ ταλαίπωρος Ἰβάν! ἀγνοῶν τί ἐσκέπτετο περὶ αὐτοῦ ὁ κύριός του, δὲν ὑπώπτευεν ὅτι πρόσκαιρος ἦτο ἡ κατάστασίς του.

Πανήγυριν ἐτέλεσε τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τοῦ κόμητος μετὰ τῆς Μάσας· ὁποία εὐτυχία νὰ ζήσῃ εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὅπου καὶ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐλάτρευεν!

Ἅμα ἐλθούσης τῆς Μάσας ἠσπάσθη, κατὰ τὸ ἔθος, τὴν δεξιάν της (1), αὐτὴ δὲ ἐφίλησε τὸ μέτωπόν του. Τὸν εἶδε δὲ καὶ μὲ πολλὴν συμπάθειαν, διότι τὸ ὠχρὸν πρόσωπόν του ἐδείκνυεν ὅτι ἔπασχεν. Αἱ γυναῖκες ἀγαπῶσι μὲν τὴν δύναμιν, θέλγονται δὲ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν. Σκοπὸς κυρίως τῆς γυναικὸς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν εἶναι τὸ νὰ παραμυθῇ καὶ νὰ ἐνισχύῃ; τοῦτο ἔπραξε καὶ ἡ Μάσα πρὸς τὸν Ἰβάν. Διέταξε τὰ τοῦ καθημερινοῦ του βίου, ἔπαιζε χάριν αὐτοῦ μουσικὴν, καὶ ἐξήρχετο μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν περίπατον. Ἐνίοτε, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ῥωσίᾳ συνήθειαν, τὸν συνώδευε καὶ μόνη, καὶ τότε τίς οἶδεν ὁποῖα τινὰ ἐλέγοντο μεταξὺ αὐτῶν!

Ὁ Σάδλερ, ὁ ἐπιστάτης, κατέβαλλεν ὅλα τὰ δυνατὰ ἵνα εὐχαριστῇ τὸν κόμητα καὶ κρύπτῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐλεεινὴν τῶν χωρικῶν κατάστασιν. Ἐπὶ τούτῳ παρεσκεύασε μετὰ μεγαλοπρεπείας, καὶ χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν κόμητα, τὰ τῆς τελετῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου του. Εἰδοποίησε τὸν ἱερέα, τοὺς χωρικοὺς, ἔδωκεν ἐνδύματα εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας, διωργάνισε χοροὺς, καὶ προητοίμασε τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν λειτουργίαν.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἑορτῆς, οἱ κώδωνες τῆς ἐκκλησίας ἐσήμαινον πανηγυρικῶς, ἐνῷ πέντε ἢ ἓξ κανονίδια κείμενα ἐπὶ τοῦ πύργου ἐκρότουν. Συγχρόνως δὲ ἑκατοστυίες νέων καὶ νεανίδων, προπορευομένου τοῦ Σάδλερ, εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐλὴν φοροῦσαι λαμπρὰ ἐνδύματα καὶ κρατοῦσαι ἀνὰ δέσμην ἀνθέων.

Ὁ κόμης ἐξυπνήσας ἔσπευσε νὰ ἴδῃ τί συνέβαινεν· ἐνῷ δὲ ἤνοιγε τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνός του, ἰδοὺ ὁ Βουσλάγεφ, ἡ θυγάτηρ του καὶ ὁ Ἰβὰν ἐφάνησαν συγχαίροντεν αὐτόν.

— Τί τρέχει; τί βοὴ εἶναι αὐτή; τί θέλουν οἱ ἄνθρωποι;

— Εἶναι ἡ ἑορτή σας, ἀπεκρίθη ὁ Βουσλάγεφ, καὶ ἔρχονται νὰ σᾶς συγχαροῦν.

— Ἆ! ἆ! δὲν τὸ εἶχα ἐνθυμηθῇ.

Ἡ ἡμέρα παρῆλθεν ὅπως διέταξεν ὁ Σάδλερ· ἐχόρευσαν, ἔψαλαν, ἔπαιξαν· ὁ δὲ κόμης, συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ τὴν ὡραίαν Μάσαν, περιήρχετο μεταξὺ τοῦ πλήθους, ἔδιδε τὴν δεξιάν του νὰ τὴν ἀσπασθῶσι, καὶ ἠσπάζετο καὶ αὐτὸς τὰ δροσερώτερα πρόσωπα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰβὰν ἔχαιρε διότι πρῶτον τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετα τὴν ἀσθένειάν του ἔψαλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπείσθη ὅτι ἡ φωνή του δὲν ἔπαθε.

Τὴν ὥραν τοῦ γεύματος παρεκάθησαν εἰς τὴν τράπεζαν, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Σάδλερ, πολλοὶ ἐκ τῶν πέριξ εὐγενῶν ἰδιοκτητῶν, ὁ ἰατρὸς, καὶ ὁ

(1) Ἔθος ἐπικρατεῖ εἰς τὴν Ῥωσίαν ὅταν κύριός τις ἀσπάζεται τὴν χεῖρα κυρίας, νὰ φιλῇ καὶ αὐτὴ τὸ μέτωπόν του.

ἱερεὺς μετὰ τῶν συζύγων των. Εἶχον δὲ φθάσει εἰς τὴν ὥραν τῶν προπόσεων, ὅτε ἠκούσθη κρότος ἁμάξης εἰς τὴν αὐλήν.

— Τίς νὰ ἦλθεν; ἠρώτησαν ὅλοι· μήπως εἶναί τις τῶν προσκεκλημένων· ὀλίγον ἀργὰ ἦλθε.

— Tarde venientibus ossa! ὑπεψιθύρισεν ὁ ἰατρός.

— Νὰ ἔλθῃ ὅποιος εἶναι, εἶπεν ὁ κόμης.

Καὶ ἠνοίγη ἡ θύρα.

Ὁ ἐλθὼν ἦτο μεγαλόσωμος γέρων λευκογένειος, καὶ ἐφόρει ἔνδυμα χωρικοῦ.

— Ὁ πατήρ μου! ἀνεφώνησεν ὁ Ἰβάν.

Καὶ ἔπεσεν εἰς τὰς ἀγκάλας του.

— Ἐξοχώτατε! εἶπεν ὁ γέρων, πρὸς τὸν κόμητα, ὁ Μιχαὴλ Παύλοβιτς, ὁ κύριός μου, μ' ἔστειλεν ἐδῶ, καὶ μὲ παρήγγειλε νὰ σᾶς ἐγχειρίσω ταύτην τὴν ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ νὰ μὴν ἀργοπορήσετε νὰ ἀπαντήσετε.

Ὁ κόμης ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν τὴν ἤνοιξεν, ἀνέγνωσεν αὐτὴν μετὰ σπουδῆς, καὶ προσποιηθεὶς τὴν δυσαρέσκειάν του, εἶπε·

— Καλά! Πήγαινε μαζῇ μὲ τὸν υἱόν σου καὶ μετ' ὀλίγον σὲ βλέπω.

Ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ ταραχὴ τοῦ κόμητος, ὥστε ματαίως ἐπροσπάθησε νὰ τὴν κρύψῃ· διὸ ἀφῆκε μετ' ὀλίγον τὴν τράπεζαν ζητῶν συγχώρησιν παρὰ τῶν συμποτῶν.

Ἰδοὺ τί περιεῖχεν ἡ ἐπιστολή·

« Φίλτατε κόμη!

» Ἐγίνωσκον ὅτι εἶσθε εἰς ἄκρον εὐγενὴς καὶ ἀξιόλογος μουσικός, ἠγνόουν ὅμως ὅτι εἶσθε καὶ διπλωμάτης. Διὰ τί μὲ ἐκρύψατε ὅτι ὁ Ἰβὰν Πέτροβιτς εὑρίσκετο ὅπου καὶ ὑμεῖς σήμερον; Ἐφοβήθητε τάχα μήπως παρεμποδίσω τὰ περὶ αὐτοῦ σχέδιά σας; Ἐξ ἐναντίας θὰ τὸν συνέτρεχον μὲ ὅλην μου τὴν δύναμιν. Τὴν ὥραν ὅμως ταύτην μοὶ εἶναι ἀδύνατον· ὁ θεῖός μου μοὶ ἀφῆκεν ἐκκλησίαν εἰς κακίστην κατάστασιν. Ἐπιθυμῶν λοιπὸν νὰ τὴν ἀνορθώσω, ἐστοχάσθην ὅτι οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τοῦ μεγάλου ἡμῶν μουσικοῦ δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο. Τὸν ζητῶ λοιπὸν ἀπὸ ὑμᾶς, καὶ ὁ πατήρ του ὁ γέρων Πέτρος, ὁ κομιστὴς τῆς παρούσης, θέλει τὸν συνοδεύσει. Γνωρίζω ὅτι ὁ Ἰβὰν ἀνέλαβεν ἐντελῶς τὴν ὑγείαν του. Δὲν ὑπάρχει ἄρα οὐδεμία δυσκολία ὥστε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν μου. Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ὑμεῖς, Κ. κόμη, θέλετε δείξει προθυμίαν ἴσην πρὸς τὴν ὑπὲρ ὑμῶν ὑπόληψιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ἀφωσιωμένου

ΜΙΧΑΗΛ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων χάριν τῶν πολλῶν ἐξεργασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου. Ἀθῆναι 1860.

—

Μεταφράσεις ἑλληνικῶν δραμάτων ὑπὸ Ἀ. Ῥ. Ῥαγκαβῆ. (Σοφοκλέους Ἀντιγόνη, Ἀριστοφάνους Νεφέλαι, Εἰρήνη καὶ Ὄρνιθες.) Ἀθ 1860.

—

Ἰακώβου Ῥίζου Ῥαγκαβῆ ἔμμετρος μετάφρασις τῆς Αἰνειάδος τοῦ Βιργιλίου, μετὰ σχολίων ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν, τόμ. 2 (1).

—

Ἀναγγέλλουσα ἡ διεύθυνσις τῆς *Πανδώρας* τὴν δημοσίευσιν τῶν δύω πρώτων πονημάτων, ἀπέχεται κατὰ τὸ ἀνέκαθεν αὐτῆς σύστημα πάσης κρίσεως, διὰ τὴν σχέσιν τῶν συγγραφέων πρὸς τὸ περιοδικὸν τοῦτο, ὡς ἀμέσων καὶ κυρίων αὐτοῦ συντακτῶν.

Τὸ τοῦ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, ὅπως προανηγγέλθη ὑπ' αὐτοῦ (2), ἀναπληροῖ βεβαίως κενὸν ὑπάρχον ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν φιλολογίᾳ, διότι ἱστορίαν ἀληθῶς εἰπεῖν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν εἴχομεν μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἐκδοθεῖσα τρίτομος τοῦ Γολσμίθ, καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὴν λογικὴν συναρμολογίαν καὶ ἑρμηνείαν, ἢ τὴν ζυγοστασίαν, ὡς θὰ ἔλεγέ τις ἀρχαῖος σοφός, τῶν γεγονότων, οὐ μόνον σήμερον ἀλλ' ἴσως καὶ ἅμα φανεῖσα εἰς φῶς κατέστη ἄχρηστος.

Πλὴν τούτου ἡ ἀνὰ χεῖρας ἱστορία ἔχει καὶ ἄλλο τι χρησιμώτατον· πέντε βιβλία αὐτῆς πραγματεύονται περὶ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐνῷ μέχρι τοῦδε, τὰ ὀλίγα ὅσα ἐν γένει γινώσκομεν περὶ αὐτοῦ, ποριζόμεθα ἐκ ξένων συγγραμμάτων, ἅτινα εἴτε ἐξ ἀκρισίας εἴτε ἐκ προθέσεως διαστρέφουσι τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἱστορίαν Ἀπὸ τῆς διαιρέσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἡ Δύσις ἐπέπεσε βαρεῖα καθ' ἡμῶν, αἱ δὲ συκοφαντίαι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀταλαιπώρως ἀντιγραφόμεναι ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ τὸ δεινότερον ἐπιστεύθησαν καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν. Λησμονοῦντες ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξεν ὑπερχιλιετὲς προπύργιον τῆς Εὐρώπης ὅλης κατὰ μυριάδων βαρβάρων, ὅτι συνέταξε νόμους καὶ σήμερον ἔτι θαυμαζομένους καὶ χρησιμεύοντας ὡς βάσις τῆς νεωτέρας νομοθεσίας, ὅτι ἐδημιούργησε σύστημα διοικητικόν, ὅτι διέδωκε πανταχοῦ τὸν χριστιανισμόν, ὅτι διωργάνωσε τα τῆς ἐκκλησίας, ὅτι ἐγέννησεν ἄνδρας οἷοι ὁ Νικ. Φωκᾶς, καὶ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, καὶ ὁ Ζιμισκής, καὶ Βασίλειος ὁ Μακεδών, καὶ Ἡράκλειος, καὶ ὁ τελευταῖος τῶν Κωνσταντίνων, οἵτινες ἤθελον

(1) Τιμ. δρ. 10. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν ἐξεδόθη εἰσέτι, ἀλλ' ὡς βλέπομεν ἐκ τῆς δημοσιευθείσης ἀγγελίας θέλει ἐκδοθῇ ὅσον οὔπω.

(2) Ἴδε Πανδ. τῆς 1 Σεπτεμβρ. 1860, φυλλάδ. 251.

ἀναγορευθῇ ἡμίθεοι ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος, μεμψιμοιροῦμεν διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἔριδας καὶ τὴν διαφθορὰν τῆς Αὐλῆς,καὶ εἰς ταύτας ἀποδίδομεν τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους. Λησμονοῦμεν ὅμως συγχρόνως (καὶ κατὰ τοῦτο ἐπικαλοῦμαι τὴν κρίσιν ξένου σοφοῦ (1) ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ πλείστης ἐπιστασίας μελετήσαντος τὰ τῶν Βυζαντινῶν) ὅτι θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐπεκράτουν τότε οὐ μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ καθ᾽ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ διαφθορὰ τῶν κυβερνώντων δὲν ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον ἐν Βυζαντίῳ ἀλλ᾽ ἐν Ῥώμῃ, ἥτις μετέδωκε ταύτην καὶ εἰς τοὺς ἕλληνας αὐτοκράτορας, καὶ ὅτι « *αἰτία τοῦ σχίσματος δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, διότι αὕτη διαφυλάττει ἔτι καὶ νῦν ἀμετάβλητον τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.* » Λησμονοῦμεν τέλος πάντων ὅτι ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ πτῶσις τῶν ἐθνῶν ἐκ πάσης ἄλλης αἰτίας προέρχεται ἢ ἐκ θεολογικῶν ἐρίδων, ἢ καὶ διαφθορᾶς τῶν τὰ δημόσια διαχειριζομένων, διότι τὰς κακίας ταύτας ἀπαντῶμεν ἐπίσης περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔν τε Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις ἐπικρατείαις, αἵτινες καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατηροῦνται ἀκμαῖαι καὶ ἰσχυραί. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἔπαθεν ὅ,τι καὶ τὸ τῶν Καλιφῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Δύσει.

Ἡ ἱστορία λοιπὸν τοῦ Κ. Παππαῤῥηγοπούλου θέλει ὁδηγήσει ἡμᾶς καὶ πῶς νὰ μελετῶμεν τὰ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, καὶ συμφώνως μετὰ τῶν περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ σοφῶν συγγραφῶν τοῦ Κ. Ζαμπελίου, θέλει συντελέσει εἰς ἀποβολὴν πολλῶν καὶ ὀλεθρίων προλήψεων (2).

Τὰς δραματικὰς παραφράσεις τοῦ Κ. Ῥαγκαβῆ, ἀσπαζόμεθα διὰ δύο κυρίως λόγους· πρῶτον διότι ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ γράψῃ τὴν περὶ μετρικῆς πραγματείαν, καὶ δεύτερον διότι κατέστησαν κοινότερα ἀριστουργήματά τινα τῆς προγονικῆς ποιήσεως.

Περὶ μετρικῆς τῶν ἀρχαίων ἔγραψε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν ἐκτάσει μόνος ὁ Πὼπ, καθ᾽ ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ἀλλὰ καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα, ἐν Γερμανίᾳ μάλιστα, πολλαὶ ἐπεκράτησαν περὶ αὐτῆς διαφωνίαι, καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχουσαι. Ὁ Κ. Ῥαγκαβῆς δὲν ἔχει βεβαίως τὴν ἀξίωσιν ὅτι διήλλαξε τὰ διεστῶτα μέρη, ἀλλὰ τὴν πραγματείαν αὐτοῦ θεωροῦμεν σήμερον πρὸ πάντων χρησιμωτάτην, διότι καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ποίησιν ἐγένοντο πρό τινων ἐτῶν δεκτὰ τινὰ τῶν ἀρχαίων μέτρων.

Εἰ καὶ τῶν εἰς τὴν καθομιλουμένην μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων πεζογράφων δὲν εἴμεθα ἔνθερμοι ὀπαδοί, διότι ἂν ὄχι οὐδεὶς, εὐάριθμοι ὅμως εἶναι ὅσοι ἀγνοοῦντες τὴν ἀρχαίαν ἀναγινώσκουσιν αὐτὰς, τὰς τῶν ποιητῶν ὅμως νομίζομεν ἀναγκαιοτάτας, διὰ δύο λόγους· πρῶτον διότι καὶ ἐκ τῶν τὴν ἀρχαίαν γινωσκόντων οὐ πάνυ πολλοὶ ἐννοοῦσι τὴν γλῶσσαν τῶν ποιητῶν, καὶ δεύτερον διότι θεωροῦμεν καὶ πρὸς τὴν φιλολογίαν αὐτὴν ἐπωφελῆ τὴν ἐπὶ θεάτρου παράστασιν τῶν ἀρχαίων δραμάτων. Λέγομεν δὲ πρὸς τὴν φιλολογίαν, διότι εἶναι ἀδύνατον, παραδείγματος χάριν, νὰ αἰσθανθῶμεν διὰ τῆς ἁπλῆς ἀναγνώσεως τὴν ἀληθῆ ἐπιῤῥοὴν τῶν χορῶν ἐπὶ τῆς κυρίας ὑποθέσεως τοῦ δράματος. Πιθανὸν νὰ ἦναι ἡ ἰδέα αὕτη ἐσφαλμένη· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων, ἐθεωροῦμεν τοὺς χοροὺς περιττοὺς, πρὶν ἴδωμεν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δρᾶμα παριστώμενον ἐν θεάτρῳ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· τότε μόνον ἐνοήσαμεν ὅτι οἱ χοροὶ, συνάγοντες οὕτως εἰπεῖν τὰ αἰσθήματα ὅσα διεγείρονται ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν προϊούσης τῆς παραστάσεως, συγκεφαλαιοῦσι καὶ ἐκχέουσι διὰ μιᾶς αὐτὰ ἱερώτερα καὶ ἐνθερμότερα, ἵνα κλονήσωσι καὶ τὰ βάθρα αὐτὰ τῆς καρδίας τῶν ἀκροατῶν.

Τῆς Αἰνειάδος ἡ μετάφρασις δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι· μανθάνομεν δὲ ἐκ τῆς ἀγγελίας ὅτι θέλει ἐκδοθῇ προσεχῶς, διὸ δὲν φέρομεν κρίσιν. Ἐὰν ὅμως ὁλόκληρον τὸ ἐπικὸν τοῦ Βιργιλίου ποίημα μετεγλωττίσθη ὅπως καὶ τὰ δύο τεμάχια, τὸ περὶ Λαοκόοντος καὶ τὸ περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Αἰνείου, τὰ καταχωρισθέντα ἄλλοτε ἐν τῇ *Πανδώρᾳ* (1), συνομολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦδε τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν γλαφυρότητα περὶ ὧν λέγει ὁ ἐκδίδων τὴν μετάφρασιν. Ἀπόκτημα ἄρα καὶ τοῦτο σπουδαῖον τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας.

ΓΑΛΗ.

—ooo—

Εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγήσωμεν διὰ τί ἡ γαλῆ ἀπολαύει τοσαύτης εὐνοίας παρὰ πολλοῖς. Ὡς προνομιοῦχος ἡγεμονὶς ἀναπαύεται συνήθως εἰς τὸ εὐπρεπέστερον μέρος τῆς οἰκίας, καὶ κάθηται ἐπὶ τῶν σπανιωτέρων ἐπίπλων· πολλοὶ δὲ καὶ ὑπεραγαπῶσιν αὐτήν. Ναὶ μὲν ἡ γαλῆ, πλέον τῶν ἄλλων κατοικιδίων ζώων, εἶναι καθαρὰ, ἔχει τρόπους κομψοὺς, βῆμα ἐλαφρὸν, καὶ θωπεύουσα τοὺς ἄλλους ἀξιοῖ καὶ αὐτὴ ἀμοιβαίας θωπείας. Ἀλλὰ καὶ πόσα ἐλαττώματα ἔχει! Εἶναι ὕπουλος, ἀγνώμων, ἐπίβουλος, εἰς ἄκρον περιφίλαυτος, καὶ ὅλοι οἱ θωπευτικοὶ αὐτῆς τρόποι ἕνα μόνον σκοπὸν ἔχουσι, τὸ νὰ δαψιλεύωνται αὐτῇ περιποιήσεις. Ἐνῷ ἦθος ἐπιδεικνύουσα ἀθωότητος σὲ χαδεύει μὲ τοὺς ἐμπροσθίους της πόδας, ὁπλίζεται καὶ μὲ τοὺς γαμψοὺς ὄνυχάς της ἵνα σὲ πληγώσῃ. Δείχει τὴν χεῖρά σου; Ἔχει ὅμως καὶ τοὺς ὀδόντας της ἑτοίμους νὰ σὲ τρυπήσῃ. Καὶ κατὰ μικρὸν ἐὰν διαταράξῃς τὴν

---

(1) Μόρτμαν, πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος τὴν μετάφρασιν ἀνάγνωθι ἐν τῷ Θ′ τόμῳ τῆς Πανδώρας.

(2) Ἀνάγνωθι καὶ τὴν περὶ τῆς ἱστορίας ταύτης ἐγκύκλιον τοῦ ἐπὶ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως ὑπουργείου.

(1) Φυλλάδ. 81 καὶ 147, τόμ. Δ′, καὶ Ζ′.



Γαλῆ.

ἡσυχίαν της ἢ τὴν μαλλώσῃς, κατεξανίσταται ἐναντίον σου, καὶ ἢ φεύγει, ἢ ἀναπτύσσει τὰς αἱμοβόρους ὁρμάς της, μὴ διστάζουσα καὶ νὰ σὲ πνίξῃ εἰ δυνατόν.

Ἡ φύσις ἄρα δὲν ἔπλασε τὴν γαλῆν ἵνα ἔχῃ αἰσθήματα φιλικὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἡμεῖς πρὸς αὐτήν. Τὸ κύριόν της ἔργον εἶναι νὰ διώκῃ τοὺς μῦς, καὶ νὰ ἀπαλλάττῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἀκαθέκτων τούτων ἐχθρῶν τῶν οἰκιῶν ἡμῶν. Ἀλλ' ἵνα ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τοῦτο, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπωμεν αὐτῇ νὰ διάγῃ βίον ῥάθυμον· πρέπει ἐξ ἐναντίας νὰ τὴν διώκωμεν καὶ ἀπὸ τὸ μαγειρεῖον αὐτό, καὶ νὰ τὴν στέλλωμεν εἰς τὰς ἀποθήκας· διότι οὖσα μᾶλλον λαίμαργος ἢ αἱμοχαρής, προτιμᾷ νὰ κλέπτῃ καλὸν φαγητὸν ἢ νὰ συλλαμβάνῃ μῦς. Ἐὰν δὲν προσέχωμεν αὐτήν, ἐπαυξάνει τὴν καταστροφὴν τῶν μυῶν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς κλοπῶν, καὶ ἀμείβει κάκιστα πρὸς τὴν αὐτὴν ἐμπιστοσύνην ἡμῶν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΟΡΑΗ.

—ooo—

Πρὸς τοὺς φιλοπάτριδας προεστῶτας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Ἐλεύθεροι Ἕλληνες!

Ἂν καὶ τὸ βαθύ μου γῆρας, καὶ ἡ εὔνοια τὴν ὁποίαν εὐτύχησα νὰ ἀπολαύσω ἀπὸ πολλοὺς ὁμογενεῖς, δικαιολογοῦσι τρόπον τινὰ τὴν τόλμην νὰ συμβουλεύσω τοὺς ἀδελφούς μου, σᾶς παρακαλῶ ὅμως νὰ μὴ κρίνετε ὡς συμβουλὴν τὴν παροῦσαν μου ἐπιστολήν. Ἐλεύθεροι ὄντες, στοχασθῆτε με ὡς συμπολίτην ἐλεύθερον, ὅστις ἂν εὑρισκόμενος μεταξύ

σας, εἶχα τὸ πολιτικὸν δίκαιον νὰ συνεκκλησιάσω μὲ σᾶς, καὶ νὰ φανερώσω εἰς κοινοβουλευτικὸν συνέδριον, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος πολίτης, τὴν γνώμην μου.

Μὲ ἀπαρηγόρητον θλίψιν τῆς ψυχῆς μου, φίλοι ὁμογενεῖς, ἀκούω, ὅτι ἀφ' οὗ κατεπολεμήσατε γενναίως τοὺς ἀγρίους τυράννους τῆς Ἑλλάδος, πολεμεῖσθε τώρα ἀπὸ ἀσυγκρίτως ἀγριωτέραν τυραννίαν, τὴν τυραννίαν τῶν παθῶν. Κακὸν μέγα, δυστυχία ἀξιοθρήνητος, κοινὴ ὅμως εἰς ὅλας τὰς μεγάλας μεταβολὰς τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἡ ἱστορία ἀρκετὰ μᾶς διδάσκει, καὶ τὰ συμβαίνοντα εἰς πολλὰ τῆς φωτισμένης Εὐρώπης ἔθνη ἀπὸ τριάκοντα ἔτη μέχρι τῆς σήμερον δὲν μᾶς συγχωροῦν νὰ διστάσωμεν, ὅτι τὰ ἀχώριστα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν πάθη τότε μάλιστα βράζουν καὶ ταράσσονται, ὅτε μεταβαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ παλαιὰν εἰς νέαν κατάστασιν, εἴτε πολιτικήν, εἴτε θρησκευτικήν· καὶ πολὺ πλέον ὅταν ἡ νέα κατάστασις εἶναι εὐδαιμονεστέρα τῆς παλαιᾶς. ? Διὰ τί τοῦτο ; διότι ὅσοι μὲν ἐκέρδαινον ἀπὸ τὰ παράνομα προνόμια τῆς προτέρας καταστάσεως, κ' ἐφαντάζοντο ὅτι ἦσαν παρὰ τοὺς ἄλλους εὐδαιμονέστεροι διότι ἦσαν ἀδικώτεροι, τὰ αὐτὰ ἄνομα προνόμια ἐπιθυμοῦν νὰ φυλάξωσι καὶ εἰς τὴν παροῦσαν, καὶ, ἂν δυνατόν, νὰ τὰ αὐξήσωσιν, οὐδὲ καταδέχονται νὰ συμμερισθῶσιν ἰσονόμως καὶ ἀδελφικῶς τὴν εὐδαιμονίαν μὲ τοὺς ἀδελφούς των· ὅσοι δὲ πάλιν ὑπέφεραν ὅλα τὰ κακὰ τῆς παλαιᾶς καταστάσεως, οὐδ' αὐτοὶ εὐχαριστοῦνται εἰς τὴν νέαν, ἂν δὲν τοὺς κάμῃ παραυτα ἀντὶ πτωχῶν πλουσίους, ἀντὶ ἀδυνάτων δυνατούς, ὡς νὰ ἦτο πρᾶγμα ζηλωτὸν νὰ ἀποκτᾶται δύναμις ἢ πλοῦτος χωρὶς δικαιοσύνην.

Ἀλλ' ἐὰν εἰς τοὺς φωτισμένους τῆς Εὐρώπης λαοὺς αἱ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἐγέννησαν ταραχὰς καὶ διχονοίας, εἶχον ὅμως καὶ ἀπολογίαν τινὰ οἱ διχονοοῦντες· εἰς αὐτούς, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐδεσπόζοντο ἀπὸ βασιλεῖς ἀπολύτους, καὶ οἱ δυνατοί των ἦσαν ἀληθῶς δυνατοί, καὶ οἱ πλούσιοι των πλούσιοι, ἐπειδὴ δὲν ἐφοβοῦντο οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὸν πλοῦτον νὰ στερηθῶσιν ἀπὸ τὸν δεσπότην, ἐνόσῳ δὲν ἐπαράβαιναν τοὺς νόμους τοῦ δεσπότου· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, οὐδ' οἱ πτωχοί των καὶ ἀδύνατοι ἐξουθενώθησαν τόσον, ὥστε νὰ ἀποκλεισθῶσιν ἀπὸ πᾶσαν ἐλπίδα καλητέρας τύχης.

Ἡμεῖς ὅμως, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τοιοῦτον ἄγριον τύραννον, ? ποίαν ἀπολογίαν ἔχομεν τῆς διχονοίας μας ; ? τὰς ἀπολαύσεις πλούτου καὶ δυνάμεως τὰς ὁποίας ἀπέλαυαν τινὲς ἐξ ἡμῶν ; ἀλλ' ὁ ἄνομος ζυγὸς τοῦ τυράννου μᾶς ἐβάρυνεν ὅλους ἐπίσης· αὐτὸς « οὐκ ἐθαύμασε πρόσωπον πρεσβύτου, οὐδὲ νέον ἠλέησεν, » ὡς λέγει ὁ Προφήτης, οὐδὲ διάκρισιν ἄλλην μεταξὺ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, πτωχοῦ καὶ πλουσίου ἔκαμνε, πλὴν ὅτι ἡ μιαιφόνος του μάχαιρα ἐθέριζε μάλιστα τῶν δυνατῶν καὶ πλουσίων τὰς κεφαλάς. Δύναμις καὶ πλοῦτος χωρὶς ἐλευθερίαν εἶναι κατάρα πλέον παρὰ εὐλογία τοῦ Θεοῦ· εἰς μόνα τὰ ἐλεύθερα ἔθνη ἠμπορεῖ νὰ εὐδαιμονήσῃ ὁ πλούσιος καὶ δυνατός, ἐὰν μεταχειρισθῇ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον εἰς τὴν κοινὴν τῶν πολιτῶν ἐλευθερίαν, ἐὰν ὁμονοῇ μὲ τοὺς συμπολίτας ὡς μὲ ἀδελφούς, ἐὰν ὑποτάσσεται μ' αὐτούς, εἰς τὸν ἱερὸν τῶν νόμων ζυγόν, ζυγὸν ἐλαφρόν, ὡς τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ· ἐπειδὴ οἱ δίκαιοι νόμοι ἄλλο βάρος δὲν ἐπιβάλλουν παρὰ τὴν ἰσονομίαν, ἤγουν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀδελφικὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ ζυγός.

Πιστεύσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, ἢ μᾶλλον πιστεύσατε τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας τοὺς χρησμούς· τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην μεταβολὴν τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος, ἂν ἐπιθυμῆτε νὰ γένῃ μεταβολὴ εἰς τὸ καλόν, πρέπει νὰ τὴν θεωρήσετε ὄχι ὅμως ὡς πολιτικήν, ἀλλὰ καὶ ὡς θρησκευτικὴν μεταβολήν . . . . Τί τολμᾷς νὰ ἐκφωνήσῃς, γηραιέ ! τὴν θρησκείαν μας νὰ μεταβάλωμεν ! Ναί, φίλοι ἀδελφοί μου, τὴν θρησκείαν μας, ὄχι ὅμως τὰ ἱερά της δόγματα· αὐτὰ εἶναι ὀρθά, καὶ δι' αὐτὰ ὀνομαζόμεθα καὶ ὀρθόδοξοι· ἀλλ' ἡ θρησκεία δὲν στέκει μόνον εἰς τὰ δόγματα· ὁ στερεώτερος αὐτῆς θεμέλιος εἶναι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, ἡ εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους χωρὶς προνόμια κοινὴ πάντων ὑποταγή. Ὅταν αὐτὴ λείπῃ, ἡ οἰκοδομὴ τῆς θρησκείας σαλεύεται, ὡς οἰκοδομὴ κτισμένη εἰς τὴν ἄμμον καὶ ὄχι εἰς τὴν πέτραν. Ταῦτα, φίλοι ὁμογενεῖς, δὲν εἶναι τῆς κεφαλῆς μου λόγια· σᾶς λέγω, ὅσα ἔγραφεν ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς Ἕλληνας Κορινθίους, μετὰ διακόσια σχεδὸν ἔτη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς των.

Οἱ Ἕλληνες ἔπαθαν, διὰ τὰς διχονοίας των, τὴν δυστυχεστάτην ἀπ' ὅλας τὰς πολιτικὰς μεταβολάς, τὴν στέρησιν λέγω τῆς προγονικῆς αὐτονομίας καὶ ἰσονομίας, ἐδέθησαν εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Ῥωμαίων, ὅστις ἔμελλε νὰ φέρῃ ἔπειτα τὸν βαρύτερον ζυγὸν τῶν Γραικορωμαίων αὐτοκρατόρων, καὶ τελευταῖον τὸν ὁποῖον σήμερον ἀπετινάξατε ἀνυπόφορον ζυγὸν τῶν Τούρκων· καὶ τῆς ἀθλίας ταύτης μεταβολῆς οἱ Κορίνθιοι μάλιστα ἐγεύθησαν τὰ πικρότερα κακά· ὁ νικήσας αὐτοὺς Ῥωμαῖος στρατηγός, ἄνθρωπος καὶ τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν ἀγριότητα ἀληθινὸς Τοῦρκος, μὴν ἀρκούμενος νὰ λεηλατήσῃ τὰ πολύτιμα τῶν τεχνῶν ἔργα, τῶν ὁποίων τὴν ἀξίαν δὲν ἐκαταλάμβανεν, ἐπυρπόλησε καὶ τὴν πόλιν, ἐφόνευσε τοὺς Κορινθίους, ἐπώλησε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των· καὶ δι' ἀμοιβὴν τῆς τόσης ἀγριότητος ἐτιμήθη ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοὺς ἐπιθυμητὰς τῶν ἀλλοτρίων Ῥωμαίους μὲ τὸ ἐπώνυμον ΑΧΑΙΚΟΣ.

Οἱ σωθέντες ὅμως νέοι Κορίνθιοι λησμονήσαντες, ὅτι διὰ τὰς διχονοίας, τὰς διχοστασίας καὶ τὰς ἔριδας τῶν γονέων των κατεστάθησαν ἀντ' ἐλευθέρων δοῦλοι τῶν Ῥωμαίων, τὰς αὐτὰς διχονοίας ἀνανέωσαν καὶ ἐφύλαξαν ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν, ἕωσοῦ μετὰ διακόσια σχεδὸν ἔτη τῆς πολιτικῆς καταστροφῆς των εὐηγγελίσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σωτήριον ἄλλην θρησκευτικὴν μεταβολήν, ἥτις ἀποβάλλει πᾶσαν ἀδικίαν, καὶ στη-

ρίζεται, πᾶσα ὡς καὶ νόμιμος κοσμικὴ πολιτεία, εἰς τὴν ἰσονομίαν. Ἀναγνώσετε παρακαλῶ σας, φίλοι ὁμογενεῖς, μὲ τὴν πρέπουσαν προσοχὴν τὴν πρώτην τοῦ Παύλου πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν, διὰ νὰ πληροφορηθῆτε ὅτι ἡ πολιτικὴ διαγωγὴ τοῦ ἀληθινοῦ χριστιανοῦ, δὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ τίποτε ἀπὸ τὴν θρησκευτικήν· τὴν αὐτὴν βάσιν καὶ τὸν αὐτὸν θεμέλιον ἔχουν καὶ αἱ δύω,τὴν ἰσονομίαν, ἤγουν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν, τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν τῶν πολιτευομένων.

Οὐδ' ἡ σωτήριος ὅμως αὕτη διδασκαλία ἴσχυσε νὰ διορθώσῃ τοὺς Κορινθίους, καὶ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ εἰς τὸν ζυγὸν τῆς ἀδελφικῆς ἰσονομίας· ἀλλὰ καθὼς ἦσαν, ἐλεύθεροι ὄντες, κακοὶ πολῖται, καὶ μετέπειτα κακοὶ δοῦλοι τῶν Ῥωμαίων, οὕτως ἠθέλησαν νὰ φανῶσι καὶ χριστιανοὶ κακοὶ, διαιρεθέντες εἰς αἱρέσεις καὶ φατρίας, καὶ τὸ τολμηρότερον, καυχώμενοι ὅτι εἶχαν πατριάρχας αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους· ὁ Παῦλος τοὺς ἔλεγεν. « Εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλὼς, εἴτε Κηφᾶς . . . πάντα ἡμῶν ἐστιν· ἡμεῖς δὲ Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ Θεοῦ· » καὶ αὐτοὶ ἐφώναζον· « ἐγὼ μὲν εἰμὶ Παύλου· ἕτερος δὲ, ἐγὼ Ἀπολλῶ κ.τ.λ. » Ὁ Παῦλος τοὺς ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πολιτεία εἶναι ἓν σῶμα διῃρημένη εἰς διάφορα μέλη, ἰσόνομα ὅλα, ἐπειδὴ ὅλα εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖα εἰς συμπλήρωσιν τοῦ σώματος. « Πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα· οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί· χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, χρείαν ἡμῶν οὐκ ἔχω· ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι, καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι μέλη τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν· » αὐτοὶ δὲ ἐξεναντίας ἐδιχονοοῦσαν· διότι καὶ ὁ πλέον ἀκέφαλος ἐξ αὐτῶν ἐσπούδαζε νὰ ἦναι κεφαλὴ ἢ ὀφθαλμὸς τῶν ἄλλων, κἀνεὶς δὲν εὐχαριστεῖτο νὰ πληρώσῃ τὴν χρείαν τοῦ ποδὸς, ὡς νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κατορθώσῃ τί μέγα ἡ κεφαλὴ χωρὶς τῶν ποδῶν τὴν συνεργίαν.

Ἡ τόσον ὀλέθριος ἀῤῥωστία τῆς διχονοίας δὲν ἔθλιβε μόνους τοὺς Κορινθίους, ἀλλ' ἦτο κατὰ δυστυχίαν ἀῤῥωστία κοινὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους τόσον πλέον παράδοξος, ὅσον οἱ Ἕλληνες ἐστάθησαν ὅλων τῶν καλῶν τοῦ πολιτισμοῦ εὑρέται καὶ πρωταίτιοι· ὡς αἱ Ἀθῆναι εὐτύχησαν ἐξαιρέτως εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐπιστήμας, οὕτως ἡ Κόρινθος εἰς τὰς τέχνας καὶ εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐμπορίας μέγαν πλοῦτον. Ὁ Ὅμηρος τὴν ὀνομάζει « ἀφνειὸν Κόρινθον » καὶ ὁ Κικέρων, « φῶς ὅλης τῆς Ἑλλάδος » (totius Græciæ lumen).

; Διὰ τί λοιπὸν δὲν ὠφελήθησαν οἱ θαυμαστοί μας οὗτοι πρόγονοι ἀπὸ τὰ τόσα καλὰ, τῶν ὁποίων κατεστάθησαν διδάσκαλοι εἰς τοὺς ἄλλους ; ; Διὰ τί, ἀφοῦ ἀπέκτησαν διὰ τῆς ὁμονοίας τὴν ἐλευθερίαν, δὲν ἐνόησαν, ὅτι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν ἔπρεπε καὶ νὰ τὴν φυλάξωσι ; Διότι δὲν ἐκατάλαβαν ποτὲ εἰς τί στέκει, καὶ πῶς σώζεται ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία· ἐφλέγοντο ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας ὅλοι· ἀλλὰ πᾶσα μία πόλις ἤθελε νὰ δεσπόζῃ τὰς ἄλλας, καὶ πᾶς ἕνας πολίτης ἐσπούδαζε νὰ κυριεύῃ τοὺς συμπολίτας του. Ἡ κατάρατος αὕτη φιλαρχία ἐγέννησε τὴν διχόνοιαν, διήγειρε τὰς πόλεις καὶ τοὺς πολίτας κατ' ἀλλήλων, ἧναψε τῶν ἐμφυλίων πολέμων τὴν πυρκαϊὰν, καὶ ὑπέταξε τοὺς Ἕλληνας πρῶτον εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἔπειτα εἰς ξένον ἔθνος τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τελευταῖον εἰς τὸ βαρβαρώτατον καὶ ἀγριώτατον ὅλων τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου, τοὺς Τούρκους.

Ἡ τόσον αἰσχρὰ καὶ μακρὰ δουλεία δὲν ἐμπόρει βέβαια νὰ μᾶς διορθώσῃ· τῆς δουλείας ἴδιον εἶναι ὄχι νὰ διορθώνῃ ἀλλὰ νὰ φθείρῃ ἐπιπλέον τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ μόνην τὴν ἱερὰν ἡμῶν θρησκείαν ἠλπίζετο ἡ διόρθωσις, ἐπειδὴ εἶναι ἡ μόνη θρησκεία, ἥτις ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς της ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ ἰσονομίαν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐφθάσαμεν νὰ φθείρωμεν καὶ αὐτὴν τὴν θρησκείαν. Σιωπῶ τὴν κοσμικὴν καὶ ἐκκλησιαστικήν μας κατάστασιν, τὴν εἰς τὸν καιρὸν τῶν Ῥωμαίων καὶ Γραικορωμαίων ἡγεμόνων μας, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχὴν ἴδετε εἰς αὐτὰς τῶν νεοφωτίστων Κορινθίων τὰς φατρίας, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ ἐξετάσετε μόνην τὴν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐποχὴν, καὶ ταύτης τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ὅσους ἐγνωρίσαμεν ἡμεῖς οἱ ἀκόμη ζῶντες. ¿ Τίς ἀπὸ ἡμᾶς τολμᾷ νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὅσα ἔπασχε τὸ ταλαίπωρον ἡμῶν γένος ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς, ἐξισοῦντο σχεδὸν μὲ τὰ κακὰ, τὰ ὁποῖα ὑπέφερεν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους Μουσουλμάνους ; εἰς τίνα δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ διχόνοια καὶ φιλαρχία τῶν κατὰ πόλεις κοσμικῶν διοικητῶν, ἢ δημογερόντων; ¿ τίς ἐλησμόνησε πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν μας προεστώτων τὴν πλεονεξίαν, οἱ ὁποῖοι λαμπροφορεμένοι καὶ δορυφορούμενοι, ὡς οἱ Σατράπαι τοῦ τυράννου, περιήρχοντο τὰς ἐπαρχίας, διὰ νὰ ἁρπάσωσιν ἀπὸ τοῦ πτωχοῦ τὸ στόμα ὅ,τι δὲν ἐτόλμησε νὰ ἁρπάσῃ οὐδ' αὐτὴ τῶν Τούρκων ἡ ἀχορτασία ;

¿ Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἤκουσε πολλοὺς δυνατοὺς φοβερίζοντας τοὺς ἀδυνάτους ; καὶ φοβερισμοὺς ποίους ; . . . Νὰ παραδώσῃ χριστιανὸς χριστιανὸν εἰς τουρκικὰ δικαστήρια, διὰ νὰ ζημιωθῇ, νὰ μαστιγωθῇ, ἴσως καὶ νὰ φονευθῇ!!! Ὦ διδάσκαλε τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἀγάπης Ἰησοῦ! . . . « Ἄφες αὐτοῖς οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι, » ἔλεγες διὰ τοὺς σταυρωτὰς εἰς τὸν πατέρα σου· ἀλλ' ἡμεῖς ¿ ποίαν ἄφεσιν εἴχαμεν νὰ ἐλπίζωμεν οἱ ἀδελφοκτόνοι ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν σου; ¿ Ποίαν ἄφεσιν οἱ καταπατήσαντες τὸ εὐαγγέλιόν σου, καὶ μιμούμενοι τὰ ἔργα τῶν ἐχθρῶν τῆς ἰσονομίας, τῶν ἀσεβῶν μαθητῶν τοῦ Κορανίου;

Κρίνατέ με τώρα, ἀγαπητοὶ ὁμογενεῖς, ἂν εἶχα δίκαιον λέγων, ὅτι τὴν πολιτικήν μας ταύτην νέαν μεταβολὴν χρεωστοῦμεν νὰ τὴν ἑνώσωμεν μὲ τῆς θρησκείας τὴν μεταβολήν. Μὴν ἐλπίζωμεν κἀμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἂν δὲν ἐλευθερώσωμεν καὶ τὰς ψυχάς μας ἀπὸ τὰ τυ-

ραννικὰ καὶ μισάδελφα πάθη· δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἐρρίξαμεν τὰς ἁλύσεις μας, ἂν δὲν φροντίσωμεν νὰ ἐξαλείψωμεν καὶ τοὺς ὁποίους αἱ ἁλύσεις μᾶς ἀφήκασι μώλωπας. Δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἀπετινάξαμεν τὸν ζυγὸν τοῦ μιαροῦ τυράννου, ἂν δὲν πλύνωμεν καὶ τοὺς ῥύπους μὲ τοὺς ὁποίους ἐμίανε τὰς ψυχάς μας ἡ τυραννία.

¡Διὰ ποίαν αἰτίαν ἐρωτῶ σας, φίλοι ὁμογενεῖς, ἐπαναστάθητε κατὰ τοῦ τυράννου; ¡διὰ τί τὸν πολεμεῖτε; διὰ τὰς ἀδικίας του· διότι εἶχε δύο ζύγια, δύο μέτρα ἄνισα, δύο νόμους ὁ ἄνομος, ἕνα διὰ τοὺς ὁμοθρήσκους του, καὶ ἄλλον διὰ ἡμᾶς τοὺς ἀσεβεῖς, ὡς ἐτόλμα νὰ μᾶς ὀνομάζῃ ὁ ἀσεβέστατος. Ἂν αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ἐχύσετε καὶ χύνετε καθημέραν τὸ αἷμά σας· ἂν σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἁρπάξετε μόνον τὰ ἄνισα καὶ ἄδικα μέτρα ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ τυράννου, διὰ νὰ τὰ μεταχειρίζεσθε ἐσεῖς μὲ τὴν αὐτὴν ἀνισότητα πρὸς ἀλλήλους, διὰ νὰ ὑψώνεσθε ὁ ἕνας ὑπὲρ τὸν ἄλλον, διὰ νὰ καταδυναστεύῃ ὁ πλούσιος τὸν πτωχόν, ὁ δυνατὸς τὸν ἀδύνατον, καὶ ὁ πανοῦργος τὸν ἁπλοῦν καὶ ἄκακον πολίτην· ἐὰν λέγω τοῦτον εἴχατε σκοπόν, πιστεύσατέ με, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι ἀδίκως ἐταράξατε καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ τυράννου, καὶ τὴν ἡσυχίαν ὅλου τοῦ γένους μας . . . Ἀλλὰ τί λέγω ἡσυχίαν! Τὴν ζωὴν αὐτὴν ἐγίνετε αἴτιοι νὰ στερηθῶσι τόσαι μυριάδες ἀθώων ὁμογενῶν, ὅσους ἔσφαξαν καὶ σφάζουν καθημέραν οἱ αἱμοβόροι Τοῦρκοι. Τῶν ἀμέτρων τούτων μυριάδων τὸ αἷμα δὲν θέλει παύσειν νὰ ζητῇ μὲ κραυγὰς ὀδυνηρὰς ἐκδίκησιν ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐναντίον σας, ἐὰν ἐξώσθητε τὴν ῥομφαίαν, ὄχι διὰ νὰ ἐλευθερώσετε τὴν πατρίδα ἀπὸ τὴν τυραννίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ γενῆτε σεῖς τύραννοι ἢ νὰ γεννήσετε μὲ τὰς διχονοίας σας κανένα τύραννον τῆς πατρίδος. ¡Ἆρα ἐσυλλογίσθητε, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ποίας μορφῆς καὶ ποίας βαφῆς τύραννος θέλει εἶσθαι ὁ υἱὸς οὗτος τῆς διχονοίας σας; Μὴ νομίσετε ὅτι μέλλει παρευθὺς νὰ δείξῃ πρόσωπον δεσπότου, ἢ νὰ λάβῃ τίτλον ἡγεμόνος ἢ βασιλέως· ἐξεναντίας, ὡς ἀδελφοὺς καὶ συμπολίτας θέλει σᾶς μεταχειρισθῆν καταρχάς, ἕωσοῦ νὰ περικυκλωθῇ ἀπὸ φίλους ἄλλους ὁμοίους του, κόλακας καὶ δορυφόρους τῆς πλεονεξίας του. Ἀφοῦ δυναμωθῇ καλά, τότε πλέον ἔχῃ νὰ σᾶς κυβερνᾷ ὡς ἀληθὴς δεσπότης μὲ τοὺς κατὰ πόλεις σατράπας του, τῶν ὁποίων ἡ τρυφὴ πρέπει νὰ ποτίζεται ἀεννάως ἀπὸ τοὺς ἱδρῶτάς σας. Ἄλλο δὲν θέλει διαφέρειν ἀπὸ τὸν Τοῦρκον τύραννον, πλὴν ὅτι θέλει ἀκούειν τὴν λειτουργίαν καὶ μεταλαμβάνειν τὰ μυστήρια μὲ σᾶς εἰς τοὺς αὐτοὺς ἱεροὺς ναούς, περικυκλωμένος ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους τυραννίσκους, καὶ προσκυνούμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς συμπολίτας, ὅσοι ἔχυσαν τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀπὸ τόσα ἀνδράποδα. Ἄλλο δὲν θέλει διαφέρειν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, πλὴν ὅτι θέλει σκεπάζειν τὴν τυραννίαν μὲ τὸ κάλυμμα τῆς ὑποκρίσεως. Ὁ Σουλτάνος μιμεῖται ἀνυποκρίτως τὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας του, τύραννος τὸν τύραννον Μωάμεθ· ὁ δὲ ὀρθόδοξος ἡμῶν τύραννος μὲ τὴν μίαν χεῖρα θέλει κρατεῖν τὴν σιδηρᾶν τῆς προσωποληψίας, καὶ ἀνισότητος ῥάβδον, καὶ μὲ τὴν ἄλλην τοῦ διδασκάλου τῆς ἀδελφικῆς ἰσονομίας Ἰησοῦ τὸ εὐαγγέλιον, ἤγουν θέλει περιπαίζειν καὶ τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Τοιαύτην κατάστασιν ἔχετε νὰ προσμείνετε, ἀδελφοί μου, ἐὰν αἱ διχόνοιαι δώσωσιν εἰς τινὰς ἀπὸ σᾶς ἀφορμὴν νὰ κατακυριεύσωσι τοὺς πολίτας των.

« Ὕβρις φυτεύει τύραννον » εἶπεν ἕνας ἀπὸ τοὺς ποιητάς μας· αἱ κατὰ μέρος ὑβριστικαὶ ὑποψίαι, καταφρονήσεις καὶ ἀνισότητες πολίτου πρὸς πολίτην, φυτεύουν, ποτίζουν καὶ ῥιζόνουν τοὺς τυράννους. Μὴν ὑποφέρετε, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, φίλοι ὁμογενεῖς, να φυτευθῇ τοιοῦτον δένδρον ἀναμεταξύ σας. Αὐτὸ δὲν ὁμοιάζει τὰ ἄλλα δένδρα· ἀφοῦ μίαν φορὰν φυτευθῇ, οὔτ' ἀνομβρία, οὔτε πολυομβρία, οὔτε καύσων οὔτε παγετὸς τὸ βλάπτει· πᾶσα γῆ εἶναι καλὴ δι' αὐτό· εἰς ὅλα τὰ κλίματα εὐτυχεῖ· παντοῦ ῥιζόνεται εὐκόλως, καὶ εἰς πολλὰ μικρὸν καιροῦ διάστημα ἐξαπλόνει τὰ φύλλα του, καὶ σκεπάζει τῶν πολιτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς μὲ τῆς δουλείας τὸ σκότος, φράσσει τὰς ἀκοὰς καὶ παραλύει τὰς χεῖράς των, ὥστε οὔτε βλέπουν, οὔτ' ἀκούουν, οὔτε δύναμις πλέον εἰς αὐτοὺς μένει νὰ τὸ ξεριζώσωσι. Βλέπετε πόσην δυσκολίαν δοκιμάζετε εἰς τὴν ξερίζωσιν τοῦ παλαιοῦ μας τυράννου. Ἂν αἱ διχόνοιαι φυτεύσωσι κἀνὲν ἄλλον νέον τύραννον μεταξύ σας, ἔχετε νὰ δώσετε ἀπολογίαν εἰς τὸν Θεόν, ὄχι μόνον δι' ὅσα αἵματα ἀθώων ὁμογενῶν μας ἐχύθησαν (ὡς ἔλεγα), ἀλλ' ὅτι καὶ ἀφίνεται εἰς τοὺς ἀπογόνους σας κληρονομίαν πλέον αἱματώδη, τὸν ἐμφύλιον πόλεμον· διότι ἂν οἱ ἀπόγονοί σας, βαρημένοι ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἑτοιμάζετε εἰς αὐτοὺς τύραννον, ἐπιχειρίσωσι τὸν ἀφανισμόν του, τότε πλέον δὲν ἔχουν νὰ πολεμῶσι Τούρκους, ἀλλὰ μέλλουν νὰ σφάξωσι Γραικοὶ Γραικούς. Σπλαγχνίσθητε, φίλοι ἀδελφοί, τοὺς ἀπογόνους σας· μὴν ἀφήσετε εἰς αὐτοὺς τόσον ὀλέθριον κληρονομίαν· ἀλλὰ παραδώσετέ των τὴν ἀποκτημένην μὲ τὰ αἵματά σας ἐλευθερίαν, καθαρὰν ἀπὸ πᾶσαν πλεονεξίαν καὶ ἀνισότητα.

Τὸ ἀπαραίτητον χρέος τοῦτο διὰ νὰ πληρώσετε, ἀνάγκη εἶναι νὰ φροντίσετε ἀπὸ ταύτης τῆς ὥρας, νὰ κόψετε ὅλας τὰς ἀφορμὰς τῆς τυραννίας· καὶ νὰ τὰς κόψετε δὲν εἶναι δυνατόν, ἐὰν δὲν συνδεθῆτε ὅλοι μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ ὁμονοίας, ἂν δὲν προσφέρεσθε εἷς πρὸς τὸν ἄλλον ὡς ἀδελφοὶ ἰσόνομοι, ὡς μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος, τῆς πολιτείας, ὡς τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὀπαδοὶ τῆς αὐτῆς θρησκείας τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τελειωτοῦ τῆς πίστεως Χριστοῦ. Μὴ πλανώμεθα, ἀδελφοί μου, ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐμπορεῖ τις νὰ ὁμολογῇ τὴν ὀρθοδοξίαν του, καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας νὰ γίνεται χειρότερος παρὰ τοὺς Τούρκους· ἑπτάκις τῆς ἡμέρας νὰ καυχᾶται ὅτι πιστεύει καὶ ἐλπίζει ὅσα περιέχει τὸ ἱερὸν σύμβολον, καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας νὰ ὁμοιάζῃ ἐκεῖνον, περὶ τοῦ ὁποίου ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι « Τὴν πίστιν ἤρνηται καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων. Τὸ σύμβολον περιέχει ὅσα χρεωστεῖ νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐλπίζῃ ὁ χριστιανός· ἀλλὰ

χωρὶς τὴν ἀγάπην (καὶ λείπει βέβαια ἡ ἀγάπη ὅπου δὲν βασιλεύῃ ἡ ἰσονομία) ματαίως πιστεύει, ματαίως ἐλπίζει καὶ ματαίως κομπάζει ὅτι ὀρθοδοξεῖ. Σᾶς γράφω, φίλοι ὁμογενεῖς, ὄχι λόγους ἐδικούς μου, ἀλλὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγεν ὁ Παῦλος εἰς τοὺς διχονοοῦντας καὶ φατριάζοντας ὀρθοδόξους Κορινθίους. « Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. »

Ὅταν ἀπαινῶ τὴν ὁποίαν παραγγέλλει ἡ θρησκεία μας ἰσονομίαν, μὴ νομίσετε ὅτι νοῶ καὶ ἰσοτιμίαν. Τοιαύτη ἰσοτιμία ἤθελε φέρειν τὴν ἀναρχίαν. Αἱ νόμιμαι πολιτεῖαι, πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, καὶ χορηγοὺς τῆς ἀναγκαίας εἰς τὰς πολιτικὰς χρείας δαπάνης, καὶ διοικητὰς τῆς χορηγίας. Τὸ ἐπρόβλεψε καὶ τοῦτο ἡ ἱερά μας θρησκεία, « τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν· » ἀλλὰ τὴν τιμὴν πρέπει νὰ τὴν προσμένῃ ὁ χρηστὸς πολίτης καὶ νὰ τὴν δέχεται ἀπὸ τὴν κοινὴν ψῆφον τῶν συμπολιτῶν του, ὅταν ἀληθῶς εἶναι τιμῆς ἄξιος, ὄχι νὰ τὴν ἁρπάζῃ μὲ βίαν ἢ μὲ δόλον, ὄχι νὰ παραγκωνίζῃ τοὺς ἀξιωτέρους του, καὶ νὰ ἐνθρονίζεται αὐτὸς εἰς τὴν πρέπουσαν εἰς ἄλλους καθέδραν. Οἱ ἀρχόμενοι πάλιν χρεωττοῦν νὰ πείθωνται εἰς τοὺς ἄρχοντας ὅταν οἱ ἄρχοντες τοὺς κυβερνῶσι κατὰ τοὺς νόμους· ὅταν δὲν ζητῶσιν ἀπ' αὐτοὺς μικρὸν ἢ μέγα τίποτ' ἄλλο παρὰ ὅ,τι ζητοῦν οἱ νόμοι, ὅταν δίδωσιν εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος λογαριασμὸν ἀκριβέστατον εἰς τί καὶ διὰ τι ἐξώδευσαν τὸν συνηθροισμένον ἀπὸ τοὺς ἱδρῶτας των φόρον. Εἰς ἕνα λόγον κἀνεὶς δὲν ἔχει δίκαιον νὰ δεσπόζῃ τὸν ἄλλον, ἐπειδὴ ὅλοι εἴμεθα ἀδελφοί· μόνους τοὺς νόμους χρεωστοῦμεν νὰ γνωρίζωμεν δεσπότας. Τοῦτο ζητεῖ ἡ φιλοσοφία, τουτο απαιτεῖ ἡ ἱερά μας θρησκεία. Ὅστις δὲν πείθεται εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πλεονεκτεῖ, ἤγουν ζητεῖ νὰ ἔχῃ πλέον παρ' ὅ,τι δικαίως χρεωστεῖται εἰς αὐτὸν, οὔτε χριστιανὸς, οὔτε χριστὸς πολίτης εἶναι· εἶναι βάρβαρος, εἶναι Τοῦρκος, καὶ ὡς Τοῦρκος πρέπει νὰ ἀποκλείεται ἀπὸ πᾶσαν χριστιανῶν πολιτικὴν συνέλευσιν· ὡς μέλος σαπημένον τοῦ πολιτικοῦ σώματος, πρέπει νὰ χωρίζηται ἀπὸ τὸ λοιπὸν σῶμα, διὰ τὸν φόβον μὴ διαδώσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του τὴν γάγγραιναν τῆς πλεονεξίας. Ἂς ἀκούσωμεν καὶ πάλιν τί μᾶς λέγει ὁ Ἀπόστολος.

« Μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διότι ἔκδικος ὁ κύριος περὶ πάντων τούτων . . οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ.» Καὶ πάλιν· «Πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Ναί, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, ἂς ἀφανισθῇ ἀπὸ τὸ νῦν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀκαθάρτου πλεονεξίας ἀπὸ τὴν πολιτείαν μας. Θεωρεῖτε καὶ κρίνετε τὸν πλεονέκτην, ὁποίας τάξεως καὶ ἂν ἦναι, ὡς ἀκάθαρτον προδότην τῆς πατρίδος. Προδότης τῆς πατρίδος νομίζεται, ὄχι μόνον ὅστις παραδίδει εἰς τὰς χεῖρας τῶν τυράννων τοὺς ἀδελφούς του, ὡς ἔπραξαν τινὲς ἐξ ἡμῶν ἀλιτήριοι εἰς τὸν παρόντα πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ὅστις δὲν φεύγει τὰς πλεονεξίας, ἐκ τῶν ὁποίων γεννᾶται ἡ τυραννία.

Βλέπετε, φίλοι συμπολῖται, ὅτι δὲν σᾶς συμβουλεύω, ἀλλὰ σᾶς ἐνθυμίζω ὅσα ἀκούετε καθημέραν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤθελα τολμήσειν νὰ γράψω, ἂν δὲν ἐφοβούμην μὴ φαρμακεύσῃ καὶ τοὺς ὁμογενεῖς μου ἡ κατάρατος πλεονεξία, ἡ μήτηρ τῶν διχονοιῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐστερήθησαν οἱ πρόγονοί μας τὴν ἐλευθερίαν.

Ἐνδέχεται νὰ φοβοῦμαι χωρὶς αἰτίαν, καὶ εὔχομαι νὰ ἦναι μάταιος ὁ φόβος μου· ἀλλὰ τοιαύτη φήμη διεδόθη ἐδῶ περὶ τῆς διχονοίας σας. Ἂν ἦναι ἀληθὴς, δείξετε εἰς τοὺς Εὐρωπαίους μὲ τὴν ἑξῆς ὁμόνοιαν, ὅτι δὲν ἐφάνητε μόνον ἥρωες κατὰ τῶν τυράννων, ἀλλὰ γνωρίζετε καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τῆς μετανοίας· ἂν ἦναι ψευδὴς, δείξετε καὶ πάλιν, ὅτι συκοφαντεῖσθε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς σας.

Ὅπως ἂν ἦναι, συμφέρει καὶ νὰ κηρυχθῇ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ὅσον δυνατὸν ἐγρήγορα ἡ μεταξύ σας ὁμόνοια· συμφέρει, διότι χωρὶς αὐτὴν, δὲν θέλετε ποτὲ δυνηθῆν νὰ καταστήσετε πολιτείαν ἰσόνομον καὶ ἀκολούθως ἐλευθέραν· συμφέρει, ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς προξενήσειν φίλους καὶ προστάτας ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Αὐτοὶ ἕως τώρα δὲν ἐσυμφώνησαν ἀκόμη εἰς τὴν περὶ τῆς μελλούσης ἡμῶν καταστάσεως κρίσιν, φοβούμενοι μὴ μᾶς ἀναγκάσῃ ἡ διχόνοια νὰ προσφύγωμεν εἰς ἕνα μόνον ἐξ αὐτῶν, τὸ ὁποῖον κρίνουν ἀσύμφορον εἰς τὴν παροῦσαν τῆς Εὐρώπης κατάστασιν· ἐὰν ὅμως πληροφορηθῶσιν, ὅτι ὄχι μόνον ὁμονοοῦμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ κυβερνιώμεθα αὐτόνομοι, μὴν ἀμφιβάλλετε ὅτι ὄντες δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, θέλουν μετὰ χαρᾶς μᾶς βοηθήσειν νὰ ἀποδιώξωμεν ὁλότελα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸν τύραννον.

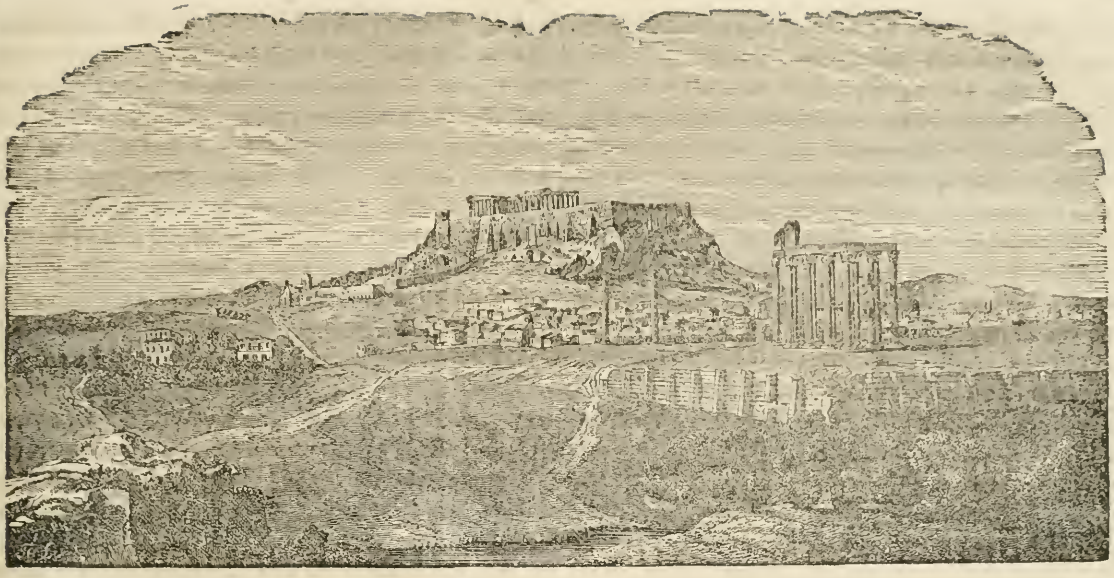
Ἂν ἐφροντίσετε τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἦτον ἀνάγκη νὰ συστήσετε προσωρινὴν κυβέρνησιν, ; διὰ τί ἀμελεῖτε νὰ τὸ φανερώσετε διὰ πρέσβεων εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας ; Οἱ πρέσβεις τοὺς ὁποίους μέλλετε νὰ πέμψετε, πρέπει νὰ εἶναι ἄνδρες φρόνιμοι, ἄνδρες ἀξιόλογοι, ἀρκετοὶ νὰ παραστήσουν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἀσυγκρίτως πλειότερα καλὰ θέλει ἀπολαύσειν διὰ τοὺς ὑπηκόους των ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Γραικῶν παρ' ἀπὸ τὸν βάρβαρον τύραννον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ ὑπήκοοί των ἐβλάπτοντο καὶ εἰς τὰ ἐμπορικὰ συναλλάγματα, καὶ εἰς τὴν τιμὴν, καὶ εἰς αὐτὴν πολλάκις τὴν ζωὴν, ἀπὸ τύραννον, ὅστις καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χείλη τοῦ κρημνοῦ ἕτοιμος νὰ κατακυλισθῇ, δὲν ἔπαυσεν ἀκόμη νὰ τοὺς καταφρονῇ ὁ ὑπερήφανος.

Ταῦτα, φίλοι ὁμογενεῖς, ἐτόλμησα νὰ σᾶς γράψω ἀποβλέπων εἰς ὄχι κανὲν ἄλλο τέλος, παρὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν εὔχομαι ἀπὸ ψυχῆς εἰς ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν γένος.

Ἐκ Παρισίων, 9 Ἰανουαρίου, 1822.

Ὁ ὁμογενὴς καὶ συμπολίτης

Α. ΚΟΡΑΗΣ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1861. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 262.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΕΩΣ (1).

—ooo—

Μία τῶν δυσκολιῶν ὅσας παρέχει ἡ μελέτη τῶν νοητικῶν δυνάμεων εἶναι καὶ ἡ ἄκρα αὐτῶν ἑνότης. Καθὸ δυνάμεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως συνδέονται πρὸς ἀλλήλας οὐ μόνον ὡς ἐκ τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἐνεργείας καὶ τῆς ταυτοχρόνου αὐτῶν ἀναπτύξεως. Ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντίληψις, ἥτις φαίνεται ἡ πρώτη τῶν νοητικῶν δυνάμεων, καθὸ παρέχουσα τὴν ὕλην ἣν ἐπεξεργάζονται αἱ ἄλλαι, εἶναι ἀχώριστος τῆς συνειδήσεως καὶ συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ λόγου· διότι ὁ λόγος παρέχει αὐτῇ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑποστάσεως, τας ἐννοίας τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πλήρης ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων γνῶσις τῶν ἐκτός· ὁ λόγος προσέτι χορηγεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν τὴν ἀρχὴν τῆς ταυτότητος, δι' ἧς βεβαιούμεθα περὶ τῆς ἑτερότητος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὡσαύτως τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἀντίληψιν καθιστᾷ ζωηροτέρας καὶ πληρεστέρας ἡ προσοχή, προσπάθεια οὖσα τοῦ πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσιν ἀμφοτέρων. Ἐκ δὲ τῆς προσοχῆς καὶ διὰ τῆς προσοχῆς ἡ ἀφαίρεσις, πρὸς ἣν ἀντιστοιχεῖ ἡ σύζευξις, ἥτις εἶναι ὅρος ἀπαραίτητος τῆς μνήμης, πάσας δὲ τὰς δυνάμεις ταύτας προϋποθέτει ἡ φαντασία, μεθ' ἣν συμπληροῖ τὴν θεωρίαν τῆς διανοίας ἡ τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἐπίσης δύσκολον νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς τὸν χρόνον καθ' ὃν ἄρχεται ἡ ἐνέργεια ἑκάστης τῶν δυνάμεων τούτων, καθότι, δοθείσης ἐντυπώσεώς τινος ἢ ἀναμνήσεως, ἐγείρονται ταυτοχρόνως πᾶσαι αἱ νοητικαὶ δυνάμεις καὶ ἐνεργοῦσι κατὰ τὴν ἰδίαν ἑκάστης λειτουργίαν, συντείνουσαι εἰς τὸ ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἢ ἀναμνήσεως παραγόμενον ἀποτέλεσμα.

Οὐχ ἧττον ἡ ὀρθὴ φιλοσοφικὴ μέθοδος ἀπαιτεῖ οὐ μόνον τὴν ἐντελῆ ἀπαρίθμησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ φύσιν διαίρεσιν τῶν φαινομένων καὶ τῶν στοιχείων αὐτῶν, καὶ τὴν λογικὴν τάξιν κατὰ τὴν παρατήρησιν αὐτῶν, ἵνα ἐκ τούτων ἁπάντων προκύψῃ σύνθεσις καὶ ἑνότης ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς φύσεως, ὅ ἐστι σύστημα σύμφωνον πρὸς τὴν πραγματικότητα. Εἰς τοὺς ὅρους τούτους πρέπει νὰ ὑποβληθῇ καὶ ἡ μελέτη τῶν νοητικῶν δυνάμεων, ὡς παντὸς ἄλλου ἀντικειμένου, καὶ πρὸς τοὺς ὅρους τούτους συμμορφούμενοι τάσσομεν τὴν προκειμένην θεωρίαν μετὰ τὴν μελέτην τῆς συνειδήσεως, τοῦ λόγου, τῆς ἀντιλήψεως, τῆς προσοχῆς, διότι ἡ ἀφαίρεσις προϋποθέτει πάσας τὰς δυνάμεις ταύτας, καὶ ἡ θεωρία αὐτῆς προετοιμάζει τὴν τῶν

(1 ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Μανθάνομεν ὅτι ὁ Κ. Βραΐλας συνέταξε κατὰ παραγγελίαν τῶν ἐπὶ τῆς παιδείας Ἰονίων Ἀρχῶν ἐγχειρίδιον περιέχον τὰς βάσεις τῶν ἐπὶ ἑξαετίαν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ παραδόσεων, καὶ ὅτι πρὸ ἑνὸς ἔτους παρέδωκε τὸ χειρόγραφον εἰς τὴν διαχειρίζουσαν τὸ κληροδότημα Πετρίδου ἐπιτροπήν, ἥτις ἀνεδέχθη τὴν τύπωσιν αὐτοῦ. Ἀποροῦμεν δὲ πῶς δὲν ἐξεδόθη εἰσέτι τὸ πόνημα.

ἑπομένων, δηλ. τῆς συζεύξεως, τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου.

§ ά.

Ἡ ἀφαίρεσις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προσοχῆς. Τῷόντι, εἷς τῶν ὅρων τῆς προσοχῆς εἶναι ἡ διαδοχικὴ ἀπομόνωσις τῶν φαινομένων καὶ τῶν στοιχείων ἑκάστου, ὅπως καταστήσωμεν ζωηροτέραν, πληρεστέραν καὶ καθαρωτέραν τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν, καὶ ἀσφαλέστερον διατηρήσωμεν αὐτὰ ἐν τῇ μνήμῃ. Ὅτε νοερῶς ἀποσπῶμεν ἓν φαινόμενον ἢ ἓν στοιχεῖον φαινομένου, μίαν ποιότητα, μίαν ἰδιότητα ἀπὸ τῶν ἄλλων μεθ' ὧν συνενοῦνται εἰς τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀντιλήψεως ἢ τῆς συνειδήσεως, τότε ἐξασκοῦμεν ἐκείνην τὴν δύναμιν ἣν ὀνομάζομεν ἀφαίρεσιν, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς δυνάμεως ταύτης παραγομένη καὶ διαμένουσα ἐν τῷ πνεύματι ἔννοια, λέγεται ἔννοια ἀφῃρημένη. Ὅτε δὲ τὸ αὐτὸ στοιχεῖον παρατηροῦμεν εἰς πλείονα ἀντικείμενα, καὶ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν προστίθεται ἑπομένως ἡ κρίσις ἡ ἐκδηλοῦσα τὴν παρατήρησιν ταύτην, τότε ἡ ἔννοια δὲν εἶναι μόνον ἀφῃρημένη, ἀλλὰ καὶ γενική, ὥστε πᾶσα μὲν γενικὴ ἔννοια εἶναι δι' αὐτοῦ τούτου καὶ ἀφῃρημένη, οὐχὶ δὲ τὸ ἀνάπαλιν. Καὶ πρὸς μὲν τὴν ἀφῃρημένην ἀντίκειται ἡ συγκεκριμένη, πρὸς δὲ τὴν γενικήν, ἡ μερική. Ἀλλ' ὅ,τι εἴπομεν περὶ ἀφῃρημένων καὶ γενικῶν δὲν ἀληθεύει καὶ περὶ συγκεκριμένων καὶ μερικῶν ἐννοιῶν, καθ' ὅσον πᾶσα συγκεκριμένη εἶναι δι' αὐτοῦ τούτου καὶ μερικὴ ἔννοια, καὶ τὸ ἀνάπαλιν· διότι πᾶν τὸ συγκεκριμένον ἔν τινι μερικῷ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει, καὶ πᾶν τὸ μερικὸν φέρει σύγκρισίν τινα πλειόνων στοιχείων, ἅτινα δυνάμεθα ν' ἀποσπάσωμεν ἀλλήλων, εἴτε ἅπαξ καὶ μόνον εὕρομεν αὐτά, εἴτε ἐπανειλημμένως καὶ εἰς πλείονα ἀντικείμενα.

Ἐὰν δὲ τώρα ζητήσωμεν ποῖαι καὶ πόσαι εἶναι αἱ ἐν ἡμῖν ἀφῃρημέναι καὶ γενικαὶ ἔννοιαι, δυνάμεθα ἐν γένει νὰ ἀπαριθμήσωμεν καὶ κατατάξωμεν αὐτὰς εἴς τινας μεγάλας κατηγορίας, καθ' ὅσον διὰ τῆς συνειδήσεως, τῆς ἀντιλήψεως καὶ τοῦ λόγου ἔχομεν τὰς τρεῖς πηγὰς πασῶν τῶν ἡμετέρων γνώσεων. Καὶ ἡ μὲν συνείδησις παρέχει ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἡμετέρου ὄντος καθὸ ὑποστάσεως περιβεβλημένης ἰδιαιτέραν μορφὴν πρὸς ἣν ἀναποσπάστως σχετίζεται καὶ συνενοῦται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἡ δὲ ἀντίληψις τὴν ἔννοιαν τῶν ἄλλων ὄντων μετὰ τῶν αὐτῶν πάντοτε στοιχείων, τῆς ὑποστάσεως, τῆς μορφῆς, τῆς σχέσεως, τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, καὶ ὁ λόγος αὐτὴν ταύτην τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν, καὶ προσέτι τὰς τρεῖς λογικὰς ἀρχάς, της ἀντιφάσεως, τῆς αἰτιότητος, τῆς τελειότητος, αἵτινες ὑποκειμενικῶς μὲν συνιστῶσι τὴν λογικὴν τάξιν τοῦ πνεύματος, αντικειμενικῶς δὲ πραγματοποιούμεναι συνιστῶσι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν τῶν ὄντων. Δυνάμεθα ἄρα νὰ μορφώσωμεν ἀφῃρημένας καὶ γενικὰς ἐννοίας ἐξ ἑνὸς ἑκάστου τῶν στοιχείων τούτων· δυνάμεθα λ. χ. ν' ἀποσπάσωμεν νοερῶς τὴν ὑπόστασιν ἀπὸ τῆς μορφῆς ἢ ταύτην ἀπ' ἐκείνης, ἢ τὴν σχέσιν ἀπ' ἀμφοτέρων, ἕκαστον τῶν χαρακτήρων τῆς ὑποστάσεως ἀπὸ τῶν ἄλλων μεθ' ὧν συνυπάρχει, οἷον τὴν ἑνότητα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἢ ταύτην ἀπ' ἐκείνης, ἕκαστον τῶν στοιχείων τῆς μορφῆς, ὡς, ἐπὶ μὲν ὑλικῶν, τὴν ἔκτασιν ἀπὸ τοῦ χρώματος, τὸ σχῆμα ἀπὸ τοῦ βάρους, ἐπὶ δὲ πνευματικῶν, τὴν νόησιν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ἢ ἓν τῶν στοιχείων τῆς νοήσεως ἢ τῆς ἐνεργείας ἀπὸ τῶν ἄλλων· δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἀφαιρέσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἢ τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, ἢ τὰς λογικὰς ἀρχὰς ἀπ' ἀλλήλων ἢ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος μεθ' ἧς συνενοῦνται ἐν τῷ πνεύματι καὶ συνυπάρχουσιν ἐν τῇ φύσει. Ὡσαύτως δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἀφαιρέσεις ἐξ ἀφαιρέσεων, ὡς ὅτε ἐκ τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων ἀφαιροῦμεν τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν συνίστανται. Ἐὰν δὲ τώρα ἀναλογισθῶμεν πόσα καὶ πόσον διάφορα ἀλλήλων εἶναι τὰ ὄντα τῆς φύσεως, καίτοι κοινὴν καὶ μίαν ἔχοντα τὴν ἔννοιαν ἣν πραγματοποιοῦσι, καὶ πόσον εἶναι ἐπίσης πολυάριθμα καὶ ποικίλα τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, θέλομεν εὐκόλως ἐννοήσει διατί αἱ γενικαὶ ἔννοιαι ἀποτελοῦσι τὸ πλεῖστον μέρος καὶ ἅπαν σχεδὸν τὸ κεφάλαιον τῶν ἡμετέρων γνώσεων, καὶ διατί ἐν ᾧ πάντα εἶναι συγκεκριμένα ἐν τῇ φύσει, τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ πνεύματι εἶναι ἀφῃρημένα ὡς μαρτυροῦσι τὰ λεξικὰ οἱασδήποτε διαλέκτου. Εἰς τοῦτο συντείνουσι καὶ ἕτεροι λόγοι, ὧν σημειοῦμεν ἐνταῦθα τοὺς κυριωτέρους.

Καὶ πρῶτον, μὴ δυνάμενοι νὰ παρεισδύσωμεν εἰς τὰς ὑποστάσεις ἤ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, εἰς τὰ ὑποκείμενα, καὶ διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν νὰ γνωρίσωμεν τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν μορφὰς ἢ τὰ φαινόμενα, ἀναγκαζόμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν τῶν πραγμάτων διὰ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν γνωρισμάτων, διὰ τῶν οὐσιωδῶν αὐτῶν προσόντων, ὅ ἐστι διὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ οὐσίας αὐτῶν· καὶ αὗται παρέχουσιν ἀνεξάντλητον πλῆθος στοιχείων κατά τε τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Τὴν αὐτὴν πολλότητα φέρουσι καὶ αἱ δυνάμεις δι' ὧν γνωρίζομεν αὐτά, ἡ αἴσθησις, ἡ συνείδησις, ὁ λόγος, διότι ἑκάστη αὐτῶν πλείονα παρέχει φαινόμενα κατὰ τὰ ἄτομα, τὰς περιστάσεις, τὴν φύσιν τῶν εἰς ἃ ἐφαρμόζεται ἀντικειμένων, καὶ τὸν διάφορον τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς ταύτης. Προσέτι τὸ ἀσθενὲς καὶ πεπερασμένον τοῦ ἡμετέρου πνεύματος δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν διὰ μιᾶς καταλήψεως γνῶσιν πολλῶν συνάμα πραγμάτων, ἀλλ' ἀπαιτοῦσι τὴν διαδοχὴν κατὰ τὰς παρατηρήσεις, τὰς σκέψεις, τὰς κρίσεις, καὶ εὐκολύνουσιν ἑπομένως τὴν ἀφαίρεσιν. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὰ ἀπομονούμενα καὶ ἀφαιρούμενα στοιχεῖα, καθὸ ἁπλούστερα καὶ ἑπομένως σαφέστερα, εὐκολώτερον διαμνημονεύονται, ἐκφράζονται καὶ μεταδίδονται. Ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ ἡ ἀφαίρεσις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προσοχῆς, πάντα τὰ ὑποκινοῦντα τὴν προσοχὴν αἴτια γίνονται ἐξ ἀνάγκης καὶ αἴτια ἀφαιρέσεων. Καὶ τὰ αἴτια ταῦτα, εἴτε ἐκτὸς εἴτε ἐντὸς ἡμῶν, δὲν εἶναι ὀλίγα· ἡ ζωηρότης, ἡ ἐναντιότης, τὸ ἀπροσ-

δόκητον τῶν ἐντυπώσεων, αἱ παντοῖαι ἔννοιαι ὅσαι ἐγείρονται ἐν ἡμῖν ἢ ἐκφράζονται ὑπὸ τῶν ἄλλων, τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη ἃ συναισθανόμεθα ἢ ὧν παρὰ τῶν ἄλλων μεταλαμβάνομεν, πάντα ταῦτα ὑποκινοῦσι τὴν ἡμετέραν προσοχὴν καὶ λίαν φυσικῶς παράγουσιν ἀφαιρέσεις.

Ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων εὐκόλως δύνανται νὰ συμφωνήσωσιν οἱ ψυχολόγοι. Ἐντεῦθεν ὅμως ἀναφύεται ζήτημα ὅπερ διέφυγεν ἴσως τὴν προσοχὴν αὐτῶν, καὶ ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ὁποίου δύναται τὰ μέγιστα νὰ διαφωτισθῇ καὶ τελειοποιηθῇ ἡ θεωρία τῆς ἀφαιρέσεως. Τὰ ἀφαιρούμενα στοιχεῖα, ἀφ' οὗ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ πνεῦμα ὡς ἔννοιαι ἀφῃρημέναι, διαμένουσιν ἆρα κεχωρισμένα ἀλλήλων, ἀσύνδετα, ἀσυνάρτητα καὶ ἀκατάτακτα, ἢ συνενοῦνται πάλιν καὶ συνδέονται καὶ συναρμολογοῦνται; Καθ' ἡμετέραν γνώμην, τὸ δεύτερον ἀληθεύει καὶ οὐχὶ τὸ πρῶτον. Δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ κατάταξις τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν εἶναι μόνον ἔργον τῆς ἐπιστήμης· ἡ ἀνθρώπινος ἐπιστήμη προϋποθέτει τὴν ἐνστιγματικήν, τὴν κατὰ φύσιν ἐπιστήμην. Πᾶσα πνευματικὴ ἐργασία γίνεται κατὰ πρῶτον ἐνστιγματικῶς ἀλλ' ὄχι ἄνευ νόμου, καὶ τὸν νόμον δὲν δημιουργεῖ ἀλλ' ἀνακαλύπτει καὶ διαφωτίζει ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία, καὶ ἐν γνώσει ἀκολουθεῖ καὶ ἐφαρμόζει ἡ ἐπιστημονικὴ ἀφαίρεσις· ἄλλως ἡ ἀνθρώπινος διάνοια ἤθελεν εἶσθαι ἀκατάληπτος ἐξαίρεσις ἐν μέσῳ τοῦ συστήματος τοῦ κόσμου, καὶ ἡ νοοῦσα τὴν τάξιν τοῦ κόσμου καὶ πραγματοποιοῦσα αὐτὴν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἰδίας ἐνεργείας καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἔργων, ἤθελεν εἶσθαι αὐτὴ ἄνευ τάξεως, ὅπερ ἀπαράδεκτον. Ἀλλὰ ποῦ καὶ πῶς γίνεται ἐντὸς τοῦ πνεύματος ἡ κατάταξις αὕτη τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν; Καθ' ἡμᾶς γίνεται ἔν τινι προϋπάρχοντι τύπῳ ἑνότητος καὶ τάξεως, ὃν παρέχει ὁ λόγος διὰ τῆς ἐννοίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος. Ἀφαιροῦμεν λ. χ. τὴν ἔκτασιν ἢ τὸ χρῶμα ἀπὸ τῶν ὑλικῶν ἀντικειμένων, διατηροῦμεν αὐτὰ ὡς ἀφῃρημένας ἐννοίας ἐν τῷ πνεύματι, ἀλλ' ὡς στοιχεῖα πάντοτε τῆς μορφῆς ὄντος τινὸς ἐκτεταμένου ἢ κεχρωματισμένου, ὥστε τὸ ἀφαιρεθὲν στοιχεῖον λαμβάνει ἐν τῷ πνεύματι θέσιν ἀντίστοιχον πρὸς ἣν ἔχει ἐν τῇ φύσει. Παρομοίως ἐπὶ πνευματικῶν· ἀποσπῶμεν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως νοητικήν τινα δύναμιν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἢ τὴν νόησιν ἀπὸ τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ διατηροῦμεν τὰς ἐννοίας αὐτῶν ἐν τῷ πνεύματι ὡς στοιχεῖα ὄντος τινὸς νοοῦντος ἢ βουλομένου· ὥστε καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀφαιρεθὲν στοιχεῖον κατατάσσεται ἀφ' ἑαυτοῦ ἀναλόγως πρὸς τὴν τάξιν τῆς φύσεως. Ἐν ᾧ λοιπὸν γίνεται ἀφαίρεσις, ἀνάλυσις, διαίρεσις ἀφ' ἑνὸς ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, γίνεται πρόσθεσις καὶ συνένωσις καὶ σύνθεσις ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ ὑποκειμένῳ· ἄλλως δὲν ἠθέλομεν δυνηθῇ νὰ ἐννοήσωμεν οὔτε τὴν διὰ τῶν κρίσεων καὶ προτάσεων γενομένην ἀκολούθως ἀπόδοσιν τῶν ἀφαιρεθέντων στοιχείων εἰ τὰ ἀντικείμενα ἐν οἷς εὑρίσκομεν αὐτὰ ἐκ νέου; Ἡ ἀπόδοσις εἶναι ἡ εἰς τὰ συγκεκριμένα ἐπιστροφὴ καὶ ἐπανέλευσις τῶν ἀφαιρέσεων. Τοιουτοτρόπως ἡ μὲν ἐν τῷ λόγῳ καθολικὴ καὶ ἀναγκαία ἔννοια τοῦ ὄντος χρησιμεύει ὡς τύπος κενὸς, ὅστις πληροῦται διαδοχικῶς διὰ τῶν ἀφαιρουμένων στοιχείων, καὶ ἐντεῦθεν αἱ γενικαὶ ἔννοιαι ἃς ὀνομάζομεν *γένη* καὶ *εἴδη* καὶ ἡ κατὰ γένη καὶ εἴδη κατάταξις· ἡ δὲ οὐχ ἧττον ἀναγκαία καὶ καθολικὴ ἔννοια τῆς τάξεως, ἡ ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος συνισταμένη, γίνεται ἡ βάσις τῆς ἐπαγωγῆς, δι' ἧς μορφόνομεν ἄλλας γενικὰς ἐννοίας ἃς ὀνομάζομεν γενικὰς ἀρχὰς ἢ γενικοὺς νόμους. Ἡ κατάταξις καὶ ἡ ἐπαγωγὴ εἶναι αἱ δύο λειτουργίαι τῆς ἀφαιρετικῆς δυνάμεως, καὶ ἐξ αὐτῶν πάντα προέρχονται τὰ προϊόντα τῆς ἀφαιρέσεως. Ἀμφότεραι δὲ γίνονται διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου καὶ δυνάμει τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἑκατέρα χρήζει ἰδιαιτέρας ἀναπτύξεως.

§ 6'.

Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλαμβανόμεθα τῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἰδιοτήτων, καὶ ὅτι τὴν ἔκτασιν εὑρίσκομεν εἰς πλείονα ἀντικείμενα. Δυνάμει τῆς ἀφαιρέσεως ἀποσπῶμεν τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐκ τῶν ἄλλων μεθ' ὧν συνυπάρχει, ἀφαιροῦμεν καὶ γενικεύομεν αὐτὸ καὶ μορφόνομεν ἐξ αὐτοῦ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῆς ἐκτάσεως, ἀλλὰ τὴν ἔκτασιν διατηροῦμεν ὡς στοιχεῖον τῆς μορφῆς ὄντων τινῶν ἐκτεταμένων, ὅ ἐστι προσθέτομεν εἰς τὴν ἐν ἡμῖν καθαρὰν ἔννοιαν τοῦ ὄντος τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς ἐκτάσεως καθὸ στοιχεῖον τῆς μορφῆς ὄντων τινῶν ἃ παρετηρήσαμεν, καὶ οὕτω μορφόνομεν τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐκτεταμένου ὄντος, ὅπερ δὲν εἶναι μόνον ὑπόστασις, μορφὴ καὶ σχέσις ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἄνευ προσδιορισμοῦ τῆς φύσεως τῶν στοιχείων τούτων, ἀλλ' ὂν ἔχον ἐν τῇ μορφῇ αὐτοῦ ἐκεῖνον τὸν προσδιορισμὸν ὃν ὀνομάζομεν ἔκτασιν. Ἐντεῦθεν παρὰ τὴν γενικωτάτην ἔννοιαν *ὄν*, ἄλλη ἧττον γενικὴ ἣν ὀνομάζομεν *ὂν ἐκτεταμένον* ἢ *ὑλικόν*. Ἐπειδὴ δὲ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τοὐλάχιστον, ὅτι παρὰ τὰ ἐκτεταμένα δύνανται νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἕτερα ὄντα μὴ ἔχοντα τὸ προσὸν τοῦτο τῆς ἐκτάσεως, διότι οὐδεμία ὑπάρχει λογικὴ ταυτότης μεταξὺ τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἐκτάσεως, ὥστε δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὄντα μὴ ἐκτεταμένα ἄνευ ἀντιφάσεως, καὶ ἐπειδὴ πρὸς τούτοις τὴν ἔκτασιν δὲν εὑρίσκομεν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ πνεύματος, ἀφαιροῦμεν τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς ἀϋλότητος, τὸ γενικεύομεν, τὸ προσθέτομεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος καὶ μορφοῦμεν ἑτέραν γενικὴν ἔννοιαν, ἕτερον γένος, ὅπερ ὀνομάζομεν *ὂν ἄϋλον* ἢ *πνευματικόν*. Οὕτω τὸ γενικώτατον γένος τοῦ *ὄντος* ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο γένη ἧττον γενικά, τὸ *ὑλικὸν* καὶ τὸ *ἄϋλον*, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν *εἴδη*. Φανερὸν ὅτι ἕκαστον τῶν εἰδῶν τούτων δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν καὶ ὑποδιαιρέσωμεν, καθ' ὅσον προχωρεῖ ἡ παρατήρησις τῶν ἐν πολλοῖς ὁμοίων ἢ διαφόρων στοιχείων

καὶ ἡ τούτων ἀφαίρεσις καὶ γενίκευσεις καὶ πρόσθεσις εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος. Οὕτω παρατηροῦντες μεταξὺ τῶν ἐκτεταμένων ὄντων ὁμοιότητας καὶ διαφοράς, καθ' ὅσον λ. χ. ἔν τισιν ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει ἀντιστοιχία μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρός τι κέντρον κοινόν, ἑνότης συστάσεως καὶ σκοποῦ καὶ ἰδιαιτέρα ἀνάπτυξις ἔσωθεν γινομένη διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν μερῶν αὐτῶν, ἐνὶ λόγῳ ὀργανισμός, ἐνῷ ἐν ἄλλοις ὀργανισμὸς δὲν ὑπάρχει, ἀφαιροῦμεν, γενικεύομεν τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ ὀργανισμοῦ, τὸ προσθέτομεν εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκτάσεως καὶ μορφοῦμεν ἕτερον γένος ἧττον γενικὸν τοῦ προηγουμένου, ὅ ἐστι τὸ εἶδος *ὂν ὑλικὸν ἐνόργανον*, καὶ πρὸς ἀντιδιαστολήν, ἕτερον εἶδος, *ὂν ὑλικὸν ἀνόργανον*. Παρομοίως καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πάντοτε ἐργασιῶν δυνάμεθα νὰ ὑποδιαιρέσωμεν τὸ ἐνόργανον καὶ τὸ ἀνόργανον εἰς ὑποδεέστερα εἴδη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περιωρισμένα τὸν ἀριθμόν, οἷον, τὸ ἐνόργανον, εἰς ζῶον καὶ φυτόν, τὸ ζῶον εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τὰς αὐτὰς δὲ ἐργασίας δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς μορφῆς τῶν ὄντων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χαρακτήρων τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῶν στοιχείων τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ὡς ἐκ τούτου ἀναρίθμητοι δύνανται νὰ γίνωσι κατατάξεις εἰς γένη καὶ εἴδη κατὰ τὰς διαφόρους ὄψεις τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ ὄντα τῆς φύσεως. Ὅσα εἶναι τὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν, τόσαι δύνανται νὰ ἦναι καὶ αἱ γενικαὶ ἔννοιαι καὶ αἱ λογικαὶ αὐτῶν κατατάξεις.

Ὥστε τί εἶναι τὸ γένος; ἡ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὄντος συνένωσις τῶν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀποσπασθέντων στοιχείων· τί τὸ εἶδος; ὑποδιαίρεσις τοῦ γένους. Ποῖον τὸ πρῶτον γένος, τὸ γένος γενικώτατον, *ὃ γένος ὂν γένος οὐκ ἔχει*, ὡς ἔλεγεν ὁ Ζήνων, τὸ γένος *ὑπὲρ ὃ οὐκ ἂν εἴη ἄλλο ἐπαναβεβηκὸς γένος*, ὡς ἔλεγεν ὁ Πορφύριος, τὸ *ὄν*. Τοῦτο πάντες ὁμολογοῦσιν, ἀλλὰ τὸν λόγον τούτου οὐδεὶς ἀνεγνώρισε· διότι οὐδεὶς παρετήρησεν ὅτι ἄνευ τοῦ προϋπάρχοντος τύπου τοῦ ὄντος, ἄνευ τῆς ἑπομένης εἰς τὴν ἀφαίρεσιν καὶ γενίκευσιν προσθέσεως καὶ συνενώσεως οὐδεμία λογικὴ κατάταξις εἶναι δυνατή. Παρὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀνώτατον γένος *ὂν* πάντα τὰ ἄλλα εἶναι εἴδη, διότι εἶναι διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ ἐν ᾧ εἶναι εἴδη πρὸς τὰ ἀνώτερα καὶ πρὸ αὐτῶν, λαμβάνονται ὡς γένη πρὸς τὰ κατώτερα καὶ ὑπ' αὐτά, διὸ εἶναι καὶ λέγονται *εἴδη ὑπάλληλα*. Καὶ τὰ μὲν ἀνώτερα εἶναι ἁπλούστερα καθὸ ὀλιγώτερα περιέχοντα στοιχεῖα, τὰ δὲ κατώτερα συνθετώτερα καθὸ λαμβάνοντα διαδοχικῶς νέα ἐπιπρόσθετα στοιχεῖα ἴδια αὐτῶν, ἅτινα μετὰ τῶν γενικῶν συνενούμενα ἀποτελοῦσι τὸ εἶδος. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς μείζονος γενικότητος τῶν στοιχείων ἐξ ὧν συνίστανται, τὰ ἀνώτερα, καίτοι ἔχοντα ὀλιγώτερα στοιχεῖα, περιέχουσι πάντα τὰ κατώτερα, καὶ ἑπομένως πλείονα περιλαμβάνουσιν ἄτομα, ἤ, ὡς λέγεται συνήθως, πολλὴν ἔχουσι τὴν ἔκτασιν καὶ ὀλίγον τὸ βάθος, ἐν ᾧ τὰ κατώτερα ἀπ' ἐναντίας ὀλίγην ἔχουσιν ἔκτασιν καὶ πολὺ βάθος. Ὡς ἐκ τούτου τὰ ἀνώτερα εἶναι μᾶλλον περιεκτικὰ ἢ τὰ κατώτερα, καὶ ἑπομένως ὅ,τι ἀληθεύει περὶ τῶν ἀνωτέρων, ἀληθεύει καὶ περὶ τῶν κατωτέρων, ἀλλ' οὐχὶ τὸ ἀνάπαλιν, καὶ εἰς τὴν σχετικὴν ταύτην περιεκτικότητα τῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν ἐννοιῶν στηρίζεται ἡ θεωρία τοῦ ὁρισμοῦ καὶ πάσης διὰ συλλογισμοῦ ἀποδείξεως.

Ἐκ τούτων καθορᾶται ὅτι ἡ κατάταξις αὕτη δὲν εἶναι αὐθαίρετον δημιούργημα τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης γίνεται ἐν τῇ διανοίᾳ, καθὼς ἀναγκαίως ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, διότι πᾶν τὸ ἀφαιρούμενον καὶ κατατασσόμενον ἐν τῷ πνεύματι προϋπάρχει ἀντιστοίχως κατατασσόμενον ἐν τῇ φύσει, καὶ ἡ αὐτὴ ἔννοια ἥτις πραγματοποιουμένη εἶναι ἀρχὴ κατατάξεως ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι νοουμένη, ἀρχὴ κατατάξεως ἐν τῇ διανοίᾳ. Ἐκ τούτου ἡ θαυμαστὴ μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως ἀντιστοιχία, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος νοεῖ τὸν κόσμον, καὶ ἣν οἱ ἰδανισταὶ καὶ οἱ πανθεϊσταὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἀπόλυτον ταυτότητα. Ἐκ τούτων ἐπίσης ἐννοοῦμεν ὅτι πρὸς ὀρθὴν κατάταξιν τῶν ἐννοιῶν πρέπει νὰ προηγηθῇ ἀκριβὴς παρατήρησις αὐτῶν τῶν γεγονότων, αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, ἐξ ὧν ἀποσπῶμεν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τὰ κοινὰ αὐτῶν στοιχεῖα, καὶ πόσον οἱαδήποτε ἐκ τῶν προτέρων κατάταξις εἶναι αὐθαίρετος, ὡς αὐθαίρετος ἐπίσης πᾶσα ἐκ τῶν προτέρων ἐξήγησις τῶν νόμων τοῦ κόσμου. Βλέπομεν ὡσαύτως ὅτι ἐὰν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἀρχὴν οἱωνδήποτε κατατάξεων, διότι ταύτην εὑρίσκομεν ἐν ἡμῖν, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸ τέλος αὐτῶν, διότι αἱ κατατάξεις διακλαδοῦνται, διαιροῦνται καὶ ὑποδιαιροῦνται ἐπ' ἄπειρον ἄλλαι ἐξ ἄλλων ἀναφυόμεναι καὶ παραγόμεναι κατὰ λόγον τῆς προόδου τῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μείζονος αὐτῶν ἐκτάσεως καὶ ἀκριβείας. Τελευταῖον βεβαιούμεθα ὅτι πᾶσα κατάταξις ὀρθή, δηλ. μορφωθεῖσα διὰ προσεκτικῆς παρατηρήσεως καὶ τακτικῆς ἀφαιρέσεως, εἶναι φύσει ἀναμάρτητος καθὸ ἀντιστοιχοῦσα ἐπ' ἀκριβὲς πρὸς τὴν φύσιν, ὥστε ὁσαδήποτε ἄτομα ἀνακαλυφθῶσιν ἀκολούθως ἀνήκοντα εἰς τὸ εἶδος τῶν ὄντων ὧν ἐγένετο ἡ κατάταξις, τάσσονται εὐκόλως καὶ ἀλανθάστως ἐν αὐτῷ, καὶ ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν. Τοῦτο εἶναι ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων βεβαίωσις καὶ ἐπαλήθευσις τῶν κατατάξεων, καὶ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἔχουσιν ἤδη οὐκ ὀλίγαι τῶν κατατάξεων τῆς ἐπιστήμης.

§ γ'.

Τῷ ὄντι, ἡ θεωρία τῆς κατατάξεως εἶναι ἡ κλεὶς καὶ ἡ βάσις πάσης ἐπιστημονικῆς θεωρίας, καὶ ὁ ἔχων ἐν τῷ πνεύματι ἀκριβῆ καὶ πλήρη κατάταξιν τῶν ὄντων ἤθελε κατέχει τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς πλήρους καὶ τελείας αὐτῶν ἐπιστήμης· ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς προβαίνων κατὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ κόσμου ἀντιστρόφως πρὸς τὴν

πορείαν τῆς δημιουργίας δὲν ἐξάγει ἐκ τοῦ γενικοῦ τὸ μερικὸν, ἐκ τοῦ ἀπολύτου τὸ σχετικὸν, ἐκ τοῦ ἀναγκαίου τὸ ἐνδεχόμενον, ἐκ τοῦ ἀπείρου τὸ πεπερασμένον, ἀλλ᾽ ἀπεναντίας διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν μερικῶν μορφόνει γενικὰς ἐννοίας, γενικὰς κατατάξεις δι᾽ ἧς ἔχει ἐν τῷ λόγῳ καθολικῆς καὶ ἀναγκαίας ἐννοίας τοῦ ὄντος, καὶ ἐκ τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων ἀρχῶν τοῦ λόγου ἐπάγεται, ὡς θέλομεν ἰδεῖ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ ἀνυψοῦται εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἀναγκαίου, τοῦ ἀπολύτου. Ἡ τελεία ἐπιστήμη ἢ τὸ τέλειον ἀληθὲς εἶναι ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς νοήσεως, τὸ ἰδανικὸν τῆς διανοίας πρὸς ὃ ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης νὰ προσεγγίζῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διὰ τῶν προσπαθειῶν της, καθὼς τὸ τέλειον ἀγαθὸν καὶ ἡ ἐκ τούτου τελεία εὐδαιμονία εἶναι τὸ ἰδανικὸν καὶ ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας, πρὸς ὃν ὀφείλει νὰ σπεύδῃ καὶ νὰ συμμορφόνεται διὰ τῶν ἔργων της.

Ἐν τούτοις, ἐὰν ἡ θεωρία τῆς κατατάξεως εἶναι ἡ κλεὶς πάσης ἐπιστημονικῆς θεωρίας, πολλῷ μᾶλλον σημαντικὴ πρέπει νὰ ἦναι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπιστήμῃ ἥτις εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ὁ ὁδηγὸς καὶ ὁ κανὼν πάσης ἄλλης. Καὶ πραγματικῶς μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἔλαβεν ἡ θεωρία αὕτη κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ἐφ᾽ ὅλης τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῶν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Πᾶν σύστημα διϊσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀφῃρημένη τάξις τῶν ἐννοιῶν του ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πραγματικὴν τάξιν τῆς φύσεως· ἄρα κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως μορφοῦται. Ἐὰν λ. χ. ἐκ τῶν χαρακτήρων τῆς ὑποστάσεως ἀφαιρέσωμεν τὸν πρῶτον, τὴν ἑνότητα, ἔχομεν τὴν ἔννοιαν τῆς μονάδος ἢ τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ ἐὰν πιστεύσωμεν ὅτι εἰς τὸν πρῶτον καὶ θεμελιώδη τοῦτον χαρακτῆρα ἀνάγονται οἱ ἄλλοι πάντες, δυνάμεθα μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἀριθμῶν νὰ ταυτίσωμεν τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων. Αὕτη εἶναι ἡ βάσις ἑνὸς τῶν πρώτων καὶ περιφημοτέρων συστημάτων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Οἱ ἀριθμοὶ, κατὰ τὸν Πυθαγόραν, εἶναι οἱ *πρῶτοι τῶν ὄντων*, τὰ ὄντα εἶναι *μίμησις τῶν ἀριθμῶν*, οἱ ἀριθμοὶ εἶναι τὰ αἴτια πάντων. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀριθμὸς κινῶν ἑαυτόν· ἀριθμὸς εἶναι ἡ ὕλη, ἧς τὸ πρῶτον στοιχεῖον εἶναι τὸ σημεῖον ἢ ἡ μονὰς, ἐξ οὗ ἡ γραμμὴ ἢ δυὰς, ἐξ ἧς ἡ ἐπιφάνεια ἢ τριὰς, ἐξ ἧς τὸ στερεὸν ἢ τετρὰς, ἡ περίφημος τῶν Πυθαγορείων τετρακτύς. Ἐὰν δὲ ἀθροίσωμεν τὸ ἓν, τὸ δύο, τὸ τρία, τὸ τέσσαρα, ἔχομεν τὴν δεκάδα, τὸν ἀριθμὸν τέλειον, ὅθεν δέκα καὶ τὰ οὐράνια σώματα. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν τετράδα προστεθῇ ἑτέρα μονὰς, ἔχομεν τὴν πεντάδα ἢ τὰς αἰσθητικὰς τῶν σωμάτων ἰδιότητας· διὰ τοῦτο καὶ αἱ αἰσθήσεις εἶναι πέντε, καὶ πέντε τὰ πρῶτα τῆς ὕλης στοιχεῖα, ἡ γῆ, τὸ πῦρ, ὁ ἀὴρ, τὸ ὕδωρ, ὁ αἰθήρ. Ταῦτα δὲ διαμορφοῦνται κατά τινα γεωμετρικὰ σχήματα, ὧν τὴν ἔννοιαν ἔχομεν ἐπίσης διὰ τῆς ἀφαιρέσεως· ἡ γῆ εἶναι κύβος, τὸ πῦρ πυραμὶς, ὁ ἀὴρ ὀκτάεδρον, τὸ ὕδωρ εἰκοσάεδρον, ὁ αἰθὴρ δωδεκάεδρον. Ἐντεῦθεν μεγάλη ἡ δύναμις τῶν ἀριθμῶν, τοῦ ἑπτὰ, τοῦ τέσσαρα, τοῦ δέκα, ἀλλὰ πρὸ πάντων τοῦ τρία· *τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα τοῖς τρισὶν ὥρισται*, προαίσθησις καὶ προεικόνισμα τῆς Χριστιανικῆς Τριάδος. Ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας εἴτε φυσικὰς εἴτε ἠθικὰς ἐμόρφωσαν οἱ Πυθαγόρειοι δι᾽ ἀριθμῶν, καὶ κατέβαλον τὰς βάσεις ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν αἵτινες ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας στηρίζονται ἐπὶ μαθηματικῶν ἀρχῶν, οἷαι ἡ Ἀριθμητικὴ, ἡ Γεωμετρία, ἡ Ἀστρονομία, ἡ Μουσική. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι παραβαλλόμενον πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ ὑλικώτερα, καθ᾽ ἃ τὰ πάντα ἐξηγοῦντο διὰ τοῦ ὕδατος, διὰ τοῦ ἀέρος ἢ διὰ τοῦ πυρὸς, τὸ σύστημα τοῦτο ἦτο πρόοδος οὐχὶ εὐκαταφρόνητος, καὶ σήμερον εἰσέτι ἐν μέρει ἀληθεύει, διότι πάντα ἐν μέτρῳ καὶ ῥυθμῷ ὑπάρχουσι καὶ κινοῦνται, καὶ μέγα μέρος τῶν ἐπιστημῶν ἐπιδέχεται τὴν διὰ μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν θεωρίαν καὶ ἀπόδειξιν, καθ᾽ ὅσον τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ποσοῦ εἴτε συνεχοῦς εἴτε διακεκριμένου.

Διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἐπίσης ἐμορφώθη καὶ τὸ εἰς τοῦτο ἑπόμενον σύστημα, ἡ τῶν ἰδεῶν πλατωνικὴ θεωρία. Δύο ἀποκλειστικαὶ ὄψεις τῶν πραγμάτων ἐπεκράτουν ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ὅτε ὁ δαιμόνιος Πλάτων ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ προβλήματα ὅσα παρέχει ἡ φύσις καὶ ἡ θεωρία τῶν ὄντων, ἡ τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ἡ τοῦ Παρμενίδου. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Ἡράκλειτον οὐδὲν μόνιμον καὶ ἑνιαῖον ἐν τῷ κόσμῳ, τὰ πάντα εἶναι φαινόμενα καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ κινήσει καὶ μεταβολῇ, *πάντα ῥεῖ*, μόνη πηγὴ καὶ βάσις τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ αἴσθησις, καὶ μέτρον τοῦ παντὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ δὲ τὸν Παρμενίδην, ἓν μόνον ὑπάρχει ἀπ᾽ ἐναντίας ὂν ἀπόλυτον καὶ ἑνιαῖον, ἀπολύτως ἠρεμοῦν, ἐν ᾧ οὔτε πλῆθος, οὔτε κίνησις, οὔτε μεταβολή, ὡς ἀπατηλῶς δεικνύουσιν αἱ αἰσθήσεις. Τὸ ἀνεπαρκὲς, τὸ λίαν ἀποκλειστικὸν, καὶ ἑπομένως ψευδὲς τῶν δύο τούτων θεωριῶν κατανοήσας, ἐπεχείρησεν ὁ Πλάτων τὴν δι᾽ ἀλλήλων ἀνασκευὴν ἀμφοτέρων καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας συμβίβασιν διά τινος ἀνωτέρας καὶ πληρεστέρας θεωρίας. Καὶ κατὰ μὲν τοῦ Ἡρακλείτου συνέγραψε τὸν *Θεαίτητον*, καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν παράγει ἐπιστήμην, διότι καὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ὁ αἰσθανόμενος αὐτῶν εἶναι ἐν παντοτεινῇ μεταβολῇ καὶ ἀλλοιώσει· καὶ ἐὰν περιορισθῶμεν εἰς τὰ πρόσκαιρα καὶ μερικὰ καὶ ἐνδεχόμενα, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐν τῷ πνεύματι στοιχεῖον μόνιμον καὶ καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον, οὐδεμίαν ἑπομένως βεβαίαν καὶ σταθερὰν ἔννοιαν καὶ ἐπιστήμην οὔτε περὶ ἀληθοῦς, οὔτε περὶ ἀγαθοῦ, οὔτε περὶ καλοῦ, ἅτινα οὐχ ἧττον διώκομεν καὶ θεωροῦμεν ὡς ὅρους ἀπαραιτήτους καὶ ἐντελεῖς τύπους πάσης νοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνεργείας. Κατὰ δὲ τοῦ Παρμενίδου συνέγραψε τὸν *Σοφιστὴν* καὶ τὸν *Παρμενίδην*, καὶ ἐπίσης ἀπέδειξεν ὅτι, ἐὰν πάντα ἕν, καὶ οὔτε κίνησις ὑπάρχῃ οὔτε μεταβολὴ, οὔτε διαφορὰ, ἄρα οὐδεμία διαστο-

λὴ καὶ διάκρισις μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους, ἀρετῆς καὶ κακίας, κάλλους καὶ αἰσχρότητος, οὐδεμία ἐπιστήμη, οὔτε ἠθική, οὔτε τέχνη· καὶ ἐὰν τὰ πάντα ἀναχθῶσιν εἰς ἓν καὶ ἀπόλυτον καὶ ἀκίνητον καὶ ἀδιάφορον, πάντα ἀνάγονται εἰς τὸ μηδέν.

Εἰς τί δὲ ὑφίσταται ἡ εἰς τὰς προηγουμένας ἀντικατασταθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ θεωρία; πάλιν εἴς τινα προϊόντα τῆς ἀφαιρέσεως. Παρετήρησεν ὅτι εἰς πάντα τὰ φαινόμενα, εἰς πάντα τὰ ἀντικείμενα ἕν τι ὑπάρχει κοινὸν εἰς πάντα στοιχεῖον, ἡ ὕλη, αἴτιον τῆς γενικῆς αὐτῶν ταυτότητος. Παρὰ δὲ τὸ κοινον τοῦτο στοιχεῖον ὑπάρχει ἕτερον ἴδιον εἴς τινα μόνον ἐξ αὐτῶν, δι' οὗ διαστέλλονται ἀλλήλων, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ τύπος καθ' ὅν διατυποῦνται, ἡ ἰδέα ἣν ἐκφράζουσι, τὸ εἶδος δι' οὗ διακρίνονται καὶ κατατάσσονται τὰ διάφορα ὄντα εἰς γένη καὶ εἴδη. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι τὸ οὐσιῶδες, τὸ αἴτιον τῆς ειδικῆς ἑτερότητος καὶ διαφορᾶς, αὐτὴ ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων, στοιχεῖον ἐσωτερικὸν ἔξωθεν ἐκδηλούμενον, ἀκατάληπτον τῇ αἰσθήσει ἀλλὰ καταληπτὸν τῇ διανοίᾳ, δι' οὗ διορίζονται ἀπ' ἀλλήλων τὰ ὄντα, καὶ δι' οὗ ἔχομεν τὴν θεωρίαν τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τῆς διὰ συλλογισμοῦ ἀποδείξεως. Ἀφαιρέσας δὲ τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ εἴδους, εἰς τοῦτο ἀνήγαγεν ὁ Πλάτων πᾶσαν τὴν πραγματικότητα, ὅπως τὴν λογικὴν κατάταξιν εἰς γένη καὶ εἴδη ἐθεώρησεν ὡς τάξιν γενέσεως καὶ παραγωγῆς, καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς ἐννοίας τῶν ὄντων. Ἄρα τὰ εἴδη εἶναι αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων· καὶ ἐν μὲν τῇ φύσει εἶναι ἰδέαι πραγματοποιούμεναι, ἐν δὲ τῷ πνεύματι, εἴδη συλλαμβανόμενα, ἐν δὲ τῷ θεῷ εἶναι εἴδη αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἢ αἰώνια παραδείγματα καὶ τύποι καθαροί, τέλειοι, καὶ ἀναλλοίωτοι, ὧν ἐν τῇ φύσει δὲν βλέπομεν εἰμὴ τὰ ἐφήμερα καὶ ἀτελῆ καὶ τῇ ὕλῃ ἀναμεμιγμένα ὁμοιώματα. Ἐκ τῶν τελείων τούτων τύπων καὶ εἰδῶν συνίσταται τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἰδανικόν, ἐν ᾧ κεῖται πᾶσα ἀλήθεια καὶ καλλονὴ καὶ ἀγαθότης, ὅπερ νοεῖ ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὗ μετέχει ἀτελῶς ὁ κόσμος, ἀλλ' ὅπερ εἶναι ἀρχὴ ὑπάρξεως καὶ γνώσεως, ὁ πρὸς ὃν ὅρος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Ἐκ τούτου πᾶσα ἡ θεωρία τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου, πᾶσα ἐπιστήμη τῆς νοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνεργείας.

Τὴν συνταύτισιν ταύτην τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς πραγματικότητος δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ τὸ θετικώτατον καὶ ἡγεμονικὸν πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη δὲν δύνανται κατ' αὐτὴν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀρχαὶ γενέσεως καὶ ὑπάρξεως εἰμὴ κατὰ μεταφοράν. Ἕτερον τὸ παράδειγμα καθ' ὃ διατυποῦνται τὰ ὄντα, καὶ ἕτερον ἡ ἀρχὴ ὑφ' ἧς καὶ ἐξ ἧς γίνονται. Ἄλλως, ἕκαστον ἄτομον ἤθελεν ἔχει πλείονας καὶ διαφόρους καὶ ἐνίοτε πρὸς ἀλλήλας ἐναντίας ἀρχὰς γενέσεως καὶ ὑπάρξεως, διότι ἕκαστον ἄτομον ὑπάγεται εἰς πλείονα καὶ διάφορα εἴδη. Ὁ Σωκράτης λ. χ. καθὸ φιλόσοφος, καθὸ ἄνθρωπος, καθὸ ζῶον, καθὸ σῶμα, καθὸ ὄν, εἰς διάφορα ὑπάγεται εἴδη, καὶ διαφόρους ἐπομένως ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀρχάς, ὅπερ ἄτοπον. Ἐὰν δὲ τὸ εἶδος εἶναι ἡ οὐσία, τὸ αἴτιον τοῦ ὄντος, ἓν ἐκ τῶν δύο, ἢ εἶναι ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι οὗ εἶναι οὐσία, καὶ τότε δὲν εἶναι αὐθύπαρκτον· ἢ εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἐν τῷ πράγματι καὶ ἔξω αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἔτι ἀτοπώτερον. Τέλος, πῶς τὸ αὐτὸ εἶδος, ἡ αὐτὴ οὐσία φέρει διάφορα καὶ ἐναντία προσόντα; πῶς τὸ σῶμα παράγει τὸ λεῖον καὶ τὸ τραχύ, τὸ ἁπαλὸν καὶ τὸ σκληρόν; πῶς ὁ ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀγαθὸς καὶ κακός, καὶ καλὸς καὶ αἰσχρός; Εἰς ἀδιέξοδον λαβύρινθον ἀτόπων καὶ ἀντιφάσεων ὤθησε τὴν Πλατωνικὴν περὶ εἰδῶν θεωρίαν, τὴν θεμελιώδη ταύτην διδασκαλίαν τῆς ὅλης φιλοσοφίας του, ὁ λογικώτατος Ἀριστοτέλης. Ἀλλ' ἐὰν ὄχι τὰ εἴδη, ποῖαι, κατ' αὐτὸν αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων; ποῖον τὸ σύστημα ὅπερ ἀντικατέστησεν εἰς τὸ τοῦ περικλεοῦς διδασκάλου του;

Εἶναι καὶ τοῦτο προϊὸν τῆς ἀφαιρέσεως. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων εἶναι, κατ' Ἀριστοτέλην, τέσσαρες· τὸ στοιχεῖον *ἐξ οὗ* γίνεταί τι ἢ ἡ ὕλη, τὸ *καθ' ὃ* ἢ τὸ εἶδος, τὸ *ὑφ' οὗ*, ἢ ἡ κίνησις, τὸ *πρὸς ὃ*, ἢ τὸ τέλος, τὸ οὗ ἕνεκα. Τὰ τέσσαρα ταῦτα στοιχεῖα εὑρίσκομεν εἰς τὰ ὄντα, τὰ ἀναγνωρίζομεν ὡς συνιστῶντα τὰ ὄντα. Ἀλλὰ παρὰ τὰ θεμελιώδη ταῦτα στοιχεῖα, τὰ ὄντα ἔχουσι καὶ ἕτερα ἐπιπρόσθετα προσόντα, ἅτινα καὶ ταῦτα ἀφαιροῦμεν καὶ δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν εἴς τινας γενικὰς κατηγορίας. Εἶναι δὲ ταῦτα αἱ περίφημοι δέκα κατηγορίαι, ἡ οὐσία, τὸ ποσόν, τὸ ποιόν, τὸ πρός τι, τὸ ποῦ, τὸ ποτέ, τὸ κεῖσθαι, τὸ ἔχειν, τὸ ποιεῖν, τὸ πάσχειν, ἃς ἀνηγάγομεν εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς πέντε στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος, τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορφήν, τὴν σχέσιν, τὸν τόσον, καὶ τὸν χρόνον (α). Ὥστε, τί εἶναι κατ' Ἀριστοτέλην τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος; σύνολον κατηγοριῶν ἀποδιδομένων εἰς πλείονα ὄντα. Ὅταν τὴν αὐτὴν κατηγορίαν λ. χ. ποσοῦ ἢ ποιοῦ, ἢ ἐνεργείας, ἢ πάθους, ἢ τόπου, ἢ χρόνου εὑρίσκομεν κοινὴν εἰς πλείονα ἀντικείμενα, ἀποσπῶμεν τὸ κοινὸν τοῦτο στοιχεῖον διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, τὸ γενικεύομεν καὶ μορφόνομεν τὰ λεγόμενα γένη καὶ εἴδη. Ὥστε ταῦτα δὲν εἶναι εἰμὴ κατηγορήματα κατά τινος *ὅλου* ἢ συνόλου ἀντικειμένων ἀποδιδόμενα, δι' ὃ καὶ *καθόλου* ὠνομάσθησαν, καὶ λίαν ἀκύρως universalia μετεφράσθησαν, ἐν τῷ μεσαιῶνι, διότι τὸ γενικὸν διαφέρει τοῦ καθολικοῦ, ὅσῳ τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ ἀναγκαίου, τὸ σχετικὸν τοῦ ἀπολύτου. Καὶ ἐπειδὴ τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη μορφόνονται διὰ τῆς διαφορᾶς, ἥτις εἶναι οὐσιώδης ἢ ἐπουσιώδης, ὅ ἐστιν, ἴδιον ἢ συμβεβηκός, τὰ *καθόλου* ταῦτα εἶναι πέντε, τὸ γένος, τὸ εἶδος, ἡ διαφορά, τὸ ἴδιον, τὸ συμβεβηκός, ἃ καὶ πέντε ὠνόμαζον *φωνάς*. Καὶ τῷόντι τὰ καθόλου ταῦτα δὲν εἶναι, κατὰ τοὺς Ἀριστοτελικούς, αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια τῶν ὄντων, ἀλλ' ἀφαιρέσεις ἁπλαῖ, λογικαὶ κατατάξεις, ὀνόματα καὶ λέξεις μᾶλλον ἢ πράγματα καὶ ὑποστάσεις.

(α) Ὅρ. τὸ ἡμέτερον Δοκίμιον, περὶ πρώτων ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, σελ. 59—60.

Εἰς τί λοιπὸν ὑφίσταται ἡ μεταξὺ τῶν δύο διδασκάλων διαφορὰ περὶ τῆς προκειμένης θεωρίας; Ἀμφότεροι παραδέχονται τὴν ὕλην ὡς ἀρχὴν τῶν ὄντων πρώτην καὶ ἀΐδιον· ἀλλ' ὁ μὲν ἀναγνωρίζει τὰ εἴδη οὐ μόνον ὡς τύπους ἀϊδίους, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχὰς τοῦ εἶναι, ὁ δὲ, ὡς γεννώμενα διὰ τῆς κινήσεως, ὡς ἁπλᾶ μόνον κατηγορήματα. Ἐκ τούτου καὶ ἡ περὶ Θεοῦ διάφορος αὐτῶν δόξα, τοῦ μὲν θεωροῦντος τὸν Θεὸν ὡς λόγον διακοσμοῦντα τὴν ὕλην κατὰ τοὺς ἐν αὐτῷ τελείους τύπους τῶν ὄντων· τοῦ δὲ, ὡς πρὸς ὃν ὅρον τοῦ κόσμου, ἕλκοντα πρὸς ἑαυτὸν τὸ πᾶν διὰ τῆς κινήσεως, τῆς νοήσεως καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐὰν δὲ θελήσωμεν νὰ ἀνιχνεύσωμεν τὴν κοινὴν πηγὴν τῶν δύο συστημάτων, εὑρίσκομεν αὐτὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς δι' ἐντυπουμένων εἰδῶν ἐμμέσου ἀντιλήψεως, τὴν ἐπικρατήσασαν καθ' ὅλην τὴν ἀρχαίαν καὶ μέσην φιλοσοφίαν μέχρι τῆς πλήρους καὶ ὁριστικῆς ἀνασκευῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ῥείδου. Γνωστὸν εἶναι ὅτι τὰς προεκτεθείσας ἐναντίας γνώμας ἐπροσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ ἡ Στωϊκὴ Σχολὴ, καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχηγὸς καὶ θεμελιωτὴς αὐτῆς Ζήνων ὁ Κιττιεὺς, ὅστις τὸ γένος ἐθεώρει ὡς *σύλληψιν πλειόνων καὶ ἀναφαιρέτων ἐννοημάτων*, τὸ δὲ ἐννόημα ὡς *φάντασμα τῆς διανοίας, οὔτε ὄν, οὔτε ποιόν, ἀλλ' ὡσανεὶ ὄν καὶ ποιόν, ὡς ἀνατύπωμα ἵππου μὴ παρόντος* (Διογ. Λαέρτ. Ζ'.). Ἀλλ' ἡ διαφωνία καὶ ἡ διένεξις παρετάθη μέχρι τέλους τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ δύο ἥμισυ αἰῶνας μ. Χ. ἀκμάσας ἑρμηνευτὴς τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας Πορφύριος ἐν τῇ γνωστῇ αὐτοῦ *εἰσαγωγῇ* ἔθεσε τὸ ζήτημα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἔλυσεν· εἴτε *ὑφέστηκεν* (τὰ εἴδη) *εἴτε καὶ ἐν μόναις ψιλαῖς ἐπινοίαις κεῖται εἴτε καὶ ὑφεστηκότα σώματα εἰσὶν ἢ ἀσώματα, καὶ πότερον χωριστὰ ἢ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ παρὰ ταῦτα ὑφεστῶτα, παραιτήσομαι λέγειν, βαθυτάτης οὔσης τῆς τοιαύτης πραγματείας καὶ μείζονος δεομένης ἐξετάσεως.* Διὰ τῆς *Εἰσαγωγῆς*. τοῦ Πορφυρίου τὸ ζήτημα μετέβη εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μεσαιῶνος.

Αἱ περὶ τῶν καθόλου συζητήσεις καὶ διενέξεις πληροῦσι καὶ διαιροῦσι πᾶσαν τὴν κατὰ τὸν μεσαιῶνα σχολαστικὴν φιλοσοφίαν. Οἱ μὲν ἠσπάζοντο τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους, διϊσχυριζόμενοι ὅτι τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη εἶναι ἁπλῶς φωναὶ flatus vocis μετὰ τὰ πράγματα, post rem, καὶ ὠνομάζοντο nominales ἢ ὀνοματισταί· οἱ δὲ τὴν τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὑπεστήριζον ὅτι τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη εἶναι πράγματα, res, καὶ μάλιστα πρὸ τῶν πραγμάτων ante rem, καὶ ὠνομάζοντο reales ἢ πραγματισταί· ἄλλοι τελευταῖον ἐθεώρουν αὐτὰ ὡς ἐννοήματα, κατὰ Ζήνωνα, concepta, καὶ ἐκαλοῦντο conceptacles ἢ ἐννοηματισταί. Ἡ πάλη ὑπῆρξε πεισματώδης ἀμφοτέρωθεν, καὶ ἀπὸ τῆς γαληνιαίας χώρας τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας κατῆλθε καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πεδίον τῶν ὑλικῶν συγκρούσεων καὶ διαπληκτισμῶν usque ad pallorem, usque ad convicia, usque ad sputa, nonnumquam et usque ad pugnos, fustem et ferrum digladiari, λέγει ὁ Ἔρασμος, δηλαδὴ, στάσεις ἐξερράγησαν διὰ λοιδοριῶν καὶ ἐμπτύσεων, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ πυγμαχιῶν καὶ ῥοπάλων καὶ ξιφῶν. Βασιλεῖς συνετάχθησαν ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν διαπληκτιζομένων κομμάτων· ὁ τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ' ὑπὲρ τῶν πραγματιστῶν, ὁ τῆς Γερμανίας Αὐτοκράτωρ Λουδοβῖκος ὁ Βαυαρὸς, ὑπὲρ τῶν ὀνοματιστῶν, ὁ καὶ Princeps nominalium ἐπικληθεὶς, πρὸς ὃν ὁ περίφημος Ὀκκάμος ἔγραφεν, ὑποσχόμενος τὴν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ Πάπα ὑπεράσπισίν του, tu me defendas gladio, et ego te defendam calamo, σὺ μὲν διὰ τοῦ ξίφους ὑπὲρ ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ σοῦ διὰ τοῦ καλάμου. Ἀλλ' ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων διανοίξασα τὰς καθαρὰς πηγὰς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας, καὶ διὰ νέου φωτὸς καταυγάσασα τὰ πνεύματα, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἐπανάστασις κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ δι' αὐτῆς καθιέρωσις τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας περὶ τῶν ὑψίστων προβλημάτων τῆς νοητικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως καὶ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, κατέπαυσαν τὴν ἐπὶ τοσοῦτον ἀτιμήσασαν τὴν φιλοσοφίαν σοφιστικὴν πάλην, καὶ πρὸς σοβαρωτέρας συζητήσεις ὤθησαν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν.

Οὐχ ἧττον καὶ κατὰ τὴν νέαν φιλοσοφίαν ἀνεφάνησαν αἱ προεκτεθεῖσαι τρεῖς λύσεις τοῦ προκειμένου ζητήματος. Καὶ οἱ μὲν ὑλισταὶ καὶ ἰδανισταὶ οἷοι ὁ Ὀββέσιος, ὁ Χιούμης καὶ ὁ Βερκολεὺς δύνανται ἐν γένει νὰ καταταχθῶσιν εἰς τοὺς ὀνοματιστὰς καθὸ ἀρνούμενοι τὴν ἀντικειμενικὴν ὕπαρξιν τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν· οἱ δὲ πανθεϊσταὶ ἀκολουθοῦντες τὴν πρὸς τὸ δόγμα αὐτῶν τάσιν τῆς Πλατωνικῆς περὶ ἰδεῶν θεωρίας, φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐταύτισαν τὴν λογικὴν κατάταξιν μὲ αὐτὴν τὴν τάξιν τῆς παραγωγῆς τῶν ὄντων, πειραθέντες νὰ ἐξηγήσωσι τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν θεὸν διά τινος λογικῆς ἐξαγωγῆς ἢ ἐκ τῆς ἑνότητος τῆς μιᾶς καὶ μόνης ὑποστάσεως, ὡς ὁ Σπινόζας, ἢ ἐκ τῆς ἀπολύτου ταὐτότητος τῶν διαφόρων καὶ ἐναντίων ὡς ὁ Σχελλῖγγος, ἢ ἐκ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀφῃρημένου ὄντος ἀδιακόπως πραγματοποιουμένου δι' αἰωνίου θέσεως, ἀντιθέσεως καὶ συνθέσεως, ὡς ὁ Ἕγελος. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων δοξασιῶν προέβη καὶ ἡ μεγάλη τῶν πνευματιστῶν σχολὴ, ἥτις στηριζομένη ἐπὶ τῆς μόνης ἀσφαλοῦς μεθόδου τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως καὶ ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου, ἀνεγνώρισε τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν διακεκριμένην ὕπαρξιν τοῦ κόσμου, καὶ ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα τὴν ἄπειρον φύσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ φιλοσοφία αὕτη ἐνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Μαλεβράγχου, τοῦ Λεϊβνιτίου, διὰ πολλῶν νέων παρατηρήσεων ἐπλουτίσθη ὑπὸ τοῦ Ῥείδου καὶ τῆς Σκωτικῆς καὶ τῆς συγχρόνου Γαλλικῆς σχολῆς, καὶ συνδυάσασα τὴν καθαρωτέραν παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μὲ τὰς ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποκαλυφθείσας ἀληθείας, παρέχει καὶ τὴν σήμερον τὰς ὑγιεστέρας διδασκαλίας τῆς νοητικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης. Τὴν μέθοδον καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας ταύτης καὶ ἡμεῖς ἀποδεχθέντες, εἰς ποῖον

συμπέρασμα φθάνομεν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος; Τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη, καθ' ὃν τρόπον ἐξηγήσαμεν τὴν ἐν τῷ ἡμετέρῳ πνεύματι γένεσιν αὐτῶν, δὲν εἶναι καθ' ἡμᾶς ἁπλαῖ φωναί, flatus vocis, ὡς ἔλεγον οἱ ὀνοματισταί, ἀλλ' ἐννοήματα, ἔννοιαι ὄχι ὅμως αὐθαίρετοι ἀλλ' ἀναγκαίως μορφούμεναι καὶ πραγματικῶς ὑπάρχουσαι ἐν ἡμῖν δυνάμει τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς ἐν ἡμῖν καθολικῆς καὶ ἀναγκαίας ἐννοίας τοῦ ὄντος, οὐδὲ εἶναι ἀφ' ἑτέρου πράγματα, res ὡς οἱ πραγματισταὶ ἐδόξαζον, ἀλλ' ἔχουσιν οὐχ ἧττον ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, καθ' ὅσον τὰ ἀφῃρημένα στοιχεῖα ἐξ ὧν συνίστανται, πραγματικῶς προϋπάρχουσιν ἐν τοῖς οὖσι, καὶ κατατάσσονται ἔν τινι ἐννοίᾳ τοῦ πνεύματος δυνάμει τῆς μεταξὺ τῶν ὄντων πρὸς ἄλληλα καὶ μεταξὺ τῶν ὄντων καὶ τοῦ πνεύματος ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ἄρα ἡ εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξις εἶναι πραγματικὸς καὶ λογικὸς σύνδεσμος καὶ μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως, καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ πνεύματος, δι' οὗ συνδέσμου νοοῦμεν τήν τε κοινὴν καὶ τὴν ἰδίαν φύσιν τῶν ὄντων, δηλαδή, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ συνενώσεως τῶν κοινῶν καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν στοιχείων, διότι, ἂς τὸ ἐπαναλάβωμεν, ἡ αὐτὴ ἔννοια ἥτις εἶναι ἀρχὴ κατατάξεως ἐν τῷ πνεύματι, εἶναι καὶ ἀρχὴ κατατάξεως ἐν τῇ φύσει· καὶ ἄνευ τῆς ταυτότητος ταύτης, πᾶσα θεωρία τῆς ἀφαιρέσεως εἶναι ἀτελὴς καὶ ἀκατάληπτος. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον προϊὸν τῆς ἀφαιρέσεως, ἀλλ' οὐχὶ τὸ μόνον, διότι παρὰ τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη, καὶ ἑτέρας ἔχομεν γενικὰς ἐννοίας ἃς ὀνομάζομεν γενικὰς ἀρχὰς ἢ γενικοὺς νόμους, ὧν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν ἤδη ἀπομένει νὰ διαφωτίσωμεν.

§. δ'.

Καὶ διὰ μὲν τῆς κατατάξεως ἔχομεν τὰ γενικὰ καὶ ἴδια στοιχεῖα τῶν ὄντων, τὰς σχέσεις τῆς μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς· διὰ δὲ τῶν γενικῶν νόμων, τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν καταστάσεις, τὰς ἀναγκαίας σχέσεις τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἐνεργείας καὶ ἀντενεργείας. Αἱ ἔννοιαι αὗται τῶν νόμων μορφοῦνται ὡς αἱ τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν. Παρατηροῦντες κοινὰ στοιχεῖα εἰς τὰς διαφόρους καταστάσεις καὶ ἐνεργείας, ἀφαιροῦμεν αὐτά, τὰ συνενοῦμεν ἔν τι γενικῇ ἐννοίᾳ, καὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὀνομάζομεν νόμον. Ἡ ἐργασία αὕτη ὀνομάζεται ἐπαγωγή, ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι ὁ τρόπος καθ' ὃν συνήθως ἐξηγεῖται δὲν ἐνδεικνύει οὔτε τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, οὔτε πῶς ἀνακαλύπτομεν τὴν ὕπαρξιν νόμων ἐν τῇ φύσει, οὔτε πῶς πιστεύομεν εἰς τὴν σταθερότητα καὶ ἀναγκαιότητα αὐτῶν. Καὶ ὅμως ἐπὶ τῆς πίστεως ταύτης στηρίζεται πᾶσα ἐπιστημονικὴ θεωρία περί τε ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν, πᾶσα τέχνη, πᾶσα βιομηχανία, πᾶς κανὼν ἐλλόγου διαγωγῆς, καὶ πάντες οἱ περὶ τοῦ μέλλοντος ἀνθρώπινοι ὑπολογισμοί, διότι πάντα ταῦτα προϋποθέτουσι γενικήν τινα καὶ σταθερὰν ἐν τῇ φύσει νομοθεσίαν.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν Πλάτωνα, ἡ θεωρία τῆς ἐπαγωγῆς ἔπρεπε νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς λογικῆς κατατάξεως. Καθὼς τὰ εἴδη εἶναι ἐν τῇ φύσει, ὡς εἶναι ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἐν τῷ θεῷ, καθὸ ἀρχαὶ καὶ αἴτια τῶν ὄντων, παρομοίως καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι ἐν τῷ Θεῷ καὶ ἐν τῷ πνεύματι· ἄρα προϋπάρχει ἐπιστήμη τις ἔμφυτος ἐν τῷ πνεύματι, ἧς δὲν ἔχομεν πάντοτε συνείδησιν, ἀλλ' ἣν ἀνακαλοῦμεν διὰ τῆς ἀναμνήσεως· ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀνάμνησις. Καὶ ἡ πρὸς τοῦτο μέθοδος εἶναι ἡ διαλεκτική, δι' ἧς ἀναβαίνομεν ἀπὸ τῶν μερικῶν εἰς τὰ γενικά, καὶ ἀπὸ τούτων εἰς τὰ γενικώτερα, μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων. Ἀλλ' ἐκ τούτων δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἔχομεν ἔννοιαν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν αἰτίων, τῆς ἀναγκαίας τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων διαδοχῆς, καὶ διατί πιστεύομεν εἰς τὴν σταθερότητα τῆς ἀνάγκης ταύτης.

Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην, *ἡ αἴσθησις ἐμποιεῖ τὸ καθόλου*. Ἀλλὰ πῶς; Ἐνούσης αἰσθήσεως, τοῖς » μὲν τῶν ζώων ἐγγίνεται *μονὴ* τοῦ αἰσθήματος, » τοῖς δὲ οὐκ ἐγγίνεται. Ὅσοις μὲν οὖν μὴ ἐγγίνε» ται . . . οὐκ ἔστι τούτοις γνῶσις ἔξω τοῦ αἰσθά» νεσθαι· ἐν οἷς δέ, ἔνεστιν αἰσθανομένοις ἔχειν *ἔν τι* » ἐν τῇ ψυχῇ. Πολλῶν δὲ τοιούτων γινομένων, ἤδη » διαφορά τις γίνεται· ὥστε τοῖς μὲν γινεσθαι *λό-* » *γον* ἐκ τῆς τῶν τοιούτων μονῆς, τοῖς δὲ μή. Ἐκ » μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται *μνήμη*, ὥσπερ λέγομεν, » ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης, *ἐμ-* » *πειρία*· αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τῷ ἀριθμῷ, ἐμπει» ρία *μία* ἐστίν. Ἐκ δὲ ἐμπειρίας, ἢ ἐκ παντὸς *ἠ-* » *ρεμήσαντος τοῦ καθόλου* ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ *ἑνὸς* » παρὰ τὰ πολλά, ὃ ἂν ἐν ἅπασιν *ἓν* ἐν ᾖ ἐκείνοις » τὸ αὐτό, *τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης*· ἐὰν μὲν » περὶ γένεσιν, τέχνης, ἐὰν δὲ περὶ τὸ *ὄν*, ἐπιστήμης (Ἀναλ. ὕστερ. Β'. ΙΕ', ἔκδ. Διδ.) Ὥστε αἴσθησις, μνήμη τοῦ ἐν πᾶσιν ἑνός, τοῦ καθόλου, μονή, λόγος, ἐμπειρία, ἐπιστήμη, τέχνη, τοιαύτη ἡ σειρὰ τῶν ἐργασιῶν δι' ὧν ἀποκτῶμεν τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης· ἀλλ' ἡ αἴσθησις, ἡ μνήμη, καὶ ἡ μονὴ ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὰ ζῶα, διατί ὄχι καὶ ἡ ἐπιστήμη; ποῖον τὸ αἴτιον δι' ὃ τὸ ἐν τῇ ψυχῇ ἠρεμοῦν τοῦτο καθόλου καὶ ἓν θεωρεῖται ὡς ἀμετάτρεπτος νόμος; Ποῦ καὶ πῶς ἡ ἑνότης αὕτη; πῶς γίνεται καὶ τί εἶναι ὁ λόγος οὗτος ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστήμης, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται τοῦ κτήνους. Περὶ πάντων τούτων οὐδεμία διασάφισις. Ὁ Ἀριστοτέλης θαυμασίως ἀνέλυσε τὸ ἐξωτερικὸν οὕτως εἰπεῖν στοιχεῖον τῆς ἐπαγωγῆς, ἀλλὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς βάσιν παρεῖδεν.

Ὁ Βάκων ἔθεσέ τινας τῶν κανόνων τῆς ἐπαγωγῆς, διαφωτίσας αὐτοὺς διὰ μεγαλοπρεποῦς καὶ θαυμασίας ὄντως ἀναπτύξεως, ἀλλὰ τὴν ψυχολογικὴν ἀρχὴν καὶ βάσιν αὐτῆς δὲν διεφώτισεν. Ὁ δὲ Νεύτων διὰ τῆς ἀρχῆς του, ὅτι τῶν γενικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ αὐτοῦ γένους αἱ αὐταὶ εἰσὶν αἰτίαι (effectuum generalium ejusdem generis eaedem sunt causae), ἣν ἐξάγει ὡς πόρισμα ἄλλης γενικωτέρας ἀρχῆς, ὅτι τῶν φυσικῶν πραγμάτων δὲν πρέπει νὰ παραδεχώμεθα αἴτια πλείονα τῶν ἀληθῶν, καὶ πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἰδίων φαινομένων ἀρκετῶν, δὲν ἐκ-

φράζει εἰμὴ ἰδιαιτέραν τινὰ ἐφαρμογὴν τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαγωγῆς, διότι ἡ εἰς τὰ ὅμοια ἀποτελέσματα ἀπόδοσις ὁμοίων αἰτίων καὶ ἡ ἀρχὴ ἐξ ἧς αὕτη εἶναι πόρισμα, προϋποθέτουσι τὴν σταθερότητα τῶν νόμων τῆς φύσεως, ὅ ἐστιν, αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαγωγῆς, τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου καὶ τὸ γενικὸν καὶ ἀλάνθαστον αὐτοῦ κῦρος. Ἡ δὲ Σκωτικὴ σχολὴ, ἧς τὰς ἀρχὰς ἠσπάσθη καὶ ὁ πατὴρ τῆς νέας Γαλλικῆς φιλοσοφίας Ῥοϋεκολλάρδος, παραδέχεται τὴν ἐν τῷ πνεύματι ὕπαρξιν τῆς πίστεως πρὸς τὴν σταθερότητα τῶν φυσικῶν νόμων ὡς γεγονὸς πρῶτον καὶ ἀνεξάρτητον, ὡς ἔνστιγμα τῆς διανοίας, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ γεγονότος, καὶ ν' ἀναλύσῃ τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ. Ὥστε, ἐὰν εἰς ταύτας μόνας τὰς θεωρίας περιορισθῶμεν, ἀληθεύει τὸ ῥητὸν τοῦ Λεϊβνιτίου, ὅτι τὰ ἐξαγόμενα τῆς ἐπαγωγῆς ἔχουσιν ἀτελῆ τινα γενικότητα, καὶ ἡ ψυχολογικὴ αὐτῆς βάσις ὅλως ἐκλείπει.

Τὴν βάσιν ταύτην τῷόντι δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν εἰς τὰ ἐκτὸς, διότι οὐδέποτε θέλομεν δυνηθῇ νὰ λάβωμεν ἔξωθεν οὔτε τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἐν γένει, οὔτε τὴν πίστιν πρὸς τὴν σταθερότητα τῶν νόμων τῆς φύσεως. Εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν ἐπαγόμεθα ἔσωθεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χιούμης, ὅστις περιώρισε πᾶσαν τὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν αἴσθησιν, καὶ πάσας τὰς νοητικὰς ἐργασίας εἰς τὰς διαδοχικὰς αὐτῆς μεταμορφώσεις, οὐδὲν εὗρε σταθερὸν καὶ ὄντως γενικὸν, οὐδὲν καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον, πλὴν τῶν μαθηματικῶν ἀρχῶν, καὶ τὴν ἐπαγωγὴν ἐθεώρησεν ὡς ἁπλῆν τοῦ πνεύματος ἕξιν. Ἄρα τὴν ἀρχὴν καὶ βάσιν τῆς ἐπαγωγῆς δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν εἰμὴ εἰς αὐτὸ τὸ πνεῦμα, εἰς τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα. Καὶ ταῦτα δὲν εἶναι εἰμὴ ὁ λόγος ὁ παρέχων ἡμῖν τὴν ἔννοιαν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὄντος. Καὶ καθὼς ἡ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως κατάταξις εἰς γένη καὶ εἴδη δὲν ἐξηγεῖται εἰμὴ διὰ τῆς προσθέσεως καὶ συνενώσεως τῶν ἀφαιρουμένων στοιχείων, εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος, ὡσαύτως ἡ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἐπαγωγὴ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νόμων τῆς φύσεως δὲν ἐξηγεῖται εἰμὴ διὰ τῆς προσθέσεως καὶ συνενώσεως τῶν ἀφαιρουμένων κοινῶν καταστάσεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ ἀντενεργειῶν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐν ἡμῖν ἀρχῶν τοῦ ὄντος. Αἱ τρεῖς ἀρχαὶ, ὧν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, τῆς αἰτιότητος, τῆς ταυτότητος, τῆς τελεότητος συνυπάρχουσαι ἀχώριστοι ἀλλήλων, συνιστῶσι καὶ παρέχουσιν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τῆς τάξεως, ὅ ἐστιν, ἀναγκαίου τινὸς συνδυασμοῦ αἰτίων, μέσων καὶ τελῶν, καὶ ἐπομένως τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, διότι οἷος δήποτε νόμος οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ κατὰ φύσιν ἀνάγκη, καὶ πρὸς μὲν τὰ αἴτια ἀντιστοιχεῖ ἡ πρώτη, πρὸς δὲ τὰ μέσα, ἡ δευτέρα, καὶ πρὸς τὰ τέλη, ἡ τρίτη. Ἡ ἔννοια τῆς ἀναγκαίας ταύτης τάξεως τῶν ὄντων πληροῦται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, καθὼς πληροῦται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ὁ ἐν ἡμῖν τύπος τοῦ ὄντος. Παρατηροῦντες ὁμοίας καταστάσεις καὶ ἐνεργείας καὶ ἀντενεργείας μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως, ἀποσπῶμεν αὐτὰς διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, τὰς γενικεύομεν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως τὰς συνενοῦμεν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς τάξεως, καὶ τὰς ὑποβάλλομεν εἰς αὐτὴν, ὅ ἐστιν, ἐφαρμόζομεν αὐτὴν εἰς αὐτὰς διὰ τοῦ ἐπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ, ὅστις, κατὰ διαφορὰν τοῦ ἐξαγωγικοῦ, προβαίνει οὐχὶ ἐκ τῶν γενικῶν εἰς τὰ μερικὰ, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον. Ἐν τῷ συλλογισμῷ τούτῳ λέγομεν· ἐὰν αἱ ἀνωτέρω ὁμοιότητες ὑπάρχωσιν, ἄρα δυνάμει τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος δὲν δύνανται ταυτοχρόνως νὰ ὑπάρχωσι καὶ νὰ μὴ ὑπάρχωσιν· ἄρα δυνάμει τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος πρέπει νὰ ἔχωσιν αἴτιον τῆς ὑπάρξεώς των· ἄρα δυνάμει τῆς ἀρχῆς τῆς τελεότητος πρέπει νὰ ὑπάρχωσι πρός τι τέλος, ἄρα ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει ἀναγκαίως συνδυασμὸς αἰτίων, μέσων καὶ τελῶν, ὅ ἐστι τάξις. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ τοῦ λόγου εἶναι καθολικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, μεταλαμβάνουσι τῶν χαρακτήρων τούτων καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσεως, οὓς ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν ἐξάγομεν, καὶ δι' αὐτῶν ἀνακαλύπτομεν, καὶ ἐπομένως ἀναγνωρίζομεν αὐτοὺς ὡς τὴν ἐξωτερικὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως τοῦ πνεύματος, καθὼς τὴν ἀντικειμενικὴν ὕπαρξιν τῶν ὄντων ἀνεγνωρίσαμεν ὡς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας τοῦ ὄντος. Τοιουτοτρόπως ἔχομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἀνακαλύπτομεν αὐτὸν ἐν τῇ φύσει, καὶ πιστεύομεν εἰς τὴν σταθερότητα καὶ ἀναγκαιότητα αὐτοῦ. Αἱ δύο λειτουργίαι τῆς ἀφαιρέσεως ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἀμφότεραι ἀνάγονται εἰς τὴν συνένωσιν τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἑνότητι τῆς διανοίας. Καὶ καθὼς ἡ εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξις εἶναι πραγματικὸς καὶ λογικὸς σύνδεσμος τῶν ὄντων πρὸς ἄλληλα, καὶ τῶν ὄντων καὶ τοῦ πνεύματος, παρομοίως οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι πραγματικὴ καὶ λογικὴ ἑνότης καὶ τῶν κοσμικῶν φαινομένων πρὸς ἄλληλα, καὶ αὐτῶν καὶ τοῦ πνεύματος, ἑνότης καὶ ἀντιστοιχία, ἥτις δὲν εἶναι ὅμως ταυτότης, ὡς δοξάζουσιν οἱ πανθεϊσταὶ, διότι καὶ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, ὡς διὰ τῆς κατατάξεως, προβαίνομεν ἀντιστρόφως πρὸς τὴν πορείαν τῆς φύσεως, καὶ ἐκ τῶν μερικῶν ἐξάγομεν τὸ γενικὸν, οὐχὶ τὸ ἀνάπαλιν. Τὴν δὲ ἐξαγωγὴν ταύτην δὲν ἠθέλομεν κατορθώσει, ἐὰν δὲν εἴχομεν ἐν ἡμῖν ἀρχὰς καθολικὰς καὶ ἀναγκαίας, καθὼς οὐδὲ τὴν ἀρχὴν τῆς κατατάξεως ἠθέλομεν ἔχει ἄνευ προϋπαρχούσης ἐν ἡμῖν καθολικῆς καὶ ἀναγκαίας τινὸς ἐννοίας.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς θεωρίας τῆς ἀφαιρέσεως ὀλίγαι εἰσέτι ἀπομένουσι παρατηρήσεις.

§. ε.

Ἡ ἀφαίρεσις, ἡ γενίκευσις, ἡ κατάταξις, ἡ ἐπαγωγὴ ἄρχονται λίαν ἐνώρως ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, διότι μετὰ τῆς αἰσθήσεως συναναπτύσσεται καὶ ἐνεργεῖ ἡ δύναμις τῆς προσοχῆς, ἐπομένως καὶ ἡ τῆς ἀφαιρέσεως, ἡ δὲ συμπληροῦσα τὸ ἔργον τῆς ἀφαιρέσεως δύναμις, ἡ συνενοῦσα καὶ τακτοποιοῦσα τὰ προϊόντα αὐτῆς ἐν τῷ πνεύματι διὰ τῆς ἐννοίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος, ὁ λόγος, εἶναι καὶ οὗτος δύναμις ἔμφυτος, ἧς ἡ ἐνέργεια εἶναι σύγχρονος τῆς ἐνεργείας τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὰ προϊόντα

τῆς ἀφαιρέσεως εὑρίσκομεν ἤδη μεμορφωμένα εἰς τὰς διαλέκτους, ὧν αἱ λέξεις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀφῃρημέναι, δηλοῦσι δηλαδὴ ἐννοίας γενῶν καὶ εἰδῶν καὶ γενικῶν νόμων. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἀρχίζῃ, προοδεύει βαθμηδὸν τελειοποιουμένη εἴτε ἐν τῷ ἀτόμῳ εἴτε ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τὸ ὕφος τοῦ ἀτόμου γίνεται μᾶλλον ἀφῃρημένον, προϊούσης τῆς ἡλικίας, καὶ αἱ ἐθνικαὶ διάλεκτοι, προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅσῳ προβαίνει ἡ γνῶσις τῆς φύσεως διὰ τῆς πείρας ἢ διὰ τῆς ἐπιστήμης, τόσῳ προοδεύει, ἐκτείνεται καὶ τελειοποιεῖται ἡ ἀφαίρεσις, διότι ἡ γνῶσις αὕτη ἀνάγεται εἰς λογικὰς κατατάξεις καὶ εἰς γενικὰς ἀρχὰς ἢ γενικοὺς νόμους, καὶ ὅσῳ γενικώτεροι οἱ νόμοι, τόσον ἐντελεστέρα καὶ ἡ ἐπιστήμη. Διὰ τοῦτο οἱ ἡμιβάρβαροι λαοὶ ὀλίγας ἔχουσιν ἀφῃρημένας ἐννοίας, καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῶν συνίσταται ἐκ μύθων, παραδειγμάτων, ἀλληγοριῶν, μεταφορῶν, εἰκόνων, παροιμιῶν, ἅτινα μαρτυροῦσιν ἀτελεῖς γενικεύσεις καὶ ἀτελεῖς ἀφαιρέσεις, καὶ ἐκλείπουσιν ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς διαλέκτου, προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ. Ὥστε δεῖγμα ἀλάνθαστον νοητικῆς προόδου εἶναι αἱ πολλαὶ καὶ ὀρθαὶ ἀφαιρέσεις. Εἶναι δὲ ὀρθαί, ὅτε αἱ μὲν κατατάξεις γίνονται διὰ προσεκτικῆς παρατηρήσεως τῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν, καὶ δι' ἀκριβοῦς διακρίσεως καὶ εἰδοποιήσεως, αἱ δὲ γενικαὶ ἀρχαὶ στηρίζονται ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, καὶ δι' αὐστηρᾶς ἐμορφώθησαν ἐπαγωγῆς. Τοῦτο εἶναι ἐπίσης δεῖγμα καὶ γνώμων τῆς τελειότητος τῶν ἐπιστημῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ ἡ κλίμαξ τῆς σχετικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς.

Διατί αἱ μαθηματικαὶ εἶναι αἱ πρῶται τῶν ἀνθρωπίνων μαθήσεων κατὰ τὴν σαφήνειαν, τὴν ἀκρίβειαν, τὸ βέβαιον καὶ ἀλάνθαστον τῶν θεωριῶν των; διότι αἱ μὲν κατατάξεις αὐτῶν εἶναι ἀκριβέσταται καθὸ μορφούμεναι διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς μονάδος καὶ τοῦ τόπου, ἐξ ὧν οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ σχήματα· αἱ δὲ γενικαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ ναὶ μὲν δὲν μορφόνονται διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, ἀλλ' ἀποῤῥέουσιν ἔκ τινος ἔτι καθαρωτέρας καὶ βεβαιοτέρας πηγῆς, δηλ. ἐκ τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τῆς συλλογιστικῆς μεθόδου, ἥτις εἶναι φύσει ἀναμάρτητος, καθὸ στηριζομένη εἰς τὴν σχετικὴν περιεκτικότητα τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, καὶ ἐνεργοῦσα διά τινος λογικῆς ἀρχῆς, διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ταὐτότητος ἥτις ἔχει, ὡς αἱ δύο ἕτεραι, καθολικὴν καὶ ἀπόλυτον βεβαιότητα. Ὑστεροῦσιν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, διότι τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν δὲν εἶναι καθαρά, εἰλικρινῆ καὶ ἀναλλοίωτα, ὡς τὰ τῶν μαθηματικῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας εἰς ἄκρον σύμμικτα καὶ εὐμετάβολα, ὥστε δυσκολωτέρα καὶ ἧττον ἀκριβὴς ἡ ἀφαίρεσις καὶ ἡ κατάταξις, ἀβεβαία ἡ ἐπαγωγὴ καὶ πολλὰς καὶ ἐπιμελεστάτας προαπαιτοῦσα παρατηρήσεις καὶ πολλῶν δεομένη βασάνων καὶ ἐπαληθεύσεως. Τελευταῖαι κατὰ τὴν τάξιν ταύτην εἶναι αἱ ἠθικαί, διότι, ἕνεκα τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν, ὅπερ εἶναι ποικιλότροπον καὶ ἐν μέρει ἐλεύθερον, λεπτοτέρα καὶ μᾶλλον ἀκροσφαλὴς ἀποβαίνει ἡ παρατήρησις καὶ ἡ κατάταξις, καὶ ἡ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν φαινομένων ἐπαγωγὴ δὲν ἔχει τὸ ἐκτεταμένον στάδιον τῶν φαινομένων τῆς φύσεως· Ἀλλ' ἐὰν ἡ αὐτὴ δὲν ὑπάρχει τελειότης ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις, φανερὸν ὅτι πᾶσαι εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον τελειοποιήσιμοι, καὶ ὅτι τὰ πρὸς τελειοποίησιν αὐτῶν μέσα εἶναι αὐτὰ ἐκεῖνα δι' ὧν τελειοποιοῦνται ἡ κατάταξις ὡς καὶ ἡ ἐπαγωγή· δηλαδὴ προσεκτική, ἐπίμονος, ἐπανειλημμένη, ἄνευ προλήψεων καὶ φαντασιῶν, παρατήρησις τῶν φαινομένων, οἷα παρέχει αὐτὰ ἡ φύσις, ἢ προκαλοῦμεν δι' εὐστόχων πειραμάτων, ἀκριβὴς διάκρισις καὶ εἰδοποίησις, καὶ βραδεῖα καὶ ἔμφρων καὶ νόμιμος γενίκευσις καὶ ἐπαγωγή. Ἐπειδὴ δὲ μέγα κεφάλαιον ἐπιστημονικῶν γνώσεων εὑρίσκομεν ἤδη μεμορφωμένον καὶ κυκλοφοροῦν καὶ ἀδιακόπως πολλαπλασιαζόμενον, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε δόκιμον καὶ ἀκίβδηλον, πολλαὶ ἀπαιτοῦνται προφυλάξεις ἵνα τὸ κεφάλαιον τοῦτο μεταχειρισθῶμεν ὠφελίμως πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωμεν καὶ ἡμεῖς νὰ τὸ ἐπαυξήσωμεν.

Καὶ πρῶτον αἱ ἐπιστημονικαὶ λέξεις εἶναι ἐνίοτε ἀόριστοι ἢ πολυσήμαντοι. Αἱ διάλεκτοι ὑπῆρξαν κατὰ πρῶτον δημώδεις καὶ ἐνστιγματικαί, αὐθόρμητος καὶ ἄσκεπτος ἔκφρασις τῶν ἐν ἡμῖν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων, ὅθεν πολλοὶ ὅροι εἰσῆλθον εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ὀνοματολογίας, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ἃς εἶχον ἐν τῇ καθημερινῇ καὶ ἀγοραίᾳ χρήσει ποικίλας καὶ ἐνίοτε ἐναντίας ἀλλήλαις σημασίας· διὰ τοῦτο ὑπερτεροῦσι τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ὅσαι δὲν ἔχουσι λέξεις δημώδεις, ὧν οἱ ὅροι εἶναι δημιουργήματα τῆς ἐπιστημονικῆς διανοίας, οἷαι ἡ Βοτανικὴ καὶ ἡ Χημία. Ἄρα ἡ πρώτη βάσανος πρέπει νὰ γίνῃ ἐπὶ τῶν λέξεων, δι' ἀκριβοῦς ὁρισμοῦ καὶ σταθερᾶς αὐτῶν χρήσεως. Ἀλλ' ἀφοῦ δοκιμασθῶσιν αἱ λέξεις, ἀπαιτεῖται ἡ ἐπαλήθευσις ὧν ἐκφράζουσιν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, τουτέστι, τῶν ἐπιστημονικῶν κατατάξεων καὶ ἀρχῶν, ὅ ἐστιν, ἡ ἐπανάληψις τῶν παρατηρήσεων, τῶν γενικεύσεων, τῶν ἀφαιρέσεων καὶ τῶν ἐπαγωγῶν, διότι δὲν κατέχομεν ἀληθῶς τὴν ἐπιστήμην εἰμὴ ὅταν ποιῶμεν αὐτὴν ἐκ νέου διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, καὶ τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὰ ἐλλείμματα αὐτῆς, νὰ ἐπιχειρήσωμεν, εἰ δυνατόν, τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς καὶ τελειοποίησιν. Τελευταῖον, καὶ ἀφοῦ ἀνεγνωρίσαμεν καὶ παρεδέχθημεν τὰ ὑπ' ἄλλων ἀνακαλυφθείσας ἀληθείας, ἀνάγκη, πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς, σοβαρὰν νὰ ἐπιστήσωμεν προσοχὴν εἰς τὴν ταυτότητα ἢ μὴ τῶν διαφόρων περιπτώσεων εἰς ἃς μέλλομεν νὰ τὰς ἐφαρμόσωμεν, διότι τότε μόνον ἐπιστημονική τις κατάταξις ἢ ἀρχὴ ἐφαρμόζεται ἀκριβῶς εἰς τὰ πράγματα, ὅταν ταῦτα ἀντιστοιχῶσιν ἀκριβῶς πρὸς τὰ γεγονότα ἐξ ὧν δι' ἀφαιρέσεως ἢ δι' ἐπαγωγῆς ἐμορφώθη, ἄλλως βιάζομεν τὴν φύσιν καὶ καταστρεπτικὴν ποιοῦμεν τὴν ἐπιστήμην. Πολλῷ δὲ μᾶλλον ἡ προσοχὴ αὕτη εἶναι ἀναγκαία ὅτε πρόκειται περὶ ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν θεωριῶν. Ὁ ἠθικὸς κόσμος μεγίστην παρέχει ποικιλίαν φαινομένων, καὶ ἡ παράγουσα τὰ φαινόμενα ταῦτα δύναμις εἶναι φύσει ἐλευθέρα· οἱ δὲ νόμοι ὑφ' ὧν διοικεῖται ναὶ μὲν εἶναι κατὰ τὸ ἐπίταγμα αὐτῶν καθολικοὶ καὶ ἀναγκαῖοι, ἀλλ' ἡ

ἐκτέλεσις αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ μυρίων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν, καὶ ὑπομένει τὴν ἐπιῤῥοὴν αἰτίων ἀνεξαρτήτων τῆς ἡμετέρας θελήσεως, καὶ δυσκόλως ὑποβαλλομένων εἰς τοὺς συνήθεις ἡμῶν ὑπολογισμούς. Ὡς ἐκ τούτων, καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ἀφαιρέσεως ἐπὶ τῶν ἠθικῶν εἶναι λίαν ἐπισφαλής, ὡς εἴπομεν, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν πλήρης κινδύνων. Τοὺς κινδύνους τούτους ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν, ὅταν ἐπιχειρῶμεν τὴν μελέτην τοῦ νοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξαρτᾶται θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλουσιν ἴσως κριθῆ ὅλως ἀλυσιτελεῖς καὶ αἱ ἀσθενεῖς ἡμῶν θεωρίαι περὶ τῆς φύσεως τῆς ἀφαιρέσεως, περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ἐνεργείας αὐτῆς, περὶ τῶν προϊόντων τῆς ἐνεργείας ταύτης, περὶ τῶν σχέσεων ἃς ἔχει ἡ ἀφαίρεσις πρός τε τὰς ἡγουμένας αὐτῆς καὶ ἑπομένας δυνάμεις, καὶ πρὸς τὴν ἀνωτάτην καὶ ἡγεμονικὴν δύναμιν τοῦ λόγου. Ἅμα τῇ συνειδήσει καὶ ἀντιλήψει, τὸ φῶς τοῦ λόγου ἀνατέλλει εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς διανοίας, καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ τούτων καὶ πασῶν τῶν ἄλλων δυνάμεων, ὁδηγεῖ, συμπληροῖ καὶ φωτίζει, ὡς ἀπεδείξαμεν ἤδη περὶ τῆς ἀφαιρέσεως, καὶ ὡς ἐπίσης ἀποδεικνύεται περὶ συζεύξεως, περὶ μνήμης, περὶ φαντασίας, καὶ περὶ ἐξωτερικῆς δηλώσεως τοῦ πνεύματος, ἢ περὶ διαλέκτου. Ἄνευ τοῦ ἐκ τῶν προτέρων τούτου στοιχείου, οὔτε ἡ ἐνέργεια τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἐντελῶς κατανοεῖται, οὔτε ἡ ἀλληλουχία αὐτῶν καὶ ἡ θαυμαστὴ αὐτῶν ἑνότης ἀποκαλύπτεται· καὶ αἱ ἄλλως ἀκριβεῖς καὶ πλούσιαι τῶν ψυχολόγων παρατηρήσεις περὶ τῶν φαινομένων τοῦ πνεύματος ἀπομένουσιν ὡς στοιχεῖα πολύτιμα μὲν καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀναγκαῖα, ἀλλὰ μὴ συναποτελοῦντα εἰσέτι ἓν σύστημα πλῆρες, ἕνα τέλειον ὀργανισμόν.

Συμπλήρωσις καὶ ἀνταπόδειξις τῆς θεωρίας τῆς ἀφαιρέσεως εἶναι ἡ τῆς συζεύξεως, ἣν θέλομεν προσεχῶς δημοσιεύσει.

Κερκύρᾳ τῇ 1 Φεβρουαρίου 1861.

Π. ΒΡΑΪΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—οοο—

Οἱ Κυψελίδαι. Τραγῳδία εἰς πράξεις πέντε ὑπὸ Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη. Ἐν Λειψίᾳ 1860.

—

Η τραγῳδία αὕτη παρουσιάσθη δὶς εἰς τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν, καὶ δὶς ἐθεωρήθη ἀναξία νὰ τύχῃ τῆς δάφνης ἣν ὁ Κ. Ἀ. Ῥάλλης συνετείᾳ τῆς ἀποφάσεως τῶν καθηγητῶν τῆς φιλολογικῆς σχολῆς προσφέρει εἰς τὸν νικήσαντα, ἐπιφυλαττόμενος νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸς ὀλίγα τινα ἐξ αὐτῆς φύλλα παρὰ τοῦ κατὰ καιρὸν εἰσηγητοῦ τῆς ἐπιτροπῆς. Ἀπέχομεν ἐνταῦθα νὰ κρίνωμεν κατὰ πόσον ὁ διαγωνισμὸς ἐπὶ ποιήσεως εἶναι λυσιτελὴς, καὶ ποίους καρποὺς νὰ παράσχῃ δύναται, ἐὰν τοιοῦτος διαγωνισμὸς δύναται νὰ μορφώσῃ ποιητὰς δυναμένους λέγειν·

> Est deus in nobis sunt et commercia coeli
> Sedibus aethereis spiritus ille venit.

Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι μέχρι τοῦδε, μεταξὺ τινῶν οὐχὶ ἀναξίων λόγου ποιημάτων ἅτινα δι' αὐτοῦ εἶδον τὸ φῶς, παρεισέφρησαν καὶ οὐχὶ ὀλίγαι πικραὶ ἐπικρίσεις τῶν ἐπικρίσεων τῶν δικαστῶν, ὥστε παρ' ὀλίγον ὁ ποιητικὸς οὗτος διαγωνισμὸς κινδυνεύει νὰ μετατραπῇ εἰς διαγωνισμὸν ἐπικρίσεων. Καὶ οὐδόλως τὸ τοιοῦτον φαίνεται ἡμῖν παράδοξον διότι « Nemo umquam poeta fuit qui quemquam meliorem quam re arbitraretur. »

Ὅθεν ἢ θέλομεν παραδεχθῇ ὅτι οἱ πρὸς διαγωνισμὸν προσερχόμενοι εἰσὶν ἀληθῶς ποιηταὶ, καὶ τότε εἰς μάτην ἀποβαίνουσιν αἱ κρίσεις τῆς ἐπιτροπῆς ἀπέναντι τοῦ ἐμφύτου τούτου ἰδιώματος τῶν ποιητῶν· « φύσιν μεταβαλεῖν οὐ ῥᾴδιον », ἢ ὅτι εἰσὶ στιχογράφοι μόνον ἁπλῶς εἰς τὰ μέτρα καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ἐξασκούμενοι, καὶ τότε ὁ διαγωνισμὸς οὗτος ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἔνθα τελεῖται, ἔπρεπε νὰ μετατεθῇ εἰς τὰ κατὰ νομοὺς γυμνάσια, ὅπως τοῦτο ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ὑπάρχει.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἡ τῶν δικαστῶν ἀπόφασις τὴν σήμερον δυνάμει παλαιᾶς νομολογίας δὲν θεωρεῖται τελεσίδικος, ἀλλὰ συχνάκις ἐκκαλεῖται ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ διὰ τῆς δημοσιεύσεως, σχολιάσεως καὶ παρὰ τοῦ ἰδίου συγγραφέως ἑρμηνείας τῶν ποιημάτων. Ὅθεν οὐδόλως νομίζομεν ὅτι προσβάλλομεν τὸ δεδικασμένον ἐκφέροντες γνώμας τινας ἐπὶ τῆς τραγῳδίας ταύτης, δημοσιευθείσης νεωστὶ ἐν Λειψίᾳ παρὰ τοῦ Κ. Βερναρδάκη, γνωστοῦ ἤδη διὰ τοῦ προεκδοθέντος αὐτοῦ ποιήματος « Μαρία Δοξαπατρῆ ».

Ὁ Κ. Βερναρδάκης παρουσιάζων εἰς τὸ κοινὸν τὸ δευτερότοκον αὐτοῦ τέκνον, ὅπερ νεογνὸν ἔτι ἀμείλικτοι δικασταὶ, ὡς λέγει, κατεσυκοφάντησαν καὶ ἐθεώρησαν ἄξιον νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸ βάραθρον τῆς λήθης ὅπως τὰ δύσμορφα τῶν Σπαρτιατῶν τέκνα, περιετύλιξεν αὐτὸ διὰ μακροῦ προλόγου, ἐν ᾧ ἀναιρεῖ τὰς προσαπτομένας αὐτῷ ἐλλείψεις. Κατὰ τὸν πρόλογον τοῦτον, ὑπὸ πατρικῆς βεβαίως στοργῆς φερόμενος, ἐνίοτε ἀντὶ ἀμυντικῆς ἐπιθετικὴν λαμβάνει θέσιν, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν μόνον ταύτην δύνανται ἴσως νὰ συγχωρηθῶσιν αὐτῷ παρενθέσεις τινες οὐχὶ τόσον φιλοφρόνους ἐκφράσεις πρὸς τὸν εἰσηγητὴν τῆς ἐπιτροπῆς περιέχουσαι. Κατὰ πόσον ὅμως ἡ γνώμη τῆς ἐπιτροπῆς εἶναι ὀρθὴ καὶ δικαία θέλομεν ἰδεῖ ἀμέσως, ἐπιχειροῦντες τὴν ἀνάλυσιν τοῦ δράματος τούτου.

Ὡς ὑπόθεσιν τοῦ δράματος ἔλαβεν ὁ ποιητὴς τὴν ἱστορίαν τοῦ Περιάνδρου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λυκόφρονος τῶν τελευταίων Κυψελιδῶν. Η ἐκλογὴ τῆς ὑποθέσεως ἦτον ἐπιτυχεστάτη, διότι οὐ μόνον τραγικὸν ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ βίου ἀμφοτέρων ἀλλὰ καὶ

οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων καὶ αἱ περιστάσεις ἥρμοζον κάλλιστα πρὸς δραματικὴν ποίησιν. Ὅ,τι δὲ παρέχει εἰς τὸ δρᾶμα τοῦτο χροιὰν ἀρχαϊκὴν εἶναι ὁ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου χρησμὸς, τὸ ἀδυσώπητον πεπρωμένον, ὅπερ συνήθως ἀπαντᾶται ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι, καὶ τὸ ὁποῖον φέρει βαθμηδὸν εἰς τὴν λύσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ὅλου. Ἡ ἐπιτυχία ὅμως περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὑποθέσεως δὲν ἐγγυᾶται μόνη καὶ περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ δράματος αὐτοῦ· πολλάκις καὶ ἡ ἁπλουστέρα τῶν ὑποθέσεων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόθεσις τοῦ λαμπροτέρου δράματος, ἔστω δ' ἡμῖν ἀπόδειξις τούτου τὰ πλεῖστα τῶν Σαιξπηρείων δραμάτων, δι' ὃ καὶ ὁ μέγας τῆς Γερμανίας ποιητὴς Goethe λέγει

> Maerchen noch so wundersam
> Dichterkuenste machen's wahr.

Τὸ δρᾶμα θεωρεῖται ὡς ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῶν διαφόρων τῆς ποιήσεως εἰδῶν· τὴν μὲν ἐπικὴν καὶ λυρικὴν ποίησιν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ νεανικῇ τῶν ἐθνῶν ἡλικίᾳ, ἡ δὲ δραματικὴ τοὐναντίον ἀναπτύσσεται ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους, τῆς Ἐλισάβετ, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', καὶ ἐπὶ τῶν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἐπελθόντων. Ἐν τῷ δράματι οὐ μόνον περιλαμβάνονται τὰ λοιπὰ τῆς ποιήσεως εἴδη, ἀλλὰ πρὸς τούτοις μεγίστην πρέπει ὁ ποιητὴς νὰ καταβάλῃ φροντίδα πρὸς πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν χαρακτήρων, οὓς ὑποθέτει ἐν τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρισταμένοις προσώποις, πρὸς ἐπιτυχῆ περιπλοκὴν καὶ πρὸς πιθανὴν λύσιν τῆς ὑποθέσεως. Οὗτοι εἰσὶν οἱ μεγαλήτεροι φραγμοὶ εἰς τοὺς ὁποίους ενίοτε προσκόπτει ὁ ἀτίθασσος Πήγασος πολλῶν ποιητῶν.

Τὰ κυριώτερα τῆς τραγῳδίας ταύτης πρόσωπα εἰσὶν ὁ τύραννος Περίανδρος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λυκόφρων καὶ ἡ ἐρωμένη αὐτοῦ Εὐάδνη, ἀνεψιὰ τοῦ μητροπάτορος τοῦ Λυκόφρονος. Τὰ λοιπὰ κατέχουσι δευτερεύουσαν ἢ παραπληρωματικὴν μόνον θέσιν. Ὁ Περίανδρος ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος τύραννος τῆς Κορίνθου μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Βακχιαδῶν· καί τοι μεταξὺ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος καταλεγόμενος, φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν νεωτέραν τοῦ Μακκιαβέλου σχολὴν, καὶ ἂν ἦτο μεταγενέστερος αὐτοῦ οὐδεὶς ἤθελεν ἀμφιβάλλει ὅτι ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ τυράννου εὑρίσκετο διηνεκῶς, Ὁ ἡγεμὼν, (Il principe) τοῦ περιωνύμου Ἰταλοῦ συγγραφέως. Ὁ Περίανδρος ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου κατεπάτησε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἁπάσας τὰς δημοτικὰς ἐλευθερίας τῶν Κορινθίων, καὶ ἡ μόνη αὐτοῦ ἔφεσις ἦν ἡ συγκέντρωσις εἰς ἑαυτὸν συμπάσης τῆς ἐξουσίας· ἅπαντα, τὰ μέσα δι' ὧν τοῦτο ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ ἦσαν θεμιτὰ ἅμα μόνον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ συντελοῦν· ἀντὶ ἡγεμόνος πολιτῶν ἐλευθέρων ἐπεθύμει νὰ ἦναι ὁ ποιμὴν ἀγέλης πειθηνίων βοσκημάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκ φύσεως προικισμένος διὰ πολλῶν ἀρετῶν συνετέλεσε κατ' ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ πρὸς παγίωσιν τῆς τάξεως καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν τῶν Κορινθίων· πλὴν τὸ σύστημα οὗτινος τὴν ἐφαρμογὴν διὰ παντὸς μέσου ἐπεδίωκεν ἦν πλημμελὲς, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπέβη ὀλέθριον δι' αὐτὸν ὡς καὶ δι' ὅλους τοὺς ἡγεμόνας, οἵτινες ἐζήτησαν παντὶ σθένει ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτῶν τὸ δικαίωμα τῆς σκέψεως καὶ συμμετοχῆς εἰς τὰ δημόσια, καὶ νὰ διατηρῶσιν αὐτὸν ὑπὸ διηνεκῆ κηδεμονίαν, λησμονοῦντες ὅτι τὸ τοιοῦτον σύστημα ἐμπνέει εἰς τοὺς πολίτας μειρακιώδη αἰσθήματα, καὶ μόνη αὐτῶν μέριμνα εἶναι ἡ διὰ παντὸς ἐφικτοῦ μέσου ἐπιτυχία τῆς χειραφεσίας αὐτῶν.

Ὁ Περίανδρος ἔσχε γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τῆς Ἐπιδαύρου Προκλέους, ἐξ ἧς ἐγέννησε υἱοὺς δύω, τὸν Κύψελον καὶ Λυκόφρονα, καὶ θυγατέρα τὴν Κλεοβουλίνην. Ἡ φλὸξ τοῦ συζυγικοῦ ἔρωτος ἐσβέσθη ταχέως ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ἐπελθὼν αἰφνίδιος τῆς Μελίσσης θάνατος δὲν ἐθεωρεῖτο ὥς τι πάντη τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἀνεξάρτητον συμβεβηκός. Μέχρι τῶν ἐσχάτων τοῦ βίου ἡμερῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ κατασιγάσῃ τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως, οἵτινες ὡς ὄφεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐμφωλεύοντες, ἐδηλητηρίαζον διὰ τοῦ ἰοβόλου αὐτῶν δήγματος πᾶσαν στιγμὴν τοῦ βίου αὐτοῦ. Εἰς μάτην ἀπέβησαν αἱ θυσίαι ἃς πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς θεότητος προσέφερε· τὸ φάσμα τῆς συζύγου παρηκολούθει αὐτὸν πανταχοῦ περιμένον ἐκδίκησιν. Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις ὑπῆρξεν ὁ χαρακτὴρ τοῦ Περιάνδρου καὶ αἱ σημαντικώτεραι τοῦ βίου αὐτοῦ πράξεις· ὁ χαρακτὴρ οὗτος, παρέχει ἄφθονον ὕλην πρὸς διάπλασιν δραματικοῦ προσώπου. Ὁ ποιητὴς διττῶς δύναται ἐπὶ τοῦ θεάτρου ν' ἀπεικονίσῃ τὸν χαρακτῆρα· προσώπου τινὸς, ἢ διὰ τῶν λόγων οὓς ὑποβάλλει αὐτῷ, ἢ διὰ τῶν πράξεων καθ' ἃς παριστᾷ αὐτὸ δρῶν. Ἀμφοτέρους τοὺς ὅρους τούτους ἀνέπτυξε καὶ ὁ ποιητὴς τῶν Κυψελιδῶν. Ὁ Περίανδρος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑποδεχόμενος τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐπανερχόμενα εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, παρουσιάζεται ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως, οὓς αὐξάνει ἡ πρὸς αὐτὸν ψυχρότης τοῦ Λυκόφρονος· ματαίως προσπαθεῖ νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ πᾶσαν ὑπόνοιαν περὶ τῆς ἀληθοῦς αἰτίας τοῦ θανάτου τῆς μητρὸς αὐτῶν. Ἡ καρδία τοῦ τυράννου εἶναι τὸ ἕρμαιον τῆς ὑπεροψίας, τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ὀργῆς, δι' ὃ μετὰ περιφρονήσεως δέχεται τοὺς χρησμοὺς τῆς Πυθίας λέγων·

> . . . . . « ὁ Περίανδρος
> « Ὁ Κυψελίδης τῆς Κορίνθου βασιλεὺς
> τοῦ Δελφικοῦ μαντείου τὴν ἱέρειαν
> προσαγορεύει. Ἔλαβε τὸν τρίστιχον
> χρησμόν σου καὶ ἀνέγνωσε καλῶς, ἀλλὰ
> οἱ στίχοι σου, νομίζει, οἱ ἑξάμετροι
> δὲν στέκουν εἰς τοὺς ποδας των εἶναι χωλοί.
> Θεοῦ γνωρίζει ὅτι ἰαματικοῦ
> ἱέρεια καλεῖσαι τοῦ Ἀπόλλωνος
> κ' εἶσαι χειροῦργος δεξιά. Χρυσὸν ἰδοὺ
> σοὶ στέλλει τώρα ἄφθονον. Τῶν μαντικῶν
> ἐπῶν σου τοὺς δακτυλους ἐπιχρύσωσον
> εἰς τοῦ χρησμοῦ τοὺς πόδας τοὺς χωλαίνοντας
> Χειρουργικὴν, Πυθία, καὶ ἐγχείρησιν

εἰς τὰς πληγὰς χρυσῶν σου λόγων βάλσαμον
ἐνστάλαξον, καὶ ἐπιδέσμους ἔπειτα
χρυσοῦς περατιθεῖσα κἄμε τὸν χωλὸν
χρησμὸν ἀρτίπουν. Ἔῤῥωσο καὶ πάχυνε »

Τιμωρεῖ τὸν ἀοιδὸν Ἀρίωνα διότι ἐτόλμησε νὰ ὑπενθυμίσῃ αὐτῷ τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς ὀφειλόμενον σέβας, ἐξυβρίζει καὶ κηρύττει ἀδίκως πόλεμον κατὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Προκλέους, καὶ τέλος ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ ἀποκηρύττει καὶ τὸν Λυκόφρονα. Πλὴν ἡ θύελλα αὕτη τῶν παθῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκριζώσῃ ἐντελῶς τὸ πατρικὸν αἴσθημα, ὅπερ ἅμα πρὸς στιγμὴν ἐκόπασεν ἀναβλαστάνει πάλιν καὶ παροτρύνει αὐτὸν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ υἱοῦ του. Ἀνευρὼν αὐτόν, καὶ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ φέρῃ τὸ δυσβάστακτον τῶν ἀνομημάτων φορτίον, ὁμολογεῖ τὴν ἀνόσιον αὐτοῦ πρᾶξιν, καὶ διὰ παρακλήσεων καὶ θυσιῶν ζητεῖ πάλιν νὰ συνδέσῃ τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀμοιβαίας φιλοστοργίας οὓς ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ διέῤῥηξεν. Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι μία ἐκ τῶν ὡραιοτέρων τοῦ δράματος, διὰ τοῦ τοιούτου δὲ ἀλαζόνος καὶ συνάμα ἀσταθοῦς χαρακτῆρος ἀπεικονίζει κάλλιστα ὁ ποιητὴς τὴν καρδίαν τυράννου πρός τε τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα ἁμαρτήσαντος, καὶ ὑπὸ στιγμιαίων μόνον παθῶν πρὸς τὰς πράξεις αὐτοῦ ὁδηγουμένου.

Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λυκόφρονος ἀνευρίσκομεν τινὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἀμλέτου, καθόσον εἰς ἀμφοτέρους ἐναπόκειται ἡ τιμώρησις ἀθεμίτου πράξεως, ἤτοι παρίστανται ὡς ὄργανα τῆς ἐκδικήσεως, ἥτις παρὰ τοῖς προγενεστέροις ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ποινὴ ἀθεμίτου τινος πράξεως. Ἡ ἐκδίκησις αὕτη παρίσταται ὡς σκιὰ παροτρύνουσα αὐτοὺς ἀμφιῤῥέποντας καὶ ταλαντευομένους· πλὴν ἤθελεν εἶσθαι λίαν τολμηρὸν νὰ παραβάλωμεν ἐν γένει τὸν ἥρωα τοῦ Σαιξπηρείου δράματος μετὰ τοῦ ἥρωος τῶν Κυψελιδῶν. Ὁ Ἀμλέτος διστάζων νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἀναχαιτίζεται ἐκ τῆς ἀβεβαιότητος ἣν ἔχει περὶ τοῦ ἀληθοῦς φονέως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, εἶτα δὲ ἐκ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἀμφιῤῥέποντος χαρακτῆρος, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀναβάλλει πάντοτε τὴν στιγμὴν τῆς ἐκτελέσεως, καὶ ἀντὶ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γίνεται ἀκούσιος φονεὺς τοῦ Πολωνίου, καὶ ἡ αἰτία τῆς παραφορᾶς τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ Ὀφελίας· ἐπὶ τέλους δὲ μᾶλλον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀπώλειαν ἢ τὴν τοῦ πατρὸς ἐκδικούμενος φονεύει τὸν διπλοῦν δολοφόνον. Τοὐναντίον ἐν τῷ Λυκόφρονι, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἰδέα τῆς ἐκδικήσεως τῆς μητρός του προκύψει, ἀνακαλύπτομεν ἐν αὐτῷ τὴν φρικώδη πάλην δύο ἐπίσης ἰσχυρῶν αἰσθημάτων, τῆς πατρικῆς στοργῆς ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐκδικήσεως τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ὅρκου, ὃν πρὸς τοὺς χθονίους ὤμοσε θεούς· δι' ὃ τρέμων ἀπαντᾷ πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς ἀκουομένην φωνὴν τῆς μητρός του « *εἶναι πατήρ μου, μῆτερ,* » αὕτη δὲ ἀποκρίνεται *κ' ἐγὼ ἡ μήτηρ σου* ». Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δισταγμοὶ καὶ αἱ ἀναβολαὶ τοῦ Λυκόφρονος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ ἔχουσί τι τὸ εὐλογοφανές, καὶ ἡ σκηνὴ καθ' ἣν ὁ Λυκόφρων πλησιάζει πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ κοιμώμενον ἕτοιμος νὰ φονεύσῃ αὐτόν, καὶ ὅμως ἀναχωρεῖ ἄπρακτος, δὲν χρήζει σχολίων ὡς παρὰ τῷ Σαιξπήρῳ, ἔνθα ὁ Ἀμλέτος εἰς θρησκευτικὰς παρεκτρεπόμενος θεωρίας ζητεῖ ν' ἀνεύρῃ αἰτιολογίαν τινα τῆς ἀναβολῆς. Ἐν συνόλῳ δ' εἰπεῖν ὁ Ἀμλέτος διαφέρει τοῦ Λυκόφρονος, καθ' ὅσον ἡ ἐσωτερικὴ πάλη εἰς τὸν μὲν πηγάζει ἐκ τῆς ἀντιθέσεως δύω ἐμφύτων ἐπίσης ἰσχυρῶν αἰσθημάτων, εἰς τὸν δὲ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ χαρακτῆρος. Πιστεύομεν δὲ ὅτι οὐδεὶς ἐν γνώσει τῶν κανόνων τῆς δραματικῆς ποιήσεως θέλει ἀμφιβάλει περὶ τοῦ τίς εἶναι ὁ ἥρως τοῦ δράματος τῶν Κυψελιδῶν. Ὁ ἥρως ἑκάστου δράματος διακρίνεται τῶν λοιπῶν μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς σκηνῆς δρώντων προσώπων, ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ ὃν ἐπιδιώκει καὶ περὶ τὸν ὁποῖον ὡς πυρῆνα περιστρέφονται αἱ πράξεις αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πάλης ἥτις ἐν αὐτῷ ὑπάρχει, ἐὰν ἀντίθετα καὶ ἀλληλομαχοῦντα αἰσθήματα συνυπάρχωσι συγχρόνως ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ὁ ποιητὴς εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Ῥακίνα, Κορνηλίου καὶ Βολταίρου, ὧν οἱ ἥρωες βαίνουσιν ἐπὶ τοσοῦτον ὑψηλῶν κοθόρνων, ὥστε οἱ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς δρῶντες φαίνονται ὡς νάνοι πρὸς αὐτοὺς παραβαλλόμενοι. Ἐκτὸς τοῦ κυρίου ἥρωος διὰ ζωηρῶν περιγράφει χρωμάτων καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ Περίανδρον, ὡς στενῶς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος συνδεόμενον, ἔχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὸν Δὸν Κάρολον τοῦ Σχιλλέρου, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐπίσης κινοῦσι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, τὸν Ῥωμαῖον καὶ Ἰουλίαν τοῦ Σαιξπήρου, καὶ τέλος τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους, ἔνθα αἱ περιπέτειαι τοῦ Κρέοντος καὶ ἡ τύχη τῆς Ἀντιγόνης ἐπίσης συγκινοῦσι τὸν θεατήν, δὲν νομίζομεν ὅτι ἕνεκα τούτου ὁ ποιητὴς ἀντιπερισπᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θεατοῦ μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Τὸ δὲ ὄνειρον τοῦ Λυκόφρονος εἶναι μία ἐκ τῶν ὡραιοτέρων σκηνῶν τοῦ δράματος, τὰ μάλιστα ἁρμόζουσα πρός τε τὰ ἤθη καὶ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν τὸ δρᾶμα ἀνήκει, ὡς καὶ πρὸς τὴν ὅλην οἰκονομίαν αὐτοῦ.

Ὁ πρὸς τὴν Εὐάδνην ἔρως αὐτοῦ εἶναι ἁγνὸς καὶ δοκίμως ζωγραφεῖται, ὑποχωρεῖ ὅμως πάντοτε ἀπέναντι τοῦ πρωτεύοντος ἐν αὐτῷ αἰσθήματος τῆς ἐκδικήσεως, καὶ χρησιμεύει μάλιστα ἵνα ἀναζωπυρήσῃ αὐτό, διότι ἡ ἀφιέρωσις τῆς Εὐάδνης εἰς τὴν Ἀφροδίτην προῆλθεν ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ Περιάνδρου κατὰ τοῦ πρώην πενθεροῦ αὐτοῦ Προκλέους· ταύτην θέλουσα νὰ κατασιγάσῃ ἡ Εὐάδνη καὶ ν' ἀφαιρέσῃ τὴν ἀφορμὴν τῶν ἐρίδων ἐγένετο ἱερόδουλος. Οὐδὲ νομίζομεν ἐπιλήψιμον καὶ πρὸς τὰ χρηστὰ ἤθη ἀντιβαίνουσαν τὴν πρᾶξιν ταύτην τῆς Εὐάδνης, ἥτις δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἐὰν ἔζη ἑκατονταετηρίδας τινας μετὰ ταῦτα, ἤθελε βεβαίως ἀσπασθῆ τὸν μοναστικὸν βίον, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἔκ τε τῆς προσευχῆς αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ἔνθα λέγει·

. . . . . Τοῦ ἱεροῦ
ναοῦ σου ἐγενόμην ἱερόδουλος
τῶν τῆς Κορίνθου μὴ γνωρίζουσα θεὰ
ἱεροδούλων τὸ καθῆκον, τὸ σκληρὸν
τὸ βάρβαρον, τ' ἀπάνθρωπον . . .

ὡς καὶ ἐκ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς πρὸς τὸν Εὔδημον, οὗ τινος τὴν καρδίαν ἀφοῦ πρῶτον τὰ βέλη τοῦ ἔρωτος διετρύπησαν, τελευταῖον καὶ αὐτὸ τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Εὐάδνης διέσχισεν, ἅμα ἐτόλμησε νὰ ἐπιθέσῃ βέβηλον κατ' αὐτῆς χεῖρα.

Ἐν γένει δὲ ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφάνισις ἱεροδούλων ἢ ὁμοίας διαγωγῆς προσώπων, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι ἀποδοκιμαστέα ἐὰν πρὸς ὑψηλότερόν τινα τείνῃ σκοπόν. Παραλείποντες τὰ ἄπειρα παραδείγματα ἅτινα καὶ ἡ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων Γαλλικὴ δραματοποιΐα καὶ τὰ προγενέστερα τῶν Γερμανῶν καὶ Ἄγγλων δράματα προσφέρουσιν, ἀναφέρομεν τὸ νεώτερον πολυθρύλλητον Γερμανικὸν δρᾶμα « *Ὁ μονομάχος τῆς Ῥαβέννης* », τοῦ ὁποίου ὁ ἥρως ἐντρυφῶν εἰς τὸν ἔρωτα ἑταίρας τινος ἀνθοπώλιδος, κωφεύει εἰς τὰς παραινέσεις τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν φωνὴν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Οὐδεὶς ὅμως ἐφαντάσθη ἕνεκα τούτου νὰ κατηγορήσῃ τὸν ποιητὴν ὡς τὰ χρηστὰ προσβάλλοντα ἤθη.

Ἡ Εὐάδνη δύναται δικαίως νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς νεάνιδας ἐκείνας, αἵτινες ἐδέσμευσαν τὰς καρδίας ἡρώων τινων τοῦ δράματος, πρὸς τὴν Ὀφέλιαν τοῦ Ἀμλέτου, πρὸς τὴν Κλαρίσκην τοῦ Ἐγμόνδου, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ἔρως ἐναυάγησεν ἐντὸς τῆς τρικυμιώδους τοῦ ἥρωος καρδίας, καὶ μεταξὺ τῶν σκοπέλων οὓς οὗτος ὤφειλε νὰ διέλθῃ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ εἰς ὃν παρὰ τοῦ ποιητοῦ ὡρίσθη· τούτου ἕνεκα δὲν δυνάμεθα νὰ κατηγορήσωμεν καὶ τὸν Λυκόφρονα ἐπὶ ψυχρότητι περὶ τὰς ἐρωτικὰς αὐτοῦ σχέσεις μετὰ τῆς Εὐάδνης.

Ἡ τοῦ Λυκόφρονος ἀδελφὴ Κλεοβουλίνη ἀνήκει μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τοῦ δράματος προσώπων. Ἡ ἀθώα αὕτη καὶ εὐγενὴς νεᾶνις ἐχαρακτηρίσθη ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ διαγωνισμοῦ ὡς ἀπειθὴς εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ πατρός της, ἐν ᾧ ῥητῶς λέγει· « *ἀλλὰ εἰς τοῦ πατρὸς ὀφείλω τὰς διαταγὰς νὰ ὑπακούσω,* » καὶ ὡσοίονεὶ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν κυριῶν τῶν νῦν ἐπικαλουμένων femmes émancipées, διότι ἐν συμποσίῳ ἀνδρῶν μετὰ τοῦ παρασίτου Χρέμητος ἀθώους τινας ἀνταλάσσει ἀστεϊσμούς. Τὸ δὲ χείριστον πάντων, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν συντελεῖ εἰς τὴν περιπλοκὴν ἢ λύσιν τοῦ δράματος, εθεωρήθη διὰ τὴν ὀκνηρίαν της ταύτην ἀξιοτιμώρητος καὶ διὰ τοῦτο ἀποκλειστέα τῆς σκηνῆς. Οὐχὶ τοσοῦτον ὑπὸ ἱπποτικῶν πρὸς αὐτὴν αἰσθημάτων κινούμενοι, ἀλλὰ μᾶλλον χάριν τῆς ἀληθείας συνηγοροῦντες, τολμῶμεν νὰ λάβωμεν καὶ τὴν ἀτυχῆ ταύτην βασιλόπαιδα ὑπὸ τὴν προστασίαν ἡμῶν. Ἡ Κλεοβουλίνη ἀνήκει, ὡς εἴπομεν, μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τοῦ δράματος προσώπων· ἐπομένως ἂν καὶ δὲν φέρει ἐπὶ τοῦ τρυφεροῦ αὐτῆς προσώπου τὴν προσωπίδα πρωταγωνιστρίας, χρησιμεύει ὅμως ὡς σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ, δι' ὃ ποτὲ μὲν ἀποτείνεται πρὸς τὸν πρῶτον ἱκετεύουσα αὐτόν, ποτὲ δὲ περιθάλπει καὶ παρηγορεῖ τὸν δεύτερον, καὶ τέλος παρίσταται ὡς πρέσβις τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ τῷόντι αὕτη ἦτο τὸ ἁρμοδιώτερον πρόσωπον ὅπως ἐπιτύχῃ πᾶσαν πιθανὴν συνδιαλλαγὴν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὅθεν δὲν διστάζομεν νὰ συγκαταριθμήσωμεν καὶ αὐτὴν μεταξὺ τῶν ὁπωσδήποτε ἐνεργῶν τοῦ δράματος προσώπων.

Περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Κυψέλου, ἀδελφοῦ τοῦ Λυκόφρονος, καὶ εἰς τὸν παράσιτον Χρέμητα, ὧν ὁ μὲν ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅπως καὶ τὰ πολυτελῆ σκεύη τὰ τὴν τράπεζαν κοσμοῦντα ὡς ἀναγκαῖον παράρτημα παντὸς συμποσίου, παρὰ τῷ ἑτέρῳ δὲ ἂν οὐχὶ ἐκ τῶν λόγων, τοὐλάχιστον ἐκ τῆς ἀπραξίας ἐν ᾧ τοσαῦτα ἐν τῇ πατρικῇ συμβαίνουσιν οἰκίᾳ, ἀνακαλύπτομεν τὰ ἴχνη τῆς μωρίας αὐτοῦ. Ἴσως ὁ ποιητὴς κατ' ἀντίστροφον λόγον ἠθέλησε νὰ φανῇ πιστὸς ὀπαδὸς τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος, ὅτι ἐκ τῶν πράξεων εἰκάζεται ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τῶν προσώπων τοῦ δράματος.

Ὁ ἀοιδὸς Ἀρίων ὅστις ἀπὸ τῆς πρώτης πράξεως ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ψάλλων, ἦν εἷς ἐκ τῶν συνήθων τοῦ Περιάνδρου, καὶ ὡς τοιοῦτος παρίσταται παρὰ τοῦ ποιητοῦ· ὅπως τὴν Εὐάδνην ἡ πιστὴ αὐτῆς τροφὸς Ἀρσινόη συνοδεύει, οὕτω καὶ τὸν Περίανδρον ὁ διθυραμβοποιὸς οὗτος. Ὁ Ἀρίων ὡς θεόπνευστος ὑπενθυμίζει τῷ τυράννῳ τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς ὀφειλόμενον σέβας καὶ προμηνύει τὴν μῆνιν αὐτῶν. Εἶναι μὲν πρόσωπον πάντη ἄσχετον πρὸς τὴν περιπλοκὴν καὶ λύσιν τοῦ δράματος, χρησιμεύει ὅμως διὰ τῶν ὡραίων καὶ κομψῶν διθυράμβων οὓς ψάλλει, ὅπως κατὰ τὰ διαλείμματα τῆς πράξεως εὐφρόσυνον τῆς ἀκροωμένοις ἀναψυχὴν παράσχῃ. Ἀλλ' οἱ διθύραμβοι αὐτοῦ εἰσὶ τῷόντι κατώτεροι τῶν τοῦ ἀληθοῦς Ἀρίωνος, διότι ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἤρεσκον καὶ εἰς ἰχθύας, οὗτοι οὐδὲ τοῦ ἐπαίνου χερσαίων δικαστῶν ἐπέτυχον. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀρίωνος ἀνακαλύπτομεν καὶ ἕτερόν τι λίαν περίεργον οὐχὶ ὅμως καὶ πρωτοφανὲς ἐν τῇ ποιήσει. Ὅπως πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων ζωγράφων ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ μεγαλοφυοῦς Φειδίου ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτῶν παρεισάγουσί που καὶ τὴν ἰδίαν μορφήν, οὕτω καὶ ἐν πολλοῖς τῶν ὕμνων οὓς ὁ Ἀρίων ψάλλει, ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θέλει ἀναγνωρίσει τὴν ἀτομικότητα αὐτὴν τοῦ ποιητοῦ κατοπτριζομένην. Πλὴν ἐὰν ὁ Φειδίας τούτου ἕνεκα ὡς ἀσεβῶν κατηγορήθη, δυνάμεθα ἄραγε καὶ ἡμεῖς ἑπόμενοι τοῖς προγόνοις νὰ προσάψωμεν τῷ ποιητῇ τοὐλάχιστον τὸν μῶμον ὑπερμέτρου ἐγωϊσμοῦ, ἐν ᾧ βλέπομεν ὅτι τὸ τοιοῦτον χρησιμεύει ὅπως ὁ ποιητής, ὑπὸ εὐγενοῦς αἰσθήματος εὐγνωμοσύνης ἐμπνεόμενος, ῥίψῃ ἄνθη τινὰ εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ὅστις ὡς λέγει·

« Τῆς λύρας μου τ' ἄτεχνα κρούσματ' ἀκούων
Πολλάκις ἐκεῖνος μὲ δάκρυ στοργῆς
Μ' ἠσπάζετο κ' ἔλεγεν· « Εἴθε, Ἀρίων,
Νὰ στέψῃ τὴν λύραν σου μὲ Παρνασσοῦ
Ὁ Φοῖβος ἀμάραντον δάφνην. »

Τίς ἦτο δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος νομίζομεν περιττὸν νὰ εἴπωμεν, ἀφοῦ καὶ ὁ ποιητὴς αὐτὸς δὲν ἀναφέρει, διότι

« Τὸ ὄνομά του μένει ἀνεξάλειπτον
Εἰς τὴν καρδίαν ὅσων τὴν σοφίαν του
Καὶ τὴν μεγάλην του ψυχὴν ἐγνώρισαν. »

Μέχρι τοῦδε ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὴν περιγραφὴν ἑκάστου τῶν κυριωτέρων τοῦ δράματος τούτου προσώπων, ἐθεωρήσαμεν δὲ ταῦτα ἕκαστον ἰδιαιτέρως ὡς ἀποτελοῦν αὐτοτελῆ τινα εἰκόνα. Ἐὰν ὅμως ἀτενίσωμεν εἰς ὁλόκληρον τὸ σύμπλεγμα τῆς τραγῳδίας ταύτης, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ποιητὴς λίαν ἐπιτυχῶς τοὺς τῆς δραματικῆς ποιήσεως κανόνας ἐφήρμοσε, καὶ τὰ μάλιστα ἐξησκημένος φαίνεται περὶ τὴν σκηνικὴν διαῤῥύθμισιν. Τὴν τριπλῆν ἑνότητα τῆς πράξεως, τοῦ τόπου καὶ χρόνου δὲν ἐκλαμβάνει ὥς τι ἐξωτερικὸν, ἀλλὰ περιορίζει ἐν τῇ ἰδέᾳ μόνον ἥτις τὴν βάσιν τοῦ δράματος ἀποτελεῖ, καὶ κατὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τῶν τε ἡμετέρων ἀρχαίων κλασικῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας. Μέγας δὲ ὀφείλεται τῷ ποιητῇ ἔπαινος διότι πρῶτος ἐγκατέλιπε τὴν μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσαν Γαλλικὴν δραματοποιΐαν, ἥτις περιωρίσθη εἰς τὴν κατὰ γράμμα μόνον ἐφαρμογὴν τῶν Ἀριστοτελείων περὶ δράματος κανόνων, καὶ διὰ τοῦτο παρεξετράπη εἰς ἀφῃρημένην τῶν ἀρχαίων ἀπομίμησιν. Πρὸς τούτοις ὁ ποιητὴς φαίνεται μετὰ σπουδῆς ἀποφεύγων τὰς στομφώδεις καὶ παρατόλμους παραβολὰς, τὰς συνήθως ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἡμετέροις ποιηταῖς, οἵτινες τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐννοιῶν διὰ πλούτου λέξεων νὰ καλύψωσιν ἀγωνίζονται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τραγῳδία αὕτη περιέχει μονολόγους τινὰς λίαν ἐκτεταμένους, ὅτι οἱ διάλογοι ἐνίοτε φέρουσιν ἀκατεργάστους, ἀμαλλάκτους καὶ οἱονεὶ πηκοειδεῖς τὰς ἐννοίας, οὐχ ἧττον ὅμως αἱ μερικαὶ αὗται ἐλλείψεις δὲν δύνανται νὰ ἐπισκιάσωσι τὴν ἀξίαν τοῦ ὅλου ἔργου, ὅπερ δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄριστος οἰωνὸς τῆς παρ' ἡμῖν ἀναπτύξεως τῆς δραματικῆς ποιήσεως.

К. Ν. К.

(*) ΣΗΜ. ΔΙΕΥΘ. Ἡ ἀνωτέρω βιβλιογραφία ἀντιβαίνει ἄντικρυς εἰς τὴν γνώμην δύο ἐπὶ τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ ἐπιτροπῶν, ὧν μέλη ὑπῆρξαν οἱ δύο πρῶτοι τῶν συντακτῶν τῆς « Πανδώρας. » Δὲν ἐδιστάσαμεν ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν καὶ δημοσιεύσωμεν αὐτὴν, διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν τὸ περιοδικὸν τοῦτο θεωροῦμεν ὡς ἄλλο δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἐπιτρέπον πᾶσαν ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ λογικὴν συζήτησιν γινομένην, ὡς ἡ προκειμένη διατριβὴ, μετ' εὐσχημοσύνης. Τὴν τοιαύτην δὲ συζήτησιν οὐ μόνον δὲν ἀποκρούομεν ἀλλὰ καὶ ἐπιζητοῦμεν χάριν τῆς ἀληθείας, γινώσκοντες ὅτι οὐδεὶς ἀλάνθαστος. Ἀποστρεφόμεθα ὅμως τὴν ἀσχήμονα, ὁσάκις μάλιστα ὁ γράφων τάσσεται μετὰ τῶν λογίων. Ἡ ὕβρις οὐ μόνον δὲν ἐνισχύει τὸ ἐπιχείρημα, ἀλλὰ καὶ ἐξασθενίζει αὐτὸ, ἀποδεικνύουσα καὶ ὅτι ὁ ἐκπαιδεύσας τὸν νοῦν ἠμέλησε νὰ ἐκπαιδεύσῃ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὅτι τὰ γράμματα ἄνευ χρηστότητος ὀλεθριώτατά εἰσι καὶ πρὸς τὸν διδαχθέντα αὐτὰ καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν ἐν ᾗ ζῇ καὶ πράττει, πάντες οἱ σοφώτεροι τῶν ἡμετέρων προγόνων, οἷοι Σωκράτης, καὶ Πλάτων, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Ἰσοκράτης, καὶ Πυθαγόρας ἐφρόντισαν νὰ καταδείξωσι πολλάκις. Λυπηρότατον δὲ ἐὰν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, οἱ ἀναγινώσκοντες καὶ ἐννοοῦντες τὰ συγγράμματα ὅσα ἐκεῖνοι κατέλιπον, δὲν ὠφελοῦνται καὶ ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς θείων παραγγελμάτων. « Πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία οὐ σοφία φαίνεται. » Οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε φήμην σοφοῦ ἀποκτῶμεν θρασέως λέγοντες. « Εἰ βούλει καλῶς ἀκούειν, μάθε καλῶς λέγειν, μαθὼν δὲ καλῶς λέγειν μάθε καλῶς πράττειν, καὶ οὕτω καρπώσῃ τὸ καλῶς ἀκούειν. »

ΙΒΑΝ,

Ἡ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΛΩΤΟΣ ΡΩΣΟΥ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 260 καὶ 261.)

ΣΤ'.

Οἱ εἵλωτες ἐκδικοῦνται.

—ooo—

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ ταλαίπωρος Ἰβὰν ὑποχείριος νέου δεσπότου! Θὰ εἶναι ἆρά γε τραχὺς ἢ γλυκὺς ὁ δεσπότης οὗτος; Ὁ Ἰβὰν ἀδιαφορεῖ περὶ τούτου· λυπεῖται μόνον εἰς ἄκρον ὅτι ἐχωρίσθη βιαίως ἀπὸ τὸν προστάτην καὶ φίλον του, τὸν κόμητα Ἀβασέρ.

Ὁ πρίγκηψ ὅμως Μιχαὴλ ζητήσας τὸν Ἰβὰν οὐδένα κακὸν σκοπὸν εἶχε κατ' αὐτοῦ· ἠθέλησε μᾶλλον νὰ καταδείξῃ τὸ δικαίωμά του καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν φιλαυτίαν του. Δὲν ὑπέφερε νὰ βλέπῃ τὸν κόμητα Ἀβασὲρ ἐγκαυχώμενον ἐπὶ ἀνθρώπῳ εἰς ἄλλον ἀνήκοντι. Ὑπεδέχθη λοιπὸν τὸν Ἰβὰν εὐγενῶς, βεβαιώσας αὐτὸν περὶ τῆς καλῆς του προαιρέσεως, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν ὠφελημάτων ὅσων ἀπέλαυε παρὰ τῷ πρώην κυρίῳ του θὰ ἐστερεῖτο παρ' αὐτῷ.

— Μιχαὴλ Πέτροβιτς, ἀπεκρίθη ὁ Ἰβὰν, δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἡ τύχη μου κεῖται εἰς τὰς χεῖράς σας· ὅθεν ὅλας σας τὰς ἐπιθυμίας θὰ θεωρῶ ὡς ἄλλας προσταγάς.

Ἡ λακωνικὴ αὕτη ἀπάντησις δὲν ἤρεσε πρὸς τὸν πρίγκηπα, ὑποπτευθέντα μάλιστα τὸ ταπεινὸν ὕφος μὲ τὸ ὁποῖον ἐδόθη ἡ ἀπόκρισις. Συνειθισμένος νὰ βλέπῃ τοὺς *μουζίκους* του τρέμοντας, μὲ κεφαλὴν νεύουσαν καὶ γονυπετοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ φέροντας ἐπὶ κεφαλῆς τὰς ἐγγράφους αἰτήσεις των, δὲν ἤρεσε τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀξιοπρεπὲς ἐκεῖνο ἦθος. Ἄλλως τε ὁ Ἰβὰν εἶχε πρὸς τοῖς σπανίοις αὐτοῦ φυσικοῖς προτερήμασι καὶ σπανίαν ἀνατροφὴν, καὶ ὡμοίαζε μᾶλλον ἀριστοκράτης ἢ υἱὸς χωρικοῦ· καὶ τοῦτο δυσκόλως ἔφερεν ὁ πρίγκηψ, διότι ᾐσθάνετο ὅτι εὑρίσκετο ἀπέναντι φύσεως ἀτιθάσσου, καὶ ὅτι ἡ ὑποταγὴ εἰς ἣν αὕτη θὰ ὑπεβάλλετο, δὲν θὰ ἦτο ἑκουσία.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Ἰβὰν κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ κυρίου του ἠσχολήθη εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοσοῦτον ἐπέτυχεν ἐντὸς ὀλίγου ὥστε ὁ πρίγκηψ τὸν ἐσυγχάρει. Ἀλλ' ἦτο δυνατὸν νὰ εὐχαριστῆται ἔξοχος μουσικὸς εἰς τὴν διεύθυνσιν χωρικῶν τινων ψαλτῶν; Καὶ ὅμως ὁ Ἰβὰν δὲν θὰ ἐγόγγυζεν ἐὰν ἡ ἀνάμνησις τοῦ τελευταίου αὐτοῦ βίου δὲν ἐπανήρχετο συχνὰ εἰς τὸν νοῦν του. Πλὴν τούτου ἡ εἰκὼν τῆς Μάσας οὐδὲ στιγμὴν ἐμακρύνετο ἀπὸ τὴν φαντασίαν του· τὴν ἔβλεπε κατ' ὄναρ, τὴν ὠσφραίνετο ὀσφραινόμενος τὰ ἄνθη, καὶ ἤκουε τὴν φωνήν της ἀκούων τὰ δένδρα κελαρύζοντα, καὶ ψιθυριζούσας τὰς πηγὰς, καὶ τὰ πτηνὰ κελαδοῦντα. Εἰς μάτην ἔφερε κατὰ νοῦν τὸ εὐτελὲς τῆς θέσεώς του, εἰς μάτην διελογίζετο ὅτι μωρὸν ἦτο

τὸ πάθος του, εἰς μάτην ἐπροσπάθει νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἡ Μάσα, καίτοι ἔχουσα ἀγαθὴν προαίρεσιν πρὸς τὸν προστατευόμενον ἀπὸ τὸν κόμητα Ἀβασὲφ, δὲν κατέβαινεν ὅμως μέχρι τοῦ εἵλωτος τοῦ πρίγκηπος Μιχαήλ· ὅλαι αὐταὶ αἱ σκέψεις, εἰς τὰς ὁποίας νοῦς ψυχρὸς θὰ ἐνέδιδεν ἴσως, ἐματαιοῦντο πρὸ τοῦ πάθους του.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦτα πάσχων κατετήκετο, ἦλθεν εἴδησις ὅτι ὁ κόμης Ἀβασὲφ ἔμελλε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν πρίγκηπα· ἀνεσκίρτησε λοιπὸν ὑπὸ χαρᾶς, διότι δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ προστάτης του τὸν ἠγάπα πάντοτε, καὶ ἤλπιζεν ὅτι ὁ πρίγκηψ δὲν ἤθελεν ἀντισταθῆ εἰς τὴν ἐπιῤῥοήν του. Ἔχαιρε δὲ ἔτι μᾶλλον, διότι ὁ κόμης εἰδοποίησεν ὅτι ἔμελλε νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν Μάσαν. Ὁποία γλυκεῖα ἀκτὶς ἡλίου μεταξὺ τοῦ σκότους τῆς ζωῆς του!

Ὁ δὲ πρίγκηψ Μιχαὴλ καταστείλας τὴν κατὰ τοῦ κόμητος Ἀβασὲφ ἀντιπάθειάν του, τὸν ὑπεδέχθη λαμπρῶς. Ἤθελε δὲ καὶ νὰ φανῇ εὐγενὴς πρὸς νέαν τῆς ὁποίας τὸ κάλλος τὸν ἐξέπληξεν ὅτε τὴν εἶδε κατὰ πρῶτον. Ὅθεν ὡς ἡμέρα πανηγύρεως παρῆλθεν ὁ καιρὸς ὅλος καθ' ὃν ἔμειναν εἰς τὴν ἐξοχήν του. Ἐπειδὴ δὲ ἐγνώριζε τὴν κλίσιν τοῦ κόμητος, ἐπροσκάλεσεν ὅλους τοὺς πέριξ μουσικοὺς, ὥστε καθ' ἑκάστην μετὰ τὸ γεῦμα συνεκροτεῖτο μουσικὴ συμφωνία διευθύνοντος τοῦ Ἰβάν. Ὁ κόμης ἐφαίνετο πολλὰ εὐχαριστημένος, καὶ ἐξεθείαζε τὴν μεγαλοπρεπῆ φιλοξενίαν. Ὁσάκις δὲ εὑρίσκετο μόνος μετὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, ὡμίλει περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἰβάν· ὁ πρίγκηψ ὅμως ἢ ἐσιώπα, ἢ ἀπέφευγεν ἐπιτηδείως ν' ἀπαντήσῃ στρέφων ἀλλαχοῦ τὸν λόγον.

Αἱ περιποιήσεις τοῦ πρίγκηπος πρὸς τὴν Μάσαν ἦσαν πολὺ ἐνθερμότεραι. Ὅσον τὴν συνανεστρέφετο, τόσον πλέον ᾐσθάνετο πρὸς αὐτὴν ζωηροτέραν φιλίαν, καταντήσασαν μέχρι τέλους εἰς πάθος. Καὶ βεβαίως θὰ ἐζήτει αὐτὴν εἰς γάμον, ἐὰν ἐδύνατο νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ κόμητος· ἀλλ' οὗτος ἐσιώπα ὡς πρὸς τοῦτον, ὅσον καὶ ἐκεῖνος ὡς πρὸς τὸν Ἰβάν.

Ὅπως δήποτε δὲν ἔκρυπτε πρὸς τὴν Μάσαν τὸ αἴσθημά του. Καὶ ἔβλεπε μὲν ὅτι ἀνταπεκρίνετο μετὰ ψυχρότητος, καὶ ὅτι ὁσάκις ἀπήντα τὸν Ἰβὰν ἡ ὄψις της ἠλλοιοῦτο καὶ ἠκτινοβόλουν οἱ ὀφθαλμοί της· ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῇ ὅτι θυγάτηρ εὐγενοῦς, ἤθελεν ἀτιμάσει καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειάν της δίδουσα τὴν καρδίαν της εἰς ταπεινὸν εἵλωτα; ὅθεν ἐσιώπα προσδοκῶν.

Μίαν τῶν ἡμερῶν ἐνῷ διέβαινε διά τινος αἰθούσης, ἤκουσε πλησίον παραθύρου ψιθυρισμοὺς, καὶ μετ' αὐτοὺς ἀσπασμὸν χειρός. Καὶ στραφεὶς εἶδε τὸν Ἰβὰν καὶ τὴν Μάσαν. Συνοφρυωθεὶς ἀμέσως καὶ μόλις γενόμενος ἐγκρατὴς τῆς ὀργῆς του, μετέβη εἰς τὸν θάλαμον τοῦ κόμητος.

— Φίλτατε κόμη, εἶπε μὲ τόνον φωνῆς τὸν ὁποῖον ἐπροσπάθει νὰ καταστήσῃ ἀτάραχον, ἔρχομαι νὰ ζητήσω ἀπὸ τὴν ἐξοχότητά σας μεγίστην χάριν· ἔρχομαι νὰ σᾶς ζητήσω τὴν Μάσαν Νικολαέβναν· τὴν ἀγαπῶ καὶ εὐτυχέστατος θὰ λογισθῶ ἀφιερόνων εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν μου.

— Φίλτατε πρίγκηψ, ἡ αἴτησίς σας ἦτον ἀπροσδόκητος, καὶ ἂν καὶ εἶναι ἐντιμοτάτη εἰς ἡμᾶς, ἔχω ἀνάγκην πρὶν σᾶς ἀποκριθῶ νὰ σκεφθῶ. Μὲ φαίνεται πρὸς τούτοις ἀναγκαῖον νὰ ἐρωτήσω καὶ τῆς Μάσας τὴν γνώμην, διότι δὲν θέλω νὰ τὴν ὑπανδρεύσω χωρὶς τὴν συγκατάθεσίν της.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ πρωΐας αἱ ἅμαξαι τοῦ κόμητος ἦσαν ἕτοιμαι εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεχώρησε, χωρὶς κἂν νὰ ἔλθῃ ὁ πρίγκηψ ἵνα τὸν ἀποχαιρετίσῃ. Ἡ Μάσα εἶχεν ἀποκριθῆ ὅτι ἀξιόλογος μὲν ἦτο ὁ πρίγκηψ, ὅτι ὅμως δὲν ᾐσθάνετο πρὸς αὐτὸν τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ αἰσθάνεται πρὸς τὸν σύζυγόν της.

Ταύτην τὴν ἀπάντησιν ἀκούσας ὁ πρίγκηψ κατεβλήθη, θεωρήσας προσβεβλημένην καὶ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸν αἴσθημά του, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῶν ἐμποδίων κατέστη φλογερώτερον. Καὶ τίς ἦτο ὁ αἴτιος τῆς προσβολῆς ταύτης; Εἵλως, δηλαδὴ ὃν τὸ ὁποῖον ἐδύνατο νὰ συντρίψῃ ὡς σκώληκα ὑπὸ τὸν πόδα του.

Ἡ ὀργή του ἄρα ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος· δὲν ἀφῆκεν ὅμως αὐτὴν νὰ ἐκραγῇ· διότι ναὶ μὲν ὁ κόμης Ἀβασὲφ εἶχεν ἀναχωρήσει, εἶχεν ὅμως καίτοι μακρὰν τὸν ὀφθαλμὸν ἐπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαρτινὸφ αὐτὸς ἦτο ἄγρυπνος. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μεταχειρισθῇ πλάγια μέσα· ὅθεν ἀντὶ νὰ κατατρέξῃ ἀπ' εὐθείας τὸν Ἰβὰν τὸν ὁποῖον ἀπεστρέφετο, κατέτρεχε τὴν οἰκογένειάν του. Πέτρος ὁ πατήρ του, ὅστις διὰ κόπων πολλῶν καὶ χάρις εἰς τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ πρίγκηπος Π. εἶχεν ἀποκτήσει μικρὰν περιουσίαν καὶ ἔζη μετά τινος ἀνέσεως, καθυπεβλήθη αἴφνης εἰς ἀγγαρείας καὶ ἄλλας ἀπαιτήσεις· ὥστε μόλις ὀλίγας στιγμὰς τὴν ἑβδομάδα ἔμενεν ἐλεύθερος ἵνα ἐνασχοληθῇ εἰς τὰς ἰδίας του ὑποθέσεις. Διὰ τοῦτο ἀντὶ τῆς ἀνέσεως στερήσεις καὶ δυστυχία ἐπανῆλθον εἰς τὸν οἶκόν του. Εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Πέτρου ἐμπορευόμενος εἰς Ὀδησσὸν ἔστελλε συχνὰ εἰς αὐτὸν ἀξιόλογα βοηθήματα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέθανεν, ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ, προτείνας δικαίωμα δεσπότου, δικαίωμα καταχρηστικὸν τὸ ὁποῖον ὁ μὲν νόμος ἐπιτρέπει, ἀποκρούει δὲ ἡ συνήθεια, ἐκληρονόμησε τὴν περιουσίαν του. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἰβὰν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπώτεροι, κατετρέχοντο κατηγορούμενοι. Ταῦτα βλέπων ὁ ταλαίπωρος ἠδημόνει καὶ ἔπασχε. Πολλάκις τὰ θύματα τοῦ πρίγκηπος, φρονοῦντα ὅτι ὁ Ἰβὰν ἐξηκολούθει ν' ἀπολαύῃ τῆς εὐνοίας τοῦ κυρίου του, τὸν παρεκάλουν νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁσάκις ὅμως ἐτόλμησε νὰ ὑποβάλῃ μικράν τινα παράκλησιν, « φίλτατέ μου, ἀπεκρίνετο ὁ πρίγκηψ μετὰ οἰκειότητος, τί σὲ μέλει δι' αὐτόν; Σὲ ἀπατᾷ ἡ καλή σου καρδία· αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι συνειθισμένοι νὰ κλαίωνται, καὶ ὅ,τι καὶ ἂν κάμῃ τις δι' αὐτοὺς αἰωνίως θὰ παραπονῶνται. Μήπως ὁ *μουζίκος* εὐχαριστεῖται ποτέ; Παρατήρησε τὸν ἑαυτόν σου Ἰ-

βάν, δὲν εἶσαι εὐχαριστημένος; » Καὶ ταῦτα λέγων ἐγέλα σαρκαστικῶς.

Ἡ πρὸς τὸ κακὸν ὁδὸς εἶναι ὀλισθηρά· ἡ καταδίωξις ἥτις κατ' ἀρχὰς περιωρίσθη εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἰβὰν καὶ τοὺς συγγενεῖς του, ἐξετάθη μετὰ μικρὸν καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους εἵλωτας. Εἶδος παραφροσύνης ἐκυρίευσε τὸν πρίγκηπα Μιχαὴλ· ὁ χαρακτήρ του διεστράφη καὶ ἐξώκειλεν εἰς ἄπειρα ἀτοπήματα. Ὑποχρεωθεὶς ποτε ἕνεκα ὑποθέσεων νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ ἐπιστάτου Σάβλερ, ᾐσθάνθη πρὸς αὐτὸν ἀκατανίκητον συμπάθειαν. Αὐτὸς ἐγένετο καὶ φίλος, καὶ σύμβουλος καὶ πιστός του, καὶ κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἔπραττεν. Ὁ Σάβλερ ἔφερεν αὐτὸν εἰς μέρη ὅπου ἔπαιζον χαρτία, καὶ ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ ἔχασε μεγάλας ποσότητας, οἱ ταλαίπωροι εἵλωτές του ἐφορολογοῦντο ἀνηλεῶς. Τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα κτήματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοῦ πρίγκηπος Π . . . ἤκμαζον, κατήντησαν ἐλεεινά. Εἰς μάτην ἐγένοντο πολλαχόθεν προτροπαὶ καὶ παραινέσεις πρὸς αὐτόν, εἰς μάτην καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν εὐγενῶν τῆς ἐπαρχίας τὸν ἠπείλησε πολλάκις ὅτι θέλει τὸν βάλει ὑπὸ κηδεμονίαν, αὐτὸς ἠδιαφόρει. Ὁ Μαρτινὸφ, ὅστις πολλάκις καὶ αὐτὸς παρενέβη, ἰδὼν ἀποτυγχάνοντας τοὺς ἀγῶνάς του, ἀνεχώρησεν εἰς πόλιν τινὰ τοῦ Εὐξείνου, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

Ὁ Σάβλερ, ὅστις ἐγίνωσκεν ὅλα τὰ μυστικὰ τοῦ πρίγκηπος, δὲν ἠγνόει καὶ τὸν ἔρωτά του πρὸς τὴν Μάσαν καὶ τὸ μῖσός του πρὸς τὸν Ἰβάν. Καὶ ἐπινοήσας τρόπον σατανικὸν ὅπως παραδώσῃ ἐκείνην εἰς χεῖράς του, καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τούτου, εἶπε μίαν τῶν ἡμερῶν·

— Τί διστάζετε; ὁ Ἰβὰν αὐτὸς δὲν σᾶς ἀνήκει καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ εἵλωτες; Καὶ ἂν ἐμποδίζῃ τὰ σχέδιά σας, δὲν ἠμπορεῖτε νὰ τὸν ἐξορίσετε εἰς κανὲν ἀπόκεντρον χωρίον ὅπου νὰ γίνῃ τεχνίτης ἢ γεωργός;

— Ἀδύνατον,

— Καὶ διὰ τί; ἄφετε ἐμέ.

— Ἐπαναλέγω ὅτι εἶναι ἀδύνατον. Γνωρίζω τὸν Ἰβάν, θὰ εὕρῃ πάντοτε τρόπον ν' ἀποφύγῃ, καὶ ὁ κόμης Ἀβασὲφ θα τὸν ὑπερασπισθῇ.

— Καὶ τὸν ἀγαπᾷ πολὺ ὁ κόμης;

— Μάλιστα· πλὴν τούτου τὸν κατέστησε τόσῳ γνωστὸν εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὥστε ἐὰν παύσω ἀπὸ τὸ νὰ τὸν μεταχειρίζωμαι ὅπως σήμερον, θὰ σηκωθοῦν ὅλοι ἐναντίον μου, καὶ δὲν θὰ ἠμπορῶ πλέον νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν κόσμον· αὐτὸ δὲν μὲ συμφέρει.

— Ἂς τὸν ὑπανδρεύσωμεν λοιπόν.

— Τί τρέλα!

— Εἰπέτε μᾶλλον τί φρόνησις!

— Πῶς λοιπὸν καὶ μὲ ποίαν;

— Ἴσια ἴσια ἔχω εἰς τὴν οἰκίαν μου μίαν νέαν καταλληλοτάτην δι' αὐτόν. Εἶναι *δβορόβι* (*) τοῦ κόμητος, ὑπηρετοῦσα ἰδίως τὴν γυναῖκά μου. Ὀνομάζεται καὶ αὐτὴ Μάσα, εἶναι εἴκοσι χρόνων, καὶ εὔμορφη, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ εὐχαριστηθῇ ὑπανδρευομένη μὲ τὸν Ἰβάν.

— Δεν θὰ θελήσῃ ὁ Ἰβάν.

— Καὶ δὲν εἶσθε κύριος;

— Σᾶς εἶπα ὅτι δὲν μὲ συμφέρει νὰ μεταχειρισθῶ βίαν κατὰ τοῦ νέου αὐτοῦ. Καὶ μὲν θὰ εὐχαριστούμην ἂν ἐφοφοῦσε· χρεωστῶ ὅμως νὰ φανῶ εἰς τὸν κόσμον ὡς νὰ μὲ ἦτον ἡ ζωή του πολύτιμος ὅσον καὶ ἡ ἰδική μου. Ἔρχονται περιστάσεις, φίλε μου, κατὰ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ καταπίνωμεν πολλά.

— Ἂς μεταχειρισθῶμεν λοιπὸν ἄλλον τρόπον. Ἐντὸς τινων ἡμερῶν περιμένω τὸν Κ. Βουσλάγερ καὶ τὴν κόρην του διὰ νὰ περάσουν μέρος τοῦ φθινοπώρου εἰς τὴν ἐξοχήν. Ἐὰν ζητήσω τὸν Ἰβὰν νὰ ἔλθῃ μαζῇ μου βεβαίως θὰ εὐχαριστηθῇ· καὶ ἀφοῦ ἔλθῃ, εὐκόλως θὰ κατορθώσω νὰ λάβῃ σχέσεις ἀδιακόπους μὲ τὴν ὑπηρέτριαν Μάσαν, καὶ θὰ διαδώσω ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ὑπανδρευθοῦν. Ἐννοεῖτε τότε πόσον θὰ πειραχθῇ ἡ νέα Βουσλάγερ. Μετὰ ταῦτα ἐνῷ τινα ἡμέραν ὁ Κ. Βουσλάγερ θὰ χρειασθῇ τὸν Ἰβάν, ἡ σύζυγός μου θα προσποιηθῇ τὴν ἀσθενῆ, ἡ Μάσα Νικολαεβνα εἶναι πολλὰ καλὴ καὶ θὰ τρέξῃ νὰ τὴν περιποιηθῇ· τοῦτο ἔγεινε καὶ ἄλλοτε. Ὅθεν θὰ τὴν βάλωμεν εἰς τὰ δίκτυά μας· καὶ ἐπειδὴ θὰ κυνηγᾶτε κατὰ τύχην ἐκεῖ πέριξ, δὲν θὰ δυσαρεστηθῆτε νὰ βάλετε εἰς τὸ δισάκκισας καὶ μίαν πέρδικα ἀκόμη. Καὶ τότε μὴν ἀμφιβάλλετε ὅτι καὶ ὁ κόμης καὶ ὁ Βουσλάγερ θὰ σπεύσουν νὰ συγκατατεθοῦν εἰς ὅ,τι θέλετε.

Ὁ πρίγκηψ ἔσφιγξεν εὐγνωμόνως τὴν δεξιὰν τοῦ Σάβλερ διὰ τὸ εὐφυὲς ἐπινόημα.

Μετά τινας ἡμέρας ὁ Βουσλάγερ ἔφθασε μὲ τὴν θυγατέρα του. Ὁ Ἰβάν, τὸν ὁποῖον εἶχε παραλάβει ὁ Σάβλερ, ἔβλεπε κατ' ἀρχὰς μὲ πολλὴν εὐκολίαν τοὺς ἀρχαίους φίλους του. Συχνὰ ἐξήρχετο εἰς τὸν περίπατον ἢ καὶ συνέτρωγε μετ' αὐτῶν, ἐβοήθει τὴν Μάσαν εἰς τὰς μουσικάς της μελέτας, καὶ ἔμενε μόνος μετ' αὐτῆς. Ἐλησμόνησεν ὅλα ὅσα ὑπέφερε μετὰ τὸν χωρισμόν του ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἀνεζωπυρήθησαν αἱ ἐλπίδες του. Μικρὸν ὅμως κατὰ μικρὸν ἐγεννήθησαν ἐμπόδια μεταξὺ τῶν δύο νέων, σπανίως ἔβλεπον ἀλλήλους, ἡ μὲν Μάσα ἐλυπεῖτο καὶ ὠργίζετο, ὁ δὲ Ἰβὰν ἐπροσπάθει νὰ φέρῃ τὸν χωρισμὸν μετὰ καρτερίας. Ὅλα συνέτρεχον εἰς τὸ νὰ ἐνθυμίζωσιν ὅτι εἶναι εἵλως, καὶ ὅτι μάτην ζητεῖ νὰ μεταβάλῃ τὴν τύχην του. Ἀλλὰ πρὸ πάντων δὲν ἀνείχετο νὰ εὑρίσκεται εἰς συνάφειαν, ἕνεκα ὑπηρεσιῶν εἰς ἃς προσδιωρίσθη, μετὰ τῆς ὑπηρέτιδος Μάσης, τὴν ὁποίαν ἀπεστρέφετο. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἠγανάκτει καθόσον ἐμάνθανεν ὅτι ἡ φήμη συνήνωνε τὸ ὄνομά του μὲ τὸ τῆς νέας αὐτῆς, φήμη φθάσασα καὶ μέχρι τῆς κυρίας Βουσλάγερ, ἥτις συχνάκις ἔκλαιεν.

Ὁ κόμης Ἀβασὲφ ἐζήτει εἰδήσεις περὶ τοῦ Ἰβὰν ἀπὸ τὸν Βουσλάγερ δὶς καὶ τρὶς τῆς ἑβδομάδος. Δὲν ἐλησμόνησε τὸν ἀγαπητόν του μουσικόν, καὶ ἤλπιζε πάντοτε ὅτι μὲ ὅλην τὴν ἀντίστασιν τοῦ

(*) Ὑπηρέτις ἐκ τῶν λεγομένων femmes de chambre.

πρίγκηπος Μιχαήλ, θὰ κατώρθονέ ποτε νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς Πετρούπολιν. Ἴσως ἐπὶ τούτῳ ἦλθεν εἰς τὴν ἐξοχὴν ὁ Βουσλάγεφ μετὰ τῆς θυγατρός του. Ἡμέραν τινὰ ἔστειλε μέγαν φάκελον μουσικῆς, καὶ ἐζήτει τὴν περὶ αὐτῆς γνώμην τοῦ Ἰβάν. Ὁ Βουσλάγεφ ἐζήτησεν αὐτὸν ἀπὸ τὸν Σάδλερ, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ τὸν στείλῃ· ἠσχολήθη δὲ ἀμέσως εἰς τὴν ἐξέτασιν βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Μάσαν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο καταγινόμενοι ὁμοῦ καὶ οἱ δύο ἐπανέλαβον τὴν πρώτην γαλήνην, καὶ ἐλησμόνησαν καὶ πρίγκηπα Μιχαὴλ καὶ Σάδλερ. Ἀλλὰ μίαν τῶν ἡμερῶν ἦλθεν οὗτος εἰς τὴν οἰκίαν, ἔχων τὸ ἦθος περίλυπον.

— Τί ἔχεις, Σάδλερ; ἠρώτησεν ἡ Μάσα· μὴ σὲ συνέβη κανὲν δυστύχημα;

— Ἡ σύζυγός μου εἶναι ἄῤῥωστη, καὶ πολὺ, πρὸ δύο ἡμερῶν.

— Καὶ τί ἔχει;

— Δὲν ἠξεύρω, ὁ ἰατρός μας εἶναι τόσον ἐλεεινὸς ὥστε οὔτε αὐτὸς ἐννοεῖ· ἐὰν ἦτον ἐδῶ ὁ Μαρτινόφ. . . .

— Καὶ ἔρχεσαι νὰ ζητήσῃς τὴν συνδρομήν μας;

— Ναί, κυρία· ἄλλοτε εἰς ὁμοίαν περίστασιν ἐδείξετε τόσην ἀγαθότητα, ὥστε ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ μᾶς ἀφήσετε καὶ σήμερον.

— Βεβαίως καὶ μὲ εὐχαρίστησιν. Ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἔρχομαι.

Ὁ δὲ Σάδλερ ἀναχωρῶν ἐγέλα ὡς σατανᾶς· διότι τὸ σχέδιόν του ἐπέτυχε. Μετὰ μίαν ὥραν, τὸ ἄκακον ἀρνίον θὰ ἔπιπτεν εἰς τὰ δίκτυά του· ὁ λύκος ἐπεριφέρετο ἐκεῖ πέριξ, καὶ ἀνέμενε τὴν ὥραν νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἀρνίου.

Ἀλλ' ἡ ὥρα αὐτὴ δὲν ἔμελλε νὰ ἔλθῃ. Πρὸ πολλῶν ἡμερῶν οἱ εἵλωτες τοῦ κόμητος Ἀβασὲφ, μὴ ὑπομένοντες πλέον τὰς ἁρπαγὰς καὶ τὰς καταδυναστεύσεις τοῦ ἐπιστάτου του, συνέλαβον σκοποὺς στάσεως. Πολλάκις διὰ παρακλήσεων καὶ δι' ἀπειλῶν ἀκόμη, εἶχον προσπαθήσει νὰ τὸν ἐξευμενίσωσιν· αὐτὸς ὅμως ἐξ ἐναντίας ἐγίνετο σκληρότερος καὶ πλεονεκτικώτερος, καὶ τιμωρῶν τὴν αὐθάδειαν, ὡς ἔλεγε, τῶν εἱλώτων, ἔπραττε κατ' αὐτῶν τὰ πάνδεινα. Πόσοι ἐξέπνευσαν μαστιγούμενοι ἀπὸ αὐτόν! ναὶ μὲν ὁ νόμος ἐπιτρέπει εἰς τὸν κύριον νὰ μαστίζῃ τοὺς δούλους του, τιμωρεῖ ὅμως αὐστηρότατα αὐτὸν ἐὰν ὁ μαστιζόμενος ἀποθάνῃ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν μετὰ τὴν τιμωρίαν. Ἀλλ ὁ Σάδλερ ἠδιαφόρει, γνωρίζων ὅτι θὰ εὕρισκεν ἰατρὸν πρόθυμον νὰ βαπτίσῃ τὴν ῥάβδον ἢ τὴν μάστιγα καὶ νὰ τὴν ὀνομάσῃ ἀποπληξίαν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀπελπισία τῶν εἱλώτων τοῦ κόμητος Ἀβασὲφ εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον, εἶχον ἀποφασίσει νὰ στασιάσωσι τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα καθ' ἣν ἡ Κ. Βουσλάγεφ ἔμελλε νὰ μείνῃ πλησίον τῆς ἀσθενοῦς.

Ὅτε ἐσήμανεν ἡ δεκάτη τῆς νυκτὸς, κίνησίς της ἀσυνήθης ἐγένετο εἰς πᾶσαν *ἴσβαν*, ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες ἐξῆλθον ὡς φαντάσματα μεταξὺ τοῦ σκότους. Ὅλοι ἔφερον ὅπλα, οἱ μὲν πελέκεις οἱ δὲ δίκρανα, καὶ ἄλλοι παλαιὰ καὶ ἐσκωριασμένα πυροβόλα· ἀλλὰ καὶ δᾷδας ἐκ μαύρης ῥητίνης ἔφερον ὑπὸ τὸ ἔνδυμά των.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ σιωπὴ ἐπεκράτει εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Βουσλάγεφ· οὗτος μὲν κατεγίνετο εἰς ἀλληλογραφίαν, ὁ δὲ Ἰβάν, ἐκεῖ πλησίον, ἐπεθεώρει τὴν μουσικὴν τοῦ κόμητος. Καὶ παρὰ τῷ Σάδλερ ὡσαύτως ἐπεκράτει σιωπή· ἡ μὲν Μάσα ἠγρύπνει πλησίον τῆς ψευδοῦς ἀῤῥώστου, ὁ δὲ Σάδλερ καίτοι κατακλιθεὶς δὲν ἐκοιμᾶτο, ἀναλογιζόμενος μετὰ ἀνησυχίας τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιούσης, διότι τὴν ἐπαύριον ἔμελλε νὰ τελεσθῇ τὸ ἐπίβουλον σχέδιόν του.

Αἴφνης κραυγαὶ ἀντήχησαν πανταχοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον ἀναφθεῖσαι διὰ μιᾶς αἱ δᾷδες, ἔδειξαν περὶ τὴν κατοικίαν τοῦ Σάδλερ τεῖχος φλογῶν. Ἔβλεπες εἵλωτας πάσης ἡλικίας, ῥακενδύτας, πελιδνοὺς καὶ κατεσκληκότας ἕνεκα τῶν πολυχρονίων δεινῶν τὰ ὁποῖα ὑπέφερον. Οἱ ἄθλιοι αὐτοὶ, οἵτινες πρὸ ὀλίγου ἠσπάζοντο εὐπειθῶς τὴν χεῖρα τοῦ δημίου αὐτῶν, μετεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας εἰς ἄγρια θηρία διψῶντα αἷμα καὶ καταστροφήν.

Ἔντρομος ὁ Σάδλερ ἔτρεξε πρὸς τὸ παράθυρον καὶ ἰδὼν κάτω ὠχρίασεν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐστερεῖτο θάῤῥους, ἀνέλαβεν ἀμέσως τὴν ἀταραξίαν του καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν θύελλαν. Ἤνοιξε λοιπὸν τὸ παράθυρον καὶ ἔνευσεν ὅτι ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ· ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν ἤκουεν·

— Θάνατος! θάνατος! ἐκδίκησις!

Καὶ εὐθὺς ἐκρότησαν πολλὰ πυροβόλα· εἷς τῶν βραχιόνων καὶ τὸ μέτωπόν του ἐτραυματίσθησαν, καὶ αὐτὸς ἔπεσε. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐφόδου. Ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἡ οἰκία κατεπατήθη, ὁ Σάδλερ ἐδεσμεύθη, ἀπέσπασαν γυμνὴν σχεδὸν ἀπὸ τὴν κλίνην τὴν σύζυγόν του, ὡς καὶ γραῖαν θείαν καὶ ἀνεψιὰν συγκατοικούσας μετ' αὐτοῦ, πρὸς τούτοις δὲ καὶ δύο ἢ τρεῖς ὑπαλλήλους, τοὺς ὁποίους ὅλους δέσαντες καλῶς μετέφεραν εἰς τὴν αὐλήν.

Ἂς ἀποστρέψωμεν τὸ πρόσωπον ἀπὸ τὰ ἀπεχθῆ γεγονότα τὰ μετὰ τὴν πρώτην ταύτην καταστροφήν. Ἐπεσώρευσαν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς συνέδεσαν οὕτως ὥστε νὰ φαίνωνται ὡς εἷς ὄγκος, καὶ ἐσχημάτισαν ἔπειτα περὶ αὐτοὺς χορὸν κυκλικὸν, ἀληθῆ χορὸν ἀνθρωποφάγων.

Ἄλλοι τινὲς χωρικοὶ λεηλατοῦντες τὴν οἰκίαν ἀνεβίβασαν ἀπὸ τὸ κατώγειον πίθον πλήρη ῥουμίου. Ὁρμήσαντες δὲ πάντες πρὸς αὐτὸν τὸν ἤνοιξαν καὶ ἐμεθύσθησαν. Ἔκτοτε τὰ ὄργια ἐγένοντο θηριωδέστερα, καὶ οἱ στασιασταὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν σφαγήν.

— Ἔλεος! ἔλεος! ἀνέκραζον τὰ θύματα.

— Θάνατος! θάνατος! ἐκραύγαζον οἱ δήμιοι.

— Παιδία μου, φίλοι μου ὑπεψιθύρισεν ὁ Σάδλερ, σπλαγχνισθῆτέ μας. Σᾶς ἀποδίδω ὅ,τι σᾶς ἐπῆρα . . . Θὰ εἶμαι καλός . . . Θὰ σᾶς κάμω ὅλους εὐτυχεῖς.

— Ναί, τώρα τὰ λέγεις, σκύλε, ἀνέκραξε τὸ

πλῆθος, ἀφοῦ μᾶς κατέφαγες. Σιώπα ἄθλιε! Δὲν ἀκούεις τὸν διάβολον ὁ ὁποῖος σὲ ζητεῖ; δὲν θέλομεν νὰ τὸν ἀφήσωμεν χωρὶς τοιοῦτον καλὸν σύντροφον.

Καὶ λύσαντες τοὺς ταλαιπώρους τοὺς ἔρριπτον ἀπὸ χεῖρα εἰς χεῖρα ὡς σφαῖρας, καὶ τοὺς κατεκρεούργουν μὲ πελέκεις καὶ μὲ μαχαίρας.

— Ἂς ἰδῶμεν· ἔχει αὐτὴ καρδίαν; ἔχει ἐκεῖνος σπλάγχνα;

Καὶ μετ' ὀλίγον ἔβλεπες ἐσκορπισμένους εἰς τὴν γῆν κορμοὺς σωμάτων ἀμόρφους καὶ σάρκας καθημαγμένας. Ὅλοι εἶχον φονευθῆ πλὴν τοῦ Σάδλερ, τοῦ ὁποίου τὴν ζωὴν παρέτεινον ἐπίτηδες ἵνα τὸν βασανίσωσι περισσότερον. Ὅπως ζωογονηθοῦν μάλιστα αἱ δυνάμεις του ἔχυσαν ῥούμιον εἰς τὸ στόμα του.

Ἀλλ' ἰδοὺ φλόγες τρομεραὶ φωτίζουσι τὸν ὁρίζοντα· ἡ οἰκία τοῦ Σάδλερ καίεται καὶ καταρρέει· ἀπὸ πᾶν παράθυρον, ἀπὸ πᾶσαν θύραν ἐξακοντίζεται βρέμον τὸ πῦρ· οἱ ἵπποι καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ὅσα εὑρίσκοντο εἰς τὸ ἱπποστάσιον ὠρύοντο φρικωδῶς.

Καὶ ὅτε ὅλα κατεκάησαν καὶ κατέπεσαν, οἱ *μουζίκοι* ἠλάλαξαν ἐν θριάμβῳ· καὶ ἁρπάσαντες ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τὸ σῶμα τοῦ Σάδλερ, τὸ εταλάντευον ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

— Βλέπεις, ἔλεγον, τί ὡραῖον κρεββάτι σ' ἐτοιμάσαμεν; ἐδῶ θὰ κοιμηθῇς. Καλὴν νύκτα καὶ καλὸν ἐξημέρωμα!

Καὶ καγχάζοντες ἔρριψαν αὐτὸν μεταξὺ τῶν φλογῶν. Ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος ἀφῆκε φωνήν, καὶ ὡς ὄγκος λίθου κατέπεσεν εἰς τὸν κρατῆρα. . . . . .

Μετά τινας μῆνας ἔκτοτε μακρὰ σειρὰ ἁμαξῶν συνοδευομένων ὑπὸ Κοζάκων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν πολλοὶ ἁλυσίδετοι ἀνεχώρουν ἀπὸ Μόσχας εἰς Τοβόλσκ· ἦσαν δὲ κατάδικοι ἐξοριζόμενοι εἰς Σιβηρίαν. Ὁ καύσων ἦτο φλογερός. Ἐνίοτε αἱ ἅμαξαι ἐστέκοντο, καὶ οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι τῶν χωρίων ἔτρεχον νὰ ἐλεήσωσι τοὺς δεσμίους· διότι εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐγκληματίαι θεωροῦνται ἄξιοι ἐλέους, καὶ ὀνομάζονται *νέστ τζάστι λούδι*.

Μετὰ τῶν ἄλλων ἦσαν καί τινες, εἴκοσι περίπου, ἔχοντες τὸ ἦθος εὐσταθέστερον καὶ τολμηρότερον, καὶ κεκλεισμένοι ἐντὸς ἰδιαιτέρων ἁμαξῶν. Ὁ ἀξιωματικὸς ὁ συνοδεύων αὐτοὺς ἀπεκρίθη εἰς τὸν ἐρωτήσαντα, ὅτι ἦσαν οἱ πρωτουργοὶ στάσεως γενομένης εἰς τὰ κτήματα τοῦ κόμητος Ἀβασέφ, καταδικασθέντες εἰς ἰσόβια δεσμά.

Ζ'.

Ἐν τοσούτῳ τί ἀπέγεινεν ἡ Μάσα μεταξὺ τῶν φλογῶν καὶ τῶν φόνων; Ἡ θεία πρόνοια τὴν ἐσκέπεν. Ἐνῷ οἱ στασιασταί, πάλλοντες δᾷδας ἡτοιμάζοντο νὰ εἰσορμήσωσιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σάδλερ, αὐτὴ ἀφῆκε τὸν θάλαμον τῆς ἀσθενοῦς ἵνα ὑπάγῃ εἰς ἄλλο δωμάτιον εἰς ἀναζήτησιν ἀναγκαίου τινος πράγματος. Ἐκεῖθεν κατώρθωσε νὰ καταφύγῃ εἰς γωνίαν τινὰ τοῦ κήπου. Καὶ λειποθυμήσασα δὲν εἶδε τὰς εἰς τὴν παρακειμένην αὐλὴν αἱματηρὰς σκηνάς.

Πολλὰς ὥρας ὁ Ἰβὰν καὶ ὁ Βουσλάγεφ ἔτρεχον εἰς ἀνεύρεσιν τῆς ταλαιπώρου νέας· διότι αἱ κραυγαὶ τῶν στασιαστῶν, καὶ αἱ φλόγες τῆς πυρκαϊᾶς διαδοθεῖσαι μετὰ πολλῆς ὁρμῆς εἶχον καταταράξει καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ χωρίου κατοικοῦντας.

— Μάσα! Μάσα! ἀνέκραζον ἀπηλπισμένοι. Ἀλλ' οὐδεμία ἀπάντησις. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεγνώρισαν αὐτοὺς οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως, τοὺς ἐβοήθησαν ἵνα εὕρωσι τὴν νέαν.

Ἐπὶ τέλους φωνὴ χαρᾶς ἐξερράγη ἐκ τοῦ στήθους τοῦ Ἰβάν, διότι εἶχεν εὑρεῖ τὴν Μάσαν. Λειποθειμοῦσαν ἔτι ἀνεσήκωσεν αὐτὴν ὡς πτερόν, καὶ ὡς πτερὸν τὴν μετέφερεν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ πατρός της καὶ τὴν ἀπέθεσεν εἰς ἀνάκλιντρον.

Ἡ Μάσα ἀνέλαβε τὰς αἰσθήσεις της.

— Ἰβάν! — Ἰδοὺ ἡ πρώτη λέξις της.

Καὶ ἔπεσαν εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἦλθε καὶ ὁ Βουσλάγεφ, τὴν κόμην ἔχων ἄτακτον καὶ ἀγρίους τοὺς ὀφθαλμούς.

— Μάσα μου! Μάσα μου! ἀνέκραξε, καὶ κατεφίλει τὴν κόρην του κρεμαμένην ἤδη ἀπὸ τοῦ τραχήλου του.

— Αὐτός! ἐψιθύρισε δείξασα τὸν Ἰβάν, αὐτὸς εἶναι ὁ σωτήρ μου, ὁ ἄγγελός μου, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνήκω διὰ παντός!

— Ναί, τέκνον μου, ἀπεκρίθη ὁ πατὴρ κλαίων· ναί, ὁ Θεὸς νὰ σᾶς εὐλογήσῃ!

Καὶ κατησπάσθη πατρικῶς καὶ τοὺς δύο.

Ἰδοὺ λοιπὸν ἀπέτυχον ὅλα τὰ μηχανεύματα τοῦ πρίγκηπος Μιχαήλ· ὁ συνένοχός του δὲν ἔζη πλέον.

Πολλοὶ μῆνες παρῆλθον καὶ ὁ πλούσιος κληρονόμος τοῦ πρίγκηπος Π. εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ὀλέθριον ἐκεῖνο γεγονός· οὔτε ἔτρωγεν οὔτε ἐκοιμᾶτο, ἀλλὰ σιωπηλὸς καὶ κατηφὴς ἀπέφευγε τοὺς ἀνθρώπους, ἐπλανᾶτο εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ δὲν ἐτόλμα νὰ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὸν οὐρανόν. Καὶ ἀφοῦ ἐμετριάσθη ἡ πρώτη αὐτὴ ἀγωνία, ἄλλη πάλιν ἐγεννήθη εἰς τὴν καρδίαν του· δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς, παραβαίνων τὰ καθήκοντα κυρίου πρὸς εἵλωτας, ἐξετραχηλίσθη εἰς τόσας καταχρήσεις, καὶ πῶς αὐτὸς δίκαιος ἄλλοτε καὶ γενναῖος, κατήντησε τόσον χαμερπὴς καὶ ἄδικος. Ὀλίγον ὅμως διήρκεσεν ὁ ἔλεγχος οὗτος τῆς συνειδήσεως· ὅθεν κυμαινόμενος μεταξὺ διαφόρων αἰσθημάτων, ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν, καὶ ἀδυνατῶν νὰ κανονίσῃ σταθερῶς τὰ τῆς διαγωγῆς του, ἔπραττε κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἑκάστοτε διάθεσιν εἰς τὴν ψυχήν του.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Ἰβὰν ἐπανελθὼν εἰς Πετρούπολιν, ἀπέλαυεν εἴπερ ποτὲ τῆς εὐνοίας τοῦ κόμητος Ἀβασέφ. Ἐπανέλαβε δὲ καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐπάγγελμα, καὶ εὗρε τοὺς ἀρχαίους θαυμαστάς του ἔτι μᾶλλον ἐνθουσιῶντας, διότι ὁ κόμης, μαθὼν ἀπὸ τὸν Βουσλάγεφ τὰ διατρέξαντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς νέας ἐν καιρῷ τῆς σφαγῆς καὶ τῆς πυρκαϊᾶς, ἐνέκρινεν εἰ καὶ μετὰ δυσκολίας τὴν ἕνωσίν των.

Ὁ κόμης ἐνήργησε καὶ ἄλλο· ἐπειδὴ ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ τεταραγμένος, ὡς εἴδομεν, καὶ περίλυπος, δυσκόλως ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰβὰν, ἔγραφε πρὸς αὐτὸν συχνάκις προσπαθῶν νὰ ἑλκύσῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ εἵλωτος εὔνοιάν του. Ναὶ μὲν δὲν ἐφανέρωσε τὸ περὶ τοῦ γάμου μυστικὸν, ἀλλ᾽ ἔγραφεν ὅτι ἦτο ἴδιον καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς τιμῆς του νὰ μὴ ἔχῃ πλέον εἵλωτα ἄνθρωπον τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔπλασε δι᾽ ἄλλην τύχην, καὶ τὸν προέτρεπε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸς τοὺς γενναίους σκοποὺς τοῦ θείου του. Ἀλλὰ μέχρι τίνος ἐπετύγχανον αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἀκόμη τὸ ἠγνόει, διότι ὁ πρίγκηψ δὲν ἀπεκρίνετο ποτέ.

Καὶ ὅμως δὲν ἀπεθαῤῥύνετο ὁ κόμης· ἀλλ᾽ ἐπὶ τέλους θεωρήσας προσβλητικὴν τὴν τοιαύτην διαγωγὴν, καὶ ἐννοῶν ὅτι πρέπει ν᾽ ἀποφασισθῇ ὁριστικῶς τὸ πρᾶγμα ἐπέστειλε τάδε·

« Φίλτατε πρίγκηψ! Σᾶς ἔγραψα πολλὰς ἐπιστολὰς περὶ τοῦ Ἰβὰν, ἀλλὰ σεῖς δὲν μὲ ἀπεκρίθητε. Εἰς τί ν᾽ ἀποδώσω τὴν τόσην σιωπήν; Μὴ δὲν θέλετε πλέον νὰ ἔχετε σχέσιν μὲ τοὺς ἀνθρώπους; τούτου δοθέντος γνωρίζω πολλοὺς οἵτινες θὰ λυπηθῶσι πολύ· ὅταν εἶναί τις, ὅπως εἶσθε, νέος καὶ πλούσιος, ἔχει ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ἄλλους τὰς ὁποίας δὲν εἶναι κύριος ν᾽ ἀποβάλῃ. Ἀλλ᾽ ἡ ἐπιστολή μου δὲν ἀποβλέπει ὑμᾶς. Πολλάκις σᾶς ὡμίλησα διὰ τὸν Ἰβὰν, καὶ σᾶς εἶπα ὅτι ἔντιμον θὰ ἦτο πρὸς ὑμᾶς ὄχι μόνον τὸ νὰ τὸν μεταχειρισθῆτε ὅπως ἀξίζουσι τὰ προτερήματά του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἐλευθερώσετε. Τοῦτο ἀξιῶ καὶ σήμερον καὶ ἀπαιτῶ νὰ μοὶ ἀποκριθῆτε. Ἴσως εἶσθε ἀκόμη δυσηρεστημένος διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς διαγωγὴν τῆς Μάσας Βουσλάγερ. Βεβαιωθῆτε ὅτι τὸ κατ᾽ ἐμὲ ἐλυπήθην εἰς ἄκρον, καθόσον πολὺ ἐπεθύμουν νὰ σᾶς ἴδω μέλος τῆς οἰκογενείας μου καὶ σύζυγον τῆς νέας μου συγγενοῦς. Πλὴν τί νὰ γείνῃ; ἡ καρδία τῶν παρθένων εἶναι αἴνιγμα, καὶ ἔτι πλέον ἡ τῆς Μάσας· τίς θὰ ἐφαντάζετο ποτὲ ὅτι θὰ ἐπροτίμα μεγιστᾶνος ἕνα. . . . Ναὶ, διὰ τί νὰ σᾶς τὸ κρύψω; ἡ Μάσα θέλει σύζυγον τὸν Ἰβάν. Πῶς δὲ τοῦτο; μόνος ὁ Θεὸς τὸ γινώσκει. Τοῦτο μόνον ἠξεύρω ὅτι ὅτε ἔπαθεν ὅσα ἔπαθεν ὁ ταλαίπωρος ἐπιστάτης μου, ὁ Ἰβὰν ἔσωσε τὴν Μάσαν ἀπὸ θάνατον ἄφευκτον, καὶ ἔκτοτε ὡρκίσθησαν ἀμοιβαίαν πίστιν· ὁ δὲ Βουσλάγερ ἐπεκύρωσε τοὺς ὅρκους των, Τί νὰ γείνῃ λοιπόν; Γνωρίζω τὸν χαρακτῆρα τῆς νέας,καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι δὲν θὰ μεταβληθῇ ποτέ. ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ τὴν δώσω εἰς εἵλωτα; Καὶ ἂν δὲν ὑπανδρευθῇ τὸν Ἰβὰν,ποίαν ζωὴν θὰ ζήσῃ; Λοιπὸν, φίλτατε πρίγκηψ, ἡ ζωή μας, ὡς βλέπετε, κρέμαται ἀπὸ ὑμᾶς. Σᾶς ἐξέθεσα ἐν εἰλικρινείᾳ τὰ πράγματα· ἀπόκειται εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν φρόνησίν σας ν᾽ ἀποφασίσετε. Δὲν ἔχω τάχα δικαίωμα νὰ ἐλπίζω ὅτι δὲν θέλετε ἀποβάλει τὴν αἴτησίν μου; »

Μετὰ τρεῖς μῆνας ὁ κόμης ἔλαβε τὴν ἐφεξῆς ἀπάντησιν·

« Κ. Κόμη!

« Ἔλαβα τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν τιμῶσά με μοὶ ἔγραψεν ἡ ἐξοχότης σας· ἐντὸς τινων δὲ ἡμερῶν θὰ φέρω μόνος τὴν ἀπάντησιν ».

Τί σκοπὸν εἶχεν ἄρα μεταβαίνων εἰς Πετρούπολιν; Ἴσως οὐδ᾽ αὐτὸς τὸν ἐγνώριζε· δύο μόνον τῷ ἦσαν γνωστά· πρῶτον ὅτι ἐμίσει εἴπερ ποτὲ τὴν Ἰβὰν, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ ἔρως του πρὸς τὴν Μάσαν εἶχε κορυφωθῇ· ὥρας ὁλοκλήρους καθήμενος μόνος εἰς τὸν κοιτῶνά του ἐβυθίζετο εἰς λογισμοὺς ἀπορῶν τί νὰ πράξῃ.

Ἀλλ᾽ ἐπὶ τέλους ἰδέα τις νέα κατέβη εἰς τὴν κεφαλήν του.

« Ὁ Ἰβὰν, εἶπε καθ᾽ ἑαυτὸν, δὲν μὲ ἀνήκει; ἄρα ἄνευ ἐμοῦ οὐδὲν γίνεται· ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἐμποδίσω τὰ σχέδιά των, ἂς τὰ συντρέξω. Διὰ τί ὄχι; ἀφοῦ ἡ Μάσα ἀγαπᾷ τὸν Ἰβὰν εἵλωτα ὄντα, ἄρα δὲν ἀποστρέφεται τὴν τάξιν τοῦ εἵλωτος, ἀλλὰ τὸν βίον του. Ἐὰν λοιπὸν δείξω, χωρὶς ὅμως νὰ δώσω τὸν λόγον μου, ὅτι τὸν μεταχειρίζομαι ὅπως ὁ κόμης ἐπιθυμεῖ,καὶ ὅτι πιθανὸν νὰ τὸν ἀπελευθερώσω ἀργότερα, ὁ γάμος βεβαίως θὰ γίνῃ, καὶ τότε ἡ Μάσα εἶναι ἰδική μου· διότι τίς θὰ μ᾽ ἐμποδίσῃ νὰ ἀναλάβω τὰ ἐπὶ τοῦ Ἰβὰν δικαιώματά μου; Ὅ,τι καὶ ἂν κάμω ἔχω τὸν νόμον ὑπὲρ ἐμοῦ· ἡ σύζυγος ἀκολουθεῖ τὸν σύζυγον, καὶ ἡ Μάσα θ᾽ ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰβάν· θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὰ κτήματά μου ὅπου θὰ τὸν προσκαλέσω. Καὶ ἀφοῦ ἅπαξ ἔλθῃ εἰς χεῖράς μου, τίς θὰ τὸν ἀποσπάσῃ; Θὰ τὸν χωρίσω ἀπὸ τὴν γυναῖκά του, θὰ τὸν ἐξορίσω μόνον εἰς χωρίον μακρυνόν . . . καὶ ἡ ἀπουσία εἶναι μήτηρ τῆς λήθης . . . τίς ἠξεύρει; ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εὔθραυστος, καὶ τὸ μέλλον κρύπτει τόσα πράγματα ἀπρόοπτα.

Τοιαῦτα ἀναπολῶν ἀνεχώρησεν, ἦλθεν εἰς Πετρούπολιν, κατῴκησεν εἰς ξενοδοχεῖον, καὶ μετὰ μικρὸν μετέβη εἰς τοῦ κόμητος Ἀβασέφ.

Ὁ κόμης δὲν ἦτο εἰς τὴν οἰκίαν του, οὔτε ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπερίμενε τὸν πρίγκηπα, ἀφῆκεν ἐπιστόλιον δι᾽ οὗ τὸν παρεκάλει νὰ ὑπάγῃ τὸ ἑσπέρας εἰς τοῦ πρίγκηπος Ῥοκόφσκη ὅπου παριστάνετο δρᾶμα καὶ συνεκροτεῖτο χορὸς, καὶ ὅπου θὰ παρευρίσκετο καὶ αὐτός.

Σημειωτέον ὅτι ἐπισημοτάτη ἦτο ἡ ἑσπέρα ἐκείνη πρός τε τὸν πρίγκηπα Ῥοκόφσκη καὶ τοὺς προσκεκλημένους αὐτοὺς, διότι ἑωρτάζοντο τὰ γενέθλια τῆς πριγκηπίσσης, ὁ δὲ κόμης Ἀβασὲφ, καθὸ οἰκειότατος, εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ φέρῃ ὅντινα ἤθελεν.

Ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ὁ πλοῦτος ἦτο ἀνέκφραστος· ἀγάλματα, φυτὰ, δένδρα, μουσικαὶ, λυχνίαι πολυτιμότατοι, σμῆνος ὑπηρετῶν, ὅλα ἦσαν ἀντάξια ἡγεμόνος. Ὅτε ἔφθασεν ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ αἱ ἀπέραντοι αἴθουσαι ἦσαν σχεδὸν ἔρημοι· εἷς δὲ τῶν ὑπηρετῶν τὸν ὡδήγησεν εἴς τινα ἄλλην κειμένην ἀπώτερον καὶ μετεσκευασμένην εἰς θέατρον. Εἰς ταύτην εὑρίσκοντο οἱ προσκεκλημένοι. Μόλις δὲ εἰσῆλθεν ὁ πρίγκηψ, καὶ ἐπειδὴ εἶχε τελειώσει ἡ τελευταία πρᾶξις τοῦ δράματος, κατέπεσεν ἡ

αὐλαία, οἱ δὲ θεαταὶ ἐζήτουν χειροκροτοῦντες νὰ παρουσιασθῶσιν οἱ ὑποκριταί, ὁ συγγραφεὺς καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας.

Ἀνασυρθείσης τῆς αὐλαίας ὅλοι ἐφάνησαν· αἱ ἐπευφημήσεις ἐπανελήφθησαν καὶ πλῆθος ἀνθέων ἐῤῥίφθησαν ἐπ' αὐτῶν. Μόνος ὁ πρίγκηψ ἵστατο ἀκίνητος καὶ κάτωχρος, διότι εἶχεν ἰδεῖ τὸν Ἰβὰν καὶ τὴν Μάσαν, φοροῦντας πλουσιώτατα ἐνδύματα, πρώτους πάντων φανέντας εἰς τὴν σκηνήν.

Μετὰ μικρὸν τὸ πάθος του ἤρχισε νὰ ἀναγεννᾶται σφοδρότατον εἰς τὴν καρδίαν του, καὶ μόλις ἐκράτησεν ἑαυτοῦ ὅτε ὁ κόμης Ἀβασέφ, ἰδὼν αὐτὸν μακρόθεν τὸν ἐπλησίασε τείνας τὴν δεξιάν.

— Βλέπετε, εἶπε, Κ. κόμη, ὅτι ἐφύλαξα τὸν λόγον μου.

— Τέλος πάντων!

— Πρέπει νὰ εἶσθε εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἑορτήν, διότι . . . .

— Τῳόντι ἕως τώρα ὅλα ἔγειναν πολλὰ καλά, χάρις μάλιστα εἰς τοὺς νέους φίλους μας τὸν Ἰβὰν καὶ τὴν Μάσαν. . .

— Λυποῦμαι ὅτι ἔφθασα ἀργά.

— Πῶς δὲν τοὺς ἠκούσατε;

— Ὄχι.

— Λυποῦμαι. Ποτὲ εἰς τὴν Πετρούπολιν δὲν ἐδόθη ὁμοία συναναστροφή. Ἀφοῦ ὅμως εἶσθε ἐδῶ, θὰ σᾶς κρατήσωμεν ἀρκετὸν καιρὸν ὥστε νὰ ἴδητε ἄλλας ὁμοίας.

Ἐν τοσούτῳ ἡ μουσικὴ ἀνήγγειλε τὴν ἔναρξιν τοῦ χοροῦ, ὁ δὲ κόμης λαβὼν τὴν χεῖρα τοῦ πρίγκηπος·

— Ἔλθετε, εἶπε, νὰ σᾶς παρουσιάσω εἰς τοὺς οἰκοδεσπότας, θὰ εὐχαριστηθοῦν νὰ σᾶς γνωρίσουν· σεῖς δὲ ἐλπίζω ὅτι θέλετε σπεύσει νὰ δικαιώσετε τὴν φήμην σας ὡς εὐγενοῦς ἱππότου καὶ ὡραίου χορευτοῦ.

— Ἐὰν τὸ συγχωρῆτε θὰ χορεύσω πρῶτον μὲ τὴν ὡραίαν σας Μάσαν.

— Καὶ διὰ τί ὄχι; ὁ Ἰβὰν θὰ χορεύσῃ ἀντικρύ σας.

— Θαυμάσια.

Ἠπόρησεν ἡ Μάσα ὅτε ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ πλησιάσας αὐτὴν ἐζήτησε νὰ χορεύσῃ μαζῆ της· ὁ δὲ Ἰβάν, ὅστις ἐστέκετο πλησίον της καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ πρίγκηψ ἔτεινε φιλικῶς τὴν δεξιάν, ᾐσθάνθη κλονουμένους τοὺς πόδας του. Οἱ δὲ περιεστῶτες, οἵτινες δὲν ἠγνόουν τὰ διατρέξαντα μεταξὺ τῶν τριῶν ἐκείνων, παρετήρουν μὲ ἀπορίαν τὰ γινόμενα.

— Φαίνεται, ἔλεγόν τινες, ὅτι ἔφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἰβάν, καὶ θὰ τὴν δώσῃ βεβαίως τὴν ὥραν τοῦ δείπνου.

Τὸ δεῖπνον ὅμως ἐτελείωσε, καὶ ἡ πρᾶξις δὲν ἐφάνη. Ὁ πρίγκηψ ἐφέρθη τοσοῦτον εὐγενέστατα καὶ πρὸς τὴν Μάσαν καὶ πρὸς τὸν Ἰβάν, ὥστε καὶ οἱ δύω συνέλαβον ἐλπίδας καὶ ὁ κόμης αὐτός.

Ἔκτοτε παρῆλθεν ὁλόκληρος μήν, καθ' ὃν πολλαὶ συναναστροφαὶ συνεκροτήθησαν· ὁ πρίγκηψ ἐφέρετο πάντοτε εὐγενῶς, καὶ πρῶτος ἐχειροκρότει τὸν Ἰβάν. Ἡ χαρὰ δὲ τούτου ἦτο ἀνεκλάλητος, διότι ἐνόμιζεν ὅτι καθ' ἑκάστην ἔπιπτεν ἀνὰ εἷς κρίκος τῆς ἁλύσεώς του, καὶ ὅτι μετ' ὀλίγον ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος θὰ ἐνυμφεύετο τὴν Μάσαν.

Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ κόμης εὑρισκόμενος μόνος μετὰ τοῦ πρίγκηπος·

— Λοιπόν, εἶπε, φίλτατε πρίγκηψ, τί λέγετε διὰ τὸν Ἰβάν; δὲν ἦλθε πλέον ἡ ὥρα νὰ ἀποφασίσετε τὸ μέλλον του;

— Τί ἐννοεῖτε, Κ. κόμη;

— Ὅ,τι ἠξεύρετε πρὸ πολλοῦ· ὁ Ἰβὰν ἀγαπᾷ τὴν Μάσαν, ἡ Μάσα ἀγαπᾷ τὸν Ἰβάν, καὶ πρέπει ἀφεύκτως νὰ τοὺς ὑπανδρεύσωμεν. Ὅρος δὲ τῆς ὑπανδρείας ταύτης ἀναπόφευκτος εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσίς του.

— Καὶ διὰ τί;

— Πῶς διὰ τί; Μήπως μία νέα ἐλευθέρα καὶ εὐγενής, ὡς ἡ Μάσα Νικολαέβνα, ἠμπορεῖ νὰ γείνῃ σύζυγος ἀνθρώπου μὴ ἐξουσιάζοντος τὸν ἑαυτόν του;

— Δὲν ἐναντιόνομαι εἰς τὸν γάμον.

— Ὅμως . . .

— Μὲ φαίνεται, Κ. Κόμη, ὅτι ἡ διαγωγή μου καὶ πρὸς τοὺς δύο, ἀφοῦ μάλιστα ἀπέβαλεν ἡ Κ. Μάσα τὴν πρότασίν μου, εἶναι τοιαύτη ὥστε τοὺς ἐγγυᾶται διὰ τὸ μέλλον των.

— Βέβαια, δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ εἴμεθα παραπονεμένοι ἀπὸ σᾶς, καὶ ἠξεύρομεν ὅτι ὁ Ἰβὰν ἐνόσῳ ζῆτε μόνον κατ' ὄνομα θὰ εἶναι εἵλως σας. Τοιαύτη τοὐλάχιστον εἶναι καὶ τοῦ Βουσλάγεφ ἡ γνώμη καὶ ἡ ἐδική μου ἐλπίς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν σας, ποίαν ἐγγύησιν ἔχομεν;

— Ἐὰν τοῦτο σᾶς ἀνησυχῇ, εὐθὺς ἑτοιμάζω τὴν διαθήκην μου, καὶ τὴν ἀποθέτω ἂν θέλετε εἰς χεῖράς σας· δι' αὐτῆς ἐλευθερόνω τὸν Ἰβάν.

— Ἡ διαθήκη σας μεταβάλλεται. Κάμετε, Κ. πρίγκηψ, κάμετε ἀπὸ τώρα ὅ,τι ἠθέλετε νὰ κάμετε μὲ τὴν διαθήκην σας. Το ἄνθος τὸ ὁποῖον μεταδίδει τὴν εὐωδίαν του εἰς ὁλόκληρον ζωὴν ἀνθρώπου, εἶναι προτιμότερον ἀπὸ τὸ ἄνθος τοῦ τάφου.

— Εἶναι ὡραία καὶ ποιητικὴ αὐτὴ ἡ εἰκών, Κ. κόμη. Συγχωρήσατέ με ὅμως νὰ σᾶς εἰπῶ ὅτι ἀνήκω εἰς οἰκογένειαν ὑπερήφανον, ἴσως μάλιστα ἔχω καὶ περισσοτέραν ὑπερηφάνειαν ἀπὸ τοὺς προγόνους μου. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰβὰν ὅπως τὸν ἀνεθρέψατε, κολακεύει τὴν φιλαυτίαν μου εἰς ἄκρον, καὶ ὑπερηφανεύομαι ὅτι ἔχω τοιοῦτον ἄνθρωπον· διότι μὲ φαίνεται ὅτι ἡ δόξα του ἀντανακλᾷ εἰς τὴν οἰκογένειάν μου. Εἶναι λοιπὸν δυνατὴν νὰ τὸν χωρισθῶ; Τί φοβεῖται ἀπὸ ἐμέ; μήπως διακόψω τὸ στάδιόν του του; πλὴν ὁ λόγος αὐτὸς διὰ τὸν ὁποῖον τὸν ἀπαιτῶ εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα ἐγγύησίς του.

Ἀλλ' εἰς μάτην ὁ κόμης ἠθέλησε νὰ ἐπιμείνῃ, διότι ἄκαμπτος ὑπῆρξεν ὁ πρίγκηψ Μιχαήλ. Ὅτε ἐξερχόμενος οὗτος ἀπήντησε τὸν Βουσλάγεφ, σφίγξας περιπαθῶς τὴν δεξιάν του·

— Ἰδέτε, εἶπε, σᾶς παρακαλῶ τὸν κόμητα, καὶ καθησυχάσατέ τον· ἠξεύρετε ὅτι δὲν εἶμαι τίγρις.

Καὶ ἀληθῶς, ἐπειδὴ ὁ πρίγκηψ ἐφέρετο εὐγενέ-

στατα πρὸς τὸν Βουσλάγεφ, οὗτος εἶχεν ἀρίστην ἰδέαν περὶ ἐκείνου, καὶ τὸν ἐπῄνει πολλάκις ἐνώπιον τοῦ Ἰβὰν καὶ τῆς Μάσας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐξεθείαζον ἐπίτηδες πρὸς αὐτοὺς τὴν γλυκύτητα, τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὴν τιμήν του· οὗτοι ὅμως δὲν ἐλησμόνουν τὰ παρελθόντα.

Μεταξὺ τῶν οἰκείων τοῦ κόμητος ὑπῆρχε καί τις γέρων νομικὸς ὀνομαζόμενος Βροῦμερ. Ἡ Μάσα τὸν ἔβλεπεν ὁσάκις ἤρχετο, καὶ λαμβάνουσα αὐτὸν κατὰ μέρος συνωμίλει πολλάκις ὁλοκλήρους ὥρας. Ἀλλὰ ποίαν ἡδονὴν εὕρισκε συνδιαλεγομένη μὲ γέροντα δικηγόρον; μήπως ἤθελε νὰ σπουδάσῃ καὶ αὐτὴ νομικά; Τοῦτο μόνον γνωρίζομεν ὅτι οἱ τόμοι τοῦ *Σβὸδ* (ρωσικοῦ κώδηκος) μετέβαινον ἀπὸ τὸ δωμάτιον τοῦ Βουσλάγεφ εἰς τὸ τῆς θυγατρός του, καὶ ὅτι τοὺς ἀνεγίνωσκεν ἀνενδότως.

Μίαν τῶν ἡμερῶν κρατοῦσα ἕνα τῶν τόμων τούτων, ὥρμησεν ἔξω τοῦ δωματίου της πνευστιῶσα καὶ ὅλη ἐρυθρά.

— Πάτερ μου! πάτερ μου!

Τὴν ἐπίκλησιν ταύτην ἀκούσας ὁ Βουσλάγεφ ἤνοιξε μετὰ σπουδῆς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος ἐν ᾧ εἰργάζετο μὲ τὸν κόμητα καὶ τὸν Ἰβάν.

— Ἰδέτε, ἰδέτε! ἀνέκραξε δείξασα τὸ βιβλίον, καὶ προσκαλέσασα τὴν προσοχήν των εἰς περικοπὴν τὴν ὁποίαν εἶχε σημειώσει μὲ κόκκινον μολυβδοκόνδυλον.

Ὁ δὲ Βουσλάγεφ λαβὼν αὐτὸ ἀνέγνω μεγαλοφώνως· ὅλων αἱ καρδίαι ἔπαλλον σφοδρῶς. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως ὁ Ἰβὰν καὶ ἡ Μάσα γονυπετήσαντες εὐχαρίστησαν τὸν Θεόν, ὅπως οἱ αἰχμάλωτοι τὸν εὐχαριστοῦσι μετὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Ὁ κόμης συνεκινήθη εἰς ἄκρον, καὶ ὁ Βουσλάγεφ ἀνύψωσε πλήρεις δακρύων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς οὐρανόν.

— Τί ἀνόητοι εἴμεθα! ἐψιθύρισεν ὁ κόμης· ἀγνοοῦμεν σχεδὸν πάντοτε τοὺς νόμους οἱ ὁποῖοι ἠμποροῦν νὰ μᾶς κάμουν εὐτυχεῖς. Τὸ παιδί μας μόνον . . . Βουσλάγεφ, μήνυσε τὸν Βροῦμερ νὰ ἔλθῃ σήμερον νὰ γευθῇ μαζῇ μας.

Καὶ συγχρόνως διέταξε νὰ ἑτοιμασθῇ τὸ ὄχημά του διὰ νὰ ὑπάγῃ μόνος εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν γραφεῖον.

Δεκαπέντε ἡμέρας μετὰ ταῦτα ὅλοι οἱ ἐπισημότεροι τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πόλεως παρευρίσκοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀβασέφ. Ὁ κόμης ἠθέλησε νὰ πανηγυρίσῃ τοὺς γάμους τῶν τέκνων του, ὅπως ἐκάλει τὸν Ἰβὰν καὶ τὴν Μάσαν, μετὰ μεγίστης λαμπρότητος· ἀλλὰ καὶ ὁ πρίγκηψ Μιχαήλ, ἀγνοῶν τὰ διατρέξαντα, καὶ νομίζων τοὺς γάμους τούτους ἐπιστρέφοντας τὰς ἐλπίδας του, συνέτρεξεν εἰς τὴν λαμπρότητά των. Ὁ μητροπολίτης Πετρουπόλεως καὶ τρεῖς ὑπασπισταὶ τοῦ αὐτοκράτορος παρόντες, ἐλάμπρυνον ἔτι μᾶλλον τὴν τελετήν.

Τῶν δὲ περιεστώτων τὰ αἰσθήματα ἦσαν διάφορα· οἱ μὲν ἐθαύμαζον, οἱ δὲ ἠπόρουν, καὶ ἄλλοι ἐπέκρινον. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλοι ἐγίνωσκον τὴν σπανίαν φρόνησιν τοῦ κόμητος, καὶ ἠγάπων τὸν Ἰβὰν καὶ τὴν Μάσαν, ἐπροσδόκων αἰφνιδίαν τινα πρᾶξιν, ἱκανὴν νὰ συμπληρώσῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν νεονύμφων.

Ὁ πρίγκηψ Μιχαήλ, ἱστάμενος ὄπισθέν στήλης, ἔβλεπε χωρὶς νὰ φαίνεται. Οἱ ὀφθαλμοί του προσηλοῦντο ἄγριοι ἐπὶ τῶν νεονύμφων, ὁ δὲ Ἰβὰν ἵστατο πρᾶος καὶ ἀξιοπρεπής. Ἐνίοτε μόνον δάκρυα ἐκυκλοφόρουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, διότι μεταξὺ τῆς τόσης χαρᾶς ἐνθυμεῖτο τὸν γέροντα πατέρα καὶ τὴν γραῖαν μητέρα του ἀποθανόντας πρό τινων μηνῶν, ἕνεκα τῆς σκληρότητος τοῦ κυρίου των.

Ἐνῷ δὲ ἐτέθησαν οἱ στέφανοι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νεονύμφων, καὶ ὁ μητροπολίτης ἔλεγε τὸ « στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἰβὰν τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ Μαρίαν », χαρὰ σατανικὴ ἐνέπλησε τὴν καρδίαν τοῦ πρίγκηπος Μιχαήλ. « Ἆ! εἶπε καθ' ἑαυτὸν τρίζων τοὺς ὀδόντας, τώρα πλέον εἶσαι ἰδική μου, Μάσα, δὲν ἠμπορεῖς πλέον ν' ἀποφύγῃς τὰς χεῖράς μου. Καὶ σύ, ἄθλιε δοῦλε, νὰ ἴδῃς τί θὰ πάθῃς! ἠθέλησες νὰ γείνῃς ὅμοιός μου· ἐνόμιζες ὅτι, ἐπειδὴ τὸ μιαρὸν καὶ ἀνόητον ἐκεῖνο γερόντιον σὲ ὑπεστήριζε, θὰ παρεγνωρίζοντο τὰ δικαιώματά μου καὶ τὰ χρέη σου. Θὰ ἴδῃς τώρα. Ἀπόψε, ναὶ ἀπόψε, ὅταν τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον ἦλθε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν λεγομένην εὐτυχίαν σου ἀναχωρήσῃ, ὅταν ὁ νυμφικὸς θάλαμος ἑτοιμασθῇ, καὶ ὁ Ἰβάν, μεθύων ἀπὸ ἔρωτα, θὰ βάλῃ εἰς αὐτὸν τὸν πόδα, αἴφνης διαταγή μου, διαταγὴ ἀνηλεής, θὰ τὸν φέρῃ ἐμπρός μου, Μία ἅμαξα θὰ τὸν παραλάβῃ καὶ θ' ἀναχωρήσῃ! Δὲν ἠξεύρεις, ἀνόητε, ὅτι ἐὰν ὁ λέων κοιμᾶται ἐνίοτε μεταξὺ τῶν ἀνθέων, ἐξυπνᾷ πάντοτε καὶ τὰ καταπατεῖ καὶ τὰ αἱματόνει;

Μετὰ τὴν τελετὴν συνῆλθον εἰς μεγαλοπρεπὲς συμπόσιον οἱ κεκλημένοι· ἦσαν δὲ πολλοὶ καὶ ἐκλεκτοί. Μόνος ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ ἔλειπεν. Ὅταν ὁ κόμης Ἀβασέφ ἐκάθησεν εἰς τὴν τράπεζαν, εὗρεν ἐπὶ τοῦ πινακίου του ἐπιστολὴν φέρουσαν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρίγκηπος, δι' ἧς ἔλεγεν ὅτι ἕνεκα αἰφνιδίας κεφαλαλγίας ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν κατοικίαν του. Ὁ δὲ κόμης εἰδοποίησεν αὐτὸν ὅτι τὴν τρίτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν θὰ μεταβῇ εἰς ἐπίσκεψίν του, διότι εἶχε σημαντικήν τινα εἴδησιν νὰ κοινοποιήσῃ πρὸς αὐτόν.

— Τί νὰ μὲ θέλῃ ἆρά γε; εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ πρίγκηψ.

Καὶ ἐπερίμενε.

Τὴν τρίτην ὥραν δύο ὀχήματα εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ξενοδοχείου, καὶ κατέβησαν ὁ κόμης, ὁ Ἰβάν, ἡ Μάσα καὶ ὁ Βουσλάγεφ.

— Φίλτατε πρίγκηψ, εἶπεν ὁ κόμης, παρουσιάσας αὐτῷ τοὺς νεονύμφους, σὲ φέρω τὰ τέκνα μου νὰ σὲ ἀποχαιρετίσουν πρὶν ἐπιχειρισθοῦν τὸ ταξείδιόν των.

— Πῶς; ! ποῖον ταξείδιον;

— Εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν· ἠξεύρετε ὅτι ἐπέρασεν ἡ συνήθεια τοῦ νὰ μένουν τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ γάμου των οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν· προτιμοῦν νὰ τρέχουν ἐδῶ καὶ

ἐκεῖ. Πλὴν τούτου ὁ Ἰβὰν Πέτροβιτς καὶ ἡ σύζυγός του εἶναι ἐλεύθεροι νὰ κάμουν ὅ,τι θέλουν, καὶ βέβαια δὲν θὰ ἐναντιωθῇ ὁ παλαιός των φίλος.

Ὁ πρίγκηψ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος, αἱ τρίχες του ἀνωρθώθησαν, καὶ τὸ στῆθός του ἐξωγκοῦτο.

— Ἠθέλησα, εἶπεν ὁ κόμης, νὰ τοὺς ἀποζημιώσω δι' ὅσα δεινὰ ὑπέφερον· τοὺς ἐχάρισα τὴν οἰκίαν τὴν ὁποίαν ἔχω εἰς τὸν ἀγγλικὸν μῶλον, καὶ τὴν ὡραίαν μου ἐξοχὴν τοῦ Ἰαροσλὰφ μὲ τέσσαρας χιλιάδας χωρικούς, καὶ διὰ τῆς διαθήκης μου ἀφίνω γενικόν μου κληρονόμον τὴν Μάσαν Νικολαέβναν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ηὐδόκησε νὰ διορίσῃ τὸν Ἰβὰν Πέτροβιτς διευθυντὴν τῆς ἐκκλησίας του. Βλέπετε, φίλτατε πρίγκηψ, ὅτι ὅλα ἔγειναν κατ' εὐχὴν διὰ τοὺς καλοὺς τούτους νέους, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ σεῖς θέλετε συμμερισθῇ τὴν εὐτυχίαν μας.

Πλὴν ὁ πρίγκηψ ἦτο πελιδνός· ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ ἀλλ' ἡ φωνή του ἐπνίγετο. Ἐπὶ τέλους ὅμως βιάσας ἑαυτόν·

— Καὶ ποῖος, ἔκραξεν, εἶναι ἐδῶ κύριος; ἀπὸ πότε οἱ εἵλωτες παρακούουν μὲ τόσην εὐκολίαν τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου των;

Εἶπε καὶ ἔκρουσε τὸν κώδωνα.

Δύο *μουζῖκοι* βαθυγένειοι ἐφάνησαν.

— Πάρετε τοῦτον τὸν ἄνθρωπον, εἶπεν ὁ πρίγκηψ, καὶ ἐκτελέσατε τὰς διαταγάς μου.

Τότε ἡ Μάσα ἐκβαλοῦσα ἀπὸ τὸ θυλάκιόν της ἔγγραφον φέρον τὰ παράσημα τοῦ κράτους, τὸ ἔδωκε πρὸς τὸν πρίγκηπα.

Ὁ δὲ πρίγκηψ λαβὼν αὐτό, ἀνέγνω, καὶ ἀφεὶς φωνὴν μαινομένου ἔπεσεν εἰς τὸ θρανίον ὡς κεραυνόπληκτος.

Τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο περιεῖχεν ἄρθρον νόμου, τὸ ὁποῖον ἀγνοοῦσι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥώσων, καὶ μεταξὺ μάλιστα τῶν πλέον πεπαιδευμένων, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Α΄ ἀπεφάσισεν, ὅτι ὁ εἵλως ὅστις νυμφεύεται νέαν ἀνατραφεῖσαν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Σμόλνας, γίνεται διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἐλεύθερος.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΝ ΣΥΡΙΑ ΧΑΟΥΡΑΝ.

— ooo —

(Ἐπιστολὴ ὁμογενοῦς.)

Ἂν καὶ ὑπεσχέθην νὰ σᾶς γράψω ἐκ τῆς Συρίας, ἡ πληθὺς ὅμως τῶν νέων ἀντικειμένων, ὅσα ἐπασχολοῦσι τὸν νοῦν μου καὶ ὁ κάματος τῶν ὁδοιποριῶν δὲν μὲ ἀφῆκαν νὰ ἐπιχειρήσω κἂν τοῦτο. Καὶ ὅμως δὲν δύναμαι νὰ καταστείλω τὴν ἀκατάσχετον ἐπιθυμίαν μου νὰ σᾶς κοινοποιήσω ἐν ὀλίγοις σύντομόν τινα ἐκδρομήν μου, ἐξ ἧς ἐπέστρεψα σήμερον τὸ πρωΐ, εἰς χώραν ἑλληνικήν. Ἡ τελευταία λέξις σᾶς ἐξηγεῖ διατί αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ σᾶς γράψω ὀλίγα περὶ τῆς ἐκδρομῆς ταύτης. Χώρα ἑλληνικὴ εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς Συρίας, μεταξὺ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς μεγάλης ἐρήμου τῆς Βαβυλῶνος! Τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπίθανον, καὶ ὅμως εἶναι θετικώτατον. Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη χώρα εἶναι ἡ ἐπαρχία Χαουρὰν, ἡ παρὰ τῶν πλειοτέρων κληρικῶν ἐνταῦθα καλουμένη Βόστρα. Βεβαίως ἐκ τῶν ὀλίγων, ὅσα σᾶς γράφω, δὲν θέλετε δυνηθῇ νὰ συλλάβητε ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ κατὰ τὴν χώραν ταύτην περιέργου ἢ μᾶλλον μοναδικοῦ ἀρχαιολογικοῦ θεάματος· ἀλλὰ διότι δὲν δύναμαι νὰ σᾶς δώσω ἐκτενεῖς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πληροφορίας, δὲν ἕπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ σᾶς κοινοποιήσω καὶ τὰ ὀλίγα ὅσα εἶδον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔχω ἀξιώσεις οὔτε ἀρχαιολόγου, οὔτε περιηγητοῦ, πιστεύω ὅτι θέλετε ἀρκεσθῇ εἰς τὰς ὀλίγας καὶ ἀτελεῖς πληροφορίας μου, τὰς ὁποίας σᾶς γράφω μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ κεντήσω ὀλίγον τὴν περιέργειάν σας.

Ἡ Χαουρὰν εἶναι χώρα εὐρύχωρος κειμένη πρὸς νότον τῆς Δαμασκοῦ. Ἐπὶ Ἰβραὴμ Πασᾶ περιελάμβανε πλέον τῶν τετρακοσίων χωρίων, σήμερον μόλις περιεσώθησαν ἑκατὸν εἴκοσι. Δύο σειραὶ ὀρέων διατέμνουσι τὴν Χαουρὰν, ἡ Δτζέβελ Δροὺζ, καὶ ἡ Δτζέβελ Χαουράν. Τὴν πρώτην κατοικοῦσι Δροῦσοι, φυλὴ γενναία καὶ πολεμία τῶν Τούρκων, τὴν δευτέραν Τοῦρκοι. Ἔμεινε δὲ ἡ χώρα αὕτη ἄγνωστος σχεδὸν μέχρι τοῦδε ἕνεκα τῶν ἀπειλούντων τὸν θέλοντα νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς αὐτὴν κινδύνων. Ὁ μόνος ὁπωσοῦν καλῶς γνωρίσας αὐτὴν εἶναι ὁ ἄγγλος ἱεραπόστολος Κ. Πόρτερ. Ὅ,τι κινεῖ εἰς τὸ ἔπακρον τὴν περιέργειάν μας εἶναι τὸ ἑξῆς. Ἅπασα ἡ Χαουρὰν κατακαλύπτεται ὑπὸ τετρακοσίων περίπου ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν κωμῶν, τῶν ὁποίων ἐρείπια μόνον ὑπάρχουσιν, ἐρείπια ὅμως μεγαλοπρεπῆ, διότι τινὰ ἐξ αὐτῶν δεικνύουν ὅτι δὲν εἶναι λείψανα χωρικῶν οἰκιῶν, ἀλλὰ πόλεων μεγάλων, οὔτε πάλιν φαίνονται δημόσια οἰκοδομήματα, ἀλλ' οἰκίαι ἰδιωτικαί. Καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἐνδιαιτῶνται σήμερον οἱ Δροῦσοι καὶ οἱ Τοῦρκοι. Καὶ δὲν εἶναι μὲν τὰ ἐρείπια τῆς Χαουρὰν ἀνάλογα πρὸ τὰ τῆς Πομπηΐας, ἔχουσιν ὅμως δι' ἡμᾶς ἰδιαιτέραν ἀξίαν, διότι καθ' ἅπασαν τὴν χώραν δὲν εὑρέθη λατινικὴ ἐπιγραφὴ, ἢ κἂν μόνον ῥωμαϊκὸν στοιχεῖον, ὅλαι δὲ τοὐναντίον αἱ καλύπτουσαι τὰ μνημεῖα τῆς Χαουρὰν ἐπιγραφαὶ, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀντέγραψά τινας τῇ βοηθείᾳ τοῦ Κ. Σπάρταλη, εἶναι ἑλληνικαί. Καὶ ἄλλαι μὲν ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἄλλαι δὲ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους. Τὴν ἐν τῇ Συρίᾳ ὕπαρξιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἐξηγήσωμεν. Ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἡ ἡμετέρα γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπροτιμᾶτο μάλιστα τῆς ῥωμαϊκῆς. Κατὰ τὴν Ἀνατολὴν δὲ, πανταχοῦ τῆς ὁποίας Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας εἶχε συστήσει ἀποικίας ἑλληνικάς,



Προύχων Σύρος.

ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτον ἡ ἐπικρατοῦσα· καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ πρὸ τῆς θεμελιώσεως ἔτι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτῶν λέξεων ἐννοεῖται ὁποίαν σημασίαν ἤθελεν ἔχει ἀρχαιολογική τις ἐκδρομὴ εἰς Χαουράν. Ἀκούσατε δὲ ἤδη καὶ ποίους κινδύνους μέλλει νὰ διατρέξῃ ὁ θέλων νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς αὐτήν, ἀλλ' οἱ κίνδυνοι οὗτοι ἔχουσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου παράδοξόν τι θέλγητρον. Τὸ μέρος, ὅπερ ἐμέλλομεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν ἦτον ἡ Δτζέβελ Δρούζ· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἦτον ἀνάγκη νὰ ταχθῶμεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Δρούσων. Προξενικὸς πράκτωρ ἐν τῇ Δαμασκῷ τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν γενικοῦ προξενείου τῆς Ῥωσσίας εἶναι Ἕλλην, ὁ Κ. Τελατινίδης, θεῖος τοῦ Κ. Σπάρταλη, ἀμφότεροι ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει διατελοῦντες ἐν τῷ τόπῳ, καὶ πολλὰς ἔχοντες σχέσεις μὲ τοῦ Σεῒκ Ἀσσάδ-Ἀμάρ, τοῦ ὁποίου διευκολύνουσι τὰς ἐν Δαμασκῷ ὑποθέσεις· διότι οὗτος δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, θεωρούμενος ἀκόμη ὡς ἐπαναστάτης ἀπὸ πέντε ἐτῶν, ὅτε στρατεύσας κατὰ τῆς Δτζέβελ Δρούζ ὁ Μαχμοὺτ Πασᾶς ἵνα τὴν καθυποτάξῃ ἡττήθη καὶ ἀπώλεσε πεντακισχιλίους ἄνδρας. Οἱ Δροῦσοι δὲν ἠθέλησάν ποτε νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν στρατολογίαν καὶ νὰ πληρώσωσι φόρους.

Δροῦσός τις, καλούμενος Κλὲβ, συγγενὴς δὲ τοῦ Σεῒκ Ἀσσάδ, εὑρίσκετο ἐν Δαμασκῷ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας· μετ' αὐτοῦ συνωμίλησεν ὁ Κ. Σπάρταλης, ὁ δὲ Κ. Τελατινίδης, ἔγραψε πρὸς τὸν Σεῒκ εἰδοποιήσας αὐτὸν περὶ τῆς ἐπισκέψεώς μας. Τοιουτοτρόπως οὐδένα κίνδυνον ἐφοβούμεθα πλέον εἰς τὴν Χαουράν· ἡ ὁδὸς ὅμως δὲν ἦτον ἐντελῶς ἀσφαλής. Διότι Βεδουῖνοι εἰς ἀδιάκοπον πόλεμον πρὸς τοὺς Δρούσους ἐξέρχονται ἀπὸ τῆς ἐρήμου τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐπιπίπτοντες κατὰ τῶν εἰς Χαουρὰν ἀπερχομένων καραβανίων τὰ ληστεύουσι· πρὸ μικροῦ μάλιστα εἶχον τολμήσει νὰ ἔλθωσι πολὺ πλησίον τοῦ χωρίου τοῦ Σεῒκ Ἀσσάδ-Ἀμὰρ ὅστις ἐπεξελθὼν τοὺς ἀντέκρουσε γενναίως καὶ ἀνέκτησε τὰ ποίμνια, τὰ ὁποῖα προηγουμένως τοῦ εἶχαν ἁρπάσει.

Τὴν τετάρτην περὶ τὴν δεκάτην τῆς πρωΐας ἐκινήσαμεν. Ἡ συνοδία μας ἀπετελεῖτο ἐκ δέκα περίπου προσώπων, ὡδήγει δὲ αὐτὴν ὁ ἀνδρεῖος



Πατριάρχης Μαρωνιτῶν.

Κλέβ. Ἐγὼ ἀνέβαινον μίαν ὡραίαν ἵππον τοῦ Κ. Σπάρταλη. Νὺξ ἦτον ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ πρῶτον χωρίον τῶν Δρούσων, κείμενον εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Χαουρὰν, καὶ καλούμενον Δὲρ-Ἀλή. Τὴν ἐπιοῦσαν περὶ τὴν δευτέραν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τῆς πρωΐας ἱππεύσαμεν καὶ ἠκολουθήσαμεν τὸν δρόμον μας, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Σεΐχ, καὶ κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος, διὸ ἡ συνοδία μας συνεσφίγχθη.

Ἀπὸ τοῦ Δὲρ Ἀλὶ μέχρι τοῦ χωρίου τοῦ Σεΐχ ἐχρειάσθημεν δέκα ὥρας· ἔρημον μόνον εἶδον, πεδιάδας ἀπεράντους, ἀλλ' ἀκαλλιεργήτους, καὶ εἰς τὸ πέρας αὐτῶν ὑψούμενα τὰ ὄρη. Ὄπισθέν μου καὶ ἐν δεξιᾷ, ἔβλεπον ἐν ἀπόπτῳ τὴν ἀτελεύτητον σειρὰν τοῦ Λιβάνου, οὗ αἱ ὑπερνεφεῖς κορυφαὶ ἦσαν χιονοσκεπεῖς, ἐν ᾧ κατέφλεγον ἡμᾶς εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Χαουρὰν αἱ σχεδὸν κάθετοι ἀκτῖνες φλογερωτάτου ἡλίου. Ὅ,τι δὲ καθιστᾷ μελαγχολικωτέραν τὴν ὄψιν τοῦ τόπου αὐτοῦ εἶναι ἡ ὑπόφαιος χροιὰ τῆς γῆς. Καὶ οἱ λίθοι ἀκόμη εἶναι μέλανες· ἐκ τῶν λίθων δὲ αὐτῶν εἶναι ἐκτισμέναι αἱ ἀρχαῖαι οἰκοδομαί, ὧν τὰ ἐρείπια φαίνονται μίαν σχεδὸν ὥραν μακρὰν τοῦ χωρίου Δὲρ-Ἀλί. Εἰς ἀπόστασιν δὲ μόνον ἑκατὸν βημάτων τὰ ἐρείπια ὁμοιάζουσι μὲ χωρία, τὰ ὁποῖα ἀφ' οὗ διήρπασαν, ἐπυρπόλησαν οἱ ἐχθροί. Παλαιαί τινες κῶμαι, τὰς ὁποίας ἀπηντήσαμεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Σεΐχ, τοσοῦτον ἠρημωμέναι εἶναι, ὥστε οὐδὲν ἔχουσι τὸ περίεργον. Τὸ διάφορον ὅμως τοῦ περιηγητοῦ ἀρχίζει νὰ διεγείρηται ἅμα φθάσῃ εἰς τὸ ἓν τῶν χωρίων τοῦ Σεΐχ, διότι ἔχει δύο· χωρίον δὲ λέγων ἐννοῶ, ἐπαναλαμβάνω πάλιν, τὰ ἐρείπια ἐν οἷς ἐνδιαιτῶνται οἱ Δροῦσοι, ὅπως οἱ Βεδουῖνοι ἐνδιαιτῶνται εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Παλμύρας.

Πῶς νὰ σᾶς παραστήσω τὴν ἔκπληξιν, τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν, ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἀλληλοδιαδόχως ᾐσθάνθην ὡς φίλος τῆς ἀρχαιολογίας ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων ἐκείνων τόπων, ὅτε εἶδον κώμας ὁλοκλήρους ἐκτισμένας κατὰ περικαλλῆ ἀρχιτεκτονικὴν ἑλληνικήν! Πόσον παράδοξα ἦσαν τὰ ἐρείπια ἐκεῖνα! Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχε πλέον ὁ ἐνθουσιασμός μου ὅτε παρετήρησα καὶ ἐπιγραφὰς ἑλληνικάς. Ἤρχισα λοιπὸν πάραυτα μετὰ τοῦ Κυρίου Σπάρταλη ν' ἀντιγράφω ταύτας. Ὁ Σεΐχ μᾶς περιέμε-

νεν εἰς τὴν δέκα λεπτὰ ἀπέχουσαν κατοικίαν του, ἀπὸ τοῦ χωρίου ὅπου μᾶς ὑπεδέχθη ὁ υἱός του, καὶ ἐμείναμεν ὀλίγον ἵνα παρατηρήσωμεν τὰ ἐρείπια. Πρέπει νὰ εἰξεύρητε ὅτι ἐν Συρίᾳ πρὸ πάντων καὶ αὐτοὶ οἱ ἡμίαγροι γνωρίζουσι τοὺς Ἕλληνας. Καὶ τὸ περιεργότερον, πολλαὶ τῶν παραδόσεών των ἀφορῶσιν ἡμᾶς· ἔχουσι δὲ καὶ σαφῆ ἰδέαν τῆς ἀρχαιότητος τῆς ἡμετέρας καταγωγῆς, καὶ πρὸ πάντων τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Οὐχ ἧττον δὲ περίεργον εἶναι ὅτι ἅπαντες οἱ Ἄραβες τῆς Συρίας ὀνομάζουσιν ἡμᾶς Γ ι ο υ ν ὰ ν, ἤτοι Ἴ ω ν α ς, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο δίδουσιν ἡμῖν, καθ᾽ ἃ φαίνεται, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀπονέμοντες πρὸς αὐτὸ ἀξιοπαρατήρητον σεβασμόν. Οἱ τὴν ὥραν ταύτην ξενίζοντές μας Δροῦσοι τῆς Δτζέβελ Δροὺζ λέγουσιν ὅτι οἰκοῦσι τὰ ἀνάκτορα τῶν Γ ι ο υ ν ά ν ι, καὶ ἀνεξήγητος ἦτον ὁ θαυμασμός των ὅτε ἤκουον ἡμᾶς λαλοῦντας ἑλληνιστὶ, καὶ πρὸ πάντων ὅτε μᾶς ἔβλεπον ἀναγινώσκοντας καὶ ἀντιγράφοντας τὰ μυστηριώδη γράμματα, τὰ ὁποῖα οἱ Γ ι ο υ ν ά ν ο ι εἶχον χαράξει ἐπὶ τῶν λίθων ἐκείνων. Τὰ ἐρείπια ἐντὸς τῶν ὁποίων κατοικεῖ ὁ νέος υἱὸς τοῦ Σεῒχ φέρουσι νῦν τὸ ὄνομα, χωρίον Ἐλ-Χαζιέδ. Ὀλίγον δὲ πέραν αὐτοῦ εἴδομεν οἰκοδόμημα, οὗ δὲν ἠδυνήθημεν μὲν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν χρῆσιν, ἐνενοήσαμεν δὲ ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν. Αἱ πύλαι αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν πλείστων οἰκοδομῶν τῆς Χαουράν, σύγκεινται ἐξ ὑπερφυῶν πλακῶν γρανίτου στρεφομένων ἐπὶ τῶν στροφέων των. Δυσχερὲς εἶναι νὰ ὁρισθῇ ἡ ἐποχὴ τῶν μνημείων αὐτῶν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν των, διότι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἐξετοπίσθησαν. Καὶ ἀξία μὲν προσοχῆς ἦτον ἡ καλλονὴ τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ, μετ᾽ ὀλίγον ὅμως ἔμελλον νὰ ἴδω ἐρείπια πολλῷ πλέον ἀξιοπερίεργα.

Μετ᾽ ὀλίγον μετέβημεν εἰς τὰ ἐρείπια τὰ ὁποῖα κατοικεῖ, ὁ Σεῒχ, ὅστις μᾶς ἐδέχθη ἐντὸς οἰκίας ἀρχαίας ἐκ γρανίτου ὅλης. Τρισμέγισται πλάκες ἐκ γρανίτου ἐπίσης ἀπετέλουν τὴν στέγην· καὶ ὑπὸ τὴν φιλόξενον αὐτὴν στέγην, διήλθομεν τὴν δευτέραν νύκτα τῆς ἐκδρομῆς, ἀφοῦ ἐδειπνήσαμεν δεῖπνον δρουσικὸν, ὄχι τῇ ἀληθείᾳ πολὺ εὔπεπτον. Ὁ Κ. Σπάρταλης ὠφελήθη τοῦ ταξειδίου αὐτοῦ ἵνα ἐξομαλύνῃ προσκόμματά τινα, τὰ ὁποῖα οἱ Δροῦσοι παρενέβαλλον εἰς τὴν διαμονὴν ἐγχωρίων τινῶν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες εἶχον μὲν ἀποκατασταθῆ εἰς Δτιζέβελ Δροὺζ, ἠναγκάσθησαν ὅμως ἕνεκεν αὐτῶν νὰ τὴν ἐγκαταλίπωσιν. Ὁ Κ. Σπάρταλης ἔχει μεγάλην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν Δρούσων τῆς Χαουρὰν, καὶ εἶναι ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ οἰκονομῇ τὰς ὑποθέσεις τῶν χριστιανῶν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Σεῒχ μᾶς ἤγαγεν εἰς τὰ ἀξιοπεριεργότερα μέρη τοῦ χωρίου τοῦ πατρός του. Ἐπὶ σωροῦ μεγάλων ὄγκων γρανίτου εἴδομεν ἀνάγλυφον, σχεδὸν ἐξηλειμμένον ἐκ τῆς τριβῆς παριστάνον πολλὰς προτομάς. Περαιτέρω δὲ εἴδομεν τὰ ἐρείπια Βυζαντινοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ ἐπείσθημεν ὅτι ἦτον ἐκκλησία ἐκ τοῦ σχεδίου του, τῶν ἐγκεχαραγμένων ἐπ᾽ αὐτοῦ σταυρῶν καὶ ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, ἀπεσβεσμένης ἤδη, ἧς μόνον ἀνεγινώσκοντο αἱ λέξεις

ΕΠΙ ΤΟΝ ΑΓΙΩΤ.

Δύο πύργοι τὸ ἥμισυ κρημνισμένοι, θόλοι, κλίμακες, τείχη, πάντα ῥυθμοῦ μεγαλοπρεποῦς, ταῦτα ἦσαν ὅσα εἴδομεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Σεῒχ Ἀσσὰδ Ἀμάρ. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἀπελθόντες πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Σεῒχ, δύο ὥρας μακρὰν διαμένοντος, εὕρομεν ἀρχαιότητας μεγίστης προσοχῆς ἀξίας. Τὸ μέγεθος καὶ ἡ καλλονὴ τῶν ἐρειπίων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Δροῦσοι δίδουσιν ἐνταῦθα τὸ ὄνομα χωρίον Σέχμπα, διεγείρουσιν εἰς τὸν θεατὴν θάμβος. Εἰσήλθομεν εἰς αὐτὰ διὰ πύλης κατακρημνισμένης καὶ ἐπεριπατήσαμεν ἐπὶ δέκα λεπτὰ ἐπὶ ὡραίου λιθοστρώτου, διατηρουμένου τόσον καλῶς, ὅσον καὶ τὰ καλλίτερα τῆς Πομπηΐας. Εἰς τὸ πέρας τοῦ λιθοστρώτου εἴδομεν τὰ ἐρείπια μεγάλου οἰκοδομήματος. Πέντε κολοσσιαῖαι στῆλαι ἐκ γρανίτου ὑψοῦντο ἔμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ τὰ μὲν κιονόκρανα αὐτῶν ἦσαν ῥυθμοῦ κορινθιακοῦ, ἐστεροῦντο ὅμως τῶν ῥαβδώσεων, τὰς ὁποίας βλέπομεν εἰς τὰς στήλας τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος· ἐντεῦθεν ἐσυμπεράναμεν ὅτι ἦσαν προϊόντα τῶν Βυζαντινῶν χρόνων. Καὶ τὸ μὲν ὕψος αὐτῶν εἶναι ἴσον πρὸς τὸ ὕψος τῶν κιόνων τοῦ Θησείου, τὸ δὲ πάχος δεκατεσσάρων σπιθαμῶν. Τοσοῦτον δὲ ποικίλα ἦσαν τὰ ἐρείπια ταῦτα καὶ τόσον ἄτακτα, ὥστε μοὶ ἦτον ἀδύνατον νὰ θεωρήσω ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν χρῆσιν ἑκάστου. Ὅθεν περιορίζομαι νὰ σᾶς εἴπω ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν αὐτοῖς ἀρχιτεκτονικὴ ἔχει σπανίαν μεγαλοπρέπειαν. Τὸ ὡραιότερον καὶ καλλίτερον διατηρούμενον ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν κατηρειπωμένων οἰκοδομῶν εἶναι θέατρον εὐρυχωρότατον, κείμενον ἐγγύτατα τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου τοῦ ἔχοντος τὰς στήλας, περὶ οὗ σᾶς εἶπον. Τοῦ θεάτρου τὸ σχῆμα ὁμοιάζει πέταλον ἵππου, ὅπερ εἶναι τὸ σύνηθες σχῆμα τῶν ἀρχαίων θεάτρων. Ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ὑψοῦνται δύο τείχη, τὰ ὁποῖα ἑνούμενα σχηματίζουσι θόλον. Τὸ δὲ ἔνδον τοῦ θόλου καλύπτει μάρμαρον λευκόν· καὶ δύναμαι νὰ ἐγγυηθῶ ὅτι ποτὲ δὲν εἶδον οἰκοδόμημα ὡραιότερον, ἐντελέστερον καὶ κανονικώτερον τοῦ θόλου αὐτοῦ, ὅστις ὅμως κατέῤῥευσεν εἴς τινα μέρη. Τὸ ἔδαφος τοῦ θεάτρου εἶναι κατωφερὲς πρὸς τὴν σκηνὴν, καθὼς εἰς ὅλα τὰ ἀρχαῖα θέατρα. Δύο θολοειδεῖς θύραι φέρουσιν εἰς τὰ παρασκήνια. Δυστυχῶς ὅμως τὸ ὡραῖον αὐτὸ οἰκοδόμημα, καὶ ὡς τὸ πλεῖστον τὸ τῆς Χαουρὰν, εἶναι εἰς ἱκανὸν ὕψος κεχωσμένον εἰς τὴν γῆν, καὶ περικυκλοῦται ὑπὸ ἄλλων ἐρειπίων. Ὅ,τι δὲ ἰδίᾳ ἑλκύει

πολλαχοῦ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πόλεως τὴν προσοχὴν τοῦ παρατηρητοῦ εἶναι ὡραία λιθόστρωτος ὁδός. Καὶ ἑτέρα δὲ λιθόστρωτος ὁδὸς φέρει εἰς πύλην ὑψηλοτέραν καὶ κάλλιον διατηρουμένην ἐκείνης δι' ἧς εἰσήλθομεν. Βλέπει τις ὡσαύτως τὰ ὑπερμεγέθη τόξα κολοσσιαίου ὑδραγωγείου. Αντέγραψα μετὰ τοῦ Κ. Σπάρταλη τινὰς τῶν ἐπιγραφῶν, δυστυχῶς ὅμως αἱ πλεῖσται εἶναι συντετριμμέναι ἢ ἐξηλειμμέναι.

Καταπαύω ἐδῶ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τῆς Χαουρὰν, ἥτις ὁπωσδήποτε πάντοτε ἀτελὴς ἤθελεν εἶσθαι. Σᾶς λέγω δὲ μόνον ὅτι καθ ἃ μοὶ εἶπεν ὁ Κ. Πόρτερ, τὰ ὡραιότερα ἐρείπια ἀπέχουσιν ἀπὸ τοῦ μέρους ὅπου εἴχον φθάσει δύο ἡμερῶν δρόμον, καὶ ἤθελον τὰ ἐπισκεφθῆ ἂν εἶχον καιρόν. Τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπιστρέψαντες κατελύσαμεν ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Σεΐκ 'Ασσάδ. Ὁ Σεΐκ ὡς Δροῦσος εἶναι ἱκανῶς πολιτισμένος. Τὸ ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου δωματίου ἀποτελούμενον οἴκημά του ἦτο κεκαλυμμένον διὰ τάπητος. Ἐδειπνήσαμεν δὲ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διότι τράπεζα δὲν ὑπῆρχε. Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης (Σάββατον) ἀνεχωρήσαμεν διὰ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς Δαμασκὸν, συνοδευόμενοι ὑπὸ τεσσάρων Δρούσων, οἵτινες μοὶ ἐπροξένουν πολλὴν πλῆξιν διὰ τῶν ἱππικῶν γυμνασίων, τὰ ὁποῖα ἔκαμνον καθ' ὁδὸν μὲ τὸ ἑπτάπηχυ δόρυ των, ἐκπέμποντες ἐν ταὐτῷ κραυγὰς ἀγρίας. Οὐ μακρὰν τοῦ χωρίου ἀπηντήσαμεν Βεδουΐνους φίλους, ἐστρατοπεδευμένους ὑπὸ τὰς σκηνάς των. Μετὰ δίωρον δὲ δρόμον παρελάβομεν καὶ ἄλλον συνοδοιπόρον ληστὴν Βεδουΐνον, πληγωμένον πρό τινων ἡμερῶν εἰς τὸν βραχίονα, ὅστις μᾶς ἐζήτησεν ὀλίγην τροφὴν, καὶ μᾶς συνώδευσεν ἔφιππος μέχρι τοῦ Δὲρ Ἀλί. Ἐνταῦθα ἠθελήσαμεν ν' ἀναπαυθῶμεν ὀλίγον μετὰ δεκάωρον ὁδοιπορίαν, ἀλλ' ἀνωφελῶς, διότι τὰ παντοειδῆ ζωΰφια καὶ πυροβολισμοὶ ῥιφθέντες, ἀγνοῶ τίνος ἕνεκα ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ, μᾶς ἐβίασαν νὰ ἱππεύσωμεν περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν δρόμον μας. Ἐφθάσαμεν δὲ εἰς Δαμασκὸν τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς.

('Εκ τῆς 'Εφημ. τῶν Φιλομαθῶν.)

ΝΕΟΤΗΣ ΚΑΙ ΓΗΡΑΣ.

—ooo—

Α'.

Ὁποία στενὴ σχέσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἡλικιῶν, τὰς ὁποίας ὅμως διαιρεῖ ἄβυσσος! ἡ πρώτη ὁμοιάζει χλόην ἔαρος δροσιζομένην ὑπὸ τῶν ζεφύρων, ἡ ἄλλη στάχυν ὥριμον ἕτοιμον νὰ πέσῃ ὑπὸ τὸ δρέπανον τοῦ θεριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο εἶναι καρπὸς ἐφήμερος τεθεὶς διὰ χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς.

Νεότης! ἄνθος ἀγλαόν, λησμονοῦν τὴν θύελλαν τῆς χθές, καὶ ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν καταιγίδα τῆς αὔριον· νεότης! παραδίδουσα ἐνίοτε τὰς ὡραίας ἡμέρας εἰς τὰ πάθη, μεθύσκουσα τὴν ἀθωότητά της μὲ ψευδεῖς ἡδονάς, ἀμφιβάλλουσα ὅτε ἔπρεπε νὰ ἐλπίζῃ, καὶ πιστεύουσα τὰ ἀδύνατα· νεότης! γενναία παράφρων τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ εἶναι βαρυτέρα τῆς καρδίας, ἥτις πολλάκις ὑπερισχύει τῆς κεφαλῆς.

Ὢ! πόσον ὡραία ἡ νεότης ὁσάκις ὁ νέος σπείρῃ ἀγαθὸν σπόρον! τὴν ἀγαπῶ, ὅταν φαιδρὰ καὶ ἱλαρὰ ὡς παιδίον, καὶ φέρουσα τὴν λευκὴν ἐσθῆτα τῆς πίστεως καὶ τῆς γενναιότητος καταδιώκει ὄνειρον, τρέχει κατόπιν τῆς δόξης, ἀγαπᾷ τὴν ἐργασίαν διότι αὐτὴ δίδει τὴν ἀνεξαρτησίαν, ῥίπτῃ τὸν ὀβολόν της εἰς τὸν δίσκον τοῦ πτωχοῦ . . . , καὶ ἔπειτα ὁρκίζεται πίστιν καὶ ὑπόσχεται εὐδαιμονίαν πρὸς σεμνὴν καὶ σώφρονα μνηστήν, ἐνῷ ἀποφυλλίζει τὸ ῥόδον της.

Ναί, ὡραία καὶ ἀνδρικὴ νεότης! πρόσεξε μὴ στερηθῇς ἐπὶ ματαίῳ τὰς γονίμους ἡμέρας σου· ἔχε πάντοτε κατὰ νοῦν ὅτι ὁ βίος ὅλος δὲν κεῖται ἐν τῷ παρόντι, καὶ μὴ ἀποφύλλιζε τὴν δύναμίν σου ὅπως ἡ μνηστή σου τὸ ῥόδον της· διότι τὰ φύλλα τῶν πεποιθήσεών σου, ξηρὰ καὶ ἄχροα θέλουσι μεταβληθῆ εἰς ἐλέγχους συνειδήσεως, οἵτινες θὰ σὲ λέγωσιν· « Ἀνόητε, τί ἔκαμες τὴν ζωήν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχήν σου ; »

Β'.

Ἂν καὶ δὲν εἶμαι ἐκ τῶν θαυμαστῶν τῆς Κ. Στάελ, ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ χριστιανικὰ ταῦτα λόγια· « Ὅταν τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν προητοίμασε νεότης καλῶς καὶ εὐγενῶς ἀναλωθεῖσα, δὲν προητοίμασε παρακμήν, ἀλλὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀθανασίας. »

Καὶ ἀληθῶς ὑπάρχει τι ὡραιότερον γέροντος πολιοῦ, φέροντος περὶ τὴν κεφαλὴν διάδημα φρονήσεως καὶ ἀρετῆς, ὡς ἀμοιβὴν δοθεῖσαν παρὰ Θεοῦ διὰ τὸ ἔντιμον στάδιον τὸ ὁποῖον ἐντίμως διήνυσε ;

Τὸ κατ' ἐμέ, σέβομαι καὶ ἀγαπῶ τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν, καὶ οὐδέποτε ἀπήντησα γέροντα χωρὶς ν' ἀποδείξω αὐτῷ τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ σέβας μου

Τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν παρομοιάζω πρὸς φάρον δύο ἔχοντα λυχνίας, ὧν ἡ μὲν φωτίζει τὴν ὁδόν σου εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἡ δὲ σὲ ποδηγετεῖ πρὸς τὸν οὐρανόν. Ἡ πρεσβυτικὴ ἡλικία, ἡ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ὀνομαζομένη φυσικὴ καὶ ἀθεράπευτος ἀδυναμία, εἶναι μετάβασις πρὸς τὴν μεταμόρφωσιν, τὴν ὁποίαν βλέπομεν καθ' ἑκάστην καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα ζωΰφια· εἶναι ἡ μεταμόρφωσις τοῦ ἕρποντος σκώληκος εἰς χρυσαλλίδα πετομένη πρὸς τοὺς οὐρανούς.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ῥώμη, αἱ δύο αὗται πηγαὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐλάτρευον τοὺς γέροντας. Εἰς τούτους παρεχωρεῖτο ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὁ πρῶτος λόγος εἰς τὰ συμβούλια, ἡ πρωτοκαθεδρία εἰς τὰς ἑορτάς. Καὶ εἶχον δίκαιον αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ῥώμη, διότι μόνη ἡ ζήσασα γενεὰ δύναται νὰ διδάξῃ, νὰ ὁδηγήσῃ, νὰ βελτιώσῃ τὴν γενεὰν τὴν μέλλουσαν νὰ ζήσῃ.

Γ'.

Ἐγνώρισα ἄλλοτε γέροντα ὀνομαζόμενον Γεώργιον Ἀριστείδην, ἀξιοῦντα ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· ὁ δραστήριος καὶ ἰσχυρὸς αὐτοῦ νοῦς μόνην ταύτην τὴν παραδοξολογίαν ἐγέννησεν ἐφ' ὅλης του τῆς ζωῆς. Αὐτὸς λοιπὸν μὲ ἔλεγε· «Υἱέ μου, εἴμεθα τέκνα ἰσχυροτάτης φυλῆς· ἡ ἀνθρωπότης ἐξασθενεῖ διαβαίνουσα τοὺς αἰῶνας, καὶ τὸ αἷμα ψυχραίνεται καθόσον οὗτοι προβαίνουσι.»

Καὶ δὲν ἐτόλμων μὲν ν' ἀποκριθῶ, ἔλεγον ὅμως κατ' ἐμαυτόν· «Ἡ ἀνθρωπότης, καί τοι παρερχομένων τῶν αἰώνων, μένει ἰσχυρά· τὰ τέκνα ὁμοιάζουσι τοὺς πατέρας· τὸ αἷμα γίνεται θερμότερον κυκλοφοροῦν ἐπὶ τῶν παρελθόντων μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ὡς λίθοι ἐσπαρμένοι εἰς τὴν εὐρύχωρον ὁδὸν τοῦ βίου, συντρίβουσι τὸν δισταγμὸν καὶ ῥυθμίζουσι τὸν νοῦν διὰ τῆς πείρας.»

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁμοιάζει ὁδοιπόρον βαδίζοντα πρός τινα σκοπόν, καὶ ἀδιαφοροῦντα ἐὰν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ σχιζόμενα καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν μεταβάλλονται εἰς ῥάκη. Σκοπὸς δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀλήθεια· ἂς σχίζεται τὸ σῶμα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἂς φθάσῃ ὅμως τὸ πνεῦμα.

Ἂς φθάσῃ τὸ πνεῦμα μέχρι τοῦ πρώτου ὁρίου ὃ ἔθετο ὁ Θεός, χαράξας ἐπ' αὐτοῦ γράμμασι πυρίνοις· «Υἱὲ ἀνθρώπου, μὴ περαιτέρω.»

Ἀλλὰ τί θὰ συμβῇ τότε; Εἰς τὸ ὅριον ἐκεῖνο θέλομεν ἀναπαυθῇ χαίροντες διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Θέλομεν καὶ πάλιν ὁμοιάζει τὸν ὁδοιπόρον ὅστις ἐλθὼν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, πρῶτον μὲν νεύει τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς τὴν ἄβυσσον τὴν ὁποίαν διῆλθε καὶ λέγει ἀγαλλόμενος· «Δόξα τῷ Θεῷ!» εἶτα δὲ ἀνυψοῖ αὐτὸν πρὸς οὐρανὸν καὶ λέγει· «Ἂς ἐλπίσω εἰς τὸν Θεόν!»

Ἡ ἀνθρωπότης λοιπὸν καθόλου θεωρουμένη ἔχει καὶ νεανικὴν καὶ πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ὅπως καὶ ἕκαστος ἄνθρωπος. Καὶ ἑκάστου μὲν ἀνθρώπου ἡ νεότης καταναλίσκεται ὑπὲρ πάντων, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος ἐν συνόλῳ ὑπὲρ ἑκάστου. Ἀμφοτέρων δὲ ἡ πρεσβυτικὴ ἡλικία εἶναι μετάβασις πρὸς ἡμέραν ἀκτινοβόλον καὶ ἀτελεύτητον.

ΠΕΡΙ ΑΔΑΜΑΝΤΩΝ.

—ooo—

Ὁ ἀδάμας ὡς ἀπεδείχθη εἶναι καθαρώτατος ἄνθραξ.

Ὁ περίφημος φυσιολόγος τῆς Ἀγγλίας, ὁ Νεύθων, ὑπέθεσε τὸν ἀδάμαντα διὰ τὴν μεγάλην του θλαστικὴν δύναμιν σῶμα ἐμπρησμοῦ ἐπιδεκτικόν, καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀπεδείχθη ὀρθὴ διὰ τῶν δοκιμῶν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἀκαδημίας, ἀνακαλυψάσης τῷ 1694, ὅτι ὁ ἀδάμας ἐκτεθεὶς εἰς τὴν ἑστίαν μεγάλου κατόπτρου ἀφανίζεται. Μετὰ ταῦτα ἀπέδειξεν ὁ Λαβουαζιέ, ὅτι ὁ ἀδάμας καιόμενος γίνεται ἀνθρακικὸν ὀξύ, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρώτατος ἄνθραξ.

Ὠνομάσθη δὲ ὁ λίθος οὗτος ἀδάμας, διότι δὲν δαμάζεται δι' οὐδενὸς χημικοῦ τρόπου, ἔστω καὶ τοῦ δραστηριωτέρου.

Ἀπαντᾶται δὲ εἰς ῥεῖθρα καὶ ἀνακαλύπτεται ἀποπλυνομένης τῆς περὶ αὐτὸν ἄμμου, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι περιβεβλημένος ὑπὸ τραχείας ἀργίλλου. Εὑρίσκεται εἰς τὴν Ἰνδίαν, εἰς τὸ Βαζαποὺρ, εἰς τὴν Κολκόνδαν, εἰς τὴν Βρασιλίαν καὶ εἴς τινας ἄλλας ἐπαρχίας. Ὡς γνωστὸν κατέχει μεταξὺ τῶν πολυτίμων λίθων τὴν πρώτην θέσιν, καὶ οὐδεὶς ἄλλος ὁμοιάζει αὐτὸν πρὸς τὴν σκληρότητα καὶ τὴν τοῦ φωτὸς διαθλαστικὴν δύναμιν· τοῦτο τὸ ὡραῖον χαρακτηριστικὸν καθιστᾷ τὸ λεγόμενον πῦρ τοῦ ἀδάμαντος.

Ὁ ἀδάμας πωλεῖται κατὰ τὸ βάρος του, τὸ ὁποῖον προσδιορίζεται κατὰ κεράτιον, ἓν δὲ κεράτιον ἀντιστοιχεῖ πρὸς 4 κόκκους, καὶ 72 κεράτια πρὸς ἓν λόθιον. Ἡ τιμὴ αὐξάνει μετὰ τοῦ βάρους εἰς γεωμετρικὴν ἀναλογίαν, ὥστε λίθος ἑνὸς κερατίου τιμᾶται 30 φιορίνια· ἀδάμας ζυγίζων δύω κόκκους τῆς αὐτῆς ποιότητος τιμᾶται 280 φιορίνια, καὶ ἀδάμας τῶν 4 κερατίων 1120 φιορίνια.

Μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων ἀδαμάντων ἀναφέρομεν τοὺς ἑξῆς· τὸν ὀνομαζόμενον Pit ἢ Regent, ἀνήκοντα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Γάλλων· ἔχει δὲ βάρος 136 κερατίων, καὶ ἠγοράσθη 1,031,000 φιορίνια. Σήμερον τιμᾶται πλέον τῶν 2,000,000.

Τὸν τῆς Τοσκάνης ἢ τῆς Φλωρεντίας εὑρίσκομεν εἰς τὴν Βιέννην, ἔχοντα βάρος 132 1/2 κερατίων· ἔχει ὅμως τὸ χρῶμα ὑποκίτρινον καὶ τιμᾶται 140,000 φιορίνια. Τὸν ἀδάμαντα τῆς Ῥωσίας ἀγορασθέντα ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Β' ἀντὶ 103,875 φιορινίων, δοθείσης καὶ ἐτησίας συντάξεως 8,000 φιορινίων εἰς τὸν πρῶτον αὐτοῦ ἰδιοκτήτην· λέγεται δὲ ἀξίας 3,000,000.

Τὸν τοῦ μεγάλου Μογγόλ, ζυγίζοντα 279 κεράτια, καὶ τὸν τοῦ Ῥάγια Ματοὺμ εἰς τὴν Βορνέαν ζυγίζοντα 300 κεράτια· ὁ μὲν πρῶτος τιμᾶται 7,000 000 ὁ δὲ ἄλλος 9,000,000.

Οἱ ἀδάμαντες εὑρίσκονται ἐντὸς ἀμίτου λίθου καὶ ὅπως διαχωρισθῶσιν εἴτε τρίβονται εἴτε πλύνονται. Οἱ εἰς τὸ πλύσιμον καταγινόμενοι μαῦροι ἐπιθεωροῦνται ὑπὸ πολλῶν ἐπιστατῶν, οἵτινες πρὸς πλειοτέραν ἀκρίβειαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐνθαῤῥύνονται διὰ παραχωρήσεως βραβείων ἢ ἄλλων μικρῶν δωρημάτων. Ἐάν τις ἐκ τῶν ἀνδραπόδων ἐπιτύχῃ ἀδάμαντα ζυγίζοντα 17 κεράτια, λαμβάνει τὴν ἐλευθερίαν του καὶ ὁ κύριός του ἀποζημιοῦται.

Εἰς ἕκαστον τῆς ἀδαμαντοφόρου ἄμμου ἐκπλυντήριον ἐνασχολοῦνται εἴκοσι μαῦροι καί τινες ἐπιστάται, οἵτινες πρὸς εὐκολωτέραν ἐπιθεώρησιν κάθηνται ἐφ' ὑψηλῶν θρανίων.

Ὁσάκις δοῦλός τις εὕρῃ ἀδάμαντα πρέπει νὰ φανερώσῃ αὐτὸν διὰ χειροκροτήσεως, παραδίδων τὸν ἀδάμαντα εἰς τὸν ἐπιστάτην, ὅστις τίθησιν αὐτὸν ἐπί τινος ἐντὸς τοῦ ἐργαστηρίου κρεμαμένου ἀγγείου ξυλίνου, τὸ ὁποῖον καθ' ἑκάστην ἑσπέραν παραδίδεται εἰς τὸν ἀνώτερον ἐπιστάτην· οὗτος δὲ ζυγίσας καὶ

σταθμίσας τοὺς ἀδάμαντας τοὺς σημειοῖ εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον.

Οἱ πλειότεροι ἀδάμαντες εὑρίσκονται εἰς τὴν Βρασιλίαν καὶ τὰ γειτνιάζοντα κράτη, καὶ ἐντεῦθεν μεταφέρονται μέχρι τῶν 40,000 κερατίων, ἢ 14—18 λιτρῶν εἰς τὴν Εὐρώπην· ἐνταῦθα δὲ διὰ τορεύσεως καὶ στιλπνώσεως φθείρονται κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἡ τῶν ἀδαμάντων ἀνόρυξις εἶναι προνόμιον τῆς κυβερνήσεως. Σημειώσεως δὲ ἄξιον εἶναι καὶ τὸ σημαντικὸν λαθρεμπόριον, τὸ ὁποῖον ἀναβαίνει μέχρις ἑνὸς τρίτου τοῦ ὁλικοῦ ποσοῦ τῆς ἐξαγωγῆς.

Ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἀδαμάντων, ἥτις εἶναι λίαν δύσκολος, γίνεται εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον, ὅπου ὑπάρχουσι πέντε μεγάλα καταστήματα ἀνήκοντα τὸ μὲν εἰς τοὺς πολίτας, τὸ δὲ εἰς τοὺς ἐκεῖ εὑρισκομένους ἀδαμαντοπώλας, οἵτινες εἶναι Ἑβραῖοι.

Ἐντὸς τῶν καταστημάτων τούτων ὑπάρχουσιν 872 μύλοι.

Ὁ μεγαλήτερος μῦλος κινεῖται διὰ τριῶν ἀτμοκινήτων μηχανῶν 95 ἵππων δυνάμεως, καὶ ἐκτὸς τούτων ἐργάζονται ἐν τῷ αὐτῷ καταστήματι 925 ἐργάται. Κατὰ μέσον ὅρον ἐνασχολοῦνται εἰς Ἀμστελόδαμον 3000 ἄνθρωποι εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν πολυτίμων τούτων λίθων.

Καὶ ἄλλοι μὲν κόπτουσιν, ἄλλοι δὲ καθαρίζουσι καὶ ἄλλοι στίλβουσιν αὐτούς.

Τὰ ἔξοδα διὰ τὴν ἐντελῆ ἐργασίαν τοῦ ἀδάμαντος, ἀναβαίνουσιν εἰς ἓξ φιορίνια δι' ἕκαστον κεράτιον.

Ὁ ἀδάμας στίλβεται καὶ ἀκονίζεται διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ κόνεως, καὶ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν γίνεται χρῆσις πολυτίμου τινος λίθου ὀνομαζομένου ὑπὸ τῶν ὀρυκτολόγων Corund ἢ Diamantspath, ἀδάμαντος κατωτέρας ποιότητος. Ἡ πρὸς ταύτας τὰς ἐργασίας ἐξ ἀχρήστων ἀδαμάντων κατασκευαζομένη κόνις τιμᾶται 250 φιορίνια τὸ λόθιον, τὰ δὲ ἔξοδα διὰ τὴν ἐργασίαν τῶν ἀδαμάντων αὐξάνουσι κατὰ τὰς γωνίας αὐτῶν. Οἱ μικροὶ ἀδάμαντες, οἱ ἔχοντες πολλὰς γωνίας ἔχουσι καὶ πολὺ ἀνωτέραν ἀξίαν τῶν μεγαλητέρων, ὡς ἐχόντων ὀλιγωτέρας. Εἰς Ἀμστελόδαμον κατεσκευάζοντο καὶ ἀδάμαντες καλούμενοι Rosette, τῶν ὁποίων χίλιοι σταθμίζουσι μόνον 4 κεράτια· καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος ἀδάμας δεικνύει 16 γωνίας, δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ πόσον ἐπίμοχθος εἶναι ἡ ἐργασία τῶν πολυτίμων τούτων λίθων. Τὸ ποσὸν τῶν κατ' ἔτος παρασκευαζομένων ἀδαμάντων ἀναβαίνει εἰς 250 — 300 χιλιάδας κεράτια, καὶ τὰ διὰ τὴν ἐργασίαν ἔξοδα ὑπολογίζονται εἰς 180,000,000 φιορίνια. Ἡ ποσότης ὅση δαπανᾶται εἰς τὴν ἐμπορίαν ταύτην τῆς πολυτελείας ἀναβαίνει εἰς 20—25 ἑκατομμύρια φιορίνια κατ' ἔτος. Ἡ ἐργασία τῶν πολυτίμων λίθων ἀπαιτεῖ μεγάλην προσοχήν, ἄκραν ὑπομονὴν καὶ καθεστικὸν βίον ὡς οὐδεμία ἄλλη τέχνη καὶ βιομηχανία.

Ξ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΛΕΞΙΓΡΑΦΙΑ ΕΛΛΗΝΑΛΒΑΝΙΚΗ

(Συνέχεια ὅρα φυλλάδ. 235).

—ooo—

Φάλος, ὁ, τὸ μετάλλινον κατασκεύασμα τοῦ ἔμπροσθεν μέρους τῆς περικεφαλαίας, τὸ προσωπίδιον αὐτῆς. Ἀλβανιστὶ, Μπάλοε, λέγουν τὸ μέτωπον, καὶ μεταφορικῶς τὸ προσωπίδιον μέρος ἑκάστου πράγματος. (α)

Ὄσσοι, οἱ ὀφθαλμοί, Ἀλβ. σί.

Ὠλένη, βραχίων, ἡ χεὶρ. Ἀλ. λοέροε=ἡ χείρ. « Ἡ λευκώλενος Ἀθηνᾶ » παρ' Ὁμ.

Γόνυ, καὶ γούνατα. Ἀλ. γιούνιοετ.

Κῆρ καὶ κέαρ, ἡ καρδία. Ἀλ. γκὶρ=ὁ κόλπος μεταφορικῶς.

Πέδιλα, ὑποδήματα. Ἀλ. Ποτίλα=ἡ πατοῦνα· Λέγουν δὲ καὶ 'μπὰθ=ὑποδένω τὸ ὑπόδημα, καὶ ζπὰθ=ἐξυποδένω, ὅπερ ἔχει τὴν ῥίζαν εἰς τὸ ποδὸς (ποῦς).

Φὼς καὶ φὼρ, ἄνδρας, παλληκάρι. Ἀλβαν. μπούροε, τροπῇ τοῦ φ εἰς μπ.

Τέττα, προσφώνησις τιμητικὴ νεωτέρου φίλου πρὸς παλαιότερον (παρ' Ὁμήρ.) Ἀλβ. Τάττα, κράζουν τὸν πατέρα καὶ τοὺς γέροντας.

Μάρπτω, πιάνω, ἁρπάζω (ἐκ τοῦ μάρη ἡ χεὶρ) Ἀλ. μὰρ=λαμβάνω.

Φάω, φῶ, φημὶ, λέγω. Ἀλ. θέμ. ὅπως τὸ φηρίον ἀντὶ θηρίον, φλᾶν ἀντὶ θλᾶν, φλίβομαι, ἀντὶ θλίβομαι. Ὁ Ἀόριστος, φῆ, ἀντὶ ἔφη, Ἀλ. θά.

Πύματος, ὁ ἔσχατος. Ἀλ. Παμέτα=ὕστερον, Ἠπειρ.

Ζέω, ἀναβράζω, καίω, καὶ ζεματῶ. Ἀλ. ζὲχ καὶ 'νζὲχ=ζεσταίνω. Τὴν φωτίαν λέγουσι, ζιάρ. Τοῦ δὲ Πῦρ, Πυρὸς συγγενὲς εἶναι τὸ, Προῦσχ =ἀνημμένα κάρβουνα.

Σέλας, φῶς, λάμψις καὶ φλόγα. Ἀλ. σίλα, καὶ φλιάκοε=φλόγα.

Ἰκάνω, ἵκω, ἔρχομαι, ὑπάγω. Ἀλ. Ἴκοεγν, πηγαίνω, φεύγω.

Πέμμα, ἐκ τοῦ πέπτω (ἕψω) 'ψήνω, ὡς ὁ ἥλιος τὰ ὀπωρικά. Ὡριμασμένον. Ἀλ. Πέμμα=ὀπωρικὸν κυρίως.

Πέπλον, σκέπασμα. Ἀλ. Πλιάφ.

Πόῤῥω, πόρσω, μακράν. Ἀλ. μόνον τὸ Ῥῆμα ἐν χρήσει, Τσπόρ=ἀπομακρύνω, ἀποπέμπω μακράν. Τὸ δὲ μόριον τσ, φρονῶ ὅτι εἶναι ἐπιτατικὸν, καθὼς εἰς τὰ Μπούκουρ=ὡραῖον, Τζμπουκουρόϊ=περικοσμῶ κλπ.

Εὖ, καλόν. Ἀλ. ὄρ.

Κρήνη καὶ κρουνή, βρύσις. Ἀλ. κρουά.

Φέγγος, τὸ φῶς. Ἀλ. φεγγὶλ=κάρβουνον.

Δαίνυμαι, δαίνυντο, εὐωχοῦμαι. Ἀλ. ντέντεμ.

(α) Τὴν ἰδιαιτέραν ἀλβανικὴν φωνὴν τὴν μεταξὺ τῶν φωνηέντων ε καὶ ο, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ γράψω διὰ τῆς διφθόγγου, εο, πρὸς διάκρισιν.

Γατὸν, παρὰ τοῦ γίγνω (νεήγατον—νεωστὶ κατεσκευασμένον, παρ' Ὁμ.) Ἀλ. Γατὶ=ἕτοιμον.

Ἄδω, τραγωδῶ, ᾠδή. Ἀλ. ἡ φωνὴ λέγεται, ζοὲ, τούτέστι τὸ δ γίνεται ζ, καθῶς σδωὴ=ζωή.

Δοκοῦμαι, φαίνομαι, Ἀλ. ντούκκεμ, duchem.

Λύω, λυτρόνω, λύσω. Ἀλ. λισίόϊ.

Κῆπος, κάπετος. Ἀλ. κόποεστοε.

Γνόω, γινώσκω. Ἀλ. γνὸχ, gnoh.

Ποιῶ καὶ ποῶ, κάμνω. Ἀλ. πὲϊ καὶ μποέγν.

Πιμπλῶ, πίμπλημι, γεμίζω. Ἀλ. 'μπλίόϊ.

Πένω, ομαι, πράττω. Ἀλ. Πουνόϊ=ἐργάζομαι.

Ἵμερον, ἱμερόεντα, παρ' Ὁμ. ἐραστὰ, θαυμάσια. Ἀλ. μέϊροε καὶ μείροε, καλὸν, ἐραστόν.

Παίω, κτυπῶ. Ἀλ. μπίε.

Ἐμεῦ, ἀντὶ ἐμοῦ. Ἀλ. μούδε, muve.

Τιτὰν καὶ Τίτας, οἱ πρῶτοι γίγαντες καὶ μεταφορικῶς τιμωρὸς, ἐκδικητής. Ἀλβανιστὶ συνήθως λέγουν εἰς τὰ ἀτακτοῦντα νήπια, Τίτα! Τίτα! πρὸς φοβερισμὸν, ὡσανεί ἰδοὺ ὁ Τίτας ὁ τιμωρός.

Ποῦς καὶ Δωρ. Πόρ, τὸ πόδι. Ἀλ. Πόρ, συνηθίζουν νὰ παραγγέλλουν τὰ νήπια, ὅταν αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ ἵστανται ὄρθια. Μόνον εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐν χρήσει.

Θυμὸς, ψυχή. Ἀλ. ζέμοερ=καρδία, τροπῇ τοῦ Θ εἰς ζ, καθῶς τὸ, σιὸς ἀντὶ Θεός.

Νῶτα θαλάσσης παρ' Ὁμήρ. ἡ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης. Ἀλ. Νότ=τὸ κολύμβημα, Νοτάρ=κολυμβητής.

Πάομαι Δ, Π. ἀντὶ κτάομαι, ἔχω. Ἀλ. κάμ=ἔχω· ὁ Ἀόριστος πάτα=ἔσχον.

Σήθω, κοσκινίζω, περνῶ ἀπὸ τὸ πανί. Ἀλβ. σίτ.=κοσκινίζω το ἀλεῦρι.

Θουρέω, θουρῶ (θοῦρος) ὁρμῶ. Ἀλ. τούρεμ.

Ὀρφὸς, ὀρφανός. Ἀλ. Ουόρφοερ καὶ ουάρφοερ.

Ὀῤῥὸν, τυρόγαλον, Ἀλ. Χίροε.

Βρύτια καὶ βρίτεα, τσήπουρα τῶν σταφυλίων καὶ ἐλαιῶν. Ἀλ. μποερσί.

Πρέσβυς, γέρων. Ἀλ. Ποέρτσ=ἐσχατόγηρος.

Κναω=ξύω. Ἀλ, κρουάϊ καὶ κρούαγν.

Ὑπνόω, ὑπνῶ, κοιμῶμαι, Ἀλ. φλὲ, τροπῇ τοῦ π, εἰς φ, καὶ τοῦ ν εἰς λ, καὶ ἀποβολῇ τοῦ υ.

Ἱδρόω, ώσω. Ἀλ. ντοερσίγν.

Τύννος, Δωρικ. μικρός. Ἀλ. τσίούν.

Κραιπνῶς, ταχέως. Ἀλ. κοέρπ. Ζούρι κοέρπιν ε ἴκου=ἔφυγε δρομαῖος.

Ῥιγεω (φοβοῦμαι) κρυόνω. Ἀλ. 'γκρίγν=κρυόνω.

Τριαινα, καμάκι μὲ τρεῖς μύτας. Ἀλ. Τριέλε τὸ τρυπάνι.

Λόχος, ἐνέδρα. Ἀλ. λέκι=ἀγχόνη καὶ ἐνέδρα.

Μήστορες, ἐπιστήμονες. Ἀλ. μιέστερ.

Ῥήσσω, ῥηγνύω, ξεσχίζω. Ἀλ. γρὶς, μὲ τὸ Δίγαμ.

Λοιγὸς, ὄλεθρος. Ἀλ. λίγ=κακόν.

Κόρυς, υθος, ὅπλον. Ἀλ. κόρδα=σπαθὶ, ἐκ τοῦ ὅλου τὸ μέρος.

Ζόφος, σκότος. Ἀλ. ζὶ, ζέζα, μαῦρον, σκοτεινόν.

Σπίζα, η, κάθε μικρὸν πουλίον. Ἀλ. σπέσχ τὰ πτηνὰ ἐν γένει.

Σποδὸς, στάκτη κυρίως ζεστὴ ἀκόμη. Ἀλ. σποῦζα=στάκτη ζεστή.

Σπιλὰς, άδος, πέτρα, βράχος καταφαγωμένος ἀπὸ τὰ κύματα. Ἀλ. σπέλα, εἰς τὴν αὐτὴν σημασίαν.

Ἀτρεκέως, ἀληθῶς, Ἀλ. ντρέκι.

Ὀστέον, ὀστοῦν, καὶ ὀστάριον ὑποκορ. Ἀλ. ἔστρα κόκκαλα.

Ἄστυ, πόλις. Ἀλ. φσιάτ, μὲ τὸ Δίγαμ.

Τεττὺς, η, ἀδελφὴ τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ Θέτις ἡ θεὰ ἡ ἐπισημοτέρα τῶν Νηρηΐδων. Ἀλβ. ντέτ,=ἡ θάλασσα.

Κερτομῶ, χλευάζω, ὑβρίζω Ἀλ. κερτόγν. ἐπιπλήττω.

Δίκη, κρίσις. Ἀλ. γκίκη.

Κουλεὸς, θήκη. Ἀλ. κουλέτοε = πουγγὶ, σακκοῦλα.

Δίπλαξ, ι, ακος. διπλοῦν ἱμάτιον. Ἀλβ. ντιπλοέκα, τὰ μανήκια.

Χαλκὸς, σίδηρον, ὡς εὑρεθεὶς πρὶν τοῦ σιδήρου. Ἀλ. Χέκουρ=σίδηρον.

Νέμεσις, μέμψις. Ἀλ. νοεμοεζί.

Πόσιςο, ιος, σύζυγος Ἀλ. μπούροε, καθῶς τὸ Πὸρ, ἀντὶ Ποῦς.

Ἄποινα δῶρα, λύτρα. Ἀλ. πάλίοε, καὶ πάγίοε ἡ προῖκα.

Οὐκ, οὐ, ὄχι. Ἀλ. νούκ=δέν.

Ἐγγὺς, υθεν, πλησίον, Ἀλ. 'γγιάτοε.

Ἄφθονον, ἀρκετόν. Ἀλ. ἄφτ καὶ μὲ ἄφτ.

Ἔτος, Ἀλ. οὐῒτ καὶ οὐϊέτ vjet, καθὼς ἔγινε τὸ εὐηγενὴς, ἐπηετανὸς=εὐγενὴς, ἐπὶ ἔτος.

Δηθὰ, ἐπίῤ. χρονικόν· πολὺν χρόνον, Ἀλ. ντισά =πολὺ ἐν γένει·

Πρήθω, πέρσω, καταστρέφω. Ἀλ. πρίσχ.

Νυνὶ, τώρα. Οἱ ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανοὶ λέγουσι νανί.

Μείων, μικρότερος. Ἀλ. μίγκο, πολὺ μικρός.

Αἰόλω, κινῶ. Ἀλ. Αιὸς καὶ λίότ.

Ῥέα, θυγάτηρ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, γυνὴ τοῦ Κρόνου, καὶ μήτηρ τοῦ Διὸς, Πλούτωνος τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἄλλων. Ἀλ. Ῥέ=νέφος.

Ἔρεβος, πατὴρ τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ θανάτου, καὶ υἱὸς τοῦ χάους. Ἐλ. Ἔρσετ=σκότος.

Βαίνω. Ἀλ. οὐαὶ, καὶ οὐαίτε=ὑπάγω. Ἀόριστος β'. πληθ. α'. προσώπου Βᾶμεν Δωρικῶς ἀντὶ ἔβημεν. Ἀλ. Οὐάμονε=ὑπήγαμε· τοῦ γ'. προσ. Βάν, ἀντὶ ἔβησαν. Ἀλ. οὐάνοε, ὑπῆγαν.

Πῶλος, πουλάριον, νεογέννητος ἵππος. Ἀλπούλίο.

Μοχλὸς, ὁ σύρτης τῆς πόρτας. Ἀλ. λός.

Πτόλεμος, πόλεμος. Ἀλ. λίούφτοε, κατ' ἀναἀναγραμματισμὸν, τροπὴν τοῦ Π εἰς φ, καὶ ἀνακοπὴν τοῦ μος, ὁποία, ἔγινεν εἰς τὰ λαπιθης, λιάπ, Nipote, νὶπ=ἀνεψιός, apro, χάπ=ἀνοίγω, arivo ἀρὶγ=φθάνω κτλπ.

Κατέχω, ἐννοῶ. Ἀλ. κατὲχ (ἐν τῇ Χαονίᾳ).

Λεία, λάφυρον. Ἀλ. πλίάτσκα. Ἡ κατάληξις τοῦ τσκα, φρονῶ ὅτι, εἶναι ὑποκοριστικὸν, καθὼς συνήθως γίνεται εἰς τὰ Παρα, Παράτσκα, καλλὰ, καλιάτσκα οὐνελὰ, οὐνελατσκο=ἀδελφά-

κι. Τὸ δὲ ἀρχικὸν Π, προσλαμβάνεται ὡς Δίγαμ.

Φρίξ, φόβος. Ἀλ. φρίκα.

Ἦρ, ἦρος (ἦρα φέρειν) χάρες. Ἀλ. χίρ.

Πλίνθος, πλιθάρι, Ἀλ. πλίς.

Αἰζηός, νεανίας, ἀκμαῖος. Ἀλ. ούάϊζοε, θηλυκοῦ γένους μόνον, ἤτοι τὰς παρθένους.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦ προσχηματισμοῦ, οἷον Κρήτην δε, Αἴγυπτόν δε, καὶ μετὰ τοῦ σ, τῆς Αἰτιατ. πληθ. ἔνθα ἐνόνεται τὸ δ, εἰς ζ, εἰς τὰ Ποιητικὰ ἔραζε=ἔρα=terra, καὶ θύραζε=πρὸς τὰς θύρας γίνεται, λέγω, καὶ εἰς τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν, προστιθεμένης τῆς συλλαβῆς ζι, ἢ ζε, οἷον· κὰμ πα=ζι=ἐπὶ ποδός. Μπάρκα—ζι=ἐπὶ τῆς κοιλίας. Εἰς δὲ τὰ ἀντέϊ—ζα, καὶ κατεΐ—ζα, σημαίνει τὴν ἀπὸ τόπου κίνησιν,ἤτοι ἐκεῖθεν,ἐδῶθεν.

Ὕω, βρέχω, ἐξ οὗ ὕδωρ. Ἀλ. οὔγιοε=νερόν.

Πορεῖν, ἀπὸ τοῦ ἀχρήστου Πόρω=πορεύω. Ἀλβ. Ἀλ. μπαρὲς=περιπατῶ.

Ὑπερίων, ονος (ο) εἷς τῶν Τιτάνων, υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, γεννήσας ἐκ τῆς ἀδελφῆς του Θείας τὸν Ἥλιον, τὴν Σελήνην καὶ τὴν Ἠώ. Ἀλ. λέγουν, Περενὶ, καὶ Περεοεντὶ, τὴν θεότητα. Περοεντὸν ντιέλ᾽ι=βασιλεύει ὁ ἥλιος, καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις λέγουν, περοεντὸν=πετᾷ εἰς τὰ ὕψη, τουτέστιν ἡ κυρία τῆς λέξεως σημασία.

Ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι, τὸ ὄνομα, Περοεντὶ, κατάγεται ἀπὸ τοῦ, περοεν—Δία (Ζεὺς) τότε κατ᾽ ἐμὲ τὸ Δ. καταντᾷ προβληματικὸν, καθόσον εἰς πολλὰς τοιαύτης φύσεως λέξεις οἱ ἄνω Ἀλβανοὶ παραλείπουν τὸ Δ, π. χ. οἱ μὲν, προφέρουν, νιὲν=ἐννοεῖ, νοε στοεπὶ=ἐν οἴκῳ Περενία=θεότης· οἱ δὲ κάτω Ἀλβανοὶ, παρεμβάλλοντες τὸ Δ, μετὰ τὸ ν λέγουν, ᾽ντιὲν, ᾽ντοε στοεπὶ, Περοεντία κτλπ.

Τὸ Δωρικ. σύ. Ἀλ. τί.

Ἠδὲ, σύνδεσμος συμπλεκτ. ἐπακολουθ. τοῦ ἠμὲν· ἢ τοῦ τε. Ἀλ. εδέ.

Δείκνυμι, δέχνυμι, δεδείχαται ,δεικνύω. Ἀλβαν. δοεφτοΐ.

(Ἀκολουθεῖ συνέχεια.)

Εἷς τῶν συνδρομητῶν.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—οοο—

ΠΡΟΣΦΟΡΑ. Ὁ ἐν Μαγκεστρίᾳ ἐμπορευόμενος συμπολίτης ἡμῶν Κ. Ἀρ. Εὐμορφόπουλος, προσέφερεν εἰς τὸ Ἀμαλίειον ὀρφανοτροφεῖον τεσσαράκοντα ἀντίτυπα τῆς παρὰ τοῦ Κ. Πικκόλου γενομένης τρίτης ἐκδόσεως *τῶν κατὰ Παῦλον καὶ Βιργινίαν*, καὶ τῆς *Ἰνδικῆς Καλύβης*, *τῆς Λέσχης τῆς Συράτης*, *τῆς περιηγήσεως εἰς τὴν Σιλεσίαν* καὶ ἄλλων τινων. Ὁ Κ. Ἀρ. Εὐμορφόπουλος, ἐκ τῶν φιλογενεστέρων ὁμογενῶν, ἀείποτε καὶ μετὰ πολλῆς προθυμίας συνέτρεξε τὰ καλά.

ΠΟΙΝΗ ΕΝ ΚΙΝΑ. Δύο Κινέζοι ὡς συνδραμόντες τὴν ἀποστασίαν κατεδικάσθησαν εἰς ἀποτύφλωσιν. Κουρεὺς δέ τις ὁμιλῶν πρὸς Εὐρωπαῖον περὶ τῆς ποινῆς ταύτης, ἐξεθείαζε τὴν ἐπιείκειαν τοῦ μανδαρίνου ὅστις, ἀντὶ ν᾽ ἀποκεφαλίσῃ αὐτοὺς, ἐπέβαλεν ἐλαφροτέραν ποινήν.

Οἱ κατάδικοι, συνοδευόμενοι ἀπὸ λόχον στρατιωτῶν, ἦλθον εἰς τὴν ἀγοράν· εἵπετο δὲ αὐτῶν ὁ ἐκτελεστὴς τῆς ἀποφάσεως φέρων ἔνδυμα ἐρυθρόν· πλησίον δὲ τοῦ νεωτέρου ἤρχετο καὶ νέα γυνή. Οἱ πόδες της δὲν ἦσαν διεστραμμένοι ὡς τῶν γυναικῶν τοῦ τόπου ἐκείνου· τὸ ἀνάστημά της ἦτο μικρόν, ἡ μελανὴ κόμη ἐξαισία, ἡ ὄψις ὠχρά, καὶ οἱ ὀφθαλμοί της μακροὶ ὡς μικρὸν δάκτυλον. Ἀπελπισία ἐφαίνετο ἐζωγραφημένη εἰς αὐτούς.

— Ποία εἶναι ἐκείνη; ἠρώτησεν ὁ Εὐρωπαῖος τὸν κουρέα.

— Ἡ ταλαίπωρος Κόρα, ἀπεκρίθη μὲ ἦθος ἀδιάφορον ὁ Κινέζος. Πρὸ δεκαπέντε μόνον ἡμερῶν ὑπανδρεύθη τὸν Τσάνγ.

— Καὶ εἶναι τωόντι ἔνοχος ὁ ἄνθρωπος αὐτός;

— Ὁ Τσάνγ; διόλου· εἶναι νέος εἰρηνικώτατος καὶ πρᾶος, καταγινόμενος εἰς μόνον τὸ ἔργον του, τὴν ζωγραφικήν. Ἔχει ὅμως ἀδελφὸν ἀποστάτην, μὲ τὸν ὁποῖον διετήρησε τὰς σχέσεις του. Προχθὲς ἔλαβεν εἰδήσεις του, καὶ ἀπὸ τὴν χαράν του ὅτι ἔμαθε περὶ τῆς ὑγείας του, τὸ διεκοίνωσεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον· τὸ ἔμαθεν ὁ μανδαρῖνος, καὶ κατεδίκασεν ἀμέσως τὸν ἀνόητον. Ἡ σύζυγός του, ὡς λέγεται, ἔκαμεν ὅ,τι ἦτον δυνατὸν διὰ νὰ τὸν σώσῃ· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπέτυχε, παρεκάλεσε νὰ τὴν ἀφίσουν νὰ συνοδεύσῃ τὸν ἄνδρα της, τὸ ὁποῖον καὶ ἔγεινε δεκτόν. Ἰδοὺ ἀρχίζει ἡ ποινή.

Ὁ Εὐρωπαῖος παρετήρησε καλῶς, ἀλλὰ δὲν εἶδεν οὔτε ἑτοιμασίαν, οὔτε ἐργαλεῖον· εἶδε μόνον Κινέζον ζυμόνοντα λευκήν τινα ὕλην καὶ σχηματίσαντα τέσσαρα σφαιρίδια.

Ἠρώτησε λοιπὸν καὶ πάλιν τὸν κουρέα, ὅστις ἠτένισε τὸν Εὐρωπαῖον μὲ ἦθος ἄπορον σημαῖνον,«Μήπως εἶσαι ἠλίθιος;» Καὶ ὅμως ἀπεκρίθη εὐγενῶς εἰπών·—Εἶναι ἄσβεστος.

Ὅτε ἡτοιμάσθησαν τὰ τέσσαρα σφαιρίδια, ἐτυλίχθησαν μὲ πανίον λεπτότατον, τὸ ὁποῖον ἔβρεξαν καὶ ἐδίπλωσαν τρίς. Ἔπειτα ἐσκέπασαν αὐτὸ μὲ ἄλλο πανίον στεγνὸν, καὶ οὕτω τὸ ἐπέθεσαν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν δύο καταδίκων, δέσαντες αὐτὸ μὲ τρίτον πανίον.

Αἱ παρειαὶ τῆς Κόρας ἐγένοντο κατάλευκοι, καὶ ἔπεσε γονυπετὴς πρὸ τοῦ συζύγου της.

Ὅτε μετὰ τρία λεπτὰ τῆς ὥρας ἀφηρέθησαν τὰ πανία, οἱ εἰσέτι ζῶντες ὀφθαλμοὶ τοῦ Τσάνγ ἐστράφησαν πρὸς τὴν γυναῖκά του.

Τὸ πρόσωπον τῆς Κόρας ἐχρωματίσθη, οἱ ὀφθαλμοί της ἠκτινοβόλησαν φλόγας ζωηράς, αἱ παρειαί της ἠρυθρίασαν, καὶ οὐράνιον ἀληθῶς ἐγένετο τὸ κάλλος αὐτῆς· ἀλλ᾽ ὡς ἀκτὶς παρῆλθον ὅλα ταῦτα. Εὐθὺς τὸ βλέμμα τοῦ Τσάνγ ἠμαυρώθη καὶ ἐσβέσθη, διότι ἡ ἄσβεστος ἐνήργησε. Θὰ ἔλεγέ τις δὲ ὅτι καὶ

ἡ Κόρα ἀπετυφλώθη, διότι οἱ λαμπροὶ ὀφθαλμοί της ἐκλείσθησαν, καὶ ἔπεσεν ἄπνους.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΝ ΕΚΤΡΩΜΑ. Πρό τινων ἡμερῶν, ἐκομίσθη εἰς Σπάρτην ἐκ τῆς κωμοπόλεως Καστανίας τέρας περίεργον, ἤτοι βρέφος φέρον δύο κεφαλὰς, ὡς καὶ δύο τραχήλους ὅλως ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένους· εἶχεν ὅμως δύο μόνον ἄνω καὶ κάτω ἄκρα, στῆθος δὲ πολὺ πλατὺ πεπιεσμένον καὶ ὑπόκοιλον κατὰ τὸ μέσον ὄχι δὲ καὶ τὴν κοιλίαν. Ἡ δεξιὰ κεφαλὴ ἦτο τελειοτέρα τῆς ἀριστερᾶς καὶ ὑψηλοτέρα, πλὴν οἱ ὀφθαλμοί της ἦσαν ἀτελέστεροι· μεταξὺ δὲ τῶν δύο τραχήλων, ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε να κῆνται οἱ πρὸς ἀλλήλους ἐστραμμένοι ὦμοι τῶν δύο κεφαλῶν, εὑρέθη ὀστοῦν βραχὺ καὶ κινητὸν ἐμφαῖνον τὰ ἴχνη ἴσως ὀστῶν κλειδῶν ἢ βραχίονος, καὶ ὄπισθεν τὸ τέρας εἶχε πλατέα νῶτα, δύο δὲ μόνον ὠμοπλάτας εἰς τὰς φυσιολογικὰς θέσεις των· ἀλλ' ἀπὸ τῶν τραχήλων ἑκατέρας κεφαλῆς ἐφαίνοντο δύο ἐξοχαὶ προχωροῦσαι πρὸς τὰ κάτω κεκλιμέναι πρὸς ἑαυτὰς καὶ συμπίπτουσαι ὑπὸ γωνίαν ὀξεῖαν, πρὸς τὸ τέλος τοῦ κορμοῦ τοῦ τέρατος, κατὰ τὴν μέσην αὐτοῦ γραμμὴν ἄνωθεν τῆς ἕδρας καὶ κατὰ τὴν φυσιολογικὴν θέσιν τοῦ ἐλλείποντος ἱεροῦ ὀστοῦ, ὑπὸ δύο μικροὺς κυκλικοὺς δακτυλικοὺς τύπους· συνηρμόζοντο δ' ἀμέσως πρὸς τὰ πλατέα λαγώνια ὀστᾶ. Ἦσαν δ' εὐκρινεῖς καὶ τέλειαι δύο σπονδυλικαὶ στῆλαι, τὸ μεταξὺ τῶν ὁποίων διάστημα, τὸ πλατυνόμενον ὅσον ἐπροχώρει πρὸς τὰ ἄνω, ἐπληροῦτο ὑπὸ βραχέων καὶ καλῶς διὰ ψηλαφίσεως διακρινομένων ἀτελῶν πλευρῶν, βραχυνομένων δ' ἔτι μᾶλλον πρὸς τὰ κάτω μέχρι τελείας ἐκλείψεώς των, καὶ ἀκινήτως πρὸς ἀμφοτέρας τὰς σπονδυλικὰς στήλας συναρμοζομένων.

Τὸ τέρας διηνοίχθη μόνον ὅπως παρασκευασθῇ καὶ ἀποσταλῇ εἰς τὸ μουσεῖον τῆς ἰατρικῆς ἑταιρίας εἰς Ἀθήνας, ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκέραιον καὶ φυλάττον τὸν φυσικόν του σχηματισμὸν, καὶ ἑπομένως δὲν ἐγένοντο λεπτομερεῖς αἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ παρατηρήσεις. Καὶ ὅμως εὑρέθη ἔχον πάντα μὲν τὰ σπλάγχνα τοῦ θώρακος διπλᾶ καὶ, ἐννοεῖται, ὄχι ἐντελῶς πάντα καὶ φυσιολογικῶς ἀνεπτυγμένα, ἁπλᾶ δὲ πάντα τὰ τῆς κάτω κοιλίας, δηλαδὴ εὑρέθη ἔχον παρὰ τὰ καὶ ἔξωθεν φαινόμενα ἴδια καὶ τέλεια ὄργανα ἑκατέρου λαιμοῦ, οἰσοφάγους δύο συμπίπτοντας ὅμως εἰς ἕνα καὶ μόνον στόμαχον κοινῶς, καὶ ἀποτελοῦντας ἓν καὶ μόνον εἰσόδου τρῆμα (καρδίαν), τραχείας δύο, πνεύμονας τέσσαρας, ὧν οἱ δύο μεγαλείτεροι καὶ τρίλοβοι πρὸς τὰ ἔξω τοῦ κύτους τοῦ θώρακος ἑκατέρωθεν, οἱ δύω μικρότεροι καὶ ἀτελέστεροι ἐν τῷ μέσῳ καρδίας ἐπίσης δύω, ὧν ἡ μία καὶ κυρία ἔχουσα ἀτελεῖς μὲν τὰς ἄνω κοιλίας, ἀλλ' ὄγκον ἀνάλογον τῷ τεχθέντι, ἔκειτο περὶ τὴν φυσιολογικὴν αὐτῆς θέσιν· μόνη δ' ἐδέχετο τὸ αἷμα ἀπὸ τῶν φλεβῶν, καὶ μόνη ἐφαίνετο μεταδίδουσα τοῦτο εἰς τὸ σῶμα ἅπαν, καὶ τὴν ἑτέραν καρδίαν, καθ' ὅτι εὑρέθησαν πολλὰ μεγάλα τρήματα κατὰ τὸ ἀορτικὸν τόξον· ἡ δὲ ἑτέρα καὶ μικροτέρα καρδία ἔχουσα μέγεθος καρδίας ἀλεκτορίδος εὑρέθη πολὺ ὑψηλὰ παρὰ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην τοῦ τέρατος καὶ ὑπὸ ὁμώνυμον κλεῖδα, ἔφερε δὲ δύο μόνον κατωτέρας κοιλίας καὶ ἀνάλογα ἀγγεῖα, ἅτινα φαίνονται ὅτι ἐφέροντο πρὸς τοὺς πνεύμονας, ἴσως τοὺς παρ' αὐτῇ. Ἄγνωστον δ' ἂν ἐκοινώνει ἢ οὒ πρὸς τὴν παρακειμένην ὑποκλείδιον ἀρτηρίαν, ἢ ἄλλην τινὰ ταύτης ἔκφυσιν. Ἐν δὲ τῇ κάτω κοιλίᾳ στόμαχον ἕνα, ἧπαρ ἐπίσης ἓν μέγα, ὡς ἔχει ἐπὶ τῶν βρεφῶν, σπλῆνα ἕνα καὶ ἀνάλογον, ἐντερικὸν σωλῆνα ἁπλοῦν, συνεχῆ καὶ εἰς μίαν ἕδραν καταλήγοντα· νεφροὺς δύο, κύστιν μίαν μεγάλην καὶ οὔρου ἔμπλεων, καὶ γεννητικὰ ὄργανα ἁπλᾶ.

Τὸ τέρας τοῦτο, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι προήχθη ἐκ συμπήξεως διδύμων, ἐγεννήθη ὥριμον τὴν 1—2 Ἰανουαρίου παρὰ γυναικὸς καλῆς κατασκευῆς καὶ μέσης ἡλικίας, μηδέποτε δυστοκησάσης, μηδὲ παρὰ φύσιν τι τεκούσης, ὡς καὶ μηδενὸς τῶν ἑαυτῆς καὶ τοῦ συζύγου της συγγενῶν, ἐχούσης δὲ καὶ ἄλλα τέκνα ὑγιῆ καὶ ζῶντα.

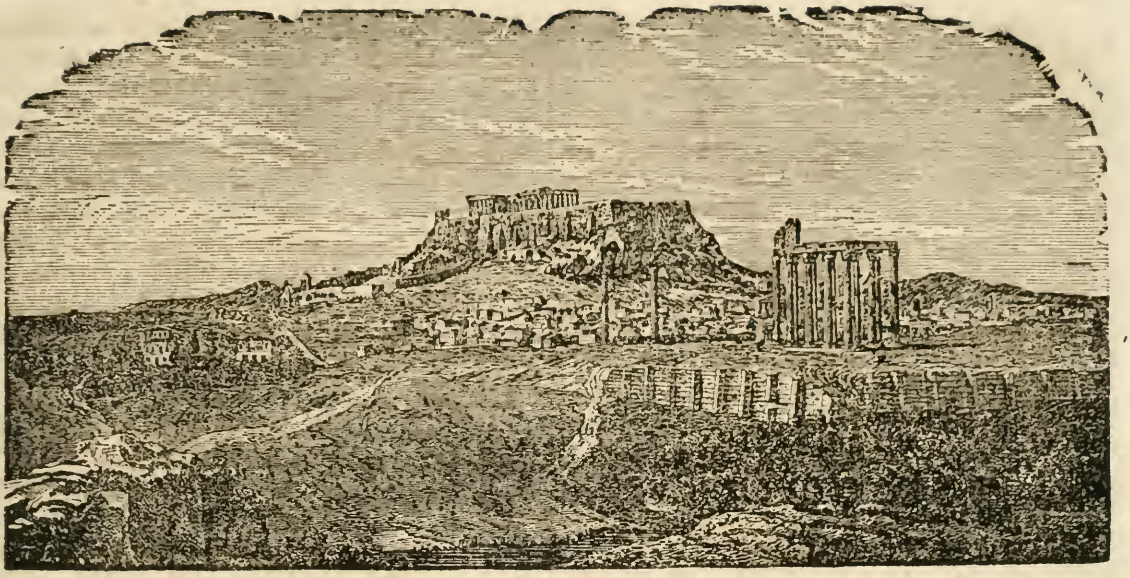
ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ. Τὴν 5 Φεβρουαρίου ἐγένοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας. Καὶ πρόεδρος μὲν ἐξελέχθη ὁ Κ. Α. Μαυροκορδάτος, ἀντιπρόεδρος ὁ Κ. Γ. Πραΐδης καὶ Γραμματεὺς ὁ Κ. Ν. Δραγούμης. Μέλη δὲ οἱ ΚΚ. Λ. Μελᾶς, Δ. Λεβίδης, Ι. Βοῦρος, Α. Μάμουκας, Π. Ῥομπότης, Α. Ἀνάργυρος, Δρόσος Ν. Δρόσου, Γ. Κωνσταντινίδης, καὶ Π. Γιαννόπουλος.

Ἐκ τῶν ὑποβληθέντων ἐκθέσεων ἐξάγομεν ὅτι τὸ 1860 ἔτος ἡ Ἑταιρία εἰσέπραξεν ἐκ συνδρομῶν, τροφείων, διδάκτρων, προσφορῶν, τόκων καὶ ἐνοικίων δρ. 143,184 67, ἐδαπάνησε δὲ 134,719 46· ὅτι ἐντὸς τοῦ Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου διαιτῶνται περὶ τὰ 125 κοράσια, καὶ διδάσκονται περὶ τὰ 500 ἄλλα ἔξωθεν φοιτῶντα, καὶ ὅτι ἡ ἀγωγὴ καὶ ἐκπαίδευσις αὐτῶν εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς μίαν διευθύντριαν, μίαν ὑποδιευθύντριαν, ὀκτὼ διδασκαλίσσας, δεκατρεῖς διδασκάλους, καὶ ἑπτὰ ἐπιμελητρίας, ἤτοι εἰς τριάκοντα πρόσωπα. Πλὴν δὲ τούτων τὸ κατάστημα ἔχει καὶ ἰατρόν, καὶ φροντιστήν, καὶ νοσοκόμον, καὶ οἰκονόμον καὶ ὑπηρετικὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κορασίων. Θεία δὲ λειτουργία ψάλλεται καθ' ἑκάστην Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν ἐν τῷ ναῷ τοῦ καταστήματος, καὶ ἑρμηνεύεται τὸ Εὐαγγέλιον.

Διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου εἶναι ἡ Κ. Καβανιάρη Ἑλβετίς, μισθουμένη δι' ὀκτὼ χιλιάδων καὶ ὀκτακοσίων δραχμῶν κατ' ἔτος (ἐπὶ τρία ἔτη) ὑπὸ τῆς Κ. Ἰφιγενείας Σίνα, συζύγου τοῦ πολλαχῶς εὐεργετήσαντος τὴν πατρίδα Κ. Σίμ. Σίνα πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Βιέννῃ, ὑποδιευθύντρια δὲ ἡ Κ. Καλλιόπη Πετροκοκκίνου, ἡ ἄριστα διευθύνασα τὸ Παρθεναγωγεῖον ἐπὶ ἓν ἔτος.

Μανθάνομεν πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἐκθέσεων ὅτι ἡ προστάτις τοῦ Παρθεναγωγείου, ἡ Μεγαλειοτάτη Βασίλισσα, πλὴν τῆς ἄλλης συντόνου μερίμνης περὶ τῆς προόδου αὐτοῦ, ἐπεδαψίλευσε κατὰ τὰ δύο παρελθόντα ἔτη καὶ περὶ τὰς 30,000 δρ. ἐκ τῶν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς χρημάτων, καὶ ὅτι διατηρεῖ ἐξ ἰδίων τρεῖς ὑποτρόφους.

Ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν ἑταίρων ἡ γενομένη τὴν 5 Φεβρουαρίου ἐψήφισεν εὐχαριστίας πρὸς τὸ διοικ. συμβούλιον διὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἣν ἰδίως καταβάλλει περὶ τὴν χρηστὴν ἀγωγὴν τῶν κορασίων, καὶ διὰ τὴν συμπάθειαν ἣν ἔδειξε πρὸς τοὺς παθόντας Σύρους προσλαβὸν ἓν κοράσιον ὑπότροφον ἐκ τῶν προσφύγων. Καὶ δεύτερον δὲ κοράσιον ἐκ Συρίας ἀνατρέφεται ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ δαπάνῃ τῆς Μεγαλ. Βασιλίσσης.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΜΑΡΤΙΟΥ, 1861. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 263.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΖΕΥΞΕΩΣ.

—ooo—

Η σύζευξις εἶναι δύναμις τοῦ πνεύματος δι' ἧς αἱ ἐν αὐτῷ ἔννοιαι ἐγείρονται καὶ προκαλοῦνται ὑπ' ἀλλήλων. Ἀποτέλεσμα τῆς ἑνότητος τῆς ἡμετέρας φύσεως, ἡ σύζευξις ὑπάρχει οὐ μόνον μεταξὺ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς διανοίας ἀλλὰ μεταξὺ πάντων τῶν νοητικῶν, ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Ἠθικόν τι αἴσθημα, ἐξωτερική τις ἐντύπωσις ἐγείρουσιν ἐννοίας σχετικὰς πρὸς αὐτά, καθὼς ἀφ' ἑτέρου αἱ ἔννοιαι διεγείρουσιν ἠθικὰ αἰσθήματα ἢ ζωηρὰν ἀνάμνησιν σωματικῶν ἐντυπώσεων· καὶ ἕνεκα τῆς καθολικῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἡ σύζευξις θεωρεῖται ὡς νόμος τοῦ πνεύματος ἀντίστοιχος πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ὑλικῶν καθολικὸν νόμον τῆς ἕλξεως.

Η σύζευξις δὲν εἶναι ἡ ἕξις, οὔτε ἡ μνήμη, οὔτε ἡ φαντασία μεθ' ὧν ὑπό τινων ψυχολόγων ταὐτίζεται. Καὶ ἡ μὲν ἕξις εἶναι μέχρι τινὸς αὐθαίρετος, καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θελήσεως, ἐξ ἧς αὕτη δίδει διευθύνσεως εἰς τὰς πνευματικὰς ἢ σωματικὰς δυνάμεις, ἐν ᾧ ἡ σύζευξις εἶναι φύσει ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεως, καὶ ὑπόκειται εἰς νόμους σταθεροὺς καὶ ἀναγκαίους. Εἶναι δὲ ἡ σύζευξις εἷς τῶν ὅρων τῆς μνήμης, ἀλλὰ διαφέρει αὐτῆς καθ' ὅσον αὕτη ἐπιδέχεται καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς θελήσεως, καὶ ἄλλους προαπαιτεῖ ὅρους, καὶ ἰδιαίτερα ἔχει μέσα τελειοποιήσεως. Δὲν εἶναι τελευταῖον ἡ φαντασία, διότι αὕτη καὶ μὲν ὠφελεῖται ἐκ τῆς συζεύξεως ὡς καὶ ἐκ τῆς μνήμης, ἀλλ' ἰδίαν ἔχει φύσιν καὶ ἐνέργειαν δι' ἧς καθιστᾷ ζωηροτέρας τὰς ἐντυπώσεις ἢ τὰς ἀναμνήσεις, συνδυάζει νέας ἐννοίας, καὶ ἐνεργεῖ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ παρελθόντος ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Η δὲ θεωρία τῆς συζεύξεως ἕπεται εἰς τὴν περὶ ἀφαιρέσεως, διότι συμπληροῖ αὐτὴν καὶ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἐπαληθεύει, καὶ ἡγεῖται τῆς περὶ μνήμης ὡς ἀναγκαία αὐτῆς προετοιμασία.

§. α'.

Τὸ γεγονὸς τῆς συζεύξεως εἶναι προφανὲς καὶ ἀναντίρρητον· οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ περὶ αὐτοῦ. Εἶναι προσέτι αὐθόρμητον καὶ διηνεκές, διότι τελεῖται ἀκουσίως ἐν ἡμῖν καὶ ἀκαταπαύστως· ἀπαιτεῖται ἀντενέργεια τῆς προσωπικῆς ἀρχῆς, τουτέστι, τῆς ἡμετέρας θελήσεως, πρὸς ἀναστολὴν τῆς συζεύξεως ἢ πρὸς νέαν διεύθυνσιν αὐτῆς. Τὸ γεγονὸς εἶναι ἀναντίρρητον, εἶναι νόμος γενικὸς τοῦ ἡμετέρου ὄντος, ἀποτέλεσμα καὶ μία τῶν δηλώσεων τῆς ἐν ἡμῖν ἑνότητος· περὶ τούτων πάντες συμφωνοῦσιν. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀρκοῦσι πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου. Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ἑνότης δι' ἧς αἱ ἔννοιαι συζευγνύονται καὶ ἀμοιβαίως ἐγείρονται καὶ προκαλοῦνται· ἀπαιτεῖται προσέτι νὰ προσδιορίσωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἐνεργεῖ ἡ ἑνότης αὕτη, τὰς σχέσεις καθ' ἃς αἱ ἔννοιαι συνδέονται καὶ ὑποκινοῦνται ὑπ' ἀλλήλων, ὅ ἐστι, τοὺς ἰδιαιτέρους νόμους εἰς οὓς ἀναλύεται καὶ δι' ὧν ἐκτελεῖται ὁ γενικὸς νόμος

τῆς συζεύξεως, καθὼς δὲν ἀρκεῖ ἡ γενικὴ τῆς ἕλξεως θεωρία εἰ μὴ προσδιορισθῶσιν οἱ ἰδιαίτεροι νόμοι καθ' οὓς γίνεται ἀναλόγως πρὸς τὸν ὄγκον καὶ τὰς ἀποστάσεις τῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα. Καὶ περὶ τῶν ἰδιαιτέρων τούτων νόμων τῆς συζεύξεως τὰ μέγιστα διαφωνοῦσιν οἱ ψυχολόγοι, ὥστε ἡ θεωρία αὐτῆς, εἰ καὶ πολὺ προβᾶσα καὶ πλουτισθεῖσα ἐκ τῶν προσεκτικῶν καὶ ἐπανειλημμένων παρατηρήσεων τῶν φιλοσόφων, δὲν ἔλαβεν εἰσέτι ἐκείνην τὴν ἐπιστημονικὴν τελειότητα, ἥτις καταπαύει τὰς διαφωνίας καὶ συζητήσεις, καὶ ἐπιβάλλει τὴν πίστιν. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι τὰ φαινόμενα τῆς συζεύξεως παρίστανται ἐνίοτε τόσῳ περίπλοκα καὶ παράδοξα καὶ ἀπροσδόκητα, ὥστε δυσκόλως ὑπάγονται εἰς γενικοὺς καὶ σταθεροὺς νόμους. Διηγεῖται ὁ Ὥββης ὅτι κατά τινα περὶ τῆς ἀγγλικῆς ἐπαναστάσεως συνδιάλεξιν, εἷς τῶν παρευρισκομένων ἠρώτησε ποία ἡ ἀξία τοῦ ῥωμαϊκοῦ δηναρίου; παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος ὅτι, ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν ἐπανάστασιν πολλαὶ ἐγένοντο διὰ χρημάτων προδοσίαι, ἡ ἔννοια αὕτη ἀνέμνησεν εἰς τὸν ἐρωτῶντα τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, ἡ δὲ ταύτης ἔννοια, τὴν τοῦ μέσου δι' οὗ ἐγένετο, καὶ αὕτη τὴν τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Τοιούτων ἀπροσδοκήτων καὶ δυσεξηγήτων συζεύξεων καθημερινὴν ἔχομεν πεῖραν, καὶ οὐδὲν παράδοξον ἐὰν διήγειρον τὴν περιέργειαν τῶν φιλοσόφων, καὶ προὐκάλεσαν τὰς προσπαθείας αὐτῶν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου.

Πρῶτος ἐπιχειρήσας τὴν ἐξήγησιν ταύτην φέρεται συνήθως ὁ Χιούμης, ἀλλὰ πολὺ πρότερον εὑρίσκομεν ἐξήγησίν τινα παρ' Ἀριστοτέλει ἐν τῷ *Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως* (κεφ. β΄.)—*Ὅταν οὖν ἀναμιμνησκώμεθα, κινούμεθα τῶν προτέρων τινὰ κινήσεων ἕως ἂν κινηθῶμεν μεθ' ἣν ἐκείνη ἄνωθεν. Διὸ καὶ τὸ ἐφεξῆς θηρεύομεν νοήσαντες ἀπὸ τοῦ νῦν ἢ ἄλλου τινὸς καὶ ἀφ' ὁμοίου ἢ ἐναντίου, ἢ τοῦ σύνεγγυς.* Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο τέσσαρες φαίνονται οἱ τρόποι τῆς συζεύξεως· ἡ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ διαδοχή, ἡ ὁμοιότης, ἡ ἐναντιότης, καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συνύπαρξις, οὓς οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ· ἀλλ' εἶναι ἆρά γε οἱ μόνοι; διατί τέσσαρες καὶ οὐχὶ περισσότεροι ἢ ὀλιγώτεροι; πῶς ἀνάγονται πάντες εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἑνότητα; Ὁ Χιούμης ἀνάγει τοὺς νόμους τῆς συζεύξεως εἰς τρεῖς, τὴν ὁμοιότητα, τὴν κατὰ τόπον καὶ χρόνον συνέχειαν, τὴν αἰτιότητα· καὶ περὶ τούτων ἐπαναλαμβάνομεν τὰς αὐτὰς ἐρωτήσεις. Τέλος ὁ Ῥεΐδ, ὅστις ἠγέρθη κατὰ τοῦ σκεπτισμοῦ τοῦ Χιούμη, καὶ διὰ βαθυτέρας παρατηρήσεως καὶ αὐστηροτέρας μεθόδου πάσας σχεδὸν ἀνήρεσε τὰς θεωρίας αὐτοῦ, ἀποβάλλει καὶ ταύτην, ἀλλ' οὐδεμίαν ἄλλην ἀντικαθιστᾷ εἰς αὐτήν, περιοριζόμενος εἰς τὴν γενικωτάτην ἀρχὴν ὅτι αἱ ἔννοιαι συζευγνύονται καθ' οἱασδήποτε σχέσεις· καὶ φανερὸν ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ἐκδήλωσις τοῦ γεγονότος τῆς ἐν ἡμῖν ἑνότητος, καὶ ἀφίνει τὸ ζήτημα μετέωρον καὶ ἀνεπίλυτον.

Ὅτε δὲ ὁ μαθητὴς καὶ ὁ ὀπαδὸς αὐτοῦ Δ. Στεύαρτ ἐπέστησε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν θεωρίαν τῆς συζεύξεως, καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος περὶ αὐτῆς ἐπραγματεύθη, διέστειλε τὰς συζεύξεις εἰς δύο κατηγορίας, ὧν ἡ μὲν περιλαμβάνει τὰς τακτικὰς καὶ ἀναγκαίας, ἡ δὲ τὰς τυχαίας καὶ ἐκ συμπτώσεως. Ἀλλὰ φανερὸν ὅτι ἡ διαστολὴ αὕτη εἶναι ὅλως ἀπαράδεκτος· διότι ἐὰν ὑπάρχωσι νόμοι συζεύξεως ἀναγκαῖοι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἀποῤῥέοντες, πῶς ὑπάρχουσι καὶ τυχαῖαι συζεύξεις; διατί τινὲς τῶν συζεύξεων ὑπεκφεύγουσι τοὺς γενικοὺς νόμους τοῦ φαινομένου τούτου; Τὸ τυχαῖον, ὡς λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, εἶναι ἔκφρασις δηλοῦσα τὴν ἡμετέραν ἀδυναμίαν πρὸς ἐξήγησιν τῶν νόμων τῆς φύσεως. Ἡ ἐπιστήμη ἄρα ὀφείλει νὰ τὸ περιορίσῃ ὅσον δύναται, ὅταν δὲν ἐπιτύχῃ νὰ τὸ ἀποβάλῃ. Καὶ τὰς μὲν τυχαίας τῶν συζεύξεων ὁ Στεύαρτ φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐγκαταλείπει, ὡς ἀνεπιδέκτους ἐπιστημονικῆς ἐξηγήσεως· τὰς δὲ τακτικὰς καὶ ἀναγκαίας πάλιν ὑποδιαιρεῖ εἰς τὰς αὐθορμήτους καὶ τὰς διὰ σκέψεως ἢ μελέτης γινομένας, διαφόρους νόμους ἀποδίδων εἰς ἑκατέραν τῶν τάξεων τούτων, ὡς ἂν ἡ σκέψις ἢ ἡ μελέτη ἠδύνατο νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ παραβιάσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐσκεμμένη καὶ ἐπιστημονικὴ νόησις ὑφίσταται εἰς τὴν σαφεστέραν κατάληψιν τῶν νόμων τῆς αὐθορμήτου καὶ ἐνστιγματικῆς ἐνεργείας καὶ εἰς τὴν αὐστηροτέραν τήρησιν αὐτῶν καὶ ἐφαρμογήν. Καὶ οἱ μὲν νόμοι τῆς αὐθορμήτου συζεύξεως ἀνάγονται εἰς τὰς σχέσεις τῆς ὁμοιότητος, τῆς ἐναντιότητος, τῆς ἀναλογίας, τῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ συνεχείας· οἱ δὲ τῆς διὰ σκέψεως καὶ μελέτης, εἰς τὰς μεταξὺ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, μέσου καὶ σκοποῦ, ἀρχῆς καὶ συνεπείας. Εἰς τούτους δὲ προσθέτει καὶ τὸν νόμον τῆς ἕξεως. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ κατὰ τὴν Σκωτικὴν Σχολὴν ἐπικρατήσασα θεωρία.

Κατὰ δὲ τὴν Γαλλικήν, εἷς τῶν διασημοτέρων αὐτῆς διδασκάλων, ὁ Κ. Δαμιρών, ἀνάγει τοὺς νόμους τῆς συζεύξεως εἰς τὴν ὁμοιότητα καὶ διαφορὰν καὶ εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ ὑποστάσεως καὶ ποιότητος, αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, ἀρχῆς καὶ συνεπείας. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων, οἱ μὲν παρεδέχθησαν τὴν ἀπαρίθμησιν τοῦ Στεύαρτ, ἢ προσέθηκαν ἑτέρας δύο σχέσεις τὴν τοῦ μέρους πρὸς τὸ ὅλον καὶ τοῦ σημείου πρὸς τὸ σημαινόμενον, καὶ τἀνάπαλιν· οἱ δὲ ἀνήγαγον πάντας τοὺς νόμους τούτους εἰς ἕνα, τὴν σχέσιν τῆς ἔν τινι προτέρᾳ ἀντιλήψει ταὐτοχρονίας, ἢ τὴν ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον μετάβασιν διὰ τῆς εἰς γένη καὶ εἴδη κατατάξεως. Τελευταῖον, ὁ λίαν ἐπιτυχῶς καὶ λίαν ἐπωφελῶς ἀνακεφαλαιώσας πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐν Γαλλίᾳ συγχρόνου ἐκλεκτικῆς σχολῆς, καὶ ὅσον οἷόν τε εὐμεθόδως αὐτὴν ἐκθέσας Κ. Φράγκ, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σχέσεων καθ' ἃς ἐνεργεῖ ἡ σύζευξις εἶναι ἄπειρος, καὶ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἐνδείξῃ μόνον τὰς κυριωτέρας, αἵτινες εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ ταὐτοχρονία καὶ ἡ διαδοχή, ἡ ἐν τόπῳ συνέχεια καὶ ἐγγύτης, ἡ ὁμοιότης, ἡ ἐναντιότης καὶ ἡ σχέσις τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, τοῦ μέσου πρὸς τὸ τέλος, τῆς ἀρχῆς πρὸς τὴν συνέπειαν, τοῦ σημείου πρὸς τὸ σημαινόμενον.

Ἠδυνάμεθα νὰ ἀνασκευάσωμεν εὐκόλως ἑκάστην

τῶν θεωριῶν τούτων, καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι οὐδεμία ἀντιστοιχεῖ ἐπ' ἀκριβὲς πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἀπαλλάττει ἡμᾶς τῆς ἀνάγκης ταύτης ἡ ἄκρα αὐτῶν ποικιλία, καθότι ἀδύνατον πᾶσαι ὁμοῦ ν' ἀληθεύωσιν, ἀλλ' οὔτε πάλιν εἶναι πιθανὸν νὰ ψεύδωνται πᾶσαι ἐξ ἴσου, διότι πᾶσα ψυχολογικὴ θεωρία, στηριζομένη ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, πρέπει ν' ἀληθεύῃ τοὐλάχιστον κατὰ τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ὁρμᾶται, καὶ νὰ περιέχῃ ὡς ἐκ τούτου μέρος τι ἀληθείας. Προσέτι παρατηροῦμεν ὅτι τινὰς τῶν νόμων τῆς συζεύξεως ἀναγνωρίζουσιν ἐκ συμφώνου αἱ πλεῖσται· καὶ ἐὰν ἠθέλομεν νὰ ἐφαρμόσωμεν ἐνταῦθα γνωστήν τινα ἀρχὴν τῆς ἐκλεκτικῆς μεθόδου, ἔπρεπε νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἀληθεύουσι καθ' ἃ συμφωνοῦσι, καὶ ψεύδονται καθ' ἃ ἑκάστη ἀποβάλλει. Ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ὅλως αὐθαίρετον καὶ ἀδικαιολόγητον, διότι ποῦ ἡ ἀπόδειξις ὅτι καὶ πανθ' ὅσα παραδέχονται εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθῆ; Παρατηροῦμεν ὡσαύτως ὅτι, πλὴν ὀλίγων, αἵτινες ὁρίζουσιν ἓν μόνον αἴτιον, μίαν μόνην ἀρχὴν, ἕνα μόνον νόμον συζεύξεως, αἱ ἄλλαι θέτουσι πλείονας, ἡ μὲν τέσσαρας, ἡ δὲ τρεῖς, ἡ δὲ ἑπτὰ, ἡ δὲ ἐννέα· ἀλλ' οὐδένα παρέχουσι λόγον τοῦ περιορισμοῦ τούτου, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν ὅτι οἱ νόμοι τῆς συζεύξεως δὲν δύνανται νὰ ἦναι εἴτε περισσότεροι εἴτε ὀλιγώτεροι. Τελευταῖον, κατὰ τὴν ζήτησιν τῶν νόμων τούτων, αἱ ἀνωτέρω θεωρίαι φαίνονται παραγνωρίσασαι τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν πηγὴν, καὶ μᾶλλον ὁδηγηθεῖσαι ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων σχέσεων, ἢ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἑνότητος τῶν περὶ αὐτῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐκ τούτου ἴσως καὶ αἱ ποικίλαι αὐτῶν ἀποπλανήσεις καὶ παρεκτροπαί. Ὅθεν ἐνομίσαμεν ὅτι, πρὸς ἐπιτυχῆ λύσιν τοῦ προβλήματος, ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν ἐντὸς ἡμῶν τοὺς νόμους τῆς συζεύξεως, ἵνα προσδιορίσωμεν αὐτοὺς ἀκριβέστερον, καὶ κατανοήσωμεν τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀρχὴν οὐχὶ ἐκ τῶν ἀντικειμενικῶν σχέσεων τῶν πραγμάτων ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ συνδέσμου τῶν ἐξ αὐτῶν ἐννοιῶν. Πρὸς τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ ἡ ἤδη ἐκτεθεῖσα θεωρία τῆς ἀφαιρέσεως.

§. β'.

Τῷόντι, ἐὰν αἱ πλεῖσται τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀφῃρημέναι, καὶ ἐὰν, καθ' ἃ ἡμεῖς πιστεύομεν, μετὰ τῆς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἀφαιρέσεως, γίνεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ πρόσθεσις καὶ συνένωσις τῶν ἀφαιρουμένων ἔν τινι προϋπάρχοντι ἐν ἡμῖν τόπῳ ἐκ τῶν προτέρων, ἕπεται ὅτι ὁ τόπος οὗτος, ἐν ᾧ γίνεται ἡ συνένωσις, εἶναι καὶ τὸ σημεῖον ἐν ᾧ συνδέονται αἱ ἔννοιαι καὶ συζευγνύονται πρὸς ἀλλήλας, ὥστε αἱ σχέσεις ἢ οἱ νόμοι τῆς συζεύξεως εἶναι αἱ σχέσεις ἃς ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου τούτου, ὅ ἐστιν, αἱ σχέσεις ἃς ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐν ἡμῖν καθολικῆς καὶ ἀναγκαίας ἐννοίας τοῦ ὄντος. Καὶ ἐπειδὴ παρὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἔχομεν ἐν ἡμῖν καί τινας ἀρχὰς ἀναποσπάστους ἀπ' αὐτῆς καὶ ἀχωρίστους ἀλλήλων, αἵτινες συνιστῶσι τὴν ἐξ ἴσου καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν ἔννοιαν τῆς τάξεως, ἣν ἐπίσης πληροῦμεν διὰ τῶν ἀφαιρουμένων στοιχείων, ἕπεται ὅτι καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀρχῶν τούτων, εἴτε πρὸς ἀλλήλας εἴτε πρὸς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος, εἶναι καὶ αὗται ἀρχαὶ καὶ νόμοι συζεύξεως. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἀφῃρημένας εἶναι ἀναντίῤῥητον ὅτι ἔχομεν καὶ ἐννοίας συγκεκριμένας, καί τοι ὀλίγας τὸν ἀριθμόν. Εἶναι δὲ καὶ αὗται ἔννοιαι ὄντων ἢ στοιχείων αὐτῶν, συμπληρούμεναι ἐπίσης διὰ τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἐννοίας τοῦ ὄντος, ἥτις χορηγεῖ αὐταῖς τὰ στοιχεῖα τῆς ὑποστάσεως, τοῦ τόπου, καὶ τοῦ χρόνου· καὶ τὰ ὄντα ταῦτα εὑρίσκομεν σχετιζόμενα πρὸς ἄλληλα, καὶ ὑποτασσόμενα εἴς τινα τάξιν γενικὴν καὶ σταθεράν. Ἄρα οἱ νόμοι τῆς συζεύξεως ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς ἃς ἔχουσι σχέσεις πρὸς ἄλληλα τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα, δηλ. ἡ ἔννοια καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ὄντος.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος ἔχει, καθ' ἡμᾶς, ὡς ἴδια στοιχεῖα, τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορφὴν, τὴν σχέσιν, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, κατὰ τὰς σχέσεις τῶν στοιχείων τούτων πρέπει νὰ γίνηται καὶ νὰ ἐνεργῇ καὶ ἡ σύζευξις τῶν περὶ αὐτῶν ἐννοιῶν· ἑπομένως ἡ ἔννοια τῆς ὑποστάσεως ὄντος τινὸς πρέπει νὰ διεγείρῃ τὴν τῆς μορφῆς, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἡ ἔννοια πράγματος ἢ ἀνθρώπου τινὸς, τὴν ἔννοιαν τῶν ποιοτήτων καὶ ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων ἃς ἔχουσι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἓν στοιχεῖον τῆς μορφῆς τὴν ἔννοιαν τῶν ἄλλων, τὸ μέρος τὴν τοῦ ὅλου, ἢ τὸ ὅλον τὴν τοῦ μέρους, τὸ σχῆμα λ. χ. τὴν τοῦ χρώματος, τὸ βάρος, τὴν τοῦ ὄγκου, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Αἱ ἰδιότητες ἢ ποιότητες ἢ δυνάμεις τῶν ὄντων συναποτελοῦσι διὰ τῶν συνενώσεων αὐτῶν τὴν μορφὴν ἢ τὸ εἶδος αὐτῶν, καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι καὶ ἀλλήλων καὶ τῆς κοινῆς αὐτῶν ὑποστάσεως ἀχώριστα. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῶν ἐκ τῶν ἀντικειμένων ταὐτοχρόνως συνενοῦνται πρὸς ἄλληλα ἐν τῷ πνεύματι ἀντιστοίχως πρὸς ἣν ἔχουσι θέσιν καὶ τάξιν ἐν τῇ φύσει, οὐδὲν παράδοξον ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς συνενώσεως εἶναι καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς συζεύξεως. Καὶ οὗτος μὲν εἶναι ὁ πρῶτος νόμος τῆς συζεύξεως, ὃν δυνάμεθα πάντοτε νὰ ἐπαληθεύσωμεν δι' ἐπανειλημμένων παρατηρήσεων, καὶ οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσει. Ποῖοι δὲ οἱ ἄλλοι;

Τὸ ὂν εἶναι ἐν τόπῳ. Ἡ ἔννοια τόπου τινὸς διεγείρει τὴν τοῦ ἐν αὐτῷ πράγματος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν ἡ ἔννοια τοῦ ἐμπεριεχομένου τὴν τοῦ περιέχοντος. Ἡ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συνέχεια καὶ συνύπαρξις πλειόνων πραγμάτων εἶναι νόμος συζεύξεως τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν. Τοῦτο ἐπίσης ἀναντίῤῥητον καὶ διὰ μυρίων παραδειγμάτων ἀποδεικνυόμενον. Ἐπίσης ἀναντίῤῥητον ὅτι τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ χρόνου. Ὁ χρόνος ἐγείρει τὴν ἔννοιαν τῶν ἐν αὐτῷ συμβάντων, καὶ ταῦτα τὴν τοῦ χρόνου ἐν ᾧ συμβαίνουσι. Καὶ καθὼς ἡ ἐν τόπῳ συνέχεια καὶ συνύπαρξις εἶναι νόμος συζεύξεως, παρομοίως καὶ ἡ ἐν χρόνῳ ταὐτοχρονία καὶ διαδοχή· ὥστε μέχρι τοῦδε οἱ νόμοι τῆς συζεύξεως ἀνάγονται εἰς τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις τῶν στοιχείων τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος. Ἀλλὰ τὰ ὄντα σχετί-

ζονται καὶ πρὸς ἄλληλα, σχέσις ὑπάρχει οὐ μόνον μεταξὺ ὑποστάσεως καὶ μορφῆς ὄντος τινὸς ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τούτου καὶ ἄλλων ὄντων. Τὰ δὲ εἴδη τῆς δευτέρας ταύτης σχέσεως εἶναι ἡ ταὐτότης ἢ ἡ ἑτερότης, ἡ ὁμοιότης ἢ ἡ διαφορὰ, ἡ συμφωνία ἢ ἡ ἐναντιότης, ἡ ἀμοιβαία ἐνέργεια ἢ ἀντενέργεια· καὶ κατὰ τὰς σχέσεις ταύτας, καθ' ἃς μορφόνομεν καὶ τὰς εἰς γένη καὶ εἴδη καταλήξεις διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, συζευγνύονται καὶ αἱ ἔννοιαι τῶν ὄντων πρὸς ἀλλήλας· ὥστε ἡ σύζευξις ἀντιστοιχεῖ μέχρι τοῦδε πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν, διότι εἰς ταύτην ἕπεται πρόσθεσις καὶ συνένωσις.

Εἴπομεν ὅτι παρὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος ἔχομεν ἐν ἡμῖν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὄντος, αἵτινες εἶναι καθ' ἡμᾶς, ἡ τῆς αἰτιότητος, ἡ τῆς ταυτότητος, καὶ ἡ τῆς τελειότητος, καὶ ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται συναποτελοῦσι τὴν ἔννοιαν τῆς τάξεως, ἥτις ἑπομένως εἶναι ἀναγκαῖος συνδυασμὸς αἰτίων, μέσων, καὶ τελῶν, καὶ εἶναι καὶ αὕτη νόμος συζεύξεως· ὅθεν ἡ ἔννοια τοῦ αἰτίου συνεγείρει τὴν τοῦ ἀποτελέσματος, ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ τὴν τοῦ μέσου, καὶ ὡσαύτως ἡ τῆς ἀρχῆς τὴν τῆς συνεπείας, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, διότι ἡ θεωρία τῶν νόμων τῆς φύσεως, οἵτινες εἶναι μόρια τῆς καθολικῆς τάξεως, ἐκφράζεται ἐπιστημονικῶς διά τινος σειρᾶς ἀρχῶν καὶ συνεπειῶν συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνακάλυψις τῶν νόμων τούτων εἶναι προϊὸν τῆς ἐπαγωγῆς, ἥτις εἶναι ἡ δευτέρα λειτουργεία τῆς ἀφαιρέσεως, ἀντίστοιχος πρὸς τὴν πρώτην, τὴν εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξιν, διότι γίνεται, ὡς ἐκείνη, διὰ τῆς συνενώσεως τῶν ἀφαιρουμένων ἔν τινι προϋπάρχοντι ἐν ἡμῖν στοιχείῳ ἐκ τῶν προτέρων, δηλαδὴ, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς τάξεως, ἕπεται ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο ἡ σύζευξις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν, καὶ οἱ πέντε νόμοι τῆς συζεύξεως, οὓς ἐθέσαμεν μέχρι τοῦδε, ἀνάγονται εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἐκ τῶν προτέρων στοιχείων, δηλαδὴ, τῆς ἐννοίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος. Εἶναι δὲ οὗτοι ἡ μεταξὺ ὑποστάσεως καὶ μορφῆς σχέσις, αἱ τοῦ τόπου, αἱ τοῦ χρόνου, αἱ τῶν ὄντων πρὸς ἄλληλα εἴτε καθ' ἑαυτὰ θεωρουμένων, εἴτε κατὰ τὴν τάξιν εἰς ἣν ὑποτάσσονται. Παρὰ τοὺς νόμους τούτους ὑπάρχουσιν ἕτεροι;

Ὑπάρχει ὁ τοῦ σημείου πρὸς τὸ σημαινόμενον, τῆς λέξεως πρὸς τὴν ἰδέαν, τῆς ἐν γένει ἐκφράσεως πρὸς τὸ ἐκφραζόμενον· ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος ἀνάγεται εὐκόλως εἰς τοὺς προηγουμένους καθ' ὅσον οἱαδήποτε ἔκφρασις τῆς διανοίας δὲν εἶναι εἰμὴ αὐτὴ ἡ διάνοια ἐξωτερικεύουσα τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ἐνέργειαν, ὅ ἐστι, μορφὴ ἰδιαιτέρας τινὸς ὑποστάσεως· καὶ προσέτι ἐν τῇ ἐκφράσει ταύτῃ ὑπάρχουσι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα ὅσα καὶ ἐν τῇ ἐκφραζομένῃ διανοίᾳ, διότι οὐδὲν ἐν τῷ λόγῳ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῷ πνεύματι· καὶ, καθὼς ἀποδεικνύεται ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς διαλέκτου, ὁ προφορικὸς λόγος ἔχει τὰ αὐτὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνδιαθέτου· τὰ μέρη αὐτοῦ, ἢ αἱ λέξεις, αἱ προτάσεις, αἱ σχέσεις τούτων πρὸς ἀλλήλας διὰ τῶν ποικίλων κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, ταῦτα πάντα ἀνάγονται εἰς ἃς ἔχουσι πρὸς ἄλληλα σχέσεις τὰ στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος καὶ αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ, ὅ ἐστιν, εἰς τὸ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖον, ὅπερ εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος, συνδυαζόμενον μὲ τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅπερ εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος. Ἄρα, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, οἱ νόμοι τῆς συζεύξεως τῶν ἐννοιῶν ἀνάγονται εἰς τὴν διὰ τῆς ἐννοίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος ἑνότητα τῆς διανοίας. Τοιουτοτρόπως ἀνακαλύπτεται ἡ κοινὴ αὐτῶν πηγὴ, ἡ συνδέουσα αὐτοὺς ἑνότης, καὶ ὁρίζεται ἀλανθάστως ὅ,τε ἀριθμὸς αὐτῶν καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις καθὸ ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ φύσεως αὐτῶν ἀποῤῥέοντες. Τοιουτοτρόπως, ἡ τάξις τῆς διανοίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τάξιν τῆς φύσεως· οὐδὲν ἔχει αὐθαίρετον ἡ σύζευξις, καὶ αἱ περὶ αὐτῆς διάφοροι θεωρίαι ἐξηγοῦνται καὶ δικαιολογοῦνται καθ' ὅσον δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσιν, ἀλλὰ ταὐτοχρόνως ἐλέγχονται καὶ συμπληροῦνται, προσδιοριζομένων ἀκριβῶς τῶν σημείων καθ' ἃ ἀληθεύουσι καὶ καθ' ἃ ψεύδονται. Παρὰ τοὺς νόμους τούτους, δύσκολον νὰ εὑρεθῶσιν ἄλλοι. Καὶ μολονότι οὐχὶ πάντες πάντοτε ἐνεργοῦσιν, οὐχ ἧττον πιστεύομεν ὅτι οἱαδήποτε σύζευξις, ὅτῳ καὶ ἂν φαίνηται παράδοξος καὶ ἀπροσδόκητος, ἐὰν ὑποβληθῇ εἰς ἀκριβῆ ἐξέτασιν, ὑπάγεται εὐκόλως εἴς τινα τῶν νόμων οὓς καὶ ἐκ τῶν προτέρων θεωριῶν λογικῶς ἐξάγομεν, καὶ δυνάμεθα πάντοτε διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ παρατηρήσεως νὰ ἐπαληθεύσωμεν. Ἂς ἐπιφέρωμεν, πρὸς σαφεστέραν ἐξήγησιν, ἓν μόνον παράδειγμα.

Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἀκούομεν προφερομένην τὴν λέξιν *Ἀλέξανδρος*. Τὸ ὄνομα τοῦτο δυνάμει τοῦ ἕκτου καὶ τελευταίου νόμου τῆς συζεύξεως, διεγείρει ἐν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἱστορικοῦ ἀνδρὸς, ὅστις ἔφερεν αὐτό. Ἡ δὲ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου τούτου, δυνάμει τοῦ πρώτου, ἐγείρει τὴν ἔννοιαν τῶν σπανίων αὐτοῦ προσόντων, τῶν φυσικῶν καὶ νοητικῶν αὐτοῦ χαρακτήρων, τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἔργων καὶ κατορθωμάτων, διότι ταῦτα πάντα εἶναι στοιχεῖα τῆς ἐξωτερικῆς δηλώσεως ἐκείνου τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ὅπερ ὀνομάζομεν Ἀλέξανδρον. Ἀλλὰ τὸ ὂν τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τόπῳ, καὶ ἡ ἀνάμνησις αὐτοῦ προκαλεῖ δυνάμει τοῦ δευτέρου νόμου τῆς συζεύξεως, τὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἔζησε, καθ' ὃν ἐξετέλεσε τὰς ἐνδόξους αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις. Ὡσαύτως τὰ μεγάλα ταῦτα ἔργα διεγείρουσι, δυνάμει τοῦ τρίτου νόμου, τὴν μνήμην τῆς ἐποχῆς, ἥτις πληροῦται ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἔλαβεν ἐξ αὐτῶν τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἐπωνυμίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐσχετίσθη πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ λίαν κραταιῶς ἐπενήργησεν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του, καὶ πολλὰς ἔχει ὁμοιότητας ἢ διαφορὰς πρὸς ἄλλους διασήμους ἄνδρας τῆς ἱστορίας, ἡ φύσις καὶ ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία διεγείρουσι, δυνάμει τοῦ τετάρτου νόμου, πολλὰς ἄλλας ἐννοίας ἀνδρῶν πρὸς οὓς ἐσχετίσθη ἢ πρὸς οὓς συνήθως παραβάλλεται. Τελευταῖον, καθὸ ἱστορικὸς ἀνὴρ, ὁ Ἀλέξανδρος παρίσταται ὡς ἓν ἐκ τῶν ἐξόχων ἐκείνων προσώπων, τὰ ὁποῖα ἀνακεφαλαιοῦσιν ἐν ἑαυτοῖς ὁλόκληρον ἐποχὴν, καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου στοιχεῖα τῆς ἠθικῆς τάξεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ· καὶ ἐντεῦθεν, δυνάμει τοῦ πέμπτου νόμου τῆς συζεύξεως, ἐγείρεται

ἡ ἔννοια τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποστολῆς, τῆς δι' αὐτοῦ συνενώσεως πάντων τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς ἐπεκτάσεως καὶ τοῦ θριάμβου αὐτοῦ εν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, διότι ἡ ἱστορία εἶναι καὶ αὐτὴ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅστις εἶναι στοιχεῖον τῆς καθολικῆς τάξεως, ὃ ἀποκαλύπτει ὁ λόγος καὶ πραγματοποιεῖ ἡ ἐλευθερία διὰ τῆς ἀτομικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι δὲν ἐνεργοῦσι πάντες, πάντοτε καὶ εἰς πάντας· καὶ προσθέτομεν ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν δὲν γίνεται ὁμοιομόρφως, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν αἰτίων τινῶν ἐξ ὧν, χωρὶς νὰ ἀλλοιωθῇ ἡ φύσις αὐτῶν, τροπολογεῖται ὅμως καὶ διευθύνεται ἡ ἐνέργεια αὐτῶν κατὰ τὰ ἄτομα, τὴν θέλησιν αὐτῶν, τὰς ἕξεις, τὸ ἐπιτήδευμα, τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ σώματος, καὶ τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ πνεύματος· ἀλλ' ὁσάκις ἐνεργοῦσιν, ἐνεργοῦσι πάντοτε κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, κατὰ τὰς ἰδίας σχέσεις, καὶ ποικίλλει μόνον ἡ ποιότης τῶν διὰ τῶν σχέσεων τούτων συνδεομένων στοιχείων. Ἡ ὑπόστασις, λ. χ. διεγείρει πάντοτε τὴν ἔννοιαν τῆς μορφῆς, ἀλλ' ἰδίως τοῦ στοιχείου ἐκείνου τῆς μορφῆς, ὃ ὑπὲρ τὰ ἄλλα συνᾴδει πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἐνεργούντων αἰτίων. Ὡσαύτως, ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος ἀναμιμνήσκουσι τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ὅσα ἰδιαιτέρως προκαλοῦνται ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω αἰτίων. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἄλλων νόμων. Πρὸς σαφεστέραν δὲ ἐξήγησιν ἀπαιτεῖται σύντομος ἀνάλυσις τῶν ἀφορμητικῶν τούτων αἰτίων, δι' ὧν τροπολογεῖται καὶ διευθύνεται ἡ ἐνέργεια τῶν νόμων τῆς συζεύξεως.

§. γ'.

Καὶ πρῶτον ἡ θέλησις προφανῶς ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς συζεύξεως, διότι διακόπτει, ἀκολουθεῖ, προκαλεῖ, διευθύνει τὴν σειρὰν τῶν δι' αὐτῆς ἐγειρομένων ἐννοιῶν. Ὑπόκειται καὶ ἡ σύζευξις, ὡς ἡ ἀντίληψις, ἡ συνείδησις, ἡ ἀφαίρεσις εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς προσωπικῆς ἀρχῆς· ἔχει καὶ ἡ δύναμις αὕτη δύο καταστάσεις, τὴν μέν, παθητικὴν καὶ ἀκουσίαν, τὴν δέ, ἑκουσίαν καὶ ἐνεργητικήν. Ἡ προσωπικὴ ἀρχή, ἢ ἡ αὐτενέργεια τῆς ἡμετέρας ὑποστάσεως δύναται νὰ διευθύνῃ ἢ μὴ τὴν σειρὰν τῶν συζεύξεων, καὶ νέας σειρὰς νὰ προκαλέσῃ, καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο τούτων τρόπων προῆλθεν ἴσως καὶ ἡ τοῦ Στεύαρτ διαστολὴ εἰς τυχαίας καὶ ἐκ συμπτώσεως συζεύξεις, καὶ εἰς τακτικὰς καὶ ἀναγκαίας, καὶ μεταξὺ τούτων εἰς αὐθορμήτους καὶ ἐσκεμμένας. Εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν εὑρισκόμεθα ὅτε ἀπέχομεν πάσης ἐνεργείας, πάσης διευθύνσεως τῶν ἐν ἡμῖν γινομένων συζεύξεων. Τότε ἐγείρονται αἱ ἔννοιαι κατὰ τοὺς αὐτοὺς πάντοτε νόμους, ἀλλὰ χωρὶς οὐδεμιᾶς ἐκ μέρους ἡμῶν ἐκλογῆς καὶ προτιμήσεως. Προϊόντα τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι οἱ λεγόμενοι ῥεμβασμοὶ ἢ ὀνειροπολήσεις καθ' οὓς φαίνεται ἡ διάνοια ἀφηνιάζουσα, καὶ διατρέχουσα τὸ στάδιόν της ὅλως ἀνεξάρτητος τῆς ἡμετέρας θελήσεως. Ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ πεῖρα ἀποδεικνύει ὅτι, ἐὰν θέλωμεν, δυνάμεθα νὰ ἐπιστήσωμεν ἰδίως τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἴς τινα τῶν ἐγειρομένων ἐννοιῶν, νὰ παραβλέψωμεν τὰς ἄλλας, καὶ μεταξὺ τῶν πολλῶν σχέσεων ἃς ἔχει ἡ ἔννοια εἰς ἣν προσέχομεν, νὰ ἀκολουθήσωμεν ἐκείνας, αἵτινες φέρουσιν εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ θέλομεν ἰδίως νὰ γνωρίσωμεν. Ἐκ τούτου μεγάλως ὠφελεῖται ἡ τέχνη τοῦ εὐαρέστως συναναστρέφεσθαι πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὅταν, φέρε εἰπεῖν, ἀποφεύγωμεν ἐκείνας τὰς λέξεις αἵτινες δύνανται διὰ συζεύξεως νὰ ἐγείρωσι δυσαρέστους ἢ ἀπρεπεῖς ἐννοίας, ἢ ὅταν δι' ἐντέχνων νύξεων καὶ αἰνιγμῶν πλαγίως διεγείρωμεν ἐννοίας, τὰς ὁποίας δὲν θέλομεν νὰ ἐκφράσωμεν διαῤῥήδην. Εἰς τοῦτο ὑφίσταται καὶ ἡ βάσις τῶν βοηθητικῶν ἐκείνων μέσων δι' ὧν, συντομίας χάριν ἢ ταχύτητος, ὁρίζομεν ἐκ συνθήκης ἁπλούστατα τινὰ σημεῖα πρὸς ἔγερσιν ἐννοιῶν,ὧν ἡ φυσικὴ ἔκφρασις εἶναι ἐκτενὴς ἢ πολύπλοκος ἢ δυσμνημόνευτος, ὡς ἐν τῇ μνημοτεχνίᾳ καὶ στενογραφίᾳ.

Ὡσαύτως ἡ ἕξις ἰσχύει πρὸς τροπολόγησιν τῆς ἐνεργείας τῶν νόμων τῆς συζεύξεως. Εἰς τὸν συνειθίσαντα εἰς τὴν ὁμοιοκατάληκτον στιχουργίαν, ὁ ἦχος λέξεως τινὸς διεγείρει, δυνάμει τοῦ νόμου τῆς ὁμοιότητος, κατὰ προτίμησιν, τὴν ἔννοιαν ἑτέρας λέξεως ὁμοιοκαταλήκτου. Ὁ ἐξασκηθεὶς εἰς τὰς πνευματώδεις ῥήσεις, εἰς τὰς διὰ δισήμων λέξεων παρονομασίας, συλλαμβάνει, διὰ τοῦ νόμου τούτου τῆς ὁμοιότητος, συνδυασμοὺς καὶ σχέσεις καὶ κρίσεις ἀπροσδοκήτους ὑπὸ τῶν ἄλλων οἵτινες δὲν ἀπέκτησαν τοιαύτας ἕξεις. Ἰσχύει ἐπίσης τὸ ἐπιτήδευμα. Ἐὰν ἀπέναντι σκηνῆς τινος τῆς φύσεως εὑρεθῶσιν ἄνθρωποι διαφόρων ἐπιτηδευμάτων, εἷς γεωργὸς λ. χ. εἷς στρατηγὸς καὶ εἷς ζωγράφος, ἐν ἑκάστῳ τούτων θέλουσιν ἐγερθῆ διάφοροι ἔννοιαι σχετιζόμεναι πᾶσαι πρὸς τὸν τόπον, ἀλλ' ἀνάλογοι πρὸς τὸ ἴδιον ἐπιτήδευμα. Ὁ γεωργὸς θέλει παρατηρήσει πρὸ πάντων τὰς φυσικὰς καὶ παραγωγικὰς ἰδιότητας τῆς χώρας, καὶ αὗται θέλουσι διεγείρει τὴν ἔννοιαν τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων, καὶ ταῦτα τὴν τοῦ πιθανοῦ κέρδους διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ἢ πωλήσεως αὐτῶν δυνάμει τῶν σχέσεων τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, τοῦ μέσου πρὸς τὸν σκοπόν. Ὁ στρατηγὸς θέλει θεωρήσει τὸν τόπον ὡς κατάλληλον ἢ μὴ εἰς παράταξιν ἢ στρατοπέδευσιν· ὁ ζωγράφος πληττόμενος ὑπὸ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ καλλονῶν, θέλει τὸν συλλάβει ὡς μέσον πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης του διὰ καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ ἀπεικονίσεως. Ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ σώματος ἐξ ἧς ἐν μέρει προέρχεται ὁ ἠθικὸς τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρ, ἡ μελαγχολία ἢ ἡ εὐθυμία, εἶναι καὶ αὐτὴ αἰτία τροπολογοῦσα τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν τῆς συζεύξεως, καθὼς ἐπίσης ἡ ἔμφυτος διάθεσις τοῦ πνεύματος, δι' ἧς διαφόρους ἐννοίας ἐγείρουσιν αἱ ἐξωτερικαὶ ἐντυπώσεις ἢ αἱ ἐσωτερικαὶ σκέψεις καὶ ἀναμνήσεις εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰς διαφόρους ἑκάστου τάσεις καὶ κλίσεις καὶ διαθέσεις. Ἐκ τούτων καταφαίνεται καὶ ἐξηγεῖται ἡ ἀπερίγραπτος ποικιλία τῶν συζεύξεων, ἥτις ὅμως δὲν καταστρέφει τὴν συνδέουσαν αὐτὰς ἑνότητα καὶ τοὺς νόμους δι' ὧν αὕτη ἐνεργεῖ. Καταδεικνύεται ἐπίσης πόσον ἡ ἕξις τοῦ ζητεῖν τὰς ἀληθεῖς σχέ-

σεις τῶν πραγμάτων συντείνει πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, καὶ πόσον αἱ ὀρθῶς γενόμεναι ἀφαιρέσεις προετοιμάζουσι τὰς ἐλλόγους ἐκείνας συζεύξεις δι' ὧν τοσοῦτον εὐκολύνεται πᾶσα ἄλλη ἐνέργεια τῆς διανοίας.

Τῷόντι πρώτη ἀρχὴ τῆς ὑγείας τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἔλλογος σύζευξις τῶν ἐν αὐτῇ ἐννοιῶν, καθὼς ἡ ὑγεία τοῦ σώματος προκύπτει ἐκ τῆς ἁρμονίας τῶν μελῶν του. Ἡ ἐν τῷ πνεύματι σύγχυσις τῶν ἀληθῶν σχέσεων τῶν πραγμάτων εἶναι πρωτίστη πηγὴ ἀταξίας· ἡ ἄτακτος ἐνέργεια τῶν νόμων τῆς συζεύξεως εἶναι σύμπτωμα νοσώδους καταστάσεως τῆς διανοίας καὶ τῆς ἐν αὐτῇ κυριωτέρας καὶ πολυτιμοτέρας δυνάμεως, τοῦ λόγου, δι' οὗ ἡ ἀφαίρεσις καὶ ἐν ᾧ ἡ σύζευξις. Διὰ τοῦτο ἡ ἐξασθένησις ἢ ἡ ἀπώλεια τοῦ λόγου συνεπιφέρει τὴν παράλυσιν ἢ τὴν ἄτακτον ἐνέργειαν πασῶν τῶν ἄλλων δυνάμεων, καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ ζῶα ἅτινα εἶναι ἄμοιρα λόγου, ἡ διάνοια ἀπομένει ατελής, στάσιμος καὶ σχεδὸν ἐνστιγματική. Εἰς τὰς παρὰ λόγον συζεύξεις πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι καὶ αἱ ἀδικαιολόγητοι ἐκεῖναι κρίσεις, τὰς ὁποίας ὀνομάζομεν προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ ἔλλογον ῥύθμισιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἀνάγεται κατὰ μέγα μέρος ἡ τέχνη τῆς ἐκπαιδεύσεως, διότι ἡ ἔλλογος σύζευξις προϋποθέτει ἔλλογον ἀφαίρεσιν, καὶ αὕτη ἀκριβῆ παρατήρησιν εἴτε ἐσωτερικὴν εἴτε ἐξωτερικὴν καὶ ἀκριβῆ ἐπὶ τῶν παρατηρηθέντων ἐφαρμογὴν τῆς ἐννοίας καὶ τῶν ἀρχῶν ἃς παρέχει ὁ λόγος, καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶναι τὰ στοιχεῖα οἱασδήποτε ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

Ἕκαστος ἐν τούτοις ἐννοεῖ πῶς καὶ διατί τὴν θεωρίαν τῆς συζεύξεως ἐξεθέσαμεν ὡς συμπλήρωσιν καὶ ἐπίμετρον τῆς θεωρίας τῆς ἀφαιρέσεως, καὶ πῶς ἡ τῆς συζεύξεως προετοιμάζει τὴν θεωρίαν τῆς μνήμης, τοῦ αἰτίου καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, τῶν ὅρων τῆς ἐνεργείας της καὶ τῶν πρὸς τελειοποίησιν αὐτῆς μέσων, καὶ τίνι τρόπῳ διὰ τῆς πρώτης τοῦ λόγου θεωρίας συστηματοποιεῖται ἡ μελέτη τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ ἑνότης αὐτοῦ ἀνάγεται καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς φύσεως.

Κερκύρᾳ τῇ 15 Φεβρουαρίου 1861.

Π. ΒΡΑΪΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ.

Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.

—ooo—

Α.

Ἡ ἐν Παρισίοις διαμονὴ εἶναι εὐχάριστος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος· καὶ μὲν ὀλίγαι συναναστροφαὶ συγκροτοῦνται, ἀναπαύεται τις ὅμως μετὰ τὸν κόπον τοῦ χειμῶνος, καὶ προετοιμάζεται διὰ τὴν ἐξοχήν. Μόνον εἰς τὰς οἰκίας τὰς ἐχούσας κῆπον συνέρχονται τὸ ἑσπέρας φίλοι. Ἐν γένει δὲ προτιμῶσιν ὅλοι νὰ περιέρχωνται ἀπὸ τῆς ἐννάτης μετὰ μεσημβρίαν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου εἰς τὸ δάσος τῆς Βολωνίας, παρὰ νὰ κλείωνται ἐντὸς αἰθούσης.

Πρὸ τριῶν ἐτῶν, ἐν ὥρᾳ ἔαρος, τὰ Ἠλύσια πεδία ὑπενέδιδον οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τὸ πλῆθος καὶ τὸ βάρος τῶν ὀχημάτων καὶ τῶν ἵππων· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ νέος τις εἰκοσιτεσσάρων περίπου ἐτῶν, ἀναβαίνων ὡραῖον ἵππον· τὸ ἔνδυμά του ἦτο σεμνὸν καὶ κομψὸν, καὶ ἐκάθητο ἐπιδεξίως ἐπὶ τοῦ ἐφιππείου. Ὅτε δὲ ἔφθασε πλησίον τῆς θριαμβικῆς ἀψῖδος, ἦλθε πλησίον του ἄλλος ἱππεὺς καὶ εἶπε·

— Σὺ εἶσαι, Μαυρίκιε;

— Ναί, Γάστων, ἀπεκρίθη ὁ πρῶτος τείνων τὴν δεξιάν.

— Καλὰ σ' ἐγνώρισα· ποῦ πηγαίνεις;

— Εἰς τὴν λέσχην.

— Τὸ κατ' ἐμὲ, φίλε μου, ἐβαρύνθην πλέον τὴν λέσχην. Εἶναι πολὺ μονότονος. Δὲν θέλεις νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ ἱπποδρόμιον;

— Προτιμῶ νὰ ὑπάγω ἀπόψε εἰς τὴν λέσχην, διότι παρουσιάζεται κατὰ πρῶτον σοφός τις Ἀμερικανὸς, ἰατρὸς νομίζω.

— Ἐὰν πρόκειται περὶ σοφοῦ, ἀλλάζει τὸ πρᾶγμα· ἂς πηγαίνωμεν εἰς τὴν λέσχην, ἀπεκρίθη στενάζων ὁ Γάστων.

Μετ' ὀλίγον ὁ Μαυρίκιος Τουρνιὲρ καὶ ὁ Γάστων Πρεβὲλ εἰσῆλθον εἰς τὴν λέσχην ὅπου ἦσαν ὅλα τὰ μέλη. Πολλαὶ λέσχαι ἔχουσι τὴν συνήθειαν νὰ δέχωνται μετά τινος ἐπισημότητος τοὺς γνωστοὺς ξένους. Τοιοῦτος δὲ ἦτο καὶ ὁ ἀμερικανὸς ἰατρὸς, ὅστις ὠνομάζετο Οὐΐλλιαμ Ὀσβόρν· ἦτο ἄνθρωπος μεσόκοπος, εἶχε τρόπους κομψοὺς καὶ ἦθος ὅλως ἀριστοκρατικὸν, ἐμφαῖνον εἰλικρίνειαν καὶ εὐθύτητα.

Ἀφοῦ παρετήρησεν αὐτὸν ὁ Μαυρίκιος μετέβη εἰς τὸ καπνιστήριον παρασυρθεὶς ἀπὸ τὸν Γάστωνα. Ἐνῷ δὲ ἐκάπνιζον καὶ συνδιελέγοντο ἤνοιξεν ἡ θύρα καὶ εἰσῆλθεν ὁ Κ. Ὀσβόρν μετά τινων ἄλλων, ὁμιλῶν καθαρώτατα τὴν γαλλικήν.

— Κύριοι, ἔλεγεν ἐνῷ εἰσήρχετο, πολλάκις δημιουργοῦμεν χάριν ἄλλων φήμην τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἄξιοι. Ἐκ τούτων εἶναι καὶ ὁ Κ. Ἰάκωβος Τουρνιέρ· δὲν γνωρίζετε ποῖος εἶναι.

Ψιθυρισμὸς δισταγμοῦ ἠκούσθη μετὰ τὰς λέξεις ταύτας· ταύτας ἀκούσας καὶ ὁ Μαυρίκιος ᾐσθάνθη ὡς τραυματισθεῖσαν τὴν καρδίαν του· διὸ σηκωθεὶς ἡτοιμάζετο νὰ ὁμιλήσῃ, ὅτε ἄλλος τις τὸν ἐπρόλαβεν εἰπών·

— Καὶ τί ἠξεύρετε, κύριε, περὶ αὐτοῦ;

— Φθάνει, κύριοι, ἀπεκρίθη ὁ ἰατρὸς, εἶπα καὶ πολλά· δὲν ἔπρεπε μάλιστα νὰ ἐκστομίσω οὔτε ὅσα εἶπα, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ τὰ λησμονήσετε.

Ἐνῷ δὲ ἐστράφη ἵν' ἀποφύγῃ περαιτέρω ἐρωτήσεις, ἀπήντησε κατὰ πρόσωπον τὸν Μαυρίκιον, ὄχι πρᾶον καὶ ἱλαρὸν ὅπως εἴδομεν αὐτὸν πρίν, ἀλλ' ἔξω φρενῶν.

— Κύριε, εἶπεν οὗτος ὀργίλως, οἱ φίλοι μου εἶναι κύριοι νὰ λησμονήσουν ὅ,τι εἴπετε· ἐγὼ ὅμως σᾶς

ζητῶ λόγον, διότι ὀνομάζομαι Μαυρίκιος Τουρνιὲρ, καὶ εἶμαι υἱὸς ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐξυβρίσετε.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἀμερικανὸς ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος· ἀναλαβὼν ὅμως εὐθὺς τὴν ἀταραξίαν αὐτοῦ ἀπεκρίθη μὲ τόνον σταθερὸν καὶ ἀξιοπρεπῆ·

— Κύριε, μετανοῶ διότι ὡμίλησα ἐδῶ ἐναντίον ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον μόλις γνωρίζω, καὶ μάλιστα ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ του. Ὁμολογῶ ὅτι ἐφέρθην ἐλαφρῶς καὶ ἀτόπως, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ δημοσίᾳ συγγνώμην.

— Τοῦτο δὲν μὲ ἀρκεῖ, ἀπεκρίθη ὁ Μαυρίκιος· ζητῶ ἐξηγήσεις.

— Δὲν νομίζω πρέπον νὰ δώσω τοιαύτας· ἄλλως ὅμως θέλετε μὲ εὑρεῖ ἕτοιμον ν' ἀποκριθῶ.

Εἶπε καὶ ἔκυψε τὴν κεφαλήν· στραφεὶς δὲ πρὸς δύο ἄλλους ἐπρόσθεσεν·

— Ἐλπίζω ὅτι δὲν θέλετε ἀποποιηθῆ νὰ παρουσιασθῆτε ὡς μάρτυρες.

Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι κατένευσαν, τοὺς εὐχαρίστησε καὶ μετέβη εἰς τὴν αἴθουσαν.

Ὁ δὲ Μαυρίκιος παρακαλέσας τὸν Γάστωνα καί τινα ἄλλον ἐκ τῶν φίλων του νὰ συνενοηθῶσι μετὰ τῶν μαρτύρων τοῦ Κ. Ὀσβόρν, ἡτοιμάσθη ἵνα ἀναχωρήσῃ. Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν εἶδε τὸν ἀντίπαλόν του ὅλως ἀτάραχον ἱστάμενον πλησίον τραπέζης χαρτοπαικτῶν· καὶ ἀτενίσας αὐτὸν μὲ καταφρόνησιν διευθύνθη πρὸς τὴν θύραν. Ἐνῷ δὲ ἐξήρχετο ἤκουσε φωνὴν καλοῦσαν αὐτόν· καὶ στραφεὶς εἶδε τὸν Κ. Ὀσβόρν.

— Τί θέλετε; ἠρώτησεν.

— Ἔχω κάτι τι νὰ σᾶς εἰπῶ, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ τὸ ἀκούσετε πρὶν μονομαχήσωμεν. Σᾶς ἐζήτησα συγχώρησιν πρὸ ὀλίγου, πρῶτον μὲν διότι δὲν αἰσθάνομαι καμμίαν ὄρεξιν νὰ ἔλθω εἰς χεῖρας μαζῇ σας, δεύτερον δὲ διότι ὅσον ὀρθὴ καὶ ἂν ἦτον ἡ παρατήρησίς μου ἔπρεπε νὰ τὴν φυλάξω δι' ἐμὲ, καὶ ὄχι νὰ τὴν κοινοποιήσω εἰς ἀνθρώπους μὲ τοὺς ὁποίους ἔχετε σχέσεις. Δὲν ἤξευρα ὅτι εἴσθε παρὼν, ἀλλὰ τὸ σφάλμα εἶχε γενεῖ, καὶ ἔσπευσα νὰ ζητήσω συγχώρησιν· σεῖς ὅμως δὲν εὐχαριστήθητε, καὶ ἐζητήσατε ἐξηγήσεις. Σᾶς ἀπεκρίθην ὅτι δὲν δίδω· σᾶς βεβαιόνω ὅμως ὅτι ὁ πατήρ σας γνωρίζει ὅτι ὁ βίος του δὲν ὑπῆρξε τόσον ἄμεμπτος ὅσον νομίζεται ἐν γένει.

— Κύριε! ἀνέκραξεν ὁ Μαυρίκιος.

— Μὴ μὲ διακόπτετε παρακαλῶ. Ἐρωτήσατε τὸν πατέρα σας. Ἐρωτήσατέ τον ἐὰν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του δὲν ἔπραξέ τι τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ νὰ μὴ μάθετε ποτέ. Τότε θὰ ἐννοήσετε ἴσως διὰ τί ἀκούσας ὑπερβολικοὺς ἐπαίνους ὑπὲρ τῆς τιμιότητός του, δὲν ἠμπόρεσα νὰ κρατήσω τὴν ἀνυπομονησίαν μου, καὶ εἶπα τὰ προσβλητικὰ ἐκεῖνα λόγια. Μετὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην ἐπαλαμβάνω ὅτι εἶμαι πάντοτε ἕτοιμος νὰ σᾶς ἀπαντήσω κατ' ἄλλον τρόπον.

Καὶ νεύσας πάλιν τὴν κεφαλὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρώτην του θέσιν.

Ὁ δὲ Μαυρίκιος μείνας ὡς προσηλωμένος εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν·

— Μήπως, ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν, ὁ πατήρ μου τοῦ ὁποίου ἡ τιμιότης ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὑπέπεσεν εἰς ἄτοπον; ἀδύνατον· ὁ Ἀμερικανὸς ψεύδεται. Εἶναι ἔγκλημα ν' ἀμφιβάλλω διὰ τὸν πατέρα μου! . . . Καὶ ὅμως, τί συμφέρον ἔχει αὐτὸς ὁ ξένος νὰ εἰπῇ τοιαύτην συκοφαντίαν; θὰ ἐρωτήσω τὸν πατέρα μου . . .

Καὶ πλησιάσας τὸν Γάστωνα·

— Φίλε μου, εἶπε, σὲ παρακαλῶ νὰ μὴ συνεννοηθῇς ἀκόμη μὲ τοὺς μάρτυρας τοῦ Κ. Ὀσβόρν.

— Πῶς;

— Μὴ μὲ ἐρωτᾷς· κάμε ὅ,τι σὲ λέγω.

Καὶ ἐξελθὼν μετέβη τεταραγμένος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός του, εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἁγίου Ὀνωρίου.

Ὁ Κ. Ἰωάν. Τουρνιὲρ εἶχε τότε πεντήκοντα ἐτῶν ἡλικίαν· ἡ ἱστορία δὲ ὅλη τοῦ βίου του συνεκεφαλαιοῦτο εἰς ταύτας μόνας τὰς δύο λέξεις· *καρτερία καὶ ἐργασία*. Εἶχε νοῦν ἰσχυρὸν, καὶ ἀπέκτησε ταχέως θέσιν ἀνεξάρτητον εἰς τὴν κοινωνίαν. Μετὰ μακρὰς καὶ ἐπικινδύνους περιηγήσεις, τῶν ὁποίων ἡ τελευταία εἶχε διαρκέσει δεκαοκτὼ μῆνας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔχων ἀρκετὸν πλοῦτον ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλας ὑποθέσεις, καὶ ἐπανεῦρε τὴν σύζυγον καὶ τὸν ἑπταετῆ υἱόν του Μαυρίκιον· ἡ σύζυγός του ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, καὶ αὐτὸς ἠσχολήθη εἰς τὴν ἀγωγὴν τοῦ υἱοῦ του. Ὅτε δὲ οὗτος ἔφθασεν εἰς δεκαοκτὼ ἐτῶν ἡλικίαν, ὁ πατήρ του τὸν περιέφερεν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Εἰς Παρισίους τὸ ὄνομα τοῦ Τουρνιὲρ ἦτο γνωστὸν ὡς ἀνδρὸς ἐντίμου, καὶ ὅλοι ὑπεδέχοντο προθύμως καὶ αὐτὸν καὶ τὸν υἱόν του εἰς τὰς συναναστροφάς των. Ὁ νέος εἶχε τῷόντι ἀποκτήσει πολλὰ προτερήματα καὶ δικαίως ἦτο τὸ καύχημα τοῦ πατρός του.

Ἂν καὶ δὲν εἶχε κανένα λόγον ὁ Ἰάκωβος Τουρνιὲρ νὰ ἦναι δυσηρεστημένος, ὁ υἱός του ὅμως ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρόσωπόν του ἐρρυτιδώθη παρὰ τὴν ὥραν, καὶ ὅτι εἶχεν ἐνδόμυχόν τινα λύπην, τὴν ὁποίαν μόνη ἡ παρουσία τοῦ νέου διεσκέδαζε. Πολλάκις ὁ Μαυρίκιος εὗρε τὸν πατέρα του καταβεβλημένον ὑπ' ὀδύνης, καὶ μίαν μάλιστα τῶν ἡμερῶν ἐνόμισεν ὅτι ἔκλαιεν. Ἔκτοτε ὑπέθεσεν ὅτι ὁ πατήρ του εἶχέ τι μυστικὸν τὸ ὁποῖον δὲν ὡμολόγει πρὸς αὐτόν.

Ὅτε ὁ Μαυρίκιος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πατρός του, οὗτος ἐξηπλωμένος εἰς ἀνάκλιντρον παρὰ τὴν ἑστίαν εἶχεν ἀποκοιμηθῆ, ἀναγινώσκων, ὡς φαίνεται, διότι βιβλίον ἔκειτο ἐπὶ τῶν γονάτων του. Ἀκούσας δὲ τὰ βήματα τοῦ Μαυρικίου ἐξύπνησε καὶ εἶπε·

— Σὺ εἶσαι, Μαυρίκιέ μου; τί ἔχεις καὶ φαίνεσαι ταραγμένος; τί συνέβη;

— Τί συνέβη; ἐνῷ κάθησαι ἐδῶ ἥσυχος σὲ συκοφαντοῦν τρομερά.

— Καὶ τί λέγουν;

— Τί λέγουν; θὰ μὲ εἰπῇς, πάτερ μου, ἀξιά-

κριτον, ἀπεκρίθη ἀσπαζόμενος αὐτὸν, ἀλλ' ἠξεύρεις ὅτι εἶμαι εἰλικρινής.

Καὶ διηγήθη τὰ διατρέξαντα, προσθέσας ἐπὶ τέλους·

— Εἶναι δυνατὸν, πάτερ μου, νὰ τὸ πιστεύσης; παρ' ὀλίγον νὰ μὲ καταπείσῃ· ἡ ἀγάπη μου καὶ αἱ ἀποδείξεις τῆς τιμιότητός σου τὰς ὁποίας τοσάκις ἔδωκες μὲ ἀνεχαίτισαν.

Τὴν διήγησιν ταύτην ἀκούων ὁ Κ. Τουρνιὲρ ἔγεινε κάτωχρος· μετὰ ταῦτα ἐμαύρισαν οἱ ὀφθαλμοί του, καὶ ἔμεινε σχεδὸν ἄλαλος· ἐπειδὴ τοῦ Μαυρικίου ἡ ἀγανάκτησις ἦτο μεγίστη δὲν παρετήρησε τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ πατρός του· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις του ἀνεσηκώθη καὶ εἶπε μὲ φωνὴν τρέμουσαν.

— Καὶ ἐπίστευσες, τέκνον μου, ὅσα εἶπεν;

— Ἄπαγε! ὄχι μόνον δὲν τὰ ἐπίστευσα, ἀλλὰ καί . . .

— Καί . . . Τί;

— Τὸν εἶπα ψεύστην.

— Πῶς; τὸν ἐπροσκάλεσες εἰς μονομαχίαν;

— Αὔριον θὰ μονομαχήσωμεν.

— Καὶ ἂν σὲ φονεύσῃ;

— Μὴ φοβεῖσαι· διότι ἐγὼ ἔχω δίκαιον.

— Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου· ἀπόφυγε τὴν μονομαχίαν.

— Ἀδύνατον. Διέκοψα τὸν Ὀσβὸρν ἐνῷ σᾶς ὕβριζεν εἰς τὴν λέσχην ἔμπροσθεν ἑκατὸν ἀνθρώπων.

— Ἄθλιε! ἄθλιε! ἀνεφώνησεν ὁ Κ. Τουρνιὲρ πεσὼν εἰς τὸ θρανίον.

— Μὴ ταράττεσαι, πάτερ μου, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος μὴ ἐννοήσας τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπιφωνήματος. Ἴσια ἴσια διότι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι ἄθλιος θὰ τὸν δώσω ἕνα μάθημα· ἀλλὰ, πίστευσέ με, ἡ μονομαχία δὲν θὰ ἔχῃ τὰ ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα φοβεῖσαι.

— Μαυρίκιε, εἶπεν ὁ Κ. Τουρνιὲρ φαινόμενος μᾶλλον ἥσυχος, μὴν ἀνησυχεῖς διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν· ἐγὼ ὑβρίσθην καὶ ἐγὼ χρεωστῶ νὰ μονομαχήσω, καὶ θὰ μονομαχήσω. Ποῖοι εἶναι οἱ μάρτυρές σου;

Ὁ δὲ Μαυρίκιος ἠτένισε τὸν πατέρα του καὶ ἀπεκρίθη·

— Πάντη περιττὰ εἶναι ὅσα λέγεις, διότι εἰς ἐμὲ μόνον ἀνήκει ἡ διεκδίκησις τῆς τιμῆς σου. Εἶμαι ἀποφασισμένος.

— Καὶ ἂν ἐναντιωθῶ;

— Σὲ παρακαλῶ, πάτερ μου, νὰ μὴ μὲ βιάσῃς νὰ σὲ παρακούσω.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κ. Τουρνιὲρ ἐταράχθη ἔτι μᾶλλον. Εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐζωγραφήθη ἡ σφοδρὰ πάλη ἥτις συνεκροτεῖτο εἰς τὴν καρδίαν του. Ἤνοιγε τὰ χείλη του, ἀλλὰ λέξις δὲν ἐξήρχετο ἐξ αὐτῶν. Ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ εἴπῃ ταῦτα·

— Υἱέ μου, δὲν σὲ συγχωρῶ νὰ μονομαχήσῃς· θὰ ἤμην δὶς ἔνοχος. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος δὲν ἐψεύσθη.

Ὁ νέος ἐνόμισε τότε ὅτι ὀνειρεύεται· ἐπίστευσε μάλιστα ὅτι ἵν' ἀποφύγῃ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς μονομαχίας ὁ πατήρ του ἐπίτηδες ἐνοχοποίησεν ἑαυτόν.

— Τί λέγεις, πάτερ μου;

— Λέγω ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εἶπε τὴν ἀλήθειαν. Εἶμαι ἄτιμος.

Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ταύτην κλονηθεὶς ὡς ἐὰν ἦτο οἰνοβαρὴς, ἤνοιξε τοὺς βραχίονας καὶ εἶπε·

— Συγχώρησέ με!

Ὁ δὲ Μαυρίκιος τὸν ἐνηγκαλίσθη, καὶ ὀλοφυρόμενος ἔλεγε·

— Σὲ ἀγαπῶ, πάτερ μου, σὲ ἀγαπῶ.

Ἀλλ' ὁ Κ. Τουρνιὲρ δὲν ἤκουεν· ἡ ζωή του εἶχε σβεσθῆ ἐν ἀκαρεῖ, καὶ ὁ υἱός του ἐνηγκαλίζετο πτῶμα.

Περιττὸν νὰ εἴπωμεν τὴν ὀδύνην τοῦ Μαυρικίου. Καθήμενος σχεδὸν ἀναίσθητος πλησίον τῆς νεκρικῆς κλίνης τοῦ πατρός του, μόλις ἤκουε τὸν ἱερέα ἀναγινώσκοντα· τὸ δὲ πρωῒ εἶδε δύο νέους εἰσελθόντας εἰς τὸ δωμάτιον, τὸν Γάστωνα, καὶ τὸν ἄλλον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκλέξει ὡς μάρτυρα. Ἤρχοντο δὲ νὰ τὸν παραβάβωσι διὰ τὴν μονομαχίαν, ἀγνοοῦντες τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, διότι ἕνεκα τῆς ταραχῆς τὴν ὁποίαν τὸ αἰφνίδιον τοῦτο συμβεβηκὸς ἐπροξένησεν οὔτε οἱ ὑπηρέται ἦσαν εἰς τὰς θέσεις των, οὔτε οὐδένα ἄλλον ἀπήντησαν εἰς τοὺς προδόμους.

— Τί κάμνεις ἐδῶ; ἠρώτησεν ὁ Γάστων ἐντόνως τὸν Μαυρίκιον· πρὸ δύο ὡρῶν σὲ περιμένομεν.

Μόλις δὲ ἐτελείωσε καὶ στρέψας τὴν κεφαλὴν εἶδε τὸν νεκρόν.

— Ὁ πατήρ μου ἀπέθανεν, ἀπεκρίθη ὁ Μαυρίκιος χθὲς τὸ βράδυ ἀπὸ ἀποπληξίαν, καὶ μὲ παρήγγειλε νὰ μὴ μονομαχήσω. Εἰπὲ παρακαλῶ εἰς τὸν Κ. Ὀσβὸρν ὅτι δέχομαι τὰς ἐξηγήσεις τὰς ὁποίας μὲ ἔκαμε, καὶ ὅτι ἔχω ἀνάγκην νὰ τὸν ὁμιλήσω. Θὰ μὲ ὑποχρεώσῃ ἐὰν ἔλθῃ νὰ μὲ ἰδῇ.

Καὶ ἀνεχώρησαν οἱ δύο νέοι.

Τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν κηδείαν, ὁ Μαυρίκιος ἠρώτησε τὸν Γάστωνα, πότε θὰ ἰδῇ τὸν Ὀσβόρν.

— Ἐλησμόνησα, ἀπεκρίθη ὁ Γάστων, νὰ σὲ δώσω τὴν ἀπάντησιν· εἶναι περίεργος. — «Δὲν ἔχω τίποτε, μὲ ἀπεκρίθη, νὰ εἴπω εἰς τὸν Κ. Τουρνιὲρ μετὰ τὰ διατρέξαντα· ἐὰν τὸν ἰδῶ θὰ μὲ τύψῃ πολλὰ ἡ συνείδησίς μου». Καὶ ἀνεχώρησε σήμερον τὸ πρωῒ χωρὶς νὰ καταπεισθῇ νὰ ἔλθῃ νὰ σὲ ἰδῇ.

Ὁ Μαυρίκιος ἐσιώπησε μὲν, ἀλλ' ἦτο περίλυπος, διότι δὲν εἶχε πλέον πῶς νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τοῦ πατρός του. Ἦτο ἀληθῶς ἔνοχος ὁ πατήρ του; καὶ ἂν ἦτο ἐγνώριζον καὶ ἄλλοι τὸ σφάλμα του; Καὶ τούτου δοθέντος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ ὁ ἐλάχιστος νὰ καταφρονήσῃ τὸν υἱὸν τοῦ ἐνόχου; Πῶς λοιπὸν, ἀγνοῶν τὸ κακὸν, ἐδύνατο νὰ τὸ θεραπεύσῃ;

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπέθεσεν ὅτι πιθανὸν εἰς τὴν διαθήκην τοῦ πατρός του νὰ ἐγίνετό τις λόγος περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου· ἀλλ' οὐδὲν διελάμβανε περὶ αὐτοῦ. Τὴν μεγίστην μόνον περιουσίαν του κατέλιπεν εἰς τὸν υἱόν του. Περιείχετο δὲ ἐν αὐτῇ καὶ ἐπιστολὴ τοιαύτην ἔχουσα ἐπιγραφήν· «Ὁ υἱός μου

νὰ ἀνοίξῃ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ τελειώσῃ τὸ εἰκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐπιθυμῶ δὲ καὶ νὰ μὴ νυμφευθῇ ἕως τότε.»

— Δύο ἔτη νὰ περιμείνω! ἐψιθύρισεν ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη περιεῖχε τὸ μυστικόν. Πολλάκις ἠθέλησε νὰ τὴν ἀνοίξῃ· ἀλλὰ τὸ σέβας πρὸς τὴν παραγγελίαν τοῦ πατρὸς ὑπερίσχυσε, καὶ ὅπως μὴ ὑποπέσῃ εἰς νέον πειρασμὸν τὴν ἀπέθεσεν εις συμβολαιογραφεῖον.

Μετά τινας ἡμέρας ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων ἀποπέμψας ὅλους τοὺς ὑπηρέτας του, καὶ μόνον τὸν ἀρχαιότερον κρατήσας ἐπ' ἐλπίδι νὰ μάθῃ τι περὶ τοῦ μυστηρίου· εἰς μάτην ὅμως· διότι ὁ Ἰωάννης ἐδιηγήθη μὲν μυριάκις τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρός του, ἀλλ' οὐδὲν διελαμβάνετο περὶ ἐκείνου.

Ὅτε ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Παρισίων δὲν εἶχεν ἀποφασίσει ποῦ νὰ ὑπάγῃ. Ἐν τῇ ἀθυμίᾳ του δὲν εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ διαγράψῃ κἂν σχέδιον ὁριστικόν· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνθυμήθη ὅτι μεταξὺ τῶν πατρικῶν του κτημάτων ὑπῆρχέ τις ἐξοχὴ πλησίον τῆς Ἀλανσὸν, τὴν ὁποίαν σπανίως μὲν ἐπεσκέπτετο, ὑπερηγάπα ὅμως. Ἡ οἰκία ἔκειτο μεταξὺ δάσους, εἰς μέρος ἥσυχον, κατάλληλον εἰς τὴν τότε κατάστασιν τοῦ Μαυρικίου. Εἰς ταύτην λοιπὸν ἦλθε νὰ μείνῃ δύο ἔτη.

Β'.

Τὸ μέρος ἐκεῖνο ἦτο τῷόντι ὡραῖον· ἐν τέταρτον περίπου τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς κατοικίας τοῦ Μαυρικίου, ὑπάρχουσι δεκαπέντε ἢ καὶ εἴκοσιν οἰκίαι καὶ μικρὰ ἐκκλησία, συγκροτοῦσαι τὸ χωρίον Ἐγερέλλη. Ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ ὁ Μαυρίκιος ὅπως ἐπεθύμει, θὰ ἐπέρα τὰ δύο ἔτη πάντη μεμονωμένος· ἀλλ' ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ γνωσθῇ ἡ ἄφιξίς του; Ὅθεν εὐθὺς τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐπεσκέφθη τὸν ἐφημέριον.

Ὁ ἐφημέριος οὗτος, νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν, εἶχε διορισθῇ ἐκεῖ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν· ἦτο δὲ ἄνθρωπος ἔχων πολλὰς γνώσεις καὶ εὐάρεστον συμπεριφοράν. Ὑπεδέχθη τὸν Μαυρίκιον μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης, καθόσον μάλιστα ἦτο νέος πεπαιδευμένος καὶ πνευματώδης.

— Ἦλθα ἐδῶ διὰ νὰ μονάσω, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος· ἔχω ἀνάγκην ἡσυχίας.

— Καλήτερον μέρος δὲν ἠμπορούσατε νὰ ἐκλέξετε, ἀπεκρίθη ὁ ἐφημέριος· ἐδῶ εἶσθε μακρὰν τῶν πόλεων καὶ τοῦ κόσμου. Αἱ πλησιέστεραι ἐξοχαὶ ἀπέχουν μίαν λεύγαν, καὶ ὀλίγιστοι ξένοι ἔρχονται ἐδῶ. Οἱ ἄνθρωποι μὲ τοὺς ὁποίους ἠμπορεῖτε νὰ συναναστρέφεσθε εἶναι ὀλίγιστοι. Πρῶτον. . . .

— Πρῶτον τὴν αἰδεσιμότητά σας, ὑπέλαβεν ὁ Μαυρίκιος, ἐὰν συγκατανεύετε νὰ μὲ ὀνομάσετε φίλον σας.

— Θὰ εἶμαι εὐτυχής, ἀπεκρίθη ὁ ἐφημέριος. Ἔχομεν λοιπὸν ἐδῶ πλὴν ἐμοῦ, τὴν Κ. Φερρὺ καὶ τὸν δήμαρχον χωρικὸν μὲν ἀλλὰ νοήμονα· ἰδοὺ ὅλοι μας. Ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωρίμων σας δὲν θὰ εἶναι πολλὰ μεγάλος.

— Ὅπως ἐπιθυμῶ· ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ Κ. Φερρύ;

— Ἀξιόλογος γυνὴ, μεσόκοπος, καὶ πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν χήρα, ἔχουσα κόρην. Ὁ σύζυγός της ἀπέθανεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅπου εἶχεν ὑπάγει νὰ ἀποκτήσῃ περιουσίαν, διότι εἶχεν ἀφανισθῇ ἐπιδοθεὶς εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις. Ὁ θάνατός του κατέστρεψε διπλασίως τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην του· διότι ἡ Κ. Φερρὺ ἔδωκεν εἰς τοὺς δανειστὰς τοῦ ἀνδρός της τὴν οἰκίαν της τῶν Παρισίων, ἓν μεγάλον κτῆμα τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς Τουραίνην, καὶ ἦλθεν ἐδῶ, ὅπου ζῇ μὲ μεγάλην οἰκονομίαν. Μόνη ἀνέθρεψε τὴν κόρην της, καὶ τὴν ἔδωκεν ἐντελεστάτην ἀνατροφήν. Εἰς τὴν οἰκίαν της ἐπικρατεῖ εὐσέβεια, χάρις καὶ κάλλος.

— Μὲ τὴν περιγραφήν σας αὐτὴν, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος, μὲ κάμετε νὰ ἐπιθυμήσω τὴν γνωριμίαν τῆς κυρίας αὐτῆς.

— Καὶ ἀπόψε ἐὰν θέλετε.

Τὴν ὀγδόην ὥραν τῆς ἑσπέρας μετέβησαν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κ. Φερρὺ, τὴν ὡραιοτέραν τῆς Ἐγερέλλης. Καὶ ἐκτὸς μὲν δὲν ἦτο κομψὴ, ἐντὸς ὅμως πάντα εἷλκον εὐαρέστως τὸν ὀφθαλμὸν, ἀπὸ τῶν παραπετασμάτων μέχρι τοῦ ὡραίου προσώπου τῆς κόρης τῆς οἰκοδεσποίνης. Ἡ Κ. Φερρὺ ἐδεξιώθη τὸν ξένον μετὰ πολλῆς ἀφελείας καὶ χάριτος· ὡμίλει μὲ πνεῦμα καὶ μὲ τάξιν, εἶχε πρόσωπον σοβαρὸν μὲν ἀλλ' εὐάρεστον, ἐν ἑνὶ λόγῳ σὲ ἔθελγεν. Ἐφαίνετο ὅτι ὑπῆρξεν ὡραία· οἱ ὀφθαλμοί της ἦσαν πάντοτε ζωηρότατοι, καὶ μεταξὺ τῆς ὡραίας της μαύρης κόμης, μόλις ἐφαίνοντο λευκαί τινες τρίχες.

Ἡ Σοφία, ἡ κόρη της, ὡμοίαζε τὴν μητέρα της· ἦτο μελαγχροινὴ ὡς καὶ ἐκείνη, εἶχε ἀνάστημα λεπτὸν, καὶ βλέμμα περιπαθέστατον, ἐν συντόμῳ, ἦτο ὡραία. Ἀνατραφεῖσα ὑπὸ τῆς μητρός της μακρὰν τοῦ κόσμου, δὲν εἶχε μὲν τὴν ἐπιφάνειαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀτόπως ὀνομάζομεν ἀναγκαίαν εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἀγωγῆς, ὁ σπόρος ὅμως τῆς ἀρετῆς ὁ σπαρεὶς εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆς, ἐκαρποφόρησεν εὐθαλέστερον· ἦτο εἰλικρινὴς, δικαία καὶ εὐαίσθητος, καὶ ἂν καὶ ἐδιδάχθη τὰ γράμματα ὑπὸ μόνης τῆς μητρός της, θὰ ἐτίμα ὅμως καὶ τὰ γνωστότερα παρθεναγωγεῖα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ὁ Μαυρίκιος πρῶτον τότε ᾐσθάνθη εὐχαρίστησιν μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων γυναικῶν. Οἱ ὡραῖοι ὀφθαλμοὶ τῆς Σοφίας τὸν εἶχον μαγεύσει, καὶ τίς οἶδε τί ἐμελέτα κατὰ νοῦν ὅτε ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν οἰκίαν της;

Ὁ Μαυρίκιος, νέος ἔτι, εἶχε τὴν καρδίαν παρθένον, καὶ πρῶτον τότε ᾐσθάνθη αἴσθημα χαρακτῆρα ἔχον πάθους· ἡ Σοφία εἶχε τῷόντι καὶ κάλλος καὶ ἀρετὰς, τὰς ὁποίας ἐξετίμα ἐκεῖνος ὅσῳ πλέον τὴν συνανεστρέφετο· ἐπειδὴ δὲ ἦτο καὶ ἡ μόνη νέα τὴν ὁποίαν ἔβλεπεν, ἡ καρδία του πρὸς μόνην αὐτὴν ἔτεινεν ὡς πρὸς μαγνήτην. Ὅθεν μετά τινας συνεντεύξεις συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ συνταυτίσῃ μὲ τὴν τύχην αὐτῆς τὴν τύχην του· ἀλλ' ᾐσθάνετο ἆρά γε καὶ ἐκείνη τὰ αὐτά; Ἐνῷ ἀνεπόλει τὰ περὶ τούτου σκληρά τις σκέψεις ἐπελθοῦσα ἐμάρανε τὰς ἐλπίδας του· τὸ ἑπόμενον ἀπόσπασμα ἡμερολογίου τὸ ὁποῖον ἔγραφε καθ' ἑσπέραν, ἐξηγεῖ τὴν κατάστασιν τῆς καρδίας του.

« Ἰούλιος 185. . .

« . . . Λυπηροτάτην ἡμέραν ἐπέρασα σήμερον, ἐνῷ χθὲς ἤμην εὐτυχής· ποτὲ δὲν εἶχα ἰδεῖ τὴν Σοφίαν ὡραιοτέραν καὶ πλέον ἀξιέραστον, καὶ ὅτε τὴν ἄφηκα ἤμην ἀποφασισμένος νὰ τὴν ζητήσω· δι' ὅλης τῆς νυκτὸς αὐτὴν τὴν ἰδέαν εἶχα. Ἐπὶ πολλὰς ὥρας εἶχα πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν γλυκεῖαν καὶ ἱλαρὰν μορφήν της. Ἱστάμενος ἔμπροσθέν της ἔβλεπα δύο ὡραῖα μικρὰ παιδία μειδιῶντα καὶ τείνοντα πρὸς ἐμὲ τὰς χεῖρας· ἤμην ὅλως εὐτυχής.

» Ἀλλὰ τὸ εὐτυχὲς τοῦτο ὄνειρον δὲν διήρκεσεν· ἐξυπνίσας με σήμερον τὸ πρωῒ ὁ Ἰάκωβος μ' ἔδωκεν ἐπιστολὴν τοῦ Γάστωνος, ἀσήμαντον ὅσον καὶ αὐτός. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ μὲ λυπήσῃ. Ἀπέπνεεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, πλήρης οὖσα λεπτομερειῶν τὰς ὁποίας ποτὲ δὲν ἐγνώρισα, σήμερον δὲ ἐθεώρουν ὡς παραλόγους, πνοὴν δυσώδη καὶ διεφθαρμένην, ἀνακαλοῦσαν σκηνὰς ἐλεεινάς.

» Ἡ μετὰ τοῦ Ὀσβὸρν ἔρις μου, τὰ προσβλητικὰ λόγιά του, ἡ τελευταία μετὰ τοῦ πατρός μου συνομιλία, ὁ θάνατός του, ἡ τρομερὰ ἀβεβαιότης εἰς τὴν ὁποίαν ζῶ, προηγούμενα οὐχὶ ἄμεμπτα, τὰ ὁποῖα ἀγνοῶ μὲν, αἰσθάνομαι ὅμως πιέζοντα τὴν καρδίαν μου, ὅλα ταῦτα παρουσιάσθησαν εἰς τὴν πρὸ μικροῦ μειδιῶσαν φαντασίαν μου, καὶ παρέδωκα τῷ πυρὶ τὴν ἐπιστολὴν ὡς ἂν ἦτο αὐτὴ ἔνοχος. Ἡ παιδαριώδης αὕτη ἐκδίκησις δὲν μὲ ἀνεκούφισεν. Ἐβυθίσθην ἔτι μᾶλλον εἰς ὀδυνηροτέρας σκέψεις, καὶ ἠρώτησα ἐμαυτὸν ἐὰν εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ προκαλέσω τὴν κλίσιν νέας, ἀφ' ἧς θὰ μὲ ἀπεχώριζεν ἴσως ἡ τελευταία θέλησις τοῦ πατρός μου, ἡ περιεχομένη εἰς τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν θὰ ἤνοιγα μετὰ δεκαοκτὼ μῆνας. Ἐὰν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μὲ κοινοποιῇ μέγα τι πρᾶγμα, ἐὰν μ' ἐπιβάλλῃ ἐξιλασμὸν, τὸ μέλλον μου δὲν θὰ καταστραφῇ; καὶ ἂν ἀκόμη ὁ πατήρ μου δὲν θ' ἀπήτει θυσίαν τινὰ παρ' ἐμοῦ, θὰ ἐτόλμων νὰ μεταδώσω ὄνομα ἐστιγματισμένον εἰς τὸν ἄγγελον ἐκεῖνον; Τί ἄρα ἔκαμες, πάτερ μου! Πόσον εἶμαι ἀνυπόμονος νὰ ἀναγνώσω τὴν ἐπιστολήν σου! Εὐτυχῶς τὴν ἄφηκα εἰς Παρισίους, διότι ἐὰν τὴν εἶχα ἐδῶ νομίζω ὅτι θὰ τὴν ἤνοιγα.

» Δὲν ἐτόλμησα νὰ ὑπάγω σήμερον εἰς τῆς Κ. Φεῤῥύ· ναὶ μὲν ἦλθεν ἐπίτηδες ὁ ἐφημέριος, ἀλλ' ἐγὼ ἐπροφασίσθην κακοδιαθεσίαν.

» Ὁ Θεὸς γινώσκει τί αἰσθάνομαι πρὸς τὴν Σοφίαν, καὶ ὅμως θὰ προσπαθήσω νὰ καταστείλω τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας μου. Πραΰνθητι λοιπὸν, καρδία μου, ἐξολοθρεύθητι· δὲν ἀνήκω πλέον εἰς ἐμαυτὸν, ἀλλ' εἰς τὰς ἀδυσωπήτους ἀπαιτήσεις τοῦ παρελθόντος. »

Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης εὐκόλως ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ καταλληλότερον ἰατρικὸν, πρὸς τὴν Σοφίαν τοὐλάχιστον, ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Μαυρικίου. Ἔπρεπε νὰ ἀναχωρήσῃ, νὰ φύγῃ μακρὰν ἐκείνης τῆς ὁποίας ἐπεθύμει νὰ μὴ πικράνῃ τὴν καρδίαν. Δὲν ἠγάπα λοιπὸν αὐτήν; Ἐξ ἐναντίας καὶ τὴν ζωήν του θὰ ἔδιδεν ὑπὲρ αὐτῆς· ὁμολογητέον ὅτι εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἡ θυσία τῆς ζωῆς δὲν εἶναι ἡ δυσκολωτέρα· ὁ Μαυρίκιος ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς Σοφίας θὰ ἐθυσίαζεν εὐχαρίστως τὴν ὕπαρξίν του· καὶ ὅμως, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δὲν ἀπεφάσιζε νὰ τὴν χωρισθῇ. Ὅσον καθαρὰ, ὅσον ἄμοιρος ἰδιοτελείας καὶ ἂν εἶναι ἡ κλίσις μιᾶς καρδίας πρὸς ἄλλην, ἐνυπάρχει ὅμως ἐν αὐτῇ αἴσθημά τι προσωπικὸν, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκτήσεως.

Δὲν ἀνεχώρησε λοιπὸν ὁ Μαυρίκιος· ἀλλὰ, καίτοι μεμφόμενος ἑαυτὸν, ἐξηκολούθησε νὰ βλέπῃ τὴν ὡραίαν Σοφίαν· ἑπόμενον ἄρα ἦτο ὅτι ἐκ τῆς συνεχοῦς ταύτης συναναστροφῆς τῶν δύο τούτων εὐγενῶν ψυχῶν ἔμελλε νὰ γεννηθῇ κλίσις ἀμοιβαία.

Ἑσπέραν τινὰ, περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν, ὁ Μαυρίκιος ἐπανήρχετο ἔφιππος ἀπὸ μακρυνὸν περίπατον· ἡ φύσις ἦτο γαληνία· οἱ ἀστέρες ἔλαμπον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν στάχεων ἐξήρχετο ἡ μονότονος τῶν γρύλλων φωνή· αἱ ἀηδόνες διέδιδον ὡσεὶ διαγωνιζόμεναι τὴν μελῳδίαν αὐτῶν, καὶ ζέφυρος λεπτὸς ἔσειε τὰ χλοερὰ τῶν δένδρων φύλλα· ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ νὺξ ἦτο ὡραιοτάτη ὡς νὺξ τῆς Μεσημβρίας. Ἡ ἀτραπὸς εἰς ἣν εὑρίσκετο ἦτο στενὴ καὶ μαλακὸν τὸ ἔδαφος, ὥστε τὰ βήματα τοῦ ἵππου του δὲν ἐκρότουν· ἡ μικρὰ αὕτη ὁδὸς διέβαινε ὄπισθεν τῆς οἰκίας τῆς Κ. Φεῤῥύ, ἀφ' ἧς ἐχωρίζετο διὰ στοίχων δένδρων, ὑψηλῶν καὶ πυκνῶν. Ἐνῷ δὲ ἐβάδιζεν ἡσύχως ἀναπολῶν τὸ κατοικοῦν ἐκεῖ ὡραῖον πλάσμα, ἤκουσεν ὁμιλίαν καὶ ἀνεχαίτισε τὸν ἵππον του· ἡ Κ. Φεῤῥὺ συνδιελέγετο μὲ τὸν ἐφημέριον.

— Ναὶ, αἰδεσιμώτατε, ἔλεγεν ἡ Κ. Φεῤῥὺ, ὁ γάμος αὐτὸς μὲ φαίνεται καταλληλότατος· αἱ πληροφορίαι σας περὶ τοῦ νέου εἶναι εὐχάριστοι.

— Ὅσον δίδεται. Ἔγραψα εἰς Παρισίους καὶ μὲ ἀπεκρίθησαν εἰπόντες με ἄριστα πράγματα περὶ τοῦ Κ. Τουρνιέρ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του μὴ εὐχαριστούμενος νὰ μείνῃ εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν μετέβη ἐδῶ. Εἶναι τίμιος καὶ ἀγαθός. Τὴν καρδίαν του τὴν γνωρίζετε ὅσον καὶ ἐγὼ, διότι ἀφοῦ ἦλθε τὸν βλέπετε. Νομίζω ὅτι εἶναι ἀξιόλογος διὰ τὴν Κ. Σοφίαν.

— Ναί· ὑπάρχει ὅμως ἐμπόδιον.

— Ποῖον;

— Ἡ κατάστασίς του· αὐτὸς εἶναι πλούσιος, καὶ ἡ κόρη μου δὲν ἔχει προῖκα.

Καὶ τί σημαίνει τοῦτο ἐὰν τῷόντι ἡ κλίσις του εἶναι μεγάλη;

— Νομίζετε;

— Εἶμαι βέβαιος· Ναὶ μὲν δὲν μὲ εἶπε τίποτε, ἀλλ' αἱ πλάγιαι ἐρωτήσεις του περὶ τῆς Κ. Σοφίας μὲ ἐπληροφόρησαν ἀρκετά.

— Ὁ Θεὸς ἂς εὐλογήσῃ τὸ σχέδιον τοῦτο! Θὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ τοῦ τέκνου μου ἡ τύχη καὶ ἡ ἰδική μου ἡσυχία.

— Καὶ ἡ κόρη σας πῶς βλέπει τὸν Κ. Τουρνιέρ; σᾶς ὡμίλησε ποτέ;

— Ἡ κόρη μου! . . . ἀπεκρίθη ἡ Κ. Φεῤῥὺ χαμηλώσασα τὴν φωνήν· μὲ εἶπεν . . . ὅτι αἰσθάνεται κλίσιν πρὸς αὐτόν.

— Ὁ Θεὸς φέρει δεξιὰ τὰ πράγματα.

Ὁ Μαυρίκιος δὲν ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ περισσότερα· τὰ ὀλίγα ταῦτα ἤρκουν. Ἐκέντησε τὸν ἵππον καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν κατοικίαν του. Ἀλλὰ δὲ ἐκοιμήθη, τόσον ἐσκίρτα ἀπὸ χαράν. Περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, ἐνῷ ἔγραφεν, ἤκουσε βήματα ὑπὸ τὰ παράθυρά του, καὶ προτείνας τὴν κεφαλὴν εἶδε τὸν ἐφημέριον καὶ τὸν κανδυλάπτην σπεύδοντας.

— Ποῦ τρέχετε, αἰδεσιμώτατε; ἠρώτησε, τί συμβαίνει;

— Ὑπάγω νὰ μεταλάβω ἕνα ἄῤῥωστον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον.

— Μὲ δίδετε τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθω καὶ ἐγὼ μαζῆ;

— Εὐχαρίστως, ἀπεκρίθη ὁ ἐφημέριος.

Καὶ καταβὰς ἀνεχώρησε μετὰ τῶν ἄλλων.

Τὸ ξενοδοχεῖον ἐκεῖνο δὲν κεῖται πολὺ μακρὰν τοῦ χωρίου. Μένουσι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς αὐτὸ ἐγχώριοι· σπανίως ἔρχονται ξένοι, διότι κανεὶς ποτὲ δὲν ὑποθέτει ὅτι ἐντὸς ἐκείνων τῶν μαύρων καὶ πεπαλαιωμένων τοίχων θὰ εὕρῃ ἀνάπαυσιν καὶ καθαριότητα. Καὶ ὅμως ὅλον τὸ ἐναντίον συνέβαινε, διότι ἡ ξενοδόχος ἦτο ἀρίστη γυνή· αὐτὴ ἡ ταλαίπωρος ἐψυχοῤῥάγει τὴν ὥραν ἐκείνην.

Ἐμβὰς εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς ἀσθενοῦς ὁ Μαυρίκιος μετὰ τὸν ἱερέα, ἔμεινεν ἐκστατικός· διότι παρὰ τὴν κλίνην εἶδε τὴν Σοφίαν Φεῤῥὺ περιποιουμένην τὴν ψυχοῤῥαγοῦσαν.

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη συνάντησις καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῆς Σοφίας, ἐδιπλασίασε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁμιλίας τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀκούσει πρό τινων ὡρῶν· ἀλλὰ καὶ ἡ νέα ἠρυθρίασεν. Ὅτε ὅμως μετ' ὀλίγον ὁ ἐφημέριος ἡτοιμάσθη νὰ μεταδώσῃ τὰ θεῖα μυστήρια εἰς τὴν ἀσθενῆ, λησμονήσασα πάντα ἐγονυπέτησε παρὰ τὴν κλίνην.

Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς μεταλήψεως, ὁ Μαυρίκιος ἐλθὼν πρὸς τὴν νέαν εἶπεν αὐτῇ μὲ φωνὴν χαμηλήν·

— Κυρία, εἶσθε ἄγγελος.

Ἐκείνη δὲ ἀνασηκώσασα τοὺς βεβαρημένους ἀλλ' ἱλαροὺς αὐτῆς ὀφθαλμοὺς ἠρώτησεν ἀφελῶς·

— Καὶ διὰ τί;

— Διὰ τί; διὰ τὰ καλὰ ἔργα σας· ἡ θέσις σας δὲν εἶναι εἰς τοῦτο τὸ δωμάτιον, καὶ μόνον ἡ καλή σας καρδία σᾶς ἔφερεν ἐδῶ.

— Τί νὰ σᾶς εἰπῶ, κύριε; ἡ καλὴ αὐτὴ γυναῖκα ἦτον ἐγκαταλελειμένη καὶ κανεὶς δὲν ἤξευρε νὰ τὴν περιποιηθῇ ὡς πρέπει· τότε ἦλθα. Κάθε ἄλλος θὰ ἔκαμνε τὸ ἴδιον.

— Ἴσως· ἀλλὰ κανεὶς δὲν θὰ τὸ ἔκαμνε μὲ τόσην προθυμίαν καὶ τόσην μετριοφροσύνην. Ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐπιστρέψετε μαζῆ μας· δὲν πρέπει νὰ περάσετε τὴν νύκτα ἐδῶ.

Ἡ Σοφία ἡτοιμάζετο ν' ἀποκριθῇ, ἀλλ' ὁ ἐφημέριος, ὅστις εἶχεν ἀκούσει τὰς τελευταίας λέξεις τοῦ Μαυρικίου, ὑπολαβὼν ἐπέμεινε καὶ αὐτὸς νὰ ἀναχωρήσῃ ἡ νέα.

— Ἐάν, εἶπε, θὰ σωθῇ ἡ ἀσθενής, δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην περιποιήσεως ἀλλ' ἀναπαύσεως, ἄρα δὲν εἶσθε πλέον ἀναγκαία· ἂς ἐπιστρέψωμεν, τέκνον μου, διότι εἶναι ἀνήσυχος ἡ μήτηρ σας.

Μετ' ὀλίγον ἀνεχώρησαν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συνέβη αἰφνιδία μεταβολὴ τοῦ καιροῦ, συνήθης εἰς τὰ μεσημβρινὰ κλίματα· πυκνὰ σύννεφα ἐκάλυψαν τὸν οὐρανὸν καὶ ἄνεμος σφοδρὸς ἔπνευσε. Μετὰ μικρὸν δὲ ἤρχισε καὶ νὰ βρέχῃ.

— Γρήγορα, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος· ἠμποροῦμεν νὰ σταματήσωμεν εἰς τὴν οἰκίαν μου.

Τὸ ὁποῖον καὶ ἔγεινεν.

Οἱ ὑπηρέται ἡτοίμασαν εὐθὺς δεῖπνον, ἀλλ' ἡ βροχὴ ἀντὶ νὰ παύσῃ ηὔξανεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναχωρήσωσι.

— Τί θὰ κάμωμεν; εἶπεν ἡ Σοφία ἀνήσυχος.

— Ἡ ἀπόκρισις, κυρία, δὲν εἶναι δύσκολος· σᾶς δίδω ἓν δωμάτιον, δίδω ἓν ἄλλο εἰς τὸν αἰδεσιμώτατον, καὶ τρίτον εἰς τὸν κανδυλάπτην, ἕως οὗ περάσῃ ἡ βροχή.

— Ὄχι, ἀπεκρίθη ἡ νέα, δὲν ἠμπορῶ νὰ κοιμηθῶ· προτιμῶ νὰ καθήσω ἕως νὰ περάσῃ ἡ βροχή, καὶ μετὰ ταῦτα ν' ἀναχωρήσω.

Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἦλθε καὶ ἐκάθησε πλησίον τῆς ἑστίας. Ἐχωρίσθησαν δὲ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς αὐγῆς πλησίον τῆς οἰκίας τῆς Κ. Φεῤῥύ, ὅπου ὁ Μαυρίκιος συνώδευσε τοὺς ξένους του. Ἀλλὰ δὲν διήρκεσε πολὺ τοῦ Μαυρικίου ἡ εὐτυχία. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του ἐνθυμήθη, ὅτι ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πρὸς τὴν Σοφίαν συμπάθειά του δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν νυμφευθῇ πρὶν ἢ ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πατρός του. Τότε ἐνόησε τὴν μωρίαν του.

— Διὰ τί νὰ μὴν ἀναχωρήσω πρὸ πολλοῦ; ἔλεγε καθ' ἑαυτόν· σήμερον θὰ ἦτον ἡ καρδία μου ἐλευθέρα, καὶ θὰ ἠκολούθουν ἀκριβῶς τὰς παραγγελίας τοῦ πατρός μου· ἀλλὰ καὶ ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη νέα δὲν θὰ συνελάμβανεν ἐλπίδας. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ τὴν λυπήσω. Ὀκτὼ μῆνας πρέπει νὰ περιμείνω ἀκόμη ἕως τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν θ' ἀναγνώσω τὴν ἐπιστολήν· δὲν πρέπει νὰ μείνω ἐδῶ· καὶ ἡ καρδία μου δὲν θ' ἀνθέξῃ, καὶ ἡ θέσις μου θὰ χειροτερεύσῃ.

Τοιαῦτα λυπηρὰ ἀνεπόλει καθήμενος ὅπου εἶχε καθήσει ἡ Σοφία, ὅτε εἰσελθὼν ὑπηρέτης ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ ἐφημερίου. Μετὰ συνδιάλεξιν δὲ ἀφορῶσαν ἀδιάφορα ἀντικείμενα, ὁ ἐφημέριος εἶπε·

— Φίλτατε Μαυρίκιε, ἡ σημερινή μου ἐπίσκεψις εἶναι πολλὰ ἰδιοτελής· ναὶ μὲν δὲν πρόκειται περὶ τῶν πτωχῶν, οὔτε περὶ ἐπισκευῶν τῆς ἐκκλησίας, οὔτε περὶ ἄλλου φιλανθρώπου ἔργου, διὰ τὰ ὁποῖα πολλάκις συνέδραμες, πρόκειται ὅμως περὶ σοῦ.

— Περὶ ἐμοῦ; εἶπεν ὁ Μαυρίκιος ὑπερηφάνως.

— Ναί, περὶ σοῦ καὶ περὶ τῆς Κ. Σοφίας Φεῤῥύ.

— Δὲν ἐννοῶ, ἀπεκρίθη ὁ Μαυρίκιος, ὅστις ὅμως ἐνόει κάλλιστα.

— Ἰδού· ἀγαπᾷς τὴν Σοφίαν· καὶ αὐτὴ δὲν σὲ βλέπει μὲ κακὸν 'μάτι, καί . . .

— Αἰδεσιμώτατε, ὑπέλαβεν ὁ Μαυρίκιος ἔνδακρυς, φθάνει ἕως ἐδῶ.

Ὁ ἐφημέριος ἐσιώπησεν ἀπορῶν· ὁ δὲ Μαυρίκιος ἐπανέλαβεν·

— Ἡ τύχη μου μὲ κατατρέχει ἀπηνῶς, αἰδεσι-

μότατε· δὲν ἠμπορῶ οὔτε νὰ ὑπανδρευθῶ, οὔτε νὰ μείνω περισσότερον ἐδῶ· αὔριον ἀναχωρῶ.

— Διὰ τί;

— Μὴ μὲ ἐρωτᾶτε, σᾶς παρακαλῶ.

Ὁ ἐφημέριος ἰδὼν τὴν τόσην λύπην τοῦ νέου δὲν ὡμίλησε πλέον περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀνεχώρησε, καὶ ὁ Μαυρίκιος μείνας μόνος ἔκλαυσε πικρῶς.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνεχώρησεν ἀπὸ Ἐγερέλλην μόνος, ἀφεὶς τοὺς ὑπηρέτας εἰς τὴν οἰκίαν του· ἡ δὲ ἀναχώρησίς του ἐγένετο γνωστὴ δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα· τοῦτο μαθοῦσα ἡ Σοφία ὠχρίασε καὶ ἔκλαυσεν ὅπως καὶ ὁ Μαυρίκιος.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑ

Μελετίου Πατριάρχου τοῦ Τενεδίου.

—ooo—

Ἐνέτυχον ἀρτίως χειρογράφῳ τινὶ οὐ μικροῦ λόγου ἀξίῳ διά τε τὴν γράψασαν χεῖρα καὶ τὸ ἐν αὐτῷ περιεχόμενον. Καὶ πότε μὲν καὶ παρὰ τίνος ἐγράφη μαρτυρεῖ ἱκανῶς ἡ τοῦ χειρογράφου προμετωπὶς ἔχουσα οὕτω· «Βίβλος περιέχουσα τὰς δύω » ἀκολουθίας τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων ἡμῶν Πατριαρ» χῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου, » ψαλλομένας, τὴν μὲν τῇ ΙΗʹ. Ἰανουαρίου, τὴν δὲ » τῇ Βʹ. Μαΐου. Διὰ τὸ μὴ εἶναι δὲ αὐτὰς ἐν τοῖς » Μηναίοις ὡς δεῖ γεγραμμένας κατά τε τὴν τάξιν » καὶ τὸ ἔθος τῶν λοιπῶν ἑορταζομένων ἁγίων, » ἐγράφησαν ἐνταῦθα ἀνελλειπῶς διὰ χειρὸς τοῦ » ἐνταῦθα ἐξορίστου Μελετίου τοῦ ἀπὸ Λαρίσσης, » χρηματίσαντος Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, » ᾧ τινι πατρὶς ἡ Λεύκοφρυς νῆσος τῆς Τροίας· » αἵτινες καὶ ἀφιερώθησαν τῷ πανσέπτῳ καὶ θειο» τάτῳ ναῷ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Μιτυλί» νης, σεμνυνομένῳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐν ἁγίοις πα» τρὸς ἡμῶν καὶ πολυάθλου Ἀθανασίου τοῦ μεγά» λου, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ. Ἐγράφησαν δὲ ἐν Μι» τυλήνῃ ἐν ἔτει σωτηρίῳ ΑΨΟΔʹ, ἐν μηνὶ Μαρτίῳ » ΙΔʹ. » Τὸ δὲ σπουδαῖον αὐτοῦ δὲν εἶναι βεβαίως ἡ περιεχομένη ἱερὰ ἀκολουθία, διότι εὑρίσκεται καὶ ἐν τοῖς Μηναίοις, ἀλλὰ τὸ ἐν τέλει τῆς βίβλου προσαρτώμενον ἱστορικὸν ἀπομνημόνευμα, γεγραμμένον τῇ ἰδίᾳ πατριαρχικῇ χειρὶ καὶ ἀφορῶν ἐν μέρει τὸν βίον τοῦ γράψαντος καὶ σύγχρονά τινα γεγονότα. Τούτου χάριν καὶ ἐθεώρησα αὐτὸ ἄξιον δημοσιεύσεως ἐν τῇ *Πανδώρᾳ*, ἐν ᾗ πολλὰ τοιαῦτα ἱστορήματα εἶναι ἀποτεταμιευμένα, πρὸς μελέτην καὶ συγγραφήν ποτε ἀκριβεστέρας καὶ τελειοτέρας τινὸς ἱστορίας συγχρόνου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους συντελέσοντα.

Ἀναντίῤῥητον δὲ ὅτι τοιαῦτα αὐθεντικὰ ὑπομνήματα πολλαχῶς ὠφελοῦσι δημοσιευόμενα. Αὐτίκα τὸ παρὸν ἔνθεν μὲν ἐξελέγχει ἀνακρίβειαν τῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κούμα λεγομένων (Ἱστορ. Ἀνθρωπίνων πράξ. τόμ. Γʹ. σελ. 403), ὅτι ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἐξωρίσθη *εἰς τὴν πατρίδα του Τένεδον, ὅπου διέτριψεν ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του*, ὁπότε αὐτὸς ὁ ἐξόριστος μαρτυρεῖ ἐν τῷ δὲ τῷ ὑπομνήματι ὅτι ὑπερόριος ἐγένετο εἰς Μιτυλήνην, καὶ ἐνταῦθα διῆλθε τὰ πέντε ἔτη τῆς ἐξορίας του ἀπὸ τοῦ 1769 μέχρι τοῦ 1774· ἔνθεν δὲ φιμόνει πρὸς πολλοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο τοὺς συκοφαντοῦντας τὸν ἡμέτερον κλῆρον ἐπὶ ἀμαθείᾳ καὶ ἀκηδείᾳ. Ἡμῖν δὲ τοῖς Ἕλλησι μάθημα γίνεται διδακτικώτατον, ὅτι ἐν καιροῖς δεινοτέροις ἄξιοι πολλάκις ἐκυβέρνησαν ποιμάντορες τὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς τε ἱερᾶς καὶ τῆς θύραθεν σοφίας ἐγκρατεῖς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ποιητικῆς εἰδήμονες (α).

Τοιοῦτοι μάλιστα ἱεράρχαι ὑπῆρξαν οἱ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΗʹ ἑκατονταετηρίδος πατριαρχεύσαντες, Κύριλλος Στʹ, Καλλίνικος Γʹ, Σαμουὴλ ὁ πάνυ καὶ ὁ ἡμέτερος Μελέτιος, πάντες τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τριβώνες, ᾗ καὶ φιλοτίμως ἐχρῶντο εἰς ὅ,τι καὶ ἔγραφον. Ἐν τοιούτῳ ἑλληνίζοντι ὕφει, εἰ καὶ μὴ ὑπερκαθαρεύοντι, μηδὲ ἀπηλλαγμένῳ βαρβαροφώνων τινῶν λέξεων εὐχρήστων τότε, εἶναι γεγραμμένον καὶ τὸ ὑπομνημάτιον τοῦ Μελετίου. Παρατηρητέον δὲ ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι τῇ συνήθει γραφῇ γεγραμμένον, ἡ δὲ Ἀκολουθία τῶν ἁγίων καλλιγραφικώτατα, καθάπερ τὰ ἀρχαιότατα χειρόγραφα, ἅτινα ἀπεμιμήθη ὁ Πατριάρχης, γενομένης χρήσεως καὶ ὅλων τῶν συντετμημένων καὶ στενογραφικῶν λέξεων, καὶ διαποικιλλομένων τῶν ἀρκτικῶν γραμμάτων τῶν τροπαρίων μέλανι ἐρυθρῷ. Ἐν τέλει δὲ τῆς Ἀκολουθίας εἶναι ἐζωγραφημένη καὶ ἡ πατριαρχικὴ σφραγὶς φέρουσα τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὸ ἔτος τῆς πατριαρχείας 1768. Εἶτα δὲ ἕπεται ἡ ἀφήγησις τῶν κατ' αὐτὸν ὧδε·

« Ἔθος παλαιὸν καὶ μάλα καλὸν, ὡς ἡμῖν δοκεῖ, τὰ ὁσημέραι συμπίπτοντα ἐν ἐφημερίσι σημειοῦσθαι καὶ καταγράφεσθαι εἰς ἔνδειξιν καὶ μνή-

---

(α) Ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας χειρογράφῳ εὑρίσκονται ἐν τῷ ὄπισθεν τῆς προμετωπίδος τέσσαρα τροπάρια τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Πατριάρχου φέροντα ἐπιγραφήν· « Μελετίου μεγαλυνάρια εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον », καὶ ἔχοντα οὕτω. « Τῆς τριάδος μύστην καὶ λειτουργὸν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀντιλήπτορα καὶ φρουρὸν, τὸν προστάτην Λέσβου, Ἀρείου καθαιρέτην, Ἀθανάσιον ὕμνοις πάντες δοξάσωμεν ». — Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ.

« Χαίροις τῶν ποιμένων ἡ καλλονὴ, καὶ Ἀλεξανδρέων πρόεδρός τε καὶ ποδηγὸς, θρέμμα τῆς Αἰγύπτου, στύλε Ὀρθοδοξίας, πρεσβεύων μὴ ἐλλίπῃς ὑπὲρ τῶν δούλων σου ». — Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ.

« Θλίψεις καὶ κινδύνους καρτερικῶς, καὶ ὑπερορίας διωγμοὺς τε ὑπενεγκὼν, ἐν ἔτεσι πλείοσιν ὑπὸ τῶν κακοδόξων, τῇ προαιρέσει μάρτυς, πάτερ, γενόμενος ». — Ἕτερον εἰς τὸν Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον.

« Δεῦτε εὐφημήσωμεν οἱ πιστοὶ, τοὺς δύω φωστῆρας Ἀθανάσιον τὸν σοφὸν, καὶ Κύριλλον θεῖον, τοὺς μύστας τῆς τριάδος, Χριστοῦ τοὺς ἱεράρχας ὕμνοις γεραίροντες. »

μην διηνεκῆ. Ἔνθεν τοι καὶ ἡμεῖς προήχθημεν ἐν τῷ παρόντι καταγράψαι, οὐ ξένα τινὰ (τοῦτο γὰρ ἱστορικῶν ἔργον), τὰ δ' ἡμῖν ἐπακολουθήσαντα ὅσον οὔπω δεινά, ἀρξάμενοι ὧδε·

« Κατὰ τὸ ͵αψξή ἔτος, Νομβρίου δ', ἐξωσθέντος τοῦ ἀπὸ Δέρκων κὺρ Σαμουὴλ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, καὶ ἀμοίρου τούτου διαμείναντος, ἐγένετο συνέλευσις ἐν τῷ πατριαρχείῳ τῇ ε' τοῦ αὐτοῦ, τῶν τε ἐνδημούντων ἀρχιερέων, ἀρχόντων τε καὶ παντὸς τοῦ εὐαγοῦς κλήρου τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων, ἐπὶ ἐκλογῇ καὶ ψήφῳ ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου, καὶ ἱκανοῦ εἰς τὴν τούτου προστασίαν τε καὶ διοίκησιν. Καὶ σκέψεως γενομένης κοινῆς ὥρας ἱκανῆς, παρόντος καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου ἄρχοντος μεγάλου ἑρμηνέως τῆς κραταιᾶς Βασιλείας κυρίου Νικολάου Σούτζου, κατὰ κοινὴν γνώμην καὶ ἐκλογήν, ἐξελέχθημεν ἡμεῖς καὶ προεκρίθημεν τῶν ἄλλων, καὶ ἑκόντες ἀέκοντες προεβιβάσθημεν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ὅσον δὲ ἀντέστημεν, ὅσον δὲ ἠγωνίσθημεν διὰ πολλῶν δεήσεών τε καὶ παρακλήσεων ἀποφυγεῖν τοῦτο τὸ δυσβάστακτον καὶ βαρὺ φορτίον, προβάλλοντες ἀδυναμίαν καὶ μύρια ἄλλα, ἄλλως τε ἀφορῶντες καὶ εἰς τὸ τοῦ καιροῦ ἀντίξουν, ἐῶμεν λέγειν· ἀλλὰ διὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων παρακλήσεων οὐκ ἠδυνήθημεν ἀποφυγεῖν τοῦτο. Ἀναστάντες γὰρ ἅπαντες εἷλκον ἡμᾶς βίᾳ ἀσπαζόμενοι τὴν δεξιὰν ἡμῶν, ὡς ἔστι σύνηθες. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπελθόντες εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πόρταν ἐψηφίσθημεν καὶ παρὰ τοῦ τότε ὑπερτάτου ἐπιτρόπου διὰ τοῦ συνήθους *καβαδίου* λεγομένου, καὶ μετὰ παῤῥησίας πολλῆς ἐπανήλθομεν αὖθις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον.

» Τῇ δὲ γ'. τοῦ αὐτοῦ, ἡμέρᾳ παρασκευῇ, συνελεύσεως αὖθις συγκροτηθείσης πανδήμου, μετετέθημεν ἀπὸ τῆς ἧς περ ἐνεμόμεθα μητροπόλεως Λαρίσσης χρόνους δεκαοκτώ, μῆνας τέσσαρας καὶ ἡμέρας εἰκοσιτέσσαρας, ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν καὶ οἰκουμενικὸν θρόνον· τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα *δάπανα* ἐγένοντο ἅπαντα ἐξ ἰδίων, συμποσωθέντα εἰς γρόσια τριακονταδύο χιλιάδας καὶ ἔτι πρός, ὡς κἂν τῷ ἱερῷ κώδηκι τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας φαίνονται καταγεγραμμένα. Ὄντες δὲ ἐν ἡσυχίᾳ, ἀγαπῶντες καὶ ἀγαπώμενοι, καὶ φροντίζοντες ἀόκνως τῶν τῆς ἐκκλησίας, διεβλήθημεν ἐξ ἀφανοῦς πως πρὸς τὸν κραταιότατον ἡμῶν ἄνακτα ὥστε μικροῦ δεῖν καὶ θάνατον ὑποστῆναι.

» Ἥτις διαβολὴ ἐγένετο οὕτω τῇ ή. τοῦ Ἀπριλίου, ἡμέρα δ'. Μετὰ τὸ ἀκροασθῆναι τὴν θείαν λειτουργίαν τῶν προηγιασμένων, ἀπήλθομεν εἰς τὸν νεοοικοδομηθέντα παρ' ἡμῶν οἶκον τοῦ *Μποζατζόγλου* λεγόμενον, τὸν καὶ ἀφιερωθέντα παρ' ἡμῶν εἰς κατοίκησιν τῶν κατὰ καιροὺς διδασκάλων, ἐπὶ τὸ παραδίδοσθαι ἐν αὐτῷ τάτε ἐγκύκλια τῶν μαθημάτων καὶ τὰ φιλοσοφικὰ ὄργια καὶ ἄλλα ἐπιστημονικὰ μαθήματα, ἐν ᾧ ἐνεχειρίσθη ἡμῖν γραμμάτιόν τι τοῦ κατ' ἐπιτροπὴν ἑρμηνέως κυρίου Νικολάου Καρατζᾶ, δι' οὗ προσεκεκλήμεθα ἀπελθεῖν ἐν τάχει, ὡς δῆθεν ἐρωτηθησόμενοι παρὰ τοῦ ὑπερτάτου Καϊμακάμπασια περί τινος ἐρωτήματος· ὅπερ καὶ λαβόντες ἀπήλθομεν εὐθύς, μηδέν τι ὑποπτευσάμενοι δεινόν, ἅτε δὴ ἀθώους ἑαυτοὺς τὸ παράπαν εἰδότες. Ἀπελθόντες δὲ ἐν εἱρκτῇ ἐβλήθημεν τῇ τοῦ Μουγζούραγα λεγομένῃ, μηδεμιᾶς γενομένης ἡμῖν ἐρωτήσεως. Μετ' ὀλίγον δὲ ἤγαγον καὶ ἄλλους ξένους τε καὶ οἰκείους, συμποσωθέντων ἁπάντων μετὰ τῶν τριῶν ἡμετέρων γιασακτζίδων ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα. Περὶ δὲ τὰς δύω τῆς νυκτὸς ὥρας μετήγαγον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ῥηθείσης εἱρκτῆς ἐπὶ τὴν ἐσωτέραν τοῦ ἀρχικηπωροῦ, ἤτοι εἰς τοὺς λεγομένους Φούρνους, μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν, τοῦ τε ἡμετέρου πρωτοσυγκέλου Δανιήλ, τοῦ ἀρχιδιακόνου Κυρίλλου καὶ τοῦ γραμματικοῦ Δημητρίου, τοῦ γραμματικοῦ τοῦ κοινοῦ Θεοδώρου, τοῦ κληρικοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Χατζῆ Ἀσλάνη, τοῦ Καπικιαχαγιᾶ Ἰωαννάκη, καὶ τοῦ Λεονάρδου ζωγράφου, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἐπισκόπου Καρύστου Ἰακώβου ὀνόματι μετὰ μίαν ἡμέραν. Ἔνθα δὴ ἀναμαθόντες τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην διαβολὴν ὡς κατασκόπων καὶ ὡς ἀναστρεφομένων μετὰ τῶν Μοντενεγρίνων, ἐξεπλάγημεν τῷ ὄντι, καὶ ἐν ἀπορίᾳ ἐγενόμεθα ἐπὶ τῷ ἀπροσδοκήτῳ τούτῳ συμβάματι (α). Πόθεν δὲ τούτῳ, ἡμῖν μὲν ἄδηλον, ὁ θεὸς δ' οἶδεν, ὅστις καὶ ποιήσει ἐν τάχει τὴν τούτου ἐκδίκησιν.

» Γενομένης δὲ προσταγῆς τοῖς ἐνδημοῦσι τότε ἀρχιερεῦσιν ἐπὶ τῷ ἐκλέξαι ἕτερον πατριάρχην, ἐξελέγη καὶ προεκρίθη ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης κὺρ Θεοδόσιος ὁ Κρής. Ὅσα δεινὰ ὑπέστημεν ἐν διαστήματι ἕνδεκα ἡμερῶν τῇ σιγῇ παραδοτέον. Ὄντες γὰρ σιδηροδέσμιοι περί τε τὸν τράχηλον καὶ τοὺς πόδας περιεμένομεν ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ τὴν τοῦ πικροτάτου θανάτου ἀπόφασιν· ἀλλὰ χάρις τῷ ἁγίῳ Θεῷ τῷ πατάσσοντι καὶ πάλιν ἰωμένῳ, τῷ ἐπινεύσαντι ἱλέως ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ κραταιοτάτου καὶ πολυχρονίου ἡμῶν ἄνακτος, ὅστις ἐξερευνήσας ἀκριβῶς τε καὶ συνετῶς τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην διαβολήν, καὶ ἐν πληροφορίᾳ γενόμενος παντελεῖ τοῦ πάντη ἀθώου ἡμῶν, σπλαγχνισθεὶς ἐχαρίσατο ἡμῖν τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐλευθερίαν.

» Καὶ δὴ πρὸς ἑσπέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, τῇ ιή. τοῦ Ἀπριλίου ἀπαλλαγέντες τῆς εἱρκτῆς, οἱ μὲν ἐπορεύθησαν εἰς τὰ ἴδια, ἡμεῖς δὲ ἐστάλημεν ὑπερόριοι διὰ βασιλικοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ εἰς Μιτυλήνην *τζεζιρεμπέντ*, ἔχοντες *μουμπασίρην* τὸν Σεῒτ Χατζῆ Σουλεϊμὰν τζαοῦσιν. Ἔνθα παρα-

(α) Ἰδοὺ τί περὶ τούτου λέγει ὁ μακαρίτης Κούμας (ἔνθα ἀνωτέρω). « Τοῦ βεζύρη τότε στρατοπεδεύοντος εἰς Ἀδριανούπολιν, ἕνας ἐλεεινὸς Ἰταλὸς τουρκικὴν στολὴν ἐνδεδυμένος διὰ νὰ μὴ κατατρέχεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἔκαμνε τὸν χειρούργον καὶ ἐπραγματεύετο ἐνταυτῷ μὲ μικρὰ πράγματα πρὸς ὄφελός του. Ἀνακαλυφθεὶς δὲ καὶ ὑποπτευθεὶς ὡς κατάσκοπος καὶ βασανιζόμενος νὰ μαρτυρήσῃ τοὺς συνενόχους του, εἶπε (διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς βασάνους) ὅτι τὸν ἔστειλεν εἰς τοῦτο ὁ Πατριάρχης. Τοῦτο ἀκούσαντες οἱ κρατοῦντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐφυλάκωσαν εὐθὺς τὸν Μελέτιον εἰς τὸ τῶν ἐγκληματικῶν δεσμωτήριον. Εὑρεθεὶς δὲ ἀθῶος ἐκαταδικάσθη νὰ χάσῃ μόνον τὴν ἀξίαν του » κτλ.

γενόμενοι σὺν Θεῷ τῇ κζ'. τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ ἐποιησάμεθα κατάλυμα ἐν τῇ μητροπόλει, κἀκεῖ μείναντες ἡμέρας δεκατέσσαρας, μετῳκίσαμεν εἰς ἕτερον οἶκον τῇ ιά. Μαΐου ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, οὗ δὴ καθήμεθα περιμένοντες καὶ ἀπεκδεχόμενοι ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἡμῶν καὶ ἐλευθερίας, ἐλπίζοντες πρῶτον μὲν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἁγίου θεοῦ, εἶτα δὲ εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ σύνεσιν τοῦ κραταιοτάτου ἡμῶν ἄνακτος, ὃν ὁ κύριος διαφυλάττοι εἰς ἔτη πολλά.

αψξθ'. Μαΐου κγ'. ἐγράφη.

Πρῴην Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιος ὁ Τενέδιος.»

Προστίθενται δὲ κατωτέρω ἐξηλλαγμένῃ ὁπωσοῦν γραφῇ καὶ ἠλλοιωμένῳ μέλανι τὰ ἑξῆς·

« Τὴν τῶν ἡμετέρων δεινῶν διανύσαντες ἐξιστόρησιν, οὐκ ἀπεικὸς ἡγήθημεν καί τινα ὑπὸ τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ἐν τῷ Αἰγαίῳ διαπραχθέντα πελάγει· (ἦν καὶ γὰρ πόλεμος μεταξὺ τῶν τε Ῥώσσων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, ὅτε ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν ἀνεβιβάσθημεν θρόνον, καὶ αὐτοῦ ὅτε κρίμασιν οἷς οἶδε Θεὸς ἐκπεπτώκαμεν)· ῥᾳθυμίας γὰρ ἂν γραφὴν ὑποσταίημεν τῆς περὶ τούτων ἀμελήσαντες ἱστορίας καὶ διηγήσεως, καὶ ταῦτα ἡσυχίαν ἄγοντες καὶ οἱασοῦν ἀπηλλαγμένοι φροντίδος.

»Ἐλθόντων οὖν ἡμῶν ὑπερορίων ἐν Μιτυλήνῃ, διεσπάρη εὐθὺς λόγος περὶ τῆς τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ἐλεύσεως καὶ παρὰ πάντων τὸ τοιοῦτον διεκηρύττετο, τῶν μὲν λεγόντων κατὰ τὸ Πορτομαὸν αὐτὸν γενέσθαι, τῶν δὲ κατὰ τὸ Λιβόρνο. Ἐν τοσούτῳ τοῦ αψξθ'. λήξαντος ἔτους καὶ τοῦ ἑβδομηκοστοῦ ἐπιστάντος, περὶ τὰ τέλη τοῦ τότε Ἀπριλίου μηνὸς, ἀνεφάνη ὁ ῥηθεὶς στόλος κατὰ τὰ λεγόμενα Δωδεκάννησα, διοικούμενος καὶ διακυβερνώμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὸφ, ὃς ἅμα τῷ ἐλθεῖν, προσέβαλεν εὐθὺς τῇ Πελοποννήσῳ ἐπὶ σκοπῷ, ὡς ἔλεγον, τοῦ ἐγκρατῆ γενέσθαι ταύτης, ἀπέτυχε μέντοι τοῦ σκοπουμένου, οὐκ οἴδαμεν ὅπως. Ὅθεν φυγάδος γενομένου ἐκεῖθεν, συνέβησαν τοῖς ἐκεῖσε χριστιανοῖς τοσαῦτα δεινὰ, ὅσα καὶ διελθεῖν ἀδύνατόν ἐστιν· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀνηλεῶς ἀνῃρέθησαν καὶ κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα εἰσελθόντων Ὀθωμανῶν, οἱ δὲ ὑπὸ αἰχμαλωσίαν γεγόνασι, καὶ ὡς ἀνδράποδα ἔνθα κἀκεῖσε ἀπεμπωλήθησαν, τινὲς δὲ καὶ εἰς τὰς ἐρήμους φυγάδες ἐγένοντο, καὶ σχεδὸν εἰς τοιαύτην ἦλθον κοινὴν φθορὰν καὶ ἀπώλειαν, εἰς ἣν οὐδεπώποτε ἐλθεῖν μέμνηταί τις. Ἠλευθερώθησαν δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, προσδραμόντες τοῖς τῶν Ῥώσσων πλοίοις, εἰς ἃ ἀποδράντων καὶ τῶν τῆς Πελοποννήσου ἀρχιερέων, ἐχειροτονήθησαν διὰ βασιλικῆς προσταγῆς καὶ ἀποκατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν ἕτεροι· καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

» Κατὰ δὲ τὸν Μάϊον μῆνα ἐξῆλθε κατὰ τῶν Ῥώσσων καὶ ὁ τῶν Ὀθωμανῶν στόλος, διοικούμενος καὶ διακυβερνώμενος ὑπὸ τοῦ . . . καπετάνπασία, ἐγγόνου τοῦ ποτὲ Τζανοὺμ Χότζα, καὶ τοῦ Τζεζάερλι Χασάνμπεϊ, καπιτάνου καὶ διοικητοῦ τῆς *καπιτάνιας*. Οὗτινος γενομένου καὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, καὶ πολέμου συγκροτηθέντος δὶς καὶ τρὶς ἀμφοτέρων τῶν στόλων, ἐνικήθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ εἰς τὸ στενὸν τῆς Σάμου κατέφυγον ἤτοι εἰς τὸ Δὰρ μπουγάζι, κἀκεῖθεν εἰς Σιγατζίκι, εἶτα εἰς Τζεσμὲν ἀντικρὺ τῆς Χίου. Μετὰ δὲ παρέλευσιν οὐ πολλῶν ἡμερῶν ἀφίκετο ἐκεῖ καὶ ὁ τῶν Ῥώσσων στόλος, καὶ πρῶτον μὲν εἰσῆλθον εἰς μάχην δύο τὸν ἀριθμὸν πλοῖα, ἓν ἐκ τῶν Ῥώσσων, καὶ ἕτερον ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ καπιτάνια λεγομένη, ἅτινα ἐν τῷ γενομένῳ ἐκείνῳ πολέμῳ διεκάησαν ἀμφότερα, καὶ τῷ πυρὶ παρεδόθησαν. Ὁ δὲ λοιπὸς τῶν Ὀθωμανῶν στόλος, τῷ φόβῳ καὶ τῇ δειλίᾳ συσχεθεὶς, τῷ τοῦ Τζεσμὲ πορθμῷ εἰς Λιμένι προσέφυγε συμποσούμενος σχεδὸν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα πλοῖα. Ἔνθα ἐγκλείστου γενομένου, οἱ Ῥῶσσοι συσκεφθέντες διηρεύνων ᾧ τινι τρόπῳ πυρὶ αὐτὸν παραδώσωσι· καὶ δὴ τῇ γενεθλίῳ ἡμέρᾳ τοῦ Προδρόμου, λήγοντος τοῦ Ἰουνίου μηνὸς, κατέκαυσαν αὐτὸν τρόποις οἷς οἴδασιν εἰς τὸ παντελὲς, ὥστε ἑνὸς μόνου ἀπολειφθέντος, ἔλαβον καὶ τοῦτο μεθ' ἑαυτῶν, περὶ οὗ τινος ἐμπρησμοῦ διαφόρως μὲν καὶ ποικιλοτρόπως οἱ πλείονες διεξέρχονται, ὅτι δὲ ὑπῆρξε δεινὸς καὶ παγχάλεπος αὐτοῖς τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ πολλῶν θρήνων ἐπάξιος, δῆλόν ἐστι κἂν αὐτοὶ μὴ εἴποιεν. Οἱ μὲν γὰρ τηνικαῦτα πυρίκαυστοι γεγόνασι, οἱ δὲ ἀπεπνίγησαν γενόμενοι ὑποβρύχιοι, τινὲς δὲ καὶ διεσώθησαν ἐπὶ τὴν χέρσον διανηχόμενοι. Καὶ τούτων μὲν ἅλις· ἕπεται δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσσων διαπραχθέντα, μὴ παρελθεῖν ἡμᾶς καὶ ταῦτα ἀνεκδιήγητα, ἀλλ' ὡς ἔνεστιν, ἐξιστορῆσαι καὶ αὐτὰ ὡς ἀναγκαιότατα.

» Ὁ γοῦν Ῥωσσικὸς στόλος μετὰ τὸν γεγονότα ἐκεῖνον ἐμπρησμὸν, διατρίψας τινὰς ἡμέρας κατὰ τὸν Τσεσμὲ, ἀπῆρεν ἐκεῖθεν ἀπελθὼν εἰς Μιτυλήνην τῇ δεκάτῃ Ἰουλίου, ἡμέρᾳ σαββάτῳ, ἔνθα καὶ ἡμεῖς ἐτυγχάνομεν ὑπερόριοι, ὅστις συνεποσοῦτο ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα πέντε πλοῖα, ὧν καὶ αὐτόπται γεγόναμεν ὡς ἱσταμένων ἀντικρὺ τοῦ ἄστεος, καὶ ὑπὸ πάντων ὁρωμένων, ἀλλ' οὐ διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, οὐδ' ὅλως ἐβράδυνεν ἡμέρας τινὰς, ἀλλὰ τῆς ἀμέσως κυριακῆς παρελθούσης κατὰ τὴν δευτέραν τῇ δωδεκάτῃ Ἰουλίου, ἀπῆρεν ἐκεῖθεν πρὶν ἢ τὸν ἥλιον ἀντεῖλαι, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀπελθεῖν εἰς Λῆμνον, μηδὲν ἐνταῦθα τὸ παράπαν διενοχλήσαντος (οὕτω).

»Τούτων δὲ οὕτω γενομένων, ὡς ἀναγκαῖον ἡγούμεθα διελθεῖν καὶ ὅσα κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς ῥηθείσης Μιτυλήνης οἱ Ὀθωμανοὶ διεπράξαντο, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμῶν αὐτῶν τῶν ἐκεῖσε ὑπερορίων. Ἀποδράντος γὰρ ἐκεῖθεν τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου, οἱ Ὀθωμανοὶ ἤρξαντο διαβρύχεσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οἷα λέοντες, ἐπαπειλοῦντες καὶ ἐπισείοντες αὐτοῖς θάνατον, ὥστε τῇ ιδ' τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου μηνὸς, μεσούσης ἤδη τῆς ἡμέρας, περὶ τὰς πέντε σχεδὸν ὥρας, ἐπαναστάσεως γενομένης ἐφώρμησαν ξιφηφόροι καὶ ἔνοπλοι κατὰ τῶν δυστυχῶν Χριστιανῶν, ἐπιφέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ πυροβόλα ὄργανα, οἵτινες ἀναιρέσαντες ὅσους καθ' ὁδὸν

ἔτυχον ξένους τε καὶ αὐτόχθονας, συμποσουμένους ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν, ἤρξαντο καταπατεῖν καὶ τοὺς οἴκους, διαρπάζοντες τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ τοὺς ἐγκατοίκους παραδιδόντες θανάτῳ. Ἀγνοούντων δὲ ἡμῶν τοῦτο, εἰσῆλθον καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον κατάλυμα δύω τῶν ἐξ Ἀσίας Ὀθωμανῶν, συντρίψαντες καὶ καταθλάσαντες τὴν θύραν· τότε δὴ τῶν παρ' ἡμῖν φυγάδων ἐκ τοῦ οἴκου γενομένων, ἅτε δὴ τῷ φόβῳ καὶ τῇ δειλίᾳ συσχεθέντων, καταλειφθέντες ἡμεῖς μόνοι, ὡς γεγηρακότες καὶ πρὸς φυγὴν ὅλως ἀδυνατοῦντες, ἐκρατήθημεν ὑπ' ἐκείνων τῶν δύω, ἐξ ὧν ὁ εἷς σπασάμενος τὴν ἑαυτοῦ μάχαιραν, τὴν παρ' αὐτοῖς γιαταγάννην λεγομένην, ἐνέδωκεν ἡμῖν ἐκ τοῦ ὄπισθεν αὐτῆς μέρους τοσαῦτα κτυπήματα, ὅσα ἦν ἱκανὰ κατασυντρίψαι ἅπαντα τὰ ὀστέα καὶ λοιπὰ ἡμῶν μέλη· ἀφεθέντες δ' ὑπ' ἐκείνου, ἐκρατήθημεν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ἀνὰ χεῖρας ἔχοντος καὶ αὐτοῦ τὴν ἑαυτοῦ σπάθην, ἣν καὶ στρεψάμενος ἐνέβαλεν ἡμῖν διὰ τῆς κόψεως τοσαῦτα τραύματα καὶ πληγὰς περί τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ἀριστερὰν ἡμῶν χεῖρα, ὥστε μείναντες ἡμιθανεῖς ἐκτάδην ἐκείμεθα, ποταμηδὸν ἐξερχομένου τοῦ αἵματος. Ἐν τοσούτῳ ἐδεήθημεν, παρεκαλέσαμεν, προβάλλοντες αὐτοῖς καὶ δόσιν χρημάτων, οὐκ εἰσηκούσθημεν μέντοι, οὐδὲ εἰς οἶκτον ὅλως ἐτράπησαν οἱ ἀνίλεοι, ἔστ' ἂν ἀποβεβιωκότας ἡμᾶς οἰηθέντες διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ῥεύσεως τοῦ παρ' ἡμῶν ἐξερχομένου αἵματος, κατέλιπον ἡμᾶς ἀρξάμενοι λεηλατεῖν καὶ διαρπάζειν τὰ πράγματα ἡμῶν τε καὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων. Τηνικαῦτα γοῦν εὐκαιρίας δραξάμενοι, ἀναστάντες διά τινος θυρίδος ἐφύγομεν, καὶ διὰ τῶν κεράμων ἑνὸς ἐλαιομύλου ἔν τινι γειτνιάζοντι οἴκῳ τοῦ Μανολάκη Τζερμπίνη εἰσεπηδήσαμεν, ἔνθα καὶ ἀπηωρίσθημεν ἔκ τινος δράνας, κειμένης ἐκεῖ πλησίον τοῦ τοίχου, καὶ διαῤῥήξαντες ἅπερ ἀμφιεννύμεθα τῇ δεξιᾷ ἡμῶν χειρὶ, ἅτε δὴ τῆς ἑτέρας ἀδυνατούσης, ἀπηλλάγημεν τῆς ἀπαιωρήσεως, πεσόντες κατὰ γῆς. Κἀκεῖθεν ἀνέλαβον ἡμᾶς οἱ παρευρεθέντες ἐγκάτοικοι, οἵτινες καὶ ἐπεδείξαντο ἡμῖν πᾶσαν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν· ἀλλὰ τοῦ αἵματος σφοδρῶς ἐξερχομένου, καὶ ἡμῶν ἐν λειποθυμίᾳ καὶ σκοτοδινίᾳ μεγίστῃ γενομένων, προσεκλήθη ὁ ἰατρὸς Νικόλαος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τάξει σωματοφύλακος τὸν Κορκμὰζ Μουσταφᾶ ἀγᾶν, ὅστις κατέδεσε τὰς πληγὰς καὶ τὰ λοιπὰ ἡμῶν τραύματα, καὶ οὕτως ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος, οὗτινος καὶ αὖθις ῥέειν ἀρξαμένου, προσκληθεὶς πάλιν ὁ αὐτὸς ἰατρὸς, κατέδεσεν αὐτὰς ταύτας τὰς πληγὰς διά τινος ἐμπλάστρου καὶ οὕτως ἔστη τὸ ῥέειν. Οἱ δὲ ἀνίλεοι καὶ ὅλως ὠμότατοι ἐκεῖνοι δήμιοι, λαβόντες καὶ διαρπάσαντες τὰ ἐν οἴκῳ πράγματα καὶ σκεύη ἡμῶν τε καὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων, ᾤχοντο ἀπελθόντες. Ἡμεῖς δὲ ἐκτὸς τούτων, ὧν ὑπέστημεν, κατηναλώσαμεν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας μόνον περί τε τὰ ἰατρικὰ, εἰς τὰς φυλακὰς καὶ εἰς ἐξαγορὰν μερικῶν μας πραγμάτων διὰ τοῦ τότε κριτοῦ ὑπὲρ τὰ 300 γρόσια, μεινάσης καὶ τῆς ἀριστερᾶς ἡμῶν βεβλαμμένης, ὡς ὁρᾶται· τὰ δὲ πλείονα τούτων σιγῇ παρεπέμπομεν διά τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν ὑπερβολὴν αὐτῶν.

»Καὶ οὕτω μὲν ἔσχον καὶ τὰ περὶ τῆς νήσου Μιτυλήνης, ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον αὖθις ἐπανέλθωμεν. Οἱ οὖν Ῥῶσσοι ἀπελθόντες εἰς Λῆμνον, καὶ πολιορκήσαντες αὐτὴν ἀπέβησαν ἐπὶ τὴν χέρσον, τῶν Ὀθωμανῶν φυγάδων γενομένων ἔνδον τοῦ ἄστεος, καθ' οὗ τινος οἱ Ῥῶσσοι ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν οὐ διέλειπον ῥίπτοντες βόμβας τινὰς καὶ τηλεβόλους, ὥστε τῶν Ὀθωμανῶν περιδεῶν καὶ ἐμφόβων γενομένων, καὶ ἐν ἀπορίᾳ τῶν πρὸς τροφὴν ἀναγκαίων, ἐγένετο σύμβασις μεταξὺ καὶ συμφωνία τοιαύτη, ὅπως οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἐξελθόντες τοῦ ἄστεος διαπεράσωσιν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διὰ τῶν Ῥωσσικῶν πλοίων, οἱ δὲ Ῥῶσσοι γένωνται ἐγκρατεῖς τοῦ τε ἄστεος καὶ ἁπάσης τῆς νήσου, οἷς καὶ ἐδόθησαν ἐνέχυροι οἱ τῆς νήσου προὔχοντες. Τούτων οὕτω γενομένων, ἐπέστη καὶ ἐπεφοίτησεν ἐκεῖσε νυκτὸς ὁ Τζεζάερλης, τὸ τῆς καπετανίας ἔτι φέρων ἀξίωμα, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ 400 ἢ 500 τῶν στρατιωτῶν, ὡς ἔλεγον, καὶ πολέμου συγκροτηθέντος ἑκατέρων τῶν μερῶν, ἀπεδιώχθησαν οἱ Ῥῶσσοι τῆς νήσου, γενομένου ἐγκρατοῦς ταύτης τοῦ ῥηθέντος Τζεζάερλη. Οἱ δ' ἐκεῖσε Χριστιανοὶ ὅσα δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν ὑπέστησαν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐῶμεν λέγειν. Πολλοὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀνηλεῶς ἀνῃρέθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ἕτεροι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπεγυμνώθησαν, τινὲς δὲ καὶ φυγάδες ἐγένοντο, φονευθέντος καὶ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν κὺρ Ἰωακεὶμ Χίου, καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπονομαζομένης κατακρημνισθείσης. Οἱ δὲ Ῥῶσσοι ἀναχωρήσαντες ἐκεῖθεν ἀπῆλθον εἰς Πάρον, κἀκεῖ διέμειναν ἐφησυχάζοντες χρόνον ἱκανὸν, ἐνασχολούμενοι μόνον ἐπὶ ἁλώσει τινῶν πλοίων, ἐμπορίας χάριν περιερχομένων. Ἀλλ' ὅτου χάριν ἀπεδιώχθησαν διὰ τοσούτων εὐαρίθμων στρατιωτῶν, τόσον τῆς Λήμνου, ὅσον καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἡμεῖς μὲν οὐκ οἴδαμεν, ὁ Θεὸς δ' οἶδε.

» Διελθόντος δὲ χρόνου ἱκανοῦ, κατὰ τὸ ,αψοά. ἔτος, Ὀκτωβρίου κζ', ἀνεφάνη αὖθις ὁ ῥηθεὶς στόλος τῶν Ῥώσσων ἐνταῦθα κατὰ τὴν Μιτυλήνην, συμποσούμενος τότε ὑπὲρ τὰ 80 πλοῖα ἅπαντα μικρά τε καὶ μεγάλα, ἅτινα τοσούτου φόβου ἐνέπλησαν τοὺς Ὀθωμανοὺς, ὥστε ὑποψιασθῆναι καὶ περὶ τοὺς Χριστιανοὺς, μή τι δεινὸν αὐτοῖς ἀπεργάσωνται. Ἀνθ' ὅτου προσταγῆς γενομένης τῶν ἐνταῦθα προὐχόντων, ἀνήγειρον ἡμᾶς μετὰ τοῦ ἁγίου Μιτυλήνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας, ἀπενεγκόντες ἐπί τινα οἶκον τοῦ Χατζῆ Γεωργίου, διορίσαντες περὶ ἡμᾶς καὶ φύλακας δύω, τόν τε καβάσμπασιν τοῦ ἐνταῦθα σατράπεως, καὶ ἕτερον ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ντελιμπασίδων. Τότε κατὰ τὴν β' ὥραν τῆς λά. τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς, τὰ τῶν Ῥώσσων πλοῖα διαμοιρασθέντα εἰς δύο, τὰ μὲν ἐκ τοῦ ἑνὸς, τὰ δὲ ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους τοῦ ἄστεος, ἤρξαντο ῥίπτειν βόμβας τινὰς, καὶ ἕτερα τῶν τηλεβόλων ὀργάνων κατά τε τοῦ ἄστεος καὶ

τῆς χώρας. Ὅθεν τῇ ά. Νοεμβρίου ἡμέρᾳ τρίτῃ, μετοικίσαντες ἡμᾶς πάλιν ἐκεῖθεν, μετήγαγον ἅπαντας ἔσω τοῦ ἄστεος· καὶ οὕτω τῆς δευτέρας καὶ τρίτης διαγενομένης κατὰ τὴν τετάρτην τῇ δ' Νοεμβρίου περὶ τὰς πέντε ὥρας τῆς ἡμέρας, ἀπέβησαν οἱ Ῥῶσσοι ἐπὶ τὴν ξηρὰν, ἐξελθόντες ἑκατέρωθεν, καὶ ἐν διαστήματι ὡρῶν τριῶν ἔφθασαν κατὰ τὴν χώραν, τῶν Ὀθωμανῶν φυγάδων, γενομένων ἔνδον τοῦ ἄστεος, τότε ἐβλήθημεν καὶ ἡμεῖς ἅμα τῷ ἁγίῳ Μιτυλήνης κὺρ Γερασίμῳ, καὶ οἱ λοιποὶ προεστῶτες τῆς χώρας, τὸν ἀριθμὸν ὑπὲρ τοὺς 15, ἔν τινι εἱρκτῇ κειμένῃ ἔνδον τοῦ ἄστεος, σκοτεινοτάτῃ πάντῃ καὶ ἀφεγγεῖ, *μπαπᾶ Μουσᾶ* τουρκιστὶ λεγομένῃ, ἐν ᾗ ἐμβάλλονται οἱ φονεῖς καὶ οἱ κακοποιοὶ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ δὲ Ῥῶσσοι, τῆς νυκτὸς καταλαβούσης, εἰσῆλθον ἔνδον τῆς χώρας, καταπατοῦντες καὶ λεηλατοῦντες τὰς τῶν Ὀθωμανῶν οἰκίας, καὶ τὰ πράγματα ἐκείνων ἐν μέρει σκύλων ποιούμενοι, ἄχρις οὗ ἡμέρας γενομένης περὶ τὰς τρεῖς αὐτῆς ὥρας ἐξῆλθον τοῦ ἄστεος πάλιν οἱ Ὀθωμανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἕως 500, οἵτινες ἡττηθέντες προσέδραμον εὐθὺς ἔνδον, κατακλείσαντες ἁπάσας τὰς τοῦ ἄστεος θύρας· τότε δὲ οἱ Ῥῶσσοι πρὸς τοῖς ἄλλοις κατεκυρίευσαν καὶ ἑνὸς προαστείου, κειμένου παρὰ τὴν θάλασσαν, Μποῦρτζι λεγομένου, κἀκεῖθεν ῥίπτοντες τηλεβόλους συνεχῶς, ἐπολέμουν τοὺς Ὀθωμανοὺς, ῥιπτομένων ἀδιακόπως καὶ βομβῶν ἐκ τῶν πλοίων, ἐξ ὧν ἐμπεσοῦσα μία ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐτυγχάνομεν πεφυλαγμένοι, μικροῦ δεῖν κατέκαυσεν ἂν ἡμᾶς ἅπαντας, εἰ μὴ ἡ θεία δύναμις ἡμῖν ἐβοήθει. Πεσοῦσα γὰρ ὄπισθεν τοῦ τοίχου τῆς ἐσωτέρας φυλακῆς, ἡμᾶς μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ συνάρσει οὐκ ἔβλαψεν, ἄνω δὲ κατὰ τὸ τοῦ *Δισδάρι σελαμλίκι* κατέκαυσεν ἕνα τῶν Ὀθωμανῶν, κατασυντρίψασα καὶ ἑνὸς ἑτέρου τὸν πόδα ἐπὶ τῇ ἐπιστασίᾳ ὄντος τοῦ ἀραβίου ζωμοῦ. Ὅθεν ἡμεῖς περίφοβοι καὶ περιδεεῖς γενόμενοι ἠρξάμεθα ἀλαλάζειν, ἐκφέροντες φωνὰς μεγάλας, καὶ οὕτω μετῳκίσθημεν εἰς ἑτέραν εἱρκτὴν *Πυρελὴ* λεγομένην, κατὰ τὸ *ἀγᾶ καπισὶ* κειμένην. — Οἱ δὲ Ῥῶσσοι βουλόμενοι ἤδη κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἐκφυγεῖν τῆς νήσου, συσκεφθέντες ἔγνωσαν δεῖν καταπατῆσαι καὶ λεηλατῆσαι καὶ τὰς τῶν χριστιανῶν οἰκίας, ὅπως ἐξελθόντες οἱ Ὀθωμανοὶ μὴ ἔχωσιν ὅλως τινὰ αἰτίαν ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἀναιρέσει αὐτῶν. Ὅθεν διαρπάσαντες καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν πράγματα, καὶ ὅσα τῶν ἡμετέρων ἐναπελείφθησαν ἐκ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν προτέρας διαρπαγῆς, κατακαύσαντες καὶ τὰ δύω γινόμενα τότε βασιλικὰ πλοῖα, καὶ μίαν τριήρη, ἔτι δὲ καὶ τὰ παλάτια τοῦ τε ἐνταῦθα Μουχαροῦσι Ὀσμὰν πασιᾶ καὶ τοῦ μουσελίμη Χαλὴλ ἀγᾶ καὶ τινων ἄλλων, ἐμβάντες ἐν τοῖς αὐτῶν πλοίοις ἀνεχώρησαν αὖθις κατὰ τὴν Πάρον, λαβόντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ εὑρεθέντα ἅπαντα πλοῖα, μεγάλα τε καὶ μικρὰ ἔνδον τῶν δύω λιμένων. Ὧν τινων φυγάδων γενομένων, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐζήτουν ἐξελθεῖν ἐπὶ ἀναιρέσει τῶν δυστυχῶν χριστιανῶν· ὁ δ' ἐνταῦθα σατράπης ἀπήντησε τὸ τοιοῦτον τῇ βαθείᾳ αὐτοῦ συνέσει, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, ἔστ' ἂν ἐλθόντος καὶ τοῦ Τζεζάερλι, καπιτὰν Πασιᾶ τότε ὄντος, ἐκ τῆς Σηστοῦ, κατὰ κοινὴν αὐτῶν γνώμην καὶ ἡμεῖς τῆς εἱρκτῆς ἀπηλλάγημεν, καὶ κοινῶς ἅπαντες οἱ χριστιανοὶ τοῦ κινδύνου ἠλευθερώθησαν κατὰ τὴν 7 τοῦ Νοεμβρίου, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ. Οἱ Ῥῶσσοι δὲ ἀπελθόντες εἰς Πάρον διέμειναν ἐκεῖ ἐφησυχάζοντες ἕως τοῦ αψοβ'. ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ, ὅτε ἤρξατο ἡ κατάπαυσις καὶ ἀνακωχὴ περὶ συμφωνίας καὶ συμβιβασμοῦ ἀγάπης, ἥτις μέχρι τοῦδε πέρας οὐκ ἔλαβε, καὶ ἀγνοοῦμεν τὸ γενησόμενον.

»Τῆς οὖν μάχης ἔτι ἐπικρατούσης καὶ τῆς ἀγάπης μήπω εἰς τοὐμφανὲς προκυψάσης, κατὰ τὸ 1774 ἔτος, Ἰανουαρ. 10, ἡμέρᾳ ἕκτῃ συνέβη ἐκμετρῆσαι τὸ ζῆν τὸν Σουλτὰν Μουσταφᾶν φυσικῷ θανάτῳ, ἢ ὥς τινές φασι, διὰ δηλητηρίου, ὃς ἐβασίλευσε χρόνους 16 μῆνας 2 καὶ ἡμέρας 22, καταλιπὼν ἕνα μόνον υἱὸν σουλτὰν Σελὴμ ὀνόματι, ἐτῶν δεκατριῶν. Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνηγορεύθη *βασιλεὺς* ὁ αὐτάδελφος αὐτοῦ σουλτὰν Ἀπτουλχαμὶτ, ὁ καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ σουλτὰν Ἀχμὲτ, τῇ δὲ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἀπελθὼν εἰς τὸ Αἰγιοῦπι, διεζώσατο τὴν ῥομφαίαν, κατὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, ὃν ὁ ἅγιος Θεὸς φωτίζοι καὶ ὁδηγοῖ ὑπὲρ τῆς καλῆς διοικήσεως τοῦ ὑπηκόου αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαρτισμοῦ τῆς εἰρήνης ».

Τῇ 15 Φεβρουαρίου 1861.

Ἐκ Μιτυλήνης

Γ. Ἀρ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

—ooo—

ΕΡΜΑΝΝΟΥ ΛΟΥΝΤΖΗ, Α. Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν, Ἀθῆναι 1856.

Β. Storia delle isole jonie sotto il reggimento dei repubblicani francesi del conte Ermanno Lunzi. Venezia 1860· ἤτοι Ἱστορία τῶν Ἰονίων Νήσων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Γάλλων δημοκρατῶν.

Ἔθνος τὴν ἑαυτοῦ ἀγνοοῦν ἱστορίαν ὡς ἀνερμάτιστον φέρεται πλοῖον, ἅτε μηδόλως γινώσκον πόθεν ἦλθε καὶ ποῦ ὑπάγει. Ἡ δὲ γνῶσις τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος δέον ἵνα ᾖ δημώδης καὶ οὐχὶ ἐπιλέκτοις τισὶ προσιτὴ, διότι τοιάδε τις οὖσα, ὁμοιάζει μᾶλλον μυστικῇ τινι καὶ ἀποκρύφῳ σοφίᾳ ἐν σκοτεινοῖς διαιτωμένῃ, τὸ δὲ σκότος ἀείποτε τὰ παιδία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἀπαίδευτα ἔθνη, τρομάζει.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως χρησιμωτάτη ἡ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας γνῶσις· ἐμποιεῖται δι' αὐτῆς εὐγενές τι τῷ ἔθνει φρόνημα, διότι ἐπὶ μὲν τοῖς γενναίοις τῶν προγόνων ἔργοις μεγαλοφρονεῖ ὁ ἀπόγονος,

τὰ δ' ἐφ' ἃ ἐκεῖνοι ἥμαρτον ἐκμαθών, διδάσκεται φεύγειν αὐτά. Ὅθεν ὀρθόν τι λόγιον περιφέρεται, ὅτι ἀπὸ τῆς ἱστορίας ἥκιστα μὲν οἱ βασιλεῖς καὶ δυνάσται διδάσκονται, τὰ μάλιστα δὲ οἱ λαοὶ ὠφελοῦνται. Τίς δ' ὁ τούτου λόγος; ὅτι τῶν μὲν ἰσχυρῶν ἡ καρδία ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων κατακλύζεται παθῶν, ὁ δὲ νοῦς αὐτῶν διὰ ταῦτα σκοτοδινιᾷ, διότι αὐτοὶ οὗτοι οἱ ὑποκριταί εἰσι δι' ὧν τὸ μέγα τῆς ἱστορίας διαδραματίζεται δρᾶμα, οἱ δὲ λαοί, οἱ θεαταί εἰσιν οἱ ἀπὸ τοῦ δράματος ἠθοποιούμενοι, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ φρονημάτων ἐμφορούμενοι.

Ὑπὸ τοιούτων συνεχόμενος ἰδεῶν ὁ νοῦς ἡμῶν ἑκάστοτε προσέρχεται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν παντὸς πονήματος τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν πραγματευομένου. Καὶ τὴν μὲν τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων ἐκ βρεφῶν διδασκόμενοι, καὶ ὁποίποτε ἂν τῆς Εὐρώπης μεταβῶμεν ἀκούοντες θρυλλουμένην, χαίρομεν μὲν καὶ ἐπ' αὐτῇ ἐναβρυνόμεθα, ἀλλὰ καί πως ὑπὸ συστολῆς καταλαμβανόμεθα κατὰ τοσοῦτον ἐκείνων ἀπολιπόμενοι, ὡς ὁ κληρονόμος πλουσίου τινὸς ὀνόματος αἰδήμων γίνεται εἴ τις, ὑπὸ πενιχρὰ αὐτοῦ ὄντος ῥάκη, αὐτῷ ὑπομιμνήσκει τῶν ἀφ' ὧν ἕλκει τὸ γένος τὴν δόξαν· οὐχ οὕτω δὲ συμβαίνει ἡμῖν ὁσάκις τὰ ἱστορήματα τῶν δυσκλεῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν χρόνων διερχόμεθα· ἡ καρδία ἡμῶν συγκινεῖται τότε, πολλάκις δὲ καὶ μέχρι δακρύων· καὶ τίς δύναται μένειν ἀναλγὴς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ *δισχιλιετοῦς* τούτου μαρτυρολογίου τοῦ Ἕλληνος! ἀλλ' ὑψηλοφρόνως πως τὸ μέτωπον ὀρθοῦμεν, καὶ κατὰ νοῦν ἡμῖν ἐπέρχεται τὸ Σπαρτιατικὸν ἐκεῖνο, *ἄμες δέ γ' εἰμὲς πολλῷ τείνων κάῤῥονες*, καὶ κατὰ τὰς τύχας καὶ κατὰ τὸ φρόνημα. Μακάριοι δ' ἀληθῶς ἐσμεν οἱ Ἕλληνες, διότι καθ' ὅλον τὸν μακρὸν τοῦτον τῆς δουλείας ἡμῶν αἰῶνα ἐταπεινώθημεν, παντοειδῶς ἐκολαφίσθημεν, εἰς ὕβριν τοῖς κρατοῦσιν ἐδόθημεν, ἕρμαιον δὲ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τυχοδιώκτου εἰς τοῦ ἄλλου τὰς χεῖρας ἐνεπίπτομεν, οὐδαμοῦ ὅμως ἐκπεφαυλισμένοι ἐφάνημεν· τῆς δουλείας ἐφορτώθημεν τὰς ἁλύσεις, καὶ τὸν ζυγὸν ἐπὶ τοῦ τραχήλου ἐβαστάσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὸ βάρος τῶν ἁλύσεων ἀείποτε ᾐσθανόμεθα, καὶ μέλημα ἡμῶν ἀΐδιον ἦν πῶς τὸν ζυγὸν νὰ τινάξωμεν· ἐν ἄλλοις λόγοις, ἔθνος εἴπερ τι καὶ ἄλλο εὐγενὲς ἀείποτ' ὑπήρξαμεν, κἄν τε εὐτυχοῦντες, κἄν τε δυσπραγοῦντες.

Ὁποίας λοιπὸν χάριτας ὀφείλομεν τοῖς ἱεροφάνταις ἐκείνοις, οἵτινες ἐν τῷ σκοτεινῷ τῆς δουλείας ἡμῶν ἄντρῳ γενναίως εἰσέρχονται ὅπως ἀπὸ τοῦ ἀφώτου τούτου σπηλαίου ἀναγάγωσι πρὸς τὸ φῶς ἀπολωλυῖάν τινα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας σελίδα, καὶ δείξωσιν ἡμῖν εἰς παρήγορον θέαμα τὴν μαραμένην μὲν οὐχὶ δὲ καὶ εἰδεχθῆ ὄψιν τῆς δούλης γενετείρας ἡμῶν; Πόσον δ' εὐχάριστον τὸ ὁρᾶν ὅτι κἂν ἀστόργως οἱ τότε κρατοῦντες πάσης τιμῆς ἀπεστέρησαν ἡμᾶς, ἡμεῖς ὅμως δικαιούμεθα διεκδικεῖν μέρος τι δόξης τῆς ἐκείνων, ἥνπερ νοσφιζόμενοι ἐκεῖνοι φιλαργύρως πᾶσαν ἰδιοποιήθησαν; Καυχᾶται ναί, ἡ Ἑνετία ἐπὶ τοῖς τροπαίοις αὐτῆς, ἀλλὰ τούτων πολλὰ δι' Ἑλληνικῶν ἤγειρε χειρῶν! Καυχᾶται ναί, ἡ δύσις διότι κατεναυμάχησε παρὰ τὴν Ναύπακτον τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου, ἀλλὰ πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Αὐστριακοῦ Δὸν Ἰωάννου συνέπραξαν *ὀκτακισχίλιοι* Ἕλληνες πεσόντες ἐνδόξως εἰς τὴν μάχην παρὰ χιλίοις διακοσίοις μόνον Ἑνετοῖς (α)! Κατετρόμαξε ναί, τὴν Εὐρώπην ἡ τῶν Ὀσμανλίδων ἐπιδρομή, ἀλλὰ τὸ ἄνθος τῶν Σουλτανικῶν στρατῶν ἦσαν οἱ Γιενίτζαροι, οἱ δὲ *νεοσύλλεκτοι* οὗτοι ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἑλληνικῆς ἐλαμβάνοντο ποίμνης! Ὁ ἐν Κρήτῃ Χάνδαξ μετὰ εἰκοσιοκτὼ μόλις ἔτη ἐξεπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Κυπρισλῆ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμυνάμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἦσαν Ἕλληνες, Ἕλλην δὲ καὶ ἀρνησίθρησκος καὶ αὐτὸς ὁ πορθητὴς ὑπῆρξε.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἐν τοῖς τὰ μάλιστα ἀξίοις τῆς ἀγάπης ἡμῶν καταλέγεται ὁ Κύριος Ἑρμάννος Λούντζης· ὁ ἀγαθὸς οὗτος τῆς μεγάλης Ἑλλάδος πολίτης διὰ τῶν δύο συγγραμμάτων αὐτοῦ, περὶ ὧν ἐνταῦθα ποιοῦμεν λόγον, οὐκ ὀλίγας οἱονεὶ παλιμψήστους σελίδας τῆς πατρῴας ἡμῶν ἱστορίας προφαίνει ἡμῖν. Τούτων τὸ μὲν πρῶτον, ὅπερ καὶ ἑλληνιστὶ συνέγραψε, τρεῖς ὅλους αἰῶνας τῆς κατὰ τὰς Ἰονίους νήσους κυριαρχίας τῶν Ἑνετῶν ἀνελίσσει, ἀφοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τὰ κατὰ τὸν σταυροφορικὸν μεσαιωνισμὸν περιληπτικῶς ἐξέθετο, τὰς τύχας τῶν Ἰονίων νήσων ἀκολουθήσας ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν τοῦ ὅλου Βυζαντινοῦ συνδέσμου ἀπεσπάσθησαν· διὰ δὲ τοῦ δευτέρου, εἰκοσάμηνον μόνον χρόνον τῆς ἐξουσίας τῶν Γάλλων ἱστορεῖ. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς οὐδόλως ἔδωκεν ἡμῖν τὸν λόγον δι' ὃν τὸ δεύτερον τοῦτο ἔργον Ἰταλιστὶ ἐφιλοπόνησε· καὶ γινώσκομεν μὲν ὅτι οἰκεία τῷ συγγραφεῖ ἡ τῆς Αὐσωνίας φωνή, πλὴν διατί νὰ μὴ προτιμηθῇ ἡ πάτριος; Ἀνάγκη ἄρα ὅπως ὑπομνήσωμεν αὐτῷ, ὅτι τὸ μὴ εἰς τὴν πάτριον αὐτοῦ γλῶσσαν τὴν ἰδίαν ἱστορίαν ἔχον ἔθνος καθυστερεῖ πολὺ κατὰ τὸν πολιτισμόν; Ἢ διέφυγεν αὐτοῦ τὴν μνήμην τὸ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, καίτοι Λατίνου, ῥηθὲν «nam si quis minorem gloriae fructum putat ex graecis litteris percipi, quam ex latinis, vehementer errat, propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus (ἤτοι ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρ' Ἑλλήνων ἁπάντων), latina suis finibus, exiguis sane, continentur». (β) Εὐχόμενοι λοιπὸν ὅπως καὶ τὸ πλείστου λόγου ἄξιον πόνημα τοῦτο τύχῃ ἢ παρ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ἢ παρ' ἄλλου φιλοπόνου τῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν μεταφράσεως, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐφ' ἑκάστου κρίσιν ἡμῶν.

Ὁ Ἑλληνισμός, ἀφοῦ ἐπὶ ἓξ ὅλους αἰῶνας ἐχρησίμευσεν ὡς θυρεὸς τῆς Δύσεως κατὰ τῶν ὑπὸ φανατισμοῦ ἀκράτου ἀκαταμαχήτων γενομένων ὅπλων τῶν διαδόχων τοῦ καμηλοκόμου τῆς Μεδί-

---

(α) « A la bataille de Lépante il y eût douze cents Vénitiens de tués et huit mille Grecs ». Villemain, sur l' état des Grecs, p. 143.

(β) Cicero, pro Archia, § 10.

νης, ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ στρεφόμενα κατ᾽ αὐτοῦ τὰ ὅπλα τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ὑπὲρ ὧν προὐκινδύνευσεν. Ἡ κατὰ τῶν τῆς Παλαιστίνης κρατούντων ἀπίστων ἑτοιμασθεῖσα Β΄ σταυροφορία, οἱονεὶ ἁρπυιῶν ἀτάκτων στρατιὰ ἐπέπτη κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἑκάστη δ᾽ ἑλώριόν τι οἷον ἠδυνήθη ἀφήρπασεν αὐτοῦ, ἀφοῦ ἡ ἁρπαγὴ μάλιστα ἐνομιμοποιεῖτο διὰ κηρύγματος τῆς Ἐνετίας, δι᾽ οὗ ἄπλετος ἄδεια ἐδίδοτο παντὶ Ἐνετῷ τε πολίτῃ καὶ συμμάχῳ ἵνα *ἰδίᾳ* ὁπλίσῃ ὁπλίτας καὶ πλοῖα καὶ πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος ὑποτάξῃ οἵαν δυνηθῇ ἐκ τῶν τῷ Βυζαντίῳ ὑποκειμένων νήσων, ἢ τῶν ἐπὶ τῆς στερεᾶς πόλεων. Ἡ λῃστεία διὰ τοῦ νόμου τούτου θεμιτὴ ἐκηρύχθη ἐπιχείρησις, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἀπὸ τῆς πρωτευούσης τοῦ Κωνσταντίνου τὸν παρανόμως κρατοῦντα τῶν σκήπτρων Αὐτοκράτορα ἐφυγάδευεν ὁ τυφλὸς τῆς Ἐνετίας στρατάρχης Δάνδολος.

Ὁ πεπωρωμένος παπικὸς φανατισμὸς ἐξώπλιζεν οὕτω τοὺς ἀμαθεῖς Ἑσπερίους λαοὺς κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, πράγματι δὲ κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἕω, μηδόλως ἀναλογιζόμενος ὅτι ἀνεπαίσθητον μὲν ἐπέφερε βλάβην κατὰ τῶν βαρβαρικῶν στιφῶν, ἅτινα, τὰ ὄπισθεν αὐτῶν ἀσφαλῆ ἔχοντα, ἀφθόνως ἀνδράσι τε καὶ πάσῃ ἄλλῃ χρείᾳ ἀνεῤῥώννυον, καιρίαν δὲ τὴν πληγὴν κατέφερον κατά τε τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἰταλιωτῶν χριστιανῶν. Διενεμήθησαν τὰ σκῦλα ταῦτα οἱ τυχοδιῶκται τῆς παπικῆς στρατιᾶς, ἀλλ᾽ ἕκαστος ἰδίᾳ μὲν ἦν ἀσθενὴς διὰ τὸ μικρὸν τῶν δυνάμεων ἐπαρκουσῶν ἁπλῶς εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας, ἕνωσις δ᾽ ἁπάντων ἀδύνατος ἀπέβαινε διὰ τὰ ἐμφύλια μίση, ἀντίον δ᾽ αὐτοῖς πελώριος ὑψοῦτο ὁ τῶν Τούρκων κολοσσὸς, ὅστις καταβαλὼν μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος λάβρος ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν τιμαριωτῶν Φράγκων ἡγεμονίσκων ἐπέπεσε, καὶ ὡς σάπωνος πομφόλυγας ἀπέναντι τῆς πνοῆς αὐτοῦ ἐδραπέτευσε πάντας, ὡς ἐλάχιστα τῆς διαβάσεως αὐτῶν μνημεῖα καταλιπόντας ὀλίγους πύργους τῆς ἐπὶ τῶν περιοίκων τυραννίας αὐτῶν μνημόσυνα, καὶ ὀλίγους ἀκόμψους τάφους τῆς ἀδόξου αὐτῶν ἐμφανίσεως ἐνθυμήματα. Μόναι τῆς Ἐνετίας αἱ κατακτήσεις ἐπὶ πλείονα παρέμειναν αὐτῇ χρόνον, οὐχὶ τόσον ἕνεκα τῶν κραταιῶν στόλων αὐτῆς, οἵτινες παραπλέοντες πάντα ἐπιβουλευόμενον ἀνεχαίτιζον, ὅσον διὰ τῆς πρὸς τοὺς κατακτηθέντας ἐπιεικοῦς πολιτείας, οἵτινες ἄλλως τε βλέποντες οἷα ἔπασχον κακὰ οἱ γείτονες ὁμοεθνεῖς, οἱ εἰς κλῆρον τῇ Τουρκικῇ μοχθηρίᾳ λαχόντες, ἑαυτοὺς ἐμακάριζον ὡς φιλανθρωποτέρῳ καὶ χριστιανῷ τοὐλάχιστον δεσπότῃ ὑπείκοντες. Ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς κρατούσης Ἐνετίας πολίτευμα οὐ μικρὸν προσεβοήθει· ἀριστοκρατικὴ αὕτη ἦν πολιτεία, τὸ δὲ τοιοῦτον εἶδος, φύσει πᾶσαν μὲν ἀτομικὴν τυραννόφρονα ὑπερηνορίαν καταστέλλει, πᾶσαν δὲ ἰδιωτικὴν εὐεξίαν βοηθεῖ· κατ᾽ αὐτὸ οἱ κρείττους, ἤτοι οἱ ἄριστοι, οὗτοι δ᾽ ὀλίγοι καὶ ἐκ γενεᾶς, μόνοι τὰ τῆς πολιτείας διαχειρίζονται, τοῖς δ᾽ ἥττοσιν, ἤτοι τοῖς ὑπηκόοις, μόνον πρός τε τὰ ἴδια καὶ τὰ τοῦ οἴκου μελετᾷν ἐπιτρέπεται, καὶ μηδόλως περὶ τὰ πολιτικὰ ἀσχολεῖσθαι, πράγματι δ᾽ οὕτως ἀλήθεια γίγνεται τὸ Ἀριστοτέλειον ἐκεῖνο λόγιον, *οὐ σχολὴ δούλοις*, τὸ δὲ πολιτεύεσθαι σχολῆς τὰ μάλιστα δεῖται.

Τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, κατὰ τοῦτο μὲν ἔχει κακῶς, διότι κτῆμα τοὺς πολλοὺς τοῖς ὀλίγοις ἀφίησιν, ἀλλ᾽ ὡς ἀρετὴν ἔχει τὸ σῶφρον, καὶ τὸ κατ᾽ ἀρχὰς καὶ μέτρον κυβερνᾷν· ἔστι δ᾽ ἡ ἀριστοκρατία, ὡς εἰπεῖν, αἰωνία τυραννὶς σώφρων καὶ ὑπὲρ τοῦ ὑλικῶς εὖ ἔχειν τῶν ὑπηκόων μεριμνῶσα· ὡς δὲ μεριμνᾷ τοῦ μὴ ἐγγίγνεσθαι τῷ ὄχλῳ στάσεις, οὕτω περὶ πλείστου ποιεῖται τὸ πάντα τυραννησείοντα προλαμβάνειν. Ἡ Ἐνετία καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν ὑπερέβαλε Ῥώμην κατὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα· οἱ Ἐνετοὶ ἥκιστα τοὺς ὑπηκόους κατέθλιβον, μάλιστα δὲ φρονίμως ἐκυβέρνων αὐτοὺς, ἀριστοκρατικὰς μὲν, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε δημοφιλεῖς, διὰ τὸ ἰθαγενὲς, δημοτικὰς διοικήσεις παρ᾽ ἑκάστοις συσταίνοντες ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν Ἐνετοῦ τινος ἰθυντῆρος, οὐχὶ ὅμως ἀνευθύνου, ἀλλὰ τοὐναντίον μάλιστα ὑπευθύνου, διότι καὶ κατὰ τούτου ἐπετρέπετο τὸ ἀντιλέγειν, καὶ πρὸς τὴν κρατοῦσαν τοῦ κράτους ὑπερτάτην τῆς Ἐνετίας σύγκλητον κατηγορεῖν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐγχωρίους Ἀρχὰς *ἀντιπολιτεύεσθαι* ἐπετρέπετο διὰ τῶν πρὸς τοῦτο ἐπιτεταγμένων ἄλλων ἀρχῶν contradittori e difensori del Comune ὀνομαζομένων, διότι ὡς κάλλιστα συνήδει ἡ Ἐνετικὴ φρόνησις, ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις κρατύνει τὸ πολίτευμα, μωρὸν δὲ καὶ ἄφρον ἐδόκει αὐτῇ τὸ καταστέλλειν πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν, ἥτις ἐν τῇ φύσει οὖσα τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάγκη ἐν πάσῃ πολιτείᾳ νὰ ὑπάρχῃ, καὶ ὅπου μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ἐνεργεῖ, πλείστων τῇ πολιτείᾳ καλῶν παραίτιος γίνεται, ἔνθα δ᾽ ὑπὸ τῆς μαστιζούσης τυραννίας καταστέλλεται, κρύβδην βουλεύεται, καὶ ὡς διαλανθάνον πῦρ ὑφέρπει ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ δυνάστου καθ᾽ οὗ ἐν ὥρᾳ τρομερὸν ἐκρήγνυται.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εὐπροσδεκτοτέρα ἡ Ἐνετικὴ ἐγίνετο ἀρχή· καί τοι οἱ Ἐνετοὶ ἐλατινοφρόνουν, οὐχὶ διὰ τοῦτο καὶ φανατικοὶ ἦσαν· ὅθεν πολὺν μὲν λόγον ἡ ἱστορία ποιεῖται τῶν πρὸς τοὺς Πάπας διενέξεων τῆς Ἐνετικῆς Συγκλήτου, πολλὴν δὲ τιμὴν περιποιεῖ τῇ Ἐνετίᾳ τὸ ἀνεξίθρησκον, καθ᾽ οὓς χρόνους ἅπασα ἡ Εὐρώπη ἐμαστιγοῦτο ὑπὸ τοῦ Πάπα. Οὕτω βλέπομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Κυρίου Ἑρμάννου Λούντζη, ὅτι οὐ μόνον πλήρης ἄδεια ἐδίδοτο τοῖς ὀρθοδόξοις ἵνα τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν τελῶσι δημοσίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς οἱ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου προϊστάμενοι ἐν ἴσῃ ἦσαν μοίρᾳ τοῖς κρατοῦσι Λατίνοις ἐπισκόποις, παρ᾽ οἷς παρέδρευον, καὶ ἴσα αὐτοὺς ἐκείνοις ἐτίμα ὁ Ἐνετὸς Γενικὸς Προβλεπτὴς, ὁ καὶ ὑπέρτατος τῶν νήσων Ἄρχων, ὅστις καὶ τὰ παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων κομιζόμενα ἅγια εὐσεβῶς ἠσπάζετο, καὶ ἐν παντὶ καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐπεδεικνύετο ὅτι τὴν θρησκείαν τῶν κατοίκων ἐτίμα, ἐν οὐδενὶ παραπικραίνων αὐτοὺς, ὡς μάλιστα εἰ-

θώς, ὅτι τὸ εἰς τὴν θρησκείαν ὑβρίζεσθαι παντὶ ἀνθρώπῳ ἀνιαρώτατον.

Πλεῖστα δὲ τὰ μαρτυροῦντα περὶ τῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους παρεχομένης ἐλευθερίας· ἡμεῖς δὲ ἑνὸς μιμνησκόμενοι κατάδηλον τὸν λόγον καὶ περὶ τῶν ἄλλων ποιήσομεν, ἔστι δὲ τὸ ἑξῆς, ὅπερ ἐν σελ. 72—73 ἀναγινώσκομεν· «Ἄδεται μάλιστα ἐκ παραδόσεως ὅτι, ἐναντιουμένου ποτὲ τοῦ Προβλεπτοῦ εἰς τὴν συγκάλεσιν τοῦ Συμβουλίου σκοπεύοντος νὰ ἐκλέξῃ Πρέσβυν καὶ ἀποστείλῃ ὅπως καταμηνύσῃ αὐτὸν τὸν Προβλεπτὴν πρὸς τὰς Ἐνετικὰς ἀρχάς, οἱ Ζακύνθιοι ἀνεφέρθησαν πρὸς τὴν Ἐνετικὴν Σύγκλητον, ἥτις οὐ μόνον διέταξε τὸν Προβλεπτὴν νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τὴν συνάθροισιν τοῦ Συμβουλίου, ἀλλὰ *καὶ τὰ προεδρεύσῃ Συνελεύσεως τοιοῦτον ἐχούσης σκοπόν.*» Ἀξιοσημείωτος τῷόντι συγκατάβασις, ἐνῷ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὑπάρχουσι κράτη συνταγματικὰ ὅπου οὐδ' ἧττων ταύτης ἄδεια ἐπιτρέπεται τοῖς πολίταις.

Ἕτερον παράδειγμα τῆς ἀφιεμένης εἰς τοὺς πολίτας ἐλευθερίας περὶ τὰς ἐκλογὰς τῶν δημοτικῶν αὐτῶν Ἀρχῶν μνημονεύεται ἐν αὐτῇ τῇ 73 σελίδι, τὸ ἑξῆς· «Ὁ ἀρχιστράτηγος Φραγκῖσκος Μοροζίνης (οὗτός ἐστιν ὁ περίδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ ὁ ἐν πλείσταις μάχαις τοὺς Τούρκους ταπεινώσας, τὰς Ἀθήνας δέ, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον, καὶ πολλὰς τῶν νήσων ἀπελευθερώσας τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ) ἠθέλησε κατὰ τὸ 1660 νὰ ἐπιβάλῃ τὴν εἰς τὸ Συμβούλιον Ζακύνθου παραδοχὴν ἀτόμου τὰ μέγιστα τὴν Ἐνετίαν ὑπηρετήσαντος, ἀλλ' *ἀπεκρούσθη* ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου». Εἴθε καὶ σήμερον ἐδίδοτο ἀλλαχοῦ τοσαύτη παῤῥησία, οἵα παρείχετο τότε τοῖς δὴ λεγομένοις διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν φαύλην τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας ὑπακοήν!

Ἀλλὰ καὶ *ἐθνοφυλακή*, κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν, ὑπῆρχεν ἐπὶ Ἐνετῶν ὠργανισμένη ἐν ἑκάστῃ νήσῳ ἐκ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐξοχαῖς, ἤτοι χωρίοις,οἰκούντων· ἦν δ' αὕτη κατὰ λόχους διατεταγμένη,καὶ ὑπὸ ἐγχωρίων ἀξιωματικῶν κυβερνωμένη· διετέλουν δ' ἐθνοφύλακες πάντες οἱ Ἰόνιοι ἀπὸ τοῦ 20 μέχρι τοῦ 65 τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἔτους. Ἐνῷ δὲ ἡ Ἐνετία ὥπλιζε τοὺς ὑποτεταγμένους αὐτῇ Ἰονίους, τὴν σήμερον τοῖς δὴ ἐλευθέροις καὶ αὐτονόμοις λεγομένοις Ἑπτανησίοις οὐδόλως ὑπὸ τῆς κρατούσης *προστάτιδος* ἐπιτρέπεται τὸ ἔχειν παρ' αὐτοῖς οἱονδήποτε ὅπλον, ἀσύντακτος δὲ κατὰ τοῦτο ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι μένει ὁ Δῆμος.

Φροντὶς δὲ καὶ ἐπιμέλεια οὐχ ἡ τυχοῦσα ἐλαμβάνετο ὑπὲρ τῶν ἀπόρων, τῶν γερόντων, καὶ τῶν ἀπροστατεύτων παιδίων (σελ. 177), οὐδὲ παρίστατο ἐν ταῖς ὑπὸ τὴν Ἐνετίαν Ἑλληνικαῖς νήσοις τὸ εἰδεχθὲς ἐκεῖνο θέαμα τῶν κατὰ τὰς δημοσίας ἡμῶν ὁδοὺς περιαγόντων τῆς ἀθλίας καὶ δυστυχούσης ἀνθρωπότητος τὴν εἰκόνα,τῶν ἐν ῥάκεσι,καὶ κραιπάλῃ, καὶ κακοηθείᾳ ἐνειλυμένων ἀναπήρων ἀνδρῶν, ἀσεμνουσῶν γυναικῶν καὶ διεφθαρμένων παιδίων.

Τῆς δὲ δικαιοσύνης, τοῦ ἄρτου τούτου πάσης καλῶς ὠργανισμένης πολιτείας, πληρέστατα ἀπελάμβανον οἱ Ἰόνιοι,διότι ἠδύναντο ἐκκαλέσαι πᾶσαν δίκην πρὸς τὰ τῆς Ἐνετίας δικαστήρια (σελ. 148) ἅπερ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους Εὐρωπαϊκῆς ἀπελάμβανον φήμης, διότι ὡς ὁ πάλαι Ἀθήνησιν Ἄρειος Πάγος καὶ θεοὺς ἐδίκασεν, οὕτω καὶ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐνώπιον Ἐνετῶν δικαστῶν συνέβη τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς καὶ ἐστεμμέναι νὰ ὑποβάλωσι κεφαλαί.

Ἰδοὺ δὲ πῶς ἐξηγεῖται τὸ διατί ἂν κατὰ τοὺς ἀκλεεῖς χρόνους τῆς γενικῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν δουλείας ἐξέλαμψάν τινες ἄνδρες καὶ διεκρίθησαν ἐπὶ ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ, οὗτοι ἦσαν κυρίως ἐκ τῶν γεννηθέντων ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν κυριαρχίαν.

Πλὴν καὶ ἡ ἐπὶ δεκατέσσαρας αἰῶνας ἀκμάσασα περικλεὴς τοῦ Ἁγίου Μάρκου πολιτεία ὑπὸ γήρατος καὶ δόξης κεκμηκυῖα ἐπέπρωτο δυσκλεὲς νὰ λάβῃ πέρας,διότι εἰς τοὺς ξένους ἀφῆκε τὸ νὰ μεριμνήσωσι περὶ τῆς ἑαυτῆς τύχης, ἐπίβουλος δ' ἀείποτε ὁ ξένος, κἂν Ναπολέων ὁ μέγας ᾖ.

Ἀλλὰ καὶ ἂν διὰ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ κατὰ φυσικὸν λόγον τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας ὑπηρετοῦντος μᾶλλον ἢ ὅτι ἐμερίμνα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἐνετίας, δὲν ἐπήρχετο τὸ τέρμα τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας, ἤθελε τοῦτο ἐπέλθει ἐξ ἀνάγκης ἕνεκα τῶν νέων ἰδεῶν αἵτινες ὡς ἀπὸ φλογώδους κρατῆρος ἐφ' ἁπάσης τῆς ὑφηλίου ἐξεχύθησαν διὰ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπανάστασις αὕτη ἀρχῶν ἀπὸ πολλοῦ ἐγκυμονουμένων ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῶν λαῶν (α) ἐφανεροῦτο τὸ δρέπανον τῆς καταστροφῆς περιάγουσα ἐφ' ὅ,τι οὐχ ὡμοίαζεν αὐτῇ, οὐδὲν δὲ ὅμοιον εὕρισκεν, ἄρα καὶ τὰ πάντα ἀνέτρεπεν.

Ἡ κατάστασις τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς ἡμέρας εἰκονίζεται ζωηρότατα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἡμῶν· γῆρας ἔσχατον, ἐκνευρισμὸς παντελής, ἔλλειψις πατριωτισμοῦ, ἀπορία χρημάτων, καὶ ὡς εἰπεῖν οὐδὲν ἄλλο ἀπομεῖναν αὐτῇ εἰμὴ τόση πνοὴ ὅση ἤρκει ἵνα μὴ ἐν τοῖς τεθνεῶσι λογισθῇ. Τοιαύτη κατάστασις, ἧς ζῶν ἀντίτυπον παρίστησι κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν ὅμορόν τι ἔθνος, περίφημον καὶ αὐτό, οὐχὶ δι' ἅπερ καλὰ ἔφερεν εἰς ἔρανον τῷ παγκοσμίῳ πολιτισμῷ, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ ἅπερ ὅπου ἂν οἱ πόδες αὐτοῦ ἐπάτησαν παρηκολούθησαν αὐτό, τοιαύτη κατάστασις, λέγομεν, ἦν ἀδύνατον νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν καὶ οἱ ζωτικωτέρας ἔχον-

(α) Καὶ προὐφήτευσαν αὐτὴν οἱ μεγάλοι τῆς ἐποχῆς ἄνδρες· ἰδοὺ δὲ τὰ ἐν τῷ J. J. Rousseau. « Nous approchons de l' état de crise et du siècle des révolutions... du rang de roi, qu' un lâche, un méchant, un fou peut remplir comme un autre, il monte dans l' état d' homme, que si peu d' hommes savent remplir. Emile, liv. III, t. II. p. 63—64 éd. 1819. Paris

τες τὰς δυνάμεις ἐκινδύνευον νὰ μείνωσιν ἀπόπληκτοι.

Τοιοῦτον λοιπὸν κράτος ἠδύνατο νὰ μὴ σβεσθῇ ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις, καί τοι πολεμία ἐκηρύττετο τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτῆς μαινομένη ἐκήρυττε καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν ἔκπτωτον ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐχ ἧττον διὰ τῶν ἔργων, ἅτινα ἦσαν συνέπειαι τῶν ἀναλλοιώτων ἀρχῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀναποδράστου τοῦ πολιτισμοῦ ἀνάγκης, ἀπεγένετο ὁ θερμότατος τοῦ χριστιανισμοῦ σύμμαχος, τοῦ χριστιανισμοῦ ὅστις ὡς φοῖνιξ ἀπὸ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐκκαφθείσης πυρᾶς ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ ἀθεϊσμοῦ ἀνέδυ νέος καὶ ἀκμαῖος, ἐν τῇ πυρᾷ καταλιπὼν ὅ,τι ταπεινὸν καὶ γαιῶδες καὶ δυσειδὲς περιέβαλεν αὐτὸν ἡ τοῦ Μεσαιῶνος βαρβαρότης;

Ἡ Συνθήκη τοῦ Campo Formio, δι' ἧς ἡ Ἐνετία παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου εἰς τὴν Αὐστρίαν, παρ' ὀλίγον νὰ γίνῃ αἰτία τῆς καταῤῥίψεως τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, ὅστις ἂν μὴ ἄγρυπνος καὶ προβλεπτικὸς ἵστατο, παρ' ὀλίγον ἠμαύρονε τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἡ δ' ἱστορία ἤθελε μνημονεύει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὡς ἄλλου Ἀνταλκίδου. Ἰδοὺ δὲ πῶς. Ἡ Ἐνετικὴ προσωρινὴ κυβέρνησις, ἅμα μαθοῦσα τὴν συνθήκην ἀπέστειλε κρύφα τοῦ Βοναπάρτου πρέσβεις πρὸς τὸ Διευθυντήριον (Directoire), ὅπερ ἦν ἡ τότε ὑπερτάτη ἐν Γαλλίᾳ ἀρχὴ, ὅπως καταγγείλῃ τὸν Βοναπάρτην, ἀλλ' οὗτος μαθὼν τὰ κατὰ τὴν πρεσβείαν στέλλει τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατηγὸν Duroc, οὗτος δὲ καταφθάνει τοὺς πρέσβεις ἐν Πεδεμοντίῳ, εἶχε δ' ἐντολὴν ὅπως δέσας αὐτοὺς χεῖράς τε πόδας τε ἀπαγάγῃ ἐνώπιον τοῦ Βοναπάρτου (p. 63—74)· τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξε. Δι' ἄλλου λοιπὸν ἀδικήματος τὴν καταγγελίαν τοῦ ἤδη πεπραγμένου ἀδικήματος ἐματαίωσεν, ἀλλὰ μενεῖ καὶ εἰς τὸ μέλλον μνημόσυνον ἀνεξίτηλον τῆς πλάνης ὅσων λαῶν ἀπὸ τῶν ξένων προσδοκῶσι τὸ καλὸν, ἡ αἰσχρὰ αὕτη καπηλεία τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας ἔθνους ὅπερ τοὺς Γάλλους δημοκοποῦντας ἐδέχθη παρ' αὐτῷ ὡς σωτῆρας.

Δι' ἀπάτης ἐκράτησε τῆς Ἐνετίας ὁ Βοναπάρτης καὶ νόμισμα ἐποιήσατο τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ὅπως ἀγοράσῃ τὴν μετὰ τῆς Αὐστρίας εἰρήνην· δι' ἀπάτης ὡσαύτως κατέλαβε καὶ τὰς Ἰονίους νήσους πρὸς ἃς ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Gentili ὅπως λάβῃ τὴν στρατιωτικὴν ἐπ' αὐτῶν κατοχὴν, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ τὸν φιλολόγον Arnault ὅπως διὰ πομπωδῶν προγραμμάτων, πρὸς ἃ καὶ ἡ πάτριος τῶν Ἑλλήνων δόξα καὶ τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα παρεῖχον ἄφθονον ὕλην, φενακίσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ χειροήθεις καταστήσῃ αὐτούς. Τοῦθ' ὅπερ καὶ συνέβη.

Τὸ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς κυριαρχίας ἱστόρημα τοῦ Κυρίου Λούντζη διδακτικώτατον ἅμα καὶ συγκινητικώτατόν ἐστιν. Ποικίλλει δ' αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς δι' ἐπεισοδίων ἐν οἷς ποῦ μὲν καταλάμπει τοῦ Ἕλληνος ἡ ἀδιάσειστος εἰς Θεὸν πίστις, ποῦ δὲ τοῦ πατριώτου ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἄσβεστος ἔρως· ποῦ δὲ τοῦ Ἰονίου τὸ ἄκρως φιλόξενον καὶ πρὸς τὰ καλὰ ἀπαράμιλλον. Ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ διδασκόμεθα καὶ τὸ ἀγχίστροφον τῶν ὄχλων· ἅμ' αἱ τύχαι τῆς Γαλλίας ἀπέβησαν αὐτῇ παλίῤῥοποι, καὶ ἀμέσως τὰς ἑορτὰς ἃς ἐπανηγύρισαν οἱ λαοὶ κατὰ διαταγὴν τῶν φιλεόρτων κυρίων των διεδέχθη ὑπόκωφος δυσμένεια. Οἱ Γάλλοι ᾠκοδόμησαν ἐπὶ τῆς ἄμμου, ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια δὲν εἶχεν ἐξαποστείλει αὐτοὺς ὅπως οἰκοδομήσωσι, μᾶλλον δὲ ὅπως καταστρέψωσι προώρισεν αὐτούς· καὶ ἀληθῶς κατέστρεψαν, καὶ τὴν ῥίζαν αὐτὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἐξέχωσαν, πανταχοῦ δ' ἐνέσπειρον τὸν σπόρον τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν Συρίαν, καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Τουρκίαν καὶ Ἑλλάδα, καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ Ὁλλανδίαν καὶ Ἱσπανίαν, καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερβόρειον Ῥωσσίαν, ὁ ἐξεγερθεὶς ἀπὸ τῶν Παρισίων Τυφωεὺς ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη περιέφερε τὸ ἄροτρόν του· ἀκαμάτως ἔσπειρε, καὶ ὁ σπόρος ἐνέμεινεν, ὁ δὲ σπείρας τὸν σπόρον κεκμηκὼς ὑπὸ τοῦ πολλοῦ καμάτου κατεβλήθη καὶ ὕπνωσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἁγίας Ἑλένης νήσῳ.

Ὅσον ἀπομακρυνόμεθα τῶν πυρετωδῶν ἐκείνων χρόνων κατὰ τοσοῦτον ἀσφαλέστερον ἀντιλαμβανόμεθα τῶν εὐεργετημάτων ἅπερ ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὴν ὑφήλιον· ἀλλὰ πόσον κατεδιώχθη! καὶ διωκομένη ὅμως ἠνάγκαζε τοὺς διώκοντας νὰ ἐπικαλῶνται κατ' αὐτῆς αὐτὰς ἐκείνας τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ ὁσίου ἃς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς προέγραφον. Λαλοῦσιν οἱ βασιλεῖς τότε πρῶτον πρὸς τοὺς λαοὺς, καὶ λαλοῦντες, ὅπως θερμάνωσιν αὐτῶν τα στήθη κατὰ τῶν Γάλλων, ἐπικαλοῦνται τὰ μαγικὰ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας ὀνόματα. Συμμαχίαι ἀνόσιοι Χριστιανῶν πρὸς Τούρκους συσταίνονται, ὁ Πατριάρχης ἐν ὀνόματι τοῦ Τούρκου ἐπικαλεῖται τοῦ Χριστοῦ τὸ ὄνομα· ἡ Ῥωσσία προκηρύττει σταυροφορίαν, καὶ λέγει ὅτι ἡ ὑπεράσπισις τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ κινδυνευούσης ὑπὸ τῶν ἀθέων Γάλλων ἦν αἰτία τῆς συμμαχίας αὐτῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν, αἱ σημαῖαι τοῦ σταυροῦ παρίπτανται παρὰ τὴν ἡμισέληνον, καὶ λησμονεῖ ὅτι ὁ Μωάμεθ, μεθ' οὗ συνεξεστράτευεν, ἦν καὶ ἔσται ὁ ἀσπονδότατος τοῦ Χριστοῦ πολέμιος. Ἀληθὴς πολιτικὴ βαβυλωνία! διότι τὸ ναυάγιον τῆς ἀρχαίας καταστάσεως συμβαῖνον ἐσύγχυζε φίλους καὶ ἐχθροὺς, ἕκαστος δὲ πρὸς τὸ ἐντυχὸν ἐῤῥίπτετο καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐστηρίζετο, ἐν τῇ ταραχῇ τοῦ νοὸς μὴ ἔχων καιρὸν πρὸς τὸ σκεφθῆναι ἂν φίλου ἔδραττε δεξιὰν ἢ πρὸς ἐγχειρίδιον τὴν χεῖρα ἥπλονεν ἀφ' οὗ ἔμελλε καθῃμαγμένην τὴν χεῖρα αὐτοῦ ν' ἀποσύρῃ.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἱστορία τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἰσέτι δὲν συνεγράφη, διότι ἡ ὕλη οὐκ ἐσωρεύθη. Ὁ ταύτην μέλλων συγγράψαι, ἀνάγκη ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς τινος νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν ὁρίζοντα ἐφ' οὗ ἐδραμάτισε τὰ καθ' ἑαυτὸ τὸ μέγα τοῦτο γεγονὸς τὸ ἀποκαλούμενον Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ὁ δ' ὁρίζων οὗτος ἐστι μέγας ὅσον καὶ ἡ ὑδρόγειος σφαῖρα,

διότι καὶ αἱ ἐν Ἀμερικῇ ἀπελευθερώσεις τῶν λαῶν, καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἡ ἀνάκυψις ἀπὸ τοῦ δουλικοῦ ζυγοῦ διὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ Σινικοῦ κράτους ἡ διάνοιξις, καὶ τῶν Ἰνδιῶν οἱ κλαυθμοί, καὶ τῆς Συρίας αἱ σφαγαί, καὶ ἡ τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ δούλων χειραφέτησις, καὶ τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας οἱ ὑπόκωφοι βρυχηθμοί, καὶ τῆς Ἰταλίας ἡ παράδοξος ἑνοποίησις, καὶ τοῦ Παπισμοῦ ὁ κλονισμός, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ πανθ' ὅσα διεπράχθησαν καὶ διαπραχθήσονται καθ' ὅλον τὸν καθ' ἡμᾶς ΙΘ' αἰῶνα, οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ἔσεται εἰμὴ ἡ πραγματοποίησις τῶν ἐν τρισὶ λέξεσιν ἐπὶ τῶν σημαιῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀναγραφειτῶν νέων ἀρχῶν, τῆς ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ καὶ αὐτονομίας ἑκάστου λαοῦ καὶ ἑκάστης ἐθνότητος· τῆς πρὸς ἀλλήλους ΙΣΟΤΗΤΟΣ ἁπάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς ἑνὸς ἑκάστου εὐθύνης, καὶ διὰ τοῦτο ὑποχρεωτικῆς συμπράξεως ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ ὅλου τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ τῆς ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ, ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ κυρία τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀρετή, διότι ἀνακηρύττει τὴν ἀνθρωπότητα ἅπασαν ὡς ἀποτελοῦσαν καὶ συναπαρτίζουσαν τὸν ἐπὶ τῆς γῆς οἶκον τοῦ Θεοῦ τοῦ κοινοῦ ἡμῶν πατρός.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν μελετώμενον τὸ δεύτερον σύγγραμμα τοῦ Κυρίου Λούντζη παρέχει οὐ μόνον ἱστορικὴν τέρψιν διὰ τὰ μετὰ χάριτος οὐ τῆς τυχούσης ἐν αὐτῷ ἀφηγήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν σπουδαιοτάτην δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ὠφέλειαν, διότι δι' αὐτοῦ οἱονεὶ παριστάμεθα κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν καθ' ἣν ἐμβρυογενὴς ἐν μέσῳ ἡμῶν παρέστη ὁ νεώτερος πολιτισμός, ὅστις ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων μετηνέχθη ἐν σπέρματι εἰς τὴν ἄντικρυ Ἑλλάδα, ἔνθα ἔμελλε μετ' ὀλίγα ἔτη νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ τῶν βράχων τῆς ἁγίας Λαύρας τὸ λάβαρον τῆς Ἑλληνικῆς παλλιγγενεσίας, ἧς τὸ ἔργον οὐκ ἔσται τέλειον εἰμὴ ἀφοῦ πραγματοποιήσῃ τὸ μέγα κήρυγμα τῆς πρώτης ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· «*Ἕλληνές εἰσὶ πάντες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες* » *καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν πάτριον ἔχοντες* ».

Ἀπονέμοντες λοιπὸν τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἐπὶ τοῖς ἀναγνώσμασι τούτοις τῷ ἀκαμάτῳ ἡμῶν καὶ καλῷ φίλῳ Κυρίῳ Ἑρμάννῳ Λούντζῃ, προτρέπομεν αὐτὸν ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον, γράψῃ δὲ τὰς τύχας τῆς αὐτονομηθείσης Ἰονίου πολιτείας καὶ καταλήξῃ αὐτὰς εἰς τὴν ἡμέραν, ἥτις ἴσως κεῖται ἐγγύτερον ἡμῶν ἢ ὅσον ἡμεῖς προσδοκῶμεν, καθ' ἣν ἡ Ἑπτάνησος κοινὰς ἕξει τὰς τύχας πρὸς τὰς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Turne, quod optanti divum promitere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro (α).

Ἀθήνησι τῇ 20 Φεβρουαρίου 1861.

Ν. Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ.

(α) Virgil, Aened, XI, v. 6—7.

ΦΥΤΑ ΚΑΙ ΖΩΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ.

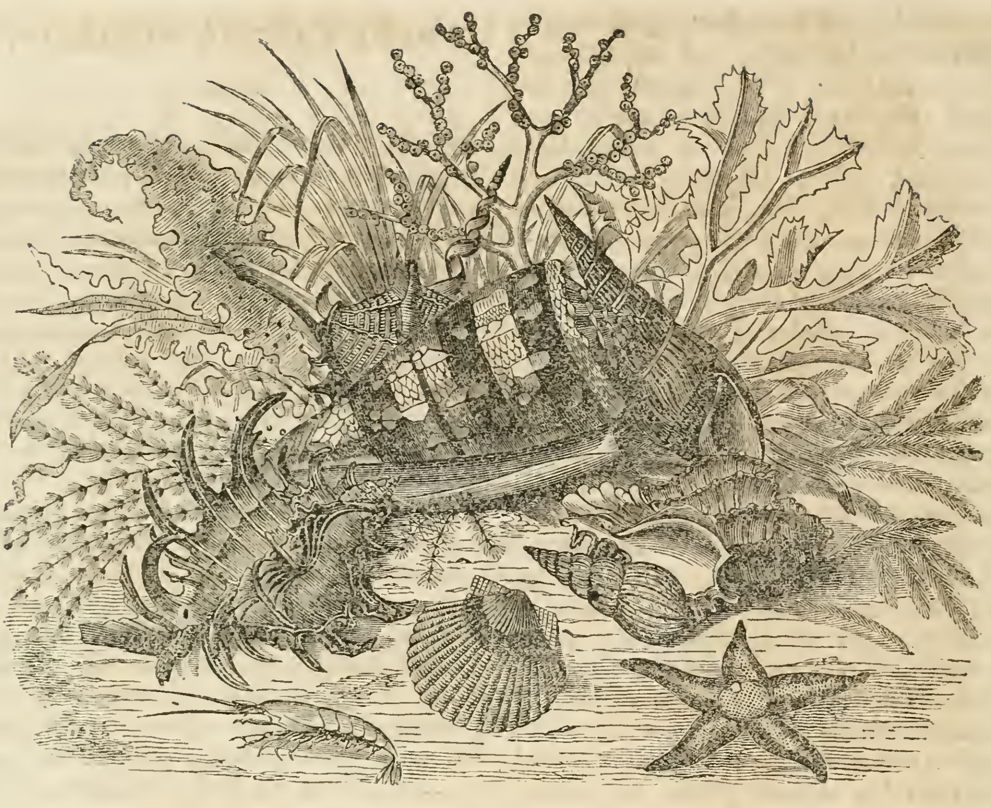
—ooo—

Πολλάκις οἱ φυσιολόγοι καὶ οἱ ποιηταὶ περιέγραψαν πομπωδῶς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, παραστήσαντες τὴν δροσερὰν χλόην καὶ τὰ ποικιλόχροα ἄνθη αὐτῆς, ἐφ' ὧν πτερυγίζουσι λαμπροφαεῖς χρυσαλίδες, καὶ τὰ σκιερὰ καὶ πολύδενδρα δάση, ὅπου ἐμφωλεύουσι μυριάδες θηρίων καὶ πτηνῶν. Καὶ ἀληθῶς τὰ ἐπὶ γῆς καὶ ἦσαν καὶ ἔσονται ἀνεξάντλητος ὑπόθεσις θαυμασίων περιγραφῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ δὲν εἶναι ἀνάξια τοῦ καλάμου τῶν ποιητῶν καὶ τῶν φυσιολόγων· τὰ θαλάσσια φυτά, οἱ ἀναρίθμητοι καὶ πολυποίκιλοι ἰχθῦς, τὰ ὄστρακα, εἶναι περιεργότατα δημιουργήματα τῆς φύσεως.

Τὰ θαλάσσια φυτὰ εἶναι ὅλα σχεδὸν ἐκ τῆς τάξεως τῶν φύκων, ἥτις κατέχει τὴν τελευταίαν βαθμίδα τῆς φυτικῆς κλίμακος καὶ ὑπ' αὐτοὺς τοὺς μύκητας. Καὶ ὅμως ἡ ποικιλία αὐτῶν εἶναι μεγίστη καὶ ἀξιοσημείωτος, διότι διαφέρουσι καὶ κατὰ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ χρῶμα, καὶ τὸν ὄγκον. Πλησίον τῶν *Ἀτλαντικῶν Πρωτοκόκκων*, ἐξ ὧν καὶ πεντήκοντα χιλιάδες συνηνωμένοι μόλις σκεπάζουσι τὴν κεφαλὴν καρφίδος, καὶ οἱ ὁποῖοι πληθυνόμενοι τεραστίως χρωματίζουσι τὰ ὕδατα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, εὑρίσκεις βοτάνας μυριαμέτρους. Οἱ ἁπλούστεροι φύκοι ἔχουσι σχῆμα στρογγύλου κοιτῶνος· ἄλλοι εἶναι ὡς μακρὰ νήματα πρασινωπά, ἄλλοι ἔχουσι γένει, ὡς πτερὰ γραφίδος, ἢ ὁμοιάζουσιν οὐρὰν ταῶνος, ταινίαν ῥαβδωτήν, σχέδια ζωγραφικὰ κομψότατα καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ χρώματα διαφέρουσι· οἱ μὲν εἶναι πράσινοι, οἱ δὲ φαιοί, ἄλλοι ἐρυθροὶ πορφυροῖ, πολλάκις δὲ καὶ πολύχροες. Οἱ παρὰ τὴν θάλασσαν κατοικοῦντες λαοὶ μεταχειρίζονται τὰ φυτὰ ταῦτα πολυτρόπως· καὶ τὰ μὲν τρώγουσιν· (ἐν μάλιστα τούτων παράγει καὶ σάκχαρ. Φαινόμενον τόσῳ μάλιστα παράδοξον ὅσῳ τὸ φυτὸν ἐκεῖνο γεννᾶται καὶ ζῇ μεταξὺ ἁλμυροῦ ὕδατος,) τὰ δὲ μεταχειρίζονται ἄλλως πως· κατασκευάζουσι παραδείγματος χάριν χαρτίον ἐξ αὐτῶν· ἐδοκίμασαν δὲ νὰ κατασκευάσωσι καὶ ὑφάσματα. Οἱ ἐν Αὐστραλίᾳ κατασκευάζουσι μουσικὰ ὄργανα καὶ ἀγγεῖα, εἰς δὲ τὰς Ἑβρίδας νήσους ἁλατίζουσι τὸν τυρὸν διὰ τῆς κόνεως τοιούτων φυτῶν. Εἰς τὴν Ἰαπονίαν καὶ τὴν Κίναν πλέκουσι σχοινία ἵνα δένωσι τὰ ἐμπορεύματα, ἀλλαχοῦ δὲ τὰ βράζουσι καὶ ἐξάγουσι κόλλαν. Ὅλα σχεδὸν τὰ θαλάσσια ζῶα τρέφονται τρώγοντα τὰ φυτὰ ταῦτα, ἀλλαχοῦ δὲ χρησιμεύουσι καὶ εἰς ποιμνίων τροφήν. Κατὰ τὰς ἀρκτικωτέρας χώρας σκεπάζονται μὲ θαλάσσια φυτὰ καὶ αἱ καλύβαι, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀγγλίας πολλὰ ἐξ αὐτῶν χρησιμεύουσιν ἀντὶ ξύλων καυσίμων· τὰ ὀνομάζουσι δὲ ξύλα τῶν πτωχῶν· ἐξάγουσι πολλὴν θερμότητα καὶ ὀλίγον καπνόν. Εἴς τινα μέρη τῆς Γαλλίας, ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ὠκεανόν, τὰ τελευταῖα ταῦτα φυτὰ πωλοῦνται ἀντὶ δεκατεσσάρων δρ. τὸ φορτίον· τὰ μεταχειρίζονται δὲ καὶ ἀντὶ λιπάσματος.

Γνωστὸν εἶναι παρ' ἡμῖν τὸ *μυρμηκοβότανον*, τὸ



Θαλάσσια φυτὰ καὶ μαλάκια.

ὁποῖον μεταχειριζόμεθα ὡς ἀνθελμιντικόν. Κατὰ τὸν Κοραῆ, ἴσως εἶναι τοῦτο τὸ *ἀψίθιον Σαντόνιον* τοῦ Διοσκορίδου.

Εἰς πολλὰ μέρη μεταχειρίζονται φυτὰ θαλάσσια ὡς θεραπευτικὰ παθῶν στηθικῶν, φυμάτων τῶν πνευμόνων καὶ τῆς βρογχοκήλης.

Εἰς τὴν Γαλλίαν μάλιστα πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἰωδίου, ἰατροί τινες διεσκόρπιζον εἰς τοὺς κοιτῶνας ὅπου ἦσαν φυματίαι ἀσθενεῖς ἐκ τῶν φυτῶν τούτων.

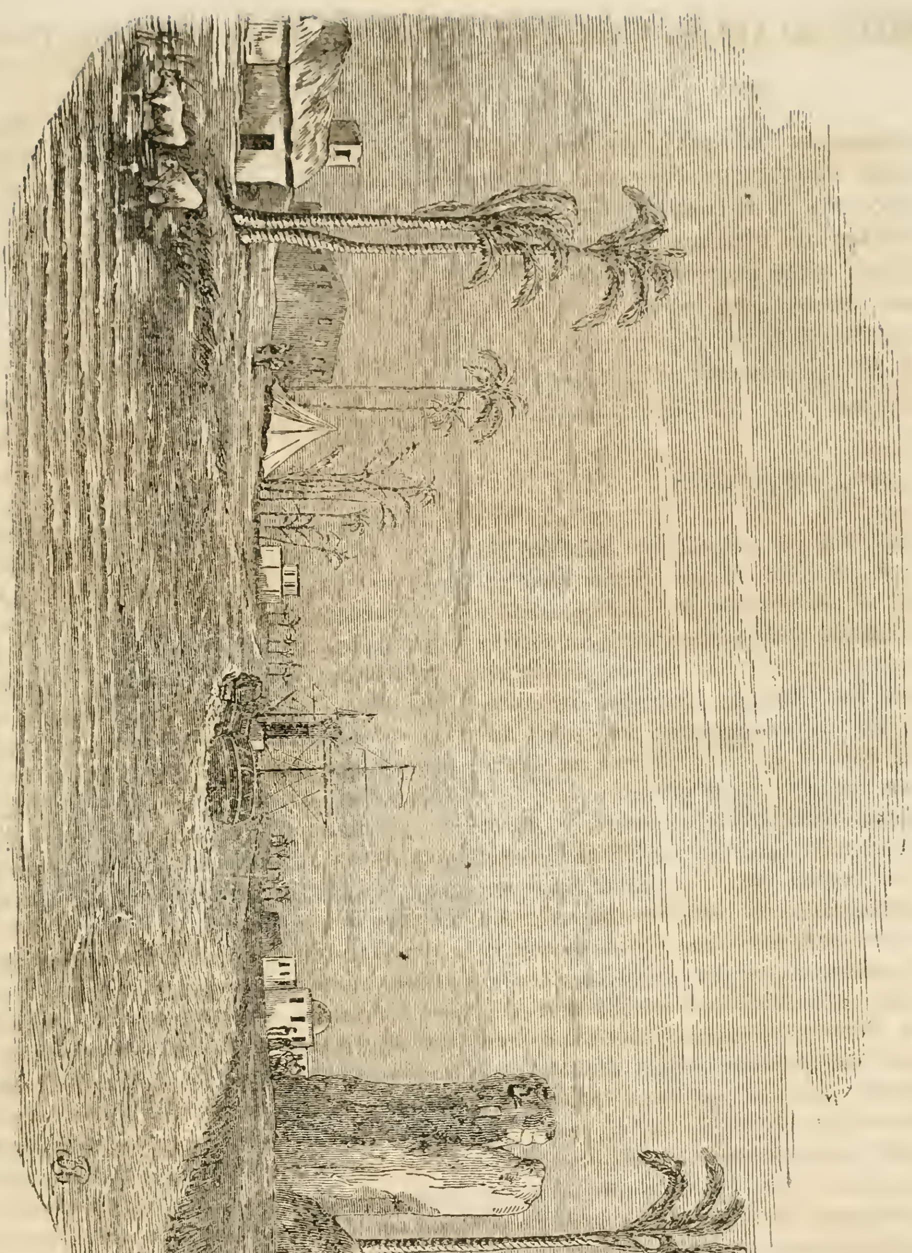
Τὰ φυτὰ ταῦτα, καί τοι ἔχοντα ποικιλίας καὶ διαφόρους ἰδιότητας, ἀνήκουσιν ὅμως, ὡς εἴπομεν, ὅλα εἰς τὴν αὐτὴν σχεδὸν οἰκογένειαν. Ἐξ ἐναντίας τὰ ζῶα τῆς θαλάσσης ὑπάγονται εἰς πολλὰς κλάσεις, οἷον τὴν τῶν ἰχθύων, τῶν ἑρπετῶν κλ. ἀλλ' ἡμεῖς θέλομεν εἰπεῖ σήμερον ὀλίγα περὶ μόνον τῶν μαλακίων, τῶν ὁποίων ἡ κλάσις περιέχει ἄπειρα γένη καὶ εἴδη, οἷον πολύποδας, σηπίας, ἀργοναύτας, ναυτίλους, καλαμάρια καὶ τὰ τοιαῦτα. Σημειωτέον δε ὅτι ἡ κλάσις αὕτη ἦτο ἄλλοτε, ἐπὶ τῶν λεγομένων γεωλογικῶν χρόνων, πλουσιωτέρα, διότι περιεῖχεν εἴδη σωζόμενα σήμερον εἰς κατάστασιν ἀπολιθώσεως. Οἱ γαστερόποδες εἶναι μαλάκια γυμνὰ ἢ περιβαλλόμενα δι' ὀστράκων ἐν γένει μονοθύρων. Συλλογαὶ τοιούτων πλουσιώταται εὑρίσκονται εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ὡραιότης καὶ ἡ ποικιλία τῶν χρωμάτων αὐτῶν, ὥστε νομίζεις ὅτι βλέπεις ἄνθη καὶ χρυσαλίδας. Αἱ κωνοειδεῖς κογχύλαι, τὰς ὁποίας οἱ Γάλλοι ὠνόμασαν *δόξαν τῆς θαλάσσης* διὰ τὴν ὡραιότητα αὐτῶν, εἶναι καὶ σπάνιαι καὶ πολύτιμοι· μουσεῖα δέ τινα, ἵν' ἀποκτήσωσι μίαν μόνην ἐπλήρωσαν καὶ ὑπὲρ τὰς χιλίας δραχμάς. Μετὰ τὰς κογχύλας ταύτας ἔρχονται αἱ καὶ σήμερον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καλούμεναι *πορφύραι*, ἐξ ὧν λέγεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐξῆγον χρῶμα πορφυροῦν. Κομψαὶ τὸ σχῆμα καὶ λαμπραὶ τὸ χρῶμα εἶναι καὶ ἄλλαι κόγχαι, οἷαι ἡ χοιρίνη, αἱ σαλπιγγοειδεῖς κογχύλαι καὶ καθεξῆς.

Τὰ δίθυρα ὀστρακόδερμα εἶναι ἔτι μᾶλλον γνωστά, καὶ μᾶλλον ἐπιζήτητα παρὰ τῶν θεραπευόντων μάλιστα ἰδιαζόντως τὴν γαστέρα. Οὕτω δὲ ὀνομάζονται τὰ *ὀστρείδια*, τὰ *κτένια*, τὰ *μύδια*, αἱ *καλόγνωμαι*, τὰ *γαϊδουρόποδα*, κλ.

Ἄλλη οἰκογένεια ὀστρακοδέρμων εἶναι ἡ τῶν *ἀστακῶν*, *καρίδων*, *καραβίδων*, *παγούρων*, *παγουρομάνων*, κλ.

Εἰς τὴν κλάσιν τῶν ἐχινοδέρμων ἀνήκουσιν οἱ *ἐχῖνοι*, οἱ *σταυροί*, κλ. τοὺς ὁποίους μεταχειρίζονται εἴς τινα μέρη καὶ ἵνα λιπαίνωσι τὴν γῆν.

Θαυμαστοτέρα δὲ πάντων εἶναι ἡ τάξις τῶν μικροσκοπικῶν καὶ ἀοράτων σχεδὸν ζωϋφίων, διὰ τὸν πολύπλοκον αὐτῶν ὀργανισμόν. Ὁ Λιννέος εἶχε δίκαιον βεβαίως ὅτε ἔλεγε· « Τὰ μικρὰ βλέποντες πρέπει νὰ θαυμάζωμεν τὴν φύσιν ». C'est surtout dans les petites choses qu'il faut admirer la nature.



Διώρυξ Μαχμουδιέ.

ΔΙΩΡΥΞ ΜΑΧΜΟΥΔΙΕ.

—ooo—

Ἡ διώρυξ ἡ ἐπικαλουμένη Μαχμουδιὲ τῆς ὁποίας παράκειται ἡ εἰκών, φέρει ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς Κάϊρον. Ἀρχομένη ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ διατρέχουσα τεσσαράκοντα χιλιόμετρα, ἀπολήγει εἰς τὸν Νεῖλον καὶ συμμίσγει αὐτῷ. Καὶ πάλαι μὲν ὠνομάζετο διώρυξ τῆς Κλεοπάτρας, ἀλλ᾽ ἐγκαταλειφθεῖσα πρὸ αἰώνων, ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, τὸ 1839 ἔτος, ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ· τριακόσιαι καὶ δεκατρεῖς χιλιάδες φελάχων, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδία, συναθροισθέντες διὰ τῆς βίας, εἰργάσθησαν ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ἀπέθανον μὲν πολλοὶ ἕνεκα τῶν κόπων, τῶν κακουχιῶν καὶ τῆς τυραννίας τῶν ἐπιστατῶν, ἡ διώρυξ ὅμως ἠνοίγη ἐντὸς μηνῶν ἕξ. Εἶναι δὲ πλατεῖα καὶ βαθεῖα, καὶ ὑψηλὰ τείχη ἀνεγηγερμένα πολλαχοῦ ἑκατέρωθεν ἀποκρούουσι τὴν πλημμύραν τοῦ ποταμοῦ.

Ἡ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς Κάϊρον δι᾽ ἀτμοπλοίου μετάβασις διαρκεῖ ὀκτὼ ὥρας. Θέλει δὲ ἀποκτήσει ἡ διώρυξ αὕτη μεγίστην σημαντικότητα ἐὰν ποτε ἀποκοπῇ ὁ ἰσθμὸς τοῦ Σουέζ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΒΔ-ΕΛ-ΚΑΔΕΡ.

—ooo—

Ἐδημοσιεύσαμεν ἄλλοτε (φυλλάδ. 259) ἐπιστολὴν καὶ στίχους τοῦ γνωστοῦ Ἀβδ-ἐλ-Καδὲρ πρὸς τὴν ἐν Παρισίοις Γαλλίδα Κ Ἐρνεστίνην Δρουαί· σήμερον δὲ δημοσιεύομεν καὶ δύο ἄλλας αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν βασιλέα ἡμῶν ἀπονεμόντα αὐτῷ τὸν μεγαλόσταυρον τοῦ Σωτῆρος διὰ τὴν προστασίαν ἣν ἐχορήγησε τοῖς χριστιανοῖς κατὰ τὰς σφαγὰς τῆς Συρίας, καὶ τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργόν.

Ἰδοὺ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα·

« *Δόξα τῷ Θεῷ τῷ εὐδοκήσαντι νὰ θέσῃ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν ἔξοχον θέσιν τῆς προόδου, καὶ νὰ τὸν κοσμήσῃ ἀπ' ἀρχῆς μετὰ τῶν ἐκλάμπρων Αὐτοῦ φώτων, καταστήσας οὕτως αὐτὸν τὸ μέσον καὶ τὴν ἑστίαν τῆς ἀνθρωπίνης τελειοποιήσεως. Καὶ σήμερον βλέπομεν τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη νὰ προσέρχωνται παρ' αὐτῷ καθάπερ νήπια, διότι ἐκ τούτου φωτίζεται καὶ ἐμψυχοῦται ὁ νοῦς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν.*

» *Ἑπομένως ὁ εἰλικρινὴς εὐχέτης τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Τρισεβάστου Ἄνακτος ὑποβάλλω εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ὑψηλοῦ Θρόνου, καίτοι συναισθανόμενος τὴν ἀναξιότητά μου, ὅτι παρέλαβον μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης τὸ Ὑψηλὸν Βασιλικὸν Διάταγμα καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς παράσημον τὸ καλούμενον τοῦ Σωτῆρος.*

» *Τούτου ἕνεκα ἐλογισάμην ἐμαυτὸν ὡς τὸν εὐτυχέστερον τῶν ἀνθρώπων, καθὸ ἀξιωθεὶς τοιαύτης Ὑψηλῆς τιμῆς καὶ χάριτος, ὑπερβαινούσης κατὰ τὴν δόξαν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην.*

» *Ἄλλοτε, Μεγαλειότατε, ἐμάνθανον ἐξ ἀκοῆς τὰς Βασιλικὰς τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος μεγαλοδωρίας, ἤδη δὲ δοξάζω τὸν Θεὸν, διότι καὶ ὀφθαλμοφανῶς ἀπολαύω Ὑψηλοῦ Αὐτῆς δείγματος.*

» *Πραγματικῶς, Μεγαλειότατε, ἐν τῇ βαρβάρῳ ἐκείνῃ σκηνῇ οὐδὲν ἕτερον διεπραξάμην εἰ μὴ ὅ,τι ἀπῄτουν τὰ καθήκοντα τῆς ἀνθρωπότητος.*

» *Ἡ Βασιλικὴ Ὑμῶν Μεγαλοπρέπεια μυριοπλασίως ἀντήμειψε τὴν διαγωγήν μου ταύτην, καὶ μὲ ἐτίμησε μὲ πολυτιμότερον δῶρον ἀπὸ τοὺς μαργαρίτας τοὺς περιεχομένους ἐντὸς τῶν κογχυλῶν τῆς θαλάσσης.*

» *Δὲν μοὶ μένει ἄλλο ἢ νὰ καθικετεύσω τὸν Ὕψιστον ἵνα διαιωνίζῃ τὸ Κράτος τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, καὶ διαφυλάττῃ τὴν ἄμετρον Αὐτῆς μεγαλοδωρίαν εἰς αἰῶνας αἰώνων καὶ μέχρι συντελείας. Ὦ Ὕψιστε Θεὲ, γένοιτο! Ἀμήν.*

» *Ὅπως γνωρίσῃ δὲ ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης τὴν ἔκτασιν τῆς εἰλικρινοῦς μου εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν εὔκλεᾶ Αὐτῆς Μεγαλοπρέπειαν, εὔχομαι ν' ἀξιωθῶ νὰ ἐκτελέσω Ὑψηλὰς Αὐτῆς διαταγὰς, κατὰ τὸ ἐπικείμενόν μοι καθῆκον πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα.*

» *Διὸ ἐτόλμησα νὰ ὑποβάλω, Κραταιότατε Ἄναξ, τὴν εὐχετικήν μου ταύτην ἐπιστολὴν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐνδόξου Ὑμῶν Θρόνου καὶ ὑποσημειοῦμαι ὁ πτωχὸς καὶ ἐλάχιστος θεράπων.*

» *ΑΒΔ-ΕΛ-ΚΑΔΕΡ,*

» *Υἱὸς τοῦ Μεχ-Ἐδ-Δίν* ».

Ἰδοὺ καὶ ἡ πρὸς τὸν ὑπουργόν·

« *Τῇ 15 Ὀζιμαζιοὺλ Ἐββὲλ τοῦ ἔτους 1277.*

» *Ἐξοχώτατε!*

» *Ὑποβάλλων τὰ βαθύτατα σεβάσματά μου πρὸς τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα, προθυμοποιοῦμαι νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν αὐτῆς ὅτι ἠξιώθην, ἐν στιγμῇ εὐτυχεστάτῃ, νὰ δεχθῶ μὲ ταπεινοφροσύνην τὴν ἐπιστολὴν ὡς καὶ τὸ βασιλικὸν παράσημον, τὸ ἐπικαλούμενον τοῦ Σωτῆρος, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ κραταιὰ Βασιλικὴ Μεγαλειότης ηὐδόκησε νὰ τιμήσῃ τὸν ταπεινὸν αὐτῆς θεράποντα. Συγχρόνως δὲ ἔλαβον καὶ τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 21 Σεπτεμβρίου 1860 ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος, ἥτις ἐδιπλασίασε τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην μου, ἀφ' οὗ εἰς αὐτὴν ἀνέγνωσα ὅτι ἠξιώθην τοιαύτης ὑψηλῆς τιμῆς ἐκ μέρους τῆς κραταιᾶς Ἑλληνικῆς Βασιλείας.*

» *Δὲν ὑπάρχουν, ἐξοχώτατε, ἐκφράσεις δυνάμεναι νὰ ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὴν ἀπεριόριστον καὶ βαθυτάτην εὐγνωστοσύνην, ἣν μοὶ ἐνέπνευσεν ἡ ἀγαθότης τῆς Βασιλικῆς εὐαρεσκείας, καθ' ὅτι ἡ διαγωγή μου ἐν μέσῳ τῆς βαρβάρου καταστροφῆς τῆς Δαμασκοῦ δὲν ὑπερέβη τὰ παρὰ τῆς συνειδήσεώς μου ἐπιβαλλόμενά μοι καθήκοντα, τὸ δὲ δεῖγμα τῆς ἐξόχου καὶ ἀπαραμίλλου τιμῆς, ὅπερ μοὶ ἀπενεμήθη, δὲν ἐπροκαλέσθη βεβαίως ἀπὸ τὴν ἀξιότητά μου, ἀλλ' ἕνεκα τῶν πράξεων, αἵτινες ὑπηγορεύθησαν εἰς ἐμὲ, ὡς ἐκ τοῦ αἰσθήματος καὶ φιλανθρωπίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ θελήματος τοῦ Ὑψίστου.*

» *Ἡ πρὸς τοὺς ὑπηκόους τοῦ Κραταιοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς τοὺς προστατευομένους τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως συμπάθειά μου δὲν προέρχεται μόνον ἀπὸ τὰ πρὸς αὐτοὺς ἰδιάζοντα αἰσθήματά μου, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν ὁποίων ὀφείλω καθηκόντων ἀπέναντι τῆς ἐμπιστευτικῆς διακεκριμένης φιλίας, ἥτις μὲ ἑνόνει μὲ τοὺς ἐντίμους ἀντιπροσώπους τῆς Ἑλλάδος ἐν Συρίᾳ, τοῦ τε ἐξόχου καὶ σεβαστοῦ Κυρίου Νικολάου Καλάρη, προξένου τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος καὶ τοῦ ἐν Δαμασκῷ προξενικοῦ πράκτορος Κυρίου Σπάρταλη, οὓς σέβομαι δι' ἃ ἐκόσμησεν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἀγαθὰ προτερήματα, ἅτινα εἰσὶ μαγνῆτης τῶν καρδιῶν, καὶ παριστάνουσι κατ' ἀξίαν τὸν ἐν τῇ ἀνατολῇ λάμποντα*

Ἑλληνικὸν ἀστέρα. Διὰ ταῦτα, Ἐξοχώτατε, ὁμολογῶ τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἐκφράσεων τῆς εὐγνωμοσύνης μου, ἀλλὰ διακηρύττω ὅτι εἶμαι πρόθυμος ἐν παντὶ καιρῷ νὰ πράξω ἔργα εὐάρεστα εἰς τὸν ὕψιστον καὶ εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος· θέλω δὲ διὰ τῆς εἰλικρινοῦς πρὸς αὐτὸ ἀφοσιώσεώς μου νὰ λάβω θέσιν εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου διὰ τῆς αἰωνίου πρὸς αὐτὸ εὐγνωμοσύνης μου.

» Ὅθεν τολμῶ νὰ καθικετεύσω τὴν Ὑμετέραν εὐμενεστάτην Ἐξοχότητα, νὰ εὐρεστηθῇ νὰ ὑποβάλῃ ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, εἰς τὰς στιλβούσας Βασιλικὰς θύρας τὸ βαθὺ σέβας, τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐθεντίαν τοῦ Ἡγεμόνος Σας, καθὼς καὶ τὴν ἔξοχον εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὰς ὑψηλὰς χάριτας τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος.

» Ἑνόνω δὲ πρὸς ταὶ Ὑμετέρας δεήσεις καὶ τὰς ἰδικάς μου εἰς τὸν Παντοδύναμον Ποιητὴν τοῦ Κόσμου ὅπως διαφυλάττῃ καὶ στερεόνῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, τὸ προστατεῦον τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἐργαζόμενον ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας τῶν λαῶν.

» Ἤδη δὲ εἰς πιστοποίησιν τῆς εἰλικρινοῦς φιλίας μου, καὶ τῆς ἐξόχου ὑπολήψεώς μου ὑπὲρ τῆς δόξης τῆς εὐμενεστάτης Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, παρακαλῶ νὰ δεχθῇ εὐμενῶς τὴν ἔκφρασιν τῆς πρὸς Αὐτὴν ἰδιαζούσης εὐγνωμοσύνης τοῦ διατελοῦντος ἤδη ὑπὸ τὴν ἔξοχον προστασίαν Της· ὅθεν ἐνόμισα καθῆκόν μου νὰ γράψω πρὸς Αὐτὴν τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν μου, καὶ νὰ καθικετεύσω τὸν Ὕψιστον, τὸν ὄντα πηγὴν τῶν οἰκτιρμῶν, ἵνα διαφυλάττῃ ἐν ὑγείᾳ καὶ μακροβιότητι τὸ διακεκριμένον ἄτομον τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος· ὑποσημειοῦμαι δέ, ὁ εὐχέτης τῆς Ὑμετέρας Ἐνδοξότητος.

» Ὁ ΑΒΔ-ΕΛ-ΚΑΔΕΡ
» υἱὸς τοῦ Μέχ. Ἑλ. Δήν. »

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ (1).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἡ βάρβαρος κοινωνία.

—ooo—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Αἱ γυναῖκες τῆς Γαλατίας.

Α'.
Γαλατικὴ φυλή.

—ooo—

Εἴδομεν ὅτι τὸ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον τοῦ λαοῦ τῶν βρετανικῶν νήσων καὶ τῆς εὐρείας χώρας τῆς ὁριζομένης ὑπὸ τῆς θαλάσσης, τῶν Ἄλπεων, τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ῥήνου καὶ καλουμένης Γαλατίας, ἦν τὸ Γαλατικόν· καὶ ὅμως οἱ Γαλάται δὲν συνεκρότουν, ὡς συνήθως ὑποθέτομεν, σῶμα πεπυκνωμένον. Ἐξ ἐναντίας καὶ δύο ἄλλα φῦλα, τὸ τῶν Γάλλων καὶ τὸ τῶν Κίμβρων, ἦσαν μεταξὺ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Κίμβροι ὑποδιῃροῦντο εἰς δύο, εἰς Κίμβρους ἐκ τῆς πρώτης εἰσβολῆς μεμιγμένους μετὰ Γάλλων, καὶ εἰς Βέλγας καὶ Κίμβρους ἐκ τῆς δευτέρας (1). Διεξοδικαὶ καὶ ζωηραὶ συζητήσεις ἐγένοντο ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὑπὸ τῶν ἐθνογράφων περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Κίμβρων, τῶν μὲν Γάλλων ταὐτιζόντων ἐν γένει αὐτοὺς μετὰ τῶν ἀρχαίων Γάλλων, τῶν δὲ Γερμανῶν ἀξιούντων ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν γερμανικὴν φυλήν· ἡ περὶ τούτων ἔρευνα δὲν εἶναι ἀναξία σήμερον, ὅτε πιθανὸν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Γερμανία νὰ ἐρίσωσι περὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου· διότι τὸ ζήτημα τῶν φυσικῶν ὁρίων δὲν εἶναι ἀλλότριον τοῦ φυλετικοῦ. Οἱ μὲν Γερμανοὶ διϊσχυρίζονται ὅτι τὸ γεωγραφικὸν ὅριον τῆς Γαλλίας εἶναι τὸ Οὐόγεσον ὄρος, οἱ δὲ Γάλλοι ὅτι πρέπει νὰ παραταθῇ μέχρι Ῥήνου. Σήμερον ὑπὸ πᾶν πρόβλημα ἐθνογραφικὸν κρύπτονται σπουδαιόταται πολιτικαὶ δυσκολίαι, καὶ πολλάκις συγγραφεὺς οὗτινος τὴν ἀξίαν δὲν ἐκτιμῶσιν οἱ πολλοί, δύναται νὰ ἀπονείμῃ εἰς τὸ ἔθνος πρὸς ὃ αἰσθάνεται συμπάθειαν ἀξιολογωτέρας ὑπηρεσίας ἢ ἔμπειρος στρατηγὸς καὶ διπλωμάτης ἔγκριτος.

Β'.

Γαλατία καὶ Γαλλία.

Ὁ Κ. Φαλμεράγερ καὶ ὁ συντάκτης τῆς ἐφημερίδος τῆς Αὐγούστης οἵτινες ἀμφισβητοῦσι τὴν καταγωγὴν τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἔπραττον σοφῶς ἐὰν περιήρχοντο τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐμελέτων τὸν λαὸν μετὰ τῆς ἀπροσωποληψίας ἣν χορηγεῖ ἡ ἀληθῶς γαληνία καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐπιστήμη. Θὰ ἀνεύρισκον ἄνευ δυσκολίας πάντας τοὺς κυριωτέρους χαρακτῆρας περὶ ὧν ὡμίλησαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Τοῦτο βεβαιοῖ εἰλικρινῶς καὶ ὁ Κ. Ἀβού, οὗτινος ἡ μαρτυρία δὲν εἶναι ὕποπτος (2). Ἐπίσης εὑρίσκομεν σήμερον παρὰ τοῖς Γάλλοις ὅλας τὰς κλίσεις τῶν Γαλατῶν, ὧν τὴν θαυμασίαν περιγραφὴν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Καῖσαρ. Καὶ μὲν αἱ ῥωμαϊκαί, φραγγικαί, γερμανικαὶ καὶ ἄλλαι ἐπιδρομαὶ παρήλλαξαν τὸν πρῶτον τύπον, καὶ ἕκαστος Γάλλος δὲν ἔχει τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα, τὴν λευκὴν ὄψιν, τοὺς κυανοῦς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν ξανθὴν καὶ ὑπόφαιον κόμην, ὡς περιγράφει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης· ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους

(1) Ἴδε φυλλάδιον 261.

(1) Ὁ Καῖσαρ (Πόλεμοι Γαλατίας, Βιβ. Α', Κεφ. Α'.), λέγει ὅτι οἱ Βέλγαι διέφερον τῶν Γάλλων κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη καὶ τοὺς νόμους· τοιαῦτα ἐδόξαζον καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἴδε Στράβ. Βιβλ. Δ'.

(2) Grèce contemporaine. Ch. 11, population de la Grèce. » Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι Σλαῦοι. »

δὲν μετεβλήθη. Τολμηρὸς, φιλοτάραχος, ἀκάθεκτος, δραστήριος, συμπαθὴς, φίλος ἔνθερμος τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λόγου ὁ Γαλάτης, καταφέρεται ἔτι καὶ νῦν πρὸς τὰς διχοστασίας αἵτινες, καί τοι ἀνδρεῖον, παρέδωκαν αὐτὸν τῷ Καίσαρι· τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα εὐκόλως παρεκβαίνει εἰς μανίαν φιλόμαχον· σώζει δὲ τὴν πάλαι ῥοπὴν πρὸς τὴν θεοκρατίαν, ἄγνωστον τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ, ῥοπὴν ἥτις ὑπῆρξεν ἡ δύναμις τῆς θρησκείας τῶν Δρυΐδων, ὑπηγόρευσε τὰς σφαγὰς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου καὶ τὰς δρακοντιάδας (1), καὶ παρέδωκεν ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας εἰς τοὺς Ἰησουΐτας καὶ εἰς τὰ ἀναρίθμητα μοναχικὰ τάγματα ἅτινα, εὐπειθῆ εἰς τὰς ἐκ Ῥώμης ὁδηγίας, ταράττουσι τὴν ἰταλικὴν ἀνεξαρτησίαν ὡς καὶ τὴν τῆς ἀνατολικῆς χερσονήσου, καὶ σπείρουσι πανταχοῦ τὴν διχόνοιαν, χάριν τῆς περιφιλαύτου ἐξουσίας ἥτις ἐκρήμνισεν εἰς τὴν ἄβυσσον, ὅθεν ἀνακύπτει μετὰ τοσούτων αἰώνων ἀγῶνας καὶ πόνους, τὴν ἄλλοτε ἰσχυροτάτην Ἰταλίαν.

Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς, καί τοι διατηρήσας ἐν Γαλατίᾳ τὰς ἀρχαίας ταύτας ἰδιότητας καὶ κλίσεις, ἠλλοίωσεν ὅμως κατὰ πολὺ τὰς γαλατικὰς ἕξεις. Δὲν ὁμιλῶ περὶ τῆς Μασσαλίας καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, ὅλως ἐκπολιτισθεισῶν πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως· ἀλλ' ἂν Φωκαεύς τις ἐδύνατο ὡς πάλαι νὰ ὑπάγῃ νὰ πωλήσῃ τοὺς οἴνους τῆς Προβηγκίας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γαλατίας, θὰ εὕρισκε πολλὴν μεταβολήν.

Εἰς τὴν εὐρυχωροτάτην χερσόνησον τὴν καλουμένην Ἀρμορικὴν, εἰς τὰ χωρία τῶν Κουριοσολιτῶν, τῶν Ὀσισμίων καὶ τῶν Ῥοδόνων θ' ἀκούσῃ ὁμιλουμένην ἔτι καὶ νῦν τὴν γλῶσσαν τῶν Κελτῶν, θὰ ἴδῃ τοὺς χωρικοὺς κομοτροφοῦντας καὶ τὴν γαλατικὴν φέροντας ἀναξυρίδα (2), καὶ ἐκ τῶν προλήψεων, τῶν μύθων καὶ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως θ' ἀναγνωρίσῃ περισωθείσας ἐναντίον καὶ αὐτῶν τῶν θριάμβων τοῦ χριστιανισμοῦ τὰς ἀρχαίας τῶν Δρυΐδων δόξας. Ταῦτα πάντα ἀποδεικνύει ὁ Κ. Emile Souvestre ἐν τοῖς περιέργοις αὐτοῦ συγγράμμασι περὶ τῶν νομῶν τῆς ἀρχαίας Βρετανίας. Ἀλλ' ἡ Γαλατία ἐδιδάχθη παρὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου, καὶ σήμερον ἔτι ἀποτελούσης τὸν κυριώτατον αὐτῆς θησαυρόν· ἀλλὰ πόλεις μεγάλαι καὶ εὐδαίμονες ἀνηγέρθησαν ἀντὶ τῶν πρὸ τοῦ Καίσαρος ἀμόρφων· ἀλλ' εἰς τοὺς ἀγροὺς, οἰκίαι ὅπου ἐπικρατεῖ φιλοπονία καὶ εἰρήνη διεδέχθησαν τὰς στρογγύλας καλύβας, παρὰ τὰ προπύλαια τῶν ὁποίων προσεπατταλεύοντο αἱ κεφαλαὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰ φονευθέντα θηρία. Ὁ Στράβων καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, καθὸ τρόφιμοι ἀμφότεροι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἄλλα ἔχοντες ἔθιμα, ὑπελάμβανον τὰ κελτικὰ χωρία ἀντὶ νεκροταφείων. Καὶ ὅμως ὁ Στράβων, τὸν φιλοσοφικὸν ἔχων νοῦν τῆς φυλῆς αὐτοῦ, ἐμάντευσε θαυμασίως τὸ μέλλον τῆς Γαλατίας εἰπὼν ὅτι, ἡ θεία πρόνοια ἀνύψωσε τὰ ὄρη, συνεπύκνωσεν αὐτὰ καὶ διεύθυνε τὰ ῥεῖθρα τοσούτων ποταμῶν, ἵνα καταστήσῃ τὴν Γαλατίαν τὴν ἀνθηροτέραν χώραν τοῦ κόσμου.

(1) Dragonnades. Οὕτω ὠνομάσθησαν αἱ ἐπὶ Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' (1683) κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων γενόμεναι κακώσεις ὑπὸ ἐνόπλων στρατιωτῶν τῶν καλουμένων « Δρακόντων ». Σφαγαὶ δὲ τοῦ Ἁγ. Βαρθολομαίου καλοῦνται, ὡς γνωστὸν, αἱ κατ' ἐντολὴν τῆς Αἰκατερίνης τῶν Μεδίκων καὶ Καρόλου τοῦ Θ' ἐνεργηθεῖσαι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἑωρτάζετο ὁ ἅγιος οὗτος (24 Αὐγούστου 1572) κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων ἐπίσης. Σ. ΠΑΝΔ.

(2) Πλατεῖαν, καὶ καταβαίνουσαν μέχρι γονάτων.

Γ'.

Κατάστασις τῶν γυναικῶν τῆς Γαλατίας.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Λατῖνοι ἐπαινοῦσιν ἐκ συμφώνου τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν τῆς Γαλατίας, τὴν λευκότητα τῆς ὄψεως, τὸ ὕψος καὶ τὴν κομψότητα τοῦ ἀναστήματος αὐτῶν (1)· ἀλλὰ καί τοι τοσαῦτα ἐχούσας θέλγητρα, μετεχειρίζοντο ὅμως αὐτὰς οἱ ἄνδρες μετὰ τῆς τραχύτητος ἐκείνης, ἥτις εἶναι προφανέστατον σημεῖον τῆς νηπιότητος τῶν ἐθνῶν. Καὶ τῷόντι, ὅσῳ πλέον ἡ κοινωνία εἶναι πεπολιτισμένη, τόσῳ μᾶλλον οἱ ἄνδρες φέρονται ἐπιεικῶς, φιλοκαγάθως, εὐμενῶς πρὸς τὸ ἀσθενέστερον φῦλον. Καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Καίσαρος, ὅτε δηλαδὴ ἡ Γαλατία, χάριτι τῆς ἐπιῤῥοῆς τῆς Μασσαλίας καὶ τῆς γείτονος Ἰταλίας, εἶχε προοδεύσει κατὰ πολλὰ, ὁ σύζυγος εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῆς γυναικὸς ὡς καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ· οἱ δὲ πλούσιοι ἠσπάζοντο τὴν πολυγαμίαν. Ἐάν τις σύζυγος ἀπέθνησκεν αἴφνης ἢ ἐγίνετο θῦμα ἀσυνήθους νόσου, αἱ γυναῖκες αὐτοῦ ἐβασανίζοντο· καὶ ἐὰν ἕνεκα τῆς ἀποτροπαίου ταύτης διαδικασίας προέκυπτέ τις ὑποψία ἐναντίον αὐτῶν, κατεδικάζοντο εἰς πολὺ φρικωδέστερα βασανιστήρια, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκαίοντο (2). Αἱ δικαστικαὶ δοκιμασίαι, αἵτινες ἐμόλυναν τὸν μεσαιῶνα τῆς καθολικῆς Εὐρώπης, ἦσαν γνωσταὶ πρὸ πολλοῦ εἴς τινα μέρη. Παρά τισι τῶν βελγικῶν λαῶν, ὁσάκις σύζυγος συνελάμβανεν ὑποψίας περὶ τῆς πίστεως τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἔῤῥιπτεν εἰς τὸν Ῥῆνον τὸ νεογνόν· ἐὰν δὲ ἡ σανὶς ἐπέπλεε, τὸ παιδίον ἐθεωρεῖτο γνήσιον (3). Ἕλλην τις ποιητὴς, οὗ τινος ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα, ὁμιλεῖ μετ' ἀγανακτήσεως περὶ τοῦ ἀποτροπαίου τούτου ἐθίμου (4).

« Θαρσαλέοι Κελτοὶ ποταμῷ ζηλήμονι Ῥήνῳ
τέκνα ταλαντεύουσι, καὶ οὐ πάρος εἰσὶ τοκῆες,
πρὶν παῖν ἀθρήσωσι λελουμένον ὕδατι σεμνῷ.
αἶψα γὰρ ἡνίκα μητρὸς ὀλισθήσῃ διὰ κόλπων
νηπίαχος πρῶτον προχέει δάκρυ, τὸν μὲν ἀείρας
αὐτὸς ἐπ' ἀσπίδι θῆκεν ἑὸν παῖν, οὐδ' ἀλεγίζει.
οὔπω γὰρ γενέταο φέρει νόον, πρὶν γ' ἐσαθρήσῃ,
κεκ[illegible]μένον λου[illegible]ροῖσιν ἐλε[illegible]ξιγά μου ποταμοῖο·

(1) Γυναῖκας ἔχοντες εὐειδεῖς. (Διόδ. Σικελ. Βιβ. Ε'.) Καλλίστας. (Ἀθην. Βιβ. ΙΓ', κεφ. η.) Ἀμ. Μαρκελ. Βιβ. ιε. κεφ. 12.

(2) Καῖσαρ, πόλεμος Γαλατῶν, Βιβλ. στ', κεφ. 19.

(3) Ἰουλ. ὁ παραβ. Ἐπιστ, ιε. πρὸς τὸν φιλόσοφον Μάξιμον.

(4) Ἰδὲ Anthol. Graeca. Edit. stereot. tom. 1. Lips. 1829 ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ἐπιγράμμασι §. 125. σελ. 87.

ἡ δὲ μετ' εἰλήθειαν ἐπ' ἄλγεσιν ἄλγους ἔχουσα
μήτηρ, εἰ καὶ παιδὸς ἀληθέα οἶδε τοκῆα.
ἐκδέχεται τρομέουσα, τί μήσεται ἄστατον ὕδωρ ».

Κατὰ τὰ μέσα τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, τὰ ἄγρια ταῦτα ἔθιμα παρηλλάγησαν κατὰ πολλά· ἡ προίξ, ἥτις εἶναι ἡ βάσις πάσης νομοθεσίας δικαίας καὶ λογικῆς ἀφορώσης τὴν συμβίωσιν, ἐθεωρεῖτο ἐν γένει σεβαστή, καὶ ὁ σύζυγος μετὰ τὸν γάμον παρακατέθετε ἰσάξιον τίμημα, ὅπως τὰ ἐξ αὐτῶν κέρδη φυλασσόμενα κληροδοτηθῶσι τῷ ἐπιζήσοντι (1). Αἱ γυναῖκες εἶχον τινὰ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν υἱῶν μέχρι τῆς ἐφήβου τούτων ἡλικίας· ἀλλ' ἡ ἀγωγὴ ἦν ἀληθὴς ἐπιστήμη, ἥτις κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους δὲν ἐξετείνετο πέραν τῆς περιθάλψεως τοῦ σώματος.

Δ'.

Ἱέρειαι.

Γνωστὸν πόσον μέγιστα ἦσαν ἐν Γαλατίᾳ τὰ προνόμια τῆς θεοκρατίας ἥτις, ὅπως καὶ ἡ ἀριστοκρατία εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἣν μετὰ σειρὰν ἀγώνων ἀπώλεσαν ἀμφότεραι αἱ τάξεις αὗται. Ἐπειδὴ δὲ κατετάσσοντο καὶ γυναῖκες εἰς τὸ τρομερὸν τάγμα τῶν Δρυΐδῶν (2), ὑπετέθη ὅτι εἶχον καὶ θρησκευτικὴν ἐνέργειαν πολὺ ἀνωτέραν τῆς τῶν ἑλληνίδων ἱερειῶν, ἐνῷ τὰ τῶν Δρυΐδῶν, ὡς καὶ τὰ τῶν Βραχμάνων τῆς Ἰνδίας καὶ τοῦ βουδικοῦ Λάμα καὶ τῶν καθολικῶν Ῥωμαίων, ἀπετέλουν τοσοῦτον ἀδυσώπητον καὶ ἄκαμπτον ἱεραρχίαν, ὥστε αἱ κατώτεραι τάξεις ἦσαν παθητικὰ ὄργανα μυστηριώδους τινὸς ἰδέας μᾶλλον πολιτικῆς ἢ θρησκευτικῆς. Αἱ ἱέρειαι τῶν Δρυΐδῶν, εἴτε μάγοι ἦσαν εἴτε προμάντεις, οὔτε τῶν προνομίων ἀλλ' οὔτε τῆς τάξεως τῶν ἱερέων μετεῖχον. Ἐξ ἐναντίας, ἀντὶ τῆς χορηγουμένης πρὸς τὰς γυναῖκας ἱερωσύνης, ἐπεβάλλοντο αὐταῖς ὅροι ἀποτρόπαιοι καὶ παράλογοι· καὶ ποτὲ μὲν ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐκφαυλίζωνται ὑπὸ τοῦ θέλοντος νὰ μάθῃ παρ' αὐτῶν τὰ μέλλοντα, ποτὲ δὲ νὰ μένωσιν ἐπὶ πολὺ εἰ καὶ διὰ παντὸς ἄγευστοι γάμου, ἄλλοτε δὲ καὶ νὰ παρευρίσκωνται γυμναὶ εἰς νυκτερινὰ μυστήρια, ὅπου ἔχουσαι τὸ σῶμα μέλανι βεβαμμένον, τὴν κόμην ἀτάκτως κατακεχυμένην, καὶ ὡς φρενόληπτοι σείουσαι δᾶδας, ἐφαίνοντο ἀληθεῖς Εὐμενίδες (3). Ὁ δὲ Στράβων βεβαιοῖ ὅτι αἱ ἱέρειαι τῶν Δρυΐδῶν ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πράττωσι φόνον κατά τινα ἐνιαυσίαν τελετήν, καταδεικνύουσαι οὕτω ὡς διὰ συμβόλου τὸ δόγμα τῶν Δρυΐδῶν, παρεμφερὸν ἱκανῶς πρὸς τὸν πανθεϊσμὸν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν Βραχμάνων. Τὰ θηριώδη καθήκοντα ἅτινα ἐκπληροῦσιν ἐνίοτε, καθιστῶσι πιθανώτατα τὰ λεγόμενα. Ἱέρειαι πολιότριχες, λευχείμονες, λεπτότατον ἔνδυμα καὶ ζώνην χαλκῆν φοροῦσαι, καὶ γυμνόποδες συνεξεστράτευον μετὰ τῶν Κίμβρων, ἐλαιμοτόμουν τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐποιοῦντο μαντείας ἐκ τοῦ προχεομένου αἵματος· ἄλλαι δὲ καὶ διασχίζουσαι αὐτοὺς ἐσπλάγχνευον προφητεύουσαι νίκην τοῖς οἰκείοις (1). Παρὰ τοῖς Γάλλοις τὸ ἀπεχθὲς τοῦτο καθῆκον ἐξεπληροῦτο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν.

Προμάντεις ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν Δρυΐδῶν ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν βαθυκυμόνων ἀκτῶν τῆς Ἀρμορικῆς· ὁ δὲ Πλούταρχος ὁμιλεῖ φρίσσων περὶ τῶν καταγωγίων ἐκείνων τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς δεισιδαιμονίας, καὶ διηγεῖται ὅτι ξένοι ἐλθόντες εἴς τινα τῶν νήσων τούτων, ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἀνέμων, τῶν κεραυνῶν καὶ ὑπὸ τρομερῶν ὀπτασιῶν. Αὐτοὶ οἱ ἐγχώριοι ναυτικοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὰς μετὰ τρόμου. Βλέπομεν δὲ ἐκ τοῦ πανικοῦ φόβου τοῦ κυριεύσαντος τῶν Γαλατῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Δελφῶν ὅτι, εἰ καὶ ἠξίουν ὅτι *μόνην τὴν κατάπτωσιν τοῦ οὐρανοῦ* (2) ἐφοβοῦντο, ὅμως εἶχον καὶ αὐτοὶ θρησκευτικὰς δεισιδαιμονίας ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν λαῶν. Ἴσως ὁ βωμὸς τῆς Πυθίας ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀγρίων ἀλλ' εὐπροσβλήτων τούτων ψυχῶν τὰς ἐννέα ἀδελφάς, αἵτινες ἐχρησμοδότουν ἐν τῇ ἀρμορικῇ νήσῳ Σένῃ (3).

Ε'.

Γαλλελληνίδες. — Χιομάρα καὶ Κάμμα.

Ἡ ἐπικρατεστέρα ἀρετὴ τῶν γυναικῶν τῆς Γαλατίας ἦτο ἡ ἀνδρία· ἦσαν ἀληθεῖς συμπολίτιδες τῆς Ἰωάννης Hachette, Μαργαρίτης d' Anjou καὶ τῆς Κ. Ῥολάν. Καὶ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν δὲ τῆς ἡδυπαθοῦς Ἀσίας δὲν μετεβλήθη ἡ γενναία αὐτῶν φύσις. Γνωστὸν ὅτι ἡ ἀσιατικὴ Γαλατία εἶχε κατακτηθῇ ὑπὸ τῶν Κιμβρογαλατικῶν φυλῶν, τῶν Τολιστοβοΐων, τῶν Τεκτοσάγων καὶ τῶν Τρόκμων, κυβερνωμένων ὑπὸ τετραρχῶν ὡς καὶ οἱ ἄποικοι Ἕλληνες· ὅτε δὲ ἐκηρύχθη πόλεμος μεταξὺ Ἀντιόχου καὶ Ῥωμαίων, ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας εἶχε μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ καὶ συμμάχους Γαλάτας. Πρὸ τῆς ἐν Μασσαλίᾳ μάχης χίλιοι ἐξ αὐτῶν, τολμηροὶ ὡς ὁ Μάρκος Βότσαρης, ὥρμησαν κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου, ἐξύβρισαν τὸν ὕπατον, καὶ διαταράξαντες τὰ πάντα ἐπανῆλθον ἡσύχως εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν (4). Ἐκ τούτου αἱ λεγεῶνες ἀνεγνώρισαν τὸν ἀρχαῖον ἐχθρὸν τῆς Ῥώμης. Μετὰ τὴν ἐν Μασσαλίᾳ νίκην ὁ Μάνλιος προσετάχθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας νὰ προσβάλῃ τοὺς Γαλάτας, πρῶτον ἀρχηγὸν ἔχοντας τὸν Ὀρτίαγον, ὃν Ἕλλην ἱστορικός, ὁ Πολύβιος, ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον, ἔχοντα φρόνημα γενναῖον, πολλὴν σύνεσιν καὶ πολλὴν εὐγένειαν περὶ τοὺς τρόπους, καὶ

(1) Καῖσαρ, πόλ. Γαλατῶν, Βιβλ. Στ', Κεφ. 18.

(2) Ἄνθρωποι δρυός. Διόδωρος δὲ ὁ Σικελιώτης (Βιβλ. Ε') ὀνομάζει αὐτοὺς « Φιλοσόφους καὶ Θεολόγους. »

(3) Πλίν. Φυσ. ἱστορ. Βιβ. ΚΒ', κεφ. 2. — Τάκ. Χρον. Βιβ. ΙΔ'.

(1) Στράβ. Βιβλ. Ζ'. § 3.

(2) Τοιαύτην ἀπόκρισιν εἶχον δώσει πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν.

(3) Τῇ σήμερον καλουμένῃ île de Sain.

(4) Τίτ. Λίβ. Βιβ. ΛΖ', κεφ. 18.

ἀνδρίαν ὑπερτέραν τῆς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Καὶ ἡ Χιομάρα δὲ ἦτο περιώνυμος διά τε τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸ κάλλος· παρηκολούθησε τὸν σύζυγον αὐτῆς εἰς Ὄλυμπον, ὅπου διεύθυνεν ὡς ἀνώτατος ἀρχηγὸς τὴν ἄμυναν τῶν ἰδίων συμπολιτῶν, καὶ μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ γαλατικοῦ στρατοῦ ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Αἱ αἰχμάλωτοι ἀνετέθησαν εἰς τὰς φροντίδας κεντυρίωνος ἀκολάστου, ὅστις μὴ κατορθώσας νὰ δελεάσῃ ἄλλως τὴν ὡραίαν Χιομάραν κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν. Αὐτὴ δὲ ἀγανακτήσασα ὑπεσχέθη αὐτῷ πολὺ χρυσίον ἐὰν ἀπελευθέρου αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κεντυρίων ἔμελλε νὰ λάβῃ τὰ χρήματα κατ' ἰδίαν διότι ἐπώλει τὴν Χιομάραν μυστικῶς, αὐτὴ προέτρεψε τοὺς δύο κομιστὰς γαλατιστὶ ὁμιλήσασα νὰ φονεύσωσιν αὐτόν. Τούτου δὲ φονευθέντος ἔλαβε τὴν κεφαλήν, περιεκάλυψεν αὐτὴν διὰ τοῦ ἐνδύματος καὶ ἔδραμε πρὸς τὸν σύζυγον. Ὅτε δὲ ὁ Ὀρτίαγος ἦλθε πρὸς αὐτήν, ἔρριψε πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγρείου εἰποῦσα· « Δὲν θὰ καυχηθῶσί ποτε δύο ἄνδρες ὅτι μὲ περιέθαλψαν. » Ὁ Πολύβιος, ὅστις συνδιελέχθη μετ' αὐτῆς εἰς τὰς Σάρδεις ἐθαύμασε καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὴν ψυχικὴν ἀνδρίαν αὐτῆς.

Ἡ νίκη τῶν Ῥωμαίων ἠλλοίωσε τὰ ἤθη τῆς Γαλατίας, καὶ ταχέως αἱ Γαλλελληνίδες ἠγάπησαν τὴν πολυτέλειαν· ἡ πορφύρα ἀντικατέστησε τὸν σάγον· ὁ χαρακτὴρ ὅμως τῶν γυναικῶν ἐτήρησε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δραστηριότητα. Ἡ ἱστορία τῆς Κάμμας ἣν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἐχρησίμευσε τῷ καθ' ἡμᾶς Τυρρηνῷ ποιητῇ Μοντανέλλῃ ὡς ὑπόθεσις τραγῳδίας, καθ' ἣν ἡ ὀνομαστὴ Κ. Ῥιστόρη, ἣν εἶδον ἐσχάτως ἐν Φλωρεντίᾳ ὑποκρινομένην τὴν Ἰουδὴθ, κατέκτησε καὶ νέας δάφνας.

Ἡ Κάμμα, νέα καὶ ὡραία ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος νυμφευθεῖσα τὸν τετράρχην Σινατον, ἐνέπνευσε τοσοῦτον ἔρωτα πρός τινα συγγενῆ αὐτοῦ Σίνοριξ τοὔνομα, ὥστε καὶ νὰ δολοφονήσῃ αὐτὸν διενοήθη ὁ ἐρῶν· ἐπειδὴ δὲ ἦτο καὶ πλούσιος καὶ ἰσχυρός, εὔκολον ἦτο ν' ἀποφύγῃ τὴν τιμωρίαν τοῦ νόμου· ἐκέρδησε δὲ ἐπιτηδείως καὶ τῶν συγγενῶν τῆς Κάμμας τὴν σύμπραξιν· αὕτη δὲ μὴ ἀντέχουσα πλέον εἰς τὰς ἀδιακόπους προτροπὰς καὶ πιέσεις τοῦ Σίνοριξ καὶ τῶν συγγενῶν, εἶπεν ὅτι συγκατατίθεται νὰ νυμφευθῇ αὐτὸν καὶ νὰ λησμονήσῃ τὸ κακούργημα. Τὴν ἡμέραν δὲ τοῦ γάμου, κρατοῦσα κατὰ τὸ ἔθος ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος φιάλην πλήρη οἴνου, ἐποιήσατο κατὰ πρῶτον σπονδάς, ἔπιε μετὰ ταῦτα ἐξ αὐτῆς καὶ προσέφερε τὸ λοιπὸν πρὸς τὸν Σίνοριξ, ὅστις ἐρρόφησεν αὐτό. Τότε ἡ ἱέρεια, ἀκτινοβολοῦσα ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, ἔτεινε τὰς χεῖρας πρὸς τὴν θεάν, καὶ ἀνεφώνησεν ἐντόνως· « Εὐχαριστῶ σε, θεά, ὅτι με ἠξίωσας να ἐκδικήσω ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ σου τὸν θάνατον τοῦ συζύγου μου, ἕνεκα ἐμοῦ δολοφονηθέντος. Ἤδη δὲ εἶμαι ἑτοίμη νὰ καταβῶ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν ᾅδην. Σὺ δέ, Σίνοριξ, πάντων τῶν ἀνθρώπων κακουργότερε, εἰπὲ πρὸς τοὺς περὶ σὲ νὰ σ' ἑτοιμάσωσι σινδόνην καὶ τάφον, διότι τοιοῦτον παστὸν σοὶ παρεσκεύασα. » Καὶ ὁρμήσασα ἐνηγκαλίσθη τὸ θυσιαστήριον, οὐδ' ἀφῆκε πλέον αὐτὸ μέχρι τελευτῆς. Ὁ ἀναγνώστης ἐνόησεν ὅτι ἡ φιάλη περιεῖχε δηλητήριον.

ΣΤ'.

Ἀνδρία τῶν γυναικῶν τῆς Ἑλβετίας καὶ τῶν Κίμβρων.

Ἐνῷ δὲ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Γαλατῶν ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Ἰταλίαν, εἰσέβαλον πολλάκις εἰς τὴν χώραν αὐτῶν φοβερὰ στίφη, ἀγωνιζόμενα νὰ κατακτήσωσιν αὐτήν. Ἡ ἀξιολογωτέρα δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Κίμβρων, οἵτινες ἔμειναν πέραν τοῦ Ῥήνου (1) εἰς τὴν Κιμβρικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὴν παρακειμένην χώραν, καὶ ἑνωθέντες μετὰ τευτονικοῦ τινος ἔθνους συνεκρότησαν φοβερὸν στρατὸν ἐκ 300,000 ἀνδρῶν. Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, τοῦτο τὸ ὄνομα δίδεται αὐτοῖς συνήθως, ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ἐπὶ ἁμαξῶν. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν παραλίων τῆς Βαλτικῆς μετὰ τριετεῖς ἐπιτυχίας καὶ δηώσεις εἰσέβαλλον εἰς τὰς ἑλβετικὰς κοιλάδας. Αἱ ἓξ φυλαὶ αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸν ἐν Ἑλβετίᾳ κατοικοῦντα γαλατικὸν λαὸν ἑνωθεῖσαι μετ' ἐκείνων ἐξέτειναν τὰς ἁρπαγὰς αὐτῶν μέχρι Γαλατίας καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἱσπανίας. Μόνος δὲ ὁ Μάριος κατώρθωσε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν χείμαῤῥον. Ἐν Ὕδατοις Σεξτίοις (Αἰξ) συνεκροτήθη μάχη, ἥτις ἔμελλε ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῆς Δύσεως. Καὶ πρῶτον μὲν συνεπλάκη ἡ τῶν Ἀμβρώνων ἑλβετικὴ φυλὴ (1) μετὰ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων· νικηθεῖσα δὲ κατέφυγεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τευτόνων, καταλείψασα τοῖς νικηταῖς τὰς ἁμάξας ἐφ' ὧν ἦσαν αἱ γυναῖκες καὶ ὁ θησαυρὸς αὐτῶν. Αὗται ὅμως ὁπλισθεῖσαι μετὰ πελέκεων καὶ ξιφῶν παρετάχθησαν πρὸ τῶν ἁμαξῶν, καὶ κατέφερον πληγὰς κατά τε τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν φυγάδων οὓς ὠνόμαζον προδότας· ἥρπαζον γενναίως τὰ γυμνὰ ξίφη, ἀπέσπων τὰς ἀσπίδας τῶν Ῥωμαίων, μηδόλως ὑπεχώρουν τραυματιζόμεναι, ἀλλὰ καὶ κατακοπτόμεναι δὲν ὑπεχώρουν (2)· ἡ ἀνδρία τῶν γυναικῶν τούτων ἀνέστειλε τὴν καταδίωξιν, ὥστε μετὰ τῶν ἰδίων συζύγων κατέφυγον καὶ αὗται εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τευτόνων.

Μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Ἀμβροτευτόνων ὑπελείπετο τῷ Μαρίῳ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῶν Κίμβρων. Ὁ Μάριος καὶ ὁ Κάτουλος προσέβαλον αὐτοὺς κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἠριδανοῦ, καὶ μετὰ μακρὰν καὶ αἱματηρὰν μάχην ἀπηλλάγη ἡ Ἰταλία ἀπὸ τῶν τρομερῶν τούτων ξένων. Ἅμα ἰδοῦσαι αἱ γυναῖκες τῶν Κίμβρων ὅτι ἡ φυλὴ αὐτῶν ἡττήθη, ἐπενθηφό-

---

(1) Πλούτ. ἐν β. Μαρίου. — Ἄμβρα, ἔκραζον ἀλαλάζοντες ἐν ταῖς μάχαις· πιθανῶς δὲ τοῦτο ἦτο τὸ ὄνομα αὐτῶν.

(2) Τραύματα καὶ διακοπὰς σωμάτων ὑπομένουσαι, μέχρι τελευτῆς ἀήττητοι τοῖς θυμοῖς. Πλούτ. αὐτ.

ρησαν καὶ ἔστειλαν κήρυκας πρὸς τὸν ὕπατον ζητοῦσαι, ὅπως σωθῶσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν στρατιωτῶν, νὰ παραδοθῶσιν αἰχμάλωτοι εἰς τὰς ἱερείας περὶ ὧν εἶχον ἀκούσει ὅτε ὑπερέβησαν τὰς Ἄλπεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αἴτησις ἀπερρίφθη προετίμησαν τῆς αἰσχύνης τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου κινδύνους, καὶ παραταχθεῖσαι ὄπισθεν τῶν ἁμαξῶν μετὰ τοσαύτης ἀνδρίας ἠγωνίσαντο, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ νικηταὶ ἐξεπλάγησαν· ὅτε δὲ εἶδον ὅτι οἱ στρατιῶται ἔσφαζον τὰς αἰχμαλώτους καὶ ἐνέπηγον τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐπὶ λογχῶν, μὴ ἀνεχόμεναι νὰ παραδώσωσιν εἰς τοιαύτην ὕβριν τὰ πτώματα αὐτῶν, αἱ μὲν αὐτοκτονήθησαν, αἱ δὲ ἀπέκτειναν διὰ πελέκεων τὰς συντρόφους αὐτῶν, ἄλλαι ἀπηγχονίσθησαν διὰ τῶν λωρῶν τῶν ἁμαξῶν, καὶ ἄλλαι ἐῤῥίφθησαν ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ἵππων ἢ τὰ κέρατα τῶν βοῶν. Αἱ δὲ μητέρες ἵνα σώσωσι τὰ ἴδια τέκνα ἀπὸ τῆς δουλείας ἀπέπνιγον αὐτά.

Ἡ ἧττα τῶν Ἐλβετῶν καὶ τῶν Κίμβρων προανήγγελλε τὴν τύχην τῶν γαλατικῶν φυλῶν. Ἡ ἀχαλίνωτος ἀνδρία καὶ τὸ φιλοτάραχον αὐτῶν ταχέως θὰ ὑπέκυπτον εἰς τὴν στρατιωτικὴν τάξιν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν· ὁ Καῖσαρ κατακτήσας τὴν Γαλατίαν, συνέδεσεν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ μετὰ τοῦ λατινικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ σήμερον δὲ μετὰ τοσούτους αἰῶνας οἱ μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Γαλατίας δεσμοὶ εἰσὶ τοιοῦτοι, ὥστε ἐν μὲν Παρισίοις βασιλεύει ἰταλικὴ δυναστεία, οἱ δὲ ἀπόγονοι τῶν πρώτων κατακτητῶν τῆς Ῥώμης συνέμιξαν τὸ ἴδιον αἷμα πρὸς τὸ τῶν Ἰταλῶν κατὰ τὰ ἔνδοξα πεδία τοῦ Παλαίστρου, τοῦ Μοντεβέλλου, τῆς Μαγέντης καὶ τοῦ Σολφερίνου. Ἀφοῦ δὲ οἱ Λατῖνοι, σχίσαντες τὰς συνθήκας τοῦ 1815 ἔτους, ἐπανέλαβον ἐν τῇ Δύσει τὴν θέσιν τὴν ἁρμόζουσαν εἰς φυλὴν πρώτην λαβοῦσαν παρὰ τῆς Ἑλλάδος τὸ εὐεργέτημα τοῦ πολιτισμοῦ, καθιέρωσαν νέαν ἐποχὴν διὰ τῆς εἰς Συρίαν ἐκστρατείας. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονήσωμεν ὅτι δύο ἄλλοι λαοί, καταγόμενοι ὡς καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν Πελασγῶν ἐπευφήμησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ τοὺς θριάμβους αὐτῶν κατὰ τῶν *βαρβάρων* (1), καὶ ὡς αὐγὴν πολιτικῆς ἐλευθερίας ἠσπάσθησαν. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐλπίζωσιν ὅτι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ ἰταλικὴ χερσόνησος ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τῶν *Ἄλπεων μέχρι τοῦ Ἀδρίου*, θέλει σημάνει καὶ ἡ τελευταία ὥρα τῆς βαρβαρότητος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν χερσόνησον, ἀπὸ τῶν χιονοσκεπῶν κορυφῶν τῶν Καρπαθίων μέχρι τῶν τερπνῶν καὶ χρυσαυγῶν παραλίων τῆς Ῥόδου καὶ τῆς Λέσβου.

ΔΩΡΑ ΙΣΤΡΙΑΣ.

(1) Οἱ Ἰταλοὶ ὀνομάζουσι βαρβάρους τοὺς Αὐστριακούς, ὡς ἀπογόνους λαῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν. Οἱ κατ' ἔτος ἐν Αὐγούστῃ καὶ ἐν Βενετίᾳ παρ' αὐτῶν διατατόμενοι φόνοι κατὰ τὴν τελευταίαν κατοχήν, δὲν ἐμετρίασαν ἑπομένως τὴν σημασίαν ἥτις δίδεται παρὰ τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν λέξιν barbari.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—ooo—

ΔΙΚΗ ΕΝ ΣΥΡΙΑ. Ἡ ἐν Μασσαλίᾳ *Σημαφόρος* περιέχει τὴν περιγραφὴν δικαστικῆς τινος συνεδριάσεως, γενομένης ἐν Βηρυτῷ τὴν 4 Δεκεμβρίου 1860, εἰς ἣν παρευρέθη ἀδείᾳ τοῦ Ἀχμέτπασα ὁ περιγράφων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνεδρίασις οὐδεμίαν ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὰς τῶν ἡμετέρων δικαστηρίων, περίεργον ἐνομίσαμεν τὴν μετάφρασιν καὶ δημοσίευσιν τῆς ἐκθέσεως.

« Ἡ αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων εἶναι ἐπιμήκης, ἔχουσα 15 μὲν μήκους 6 δὲ πλάτους μέτρα, καὶ ὀκτὼ μεγάλα παράθυρα μετὰ παραπετασμάτων κατὰ τὸ εὐρωπαϊκόν, ὑπὲρ τὰ ὁποῖα ὑπάρχουσιν ἄλλα μικρότερα ἀλλὰ στρογγύλα, ὑάλους ἔχοντα χρωματιστούς.

» Καὶ πρὸς τὸ βάθος μὲν κεῖται μέγα ἀνάκλιντρον· ἐκ δεξιῶν δὲ καὶ ἀριστερῶν δύο διπλᾶ θρανία, καὶ μετ' αὐτὰ πολλοὶ ἄλλοι θράνοι. Ἀντικρὺ τοῦ ἀνακλίντρου καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ ἐτέθησαν θρανία τὰ μὲν διὰ τοὺς μάρτυρας καὶ τοὺς ὑποδίκους, τὰ δὲ διὰ τοὺς θεατάς. Ἐκ δεξιῶν, ἐν μέσῳ τῆς αἰθούσης, παρὰ τὴν εἴσοδον, κεῖται τράπεζα πράσινον ἔχουσα ἐπικάλυμμα, ὄπισθεν τῆς ὁποίας κάθηνται ὁ γραμματεὺς καὶ ὁ ἀνακριτής, ἔχοντες πρὸ αὐτῶν μὲν μέγαν σωρὸν ἐγγράφων, ὑπὸ τὴν τράπεζαν δὲ σάκκους λευκοὺς πλήρεις βιβλίων καὶ καταστίχων. Ἀπέναντι τῆς τραπέζης ταύτης κεῖται ἄλλη τράπεζα, πράσινον ὡσαύτως ἔχουσα τὸ ἐπικάλυμμα, παρὰ τὴν ὁποίαν κάθηνται οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων.

» Ἰδοὺ δὲ καὶ οἱ δικασταί. Εἰς τὸ ἀνάκλιντρον κάθηται ὁ μουφτῆς Χερουὰν ἐφένδης, ἐλθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ Φουάτπασα. Ἔχει ἡλικίαν 35 ἐτῶν, ὀφθαλμοὺς μέλανας καὶ ζωηρούς, ὡραιοτάτην κεφαλὴν καὶ γένειον κατάμαυρον. Ὁ κεφαλόδεσμος αὐτοῦ εἶναι λευκός, καὶ πράσινον τὸ χειριδωτὸν ἔνδυμά του. Κάθηται δὲ τουρκιστί, σταυροπόδης, καὶ ἀμφιταλαντεύεται ἀδιακόπως.

» Ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ κάθηται τῆς Βηρυτοῦ ὁ μουφτής, Ἀχμὲτ ὁ Τριπολίτης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἠρνήθη να ὑπογράψῃ τὴν ἀπόφασιν τὴν καταδικάζουσαν ἄνευ ἀποδείξεων εἰς θάνατον, τὸν ταλαίπωρον χριστιανὸν τὸν καρατομηθέντα τὴν 23 τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου. Εἰς τὸ ἐξ ἀριστερῶν διπλοῦν θρανίον κάθηται ὁ διοικητὴς Βηρυτοῦ, ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου (ὁ ἀληθὴς εἶναι ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μουφτής), ἐξ ἀριστερῶν τοῦ διοικητοῦ ὁ Ἀβροεφένδης, καὶ παρ' αὐτῷ τοῦρκός τις συνταγματάρχης, εἰς δὲ τὸ ἐκ δεξιῶν διπλοῦν θρανίον ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Βηρυτοῦ· ὁ Τσουξιεφένδης εἶναι ἀνακριτής.

» Τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν κηρύττεται ἡ ἔναρξις τῆς δίκης. (Συγχρόνως φέρουσιν εἰς τὸν μουφτὴν Ἀχμὲτ μακρὸν *τσιμβούκιον*, ὁ

δὲ Χερουὰν ἐφένδης κατασκευάσας σιγάρον προσφέρει αὐτὸ τῷ πασᾷ, ἑτοιμάζει δὲ καὶ ἕτερον δι' ἑαυτόν.) Ὁ πρόεδρος σημαίνει τὸ κώδωνα, καὶ κλητὴρ (ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ) ἐμφανισθεὶς, ἤκουσε τουρκιστὶ τὰς τελευταίας διαταγάς. Μετ' ὀλίγον εἰσέρχονται δώδεκα Δροῦσοι δέκα καὶ δεκαπέντε ἐτῶν ἡλικίαν ἔχοντες. Ἐρωτηθέντες τί εἶδον καὶ τί ἤκουσαν ἐκ καιρῷ τῶν συμβάντων ἐν Ζάχλη καὶ Δέρ-ελ-Καμάρ, ἀπεκρίθησαν ὅλοι ἐπίσης, ὅτι οὐδὲν εἶδον, οὐδὲν ἤκουσαν, καὶ οὐδὲν ἔπραξαν· ὅτι δὲν γνωρίζουσι τὴν πυρίτιδα καὶ ὅτι ποτὲ δὲν ἤγγισαν ὅπλον. «Ὅλοι, εἶπον, ἐφυλάττομεν πρόβατα καὶ βόας εἰς τὸ βουνόν.» Εἷς μόνον προσέθετο καὶ τοῦτο· «Ὁ θεῖός μου ἐφονεύθη εἰς Ζάχλην.» Ἀφοῦ δὲ κατεγράφησαν τὰ ὀνόματά των καὶ ἠρωτήθησαν ἐὰν ἔχωσι πατέρα, μητέρα καὶ ἀδελφούς, ἀπεπέμφθησαν. Ἕτερος δέ τις ἐρωτηθεὶς· «Τί ἡλικίαν ἔχεις,» ἀπεκρίθη· «Μήπως ἠξεύρω; ὅταν ὁ πατήρ μου ἀπέθανεν ἤμην πολλὰ νέος.»

» Ὁ κλητὴρ εἰσάγει νέον Δροῦσον δεκαοκταετῆ, κατηγορούμενον ὅτι παρευρέθη εἰς τὴν προσβολὴν τοῦ Δέρ-ελ-Καμάρ, αὐτὸς ὅμως ἠρνήθη προσθεὶς· «Δὲν εἶδα ποτέ μου πυρίτιδα, οὔτε ἤγγισα ὅπλον.» Ἐρωτηθεὶς δὲ καὶ περὶ ἄλλων δὲν ἀπεκρίθη.

» Ὁ κλητὴρ ἀπήγαγε καὶ αὐτόν.

» Ἐνταῦθα ἐγένετο διακοπή. Ὁ μουφτὴς Ἀχμὲτ ἀπεκαρώθη, ὁ συνταγματάρχης ἐκοιμήθη, καὶ ὁ Χερουὰν ἐφένδης κατασκευάζει σιγάρον.

» Ὁ καπνὸς πυκνοῦται, διότι ὅλοι σχεδὸν καπνίζουσι. Κλητήρ τις ἐμφανισθεὶς φέρει ἀναφορὰν τῶν κατοίκων χριστιανικοῦ τινος χωρίου, παρακειμένου εἰς Δέρ ελ-Καμάρ· ἀνεγνώσθη δὲ μεγαλοφώνως ὑπὸ τοῦ γραμματέως. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, πάντη ἄποροι, ζητοῦσι βοήθειαν παρὰ τοῦ δικαστηρίου. Ὁ μουφτὴς, ὁ πρόεδρος, συνομιλεῖ μετὰ τοῦ διοικητοῦ Βηρυτοῦ, καὶ ἡ ἀναφορὰ τάσσεται μετ' ἄλλων ἐγγράφων. Φέρουσι μακρὸν *τσιμβούκιον* πρὸς τὸν στρατηγόν. Ὁ συνταγματάρχης κοιμᾶται πάντοτε. Ὁ γραμματεὺς σημαίνει τὸν κώδωνα, καὶ ἔρχεται ὁ κλητὴρ, ὅστις διατάσσεται νὰ φέρῃ τὸν κατηγορούμενον Σαΐδ. Οὗτος εἶναι νέος τριακονταετὴς, Δροῦσος, μέλανα ἔχων τὸν μέγαν μύστακα, καὶ μαύρους ἅμα δὲ καὶ ζωηροὺς τοὺς ὀφθαλμούς. Φέρει δὲ ἁλύσεις αἱ ὁποῖαι σύρονται καὶ βροντοῦσιν.

» Οὗτος κατηγορεῖται ἐπὶ δολοφονίᾳ πραχθείσῃ εἰς τὸ χωρίον Βαλιμᾶ, ἐν Μεντίν, τὸ δὲ δικαστήριον πρό τινων ἡμερῶν εἶχεν ἀποφασίσει νὰ γίνωσι καὶ νέαι ανακρίσεις ἐν αὐτῷ τῷ χωρίῳ.

» Αἱ ἀνακρίσεις ἐγένοντο, καὶ ὁ πρόεδρος ἀναγινώσκει τὴν ἔκθεσιν ὑπογεγραμμένην παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ μέρους ἐκείνου. Ἰδοὺ αὕτη·

» Κατα τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐξετασθέντων Δρούσων ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ὀνομαζόμενος Ἀλὴ Σαΐδ, ἐπὶ τῶν συμβάντων τῆς Μετὲν, διέβη διὰ τοῦ χωρίου Σαλιμᾶ, κρατῶν ἀπὸ τῆς κόμης τὴν καθῃμαγμένην κεφαλὴν τοῦ Χριστιανοῦ Ἀβουκατὰρ, τὴν ὁποίαν ἔφερε πρὸς τὸν ἀρχηγόν του Κατάρβεην. Περιπλέον εἶναι ἄνθρωπος βίαιος καὶ κακῆς διαγωγῆς. »

» *Πρόεδρος*. Τί ἔχεις νὰ εἴπῃς ;

» *Ὑπόδικος*. Ὅλα εἶναι ψευδῆ· ἂς ἔλθωσιν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐμαρτύρησαν ἐναντίον μου, καὶ ἂν ἐπιμένωσιν ἐνώπιόν μου, ἂς πέσῃ ἡ κεφαλή μου εἰς ἀντάλλαγμα τοῦ χυθέντος αἵματος.

» Τὰ λόγια ταῦτα ἐπρόφερεν ὁ Σαΐδ μετὰ πολλῆς ὑπερηφανίας καὶ αὐθαδίας· ἀναλαμβάνει τὰ δεσμά, καὶ φέρεται ἐκ νέου εἰς τὴν εἱρκτήν.

» Ἡ θέρμη εἶναι ὑπερβολικὴ καὶ ὁ καπνὸς πυκνότατος· ὁ πρόεδρος διατάττει τὸν κλητῆρα ν' ἀνοίξῃ ἓν παράθυρον· ὁ διοικητὴς τῆς Βηρυτοῦ λαμβάνει βομβυλιὸν πλήρη ὕδατος καὶ πίνει· δίδει δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν συνταγματάρχην ὁ ὁποῖος ἐξύπνησε τέλος πάντων· πίνει δὲ καὶ αὐτός. Καταπίπτει βροχὴ ὡς κατακλυσμὸς καὶ βρονταὶ μεγάλαι ἀκούονται· Κλείουσι τὸ ἀνοιχθὲν παράθυρον διότι ἐμβαίνει βροχή.

» Φέρουσι τὸν Γιουσοὺφ Μιμπαλέτ, *βεκίλην* τῶν χριστιανῶν τῶν προσβληθέντων εἰς Σιδῶνα ὑπὸ τῶν Δρούσων καὶ ἡττηθέντων. Ἐκθέτει διὰ μακρῶν τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα γεγονότα, καὶ λέγει πῶς, ἀφοῦ ἐνικήθησαν καὶ ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Δρούσων, ἐπανελθόντες εἰς τὴν Σιδῶνα προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων καὶ ἐφονεύθησαν οἱ πλεῖστοι.

» *Πρόεδρος*. Ἐκ τῶν μουσουλμάνων τούτων ἐγνώρισες κανένα ;

» Ὁ μάρτυς ἀναφέρει τὰ ὀνόματα δύο ἢ τριῶν καὶ ῥητῶς τὸ τοῦ Ἀσίς, ὄντος ἐν φυλακῇ.

» Μετά τινας ἐρωτήσεις, καὶ ἀποκρίσεις ἔρχεται ὁ ὑπόδικος Ἀσίς.

» Ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκει τὰς ἐναντίον αὐτοῦ μαρτυρίας· αὐτὸς ὅμως ἀρνεῖται πάντα. « Ἤμην, λέγει, εἰς τὴν οἰκίαν μου, οὔτε ἔπραξα οὔτε εἶδα τί. » — Ὁ μάρτυς καὶ ὁ κατηγορούμενος ἔρχονται εἰς λόγους, καὶ ὁ Ἀσὶς προτείνει ν' ἀποδείξῃ διὰ μαρτύρων τὴν ἀθωότητά του. Ὁ γραμματεὺς σημειοῖ τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων τούτων, οἵτινες θέλουσι προσκληθῆ νὰ μαρτυρήσωσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου. Ὁ μάρτυς καὶ ὁ ὑπόδικος ἀπέρχονται.

» Παῦσις ἐπὶ πέντε λεπτά. Ὁ μουφτὴς καταβαίνει καὶ ἐλθὼν κάθηται ἐξ ἀριστερῶν τοῦ διοικητοῦ. Συνομιλοῦσιν ὀλίγον καὶ μετὰ ταῦτα οὗτος ἐξέρχεται. Οἱ περιεστῶτες συνδιαλέγονται.

» Ἡ συνεδρίασις ἐπαναλαμβάνεται. Ὁ Ἀχμέτπασας, εἰσέρχεται καὶ καθηται εἰς τὸ ἀνάκλιντρον. Ὁ Χερουὰν ἐγερθεὶς κάθηται εἰς τὴν θέσιν τοῦ Αχμέτπασα. Ἔρχεται ὁ κατηγορούμενος σεῒκ Ἰβραῒμ, ὁ ἐπονομαζόμενος Βαλαδόρας (σεῒκ τῶν χρυσομήλων)· φέρει πράσινον κεφαλόδεσμον, καὶ ῥάκη ἀντὶ ἐνδύματος. Εἶναι πεντηκοντούτης.

» *Διερμηνεύς*. Τὸ ὄνομά σου ;

» *Ὑπόδικος*. Σεῒκ Ἰβραῒμ.

» *Πρόεδρος*. Δὲν ἔχεις ἄλλο ὄνομα ;

» *Ὑπόδικος*. Καὶ σεῒκ Βαλαδόρας.

» *Πρόεδρος*. Πῶς ἔχεις τοῦτο τὸ ἐπώνυμον ;

» *Ὑπόδικος* (γελῶν). Μὲ τὸ ἔδωκαν, δὲν ἠξεύρω.

» Ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἔκθεσιν κατ' αὐτοῦ, ὅπου κατηγορεῖται ὡς ἐρεθίσας εἰς πόλεμον.

» *Πρόεδρος.* Τί λέγεις ;

» *Ὑπόδικος.* Οὔτε εἶδα, οὔτε ἤκουσα, οὔτε ἠξεύρω τίποτε· δὲν ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν κατοικίαν μου.

» *Πρόεδρος.* Καὶ ἐπιμένεις εἰς ταῦτα ;

» *Ὑπόδικος.* Οὔτε εἶδα, οὔτε ἤκουσα, οὔτε ἠξεύρω τίποτε. — Καὶ ἀπεχώρησεν ὅλως ἀτάραχος.

» Ὁ πασᾶς σημαίνει τὸν κώδωνα καὶ ἔρχεται ὁ κλητήρ.

» Φέρετε καφέν.

» Μετά τινα δευτερόλεπτα ἔρχονται τρεῖς ὑπηρέται· ὁ μὲν φέρει μεγάλον δίσκον ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖνται δύο *ἰμβρίκια*, καὶ δώδεκας *φιλιτζανίων*. Ὁ πασᾶς λαμβάνει πρῶτος, μετὰ ταῦτα τὰ μέλη τοῦ δικαστηρίου, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων καὶ οἱ παρόντες Εὐρωπαῖοι. Ἀφοῦ δὲ ἔπιον, ὁ κλητὴρ φέρει τοὺς ἐφεξῆς.

» Τέσσαρες Μαρωνίτιδες εἰσέρχονται μία κατόπιν τῆς ἄλλης, κεκαλυμμένον ἔχουσαι τὸ πρόσωπον διὰ μακροῦ λευκοῦ πέπλου. Τὰς προσκαλοῦσι δὲ νὰ καθήσωσιν ἀφοῦ ἠρώτησαν τὰ ὀνόματά των κλ.

» *Πρόεδρος.* Ποία εἶναι ἡ ὀνομαζομένη Βεδράν;

» *Γυνή.* Ἐγώ.

» *Πρόεδρος.* Κατηγόρησας τὸν Σεξὲν ὅτι ἐφόνευσε τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἔπρεπε νὰ φέρῃς μάρτυρας. Αὐτὸς εἶναι ;

» *Γυνή.* Ναί, ἐφένδη.

» Ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκει τὴν ἔγκλησίν της. « Ὁ Σεξὲν προσεκάλεσε τὸν ἄνδρα μου νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν του λέγων ὅτι θὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὴν σφαγὴν τοῦ Δὲρ-ἐλ Καμάρ. Ἀνεχώρησαν ὁμοῦ· ἐπειδὴ δὲ δὲν τὸν ἐπίστευσα, τοὺς παρηκολούθησα. Ὅταν ἐφθάσαμεν πλησίον εἰς τὸ χωρίον, ὁ Σεξὲν ἐκτύπησε τὸν ἄνδρα μου καὶ τὸν ἔρριψε κατὰ γῆς· καὶ βαλὼν τὸ ξίφος εἰς τὸν λαιμόν του, καὶ πατήσας δυνατὰ ἐπάνω εἰς αὐτό, τὸν ἔκοψεν, ἂν καὶ ἐφώναζα καὶ τὸν παρεκάλουν νὰ μὴ φονεύσῃ τὸν ἄνδρα μου. Ἐφώναζα πολὺ καὶ οἱ παρόντες μάρτυρες ἀκούσαντες ἔτρεξαν καὶ εἶδαν τὰ γινόμενα.

» Οἱ μάρτυρες ἐπικυροῦσι τὸν φόνον.

» *Πρόεδρος.* Νὰ ἔλθῃ ὁ Σεξέν.

» Ὁ κλητὴρ φέρει ἕνα Δροῦσον εἰκοσιπέντε ἕως τριάκοντα ἐτῶν, ὅστις χαιρετᾷ τὸ συμβούλιον· εἶναι ἰσχνός, ὠχρὸς καὶ ἠλλοιωμένος, δὲν ἔχει δὲ ἦθος φονέως· ἦτο γραμματεὺς σεΐχ Δρούσου παρὰ τὸ Δὲρ-ἐλ-Καμάρ. Κύπτει τὴν κεφαλήν, νεύει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οὐδὲν βλέπει.

» Ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκει τὰς ἐναντίον αὐτοῦ κατηγορίας.

» *Πρόεδρος.* Τί λέγεις ;

» *Ὑπόδικος.* *Ἐφένδουμ* (κύριοι), δὲν γνωρίζω αὐτὴν τὴν γυναῖκα οὔτε τὴν εἶδα ποτέ.

» Ταῦτα ἀκούσασαι αἱ τέσσαρες γυναῖκες ἀφῆκαν φωνὰς δυσηχεῖς, ἀκαταλήπτους, χειμάρρους λόγων καὶ κατηγοριῶν. Ὁ ἀνακριτὴς ἀγωνίζεται νὰ τὰς καθησυχάσῃ. Μόλις γίνεται σιωπή. Ὁ δὲ κατηγορούμενος ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτά. Νέαι φωναὶ τῶν μαρτύρων· τὰς καθησυχάζει καὶ πάλιν.

» Ὁ κατηγορούμενος λέγει ὅτι οὐδὲν εἶδε, καὶ ὅτι ἔχει μαρτυρικὰ τῆς καλῆς του διαγωγῆς ὑπογεγραμμένα παρὰ χριστιανῶν. Καὶ προσάγονται μὲν ταῦτα, ὁ δικαστὴς ὅμως τὰ θεωρεῖ ἀπαράδεκτα. Μετὰ τὰς ἐξηγήσεις λέγει καὶ πάλιν ὅτι οὐδὲν εἶδε, καὶ ὅτι δὲν γνωρίζει τὴν γυναῖκα ἐκείνην.

Ἡ Βεδρὰν δὲν ὑπομένει πλέον, καὶ ἐγερθεῖσα ἀποτείνεται πρὸς τὸν ὑπόδικον ἐντόνως. « Ταλαίπωρε ! Τολμᾷς ν'ἀρνηθῇς; δὲν μὲ γνωρίζεις; δὲν ἐνθυμεῖται ὅταν γονατισμένη ἐμπρός σου κλαιουσα, παρακαλοῦσα, ἀποσπῶσα τας τρίχας τῆς κεφαλῆς μου σὲ ἔλεγα « Ἔλεος ! ἔλεος ! μὴ φονεύεις τὸν ἄνδρα μου ! Ἀχρεῖε ! τὰ ἀρνεῖσαι σήμερον ἐμπρὸς εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Σουλτάνου τὸ ὁποῖον θὰ σὲ κρίνῃ ! Εὐτυχῶς δὲν ἤμην μόνη· ἰδοὺ ἀκόμη ἓξ ὀμμάτια τὰ ὁποῖα εἶδαν ὡς τὰ ἰδικά μου.

» Ὁ ἐγκαλούμενος θέλει νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλὰ τὸν ἀντικόπτουσιν αἱ φωναὶ καὶ τῶν τεσσάρων γυναικῶν.

» Ἡ σκηνὴ αὐτὴ κατέπληξε καὶ τὸ δικαστήριον καὶ τοὺς παρεστῶτας· αἱ φωναὶ τῆς γυναικὸς ἐσπάραττον τὴν καρδίαν· ἡ ταλαίπωρος, διηγουμένη καὶ πάλιν πρὸς τὸ δικαστήριον τὴν τρομερὰν σκηνὴν τοῦ φόνου, ἔτεινε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν ὑπόδικον καὶ ἔλεγε·

» Σεξέν, δός με τὸν ἄνδρα μου, καὶ ἂν δὲν ἠμπορῇς νὰ μὲ τὸν δώσῃς σύ, θὰ μὲ τὸν δώσῃ ὁ σουλτάνος. Περίεργοι εἶναι τωόντι οἱ φονεῖς μας· ἐὰν μὲν εἶναι Δροῦσοι, λέγουσιν ὅτι οὐδὲν εἶδαν καὶ οὐδὲν ἤκουσαν· ἐὰν δὲ ἄνθρωποι τῆς κυβερνήσεως, διϊσχυρίζονται ὅτι οὐδὲν ἔγεινε παρόντων αὐτῶν. Ποῖοι λοιπὸν ἐξωλόθρευσαν τόσους χριστιανούς ; Σεξέν, δός με τὸν ἄνδρα μου διότι χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔχω οὔτε ἄρτον.

» Καὶ παρεδόθη εἰς κλαυθμούς· ὁ δὲ πρόεδρος τὴν καθησυχάζει μὲ γλυκεῖς λόγους. Αἱ τέσσαρες γυναῖκες ἀποπέμπονται διαταχθεῖσαι νὰ ἐπανέλθωσι τὴν ἐπιοῦσαν· ἐξέρχονται δὲ εὐχαριστοῦσαι τὸ δικαστήριον.

« Ὁ ἐγκαλούμενος, ὅστις ἐγένετο μελανός, ἐγερθεὶς εἶπέ τινας λόγους πρὸς τὸ δικαστήριον, ἀρχίσας οὕτω· *Ἐφένδουμ, Ἀμάν*, (Κύριοι, συγγνώμη . . .) ὁ διοικητὴς ἐσήμανε, καὶ διέταξε νὰ τὸν ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν φυλακήν.

» Ἡ συνεδρίασις διελύθη, καὶ οἱ περιεστῶτες βαθέως συγκινηθέντες, ἀπεχώρησαν ἀποχαιρετίσαντες τὸ δικαστήριον.

» Διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως, ὅλοι οἱ εἰσερχόμενοι ἀπέβαλλον τὰς ἐμβάδας, ἐξερχόμενοι δὲ ἀνελάμβανον αὐτάς. »

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΒΑΓΔΑΤΙΟΥ. Ὁμογενής τις καὶ συμπολίτης γράφει ἡμῖν τῇ 10 τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου ἐκ Βαγδατίου τὰ ἑξῆς. . . « Ἐλθὼν ἐνταῦθα διευθύνω ἐμπορικὸν κατάστημα. Τὸ Βαγδάτιον ἐκτίσθη, ὡς λέγεται, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Βαβυλῶνος, ἔχει δὲ περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας κατοίκων, τῶν πλείστων Ἀράβων, Ἑβραίων καὶ χριστιανῶν εἰς πολλὰς αἱρέσεις διαιρουμένων. Οἱ χριστιανοὶ οὗτοι ἔχουσιν ἑπτὰ ἐκκλησίας, ἀρμενικήν, ἀρμενοκαθολικήν, λατινικήν, διαμαρτυρο-

μένην, γραικοκαθολικὴν, συριακὴν καὶ κελουτανικήν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ δύο προξενεῖα γενικά, ἀγγλικὸν καὶ γαλλικόν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον θεωρεῖται ὡς ἄλλη πρεσβεία, καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἐν Ἰνδίαις κυβερνήσεως. Ὁ πρῶτος Ἕλλην ἔμπορος ὁ ἐλθὼν ἐνταῦθα εἰμὶ ἐγώ· ἔχω δὲ καὶ γραμματέα τοῦ καταστήματος συμπολίτην Ἕλληνα ἐξ Ἀνδριτσαίνης τῆς Ὀλυμπίας τὸν Κ. Γ. Πολ. . . Σπανίως βλέπομέν τινα ὁμιλοῦντα τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ὁ τοιοῦτος εἶναι ἢ ἰατρὸς ἢ φαρμακοποιὸς ἀκολουθῶν τὰ τουρκικὰ μεταβατικὰ σώματα. Οἱ Ἄραβες σοφτάδες καὶ οὐλαμάδες ὀνομάζουσιν ἡμᾶς *Γιουναν.λίδας* (Ἴωνας), καὶ σέβονται εἰς ἄκρον τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ ἀρχαιότερον καὶ σοφώτερον ἔθνος. Εἴμεθα περικυκλωμένοι ὑπὸ ἀρχαίων ἐρειπίων, ἰδίως δὲ τοῦ πύργου Ἄβελ καὶ τῆς Νινευΐ, ὅθεν παρέλαβον, ὡς δὲν ἀγνοεῖτε, πολλὰ οἱ Ἄγγλοι.

» Τὸ μετὰ τῆς Καλκούτης, Βομβάης καὶ Κίνας ἐμπόριον εἶναι ἄξιον πολλοῦ λόγου· ἐξοδεύονται δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ ὑφάσματα τῆς Ἀγγλίας. Ὁ ποταμὸς Τίγρις διέρχεται διὰ τῆς πόλεως, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ὑπάρχουσι τρία ἀτμόπλοια, τουρκικὰ μὲν δύο, ἀγγλικὸν δὲ ἓν, ταξειδεύοντα εἰς Βάσοραν· ἐκεῖθεν δὲ ὅπου ὁ Τίγρις ἑνοῦται μετὰ τοῦ Εὐφράτου, ταξειδεύουσιν ἱστιοφόρα ἀγγλικὰ εἰς τὰς Ἰνδίας; ».

ΠΑ. Τ.

ΠΟΙΗΣΙΣ.

ΑΦΡΟΝΤΙΣΙΑ.

—ooo—

Ἀφῆτέ με φροντίδες
Καὶ μάταιαι ἐλπίδες
Ἀφῆτε νὰ χαρῶ

Τὴν ἄνεσιν, αὐτῆς μου
Τῆς ἀνθηρᾶς ζωῆς μου
Τὸν εὔδιον καιρόν.

Σκληρὰ μελαγχολία,
Καὶ λύπης ἀθυμία,
Καὶ κάθε τι δεινὸν,

Ἀπέλθετε! χαθῆτε!
Ποσῶς μὴ μ' ἐνοχλεῖτε!
Τί μὲ ἡμᾶς κοινόν ;

Μ' αὐτὸν τὸν κόσσυφόν μου
Τὸν φίλον μουσικόν μου
Ἀφοῦ ἐγὼ πλουτῶ,

Καὶ μὲ τὰς ἀηδόνας
Τὰς μελῳδοὺς τρυγόνας
Τί πλέον νὰ ζητῶ ;

Ἂν γῆς οὐδ' ἕνα βῆμα
Μὲ ἔδωκεν ὡς κτῆμα
Ἡ τύχη θ' ἀμοιρῶ ;

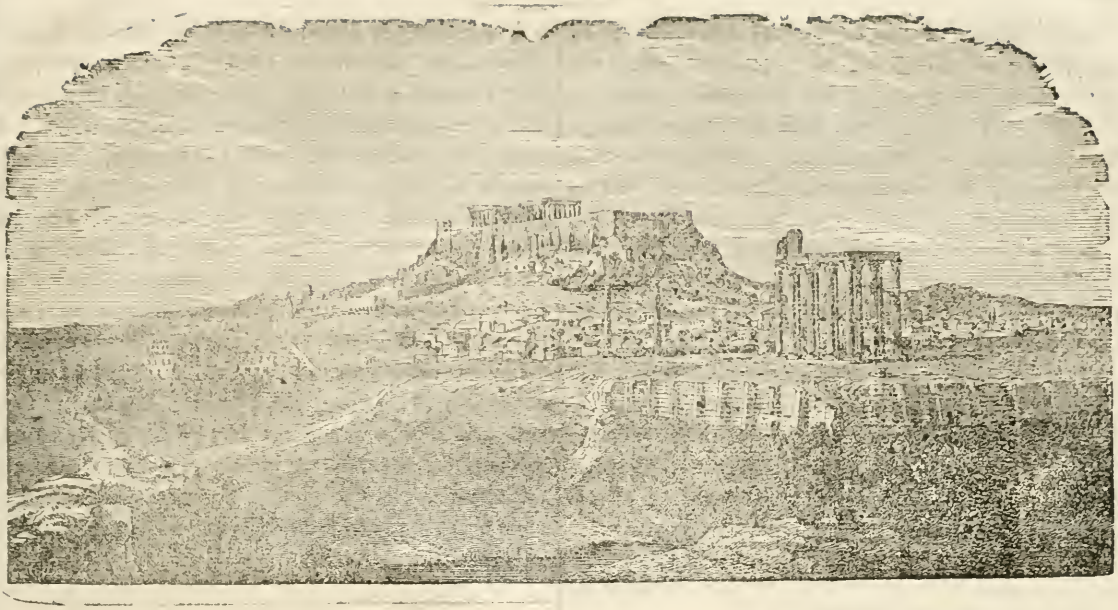
Γι' αὐτὸ νὰ σκυθρωπάσω,
Νὰ μὴ διασκεδάσω,
Νὰ παίξω νὰ χαρῶ ;

Λοιπὸν ἂς εὐθυμήσω !
Τὰ πάντ' ἂς λησμονήσω,
Κ' εὐθὺς μετὰ χαρᾶς

Ἂς τρέξω εἰς λειμῶνας
Εἰς κήπους κ' εἰς βατῶνας
Κ' εἰς λόχμας δροσεράς.

Αἱ ὀλίγαι λέξεις τὰς ὁποίας ἐσημείωσα ὑπὸ τὸ τέλος τῆς ἐν τῷ προηγουμένῳ φυλλαδίῳ βιβλιογραφίας, παρεξηγήθησαν, καὶ αἱ γενικαὶ παρατηρήσεις μου περὶ εὐσχήμου ἢ μὴ συζητήσεως ὑπετέθησαν ὡς ἰδίως πρὸς τὸν συγγραφέα τῶν Κυψελιδῶν ἀποδιδόμεναι· ἀλλ' ἐκ τοῦ εἱρμοῦ τοῦ λόγου μου ἐξάγεται ὅτι τὴν κατάκρισιν τῆς θρασείας συζητήσεως ἀντέταξα ἁπλῶς εἰς τὸν ἔπαινον τῆς ἠπιωτέρας, ἵνα κυρίως καταδείξω τὸ μετριοπαθὲς τοῦ γράψαντος τὴν βιβλιοκρισίαν, καίτοι πάντη ἀπᾴδουσαν πρὸς τὴν γνώμην δύο ἐπὶ τοῦ διαγωνισμοῦ ἐπιτροπῶν. Τοιαύτας παρατηρήσεις γενικὰς καὶ μηδένα ἐκ τῶν γραφόντων ἰδίως ἀποβλεπούσας, πολλάκις ἔγραψα, διότι ἐν κοινωνίᾳ κατακόρως ἀγαπώσῃ τὸ ψέγειν, ἀναγκάζομαι καὶ ἄκων ἐνίοτε νὰ ἀναπολῶ ἢ μᾶλλον νὰ ὀνειροπολῶ τρόπους θεραπείας. Ἐπαναλέγω λοιπὸν ὅτι ἡ ὑποσημείωσίς μου ἐκείνη οὐδένα ἰδίως ἀπέβλεπε.

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.



ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΡΤΙΟΥ, 1861. **ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.** ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 264.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΤΙΝΕΣ ΦΙΛΟΚΡΙΝΟΥΜΕΝΑΙ Ή ΕΠΑΝΟΡΘΟΥΜΕΝΑΙ.

(Ἴδε Πανδ. φυλλάδ. 183, 187, 193, 201 καὶ 209)

—ooo—

13. Ἐπιγραφὴ ἀττική.

Ἐξέδωκεν ὁ Βαίκκιος (C. I. n. 12) ἐκ τῶν Φουρμοντίου σχεδῶν ἐπιγραφὴν, εἰς χωρίον εὑρεθεῖσαν τῆς Ἀττικῆς Κουρσάλαν ὀνομαζόμενον, τὴν ἑξῆς·

\IHΕΣΘΗCΕΘΡΙΕΣΤΕΚΑΙΑΣΤΕΘ
ΣΑΝΔΡΘΘΓΕΡΜΕΣ

Εἰς αὐτὴν, ἥτις φαίνεται νὰ ἀπεγράφη ἀνακριβῶς, κατὰ τὰς περισσοτέρας σχεδὸν τῆς Συλλογῆς τοῦ στηλοκόπα ἐκείνου Γάλλου, διακρίνεται εὐκόλως ἑξάμετρος ἡρωϊκὸς περὶ Ἑρμοῦ διαλαμβάνων στάσεως μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ δήμου Θρίας· ὅθεν ἀνέγνωσεν ὁ Βαίκκιος

ἐν μέσῳ γε Θρίης τε καὶ ἄστεος, ἄνερ, ὅθ' Ἑρμῆς'

εἰκάσας καὶ πάνυ εὐστόχως, ὅτι ἔκ τινος ὑπάρχει ὁ ἑξάμετρος οὗτος τῶν διστίχων ἐκείνων ἐλεγείων, τὰ ὁποῖα εἶχε θέση ποτὲ ὁ Πεισιστρατίδης Ἵππαρχος ἐπὶ τῶν παρ' αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ἄστεος καὶ καὶ τῶν δήμων ἑκάστων σταθέντων Ἑρμῶν, ἐπιγράψας, ὡς εἰς τὸν ἐπώνυμον αὐτοῦ ἱστορεῖται Πλατωνικὸν Διάλογον, τὸν μὲν ἑξάμετρον ἀριστερόθεν φέροντα τὸν Ἑρμῆν διαδηλοῦντα ὅτι « ἐν μέσῳ τοῦ ἄστεος καὶ τοῦ δήμου ἔστηκε », τὸν δὲ πεντάμετρον δεξιόθεν περιέχοντα γνωμικόν τι μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ συντάξαντος. Ἐν συνόλῳ λοιπὸν ὁ ἀνωτέρω στίχος ἐκφράζει αὐτὰ τὰ ῥήματα τοῦ Διαλόγου· πλὴν ἂς ἐξετάσωμεν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Βαικκίου.

Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη, ἂν καὶ δὲν ἀπέχει τῆς ἐννοίας τῶν ἐν τῷ Διαλόγῳ φερομένων ὡς λέξεων τοῦ στίχου, δὲν ὑπάρχει ὅμως καὶ ἐπ' ἀκριβείας αὐτῶν σύμφωνος, διότι δι' ἐκείνων ὑποδεικνύεται ὅτι εις τοὺς ἑξαμέτρους τῶν ἐλεγείων καὶ ῥῆμά τι ἔκειτο δηλοῦν τοῦ Ἑρμοῦ τὴν στάσιν ὁπωσδήποτε. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἀνάγνωσις περιέχει προσέτι καὶ γραμματικόν τι παράδοξον, τὸν ἀντὶ τοῦ *ὅδε* δηλονότι ἀνύπαρκτον τύπον *ὅθε*, ὅστις οὐδὲ κἂν ἐξ ἀναλογίας ὑπάρχει δικαιώσιμος. Ὁ Φράνζιος (Elem. Epigraph. p. 100) εἰκάσας ἐκ τῶν τοῦ Διαλόγου τὸ ἀπαραίτητον τοῦ ῥήματος, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἀπίθανον συνιδὼν τοῦ ἀντωνυμικοῦ ἐκείνου τύπου, ἀνέγνωσε τὸν στίχον

ἐν μέσῳ εἰμὶ θρίης τε καὶ ἄστεος, ἄνερ ὅδ' Ἑρμῆς.

Ἀλλ᾽ ὅμως τὰ γράμματα τοῦ ἀπογράφου, τὰ νομισθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ ὡς τὸ ὑπαρκτικὸν παριστάνοντα ῥῆμα, ἄλλο τι μᾶλλον ἐμφαίνουσι παρ᾽ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἴσως οὐδὲ καὶ τόσον ὑπάρχει πρόσφορον εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ σκοπουμένου, ἤτοι τῆς στάσεως ἢ ἱδρύσεως τοῦ Ἑρμοῦ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν τόπον.

Δύο μέρη τοῦ ἀπογράφου προξενοῦσι πάντως τὴν δυσχέρειαν τῆς ἀναγνώσεως, τὸ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ στίχου, καὶ τὸ περὶ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ· ἀλλὰ ταῦτα, νομίζω, δὲν χρήζουσιν εἰμὴ μικρᾶς ἐπανορθώσεως ὅπως ἐξ αὐτῶν προκύψῃ τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου ἀληθῶς ἀποβλεπόμενον. Ὁ στίχος, κατ᾽ ἐμὴν γνώμην, πρέπει νὰ ἦτον ἐπὶ τοῦ λίθου χαραγμένος διὰ τῶν ἑξῆς γραμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο, ἢ ἴσως καὶ τρία εὑρίσκοντο ἐξίτηλα·

[Є]ΝΜΕΣΟΙΗΟ[Δ]ΕΘΡΙΕΣΤΕΚΑΙΑ-ΣΤΕΟ

ΣΗΕΔΡΟΟΜ[Η]ΕΡΜΕΣ

Ἀναγινώσκεται δὲ ἐξ αὐτῶν·

Ἐν μέσῳ ὧδε Θρίης τε καὶ ἄστεος ἑδρόομ᾽ Ἑρμῆς,

ἤτοι, ἐνταῦθα ἐν μέσῳ τῆς Θρίης καὶ τοῦ ἄστεος στηρίζομαι ὁ Ἑρμῆς, ταὐτὸν εἰπεῖν, ἕστηκα.

14. Ἐπιγραφὴ Ἐλευσινία.

Ἐκ τῶν σχεδῶν ὡσαύτως τοῦ Φουρμοντίου ἐλήφθη (C. I. n. 27) ἡ ἐν Ἐλευσῖνι εὑρεθεῖσα ἑξῆς ἐπιγραφή·

. . . ΑΙΟΙΑΙ . ΘΑΙΟΜΒΔ
. . ΙΚ ΑΔΕΘΕΝΑΙΚΙΦΡΟΝ
. . ΟΝΔΕΔΡΟΜΟΝΠΟΙΕΣΕΝ
ΤΟΝΑΕΜΕΤΡΟΣΤΕΧΑΡΙΝ
. . . . ΛΛΥΓΕΠΙΟ

συνίσταται δ᾽ αὕτη προδήλως ἐκ τριῶν ἐλλιπῶν ἡρωϊκῶν στίχων· τούτους ὁ Βαίκκιος ἀναπληρώσας πλὴν τοῦ τελευταίου, ἀνέγνωσε·

Δήμῳ Ἀθηναίων ἀ[νέθηκεν ἑῶν] Ἐκάληθεν
Ἀλκίφρων, [ὁ δὲ τ]όνδε δρόμον ποίησεν [ἄρισ]τον
Δήμητρός τε χάριν [καὶ] . . . . . .

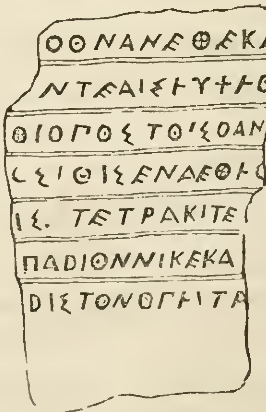
Ἀλλ᾽ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ὅμως ταύτην δὲν ἐκφράζεται τί εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ἀνέθηκεν ὁ Ἀλκίφρων. Τὸ ἀνατεθὲν ὑπὸ τούτου προφανῶς εἶναι ὁ δρόμος, ὅστις καὶ κατ᾽ αἰτιατικὴν τίθεται ὡς ἀντικείμενον τοῦ ῥήματος, ἀμέσως μετὰ τὸ ἐκείνου ὄνομα· τὸ δ᾽ ἐφεξῆς *ἐποίησεν* εἶναι ῥῆμα δευτέρας προτάσεως συνδεομένης μετὰ τῆς πρώτης δι᾽ ἀναφορικοῦ *ὃν* (ὃν δρόμον), τὸ ὁποῖον ὁ ἀντιγράψας παρέβλεψεν ἕνεκα τῆς πρὸς τὰ τελικὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ *δρόμον* ταυτότητος τῶν γραμμάτων· ἡ ὀρθὴ λοιπὸν ἀνάγνωσις τοῦ δευτέρου στίχου μέχρι τινὸς εἶναι, Ἀλκίφρων τόν δε δρόμον, ὃν ποίησεν. Περιπλέον τὸ ἐπίθετον *ἄριστον*, ὡς ἀνεπλήρωσεν ὁ Βαίκκιος τὸ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης γραμμῆς κολοβὸν ΤΟΝ, ἐμφαίνει, νομίζω, ἀνάρμοστόν τι ἐκ μέρους τοῦ Ἀλκίφρονος, ὑπερηφάνως δι᾽ αὐτοῦ ἐγκωμιάζοντος τὸ ἴδιον ἔργον· ἀλλ᾽ οὐδὲ χάριν τῆς Δήμητρος, καὶ τῆς εἰς τὸ ἀπόγραφον δυσαναγνώστου ἑτέρας θεότητος πρέπει αὐτὸς νὰ ἐποίησε τὸν δρόμον, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο δῆθεν αὗται νὰ δράμωσιν εἰς αὐτὸν συνεριζόμεναι περὶ τῶν βραβείων. Ὁ λόγος πείθει ἄλλου τινὸς πράγματος χάριν νὰ κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλκίφρονος ὁ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ἀνατεθεὶς δρόμος, καὶ εἰκάζω ὅτι χάριν τῶν ἐν αὐτῷ περιοδικῶς τελουμένων ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων εἰς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς ἑαυτῆς θυγατρός· ὅθεν γράφω τοὺς στίχους συμπληρῶν προσέτι καὶ τὸν τελευταῖον.

Δήμῳ Ἀθηναίων ἀ]νέθηκεν ἀνὴρ] Ἐκάληθεν
Ἀλκίφρων τόν δε δρόμον, [ὃν] ποίησεν [ἑορ]τῶν
Δήμητρός τε χάριν [καὶ κούρης] Περσεφο[νείης]

Τὰ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς δυσδιάκριτα μὲ φαίνονται νὰ παριστάνωσι τὰ γράμματα ΡΕΣ-ΠΕΡΣΕΦΟ ὑπόλοιπα δύο λέξεων ΚΟΡΕΣ-ΠΕΡΣΕΦΟΝΕΙΕΣ

15. Ἐπιγραφὴ Ἀργεία.

Εἶχεν ἐκ τῶν αὐτῶν σχεδῶν τοῦ Φουρμοντίου παραλάβῃ (C. I. n. 17) ὁ Βαίκκιος κολοβωμένην τινὰ ἐπιγραφήν, ἀντιγραφεῖσαν ὑπ᾽ ἐκείνου ἐκ λίθου προσεκτισμένου εἰς τοῖχον ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἐν Ἄργει· ταύτην ὅμως αὐτόθεν πάλιν ἀπογράψας ἐξέδωκεν ἀκριβέστερον ὁ Ῥόσσιος (inscr. Gr. ined. fasc. I. Naupl. 1834) ἔχουσαν οὕτως·



Τὰ ἐν αὐτῇ σωζόμενα ὑπάρχουσι προδήλως τεμάχια ἡρωϊκῶν ἑξαμέτρων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ λόγος γίνεται περὶ ὁπλιτοδρόμου εἰς ἱερόν τι ἀναθέσαντος τὰ νικητήρια ὅπλα. Ἀπεπειράθησαν δὲ τῶν στίχων τούτων τὴν εἰς τὸ ὁλόκληρον ἀποκατάστασιν, ὡς βλέπω εἰς τὸν Φράνζιον (Elen. Epigraph. p. 70), ὁ Ἕρμαννος καὶ ὁ Μύλλερος, οἵτινες ἐξέδω-

καν, ὁ μὲν πρῶτος (program. 1835 Mart.), παίζων ἴσως·

'Ιπποκόων ἀνέθηκε τάδ' ἔντεα, ἰσχύϊ λώϐης
χωρὶς ἐν ἠϊθέοις τοῖς δημοσίοις ἐν ἀέθλοις
τετράκι τῇ 'κ πάντων νίκῃ κάρτιστος ὁπλίταν.

Ὁ δὲ Μύλλερος (φιλολ. ἐφ. Γοτίγ. 1836 n. 116) πιστότερον πρὸς τὰ τοῦ ἀπογράφου·

. . . . Θόων ἀνέθηκε τἤντεα
Ἴσχυλλος Θίοπος τοῖς δημοσίοις ἐν ἀέθλοις
Τετράκι τε σπάδιον νίκη και δὶς τὸν ὁπλίταν.

Αἱ ἀπόπειραι αὗται εἶναι ἀτυχεῖς βέβαια· μ' ὅλον τοῦτο θεωρῶ ἀδίστακτα τὰ δύο κύρια ὀνόματα Ἴσχυλλος καὶ Θίοψ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Μυλλέρου, ὡσὰν ὅπου τὸ πρῶτον εὑρίσκεται εἰς ἰταλικὰ ἀγγεῖα (Mus. Et. 558, 1115) ἂν καὶ δι' ἑνὸς ἐκεῖ λ, τὸ ὁποῖον διπλασιάζεται ἐνταῦθα κατὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἰς τὸν Ἐτυμολόγον (σελ. 653, στ. 55 Sylb)· τὸ Θίοψ, δωρισμένον ἀπὸ τοῦ Θέοψ, ὑπάρχει ἀνάλογον ἑτέρων ἀπὸ τοῦ ὄψ συνθέτων, καὶ ἐμπεδοῦται μάλιστα ὑπὸ τοῦ παρ' Αἰλιανῷ (ποικ. ἱστ. 16, 28) θηλυκοῦ Θεόπη τῆς αὐτῆς συνθέσεως κυρίου ὀνόματος. Ἀλλ' ἂς ἐκθέσω τὰ ἀκριβῶς εἰς τὸ πανομοιόγραφον τοῦ Ῥοσσίου κείμενα. Ταῦτα, διὰ τῆς κοινῆς γραφῆς καὶ ὀρθογραφίας παριστάμενα ἔχουσι·

. . . όων ἀνέθηκε
. . ντεα 'Ισχύλλου . .
. . Θίοπος τοῖς δ' ἀν . .
οσίοις ἐν ἀέθλο
ις τετράκι τε . .
. πάδιον νίκη κα .
. ριστον ὁπλίταν .

Ἐκ τῆς σειρᾶς δὲ καθ' ἣν προβαίνουσι, δῆλον γίνεται ὅτι τρεῖς αὐτὰ σχηματίζουσι χασματώδεις ἑξαμέτρους, ὡς ἑξῆς·

. . κόων ἀνέθηκε . . . ντεα 'Ισχύλλου . . . .
. . Θίοπος τοῖς δ' αν . . . . . οσίοις ἐν ἀέθλοις
τετράκι τε· πάδιον νίκη κα . . ριστον ὁπλίταν.

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν λοιπὸν τούτων δὲν ἀπαιτεῖται εἰμὴ προσήκουσά τις τῶν κενῶν ἀναπλήρωσις· ἐκ μέρους μου εἶμαι πεπεισμένος ὅτι οἱ στίχοι ἦσαν ποτὲ πλήρεις εἰς τὸν ἀκόλουθον τρόπον·

[Δαμο]κόων ἀνέθηκε [τάδ' ἔ]ντεα 'Ισχύλλου [παῖς,
ὅς] Θίοπος τοῖς δ' ἀν[τεβόλησ']οσίοις ἐν ἀέθλοις
τετράκι τε [σ]πάδιον νίκη κα[τ' ἄ]ριστον ὁπλίταν.

Ἡ ἔννοια: ἀνέθηκε ταῦτα τὰ ὅπλα ὁ Δαμοκόων, ἢ ἄλλος τις λήγων εἰς κόων, ὅστις δι' αὐτῶν ἀντίκρουσεν, ἤτοι ἐναντιώθη τοῦ Θέοπος κατὰ τοὺς ὁσίους ἀγῶνας, καὶ τετράκις ἐνίκα κατὰ τὸ στάδιον τὸν ἄριστον τοῦτον ὁπλίτην, τὸν Θέοπα. Ὅσιοι ἆθλοι νοοῦνται ἐνταῦθα οἱ ἀγῶνες οἱ κατὰ τὸ στάδιον ἐν Ἄργει τελούμενοι εἰς τιμὴν τοῦ Νεμείου Διὸς καὶ τῆς Ἥρας· ὁ Παυσανίας λαλῶν περὶ τῶν ἐν Ἄργει ἀξιοθεάτων προσθέτει « ἔχεται δὲ τὸ στάδιον, ἐν ᾧ τὸν ἀγῶνα τῷ Νεμείῳ Διῒ καὶ τὰ Ἡραῖα ἄγουσιν ».

Εἰς τὸν τελευταῖον στίχον ἀντὶ στάδιον κεῖται δωρικῶς σπάδιον κατὰ τροπὴν τοῦ τ εἰς π, τὴν ὁποίαν ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς λέξεως ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ περὶ διαλέκτων (p. 364. S.) ὁ Κορίνθου Γρηγόριος. Τὸ ῥωμαϊκὸν spatium ἔχει τὴν ἀρχὴν προφανῶς ἐκ τοῦ σπάδιον. Δωρικὸν προσέτι εἶναι αὐτόθι καὶ τὸ νίκη (ἐνίκα) ὄχι σπανίως ἀπαντώμενον εἰς τὰ Θεοκρίτεια Εἰδύλλια. Ἡ δὲ μετὰ τὸ ῥῆμα πρόθεσις κατὰ ἔχει τὴν σύνταξιν πρὸς τὸ προηγηθὲν σπάδιον κατὰ τὸ ἀναστροφῆς λεγόμενον σχῆμα, μὲ σημασίαν ὅτι ὁ Δαμοκόων ἐνίκα τετράκις τὸν ἄριστον ὁπλίτην Θέοπα κατὰ τὸ στάδιον, ταυτὸν εἰπεῖν κατὰ τὸν ἐν τῷ σταδίῳ μετὰ τῶν ὅπλων εἰς τοὺς ὁσίους ἀγῶνας τελούμενον δρόμον.

Ἐν παρόδῳ σημειόνω, ὅτι ὅμοιόν τι ἀναθηματικὸν ἐπίγραμμα νικητοῦ, ὡς ἐνταῦθα, εἰς ἀέθλους, εὑρίσκεται εἰς τὸν Παυσανίαν (Φωκ. Ζ΄), ἔνθα λέγεται ὅτι ὁ αὐλῳδὸς Ἐχέμβροτος ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ἡρακλέα τρίποδα μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς αὐλῳδίας κερδηθεῖσαν νίκην εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἀμφικτιόνων « Ἀμφικτιόνων ἐν ἀέθλοις »· ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτου ἀνέφερα, λαμβάνω τὴν εὐκαιρίαν ἐνταῦθα καὶ νὰ παρατηρήσω ὅτι τὸ αὐτὸ ἐπίγραμμα ἐσφαλμένον φέρεται εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Παυσανίου, καὶ μὲ τὰ λοιπὰ τοῦ κειμένου ἐν μέρει συγχεόμενον. Εἰς τὴν παρὰ Κλαυιέρου, τὴν ὁποίαν ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν, φέρεται « ἔχει δὲ ἐπίγραμμα ὁ τρίπους Ἐχέμβροτος Ἀρκὰς ἔθηκεν Ἡρακλεῖ νικήσας τόδ' ἄγαλμα Ἀμφικτυόνων ἐν ἄθλοις, Ἕλλησι δ' ἀείδων μέλεα καὶ ἐλέγους ». τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Παλατίνην ἀνθολογίαν (App. 258) διεσκευάσθησαν μέρος εἰς ἡρωελεγεῖον δίστιχον, τῶν πρώτων ῥημάτων ἔξω ἀφεθέντων ὡς πεζῶν, γραφόμενα·

'Ε χ έ μ β ρ ο τ ο ς 'Α ρ κ ὰ ς ἔ θ η κ ε τῷ 'Η ρ α κ λ ε ῖ
νικήσας τόδ' ἄγαλμ 'Αμφικτιόνων ἐν ἀέθλοις
Ἕλλησ' ἀείδων μέλεα καὶ ἐλέγους.

Ἀλλ' ὁ πεντάμετρος ὅμως σφάλλεται προφανῶς κατὰ τὰ μέσα· εἰς τὸν Παυσανίαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἐπίγραμμα ἐσύγκειτο ἀπὸ τρεῖς στίχους, δύο ἑξαμέτρους καὶ τὸν τρίτον πεντάμετρον·

[Ἐνθάδ'] 'Εχέμβροτος 'Αρκὰς ἐθήκατο 'Ηρακλῆϊ
νικήσας τόδ' ἄγαλμ' 'Αμφικτιόνων ἐν ἀέθλοις
Ἕλλησ' αὐλῳδῶν μέλπεα καὶ ἐλέγους.

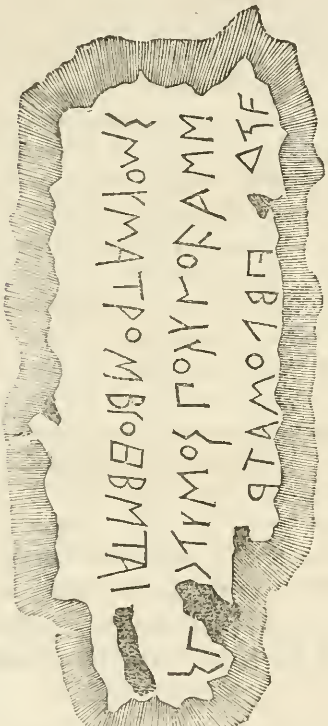
Οὕτως εἰς τὸν πεντάμετρον δεικνύεται ἡ διὰ τοῦ αὐλοῦ κλαυθμηρὰ μελῳδία τῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν ἐλέγων, διὰ τῆς ὁποίας ἐνίκησεν ὁ Ἐχέμβροτος· τὸ ἐν τῷ κειμένῳ σφαλερῶς φερόμενον *μέλεα* δὲν εἶναι, πιστεύω, παρὰ *μέλπεα* πληθυντικὸν τοῦ μέλπος, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ λείπῃ ἀπὸ τὰ λεξικά, παράγεται ὅμως ἀπὸ τοῦ μέλπω κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ὡς τὸ βλέπος, ἔπος, θάλπος, ἀπὸ τῶν ῥημάτων βλέπω, ἔπω, θάλπω. Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν Ἀργείαν ἐπιγραφὴν διὰ νὰ δώσω τέλος.

Εἰς τὸν δεύτερον αὐτῆς στίχον τὸ ΑΝ ὑπελείφθη

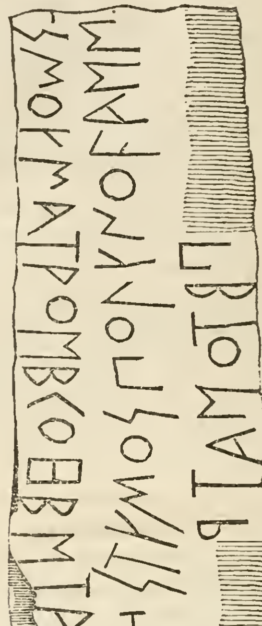
πολλὰ πιθανῶς ἀπὸ τοῦ *ἀντεβόλησε* ἀορίστου τοῦ ἀντιβολῶ ῥήματος, τὸ ὁποῖον μετὰ γενικῆς ἐνίοτε συντασσόμενον σημαίνει ἀντικρύζω, ἢ ἐναντίον ἔρχομαί τινος, ὡς ἐν πολέμῳ διὰ τῶν ὅπλων. Ὁ Δαμοκόων λοιπὸν ἀντεβόλησεν, ἤτοι ἐναντιώθη, τοῦ Θέοπος διὰ τῶν ὅπλων τούτων, τὰ ὁποῖα καὶ εἰς μνήμην τοῦ γεγονότος ἀνέθηκεν εἰς ἱερόν τι ἐν Ἄργει οἰονδήποτε.

16. Ἐπιγραφὴ Κερκυραία Βουστροφηδόν.

Ἐξέδωκεν ὁ Βαίκκιος (C. .I n. 20) σταλμένον εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸν Κρεϋζῆρον τεμάχιον ἐπιγραφικόν, ἀπὸ λίθου ἐν Κερκύρᾳ ληφθέν, τὸ ἑξῆς·



Ἀξιοπαρατήρητον εἰς αὐτὸ εἶναι ἡ ἐπὶ τὰ κάτω ἀναστροφὴ τῶν τῆς πρώτης γραμμῆς ἁπάντων, γραφῆς τρόπος οὗτος, ὅστις ἀπαντᾷ προσέτι καὶ ἐπί τινων γραμμάτων εἰς μνημεῖον ἕτερον (C. I. n. 21), περὶ τοῦ ὁποίου λόγον ἐποίησα εἰς τὰ προηγηθέντα (*Πανδ.* Φυλλάδ. 209). Ὑπάρχουσι δ' ὅμως τὰ ἀνεστραμμένα ταῦτα καὶ τὰ μόνα ἔχοντα ἀνελλιπῶς, καὶ εὔκολον προσφέροντα τὴν ἀνάγνωσιν· ιμου ματρὸς ἐγὼ ἕστακ[α], ἐνῷ τὰ τῶν ἑξῆς γραμμῶν, διακοπτόμενα ὑπὸ χασμάτων, οὐδὲν σχεδὸν ἀπαρτίζουσιν εὐνόητον, ἂν καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπροσπάθησεν ὁ Βαίκκιος νὰ συναρμόσῃ λέξεις τινὰς ὡς, τύμος, Πολύνου, ἄσστυ, ἀπελούσατο. Ἀλλὰ τοῦ τεμαχίου τούτου, τὸ ὁποῖον ἐπάρθη βέβαια, ἂν καὶ δὲν δηλοῦται εἰς τὸ λῆμμα τοῦ Βαικκίου ἀνωτέρω, ἀπὸ λίθου φυλασσομένου ἐν Κερκύρᾳ παρὰ τῷ μακαρίτῃ Δόκτωρι Στάμῳ Γαγγάδῃ, ἐγνώρισα ἤδη καὶ ἀντίγραφον ἕτερον, σχεδιασθὲν τοῦτο ἀπὸ τοῦ λίθου ἀκριβεστέρως ὑπὸ τοῦ ἀρτίως ἀφ' ἡμῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἁρπασθέντος Ἀνδρέου Μουστοξείδου τοῦ πάνυ. Παραθέτω αὐτὸ ἐνταῦθα ἐκ τῆς περὶ τῶν Κερκυραϊκῶν πραγμάτων (delle cose Corciresi) ἀξιολόγου αὐτοῦ Συγγραφῆς, ἥτις ἔμεινεν ἀτυχῶς εἰς τὰ μέσα τῆς ἐκτυπώσεως, διὰ τὸν ἐπισυμβάντα τοῦ ἀνδρὸς θάνατον. Τὸ ἀντίγραφον ἔχει οὕτως.



Οὐδὲν παράδοξον, ὅστις ἐξετέλεσε τὸ πρότερον ἀντίγραφον, νὰ ἀβλέπτησεν ἐπὶ δυσδιακρίτων τινῶν τοῦ λίθου, ὡς τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας γραμμῆς, ἢ καὶ νὰ παρεσχημάτισε καὶ κἀνέν, ὡς τὸ ἕκτον γράμμα τῆς τελευταίας· ἀλλὰ τὰ εἰς τὸ ἄκρον τῆς τελευταίας ταύτης γραμμῆς κείμενα τοῦ ἀντιγράφου του τρία γράμματα δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸν λιθον, ὡς ἐξ αὐτοψίας ἐγνώρισεν ὁ μακαρίτης Μουστοξείδης, ὅστις ἐκεῖ ἀντ' αὐτῶν δὲν ἐξάνοιξεν ἄλλο παρὰ χαραγάς τινας πεποιημένας κατὰ τὴν εἰκασίαν του, ὑπὸ παιδός, ἢ ἀμαθοῦς τινος ἐπὶ τοῦ λίθου παίζοντος. Τὰ εἰς τὸ τεμάχιον λοιπὸν τοῦτο εὑρισκόμενα εἶναι, ἐκθετόμενα κατὰ τὴν συνήθη γραφήν, τὰ ἑπόμενα·

ιμου ματρὸς ἐγὼ ἕσταχ.
ἐπὶ τύμῳ ΠολυνοϜας μ.
πετο ματρ.

Ταῦτα δὲ ὡς συμπεραίνω ἐκ τῆς τάξεως καθ' ἣν προβαίνουσι, λείψανα πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν ἡρωϊκῶν στίχων τριῶν τουλάχιστον, οἵτινες εἰς τὴν ἐ-

νεστῶσαν αὐτῶν ῥωγαλέαν κατάστασιν φέρουσι τὴν ἑξῆς μορφήν.

. . . . ίμου
ματρὸς ἐγὼ ἕστακ. . . . . τύμβῳ
ΠουλυνόFας μ. . . . πετο ματρ.

Τοῦ πρώτου τῶν στίχων τούτων δὲν ἐσώθη εἰμὴ πολλοστὸν μέρος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πρώτης τοῦ τεμαχίου γραμμῆς δεξιόθεν, ἤτοι δύο μόναι συλλαβαὶ ίμου ἀπὸ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ποδός· αὗται δὲ πιθανῶς ἀνήκουσιν εἰς σύνθετόν τι ἀπὸ τοῦ τιμὴ κύριον, οἷον Διοτίμου ἢ Πολυτίμου. Ἀλλὰ τῶν δύο ἑξῆς στίχων ὅμως δὲν εἶναι ἀφανισμένα, παρὰ ὅσα μόνον ὑπῆρχαν εἰς τὰ νῦν βλαμμένα τοῦ λίθου πλάγια, ὅθεν καὶ δυνατὸν ἴσως νὰ συνεικασθῶσι ταῦτα εἰς πιθανόν τινα τρόπον βοηθείᾳ τῶν προσεχῶν. Οὕτω τὸ κενὸν τοῦ δευτέρου στίχου ἐπιδέχεται ἁρμοδίαν πλήρωσιν δι᾽ ἐπιθέτου τινὸς συμφωνοῦντος πρὸς τὸ τύμβῳ, οἷον πολυκλαύστῳ ἢ νεοδμάτῳ. ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐλλιπῶν τοῦ τρίτου, τῶν δύο τοὐλάχιστον, πετο καὶ ματρ. εἰκάζονται καὶ αὐτῶν εὐκόλως τὰ ὁλόκληρα. Τὸ πρῶτον ὑπολείπεται, ὡς φαίνεται, ἐκ δευτερεύοντος χρόνου ῥήματός τινος ῥιζικὸν τὸ π ἔχοντος, πολλὰ πιθανῶς τοῦ ἕσπετο ἀορίστου τοῦ ἕπομαι· τὸ δεύτερον ὑπάρχει ἀναμφιβόλως δοτικὴ ματρί, ἥτις μετὰ τοῦ προηγουμένου ἀποτελεῖ τὸν λόγον, ἕσπετο ματρί· ὅμως ἡ ἄγνωστος λέξις, τῆς ὁποίας ὑπελείφθη μόνον τὸ ἀρκτικὸν Μ μετὰ τὸ κύριον Πολυνόας, ἀνοίγει δρόμον μόνον εἰς ὑποθέσεις· μία τούτων ἡ εὐλογωτέρα ἴσως καθὸ καὶ βοηθουμένη ὑπὸ τῶν συγκειμένων, ἤθελεν εἶσθαι, ὅτι ἐνταῦθα εἶχε τυχὸν τόπον ἐκ τῶν παραγώγων τι τοῦ μέμνημαι ῥήματος· ἀλλ᾽ ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τούτου, τὰ μόνα εὐλόγως εἰς ἓν μέρει ἀναπλήρωσιν τῶν δύο στίχων παραδεκτέα εἶναι τὰ ἀνωτέρω εἰκασθέντα, καὶ γίνονται λοιπὸν οἱ στίχοι ὀλιγώτερον χασματώδεις λαμβάνοντες αὐτῶν τὰς προσθήκας οὕτω.

. . . . Διοτ]ίμου
ματρὸς ἐγὼ ἕστακ[α νεοδμάτῳ] ἐπὶ τύμβῳ
Παλυνό[Fας μ. . . . . ἕσ]πετο ματρ[ί].

Τὰ περιπλέον ἐλλείποντα, καὶ μάλιστα τὰ τοῦ πρώτου στίχου, γινωσκει μόνος ὁ Φοῖβος· μ᾽ ὅλον τοῦτο ἐπειδή, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων εἰκάζεται, τὸ ἐπίγραμμα ὑπάρχει ἐκ προσώπου ἀναθήματος ἐπὶ τοῦ τάφου ἱσταμένου τῆς αὐτόθι ὀνομαζομένης Πολυνόης, ἂν ὑποθέσω ὅτι τῆς αὐτῆς Πολυνόης εἰκών τις ἦτο τὸ ἀνάθημα ἐκεῖνο, ἐγερθεῖσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ὡς υἱϊκῆς στοργῆς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον παρηκολούθησεν ἀποθανοῦσαν τὴν μητέρα του, ἤθελα γράψῃ παιδιᾶς χάριν τοὺς στίχους ὁλοκλήρως οὕτως·

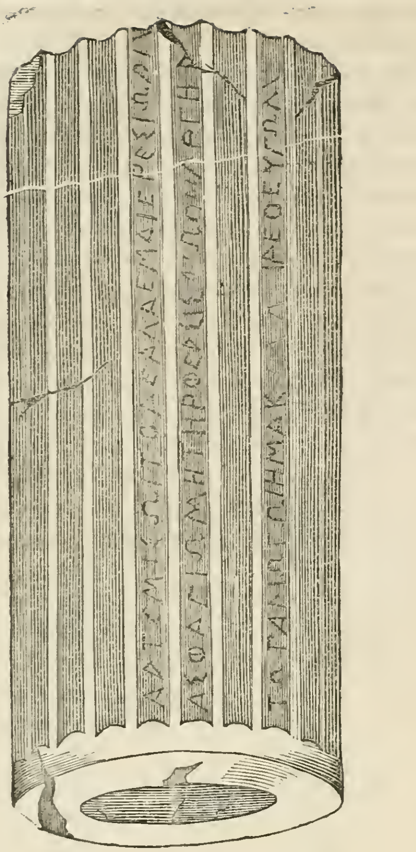
[ἅδ᾽ εἰκὼν, ἀνάθημα φίλου υἱοῦ Διοτ]ίμου,
ματρὸς ἐγὼ ἕστακ[α νεοδμάτῳ] ἐπὶ τύμβῳ
ΠουλυνόFας, μ[νᾶμα στοργᾶς, ὅπερ ἕσ]πετο ματρί.

Ἀλλὰ ταῦτα, ὡς εἶπα, παιδιᾶς χάριν· μεταβαίνω δὲ εἰς βραχεῖαν ἐξέτασιν τῶν σωζομένων αὐτῶν τοῦ τεμαχίου.

Ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα προφανῶς ὁ δωρικὸς τύπος, ὅστις εἶναι ὁ συνήθης καὶ τῶν ἄλλων τῆς αὐτῆς ἀρχαιότητος ἐπιγραφῶν τῆς Κερκύρας, ἀποικίας ταύτης ἀνέκαθεν, ὡς γνωστόν, τῶν Δωριέων τῆς Κορίνθου· τίθεται δὲ μεταξὺ τῶν ἀνοικτῶν συλλαβῶν τοῦ ὀνόματος ΠολυνόFας ὁ χαρακτὴρ τοῦ διγάμματος χρησιμεύων ἐνταῦθα πρὸς ἐκκοπὴν τοῦ χάσματος, τὸ ὁποῖον ἀπέφευγεν, ὡς φαίνεται, ἡ αἰολικὴ καὶ ἡ συγγενὴς αὐτῆς δωρικὴ διάλεκτος, καθὰ μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐπιγραφῶν. εἶναι περίεργον ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη πολλῶν Ἑλλήνων ἡ συνήθης γλῶσσα παρενθέτει εἰς τὰς ἀνοικτὰς συλλαβὰς πρὸς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἀνάλογόν τι τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἐκείνου γράμματος, ὅθεν προφέρει, παραδείγματος χάριν, νογάω, ἀγαπάγω, λούγω, καίγω, κλαίγω, πλέγω, ἀναπνεγω, θεγὸς, Ἀνδρέγας, ἱερέγας, βασιλέγας, Κεραμέγας (ἐπώνυμον), καὶ τέλος μυῖγα, τὸ ὁποῖον οὐδ᾽ ἄλλην ἔχει κοινῶς ἐκφώνησιν. Παρατηρήσεως δὲ ἰδιαιτέρας ἄξιον εἶναι ὅτι τύμβῳ εἰς τὸ τεμάχιον τοῦτο φέρεται ἄνευ τοῦ β τύμῳ ΤΥΜΟΙ, καὶ οὐδὲ μεταξὺ τοῦ Μ καὶ Ο εὑρίσκεταί τι διάστημα πρὸς ὑποψίαν τυχὸν μὴ ὑπῆρχεν ἐξίτηλον τὸ Β εἰς τὸν λίθον· ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐκ σφαλερᾶς χαραγῆς πιστεύω νὰ προῆλθεν ἡ παράλειψις αὐτοῦ εἰς τόσον ἀρχαίαν καὶ τόσον ἔπειτα βραχεῖαν ἐπιγραφήν, δι᾽ ὃ τοῦτο κλίνω νὰ ὑποπτεύσω μᾶλλον μὴ κατὰ δωρισμόν τινα ἢ αἰολισμὸν ἐκφέρετο τὸ τύμβος ὄνομα ἄνευ τοῦ β τύμος· συνεπισχύει δὲ τὴν ὑποψίαν μου καὶ τὸ ταυτόσημον ῥωμαϊκὸν tumulus, τὸ ὁποῖον φανερὰ ὑποθέτει πρωτότυπον tumus, τὸ αὐτὸ ὑπάρχον καὶ τὸ εἰς τὸ τεμάχιον τοῦτο τύμος· φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀρχαϊκὴ γλῶσσα, εἴτε δι᾽ εὐφωνίαν εἴτε δι᾽ ἁπλότητα εκφωνήσεως, ἀπέφευγε κάποτε τὴν συνδρομὴν τῶν δύο χειλικῶν μβ ἀρκουμένη εἰς ἓν μόνον τὸ πρῶτον.

17. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ ῥαβδωτοῦ κίονος.

Τέμαχος ῥαβδωτοῦ κίονος, ἐπιγραφὴν φέρον ἐντὸς τριῶν τῶν αὐτοῦ αὐλάκων, ἐκομίσθη ποτὲ, τὸ 1783, εἰς Ἀγκῶνα ἐκ Πελοποννήσου ὡς λέγεται. Ἐκεῖθεν δὲ, ὅπου πολὺν χρόνον ἔμεινεν εἰς τὸ παράλιον ἔμπροσθεν τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ αὐτὸ ἀγοράσαντος πετροκόπου, ἐπέρασε τέλος εἰς τὸ ἐν Πισαύρῳ μουσεῖον Ἀννίβα τοῦ Ὀλιβερίου· εἶναι δὲ τὸ ἑξῆς, ἐκδοθὲν πρῶτον εἰς τὰ Πελοποννησιακὰ τοῦ Πακιώδου μνημεῖα (T. I. p. 78), ἔπειτα δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὸ Σῶμα τῶν Ἐπιγραφῶν (Vol. I. n. 24).



Τῶν ἐν αὐτῷ τριῶν γραμμῶν προδήλως ἑκάστη συνιστᾷ στίχον ἔμμετρον, αἱ δύο πρῶται ἑξάμετρον καὶ πεντάμετρον, ἤτοι ἡρωελεγεῖον δίστιχον, ἡ δὲ τρίτη, ἡ ἀπ' ἐκείνων διὰ κενῆς διακρινομένη αὔλακος, ἑξάμετρον ἴδιον, ἐλλειπεῖς ὅμως αὐτοὺς εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται κατάστασιν, καὶ ἐν μέρει ἐφθαρμένους· ἀπεπειράθησαν δ' ὅμως τὴν ἀναπλήρωσίν των καὶ ἐπανόρθωσιν πάλαι μὲν ὁ Κορσίνιος, εἰς δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ὁ Βαίκκιος· ἂς ἴδωμεν πρῶτον τὰς ἀποπείρας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἡρωελεγείου.

Ὁ Ἰταλὸς ἀρχαιολόγος, ὅστις διελέχθη πρῶτος περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ὀλιβέριον, ἐκδοθείσῃ ὑπὸ Πακιώδου (Mon. Pelop. p. 399), ἐνόμισεν ὅτι αἱ δύο πρῶται γραμμαὶ αἱ συνιστῶσαι τὸ ἡρωελεγεῖον, ἀναγινώσκονται καὶ ἀναπληροῦνται ὀρθῶς, γραφόμεναι εἰς τὸν ἀκόλουθον τρόπον

Ἄρτεμι σοὶ τοδ' ἄγαλμα εὐεσίως ἀνέθηκεν
Ἀσφαλίω μήτηρ Φέρσις Ἔρω θυγάτηρ.

Καὶ βέβαια, ἂν ἀληθῶς ὑπῆρχεν ἑλληνικόν τι ἐπίρρημα, ὡς τὸ εὐέσιως, καὶ ὑπάρχον ἐσήμαινε τὴν ὁποίαν εἰς αὐτὸ ὁ Κορσίνιος ἔδωκε σημασίαν, *ἀσμένως ἢ προθύμως*, ἤθελεν ἔχει ἴσως ὅλην αὐτοῦ τὴν τελειότητα ὁ ἑξάμετρος, τοὐλάχιστον καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκφρασιν τοῦ νοήματος. Ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι τὸ ἐπίρρημα ἐκεῖνο εἶναι ἀπὸ τὰ διόλου ἀνύπαρκτα, εὑρίσκεται εἰς τὸν στίχον κατασκευασθέντα οὕτω σημαντικὸν σφάλμα μετρικόν, ἡ μήκυνσις τῆς ληγούσης τοῦ ὀνόματος ἄγαλμα, πρὸς δὲ καὶ ἀσυνήθης τομή, καὶ χασμωδία τέλος μεταξὺ τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης τῶν αὐτοῦ λέξεων.

Εὐστόχως ὁ περικλεὴς Βαίκκιος εἰς τοὺς τελευταίους ὀκτὼ ἢ ἐννέα χαρακτῆρας τῆς πρώτης γραμμῆς τῆς ἐπιγραφῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Κορσίνιος εἶχε σχηματίσῃ τὸ ἀνωτέρω ἐπίρρημα, συνεῖδε χωριστὰς δύο λέξεις ἀναγινώσκων *ἱερῆσ' ὠδῖσιν*· καὶ δύο τῳόντι πρέπει νὰ ἐμπεριέχωνται λέξεις εἰς τὴν ἐκτενῆ ἐκείνην τῶν χαραρακτήρων σειράν, οὐδ' ἀμφιβάλλω περὶ τῆς δευτέρας ὅτι βεβαίως αὕτη πτῶσίς τις ὑπάρχει ἐκ τοῦ ὠδὶν ὀνόματος. Ἀμφιβάλλω ὅμως πολὺ ἐὰν ἡ πρώτη ἔχῃ καταλλήλως λεγομένη περὶ τῶν ὠδίνων· διότι αὗται, νομίζω, ἱεραὶ ποιολογούμεναι ἤθελον ὑπολαμβάνεσθαι ἢ ὅτι ἀφιερωμέναι ἦσαν εἰς κάμμίαν θεότητα κατ' ἄλλα ἐκ τοιαύτης περιστάσεως ἱερὰ λεγόμενα, οἷον τὰ ἱερὰ ἄλφιτα, τὸ ἱερὸν ἄλσος, ἡ ἱερὰ Ἴλιος καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, ἢ, ἂν ὄχι τοῦτο, περιβεβλημέναι κἂν μεγαλοπρεπῆ τινα καὶ θαυμαστὸν χαρακτῆρα, οἷον τοῦ Ἀλκινόου τὸ μένος, τὸ ἐκ τούτου ἱερὸν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον κλειζόμενον. Ἀφοῦ δὲ ὁ Βαίκκιος ἀνέγνωσεν οὕτω τὰς λέξεις, ἀπεπλήρωσεν ἑπομένως τὸ ἐλλεῖπον τελευταῖον μέρος τοῦ στίχου διὰ τοῦ ὀνόματος *ἀμοιβὴν* ἀναγινώσκων ὁλοκλήρως αὐτὸν

Ἄρτεμι σοὶ τόδ' ἄγαλμα ἱερῆσ' ὠδῖσιν ἀμοιβὴν

ἐννοῶν ἔξωθεν ῥῆμα ἔθηκεν, ὥστε κατ' αὐτὸν σημαίνεται ἐνταῦθα ὅτι ἡ εἰς τον ἑπόμενον πεντάμετρον ὀνομαζομένη Φέρσις ἀφιέρωσε τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν Ἄρτεμιν διὰ τὰς ἱερὰς ὠδῖνας, ἤτοι, ὡς φαίνεται νὰ ἐννοῇ τὴν ἔκφρασιν τῆς δοτικῆς *ἱερῆσ' ὠδῖσιν*, διὰ τὴν ἑαυτῆς ἐλευθέρωσιν ἀπὸ τῶν ὠδίνων· ἀλλ' ἡ δοτική, ὑποπτεύω, μακρὰν τοῦ νὰ φέρῃ εἰς τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν, μὴ ἤθελεν ὑποβάλῃ καὶ ἑτέραν ἄτοπον, ὅτι δηλαδὴ το ἄγαλμα ἐπροσφέρθη εἰς τὴν Ἄρτεμιν ὑπὸ τῆς Φέρσιδος ἀμοιβὴ διὰ τὰς ὠδῖνας αὐτάς, θεωρηθείσας ὡς μέγα τι δῆθεν πρὸς ἑαυτὴν τῆς θεᾶς εὐεργέτημα. Ἐκ τῶν παρατηρηθέντων λοιπὸν τούτων συμπεραίνω ὅτι οὔτε ἱεραὶ δύνανται νὰ λέγωνται αἱ ὠδῖνες, οὔτε διὰ ταύτας ἀφιερώθη τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν θεάν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἄλλο τι πρέπει νὰ προηγῆται τοῦ ὀνόματος ὠδίν, καὶ ἄλλο τι τὸ ἐλλεῖπον πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἑξαμέτρου.

Ὅσον ἀπὸ μέρους μου κρατῶ διὰ βέβαιον ὅτι ἐκ τῶν πρώτων τῆς σειρᾶς γραμμάτων ΙΕΡΕΣΙ παραπεποιημένον εὑρίσκεται τὸ δεύτερον Ε ἀπὸ τοῦ Ω, καὶ περιπλέον ὅτι τὸ Ι τοῦ τέλους μένει λείψανον ἀπὸ γράμματος Ε, τουτέστιν ἐξ αὐτοῦ ἡ νωτιαία κάθετος. Ὅταν λοιπὸν λάβωσι τὸν τόπον των ἐνταῦθα τὸ ἀληθὲς γράμμα Ω καὶ τὸ ἐντελὲς Ε, ἀμέσως ἡ σειρὰ ΙΕΡΕΣΙ θέλει εὑρεθῇ ὅτι παριστάνει λέξιν ἀναγκαίαν εἰς τὸν λόγον, τὸ ῥῆμα δηλαδὴ ΙΕΡΩΣΕ (ἱέρωσε), τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἀνέθηκεν. Ὁ Ἀμμώνιος ἐν τῷ περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων ἔχει « ἱερεῦσαι καὶ καθιερεῦσαι λέ-

γουσιν ἐπὶ τῶν θυομένων, ἱερῶσαι, καὶ καθιερῶσαι ἐπὶ τῶν ἀνατεθειμένων » ὅθεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας τὸ ῥῆμα κατὰ μέσην διάθεσιν καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἐπιγράμματι (Ἀνθολ. Παλ. VI. 44).

γλυκοπόταις Σατύροισι, καὶ ἀμπελοφύτορι Βάκχῳ
'Ηρώναξ πρώτης δράγματα Φυταλιῆς
τρισσῶν οἰνοπέδων τρισσοὺς ἱερώσατο τούς δε
ἐμπλή ας οἴνου πρωτοχύτειο χάδους.

Εἶναι λοιπὸν ὁ λόγος εἰς τὸ προκείμενον τοῦτο δίστιχον ὅτι, ἡ Φέρσις ἱέρωσεν, ἤτοι ἀνέθηκε τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν θεὰν Ἄρτεμιν διὰ κἄποιάν τινα αἰτίαν, ἥτις πρέπει νὰ ἐξηγῆται εἰς τὸ ἑπόμενον, τὸ μετὰ τοῦ ὀνόματος ὠδὶν ἀποτερματίζον τὸν ἐλλιπῆ τοῦτον ἑξάμετρον· πιστεύω ὅτι πλήρης ὁ ἑξάμετρος εἶχε ποτὲ ἐπὶ τοῦ λίθου.

Ἄρτεμι σοὶ τόδ' ἄγαλμα ἱέρωσ' ὠδῖνα φυγοῦσα.

Καὶ τωόντι ἡ ἔκφρασις αὕτη μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις, ἂν καὶ μὲ διάφορον ῥῆμα ἀλλὰ συνώνυμον ὅμως, εὑρίσκεται εἰς τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐπίγραμμά τι (Ἀνθολ. Παλ. VI. 200) τοῦ Λεωνίδου, τοῦτο·

Ἐκ τόκου, Εἰλήθυια, πικρὰν ὠδῖνα φυγοῦσα
Ἀμβροσίη κλεινῶν θήκατο σοὶ πρὸ ποδῶν
δεσμα, κόμας, καὶ πέπλον, ἐν ᾧ δεκάτῳ ἐπὶ μηνὶ
δισσῶν ἀπὸ ζώνης κῦμ' ἐλόχευσε τέκνων.

καθὼς πάλιν καὶ εἰς ἄλλο τῆς αὐτῆς Συλλογῆς (VI. 277) μετά τινος τοῦ ὠδὶν περιφράσεως·

Θήκατο Τιμώεσσα δυσωδίνοιο γενέθλας
ἀργαλέον δεκάτῳ μηνὶ φυγοῦσα βάρος.

Ταῦτα περὶ τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἀποπληρώσεως τοῦ ἑξαμέτρου, πιθανώτατα, ὡς ἐκ τῶν παρατηρηθέντων ἐπάγεται.

Εἰς δὲ τὸν ἑξῆς πεντάμετρον, τέλειον σχεδὸν καθ' ὅλα, δὲν λείπουσι παρὰ τρία μόνον γράμματα, τὰ ὁποῖα μετὰ τοῦ σωζομένου ἑνὸς Ω τὸ ὄνομα συγκροτοῦσι τοῦ πατρὸς τῆς Φέρσιδος. Τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ Κορσίνιος καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Βαίκκιος ὑπέθεσαν Ἔρω, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτον, νομίζω, δὲν ἀπηντήθη πώποτε ὡς θνητοῦ κλῆσις, κλίνω μᾶλλον νὰ ὑποπτεύσω μὴ ἦναι Ὄρω, διότι τοῦτο τοὐλάχιστον εὑρίσκεται παρ' Ἀπολλοδώρῳ (Γ, 8. I), ὀνομαζόμενος καὶ εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Λυκάονος, ἀλλ' ἀδιάφορον. Τὸ δὲ κύριον Φέρσις ὁ Οὐέλκερ παρὰ Φραντζίῳ (Elem. epigr. p, 124) κρίνει ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ κατὰ διάλεκτον καὶ τὸ ἐν ἐπιγράμματι τῆς Ἀνύτης (Ἀνθολ. Παλ. VII. 649) ἀναγινωσκόμενον Θέρσις· ἀλλὰ δυνατὸν νὰ ἦναι καὶ Περσὶς κατὰ τροπὴν τοῦ π εἰς φ ὡς ἔγινε τὸ Φερσεφόνη ἀπὸ τὸ Περσεφόνη· ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων, τὸ βέβαιον κατ' ἐμὲ εἶναι, ὅτι τὸ δίστιχον ὀρθῶς ἀναγινώσκεται

Ἄρτεμι σοὶ τόδ' ἄγαλμα ἱέρωσ' ὠδῖνα φυγοῦσα
Ἀσφαλίω μήτηρ Φέρσις Ὄρω θυγάτηρ.

Εἰς τὸ προτεθὲν ἀνωτέρω σχεδίασμα τῆς ἐπιγραφῆς αἱ λέξεις τοῦ ἑξαμέτρου, τόδε, ἄγαλμα, ἱέρωσε, φέρονται ἄνευ τῆς ὑπὸ τοῦ μέτρου ἀπαιτουμένης ἐκθλίψεως τοῦ ληκτικοῦ βραχέος, ἀλλ' εἰς λιθικὰ ἐπιγράμματα δὲν εἶναι σπάνιαι ἐκθλίψεις τοιαῦται· διὰ νὰ μὴ φέρω ἄλλα παραδείγματα, φαίνεται τοῦτο καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἐπιτάφιον, τὸ ὁποῖον, εὑρεθὲν ἔναγχος κατὰ τὴν περιοχὴν Βονίτζης εἰς χωρίον ὀνομαζόμενον Ἅγ. Βασίλειος, ἐξεδόθη ὑπὸ Ν. Νικοκλέους εἰς τὴν Ἀθηνοϊκὴν ἐφημερίδα τὴν *Ἐλπίδα* (30 Αὐγούστου 1860) μεθ' ὑπομνήματος· ἔχει δὲ διὰ μικρῶν γραφόμενον οὕτως.

Πατρὶς μὲν Κασσώπα, πατὴρ δέ μοι ἦν Μενέδημος,
μάτηρ δὲ ἐξετέκνωσεν Ἀριστοκράτει' Ἐγενίκαν,
δισσὰ δὲ τέκνα λιποῦσαν ὁ παντοβαρὴς λάβε μ' Ἅδης
ἄκριτον ἄστοργον θηρὸς ἔχων κραδίην,
ἀνδρὶ δὲ τέκνα ἔλιπον Λυσιξένῳ, ἠδὲ γονεῦσιν
ὀρφανὰ ταῦτα τρέφειν ματρὸς ἔρημα νέας,
ἡμετέραν δὲ ἀρετὰν οὐ φθένξομαι, ἁ γὰρ κτέρμων
πᾶσα τοι Ἤπειρον γαῖα φέροπλος ἐρεῖ.

Ἐνταῦθα παρατηροῦνται ὁλόκληρα, μὴ ἀποστοφούμενα, *μάτηρ δὲ ἐξετέκνωσεν, τέκνα ἔλιπον, ἁμετέραν δὲ ἀρετάν*. Ἐμπαρόδῳ δύο τινὰ ἐσφαλμένα τοῦ τελευταίου διστίχου, εἰς τὸ ἐπιτάφιον τοῦτο, τὸ ἐν τῷ ἑξαμέτρῳ ἄδιανόητον *κτέρμων*, καὶ τὸ ἐν τῷ πενταμέτρῳ ἀσύντακτον *Ἤπειρον*, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ εὕρισκε δικαίως ὁ ἐκδότης δυσεξήγητον τὸ λεγόμενον, πρέπει να διορθωθῶσιν *ἀτέρμων* καὶ *Ἤπειρος*, διότι ἐνταῦθα τίθεται ἐπιθετικῶς τὸ πρῶτον εἰς τὸ δεύτερον, ἡ *ἀτέρμων Ἤπειρος*. Ἡ νεκρὰ Ἐγενίκη πατρίδα ἔχουσα τὴν ἠπειρωτικὴν πόλιν Κασσώπην, τῆς ὁποίας σήμερον φαίνονται τὰ ἐρείπια πλησίον τῆς Καμαρίνας εἰς τὴν περιοχὴν Λάμαρι, ἀφοῦ εἰς τὰ προηγούμενα ὠνόμασεν ἑαυτήν, τοὺς γονεῖς, καὶ τὸν σύζυγον, λέγει πρὸς τὸν ἀναγινώσκοντα « περὶ δὲ τῆς ἀρετῆς τῶν Ἠπειρωτῶν ἡμῶν, τῶν ἤδη ὀνομασθέντων, οὐδὲν σὲ ἀναφέρω, καθότι θέλει σὲ διεξέλθῃ ταύτην πᾶσα ἡ ἀπέραντος ὁπλοφόρος γῆ Ἤπειρος ». Τὴν ἰδέαν δὲ τοῦ ἐπιθέτου φαίνεται νὰ ἐσχημάτισεν ὁ ποιητὴς ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐτύμου τῆς χώρας, ἥτις κατὰ κοινὴν γνώμην ὠνομάσθη Ἤπειρος, ὡς ἄπειρος, ἄνευ περάτων, ἀπέραντος γῆ· παρατηρητέον δὲ ὅτι διὰ μετρικὴν ἀνάγκην ἐλήφθη βραχεῖα πρὸ συμφώνου ἡ λήγουσα τοῦ Κασσώπα εἰς τὸν πρῶτον στίχον· ἂν τοῦτο ἀπὸ τοὺς τεχνικοὺς ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσυγχώρητον, ἔχει ὅμως προηγούμενον τό, νύμφα φίλη, εἰς τὸν Ὅμηρον (Ἰλ. Γ. 130), ἔνθα σημειόνει ὁ Εὐστάθιος « πρὸς χρείαν τοῦ μέτρου συσταλτικὴν τὸ νύμφα παρειληπται » ἀλλ' ἐπανέρχομαι ὅθεν ἐξέβην.

Ὁ μετὰ τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἡρωελεγεῖον ἀκολουθῶν ἑξάμετρος, ἀπ' ἐκείνου διακρινόμενος διὰ τῆς κενῆς αὔλακος, εἶναι καὶ αὐτὸς ἐλλιπὴς οὐδὲν ἧσσον· ἀλλὰ καὶ εἰς μέρος τι τῶν λέξεών του ἐφθαρμένος ἀκόμη· ὁ Κορσίνιος ἐξέθηκεν αὐτὸν ὡς δῆθεν ὀρθῶς ἔχοντα καὶ πλήρως κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον·

τῷ Παρίῳ ποίημα καλὸν Διαέο ἔργον·

ἀλλ' ὀλίγον πρέπει νὰ ἐπρόσεξεν εἰς τὴν ταυτολογίαν τοῦ *ποίημα καὶ ἔργον*, ὡς καὶ εἰς τὸ παράξε-

νον ὄνομα *Διάεο,* τὸ ὁποῖον οὐδὲ τὴν κλίσιν ἔχει τοὐλάχιστον τῆς πτώσεώς του κατὰ τὸ δέον.

Τὸ κύριον ὄνομα τοῦ Παρίου τεχνίτου, τοῦ ὁποίου ἔργον εἰς τὸν στίχον λέγεται τὸ ὑπὸ τῆς Φέρσιδος εἰς τὴν Ἄρτεμιν ἀφιερωθὲν ἄγαλμα, ἡ σειρὰ τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ νὰ ἔκειτο εὐθὺς μετὰ τὴν λέξιν ποίημα, ὅθεν καὶ γράμμα τι αὐτόθι ὑπολειπόμενον, τὸ Κ, φαίνεται νὰ ἦναι τὸ ἀρκτικόν του. Ο Βαίκκιος εἴκασεν εὐτυχῶς ἐκ τούτου τοῦ γράμματος ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἔκειτο Κολώτεω, ὡς τῳόντι ὁ ἀγαλματοποιὸς Κολώτης ἦτον ἐκ τῆς Πάρου νήσου κατὰ τὸν Παυσανίαν (V, 20)· πλὴν ἔγραψεν ἀναπληρῶν τὸν στίχον·

τω Παρίω ποίημα Κολώτεω, εὗ νάε φεύγων.

μὲ ἐξήγησιν « Parii hoc Colotae opus ibi factum ubi habitabat exul »· ἤγουν τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι τοῦ Παρίου Κολώτου ποιηθὲν αὐτόθι, ὅπου ἐκατοίκει ἐξόριστος· ἀλλὰ πολλὰ ἀφυῆ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὸν συνθέσαντα τὸν στίχον τοῦτον ἀφοῦ δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἰδέαν του, εἰμὴ καταστρυμώσας αὐτὴν ἐντὸς τόσον στενοχωρημένων ὁρίων, καὶ δοθέντος ἀκόμη νὰ εἶχε τὸ ῥῆμα νάω (ῥέω) τὴν σημασίαν τοῦ ναίω (οἰκῶ) τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἔλαβε.

Δύο εἰς τὸν στίχον τοῦτον ὑπάρχουσιν ἀληθῶς αἱ προτάσεις, ἡ ἀρχική, καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ὑποτεταγμένη, τῆς ὁποίας ἡγεῖται τὸ ἀναφορικὸν ἀναγκαίως· ἀλλὰ παρατηρῶ πρῶτον ὅτι τὸ ἀναφορικὸν τοῦτο, ὡς ὑπαγορεύει ἡ σειρὰ τοῦ λόγου, πρέπει νὰ κεῖται κατ' ὀνομαστικήν, ὑποκείμενον μὲν τῆς δευτέρας προτάσεως, ἀναπολοῦν δὲ τὸ ἐν τῇ προτέρᾳ λεγόμενον ὄνομα τοῦ Κολώτου· δεύτερον δὲ ὅτι τὸ ῥῆμα τῆς δευτέρας προτάσεως, ὅποιον καὶ ἂν ἦναι, δεδόσθω καὶ τὸ νάω, ἐν ὑποθέσει νὰ ἐσήμαινε τὸ ἐκατοίκει, ἔχει χρείαν ἐξ ἀνάγκης καί τινος ἑτέρας προσκειμένης λέξεως εἰς προσδιορισμὸν ἢ συμπλήρωμα τῆς ἀορίστου καὶ γενικῆς αὐτοῦ σημασίας· τώρα ἡ λέξις αὕτη, ὅσον ὀλιγογράμματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τεθῇ μεταξὺ τοῦ ὃς καὶ οἱουδήποτε δισσυλάβου ῥήματος, ὡς ἀπακρουομένη ἀπὸ τὸ μέτρον, ὥστε προκύπτει ἐκ τούτου ὅτι τὰ τῆς ἐπιγραφῆς τρία γράμματα ΙΑΕ ἄλλο τι μᾶλλον παριστάνουσι παρὰ ῥῆμα. Νομίζω, ὅσον ἐκ μέρους μου, ὅτι ταῦτα τὴν λέξιν ἐκθέτουσι, τὴν ὁποίαν ἔλεγα ἀνωτέρω ὅτι ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ πρόσκειται εἰς προσδιορισμὸν τοῦ ἐν τῇ ὑποτακτικῇ ταύτῃ προτάσει ῥήματος· ἀναγινώσκω δὲ ΤΑΔΕ (τάδε) τὴν ἐφθαρμένην ταύτην λέξιν, τῆς ὁποίας εἶναι ἀτελὲς μὲν τὸ πρῶτον γράμμα, ἐλλεῖπον δὲ τὸ τρίτον ἐκ παραδρομῆς διὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἡγούμενον Α ὁμοιότητα· σημαίνει δὲ τὸ τάδε τοῦτο ἐπιρρηματικῶς τὸν τόπον, ἐπὶ τάδε τὰ χωρία, ἐνταῦθα, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἑξῆς στίχους τοῦ Εὐριπίδου (κυκλ. 204)·

τίς ἡ ῥαθυμία ;
τί βακχιάζετ' ; οὐχὶ Διόνυσος τάδε·

ἔνθα λέγει πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ὀδυσσέα ὁ Κύκλωψ ἀτακτοῦντας ἐντὸς τοῦ ἄντρου του, ὅτι εἰς τοῦτον τὸν τόπον, ἐνταῦθα, δὲν ἔχει μέρος ὁ Διόνυσος διὰ νὰ ἐπιτηδεύετε τὰ ὄργιά του καὶ τὰς βακχείας του· τὸ τάδε λοιπὸν εἶναι ὁ ἀναγκαῖος τοπικὸς προσδιορισμὸς τοῦ ῥήματος. Ἀλλὰ ποῖον τὸ ῥῆμα τοῦτο; αὐτὸ διὰ νὰ λάβῃ θέσιν μεταξὺ τοῦ ἀναφορικοῦ καὶ τοῦ συμπληρώματος χωρὶς βλάβην τοῦ μέτρου, πρέπει ἐξανάγκης νὰ ἦναι τῶν μονοσυλλάβων τι, καὶ τοιοῦτον βέβαια καὶ κατ' ἔννοιαν καὶ κατὰ μέτρον δὲν ἁρμόζει νὰ ἐγχωρῇ ἐνταῦθα παρὰ τὸ ὑπαρκτικὸν ἦν, ὥστε ὁ στίχος διὰ τοῦ ῥήματος τούτου καὶ τοῦ συμπληρώματος τάδε ἀναγινώσκεται πλήρως καὶ εὐνοήτως·

τῷ Παρίῳ ποίημα Κολώτου, ὅς ἦν τάδε φεύγων·

ἤγουν, τοῦτο, τὸ ἐπὶ τοῦ κίονος ὁρώμενον ἄγαλμα, ποίημα ὑπάρχει τοῦ Παρίου Κολώτου, ὅστις διετέλει φεύγων, ἤτοι ἐξόριστος, εἰς τούτους τοὺς τόπους, ἐννοεῖται ὅπου κατεσκεύασε τὸ ἄγαλμα. Ἐπαναλαμβάνω τώρα ὁλόκληρον τὴν ἐπιγραφὴν ὡς μέχρι τοῦδε ἐπανόρθωσα αὐτὴν καὶ ἀνεπλήρωσα·

Ἄρτεμι σοὶ τόδ' ἄγαλμ' ἵερωσ' ὠδῖνα φυγοῦσα
Ἀσφαλίῳ μήτηρ Φέρσις Ὅρῳ θυγάτηρ.
τῷ Παρίῳ ποίημα Κολώτου, ὃς ἦν τάδε φεύγων.

Εἰς τὸ ἀπόγραφον ἀνωτέρω δύο λέξεις σοὶ καὶ ποίημα κεῖνται ΣΩΙ, ΠΩΙΗΜΑ, ἤτοι διὰ τοῦ Ω, ἀλλὰ τὸ σφάλμα πιθανὸν νὰ προῆλθεν ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα, ὅστις δὲν διέκρινε καλῶς τὸ ἐν τῷ λίθῳ σχῆμα τοῦ Ο μικροῦ γράμματος.

Ἐν Κερκύρᾳ τῇ 1 Νοεμβρίου 1860.

Χ. ΦΙΛΗΤΑΣ.

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 263.)

—ooo—

Γ΄.

Ὅπως μάθῃ δὲ ἀκριβέστερον ὁ ἀναγνώστης τί ἐγένοντο τὰ τοῦ Μαυρικίου μετὰ τὴν ἀπὸ Ἐγερέλλης ἀναχώρησίν του, ἀντιγράφομεν τὸ ἡμερολόγιόν του.

« Ἀπρίλιος 185 . . .

» Παρῆλθεν ἔτος ἀφότου ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν Ἐγερέλλην, καὶ ἀνεχώρησα ἀπηλπισμένος ἀφεὶς ὄπισθέν μου τὴν εὐδαιμονίαν, διότι ἠγάπων καὶ ἤμην βέβαιος ὅτι ἀντηγαπώμην. Ἐὰν ἐπρόσφερα τὸ ὄνομα καὶ τὴν περιουσίαν μου εἰς τὴν Σοφίαν, θὰ τὰ ἐδέχετο προθύμως· καὶ ὅμως δὲν ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν μου ἡ ἀπόφασις. Ἡ θέλησις τοῦ πατρός μου τὴν ὁποίαν ὁ τάφος κατέστησεν ἱερωτέραν μὲ ἀνεχαίτιζεν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη. Δὲν ἀνῆκα εἰς τὸν ἑαυτόν μου, καὶ διὰ τοῦτο ἐμακρύνθην ἀπὸ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου ὅμως ἡ καρδία μου μὲ λέγει νὰ ἐπιστρέψω.

» Μετέβην εἰς Παρισίους· πῶς δὲ κατέτριψα τὸν καιρόν μου δὲν τολμῶ νὰ τὸ διηγηθῶ. Ἐδοκίμασα νὰ

διασκεδάσω τὴν λύπην μου, καὶ παρεδόθην εἰς μυρίας μωρίας· ἀλλὰ σήμερον εὑρίσκω ἀδικαιολόγητον τὴν διαγωγήν μου καὶ ἐρυθριῶ. Ἡμέραι, ἑβδομάδες, μῆνες παρῆλθον, ἀλλὰ παρηγορίαν οὐδεμίαν ἔλαβον. Καθόσον ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα καθ' ἣν ἤλπιζον τὸ τέλος τῶν δεινῶν μου, ἡ ἀνυπομονησία μου ηὔξανεν· ἠγνόουν τί ἀπεγίνετο ἡ Σοφία. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐπώλησα τὴν ἐξοχήν μου τῆς Ἐγερέλλης καὶ μετεκάλεσα τὸν γέροντα ὑπηρέτην μου· ὁ ταλαίπωρος ᾐσθάνετο ἀνησυχίαν δι' ἐμέ. Πολλάκις ἠθέλησε νὰ μὲ συμβουλεύσῃ, ἀλλ' ἐγὼ τὸν ἤκουσα ἀνυπομόνως καὶ τὸν ἀπέπεμψα μετὰ τραχύτητος· καὶ σήμερον μετανοῶ. Ὁ Ἰωάννης εἶχε δίκαιον· πλήν, τὸ ἐπαναλαμβάνω, ἤμην ὡς παράφρων.

» Τέλος πάντων ἔφθασεν ἡ ὥρα . . . Ἐτελείωσαν τὰ εἰκοσιὲξ ἔτη! Μ' ἔφεραν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πατρός μου τὴν ὁποίαν εἶχον παρακαταθέσει εἰς συμβολαιογράφον. Ἐκλείσθην εἰς τὸ δωμάτιόν μου, διότι ἤθελον νὰ εἶμαι μόνος. Ἐκάθησα παρὰ τὸ γραφεῖόν μου, καὶ ἐπί τινας στιγμὰς ἐδίσταζον· τέλος πάντων ἀπεσφράγισα τὴν ἐπιστολήν, ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ εὑρίσκετο τὸ μέλλον μου. Ἰδὼν τοὺς χαρακτῆρας τῆς πατρικῆς χειρὸς ἐδάκρυσα, καὶ κλαίων ἀνέγνων τὰ ἑξῆς·

« Φίλτατέ μου υἱέ!

» Ἀγνοῶ ἐὰν ποτε ἀναγνώσῃς τὴν παροῦσαν· τὴν εἰς αὐτὴν περιεχομένην ἐξομολόγησιν δὲν ἐπεθύμουν νὰ κάμω ζῶν ἔτι, διὸ παρακαλῶ τὸν Θεὸν νὰ ἀποθάνω πρὶν φθάσῃ ἡ διετὴς προθεσμία. Ἐννοεῖς ὅτι θὰ ἠρυθρίων νὰ σὲ εἰπῶ τὸ αἴτιον τῶν δακρύων καὶ τῆς λύπης μου. Δὲν θὰ ἐτόλμων ποτὲ νὰ σὲ διηγηθῶ κατὰ πρόσωπον τὴν ἄτιμον πρᾶξιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν μου. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ τὰ μάθῃς· ἐὰν δὲ ὅταν συμπληρωθῇ τὸ εἰκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας σου δὲν ζῶ, ἡ πρώτη μου αὕτη ἐπιστολὴ ἀρκεῖ νὰ σὲ εἴπῃ τὰ διατρέξαντα. Δὲν θὰ ἐρυθριάσω ἐνώπιον τοῦ υἱοῦ μου· ζῶντα μὲν δὲν θὰ μ' ἐσυγχώρεις, ἀποθανόντα ὅμως θὰ μ' ἀξιώσῃς τῆς συγγνώμης σου. Ἄκουσόν με λοιπὸν καὶ μὴ μὲ κρίνεις μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος. Ἐτιμωρήθην ἀρκετὰ μόνος μου, καὶ δὲν ἔχω ἀνάγκην τῆς κατάρας τοῦ υἱοῦ μου· ὁ Θεὸς εἶναι μάρτυς ὅτι ἠθέλησα νὰ ἐπανορθώσω τὸ κακὸν τοῦ ὁποίου ἐγενόμην αἴτιος, ἀλλὰ πρὸς τιμωρίαν μου φαίνεται δὲν τὸ κατώρθωσα.

» Τὸ 1840 ἤμην εἰς Ἀμερικήν, καταγινόμενος νὰ διορθώσω τὰς πολλὰς ζημίας τὰς ὁποίας εἶχον πάθει. Ἐφιλιώθην δὲ μὲ συμπατριώτην μου, ἄνδρα εὐγενῆ καὶ εὐφυέστατον, τὰ αὐτὰ πάσχοντα ὡς καὶ ἐγώ. καὶ αὐτὸς κατεγίνετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸ καταπεσὸν οἰκοδόμημα τῆς περιουσίας του. Εἴχομεν πολλὴν συμπάθειαν πρὸς ἀλλήλους, τὰ συμφέροντα ἦσαν τὰ αὐτά, ὅμοιαι δὲ ἦσαν καὶ τῶν δύο αἱ κλίσεις. Τὴν μητέρα σου καὶ σὲ σᾶς εἶχον ἀφήσει εἰς τὴν Γαλλίαν· αὐτὸς δὲ εἶχεν ἀφήσει τὴν σύζυγόν του, τὴν ὁποίαν ἠγάπα πολύ, καὶ θυγατέρα θηλάζουσαν εἰσέτι. Ὠνομάζετο Κ. Δὲ λὰ Φωζεραί.

» Ἑσπέραν τινὰ μ' ἐμήνυσε νὰ ὑπάγω ἀμέσως πρὸς αὐτόν· καὶ μεταβὰς τὸν εὗρον δεινῶς πάσχοντα. Πρό τινων ὡρῶν εἶχε πέσει κάτω τοῦ ἵππου του, καὶ τραυματισθέντα βαρέως τὸν μετέφεραν ἀναίσθητον εἰς τὴν οἰκίαν του· ἀφοῦ δὲ ᾐσθάνθη μ' ἐζήτησεν. Ὅταν τὸν εἶδον μόλις σχεδὸν ὡμίλει. Λαβὼν δὲ τὴν δεξιάν μου εἶπε·

— Φίλε μου, δὲν θὰ ζήσω πολύ· ἐκτύπησα δεινῶς καὶ ἀθεραπεύτως. Ἀποθνήσκων ἔχω ἀνάγκην φίλου ὅστις νὰ δώσῃ πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην μου τὴν εἴδησιν τοῦ θανάτου μου.

— Κρέμαμαι ὅλος ἀπὸ τὰ νεύματά σου, καὶ παράγγειλέ με ὅ,τι θέλεις· ἀλλὰ δὲν μὲ φαίνεται ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας σου ὁποία τὴν ὑποθέτεις. Αὐτὸς δὲ ἀπεκρίθη περίλυπος·

— Δὲν λέγω ὑπερβολήν· εἶμαι ἀπηλπισμένος. Ἰδού, ἐπρόσθεσε λαβὼν χαρτοφυλάκιον κάτωθεν τοῦ προσκεφάλου του, λάβε το, περιέχει διακοσίας χιλιάδας φράγκων. Εἶναι ὅλη ἡ κατάστασις τὴν ὁποίαν ἀφίνω εἰς τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην μου· ὅταν ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν Γαλλίαν φρόντισε νὰ τὰ δώσῃς. Ἤλπιζα ὅτι θὰ τὰ ἔφερα μόνος μου· πλὴν γεννηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου.

» Ἐγὼ δὲ λαβὼν τὸ χαρτοφυλάκιον, ἠθέλησα νὰ ἀναχωρήσω ὅπως ἐξασφαλίσω αὐτό· στραφεὶς δὲ εὑρέθην ἀντικρὺ νέου ἰατροῦ προσκληθέντος τότε, τοῦ Οὐΐλλιαμ Ὀσβόρν. Τὸν ἐγνωρίζομεν ὀλίγον πρίν. Ἀγνοῶ δὲ ἐὰν ἤκουσε τὴν ὁμιλίαν τοῦ ψυχορραγοῦντος. Ὁ φίλος μου ἀπέθανε μετά τινας ἡμέρας. Τί νὰ σὲ εἰπῶ; μαντεύεις τὸ σφάλμα μου. Ἐρυθριῶν τὸ ἐξομολογοῦμαι . . . Ἔγραψα πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ ἀποθανόντος ὅπως ἀναγγείλω πρὸς αὐτὴν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της, ἀλλὰ περὶ τῆς κληρονομίας ἐσιώπησα. Τὴν ὥραν ἐκείνην αἱ ὑποθέσεις μου εὑρίσκοντο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν· οὐδένα πόρον εἶχον, καὶ δι' ἔλλειψιν κεφαλαίων δὲν ἤλπιζον νὰ κερδήσω. Καὶ μὲν τοῦτο δὲν δικαιολογεῖ τὴν πρᾶξίν μου, ἀλλὰ τὴν ἐξηγεῖ.

» Τὰ χρήματα τοῦ φίλου μου μεταχειρισθεὶς ἐγενόμην πλούσιος. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Γαλλίαν, δὲν ἐφρόντισα ἀμέσως νὰ ἀποδώσω ὅ,τι δὲν μὲ ἀνῆκεν. Ὅτε ὅμως μετὰ ταῦτα ᾐσθάνθην τὸ συνειδός μου ἐλέγχον με, ἐζήτησα τὴν σύζυγον τοῦ φίλου μου, ἀλλ' ἐπὶ δέκα ὁλόκληρα ἔτη μάταιαι ὑπῆρξαν αἱ προσπάθειαί μου. Ἔμαθον μόνον ὅτι ἐπώλησε τὰ κτήματά της καὶ ἀνεχώρησεν· ἀλλὰ ποῦ; οὐδεὶς ἐγνώριζεν. Ἴσως σὺ τὸ κατορθώσεις. Διὰ τοῦτο σὲ παρεκάλεσα νὰ μὴν ὑπανδρευθῇς. Τώρα σὲ ζητῶ καὶ μίαν χάριν· μὴ σπεύσῃς νὰ λάβῃς γυναῖκα ἐὰν πρῶτον δὲν πεισθῇς ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ φίλου μου δὲν ὑπάρχει πλέον. Ἐὰν ὅμως ὑπάρχῃ καὶ ἡ κόρη ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐγύμνωσα εἶναι πτωχὴ ἐξ αἰτίας μου, ἐπιθυμῶ νὰ γείνῃς σύντροφός της. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος τῆς ἀποδόσεως χωρὶς ν' ἀτιμασθῇ ὁ πατήρ σου. Σὲ παρακαλῶ νὰ μὴ με παρακούσῃς· ἐνθυμήθητι ὅτι ἡ ἀνάπαυσις τῆς ψυχῆς μου κρέμαται ἀπὸ τὴν ἀπόφασίν σου. Σὲ ἀσπάζομαι καὶ σὲ ἀγαπῶ.

» Ὁ πατήρ σου

» ΙΑΚΩΒΟΣ ΤΟΥΡΝΙΕΡ. »

» Ἰδοὺ λοιπὸν τοῦ μυστηρίου ἡ ἐξήγησις. Ὁ Οὐΐλλιαμ Ὀσβόρν εἶχε παρευρεθῆ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν χρημάτων περὶ ἧς ἔγραφεν ὁ πατήρ μου. Πιθανὸν καὶ νὰ ὡμίλησεν ὁ ψυχοῤῥαγῶν πρὸς αὐτὸν εἴτε ἐπίτηδες εἴτε παραλαλῶν περὶ τῆς παραδόσεως. Ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ ὕβρεις τοῦ Ὀσβόρν, καὶ αἱ ὑποψίαι αἱ γεννηθεῖσαι ἕνεκα τοῦ ταχίστου πλούτου τοῦ πατρός μου. Οἴμοι! πόσον ἤμην δυστυχής. Νὰ ἀποπλύνω τὸν ῥύπον τῆς ἀτιμίας ἐφαίνετο ἀδύνατον, καὶ ἀδύνατον ἦτο νὰ νυμφευθῶ ἐκείνην τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπων . . . .

» Τὰς ἑπομένας ἡμέρας ἤμην σχεδὸν παράφρων. Δύο ἢ τρεῖς ἰδέαι ἐτάρασσον ἀλληλοδιαδόχως τὴν κεφαλήν μου. Ἤμην υἱὸς ἀνθρώπου πράξαντος ἔγκλημα τὸ ὁποῖον τιμωρεῖ ἡ κοινωνία· εἶχον ἀνατραφῆ ἐν μέσῳ πλούτου μὴ ἀνήκοντος εἰς ἐμέ· οὔτε ἡ περιουσία μου δὲν ἦτο ἰδική μου· ἡ πηγή του τοὐλάχιστον ἦτο αἰσχρά. Κατεδικαζόμην νὰ ἀναζητήσω, ἴσως εἰς μάτην, γυναῖκα ἄγνωστον καὶ νὰ ὑποσχεθῶ εἰς αὐτὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν εἶχον δώσει εἰς ἄλλην. Ν' ἀφίσω τὴν Σοφίαν; . . . νὰ παύσω τρεφόμενος ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ἡ ὁποία μόνη μ' ἐζωογόνει μέχρι τῆς σήμερον;

Καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ ὑπακούσω· ἀλλὰ συγχρόνως ἀκτὶς ἐλπίδος ἔλαμψεν εἰς τὴν καρδίαν μου. Τίς οἶδε, εἶπον κατ' ἐμαυτόν, ἐὰν δὲν ὑπανδρεύθη ἡ νέα Φωζεραί; τότε θὰ εὕρω τρόπον εὐσχημον ἵν' ἀποδώσω αὐτῇ τὴν κληρονομίαν της· ἀλλὰ πρὶν ἀρχίσω τὰς ἐρεύνας μου, ἂς ἐπισκεφθῶ τὰ μέρη ὅπου ἠγάπησα, ἔπαθον καὶ ἔκλαυσα.

Ἀνεχώρησα λοιπὸν εἰς Ἐγερέλλην· ὅτε δὲ ἔφθασα τὸ ἑσπέρας ὁ οὐρανὸς ἐφαίνετο περίλυπος ὅσον καὶ ἡ καρδία μου. Ἦτο τότε τέλος φθινοπώρου, καὶ ὁ τόπος ἐκεῖνος ποτὲ ἄλλοτε δὲν μ' ἐφάνη τόσον ἔρημος. Ὁ ἄνεμος ἐσκόρπιζε τὰ φύλλα τῶν δένδρων. Κατέλυσα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ὅπου ἡ Σοφία ἐπεριποιήθη τὴν ἀσθενῆ, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ἀποθάνει, καὶ χωρὶς νὰ μὲ γνωρίσῃ μὲ εἶπε πολλὰ περὶ αὐτῆς. «Ἡ ταλαίπωρος, ἐπρόσθεσεν, ἔγεινε κάτισχνος· δὲν ἠξεύρω διὰ τί; » Ἐγὼ ὅμως τὸ ἤξευρα. « Βοηθεῖ πάντοτε πολὺ τοὺς πτωχούς. »

» Ὁλόκληρον τὴν νύκτα δὲν ἐκοιμήθην ἀπορῶν τί νὰ πράξω· νὰ ἰδῶ πρῶτον τὴν Κ. Φεῤῥύ, ἢ τὸν ἐφημέριον;

» Τὸ πρωῒ διευθύνθην πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς Κ. Φεῤῥύ, καὶ ἐσήμανα τὸν κώδωνα τῆς θύρας· ἡ γραῖα ὑπηρέτις ἐλθοῦσα ἤνοιξε, καὶ ἐμβὰς εἶδον ὀρθίαν παρὰ τὴν κλίμακα τὴν Σοφίαν· ἦτο πάντοτε ὡραία, καὶ ἐφόρει ἔνδυμα βαθέως χρώματος εὐαρμοστότατον εἰς τὸ πρόσωπόν της. Μόλις μὲ εἶδε καὶ ἔτεινε τὰς δύο της χεῖρας, ἀφῆκε φωνήν, καὶ σπεύσασα ἦλθεν εἰς συνάντησίν μου. Ποτὲ δὲν εἴχομεν ἐξηγήσει ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον τὴν κατάστασιν τῆς καρδίας μας, ποτὲ δὲν εἴχομεν σφίγξει λαθραίως τὰς χεῖράς μας· ποτὲ δὲν εἴχομεν ἐρυθριάσει βλέποντες ἀλλήλους. Τὴν ὥραν ὅμως ἐκείνην αἱ ψυχαί μας συνηντήθησαν . .

— Μαυρίκιε!

— Σοφία!

» Ἐγὼ δὲ κατησπάσθην ἐνθουσιῶν τὰς χεῖράς της, τὰς ὁποίας ὅμως ἀπέσυρεν εὐθὺς διότι ἤρχετο ἡ μήτηρ της.

— Ἰδού, εἶπεν, ὁ Κ. Τουρνιέρ.

» Μὲ ὑπεδέχθησαν δὲ ὡς φίλον πρὸ πολλοῦ περιμενόμενον, καὶ ἐπρογεύθην μετ' αὐτῶν. Πρὸς τὸ ἑσπέρας, ἐνῷ ἡτοιμαζόμην ν' ἀναχωρήσω, ἡ Κ. Φεῤῥύ μὲ εἶπε μειδιάσασα ἐπιχαρίτως·

— Παρήγγειλα καὶ μετέφεραν τὰ πράγματά σας ἐδῶ ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖον καὶ σᾶς ἡτοίμασα δωμάτιον. Ἐλπίζω ὅτι θὰ συγχωρήσετε τὸ θάῤῥος μου.

» Τί ν' ἀπαντήσω; κατένευσα εὐχαρίστως. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἐγινόμην ἔτι μᾶλλον ὑπόχρεως πρὸς τὴν Σοφίαν ἥτις, μετὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐφέρθην ὅτε ἐλθὼν εἶδον αὐτήν, δὲν ἐδύνατο ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς κλίσεώς μου. Ἔμεινα λοιπὸν δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ἀποφασίζων μὲν ν' ἀναχωρήσω τὴν ἐπιοῦσαν, ἀλλὰ μὴ ἀναχωρῶν ποτέ. Ὁ ἐφημέριος μ' ἐπεσκέπτετο συνεχῶς, καὶ μ' ἐπρότρεπε νὰ παρατείνω τὴν εἰς Ἐγερέλλην διατριβήν μου. «Τί βιάζεσαι; ἔλεγε.» Καὶ τῷόντι τί μ' ἐβίαζεν; ὅσον ὅμως παρετείνετο ἡ διατριβὴ αὕτη, τόσον πλέον ἐδεσμεύετο ἡ καρδία μου. Ἡ βία μάλιστα τὴν ὁποίαν ἐπέβαλλον εἰς ἐμαυτὸν ὅπως μὴ φανερώσω τὰ αἰσθήματά μου, καθίστα αὐτὰ ἔτι μᾶλλον ἔνθερμα.

» Τότε ἤρχισα νὰ μέμφωμαι ἐμαυτόν, διότι ἦλθον εἰς Ἐγερέλλην πράξας ἀνοησίαν· παρατείνων δὲ καὶ τὴν παρὰ τῇ Κ. Φεῤῥύ διατριβήν μου ἐδείκνυον, ἔστω καὶ σιωπηλῶς, ὅτι παρεδεχόμην τὰς ἐνδείξεις τῆς πρὸς ἐμὲ συμπαθείας τῆς νέας· τί δὲ θ' ἀπεκρινόμην ἐὰν μ' ἐπρότεινεν ἡ μήτηρ νὰ νυμφευθῶ τὴν θυγατέρα της; Δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα, ὅταν θ' ἀπεποιούμην, νὰ μ' ἐπιπλήξῃ διότι ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἐξοχήν;

» Εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν εὑρισκόμενος μετέβην μίαν τῶν ἡμερῶν εἰς τοῦ ἐφημερίου, ἀπόφασιν ἔχων νὰ διηγηθῶ πάντα πρὸς αὐτόν· λέγων δὲ πάντα δὲν ἐννοῶ καὶ τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσέβαλλε τὸ ὄνομα τοῦ πατρός μου.

» Ὁ ἐφημέριος μὲ ὑπεδέχθη ὡς υἱόν, καὶ ὅτε εἶπον πρὸς αὐτὸν ὅτι δὲν ἤμην ἐλεύθερος νὰ ἑνώσω τὴν τύχην μου μὲ τὴν τύχην τῆς νέας Φεῤῥύ·

— Πῶς; μὲ ἠρώτησεν· εἶσαι ὑπανδρευμένος;

— Ὄχι, αἰδεσιμώτατε· ἀλλὰ σχεδὸν εἶμαι. . . . Πρὸ δεκαὲξ ἐτῶν ὁ πατήρ μου, εὑρισκόμενος εἰς Ἀμερικήν, εἶχε φίλον στενότατον, ὅστις ἀποθνήσκων ἐσύστησεν εἰς αὐτὸν τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην του. Ὅτε ἐπέστρεψεν ὁ πατήρ μου εἰς τὴν Γαλλίαν ἐζήτησεν αὐτάς, ἀλλ' εἰς μάτην· διότι οὔτε τὰς ηὗρεν, οὔτε κἀνεὶς ἤξευρε νὰ εἰπῇ ποῦ ἦσαν. Ὅταν δὲ ἀπέθανε καὶ ὁ πατήρ μου, μὲ παρήγγειλεν εἰς τὴν διαθήκην του νὰ ἀναζητήσω καὶ ἐγὼ μὲ ἐπιμέλειαν τὴν χήραν καὶ τὴν ὀρφανήν, καὶ νὰ ὑπανδρευθῶ τὴν νέαν ἐὰν εἶναι ἐλευθέρα.

» Ὁ ἐφημέριος δὲν ἐδίστασε νὰ πιστεύσῃ ὅ,τι εἶπον· παρετήρησα μάλιστα ἀπὸ τὸ ἦθός του ὅτι καὶ ηὔξησεν ἡ πρὸς ἐμὲ συμπάθειά του.

— Καὶ πῶς ὠνομάζετο, μὲ ἠρώτησεν, ὁ φίλος τοῦ πατρός σας;

— Κ. Δὲ λὰ Φωζεραί.

» Ὁ ἐφημέριος ἀφῆκε φωνὴν ἐκστάσεως.

— Τί ἐπάθετε; ἠρώτησα.

— Τίποτε . . . Τὰς γνωρίζω καὶ τὰς δύο.

— Τὰς κυρίας Δὲ λὰ Φωζεραί;

— Μάλιστα· καὶ πολλὰ καλά.

— Ἡ νέα εἶναι ὑπανδρευμένη;

— Ὄχι.

» Ἀπωλέσθη λοιπὸν πᾶσά μου ἐλπὶς, καὶ καταβληθεὶς δὲν ὡμίλησα πλέον. Ὁ δὲ ἐφημέριος ἀπορῶν διὰ τὴν σιωπήν μου, ἐσηκώθη καὶ εἶπε·

— Θὰ ἔλθω ἀπόψε νὰ σᾶς παραλάβω, καὶ θὰ σᾶς δώσω θετικωτέρας πληροφορίας.

» Περίλυπος, ἀπηλπισμένος, ἀπορῶν τί νὰ πράξω, ἀνέβην τὸν ἵππον μου, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν ἔτρεχον εἰς τὰ δάση· ἐπανῆλθον δὲ τὸ ἑσπέρας κεκοπιακὼς καὶ λιμώττων. Μὲ εἶπον ὅτι ὁ ἐφημέριος μὲ εἶχε ζητήσει, καὶ ὅτι μὴ εὑρών με μὲ ἀφῆκεν ἓν βιβλίον. Λαβὼν αὐτὸ τὸ ἤνοιξα, ἀνέγνων εἰς τὴν πρώτην σελίδα τὰς λέξεις ταύτας, « *Σοφία Δὲ λὰ Φωζεραὶ* », καὶ ἔμεινα ἐμβρόντητος. « Πῶς, εἶπον κατ' ἐμαυτὸν, ἤμην τόσῳ πλησίον τῆς οἰκογενείας τὴν ὁποίαν ἐγύμνωσεν ὁ πατήρ μου καὶ δὲν τὸ ἤξευρα; » — Μὲ ἐλύπησε δὲ καὶ ἡ σύμπτωσις ὅτι ἡ νέα εἶχε τὸ αὐτὸ ὄνομα μὲ τὴν Σοφίαν.

»Τὴν νύκτα ὅλην ἤμην ἀνήσυχος· τὸ δὲ πρωῒ ἐξυπνήσας ἐνωρὶς κατέβην εἰς τὸν κῆπον, ὅπου ἀπήντησα τὴν Σοφίαν ὅλην περιχαρῆ, καὶ τὴν ἐλυπήθην ἀπὸ καρδίας. — Ἡ ταλαίπωρος! ἀνελογίσθην, δὲν ἠξεύρει τὸ δυστύχημά μου! Καὶ σχεδὸν ἐδάκρυσα.

— Γνωρίζετε, τὴν ἠρώτησα μετὰ μικρὸν, τὴν νέαν Κ. Δὲ λὰ Φωζεραί;

— Ὀλίγον, μὲ ἀπεκρίθη μειδιῶσα.

— Εἶναι ὡραία βεβαίως.

— Ὑπάρχει τοιαύτη ἰδέα.

— Ἀλλὰ σεῖς τί λέγετε;

— Ἐγώ; . . . καὶ ἐσιώπησε. Μετὰ μικρὸν ὅμως ἀπεκρίθη·—Ναὶ, καὶ ἐγὼ τὸ νομίζω. Καὶ μὲ ἀφῆκεν.

» Ἐν τοσούτῳ ἔφθασεν ὁ ἐφημέριος.

— Λυποῦμαι, μὲ εἶπεν, ὅτι δὲν σᾶς ηὗρα χθὲς τὸ ἑσπέρας· σᾶς ἔφερα εἰδήσεις θετικωτέρας ὡς σᾶς εἶχα ὑποσχεθῆ· ἡ Κ. Φωζεραὶ καὶ ἡ κόρη της κατοικοῦν ἐδῶ πλησίον, ἀλλὰ φέρουν ἄλλο ὄνομα, τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τῆς κυρίας, τὸ ὁποῖον παρεδέχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της.

— Καὶ πῶς ὀνομάζονται;

» Ἡ Σοφία ἐπανῆλθεν ἐν τούτοις· ὁ ἐφημέριος ἐστάθη πλησίον μου, καὶ ἀποβαλὼν τὸν πῖλον·

— Κ. Μαυρίκιε Τουρνιὲρ, εἶπεν, ἐπιτρέψατέ με νὰ σᾶς παρουσιάσω τὴν Κ. Σοφίαν Φερρὺ Δὲ λὰ Φωζεραί.

»Ὅλως ἔκπληκτος ἔτρεξα πρὸς τὴν Σοφίαν ἡ ὁποία ἔτεινε τὴν δεξιάν. . .

» Πρὸ δύο μηνῶν ἡ Σοφία ἐγένετο σύζυγός μου, τουτέστι ἐγὼ ἐγενόμην μακάριος. Ἡ Σοφία εἶναι ὡραία, ἀγαθὴ καὶ μὲ ἀγαπᾷ ὅσον καὶ ἐγώ. Πρό τινων ἡμερῶν ἐπανήλθομεν ἀπὸ μικρὰν περιήγησιν. Ὁ ἐφημέριος καὶ ἡ πενθερὰ συμμερίζονται τὴν χαράν μας.

» Τὸ κατ' ἐμὲ μετὰ τὰς τόσας ὀδύνας μου ἀπολαμβάνω καὶ εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν· ἡ θέλησις τοῦ πατρός μου ἐξεπληρώθη· δὲν εἶδον πλέον τὸν Οὐΐλλιαμ Ὀσβόρν· ἀλλὰ καὶ ἂν τὸν ἴδω, τί ἔχει νὰ εἴπῃ;

ΚΙΝΕΖΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ (*).

—ooo—

Πρὶν ἔτι φανῇ ὁ ἀγγλογαλλικὸς στόλος εἰς τὰ παράλια τῆς Κίνας, οἱ κάτοικοι τῆς Καντόνης ἦσαν πεφοβισμένοι. Ὁ Γεθ, αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος, παρεσκεύαζε μετὰ δραστηριότητος τὰ τῆς ἀμύνης, ἐπεσκεύαζε τὰ τείχη, ἐνίσχυε τὰς φρουρὰς καὶ ἀδιακόπως ἐζήτει ἐπικουρίας. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον στρατῶνες, ὁλόκληροι *πιαοὺ* (μοῖραι) ἐστρατοπεδεύοντο εἰς τοὺς ἀγροὺς, ἄλλαι δὲ κατέλυον ἐπὶ τῶν λέμβων ἐξ ὧν σύγκειται ἡ κυμαινομένη πόλις. Οἱ δὲ *φουτζιάγκ* (συνταγματάρχαι) οἱ *τζαντζιάγκ* (άντισυνταγματάρχαι) καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ ἐφιλοξενοῦντο ὑπὸ τῶν κυριωτέρων κατοίκων.

Ὁ Καγκχὶ ἦτο ἁπλοῦς *πατζοὺγκ* (ἀνθυπολοχαγός), υἱὸς ἀποίκου ἐξ ἐκείνων πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ κινεζικὴ κυβέρνησις εἶχέ ποτε παραχωρήσει γαίας ἐπὶ ὅρῳ τοῦ κατατάσσειν ὅλα τὰ ἄρρενα εἰς τὸν στρατόν. Ὅθεν καὶ ὁ Καγκχὶ ἔτι ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔφερε λόγχην, ἀσπίδα καὶ πυροβόλον. Διεκρίθη δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ κατὰ τῶν ἀποστατῶν. Πρὸς τούτοις ἦτο κόσμιος τοὺς τρόπους, ἀνεγίνωσκε καὶ ἔγραφεν ὀρθῶς, ἐστιχούργει, δὲν ἦτο ἄμοιρος τῆς γνώσεως τῶν ἱερῶν βίβλων, καὶ οἱ συστρατιῶται αὐτοῦ προέλεγον ὅτι ἔμελλε νὰ γείνῃ *τσιαγκιοὺρ* ἤτοι στρατηγός. Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς Καντόνην, κατέλυσεν εἰς οἰκίαν ἐμπόρου καλουμένου Οὐαμποῦ.

Τοῦ ἐμπόρου τούτου ἡ οἰκία κειμένη κατὰ τὴν ἄκραν προαστείου, ἦτο κομψὴ, χρωματιστὴ, πεποικιλμένη διὰ γλυφῶν καὶ χρυσοῦ, καὶ βρεχομένη ἀπὸ τὸν ποταμὸν τῶν Μαργαριτῶν. Εἶχε δὲ πλουτήσει ὁ Οὐαμποῦ πωλῶν μυιαστήρια, *κεγκουὰς* ἢ ἄνθη ἐκ χαλκοῦ, καὶ εἰδώλια ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ. Παραιτηθεὶς σχεδὸν τῆς ἐμπορίας, ἐφρόντιζε μόνον πῶς νὰ ζήσῃ τρυφηλότερον, τρώγων φωλεὰς πτηνῶν καὶ πηλάφια· διὰ δὲ τὰς μετὰ Εὐρωπαίων ἐμπορικὰς σχέσεις παρεδέχθη πρὸς τὰ ἐγχώρια ἔθιμα καί τινα ξένα· ὅθεν ἔπινεν ἀφθόνως τὸν βουρδιγάλειον οἶνον τῶν βαρβάρων, καὶ τὸ τέϊόν του συνεκέρα μὲ ἱκανὸν βαρβαρικὸν ῥούμιον.

(*) Εἰ καὶ συνήθως ἀνακαινίζομεν τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα, τὸ τῶν Σηρῶν ὅμως, ἢ Σινῶν δὲν μετεχειρίσθημεν ἀντὶ τοῦ τῆς Κίνας καὶ τῶν Κινέζων, ὡς γνωστοτάτων τούτων. Γνωστὸν δὲ ὅτι καὶ τὴν ἐκ τῆς Κίνας μέταξαν σηρικὴν καὶ ὁλοσηρικὴν ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι.



Θέατρον Κινεζικόν.

Ἐπειδὴ δὲ ὢν χῆρος ἔζη μεμονωμένος, εὐχαριστήθη ὅτε ἔδωκαν αὐτῷ σύντροφον. Ὁ νέος ἀξιωματικὸς, εἰ καὶ φύσει ὀλιγαρκὴς, ὅμως χάριν τοῦ οἰκοδεσπότου συγκατετέθη πολλάκις νὰ μείνῃ ὥρας ὁλοκλήρους μετ᾽ αὐτοῦ εἰς τὴν τράπεζαν. Ὁ Οὐαμποὺ συνείθιζε πολλάκις νὰ συγκερᾷ τὸ τεῖόν του μὲ ἴσην ποσότητα οἰνοπνεύματος· ενίοτε ὅμως ἐλησμόνει τὴν ἰσοῤῥοπίαν, καὶ τότε δὲν ὑπερίσχυεν ἡ Κίνα.

— Μὰ τὰς δέκα χιλιάδας τῶν φθινοπώρων! ἀνέκραξέ ποτε ὅλως ἐκβεβακχευμένος ὁ Οὐαμποὺ· μὲ ἀρέσκεις, νέε ἀξιωματικὲ, καὶ θέλω νὰ σὲ κάμω γαμβρόν μου.

— Μὲ περιγελᾶτε, εὐγενέστατε, ἀπεκρίθη μετὰ σεμνότητος ὁ Καγκχί· τὰ κιβώτιά σας περιέχουν ὅσα πλούτη καὶ ἡ μεγάλη παγόδα, ἐγὼ δὲ μόνην περιουσίαν ἔχω τὴν ἀνδρίαν μου.

— Ἐγὼ βεβαίως δεν ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ τὸ ἴδιον, καὶ ὁμολογῶ μάλιστα ὅτι τὸ νόμισμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχω εἶναι ἡ ἀνδρία. Ὅσον δε διὰ χρήματα, μήπως δὲν ἔχω ἀρκετὰ καὶ διὰ σὲ καὶ δι᾽ ἐμέ; Μὴν ἐναντιόνεσαι. Μήπως φοβῆσαι ὅτι ἡ κόρη μου εἶναι κακὸν δῶρον; Ἔσο ὅμως ἥσυχος, ἡ εὐτυχία σου θὰ εἶναι ὁποία δὲν τὴν φαντάζεσαι· τώρα σὲ πείθω... Ἔ, Τσαμπῆ! εἰπὲ εἰς τὰς ὑπηρέτιδας τῆς Λεϊνίας νὰ τὴν φέρουν ἐδῶ.

Σημειωτέον ὅτι ἡ προσταγὴ αὕτη ἀντέκειτο ἄντικρυς εἰς τὰ ἔθιμα τῆς Κίνας, ὅπου αἱ νέαι ζῶσι μεμονωμέναι, καὶ ὅλαι αἱ περὶ γάμων διαπραγματεύσεις γίνονται δι᾽ ἄλλων καὶ μάλιστα διὰ γραϊδίων· ὁ δὲ γαμβρὸς κρίνει περὶ τῶν θελγήτρων τῆς μνηστῆς ἐξ ἑνὸς μόνου σανδαλίου τὸ ὁποῖον δεικνύεται αὐτῷ· διότι, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν Κίναν ἡ τελειότης τοῦ κάλλους συνίσταται εἰς τὴν σμικρότητα τοῦ ποδός.

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη εὐτυχία κατέστησεν ἄφωνον τὸν ἀξιωματικόν καὶ ὅτε ἦλθεν ἡ Λεϊνια ἡ ἔκπληξίς του ὑπερηύξησεν· ἡ νέα κόρη τοῦ ἐμπόρου εἶχε κάλλος ὅλως κινεζικὸν, ἤτοι ὀφθαλμοὺς σχιστοὺς καὶ ἀμυγδαλωτοὺς, στόμα μικρὸν καὶ ἐρυθροῦν καὶ ὤμους ἰσχνούς. Ἐφόρει ἔνδυμα μεταξωτὸν, πολυποίκιλον καὶ ἔχον πολλὰς περιπλοκάδας, οἷον δράκοντας, πτηνὰ καὶ ἄνθη.

— Πῶς τὴν εὑρίσκεις; ἠρώτησε γαυριῶν ὁ πατήρ.

Ὁ δὲ πατσούγκ ὅλως ἐκστατικὸς ὑπεψιθύρισεν·

— Ὦ εὐγενέστατε! εἶναι δυνατὸν νὰ...

— Λεϊνια, εἶπεν ὁ Οὐαμπού. ὁ Καγκχὶ εἶναι γενναῖος, μέλλων τσιαγκιεὺν, καὶ δεκαοκτὼ χρόνων· σὺ



Συμβόλαιον γάμου.

εἶσαι δεκαπέντε· ἡ θέλησίς μου εἶναι νὰ γείνῃ σύζυγός σου.

Ἡ Λεΐνια ἔκλινεν εὐσεβάστως τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ βλέμματά της στραφέντα πρὸς τὸν νέον ἡρμήνευσαν συναίνεσιν. Ὅτε δὲ ἀνεχώρησεν, ὁ Καγκχὶ εὐχαρίστησε τὸν οἰκοδεσπότην. Πενθερὸς δὲ καὶ γαμβρὸς ἐφιλοτιμήθησαν νὰ κάμωσιν ἀφθόνους σπονδὰς ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος γάμου ἕως μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐνῷ ἐπρογεύοντο καὶ οἱ δύο ἐφαίνοντο συνεσταλμένοι. Ὁ μὲν Καγκχὶ μόνην τὴν νέαν εἶχε κατὰ νοῦν, ὁ δὲ Οὐκμποὺ ἦτο σκεπτικός. Τέλος πάντων ὁ *πατσοὺγκ* ἐτόλμησε νὰ ἐρωτήσῃ.

— Πότε γίνεται ὁ γάμος ;

— Ποῖος γάμος ; εἶπε μετὰ ψυχρότητος ὁ ἔμπορος.

— Πῶς ποῖος γάμος ; ὁ ἐδικός μου.

— Καὶ μὲ ποίαν ;

— Μὲ ποίαν ! Μήπως δὲν τὸ ἠξεύρετε καλήτερά μου.

— Δὲν ἠξεύρω τίποτε.

— Ἡ κόρη σας δὲν εἶναι ἀῤῥαβωνιστική μου ;

— Καὶ πῶς τὸ ἐφαντάσθης; νομίζεις ὅτι ἔχασα τὰ μυελά μου ὥστε νὰ δώσω τὴν κόρην μου εἰς στρατιωτικὸν μὴ ἔχοντα πῶς νὰ τὴν θρέψῃ, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ κρέμαται ἀπὸ μίαν σφαῖραν ; Ὀνειρεύεσαι, φίλε μου· φαίνεται ὅτι τὰ ποτὰ τῶν βαρβάρων σ' ἐζάλισαν. Τὴν κόρην μου ! καὶ διὰ τί ὄχι τὴν κόρην τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου ἢ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ;

Ὁ Καγκχὶ, δαγκάσας τὰ χείλη του ἐσιώπησε, καὶ ἀπεφάσισε νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως λησμονήσῃ τὴν νέαν ἡ ὁποία τὸν εἶχε μαγεύσει. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ψεῦδος εἶναι σύνηθες παρὰ τοῖς Κινέζοις, τὸ τοῦ Οὐαμποῦ δὲν τὸν ἐξέπληξεν, ἠρέθισεν ὅμως τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσός του. Ὅθεν μεταβὰς πρὸς τὸν *τούτσζ* αὐτοῦ (ταγματάρχην) παρεκάλεσε νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς ἄλλον κατάλυμα καὶ νὰ ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν ὑπηρεσίαν ἐνεργητικήν. Ἐστάλη λοιπὸν εἰς *τσαὴ* (λόχον) φρουροῦντα τὸ τεῖχος Ταϊουωγκὼ, κείμενον εἰς τὴν ἄκραν νήσου ἀντὶ τοῦ ποταμοῦ τῶν Μαργαριτῶν· ἡ φρουρὰ δε αὕτη ἐντολὴν εἶχε νὰ ἐπιβλέπῃ τὰς λέμβους τὰς πλεούσας εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον. Τοσοῦτον δὲ ζῆλον κατέβαλεν, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐπροβιβάσθη *τσαουπέϊ* ἢ λοχαγὸς, ὑποστὰς πρῶτον τὰς νενομισμένας ἐξετάσεις κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ κινεζικοῦ στρατοῦ.

Δὲν ἐλησμόνησεν ὅμως τὴν ὡραίαν Λεΐνιαν. Διὸ ἑσπέραν τινα ἐμβὰς εἰς λέμβον, ὑπῆγε νὰ περιδιαβάσῃ ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Οὐαμποῦ. **Κατὰ** δυστυχίαν του

ὅμως τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν ὁ *τσούτσζ* ἐξῆλθεν εἰς περίπολον· καὶ μαθὼν τὴν ἀπουσίαν τοῦ *τσαουπέϊ*, κατεδίκασε τοὺς ταρσοὺς τῶν ποδῶν αὐτοῦ εἰς μαστίγωσιν.

Μόλις δὲ ἐθεραπεύθη καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ *τσούτσζ* εἰς τὴν οἰκίαν του.

— Ἔλα, Καγκχὴ, εἶπε πρὸς αὐτὸν φιλοφρόνως· ἐλπίζω ὅτι ἐσυγχώρησες τὴν μικρὰν ποινὴν τὴν ὁποίαν σ' ἐπέβαλα· ἂς τὰ λησμονήσωμεν, καὶ τοῦ λοιποῦ θεώρει με φίλον σου.

— Κύριε Φοχελὼ, μὲ τιμᾶτε μεγάλως.

— Σὲ ἀποδίδω δικαιοσύνην· ναὶ μὲν σὲ ἦλθε μίαν ἡμέραν ἡ ἰδέα νὰ ὑπάγῃς νὰ περιδιαβάσῃς μὲ τὴν λέμβον· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἶσαι γενναῖος στρατιωτικός. Ἀνασήκωσε τὸ σκέπασμα τῆς τραπέζης καὶ ἰδὲ τί εἶναι ὑποκάτω.

— Γυναικεῖον σανδάλιον, ἀπεκρίθη ὁ *πατσούγκ*.

— Βέβαια, καὶ ὡς βλέπεις τὸ ποδάρι θὰ εἶναι θαυμαστόν.

— Αὐτὸ νομίζω κ' ἐγώ.

— Πλὴν ὡς ἠξεύρεις, τὰ σημεῖα αὐτὰ ἀπατοῦν πολλάκις· ἡ γραῖα ἡ ὁποία μὲ τὸ ἔφερεν, μ' ἐπερίγραψε μ' ἐξαίσια χρώματα τὴν νέαν· νὰ τὴν πιστεύσω ἆρά γε; μόνος σὺ ἠμπορεῖς νὰ μὲ ὁδηγήσῃς.

— Ἐγώ! καὶ πῶς;

— Δὲν ἐκατοίκησες εἰς τοῦ ἐμπόρου Οὐαμποῦ;

— Βέβαια, τρία φεγγάρια καὶ μισόν.

— Λοιπὸν θὰ εἶδες τὴν κόρην του Λεΐνιαν.

Ὁ Καγκχὴ ἐνθυμήθη εὐθὺς τὸ ξυλοκόπημα, καὶ εὗρεν ἀμέσως τὸν τρόπον νὰ ἀντιτιμωρήσῃ καὶ τὸν δικαστὴν καὶ τὸν ἀντεραστήν του.

— Ἦτον δυσκολώτατον νὰ ἴδῃ τις τὴν Λεΐνιαν. Ἠξεύρεις ὅτι κατὰ τοὺς νόμους μας αἱ γυναῖκες κάθηνται κλεισμέναι, καὶ ἴσια ἴσια διὰ νὰ μὴν τρέχουν μικραίνονται ὅσον τὸ δυνατὸν τὰ ποδάριά των. Ἡ Λεΐνια πρὸ πάντων φυλάττεται μὲ μεγίστην αὐστηρότητα· εἶναι τριγυρισμένη ἀπὸ γυναῖκας, καὶ τὰ παράθυρά της εἶναι αἰωνίως κλεισμένα μὲ δικτυωτά. Μόλις τὸ βράδυ τὴν ἀφίνουν, καὶ τοῦτο μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα, νὰ περιπατήσῃ ὀλίγον εἰς τὸν κῆπον, ὅπου κατώρθωσα νὰ τὴν ἰδῶ ἅπαξ καθήμενος κρυφὰ ὄπισθεν πλατάνου. Λέγουν πρὸς τούτοις ὅτι τὴν κακομεταχειρίζεται ὁ πατήρ της· εἶναι δίκαιον; εἶναι ὀρθόν; πρέπει νὰ βασανίζεται ἡ ταλαίπωρος νέα διότι ἡ φύσις τὴν ἀδίκησε . . .

— Τὴν ἀδίκησε! καὶ πῶς;

— Ναί, κύριε· ὁ πατήρ της θέλει νὰ μὴ μάθῃ κανεὶς εἰς Καντόνην ὅτι εἶναι κακοκαμωμένη καὶ καμποῦρα.

— Καμποῦρα! ἀνέκραξεν ὁ *τσούτσζ* καὶ θέλουν νὰ μὲ ὑπανδρεύσουν μὲ καμποῦραν! Μὰ τὸν Φὸ, θὰ τὸν δείξω· ἀκούεις καμποῦραν! . . Τί τὰ θέλεις ἐν τοσούτῳ, θὰ τὸ ἐμάντευα· ὅταν καλοπαρατηρήσῃς τὸ σανδάλιον αὐτὸ βλέπεις κάποια σημεῖα τοῦ ἐλαττώματος αὐτοῦ.

Ἔλεγε καὶ διεσκέλιζε τὸν θάλαμον ὠργισμένος· ὁ δὲ νέος *τσαουπέϊ* ἀνεχώρησε σιωπηλῶς.

Ἔκτοτε λοιπὸν δὲν ἔγεινε πλέον λόγος περὶ τοῦ γάμου τοῦ Φοχιλὼ μετὰ τῆς Λεΐνίας. Πλὴν τούτου τὰ κινήματα τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ στόλου ἀπήτουν ὅλην τὴν προσοχὴν τῶν Κινέζων. Τὴν 28 Δεκεμβρ. 1857 χίλιοι Γάλλοι καὶ τὸ 59 ἀγγλικὸν σύνταγμα ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν διώρυγα τοῦ Κέππερ, καὶ περὶ μεσημβρίαν ἔστησαν τὰ καννόνια πρὸ τοῦ φρουρίου Λὺν, ὅπου γάλλος ἐπιλοχίας, ὁδηγῶν οὐλαμὸν εἰσῆλθε πρῶτος.

Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν οἱ πολιορκηταὶ ἐκυρίευσαν τὰ περὶ τὴν Καντόνην ὑψώματα· ὁ Καγκχὶ, ὅστις εἶχε πολεμήσει γενναίως εἰς Λὺν καὶ εἰς Σιτυχὶλ ἔφερε τὸν λόγον του ἐν τάξει εἰς τὴν πόλιν, καὶ μετὰ ταῦτα, φοβούμενος μήπως ἐκάη ἡ οἰκία τοῦ Οὐαμποῦ ἀπὸ τὰ καννόνια, ἔδραμε πρὸς αὐτήν. Τὴν εὗρε δὲ ἀκεραίαν μὲν, ἀλλ' ἔρημον. Ἡ μὲν Λεΐνια εἶχε καταφύγει εἰς συγγενικὴν οἰκίαν, ὁ δὲ πατήρ της εἶχε συλληφθῇ, ἄγνωστον διατί, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου Γέ.

Ὁ νέος ἀξιωματικὸς μετέβη εὐθὺς εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ δυνάμει τοῦ βαθμοῦ του καί τινων νομισμάτων εἰσῆλθεν εἰς αὐτήν. Μόλις ὁ Οὐαμποῦ εἶδε τὸν Καγκχὶ καὶ ἀνηγέρθη ἀφεὶς φωνὴν χαρᾶς, ὁμοίαν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἀφίνει ἀπηλπισμένος ναυαγὸς, ὅταν παρὰ προσδοκίαν πατήσῃ ξηράν.

— Ἀξιόλογε νέε! εἶπε, σ' εὐχαριστῶ ὅτι δὲν μὲ ἐγκατέλιπες δυστυχοῦντα, ὅτι ἐλησμόνησες τὴν δυσαρέσκειαν τὴν ὁποίαν σ' ἐπροξένησα.

— Ἄφες αὐτὰ, ἀπεκρίθη ὁ Καγκχί· ἂς φροντίσωμεν νὰ ἐκβῇς ἀπ' ἐδῶ· διὰ τί σ' ἐφυλάκισαν;

— Μήπως ἠξεύρω; Ἕνεκα τῶν ὑποθέσεών μου εἶμαι ὑποχρεωμένος ν' ἀνταποκρίνωμαι μὲ τοὺς ἐμπόρους τοῦ Χογκόγκ· φαίνεται ὅτι ὁ διερμηνεὺς ἀνεκάτωσε καὶ λόγια ἄτοπα διὰ τὸν ἐπίτροπον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπικίνδυνα εἰς τὸ κράτος. Κατέσχον τινὰς ἐπιστολάς του καὶ μὲ ἐνοχοποιοῦν διὰ τοῦτο.

— Ἡ δικαιολόγησίς σου ὅμως εἶναι εὔκολος.

— Εἰς ἄλλας περιστάσεις· αἱ πρόοδοι ὅμως τῶν βαρβάρων ἐξηγρίωσαν τὸν Γέ, εὐερέθιστον καὶ ὀργίλον συνήθως ὡς ἠξεύρεις. Παντοῦ βλέπει προδότας καὶ θέλει νὰ τοὺς θυσιάσῃ· οὔτε θὰ μὲ ἀνακρίνουν, οὔτε θὰ μὲ δικάσουν ἀλλὰ θὰ μὲ ἀποκεφαλίσουν. Φιλτατέ μου Καγκχὶ, βοήθησέ με.

— Καὶ ἠμπορῶ; ἀπεκρίθη ὁ νέος· εἶμαι ἀξιωματικὸς χωρὶς κατάστασιν καὶ χωρὶς βαρύτητα. Ἐὰν μεσιτεύσω, θὰ μὲ εἴπουν μισθωτόν σας ἴσως δὲ καὶ συνένοχον. Θὰ κινδυνεύσω ἀνωφελῶς, καὶ θὰ πάθω ὅ,τι θὰ πάθετε. Ὤ! ἐὰν ἐφυλάτετε τὰς ὑποσχέσεις σας, ἐὰν ἤμην συγγενής σας. . .

— Θὰ γίνῃς γαμβρός μου! Ὁ Φοχελὼ, ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσει τὴν κόρην μου, δὲν τὴν θέλει τώρα. Σὺ θὰ γείνῃς γαμβρός μου· ναὶ ὁρκίζομαι μὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους Βούδας καὶ τοὺς τέσσαρας μεγάλους ἐπουρανίους βασιλεῖς!

— Φθάνει, ἀπεκρίθη ὁ Καγκχί· τώρα ἡσύχασε. ὑπάγω νὰ πέσω εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐπιτρόπου, καὶ θὰ ἔλθω νὰ σὲ φέρω ἀπόκρισιν.

Ὁ Οὐαμποῦ ἔμεινε καὶ πάλιν μόνος ἀλλ' ἐλπίζων· καὶ πρῶτον τότε ἀφοῦ ἐφυλακίσθη ἐκοιμήθη ἡσύ-

χως. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπερίμενεν εἰς μάτην τὴν ἐπάνοδον τοῦ προστάτου αὐτοῦ.

Τὴν 5 Ἰαννουαρίου περὶ μεσημβρίαν ἤκουσε τρίζουσαν τὴν θύραν τῆς εἱρκτῆς. « Ἆ! εἶπεν εὐθὺς, ἰδοὺ τέλος πάντων ὁ ἐλευθερωτής μου! »

Ἠπατήθη ὅμως, διότι δύο στρατιῶται τάρταροι τὸν συνέλαβον χωρὶς ν' ἀποκριθῶσι, καὶ τὸν ἔσυραν ἐκτὸς τῆς φυλακῆς καί τοι ἀνθιστάμενον καὶ κραυγάζοντα.

— Ποῦ μὲ ὑπάγετε; ἀνέκραζεν ὁ ταλαίπωρος· δὲν εἶμαι ἔνοχος, θέλω νὰ μὲ δικάσουν! τί θὰ μὲ κάμετε;

Μεταξὺ αὐλῆς τετραγώνου ἔκειτο λαιμητόμος δώδεκα πόδας ὑπερέχουσα τοῦ ἐδάφους. Πέντε ἢ ἓξ πτώματα ἦσαν σεσωρευμένα εἴς τινα γωνίαν ἀντικρὺ ἄλλου σωροῦ κεφαλῶν. Ἡ γῆ ἦτο καθημαγμένη, καὶ ἀτάραχος ὁ δήμιος ἠκόνιζε τὴν σπάθην του.

— Ἑτοιμάσου, εἶπε πρὸς τὸν Οὐαμποὺ ὁ δήμιος.

Ὁ ἔμπορος ἠθέλησε ν' ἀποκριθῇ· τρέμων ὅμως ἐλειποθύμησεν.

— Ἀναβάσετέ τον εὐθὺς, ἔκραξεν ὁ δήμιος.

Ἐνῷ δὲ ἀνεβίβαζον τὸν ἀναισθητοῦντα Οὐαμποὺ, ἐφάνη ὁ Καγκχί.

— Ἰδοὺ, εἶπεν, ἡ διαταγὴ νὰ ἀφήσῃς ἀμέσως ἐλεύθερον τὸν ἔμπορον Οὐαμποὺ, τὸν πενθερόν μου.

Ὁ δὲ δήμιος λαβὼν τὸ ἔγγραφον καὶ παρατηρήσας·

— Ἡ ὑπογραφὴ αὐτὴ, ἀπεκρίθη, δὲν εἶναι τοῦ Γὲ, ἀλλὰ τοῦ Πεχκιέ· δὲν τὴν ἀναγνωρίζω. Ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνώτερος τοῦ νομάρχου ὅσον ἡ κέδρος τῆς βάτου, μὲ διέταξε νὰ κόψω τὴν κεφαλὴν τούτου τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νόμος του θὰ ἐκπληρωθῇ.

— Ὁ Γὲ ἐφυλακίσθη καὶ δὲν ἔχει πλέον ἐξουσίαν· οἱ βάρβαροι τὸν ἔβαλον εἰς πλοῖον καπνίζον· ὁ Πεχκιὲ εἶναι τώρα κύριος.

— Ὄχι ὅμως ἐδικός μου· αἱ ὁδηγίαι μου εἶναι ῥηταί.. Ἐλᾶτε, τοποθετήσατέ τον καλά.

— Σᾶς ἀπαγορεύω νὰ μὴν τὸν ἐγγίσετε! ἀνέκραξεν ὁ Καγκχὶ ἀνασπάσας τὴν σπάθην του.

Πάλη λοιπὸν ἐπέκειτο· ἀλλ' ἠκούσθη ἐκτὸς ταραχή. Μανδαρῖνός τις πρώτης τάξεως εἰσῆλθε συνοδευόμενος ὑπὸ Ἄγγλων καὶ Γάλλων ναυτικῶν καὶ ὑπὸ πολλῶν Κινέζων. Ὁ δήμιος διετάχθη ἀμέσως νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ μανδαρίνου. Οὗτος δὲ ἀνέγνω προκήρυξιν δι' ἧς ἐγίνετο γνωστὸν ὅτι ὁ Γὲ ἀπεστάλη εἰς Καλκοῦταν, καὶ ὅτι ὁ Πεκχιὲ, συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν συμμάχων, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν βοηθούμενος καὶ ὑπὸ ἐπιτροπῆς. Θέλων δὲ νὰ δώσῃ δεῖγμα ἐπιεικείας, ἐχορήγει ἀμνηστίαν πρὸς πολλοὺς ἐνόχους, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν ἔμπορον Οὐαμπού.

Μετά τινας ἡμέρας ὁ Καγκχὶ καὶ ἡ Λεΐνια ὑπέγραφον τὸ συμβόλαιον τοῦ γάμου των, γεγραμμένον ἐπὶ ὀστοῦ ἐλεφαντίνου κρατουμένου ὑπὸ δύο συμβολικῶν περιστερῶν· τὸ δ' ἑσπέρας, φεγγοβολούντων πυρῶν, ἡ νέα πλουσίως ἐνδεδυμένη ἐκάθησεν ἐντὸ φερέτρου, τὸ ὁποῖον μετεκομίσθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μνηστῆρος. Πολυάριθμοι ὑπηρέται ἐβάσταζον ἐσθῆτας, κιβώτια γεγλυμμένα, φιάλας, πτηνὰ, μανδαρίνια, καὶ ἓν χοιρίδιον· ὅλα ταῦτα ἦσαν δῶρα τοῦ γαμβροῦ.

Ὁ πενθερὸς ἔδωκε πρὸς τὸν Καγκχὶ ὡραίαν οἰκίαν εἰς μεγάλην ὁδὸν, οὐ μακρὰν τῆς μεγαλοπρεποῦς παγόδας τοῦ Χουετουαγκσζέ. Τὸ φέρετρον ἐστάθη πρὸ τῆς θύρας· ὑπηρέτης δὲ προπορευόμενος ἐνεχείρισε τὰ κλειδία τοῦ φερέτρου τῷ μνηστῆρι. Αὐτὸς δὲ ἀνοίξας ἔτεινε τὴν δεξιὰν πρὸς τὴν μνηστὴν, ἥτις καταβᾶσα προσεκύνησε τοὺς ἐφεστίους θεοὺς τῆς νέας κατοικίας.

Ψιθυρισμοὶ χαρᾶς ἠκούσθησαν ὅταν κατέβη ἡ νέα· μόνος δὲ ὁ Καγκχὶ ἐνόησε τὰ λόγια ταῦτα τὰ ὁποῖα ἤκουσε προφερόμενα· « Δὲν εἶναι καμποῦρα! »

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (α).

Περὶ τοῦ ποιητοῦ Κορωναίου (β).

—οοο—

Ἔνδοξε Ἱππότα!

Εὐγνωμονῶν πρὸς ὑμᾶς διὰ τὰς δεξιώσεις ὅσων ἠξιώσατέ με ὅτε ἀνερεύνων τὴν ἰδιαιτέραν βιβλιοθήκην τοῦ ὑμετέρου ἐνδόξου Μονάρχου Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ, καὶ διὰ μνήμης ἔχων εἰσέτι τὰς σπουδαίας ὑμῶν συνδιαλέξεις, καθ' ἃς ἐθαύμασα τήν τε εἰλικρίνειαν ὑμῶν καὶ τὸν πεφωτισμένον καὶ ἰσχυρὸν νοῦν, σπεύδω νὰ ἐκφράσω ὑμῖν, ἅμα ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα μου, τὰ αἰσθήματά μου, καὶ νὰ δώσω πλείονας πληροφορίας περὶ τοῦ ποιήματος τοῦ συμπατριώτου μου Κορωναίου, ποιηθέντος ὑπὲρ τοῦ ἀνδρείου Ἕλληνος Βούα, ποιήματος οὗτινος τὸ χειρόγραφον κεῖται ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ, τῇ τοσοῦτον παρ' ὑμῶν ἐπιμελῶς διευθυνομένῃ. Οὕτω δὲ νομίζω ὅτι παρέχω ὑμῖν ἱκανὰς εἰδήσεις ἐφ' ὅλων τῶν ἐρωτημάτων ἅτινα μοὶ ἀπετείνατε περὶ τοῦ ποιήματος τούτου, τὸ ὁποῖον δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν καὶ διαφόρων ὁμοεθνῶν μου, ἐπισκεφθέντων τὴν βιβλιοθήκην τοῦ βασιλέως, ὧν τινὲς μὲν ἀνέγνων, τινὲς δὲ καὶ ἀντέγραψαν μέρος αὐτοῦ, οὐδεὶς ὅμως ἀνέγνω ἢ ἀντέγραψεν ὁλόκληρον. Διὸ καὶ πολλὰ λάθη διεδόθησαν περί τε τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ποιητικοῦ μύθου, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἥρωος τοῦ ποιήματος καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. Εἰς τὰς παραδρομὰς δὲ ταύτας συνετέλεσαν, ὡς μοὶ ἐκοινολογήθη, νῦν μὲν ἔλλειψις χρόνου, νῦν δὲ δυσκολία περὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἄλλοτε ἄγνοια ἱστορικὴ προσώπων, πραγμάτων καὶ ἐθίμων τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου ἐπὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἤκμαζον ὅ τε ἥρως καὶ

(α) Ὅρα Πανδώρας φυλλάδ. 237 Δεκεμβρ. 1, 1860.

(β) Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ ἐστάλη τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1860 τῷ ἱππότῃ Κ. Δομινίκῳ Πρόμη, διευθυντῇ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Βίκτωρος Ἐμμανουήλ.

ὁ ἀοιδὸς αὐτοῦ, καί τοι ἐγὼ οὐδεμιᾷ τῶν δυσκολιῶν ἐνέτυχον, κοινῆς οὔσης τῆς γραφῆς τοῦ χειρογράφου καὶ ἐν χρήσει καθ' ἁπάσας τὰς Ἑλληνικὰς μεμβράνας τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, τὸ ὁποῖον ἐξελήφθη Νικόλαος Κορωναῖος, εἶναι γεγραμμένον ἐν τῷ τελευταίῳ ᾄσματι δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων « Ἐκ Ζακύνθου ὑπὸ Τζανέτου Κορωναίου ἐγράφη ». Ἐνῷ δὲ εἶδον εἰς τὰς χεῖρας ἀντιγραφέως τινὸς ἀντίγραφον δύο μόνων ᾀσμάτων ὄχι πλέον τῶν 500 στίχων, ὅλον τὸ ποίημα σύγκειται ἐξ ἑπτὰ ᾀσμάτων ἢ βιβλίων, ὡς γράφει ὁ ποιητής, συνιστώντων ἐπέκεινα τῶν 3000 στίχων. Ὅλος ὁ κώδηξ τοῦ χειρογράφου ἀπαρτίζεται ἐξ 149 φύλλων περγαμηνῆς, ἑκάστης σελίδος περιεχούσης 18 στίχους. Πρὸς τούτοις ἐνῷ ἀνέφερον οἱ θεωρήσαντες τὸν κώδηκα τὰ ἑπτὰ μόνον εὐγενείας παράσημα τοῦ Βούα τὰ πρῶτον ζωγραφούμενα ἐν τῷ χειρογράφῳ, ὁ ποιητὴς ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ ποιήματος θέτει ἐκ διαλειμμάτων μὲ ποικιλόχρουν ζωγραφίαν 21 σημαίας, κυριευθείσας ὑπὸ τοῦ ἥρωος μαχομένου, σὺν αὐταῖς δὲ καὶ τὸν πύργον Ῥόκα-σέκα χορηγηθέντα αὐτῷ ὡς τιμάριον κομητείας ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ', βασιλέως τῆς Γαλλίας, καὶ τὸν ἕτερον καλούμενον τοῦ Βλάτς ἐν Σουαβίᾳ, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανὸς ἐδωρήσατο αὐτῷ ἀναγορευθέντι κόμητι. Σημειῶ πρὸς τοῖς ἐπιγινομένοις λάθεσιν ὅτι ἐκ τῶν ἰδόντων τὸ ποίημα ἄλλοι μὲν νομίζουσι τὸν ἥρωα Βενετὸν, ἄλλοι δ' Ἀλβανὸν, καὶ ἄλλοι Ἕλληνα Κερκυραῖον. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς ὑμνῶν τὰ κατορθώματα τοῦ Βούα διηγεῖται καὶ τὰ τῆς καταγωγῆς του οὕτω·

Καὶ ἕνας Μπούας ἤκουεν ὄνομα μισὲρ Πέτρος,
Καὶ 'γρεῖκα τῆς ἀθιβολῆς τὴν στράταν καὶ τὸ μέτρος·
Ὁποῖος τὸ Ἀγγελόκαστρον τὸ ὥριζεν ἐτότες,
Καὶ ἦτον καὶ καθολικὸς αὐθέντης καὶ δεσπότης·
Καὶ ἦτον αὐτοῦ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ αὐθεντὴς τοῦ Σπάτα,
Ὁποῦ ἦτον τότε καὶ αὐτὸς δεσπότης εἰς τὴν Ἄρτα·
Καὶ τὸν Ζωΐαν εἴχασι 'στὰ Γιάννινα ἐτότες,
Δεσπότην, καὶ ὥριζεν αὐτὸς ὅλους τοὺς Γιαννιότες·
Καὶ ὁ Βιτσερὲς Ἀνάπολης μὲ τὴν 'δικήν του ὁμάδαν,
Ὡς διὰ τὴν Κεφαλλονιὰν ἔκαμε μίαν ἁρμάδαν.
Κάρλος Ἰτόκας ἤκουεν τ' ὄνομα τὸ 'δικόν του,
Λοιπὸν κ' ἡ ἁρμάδα 'γίνετο κατὰ τὸν ὁρισμόν του.
Κ' ἐπῆρε τὴν Κεφαλλονιὰν καὶ τὴν Ἁγίαν Μαύρα,
Κ' ἐκεῖνοι 'ποῦ τὰ ὁρίζασι δάκρυα ἐχύναν 'μαῦρα.

Ὁ πρόγονος λοιπὸν ἦτον Ἕλλην Βούας Μουρίκης ἡγεμὼν τοῦ Ἀγγελοκάστρου, ὅστις ἀπέθανε μαχόμενος κατὰ τοῦ Καρόλου Τόκου κόμητος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, γενομένου ἀκολούθως Δουκὸς τῆς Ἠπείρου. Τοῦ Μουρίκη οἱ ἔγγονοι, ἀπολέσαντες τὸ ἐν Ἠπείρῳ κράτος, μετέβησαν εἰς Πελοπόννησον, κυριαρχουμένην εἰσέτι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρ' οὗ ἐγένοντο ἱππόται καὶ μεγάλοι τιμαριῶται. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων εἰς Πελοπόννησον οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν κατῴκησαν εἰς Ναύπλιον, κατεχόμενον τότε ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἔνθα, ὀρφανισθεὶς ἐκ πατρὸς ὁ Μερκούριος Βούας, ὁ ἥρως τοῦ ποιήματος, ἀνετράφη, ὡς οἱ ἱππόται τῶν χρόνων ἐκείνων, εἰς ξιφασκίας καὶ *τόρνους* ἢ *γκιόστρας*. Ὡς πάλιν λέγει ὁ ποιητής·

Ὤμορφος ἦτον 'ς τὸ κορμὶ καὶ καλοσυνθεμένος,
Καὶ ἀπὸ τὰ 'νύχια εἰς τὴν κορφὴν εὐμορφοκαμωμένος.
Πανώμορφος, καλόγνωμος, πανευγενὴς, ὡραῖος,
Ἔκλαμπρος καὶ περίχαρος καὶ φρόνιμος ὡραῖος.
'Σ τ' Ἀνάπλι ἀνετρέφετο μ' ἐκεῖ ἄλλα παλληκάρια,
Ῥέντες καὶ τζούστραις ἔπαιζε, καὶ τσάκιζε κοντάρια.

Αὐξήσας τὴν ἡλικίαν ἀπεδήμησεν εἰς Βενετίαν, ὅπου παρὰ τῆς γαληνοτάτης αὐθεντίας τῶν Βενετῶν ἐξελέχθη ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, καὶ μετέσχε τῶν ἀγώνων κατὰ τοὺς Ἰταλικοὺς πολέμους, ὑπηρετῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν Βενετοὺς, Φλωρεντινοὺς, Λουδοβῖκον τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, καὶ τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανὸν ἐπὶ τοῦ Φλωρεντινοῦ πολέμου καὶ Λομβαρδικοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Μεδιολανικοῦ, Ῥετικοῦ καὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ Καμβραί. Τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ Βούα, τὸ μεγάθυμον, τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὰς τιμὰς ἐπιχειρίζεται νὰ ὑμνήσῃ ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς Κορωναῖος, ἵνα καταλείψῃ εἰς αἰωνίαν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων, πόσον ἐδοξάσθησαν καὶ ἐθαυμάσθησαν οἱ ὁμοεθνεῖς Ἕλληνες, μαχόμενοι εἰς χώραν χιλιάδας μιλίων ἀπέχουσαν τῆς οἰκείας πατρίδος, τῆς τόσον ἀρχαίας, εὐκλεοῦς καὶ ἐνδόξου, νῦν δὲ τοσοῦτον περιφρονουμένης ὑπὸ τῶν συγχρόνων του. Καὶ ὅσα μὲν περὶ καταγωγῆς τῶν προγόνων τοῦ Βούα ὁ ποιητὴς διαλαμβάνει, μνημονεύονται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρονικοῖς τοῦ Φραντζῆ, Χαλκοκονδύλου, Σουμόντου, Δουκαγγίου καὶ ἐν ταῖς περὶ Ἠπείρου χρονογραφίαις. Τὰ δὲ ἀνδραγαθήματα καὶ ἡ εὔκλεια τοῦ Βούα ἐξυμνοῦνται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἰταλίας Ἰοβίου, Βέμβου, Γουάτσου, Γουϊκιαρδίνου καὶ παρ' ἄλλων διηγηθέντων τὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἐκεῖνα γεγονότα, καὶ ἀναφέρονται ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ ἐκδοθέντι προσφάτως Β'. τόμῳ τῶν ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων τῆς Ἑπτανήσου.

Διὰ ταῦτα τὸ ποίημα εἰ καὶ ἔχει μορφὴν ἐποποιΐας, ὅπως διὰ τῆς διηγήσεως καὶ περιπλοκῶν διεγείρῃ τὸν θαυμασμὸν τῶν μεταγενεστέρων, στερεῖται ὅμως πάσης μυθολογικῆς ὑποτυπώσεως, εἰκόνος, τρόπου, ἠθῶν καὶ χαρακτῆρος ἀρχαίων αἰώνων, καὶ διατηρεῖ πάντοτε τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν κατὰ χαρακτῆρα θρησκείας τε καὶ ἐθίμων τῶν συγχρόνων. Ἐπὶ τούτῳ ἐν τῷ προοιμίῳ ἐπικαλούμενος ὁ ποιητὴς οὐχὶ τὰς μυθώδεις Μούσας, ἀλλ' εἰς θείας χριστιανικὰς ἐμπνεύσεις στρεφόμενος ᾄδει·

Ὦ δέσποτα παμβασιλεῦ καὶ τῶν ἁπάντων κτίστα,
Εὔσπλαγχνε καὶ μακρόθυμε καὶ τῶν κινδύνων ῥύστα.
Βούλομαι τοῦ Μερκούριου ἀνδραγαθίας νὰ γράψω,
Τ' ὄνομά σου τὸ ἅγιον χρειάζομαι νὰ κράξω.
Ὅτι ἂν σοῦ βοήθειαν ἐμοὶ τοῦτο τὸ πρᾶγμα
Οὐδὲν δώσεις παντάνακτα, δὲν γράφω οὐδὲν γράμμα.
Μὲ τὴν βοήθειάν σου λοιπὸν τώρα νὰ γράψω ἀρχίζω,
Καὶ ν' ἀναπαύσω γνωστικοὺς, ἀφοῦ τὸ γράψω ἐλπίζω.

Ἀκολούθως διηγούμενος τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς τύχας τοῦ ἥρωος, συμπλέκει αὐτὰς μὲ τὰς τύχας καὶ περιπετείας τῶν βασιλέων καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν, μὴ παραλείπων περιγραφας τῶν τόπων, ἐφ' ὧν ἐγένοντο τότε αἱ μάχαι, καὶ ζωγραφῶν ἀξιοπίστως ζώντων προσώπων χαρακτῆρας καὶ ἔθη λαῶν. Περὶ δὲ τοῦ ποιητοῦ τοῦτο μόνον γινώσκομεν ὅτι ἔζη κατὰ τὸ 1520 καὶ ὅτι ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ· ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν πατρίδα Ζάκυνθον, ἔγραψε τὸ ποίημα τοῦ Βούα εἰς κοινὸν ἰδίωμα Ἑλληνικὸν καὶ στίχους Ἀλεξανδρινούς. Πρέπει νὰ παρατηρήσω πρὸς τούτοις ὅτι τὸ ποίημα τοῦ Κορωναίου εἶναι ἡ πρώτη ἐποποιΐα ἡ εἰς τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν τῶν νεωτέρων χρόνων γραφεῖσα, καὶ διατηρεῖ χαρακτῆρα καὶ ἤθη, οἷα ειθίζοντο τότε παρ' Ἕλλησι καὶ Ἰταλιώταις. Τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον κατέχει ἡ βιβλιοθήκη τοῦ σεπτοῦ βασιλέως ὑμῶν εἶναι τὸ μόνον διασωθὲν μεταξὺ τῶν ἐρειπιων τοῦ χρόνου· διότι οὐδεὶς τῶν καταλόγων τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς σοφῆς Εὐρώπης περιέχει τὸ ὄνομα αὐτό. Ὡς οὖν ἡ σπάθη Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ τελευταίου ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτορος ἐν Κωνσταντινουπόλει, λαμπρύνει τὴν ὁπλοθήκην τοῦ ὑμετέρου βασιλέως, οὕτω καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦ Κορωναίου τάσσεται μεταξὺ τῶν πολυτίμων Ἑλληνικῶν λειψάνων, ἅτινα διατηροῦνται ἐν ταύτῃ τῇ βασιλευούσῃ τῆς ἀρτισυστάτου Ἰταλικῆς μοναρχίας. Τοιαῦτα ἀπαντῶ ὑμῖν ἐπὶ διαφωτίσει τῶν ἐρωτημάτων περὶ τοῦ ποιήματος τοῦ Κορωναίου, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπιτετραμμένος παρὰ τοῦ ὑμετέρου βασιλέως τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἰδιωτικῆς αὐτοῦ βιβλιοθήκης φυλάττετε τοσοῦτον ἐπιμελῶς, καὶ προθυμοποιεῖσθε νὰ δεικνύετε εἰς πάντα ἐραστὴν τῶν πατρίων σπουδῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἥτις νῦν ἐφάμιλλος τῇ Ἰταλικῇ καλλιεργεῖται παρ' ὁμογενῶν καὶ ἀλλογενῶν, ὅπως προσεγγίσῃ τὴν ἀρχαίαν δόξαν της.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΡΑΓΚΛΙΝΟΣ.

—ooo—

Αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ ἀποδημίαι εἰς τὸν ἀρκτικὸν πόλον.

—

Μεταξὺ τῶν πρώτων γεωγραφικῶν προβλημάτων περὶ ἃ ἠσχολήθησαν συντόνως καὶ ἐπὶ μακρὸν σοφοὶ καὶ περιηγηταὶ πολλὰς ὑποστάντες ὀδύνας και θυσίας, τάσσεται βεβαίως καὶ τὸ περὶ τῆς ἀρκτοδυτικῆς (α) λεγομένης διόδου, τῆς ἀγούσης ἀπὸ του Λαγκαστρείου πρὸς τὸν Βεχρίνειον πορθμόν. Γνωστὸν δὲ ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο προετέθη μὲν τὴν δεκάτην πέμπτην, μόλις ὅμως ἐλύθη τὴν δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ τοῦτο μετὰ μεγίστας θυσίας.

(α) Ὠνομάσθη ἀρκτοδυτικὴ διότι ὅλοι οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς ἤρχοντο ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ ἐχώρησαν πρὸς δυσμάς. Ὁ ἀνακαλύψας ὅμως ἐπὶ τέλους αὐτὴν M'Clure ἦλθεν ἐξ ἐναντίας ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ποῤῥωτέρω.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ διαλάβωμεν ἰδίως περὶ τούτου, καλὸν νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὰ παρελθόντα, ὅπως παραστήσωμεν εὐκρινέστερον ζήτημα χρονολογούμενον ἀπὸ Χριστοφόρου Κολόμβου καὶ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς.

Γνωστὸν πόσον ἐξῆπτοντο αἱ φαντασίαι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὅτε πρὸ μὲν τῆς καταστροφῆς τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας οἱ Ἕλληνες, μετ' αὐτὴν δὲ οἱ Γενουήνσιοι καὶ οἱ Ἐνετοί, ἐπισκεπτόμενοι τας Ἰνδίας, ἐπανήρχοντο φέροντες ξένα προϊόντα, καὶ παράξενα διηγούμενοι περὶ τῶν απωτάτων ἐκείνων χωρῶν. Ὁ ἀρωματικὸς τούτων ἀήρ, διερχόμενος διὰ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐμέθυσκε τοὺς κατοικους τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Οὐδόλως ἄρα ἄπορον αν μετὰ τὴν εὕρεσιν τῆς πυξίδος (α) πολλαὶ ἐγένοντο ἀπόπειραι ὅπως εὑρεθῇ ὁδὸς κατ' εὐθεῖαν φέρουσα εἰς τὰ παράλια τοῦ πλουσίου καὶ μυστηριώδους ἐκείνου τόπου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἰσθμὸς τοῦ Σουεζ ἔκειτο φραγμὸς ἀδιάβατος κατὰ τὴν Μεσόγειον, τὰ πλοῖα ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι δίοδον κατὰ τὸν ατλαντικόν· ταύτης δὲ εὑρεθείσης, τὸ διάδημα δύο ἀντιζήλων ἡγεμονίδων τῆς Μεσογείου, τῆς Γενούης λέγομεν καὶ τῆς Ἐνετίας, ἀπώλεσε τὴν λάμψιν αὐτοῦ, και ἀντὶ τούτου ἀνέλαμψε κράτος μικρὸν καὶ ἀφανές. Τῆς Εὐρώπης ὅλης κατεκυρίευσε τοτε ἀνήκουστος ἐνθουσιασμός, δραστηριότης ἀπαράμιλλος ἐγεννήθη, καὶ εὐγενεῖς τυχοδιῶκται, ἐφάμιλλοι τοῦ Γάμα καὶ τῶν Ἀλβουκέρκου ἐτόλμησαν νὰ διασχίσωσι τὰ κύματα νέων θαλασσῶν, καὶ ν' ἀναπετάσωσι τὰ ἱστία πρὸς ἀγνώστους ἀνέμους. Ἡ Εὐρώπη ἅπασα συνεταράχθη, πλοῖα καὶ ναῦται ἀπεστέλλοντο ὡς πρέσβεις μέλλοντες νὰ συνδέσωσι σχέσεις μετὰ διαφόρων λαῶν, καὶ νὰ χαράξωσι νέας ὁδοὺς χάριν τῆς ἐμπορίας· διότι μόνη ἡ τοῦ Εὐέλπιδος ἀκρωτηρίου δὲν ἤρκει εἰς τὴν δραστηριότητα, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἐθνῶν.

Καὶ αὐτὸς ὁ Κολόμβος τί ἄλλο ἐζήτει ἢ δίοδον πρὸς δυσμάς, ὁποίαν ὁ Δάσκος δὲ Γάμας εὗρε πρὸς ἀνατολάς; Ὅτε δὲ ἔμαθον ἐν Εὐρώπῃ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ, ἡ ἔκστασις πάντων ὑπῆρξε μεγίστη, καὶ πάντες ἐθαύμαζον τὸν μέγαν θαλασσοπόρον, τὸν εὑρόντα διὰ τῆς δύσεως ὁδὸν πρὸς τὴν ἀνατολήν· διότι κατ' ἀρχὰς ἐνόμιζον ὅτι ἡ Ἀμερικὴ εἶναι παράρτημα τῆς Ἀσίας καὶ οὐχὶ νέα ἤπειρος. Καὶ αὐτὸς ὁ Κολόμ-

(α) Ἡ πυξίς, ἴσως δὲ καὶ ὁ τύπος καὶ ἡ πυρῖτις, μετεφέρθησαν ἐκ τῆς Κίνας εἰς τὴν Εὐρώπην Καὶ ἄγνωστον μὲν πότε ἀκριβῶς μετεφέρθησαν αἱ τρεῖς μεγάλαι αὗται ἀνακαλύψεις, πιθανώτατον ὅμως ὅτε οἱ Μόγγολοι κατέλαβον ὁλόκληρον την Ἀσίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην· διότι τότε οἱ εὐρωπαῖοι πρέσβεις, καὶ μάλιστα οἱ τῆς Γαλλίας καὶ Γερμανίας, συνηντήθησαν μετὰ τῶν τῆς Ἀσίας ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ μεγάλου Χὰν τῆς Ταρταρίας.

θος ὑπέπεσεν εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα, ὑποθέσας ὅτι ὁ νέος κόσμος ἀπετέλει μέρος τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου· ὅθεν καὶ *Δυτικὰς Ἰνδίας* ὠνόμασε τὰς νέας χώρας, καὶ *Ἰνδοὺς* τοὺς κατοίκους αὐτῶν, καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα σώζονται καὶ σήμερον (1).

Ἐκ τῆς ἀκατασχέτου ταύτης πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁρμῆς, προέκυψαν καὶ αἱ πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνακάλυψιν διόδου κατὰ τὰ προσάρκτια τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ θαλασσοπόροι ἰδόντες μετ' ἐκπλήξεως νέον κόσμον μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ὡς γιγαντώδη φραγμόν, επεχείρησαν νὰ ἀποφύγωσι τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο ἔμποδον, καὶ νὰ ἀναζητήσωσι πρὸς νότον καὶ βοῤῥᾶν ὁδὸν φέρουσαν πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ἰδίων ὀνείρων. Καὶ τὴν μὲν πρὸς νότον δίοδον ἀνεκάλυψεν ὁ Μαγελλάν, ἡ δὲ πρὸς ἄρκτον μόλις μετ' ἀγῶνας καὶ μόχθους τριῶν καὶ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδων ἀνεκαλύφθη. Ὁ πρῶτος ὅστις ἐπεδόθη εἰς ἀναζήτησιν βορειοδυτικῆς διόδου ὑπῆρξεν ἐκ τῶν Ἐνετῶν ἐκείνων, οἵτινες μετὰ τὸν Μαρκόπουλον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Ζένη, συνετέλεσαν δραστηρίως εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης· ἐννοοῦμεν δὲ τὸν Σεβαστιανὸν Καβότταν, ὅστις μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἀνεκάλυψε τὸ 1496 ἔτος τὴν Νέαν Γῆν. Ὁ Ῥαμούσιος, σοφὸς γεωγράφος ἀκμάσας τότε, διηγεῖται ὅτι ὁ Καβόττας ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀγγλίας εἰς Ἀμερικὴν τὸ 1498 μετὰ δύο πλοίων χορηγηθέντων ὑπὸ Ἐῤῥίκου τοῦ Ζ', ἐλπίζων νὰ εὕρῃ ὁδὸν συντομωτέραν φέρουσαν εἰς Ἰνδίας. Παρὰ πᾶσαν ὅμως προσδοκίαν, εἰ καὶ ἀπῆλθε μέχρι τοῦ 50 παραλλήλου τοῦ πλάτους, οὐδὲν κατώρθωσε. Τὸ 1500 ἔτος ὁ ἐκ Πορτογαλλίας Γάσπαρος Κορτερεαλ ἀνεκάλυψε τὴν Terra di Labrador, καὶ ἐξέλαβεν ἀντὶ τῆς ζητουμένης διόδου στενόν τινα πορθμόν, γενόμενον μετὰ ταῦτα γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πορθμὸς τοῦ Ἀνιάν*.

Τότε ἐφάνησαν τὸ πρῶτον οἱ πρόδρομοι τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον ἔμελλε νὰ δοξασθῇ κατὰ τὰς ἀρκτικὰς ἀνακαλύψεις. Ὁ ἄγγλος Οὐϊλλιγβυ ἀνεγνώρισε τὸ Σπιτζβεργ καὶ ὑπερέβη τὴν ἀρχαίαν καὶ προβληματικὴν Θούλην, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Φόρβισερ, καὶ Δάυϊς καὶ Ὕδσων ἐχάραξαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου τῶν πολικῶν χωρῶν.

Τὸ 1741 ἔτος Βέχριν ὁ περιώνυμος δανὸς ναυσιπόρος, σταλεὶς εἰς Καμσάτκαν ὑπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἀνεκάλυψε τὸν ταυτώνυμον πορθμόν, τὸ δὲ 1770 ἁπλοῦς τις ἔμπορος, ὁ Ἕαρν, εὗρε τὴν θάλασσαν ἣν ἄλλος ἔμπορος, ὁ Μὰκ Κένση εἶδε μετὰ εἴκοσιν ἔτη κατὰ τὸ στόμιον τοῦ ταυτωνύμου ποταμοῦ. Ὁ δὲ μέγας Κὸκ, ὁ ἄξιος οὗτος πρόδρομος τοῦ Ῥὸς καὶ τοῦ Φραγκλίνου, ἀφοῦ περιέπλευσεν ὅλας σχεδὸν τὰς θαλάσσας, διέβη τὸ 1776 τὸν Βεχρίνειον πορθμόν, καὶ ἀνέβη πρὸς ἄρκτον μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἰσύ. Ἀποκρουσθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν πάγων ἐπανῆλθε, καὶ ἔπεσε θῦμα ἀγρίου κατοίκου τῆς νήσου Ἀουαΐ.

Τίς δὲν ἐνθυμεῖται ὅτι καὶ ὁ Chateaubriand, νέος ἔτι καὶ ἄσημος, ἀγνοῶν τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ τύχην καὶ συλλαβὼν παράβολα σχέδια, ἠθέλησε νὰ ἀναζητήσῃ διὰ ξηρᾶς τὴν διαβόητον δίοδον; Τίς οἶδεν ἐὰν καὶ αὐτός, ὡς καὶ τόσοι ἄλλοι, δὲν ἐθάπτετο ὑπὸ τοὺς πάγους τοῦ πόλου;

Ἐπὶ τρεῖς λοιπὸν αἰῶνας καὶ σχέδια καὶ ἀπόπειραι ἀπετύγχανον, καὶ ὡς φάντασμα ἐξηφανίζετο ἡ ἀρκτοδυτικὴ δίοδος· ἀλλὰ καὶ τὰ ὄνειρα αὐτὰ περὶ τῆς ὠφελείας τῆς διόδου πρὸ πολλοῦ εἶχον διασκεδασθῆ, καὶ τὸ πρόβλημα ἔμενεν ὡς ζήτημα ἁπλῆς θεωρίας. Ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ εὑρεθῇ ἡ λύσις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· ἡ ἀνακάλυψις δὲ αὕτη ὑπερέβη κατὰ τὴν ἀξίαν πάσας τὰς ναυσιπορίας ἀρχαίας τε καὶ νεωτέρας ὅσαι ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο.

Α'.

Τὴν 19 Μαΐου 1845 δύο πλοῖα, ὁ *Ἔρεβος* καὶ ὁ *Τρόμος*, ἀποπλεύσαντα ἐκ τῆς Ταμέσης διευθύνθησαν πρὸς βοῤῥᾶν· ἦσαν δὲ αὐτὰ ἐκεῖνα ἅτινα ὑπὸ Ἰάκωβον Κλὰρκ Ῥός, ὁδηγήσαντα τὴν βρετανικὴν σημαίαν μέχρι τοῦ 79 παραλλήλου πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς τὸ νοτειότερον δηλαδὴ πλάτος εἰς ὃ ἔφθασάν ποτε οἱ ναυσιπόροι, ἔδωκαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς τὰ δύο ἡφαίστεια τὰ κείμενα ὡς κολοσσιαῖα ὅρια κατὰ τὰ πέρατα τῆς γῆς, ὧν αἱ ἐκρήξεις εἶχον μόναι ἕως τότε διαταράξει τὴν αἰωνίαν σιωπὴν τῆς ἀνταρκτικῆς ἐρημίας· ἀνακαινισθέντα καλῶς καὶ ἐφοδιασθέντα διὰ πολλὰ ἔτη, τὰ δύο ἀτρόμητα πλοῖα διευθύνθησαν πρὸς τὰς ἀρκτικὰς χώρας ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Φραγκλῖνον.

Δὲν ἦτο δὲ πρωτόπειρος ὁ Φραγκλῖνος περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ διότι ἐκ τριῶν προηγουμένων ἀποδημιῶν, ὧν αἱ δύο ἐγένοντο διὰ ξηρᾶς, εἶχε μάθει καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐξετίθετο. Τὸ 1820 καὶ 1825 ἔτος εἶχεν ἐπισκεφθῇ μετὰ τοῦ διδάκτορος Richardson τὰς ἀρκτικὰς χώρας τῆς Ἀμερικῆς· ἡ δὲ πρώτη τῶν δύο τούτων ἀποδημιῶν γενομένη μεταξὺ ταλαιπωριῶν καὶ στερήσεων, ὧν καὶ μόνη ἡ διήγησις ἐκπλήττει τὸν ἀναγνώστην, εἶχε διαρκέσει τρία ὅλα ἔτη. Διέτρεξε δὲ κατὰ τὰς δύο ταύτας ἀξιομνημονεύτους περιηγήσεις πεζῇ, δι' ἑλκύθρου ἢ διὰ θαλάσσης καὶ ποταμῶν τρεῖς χιλιάδας λευγῶν· εὗρε τὴν παραλίαν τῆς πολικῆς θαλάσσης, καὶ ἐξεπλήρωσεν ὁ ἀτρόμητος ἐκεῖνος περιηγητὴς τὴν τε-

---

(α) Ἐν Νέα Γρενάδῃ οἱ μαῦροι καὶ οἱ λευκοὶ ὀνομάζουσι καὶ σήμερον ἔτι τοὺς αὐτόχθονας Κίνους ἢ Κιέζους. Τὸ 1830 ἔτος ναύτης τις εὗρεν ἐντὸς τῆς ἄμμου τῆς ἀπέναντι τῆς Κάλπης (Γιβραλτὰρ) κειμένης ἀφρικανῆς παραλίας μέγα ἰνδικὸν κάρυον ἀπολελιθωμένον, καὶ ἐν αὐτῷ περγαμηνὴν μετὰ γοτθικῶν χαρακτήρων· ἦν δὲ σημείωσις τοῦ Κολόμβου ἐξ ἐκείνων ἃς ἔῤῥιψεν εἰς τὴν θάλασσαν ὅτε ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς ἀθανάτου αὐτοῦ ἀποδημίας κατελήφθη ὑπὸ στυγερᾶς τρικυμίας.

(1) Τὸ 1760 ἔτος κατετάχθη εἰς τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν ὡς ἁπλοῦς παῖς, ὅπως καὶ ὁ Κὸκ καὶ ὁ Νέλσων, καὶ προβιβασθεὶς κατὰ τάξιν εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς ἐγένετο πλοίαρχος δικρότου. Παρευρέθη δὲ εἰς τὴν κατὰ τῆς Κοπενάγης ἐπίθεσιν, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Νέας Αὐρηλίας, καὶ εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἐν Τραφαλγὰρ ναυμαχίαν ἦν δόκιμος ἐπὶ τοῦ Βελλεροφόντου.

λευταίαν θέλησιν τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἀνυψώσας ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν τῆς ἀρκτικῆς νήσου Γαῤῥύ, κειμένης παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Μακένση, τὴν σημαίαν ἣν εἶχεν ἐγχειρίσει αὐτῷ ἡ γενναία ἐκείνη γυνή (α).

Ὅτε απεφασίσθη νὰ γίνωσι νέαι ἔρευναι κατὰ τὰς ἀρκτικὰς χώρας, συνέβη τι ἄξιον μνήμης. Ὁ Κ. Ῥιτσαρ Κιγκ, περιηγητὴς γνωστὸς ἕνεκα τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, ὡσεὶ προέβλεπε τὴν τραγικὴν λύσιν τοῦ ἐπιχειρήματος, ἔγραψε πολλὰς ἐπιστολὰς καὶ ὑπομνήματα πρὸς τὸ ναυαρχεῖον, παριστῶν τὸ ἐπικίνδυνον καὶ ἧττον εὔστοχον τῆς διὰ θαλάσσης περιηγήσεως, καὶ συμβουλεύων τὴν διὰ ξηρᾶς. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ὀλίγοι περιηγηταί, οἵτινες αναχωρήσαντες ἐκ τῆς Καναδικῆς ἐπεσκέφθησαν τας αρκτικὰς χώρας τῆς ἀμερικανικῆς ἠπείρου, ἐπέτυχον, καὶ ἕνεκα αὐτῶν ἐγένετο γνωστὴ ὅλη σχεδὸν ἡ παραλια ἀπὸ τοῦ Βεγρινείου πορθμοῦ μέχρι τοῦ Great Fish River (ποταμοῦ τοῦ Μεγάλου Ἰχθύος). Ἀλλ' ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς νήσου Μελβιλλης πάντα ἦσαν ἄγνωστα. Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, καίτοι μικροτάτῳ, κεῖται, ἔλεγεν ὁ Κ. Ῥ. Κίγκ, τὸ τρισαιώνιον πρόβλημα, ἤτοι τὸ τῆς ἀρκτικῆς διόδου.

Καὶ ὅμως ἐνεκρίθη ἡ διὰ θαλάσσης περιήγησις. Μόλις δὲ ἐπανῆλθεν ἐκ Τασμανίας ὁ Ι. Φραγκλῖνος ἣν ἐκυβέρνησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μετὰ πολλῆς φρονήσεως καὶ ἐμπειρίας, καὶ παρεκάλεσεν ἐπιμόνως νὰ ἀνατεθῇ αὐτῷ ἡ διεύθυνσις τοῦ νέου ἐπιχειρήματος.

— Δὲν προτιμᾶτε, εἶπεν αὐτῷ ὁ πρῶτος λόρδος τοῦ ναυαρχειου Ἀδδιγκτων, νὰ ἀναπαυθῆτε μετὰ κόπους ἑξήκοντα ἐτῶν;

— Ἔχετε λάθος, Μιλόρδε, ἀπεκρίθη ὁ Φραγκλῖνος, μόνον πεντήκοντα ἐννέα ἐτῶν ἡλικιαν ἔχω.

Τὰ πληρώματα τῶν δύο πλοίων συνέκειντο ἐξ ἑκατὸν καὶ τριάκοντα ὀκτὼ ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οὐδεὶς εἶδε πλέον τὴν Ἀγγλίαν. Αἱ τελευταῖαι τοῦ Φραγκλίνου ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν ἐν τῇ γροενλανδικῇ νήσῳ Δίσκῳ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1845 ἔτους. Τὰ δύο δὲ πλοῖα τὰ κομίσαντα αὐτὰς εἰς τὴν Εὐρώπην, εἶχον ἀπαντήσει τὸν *Ἔρεβον* καὶ τὸν *Τρόμον*, προσηλωμένους ἐπὶ ὄρους πάγου· τὰ πληρώματα ἀνέμενον ανυπόμονα τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως, ὅπως πλεύσωσι πρὸς τὸν Λαγκάστρειον πορθμόν, καὶ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς τρομερὰς θαλάσσας ὅπου ἔμελλον νὰ ταφῶσιν.

Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεμία εἴδησις ἔφθασεν εἰς τὴν Εὐρώπην περὶ τοῦ Φραγκλίνου καὶ τῶν συνοδοιπόρων αὐτοῦ. Οἱ ἀναγνῶσται ἐνθυμοῦνται (β), πόσον περιπαθῶς ἐφρόντιζον περὶ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὰ δύο ἡμισφαίρια, καὶ ὅτι ἄνδρες μεγάθυμοι, ἀφειδήσαντες ἐπὶ δώδεκα ὁλόκληρα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἔτρεξαν ἵνα σώσωσιν εἰ δυνατὸν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοὺς μάρτυρας ἐκείνους τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1847 ἔτους τὸ ἀγγλικὸν ναυαρχεῖον, ἀνήσυχον διὰ τὴν διετῆ σιωπὴν τοῦ Φραγκλίνου, ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ πλοῖα εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ. Συμβουλευθὲν δὲ ἐπὶ τούτῳ τοὺς κυρίους Richardson καὶ Ἰάκωβον Ῥός, ἤκουσεν ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτῶν ὁ *Τρόμος* καὶ ὁ *Ἔρεβος* ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τῶν πάγων ἐντός τινος ὁρμίσκου πρὸς μεσημβρίαν τῆς νήσου Μελβίλλης. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν ἐνδόξων τούτων περιηγητῶν ἀπεδείχθησαν σχεδὸν ἀκριβεῖς· διότι μετὰ ἕνδεκα ἔτη τὰ ἴχνη τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ναυσιπόρων εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ M'Clintok κατὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα.

Τρεῖς λοιπὸν ναυτικαὶ μοῖραι παρεσκευάσθησαν συγχρόνως· ἡ μία, ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Κελλετ, συγκειμένη ἐκ δύο πλοίων, τοῦ *Ἀηρικου* καὶ τοῦ *Ηλοσλιερον*, διετάχθη νὰ διαβῇ τὸν Βεχρίνειον πορθμόν, καὶ νὰ πλεύσῃ πρὸς ἀνατολὰς ὅσον μικρὰν ἦν δυνατόν. Εἰς τὴν δευτέραν, τὴν ὑπὸ τὸν Richardson καὶ Ῥάν, ἀνετέθη ἡ διὰ ξηρᾶς ἐπισκέψις τῶν ἀρκτικῶν αἰγιαλῶν τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τοῦ Μακένση μέχρι τοῦ Copper mine river (ποταμὸς μεταλλείων χαλκοῦ) καὶ νὰ φθάσῃ εἰς Βικτώριαν καὶ Οὐλαστον, καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ τὸν Ἰακωβον Κλαρκ Ῥός, παρηγγέλθη νὰ εἰσχωρήσῃ διὰ τῶν πορθμῶν τῆς Λαγκαστρίας καὶ τοῦ Βαῤῥῶ μέχρι τῆς νήσου Μελβιλλης καὶ τῆς Βάγκη.

Παρατηρητέον ἐνταῦθα ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο ἄριστον, καὶ ἡ ἔκβασις αὐτοῦ, εἴποτε δὲν παρενέπιπτον ἐμπόδια, ἤθελεν ἴσως ἀποβῇ κατὰ πάντα εὔστοχος. Αἱ τρεῖς αὗται μοῖραι ἤθελον σχηματίσει τρίγωνον, οὗτινος αἱ πλευραί, προσεγγίζουσαι ἀλλήλας, ἤθελον συστείλει βαθμηδὸν τὸ πεδίον ὅπου ἐγίνοντο αἱ ἔρευναι, καὶ περικλείσει τὸ πρόβλημα ἐντὸς στενωτέρων ὁρίων, ὥστε νὰ εὑρεθῇ ταχύτερον ἡ λύσις αὐτοῦ. Καὶ ὅμως παρ' ὀλίγον ἐματαιοῦτο τὸ σχέδιον.

Αἱ δύο πρῶται μοῖραι περιπλεύσασαι τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἀμερικῆς, ὁ δὲ ἴχνος τοῦ Φραγκλίνου ἀπήντησαν, ματαίως δὲ ὁ Κ. Ῥάε ἐδοκίμασε τὸ 1849 ἔτος νὰ φθάσῃ μέχρις Οὐόλλαστον.

Η τρίτη μοῖρα, ἡ ὑπὸ τὸν Ῥός, συγκειμένη ἐκ δύο πλοίων, τῆς *Ἐπιχειρήσεως* καὶ τοῦ *Ἀνιχνευτοῦ*, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἀνδρῶν πλήρωμα, ἀνεχώρησε τὴν 12 Μαΐου 1848· διαβᾶσα δὲ τὸν πορθμὸν τοῦ Βαῤῥῶ, κατελήφθη ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐν τῷ λιμένι τοῦ Λεοπόλδου (North Somerset). Ὁ χειμὼν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα εἶναι καὶ διεξοδικὸς καὶ δριμύτατος· ἀλλ' εἰ καὶ τὰ πλοῖα περιεκυκλώθησαν ὑπὸ πάγων, οἱ ἐν αὐτοῖς ὅμως δὲν ἔμειναν ἄπρακτοι, ἀλλὰ βαδίζοντες ἐπὶ τῆς πεπηγυίας θαλάσσης ἐπεσκέφθησαν διάφορα μέρη, καὶ ἦλθον πρὸς μὲν μεσημβρίαν μέχρι τοῦ North Somerset καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Bird, πρὸς δὲ δυσμὰς μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Βουννυ· εἰς μάτην ὅμως· ἀνήγειραν δὲ πολλαχοῦ *καΐχας* (α) ἐν αἷς ἀπεθηκαν τροφὰς

(α) Ἡ Ἐλεωνόρα Ἄννα Πόρτεν, πρώτη σύζυγος τοῦ Φραγκλίνου, ἥτις καὶ ποιήσεις οὐχὶ ἀναξίας λόγου ἐδημοσίευσε.

(β) Περὶ Φραγκλίνου πολλάκις ἔγραψεν ἡ Πανδώρα, ἰδίως δὲ ἐν τῷ φυλλαδ. 202, σελ. 238.

(α) Εἶδος κρυπτῶν ἐν χρήσει κατὰ τὰς ἀρκτικὰς χώρας· ἵνα δὲ φυλάσσωνται ἀπὸ τῶν ἄρκτων καὶ τῶν λύκων καὶ γίνωνται

καὶ σημειώσεις ἐγγράφους ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς τὰ πληρώματα τοῦ Φραγκλίνου εἴποτε διέβαινον ἐκεῖθεν. Συλλαβόντες δὲ καὶ ἀλώπεκας, προσήρτησαν περὶ τοὺς λαιμοὺς αὐτῶν χαλκίνους κλοιούς, ἐφ' ὧν ἦσαν κεχαραγμέναι εἰδήσεις περὶ τῆς μοίρας καὶ περὶ τοῦ τόπου ὅπου διεχείμαζε, καὶ μετὰ ταῦτα ἀφῆκαν αὐτάς. Ἐπειδὴ τὰ ζῶα ταῦτα συνειθίζουσι ν' ἀπέρχωνται καὶ εἰς ἀπώτατα μέρη πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς, πιθανὸν ἦτο νὰ γίνωσι κομισταὶ αἰσίων εἰδήσεων πρὸς τὸν Φραγκλῖνον καὶ τοὺς συνεταίρους αὐτοῦ.

Παρελθόντος τοῦ χειμῶνος ὁ Ῥὸς ἀπεπειράθη νὰ προχωρήσῃ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς νήσου Μελβίλλης· ἀλλ' ἡ *Ἐπιχείρησις* καὶ ὁ *Ἀνιχνευτὴς* προσηλωμένοι μεταξὺ ἀπεράντου πεδίου πεπηγότος, περιφέρειαν ἔχοντος πεντήκοντα μιλίων, καὶ συρόμενοι ἀκατασχέτως παρ' αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς μετὰ ταχύτητος δέκα μιλίων τὴν ἡμέραν, διέβησαν τὸν πορθμὸν τοῦ Βαῤῥὼ καὶ τὸν τοῦ Λαγκάστερ, καὶ μόλις μεταξὺ τοῦ ὅρμου Βαφφίνου ἐσώθησαν ἀπὸ τοῦ τρομεροῦ αὐτοῦ ῥυμουλκοῦ, μεταξὺ τοῦ ὁποίου πολλάκις ἐκινδύνευσαν νὰ συντριβῶσιν. Ὁ Ῥὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1850 ἔτους.

Ἀλλὰ καὶ ὁ *Ἀστὴρ τῆς Ἄρκτου*, σταλεὶς τὸ ἔαρ τοῦ 1849 ἔτους ὑπὸ τοῦ ναυαρχείου ὅπως φέρῃ ὁδηγίας καὶ τροφὰς πρὸς τὸν Ῥὸς, σχεδὸν ἀπέτυχε· διότι παρασυρθεὶς ὑπὸ πάγων πέραν τοῦ 76 παραλλήλου, εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Οὐόλστενχολμ, ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γροελάνδης, ἠναγκάσθη νὰ διαχειμάσῃ ἐκεῖ. Ποτὲ ἄλλοτε πλοῖα εὐρωπαϊκὰ δὲν διεχείμασαν εἰς τοιοῦτο κλίμα. Τὸ ψῦχος ἦτο ὑπερβολικόν, καὶ δὶς τὸ θερμόμετρον κατέβη εἰς 55 ὑπὸ τὸν πάγον. Ἐπανελθόντος δὲ τοῦ θέρους, ὁ *Ἀστὴρ τῆς Ἄρκτου* διέβη τὸν Λαγκάστρειον πορθμόν· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πάγοι ἔφραττον τὴν πρὸς δυσμὰς ὁδὸν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀποθέσας πρῶτον ἐπὶ τῆς νήσου Οὐόλλαστον τροφὰς καὶ ὁδηγίας.

Ἡ ἀποτυχία τῶν πρώτων τούτων ἐρευνῶν ἐπηύξησε μὲν τὴν ἀνησυχίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς ἄλλης Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐξέπληξεν αὐτάς· διότι ὅταν ὁ περιηγητὴς ἀντιπάλους ἔχῃ τὴν τρομερὰν φύσιν τῆς ἄρκτου, καὶ τὰ ψύχη, καὶ τὰ πάγη, καὶ τὰς χιόνας καὶ τὰς θυέλλας καὶ τὰς τρικυμίας αὐτῆς, μωρὸς ἤθελεν εἶσθαι ἐὰν ἐθεώρει βεβαίαν τὴν ἐφαρμογὴν ἔστω καὶ τοῦ σοφωτέρου σχεδίου. Καὶ ἐὰν κατορθώσῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς πολικὰς θαλάσσας μεταξὺ τοσούτων καὶ τοιούτων κινδύνων, τί θέλει ἄρα γενεῖ τὸ πλοῖον αὐτοῦ τὸν Ἰούνιον, ὅτε συντριβομένων τῶν παγετῶν καταβάλλονται καὶ οἱ φραγμοὶ οἱ τέως συνέχοντες τὴν ὁρμὴν τῶν θαλασσῶν ἐκείνων;

Ὁ Μίλτων ἔθετο τὸν θάνατον παρὰ τὰς πύλας τοῦ ᾅδου. Οὕτω καὶ κατὰ τὰς θαλάσσας ἐκείνας ὁ θάνατος ἐφίπταται ἀόρατος, ἀγωνιζόμενος ν' ἀποδιώξῃ ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτοῦ τὸν τολμηρὸν τὸν ζητοῦντα νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς βίας· ὁ θάνατος δὲ οὗτος εἶναι τόσῳ μᾶλλον σκληρός, ὅσῳ ἡ μὲν ἠθικὴ ἐνέργεια καὶ αἱ φυσικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις εἰσὶ πολὺ πλέον ἀνίσχυροι, ἀκαταμάχητα δὲ τὰ ὅπλα ἅτινα ἔδωκεν ἐκείνῳ ἡ φύσις. Μάτην ὁ ice master, (πρωράτης τῶν πάγων) παρατηρεῖ ἀπὸ τῶν ἱστῶν τὴν πορείαν τῶν τρομερῶν τούτων ἐχθρῶν καὶ τὰς κινήσεις τοῦ stream (ῥεύματος)· διότι πολλάκις μιᾶς μόνης στιγμῆς ἐχθρικὴ ἐπίθεσις ἐξαφανίζει καὶ τὸ στερεώτερον πλοῖον. Ὁ γνωστότατος κητοθήρας Σκόρεσβυ βεβαιοῖ ὅτι ἐντὸς ἑνὸς μόνου ἔαρος ἀπωλέσθησαν οὕτω τριάκοντα πλοῖα καὶ ἐπέκεινα. « Εἶδον ἕν, λέγει, προσβληθὲν ἑκατέρωθεν ὑπὸ δύο γιγαντιαίων πάγων καὶ καταποντισθὲν ἐν ἀκαρεῖ. Μόνη ἡ ἄκρα τοῦ μεγάλου ἱστοῦ ἔμεινεν ὀρθία ὑπὲρ τὸν ὑγρὸν τοῦτον τάφον, ὡς νεκρικὸν σύμβολον· ἕτερον πλοῖον ἀνωρθώθη ἐπὶ τῆς πρύμνης αὐτοῦ ὡς ἵππος ἀναχαιτίσας, καὶ δύο ἄλλα τρὶς ἱστοὺς ἔχοντα διετρυπήθησαν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν ὑπὸ πάγων ὀξυτάτων μακρῶν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν πόδας. »

Παράλιά τινα μάλιστα κατέστησαν ἰδίως περιώνυμα διὰ τὸ πλῆθος τῶν δυστυχημάτων ἅτινα συνέβησαν παρ' αὐτά. Ἐντὸς τοῦ ὅρμου τῆς Μελβίλλης, ὅπου σχηματίζονται τρομερὰ ὄρη πάγων (icebergs) κατεποντίσθησαν ὑπὲρ τὰ διακόσια πλοῖα. Τὰ παγερὰ ταῦτα ὄρη εἰσὶν ἀδυσώπητοι ἐχθροί, ἀλλὰ καὶ περίεργοι. Αἴφνης ἀκούεις τρομερὰν ἔκρηξιν ὡς σύγχρονον κανονίων πάταγον, συνταράσσουσαν καὶ αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς γῆς, καὶ βλέπεις ὄρος ἀποσπώμενον ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, καὶ καταπίπτον εἰς τὴν θάλασσαν (α)· καὶ φοβερὸς ἐπιγίνεται σάλος, ὅστις διαδιδόμενος πολλὰ μίλια μακρὰν ἀναγγέλλει ὅτι καὶ νέος γίγας μετῴκησεν εἰς τὸν Ὠκεανόν.

Οἱ παγεροὶ οὗτοι κολοσσοὶ περιτριβόμενοι ὑπὸ τῶν κυμάτων, λαμβάνουσι σχήματα ποικίλα καὶ ὅλως περίεργα· καὶ νῦν μὲν φαίνονται ὡς ἡφαίστεια πλατυτάτους ἔχοντα κρατῆρας, νῦν δὲ ὡς δόμοι ὑπερνεφεῖς, πλησίον τῶν ὁποίων ὁ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ἁγίου Πέτρου ἤθελε φανῇ νάνος, καὶ ἄλλοτε πυραμίδες πλατύτατα ἔχουσαι τὰ βάθρα, καὶ ὕψος ὑπερέχον κατὰ πολλὰς ἑκατοντάδας ποδῶν τὸ μνημεῖον τοῦ Χέοπος. Οὗτος μὲν ὁμοιάζει θαλασσίαν κόγχην, πλατυτάτην ἔχουσαν ὀπὴν μετ' ἀλαβαστρίνων στύλων· ἐκεῖνος δὲ κῶνον σάκχαρος ἢ δίσκον. Ἰδοὺ φρούριον τὰ τείχη ἔχον κατεστραμμένα καὶ τὰς ἐπάλξεις κρημνιζομένας εἰς τὴν ἄβυσσον· ἰδοὺ νῆσος κινητὴ μετ' ἀκρωτηρίων καὶ ὅρμων, ἰδοὺ καὶ σκηνὴ πεπηγμένη ὡς ἐν πολέμῳ· ποῤῥωτέρω κεῖται ὑπόγειον δώματα ἔχον σκοτεινά· ἀλλαχοῦ πυλῶν ὁμοιάζων ἔργον ἐμπειροτάτου τεχνίτου. Ἐνίοτε ἄρκτοι ἀναβαίνουσιν εἰς τὰ γιγαντιαῖα ταῦτα ὄρη, ὧν πολλάκις καὶ ἑκατοστυῖαι συῤῥέουσι διὰ μιᾶς. Τότε τὸ

μακρόθεν γνωσταὶ πρὸς τοὺς ὁδοιπόρους, οἵτινες εὑρίσκουσιν ἐν αὐταῖς τροφὰς καὶ ὁδηγίας ἀποτεθείσας ἐκεῖ ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν περιηγητῶν, ἐγείρεται ἐφ' ἑκάστης αὐτῶν πυραμὶς ἐκ λίθων. Καὶ οἱ Ἐσκιμῶοι δὲ κατασκευάζουσι καίρνας, ὅπου ἀποθέτουσιν ἀσκοὺς πλήρεις ἐλαίου φώκης καὶ φαλαίνης.

(α) Τὰ ice bergs εἰσὶ προϊόντα τῆς γῆς, μεταβαίνοντα εἰς τὴν θάλασσαν ἥτις κατατρώγει τὰ βάθρα αὐτῶν. Πηγνύονται δὲ πρὸ πάντων τὰ μεγάλα κατὰ τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Γροενλανδίας.

θέαμα γίνεται περιεργότερον· διότι νομίζεις ὅτι βλέπεις μυθώδη πόλιν γιγάντων, ἐκτισμένην ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ἧς αἱ κυκλώπειοι οἰκοδομαὶ ἀποσπασθεῖσαι τῆς γῆς καὶ διὰ μυστηριώδους δυνάμεως ἐπιπλέουσαι, παρασύρονται ἀναμὶξ ὑπὸ τοῦ ῥεύματος· ἡ σύγκρουσις δὲ αὕτη καθίσταται ζωηροτέρα ἐὰν ἀνθρωπίνη φωνὴ διεγείρῃ τὴν βροντοβόλον ἠχὼ τῶν κυμαινομένων ἐκείνων ὀρέων· διότι ἀντικρουομένη παραπέμπεται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο, ὥστε νομίζεις ὅτι ἀκούεις φωνὰς πολλὰς καὶ συγκεχυμένας. Ἰδοὺ διὰ τί οἱ Εσκιμῶοι δοξάζουσιν ὅτι ἐντὸς τῶν κρυσταλλίνων ἐκείνων παλατίων κατοικοῦσιν ἀόρατα πνεύματα, καὶ πιστεύουσιν ὅτι συνδιαλέγονται πρὸς ἄλληλα.

Τινὲς τῶν κολοσσῶν τούτων, πλάτος ἔχοντες χιλιομέτρου, ἀνυψοῦσι τὴν κορυφὴν ἑκατοστυίας ποδῶν ὑπεράνω τῶν κυμάτων. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἰσορροπίας, ἡ βάσις αὐτῶν ἡ ἐν τῇ θαλάσσῃ εἶναι ἑπτάκις μεγαλητέρα, εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν ὁπόσον τεράστειον εἶναι τὸ μέγεθος αὐτῶν. Διὸ ἐνίοτε τὰ ὑπερύψηλα ταῦτα ὄρη προσκολλώμενα εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης μένουσιν ἀκίνητα. Ὁ Ῥὸς εἶδε ποτὲ τοιοῦτο διαμεῖναν δέκα ἔτη εἰς τὸ αὐτὸ μέρος. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα, ὧν ἡ βάσις φθάνει μέχρι τοῦ ὑποθαλασσίου ἐναντίου ῥεύματος. Τότε οἱ κολοσσιαῖοι ἐκεῖνοι ὄγκοι, φερόμενοι ὑπὸ ἀοράτου δυνάμεως, ἀναβαίνουσιν ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν, ἐνῷ οἱ μικρότεροι, παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τῆς ἐπιφανείας, καταβαίνουσιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Τούτων τινὲς φθάνουσι καὶ μέχρι τῆς Νέας Γῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ πορρωτέρω, ψυχραίνουσι τὴν πέριξ ἀτμοσφαῖραν, καὶ ἀπειλοῦσι τὰ πλοῖα· ἀναλύονται δὲ ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν θερμοτέρων ὑδάτων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ μικρότεροι πάγοι δὲν εἶναι ἀκίνδυνοι, διότι συσσωρευόμενοι ἐνίοτε ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, πίπτουσι κατὰ τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου, ὡσεὶ σκοποῦντες νὰ κυριεύσωσιν αὐτοῦ ἐξ ἐφόδου. Τὰ δὲ πληρώματα, ὁπλιζόμενα τότε διὰ πελέκεων ἀμύνονται ὡς ἄλλοι πολιορκούμενοι ἐνὸς φρουρίου καὶ ἀγωνίζονται ν' ἀποκρούσωσι τοὺς ἐφορμῶντας. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐν τῷ φρουρίῳ παλαίουσιν ἄνθρωποι πρὸς ἀνθρώπους, ἐνῷ ὁ ἀρκτικὸς ναυσιπόρος ἀντίπαλον ἔχει τὴν φύσιν αὐτὴν, καὶ κατὰ τῶν προσβολῶν αὐτῆς πρέπει νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτόν.

Μόλις φανῇ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἄρκτου ὄγκος, ἐξ ἐκείνων οὓς οἱ κητοθῆραι ὀνομάζουσι *πεδία παγερὰ* (icefields) καὶ εὐθὺς τὰ πλοῖα φεύγουσι πλησίστια· διότι ἐὰν κρουσθῶσιν ὑπ' αὐτῶν ἀφεύκτως ἀπόλλυνται.

Ὁ περιώνυμος κητοθήρας Οὐΐλλιαμ Σκόρεσβυ, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον παρετήρησε καὶ ἐμελέτησε τὰ διάφορα ἀρκτικὰ φαινόμενα, βεβαιοῖ ὅτι εἶδε *πεδία παγερὰ* ἔχοντα δέκα μὲν λευγῶν πλάτος τριάκοντα πέντε δὲ μῆκος, καὶ πάχος ποδῶν πεντήκοντα καὶ πέντε· ἕνεκα δὲ συνεχῶν συγκρούσεων μετ' ἄλλων πάγων συγκολλῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ σχηματίζουσι πεδιάδα ἔχουσαν κοιλάδας, λόφους καὶ σειρὰς ὀρέων· ἡ παχυτάτη χιὼν ἡ καλύπτουσα τὰ πεδία ταῦτα ἀναλύεται τὸ ἔαρ, καὶ μεταβάλλεται εἰς εὐρυτάτας λίμνας γλυκέος ὕδατος. Κατὰ τὸν Σκόρεσβυ, ἡ ταχύτης μεθ' ἧς κινοῦνται οἱ ὄγκοι οὗτοι καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν οὐ μόνον εἰσὶ τρομεραὶ, ἀλλὰ καὶ ἀξιοπερίεργοι. Καὶ ποτὲ μὲν ἡ κίνησις γίνεται κυκλοτερὴς, ὅτε στρέφονται μετὰ ταχύτητος πολλῶν μιλίων τὴν ὥραν, ποτὲ δὲ κατ' εὐθεῖαν γραμμήν· ἐὰν δέ ποτε συγκρουσθῶσι πρὸς ἄλλον εἴτε μένοντα ἀκίνητον εἴτε πλέοντα πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τρομερόν. Φαντάσθητε ὄγκον ἔχοντα κατὰ τὸν Σκόρεσβυ, βάρος *δέκα χιλιάδων ἑκατομμυρίων* ἀγγλικῶν τόνων, ἤτοι, 10,150,000,000,000 χιλιογράμμων γαλλικῶν, συγκρουόμενον πρὸς ἄλλον ἰσοβαρῆ κινούμενον ἀντιθέτως· ἡ σύγκρουσις δύο σειρῶν ἁτμαμαξῶν κινουμένων μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ὁρμῆς, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ὑπάρχει, δὲν ἀρκεῖ νὰ δώσῃ ἀμυδρὰν κἂν ἰδέαν τῆς ἄλλης ἐκείνης συγκρούσεως· ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὰ θαυμαστότερα αὐτοῦ ἔργα, εἶναι ἀδύνατος ἀπομιμητὴς τῆς φύσεως. Ἐνίοτε τὰ δύο ταῦτα *πεδία* παλαίοντα ὡς δύο γίγαντες, συντρίβονται, καὶ τὰ ὑπερμεγέθη αὐτῶν συντρίμματα ἀνυψοῦνται ὡς ὑπερνεφεῖς πυραμίδες. Οὐαὶ τῷ πλοίῳ ἐκείνῳ καθ' οὗ ἤθελον ἐπιπέσει οἱ δύο ἀντίπαλοι! ὡς κόκκος σίτου ἐντὸς πετρῶν μύλου ἀποτεφροῦται ἐν ἀκαρεῖ.

Ὁ σωρὸς οὗτος ὅστις καταβαίνει ἀπὸ βορρᾶ παρασυρόμενος ἀπὸ ἀόρατον ῥεῦμα καλεῖται pack· τὸ pack δὲ τοῦτο ἔχει χρώματα λαμπρὰ, πρασινωπὰ ὡς ἡ θάλασσα καὶ γλαυκὰ ὡς ὁ οὐρανός. Καὶ μέρη μὲν αὐτοῦ εἰσὶ γλυκέα, μέρη δὲ ἁλμυρὰ, διότι ἄλλα ἐσχηματίσθησαν ἐντὸς αὐτῆς, καὶ ἄλλα ἐν τῷ Ὠκεανῷ· γεγυμνασμένος ὀφθαλμὸς διακρίνει εὐκόλως αὐτά· τὰ μὲν γλυκέα ἔχουσι χρῶμα κρυστάλλου, τὰ δὲ ἁλμυρὰ εἰσὶ λευκότατα· τὰ πρῶτα εἰσὶ τραχύτερα καὶ ἐπομένως φοβερώτερα τῶν ἄλλων.

Τὸ pack συμπήγνυται βαθμηδὸν ἐκ πάγων οἵτινες ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν ἀνέμων, συνέρχονται καὶ συγκολλῶνται, διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτῶσι πολλάκις μεγίστην ἔκτασιν· λαμβάνουσι δὲ ποικίλα σχήματα, καὶ φαίνονται ποτὲ μὲν ὡς πεδιάδες μετ' ἀγρῶν, ποτὲ δὲ ὡς ὄρη, ἄλλοτε ὡς κοιλάδες καὶ ἄλλοτε ὡς κῆποι· οὐδ' ὁ ἐπιτηδειότερος γραφικὸς κάλαμος ἱκανὸς νὰ παραστήσῃ τὰ ἐπίχαριτα σχήματα καὶ τὰ ὡραιότερα χρώματα αὐτῶν.

Ἐνίοτε ἡ ἔκτασις τῶν packs εἶναι ἀπέραντος· ὁ φράσσων περὶ τὸν Ἰούλιον τὸν ὅρμον τοῦ Βαφφινίου ἔχει τεσσαράκοντα περίπου λευγῶν πλάτος καὶ μῆκος ἀνάλογον.

Ὅτε δὲ ὁ ἄνεμος πνέων σφοδρῶς συνταράσσει τὴν κινητὴν ταύτην πεδιάδα καὶ διαμελίζει αὐτὴν, τὸ θέαμα καθίσταται μεγαλοπρεπέστατον· διότι ἄλλο δὲν ἀκούεις εἰμὴ ταραχὴν, θόρυβον καὶ κρότους. Οἱ διαραγέντες πάγοι πλανῶνται μόνοι, ὡς τεμάχια μεγίστης πανοπλίας συντριβείσης, καὶ ὁ Ὠκεανὸς φαίνεται ἐπιχειρῶν πάλην ἀκάθεκτον πρὸς τοὺς πάγους τοὺς γεννηθέντας ὑπ' αὐτοῦ. Τὰ κύματα λυσσῶντα καὶ ἀφρίζοντα ἐκρήγνυνται κατὰ τοῦ πλέοντος σκοπέλου, καὶ σκάπτοντα σπήλαια κατὰ τὰς

πλευρὰς αὐτοῦ βαραθροῦνται μετὰ μυκυθμοῦ. Ὁ δὲ παγερὸς ἐκεῖνος ὄγκος συνταρασσόμενος καὶ ὡς ὑπὸ ζάλης συσχεθεὶς κλονεῖται καὶ ἀμφιταλαντεύεται ὡς οἰνοβαρὴς, ἕως οὗ συναντῶν ἄλλα πάγη ἰσχυρότερα ἢ ἀκίνητα συντρίβεται μετὰ πατάγου καὶ πληροῖ τεμαχίων τὸ πέλαγος.

Ἐὰν ἀναπολήσωμεν τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν κατὰ τὰς ἀρκτικὰς θαλάσσας κινδύνων, πρέπει βεβαίως ν' ἀπορήσωμεν οὐχὶ διὰ τὸν πολὺν ἀριθμὸν τῶν ναυαγούντων πλοίων, ἀλλὰ διὰ τὸν τῶν σωζομένων ἀνθρώπων. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐπιπολαίως μόνον καὶ ἀτελῶς περιεγράψαμεν τοὺς κινδύνους τῶν ἐπισκεπτομένων τὸν πολικὸν ὠκεανόν· προχωροῦντες θέλομεν γνωρίσει αὐτοὺς κάλλιον. Οἱ κατὰ πρῶτον τολμήσαντες νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰς θαλάσσας ταύτας ὠνόμασαν τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς Γροελάνδης ἀκρωτήριον *ἀποχαιρετισμοῦ* (Farewell), ὡς εἰ ὁ ὑπερβαίνων αὐτὸ κατέλιπε τὸν κόσμον ἵνα μεταβῇ εἰς τὰ βασίλεια τοῦ θανάτου Lasciate ogni speranza voi ch' entrate. Καὶ ὄντως πόσοι διαβάντες τὸ ἀκρωτήριον ἐκεῖνο δὲν ἐπανῆλθον πλέον!

Τὰς δραστηρίους ὅμως ψυχὰς θέλγει ἀκατασχέτως ὁ κίνδυνος· διὸ θέλομεν ἴδει καὶ πάλιν τὸν ἄνθρωπον παλαίοντα μετὰ πλείστης ἐπιμονῆς πρὸς τὴν φύσιν, καὶ νέους στρατιώτας διαδεχομένους τοὺς ἡττηθέντας, οἵτινες ἐπὶ τέλους καταβαλόντες τὴν ἀντίπαλον ἀρκτικὴν θάλασσαν ἥρπασαν τὸ μέγα αὐτῆς μυστήριον.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΠΟΙΗΣΙΣ (*).

—ooo—

Ἐκ Πέστας τῇ 20 Φεβρ. (4 Μαρτ. 1861.)

Ἐλλογιμώτατε καὶ εὐγενέστατε Κύριε!

Ἡ πατριωτικὴ ᾠδὴ τοῦ Οὐγγρικοῦ ποιητοῦ Vörösmarty (ὀνομαζομένη Szózat), ἣν ἐν ἑκάστῳ τῶν πολιτικῶν ἑορτασμῶν οἱ Οὔγγροι τραγουδοῦσιν, εἰς δέκα ἤδη γλώσσας μεταφρασθεῖσα, ἐνεψύχωσέ με ἵνα μεταφράσω αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ὡραιοτάτην τῶν ἐνδόξων νῦν Ἑλλήνων γλῶσσαν ἐν τῷ τοῦ πρωτοτύπου μέτρῳ, τουτέστιν ἰαμβείῳ, ἤτοι κατὰ *Χριστοπούλου Στιχουργικὴν* ἐν στίχοις ὀξυτόνοις καὶ παροξυτόνοις, ὧν κάθε πρῶτος μέν ἐστιν ὀκτασύλλαβος, κάθε δεύτερος δὲ ἑξασύλλαβος, ὃς ἐν ἑκάστῃ στροφῇ μετὰ τοῦ ἄλλου ἑξασυλλάβου ὁμοιοκαταληκτεῖ.

Πρὸς ἀκριβεστέραν ἐπίκρισιν ἐγχειρίζω ὑμῖν καὶ τὴν ἐν πεζῷ λόγῳ μετάφρασίν της.

Δὲν ἀγνοῶ μὲν ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἀξιοθαύμαστα ἔχουσι παντὸς εἴδους ποιήματα, ὧν καὶ ἔνια μετέφρασα διὰ τοὺς συμπατριώτας μου, ἀλλὰ πιστεύω ἅμα, ὅτι τὰ τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν αἰσθήματα ἀλλεπαλλήλου εἶναι ἄξια προσοχῆς.

Ὅθεν παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν εὐγένειαν, καταχωρίσατε εἰς τὴν πολύτιμον *Νέαν Πανδώραν* τὴν μετρικήν μου μετάφρασιν, ἂν δὲν πταίῃ πρὸς τὴν ἰδιότητα τῆς Στιχουργικῆς.

Τέλος δὲ πάντα τὰ ὄλβια εὐχόμενος ὑμῖν, διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Εὐπειθέστατος θεράπων

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΕΛΦΥ

Καθηγητὴς τῆς κλασικῆς φιλολογίας
ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Πέστας.

Τῷ Ἐλλογιμωτάτῳ Κυρίῳ Ν. Δραγούμῃ,
συντάκτῃ τῆς *Νέας Πανδώρας*.

Πρόσκλησις

(Ἐκ τοῦ Οὐγγρικοῦ τοῦ Μιχαὴλ Vörösmarty*.)*

—ooo—

Ἀτρόμως πίστιν ς' τὴν πατρίδ'
ὦ Οὖγγρε! τήρησε·
αὐτ' εἶν' ἡ κούνια καὶ ταφὴ,
ἡ τρέφει, θάπτει σε.

Ἐκτός της τὸ παγκόσμιον
σοὶ τόπον δὲν μετρεῖ.
ἂν εὐτυχῆς, ἂν μὴ, ἐδῶ
'πεθάνειν ζῆν τε χρή.

Αὐτ' εἶν' ἡ γῆ, ποῦ τόσοι σου
πατέρες ἔπεσαν,
πρὸς ἣν καὶ δέκ' αἰῶνες πᾶν
τὸ κλέος ἔδεσαν.

Ἐδῶ 'πολέμουν τοῦ δεινοῦ
Ἀρπάδου οἱ στρατοί,
ἰδῶ συνέτριψε ζυγὸν
Οὐνιάδου τὸ σπαθί (*).

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Τόσῳ μᾶλλον προθύμως δημοσιεύομεν τὴν ἀνωτέρω μετάφρασιν, ὅσῳ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐν τῇ Δύσει σοφοὶ καταγίνονται καὶ εἰς τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς τὴν μελέτην. Καὶ παρ' ἄλλων δὲ ξένων ἐπισήμων ἐλάβομεν ἐπιστολὰς ἑλληνιστὶ γεγραμμένας.

Κατὰ τὸν καθηγητὴν Κ. Γέλφυ τὸ οὐγγρικὸν ἐκεῖνο ᾆσμα μετεφράσθη εἰς πολλὰς γλώσσας. Καὶ μετεφράσθη δικαίως, διότι σπανίως ἡρμηνεύθησαν διὰ στίχων αἰσθήματα πατριωτικὰ μετὰ τοσαύτης θερμότητος. Εἰς τὰς ὑπὲρ ἐλευθερίας εὐχὰς τῶν Οὔγγρων συνενοῖ καὶ ἡ Ἑλλὰς τὰς ἰδίας αὐτῆς, ἐνθυμουμένη μάλιστα μετ' εὐγνωμοσύνης τὸν ἔνδοξον μὲν ἀλλ' ἀτυχῆ ἥρωα τῆς Βάρνης, καὶ τὸν ἀδάμαστον ἥρωα τῆς Κασσοβίας.

(*) Ὁ Ἰωάννης Οὐνιάδης ὀνομάζεται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ Πολιτικῇ Κωνσταντινουπόλεως (ἀπὸ τοῦ 1391 ἕως τοῦ 1578 ἔτους) Ἴαγγος, « ὃς ἦν μέγας στρατηγός.)

'Εδῶ, ἐλευθερία! σὰς
σημαίας 'βάστασαν,
κ' οἱ ἄριστοί μας ἐν μακρᾷ
τῇ μάχῃ 'χάθησαν.

Μετὰ δὲ τόσας συμφορὰς,
τοσαύτας ἔριδας,
'μικρύνθη μὲν, δὲν 'τρίφθη δὲ,
καὶ ζῇ τὸ ἔθνος μας.

Κ' ἐθνῶν πατρὶς, ὦ κόσμε! σὲ
ἀνδρείως προσφωνεῖ.
« Τὸ δέκ' αἰώνων πάθημα
ζωὴν ἢ Κὴρ' αἰτεῖ! »

Ἀδύνατον, ὡς πάμπολλοι
ματαίως 'σφάχθησαν.
ὑπὲρ πατρίδος τόσαι τε
καρδίαι 'σχίσθησαν.

Ἀδύνατον, ὡς θέλησις
ἁγία, νοῦς, ἰσχὺς
ματαίως ἐκμαραίνονται
κατάρας ἐκ δεινῆς.

Θὰ ἔλθῃ ἔτι, νὰ 'λθῃ δεῖ,
βελτίων χρόνος. δν
ποθεῖ σπουδαία προσευχὴ
μυρίων ἐκ χειλῶν.

Ἂν πρέπῃ δὲ, θὰ ἔλθει καὶ
μεγάλη ἡ φθορὰ·
κ' ἐκεῖ τὸ Κράτος 'ς τὴν ταφὴν
Τὸ αἷμά του ὁρᾷ.

Τὸν τάφον τοῦ θανόντος δὲ
κυκλώνουν οἱ λαοὶ,
Καὶ πένθους χύνουν δάκρυα
μυρίων ὀφθαλμοί.

Ἀτρόμως πίστιν 'ς τὴν πατρίδ'
ὦ Οὖγγρε! τήρησε·
ἡ τρέφει μὲν, θανόντα δὲ
μὲ γῆν καλύπτει σε.

'Εκτός της τὸ παγκόσμιον
σοὶ τόπον δὲν μετρεῖ.
ἂν εὐτυχῇς, ἂν μὴ, ἐδῶ
νὰ ζῇς, 'πεθάνῃς, χρή.

Πέστησι.

I. ΓΕΔΦΥ.

Πρόσκλησις

'Εν πεζῷ λόγῳ ἐκ τοῦ Οὐγγρικοῦ τοῦ Μιχαὴλ Vörösmarty· (κατὰ γαλλικὴν προφορὰν Veureuchemarty).

—ooo—

Εἰς τὴν πατρίδα σου ἀκλονήτως ἔσο πιστὸς ὦ Οὖγγρε! Αὕτη ἐστὶ τὸ λίκνον καί ποτε ὁ τάφος σου, ἥ σε τρέφει καὶ καλύπτει.

Ἐκτὸς ταύτης οὐκ ἔστι διά σε τόπος ἐν τῷ μεγάλῳ κόσμῳ. Εἴτε σ' εὐλογεῖ εἴτε σε κτυπᾷ ἡ τύχη, ἐδῶ πρέπει νὰ ζήσῃς, νὰ ἀποθάνῃς.

Αὕτη ἐστὶν ἡ γῆ, ὅπου τὸ αἷμα τῶν πατέρων σου τοσάκις ἐχύθη· αὕτη, πρὸς ἣν ὅλα τὰ ἱερὰ ὀνόματα μία χιλιετία ἔδεσεν.

'Εδῶ ἐμαχέσαντο ὑπὲρ τῆς πατρίδος τὰ τοῦ ἥρωος Ἀρπάδου στρατεύματα. 'Εδῶ συνέτριψαν τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν οἱ βραχίονες τοῦ Οὐνιάδου.

'Ελευθερία! 'Εδῶ ἐβάστασαν τὰς αἱματηράς σου σημαίας, καὶ ἔπεσαν ἐν τῇ μακρᾷ μάχῃ οἱ ἄριστοι τῶν ἡμετέρων.

Καὶ μετὰ τοσαύτας δυστυχίας, μετὰ τοσαύτας διχονοίας ὀλιγοστευόμενον μὲν, ἀλλ' ὄχι συντριβόμενον ζῇ τὸ ἔθνος ἐν τῇ πατρίδι.

Καὶ ἐθνῶν πατρὶς, μεγάλε κόσμε! Σὲ προσφωνεῖ ἀνδρείως « ἡ τῆς χιλιετίας κακοπάθεια ζωὴν ἢ θάνατον αἰτεῖ »

Οὐκ ἔστι δυνατὸν, ὅτι τοσαῦται καρδίαι ματαίως ἐξέχεον τὸ αἷμα, καὶ ὅτε τοσαῦτα πιστὰ στήθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος θλιβόμενα ἐσχίσθησαν.

Οὐκ ἔστι δυνατὸν, ὥστε ματαίως ἐκμαραίνονται νοῦς, ἰσχὺς καὶ ἁγία θέλησις ὑπὸ βαρείας κατάρας.

Πρέπει νὰ ἔλθῃ ἀκόμη καὶ θέλει ἔλθει καλήτερος καιρὸς, τὸν ὁποῖον ποθεῖ ἡ ἔνθερμος προσευχὴ ἐν τοῖς χείλεσι τόσων μυριάδων ἀνθρώπων.

Ἢ θέλει ἔλθει, ἐὰν πρέπει νὰ ἔλθῃ, ἡ μεγάλη καταστροφὴ, ὅπου πρὸς ἐνταφιασμὸν ἓν βασίλειον ἐν τῷ αἵματί του στέκει.

Καὶ τὸν τάφον, ὅπου ἓν ἔθνος χαλᾶται, περικυκλώνουν οἱ λαοὶ, καὶ ἐν τοῖς τῶν ἑκατομμυρίων ὀφθαλμοῖς πένθιμον κάθηται δάκρυον.

Πιστὸς ἔσο ἀκλονήτως εἰς τὴν πατρίδα σου, ὦ Οὖγγρε! Αὕτη σε τρέφει, καὶ ὅταν ἀποθάνῃς αὕτη σε καλύπτει.

'Εκτὸς ταύτης οὐκ ἔστι διά σε τόπος ἐν τῷ μεγάλῳ κόσμῳ. Εἴτε σ' εὐλογεῖ, εἴτε σὲ κτυπᾷ ἡ τύχη, ἐδῶ πρέπει νὰ ζήσῃς, νὰ ἀποθάνῃς.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—ooo—

ΠΤΩΧΟΙ ΛΟΝΔΙΝΟΥ. Γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ ἀχανεῖ μητροπόλει τῆς Ἀγγλίας μέγα τὸ πλῆθος τῶν πτωχῶν· γνωστὸν δὲ ὅτι καὶ μεγίστη ἡ προθυμία τῶν

εὐπόρων εἰς τὸ νὰ συντρέχωσιν αὐτούς. Ἡ προθυμία μάλιστα αὕτη οὐδαμοῦ ἴσως ἀλλαχοῦ ἀπαντᾶται. Διὰ τὴν δριμύτητα τοῦ τελευταίου χειμῶνος, τὸν ὁποῖον ἐν Ἑλλάδι ἀπεχαιρετίσαμεν πρὸ πολλοῦ, πολλοὶ τῶν πτωχῶν καὶ μάλιστα τῶν χειρωνάκτων ἐστερήθησαν ἐργασίας. Καὶ ἡ μὲν ἐπὶ τῶν βοηθειῶν ἑταιρία διὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς καταστημάτων ἐδαπάνησε περὶ τὸ ἓν καὶ ἥμισυ ἑκατομμύριον δραχμῶν, προμηθεύσασα εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐνδύματα, ἄρτον, κρέας, ἄνθρακας καὶ τὰ τοιαῦτα· πολλοὶ δὲ ἐλεήμονες ἔστειλαν πρὸς τὴν ἀστυνομίαν ἀξιολόγους ποσότητας ἵνα διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς πάσχοντας. Μόνον τὸ ἀστυνομικὸν παράρτημα της Ταμεσιας ἐχορήγησε βοηθήματα τὸ ἑσπέρας τῆς 6/18 Ἰανουαρίου πρὸς δύο χιλιάδας ἀπόρων. Ἐδόθησαν δὲ εἰς ἕκαστον, κατὰ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του, εἷς ἄρτος καὶ χρήματα μέχρι δραχμῶν δέκα.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΔΟΥΛΩΝ. Σημαντικωτάτη κοινωνικὴ μεταῤῥύθμισις ἐγένετο ἐν Ῥωσία. Τὸ ἓν τρίτον τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἤτοι 23 ἑκατομμύρια, ἦσαν, ὡς γνωστόν, δοῦλοι, ἀνήκοντες ἢ εἰς ἰδιώτας ἢ εἰς τὸ στέμμα. Τούτους λοιπὸν ἀπηλευθέρωσεν Ἀλέξανδρος ὁ Β΄ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος μηνός.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ. Κατὰ τὸ 1860 ἔτος ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ Γάλλου μηχανικοῦ Κ. Δανιὴλ ἄξια λόγου ἔργα, οἷον ὁδοί, ὀχετοί, παρόδια, πλατεῖαι κτλ. Ἐδαπανήθησαν δὲ πρὸς τοῦτο ὑπὸ μὲν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργείου δρ. 58,000, ὑπὸ δὲ τῶν ἰδιωτῶν δρ. 228,883, καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου 10,000. Κατεσκευάσθη δὲ ἀναλώμασι τούτου (δρ. 10,629) καὶ ὁδὸς πέριξ τῆς πόλεως, ἡ καλουμένη τοῦ Σωτηράκη. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν θέλει βεβαίως καλλωπισθῇ ἔτι μᾶλλον, ἐὰν ἐγκριθῇ, ὅπερ δυστυχῶς δὲν ἐγένετο μέχρι τῆς σήμερον, τὸ οριστικὸν σχέδιον αὐτῆς. Οὐκ ὀλίγοι περιμένουσιν αὐτὸ ἵνα ἀνεγείρωσιν οἰκίας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

(Ἴδε φυλλάδ. 262.)

—οεο—

Σελ.	*στήλ.*	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*ἀνάγνωθι.*
530	ά	50	τελειότητος	τελεότητος
532	»	37	Πορφύριος,	Πορφύριος;
533	»	9	ὡς θέλομεν ἰδεῖ	ὡς θέλομεν ἰδεῖ,
534	»	25	ὅπως	ὅθεν
—	»	28	ὄντων.	ὄντων ἐξέλαβεν ὡς αἴτια τῶν ὄντων.
—	»	48	αὐτὴν	αὐτὸν
535	»	2	μεσὶ	περὶ
—	»	30	εἰσαγωγῆ	Εἰσαγωγῇ
—	»	33	κεῖται	κεῖται,
—	»	—	ὑφεστηκότα	ὑφεστηκότα,
—	»	51	conceptacles	conceptuales
—	6'	4	ΙΔ'	ΙΑ.
336	»	30	ἐν ᾗ	ἐνῇ
—	»	46	ἐπιστημονικὴν	ὑποκειμενικὴν
638	ά	53	ἐπαληθευσεως	ἐπαληθεύσεων
—	6'	40	αὐτῆς,	αὐτῆς, καὶ

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ

Κατὰ τὸ ΙΑ' ἔτος αὐτῆς.

—οοο—

Ἐντὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

1. Ἀ. Ῥ. Ῥαγκαβῆς, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
2. Κ. Παπαῤῥηγόπουλος. » »
3. Κ. Φρεαρίτης. » »
4. Ἀλέξ. Πάλλης. » »
5. Θ. Ὀρφανίδης. » »
6. Ξ. Λάνδερερ. » »
7. Πριγκήπισσα Μασσάλσκη (Δώρα Ἰστριάς).
8. Σ. Ζαμπέλιος.
9. Ν. Σαρίπολος.
10. Ἰ. Δεκιγάλας ἰατρός.
11. Σοφία Φ.
12. Ἄγ. Σ. Βλάχος.
13. Γ. Κ. Τυπάλδος (υἱός).
14. Ν. Πετρῆς, καθηγητὴς Γυμνασίου.
15. Κ. Ν. Κωστῆς.

Καὶ ἄλλοι λόγιοι.

Ἐκτὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

1. Ἰω. Γέλφυς καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημ. Πέστης.
2. Π. Ἀ. Βράϊλας ἐν Κερκύρᾳ.
3. Χ. Φιλητᾶς »
4. Ν. Μάνεσης. »
5. Θ. Καροῦσος ἐν Κεφαλληνίᾳ.
6. Π. Χιώτης ἐν Ζακύνθῳ.
7. Π. Ἀραβαντινὸς ἐν Ἰωαννίνοις.
8. Δ. Χαντσερῆς ἐν Βερολίνῳ.
9. Σαπφὼ Λεοντιὰς ἐν Σμύρνῃ.
10. Γ. Ἀριστείδης ἐν Λέσβῳ.
11. Ἰ. Μ. Ῥαπτάρχης ἐν Κωνσταντινουπόλει.
12. Ματθ. Κ. Παρανίκας ἐν Δαρδανελλίοις.
13. Νεροῦτσος ἰατρὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.
14. Δ. Ν. Μπότασης ἐν Ἀμερικῇ.
15. Χ. Περβενίδης ἐν Ἀγγλίᾳ.
16. Κ. Ῥάμφος ἐν Σάμῳ.
17. Ν. Τσιγαρᾶς ἐν Μασσαλίᾳ.
18. Βλάσ. Γ. Σκορδέλης ἐν Φιλιππουπόλει.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΑ'. ΤΟΜΟΥ.

Ὁ Διευθυντὴς Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.